PROCEEDINGS

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ

ครั้งที่ ๘

ในหัวข้อ

"พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม"

The 8th National Academic Conference 2026

โดย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘
ในหัวข้อ “พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม”
The 8th National Academic Conference 2026
โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ร่วมกับภาคีเครือข่าย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์
สมาคมพฤฒาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุไทย
สมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย
สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
สมาคมดินโลก

กองบรรณาธิการ

๑.	พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	บรรณาธิการ
๒.	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓.	พระเมธาวินัยรส, รองศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๔.	พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๕.	พระครูนิติธรรมบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๙.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐.	ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑.	ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๒.	ศาสตราจารย์ ดร.สถาพร เริงธรรม	มหาวิทยาลัยมหิดล
๑๓.	รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
๑๔.	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริกร กาญจนสุนทร	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๑๕.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกศินี ประทุมสุวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๖.	รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๑๗.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๘.	รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
๑๙.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๐.	รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๑.	รองศาสตราจารย์ วิโรจ นาคชาตรี	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
๒๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุดดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
๒๓.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๔.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชราวลัย ศุภภะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕.	ดร.สัญญา สดประเสริฐ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๖.	พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดทำโดย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เลขที่ ๕๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๒๑๐ โทรศัพท์โทรสาร ๐๓๔-๓๒๖๙๑๒ www.rk.mcu.ac.th

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๑๕๓๕/๒๕๖๙
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘
(The 8th National Academic Conference 2026)
หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม"
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

เพื่อให้การดำเนินการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ (The 8th National Academic Conference 2026) หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม" วันอาทิตย์ ที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ (The 8th National Academic Conference 2026) หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม" มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประกอบด้วย :-

คณะกรรมการอำนวยการ

๑.	พระพรหมบัณฑิต, ศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๒.	พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๓.	พระธรรมวชิรปัญญาจารย์, รองศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๔.	พระธรรมวชิโรดม, รองศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๕.	พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๖.	พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๗.	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	ที่ปรึกษา
๘.	พระราชวชิรสุตาภรณ์	ที่ปรึกษา
๙.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม	ที่ปรึกษา
๑๐.	พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	ประธานกรรมการ
๑๑.	อาจารย์ ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว	รองประธานกรรมการ
๑๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ	กรรมการ
๑๓.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	กรรมการ

๑๔.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๑๕.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๑๖.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๑๗.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	กรรมการ
๑๘.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการและเลขานุการ
๑๙.	ดร.สัญญา สดประเสริฐ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐.	นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่: กำหนดแนวทางการดำเนินงาน สนับสนุนการดำเนินงาน พิจารณาให้ข้อเสนอแนะแก้ไขปัญหาอุปสรรคอำนวยการและกำกับติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

คณะกรรมการดำเนินงาน

๑.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	ประธานกรรมการ
๒.	ดร.สัญญา สดประเสริฐ	รองประธานกรรมการ
๓.	อาจารย์ ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว	รองประธานกรรมการ
๔.	พระครูปลัดพงษ์พันธ์ วํสวโร	กรรมการ
๕.	นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช	กรรมการ
๖.	พระครูปฐมธีรวัฒน์, ดร.	กรรมการ
๗.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๘.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๙.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๑๐.	พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี, ดร.	กรรมการ
๑๑.	พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท ดร.	กรรมการ
๑๒.	พระมหาอริยะ อริยชโย ดร.	กรรมการ
๑๓.	พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ ดร.	กรรมการ
๑๔.	พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	กรรมการ
๑๕.	พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	กรรมการ
๑๖.	พระมหาถนอม ฐานวโร, ดร.	กรรมการ
๑๗.	รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช	กรรมการ
๑๘.	รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัช หอมทวนลม	กรรมการ
๑๙.	รองศาสตราจารย์ ดร.มานิตย์ เฟื่องผล	กรรมการ
๒๐.	รองศาสตราจารย์ ดร.พรศักดิ์ สุจริตรักษ์	กรรมการ
๒๑.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุขเกษม ขุนทอง	กรรมการ

๒๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกศินี ประทุมสุวรรณ	กรรมการ
๒๓.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	กรรมการ
๒๔.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชราวลัย ศุภภะ	กรรมการ
๒๕.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สายน้ำผึ้ง รัตนงาม	กรรมการ
๒๖.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.สรวิชญ์ วงษ์สอาด	กรรมการ
๒๗.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสรี วรพงษ์	กรรมการ
๒๘.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มงคล สมกิตติกานนท์	กรรมการ
๒๙.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพ.บรรพต ต้นธีรวงศ์	กรรมการ
๓๐.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวน ภารังกูล	กรรมการ
๓๑.	อาจารย์ ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี	กรรมการ
๓๒.	อาจารย์ ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว	กรรมการ
๓๓.	อาจารย์ ดร.วัลลภ สุรทศ	กรรมการ
๓๔.	อาจารย์ ดร.พัทธนัญพร พิพิธวรโภคิน	กรรมการ
๓๕.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์	กรรมการ
๓๖.	อาจารย์ผุสดี จิระวัฒนกิจ	กรรมการ
๓๗.	อาจารย์สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์	กรรมการ
๓๘.	อาจารย์ณัฏฐพัชร หอมจันทร์	กรรมการ
๓๙.	อาจารย์รัตกร แสงสุด	กรรมการ
๔๐.	นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช	กรรมการและเลขานุการ
๔๑.	พระวีรวัฒน์ จนฺทวณฺโณ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๒.	นางสาวชลดา โพธิ์กลัด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔.	นางสาวยุวดี อัตถสุภผล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕.	นายณัฐวิชช์ ทรัพย์ปุญญนัน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๖.	นายบัณฑิต เนตรโต	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๗.	นางสาวธนาวัลย์ ทบมาตร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๘.	นายไชยานนท์ เอี่ยมแก้ว	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๙.	นายเมธิชัย เลิศศรี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่: ดำเนินงานในโครงการ ประสานการทำงานร่วมกับคณะทำงานฝ่ายต่างๆ ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมายได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายสถานที่

๑.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	ประธานกรรมการ
๒.	อาจารย์ ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว	รองประธานกรรมการ
๓.	พระครูปลัดพงศ์พันธ์ วํสวโร	กรรมการ
๔.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๕.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการ
๖.	พระครูปฐมธีรวัฒน์ ดร.	กรรมการ
๗.	พระมหาอริยะ อริยชโย, ดร.	กรรมการ
๘.	พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	กรรมการ
๙.	พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	กรรมการ
๑๐.	พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี ดร.	กรรมการ
๑๑.	พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ ดร.	กรรมการ
๑๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.มานิตย์ เฟื่องผล	กรรมการ
๑๓.	รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช	กรรมการ
๑๔.	รองศาสตราจารย์ ดร.พรศักดิ์ สุจริตรักษ์	กรรมการ
๑๕.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกศินี ประทุมสุวรรณ	กรรมการ
๑๖.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุขเกษม ขุนทอง	กรรมการ
๑๗.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	กรรมการ
๑๘.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วีรพงษ์ พิชัยเสนาณรงค์	กรรมการ
๑๙.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.สรวิชญ์ วงษ์สอาด	กรรมการ
๒๐.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสรี วรพงษ์	กรรมการ
๒๑.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชราวลัย ศุภภะ	กรรมการ
๒๒.	อาจารย์ ดร.สัญญา สดประเสริฐ	กรรมการ
๒๓.	อาจารย์ ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี	กรรมการ
๒๔.	อาจารย์สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์	กรรมการ
๒๕.	นางสาวพิชาณัน์ช์ เตชะประสิทธิวานิช	กรรมการ
๒๖.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	กรรมการและเลขานุการ
๒๗.	พระวีรวัฒน์ จนฺทวณฺโณ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๘.	นายณัฐวิชช์ ทรัพย์ปุญญนันท์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๙.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๐.	นางสาวธนาวัลย์ ทบมาตร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๑.	นางสาวชลดา โพธิกลัด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๒.	นางสาวยุวดี อัตถสุภผล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๓.	นายไชยานนท์ เอี่ยมแก้ว	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔.	นายเมธิชัย เลิศศรี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕.	นายบัณฑิต เนตรโต	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๖.	นางสาวเปรมฤดี บุญล้อม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๗.	นางมณเฑียน หลวงประทุม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ : จัดเตรียมสถานที่ และระบบรองรับการจัดประชุม จัดหาระบบการนำเสนอผลงาน และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น เครื่องเสียง โน๊ตบุ๊ค และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายประสานงาน รับผลงาน และเกียรติบัตร

๑.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	ประธานกรรมการ
๒.	นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช	รองประธานกรรมการ
๓.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	กรรมการ
๔.	นางสาวชลดา โพธิกลัด	กรรมการ
๕.	นางสาวยุวดี อัตถสุภผล	กรรมการ
๖.	นายบัณฑิต เนตรโต	กรรมการ
๗.	นางสาวธนาวัลย์ ทบมาตร	กรรมการและเลขานุการ

มีหน้าที่: จัดทำระบบทะเบียนรับผลงาน ประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิ วิทยากร ผู้นำเสนอผลงาน จัดทำเกียรติบัตรแก่วิทยากร ผู้นำเสนอผลงาน ผู้ร่วมงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์

๑.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์	ประธานกรรมการ
๒.	อาจารย์สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์	รองประธานกรรมการ
๓.	นายสุรเวท โตเจริญ	กรรมการ
๔.	นางนพขวัญ นาคนวล	กรรมการ
๕.	นายธนะกิจ อินยาโส	กรรมการ
๖.	นางสาวชลดา โพธิกลัด	กรรมการและเลขานุการ
๗.	นางสาวยุวดี อัตถสุภผล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๘.	นายบัณฑิต เนตรโต	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ : จัดทำสื่อและประชาสัมพันธ์โครงการ จัดทำสื่อ VTR Presentation เพื่อประชาสัมพันธ์และเสนอในงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายการเงิน การบัญชี สวัสดิการและของที่ระลึก

๑.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	ประธานกรรมการ
๒.	พระครูปลัดพงศ์พันธ์ วํสวโร	รองประธานกรรมการ
๓.	อาจารย์ดร.สัญญา สดประเสริฐ	กรรมการ
๔.	นางสาวธนาวัลย์ ทบมาตร	กรรมการ
๕.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	กรรมการและเลขานุการ
๖.	นายไชยานนท์ เอี่ยมแก้ว	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ : จัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่ายในการดำเนินงานทุกประเภท อำนวยความสะดวกในการเบิกจ่ายของคณะทำงานฝ่ายต่างๆ จัดหาสวัสดิการ ของที่ระลึกสำหรับวิทยากรและผู้ร่วมงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๙

(พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๑๕๗๖/๒๕๖๙
เรื่อง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Reviewer)
(The 8th National Academic Conference 2026)
หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม"
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

เพื่อให้การดำเนินการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ (The 8th National Academic Conference 2026) หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม" วันอาทิตย์ที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Reviewer) ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ (The 8th National Academic Conference 2026) หัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม" มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประกอบด้วย :-

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

๑. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.
๒. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.
๓. พระครูสังฆวิริยกิจ, รองศาสตราจารย์ ดร.
๔. พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ภูริปญฺโญ, รองศาสตราจารย์ ดร.
๕. พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๖. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๗. พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๘. พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๙. ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม
๑๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช
๑๒. รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ศรีนอก
๑๓. รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง

๒๐. รองศาสตราจารย์ ดร.กมลพร กับยาณมิตร	มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
๒๑. รองศาสตราจารย์ วิโรจ นาคชาตรี	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
๒๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชิมา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีป พืชทองหลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
๒๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภูมิภควัธจ์ ภูมพงศ์คชศร	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓๐ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๙

(พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๘
พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรม
เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม
The 8th National Academic Conference 2026
วันอาทิตย์ที่ ๒๖ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
ขอถวายการต้อนรับ
พระปัญญาวัชรบัณฑิต,รศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ร่วมกับ ภาคีเครือข่าย
งานประชุมวิชาการระดับชาติครั้ง ที่ ๘
ปาฐกถา
“พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรม
เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม”
พระปัญญาวัชรบัณฑิต,รศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ร่วมกับภาคีเครือข่ายและสมาคม
การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๘
การบรรยายพิเศษ
การศึกษากับการยกระดับคุณภาพชีวิต
รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

การเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเต็มไปด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ควบคู่กับความท้าทายด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของประชาชน การพัฒนาองค์ความรู้จึงมิได้มุ่งเน้นเพียงการสร้างความก้าวหน้าทางวัตถุ หากแต่ต้องคำนึงถึงการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุล ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และจิตสำนึกต่อสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนพระพุทธศาสนาในฐานะแหล่งกำเนิดแห่งปัญญา ได้เสนอหลักคิดและแนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการเรียนรู้ การตัดสินใจ และการสร้างนวัตกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและประโยชน์ส่วนรวม

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ หัวข้อ “พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม” The 8th National Academic Conference 2026: Buddhist Wisdom Driving Innovation for Enhancing Quality of Life and Society จัดขึ้นเพื่อเป็นเวทีทางวิชาการในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ และผลงานวิจัยของคณาจารย์ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสถาบัน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยมุ่งหวังให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ อันจะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านการศึกษา การบริหารจัดการ การพัฒนาชุมชน สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีดิจิทัล และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน มีปาฐกถาพิเศษเรื่อง “พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม” โดยพระเดชพระคุณ พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และการบรรยายพิเศษ ในหัวข้อ “การศึกษากับการยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน”รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การนำเสนอบทความทางวิชาการที่ได้รับรางวัล จากหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย จำนวน ๓ เรื่อง และหน่วยงานภายนอกมหาวิทยาลัย ๖ เรื่อง และการจัดนิทรรศการผลงานของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จำนวน ๑๒ ผลงาน และสมาคมเครือข่าย จำนวน ๒ ผลงาน การแสดงผลงานทางวิชาการประเภทโปสเตอร์ (Poster Presentation) จำนวน ๔๐ ผลงาน

ขอนุโมทนาขอบพระคุณมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ สมาคมพฤฒาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุไทย สมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และสมาคมดินโลก ที่ได้ร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัดการประชุมวิชาการครั้งนี้รวมถึงทุกภาคส่วน ทั้งผู้ส่งผลงาน คณาจารย์นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และทุกๆท่าน ที่ได้มีส่วนร่วมให้การจัดกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการและสำเร็จลงด้วยดี หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือที่ดีจากทุกท่านเช่นนี้ต่อไป หากมีข้อผิดพลาดประการใด ทางคณะกรรมการดำเนินงานต้องกราบขออภัยมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบคุณสำหรับคำหรับคำแนะต่าง ๆ เพื่อจะนำไปปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในคราวต่อไป

(พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผศ.ดร.)
บรรณาธิการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

กำหนดการ
การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘
ในหัวข้อ “พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม”
The 8th National Academic Conference 2026
ในวันอาทิตย์ที่ ๒๖ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙
ณ โดมอเนกประสงค์ อาคารหอพักนิสิต วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
****

กิจกรรมภาคเช้า

๐๙.๐๐ น.	- ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร และผู้เข้าร่วมประชุมพร้อมกันในห้องประชุม
๐๙.๓๐ – ๑๐.๓๐น.	**พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.** รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย **ประธานในพิธีเดินทางมาถึง** - เปิดนิทรรศการของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี และการแสดงผลงานประเภทโปสเตอร์ (Poster Presentation) - รับชมวิดีทัศน์ “วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี” **พิธีเปิดการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘** - **พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.** รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุดธูปเทียน นำบูชาพระรัตนตรัย - **ดร.วันไชย กิ่งแก้ว** รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ฯ ฝ่ายบริหาร ถวายสักการะประธานในพิธี - **พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร.** รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ฯ ฝ่ายวิชาการ กล่าวถวายรายงาน - **พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.** รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวปรารภการจัดงานและกล่าวเปิดงาน ปาฐกถานำประชุมวิชาการ เรื่อง **“พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม”**
๑๐.๓๐-๑๑.๓๐น.	**- รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม** รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บรรยายพิเศษในหัวข้อ “**การศึกษากับการยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน**”
๑๑.๓๐-๑๒.๓๐ น.	**พัก / ฉันภัตตาหารเพล**

t67deกิจกรรมภาคบ่าย

๑๒.๓๐-๑๔.๓๐ น.	**ผู้เข้าร่วมประชุมวิชาการ นำเสนอผลงานวิชาการที่ได้รับรางวัล** **ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ** **๑. รองศาสตราจารย์เจษฎา บุญมาโฮม** มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม **๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรากรณ์ พูลสวัสดิ์** มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม **๓. รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุดดาสาร** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร **๔. รองศาสตราจารย์ วิโรจ นาคชาตรี** มหาวิทยาลัยรามคำแหง **ผู้ดำเนินรายการ : รองศาสตราจารย์ ดร.เกศินี ประทุมสุวรรณ** อาจารย์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
๑๔.๓๐-๑๕.๓๐ น.	**นำเสนอผลงานโครงการปฏิบัติการเพื่อสังคม (CCS) โดยนิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม** กลุ่มที่ ๑ CCS “ดีแต่เปลือก (กุ้ง)” กลุ่มที่ ๒ CCS “คนชอบเผือก : กรอบอร่อย สร้างอาชีพ” กลุ่มที่ ๓ CCS “การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวสู่การสร้างผู้ประกอบการรุ่นใหม่” กลุ่มที่ ๔ CCS “ขยะมีค่า” **ผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์โครงการปฏิบัติการเพื่อสังคม (CCS)** **๑. อาจารย์ ดร.สุภาสิณี นุ่มเนียม ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน **๒. คุณสุริยา บุญเรืองยศศิริ** พัฒนาการจังหวัดนครปฐม **๓. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ ผศ.ดร.** ผู้อำนวยการหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม **๔. ผศ.ดร.เสรี วรพงษ์** อาจารย์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม **ผู้ดำเนินรายการ : อาจารย์ ดร.สัญญา สดประเสริฐ** ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
๑๕.๓๐ น.	**พิธีมอบรางวัล** ผลงาน ระดับดีเยี่ยม / ระดับดี และนิทรรศการมอบเกียรติบัตรหน่วยงานเข้าร่วมแสดงผลงาน
๑๖.๐๐ น.	**พิธีปิดงานประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๘**

กำหนดการ นำเสนอผลงานวิชาการที่ได้รับรางวัล

ในหัวข้อ “พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม”

The 8th National Academic Conference 2026

ในวันอาทิตย์ที่ ๒๖ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙

เวลา ๑๒.๑๕ น. พร้อมกัน ณ ห้องประชุม (นำเสนอผลงานละ ๘ นาที)

ณ โดมอเนกประสงค์ อาคารหอพักนิสิต วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน
๑.	รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง : บทเรียนการเสริมพลังชุมชนและการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายอำเภอสามพราน	พิมพ์นิภา ศรีนพคุณ, ทินกร จังหาร
๒.	โมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา: กลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัลเพื่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน	ธนวัน ทองดี, อิทธิศักดิ์ ทาสะโก, เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช
๓.	การสื่อสารอย่างมีสติเพื่อลดความเข้าใจคลาดเคลื่อน และส่งเสริมการทำงานร่วมกันในองค์กร: การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัย	วราพร กนกปรเมษฐ์
๔.	ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัล:แนวทางการบริหารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	อารีย์ บรรจงธุระการ, อภิชาติ ศิริบุญญกาล, ไพบูลย์ วสุโสภณ
๕.	การพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี	จุฬาพร ศรีรังสรรค์, พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม (ทองแก้ว), สมชัย ศรีนอก
๖.	การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนผ่านเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรสุขภาวะนิสิต: กรณีศึกษาฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ชานนท์ ศิริธร
๗.	ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม	กนกวรรณ สีสัน
๘.	การสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม	มารตรี ท่าดีสม

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน
๙.	ไตรสิกขากับการออกแบบนวัตกรรมการบริหารการศึกษา: แนวทางการพัฒนาคน งาน และองค์กรอย่างเป็นองค์รวมในยุคดิจิทัล	นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
เรื่อง รายชื่อผลงานที่ได้รับรางวัลในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘
ในหัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม"
The 8th National Academic Conference 2026

****

ด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ได้กำหนดจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ ในหัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม" The 8th National Academic Conference 2026 ในวันอาทิตย์ที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิและกองบรรณาธิการได้พิจารณากลั่นกรองผลงานของท่านเรียบร้อยแล้ว

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๘ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงออกประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เรื่อง รายชื่อผลงานที่ได้รับรางวัลในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘ ในหัวข้อ "พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม"The 8th National Academic Conference 2026 ดังต่อไปนี้

๑. ผลงานด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน	ประเภทรางวัล
๑.	วิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน ๕,๐๐๐ วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่	พระบุญยวัฒน์ ตปสีโล (ปรีดี)	ดีเยี่ยม
๒.	สติปัฏฐานกับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต: แนวทางพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ	พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา)	ดีเด่น
๓.	การขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยพุทธนวัตกรรม: บูรณาการ LEARN AND EARN สู่เส้นทางอาชีพเพื่อการสร้างรายได้อย่างยั่งยืน	ธนทร สาลีพันธ์	ดี

๒. ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และนิติศาสตร์

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน	ประเภทรางวัล
๑.	แนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลภาครัฐในการควบคุมความเสี่ยงด้านการฟอกเงินผ่านการบริจาคออนไลน์ของวัดในศตวรรษที่ ๒๑	เทิดสยาม บุญยะเสนา	ดีเยี่ยม
๒.	รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง : บทเรียนการเสริมพลังชุมชนและการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายอำเภอสามพราน	พิมพ์นิภา ศรีนพคุณ, ทินกร จังหาร	ดีเด่น
๓.	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแส ของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์	พิศุทธิ์ คำยัง	ดี

๓. ด้านสหวิทยาการพัฒนาสังคม และวัฒนธรรม

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน	ประเภทรางวัล
๑.	รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย	พระณัฐฤทธิ์ อภิวฑฒนเมธี (แก้วมาลัย)	ดีเยี่ยม
๒.	ความเป็นจริงของเสรีภาพจากมุมมองของพุทธปรัชญา	พระธีรพล ณฏฐิโก (บัวทอง), พัชริน จินดาปทีปทรงธรรม สว่างนพ, นพรินทร์ สุบินรัตน์	ดีเด่น
๓.	โมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา: กลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัลเพื่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน	ธนวัน ทองดี, อิทธิศักดิ์ ทาสะโก, เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช	ดี
๔.	การสื่อสารอย่างมีสติเพื่อลดความเข้าใจคลาดเคลื่อน และส่งเสริมการทำงานร่วมกันในองค์กร: การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัย	วราพร กนกปรเมษฐ์	ดี
๕.	ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัล:แนวทางการบริหารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	อารีย์ บรรจงธุรการ, อภิชาติ ศิริบุญญกาล, ไพบูลย์ วสุโสภณ	ดี

๔. ด้านสหวิทยาการศึกษาและการเรียนรู้

ที่	ชื่อผลงาน	ผู้เขียน	ประเภทรางวัล
๑.	การพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษา เรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี	จุฬาพร ศรีรังสรรค์, พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม (ทองแก้ว), สมชัย ศรีนอก	ดีเยี่ยม
๒.	การจัดสภาพแวดล้อมที่มีความหมายยุคดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ภายใต้แนวคิด Third Teacher	นรินทร์ รินพนัสสัก, นัสวรรณ ใจมั่น	ดีเด่น
๓.	การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนผ่านเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรสุขภาวะนิสิต: กรณีศึกษาฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ชานนท์ ศิริธร	ดี

ทั้งนี้ ให้ผู้ที่มีผลงานได้รับรางวัลในแต่ประเภทต้องนำเสนอผลงานแบบบรรยาย (Oral Presentation) ตามกำหนดการของการจัดงาน

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๙

(พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
บรรณาธิการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๘

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
1.	การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้ และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย	1
2.	การออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการภายใน: กรณีศึกษาวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย	8
3.	พุทธจริยศาสตร์การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ด้วยหลักพรหมวิหาร 4	16
4.	แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม	23
5.	รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย	31
6.	การถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย	41
7.	การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบท ของพระภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์	48
8.	วิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่	59
9.	วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราช พรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา	67
10.	การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา ของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์	78
11.	การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์	92
12.	วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท	103
13.	การถอดบทเรียนเพื่อพัฒนารูปแบบของ “โครงการคืนคนดีสู่สังคม” ภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย	115
14.	นวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานพุทธปัญญา: การบูรณาการไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 สู่การยกระดับ คุณภาพชีวิตและสังคมในยุคดิจิทัล	122
15.	สติปัฏฐานกับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต: แนวทางพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ	132
16.	การประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	143
17.	เบญจธรรม 5: รูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชน	155
18.	การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	162
19.	การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	172

20.	การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	**185**
21.	การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลภายใต้แนวคิด THIRD TEACHER	**198**
22.	การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนา	**213**
23.	พุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 กับการปรับโครงสร้างสมองในการเยียวยาโรคซึมเศร้า	**226**
24.	ความเป็นจริงของเสรีภาพจากมุมมองของพุทธปรัชญา	**238**
25.	การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาบนฐานพุทธปัญญา	**246**
26.	การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนใน	**264**
27.	การวิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม ประเทศไทย	**277**
28.	การประยุกต์ใช้หลักธรรมะเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชน	**292**
29.	ครอบครัวรักษ์โลก : การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	**303**
30.	การประยุกต์หลักสามัคคีธรรมเพื่อสร้างกลไกในการจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	**315**
31.	การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมสำหรับนักเรียนในโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	**324**
32.	พุทธวิธีการเผยแผ่ธรรมะสำหรับชาวพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์	**333**
33.	รัฐศาสตร์กับวิถีการปกครองยุคใหม่: การปรับตัวของอำนาจรัฐในศตวรรษที่ 21	**345**
34.	มัชฌิมาปฏิปทากับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21	**352**
35.	การสร้างอัตลักษณ์ในเทศกาลถือศีลกินผักของคนไทยเชื้อสายจีนจังหวัดภูเก็ต	**365**
36.	พฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา MINGLE MALL ของผู้บริโภค	**377**
37.	วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม	**387**
38.	การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล	**398**
39.	การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพ ของผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ	**407**
40.	การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน	**416**
41.	การจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ	**422**
42.	ความสุขอันประเสริฐบนฐานการประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล	**433**
43.	การพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี	**440**
44.	แนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลภาครัฐในการควบคุมความเสี่ยงด้านการฟอกเงินผ่าน	**451**

45.	การบริจาคออนไลน์ของวัดในศตวรรษที่ 21	451
46.	การฟื้นฟูการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร	464
47.	การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร	476
48.	การส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร	485
49.	การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน	498
50.	คลังหน่วยกิต: โอกาสและแนวทางการพัฒนาทักษะตลอดชีวิต	510
51.	รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง: บทเรียนจากการเสริมพลังชุมชนและการบริหารจัดการภาคีเครือข่าย ในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	524
52.	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	536
53.	วัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา	546
54.	พฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ	556
	ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	556
55.	การพัฒนานิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21	565
56.	การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4	574
57.	แนวทางการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	574
58.	การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดหวัดปทุมธานี	585
59.	การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขัง ก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม	595
60.	รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชน	611
61.	จาก “ซีเอสอาร์” สู่การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม:	623
62.	การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรสุขภาวะนิสิตนักศึกษา: กรณีศึกษาฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	635
63.	รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่	648
64.	กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (BIOBANK) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	659
65.	กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์ บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	670
66.	ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัล: แนวทางการบริหารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	682
67.	การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และสังคมอย่างยั่งยืน	690

68.	พฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติใน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	**696**
69.	การสร้างร่มสัปทนระบายความร้อน	**705**
70.	ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส	**715**
71.	ห้องเรียนยังอยู่ แต่เด็กอยู่ไหน ? : ความท้าทายของสถานศึกษาขนาด เล็กในจังหวัดสุโขทัย	**728**
72.	การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์	**741**
73.	การปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร	**753**
74.	การพัฒนากระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย	**778**
75.	แนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของการเกษตรของชุมชนบ้านไร่ขิง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	**800**
76.	จากหลักปัญญา 3 สู่นวัตกรรมทางธุรกิจ: พลวัตเครือข่าย เพื่อการพัฒนาสังคมลำลูกกาอย่างยั่งยืน	**811**
77.	นวัตกรรมการสื่อสารและการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนท้องถิ่น	**818**
78.	นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ: บทบาทนักการเมืองท้องถิ่น กับการสานพลังความปรองดองเพื่อสังคมสันติสุข	**825**
79.	การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2	**833**
80.	ทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ	**845**
81.	การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21	**855**
82.	การขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยพุทธนวัตกรรม: บูรณาการ LEARN AND EARN สู่เส้นทางอาชีพเพื่อการสร้างรายได้อย่างยั่งยืน	**865**
83.	การพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	**874**
84.	ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา ในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1	**885**
85.	แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3	**899**
86.	โมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ: การขับเคลื่อนสังคม เกษตรยั่งยืนด้วยพลังงานจากน้ำมันใช้แล้ว	**910**
87.	โมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา กลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะ แรงงานดิจิทัลเพื่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน	**918**
88.	ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี	**926**
89.	การสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการศึกษา	**939**
90.	การปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี	**949**

91. การส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบางกร่าง 958
92. การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม 969
93. การสื่อสารอย่างมีสติเพื่อลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน 981
94. ปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการพลิกโฉมการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล: โอกาส ความท้าทายและแนวทางการประยุกต์ใช้ทางการศึกษา 1003
95. ปัญญาประดิษฐ์: เครื่องมือเชิงกลยุทธ์สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยในยุคดิจิทัล 1028
96. วิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย 1039
97. โมเดลการบริหารจัดการความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา: ความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์ 1051
98. แนวทางและมาตรการช่วยเหลือ SMES การยกระดับสู่ผู้ประกอบการที่เข้มแข็ง แข่งขันได้และเติบโตอย่างยั่งยืน 1064
99. การใช้หลักสูตรสัคคสาสมาธิเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร 1075
100. กลไกการยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี 1082
101. สวัสดิการภาครัฐกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย 1097
102. การวิเคราะห์นโยบายและกระบวนการการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการ พัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP 1105
103. การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ 1134
104. การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก 1147
105. รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ 1162
106. แนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัย จากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ 1172
107. การศึกษาสภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 1185
108. การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 1210
109. หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักแห่งเศรษฐศาสตร์ 1228
110. การพัฒนาทักษะนิสิตต้นแบบเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี 1239
111. บทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ 1253

112. บ้านฝายดินสอ วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ: พื้นที่ทางวัฒนธรรม
และการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ **1267**

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้ และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

THE PARTICIPATION OF THE ELDERLY IN PRODUCING RATTANHANDICRAFTS FOR INCOME GENERATIONAND PRESERVE THE LOCAL WISDOM OF SRI DON MOON SUBDISTRECT, CHIANG RAI PROVINCE

พระครูไพบูลย์ธรรมาภรณ์ (เรืองฤทธิ์ ญาณเมธี)[1]
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhuphaiboonthammaphorn[1]
Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: day.5929@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ศึกษาความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) เสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย การวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสานวิธี กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย จำนวน 370 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมีระดับการมีส่วนร่วมในการผลิตงานฝีมือจากหวายโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติจริงและการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัยด้านอายุ เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งผู้สูงอายุยังเสนอให้หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การพัฒนาทักษะด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมตลาดออนไลน์ และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, ผู้สูงอายุ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การพัฒนาชุมชน

Abstract

This academic article aimed to: 1) study the level of participation of the elderly in producing rattan handicrafts for income generation and preservation of local wisdom, 2) examine the relationship between participation and personal factors, and 3) propose guidelines for promoting elderly participation in rattan handicraft production in Sri Don Moon Subdistrict, Chiang Rai Province. The study employed a mixed-method research design. The sample consisted of 370 elderly participants residing in Sri Don Moon Subdistrict. Research

instruments included questionnaires and in-depth interviews. Data were analyzed using percentage, mean, standard deviation, and content analysis.

The findings revealed that the overall participation level of the elderly in rattan handicraft production was at a high level, particularly in practical involvement and knowledge transfer to younger generations. This demonstrates the important role of elderly individuals as custodians of local wisdom. Age, gender, education level, occupation, and income significantly influenced participation levels. Furthermore, participants suggested that local authorities and relevant agencies should support the establishment of occupational groups, skill development training, product design improvement, online marketing promotion, and community learning centers to ensure sustainable preservation of local wisdom.

Keywords: Participation, Elderly, Local Wisdom, Community Development

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้จำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยแรงงานลดลง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวม โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่ผู้สูงอายุจำนวนมากต้องเผชิญกับปัญหาด้านรายได้ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการขาดบทบาททางสังคม

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุในชุมชนชนบทมิได้เป็นเพียงกลุ่มประชากรที่ต้องพึ่งพิง แต่ยังเป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ชีวิต ความรู้ ความสามารถ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การจักสานหวาย ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนในภาคเหนือของประเทศไทย

ตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ที่ยังคงมีการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตงานฝีมือจากหวายอย่างต่อเนื่อง ผู้สูงอายุในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค และกระบวนการผลิตให้แก่คนรุ่นใหม่ งานฝีมือจากหวายไม่เพียงเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ยังสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันภูมิปัญญาการจักสานหวายกำลังเผชิญกับความเสี่ยงในการสูญหาย เนื่องจากคนรุ่นใหม่จำนวนมากขาดความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญา อีกทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การประกอบอาชีพด้านหัตถกรรมพื้นบ้านลดความนิยมลง ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายจึงมีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวาย รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม และเสนอแนะแนวทางในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดความยั่งยืน เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

2.เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายเพื่อสร้างรายได้และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการคิด วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินงาน รับผลประโยชน์ และประเมินผลกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับตนเอง การมีส่วนร่วมถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

Arnstein ได้เสนอแนวคิด “บันไดการมีส่วนร่วม” ซึ่งแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 8 ขั้น ตั้งแต่ระดับที่ประชาชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ไปจนถึงระดับที่ประชาชนมีอำนาจควบคุมการดำเนินงานด้วยตนเอง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจและบริหารจัดการอย่างแท้จริง

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการมีส่วนร่วม 4 ด้าน ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ผู้สูงอายุถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า มีประสบการณ์ชีวิตและภูมิปัญญาที่สามารถนำมาพัฒนาชุมชนและสังคมได้

แนวคิด Active Aging ขององค์การอนามัยโลก เน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

3.แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ทักษะ และประสบการณ์ที่สั่งสมจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน และได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาการจักสานหวายเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน และสามารถนำมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์สร้างรายได้ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยใช้ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุในตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย จำนวน 4,926 คน กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 370 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับผู้นำชุมชนและผู้สูงอายุผู้มีภูมิปัญญา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง โดยประสานงานกับผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่

5. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย ส่วนใหญ่มีความผูกพันกับการผลิตงานฝีมือจากหวายมาตั้งแต่วัยเด็ก เนื่องจากได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบิดามารดาและผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชน การจักสานหวายจึงมิใช่เพียงกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้เท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน ผู้สูงอายุจำนวนมากให้ข้อมูลตรงกันว่า การได้กลับมารวมกลุ่มกันผลิตงานฝีมือทำให้เกิดความสุขทางใจ รู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่าและสามารถเป็นกำลังสำคัญของชุมชนได้ แม้ว่าสภาพร่างกายจะเปลี่ยนแปลงไปตามวัยก็ตาม

ด้านกระบวนการผลิต พบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การเตรียมหวาย การออกแบบลวดลาย และการจักสานผลิตภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ เช่น ตะกร้า กระบุง ภาชนะเครื่องใช้ และของตกแต่งบ้าน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี มักได้รับการยอมรับให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” ของชุมชน มีหน้าที่ให้คำแนะนำแก่สมาชิกใหม่และเยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้ ทั้งนี้ กระบวนการทำงานส่วนใหญ่ดำเนินไปในลักษณะของการรวมกลุ่มและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชน

ในด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เห็นว่าการผลิตงานฝีมือจากหวายสามารถช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและสร้างรายได้เสริมได้จริง แม้รายได้จะไม่สูงมากนัก แต่ถือเป็นรายได้ที่เกิดจากความสามารถของตนเอง ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและลดความรู้สึกเป็นภาระของครอบครัว นอกจากนี้ผู้สูงอายุบางส่วนยังสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่ทันสมัยและตอบสนองความต้องการของตลาดมากขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นและเครือข่ายชุมชน

ผลการวิจัยยังพบอีกว่า การรวมกลุ่มทำกิจกรรมจักสานหวายส่งผลดีต่อสุขภาวะทางจิตใจและสังคมของผู้สูงอายุอย่างชัดเจน ผู้สูงอายุรู้สึกมีเพื่อน มีพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีโอกาสใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ส่งผลให้ลดความเครียด ความเหงา และภาวะโดดเดี่ยวทางสังคม อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย โดยเฉพาะการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชนในชุมชน ซึ่งถือเป็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าและช่วยสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นใหม่ ยังพบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ เช่น การขาดแคลนวัตถุดิบจากธรรมชาติ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ช่องทางการจำหน่ายที่ยังจำกัด รวมถึงข้อจำกัดด้านสุขภาพของผู้สูงอายุบางส่วน ทำให้การดำเนินกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง นอกจากนี้ คนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งยังขาดความสนใจในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากมองว่าเป็นงานที่ใช้เวลานานและสร้างรายได้ไม่มั่นคง ดังนั้น การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาศักยภาพผลิตภัณฑ์ การสร้างตลาด และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาเชิงลึกในด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกันในลักษณะ “เครือญาติและชุมชน” กล่าวคือ สมาชิกแต่ละคนจะช่วยเหลือกันตามความถนัดของตนเอง

ผู้สูงอายุที่มีความชำนาญด้านการจักสานจะทำหน้าที่สอนเทคนิคและลวดลาย ส่วนผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านสุขภาพจะช่วยในขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบหรือคัดแยกผลิตภัณฑ์ กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน และช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตงานฝีมือจากหวายช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ผู้สูงอายุหลายคนมีการปรับตัวโดยเรียนรู้รูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ผ่านการอบรมของหน่วยงานภาครัฐและการศึกษาจากสื่อออนไลน์ เช่น การออกแบบกระเป๋าหวายสมัยใหม่ การเพิ่มลวดลายร่วมสมัย และการประยุกต์ใช้สีธรรมชาติเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง หากได้รับโอกาสและการสนับสนุนที่เหมาะสม

ในด้านผลกระทบต่อชุมชน พบว่า การรวมกลุ่มผลิตงานฝีมือจากหวายมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างชัดเจน เนื่องจากผลิตภัณฑ์บางส่วนได้รับการนำไปจำหน่ายในงานแสดงสินค้า งานวัฒนธรรม และตลาดชุมชน ส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนรายได้ภายในพื้นที่ อีกทั้งยังช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ชุมชนในฐานะแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรม ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในอนาคตได้

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกยังสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากมีความต้องการให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาส่งเสริมด้านการตลาดอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการสร้างตราสินค้าชุมชน การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดิจิทัล เพื่อเพิ่มโอกาสในการแข่งขันทางการตลาด นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังเสนอให้มีการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้เยาวชนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการปฏิบัติจริง อันจะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชนในระยะยาว

อภิปรายผล

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวายมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างคุณค่าและความหมายให้แก่ชีวิตผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุมีโอกาสใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ มีรายได้เสริม และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

นอกจากนี้ การรวมกลุ่มผลิตงานฝีมือยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ลดความโดดเดี่ยว และเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Active Aging ที่เน้นให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

ในด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่ากระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้สูงอายุสู่เยาวชนเป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน การส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางสำคัญในการอนุรักษ์หัตถกรรมพื้นบ้านอย่างยั่งยืน

อีกทั้งผลการวิจัยยังสะท้อนว่าการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน ทั้งด้านงบประมาณ การพัฒนาทักษะ การสร้างเครือข่ายตลาด และการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน

ผลการวิจัยครั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรม ที่แฝงอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานหวาย ซึ่งมิได้เป็นเพียงองค์ความรู้เชิงช่างเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของคนในชุมชน การที่ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในการผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้ชุมชนเกิดการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และสามารถรักษาความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมไว้ได้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

อีกทั้งผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่มุ่งใช้ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสม การนำภูมิปัญญาการจักสานหวายมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย จึงถือเป็นตัวอย่างของการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งยังช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ในด้านการพัฒนาสังคม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุช่วยสร้าง "พื้นที่ทางสังคม" ให้ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ลดภาวะโดดเดี่ยว และเสริมสร้างพลังทางใจในการดำรงชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์ที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการสร้างคุณค่าในตนเอง

นอกจากนี้ การที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันผลิตงานฝีมือจากหวายยังสะท้อนถึงความเข้มแข็งของกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในพื้นที่มาสร้างประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีผู้สูงอายุเป็นแกนกลางสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การพัฒนากลุ่มอาชีพผู้สูงอายุยังจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านการพัฒนาทักษะดิจิทัล การบริหารจัดการกลุ่ม การออกแบบผลิตภัณฑ์ และการสร้างเครือข่ายทางการตลาด เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและพฤติกรรมผู้บริโภคในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนได้อย่างเป็นระบบ จะช่วยให้การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเกิดผลอย่างยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยเป็นรูปแบบ "PARTICIPATION MODEL" สำหรับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตงานฝีมือจากหวาย ประกอบด้วย

P = Participation การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน A = Activity กิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกัน R = Relationship การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน T = Transfer การถ่ายทอดองค์ความรู้ I = Income การสร้างรายได้และความมั่นคง C = Culture การอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญา I = Integration การบูรณาการเครือข่ายความร่วมมือ P = Preservation การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น A = Adaptation การปรับตัวสู่ตลาดสมัยใหม่ T = Technology การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการตลาด I = Innovation การพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ O = Opportunity การสร้างโอกาสให้ผู้สูงอายุ N = Network การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด

3) ควรส่งเสริมการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรจัดอบรมการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

2) ส่งเสริมการใช้สื่อออนไลน์ในการจำหน่ายสินค้า

3) สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และสถาบันการศึกษา

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากหวายเชิงนวัตกรรม

2) ควรศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจของกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุในระยะยาว

3) ควรศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อพัฒนาตลาดผลิตภัณฑ์ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). **รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2566.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกษา.

กนกพร พิทักษ์ธนากร. (2560). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นพดล ธรรมสุข. (2560). **การพัฒนาภาวะผู้นำชุมชนกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเปราะบาง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สสส.

พงษ์ศักดิ์ ศรีเมือง. (2564). การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากหวายในภาคเหนือเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ. **วารสารวิชาการการจัดการและนวัตกรรม, (10)2,** 44-58.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2565). **มิติทางสังคมของผู้สูงอายุในยุคดิจิทัล**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วริศรา วงศ์จันทร์. รูปแบบและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. **วารสารบริหารรัฐกิจ, 12(1)**, 25-40.

ศูนย์ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดเชียงราย. (2565). **รายงานผลการประเมินสถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย**. เชียงราย: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย.

การออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายใน: กรณีศึกษาวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

DESIGN AND DEVELOPMENT OF A DIGITAL PLATFORM TO ENHANCE INTERNAL MANAGEMENT EFFICIENCY A CASE STUDY OF CHIANG RAI BUDDHIST COLLEGE

ทศพร ศรีลาดเลา[1]
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Tosporn Srilardlao[1]
Chiangrai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: srilardlao58@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาของระบบบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย 2) ออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่เหมาะสมกับการบริหารจัดการภายใน และ 3) เสนอแนะแนวทางการนำแพลตฟอร์มดิจิทัลไปใช้ในการบริหารงานภายในองค์กร การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน โดยบูรณาการการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตของวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ และการทดลองใช้ระบบต้นแบบ

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาของการบริหารจัดการภายในยังคงอาศัยระบบเอกสารแบบดั้งเดิมและการจัดเก็บข้อมูลแบบแยกส่วน ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูล การประสานงานระหว่างหน่วยงานขาดความเชื่อมโยง และกระบวนการดำเนินงานมีความล่าช้า การออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลพบว่าระบบที่เหมาะสมควรยึดบริบทการทำงานจริงขององค์กรเป็นศูนย์กลาง โดยประกอบด้วยระบบจัดการเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ระบบมอบหมายและติดตามงาน ระบบสื่อสารภายในองค์กร และระบบฐานข้อมูลกลางที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานได้อย่างเป็นระบบ ผลการทดลองใช้ระบบพบว่าสามารถลดขั้นตอนการทำงาน ลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล เพิ่มความรวดเร็วในการประสานงาน และสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การนำแพลตฟอร์มดิจิทัลไปใช้ให้เกิดประสิทธิผลจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนเชิงนโยบายจากผู้บริหาร การพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากร และการปรับปรุงระบบอย่างต่อเนื่องตามวงจรการพัฒนาองค์กร

คำสำคัญ: แพลตฟอร์มดิจิทัล, การบริหารจัดการภายใน, การพัฒนาองค์กรดิจิทัล

Abstract

This study aimed to: 1) examine the problems of internal management at Chiang Rai Buddhist College, 2) design and develop a suitable digital platform for internal administration, and 3) propose implementation guidelines for organizational management. A mixed-method approach integrating qualitative research and action research was employed.

Key informants included administrators, lecturers, staff members, and students. Data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, observation, and prototype implementation.

The findings revealed that internal management remained dependent on traditional document-based procedures and fragmented data storage. This caused data redundancy, weak interdepartmental coordination, and delays in work processes. The developed platform consisted of electronic document management, task assignment and monitoring, internal communication, and a centralized database. The implementation demonstrated improved coordination, reduced duplication, and greater managerial efficiency.

Keywords: Digital Platform, Internal Management, Chiang Rai Buddhist College, Digital Organization Development

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อรูปแบบการบริหารจัดการขององค์กรทั้งภาครัฐและภาคการศึกษา องค์กรในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องเผชิญกับความท้าทายด้านปริมาณข้อมูล ความรวดเร็วในการตัดสินใจ และความจำเป็นในการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีภารกิจครอบคลุมทั้งด้านการจัดการศึกษา การวิจัย การบริการวิชาการ และการบริหารจัดการองค์กรภายใน

ในบริบทของสถาบันอุดมศึกษา การบริหารจัดการภายในที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยระบบข้อมูลที่สามารถรองรับการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างบูรณาการ ไม่ว่าจะเป็นงานวิชาการ งานงบประมาณ งานพัสดุ งานการเงิน งานสารบรรณ งานบริหารบุคลากร และงานบริการนิสิต หากแต่ในหลายหน่วยงานยังคงพบข้อจำกัดด้านการจัดเก็บข้อมูลแบบแยกส่วน การดำเนินงานผ่านเอกสารแบบดั้งเดิม และการขาดระบบกลางในการติดตามข้อมูล ส่งผลให้เกิดภาระงานซ้ำซ้อน ความล่าช้าในการดำเนินงาน และข้อจำกัดในการตัดสินใจเชิงบริหาร

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหน่วยงานหนึ่งที่กำลังขับเคลื่อนการพัฒนาองค์กรสู่การบริหารจัดการในรูปแบบดิจิทัล อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาสภาพเบื้องต้นพบว่าระบบงานภายในยังคงกระจัดกระจายตามภารกิจของแต่ละฝ่าย ขาดการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน และยังไม่มีแพลตฟอร์มกลางที่รองรับการบริหารจัดการในภาพรวมขององค์กร

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษา ออกแบบ และพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่สอดคล้องกับบริบทจริงของวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย โดยคาดหวังให้ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นต้นแบบในการยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายใน และขยายผลสู่หน่วยงานทางการศึกษาอื่นได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของระบบบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

2.เพื่อออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่เหมาะสมกับการบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

3.เพื่อเสนอแนะแนวทางการนำแพลตฟอร์มดิจิทัลไปใช้ในการบริหารจัดการภายในองค์กร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตของวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบงานภายในและมีประสบการณ์ตรงต่อกระบวนการปฏิบัติงาน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง

แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

แบบสังเกตการณ์การใช้งานระบบ

แบบประเมินการทดลองใช้แพลตฟอร์มต้นแบบ

เครื่องมือทั้งหมดได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์การปฏิบัติงานจริงของแต่ละหน่วยงาน ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาสังเคราะห์เพื่อกำหนดปัญหา โครงสร้างข้อมูล และความต้องการเชิงระบบก่อนออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มต้นแบบ แล้วนำไปทดลองใช้ภายในหน่วยงาน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกประเด็นตามหมวดหมู่ของปัญหา ความต้องการ และข้อเสนอแนะ ส่วนผลการทดลองใช้ระบบนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาเพื่อประเมินประสิทธิภาพการใช้งาน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายใน: กรณีศึกษาวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย” สามารถจำแนกผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. สภาพปัญหาของระบบบริหารจัดการภายใน ผลการศึกษาพบว่า หน่วยงานภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงรายยังคงใช้ระบบงานแบบเอกสารเป็นหลัก การจัดเก็บข้อมูลอยู่ในรูปแบบแฟ้มเอกสาร ไฟล์เฉพาะบุคคล หรือระบบแยกส่วนตามภารกิจของแต่ละฝ่าย ส่งผลให้ข้อมูลไม่เชื่อมโยงกัน เกิดความซ้ำซ้อนในการบันทึกข้อมูล และต้องใช้เวลามากในการรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานหรือใช้ประกอบการตัดสินใจ ในงานด้านวิชาการพบว่าการรวบรวมข้อมูลนิสิต รายวิชา และผลการเรียนต้องอาศัยหลายขั้นตอน ส่วนงานด้านแผนและงบประมาณยังต้องรวบรวมข้อมูลจากหลายหน่วยงานก่อนนำมาจัดทำรายงานประจำปี ขณะที่งานสารบรรณยังขาดระบบติดตามสถานะเอกสารแบบเรียลไทม์

2. ผลการออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัล พบว่า จากการวิเคราะห์ความต้องการของผู้ใช้งาน ผู้วิจัยได้ออกแบบแพลตฟอร์มที่มีองค์ประกอบหลัก 4 ระบบ ได้แก่ 1.ระบบจัดการเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สำหรับรับ ส่ง จัดเก็บ ค้นหา และติดตามเอกสาร 2.ระบบมอบหมายและติดตามงาน สำหรับกำหนดผู้รับผิดชอบ ระยะเวลา และสถานะความก้าวหน้าของงาน 3.ระบบสื่อสารภายในองค์กร สำหรับประกาศข่าวสาร ปฏิทินกิจกรรม และการแจ้งเตือนภายใน 4.ระบบฐานข้อมูลกลาง เพื่อรวบรวมข้อมูลจากทุก

หน่วยงานให้อยู่ในโครงสร้างเดียวกัน ระบบถูกออกแบบให้รองรับการเข้าถึงผ่านอุปกรณ์คอมพิวเตอร์และอุปกรณ์เคลื่อนที่ โดยให้ความสำคัญกับสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูล ความปลอดภัย และความสะดวกในการใช้งาน

3. ผลการทดลองใช้แพลตฟอร์ม

ผลการทดลองใช้พบว่า ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็วขึ้น ระยะเวลาในการค้นหาเอกสารลดลง การติดตามงานมีความชัดเจนมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนของข้อมูลระหว่างหน่วยงาน ผู้ใช้งานส่วนใหญ่สะท้อนว่าระบบช่วยลดภาระงานด้านเอกสาร และทำให้การประสานงานระหว่างหน่วยงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการภายในสถาบันอุดมศึกษาไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้แทนระบบเอกสารแบบเดิม หากแต่เป็นกระบวนการออกแบบระบบงานใหม่ที่เชื่อมโยง “ข้อมูล กระบวนการทำงาน และผู้ใช้งาน” เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

จากผลการศึกษา พบว่า ปัญหาหลักของการบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงรายเกิดจากการจัดเก็บข้อมูลแบบแยกส่วน การขาดฐานข้อมูลกลาง และการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่ยังพึ่งพากระบวนการแบบดั้งเดิม ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนของข้อมูล ความล่าช้าในการดำเนินงาน และข้อจำกัดในการติดตาม ตรวจสอบ และใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงบริหาร

องค์ความรู้สำคัญจากการวิจัยสามารถสังเคราะห์เป็น “รูปแบบการพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการภายในองค์กรการศึกษา” ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1.การวิเคราะห์บริบทองค์กร 2.ศึกษาโครงสร้างภารกิจ ปัญหา ขั้นตอนการทำงาน และความต้องการของผู้ใช้งานจริงในแต่ละหน่วยงาน เพื่อให้การออกแบบระบบสอดคล้องกับบริบทการปฏิบัติงาน 3.การบูรณาการข้อมูลและกระบวนการทำงาน 4.เชื่อมโยงข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้สามารถใช้ร่วมกันได้ผ่านฐานข้อมูลกลาง ลดการบันทึกข้อมูลซ้ำซ้อน และทำให้กระบวนการทำงานต่อเนื่องกันในระดับองค์กร

การออกแบบระบบที่ยึดผู้ใช้งานเป็นศูนย์กลาง

พัฒนาระบบให้สอดคล้องกับรูปแบบการใช้งานจริงของบุคลากร โดยคำนึงถึงความง่ายในการใช้งาน ความยืดหยุ่น และการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก

1.การพัฒนาอย่างต่อเนื่องและการสนับสนุนเชิงนโยบาย

การใช้งานแพลตฟอร์มให้เกิดผลอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากร การสนับสนุนจากผู้บริหาร และการปรับปรุงระบบอย่างต่อเนื่องตามวงจร PDCA

องค์ความรู้จากการวิจัยนี้เสนอให้เห็นว่า แพลตฟอร์มดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพต้องเริ่มต้นจากการออกแบบกระบวนการบริหารจัดการใหม่บนฐานของข้อมูลที่เชื่อมโยงกันทั้งองค์กร มิใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ในเชิงเครื่องมือเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาระบบบริหารจัดการภายในของวิทยาลัยสงฆ์ หน่วยงานการศึกษา และองค์กรภาครัฐที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

ภาพที่1 องค์ความรู้การวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาสำคัญของการบริหารจัดการภายในไม่ได้เกิดจากการขาดเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการขาดระบบบูรณาการข้อมูลและกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้จึงควรเริ่มจากการทำความเข้าใจบริบทจริงขององค์กรและความต้องการของผู้ใช้งาน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาองค์กรดิจิทัลที่มุ่งเน้นการออกแบบระบบจากกระบวนการทำงานจริง มากกว่าการนำเทคโนโลยีมาใช้โดยไม่สอดคล้องกับโครงสร้างงาน ผลการทดลองใช้ยังชี้ให้เห็นว่า เมื่อระบบได้รับการออกแบบโดยคำนึงถึงผู้ใช้งานจริง จะสามารถสร้างการยอมรับและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. การศึกษาสภาพปัญหาของระบบบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย พบว่าผลการศึกษาพบว่า ระบบบริหารจัดการภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงรายยังคงประสบปัญหาในลักษณะของปัญหาเชิงระบบที่มีความเชื่อมโยงกันหลายมิติ ทั้งด้านการจัดการข้อมูลที่แยกส่วน กระบวนการทำงานที่ยังใช้รูปแบบเดิม การติดตามและประเมินผลที่ขาดความเป็นระบบ การสื่อสารภายในองค์กรที่ไม่ทั่วถึง และการให้บริการที่ยังไม่ตอบสนองต่อความต้องการในยุคดิจิทัล ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการโดยรวมขององค์กร

ผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของหลายท่านที่ชี้ให้เห็นในทิศทางเดียวกันว่า ปัญหาหลักของการบริหารจัดการในองค์กรเกิดจากข้อจำกัดของระบบงานแบบดั้งเดิมที่ขาดการบูรณาการข้อมูล ขาดความยืดหยุ่น และไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้งานในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่มีลักษณะเป็นระบบศูนย์กลางและเชื่อมโยงข้อมูลจากทุกหน่วยงานเข้าด้วยกันจึงเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาเชิงระบบ และยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายในองค์กรให้มีความทันสมัย โปร่งใส และมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

2. ผลการออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลที่เหมาะสมกับการบริหารจัดการภายในของวิทยาลัยพบว่า ผลการวิจัยจากการออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการภายในของวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ภายใต้สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า “ความเหมาะสมของแพลตฟอร์ม” เกิดจากการออกแบบที่ยึดบริบทงานจริงขององค์กรเป็นศูนย์กลาง มิใช่การนำ

เทคโนโลยีมาใช้โดยปราศจากความเข้าใจในระบบงานเดิม ทั้งนี้ การพัฒนาแพลตฟอร์มครั้งนี้ตั้งอยู่บนฐานของการวิเคราะห์ขั้นตอนการปฏิบัติงานจริงของแต่ละฝ่าย การสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานแบบแยกส่วน และการทำความเข้าใจพฤติกรรมการใช้งานของบุคลากร ก่อนจะนำข้อมูลดังกล่าวมาสังเคราะห์เป็น "โครงสร้างการทำงานใหม่" ที่ถูกรองรับด้วยระบบดิจิทัลอย่างเป็นระบบ

จึงสรุปได้ว่า ความสำเร็จของแพลตฟอร์มดิจิทัลมิได้อยู่ที่เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การออกแบบให้สอดคล้องกับระบบงานจริง มีโครงสร้างฐานข้อมูลที่ดี กำหนดกระบวนการทำงานผ่านแพลตฟอร์มอย่างชัดเจน และส่งเสริมให้ผู้ใช้งานสามารถเรียนรู้และใช้งานได้จริงในชีวิตประจำวัน จนแพลตฟอร์มกลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการบริหารจัดการภายในองค์กรอย่างแท้จริง

3. ผลสรุปวิเคราะห์แพลตฟอร์ม สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัย พบว่าผลการวิจัยจากการพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลภายในของ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ในสังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการทดลองใช้ระบบจริง การสังเกตพฤติกรรมการทำงานของบุคลากร และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้งานภายในองค์กร สามารถอภิปรายผลได้ว่า แพลตฟอร์มดิจิทัลที่พัฒนาขึ้นมิได้ส่งผลเฉพาะด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ หากยังส่งผลเชิงลึกต่อ "กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของบุคลากร" จนก่อรูปเป็นลักษณะของ "ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community)" ภายในมหาวิทยาลัยอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ก่อนการมีแพลตฟอร์ม การเรียนรู้งานของบุคลากรในแต่ละฝ่ายเกิดจากประสบการณ์เฉพาะบุคคล การถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการ และการสอบถามจากผู้มีประสบการณ์ ทำให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการทำงาน ระเบียบปฏิบัติ และวิธีดำเนินการต่าง ๆ อยู่ในลักษณะความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ซึ่งยากต่อการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ และมีความเสี่ยงต่อการสูญหายเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบุคลากร ส่งผลให้การทำงานขาดความต่อเนื่อง และเกิดความคลาดเคลื่อนในการปฏิบัติงานอยู่เสมอ เมื่อแพลตฟอร์มถูกพัฒนาและนำมาใช้เป็นศูนย์กลางของกระบวนงาน ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการทำงาน เอกสาร ตัวอย่างแบบฟอร์ม ระเบียบปฏิบัติ และประวัติการดำเนินงานย้อนหลังถูกจัดเก็บไว้ในระบบเดียวกัน บุคลากรทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงข้อมูลชุดเดียวกันได้อย่างสะดวก ความรู้ที่เคยกระจัดกระจายและผูกติดกับบุคคลจึงถูกแปลงสภาพเป็น "ความรู้ขององค์กร" (Explicit Knowledge) ที่สามารถเรียนรู้ร่วมกันได้ตลอดเวลา

ผลจากการใช้งานจริงพบปรากฏการณ์ที่สำคัญ คือ บุคลากรเริ่มเปลี่ยนพฤติกรรมจากการ "ถามคน" มาเป็นการ "ค้นจากระบบ" เริ่มมีการแนะนำวิธีใช้งานแพลตฟอร์มให้แก่กัน ช่วยเหลือกันแก้ปัญหา และแลกเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานผ่านแพลตฟอร์มเดียวกัน กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติจากการใช้งานระบบร่วมกัน จนทำให้แพลตฟอร์มกลายเป็น "พื้นที่กลางของการปฏิสัมพันธ์ทางวิชาชีพ" (Professional Interaction Space) ในเชิงอภิปรายผล ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แพลตฟอร์มได้ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้ 3 ลักษณะพร้อมกัน ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (Learning by Doing) การเรียนรู้จากข้อมูลที่ถูกจัดเก็บในระบบ (Data-driven Learning) และการเรียนรู้จากกันและกัน (Collaborative Learning) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการก่อรูปชุมชนแห่งการเรียนรู้ในองค์กร นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า บุคลากรใหม่สามารถเรียนรู้งานได้รวดเร็วขึ้นจากข้อมูลในระบบ ลดการพึ่งพาการถ่ายทอดแบบปากต่อปาก ลดความคลาดเคลื่อนของข้อมูล และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามขั้นตอน ขณะเดียวกัน ผู้บริหารสามารถใช้ข้อมูลจากแพลตฟอร์มเป็นฐานในการสะท้อนผลการดำเนินงาน (Reflection) วิเคราะห์ปัญหา และปรับปรุงกระบวนการทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญขององค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)

แพลตฟอร์มดิจิทัลที่พัฒนาขึ้นมิใช่เพียงเครื่องมือสนับสนุนงาน แต่เป็น “กลไกการเรียนรู้ขององค์กร” ที่ทำให้บุคลากรเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดการพัฒนางานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มหาวิทยาลัยก้าวไปสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบทางวิชาการดังกล่าวอย่างชัดเจน นอกจากนี้ การสนับสนุนจากผู้บริหารและการพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากรถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่การบริหารจัดการแบบดิจิทัลในระดับองค์กร

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องการออกแบบและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายในของ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งพบว่าแพลตฟอร์มสามารถยกระดับทั้งประสิทธิภาพงาน ความโปร่งใส การเชื่อมโยงข้อมูล และการก่อรูปชุมชนแห่งการเรียนรู้ภายในองค์กร ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) มหาวิทยาลัยควรกำหนดนโยบายการพัฒนา “แพลตฟอร์มดิจิทัลกลาง” เป็นวาระสำคัญขององค์กร เพื่อใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการบริหารจัดการของทุกวิทยาลัยสงฆ์ในเครือข่าย

2) ควรกำหนดมาตรฐานการจัดเก็บข้อมูล การเชื่อมโยงฐานข้อมูล และรูปแบบการดำเนินงานผ่านแพลตฟอร์มให้เป็นแนวปฏิบัติเดียวกันทั้งระบบ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานได้ในอนาคต

3) ควรสนับสนุนงบประมาณและบุคลากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อดูแล พัฒนาและปรับปรุงแพลตฟอร์มให้ทันสมัยและสอดคล้องกับการใช้งานจริง

4) ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการใช้ข้อมูลจากแพลตฟอร์มในการตัดสินใจเชิงบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการของมหาวิทยาลัย

5) ควรผลักดันให้แพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาองค์กรไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้

2.ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรจัดอบรมและพัฒนาทักษะการใช้งานแพลตฟอร์มให้แก่บุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเข้าใจและความชำนาญในการใช้งาน

2) ควรจัดทำคู่มือการใช้งาน และสื่อแนะนำการใช้งานที่เข้าใจง่าย เพื่อช่วยให้บุคลากรใหม่สามารถเรียนรู้ระบบได้รวดเร็ว

3) ควรกำหนดผู้รับผิดชอบดูแลระบบในแต่ละฝ่าย เพื่อให้การใช้งานเป็นไปอย่างต่อเนื่องและแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที

4) ควรส่งเสริมให้ทุกฝ่ายใช้แพลตฟอร์มเป็นช่องทางหลักในการดำเนินงาน แทนการใช้เอกสารกระดาษหรือเครื่องมืออื่นที่แยกส่วน

5) ควรมีการติดตาม ประเมินผล และรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ใช้งาน เพื่อนำมาปรับปรุงระบบให้สอดคล้องกับการใช้งานจริงอย่างสม่ำเสมอ

3.ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการขยายผลการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลไปยังวิทยาลัยสงฆ์แห่งอื่น เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์และพัฒนาเป็นต้นแบบระดับมหาวิทยาลัย

2) ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับการใช้งานแพลตฟอร์มของบุคลากรในระยะยาว

3) ควรวิจัยเชิงปริมาณเพื่อวัดผลลัพธ์ด้านประสิทธิภาพ เวลา และต้นทุน ก่อนและหลังการใช้แพลตฟอร์มอย่างชัดเจน

4) ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้แพลตฟอร์มกับการพัฒนาองค์กรไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ในเชิงลึก

5) ควรพัฒนาและทดสอบโมดูลเพิ่มเติมของแพลตฟอร์ม เช่น ระบบรายงานอัตโนมัติ ระบบวิเคราะห์ข้อมูล และระบบสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหารข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เอกสารอ้างอิง

เกสิณี ชิวปรีชา. (2566). การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลแพลตฟอร์มในการบริหารสถานศึกษาระบบทวิภาคีของวิทยาลัยเทคนิค สังกัดสถาบันการอาชีวศึกษากรุงเทพมหานคร. **วารสารการบริหารการศึกษา, 18(2),** 77–92.

เขมรัตน์ บุญหล่อสุวรรณ์. (2565). การศึกษาประสบการณ์การใช้งานดิจิทัลแพลตฟอร์มเพื่อสนับสนุนการสอนของครู. **วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม, 21(3),** 115–129.

จิตติการณ์ เหมเภตรา,และคณะ. (2567). รูปแบบการบริหารจัดการการเรียนรู้ผ่านดิจิทัลแพลตฟอร์มในโรงเรียนประถมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร. **Journal of Roi Kaensarn Academi, 9(3),** 490–506.

ชาลีคาร เปี่ยมพืชนะ และนภาพร เปี่ยมพืชนะ. (2567). องค์ประกอบสมรรถนะดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน. เสฏฐวิทย์ปริทัศน์, 4(2), 495–510.

ปานิตา การสมดี. (2564). ปัจจัยการยอมรับระบบรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ของผู้ใช้งานภาครัฐ. **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์, 19(1),** 44–61.

พงษ์ศักดิ์ ผกามาศ และคณะ. (2565). การพัฒนาแพลตฟอร์มการจัดการเรียนรู้เชิงรุกโดยใช้แนวคิดคอนสตรัคติวิสต์เกี่ยวกับระบบไอซีทีและนวัตกรรมเพื่อการบริหารการศึกษาสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา. **วารสารเทคโนโลยีการศึกษา, 16(2),** 85–101.

ศรัณย์พงษ์ เกื้อบุตร และคณะ. (2565). การพัฒนาคู่มือการใช้แพลตฟอร์มการทำงานกูเกิลเพื่อการศึกษาของครูโรงเรียนอ่าวลึกประชาสรรค์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่. **วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ, 23(1),** 133–149.

สมนึก ศรีสวัสดิ์. (2564). การพัฒนาระบบบริการที่ดินอัจฉริยะเพื่อการบริการประชาชน. **วารสารการบริหารภาครัฐและนโยบายสาธารณะ, 7(2),** 61–79.

สุจิตรา วันทอง, และคณะ (2567). ความต้องการจำเป็นสมรรถนะดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในประเทศไทย. **Journal of Roi Kaensarn Academi, 9(7),** 900–915.

พุทธจริยศาสตร์การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้สูงอายุชาวอาข่า ชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย

BUDDHIST ETHICS FOR PROMOTING MENTAL WELL – BEING WITH BRAHMAVIHARA IV OF AKHA ELDERS IN THE BAN JAENG COMMUNITY,CHIANG RAI PROVINCE

พระปลัดนรินทร์ รวิวณฺโณ (สะหรี)[1]
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrapaladnarin Ravivanno (Salee)[1]
Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: jjnarin2521@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่า 2) ศึกษาบริบทของการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการพัฒนาจิตใจของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย และ 3) เสนอแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจโดยใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมของชุมชนอาข่า การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามผู้สูงอายุชาวอาข่า และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่า เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบเยือกเย็น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อกิจกรรมในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านผลลัพธ์ทางจิตใจ และสังคม นอกจากนี้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนอาข่ามีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติ เอื้อต่อการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน

แนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ได้แก่ การจัดกิจกรรมกลุ่ม การสนทนาธรรม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และกิจกรรมสันทนาการที่บูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 โดยอาศัยวัดและพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเป็นฐานสำคัญในการดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความสุข ความสงบทางใจ มีคุณค่าในตนเอง และเกิดความสามัคคีในชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธจริยศาสตร์, สุขภาวะด้านจิตใจ, พรหมวิหาร 4

Abstract

This research entitled “Buddhist Ethics for Promoting Mental Well-Being through Brahmavihāra IV among Akha Elders in Ban San Jai Community, Chiang Rai Province” aimed: 1) to study Buddhist ethical principles applicable to mental well-being promotion in the Akha

community context, 2) to investigate the context of applying Buddhist ethics among Akha elders for mental development, and 3) to propose appropriate approaches for promoting mental well-being through Brahmavihāra IV in accordance with Akha cultural contexts.

This study employed a mixed-methods research design integrating qualitative research and action research. The key informants consisted of 25 participants including Akha elders, community leaders, and religious leaders. Research instruments included in-depth interviews, focus group discussions, and activity evaluation forms. Quantitative data were analyzed using mean and standard deviation, while qualitative data were analyzed through content analysis.

The findings revealed that the Four Sublime States (Brahmavihāra IV)—loving-kindness, compassion, sympathetic joy, and equanimity—were highly suitable for promoting mental well-being among Akha elders. These principles enhanced social relationships, peaceful coexistence, and emotional balance. Most participants reported the highest level of satisfaction, particularly regarding psychological and social outcomes.

Furthermore, the kinship-based social structure of the Akha community strongly supported religious activities and collective learning processes. Appropriate approaches included Dharma discussions, experience-sharing activities, and recreational activities integrated with Buddhist ethics through community participation, utilizing temples and community centers as learning spaces.

The implementation of such activities resulted in happiness, inner peace, self-worth, and sustainable unity within the community.

Keywords: Buddhist Ethics, Mental Well-Being, Brahmavihāra IV,

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์อย่างรวดเร็วส่งผลให้ประเด็นด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะสุขภาวะด้านจิตใจซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุจำนวนมากต้องเผชิญกับปัญหาความเหงา ความวิตกกังวล การสูญเสียบทบาททางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้เกิดภาวะซึมเศร้าและความรู้สึกไร้คุณค่าในตนเอง

ในบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย ผู้สูงอายุยังคงดำรงชีวิตอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความผูกพันกับธรรมชาติและระบบเครือญาติ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างชุมชนและสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานทางจิตวิญญาณของสังคมไทย มีหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร 4 อัน ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ เข้าใจผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธจริยศาสตร์เพื่อส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่า อันจะนำไปสู่การพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนชาติพันธุ์อื่นได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจในบริบทของชุมชนอาข่า

2.เพื่อศึกษาบริบทของการประยุกต์ใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ของผู้สูงอายุชาวอาข่าในการพัฒนาจิตใจ

3.เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 ที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมของชุมชนอาข่า

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน

1.กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 รูป/คน ประกอบด้วย

1. ผู้สูงอายุชาวอาข่า จำนวน 15 คน
2. ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน
3. ผู้นำทางศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 5 รูป/คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก
2. แบบสนทนากลุ่ม
3. แบบประเมินกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย โดยจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะผ่านหลักพรหมวิหาร 4 ควบคู่กับการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุชาวอาข่าในชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย ส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเครือญาติ วัฒนธรรมดั้งเดิม และความเชื่อทางจิตวิญญาณของชุมชนอย่างแน่นแฟ้น การดำรงชีวิตในวัยสูงอายุ ของกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากยังคงอาศัยความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมสมัยใหม่ ส่งผลให้ผู้สูงอายุหลายคนเริ่มประสบกับภาวะความเหงา ความวิตกกังวล และความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเอง โดยเฉพาะในกรณีที่บุตรหลานออกไปทำงานต่างพื้นที่ ทำให้ผู้สูงอายุขาดผู้ดูแลและขาดพื้นที่ในการสื่อสารทางอารมณ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความต้องการ “ที่พึ่งทางใจ” มากกว่าการช่วยเหลือด้านวัตถุ เนื่องจากมองว่าปัญหาสำคัญของชีวิตในวัยชรา คือ ความทุกข์ทางจิตใจ ความรู้สึกโดดเดี่ยว และความไม่มั่นคงทางอารมณ์ เมื่อผู้วิจัยได้นำหลักพรหมวิหาร 4 มาบูรณาการผ่านกิจกรรมการสนทนาธรรม

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิต การปฏิบัติสมาธิ และกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในชุมชน พบว่า ผู้สูงอายุเกิดการเปิดใจและกล้าแสดงความรู้สึกมากขึ้น หลายคนสะท้อนว่า “รู้สึกมีคนเข้าใจ” และ “รู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า” ภายหลังเข้าร่วมกิจกรรม

ในด้านหลักเมตตา ผู้สูงอายุสะท้อนว่า การได้รับความเอาใจใส่จากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และสมาชิกในชุมชน ช่วยให้เกิดความอบอุ่นทางใจ ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และเกิดความไว้วางใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ขณะที่หลักกรุณาช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการเยี่ยมเยียน การพูดคุยให้กำลังใจ และการร่วมกิจกรรมทางศาสนา ส่งผลให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นส่วนหลักมุทิตา พบว่า ผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้การยินดีกับความสุขและความสำเร็จของผู้อื่น ลดความอิจฉาหรือการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและความพร้อมของครอบครัว ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุมีทัศนคติทางบวกต่อการดำเนินชีวิตมากขึ้น ขณะที่หลักอุเบกขาเป็นหลักธรรมที่ผู้สูงอายุให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากช่วยให้สามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความเจ็บป่วย และการสูญเสียได้อย่างมีสติ ส่งผลให้เกิดความสงบภายในและลดภาวะความเครียดทางอารมณ์

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า บริบทของชุมชนอาข่าซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติและมีพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน เช่น วัด ศาลาชุมชน และลานกิจกรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รู้สึกคุ้นเคยและปลอดภัยในการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งยังช่วยสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งภายในชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยภาพรวม ผู้สูงอายุชาวอาข่าส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า การนำหลักพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจ เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน สามารถช่วยให้เกิดความสุข ความสงบทางใจ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุได้อย่างแท้จริง ทั้งยังมีความต้องการให้กิจกรรมลักษณะดังกล่าวดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องในชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่ในการเยียวยาจิตใจและสร้างพลังทางสังคมแก่ผู้สูงอายุในระยะยาว

บริบทการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในชุมชนอาข่า

การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย ครั้งนี้ มิได้เป็นเพียงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาถ่ายทอดในเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และบริบททางสังคมของผู้สูงอายุชาวอาข่าอย่างแท้จริง โดยผู้วิจัยได้บูรณาการหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ผ่านกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมได้จริงในชีวิตประจำวัน เช่น การสนทนาธรรม การสวดมนต์ร่วมกัน การเล่าประสบการณ์ชีวิต การเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุที่เจ็บป่วย และกิจกรรมจิตอาสาภายในชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนอย่างชัดเจน

ผลสำเร็จที่สำคัญประการแรก คือ การเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะจิตใจของผู้สูงอายุ จากเดิมที่ผู้สูงอายุจำนวนมากมีภาวะเก็บตัว ขาดพื้นที่ในการสื่อสาร และรู้สึกว่าตนเองเป็นภาระของครอบครัว เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นฐานในการดำเนินกิจกรรม พบว่า ผู้สูงอายุเริ่มเปิดใจ กล้าแสดงความคิดเห็น และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้น หลายคนสะท้อนว่า “รู้สึกมีคุณค่าในตนเอง” และ “มีความสุขที่ยังมีคนรับฟัง” ซึ่งถือเป็นความสำเร็จด้านการฟื้นฟูสภาวะจิตใจอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้สูงอายุมีความเครียดลดลง มีสีหน้าและอารมณ์แจ่มใสมากขึ้น รวมทั้งสามารถยอมรับสภาพความเปลี่ยนแปลงของชีวิตได้ดีขึ้น

ประการที่สอง คือ ความสำเร็จด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน หลักเมตตาและกรุณาถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างการดูแลเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกในชุมชน ส่งผลให้เกิดการช่วยเหลือกันอย่าง

ต่อเนื่อง ทั้งการเยี่ยมเยียนผู้ป่วย การร่วมกิจกรรมทางศาสนา และการดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ลำพัง ทำให้บรรยากาศภายในชุมชนเกิดความอบอุ่นและความสามัคคีมากยิ่งขึ้น ผู้สูงอายุหลายคนสะท้อนว่า ลูกหลานเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับการใช้เวลาร่วมกันในครอบครัวมากขึ้น ภายหลังจากชุมชนมีการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม คือ ความสำเร็จด้านการสร้างพื้นที่เรียนรู้ทางจิตวิญญาณของชุมชน โดยวัดและศาลาชุมชนได้กลายเป็น “พื้นที่ปลอดภัยทางใจ” ที่ผู้สูงอายุสามารถเข้ามาพบปะ พูดคุย และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตร่วมกัน ผู้สูงอายุจำนวนมากรู้สึกว่าการเข้าวัดมิใช่เพียงการทำบุญตามประเพณี แต่เป็นพื้นที่ที่ช่วยให้เกิดความสงบภายในและลดความทุกข์ทางใจ อีกทั้งยังทำให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การปล่อยวางผ่านหลักอุเบกขา สามารถยอมรับปัญหา ความเจ็บป่วย และความสูญเสียได้อย่างมีสติและเข้าใจธรรมชาติของชีวิตมากขึ้น

นอกจากนี้ ความสำเร็จอีกประการหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การยอมรับหลักพุทธจริยศาสตร์ในบริบทของชุมชนชาติพันธุ์อาข่า แม้ว่าชาวอาข่าจะมีระบบความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี บรรพบุรุษ และพิธีกรรมประจำเผ่า แต่เมื่อผู้วิจัยนำหลักพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้โดยเคารพต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น มิได้ปฏิเสธความเชื่อเดิมของชุมชน กลับทำให้ผู้สูงอายุเกิดการยอมรับและเปิดใจต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น เพราะมองว่าหลักธรรมดังกล่าวเป็นแนวทางที่ช่วยให้ชีวิตสงบและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ในภาพรวม การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในชุมชนบ้านแสนใจครั้งนี้ จึงถือเป็นความสำเร็จเชิงประจักษ์ของการใช้พุทธจริยศาสตร์ในการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่าอย่างแท้จริง ไม่เพียงช่วยลดปัญหาความทุกข์ทางจิตใจของผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ยังช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สร้างพลังทางสังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณของชุมชนชาติพันธุ์ได้อย่างยั่งยืน อันสะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังคงมีคุณค่าและสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “พุทธจริยศาสตร์การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้สูงอายุชาวอาข่า ชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย” สะท้อนให้เห็นว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุในชุมชนชาติพันธุ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในมิติด้านจิตใจ สังคม และการดำรงชีวิตร่วมกันในชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่เน้นการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยความเมตตา ความเอื้ออาทร และการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับบริบทวิถีชีวิตของชาวอาข่าที่ให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติและการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัย

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความสุขทางใจเพิ่มมากขึ้น ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า พุทธจริยศาสตร์มิใช่เพียงหลักแห่งศีลธรรมทางสังคม แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจเพื่อให้มนุษย์สามารถลดความทุกข์และดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพภายใน ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสุขภาวะองค์รวมที่มองว่าสุขภาพจิตมิได้หมายถึงเพียงการปราศจากโรคทางจิต แต่รวมถึงความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีความหมายและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

ในด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 พบว่า หลักเมตตาและกรุณามีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในชุมชน โดยช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น ขณะที่หลัก

มุทิตาช่วยส่งเสริมทัศนคติเชิงบวก ลดความรู้สึกเปรียบเทียบหรืออิจฉาผู้อื่น ส่วนหลักอุเบกขาช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความเสื่อมของร่างกาย และความสูญเสียได้อย่างมีสติ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการลดความวิตกกังวลและความทุกข์ทางใจในวัยสูงอายุ

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุจะเกิดผลได้อย่างยั่งยืน เมื่อมีการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของชุมชน โดยผู้วิจัยมิได้มุ่งเน้นการถ่ายทอดหลักธรรมในลักษณะเชิงวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผ่านกิจกรรมที่ผู้สูงอายุคุ้นเคย เช่น การสนทนาธรรม การเล่าประสบการณ์ชีวิต และการทำกิจกรรมร่วมกันในวัดและศาลาชุมชน ทำให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายและนำไปปรับใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเป็นธรรมชาติ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อว่า การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพต้องตั้งอยู่บนฐานของทุนทางสังคมและอัตลักษณ์ของชุมชน

อีกทั้ง การวิจัยครั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของวัดและผู้นำชุมชน ในการเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจ โดยวัดมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ช่วยเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน ผู้สูงอายุรู้สึกปลอดภัยและผ่อนคลายเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่ของวัด ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการเยียวยาทางใจอย่างเป็นธรรมชาติ

ผลการวิจัยจะสะท้อนถึงความสำเร็จของการใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ในการส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่า แต่ยังพบข้อจำกัดบางประการ เช่น ข้อจำกัดด้านภาษา การสื่อสาร และความแตกต่างทางความเชื่อของผู้สูงอายุบางส่วน ซึ่งอาจส่งผลต่อระดับความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมในอนาคตควรคำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการยอมรับและการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจอย่างยั่งยืนในระยะยาว

สรุปไกด้ว่า หลักพรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางจิตวิญญาณ ที่สำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาวอาข่าได้อย่างแท้จริง ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน อีกทั้งยังเป็นต้นแบบของการประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างมีคุณค่าและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐควรกำหนดนโยบายส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาติพันธุ์อย่างเป็นรูปธรรม

2) หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจในระดับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3) ควรส่งเสริมกระบวนการพัฒนาที่เคารพต่ออัตลักษณ์ วัฒนธรรม และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์

2.ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) มีการจัดกิจกรรมสนทนาธรรมสำหรับผู้สูงอายุอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

2) ควรจัดกิจกรรมฝึกสมาธิ สวดมนต์ และปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับวัยของผู้สูงอายุ

3) ควรใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์และนันทนาการควบคู่กับการสอดแทรกหลักธรรม เพื่อให้เกิดความผ่อนคลายและเข้าถึงง่าย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาไปยังกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ลาหู่ ม้ง หรือกะเหรี่ยง เพื่อเปรียบเทียบบริบททางวัฒนธรรม และกลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่เมืองและชนบทเพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ด้านสุขภาวะจิตใจ

2) ควรศึกษาบทบาทของครอบครัวต่อการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุชาติพันธุ์

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พุทธจริยศาสตร์การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้สูงอายุชาวอาข่า ชุมชนบ้านแสนใจ จังหวัดเชียงราย ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ด้านการประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์เพื่อพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจในบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ โดยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้สำคัญได้ดังนี้

ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า หลักพรหมวิหาร 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตทางศาสนาเท่านั้น แต่สามารถทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือทางจิตวิญญาณ” ในการเยียวยาและพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่เผชิญปัญหาความเหงา ความเครียด และความรู้สึกไร้คุณค่าในตนเอง หลักเมตตาช่วยสร้างความรู้สึกอบอุ่นและการยอมรับในสังคม หลักกรุณาช่วยให้เกิดการดูแลเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกในชุมชน หลักมุทิตาช่วยพัฒนาทัศนคติเชิงบวก และหลักอุเบกขาช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตได้อย่างมีสติและสมดุลทางอารมณ์ ส่งผลให้เกิดความสงบภายในและลดภาวะความทุกข์ทางจิตใจได้อย่างชัดเจน การนำหลักพระพุทธศาสนาไปใช้ในชุมชนชาติพันธุ์จะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อมีการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน โดยผู้วิจัยมิได้ใช้วิธีการถ่ายทอดหลักธรรมในลักษณะเชิงวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผ่านกิจกรรมที่ชุมชนคุ้นเคย เช่น การสนทนาธรรม การเล่าประสบการณ์ชีวิต และกิจกรรมกลุ่มในวัดและศาลาชุมชน

การส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุจะเกิดผลอย่างยั่งยืน เมื่อดำเนินการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” โดยมีวัด ผู้นำชุมชน ครอบครัว และผู้สูงอายุร่วมกันขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจ ไม่ใช่เพียงหน่วยงานด้านสุขภาพหรือองค์กรทางศาสนาเท่านั้น องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และองค์กรทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพื้นที่ชาติพันธุ์หรือพื้นที่ห่างไกลที่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพจิตสมัยใหม่ อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนารูปแบบ การดูแลสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุในสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

นอกจากนี้ งานวิจัยยังช่วยยืนยันว่า พุทธจริยศาสตร์มิได้เป็นเพียงองค์ความรู้ทางศาสนา แต่สามารถนำมาใช้เป็น “ศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์” ที่ช่วยฟื้นฟูคุณค่า ความสุข และความเข้มแข็งทางจิตใจของผู้คนในสังคมได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2560). **แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564)** ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมกิจการผู้สูงอายุ.

ชัยชนะ ยิ้มเสมอ. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวคิดการดูแลสุขภาวะผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์: ช่องว่างและข้อเสนอแนะ. **วารสารวิชาการการจัดการและนวัตกรรม**, **4(1),** 88-100.

ดวงใจ รักษาธรรม และคณะ.(2563). ความเชื่อดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุชาวอาข่า.” **วารสารการพัฒนาสังคม, 10(1),** 15-30.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).(2550). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย

GUIDELINES FOR DEVELOPING THE WELL – BEING OF MARGINALIZED STUDENTS THROUGH THE PARTICIPATORY PROCESS OF DOISAENJAI SCHOOL, CHIANG RAI PROVINCE

พระมหาสุวรรณ รตนว์โส (รัตนสินธุ์)[1]

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

PhramahaSuwan Ratanawangso (Ratthanasin)[1]

Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: suwan.ratthanasin@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาด้านสุขภาวะของนักเรียนชายขอบ 2) เพื่อศึกษากระบวนการส่งเสริมการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียน และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการสนทนากลุ่ม จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และนักเรียนชายขอบ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

พบว่า 1) นักเรียนชายขอบประสบปัญหาสุขภาวะทั้ง 4 มิติ ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา โดยมีสาเหตุมาจากข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ สภาพครอบครัว การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ และข้อจำกัดด้านภาษาและวัฒนธรรม 2) โรงเรียนดอยแสนใจมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยดำเนินกิจกรรมด้านโภชนการ สุขภาพจิต การเยี่ยมบ้าน การสร้างเครือข่ายชุมชน และการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และ 3) รูปแบบการพัฒนาสุขภาวะที่เหมาะสม คือ รูปแบบเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงโรงเรียน ครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานภายนอกเข้าด้วยกัน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : สุขภาวะ, นักเรียนชายขอบ, กระบวนการมีส่วนร่วม

Abstract

The research entitled “Guidelines for Developing the Well – being of Marginalized Students through the Participatory Process of Doisaenjai School, Chiang Rai Province” aimed to: 1) study the well – being problems of marginalized students, 2) investigate the process

of promoting students' well – being through participatory school processed, and 3) propose a model for developing students' well – being through participatory processes at Doisaenjai School, Chiang Rai Province. This qualitative research collected data from documents, in – depth interviews, observations, and focus group discussions with key informants including school administrators, teachers, parents, community leaders, and marginalized students. The data were analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that : 1) marginalized students experienced holistic well – being problems in four dimensions : physical, mental, social, and intellectual well – being, caused by economic limitation, family conditions, limited access to healthcare services, and language and cultural barriers; 2) Doisaenjai School played a significant role in promoting students' well – being through participatory collaboration among all sectors, including nutrition programs, mental health promotion, home visits, community networking, and learning skill development activities; and 3) an appropriate well – being development model was an integrated approach linking schools, families, communities, and external organizations together through participatory processes as the main mechanism for sustainable well – being development.

Keywords: Well – being, Marginalized Students, Participatory Process

บทนำ

สุขภาวะ (Well – being) เป็นแนวคิดสำคัญที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ โดยองค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายของสุขภาวะว่าเป็นสภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา มิใช่เพียงการปราศจากโรคหรือความเจ็บป่วยเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมสุขภาวะแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ในบริบทของสังคมไทย ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจส่งผลโดยตรงต่อสุขภาวะของเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะกลุ่ม "นักเรียนชายขอบ" ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กชาติพันธุ์หรือเด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ทุรกันดาร และเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษา และสาธารณสุขได้อย่างจำกัด โรงเรียนดอยแสนใจ (ตชด.อนุสรณ์) จังหวัดเชียงราย เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สูงของอำเภอแม่ฟ้าหลวง มีนักเรียนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าและชนเผ่าบนพื้นที่สูง ซึ่งเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาวะในหลายมิติ ทั้งปัญหาด้านโภชนาการ ความยากจน ความเปราะบางทางจิตใจ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และข้อจำกัดด้านการเรียนรู้

นักเรียนชายขอบจำนวนมากเติบโตภายใต้บริบทของครอบครัวที่มีรายได้น้อย ผู้ปกครองต้องออกไปทำงานต่างพื้นที่ ทำให้เด็กขาดการดูแลอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ยังมีปัญหาด้านภาษา วัฒนธรรม และการเข้าถึงระบบบริการขั้นพื้นฐาน ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนในระยะยาว ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา หากไม่ได้รรับการพัฒนาและส่งเสริมอย่างเหมาะสม อาจนำไปสู่ปัญหาทางสังคมในอนาคต เช่น การหลุดออกจากระบบการศึกษา การขาดโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการเข้าสู่พฤติกรรมเสี่ยง

การพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบจึงไม่สามารถดำเนินการโดยโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัย กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทั้งครู ผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินงาน และติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมดังกล่าวจะช่วยให้การพัฒนาสุขภาวะมีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ เกิดความเป็นเจ้าของร่วมกัน และนำไปสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย” เพื่อศึกษาสภาพปัญหากระบวนการดำเนินงาน และเสนอรูปแบบการพัฒนาสุขภาวะที่เหมาะสมกับบริบทของนักเรียนชายขอบ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาในพื้นที่ชายขอบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาด้านสุขภาวะของนักเรียนชายขอบโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย

2. เพื่อศึกษากระบวนการส่งเสริมการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย

3. เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.แนวคิดสุขภาวะองค์รวม แนวคิดสุขภาวะองค์รวมมองว่ามนุษย์เป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา สุขภาวะจึงไม่ใช่เพียงการปราศจากโรค แต่หมายถึงการมีชีวิตที่สมดุล สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า สุขภาวะที่แท้จริงต้องประกอบด้วย “วิชชา วิมุตติ วิสุทธิ และสันติ” ซึ่งเป็นภาวะที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองจนเกิดความสมบูรณ์ทั้งภายในและภายนอก แนวคิดสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ มีความสอดคล้องกับหลัก ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งมุ่งพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษา หลักภาวนา 4 สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานักเรียนชายขอบได้อย่างเหมาะสม เช่น การส่งเสริมสุขภาพกาย การปลูกฝังวินัยและคุณธรรม การพัฒนาจิตใจและการสร้างทักษะทางปัญญา

2.แนวคิดเกี่ยวกับเด็กชายขอบ เด็กชายขอบ หมายถึง เด็กที่อยู่ในสถานะเปราะบางหรือด้อยโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา มักเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล เด็กชาติพันธุ์ เด็กยากจน หรือเด็กที่เข้าไม่ถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน แนวคิดเด็กชายขอบเน้นให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างที่ส่งผลต่อโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก นักเรียนชายขอบในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย ต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความยากจน ปัญหาด้านภาษา การขาดแคลนทรัพยากรการศึกษา และการเข้าถึงบริการสุขภาพที่จำกัด ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสุขภาวะและการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กในพื้นที่เมือง

3.แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory Process) เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผล กระบวนการดังกล่าวช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และทำให้การดำเนินงานมีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

ในบริบทของโรงเรียนดอยแสนใจ การมีส่วนร่วมของครู ผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์ และหน่วยงานภายนอก ถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบ เพราะทุกภาคส่วนสามารถนำทรัพยากร ความรู้ และประสบการณ์มาร่วมกันแก้ไขปัญหาได้อย่างครอบคลุม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และนักเรียนชายขอบ โดยการคัดเลือกแบบเจาะจงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยรวมทั้งสิ้น 30 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกต และแนวคำถามสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดประชุมกลุ่มย่อย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อสังเคราะห์เป็นแนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบในบริบทพื้นที่จริง

ผลการวิจัย

1.สภาพปัญหาด้านสุขภาวะของนักเรียนชายขอบ พบว่า นักเรียนชายขอบประสบปัญหาด้านสุขภาวะใน 4 มิติสำคัญ ได้แก่ ด้านสุขภาวะทางกาย: นักเรียนชายขอบจำนวนมากมีปัญหาด้านโภชนาการ เนื่องจากครอบครัวมีฐานะยากจน ขาดความสามารถในการจัดหาอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ เด็กหลายคนรับประทานอาหารไม่ครบ 5 หมู่ และมีภาวะขาดสารอาหาร นอกจากนี้ ยังพบปัญหาเกี่ยวกับสุขอนามัย เช่น โรคผิวหนัง ฟันผุ และการขาดการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ ข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่สูง เช่น การเข้าถึงน้ำสะอาด และระบบสุขาภิบาล ส่งผลให้เด็กมีความเสี่ยงต่อโรคติดเชื้อ และปัญหาสุขภาพเรื้อรัง ขณะเดียวกัน โรงเรียนยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ และบุคลากรทางสาธารณสุขในการดูแลเด็กอย่างทั่วถึง ด้านสุขภาวะทางจิต: นักเรียนชายขอบจำนวนมาเผชิญกับปัญหาความเครียด ความรู้สึกด้อยคุณค่า และขาดความมั่นคงทางอารมณ์ อันเป็นผลมาจากสภาพครอบครัวแตกแยก การที่ผู้ปกครองต้องออกไปทำงานต่างพื้นที่ รวมถึงความรู้สึกแตกต่างจากสังคมกระแสหลัก เด็กบางคนมีพฤติกรรมเก็บตัว ไม่กล้าแสดงออก และขาดแรงจูงใจในการเรียน โรงเรียนได้พยายามจัดกิจกรรมแนะแนว ให้คำปรึกษา และสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตใจให้แก่นักเรียน อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านบุคลากรเฉพาะทางด้านจิตวิทยาและการให้คำปรึกษาเชิงลึก ด้านสุขภาวะทางสังคม : ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนชายขอบมีข้อจำกัดในการเข้าสังคม เนื่องจากความแตกต่างด้านภาษา วัฒนธรรม และฐานะทางเศรษฐกิจ เด็กบางคนรู้สึกถูกตีตราหรือถูกมองข้ามจากสังคมทำให้ขาดความมั่นใจในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังมีปัจจัยเสี่ยงด้านยาเสพติด และพฤติกรรมเสี่ยงอื่น ๆ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาวะทางสังคมของเด็ก โรงเรียนจึงต้องทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่เพื่อสร้างเครือข่ายป้องกันปัญหาสังคมอย่างต่อเนื่อง ด้านสุขภาวะทางปัญญา : นักเรียนชายขอบมีข้อจำกัดด้านการเรียนรู้ โดยเฉพาะการอ่านออกเขียนได้ การสื่อสารภาษาไทย และการเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้อยู่ในระดับต่ำ เด็กบางส่วนขาดความมั่นใจในการเรียนรู้ และไม่กล้าแสดงความคิดเห็น โรงเรียนได้จัดกิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้ การเรียนรู้แบบ Active Learning และการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อส่งเสริมศักยภาพของนักเรียน อย่างไรก็ตาม ยังต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในด้านสื่อการเรียนรู้ และเทคโนโลยีการศึกษาเพิ่มเติม

2.กระบวนการส่งเสริมสุขภาวะผ่านการมีส่วนร่วม พบว่า โรงเรียนดอยแสนใจ มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้ง ครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ หน่วยงาน

สาธารณสุข และชุมชน โดยร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ บทบาทของโรงเรียน: โรงเรียนดอยแสนใจทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งครู ผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์ หน่วยงานสาธารณสุข และองค์กรภายนอก โดยร่วมกันวางแผนและดำเนินกิจกรรมพัฒนาสุขภาวะของนักเรียน โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการอาหารกลางวัน การตรวจสุขภาพประจำปี การส่งเสริมสุขนิสัย การแนะแนว การเยี่ยมบ้าน และกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต ซึ่งช่วยให้นักเรียนได้รับการดูแลอย่างรอบด้าน บทบาทของครู: ครูเป็นกลไกสำคัญในการดูแลนักเรียน ทั้งในด้านการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ ครูหลายคนทำหน้าที่เสมือนผู้ปกครองคนที่สอง คอยให้คำปรึกษา ดูแลความเป็นอยู่ และติดตามพฤติกรรมของนักเรียนอย่างใกล้ชิด ครูยังมีบทบาทในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เหมาะสม ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่นักเรียน เพื่อให้นักเรียนสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม บทบาทของชุมชนและผู้ปกครอง: ชุมชนและผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียน โดยเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน สนับสนุนการดูแลเด็ก และร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น พระสงฆ์และผู้นำชุมชนมีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการสร้างจิตสำนึกด้านการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ขณะเดียวกัน หน่วยงานสาธารณสุขและองค์กรภายนอกได้เข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณ ความรู้ และบริการสุขภาพ

3.แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบ พบว่า การพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบในบริบทพื้นที่สูงและชุมชนชาติพันธุ์ จำเป็นต้องดำเนินการบนฐานคิดของ “การพัฒนาแบบองค์รวม” ที่มองมนุษย์ในฐานะองค์รวมของชีวิต ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา มิใช่เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาของนักเรียนชายขอบมีลักษณะเชื่อมโยงและซ้อนทับกันในหลายมิติ เช่น ความยากจนส่งผลต่อภาวะโภชนาการ ความเปราะบางทางครอบครัวส่งผลต่อสุขภาพจิต และข้อจำกัดด้านภาษาและโอกาสทางการศึกษาส่งผลต่อพัฒนาการทางปัญญา ดังนั้น แนวทางการพัฒนาสุขภาวะจึงต้องใช้กระบวนการที่ครอบคลุม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน

การพัฒนาสุขภาวะทางกาย ควรมุ่งเน้นการสร้างระบบดูแลสุขภาพเชิงป้องกันควบคู่กับการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม โรงเรียนควรจัดโครงการอาหารกลางวันที่มีคุณค่าทางโภชนาการสอดคล้องกับวัยและบริบทของเด็กชาติพันธุ์ รวมทั้งสนับสนุนการปลูกพืชผักสวนครัวและเกษตรเพื่ออาหารกลางวันในโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าถึงอาหารปลอดภัยอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ควรมีการตรวจสุขภาพประจำปี การเฝ้าระวังโรคในเด็ก และการให้ความรู้ด้านสุขอนามัยขั้นพื้นฐาน เช่น การดูแลสุขภาพช่องปาก การล้างมือ และการป้องกันโรคติดต่อ โดยอาศัยความร่วมมือจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่

การพัฒนาสุขภาวะทางจิต ควรให้ความสำคัญกับการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์” ให้แก่นักเรียนชายขอบ เด็กจำนวนมากเติบโตภายใต้สภาพครอบครัวที่เปราะบาง ขาดการดูแลจากผู้ปกครอง และมีความรู้สึกด้อยคุณค่าในตนเอง โรงเรียนจึงควรจัดระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีครูที่ปรึกษาและกิจกรรมแนะแนวที่เข้าถึงเด็กอย่างใกล้ชิด ควบคู่กับการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต การสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเอง ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น สติ สมาธิ เมตตา และการฝึกจิตตามแนวพุทธ สามารถช่วยให้นักเรียนเกิดความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็งมากขึ้น

การพัฒนาสุขภาวะทางสังคม ควรมุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และหน่วยงานภายนอกเข้ามามีบทบาทในการดูแลและพัฒนาเด็กอย่างต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมจิตอาสา กิจกรรมวัฒนธรรม

และกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนให้แก่นักเรียน นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายป้องกันปัญหายาเสพติดและพฤติกรรมเสี่ยงในพื้นที่ชายแดน เพื่อให้ชุมชนสามารถร่วมกันดูแลเด็กและเยาวชนได้อย่างใกล้ชิด

การพัฒนาสุขภาวะทางปัญญา ควรเน้นการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทชีวิตจริงของนักเรียนชายขอบ โรงเรียนควรใช้กระบวนการเรียนรู้แบบ Active Learning การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตร เพื่อให้นักเรียนเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าขององค์ความรู้ในชุมชนของตนเอง ควบคู่กับการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การพัฒนาปัญญาในมิติทางพระพุทธศาสนา ยังหมายถึงการรู้เท่าทันชีวิต การใช้เหตุผล และการมีสติในการตัดสินใจ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบจึงไม่ใช่เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นกระบวนการสร้าง “ระบบนิเวศทางการศึกษาและสังคม” ที่เอื้อต่อการเติบโตของเด็กอย่างรอบด้าน โดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานภาคีเครือข่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนชายขอบให้สามารถเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป

อภิปรายผล

ผลการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบในโรงเรียนดอยแสนใจ จังหวัดเชียงราย เป็นปัญหาที่มีลักษณะซับซ้อนและเชื่อมโยงกับปัจจัยเชิงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ความเปราะบางของครอบครัว และข้อจำกัดด้านโอกาสทางการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อสุขภาวะทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาของนักเรียน ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวมขององค์การอนามัยโลก และแนวคิดสุขภาวะเชิงพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่มองว่ามนุษย์เป็นองค์รวมแห่งชีวิต การพัฒนามนุษย์จึงต้องพัฒนาอย่างรอบด้านและเชื่อมโยงกันทุกมิติ จากผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสุขภาวะทางกายของนักเรียนชายขอบส่วนใหญ่เกิดจากภาวะโภชนาการไม่เหมาะสม การเข้าถึงบริการสาธารณสุขอย่างจำกัด และข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของนักวิชาการด้านสุขภาพเด็กชาติพันธุ์ที่ชี้ให้เห็นว่า เด็กในพื้นที่สูงมักเผชิญกับภาวะขาดสารอาหารและความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพมากกว่าเด็กในเขตเมือง ทั้งนี้ ปัญหาดังกล่าวไม่ได้เกิดจากพฤติกรรมส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลจากบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวและชุมชนด้วยในด้านสุขภาวะทางจิต ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนจำนวนมากมีความรู้สึกด้อยคุณค่า ขาดความอบอุ่นทางอารมณ์ และขาดแรงจูงใจในการเรียน ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพครอบครัวแตกแยก การที่ผู้ปกครองต้องออกไปทำงานต่างพื้นที่ และการขาดระบบสนับสนุนทางจิตใจที่เหมาะสม ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า สุขภาพจิตของเด็กชายขอบเป็นประเด็นที่ควรได้รับความสำคัญไม่แพ้สุขภาพกาย เพราะภาวะทางจิตใจมีผลต่อพฤติกรรม การเรียนรู้ และคุณภาพชีวิตในระยะยาว การที่โรงเรียนดอยแสนใจพยายามจัดกิจกรรมแนะแนว การดูแลช่วยเหลือนักเรียน และการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ จึงถือเป็นกลไกสำคัญในการลดความเปราะบางทางจิตใจของเด็ก

ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า “กระบวนการมีส่วนร่วม” เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โรงเรียนไม่สามารถทำหน้าที่เพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากครู ผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์ และหน่วยงานภายนอกในการร่วมกันดูแลและพัฒนาเด็ก กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่เน้นการสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน (Ownership) และการใช้ทุนทางสังคมในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะในพื้นที่ชาติพันธุ์ที่ชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและวัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเข้มแข็ง

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบควรดำเนินควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมและจิตสำนึกทางสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น สติ เมตตา และปัญญา สามารถช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชนบนพื้นที่สูง ทั้งนี้ การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการจัดการศึกษาและการพัฒนาสังคมยังสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชนไทยและวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย

สรุปได้ว่า ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบจำเป็นต้องใช้แนวทางการพัฒนาแบบองค์รวมที่บูรณาการทั้งด้านสุขภาพ การศึกษา สังคม และวัฒนธรรม โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ โรงเรียนจึงควรได้รับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร และเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการยกระดับคุณภาพชีวิตของนักเรียนชายขอบได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานด้านการศึกษาควรสนับสนุนงบประมาณ และบุคลากรด้านสุขภาพจิตในโรงเรียนพื้นที่ชายขอบอย่างเพียงพอ

2) ควรพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบบูรณาการร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

3) ควรสนับสนุนจัดการศึกษาเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) โรงเรียนควรจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตและการเรียนรู้นอกห้องเรียนอย่างต่อเนื่อง

2) ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการดูแลนักเรียน

3) ควรพัฒนาระบบเครือข่ายการช่วยเหลือนักเรียนในระดับชุมชน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการพัฒนาสุขภาวะของนักเรียนชายขอบในพื้นที่ชาติพันธุ์อื่นเพื่อเปรียบเทียบผลการศึกษา

2) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาสุขภาวะเชิงปริมาณเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

จุฑาภรณ์ จิตเงิน. (2555). **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุขภาวะองค์รวมเชิงพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH) ประเทศภูฏาน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2552.

วิสุทธิ บุญญะโสภิต. (2561). บทวิจารณ์หนังสือสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ. **วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15(2)**, 115-123.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2554). **แนวคิดและมิติของสุขภาวะ 4 ด้าน**. กรุงเทพมหานคร: สสส.

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงราย. (2566). **รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2565**. เชียงราย: สำนักงาน พมจ.เชียงราย.

World Health Organization. (2016). **Health and the Sustainable Development Goals**. Geneva: WHO Press.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

FORM AND PROCESS OF DEVELOPING CREATIVE ARTS AND CULTURE ROADS OF KHON MUAN ROAD, SAN KHONG NOI COMMUNITY, MUEANG DISTRICT, CHIANG RAI PROVINCE

พระณัฐฤทธิ์ อภิวฑฺฒนเมธี (แก้วมาลัย)[1]
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Nattarit Apiwatthanamethi (Kaewmalai)[1]
Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: kensaki00000@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ 2) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนา และ 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากประชาชนในพื้นที่ และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 5 รูป/คน ได้แก่ เจ้าอาวาส วัดเชตุพน สันโค้งน้อย นายกเทศมนตรีเทศบาลนครเชียงราย ประธานชุมชน และประชาชนในชุมชน ผลวิจัยพบว่า อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการพัฒนาถนนคนม่วนใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านการพัฒนาเชิงศิลปะ และด้านการสร้างจิตสำนึก โดยกลุ่มประชาชนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนและมีความผูกพันกับพื้นที่ มีระดับความคิดเห็นเชิงบวกต่อการพัฒนาในทุกมิติสูงกว่ากลุ่มอื่น สะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยส่วนบุคคลมีอิทธิพลต่อการรับรู้คุณค่าและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญ และควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัย พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนกิจกรรมศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ล้านนา ควบคู่กับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการพำนักระยะยาว

คำสำคัญ: การพัฒนาศิลปวัฒนธรรม, ถนนคนม้วน, วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

Abstract

This research, entitled "Form and Process of Developing Creative Arts and Culture Roads of Khon Muan Road, San Khong Noi Community, Mueang District, Chiang Rai Province," aimed to: (1) investigate the form and process of developing a creative arts and culture road; (2) analyze the relationship between personal factors and the form and development process; and (3) propose guidelines for the sustainable development of Khon Muan Road as a creative arts and culture road. This study employed a mixed methods research design. Quantitative

data were collected through questionnaires administered to residents in the community, while qualitative data were obtained through in-depth interviews with five key informants, including the abbot of Chetupon Temple (San Khong Noi), the Mayor of Chiang Rai Municipality, the community chairperson, and local residents, The findings revealed that personal factors, including age, educational level, occupation, and income, were significantly associated with opinions regarding the development of Khon Muan Road across four dimensions: cultural promotion, tourism development, artistic development, and public consciousness building. Community members who actively participated in local activities and demonstrated a strong sense of attachment to the community expressed significantly more positive perceptions toward the development process than those with lower levels of participation. These findings indicate that personal characteristics influence both the perceived value of creative cultural development and the willingness to participate in community development initiatives. Therefore, the study recommends promoting inclusive participation among people of all age groups, strengthening collaborative networks among temples, local communities, and government agencies, and continuously supporting cultural activities that reflect the distinctive Lanna identity. Furthermore, Khon Muan Road should be developed as a creative cultural destination integrated with wellness tourism and long-stay tourism in order to enhance its cultural, social, and economic sustainability.

Keyword: Arts and Cultural Development, Khon Muan Road, Creative Cultural Development

บทนำ

องค์กรการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ กรุงมาดริด ประเทศสเปน หน้าที่ขององค์กร UNWTO นั้นเกี่ยวข้องกับการรวบรวมและการเปรียบเทียบข้อมูล เชิงสถิติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวระหว่างประเทศและมีสมาชิก ทั้งสิ้น 157 ประเทศ วัตถุประสงค์พื้นฐานขององค์กรแห่งนี้คือ การส่งเสริมและการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวด้วยมุมมองที่มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การสร้างความเข้าใจระหว่างประเทศ สันติภาพ ความเจริญรุ่งเรืองและความเคารพกติกาสากลและการเคารพสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของปัจเจกบุคคลโดยมิได้แบ่งแยกระหว่างเชื้อชาติ, เพศ, ภาษาหรือศาสนา กระทรวงการท่องเที่ยวและโรงแรมได้ทำการเฉลิมฉลองพิธีระลึกถึงการก่อตั้งองค์กร UNWTO ที่กำหนดให้ทุกวันที่ 27 กันยายนของทุกปีเป็นวันท่องเที่ยวโลก (ศิริพงษ์ เศาภายน, 2565) ‘โลก’ ที่เต็มไปด้วย ‘โรค’ ระบาด หันไปทางไหนก็เจอแต่ข้อกำหนด กฎระเบียบการจำกัดการเดินทาง จนทำให้ผู้คนทั่วโลกอดคิดถึงวันวานสมัยที่เดินทางท่องเที่ยวได้อย่างอิสระไม่ได้ในขณะเดียวกันก็เหมือนเราได้ให้เวลาตัวเองไตร่ตรองถึงผลกระทบจากการเดินทางในช่วงที่ผ่านมาไปพร้อม ๆ กัน ด้วยเหตุนี้เอง พฤติกรรมการเดินทางในรูปแบบใหม่จึงเติบโตขึ้น WTTC ได้รวบรวมบทวิเคราะห์ภาพรวมสถานการณ์ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา สรุปได้ดังนี้ความพยายามอย่างจริงจังในการคลี่คลายปัญหาการแพร่ระบาดมีให้เห็นจากทุกประเทศทั่วโลก วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปหลัง COVID-19 จึงสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมรูปแบบใหม่ของนักท่องเที่ยว ซึ่งคงไม่สามารถกลับไปเป็นแบบเดิมได้อีก มิหนำซ้ำคาดว่าจะยังคงดำเนินไปในรูปแบบนี้อีกพักใหญ่ ๆ พฤติกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นมาชัดเจนคือนักท่องเที่ยวมีความกังวลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากมาตรการการเดินทางหรือแผนการเดินทางที่นักท่องเที่ยวอาจต้องปรับเปลี่ยนอย่างกระทันหัน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้ความสำคัญเป็นอันดับ

ต้น ๆ อย่างไรก็ดี มีข้อมูลระบุว่าตลาดท่องเที่ยวกลุ่มแรกที่มีแนวโน้มจะกลับมาเติบโต คือ ตลาดนักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Market) และกลุ่มที่มีแนวโน้มจะเดินทางกลุ่มแรก คือ นักท่องเที่ยวกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผลสำรวจชี้ว่าปัจจัยหลักที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจออกเดินทางและใช้ระยะเวลาในการเดินทางที่ยาวนานขึ้น คือความยืดหยุ่นในการเปลี่ยนแปลง-ยกเลิกการเดินทางได้โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม และสถานที่นั้น ๆ ต้องให้ความสำคัญด้านสุขอนามัยและความสะอาด นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวแบบ ‘ staycation’ กำลังเป็นที่พูดถึงกันในวงกว้าง ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถทำงานและพักผ่อนไปด้วยในเวลาเดียวกัน แนวโน้มนี้เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวขยายระยะเวลาในการเดินทางให้ยาวนานขึ้น อย่างไรก็ดี แม้ว่าแนวโน้มนี้จะบ่งชี้ถึงทิศทางที่แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการทำงานจากระยะไกล (remote work) จะเป็นสิ่งที่มีให้เห็นบ่อยขึ้นเรื่อย ๆ ในอนาคต แต่นักท่องเที่ยวก็ยังคงมีข้อกังวลเกี่ยวกับการจองที่พักล่วงหน้านาน ๆ เพราะความกังวลเกี่ยวกับมาตรการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดซึ่งอาจทำให้การเดินทางต้องถูกยกเลิกไปแม้จะเป็นทริปเดินทางสั้น ๆ ก็ตาม

ตั้งแต่มีการแพร่ระบาดของโควิด 19 ภาคการท่องเที่ยวไทยได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงมากและผันผวนตามสถานการณ์การแพร่ระบาดและมาตรการของภาครัฐ โดยเฉพาะช่วงล็อกดาวน์ที่จำกัดการเดินทางทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ อย่างไรก็ดี หลังจากสถานการณ์เริ่มบรรเทาลง ภาครัฐมีมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยวในประเทศ และเริ่มเปิดประเทศในช่วงปลายปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ในครึ่งแรกของปี 2565 จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยกลับมาอยู่ที่ประมาณ 93 ล้านคน หรือ 40 % ของช่วงก่อนโควิด 19 ขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาติกลับมาอยู่ที่ประมาณ 2 ล้านคน หรือราว 5% ของช่วงก่อนโควิด 19 แต่การฟื้นตัวนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของความท้าทายใหม่เท่านั้น จังหวัดเชียงรายเป็นเชียงราย เป็นดินแดนที่สำคัญในประวัติศาสตร์แห่งอาณาจักรล้านนา จึงเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางโบราณคดีและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ดังปรากฏในตำนานพื้นเมือง คัมภีร์ใบลาน ตัวหนังสืออักษรธรรมล้านนา พงศาวดาร และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยุคต่าง ๆทั้งนี้ตลอดพัฒนาการของเชียงรายจะเกี่ยวพันกับอาณาจักรโบราณต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน สืบทอดการเรียนรู้ผ่านเมืองโบราณคดีที่สำคัญ เช่น “เมืองเชียงแสน” และเมืองโบราณที่มีคุณค่าและความสำคัญในประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมืองโบราณเวียงกาหลง เมืองโบราณดงเวียงแก่น เวียงหนองหล่ม เมืองเชียงราย เมืองเชียงของ และเวียงพางคำเอกลักษณ์สำคัญของจังหวัดเชียงราย คือ วัฒนธรรมเชียงแสน โดยเฉพาะในเชิงช่างสกุลเชียงแสน เช่น ศิลปของพระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์หนึ่ง สิงห์สอง และสิงห์สาม ที่มีรูปแบบเฉพาะ ประเพณีของท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีรดน้ำดำหัว ประเพณีสืบชะตา ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณียี่เป็ง (ลอยกระทง) ประเพณีนมัสการพระมหาชินธาตุเจ้าดอยตุง ประเพณีเป็งพุธพิธีตานหาแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย มีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญซึ่งเป็นที่รู้จักกัน มากมายเช่น พระธาตุดอยตุงดอยแม่สลอง ภูชี้ฟ้า เชียงแสน แม่สาย วัดร่องขุ่น ขึ้นอยู่กับความสนใจของนักท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงสำหรับพุทธศาสนิกชนก็คือ การเดินทางไปนมัสการพระแก้วมรกต หลวงพ่อผาเงา และพุทธศิลป์วัดร่องขุนและวัดร่องเสือเต้น ถ้าใครเดินทางไปสักการะครบทั้งหมดในวันเดียวถือเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดไหน ดูเหมือนจะดึงตลาดขึ้นมาเป็นส่วนประกอบของการท่องเที่ยวกันซะเยอะ ด้วยเพราะความที่ผู้คนยังคุ้นเคยกับการไปตลาด ไม่ว่าจะแค่เดินซื้อหาอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ หรือแม้แต่เดินย่อยอาหารจากตลาดนัดธรรมดาก็เลยอัพเกรดให้ดูดี มีจุดเด่น เป็นที่กล่าวขานว่า ถ้ามาก็ควรต้องแวะ ถนนคนเดิน และกาดต่างๆ จึงเกิดขึ้นมากมาย (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2547)

ปิดถนนสันโค้งน้อยในช่วงเย็นให้กลายเป็นถนนคนเดิน มีความยาวตั้งแต่ถนนหน้าโรงเรียนอนุบาลบัณฑิต เชียงราย จนถึงสี่แยกโรงเรียนเทศบาล 5 (เด่นห้า) โดยสันโค้งถนนคนม่วนนั้นจะเปิดสลับกับถนนคนเดินกาดเจียงฮายรำลึกที่เปิดทุกวันเสาร์ เพิ่งเปิดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2544 โดยต่อยอดมาจากโครงการ

พัฒนาเครือข่ายผู้พำนักระยะยาว (Long Stay) ที่บริเวณชุมชนสันโค้งน้อยเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของจังหวัดเชียงราย ต่อมาจึงเปิดเป็นถนนคนเดินขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านนำสินค้าที่ผลิตด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เสื้อผ้า ของใช้ เครื่องตกแต่งบ้าน เครื่องประดับ อาหาร มาจำหน่าย เป็นทีสนใจทั้งคนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว โดยเหมาะที่จะแวะมาเดินเล่นพร้อมหาอะไรทานซึ่งบนถนนคนเดินมีร้านอาหารต่างๆจำหน่ายเป็นจำนวนมาก เรียกได้ว่ามาฝากท้องที่นี่ได้เลยโดยไม่ต้องทานข้าวเย็นที่อื่น ร้านค้าบางส่วนก็เป็นร้านค้าเดียวกันกับที่ขายอยู่ที่กาดเจียงฮายรำลึก หากใครเดินเมื่อยก็มีมีร้านนวดรับนวดเท้านวดตัวให้ผ่อนคลายก่อนที่จะเดินบนถนนคนเดินต่อไป นอกจากของกิน ของใช้แล้วที่นี่ยังมีลานกิจกรรมให้ได้ดูได้ชม ดื่มด่ำไปกับบรรยากาศแบบล้านนา ไม่ว่าจะเป็นฟ้อน กลองสะบัดขัย หรือจะฟังซอแบบล้านนาก็มีให้ได้รับชมกันเป็นช่วงๆ ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษางานวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนถนนคนม่วนของชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เพื่อที่จะนำรูปแบบที่เหมาะสมในการสร้างถนนคนม่วน สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” ผู้ศึกษาใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยใช้การวิชัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ได้รวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)

1.การวิชัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยนำผลการศึกษาค้นคว้าเอกสาร เพื่อกำหนดประเด็นข้อคำถามที่ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์โดยยึดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย อาศัยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย

1.1) คำสัมภาษณ์แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

1.2) คำสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

1.3) คำสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเสนอแนะแนวทางรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

2. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) จากประชาชนที่ถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 48,930 คน ผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) โดยการเปิดตารางสำเร็จรูป (Krejcie and Morgan) ได้จำนวน 380 คน และทำการสุ่มพื้นที่อย่างง่าย ตามสัดส่วนประชากรดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในเขต ชุมชนสันโค้งน้อย อ.เมือง จ.เชียงราย	**ประชากร (คน)**	**กลุ่มตัวอย่าง (คน)**
หญิง	25,743	199
ชาย	23,187	181
รวม	**48,930**	**380**

ผลการวิจัย

1. รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน พบว่า รูปแบบการพัฒนาเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง บูรณาการทุนทางวัฒนธรรมล้านนาเข้ากับกิจกรรมถนนคนเดิน เช่น การแสดงรำวงย้อนยุค ฟ้อน กลองสะบัดชัย ซอพื้นเมือง และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้พื้นที่ถนนหน้าวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรม กระบวนการพัฒนามีลักษณะเป็นเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และเทศบาลนครเชียงราย จนเกิดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

2. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนา ผลการวิเคราะห์พบว่า อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการพัฒนาถนนคนม่วนใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านการพัฒนาเชิงศิลปะ และด้านการสร้างจิตสำนึก โดยกลุ่มประชาชนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนและมีความผูกพันกับพื้นที่ มีระดับความคิดเห็นเชิงบวกต่อการพัฒนาในทุกมิติสูงกว่ากลุ่มอื่น สะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยส่วนบุคคลมีอิทธิพลต่อการรับรู้คุณค่าและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญ

3. แนวทางการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัย พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนกิจกรรมศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ล้านนา ควบคู่กับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการพำนักระยะยาว (Long Stay) ตลอดจนสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่ประชาชนและเยาวชน เพื่อความยั่งยืนของถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในอนาคต

องค์ความรู้การวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยดังกล่าว สรุปเป็นความสัมพันธ์เชิงแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากการศึกษา “รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” ในแต่ละผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย “ด้านชีวิต” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.86) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มากที่สุด คือ ความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอยู่ (μ = 4.06) โดยเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ มานิตย์ ไชยกิติ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสร้างคุณค่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในเขตเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตเวียงเชียงแสนที่พบในปัจจุบันนั้นหลอมรวมมาจากความหลากหลายของกลุ่มประชาชนที่โยกย้ายเข้ามาอยู่เวียงเชียงแสนที่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีแม่น้ำโขงเป็นจุดศูนย์กลาง ก่อนจะเข้าสู่ยุคเร่งรัดพัฒนาชนบทส่งผลให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่าง ๆ เปลี่ยนไปจาก 2 ปัจจัยคือ (1) ปัจจัยภายใน อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนอาชีพของประชาชนซึ่งต้องรีบเร่งทำมาหากิน ให้ความสำคัญ กับประเพณีพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ น้อยลง (2) ปัจจัยภายนอก เป็นผลมาจากโครงการพัฒนาที่มุ่งยกระดับให้เชียงแสนเป็นพื้นที่เศรษฐกิจการค้าชายแดน นับตั้งแต่นโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า มาจนถึงการเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษโดยการวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้กิจกรรมการจัดกาดก้อมและการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อสร้างคุณค่าวัฒนธรรมและภูมิ

ปัญญาเชียงแสนใน 5 ด้าน คือ (1) คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่เป็นแหล่งเรียนรู้และสาธารณสมบัติที่สำคัญ ของชาติ (2) คุณค่าเชิงวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ อันถิ่นฐานบ้านเกิดแห่งบรรพชนของชาวยวนและต้นกำเนิดพุทธศิลป์เชียงแสน(3) คุณค่าเชิงสังคม ในฐานะเป็นเมืองโบราณที่ยังมีชีวิต เป็นเมืองท่าที่สานสายสัมพันธ์ระหว่างประชาชนสองฝั่งแม่น้ำโขงและเมืองห้าเชียง (4) คุณค่าเชิงความเชื่อ ศาสนา การวางผังที่ตามจักรวาลคติและ (5) คุณค่าเชิงความงาม ที่มีมนต์เสน่ห์จากความงามของแหล่งโบราณคดีท่ามกลางสภาพธรรมชาติทั้งภูเขา ทุ่งนาและแม่น้ำโขง นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนโดยกลุ่มคุณค่าเชียงแสนที่นำวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่พบมาออกแบบเป็นกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวชมเมืองโดยรถราง จักรยานและฐานกิจกรรมสร้างประสบการณ์ คุณค่าเชียงแสน เช่น บ้านขนม บ้านซะป๊ะอาหาร บ้านร้อยซึง บ้านหมอเมือง บ้านสวยดอก เป็นต้น (มานิตย์ ไชยกิติ, 2554)

2. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย “ด้านจิต” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.84) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มากที่สุด คือ การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเดินทางเข้าถึงสถานที่ได้อย่างสะดวก (μ = 4.35) โดยเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประวุฒิ แย้มผลงาม ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวางแผนอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณวัดในเมืองเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า วัดในเมืองเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการเป็นเมือง และวิถีชีวิตของชาวเชียงใหม่อย่างเหนียวแน่น โดยวัดสำคัญในระดับเมืองที่มีพัฒนาการของวัดมาจนถึงในยุคปัจจุบันนี้ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับเมืองในเชิงการเมืองการปกครอง และสังคมมาโดยตลอดส่วนวัดประจำชุมชนในแต่ละชุมชนนั้นทำหน้าที่เป็น "ศูนย์กลางชุมชน"ของกลุ่มหรือพวกพ้องซึ่งบทบาทนี้ในปัจจุบันยังคงเห็นได้อย่างชัดเจน ในปัจจุบันนี้จากสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ส่งผลกระทบต่อวัดในหลายด้านรวมถึงบทบาทของพระสงฆ์ด้วยจากสภาพปัญหาหลักต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับวัด จัดแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลักคือสภาพ ปัญหาผังบริเวณ สภาพปัญหาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และปัญหาสภาพแวดล้อม บริเวณวัด ผลการวิจัยจากจำนวนวัดทั้งหมด 90 วัดในพื้นที่ศึกษา 90% ของวัดทั้งหมดนั้นจัดอยู่ในกลุ่มมีปัญหาในด้านสภาพแวดล้อมบริเวณวัดทั้งสิ้น ในการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณวัด ได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา 2 แนวทางหลัก คือ แนวทางในการพัฒนาเมือง และแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณวัด โดยในระดับนโยบายเสนอครอบคุมนโยบายระดับชาติ ระดับจังหวัดและระดับเมืองเน้นให้มีการส่งเสริมและจัดทำเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเทศบาลเมือง เน้นถึงการตระหนักและสร้างจิตสำนึก รวมถึงการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การรักษามรดกทางวัฒนธรรม ในส่วนเป้าหมายและแนวทางในการปรับปรุงสภาพองค์ประกอบและสภาพแวดล้อมในระดับย่านและบริเวณวัด ได้เสนอมาตรการในระยะต่าง ๆ ซึ่งคำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีและเอกลักษณ์เฉพาะของวัดแบบล้านนาไว้ และตัวอย่างการปรับปรุงวัดในย่านพาณิชย์กรรมโดยเชื่อมพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมหลักและย่านประวัติศาสตร์ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของเมืองเข้าด้วยกัน และในช่วงท้ายของการศึกษาได้เสนอวงจรทัศนศึกษาวัดในเมืองเชียงใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณค่าของวัด และเป็นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ถึงมรดกทางวัฒนธรรม (ประวุฒิ แย้มผลงาม, 2559)

3. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย “ด้านพฤติกรรม” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.89) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมในที่เกิดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยว (μ = 4.28) โดยเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุทธนา พยุยงค์ ได้ทำวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองเชียงแสน นโยบายและโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการวิเคราะห์

ปัญหา แนวโน้ม และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเชียงแสนที่เหมาะสมเพื่อให้สามารถดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองมาแต่เดิม เมืองเชียงแสนเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมา 674 ปี (สร้างเมื่อปีพุทธศักราช 1871) ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติ ปัจจุบันยังคงหลงเหลือร่องรอยของแหล่งอารยธรรม และองค์ประกอบที่สำคัญต่างๆ ของเมืองโบราณอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ กำแพงเมือง ป้อมประตูเมืองคูเมือง และโบราณสถานที่สำคัญต่างๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งภายในและภายนอกเมืองถึง 139 แห่ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิต และความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงแสนในยุคสมัยต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันปัญหาจากการพัฒนาเมืองในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในเมือง มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การก่อสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่างๆรุกล้ำพื้นที่สาธารณะและพื้นที่โบราณสถาน รวมทั้งเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้นภายในเมืองเป็นจำนวนมาก มีทั้งกิจกรรมที่สนับสนุนและกิจกรรมที่ขัดแย้งกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เป็นไปอย่างไร้ทิศทาง ขาดการคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสัณฐานของเมือง เป็นผลทำให้เกิดความทรุดโทรมทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองโบราณ การที่จะอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสนให้คงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรณรงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีจิตสำนึก มีความรักและความหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของตน ควบคู่ไปกับการกำหนดมาตรการในการควบคุมการพัฒนาทางกายภาพของเมืองอย่างเหมาะสม ได้แก่ การควบคุมทางด้านผังเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมด้วยจะต้องคำนึงถึงการรักษาความสมดุลระหว่างการคงสภาพทางประวัติศาสตร์และบทบาทของเมืองเอาไว้ เพื่อเป็นการกำหนดทิศทางในการพัฒนาและการลงทุนในเมืองให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม พร้อมทั้งสามารถรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าของความเป็นเมืองโบราณให้ยั่งยืนต่อไป (ยุทธนา พยุยงค์, 2559)

4. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วน ชุมชนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย “ด้านสังคม” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.14) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มากที่สุด คือ การสร้างมารยาทและพฤติกรรมที่ดีต่อสังคม และนักท่องเที่ยว (μ = 4.41) โดยเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พลวัฒ ประพัฒน์ทอง ได้ทำงานวิจัยเรื่อง จากเชียงของถึงเชียงแสน : จากเมืองชายแดนให้เป็นเมืองสุนทรียภาพ ผลการวิจัย พบว่า ในพื้นที่เมืองชายแดน สองเมืองคือ เมืองเชียงของ และเมืองเชียงแสน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบเมืองชายแดนที่กำลังเผชิญหน้า กับความเปลี่ยนแปลงจากการเชื่อมต่อระหว่างประเทศในภูมิภาคอาเซียน โดยมีระเบียบวิธีวิจัย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการจัดทำแนวทางเมืองสุนทรียภาพ โดยใช้แนวคิดเมืองสุนทรียภาพที่มีองค์ประกอบของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสามลักษณะคือสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) สุนทรียภาพเชิงรูปทรง (Formal Aesthetics) สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) ผลการศึกษาพบว่า เมืองเชียงของมีศักยภาพดั้งเดิมของเมืองสุนทรียภาพ แบบเชิงคู่ ในเรื่องที่ต้องมีการสร้างเมืองใหม่ควบคู่ไปด้วย โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่การแสดงออกทางสังคมในรูปแบบการใช้เวลาว่างที่เชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง ส่วนเมืองเชียงแสนนั้นเป็นรูปแบบเมืองสุนทรียภาพแบบเชิงซ้อนที่มีการทับซ้อนระหว่างเมืองที่เป็นโบราณสถานและเมืองใหม่โดยเสนอรูปแบบที่การสร้างและเปิดพื้นที่ระหว่างเมืองเก่ากับเมืองใหม่ให้เป็นมิตรและกลมกลืนระหว่างกันในงานวิจัยยังพบว่าเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างสองเมืองนี้มีศักยภาพที่ต้องพัฒนาโดยสร้างแนวคิดการแปลงเส้นเขตแดนเป็นทุนระหว่างประเทศให้ความหมายของเส้นเขต

แดนระหว่างรัฐเป็นมิตรกับมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และท่องเที่ยวได้ ไม่ใช่เป็นเส้นเขตแดนที่แสดงอำนาจรัฐเท่านั้น (พลวัฒ ประพัฒน์ทอง, 2559)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีการกำหนดแนวทางสนับสนุนรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบและชัดเจน โดยส่งเสริมการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนา เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทาง วางแผน และดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ ทั้งนี้ การสนับสนุนควรครอบคลุมทั้งด้านงบประมาณ องค์ความรู้ การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ให้มีความต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

2) ควรมีการติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการดำเนินงานให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรส่งเสริมการพัฒนารูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของถนนคนม่วนอย่างเป็นรูปธรรม โดยสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของศิลปินท้องถิ่น เยาวชน และกลุ่มชุมชนในด้านการออกแบบกิจกรรมทางศิลปะ การจัดการพื้นที่ และการบริหารกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องและสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่

2) ควรส่งเสริมการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการสนับสนุนงบประมาณ องค์ความรู้ และทรัพยากรที่จำเป็นต่อการจัดกิจกรรมอย่างยั่งยืน รวมทั้งพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์ทั้งในรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์ เพื่อขยายการรับรู้และดึงดูดผู้เข้าร่วมจากภายนอกพื้นที่

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในบริบทพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงาน ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ตลอดจนรูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน ทั้งนี้ ควรศึกษาทั้งในมิติด้านศิลปะ วัฒนธรรม การท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างรอบด้าน เพื่อให้ได้องค์ความรู้เชิงลึกที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง นอกจากนี้ การวิจัยในอนาคตควรพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดหรือรูปแบบต้นแบบที่ชัดเจน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาถนนศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่อื่น ๆ ให้มีความเข้มแข็ง ยั่งยืน และสอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างเหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ประวุฒิ แย้มผลงาม (2537). **การวางแผนอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณวัดในเมืองเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

พลวัฒ ประพัฒน์ทอง และคณะ. (2562). **รายงานการวิจัย เรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองชายแดน: พระธาตุบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์และเพิงผาในพื้นที่ เชียงราย เชียงรุ่ง เชียงตุง**. มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง: ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา.

มานิตย์ ไชยกิติ. (2559). **รายงานการวิจัยเรื่อง การสร้างคุณค่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในเขตเวียงเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม.

ยุทธนา พยุยงค์ (2559). **การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

ศิริพงษ์ เศาภายน (2565). **สถานการณ์การท่องเที่ยวในวิกฤต COVID-19**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สว่าง เลิศฤทธิ์ (2547). **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่าง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

LESSONS FROM PROMOTING QUALITY OF LIFE WITH THE PRINCIPLES OF SILA 5 OF SRI DON MUN SUBDISTRICT CHIANG RAI PROVINCE

พระครูประสิทธิสุตธรรม (ภูมวรินทร์ อินฺทวิชโย)[1]
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhru Prasittisuttatham (Phumwarin Indawichayo)[1]
Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: poorin_th@hotmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 2) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักศีล 5 ไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และ 3) เพื่อถอดบทเรียนและนำเสนอองค์ความรู้รูปแบบการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่

ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล มีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมและศีลธรรมร่วมกับบทบาทของครอบครัว โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายชุมชน ส่งผลให้ประชาชนเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม มีความสามัคคี ลดปัญหาความรุนแรงและอบายมุข ตลอดจนเกิดความตระหนักรู้ด้านคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้น รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม คือ “วัดเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเป็นฐาน ครัวเรือนเป็นกลไก” โดยใช้หลักศีล 5 เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและสังคมอย่างบูรณาการ สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

คำสำคัญ: ศีล 5, คุณภาพชีวิต, การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม, ชุมชนเข้มแข็ง

Abstract

This qualitative research entitled “Lessons Learned from Promoting Quality of Life through the Five Precepts in Sri Don Mun Subdistrict, Chiang Rai Province” aimed to: 1) study the processes and methods of promoting quality of life through the Five Precepts, 2) analyze the outcomes and achievements of applying the Five Precepts to improve people’s quality of life, and 3) extract lessons and present a knowledge model for promoting quality of life through the Five Precepts. Data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, and participatory observation with key informants including monks, community leaders, local philosophers, government officers, and local residents.

The findings revealed that the promotion of quality of life through the Five Precepts in Sri Don Mun Subdistrict was characterized by a participatory development process, using temples as the center of social and moral activities in collaboration with families, schools, local administrative organizations, and community networks. As a result, people's behaviors improved, community unity increased, social conflicts and addictive behaviors decreased, and public awareness of morality and social responsibility significantly strengthened.

Furthermore, the study found that the most appropriate development model was "Temple-centered, community-based, and household-driven," using the Five Precepts as an integrated tool for human and social development. This model effectively strengthened the community and sustainably enhanced people's quality of life.

Keywords: Five Precepts, Quality of Life, Participatory Development, Strong Community

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความรุนแรง การแพร่ระบาดของยาเสพติด การแตกแยกทางความคิด ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม

หลักศีล 5 ถือเป็นหลักธรรมพื้นฐานสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกายและวาจา เพื่อสร้างความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม ประกอบด้วย การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่ดื่มสุราและของมึนเมา อันเป็นเหตุแห่งความประมาท หลักธรรมดังกล่าวจึงเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

ตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ที่มีต้นทุนทางสังคมและศาสนาเข้มแข็ง โดยชุมชนได้น้อมนำหลักศีล 5 มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของวัด บ้าน โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน จนเกิดเป็นรูปแบบการพัฒนาที่มีความโดดเด่นและสามารถสร้างความสงบสุขให้แก่ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษากระบวนการ วิธีการ ผลลัพธ์ และองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนและการสร้างสังคมคุณธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

2. เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลสัมฤทธิ์ของการนำหลักศีล 5 มาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

3. เพื่อถอดบทเรียนและนำเสนอองค์ความรู้รูปแบบการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านบริบทจริงของชุมชนตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่ รวมจำนวน 10 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีและวิเคราะห์มาเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสนทนากลุ่ม แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการลงพื้นที่สังเกตการณ์จริงในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกข้อมูลออกเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมตีความและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษากระบวนการและวิธีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย พบว่า ชุมชนตำบลศรีดอนมูลได้ใช้หลักศีล 5 เป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งวัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ วัดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านคุณธรรม ผลการวิจัยพบว่า วัดในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูลมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมและศีลธรรมของประชาชน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์รวมของชุมชน ผ่านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การฟังธรรม การถือศีลปฏิบัติธรรม การอบรมเยาวชน และกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ส่งผลให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้ด้านศีลธรรมและมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ วัดยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางในการจัดเวทีประชาคม การหารือปัญหาของชุมชน และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

2. การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยชุมชนเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผลการพัฒนา ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชน ประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูล และเกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมกัน

3. การบูรณาการหลักศีล 5 กับวิถีชีวิตของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมิได้มองหลักศีล 5 เป็นเพียงข้อปฏิบัติทางศาสนา แต่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การลดการดื่มสุรา การลดความรุนแรงในครอบครัว การพูดจาสุภาพ และการเคารพสิทธิของผู้อื่น ส่งผลให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนที่สอดคล้องกับหลักศีล 5 เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันของประชาชนในพื้นที่

2.ผลวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลสัมฤทธิ์ในการนำหลักศีล 5 มาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน พบว่า ด้านพฤติกรรมส่วนบุคคล ประชาชนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีความยับยั้งชั่งใจในการกระทำต่าง ๆ มากขึ้น ลดพฤติกรรมเสี่ยงและอบายมุข โดยเฉพาะการดื่มสุรา การพนัน และการทะเลาะวิวาท ประชาชนส่วนใหญ่มีความตระหนักรู้เกี่ยวกับผลกระทบของการละเมิดศีล 5 และพยายามปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น ด้านครอบครัว ครอบครัวในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีความเอื้ออาทรต่อกัน ลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ผู้ปกครองจำนวนมากเริ่มให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณธรรมแก่บุตรหลาน โดยใช้หลักศีล 5 เป็นแนวทางในการอบรมเลี้ยงดู ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมและเคารพผู้ใหญ่ ด้านชุมชนและสังคม ชุมชนเกิดความสงบสุขมากขึ้น มีความสามัคคี และลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ประชาชนมีจิตสาธารณะและร่วมมือกันพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังพบว่ากิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมจิตอาสาช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชน ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ด้านสุขภาวะทางจิตใจ ประชาชนมีความสุขทางใจมากขึ้น มีสติในการดำเนินชีวิต และสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น เนื่องจากการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลายคนสะท้อนว่า การเข้าวัด ฟังธรรม และร่วมกิจกรรมทางศาสนา ทำให้เกิดความสบายใจ ลดความเครียด และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น

3.ผลการถอดบทเรียนและองค์ความรู้รูปแบบการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชน พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเป็นต้นแบบด้านคุณธรรม และเป็นผู้ประสานความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผล ส่งผลให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืนของกิจกรรม การใช้ศาสนาเป็นฐานของการพัฒนา ชุมชนใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาสังคม ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชน การสร้างกฎกติกาของชุมชนร่วมกัน ชุมชนมีการกำหนดกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกัน เพื่อสร้างมาตรฐานทางสังคมและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย” สะท้อนให้เห็นว่า หลักศีล 5 มิได้เป็นเพียงข้อปฏิบัติทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน และสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะเมื่อมีการบูรณาการร่วมกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่

จากผลการวิจัยพบว่า การนำหลักศีล 5 มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบลศรีดอนมูล ทำให้ประชาชนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งด้านการลดอบายมุข การลดความรุนแรงในครอบครัว การลดความขัดแย้งในชุมชน และการสร้างความสามัคคีของคนในสังคม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักศีล 5 เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นหลักในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกายและวาจา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวว่าศีลเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะช่วยให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและเกื้อกูลกัน

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า “วัด” มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางคุณธรรมของชุมชน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรม และเป็นศูนย์รวมของประชาชนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาเชิงพุทธที่มองว่า วัดมิใช่เพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาคนและพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่ประชาชนยังคงผูกพันกับวัดและพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด

อีกทั้ง กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินกิจกรรม และร่วมประเมินผล ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่งผลให้กิจกรรมต่าง ๆ สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development) ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชนเอง

ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนมิได้หมายถึงเพียงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจหรือวัตถุเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ เมื่อประชาชนมีคุณธรรม มีสติ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ย่อมส่งผลให้ชุมชนเกิดความสงบสุขและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งสถาบันครอบครัว วัด โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาชน เพื่อร่วมกันสร้างกระบวนการเรียนรู้และปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของสังคมในอนาคต หากทุกภาคส่วนสามารถบูรณาการการทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ จะทำให้เกิดรูปแบบการพัฒนาชุมชนที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีล 5 ของตำบลศรีดอนมูล จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยพบว่า หลักศีล 5 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ ครอบครัว และสังคม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ รูปแบบการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธที่เรียกว่า วัดเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเป็นฐาน ครอบครัวเป็นกลไก วัดเป็นศูนย์กลาง (Temple Centered) พบว่า วัดเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมคุณธรรม และจริยธรรมของประชาชน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรม และเป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การฟังธรรม การปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา และการอบรมคุณธรรมแก่เด็กและเยาวชน

วัดจึงมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็น “ศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน” ที่ช่วยสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม ส่งเสริมความสามัคคี และเป็นพื้นที่กลางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ชุมชนเป็นฐาน (Community Based) การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จเกิดจากกการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินกิจกรรม และร่วมประเมินผลกระบนการดังกล่าวทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม เกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเอง และสามารถร่วมกันสร้างกฎระเบียบหรือข้อตกลงของชุมชนที่สอดคล้องกับหลักศีล 5 ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถจัดการปัญหาสังคมได้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ ชุมชนยังใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม เช่น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความเชื่อทางศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ครัวเรือนเป็นกลไก (Household Mechanism) ครอบครัวเป็นกลไกที่สำคัญที่สุดในการปลูกฝังคุณธรรม และพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ผู้ปกครองที่ยึดหลักศีล 5 ในการดำเนินชีวิตจะสามารถเป็นต้นแบบที่ดีแก่บุตรหลาน ทำให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

ครอบครัวที่มีความอบอุ่น มีการสื่อสารที่ดี และมีการปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง จะช่วยลดปัญหาความรุนแรง การทะเลาะวิวาท และพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข การบูรณาการหลักศีล 5 กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต องค์ความรู้สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การนำหลักศีล 5 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ศีลข้อที่ 1 ส่งเสริมความเมตตาและการไม่ใช้ความรุนแรง ศีลข้อที่ 2 ส่งเสริมความซื่อสัตย์สุจริต ศีลข้อที่ 3 ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อครอบครัว ศีลข้อที่ 4 ส่งเสริมการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ ศีลข้อที่ 5 ส่งเสริมการมีสติและลดอบายมุข เมื่อประชาชนสามารถปฏิบัติตามหลักศีล 5 ได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และสังคมควบคู่กันไป อันนำไปสู่การสร้างชุมชนที่สงบสุข เข้มแข็ง และยั่งยืน

ดังนั้น องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักศีล 5 เป็นฐาน มิใช่เพียงการพัฒนาด้านศาสนาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ และสังคม อย่างเป็นองค์รวมที่สามารถสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นในบริบทสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมโครงการพัฒนาชุมชนบนฐานคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง
2) ควรสนับสนุนบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย
3) ควรบูรณาการหลักศีล 5 เข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น

2.**ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ**

1) ควรจัดกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนอย่างต่อเนื่อง
2) ควรสร้างเครือข่ายชุมชนต้นแบบด้านคุณธรรม
3) ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการพัฒนาชุมชน

3.ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หลักศีล 5 กับชุมชนชาติพันธุ์
๒) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธในระดับจังหวัด
๓) ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวของชุมชนรักษาศีล 5 ต่อการพัฒนาสังคม

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ชื่นชม จินตรัตน์. (2563)**. การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมตามแนวพระพุทธศาสนา**. เชียงราย: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2563.

นพรัตน์ นาคสถิตย์. (2560). **คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธธรรมเพื่อคุณภาพชีวิต.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของพระภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

AN ANALYTICAL STUDY OF FACTORS INFLUENCING THE DECISION ON ORDINATION OF BUDDHIST MONKS, NOVICES, AND PEOPLE IN THONG SAEN KHAN DISTRICT, UTTARADIT PROVINCE

พระมานิต ชุติปญฺโญ (เอี่ยมสะอาด)[1], รวีโรจน์ ศรีคำภา,
พระปลัดศักดิธัช สํวโร (แสงธง)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Phra Manit Chutipanyo (Iamsa-ard)[1], Raweeroj Srikhampha,
Phra Palad Sakdidat Samvaro (Saengthong)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus
Email : aphicha.suk@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชนในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ และ 3) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า 1. การบรรพชาและอุปสมบทเป็นพิธีกรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีคุณค่าทางศาสนา จริยธรรม และวัฒนธรรม โดย “บรรพชา” หมายถึงการเข้าสู่สมณเพศเป็นสามเณร ส่วน “อุปสมบท” หมายถึงการเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกตนตามพระธรรมวินัย มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากกิเลส การบรรพชาอุปสมบทในสมัยพุทธกาลมีพัฒนาการจากเอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสรณคมนูปสัมปทา และญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา2. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 3.65) โดยด้านวัฒนธรรมและประเพณีมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}$ = 3.67) รองลงมา ได้แก่ การบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา ($\bar{x}$ = 3.65) ด้านครอบครัวและสังคม ($\bar{x}$ = 3.50) ด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม ($\bar{x}$ = 3.48) และด้านการศึกษาและพัฒนาตนเอง ($\bar{x}$ = 3.46) 3. การตัดสินใจบรรพชาอุปสมบทได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น ความศรัทธา ความกตัญญู และการฝึกฝนตนเอง ปัจจัยด้านครอบครัวที่ปลูกฝังค่านิยมทางศาสนา ปัจจัยทางสังคมที่ยึดถือคติชายไทยควรบวชอย่างน้อยหนึ่งพรรษา ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ได้รับการเกื้อกูลจากชุมชน และปัจจัยด้านวัฒนธรรมประเพณีที่มุ่งทดแทนพระคุณบิดามารดาและธำรงขนบธรรมเนียมอันดีงามของท้องถิ่น

คำสำคัญ: ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจ, บรรพชาอุปสมบท, พระภิกษุสามเณร

Abstract

This research article aimed to: 1) study ordination in Theravāda Buddhism; 2) investigate the factors influencing the decision to undertake novice ordination and monkhood among monks, novices, and the general public in Thong Saen Khan District, Uttaradit Province; and 3) analyze the factors affecting such decisions. 1. The findings revealed that ordination is a significant religious practice in Theravāda Buddhism with profound religious, ethical, and cultural values. Pabbajjā refers to novice ordination as a samanera, signifying the renunciation of unwholesome conduct, while Upasampadā refers to higher ordination as a bhikkhu, representing full admission into the monastic community. The principal objective of ordination is self-cultivation in accordance with the Dhamma and Vinaya, leading toward liberation from defilements and a simple way of life. Historically, Buddhist ordination evolved through three forms: Ehi-bhikkhu Upasampadā, Tisaraṇagamana Upasampadā, and Ñatti-catuttha-kamma Upasampadā. 2. the factors influencing ordination decisions were rated at a high level ($\bar{x}$ = 3.65). The factor with the highest mean score was cultural traditions ($\bar{x}$ = 3.67), followed by ordination for the study of Buddhism ($\bar{x}$ = 3.65), family and social influences ($\bar{x}$ = 3.50), economic and social status factors ($\bar{x}$ = 3.48), and educational and self-development factors ($\bar{x}$ = 3.46). 3. The decision to ordain was influenced by multiple dimensions, including personal factors such as faith, gratitude toward parents, and self-discipline; family influences through the transmission of religious values; social norms emphasizing ordination as a valued tradition for Thai men; economic support from communities; and cultural traditions that promote filial piety and preserve local customs and communal solidarity.

Keyword: Factors Affecting Decision-Making, Ordination, Monks and Novices

บทนำ

การบรรพชาอุปสมบทนับเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เพราะผู้มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายที่จะให้บุตรของตนได้เป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป และอีกประการหนึ่ง เป็นจุดประสงค์ของผู้เป็นบิดามารดาที่ต้องการให้บุตรของตน ได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้นำเอาหลักคำสอนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันในการที่จะอยู่ครองเรือน เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้า การบรรพชาอุปสมบทจะมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การบรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณร เรียกว่า “บรรพชา” และการเป็นเป็นพระภิกษุ เรียกว่า “อุปสมบท” (สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้ว่าจะมีพระพุทธศาสนาที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือ แต่ในขณะเดียวกันจำนวนพระสงฆ์ก็มีไม่มากนัก จากการสำรวจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในช่วงปีพุทธศักราช 2561 - 2563 พบว่า ประเทศไทยมีพระสงฆ์ทั้งหมด 205,539 รูป แบ่งออกเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย 181,454 รูป และธรรมยุตนิกาย 23,907 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564) มีวัดทั่วประเทศ จำนวน 42,621 วัด ส่วนในปี 2565 นั้น พบว่ามีพระสงฆ์ทั่วประเทศ จำนวน 251,532 รูป แบ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จำวน 220,724 รูป และธรรมยุตนิกาย จำนวน 30,808 รูป

แม้ว่าจากสถิติที่ผ่านมาจะมีจำนวนพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันจำนวนของพระสงฆ์ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการบรรพชาอุปสมบทระยะสั้นที่มักจะมีการจัดอยู่ตลอดปี ทำให้จำนวนพระสงฆ์มีจำนวนไม่แน่นอน นอกจากนี้ แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทก็ถือว่ามีความสำคัญต่อการ

เพิ่มและลดของจำนวนพระสงฆ์ในประเทศ โดยจากการศึกษาวิจัยของภาษิต สุขวรรณดี พบว่าแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทเรียนของพระภิกษุและสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรม ได้แก่ การบรรพชาอุปสมบทเป็นการฝกตนให่เปนคนมีระเบียบวินัย รองลงมา การบรรพชาอุปสมบททำใหมีโอกาสก้าวหนาทางดนการศึกษาไดดีกวา และการบรรพชาอุปสมบททำใหรูวาชีวิตมีคุณคาและสามารถพัฒนาได มีอัธยาศัยชอบทำสิ่งที่เปนประโยชนทั้งแกตนและสวนรวม (ภาษิต สุขวรรณดี, 2560)

จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นอีกจังหวัดหนึ่ง ที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา โดยในจังหวัดอุตรดิตถ์นั้น ในปีพุทธศักราช 2566 มีวัดทั้งหมด จำนวน 345 วัด มีจำนวนพระภิกษุสามเณร จำนวน 1959 รูป สำหรับในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์นั้น มีวัดและสำนักสงฆ์ทั้งหมด 38 แห่ง มีพระภิกษุสงฆ์สามเณร ทั้งหมด 145 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอุตรดิตถ์, สถิติพระสงฆ์-สามเณรจังหวัดอุตรดิตถ์ 2566) พุทธศาสนิกชนในอำเภอทองแสนขัน เป็นพุทธมามกะ และมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา โดยในแต่ละปีนั้น จะมีการบรรพชาอุปสมบทตลอดทั้งปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน โดยปัจจุบันการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอทองแสนขันปัจจุบัน จะมีความแตกต่างไปจากอดีต ที่มีเป้าหมายสำคัญคือการศึกษาพระธรรมวินัย ขัดเกลากิเลส แต่ในขณะเดียวกัน การบรรพชาอุปสมบทในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่กลับเป็นการบรรพชาอุปสมบทที่มีเป้าหมายแตกต่างไปจากอดีต โดยเฉพาะการบรรพชาอุปสมบทตามประเพณี เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ซึ่งเป็นการบรรพชาอุปสมบทในระยะสั้นเท่านั้น ดังนั้น แม้ว่าจะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกวิธีการหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันจำนวนพระภิกษุสามเณรก็มีจำนวนลดลงจากอดีตเป็นอย่างมาก

จากประเด็นและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนที่จะศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีประเด็นในการศึกษาวิจัย ได้แก่ ศึกษาการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลของการศึกษาวิจัยนี้ จะก่อให้เกิดความตระหนักในการบรรพชาอุปสมบท รวมถึงทำให้ทราบถึงแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในยุคปัจจุบัน ตลอดจนถึงการนำผลการศึกษาวิจัยไปกำหนดเชิงกลยุทธ์ในการสร้างแรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ

ผสานวิธี (Mixed Methods Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสงฆ์ สามเณร และประชาชนทั่วไปในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 100 รูป/คน แบ่งออกเป็น พระสงฆ์ จำนวน 30 รูป สามเณร จำนวน 30 รูป ประชาชนทั่วไป จำนวน 40 คน รวมทั้งหมด 100 รูป/คน และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 100 ชุด และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 15 ชุด

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยทั้งหมด จำนวน 115 รูป/คน แบ่งออกเป็น ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ จำนวน 100 รูป/คน ประกอบไปด้วย กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 30 รูป สามเณร 30 รูป และประชาชนทั่วไปในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 40 คน และประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 5 รูป ตัวแทนสามเณร จำนวน 5 รูป และตัวแทนประชาชนในพื้นที จำนวน 5 คน รวมทั้งหมด 15 รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาดังนี้

1. การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ดำเนินการการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

1) ขอหนังสือจากผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามจากพระสงฆ์ สามเณร และประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

2) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปเก็บข้อมูล โดยนำแบบสอบถาม จำนวน 100 ชุด โดยแจกกับพระสงฆ์ สามเณร และประชาชนทั่วไป ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

3) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ และประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ดำเนินการการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตามขั้นตอน ดังนี้

1) ขอหนังสือจากผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

2) กำหนดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เพื่อสัมภาษณ์ ตามที่กำหนดไว้

3) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลาและสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีจัดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

4) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมาวิเคราะห์ และประมวลผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ (Statistical Software) เพื่อให้ผลการวิจัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องแม่นยำ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

1.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage)

1.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อใช้อธิบายถึงข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อออนไลน์ในการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรในเขตอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

เกณฑ์ที่ใช้แปลผลข้อคำถามที่ได้จากการประเมินผล ดังนี้

ช่วงค่าเฉลี่ย	การแปลความหมาย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.50 – 5.00	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 – 4.49	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์มาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.50 – 3.49	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.50 – 2.49	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์น้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00 – 1.49	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด (open–ended Questionnaire) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบทนำเสนอเป็นความเรียงประกอบตาราง โดยการแจกแจงความถี่ของผู้ตอบคำถามปลายเปิด

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการดังนี้

2.1 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเสียง และบันทึกเป็นข้อความ

2.2 นำข้อความจากการสัมภาษณ์ และการจัดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

2.3 วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

2.4 สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า บรรพชา การบรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณรคำสามัญที่ชาวบ้านเรียกกันก็คือคำว่า บรรพชาอุปสมบท มาจากคำภาษาบาลีว่า ปพฺพชฺชา แผลงมาเป็น บรรพชา เขียนแบบภาษาไทยว่าบรรพชาอุปสมบท ในภาษาไทย คำว่าบรรพชาอุปสมบท กินความไปไม่เพียงแต่บรรพชาอุปสมบทสามเณรเท่านั้น ยังกินความไปถึงการบรรพชาอุปสมบทพระด้วย ซึ่งคำที่ใช้เรียกนักบรรพชาอุปสมบทมีหลายคำ เช่น บรรพชิต-นักบรรพชาอุปสมบททั่วๆ ไป, พระ-ผู้ประเสริฐ, ภิกษุ-ผู้ขอ หรือผู้ทำลายความชั่ว และ สมณะ-ผู้สงบระงับ อันได้แก่ผู้มีกาย วาจา ใจสงบเสงี่ยมผู้เรียบร้อยน่าเคารพนับถือ ส่วนการอุปสมบท หมายถึง การบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ผู้บรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา คือ สามเณรราหุลซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระพุทธเจ้า สมัยที่ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางสิริมหามายา (พิมพา) แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ พระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ 1 ในพระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ที่เคยออกบรรพชาอุปสมบทตามเจ้าชายสิทธัตถะครั้งแรกที่เชื่อตามคำทำนายของบรรดาพราหมณ์ 108 สมัยที่ถูกเชิญมาทำนายลักษณะตอนที่ประสูติใหม่ ๆ 9 เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทำให้เกิดพุทธรัตนะและ ธรรมรัตนะ ส่วนสังฆรัตนะเกิดขึ้นตอนที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้ฟังธรรมจักรกัปปวัตนสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาลนั้น การบรรพชาอุปสมบทมีทั้งหมด 8 วิธีด้วยกัน ได้แก่ 1) เอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทที่พระโคตมพุทธเจ้าประทานแก่พระสาวกบางองค์ด้วยพระองค์เอง ด้วยการตรัสว่า “เอหิ ภิกขุ แปลว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นคนแรกและพระสุภัททะเป็นคนสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าทรงบรรพชาอุปสมบท ด้วยวิธีนี้ 2) ติสรณคมนูปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยให้ผู้ขอบรรพชาอุปสมบทเปล่งวาจาต่อหน้าพระสาวกว่าขอพระรัตนตรัยเป็นที่ พึ่งสามครั้ง ปัจจุบันวิธีนี้ใช้ในการบรรพชาสามเณร 3) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยให้คณะสงฆ์ประชุมกันในอุโบสถโดยมีพระภิกษุรูปหนึ่งแจ้งว่ามีผู้ขอบรรพชาอุปสมบท เมื่อประกาศครบสี่ครั้งไม่มีพระรูปใดคัดค้าน ถือว่าผู้ขอบรรพชาอุปสมบทได้รับการยอมรับให้เป็นพระภิกษุ 4) ครุธัมมปฏิคคหณูปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยที่พระพุทธเจ้าประทานครุธรรม 8 ประการ แก่พระนางมหาปชาบดีและสตรีชาวสากยะ 500 คน เมื่อพวกนางยอมรับครุธรรมก็ได้รับสถานะเป็นภิกษุณี 5) อัฏฐวาจิกาอุปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทภิกษุณีโดยให้รับญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาจากภิกษุณีสงฆ์ก่อนครั้ง หนึ่ง และจึงรับญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาจากภิกษุสงฆ์อีกครั้ง เมื่อผ่านการอุปสมบททั้งสองครั้งแล้วจึงเป็นภิกษุณี 6) โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยพระพุทธเจ้าประทานพระโอวาทแก่พระมหากัสสปะ เมื่อท่านรับโอวาทแล้วก็เป็นพระภิกษุ 7) ปัญหาพยากรณูปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยพระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาของสามเณรโสปาก 8) ทูเตนอุปสัมปทา เป็นการบรรพชาอุปสมบทโดยพระพุทธเจ้าทรงส่งทูตของพระองค์ไปบรรพชาอุปสมบทหญิงโสเภณีชื่ออัฑฒกาสี สำหรับปัจจุบันในประเทศไทยเหลือเพียงการบรรพชาอุปสมบทเพียง 2 วิธี ได้แก่ วิธีแบบการรับติสรณคมนูปสัมปทา ใช้ในการบรรพชาสามเณร 3) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นการอุปสมบทพระสงฆ์

2.ผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำแนกเป็น 1. ด้านการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา 2. ด้านครอบครัวและสังคม 3. ด้านการศึกษาและการพัฒนาตนเอง 4. ด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม และ 5. ด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยมีผู้ตอบแบบสอบถาม

ทั้งหมด จำนวน 100 รูป/คน แบ่งออกเป็น พระสงฆ์ จำนวน 30 รูป สามเณร 30 รูป และประชาชนทั่วไป จำนวน 40 คน รวมทั้งหมด 100 รูป/คน ระดับปัจจัยปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.65, S.D. = 0.59) เมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ด้านวัฒนธรรมประเพณี มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.67, S.D. = 0.73) ด้านการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา มีความเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.65, S.D. = 0.68) รองลงมา ได้แก่ ด้านครอบครัวและสังคม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.50, S.D. = 0.64) รองลงมา ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.48, S.D. = 0.45) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านการศึกษาและพัฒนาตนเอง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 3.46, S.D. = 0.43) ตามลำดับ

3. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า การบรรพชาอุปสมบทยังคงเป็นประเพณีสำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ยังคงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เช่น อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ สามเณร และประชาชน พบว่าการตัดสินใจบรรพชาอุปสมบทมีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลายด้าน ทั้งส่วนบุคคล ครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนี้ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ผลักดันให้ชายไทยตัดสินใจบรรพชาอุปสมบท ไม่ว่าจะเป็นความศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ความกตัญญูต่อบิดามารดา ความต้องการฝึกฝนตนเองให้พ้นจากความวุ่นวายทางโลก หรือแม้แต่ความปรารถนาที่จะอุทิศตนเพื่อสังคม การบรรพชาอุปสมบทจึงกลายเป็นทั้งการสืบทอดพระพุทธศาสนา และเป็นโอกาสในการขัดเกลาตนเองไปพร้อมกัน 2) ปัจจัยจากครอบครัว ก็มีบทบาทอย่างยิ่ง เนื่องจากครอบครัวเป็นผู้ปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อทางศาสนา การบรรพชาอุปสมบทมักถูกมองว่าเป็นการทดแทนพระคุณพ่อแม่ อีกทั้งการสนับสนุนและแรงบันดาลใจจากญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่เคยบรรพชาอุปสมบทมาก่อน ล้วนส่งผลให้ชายหนุ่มเกิดความพร้อมและตั้งใจที่จะเข้าสู่พิธีกรรมนี้ ครอบครัวยังมีบทบาทในการจัดเตรียมและสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้งานบรรพชาอุปสมบทดำเนินไปอย่างสมบูรณ์ 3) ปัจจัยทางสังคม ถือเป็นอีกมิติหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการบรรพชาอุปสมบท ชาวบ้านในทองแสนขันยังคงยึดถือค่านิยมดั้งเดิมว่าชายไทยควรบรรพชาอุปสมบทอย่างน้อยหนึ่งพรรษา เพื่อสร้างเกียรติยศและเป็นเกราะคุ้มครองครอบครัว งานบรรพชาอุปสมบทในชุมชนไม่ได้เป็นเพียงพิธีส่วนตัว แต่ยังเป็นกิจกรรมส่วนรวมที่ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งการช่วยจัดงาน สนับสนุนทุนทรัพย์ และเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการบรรพชาอุปสมบท อีกทั้งแรงกดดันทางสังคมและการยอมรับจากชุมชน ก็เป็นอีกปัจจัยที่ผลักดันให้ชายหนุ่มเลือกที่จะบรรพชาอุปสมบทตามจารีต 4) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ก็มีความสำคัญไม่น้อย การจัดงานบรรพชาอุปสมบทจำเป็นต้องใช้ค่าใช้จ่ายจำนวนหนึ่ง ครอบครัวที่มีฐานะดีสามารถจัดงานได้อย่างสมเกียรติ แต่แม้ครอบครัวที่มีรายได้น้อยก็ยังได้รับการสนับสนุนจากชุมชนผ่านระบบเกื้อกูล เช่น การช่วยกันจัดงานและสมทบทุน นอกจากนี้การบรรพชาอุปสมบทยังช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวชั่วคราว และเปิดโอกาสให้ผู้บรรพชาอุปสมบทได้เข้าถึงการศึกษาในวัดหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนเป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนผ่านการจ้างงานและการบริโภคในท้องถิ่น 5) ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและประเพณี มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการบรรพชาอุปสมบท เนื่องจากสังคมไทยยังคงยึดถือว่าการบรรพชาอุปสมบทเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ เป็นการทดแทนบุญคุณพ่อแม่ และเป็นการธำรงขนบธรรมเนียมอันดีงาม ประเพณีงานบรรพชาอุปสมบทที่ผูกพันกับพิธีกรรมท้องถิ่น เช่น การทำขวัญนาค ขบวนแห่ หรือการฟ้อนรำพื้นบ้าน ล้วนทำให้การบรรพชาอุปสมบทกลายเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สร้างความสามัคคีและความภาคภูมิใจร่วมกันของชุมชน

กล่าวโดยสรุป การบรรพชาอุปสมบทของประชาชนในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นผลสะท้อนของปัจจัยหลายด้านที่หล่อหลอมเข้าด้วยกัน ทั้งแรงศรัทธาในศาสนา ความกตัญญูต่อครอบครัว ค่านิยมทางสังคม ความพร้อมทางเศรษฐกิจ และประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดมา การบรรพชาอุปสมบทจึงไม่ใช่เพียงการตัดสินใจส่วนบุคคล แต่ยังสะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคม วิถีชีวิต และความเชื่อที่ยังคงมั่นคงในชุมชนไทย

สรุปองค์ความรู้

การบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นศาสนพิธีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและหล่อหลอมวิถีชีวิตของชายไทยมาอย่างยาวนาน ในเชิงหลักการและประวัติศาสตร์ (Principles) คำว่า “บรรพชา” หมายถึงการบวชเป็นสามเณร โดยมีสามเณรราหุลเป็นรูปแรกในพุทธศาสนา ขณะที่ “อุปสมบท” หมายถึงการบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งมีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระภิกษุรูปแรกหลังจากการสดับฟังพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตร แม้ในสมัยพุทธกาลจะมีข้อบัญญัติในการอุปสมบทถึง 8 วิธี ทว่าในบริบทสังคมไทยปัจจุบันได้รับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยจนเหลือเพียง 2 วิธีหลัก คือ วิธีติสรณคมนูปสัมปทา (การเปล่งวาจาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง) สำหรับการบรรพชาสามเณร และวิธีญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา (การบวชโดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ในอุโบสถ) สำหรับการอุปสมบทพระภิกษุ

จากการศึกษาเชิงปริมาณเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาอุปสมบท (Decisions) ของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 รูป/คน ในพื้นที่อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่าภาพรวมของปัจจัยผลักดันอยู่ในระดับมาก โดยเมื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญตามค่าเฉลี่ยสถิติจากมากไปน้อย สามารถจำแนกได้เป็น 5 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านวัฒนธรรมประเพณีซึ่งมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือ ด้านการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา ด้านครอบครัวและสังคม ด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม และด้านการศึกษาและการพัฒนาตนเองซึ่งมีค่าเฉลี่ยเป็นลำดับสุดท้าย ตามลำดับ เมื่อนำผลเชิงสถิติมาวิเคราะห์ร่วมกับบริบทเชิงลึกในชุมชน ผ่านการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นว่า การตัดสินใจเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ไม่ได้เป็นเพียงเจตจำนงส่วนบุคคลที่เกิดจากความศรัทธาและการต้องการขัดเกลาตนเองเท่านั้น แต่มีรากเหง้าผูกพันอยู่กับโครงสร้างทางสังคมอย่างแนบแน่น ในมิติด้านครอบครัวและวัฒนธรรม การบวชถูกนิยามว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์และเป็นเครื่องมือสำคัญในการตอบแทนพระคุณบิดามารดา โดยมีประเพณีท้องถิ่น เช่น การทำขวัญนาคและการแห่นาค เป็นสิ่งเชื่อมประสานความสามัคคีและสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ มิติด้านเศรษฐกิจยังมีบทบาทสำคัญในลักษณะเครือข่ายเกื้อกูล ชุมชนชนบทมักร่วมมือกันสนับสนุนทุนทรัพย์และแรงงานในการจัดงาน ทำให้ข้อจำกัดทางรายได้ของครอบครัวไม่เป็นอุปสรรคต่อการบวช ในขณะเดียวกัน วัดและมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นสถาบันสร้าง โอกาสทางการศึกษา และยกระดับสถานภาพทางสังคมให้แก่กุลบุตร โดยเฉพาะในครอบครัวที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทางการศึกษาทางโลก ชุมชนจึงได้รับประโยชน์ทั้งในแง่การลดภาระค่าใช้จ่ายชั่วคราวและการกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านการจัดศาสนพิธี

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้จากการศึกษาครั้งนี้ถูกบูรณาการเป็น “P-D-C Model” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการบรรพชาอุปสมบทในสังคมไทยยุคปัจจุบัน เป็นการดำรงอยู่ของหลักการทางศาสนา ที่ขับเคลื่อนด้วยการตัดสินใจเชิงพฤติกรรมโดยมีฐานรากจากบริบททางวัฒนธรรม ครอบครัว และระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นแรงผลักดันสำคัญ ส่งผลให้สถาบันสงฆ์ยังคงทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและกลไกพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การบรรพชาอุปสมบทนั้นมีความสำคัญอย่างมากทั้งต่อผู้บรรพชาอุปสมบทเอง ต่อพระพุทธศาสนา และต่อวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะคุณสมบัติของผู้ที่จะบรรพชาอุปสมบท จะต้องถูกต้องและเป็นไปตามพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของพระครูวิธานอุดมกิจ ฉัตรชัย เจตนาสุโภ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย” ว่า ทางคณะสงฆ์ไทย โดยมหาเถรสมาคมก็ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะบรรพชาอุปสมบทไว้ในกฎมหาเถรสมาคม เพื่อควบคุมและดูแลผู้ที่จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปตามพุทธานุญาต (ฉัตรชัย เจตนาสุโภ,2565)

2. การบรรพชาอุปสมบทของประชาชนในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์นั้น มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการบรรพชาอุปสมบท 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา ด้านครอบครัวและสังคม ด้านการศึกษาและการพัฒนาตนเองด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม และ ด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยปัจจัยดังกล่าวต่างก็ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนตัดสินใจออกบรรพชาอุปสมบท แม้ว่าในด้านของวัตถุประสงค์จะมีความแตกต่างไปจากอดีต ที่มุ่งเน้นการบรรพชาอุปสมบทเพื่อหวังมรรคผลนิพพาน แต่ในด้านของปัจจัยที่ส่งผลต่อการออกบรรพชาอุปสมบทนั้น ก็มี 2 ลักษณะที่สำคัญ คือ ความต้องการศึกษาหลักธรรมคำสอน และการสืบทอดประเพณี สอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” ว่า ความพึงพอใจของบุคคล ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มี 2 ด้าน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 แสดงว่าความพึงพอใจของบุคคล สามารถร่วมกันทำนายการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ได้ร้อยละ 52.3 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านเป้าหมายสามารถทำนายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา ได้ร้อยละ 43.6 และด้านความต้องการ สามารถทำนายการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ได้ร้อยละ 17.9 (พระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม), 2567)

3. การบรรพชาอุปสมบทของประชาชาชนในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีการบรรพชาอุปสมบทที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะ ความเชื่อว่าการบรรพชาอุปสมบทถือเป็นสิ่งที่ลูกผู้ชายทุกคนจะต้องปฏิบัติ เพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณบุพการี รวมถึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ และได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นเพียงการบรรพชาอุปสมบทในระยะสั้น แต่ก็ถือเป็นการสร้างบารมีให้แก่ตนเอง อย่างไรก็ตาม การบรรพชาอุปสมบทในระยะสั้นก็ควรที่จะมีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม มีหลักสูตรการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลสูงสุดกับผู้ที่ตั้งใจเข้ามาบรรพชาอุปสมบท สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ เลิศพิพัฒน์ แก้ววันทอง ที่ได้ศึกษาศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมสำหรับพระภิกษุบรรพชาอุปสมบทระยะสั้นในพระพุทธศาสนา ว่า 1. ความต้องการจำเป็นของกลุ่มตัวอย่าง คือความจำเป็นในการลางานบรรพชาอุปสมบทได้จำกัดมีมากถึงร้อยละ 73.33 จึงจัดระดับของการบรรพชาอุปสมบทระยะสั้นไว้ 3 ระดับ คือ ระดับเบื้องต้น บรรพชาอุปสมบท 5-9 วัน ระดับกลาง บรรพชาอุปสมบท 10-15 วัน และระดับก้าวหน้า บรรพชาอุปสมบท 16-30 วัน และมีวิชาที่พระบรรพชาอุปสมบทระยะสั้นจะได้ศึกษาอบรม คือ วิชาวินัย วิชาธรรม วิชา

พุทธประวัติ วิชาคิหิปฏิบัติ วิชาศาสนพิธี และภาวนา จึงได้หลักสูตรฝึกอบรมพระภิกษุบรรพชาอุปสมบท ระยะสั้น เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมสำหรับพระภิกษุ บรรพชาอุปสมบทระยะสั้นในพระพุทธศาสนา โดยมีองค์ประกอบดังนี้ 1) หลักการและเหตุผล 2) แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร 3) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร 4) วัตถุประสงค์ 5) ขอบเขต 6) โครงสร้างหลักสูตร 7) กระบวนการฝึกอบรม 8) สื่อประกอบการฝึกอบรม 9) การวัดและประเมินผล หลักสูตรทั้ง 3 ระดับมีเนื้อหาวิชาวินัยทุกระดับไม่ต่างกันส่วนเนื้อหาวิชาอื่นจะต่างไปตามระดับของการบรรพชาอุปสมบท (เลิศพิพัฒน์ แก้ววันทอง, 2563)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และกิจกรรมชุมชน เช่น การจัดอบรมทักษะอาชีพควบคู่กับการบรรพชาอุปสมบท เพื่อดึงดูดคนรุ่นใหม่

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างวัด โรงเรียน และองค์กรชุมชนให้ร่วมกันรณรงค์และส่งเสริมกิจกรรมการบรรพชาอุปสมบทเป็นประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดต่อเนื่อง

3. สนับสนุนรูปแบบ “บรรพชาอุปสมบทแบบพอเพียง” ที่ลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่ยังคงความสง่างามของพิธีกรรมและความหมายทางศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอะแนะในการนำผลการวิจัยไปประโยชน์ ดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรนำผลวิจัยไปใช้ในการวางแผนโครงการสนับสนุนการบรรพชาอุปสมบทในชุมชน โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านศรัทธา ครอบครัว เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมร่วมกัน

2. วัดและสถาบันการศึกษาสามารถนำข้อมูลไปจัดหลักสูตรหรือโครงการบรรพชาอุปสมบทภาคฤดูร้อนสำหรับเยาวชน โดยเน้นการปลูกฝังศรัทธาและคุณธรรม ควบคู่กับการเรียนรู้ทักษะชีวิต

3. ครอบครัวและชุมชนสามารถใช้ข้อมูลเพื่อกำหนดมาตรการช่วยเหลือครอบครัวที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ ให้สามารถจัดพิธีบรรพชาอุปสมบทได้โดยไม่เป็นภาระเกินไป

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาและอุปสมบทของภิกษุสามเณรและประชาชน ในเขตอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอะแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาศึกษาแรงจูงใจและปัจจัยใหม่ ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากสภาพสังคมปัจจุบัน เช่น ผลของสื่อออนไลน์ ค่านิยมรุ่นใหม่ หรือการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจดิจิทัลที่อาจมีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาอุปสมบท

2. ควรมีการศึกษาผลลัพธ์ของการบรรพชาอุปสมบทต่อผู้ที่ผ่านประสบการณ์จริง เช่น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทัศนคติ และคุณภาพชีวิต

3. ควรมีการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจบรรพชาอุปสมบท

เอกสารอ้างอิง

พระครูวิธานอุดมกิจ (ฉัตรชัย เจตนาสุโภ). (2565). **แนวทางส่งเสริมการบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาศักรินทร์ สุรเมธี (ศรีแจ่ม). (2567). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกบรรพชาอุปสมบทของพุทธศาสนิกชนในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา. **วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี**, **7(2)**, 108-120.

ภาษิต สุขวรรณดี. (2560). แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทเรียนของพระภิกษุและสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครปฐม. **วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, 8(1), 50-65.**

เลิศพิพัฒน์ แก้ววันทอง. (2563). “การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมสำหรับพระภิกษุบรรพชาอุปสมบทระยะสั้นในพระพุทธศาสนา. **วารสารวิจัยรำไพพรรณี, 14(3),** 78-89.

สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2564). **สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 13. พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). **ข้อมูลพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา 2564**. กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศสำนักงานเลขานุการกรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

ปญฺญา โลกสฺมึ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ANALYZE THE BUDDHIST PRINCIPLE THAT APPEARING IN 5,000 YEARS OF WAT THEPSURIN PALM LEAF MANUSCRIPT, BAN KLANG SUBDISTRICT, SONG DISTRICT, PHRAE PROVINCE

พระบุญยวัฒน์ ตปสีโล (ปรีดี)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Phra Boonyawat Tapasiro (Pridi)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus
E-mail : yanasophano@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปีในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาสาระสำคัญของคัมภีร์ใบลานเรื่องตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ และ 3) เพื่อวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่องตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) พบว่า 1. คติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปี มีรากฐานจากการตีความพระพุทธพจน์และคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ แม้ในพระไตรปิฎกจะไม่ได้ระบุชัดว่าพระศาสนาจะอยู่ได้นานเท่าใด แต่ได้กล่าวถึงปัจจัยแห่งความเสื่อม เช่น ความประมาท ความไม่เคารพพระรัตนตรัย และการไม่ปฏิบัติธรรม ต่อมาอรรถกถาและคัมภีร์สำคัญ เช่น มโนรถปูรณี สารัตถปกาสินี ปปัญจสูทนี และมิลินทปัญหา ได้กำหนดอายุพระศาสนาไว้อย่างเป็นรูปธรรมว่าพระสัทธรรมจะดำรงอยู่ได้ 5,000 ปี ความเชื่อดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับ อันตรธาน ที่หมายถึงการสูญหายของมรรคผล ข้อปฏิบัติ ปริยัติ และเพศบรรพชิต 2. คัมภีร์ ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ เป็นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่เพิ่งปริวรรตเป็นอักษรไทยใน พ.ศ. 2564 สะท้อนความศรัทธาและความหวังของชาวพุทธต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา คัมภีร์มิได้เพียงพยากรณ์การเสื่อมหรือสิ้นไปของศาสนา 3. คัมภีร์ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ สะท้อนคติธรรมเพื่อชี้แนะแนวทางชีวิตของชาวพุทธ แก่นสำคัญอยู่ที่การนำไปสู่ความดีและความหลุดพ้น เริ่มจากบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งช่วยฝึกละโลภะ ตระหนี่ และเบียดเบียน นำไปสู่ความสงบกาย วาจา และใจ จนพัฒนาสู่ปัญญาและความหลุดพ้น

คำสำคัญ : คติธรรม, คัมภีร์ใบลาน, ตำนาน 5,000 วัสสา

Abstract

This research article aimed to: (1) study the belief concerning the 5,000-year lifespan of Buddhism; (2) examine the essential contents of the palm-leaf manuscript entitled The Legend of 5,000 Vassa, preserved at Thep Surin Temple, Ban Klang Subdistrict, Song District, Phrae Province; and (3) analyze the Buddhist moral teachings appearing in The Legend of 5,000

Vassa palm-leaf manuscript of Thep Surin Temple, Ban Klang Subdistrict, Song District, Phrae Province. This study employed documentary research. The findings revealed that:

The belief in the 5,000-year lifespan of Buddhism is rooted in interpretations of the Buddha's teachings and explanations found in various commentarial texts. Although the Tipiṭaka does not explicitly specify how long Buddhism will endure, it identifies factors contributing to its decline, such as negligence, lack of respect for the Triple Gem, and failure to practice the Dhamma. Later commentaries and significant Buddhist texts, including the Manorathapūraṇī, Sāratthappakāsinī, Papañcasūdanī, and Milindapañha, more explicitly established that the True Dhamma (Saddhamma) would endure for 5,000 years. This belief is also associated with the concept of antaradhāna, referring to the gradual disappearance of the attainment of the Path and Fruition, Buddhist practice, scriptural learning, and the monastic institution.

The Legend of 5,000 Vassa, preserved at Thep Surin Temple, is a Lanna palm-leaf manuscript that was recently transliterated into the Thai script in 2021 (B.E. 2564). The manuscript reflects the faith and aspirations of Buddhists concerning the continuity and preservation of Buddhism. Its contents extend beyond merely predicting the decline or eventual disappearance of Buddhism.

The Legend of 5,000 Vassa from Thep Surin Temple reflects Buddhist moral teachings intended to provide guidance for Buddhist ways of life. Its central principle emphasizes the cultivation of goodness leading toward liberation. This begins with the Three Bases of Meritorious Action (Puññakiriyā-vatthu): generosity (dāna), morality (sīla), and mental development (bhāvanā). These practices help individuals overcome greed, miserliness, and harmful conduct, leading to tranquility in body, speech, and mind, and ultimately fostering wisdom and liberation.

Keyword: Buddhist Principle ,Palm Leaf Manuscript, The Legend of 5,000 Years

บทนำ

คัมภีร์ใบลานเป็นสื่อที่ใช้ในการจารึกข้อความในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย, พม่า, ลาว และกัมพูชา ใบลานมักทำมาจากต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีชื่อว่า "ต้นลาน" ซึ่งมีความเหนียวและทนทานต่อสภาพอากาศ เมื่อทำการนำใบลานมาตัดเป็นแผ่นแล้วจะใช้เครื่องมือจารึกข้อความลงไปด้วยอักษรที่พัฒนาในแต่ละพื้นที่ การจารึกในคัมภีร์ใบลานสามารถประกอบไปด้วยคัมภีร์ศาสนา เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์ทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการบันทึกข้อมูลทางวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาต่าง ๆ (พระชยานันทมุนี, 2558) ในประเทศไทย คัมภีร์ใบลานมีบทบาทสำคัญในทางศาสนาพุทธ โดยเฉพาะในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีการจารึกพระคัมภีร์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจารึกบนใบลานนั้นจะมีลักษณะเฉพาะตัว เช่น การเขียนด้วยหมึกจีนหรือหมึกธรรมชาติ บางครั้งจะมีการตกแต่งด้วยลวดลายหรือเครื่องหมายทางศาสนา คัมภีร์ใบลานถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางความรู้และศิลปะของยุคโบราณ และถือเป็นการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ช่วยให้เราทราบถึงวิถีชีวิต

ความเชื่อ และปรัชญาของผู้คนในอดีต ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์โบลาน ไม่ว่าจะเป็น ความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์ใบลาน กรรมวิธีจารคัมภีร์ใบลาน และลักษณะของคัมภีร์ใบลาน (สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, 2555)

คัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุนทรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ถือเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง มีการจารขึ้นในราวพุทธศักราช 2454 โดยมีครูบาเจ้าหลวงขัตติยะ ภมฺมเทพรสฺส ภิกขุ วัดเชียงหมั้นพงสี สนุกร่องเขวง เป็นผู้เขียน มีทั้งหมด 43 หน้าลาน หรือแผ่น (พระมหาสิทธิชัย ชยสิทฺธิ, 2565) เนื้อหาสาระสำคัญเป็นการกล่าวถึงการแสดงคุณและโทษในพระพุทธศาสนาหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 5,000 ปี โดยหากผู้ใดที่ยังคงประกอบบุญกริยาวัตถุ โดยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญสมาธินั้น ใน 1,000 ปีแรกจะได้อานิสงส์แสนโกฏิ ในระยะ 2,000 ปี คนก็จะยังคงให้ทาน แต่มีจิตใจที่เปลี่ยนไป ก็จะยังคงได้รับอานิสงส์แสนโกฏิเช่นกัน ในระยะ 3,00 ปีต่อมา คนจะไม่มีศรัทธาตั้งมั่นในการทำบุญสักเท่าไหร่ ในระยะ 4,000 ปีต่อมา การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จะเริ่มขาดหายไป และในระยะ 5,000 ปี คนจะมีความห่างเหินกับพระศาสนา หลงมัวเมาในกิเลสตัณหา ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมหายไปในที่สุด คัมภีร์ใบลาน ตำนาน 5,000 วัสสานอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในแต่ละช่วงเวลาแล้วนั้น ยังแฝงไปด้วยคติธรรมและคุณค่าที่เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม บนพื้นฐานของความไม่ประมาท รวมถึงคุณค่าทางด้านศาสนา ด้านคำสอน ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิชาการ ต่างก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของคัมภีร์ดังกล่าว (พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต, 2563)

จากประเด็นและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานในฐานะเป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ที่ยังขาดการถอดองค์ความรู้ แม้ว่าคัมภีร์ใบลาน ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุนทรินทร์จะมีการปริวรรตแล้วนั้น แต่ยังขาดการถอดองค์ความรู้ในด้านคติธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในคัมภีร์ดังกล่าวดด ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาสำหรับผู้สนใจทั่วไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาในประเด็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลานวัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ โดยเป็นการศึกษาสาระสำคัญของคัมภีร์ใบลานเรื่องตำนาน คติธรรมที่ปรากฏ และวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์ โดยผลของการศึกษานี้ จะก่อให้เกิดความตระหนักในการศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลาน รวมถึงสะดวกต่อการเรียนรู้คติธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชนรุ่นใหม่ และตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์ใบลานในฐานะเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม โดยอาศัยคติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์เป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตให้มีความสุขยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปีในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาสาระสำคัญของคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. เพื่อวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นเครื่องมือสำคัญ โดยผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารระดับปฐมภูมิ คือ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ บทความวิจัย และงานวิชาการต่าง ๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร บทความ งานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ศึกษามาวิเคราะห์ สังเคราะห์สาระสำคัญ เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร จะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ โดยวิเคราะห์และตีความ และโยงไปถึงความสอดคล้องกันของข้อมูล แนวคิด สาระสำคัญ คติธรรม และคุณค่าของคัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ เพื่อเขียนงานวิจัยพร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยโดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาคติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปีในพระพุทธศาสนา พบว่า คติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปี เป็นประเด็นที่สืบเนื่องมาจากการตีความพระพุทธพจน์และคำอธิบายในคัมภีร์ต่าง ๆ โดยในพระไตรปิฎกเองมิได้กล่าวชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่นานเท่าใด แต่ได้อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้พระศาสนาเสื่อมหรืออันตรธาน เช่น ความประมาท ความไม่เคารพในพระรัตนตรัย การไม่ปฏิบัติธรรม ความเกียจคร้าน หรือการแสดงธรรมผิดเพี้ยนจากที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ ต่อมาในอรรถกถาและคัมภีร์สำคัญ เช่น มโนรถปูรณี สารัตถปกาสินี ปปัญจสูทนี ตลอดจนมิลินทปัญหา ได้ขยายความและกำหนดอายุพระศาสนาไว้อย่างเป็นรูปธรรมว่าพระสัทธรรมจะคงอยู่ได้ 5,000 ปี โดยแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ตามการคงอยู่ของพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ตั้งแต่พระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา อภิญญา วิชชา จนถึงพระโสดาบัน เมื่อครบ 5,000 ปีแล้วจึงสิ้นสุดการบรรลุมรรคผล ทั้งยังเชื่อมโยงกับอันตรธาน 3 หรือ 5 ประการ ได้แก่ การสูญหายของมรรคผล ข้อปฏิบัติ ปริยัติธรรม และเพศบรรพชิต ซึ่งต่างก็สะท้อนให้เห็นว่าสาเหตุของความเสื่อมล้วนมาจากการไม่รักษาพระธรรมวินัยให้มั่นคง ขณะเดียวกัน ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดว่าคำสอนของพระพุทธองค์มีทั้ง “สาสนปริจเฉท” หรือการกำหนดอายุพระศาสนาไว้ 5,000 ปี และ “ปฏิปัตติปริทีปนา” คือการเน้นว่าหากยังมีการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ ทำให้เข้าใจได้ว่าอายุพระศาสนาอาจสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับความเพียรและความศรัทธาของพุทธบริษัททั้งหลาย สำหรับในสังคมไทยความเชื่อเรื่องพระศาสนา 5,000 ปีได้รับการสืบทอดจากพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตคนไทยทั้งในด้านค่านิยมการบวช การสร้างวัดเจดีย์ การทำบุญสืบพระศาสนา และการใช้คำสอนนี้เตือนใจให้เร่งขวนขวายทำความดี เพราะเชื่อว่าพระศาสนากำลังลดน้อยถอยลงทุกขณะ อีกทั้งยังผูกโยงกับตำนานพระศรีอาริย์ซึ่งจะมาตรัสรู้ใหม่เมื่อศาสนาของพระโคดมสิ้นไป ดังนั้น คติเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปีจึงไม่เพียงเป็นข้อเชื่อทางประวัติศาสตร์ศาสนา หากยังเป็นพลังทางศรัทธาที่หล่อหลอมวิถีคิดและการปฏิบัติของชาวพุทธมาโดยตลอด

2. ผลการศึกษาสาระสำคัญของคัมภีร์ใบลานเรื่องตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลาน วัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า คัมภีร์ ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุนทรินทร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่เพิ่งได้รับการปริวรรตเป็นอักษรไทยเมื่อ พ.ศ. 2564 ถือเป็นเอกสารโบราณที่สะท้อนทั้งความศรัทธา ความห่วงใย และความหวังของชาวพุทธต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา โดยคัมภีร์

มิได้เพียงพยากรณ์ถึงการเสื่อมหรือความสิ้นไปของพระศาสนา แต่ยังแฝงคติธรรมสำคัญเกี่ยวกับบุญกุศล ศีลธรรม และหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนต่อการสืบทอดพระธรรมคำสอน เนื้อหาของคัมภีร์เริ่มจากการบันทึกพุทธพยากรณ์ เมื่อพระอินทรทูลถามพระพุทธเจ้าถึงผลแห่งบุญและอายุพระศาสนา พระองค์จึงตรัสเล่าถึงอานิสงส์ของการทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญภาวนา และบูชาเจดีย์ พร้อมทั้งพยากรณ์การดำรงอยู่และความเสื่อมถอยของพระศาสนาในแต่ละพันปีหลังการปรินิพพาน โดยในพันปีแรกพระศาสนายังคงรุ่งเรือง ผู้คนทำบุญด้วยใจเลื่อมใสบริสุทธิ์ ผลบุญจึงมีอานิสงส์ใหญ่หลวง และโลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ แต่เมื่อเข้าสู่พันปีที่สองและสาม ศรัทธาของผู้คนเริ่มเสื่อมลง แม้ยังทำบุญและรักษาศีลอยู่ หากแต่จิตใจไม่มั่นคง ทำบุญด้วยความเคยชินหรือหวังผลตอบแทนทางโลก ทำให้บุญนั้นไม่ก่อผลสูงสุด ต่อมาในพันปีที่สี่ ความเสื่อมชัดเจนยิ่งขึ้น มนุษย์เต็มไปด้วยราคะ โทสะ โมหะ และภัยพิบัตินานัปการ การทำบุญแม้ยังมีอยู่แต่ไร้ความผ่องใส จึงแทบไม่ก่อผล ส่วนในพันปีที่ห้า ซึ่งเป็นวาระสุดท้าย พระศาสนาถูกคุกคามด้วยความวุ่นวาย ผู้คนไร้ศรัทธา พระสงฆ์แตกแยก วัดวาไม่ใช่ศูนย์กลางแห่งการปฏิบัติธรรมอีกต่อไป การสืบพระศาสนาเหลือเพียงพิธีกรรมภายนอก ไม่อาจนำผู้คนไปสู่ความหลุดพ้นได้ นอกจากนี้ คัมภีร์ยังกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ผู้มีบทบาทสำคัญ เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในเจดีย์ 84,000 องค์ทั่วชมพูทวีป ถือเป็นหลักฐานแห่งการทำนุบำรุงพระศาสนาในยุคต้น อีกทั้งยังมีตำนานการสร้างพุทธรูปห้าองค์จากวัสดุต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนว่าการบูชาพระศาสนาโดยขาดความเข้าใจแก่นแท้อาจไม่ก่อให้เกิดผลแท้จริง ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องเตือนใจว่าพระศาสนาจะดำรงอยู่อย่างมั่นคงหรือเสื่อมถอย ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเอง

3. ผลการวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่องตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับใบลานวัดเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ เป็นการสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ โดยมีแก่นสำคัญอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงหนทางแห่งความดีและการหลุดพ้นจากทุกข์ผ่านคติธรรมหลายประการ เริ่มจาก บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับคฤหัสถ์ เพราะช่วยฝึกให้ละความโลภ ความตระหนี่ และความเบียดเบียน ทั้งยังนำไปสู่ความสงบของกาย วาจา และจิตใจ จนสามารถพัฒนาไปสู่ปัญญาและความหลุดพ้นได้ นอกจากนี้ยังสอนเรื่อง กรรม ว่าทุกการกระทำย่อมมีผล หากทำบุญไม่ครบทั้งสามประการ คือให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ผลบุญก็ไม่สมบูรณ์ และยังยกตัวอย่างโทษของการละเมิดศีลว่าทำให้ตกอยู่ในสภาพทุกข์ทรมาน เช่น การเกิดเป็นเปรต แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรมที่แน่นอนและไม่อาจเลี่ยงได้ อีกทั้งยังกล่าวถึง ความกตัญญูกตเวที ซึ่งถือเป็นคุณธรรมสำคัญ โดยสอนให้บุตรธิดารู้คุณบิดามารดาและแสดงออกด้วยการเลี้ยงดู ตอบแทน และอุทิศส่วนกุศลให้เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ส่วนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ เน้นย้ำความจริงของชีวิตว่า ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน จึงควรดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท เพราะความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ และไม่อาจกำหนดเวลาได้ สิ่งที่จะติดตัวไปได้เมื่อชีวิตสิ้นสุดลงคือบุญกุศลเท่านั้น สุดท้ายคือ พรหมวิหารธรรม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ที่สอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ลดการเบียดเบียนและสร้างความสงบสุขแก่สังคม กล่าวโดยสรุป คัมภีร์ ตำนาน 5,000 วัสสา เป็นคัมภีร์ธรรมที่สะท้อนถึงหลักการดำเนินชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา ทั้งในมิติการสร้างบุญ การเข้าใจเรื่องกรรม ความกตัญญู การพิจารณาความไม่เที่ยง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ที่จะช่วยให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและเป็นหนทางสู่ความสุขอันแท้จริง

สรุปองค์ความรู้

การศึกษาคติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปี และการวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ ทำให้เกิดองค์ความรู้สำคัญว่า ความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาตามคำพยากรณ์เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพุทธบริษัทเป็นสำคัญ ซึ่งองค์ความรู้นี้ประกอบด้วย 3 มิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ 1. มิติด้านคติความเชื่อ (Belief Dimension) กล่าวคือ คติเรื่องพระพุทธศาสนา 5,000 ปีมีรากฐานจากการอธิบายในอรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มากกว่าการปรากฏโดยตรงในพระไตรปิฎก โดยเน้นว่า ความเสื่อมของพระศาสนาเกิดจากการละเลยพระธรรมวินัย การขาดศรัทธา และการไม่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง ขณะเดียวกันคัมภีร์มิลินทปัญหาชี้ให้เห็นว่า หากยังมีผู้ปฏิบัติตามพระธรรมอย่างแท้จริง พระอรหันต์ก็ยังปรากฏในโลกได้ แสดงให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของพระศาสนามีความสัมพันธ์กับคุณภาพของการปฏิบัติ มากกว่าการนับระยะเวลาตามตัวเลข 2. มิติด้านวรรณกรรมและการสืบทอดพระศาสนา คัมภีร์ตำนาน 5,000 วัสสา ทำหน้าที่เป็นสื่อถ่ายทอดความเชื่อและอุดมคติทางพระพุทธศาสนาของสังคมล้านนา โดยใช้รูปแบบพุทธพยากรณ์เพื่ออธิบายพัฒนาการของพระศาสนาในแต่ละช่วงพันปี สะท้อนแนวคิดว่า ความรุ่งเรืองหรือความเสื่อมของพระศาสนาเป็นผลจากพฤติกรรม ศรัทธา และคุณธรรมของผู้คนในแต่ละยุคสมัย จึงเป็นทั้งบันทึกทางวัฒนธรรมและเครื่องมือปลูกฝังจิตสำนึกในการสืบทอดพระพุทธศาสนา และ 3. มิติด้านคติธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต คัมภีร์นำเสนอหลักธรรมสำคัญที่เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตและสังคม ได้แก่บุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) เป็นพื้นฐานของการสร้างความดี กฎแห่งกรรม เป็นกลไกอธิบายผลของการกระทำ ความกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ไตรลักษณ์ เป็นหลักเตือนให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท พรหมวิหาร 4 เป็นหลักสร้างความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ถูกนำเสนอควบคู่กับเรื่องอายุพระศาสนา เพื่อกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนตระหนักว่าการสืบทอดพระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

อภิปรายผล

1. การศึกษาคติความเชื่อเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปี สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวมิได้มีที่มาจากพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่เป็นผลจากกระบวนการตีความและขยายความของคัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลัง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความเป็นไปของพระศาสนาและสร้างความตระหนักแก่พุทธศาสนิกชนในการรักษาพระธรรมวินัย สอดคล้องกับการศึกษาของแสวง แสนบุตร ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัทธรรมอันตรธาน ตรรกวิภาษแนวพุทธ โดยผลการศึกษาพบว่า สัทธรรมอันตรธานปัญหาเป็นปัญหาลำดับที่ 7 ในปฐมวรรค แห่งเมณฑกปัญหา เป็นบทเสวนาไม่ค่อยยาวมากนัก เนื้อหากล่าวถึงการถามตอบเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปี ของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนเถระ ธรรมชาติของเมณฑกปัญหาเป็นปัญหาสองเงื่อน (อุภโตโกฏิ) ประเภทหากฝ่ายหนึ่งถูกอีกฝ่ายต้องผิด สัทธรรมอันตรธาน ซึ่งปัญหาเรื่องอายุพระพุทธศาสนา 5,000 ปีในคัมภีร์มิลินทปัญหาเป็นการอธิบายเชิงตรรกะเพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการกำหนดอายุพระศาสนากับการดำรงอยู่ของพระอริยบุคคล มิใช่เป็นการกำหนดเวลาที่ตายตัวเพียงอย่างเดียว (แสวง แสนบุตร, 2559)

2. คัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ มิได้มีบทบาทเป็นเพียงวรรณกรรมพุทธพยากรณ์ที่กล่าวถึงอายุพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นเอกสารที่สะท้อนความเชื่อ ค่านิยม และอุดมคติทางพระพุทธศาสนาของสังคมล้านนา โดยใช้เรื่องการดำรงอยู่และความเสื่อมของพระศาสนาในแต่ละช่วงพันปีเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังให้พุทธศาสนิกชนตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างบุญ รักษาศีล และปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับการศึกษาของ พัลลภ หารุคำจา และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของ

คัมภีร์ธรรมและรูปแบบการเทศน์ล้านนา โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่า คัมภีร์ธรรมล้านนาเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรม ความเชื่อ และค่านิยมทางพระพุทธศาสนาสู่ชุมชนผ่านการอ่าน การคัดลอก และการเทศน์สืบต่อกันมา (พัลภภ หารุคำจา, 2568)

3. สำหรับผลการศึกษาที่พบว่า คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับวัดเทพสุรินทร์ จังหวัดแพร่ มุ่งเน้นการสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธนั้น สามารถอภิปรายผลได้ว่า คัมภีร์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวรรณกรรมธรรมคำสอนที่ใช้การเล่าเรื่องและการพรรณนาผลแห่งบุญบาปเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมแก่ประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของคัมภีร์ธรรมล้านนาที่มิได้ทำหน้าที่เพียงบันทึกหลักคำสอนทางศาสนา แต่ยังเป็นสื่อในการถ่ายทอดคติความเชื่อและจริยธรรมของสังคมล้านนาไปสู่คนรุ่นหลัง โดยเฉพาะหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ซึ่งปรากฏเป็นแก่นสำคัญของคัมภีร์ สะท้อนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มุ่งให้พุทธศาสนิกชนพัฒนาตนเองทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อันเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาอินทร์วงค์ อิสฺสรภาณี และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างพระพุทธรูปในคัมภีร์ล้านนา ผลการศึกษาวิจัยพบว่า คัมภีร์ล้านนามักนำเสนอเรื่องอานิสงส์และผลกรรมเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนประกอบกุศลกรรมและดำรงตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูกตเวทีที่สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัวและความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ได้รับการยกย่องในสังคมไทยและพระพุทธศาสนา การสอนให้บุตรธิดาระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา ดูแลตอบแทนพระคุณ และอุทิศส่วนกุศลให้เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว แสดงถึงการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา อันเป็นลักษณะสำคัญของวรรณกรรมพื้นถิ่นที่มุ่งหล่อหลอมคุณธรรมและความสัมพันธ์อันดีในสังคม (พระมหาอินทร์วงค์ อิสฺสรภาณี, 2567)

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับเทพสุรินทร์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานด้านศาสนาและวัฒนธรรมควรส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เช่น การดิจิทัลไฟล์ การถ่ายภาพ การปริวรรตอักษร และการจัดทำฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อให้คัมภีร์โบราณอย่าง ตำนาน 5,000 วัสสา เข้าถึงได้ง่าย สะดวก และคงคุณค่าไว้เป็นมรดกทางปัญญาของชาติ

2) สถานศึกษาและวัดควรนำเนื้อหาในคัมภีร์มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน ทั้งในด้านพุทธศาสนา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อสร้างการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชนตระหนักถึงคติธรรม เช่น เรื่องกรรม ความกตัญญู หรือพรหมวิหารธรรม ที่สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน

3) ภาครัฐและสถาบันการศึกษาควรสนับสนุนทุนวิจัย การสัมมนา และการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน รวมถึงเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และประเพณีที่เชื่อมโยงกับคัมภีร์ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม และใช้เป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่คุณค่าของคัมภีร์ใบลานให้แก่สาธารณชน ทั้งในรูปแบบเอกสาร สิ่งพิมพ์ และสื่อดิจิทัล เพื่อป้องกันการสูญหายและรักษาองค์ความรู้โบราณให้สืบทอดต่อไปสู่คนรุ่นหลัง

2) ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับโรงเรียน มหาวิทยาลัย และการเรียนรู้ในชุมชน โดยเน้นการบูรณาการเนื้อหาคติธรรม เช่น กรรม บุญกิริยาวัตถุ ความกตัญญู และพรหมวิหารธรรม เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการคิดวิเคราะห์ให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไป

3) ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการสร้างกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจัดเทศน์ การเสวนา หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างศรัทธา ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาคัมภีร์ใบลานเรื่อง ตำนาน 5,000 วัสสา ฉบับอื่น ๆ ที่เก็บรักษาอยู่ในวัดหรือพื้นที่ต่าง ๆ ของล้านนา เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับฉบับวัดเทพสุรินทร์ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างด้านเนื้อหา การปริวรรต และคติความเชื่อที่สะท้อนตามยุคสมัย

2) ควรมีการศึกษาบูรณาการการวิจัยกับศาสตร์อื่น ๆ เช่น มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสังคมวิทยา เพื่อวิเคราะห์บทบาทของคัมภีร์ใบลานต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และการปฏิบัติของชุมชน รวมถึงการศึกษาความสัมพันธ์กับสังคมไทยร่วมสมัยที่กำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม

3) ควรเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ ปราชญ์ท้องถิ่น และชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลและถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลาย และยังเป็นการสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ในวิถีชุมชน พร้อมทั้งเป็นฐานข้อมูลในการจัดกิจกรรมเผยแพร่และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร. และคณะ. (2558). **รายงานการวิจัย เรื่อง การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน.** พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต. (2563). รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี. **วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์, 5(2),** 639-656.

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทฺธิ. (2565). **คัมภีร์ตำนาน 5,000 วัสสา การปริวรรต ตรวจชำระคัมภีร์และอรรถาธิบาย ฉบับใบลานวัดเทพสุนทรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 1.** แพร่: แพร่ไทยอุตสาหการพิมพ์.

พระมหาอินทร์วงค์ อิสฺสรภาณี, และคณะ. (2567). อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปในคัมภีร์ล้านนา. **วารสารพุทธศิลปกรรม, 7(1),** 147–163.

พัลลภ หารุคำจา, พ. และไชยวุฒิ, ธ. (2568). “พัฒนาการของคัมภีร์ธรรมและรูปแบบการเทศน์ในล้านนา”. **วารสารธรรมสาส์น, 4(1),** 18–32.

สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก. (2555). **พุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์.** เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แสวง แสนบุตร. (2559). สัทธรรมอันตรธาน: การเสื่อมสูญแห่งพระพุทธศาสนาตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วารสารปณิธาน, 12(1),** 35–60.

วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา

ANALYZING THE STRATEGIES FOR TEACHING MEDITATION USING MANOMAYIDDHI OF PHRARAJBRAHMAÑĀNA ACCORDING TO BUDDHIST PRINCIPLES

พระใบฎีกาศุภชัย สนฺตมโน (เลี้ยงไกรลาศ)[1], พระราชเขมากร (ประยุทธ ภูริทตฺโต), เกรียงศักดิ์ ฟองคำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Phra Baidika Supachai Santamano (Liangkrailas)[1], Phrarajkhemakorn (Prayut Bhuridatto), Kriangsak Fongkham

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus

Email: Suphachai02966@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิ 2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน 3. เพื่อวิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยการรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารงานวิจัย บทความวิชาการ แล้วนำมาสรุปเรียบเรียงเพื่อนำเสนอข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า มโนมยิทธิ เป็นการทำสมาธิอย่างต่อเนื่องจนเกิดผลสำเร็จจากการทำสมาธิขั้นสูงจนเกิดฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจที่เป็นผลพลอยได้จากการทำสมาธิมิใช่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นสำคัญ มโนมยิทธิของพระราชพรหมยานเป็นการฝึกตามความเป็นจริงด้วยใจที่มีคุณธรรม 5 ประการ ได้แก่ ศีลบริสุทธิ์ พรหมวิหารธรรม การระงับนิวรณ์ มีศรัทธา และอิทธิบาท หลักการสำคัญของการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานต้องมีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ โดยมุ่งประโยชน์ให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามสภาวธรรมความเป็นจริงของชีวิต กุศโลบายการสอนตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน คือ 1. การสร้างศรัทธาเป็นพื้นฐานให้มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย 2. การยึดหลักไตรสิกขาเรียนรู้จากประสบการณ์ปฏิบัติจริง 3. เน้นให้ผู้ปฏิบัติสามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ 4. ยึดปฏิบัติตามหลักสมถภาวนาด้วยการกำหนดอารมณ์กรรมฐานที่ชัดเจน พร้อมทั้งฝึกตามมรรคมีองค์ 8 ใช้ประสบการณ์ตรงเป็นเครื่องเรียนรู้ และพัฒนาจิตอย่างเป็นลำดับขั้น จนสามารถนำไปสู่การลดกิเลสและเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้จริง

คำสำคัญ: กุศโลบาย, กรรมฐาน, มโนมยิทธิ

Abstract

This article aims to 1. investigate meditation practice according to Manomayiddhi, 2. examine Manomayiddhi meditation practice of Phra Rajbrahmañāna, and 3. analyze the strategies used by Phra Rajbrahmañāna in teaching Manomayiddhi meditation. This

documentary research involved collecting qualitative data from Tipitaka, Aṭṭhakathā, Ṭīkā, relevant documents, research papers, and academic articles, which were then synthesized and compiled to present the information. The results were as follows: Manomayiddhi refers to continuous meditation leading to advanced meditative attainments that yield mind-made psychic powers. However, these powers are only a secondary byproduct, not the actual goal of Buddhist meditation practice: liberation from defilements. Manomayiddhi meditation practice of Phra Rajbrahmañāna focuses on realistic experiential training based on five essential virtues: Sīla, Brahmavihāra, the suppression of hindrances, Saddhā, and Iddhipāda. The core principle of Manomayiddhi meditation practice taught by Phra Rajbrahmañāna requires regular and consistent training, aiming to foster an understanding of living mindfully without negligence, according to the true nature of life. The strategies used by Phra Rajbrahmañāna in teaching Manomayiddhi meditation include: 1) Faith cultivation as a fundamental basis for belief in the Triple Gem, 2. Adherence to Sikkhā (the Threefold Training) through practical experience, 3. Mental purification for practitioners and its practical integration into daily life, and 4. Adherence to Samatha-bhāvanā by maintaining a focus on a meditation object, alongside practicing Aṭṭhaṅgika-magga (the Noble Eightfold Path). The utilization of direct experience as a learning tool for progressive mental development leads to the reduction of defilements and true liberation from suffering.

Keywords: Strategies; Meditation; Manomayiddhi

บทนำ

การปฏิบัติกรรมฐานเป็นการฝึกจิตให้เกิดความสงบ ได้รับความสุข และความสบายทางทางกายและจิตเมื่อความสงบเกิดขึ้นความสุข อันเกิดจากการปฏิบัติกรรมฐานนำไปสู่การพัฒนาชีวิตให้เกิดประสิทธิภาพที่ดี เมื่อดวงจิตว่างจากความคิดที่วุ่นวาย สับสน ก็จะเข้าสู่ภาวะแห่งความสุข ปล่อยว่าง และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสมบูรณ์แบบได้กว่าคนปกติ เพราะฉะนั้น การฝึกจิตอบรมจิตให้พบกับความสงบอย่างแท้จริงนั้นต้องอาศัยความรู้เบื้องต้นของกรรมฐาน และในการฝึดดูจิตตามจิตให้เกิดความสงบได้นั้นจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำต้องอาศัยเวลาในการฝึกฝน โดยการท่องบ่นอยู่บ่อย ๆ ทำบ่อย ๆ ทำให้มากเข้าตลอดเวลานั่นเอง (พระสุธรรมยาน (วีระ ถาวโร), 2531) และก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรงมอบพระพุทธศาสนาให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา การที่บริษัทใดบริษัทหนึ่งได้บรรลุธรรมระดับใดก็ตามด้วยการเจริญพระกรรมฐานก็ย่อมจะทำให้พุทธบริษัทเหล่าอื่นเกิดความมั่นใจในการเจริญพระกรรมฐานโดยเห็นว่า การเจริญพระกรรมฐานเป็นการปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาจิตของมนุษย์ให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ ผู้ที่เคยเจริญพระกรรมฐานอย่างไร้จุดหมายหรือมีความท้อแท้หมดกำลังใจในการปฏิบัติ ก็จะมีกำลังใจในการปฏิบัติมากขึ้น (พระศรีวรญาณ วิ, 2542)

มโนมยิทธิ เป็นการฝึกการเจริญสมาธิที่เป็นผลพลอยได้จากการปฏิบัติกรรม โดยฤทธิ์ที่สำเร็จทางจิตใจ สามารถนิรมิตกายออกจากกายได้หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเอาจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นเรื่องนั้นเพื่อให้เกิดสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อเนรมิตกายที่เกิดแต่ใจ คือ เนรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปที่เกิดแต่ใจมีอวัยวะครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง และเมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง

ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุน้อมจิตไปเพื่อเนรมิตกายที่เกิดแต่ใจ (ที.สี (ไทย) 9/236-237/78-79) โดยมีพระราชพรหมยานเป็นพระเถระผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่การปฏิบัติกรรมฐาน โดยได้นำแนวคิดและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิมาใช้ในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะแนวคำสอนของพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ) ซึ่งมีการใช้คำว่า มโนมยิทธิ เป็นชื่อแนวการปฏิบัติอย่างชัดเจน โดยมีกุศโลบายของการปฏิบัติกรรมฐานในวิธีแบบมโนมยิทธิก็เป็นหนึ่งในวิธีการสอนกรรมฐานของพระเดชพระคุณพระราชพรหมยาน มโนมยิทธิ แปลความตามตัวอักษรได้ว่า “มีฤทธิ์ทางใจ” คือ การรู้ การเห็น การสัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยใจ มโนมยิทธิไม่ใช่วิชานอกรีต นอกพุทธบัญญัติมโนมยิทธิ ไม่ใช่โอภาส โอภาส คือ แสงสว่างเฉย ๆ อันเป็นผลจากการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาในหมวดสุกขวิปัสสโก มโนมยิทธิ ไม่ใช่อุปาทาน อุปาทาน คือ การคิดเอาไว้ก่อนว่าภาพนั้นเป็นอย่างไร แล้วก็เห็นแบบนั้นพร้อมทั้งยึดภาพนั้นไว้ไม่ปล่อย (พระชัยวัฒน์ อชิโต, 2569)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษา “วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา” ที่ได้มีการเผยแผ่และสืบทอดมายังลูกศิษย์ลูกหาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิธีการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานที่โน้มน้าวให้ผู้คนหันมาปฏิบัติกรรมฐานที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้หรือที่ปรากฏในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง และวิเคราะห์กลวิธีการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างไร และเพื่อที่จะเป็นองค์ความรู้สำคัญในการทำความเข้าใจนำไปสู่วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน
3. เพื่อวิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน ตามแนวพระพุทธศาสนา” โดยการวิจัยเชิงเอกสาร มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และอรรถกถา หนังสือ ตำราที่เกี่ยวกับงานวิจัย การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

2. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ หนังสือ ตำรา ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย รายงานต่าง ๆ ที่องค์กรเปิดเผยต่อสาธารณะ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตลอดถึงสื่ออินเตอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน

3. วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนาให้มีความเหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนให้เกิดความเข้าใจ การยอมรับ และการนำไปปฏิบัติได้ ได้แก่ ด้านรูปแบบการสอน ด้านหลักการปฏิบัติ ด้านจุดมุ่งหมาย ด้านหลักพระพุทธศาสนา

4. สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการงาน, อารมณ์เป็นที่ตั้งการงานแห่งกายใจ, อุบายทางใจ, วิธีฝึกอบรมจิต การทำสมาธิหรือการสงบใจทางพระพุทธศาสนามี 2 ลักษณะ คือ สมถกรรมฐาน (การทำจิตให้สงบ) กับ วิปัสสนากรรมฐาน (การใช้ปัญญาพิจารณากฎธรรมดา) ดังมีอธิบายไว้ในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุควรเป็นผู้ตื่นอยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และควรเป็นผู้เห็นแจ้งแก่กาลในกุศลกรรมทั้งหลายในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งกรรมฐาน (กัมมัฏฐาน) ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเป็นผู้ตื่นอยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใสและเป็นผู้เห็นแจ้งแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลาย ในการประกอบกรรมฐานอยู่พึงหวังผลได้ 2 อย่าง คือ อรหันตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จะเป็นพระอนาคามี” (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/47/397) การปฏิบัติกรรมฐานหรือการปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนา มีอยู่ 2 วิธี คือ 1. สมถกรรมฐานหรือสมถภาวนา ได้แก่ หลักหรือวิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ หรือการทำจิตใจให้เป็นสมาธิความมั่นคงนั่นเอง 2. วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ หลักหรือวิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงในรูปนาม ขันธ์ 5 ว่า เป็นสภาวะที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ ทนได้ยาก (ทุกขัง) เป็นสภาวะที่ไม่ใช่บุคคลตัวตน เราเขาบังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา) เรียกว่า วิปัสสนา ดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างเหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดปัญญา ธรรม 2 อย่างนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่ สมถะ 1 วิปัสสนา 1” (อง.ทุก. (ไทย) 20/32/76) การสอนกรรมฐานของพระพุทธเจ้า โดยปรากฏเนื้อความว่าด้วย พระพุทธจักขุของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนกรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลายไปตามพื้นฐานจริตของภิกษุนั้น ๆ กล่าวคือ 1) ทรงสอนอสุภกัมมัฏฐานแก่ภิกษุผู้ราคะจริต 2) ทรงสอนเมตตากัมมัฏฐานแก่ภิกษุผู้โทสจริต 3) ให้อุทเทสปริปุจฉา (การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล) แก่ภิกษุผู้โมหะจริต 4) ทรงสอนอานาปานัสสติกัมมัฏฐานแก่ภิกษุผู้วิตกจริต 5) ทรงประกาศความเป็นผู้ตรัสรู้ดีแห่งพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรมและความเป็นผู้ปฏิบัติดีแห่งพระสงฆ์ในปสาทนียสูตรแก่ภิกษุผู้สัทธาจริต และ 6) ตรัสพระสูตรทั้งหลายอันลึกซึ้งอันปฏิสังยุตด้วยอนิจจตาเป็นต้นแก่ภิกษุผู้ญาณจริต การฝึกให้จิตใจให้มีสมาธิ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ สามารถควบคุมตนได้ดี เป็นเหตุ ให้จิตสงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวน หรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่ การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง บุคคลที่ฝึกอบรม พัฒนาจิตดีแล้วย่อมได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ด้านคุณภาพของจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สุดประณีต 2) ด้านสมรรถภาพของจิต คือ มีความแน่วแน่ต่อจุดหมายที่ทำเป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา 3) ด้านสุขภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความผ่องใส พร้อมที่จะยิ้มแย้มได้ เป็นต้น ในการ ปฏิบัติกรรมฐานผู้ปฏิบัติมีความจำเป็นที่จะต้องทราบเกี่ยวกับความหมายและประเภทของการปฏิบัติ กรรมฐานว่า มีกี่ประเภทและแต่ละประเภทนั้นมีความหมายและมีวิธีการปฏิบัติอย่างไร เพื่อจะได้ทำ ให้ผู้ปฏิบัติไม่ไขว้เขวและเชื่อมั่นต่อการปฏิบัติว่าได้ทำถูกต้องขั้นตอนต่าง ๆ ครบถ้วนแล้ว เพียงแต่ ต่างกันออกไปโดยวิธีปฏิบัติเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติแบบใช้สมถะนำหน้าหรือการใช้วิปัสสนา นำหน้า หรือปฏิบัติควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน เพราะจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติกรรมฐานก็เพื่อชำระจิตของผู้ปฏิบัติ ให้บริสุทธิ์สะอาดหมดจนกระทั่งถึงบรรลุ มรรคผล นิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “มโนมยิทธิ” ประกอบด้วยคำว่า “มโน” (ใจ) “มย” (สำเร็จด้วย) และ “อิทธิ” (ฤทธิ์ความสำเร็จพิเศษ) หมายถึง ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ หรือความสามารถในการเนรมิตกายด้วยอำนาจจิต อิทธิฤทธิ์เป็นเพียง “ผลของสมาธิ” มิใช่ “สาระของพระพุทธศาสนา” เพราะจุดหมายสูงสุดคือความหลุดพ้นจากกิเลส มิใช่ความสามารถพิเศษทางจิต เพราะด้วยอิทธิฤทธิ์เป็นผลพิเศษที่อาจเกิดจากสมาธิขั้นสูง แต่ไม่ใช่เป้าหมาย

ของพุทธศาสนา จุดหมายแท้ คือ “วิมุตติ” หรือความหลุดพ้นจากกิเลสหากยึดติดอิทธิฤทธิ์ อาจกลายเป็นอุปสรรคต่อปัญญาได้ การเกิดมโนมยิทธิต้องอาศัยการเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌาน 4 เป็นพื้นฐาน ดังปรากฏในพระสูตรที่กล่าวถึงลำดับแห่งสมาธิและอิทธิวิธี กระบวนการสำคัญประกอบด้วย (1) การอบรมศีลให้บริสุทธิ์ (2) การเจริญสมถกรรมฐาน เช่น อานาปานสติ หรือกสิณ 10 (3) การบรรลุฌานสมาบัติ (4) การทำจิตให้มีวสี คือ ความชำนาญในการเข้าออกฌาน อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า แม้จะบรรลุอิทธิฤทธิ์ ก็ยังไม่ใช่ที่สุดแห่งทุกข์ เพราะความสิ้นอาสวะเท่านั้นจึงเป็นจุดหมายสูงสุด (ม.มู. (ไทย) 12/449/484) การสอนกรรมฐานมโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ที่นำไปสู่อิทธิวิธีในพระพุทธศาสนา อาศัยหลัก “จริต” และ “กุศโลบาย” เป็นสำคัญ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาอุปนิสัยของผู้ปฏิบัติเป็นรายบุคคล ตัวอย่างเช่น กรณี พระจูฬปันถก พระองค์ทรงใช้อารมณ์กรรมฐานที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เหมาะกับผู้มีความจำอ่อน จนสามารถบรรลุธรรมและแสดงมโนมยิทธิได้ ดังนั้น การสอนกรรมฐานที่เกี่ยวข้องกับมโนมยิทธิจึงต้องอยู่ภายใต้กรอบของการมุ่งสู่ความหลุดพ้น มิใช่เพื่อแสวงหาความพิเศษทางจิต และเพื่อให้เห็นภาพการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระจูฬปันถกเถระ เป็นผู้มีความจำอ่อน ไม่สามารถทรงจำคาถาแม้เพียง 4 บทได้ แม้จะใช้เวลาศึกษานานถึง 4 เดือน พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายการสอนเหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของแต่ละบุคคล เมื่อพระจูฬปันถกไม่สามารถทรงจำคาถาได้ พระพุทธเจ้ามิได้ทรงตำหนิหรือทรงสั่งสอนด้วยวิธีเดียวกับภิกษุรูปอื่น แต่ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยของท่านว่าเป็นผู้ควรแก่การเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยอารมณ์กรรมฐานที่เป็นรูปธรรม จึงประทานผ้าขาวและให้บริกรรมคำว่า “ราชโหรณํ” พร้อมกับให้พิจารณาความแปรปรวนของผ้า (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/36/45) เมื่อผ้าขาวค่อย ๆ แปดเปื้อน พระจูฬปันถกจึงเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกขตา) และความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตตา) ของสังขาร อันเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยอาศัยอุปกรณ์ภายนอกเป็นอุบาย กุศโลบายดังกล่าวทำให้ผู้มีความจำอ่อนสามารถเข้าถึงธรรมได้โดยไม่ต้องอาศัยการท่องจำถ้อยคำจำนวนมาก ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงประกาศยกย่องท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายผู้สามารถเนรมิตกายด้วยใจ (มโนมยิทธิ) (องฺ.เอกฺก. (ไทย) 20/149/24) การได้รับการยกย่องดังกล่าวแสดงถึงผลแห่งการปฏิบัติสมถกรรมฐานจนถึงความชำนาญในอิทธิวิธี อีกทั้งสะท้อนหลักธรรมสำคัญที่ว่า ความสำเร็จในพระพุทธศาสนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถทางความจำหรือเชาวน์ปัญญาทางโลก หากแต่อยู่ที่ความเพียรพยายามและการได้รับการแนะนำที่เหมาะสมกับจริตของบุคคล ด้วยการปฏิบัติกรรมฐานอย่างถูกวิธี ภายใต้กุศโลบายของพระพุทธเจ้าก็สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงและบังเกิดอภิญญาได้ในที่สุด

2. การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน พบว่า มโนมยิทธิ หมายถึง การมีฤทธิ์ทางใจ คือ การรู้ การเห็น การสัมผัส ตามความเป็นจริงด้วยใจอันเป็นผลจากการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา โดยการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิพระราชพรหมยาน ที่แนะนำสั่งสอนแก่ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจักได้เป็นเครื่องพิสูจน์ด้วยตัวเองรู้เอง เห็นเอง ให้ได้ทั้งข้อเท็จจริง และข้อจริง แก้ข้อสงสัยให้ตัวเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ท่านเข้าใจได้ว่า การรักษาอารมณ์พระอริยเจ้า มีอารมณ์พระโสดาบัน เป็นต้น ประการสำคัญ คือ การรู้ การเห็นจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติทำตนเป็นผู้ละ ยอมรับนับถือกฎธรรมดาว่า ทุกอย่างไม่เที่ยงเป็นทุกข์ แต่ความตายเป็นของเที่ยง รู้ดำรงชีพชอบ รู้ทุกข์และทางออกจากทุกข์ ละกิเลส ตัณหา อุปาทาน อกุศลกรรมทั้งปวงเสียได้ เห็นสภาพที่แท้จริงของร่างกายว่าอะไรคือเรา อะไรเป็นของเรา เพื่อให้เข้าถึงพระนิพาน อันเป็นที่สุด อีกประการหนึ่ง มโนมยิทธิเป็นการเตรียมบุคคลที่เหมาะสมเอาไว้รอรับอภิญญาใหญ่ของรุ่นต่อไปในวันข้างหน้า เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกวาระหนึ่ง รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน เป็นมโนมยิทธิประยุกต์ 2 แบบ เพื่อความสะดวกรวบรัดและเหมาะกับยุคสมัยกำลังใจของพุทธบริษัท ได้แก่ 1. แบบเต็มกำลัง ตั้งต้นด้วยฌาน 4 ให้อทิสสมานกายออก

จากกายหยาบด้วยกำลังของฌาน 4 และอาศัยกำลังความสะอาดของจิต เพื่อให้รู้เห็นสภาวะพระนิพพานได้ และผู้ที่ฝึกได้เป็นผู้ที่มีความดี ความสามารถ เคยได้วิชชานี้มาแล้วในอดีตชาติ และ 2. แบบครึ่งกำลัง ขึ้นต้นด้วยกำลังสมาธิจิตต่ำมาก แค่ระดับอุปจารสมาธิเท่านั้น แต่อาศัยกำลังของศีล และวิปัสสนาญาณ อารมณ์คิดตัดกิเลสให้จิตสะอาดสูงมาก เป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยการฝึกกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานจะว่ายากก็ยาก จะว่าง่ายก็ง่ายแล้วแต่กำลังใจหรือความดี ความสามารถของท่านผู้เรียนเอง นั่นคือจะต้องมีความพร้อมอันเป็นพื้นฐานความดี 5 ประการ เพื่อจักทำทิพจักขุญาณให้เกิด ประกอบด้วย ประการที่ 1 ศีลบริสุทธิ์ อาศัยกำลังของศีล 5 รักษาศีลให้บริสุทธิ์ตามบทบัญญัติในพระธรรมวินัย ให้ครบถ้วน ประการที่ 2 พรหมวิหารธรรม คือ การฝึกใจให้มีเมตตา กรุณา จะช่วยเกื้อหนุนให้เรารักษาศีล 5 ทั้งยังเป็นปัจจัยให้ลดโทสะ โลภะ และโมหะ ประการที่ 3 นิวรณ์ 5 อันควรละ คือ ต้องระงับนิวรณ์ให้ได้ทั้ง 5 ประการเป็นการชั่วคราว ระหว่างเวลาการปฏิบัติ ประการที่ 4 ศรัทธา หมายถึง (1) ความเชื่อในความดีและผลของการปฏิบัติ (2) คำสอนขององค์สมเด็จพระบรมครูและพระอริยสงฆ์ (3) เชื่อและพิจารณาตามคำสอน (4) เชื่อมั่นในตนเองและความรู้สึกครั้งแรกของตนขณะปฏิบัติ และประการที่ 5 อิทธิบาท 4 สามารถควบคุมกำลังใจของตนให้กระทำจริง ปฏิบัติจริง เพื่อให้ได้มโนมยิทธิหรือทิพจักขุญาณ

การฝึกกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน ก่อนเริ่มการปฏิบัติจะมีการให้ธรรมะหรือคำแนะนำประมาณ 10 นาที เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวทางการปฏิบัติ โดยการฝึกปฏิบัติจะเป็นรูปแบบการประยุกต์ 2 แบบ ได้แก่ แบบครึ่งกำลัง คือ การเห็นไม่ชัดเหมือนอยู่ในที่มืดสลัว และแบบเต็มกำลังที่เห็นชัดเจนขึ้น เหมือนรู้สึกว่าได้สัมผัสด้วยตัวเอง ทั้งสองแบบยังมีสติ รู้ตัว พูดโต้ตอบได้เหมือนเดิม โดยการสอนจะมีครูคอยแนะนำ เพื่อให้ผู้ฝึกได้ผลเร็ว เพราะหากฝึกเองอาจใช้เวลานานมาก และก่อนปฏิบัติ ต้องเตรียมของบูชาครู ตามด้วยการบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำขอขมา สมทานศีล สมาทานพระกรรมฐาน โดยมีการฝึกกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานสำหรับผู้ฝึกใหม่ที่ต้องมีความตั้งใจจริง มีความพร้อม มีการประยุกต์มโนมยิทธิให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล และต้องอาศัยครูเข้าไปชี้แนะเพื่อเป็นการรวบรัดกำลังใจผู้เรียน ให้ได้ผลรวดเร็ว และรวบรัด อย่างไรก็ดี การที่จะฝึกซ้อมปฏิบัติด้วยตนเอง อาจจะเป็นด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตาม ก็สามารถกระทำได้ ขอให้มีความตั้งใจจริงเท่านั้น ส่วนผลการปฏิบัติจะเป็นเช่นไรก็แล้วแต่ตัวท่านเองว่าจะสามารถทำได้แค่ไหน สำหรับการฝึกกรรมฐานสำหรับผู้เคยฝึกแล้ว มีประสบการณ์จากการแนะนำของครู ถ้ารู้จักจดจำเอาอารมณ์ระหว่างที่ครูสอนฝึกฝนไปต่อเองที่บ้านให้คล่องตัว ฉะนั้น เวลาที่ครูเข้าไปแนะนำ ผู้ปฏิบัติต้องจำคำครูผู้สอน ต้องจำอารมณ์แบบนั้น ทรงอารมณ์อย่างนั้นไว้เป็นปกติ ไม่ต้องไปพลิกแพลงให้พิสดาร ไม่ต้องอวดฉลาดเกินครู บุคคลที่ฉลาดจริง ๆ ครูแนะนำครั้งเดียว สอนเพียงครั้งเดียวจำได้ตลอดชีวิตว่า 1. อารมณ์ใด ที่ทำให้ใจของเราดี สามารถทรงจิตเป็นสมาธิได้ ไม่มีนิวรณ์รบกวนจิต 2. อารมณ์จิตที่ละเอียด สามารถทำจิตให้เป็นทิพจักขุญาณ สามารถรู้เห็นสภาวะต่าง ๆ ที่เราไม่สามารถเห็นด้วยตาเปล่า ด้วยอาการอย่างไร ต้องจำอารมณ์นั้นไว้ และ 3. เราใช้กำลังใจแบบใด ครูแนะนำแบบไหน เราจึงไปสู่พระจุฬามณีเจดียสถานได้นั้น พิจารณาแบบไหน ตัดอะไรจึงไปนิพพานได้ เราต้องจำเช่นเดียวกับการไปนรกตามแบบฉบับครูแนะนำอย่างไร จึงไปได้ จดจำวิธีการไว้ และฝึกซ้อมปฏิบัติตามนั้น

การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน มีจุดเด่นอยู่ที่การใช้จิตอย่างคล่องตัวจนเกิดความรู้เห็นที่รวดเร็วและนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ทั้งในทางโลกและทางธรรม ผู้ที่ฝึกจนคล่องจะสามารถเข้าถึงสภาวะจิตระดับฌานได้ทันทีโดยไม่ต้องใช้เวลานาน จึงเกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่าทิพจักขุญาณ คือ การรู้เห็นด้วยจิตที่ละเอียดกว่าปกติ ทำให้ผู้ปฏิบัติจะมีปัญญาในการดำเนินชีวิตมากขึ้น รู้ว่าอะไรควรทำหรือไม่ควรทำ สามารถแยกแยะคนดีคนไม่ดี เข้าใจเหตุแห่งทุกข์และวิธีแก้ไข รวมทั้งมองเห็นความจริงของชีวิตตามหลักกรรม เช่น การเกิด การตาย และผลของการกระทำ สิ่งเหล่านี้ทำให้จิตเกิดความเบื่อ

หน่ายในความไม่เที่ยงของโลก ค่อย ๆ คลายความยึดติด และมุ่งสู่ความสงบหรือพระนิพพานในที่สุด เมื่อจิตมีกำลังมากขึ้น ยังสามารถท่องเที่ยวด้วยจิตไปยังภพภูมิต่าง ๆ ได้ โดยไม่ต้องใช้ร่างกายจริง แต่ใช้กายทิพย์อาศัยกำลังสมาธิและบารมีพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องนำทาง การรู้เห็นลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจความจริงของสังสารวัฏ ไม่ใช่เพียงเพื่อความอยากรู้อยากเห็น นอกจากนี้ ยังสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้พิเศษที่เรียกว่า ญาณ 8 เช่น การรู้การเกิด–ตายของสัตว์โลก การระลึกชาติ การรู้จิตผู้อื่น การรู้เหตุการณ์ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนการเข้าใจเหตุแห่งกรรมอย่างลึกซึ้ง ญาณเหล่านี้เป็นเครื่องมือให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาความจริงของชีวิตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น การฝึกมโนมยิทธิไม่ได้มุ่งเพียงอิทธิฤทธิ์หรือความสามารถพิเศษ แต่มีเป้าหมายสำคัญ คือ การรู้ความจริงของโลกและชีวิต จนเกิดปัญญา ปล่อยวาง และก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

3. กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า กุศโลบายและการสอนกรรมฐานในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงหลักการใช้ปัญญาในการเลือกวิธีการสอนและการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม โดยคำว่า กุศโลบาย แม้จะไม่ปรากฏโดยตรงในพระไตรปิฎก แต่มีความหมายสอดคล้องกับคำว่า อุบายโกศล หมายถึง ความฉลาดในการใช้อุบายหรือวิธีการอันแยบคายในการแก้ไขปัญหาและสั่งสอนผู้อื่นให้บรรลุผลสำเร็จโดยไม่ก่อให้เกิดโทษ ทั้งนี้ กุศโลบายมีรากฐานสำคัญมาจากโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างถูกวิธี มีเหตุผล และเป็นระบบ เป็นกระบวนการก่อให้เกิดปัญญาในการพิจารณาและเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสม ในพระพุทธศาสนา กุศโลบายสามารถจำแนกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับโลกิยะ ซึ่งมุ่งใช้ในการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน และระดับโลกุตตระ ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาเพื่อการละกิเลสและมุ่งสู่ความหลุดพ้น โดยอาศัยการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องมือสำคัญ การสอนกรรมฐานของพระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายอย่างยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบุคคล โดยทรงพิจารณาจริตหรืออุปนิสัยของผู้เรียนเป็นสำคัญ แล้วเลือกวิธีการสอนที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางจิตใจของแต่ละคน เช่น ผู้ที่มีราคจริตทรงสอนอสุภกรรมฐาน ผู้ที่มีโทสจริตทรงสอนเมตตาภาวนา เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังทรงใช้หลักอนุปุพพิกถา คือ การสอนแบบลำดับขั้นจากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมความพร้อมทางจิตใจของผู้ฟังให้สามารถเข้าถึงธรรมะขั้นสูงได้อย่างเป็นระบบ และไม่เกิดความสับสน สำหรับมโนมยิทธิแม้จะเป็นผลของการฝึกสมาธิขั้นสูง แต่ในพระพุทธศาสนาไม่ได้ถือเป็นเป้าหมายสูงสุด หากเป็นเพียงผลพลอยได้จากการปฏิบัติ โดยพระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่าความหลุดพ้นจากกิเลสเท่านั้นจึงเป็นจุดหมายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม มโนมยิทธิสามารถนำมาใช้เป็นกุศโลบายในการเสริมสร้างศรัทธาและกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติได้ หากใช้อย่างถูกต้องและไม่ยึดติด

แนวทางการสอนกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน เป็นการประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยเน้นการสร้างศรัทธาเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติ ใช้วิธีการสอนที่เรียบง่าย เข้าใจง่าย และมุ่งให้ผู้ปฏิบัติได้รับประสบการณ์ตรงจากการฝึกจิต เช่น การรับรู้ผลของกรรมหรือภพภูมิต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในพระธรรมคำสอน และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างถูกต้อง ในด้านหลักการปฏิบัติ แนวทางนี้ยังคงยึดหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแกนสำคัญ โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์จริง ควบคู่กับการแนะนำจากครูผู้สอน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและมั่นคง ส่วนด้านจุดมุ่งหมาย มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจให้สามารถละกิเลส และดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีการเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายในระดับโลกิยะ เช่น ความสงบและศรัทธา กับเป้าหมายสูงสุดในระดับโลกุตตระ คือ พระนิพพาน ดังนั้น กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน มีลักษณะเป็นการประยุกต์หลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมร่วมสมัย โดยเน้นการเข้าถึงประสบการณ์ทางจิตอย่างรวดเร็ว ควบคู่กับการยึดหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์กุศโลบายได้ ดังนี้

1. กุศโลบายรูปแบบการสอนด้านรูปแบบการสอนด้วยกำลังศรัทธา มีความสำคัญในการสอนกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน เพราะการสร้างความศรัทธาอันเป็นพื้นฐานในการเปิดการรับรู้ เปิดใจของผู้ปฏิบัติ ให้สามารถเข้าใจถึงการปฏิบัติกรรมฐานแนวนี้ เพราะรูปแบบการสอนกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิ มีความความเรียบง่าย เข้าใจง่าย และปฏิบัติได้จริงมุ่งให้ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้ และเห็นตามความเป็นจริง และนำไปสู่การละกิเลสเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน ด้วยการสร้างศรัทธาในพระรัตนตรัย มีการเจริญพุทธานุสติ การบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล และสมาทานกรรมฐาน เพื่อเปิดใจรับธรรมะช่วยให้เกิดความเพียร ความตั้งใจ และความมั่นคงในการฝึกจิต พระราชพรหมยานมีวิธีการสอนที่เป็นขั้นตอนเป็นลำดับชั้น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ง่ายด้วยการใช้หลักธรรมง่าย ๆ ในการอธิบายเอให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน และการสร้างศรัทธาด้วยการพิจารณาอย่างมีเหตุผล เพื่อป้องกันความงมงาย และนำไปสู่การรู้แจ้งด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

2. กุศโลบายการสอนด้านหลักการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานที่ยึดหลักการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาตนของผู้ปฏิบัติด้วยการรักษาศีล ทำจิตใจให้สงบจนเกิดสมาธิ และมีปัญญาเห็นความจริงของสรรพสิ่ง ที่เป็นหลักปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนา และกุศโลบายที่สำคัญ และเป็นเอกลักษณ์ คือ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการจริงที่เกิดจากการปฏิบัติกรรมฐานจนใจเริ่มเปิดรับธรรมะจึงสอนให้รู้ถึงโทษของกิเลส ด้วยการสอนให้รู้ภพภูมิหรือผลของกรรม ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง และสร้างศรัทธาที่มั่นคงด้วยการปฏิบัติที่ขั้นเป็นตอนให้ผู้ปฏิบัติเห็นผลตั้งแต่ระยะต้น เช่น ความสงบ ปีติ หรือประสบการณ์ทางจิต เพื่อสร้างแรงจูงใจและความเพียร ไม่ให้เกิดความท้อถอยด้วยการสร้างศรัทธา การให้ความสำคัญกับศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัย การเจริญพุทธานุสติ และการเคารพครูบาอาจารย์ เป็นกลไกสำคัญในการเปิดใจของผู้ปฏิบัติ แล้วพัฒนาไปสู่สมาธิและปัญญาอย่างเป็นลำดับขั้น จนได้เป้าหมายแท้จริง คือ การละกิเลส เห็นโทษของบาป และดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์หรือนิพพาน

3. กุศโลบายการสอนด้านจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานที่ช่วยชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสหรือให้มีความเบาบางลงจนสามารถดับได้ในที่สุด โดยผู้ปฏิบัติต้องมีศีลเป็นเบื้องต้น ทำสมาธิให้จิตใจสงบ จนเกิดปัญญาที่สามารถพัฒนาให้เห็นถึงความเป็นจริงตามหลักไตรสิกขา การฝึกกรรมฐานจากประสบการณ์ทางจิต เช่น การรับรู้ภพภูมิ เป็นเครื่องมือให้ผู้ปฏิบัติเห็นผลของกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดศรัทธาที่มั่นคง และการละสังโยชน์ที่เป็นเครื่องผูกพันจิต โดยเฉพาะความลังเลสงสัยในพระธรรม และความยึดมั่นถือมั่นที่ไม่ถูกต้อง ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นคงในพระรัตนตรัยมากยิ่งขึ้น สุดท้าย คือ การนำธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การมีสติ การมีศีลธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง อันก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ดังนั้น การกำหนดจุดมุ่งหมายมีลักษณะเป็นลำดับขั้น คือ เริ่มจากเป้าหมายที่เข้าถึงได้ง่ายในระดับโลกียะ เช่น ความสงบ ความศรัทธา แล้วค่อยพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นในระดับโลกุตตระ

4. กุศโลบายการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยาน มีรูปแบบการสอนที่เน้นการกำหนดอารมณ์ที่ชัดเจน คือ การนึกภาพพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์กรรมฐานเพื่อรวบรวมจิตให้นิ่งโดยเร็วตามหลักสมถภาวนาที่มุ่นเน้นการทำจิตให้สงบมีสมาธิเพื่อนำไปสู่วิปัสสนาภาวนาด้วยการที่มีจิตที่ตั้งมั่นแล้วก็จะสามารถพิจารณาไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความเป็นอนัตตาของการเกิดสภาวธรรมทั้งหลาย และการปฏิบัติตามหลักมรรค 8 ในด้านสัมมาสมาธิที่มีการรวบรวมจิตให้มีความแน่วแน่มั่นคง พัฒนาสมาธิให้มีความลึกและชัดขึ้น และสัมมาวายามะการมีความเพียรพยายามฝึกจิตอย่างสม่ำเสมอ เป็นความเพียรที่มุ่งละอกุศลและเจริญกุศล การสร้างศรัทธาที่

เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์โดยเริ่มจากพระรัตนตรัยให้เกิดความเชื่อมั่นในแนวทางการปฏิบัติให้เกิดสมาธิ ทำให้จิตตั้งมั่น และเกิดปัญญาที่เป็นผลจากการพิจารณาเห็นตามความเป็นจริง ที่เป็นหลักสำคัญของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา และลักษณะสำคัญของการฝึกกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระพรหมยาน คือ การปรับเปลี่ยนวิธีการให้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับผู้ปฏิบัติตามหลักจริตในพระพุทธศาสนา ซึ่งการเลือกใช้วิธีที่เหมาะสมกับจริต ย่อมทำให้การปฏิบัติเกิดผลได้จริง

สรุปองค์ความรู้

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์กุศโลบายการสอนกรรมฐานโดยวิธีการแบบมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานตามแนวพระพุทธศาสนา” โดยเริ่มจากการสร้างฐานความเชื่อให้เกิดการพัฒนา กระบวนการปฏิบัติที่มีการปรับประยุกต์ให้มีความทันสมัย และการได้รับผลของปฏิบัติสูงสุด สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่เรียงเป็นลำดับชั้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาการปฏิบัติจากพื้นฐานไปสู่จุดหมายสูงสุด ดังนี้

1. การสร้างศรัทธาเป็นฐานการปฏิบัติ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความมั่นใจ และยอมรับแนวทางการปฏิบัติ เพราะด้วยการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองช่วยเร่งกระบวนการการเข้าสู่การสร้างสมาธิได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การรวบรวมจิตแบบเร่งด่วน ด้วยการกำหนดอารมณ์กรรมฐานที่เป็นรูปธรรม มีความชัดเจน เข้าใจง่าย และสามารถปรับให้เข้ากับจริตของผู้ปฏิบัติบางคนด้วยการเพ่งกสิน โดยเฉพาะวัณณกสิณ ยังช่วยให้จิตมีความสงบเป็นหนึ่ง ลดความฟุ้งซ่านและอารมณ์รุนแรง

3. การกำกับด้วยโยนิโสมนสิการ ทำหน้าที่เชื่อมสมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนา ด้วยการทำจิตของผู้ปฏิบัติให้มีความสงบ สามารถใช้สติในการพิจารณาเพื่อให้เกิดการเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนของสภาวะต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่องจนสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นได้ในที่สุด

4. การสร้างความเพียรด้วยสัมมาวายาะ เป็นกระบวนการฝึกจิตใจให้มีความตั้งมั่น มีความสงบ เป็นความเพียรชอบด้วยสติและปัญญา ได้แก่ การเพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น การเพียรละความชั่วที่เกิดแล้ว การเพียรทำความดีให้เกิดขึ้น และการเพียรรักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้น

5. การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ ศรัทธาเป็นแรงเชื่อมั่นในแนวทางการปฏิบัติ วิริยะเป็นความเพียรที่ช่วยผลักดันให้การปฏิบัติต่อเนื่อง สติเป็นตัวควบคุมจิตไม่ให้เผลอหรือฟุ้งซ่าน สมาธิทำให้จิตตั้งมั่นเป็นหนึ่ง และปัญญาเป็นตัวพิจารณาเห็นความจริงของสภาวธรรม

6. การสอนแบบอุปายโกศล เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการสอนให้เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติ เพราะผู้ปฏิบัติมีจริตแตกต่างกัน จึงการเลือกวิธีการสอนหรือวิธีปฏิบัติให้เหมาะกับบุคคลและสถานการณ์ ไม่ยึดติดรูปแบบตายตัว ตรงไปตรงมา และเข้าใจง่าย

7. เป้าหมายไตรสิกขา เป็นกระบวนการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้น ได้แก่ ศีล ผู้ปฏิบัติต้องมีพื้นฐานความประพฤติที่ดี มีความสำรวมกายวาจา สมาธิ เน้นการทำจิตให้ตั้งมั่นได้อย่างรวดเร็ว ผ่านการใช้อารมณ์กรรมฐาน และปัญญา เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ผู้ปฏิบัติจะใช้การพิจารณาเห็นความจริงของสภาวธรรม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

กุศโลบายการสอนตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานเป็นการประยุกต์การสอนกรรมฐานในพระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล และมีความทันสมัยเข้ากับยุคปัจจุบัน โดยเน้นให้ผู้ปฏิบัติได้รับประสบการณ์ทางจิตอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ประการที่ 1 กุศโลบายด้านรูปแบบการสอน ด้วยการสร้างศรัทธาเป็นพื้นฐานให้มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยเป็นการให้ผู้ปฏิบัติได้เปิดใจยอมรับการปฏิบัติแนวนี้ ประการที่ 2 กุศโลบายด้านหลักการปฏิบัติ ด้วยการยึดหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้ปฏิบัติเรียนรู้จากประสบการณ์ปฏิบัติจริง สร้างความเข้าใจและมีความพยายามปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ประการที่ 3 กุศโลบายด้านจุดมุ่งหมาย ด้วยการเน้นให้ผู้ปฏิบัติสามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์ ลด ละกิเลส โดยมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้น คือ การมีสติ มีความสงบ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ประการที่ 4 กุศโลบายการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ยึดปฏิบัติตามหลักสมถภาวนา ด้วยการกำหนดอารมณ์กรรมฐานที่ชัดเจน เช่น การระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อให้จิตมีความสงบ และมีความพร้อมปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาพิจารณาให้เห็นถึงไตรลักษณ์ พร้อมทั้งฝึกตามมรรคมีองค์ 8 และปรับวิธีการให้เหมาะกับจริตของแต่ละบุคคลโดยแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวมโนมยิทธิของพระราชพรหมยานมีจุดเด่นในการสร้างศรัทธา มีการใช้ประสบการณ์ตรงเป็นเครื่องเรียนรู้ และพัฒนาจิตอย่างเป็นลำดับขั้น จนสามารถนำไปสู่การลดกิเลสและเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระกัมพล กมฺมพโล (เรืองทองดี) กุศโลบายที่มีผลต่อการรักษาศีลของพุทธศาสนิกชนในวัดสีสุกพบว่า ได้มีการปลูกฝังมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ มีรูปแบบยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องทันกับยุคสมัย ด้านการประกอบศาสนพิธี พุทธศาสนิกชนวัดสีสุกเริ่มด้วยการทำบุญตักบาตร ให้ทาน บำเพ็ญบุญ สมาทานรักษาศีล

ก่อนทั้งศีล 5 หรืออุโบสถศีลในวันพระฟังธรรม และฝึกเจริญสมาธิภาวนาซึ่งนาโดยพระสงฆ์ของวัดสีสุก พระสงฆ์จะคอยแนะนำ และให้ความช่วยเหลือชุมชน ร่วมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จนทำให้พุทธศาสนิกชนของวัดสีสุกมีความผูกพันมาบำเพ็ญบุญกับทางวัดเพื่อพัฒนาจิตให้บริสุทธิ์ บำเพ็ญบุญกุศล และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา (กมฺมพโล (เรืองทองดี, 2565)

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บรรจุแนวทางการสอนกรรมฐานแบบมโนมยิทธิไว้ในหลักสูตร เพื่อพัฒนาทั้งด้านสมาธิและปัญญาควบคู่กันอย่างเป็นระบบ

2. ควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการพัฒนาครูสอนกรรมฐาน ให้มีความรู้ความเข้าใจในกุศโลบายการสอน เพื่อให้สามารถปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับจริตและพื้นฐานของผู้เรียน

3. ควรส่งเสริมการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา อินทรีย์ 5 และโยนิโสมนสิการ เข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาและองค์กร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของประชาชน

2.ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. สามารถนำรูปแบบกุศโลบายการสอนกรรมฐานไปประยุกต์ใช้ในการอบรมพระสงฆ์ นิสิต และประชาชนทั่วไป เพื่อเสริมสร้างสมาธิและการพัฒนาจิต

2. ผู้สอนควรนำหลักการสอนตามลำดับขั้น และสอนตามจริตไปใช้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและเข้าถึงการปฏิบัติได้ง่ายขึ้น

3. สามารถประยุกต์ใช้ในกิจกรรมพัฒนาจิต เช่น ค่ายปฏิบัติธรรม หรือโครงการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เกิดผลทั้งด้านพฤติกรรมและจิตใจอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

พระกัมพล กมฺมพโล (เรืองทองดี). (2565). **ศึกษากุศโลบายที่มีผลต่อการรักษาศีลของพระพุทธศาสนิกชนในวัดสีสุก กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีวรญาณ วิ. (2542). **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุธรรมยาน (วีระ ถาวโร). (2531). **วิธีการฝึกกรรมฐานด้วยตนเองแบบง่ายๆ**. อุทัยธานี: สำนักพิมพ์ธรรมวิโมกข์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

DEVELOPING VOLUNTEER SKILLS IN CARING FOR TERMINALLY ILL PATIENTS ACCORDING TO BUDDHIST PRINCIPLES AMONG RESIDENTS OF BAN DARA SUBDISTRICT, PHICHAI DISTRICT, UTTARADIT PROVINCE

กัลยา ทองศรีจันทร์, พระปลัดศักดิธัช สํวโร (แสงธง),
เกรียงศักดิ์ ฟองคำ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Kallaya Thongsrichan, Phra Palad Sakdithat Saṃvaro (Saengthong),
Kriangsak Fongkham
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus
E-mail : sakdithat.sang@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบท ปัญหาอุปสรรค และความต้องการพัฒนาศักยภาพจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 2) เพื่อพัฒนาศักยภาพจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลการพัฒนาศักยภาพจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ การวิจัยเป็นแบบผสานวิธี โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างเป็นจิตอาสาที่สมัครเข้ารับการอบรม จำนวน 20 คน คัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม แบบสอบถาม และกิจกรรมฝึกอบรมตามกรอบภาวนา 4 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและสถิติเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1.สภาพบริบท การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในชุมชนดำเนินการในรูปแบบการดูแลแบบประคับประคอง โดยอาศัยความร่วมมือของจิตอาสา ครอบครัว และบุคลากรทางการแพทย์ สภาพปัญหา พบว่า จิตอาสายังประสบปัญหาด้านทักษะการดูแลผู้ป่วย การจัดการอารมณ์ การสื่อสาร และความเข้าใจด้านจิตวิญญาณและความตาย จึงมีความต้องการการพัฒนาทักษะ พบว่ามีความต้องการพัฒนาศักยภาพทั้งด้านกาย สังคม จิตใจ และปัญญา 2.ผู้วิจัยได้พัฒนากิจกรรมฝึกอบรมตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา รวม 4 กิจกรรม ใช้เวลา 32 ชั่วโมง โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการดูแลแบบประคับประคอง 3.วิเคราะห์การพัฒนาทักษะ พบว่า จิตอาสามีทักษะโดยรวมเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลาง (2.75) เป็นระดับมาก (4.02) โดยเฉพาะด้านปัญญาและจิตใจมีการพัฒนาเด่นชัด สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนาสามารถยกระดับศักยภาพจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบองค์รวม และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและครอบครัวได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: จิตอาสา, ผู้ป่วยระยะสุดท้าย, ภาวนา 4, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aimed to: (1) to study the contextual conditions, problems, and needs for developing volunteer skills in caring for terminally ill patients; (2) to develop such skills based on Buddhist principles; and (3) analyze the outcomes of the skill development. The study employed a mixed-methods approach, integrating qualitative and quantitative research. The target group consisted of 20 volunteers in Ban Dara Subdistrict, Phichai District, Uttaradit Province. Research instruments included in-depth interviews, questionnaires, and training activities designed according to the framework of *Bhāvanā 4*. Data were analyzed using content analysis and descriptive statistics, including mean and standard deviation. The findings revealed that: 1. The end-of-life care in the community was primarily provided through a palliative care approach involving collaboration among volunteer caregivers, family members, and healthcare professionals. However, volunteers encountered difficulties in patient care skills, emotional management, communication, and understanding of death and spiritual care. Consequently, they expressed the need for competency development in physical, social, mental, and wisdom dimensions. 2. A competency development program consisting of four training modules based on *Kāya-bhāvanā, Sīla-bhāvanā, Citta-bhāvanā, and Paññā-bhāvanā* was implemented over 32 hours. The integration of Buddhist principles with palliative care significantly enhanced volunteers' competencies. 3. The overall competency score increased from a moderate level (Mean = 2.75) to a high level (Mean = 4.02), with the most notable improvement found in wisdom and mental dimensions. The results indicate that the Buddhist-based development process effectively strengthens volunteers' holistic caregiving competencies and contributes to the sustainable improvement of the quality of life of end-of-life patients and their families.

Keywords: Volunteer Caregivers, End-of-Life Patients, Bhāvanā 4, Buddhism

บทนำ

ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าประเทศไทยจะมีจำนวนผู้ป่วยที่ป่วยเรื้อรังระยะสุดท้ายและผู้ป่วยมะเร็งที่เพิ่มสูงขึ้นในทุกกลุ่มอายุและทุกระบบทำให้กลายเป็นภาระหนักของโรงพยาบาลในการให้บริการสุขภาพเนื่องจากผู้ป่วยในกลุ่มนี้แม้ว่าจะหมดหวังในการรักษาให้หายแต่ก็ต้องได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่จำนวนบุคลากรในโรงพยาบาลของรัฐแทบทุกแห่งในขณะนี้ล้วนอยู่ในสภาพขาดแคลน สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้การดูแลอย่างเป็นองค์รวมจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากและจำกัด ซึ่งตรงกับบทสรุปการลงพื้นที่ในโครงการสำรวจและศึกษาความเป็นไปได้ใน 13 จังหวัด ภายใต้การสนับสนุน ของแผนงานสร้างเสริมสุขภาพจิต (สสส.) พบว่า โรงพยาบาลส่วนใหญ่ขาดระบบหรือกลไกในการทำงานช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้าย ที่คำนึงถึงคุณภาพชีวิตผู้ป่วยจึงทำให้กระบวนการรักษามุ่งเน้นไปที่ การดูแลร่างกายเป็นหลักในขณะที่การดูแลด้านจิตใจและจิตวิญญาณยังเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล แพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องยังขาดความมั่นใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังเน้นในเรื่องพิธีกรรม ขาดความเข้าใจในการช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายและการทำงานเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลหรือภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ในพื้นที่ (พระอาจารย์ครรชิต อกิญจโน, 2556) ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดเรื่องของอาสาสมัครในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายขึ้น แต่คำว่า "จิตอาสา" ในปัจจุบัน ดูจะเป็นที่นิยมเรียกขาน

มากกว่าคำว่า “อาสาสมัคร” แม้ทั้งสองคำจะหมายถึงภารกิจการทำงานที่ไม่แตกต่างกัน แต่ในความเป็นจริงคำว่าจิตอาสาจะถูกยกย่องในมิติของจิตใจที่เสียสละ มีน้ำใจ ของผู้ทำงานเพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนมากกว่าคำว่าอาสาสมัคร และเป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่าการให้การดูแลความเจ็บป่วยของผู้ป่วยระยะสุดท้ายจากแพทย์และพยาบาลเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่เพียงพอต่อการดูแลมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณ เพราะลำพังการรักษาพยาบาลทางกายที่ต้องอาศัยความรู้ทางวิชาชีพเพียงอย่างเดียวก็ต้องทุ่มเททั้งเวลา แรงกาย แรงใจ อย่างมากแล้ว การให้การดูแลสนับสนุนทางจิตใจจึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยจากคนนอกสถานพยาบาล จิตอาสาดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายจึงเป็นทางออกของสถานการณ์ ทั้งนี้ เพราะจิตอาสาในชุมชนมีความสามารถในหลายด้าน เช่น สามารถจัดสรรเวลาในการดูแลได้มากกว่า (เอกภพ สิทธิวรรณธนะ, ออนไลน์, 2568)

การรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่ในปัจจุบัน ให้ความสนใจกับการรักษาเยียวยาผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบประคับประคอง (Paliative Care) เป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบองค์รวมที่มีการบูรณาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ในมิติทางศาสนา เกิดกระบวนการสร้างเครือข่ายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างมากมาย ดังนั้น บทบาทของพยาบาลชุมชน จิตอาสา และคนในชุมชนจึงมีส่วนสำคัญที่จะช่วยเหลือให้ผู้ป่วยลดความทุกข์ทรมานและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ แน่นอนว่าขณะนี้มีหลายพื้นที่ที่เริ่มพัฒนาระบบการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายในชุมชนขึ้นมารองรับ แต่ก็ยังมีเพียงส่วนน้อยที่เข้าถึงการดูแลดังกล่าว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีกระบวนการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน และบุคลากรสาธารณสุขให้มีความรู้ ความเข้าใจ และมีทักษะเพียงพอที่จะร่วมกันดูแลผู้ป่วยและครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม (โครงการ ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ โรงพยาบาลและชุมชนในการเยียวยาจิตใจผู้ป่วยเรื้อรังและระยะสุดท้าย เครือข่ายพุทธิกา, 2556 : 3-4)

จากองค์ความรู้ผลการวิจัยที่ผ่านมา พบว่า มีการบูรณาการหลักการตามแนวพระพุทธศาสนา นั่นคือหลักภาวนา 4 ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามหลัก ภาวนา 4 เป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้ป่วยได้เผชิญกับความเจ็บป่วยและความตายอย่างมีสติ และไม่ให้จิตถูกห่อหุ้มอยู่กับความเจ็บปวด ความทุกข์ มากเกินจนทำให้จิตใจเกิดสภาวะความเครียด จิตตก อารมณ์ฉุนเฉียว ทำให้เกิดการใช้อารมณ์ระหว่างผู้ป่วยกับจิตอาสาได้ ดังนั้น หลักภาวนา 4 จะช่วยเกื้อหนุนทั้งจิตอาสาและผู้ป่วยระยะสุดท้ายได้คือ 1) กายภาวนา เป็นการดูแลทางด้านร่างกายเพื่อบรรเทาความทุกข์ทรมานของผู้ป่วย 2) ศีลภาวนา เป็นการเกื้อหนุนให้ผู้ป่วยได้รักษาความดีงามของตนเองที่เคยได้ทำมา เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การสงเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น 3) จิตภาวนา เป็นการดูแลจิตใจของผู้ป่วยให้เข้มแข็งโดยการให้กำลังใจตนเองเป็นหลัก เป็นการสร้างที่พึ่งภายในของตนเอง จิตอาสาหรือครอบครัวสามารถช่วยแนะนำโดยการเป็นเพื่อน รับฟัง ให้กำลังใจ และชวนผู้ป่วยทำสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้จิตใจของผู้ป่วยคลายจากความกังวลต่อความตายหรือมีความกังวลใจต่อความตายลดน้อยลง 4) ปัญญาภาวนา การช่วยให้ผู้ป่วยได้เข้าใจความจริงของชีวิต เห็นสัจธรรมในความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง และความตายว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การตระหนักรู้นี้ทำให้ผู้ป่วยค่อย ๆ วางความยึดมั่นในร่างกายและสิ่งต่าง ๆ เกิดความยอมรับ และพร้อมที่จะก้าวสู่ความตายด้วยใจที่สงบ (พระศักดิธัช สำโร, 2562) เมื่อการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเชื่อมโยงกับหลักภาวนา 4 จึงไม่เพียงช่วยลดความเจ็บปวดทางกาย แต่ยังเกื้อหนุนให้ผู้ป่วยมีจิตใจที่สงบ เข้มแข็ง และมีปัญญารู้เท่าทันความจริงของชีวิต ส่งผลให้การจากไปเป็นไปอย่างสงบ (พระปลัดกมลมาศ เลขธมฺโม (พรหมสนธิ์), 2564)

สภาพบริบทของจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ในปัจจุบัน มีการดำเนินงานตามแผนการดำเนินงานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดารา และมีจิตอาสาที่เข้าร่วมโครงการ คือ อาสามัครหมู่บ้าน (อสม.) เป็นทีมในการ

ปฏิบัติงาน และเป็นที่ทราบกันดีว่าปัญหาในการทำงานจิตอาสาดูแลผู้ป่วยนั้นเป็นงานที่ต้องมีความรับผิดชอบสูง และจิตอาสาจะต้องมีความรู้และทักษะในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายอย่างเพียงพอ ทำให้การปฏิบัติงานของจิตอาสาที่ผ่านมาเป็นไปด้วยความยากลำบาก และมีปัญหาอุปสรรคจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก การส่งเสริมจิตอาสาในด้านการอบรมทักษะนั้นยังไม่เป็นรูปธรรม เพียงอาศัยคู่มือจากการปฏิบัติงาน และการทำตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ เป็นการกระคับประคองการทำงานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ทักษะในการดูแลผู้ป่วยของจิตอาสาและปัญหาในเรื่องของการมีมีคุณธรรม จริยธรรม และความอดทนอดกลั้นต่อปัญหาที่เกิด เช่น ปัญหาผู้ป่วยที่ดื้อรั้น ปัญหาการดูแลในเคสงานหนัก ๆ ปัญหาการแก้ไข หรือปัญหาส่วนตัว รวมไปถึงปัญหาสุขภาพจิตของจิตอาสา อายุที่มากขึ้นเป็นปัญหาต่อสภาพร่างกายของจิตอาสา ปัญหาเหล่านี้จึงทำให้จิตอาสามีศักยภาพที่ถดถอยลงไปจึงเกิดความท้อแท้และไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาเรื่อง การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา ของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และสามารถนำไปพัฒนาทักษะของจิตอาสาแบบบูรณาการองค์รวมทั้งมิติทางด้าน กาย จิต สังคม และปัญญา จนสามารถนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของตำบลบ้านดาราได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และเพิ่มศักยภาพขีดความสามารถของการทำงานร่วมกันกับองค์กรสาธารณสุขในพื้นที่ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพบริบท สภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

2. เพื่อพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

3. เพื่อวิเคราะห์ผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณเข้าด้วยกัน เพื่อศึกษาสภาพบริบท ปัญหา ความต้องการ พัฒนากระบวนการเสริมสร้างทักษะจิตอาสา และประเมินผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา

การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพบริบท สภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาทักษะจิตอาสา โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ระยะที่ 2 พัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการอบรมจิตอาสาตามหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย และระยะที่ 3 ประเมินผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาหลังการอบรม

1.การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพบริบท สภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย รวมทั้งเพื่อพัฒนากระบวนการเสริมสร้างทักษะจิตอาสาตามแนวพระพุทธศาสนา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ บุคลากรสาธารณสุข ผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จิตอาสาที่มีประสบการณ์ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) (สุวิมล ติรกานันท์, 2555) รวมจำนวน 10 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

2) แนวคำถามการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3) แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม

4) แบบสังเกตและบันทึกกิจกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบท ปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การตีความ และการสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ เพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการอบรมตามหลักภาวนา 4

2. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมการอบรม

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ จิตอาสาและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน 20 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

(1) หลักสูตรการพัฒนาทักษะจิตอาสาตามหลักภาวนา 4

(2) แบบสอบถามประเมินทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา

(3) แบบประเมินผลก่อนและหลังการอบรม

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่ออธิบายข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมโครงการ และเปรียบเทียบระดับทักษะจิตอาสาก่อนและหลังการเข้ารับการอบรม

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพบริบท ปัญหา และความต้องการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า สภาพบริบทของการทำงานจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ปัญหาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ผลจากการวิจัยจึงสรุปได้ว่า สภาพบริบทของการทำงานจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โดยรูปแบบการดูแลที่ใช้คือ palliative care เป็นรูปแบบการดูแลสุขภาพในผู้ที่ต้องทุกข์ทรมานด้วยโรคที่คุกคามต่อชีวิต โดยมีเป้าหมายให้ผู้ป่วยและครอบครัวสามารถเผชิญกับความเจ็บป่วยที่มีอยู่ได้และมีคุณภาพที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการป้องกันและละลดภาวะความทุกข์ทรมานจากความเจ็บปวดและปัญหาด้านอื่น ๆ ทั้งทางด้านร่างกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้งจิตอาสา ครอบครัวผู้ป่วย ทีมแพทย์ พยาบาล และชุมชน โดยจิตอาสามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือด้านร่างกายและจิตใจแก่ผู้ป่วย รวมทั้งเป็นกำลังใจให้ครอบครัวผู้ป่วยได้มีแรงดูแลต่อไป การทำงานนี้แม้จะเต็มไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย แต่ก็สร้างคุณค่าทางใจแก่ผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ความไม่เที่ยงของชีวิตและพัฒนาความเมตตา อดทน และเสียสละ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดสำคัญ เช่น จำนวนจิตอาสาที่ไม่เพียงพอ ความต้องการการอบรมอย่างเป็นระบบ และการพึ่งพาความร่วมมือจากบุคลากรทางการแพทย์ สภาพบริบทนี้จึงชี้ให้เห็นว่าการเสริมสร้างเครือข่าย การสนับสนุนทรัพยากร และการพัฒนาทักษะของจิตอาสาเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายดำเนินไปอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน สภาพปัญหาทักษะด้านกายขาดความรู้เทคนิคการดูแล จิตอาสาจำนวนมากไม่รู้วิธีการเคลื่อนย้ายผู้ป่วยอย่างถูกวิธี ขาดทักษะการประเมินอาการทำให้การดูแลไม่ตรงจุด ความจำกัดทางกายภาพของจิตอาสา จิตอาสาในชุมชนหลายคนอยู่ในวัยเกษียณมีอายุเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี ทำให้มีข้อจำกัดเรื่องพละกำลังในการดูแลผู้ป่วยติดเตียง ขาดการอบรมที่ชัดเจนและการสนับสนุนองค์ความรู้ด้านทักษะทางกายยังไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึงในชุมชน เกิดความกลัวและทำผิดพลาด ส่วนใหญ่เกิดจากข้อจำกัดด้านความรู้เฉพาะทางและความพร้อมทางร่างกายของตัวอาสาสมัครเอง สภาพปัญหาทักษะด้านจิตใจ พบว่า ภาวะความเครียดและความเปราะบางทางอารมณ์ ที่จิตอาสามักเผชิญความกดดันเมื่อเห็นผู้ป่วยทรุดหนัก โดยเฉพาะจิตอาสาที่ยังขาดประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ขาดทักษะการฟังและการสื่อสารเชิงลึก ในการรับมือกับอารมณ์ความโศกเศร้าของผู้ป่วยและญาติ ความรู้สึกท้อแท้ความรู้สึกทอดทิ้งหรือดูแลไม่ดีพอเมื่อผู้ป่วยเสียชีวิต การจัดการความรู้สึกของตนเอง ขาดทักษะการทำใจหรือการแยกแยะอารมณ์ส่วนตัว ออกจากความรู้สึกของผู้ป่วย ส่งผลต่อสุขภาพจิตของอาสาเอง ช่องว่างระหว่างวัยจิตอาสาจำนวนมากเป็นผู้สูงอายุที่อาจมีความเชื่อฝังใจเดิม ๆ เกี่ยวกับความตาย ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับแนวคิดการดูแลแบบประคับประคองสมัยใหม่กับการบูรณาการกับพระพุทธศาสนา

สภาพปัญหาทักษะด้านสังคม พบว่า ทักษะการสื่อสารเชิงประคับประคองจำกัด จิตอาสาอาจขาดความสามารถในการฟังอย่างลึกซึ้ง การประเมินและรับมือปัญหาด้านสังคมทำได้ยาก เนื่องจากจิตอาสาอาจไม่เข้าใจความขัดแย้งภายในครอบครัว ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทักษะการประเมินปัญหาสังคม ความล้าทางอารมณ์และจิตใจ จิตอาสาโดยเฉพาะกลุ่มวัยเกษียณ ขาดทักษะการดูแลครอบครัวผู้ป่วยหลังเสียชีวิต ข้อจำกัดในการทำงานร่วมกับระบบสุขภาพ การประสานงานระหว่างจิตอาสาในชุมชนกับพยาบาลหรือบุคลากรทางการแพทย์ยังทำได้ไม่ชัดเจนตามระบบที่วางแผนเอาไว้ (4) สภาพปัญหาทักษะด้านปัญญา พบว่า (1) ขาดความรู้ความเข้าใจด้านการดูแลแบบประคับประคอง (2) ทักษะการสื่อสารเรื่องความตายไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถรับฟังความต้องการสุดท้ายของผู้ป่วยได้ดีเท่าที่ควร (3) ขาดทักษะการประเมินอาการและตัดสินใจ ไม่สามารถแยกแยะสัญญาณเตือนอาการทางกายของผู้ป่วยที่ทรุดหนักลงได้ 4) ความรู้เรื่องการดูแลจิตวิญญาณมีจำกัด

ขาดความเข้าใจในวิธีการดูแลด้านจิตวิญญาณ 5) ข้อจำกัดด้านการรับมือกับภาวะความสูญเสีย จิตอาสาอาจไม่มีทักษะปัญญาในการจัดการความรู้สึกของตนเองเมื่อผู้ป่วยเสียชีวิต

ความต้องการในการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย พบว่า ความต้องการพัฒนาทักษะด้านกาย ทักษะการดูแลความสุขสบายทางกาย อาสาสมัครต้องการทักษะในการดูแลตนเองให้มีความพร้อมกับการปฏิบัติงาน และการจัดการกับการดูแลผู้ป่วย (2) ทักษะการสังเกตและประเมินอาการ ทักษะการสังเกตอาการปวด หรืออาการผิดปกติอื่น ๆ เพื่อรายงานทีมสุขภาพหรือญาติได้อย่างแม่นยำ และ (3) ทักษะด้านสิ่งแวดล้อม การดูแลสภาพแวดล้อมรอบตัวผู้ป่วยให้สะอาด และจัดสถานที่ให้เอื้อต่อการพักผ่อนอย่างสงบ การพัฒนาทักษะเหล่านี้ยังเน้นความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งช่วยให้จิตอาสาเป็นสื่อกลางในการประสานงานระหว่างครอบครัวและทีมสุขภาพได้ดีที่สุด ความต้องการพัฒนาทักษะด้านจิตใจ พบว่า (1) ทักษะการฟังและสื่อสารด้วยหัวใจ ต้องการความสามารถในการฟังโดยไม่ตัดสิน (2) การดูแลจิตวิญญาณและศาสนา ความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม การทำสมาธิ หรือการสวดมนต์ตามความเชื่อของผู้ป่วย (3) การจัดการความรู้สึกตนเอง จิตอาสาต้องการความรู้ในการดูแลใจตนเอง เพื่อไม่ให้เกิดภาวะเหนื่อยล้า สงสาร หรือความเศร้าโศกจากการสูญเสียผู้ป่วยที่ดูแล (4) ทักษะการเป็นเพื่อนเคียงข้าง การสร้างความไว้วางใจ และการเป็นตัวกลางเชื่อมโยงญาติกับผู้ป่วย ความต้องการพัฒนาทักษะด้านสังคม พบว่า 1) ทักษะทางสังคมและจิตใจ ความเห็นอกเห็นใจ การทำความเข้าใจความทุกข์ใจของผู้ป่วยและญาติโดยไม่ตัดสิน และการฟังอย่างลึกซึ้ง ด้านมนุษยสัมพันธ์และการสื่อสาร การสื่อสารอย่างสุภาพและให้เกียรติ เพื่อสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจบริบทวัฒนธรรม 2) ทักษะทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ คือ การนำธรรมะสู่การเยียวยา การพูดคุยเรื่องธรรมะที่เหมาะสม การนอนฟังธรรม หรือสวดมนต์ ศีล 5 การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความเมตตา แนวคิดการปล่อยวาง การทำหน้าที่เป็นเพื่อนแท้ที่ดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ 3) ทักษะการประสานงานในชุมชน ได้แก่ การเชื่อมโยงระบบสุขภาพ การประสานงานระหว่างโรงพยาบาล ชุมชน และครอบครัว และการดูแลแบบประคับประคองที่บ้าน การเข้าใจแนวทางการดูแลผู้ป่วยที่บ้านเพื่อลดภาระค่าใช้จ่าย ความต้องการพัฒนาทักษะด้านปัญญา พบว่า ทักษะการเจริญสติและวิปัสสนา (เน้นตามสติปัฏฐาน 4) จิตอาสาต้องการทักษะในการพัฒนาตนเองให้มีสติอยู่กับปัจจุบัน เพื่อควบคุมอารมณ์ความรู้สึกตนเอง 2) ทักษะการทำความเข้าใจความจริงของชีวิตตามกฎไตรลักษณ์ พัฒนาปัญญาให้จิตอาสาและผู้ป่วยยอมรับความจริงว่าความเจ็บป่วยและการตายเป็นเรื่องปกติ เพื่อลดความกลัวและความยึดติด บรรเทาความทุกข์ทางใจ 3) ทักษะการเป็นกัลยาณมิตร ด้วยการสื่อสารเชิงธรรมะ การสนทนาธรรมที่เหมาะสมกับสภาพจิตใจผู้ป่วย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยผ่อนคลายและเกิดความอบอุ่นใจ 4) ทักษะการประเมินและดูแลจิตวิญญาณ การพัฒนาทักษะในการสำรวจความต้องการทางจิตวิญญาณของผู้ป่วย การใช้หลักธรรมเพื่อสร้างความหวังหรือการปล่อยวางความห่วงกังวล 5) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในชุมชน โดยการใช้วัดเป็นศูนย์กลางและใช้หลักธรรมะเชื่อมโยงชุมชน จิตอาสา ครอบครัว และโรงพยาบาล เพื่อสร้างทีมดูแลที่ยั่งยืน

2. ผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า มีลำดับขั้นตอนในการในการพัฒนาทักษะตามกระบวนการเพื่อให้ได้กิจกรรมในการพัฒนาทักษะ และนำกิจกรรมที่ได้ไปทำการพัฒนาทักษะของจิตอาสาโดยวิธีการอบรม สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพบริบท สภาพปัญหา และความต้องการในการพัฒนาทักษะของจิตอาสาดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา จังหวัดอุตรดิตถ์ นำมาสังเคราะห์และ

ออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องเชื่อมโยงกันใน 4 ด้าน คือ ทักษะด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา โดยที่ผู้วิจัยใช้การอ้างอิงเทียบแนวคิดกิจกรรมจากคู่มือฝึกอบรมจิตอาสาและพยาบาลชุมชนในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย พ.ศ.2556 ใครงการ ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ โรงพยาบาลและชุมชนในการเยียวยาจิตใจผู้ป่วยเรื้อรังและระยะสุดท้าย เครือข่ายพุทธิกา และคัดเลือกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ที่ได้มากจากการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพในการพัฒนาทักษะของจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา จำนวน 4 กิจกรรม โดยทำการจัดกิจกรรมอบรมกับจิตอาสา จำนวน 20 คน กิจกรรมละ 8 ชั่วโมง รวม 4 กิจกรรม จำนวน 32 ชั่วโมง และทำการประเมินผลทักษะทั้ง 4 ด้าน ของจิตอาสาผู้เข้าอบรมทั้งก่อนอบรมและหลังการอบรม

กิจกรรมการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ประกอบด้วย 4 กิจกรรมตามกรอบแนวคิดภาวนา 4 ได้แก่

1) กิจกรรมพัฒนาทักษะด้านกาย

กิจกรรมที่ 1 การรู้จักตนเอง (กายภาวนา) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อให้จิตอาสามีความเข้าใจในการดูแลรักษาสุขภาพกายและจิตใจ โดยเริ่มจากการดูแลร่างกายตนเองก่อน และ2) เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้ด้านเนื้อหาในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายแบบประคับประคอง (Palliative Care) โดยไม่ประมาท โดยใช้ระยะเวลาที่ใช้ จำนวน 8 ชั่วโมง โดยใช้กระบวนการวิทยากรกระบวนการ (กระบวนกร) เชิญเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบงานอบรมพูดถึงความตั้งใจเริ่มต้นในการจัดอบรม วัตถุประสงค์ และความคาดหวังต่อการอบรมครั้งนี้ โดยเน้นการพูดที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้ powerpoint ประกอบการนำเสนอ เพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นภาพตามวัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจนตลอดการเข้าอบรม

2) กิจกรรมพัฒนาทักษะด้านจิตใจ

กิจกรรมที่ 2 การรู้จักสังคม (สีลภาวนา) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่เปรียบเสมือนคนในครอบครัวระหว่างจิตอาสากับผู้ป่วย ซึ่งให้บรรยากาศที่เป็นกันเองให้เกิดความผ่อนคลายและความรู้สึกไว้วางใจ 2) เพื่อให้จิตอาสานึกถึงความเป็นสิทธิความเป็นส่วนตัวของผู้ป่วย ไม่ก้าวก่ายความเป็นส่วนบุคคลและตระหนักถึงคุณธรรม จริยธรรม ในหน้าที่การงานของตน ระยะเวลาที่ใช้ จำนวน 8 ชั่วโมง กระบวนการวิทยากรกระบวนการ (กระบวนกร) เชิญเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบงานอบรมพูดถึงความตั้งใจเริ่มต้นในการจัดอบรม วัตถุประสงค์ และความคาดหวังต่อการอบรมครั้งนี้ โดยเน้นการพูดที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้ powerpoint ประกอบการนำเสนอ เพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นภาพตามวัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจนตลอดการเข้าอบรม

3) กิจกรรมพัฒนาทักษะด้านสังคม

กิจกรรมที่ 3 การรู้จักควบคุมตนเอง (จิตตภาวนา) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อให้จิตอาสารู้จักการควบคุมอารมณ์และจิตใจในเหตุการณ์การต่าง ๆ 2) เพื่อให้จิตอาสามีจิตใจและแนวคิดเชิงบวก ระยะเวลาที่ใช้ จำนวน 8 ชั่วโมง โดยกระบวนการวิทยากรกระบวนการ (กระบวนกร) เชิญเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบงานอบรมพูดถึงความตั้งใจเริ่มต้นในการจัดอบรม วัตถุประสงค์ และความคาดหวังต่อการอบรมครั้งนี้ โดยเน้นการพูดที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้powerpoint ประกอบการนำเสนอ เพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นภาพตามวัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจนตลอดการเข้าอบรม และใช้การอบรมภาคสนามลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมผู้ป่วยระยะสุดท้ายในชุน

4) กิจกรรมพัฒนาทักษะด้านปัญญา

กิจกรรมที่ 4 การรู้จักแก้ไข (ปัญญาภาวนา) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อให้จิตอาสามีการพัฒนาด้านความรู้และความคิด 2) เพื่อให้จิตอาสารู้จักการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม ระยะเวลาที่ใช้ จำนวน 8 ชั่วโมง โดยใช้กระบวนการวิทยากรกระบวนการ (กระบวนกร) เชิญเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบงานอบรมพูดถึงความตั้งใจเริ่มต้นในการจัดอบรม วัตถุประสงค์ และความคาดหวังต่อการอบรมครั้งนี้ โดยเน้นการพูดที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้ powerpoint ประกอบการนำเสนอ เพื่อช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นภาพตามวัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจนตลอดการเข้าอบรม และใช้การอบรมภาคสนามลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมผู้ป่วยระยะสุดท้ายในชุน

3. วิเคราะห์ผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูลระดับการปฏิบัติการเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะจิตอาสา ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ก่อนเข้าการอบรม) การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ (ก่อนเข้ารับการอบรม) ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 2.75, S.D. = 0.218) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทักษะด้านกาย มีผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 2.75, S.D. = 0.181) (2) ทักษะด้านจิตใจ มีผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 2.83, S.D. = 0.304) (3) ทักษะด้านสังคม มีผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 2.83, S.D. = 0.330 และ (4) ทักษะด้านปัญญา มีผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 2.57, S.D. = 0.361) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลระดับการปฏิบัติการเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะจิตอาสา ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ (หลังเข้ารับการอบรม) ทักษะของจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา (หลังเข้ารับการอบรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.02, S.D. = 0.376) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า (1) ทักษะด้านกาย มีผลการพัฒนาทักษะของจิตอาสาในการเสริมสร้างศักยภาพในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 3.99, S.D. = .409) (2) ด้านจิตใจ มีผลการพัฒนาทักษะของจิตอาสาในการเสริมสร้างศักยภาพในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.00, S.D. = .441) (3) ด้านศีล มีผลการพัฒนาทักษะของจิตอาสาในการเสริมสร้างศักยภาพในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.00, S.D. = .441) และ (4) ด้านปัญญา มีผลการพัฒนาทักษะของจิตอาสาในการเสริมสร้างศักยภาพในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.04, S.D. = .401)

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้สำคัญที่สามารถสังเคราะห์เป็น “รูปแบบการพัฒนาจิตอาสาเชิงพุทธบูรณาการ” โดยใช้ หลักภาวนา 4 เป็น

แกนกลางในการพัฒนาทักษะการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. กายภาวนา การพัฒนาทักษะด้านร่างกาย (Physical Care Competency) เป็นการพัฒนาจิตอาสาให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายอย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งด้านสุขอนามัย การดูแลความสะอาด การจัดสภาพแวดล้อม การช่วยเหลือกิจวัตรประจำวัน และการประเมินอาการเบื้องต้น โดยยึดหลักความเมตตา เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ป่วย โดยองค์ความรู้สำคัญที่ได้รับ คือ ดูแลผู้ป่วยอย่างมีมนุษยธรรม การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับผู้ป่วย การส่งเสริมความสุขสบายทางกาย การลดความทุกข์ทรมานทางกาย และการเชื่อมโยงการดูแลทางการแพทย์กับการดูแลทางจิตวิญญาณ ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้ป่วยได้รับการดูแลที่มีคุณภาพ ขณะเดียวกันจิตอาสามีความมั่นใจในการปฏิบัติงานมากขึ้น

2. ศีลภาวนา การพัฒนาทักษะด้านสังคมและความสัมพันธ์ (Social and Ethical Competency) การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายมิใช่เพียงการดูแลทางกาย แต่ต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างจิตอาสา ผู้ป่วย ญาติ และทีมสหวิชาชีพ โดยใช้ศีลธรรมเป็นฐานของการปฏิบัติงาน องค์ความรู้สำคัญที่ได้รับ คือ การพัฒนาการสื่อสารเชิงลึก (Deep Communication) สร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ป่วยและครอบครัว การฝึกการรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) พัฒนาความรับผิดชอบและจริยธรรมในการทำงาน ส่งเสริมการทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชน ผลที่เกิดขึ้น คือ เกิดความร่วมมือในการดูแลผู้ป่วยอย่างต่อเนื่อง และลดความขัดแย้งระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการดูแล

3. จิตตภาวนา การพัฒนาทักษะด้านจิตใจ (Emotional and Spiritual Competency) การพัฒนาจิตใจของจิตอาสาให้มีสติ ความเมตตา ความอดทน และความมั่นคงทางอารมณ์ เป็นหัวใจสำคัญของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย เพราะจิตอาสาต้องเผชิญกับความสูญเสีย ความทุกข์ และความตายอยู่เสมอ โดยองค์ความรู้สำคัญที่ได้รับ คือ การสร้างสติในการปฏิบัติงาน การพัฒนาความเมตตากรุณา การฝึกการจัดการอารมณ์และความเครียด การเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ป่วยและครอบครัว การใช้หลักสมาธิและการภาวนาเพื่อสร้างความสงบ ผลที่เกิดขึ้น คือ จิตอาสาสามารถดูแลผู้ป่วยด้วยใจที่มั่นคง ไม่เกิดภาวะหมดไฟในการทำงาน และสามารถประคับประคองจิตใจผู้ป่วยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ปัญญาภาวนา การพัฒนาทักษะด้านปัญญาและการยอมรับความจริงของชีวิต (Wisdom Competency) ถือเป็นมิติที่โดดเด่นที่สุดของงานวิจัย เนื่องจากผลการประเมินหลังการอบรมพบว่าด้านปัญญามีพัฒนาการสูงที่สุด ปัญญาภาวนาเป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจเรื่องอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) เพื่อช่วยให้ทั้งจิตอาสาและผู้ป่วยยอมรับความจริงของชีวิต ความเจ็บป่วย และความตายได้อย่างถูกต้อง โดยมีองค์ความรู้สำคัญที่ได้รับ คือ การใช้ปัญญาพิจารณาความจริงของชีวิต การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น การให้คำปรึกษาเชิงธรรมะ การดูแลจิตวิญญาณในวาระสุดท้าย การช่วยให้ผู้ป่วยเผชิญความตายอย่างสงบ ผลที่เกิดขึ้น คือ ผู้ป่วยมีความพร้อมทางจิตใจมากขึ้น ลดความกลัวตาย และสามารถจากไปอย่างสงบตามแนวทางพุทธศาสนา

อภิปรายผล

1. สภาพบริบท สภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า บริบทการทำงานของจิตอาสาในชุมชนตำบลบ้านดาราเป็นไปในลักษณะ การดูแลแบบประคับประคอง (Palliative Care) ที่เน้นการดูแลแบบองค์รวมทั้งด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ โดยมีจิตอาสาเป็นกลไกสำคัญในการ

เชื่อมโยงระหว่างผู้ป่วย ครอบครัว และระบบสุขภาพ บริบทดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มของระบบสุขภาพไทยที่เริ่มเปลี่ยนจากการรักษาโรค ไปสู่การดูแลคุณภาพชีวิตในระยะท้าย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการดูแลแบบองค์รวมในระดับสากล และการที่จิตอาสายังมีจำนวนจำกัดและขาดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างสนับสนุนในระดับชุมชนยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดราชันย์ ปสนฺนจิตฺโต ได้ศึกษาเรื่อง “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา” พบว่า นอกจากการรักษาดูแล แบบประคับประคอง (Palliative Care) ตามอาการของโรคจนผู้ป่วยเสียชีวิต ซึ่งเป็นการดูแลแบบองค์รวมในระดับสากล รวมไปถึงการทำงานร่วมกับทีมสหวิชาชีพ ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นการดูแลผู้ป่วยที่มีจุดมุ่งหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างเป็นระบบ เพื่อระงับหรือลดความทุกข์ทรมานของผู้ป่วย โดยการใช้แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้า มาช่วยดูแลผู้ป่วยให้ครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ การดูแลด้านร่างกาย ด้านศีลหรือสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเข้าใจและยอมรับความจริงของชีวิตเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ อย่างมีความสุขพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความตายที่กำลังจะมาถึง (พระปลัดราชันย์ ปสนฺนจิตฺโต, 2568)

ด้านสภาพปัญหา พบว่า จิตอาสามีข้อจำกัดในทุกมิติ ได้แก่ ด้านกาย ขาดทักษะเชิงเทคนิคและข้อจำกัดทางร่างกาย ด้านจิตใจ เกิดภาวะเครียดและขาดทักษะการจัดการอารมณ์ ด้านสังคม เกี่ยวกับการสื่อสารและการประสานงานยังไม่เป็นระบบ และด้านปัญญา ยังขาดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับความตายและการดูแลจิตวิญญาณ ประเด็นนี้สะท้อนว่า ปัญหาของจิตอาสาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องทักษะ แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างและการพัฒนามนุษย์ทั้งระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประชาธิป กะทา ได้ศึกาเรื่อง การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและการเผชิญความตายในชุมชนเมือง พบว่า แม้ในชุมชนจะมีโครงสร้างพื้นฐานการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายทั้งที่เป็นทางการดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐกับที่ไม่เป็นทางการของจิตอาสาที่ช่วยดูแลผู้ป่วย แต่ยังขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้ง หน่วยงานด้านสุขภาพที่ดูเหมือนจะเป็นเจ้าภาพหลักในเรื่องนี้ก็ไม่ได้มีการพัฒนาระบบการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายที่เป็นทางการในระดับชุมชน ทักษะความรู้ในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายของผู้ดูแลเป็นความรู้จากประสบการณ์และผสมผสานกับความรู้ที่เจ้าหน้าที่สุขภาพแนะนำ ความไม่พร้อมทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาอุปสรรคหลักในการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย (ประชาธิป กะทา, 2568)

ด้านความต้องการพัฒนา พบว่าจิตอาสามีความต้องการพัฒนาในทั้ง 4 มิติ โดยเฉพาะการดูแลกายอย่างถูกต้อง การสื่อสารด้วยความเมตตา การทำงานร่วมกับชุมชน การพัฒนาสติและปัญญาตามหลักพุทธธรรม จึงสามารถอภิปรายได้ว่า ความต้องการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด ภาวนา 4 อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการออกแบบกระบวนการพัฒนาในระยะต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิวิมล พัฒเสมา และ พระแสนปราชญ์ ปญฺญาคโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ป่วยระยะท้าย ของศูนย์พุทธวิธีดูแลผู้ป่วย ระยะท้าย วัดป่าโนนสะอาด จังหวัดนครราชสีมา เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า แนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายของศูนย์ฯ ใช้หลัก “พุทธธรรมนำโลก” เป็นพื้นฐานให้ผู้ป่วยเกิดความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิตตามกฎไตรลักษณ์ ภายใต้แนวทาง “กายป่วย ใจไม่ป่วย” เน้นการรักษาจิตใจด้วยธรรมะ ดูแลจิตวิญญาณให้เป็นกุศลโดยไม่ได้เน้นที่การรักษากาย หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา ได้แก่ หลักภาวนา 4 และหลักสติสัมปชัญญะ ส่งเสริมการพัฒนาตนเองทั้ง 4 มิติ ได้แก่ กาย จิต สังคม และปัญญา (ศศิวิมล พัฒเสมา และ พระแสนปราชญ์ ปญฺญาคโม, 2568)

2. การพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้วิจัยได้พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้

จำนวน 4 กิจกรรม ภายใต้กรอบภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา (รู้จักตนเอง) สีลภาวนา (รู้จักสังคม) จิตตภาวนา (ควบคุมตนเอง) และปัญญาภาวนา (การแก้ไขปัญหา) การอภิปรายผลสามารถอธิบายได้ว่ารูปแบบการพัฒนาดังกล่าวมีลักษณะเด่นคือ การบูรณาการระหว่างทักษะเชิงปฏิบัติและการพัฒนาภายใน ซึ่งแตกต่างจากการฝึกอบรมทั่วไปที่มักเน้นเฉพาะความรู้และทักษะ โดยเฉพาะกายภาวนา ช่วยให้เกิดความเชี่ยวชาญเชิงปฏิบัติ สีลภาวนา ช่วยพัฒนาความสัมพันธ์และจริยธรรม จิตตภาวนา ช่วยสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ ปัญญาภาวนา ช่วยพัฒนาการเข้าใจชีวิตและความตาย ผลดังกล่าวสะท้อนว่า การใช้หลักภาวนา 4 เป็นกรอบในการพัฒนาสามารถยกระดับจิตอาสาจากผู้ช่วยเหลือทั่วไป ไปสู่ผู้ดูแลเชิงจิตวิญญาณได้ นอกจากนี้ การใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการฝึกภาคสนาม ยังสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบประสบการณ์ (Experiential Learning) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกในตัวผู้เรียน สอดคล้องกับการวิจัยของ พระครูวินิตกมลธรรม และพระใบฎีกาศักดิธัช แสงธง ที่พบว่า การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเป็นการดูแลที่อาศัยบุคคลที่มีจิตอาสาเป็นหลักในการช่วยเหลือบุคคลอื่นให้ได้รับความสุข มีหลักพรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณาต่อผู้ป่วย มีความเป็นกลาง มีความเป็นธรรม เพราะความต้องการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะมีความซับซ้อน และมีการพัฒนาจิตอาสาของผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามหลักสังคหวัตถุธรรม ได้แก่ มีความเสียสละ มีความซื่อตรง มีความยุติธรรม ปราศจากอคติหรือความลำเอียงต่อบุคคลที่ตนช่วยเหลือ โดยสามารถบูรณาการหลักพุทธธรรมภาวนา 4 ในการพัฒนาจิตอาสาทั้ง 4 มิติ ได้แก่ กายภาวนา เพื่อให้จิตอาสาได้รู้จักตนเองทั้งในด้านความสามารถและศักยภาพ ทักษะในการใช้ปฏิบัติงาน สีลภาวนา รู้จักสังคมรู้บิบทชุมชนวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับการดูแลผู้ป่วย จิตตภาวนา ควบคุมตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็งเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาในการดูแลผู้ป่วยในทุกมิติ และปัญญาภาวนา การแก้ไขปัญหาและการยอมรับความจริง การใช้องค์ความรู้และประสบการณ์อย่างสุดความสามารถเพื่อเป้าหมายในการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายไปสู่การตายดีและเยียวยาจิตใจของญาติผู้ป่วย (พระครูวินิตกมลธรรม และพระใบฎีกาศักดิธัช แสงธง, 2567)

3. อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 วิเคราะห์ผลการพัฒนาทักษะจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ในการใช้รูปแบบกิจกรรมพัฒนาทักษะจิตอาสา 4 ด้าน ใช้ระยะเวลาดำเนินการใน 4 สัปดาห์ ก่อนการอบรม จิตอาสามีทักษะโดยรวมอยู่ในระดับ “ปานกลาง” (ค่าเฉลี่ย 2.75) และหลังการอบรมเพิ่มขึ้นเป็นระดับ “มาก” (ค่าเฉลี่ย 4.02) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านปัญญามีการพัฒนาสูงสุด รองลงมาคือด้านจิตใจและศีล (สังคม) ด้านกายมีการพัฒนาแต่ยังต่ำที่สุดเมื่อเทียบด้านอื่น การอภิปรายผลสามารถอธิบายได้ว่า (1) การพัฒนาที่เพิ่มขึ้นในทุกมิติสะท้อนว่ากระบวนการอบรมมีประสิทธิผล และสามารถพัฒนาจิตอาสาได้อย่างเป็นองค์รวม (2) ด้านปัญญาพัฒนาเด่นที่สุดอาจเนื่องจากการฝึกตามหลักพุทธธรรม เช่น การเจริญสติและการเข้าใจไตรลักษณ์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายใน ซึ่งเกิดผลได้รวดเร็วและลึกซึ้ง (3) ด้านกายพัฒนาน้อยที่สุดสะท้อนข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง เช่น อายุของจิตอาสา ข้อจำกัดด้านร่างกาย ความต้องการการฝึกซ้ำและระยะยาว (4) การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ และนอกจากค่าคะแนน ยังพบว่าจิตอาสามีความมั่นใจมากขึ้น มีเมตตาและความเข้าใจชีวิตมากขึ้น สามารถดูแลผู้ป่วยและครอบครัวได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนานี้ไม่ได้เปลี่ยนแค่ทักษะ แต่เปลี่ยนวิธีคิดและตัวตนของจิตอาสาอีกด้วย สอดคล้องกับการวิจัยของ ศุภรดา จันทร์ถมยา (ศุภรดา จันทร์ถมยา, 2569 : 126-134) ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 70 คน อบรมโดยใช้ โปรแกรมเสริมสร้างสมรรถนะอสม. ด้านการดูแลสุขภาพทางไกล ด้าน ความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง ใช้ระยะเวลาดำเนินโปรแกรม 6 สัปดาห์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงอนุมาน ผลการวิจัยพบว่า หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคองสูงกว่าก่อนทดลอง โดยใน

การนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาสมรรถนะอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นแนวทางฝึกอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อเพิ่มความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย ให้เกิดความมั่นใจ มีความรู้ในการปฏิบัติงานด้วยหลักเมตตาและกัลยาณมิตร และสามารถดูแลผู้ป่วยระยะท้ายได้อย่างเต็มศักยภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) การกำหนดนโยบายพัฒนาจิตอาสาแบบองค์รวมตามหลักภาวนา 4 โดยหน่วยงานด้านสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการพัฒนาจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นกรอบมาตรฐาน

2) การบูรณาการระบบบริการสุขภาพกับชุมชนและสถาบันศาสนา ควรผลักดันนโยบายเครือข่ายการดูแลแบบมีส่วนร่วม ระหว่างโรงพยาบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด/พระสงฆ์ และเครือข่ายจิตอาสา เพื่อสร้างระบบนิเวศการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ที่เชื่อมโยงทั้งด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณหรือปัญญา

3) การพัฒนาหลักสูตรมาตรฐานจิตอาสาระดับชาติควรมีการจัดทำหลักสูตรจิตอาสาดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ที่มีมาตรฐานระดับชาติ โดยบูรณาการความรู้ด้านการดูแลแบบประคับประคอง ทักษะการสื่อสาร การฝึกสติ และพุทธภาวนา เพื่อยกระดับคุณภาพจิตอาสาอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) การนำไปใช้ในระดับบุคคล (จิตอาสาหรือผู้ดูแล) จิตอาสาควรนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องใน 4 มิติ ได้แก่ (1) ด้านกาย เป็นการประยุกต์ใช้ทักษะการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย เช่น การดูแลกิจวัตรพื้นฐาน การสังเกตอาการ และการช่วยเหลืออย่างถูกวิธี (2) ด้านจิตใจ โดยการฝึกสติและเมตตาภาวนา เพื่อลดความเครียดและเพิ่มความมั่นคงทางอารมณ์ในการเผชิญความทุกข์ของผู้ป่วย (3) ด้านสังคม เพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสาร การทำงานร่วมกับครอบครัวและทีมสุขภาพ (4) ด้านปัญญา ใช้หลักธรรม เช่น ไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 ในการทำความเข้าใจความตาย และช่วยให้ผู้ป่วยเกิดการยอมรับอย่างสงบ ทั้งนี้ควรเน้นการฝึกปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ควบคู่กับการสะท้อนประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก

2) การนำไปใช้ในระดับชุมชน หน่วยงานในชุมชน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และวัด สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ โดยจัดตั้งหรือพัฒนา เครือข่ายจิตอาสาดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นกรอบการดำเนินงาน จัดกิจกรรมอบรม/พัฒนาศักยภาพจิตอาสาอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการดูแลผู้ป่วย สร้างวัฒนธรรมการพูดคุยเรื่องความตายอย่างสร้างสรรค์ เพื่อลดความกลัวและความเข้าใจผิดควรมุ่งสู่การพัฒนาชุมชนแห่งความกรุณา ที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลกัน

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) การวิจัยเพื่อพัฒนาโมเดลจิตอาสาตามหลักภาวนา 4 ควรศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา “รูปแบบ/โมเดล” ที่มีองค์ประกอบชัดเจน และสามารถนำไปใช้ในบริบทต่าง ๆ ได้

2) การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เพื่อทดสอบประสิทธิผลของโปรแกรมพัฒนาจิตอาสา เช่น การฝึกสติ การใช้ธรรมะในการดูแลผู้ป่วย เป็นต้น โดยใช้เครื่องมือวัดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

3) การพัฒนาเครื่องมือวัดภาวนา 4 ในจิตอาสา ควรสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่สามารถวัดการพัฒนาด้านกาย จิต สังคม ปัญญา อย่างเป็นรูปธรรมและเชื่อถือได้

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชุมชน (Action Research) เพื่อพัฒนาและปรับปรุงระบบจิตอาสาในบริบทจริง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

โครงการ ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ โรงพยาบาลและชุมชนในการเยียวยาจิตใจผู้ป่วยเรื้อรังและระยะสุดท้าย เครือข่ายพุทธิกา. (2556). **คู่มือฝึกอบรมจิตอาสาและพยาบาลชุมชนในการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย**. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา.

ประชาธิป กะทา. (2568). การดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและการเผชิญความตายในชุมชนเมือง. **วารสารวาระการเมืองและสังคม (JPSA)**. 4(2), 1-22.

พระครูวินิตกมลธรรม และพระใบฎีกาศักดิธัช แสงธง. (2567). องค์ความรู้เรื่องจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่. 10(1)**, 218-232.

พระปลัดกมลมาศ เลขธมฺโม (พรหมสนธิ์). (2564). **กระบวนการส่งเสริมการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา ของประชาชนในเขตอำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปลัดราชันย์ ปสนฺนจิตฺโต. (2568). การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนา. **วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์. 10(1),** 382-393.

พระศักดิธัช สํวโร. (2562). **รูปแบบและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดแพร่**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศศิวิมล พัฒเสมา และ พระแสนปราชญ์ ปญฺญาคโม. (2568). การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ป่วยระยะท้าย ของศูนย์พุทธวิธีดูแลผู้ป่วยระยะท้าย วัดป่าโนนสะอาด จังหวัดนครราชสีมา เชิงพุทธบูรณาการ. **วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์**. 11(3), 1033-1049.

ศุภรดา จันทร์ถมยา. (2569). ผลของโปรแกรมเสริมสร้างสมรรถนะอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในมิติของการดูแลสุขภาพทางไกลต่อสมรรถนะในการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคองในชุมชน อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. **วารสารอนามัยสิ่งแวดล้อมและสุขภาพชุมชน. 11(1)**, 126-134.

สุวิมล ติรกานันท์. (2555). **ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

ENHANCING MEDIA LITERACY IMMUNITY BASED ON BUDDHIST PRINCIPLES AMONKS IN MUANG UTTARADIT DISTRICT, UTTARADIT PROVINCE

พระใบฎีกาเจษฎา ปญฺญาวชิโร (คลังวิเชียร)[1], พระปลัดศักดิธัช สํวโร (แสงธง),

พรหมเรศ แก้วโมลา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Phra Baideeka Jetsada Paññāvajiro (Khlangwichian)[1], Phra Palad Sakdithat Saṃvaro (Saengthong), Phrommarate Kaewmola

Email: boxingkiss072@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค การใช้สื่อแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ 3) เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า 1. แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ 1) หลักอายตนะ จะช่วยให้ผู้ใช้สื่อ มี หู ตา กาย ใจ สัมผัส รู้เท่าทันการใช้สื่อ 2) หลักกาลามสูตร เสริมสร้างปัญญาในการวิเคราะห์ แยกแยะ และวิจารณญาณการใช้สื่ออย่างถูกต้องเป็นเหตุเป็นผล 3) หลักอินทรียสังวร ช่วยให้การควบคุมประสาทสัมผัสและอารมณ์จากการใช้สื่อ ไม่ตอบสนองต่อสื่ออย่างวู่วาม 4) หลักสติ ช่วยให้ระลึกรู้และควบคุมตนเองมาใช้ในการรับ วิเคราะห์และใช้สื่ออย่างมีเหตุผลและวิจารณญาณ เป็นแนวทางการเสริมสร้างด้านการตระหนักรู้เท่าทันการใช้สื่อได้เป็นอย่างดี 2. สภาพปัญหาและอุปสรรค ประกอบไปด้วย 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ด้านการรับรู้ ขาดการศึกษาการอบรมทักษะดิจิทัล และประสบการณ์การใช้สื่อของพระสงฆ์ 2) ด้านการตัดสินใจ ขาดการวิจารณญาณในการรับข่าวสาร (3) ด้านการสื่อสาร ขาดความสำรวมในการใช้สื่อให้เหมาะสมกับสมณสารูป (4) ด้านตระหนักรู้ ขาดสติเสพสื่อหรือบริโภคสื่อเกินควร จนทำให้เกิดการขาดปฏิบัติฝึกตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นสมณสารูปไป 3. แนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ 1) หลักอายตนะส่งเสริมด้านการรับรู้ของพระสงฆ์ให้รู้เท่าทันการใช้สื่อ ซึ่งจะช่วยให้พระสงฆ์เมื่อต้องใช้สื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ สามารถรับรู้ถึงความพอดีในการเสพบริโภคสื่อ 2) หลักกาลามสูตรส่งเสริมด้านการตัดสินใจของพระสงฆ์ก่อนที่จะใช้สื่อกระทำอะไรไป ช่วยให้พระสงฆ์แยกแยะ 3) หลักอินทรียสังวรช่วยส่งเสริมพระสงฆ์ในด้านการสื่อการ ช่วยให้ “คิดดี พูดดี สื่อสารดี” ลดปัญหาความขัดแย้ง 4) หลักสติช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้ของพระสงฆ์ ให้ระลึกรู้ตัวทุกขณะทำให้รู้เท่าทันสื่อ ควบคุมอารมณ์ คิดก่อนตัดสินใจ เพื่อให้ใช้สื่อได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: สื่อออนไลน์, การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อ, หลักพระพุทธศาสนา

Abstract

This research article had three objectives: (1) to study the concept of media literacy based on Buddhist principles; (2) to examine the problems and obstacles related to media use among Buddhist monks in Mueang Uttaradit District, Uttaradit Province; and (3) to propose guidelines for strengthening media literacy immunity based on Buddhist principles among Buddhist monks in Mueang Uttaradit District, Uttaradit Province.

The findings revealed the following:

The concept of media literacy based on Buddhist principles involves applying Buddhist teachings to media use through four key principles: (1) Āyatana (sense bases), which enables media users to be aware of sensory experiences through the eyes, ears, body, and mind, thereby fostering mindful and informed media use; (2) the Kālāma Sutta, which promotes wisdom, analytical thinking, discernment, and critical judgment in evaluating media content rationally and appropriately; (3) Indriya-saṃvara (restraint of the sense faculties), which helps individuals regulate sensory responses and emotions arising from media exposure and prevents impulsive reactions to media content; and (4) Sati (mindfulness), which enhances awareness and self-control in receiving, analyzing, and using media rationally and critically. These Buddhist principles provide an effective framework for developing awareness and media literacy.

The problems and obstacles related to media use among Buddhist monks consisted of four major aspects: (1) perception—a lack of education and training in digital skills, as well as limited experience in media use among monks; (2) decision-making—insufficient critical judgment when receiving and evaluating information; (3) communication—a lack of restraint in using media appropriately in accordance with proper monastic conduct; and (4) awareness—a lack of mindfulness in media consumption and excessive media use, which may interfere with self-discipline, religious practice, and conduct appropriate to the monastic status.

The guidelines for strengthening media literacy immunity based on Buddhist principles among Buddhist monks in Mueang Uttaradit District, Uttaradit Province consist of four approaches: (1) applying Āyatana to enhance monks' perception and awareness of media use, enabling them to recognize moderation and appropriateness in media consumption; (2) applying the Kālāma Sutta to strengthen decision-making before engaging with or responding through media, enabling monks to critically analyze and distinguish reliable information; (3) applying Indriya-saṃvara to promote appropriate communication, encouraging monks to "think well, speak well, and communicate well," thereby reducing potential conflicts; and (4) applying Sati to

strengthen monks' awareness and mindfulness at all times, enabling them to recognize media influences, regulate their emotions, think before making decisions, and use media appropriately.

Keywords: Online Media, Building Media Literacy and Awareness, Buddhist Principles.

บทนำ

ในสมัยพุทธกาล องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนาเผยแผ่หลักคำสอน ด้วยการใช้วิธีให้พระสาวกแยกย้ายออกไปจาริกเผยแผ่พระศาสนา "พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสน้อยมีอยู่ ผู้สามารถรู้ธรรม (ผู้มีปัญญา) ยังมีอยู่" ในสมัยนั้นการสื่อสารแพลตฟอร์มสื่อสารออนไลน์ยังไม่ได้ถือกำเนิดขึ้นเหมือนในปัจจุบัน แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่โดยใช้หลักของ "มุขปาฐะ" คือ "บอกด้วยปาก" การวาปากเปลา หมายถึง การสวด สาธยาย บอกกลาว เลาเรียน สืบทอดกันมาด้วยปาก จึงแสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ใช้วิธีมุขปาฐะ สมัยถัดมาก็เขียนตามผนัง ถ้ำ หรือจารึกลงใบลาน และมาสู่ยุคปัจจุบันการสื่อสารในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะใช้วิธีการ พิมพ์ เขียน ลงในใบลานหรือหนังสือที่เรียกว่าพระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำรา ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาสมัยใหม่นี้การสื่อสารมีความรวดเร็วทันสมัยขึ้นเป็นอย่างมาก เพราะสื่ออิเลคทรอนิคส์เป็นตัวแปรที่สำคัญในการสื่อสาร เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทาง วิทยุ โทรทัศน์ และแพลตฟอร์มสื่อออนไลน์ต่าง ๆ ดังนั้นการสื่อสารโทรคมนาคมและดิจิตอลมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางดาวเทียม อินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้กระบวนการในการเผยแผ่มีประสิทธิผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย ป.อ. ปยุตฺโต, 2564)

ในยุคปัจจุบันได้มีการพัฒนาความก้าวหน้าของสมัย ได้กำเนิดเทคโนโลยีสารสนเทศหรือ ไอที (อังกฤษ:information technology:IT) เกิดขึ้น ทำให้เกิดนวัตกรรมอุปกรณ์ใหม่ ๆ ในปัจจุบันทันสมัยขึ้น การมาของ เทคโนโลยีสารสนเทศ คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้เกิดวิธีการใหม่ ๆ แนวทางใหม่ ๆ ในการจัดเก็บข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ การส่งผ่าน การสื่อสารสารสนเทศ การเข้าถึงสารสนเทศ การรับสารสนเทศ รวมถึงการสร้างสังคมและอุตสาหกรรมด้านสารสเทศ และการจัดการสารสนเทศให้มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะด้านการสื่อสารซึ่งจะมีความหลากหลาย เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ โทรทัศน์ วิทยุ และแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งในปัจจุบันแพลตฟอร์มออนไลน์เป็นทางเลือกที่นิยมมากที่สุด ซึ่งในยุคปัจจุบันแพลตฟอร์มออนไลน์กลายเป็นแพลตฟอร์มในการทำธุรกิจที่นิยมเป็นอย่างมาก เพราะการเข้าถึงได้ง่ายสามารถใช้งานได้ทุกเพศทุกวัย และยังสามารถประกอบอาชีพได้จากแพลตฟอร์มออนไลน์เหล่านี้ได้ แต่ในทางกลับกันแพลตฟอร์มออนไลน์ก็เปรียบเสมือนสองคาบในเวลาเดียวกัน คนบางกลุ่มใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในทางทุจริต คือ แสวงหาเลี้ยงชีพตนเองในทางที่ผิด หลอกลวง ฉ้อโกงทรัพย์ ทำให้เกิดความเสียอย่างกว้างขวาง และแพลตฟอร์มออนไลน์นี้ยังสามารถโจมตีกันได้อีกด้วย ตัวอย่างเช่น การเลือกตั้งแต่ละครั้ง ก็ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์โจมตีกันไปมาให้เสีย ๆ หาย ๆ การว่าร้ายใส่ความกันใส่สีตีไข่ เพื่อให้ลดความน่าเชื่อถือ และยังเพิ่มความยาวสาวความยืดให้ผิดเป็นถูก ให้ถูกเป็นผิด ลดศรัทธาภาพลักษณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี นับได้ว่าแพลตฟอร์มออนไลน์มีอิทธิพลต่อการสื่อสารอย่างมาก จะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์อยู่ที่ผู้ใช้

ปัญหาคณะสงฆ์ของไทยในปัจจุบันนั้น มีปัญหาอย่างมากในการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์อย่างไม่มี "สติ" จึงทำให้ขาดจิตใต้สำนึก ขาดการวิเคราะห์ ขาดการแยกแยะ และไร้การไตร่ตรองอย่างรอบครอบ ทำให้องค์กรเสียหายเป็นอย่างมาก การใช้สื่อหรือแพลตฟอร์มออนไลน์อย่างไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะสารูป มักจะถูกเอามาโพสต์ติเตียนและถูกแชร์ผ่านทางสังคมออนไลน์ให้ถเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์จนกลายเป็นข่าวใหญ่

ข่าวดังไปทั่วบ้านทั่วเมือง แม้แต่การโพสต์ข้อความ โพสต์รูปภาพ กิจกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์บางรูป ที่ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์อย่างไม่เหมาะสม ไร้การไตร่ตรอง จึงทำให้เป็นที่ติเตียนอย่างมากในปัจจุบัน เช่น พระสงฆ์ใช้แพลตฟอร์มเล่นการเมือง ให้หวยให้เลขผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ การลงอักขระของขลัง สนทนาเชิงชู้สาว การถ่ายรูปสถานที่ท่องเที่ยวของพระสงฆ์ซึ่งบางพื้นที่ก็ไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ การร้องรำทำเพลงอวดญาติโยม และคำถามอีกมากมายที่สังคมสงสัยว่า เป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ แต่ก็มีพระสงฆ์บางส่วนที่ใช้สื่อหรือแพลตฟอร์มออนไลน์นี้ ทำคุณประโยชน์ให้กับองค์กร เช่น การเผยแผ่ศาสนา การทำกิจการของวัด การทำสาธารณสงเคราะห์บอกบุญให้กับสาธุชนที่เดือดร้อน เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้ น้ำท่วม โดนลมพายุ และการเชิญชวนสาธุชนมาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่ตัวเองอยู่ แม้แต่ใช้ในการเรียนการสอน หรือบอกบุญประเพณีวัดในวาระต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการให้ความรู้เชิงธรรมะผสมผสานเนื้อหาควบคู่เหมาะกับยุคปัจจุบัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย ป.อ. ปยุตฺโต, 2559)

ปัญหาของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ยังขาดคุณสมบัติการใช้สื่อ เช่น ด้านการรับรู้ (การเสพสื่อ) พระสงฆ์บางรูปขาดแว่นกรองข้อมูลเชิงลึก มักเสพเนื้อหาทางโลก ดราม่า หรือข่าวสารที่บิดเบือนจนจิตใจฟุ้งซ่าน แทนที่จะใช้ศึกษาพระธรรมวินัย ส่งผลให้เกิดความไม่อินเตอร์และหลงไปตามกระแสโซเชียล ด้านการตัดสินใจ (ถูก-ผิด) ซึ่งเส้นแบ่งความเหมาะสมเลือนหายไป พระสงฆ์หลายรูปขาดการแยกแยะระหว่างอัตลักษณ์แห่งสมณะกับพื้นที่ส่วนตัว นำไปสู่การตัดสินใจโพสต์ภาพการใช้ชีวิตที่หรูหรา โพสต์ขายของออนไลน์ หรือรีวิวสินค้า ซึ่งขัดต่อหลักมักน้อยสันโดษอย่างรุนแรง ด้านการสื่อสาร (การสำรวม) เมื่อเกิดความเห็นต่างแทนที่จะแก้ปัญหาผ่านกระบวนการปกครองตามสายงาน กลับใช้ Facebook เป็นเวทีสาดโคลน โพสต์ประชดประชันและต่อว่ากันไปมา วาจาที่ไม่เป็นไปเพื่อความสงบนี้จึงกลายเป็นชนวนเหตุสำคัญที่สร้างความแตกแยกในหมู่คณะสงฆ์อย่างรวดเร็ว ด้านการตระหนักรู้ (มีสติ) ซึ่งเป็นปัญหาที่หนักหนาที่สุด เพราะการขาดโยนิโสมนสิการทำให้พระสงฆ์หลงติดดักแด้ของยอดไลก์และตัวตนสมมติบนโลกออนไลน์ ปล่อยให้อัตตานำทางโดยไม่เท่าทันอารมณ์ตนเองในขณะอยู่หน้าจอ พฤติกรรมที่ไร้สติเหล่านี้ ย่อมทำให้ภาพลักษณ์ความเลื่อมใสของวัดในชุมชนเสื่อมถอยลง และกลายเป็นอาวุธร้ายแรงที่เป็นบ่อนทำลายแรงศรัทธาของสาธุชนในวงกว้างอย่างน่ากังวลใจ

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ เพื่อแก้ปัญหาการใช้สื่อและแพลตฟอร์มออนไลน์ของพระสงฆ์ เป็นการดึง “สติและปัญญา” กลับคืนมาสู่จิตใจของสมณะ และยังช่วยสร้างเกราะภูมิคุ้มกันได้เป็นอย่างดี หลักธรรมที่ช่วยแก้ปัญหาตามคุณสมบัติในการใช้สื่อของพระสงฆ์ ได้แก่ หลักอายตนะ หลักกาลามสูตร หลักธรรมเหล่านี้เป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มีภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อได้เป็นอย่างดี (พระธรรมกิตติวงศ, 2553)

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักแลเห็นว่า การใช้สื่อออนไลน์หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ของพระสงฆ์อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ต้องเสริมสร้างความรู้และภูมิคุ้มในการใช้สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยการประยุกต์บูรณาการด้วยพุทธวิธีให้สอดคล้องกับพระสงฆ์ทั้งบวชใหม่และบวชเก่า ให้ได้รู้เท่าทันสื่อและการใช้สื่อออนไลน์ เพื่อเป็นการป้องกันตนเองและป้องกันไม่ให้องค์กรถูกกล่าวหาว่าร้าย ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงต้องนำหลักการของตนเองมาประยุกต์ปรับให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ จึงเป็นการสมควรยิ่งที่จะมีสรรหาวิธีการ เพื่อเสริมสร้างวิธีการใช้ให้เกิดประโยชน์มากกว่าเกิดโทษ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันเปรียบเสมือนเกราะป้องกันความไม่รู้(อวิชชา) ในการใช้สื่อออนไลน์ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายหรือเป็นบ่อนทำลายล้างของผู้ที่คิดไม่ดีต่อองค์กรและตัวของผู้ใช้เอง การเสริมสร้างวิธีการใช้สื่อแก่คณะสงฆ์ จึงเป็นเรื่องสำคัญในการวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันและยังเป็นการใช้สื่ออย่างถูกวิธี และยังเกิดประโยชน์ในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาอีกด้วย การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการเสริมสร้างที่จะเป็นประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์และให้ผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าเรื่องวิจัยในข้างต้นนี้ แล้วนำไปต่อยอดหรือนำไปประยุกต์ปรับใช้ในองค์กรต่อไปในอนาคตได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา

2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค การใช้สื่อแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

3. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช่รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการใช้วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาวิจัย ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

2) การศึกษาในภาคสนาม (Field Stued) เพื่อทราบถึงแนวคิดการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าดังนี้

1) ทำการศึกษาและคัดเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นพื้นที่ที่มีองค์กรที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการใช้สื่อในชีวิตประจำวัน และมีแนวโน้มการใช้สื่ออยู่ตลอดเวลา ซึ่งในพื้นที่นี้สามารถนำมาวิเคราะห์เป็นแนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับคณะสงฆ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้สื่อมากที่สุด เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เป็นแนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

3) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิด หลักการ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อ มาประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

4) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ที่ได้ศึกษาเชิงเอกสารและภาคสนาม ตามประเด็นที่สำคัญคือ แนวคิด หลักการ ความเป็นมา กระบวนการสร้าง รูปแบบต่าง ๆ ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

5) สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์” สรุปเนื้อหาสำคัญได้ดังนี้

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย 4 หลัก ได้แก่ 1) หลักอายตนะ จะช่วยให้ผู้ใช้สื่อ มี หู ตา กาย ใจ สัมผัส รู้เท่าทันการใช้สื่อ หรือแม้กระทั่งการใช้ความคิดอย่างถูกต้อง 2) หลักกาลามสูตร เป็นแนวคิดสำคัญที่เสริมสร้างปัญญาในการวิเคราะห์ แยกแยะ และวิจารณญาณ การใช้สื่ออย่างถูกต้องเป็นเหตุเป็นผล 3) หลักอินทรียสังวร ช่วยให้การควบคุมประสาทสัมผัสและอารมณ์จากการใช้สื่อ ไม่ตอบสนองต่อสื่ออย่างวู่วามหรือถูกกระตุ้นโดยความรู้สึกชั่ววูบ 4) หลักสติ ช่วยให้ระลึกรู้และควบคุมตนเองมาใช้ในการรับ วิเคราะห์ และใช้สื่ออย่างมีเหตุผลและวิจารณญาณ เป็นแนวทางการเสริมสร้างด้านการตระหนักรู้เท่าทันการใช้สื่อได้เป็นอย่างดี

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรค การใช้สื่อของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ประกอบไปด้วย 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ด้านการรับรู้ ขาดการศึกษาการอบรมทักษะดิจิทัล และประสบการณ์การใช้สื่อของพระสงฆ์ 2) ด้านการตัดสินใจ ขาดการวิจารณญาณในการรับข่าวสาร (3) ด้านการสื่อสาร ขาดความสำรวมในการใช้สื่อให้เหมาะสมกับสมณสารูป (4) ด้านตระหนักรู้ ขาดสติเสพสื่อหรือบริโภคสื่อเกินควร จนทำให้เกิดการขาดปฏิบัติฝึกตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นสมณสารูปไป

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า แนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ สรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้ 1) หลักอายตนะส่งเสริมด้านการรับรู้ของพระสงฆ์ให้รู้เท่าทันการใช้สื่อ ซึ่งจะช่วยให้พระสงฆ์เมื่อต้องใช้สื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ สามารถรับรู้ถึงความพอดีในการเสพบริโภคสื่อ 2) หลักกาลามสูตรส่งเสริมด้านการตัดสินใจของพระสงฆ์ก่อนที่จะใช้สื่อกระทำอะไรไป ช่วยให้พระสงฆ์แยกแยะระหว่าง จริง – เท็จ, เชื่อ – ไม่เชื่อ ได้ 3) หลักอินทรียสังวรช่วยส่งเสริมพระสงฆ์ในด้านการสื่อการ ช่วยให้ “คิดดี พูดดี สื่อสารดี” ลดปัญหาความขัดแย้ง 4) หลักสติช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้ของพระสงฆ์ ให้ระลึกรู้ตัวทุกขณะทำให้รู้เท่าทันสื่อ ควบคุมอารมณ์ คิดก่อนตัดสินใจ เพื่อให้ใช้สื่อได้อย่าง

อภิปรายผล

1 อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาปรับใช้ให้รู้เท่าทันการใช้สื่อมี 4 หลัก ดังนี้ 1) หลักอายตนะ จะช่วยให้ผู้ใช้สื่อ มี หู ตา กาย ใจ สัมผัส รู้เท่าทันการใช้สื่อ หรือแม้กระทั่งการใช้ความคิดอย่างถูกต้อง ที่จะช่วยให้พระสงฆ์ใช้สื่ออย่างระมัดระวังในการสื่อสารต่อสาธุชน และระมัดระวังการใช้สื่อโซเชียลสื่อสารทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดหรือส่วนตัวได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระสันติ ธมฺมปาโล (เรียมมนตรี), 2566) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉฉักกสูตร” ผลการวิจัยพบว่า หลักการสำรวมอายตนะนั้นมุ่งการระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้หลงไปยินดียินร้ายในอารมณ์ที่มาปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ 2) หลักกาลามสูตร เป็นแนวคิดสำคัญที่เสริมสร้างปัญญาในการวิเคราะห์ แยกแยะ และวิจารณญาณ การใช้สื่ออย่างถูกต้องเป็นเหตุเป็นผล คือ ผู้ใช้สื่อเชื่อได้จากแหล่งที่มาพิสูจน์ได้จริง หรือพิจารณาแล้วอย่างแยบคาย และไม่ทำให้ผู้ใช้สื่อได้รับรู้ข้อมูลเพียงเพราะเห็นคนจำนวนมากพูดถึง 3) หลักอินทรียสังวร ช่วยให้การควบคุมประสาทสัมผัสและอารมณ์ ไม่ตอบสนองต่อสื่ออย่างวู่วามหรือถูกกระตุ้นโดยความรู้สึกชั่ววูบ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระมหาวิรถ เขมจาโร (พัฒนสาร) 2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยแห่งการสำรวม

อินทรีย์ในภิกขุวรรค อรรถกถาธรรมบท” ผลการวิจัยพบว่า หลักการสำรวมอินทรีย์ในภิกขุวรรค เป็นการจัดระเบียบทางทวารทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้กระจัดกระจายไปตามอารมณ์ที่มากระทบ เพื่อให้เกิดความสำรวมกายวาจาใจ 4) หลักสติ การใช้หลักสติสามารถระลึกรู้และควบคุมตนเองมาใช้ในการรับวิเคราะห์ และใช้สื่ออย่างมีเหตุผลและวิจารณญาณ เป็นแนวทางการเสริมสร้างด้านการตระหนักรู้เท่าทันการใช้สื่อได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระเจตนิพิฐ พุทฺธญาโณ 2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสติเพื่อการให้การบริการนิสิตอย่างมีประสิทธิภาพ: ศึกษากรณีสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผลการวิจัยพบว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ ความไม่ประมาท เป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุมการดำเนินการ พร้อมอยู่ ไม่เผลอ คุมใจไว้กับกิจหน้าที่ในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2 .สภาพปัญหาและอุปสรรค ในการใช้สื่อของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ มีการตื่นตัวหรือมีการใส่ใจในการใช้สื่อดิจิทัลน้อยมาก โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น ดังนี้ (1) การใช้สื่อไม่สำรวมระวัง การใช้สื่อไม่สำรวมระมัดระวังคำพูดคำจาของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ เช่น การโพสต์ตำนิติเตียนญาติโยม การส่งรูปภาพที่ไม่เหมาะสม การโพสต์ที่ไม่สมกับสมณสารูป การเสพสื่อหรือบริโภคสื่อเกินความจำเป็น ซึ่งส่งผลเสียต่อพฤติกรรมการปฏิบัติของสมณสารูป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระวีระชัย อามาตย์มนตรี 2560) ได้วิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการใช้และการรับรู้เท่าทันสื่อเฟซบุ๊กของพระภิกษุสามเณรในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุและสามเณรส่วนใหญ่ใช้เฟซบุ๊กมาเป็นระยะเวลา 1 – 2 ปี โดยมีการใช้ทุกวัน วันละ 30 นาที – 1 ชั่วโมง ใช้ในกิจกรรม สนทนาการอ่านและแสดงความคิดเห็น ติดตามข้อมูลของบุคคลอื่น พระภิกษุและสามเณรมีการรู้เท่าทันสื่อเฟซบุ๊ก มีความถี่ในการใช้ระยะเวลาการใช้ (2) ขาดการศึกษาทักษะรู้เท่าทันดิจิทัล การใช้สื่อของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ยังขาดการเรียนรู้และทักษะการใช้สื่อ ได้แก่ ด้านการรับรู้ ด้านการตัดสินใจ ด้านการสื่อสาร ด้านการตระหนักรู้เป็นอย่างมาก

3. แนวทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ สรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้ (1) หลักอายตนะส่งเสริมด้านการรับรู้ของพระสงฆ์ให้รู้เท่าทันการใช้สื่อ ซึ่งจะช่วยให้พระสงฆ์เมื่อต้องใช้สื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ สามารถรับรู้ถึงความพอดีในการใช้หรือเสพสื่อกล่าวคือ ใช้หูฟังแต่สิ่งที่พอดี ใช้ตามองสิ่งที่พอดีและสมควร ใช่การสัมผัสแต่ที่พอใช้ศึกษาทำกิจกรรมของวัดหรือศาสนา (2) หลักกาลามสูตรส่งเสริมด้านการตัดสินใจของพระสงฆ์ก่อนที่จะใช้สื่อกระทำอะไรไป เพราะหลักกาลามสูตรเป็นหลักที่ช่วยให้พระสงฆ์แยกแยะระหว่าง จริง – เท็จ, เชื่อ – ไม่เชื่อ (3) หลักอินทรียสังวรช่วยส่งเสริมพระสงฆ์ในด้านการสื่อการ การนำ หลักอินทรียสังวร มาใช้ในการสื่อสารช่วยให้ “คิดดี พูดดี สื่อสารดี” ลดปัญหาความขัดแย้ง และสร้างสังคมการสื่อสารที่มีคุณธรรมและสันติ (4) หลักสติช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้ของพระสงฆ์ ให้ระลึกรู้ตัวทุกขณะทำให้รู้เท่าทันสื่อ ควบคุมอารมณ์ คิดก่อนตัดสินใจ เพื่อให้ใช้สื่อได้อย่างเหมาะสม

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์” และการลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูล จนได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยได้ดังนี้

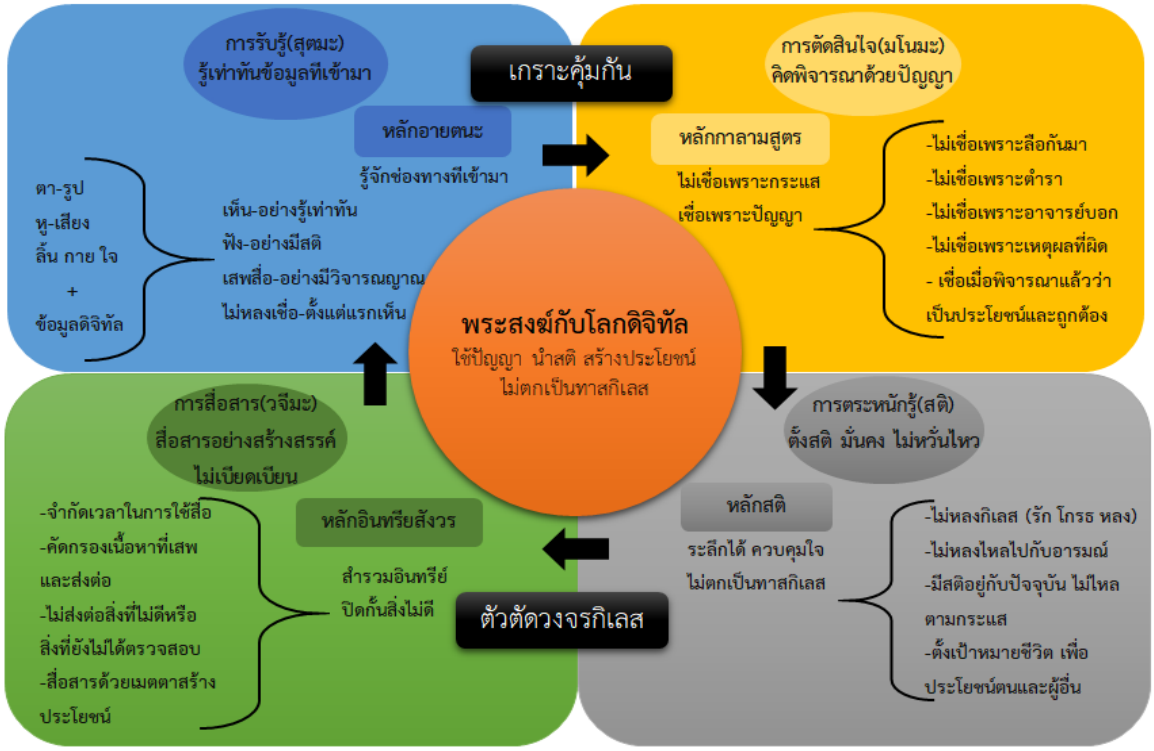

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 พบว่า แสดงองค์ความรู้ที่ได้มาจากการวิจัยในครั้งนี้พบว่า “การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์” องค์ความรู้หลักที่เป็นหัวใจของงานวิจัย คือการนำหลักธรรมคำสอนมาเป็น “เกราะคุ้มกันและตัวตัดวงจรกิเลส” ในแต่ละขั้นตอนของการใช้สื่อ โดยสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบเชิงระบบได้ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบเชิงระบบ

มิติการรู้เท่าทันสื่อหลัก	**พุทธธรรมที่ใช้**	**กลไกและวิธีการประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล**	**ผลลัพธ์เชิงพฤติกรรม**
1. ด้านการรับรู้ (Cognition)	หลักอายตนะ	มีสติใน 3 ระยะ (ก่อนใช้ สังวร ระหว่างใช้ และตั้งสติหลังใช้) เพื่อแยก "การเห็น" ออกจาก "การยึดถือ" มองสื่อเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและดับไป ไม่ใช่สิ่งจีรัง	รู้เท่าทันอารมณ์ ระงับความโกรธเมื่อถูกวิจารณ์ คัดกรองข้อมูลก่อนเข้าสู่ใจ และลดความเสี่ยงจากการถูกมิจฉาชีพหลอกลวง
2. ด้านการตัดสินใจ (Decision Making)	หลักกาลามสูตร	ใช้ปัญญาเชิงวิจารณญาณ ไม่ปลงใจเชื่อสิ่งใดง่าย ๆ เพียงเพราะเป็นกระแส มีคนแชร์เยอะ หรือเพราะรูปลักษณ์ภายนอกดูน่าเชื่อถือ ผ่านกระบวนการ 4 ขั้นตอน รับข้อมูล/ตรวจสอบแหล่งที่มา/คิดวิเคราะห์/ตัดสินใจ	คิดก่อนเชื่อ พิจารณาก่อนแชร์ สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น และป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอม (Fake News)
3. ด้านการสื่อสาร (Communication)	หลักอินทรียสังวร	สำรวมระวัง ตา หู และใจ ไม่ให้กิเลสครอบงำ ทำหน้าที่เป็น "ตัวตัดวงจรสื่อ" ตั้งแต่ขั้นผัสสะและเวทนา (เห็นแต่ไม่หลง ฟังแต่ไม่ยึด) เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของระบบ Algorithm ของโซเชียลมีเดีย	สื่อสารอย่างเหมาะสมตามสมณสารูป พูด/เขียนด้วยคำสุภาพ ถูกกาลเทศะ ไม่โพสต์ด้วยอารมณ์ และลดความยึดติดในโลกสมมุติ (ยอดไลก์/ยอดแชร์)
4. ด้านการตระหนักรู้ (Self-Awareness)	หลักสติ	ฝึกความระลึกรู้ตัวในทุกขณะจิตที่อยู่บนโลกออนไลน์ ทำหน้าที่เป็น "เบรกทางวิญญาณ" หรือเครื่องกั้นกระแสของกิเลส (สติวารณ) ไม่ให้ไหลล้นออกมาทางกายและวาจา	ปลอดภัย + เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถรักษาสมดุลชีวิต ไม่เสพติดสื่อจนละเลยการปฏิบัติธรรม และไม่นำตนเองเข้าไปร่วมในประเด็นดราม่าแบ่งฝ่าย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์” มีข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย เชิงนโยบาย รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ทางการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันสื่อตามหลักพระพุทธศาสนา แก่พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ฝึกทักษะการใช้สื่อออนไลน์ เช่น การไลฟ์สอนธรรมะ การตัดต่อวิดีโอ และการจัดการโซเชียลมีเดีย ของพระสงฆ์ให้รู้เท่าทันการใช้สื่อ

2) จัดอบรมการใช้สื่อเป็นระยะ ๆ เพื่อให้พระสงฆ์สามารถปรับตัวตามเทคโนโลยีและแนวโน้มสื่อสังคมที่เปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดเป็นทักษะเหมาะแก่งานคณะสงฆ์ได้

3) จัดตั้งศูนย์อบรมการใช้สื่อ และจัดสรรงบประมาณหรือสนับสนุนอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น คอมพิวเตอร์ กล้อง ไมโครโฟน และอินเทอร์เน็ตคุณภาพสูง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้

4) พัฒนาเครื่องมือหรือแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับวัด เพื่อให้พระสงฆ์เผยแผ่ธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) สร้างกรอบคุณธรรมและข้อวินัยสงฆ์ในการสื่ออย่างรู้เท่าทัน เพื่อรักษาความเรียบง่ายและภาพลักษณ์ที่ดีของพระสงฆ์และวัด เป็นการสร้างภูมิคุ้มความเป็นสมณะ

2) พัฒนาแพลตฟอร์มออนไลน์ที่มีมิติของวัด เพื่อรองรับกิจกรรมเผยแผ่ธรรมะและการสื่อสารกับประชาชน

3) จัดการอบรมในหลักสูตรการใช้สื่อด้วยการส่งเสริมหลักพุทธ เพื่อให้พระสงฆ์มีการปรับตัวตามเทคโนโลยีให้เท่าทันยุคสมัย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรเพิ่มวิธีการและเครื่องมือวิจัย ควรใช้เครื่องมือวิจัยที่หลากหลาย เช่น แบบสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก และสื่อดิจิทัล เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้อง เมื่อจัดกิจกรรม

2) ควรเพิ่มการบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรม และแนวทางอื่น ๆ ที่ปฏิบัติได้จริง มาประยุกต์ใช้กับงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระธรรมกิตติวงศ (ทองดีสุรเตโช ป.ธ.9,ราชบัณฑิต). (2553). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนอธิบายศัพทและแปลความหมายคำวัดที่ชาวพุทธควรรู**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระสันติ ธมฺมปาโล (เรียมมนตรี). (2566). ศึกษาวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉฉักกสูตร. **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 7**(2),134-146.

พระมหาวิรถ เขมจาโร (พัฒนสาร). (2567). การศึกษาวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยแห่งการสำรวมอินทรีย์ในภิกขุวรรค อรรถกถาธรรมบท. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 21**(2), 32-35.

พระเจตนิพิฐ พุทฺธญาโณ. (2566). การประยุกต์ใช้หลักสติเพื่อการให้การบริหารนิสิตอย่างมีประสิทธิภาพ: ศึกษากรณีสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 13(1), 21-41.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ANALYZE THE WAY OF LIFE OF THE SOTĀPANNA WHO
APPEAR IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระอธิการทศพล ธมิมทีโป (ทองวัน)[1] , พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์,
พรหมเรศ แก้วโมลา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Phraathikan Thodsapol Dhammadīpo (Thongwan)[1],
Phrakru Soontorndhammanithat, Phromares Kaewmola,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus
Email: eyeonmez@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (3) เพื่อวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพุทธปรัชญาและการตีความเชิงอรรถาธิบาย ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันที่สำคัญ คือ การละสังโยชน์ 5 ประการ ได้แก่ (1) สักกายทิฏฐิ คือความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (2) วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในพระรัตนตรัย และ (3) สีลัพพตปรามาส คือ ความถือมั่นในศีลพรตหรือข้อปฏิบัติที่ผิด (4) กามราคะ คือ ความติดใคร่ในกาม ความอยากได้ไฝ่หาในเรื่องรูป เสียง กลิน รส และโผฏฐัพพะ ที่ชอบใจ (5) ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเดือง หรืองุ่นง่านใจ ดังนั้นการละสังโยชน์จึงเป็นเกณฑ์ชี้วัดที่ชัดเจนของการเป็นพระโสดาบัน จนไปสู่กระแสพระนิพพาน ส่งผลให้มีสัมมาทิฏฐิที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย และไม่ตกต่ำสู่อบายภูมิ อีกทั้งมีศีลบริสุทธิ์เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต 2. วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถอธิบายได้ในลักษณะของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิต กล่าวคือ เมื่อบุคคลละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการได้แล้ว ย่อมเกิดสัมมาทิฏฐิที่มั่นคง ส่งผลให้โครงสร้างความคิดและการรับรู้ความจริงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงภายในดังกล่าวนำไปสู่พฤติกรรมภายนอกที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างเกื้อกูล และสามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางความสุขและความทุกข์ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น นอกจากนี้ ยังมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัยและมีแนวโน้มพัฒนาตนไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด ทั้งนี้ แม้กรณีศึกษาจะมีความหลากหลายทั้งในเพศบรรพชิตและฆราวาส แต่กลับมีแบบแผนร่วมคือการดำรงชีวิตอย่างมีปัญญาและไม่ย้อนกลับสู่ความเห็นผิด 3. การวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันใน 4 ประเด็น พบว่า (1) ด้านคติธรรมในการดำเนินชีวิต พระโสดาบันมีสัมมาทิฏฐิเป็นแกนกลางในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต (2) ด้านสังคม เป็นผู้ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมในสังคม (3) ด้านการปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ มีความเข้าใจตามความเป็นจริง ไม่หลงยึดในสุขและไม่หวั่นไหวต่อทุกข์ และ (4) ด้านความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีความเลื่อมใสมั่นคง

ในพระรัตนตรัยและปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างต่อเนื่อง กล่าวโดยสรุป คือ วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิตและปัญญา ที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักธรรม อันเป็นต้นแบบของการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาเถรวาท และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: วิเคราะห์, พระโสดาบัน, วิถีการดำเนินชีวิต

Abstract

This documentary research aims to: (1) examine the characteristics and criteria for identifying a Sotāpanna in Theravāda Buddhism; (2) study the way of life of a Sotāpanna; and (3) analyze the way of life of Sotāpanna as presented in Theravāda Buddhist scriptures. The study is based on data collected from the Tipiṭaka, its commentaries, and relevant academic works, employing Buddhist philosophical content analysis and interpretative methods. The findings reveal that: 1.The essential characteristics and criteria of a Sotāpanna lie in the abandonment of the three lower fetters (saṃyojana), namely: (1) sakkāya-diṭṭhi (personality view or self-identity belief), (2) vicikicchā (skeptical doubt, particularly regarding the Triple Gem), and (3) sīlabbata-parāmāsa (attachment to rites and rituals). The eradication of these three fetters constitutes a definitive indicator of entry into the stream leading to Nibbāna. As a result, the Sotāpanna possesses unwavering sammā-diṭṭhi (right view), firm confidence in the Triple Gem, immunity from rebirth in the lower realms (apāya), and moral integrity as the foundation of life. 2. The way of life of a Sotāpanna, as depicted in the scriptures, can be understood as a process of profound structural transformation of the mind. With the elimination of the three lower fetters, one develops stable right view, leading to a fundamental transformation in cognition and perception of reality. This internal transformation manifests externally in ethically aligned behavior, harmonious social relationships, and the ability to live amidst pleasure and pain without attachment. Additionally, a Sotāpanna maintains steadfast faith in the Triple Gem and progresses steadily toward final liberation. Despite variations in social status—whether monastic or lay—their lives share a common pattern of wisdom-guided conduct and irreversibility from wrong views. 3. The analysis of the way of life of a s Sotāpanna (stream-enterer) across four dimensions reveals the following: (1) Moral perspective in daily life: A Sotāpanna upholds sammā-diṭṭhi (right view) as the central guiding principle in decision-making and conduct. (2) Social dimension: A Sotāpanna refrains from harming others (ahiṃsā) and serves as an ethical exemplar within society. (3) Attitude toward happiness and suffering: A Sotāpanna understands reality as it truly is (Yathābhūta-ñāṇadassana), without attachment to pleasure and without being shaken by suffering. (4) Relationship with Buddhism: A Sotāpanna possesses firm confidence in the Tiratana (the Triple Gem) and continuously practices in accordance with the Dhamma. In conclusion, the way of life of a Sotāpanna reflects a structural transformation of mind and wisdom, resulting in a mode of living that accords with the Dhamma. This serves as a model of self-development in

Theravāda Buddhism and can be appropriately applied as a guideline for lay Buddhists in contemporary society.

Keywords: Analysis, Sotapanna, Way of Life

บทนำ

ผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานไปตามลำดับขั้น ได้รู้ได้เห็นธรรมชาติรวมทั้งความเป็นไปต่าง ๆ ของรูป นาม หรือกายใจ มากขึ้นเรื่อย ๆ ได้เห็นถึงความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาไม่น่ารักน่าใคร่น่าปรารถนา ไม่สามารถยึดมั่นถือมั่นได้เพราะไม่อยู่ในอำนาจจึงไม่เป็นไปอย่างที่ใจต้องการ ฯลฯ จนกระทั่งจิตคลายความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงลงไปอย่างถาวรคือความยึดมั่นถือมั่นในระดับนั้นจะไม่เกิดขึ้นอีกเลย เพราะเห็นชัดด้วยปัญญาของตนเองอย่างแท้จริงจนหมดความเคลือบแคลงและความลังเลสงสัยใด ๆ ทั้งปวงแล้วนั้นจะได้ชื่อว่าเป็นอริยบุคคล คือ บุคคลอันประเสริฐซึ่งจำแนกอย่างละเอียดได้ 8 ประเภท ตามลำดับขั้นของการละกิเลส หรือตามลำดับขั้นของความยึดมั่นถือมั่น ที.ปา. (ไทย) 11/311/286. พุทธสาวกโสดาบันที่พึงออกชื่อเป็นตัวอย่างแสดงหลักฐานไว้ ณ ที่นี้ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ยิ่งใหญ่แห่งแคว้นมคธ, อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้บำรุงพระสงฆ์และสงเคราะห์คนอนาถาอย่างไม่มีใครอื่นเทียบเท่า, นางวิสาขามหาอุบาสิกา ผู้แม้มีบุตรมากถึง 20 คน แต่สามารถบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมได้เป็นอย่างดี มีเกียรติคุณสูงเด่นในสังคมแคว้นโกศล, หมอชีวกโกมารภัจ แพทย์ใหญ่ประจำพระองค์ราชาแห่งมคธ ประจำพระองค์พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์, นกุลบิดาและนกุลมารดา คู่สามีภรรยาผู้ครองรักอันภักดีมั่นคงตราบชรา และยังปรารถนาเกิดพบกันทุกชาติไป เป็นต้น (พระกิตติพันธ์ กิตฺติพโล, 2563)

พระโสดาบัน คือ พระอริยบุคคล คือ บุคคลที่ประเสริฐ เป็นอริยะได้ด้วยปัญญาที่บรรลุมรรค ผล ประจักษ์พระนิพพาน จึงเป็นอริยะ ผู้ประเสริฐ เพราะประจักษ์ความจริง ที่ประเสริฐ จึงชื่อว่า พระอริยะ พระโสดาบัน เป็นพระอริยบุคคลขั้นแรกที่บรรลุ มรรค ผล และสามารถดับกิเลสได้บางส่วน คือ ดับความเห็นผิด ความลังเลสงสัย และข้อประพฤติปฏิบัติที่ผิด และความอคติ เป็นต้น จนหมดสิ้นไม่เกิดอีกคุณสมบัติพระโสดาบัน ระลึกถึงพระพุทธเจ้าตลอดเวลา เคารพจริงจนทำให้ศีลบริสุทธิ์ ไม่กล้าขัดขืนคำสอน พระโสดาบันมีความตายเป็นอารมณ์ ที.ปา. (ไทย) 11/311/287. ถึงกรรมบถ 10 (กาย 3 วจี 4 มโน 3) มีพรหมวิหารสี่ หิริโอตตัปปะ จิตมีสภาพทรงตัว อารมณ์จิตเยือกเย็น ยังรักสวยรักงามแต่ไม่ลืมความตาย พระโสดาบันยังเกาะทรัพย์สินแต่อยู่ในกรอบของศีล พระโสดาบันเป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา, โลกุตรปัญญาเจริญขึ้นแล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์ จึงต้องอาศัยปัญญาที่หนุนด้วยแรงศรัทธา พระโสดาบันได้เริ่มรู้จักความสงบสุขผ่องใส เป็นอิสระ ที่เป็นด้านโลกุตระ ซึ่งทำให้มองเห็นคุณค่าของธรรม จนเกิดฉันทะในธรรมอย่างจริงจัง จนไม่มีทางที่จะกลับมามัวเมาในการเสพแสวงสิ่งปรนเปรอทางวัตถุอีกต่อไปจึงมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้ที่จะเกิดในสุคติภพอีกไม่เกิน 7 ชาติ และเป็นผู้แน่นอนแล้วในการเดินหน้าสู่ความตรัสรู้ อภิ.สงฺ. (ไทย) 34/1122/286. ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า ธรรม 4 ประการเป็นไฉนอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าในพระธรรมในพระสงฆ์ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว ไม่ขาด ฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการนี้แล ย่อมเป็นพระโสดาบันมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า” สํ.ข.อ. (ไทย) 19/296/153. พระโสดาบัน แปลว่า ผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน เข้าสู่มรรค คือ เดินทางถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงจักไม่ปฏิสนธิเกิดในอบายภูมิ สํ.ม.อ. (บาลี) 3/494/313. มีนรกเป็นต้น เพราะรักษาศีล 5 และมีสัมมาทิฏฐิเห็นสังขารไม่เที่ยงเป็น

ทุกข์ไม่มีตัวตน จะสำเร็จพระอรหันในวันข้างหน้า เลื่อมใสยิ่งในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยทัสสนะบ้างผู้มาสู่พระสัทธรรมบ้าง ผู้ประกอบด้วยวิชชาของพระเสขะบ้าง ผู้เข้าถึงกระแสธรรมบ้าง ผู้มีปัญญาแทงตลอดบ้าง ผู้ยืนจรดประตูอมตะบ้างพระโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้าเพราะสังโยชน์ 3 ประการ สิ้นไปแม้บุคคลนี้พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต อบายทุคติ และวินิบาต (พระบุญนำ โกวิโท (ขันภาษี), 2560).

ความเป็นโสดาบัน มีคุณค่าทั้งแก่ตัวบุคคลนั้นเองและแก่สังคมอย่างนี้ ท่านจึงจัดผู้บรรลุ โสดาปัตติผลเป็นสมาชิกชุดแรกเข้าใหม่ของชุมชนอารยะ เป็นจุดต้นที่ชีวิตอารยชนเริ่มแรก นับเนื่องในอริยสงฆ์ หรือสาวกสงฆ์ที่แท้ อันเป็นสังคมแม่พิมพ์ที่พระพุทธศาสนามุ่งประสงค์จะใช้เป็นแบบอย่างให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเน้นถึงคุณค่าและความสำคัญของความเป็นโสดาบันอย่างมากมาย ดังจะทรงเร่งเร้า ให้เวไนยชนหันมาสนใจภูมิธรรม หรือระดับชีวิตขั้นนี้ อย่างจริงจัง และยึดเอาเป็นเป้าหมายของการดำรงอยู่ในโลก เช่นตรัสว่า การบรรลุโสดาปัตติผล ดีกว่าการได้ไปสวรรค์ ประเสริฐกว่าการได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ประเสริฐกว่าการได้ฌานสมาบัติ ศาสดาผู้นำศาสนาที่มีสาวกมากมาย เป็นผู้ปราศจากกามราคะด้วยกำลังเจโตวิมุตติ ประกอบด้วยกรุณาคุณ สั่งสอนลัทธิเพื่อเข้ารวมกับพรหม ทำให้สาวกไปสวรรค์ได้มากมายนับว่าเป็นผู้ประเสริฐมากอยู่แล้ว แต่บุคคลผู้เป็นโสดาบัน แม้ยังมีกามราคะอยู่ ก็ประเสริฐยิ่งกว่าศาสดาเหล่านั้น ดีกว่าการไปสู่สรวงสวรรค์ คือ ผลการตัดถึงกระแสแห่งโพธิธรรม (โสดาปัตติผล) หากยังรู้สึกว่านิพพานห่างไกล และยากเกินไปที่จะเข้าใจ ก็พึงยึดเอาภาวะโสดาบันนี่แหละที่จะเป็นสะพานทอดไปสู่ความเข้าใจนิพพาน เพราะความเป็นโสดาบัน เป็นสิ่งที่ใกล้เคียงความรู้สึก และเข้าใจได้ง่ายกว่าสำหรับคนสมัยปัจจุบัน

ในเวลาเดียวกัน ภาวะโสดาบัน นั้นก็เกี่ยวข้องกับนิพพาน โดยฐานเป็นการเข้าถึงกระแสสู่นิพพาน หรือที่อรรถกถาเรียกว่าเป็น ปฐมทัศน์แห่ง นิพพาน (เห็นนิพพานครั้งแรก) นับว่าได้ผลทั้งสองด้าน และยังถูกต้องตามหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557: 56.) หลักธรรมเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบันพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสภาวะแห่งพระนิพพานว่าด้วยสิ้นสังโยชน์ ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 4 จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลกบุคคล 4 จำพวกไหนบ้าง คือบุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว บุคคลเป็นเหมือนดอกปุณฑริก บุคคลเป็นสมณะเหมือนดอกปทุม บุคคลเป็นสมณะผู้ละเอียดสมณะ บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว เป็นอย่างไร องฺ.จตุกก (ไทย) 21/88/135.

ในปัจจุบันคนในสังคมมองเห็นความสำคัญของพระนิพพานเป็นสิ่งใกล้ตัว เป็นสิ่งที่ใครก็สามารถปรารถนาได้ทุกคน ทำให้มีความเข้าใจแบบผิด ๆ กลายเป็นเรื่องของอัตตา ดังตัวอย่างเช่น เวลาคนทำบุญ หรือถวายทานต่าง ๆ มักคิดว่าทำมากได้บุญมาก ถึงนิพพานเร็ว และคนส่วนใหญ่เวลาอธิฐานบุญขอให้ส่งผลให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไกลตัวเกินไป โดยมองข้ามเรื่องของภาวะของพระโสดาบันอันเป็นเส้นทางเริ่มต้นแห่งกระแสพระนิพพาน ดังที่มีโอคธสูตรซึ่งกล่าวถึงองค์คุณของพระโสดาบันว่าเป็นวิธีเพื่อเข้าถึงสภาวะเริ่มต้นแห่งกระแสพระนิพพานนั่นเอง แต่กลับมองว่าพระนิพพานเป็นของง่ายกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจกันแบบผิด ๆ โดยเชื่อแบบตาม ๆ กันมาแต่ในความเป็นจริงแล้วพระนิพพานเป็นสิ่งที่ยากเกินกว่าบุคคลทั่วไปจะเข้าใจถึงสภาวะนั้นได้ ดังนั้นแล้วจึงต้องมีการปรับความเข้าใจเรื่องของพระโสดาบันใหม่ว่าสภาวะของพระโสดาบันนั้นเป็นสภาวะเริ่มต้นเข้าสู่กระแสพระนิพพาน เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวเราซึ่งจะต้องปฏิบัติให้ได้เสียก่อน ซึ่งวิธีการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ รวมถึงการพัฒนาตนเองและสังคมให้รู้ซึ้งถึงหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และศึกษาเพื่อให้เข้าใจหลักธรรมที่พระองค์ทรงตรัสสอนหลักธรรมที่จะนำไปปฏิบัติตามแนวทางแห่งการบรรลุธรรม ชี้นำให้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ และเพื่อเข้าถึงกระแสแห่งธรรมอันจะส่งผลให้ถึงซึ่งพระนิพพานในอนาคต

ดังนั้นผู้วิจัยจึงจึงสนใจที่จะศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตและเกณฑ์ชี้วัดของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทอันจะแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อการพัฒนาตนเองหรือเป็นองค์ความรู้ให้ผู้สนใจศึกษาและได้นำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องและเหมาะสมอันเป็นแนวทางของพระโสดาบัน อีกทั้งเป็นการทำนุบำรุงเผยแผ่ให้พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การทบทวนวรรณกรรม

1. ความหมายและความสำคัญของพระโสดาบัน

คำว่า ‘โสดาบัน’ เป็นภาษาบาลี เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า โสตะ แปลว่า กระแส กับคำว่า อาปนฺน แปลว่า ถึง ดังนั้น คำว่า “โสดาบัน จึงแปลว่า ถึงกระแส หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน”(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557 : 352) จะต้องได้บรรลุพระอรหัตผลในอนาคตอย่างแน่นอน “เป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8” (สํ.ม. (ไทย) 19/1001/495)

พระโสดาบัน คือ ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 เรียกอีกอย่างว่า“มัชฌิมาปฏิปทา”(วิ.ม. (ไทย) 4/14/21) หรือเป็นผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติในเรื่องไตรสิกขา จนได้รับผลคือรู้ชัดและมีความเข้าใจเรื่องชีวิตเรื่องความทุกข์เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับ “พระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งเป็นพระโสดาบันท่านแรกในพระพุทธศาสนาเพราะได้ฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจาก พระพุทธเจ้า เกิดดวงตาเห็นธรรม” (วิ.มหา.อ. (ไทย) 3/56/86) คือ รู้และเข้าใจตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ดังเนื้อความว่า “...ธรรมจักษุ อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่พระอัญญาโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” (สํ.ม. (ไทย) 19/1081/595)

ความเป็นพระโสดาบัน เป็นพระอริยบุคคลระดับต้นหรือสมาชิกกลุ่มแรกในชุมชนอารยะ ความจริงความเป็นโสดาบันเป็นสิ่งที่ควรสนใจ ความเป็นพระโสดาบันก็ดี ภูมิธรรมและการดำเนินชีวิตระดับนี้ก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนควรให้ความสำคัญ ดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์คนเหล่าใด และคนเหล่าใดจะเป็นมิตร อำมาตย์ ญาติ สาโลหิตก็ตาม ให้ความสำคัญคำที่ควรรับฟัง เธอทั้งหลายพึงชักชวนคนเหล่านั้นให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมที่เป็นเหตุให้บรรลุความเป็นพระโสดาบัน 4 ประการ (สํ.ม. (ไทย) 19/1012/515)

มูลเหตุแห่งการบรรลุโสดาบัน

ในการพัฒนาปัญญาจนสามารถบรรลุธรรมถึงระดับโลกุตตระนั้น ต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่เป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง นั่นคือ “สัมมาทิฏฐิ” ในอังคุตตรนิกายได้กล่าวไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบย่อมสำรอกความเห็นผิดได้ และสำรอกอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อยถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย ”(อง.ทสก. (ไทย) 24/109/218) ฉะนั้นสัมมาทิฏฐิจึงเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการพัฒนาปัญญาจนเกิดเป็นปัญญาระดับโลกุตตระที่ทำให้รู้แจ้งถึงความพ้นทุกข์ ความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง “ปัจจัยที่มีอุปการะในการทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ มี 2 ประการ”(พระภาวนาพิศาลเมธี, 2557), ได้แก่ 1) ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ หมายถึง

เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก จากผู้อื่นที่ดีงาม ถูกต้องถูกธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม คำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นต้น ข้อนี้เป็นวิธีการแห่งศรัทธา 2) ปัจจัยภายในเรียกว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย เป็นการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา โดยมองตามที่สิ่งนั้น ๆ สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะที่สืบต่อกันแห่งเหตุปัจจัย ข้อนี้เป็นวิธีการแห่งปัญญาการบรรลุธรรมเป็นการเข้าใจรู้แจ้งด้วยปัญญาในอริยสัจธรรม 4 ประการ ได้แก่ การรู้ทุกข์ การรู้เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ การรู้ความดับไปแห่งทุกข์นั้น และการรู้แนวการปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์

คุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบัน

คุณสมบัติ พระโสดาบันประกอบด้วยคุณสมบัติอันเป็นคุณธรรมที่เกิดมีขึ้นมาจากการศึกษาและฝึกอบรมตนเอง คุณธรรมดังกล่าวเรียกว่า องค์แห่งความเป็นพระโสดาบันมี 3 หมวด คือ 1) อริยวัฑฒิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557). 2) คุณธรรมวัดความเจริญ (ธรรมาทาส) (สํ.ม. (ไทย) 19/1004-1005/606-609) และ 3) คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบของพระโสดาบัน (โสตาปัตติยังคะ) (สํ.ม. (ไทย) 19/1431-1434/549-550)

กิเลสที่พระโสดาบันละได้ สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ หรือกิเลสที่มัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ในสังสารวัฏเหมือนผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถ ซึ่งกิเลสดังกล่าวสามารถใช้เป็นเครื่องวัดได้ว่าเป็นพระอริยบุคคลระดับใด สังโยชน์ แปลตามศัพท์ว่า เครื่องผูก หมายถึง กิเลสที่ผูกใจสัตว์หรืออกุศลธรรมที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ เหมือนผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถ มี 10 อย่าง คือ ก.โอรัมภาติยสังโยชน์ (สังโยชน์บื้องต่ำหรือขั้นหยาบ) 5 อย่าง ได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน 2) วิจิกิจฉา ความลังเล สงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ เช่น สงสัยในพระศาสดา ในพระธรรม 3) สีลัพพตปรามาส ความถือมันศีลพรต คือ ความยึดถือผิดพลาดไปว่าจะบริสุทธิ์ 4) กามราคะ ความติดใคร่ในกาม ความอยากได้ใฝ่หาในเรื่องรูป เสียง กลิน รส และโผฏฐัพพะที่ชอบใจ 5) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเดือง หรืองุ่นง่านใจ ข. อุทธัมภาติยสังโยชน์ (สังโยชน์บื้องสูง หรือชั้นละเอียด) 5 อย่าง ได้แก่ 6) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต 7) อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฉาน ติดใจปรารถนาในอรูปภพ 8) มานะ ความถือตัว 9) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ ว้าวุ่น ซัดส่าย คิดพล่านไป 10) อวิชชา ความไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ ไม่เข้าใจกฎธรรมดาแห่งเหตุและผล หรือไม่รู้อริยสัจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555 : 408)

วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบัน

วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถอธิบายได้ในลักษณะของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิต กล่าวคือ เมื่อบุคคลละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการได้แล้ว ย่อมเกิดสัมมาทิฏฐิที่มั่นคง ส่งผลให้โครงสร้างความคิดและการรับรู้ความจริงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงภายในดังกล่าวนำไปสู่พฤติกรรมภายนอกที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างเกื้อกูล และสามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางความสุขและความทุกข์ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น นอกจากนี้ ยังมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัยและมีแนวโน้มพัฒนาตนไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด ทั้งนี้ แม้กรณีศึกษาจะมีความหลากหลายทั้งในเพศบรรพชิตและฆราวาส แต่กลับมีแบบแผนร่วมคือการดำรงชีวิตอย่างมีปัญญาและไม่ย้อนกลับสู่ความเห็นผิด โดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) ด้านคติธรรมในการดำเนินชีวิต พระโสดาบันมีสัมมาทิฏฐิเป็นแกนกลางของชีวิต อันเกิดจากการละสังโยชน์ 3 ประการ ทำให้มีความเข้าใจความจริงตามหลักอริยสัจ ไม่ยึดมั่นในอัตตา และดำเนินชีวิตสอดคล้องกับกฎแห่งกรรม 2) ด้านสังคม พระโสดาบันทั้งในกลุ่มพระสาวกและฆราวาสเป็นผู้มีศีลมั่นคง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีบทบาทเกื้อกูลสังคม

และเป็นแบบอย่างทางจริยธรรม โดยเฉพาะฆราวาสโสดาบันสามารถดำรงชีวิตในครอบครัวและเศรษฐกิจได้อย่างสมดุลโดยไม่ขัดต่อหลักธรรม 3) ด้านการปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ พระโสดาบันมีท่าทีต่อประสบการณ์ชีวิตที่ตั้งอยู่บนปัญญา กล่าวคือไม่หลงยึดติดในความสุข และไม่หวั่นไหวต่อความทุกข์ เนื่องจากมีความเข้าใจตามหลักไตรลักษณ์ ทำให้สามารถดำรงจิตอย่างมั่นคงและไม่ตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ 4) ด้านความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พระโสดาบันมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่คลอนแคลนต่อคำสอน มีการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมในการอุปถัมภ์และสืบทอดพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การกำหนดขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท (3) เพื่อวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

เถรวาท โดยเน้นการศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนคัมภีร์และเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง

2. การรวบรวมข้อมูล โดยผู้จัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลัก (Primary Sources) และแหล่งข้อมูลรอง (Secondary Sources) ได้แก่ 1) แหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมถึงอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์สำคัญที่กล่าวถึงวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท 7 2) แหล่งข้อมูลรอง ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการ วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยใช้หลักการตีความเชิงพุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Hermeneutics) เพื่ออธิบายเนื้อหาทางคัมภีร์อย่างเป็นระบบ จากนั้นเปรียบเทียบแนวคิดที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์

4. การสังเคราะห์ผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาสังเคราะห์ให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยสรุปสาระสำคัญเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ

5. การสรุปผลและจัดทำรายงานวิจัย เมื่อได้ผลการสังเคราะห์แล้ว ผู้วิจัยได้นำมาสรุปผล ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ มาจัดเรียบเรียงในรูปแบบวิทยานิพนธ์ พร้อมเขียนอภิปรายผล ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต เพื่อให้ผลงานมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปเนื้อหาสำคัญได้ดังนี้

พบว่า คุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นหลักเกณฑ์สำคัญที่แสดงถึงการเปลี่ยนผ่านทางจิตจากปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคลขั้นต้น โดยมีสาระสำคัญอยู่ที่ “การละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการ” ได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นยึดมั่นในขันธ์ 5 ว่าเป็นตัวตนของตน การละสักกายทิฏฐิได้ย่อมแสดงถึงการเกิดปัญญาเห็นแจ้งในลักษณะของรูปนามตามความเป็นจริง 2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัยและในหลักการปฏิบัติ เมื่อบุคคลละวิจิกิจฉาได้ ย่อมหมายถึงการมีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และ 3) สีลัพพตปรามาส ความยึดมั่นถือมั่นในศีลพรตหรือพิธีกรรมที่ผิด การละสังโยชน์ข้อนี้แสดงถึงการเข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ซึ่งการละสังโยชน์ทั้งสามนี้มิใช่เพียงการลดระดับกิเลส แต่เป็นการตัดขาดอย่างเด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน) อันส่งผลให้โครงสร้างทางความคิดและการรับรู้ความจริงของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง

เมื่อบุคคลสามารถละสังโยชน์ทั้ง 3 ประการนี้ได้แล้ว ย่อมได้รับการยืนยันว่าเป็นพระโสดาบัน ซึ่งถือเป็น “ผู้เข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพาน” อย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นผู้ที่ได้เริ่มต้นเดินในเส้นทางแห่งความหลุดพ้นอย่างมั่นคง และไม่มีทางย้อนกลับไปสู่ความเห็นผิดอีกต่อไป การเข้าสู่กระแสนี้มีลักษณะสำคัญคือ “ความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา” (อวินิปาตธรรม) กล่าวคือ บุคคลจะไม่เกิดในอบายภูมิอีก และมีความแน่นอนที่จะบรรลุพระนิพพานในอนาคต ในเชิงพฤติกรรม ผลจากการละสังโยชน์ 3 ประการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ ภายในจิตมีสัมมาทิฏฐิเป็นแกนกลาง ทำให้การรับรู้ความจริงสอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ ส่วนภายนอกแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และดำรงชีวิตด้วยความมีสติและปัญญา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนถึง “การปรับโครงสร้างของจิต” จากการยึดมั่นถือมั่นไปสู่ความรู้เท่าทันและปล่อยวาง

พบว่า วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถอธิบายได้ในลักษณะของ “กระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิต” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในระดับทัศนะ (view) การรับรู้ (perception) และพฤติกรรม (behavior) ของบุคคล กล่าวคือ เมื่อบุคคลสามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการได้ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ย่อมทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิที่มั่นคงเป็นแกนกลางของชีวิต ส่งผลให้โครงสร้างทางความคิดและความเข้าใจโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มต้นจากภายใน คือ การเกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) ซึ่งทำให้บุคคลมองเห็นสภาวธรรมทั้งหลายตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การเห็นความจริงในลักษณะนี้ทำให้ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนลดลงอย่างถาวร ไม่กลับไปยึดถือในอัตตาแบบเดิมอีก ส่งผลให้จิตมีความเบา โปร่ง และเป็นอิสระจากความหลงผิดในระดับหนึ่ง อันเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตแบบอริยชน เมื่อโครงสร้างทางจิตเปลี่ยนแปลงแล้ว ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมภายนอกอย่างเป็นธรรมชาติ กล่าวคือ พระโสดาบันจะมีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมโดยไม่ต้องบังคับตนเองมากนัก เพราะมีสัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรมอยู่แล้ว ศีลจึงมิใช่เพียงข้อบังคับ แต่เป็นการแสดงออกของจิตที่บริสุทธิ์ ส่งผลให้การกระทำทางกายและวาจาเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

พบว่า วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของการดำเนินชีวิตแบบอริยชน อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิตและปัญญาอย่างแท้จริง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการแล้ว ย่อมส่งผลให้ทั้งความคิด ทัศนะ และพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สอดคล้องกับหลักธรรมอย่างเป็นระบบ ได้แก่ 1) ด้านคติธรรมในการดำเนินชีวิต พระโสดาบันมีสัมมาทิฏฐิเป็นแกนกลางในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต สัมมาทิฏฐิในที่นี้มิใช่เพียงความเห็นถูกในเชิงทฤษฎี แต่เป็นความเข้าใจที่หยั่งลึกถึงสภาวธรรมตามความเป็นจริง 2) ด้านสังคม พระโสดาบันเป็นผู้ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมในสังคม เนื่องจากมีศีลเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคง การไม่เบียดเบียนในที่นี้ครอบคลุมทั้งทางกาย วาจา และใจ 3) ด้านการปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ พระโสดาบันมีความเข้าใจต่อสภาวะของชีวิตตามความเป็นจริง จึงไม่หลงยึดติดในความสุข และไม่หวั่นไหวต่อความทุกข์จนเกินไป ความสามารถในการวางใจเช่นนี้เกิดจากปัญญาที่เห็นว่าทุกสิ่งล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดคงทนถาวร เมื่อประสบความสุขก็ไม่หลงเพลิดเพลินจนขาดสติ 4) ด้านความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พระโสดาบันมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย และปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างต่อเนื่อง ความเลื่อมใสดังกล่าวเป็นศรัทธาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัญญา จึงไม่คลอนแคลนต่อสิ่งยั่วยุหรือความเชื่อที่ผิด

อภิปรายผล

พบว่า คุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีสาระสำคัญอยู่ที่การละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส แบบตัดขาดเด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน) ซึ่งส่งผลต่อการปรับโครงสร้างทางความคิดและการรับรู้ความจริงนั้น มีประเด็นสำคัญได้แก่ 1) การเปลี่ยนผ่านสภาวะจิตด้วยปัญญาเห็นแจ้งผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การละ สักกายทิฏฐิ เป็นการทำลายความเห็นผิดในขันธ์ 5 สอดคล้องกับหลักการใน อนัตตลักขณสูตร ที่เน้นย้ำว่าการมองเห็นรูปนามตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) คือ จุดเริ่มต้นของการหลุดพ้น สภาวะนี้ไม่ใช่การคิดเอาเอง แต่เป็นภาวะที่จิตเกิด "ปัญญาญาณ" ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย (พระครูประทีปธีรวัฒน์ ปญฺญาทีโป (แสวง งามดี) 2567) ที่อธิบายว่า ละสังโยชน์ 3 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ได้อย่างเด็ดขาด เป็นผู้ไม่มีทางตกต่ำ ดำรงอยู่ในโลกุตตรภูมิ เป็นผู้เที่ยงต่อการสิ้นกิเลส มุ่งตรงสู่ความสงบสูงสุดและเพื่อดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระโสดาปันองค์แรกบรรลุธรรมจากการฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้ธรรมจักษะ ในคำว่า ยังกิญจิ สมุทยธัมมัง สัพพันตัง นิโรธธัมมัญติ/สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรม สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมดับไปเป็นธรรมดา

พบว่า พระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นผู้ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิตอย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านความคิด การรับรู้ และพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพต ปรามาสได้อย่างเด็ดขาดเมื่อบุคคลเกิดสัมมาทิฏฐิที่มั่นคงย่อมมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริงมากขึ้น ปัญญาที่เห็นแจ้งตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ทำให้ความยึดมั่นในตัวตนลดลงจิตจึงมีความเบา สงบ และเป็นอิสระจากความหลงผิดในระดับหนึ่ง ผลจากการเปลี่ยนแปลงภายในนี้ส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอกอย่างเป็นธรรมชาติ พระโสดาบันจึงดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรมโดยไม่ต้องฝืนบังคับตนเองมาก นักศีลไม่ได้เป็นเพียงข้อปฏิบัติ แต่เป็นการแสดงออกของจิตที่บริสุทธิ์และมีปัญญาในการกระทำทางกาย วาจา และใจ จึงเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นวิถีชีวิตของพระโสดาบันจึงสะท้อนถึงชีวิตแห่งปัญญา ความถูกต้อง และความก้าวหน้าสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระมหารุ่ง ปญฺญาวุฑฺโฒ (แรกชำนาญ): 2547) ได้อธิบายว่า พระ

โสดาบันสามารถละกิเลสคือสังโยชน์ 3 อย่างเบื้องต้นได้เด็ดขาด และมีคุณสมบัติหลายประการ เรียกว่า อริยวัฑฒิ วุฒิธรรม ธรรมาทาส คุณสมบัติเหล่านี้ควรที่พุทธศาสนิกชนจะนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระโสดาบันได้แสดงบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองอีกทั้งส่งเสริมสังคมและได้เป็นตัวอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนที่จะนำมาเป็นแนวปฏิบัติเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสถาพรสืบต่อไป

วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจที่ลึกซึ้ง อันเกิดจากปัญญาและสัมมาทิฏฐิที่มั่นคงประไปด้วย 1) ด้านคติธรรม พระโสดาบันใช้ความเข้าใจตามความเป็นจริงเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้การตัดสินใจต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีเหตุผลและสอดคล้องกับธรรม 2) ด้านสังคม พระโสดาบันเป็นผู้ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งทางกาย วาจา และใจ จึงสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างสงบและเป็นแบบอย่างที่ดีการมีศีลมั่นคงช่วยสร้างความไว้วางใจและความเคารพจากบุคคลรอบข้าง 3) ด้านการปฏิบัติต่อความสุขและความทุกข์ พระโสดาบันมีจิตใจมั่นคง ไม่หลงระเริงเมื่อได้รับความสุข และไม่จมอยู่กับความทุกข์เมื่อเผชิญปัญหา เนื่องจากเข้าใจว่าทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยงและเป็นไปตามเหตุปัจจัย ความเข้าใจเช่นนี้ช่วยให้สามารถดำรงชีวิตด้วยสติและความสงบภายใน 4) ด้านความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พระโสดาบันมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย เพราะเป็นศรัทธาที่เกิดจากปัญญา มิใช่ความเชื่ออย่างงมงาย จึงปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างต่อเนื่องและไม่หวั่นไหวต่อความเห็นผิดหรือสิ่งยั่วยุต่าง ๆ ดังนั้น วิถีชีวิตของพระโสดาบันจึงเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ศีลธรรม และความมั่นคงทางจิตใจอย่างแท้จริง

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยจนได้รับผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการที่กำหนดไว้ และผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์ สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากแผนภาพที่ 1 สามารถเป็นองค์ความรู้เรื่อง “วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนา เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่มีลำดับขั้นภายในจิตอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้นี้จึงเสนอว่า โสดาบัน คือ จุดเริ่มของจิตที่มีทิศทางแน่นอน ไปสู่พระนิพพาน โดยสามารถนำไปพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาพุทธได้

2. ความมั่นคงทางจริยธรรม เพื่อความเป็นเสถียรภาพทางศีลธรรมที่ไม่ผันกลับ เพราะโสดาบัน คือ ระบบตัดสินใจทางศีลธรรมถูกรีเซ็ตใหม่ ทำให้ไม่สามารถกลับไปเลือกความชั่วร้ายขั้นรุนแรงได้อีก ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์สมัยใหม่

3. การรับรู้โลกแบบอริยชน มีความคิดแบบใหม่ที่ต่างจากปุถุชนอย่างมีนัยสำคัญ ด้วยโสดาบันไม่ได้เปลี่ยนเพียงความเชื่อ แต่เปลี่ยนโครงสร้างการตีความโลก เช่น มองเหตุการณ์ผ่านไตรลักษณ์ ลดอคติจากอัตตา ตัดสินใจบนฐานเหตุปัจจัย สามารถพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงพุทธจิตวิทยาและการตัดสินใจ

4. บทบาทโสดาบันในปัจจุบัน เป็นผู้นำเชิงจริยธรรมระดับฐานรากมากกว่าผู้นำเชิงอำนาจ เพราะโสดาบันทำหน้าที่เป็น “moral influencer” สร้างวัฒนธรรมไม่เบียดเบียน

เป็นตัวกลางเชื่อมศาสนากับสังคม ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทการพัฒนาชุมชนและสังคมร่วมสมัย

5. ความยั่งยืนทางจิตวิญญาณ เป็นจุดรับประกันความยั่งยืนของการพัฒนาจิต โสดาบันคือ ระดับที่การพัฒนาทางจิตไม่ล้มเหลวอีก จึงสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดสมัยใหม่ เช่น ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนามนุษย์ระยะยาว well-being เชิงลึก

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง "วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท" มีข้อเสนอนจากการวิจัยใน 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 สามารถเป็นข้อมูลความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติและเกณฑ์ชี้วัดความเป็นพระโสดาบัน รวมถึงเป็นการศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตพระโสดาบันยุคพุทธกาลเพื่อเป็นความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง

1.2 สามารถเป็นข้อมูลประกอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของ "โสดาบัน" และเข้าใจถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องได้มากยิ่งขึ้น

1.3 นำผลการวิจัยไปพัฒนาต่อยอดในการบรรยายเผยแผ่ธรรมในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้กับกลุ่มเยาวชนได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 จากการศึกษาพบว่า วิถีการดำเนินชีวิตของพระโสดาบันที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถ้าหากเราสามารถนำมาประใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์เป็นรูปธรรม จึงเห็นควรเสนอให้มีการศึกษาที่นำไปสู่การกำหนดเป็นแบบแผนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

2.2 ควรศึกษาวิเคราะห์ วิถีการดำเนินชีวิตของอริยบุคคลในระดับอื่น ๆ ด้วยเช่น สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์

เอกสารอ้างอิง

ณัฐทิพย์ ตนุพันธ์. (2560). การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระกิตติพันธ์ กิตฺติพโล. (2563). "วิเคราะห์บทบาทในการบำรุงพระพุทธศาสนาของอุบาสกอุบาสิกา: กรณีศึกษา ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง". มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

พระบุญนำ โกวิโท (ขันภาษี). (2560). "ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อบรรลุความเป็นพระโสดาบัน". บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2557). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระภาวนาพิศาลเมธี. (2557). วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก. โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

การถอดบทเรียนเพื่อพัฒนารูปแบบของ “โครงการคืนคนดีสู่สังคม” ภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย

LESSONS LEARNT FOR DEVELOPING THE MODEL OF THE “GOOD PEOPLE BACK TO SOCIETY PROJECT” UNDER THE LUANG POR PHOPCHOK PROJECT, CHIANG RAI PROVINCE

พระสกล สีลสุทโธ (นันต๊ะกว้าง)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Phra Sakon silasuddho (Nuntakwang)
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus
E-mail: nuntakwangsakon@gmail.com

บทคัดย่อ

การถอดบทเรียนเพื่อพัฒนารูปแบบของ“โครงการคืนคนดีสู่สังคม”ภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อ1)ศึกษาบริบทของโครงการคืนคนดีสู่สังคม 2) วิเคราะห์ความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนารูปแบบโครงการ และ 3) นำเสนอหลักการถอดบทเรียนของโครงการดังกล่าว การวิจัยใชระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากประชาชนในพื้นที่ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชยงราย จำนวน 392 คน และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 8 รูป/คน ที่เป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินงานโครงการภายใต้การสนับสนุนของ หลวงพ่อพบโชค ติสฺสว์โส เจ้าอาวาสวัดห้วยปลากัง จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า 1) โครงการคืนคนดีสู่สังคมมีบริบทการดำเนินงานที่ใชวัดเป็นศูนย์กลางในการฟื้นฟูผู้พ้นโทษและผู้มีพฤติกรรมเสี่ยง โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการพัฒนาทักษะอาชีพและการมีส่วนร่วมของชุมชน วัดทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ปลอดภัยสำหรับการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนทัศนคติและการฟื้นฟูสภาพจิตใจพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณขณะที่ชุมชนทำหน้าที่เป็นเครือข่ายสนับสนุนทางสังคม กิจกรรมสำคัญประกอบด้วย การให้คำปรึกษา การอบรมธรรมะ และการฝึกอาชีพช่างยนต์ ช่างตัดผม คาร์แคร์ และงานบริการ 2) ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบโครงการอยู่ในระดับมาก โดยเห็นว่าโครงการชวยลดอคติของสังคมที่มีต่อผู้พ้นโทษ ส่งเสริมการยอมรับจากชุมชนและสร้างโอกาสทางอาชพอย่างเป็นรูปธรรม 3) จากการถอดบทเรียนโครงการสามารถสังเคราะห์หลักการสำคัญเพื่อพัฒนารูปแบบโครงการคืนคนดีสู่สังคมได้ 5 ประการ ได้แก่ การใชหลักศาสนาเป็นฐานในการฟื้นฟูจิตใจ การพัฒนาทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมและการยอมรับจากชุมชนการมีผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน และการติดตามดูแลผู้เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่องภายหลังเสร็จสินกิจกรรม

คำสำคัญ: การถอดบทเรียน, โครงการคืนคนดีสู่สังคม, หลวงพ่อพบโชค

Abstract

The research on "Lessons Learnt for Developing the Model of the 'Good People Back to SocietyProject' Under the Luang Por Phopchok Project, Chiang Rai Province" aims to 1) study the context of the

Returning Good People to Society Project, 2) analyse opinions on the development of the project model, and 3) present the principles of learning from the aforementioned project. The research employs a mixed-method approach, collecting quantitative data from 392 residents in the Ban Du sub-district, Mueang District, Chiang Rai Province, and qualitative data from 8 key informants involved in the project, supported by Luang Por Phopchok Tissawongso of Wat Huay Plakang, Chiang Rai Province.The research results indicated that: 1) The project utilizes the temple as a central hub for rehabilitating ex-offenders and individuals with risky behaviours, integrating Buddhist principles with vocational skill development and community participation. Temples serve as safe social spaces, while monks act as spiritual mentors and the community functions as a social support network. 2) Most citizens have a high level of opinion regarding the development of the project model, believing that it significantly reduces societal bias against ex-offenders and creates tangible job opportunities. 3) Five key principles were synthesized from the lessons learnt: using religious principles as a foundation for mental rehabilitation, developing vocational skills aligning with the community context, fostering community participation, utilizing a spiritual leader as the central coordinator, and providing continuous post-program monitoring.

Keywords: Lessons Learnt, Good People Back to Society Project

บทนำ

ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางสังคมและการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษถือเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนอย่างต่อเนื่องที่ผ่านมาการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดมักมุ่งเน้นกระบวนการทางกฎหมายและทัณฑวิทยาภายในสถาบันปิดเป็นหลักซึ่งเมื่อผู้พ้นโทษกลับคืนสู่สังคมภายนอก มักต้องเผชิญกับอคติและการตีตราจากสังคม การขาดโอกาสในการประกอบอาชีพตลอดจนขาดระบบประคับประคองทางจิตใจส่งผลให้บุคคลเหล่านี้จำนวนไม่น้อยหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีกปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าลำดับขั้นตอนการเยียวยาผู้พ้นโทษไม่อาจสำเร็จได้ด้วยกลไกของรัฐเพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางสังคมและสถาบันในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการโอบอุ้มและหยิบยื่นโอกาสใหม่ในชีวิตสถาบันสงฆ์และวัดในสังคมไทยมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่ทางสังคมที่ปลอดภัยมาโดยตลอด ในบริบทของจังหวัดเชียงราย “โครงการคืนคนดีสู่สังคม” ภายใต้ความอุปถัมภ์ของ หลวงพ่อพบโชค ติสฺสวโส แห่งวัดห้วยปลากังถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่นำทุนทางสังคมและทุนทางศาสนาเข้ามาขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างเป็นรูปธรรมโครงการนี้มิได้มุ่งเน้นเพียงการขัดเกลาทางจริยธรรมผ่านหลักพุทธธรรมเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมด้านทักษะอาชพที่สอดคล้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจในพื้นที่ เพื่อให้ผู้พ้นโทษและกลุ่มเสี่ยงสามารถพึ่งพาตนเองและกลับไปยืนในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีการถอดบทเรียนการดำเนินงานของโครงการดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการนำความรู้แฝง (Tacit Knowledge) ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงของคนทำงานพระสงฆ์และชุมชน มาสกัดและสังเคราะห์ให้กลายเป็นชุดความรู้เชิงระบบ (Explicit Knowledge) เพื่อชวยอธิบายให้เห็นว่า วัด ชุมชน และผู้นำทางจิตวิญญาณสามารถประสานพลังร่วมกันฟื้นฟูมนุษย์ได้อย่างไร ผลการศึกษาในครังนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงในพื้นที่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายเท่านั้นแต่ยังเป็นแนวทางเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติที่สำคัญสำหรับการพัฒนารูปแบบการฟื้นฟูผู้พ้นโทษโดยใชชุมชนและศาสนาเป็นฐาน ซึ่งสามารถนำไปขยายผลและประยุกต์ใช้ใน้พื้นที่อื่นๆที่มีบริบทใกล้เคียงกันต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาบริบทการดำเนินงานของ“โครงการคืนคนดีสู่สังคม”ภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย

2.เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนต่อการพัฒนารูปแบบโครงการคืนคนดีสู่สังคมภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย

3.เพื่อเสนอหลักการถอดบทเรียนในการพัฒนารูปแบบโครงการคืนคนดีสู่สังคมภายใต้โครงการหลวงพ่อพบโชค จังหวัดเชียงราย

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 1) แนวคิดการถอดบทเรียน (Lessons Learnt) ซึ่ง มุ่งเน้นการทบทวนกระบวนการทำงานเพื่อสกัดเอาปัจจัยความสำเร็จและปัญหา อุปสรรคมาพัฒนาเป็นรูปแบบการทำงานใหม่ 2) แนวคิดการพัฒนาสังคมเชิงบูรณาการและทุนทางสังคม (Social Capital) โดยมองว่าสถาบันศาสนาและศรัทธา ของชุมชนเป็นทุนที่สามารถนำมาขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสังคมได้ และ 3) หลักพุทธธรรมในการเยียวยาและพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และหลักการสงเคราะห์ประชาชนเพื่อสร้างสังคมสันติสุข โดยนำกรอบความรู้ดังกล่าวมาสร้างเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในการวิจัย

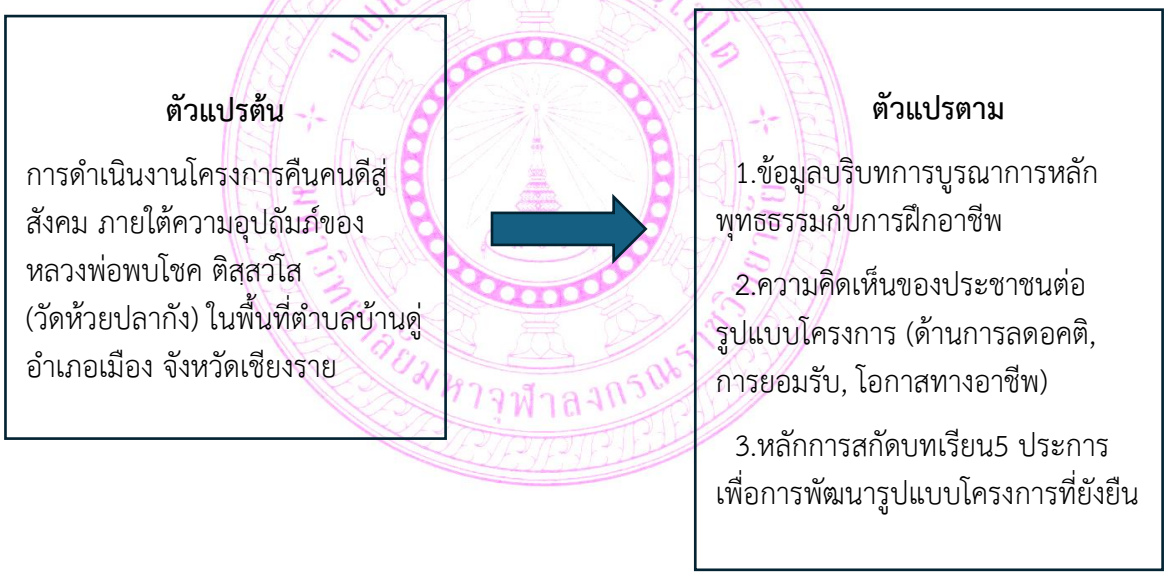

ภาพที่1: กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและลุ่มลึก โดยมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ(Quantitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง: ประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของ Taro Yamane ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำ 392 คนจากการสุ่มจากจำนวนประชากรตัวอย่างแบบแบ่งชนภูมิอย่างเป็นสัดส่วนตามหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงกับบริบทของโครงการทั้งสิ้น 21,000 คน

เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล: ใช้แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ที่ผ่านการตรวจสอบความตรงเนื้อหา (IOC) จากผู้เชียวชาญ และค่าความเชื่อมั่น (Cronbach's Alpha) สถิติที่ใชในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การวิจัยเชิงคณภาพ (Qualitative Research)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินโครงการจำนวน 8 รูป/คน ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณ เจ้าหน้าที่ผู้ รับผิดชอบโครงการ ตัวแทนผู้นำชุมชน และผู้เข้าร่วมโครงการที่ผ่านกระบวนการฟื้นฟู

เครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูล: ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือแบบสามเส้า (Triangulation) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อประมวลผลควบคู่กับข้อมูลเชิงปริมาณ

ผลการวิจัย

1.บริบทการดำเนินงานของโครงการคืนคนดีสู่สังคม พบว่า โครงการคืนคนดีสู่สังคม มีลักษณะเด่นในการใชวัดเป็นศูนย์กลาง (Temple-Centered Rehabilitation) โดยมีหลวงพ่อพบโชค ติสฺสวํโส และเครือข่ายพระสงฆ์วัดห้วยปลากังเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนโครงการ ซึ่งโครงการนี้ได้ช่วยเปลี่ยนมุมมองจากการลงทัณฑ์มาเป็นการเยียวยา โดยใช้พื้นที่ของวัดสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ปราศจากการตีตรา กิจกรรมแบ่งออกเป็นสองมิติหลักที่เนินงานควบคู่กัน คือ มิติทางจิตวิญญาณ ผ่านการอบรมหลักพุทธธรรมการ เจริญจิตตภาวนา และการทำวัตรสวดมนต์เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและสร้างวินัยใน ตนเอง และมิติทางเศรษฐกิจ ผ่านการฝึกทักษะอาชพที่จับต้องได้และสอดคล้องกับโครงสร้างตลาดแรงงานในท้องถิ่น เช่น งานช่างยนต์ ช่างตัดผม งานคาร์แคร์ และ งานบริการต่างๆ ซึ่งวัดทำหน้าที่เป็นทั้งสถานที่ฝึกอบรมและแหล่งจ้างงานเบื้องต้นช่วยให้ผู้พ้นโทษมีรายได้จุนเจือตนเองในช่วงเปลี่ยนผ่านกลับสู่ชุมชน

2. ความคิดเห็นของประชาชนต่อการพัฒนารูปแบบโครงการ จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชงปริมาณจากประชาชนจำนวน 392 คน ในตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบโครงการอยู่ในระดับมาก ภาพรวมมีทัศนคติเชิงบวกและยอมรับแนวทางการดำเนินงานของวัดห้วยปลากังอย่างสูง สรุปผลรายละเอียดจำแนกตาม รายด้านได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของประชาชนต่อโครงการ (N = 392)

ประเด็นความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบโครงการ	ค่าเฉลี่ย (Mean)	ระดับความคิดเห็น
1.ด้านการลดอคติและการเปิดใจยอมรับผู้พ้นโทษของสังคม	4.35	มากที่สุด
2. ด้านความเหมาะสมของกิจกรรมฝึกอาชีพกับบริบทพื้นที่	4.28	มากที่สุด
3.ด้านบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณ	4.42	มากที่สุด
4. ด้านการสร้างความปลอดภัยและความสงบสุขในชุมชน	4.15	**มาก**

จากตารางที่ 1 สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณได้รับค่าเฉลี่ยสูงที่สุด (4.42) เนื่องจากประชาชนเชื่อมั่นในบารมีธรรมและกระบวนการขัดเกลาของหลวงพ่อพบโชค รองลงมาคือด้านการลดอคติและการยอมรับของสังคม (4.35) ซึ่งทำให้เห็นว่าเมื่อวัดเข้ามาเป็นเจ้าภาพในการรับรองความประพฤติประชาชนในชุมชนจะเกิดความรู้สึกไว้วางใจและลดความหวาดระแวงต่อผู้พ้นโทษลงอย่างมีนัยสำคัญ

หลักการถอดบทเรียนเพื่อพัฒนารูปแบบโครงการคืนคนดีสู่สังคม

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 8 รูป/คน ผู้วิจัยสามารถสกัดและสังเคราะห์หลักการสำคัญที่ถือเป็นหัวใจและกลไกความสำเร็จในการพัฒนารูปแบบโครงการออกเป็น 5 ประการหลัก ดังนี้:

1) การใช้หลักศาสนาเป็นฐานในการฟื้นฟูจิตใจ (Faith-Based Rehabilitation): การปรับฐานทัศนคติค่านิยมภายในผ่านพุทธวิธี เพื่อสร้างจิตสำนึกใหม่ละอายต่อบาปและสร้างคุณค่าในตนเองก่อนที่จะ ออกไปเผชิญสังคมภายนอก

2) การพัฒนาทักษะอาชพที่พึ่งพาตนเองได้จริง (Practical Vocational Development): เลือกอาชีพที่ไม่ซับซ้อนลงทุนต่ำและมีตลาดในเชียงรายมีความต้องการสูง เช่น งานคาร์แคร์และงานซ่อมบำรุงเพื่อตัดวงจรการกลับไปกระทำผิดจากปัญหาความยากจน

3) การสร้างการมส่วนร่วมและเครือข่ายชุมชน (Community Inclusion Network): ดึงผู้นำท้องที่ท้องถิ่น และชาวบ้านเข้ามามี ส่วนร่วมรับรู้และร่วมจัดกิจกรรมเพื่อทลายกำแพงอคติและสร้างสภาพ แวดล้อมที่พร้อมต้อนรับ

4) การมผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลาง (Spiritual Leadership Hub): อาศัยบารมีธรรมของผู้นำสงฆ์ (หลวงพ่อพบโชค) ในการระดมทุน ทรัพยากร และประสานความร่วมมือจากทุกภาค ส่วนได้อย่างรวดเร็วและมีเอกภาพ

5) การติดตามดูแลระยะเปลี่ยนผ่านอย่างต่อเนื่อง (Continuous Post-Program Care): มีระบบกลไกติดตามเยี่ยมเยียนและให้คำปรึกษาภายหลังจากผู้เข้าร่วมโครงการกลับไปอยู่บ้าน เพื่อปองกันสภาวะกดดันที่อาจนำไปสู่การกระทำผิดซ้ำ

การอภิปรายผล

ข้อค้นพบจากการวิจัยครังนี้มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายผลเพื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดและงานวิจัยที่ผ่านมา ประการแรกกระบวนการใชวัดเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมมนุษย์ สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการใชทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมเชิงบูรณาการที่เชื่อว่าสถาบันดังเดิมในชุมชนมีกลไกขัดเกลาทางสังคมที่มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงก้นบึ้งของจิตใจมนุษย์ได้ดีกว่าสถาบันที่เป็นทางการของรัฐ การที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณควบคู่ไปกับการจัดสิงแวดล้อมที่ปลอดภัยภายในวัด ช่วยลดกลไกการป้องกันตนเองเชิงลบของผู้พ้นโทษ ทำให้กระบวนการปรับเปลี่ยนทัศนคติเป็นไปอย่างราบรื่นและเป็นธรรมชาติ ประการต่อมาผลความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ตำบลบ้านดู่ที่มีค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุดต่อบทบาทของโครงการในการลดอคติและการยอมรับของสังคมนับถือเป็นมิติที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากในทางทัณฑวิทยาปัญหาใหญ่ที่สุดของผู้พ้นโทษไม่ใช่การขาดความรู้ แต่คือการถูกปฏิเสธจากสังคมภายนอก งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า บารมีธรรมของผู้น้ำทางจิตวิญญาณ เช่น หลวงพ่อพบโชค ติสสวโส สามารถทำหน้าที่เป็น "ผู้ค้ำประกันทางสังคม" (Social Guarantor) เมื่อสังคมเห็นว่าบุคคลเหล่านี้ได้รับการดูแลและขัดเกลาภายใต้ร่มเงาของพระศาสนาและพระผู้ใหญ่ที่เคารพศรัทธากำแพงอคติในใจของชุมชนจะทลายลง เกิดการเปิดใจและหยิบยื่นโอกาสทาง อาชพให้แก่ผู้พ้นโทษ ซึ่งผลลัพธ์นี้สอดคล้องและช่วยตอกย้ำข้อค้นพบเชิงวิชาการที่ระบุว่า ศรัทธาและความเคารพร่วมกันในสถาบันศาสนาสามารถแปลงเป็นพลังในการประสานรอยร้าวและสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนได้อย่างมีนัยสำคัญ

สุดท้ายหลักการถอดบทเรียน 5 ประการที่สังเคราะห์ได้นั้นแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างที่เป็นองค์รวมและตัดขาดจากกันไม่ได้ การเยียวยาจิตใจด้วยหลักธรรม เพียงอย่างเดียวโดยไม่มีการติดอาวุธทางอาชีพย่อมไม่อาจช่วยให้ผู้พ้นโทษรอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจปากท้องได้ ในทางกลับกันการให้เฉพาะอาชีพโดยไม่ปรับฐานจิตใจ ย่อมเสี่ยงต่อการนำทักษะเหล่านั้นไปใช้ในทางที่ผิดรูปแบบ"คืนคนดีสู่สังคม" ของวัดห้วยปลากังจึงเป็นโมเดลที่เชื่อมโยงมิติทางจิตวิญญาณ เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาสังคมที่ยังยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใชประโยชน์

1) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยาผู้พ้นโทษ เช่น กรมราชทัณฑ์ หรือกรมคุมประพฤติ ควรนำรูปแบบการเยียวยาโดยมีวัดและชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Rehabilitation) ของวัดห้วย ปลากังไปประยุกต์ใช้เป็นแผนงานร่วมในการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขัง

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ควรตังงบประมาณสนับสนุนหรือร่วมมือกับวัดในการพัฒนาศูนย์ฝึกอาชพชุมชน เพื่อขยายโครงสร้างพื้นฐานในการรองรับและสร้างอาชีพแก่กลุ่มเสี่ยงและผู้ขาดโอกาสอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเชงประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) ระยะ ยาว เพื่อติดตามอัตราการกระทำผิดซ้ำของผู้ที่ผ่านโครงการนี้ในระยะเวลา 3-5 ปี เพื่อยืนยันความยังยืนของรูปแบบโครงการ

2) ควรศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานโครงการคืนคนดีสู่สังคมใน บริบทของศาสนาหรือวัฒนธรรมอื่นๆเพื่อสังเคราะห์เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายระดับชาติที่มีความหลากหลายและครอบคลุมยิงขึ้น

เอกสารอ้างอิง

โกวิท พิมพวง. (2563). ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกับการเยียวยาผู้กระทำผิดในชุมชน. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**, 46(2), 112-125.

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุนทร อุ่นตา). (2565). **บทบาทของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมเชิงบูรณาการ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย.

ระพิน พลูเขียว. (2564). **การถอดบทเรียนและการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น**. เชียงราย: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

Yamane, Taro. (1973). **Statistics: An Introductory Analysis**. 3rd ed. New York: Harper and Row Publications.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานพุทธปัญญา: การบูรณาการไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 สู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมในยุคดิจิทัล

BUDDHIST WISDOM-BASED LEARNING INNOVATION: AN INTEGRATION OF TISIKKHĀ,YONISOMANASIKĀRA, SAPPURISA-DHAMMA, AND BHĀVANĀ 4 FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE AND SOCIETY IN THE DIGITAL ERA.

อานุภาพ พันชำนาญ
ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์
Anuphap Phanchamnan
Specialist in Human Resource Development and Artificial Intelligence Technology
E-mail: dr.anuphap.phanchamnan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธปัญญา 4 ประการ ได้แก่ ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 ที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นฐานคิดของนวัตกรรมการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล นำเสนอกรอบแนวคิดเชิงสหวิทยาการที่บูรณาการพุทธปัญญาเข้ากับศาสตร์การศึกษา จิตวิทยาการเรียนรู้ และเทคโนโลยีการศึกษา และเสนอโมเดลการเรียนรู้ใหม่ "BUDDHI-EduTech Model" สำหรับยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนและสังคม พบว่าไตรสิกขาเป็นโครงสร้างหลักในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และรู้เท่าทันสารสนเทศ (Information Literacy) ในยุคที่ข้อมูลถูกขับเคลื่อนด้วยอัลกอริทึมและปัญญาประดิษฐ์ สัปปุริสธรรม 7 เป็นกรอบทักษะของผู้เรียนแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สามารถถอดรหัสเป็นสมรรถนะ self-regulation และ metacognition ได้อย่างชัดเจน และภาวนา 4 เป็นเข็มทิศการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมที่สอดคล้องกับแนวคิด well-being education และ whole-person development โมเดล BUDDHI-EduTech ที่นำเสนอประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัญญาฐาน (Wisdom-Base) เทคโนโลยีฐาน (Tech-Base) การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ข้อสรุปคือ พุทธปัญญาสามารถเป็นแก่นในการขับเคลื่อนนวัตกรรมการเรียนรู้สมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยผสานคุณค่าด้านในกับเครื่องมือดิจิทัลภายนอก เพื่อสร้างผู้เรียนที่ทั้งเก่ง ดี มีความสุข และพร้อมสร้างสรรค์สังคมที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธปัญญา, นวัตกรรมการเรียนรู้, ไตรสิกขา, โยนิโสมนสิการ, สัปปุริสธรรม 7, ภาวนา 4

Abstract

This academic article aims to synthesize four core Buddhist wisdom principles—Tisikkhā (the threefold training), Yonisomanasikāra (wise reflection), Sappurisa-dhamma (qualities of a good person), and Bhāvanā 4 (four dimensions of human development)—as a foundation for learning innovation in the digital era; to propose an interdisciplinary framework integrating Buddhist wisdom with educational science, learning psychology, and educational technology; and to introduce the "BUDDHI-EduTech Model" for enhancing learners' quality of

life and societal well-being. The study employs documentary research methodology, synthesizing primary and secondary sources, including the Tipiṭaka, contemporary educational research, international organization reports, and AI-in-education studies published between 2015 and 2026. Findings reveal that Tisikkhā provides a holistic structure for developing learners across behavioral, mental, and intellectual domains; Yonisomanasikāra serves as a powerful tool for cultivating critical thinking and information literacy in an era driven by algorithms and artificial intelligence; Sappurisa-dhamma offers a clear framework for 21st-century learner competencies, mapping onto self-regulation and metacognition; and Bhāvanā 4 acts as a compass for whole-person development, aligning closely with well-being education and holistic learning paradigms. The proposed BUDDHI-EduTech Model integrates four components: Wisdom-Base, Tech-Base, Active Learning, and Learning Ecosystem. The article concludes that Buddhist wisdom can concretely drive contemporary learning innovation by harmonizing inner values with external digital tools, fostering learners who are competent, ethical, joyful, and capable of building a sustainable society.

Keywords: Buddhist Wisdom, Learning Innovation, Tisikkhā, Yonisomanasikāra, Sappurisa-dhamma, Bhāvanā 4

บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดในหลากหลายมิติ ทั้งมิติทางเทคโนโลยีที่ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และระบบอัตโนมัติเข้ามาทดแทนงานของมนุษย์ มิติทางสังคมที่ความสัมพันธ์เปลี่ยนรูปไปสู่พื้นที่ดิจิทัล มิติทางจิตใจที่ภาวะสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนอ่อนแอลงอย่างมีนัยสำคัญ และมิติทางการศึกษาที่ระบบการเรียนการสอนดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองต่อทักษะที่จำเป็นของอนาคตได้อย่างเพียงพอ (World Economic Forum, 2023:17,; UNESCO, 2024: 23) สถานการณ์ดังกล่าวทำให้นักการศึกษาทั่วโลกต้องทบทวนรากฐานของการเรียนรู้ใหม่ ทั้งในแง่เนื้อหา กระบวนการ และคุณค่าที่ต้องการบ่มเพาะในตัวผู้เรียน

ในบริบทของประเทศไทย ภาวะที่เรียกว่า "Digital Disruption" และ "AI Disruption" ได้สร้างคลื่นกระทบต่อระบบการศึกษาในเชิงโครงสร้าง ทั้งด้านหลักสูตร การวัดและประเมินผล บทบาทของครู และวิถีการเรียนรู้ของผู้เรียน ขณะเดียวกันก็พบว่าผู้เรียนจำนวนมากเผชิญกับภาวะ Digital Overload ความวิตกกังวล (anxiety) ภาวะหมดไฟ (burnout) และการขาดความหมายในการเรียน (loss of meaning) ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนว่าเครื่องมือทางเทคโนโลยีเพียงลำพังไม่อาจสร้างผู้เรียนที่มีคุณภาพได้ หากปราศจากฐานปัญญาและคุณค่าด้านในที่เข้มแข็ง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566: 9,; สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2566)

พุทธปัญญา (Buddhist Wisdom) เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษยชาติที่ผ่านการตรวจสอบเชิงประสบการณ์และความจริงสากลมากว่า 2,500 ปี โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนทั้งระบบ ผ่านการฝึกฝนพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2565) หลักธรรมหลายประการของพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 มีลักษณะเป็น "กรอบกระบวนการ" (process framework) มากกว่าจะเป็นเพียงเนื้อหาความเชื่อ ทำให้สามารถนำไปบูรณาการกับ

ศาสตร์สมัยใหม่ เช่น วิทยาการปัญญา (cognitive science) จิตวิทยาเชิงบวก (positive psychology) ประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) และเทคโนโลยีการศึกษา (educational technology) ได้อย่างเป็นระบบ

การศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการเรียนการสอนสามารถพัฒนาทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการคิด และสุขภาวะของผู้เรียนได้พร้อมกัน (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, 2562) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากยังเน้นการประยุกต์หลักธรรมเดี่ยว ๆ ขาดการสังเคราะห์เป็นกรอบบูรณาการที่ชัดเจน และยังไม่ได้เชื่อมโยงเข้ากับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อการศึกษา (AI in Education) ที่กำลังเป็นกระแสหลักของการพัฒนาการเรียนรู้ในระดับโลก

บทความวิชาการนี้จึงตั้งคำถามเชิงสังเคราะห์ว่า พุทธปัญญาสามารถเป็นแก่นกลางของนวัตกรรมการเรียนรู้สหวิทยาการในยุคดิจิทัลได้อย่างไร และจะออกแบบกรอบแนวคิดและโมเดลการเรียนรู้แบบใดเพื่อใช้พุทธปัญญาเป็นเครื่องมือในการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนและสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยผู้เขียนเลือกหลักธรรม 4 ประการเป็นกรอบหลัก ได้แก่ ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 ซึ่งครอบคลุมทั้งโครงสร้างการพัฒนา (developmental structure) เครื่องมือคิด (thinking tool) ทักษะของผู้เรียน (learner skills) และมิติของการเติบโต (growth dimensions) อย่างครบถ้วน

ความหมายของพุทธปัญญาในมิติการศึกษา

พุทธปัญญาในมิติของการศึกษาหมายถึงการใช้หลักธรรมะเป็นฐานคิดในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีเป้าหมายหลักคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีปัญญาเห็นความจริงตามที่เป็น (ยถาภูต) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สามารถใช้ปัญญานั้นในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เกื้อกูล ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2565) มิติของพุทธปัญญาในการศึกษาจึงไม่จำกัดอยู่เพียงการให้ข้อมูล (information) แต่ครอบคลุมถึงกระบวนการเปลี่ยนข้อมูลให้เป็นความรู้ (knowledge) ความรู้ให้เป็นปัญญา (wisdom) และปัญญาให้เป็นวิถีชีวิต (way of being)

Bodhi อธิบายว่าระบบการศึกษาแบบพุทธมีจุดเน้น 3 ประการ ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเอง (self-knowing) การเรียนรู้เพื่อจัดการตนเอง (self-managing) และการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงตนเองกับผู้อื่นและธรรมชาติ (self-connecting) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบ "Learning Compass" ที่เน้นทักษะการสร้างคุณค่า (value creation) การจัดการความตึงเครียด (managing tensions) และการรับผิดชอบต่อผลของการกระทำ (taking responsibility) (OECD, 2019) (Bodhi, 2017)

ในบริบทไทย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) 2556) เสนอว่าการศึกษาแบบพุทธคือ "การฝึกคน" ให้พัฒนาขึ้นไปเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผ่านระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักที่หลักธรรมอื่น ๆ มาเสริม เช่น โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือของปัญญาสิกขา สัปปุริสธรรม 7 เป็นเครื่องเช็คคุณภาพของผู้เรียนรู้ และภาวนา 4 เป็นมิติของการเติบโต กรอบดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เขียนจะใช้สังเคราะห์ในบทความนี้

ไตรสิกขา: โครงสร้างหลักของการพัฒนามนุษย์

ไตรสิกขา (Tisikkhā) เป็นหลักธรรมที่จัดเป็นแม่บทของการพัฒนามนุษย์ ประกอบด้วย ศีล (sīla) สมาธิ (samādhi) และปัญญา (paññā) ในเชิงการศึกษา ศีลคือการพัฒนาพฤติกรรม สมาธิคือการพัฒนาจิตใจ และปัญญาคือการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ (สุมน อมรวิวัฒน์ม, 2545) เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับงานวิจัยด้านวิทยาการปัญญาสมัยใหม่ ไตรสิกขามีความสอดคล้องกับโมเดล Whole Brain Learning ที่เน้นว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วย body-emotion-cognition ทำงานร่วมกัน (Jensen, 2008)

งานวิจัยเชิงประจักษ์หลายชิ้นระบุว่าเมื่อนำกระบวนการ "ฝึกศีล-สมาธิ-ปัญญา" มาใช้กับนักเรียน เช่น การฝึกระเบียบวินัย (sīla) การฝึกสติและสมาธิ (samādhi) และการฝึกการคิดอย่างเป็นระบบ (paññā) จะส่งผลต่อพัฒนาการด้านความสนใจ (attention) ความสามารถในการกำกับตนเอง (self-regulation) และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (Zenner, Herrnleben-Kurz, & Walach, 2014) ทำให้ไตรสิกขาเป็นโครงสร้างที่เหมาะสมในการออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้สำหรับห้องเรียนยุคใหม่

นอกจากนี้ ไตรสิกขายังสอดรับกับแนวทาง "Social and Emotional Learning (SEL)" ซึ่งกำหนดสมรรถนะ 5 ด้าน ได้แก่ self-awareness, self-management, social awareness, relationship skills, และ responsible decision-making สมรรถนะกลุ่มแรกสอดคล้องกับสมาธิ สมรรถนะกลุ่มกลางสอดคล้องกับศีล และสมรรถนะกลุ่มสุดท้ายสอดคล้องกับปัญญา การมีเครื่องมือร่วมกันเช่นนี้ทำให้ไตรสิกขามีความเหมาะสมที่จะเป็นโครงหลักของโมเดลการเรียนรู้สหวิทยาการ (CASEL. 2020)

โยนิโสมนสิการ: การคิดที่ถูกวิธีในยุคข้อมูลล้นเกิน

โยนิโสมนสิการ (Yonisomanasikāra) แปลตามรูปศัพท์ว่า "การกระทำในใจโดยแยบคาย" หรือ "การคิดอย่างถูกวิธี" เป็นเหตุปัจจัยสำคัญของการเกิดสัมมาทิฏฐิ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในมิติการศึกษา โยนิโสมนสิการสามารถถอดเป็นกระบวนการคิด 10 แบบ เช่น คิดสืบสาวเหตุปัจจัย คิดแยกแยะส่วนประกอบ คิดเห็นความสัมพันธ์ คิดรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คิดปลุกเร้ากุศลธรรม และคิดให้เห็นไตรลักษณ์ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ในการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การคิดเชิงระบบ (systems thinking) และการคิดเชิงคุณค่า (value thinking) ของผู้เรียน

ในยุคของข้อมูลข่าวสารและปัญญาประดิษฐ์ ผู้เรียนต้องเผชิญกับข้อมูลปริมาณมหาศาล รวมถึงข้อมูลที่ถูกบิดเบือนหรือสร้างขึ้นโดย AI (deepfake, hallucination) การมีเครื่องมือคิดที่แม่นยำเช่นโยนิโสมนสิการจึงมีคุณค่ามหาศาลต่อการพัฒนา Information Literacy และ AI Literacy ในระดับสมรรถนะ (UNESCO, 2024) นักการศึกษาจึงเริ่มหันมาสนใจการนำหลักโยนิโสมนสิการมาใช้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบสืบเสาะ (inquiry-based learning) และการเรียนรู้แบบโครงงาน (project-based learning) เพราะเป็นกรอบที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดอย่างมีเหตุผลและรู้เท่าทัน (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, 2562)

งานวิจัยของสังเวียน (จรเกษ และนิลมณี พิทักษ์, 2556) แสดงให้เห็นว่า การฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการในชั้นเรียนช่วยเพิ่มทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และยังลดพฤติกรรมการตัดสินใจเชิงอารมณ์ (impulsive decision-making) เมื่อต้องเผชิญกับเนื้อหาในสื่อสังคมออนไลน์ ผลการศึกษานี้ตอกย้ำว่าโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต่อนักเรียนในยุคของอัลกอริทึมที่คอยกำหนดความเชื่อและการรับรู้

สัปปุริสธรรม 7: ทักษะของผู้เรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21

สัปปุริสธรรม 7 (Sappurisa-dhamma) คือคุณธรรมของสัตบุรุษหรือคนดีมีปัญญา ประกอบด้วย ธัมมัญญุตา (รู้จักเหตุ) อัตถัญญุตา (รู้จักผล) อัตตัญญุตา (รู้จักตน) มัตตัญญุตา (รู้จักประมาณ) กาลัญญุตา (รู้จักกาล) ปริสัญญุตา (รู้จักชุมชน) และปุคคลัญญุตา (รู้จักบุคคล) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539: 114) ในมุมมองของการศึกษาสมัยใหม่ สัปปุริสธรรม 7 เป็น "ทักษะของผู้เรียนรู้ที่ดี" ที่ครอบคลุมทั้ง metacognition, self-awareness, social awareness, และ contextual intelligence ซึ่งเป็นทักษะที่ World Economic Forum ระบุว่าเป็นทักษะสำคัญของอนาคต (World Economic Forum, 2023).

เมื่อพิจารณาในระดับสมรรถนะ ธัมมัญญุตาและอัตถัญญุตาเป็นทักษะการคิดเชิงเหตุและผล (causal reasoning) ซึ่งเป็นรากของ scientific thinking และ STEM education อัตตัญญุตาคือ self-knowledge ที่เป็นจุดเริ่มของการเรียนรู้แบบ self-directed learning มัตตัญญุตาคือทักษะการบริหารทรัพยากรและสมดุลของชีวิต (work-life balance, digital wellness) กาลัญญุตาคือ time management ปริสัญญุตาคือ social and cultural intelligence และปุคคลัญญุตาคือ interpersonal intelligence ที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นทีมในโลกสหวิทยาการ

เมื่อนำสัปปุริสธรรม 7 มาเปรียบเทียบกับแนวคิด "Personalized Learning" และ "Adaptive Learning" สมัยใหม่ พบว่าระบบ AI ที่ใช้ในการเรียนรู้แบบรายบุคคล (เช่น ระบบ Intelligent Tutoring Systems และ Adaptive Learning Platforms) จะมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อผู้เรียนมีคุณสมบัติของอัตตัญญุตาและปริสัญญุตาเป็นพื้นฐาน (Holmes, Bialik, & Fadel, 2023: 1-6) เนื่องจากผู้เรียนต้องสามารถสะท้อนความสามารถของตนเอง รับรู้บริบทของชั้นเรียน และเลือกเส้นทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมได้ สัปปุริสธรรม 7 จึงเป็นกรอบทักษะที่ทันสมัยและสอดคล้องกับการเรียนรู้แบบ AI-augmented

ภาวนา 4: การพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม

ภาวนา 4 (Bhāvanā 4) คือกระบวนการพัฒนามนุษย์ใน 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา (การพัฒนากาย) ศีลภาวนา (การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม) จิตภาวนา (การพัฒนาจิตใจ) และปัญญาภาวนา (การพัฒนาปัญญา) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แนวคิดนี้สอดคล้องกับ "Whole-Person Education" หรือ "Holistic Education" ที่นานาประเทศใช้เป็นเป้าหมายของการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาอย่างสมดุล (Miller, 2019)

ในมิติของ Well-being Education ระบุว่าการศึกษาในยุคใหม่ต้องให้ความสำคัญกับ 4 มิติของความเป็นอยู่ที่ดี ได้แก่ Physical, Social, Mental, และ Cognitive ซึ่งสอดคล้องอย่างยิ่งกับภาวนา 4 ของพระพุทธศาสนา หลักภาวนา 4 ยังให้กรอบที่ลึกกว่า เพราะระบุชัดว่าเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาแต่ละด้านคืออะไร เช่น กายภาวนาไม่ใช่เพียงสุขภาพร่างกาย แต่หมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี (เช่น digital wellness และ ergonomics) จิตภาวนาไม่ใช่เพียงสุขภาพจิต แต่หมายถึงการพัฒนาคุณภาพจิต (mental quality) ที่มั่นคงและเป็นกุศล

งานวิจัยของ Schonert-Reichl และ Roeser ที่ศึกษาโปรแกรม Mindfulness in Schools พบว่าผู้เรียนที่ได้รับการพัฒนาทั้งกาย-อารมณ์-จิต-ปัญญา มีระดับความสุข (life satisfaction) ความสามารถในการจัดการความเครียด (stress regulation) และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งยืนยันว่ากรอบแบบภาวนา 4 มีคุณค่าทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงนโยบายการศึกษา (Schonert-Reichl, 2015)

นวัตกรรมการเรียนรู้สมัยใหม่และสหวิทยาการ

นวัตกรรมการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นการเรียนรู้แบบ Active Learning ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและ AI เป็นเครื่องมือเสริม เน้นการบูรณาการศาสตร์ (interdisciplinary integration) เพื่อตอบโจทย์ปัญหาจริง และให้ความสำคัญกับสุขภาวะของผู้เรียน (well-being) (OECD, 2023) นวัตกรรมเหล่านี้ ได้แก่ Project-Based Learning, Phenomenon-Based Learning, Problem-Based Learning, Flipped Classroom, Gamification, AI-Augmented Learning และ Microlearning

งานวิจัยของ (Holmes, Bialik, และ Fadel 2023) ระบุว่าเทคโนโลยี AI ในการศึกษาสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในด้านการประเมินผลรายบุคคล (formative assessment) การให้ feedback ตามเวลาจริง (real-time feedback) และการสร้างเนื้อหาที่ปรับเหมาะกับผู้เรียน (adaptive content) อย่างไรก็ตาม งานเดียวกันก็เตือนว่าการใช้ AI โดยขาดฐานปัญญาและคุณค่าจะนำไปสู่ความเสี่ยง 4 ประการ ได้แก่ over-dependence, deskilling, bias amplification, และ value erosion ซึ่งสะท้อนความจำเป็นที่ต้องมีฐานคิดเชิงปัญญาที่เข้มแข็ง เช่น พุทธปัญญา มาเป็นแก่นกลาง

การบูรณาการสหวิทยาการ (interdisciplinary integration) จึงไม่ได้หมายถึงเพียงการนำศาสตร์มารวมกัน แต่หมายถึงการสร้างพื้นที่ของการเรียนรู้ที่หลายศาสตร์มาทำงานร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของมนุษย์ (wicked problems) ในกรอบของบทความนี้ การบูรณาการเกิดขึ้น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับเนื้อหา (content) ระดับกระบวนการ (process) และระดับคุณค่า (value) โดยมีพุทธปัญญาเป็นเส้นเอ็นกลางที่ยึดทุกศาสตร์เข้าด้วยกัน

กรอบแนวคิดบูรณาการ

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ผู้เขียนสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดบูรณาการที่เรียกว่า "BUDDHI-EduTech Framework" โดยมีพุทธปัญญา 4 ประการเป็นแก่นกลาง ได้แก่ ไตรสิกขาเป็นโครงสร้าง (structure) โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือคิด (thinking tool) สัปปุริสธรรม 7 เป็นชุดทักษะของผู้เรียน (learner skills) และภาวนา 4 เป็นมิติของผลลัพธ์ (outcome dimensions) แก่นทั้งสี่ทำงานสัมพันธ์กับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ Active Learning, AI-Augmented Tools, Learning Ecosystem, และ Well-being Outcomes กล่าวคือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างของการพัฒนาผู้เรียนทั้งระบบ มีเครื่องมือดิจิทัลที่สอดรับ ได้แก่ LMS, Mindfulness App, Critical Thinking Tool และให้ผลลัพธ์เชิงสมรรถนะคือ Self-regulation, Ethical Behavior และ Cognitive Skills ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือคิดอย่างถูกวิธี โดยเชื่อมโยงกับเครื่องมืออย่าง AI Tutor, Notebook LM และ Mind Mapping App เพื่อพัฒนา Critical Thinking, Information & AI Literacy ขณะที่สัปปุริสธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นทักษะของผู้เรียนรู้ที่ดี เชื่อมโยงกับ Adaptive Learning Platform และ Personal Learning Plan เพื่อพัฒนา Metacognition และ Self-directed Learning และภาวนา 4 (กาย ศีล จิต ปัญญา) เป็นกรอบผลลัพธ์การเติบโตแบบองค์รวม โดยใช้เครื่องมือเช่น Wearable, Wellness Dashboard และ SEL Tracker เพื่อนำไปสู่ Whole-Person Development และ Well-being

ผลการสังเคราะห์ทำให้ได้โมเดล BUDDHI-EduTech ซึ่งเป็นโมเดลบูรณาการ "พุทธปัญญา x นวัตกรรมการเรียนรู้" สำหรับการศึกษายุคดิจิทัล โมเดลนี้มีหลักการสำคัญคือ "นวัตกรรมที่ขับเคลื่อนด้วยปัญญา" (wisdom-driven innovation) โดยเชื่อว่าการเรียนรู้ที่ยั่งยืนต้องประกอบด้วย 2 ฐานหลัก ได้แก่ ฐานปัญญา (Inner Foundation) และฐานเครื่องมือ (Outer Foundation) ที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ องค์ประกอบของโมเดลแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. ปัญญาฐาน (Wisdom-Base)

ปัญญาฐานประกอบด้วยพุทธปัญญา 4 ประการเป็นแก่นกลาง ได้แก่ ไตรสิกขาเป็นโครงสร้างของกระบวนการเรียนรู้ทั้งระบบ โยนิโสมนสิการเป็นวิธีการคิดที่ผู้เรียนต้องฝึกฝน สัปปุริสธรรม 7 เป็นทักษะที่ผู้เรียนต้องพัฒนาเพื่อเป็นผู้เรียนที่ดี และภาวนา 4 เป็นกรอบผลลัพธ์ที่บอกว่าผู้เรียนต้องเติบโตในด้านใดบ้าง

องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เป็น "ฐานคิด" และ "ฐานคุณค่า" ของการเรียนรู้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 87)

2. เทคโนโลยีฐาน (Tech-Base)

เทคโนโลยีฐานประกอบด้วยเครื่องมือดิจิทัลและ AI ที่ออกแบบเพื่อเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ Adaptive Learning Platform, AI Tutor, Learning Analytics, Virtual/Augmented Reality, Gamification และ Microlearning Platform องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เป็น "เครื่องมือ" ที่ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ปรับเหมาะกับผู้เรียน และเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา (**Tony Bates.** 2019: 419)

3. การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning Process)

การเรียนรู้เชิงรุกประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธปัญญาและเทคโนโลยี เช่น Inquiry-Based Learning ตามกรอบโยนิโสมนสิการ Project-Based Learning ที่ใช้ปัญหาจริงในชุมชนเป็นโจทย์ Reflective Learning ที่ใช้การเขียนสะท้อนคิด (journaling) ตามแนวอัตตัญญุตา และ Mindful Learning ที่ใช้การเจริญสติเป็นเครื่องมือเตรียมจิต (John Dewey.1933: 104)

4. ระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem)

ระบบนิเวศการเรียนรู้ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการเรียนรู้ ทั้งครอบครัว ชุมชน โรงเรียน องค์กร และสังคม องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เป็น "ดิน" ที่ทำให้รากของการเรียนรู้แตกหน่อ โดยเฉพาะการสร้างวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning culture) (**UNESCO**. 1996: 89)

การประยุกต์ในห้องเรียนและองค์กร

ตัวอย่างการประยุกต์ในห้องเรียน ผู้เขียนเสนอ "BUDDHI-EduTech Lesson Plan" ที่มี 5 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ ขั้นเตรียมจิต (Mindful Opening) ใช้สติเป็นเครื่องมือ (สมาธิภาวนา) ขั้นตั้งคำถาม (Wise Questioning) ใช้กรอบโยนิโสมนสิการ 10 วิธี ขั้นสำรวจ-สืบเสาะ (AI-Augmented Exploration) ใช้เครื่องมือ AI สนับสนุน เช่น ChatGPT, Perplexity, Notebook LM เพื่อหาข้อมูลเชิงลึก ขั้นสะท้อนคิด (Reflective Synthesis) ใช้การเขียนหรือพูดสะท้อนคิดผ่านกรอบสัปปุริสธรรม 7 และขั้นนำไปประยุกต์ (Action for Society) เพื่อให้ผู้เรียนได้สร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมในระดับใดระดับหนึ่ง

ตัวอย่างการประยุกต์ในองค์กร ผู้เขียนเสนอ "Wisdom-Driven Learning Organization" ที่ใช้กรอบไตรสิกขาในการออกแบบหลักสูตรพัฒนาบุคลากร 3 ระดับ ได้แก่ ระดับศีลคือการพัฒนาธรรมาภิบาล (governance) และจริยธรรมการใช้ AI ระดับสมาธิคือการพัฒนาทักษะการจดจ่อและสติในการทำงาน (focus and mindfulness) และระดับปัญญาคือการพัฒนา Critical Thinking, Systems Thinking, และ Strategic Thinking โดยใช้ AI เป็นเครื่องมือสนับสนุนทุกระดับ

อภิปรายผล

ผลการศึกษาในส่วนของโมเดล BUDDHI-EduTech สะท้อนให้เห็นว่าหลักพุทธปัญญาไม่ใช่ "ของเก่าที่ล้าสมัย" แต่เป็น "กรอบความคิดเชิงระบบ" ที่สามารถบูรณาการกับศาสตร์การศึกษาและเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในระดับโครงสร้างได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ (Bodhi 2017:123) และ Krityakiarana et al. 2021) ที่ชี้ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็น "กระบวนวิธี" (process methodology) ซึ่งทำให้เปิดกว้างต่อการนำไปใช้ในบริบทใหม่ ๆ

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การบูรณาการระหว่างพุทธปัญญาและ AI ไม่ได้เป็นการใช้พุทธปัญญาเป็น "ส่วนเสริม" ของเทคโนโลยี แต่ในทางกลับกันพุทธปัญญาควรเป็น "แก่น" และเทคโนโลยีควรเป็น "ส่วนเสริม" หากพิจารณาจากความเสี่ยง 4 ประการของ AI ในการศึกษา (over-dependence, deskilling, bias amplification, value erosion) ดังที่ (Holmes et al. 2023) ระบุ จะพบว่าทั้ง 4 ประเด็นนี้สามารถถูกควบคุมได้ด้วยพุทธปัญญา 4 ประการที่ผู้เขียนสังเคราะห์ขึ้น เช่น โยนิโสมนสิการช่วยลด over-dependence ภาวนา 4 ช่วยลด deskilling สัปปุริสธรรม 7 ช่วยลด bias amplification และไตรสิกขาช่วยลด value erosion

การที่บทความนี้ใช้กรอบสหวิทยาการ (interdisciplinary) แทนที่จะใช้พุทธศาสนาประยุกต์เพียงลำพัง ทำให้เกิดข้อสังเกต 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก พระพุทธศาสนามีบทบาทเชิงรากฐาน (foundational role) ในการกำหนดเป้าหมายและคุณค่าของการเรียนรู้ ประการที่สอง ศาสตร์การศึกษาและจิตวิทยามีบทบาทเชิงกระบวนการ (procedural role) ในการแปลงเป้าหมายให้เป็นกิจกรรม และประการที่สาม เทคโนโลยีดิจิทัลและ AI มีบทบาทเชิงเครื่องมือ (instrumental role) ในการสนับสนุนกระบวนการ การกำหนดบทบาทเช่นนี้ช่วยให้นักการศึกษาสามารถออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ได้โดยไม่หลงทาง ไม่ติดอยู่กับการเปลี่ยนเครื่องมือไปตามกระแสของเทคโนโลยี

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์โมเดลนี้ในทางปฏิบัติยังมีข้อท้าทาย 3 ประการ ได้แก่ ครูและบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจในหลักธรรมเชิงโครงสร้าง ระบบประเมินผลการศึกษาในปัจจุบันยังเน้นเฉพาะมิติปัญญาภาวนา ไม่ครอบคลุม 4 มิติของภาวนา 4 และระบบนิเวศของห้องเรียนและองค์กรยังไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่บูรณาการ การพัฒนาโมเดลให้ใช้งานได้จริงจึงต้องดำเนินการคู่ขนานกับการพัฒนาครู การปฏิรูประบบประเมินผล และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้

สรุป

นวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานพุทธปัญญาตามกรอบของบทความนี้ คือการสังเคราะห์หลักพุทธปัญญา 4 ประการ ได้แก่ ไตรสิกขา โยนิโสมนสิการ สัปปุริสธรรม 7 และภาวนา 4 และนำเสนอกรอบแนวคิดสหวิทยาการในรูปของโมเดล BUDDHI-EduTech ที่บูรณาการพุทธปัญญาเข้ากับศาสตร์การศึกษา จิตวิทยา และเทคโนโลยีดิจิทัล ผลการศึกษายืนยันว่าพุทธปัญญาสามารถเป็นแก่นกลางของนวัตกรรมการเรียนรู้สมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยทำหน้าที่กำหนดเป้าหมาย คุณค่า และวิธีคิดของการเรียนรู้ ขณะที่เทคโนโลยีและ AI ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเสริมประสิทธิภาพ สรุปได้ว่าไตรสิกขาเป็นโครงสร้างของการพัฒนาทั้งระบบ โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือคิดที่จำเป็นในยุคข้อมูลล้นเกิน สัปปุริสธรรม 7 เป็นทักษะของผู้เรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21 และภาวนา 4 เป็นเข็มทิศของการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม การบูรณาการทั้งสี่หลักธรรมจึงเป็นพื้นฐานของการสร้างระบบการศึกษาที่สามารถผลิตผู้เรียนที่ "เก่ง ดี มีความสุข และมีปัญญาสร้างสรรค์สังคมที่ยั่งยืน" ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาในยุคพุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรม สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงวิจัย สถาบันการศึกษาควรกำหนดให้ "พุทธปัญญาในการเรียนรู้" เป็นสมรรถนะแกนกลางของหลักสูตร (core competency) ควรพัฒนา Train-the-Trainer Program สำหรับครูและวิทยากร ควรพัฒนาระบบประเมินผลที่ครอบคลุม 4 มิติของภาวนา 4 ทั้งกาย ศีล จิต ปัญญา และควรสร้างความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยฆราวาสในการพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลที่มีฐานคุณค่าแบบพุทธ ในส่วนของการวิจัย ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเพื่อทดสอบประสิทธิภาพของโมเดล BUDDHI-EduTech ในห้องเรียนและองค์กร ควรพัฒนาเครื่องมือวัดสมรรถนะที่อิงพุทธปัญญา 4 ประการ ควรศึกษาเปรียบเทียบโมเดลนี้กับโมเดลการเรียนรู้แนวอื่น เช่น OECD Learning Compass 2030 หรือ UNESCO Futures of

Education และควรมีการวิจัยร่วมระหว่างนักการศึกษา นักจิตวิทยา และนักวิทยาการคอมพิวเตอร์ เพื่อพัฒนา AI for Wisdom-Driven Learning ที่มีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเป็นแกน

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สหธรรมิก 2565.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 41. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์. 2559).

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. โยนิโสมนสิการกับการพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, 15 (2), 2562.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. **รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตเด็กและเยาวชนไทย ปี 2566**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2566.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **รายงานสภาวะการศึกษาไทย 2565/2566: ระบบการศึกษาในยุคปัญญาประดิษฐ์.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2566.

สุมน อมรวิวัฒน์. **พุทธวิธีกับการศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545: 48–56.

สังเวียน จรเกษ และนิลมณี พิทักษ์. **วารสาร: วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม–มิถุนายน. 2556.

Bodhi, B. **The Buddha's teaching as it is: An introductory course**. Buddhist Publication Society. 2017.OECD. OECD Learning Compass 2030: A Series of Concept Notes. Paris: **OECD Publishing**, 2019.

CASEL. CASEL's SEL framework: What are the core competence areas and where are they Promoted? Collaborative for Academic, **Social, and Emotional Learning**. 2020.

World Economic Forum. The Future of Jobs Report. **Geneva: World Economic Forum**, 2023.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning (2nd ed.). **Center for Curriculum Redesign**. 2023.

Jensen, Eric. Brain-Based Learning: The New Paradigm of Teaching. 2nd ed. Thousand Oaks, CA:**Corwin Press,** 2008.

John Dewey. **How We Think. Boston**: D. C. Heath and Company, 1933.

Krityakiarana, W., Phra Maha Suthit Apakaro, & Thanissaro, P. N. Yoniso-manasikara and critical thinking: An empirical study in Thai secondary classrooms. **Journal of Buddhist Education and Research,** 7 (2), 2021.

Miller, John P. The Holistic Curriculum. 3rd ed. **Toronto: University of Toronto Press**, 2019.

OECD. Is Education Losing the Race with Technology? AI's Progress in Maths and Reading. Paris: **OECD Publishing**, 2023.

Schonert-Reichl, K. A., & Roeser, R. W. Handbook of mindfulness in education: Integrating Theory and research into practice. **Springer**. 2016.

Trends of Adaptive/Personalized Learning and Intelligent Tutoring Systems in Mathematics: **A Review of Academic Publications from** 2010 to 2022.

UNESCO. User Empowerment through Media and Information Literacy Responses to the E Evolution of Generative Artificial Intelligence. Paris**: UNESCO**, 2024.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

สติปัฏฐานกับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต: แนวทางพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ

SATIPAṬṬHĀNA AND THE DESIGN OF TECHNOLOGY FOR MENTAL WELL-BEING: A BUDDHIST INNOVATION APPROACH TO DIGITAL MENTAL CARE APPLICATIONS

พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา)[1],
พระศรีสัจญาณมุนี, พระมหาวิทูรย์ สิทฺธิเมธี (บังสันเทียะ),
วินัย ภูมิสุข, ชลธิดา รักยุทธ์

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Paisan Candadhammo (Wongpunga),
Phra Si Satchayanmuni,
Phramaha Withun sitthimethi (Bangsanthia),
Winai Phumsukh, Cholthida Rakyuth

Chaiyaphum Buddhist college,

E-mali: srinuantemple2018@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักสติปัฏฐานในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์ศักยภาพของหลักธรรมดังกล่าวในการประยุกต์ใช้กับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต โดยเฉพาะในบริบทของแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ นอกจากนี้ บทความยังมุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสติปัฏฐานกับการออกแบบประสบการณ์ดิจิทัลที่เอื้อต่อการรู้ตัว การเข้าใจอารมณ์ และการดูแลจิตใจอย่างยั่งยืน เพื่อเสนอแนวทางพุทธนวัตกรรมสำหรับการพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลที่ตอบสนองต่อปัญหาสุขภาวะจิตของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัย

ผลการศึกษาพบว่า เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในการสนับสนุนการดูแลสุขภาวะจิตของมนุษย์ ทั้งในด้านการผ่อนคลายความเครียด การฝึกสติ การติดตามอารมณ์ และการส่งเสริมการดูแลตนเองในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การออกแบบแอปพลิเคชันเพื่อสุขภาวะจิตจะเกิดประสิทธิผลได้อย่างแท้จริงต่อเมื่อมีฐานคิดที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า สติปัฏฐานเป็นกรอบคิดที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต เพราะเป็นหลักแห่งการตั้งสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม อย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นแนวทางในการออกแบบแอปพลิเคชันที่ช่วยให้ผู้ใช้รู้กาย รู้ความรู้สึก รู้สภาวะจิต และรู้เท่าทันแบบแผนของความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นหลักในการออกแบบฟังก์ชันที่เอื้อต่อการรู้ตัว การฝึกปฏิบัติในชีวิตจริง และการดูแลใจอย่างอ่อนโยนและต่อเนื่อง

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ คือ การเสนอกรอบแนวคิดใหม่ที่บูรณาการสติปัฏฐานเข้ากับการออกแบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสุขภาวะจิต โดยแสดงให้เห็นว่าสติปัฏฐานสามารถพัฒนาเป็นฐานคิดสำหรับ

การออกแบบแอปพลิเคชันด้านการดูแลใจได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติของการรู้กาย การรู้เวทนา การรู้จิต และการรู้ธรรม ตลอดจนการพัฒนาแนวคิดพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลที่ไม่เพียงช่วยให้ผู้ใช้ผ่อนคลาย แต่ยังช่วยให้เกิดการรู้ตัว เข้าใจตนเอง และพัฒนาสุขภาวะจิตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สติปัฏฐาน, เทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต, พุทธนวัตกรรม, แอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ

Abstract

This article aims to examine the principle of Satipaṭṭhāna in Buddhism and to analyze its potential application to the design of technology for mental well-being, particularly in the context of digital applications for mental care. It also seeks to explain the relationship between Satipaṭṭhāna and the design of digital experiences that promote self-awareness, emotional understanding, and sustainable mental care. In this respect, the article proposes a Buddhist innovative approach to the development of digital tools that respond to the mental well-being challenges of people in contemporary society.

The findings reveal that digital technology has become increasingly important in supporting mental well-being, particularly in stress reduction, mindfulness practice, mood tracking, and everyday self-care. However, the effective design of applications for mental well-being requires a profound understanding of the nature of the human mind. The study indicates that Satipaṭṭhāna provides a highly suitable conceptual framework for designing technology for mental well-being because it is a systematic practice of mindfulness concerning body, feelings, mind, and mental phenomena. This framework can be developed into design principles for applications that help users become aware of bodily experience, emotional states, mental conditions, and patterns of suffering in daily life. It can also be applied to the design of functions that support self-awareness, real-life practice, and gentle, continuous mental care.

The new knowledge gained from this study lies in proposing a new conceptual framework that integrates Satipaṭṭhāna with the design of digital technology for mental well-being. The study demonstrates that Satipaṭṭhāna can be developed into a systematic foundation for designing digital mental care applications in terms of awareness of body, feelings, mind, and mental phenomena. It also advances the concept of Buddhist innovation for digital applications that not only help users relax, but also foster self-awareness, self-understanding, and sustainable mental well-being.

Keywords: Satipaṭṭhāna, Technology for Mental Well-Being, Buddhist Innovation, Digital Mental Care Applications

บทนำ

ในสังคมร่วมสมัย เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทอย่างลึกซึ้งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านการสื่อสาร การเรียนรู้ การทำงาน การเข้าถึงบริการสุขภาพ และการดูแลคุณภาพชีวิตส่วนบุคคล โดยเฉพาะในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา แอปพลิเคชันดิจิทัลด้านสุขภาพจิตและการดูแลใจได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นแอปพลิเคชันสำหรับการฝึกสมาธิ การผ่อนคลายความเครียด การติดตามอารมณ์ การให้คำแนะนำด้านสุขภาวะจิต หรือการสนับสนุนการดูแลตนเองในชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ในยุคดิจิทัลกำลังมองหาเครื่องมือใหม่ ๆ ที่สามารถช่วยประคับประคองจิตใจให้รับมือกับความกดดัน ความเร่งรีบ และความไม่แน่นอนของโลกสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม แม้เทคโนโลยีจะมีศักยภาพสูงในการช่วยส่งเสริมสุขภาวะจิต แต่การออกแบบเทคโนโลยีเพื่อการดูแลใจยังเผชิญข้อท้าทายสำคัญหลายประการ เช่น การมุ่งเน้นความสะดวกหรือประสิทธิภาพเชิงเทคนิคมากกว่าความเข้าใจธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ การออกแบบเนื้อหาที่ขาดความลึกซึ้งทางจิตวิญญาณ หรือการพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลที่ช่วยให้ผู้ใช้รู้สึกดีเพียงชั่วคราว แต่ไม่สามารถนำไปสู่การเรียนรู้เท่าทันตนเองอย่างแท้จริง ในหลายกรณีเทคโนโลยีถูกใช้เพื่อบรรเทาความเครียดเฉพาะหน้า แต่ยังไม่สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างความรู้ตัว การสังเกตภายใน และการพัฒนาจิตอย่างยั่งยืนได้อย่างเต็มที่

ในบริบทเช่นนี้ หลัก สติปัฏฐาน ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นกรอบคิดที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต สติปัฏฐานเป็นหลักแห่งการตั้งสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม อันเป็นกระบวนการฝึกฝนความรู้ตัวที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาวะของตนเองอย่างเป็นจริง หลักการดังกล่าวมิได้มุ่งเพียงการทำให้จิตสงบในระยะสั้น หากแต่เน้นการพัฒนาความตื่นรู้ การรู้เท่าทันประสบการณ์ภายใน และการคลี่คลายความทุกข์ด้วยปัญญา เมื่อพิจารณาในบริบทของเทคโนโลยีร่วมสมัย สติปัฏฐานจึงมีศักยภาพที่จะเป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลที่ไม่เพียงช่วยให้ผู้ใช้ผ่อนคลาย แต่ยังช่วยให้เกิดการสังเกตตนเอง เข้าใจอารมณ์ และดูแลใจอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาสติปัฏฐานในฐานะหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต โดยเฉพาะในบริบทของแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวทางพุทธนวัตกรรมที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนากับการออกแบบเทคโนโลยีร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลที่เอื้อต่อการสร้างสติ ความเข้าใจตนเอง และสุขภาวะจิตที่ยั่งยืนในสังคมยุคใหม่

เทคโนโลยีดิจิทัลกับโจทย์ใหม่ของการดูแลสุขภาวะจิต

ในสังคมร่วมสมัย สุขภาวะจิตได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในระดับบุคคล สังคม และนโยบายสาธารณะมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมนุษย์ต้องเผชิญกับความเร่งรีบ ความไม่แน่นอน ภาระทางอารมณ์ และแรงกดดันจากวิถีชีวิตสมัยใหม่ ขณะเดียวกัน เทคโนโลยีดิจิทัลก็ได้ขยายบทบาทจากการเป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารหรือการทำงาน ไปสู่การเป็นช่องทางสำคัญในการเข้าถึงการดูแลสุขภาพ รวมถึงการดูแลสุขภาพจิตด้วย แอปพลิเคชันด้านสุขภาวะจิตจึงได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย เพราะสามารถเข้าถึงได้ง่าย ใช้งานได้ทุกที่ทุกเวลา และมีศักยภาพในการลดข้อจำกัดของบริการแบบเผชิญหน้า โดยเฉพาะในบริบทที่บุคลากรด้านสุขภาพจิตยังมีไม่เพียงพอหรือประชาชนจำนวนมากยังไม่เข้าถึงบริการอย่างเหมาะสม (World Health Organization, 2019; World Health Organization, 2025). อย่างไรก็ตาม การออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิตมิใช่เพียงการนำแบบฝึกหัดผ่อนคลายหรือข้อความให้กำลังใจไปใส่ไว้ในแอปพลิเคชันเท่านั้น แต่จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจเชิงลึกต่อธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ พฤติกรรมการใช้งานจริง และเงื่อนไขทาง

จิตวิทยาที่ทำให้ผู้ใช้สามารถดูแลตนเองได้อย่างยั่งยืน งานทบทวนร่วมสมัยเกี่ยวกับ digital mental health interventions ชี้ว่า แอปพลิเคชันสุขภาพจิตมีแนวโน้มให้ผลเชิงบวกต่ออาการซึมเศร้าและความวิตกกังวลในระดับเล็กถึงปานกลาง แต่ความท้าทายสำคัญยังอยู่ที่เรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ การใช้งานต่อเนื่อง และการออกแบบที่ตอบสนองต่อบริบทชีวิตจริงของผู้ใช้มากพอหรือไม่ (Linardon et al., 2024; Elkes et al., 2024).

ในประเด็นนี้ สติปัฏฐานในพระพุทธศาสนามีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต เพราะสติปัฏฐานมิได้มุ่งเพียงการทำให้ผู้ใช้รู้สึกผ่อนคลายชั่วคราว หากแต่เสนอกรอบการฝึกสติที่เชื่อมโยงกับการรู้กาย รู้เวทนา รู้จิต และรู้ธรรมอย่างเป็นระบบ อันช่วยให้เกิดการเข้าใจตนเอง การเห็นสภาวะภายในตามความเป็นจริง และการพัฒนาความสามารถในการอยู่กับประสบการณ์อย่างไม่ถูกครอบงำโดยอารมณ์หรือแรงกระตุ้นเฉพาะหน้า หลักเช่นนี้จึงเหมาะอย่างยิ่งต่อการพัฒนาแอปพลิเคชันดิจิทัลที่ต้องการก้าวข้ามการดูแลใจแบบผิวเผิน ไปสู่การเป็นเครื่องมือส่งเสริมความรู้ตัวและสุขภาวะจิตที่มีความลึกมากขึ้น (Bodhi, 2000; Nyanasatta Thera, trans.).

สติปัฏฐาน: หลักแห่งการตั้งสติอย่างเป็นระบบ

สติปัฏฐานเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการอธิบายไว้อย่างชัดเจนในมหาสติปัฏฐานสูตรและสติปัฏฐานสูตร โดยมีแก่นอยู่ที่การตั้งสติพิจารณา 4 ฐาน ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกจิตให้รู้เท่าทันประสบการณ์ภายในและภายนอกอย่างต่อเนื่อง ไม่หลงไหลหรือผลักไสประสบการณ์เหล่านั้นด้วยอคติหรือความยึดติด หลักดังกล่าวทำให้สติไม่ใช่เพียงการ “ผ่อนคลาย” แต่เป็นกระบวนการแห่งการสังเกต การระลึกรู้ และการพิจารณาอย่างมีปัญญา (Bodhi, 2000; Thanissaro Bhikkhu, 2013). ฐานแรกคือ กายานุปัสสนา หรือการพิจารณากายในกาย ซึ่งครอบคลุมการรู้ลมหายใจ อิริยาบถ ความเคลื่อนไหวของร่างกาย ตลอดจนการรับรู้สภาพทางกายอื่น ๆ อย่างชัดเจน การฝึกในระดับนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติกลับมาเชื่อมโยงกับประสบการณ์ปัจจุบัน ลดการฟุ้งซ่าน และสร้างฐานของความมั่นคงทางใจผ่านการรับรู้ร่างกายอย่างตรงไปตรงมา ฐานที่สองคือ เวทนานุปัสสนา หรือการพิจารณาความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการเข้าใจกลไกของอารมณ์และปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ ฐานที่สามคือ จิตตานุปัสสนา หรือการรู้สภาวะของจิต เช่น จิตฟุ้งซ่าน จิตสงบ จิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ส่วนฐานที่สี่คือ ธรรมานุปัสสนา ซึ่งเป็นการพิจารณากระบวนธรรม ปัจจัย และสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิตใจอย่างเป็นระบบ เช่น นิวรณ์ องค์แห่งการตรัสรู้ หรืออริยสัจ (Bodhi, 2000; Nyanasatta Thera, trans.). เมื่อมองในเชิงการออกแบบเทคโนโลยี สติปัฏฐานจึงให้กรอบที่มีโครงสร้างชัดเจนกว่าวิธีคิดเรื่อง mindfulness แบบทั่วไป เพราะไม่ได้จำกัดอยู่ที่การอยู่กับลมหายใจหรือการผ่อนคลายความเครียดเท่านั้น แต่ครอบคลุมการรับรู้กาย ความรู้สึก อารมณ์ สภาวะจิต และแบบแผนทางความคิดอย่างต่อเนื่อง งานอธิบายร่วมสมัยเกี่ยวกับ mindfulness meditation ตามสติปัฏฐานก็ยืนยันว่า แก่นสำคัญของการปฏิบัติคือการสังเกตประสบการณ์ใน 4 มิติอย่างมีระบบ มิใช่เพียงการฝึกสมาธิในเชิงเทคนิคแยกส่วน (Sedlmeier, 2023).

ดังนั้น หากเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิตจะได้รับแรงบันดาลใจจากสติปัฏฐานจริง การออกแบบย่อมต้องคำนึงถึง “มิติของการรู้ตัว” มากกว่าการสร้างประสบการณ์ใช้งานที่นุ่มนวลหรือสวยงามเพียงอย่างเดียว กล่าวอีกนัยหนึ่ง เทคโนโลยีควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้ใช้กลับมารู้กาย รู้ความรู้สึก รู้สภาวะจิต และเห็นแบบแผนทางใจของตน ไม่ใช่เพียงทำให้ผู้ใช้รู้สึกดีขึ้นชั่วคราวแล้วจบลง (Bodhi, 2000; Sedlmeier, 2023).

เทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต: โอกาสและข้อจำกัดของแอปพลิเคชันดิจิทัล

แอปพลิเคชันสุขภาพจิตและแอปฝึกสติได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เพราะมีข้อได้เปรียบด้านการเข้าถึง ความยืดหยุ่น และต้นทุนที่ต่ำกว่าการรับบริการแบบดั้งเดิม งานสังเคราะห์หลักฐานล่าสุดชี้ว่า mental health apps สามารถลดอาการซึมเศร้าและความวิตกกังวลได้โดยรวมในระดับเล็กแต่มีนัยสำคัญ และฟีเจอร์บางประเภท เช่น แบบฝึกเชิงพฤติกรรม–ความคิด การติดตามอารมณ์ หรือระบบโต้ตอบบางรูปแบบ อาจสัมพันธ์กับผลลัพธ์ที่ดีกว่าแอปที่ออกแบบอย่างกว้าง ๆ โดยไม่ชัดเจนในเป้าหมาย (Linardon et al., 2024). สำหรับกลุ่มแอปด้าน mindfulness โดยเฉพาะ งานเมตาอะนาลิซิสพบว่า mindfulness apps มีศักยภาพในการลดอาการซึมเศร้าและความวิตกกังวลได้ในระยะสั้นเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการแทรกแซง แต่เมื่อเทียบกับการแทรกแซงเชิงบำบัดแบบ active comparison ผลต่างมักลดลง และยังมีคำถามต่อเนื่องเกี่ยวกับคุณภาพงานวิจัย ระยะติดตามผล และการใช้งานจริงนอกสภาพทดลอง นั่นหมายความว่า แอปประเภทนี้มีศักยภาพจริง แต่ยังต้องการการออกแบบและการประเมินที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น (Linardon et al., 2023; Macrynikola et al., 2024). ข้อจำกัดสำคัญของแอปสุขภาพจิตไม่ได้อยู่ที่ “เนื้อหาไม่มีประโยชน์” เสมอไป แต่อยู่ที่การที่ผู้ใช้จำนวนมากไม่สามารถใช้งานต่อเนื่องได้อย่างยั่งยืน งานวิจัยด้าน engagement กับ mental health apps ชี้ให้เห็นว่า แม้แอปจำนวนมากจะถูกออกแบบมาอย่างดีในเชิงฟังก์ชัน แต่การใช้งานจริงมักลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อเวลาผ่านไป และการมีส่วนร่วมของผู้ใช้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการแทรกแซงดิจิทัลอย่างชัดเจน (Elkes et al., 2024; Baumel et al., 2019).

นอกจากนี้ งานทบทวนเกี่ยวกับการยอมรับและความเป็นไปได้ในการใช้ mental health apps ยังพบว่า ความรู้สึกว่าแอป “มีประโยชน์จริง เข้ากับชีวิตจริง และตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้” มีความสำคัญอย่างมากต่อการคงอยู่ของผู้ใช้ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและกลุ่มที่เข้าถึงบริการสุขภาพจิตแบบดั้งเดิมได้ยาก จึงสะท้อนว่า การออกแบบแอปเพื่อสุขภาวะจิตจะประสบความสำเร็จได้ ต้องให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้ใช้จริงมากพอ ๆ กับทฤษฎีทางคลินิกหรือหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ (Bear et al., 2024; Lau et al., 2024). จากเหตุนี้ แนวคิด พุทธนวัตกรรม จึงไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นเพียงการนำคำศัพท์พุทธไปใช้ตั้งชื่อฟีเจอร์ในแอป แต่ต้องหมายถึงการออกแบบดิจิทัลที่แปลหลักธรรมให้กลายเป็นประสบการณ์ใช้งานที่ช่วยให้ผู้ใช้เกิดการสังเกตตน เข้าใจตน และค่อย ๆ เปลี่ยนความสัมพันธ์กับความคิด อารมณ์ และความทุกข์ของตนเองได้จริง หากแอปพุทธเพื่อสุขภาวะจิตขาดมิติของประสบการณ์ผู้ใช้และการใช้งานต่อเนื่อง ก็อาจเหลือเพียงสื่อธรรมะรูปแบบหนึ่ง ไม่ใช่เทคโนโลยีการดูแลใจอย่างแท้จริง (Brotherdale et al., 2024).

สติปัฏฐานกับการออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ

หากนำสติปัฏฐานมาเป็นกรอบออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ การออกแบบย่อมควรสะท้อนโครงสร้างของการเจริญสติอย่างเป็นลำดับ มิใช่เป็นเพียงคลังเสียงนำสมาธิหรือบทความให้กำลังใจเท่านั้น กล่าวคือ แอปควรช่วยให้ผู้ใช้ได้ฝึก “กลับมารู้ตัว” ผ่าน 4 มิติอย่างเป็นระบบ และแปลงกระบวนการดังกล่าวให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตจริงของผู้ใช้ในแต่ละวัน

1. การออกแบบบนฐานกายานุปัสสนา มิติแรกของการออกแบบคือการเชื่อมผู้ใช้กลับสู่ร่างกาย เพราะกายเป็นฐานที่เข้าถึงได้ง่ายและเป็นประตูสำคัญของการฝึกสติ แอปที่ได้รับแรงบันดาลใจจากกายานุปัสสนาอาจมีฟีเจอร์ที่ช่วยให้ผู้ใช้สังเกตลมหายใจ ท่าทาง การเกร็ง ความเหนื่อยล้า หรือสัญญาณทางกายอื่น ๆ ในช่วงเวลาต่าง ๆ ของวัน ฟีเจอร์ประเภทนี้ควรมุ่งส่งเสริมการรับรู้กายอย่างอ่อนโยน ไม่ใช่เปลี่ยนร่างกายให้เป็นข้อมูลเพียงชุดหนึ่งสำหรับวัดผล เพราะเป้าหมายหลักคือการฟื้นความสัมพันธ์เชิงรู้ตัวกับกาย มิใช่การ

แข่งขันกับตัวเลขหรือประสิทธิภาพ (Bodhi, 2000; Nyanasatta Thera, trans.). ในเชิงออกแบบประสบการณ์ใช้งานควรสั้น กระชับ และเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริง เช่น แบบฝึกหายใจ 1–3 นาที การเตือนให้สังเกตอิริยาบถระหว่างวัน หรือการเชิญให้ผู้ใช้หยุดรับรู้ร่างกายก่อนตอบสนองต่อความเครียด แนวคิดนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบว่าการแทรกแซงดิจิทัลที่ฝังตัวอยู่ในกิจวัตรจริงมีโอกาสสร้างการมีส่วนร่วมมากกว่าเครื่องมือที่ต้องอาศัยเวลาและความพร้อมสูงเกินไปในทุกครั้งที่ใช้งาน (Bear et al., 2024; Brotherdale et al., 2024).

2. การออกแบบบนฐานเวทนานุปัสสนา เวทนานุปัสสนาช่วยให้ผู้ใช้รู้ทันประสบการณ์สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งมีความสำคัญต่อการดูแลใจอย่างมาก เพราะอารมณ์และปฏิกิริยาจำนวนมากเริ่มต้นจากการไม่รู้เท่าทันความรู้สึกของตน แอปที่อิงฐานนี้จึงควรมีระบบช่วย check-in ความรู้สึกอย่างเรียบง่ายและไม่ตัดสิน เช่น ให้ผู้ใช้บันทึกว่าขณะนี้รู้สึกสบาย ไม่สบาย หรือเฉย ๆ และเชื่อมโยงกับบริบทของชีวิตประจำวัน เช่น งาน ความสัมพันธ์ หรือความเหนื่อยล้า การออกแบบลักษณะนี้ไม่ใช่เพียง “บันทึกอารมณ์” แต่เป็นการฝึกให้ผู้ใช้รู้จักหยุดและสังเกตเวทนาก่อนที่เวทนานั้นจะนำไปสู่ปฏิกิริยาทางอารมณ์หรือพฤติกรรมอัตโนมัติ (Bodhi, 2000; Sedlmeier, 2023). งานวิจัยว่าด้วย mental health apps ก็พบว่าฟีเจอร์ mood monitoring หรือการติดตามอารมณ์สัมพันธ์กับผลลัพธ์ที่ดีขึ้นในบางบริบท จึงสะท้อนว่า การทำให้ผู้ใช้เห็นรูปแบบอารมณ์ของตนอย่างต่อเนื่องมีประโยชน์ทั้งในเชิงการรับรู้ตนเองและการดูแลสุขภาวะจิต แต่หากเชื่อมด้วยกรอบเวทนานุปัสสนา ฟีเจอร์ดังกล่าวจะมีความลึกมากขึ้น เพราะไม่เพียงวัดระดับอารมณ์ หากยังเปิดพื้นที่ให้ผู้ใช้เห็นธรรมชาติของความรู้สึกว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเปลี่ยนแปลงได้ (Linardon et al., 2024; Macrynikola et al., 2024).

3. การออกแบบบนฐานจิตตานุปัสสนา จิตตานุปัสสนามุ่งให้รู้สภาวะของจิตตามที่เป็น เช่น จิตฟุ้งซ่าน จิตกังวล จิตสงบ หรือจิตหดหู่ แอปด้านการดูแลใจที่อิงฐานนี้ควรช่วยให้ผู้ใช้ไม่เพียงรู้ว่า “กำลังรู้สึกอะไร” แต่ยังรู้ด้วยว่า “จิตกำลังอยู่ในสภาพแบบใด” ความละเอียดอ่อนเช่นนี้สำคัญมาก เพราะบางครั้งผู้ใช้ไม่ได้ต้องการเพียงการสงบลง แต่ต้องการความสามารถในการมองเห็นสภาวะของตนอย่างชัดเจนโดยไม่ตัดสิน การออกแบบฟีเจอร์ในมิตินี้อาจอยู่ในรูปของ guided reflection สั้น ๆ แบบเลือกตอบ เช่น “ตอนนี้จิตของคุณกระสับกระส่าย หดหู่ หนักล้า หรือปลอดโปร่ง” หรือการใช้ภาษาที่ช่วยให้ผู้ใช้แยกแยะสภาวะจิตได้ละเอียดขึ้น แนวทางนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่เสนอว่า mindfulness apps ควรส่งผลต่อกระบวนการทางจิตวิทยาที่เป็นตัวกลางของการลดอาการ ไม่ใช่เพียงลดอาการอย่างฉาบฉวย เช่น การเพิ่ม self-awareness การลด experiential avoidance และการพัฒนาความสามารถในการกำกับตนเองทางอารมณ์ (Macrynikola et al., 2024).

4. การออกแบบบนฐานธรรมานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนาเป็นมิติที่ลึกที่สุด เพราะเกี่ยวข้องกับการเห็นแบบแผน ปัจจัย และกระบวนการของจิตใจ เช่น เห็นนิวรณ์ เห็นเหตุแห่งความฟุ้งซ่าน หรือเห็นความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งกระตุ้น ความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ในทางเทคโนโลยี มิตินี้อาจถูกพัฒนาเป็นระบบสะท้อนแบบแผนของผู้ใช้ เช่น เมื่อใดที่ผู้ใช้เครียดจึงเปิดแอปบ่อย เมื่อใดที่อารมณ์ตกจึงนอนดึก หรือเมื่อใดที่ความเหนื่อยล้าทางกายสัมพันธ์กับความหงุดหงิดทางใจ การออกแบบเช่นนี้จะช่วยให้แอปไม่หยุดอยู่ที่การให้คำแนะนำรายครั้ง แต่ค่อย ๆ ทำหน้าที่เป็น “กระจกสะท้อนใจ” ให้ผู้ใช้เห็นรูปแบบทุกข์ของตนเองชัดขึ้น (Bodhi, 2000; Sedlmeier, 2023). อย่างไรก็ตาม การออกแบบในระดับนี้ต้องระมัดระวังอย่างมากไม่ให้แอปกลายเป็นเครื่องมือวินิจฉัยเกินขอบเขตหรือให้คำตอบแบบแข็งทื่อ เพราะธรรมานุปัสสนาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่การติดป้ายสภาวะอย่างตายตัว แต่เป็นการเห็นความเป็นเหตุเป็นผลและความไม่เที่ยงของประสบการณ์

ดังนั้น เทคโนโลยีควรทำหน้าที่ “ชวนให้เห็น” มากกว่าจะ “สรุปแทน” ผู้ใช้ (Brotherdale et al., 2024; WHO, 2023).

5. หลักการออกแบบพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปดูแลใจ

จากการสังเคราะห์ข้างต้น สามารถเสนอหลักการออกแบบพุทธนวัตกรรมสำหรับแอปดูแลใจได้อย่างน้อย 5 ประการ

1. ออกแบบเพื่อการรู้ตัว ไม่ใช่เพื่อการเสพติด แอปด้านการดูแลใจไม่ควรใช้กลไกการแจ้งเตือน เกมมิฟิเคชัน หรือระบบรางวัลในแบบที่ดึงให้ผู้ใช้กลับมาใช้งานอย่างเสพติด เพราะจะขัดกับเจตนารมณ์ของการดูแลจิตโดยตรง ตรงกันข้าม การออกแบบควรช่วยให้ผู้ใช้ค่อย ๆ พึ่งพาแอปน้อยลงเมื่อมีทักษะการรู้ตัวมากขึ้น (Roffarello & De Russis, 2023; Baumel et al., 2019).

2. ออกแบบเพื่อการฝึกปฏิบัติในชีวิตจริง ไม่ใช่จำกัดการใช้เฉพาะเวลาที่ผู้ใช้อยู่ในโหมดฝึกสมาธิ การฝึกสติในชีวิตประจำวันผ่านช่วงเวลาสั้น ๆ มีความสำคัญอย่างมากต่อการคงอยู่ของผู้ใช้และความเป็นจริงของการใช้ชีวิต ดังนั้น ฟีเจอร์ควรสอดรับกับบริบทจริง เช่น ระหว่างเดินทาง ระหว่างพักงาน หรือก่อนนอน มากกว่าจะเป็นโมดูลยาวที่ใช้ยากในชีวิตประจำวัน (Bear et al., 2024; Linardon et al., 2023).

3. ออกแบบด้วยการมีส่วนร่วมของผู้ใช้จริง งานด้าน co-production ชี้ชัดว่าการพัฒนา digital mental health interventions ที่มีผู้ใช้และผู้เกี่ยวข้องร่วมออกแบบ จะช่วยเพิ่มการยอมรับ การเข้าถึง และการใช้งานจริงได้มากกว่าแนวทางที่นักพัฒนาคิดแทนผู้ใช้ฝ่ายเดียว สำหรับแอปพุทธด้านการดูแลใจ ประเด็นนี้สำคัญมาก เพราะต้องคำนึงถึงความหลากหลายของประสบการณ์ทางศาสนา วัฒนธรรม ภาษา และระดับความคุ้นเคยกับการปฏิบัติธรรมของผู้ใช้แต่ละกลุ่ม (Brotherdale et al., 2024).

4. ออกแบบให้มีความอ่อนโยนและไม่ตัดสิน การดูแลใจด้วยกรอบสติปัฏฐานไม่ควรถูกแปลงเป็นระบบประเมินที่ทำให้ผู้ใช้รู้สึกว่าตน “สอบตก” หรือ “ไม่เก่งพอ” ในการมีสติ แต่ควรเป็นประสบการณ์ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้ใช้ค่อย ๆ เรียนรู้ตนเองอย่างเมตตา หลักเช่นนี้สอดคล้องกับแนวโน้มของ mindfulness-based digital interventions ที่ชี้ว่ากระบวนการภายใน เช่น self-compassion และการยอมรับประสบการณ์ มีความสำคัญต่อผลลัพธ์ด้านสุขภาวะเช่นกัน (Ong et al., 2024; Macrynikola et al., 2024).

5. ออกแบบให้เชื่อมต่อกับระบบช่วยเหลือที่เหมาะสม แอปด้านการดูแลใจไม่ควรถูกนำเสนอราวกับเป็นคำตอบเดียวสำหรับทุกระดับปัญหา เพราะผู้ใช้บางรายอาจมีภาวะที่ต้องการการดูแลจากผู้เชี่ยวชาญมากกว่าแอปทั่วไป เทคโนโลยีที่ดีจึงควรรู้ขอบเขตของตนเอง และมีช่องทางเชื่อมต่อกับบริการสุขภาพจิตหรือแหล่งช่วยเหลืออื่นอย่างเหมาะสมเมื่อจำเป็น (WHO, 2019; WHO, 2025).

ดังนั้น การบูรณาการสติปัฏฐานกับการออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลจึงไม่ควรเป็นเพียงการยืมศัพท์พุทธมาใช้เชิงการตลาด แต่ควรเป็นการแปลหลักแห่งการรู้กาย รู้เวทนา รู้จิต และรู้ธรรม ให้กลายเป็นประสบการณ์ใช้งานที่เอื้อต่อการรู้ตัวของผู้ใช้จริงในชีวิตประจำวัน หากทำได้เช่นนี้ เทคโนโลยีจะไม่ใช่เพียง “เครื่องมือให้ใจสงบ” แต่จะกลายเป็น “พุทธนวัตกรรม” ที่ช่วยให้ผู้ใช้เรียนรู้ตนเอง ดูแลใจ และคลี่คลายความทุกข์ของตนอย่างมีสติและปัญญามากขึ้นในโลกดิจิทัลร่วมสมัย (Bodhi, 2000; Brotherdale et al., 2024).

สรุป

บทความนี้มุ่งศึกษาสติปัฏฐานในฐานะหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต โดยเฉพาะในบริบทของแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนการดูแลสุขภาพจิตของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัย ทั้งในด้านการผ่อนคลายความเครียด การติดตามอารมณ์ และการช่วยเหลือตนเองในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การออกแบบแอปพลิเคชันเพื่อสุขภาวะจิตยังมีข้อจำกัดสำคัญ หากมุ่งเน้นเพียงความสะดวก ความสวยงาม หรือประสิทธิภาพเชิงเทคนิค โดยขาดความเข้าใจเชิงลึกต่อธรรมชาติของจิตใจมนุษย์และกระบวนการพัฒนาความรู้ตัวอย่างแท้จริง

บทความนี้เสนอว่า สติปัฏฐานเป็นกรอบคิดที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต เพราะเป็นหลักแห่งการตั้งสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม อย่างเป็นระบบ ทำให้การดูแลใจมิได้จำกัดอยู่เพียงการลดความเครียดหรือทำให้จิตสงบชั่วคราว แต่ขยายไปสู่การรู้เท่าทันประสบการณ์ภายใน การเข้าใจอารมณ์ การเห็นสภาวะจิต และการเรียนรู้แบบแผนของความทุกข์ในตนเอง หลักสติปัฏฐานจึงช่วยให้การออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลมีความลึกมากขึ้น และสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือส่งเสริมการสังเกตตนเองอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน

ในเชิงประยุกต์ บทความได้เสนอว่า การออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจตามแนวสติปัฏฐาน ควรเชื่อมโยงกับการฝึกสติใน 4 มิติ ได้แก่ การรู้กาย การรู้เวทนา การรู้จิต และการรู้ธรรม พร้อมทั้งควรยึดหลักการออกแบบที่สำคัญ เช่น การออกแบบเพื่อการรู้ตัว ไม่ใช่เพื่อการเสพติด การออกแบบให้เอื้อต่อการฝึกปฏิบัติในชีวิตจริง การมีส่วนร่วมของผู้ใช้ในการพัฒนา การใช้ภาษาที่อ่อนโยนไม่ตัดสิน และการเชื่อมต่อกับระบบช่วยเหลือที่เหมาะสมเมื่อจำเป็น

สรุป สติปัฏฐานมิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติภายในทางศาสนาเท่านั้น หากแต่สามารถพัฒนาเป็นฐานคิดร่วมสมัยสำหรับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การสร้างแอปพลิเคชันดิจิทัลที่ไม่เพียงช่วยให้ผู้ใช้รู้สึกดีขึ้น แต่ยังช่วยให้เกิดการรู้ตัว เข้าใจตนเอง และดูแลใจอย่างยั่งยืนในโลกดิจิทัล

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญของบทความนี้ คือ การเสนอกรอบแนวคิดใหม่ที่บูรณาการหลัก สติปัฏฐานเข้ากับการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต โดยแสดงให้เห็นว่าสติปัฏฐานสามารถพัฒนาเป็นฐานคิดสำหรับการออกแบบแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจได้อย่างเป็นระบบ มิใช่เป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น

1. การตีความสติปัฏฐานในมิติร่วมสมัยว่าเป็น **กรอบการออกแบบประสบการณ์ดิจิทัลเพื่อการรู้ตัว** กล่าวคือ แอปพลิเคชันด้านการดูแลใจไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการทำให้ผู้ใช้ผ่อนคลายหรือรู้สึกดีในระยะสั้น แต่ควรช่วยให้ผู้ใช้เกิดการรับรู้กาย ความรู้สึก สภาวะจิต และแบบแผนทางใจของตนเองอย่างต่อเนื่อง

2. การเสนอ **โครงสร้างการออกแบบแอปพลิเคชันตามฐานสติปัฏฐาน 4 ด้าน** ได้แก่

(1) การออกแบบบนฐานกายานุปัสสนา

(2) การออกแบบบนฐานเวทนานุปัสสนา

(3) การออกแบบบนฐานจิตตานุปัสสนา

(4) การออกแบบบนฐานธรรมานุปัสสนา

โครงสร้างนี้ทำให้หลักธรรมสามารถถูกแปลงเป็นกรอบเชิงปฏิบัติสำหรับการออกแบบเทคโนโลยีได้อย่างชัดเจน และช่วยให้การพัฒนาแอปพลิเคชันด้านสุขภาวะจิตมีทิศทางที่ลึกและเป็นระบบมากขึ้น

3. การพัฒนาแนวคิด **พุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ** โดยชี้ให้เห็นว่าการออกแบบเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิตควรตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ เช่น การออกแบบเพื่อการรู้ตัวมากกว่าการดึงดูดให้ใช้งานอย่างต่อเนื่อง การออกแบบให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันจริง การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ และการคำนึงถึงความอ่อนโยนทางจิตใจของผู้ใช้ในระหว่างใช้งาน

4. การยกระดับแนวคิดเรื่อง **แอปพลิเคชันสุขภาพจิต** จากเครื่องมือสำหรับการบรรเทาอาการในระดับพื้นฐาน ไปสู่การเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการฝึกสติ การเข้าใจตนเอง และการดูแลใจอย่างลึกซึ้งมากขึ้น แนวคิดนี้ช่วยเชื่อมโลกของพุทธธรรมกับโลกของการออกแบบเทคโนโลยีร่วมสมัยเข้าด้วยกันอย่างมีนัยสำคัญ

สรุป องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ คือ การสร้างกรอบแนวคิดที่เชื่อม **สติปัฏฐาน–สุขภาวะจิต–การออกแบบเทคโนโลยีดิจิทัล** เข้าด้วยกัน และเสนอว่าหลักพุทธธรรมสามารถเป็นฐานคิดสำคัญของนวัตกรรมการดูแลใจในสังคมดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่1 AI แสดงให้เห็นองค์ความรู้ใหม่

ตารางที่ 1 สรุปองค์ความรู้ใหม่

ประเด็นองค์ความรู้ใหม่	สาระสำคัญ	การนำไปใช้/คุณค่าทางวิชาการ
1. สติปัฏฐานในฐานะกรอบการออกแบบประสบการณ์ดิจิทัลเพื่อการรู้ตัว	ตีความสติปัฏฐานในมิติร่วมสมัยว่าเป็นฐานคิดสำหรับการออกแบบแอปพลิเคชันด้านการดูแลใจ มิใช่เพียงหลักธรรมเชิงนามธรรมสำหรับการปฏิบัติธรรม	ช่วยให้การออกแบบแอปพลิเคชันไม่เน้นเพียงความผ่อนคลายระยะสั้น แต่ช่วยให้ผู้ใช้รู้กาย ความรู้สึก สภาวะจิต และแบบแผนทางใจของตนเองอย่างต่อเนื่อง
2. โครงสร้างการออกแบบแอปพลิเคชันตามฐานสติปัฏฐาน 4	เสนอกรอบการออกแบบเทคโนโลยีตามฐานสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธรรมานุปัสสนา	ทำให้หลักธรรมสามารถแปลงเป็นกรอบเชิงปฏิบัติสำหรับการออกแบบเทคโนโลยีด้านสุขภาวะจิตได้อย่างชัดเจน เป็นระบบและมีทิศทาง
3. พุทธนวัตกรรมสำหรับแอปพลิเคชันดิจิทัลด้านการดูแลใจ	พัฒนาแนวคิดการออกแบบแอปดูแลใจบนฐานพุทธธรรม โดยเน้นการออกแบบเพื่อการรู้ตัวมากกว่าการดึงดูดให้ใช้งานอย่างต่อเนื่อง	ใช้เป็นแนวทางออกแบบแอปพลิเคชันที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันจริง มีส่วนร่วมของผู้ใช้ และคำนึงถึงความอ่อนโยนทางจิตใจของผู้ใช้งาน
4. การยกระดับแนวคิดแอปพลิเคชันสุขภาพจิต	ขยายความหมายของแอปสุขภาพจิตจากเครื่องมือบรรเทาอาการพื้นฐาน ไปสู่เครื่องมือส่งเสริมการฝึกสติ การเข้าใจตนเอง และการดูแลใจอย่างลึกซึ้ง	ช่วยเชื่อมโยงโลกของพุทธธรรมกับการออกแบบเทคโนโลยีร่วมสมัย และเปิดแนวทางใหม่ในการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อสุขภาวะจิต
5. กรอบแนวคิดบูรณาการใหม่	สร้างกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยง "สติปัฏฐาน–สุขภาวะจิต–การออกแบบเทคโนโลยีดิจิทัล" เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ	เป็นข้อเสนอเชิงวิชาการว่า หลักพุทธธรรมสามารถเป็นฐานคิดสำคัญของนวัตกรรมการดูแลใจในสังคมดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ การเสนอกรอบแนวคิดที่นำหลัก **สติปัฏฐาน** มาบูรณาการกับ **สุขภาวะจิต** และ **การออกแบบเทคโนโลยีดิจิทัล** เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชันด้านการดูแลใจที่ไม่ใช่เพียงเครื่องมือผ่อนคลาย แต่เป็นเครื่องมือส่งเสริมการรู้ตัว การเข้าใจตนเอง และการดูแลใจอย่างลึกซึ้งในสังคมดิจิทัล.

เอกสารอ้างอิง

Baumel, A., Muench, F., Edan, S., & Kane, J. M. (2019). Objective user engagement with mental health apps: Systematic search and panel-based usage analysis. **Journal of Medical Internet Research**, **21**(9), e14567. https://doi.org/10.2196/14567

Bear, H. A., O'Sullivan, M., O'Neill, A., & Arseneault, L. (2024). The acceptability, engagement, and feasibility of mental health apps for underserved young people: Systematic review. **Journal of Medical Internet Research**, 26, e48964.

Bodhi, B. (Trans.). (2000). **The connected discourses of the Buddha: A translation of the Saṃyutta Nikāya.** Wisdom Publications.

Brotherdale, R., Berry, K., Hodkinson, A., & Lobban, F. (2024). Co-producing digital mental health interventions: A systematic review. **DIGITAL HEALTH**, 10, 20552076241239172.

Elkes, J., Cro, S., Batchelor, R., Stansfeld, J., Peel, D., Soneson, E., & Wright, B. (2024). User engagement in clinical trials of digital mental health interventions: A systematic review. **BMC Medical Research Methodology**, 24,184.

Linardon, J., Cuijpers, P., Fuller-Tyszkiewicz, M., Messer, M., & Kothe, E. (2024). Current evidence on the efficacy of mental health smartphone apps for symptoms of depression and anxiety: A meta-analysis of 176 randomized controlled trials. **World Psychiatry, 23**(1), 139–149

Macrynikola, N., Au-Yeung, S. K., Torres, V., Moreira, A. S., Oliveira, T., & Enkema, M. (2024). Efficacy of mindfulness apps on well-being and mental health outcomes: Meta-analysis of randomized controlled trials. **JMIR mHealth and uHealth, 12**, e49534.

การประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

APPLICATION OF FAITH PRINCIPLES TO CREATE A CIVIL DISPUTE MEDIATION PROCESS AT WAT NONG SUEA, KRAP YAI SUBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

เชาว์ แก่นสวาท [1]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Chao Kaensawat
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: naycheawkaenswath@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อศึกษากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยการประยุกต์ใช้หลักศรัทธาในชุมชนวัดหนองเสือ และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน ประกอบด้วยกลุ่มพระสงฆ์ 5 รูป กลุ่มภาครัฐ 5 คน และกลุ่มผู้นำชุมชน 5 คน คัดเลือกแบบเจาะจง และยืนยันข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า วัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และสังคมของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสันติสุข อันเกิดจากการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ากับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างเป็นระบบ การไกล่เกลี่ยอาศัยศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์และพระธรรมเป็นฐาน ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นวินัยการสื่อสาร หลักอิทธิบาท 4 เป็นแกนกลางในการเสริมสร้างสติ สมาธิ และปัญญา และหลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบวิเคราะห์ปัญหา รูปแบบที่เสนอประกอบด้วยกิจกรรมหลัก คือ เวทีบ้าน วัด ราชการ คลินิกสันติวิธีวันพระ และแนวคิดการแก้ปัญหาแบบใหม่ผ่านการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ย การพัฒนานักไกล่เกลี่ยรุ่นใหม่ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เวทีสานใจ และระบบเอกสารและกฎหมายรองรับ โดยมีกลไก “การเชื่อมโยง 4 ประสาน” คือ วัด โรงเรียน ตำรวจ และเทศบาล เป็นแกนกลางถาวร ผลลัพธ์ของกระบวนการช่วยลดความขัดแย้ง ลดภาระคดีของรัฐ เสริมสร้างความสามัคคี และสร้างสันติสุขที่ยั่งยืนในระดับชุมชน ตรงตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ

คำสำคัญ : หลักศรัทธา, การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท, ภาคประชาชน,

Abstract

This research had three objectives: 1) to examine the approaches to dispute mediation in the Wat Nong Suea community, Krap Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; 2) to study the civil dispute mediation process through the application of faith principles in the Wat Nong Suea community; and 3) to propose a model for applying faith principles to create a civil dispute mediation process at Wat Nong Suea. A qualitative research design was employed, comprising documentary review and in-depth interviews with 15 key informants, namely 5 monks, 5 government officials, and 5 community leaders, selected through purposive sampling, with data confirmation through a focus group discussion. Data were analyzed using content analysis and presented through descriptive-analytical synthesis.

The findings revealed that Wat Nong Suea functions as the spiritual and social center of a cohesive and peaceful community, achieved through the systematic integration of Buddhist principles into the dispute-mediation process. Mediation is grounded in the faith that residents place in the monks and the Dhamma. Brahmavihāra 4 serves as the discipline of communication, Iddhipāda 4 as the core for cultivating mindfulness, concentration, and wisdom, and the Four Noble Truths as the analytical framework for problems. The proposed model comprises principal activities, namely the "Home–Temple–State (BWG) Forum," the "Peace Clinic on Buddhist Holy Days," and a "new problem-solving concept" through the establishment of a mediation center, the development of a new generation of mediators, the application of information technology, a reconciliation forum, and a supporting documentary and legal system, anchored by a permanent "Four-Way Linkage" mechanism among the temple, school, police, and municipality. The process reduces conflict, eases the state's caseload, strengthens solidarity, and builds sustainable peace at the community level, thereby fulfilling all three research objectives.

Keywords: Faith Principles, Dispute Mediation, Civil Sector, Wat Nong Suea, Peaceful Means

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่สำคัญของประเทศไทยมาช้านาน ชีวิตประจำวันของชาวไทยตั้งแต่เกิดจนตายล้วนเป็นพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เห็นได้จากความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ มีเมตตา รักสันติ และมีความประนีประนอม อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาจะยั่งยืนอยู่คู่ชาติไทยได้เพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อของชาวพุทธ เพราะศรัทธาเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ศาสนาเจริญก้าวหน้า

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานาน เพราะสังคมไทยมีพื้นฐานเรื่องการถ้อยทีถ้อยอาศัยและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในอดีตเมื่อคนในชุมชนเกิดความขัดแย้ง มักอาศัยบุคคลที่คู่พิพาทเคารพนับถือ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ทำหน้าที่เป็นคนกลางให้ทั้งสองฝ่ายเจรจาและยุติความขัดแย้ง ในขณะที่กระบวนการพิจารณาคดีทางศาลมักมีความล่าช้าและมีค่าใช้จ่ายสูง การไกล่เกลี่ยจึงเป็นการระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution:

ADR) ที่มีประสิทธิภาพ ต้นทุนต่ำ ช่วยให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้สะดวก และช่วยแบ่งเบาคดีที่ขึ้นสู่ศาล

แนวทางการจัดการความขัดแย้งในชุมชนของสังคมไทยมุ่งเน้นให้ประชาชนที่อยู่ใกล้ชิดกับปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเองตามแนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้จัดตั้งเครือข่าย ยุติธรรมชุมชนและศูนย์ยุติธรรมชุมชน (ศยช.) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาและเสริมสร้างความเป็นธรรม และความสงบสุขในชุมชน ภายใต้ระบบ "ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม" (กระทรวงยุติธรรม, 2563)

วัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม และสังคม เป็นแหล่งรวมความศรัทธาและความเคารพที่ชาวบ้านมีต่อพระพุทธศาสนา และเป็นที่พึ่งพิงในการแก้ไขปัญหาทางสังคม เช่น การให้คำปรึกษาปัญหาครอบครัวและการสร้างความปรองดองในหมู่บ้าน พระสงฆ์และผู้นำชุมชนมีศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นนักไกล่เกลี่ยโดยอาศัยความไว้วางใจและความเคารพที่ประชาชนมีต่อพวกเขา หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการไกล่เกลี่ยได้ ทั้งการสร้างความไว้วางใจ การใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือ และการเป็นต้นแบบของความสงบ

ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ไกล่เกลี่ยที่มีองค์ความรู้ด้านกระบวนการเจรจา และด้านกฎหมายเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีคุณธรรมกำกับด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยจึงเลือก "หลักศรัทธา" เป็นกรอบในการสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องทั้งด้านการวางใจที่เป็นกลางและการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการไกล่เกลี่ย จะช่วยให้เกิดความเป็นกลางอย่างแท้จริง จึงสนใจศึกษาการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ "หลักศรัทธา" ในการวิจัยนี้ หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรมและผลของกรรม การมีมุมมองที่เป็นธรรม ไม่ยึดติดอคติหรือความเชื่อผิด ๆ ซึ่งนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงามและลดความขัดแย้ง โดยปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิมี 2 ประการ คือ 1) ปรโตโฆสะ การฟังคำแนะนำหรือคำสอนจากแหล่งภายนอกที่น่าเชื่อถือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกัลยาณมิตร และ 2) โยนิโสมนสิการ การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ไม่ด่วนสรุปหรือเชื่อตามอารมณ์ นอกจากนี้ยังประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคุณธรรมพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการวางใจเป็นกลางในการไกล่เกลี่ย

สำหรับนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง "ภาคประชาชน" หมายถึง สมาชิกหรือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของประชาชนในชุมชนในการประสานงานระหว่างประชาชน ชุมชน และองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความสงบสุขของชุมชน ส่วน "กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท" หมายถึง รูปแบบของการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่เพื่อลดความขัดแย้ง โดยใช้บริบทชุมชน ความสัมพันธ์ และทุนที่มีอยู่ในชุมชน ภายใต้แนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) เป็นแนวการดำเนินงานที่สอดคล้องและเป็นที่ยอมรับของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อศึกษากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยการประยุกต์ใช้หลักศรัทธาในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเพื่อประมวลองค์ความรู้และสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม มีรายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อแสดงแนวคิดหลักและประสบการณ์จากงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อค้นหาการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และยืนยันข้อมูลด้วยการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

2. พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนวัดหนองเสือ เทศบาลตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 รูป/คน ประกอบด้วย 1) กลุ่มพระสงฆ์ 5 รูป 2) กลุ่มภาครัฐ 5 คน และ 3) กลุ่มผู้นำชุมชน 5 คน ซึ่งสอดคล้องกับความสัมพันธ์ 3 ด้านในการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) และแนวคำถามการสนทนากลุ่ม ที่ผ่านการตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์โดยผู้เชี่ยวชาญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีการเก็บข้อมูล 3 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) โดยจัดเตรียมเครื่องมือ นัดหมายขออนุญาตและขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จัดกลุ่มข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้ววิเคราะห์แบบอรรถาธิบายและพรรณนาความ มีการคืนข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อตรวจสอบ ความเที่ยงตรง และนำเสนอผลการวิจัยเป็นความเรียงตามวัตถุประสงค์

6. การพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยยึดหลักการเข้าร่วมโดยสมัครใจ ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ตอบรับหรือปฏิเสธ และการนำเสนอผลการวิจัยไม่กระทบต่อตัวบุคคล

การประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จากการทบทวนเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

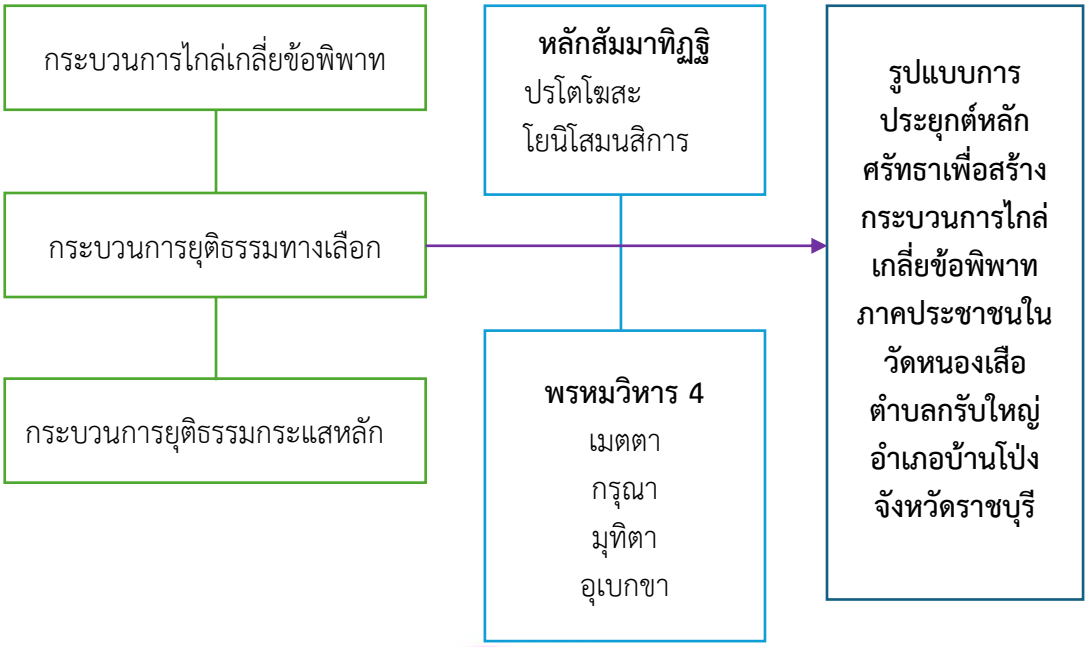

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า วัดหนองเสือทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางจิตใจและสังคมของชุมชน เป็นพื้นที่กลางที่เชื่อมโยงคนทุกกลุ่มวัยและทุกสถานะเข้าด้วยกัน เกิดความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่าง พระสงฆ์กับชุมชน สะท้อนเป็นบรรยากาศแห่งความสงบสุขและสามัคคี ความร่วมแรงร่วมใจในงานบุญ และเทศกาล ทำให้ชุมชนเปรียบเสมือนครอบครัวเดียวกัน และเป็นเวทีปลูกฝังคุณธรรมและวินัยชีวิตแก่เยาวชน กิจกรรมปฏิบัติธรรมช่วยให้ชาวบ้านใกล้ชิดพระสงฆ์และใช้ธรรมะแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน วัดยังเป็นพันธมิตรในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นพื้นที่จัดประชุมรับฟังปัญหา เป็นช่องทางกระจายความรู้ และเป็นศูนย์พักพิงในภาวะสาธารณภัย ความสัมพันธ์ของรัฐ ศาสนา และประชาชนจึงเชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายที่เกื้อกูลกัน

ในด้านปัญหาและอุปสรรค พบว่า ความขัดแย้งในวัดหนองเสือมีรากฐานมาจากความไม่เข้าใจ และการสื่อสารที่ผิดพลาด โดยเฉพาะการใช้พื้นที่วัดเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความระแวง และการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย อุปสรรคในการสื่อสารยังเกิดจากช่องว่างของข้อมูล ภาษาเชิงธรรมะ หรือศัพท์เฉพาะที่เข้าใจยาก การขาดเวทีรับฟังอย่างจริงใจ การขาดระบบสรุปที่ชัดเจน ความไม่สมดุลระหว่างสื่อสมัยใหม่กับการสื่อสารแบบดั้งเดิม และการขาดกลไกกลางที่เป็นกลางและโปร่งใส

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนยังสะท้อนการอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูล และพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งในครอบครัว เพื่อนบ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรชุมชน รูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมกันด้วยความสมัครใจ ทั้งการร่วมแรงกายการแสดงความคิดเห็นและการร่วมวางแผนการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ในวัดผ่านการเทศน์สอน การสนทนาธรรม และการประชุมช่วยสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจ ขณะที่ความเชื่อมโยงทางสังคม

และวัฒนธรรมผ่านประเพณีและงานบุญช่วยหล่อหลอมความเป็นหนึ่งเดียวและรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ปัจจัยเหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างสันติ

สำหรับกลไกการไกล่เกลี่ย พบว่า แนวทางจัดการข้อพิพาทของวัดหนองเสืออาศัย “พระ” และผู้นำชุมชนเป็นตัวกลาง ใช้หลักเมตตา–กรุณาและเหตุผลทางศีลธรรมเพื่อลดอารมณ์ขัดแย้ง เริ่มจากการรับฟังสองฝ่ายอย่างเท่าเทียม จัดวงสนทนาเล็กก่อนแล้วขยายเป็นประชุมชุมชน ยึดจารีตและกติกาชุมชน เช่น การขอขมา การทำบุญร่วม หรือการบำเพ็ญประโยชน์แทนโทษ พร้อมบันทึกและติดตามผลผ่านการพบปะที่วัด ทำให้ข้อพิพาทมักยุติโดยไม่ต้องพึ่งอำนาจรัฐหรือศาล

ในด้านจุดแข็งและจุดอ่อน พบว่า จุดแข็งคือการใช้หลักธรรม เช่น เมตตา กรุณา อุเบกขา และสติ ทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างสันติและได้รับการยอมรับสูง เพราะชาวบ้านเคารพ และเชื่อถือในวัดและพระสงฆ์ ส่วนจุดอ่อนคือยังขาดระบบบันทึกและแนวปฏิบัติที่เป็นทางการ ขาดงบประมาณและการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง และข้อพิพาทที่ซับซ้อนทางกฎหมายเกินขอบเขตของผู้ไกล่เกลี่ยในชุมชน จึงควรพัฒนาให้มีการบันทึกข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ผสมผสานความรู้ทางกฎหมายและเทคโนโลยี ฝึกอบรมนักไกล่เกลี่ยรุ่นใหม่ และจัดตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยประจำวัดที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานท้องถิ่น

2. กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยการประยุกต์ใช้หลักศรัทธาในชุมชนวัดหนองเสือ

ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์หลักศรัทธาในกระบวนการไกล่เกลี่ยของวัดหนองเสือ เกิดจากความเชื่อมั่นของชาวบ้านต่อพระสงฆ์และพระธรรมคำสอน ศรัทธาเป็นพลังที่ทำให้ผู้คนเปิดใจยอมรับการพูดคุยอย่างสงบ ไม่ยึดติดอารมณ์หรืออคติ พระสงฆ์ใช้เมตตา กรุณา และอุเบกขาเป็นเครื่องมือปรับสมดุลทางอารมณ์ของคู่กรณี การไกล่เกลี่ยจึงกลายเป็นกระบวนการที่แก้ไขปัญหาด้วยใจ ไม่ใช่ด้วยอำนาจ ผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มเห็นพ้องกันว่า การไกล่เกลี่ยตามแนวพระธรรมเป็นกระบวนการสร้างความสงบภายในจิตใจมากกว่าการตัดสินแพ้ชนะ การใช้หลักสติ เมตตา อภัย และขันติ สามารถลดความขัดแย้งให้คลี่คลายได้ด้วยความเข้าใจ

รูปแบบกิจกรรมและวิธีการประยุกต์หลักศรัทธาที่ชุมชนดำเนินการอยู่ ใช้กระบวนการสันติวิธีที่มีหลักธรรมเป็นกรอบคิดภายใต้ระบบ “บ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ” โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางใจ ยึดพรหมวิหาร 4 เป็นวินัยการสื่อสาร ผูกอิทธิบาท 4 กับวงจรปฏิบัติ และใช้อริยสัจ 4 เป็นแบบฟอร์มวิเคราะห์ปัญหา จัดเป็นกิจกรรมหลัก 3 กิจกรรม ดังนี้

กระบวนการเริ่มด้วยการตั้งสติ เมตตาภาวนา กำหนดกติกาวงคุย แล้วเปิดพื้นที่เล่าเรื่องแบบฟังอย่างลึกซึ้ง ตามด้วยการถอดรหัสเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้างและความต้องการที่ยังไม่ถูกเติมเต็ม เพื่อลดการกล่าวโทษตัวบุคคล การเยียวยาเน้นความสัมพันธ์และความรับผิดชอบร่วม ผ่านงานชดเชยต่อส่วนรวมแทนโทษเชิงลงอาญา ข้อตกลงต้องชัดเจน ปฏิบัติได้ วัดผลได้ มีเส้นตาย และมี “เพื่อนคู่สัญญา” ในชุมชนค้ำประกัน การติดตามผลผสานเข้ากับวิถีชุมชนผ่านการนัดทบทวนในวันพระและงานบุญ โดยกฎหมายเป็น “หลังพิง” มิใช่ทางออกแรก ตัวชี้วัดความสำเร็จได้แก่ การทำตามข้อตกลง อัตราคดีที่ลดลง ความไว้วางใจต่อกลไกชุมชน และการไม่เกิดข้อพิพาทซ้ำ

กิจกรรมที่ 1 เวทีบ้าน วัด ราชการ (BWG Forum) จัดเดือนละครั้ง เป็นเวทีพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยน และไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างสันติ เริ่มด้วยการสวดมนต์หรือฟังธรรมเพื่อสร้างบรรยากาศสงบ โดยเชื่อมโยงกับหลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ได้แก่ (1) ฟังด้วยใจ–เมตตาภาวนา (เมตตา)

ใช้การฟังอย่างลึกซึ้งโดยไม่ตัดสิน (2) เปิดใจ ออกแบบเยียวยาร่วม (กรุณา) ใช้วงจร PDCA เห็นทุกข์–ร่วมหาทางเยียวยา–ติดตามผล–ปรับปรุง (3) มิตรไมตรี สร้างสุขทางใจ (มุทิตา) ยกย่องความคืบหน้าเชิงพฤติกรรม และ (4) เวทีเสมอภาคสันติ (อุเบกขา) วางกติกาเดียวกัน สิทธิพูดเท่าเทียม โปร่งใส ตรวจสอบได้

กิจกรรมที่ 2 คลินิกสันติวิธีวันพระ เป็นกิจกรรมประจำเดือนที่ใช้วันพระเป็นโอกาสส่งเสริมการไกล่เกลี่ย ประกอบด้วยการนั่งสมาธิ การบรรยายธรรมเรื่องอิทธิบาท 4 และการสนทนากลุ่มเล็กเชื่อมโยงกับหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ (1) อยากช่วย อยากเข้าใจ (ฉันทะ) จุดประกายแรงใจอยากมีส่วนร่วม (2) เพียรวันพระ (วิริยะ) ฝึกความเพียรอย่างมีระบบและติดตามผล (3) จิตตะตั้งมั่นวันพระ (จิตตะ) ฝึกกำกับใจให้แน่วแน่ และ (4) วิมังสา 15 นาที (วิมังสา) ช่วงทบทวน–ตรวจสอบข้อเท็จจริง และทดสอบทางเลือกอย่างมีเหตุผล โดยการดำเนินงานสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 เพื่อให้มีมาตรฐานและเป็นที่เชื่อถือ

กิจกรรมที่ 3 แนวความคิดการแก้ปัญหาแบบใหม่ ดำเนินการผ่าน 5 กิจกรรมย่อย ได้แก่ (1) การจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยวัดหนองเสือเป็นสถานที่กลางที่เป็นธรรมและโปร่งใส (2) การพัฒนานักไกล่เกลี่ยรุ่นใหม่ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติทั้งหลักธรรมและกฎหมาย (3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการแจ้งเหตุ บันทึก และติดตามผล (4) เวทีสานใจ สร้างสามัคคี เพื่อเสริมความไว้วางใจและการสื่อสารอย่างเปิดใจ และ (5) ความรู้ความเข้าใจระบบเอกสารและข้อกฎหมายรองรับ ผ่านการอบรมและจัดทำคู่มือ ทุกกิจกรรมยึดวงจร PDCA คือ วางแผน–ดำเนินงาน–ตรวจสอบ–ปรับปรุง

ผลการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและทัศนคติทั้งในระดับบุคคลและชุมชน ชาวบ้านเริ่มพูดคุยกันด้วยเหตุผล ลดการใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา ภาวะความขัดแย้งลดน้อยลงและการไกล่เกลี่ยดำเนินไปด้วยความเมตตาและความเข้าใจซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและพลังความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน หน่วยงานรัฐ และประชาชนในพื้นที่อย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์ผลการจัดกิจกรรม ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มพระสงฆ์เห็นว่า เวทีบ้าน วัด ราชการที่ตั้งอยู่บนหลักพรหมวิหาร 4 เป็นพื้นที่แห่งการฟังและเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง ช่วยให้ชาวบ้านลดอคติและมองผู้เห็นต่างด้วยความเข้าใจ ขณะที่กลุ่มภาครัฐ ทั้งครู ตำรวจ และผู้บริหารท้องถิ่น เห็นว่ากิจกรรมคลินิกสันติวิธีวันพระที่อิงหลักอิทธิบาท 4 ช่วยพัฒนาการควบคุมอารมณ์และทักษะการสื่อสารเชิงบวก ลดคดีทะเลาะวิวาท และลดภาระงานของเจ้าหน้าที่ ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชนเห็นว่าแนวความคิดการแก้ปัญหาแบบใหม่ผ่านศูนย์ไกล่เกลี่ยและเวทีสานใจช่วยให้ชาวบ้านกล้าเข้าหากันทำให้ข้อพิพาทจำนวนมากยุติได้ในชุมชนโดยไม่ต้องเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมาย

3. รูปแบบการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ

ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์หลักศรัทธาในวัดหนองเสือไม่ใช่เพียงความเชื่อในพิธีกรรม แต่เป็นการนำมาใช้เป็นรากฐานของกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ชาวบ้านนำหลักศีล สมาธิ และปัญญามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหา ความศรัทธาที่มั่นคงช่วยส่งเสริมความสามัคคีและการให้อภัย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการไกล่เกลี่ย โดยใช้ความเมตตาธรรมเป็นแกนหลัก เน้นการรับฟังด้วยสติและใช้เหตุผลเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน พระสงฆ์และผู้นำศาสนาทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการส่งเสริมบรรยากาศแห่งความสงบสุขและลดข้อขัดแย้ง

รูปแบบที่เสนอจึงเน้นให้พระสงฆ์หรือผู้นำศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” ให้คู่กรณีเริ่มต้นสนทนาอย่างไม่หวาดกลัว ทำหน้าที่คนกลางที่เป็นกลางทางอารมณ์และผลประโยชน์ ยึดหลักเมตตา กรุณา สติ และสัมมาวาจาในการชี้นำการพูดคุย ใช้กรอบคิดเชิงธรรมะ เช่น อริยสัจ 4 และหลักกรรม เพื่อช่วยให้ทุกฝ่ายเห็นเหตุ–ปัจจัยและหนทางดับความขัดแย้ง ฟังอย่างลึกซึ้ง และสะท้อนความรู้สึก แปลงคุณค่าศาสนาให้เป็นขั้นตอนปฏิบัติ เช่น การขอขมา การชดเชย และการบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อซ่อมสัมพันธ์มากกว่าลงโทษ

ผลการวิจัยยังพบว่า ชาวบ้านวัดหนองเสือมีความรู้ความเข้าใจในหลักศรัทธา และพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่อง โดยไม่เพียงยึดถือพิธีกรรม แต่เข้าใจหลักศีล สมาธิ และปัญญา และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ความเข้าใจในหลักศรัทธาที่นำมาใช้ในการไกล่เกลี่ย ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและความเคารพซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้ที่มีความขัดแย้งยินดีเปิดใจฟังและเจรจาอย่างสงบ

แนวทางทางพระพุทธศาสนาที่สามารถช่วยลดข้อพิพาทภาคประชาชน ได้แก่ การปลูกฝังเมตตา กรุณา และอุเบกขา การเจริญสติและเข้าใจเหตุปัจจัยแห่งความขัดแย้ง ตลอดจนการใช้หลักสังคหวัตถุ 4 คือ ทาน (การให้) ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะ) อัตถจริยา (การกระทำที่เป็นประโยชน์) และสมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลายและเห็นอกเห็นใจ) ซึ่งส่งเสริมการสร้างสัมพันธไมตรี และลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน บทบาทของพระสงฆ์หรือผู้นำศาสนาในกระบวนการนี้จึงเป็นทั้งผู้สร้างพื้นที่ปลอดภัย ผู้ฟังที่มีสติ ผู้แปลงคุณค่าศาสนาเป็นขั้นตอนปฏิบัติ ผู้ประสานกับผู้นำท้องถิ่น โรงเรียน และตำรวจ และผู้ทำหน้าที่ครูสันติวิธีถ่ายทอดทักษะการสื่อสารไม่รุนแรงแก่เยาวชน และครัวเรือนเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันระยะยาว

เพื่อให้กลไกเข้มแข็งและยั่งยืน ผู้วิจัยเสนอแนวทางสำคัญ ได้แก่ 1) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการข้อมูล จัดทำระบบบันทึกและติดตามผลการไกล่เกลี่ยอย่างเป็นรูปธรรม 2) การยกระดับทักษะทุนมนุษย์ เพิ่มทักษะการสื่อสารและการเจรจาต่อรองเชิงวิชาชีพให้ผู้ไกล่เกลี่ย โดยผสมผสานหลักธรรมคำสอนกับเทคนิคการระงับข้อพิพาทสมัยใหม่ 3) การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายอาสาสมัคร เพื่อให้กระบวนการไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และ 4) การบูรณาการเชิงโครงสร้าง โดยชูโมเดล “การเชื่อมโยง 4 ประสาน” (วัด–โรงเรียน–ตำรวจ–เทศบาล) ให้เป็นกลไกกลางที่ถาวร เพื่อเปลี่ยนจากการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปสู่การเสริมสร้างมรดกทางจิตใจ และวัฒนธรรมสันติสุขที่ยั่งยืน ในระยะยาว

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อสร้างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” สามารถสังเคราะห์เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง “ฐานศรัทธา–กระบวนการ–ผลลัพธ์” ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย: รูปแบบการประยุกต์หลักศรัทธาเพื่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

องค์ประกอบ	หลักธรรม/ฐานคิด	การปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้น
ฐานศรัทธา	หลักศรัทธา (สัมมาทิฏฐิ: ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ); ศีล สมาธิ ปัญญา	ความเชื่อมั่นต่อพระสงฆ์และพระธรรม เปิดใจ ลดอคติ และยอมรับการพูดคุยอย่างสงบ
กระบวนการสื่อสาร	พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)	เวทีบ้าน วัด ราชการ: ฟังด้วยใจ เยียวยาร่วม ยกย่องความคืบหน้า และเวทีเสมอภาคสันติ
กระบวนการขับเคลื่อน	อิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)	คลินิกสันติวิธีวันพระ เสริมสติ สมาธิ ความเพียร และการไตร่ตรองด้วยเหตุผล
กรอบวิเคราะห์	อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)	วิเคราะห์ทุกข์ หาเหตุ วางทางดับ และกำหนดข้อตกลงปฏิบัติการร่วมกัน
กลไกบูรณาการ	การเชื่อมโยง 4 ประสาน + วงจร PDCA ทางธรรม	วัด–โรงเรียน–ตำรวจ–เทศบาล ทำงานร่วมกัน ใช้เทคโนโลยีและระบบเอกสารรองรับ
ผลลัพธ์	สันติสุข ความสามัคคี ความยั่งยืน	ลดความขัดแย้งและคดีความ คืนดีอย่างมีศักดิ์ศรี เสริมทุนทางสังคมและความสงบยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในวัดหนองเสือเป็นระบบ “PDCA ทางธรรม” ที่รวมปัญญาเชิงคุณค่าเข้ากับการจัดการเชิงระบบของชุมชน โดยมีหลักศรัทธาเป็นฐาน พรหมวิหาร 4 เป็นวินัยการสื่อสาร อิทธิบาท 4 เป็นพลังขับเคลื่อน และอริยสัจ 4 เป็นกรอบวิเคราะห์ เป้าหมายสูงสุด คือ การคืนดีอย่างมีศักดิ์ศรี การสร้างทุนทางสังคม และความสงบสุขที่ยั่งยืนของชุมชน

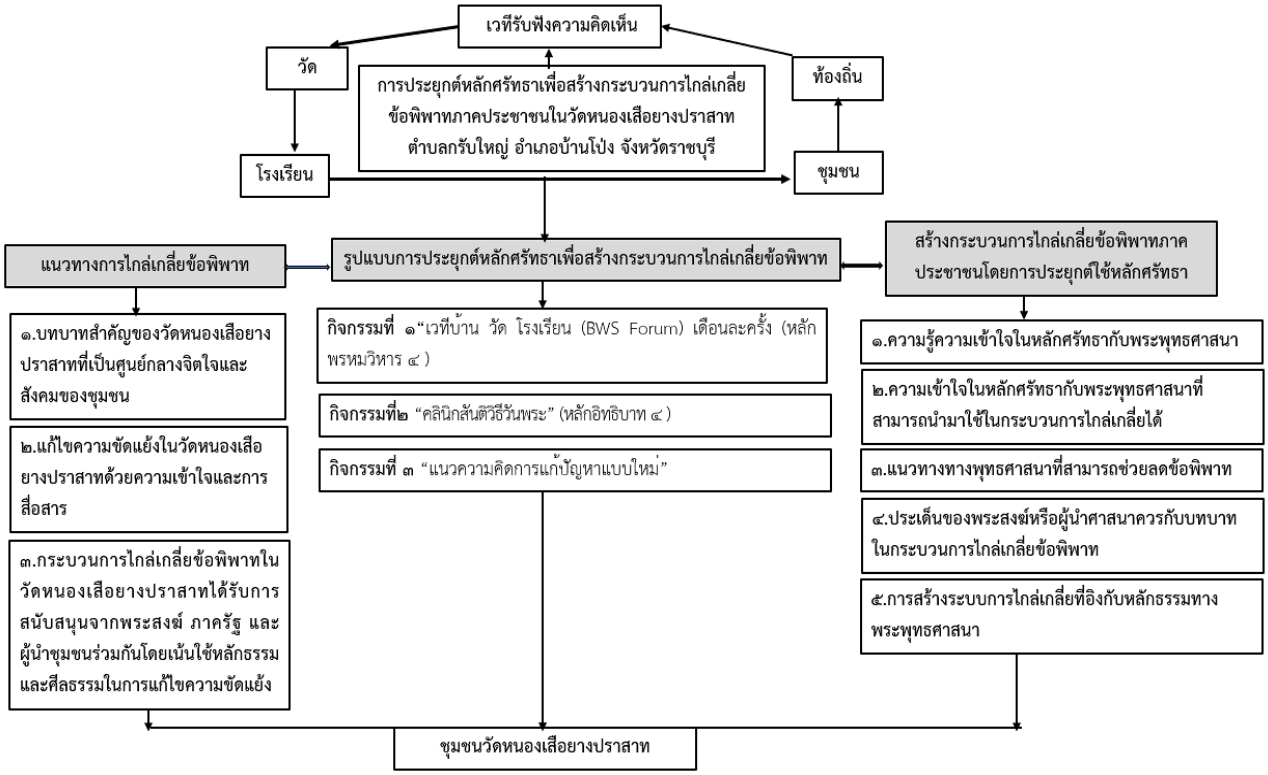

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า วัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางจิตใจ และสังคมที่เชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานรัฐเข้าด้วยกัน การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาศัยศรัทธาและความไว้วางใจในพระสงฆ์เป็นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุทธศักดิ์ ดีอร่าม (2566) เรื่องรูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมกับศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ตำบลปากคลองบางปลากด จังหวัดสมุทรปราการ ที่พบว่า การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชุมชนมีการกำหนดรูปแบบและขั้นตอนชัดเจน มีกระบวนการพูดคุยรับฟังเหตุผลของทั้งสองฝ่าย และให้ผู้นำท้องถิ่นทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการเข้ามามีส่วนร่วมผ่านคณะกรรมการของศูนย์ไกล่เกลี่ย โดยอาศัยจิตสาธารณะและความเสียสละเพื่อลดความขัดแย้งและส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ชุมชนวัดหนองเสือนำหลักศีล ขันติธรรม พรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4 มาใช้ในการบริหารจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ ผ่านเวทีบ้าน วัด ราชการ และคลินิกสันติวิธีวันพระ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ การัณย์ พรหมแก้ว, ธัชชนันท์ อิศรเดช และสุรพล สุยะพรหม (2568) เรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองระดับท้องถิ่นในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เพื่อจัดการความขัดแย้งสามารถดำเนินการผ่านการแก้ไขโดยไม่ใช้กฎข้อบังคับ เช่น เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม ควบคู่กับการประนีประนอมโดยใช้การเจรจาและคนกลาง เพื่อสร้างความยั่งยืนและสมานฉันท์ในสังคม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า รูปแบบที่เหมาะสมคือการนำหลักศรัทธามาเป็นรากฐานของกระบวนการยุติธรรมทางเลือก โดยใช้เมตตาธรรม การฟังด้วยสติ และอริยสัจ 4 ในการดับทุกข์ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ ศรียาภัย, ประชัน ชะชิกุล และภัทรชัย อุทาพันธ์ (2565)

เรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของผู้ประนีประนอมประจำศาลจังหวัดขอนแก่น ที่พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ปัญหาข้อพิพาท การสร้างความเชื่อถือ การสร้างความสงบ และการสร้างสันติ โดยเน้นสำรวจและแก้ไขจากเหตุปัจจัย ภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จนคู่พิพาทเกิดสัมมาทิฏฐิในระดับที่หาทางออกร่วมกันได้อย่างสร้างสรรค์ จึงยืนยันได้ว่ารูปแบบการประยุกต์หลักศรัทธาของวัดหนองเสือมีความสอดคล้องกับองค์ความรู้เชิงพุทธวิธีในการระงับข้อพิพาท และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจและสังคมของชุมชน

2) พัฒนาและขยายศูนย์ไกล่เกลี่ยชุมชน รวมถึงการอบรมนักไกล่เกลี่ยรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทั้งด้านหลักธรรม และกฎหมาย

3) สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบเอกสารที่โปร่งใส

4) สร้างเวทีสานใจ และพื้นที่เปิดให้ชุมชนแสดงความคิดเห็นและร่วมวางแผนแก้ไขปัญหา

5) พัฒนานโยบายที่สนับสนุน ความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน หน่วยงานรัฐ และชุมชนให้เกิดการบูรณาการในระดับพื้นที่อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) จัดกิจกรรมอบรมและเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ที่เน้นหลักธรรมและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างต่อเนื่อง

2) พัฒนาศักยภาพนักไกล่เกลี่ยรุ่นใหม่ด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติทั้งด้านกฎหมายและหลักธรรม

3) นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยจัดการและบันทึกข้อมูลการไกล่เกลี่ย

4) จัดตั้งเวทีสานใจ สร้างสามัคคีเป็นกิจกรรมประจำ และ

5) สร้างระบบเอกสารและข้อกฎหมายรองรับให้เป็นมาตรฐาน พร้อมคู่มือและแนวทางปฏิบัติ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรขยายการศึกษาผลกระทบของกระบวนการไกล่เกลี่ยต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ในชุมชนในระยะยาว

2) ควรมุ่งพัฒนาเทคนิคและเครื่องมือด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อรองรับกระบวนการไกล่เกลี่ยให้ติดตามผลได้แบบเรียลไทม์

3) ควรศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาท ของพระสงฆ์และผู้นำศาสนาในการบริหารจัดการข้อพิพาท พร้อมระบบสื่อสารที่เหมาะสมกับทุกกลุ่มในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงยุติธรรม. (2563). **คู่มือการปฏิบัติงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน**. สำนักงานยุติธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

การัณย์ พรหมแก้ว, ธัชชนันท์ อิศรเดช, และสุรพล สุยะพรหม. (2568). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองระดับท้องถิ่นในจังหวัดนครศรีธรรมราช. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8**(1), 46–47.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2564). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลวดี บุรีกุล, และศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์. (2560). **คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.

วิทูล หนูยิ้มซ้าย, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, และบรรพต ต้นธีรวงศ์. (2562). รูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยแนวทางพุทธสันติวิธี: กรณีศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สภาทนายความ กรุงเทพมหานคร. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(**2), 309.

สมศักดิ์ ศรียาภัย, ประชัน ชะชิกุล, และภัทรชัย อุทาพันธ์. (2565). ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของผู้ประนีประนอมประจำศาลจังหวัดขอนแก่น. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 22**(1), 139–140.

อุดม งามเมืองสกุล, และวิมลเรขา ศิริชัยราวรรณ. (2562). กฎหมายการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน. **วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 49**(2), 304.

เบญจธรรม 5: รูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

BENJATHAM 5 (THE FIVE ENNOBLING VIRTUES): PATTERNS OF LIVING TOGETHER IN A MULTICULTURAL SOCIETY OF PEOPLE IN THECOMMUNITY OF NONG SUEA TEMPLE, KRAB YAI SUBDISTRICT, BAN PONG

พระมหาอดุลวิทย์ จนฺทสาโร (เหมือนละมัย)[1]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Maha Adulwit Chantasaro (Mueanlamai)
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: adulvit2528@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อสร้างกลไกการอยู่ร่วมกันตามหลักเบญจธรรม 5 ของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการอยู่ร่วมกัน ในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)โดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนวัดหนองเสือเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา อาชีพ และวิถีชีวิต ทั้งไทย จีน มอญ ลาว และเวียดนาม แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและกลมกลืน โดยมีวัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและสังคม และมีหลักเบญจธรรม 5 เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตร่วมกัน 2) หลักเบญจธรรม 5 ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงคุณธรรมที่เชื่อมโยงพฤติกรรมรายบุคคลกับความสงบสุขของชุมชน เป็นคุณธรรมสากลที่ทุกศาสนายอมรับร่วมกัน ช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความไว้วางใจ ความรับผิดชอบร่วม และการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ และ 3) รูปแบบการอยู่ร่วมกันที่นำเสนอ คือ การใช้หลักเบญจธรรม 5 เป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมบูรณาการศาสนา การศึกษา และการบริหารท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมเมตตารักชีวิต ตลาดนัดศีลธรรม ศีลข้อสามสัมพันธ์ เวทีวาจาธรรม และกีฬาธรรมสามัคคี โดยมีวัด ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์เป็นกลไกขับเคลื่อน ก่อให้เกิดสมดุลระหว่างโครงสร้างทางกายภาพ คุณค่าทางวัฒนธรรม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม นำชุมชนสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ : เบญจธรรม 5, การอยู่ร่วมกัน, สังคมพหุวัฒนธรรม, ชุมชนวัดหนองเสือ

Abstract

This research article has three objectives: 1) to examine the context of coexistence in a multicultural society of the people in Wat Nong Suea Community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; 2) to develop mechanisms for coexistence based on

the Five Ennobling Virtues (Benjatham 5) of the people in Wat Nong Suea Community; and 3) to propose a model of coexistence in a multicultural society of the people in Wat Nong Suea Community. This study employed a qualitative research methodology consisting of a review of relevant documents and research, in-depth interviews, and focus group discussions with 15 key informants selected through purposive sampling. The data were analyzed by content analysis and presented through descriptive-analytical interpretation.

The findings revealed that: 1) Wat Nong Suea Community is characterized by ethnic, religious, occupational, and lifestyle diversity, including Thai, Chinese, Mon, Lao, and Vietnamese people, yet the residents coexist peacefully and harmoniously, with the temple serving as the spiritual and social center and Benjatham 5 functioning as a shared way of life; 2) Benjatham 5 operates as an ethical mechanism that systematically links individual behavior with communal harmony, serving as a universal virtue accepted across religions that reduces cultural differences, builds trust, shared responsibility, and the peaceful management of conflicts; and 3) the proposed model applies Benjatham 5 as a basis for designing activities that integrate religion, education, and local administration, namely the Loving-Kindness for Life activity, the Moral Market, the Third-Precept Relations activity, the Dhamma Speech Forum, and the Dhamma Sports for Unity, driven by the temple, community leaders, and monks. This produces a balance among physical structure, cultural values, and social relationships, leading the community toward stable and sustainable coexistence.

Keywords: Benjatham 5, Living Together, Multicultural Society, Wat Nong Suea Community

บทนำ

ในยุคที่โลกกลายเป็นหมู่บ้านโลกอันเป็นผลจากการเคลื่อนย้ายและการติดต่อสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้กลายเป็นเรื่องปกติในหลายพื้นที่ทั่วโลก การอยู่ร่วมกันของประชากรที่แตกต่างกันทางชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม นำมาซึ่งทั้งโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความท้าทายในการสร้างความเข้าใจและความสามัคคี ซึ่งต้องการการบริหารจัดการอย่างรอบคอบเพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ สังคมไทยมีความเป็นพหุวัฒนธรรมมาช้านาน และนับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การพัฒนาในระบอบเสรีประชาธิปไตย และการเคารพสิทธิมนุษยชน ทำให้พัฒนาการของสังคมพหุวัฒนธรรมไทยเป็นสากลมากขึ้น โดยมีแผนปฏิรูปประเทศด้านสังคมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมเป็นนโยบายระดับชาติ

ในทางพระพุทธศาสนา หลักการอยู่ร่วมกันแบบพหุวัฒนธรรมที่ดีตั้งอยู่บนหลักธรรมพื้นฐานที่ควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดีของสังคม คือ หลักเบญจศีลและเบญจธรรม ซึ่งเป็นธรรมคู่กัน ผู้ที่มีเบญจธรรมย่อมเป็นผู้มีเบญจศีล รู้จักเว้นจากการทำความชั่ว ควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น และประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ ทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข (พระมหาสมควร สุวณฺโณ, 2565) เบญจธรรม หรือ กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงาม 5 ประการ คุณธรรมห้าประการที่คู่กับเบญจศีล และเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ประกอบด้วย เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546)

หลักเบญจธรรม 5 ไม่เพียงเป็นแนวทางจริยธรรมส่วนบุคคล แต่ยังเป็นเครื่องมือนำพาความสงบและการอยู่ร่วมกันอย่างมีประโยชน์ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม กล่าวคือ เมตตากรุณาช่วยเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคลที่มาจากพื้นฐานต่างกัน สัมมาอาชีวะส่งเสริมความซื่อสัตย์และความโปร่งใสอันเป็นพื้นฐานของความไว้วางใจ กามสังวรช่วยรักษาความเหมาะสมในความสัมพันธ์เพื่อป้องกันความขัดแย้ง สัจจะเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ถูกต้องและยุติธรรม และสติสัมปชัญญะช่วยให้บุคคลตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างมีความรับผิดชอบและลดความขัดแย้งในสังคม (สุภีร์ ทุมทอง, 2563)จังหวัดราชบุรีเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งคนไทยภาคกลาง ชาวไทยจีน ไท-ยวน ไทยมอญ ไทยกะเหรี่ยง ไทยลาวโซ่ง ไทยลาวตี้ และไทยเขมร โดยในอำเภอบ้านโป่งพบทั้งชาวไทยจีน ไทยมอญ ไทยลาวโซ่ง และไทยลาวตี้ ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่มีเอกลักษณ์ทางท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนเชื้อสายจีน ไทยพุทธ และไทยลาวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนที่ประกอบด้วยประชาชนจากหลากหลายวัฒนธรรมการศึกษาเบญจธรรมในฐานะกลไกที่ช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญเพราะจะช่วยสร้างความสามัคคีความเข้าใจและเสนอแนวทางในการพัฒนาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชนอันสามารถนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาและแบบอย่างสำหรับชุมชนอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (สมพร สันติธรรม, 2564)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อสร้างกลไกการอยู่ร่วมกันตามหลักเบญจธรรม 5 ของประชาชนชุมชน วัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อเสนอรูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) เพื่อนำไปสู่การสะท้อนคิดและการคืนข้อมูล มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) พื้นที่การวิจัย คือ ชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมทั้งสิ้น 15 รูป/คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

(1) ผู้นำชุมชน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำทางศาสนา และผู้มีอิทธิพลในชุมชน จำนวน 5 คน (2) ประชาชนในชุมชนที่ครอบคลุมกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรม จำนวน 5 คน (3) พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 3 รูป และ (4) นักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 2 คน

3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล และประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์

โดยผู้วิจัยสร้างเครื่องมือจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับเนื้อหาและทฤษฎีก่อนนำไปเก็บข้อมูล

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตพฤติกรรม โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

5) การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลจากเอกสารใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เพื่อตีความ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเสริมด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ และการคืนข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของผลการวิจัย นำเสนอผลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ควบคู่กับการอ้างอิงคำสัมภาษณ์ ตาราง และผังความคิด ทั้งนี้การวิจัยได้ยึดหลักการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามหลักจริยธรรมการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักเบญจธรรม 5 เพื่อสร้างกลไกและรูปแบบการอยู่ร่วมกันของประชาชนในชุมชนวัดหนองเสือ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การใช้หลักศีลธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการส่งเสริมความสามัคคี ความสงบสุข และการลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม การวิจัยนี้จะนำเสนอกรอบแนวคิดที่สำคัญในการศึกษา ดังนี้

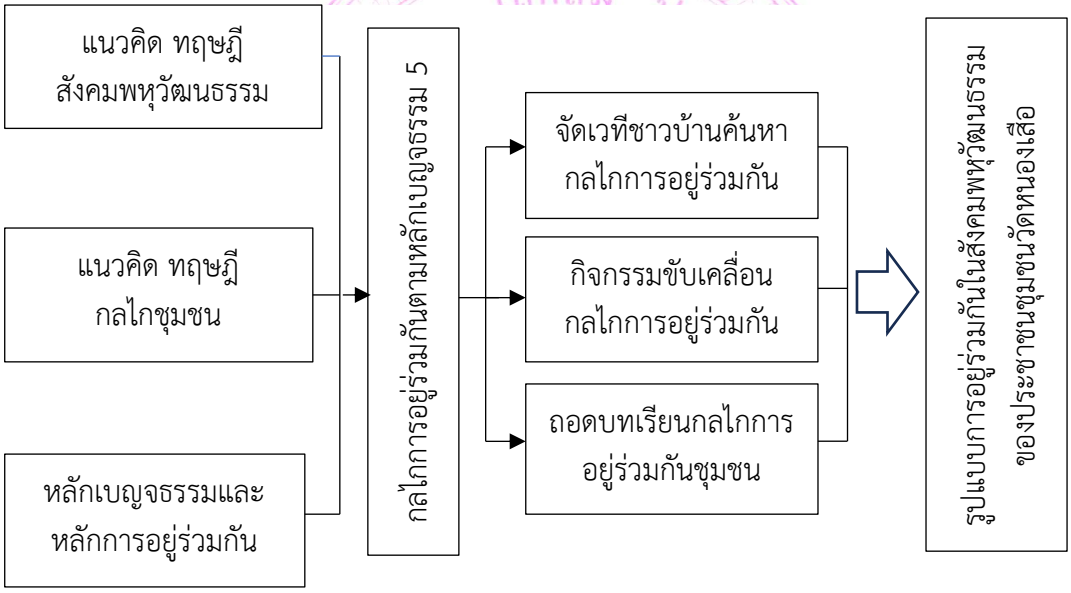

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “เบญจธรรม 5: รูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของประชาชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” สามารถสังเคราะห์เป็นรูปแบบเชิงระบบที่เชื่อมโยงฐานคิด กลไก กระบวนการ และผลลัพธ์เข้าด้วยกัน ดังภาพต่อไปนี้

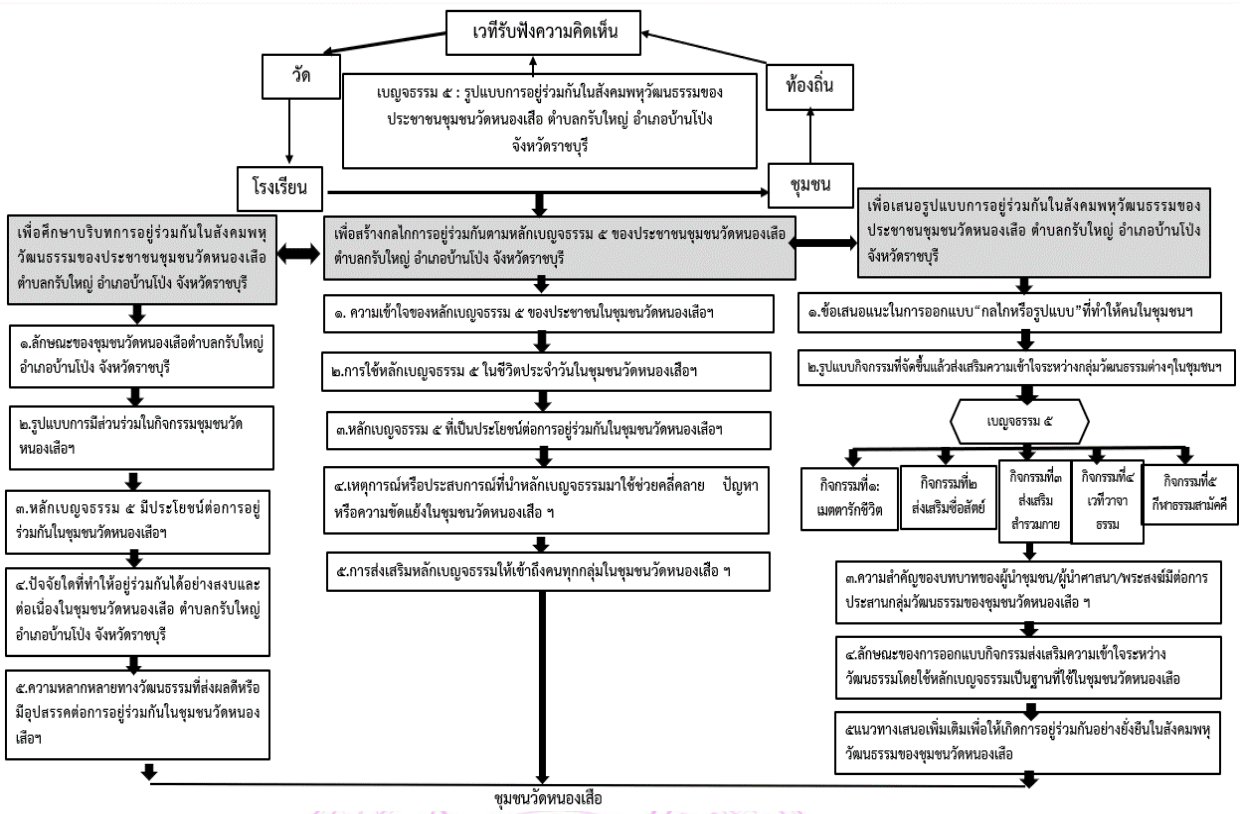

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนวัดหนองเสือใช้หลักเบญจธรรม 5 เป็นฐานคิดร่วม (Shared Foundation) ที่ลดความแตกต่างทางวัฒนธรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กลไกการขับเคลื่อนเกิดจากการบูรณาการสามภาคส่วน คือ วัด (ศาสนา) โรงเรียน (การศึกษา) และหน่วยงานท้องถิ่น (การบริหารจัดการ) โดยมีผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และพระสงฆ์เป็นแกนประสาน กระบวนการดำเนินงานคือกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ 5 กิจกรรมที่สอดคล้องกับเบญจธรรมแต่ละข้อ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ความไว้วางใจ ความรับผิดชอบร่วม การจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ และความยั่งยืนของชุมชนพหุวัฒนธรรม ทั้งนี้ การพัฒนามุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนและประชาชนทุกกลุ่มเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์และประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. ด้านบริบทการอยู่ร่วมกัน ชุมชนวัดหนองเสือเป็นตัวอย่างของพื้นที่ที่สะท้อนความเข้มแข็งของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม แม้มีความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวิถีชีวิต แต่คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานของความเข้าใจและการเคารพซึ่งกันและกัน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจที่หลอมรวมความหลากหลายให้เป็นจุดร่วมของความสามัคคี และมีหลักเบญจธรรม 5 เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน และคณะ (2564) ที่ศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งพบว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานช่วยให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และความเชื่อ และชุมชนชาวพุทธส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนและการสงเคราะห์ผู้คนรอบวัด

2. ด้านกลไกการอยู่ร่วมกันตามหลักเบญจธรรม 5 ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันช่วยรักษาความสามัคคี ลดความรุนแรง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน คุณธรรมสากล เช่น ความซื่อสัตย์ การไม่เบียดเบียน และความจริงใจ กลายเป็นเกราะคุ้มกันทางใจที่ลดความขัดแย้งภายในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาทรัพย์ ญาณเตโช และคณะ (2565) ที่ศึกษาแนวทางการใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตำบลทุ่งฝน อำเภอทุ่งฝน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งพบว่าหลักดังกล่าวถูกนำมาใช้ในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ผ่านการส่งเสริมสัมมาอาชีวะ การสื่อสารอย่างซื่อสัตย์ การลดอบายมุข และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นำไปสู่ความสุขและความยั่งยืนของชุมชน

3. ด้านรูปแบบการอยู่ร่วมกัน การดำเนินกิจกรรมที่เชื่อมโยงศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ กิจกรรมเมตตารักชีวิต ตลาดนัดศีลธรรม ศีลข้อสามสัมพันธ์ เวทีวาจาธรรม และกีฬาธรรมสามัคคี สามารถประยุกต์หลักธรรมมาพัฒนาพฤติกรรมและทัศนคติของคนในชุมชนได้จริง ผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงทุกกลุ่มให้เกิดความร่วมมือ ทำให้ชุมชนวัดหนองเสือกลายเป็นแบบอย่างของสังคมพหุวัฒนธรรมที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม และคณะ (2563) ที่ศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าการสร้างให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับความแตกต่างด้านวัฒนธรรม ประเพณี เชื้อชาติ ภาษา และศาสนา ช่วยส่งเสริมการพัฒนาที่เปิดกว้างและทัศนคติที่ดีในการอยู่ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) นำหลักเบญจธรรม 5 เป็นกรอบนโยบายส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น ด้วยการสร้างแนวปฏิบัติกิจกรรมชุมชนแบบบูรณาการวัด โรงเรียน และครอบครัวอย่างยั่งยืน

2) พัฒนาระบบติดตามประเมินผลกิจกรรมหลอมรวมวัฒนธรรมด้วยตัวชี้วัดเชิงพฤติกรรม และสร้างฐานข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อขยายผลสู่พื้นที่พหุวัฒนธรรมอื่น

3) จัดทำคู่มือปฏิบัติการอบรมผู้นำชุมชนโดยใช้หลักธรรมเป็นฐาน และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนวัด เป็นศูนย์เรียนรู้สังคมพหุวัฒนธรรมวิถีพุทธ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) บูรณาการหลักเบญจธรรมเป็นหลักสูตรกิจกรรมประจำปีของวัดและโรงเรียน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางประสานทุกภาคส่วนเพื่อติดตามผลและปรับปรุงให้เหมาะกับบริบทพหุวัฒนธรรม

2) สร้างเครือข่ายผู้นำวัฒนธรรมหมุนเวียนเป็นเจ้าภาพจัดงานสานสัมพันธ์ และกำหนดตัวชี้วัดพฤติกรรมการเคารพซึ่งกันและกันผ่านการประเมินตนเองของชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาการประยุกต์หลักเบญจธรรม 5 ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมเมืองใหญ่ เพื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลกับชุมชนชนบทวัดหนองเสือ

2) วิเคราะห์ประสิทธิภาพกิจกรรมเวทีวาจาธรรมและกีฬาธรรมสามัคคีเชิงปริมาณ ด้วยแบบสอบถามก่อน-หลังและการสังเกตพฤติกรรม

3)วิเคราะห์บทบาทของสื่อดิจิทัลในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและเสริมสร้างความไว้วางใจในสังคมพหุวัฒนธรรมยุคใหม่

เอกสารอ้างอิง

พระครูปลัดเอกกวี วิสุทฺธิสีโล. (2562). การใช้หลักเบญจธรรมในการดำเนินชีวิตของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนวัดไทร (ถาวรพรหมานุกูล) เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. ***วารสารพุทธจิตวิทยา,*** **4**(1), 5-15.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาทรัพย์ ญาณเตโช และคณะ. (2565). ศึกษาแนวทางการใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตำบลทุ่งฝน อำเภอทุ่งฝน จังหวัดอุดรธานี. **วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 3**(1), 1–14.

พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม และคณะ. (2563). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย กรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. **มหาจุฬาวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 6**(2), 46–49.

พระมหาสนิท หาญเชี่ยว และคณะ. (2566). การประยุกต์ใช้ศีล 5 โดยมีหลักเบญจธรรมมาสนับสนุนในการดำเนินชีวิตยุคใหม่. ***วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย,*** **5**(5), 1161–1174.

พระมหาสมควร สุวณฺโณ. (2565). เบญจศีลและเบญจธรรม: หลักธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจมนุษย์. **วารสารสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 3**(2), 68–82.

พระมหาสุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน และคณะ. (2564). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย: กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี. **วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์**, **7**(1), 176–188.

การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

DEVELOPING A BUDDHIST COMMUNITY MARKET TO STRENGTHEN THE GRASSROOTS ECONOMY OF THE COMMUNITY OF WAT NONG SUEA, KRAB YAI SUBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระครูวชิรปรมาภรณ์ (รัชวุฒิ ฐิติฐาปนะ)[1]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Kru Wachiraparamaporn (Ratchawut Thitithapana)[1]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: -beer93246@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี (2) เพื่อผสานพลัง บวร พัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ และ (3) เพื่อพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 รูป/คน และยืนยันข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ

ผลการวิจัยพบว่า ตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือได้รับการพัฒนาให้เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับการยกระดับคุณธรรมของคนในชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางจิตใจเชื่อมโยงกิจกรรมทางศาสนา เศรษฐกิจ การศึกษา และครอบครัว ตลาดถูกกำหนดบทบาทให้เป็นพื้นที่ค้าขายบนหลักอปริหานิยธรรม 7 เบญจธรรม และสัมมาอาชีวะ มุ่งเน้นความซื่อสัตย์ ไม่เบียดเบียน และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ส่งเสริมสินค้าท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชนให้รายได้หมุนเวียนในพื้นที่ มีการบริหารจัดการที่โปร่งใส เป็นธรรม และตรวจสอบได้ ในด้านการผสานพลัง บวร พบว่า บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ และภาคเอกชนทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบผ่านวงจร PDCA โดยวัดกำกับกรอบจริยธรรม บ้านปลูกฝังค่านิยมและขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และโรงเรียนบูรณาการการเรียนรู้คุณธรรมและเศรษฐกิจชุมชน ทำให้การพัฒนามีทิศทางชัดเจน ต่อเนื่อง ส่งเสริมการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและเกษตรกร กระจายรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ค้าและผู้บริโภค เป็นการบูรณาการเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรมอย่างสมดุล ทำให้ครัวเรือนมีช่องทางสร้างรายได้ใกล้บ้าน คุณภาพชีวิตดีขึ้น ความขัดแย้งลดลง และชุมชนเข้มแข็งบนฐานคุณธรรมวิถีพุทธ และเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืน

คำสำคัญ : ตลาดชุมชนวิถีพุทธ, เศรษฐกิจฐานราก, พลังบวร, อปริหานิยธรรม, วัดหนองเสือ

Abstract

This research article has three objectives: (1) to identify approaches for developing a Buddhist way-of-life community market to strengthen the grassroots economy of the community of Wat Nong Suea, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; (2) to integrate the Baworn network in developing the Buddhist community market to strengthen

the grassroots economy of the Wat Nong Suea community; and (3) to develop the Buddhist community market to strengthen the grassroots economy of the Wat Nong Suea community. This is a qualitative research study employing documentary research and a review of related studies together with in-depth interviews of 15 key informants and verification through focus group discussion.

The findings reveal that the Buddhist Community Market at Wat Nong Suea has been developed as a key mechanism for strengthening the grassroots economy alongside enhancing the moral values of community members. The temple serves as the spiritual center linking religious, economic, educational, and family activities. The market is assigned the role of a trading space grounded in the Seven Aparihaniya-dhamma, the Five Precepts (Pancadhamma), and Right Livelihood, emphasizing honesty, non-exploitation, and concern for the common good. It promotes local products and community wisdom so that income circulates within the area, with transparent, fair, and accountable management. Regarding the Baworn integration, home, temple, school, government, and the private sector work together systematically through the PDCA cycle: the temple oversees the ethical framework, the home instills values and drives the economy, and the school integrates the learning of morality and the community economy. This gives development a clear and continuous direction, promotes the formation of community enterprises and farmer groups, distributes income, reduces inequality, and builds trust between traders and consumers. It is a balanced integration of economy, religion, and culture, providing households with channels to earn income close to home, improving quality of life, reducing conflict, and strengthening the community on the foundation of Buddhist values and a sustainable grassroots economy.

Keywords: Buddhist Community Market, Grassroots Economy, Baworn Synergy, Aparihaniya-dhamma, Wat Nong Suea

บทนำ

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน และประวัติศาสตร์ของเมืองเก่า มรดกเหล่านี้มิใช่เพียงร่องรอยของอดีต แต่ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นในยุคปัจจุบัน โดยถูกนำมาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้และฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตั้งอยู่บนฐานคิดทางเศรษฐศาสตร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้และฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม หากขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและไม่ให้ความสำคัญกับแก่นแท้ของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทรัพยากรเหล่านี้อาจถูกใช้ไปอย่างสูญเปล่า และหากขาดการจัดการที่เหมาะสมก็อาจนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

ในบริบทของสังคมไทย วัดเป็นสถาบันที่อยู่คู่ชุมชนมายาวนานและเป็นศูนย์กลางของการหลอมรวมมิติทางศาสนา สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน แนวคิดการผสานพลัง “บวร” อันหมายถึง บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ และภาคเอกชน จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรม

ที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562) ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นการจัดการและพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ก็เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการกระจายรายได้ และลดความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน

ชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่บน พื้นที่ราบอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตร โดยมีวัดหนองเสือซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 51 ไร่ เป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงผู้คน และกิจกรรมของหมู่บ้านโดยรอบเข้าด้วยกัน ชุมชนมีลักษณะเด่นที่ผสานวิถีชีวิตท้องถิ่น กับหลักธรรมในพุทธศาสนา และมีศักยภาพในการพัฒนาตลาดชุมชนเชิงวิถีพุทธ เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ ฐานรากของพื้นที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยมุ่งศึกษาถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชน พัฒนาปัจจัยที่ส่งเสริมมูลค่าทางเศรษฐกิจ และถอดองค์ความรู้ เพื่อเสนอเป็นแนวทางการพัฒนาตลาดชุมชน วิถีพุทธ อันจะเป็นการค้นหาแนวทางพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพยิ่งขึ้น พร้อมทั้งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อย่างเข้มแข็งบนฐานทรัพยากรและทุนชุมชน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างความมั่นคง เข้มแข็ง และยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อผสานพลัง บวร พัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักวิถีพุทธ การพัฒนาตลาดชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก เพื่อประมวลองค์ความรู้และสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย จากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนา และยืนยันข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) มีรายละเอียดดังนี้

พื้นที่การวิจัย คือ ชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ รวมทั้งสิ้น 15 รูป/คน จำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ 5 รูป กลุ่มภาครัฐ 5 คน และกลุ่มผู้ประกอบการ ผู้นำ และนักท่องเที่ยว 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลัก ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview Guide) และประเด็นการสนทนากลุ่มเฉพาะ ซึ่งสร้างขึ้นจากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และความถูกต้อง ของเนื้อหา ก่อนนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูล 3 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียง จำแนก อย่างเป็นระบบ ตีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และสร้างข้อสรุป จากนั้นนำผลมายืนยัน ด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะและการคืนข้อมูล (Member Checking) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง แล้วนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการเข้าร่วมเป็นไปด้วยความสมัครใจ และการนำเสนอผลไม่กระทบต่อตัวบุคคล

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จากการทบทวนเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังแสดงในภาพต่อไปนี้

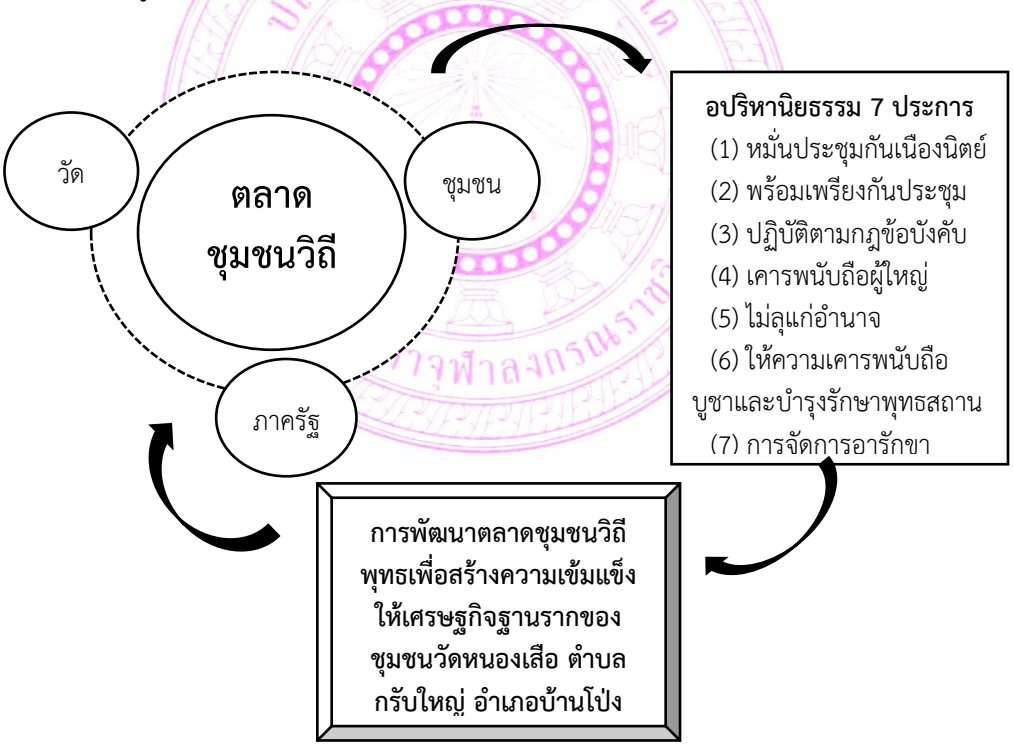

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก ผลการวิจัยพบว่า ตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือมิใช่เพียงสถานที่จำหน่ายสินค้า แต่เป็นแหล่งเผยแผ่คุณธรรมและสร้างสัมพันธ์แห่งความเมตตาและศรัทธาระหว่างผู้คน ชุมชนใช้ตลาดเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตพุทธศาสนา ความร่วมมือระหว่างผู้ค้า และผู้บริโภคเกิดขึ้นภายใต้จิตใจแห่งการแบ่งปันและเคารพซึ่งกันและกัน ตลาดจึงเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจฐานรากควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมและความสามัคคี ช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ เป็นศูนย์กลางของชีวิตชุมชนที่ทุกคนมีส่วนร่วม อย่างเท่าเทียมทั้งด้านการค้า และการเรียนรู้หลักธรรม รวมทั้งเป็นพื้นที่บ่มเพาะการเรียนรู้ของเยาวชน ผ่านการปฏิบัติธรรมในสภาพแวดล้อมจริง และเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กระตุ้นเศรษฐกิจ และเผยแพร่วิถีชีวิตพุทธ

ด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ การมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจที่สร้างความไว้วางใจและความสามัคคี ความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการแบ่งปันระหว่างผู้ค้ากับผู้บริโภค ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการและความโปร่งใส ส่วนอุปสรรคหลัก ได้แก่ ข้อจำกัดด้านความรู้ความเข้าใจของผู้ประกอบการในการน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่รวดเร็วและการแข่งขันกับตลาดสมัยใหม่ รวมถึงการขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณและทรัพยากรจากภาครัฐที่ทำให้การพัฒนาไม่ต่อเนื่อง

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้กับตลาดวิถีพุทธ ได้แก่ อปริหานิยธรรม 7 เป็นกรอบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (หมั่นประชุม พร้อมเพรียง เคารพกติกาและผู้อาวุโส ดูแลศาสนสถานและพระสงฆ์) เบญจธรรม เป็นฐานคุณธรรมของผู้ค้า และสัมมาอาชีวะ เป็นหลักการประกอบอาชีพสุจริต ไม่ขายสินค้าผิดกฎหมายหรือผิดศีล ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค รูปแบบการจัดการตลาดจึงเน้นความโปร่งใส เป็นธรรม มีส่วนร่วม และตรวจสอบได้ ส่งเสริมสินค้าท้องถิ่น และภูมิปัญญาชุมชน ให้รายได้หมุนเวียนในพื้นที่ พร้อมประยุกต์ใช้การตลาดสมัยใหม่เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขัน อันเป็นแนวทางสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจฐานรากผ่านตลาดชุมชนวิถีพุทธอย่างเป็นรูปธรรม

2. การผสานพลัง บวร พัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก

ผลการวิจัยพบว่า การผสานพลัง บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ และภาคเอกชน (บวร) เป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนตลาดชุมชนวิถีพุทธให้เติบโตอย่างยั่งยืน โดยแต่ละภาคส่วนมีบทบาทเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ วัดหนองเสือทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางจิตใจ คุณธรรม และวัฒนธรรม กำกับให้การค้าขายดำเนินบนหลักความซื่อสัตย์ พอประมาณ และไม่เบียดเบียน บ้านหรือครอบครัวเป็นฐานปลูกฝังค่านิยมวิถีพุทธ ถ่ายทอดประเพณีท้องถิ่น และมีบทบาททั้งในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค และเครือข่ายลูกค้าประจำ ส่วนโรงเรียนพัฒนาความรู้และคุณธรรมของเยาวชนผ่านการบูรณาการการเรียนการสอนและกิจกรรมเข้ากับวัดและตลาด ทำให้เด็กรุ่นใหม่ผูกพันกับวิถีพุทธและเศรษฐกิจชุมชน โดยมีราชการและภาคเอกชนสนับสนุนด้านงบประมาณ ความปลอดภัย และการบริหารจัดการ

จุดแข็งของการมีส่วนร่วม คือ การมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สร้างศรัทธาและความร่วมมือ บรรยากาศตลาดที่สงบเรียบร้อย ความใกล้ชิดของพระสงฆ์กับชาวบ้าน และการรวมกลุ่มแบบร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ส่วนจุดอ่อน คือ การขาดทรัพยากร เทคโนโลยี และบุคลากรด้านการตลาดสมัยใหม่

การใช้ช่องทางออนไลน์ยังไม่เต็มที่ และการประสานงาน ระบบชำระเงิน โลจิสติกส์ และการประชาสัมพันธ์ยังมีช่องว่างที่ต้องปรับปรุง

ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวทางกิจกรรมการประสานงานระหว่างภาคส่วน บวร อย่างยั่งยืน ออกเป็น 2 กิจกรรมหลักที่ดำเนินงานตามวงจรคุณภาพ PDCA ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กิจกรรมการประสานพลัง บวร ในการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธ

กิจกรรม	สาระสำคัญและการดำเนินงานตามวงจร PDCA
กิจกรรมที่ 1 เวทีประชุมบวรสานใจตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือ	ตั้งคณะกรรมการบวร (พระสงฆ์ โรงเรียน ผู้ค้า ชุมชน เทศบาล ตำรวจ) ประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งตามหลักอปริหานิยธรรม 7 ร่างกติกาตลาดบนหลักสัมมาอาชีวะ ติดตามการปฏิบัติตามกฎ ดูแลวัดและพระสงฆ์ และทบทวนปรับปรุงเพื่อยกระดับเป็น “สภาตลาดวิถีพุทธ”
กิจกรรมที่ 2 ตลาดวิถีพุทธสัมมาอาชีพ บวรร่วมใจสร้างอาชีพสุจริต	อบรมหลักสูตร “ธรรมนำอาชีพ โดยพระสงฆ์ร่วมกับครูและวิทยากรคัดเลือก “ร้านสัมมาอาชีพต้นแบบ” ส่งเสริมอาชีพที่เหมาะกับบริบทท้องถิ่น เช่น เกษตรอินทรีย์ นวดแผนไทย และพาณิชย์ออนไลน์ ประเมินความพึงพอใจและขยายผลเป็นโครงการประจำปี

การดำเนินงานในกรอบ บวร ด้วยวงจร PDCA ส่งผลให้ผู้ประกอบการได้รับการยกระดับทั้งด้านจิตสำนึก คุณธรรม และการจัดการอาชีพ เกิดความไว้วางใจระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ ตลาดวิถีพุทธจึงกลายเป็นเวทีจัดกิจกรรมทางศาสนา การท่องเที่ยว และงานบุญที่ฟื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับการธำรงรักษาวัฒนธรรมชุมชน คนในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของตลาดร่วมกัน และภาคภูมิใจในวิถีพุทธของตน

3. การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธของชุมชนวัดหนองเสือดำเนินการบนฐาน ของหลักสัมมาอาชีพและเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นการค้าขายสุจริต โปร่งใส ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และคำนึงถึงผลกระทบต่อสุขภาพและศีลธรรมของชุมชน ผู้ประกอบการเลือกจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพ ไม่ขัดต่อหลักธรรม และสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดการไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นทำให้ผู้ค้าให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ ความยุติธรรมในการตั้งราคา และการบริการด้วยเมตตา

ในเชิงผลกระทบทางเศรษฐกิจ ตลาดชุมชนวิถีพุทธเป็นกลไกกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก ส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และผู้ค้ารายย่อยให้มีช่องทางจำหน่ายสินค้าที่หลากหลายและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ทำให้รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปบนฐานความมั่นคง ชาวบ้านมีช่องทางสร้างรายได้ใกล้บ้าน ลดภาระค่าใช้จ่ายและเวลาเดินทาง คุณภาพชีวิตครอบครัวดีขึ้น พร้อมทั้งช่วยอนุรักษ์สินค้าพื้นเมืองและหัตถกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์วัฒนธรรม ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม การดำเนินตลาดอย่างมีคุณธรรมทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าและผู้บริโภคแน่นแฟ้น ลดปัญหาความขัดแย้ง การทุจริต และอาชญากรรม อีกทั้งช่วยส่งเสริมกิจกรรมของวัด ปรับเปลี่ยนจิตสำนึก และค่านิยมให้คนในชุมชน

เห็นคุณค่าความเป็นธรรมและการช่วยเหลือเกื้อกูล ตลาดจึงทำหน้าที่เป็นทั้งเวทีสร้างรายได้ เวทีเรียนรู้ธรรมะ และเวทีสานสัมพันธ์ที่ทำให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

สรุปองค์ความรู้

จากการวิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้การพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนวัดหนองเสือได้ว่า เป็นกระบวนการที่ใช้ “วัดเป็นศูนย์กลาง” เชื่อมโยงมิติเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ผ่านกลไกการผสานพลัง บวร และหลักพุทธธรรม โดยมีองค์ประกอบสำคัญดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ประกอบ	สาระสำคัญขององค์ความรู้
แนวทางการพัฒนา (Input)	ตลาดบนหลักอปริหานิยธรรม 7 เบญจธรรม และสัมมาอาชีวะ เน้นความซื่อสัตย์ ไม่เบียดเบียน ส่งเสริมสินค้าท้องถิ่น และการบริหารที่โปร่งใส มีส่วนร่วม ตรวจสอบได้
การผสานพลัง บวร (Process)	บ้าน–วัด–โรงเรียน–ราชการ–เอกชน ทำงานร่วมกันผ่านเวทีประชุมบวรสานใจ และตลาดวิถีพุทธสัมมาอาชีพ ขับเคลื่อนด้วยวงจร PDCA
ผลลัพธ์การพัฒนา (Output/Outcome)	เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง รายได้หมุนเวียนในชุมชน คุณภาพชีวิตดีขึ้น ความขัดแย้งลดลง คุณธรรมและความสามัคคีเพิ่มขึ้น ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือเป็นทั้งกลไกเศรษฐกิจ และเวทีคุณธรรมที่ต้องพัฒนาอย่างบูรณาการ การผสมผสานหลักธรรมเข้ากับกลไกเศรษฐกิจทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากกว่าการพัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง จึงเป็นตัวแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากบนฐานจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งพาตนเองและก้าวสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม ดังแสดงในภาพต่อไปนี้

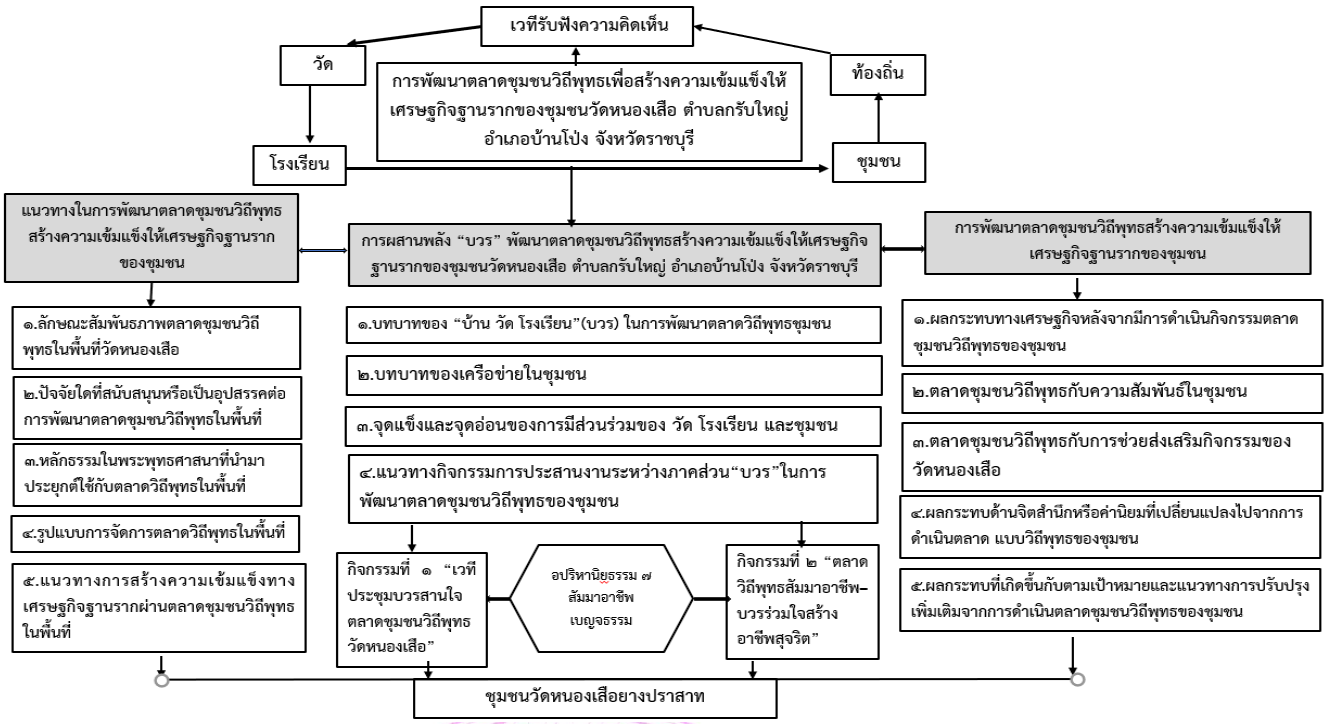

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

ผลการวิจัยด้านแนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือ แสดงให้เห็นว่าการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจควรดำเนินควบคู่กับการปลูกฝังคุณธรรมตามหลักพุทธธรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจที่เชื่อมโยงกิจกรรมทางศาสนา เศรษฐกิจ การศึกษา และครอบครัวเข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิพัฒน์สุตคุณ และคณะ (2566) ที่ศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนวัดหาดมูลกระบือ จังหวัดพิจิตร พบว่าชุมชนใช้วัดเป็นศูนย์กลางขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจผ่านประเพณีต่าง ๆ และผลักดันให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชน

ผลการวิจัยด้านการผสานพลัง บวร พบว่า บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ และภาคเอกชนทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทำให้ตลาดมีระเบียบ โปร่งใส และลดปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ ผลเจริญ และคณะ (2567) เรื่องการบริหารจัดการวัดในมิติของพลังบวรเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการท่องเที่ยววิถีพุทธ ที่ชี้ว่าการบริหารจัดการวัดด้วยพลัง บวร ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันอย่างมีเอกภาพ มีเป้าหมายเดียวกัน และความสามัคคี เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล อันนำไปสู่การพัฒนาที่ลงไปถึงชุมชนอย่างทั่วถึง

ผลการวิจัยด้านการพัฒนาตลาดชุมชนวิถีพุทธเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานราก พบว่าการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนและเกษตรกรช่วยสร้างโอกาสทางอาชีพ กระจายรายได้ และลดความเหลื่อมล้ำ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทศพล พงษ์ต๊ะ (2565) เรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน เพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย ที่พบว่าชุมชนมีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเครือญาติ และวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็ง โดยแนวทางสร้างนวัตกรรมคือการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ด้านการตลาด การสร้างแบรนด์ และการต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญ

ของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ ขจรเกียรติ์ ศรีลา และจิตรลดา ไชยะการ (2559) ที่เสนอว่าการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนต้องคำนึงถึงมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1)ยกระดับกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมในชุมชนให้เป็นนโยบายกิจกรรมครอบครัว–ชุมชนแบบบูรณาการ โดยออกแบบให้ทุกวัยมีบทบาทร่วม

2) สร้างระบบสนับสนุนร่วมระหว่างโรงเรียน วัด ศูนย์ศาสนา และท้องถิ่น พร้อมจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และชุดเครื่องมือกลางที่แต่ละพื้นที่ปรับใช้ได้ เพื่อให้ขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง

3) กำหนดตัวชี้วัดผลเชิงสังคม และระบบติดตามที่เรียบง่าย แต่ใช้ตัดสินใจเชิงนโยบายได้ พร้อมมาตรการเข้าถึงกลุ่มเปราะบางอย่างเท่าเทียม

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) จัดตั้งคณะกรรมการบริหารตลาดชุมชนวิถีพุทธอย่างเป็นทางการ โดยมีผู้แทนจากวัด ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ ภาครัฐท้องถิ่น เยาวชน และกลุ่มสตรี

2) พัฒนากิจกรรมในตลาดให้สะท้อนวิถีพุทธอย่างชัดเจน เช่น ทำบุญตักบาตร มุมธรรมะ กิจกรรมจิตอาสา งดเหล้าและการพนันในเขตวัด

3) เสริมสร้างศักยภาพ ผู้ประกอบการผ่านการอบรมต่อเนื่อง ทั้งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ มาตรฐานสุขอนามัย การตั้งราคาที่เป็นธรรม และการใช้สื่อออนไลน์

4) พัฒนาระบบข้อมูลและการติดตามประเมินผลตลาด เช่น จำนวนนักท่องเที่ยว รายได้ และระดับความพึงพอใจ เพื่อนำไปวางแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมินผลกระทบของตลาดต่อเศรษฐกิจฐานรากอย่างชัดเจน เช่น เปรียบเทียบรายได้ครัวเรือนก่อนและหลังการจัดตั้งตลาด

2) ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างตลาดชุมชนวิถีพุทธวัดหนองเสือกับพื้นที่อื่นเพื่อสังเคราะห์เป็นโมเดลที่ประยุกต์ใช้ได้หลากหลายบริบท

3) ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมของ บวร ในระยะยาว โดยเฉพาะบทบาทของเยาวชนและสตรี

4) ควรศึกษามิติด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมควบคู่กับเศรษฐกิจ เช่น ความสามารถรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity) และผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). **แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของ บวร เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนของชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.

ขจรเกียรติ์ ศรีลา, และจิตรลดา ไชยะการ. (2559).**แนวทางการพัฒนาตลาดชุมชนสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ชุมชนตลาดสด 1 2 3 เขตเทศบาลเมืองบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น** สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ทศพล พงษ์ต๊ะ. (2565). การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนเพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนในอำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย. **วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, 15**(1), 1.

พระครูพิพัฒน์สุตคุณ, และคณะ. (2566). การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนวัดหาดมูลกระบือ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร. **วารสารวิจัยวิชาการ, 6**(6), 1–2.

พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ ผลเจริญ, และคณะ. (2567). การบริหารจัดการวัดในมิติของพลังบวรเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการท่องเที่ยววิถีพุทธ. **วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, 9**(2), 358.

สุรีย์ ธีระปกรณ์กุล. (2563). **รูปแบบการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการสำหรับเยาวชนในกรุงเทพมหานคร** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chambers, R. (1983). **Rural development: Putting the last first**. Longman.

McCarthy, E. J., & Perreault, W. D. (1993). **Basic marketing: A global-managerial approach** (11th ed.). Richard D. Irwin.

การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

DEVELOPING THE POTENTIAL OF BUDDHIST VILLAGE VOLUNTEERS TO CARE FOR THE ELDERLY IN THE COMMUNITY OF WAT NONG SUEA, KRAB YAI SUBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระมหากฤชกร สมาจาโร (แก้วเปลี่ยน)[1]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Maha Kitchakorn Samajaro (Khaewplian)[1]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: kkorn1987@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาพุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุสำหรับอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในชุมชนวัดหนองเสือตำบลกรับใหญ่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อสร้างชุดความรู้สำหรับพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ และ 3) เพื่อจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุของชุมชนดังกล่าว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ดำเนินการ 5 ระยะ ได้แก่ การเตรียมการ การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตผล และการสะท้อนผล เก็บข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 30 รูป/คน จาก 5 กลุ่ม ร่วมกับการประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและเทคนิค AIC วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) พุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุยึดหลักพรหมวิหาร 4 และหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ทำให้การดูแลครอบคลุมทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ 2) ชุดความรู้ที่สร้างขึ้นบูรณาการความรู้ด้านสุขภาพกาย การดูแลจิตใจด้วยกิจกรรมธรรมะ การใช้เทคโนโลยีติดตามสุขภาพ และการสร้างเครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ นำไปสู่ชุมชนสุขภาวะผู้สูงอายุที่พึ่งพาตนเองได้ และ 3) การอบรมเชิงปฏิบัติการที่ผสานทฤษฎีกับการฝึกปฏิบัติจริง การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ และการแสดงบทบาทสมมติ ช่วยพัฒนาอาสาสมัครให้มีความรู้ ทักษะ และเจตคติ พร้อมยกระดับจากผู้ดูแลสุขภาพกายสู่ผู้ดูแลจิตใจของชุมชน องค์ความรู้ที่ได้ คือ รูปแบบการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครวิถีพุทธ อันประกอบด้วยการพัฒนาคู่มือ การอบรม และการถอดบทเรียน ก่อให้เกิดแกนนำและเครือข่ายอาสาสมัครวิถีพุทธที่ดูแลผู้สูงอายุได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ : การพัฒนาศักยภาพ, อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน, วิถีพุทธ, การดูแลผู้สูงอายุ, อิทธิบาท 4

pAbstract

This research article had three objectives: 1) to examine Buddhist approaches to elderly care for village volunteers in the Wat Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; 2) to develop a knowledge package for enhancing the capacity of Buddhist village volunteers in elderly care; and 3) to organize a practical workshop to strengthen the capacity of these volunteers. The study was qualitative research employing Participatory Action Research (PAR) conducted in five phases: preparation, planning, action, observation, and reflection. Data were collected through documentary study, in-depth interviews with 30 key informants from five groups, participatory workshops, and the AIC technique, and were analyzed by content analysis with descriptive-analytical presentation.

The findings revealed that: 1) Buddhist approaches to elderly care were grounded in the Four Brahmavihāra and the Four Iddhipāda (chanda, viriya, citta, and vīmaṃsā), with the temple as a spiritual center, producing holistic care covering physical, mental, social, and spiritual dimensions; 2) the knowledge package integrated physical-health knowledge, mental care through Dhamma activities, health-monitoring technology, and a network of home, temple, school, and government agencies, leading toward a self-reliant elderly well-being community; and 3) the workshop combining theory with real practice, meditation, chanting, and role-play developed volunteers' knowledge, skills, and attitudes, elevating them from physical caregivers to caregivers of the community's mind. The body of knowledge obtained was a model for developing the capacity of Buddhist volunteers comprising manual development, training, and lesson-learned extraction, generating Buddhist volunteer leaders and networks capable of caring for the elderly sustainably and with quality.

Keywords: Potential Development, Village Volunteers, Buddhist Way, Elderly Care, Iddhipāda 4

บทนำ

ประเทศไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นประเทศที่สร้างระบบความรู้ด้านสุขภาพในระดับชุมชนได้ดีที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมในรูปแบบอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ขณะเดียวกันสังคมไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ที่สำคัญ คือ การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยจำนวนผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และคาดว่าภายในปี 2573 สัดส่วนผู้สูงอายุจะสูงถึงร้อยละ 30 ของประชากรทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากอัตราการเกิดที่ลดลง อายุขัยเฉลี่ยที่ยาวนานขึ้น และการดูแลสุขภาพที่ดีขึ้น (ประจักษ์ สุขสันติ, 2561)

สถิติผู้สูงอายุในประเทศไทยพบว่า ในปี 2566 มีจำนวน 13,064,929 คน และในปี 2567 เพิ่มเป็น 13,237,238 คน เฉพาะจังหวัดราชบุรีมีผู้สูงอายุในปี 2567 จำนวน 187,196 คน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567) การเพิ่มขึ้นดังกล่าวนำไปสู่ความท้าทายด้านการดูแล เนื่องจากผู้สูงอายุมักประสบปัญหาสุขภาพเรื้อรัง ความบกพร่องทางร่างกาย และความเหงา จึงต้องการการดูแลที่มีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง อสม. ในฐานะผู้ที่ใกล้ชิดชุมชนและเป็นกลไกเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับหน่วยงานสาธารณสุข จึงมีบทบาทสำคัญ

ในการดูแลสุขภาพพื้นฐาน การเฝ้าระวัง ป้องกันโรค และการสร้างความตระหนักรู้แก่ผู้สูงอายุ (ประนอม สัตย์ซื่อ, 2564)

ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มีผู้สูงอายุจำนวน 121 คน เป็นผู้สูงอายุติดบ้าน 14 คน ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง วัยแรงงานออกไปทำงานต่างถิ่น ทิ้งให้ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพัง ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต การเข้าถึงบริการสุขภาพ และสุขภาพจิต (เทศบาลตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี, 2567) อสม. จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อปัญหาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาศักยภาพให้ อสม. ทำงานตามหลักวิถีพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพยังเป็นความท้าทาย เพราะหลักวิถีพุทธเน้นการปฏิบัติที่ลึกซึ้งทั้งจิตใจและการกระทำ อาสาสมัครจำเป็นต้องเข้าใจหลักธรรม เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา รวมถึงหลักอิทธิบาท 4 และนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้สูงอายุแต่ละกรณี (อัมพร ธำรงลักษณ์, 2560)

แนวคิดเรื่องศักยภาพและสมรรถนะ (Competency) อธิบายว่าคุณลักษณะที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคลสามารถพัฒนาได้และส่งผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงาน (Boyatzis, 1982; McClelland, 1985; Spencer & Spencer, 1993) และการพัฒนาบุคลากรย่อมเกิดผลเมื่อมีการฝึกอบรมที่เป็นระบบ (Dale & Hes, 1995) ในบริบทของงานสาธารณสุขชุมชน การศึกษาก่อนหน้าพบว่าการพัฒนา อสม. ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องการการดูแลอย่างต่อเนื่อง (ชาญชัย จิวจินดา, 2561; ธิชาภรณ์ กำนันตน และโชติ บดีรัฐ, 2564; อัญชิษฐฐา ศิริคำเพ็ง และภักดี โพธิ์สิงห์, 2560) ขณะที่การดูแลผู้สูงอายุตามแนวพุทธในรูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุของวัดได้แสดงให้เห็นบทบาทของศาสนาในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต (ประยงค์ จันทร์แดง, 2561) ทั้งนี้ บทบาทของ อสม. ตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด ครอบคลุมการส่งเสริมสุขภาพ การเฝ้าระวังป้องกันโรค การคัดกรอง การรักษาพยาบาลเบื้องต้น และการฟื้นฟูสุขภาพ (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2554)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านตามหลักพุทธธรรมในชุมชนวัดหนองเสือ เพื่อให้ อสม. พัฒนาตนเองให้สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นำไปสู่แนวทางการพัฒนาศักยภาพและการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการปรับปรุงกระบวนการฝึกฝนและพัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนสืบไป โดยกำหนดขอบเขตเนื้อหาด้านศักยภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ (มีใจรักในหน้าที่) วิริยะ (มีความพยายามทำหน้าที่) จิตตะ (มีใจฝักใฝ่รับรู้ในสิ่งที่ทำ) และวิมังสา (มีการพิจารณาใคร่ครวญภาระงานที่ได้รับ)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุสำหรับอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อสร้างชุดความรู้สำหรับพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุของชุมชนชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประมวลองค์ความรู้และสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย ใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) และเทคนิค AIC โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

กิจกรรมสำคัญในแต่ละระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ เป็นการประสานกับกลุ่มเป้าหมายและภาคีเครือข่าย รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ และปลูกฝังคุณธรรมเรื่องอิทธิบาท 4 หลักภาวนา 4 และการเตรียมตัวก่อนตาย ระยะวางแผน เป็นการกำหนดรูปแบบกิจกรรมด้วยเทคนิค AIC ระยะปฏิบัติตามแผน ประกอบด้วยการอบรมให้ความรู้หลักอิทธิบาท 4 ภาวนา 4 และการดูแลผู้สูงอายุตามพุทธวิธีโดยใช้บทบาทสมมติ ระยะสังเกตผล เป็นการติดตามผลการพัฒนาอาสาสมัครต้นแบบ และระยะสะท้อนผล เป็นการสรุปวิเคราะห์ผลและนำเสนอข้อมูลป้อนกลับสู่กลุ่มเป้าหมายและชุมชน

พื้นที่การวิจัยคือ ชุมชนวัดหนองเสือ เขตเทศบาลตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) รวม 30 รูป/คน แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 10 คน 2) ผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน 10 คน 3) บุคคลที่เกี่ยวข้องและผู้นำชุมชน จำนวน 4 คน 4) พระสงฆ์ในวัดหนองเสือ จำนวน 3 รูป และ 5) เจ้าหน้าที่สาธารณสุข จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่ไม่กำหนดโครงสร้างตายตัว แบบบันทึกข้อมูลกิจกรรม และบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย โดยตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัย เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ การวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และข้อมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อนกิจกรรมใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับการอ้างคำพูดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นำเสนอผลแบบอรรถาธิบายและพรรณนาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยยึดหลักพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตลอดกระบวนการวิจัย โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพต่อไปนี้

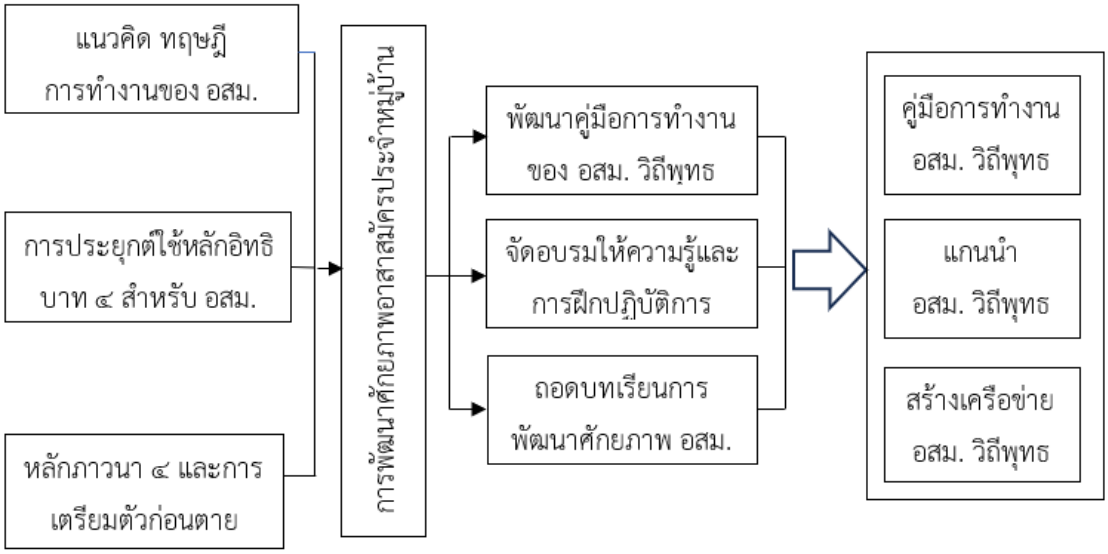

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย สามารถนำเสนอได้ดังนี้

1. พุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุสำหรับอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในชุมชนวัดหนองเสือ ผลการวิจัยพบว่า การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือยึดแนวคิดวิถีพุทธที่หล่อหลอมความเข้าใจ ความเมตตา และความเกื้อกูลระหว่างคนในชุมชนเป็นหลักสำคัญ วิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุถูกตีความผ่านหลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ เป็นสถานที่รวมกลุ่ม ฟังธรรม และทำบุญร่วมกัน การนำหลักอิทธิบาท 4 มาเป็นแนวทางปฏิบัติส่งผลให้การดูแลมีระบบและมีจิตวิญญาณแห่งการให้มากกว่าหน้าที่ กล่าวคือ ฉันทะช่วยปลูกฝังแรงบันดาลใจให้ผู้ดูแลทำงานด้วยความรักและศรัทธา วิริยะสร้างความเพียรไม่ท้อถอยในการเยี่ยมเยียน และจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ จิตตะทำให้เกิดการเอาใจใส่ละเอียดอ่อน และเข้าใจในความเปราะบาง ของวัยชรา ขณะที่วิมังสาส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และปรับวิธีการดูแลให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย และจิตใจของแต่ละคน

การบูรณาการหลักธรรมกับงานสาธารณสุขทำให้การดูแลครอบคลุมทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ช่วยลดความเหงา ความซึมเศร้า และสร้างกำลังใจให้ผู้สูงวัยรู้สึกมีคุณค่า ผู้ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มอาสาสมัคร สะท้อนตรงกันว่าได้นำหลักอิทธิบาท 4 และหลักเมตตามาใช้ในการเยี่ยมบ้าน การรับฟังอย่างตั้งใจ และการพาผู้สูงอายุไปร่วมกิจกรรมที่วัด ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุระบุว่าการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธช่วยให้ใจสงบ ยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต และไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ส่วนกลุ่มพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เห็นพ้องว่าวัดควรเป็นที่พึ่งทางใจและบูรณาการธรรมะเข้ากับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 30 รูป/คน จาก 5 กลุ่ม

ตารางที่1 สรุปผลการวิจัยพุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุสำหรับอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในชุมชนวัดหนองเสือ

ประเด็น	สาระสำคัญของผลการวิจัย
1.ความเข้าใจวิถีพุทธในบริบทการดูแลผู้สูงอายุ	1) ยึดหลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นฐานการอยู่ร่วมกัน 2) วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ เป็นที่รวมกลุ่ม ฟังธรรม และทำบุญร่วมกัน 3) การดูแลครอบคลุมทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ผู้สูงอายุได้รับการเคารพในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา
2. การนำหลักธรรม (เมตตา กรุณา ขันติ) มาใช้	1) เมตตา ทำให้ผู้ดูแลมีจิตใจอ่อนโยนและเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ 2) กรุณา เป็นแรงขับให้ช่วยเหลือโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน 3) ขันติ ช่วยให้อดทนต่อภาระงาน เกิดความเข้าใจ ความอบอุ่น และความสามัคคีในชุมชน
3. หลักธรรมสำคัญสูงสุด อิทธิบาท 4	เป็นหลักธรรมสำคัญสูงสุดในการดูแลผู้สูงอายุ เพราะครอบคลุมทั้งด้านจิตใจและการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา
4. กิจกรรมทางศาสนาที่ร่วมทำกับผู้สูงอายุ	1) กิจกรรม เช่น ตักบาตรหมู่ ฟังธรรม สวดมนต์ เวียนเทียน นั่งสมาธิ และเดินจงกรม 2) สร้างแรงผลักดันทั้งด้านจิตใจและการปฏิบัติให้เกิดผลอย่างยั่งยืน 3) ลดความเหงาและความโดดเดี่ยว เสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัย
5. ความแตกต่างจากแนวทางทั่วไป	1) การดูแลมิได้เน้นเพียงสุขภาพกาย แต่ให้ความสำคัญกับการเยียวยาจิตใจควบคู่กัน 2) เป็นการบำบัดแบบองค์รวมที่แตกต่างจากแนวทางทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ 3) ผลลัพธ์ คือ ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสงบขึ้น ยิ้มง่ายขึ้น รู้สึกมีคุณค่า ไม่เป็นภาระ และกลายเป็นที่พึ่งทางใจของลูกหลาน

2. ชุดความรู้สำหรับพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือมีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานความรู้ ด้านสุขภาพกาย จิตใจ สิ่งแวดล้อม และหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสมดุล ชุดความรู้ที่สร้างขึ้นเริ่มจากความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิต เบาหวาน ข้อเสื่อม และภาวะหลงลืม และการประเมินสุขภาพอย่างสม่ำเสมอเพื่อลดภาวะแทรกซ้อน ควบคู่กับโภชนาการที่เหมาะสม การใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อลดค่าใช้จ่ายและคงภูมิปัญญาชุมชน การออกกำลังกายเบา ๆ การดูแลสุขอนามัยประจำวัน

และการให้ยาตรงเวลา ด้านจิตใจมีการเสริมสร้างด้วยการพูดคุย การฟังธรรม ดนตรี และกิจกรรมกลุ่ม เพื่อลดภาวะซึมเศร้าและความโดดเดี่ยว

หลักอิทธิบาท 4 ถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการหล่อหลอมจิตใจผู้ดูแล โดยฉันทะสร้างความรักในหน้าที่ วิริยะช่วยให้เกิดความเพียรในการเยี่ยมบ้าน จิตตะสร้างสมาธิและความใส่ใจ และวิมังสาเป็นแนวทาง แก้ปัญหาเฉพาะบุคคลอย่างมีเหตุผล การอบรมอาสาสมัครและครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญ ในการถ่ายทอดทักษะการดูแล ส่วนการใช้เทคโนโลยี เช่น แอปพลิเคชันสุขภาพ สมาร์ทวอทช์ และไลน์กลุ่ม ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการติดตามสุขภาพ ทั้งนี้ ชุมชนได้บูรณาการบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ ให้ร่วมมือเป็นเครือข่ายดูแลต่อเนื่อง โดยมีวัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและพื้นที่ฟื้นฟูสุขภาพจิต ก่อให้เกิดชุมชนสุขภาวะผู้สูงอายุที่ยึดหลักธรรมะและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ลดภาวะพึ่งพิง และสร้างความสามัคคีอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 2 สรุปชุดความรู้สำหรับพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ

องค์ประกอบของชุดความรู้	สาระสำคัญของผลการวิจัย
1.ความรู้ด้านสุขภาพกาย	1) ความรู้พื้นฐานเรื่องโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน ข้อเสื่อม ปอดบวม และภาวะสมองเสื่อม 2) การประเมินสัญญาณชีพ วัดความดันและน้ำตาล เพื่อป้องกันภาวะแทรกซ้อน 3) โภชนาการวัยชราที่เหมาะสม (อาหารนุ่ม เค็มหวานน้อย วิตามินครบ ดื่มน้ำพอเพียง) และสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น ขิงต้ม มะนาวผึ้ง 4) การออกกำลังกายเบา ๆ และการป้องกันอุบัติเหตุในบ้าน (ราวจับ พื้นกันลื่น ไฟส่องทางเดิน)
2. ความรู้ด้านการปฐมพยาบาล	การปฐมพยาบาลพื้นฐาน เช่น การช่วยเหลือเมื่อหกล้ม สำลักอาหาร เป็นลม หรือชัก ผ่านการฝึกปฏิบัติซ้ำจนเกิดทักษะตอบสนองทันท่วงที ลดความเสี่ยงต่อชีวิตและการนอนโรงพยาบาล
3. ความรู้ด้านจิตใจและจิตวิทยาผู้สูงอายุ	1) ความเข้าใจภาวะเหงา ซึมเศร้า และการสูญเสียบทบาททางสังคมของผู้สูงอายุ 2) การเสริมสร้างจิตใจด้วยการพูดคุย ฟังธรรม ดนตรี และกิจกรรมกลุ่ม เพื่อลดภาวะซึมเศร้าและความโดดเดี่ยว
4. การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในตัวผู้ดูแล	1) ฉันทะ สร้างความรักในหน้าที่ 2) วิริยะ ความเพียรในการเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ 3) จิตตะ สมาธิและความใส่ใจในการดูแล 4) วิมังสา การคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะบุคคล อย่างมีเหตุผล

องค์ประกอบของชุดความรู้	สาระสำคัญของผลการวิจัย
5. เทคโนโลยีและเครือข่ายชุมชน	1) การใช้เทคโนโลยีติดตามสุขภาพ เช่น แอปพลิเคชันสุขภาพ สมาร์ทวอทช์ และไลน์กลุ่ม 2) การบูรณาการเครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ ให้ดูแลต่อเนื่อง 3) นำไปสู่ชุมชนสุขภาวะผู้สูงอายุ (Smart Aging Community) ที่ยึดหลักธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน
6. อุปสรรคและแนวทางแก้ไข	1) อุปสรรค ขาดความต่อเนื่องในการดูแลจากครอบครัว การสื่อสารไม่ทั่วถึง การเข้าถึงบริการสาธารณสุขจำกัด ความเหงา และการขาดรายได้ 2) แนวทางแก้ไข ใช้ชุดความรู้ควบคู่หลักอิทธิบาท 4 เพื่อสร้างความต่อเนื่องและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

3. กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธ ผลการวิจัยพบว่า การอบรมเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ และวิถีพุทธของชุมชนวัดหนองเสือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขและประชาชนทุกช่วงวัยอย่างสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา การนำหลักอิทธิบาท 4 มาเป็นกรอบแนวคิดทำให้การฝึกอบรมเกิดแรงบันดาลใจ ความเพียร ความตั้งใจ และการใคร่ครวญในงานบริการ เนื้อหาการอบรมที่เน้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การปฐมพยาบาล การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ และการสื่อสารเชิงบวก ช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง

การเรียนรู้เชิงปฏิบัติในพื้นที่จริงและการแสดงบทบาทสมมติช่วยให้อาสาสมัครเข้าใจปัญหาสุขภาพในชุมชนอย่างลึกซึ้ง พร้อมคิดแนวทางแก้ไขที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น การฝึกตามแนวคิดอิทธิบาท 4 ทำให้ อสม. มีฉันทะรักในงานบริการ มีวิริยะมุ่งมั่นไม่ท้อ มีจิตตะใส่ใจต่อผู้สูงอายุ และมีวิมังสาคิดพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง การอบรมแบบมีส่วนร่วมยังเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น เสริมสร้างความสามัคคีในทีมงาน และยกระดับบทบาทของ อสม. จากผู้ดูแลสุขภาพกายสู่ผู้ดูแลจิตใจของสังคม โดยมีวัด บ้าน โรงเรียน และหน่วยงานภาครัฐบูรณาการการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างระบบดูแลผู้สูงอายุแบบองค์รวม

ตารางที่ 3 สรุปกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครวิถีพุทธ

ประเด็น	สาระสำคัญของผลการวิจัย
1. รูปแบบและกระบวนการอบรม	1) เป็นกลไกพัฒนาศักยภาพ อสม. และประชาชนอย่างสมบูรณ์ทั้งด้านกาย จิตใจ และปัญญา 2) ใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบแนวคิด ผสานภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติ 3) เนื้อหา เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การปฐมพยาบาล การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ และการสื่อสารเชิงบวก

ประเด็น	สาระสำคัญของผลการวิจัย
2. หัวข้อที่ได้รับความสนใจมากที่สุด	1) การดูแลผู้สูงอายุแบบองค์รวม 2) การปฐมพยาบาลเบื้องต้น 3) การส่งเสริมสุขภาพจิต 4) การจัดการสิ่งแวดล้อม 5) การใช้เทคโนโลยีในการติดตามสุขภาพ
3. การอบรมแบบมีส่วนร่วมและภาคสนาม	1) ผู้เข้าร่วมได้ลงมือปฏิบัติจริงในภาคสนาม เข้าใจปัญหาสุขภาพชุมชนอย่างลึกซึ้ง 2) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเพื่อน อสม. และบุคลากรสุขภาพ ก่อให้เกิดมุมมองใหม่และความสามัคคีในทีม
4. การสรรหาวิทยากร/ผู้ทรงคุณวุฒิ	การเชิญผู้ทรงคุณวุฒิและวิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ มาอบรมช่วยยกระดับความรู้และจิตสำนึกอย่างรอบด้าน ครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ
5. การบูรณาการกับกิจกรรมทางศาสนา	1) ผสมผสานกิจกรรมทางธรรม เช่น สวดมนต์ นั่งสมาธิ ฟังธรรม และทำบุญตักบาตร ควบคู่กับการอบรมด้านสุขภาพ 2) ใช้กลไก บวร (บ้าน–วัด–โรงเรียน/หน่วยงาน) โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ
6. การพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบท	มุ่งให้เกิดความเข้าใจชีวิตผู้สูงอายุอย่างแท้จริงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยใช้วิมังสาเป็นกระบวนการประเมิน ปรับปรุง และพัฒนางานอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน
7. ผลลัพธ์ของการอบรม	1) อสม. มีความมั่นใจในการทำงานมากขึ้น มีจิตอาสาอย่างแท้จริง 2) ยกระดับบทบาทของ อสม. จากผู้ดูแลสุขภาพกายสู่ผู้ดูแลจิตใจของสังคม 3) ก่อให้เกิดชุมชนสุขภาวะวิถีพุทธที่เข้มแข็งและยั่งยืน

ผลการวิจัยทั้ง 3 วัตถุประสงค์มีหลักอิทธิบาท 4 เป็นแกนกลางเชื่อมโยง โดยวัตถุประสงค์ที่ 1 เป็นการวางฐานคิดเชิงพุทธวิธี วัตถุประสงค์ที่ 2 เป็นการแปลงฐานคิดสู่ชุดความรู้เชิงปฏิบัติ และวัตถุประสงค์ที่ 3 เป็นการขับเคลื่อนชุดความรู้สู่การปฏิบัติจริงผ่านการอบรมแบบมีส่วนร่วม อันนำไปสู่การยกระดับ อสม. จากผู้ดูแลสุขภาพกายสู่ผู้ดูแลจิตใจของสังคม และสร้างชุมชนสุขภาวะวิถีพุทธที่ยั่งยืน สังเคราะห์การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 การสังเคราะห์การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครวิถีพุทธ

หลักอิทธิบาท 4	การประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้สูงอายุและการพัฒนาศักยภาพ อสม.
ฉันทะ(ความพอใจรักในหน้าที่)	ปลูกฝังแรงบันดาลใจและศรัทธา ทำให้ผู้ดูแลทำงานด้วยใจรัก มองการดูแลผู้สูงอายุเป็นบุญและความภาคภูมิใจ มิใช่ภาระ
วิริยะ (ความเพียรพยายาม)	ความเพียรไม่ท้อถอยในการเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ การชวนผู้สูงอายุทำกิจกรรมทางศาสนา และการลงพื้นที่ปฏิบัติงานต่อเนื่อง
จิตตะ (ความเอาใจใส่)	การเอาใจใส่รายละเอียด รับฟังปัญหาอย่างตั้งใจ สังเกตการเปลี่ยนแปลงทางกายและใจ และเลือกวิธีสื่อสารที่อ่อนโยนเหมาะกับแต่ละคน
วิมังสา(การพิจารณาไตร่ตรอง)	การใคร่ครวญและประเมินผลการทำงาน วิเคราะห์ปัญหา และปรับปรุงวิธีการดูแลให้เหมาะสมกับบุคคลและบริบทอย่างต่อเนื่อง

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยคือ รูปแบบการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้านวิถีพุทธในการดูแลผู้สูงอายุ ดังภาพที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนสัมพันธ์กัน คือ (1) ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีการทำงานของ อสม. การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 สำหรับ อสม. และหลักภาวนา 4 ร่วมกับการเตรียมตัวก่อนตาย (2) กระบวนการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ได้แก่ การพัฒนาคู่มือการทำงานของ อสม. วิถีพุทธ การจัดอบรมให้ความรู้และการฝึกปฏิบัติการ และการถอดบทเรียนการพัฒนาศักยภาพ อสม. และ (3) ผลลัพธ์ ได้แก่ คู่มือการทำงาน อสม. วิถีพุทธ แกนนำ อสม. วิถีพุทธ และการสร้างเครือข่าย อสม. วิถีพุทธ

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครแบบมีส่วนร่วมที่บูรณาการมิติความรู้ ทักษะ และเจตคติเข้ากับบริบทชุมชน โดยยึดคุณค่าทางจริยธรรมและการประสานเครือข่ายเป็นแกนกลาง สามารถยกระดับคุณภาพการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนได้อย่างเป็นระบบ เกิดความต่อเนื่องและทิศทางร่วมกัน เมื่ออาสาสมัครได้รับกรอบปฏิบัติที่ชัดเจนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตในพื้นที่ ย่อมเกิดความมั่นใจในการประเมินปัญหาและตัดสินใจช่วยเหลือเบื้องต้นได้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจที่หล่อเลี้ยงให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าและมีส่วนร่วมกับคนรุ่นหลัง องค์ความรู้จากการวิจัยดังแสดงในภาพต่อไปนี้

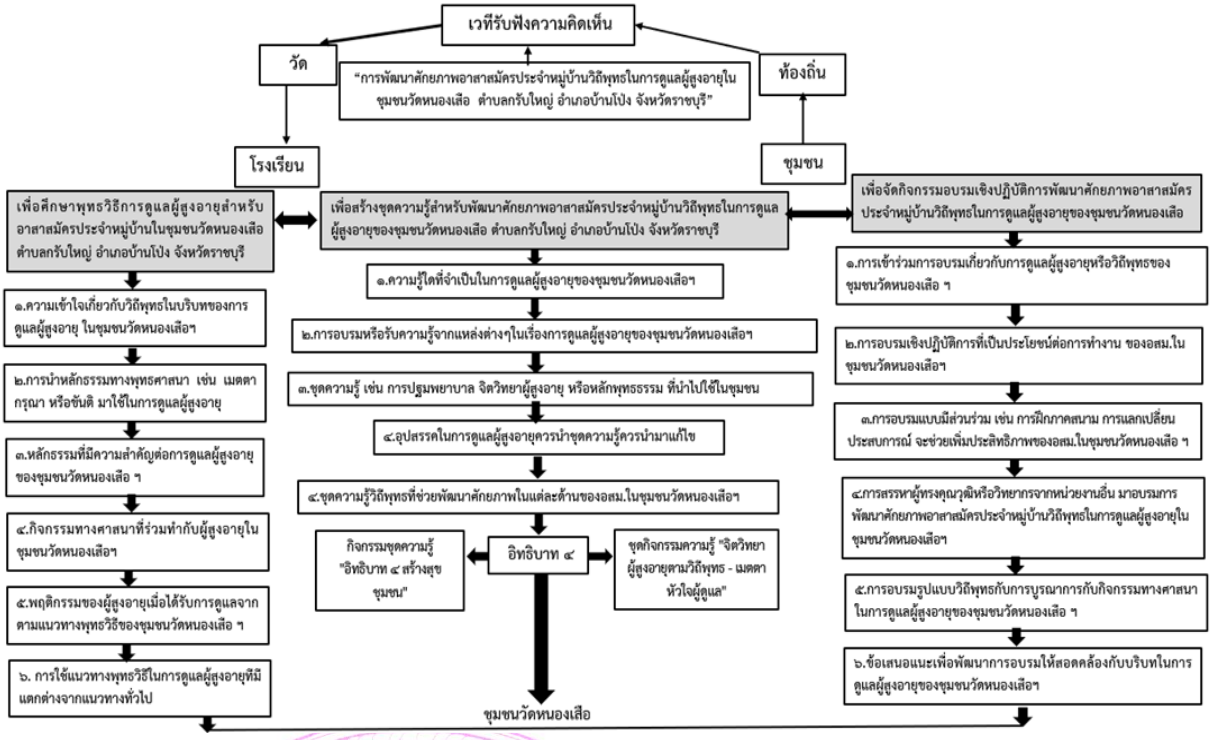

ภาพที่ 2 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผล

1. ด้านพุทธวิธีการดูแลผู้สูงอายุ การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือสะท้อนการบูรณาการแนวคิดวิถีพุทธเข้ากับงานสาธารณสุขอย่างกลมกลืน เกิดกระบวนการดูแลที่ครอบคลุมทั้งร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ช่วยให้ผู้ดูแลเกิดแรงบันดาลใจและความเพียรอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย, แม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย และวันไชย์ กิ่งแก้ว (2563) เรื่อง รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุขององค์กรชุมชน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ที่พบว่าการบูรณาการหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ทั้งสามด้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และเมื่อผู้สูงอายุปฏิบัติตามย่อมส่งผลให้มีความสุขอย่างแท้จริง

2. ด้านการสร้างชุดความรู้ การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือสะท้อนรูปแบบการพัฒนาสุขภาพชุมชนแบบองค์รวมที่ผสานความรู้ทางการแพทย์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา การบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานรัฐได้สร้างพลังความร่วมมือที่ชัดเจน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาฉัตรชัย สุฉตฺตชโย และคณะ (2566) เรื่อง กลไกการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชน ศาสนา และภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในจังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่าการใช้กลไก "บวร" คือ บ้าน วัด และภาครัฐ โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและเกิดเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ด้านการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมสะท้อนบทบาทของศาสนาในฐานะศูนย์กลางในการหล่อหลอมจิตใจและพัฒนาความรู้ของอาสาสมัครให้มีศักยภาพรอบด้าน เนื้อหาที่ผสมผสานภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ร่วมกับการฝึกสมาธิและสวดมนต์ ช่วยเสริมสมาธิ ลดความเครียด และสร้างความสงบภายใน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุตวรธรรมกิจ และพระมหาคมคาย สิริปญฺโญ (2568) เรื่อง การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสุขภาพวิถีพุทธของสมัชชาสุขภาพจังหวัดร้อยเอ็ด ที่พบว่าการรักษาสุขภาพ

ควรใช้แนวทางของศาสนาร่วมด้วยเพื่อให้รู้จักความเป็นจริงของชีวิต และควรมีการฝึกอบรมจิตและสมาธิเพื่อไม่ให้จิตฟุ้งซ่าน อันเปรียบได้กับหลักวิชชา วิมุตติ วิสุทธิ และสันติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) บูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในหลักสูตรฝึกอบรม อสม. และพัฒนาโมเดลอบรมวิถีพุทธในการดูแล ผู้สูงอายุแบบครบวงจรทั้งกายและใจ ส่งเสริมให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำหนดเป็นมาตรฐาน

2) จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนวัดต้นแบบในการดูแลผู้สูงอายุ โดยใช้วัดหนองเสือเป็นศูนย์กลางถ่ายทอด องค์ความรู้ และสร้างเครือข่ายวัดเพื่อพัฒนาสุขภาวะผู้สูงวัย

3) พัฒนาคู่มือปฏิบัติ อสม. วิถีพุทธในการดูแลสุขภาพจิต พร้อมระบบติดตามผลต่อเนื่องและผลักดัน ให้มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการอบรมและการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างมั่นคง

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) พัฒนาหลักสูตรอบรมแบบบูรณาการที่ผสมผสานจิตวิทยาผู้สูงอายุเข้ากับหลักอิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน พร้อมฝึกปฏิบัติสถานการณ์จำลองเพื่อสร้างความมั่นใจและทักษะการสื่อสารอย่างอ่อนโยน

2) สร้างเครือข่ายชุมชนดูแลสุขภาพจิต โดยจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ (Elderly Club) และกลุ่มสื่อสาร ออนไลน์เชื่อมโยงวัด โรงพยาบาล และผู้นำชุมชน พร้อมติดตามผลการเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอ

3) ถ่ายทอดความรู้แบบมีส่วนร่วมข้ามวัย โดยฝึกให้ อสม. เป็นวิทยากรแก่เยาวชนและครอบครัว และจัดทำคู่มือจิตวิทยาผู้สูงอายุฉบับชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาผลกระทบระยะยาวของหลักอิทธิบาท 4 ต่อพฤติกรรมการดูแลผู้สูงอายุของอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน โดยใช้การออกแบบวิจัยกึ่งทดลองและติดตามผลในระยะ 12 เดือน

2) พัฒนาและทดสอบประสิทธิผลของโมเดล อสม. วิถีพุทธในการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ โดยใช้การวิจัยแบบผสมผสานเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่

3) วิเคราะห์บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางเครือข่ายสุขภาพจิตชุมชนผู้สูงอายุ โดยศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างวัด อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ครอบครัว และหน่วยงานสาธารณสุข

เอกสารอ้างอิง

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2554). **คู่มือ อสม. ยุคใหม่**. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ชาญชัย จิวจินดา. (2561). รูปแบบการพัฒนาอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม. **วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, 6**(2), 1–9.

ธิชาภรณ์ กำนันตน, และโชติ บดีรัฐ. (2564). การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอสอง จังหวัดแพร่. **Journal of Modern Learning Development, 6**(3), 237–249.

ประจักษ์ สุขสันติ. (2561). ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ. **วารสารประชากรศาสตร์, 34**(2), 45–67.

ประนอม สัตย์ซื่อ. (2564).การพัฒนาบทบาทของอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ. **วารสารวิจัยสาธารณสุข, 15**(2), 187–204.

ประยงค์ จันทร์แดง. (2561). การดูแลผู้สูงอายุตามแนวพุทธ: กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุในวัดเขา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 26**(52), 30–31.

พระครูสุตวรธรรมกิจ, และพระมหาคมคาย สิริปญฺโญ. (2568). การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสุขภาพวิถีพุทธของสมัชชาสุขภาพจังหวัดร้อยเอ็ด. **วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์, 7**(2), 466.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2542). **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย, แม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย, และวันไชย์ กิ่งแก้ว. (2563). รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุขององค์กรชุมชน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5**(3), 236–237.

พระมหาฉัตรชัย สุฉตฺตชโย,และคณะ. (2566). กลไกการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาวะ ผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนศาสนา และภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในจังหวัดเชียงใหม่. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 7**(1), 282–283.

อัญชิษฐฐา ศิริคำเพ็ง, และภักดี โพธิ์สิงห์. (2560). การดูแลผู้สูงอายุระยะยาวที่มีภาวะพึ่งพิงในยุคประเทศไทย 4.0. **Dhammathas Academic Journal, 17**(3), 238.

อัมพร ธำรงลักษณ์. (2560). การพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครในการดูแลผู้สูงอายุตามหลักวิถีพุทธ. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 10**(2), 34–46.

Boyatzis, R. E. (1982). **The competent manager: A model of effective performance**. John Wiley and Sons.

Dale, M., & Hes, K. (1995). **Creating training miracles**. Prentice Hall.

McClelland, D. C. (1985). **Human motivation**. Cambridge University Press.

Spencer, L. M., & Spencer, S. M. (1993). **Competency at work: Model for superior performance**. Wiley & Sons

การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

CREATING A COOPERATION MECHANISM FOR COMMUNITY LEADERS TO PRESERVE THE CULTURE AND TRADITION OF THE COMMUNITY OF WAT NONG SUEA, KRAB YAI SUBDISTRICT, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE.

พระมหาสมศักดิ์ วิสุทฺโธ (เทินสะเกษ)[1]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phramaha Somsak Visuto (Thoensaket)[1]
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College
E-mail : somsak.ratana@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และ3) เพื่อนำเสนอการขับเคลื่อนกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการรวมใจชาวบ้านให้ตระหนักคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้นำใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีส่วนร่วมเกิดได้ดีเมื่อเปิดพื้นที่ให้คนทุกวัยเรียนรู้ระหว่างรุ่นและร่วมกำหนดทิศทางกิจกรรมของชุมชน ข้อค้นพบยังชี้ว่าการปรับประเพณีให้เข้ากับยุคสมัยทำได้โดยรักษาคุณค่าดั้งเดิมและสื่อสารให้คนรุ่นใหม่เข้าถึง กลไกที่เสนอคือการตั้งคณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรมประจำชุมชนเพื่อประสานงานระหว่างวัด โรงเรียน และท้องถิ่นคณะกรรมการควรมีตัวแทนหลากหลายร่วมกำหนดวิสัยทัศน์และแบ่งฝ่ายงานเพื่อให้การจัดการเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อลดการพึ่งพาบุคคลเดียว ควรสร้างทีมผู้นำร่วมที่มีพระสงฆ์ ผู้นำหมู่บ้าน เยาวชน และหน่วยงานรัฐรับผิดชอบร่วมกัน แนวทางสำคัญคือการวางระบบถ่ายทอดความรู้ด้วยการอบรมและการบันทึกขั้นตอนพิธีกรรมเป็นเอกสารหรือสื่อดิจิทัล การสนับสนุนด้านระเบียบและความปลอดภัยจากภาคีในพื้นที่ช่วยให้งานบุญดำเนินไปอย่างราบรื่นและน่าเชื่อถือ การติดตามและประเมินผลถูกเน้นเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อปรับปรุงรูปแบบและทำให้กลไกไม่หยุดอยู่แค่ระยะสั้น โดยสรุป งานวิจัยสะท้อนว่ากลไกที่ชัดเจนทำให้การสืบสานเป็น “ความต่อเนื่องของจิตใจชุมชน” มากกว่าการจัดงานให้เสร็จเป็นครั้งๆ

คำสำคัญ: ผู้นำชุมชน, กลไกความร่วมมือ, การสืบสานวัฒนธรรมประเพณี

Abstract

This thesis has three objectives: (1) to examine the roles of community leaders in participating in the preservation of the culture and traditions of the Wat Nong Suea community, Klap Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; (2) to develop a cooperation mechanism among community leaders for preserving the culture and traditions of the Wat Nong Suea community in the same area; and (3) to propose approaches for driving and implementing the cooperation mechanism among community leaders to sustain the culture and traditions of the Wat Nong Suea community, Klap Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province. The study employed a qualitative research design through a review of relevant documents and research studies, together with in-depth interviews with 15 experts/informants (monks and laypersons). Data were analyzed using content analysis and are presented in a descriptive and analytical narrative.

The research findings reveal that community leaders play a crucial role in uniting residents and raising awareness of the value of local cultural traditions. Leaders use the temple as a central hub for religious and cultural activities, fostering participation and a shared sense of ownership within the community. Participation is most effective when people of all ages are given opportunities to learn across generations and to jointly shape the direction of community activities. The findings also indicate that traditions can be adapted to contemporary contexts by preserving their core values while communicating them in ways that are accessible to younger generations. The proposed mechanism is the establishment of a community cultural committee to coordinate collaboration among the temple, schools, and local authorities. The committee should include representatives from diverse groups to jointly set a vision and divide responsibilities, ensuring systematic and continuous management. To reduce dependence on a single individual, a shared leadership team should be formed, involving monks, village leaders, youth representatives, and government agencies as co-responsible partners. A key approach is to develop a knowledge-transfer system through training and by documenting ritual procedures in written form or digital media. Support in terms of regulations and safety measures from local partners helps ensure that merit-making events are conducted smoothly and credibly. Continuous monitoring and evaluation are emphasized to improve the model and prevent the mechanism from remaining only a short-term effort. Overall, the study suggests that a clear and well-structured mechanism enables cultural preservation to become a sustained “continuity of community spirit,” rather than merely the completion of isolated events.

Keyword: Community Leaders, Collaborative Mechanism, Preservation of Cultural Traditions

บทนำ

วัดเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา “บ้าน” หรือชุมชนไทย เมื่อครั้งในอดีตมี “วัด” เป็นศูนย์รวมจิตใจในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาการศึกษาหรือกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ชุมชน “บ้าน” หรือชุมชนจร่วมกับ “วัด” โดยการสนับสนุนที่สำคัญจาก “โรงเรียน หรือราชการ” ร่วมกันดำเนินการในลักษณะ 3 ประสาน “บ้าน วัด โรงเรียน” หรือเรียกโดยย่อว่า “บวร” รัชกาลที่ 9 ทรงตระหนักและเห็นความสำคัญในบทบาทของ “บ้าน วัด โรงเรียน” ในลักษณะดังกล่าวนี้ จึงมีแนวพระราชดำริที่จะให้ดำเนินการจัดตั้งวัดขึ้นคู่กับชุมชนเพื่อเป็นพุทธสถานในการประกอบกิจการของสงฆ์ในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546: 3-4) ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอันมาก เนื่องจากความซับซ้อนทางเหตุปัจจัยของสังคม ทำให้การดำรงชีวิตต้องต่อสู้ดิ้นรนมากยิ่งขึ้น จึงควรมีผู้มีบทบาทรับผิดชอบและหาทางเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน จึงต้องนำวิกฤตนี้มาเป็นโอกาสเพื่อพัฒนาสังคม ให้เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน ช่วยอบรมศีลธรรมให้สังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความสามัคคีเป็นที่ตั้งจึงเห็นได้ว่าแต่ละหมู่บ้านในประเทศไทยจึงมีวัดตั้งอยู่ในทุกหมู่บ้านวัดหลายแห่งมุ่งที่จะพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาด้านอาคารสถานที่มากกว่าการที่จะพัฒนาเพื่อมุ่งประโยชน์ต่อการศึกษาอบรม หรือการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในแต่ละชุมชน วัดจึงเป็นที่พึ่งเพียงด้านพิธีกรรมเท่านั้น มีวัดหลายแห่งที่มุ่งสร้างวัตถุมงคลเครื่องรางของขลัง เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ยิ่งเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนไม่พยายามที่จะพึ่งตนเอง และเมื่อได้ปัจจัยก็จะนำมาพัฒนาสร้างวัดให้ใหญ่โตจนเกินความจำเป็น แต่การพัฒนาวัดมิได้เป็นไปในลักษณะองค์รวมของสงฆ์ จะเป็นเรื่องของเจ้าอาวาสแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น สมาชิกในวัดและประชาชนขาดความเป็นเจ้าของวัด การทุ่มเทพัฒนาวัดและชุมชนจึงไม่เต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนไม่สมบูรณ์ตามหลักของการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่เข้ามาบวชแล้ว ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่ได้เผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชน ประชาชนก็ปฏิบัติต่อพระสงฆ์ไม่สู้จะถูกทาง สังคมและพระพุทธศาสนาจึงเกิดปัญหา สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำ ประกอบกับยุคของการเปลี่ยนแปลงเป็นสมัยใหม่ มีการรับเอาวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยคุณธรรมและจริยธรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคม ประชาชนขาดศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ก็ย่อหย่อนจากพระธรรมวินัย และเป็นที่ติติงแก่ผู้ที่ได้พบเห็น (คะนึงนิตย์ จันทรบุตร, 2532)

บทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนนั้น (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2544) ได้กล่าวว่า ในอดีตที่ผ่านมานั้นวัดขัดว่าเป็นสถาบันหลักของชุมชน และเป็นศูนย์กลางของการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น 1) เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลแถะการจัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สวดมนต์ไหว้พระ และกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้นอันแสดงออกทางด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา 2) เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ทำหน้าที่ทั้งผู้ผลิต ผู้อนุรักษ์ และผู้สอนศิลปะแก่ประชาชน 3) เป็นที่ปรึกษาค้านการครองตนอาชีพ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม แม้กระทั่งปัญหาครอบครัว 4)เป็นสถานสงเคราะห์ประชาชนผู้ยากไร้ หรือในคราวมีภัย เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้สงคราม เป็นต้น 5)เป็นสถานพยาบาล 6)เป็นที่พักคนเดินทาง 7)เป็นสโมสรให้ชาวบ้านมาพบปะกัน หนุ่มสาวพบกันเวลามีงานวัด 8)เป็นสถานบันเทิง จัดงานเทศกาลหรืองานฉลองต่างๆ ของชาวบ้าน 9)เป็นที่ใกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชาวบ้าน 10)เป็นคถังพัสดุ เช่น ถ้วยชาม โต๊ะ เก้าอี้ เพื่อให้ชาวบ้านมาขอยืมเมื่อมีงาน 11)เป็นศูนย์การปกครองท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธาน อบต. หรือผ่ายปกครองใช้เป็นสถานที่ประชุม 12) เป็นสถานศึกษาของชุมชน พระภิกษุ สามเณร ลูกหลานของชาวบ้านได้อยู่

อาศัยและเล่าเรียนที่วัด เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อบรมที่กรรรมแก่ประชาชนทั้งหลาย 13) เป็นห้องสมุดชาวบ้าน เป็นที่เก็บเอกสารต่างๆ ตั้งแต่ตำรายา ตำราหมอดู นิทานธรรมไปจนถึงพระไตรปิฎก

นอกจากนี้ทั้งพระสงฆ์ในวัดและประชาชนในชุมชุมชนที่วัดตั้งอยู่ จะต้องมีความร่วมมือกันในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดที่เห็นว่ามีประโยชน์ด้วยวิธีการเข้าร่วมกิจกรรมของวัด ด้วยการให้การสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นแรงกาย สติปัญญาหรือทุนทรัพย์ เพราะชุมชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากวัดโดยตรง ดังนั้นแนวทางที่จะทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชมชนได้นั้น ทั้งวัดและชุมชนจะต้องมีความร่วมมือร่วมใจกันทั้งสองฝ่าย ถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญในการมีส่วนพัฒนาชุมชนอย่างดียิ่ง เพราะพระสงฆ์ถือว่าเป็นองค์ประกอบหลักในการช่วยให้ชุมชนมีการพัฒนาไปในทางที่ดี ทั้งทางด้านการคมนาคม เศรษฐกิจ การเมือง คนในชุมชนอยู่แบบต่างพึ่งพากันและกัน เมื่อความเจริญด้านการคมนาคม หรือทางเศรษฐกิจ เช่นมีโรงงานขนาดย่อม มีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอันส่งผลกระทบในด้านต่างๆ แก่ชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ประชาชนบางส่วนเลิกทำการเกษตร หันมาเป็นลูกจ้างโรงงาน เป็นลูกจ้างบริษัทเอกชนเป็นธรรมดาว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงก็ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นตามมาไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจปัญหาด้านสังคม การเมือง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่นปัญหาขยะ และปัญหาอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนวัดหนองเสือทั้งสิ้น และจากสภาพปัญหาดังกล่าวผู้นำชุมชนจึงได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาบูรณาการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนบนฐานของความพอเพียง อยู่ดีกินดีและมีภูมิคุ้มกันที่ดีตามนโยบายของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวง มหาดไทย โดยอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนตามบริบทของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนรู้จักใช้ รู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่อันจะเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนอย่างพอเพียงและอยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาว่า การสร้างกลไกลความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ในด้านต่างๆ คือ 1) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) 2) ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) 3) ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) โดยภาพรวมและในแต่ละด้านเป็นอย่างไรบ้าง ผู้นำชุมชน ผู้บริหารชุมชน และพัฒนาการในชุมชน เป็นอย่างไร ข้อมูลข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง การสร้างกลไกลความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือดังนั้นผู้ทำวิจัยจึงได้ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือเพื่อสร้างกลไก และขับเคลื่อนกลไก ของการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ว่ามีวิธีการและแนวทางปฏิบัติอย่างไร มีการพัฒนา มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการอย่างไรบ้าง เพื่อนำผลวิจัยที่ได้มาไปพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) เพื่อสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3) เพื่อนำเสนอการขับเคลื่อนกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” มีกรอบแนวคิดดังนี้

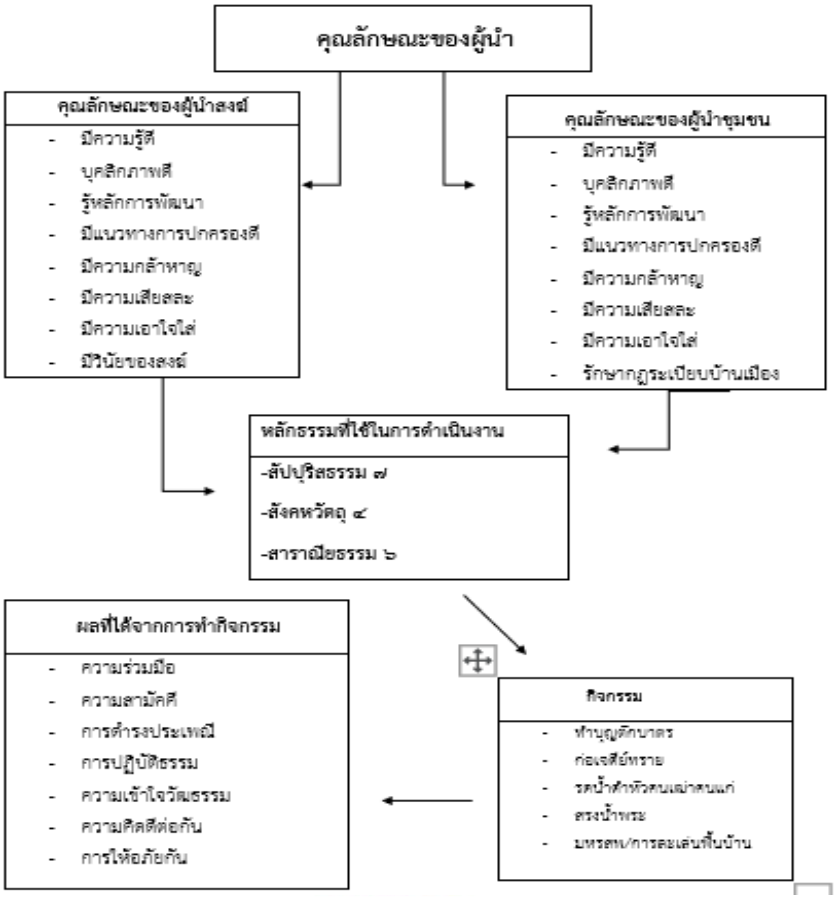

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึก และร่วมสังเกตุกิจกรรม มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ประเภท กล่าวคือ การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (SecondaryData) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) คือ

1) การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร โดยศึกษาการสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน รวมถึงที่ได้มีกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) การเก็บข้อมูลแบบข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือ วารสารทางวิชาการ บทความ รายงานการวิจัยฐานข้อมูลออนไลน์ สิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อศึกษาถึงกระบวนการส่งเสริมความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน วัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เป็นการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยโดยใช้แนวคำถามเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ การเข้าร่วมสังเกตในกิจกรรมในการส่งเสริมความร่วมมือของผุ้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรีและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Inteview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือก ผู้วิจัยจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) รวมทุกพื้นที่ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้นำชุมชน รวม 15 รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยมีรายละเอียด ดังนี้ 1) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ อายุ เพศ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงาน ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง 2)แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนวทางการวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ เทคนิคการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เหล่านี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการบันทึกข้อมูลจากกระบวนการทำกิจกรรม ตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูล จึงจำแนกวิเคราะห์ เป็น 2 ประเภท คือ 1) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) 2) ข้อมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับ เทคนิคการโค๊ตคำพูดของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยครอบคลุมประเด็นของเรื่องที่ทำ สิ่งที่ได้เรียนรู้ ผลการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงประเด็นสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมนั้น มีความสมบูรณ์นั้น ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจนสมบูรณ์และสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัยหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัย และในส่วนการนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบอรรถาธิบาย และพรรณนาจากการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น และสรุปนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1) ผลการศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนวัดหนองเสือมีบทบาทสำคัญในการรวมใจชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีเพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีส่วนร่วมของคนทุกวัยเกิดขึ้นผ่านเวทีประชาคม การเรียนรู้ระหว่างรุ่น และกิจกรรมของชุมชน ผู้นำชุมชนพยายามปรับประเพณีดั้งเดิมให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยยังคงรักษาคุณค่าที่แท้จริงไว้ กิจกรรมของวัด เช่น การอบรมเยาวชน การสอนศีลธรรม และการแข่งขันทางธรรม ช่วยเชื่อมโยงวัด โรงเรียน และชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังประสบปัญหาการขาดผู้นำรุ่นใหม่ การอพยพของแรงงาน และการขาดความต่อเนื่องของงานประเพณี คนบางส่วนโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่มองว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องเก่าและห่างไกลจากวิถีชีวิตปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ สถานที่ และอุปกรณ์ที่ส่งผลต่อการจัดงานบุญและประเพณีสำคัญ แนวทางแก้ไขคือการสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน อบต. และชุมชนอย่างเป็นระบบ ควรจัดตั้งคณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมที่มีตัวแทนจากทุกกลุ่มเพื่อแบ่งหน้าที่และลดการพึ่งพาบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมตั้งแต่กิจกรรมเล็ก ๆ จะช่วยสร้างผู้นำรุ่นใหม่และความต่อเนื่องของวัฒนธรรม เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์สามารถนำมาใช้บันทึก เผยแพร่ และเชื่อมโยงคนในพื้นที่กับคนนอกพื้นที่ได้ การผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับรูปแบบกิจกรรมที่ทันสมัยช่วยให้ประเพณีเข้าถึงคนรุ่นใหม่มากขึ้น การประชุมรับฟังความคิดเห็นและการสื่อสารอย่างโปร่งใสช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจร่วมกัน

2) เพื่อสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีชุมชนวัดหนองเสือ มุ่งเน้นการรวมพลังของทุกภาคส่วนในพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กลไกสำคัญเริ่มจากการจัดตั้งคณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมที่มีตัวแทนจากวัด ชุมชน โรงเรียน เยาวชน ผู้สูงอายุ และหน่วยงานท้องถิ่น คณะกรรมการมีบทบาทในการวางแผน ประสานงาน แบ่งหน้าที่ ติดตามผล และพัฒนากิจกรรมด้านวัฒนธรรมให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง วัดหนองเสือทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและพื้นที่รวมพลังของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่น การสำรวจและบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยเก็บรักษาองค์ความรู้ เรื่องเล่า พิธีกรรม และวิถีชีวิตจากผู้สูงอายุเพื่อส่งต่อสู่คนรุ่นใหม่ โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นพื้นที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา เช่น การทอผ้า จักสาน ทำขนม ดนตรีพื้นบ้าน และทักษะดั้งเดิมของชุมชน เทศกาลวัฒนธรรมประจำปีเป็นเวทีแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน สร้างความสามัคคี และเชื่อมโยงคนต่างวัยให้มีส่วนร่วม ค่ายเยาวชนรักษ์วัฒนธรรมช่วยปลูกฝังจิตสำนึก ความภาคภูมิใจ และความเข้าใจในรากเหง้าของตนเองแก่เยาวชน โครงการอาสาสมัครวัฒนธรรมเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีบทบาทในการดูแล อนุรักษ์ และเผยแพร่วัฒนธรรมชุมชน พิพิธภัณฑ์และศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมเป็นแหล่งรวบรวมมรดกท้องถิ่น วัตถุโบราณ ภูมิปัญญา และเรื่องราวสำคัญของวัดและชุมชน การใช้สื่อดิจิทัล เช่น

คลังข้อมูลออนไลน์ QR Code วิดีโอ และการถ่ายทอดสด ช่วยทำให้วัฒนธรรมเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น ความร่วมมือกับโรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตำรวจ และหน่วยงานรัฐ ช่วยสนับสนุนทรัพยากร ความปลอดภัย และความน่าเชื่อถือของกิจกรรมหลักสำคัญของกลไกความร่วมมือคือการสื่อสารสองทาง ความเมตตา ความเคารพ และการทำให้ทุกฝ่ายรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน การติดตามและประเมินผลตามแนวทาง PDCA ช่วยให้กิจกรรมได้รับการปรับปรุง พัฒนา และต่อยอดอย่างเป็นระบบในปีต่อไป

3) ผลการเสนอการขับเคลื่อนกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรีผลการวิจัยพบว่า การใช้แรงบันดาลใจและการจูงใจกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนต้องเริ่มจากการปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของรากเหง้าวัฒนธรรมตนเอง วัดหนองเสือควรเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและเป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการรวมพลังทุกภาคส่วนให้เกิดความสามัคคี ความศรัทธา และความรับผิดชอบร่วมกัน การจัดกิจกรรมวัฒนธรรม เช่น การสาธิตทำกระยาสารท การจัดงานประเพณี และการถ่ายทอดภูมิปัญญา ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในชุมชน กลไกความร่วมมือควรมีคณะกรรมการถาวรที่ประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ผู้สูงอายุ เยาวชน กลุ่มสตรี โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างเป็นธรรมและชัดเจนทำให้ทุกกลุ่มรู้สึกเป็นเจ้าของและพร้อมร่วมมืออย่างต่อเนื่อง ผู้นำต้องเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ใช้เวทีประชาคมและการประชุมร่วมกันเพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความไว้วางใจ การนำธรรมะมาเป็นหลักในการบริหารจัดการช่วยหล่อหลอมจิตใจให้เกิดความเสียสละ ความสามัคคี และความสงบสุขในชุมชน การเชื่อมโยงคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น คลิปวิดีโอ สื่อออนไลน์ และการประกวด ช่วยให้วัฒนธรรมเข้าถึงเยาวชนมากขึ้น ควรมีการบันทึกองค์ความรู้ ขั้นตอนพิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นลายลักษณ์อักษรหรือสื่อดิจิทัลเพื่อให้ถ่ายทอดได้อย่างยั่งยืน การสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชน โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่น ทั้งด้านงบประมาณ ความปลอดภัย และทรัพยากร จะช่วยให้กิจกรรมดำเนินไปอย่างมีระบบ

การอภิปรายผล

1) บทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ผู้นำชุมชนวัดหนองเสือมีบทบาทสำคัญในการรวมใจชาวบ้านตระหนักคุณค่าการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมศาสนาวัฒนธรรม สร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันผ่านเวทีประชาคมและการเรียนรู้ข้ามรุ่น ปรับประเพณีเก่าให้ทันสมัยแต่คงคุณค่าดั้งเดิม การสื่อสารประสานงานเชื่อมโยงวัดโรงเรียนชุมชนทุกวัยให้เข้าใจจุดหมายเดียวกัน ส่งเสริมอบรมเยาวชนศีลธรรมแข่งขันทางธรรมปลูกฝังเคารพภูมิปัญญาบรรพบุรุษผ่านงานบุญท้องถิ่น ปัญหาหลักคือขาดผู้นำรุ่นใหม่รับช่วงต่อจากรุ่นเก่า แรงงานอพยพเมืองใหญ่ขาดกำลัง ชาวบ้านมองวัฒนธรรมล้าสมัย ผู้นำรุ่นเก่าทำงานคนเดียวไม่มีผู้สืบทอด แก้ด้วยกลไกความร่วมมือวัดโรงเรียนอบต.ชุมชน เปิดโอกาสเยาวชนกิจกรรมเล็กๆ ใช้เทคโนโลยีเชื่อมคนนอก ตั้งคณะกรรมการสืบสานตัวแทนทุกกลุ่ม ปรับรูปแบบทันสมัย ปัญหาทรัพยากรคืองบจำกัดสถานที่อุปกรณ์ขาดแคลน ส่งผลงานบุญไม่ต่อเนื่อง แก้ด้วยระดมทุนศรัทธาทอดผ้าป่านิทรรศการตลาดพื้นบ้าน บริหารพื้นที่หมุนเวียนใช้วัสดุท้องถิ่นระบบยืมคืน ปัญหาสังคมคือคนรุ่นใหม่ห่างเหินจากโซเชียลมีเดียขัดแย้งความเห็นไม่ต่อเนื่อง แก้ด้วยปลูกจิตสำนึกคุณค่าประเพณี ตั้งคณะทำงานถาวร เปิดพื้นที่เยาวชนศิลปะสื่อ ผสมรุ่นเก่ารุ่นใหม่ประชุมลดขัดแย้ง เครือข่ายออนไลน์ประชาสัมพันธ์ การสร้างกลไกเริ่มวัดศูนย์กลางประชุมสม่ำเสมอรับฟัง สื่อสารโปร่งใส มอบหมายหน้าที่ตามถนัด ฟื้นฟูประเพณีกระตุ้นสามัคคี สื่อท้องถอดรุ่นสู่รุ่น พัฒนาผู้นำรุ่นใหม่อบรมจิตสำนึกไทยภาวนากิจกรรมจริง จับคู่พี่เลี้ยงถ่ายทอดภูมิปัญญา ทุนการศึกษา

บูรณาการหลักสูตรสื่อดิจิทัลบันทึกประเพณี สื่อสังคมเชื่อมรุ่น วัดรวบรวมผลิตสื่อชวนเยาวชน สร้างกลไกมั่นคงรักษาภูมิปัญญาไม่สูญหายในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นภาวรรณ เนตรประดิษฐ, บุญฑวรรณ วิงวอน, และหัสยาพร อินทยศ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง"การมีสวนรวมของชุมชนในการอนุรักษและสืบสานกิจกรรมพื้นบ้านผ่านวิถีการทองเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง" พบว่า ภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชนตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนคิดแล้วนำมาใชในการดำรงชีวิตประจำวัน การแก้ไขปัญหารวมถึงการสร้างขวัญ และกำลังใจในการดำเนินชีวิต จนสะสมเป็นองคความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านในชุมชน จำแนกเป็นภูมิปัญญาด้านศิลปะ ภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ภูมิปัญญาด้านการแพทยพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญาด้านนาฏศิลป ดนตรี การแสดงพื้นบ้าน และภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม สวนรูปแบบกิจกรรมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณเฉพาะถิ่นผ่านวิถีการทองเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วย กิจกรรมพื้นบ้านที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตประเพณีความเชื่อตามปฏิทินประเพณี 12 เดือนและกิจกรรมพื้นบ้านที่มีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญา (นภาวรรณ เนตรประดิษฐ, บุญฑวรรณ วิงวอน, และหัสยาพร อินทยศ ,2564)

2) สร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีชุมชนวัดหนองเสือต้องอาศัยการรวมพลังทุกภาคส่วนให้เกิดความเข้าใจและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยวัดเป็นศูนย์กลางรวมใจเชื่อมโยงหลักธรรมกับประเพณีท้องถิ่นให้มีชีวิตชีวา คณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมที่มีตัวแทนหลากหลายวางแผนประชุมระดมสมองกำหนดวิสัยทัศน์แบ่ง 5 ฝ่ายหลักสำรวจภูมิปัญญาเตรียมเทศกาลถ่ายทอดค่ายเยาวชนประสานภายนอกประชุมรายเดือนติดตามแก้ปัญหาประเมินปรับแผนต่อเนื่อง โครงการสำรวจบันทึกภูมิปัญญารวบรวมองค์ความรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่คณะสงฆ์ผู้นำโรงเรียนชาวบ้านรัฐบาล บูรณาการข้อมูลสอนเทคโนโลยีดิจิทัลเว็บ QR Code คลังเรื่องเล่าตำนานพิธีกรรมวิถีชีวิตให้รุ่นใหม่ภาคภูมิ รูปธรรมงานบุญนามธรรมจิตสำนึก PDCA ปรับคลังดิจิทัลเครือข่ายอาสาเยาวชน โรงเรียนผู้สูงอายุสอนภูมิปัญญาถ่ายทอดทอผ้าจักสานทำขนมดนตรีพื้นบ้านศาลาวัดห้องเรียนลงมือสร้างทักษะคุณค่าทางใจข้ามวัย ประเมินปรับหลักสูตรเพิ่มปลูกผักสมุนไพรอนุรักษ์ผลิตภัณฑ์รายได้สามัคคี เทศกาลวัฒนธรรมประจำปีเวทีแสดงเอกลักษณ์สามวันบุญดนตรีปี่แคนฆ้องนิทรรศการทอผ้าจักสานขนมตาลโตนพิธีกรเยาวชนละครเวทีผู้สูงอายุร้านค้าบูธถ่ายทอดสด แบบสอบถามยอดเข้าร่วมขายคอนเทนต์ปรับธีมละครผ้าทอแอปแพ็กเกจท่องเที่ยวตามรอยหลวงพ่อคิ้ม ค่ายเยาวชนรักษ์วัฒนธรรมเชื่อมรุ่นเก่ารุ่นใหม่ถ่ายทอดพิธีประเพณาภูมิปัญญารำวงทำขนมนำพิธีสร้างจิตสำนึก แบ่งหน้าที่วางแผนประเมินฝึกแกนนำคลังวิดีโอไว้วางใจบูรณาการชีวิตประจำวัน พิพิธภัณฑ์ศูนย์เรียนรู้ 3 โซนตำนานวัดวิถีชีวิตภูมิปัญญารวบวัตถุโบราณฝึกมัคคุเทศก์ 10 คนเป่าเยี่ยม 50 รายต่อเดือน มีนิทรรศการหมุนเวียนแอปสแกนเยาวชนฟรีพุธ บันทึกพฤติกรรมประเมินทักษะปรับโซนมุมถ่ายรูปอบรมรับบริจาคปฏิทินวันวัฒนธรรม PDCA กลไกทั้ง 6 กิจกรรมสร้างความไว้วางใจเมตตาเคารพสื่อสารสองทางเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ติดตามประเมินต่อเนื่องทำให้มั่นคงไม่ชั่วคราว วัฒนธรรมเติบโตมรดกจิตใจส่งต่อรุ่นสู่รุ่นงดงาม ชุมชนเข้มแข็งทางจิตใจสังคมยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ, และสัญญา สดประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางพระพุทธศาสนาและทุนวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดนครปฐม" พบว่า 1) ชุมชนวัดใหม่สุคนธาราม มีการสืบสานงานประเพณีวันอัฏฐมีบูชาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การแทงหยวก การประดับขบวนแห่ ที่สะท้อนถึงความศรัทธา ความร่วมมือของคนในชุมชน และการเลือกใช้ทรัพยากรในชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์มาสร้างสรรค์ผลงานด้วยมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา สอดรับกับนโยบายพัฒนาท้องถิ่นและการท่องเที่ยวชุมชน 2) การยกระดับเศรษฐกิจชุมชนเกิดจากการ

สร้างสรรค์ต่อยอดภูมิปัญญาวัฒนธรรมเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถต่อยอดสร้างมูลค่าได้ เช่น ทำของที่ระลึก และ 3) การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ดเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา งานหัตถกรรมแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์การท่องเที่ยววัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม ทั้งนี้ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เกิดจากความร่วมมือ “พลังบวร” (บ้าน -วัด -รัฐ) ที่บูรณาการทุนทางศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และนวัตกรรม เพื่อสร้างเครือข่ายลักษณะคลัสเตอร์ ต่อยอดการผลิตและบริการเดิมสู่รูปแบบใหม่ เน้นการอนุรักษ์และสร้าง Soft Power ในการยกระดับเศรษฐกิจและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ, และสัญญา สดประเสริฐ ,2569)

3) การนำเสนอการขับเคลื่อนกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การจูงใจกลไกความร่วมมือผู้นำชุมชนวัดหนองเสือต้องจุดประกายจากใจรักรากเหง้าวัฒนธรรม โดยวัดเป็นศูนย์กลางเชื่อมศรัทธาสร้างสามัคคีทุกภาคส่วนผ่านกิจกรรมสาธิตกระยาสารทเดือนละครั้งให้เห็นผลร่วมภาคภูมิใจ การสื่อสารโปร่งใสเชื่อมรัฐเอกชนโรงเรียนสตรีวัยทุกกลุ่มด้วยคณะกรรมการถาวรเทศน์ธรรมสามัคคีปลุกแรงบันดาลศรัทธา ฟังปัญหาปรับภูมิปัญญาเก่าด้วยบรรจุภัณฑ์สมัยใหม่ให้วัฒนธรรมมีชีวิตต่อยอดเศรษฐกิจ วางแผนชัดเจนบันทึกสมุดโปร่งใสมอบหน้าที่เท่าเทียมรางวัลเชิดชูสร้างพลังบวก เชื่อมรุ่นเก่ารุ่นใหม่ผ่านคลิปวิดีโอไลน์เฟซบุ๊กปลูกจิตสำนึกผู้นำเยาวชนแบบอย่างเสียสละจริงใจ ระบบเครือข่ายวัด-อบต.-เยาวชนประเมินปีละครั้งประชาสัมพันธ์ออนไลน์ลดขัดแย้งส่งเสริมระเบียบวินัยสนุกปลอดภัย จัดสรรโอกาสกระจายบทบาทตามถนัดผู้สูงอายุถ่ายทอดภูมิปัญญาเยาวชนประชาสัมพันธ์สตรีเตรียมวัสดุพระนำเวทีประชุมประจำผูกพันชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน การจัดการปัญหาเริ่มตระหนักคุณค่าวัฒนธรรมผ่านเวทีประชาคมคณะกรรมการกำหนดหน้าที่ชัดเจนฝึกจิตอาสาหลากหลายแสดงพื้นบ้านอาหารท้องถิ่น สื่อสารต่อเนื่องรับฟังทุกฝ่ายป้องกันขัดแย้งผสานพุทธธรรมบริหารธรรมาภิบาลสนับสนุนงบประเมินระบบตอบวัยทุกกลุ่ม สร้างเครือข่ายแข็งแกร่งใน-นอกชุมชน กิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุสอนภูมิปัญญาเชื่อมทุกฝ่ายยั่งยืน การประเมินปรับกลไกเน้นรวมใจวัดศูนย์กลางออกแบบส่วนร่วมคณะกรรมการกำหนดปฏิทินประเพณีอบรมเยาวชนจารีตสร้างสายสัมพันธ์แลกเปลี่ยนต่อเนื่อง สื่อสารออนไลน์ติดตามรางวัลแรงใจพลังบวกจิตสำนึกภาคภูมิใจอาสาสมัครวัดเรียนรู้หล่อเลี้ยงผูกพันเข้มแข็งขับเคลื่อนยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรณ์ นันทมณี, และสุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง”การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของภาคีสาธารณะในบริหารและการจัดการโครงการรักษ์นี้ที่บ้านเป่าเพื่อสืบสานวัฒนธรรมชุมชนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตำบลบ้านเป่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า โครงการได้รับการประเมินในภาพรวมอยู่ในระดับสูงมาก ($\bar{X}$= 4.58, S.D.=0.17) โดยทุกภาคส่วนมีบทบาทร่วมกันอย่างโดดเด่นในการขับเคลื่อนโครงการ ปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการ ได้แก่ โครงสร้างการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ความร่วมมือจากภาคีสาธารณะ การสนับสนุนด้านงบประมาณ และการบริหารแผนงานที่เป็นรูปธรรม โดยตัวแปรอิสระสามารถอธิบายความสำเร็จของโครงการได้ถึงร้อยละ 87 แนวทางสำคัญที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ (1) การบูรณาการวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นในการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยว (2) การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน (3) การพัฒนากลไกการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (4) การวางแผนที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ (5) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ (6) การพัฒนาศักยภาพผู้นำท้องถิ่นผ่านการฝึกอบรมและการสร้างเครือข่าย ผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของความร่วมมือจากภาคีสาธารณะในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน อันเป็นกลไกสำคัญในการ

อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งสร้างคุณค่าและความเข้มแข็งให้กับชุมชนในระยะยาว (จรรณ์ นันทมณี, และสุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล, 2569)

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

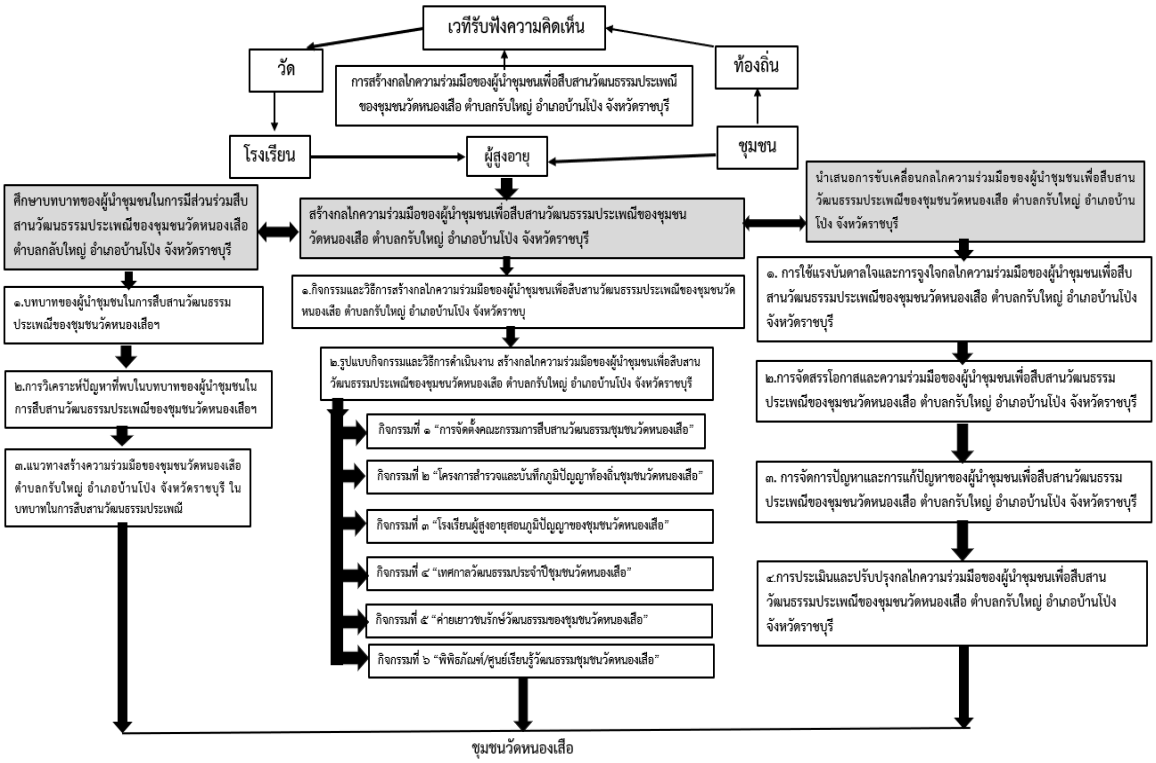

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือตำบลกลับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรมีการกำหนดแนวทางตามการสร้างกลไกความร่วมมือของผู้นำชุมชนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ดังนี้

1) จัดตั้งคณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมระดับชุมชนแบบถาวร โดยวัดเป็นศูนย์กลางและมีตัวแทนวัด โรงเรียน อบต. เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ กำหนดบทบาทชัด ประชุมติดตามรายเดือนและประเมินผลรายปี

2) พัฒนาระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาและปฏิทินประเพณีชุมชนแบบดิจิทัล เช่น คลังเรื่องเล่า วิดีโอ QR Code และเพจชุมชน เพื่อถ่ายทอดข้ามรุ่นและใช้สื่อออนไลน์เชื่อมคนใน คนนอกอย่างต่อเนื่อง

3) จัดงบและมาตรการสนับสนุนกิจกรรมสืบสานให้ยั่งยืน เช่น กองทุนศรัทธา เทศกาลวัฒนธรรมประจำปี ค่ายเยาวชน และระบบยืมคืนอุปกรณ์ พร้อมแรงจูงใจเชิดชูอาสาเพื่อดึงผู้นำรุ่นใหม่รับช่วงต่อ

2 ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

1) ตั้งคณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมตัวแทนวัด โรงเรียน อบต. ชุมชนทุกวัย แบ่งฝ่ายงานชัดเจน ประชุมรายเดือน สื่อสารโปร่งใส ติดตามงานต่อเนื่อง

2) ทำระบบถ่ายทอดข้ามรุ่น จับคู่พี่เลี้ยงผู้สูงอายุกับแกนนำเยาวชน จัดค่ายและเวิร์กช็อปลงมือจริง พร้อมบันทึกภูมิปัญญาเป็นคลังดิจิทัล QR Code เผยแพร่ผ่านออนไลน์

3) จัดการทรัพยากรและความยั่งยืน ระดมทุนงานบุญ ตลาดพื้นบ้าน นิทรรศการ ตั้งระบบยืมคืนอุปกรณ์ และจัดเทศกาลวัฒนธรรมประจำปีพร้อมเก็บข้อมูลผู้ร่วมกิจกรรมเพื่อนำมาปรับแผนทุกปี

3 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาเชิงลึกปัจจัยและเส้นทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ของชุมชนวัดหนองเสือ ตั้งแต่การคัดเลือก การพี่เลี้ยงถ่ายทอด การฝึกทักษะสื่อสารดิจิทัล จนถึงตัวชี้วัดการสืบทอดบทบาทจริงในกิจกรรมประเพณี

2) ควรวิจัยทดลองและเปรียบเทียบรูปแบบกลไกความร่วมมือวัด-โรงเรียน-อบต.-ชุมชน เช่น คณะกรรมการถาวร 5 ฝ่าย ระบบประชุมรายเดือน และการประเมินแบบ PDCA เพื่อหาตัวแบบที่ทำให้กิจกรรมต่อเนื่องและลดความขัดแย้งได้ดีที่สุด

3) ควรวิจัยโมเดลทรัพยากรและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของการสืบสานวัฒนธรรม เช่น ระดมทุนศรัทธา ตลาดพื้นบ้าน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญา และการใช้สื่อออนไลน์ เพื่อวัดผลต่อรายได้ชุมชนและการมีส่วนร่วมของคนทุกวัย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ (2546). **วัดจะมีส่วนรับภาระและจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ-ได้อย่างไร สกศ.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.

คะนึงนิตย์ จันทบุตร (2532). *สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

จรรณ์ นันทมณี และสุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล. (2569) “การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของภาคีสาธารณะในบริหารและการจัดการโครงการรักษ์นี้ที่บ้านเป่าเพื่อสืบสานวัฒนธรรมชุมชนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตำบลบ้านเป่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่”. ***วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์รวมสมัย,*** **7**(1), 25-36.

นภาวรรณ เนตรประดิษฐ์. บุญฑวรรณ วิงวอน. และหัสยาพร อินทยศ. (2564) “การมีสวนร่วมของชุมชนในการอนุรักษและสืบสานกิจกรรมพื้นบ้านผ่านวิถีการทองเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง”. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร**, **4**(4), 71-83.

พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร. พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญและ. สัญญา สดประเสริฐ. (2569) “กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางพระพุทธศาสนาและทุนวัฒนธรรมของชุมชนใน จังหวัดนครปฐม”. **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**, **10**(1), 74-82.

สิริวัฒน์ คำวันสา (2544). **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย)**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล ภายใต้แนวคิด Third Teacher

ENVIRONMENTAL DESIGN FOR PROMOTING EARLY CHILDHOOD LEARNING IN THE DIGITAL AGE UNDER THE THIRD TEACHER CONCEPT

นรินทร์ รินพนัสสัก[1] นัสวรรณ ใจมั่น[2]
วิทยาลัยชุมชนน่าน
Narin Rinphanassak[1] Natsawan Jaiman[2]
Nan Community college
E-mail: natsawan_j@nancc.ac.th

บทคัดย่อ

ในยุคศตวรรษที่ 21 เทคโนโลยีดิจิทัลกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยย่อมไม่อาจเพิกเฉยต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ได้อีกต่อไป เด็กยุคใหม่เกิดขึ้นมาในโลกที่แวดล้อมไปด้วยสมาร์ทโฟน และสื่อดิจิทัล ซึ่งส่งผลต่อวิธีคิดและการเรียนรู้เป็นอย่างมาก ดังนั้น การออกแบบสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อบริบททางดิจิทัล จึงเป็นความท้าทายและความจำเป็นที่นักการศึกษา ครู ผู้ปกครอง ต้องให้ความสำคัญ แนวคิด "ครูคนที่สาม" ซึ่งพัฒนามาจากแนวทางการศึกษาของเรกจิโอ เอมิเลีย ได้เสนอว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นไม่ใช่เพียงฉากหลัง แต่เป็นองค์ประกอบที่มีชีวิตชีวาที่มีบทบาทในการหล่อหลอมประสบการณ์และกระตุ้นพัฒนาการของเด็ก โดยสภาพแวดล้อมนี้สามารถ "พูดคุย" กับเด็ก ได้ผ่านการจัดวางพื้นที่ สื่อ และวัสดุต่าง ๆ ที่เอื้อให้เกิดการสำรวจ การตั้งคำถาม และการสร้างสรรค์

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งหมายที่จะนำเสนอกรอบความคิดในการบูรณาการแนวคิดครูคนที่สามเข้ากับยุคดิจิทัล โดยการสำรวจหลักการและแนวปฏิบัติในการ "จัดสภาพแวดล้อมที่มีความหมาย" เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย โดยไม่เป็นการแทนที่ประสบการณ์ทางกายภาพและสังคมที่สำคัญ แต่เป็นการใช้เครื่องมือดิจิทัลอย่างชาญฉลาดเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการเรียนรู้ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการสร้างปฏิสัมพันธ์ของเด็ก เนื้อหาจะครอบคลุมถึงการคัดเลือกและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลที่เหมาะสมกับพัฒนาการ การออกแบบพื้นที่เรียนรู้แบบผสมผสาน และบทบาทของครูในการเป็นผู้ออกแบบและผู้เอื้ออำนวย ในสภาพแวดล้อมดังกล่าว การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลภายใต้แนวคิดครูคนที่สามไม่ใช่การนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างไร้ทิศทาง แต่คือการสร้างสรรค์พื้นที่ ที่เทคโนโลยีและประสบการณ์จริงหลอมรวมกันอย่างมีนัยยะ เพื่อให้เด็กปฐมวัยได้เติบโตเป็นผู้เรียนรู้ที่มีความสามารถและพร้อมสำหรับโลกในอนาคต

คำสำคัญ: สภาพแวดล้อมการเรียนรู้; เด็กปฐมวัย; ครูคนที่สาม; ยุคดิจิทัล, การเรียนรู้

Abstract

In the 21st century, digital technology has inevitably become an integral part of daily life. Learning environments for early childhood can no longer ignore this transformation. Today's children are born into a world surrounded by smartphones and digital media, which significantly influence their thinking and learning processes. Therefore, designing learning environments that respond to the digital context has become both a challenge and a necessity

that educators, teachers, and parents must prioritize. The "Third Teacher" concept, developed from the Reggio Emilia Approach, proposes that the physical environment is not merely a backdrop but a living component that plays a crucial role in shaping children's experiences and stimulating their development. This environment can "communicate" with children through the arrangement of spaces, media, and materials that facilitate exploration, inquiry, and creativity.

This academic article aims to present a conceptual framework for integrating the Third Teacher concept with the digital age by exploring principles and practices for creating "Meaningful Environments" to promote early childhood learning. Rather than replacing important physical and social experiences, it advocates for the intelligent use of digital tools to enhance children's learning potential, critical thinking, and interaction. The content will cover the selection and use of developmentally appropriate digital technology, the design of hybrid learning spaces, and the teacher's role as designer and facilitator in such environments. Creating learning environments in the digital age under the Third Teacher concept is not about using technology without direction, but rather about creating spaces where technology and real experiences meaningfully converge, enabling early childhood learners to grow into capable individuals ready for the future world.

Keywords: Learning environment; Early childhood; Third Teacher; Digital age; Learning

บทนำ

การพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลเป็นประเด็นที่ท้าทายและจำเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็กเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีดิจิทัลได้แทรกซึมเข้าสู่ชีวิตประจำวันจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิธีคิด การรับรู้และปฏิสัมพันธ์ของเด็กตั้งแต่เยาว์วัย การที่เด็กเติบโตขึ้นท่ามกลางสื่อและอุปกรณ์อันชาญฉลาดนี้ส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบการเรียนรู้และความต้องการในการศึกษา ดังนั้น การออกแบบสภาพแวดล้อมทางการศึกษาจึงไม่อาจยึดติดกับรูปแบบเดิมที่ละเลยอิทธิพลของโลกดิจิทัลได้อีกต่อไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ แนวคิดครูคนที่สาม จากปรัชญาการศึกษาเรกจิโอ เอมิเลีย ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของสภาพแวดล้อมทางกายภาพในฐานะผู้สอนที่มีชีวิตชีวา ยังคงมีความเกี่ยวข้องและทรงคุณค่า แต่จำเป็นต้องได้รับการตีความใหม่ให้สอดคล้องกับยุคสมัย สภาพแวดล้อมไม่ใช่เพียงผนังห้องและเฟอร์นิเจอร์อีกต่อไป แต่รวมถึงองค์ประกอบดิจิทัลที่อยู่รอบตัวเด็กซึ่งสามารถมีบทบาทกระตุ้นความสงสัยใคร่รู้ สนับสนุนการสำรวจ และส่งเสริมการสร้างสรรค์ได้เช่นกัน หากได้รับการออกแบบและบูรณาการอย่างมีวิจารณญาณ

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอกรอบแนวคิดและหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีความหมายในยุคดิจิทัลสำหรับเด็กปฐมวัย โดยยึดหลักการของครูคนที่สาม เป็นแกนกลาง โดยสำรวจการประสานองค์ประกอบทางกายภาพและดิจิทัลเข้าด้วยกันเพื่อสร้างประสบการณ์เรียนรู้ที่สมดุล ไม่แทนที่แต่เสริมสร้างการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัส โดยเนื้อหาจะครอบคลุมการคัดเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับพัฒนาการ การออกแบบพื้นที่เรียนรู้แบบผสมผสาน และการปรับบทบาทของครูสู่การเป็นผู้ออกแบบสภาพแวดล้อม และผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้อย่างมีสติ การจัดสภาพแวดล้อมภายใต้แนวคิดนี้ไม่ใช่การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้อย่างมากมาย แต่เป็นการบูรณาการ

อย่างมีเป้าหมาย เพื่อให้พื้นที่การเรียนรู้สามารถพูดคุย และเตรียมความพร้อมให้เป็นผู้เรียนรู้ที่สามารถคิดอย่างมีวิจารณญาณ สร้างสรรค์ และมีปฏิสัมพันธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในโลกที่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง

บทนำ

ความหมายของสภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อม (Environment) คือ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต พฤติกรรม และการพัฒนาของมนุษย์ สอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวของมนุษย์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อากาศ น้ำ พื้นดิน ผู้คน สัตว์และพืชที่อาศัยอยู่รวมถึงสภาวะที่บุคคลอาศัยและทำงานอยู่ ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งครอบคลุมสภาพภูมิศาสตร์ เหตุการณ์ วัฒนธรรม ค่านิยม ทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งมีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตทางร่างกาย สติปัญญา ความเชื่อ ความคิดและลักษณะนิสัยส่วนรวม (เนตรชนก ทองดำ,2565)

ความหมายของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้

สภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ (Learning Environment) หมายถึง สภาพการณ์ บรรยากาศและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวผู้เรียน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ การพัฒนาและพฤติกรรมของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวว่า สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อาคาร สถานที่ ห้องเรียน วัสดุอุปกรณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สภาพแวดล้อมทางจิตวิทยา เช่น บรรยากาศในชั้นเรียน ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นได้ด้วยตา และสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น คุณค่าที่ยึดถือ ความรู้ ความคิด เจตคติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะช่วยส่งเสริมกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์และสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสภาพแวดล้อมการเรียนรู้รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวนักเรียนทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรมที่มีผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งในทางบวกและลบ และมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการเรียนรู้ สภาพแวดล้อม การเรียนรู้มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างประสบการณ์การเรียบรู้ที่ดีและการพัฒนาทักษะของนักเรียนในด้านต่าง ๆ และมีความสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่เต็มไปด้วยการกระตุ้นความสนใจและการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกด้วย (ศรสุดา ชูพันธ์ 2566, พระปลัดเขตขันท์ คนงานดี และศักดิ์ดา งานหมั่น, 2567)

องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้

จากการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ (นิชาภา เจริญรวย,2566 ,ศรสุดา ชูพันธ์ ,2566 และ Owen ,1995) สามารถสรุปองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ได้ 5 ด้านหลัก ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสภาพแวดล้อมที่จับต้องได้ที่ครอบคลุมทั้งสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียน ได้แก่ อาคารสถานที่ ห้องเรียนและการจัดวางขนาดและรูปแบบของพื้นที่ แสงสว่าง อุณหภูมิ ระบบปรับอากาศ สี เสียง อุปกรณ์การเรียน โต๊ะเก้าอี้ สื่อการสอน เทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการโรงฝึกงาน ศูนย์วัฒนธรรม ภูมิทัศน์โดยรอบ และความปลอดภัยของสถานที่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องมีความเหมาะสมกับกิจกรรมการเรียนรู้ เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน และส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หรือเราจะเรียกองค์ประกอบทางด้านนิเวศวิทยา

2. สภาพแวดล้อมทางจิตวิทยาและอารมณ์ (Psychological and Emotional Environment) เป็นสภาพแวดล้อมที่รอบคลุมบรรยากาศทางจิตใจและอารมณ์ในการเรียนรู้ ได้แก่ บุคลิกภาพและพฤติกรรม

ของผู้เรียนและผู้สอน ระดับสติปัญญา แรงจูงใจ ความพึงพอใจ ขวัญและกำลังใจ ความรู้สึกปลอดภัยทางอารมณ์ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรักและความเข้าใจ การส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าแสดงออก กล้าตั้งคำถามไม่กลัวความผิดพลาด การลดความเครียด และการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความสุข เราจะเรียกว่า องค์ประกอบทางด้านนามธรรม

3. สภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) ประกอบด้วย ปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งครู-นักเรียน นักเรียน-นักเรียน ครู-ผู้บริหาร ครู-ผู้ปกครอง โรงเรียน-ชุมชน การติดต่อสื่อสาร การร่วมมือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การยอมรับซึ่งกันและกัน การแก้ปัญหาร่วมกัน บรรยากาศในชั้นเรียน กลุ่มเพื่อน สถานภาพทางครอบครัว คณะกรรมการสถานศึกษา และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทางสังคมของผู้เรียน หรือเราจะเรียกว่าระบบทางสังคม

4. สภาพแวดล้อมทางวิชาการ (Academic Environment) เป็นการครอบคลุม การจัดการเรียนการสอน การจัดทำหลักสูตรที่เป็นมาตรฐานและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน เทคนิคการสอน การวางแผนการสอน การสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การลงมือปฏิบัติจริง การสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล การเสริมสร้างโอกาสในการเข้าถึงสื่อและเทคโนโลยี การส่งเสริมทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และการสืบค้นข้อมูลได้กว้างขวาง โดยครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก

5. สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสารสนเทศ (Cultural and Information Environment) ประกอบด้วย ค่านิยม ความเชื่อ เจตคติของบุคคลในองค์กร ข้อมูลข่าวสารในยุคปัจจุบัน สื่อสารมวลชน การจัดเก็บและสืบค้นข้อมูล อินเทอร์เน็ต ระบบบริการข้อมูล และการบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้

ความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางการเรียน

สภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม โดยสภาพแวดล้อมที่ดีจะช่วยกระตุ้นความสนใจ สร้างแรงจูงใจ และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสร้างบรรยากาศที่ปลอดภัยและเอื้ออาทร ทำให้ผู้เรียนรู้สึกสบายใจและมีสมาธิในการเรียน สภาพแวดล้อมส่งผลต่อผู้เรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ ในด้านกายภาพ การจัดเฟอร์นิเจอร์ อุปกรณ์ และสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับขนาดและลักษณะของกลุ่มผู้เรียน จะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรม ในทางกลับกัน หากจัดไม่เหมาะสมก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ได้ ในด้านสังคม สภาพแวดล้อมที่ดีช่วยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ก่อให้เกิดความตื่นตัวและความสัมพันธ์อันดีในชั้นเรียน ส่วนในด้านจิตใจ การตกแต่งพื้นที่และมุมเสริมความรู้ที่น่าสนใจช่วยสร้างความอบอุ่น ความสุข และนิสัยรักการเรียนรู้ที่ยั่งยืน นอกจากนี้ การจัดสภาพแวดล้อมที่ดียังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารการศึกษา ส่งเสริมนวัตกรรมการเรียนการสอน และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชน โดยครูในฐานะผู้นำการเรียนรู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศดังกล่าว เพื่อให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดีและสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต (สิวราช อินต๊ะวิชัย,2563 สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา,2568)

เด็กปฐมวัย

เด็กปฐมวัย (Early Childhood) ถือ เป็นช่วงนาทีทอง (Golden Age) ของการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคมและสติปัญญา ถือเป็นการพัฒนาการเกิดขึ้นรวดเร็ว อีกทั้งยังเป็นรากฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิต และมีผลวิจัยว่า สมองของเด็กปฐมวัยสามารถพัฒนาได้ถึง 80-90% ในช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ปี ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการและกฎหมายของไทยได้ให้ความหมายของเด็กปฐมวัยว่าเป็นเด็กที่ต้องได้รับการพัฒนาก่อนเข้ารับการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่ต้องได้รับ

การสนับสนุนจากครอบครัวเป็นสำคัญที่สุด และตามด้วยองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยในการส่งเสริมและสนับสนุนพัฒนาการของเด็กปฐมวัยอย่างเป็นองค์รวม เพราะในช่วงเวลานี้เป็นเวลาทองในการพัฒนาเด็กในทักษะพื้นฐานและพฤติกรรมสำหรับเด็ก กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเป็นวัยแห่งการเริ่มต้นเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นฐานรากที่สำคัญสำหรับพัฒนาการในช่วงวัยต่อ ๆ ไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เด็กควรมีภูมิต้านทานทางด้านจิตใจที่ดี สามารถคิด ตัดสินใจและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ อย่างเหมาะสม รวมไปถึงมีพัฒนาการที่ดีในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ด้านสังคม และด้านสติปัญญาของเด็กควบคู่กันไปด้วยจึงจะสามารถดำรงชีวิตและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขจนสามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีคุณภาพ และจะเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไปในอนาคต (พระราชบัญญัติการพัฒนาเด็กปฐมวัย พ.ศ.2562 ,2562, นรินทร์ รินพนัสสัก ,นัสวรรณ ใจมั่นและราชาวดี สุขภิรมย์ ,2567)

Third Teacher

ความหมายของ Third teacher

Third Teacher หมายถึง สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีบทบาทเป็นครูคนที่สาม ร่วมกับครูผู้สอนและเพื่อนร่วมชั้น แนวคิดนี้ริเริ่มโดย Loris Malaguzzi นักการศึกษาชาวอิตาลีผู้ก่อตั้งแนวทาง Reggio Emilia Approach ซึ่งเชื่อว่าสภาพแวดล้อมในห้องเรียน ไม่ว่าจะเป็นการจัดพื้นที่ แสงธรรมชาติ วัสดุอุปกรณ์ และการตกแต่งที่เปิดกว้าง ล้วนส่งอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรม ความคิดสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ของเด็ก โดยเน้นการสร้างพื้นที่ที่กระตุ้นให้เด็กได้สำรวจ ตั้งคำถาม และค้นพบความรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติของความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งบทบาทหน้าที่ของครู จึงไม่ใช่แค่การสอน แต่คือการสังเกต รับฟัง และบันทึกพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กแต่ละคน เพื่อออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและพัฒนาการของเด็กเป็นรายบุคคล โดยโครงการเรียนรู้ไม่ได้ถูกวางแผนจากครูล่วงหน้า แต่เกิดขึ้นจากความสนใจของเด็กเป็นหลัก และเกิดจากความร่วมมือระหว่างเด็ก ครู และครอบครัว ในการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ รวมถึงห้องเรียนและพื้นที่ส่วนกลาง มีบทบาทสำคัญในแบบจำลองการศึกษา พื้นที่ควรเต็มไปด้วยแสงธรรมชาติและสร้างขึ้นในรูปแบบเปิดที่ปราศจากความยุ่งเหยิงเพื่อเปิดทางให้จินตนาการ สภาพแวดล้อมนี้สนับสนุนให้นักเรียนร่วมมือ สื่อสาร และส่งเสริมการสำรวจ

Loris Malaguzzi เชื่อว่าเด็ก ๆ เป็นสมาชิกที่มีความสามารถของห้องเรียนและควรมีการควบคุมวิธีการเรียนรู้ของตนเองขณะสำรวจ ตั้งคำถาม และทำความเข้าใจโลก แทนที่จะมีลำดับชั้นแบบดั้งเดิมในห้องเรียน แนวทางนี้สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็ก ๆ ครู และครอบครัว เด็ก ๆ สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ของตนเองด้วยการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมจากผู้สอนและครอบครัว และมองว่าเด็กมีศักยภาพในการเรียนรู้ มีความสามารถและมีร้อยภาษาในการแสดงออกและทำความเข้าใจโลกโดยเน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การสำรวจร่วมกันระหว่างเด็ก ครู และผู้ปกครอง ดังนั้นการใช้สิ่งแวดล้อมเป็น "ครูคนที่สาม" เพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน และการพัฒนาอย่างรอบด้านโดยแนวทางการศึกษานี้ เน้นความสำคัญของการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ โดยมองว่าสภาพแวดล้อมเป็นครูที่สาม ที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้การเรียนรู้มีความหมาย Loris Malaguzzi เชื่อว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทสำคัญในการศึกษาปฐมวัย โดยเขาเรียกมันว่าครูที่สามร่วมกับผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ควรคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของเด็ก ๆ โดยไม่จำเป็นต้องจัดเฟอร์นิเจอร์หรือประดับตกแต่งอย่างมากมาย แต่ควรมีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมสิ่งต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการมีปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้ของเด็ก ๆ การพิจารณาสิ่งที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมรวมถึงสิ่งที่ขาดหายไป จะช่วยให้เด็กได้รับข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับสิ่งที่มีความสำคัญ ทุกความพยายาม

ควรทำเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความหลากหลายและโอกาสในการสำรวจความหลากหลาย การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีจะช่วยให้เด็ก ๆ รู้สึกมีความสามารถและได้รับการเคารพ ส่งเสริมให้พวกเขาแสดงออกและสำรวจความสนใจของตนเองได้อย่างอิสระ

ห้องเรียน Reggio Emilia สร้างสภาพแวดล้อมที่ทำให้เด็ก ๆ เป็นผู้คิดที่มีวิจารณญาณที่มีความเห็นอกเห็นใจและปรับตัวได้ สภาพแวดล้อมทำหน้าที่เป็นผู้สอน หลักสูตรทำงานได้เพราะมันถูกออกแบบทางกายภาพเพื่อทำงาน สภาพแวดล้อมถูกออกแบบมาเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและลงมือปฏิบัติด้วยทรัพยากรและวัสดุที่ให้เด็ก ๆ มีเครื่องมือในการควบคุมการเรียนรู้ของตนเอง (James Fester,2025, Bennett day school, 2022 , Brightwheel, 2025)

การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยของนวัตกรรม Reggio Emilia เปรียบเทียบกับนวัตกรรมการศึกษาปฐมวัยอื่น ๆ

จากการสังเคราะห์จากนักวิชาการหลายท่าน ผู้เขียนได้สรุปเกี่ยวกับการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยของนวัตกรรม Reggio Emilia เปรียบเทียบกับนวัตกรรมการศึกษาปฐมวัยอื่น ๆ ได้ดังตารางที่ปรากฏ (Beatriz Gómez,2023, Montessori, M.,2006, และSaul McLeod ,2025)

ตารางที่ 1 ตารางการเปรียบเทียบนวัตกรรมทางการศึกษาปฐมวัย

นวัตกรรม / **การเปรียบเทียบ**	Reggio Emilia	Montessori	Waldorf	Constructivism
แนวคิดหลัก	1. เด็กมีการสื่อสารได้ 100 ภาษา 2. Third teacher	เด็กเรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติ และจังหวะของตน	3 H ประกอบด้วย Head Heart Hands	เด็กสร้างความรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ตรง
สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ แสง/ สีที่ใช้	เปิดกว้าง โปร่งใส มีห้องศิลปะ แสงธรรมชาติสำคัญ มีกระจก สะท้อนแสง สีหลากหลาย	เป็นระเบียบ จัดเป็นโซนชัดเจน มีพื้นที่ทำงานส่วนตัว สีธรรมชาติ อ่อน สงบ แสงสว่างพอเหมาะ	อบอุ่น คล้ายบ้าน ใช้สีพาสเทล มีมุมธรรมชาติ	ยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงได้ มุมสำรวจ พื้นที่กลุ่ม แสง/ สี ไม่จำกัด ปรับเปลี่ยนได้
วัสดุอุปกรณ์	วัสดุจริง วัสดุธรรมชาติ วัสดุรีไซเคิล สวยงาม น่าสัมผัส	วัสดุเฉพาะของ Montessori	ของเล่นธรรมชาติ ไม้ ผ้า หลีกเลี่ยงพลาสติก ไม่มีของเล่นอิเล็กทรอนิกส์	วัสดุหลากหลาย เปิดกว้าง สำรวจทดลองได้
เทคโนโลยี	ใช้ได้ เช่น โปรเจคเตอร์ กล้อง แต่ไม่ใช่หลัก	จำกัด ไม่ส่งเสริม	หลีกเลี่ยง โดยเฉพาะในวัยเด็ก	ใช้เป็นเครื่องมือเรียนรู้ได้

ยุคดิจิทัล

ความหมายของยุคดิจิทัล

ยุคดิจิทัล (Digital Age) คือ ช่วงเวลาที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ทำให้การสื่อสาร การเข้าถึงข้อมูล และการทำธุรกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็วและสะดวกสบาย การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้สังคมมีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแพร่หลายซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงว่าเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญใน

ชีวิตประจำวัน ของมนุษย์ ครอบคลุมด้านต่าง ๆ เช่น ธุรกิจ การศึกษา การสื่อสาร การแพทย์ และอุตสาหกรรมต่าง ๆ ช่วยอำนวยความสะดวกสบายและตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ ทำให้การติดต่อสื่อสาร และการทำงานเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยแบ่งเป็นด้านต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันดังนี้

1. ในด้านธุรกิจ เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการใช้ระบบอัตโนมัติและการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ เพื่อปรับปรุงกระบวนการทำงานและการตัดสินใจ

2. ในด้านการศึกษา เทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ผ่านการเรียนรู้ออนไลน์และสื่อการสอนดิจิทัล

3. ในด้านการสื่อสาร เทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ผ่านการใช้แอปพลิเคชันและแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ

4. ในด้านการแพทย์ เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยในการวินิจฉัยและการรักษาโรค โดยการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ทันสมัย รวมถึงการใช้ข้อมูลทางการแพทย์ในการวิเคราะห์และตัดสินใจ

5. ในด้านอุตสาหกรรม เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยในการปรับปรุงกระบวนการผลิตและการจัดการโดยการใช้ระบบอัตโนมัติและการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุน

นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ โดยการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของสังคม (รุ่งรัตน์ พลชัย, 2563, Subbrain,2019)

สภาพแวดล้อมยุคดิจิทัลสำหรับเด็กปฐมวัย

สภาพแวดล้อมยุคดิจิทัลสำหรับเด็กปฐมวัยหมายถึงการจัดเตรียมสภาพแวดล้อมที่มีเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในช่วงวัยเริ่มต้น โดยเน้นการใช้สื่อดิจิทัลที่เหมาะสมและปลอดภัย เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ ซึ่งองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมยุคดิจิทัลสำหรับเด็กปฐมวัยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน (วิไลภรณ์ จิรวัฒนเศรษฐ์, 2559 ,สุริยเดว ทรีปาตี, 2562, National Association for the Education of Young Children, n. d, ECE Accelerator,2025) ดังนี้

1. สื่อการเรียนรู้ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล หมายถึง โปรแกรมซอฟต์แวร์ แอปพลิเคชัน รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กบางประเภท หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ตและเนื้อหาในรูปแบบอื่น ๆ ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการใช้งานอย่างกระตือรือร้นและสร้างสรรค์ในเด็กเล็กรวมถึงการกระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเด็กกับเด็ก และเด็กกับผู้ใหญ่ รวมไปถึง อุปกรณ์ดิจิทัลหลากหลายรูปแบบ เช่น คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต หน้าจอมัลติทัช กระดานอัจฉริยะ อุปกรณ์พกพา กล้องถ่ายภาพ และเพลง เครื่องบันทึกเสียงของเล่นอิเล็กทรอนิกส์ เกม เครื่องอ่าน e-book รวมถึงอุปกรณ์แอนะล็อกที่ยังใช้อยู่ เช่น เครื่องบันทึกเทป โปรเจกเตอร์ และกล้องจุลทรรศน์

2. บทบาทของครูและผู้ปกครองในยุคดิจิทัล ผู้ปกครอง แม้จะไม่ใช่คนที่เกิดในยุคของเทคโนโลยีดิจิทัล แต่การหาเวลาศึกษาทำความรู้จักและเข้าใจระบบต่าง ๆ ของสื่อออนไลน์และเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อใช้ในการสื่อสาร และให้คำแนะนำกับเด็กปฐมวัยได้ ก็จะเป็นหนึ่งในเกราะป้องกันผลกระทบในด้านลบจากสื่อออนไลน์และ เทคโนโลยีดิจิทัลต่าง ๆ และผู้ปกครองควรหาเวลาพูดคุยวิธีการใช้สื่อต่าง ๆ ร่วมกับลูกเพื่อเวลาที่มีคุณภาพของครอบครัว ส่วนครูคืออีกกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และบ่มเพาะความรู้ความคิดให้แก่เด็ก เพราะเป็นผู้ดูแล ช่วยเหลือ และใช้เวลารองลงมาจากผู้ปกครอง ครูปฐมวัยไม่ได้เป็นเพียงผู้จัดเตรียมอุปกรณ์หรือสื่อเท่านั้นแต่เป็นผู้ทำหน้าที่ คัดสรร ออกแบบ และกำกับ การใช้เทคโนโลยี

และสื่อเชิงปฏิสัมพันธ์ให้สอดคล้องกับพัฒนาการ ความสนใจและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของเด็กแต่ละคน ซึ่งการตัดสินใจของครูเกี่ยวกับการเลือกใช้เทคโนโลยี จึงเป็นการตัดสินใจเชิงจริยธรรมและวิชาชีพซึ่งต้องตั้งอยู่บนหลักการของความเท่าเทียม ความยุติธรรมและการเคารพศักดิ์ศรีของเด็กทุกคน ครูปฐมวัยยังมีบทบาทสำคัญในการทำงานร่วมกับครอบครัวเพื่อให้ผู้ปกครองเข้าใจถึงวิธีการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมปลอดภัยและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กทั้งในสถานศึกษาและที่บ้าน

3. การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในยุคดิจิทัล หมายถึง การออกแบบและจัดระบบสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ สังคม และจิตใจ ที่ผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ปลอดภัย และเหมาะสมกับวัย เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้อย่างรอบด้าน ต้องตั้งอยู่บนหลักการสำคัญดังนี้

3.1 ต้องเหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก เพราะเทคโนโลยีควรสอดคล้องกับวัย ความสามารถและลักษณะการเรียนรู้ของเด็กโดยไม่ทดแทนประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการเล่นการเคลื่อนไหว การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและประสบการณ์ตรงในโลกจริง

3.2 ต้องมีความตั้งใจและเป้าหมายทางการศึกษา เพราะการใช้เทคโนโลยีควรเป็นไปอย่างมีจุดมุ่งหมายไม่ใช่เพื่อความสะดวกหรือการควบคุมพฤติกรรมแต่เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การคิด การสื่อสาร และความสัมพันธ์

3.3 ต้องคำนึงถึงเด็กเป็นศูนย์กลาง เพราะเทคโนโลยีควรสนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุกเปิดโอกาสให้เด็กได้สำรวจ ทดลอง ตั้งคำถาม และสร้างความหมายด้วยตนเอง

3.4 ต้องส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพราะเทคโนโลยีที่ดีควรกระตุ้นให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และเพื่อน ไม่ใช่แยกเด็กออกจากบริบททางสังคม

3.5 ต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการเป็นแบบอย่างของผู้ปกครองในฐานะผู้เรียนรู้ร่วม ที่ใช้สื่อและเทคโนโลยีไปพร้อมกับเด็กปฐมวัยอย่างมีเจตนา โดยผู้ปกครองควรทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะที่คอยอธิบาย ตั้งคำถาม และสะท้อนให้เด็กได้แยกแยะสิ่งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมในสื่อดิจิทัล รวมถึงสาธิตวิธีการใช้สื่ออย่างมีสติและมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นพื้นฐานการเท่าทันยุคดิจิทัลของเด็กปฐมวัย

สรุปได้ว่า สภาพแวดล้อมยุคดิจิทัลสำหรับเด็กปฐมวัย คือ การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมที่ผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในช่วงวัยเริ่มต้น โดยเน้นการใช้สื่อดิจิทัลที่เหมาะสมและปลอดภัย เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์

เด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล

ในยุคดิจิทัล เด็กปฐมวัยเติบโตขึ้นท่ามกลางเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน พวกเขาคุ้นเคยกับอุปกรณ์ดิจิทัล เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ ตั้งแต่อายุยังน้อย ทำให้มีทักษะพื้นฐาน ในการใช้งานสื่อดิจิทัลอย่างรวดเร็ว เด็กในยุคนี้สามารถเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัล เช่น วิดีโอการศึกษา เกมที่ส่งเสริมทักษะ และหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความรู้และทักษะต่าง ๆ นอกจากนี้ พวกเขายังมีความสามารถในการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล เช่น การส่งข้อความ การใช้สัญลักษณ์ หรือการบันทึกเสียง การพัฒนาและส่งเสริมทักษะเหล่านี้ในเด็กปฐมวัยจะช่วยให้พวกเขาสามารถใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย ทั้งในการเรียนรู้และการใช้ชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่าน (สุริยเดว ทรีปาตี ,2562, National Association for the Education of Young Children, n.d) ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับเด็กยุคดิจิทัลว่ามีคุณลักษณะดังนี้

1. เด็กในยุคดิจิทัลมีทักษะในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว และหลากหลายอย่างไร้พรมแดนภายในชั่วพริบตา ส่งผลให้เด็กฉลาดในข้อมูลมากขึ้นแต่ขณะเดียวกันก็สุ่มเสี่ยงต่อการบริโภคข้อมูลแบบไม่ยั้งคิด ขาดการไตร่ตรองและกฎกติกามารยาทในการเข้าถึงรวมทั้งการใช้ประโยชน์ หลงเชื่อได้อย่างง่ายดาย

2. เด็กในยุคดิจิทัลพัฒนาตนเองด้วยเทคโนโลยีสื่อสารสนเทศ ไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิม ๆ ที่ต้องเข้าโรงเรียนเรียนกับครู และมีกฎระเบียบมากมาย เด็กในยุคนี้จึงอาจขาดวินัยทั้งต่อตนเองและต่อสังคม

3. เด็กในยุคดิจิทัลอยู่กับเทคโนโลยีมาก แต่พ่อแม่ไม่ให้โอกาสแม้แต่การทำงานบ้านซึ่งจะช่วยพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

4. เด็กในยุคดิจิทัลรักความสะดวกสบาย ขาดพื้นที่ฝึกหัดความยากลำบากขั้นพื้นฐานในชีวิตทำให้ขาดพลังอึดอดทนและทักษะในการรู้จักการรอคอย และมีการควบคุมอารมณ์ที่ต่ำก่อนยุคดิจิทัล

สรุปได้ว่า เด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลเติบโตท่ามกลางเทคโนโลยี มีทักษะการใช้อุปกรณ์ดิจิทัล และสามารถเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัลได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม พวกเขามีความเสี่ยงในหลายด้านดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้เด็กใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย ภายใต้การดูแลของผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด

การเรียนรู้

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่บุคคลได้รับหรือปรับปรุงความรู้ ทักษะ ความเข้าใจ หรือพฤติกรรมใหม่ ๆ ผ่านประสบการณ์ การศึกษา การฝึกฝน หรือการสังเกตการณ์ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรที่ไม่เกิดจากการออกฤทธิ์ของสารเคมีหรือปัจจัยทางชีวภาพอื่น ๆ

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะและความสามารถที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงานในยุคปัจจุบันและอนาคต เน้นการพัฒนาทักษะที่สำคัญ เช่นการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมและเศรษฐกิจ สอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วยทักษะพื้นฐานดังนี้ (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล,2561, OECD ,2018 และปิยนันท์ พูลโสภา, 2560)

1. ทักษะพื้นฐานในการรู้หนังสือ ได้แก่ สามารถค้นคว้า ใฝ่หาความรู้จากทรัพยากรการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายผ่านการอ่านออกเขียนได้ การคิดคำนวณ การใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ การเงิน สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

2. ทักษะการคิด ได้แก่ สามารถใช้เหตุผลและความคิดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ประเมินค่า คิดสร้างสรรค์ ตัดสินใจและแก้ปัญหาได้อย่างดี เป็นต้น ทักษะการทำงาน ในทักษะการคิดก็มีการแบ่งหลายลักษณะดังนี้

2.1 Creativity and Innovation (คิดสร้างสรรค์) คิดนอกกรอบและต่อยอดเป็น มีกระบวนคิดเปิดกว้าง เป็นตัวของตัวเองไม่ซ้ำใคร สามารถมองหาโอกาสและประเมินความเป็นไปได้ ถ่ายทอดความคิดให้ผู้อื่น เข้าใจได้และยอมรับมุมมองผู้อื่นอย่างใจกว้าง สามารถต่อยอดไอเดียความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้น

2.2 Critical Thinking and Problem Solving (คิดวิเคราะห์) คิดอย่างมีวิจารณญาณและแก้ปัญหาเองได้ ช่างสังเกต มองเห็นปัญหา ตั้งคำถาม อธิบายเหตุและผลตามสถานการณ์และมุมมองที่หลากหลายได้ มองภาพรวมเพื่อไปสู่ผลลัพธ์ ปลายทางจากระบบที่ซับซ้อนออก ประเมินและตัดสินใจจากการสังเกต หารือหลากหลาย มุมมองหาข้อมูล หลักฐานข้อพิสูจน์ได้ ถอดบทเรียนความรู้ ข้อเสนอแนะหรือสิ่ง

ที่ควรปรับปรุง จากประสบการณ์ แก้ไขปัญหาด้วยวิธีที่ต่างไปจากเดิมหรือรู้จักประยุกต์หนทางแก้ปัญหามาใช้กับเรื่องใหม่ได้

3. ทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ สามารถรับรู้ เข้าใจการใช้และการจัดการสื่อสารสนเทศ เปิดใจรับสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเท่าทัน สามารถบริหารจัดการเทคโนโลยี เรียนรู้เทคนิควิทยาการต่างๆ อย่างมีวิจารณญาณ และสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และเป็นประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

4. ทักษะการติดต่อสื่อสาร มีทักษะการพูด เขียน และสื่อภาษากายได้ตรงตาม วัตถุประสงค์ การรับข้อมูลและตีความหมายได้ ถูกต้อง รวมถึงนำเสนอต่อผู้อื่นได้ชัดเจน ปรับใช้สื่อและเทคโนโลยีให้เหมาะกับจุดประสงค์ และ สามารถประเมินประสิทธิภาพของแต่ละสื่อได้ สื่อสารได้ในทุกบริบทที่แตกต่างหลากหลาย

5. ทักษะการทำงานเป็นทีม การทำงานร่วมกับผู้อื่น ทำงานเป็นทีม ยืดหยุ่น ปรับตัวให้ทำงานในสถานการณ์หรือทีม ที่แตกต่างกันได้ เพื่อเป้าหมายเดียวกัน ยอมรับความสามารถและความแตกต่างของปัจเจกบุคคลควบคู่ไปกับการมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

6. ทักษะการใช้ชีวิต ชีวิต ได้แก่ สามารถแสวงหาความรู้ นำตนเองในการเรียนรู้ได้ มีความมั่นใจในตัวเอง กระตือรือร้นในความรู้ เป็นผู้ผลิต มุ่งความเป็นเลิศ สามารถดำรงชีวิตด้วยความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น เป็นพลเมืองที่ดี รู้และเคารพกติกา มีระเบียบวินัย คำนึงถึงสังคม คิดถึงภาพรวมโลก มีคุณธรรม ยึดมั่นในสันติธรรม มีความเป็นไทย เข้าใจความหลายหลายทางวัฒนธรรม และแบ่งปันประสบการณ์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความรู้ทางวิชาการ แต่เน้นการบูรณาการทักษะสำคัญ 6 ด้านเข้าด้วยกัน ได้แก่ ทักษะพื้นฐานการรู้หนังสือ ทักษะการคิดขั้นสูง (วิเคราะห์และสร้างสรรค์) ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานร่วมกัน และทักษะการใช้ชีวิต

การจัดสภาพแวดล้อมสำหรับเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21

การจัดสภาพแวดล้อมสำหรับเด็กปฐมวัยมีผลต่อการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย เพราะการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ จะช่วยให้เด็กปฐมวัยพัฒนาทักษะและความสามารถต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการเติบโตและพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงการจัดสภาพแวดล้อมสำหรับเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 (ชนาธิป ศรีโท,รัชนีบูรณ์ เนตรภักดี, คัมภีรภาพ คงสำรวย, และแก่นเพชร แฝงสีพล,2564, พนิดา ชาตยาภา ,2563) สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. สิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ คือ การจัดห้องเรียนที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างหลากหลาย การแบ่งพื้นที่ในห้องเรียนให้มีมุมประสบการณ์ มีพื้นที่ส่วนตัวของเด็ก พื้นที่ในการทำกิจกรรมทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย มีโต๊ะเก้าอี้ขนาดเหมาะสมกับวัยของเด็กสำหรับการทำกิจกรรมกลุ่มหรือกิจกรรมที่ไม่ควรให้เด็กนั่งกับพื้น ผนังห้องเรียนควรมีป้ายนิเทศเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็ก แบ่งออกเป็นภายในห้องเรียนและนอกห้องเรียนดังนี้

1.1 สภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน หมายถึง การจัดมุมประสบการณ์ต่าง ๆ ในห้องเรียนที่ประกอบด้วยสื่ออุปกรณ์ในมุมที่มีความเหมาะสมในเรื่องขนาด น้ำหนัก ความหลากหลายของสื่อ จำนวนสื่อและของเล่นที่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก ซึ่งภายในห้องเรียนอาจแบ่งพื้นที่ส่วนตัวของเด็กและครู เพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับเด็กและครู ในส่วนของเด็กจะใช้เป็นพื้นที่เก็บเครื่องใช้ส่วนตัว พื้นที่แสดงผลงาน เก็บแฟ้มสะสมผลงาน

1.2 สภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียน หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษา การจัดเครื่องเล่นสนาม และอุปกรณ์การเล่น ให้เด็กได้มุด ลอด ไต่ โหน แกว่งตัว กระโดด กลิ้ง เพื่อส่งเสริมให้เด็กได้สัมผัส รับรู้ผ่านกล้ามเนื้อและระบบการทรงตัว บริเวณสนามเด็กเล่นควรมีพื้นผิวหลายประเภท เช่น ดิน หิน ทราย กรวด พื้นหญ้าเพื่อกระตุ้นประสาทสัมผัสใต้เท้าของเด็ก มีพื้นที่สำหรับขุด เล่นน้ำ เล่นทราย จัดทำลายเส้นบนพื้นโค้งไปมา สูง ต่ำ ให้เด็กได้เดินต่อเท้าฝึกการทรงตัว นอกจากนี้ยังต้องมีบริเวณให้เด็กได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติเพราะธรรมชาติจะทำให้เด็กเห็นถึงความสัมพันธ์และการพึ่งพาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สร้างความอ่อนโยนให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก บริเวณธรรมชาติ ได้แก่ สวนไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัว สวนสมุนไพร หากมีสถานที่ไม่มากพอ อาจปลูกพืชในกระบะหรือกระถาง

2. สิ่งแวดล้อมด้านจิตภาพเป็นการสร้างบรรยากาศทางด้านจิตใจ ให้เด็กรู้สึกสบายใจ มีความอบอุ่นเป็นกันเอง มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ตลอดจนมีอิสระในการกล้าแสดงออกอย่างมีระเบียบวินัย สร้างความรู้สึกให้เกิดความสบายใจ ปราศจากความกลัว มีบรรยากาศของการสร้างสรรค์ กระตุ้นความสนใจให้เด็กร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความสุข ชั้นเรียนของเด็กปฐมวัยจึงเปรียบเสมือนบ้านหลังที่สองของเด็ก เด็กทุกคนจะใช้เวลาอยู่ในห้องเรียนเป็นเวลานาน อิทธิพลของชั้นเรียนจึงมีมากพอที่จะปลูกฝังลักษณะของเด็กให้เป็นแบบที่ต้องการได้ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ชอบแสวงหาความรู้อยู่เสมอมีความรับผิดชอบ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์

โดยรวมการจัดสภาพแวดล้อมสำหรับเด็กปฐมวัย มีความสำคัญต่อเด็กเนื่องจากธรรมชาติของเด็กในวัยนี้สนใจที่จะเรียนรู้ ค้นคว้า ทดลอง และต้องการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ดังนั้น การจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมตามความต้องการของเด็ก จึงมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและการเรียนรู้ของเด็กเด็กสามารถเรียนรู้จากการเล่นที่เป็นประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า จึงจำเป็นต้องจัดสิ่งแวดล้อมในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของหลักสูตร เพื่อส่งผลให้บรรลุจุดหมายในการพัฒนาเด็ก การจัดสภาพแวดล้อมจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ความสะอาด ความปลอดภัย
2. ความมีอิสระอย่างมีขอบเขตในการเล่น
3. ความสะดวกในการทำกิจกรรม
4. ความพร้อมของอาคารสถานที่ เช่น ห้องเรียน ห้องน้ำ ห้องห้องส้วม สนามเด็กเล่น ฯลฯ
5. ความเพียงพอเหมาะสมในเรื่องขนาด น้ำหนัก จำนวน สีของสื่อและเครื่องเล่น
6. บรรยากาศในการเรียนรู้ การจัดที่เล่นและมุมประสบการณ์ต่าง ๆ

สรุปได้ว่า การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทั้งทางกายภาพและจินตภาพจะส่งผลให้เอื้อต่อการเรียนรู้มีส่วนช่วยให้เด็กปฐมวัยพัฒนาทักษะและความสามารถต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการเติบโต และพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21

การบูรณาการเรื่องดิจิทัล การเรียนรู้ และ third teacher สำหรับเด็กปฐมวัย

จากที่ได้กล่าวถึง third teacher ในเบื้องต้นคือ สภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก ซึ่งรวมถึงห้องเรียน พื้นที่เล่น และสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับ Third Teacher สามารถทำได้โดย การใช้สื่อดิจิทัลในการเรียนรู้ หรือการสร้างสภาพแวดล้อมดิจิทัลในห้องเรียน มีการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัล และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสื่อดิจิทัลและสภาพแวดล้อมทางกายภาพซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่าน (พนิดา ชาตยาภา,2563 Arkansas State University,2022) ซึ่งการจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการและการทำงานของสมองที่เหมาะกับอายุ วุฒิภาวะและระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนา

เต็มตามศักยภาพ ให้เด็กได้ลงมือ กระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้าได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต สืบค้น ทดลอง และ คิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง และมีการจัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

หลังจากที่บูรณาการเรื่องดิจิทัล การเรียนรู้ และ third teacher สำหรับเด็กปฐมวัย จะเกิดผลคือ เทคโนโลยีและดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการยกระดับการศึกษาปฐมวัย โดยช่วยให้ครูสามารถประเมิน พัฒนาการและออกแบบการสอนที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคลได้อย่างแม่นยำ นอกจากนี้ สื่อดิจิทัลที่มีความน่าสนใจ เช่น เกมและภาพเคลื่อนไหว ยังช่วยกระตุ้นความสนใจและทำให้เด็กเรียนรู้ได้อย่างมีความสุขเสมือนการเล่น ในขณะเดียวกัน ระบบติดตามความก้าวหน้าแบบทันทีช่วยเชื่อมโยงครู ผู้ปกครอง และผู้บริหารให้ทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของบุตรหลานทั้งในและนอกห้องเรียน สร้างความเป็นหุ้นส่วนที่แข็งแกร่งระหว่างบ้านและโรงเรียน

แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย แต่การใช้งานที่ไม่เหมาะสมก็นำมาซึ่งความเสี่ยงหลายประการ การใช้หน้าจอมากเกินไปอาจส่งผลเสียต่อพัฒนาการด้านภาษา ทักษะการคิดและการแก้ปัญหา รวมถึงลดโอกาสการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าที่จำเป็นต่อการพัฒนาทักษะทางสังคมและอารมณ์ นอกจากนี้ การกระตุ้นที่รวดเร็วจากสื่อดิจิทัลอาจก่อให้เกิดความเครียดและสมาธิสั้น ขณะที่ความเสี่ยงจากเนื้อหาไม่เหมาะสมก็ยังคงเป็นข้อกังวลสำคัญหากขาดการกำกับดูแลที่ดี ดังนั้น การกำหนดขอบเขตการใช้งานที่ชัดเจนและมีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิดจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่เสริมการเรียนรู้ ไม่ใช่อุปสรรคต่อพัฒนาการของเด็ก

สรุปได้ว่า การบูรณาการระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้ และแนวคิด Third Teacher ถือเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือที่ช่วยลดภาระงานและเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลและทรัพยากรการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลควรได้รับการกำกับดูแลอย่างใกล้ชิดจากครูหรือผู้ปกครอง เพื่อให้มั่นใจว่าเด็กได้รับประโยชน์จากการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและปลอดภัย

องค์ความรู้ใหม่

หลังจากได้เรียนรู้การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลภายใต้แนวคิด Third Teacher ซึ่งเป็นการออกแบบห้องเรียนและสภาพแวดล้อมให้เด็กได้เรียนรู้ผ่าน ประสบการณ์จริงร่วมกับเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างสมดุล โดยมีครูทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบกิจกรรมและคัดเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับวัย เพื่อกระตุ้นการคิด การสื่อสาร และความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองสามารถมีส่วนร่วมผ่านการติดตามพัฒนาการและกิจกรรมของเด็กด้วยสื่อดิจิทัล ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างรอบด้านทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 อย่างเป็นรูปธรรม ผู้เขียนบทความจึงพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เป็น M-DTH Model ดังภาพ

ภาพที่1: M-DTH Model พลิกโฉมพื้นที่เรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล

M-DTH Model เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 โดยผสานแนวคิดด้านพัฒนาการเด็ก การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมายและพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

1.Meaningful Environment (M)หมายถึง การออกแบบสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง ความสนใจ และประสบการณ์ของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านการลงมือปฏิบัติ การเล่น และการเรียนรู้ผ่านการสำรวจ พื้นที่เรียนรู้ในลักษณะนี้ไม่ได้เน้นเพียงความสวยงาม แต่เน้นการจัดมุมกิจกรรมที่เอื้อต่อการคิด การตั้งคำถาม การทดลอง และการแก้ปัญหา เช่น มุมธรรมชาติ มุมศิลปะ มุมก่อสร้าง หรือมุมบทบาทสมมติ ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กเลือกเรียนรู้ตามความสนใจของตนเอง

2. Digital Integration (D) หมายถึง การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ ไม่ใช่เป็นสิ่งทดแทนการเรียนรู้แบบดั้งเดิม โดยเลือกใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับวัย ความพร้อม และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้เทคโนโลยีสามารถช่วยให้เด็กเข้าถึงสื่อที่หลากหลาย เช่น สื่อเสมือนจริง เกมการศึกษา กระดานอัจฉริยะ หรือแอปพลิเคชันที่ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงโต้ตอบ (Interactive Learning) จากภาพจะเห็นเด็กเรียนรู้ผ่านแท็บเล็ต กระดานดิจิทัล และสื่ออินเทอร์แอกทีฟ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก มากกว่าผู้ถ่ายทอดความรู้เพียงฝ่ายเดียว

3.Third Teacher Concept (T) ซึ่งมีรากฐานมาจากแนวคิด Reggio Emilia Approach ที่เชื่อว่าสภาพแวดล้อมเป็นครูคนที่สาม รองจากพ่อแม่และครูการออกแบบพื้นที่เรียนรู้จึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็น ส่งเสริมการสำรวจ การตั้งคำถาม และการค้นพบด้วยตนเอง โดยพื้นที่ทุกส่วนสามารถสื่อสารและสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้เรียน

4. Hybrid Learning Space (H) คือการผสมผสานพื้นที่การเรียนรู้ทั้งแบบกายภาพ และพื้นที่ดิจิทัลเข้าด้วยกันอย่างสมดุล แนวคิดนี้ไม่ได้หมายถึงการเรียนออนไลน์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงห้องเรียน บ้าน และชุมชน ผ่านเทคโนโลยีที่เหมาะสม เด็กสามารถเรียนรู้ภายในห้องเรียน ทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว สืบค้นข้อมูลผ่านสื่อดิจิทัล และนำเสนอในแบบของตนเองได้

เอกสารอ้างอิง

ชนาธิป ศรีโท, รัชนีบูรณ์ เนตรภักดี, คัมภีรภาพ คงสำรวย, และ แก่นเพชร แฝงสีพล. (2564). แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. **วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์, 6**(3), 62–75.

นรินทร์ รินพนัสสัก, นัสวรรณ ใจมั่น, และ ราชาวดี สุขภิรมย์. (2567). กิจกรรมการประกอบอาหารเพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาสำหรับเด็กปฐมวัย. **รายงานการประชุมวิชาการนานาชาติ INECED2, 1***(2)*, 486–496.

เนตรชนก ทองดำ. (2565). **การจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ของโรงเรียนราชประชานุเคราะห์สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ กลุ่ม 7** [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่].

นิชาภา เจริญรวย. (2566). **การบริหารสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาชลบุรี ระยอง** [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี].

ปิยนันท์ พูลโสภา. (2560). **แนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21: การพัฒนาการเล่นเพื่อการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21**. https://kukr.lib.ku.ac.th/journal /KERJ/search_detail /download_digital_file/371759/103412

พระปลัดเขตขันท์ คนงานดี, และ ศักดิ์ดา งานหมั่น. (2567). การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่สนับสนุนการพัฒนาผู้เรียน. **วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 6**(2), 471–482.

พระราชบัญญัติการพัฒนาเด็กปฐมวัย พ.ศ. 2562. (2562). **ราชกิจจานุเบกษา, 136**(56 ก), 5.

พนิดา ชาตยาภา. (2563). การจัดการชั้นเรียนเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21. **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 14***(3)*, 224–240.

รุ่งรัตน์ พลชัย. (2563). ภาวะผู้นำกับการบริหารในยุคดิจิทัล. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมรวิทยาเขตอีสาน, 1**(3), 56.

วิไลภรณ์ จิรวัฒนเศรษฐ์. (2559). เด็กยุคดิจิทัลภายใต้สังคมแห่งสื่อออนไลน์และการเรียนรู้ทางสังคม. **วารสารอนาคตวิทยาทางการศึกษา, 1**(1), 1–12.

ศรสุดา ชูพันธ์. (2566). **การพัฒนาโมเดลการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูงของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน** [ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม].

สิวราช อินต๊ะวิชัย. (2563). **การศึกษาสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 8 จังหวัดราชบุรี** [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2568). **สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ (Learning Environment).** http://www.thaiedresearch.org/NewsBanner/detail/81

สุริยเดว ทรีปาตี. (2562). **คุณลักษณะและจิตสำนึกของเด็กยุคดิจิทัลกับการปรับกระบวนทัศน์ใหม่ (The digital youth's personality and conscience versus their vision adjustment)** ,90–100. https://edujournal.bsru.ac.th/publishes/20/articles/358

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2561). **ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (The twenty-first century skills).** https://www.trueplookpanya.com/dhamma/content/66054

Arkansas State University. (2022**). Integrating technology in the early childhood education classroom.**https://degree.astate.edu/online-programs/education/master-of-science/early-childhood-education/integrating-technology-in-ece-classroom/

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนา
กรณีศึกษาโคกหนองนาบุญโมเดลโตโมเดล
ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

APPLYING THE NEW THEORY CONCEPT TO THE KHOK NONK NA MODEL
CASE STUDY : KHOK NONG NA BOON TO MODEL
NONG NAM DAENG SUBDISTRICT, PAK CHONG DISTRICT,
NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

ดวงรัตน์ สีห์ผักแว่น[1] และวงศ์สถิตย์ วิสุภี[2]
นักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน[1]
อาจารย์ประจำหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน[2]
Duangrat Seephakwaen[1] and Wongsatit Wisupee[2]
Students in the Integrated Local Development Program1
Geduate School, Learning Institute For Everyone(Life)
Curriculum Lecturer, Geduate School, Learning Institute For Everyone(Life)[2]
Email:dungrats2708@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์1) ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล และ 3) ศึกษาผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดลในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ และสังคม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 25 คน เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต จากนั้นนำข้อมูลไปวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัจจุบันปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล พบว่า 1) โคก นำดินที่ขุดหนองมาสร้างโคก สร้างที่อยู่อาศัย อาคารรับรอง เลี้ยงสัตว์ และปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง 2) หนอง มีการขุดหนอง คลองไส้ไก่ เลี้ยงปลา หอย กบ และเผาถ่าน 3) นา ไม่มีการทำนา เลี้ยงไก่ตะกร้า ไก่พื้นบ้าน เป็ด และแหนแดงส่วนปัญหาและอุปสรรค พบว่า เต็นท์รับรองร้อนอบอ้าวการขุดหนองไม่มีน้ำ ขาดโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ สัตว์ไปทำลายพืชผักเสียหาย สุนัขและงูมาทำร้ายสัตว์ ส่วนการปลูกป่า ขาดแคลนน้ำ ตลอดถึงแมลงรบกวนพืชผักผลไม้ 2. แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ดังนี้ 1) โคก พบว่า การต้อนรับโดยนั่งใต้ร่มเงาต้นไม้ สร้างโรงเรือนให้สัตว์นอน การปลูกป่า 5 ระดับ นำปุ๋ยอินทรีย์ไปใส่พืชผักผลไม้ และสมุนไพรฉีดพ่นไล่แมลง 2) หนอง พบว่า มีการเจาะน้ำบาดาล การทำระบบน้ำไหลผ่านทุกกระชัง ทำให้สัตว์เลี้ยงไม่ตาย การปิดตาข่ายด้านบนกระชังเพื่อป้องกันศัตรู และการเลี้ยงแพะในหนอง และ 3) นำพื้นที่เลี้ยงสัตว์แทนการทำนา ได้แก่ เลี้ยงไก่ เป็ด และแหนแดง3. ผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดลในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ และสังคม ดังนี้ 1) ด้านเศรษฐกิจ สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ 2) ด้านสังคม พบว่า มีการศึกษาดูงาน การเป็นวิทยากร เครือข่ายเอามื้อสามัคคี การประชุมสัญจร และการออกบูธจำหน่ายผลผลิต

คำสำคัญ : ทฤษฎีใหม่, โคกหนองนาโมเดล, โคกหนองนาบุญโตโมเดล, การพึ่งตนเอง

Absteact

The objectives of the research were1) to study the current situation, problems, and obstacles in applying the new theory concept to the khoknong na boon to model. 2) to study the approaches to developing and applying the new theory of innovation concept to the khoknong na boon to model, and 3) to study the results of developing and applying the new theory of innovation concept to the khoknong na boon to model in achieving economic and social self-reliance.it is action research. Twenty-five key informants collected data through in-depth interviews and observations. The data was then subjected to content analysis. The research findings revealed that: 1. Current situation, problems, and obstacles in applying the new theory concept to the khoknong na boon to model: 1) khok: using soil excavated from the pond to create mounds, housing, guesthouses, animal husbandry, and planting a forest with three types of trees for four benefits.2) ponds: ponds and canals are dug for raising fish, shellfish, and frogs, and for charcoal production.3) rice farming: there is no rice farming; instead, chickens are raised in baskets, including native chickens, ducks, and duckweed. Problems and obstacles include: the reception tents are hot and stuffy, the ponds lack water, there is a lack of animal shelters, animals damage crops, and dogs and snakes attack animals. Regarding reforestation, there is a shortage of water, and insects infest fruit and vegetable crops. 2. Guidelines for developing and applying the new theory of agriculture to the khoknong na boon to model are as follows: 1) khok (mound): this involves welcoming animals by providing shade, building shelters for animals to sleep in, planting forests at five levels, using organic fertilizer for fruits and vegetables, and spraying herbs to repel insects.2) ponds: groundwater drilling and a water flow system through all the cages were used to prevent livestock deaths. Nets were used to cover the top of the cages to protect against predators, and goats were raised in the ponds. 3) rice paddies: land was converted from rice farming to livestock farming, including raising chickens, ducks, and duckweed. 3. The results of developing and applying the new theory concept to the khoknong na boon to model for economic and social self-sufficiency are as follows: 1) economically, expenses were reduced and income increased. 2) socially, it was found that there were study tours, participation as trainers, a community working network, mobile meetings, and booths selling agricultural products.

Keywords: New Theory, KhokNong Na Model, KhokNong Na Boon To Model, Self-sufficiency

บทนำ

"เกษตรทฤษฎีใหม่" เป็นระบบการเกษตรที่เน้นการจัดสรรทรัพยากรน้ำในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด จัดสรรพื้นที่เพื่อใช้ในการเพาะปลูก เพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักที่มีเหลือจึงขาย มีการสร้างผลผลิตอาหารที่เพียงพอ และสร้างการผลิตที่หลากหลายสำหรับเป็นแหล่งรายได้ที่มั่นคงของครัวเรือนสร้างความมั่นคงด้านอาหาร เกิดการพึ่งพาตนเอง และลดการพึ่งพาจากภายนอก ทั้งนี้การทำเกษตรทฤษฎีใหม่จะเน้นสำหรับเกษตรกร รายย่อยที่มีพื้นที่ทำกินน้อยมีแหล่งน้ำในไร่นาไว้ใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตรมีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาได้อย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยแนวพระราชดำริ เกษตรทฤษฎีใหม่ได้กำหนดการจัดแบ่งพื้นที่ เป็นสัดส่วน 30-30-30-10 ดังนี้ คือ ขุดสระ ร้อยละ 30 ปลูกข้าว ร้อยละ 30 ปลูกพืชไร่/พืชสวน ร้อยละ 30 และที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมด (สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีหม่อนไหม กรมหม่อนไหม, 2565)

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยการพัฒนาคนให้พึ่งตนเองมีความเป็นเจ้าของและบริหารจัดการโดยชุมชน โดยการสนับสนุนวัสดุพื้นฐานงบประมาณผ่านโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ "โคก หนอง นา โมเดล"ดำเนินการในพื้นที่ 73 จังหวัด 575 อำเภอ 3,246 ตำบล 25,179 ครัวเรือนมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่การปฏิบัติรูปแบบโคก หนอง นา โมเดล ด้วยการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ "โคก หนอง นา โมเดล" ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระดับตำบล และระดับครัวเรือน และเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชน ผ่านการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรแรงงานและบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในปีพ.ศ.2563 (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย,2563)

โครงการโคกหนองนาบุญโตโมเดล ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 139 หมู่ที่ 11 บ้านมอกระหาด ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เจ้าของแปลง อาจารย์มานพ แดงจันทึกผู้อำนวยการศูนย์บริการการศึกษาเครือข่ายสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนปากช่องเขาใหญ่ และอาจารย์รุ่งนภา แดงจันทึก ได้สมัครเข้าร่วมโครงการการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ "โคก หนอง นาโมเดล" ในช่วงวิกฤตไวรัสโคโรนา 2019 แพร่ระบาดในปีงบประมาณพ.ศ.2563 โดยกรมการพัฒนาชุมชนเป็นเจ้าภาพหลักในการดูแล ดังนั้น อาจารย์มานพได้จัดสรรพื้นที่ใช้ในโครงการจำนวนแปลงละ 3 ไร่ แบ่งพื้นที่ให้เป็นสามส่วนตามที่โครงการกำหนดคือ 1) พื้นที่โคก โดยนำดินจากการขุดหนองมาทำเป็นโคก เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยอาคารรับรองผู้มาศึกษาดูงาน เลี้ยงสัตว์ใหญ่ ได้แก่ สุกร โค และกระบือ การปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง (ป่า 5 ระดับ ได้แก่ สูง, กลาง, เตี้ย, เรี่ยดิน, ใต้ดิน) 2) พื้นที่หนอง คือ ขุดหนองเพื่อกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้ในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งปี 3) พื้นที่นา โดยปรับทำเป็นคันดินกั้นให้เป็นพื้นที่สำหรับปรักดำของฤดูกาลทำนา จากผลการดำเนินงานของโคกหนองนาบุญโตโมเดล ยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคหลายด้านดังนี้ 1) พื้นที่โคก พบว่า อาคารรับรองยังไม่เหมาะสมเป็นโครงสร้างเต้นท์ ร้อนอบอ้าวในช่วงฤดูร้อน ยังขาดแคลนโรงเรือนเลี้ยงสุกร โค และกระบือ การปลูกผักหวาน และทุเรียนตาย และด้วยความแห้งแล้งและการดูแลน้ำไม่เพียงพอ 2) พื้นที่หนอง ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ได้นานฝนตกลงมาน้ำไหลเข้าสระที่ขุดเอาไว้ น้ำจะอยู่ได้ไม่นานแล้วก็แห้งไปในชั้นผิวดิน เพราะพื้นที่เป็นดินร่วนปนหินกรวด ทำให้ดินไม่อุ้มน้ำ 3) พื้นที่นาโดยไม่สามารถทำนาได้ เพราะพื้นดินไม่สามารถเก็บน้ำเอาไว้ได้ จึงมีการเลี้ยงสัตว์แทน สัตว์ที่เลี้ยงเอาไว้มีศัตรูมา

รบกวนเช่นการเลี้ยงไก่ก็จะมีงูเหลือมมากินในเวลากลางคืน เพราะพื้นที่ติดกับภูเขา การเลี้ยงเป็ดไข่ และไก่พันธุ์พื้นบ้านมีสุนัขมากัดให้เป็ดไก่ตายเป็นประจำ ตลอดถึงต้นทุนค่าอาหารเลี้ยงสัตว์มีราคาปรับตัวเพิ่มสูงขึ้น (มานพ แดงจันทึก และรุ่งนภา แดงจันทึก, 2568)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยซึ่งเป็นที่ปรึกษาของโคกหนองนาบุญโตโมเดล จึงต้องการมีส่วนร่วมกับเจ้าของพื้นที่ ต้องการหาแนวทางในการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีเป้าหมายสามารถพึ่งตนเองได้ด้านเศรษฐกิจ คือ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และพึ่งตนเองด้านสังคม เป็นการสร้างเครือข่ายโคกหนองนาโมเดลในพื้นที่ใกล้เคียง ด้วยการศึกษาดูงาน การเป็นวิทยากร กิจกรรมเครือข่าย เอามื้อสามัคคี มีน้ำใจ การประชุมสัญจรและการออกบูธสินค้าทางการเกษตร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

3. เพื่อศึกษาผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดลในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจและสังคม ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ(Action Research) ส่วนวิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต

ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ 1) เจ้าของโคกหนองนาบุญโตโมเดล 2) เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน 3) เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ 4) เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอ 5) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองน้ำแดง 1 คน 6) เกษตรกรเครือข่ายโคกหนองนาพัฒนาชุมชน 7) นักศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน 8) คนงานดูแลโคกหนองนา 9) ชาวบ้าน 10) ลูกค้าที่มาอุดหนุน 11) ผู้รับเหมาขุดหนอง 12) ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนา 13) ครูโรงเรียนมัธยมวชิราลงกรณวราราม

การเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ 1) ข้อมูลทุติยภูมิ ดังนี้ แนวคิดทฤษฎีใหม่, แนวคิดโคกหนองนาโมเดล, แนวคิดการพึ่งตนเอง, บริบทชุมชน งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดการวิจัย 2) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามพื้นที่วิจัย โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต โดยเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้ 1) แบบสังเกต เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตีความตามปรากฏการณ์จริง และจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1.ผลการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาพบว่าสภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ: โคกดังนี้ การนำดินจากขุดหนองไปทำโคก โดยขุดหนอง1 ไร่ เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ ความลึก 4 เมตร ซึ่งนำดินไปปั้นเป็นโคก เพื่อปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การสร้างที่อยู่อาศัย อาคารรับรองผู้มาดูงาน โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ส่วนสภาพปัญหาพบว่า ในหนองจะมีก้อนหินขนาดใหญ่ปะปนอยู่จำนวนมาก ทำให้เป็นอุปสรรคในการขุดดินมาทำเป็นโคก การสร้างที่อยู่อาศัยโดยสร้างที่พักอาศัยเป็นกระท่อมไม้ไผ่หลังเล็กมุงหลังคาด้วยหญ้าแฝก เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนอาคารรับรองผู้มาศึกษาดูงานเป็นโครงสร้างเต็นท์ รับรองคนได้ประมาณ 50 คนสภาพปัญหาพบว่า โครงสร้างเต็นท์ร้อนอบอ้าวในช่วงฤดูร้อน โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ สภาพปัญหาพบว่ายังไม่มีโรงเรือนมาตรฐานสำหรับเลี้ยงสุกร โคและกระบือ เพราะขาดแคลนเงินทุนในการสร้างโรงเรือน ส่วนการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกรพันธุ์ไหหลำ ปัญหาที่พบ สุกรชอบคุ้ยเขี่ยพื้นดินทำให้ต้นไม้ที่ปลูกเอาไว้ได้รับความเสียหาย การเลี้ยงโคเนื้อพันธุ์บาร์มันลูกผสม 12 ตัว และเลี้ยงกระบือ2 ตัว เป็นเพศเมียทั้งคู่ ปล่อยให้หากินหญ้าตามธรรมชาติ สภาพปัญหาที่พบ หญ้าสดไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้ง การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ไม้เศรษฐกิจ,ไม้ใช้สอย, และไม้กินได้ ส่วนประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ พออยู่, พอกิน, พอใช้, พอร่มเย็น โดยใช้หลักการปลูกป่า 5 ระดับ ได้แก่ 1) ไม้สูงเช่น สัก, พยูง, ยางนาฯลฯ 2) ไม้กลางเช่น ผักหวานป่า, มะม่วง, ทุเรียนฯลฯ 3) ไม้เตี้ยเช่น กล้วย, ชะอม, พริกฯลฯ 4) ไม้เรี่ยดินเช่น บวบ, ฟักฯลฯ 5) ไม้ใต้ดิน เช่น หอม, กระเทียม, มันเทศฯลฯ สภาพปัญหาที่พบ ปลูกช่วงแรกมีต้นไม้ล้มตาย เช่น ผักหวานป่า ทุเรียน และอื่นๆ มีศัตรูพืชรบกวนไม้ผล ตลอดถึงสุกรมาดุด และดันต้นไม้จนตาย นอกจากนี้การให้น้ำยังไม่ทั่วถึงทำให้ตายในช่วงฤดูแล้ง การเผาถ่าน โดยใช้ถัง 200 ลิตร ด้วยการนำเศษกิ่งไม้ต่างๆ ที่ได้จากการตัดแต่งกิ่งไม้ต่างๆ ตลอดถึงต้นไม้ที่ตายแล้ว สภาพปัญหาที่พบ เผาถ่านเตาแรก ด้วยความรู้และประสบการณ์ยังไม่มี ทำให้เผาถ่านเป็นขี้เถ้าหมดเลย และปัญหาถังผุผังเร็ว ใช้งานไม่คงทน

สภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ: หนองดังนี้ 1) การขุดหนอง1 ไร่ ความลึก 4 เมตร เพื่อเก็บน้ำเอาไว้ใช้ ปัญหาที่พบสภาพดินไม่อุ้มน้ำ ดินร่วนปนหินกรวด น้ำจึงซึมลงดินอย่างรวดเร็ว ส่วนการขุดคลองไส้ไก่เป็นการสร้างความชุ่มชื้นให้พื้นที่ทั้งหมด สภาพปัญหาที่พบ ดินไม่อุ้มน้ำ และไม่สามารถเก็บน้ำเอาไว้ได้เช่นกัน 2) การเลี้ยงแพะเป็นการปรับใช้พื้นที่จากหนองที่ขุดเอาไว้แต่ไม่มีน้ำ เป็นการเลี้ยงแพะในหนองแทน จำนวน 12 ตัวอาหารที่แพะชอบ คือ ใบกระถิน ซึ่งบางช่วงใบกระถินอาจจะขาดแคลนไม่เพียงพอให้แพะได้กิน3) การเลี้ยงปลาได้แก่ ปลานิล ปลาทับทิม และปลาดุก โดยเลี้ยงในคลองไส้ไก่ปูผ้ายางพลาสติกสีดำ สภาพปัญหาที่พบนกแอบมากินปลา เพราะไม่มีการติดตั้งลวดตาข่ายด้านบน และอุณหภูมิเกิน 40 องศาเซลเซียส เกิดภาวะขาดออกซิเจน ทำให้ปลาตายไปหลายตัว 4) การเลี้ยงหอยเชอรีสีทอง เป็นการเลี้ยงในกระชังบก สภาพปัญหาที่พบ ไม่มีการปิดตาข่ายด้านบนของกระชัง ทำให้นกที่เป็นศัตรูหอยแอบบินลงมากินหอย และ 5) การเลี้ยงกบเป็นการเลี้ยงในกระชังบก สภาพปัญหาที่พบ นกและงูมากินกบ เพราะไม่มีตาข่ายปิดกันด้านบนกระชัง และกบตัวใหญ่รังแกกบตัวเล็ก โดยกัดและกินกันตาย

สภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : นาดังนี้ 1) การทำนาสภาพปัญหาพบว่า ไม่มีการทำนาแต่อย่างใด ด้วยสภาพเหตุผลจากดินไม่อุ้มน้ำ เป็นพื้นที่สูงจึงไม่เหมาะสมในการทำนา จึงได้ปรับเปลี่ยนทำนาเป็นการเลี้ยงสัตว์แทน ได้แก่ ไก่ตะกร้า ไก่พื้นบ้าน เป็ดไล่

ทุ่ง และเป็ดเทศ 2)การเลี้ยงสัตว์ปีก ดังนี้ ไก่ตะกร้าเป็นการเลี้ยงใต้ต้นไม้ ไก่ไข่โดยเลี้ยงไว้ในกรงโครงสร้างเต็นท์ ไก่พื้นบ้านโดยเลี้ยงแบบปล่อยตามธรรมชาติ เป็ดไล่ทุ่งและเป็ดเทศ สภาพปัญหาที่พบ อาหารไก่สำเร็จรูปมีราคาปรับตัวเพิ่มสูงขึ้น และศัตรูรบกวน คือ งูและสุนัขแอบมากัดกินไก่ตายไปหลายตัว 3)การเลี้ยงแหนแดงโดยเลี้ยงในกระถางซีเมนต์ ปัญหาที่พบ คือ สภาพร้อนอบอ้าวมาก อุณหภูมิเกิน 40องศาเซลเซียสขึ้นไปทำให้แหนแดงชะงักการเจริญเติบโตหรือตายได้ไม่ควรเลี้ยงตากแดดกลางแจ้ง แต่ควรเลี้ยงมีแสงแดดรำไรหรือประมาณ 50% ของวัน 2. ผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาพบว่า แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : โคกดังนี้ 1) แนวทางการพัฒนา การนำดินจากขุดหนองไปทำโคกโดยการนำหินก้อนใหญ่ขึ้นมาเรียงแถวสวยงาม เป็นการเพิ่มสีสันสวยงามตรงหน้าโคกหนองนาบุญโตโมเดล 2) แนวทางการพัฒนาอาคารรับรองผู้มาศึกษาดูงาน โดยปรับเปลี่ยนให้นั่งฟังการบรรยายใต้ร่มเงาของต้นไม้น้อยใหญ่ เป็นห้องเรียนรู้ตามธรรมชาติ 3) แนวทางการพัฒนาโรงเรือนเลี้ยงสัตว์เป็นการสร้างโรงเรือนมาตรฐานเพื่อให้โค กระบือ และสุกรมีที่หลับนอนอย่างปลอดภัย 4) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงสุกร โคเนื้อและกระบือจากปัญหาหญ้าสดไม่เพียงพอ แก้ไขปัญหาด้วยการปลูกหญ้ากินนีให้โคและกระบือได้กิน และมีฟางแห้งไว้สำรอง5) แนวทางการพัฒนาการปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง โดยปลูกป่า 5 ระดับได้แก่ ไม้สูง, กลาง, เตี้ย, เรี่ยดิน และใต้ดิน เป็นการปลูกเป็นชั้นแบบพึ่งพาอาศัยกัน ส่วนศัตรูพืชที่มารบกวน โดยนำสมุนไพรฉีดพ่นไล่แมลง การบำรุงพืชผักให้เจริญเติบโตด้วยการใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ 6) การขุดเจาะบ่อบาดาล ความลึก 25 เมตร ราคา 80,000 บาท และพลังงานแสงอาทิตย์ หรือโซล่าเซลล์ มาใช้ร่วมกับมอเตอร์สูบน้ำขึ้นมาใช้จ่าย แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : หนองดังนี้ 1)แนวทางการพัฒนาการขุดหนอง เพื่อเก็บน้ำเอาไว้ใช้ผอ.มานพ ท่านมีความคิดที่ดีด้วยการนำก้อนหินขนาดใหญ่มาวางเรียงกันเป็นแถวยาว เพื่อประดับโชว์ก้อนหินสวยงาม 2) แนวทางการพัฒนาการขุดคลองไส้ไก่โดยการติดตั้งลวดตาข่าย เพื่อป้องกันนกและสัตว์อื่นๆ มากินปลาในคลองไส้ไก่ 3) แนวทางการพัฒนาการเจาะบ่อบาดาลความลึก 25 เมตร และซื้อถังน้ำพลาสติก 2 พันลิตร จำนวน 5 ใบ กระจายรอบโคกหนองนาบุญโตโมเดล ซื้อแผงโซล่าเซลล์เพื่อใช้พลังงานแสงอาทิตย์ร่วมกับมอเตอร์เครื่องสูบน้ำขึ้นมาใช้กระจายน้ำให้ทั่วและเพียงพอ4) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงแพะโดยการนำแพะมาเลี้ยงในหนอง ทำโรงเรือนให้นอนในหนอง และล้อมรอบพื้นที่บริเวณด้วยลวดตาข่ายเพื่อป้องกันสุนัขเข้ามาทำร้ายแพะ 5) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงปลาโดยทำระบบน้ำแบบปล่อยไหลทุกวันเปิดน้ำให้ไหลทุกวัน จากคลองไส้ไก่ไปยังกระชังเลี้ยงหอย กบ และปลาดุก 6) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงหอยเชอรีสีทองโดยติดตั้งตาข่ายด้านบนในกระชังบก เพื่อป้องกันนกมากินหอย 7) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงกบด้วยการเอาไส้ไก่หรือหัวไก่มาบดให้ละเอียด เพื่อให้กบกิน เป็นการลดต้นทุนได้เป็นอย่างดี และการติดตั้งตาข่ายด้านบนของกระชังบก เพื่อป้องกันศัตรูที่มารบกวน

แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ: นาดังนี้1) แนวทางการพัฒนาการทำนาโดยยกเลิกภารกิจการทำนา เป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อเลี้ยงสัตว์แทน ได้แก่ ไก่ตะกร้า ไก่ไข่ ไก่พื้นบ้าน เป็ดไล่ทุ่ง เป็ดเทศ และเลี้ยงแหนแดง 2) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงไก่ตะกร้าไก่ไข่ และไก่พื้นบ้านโดยการย้ายไก่ตะกร้าเข้าไปเลี้ยงในโครงสร้างเต็นท์ที่ล้อมลวดตาข่ายอย่างมิดชิด เพื่อป้องกันสุนัขเข้าไปกัดไก่ตาย อาหารสำเร็จรูปมีราคาแพง โดยนำผักไชยามาให้อาหารไก่ และหยวกกล้วยผสมหัวอาหารไก่ เป็นการลดต้นทุนการผลิตได้เป็นอย่างดี 3) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งและเป็ดเทศ โดยล้อมลวดติดตั้งไฟฟ้าจากแบตเตอรี่ และสร้างคอกให้อยู่อย่างมิดชิด ปลอดภัยจากศัตรูและการนำผักไชยามาให้เป็ดกิน4) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงแหนแดง จากสภาพปัญหาที่พบ อุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้นเกิน 40 องศาเซลเซียส ส่งผล

กระทบทำให้แหนแดงเกิดตายได้ ไม่ควรเลี้ยงกลางแสงแดดจ้า ควรเลี้ยงที่แสงแดดรำไร เพราะแหนแดดชอบแสงแดดรำไร โดยนำแหนแดงไปเป็นอาหารไก่ เป็ด และสุกร

ผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดลในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจและสังคม ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ผลการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ (ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้) ดังนี้ 1) การลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้จากการจัดการ : โคกโดยสามารถลดรายจ่าย ได้แก่ การทำสถานที่รองรับผู้มาดูงานจากโครงสร้างเต็นท์ เป็นการประยัดค่าใช้จ่าย การเลี้ยงสัตว์ได้แก่ สุกร โคและกระบือ การปลูกหญ้าสดกินนี เพื่อให้มีอาหารเพียงพอ การนำผักไชยามาให้สุกรกิน เพื่อลดต้นทุนการผลิต นอกจากนี้การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง พบว่า มีไม้ใช้สอย เช่น ไม้ไผ่ และเศษกิ่งไม้นำมาเผาถ่าน ไม้ผล มีผลไม้ชนิดต่างๆไว้บริโภค เช่น กล้วย, มะม่วง, ฝรั่ง,น้อยน่า และหมากเม่าฯลฯ และยังมีพืชผักสวนครัวไว้บริโภคตลอดทั้งปี เช่น ผักบุ้ง, ผักกาด, ผักกวางตุ้ง, ตะไคร้, มะกรูด, มะนาวฯลฯ ตลอดถึงมีถ่านไว้หุงต้มในครัวเรือนส่วนการเพิ่มรายได้ จากการจำหน่ายถ่าน สัตว์ต่างๆ พืชผักผลไม้ และแปรรูปผลผลิต เช่น น้ำหมากเม่า และหน่อไม้ดอง 2) การลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้จากการจัดการ : หนองสามารถลดรายจ่าย ได้แก่การมีอาหารสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือน เป็นประหยัดค่าใช้จ่ายได้เป็นอย่างดี ได้แก่ ปลานิล, ปลาทับทิม, ปลาดุก, หอยเชอรีสีทอง, และกบ ส่วนการเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายสัตว์ต่าง ๆ 3) การลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้จากการจัดการ : นา สามารถลดรายจ่ายได้ดังนี้ มีอาหารไว้บริโภค ได้แก่ ไข่ไก่ ไข่เป็ด เป็นไข่ฟองใหญ่ ไข่แดง เพราะเป็นไข่อินทรีย์ นอกจากนี้ยังมีแหนแดงให้อาหารสัตว์ ได้แก่ สุกร ไก่ และเป็ด เป็นการลดต้นทุนค่าอาหารได้อีกช่องทางหนึ่งส่วนการเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายไข่ไก่ และไข่เป็ด ผลการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองด้านสังคมดังนี้1) การศึกษาดูงาน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายทางสังคม เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและองค์กร 2)การเป็นวิทยากรเป็นครูกสิกรรม/หรือครูกระบวนการ เน้นการสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชนผ่านการจัดการองค์ความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น เป็นวิทยากรแกนนำในการทำกิจกรรม “เอามื้อสามัคคี” 3) เครือข่ายเอามื้อสามัคคี ผ่านกระบวนการ “สร้างความสามัคคีและวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูล” ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ยั่งยืน และมีคุณภาพชีวิตที่ดี 4) การประชุมสัญจรฯ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือการเรียนรู้ร่วมกัน และการแบ่งปันภายในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพให้เข้มแข็งต่อไป และ 5) การออกบูธจำหน่ายสินค้า โดยส่งเสริมการพึ่งตนเองด้านสังคมในระดับฐานรากอย่างยั่งยืน มีรายได้เพิ่ม และลดหนี้สิน

สรุปองค์ความรู้

แนวทางการการประยุกต์ใช้แนวคิด ทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ดังนี้

1. การจัดการ : โคก ดังนี้

-นำดินที่ขุดหนองมาทำเป็นโคก เพื่อทำที่อยู่อาศัย, โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ โดยเลี้ยงสุกร,โค และกระบือและปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง

2. การจัดการ : หนอง ดังนี้

-การเลี้ยงแพะในหนอง การขุดคลองไส้ไก่ การเจาะน้ำบาล มีการเลี้ยงกบ หอย และปลา

3. การจัดการ : นา

การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ตะกร้า ไก่ไข่ เป็ดไล่ทุ่ง เป็ดเทศ และเลี้ยงแหนแดง

ผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิด ทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ดังนี้

1. การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

สามารถลดรายจ่าย จากผลผลิตของโคกหนองนา โดยมีอาหารไว้บริโภค พืชผักและผลไม้

และสามารถเพิ่มรายได้จากผลผลิต เช่น ไข่ไก่ ไข่เป็ด แพะ กบ หอย ปลา และพืชผักผลไม้

2. การพึ่งตนเองด้านสังคม ดังนี้

มีการศึกษาดูงาน, การเป็นวิทยากร,การเอามื้อสามัคคี, การประชุมมสัญจร และการออกบูธจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันปัญหาและอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า สภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : โคกสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ การขุดดินทำ “โคก หนอง นาโมเดล” คือการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรมตามแนวศาสตร์พระราชา โดยเน้นการปรับรูปที่ดินให้มีสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อกักเก็บน้ำ ป้องกันน้ำท่วม-แล้ง และสร้างความยั่งยืน หลักการสำคัญคือการขุดหนอง (สระน้ำ) แล้วนำดินที่ได้มาถมทำโคกหรือที่สูงสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย โรงเรือน เลี้ยงสัตว์ และการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างและป่า 5 ระดับดินที่ขุดจากหนองต้องเพียงพอที่จะถมทำโคก ไม่ควรขุดหนองลึกเกินไปจนดินดานหรือดินเปรี้ยวโผล่มา ดังนั้นควรเน้นความยั่งยืนและการสอดคล้องกับธรรมชาติ และบริบทของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของไพฑูรย์ แม่กรอง (2566) พบว่า พื้นที่โคก นำดินที่ขุดหนองมาทำเป็นโคก ปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง สร้างที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ดังนี้ 1) ไม้สูงเช่น สัก, พยูง, ยางนาฯลฯ 2) ไม้กลางเช่น ผักหวานป่า, มะม่วง ,ทุเรียนฯลฯ 3) ไม้เตี้ยเช่น กล้วย, ชะอมฯลฯ 4) ไม้เรี่ยดินเช่น บวบ, ฟัก, แฟงฯลฯ 5) ไม้ใต้ดิน เช่น หอม , กระเทียม, มันเทศฯลฯ สภาพปัญหาที่พบ อากาศร้อนอบอ้าวอุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้น ขาดแคลนน้ำ เพราะคนงานอาจจะรดน้ำดูแลไม่ทั่วถึง ตลอดถึงถูกสุกรไปดุดใต้ต้นไม้ จึงทำให้ต้นไม้ล้มตายไป นอกจากนี้มีภัยจากธรรมชาติเป็นศัตรูพืชรบกวน ทั้งแมลง เพลี้ยอ่อน ไรแดง และด้วง ทำลายพืชโดยตรงและเป็นพาหะนำโรคต่าง ๆ ดังนั้น การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และการปลูกป่า 5 ระดับ ได้แก่ สูง กลาง เตี้ย เรี่ยดิน และใต้ดิน เพื่อให้ได้ประโยชน์ด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ความร่มเย็น การอนุรักษ์ดิน และน้ำ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ

ชัยกฤต เจนชัย(2567) พบว่า วิธีการประยุกต์แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่โคกหนองนาโมเดลของนายปราโมทย์ ใยโนนตาด พบว่า ไร่ใยวิเศษ มีพื้นที่ 36 ไร่ แบ่งพื้นที่โคก 14 ไร่ พื้นที่หนอง 12 ไร่ และพื้นที่นา 10 ไร่ ดังนี้ พื้นที่โคกปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ไม้เศรษฐกิจ ปลูกไม้สัก ยางนา พยูงฯลฯ ไม้ใช้สอย เน้นปลูกไผ่กิมซุงเป็นหลัก และไม้กินได้ เช่น กล้วย มะม่วง มะพร้าวสร้างศาลาการอบรมของศูนย์ฯ และโรงเรือนต่างๆ สภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : หนอง สามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ ดังนี้

การขุดหนอง เพื่อเก็บน้ำเอาไว้ใช้โดยมีการขุดหนองหรือสระเก็บน้ำเอาไว้ใช้ในการทำเกษตรตลอดทั้งปี โดยขุดหนองประมาณ 1 ไร่ ความลึก 4 เมตร การขุดหนองเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ มีความสำคัญและจำเป็นที่สุดของโคกหนองนา เพราะถ้าไม่มีน้ำจะไม่สามารถทำเกษตรอะไรได้เลย สำหรับปัญหาและอุปสรรคพบว่าดินไม่อุ้มน้ำดินไม่สามารถเก็บน้ำเอาไว้ได้ มาจากสาเหตุลักษณะดินร่วนปนลูกรัง เป็นสาเหตุสำคัญที่สุด ดินประเภทนี้มีโครงสร้างโปร่ง มีช่องว่างระหว่างเม็ดดินมาก ทำให้น้ำซึมผ่านได้ง่ายและรวดเร็วด้วยเหตุนี้จากหนองที่ขุดเอาไว้ จึงไม่มีน้ำเลย สอดคล้องกับผลการวิจัยของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ(2565, หน้า 281) พบว่า ปญหาการจัดการทรัพยากรน้ำในการทำเกษตรกรรม และปญหาราคาพืชผลตกต่ำในขณะที่มีต้นทุนการผลิตสูง และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของสมั่น โคศิลา(2567) พบว่า วิธีคิด วิธีปฏิบัติและวิธีให้คุณค่าการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชาของนายนิคมคงพันธ์พบว่า ฐานเรียนรู้ที่ 1 การขุดสระ วิธีคิด คือ ขุดสระตามสภาพภูมิประเทศ วิธีปฏิบัติ ควรขุดลึก 4 เมตร กว้างยาวตามความเหมาะสมของพื้นที่ และวิธีให้คุณค่า น้ำ คือ ชีวิต

การขุดคลองไส้ไก่คือ ร่องน้ำขนาดเล็กที่คดเคี้ยวไปมาเหมือนไส้ไก่ กระจายพื้นที่รอบบริเวณโคกหนองนา และเชื่อมถึงหนองน้ำมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกักเก็บและกระจายความชุ่มชื้นไปทั่วพื้นที่เพาะปลูก ดังนั้นการขุดคลองไส้ไก่ด้วยการนำผ้ายางพลาสติกสีดำมาปูพื้นด้านล่าง เพื่อรองรับน้ำบาดาลหรือน้ำฝนที่ตกลงมา และควรใช้ผ้ายางหนาพอสมควร เพื่อป้องกันการฉีกขาดได้ง่ายจากการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ปลานิล ปลาทับทิม ปลาดุก สภาพปัญหาที่พบ อากาศร้อนอบอ้าว อุณหภูมิร้อนสูงมาก ทำให้ปลาตายไปหลายตัว และศัตรูมากินปลา สอดคล้องกับผลการวิจัยของชัยกฤต เจนชัย(2567) พบว่า พื้นที่หนอง 1 ไร่ ขุดหนองและคลองไส้ไก่ เก็บน้ำเอาไว้ใช้ทำการเกษตร และเลี้ยงปลากินพืช

สภาพปัจจุบัน ปัญหา และอุปสรรคการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : นาสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ โคกหนองนาบุญโตโมเดล ไม่มีกิจกรรมการทำนาแต่อย่างใด เรื่องจากสภาพบริบทของพื้นที่ไม่เอื้อประโยชน์ในการทำนา จึงแปรวิกฤตจิให้เป็นโอกาส ด้วยการเลี้ยงสัตว์ปีกแทน ได้แก่ ไก่ตะกร้า ไก่ไข่ ไก่พื้นบ้าน เป็ดไล่ทุ่ง และเป็ดเทศ ตลอดถึงเลี้ยงแหนแดง เพื่อใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด สรุป โคกหนองนาบุญโตโมเดล จึงไม่เหมือนโคกหนองนาโมเดลแห่งอื่นที่มีครบองค์ประกอบสามอย่าง “โคก-หนอง-นา” ดังนั้นมีความแตกต่างจากผลการวิจัยของสมั่น โคศิลา(2567) พบว่า ฐานเรียนรู้ที่ 2 การทำนา วิธีคิด ปลูกข้าวพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ วิธีปฏิบัติทำนาเกษตรอินทรีย์ลดต้นทุนการผลิต วิธีให้คุณค่า ชาวนาเป็นกระดูกสันหลังของชาติ

2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดล ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ: โคกสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ 1) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ใหญ่ ได้แก่ สุกร โคเนื้อ และกระบือ ควรสร้างโรงเรือนให้ได้มาตรฐาน โรงเรือนไม่เฉอะแฉะ ควรกางมุ้งให้นอน เพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ การลดต้นทุนค่าอาหาร

ด้วยการนำผักไชยามาให้สัตว์กิน การปลูกหญ้ากินนีสีม่วง เป็นหญ้าอาหารสัตว์คุณภาพสูง โตเร็ว ใบอ่อนนุ่ม แตกกอใหญ่ ทนร่มเงาและแห้งแล้งได้ดี เหมาะสำหรับตัดสดเลี้ยง โค กระบือ แพะ และแกะ ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดหรือหน่อ ปลูกง่ายให้ผลผลิตสูง เหมาะสำหรับฟาร์ม และโคกหนองนาที่ต้องการคุณภาพอาหารสัตว์ที่ดีเยี่ยม ตลอดถึงการสำรองฟางข้าวไว้ให้กินในช่วงฤดูแล้ง 2) แนวทางการพัฒนาการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และปลูกป่า 5 ระดับ ได้แก่ สูง, กลาง เตี้ย, เรี่ยดิน และใต้ดิน โดยก่อนที่จะปลูกพืชผักผลไม้ ควรนำเอาปุ๋ยคอกจากมูลโคและกระบือมาใส่ใส่ดินก่อนปลูกช่วยปรับปรุงโครงสร้างดินให้ร่วนซุย เพิ่มธาตุอาหารและอุ้มน้ำได้ดีขึ้น โดยควรใช้ปุ๋ยคอกที่แห้งสนิทหรือผ่านการหมักแล้วเพื่อป้องกันรากไหม้จากความร้อน ผสมลงในดินแล้วทิ้งไว้ประมาณ 7-15 วันก่อนปลูกพืช เพื่อให้จุลินทรีย์ย่อยสลายปุ๋ยให้พืชนำไปใช้ได้ทันที สำหรับหลักการปลูกป่า 5 ระดับ สรุปได้ดังนี้ 1) ไม้สูงเช่น สัก,พยูง, ยางนา, เต็ง, เร็ง, ยูคาลิปตัสฯลฯ 2) ไม้กลาง เช่น ผักหวานป่า, มะม่วง, อาโว้คาโด้, ทุเรียนฯลฯ 3) ไม้เตี้ย เช่น กล้วย, ชะอม, พริก, กระเพรา, โหระพาฯลฯ 4) ไม้เรี่ยดิน เช่น บวบ, ฟัก, แฟง, แตง, กวา, ถั่วฟักยาวฯลฯ 4) ไม้ใต้ดิน(กินหัว) เช่น ขิง, ข่า, ตะไคร้, หอม, กระเทียม, มันเทศฯลฯ

แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : หนองสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ 1) แนวทางการพัฒนาการขุดหนอง และคลองไส้ไก่ โดยการขุดหนอง 1 ไร่ ความลึก 4 เมตร และคลองไส้ไก่ 2 คลอง เพื่อให้มีน้ำเพียงพอตลอดปีและเหลือพื้นที่ทำเกษตรส่วนอื่น สำหรับปัญหาที่สำคัญ คือ หนองไม่สามารถเก็บน้ำเอาไว้ได้ คือ ดินไม่อุ้มน้ำ ฝนตกลงมาน้ำเต็มหนอง ผ่านไปเพียงไม่กี่ชั่วโมง น้ำในหนองกลับแห้งขอดจนหมด สอดคล้องกับบทความวิชาการของมาริษา ศรีษะแก้ว, สถาพร วิชัยรัมย์และสากล พรหมสถิต(2563, หน้า 31) พบว่า โคก หนอง นา โมเดล เป็นหลักการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเน้นการกักเก็บน้ำให้เพียงพอ และการสร้างผลผลิตเพื่อดำรงชีพในระดับบุคคลและครัวเรือน องค์ประกอบสำคัญได้แก่ หนอง (แหล่งกักเก็บน้ำ) เป็นการขุดหนองน้ำ ที่มีความลึกประมาณ 6-8 เมตร เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดทั้งปี รวมทั้งมีการขุดคลองไส้ไก่ กระจายน้ำไปยังส่วนต่างๆ ในพื้นที่ สร้างความชุ่มชื้นในพื้นที่ 2) แนวทางการพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงแพะ และเลี้ยงปลา ประกอบด้วยปลานิล ปลาทับทิมและปลาดุก เมื่อขุดหนองเสร็จแล้ว ไม่สามารถเก็บน้ำเอาไว้ได้ จึงเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสด้วยการเลี้ยงแพะในหนองทดแทน สร้างโรงเรือนและล้อมลวดตาข่ายทั่วบริเวณ เพื่อกำจัดขอบเขตพื้นที่ในการหากิน สำหรับการเลี้ยงปลา ควรติดตั้งตาข่ายด้านบนคลองไส้ไก่ เพื่อป้องกันศัตรูมากินปลา ปล่อยน้ำให้ไหลผ่านตลอดทั้งวัน เพื่อป้องกันอุณหภูมิน้ำร้อนสูง ส่วนการเลี้ยงกบ หอยเชอรีสีทองในกระชังบก มีนกมากินสัตว์เพราะไม่มีการปิดตาข่ายด้านบน จึงแก้ไขปัญหาด้วยติดตั้งตาข่ายด้านบน และการคัดแยกกบตัวใหญ่และตัวเล็กออกจากกัน เพื่อป้องกันกบตัวใหญ่รังแกกบตัวเล็ก

แนวทางการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่การจัดการ : นาสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ แนวทางการพัฒนาการทำนา และการเลี้ยงสัตว์ปีก พบว่า งดกิจกรรมการทำนา โดยปรับเปลี่ยนเป็นการทำกิจกรรมอื่น ๆ ทดแทน เน้นการเลี้ยงสัตว์ปีก ได้แก่ ไก่ตะกร้า, ไก่ไข่ในกรง, ไก่พื้นบ้าน เป็ดไล่ทุ่ง และเป็ดเทศ สำหรับการป้องกันศัตรูมาทำร้ายสัตว์ ด้วยทำโรงเรือนให้มิดชิดได้มาตรฐาน ดังนั้น การปรับเปลี่ยนพื้นที่จึงมีความสำคัญในการทำโคกหนองนา เพราะไม่มีหลักสูตรตายตัว โดยให้แต่ละพื้นที่ปรับใช้ตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม สอดคล้องกับการผลการวิจัยของวิชุน แสงโทโพธิ์ และคณะ(2566,หน้า 412) พบว่า ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติการทำงานบูรณาการร่วมกัน ทั้ง 7 ภาคี การนำหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนพื้นที่และปัจจัยด้านสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ

3. เพื่อศึกษาผลการพัฒนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาบุญโตโมเดลในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจและสังคม ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

ผลการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ คือ ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้สามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้จากการจัดการ : โคกพบว่า โคกหนองนาบุญโตโมเดลสามารถลดรายจ่ายได้หลายประการ ได้แก่ การลดต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงสุกร โค และกระบือ ด้วยการปลูกหญ้ากินนีสีม่วงผสมผสานกับญาติตามธรรมชาติ เป็นหญ้าอาหารสัตว์คุณภาพสูง ลำต้นและใบมีสีเขียวเข้มอมม่วง ใบอ่อนนุ่ม แตกกอใหญ่ โตไว ทนแล้งได้ดีและการนำฟางข้าวมาให้สัตว์กินในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้น การปลูกหญ้ากินนีเป็นการลดต้นทุนค่าอาหารจากการซื้อหญ้าสดจากเกษตรกรคนอื่นที่ปลูกเอาไว้ขาย และการลดรายจ่ายจากการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง โดยมีพืชผักผลไม้ต่าง ๆ ไว้บริโภคในครัวเรือน การผลิตปุ๋ยหมักด้วยตนเอง การนำผักไชยาและเศษผักต่างๆมาให้อาหารสัตว์ เป็นการลดต้นทุนได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับผลการวิจัยของฉัตรชัย ไทยบันเทิง (2567) พบว่า เกษตรกรสามารถลดรายจ่าย ได้แก่ การนำเศษพืชผักมาเป็นอาหารปลา การปลูกปอเทืองเป็นปุ๋ยพืชสด การนำปุ๋ยคอกใส่ในแปลงนา และการผลิตปุ๋ยต่างๆ การปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ มีอาหารไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนการเพิ่มรายได้จากการจัดการโคกพบว่า การนำพืชผักและผลไม้ต่าง ๆ ไปจำหน่ายในชุมชน ตามออเดอร์ที่สั่งจองไว้ และตลาดนัดชุมชน การแปรรูปหมากเม่าเป็นน้ำดื่มหมากเม่า หน่อไม้ดอง และพืชผักผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาล และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของศักดิ์ดา แสนสุพรรณ และคณะ(2566) พบว่า การต่อยอดความรู้การแปรรูปสู่การสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่า และการสร้างต้นแบบ สามารถเป็นแหล่งศึกษาดูงานแก่ผู้สนใจ ในการพัฒนาพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดภายใต้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนต่อไป

ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้จากการจัดการ: หนองสามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ โคกหนองนาบุญโตโมเดลสามารถลกรายจ่ายได้หลายประการ ได้แก่ การมีคลังอาหารไว้บริโภคในครอบครัว โดยมีแพะ ปลานิล ปลาดุก ปลาทับทิม กบ และหอยเชอรีสีทอง เป็นการประหยัดค่าอาหารและค่าใช้จ่ายในครัวเรือนไม่มากก็น้อย และที่สำคัญเป็นการเลี้ยงสัตว์แบบอินทรีย์ ไม่มีสารเคมีทุกชนิด “อาหารปลอดภัย ใส่ใจต่อสุขภาพ” ส่วนการเพิ่มรายได้ เป็นการนำเอาผลผลิตที่ได้จากการจัดการหนองไปจำหน่ายในชุมชน ได้แก่ ปลานิล ปลาดุก ปลาทับทิม กบ และหอยเชอรีสีทอง ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบอินทรีย์ ลูกค้าที่รักสุขภาพมีความต้องการอาหารอินทรีย์ประเภทนี้สูง เรียกได้ว่า ผลผลิตไม่เพียงพอต่อลูกค้าที่สั่งจองเอาไว้ สอดคล้องกับการวิจัยของชัยกฤต เจนชัย (2567) พบว่า ผลสำเร็จด้านเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ กิจกรรมจากหนอง มีกุ้งหอยปูปลาเป็นอาหารในครัวเรือน

การลดรายจ่ายได้หลายอย่างจากกิจกรรมนา ได้แก่ การนำไข่ไก่ ไข่เป็ด และไก่พื้นบ้านมาประกอบอาหารได้หลายอย่าง เพราะไข่ไก่และไข่เป็ด เป็นอาหารประจำครัวเรือนที่ควรมีติดไว้ทุกบ้าน เพราะเป็นอาหารจานด่วนที่คนไทยนิยมบริโภคกัน นอกจากมีอาหารไว้บริโภคแล้ว ยังสามารถจำหน่ายได้ในราคาดีอีกด้วย เพราะเป็นการเลี้ยงแบบอินทรีย์ “ไข่ใบใหญ่ ไข่แดง” จึงเป็นต้องการของลูกค้า สอดคล้องกับผลการวิจัยของสมั่น โคศิลา(2567) พบว่า ความสำเร็จของศูนย์ฯ และความสำเร็จของนายนิคมด้านการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ มีการผลิตปุ๋ย เห็ดนางฟ้าภูฐาน และเลี้ยงไก่ไข่และการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาสู่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของนายนิคม คงพันธ์ ไปยังเกษตรกรของชุมชนวะตะแบก พบว่า เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคเป็นการลดรายจ่ายในครัวเรือน ได้แก่ ไข่ไก่ และเห็ดนางฟ้าภูฐาน

ผลการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองด้านสังคม สามารถสรุป และอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้ 1) การศึกษาดูงานโดยการเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้รอรับความช่วยเหลือ” เป็น “ผู้สร้างความรู้และแก้ไขปัญหา

ด้วยตนเอง” ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชนและการนำภูมิปัญญาหรือแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) จากโคกหนองนาโมเดลที่อื่นมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบท ภูมิสังคมของตนเอง 2) การเป็นวิทยากร เพราะไม่ได้เพียงแค่การสอนวิธีการเกษตร แต่เป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ที่เข้มแข็ง การแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา และการฟื้นฟูวัฒนธรรมความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน 3) เครือข่ายเอามื้อสามัคคี เน้นการสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน โดยใช้หลักการ “ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมเรียนรู้” ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้สอดคล้องกับการวิจัยของพชรสุจริตฉันท์ (2565, หน้า 179-184) พบว่าด้านผลลัพธ์ในการดำเนินงานตามโครงการฯ สงผลใหเกิดความรักความผูกพันตอพื้นที่ ซึ่งแสดงออกในลักษณะของการแบ่งปันผลผลิตกอใหเกิดความสามัคคีโดยนำวัฒนธรรมดั้งเดิม คือ “การเอามื้อสามัคคี”มาใชในการหยิบยืมแรงงานช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีขอเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรกำหนดใหโครงการฯ เป็นวาระแหงชาติ และใหแต่ละตำบลดำเนินการโครงการในลักษณะ “หนึ่งตำบล หนึ่ง โคก หนอง นา” 4) การประชุมสัญจรฯเป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริม “การพึ่งตนเองด้านสังคม” ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความร่วมมือ และการสร้างเครือข่าย และ 5) การออกบูธจำหน่ายสินค้าเป็นผลผลิตจากโคกหนองนาโมเดล โดยเน้นการสร้างความเข้มแข็งจากฐานราก ลดการพึ่งพาภายนอก และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) รัฐควรสนับสนุนการออกแบบพื้นที่ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม คือนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น มากกว่าใช้รูปแบบเดียวกับทุกพื้นที่

2) ควรกำหนดขนาดพื้นที่โครงการให้สอดคล้องกับศักยภาพเกษตรกร ไม่เล็กหรือใหญ่เกินไป เพื่อการดูแลที่ทั่วถึง

3) ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1) ควรมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การปรับพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม การพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืน และการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้สมดุล

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิจัยในประเด็นปัจจัยแห่งความสำเร็จการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาโมเดลและการสร้างเครือข่ายโคกหนองนาโมเดล

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.(2563). **ภารกิจสำคัญของกรมการพัฒนาชุมชนภายใต้ การนำกำกับ ดูแลของจังหวัด และอำเภอ**. เอกสารเผยแพร่.

ฉัตรชัย ไทยบรรเทิง.(2567).**การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาเกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโครงการ 1 ตำบล 1 กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ อำเภอหนองแค จังหวัด**

สระบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

ชัยกฤต เจนชัย.(2567). **การประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่โคกหนองนาโมเดลในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาไร่ใยวิเศษ นายปราโมทย์ ใยโนนตาด อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการบัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ.(2565).**รูปแบบเกษตรอินทรียวิถีโคกหนองนาโมเดล : กรณีศึกษาชุมชนพอเพียงที่ เปนสุขของชุมชนตำบลอีเซ และตำบลเสียว อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ**. บทความวิจัยการประชุมวิชาการระดับชาติ วิทยาลัยนครราชสีมา, ครั้งที่ 9 ประจำปี พ.ศ.2565 วันที่ 14 พฤษภาคม 2565.

พชร สุจริตฉันท์.(2565). **การประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม ประยุกตสู"โคก หนอง นา โมเดล"**. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไพฑูรย์ แม่กรอง.(2566).**การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่สู่โคกหนองนาโมเดล : กรณีศึกษานายบุญล้อม เต้าแก้ว ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนล้อมศรีรินทร์ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

มาริษา ศรีษะแก้ว, สถาพร วิชัยรัมย์และสากล พรหมสถิต.(2563). ศาสตร์พระราชา : เกษตรทฤษฎีใหม่ในรูปแบบ "โคก หนอง นา โมเดล". บทความวิชาการ **วารสารสหวิทยาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ** มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 5(2), 25-36.

ศักดิ์ดา แสนสุพรรณและคณะ.(2566). **การพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรของกลุ่มพัฒนาการเรียนรู้ทฤษฎีใหม่รูปแบบ "โคก หนอง นา โมเดล"การเกษตรสมัยใหม่ด้วยนวัตกรรม บ้านน้ำพุ ต้าบลบ้านแป้นอำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร**. รายงานวิจัยศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติปีพ.ศ. 2566.

สมั่น โคศิลา.(2567). **การประยุกต์ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน "น้ำเพื่อชีวิต" ตำบล วะตะแบก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

สำนักพัฒนา และถ่ายทอดเทคโนโลยีหม่อนไหม กรมหม่อนไหม.(2565). **คู่มือการปฏิบัติงานโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ปีงบประมาณ พ.ศ.2565**. เอกสารเผยแพร่.

วิชุน แสงโทโพธิ์ และคณะ.(2566).การศึกษาการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ "โคก หนอง นา โมเดล" ระดับครัวเรือนพื้นที่หมู่บ้านดงมะหรี่ ตำบลค้อวัง อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร. บทความวิจัย, **วารสารวิชาการรัตนบุศย์(RATANABUTH JOURNAL), 5**(1).412-422.

พุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 กับการปรับโครงสร้างสมองในการเยียวยาโรคซึมเศร้า

BUDDHIST INNOVATION OF SATIPATTHANA 4 IN NEUROPLASTICITY FOR HEALING DEPRESSION

ชมพูนุท พรรษา
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Shompoonuth Pansa
Ph.D. Candidate in Buddhist Studies, Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Email: Shompoonuth.pansa@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้วิเคราะห์สติปัฏฐาน 4 ในฐานะพุทธนวัตกรรมที่มีกลไกการปรับโครงสร้างสมองเป็นหัวใจสำคัญในการเยียวยาโรคซึมเศร้า โดยบูรณาการองค์ความรู้จากพุทธศาสนากับประสาทวิทยาศาสตร์ โรคซึมเศร้าเป็นวิกฤตสุขภาพโลกที่องค์การอนามัยโลก (WHO, 2021) รายงานว่ามีผู้ป่วยมากกว่า 280 ล้านคนทั่วโลก ในขณะที่ประเทศไทยมีผู้ป่วยประมาณ 1.5 ล้านคน การรักษาด้วยยาต้านซึมเศร้ายังพบข้อจำกัดสำคัญ ทั้งอัตราการไม่ตอบสนองต่อยาร้อยละ 30-40 และอัตราการกลับเป็นซ้ำที่สูง สาระสำคัญของบทความอธิบายกลไกที่สติปัฏฐานแต่ละฐานส่งผลต่อสมองส่วนต่าง ๆ กายานุปัสสนาช่วยลดวงจรความคิดวนซ้ำ เวทนานุปัสสนาปรับสมดุลศูนย์กลางอารมณ์ จิตตานุปัสสนาพัฒนาสมองส่วนหน้าให้ควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น และธัมมานุปัสสนาสร้างปัญญาเพื่อหลุดพ้นจากวงจรซึมเศร้า หลักฐานทางวิทยาศาสตร์จากการถ่ายภาพสมองพบว่าการฝึกสติเป็นประจำสามารถเพิ่มความหนาแน่นของเนื้อสมองในส่วนสำคัญ ลดการทำงานของสมองอารมณ์ที่มากเกินไป และปรับสมดุลสารเคมีในสมองได้ การศึกษาของ Kuyken และคณะ (2016) พบว่าการบำบัดด้วยสติสามารถลดอัตราการกลับเป็นซ้ำของโรคซึมเศร้าได้เทียบเท่ากับการใช้ยา องค์ความรู้ใหม่แสดงให้เห็นว่าสติปัฏฐาน 4เป็นนวัตกรรมทางจิตใจที่มีกลไกเฉพาะในการปรับโครงสร้างสมองเพื่อเยียวยาโรคซึมเศร้าอย่างยั่งยืนและปลอดภัย

คำสำคัญ: สติปัฏฐาน 4, พุทธนวัตกรรม, การปรับโครงสร้างสมอง, โรคซึมเศร้า, ประสาทวิทยาศาสตร์

Abstract

This academic article analyzes the Four Foundations of Mindfulness (Satipatthana 4) as a Buddhist Innovation whose core mechanism of neuroplasticity plays a fundamental role in treating depression, integrating Theravada Buddhist knowledge with modern neuroscience. Depression is a global health crisis, with WHO (2021) reporting over 280 million sufferers worldwide, while Thailand has approximately 1.5 million patients. Antidepressant medication still faces key limitations, including a 30-40% non-response rate and high relapse rates. The central thesis demonstrates how each Satipatthana 4 foundation acts upon specific brain structures: Kayanupassana reduces rumination circuits; Vedanupassana rebalances the emotional brain center; Cittanupassana develops prefrontal regulatory capacity; and

Dhammanupassana builds deep insight to break the depression cycle. Scientific evidence from neuroimaging studies shows that regular mindfulness practice increases brain matter density in key regions, reduces emotional brain hyperactivation, and rebalances neurochemicals. Kuyken et al. (2016) found that mindfulness-based therapy reduces depression relapse rates comparably to medication. The new knowledge reveals that Satipatthana 4 is a psychological innovation with specific mechanisms for sustainably and safely restructuring the brain to treat depression.

Keywords: Satipatthana 4, Buddhist Innovation, Neuroplasticity, Depression, Neuroscience

บทนำ

โรคซึมเศร้าเป็นหนึ่งในโรคที่สร้างความทุกข์ทรมานให้กับมนุษยชาติมากที่สุดในศตวรรษที่ 21 องค์การอนามัยโลก (WHO, 2021) รายงานว่าขณะนี้มีผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามากกว่า 280 ล้านคนทั่วโลก หรือร้อยละ 3.8 ของประชากรโลก ซึ่งทำให้โรคนี้กลายเป็นสาเหตุอันดับต้น ๆ ของการสูญเสียปีสุขภาวะ (YLDs) ทำให้เกิดผลเสียทางเศรษฐกิจมากกว่า 1 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี (WHO, 2016) และทำให้ผู้ป่วยมีความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตายสูงถึง 20 เท่าเมื่อเทียบกับคนทั่วไป (Chesney et al., 2014) ในประเทศไทย กรมสุขภาพจิต (2563) รายงานว่ามีผู้ป่วยโรคซึมเศร้าประมาณ 1.5 ล้านคน หรือร้อยละ 2.4 ของประชากร และคาดการณ์ว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 3.0 ภายในปี 2573 โดยเฉพาะในช่วงหลังการระบาดของ COVID-19 ที่อัตราการป่วยเพิ่มสูงขึ้นประมาณร้อยละ 35 (มาโนช หล่อตระกูล และคณะ, 2564)

ในปัจจุบันการรักษาด้วยยาต้านซึมเศร้าเป็นวิธีการหลักที่แพทย์นิยมใช้ แต่ยังพบข้อจำกัดสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้ ประการแรกคือประสิทธิภาพที่ยังคงมีข้อจำกัด กล่าวคือ ผู้ป่วยร้อยละ 30-40 ไม่ตอบสนองต่อยาชนิดแรกที่ได้รับ และมีเพียงร้อยละ 30 ที่บรรลุการหายขาดจากโรคหลังการรักษาด้วยยาเพียงตัวเดียว (Segal et al., 2010) ประการที่สองคือผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ง่วงซึม น้ำหนักขึ้น ความต้องการทางเพศลดลง และอาการคลื่นไส้ ซึ่งทำให้ผู้ป่วยหลายคนหยุดยาเอง และประการที่สามคืออัตราการกลับเป็นซ้ำที่สูงถึงร้อยละ 50-80 หลังจากหยุดยา ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายาเป็นเพียงการแก้ไขอาการ ไม่ใช่การแก้ไขที่รากเหง้าของปัญหา (Kuyken et al., 2016) ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว วงการวิทยาศาสตร์และการแพทย์ทั่วโลกจึงหันมาค้นหาแนวทางการรักษาทางเลือกที่ยั่งยืน ปลอดภัย และเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งหนึ่งในแนวทางที่ได้รับการพิสูจน์มากที่สุดในปัจจุบันคือการฝึกสติ (Mindfulness) ที่พัฒนามาจากหลักสติปัฏฐาน 4 ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่กำลังได้รับการศึกษา และพิสูจน์ในปัจจุบันจากวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ว่ามีรากฐานที่ลึกซึ้งในระดับประสาทวิทยา ในสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างละเอียดในมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค (ที.ม. (ไทย) 10/372/301) และสติปัฏฐานสูตรในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (ม.มู. (ไทย) 12/106/101) คือหลักธรรมว่าด้วยฐานแห่งการพัฒนาสติ 4 ฐาน ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าหลักธรรมนี้เป็น “เอกายนมรรค” หรือทางสายเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อดับทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม และเพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน บทความนี้จะนำเสนอหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่แสดงว่าพุทธวจนะดังกล่าวมีรากฐานทางประสาทวิทยาที่ลึกซึ้งและตรวจวัดได้จริง โดย ริค แฮนสัน (Rick Hanson) นักจิตวิทยาและผู้เขียนหนังสือ Buddha's Brain: The Practical Neuroscience of Happiness, Love & Wisdom กล่าวว่า เมื่อสมองเปลี่ยน ชีวิตเปลี่ยน และการที่จะให้สมองเปลี่ยนได้ ต้องเริ่มจากการเปลี่ยนใจด้วยการเจริญสติ (Hanson & Mendius, 2009) คำกล่าวนี้

สะท้อนหลักการของการปรับโครงสร้างสมอง (Neuroplasticity) ซึ่งพบว่า สมองมนุษย์ไม่ใช่อวัยวะที่ตายตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และเครือข่ายเซลล์ประสาทได้ตลอดชีวิต ตามประสบการณ์และการฝึกฝนที่ได้รับ

บทความนี้จึงนำเสนอมุมมองใหม่ในการมองสติปัฏฐาน 4 ในฐานะพุทธนวัตกรรมที่ทำงานผ่านกลไกการปรับโครงสร้างสมองในระดับที่ตรวจวัดได้จริงทางวิทยาศาสตร์ โดยนำเสนอตามลำดับ ดังนี้ ภาคที่หนึ่งอธิบายโรคซึมเศร้าในด้านประสาทวิทยา ภาคที่สองอธิบายสติปัฏฐาน 4 ในฐานะนวัตกรรมพุทธะ ภาคที่สามอธิบายกลไกของสติปัฏฐานแต่ละฐานต่อสมอง ภาคที่สี่นำเสนอหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ ภาคที่ห้าเสนอแนวทางการนำไปใช้จริง และภาคที่หกอภิปรายความสำคัญในบริบทสังคมไทย

โรคซึมเศร้า เมื่อสมองตกอยู่ในความทุกข์

ก่อนจะเข้าใจว่าสติปัฏฐาน 4 เยียวยาโรคซึมเศร้าได้อย่างไร จำเป็นต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของโรคนี้ก่อน โรคซึมเศร้า (Major Depressive Disorder) ไม่ใช่แค่ความอ่อนแอทางใจ หรือสิ่งที่แก้ได้ด้วยการ คิดบวก แต่เป็นโรคที่มีพื้นฐานทางชีววิทยาที่ซับซ้อน เกณฑ์การวินิจฉัยตามคู่มือสากล DSM-5 ใน American Psychiatric Association. (2013) ระบุว่าผู้ป่วยต้องมีอาการซึมเศร้าหรือขาดความสนใจในสิ่งต่าง ๆ เกือบทั้งวัน เกือบทุกวัน ต่อเนื่องกันนานกว่า 2 สัปดาห์ ร่วมกับอาการอื่นอีกอย่างน้อย 5 อาการ ได้แก่ นอนไม่หลับหรือนอนมากเกินไป น้ำหนักลดหรือเพิ่มผิดปกติ รู้สึกไร้คุณค่า รู้สึกผิดเกินเหตุ สมาธิลดลง คิดช้า ไม่มีพลัง และในรายที่รุนแรงอาจมีความคิดอยากทำร้ายตัวเอง ในประเทศไทยพบว่าประมาณร้อยละ 20 ของผู้ที่ฆ่าตัวตายมีประวัติเป็นโรคซึมเศร้า (กรมสุขภาพจิต, 2563) ซึ่งแสดงให้เห็นความรุนแรงของโรคนี้

ในระดับสมอง งานวิจัยด้วยเครื่องถ่ายภาพสมองพบว่าผู้ป่วยซึมเศร้ามีความผิดปกติใน 3 ระดับพร้อมกัน ระดับแรกคือสารเคมีในสมองเสียสมดุล ทั้งสารเซโรโทนิน (Serotonin) ที่ควบคุมอารมณ์ความสุข โดปามีน (Dopamine) ที่ควบคุมแรงจูงใจและความพอใจ และนอร์เอพิเนฟริน (Norepinephrine) ที่ควบคุมความตื่นตัว ล้วนมีระดับลดต่ำลง ระดับที่สองคือโครงสร้างสมองเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ฮิปโปแคมปัส (Hippocampus) ซึ่งเป็นศูนย์กลางความจำและการเรียนรู้หดตัวลง อมิกดาลา (Amygdala) ซึ่งเป็นศูนย์กลางอารมณ์ขยายตัว และทำงานมากเกินปกติ และสมองส่วนหน้า (Prefrontal Cortex) ที่ทำหน้าที่ควบคุมตัดสินใจมีการเชื่อมต่อกับอมิกดาลาที่อ่อนแอลง (Drevets, 2001) ระดับที่สามคือวงจรความคิดผิดปกติ สมองจะวนอยู่ในโหมดความคิดฟุ้งซ่าน หรือที่วิทยาศาสตร์เรียกว่า Default Mode Network ทำให้เกิดการครุ่นคิดเรื่องทุกข์วนซ้ำโดยหยุดไม่ได้ (Buckner et al., 2008)

การเข้าใจว่าโรคซึมเศร้าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในระดับสมองมีความสำคัญมาก เพราะหมายความว่าการเยียวยาที่แท้จริงต้องเกิดขึ้นในระดับสมองด้วยเช่นกัน ยาต้านซึมเศร้าทำงานโดยปรับสมดุลสารเคมีในสมองชั่วคราว แต่ไม่ได้แก้ไขโครงสร้างสมองที่ผิดปกติ ทำให้เมื่อหยุดยา อาการมักกลับมา การฝึกสติจึงเป็นทางเลือกใหม่ที่เสริมการเยียวยาโรคซึมเศร้า การผสมผสานระหว่างสติปัฏฐาน 4 กับประสาทวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงเป็นจุดที่แสดงความเป็นพุทธนวัตกรรมที่ล้ำหน้าอย่างน่าทึ่ง เพราะระบบสติปัฏฐาน 4 ที่พัฒนามากว่า 2,500 ปีกลับมีโครงสร้างที่ตรงกับความต้องการในการแก้ไขความผิดปกติทั้ง 3 ระดับของสมองได้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการฝึกสติปัฏฐาน 4 เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองที่ถาวรและยั่งยืน ทำให้ผู้ป่วยสามารถรักษาสุขภาพจิตได้ด้วยตัวเองอย่างต่อเนื่อง

นอกจากผลกระทบต่อสุขภาพแล้ว โรคซึมเศร้ายังส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในทุกด้าน ผู้ป่วยซึมเศร้ามีแนวโน้มที่จะมีปัญหาในความสัมพันธ์กับผู้อื่น มีประสิทธิภาพการทำงานลดลง และมีคุณภาพชีวิตโดยรวมต่ำ

กว่าคนทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ ในประเทศไทยพบว่าค่าใช้จ่ายในการรักษาโรคซึมเศร้าอยู่ที่ประมาณ 7,000-8,000 บาทต่อคนต่อปี และมีการสูญเสียผลิตภาพในการทำงานประมาณ 4.2 วันต่อคนต่อปี (วิชัย เอกพลากร และคณะ, 2562) ครอบครัวที่มีผู้ป่วยโรคซึมเศร้าก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน เพราะมีความเครียดและภาระในการดูแลสูงขึ้น 1.5 เท่า (สมภพ เรืองตระกูล, 2560) ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาแนวทางการรักษาที่มีประสิทธิภาพ เข้าถึงได้ง่าย และมีค่าใช้จ่ายต่ำ ซึ่งสติปัฏฐาน 4 สามารถตอบสนองความต้องการเหล่านี้ได้อย่างครบถ้วน

สติปัฏฐาน 4 นวัตกรรมแห่งพุทธะในการกำกับจิตและสมอง

คำว่านวัตกรรมในที่นี้หมายถึงระบบความรู้ที่มีความสร้างสรรค์ ครบถ้วน และมีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน สติปัฏฐาน 4 ที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรว่าเป็น เอกายนมรรค หรือทางสายเดียวที่นำไปสู่ความบริสุทธิ์ของจิต สิ่งที่ทำให้สติปัฏฐาน 4 เป็นนวัตกรรมคือการออกแบบลำดับการฝึกที่ครอบคลุมการรับรู้ทุกชั้นของประสบการณ์มนุษย์ ตั้งแต่ระดับกาย ความรู้สึก สภาวะจิต ไปจนถึงระดับปัญญา ซึ่งสอดคล้องอย่างน่าทึ่งกับโครงสร้างของสมองที่ทำงานเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่สมองส่วนที่ควบคุมร่างกาย ไปจนถึงสมองส่วนที่ทำหน้าที่คิดวิเคราะห์และสร้างปัญญา (Hanson & Mendius, 2009) ทาง Bhikkhu Bodhi (2000) อธิบายว่า คำว่าสติปัฏฐานมาจากคำว่า สติ (การระลึกรู้) รวมกับ อุปัฏฐาน (การตั้งมั่น) หมายถึงการตั้งสติไว้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ในแง่ประสาทวิทยา กระบวนการนี้เทียบได้กับการฝึกระบบการจดจ่อของสมองให้ทำงานอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งตรงกันข้ามกับภาวะของผู้ป่วยซึมเศร้าที่ความสามารถในการจดจ่อมักถูกครอบงำโดยวงจรความคิดลบที่วนซ้ำ สติปัฏฐาน 4 จึงออกแบบมาเพื่อฝึกสมองให้กลับมาทำงานอย่างสมดุลโดยตรง

จุดเด่นอีกประการของสติปัฏฐาน 4 ในฐานะนวัตกรรมคือ การฝึกทักษะการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทัน ไม่ใช่การหนีความทุกข์ ซึ่งนักวิทยาศาสตร์พบว่ามีประสิทธิภาพสูงกว่าการกดทับหรือหลีกเลี่ยงอารมณ์ ผู้ที่ฝึกสติปัฏฐาน 4 จนชำนาญจะพัฒนาความยืดหยุ่นทางอารมณ์ (Emotional Flexibility) ซึ่งหมายถึงความสามารถในการรับรู้อารมณ์ได้อย่างเป็นกลางได้อย่างชาญฉลาด และกลับมาสู่ภาวะปกติได้รวดเร็ว (Garland et al., 2011) กล่าวได้ว่าสติปัฏฐาน 4 ฝึกให้สมองมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่แท้จริง ซึ่งต่างจากยาที่เป็นเพียงการรักษาอาการ และสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ โครงสร้างของสติปัฏฐาน 4 สะท้อนหลักการพัฒนาสมองที่นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ค้นพบ กล่าวคือ การเริ่มจากกายานุปัสสนา (การรับรู้ทางกาย) เป็นการใช้ช่องทางที่เชื่อมโยงกับสมองส่วนล่างซึ่งเป็นพื้นฐาน ก่อนที่จะขยับขึ้นไปสู่เวทนานุปัสสนา (อารมณ์) จิตตานุปัสสนา (สภาวะจิต) และธัมมานุปัสสนา (ปัญญา) ซึ่งเกี่ยวข้องกับสมองส่วนสูง ลำดับขั้นตอนนี้ตรงกับหลักการที่นักวิทยาศาสตร์เรียกว่า Bottom-Up Regulation (Hanson & Mendius, 2009) ที่เริ่มจากการรับรู้ทางกายเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสมองส่วนล่างก่อน แล้วจึงค่อยพัฒนาสมองส่วนสูง เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพกว่าการพยายามควบคุมอารมณ์ด้วยความคิดเพียงอย่างเดียว

กลไกพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐานในการปรับสมองทั้ง 4 ฐาน

สติปัฏฐาน 4 แต่ละฐานทำงานกับสมองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโรคซึมเศร้าอย่างเฉพาะเจาะจง โดยผลรวมของการทำงานทั้ง 4 ฐานนี้สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ครอบคลุมและยั่งยืนในสมองทั้งหมด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ฐานที่ 1 กายานุปัสสนา การฝึกสติรู้กาย ลดวงจรความคิดวนซ้ำ

กายานุปัสสนาในภาษาง่าย ๆ คือ การหยุดดูร่างกายตัวเองด้วยใจที่สงบ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตลมหายใจ การรู้ตัวขณะเดิน ยืน นั่ง นอน หรือการรับรู้ความรู้สึกในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย (ม.มู. (ไทย) 12/107-

112/103-108) การปฏิบัติที่ดูเรียบง่ายนี้เป็นฐานแรกและฐานสำคัญที่สุดของสติปัฏฐาน 4 เพราะเปรียบเสมือนเป็นประตู ที่นำจิตที่กำลังวุ่นวายกลับมาสู่ความสงบผ่านการรับรู้ร่างกายในปัจจุบัน เมื่อเราจดจ่ออยู่กับความรู้สึกในร่างกาย สมองส่วนที่รับรู้สัญญาณจากภายใน (Insula) และสมองส่วนที่ควบคุมความตั้งใจ (Anterior Cingulate Cortex หรือ ACC) จะทำงานเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน วงจรความคิดวนซ้ำ (Default Mode Network หรือ DMN) จะลดการทำงานลง ในผู้ป่วยซึมเศร้า DMN มักทำงานมากเกินไป ทำให้ผู้ป่วยครุ่นคิดอยู่กับความเจ็บปวดในอดีตและความวิตกในอนาคตโดยหยุดไม่ได้ กระบวนการฝึกกายานุปัสสนาจึงเปรียบเหมือน การกดสวิตซ์ ปิดวงจรครุ่นคิดและเปิดวงจรรับรู้ปัจจุบันแทน ทาง Farb และคณะ (2010) ศึกษาด้วยเครื่องถ่ายภาพสมองพบว่า การฝึกสังเกตร่างกายแบบสติปัฏฐาน สามารถลดการทำงานของวงจรความคิดวนซ้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ Lazar และคณะ (2005) พบว่าผู้ที่ฝึกสติเป็นประจำมีเนื้อสมองในส่วน Insula และสมองส่วนหน้าหนาและหนาแน่นขึ้น ซึ่งเป็นหลักฐานชัดเจนว่าการฝึกกายานุปัสสนาสามารถสร้างสมองใหม่ได้จริงในระดับที่วัดได้ การค้นพบนี้มีความสำคัญมาก เพราะแสดงให้เห็นว่าสมองสามารถเติบโตและพัฒนาได้แม้ในวัยผู้ใหญ่ และการฝึกสติเพียง 10-15 นาทีต่อวันก็เริ่มส่งผลต่อโครงสร้างสมองได้

"ตัวอย่างการฝึกกายานุปัสสนาที่ง่ายที่สุดคือ การดูลมหายใจ เพียงแค่นั่งในท่าที่สบาย หลับตาแล้วสังเกตลมหายใจเข้าและออกอย่างตั้งใจ เมื่อจิตใจวอกแวกไปคิดเรื่องอื่น ก็แค่ค่อย ๆ นำความสนใจกลับมาที่ลมหายใจอีกครั้งโดยไม่ตำหนิตัวเอง ทำเช่นนี้ 10-15 นาทีต่อวัน เพียง 8 สัปดาห์ งานวิจัยพบว่าสมองเริ่มเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างวัดได้ สิ่งสำคัญคือการฝึกซ้ำทุกวันอย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่การฝึกนาน ๆ เป็นครั้งคราว เพราะการฝึกที่สม่ำเสมอต่างหากที่สร้างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองที่ถาวร"

ฐานที่ 2 เวทนานุปัสสนา ฝึกสติรู้ความรู้สึก คลายศูนย์กลางอารมณ์

เวทนานุปัสสนาคือ การฝึกสังเกตความรู้สึกของตัวเองโดยไม่ตัดสิน ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความทุกข์ หรือความรู้สึกกลาง ๆ (ม.มู. (ไทย) 12/113/110) คำว่า เวทนา หมายถึงคุณภาพพื้นฐานของความรู้สึก 3 อย่างคือ ดี ไม่ดี หรือกลาง ๆ การฝึกรู้จักความรู้สึกระดับพื้นฐานนี้เป็นกุญแจสำคัญ เป็นต้นทางของปฏิกิริยาทางอารมณ์ทั้งหมด ในผู้ป่วยซึมเศร้า สมองส่วนอมิกดาลา (Amygdala) ซึ่งทำหน้าที่ประมวลผลความกลัวและอารมณ์รุนแรงมักทำงานมากเกินไป ทำให้ผู้ป่วยตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นเล็กน้อยด้วยอารมณ์ที่รุนแรงเกินควร Paul Gilbert (2009) อธิบายว่า การฝึกรับรู้อารมณ์โดยไม่ปรุงแต่งจะช่วยลดการตอบสนองแบบสู้หรือหนีของสมองได้ เปรียบได้กับการฝึกให้สมองมีระบบ ตัวควบคุม ที่คอยดูแลไม่ให้อารมณ์ระเบิดเกินเหตุ ทาง Holzel และคณะ (2011) ค้นพบว่าหลังการฝึกสติเพียง 8 สัปดาห์ ขนาดของสมองส่วนอมิกดาลาลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่ฮิปโปแคมปัสซึ่งเป็นศูนย์กลางความจำ และการเรียนรู้มีขนาดเพิ่มขึ้น ผลลัพธ์นี้สอดคล้องโดยตรงกับการลดลงของอาการซึมเศร้าและความเครียด สิ่งที่น่าสนใจคือ การหดตัวของฮิปโปแคมปัสในผู้ป่วยซึมเศร้าเป็นหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองที่พบมากที่สุด และการฝึกเวทนานุปัสสนาสามารถพลิกกลับการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จริง ซึ่งหมายความว่าสมองสามารถฟื้นฟูตัวเองได้เมื่อได้รับการฝึกที่ถูกต้อง เวทนานุปัสสนาไม่ได้สอนให้เราไม่รู้สึกอะไร หรือกดทับความรู้สึก แต่สอนให้รู้จักความรู้สึกอย่างชาญฉลาด เหมือนกับการเป็นผู้ดูอยู่ห่าง ๆ แทนที่จะจมอยู่กับความรู้สึก นักวิทยาศาสตร์เรียกทักษะนี้ว่า Affect Labeling หรือการตั้งชื่อให้ความรู้สึก และพบว่าเมื่อเราตั้งชื่อให้ความรู้สึกของตัวเองได้ว่า ตอนนี้รู้สึกเศร้า หรือ ตอนนี้รู้สึกกลัว การทำงานของอมิกดาลาจะลดลงอัตโนมัติ เพราะสมองส่วนหน้าที่เกี่ยวข้องกับภาษาและการคิดจะเข้ามาช่วยควบคุม

"ตัวอย่างการฝึกเวทนานุปัสสนาที่ง่ายที่สุด คือเมื่อรู้สึกเศร้าหรือวิตก ให้ลองบอกกับตัวเองว่า ขณะนี้มีความทุกข์เกิดขึ้น แทนที่จะคิดว่า ฉันทุกข์มาก ทำไมฉันถึงต้องเป็นอย่างนี้ การเปลี่ยนมุมมองจาก ฉันเป็นทุกข์ เป็นมีทุกข์เกิดขึ้น ช่วยสร้างระยะห่างระหว่างตัวตนกับอารมณ์ ฝึกทำเช่นนี้ทุกครั้งที่มีอารมณ์รุนแรง โดยแค่รับรู้ว่ามีอารมณ์อะไรเกิดขึ้น แล้วสังเกตดูว่าเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ตายตัว ไม่ถาวร ซึ่งตรงกับหลักพุทธที่ว่าทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง"

ฐานที่ 3 จิตตานุปัสสนา ฝึกสติรู้สภาวะจิต พัฒนาการควบคุมตนเอง

จิตตานุปัสสนาคือ การฝึกดูจิตของตัวเอง รู้ว่าตอนนี้จิตอยู่ในสภาวะไหน ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ เป็นสุข โกรธ กลัว หดหู่ หรือฟุ้งซ่าน โดยรู้ตามความเป็นจริงโดยไม่ตัดสินตัวเอง (ม.มู. (ไทย) 12/114/111) ทักษะนี้นักจิตวิทยาสมัยใหม่เรียกว่า การคิดเกี่ยวกับความคิดของตัวเอง (metacognition) ซึ่งเป็นหนึ่งในทักษะทางจิตใจที่สำคัญที่สุดในการรักษาสุขภาพจิต ในสมองส่วนหน้า (Prefrontal Cortex หรือ PFC) ทำหน้าที่ควบคุมอารมณ์ โดยมีการเชื่อมต่อกับสมองส่วนอมิกดาลาเพื่อกดเบรกอารมณ์ที่รุนแรงเกินควร ในผู้ป่วยซึมเศร้า การเชื่อมต่อนี้อ่อนแอลง ทำให้ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ดีพอ (Drevets, 2001) ภาพที่เห็นคือ ผู้ป่วยซึมเศร้ามักรู้สึกว่าอารมณ์ควบคุมตัวเองไม่ได้ ร้องไห้ไม่รู้สาเหตุ หรือโกรธโดยไม่มีเหตุผลที่ชัดเจน ซึ่งล้วนเป็นผลมาจากการที่ PFC ไม่สามารถควบคุมอมิกดาลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การฝึกจิตตานุปัสสนาช่วยพัฒนาการเชื่อมต่อระหว่างสมองส่วนหน้าและสมองส่วนอมิกดาลาให้แข็งแกร่งขึ้น ส่งผลให้การควบคุมอารมณ์ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ Teasdale และคณะ (2002) พบว่าการฝึกสติช่วยให้ผู้ป่วยมองความคิดว่าเป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดในจิต ไม่ใช่ความจริงที่ตายตัว ทักษะนี้ช่วยให้ผู้ป่วยหยุดเชื่อตามความคิดซึมเศร้าโดยอัตโนมัติ ส่งผลให้ MBCT ซึ่งเป็นการบำบัดที่พัฒนาจากสติปัฏฐาน 4 ลดอัตราการกลับเป็นซ้ำของโรคซึมเศร้าได้ถึงร้อยละ 44 ในผู้ป่วยที่เคยป่วยซ้ำตั้งแต่ 3 ครั้งขึ้นไป (Segal et al., 2010) ความสำคัญของจิตตานุปัสสนาอยู่ที่การฝึกให้รู้จักสภาวะจิตของตัวเองโดยไม่ตัดสิน ซึ่งเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการจัดการกับอารมณ์ซึมเศร้า เพราะก่อนที่จะจัดการกับปัญหาได้ ต้องรู้จักปัญหาก่อน หลายคนที่ป่วยด้วยโรคซึมเศร้าไม่รู้ตัวว่าตัวเองกำลังอยู่ในสภาวะซึมเศร้า หรือรู้แต่ไม่รู้ว่าจะจัดการอย่างไร การฝึกจิตตานุปัสสนาช่วยพัฒนาความสามารถในการ ดูตัวเอง อย่างเป็นกลาง ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการฟื้นฟูทางจิตใจ

"ตัวอย่างการฝึกจิตตานุปัสสนาที่ง่ายที่สุดคือ เมื่อมีความคิดว่า ฉันไม่มีคุณค่า ให้ลองบอกกับตัวเองว่า ตอนนี้มีความคิดเรื่องการไม่มีคุณค่าเกิดขึ้น การเพิ่มคำว่า มีความคิด นำหน้าช่วยให้เราไม่หลงเชื่อความคิดนั้นโดยอัตโนมัติ หรือเมื่อรู้สึกหดหู่ ลองบอกกับตัวเองว่า ตอนนี้จิตใจอยู่ในสภาวะหดหู่ แล้วสังเกตดูว่าสภาวะนี้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ไม่ถาวร ฝึกทักษะนี้ทำให้ผู้ป่วยซึมเศร้าหลายคนสามารถหลุดพ้นจากวงจรความคิดลบที่วนซ้ำได้เป็นครั้งแรกในชีวิต"

ฐานที่ 4 ธัมมานุปัสสนา ฝึกสติรู้ธรรม หลุดพ้นจากวงจรซึมเศร้า

ธัมมานุปัสสนาคือ การฝึกเห็นความจริงของชีวิตด้วยใจที่เป็นกลางและมีปัญญา ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง) สิ่งที่ยึดถือมักนำมาซึ่งทุกข์ (ทุกขัง) และสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตนที่แท้จริงให้ยึดถือ (อนัตตา) (ม.มู. (ไทย) 12/115-119/112-118) ฐานนี้เป็นการฝึกระดับสูงสุดที่ต้องอาศัยประสบการณ์จากการฝึก 3 ฐานแรกเป็นพื้นฐาน และผลลัพธ์ที่ได้คือการหลุดพ้นจากวงจรซึมเศร้าอย่างแท้จริงในระดับที่ลึกที่สุด ในด้านประสาทวิทยา ธัมมานุปัสสนาสัมพันธ์กับการพัฒนาเครือข่ายปัญญาเชิงลึก ที่ประกอบด้วยสมองส่วนหน้าตรงกลาง (Medial Prefrontal Cortex) สมองส่วน Posterior Cingulate Cortex และ Angular Gyrus Hanson และ Mendius (2009) อธิบายว่า การที่จิตเห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงและไม่ใช่ตัวตน ในระดับสมองคือการลดลงของกระบวนการยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Self-referential Processing) ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ป่วย

ซึมเศร้ามักทำมากเกินไปผ่านการครุ่นคิดเรื่องตัวเองและความทุกข์ของตัวเอง ทาง Brewer และคณะ (2011) ศึกษาสมองของผู้ที่มีประสบการณ์เจริญสติระดับสูง พบว่ามีรูปแบบการทำงานของวงจรความคิดวนซ้ำที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ แม้วงจรนี้ยังคงทำงาน แต่ไม่ดึงจิตให้หลงไปกับความคิดลบอีกต่อไป สภาวะนี้คือสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า การพ้นจากทุกข์ และวิทยาศาสตร์เรียกว่า การออกจากวงจรซึมเศร้า การค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่าการฝึกธัมมานุปัสสนาสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงถาวรในวิธีที่สมองประมวลผลประสบการณ์ ทำให้ผู้ป่วยมีความสุข และความสงบที่ไม่ขึ้นกับสถานการณ์ภายนอก การเข้าใจหลักอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ในเชิงประสาทวิทยามีความหมายที่ลึกซึ้งมาก เพราะหนึ่งในกลไกที่ทำให้โรคซึมเศร้าคงอยู่คือการที่ผู้ป่วยเชื่อว่า ฉันจะซึมเศร้าอย่างนี้ตลอดไป หรือ ชีวิตจะไม่ดีขึ้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผิดจากความเป็นจริง การฝึกธัมมานุปัสสนาช่วยให้ผู้ป่วยเห็นด้วยประสบการณ์ตรงว่าทุกอารมณ์ รวมถึงความซึมเศร้า ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชั่วคราวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ใช่สิ่งถาวรหรือตัวตนที่แท้จริงของเรา ความเข้าใจนี้เองที่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งที่สุดในการรักษาโรคซึมเศร้า

"ตัวอย่างการฝึกธัมมานุปัสสนาในชีวิตประจำวันที่ง่ายที่สุดคือ เมื่อเผชิญกับความล้มเหลวหรือความเจ็บปวด ให้ลองตั้งคำถามกับตัวเองว่า สิ่งนี้จะอยู่ตลอดไปไหม หรือ เราเคยผ่านเรื่องยากมาแล้วกี่ครั้ง และผ่านมาได้ทุกครั้ง การระลึกถึงความไม่เที่ยงของทุกสิ่งช่วยลดความยึดมั่นถือมั่น และทำให้จิตใจหลุดพ้นจากอารมณ์ซึมเศร้าได้เร็วขึ้น นอกจากนี้การพิจารณาว่า ความทุกข์นี้ไม่ใช่ฉัน แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต ก็ช่วยลดการยึดติดกับความเจ็บปวดและเปิดทางให้เกิดการรักษาได้"

ตารางที่ 1 สรุปกลไกสติปัฏฐาน 4 กับการเยียวยาสมองในโรคซึมเศร้า

สติปัฏฐาน 4	การฝึก	สมองส่วนที่เกี่ยวข้อง	ผลต่อโรคซึมเศร้า	หลักฐานวิทยาศาสตร์
1. กายานุปัสสนา	ดูลมหายใจ, สังเกตร่างกาย, เดินจงกรม	Insula, ACC, ลดวงจรคิดวนซ้ำ (DMN)	ลดการครุ่นคิดวนซ้ำ เพิ่มการรับรู้ปัจจุบัน	Farb et al. (2010), Lazar et al. (2005)
2. เวทนานุปัสสนา	สังเกตความรู้สึกโดยไม่ตัดสิน	Amygdala, Hippocampus, ระบบลิมบิค	ลดอมิกดาลา เพิ่มฮิปโปแคมปัส	Holzel et al. (2011), Gilbert (2009)
3. จิตตานุปัสสนา	รู้ทันสภาวะจิต ไม่หลงความคิด	Prefrontal Cortex (PFC), DLPFC	เสริมควบคุมอารมณ์ ลดการเชื่อความคิดลบ	Teasdale et al. (2002), Segal et al. (2010)
4. ธัมมานุปัสสนา	พิจารณาไตรลักษณ์, ดูสิ่งตามจริง	Medial PFC, PCC, Metacognitive Network	ลดการยึดตัวตน หลุดพ้นวงจรซึมเศร้า	Brewer et al. (2011), Hanson & Mendius (2009)

หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่สนับสนุนพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4

หลักฐานทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนประสิทธิภาพของสติปัฏฐาน 4 ในการรักษาโรคซึมเศร้ามีความแข็งแกร่งและสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับการศึกษาทางคลินิก Kuyken และคณะ (2016) ทำการทดลอง

ทางคลินิกแบบสุ่มและมีกลุ่มควบคุม (Randomized Controlled Trial หรือ RCT) ขนาดใหญ่ เปรียบเทียบการบำบัดด้วยสติ (MBCT) กับยาต้านซึมเศร้าในการป้องกันการกลับเป็นซ้ำ พบว่าทั้งสองวิธีมีประสิทธิภาพเทียบเท่ากัน แต่ MBCT ไม่มีผลข้างเคียง และในกลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรงกว่า MBCT ยังให้ผลดีกว่ายาด้วยซ้ำ นอกจากนั้น Hofmann และคณะ (2010) ยังทำการสรุปและวิเคราะห์งานวิจัย 39 ชิ้น พบว่าการบำบัดด้วยสติมีขนาดผลทางคลินิกที่มีนัยสำคัญในการรักษาโรคซึมเศร้าและวิตกกังวล

ในระดับโครงสร้างสมอง Lazar และคณะ (2005) พิสูจน์ว่าการฝึกสติสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองที่วัดได้จริง โดยพบว่าสมองส่วนหน้า ส่วน Insula และฮิปโปแคมปัสมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นในผู้ที่ฝึกสติระยะยาว Holzel และคณะ (2011) ยืนยันว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นได้เร็วเพียงภายใน 8 สัปดาห์ของการฝึก และมีความสัมพันธ์กับการลดลงของอาการซึมเศร้าอย่างชัดเจน ในแง่ของสารเคมีสมอง Cahn และ Polich (2006) พบว่าการฝึกสติสามารถปรับระดับสารเซโรโทนินและโดปามีนได้โดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลไกเดียวกับที่ยาต้านซึมเศร้าออกฤทธิ์ แต่ไม่มีผลข้างเคียง งานวิจัยล่าสุดของ Garland และคณะ (2011) ยังพบว่าการฝึกสติปัฏฐาน 4 ช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นทางอารมณ์อย่างมีนัยสำคัญ ทำให้ผู้ฝึกสามารถรับมือกับสถานการณ์กดดันได้ดีกว่ากลุ่มควบคุม ผลลัพธ์นี้สอดคล้องกับที่ Bhikkhu Analayo (2003) วิเคราะห์ว่า การปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 นำไปสู่ญาณทัสสนะ หรือการเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ซึ่งในภาษาประสาทวิทยาหมายถึงสมองส่วนหน้ามีสมรรถนะสูงขึ้นในการประมวลผลประสบการณ์อย่างมีปัญญา นอกจากนี้ การวิเคราะห์สรุปงานวิจัย (Meta-Analysis) ของ Khoury และคณะ (2013) ที่รวบรวมงานวิจัย 209 ชิ้นที่มีผู้เข้าร่วม 12,145 คน พบว่าการบำบัดด้วยสติมีประสิทธิภาพในการลดอาการซึมเศร้า วิตกกังวล และความเครียดได้อย่างมีนัยสำคัญ และมีผลดีที่คงอยู่นานหลังสิ้นสุดโปรแกรม ซึ่งแตกต่างจากยาที่ผลมักหยุดเมื่อหยุดยา ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าสติปัฏฐาน 4 ไม่เพียงแค่รักษาอาการ แต่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ถาวรในระดับสมองและจิตใจ

แนวทางการนำสติปัฏฐาน 4 ไปปฏิบัติจริงเพื่อเยียวยาโรคซึมเศร้า

จากหลักฐานทางวิทยาศาสตร์และหลักพุทธธรรมที่ได้อธิบายมา สามารถสรุปแนวทางการนำสติปัฏฐาน 4 ไปประยุกต์ใช้ในบริบทการดูแลสุขภาพจิตได้ 3 ระดับ คือ 1) ในระดับบุคคล ผู้ที่มีอาการซึมเศร้าสามารถเริ่มต้นด้วยการฝึกกายานุปัสสนาก่อน โดยการดูลมหายใจหรือเดินจงกรม 10-15 นาทีต่อวัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สุดและเห็นผลเร็วที่สุด เมื่อจิตเริ่มสงบและมีความสามารถในการจดจ่อดีขึ้น จึงค่อยขยับไปสู่การฝึกเวทนานุปัสสนาด้วยการสังเกตความรู้สึกตัวเองอย่างเป็นกลาง ในขั้นที่สามฝึกจิตตานุปัสสนาด้วยการสังเกตสภาวะจิต และในระดับที่ลึกที่สุดฝึกธัมมานุปัสสนาผ่านการพิจารณาความไม่เที่ยงของสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไปโปรแกรมการฝึกที่ใช้ในทางคลินิกใช้เวลา 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2-2.5 ชั่วโมง และฝึกเองที่บ้านวันละ 45 นาที ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่ต้องใช้เวลามากก็สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญได้ 2) ในระดับสถาบันและระบบสุขภาพ บุคลากรทางการแพทย์ควรได้รับการอบรมให้สามารถส่งต่อผู้ป่วยซึมเศร้าไปยังโปรแกรมบำบัดด้วยสติที่มีคุณภาพ วัดและสถาบันพุทธศาสนาในประเทศไทยซึ่งมีฐานทางวัฒนธรรมและความศรัทธาอยู่แล้วสามารถเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการเรียนรู้และฝึกสติปัฏฐาน 4 ในบริบทที่คุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่าย การบูรณาการระหว่างการแพทย์แผนปัจจุบันกับภูมิปัญญาพุทธศาสนาจึงมีศักยภาพสูงในการสร้างระบบสุขภาพจิตที่ยั่งยืนสำหรับสังคมไทย ที่สำคัญ การนำสติปัฏฐาน 4 มาใช้ในบริบทไทยมีข้อได้เปรียบสำคัญคือ ผู้ป่วยไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาอยู่แล้ว ทำให้การเรียนรู้และยอมรับแนวทางนี้เป็นไปได้ง่ายกว่า 3) ในระดับการวิจัย ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนางานวิจัยในบริบทของไทยเพื่อยืนยันและปรับแนวทางการฝึกให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและบริบทสังคมไทย รวมทั้งควรศึกษาประสิทธิภาพของสติปัฏฐาน 4 ในกลุ่มผู้ป่วย

ซึมเศร้าชาวไทยโดยตรง พัฒนาโปรแกรมที่ผสมผสานภาษาและแนวคิดพุทธไทยเพื่อให้เข้าถึงได้ง่าย และศึกษาประสิทธิภาพในกลุ่มประชากรเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุ เยาวชน หรือผู้ป่วยที่มีโรคร่วมอื่น ๆ เพื่อพัฒนาโปรโตคอลที่เหมาะสมสำหรับแต่ละกลุ่ม

ความสำคัญของพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 ในบริบทสังคมไทย

ความสำคัญของการนำสติปัฏฐาน 4 มาประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยมีหลายด้านที่ต้องพิจารณา ได้แก่ ด้านที่หนึ่งคือด้านทางวัฒนธรรม ประเทศไทยเป็นสังคมพุทธที่มีประชากรนับถือพุทธศาสนาถึงร้อยละ 94 ซึ่งหมายความว่าการฝึกสติปัฏฐาน 4 ไม่เพียงแค่เป็นการรักษาทางการแพทย์ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และวัฒนธรรม ผู้ป่วยชาวไทยจึงมีโอกาสสูงที่จะยอมรับและปฏิบัติตามแนวทางนี้ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งตรงข้ามกับยาที่ผู้ป่วยมักหยุดยาเองก่อนกำหนด ด้านที่สองคือด้านทางเศรษฐกิจ การฝึกสติปัฏฐาน 4 เป็นแนวทางที่มีต้นทุนต่ำมากเมื่อเทียบกับการรักษาด้วยยา เมื่อเรียนรู้วิธีการฝึกแล้ว ผู้ป่วยสามารถฝึกได้เองที่บ้านโดยไม่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบสำคัญในบริบทของระบบสาธารณสุขไทยที่ยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร การลงทุนในโปรแกรมฝึกสติปัฏฐาน 4 เพียงครั้งเดียวสามารถสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนได้ในระยะยาวต่างจากการใช้ยาที่ต้องจ่ายต่อเนื่องและมักมีปัญหาการเข้าถึง ด้านที่สามคือด้านทางสังคม โรคซึมเศร้ามักมาพร้อมกับการตีตรา (Stigma) ทางสังคม ผู้ป่วยหลายคนรู้สึกอับอายที่ต้องไปพบจิตแพทย์หรือรับยาจิตเวช แต่การฝึกสติปัฏฐาน 4 ที่มีรากฐานอยู่ในพระพุทธศาสนาไม่มีการตีตราทางสังคมดังกล่าว เพราะถือเป็นการปฏิบัติธรรมที่ทุกคนในสังคมไทยให้ความเคารพ ผู้ป่วยจึงสามารถเข้าร่วมโปรแกรมฝึกสติได้อย่างสบายใจโดยไม่รู้สึกว่าตัวเองถูกมองว่า บ้า หรืออ่อนแอ ด้านที่สี่คือด้านทางจิตวิญญาณ สำหรับผู้ที่นับถือพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง การฝึกสติปัฏฐาน 4 ไม่เพียงแค่เป็นการรักษาโรคซึมเศร้า แต่ยังเป็นการพัฒนาทางจิตวิญญาณที่นำไปสู่ความสุขที่ลึกซึ้งและยั่งยืนกว่าความสุขจากการไม่มีอาการโรค หลายคนที่เริ่มต้นฝึกสติปัฏฐาน 4 เพื่อรักษาโรคซึมเศร้า พบว่าตนเองได้ค้นพบคุณค่าที่ลึกซึ้งกว่าในชีวิต มีความเมตตากรุณาต่อตนเองและผู้อื่นมากขึ้น และมีความสงบภายในที่ไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ยาต้านซึมเศร้าไม่สามารถมอบให้ได้ อย่างไรก็ตาม มีข้อควรระวังสำคัญที่ต้องกล่าวถึง การฝึกสติปัฏฐาน 4 ไม่ใช่การรักษาทดแทนยาหรือการรักษาทางการแพทย์โดยสมบูรณ์ โดยเฉพาะในผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรง มีความคิดฆ่าตัวตาย หรือมีโรคทางกายร่วมด้วย ควรปรึกษาแพทย์ก่อนเสมอ และควรใช้สติปัฏฐาน 4 เป็นส่วนเสริม ในแผนการรักษาโดยรวม ไม่ใช่การแทนที่การรักษาทางการแพทย์ ในหลายกรณี การใช้ทั้งยาและสติปัฏฐาน 4 ร่วมกันให้ผลดีที่สุด เพราะยาช่วยลดอาการเฉียบพลันในระยะแรก ในขณะที่สติปัฏฐาน 4 สร้างการเปลี่ยนแปลงระยะยาวที่ป้องกันการกลับเป็นซ้ำ

สรุป

บทความนี้นำเสนอให้เห็นว่าสติปัฏฐาน 4 ไม่ได้เป็นเพียงหลักปฏิบัติธรรมโบราณ แต่เป็นพุทธนวัตกรรมที่มีความแม่นยำทางวิทยาศาสตร์อย่างน่าทึ่ง แต่ละฐานของสติปัฏฐานทำหน้าที่กระตุ้นและปรับสมองส่วนที่เสียสมดุลในโรคซึมเศร้าอย่างเฉพาะเจาะจง ผ่านกลไกการปรับโครงสร้างสมอง (Neuroplasticity) ที่ทำให้สมองเยียวยาตัวเองจากภายใน กายานุปัสสนาลดวงจรความคิดวนซ้ำ เวทนานุปัสสนาคลายศูนย์กลางอารมณ์ จิตตานุปัสสนาพัฒนาการควบคุมตนเอง และธัมมานุปัสสนาสร้างปัญญาเชิงลึกเพื่อพ้นทุกข์อย่างถาวร

ในภาวะที่วิกฤตสุขภาพจิตกำลังทวีความรุนแรง และการรักษาด้วยยายังมีข้อจำกัดมากมาย พุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 จึงเป็นทางออกที่ยั่งยืน ปลอดภัย เข้าถึงได้ทุกคน มีต้นทุนต่ำ และสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมพุทธไทยได้อย่างลึกซึ้ง หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ยืนยันชัดเจนว่า การเปลี่ยนใจผ่านสติปัฏฐาน 4 สามารถเปลี่ยนสมองได้จริง และการเปลี่ยนสมองนั้นก็คือการเยียวยาโรคซึมเศร้าอย่างยั่งยืน คำกล่าวของพระพุทธองค์ที่ว่า เอกายนมรรค จึงมีความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าที่เคยเข้าใจ เพราะเอกายนมรรคจึงเป็นทั้งทางสู่

นิพพานและทางสู่สุขภาพจิตที่แท้จริงในเวลาเดียวกัน การบูรณาการพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 กับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ถือเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาระบบสุขภาพจิตที่เหมาะสมกับสังคมไทย ในระดับนโยบายสาธารณสุข ควรสนับสนุนการบูรณาการการบำบัดด้วยสติที่อิงสติปัฏฐาน 4 เข้าสู่ระบบบริการสุขภาพจิตของรัฐ พัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์ให้สามารถนำหลักสติปัฏฐาน 4 มาประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้อง และสนับสนุนความร่วมมือระหว่างสถาบันการแพทย์กับสถาบันพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาโปรแกรมดูแลสุขภาพจิตที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยได้อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้

ประการแรก สติปัฏฐาน 4 เป็นระบบการฝึกจิตที่ครบวงจรซึ่งแต่ละฐานทำงานสอดคล้องกับสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับโรคซึมเศร้าอย่างเฉพาะเจาะจง กายานุปัสสนาทำงานกับวงจรการรับรู้ร่างกายและลดวงจรความคิดวนซ้ำ เวทนานุปัสสนาทำงานกับศูนย์กลางอารมณ์ จิตตานุปัสสนาพัฒนาสมองส่วนหน้าสำหรับการควบคุมอารมณ์ และธัมมานุปัสสนาสร้างเครือข่ายปัญญาใหม่ที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากวงจรซึมเศร้า การออกแบบที่สอดคล้องกับโครงสร้างสมองอย่างลึกซึ้งนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีความเข้าใจในธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ในระดับที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เพิ่งเริ่มพิสูจน์ได้

ประการที่สอง กลไกหลักที่เชื่อมโยงพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 กับการเยียวยาโรคซึมเศร้าคือการปรับโครงสร้างสมอง (Neuroplasticity) การฝึกสติปัฏฐาน 4 อย่างสม่ำเสมอนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ตรวจวัดได้จริงทั้งในระดับโครงสร้างและการทำงานของสมอง ซึ่งเป็นกลไกเดียวกับที่ยาต้านซึมเศร้าออกฤทธิ์ แต่สติปัฏฐาน 4 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ปลอดภัย และไม่มีผลข้างเคียง ผลลัพธ์ที่ได้คือการเยียวยาที่แท้จริงจากภายใน ไม่ใช่เพียงการควบคุมอาการจากภายนอก

ประการที่สาม การมองสติปัฏฐาน 4 ในฐานะพุทธนวัตกรรมเปิดมุมมองใหม่ในการพัฒนาแนวทางการรักษาทางจิตเวชที่บูรณาการภูมิปัญญาพุทธศาสนากับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ในบริบทสังคมพุทธอย่างประเทศไทย การบูรณาการนี้มีข้อได้เปรียบพิเศษทั้งในแง่วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถสร้างระบบสุขภาพจิตที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทไทยได้อย่างแท้จริง

ประการที่สี่ ในด้านแนวทางการนำไปใช้ ผู้ป่วยและผู้ดูแลควรพิจารณานำการฝึกสติปัฏฐาน 4 มาเป็นส่วนเสริมการรักษาร่วมกับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ โดยเริ่มต้นจากกายานุปัสสนาเป็นลำดับแรก และควรเข้าร่วมโปรแกรม MBCT หรือ MBSR ที่ดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญที่ผ่านการฝึกอบรม สำหรับนักวิจัยและนักวิชาการควรดำเนินการวิจัยเพิ่มเติมในบริบทไทยเพื่อยืนยันประสิทธิภาพ พัฒนาเครื่องมือวัดผลการฝึกที่สอดคล้องกับงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และศึกษาประสิทธิผลของสติปัฏฐาน 4 ในกลุ่มประชากรไทยโดยตรง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและตอบสนองต่อบริบทสังคมไทยได้อย่างสูงสุด

ภาพที่1 สรุปพุทธนวัตกรรมสติปัฏฐาน 4 กับการปรับโครงสร้างสมองในการเยียวยาโรคซึมเศร้า

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2563). **สถิติการฆ่าตัวตายของประเทศไทย ปี 2563**. กรมสุขภาพจิต.

มาโนช หล่อตระกูล, และคณะ. (2564). ผลกระทบของ COVID-19 ต่อสุขภาพจิตในประเทศไทย. **วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 66**(2), 145-160.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิชัย เอกพลากร, และคณะ. (2562). ค่าใช้จ่ายในการรักษาโรคซึมเศร้าในประเทศไทย. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 64(3), 230-245.

สมภพ เรืองตระกูล. (2560). ผลกระทบของโรคซึมเศร้าต่อครอบครัว. **วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 62**(1), 45-56.

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.).

Analayo, B. (2003). **Satipatthana: The direct path to realization**. Windhorse Publications.

Bhikkhu Bodhi. (2000). The connected discourses of the Buddha: A translation of the Samyutta Nikaya. Wisdom Publications.

Brewer, J. A., Worhunsky, P. D., Gray, J. R., Tang, Y. Y., Weber, J., & Kober, H. (2011). **Meditation experience is associated with differences in default mode network activity and connectivity**. Proceedings of the National Academy of Sciences, 108(50), 20254-20259.

Buckner, R. L., Andrews-Hanna, J. R., & Schacter, D. L. (2008). The brain's default network: Anatomy, function, and relevance to disease. **Annals of the New York Academy of Sciences, 1124**(1), 1-38.

Cahn, B. R., & Polich, J. (2006). Meditation states and traits: EEG, **ERP, and neuroimaging studies. Psychological Bulletin, 132**(2), 180-211.

Chesney, E., Goodwin, G. M., & Fazel, S. (2014). Risks of all-cause and suicide mortality in mental disorders. **World Psychiatry, 13**(2), 153-160.

Drevets, W. C. (2001). Neuroimaging and neuropathological studies of depression. **Current Opinion in Neurobiology, 11**(2), 240-249.

Hofmann, S. G., Sawyer, A. T., Witt, A. A., & Oh, D. (2010). The effect of mindfulness-based therapy on anxiety and depression. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, **78**(2), 169-183.

Holzel, B. K., Carmody, J., Vangel, M., Congleton, C., Yerramsetti, S. M., Gard, T., & Lazar, S. W. (2011). Mindfulness practice leads to increases in regional brain gray matter density. **Psychiatry Research: Neuroimaging, 191**(1), 36-43.

Khoury, B., Lecomte, T., Fortin, G., Masse, M., Therien, P., Bouchard, V., & Hofmann, S. G. (2013). Mindfulness-based therapy: A comprehensive meta-analysis. **Clinical Psychology Review, 33**(6), 763-771.

Teasdale, J. D., Moore, R. G., Hayhurst, H., Pope, M., Williams, S., & Segal, Z. V. (2002). Metacognitive awareness and prevention of relapse in depression. **Journal of Consulting and Clinical Psychology, 70**(2), 275-287.

ความเป็นจริงของเสรีภาพจากมุมมองของพุทธปรัชญา

THE REALISM OF FREEDOM FROM THE PERSPECTIVE OF BUDDHIST PHILOSOPHY.

พระธีรพล ณฏฐิโก (บัวทอง)[1], พัชริน จินดาปทีป[2], ทรงธรรม สว่างนพ[3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย[1], มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์[2],

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

Phraterapon Nutthiko (Buathong)[1] And Patcharin Jindapateep[2], Songtham Sawangnop[3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University[1], .Kasetsart University[2], Walailak University[3].

E-mail: benedit8263@gmail.com,

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเป็นจริงของเสรีภาพจากมุมมองของพุทธปรัชญา พบว่า ในทางพุทธปรัชญาพลิกมุมมองเรื่องเสรีภาพโดยเสนอว่า การเข้าใจกฎเกณฑ์คือหนทางสู่ความอิสระ เมื่อเรามองเห็นว่าทุกอย่างคือ “สภาวธรรม” ที่เลื่อนไหลไปตาม “เหตุปัจจัย” ไม่ใช่ “อัตตา” ที่คงที่หรือใครจะสั่งการได้ หัวใจสำคัญของเสรีภาพในทางพุทธปรัชญาไม่ใช่การหลีกหนีโลกแห่งความเป็นจริงไปสู่มิติอื่น แต่คือการยกระดับการตระหนักรู้ในระดับประสบการณ์ตรง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงที่สำรวจได้ เมื่อรหัสของอุปาทานถูกถอดออก เสรีภาพที่แท้จริงจึงอุบัติขึ้น ณ จุดที่กายและใจทำงานประสานกันในวินาทีปัจจุบัน “เสรีภาพ” จึงไม่ได้หมายถึงการได้ทำตามความอยาก “ตัณหา” แต่หมายถึงการมีอำนาจเหนือความอยาก เพราะในมุมมองแบบพุทธปรัชญามองว่า แม้ทุกสรรพสิ่งจะอุบัติขึ้นจากเหตุ แต่เหตุนั้นมิได้ผูกมัดหรือบังคับผลให้เกิดขึ้นอย่างตายตัวเสมอไป ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลในทางพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่เส้นตรงที่ถูกขีดไว้ล่วงหน้า แต่คือกระบวนการที่ต้องอาศัยเงื่อนไขประกอบ พุทธปรัชญาเสนอว่าเสรีภาพไม่ได้อยู่นอกเหนือกฎของกรรม แต่แฝงอยู่ใน “เจตนา” ที่ประกอบด้วยปัญญา ในท่ามกลางกรงขังของ “อนุสัย” และ “สัญชาตญาณ” ที่คอยบงการเรา การตื่นรู้ ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตหลุดพ้นจากอำนาจบังคับของ “อนุสัย” และแรงขับทาง “สัญชาตญาณ” นั่นคือชัยชนะของ “ปัญญาเหนืออารมณ์ เสรีภาพตามนัยนี้จึงเปรียบเสมือนชัยชนะเหนือแรงขับทาง “สัญชาตญาณ” และเป็นหลักชัยเพียงหนึ่งเดียวที่นำพาชีวิตไปสู่การปลดแอกตนเอง

คำสำคัญ : ความเป็นจริง, เสรีภาพ, พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article aims to analyze the reality of freedom through the lens of Buddhist philosophy. It finds that Buddhist philosophy shifts the perspective on freedom by suggesting that understanding laws is the path to liberation. When we perceive all things as "phenomena" (Sabhavadhamma) that flow according to "causal conditions" (Hetu-paccaya), rather than a fixed "self" (Atta) or something under command, the essence of freedom is revealed. In Buddhist philosophy, freedom is not an escape from reality into another dimension; rather, it is the elevation of awareness within direct experience, grounded in observable reality. Once the code of "attachment" (Upadana) is cracked, true freedom emerges at the point where mind and body harmonize in the present moment. Thus, "freedom" does

not mean acting upon "craving" (Tanha), but rather possessing power over it. From a Buddhist philosophical standpoint, although everything arises from causes, those causes do not strictly bind or dictate the outcome in a predetermined manner. The relationship between cause and effect is not a linear path drawn in advance, but a process reliant on supporting conditions. Buddhist philosophy proposes that freedom does not exist outside the Law of Karma but is inherent in "intention" (Cetana) guided by wisdom. Amidst the prison of "underlying tendencies" (Anusaya) and the "instincts" that dictate our actions, "Awakening" the state where the mind is liberated from the coercive power of these tendencies and drives represents the victory of wisdom over emotion. Freedom, in this sense, is the triumph over instinctual drives and serves as the sole milestone leading to self-emancipation.

Keywords: Reality, Freedom, Buddhist philosophy.

บทนำ

ในกระแสธารของปรัชญาระดับโลก คำถามเรื่อง “เสรีภาพ” มักติดอยู่กับทางสองแพร่งเชิงอภิปรัชญา ขั้วหนึ่งคือความเชื่อใน ‘อำนาจสั่งการที่เบ็ดเสร็จของปัจเจกชน’ (Absolute Free Will) ส่วนอีกขั้วคือ ‘การยอมจำนนต่อกฎเกณฑ์ทางสสารนิยม’ (Materialistic Determinism) ที่มองว่าทุกการตัดสินใจเป็นเพียงผลลัพธ์ของเหตุปัจจัยทางกายภาพที่ถูกขีดเส้นไว้แล้ว แต่เมื่อพิจารณาผ่านเลนส์ของพุทธปรัชญาเราจะพบมุมมองที่เรียกว่า “สัจนิยมแห่งเสรีภาพ” (Realism of Freedom) ซึ่งยืนยันว่าเสรีภาพที่แท้จริงมิใช่สภาวะที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ แต่เป็นการดำเนินอยู่บนพื้นฐานความจริงของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งล้วน “อิงอาศัยกัน” ตามหลัก “ปฏิจจสมุปบาท” เป็นหลักธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในธรรมชาติแบบ “อิงอาศัยกัน” เพื่อยกระดับความเข้าใจในธรรมชาติและประคับประคองเพื่อนมนุษย์ให้ก้าวไปสู่ความจริงแท้อย่างสงบสุข (ประเวศ วะสี, 2547, 15) แม้ว่านักวิชาการบางกลุ่มมองว่า การแสดงออกภายนอกของพระพุทธเจ้าจะดูเป็นการปฏิเสธจารีตสังคมคล้ายคลึงกับ “กลุ่มฮิปปี้” (Hippie) แต่ในความเป็นจริงเสรีภาพในมิติของทั้งสองฝ่ายนั้นตั้งอยู่บนรากฐานที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิงเสรีภาพของกลุ่ม ‘ฮิปปี้’ มีลักษณะแบบเสรีภาพจากพันธนาการภายนอก ซึ่งยังคงต้องขับเคลื่อนด้วย “ตัณหา” และ ‘ความขัดแย้งในใจ’ แต่เสรีภาพของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเป็นเสรีภาพแบบพันธนาการภายใน เป็นเสรีภาพที่เกิดจากการดับต้นเหตุแห่งทุกข์โดยสิ้นเชิง พระองค์ไม่ได้บวชเพื่อประท้วงโลก แต่บวชเพื่อเอาชนะสภาวะที่โลกบีบคั้นจากความทุกข์ใจ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2539, 48) ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่ “ฮิปปี้” ผู้เกลียดชังระบบ แต่ทรงเป็นเสรีชนที่แท้จริงผู้ค้นพบอิสรภาพเหนือเงื่อนไขของสมมติและตัณหาทั้งปวง

หัวใจสำคัญของสัจนิยมเสรีพุทธปรัชญา คือ การปฏิเสธการมีอยู่ของ “อัตตา” แต่พยายามเน้นย้ำถึงศักยภาพของมนุษย์ในการตระหนักรู้กฎแห่ง “เหตุปัจจัย” แนวทางพุทธปรัชญาพยายามชี้ให้เห็นว่า “เสรีภาพ” ไม่ได้เกิดจากการแสวงหาภายนอก แต่เกิดจากการถอดรหัสความจริงที่ซ้อนทับอยู่ในกายและจิต ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ใดเห็น “ปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจจสมุปบาท” (ม.มู. (ไทย) 12/306/338) ซึ่งมีความสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญกับความเชื่อทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่มองว่าสมองมนุษย์คือโครงสร้างที่วิเศษและซับซ้อนที่สุดในเอกภพอันกว้างใหญ่ สมองไม่ได้เป็นเพียงก้อนสสาร แต่เป็นเครื่องมือทางวิวัฒนาการที่เอื้อให้มนุษย์สามารถเรียนรู้เพื่อปรับตัวและยกระดับปัญญาเพื่อก้าวข้ามสัญชาตญาณดิบไปสู่การสร้างสรรค์สันติภาพ

เสรีภาพภายใต้กฎแห่งเหตุปัจจัย

ในขณะที่สัจนิยมทั่วไปอาจมองว่าทุกอย่างถูกกำหนดไว้แล้วด้วยเหตุผลทางกายภาพ แต่ในทางพุทธปรัชญากกลับมีแนวคิดที่พลิกมุมมองเรื่องเสรีภาพโดยเสนอว่า การเข้าใจกฎเกณฑ์คือหนทางสู่ความอิสระ เมื่อเรามองเห็นว่าทุกอย่างคือ “สภาวธรรม” ที่เลื่อนไหลไปตาม “เหตุปัจจัย” ไม่ใช่ “อัตตา” ที่คงที่หรือใครจะสั่งการได้ เสรีภาพในนัยนี้จึงเกิดจากการถอดรหัสความจริงว่า เราไม่ได้อยู่เหนือกฎเกณฑ์ แต่เราเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ที่จะต้องเรียนรู้จะอยู่กับมันอย่างปัญญา พุทธปรัชญาชี้ให้เห็นถึงความว่างเปล่าของตัวตนผ่านอุปมาเรื่อง 'รถยนต์' ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเพียงชื่อสมมติที่ใช้เรียกการประชุมกันขององค์ประกอบย่อย ตั้งแต่โครงสร้างเครื่องยนต์ ไปจนถึงน็อตตัวเล็กๆ หากเราแยกส่วนประกอบเหล่านี้ออกจากกันความเป็น ‘รถยนต์’ ก็จะหายไปทันที สรรพสิ่งก็เช่นเดียวกัน ตามแนวทางพุทธปรัชญาเชื่อว่ามันอุบัติขึ้นจากการร้อยเรียงของส่วนประกอบที่ไร้ตัวตนในตัวเอง แต่กลับทำงานประสานกันภายใต้ “กฎแห่งเหตุปัจจัย” อย่างสลับซับซ้อน เมื่อเราถอดรหัสความจริงได้ว่า “ตัวตน” เป็นเพียง “สมมติบัญญัติ” ที่เกิดจากการประชุมกันของ “เหตุปัจจัย” เสรีภาพที่แท้จริงย่อมปรากฏขึ้นทันที เสรีภาพในที่นี้ไม่ใช่การมีอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่คือการมีอำนาจเหนือ “อุปาทาน” ความยึดมั่นของตนเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564, 24) หัวใจสำคัญของเสรีภาพในทางพุทธปรัชญาไม่ใช่การหลีกหนีโลกแห่งความเป็นจริงไปสู่มิติอื่น แต่คือการยกระดับการตระหนักรู้ในระดับประสบการณ์ตรง (Direct Experience) โดยใช้ทุกสัมผัสในปัจจุบันขณะเป็นห้องทดลองทางปัญญา การแสวงหาอิสรภาพจึงเป็นการเดินทางกลับเข้ามาภายใน เพื่อสำรวจปรากฏการณ์ของกายและจิตที่ปรากฏตัวขึ้นในวินาทีนี้อย่างเท่าทัน ดังที่ “ศาสตราจารย์ E.A. Burtt” ได้ชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรมทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธเจ้าคือ การตั้งต้นค้นหาความจริงจาก “จุดที่เราเป็น” ดังนั้น เสรีภาพในทางพุทธปรัชญาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงที่สำรวจได้ หากเราไม่เข้าใจข้อจำกัดและความทุกข์ในจุดที่ตนเองยืนอยู่ เราย่อมไม่มีวันพบหนทางสู่อิสรภาพตามแบบพุทธปรัชญา เพราะอำนาจในการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ถูกผูกขาดโดยโชคชะตาหรืออำนาจภายนอก แต่ดำรงอยู่ในช่องว่างระหว่าง “ความรู้สึก” กับ “การโต้ตอบ” ของเราเอง

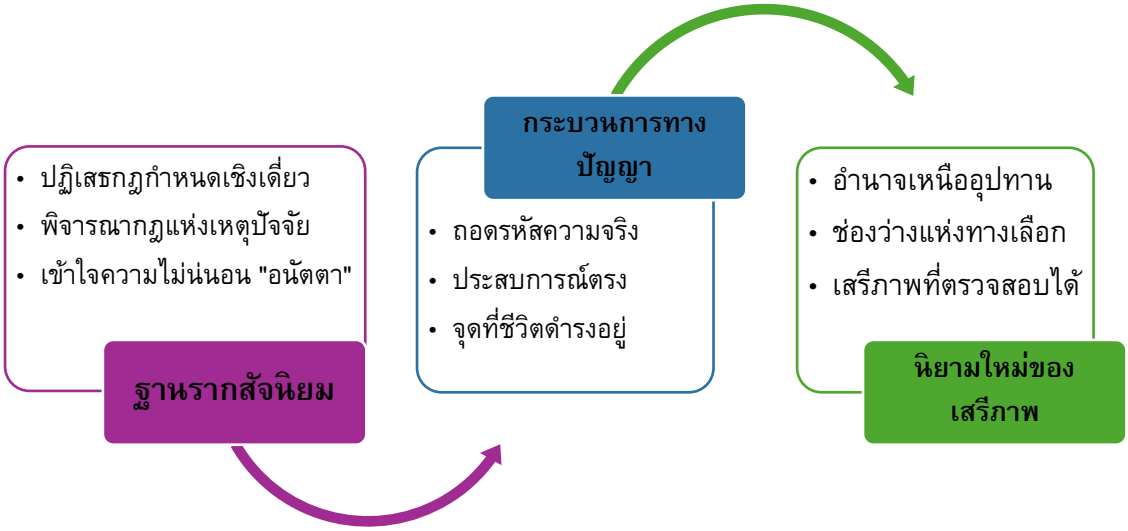

ภาพที่ 1 องค์ความรู้

กรอบแนวคิดนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเปลี่ยนสถานะของมนุษย์จากเหยื่อของโชคชะตามาเป็นผู้ถอดรหัสกฎธรรมชาติ เพราะเสรีภาพตามแนวพุทธปรัชญไม่ได้เกิดจากการมีอำนาจล้นฟ้าเพื่อทำตามใจตนเอง แต่เกิดจากการมีปัญญาแหลมคมพอที่จะเห็นว่าไม่มี “ตัวตน” ตั้งแต่ต้น เมื่อรหัสของอุปาทานถูกถอดออก เสรีภาพที่แท้จริงจึงอุบัติขึ้น ณ จุดที่กายและใจทำงานประสานกันในวินาทีปัจจุบันนั่นเอง การเห็นความจริง ณ จุดนี้ คือวินาทีที่สัจนิยมความเป็นจริงของ “กาย” และ “จิต” มาบรรจบกับ “เสรีภาพ” ดังนั้นการที่มนุษย์มีศักยภาพในการ “สำรวจตัวเอง” (Self-Reflection) คือต้นทุนอันวิเศษที่ธรรมชาติมอบให้ผ่านโครงสร้างสมองและจิตใจ เมื่อเราแสวงหาความรู้จากจุดที่อยู่ เราจะไม่เป็นเพียงผู้รับข้อมูล แต่จะเป็น “วิศวกรแห่งเสรีภาพ” ที่สามารถปรับแก้เงื่อนไขชีวิตให้เข้าถึงความสงบสุขได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง (Burtt, E. A. 1963, 42-44) ในทางพุทธปรัชญาเชื่อว่า “เสรีภาพ” ไม่ได้หมายถึงการได้ทำตามความอยาก “ตัณหา” แต่หมายถึงการมีอำนาจเหนือความอยากนั้น โดยปกติแล้วมนุษย์ส่วนมากมักคิดว่าการได้ครอบครองสิ่งที่ต้องการคือ “เสรีภาพ” พุทธปรัชญาพลิกมุมมองเรื่องความอิสระโดยชี้ให้เห็นว่า การวิ่งตามความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย คือการตกเป็นทาสของกระแสอารมณ์ที่ไม่มีวันเต็ม เสรีภาพที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่การมีในสิ่งที่อยาก แต่คือการอยู่ให้ได้อย่างสงบเยือกเย็นโดยไม่สยบยอมต่อสิ่งเร้า การดิ้นรนเพื่อนิยามตัวตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ แท้จริงคือการตีตรวนตัวเองไว้กับ “สมมติบัญญัติ” ซึ่งพรากเราไปจากอิสรภาพที่แท้จริงของจิต (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541, 222) ดังนั้น เสรีภาพที่แท้จริงคือการเป็นอิสระจากความคาดหวังในตัวเอง เมื่อเราไม่ต้องดิ้นรนเพื่อรักษาภาพลักษณ์หรือสถานะเราจึงจะพบกับความเบาสบายที่แท้จริง

สัจนิยมที่ไร้ตัวตน

ในขณะที่สัจนิยมกระแสหลักมักนิยามการดำรงอยู่ผ่าน “ผู้กระทำ” (Agent) ที่มี “อัตตา” เป็นศูนย์กลาง แต่ในทางพุทธปรัชญานำเสนอแนวทางที่มีลักษณธเป็น “สัจนิยมที่ไร้ตัวตน” ซึ่งวางอยู่บนรากฐานของ “นิยัตินิยมแบบอ่อน” ทัศนะนี้ยืนยันว่า แม้กระแสเหตุปัจจัยจากอดีตจะส่งผลต่อปัจจุบันอย่างไม่อาจเลี่ยง แต่ผลลัพธ์นั้นมิได้ถูกปิดตายด้วยเจตจำนงของพระเจ้าหรือกลไกสสารนิยมแบบสุดโต่ง มนุษย์ยังคงมีพื้นที่แห่ง “เจตจำนง” ที่จะแทรกแซงและปรับเปลี่ยนทิศทางของเหตุปัจจัยได้ ผ่านการตระหนักรู้ที่ปราศจากตัวตนยึดมั่น เพราะในมุมมองแบบพุทธปรัชญามองว่า แม้ทุกสรรพสิ่งจะอุบัติขึ้นจากเหตุ แต่เหตุนั้นมิได้ผูกมัดหรือบังคับผลให้เกิดขึ้นอย่างตายตัวเสมอไป ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลในทางพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่เส้นตรงที่

ถูกขีดไว้ล่วงหน้า แต่คือกระบวนการที่ต้องอาศัยเงื่อนไขประกอบ เปรียบดั่งการปลูกต้นไม้ซึ่งเป็น “เหตุ” แต่การงอกงามต้องอาศัย “ปัจจัย” อื่น เช่น ดิน น้ำ อากาศ และการปราศจากการรบกวน ความเข้าใจในสัจธรรมข้อนี้ทำให้เราเห็นว่า ผลลัพธ์ในชีวิตไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรรมเก่าเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการเงื่อนไขปัจจุบันด้วย การที่เหตุบางประการไม่สามารถส่งผลได้ อาจเนื่องมาจากขาดเงื่อนไขที่เหมาะสม หรือถูกขวางกั้นด้วยเหตุปัจจัยใหม่ที่ทรงพลังกว่า สิ่งนี้คือบทพิสูจน์ของ “สัจนิยมแห่งเสรีภาพ” หากโลกนี้เป็น “นิยัตินิยม” แบบแข็งมนุษย์ย่อมตกเป็นทาสของอดีตอย่างจำนน แต่เพราะผลลัพธ์ยืดหยุ่นตามเงื่อนไขมนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะแทรกแซงกระบวนการของเหตุปัจจัยได้เสมอ (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2556, 169) กรณีตัวอย่างที่สามารถนำมาพิจารณาในเรื่องนี้ได้ดีก็คือเรื่องการกลับตัวของ “องคุลีมาล” คือประจักษ์พยานของ “สัจนิยมแห่งเสรีภาพ” แม้อดีตจะเต็มไปด้วยเหตุปัจจัยแห่งการทำลายล้าง แต่เมื่อได้รับเงื่อนไขใหม่ที่ทรงพลังอย่าง “ธรรมของพระพุทธเจ้า” และการตัดสินใจหยุดในปัจจุบันขณะ ผลลัพธ์ที่เคยถูกคาดหมายว่าจะพินาศกลับยืดหยุ่นและเปลี่ยนทิศทางสู่การบรรลุธรรม นี่คือบทพิสูจน์ว่ามนุษย์มีเสรีภาพที่จะบริหารจัดการปัจจัยปัจจุบันเพื่ออยู่เหนือแรงส่งของอดีตได้เสมอ

- สัจนิยมที่ไร้ตัวตน
- นิยัตินิยมแบบอ่อน

- เหตุ
- ปัจจัย/เงื่อนไขประกอบ
- พื้นที่แห่งเจตจำนงคิด

- ความยืดหยุ่นของผล
- เสรีภาพแห่งการเลือก

ภาพที่ 2 กลไกการ

บทสรุปเชิงวิเคราะห์ (Analytical Conclusion) กรอบแนวคิดนี้เปลี่ยนสถานะของมนุษย์จาก “เหยื่อของโชคชะตา” มาเป็น “ผู้บริหารจัดการเงื่อนไข” (Manager of Conditions) ภายใต้กฎธรรมชาติ ในกรณีของ “องคุลีมาล” เปรียบเหมือนปริศนาธรรมเรื่องมะม่วงที่เปลี่ยนจากเขียวเป็นเหลือง จากแข็งเป็นนุ่ม ชี้ให้เห็นถึงความจริงแท้ที่ว่าสรรพสิ่งดำรงอยู่ในสภาวะ “สันตติ” หรือความต่อเนื่องของ “เหตุปัจจัย” พุทธปรัชญามองว่ามะม่วงลูกนี้ไม่ใช่ลูกเดิม แต่ก็ไม่ใช่คนละลูก แต่มันคือกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงที่ไหลเวียนไปตามเงื่อนไขของการบ่ม หากมะม่วงมีตัวตนที่คงเดิมอย่างสมบูรณ์มันย่อมไม่มีวันสุกได้ เพราะตัวตนนั้นจะขัดขวางความเปลี่ยนแปลง ในทางกลับกันหากมันเป็นคนละลูกกันอย่างสิ้นเชิง การบ่มมะม่วงย่อมไม่มีความหมาย ดังนั้น สัจนิยมในพุทธปรัชญาจึงยืนพื้นบนความจริงที่ว่าสรรพสิ่งคือกระบวนการที่ประกอบด้วยเหตุและปัจจัยที่ร้อยเรียงกันไป ความเข้าใจเรื่องมะม่วงนี้คือหัวใจของ “สัจนิยมแห่งเสรีภาพ” หากตัวเราเป็นสิ่งคงที่ตายตัว เช่น เกิดมาเลวก็ต้องเลวตลอดไปมนุษย์ก็จะไม่มีเสรีภาพที่จะเปลี่ยนตัวเองได้เลย แต่เพราะชีวิตคือกระบวนการเหมือนมะม่วงที่สุกได้ตามเงื่อนไข มนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะบ่มเพาะ “ปัญญา” เพื่อเปลี่ยนสภาวะปัจจุบันให้งดงามกว่าอดีตที่เคยเป็นมาได้ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553) เพื่อให้กระบวนการของชีวิตสุกงอมไปสู่สันติภาพและความสุขแท้จริง ด้วยวิธีการสลายมายาภาพด้วยการมอง “รูปนาม” หลัง “บัญญัติ” เพราะโดยส่วนใหญ่แล้วประสบการณ์ที่มนุษย์สัมผัสมักถูกเคลือบฉาบไว้ด้วยชั้นของ “สมมติบัญญัติ” จนยากจะ

เข้าถึงแก่นแท้ของความจริงที่ดำรงอยู่ภายใต้มายาภาพเหล่านั้น เช่น รามองเห็น ‘แม่น้ำเจ้าพระยา’ เรายึดถือว่ามันเป็นสิ่งเดิมที่มั่นคงถาวรมีชื่อเรียก มีความเป็น “ตัวตน” ของแม่น้ำที่ตัดขาดจากสิ่งอื่น ในความเป็นจริงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยาคงที่อยู่เลยมีเพียงโมเลกุลของน้ำที่ไหลผ่านไปจากอิทธิพลของแรงดึงดูดโลก กระแสลม และแร่ธาตุที่พัดพามา สิ่งเหล่านี้คือ “รูป” ที่ปรุงแต่งกันชั่วคราว หากเราไปตักน้ำใส่ขวด “แม่น้ำ” ในขวดนั้นก็ไม่ใช่แม่น้ำอีกต่อไป ดังนั้น สัจนิยมที่ไร้ตัวตนจาก กรณีตัวอย่าง ‘แม่น้ำเจ้าพระยา’ คือการยอมรับว่ามีสภาวะบางอย่างปรากฏอยู่จริง เช่น ความรู้สึก หรือ ธาตุตามธรรมชาติ แต่ไม่มีแก่นสารของตัวตนสถิตอยู่ในนั้น ความจริงในระดับ “สมมติ” ในกรณีแม่น้ำเจ้าพระยา คือ เรายอมรับบัญญัติว่ามี ‘แม่น้ำเจ้าพระยา’ อยู่จริง เพื่อใช้ในการสื่อสาร การคมนาคม หรือการระบุพิกัด หากใครบอกว่าแม่น้ำไม่มีอยู่เลยในระดับนี้ ก็จะกลายเป็นคนพูดจาไม่รู้เรื่องหรือปฏิเสธโลกจนเกินไป ความจริงในระดับสัจนิยม คือ การยอมรับว่ามี “สภาวะ” ปรากฏขึ้นจริงๆ ไม่ใช่ความว่างเปล่าที่ไม่มีอะไรเลย (สมัคร บุราวาศ, 2554, 43) ดังนั้น บทสรุปของเสรีภาพในพุทธปรัชญาคือการอยู่กับโลกอย่าง “ผู้ตื่นรู้” และใช้ “บัญญัติสมมติ” เป็นเครื่องมือไม่ยอมตกเป็นทาสของความยึดมั่น การกะเทาะเปลือกแห่งตัวตนด้วยปัญญาที่มองเห็นเหตุปัจจัยตามจริง คือการปลดแอกจิตวิญญาณให้พ้นจากกรงขังของตัณหา ส่งผลให้มนุษย์สามารถก้าวเดินได้อย่างอิสระและสันติ ในโลกที่เต็มไปด้วยความผันแปรอย่างไม่สิ้นสุด

เจตจำนงกับการเลือกในกระแสของสังขาร

พุทธปรัชญาเสนอว่าเสรีภาพไม่ได้อยู่นอกเหนือกฎของกรรม แต่แฝงอยู่ใน “เจตนา” ที่ประกอบด้วยปัญญา ในท่ามกลางกรงขังของ “อนุสัย” และ “สัญชาตญาณ” ที่คอยบงการเรา ช่องว่างแห่งการหยุดคิดและตระหนักรู้นี่เองคือ “พื้นที่แห่งเสรีภาพ” ที่ช่วยให้เราก้าวพ้นจากการเป็นเพียงหุ่นเชิดของเหตุปัจจัยในอดีต สู่การเป็นผู้กำกำหนดโชคชะตาในปัจจุบัน เมื่อจิจารณาในมุมมองแบบ “อิมมานูเอล ค้านท์” (Immanuel Kan) เคยเสนอแนวคิดเสรีภาพผ่านการ “ขืน” (Struggle) โดยมองว่า คุณค่าทางศีลธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ “ปัญญา” สามารถเอาชนะแรงขับทาง “สัญชาตญาณ” ได้สำเร็จ ดังนั้น เสรีภาพตามแนวคิดของเขาคืออำนาจของเหตุผลเหนือ ‘สัญชาตญาณ’ เป็นเหมือนศักยภาพที่มนุษย์จะต้องเลือกกระทำตามหน้าที่ทางจริยธรรม แม้ต้องขืนต่อความปรารถนาส่วนตนก็ตาม (Immanuel Kant, 1941, 15) ตัวอย่างเช่น การเอาชนะใจตนเองเพื่อหยิบยื่นความช่วยเหลือแก่ศัตรูในยามวิกฤต คือชัยชนะอันเบ็ดเสร็จของปัญญาที่เหนือกว่าอคติทั้งปวง การกระทำเช่นนี้ทรงคุณค่าทางจริยธรรมสูงสุด เพราะเป็นการปลดแอกเจตจำนงให้พ้นจากพันธนาการของตัณหาและกระแสอารมณ์ เสรีภาพที่แท้จริงในนัยนี้จึงไม่อาจเข้าถึงได้ด้วยการอ่าน การฟัง หรือการคำนวณผ่านตรรกะเหตุผลแบบ ‘ภาษาคน’ แต่คือการประจักษ์แจ้งในสภาวะแห่งความว่าง ผ่านประสบการณ์ตรงที่อยู่เหนือกรอบแห่งการนึกคิด

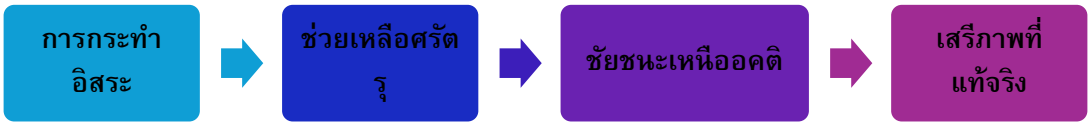

ภาพที่ 3 แผนผังโครงสร้างแนวคิดเสรีภาพที่แท้จริง

กรอบแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งพุทธปรัชญาและค้านท์ต่างเห็นพ้องกันว่า เสรีภาพไม่ใช่การทำตามใจตัวเอง แต่คือการมีอำนาจเหนือใจตัวเอง โดยพุทธปรัชญาจะเน้นไปที่การ "ตื่นรู้" ในช่องว่างของขณะปัจจุบันเพื่อสลาย "อุปาทาน" ส่วนค้านท์เน้นที่การใช้ "เหตุผล" เพื่อเอาชนะความปรารถนาส่วนตน การช่วยศัตรูจึงไม่ใช่เพียงการทำดี แต่มันคือ "นวัตกรรมทางจิตวิญญาณ" ที่เปลี่ยนมนุษย์จากสิ่งมีชีวิตที่ถูกกำหนดด้วย "สัญชาตญาณ" ให้กลายเป็นผู้กำหนดชะตากรรมด้วย "ปัญญาบริสุทธิ์" ในพลวัตของพุทธปรัชญา "เจตนา" หรือ "กรรม" มิได้ทำหน้าที่เพียงแค่จุดเริ่มต้นของการกระทำ แต่คือประจักษ์พยานแห่งเสรีภาพที่อุบัติขึ้น ณ จุดที่จิตตระหนักรู้ถึงช่องว่างแห่งการตื่นรู้ ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตหลุดพ้นจากอำนาจบังคับของ "อนุสัย" และแรงขับทาง "สัญชาตญาณ" อย่างสิ้นเชิง ในขณะที่วิถีชีวิตปรกติมักถูกขับเคลื่อนด้วยความเคยชินสะสมที่คอยบงการให้เราตอบโต้อย่างอัตโนมัติ แต่ในวินาทีที่ปัญญาแทรกตัวเข้าสู่ช่องว่างระหว่างสัมผัสและการตอบโต้ มนุษย์จะพบกับพลังในการ "ขืน" ต่ออำนาจเผด็จการของ "สัญชาตญาณดิบ" การฝืนกระแสด้วยพลังแห่งวิญญูภาพนี้เองที่กอบกู้ "เจตนา" จากการเป็นเพียงผลผลิตของระบบอัตโนมัติให้กลายเป็น "เจตนาที่บริสุทธิ์" ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งเสรีภาพที่แท้จริง อันเป็นเสรีภาพที่เกิดจากการไม่ยอมจำนนต่อ "อนุสัย" และ 'ความเคยชินของตนเอง' ซึ่งสะท้อนถึงอำนาจในการกำหนดโชคชะตาด้วยตนเอง สภาวะนี้เองคือที่ตั้งของ "เสรีภาพ" สอดคล้องกับแนวคิดของ "อิมมานูเอล ค้านท์" ในแง่ที่ว่า การรู้แจ้งผ่านการ 'ขืน' ต่อสัญชาตญาณนั้น ไม่ใช่เพียงบทสรุปทางตรรกะบนหน้ากระดาษ หากแต่คือสภาวะที่จิตสัมผัสได้ถึง "อำนาจแห่งเหตุผล" ที่กำลังสำแดงตัวอยู่เหนือกระแสตัณหาอย่างเป็นรูปธรรม เช่นเดียวกับการรู้ความว่างว่าไม่ใช่การคิดถึงความว่าง แต่คือการที่ความว่างนั้นปรากฏเด่นชัดอยู่กลางใจในขณะจิตนั้นเอง เมื่อเราฝืนใจช่วยศัตรูที่ตกยาก 'ความว่างจากอคติ' และ 'ความว่างจากตัวตน' จะปรากฏขึ้นชั่วขณะ นั่นคือชัยชนะของ "ปัญญาเหนืออารมณ์" ซึ่งค้านท์มองว่าเป็นคุณค่าทางศีลธรรมสูงสุด เพราะมันเป็นการกระทำที่หลุดพ้นจากโซ่ตรวนของความปรารถนาส่วนตน

ในเรื่องนี้ท่าน "พุทธทาสภิกขุ" จำแนกความแตกต่างระหว่าง "ความรู้เชิงทฤษฎี" และ "ความประจักษ์แจ้งเชิงสภาวะ" ไว้อย่างแหลมคมว่า การเข้าถึงความว่างมิใช่เพียงกิจกรรมทางสติปัญญา (Intellectual Activity) ผ่านการวิเคราะห์หรือการนิยามเชิงตรรกะ ซึ่งเป็นเพียงการรับรู้ในระดับภาษาคน' หรือ 'โลกของสมมติบัญญัติ' แต่การรู้ที่แท้จริงตามนัยแห่งพุทธธรรมคือประสบการณ์ตรงเชิง "ภาววิทยา" (Ontological Experience) ที่จิตต้องเผชิญหน้าและสัมผัสกับ "สภาวะสุญญตา" ที่ปรากฏขึ้นจริงในขณะนั้น หากปราศจากการอุบัติขึ้นของความว่างภายในใจ ความรู้นั้นย่อมเป็นเพียงเงาของถ้อยคำ มิใช่เนื้อแท้ของธรรมะที่จิตสัมผัสได้ด้วยตนเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2539) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการยึดถือเหตุผลอย่างทื่อตรงจนเกินไปมักทำให้เราติดหล่มอยู่กับเข้าใจเพียงด้านเดียว จนละเลยมิติที่ลึกซึ้งของการดำรงอยู่ ความเชื่อมั่นต้องอาศัย "ประสบการณ์" และ "ตรรกะ" ที่แจ่มชัด แต่ในมุมมองพุทธปรัชญานั้นความเป็นจริงของ "เสรีภาพ" ไม่อาจเข้าถึงได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพียงลำพัง เนื่องจากวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ได้เพียงอธิบายความสัมพันธ์เชิง "เหตุปัจจัยของข้อเท็จจริง" ในฐานะ "ความรู้ภววิสัย" (Objective Knowledge) คือ การมองสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงที่มันเป็นอยู่ โดยไม่เอาความรู้สึกส่วนตัวหรือผลประโยชน์ของผู้สังเกตเข้าไปตัดสิน ซึ่งบอกเราได้เพียงว่าสิ่งต่างๆ เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร แต่ไม่อาจมอบความเชื่อมั่นหรือคุณค่าทางจิตใจที่เป็นหัวใจสำคัญในการกำหนดทิศทางชีวิตได้เลย ในทางพุทธปรัชญาเชื่อว่า "เสรีภาพ" ที่แท้จริงมิใช่เพียงหัวข้อในการถกเถียงเชิงทฤษฎี แต่คือสภาวะที่จิต "รู้สึก" ต่อความเป็นอิสระที่ปรากฏขึ้นจริงในขณะนั้น เป็นขณะที่จิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของ "อนุสัย" และ "สัญชาตญาณ" เช่นเดียวกับที่การเข้าถึงความว่างจำเป็นต้องมีสภาวะแห่ง "สุญญตา" ปรากฏชัดอยู่ในจิต การบรรลุถึงเสรีภาพย่อมต้องการการประจักษ์แจ้งต่ออำนาจแห่งปัญญาที่กำลังยับยั้งตัณหาอยู่ ณ ปัจจุบันขณะ หากวิทยาศาสตร์คือการเฝ้าสังเกตฟันเฟืองของเหตุปัจจัยในเชิงระบบ

เสรีภาพตามวิถีพุทธปรัชญาก็คือสภาวะที่จิตสามารถสถาปนา “เจตนาใหม่” ที่หลุดพ้นจากกรงล้อแห่ง “อนุสัย” และความเคยชินได้สำเร็จ เป็นการประกาศอิสรภาพเหนือกลไกทางธรรมชาติที่เคยบงการเรามาอย่างยาวนาน (พระศรีคัมภีรญาณ อภิปุญโญ, 2565)

ดังนั้น ความรู้แบบ “ภววิสัย” อาจช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริง แต่มักจะสูญเสียร่องรอยของมนุษย์ระหว่างทางที่ปล่อยให้ความหมายของชีวิตจมหายไปในกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ความเป็นจริงของเสรีภาพตามนัยแห่งพุทธปรัชญาจึงมิใช่เพียงการทำความเข้าใจโครงสร้างของกรรม แต่คือการที่ “ปัญญา” เข้าไปทำหน้าที่ในช่องว่างระหว่างเหตุและปัจจัย เพื่อสลายอำนาจเผด็จการของ “อนุสัย” และความเคยชินที่ฝังรากลึกมาอย่างยาวนาน เสรีภาพที่แท้จริงในนัยแห่งพุทธปรัชญาจึงมิใช่เพียงองค์ความรู้ที่จารึกไว้บนแผ่นกระดาษ หรือข้อสรุปเชิงตรรกะที่ผ่านการคำนวณทางทฤษฎี หากแต่คือสภาวะประจักษ์แจ้งที่จิตสามารถสัมผัสได้ถึงอำนาจอันบริสุทธิ์ของปัญญาที่อยู่เหนือการบงการของตัณหาในปัจจุบันขณะ เสรีภาพตามนัยนี้จึงเปรียบเสมือนชัยชนะเหนือแรงขับทาง “สัญชาตญาณ” และเป็นหลักชัยเพียงหนึ่งเดียวที่นำพาชีวิตไปสู่การปลดแอกตนเองออกจากเครื่องพันธนาการทั้งปวง เปลี่ยนผ่านจากผู้ถูกจองจำในกระแสธารแห่งเหตุปัจจัย สู่การเป็นผู้เบิกบานและหยัดยืนได้อย่างอิสระ ท่ามกลางพลวัตแห่งความเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีวันจบสิ้นอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2539). **ศาสนาปรัชญาประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บริษัท ต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด.

ประเวศ วะสี. (2547). **ธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิสำนึกรักบ้านเกิด.

พุทธทาสภิกขุ. (2539). **แก่นพุทธศาสน์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ธรรมสภา.

พระศรีคัมภีรญาณ อภิปุญโญ. (2565). **วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2553). **ปรัชญาทรรศน์: พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2556). **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมัคร บุราวาศ. (2554). **พุทธปรัชญา 25 ศตวรรษ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศยาม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บริษัท ท่าทราย (2000) จำกัด.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Burtt, E. A. (1963). **The contribution of Buddhism to philosophic thought, In Knowledge and conduct**. Buddhist Publication Society.

Immanuel Kant. (1941). **Fundamental Principles of the Metaphysics of Moral**. New York: The Little Library of Liberal Arts.

การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาบนฐานพุทธปัญญา เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตสังคม

DEVELOPING AN EDUCATIONAL INNOVATION LANDSCAPE BASED ON BUDDHIST WISDOM FOR ENHANCING QUALITY OF SOCIAL LIFE.

สาธิต ศรีวรรณะ
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์
Sathit Sriwanna
Department of Buddhist Educational Administration,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus
E-Mail: 6715102007@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้และนำเสนอแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาบนฐานหลักทุติยปาปณิกสูตรเพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์โดยอาศัยการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านนวัตกรรมการศึกษา การบริหารสถานศึกษา และหลักพุทธธรรม ผลการสังเคราะห์พบว่า การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การกำหนดทิศทางเชิงนวัตกรรม 2) การบริหารระบบและกระบวนการที่ยืดหยุ่น 3) การพัฒนาทรัพยากรและทุนมนุษย์ และ 4) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการประเมินผล ซึ่งขับเคลื่อนผ่านหลักทุติยปาปณิกสูตร 3 ประการ ได้แก่ จักขุมา (การมีวิสัยทัศน์เชิงนวัตกรรม) วิธูโร (ความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการนวัตกรรมและการจัดการเรียนรู้) และ นิสสยสัมปันโน (การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการระดมทรัพยากร)องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์นำไปสู่กรอบแนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม ส่งเสริมสมรรถนะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน

คำศัพท์สำคัญ : การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา, ภูมิทัศน์นวัตกรรม, ทุติยปาปณิกสูตร, พุทธปัญญา, คุณภาพชีวิตสังคม

Abstract

This academic article aims to synthesize knowledge and propose a framework for developing the school innovation landscape based on the Dutiya Pāpaṇika Sutta to enhance educational management and learning in response to the rapid transformation driven by digital technologies and artificial intelligence (AI). The study employed documentary analysis and

synthesis of literature, theories, and previous research related to educational innovation, school management, and Buddhist administration. The findings reveal that the development of the school innovation landscape consists of four key components: (1) innovative strategic direction, (2) flexible systems and process management, (3) resource and human capital development, and (4) collaborative networking and evaluation. These components are driven by the three principles of the Dutiya Pāpaṇika Sutta: Cakkhumā (visionary and innovative leadership), Vidhūro (competence in innovation and learning management), and Nissayasampanno (collaborative networking and resource mobilization). The synthesis proposes a conceptual framework for school innovation landscape development that can be applied to transform schools into innovative learning organizations, strengthen learners' competencies for the twenty-first century, improve learners' quality of life, and promote sustainable community and social development.

Keywords: Development of the School Innovation Landscape, Innovation Landscape, Dutiya-papanika Sutta, Buddhist Wisdom, Quality of Social Life

บทนำ

ในยุคศตวรรษที่21ปฏิเสธไม่ได้ว่าสถานศึกษาทั่วโลกกำลังเผชิญกับคลื่นความเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน(Disruption)ทั้งในมิติทางเทคโนโลยีและบริบททางสังคมท่ามกลางสภาวะการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงและไร้พรมแดนในทุกมิติของโลกใบนี้ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันทางเศรษฐกิจการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์หรือการแย่งชิงฐานทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพสูง(Talent)ส่งผลให้ทุกประเทศต้องเร่งยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของตนผ่านระบบการศึกษาประจวบเหมาะกับการก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบและการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของปัญญาประดิษฐ์(Artificial Intelligence: AI) ที่ได้เข้ามาปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการศึกษาไปอย่างสิ้นเชิง(สิริพันธ์ศิริสุนทรและคณะ,2568) วิถีการเรียนรู้และการทำงานในอนาคตไม่ได้จำกัดอยู่ภายใต้กรอบเดิมๆอีกต่อไป ส่งผลให้บทบาทของสถานศึกษาต้องเปลี่ยนผ่านจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้(LearningFacilitator)เพื่อเร่งพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นและสร้างความพร้อมให้แก่ผู้เรียนในการออกไปเผชิญหน้ากับการแข่งขันบนเวทีโลกยุคใหม่ได้อย่างเท่าทันขณะเดียวกันความท้าทายในมิติทางสังคมก็มีความซับซ้อนไม่แพ้กันสถานศึกษาต้องเผชิญกับภาวะความเปราะบางทางสังคมการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัยและความคาดหวังที่สูงขึ้นจากชุมชนในการผลิตกำลังคนที่มีทั้งทักษะวิชาชีพและคุณธรรมจริยธรรม ด้วยเหตุนี้การบริหารจัดการสถานศึกษาในรูปแบบตั้งรับ(Reactive Management)ที่เน้นการปฏิบัติตามกฎระเบียบเดิมไม่เพียงพอที่จะตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่

เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้อีกต่อไป (สายชล บรรจง, 2567)สภาวะการแข่งขันและเทคโนโลยีที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้สถานศึกษาสามารถอยู่รอดและพัฒนาได้อย่างมีทิศทางคือ การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของการบริหารจัดการสถานศึกษายุคใหม่การวางแผนกลยุทธ์ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีตามกรอบนโยบายเท่านั้นแต่เป็นกระบวนการวิเคราะห์เชิงรุกที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถมองเห็นภาพอนาคตที่ชัดเจน สามารถประเมินจุดแข็งจุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ขององค์กรได้อย่างเท่าทันสถานการณ์ (สุรศักดิ์ปาเฮ ,2566)การมีแผนกลยุทธ์ที่เฉียบคมจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่ว่าจะ

เป็นงบประมาณบุคลากรหรือเทคโนโลยีไปใช้ในการขับเคลื่อนนวัตกรรมและตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด นอกจากนี้ แผนกลยุทธ์ยังทำหน้าที่เป็นเข็มทิศร่วม (Shared Compass)ที่ช่วยหลอมรวมพลังของบุคลากรทุกฝ่ายในโรงเรียนให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันลดความซ้ำซ้อน และสร้างความยืดหยุ่น (Flexibility) ในการปรับตัวรับความเสี่ยงใหม่ ๆ (Bryson, 2018) หากสถานศึกษาขาดการวางแผนกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพ การบริหารจัดการย่อมดำเนินไปด้วยความล่องลอย ไร้จุดเน้นและไม่สามารถสร้างนวัตกรรมที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนหรือตอบสนองความต้องการของสังคมในระยะยาวได้ จากความท้าทายดังกล่าวสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปสู่การบริหารเชิงรุก (Proactive Management)ซึ่งเป็นแนวทางการบริหารที่มุ่งเน้นการคาดการณ์อนาคต การวิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงและการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับโอกาสและวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นล่วงหน้า (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2565) โดยมีนวัตกรรม (Innovation) เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน ไม่ว่าจะเป็นนวัตกรรมการบริหารจัดการ (Administrative Innovation) หรือนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ (Learning Innovation) เพื่อยกระดับประสิทธิภาพขององค์กรและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้สามารถเติบโตในสังคมได้อย่างมีความสุขและมั่นคง

เมื่อพิจารณาในบริบทของพุทธปัญญาพบว่าพระพุทธตถาคตได้ทรงแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในการเป็นนักบริหารจัดการเชิงรุกที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยทรงนำหลักธรรมทุติยปาปณิกสูตร ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตรมาประยุกต์ใช้เป็นกลยุทธ์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการบริหารจัดการคณะสงฆ์จนสามารถปักหลักฐานได้อย่างมั่นคงและแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระองค์ทรงเปรียบเทียบคุณสมบัติของภิกษุผู้จะบรรลุธรรมชั้นสูงและสามารถขับเคลื่อนศาสนกิจได้สำเร็จ ว่าต้องประกอบด้วยองค์คุณ 3 ประการ เช่นเดียวกับพ่อค้าผู้เฉลียวฉลาด คือ จักขุมา ทรงมีสายพระเนตรและวิสัยทัศน์อันกว้างไกลในการเลือกบุคคลและชัยภูมิที่เหมาะสมเพื่อการเผยแผ่ วิธูโร ทรงจัดเจนในการแสดงธรรมมีกุศโลบายและนวัตกรรมการสื่อสารธรรมที่จำแนกแจกแจงให้เหมาะสมกับบัวแต่ละเหล่าอย่างมีระบบ และ นิสสยสัมปันโน ทรงสร้างเครือข่ายความร่วมมือและเข้าถึงแหล่งทุนทางสังคม โดยได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพระราชา มหาเศรษฐี และประชาชน (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551) การที่พระพุทธศาสนาสามารถขับเคลื่อนและพลิกโฉมหน้าสังคมในยุคนั้นได้ จึงมิใช่ด้วยปาฏิหาริย์ หากแต่เกิดจากการบริหารจัดการศาสนกิจอย่างเป็นระบบเชิงกลยุทธ์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร

อย่างไรก็ดีการขับเคลื่อนนวัตกรรมและการบริหารเชิงรุกในสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องมีรากฐานมาจากระบบคิดและคุณธรรมที่เข้มแข็ง การนำพุทธปัญญา โดยเฉพาะหลักทุติยปาปณิกสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมว่าด้วยคุณสมบัติในการจัดการและการมองการณ์ไกลอันยอดเยี่ยมมาบูรณาการเข้ากับศาสตร์การบริหารจัดการสมัยใหม่จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษามีวิสัยทัศน์ที่แหลมคม (จักขุมา) มีความเชี่ยวชาญในการจัดการนวัตกรรม (วิธูโร) และสามารถสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือเพื่อหนุนเสริมการศึกษาได้อย่างยั่งยืน (นิสสยสัมปันโน) ซึ่งจะส่งผลลัพธ์ปลายทางไปสู่การพัฒนาสถานศึกษาที่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนและขับเคลื่อนสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างแท้จริง

การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา

1.บริบททางประวัติศาสตร์และภูมิหลังความเป็นมาของทุติยปาปณิกสูตรความเป็นมาของทุติยปาปณิกสูตร ปรากฏเรื่องราวบริบทแวดล้อม (Context) ขยายความในคัมภีร์มโนรถปูรณี

(อรรถกถาอังคุตตรนิกาย) โดยระบุว่าพระพุทธตถาคตทรงแสดงพระสูตรนี้ ณ วัดพระ เชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) มูลเหตุเกิดจากการที่พระพุทธองค์ทรงปรารภและสังเกตวิถีชีวิตและการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของพ่อค้าในเมืองสาวัตถี ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในสมัยพุทธกาล ทรงพบเห็นสัจธรรมว่า พ่อค้าบางคนลงทุนน้อยแต่สามารถสร้างผลกำไรได้อย่างมหาศาลจนกลายเป็นมหาเศรษฐีในเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากมีองค์คุณแห่งความสำเร็จ 3 ประการ คือ ตาดี จัดเจนธุรกิจ และมีแหล่งทุนหนุนเสริม (พระมหาดาวสยาม วชิรปญฺโญ, 2563) พระพุทธองค์ผู้ทรงเป็นเลิศในกุศโลบายการสอน (อุปายโกศล) จึงทรงนำ รูปแบบความสำเร็จของโลกธุรกิจนี้มาอุปมาอุปไมยเพื่อสร้างระบบการบริหารจัดการคณะสงฆ์ โดยทรงพลิกมุมมองจากโลกพาณิชยกรรมสู่โลกแห่งการเผยแผ่ธรรม (พุทธวิธี) ไว้ดังนี้

1) บริบทความเป็นมาของจักขุมา (ตาดี) ในทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้คุณสมบัตินี้ในการเล็งญาณตรวจดูอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ในเวลาเช้ามืดเพื่อกำหนดกลยุทธ์ว่าในวันนั้นควรจะเสด็จไปโปรดใครชัยภูมิใด หรือชุมชนใดที่จะสร้างผลลัพธ์ในการยอมรับพระพุทธศาสนาได้สูงสุด (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551)

2) บริบทความเป็นมาของวิธูโร (จัดเจน) สะท้อนผ่านกุศโลบายการจำแนกแจกแจงธรรม ทรงแสดงธรรมคล่องแคล่ว เหมาะสมกับจริตของผู้ฟัง เช่น ทรงแสดงธรรมแก่กษัตริย์ พราหมณ์ หรือชาวนาด้วยภาษาและอุปมาที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการบรรลุธรรมได้ง่าย

3)บริบทความเป็นมาของนิสสยสัมปันโน(มีแหล่งทุน)ในคัมภีร์อรรถกถาชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงได้รับความไว้วางใจจากคฤหบดีและกษัตริย์ผู้เป็นทุนทางสังคม เช่น พระเจ้าพิมพิสาร, พระเจ้าปเสนทิโกศล, อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขาบุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นอุปัฏฐากผู้สร้างมหาวิหารและถวายปัจจัยสี่ทำให้คณะสงฆ์มีรากฐานที่มั่นคงในการทำงานเผยแผ่โดยไม่ต้องกังวลเรื่องการแสวงหาปัจจัยดำรงชีพ(พระพุทธพจนวราภรณ์ (สมศักดิ์ อุปสโม), 2561)

ดังนั้นบริบททางประวัติศาสตร์และภูมิหลังของทุติยปาปณิกสูตร จึงไม่ใช่เพียงเรื่องเล่าเปรียบเทียบธรรมดา แต่เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนว่า พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จในการหยั่งรากลึกและพลิกโฉมหน้าสังคมยุคโบราณได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงมีกลยุทธ์การบริหารจัดการเชิงรุกที่ถอดแบบมาจากนวัตกรรมการจัดการของยอดนักธุรกิจในยุคนั้นนั่นเอง

2. นิยาม ความหมายของหลักทุติยปาปณิกสูตร พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ทุติยปาปณิกสูตร (พระไตรปิฎกเล่มที่ 20)พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิยามและสาระสำคัญขององค์คุณทั้ง

3 ประการของพ่อค้า (ปาปณิกะ) ไว้ดังนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประการที่ 1 จักขุมา (ตาดี) พระพุทธพจน์ทรงอธิบายว่า พ่อค้าในโลกนี้ รู้จักสินค้าว่า สินค้าสิ่งนี้ซื้อมาเท่านี้ ขายไปเท่านี้ จักมีกำไรเท่านี้ ประการที่ 2 วิธูโร (ผู้มีความสามารถในการบริหารจัดการ) พระพุทธพจน์ทรงอธิบายว่า พ่อค้าในโลกนี้ เป็นคนฉลาด ซื้อและขายสินค้าเป็น และประการที่ 3 นิสสยสัมปันโน (พร้อมด้วยแหล่งทุน/มีที่พึ่งอาศัย) พระพุทธพจน์ทรงอธิบายว่า พ่อค้าในโลกนี้ เป็นที่รู้จักของพวกคฤหบดี หรือคฤหบดีบุตรผู้มั่งคั่งพวกเขาจะช่วยสนับสนุนทุนรอนให้ โดยกล่าวว่า ท่านจงเอาทุนนี้ไปซื้อสินค้าเลี้ยงชีพและนำมาใช้คืนเรา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2562) ได้ให้นิยามหลักธรรมนี้ไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมโดยเรียกองค์คุณ3ประการนี้ว่าปาปณิกธรรมหรือคุณสมบัติของพ่อค้าซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการให้เกิดความสำเร็จและก้าวหน้ามีความหมาย

โดยสรุปดังนี้ จักขุมา (ตาดี) คือ สายตาแหลมคม รู้จักสินค้า ดูของเป็น คำนวณราคาและผลกำไรได้แม่นยำ วิธูโร (จัดเจนธุระ) คือ ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นคนฉลาด ซื้อขายเก่ง ซื่อสัตย์ และคล่องแคล่ว และนิสสยสัมปันโน (มีที่พึ่งอาศัย) คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นที่น่าเชื่อถือและไว้วางใจของแหล่งทุนทรัพย์

กิตติพงษ์ พรมดวงดี และคณะ (2565) ให้ความหมายในมิติการบริหารสถานศึกษาว่าเป็นไตรภาคีแห่งความสำเร็จในการจัดการ ประกอบด้วยความสามารถในการคาดการณ์อนาคตและหลักสูตรใหม่ (จักขุมา)ความรอบรู้ในระบบนิเทศและกระบวนการทำงานภายในองค์กร(วิธูโร)และการสร้างปฏิสัมพันธ์เพื่อดึงทรัพยากรหนุนเสริมโรงเรียน (นิสสยสัมปันโน)

พระครูปริยัติสารการ และ สมคิด นาคเจริญ (2566) นิยามหลักธรรมนี้ในบริบทสากลว่าคือสมรรถนะผู้นำยุคดิจิทัล(DigitalLeadershipCompetencies)โดยตีความว่าจักขุมาคือผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเท่าทันเทคโนโลยีพลิกผัน, วิธูโร คือ การบริหารจัดการที่ยืดหยุ่น ว่องไว (Agile Management)และนิสสยสัมปันโน คือ การสร้างพันธมิตรเชิงกลยุทธ์ (Strategic Alliance)

สมชาย แก้วคง และคณะ (2566) นิยามความหมายในเชิงการจัดการเรียนรู้ของครู (Pedagogy) ว่าคือแนวคิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียนโดยครูต้องมีสายตาแหลมคมมองเห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน(จักขุมามีความจัดเจนในการออกแบบนวัตกรรมการสอนเชิงรุก(วิธูโร) และสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้หรือผู้เชี่ยวชาญมาช่วยหนุนการเรียนรู้ของเด็กได้ (นิสสยสัมปันโน)

พรเทพ รัตนวิจิตร (2567) นิยามว่าเป็นระบบการขับเคลื่อนองค์กรแห่งนวัตกรรม โดยมองว่าหลักธรรมนี้คือกลไก 3 ส่วนที่ขาดกันไม่ได้ จักขุมา เป็นตัวกำหนดทิศทางและเป้าหมายนวัตกรรม, วิธูโร เป็นตัวลงมือทำและบริหารจัดการกระบวนการสร้างนวัตกรรม และนิสสยสัมปันโน เป็นตัวจัดหาและระดมทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์สิ่งใหม่

วิภาดามะลิทองและพระครูโอภาสธรรมบัณฑิต(2565)ตีความหมายในเชิงการบริหารงบประมาณและสินทรัพย์ว่าคือกลยุทธ์การบริหารทุนรอบด้าน ประกอบด้วยทุนทางปัญญา (จักขุมา - มองเห็นความคุ้มค่า), ทุนกระบวนการ (วิธูโร บริหารงบประมาณโปร่งใสมีประสิทธิภาพ) และ ทุนทางสังคม (นิสสยสัมปันโน - การระดมทรัพยากรและการบริจาคจากภายนอก) จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นสรุปได้ว่าหลักทุติยปาปณิกสูตรจากพุทธพจน์ดั้งเดิมที่ว่าด้วยคุณสมบัติของพ่อค้าผู้ประสบความสำเร็จเมื่อนำมาหลอมรวมกับแนวคิดของนักวิชาการและงานวิจัยทางการศึกษาสามารถสรุปแก่นสำคัญออกเป็น 3.มิติยุทธ ศาสตร์ที่เกื้อหนุนและขาดจากกันไม่ได้ ดังนี้ 1) จักขุมา (ตาดี)การกำหนดทิศทางและวิสัยทัศน์เชิงนวัตกรรม การมองเห็นคุณค่าของสินค้า รู้จักคำนวณราคาและคาดการณ์ผลกำไรได้อย่างแม่นยำ 2) วิธูโร (จัดเจนธุระ) การบริหารจัดการเชิงรุกและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ความฉลาด รอบรู้ มีความเชี่ยวชาญ คล่องแคล่ว และซื่อสัตย์ในการซื้อขายและการทำงาน3) นิสสยสัมปันโน (พร้อมด้วยแหล่งทุน) การสร้างภาคีเครือข่ายและทุนทางสังคม การมีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นที่น่าเชื่อถือ ไว้วางใจ จนได้รับการสนับสนุนทุนรอนจากผู้มั่งคั่ง

3. ความสำคัญของหลักทุติยปาปณิกสูตร

ความสำคัญของพระสูตรนี้ในมิติของการบริหารจัดการ
อยู่ที่การเปลี่ยนผ่านมุมมองทางธรรมะจากนามธรรมสู่ระบบการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมอย่างลึกซึ้งพุทธปัญญาในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ละเลยเรื่องการจัดการเชิงโครงสร้างทรัพยากรมนุษย์และการ

สร้างพันธมิตรโดยโครงสร้างขององค์คุณประการหรือที่นิยมเรียกว่าหลักคุณสมบัติของพ่อค้าประกอบด้วยสาระสำคัญทางกลยุทธ์ดังต่อไปนี้ (พระครูปริยัติสารการ และสมคิด นาคเจริญ, 2566)

ประการที่1จักขุมา(ตาดี)ในทางธุรกิจหมายถึงการรู้จักสินค้าการคำนวณราคาและการมองเห็นกำไรได้อย่างแม่นยำเมื่อนำมาปรับใช้ในมิติการบริหารสถานศึกษาจึงเทียบได้กับ ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership) และการมองการณ์ไกลอย่างมีกลยุทธ์ (สุชาติ อิ่มสำราญ และพระมหาสมพงษ์ คุณากโร, 2567) ผู้บริหารที่มีจักรขุมาจะสามารถคาดการณ์ความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ดิจิทัล และปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อนำมากำหนดทิศทางและอัตลักษณ์เด่นในการพัฒนาองค์กรได้อย่างแหลมคม

ประการที่2วิธูโร(ผู้มีความสามารถในการบริหารจัดการ)ในทางการบริหารธุรกิจหมายถึงความเชี่ยวชาญในการซื้อขายการเจรจาต่อรองและการบริหารจัดการกิจการอย่างคล่องแคล่วเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการจึงหมายถึง สมรรถนะการบริหารจัดการเชิงนวัตกรรมและการปฏิบัติ (Innovative Execution) ที่มีความยืดหยุ่น รอบรู้ และสามารถจัดวางทรัพยากรบุคคลให้เหมาะสมกับงาน (Put the right man on the rightjob)ตลอดจนการออกแบบและจัดเจนในระบบสารสนเทศและการประเมินผลอย่างเป็นระบบ (พระมหาดนัย ปญฺญาคโณ และสมเกียรติ ทานกระโทก, 2565)

ประการที่3นิสสยสัมปันโน(พร้อมด้วยแหล่งทุน/มีที่พึ่งอาศัย)ในทางธุรกิจหมายถึงการเป็นที่เชื่อถือของคฤหบดีหรือมหาเศรษฐีผู้มีทุนทรัพย์ทำให้สามารถกู้ยืมหรือระดมทุนมาขยายกิจการได้ง่ายเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทสถานศึกษาจึงเปรียบได้กับกลยุทธ์การสร้างภาคีเครือข่ายและความร่วมมือ (Strategic Alliance &Partnership)ทั้งในมิติทรัพยากรงบประมาณและทุนทางสังคม(SocialCapital)การได้รับความไว้วางใจจากชุมชนศิษย์เก่าและองค์กรภายนอกเพื่อร่วมกันหนุนเสริมคุณภาพการศึกษาและยกระดับสังคมรอบข้าง (วิภาดา มะลิทอง และพระครูโอภาสธรรมบัณฑิต, 2565)

ด้วยเหตุนี้ความสำคัญของหลักทุติยปาปณิกสูตรจึงมิใช่เพียงแค่การสอนให้บุคคลเป็นคนเก่งเฉพาะทาง แต่เป็นกรอบแนวคิดบูรณาการที่หลอมรวมองค์ประกอบทั้งด้านความคิด (Vision) การกระทำ (Action) และเครือข่าย(Network)เข้าด้วยกันอย่างสมดุล(พรเทพรัตนวิจิตร,2567)การนำหลักธรรมนี้มาเป็นฐานในการกำหนดกลยุทธ์การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่21จึงถือเป็นการดึงพุทธปัญญาเชิงรุกมาขับเคลื่อนนวัตกรรมการศึกษาที่สามารถจับต้องได้เพื่อเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมอย่างยั่งยืน

ปัจจัยความสำเร็จของหลักทุติยปาปณิกสูตร

ปัจจัยด้านภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์และการสื่อสารในศตวรรษที่21การขับเคลื่อนองค์กรคือการเปลี่ยนหลักทุติยปาปณิกสูตรให้เป็นทักษะเฉพาะของผู้นำด้วยความสำเร็จเกิดขึ้นจากจักขุมาผู้นำต้องมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถมองภาพอนาคตเพื่อสร้างเป้าหมายร่วมกัน (Shared Vision) วิธูโร การมีทักษะการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อถ่ายทอดนโยบายไปในทิศทางเดียวกันและพัฒนาความเชี่ยวชาญอย่างรอบด้าน และนิสสยสัมปันโน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเพื่อลดความขัดแย้งและสร้างค่านิยมความโปร่งใสที่ตรวจสอบได้ (พรพิมล แก้วอ่อน และคณะ, 2565)

ปัจจัยด้านการคิดเชิงกลยุทธ์และการสร้างพันธมิตรขององค์กรขั้นสูงการบริหารระดับยุทธศาสตร์ประกอบด้วยความสามารถในการผสานกลไกทั้ง 3 ด้านเข้ากับโครงสร้างองค์กร ได้แก่จักขุมาปัจจัยความสำเร็จอยู่ที่การคิดและวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) รวมถึงการกำหนดทิศทางขององค์กรอย่างชัดเจน วิธูโร การเน้นระบบบริหารจัดการสู่ความสำเร็จและการสร้างระบบพัฒนาผู้นำทดแทนในอนาคต (Succession

Planning)และนิสสยสัมปันโนการเน้นสร้างพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์(StrategicAlliances)และสร้างจิตวิญญาณการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในองค์กร (ธีรพจน์ แนบเนียน และคณะ, 2565)

ปัจจัยด้านมาตรฐานและความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ(ระบบประกันคุณภาพ)ปัจจัยความสำเร็จของการนำหลักธรรมนี้ไปใช้ในเชิงระบบ(Systematicapproach)จะต้องผ่านการประเมินความสอดคล้องตามเกณฑ์มาตรฐานสากลโดยความสำเร็จขึ้นอยู่กับความถูกต้องและความเหมาะสมของตัวชี้วัด(Accuracy& Propriety) ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง (Feasibility) ของกระบวนการทำงานภายในองค์กรและผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ (Utility) ต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน (ษิญาภา บัวศรี และคณะ, 2566)

ปัจจัยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและการบูรณาการภาคีเครือข่ายระบุปัจจัยแห่งความสำเร็จ (Key Success Factors) ในการนำหลักทุติยปาปณิกสูตรมาขับเคลื่อนนวัตกรรมและเศรษฐกิจชุมชนไว้ 6 ประการสำคัญ ได้แก่ 1) การใช้หลักธรรมนำการทำงาน (Value-driven) 2) การปรับเปลี่ยนมุมมองและวิธีคิด (Growth Mindset) 3) การมีฐานคิดในการพัฒนาที่ชัดเจน 4) การเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน 5) การบูรณาการฝึกภาคปฏิบัติ (Action Learning) และ 6) การมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของภาคีเครือข่าย (นิสสยสัมปันโน) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2567)

ปัจจัยด้านมนุษยสัมพันธ์และการจัดการสมดุลภายในองค์กรกระบวนการไปสู่ความสำเร็จของผู้นำยุคใหม่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับระบบงานเพียงอย่างเดียวแต่ปัจจัยภายในที่สำคัญคือโครงสร้างความสัมพันธ์ความสำเร็จของนิสสยสัมปันโนในบริบทบริหารจัดการคือมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชากับเจ้านายที่ต้องอยู่บนพื้นฐานความไว้วางใจ(Trust)การเปลี่ยนทุนทางปัญญา(จักขุมา)และทุนกระบวนการ(วิธูโร)ให้กลายเป็นประสิทธิภาพที่จับต้องได้จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างแรงจูงใจและการบริหารคนอย่างยุติธรรม (พิทักษ์ หาญกล้า, 2566)

นวัตกรรมสถานศึกษา

1. นิยามและความหมายของนวัตกรรมสถานศึกษา การเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัล เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ และความต้องการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ส่งผลให้สถานศึกษาจำเป็นต้องพัฒนานวัตกรรมทั้งด้านการบริหารการจัดการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการศึกษาและยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนั้น จึงมีนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมายของ นวัตกรรมสถานศึกษา ไว้ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2564) ให้ความหมายว่า นวัตกรรมสถานศึกษา หมายถึง การพัฒนาและประยุกต์ใช้แนวคิดวิธีการกระบวนการหรือเทคโนโลยีใหม่ในการบริหารจัดการและการจัดการ|เรียนรู้เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนครูและสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลง

สุวิทย์เมษินทรีย์(2563)อธิบายว่านวัตกรรมทางการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศสู่สังคมฐานนวัตกรรม โดยสถานศึกษาต้องพัฒนารูปแบบการบริหาร การเรียนรู้ และการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อสร้างสมรรถนะของผู้เรียนให้พร้อมต่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งอนาคต

Rogers (2003) อธิบายว่า นวัตกรรม (Innovation) หมายถึง แนวคิด วิธีการหรือสิ่งใหม่ที่บุคคลหรือองค์กรรับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่และนำไปประยุกต์ใช้จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการยอมรับในวงกว้าง

OECD (2019)ให้นิยามว่านวัตกรรมในสถานศึกษา หมายถึง ผลิตภัณฑ์บริการหรือกระบวนการใหม่ หรือที่ได้รับการปรับปรุงอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากแนวปฏิบัติเดิมของสถานศึกษาและถูกนำไปใช้จริงเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาทั้งด้านการเรียนการสอนการบริหารและการให้บริการทางการศึกษา

OECD (2023) ขยายความว่านวัตกรรมสถานศึกษาครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนรู้การวัดและประเมินผลระบบบริหารจัดการการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน และภาคีเครือข่ายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสถานศึกษา

UNESC (2024)อธิบายว่านวัตกรรมทางการศึกษาเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุประสงค์ เนื้อหาหรือวิธีการจัดการศึกษาโดยมุ่งยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และพัฒนาผู้เรียนให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่

จากการศึกษานิยามและความหมายของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศสามารถสรุปได้ว่านวัตกรรมสถานศึกษาหมายถึงการพัฒนาและประยุกต์ใช้แนวคิดวิธีการกระบวนการเทคโนโลยีหรือรูปแบบการบริหารจัดการใหม่หรือที่ได้รับการปรับปรุงจากแนวปฏิบัติเดิมอย่างมีนัยสำคัญเพื่อนำไปใช้จริงในการยกระดับคุณภาพการบริหารสถานศึกษาการจัดการเรียนรู้การพัฒนาผู้เรียน และการสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วน อันนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

2.ความสำคัญของนวัตกรรมสถานศึกษาในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะการเข้าสู่ยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) สถานศึกษาจำเป็นต้องพัฒนานวัตกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้และการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของโลกยุคใหม่นวัตกรรมสถานศึกษาจึงมิได้หมายถึงเพียงการสร้างสิ่งใหม่เท่านั้น หากแต่เป็นการพัฒนาและประยุกต์ใช้แนวคิด วิธีการกระบวนการหรือเทคโนโลยีที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสรุปความสำคัญของนวัตกรรมสถานศึกษาไว้ ดังนี้

กลไกในการยกระดับคุณภาพการศึกษาและผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียนนวัตกรรมสถานศึกษาช่วยพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้การวัดและประเมินผลตลอดจนการบริหารจัดการที่ตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล ส่งผลให้ผู้เรียนมีสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น (OECD, 2023)

แรงขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของสถานศึกษาในยุคดิจิทัลนวัตกรรมสถานศึกษาช่วยให้สถานศึกษาสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและบริบทโลกได้อย่างรวดเร็วโดยส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลระบบสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้ (UNESCO, 2024)

เครื่องมือส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษาการพัฒนานวัตกรรมเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรได้สร้างสรรค์วิธีการจัดการเรียนรู้ใหม่ๆแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาสมรรถนะทาง

วิชาชีพอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564)

ปัจจัยสำคัญในการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้และวัฒนธรรมนวัตกรรมนวัตกรรมสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรมีความคิดสร้างสรรค์กล้าคิดกล้าทดลองและร่วมกันพัฒนาแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ(Best Practices) จนเกิดวัฒนธรรมองค์กรที่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Rogers, 2003)

เครื่องมือในการพัฒนาระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพนวัตกรรมช่วยปรับปรุงกระบวนการทำงาน ลดความซ้ำซ้อน เพิ่มความคล่องตัวในการบริหารจัดการ และสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานข้อมูล (Data-driven Decision Making) ทำให้การบริหารสถานศึกษามีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ (OECD, 2023)

กลไกในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วนนวัตกรรมสถานศึกษาช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ภาคเอกชน สถาบันอุดมศึกษา และองค์กรภายนอก ในการร่วมพัฒนาการศึกษา แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และระดมทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสถานศึกษาอย่างยั่งยืน (UNESCO, 2024)

ฐานสำคัญในการสร้างความสามารถในการแข่งขันของสถานศึกษาสถานศึกษาที่มีนวัตกรรมสามารถสร้างเอกลักษณ์ความโดดเด่นและคุณภาพการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและสังคมส่งผลต่อความเชื่อมั่นของผู้ปกครองชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดจนยกระดับภาพลักษณ์ของสถานศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) กลไกในการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนนวัตกรรมสถานศึกษาไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในโรงเรียนแต่ยังสามารถขยายผลสู่นวัตกรรมของชุมชนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากการ

อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (UNESCO, 2024)

3.องค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษา (Components of School Innovation) การพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านภาวะผู้นำ กระบวนการจัดการเรียนรู้ เทคโนโลยี วัฒนธรรมองค์กร และเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองต่อบริบทของสังคมและความต้องการของผู้เรียน

ในศตวรรษที่21ดังนั้นผู้ศึกษาได้ศึกษาองค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษาจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศดังนี้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา(2564)เสนอว่านวัตกรรมสถานศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

1) การบริหารจัดการเชิงนวัตกรรม

2) การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้

3) การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัลและ4)การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วนเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและสถานศึกษา

พระครูสุตตธรรมรังษีและสุทธิพงษ์ศรีวิชัย(2565)เสนอว่าการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาตามแนวพุทธบริหารควรประกอบด้วย3องค์ประกอบได้แก่1)การกำหนดเป้าหมายบนพื้นฐานของคุณธรรมและ

ประโยชน์ส่วนรวม 2) การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการและการพัฒนางาน และ 3) การสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การพัฒนานวัตกรรมเกิดความยั่งยืน

OECD (2023) อธิบายว่า องค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษาประกอบด้วย 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1)ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ด้านนวัตกรรม(InnovationLeadership)ซึ่งกำหนดทิศทางและส่งเสริมการเปลี่ยน

แปลง2) กระบวนการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการ(Innovative Teaching and Management Processes)ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียน3)เทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ (Technologyand Learning Environment)ที่สนับสนุนการเรียนรู้และการบริหารและ4)การติดตามและประเมินผลเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement and Evaluation)

UNESCO (2024) ระบุว่า นวัตกรรมสถานศึกษาจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ภาวะผู้นำที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงครูที่มีสมรรถนะด้านนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม การมีส่วนร่วมของผู้เรียน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนและภาคีต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

Rogers(2003) อธิบายว่า ความสำเร็จของนวัตกรรมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่การยอมรับนวัตกรรมของบุคลากร ความสามารถในการทดลองใช้ การสื่อสารองค์ความรู้ และการสนับสนุนจากผู้นำองค์กร ซึ่งส่งผลต่อการแพร่กระจายและการยอมรับนวัตกรรมภายในสถานศึกษา

จากการสังเคราะห์องค์ประกอบของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศสามารถสรุปองค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษาออกเป็น 4 ด้านหลัก ดังนี้

1.ด้านภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์เชิงนวัตกรรม(InnovationLeadership)เป็นองค์ประกอบที่กำหนดทิศทางการพัฒนาสถานศึกษา โดยผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ เปิดรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และสร้างวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง

2. ด้านกระบวนการเรียนรู้และการบริหารจัดการ (Learning and Management Process) เป็นการออกแบบระบบการบริหารและการจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นใช้ข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัลสนับสนุนการดำเนินงาน รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก การเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาผู้เรียนตามสมรรถนะ

3. ด้านทรัพยากร เทคโนโลยี และวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรม (Resources, Technology and InnovationCulture)เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เทคโนโลยีสื่อและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ควบคู่กับการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดโอกาสให้บุคลากรคิดริเริ่ม ทดลอง และพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. ด้านเครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Networking and Sustainable Development)เป็นการสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครองชุมชนภาคเอกชนสถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมพัฒนานวัตกรรม แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ระดมทรัพยากร และติดตามประเมินผล เพื่อให้การพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาเกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน

4. หลักทุติยปาปณิกสูตร (Dutiya Pāpaṇika Sutta) หลักทุติยปาปณิกสูตรเป็นพระสูตรที่ปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (พระไตรปิฎก เล่มที่ 20) ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมสำหรับผู้ประกอบการหรือพ่อค้า (ปาปณิกะ) เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จ และได้รับความเชื่อถือจากสังคม โดยประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ จักขุมา วิธูโร และนิสสยสัมปันโน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1)จักขุมา(Cakkhumā:ผู้มีวิสัยทัศน์หรือผู้มองการณ์ไกล)พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าพ่อค้าผู้มีจักขุมาเป็นผู้รู้จักวิเคราะห์ต้นทุนกำไรและโอกาสของการดำเนินกิจการสามารถคาดการณ์ผลตอบแทนและความ

เสี่ยงได้อย่างเหมาะสม(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539)ในเชิงการบริหารร่วมสมัยจักขุมาสะท้อนถึงภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์(VisionaryLeadership)สามารถวิเคราะห์บริบทคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงและกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2)วิธูโร(Vidhūro:ผู้มีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการ)พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าพ่อค้าผู้เป็นวิธูโรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความชำนาญในการซื้อขายและดำเนินกิจการสามารถบริหารจัดการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539)ในบริบทของการบริหารสถานศึกษาหลักวิธูโรสะท้อนถึงความสามารถในการวางแผนการบริหารทรัพยากรการจัดการองค์ความรู้การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและการพัฒนานวัตกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร

3)นิสสยสัมปันโนNissayasampanno:ผู้มีเครือข่ายและแหล่งสนับสนุน)พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าพ่อค้าผู้มีนิสสยสัมปันโนเป็นผู้ได้รับความไว้วางใจจากคฤหบดีและผู้มีฐานะจนได้รับการสนับสนุนด้านทุน

และความร่วมมือในการประกอบกิจการ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักธรรมข้อนี้สะท้อนถึงความสำคัญของการสร้างเครือข่าย ความร่วมมือและความไว้วางใจซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างความร่วมมือกับชุมชน ภาคีเครือข่าย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

นักวิชาการด้านพุทธบริหาร เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่าหลักทุติยปาปณิกสูตรมิได้มุ่งใช้เฉพาะในการประกอบธุรกิจเท่านั้นแต่สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรทุกประเภท โดยเน้นการพัฒนาผู้นำให้มีวิสัยทัศน์ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินงาน และความสามารถในการสร้างความร่วมมือกับบุคคลและองค์กรภายนอกซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการบริหารที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน จากการศึกษาหลักทุติยปาปณิกสูตร สามารถสรุปได้ว่า หลักธรรมดังกล่าวเป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งพัฒนาผู้นำและองค์กรให้มีวิสัยทัศน์ (จักขุมา) ความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการ (วิธูโร) และ ความสามารถในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (นิสสยสัมปันโน)ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาและการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21

5.การสังเคราะห์หลักทุติยปาปณิกสูตรกับนวัตกรรมสถานศึกษาการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 มิได้มุ่งเน้นเพียงการนำเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่มาใช้ในการจัดการศึกษาเท่านั้นหากแต่เป็นกระบวนการพัฒนาสถานศึกษาอย่างเป็นระบบที่ครอบคลุมการกำหนดวิสัยทัศน์การบริหารจัดการการพัฒนาบุคลากรการสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาค

ส่วน เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน เมื่อพิจารณาหลักทุติยปาปณิกสูตร ซึ่งประกอบด้วย จักขุมา วิธูโรและนิสสยสัมปันโน พบว่ามีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษาในหลายมิติ และสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษาได้ ดังนี้

1.จักขุมา(VisionaryLeadership)กับการกำหนดวิสัยทัศน์นวัตกรรมผู้มีวิสัยทัศน์มองการณ์

ไกลและสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้อย่างรอบด้านหลักธรรมข้อนี้สอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม(InnovationLeadership)ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาต้องสามารถวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยี และความต้องการของผู้เรียน เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย

และทิศทางการพัฒนานวัตกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาอันเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ

2. วิธูโร (Innovation Management) กับการบริหารจัดการนวัตกรรม ผู้มีความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญในการดำเนินกิจการ สามารถวางแผน ตัดสินใจ และบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักธรรมข้อนี้สามารถประยุกต์ใช้กับการบริหารนวัตกรรมสถานศึกษา โดยมุ่งพัฒนาระบบการบริหารจัดการ การออกแบบกระบวนการเรียนรู้การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ตลอดจนการส่งเสริมการวิจัยและการสร้างนวัตกรรมของครูและผู้เรียนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่

3.นิสสยสัมปันโน(CollaborativeNetworking)กับการสร้างเครือข่ายนวัตกรรมผู้มีที่พึ่งหรือเครือข่ายสนับสนุน ซึ่งสะท้อนถึงการได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือจากบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ในบริบทของสถานศึกษา หลักธรรมข้อนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน สถาบันอุดมศึกษา ภาคเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อร่วมกันพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ระดมทรัพยากร และขยายผลนวัตกรรมสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและสังคม

จากการสังเคราะห์สามารถอธิบายได้ว่าหลักทุติยปาปณิกสูตรมิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการประกอบธุรกิจหากแต่เป็นกรอบแนวคิดด้านการบริหารและการพัฒนาองค์กรที่สามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกพบว่าหลักทุติยปาปณิกสูตรสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธบริหาร (Buddhist InnovationFramework)สำหรับการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษา โดยอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่าง วิสัยทัศน์ (จักขุมา) ⟶ การบริหารจัดการนวัตกรรม (วิธูโร) ⟶ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (นิสสยสัมปันโน)ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาและนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาและคุณภาพชีวิตของสังคมอย่างยั่งยืนษาได้อย่างเป็นระบบกล่าวคือจักขุมาเป็นฐานของการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนา วิธูโร เป็นฐานของการบริหารจัดการและการสร้างนวัตกรรม และ นิสสยสัมปันโน เป็นฐานของการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งเมื่อทั้งสามองค์ประกอบทำงานเชื่อมโยงกันให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา

ตารางที่ 1 การสังเคราะห์หลักทุติยปาปณิกสูตรกับนวัตกรรมสถานศึกษา

หลักทุติยปาปณิกสูตร	ความหมาย	องค์ประกอบของนวัตกรรมสถานศึกษา	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
จักขุมา	วิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล	ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม การกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทาง	สถานศึกษามีเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน
วิธูโร	ความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการ	การบริหารนวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ เทคโนโลยี และ AI	เกิดนวัตกรรมและยกระดับคุณภาพการเรียนรู้
นิสสยสัมปันโน	เครือข่ายและการได้รับการสนับสนุน	ความร่วมมือกับชุมชน ภาคีเครือข่าย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	เกิดระบบนิเวศนวัตกรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากตารางที่ 1 พบว่า หลักทุติยปาปณิกสูตรสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธบริหาร (Buddhist Innovation Framework) สำหรับการพัฒนานวัตกรรมสถานศึกษา โดยอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่าง วิสัยทัศน์ (จักขุมา) การบริหารจัดการนวัตกรรม (วิธูโร) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (นิสสยสัมปันโน) ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา และนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาและคุณภาพชีวิตของสังคมอย่างยั่งยืน

การยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม (Impact on Life and Society)

การบริหารจัดการสถานศึกษาด้วยนวัตกรรมและพุทธปัญญาไม่ได้จำกัดขอบเขตความสำเร็จอยู่เพียงแค่การบรรลุตัวชี้วัดภายในโรงเรียนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายสูงสุดในการสร้างผลกระทบเชิงบวก (Positive Impact) ต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียน และการพัฒนาสังคมรอบข้างอย่างยั่งยืน โดยสามารถจำแนกผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1. การหล่อหลอมผู้เรียนสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ เมื่อสถานศึกษาขับเคลื่อนด้วยวิสัยทัศน์นวัตกรรมและการจัดการเรียนรู้เชิงระบบ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนในทุกมิติการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเรียนรู้และการวางโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบช่วยเปลี่ยนสถานะของผู้เรียนจากผู้รับการถ่ายทอด

ความรู้ (Passive Receiver) ไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์นวัตกรรมเชิงรุก (Active Innovator) ที่มีศักยภาพในการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองได้ในยุคพลิกผันทางการศึกษาโดยกระบวนการขับเคลื่อนดังกล่าวส่งผลให้เกิดผลลัพธ์สำคัญเชิงประจักษ์ 3 ประการ ดังนี้

1.1 การเกิดทักษะชีวิตเท่าทันอนาคต (Future-Proof Life Skills) การบริหารจัดการเรียนรู้เชิงระบบที่ผสมผสานสถาปัตยกรรมดิจิทัล ช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง ทักษะการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน และความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence) ผู้เรียนไม่ได้เรียนรู้เพียงเนื้อหาตามตำรา แต่ละเลยบริบทของโลกความจริง หากแต่ได้รับการฝึกฝนให้มีกระบวนการคิดเชิงระบบตามหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างรู้เท่าทัน สามารถกลั่นกรอง เลือกรับ และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีรวมถึงระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความยืดหยุ่นในการปรับตัว (Resilience) มีภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล และมีความพร้อมในการเผชิญหน้ากับความผันผวนของสังคมและเทคโนโลยีในอนาคตได้อย่างมั่นคง สอดคล้องกับแนวคิดของ พรเทพ รัตนวิจิตร (2567) ที่ระบุว่ากระบวนการเรียนรู้บนฐานเทคโนโลยีที่ยืดหยุ่นช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการลองผิดลองถูกและพัฒนาทักษะการคิดเชิงนวัตกรรม ตลอดจนสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชาย แก้วคง และคณะ (2566)

ที่พบว่าการจัดระบบนิเวศการเรียนรู้เชิงรุกส่งผลให้ผู้เรียนเกิดทักษะชีวิตและการปรับตัวเท่าทันการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21

1.2 การยกระดับสู่ทักษะอาชีพและผู้ประกอบการนวัตกรรม (Innovative Career & Entrepreneurial Skills) และข้อมูลสารสนเทศให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์หรือโมเดลนวัตกรรมที่จับต้องได้

เช่น นวัตกรรมสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีการเกษตร หรือการคำนวณคาร์บอนเครดิต ช่วยหล่อหลอมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนทัศน์การเป็นผู้ประกอบการรุ่นเยาว์ (Young Entrepreneur) มีความจัดเจนในการประกอบสัมมาอาชีพ มีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Synergy) และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจจากความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืนตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเรียน สอดคล้องกับแนวคิดของ วิภาดา มะลิทอง (2565) ที่เน้นย้ำเรื่องการยกระดับทุนทางปัญญา

(Intellectual Capital) โดยการเปลี่ยนความรู้ให้เป็นสินทรัพย์และนวัตกรรมที่มีคุณค่า และนพดล เจริญรื่น และสมคิด นาคเจริญ (2566) ที่ค้นพบว่า กลยุทธ์การบริหารสถานศึกษาเชิงรุกที่มุ่งเน้นการปฏิบัติจริง สามารถพัฒนาสมรรถนะด้านอาชีพและทักษะการสร้างสรรค์นวัตกรรมของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ

1.3 การมีสุขภาวะและจิตสาธารณะบนฐานพุทธปัญญา (Well-being and Civic Mindedness on Buddhist Wisdom) ผลลัพธ์ขั้นสูงสุดของการหล่อหลอมผู้เรียน คือการเจริญเติบโตอย่างสมดุลทั้งทางสติปัญญาและจิตใจ การบริหารจัดการที่บูรณาการหลักพุทธธรรมช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสุขในการเรียนรู้ผ่านหลักอิทธิบาท 4 มีความพึงพอใจและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนเองลงมือทำ ซึ่งช่วยลดภาวะความเครียดและสร้างสุขภาวะทางจิตที่ดี (Mental Well-being) นอกจากนี้ องค์ประกอบด้านอุดมการณ์เชิงกลยุทธ์ยังช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสาธารณะ (Civic Mindedness)และเครือข่ายกัลยาณมิตร ไม่มองความสำเร็จเพียงแค่ประโยชน์ส่วนตน แต่ตระหนักถึงประโยชน์สุขของส่วนรวม พร้อมที่จะส่งต่อนวัตกรรม องค์ความรู้ และศักยภาพที่ตนมีเพื่อเกื้อกูลและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนรอบข้างตามฐานพุทธปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสุตตธรรมรังษี และสุทธิพงษ์ ศรีวิชัย (2565) ที่ระบุว่า การบริหารองค์กรตามแนวพุทธบริหารช่วยสร้างความสมดุลระหว่างความสำเร็จเชิงวัตถุและความเจริญทางจิตใจ ส่งผลให้บุคลากรและผู้เรียนมีพฤติกรรมเกื้อกูลสังคม และสอดคล้องกับ พรพิมล แก้วอ่อน และคณะ (2565) ที่พบว่า การพัฒนาผู้เรียนตามกรอบพุทธธรรมช่วยสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่มีคุณธรรมและจิตสาธารณะในการพัฒนาท้องถิ่น

2. โรงเรียนในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาและพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ในมิติเชิงสังคม การบริหารจัดการสถานศึกษาที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและผสานพุทธปัญญาตามแนวทางภาคีเครือข่ายหนุนเสริมการศึกษา ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมและบทบาทหน้าที่ของสถานศึกษาจากเดิมที่เป็นเพียง "พื้นที่กักเก็บและถ่ายทอดความรู้ตามหลักสูตร" (Traditional Educational Isolation) ไปสู่การเป็น "ศูนย์กลางแห่งนวัตกรรมและการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน" (Community Learning and Innovation Hub) อย่างเป็นรูปธรรมผลลัพธ์ระดับสังคมนี้สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษาไม่ได้ดำเนินงานอย่างแยกส่วนจากชุมชน แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกส่วนหน้าในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมในพื้นที่รอบข้างอย่างยั่งยืน โดยสามารถจำแนกผลกระทบสำคัญออกเป็น 3 มิติ ดังนี้

2.1 การขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ (Driving Social Innovation for Local Problem-Solving) เมื่อสถานศึกษาปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานให้มีความยืดหยุ่นและก้าวทันสถาปัตยกรรมดิจิทัล โรงเรียนจะแปรสภาพเป็นหน่วยวิจัยและพัฒนา (R&D Unit) ให้แก่ท้องถิ่น โดยการนำปัญหาหรือบริบทจริงของชุมชนมาเป็นโจทย์ตั้งต้นในการพัฒนางานวิจัย โครงงาน และนวัตกรรมของครูและผู้เรียน เช่น การสร้างโมเดลประเมินการกักเก็บคาร์บอนและคาร์บอนเครดิตในพื้นที่สีเขียวของชุมชน หรือการคิดค้นเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น การส่งต่อและถ่ายทอดองค์ความรู้และนวัตกรรมเหล่านี้ออกสู่ภายนอก ช่วยให้ชุมชนมีเครื่องมือและวิทยาการที่ทันสมัยในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระดับฐานราก นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนบนฐานความรู้ สอดคล้องกับแนวคิดของ พรเทพ รัตนวิจิตร (2567) ที่ระบุว่า องค์กรแห่งนวัตกรรมต้องสร้างประโยชน์ผ่านกระบวนการทำงานที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น และสอดคล้องกับสมชาย แก้วคง และคณะ (2566) ที่เน้นย้ำความสำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบทจริงเพื่อสร้างนวัตกรรมเชิงพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

2.2 การสร้างทุนทางสังคมและความร่วมมือบนฐานความไว้วางใจ (Building Social Capital and Trust-Based Alliances) การบริหารสถานศึกษาที่เน้นการสร้างภาคีเครือข่ายช่วยทำลายกำแพงระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด และราษฎร์ (บวร) เกิดการประสานพลังร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน

ในท้องถิ่น กระบวนการมีส่วนร่วมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความโปร่งใสและหลักธรรมนำการทำงาน ช่วยสร้างความไว้วางใจ (Trust) ให้เกิดขึ้นในใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่งผลให้เกิดการระดมทุนทางสังคม (Social Capital) ทั้งในรูปแบบของงบประมาณ องค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน และการสนับสนุนจากผู้ประกอบการ ทุนทางสังคมเหล่านี้นอกจากจะเข้ามาช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและเติมเต็มข้อจำกัดด้านงบประมาณของรัฐแล้ว ยังช่วยสร้างเครือข่ายความปลอดภัยและความอบอุ่นทางสังคม (Social Safety Net) ในการดูแลและพัฒนาเยาวชนร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารทุนทางสังคม (Social Capital) ของ วิภาดา มะลิทอง (2565) ที่มุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อระดมพลังสนับสนุนภายนอก และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กิตติพงษ์ พรมดวงดี และคณะ (2565) ที่ค้นพบว่า พันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ระยะยาวระหว่างโรงเรียนและภาคีเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมท้องถิ่น

2.3 การส่งต่อพุทธปัญญาและคุณธรรมสู่วิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Infusing Buddhist Wisdom into Sustainable Community Life) ผลลัพธ์ในระยะยาวและมีความยั่งยืนที่สุดคือการที่โรงเรียนทำหน้าที่เป็นประทีปทางปัญญาในการส่งต่อค่านิยม จริยธรรม และวัฒนธรรมการเกื้อกูลกันให้แก่สังคม การขยายขอบเขตองค์ประกอบด้านอุดมการณ์เชิงกลยุทธ์และการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรออกสู่ชุมชน ช่วยให้คนในท้องถิ่นซึมซับกระบวนทัศน์การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์ โปร่งใส มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและคำนึงถึงความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ชุมชนรอบโรงเรียนจะยกระดับขึ้นเป็นสังคมแห่งความเกื้อกูลและเรียนรู้ร่วมกัน ที่รักษาสมดุลระหว่างความเจริญเติบโตทางวัตถุและความงดงามทางจิตใจตามหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศชาติจากฐานราก สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุตตธรรมรังษี และสุทธิพงษ์ ศรีวิชัย (2565) ที่เน้นย้ำว่า การบริหารตามแนวพุทธบริหารจะช่วยขับเคลื่อนองค์กรและขยายผลไปสู่การพัฒนาชุมชนรอบข้างให้เกิดความร่มเย็นและยั่งยืนร่วมกัน และสอดคล้องกับ พรพิมล แก้วอ่อน และคณะ (2565) ที่พบว่า การบูรณาการหลักธรรมในการบริหารจัดการสถานศึกษาช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อวิถีชีวิตและระบบศีลธรรมของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลและสังคมฐานความรู้ โดยนวัตกรรมสถานศึกษาไม่ใช่เพียงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีหรือการสร้างสิ่งใหม่เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการพัฒนาเชิงระบบที่ครอบคลุมภาวะผู้นำ กระบวนการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยี การพัฒนาบุคลากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วน เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพของสถานศึกษาอย่างยั่งยืน จากการสังเคราะห์แนวคิดด้านนวัตกรรมสถานศึกษาร่วมกับหลัก ทุติยปาปณิกสูตร พบว่า หลักธรรมทั้งสามประการ ได้แก่ จักขุมา วิธูโร และนิสสยสัมปันโน สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ จักขุมา เป็นรากฐานของภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนานวัตกรรม วิธูโร เป็นฐานของการบริหารจัดการองค์ความรู้ การพัฒนากระบวนการทำงานและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างนวัตกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วน นิสสยสัมปันโน เป็นฐานของการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการระดมทรัพยากรจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อันนำไปสู่การพัฒนาระบบนิเวศนวัตกรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน

ผลของการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาตามกรอบดังกล่าวก่อให้เกิดผลลัพธ์ในสองระดับ ได้แก่ ระดับผู้เรียน ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะแห่งอนาคต ทักษะอาชีพ ความสามารถในการสร้างนวัตกรรม การ

คิดอย่างมีวิจารณญาณ และคุณธรรมตามหลักพุทธธรรม จนสามารถพึ่งพาตนเองและดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และ ระดับสังคม ซึ่งทำให้สถานศึกษาก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรมของชุมชน สามารถสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ถ่ายทอดองค์ความรู้และนวัตกรรมสู่สังคม สร้างทุนทางสังคม และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานของคุณธรรมและความยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้จากศาสตร์ด้านนวัตกรรมการศึกษาและหลักพุทธธรรม จนนำไปสู่กรอบแนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาบนฐานหลักทุติยปาปณิกสูตร (Dutiya Pāpaṇika School Innovation Landscape Framework) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่อธิบายความสัมพันธ์เชิงบูรณาการระหว่างหลักธรรมกับการพัฒนาสถานศึกษาในยุคดิจิทัล ดังภาพที่ 1

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

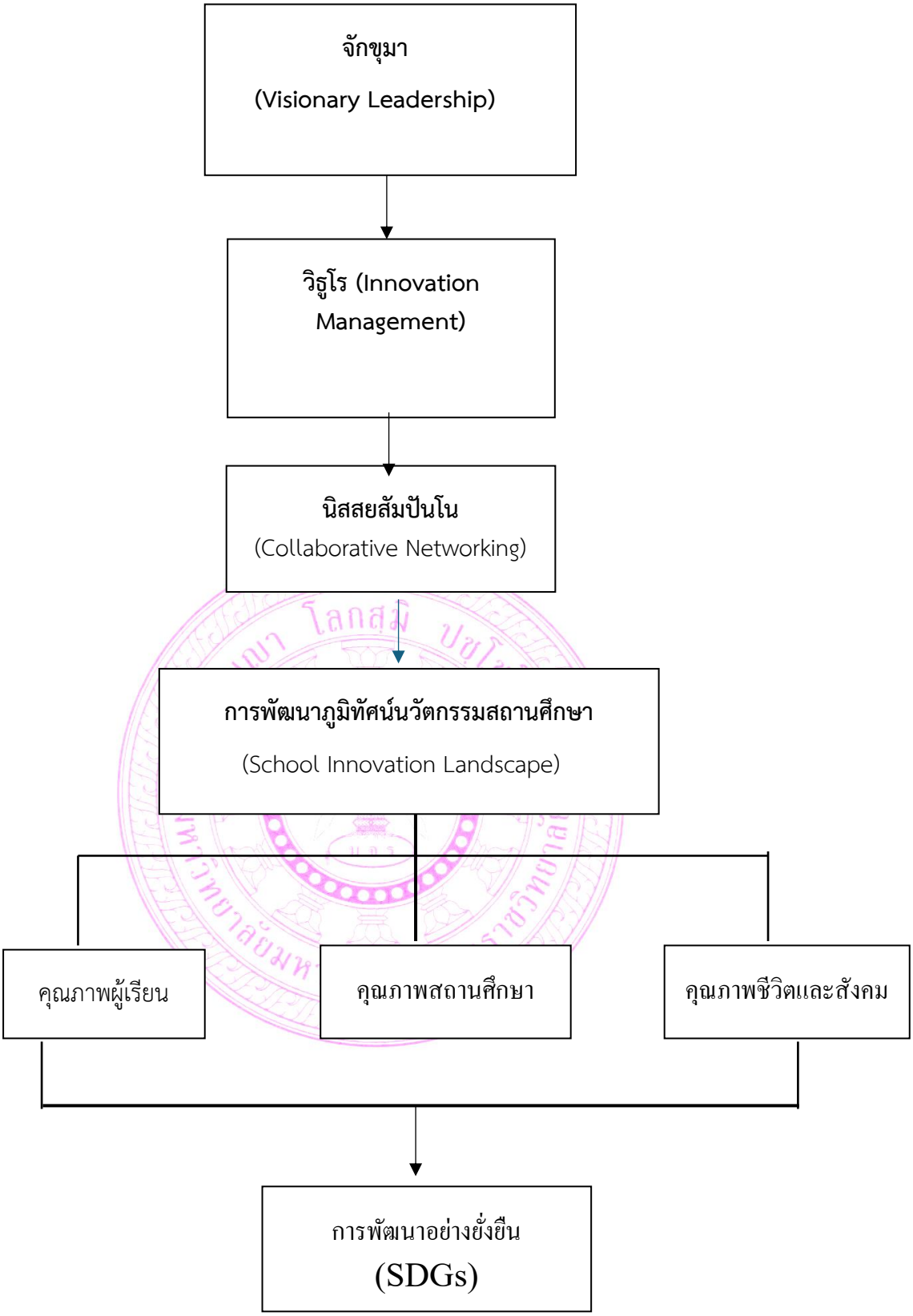

ภาพที่ 1 การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา

การพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา กรอบแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) จักขุมา (Visionary Leadership) หมายถึง การมีวิสัยทัศน์และการมองการณ์ไกลของผู้บริหารสถานศึกษา สามารถวิเคราะห์บริบท คาดการณ์การเปลี่ยนแปลงและกำหนดทิศทางการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์

2) วิธูโร (Innovation Management) หมายถึง ความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการและการสร้างนวัตกรรม โดยมุ่งพัฒนากระบวนการบริหาร การจัดการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ ตลอดจนการสร้างวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรม เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและประสิทธิภาพของสถานศึกษา

3) นิสสยสัมปันโน (Collaborative Networking) หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการระดมทรัพยากรจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งผู้ปกครอง ชุมชน สถาบันอุดมศึกษา ภาคเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อร่วมกันพัฒนาระบบนิเวศนวัตกรรมของสถานศึกษาอย่างยั่งยืน

การบูรณาการองค์ประกอบทั้งสามประการก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์นวัตกรรมสถานศึกษา (School Innovation Landscape Development) ซึ่งส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ และการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน จนนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2551). **การบริหารจัดการเชิงพุทธตามหลักทุติยปาปณิกสูตร**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). **นโยบายและจุดเน้นของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). **มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 และแนวทางการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

Hallinger, P. (2020). Leadership and teacher learning in schools: A review of evidence. **Educational Management Administration & Leadership, 48**(4), 563–582.

OECD. (2023). **Measuring innovation in education 2023: Tools and methods for evaluating innovation systems**. OECD Publishing.

การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนใน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม

THE POLITICAL THE ELECTION OF VILLAGE HEADMEN AND COMMUNITY LEADERS OF PEOPLE IN THA WANG THONG SUBDISTRICT, MUEANG DISTRICT OF PHAYAO PROVINCE THROUGH THE APPLICATION OF BUDDHIST PRINCIPLES

ธีรวัฒน์ ไชยสาร[1], พระเมธีวชิรคุณ[2],.สหัทยา วิเศษ[3]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
Teerawat Chaisan[1], Phra Methivajirakhun[2], Sahathaya Wiset[3]
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus
E-mail: cenglaa@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของ เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา 2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการ เมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของ เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยจำแนกตาม ปัจจัยส่วนบุคคล 3. เพื่อนำเสนอแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม4 ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธีประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง 390 คน เก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้ วิเคราะห์โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ ข้อมูลสำคัญจำนวน 10 รูป/คน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาล ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ภาพรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ผลรวม ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 4.04) ดังนั้น การส่งเสริมให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้หลักฆราวาสธรรม 4 เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพลเมืองและสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความ สัจจะ ในการตัดสินใจ มีทมะ ในการสื่อสาร มีขันติในการ ทำงานต่อเนื่อง และมีจาคะ ในการอุทิศตนเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านจึงมิใช่เพียง การลงคะแนนเสียงแต่เป็นการแสดงออกถึงความสมบูรณ์แห่งพลเมืองตามหลักธรรมอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: กำนันผู้ใหญ่บ้าน, การมีส่วนร่วมทางการเมือง, การเลือกตั้ง, หลักฆราวาสธรรม

Abstract

This research article aimed to: (1) study the level of political participation in subdistrict headman and village headman elections among residents of Tha Wang Thong Subdistrict Municipality, Mueang Phayao District, Phayao Province; (2) compare the level of political participation in these elections among residents of Tha Wang Thong Subdistrict

Municipality, classified according to personal factors; and (3) propose guidelines for applying the Four Gharavasa Dhammas to promote political participation in subdistrict headman and village headman elections among residents of Tha Wang Thong Subdistrict Municipality, Mueang Phayao District, Phayao Province.This study employed a mixed-methods research design. The quantitative research involved a sample of 390 respondents, with data collected through questionnaires. The statistical methods used for data analysis included frequency, percentage, mean, standard deviation, and Pearson's product-moment correlation coefficient. The qualitative research involved in-depth interviews with 10 key informants, and the data were analyzed using descriptive content analysis. The findings revealed that the overall level of political participation in elections among residents of Tha Wang Thong Subdistrict Municipality, Mueang Phayao District, Phayao Province, across all five dimensions, was at a high level, with an overall mean score of 4.04. Therefore, local administrative organizations should apply the Four Gharavasa Dhammas as a practical tool for developing active citizenship and strengthening communities. This approach can encourage citizens to demonstrate Sacca (truthfulness and integrity) in decision-making, Dama (self-control and discipline) in communication, Khanti (patience and perseverance) in continuous participation, and Cāga (generosity and self-sacrifice) in dedicating themselves to the common good. Thus, the election of subdistrict headmen and village headmen is not merely an act of casting a vote, but also a genuine expression of civic responsibility grounded in Buddhist principles.

Keywords: Village headmen and community leaders, Political participation, Election, Gharavasadhamma

บทนำ

บทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ปฏิบัติงานได้จริงในปัจจุบันตามกฎหมายและที่ควรจะเป็น ในอนาคตนั้น จะเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป มีภารกิจตาม กฎหมายหลายประการ ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านมิได้ปฏิบัติอันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ไม่ทราบว่ามีอำนาจหน้าที่ในเรื่องนั้น ๆ อยู่หรือเกินกว่ากำลังความสามารถที่จะปฏิบัติได้หรือมี หน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงอยู่แล้ว และความสำคัญ ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านนั้น มิใช่อยู่ที่เป็น ตำแหน่งที่ได้ตั้งกันมาเป็นเวลานานเท่านั้น แต่ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นั้นเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ ต่อชุมชน ตำบล หมู่บ้านซึ่งจำเป็นจะต้องมีผู้นำที่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ และเป็น ผู้นำโดยทางการใน บุคคลเดียวกันเป็นผู้ที่สามารถทราบข้อมูลต่าง ๆ ของตำบลหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้ ที่ ประชาชนในท้องที่ให้ความศรัทธาเคารพนับถือให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของ ชุมชน ดังนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นบุคคลสำคัญ และจำเป็นต้องมีอยู่คู่กับสังคมไทย (ราณี นิวงศ์ษา, 2550)

จากการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านของบ้านป่าแดง เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ครั้ง ล่าสุดเมื่อ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 ซึ่งไม่ตรงกับวันหยุดประชาชนบ้านป่าแดงได้ให้ความสนใจในการเลือกตั้ง ในครั้งนี้มีการลงพื้นที่หาเสียงตามบ้านและประกาศผ่านเสียงตามสาย โดยประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านป่า แดงส่วนมากทำอาชีพรับราชการ พนักงานเอกชน และเยาวชน คิดเป็นร้อยละ 70 ในวันที่มีการเลือกตั้ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านป่าแดงประชาชนที่เข้ามาเลือกตั้งเป็นประชาชนที่ทำอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขายและ

ผู้สูงอายุของ ประชากรทั้งหมดของบ้านป่าแดง จึงทำให้ประชาชนที่ทำอาชีพรับราชการ พนักงานเอกชน และเยาวชน ในวัน ทำการนั้นไม่สามารถมาเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านได้แต่มีเพียงบางส่วนที่เข้ามาเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นว่าการปกครองส่วนท้องที่จะมีความใกล้ชิดและเข้าถึงกับประชาชน มากที่สุด สามารถรับทราบเข้าใจถึงปัญหาและแก้ไขปัญหาได้มากที่สุดดังนั้นการที่ประชาชนเข้ารับเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นซึ่งจะมีประชาชนที่มีสิทธิเลือกตั้งมีความคิดการศึกษาอายุการเลี้ยงดูที่แตกต่างกันไปมาใช้สิทธิทำ ให้มีปัจจัยในการตัดสินใจที่แตกต่างกันและมีความจำเป็นที่ต้องเลือกตั้งผู้แทนคนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา หมู่บ้านให้เจริญยิ่งขึ้นในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้ามาใช้สิทธิเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านประชาชนได้ให้ ความสนใจในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านจำนวนมาก ผู้ใช้สิทธิ์เลือกตั้งได้ให้ความสำคัญด้านคุณสมบัติของ ผู้สมัครและด้านผลงานที่ผ่านมา โดยกำนันผู้ใหญ่บ้านผู้ที่ได้รับเลือกนั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร และ กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านได้ซึ่งผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้สนับสนุนให้คนในชุมชนเข้าถึง ความรู้สมัยใหม่ๆเป็นมีความรู้ความสามารถเปน็ที่ยอมรับในด้านคุณธรรมจริยธรรมของประชาชน

ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยมีความสนใจ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม ฆราวาส ธรรม 4 คือสัจจะ ความซื่อสัตย์ทมะ การฝึกตน ขันติการอดทน และจาคะ การเสียสละ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ส่งเสริมการใช้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยควบคู่ไปกับระเบียบกฎหมายของสังคมให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในการ มีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ของตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ของเทศบาลตำบลท่าวัง ทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อนำเสนอแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม4 ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิง ปริมาณ (Quantitative Research) ใช้การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากการแจกแบบสอบถาม (Questionnaire) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา อายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ที่มีสิทธิเลือกตั้งในพื้นที่ดังกล่าว จำนวน 15,182 คน ผู้วิจัย ได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณ กำหนดโดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973, p. 726) ภายใต้ค่าความคลาดเคลื่อน (Sampling Error) ที่กำหนดไว้ 0.05 ผลการคำนวณได้ขนาดกลุ่ม ตัวอย่างเท่ากับ 390 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้นำทางศาสนาในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลท่าวังทอง จำนวน 2 คน กลุ่มนักวิชาการ ทางด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 2 คน ตัวแทนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน และตัวแทนประชาชนเทศบาลตำบล ท่าวังทอง จำนวน 3 คน

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการ เลือกตั้งของประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการ รับรู้ข่าวสารทางการเมือง 2) ด้านการสนทนาทางการเมือง 3) ด้านสิทธิตามกฎหมาย 4) ด้านการบริหารงานของ กำนันผู้ใหญ่บ้าน 5) ด้านการมีส่วนร่วมทางการ ซึ่งมีการ Try out กับประชาชนในเขตเทศบาลตำบลท่าวังทอง จำนวน 30 คน พบว่า แบบสอบถามมีความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.96 3.2

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการประยุกต์หลักฆราวาสธรรม 4 ต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่า วังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนในเขตเทศบาลตำบลท่าวัง ทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ด้วยแบบสอบถามจนครบตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่คำนวณ จำนวน 390 คน คิดเป็นร้อยละ 100

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากการสัมภาษณ์ ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) แบบมีโครงสร้าง จำนวน 10 รูปหรือคน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระสองกลุ่ม และการทดสอบ ค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่สาม กลุ่มขึ้นไป วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากนั้นนำมาสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณและสังเคราะห์เป็นองค์ ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย และเพื่อให้องค์ความรู้มีความถูกต้องเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ประโยชน์ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์วิเคราะห์โครงสร้างสรุปแบบ อุปนัย (Inductive Approach) และการตีความ (Interpretation) จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ และนำเสนอข้อมูลโดย การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเสนอแนวทางการ ประยุกต์หลักฆราวาสธรรม 4 ในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอ เมือง จังหวัดพะเยา

ผลการวิจัย

1. ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา แบ่งเป็น 5 ด้าน

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน

การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา	**ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)**	**ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)**	**แปลผล**	**ลำดับ**
1) ด้านการรับรู้ข่าวสารทางการเมือง	4.13	0.55	มาก	3
2) ด้านการสนทนาทางการเมือง	3.76	0.65	มาก	5
3) ด้านสิทธิตามกฎหมาย	4.17	0.55	มาก	2
4) ด้านการบริหารงานของกำนันผู้ใหญ่บ้าน	3.91	0.79	มาก	4
5) ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง	4.28	0.62	มาก	1
รวม	**4.05**	**0.63**	**มาก**	

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาล ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ภาพรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ผลรวม ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 4.04) เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นอันดับแรก อยู่ในระดับ มาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 4.28) รองลงมาได้แก่ ด้านสิทธิตามกฎหมาย อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 4.17) ด้านการ รับรู้ข่าวสารทางการเมือง อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 4.13) ด้านการบริหารงานของกำนันผู้ใหญ่บ้าน อยู่ใน ระดับมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$= 3.91) และด้านการสนทนาทางการเมือง อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$=3.76) เป็นลำดับ สุดท้าย ตามลำดับ

2. ผลเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ของเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้วิเคราะห์ผลการ ทดสอบสมมติฐานการวิจัย ในการวิเคราะห์ข้อมูล และกำหนดนัยสำคัญทางสถิติ p (Sig) = 0.05 ผู้วิจัยได้ ดำเนินการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของเทศบาล ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐาน	ตัวแปรต้น	สมมติฐาน	การทดสอบ		Sig.	ผลการทดสอบ
			ค่า t	ค่า F		
1.	เพศ	ประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านแตกต่างกัน	1.146		0.252	ยอมรับสมมติฐาน
2.	อายุ	ประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านแตกต่างกัน		4.76	0.000	ยอมรับสมมติฐาน
3.	การศึกษา	ประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง กลุ่มตัวอย่างที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง		4.35	0.002	ยอมรับสมมติฐาน

สมมติฐาน	ตัวแปรต้น	สมมติฐาน	การทดสอบ		Sig.	ผลการทดสอบ
			ค่า t	ค่า F		
		ในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แตกต่างกัน				
4.	อาชีพ	ประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แตกต่างกัน		2.38	0.000	ยอมรับสมมติฐาน

จากตารางที่ 2 ผลการทดสอบสมมติฐาน ประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กลุ่มตัวอย่างที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการ เลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยภาพรวมแตกต่างกันจึงยอมรับสมมติฐานเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ อย่างมีนัยสำคัญ มีดังนี้

สมมติฐานข้อที่ 1 ในภาพรวมจำแนกตามเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม ด้วยวิธีการทดสอบค่าที (t – test) = 1.156 และค่า Sig = 0.252 เพศชาย ค่าเฉลี่ย ($\boldsymbol{X}$) เท่ากับ 4.11 และเพศหญิง ค่าเฉลี่ย ($\boldsymbol{X}$) เท่ากับ 3.99 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศแตกต่างกัน พบว่าโดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้อย่างมี นัยสำคัญ

สมมติฐานข้อที่ 2 ในภาพรวมจำแนกตามอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยภาพรวม ที่มีอายุแตกต่างกัน 6 ระดับ ได้แก่ อายุ 18-25 ปี ($\bar{x}$= 3.85), อายุ 26-30 ปี ($\bar{x}$= 3.95), อายุ 21-40 ปี ($\bar{x}$= 4.20), อายุ 41-50 ปี ($\bar{x}$= 4.35), อายุ 51-60 ปี ($\bar{x}$= 3.90) และอายุ 60 ปีขึ้นไป ($\bar{x}$= 3.70) โดยใช้วิธีวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว(one- Way Anova) (f = 4.76 และค่าSig = 0.000) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุแตกต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แตกต่างกัน จึงสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้อย่างมีนัยสำคัญ

สมมติฐานข้อที่ 3 ในภาพรวมจำแนกตามระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยภาพรวมที่มี ระดับการศึกษาแตกต่างกัน 5 ระดับ ได้แก่ ประถมศึกษา ($\bar{x}$= 3.65), มัธยมศึกษา ($\bar{x}$= 3.80), อนุปริญญา ($\bar{x}$= 4.10), ปริญญาตรี ($\bar{x}$= 4.35), และสูงกว่าปริญญาตรี ($\bar{x}$= 4.25) โดยใช้วิธีวิเคราะห์ความแปรปรวนทาง

เดียว(one- Way Anova) (f = 4.35 และ ค่าSig =0.002) พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามที่มีระดับการศึกษาที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้อย่างมีนัยสำคัญ

สมมติฐานข้อที่ 4 ในภาพรวมจำแนกตามอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยภาพรวม ที่มีอาชีพแตกต่าง กัน 5 ระดับ ได้แก่ ผู้บริหาร ($\bar{x}$=4.65), ข้าราชการ ($\bar{x}$=4.50), พนักงานเอกชน ($\bar{x}$=4.10), พนักงานราชการ ($\bar{x}$=4.30), และลูกจ้าง ($\bar{x}$=3.60) โดยใช้วิธีวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว(one- Way Anova) (f = 238 และค่าSig =0.000) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอาชีพที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการมีส่วน ร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้อย่างมี นัยสำคัญ

3. เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ตามหลักหลักฆราวาสธรรม 4 ดังนี้

1 สัจจะ ประชาชนส่วนใหญ่มีระดับการรับรู้และการใช้ สัจจะ ในการเลือกตั้งอยู่ในระดับสูง ความ ซื่อตรงต่อตนเองและส่วนรวมในการใช้สิทธิ์ ไม่ขายเสียง ไม่ถูกชักจูงด้วยผลประโยชน์เฉพาะหน้า และมีความ จริงใจที่จะเลือกคนดีเข้ามาบริหารท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านอาจเผชิญกับข่าวสารที่บิดเบือนหรือข้อมูลที่ไม่ เป็นความจริงจากผู้สมัครรับเลือกตั้ง ทำให้การตัดสินใจไม่ได้อยู่บนความจริง ที่สมบูรณ์แบบ ดังนั้นการมีสัจจะใน การเลือกตั้งจึงไม่ได้หมายถึงแค่การไม่ขายเสียง แต่รวมถึง ความพยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับตัวผู้สมัคร และนโยบาย

2 ทมะ การกระทำของตนเอง ในการเลือกตั้ง เป็นการตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีเหตุผล ไม่ใช้อารมณ์ ความชอบส่วนตัว หรือความรู้สึกเกรงใจส่วนบุคคลเป็นหลัก อาจพบว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาและการ เข้าถึงข้อมูลสูง จะสามารถวิเคราะห์นโยบายและคุณสมบัติของผู้สมัครอย่างรอบคอบ ประชาชนส่วนใหญ่ ตัดสินใจจากนโยบาย ประวัติการทำงาน และคุณสมบัติของผู้สมัคร หรือตัดสินใจจากความรู้สึกชอบพอกันเป็น การส่วนตัว ท้องถิ่นส่วนใหญ่มักมีความผูกพันสูง ยังรวมถึงการควบคุมอารมณ์และคำพูดเมื่อต้องเผชิญกับผู้เห็น ต่างทางการเมือง

3. ขันติ อดทนต่อความแตกต่างทางความคิด และ ความมุ่งมั่นที่จะทำหน้าที่พลเมืองอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในตำบลท่าวังทองมีความอดทนต่อกระบวนการทางการเมืองและผลการเลือกตั้งที่อาจไม่เป็นไปตามที่ ตนคาดหวังได้ดี แต่ระดับการมีส่วนร่วมอาจลดลงหากต้องเผชิญกับความเบื่อหน่ายหรือความท้อแท้ต่อการเปลี่ยนแปลงที่ล่าช้า ความท้อแท้ต่อระบบจึงกลายเป็นอุปสรรคสำคัญ การส่งเสริม อย่างไรก็ตามจึงเกิดการมุ่งมั่น ที่จะมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านกลไกอื่นๆ นอกเหนือจากการเลือกตั้ง

4. จาคะ เป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง คือ ความเสียสละเวลา ทรัพย์สิน หรือความคิดเห็นส่วนตนเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม แสดงให้เห็นว่าประชาชนมีการเข้าร่วมกิจกรรม สาธารณะ การแสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาท้องถิ่น หรือการตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มของสังคมไทยที่เน้นการรวมกลุ่มและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในระดับชุมชน ซึ่งเป็น ผลมาจากความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน จึงเป็นรากฐานที่สำคัญที่ขับเคลื่อนให้ประชาชนตื่นตัวใน การดูแลชุมชนของตนเอง โดยมิได้คาดหวังผลตอบแทนส่วนตัวแต่เพียงอย่างเดียว การมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพจึง มักจะถูกขับเคลื่อนด้วยพลังของความเสียสละนี้

สรุปองค์ความรู้

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชน ในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ตามหลักฆราวาสธรรม ดังแสดงในรูปภาพที่ 1

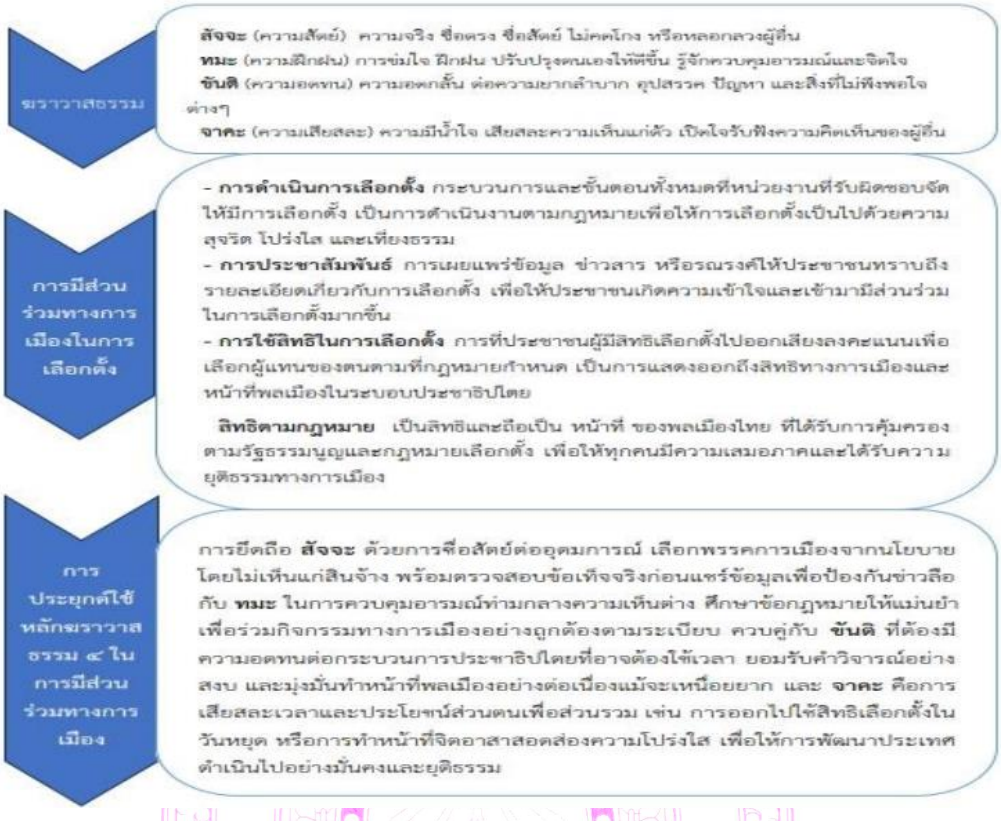

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ตามหลักฆราวาสธรรม 4 ทั้ง 4 ด้านประกอบด้วย 1) ด้านการดำเนินการเลือกตั้ง 2) ด้านการประชาสัมพันธ์ 3) ด้านการใช้สิทธิในการเลือกตั้ง 4) ด้านสิทธิตามกฎหมาย สรุปได้ว่า

1) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่นของเทศบาลตำบลท่าวังทองจะมีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อมีการส่งเสริมคุณธรรม ในฐานะพลเมืองควบคู่ไปกับการศึกษาตามกฎหมาย ดังนั้นการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้หลักฆราวาสธรรม 4 เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพลเมืองและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความ สัจจะ ในการตัดสินใจ มีทมะ ในการสื่อสาร มีขันติในการทำงานต่อเนื่องและมีจาคะ ในการอุทิศตนเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านจึงมิใช่เพียงการลงคะแนนเสียงแต่เป็นการแสดงออกถึงความสมบูรณ์แห่งพลเมืองตามหลักธรรมอย่างแท้จริง

2) คุณธรรมนำการเมืองการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เข้มแข็งในเทศบาลตำบลท่าวังทองจึงต้องบูรณาการการให้ความรู้ด้านสิทธิตามกฎหมาย เข้ากับการปลูกฝังฆราวาสธรรม 4 เพื่อให้ประชาชน

เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพสูงมีเหตุผลและมีความรับผิดชอบต่อการเลือกผู้นำท้องถิ่นอย่างแท้จริงซึ่งนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าที่ยั่งยืน

3) การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีคุณภาพต้องอาศัยคุณธรรมนำทาง ฆราวาสธรรม 4 จึงมิใช่เพียงหลักปฏิบัติส่วนบุคคล แต่เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ในการสร้างพลเมืองท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งทางจิตสำนึกมีเหตุผล และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างแท้จริงซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าของเทศบาลตำบลท่าวังทองและพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

4) ฆราวาสธรรม 4 ในทางจริยธรรมสำหรับการเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพสูงในการเมืองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลท่าวังทอง หลักธรรมนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยยกระดับการรับรู้ให้เป็นไปตามจริง(สัจจะ) ทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมีสติ(ทมะ) สร้างความรับผิดชอบในการใช้สิทธิและการตรวจสอบ (จาคะ) และทำให้การมีส่วนร่วมนั้นต่อเนื่องและยั่งยืน(ขันติ)การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านจึงมิใช่เป็นเพียงกระบวนการทางกฎหมาย แต่เป็นโอกาสที่ประชาชนจะแสดงออกถึงความสมบูรณ์แห่งพลเมืองตามหลักธรรมอย่างแท้จริงซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าให้มีความเข้มแข็งต่อไป

5) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทองมีความตื่นตัวในเชิงปริมาณ เช่นการออกไปใช้สิทธิแต่ยังขาดความเข้มแข็งในเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการรับรู้ข่าวสารเชิงนโยบาย การวิพากษ์วิจารณ์อย่างเปิดเผย และการติดตามการบริหารงานอย่างต่อเนื่องพฤติกรรมการมีส่วนร่วมยังคงถูกขับเคลื่อนด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมและการเกรงใจ เป็นหลักมากกว่าการยึดหลักผลประโยชน์สาธารณะอย่างเคร่งครัดดังนั้นการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นจึงต้องมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจ

ทางการเมืองอย่างแท้จริงและ การสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็นเพื่อยกระดับคุณภาพของการเป็นพลเมืองให้เข้มแข็งต่อไป

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา” ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผล ตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

1. ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทองอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ในภาพรวมทั้ง 4 ด้าน ภาพรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเมื่อจำแนกเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อยพบว่า ในระดับมาก ได้แก่ การใช้สิทธิในการเลือกตั้ง รองลงมาได้แก่การดำเนินการเลือกตั้ง และน้อยที่สุดได้แก่ การประชาสัมพันธ์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ฐิติวัชร์ ตันตละ (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตำบลแม่ปืม อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ท่านได้รับรู้เกี่ยวกับข้อบัญญัติ ข้อกฎหมายกฎหมายการเลือกตั้ง รองลงมา ได้แก่ ท่านให้ความเคารพผู้นำชุมชน หรือผู้มีอำนาจในด้านการให้ข้อมูลเกี่ยวกับกฎ ระเบียบ และข้อบังคับในการเลือกตั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบทางการเมือง และการรับรู้หน้าที่ตามรัฐธรรมนูญของประชาชนที่ไม่ต้องการเสียสิทธิจากการไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระปลัดเอกชัย จนฺทโชโต (คงชีวะ) (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ประชาชนในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น

ตำบลหนองแก อำเภอ พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรีผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการ เลือกตั้งระดับท้องถิ่นตำบล หนองแก อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นางสาวสุภาวดี ปันเต็ม(2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นเทศบาลตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ผลการวิจัยสำคัญ ประชาชนมีความตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการไปใช้สิทธิเลือกตั้งในระดับมากที่สุด เนื่องจากเป็นการเลือกตั้งระดับฐานรากที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและ

ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนโดยตรง ประชาชนจึงตระหนักในสิทธิและหน้าที่ตามระบอบประชาธิปไตย

2. ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ อย่างมีนัยสำคัญ การมีส่วนร่วมในระดับปานกลางถึงมากนั้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับชุมชน มิได้ถูกกำหนดด้วยปัจจัยเชิงโครงสร้างหรือกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ถูกขับเคลื่อนด้วยบทบาท สัมพันธภาพ และภาวะผู้นำของผู้ปกครองท้องที่ในฐานะผู้ประสานงานใกล้ชิดกับชาวบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการวรวุทธ์ วชิโร (บุญตัน) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้ปกครองท้องที่ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตำบลห้วยม้า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งพบว่า ผู้นำท้องที่มีภาวะผู้นำตามหลักธรรมในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าในสังคมชนบทหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบท การเข้าถึงชาวบ้านเป็นรายบุคคลและการสร้างความร่วมมืออย่างเป็นกันเองของกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นฟันเฟืองสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตื่นตัว มีความไว้วางใจ และพร้อมใจกันออกมามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการเลือกตั้งระดับท้องที่เพิ่มมากขึ้นเมื่อพิจารณาในประเด็นปัจจัยส่วนบุคคลที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง แหล่งที่มาของความแตกต่างนี้สามารถอธิบายได้ด้วยมิติของวัฒนธรรมทางการเมืองท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของ จุฑารัตน์ ยะคำ, วชิรินทร์ชาญศิลป์ และ จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์(2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งท้องถิ่นของประชาชน ในเทศบาลตำบลทับมา อำเภอเมือง จังหวัดระยอง วัฒนธรรมทางการเมืองและความผูกพันในชุมชนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่เทศบาลตำบลท่าวังทองนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีฐานคิดแบบวัฒนธรรมทางการเมืองที่ผูกพันกับระบบเครือญาติ เครือข่ายกลุ่มผลประโยชน์ และความเกรงใจตามจารีตประเพณีดั้งเดิม ส่งผลให้กลุ่มประชากรที่มีภูมิลำเนาดั้งเดิม มีอายุมากหรือประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาชุมชน มีแนวโน้มที่จะแสดงออกและมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่ากลุ่มประชากรที่ย้ายเข้ามาใหม่หรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมุ่งเน้นเหตุผลและสิทธิตามกฎหมายสมัยใหม่ นอกจากนี้ พบว่าประชาชนยังมีส่วนร่วมในเชิงรุก เช่น การรณรงค์หาเสียงหรือการรวมกลุ่มทางการเมืองในระดับที่น้อยกว่าการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมยังขาดการพัฒนาเชิงคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พฤกษะศรี อรุณรัตน์(2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตำบลตาขัน อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ความยั่งยืนของการปกครองส่วนท้องถิ่นและท้องที่ จะสำเร็จได้ต้องอาศัยกลไกการส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้เรื่องสิทธิ์หน้าที่พลเมืองและความรับผิดชอบต่อสาธารณะอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเทศบาลตำบลท่าวังทอง จึงจำเป็นต้องมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น ฆราวาสธรรม 4 ขัดเกลาควบคู่ไปกับการจัดกระบวนการให้ความรู้เชิงรุก เพื่อปรับเปลี่ยนจากการมีส่วนร่วมตามกระแสชั่วคราวหรือตามความเกรงใจ ไปสู่การมีส่วนร่วมบนฐานของความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่เพื่อประโยชน์

ของชุมชนอย่างแท้จริง

3. แนวทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน เทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ตามหลักฆราวาสธรรม 4 เป็นรากฐานสำคัญที่ยกระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเทศบาลตำบลท่าวังทอง โดยเน้นการใช้สติปัญญา ความรับผิดชอบ และความเสียสละเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมหากประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา นำหลักฆราวาสธรรม 4 มาประยุกต์ใช้ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง จะช่วยยกระดับคุณภาพการเลือกตั้งให้เป็นไปอย่างมีคุณธรรม (สัจจะ) มีเหตุผลและปัญญาในการตัดสินใจ (ทมะ) มีความต่อเนื่องและไม่ท้อแท้ต่ออุปสรรค (ขันติ) และมุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน (จาคะ) ซึ่งส่งผลให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเข้มแข็งและนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชุติพนธ์ วงษ์อมรวิทย์ เติมศักดิ์ ทองอินทร์ และสุรพล สุยะพรหม(2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างจริยธรรมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้ยืนยันโครงสร้างเชิงพุทธบูรณาการว่า หลักฆราวาสธรรม 4 เป็นเครื่องมือขัดเกลาพฤติกรรมทางการเมืองระดับฐานรากที่มีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการนำ สัจจะ มารองรับความโปร่งใสในกระบวนการเลือกตั้ง และการใช้ ทมะ เป็นเครื่องมือในการข่มใจ ฝึกฝน ควบคุมตนเองด้วยสติปัญญาเหนือกิเลสหรือผลประโยชน์ระยะสั้น ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า หากประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทองนำโครงสร้างทางจริยธรรมนี้มาใช้ในการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ย่อมช่วยลดทอนอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์หรือความเกรงใจพวกพ้อง และยกระดับการตัดสินใจเลือกผู้แทนบนพื้นฐานของคุณธรรมและปัญญาได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ การที่พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจะมีความเข้มแข็งและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของศุภกิจ ภักดีแสน(2567) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างพุทธจริยธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำของนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดหนองคาย คุณลักษณะสำคัญของการเมืองระดับรากฐานคือ เรื่องของมนุษยสัมพันธ์ การปฏิสัมพันธ์คลุกคลี และการสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองระหว่างผู้นำกับคนในชุมชน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นสถาบันการปกครองท้องที่ที่อยู่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ความผูกพันเชิงสังคมนี้เองจึงเป็นแรงจูงใจภายใน ที่ผลักดันให้ชาวบ้านตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ปกครองของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านของประชาชนในเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการเลือกตั้ง ควรกำหนดเป็นนโยบายให้คณะกรรมการการเลือกตั้ง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดตั้ง "คณะทำงานอาสาสมัครเลือกตั้งระดับชุมชน"โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการสำรวจหน่วยเลือกตั้ง การจัดเตรียมสถานที่ที่เอื้อต่อคนทุกกลุ่ม และการอำนวยความสะดวกในวันเลือกตั้ง

2) ส่งเสริมพื้นที่การเรียนรู้และการสื่อสารเรื่องการเลือกตั้งในระดับฐานราก โดยมีผู้นำชุมชนกำหนดนโยบายสนับสนุน "พื้นที่สื่อสารประชาธิปไตยชุมชน" โดยเปลี่ยนจากเดิมที่เน้นการติดประกาศ มาเป็นการสร้างเวทีเสวนาอย่างไม่เป็นทางการ สร้างสื่อความรู้แบบง่าย เพื่อให้ชาวบ้านนำไปใช้เป็นประเด็นพูดคุยกันได้ง่ายขึ้นช่วยลดความเข้าใจผิดและการกระจายข่าวปลอมในชุมชน

3) ส่งเสริมการแข่งขันด้วยนโยบาย และความโปร่งใสของกลุ่มการเมือง การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านจะเป็นการเลือกตัวบุคคล แต่เมื่อประชาชนอิงกับ พรรคและกลุ่มการเมือง นโยบายควรเน้นไปที่การแสดงวิสัยทัศน์เชิงนโยบาย ของผู้สมัครให้ชัดเจน เพื่อให้การตัดสินใจของประชาชนนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่จริง

2.ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) นโยบายส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการคัดเลือก ออกระเบียบให้ทางอำเภอจัดเวทีกลางในหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้สมัครแนะนำตัวและตอบข้อซักถามของลูกบ้านโดยมีคนกลาง โดยมีปลัดอำเภอเป็นผู้ดำเนินการและใช้สื่อสังคมออนไลน์ ในการเผยแพร่ประวัติและผลงานของผู้สมัครอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้ที่ไม่สะดวกมาเวทีสามารถรับรู้ข้อมูลได้เท่าเทียมกัน

2) นโยบายสร้างแรงจูงใจในการใช้สิทธิอย่างสม่ำเสมอ หมู่บ้านที่มีสถิติผู้มาใช้สิทธิเกินร้อยละ 90 อย่างต่อเนื่อง ควรได้รับสิทธิในการพิจารณางบประมาณโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และการอำนวยความสะดวกพัฒนาระบบแจ้งเตือนการเลือกตั้งผ่านแอปพลิเคชัน ล่วงหน้า พร้อมระบุสถานที่ตั้งคูหาและลำดับที่ เพื่อลดขั้นตอนความยุ่งยากในวันเลือกตั้ง

3.ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำการศึกษาวิจัย ประสิทธิผลของสื่อดิจิทัลและสื่อท้องถิ่นต่อการรับรู้แถลงนโยบายของผู้สมัครกำนันผู้ใหญ่บ้านในเทศบาลตำบลท่าวังทอง

2) ควรทำการศึกษาวิจัย การมีส่วนร่วมสังเกตการณ์การเลือกตั้ง ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนยอมเสียสละเวลามาเฝ้าคูหานับคะแนน

3) ควรทำการศึกษาวิจัย อิทธิพลของบรรทัดฐานทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่มีผลต่อการรณรงค์ให้ผู้อื่นไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

เอกสารอ้างอิง

จุฑารัตน์ ยะคำ. วชิรินทร์ ชาญศิลป์ และ จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. (2567). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งท้องถิ่นของประชาชน ในเทศบาลตำบลทับมา อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์.** **7**(4): 87-88.

ชุติพนธ์ วงษ์อมรวิทย์ เติมศักดิ์ ทองอินทร์ และสุรพล สุยะพรหม. การเสริมสร้างจริยธรรมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา. **วารสาร มจรสังคมศาสตร์ปริทรรศน์. 9**(4) (ตุลาคม-ธันวาคม 2563) : 18-19.

ฐิติวัชร์ ตันตละ. (2566). **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ตำบลแม่ปืม อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา**. สารนิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การวิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม ประเทศไทย

SPATIO-TEMPORAL ANALYSIS OF THE DISTRIBUTION OF MAHANIKAYA AND DHAMMAYUT BUDDHIST TEMPLES IN NAKHON PATHOM PROVINCE, THAILAND

สมกมล รักวีรธรรม
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Somkamon Rukveratham
Department of Geography, Faculty of Education, Ramkhamhaeng University
Email: somkamon@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวัดมหานิกายและธรรมยุต ประเภทวัดราษฎร์และพระอารามหลวง ในจังหวัดนครปฐม และ 2) วิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม โดยใช้ข้อมูลวัดจำนวน 235 แห่ง ประกอบด้วยวัดมหานิกาย 210 แห่ง และวัดธรรมยุต 25 แห่ง วิเคราะห์ด้วยเทคนิคระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) ได้แก่ การวิเคราะห์ความหนาแน่นแบบเคอร์เนล (Kernel Density Estimation: KDE) และการหาดัชนีย่านใกล้เคียง (Nearest Neighbor Index: NNI) ผลการศึกษาพบว่านครปฐมมีวัดราษฎร์ 228 แห่งและพระอารามหลวง 7 แห่ง โดยวัดมหานิกายเป็นนิกายหลักของจังหวัดนครปฐมและมีการก่อตั้งต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ขณะที่วัดธรรมยุตเริ่มปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นภายหลังการสถาปนาธรรมยุติกนิกายใน พ.ศ. 2376 และขยายตัวเด่นชัดในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน การวิเคราะห์ KDE พบว่า วัดในระยะแรกกระจุกตัวบริเวณอำเภอเมืองนครปฐม นครชัยศรี และสามพราน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ก่อนขยายตัวไปยังอำเภอดอนตูม บางเลน พุทธมณฑล และกำแพงแสน ตามการพัฒนาเมืองและระบบคมนาคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางและปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์ NNI พบว่ารูปแบบการกระจายตัวในแต่ละช่วงสมัยมีทั้งแบบสุ่ม (Random Pattern) และแบบกระจาย (Dispersed Pattern) สลับกัน ขณะที่ภาพรวมทั้งจังหวัดมีลักษณะเป็น Dispersed Pattern อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Nearest Neighbor Ratio = 1.122, z-score = 3.588, $p < 0.001$) แสดงให้เห็นว่าวัดเป็นตัวบ่งชี้พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของเมือง และการแพร่กระจายของพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งผลการศึกษาสามารถนำไปใช้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางศาสนา การวางผังเมือง การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์, การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลา, วัด, มหานิกาย, ธรรมยุต

Abstract

This study aimed to: (1) investigate Maha Nikaya and Dhammayut Nikaya Buddhist temples, including common temples (Wat Rat) and royal temples (Phra Aram Luang), in Nakhon Pathom Province; and (2) analyze the spatio-temporal distribution of Maha Nikaya and Dhammayut Nikaya temples in Nakhon Pathom Province. The study was based on data from

235 temples, comprising 210 Maha Nikaya temples and 25 Dhammayut Nikaya temples. Geographic Information System (GIS) techniques were employed, including Kernel Density Estimation (KDE) and the Nearest Neighbor Index (NNI).

The results revealed that Nakhon Pathom Province contains 228 common temples and 7 royal temples. Maha Nikaya has been the principal Buddhist sect in the province, with temples continuously established since the pre-Ayutthaya period. In contrast, Dhammayut Nikaya temples first appeared during the Early Rattanakosin period following the establishment of the Dhammayut Nikaya in 1833 CE (B.E. 2376) and expanded considerably during the Present Rattanakosin period. The KDE analysis indicated that the earliest temples were concentrated in Mueang Nakhon Pathom, Nakhon Chai Si, and Sam Phran districts, which are located along the Tha Chin River Basin and represent the original settlement area of Nakhon Pathom. Subsequently, temple distribution expanded to Don Tum, Bang Len, Phutthamonthon, and Kamphaeng Saen districts following urban development, transportation improvements, and community expansion during the Middle and Present Rattanakosin periods. The NNI analysis showed that the spatial distribution pattern alternated between Random Pattern and Dispersed Pattern across different historical periods, while the overall distribution throughout the province exhibited a statistically significant Dispersed Pattern (Nearest Neighbor Ratio = 1.122, z-score = 3.588, $p < 0.001$). These findings indicate that Buddhist temples effectively reflect the development of human settlements, urban expansion, and the diffusion of Buddhism in Nakhon Pathom Province. Furthermore, the findings can support religious heritage conservation, urban planning, cultural landscape management, and the development of religious and cultural tourism.

Keywords: Geographic Information System, Spatio-Temporal Distribution, Buddhist Temples, Mahanikaya, Dhammayut

บทนำ

ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านความเชื่อ ค่านิยม จริยธรรม และการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม ราชบัณฑิตยสภา (2554) ให้ความหมายของ “ศาสนา” ว่าหมายถึง ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์ อันมีหลัก คือแสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมัตถ์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ ดังนั้นศาสนาจึงสามารถกล่าวได้ว่า เป็นระบบความเชื่อ ความรู้ ความจริงที่ถูกถ่ายทอดผ่านวาทกรรมและการปฏิบัติ หรือพิธีกรรม (ภาณุทัต ยอดแก้ว, 2562) ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทยมีแหล่งกำเนิดอยู่ที่ประเทศเนปาล-อินเดีย และได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทยประมาณ 2300 ปีมาแล้ว (พระราชรัตนมงคล, 2562) ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและยังคงอนุรักษ์ประเพณีตามหลักพระไตรปิฎก โดยพระพุทธศาสนาในไทยเป็นแบบเถรวาทจากศรีลังกา ปัจจุบันถูกแบ่งนิกายฝ่ายเถรวาทเป็น 2 นิกาย คือมหานิกายและธรรมยุตนิกาย ซึ่งมหานิกายมีจำนวนมากกว่า และสืบเชื้อสายตรงมาจากการสถาปนาคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ในยุคสุโขทัย ส่วนธรรมยุตนิกายได้สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2376 โดยเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จึงทำให้เป็นนิกายที่

เล็กกว่าและมุ่งเน้นการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด แต่ทั้งสองนิกายอยู่ภายใต้การปกครอง ของมหาเถรสมาคม และ สมเด็จพระสังฆราช และต่อมาได้ลดความแตกต่างระหว่างนิกายลงมาก (พระธรรมโกศาจารย์, 2547) จากความศรัทธาละส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แม้ทั้งสองนิกายจะมีข้อปฏิบัติแตกต่างกันแต่ศาสนาพุทธยังคงเป็นประจำชาติ ทำให้ในประเทศไทยมีประชามากกว่าร้อยละ 90 มีพระภิกษุ สามเณร และมีการสร้างวัดเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

จังหวัดนครปฐมเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดี โดยกรมศิลปากร (2557) ระบุว่า นครปฐมเป็นศูนย์กลางสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี มีการค้นพบโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพุทธศิลป์จำนวนมาก รวมทั้งพระปฐมเจดีย์ซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนตั้งแต่อดีต นอกจากนี้การฟื้นฟูพระปฐมเจดีย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการพัฒนาทางด้านคมนาคมทางรถไฟในช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ และส่งผลให้เกิดการก่อตั้งวัดในจังหวัดนครปฐมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการศึกษาการก่อตั้งวัดในจังหวัดนครปฐมจึงสามารถสะท้อนพัฒนาการของพื้นที่ทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ โดยวัดที่ก่อตั้งในแต่ละยุคมักมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของชุมชน เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก การเปรียบเทียบรูปแบบการกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุตจะช่วยให้เห็นรูปแบบการจัดตั้งวัดในเชิงพื้นที่และเวลาได้โดยแบ่งเป็นช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892) สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310) สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475) และ สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน) (Chatchawan, 2015) เห็นได้ว่าการจำแนกการสร้างวัดมหานิกายและธรรมยุต ในแต่ละสมัยล้วนบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางพระพุทธศาสนา

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาการกระจายตัวเชิงพื้นที่ เนื่องจากสามารถวิเคราะห์ตำแหน่ง ความสัมพันธ์ และรูปแบบการกระจายของข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Longley et al., 2021) สามารถบ่งบอกรูปแบบกหารเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของศาสนาพุทธผ่านการก่อตั้งวัดร่วมกับสถานการณ์ ณ สมัยนั้น ๆ ได้ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ความหนาแน่นแบบเคอร์เนล (Kernel Density Estimation; KDE) พัฒนาโดย Silverman (1986) ช่วยแสดงให้เห็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของการกระจุกตัวของวัด และวิเคราะห์ได้โดยการหาดัชนีย่านใกล้เคียง (Nearest Neighbor Index: NNI) ซึ่งคำนวณจาก อัตราส่วนระหว่างระยะทางเฉลี่ยที่สังเกตได้ (Observed Mean Distance) และระยะทางเฉลี่ยที่คาดหวัง (Expected Mean Distance) ภายใต้สมมติฐานของการกระจายแบบสุ่มสามารถประเมินลักษณะการกระจายตัวของวัดว่าเป็นแบบกระจุกตัว (Clustered) แบบสุ่ม (Random) หรือแบบกระจายตัว (Dispersed) จากการเปรียบเทียบระยะห่างเฉลี่ยระหว่างตำแหน่งวัดกับค่าที่คาดหวังทางสถิติ (Clark & Evans, 1954) (Esri, 2024a, 2024b) ดังนั้นการศึกษาการกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม จึงสามารถอธิบายได้ทั้งลักษณะการกระจุกตัวของวัด ความแตกต่างของรูปแบบการกระจายตัวในแต่ละช่วงเวลา และความสัมพันธ์กับลักษณะภูมิศาสตร์ สามารถสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาวัดในจังหวัดนครปฐมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาวัดมหานิกายและธรรมยุต ประเภทวัดราษฎร์และพระอารามหลวง ในจังหวัดนครปฐม

2. วิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาวัดมหานิกายและธรรมยุต ทั้งวัดราษฎร์และพระอารามหลวง ในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นการวิจัยในเชิงปริมาณด้วยการใช้ข้อมูลจำนวนวัดในการศึกษาการกระจายตัวเชิงพื้นที่ ซึ่งจังหวัดนครปฐมมีขอบเขตอำเภอประกอบไปด้วย 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน อำเภอนครชัยศรี อำเภอดอนตูม อำเภอบางเลนอำเภอสามพรานและอำเภอพุทธมณฑล

2. ขอบเขตด้านเวลา จำแนกการตั้งวัดทั้งมหานิกายและธรรมยุตตามช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ครอบคลุมตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน จำแนกออกเป็น 6 ช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892) สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310) สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475) และ สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน) (พีระพล ชัชวาล, 2558)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลจำนวนวัดในจังหวัดนครปฐม จากเว็บไซต์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2569

2. ตำแหน่งพิกัดละติจูด และลองจิจูด จาก Google Map

3. ขอบเขตจังหวัดนครปฐม ข้อมูลหมู่บ้าน ข้อมูลเส้นทางคมนาคม และเส้นทางน้ำในจังหวัดนครปฐม จากสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. จำแนกข้อมูลวัด แบ่งวัดที่เป็นมหานิกายกับธรรมยุต วัดราษฎร์และพระอารามหลวง และแบ่งการจัดตั้งวัดตามช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ 6 สมัย ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892) สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310) สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393) สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475) และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน)

2. การระบุพิกัดละติจูดและลองจิจูดจาก Google map ของวัดแต่ละวัด และนำเข้าโปรแกรม Arc GIS เพื่อทำการแสดงเป็นข้อมูลจุด (point)

3. วิเคราะห์การกระจุกตัวของวัด ด้วยสมการการวิเคราะห์ความหนาแน่นแบบเคอร์เนล (Kernel Density Estimation) ดังสมการที่ 1

$$\hat{f}(x) = \frac{1}{nh}\sum_{i=1}^{n} K\left(\frac{x-x_i}{h}\right) \quad (1)$$

โดยที่

$\hat{f}(x)$= ค่าประมาณความหนาแน่น ณ ตำแหน่ง x

n= จำนวนข้อมูลจุดทั้งหมด

h= ค่าระยะค้นหา (Bandwidth หรือ Search Radius)

x_i= ตำแหน่งของข้อมูลจุดที่ i

K= ฟังก์ชันเคอร์เนล (Kernel Function)

x= ตำแหน่งที่ต้องการคำนวณค่าความหนาแน่น

4. การวัดการกระจายของวัดเชิงพื้นที่แต่ละช่วงเวลา สามารถวิเคราะห์ได้โดยการหาดัชนีย่านใกล้เคียง (Nearest Neighbor Index: NNI) เป็นอัตราการเปรียบเทียบของระยะทางระหว่างจุดที่อยู่ใกล้เคียงกันมากที่สุดและระยะทางที่คาดหวังบนพื้นฐานของความเป็นไปได้ ดังสมการที่ 2

$$\textit{Nearest Neighbor Index (NNI)} = \frac{D_O}{D_E} \quad (2)$$

เมื่อ D_O *คือ ระยะทางเฉลี่ยที่สังเกตได้ในจุดที่ใกล้ที่สุด (Observed mean distance) สมการที่ 3*

$$D_O = \frac{\sum_{i-1}^{n} d_i}{n} \quad (3)$$

และ D_E คือ ระยะทางฉลี่ยที่คาดหวังสำหรับจุดที่กำหนดในรูปแบบทั่วไป (แบบสุ่ม) (Expected mean distance) ดังสมการที่ 4

$$D_E = \frac{0.5}{\sqrt{n/A}} \quad (4)$$

โดย d_i *คือ ระยะทางระหว่างจุดและย่านใกล้เคียงที่สุดของจุดข้อมูลนั้น*

A *คือ ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา*

n *คือ จำนวนจุดข้อมูลทั้งหมด*

ผลจากวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เคียงเฉลี่ย Nearest Neighbor Index (NNI) จะสามารถแปลผลออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ

ค่าดัชนีย่านใกล้เคียงเฉลี่ย <1 เป็นรูปแบบกระจุกตัว (clustered pattern)

ค่าดัชนีย่านใกล้เคียงเฉลี่ย > 1 เป็นรูปแบบกระจายตัว (dispersed pattern)

ค่าดัชนีย่านใกล้เคียงเฉลี่ย = 1 เป็นรูปแบบทั่วไป (แบบสุ่ม) (random pattern)

ในกรณีที่ต้องการแบ่งช่วงค่าดัชนีตั้งแต่ 0 - 2.15 สามารถแปลความได้ คือ หากค่าดัชนี เป็นค่า 0 (น้อยกว่า 1) จะบอกถึงลักษณะรูปแบบการกระจายเป็นกลุ่มก้อน แต่ถ้าหากถ้าค่าดัชนีเข้าใกล้ 1 หรือเท่ากับ 1

จะบอกถึงการกระจายตัวแบบทั่วไป (แบบสุ่ม) และหากค่าดัชนีเข้าใกล้ 2.15 (มากกว่า 1) จะบอกถึงการกระจายที่เป็นระเบียบ (ชูชาติ เตชะโพธิวรคุณ, 2561)

5. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ความหนาแน่นและการกระจายตัวเชิงพื้นที่ของวัดมหานิกายและธรรมยุต ทั้งวัดราษฎร์และพระอารามหลวง และแบ่งตามช่วงเวลาของการจัดตั้งวัด มาเปรียบเทียมกับเส้นทางน้ำ ถนน ทางรถไฟ และตำแหน่งหมู่บ้านปัจจุบัน มาทำการสรุปผลหาความสัมพันธ์

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาวัดมหานิกายและธรรมยุต และวัดราษฎร์และพระอารามหลวงในจังหวัดนครปฐม

จากการศึกษาวัดในจังหวัดนครปฐมจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พบว่ามีวัดทั้งหมด 235 แห่ง ได้แก่ วัดมหานิกายที่เป็นวัดราษฎร์ทั้งสิ้น 204 แห่ง วัดมหานิกายที่เป็นพระอารามหลวงทั้งสิ้น 6 แห่ง ซึ่งเกาะกลุ่มอยู่ในอำเภอเมืองนครปฐม 4 แห่ง คือวัดพระปฐมเจดีย์ วัดพระประโทณเจดีย์วรวิหาร วัดไผ่ล้อม พระอารามหลวง (หลวงพ่อพูล) และวัดพระงามพระอารามหลวง และในอำเภอสามพราน 2 แห่ง ได้แก่ วัดไร่ขิง และวัดญาณเวศกวัน รวมเป็นวัดมหานิกายทั้งสิ้น 210 วัด และวัดธรรมยุตที่เป็นวัดราษฎร์ทั้งสิ้น 24 แห่ง และเป็นวัดธรรมยุตที่เป็นพระอารามหลวงทั้งสิ้น 1 แห่ง คือวัดเสนหาพระอารามหลวง รวมเป็น 25 แห่ง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนวัดมหานิกายและธรรมยุต

ประเภทวัด	วัดราษฎร์	พระอารามหลวง	รวม
มหานิกาย	204	6	210
ธรรมยุต	24	1	25
จำนวนระเบียนรวม	228	7	235

เมื่อจำแนกจำนวนวัดตามรายอำเภอ 7 อำเภอในปัจจุบัน 253 แห่ง พบว่า เมืองนครปฐมและอำเภอกำแพงแสน มีจำนวนวัดมากที่สุดคืออำเภอละ 47 แห่ง รองลงมาเป็นอำเภอนครชัยศรีและบางเลน อำเภอละ 44 แห่ง สามพราน 26 แห่ง ดอนตูม 18 แห่ง และพุทธมณฑล 9 แห่ง ดังภาพที่ 1

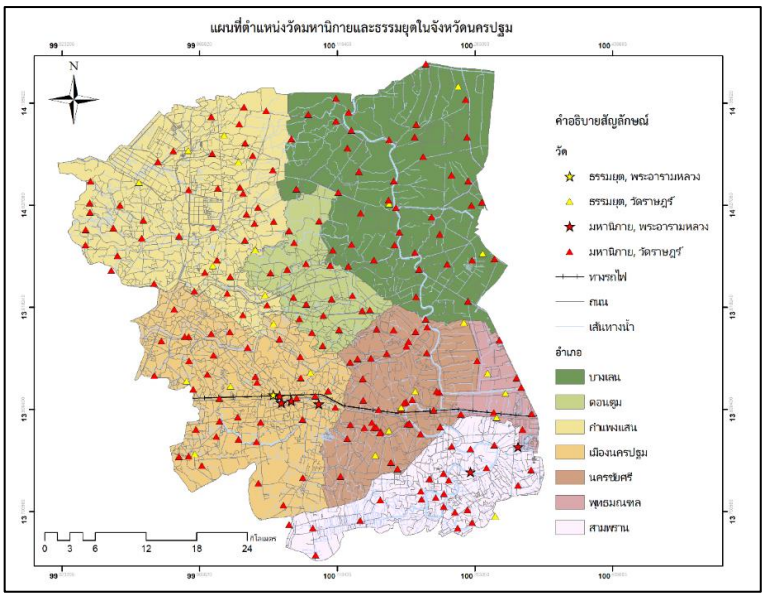

ภาพที่ 1 แผนที่ตำแหน่งวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม

2. ผลการวิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม

จากการวิเคราะห์ความหนาแน่นแบบเคอร์เนลและการกระจายตัวเชิงพื้นที่ด้วยดัชนีย่านใกล้เคียง พร้อมวิเคราะห์ในเชิงเวลาเมื่อทำการแบ่งวัดมหานิกายและธรรมยุตที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้ ปี พ.ศ. ในการก่อตั้งแบ่งตามสมัย พบว่า

1) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐม ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892) พบว่ามีจำนวนวัดมหานิกาย 2 แห่ง ได้แก่ วัดพระปฐมเจดีย์ และวัดไทยา-วาส จากการวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่าอยู่บริเวณอำเภอเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระปฐมเจดีย์และเมืองโบราณนครปฐม ตั้งแต่สมัยทวารวดี และวัดไทยาวาส ก่อตั้งในช่วง พ.ศ. 1725 ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ผลการวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เคียง แสดงให้เห็นว่าตำแหน่งของวัดมีลักษณะกระจายตัว (Dispersed Pattern) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) แต่เนื่องด้วยมีจุดเพียง 2 จุดเท่านั้น ส่งผลให้รูปแบบการกระจายตัวไม่สามารถสะท้อนได้อย่างสมบูรณ์ ดังภาพที่ 2

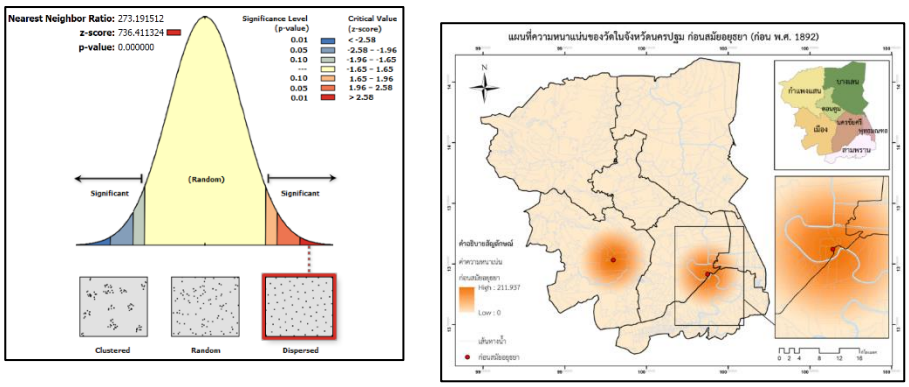

ภาพที่ 2 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892) และรูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม ก่อนสมัยอยุธยา (ก่อน พ.ศ. 1892)

2) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐม สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310) มีจำนวนวัดมหานิกาย 14 แห่ง และยังไม่ปรากฏวัดธรรมยุต การวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่า วัดมีการกระจุกตัวอยู่บริเวณอำเภอเมืองนครปฐม และนครชัยศรี โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน การวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เคียงพบว่ามีค่า p-value = 0.576 แสดงให้เห็นว่าการกระจายตัวของวัด เป็นการกระจายแบบสุ่ม (Random Pattern) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) คือ แม้ว่าวัดบางส่วนจะตั้งอยู่ใกล้กันบริเวณริมแม่น้ำท่าจีน แต่โดยภาพรวมยังไม่ปรากฏรูปแบบการกระจุกตัวหรือการกระจายตัวที่เด่นชัดในระดับจังหวัด ดังภาพที่ 3

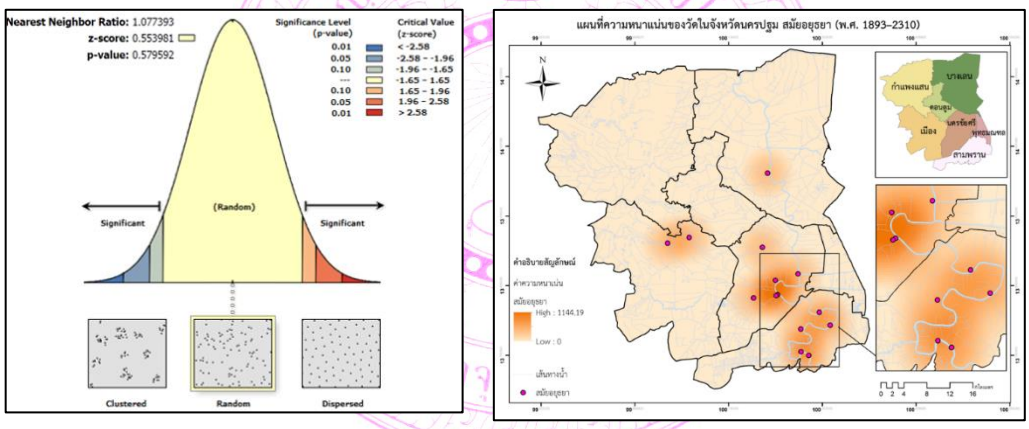

ภาพที่ 3 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310) และรูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893–2310)

3) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐมสมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324) มีจำนวนวัดมหานิกาย 3 แห่ง การวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่าวัดทั้งสามแห่งกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ อำเภอเมืองนครปฐม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณคลองหนองดินแดง และนครชัยศรี บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ผลการวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้พบว่าค่าเท่ากับ 12.218 ค่า p-value < 0.001 แสดงให้เห็นว่าตำแหน่งที่ตั้งของวัดมีลักษณะแบบกระจาย (Dispersed Pattern) เคียงดังภาพที่ 4

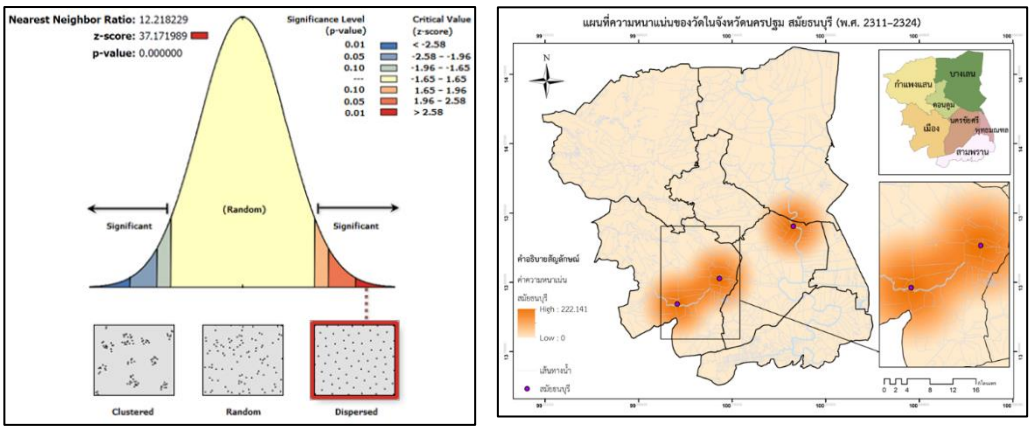

ภาพที่ 4 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324) และ รูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2311–2324)

4) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393) มีจำนวนวัดมหานิกาย 32 แห่ง และธรรมยุต 1 แห่ง การวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่ากระจายอยู่บริเวณอำเภอนครชัยศรี เมืองนครปฐม ดอนตูม และสามพราน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแนวคลองสายสำคัญ การวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เท่ากับ 1.083 p-value เท่ากับ 0.362 แสดงให้เห็นว่าการกระจายตัวแบบสุ่ม (Random Pattern) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p > 0.05$) แม้ว่าจำนวนวัดจะเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน แต่ตำแหน่งการก่อตั้งวัดยังไม่เกิดการกระจุกตัว เมื่อเทียบกับในระดับจังหวัด ดังภาพที่ 5

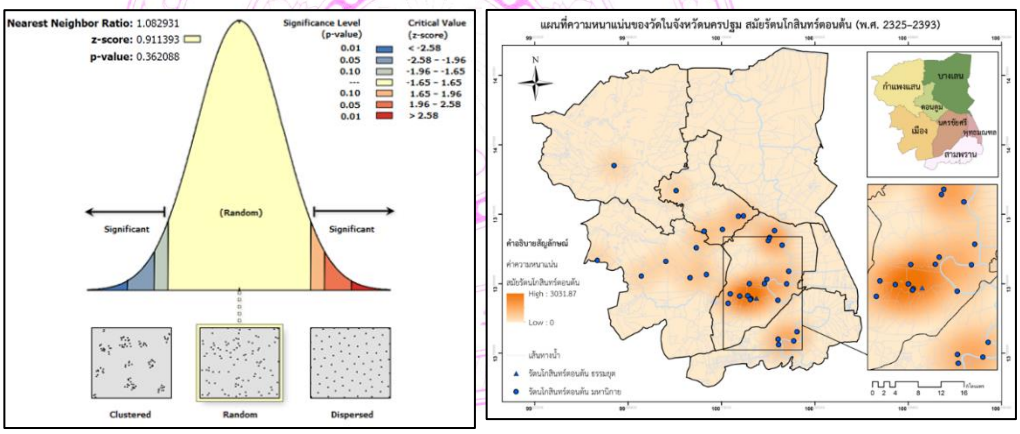

ภาพที่ 5 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393) และรูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2393)

5) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475) มีจำนวนวัดมหานิกาย 82 แห่ง และธรรมยุต 5 แห่ง เป็นช่วงที่มีการก่อตั้งวัดเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้า การก่อตั้งมักเกิดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ริมคลองสายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่มีเส้นทางรถไฟสายใต้ ส่งผลให้มีการก่อตั้งวัดริมเส้นทางรถไฟด้วย การวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่า พื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงกระจายครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัด โดยเฉพาะบริเวณอำเภอเมืองนครปฐม นครชัยศรี ดอนตูม และบางเลน แนวความหนาแน่นเห็นได้ชัดว่าหนาแน่นบริเวณริมทางคมนาคมสายหลัก ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำท่าจีน คลองต่าง ๆ หรือทางรถไฟ ข้อสังเกตพบ

วัดธรรมยุตส่วนมากอยู่บริเวณอำเภอ เมืองนครชัยศรี และบางเลน บริเวณริมคลองและแม่น้ำท่าจีน ผลการวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เท่ากับ 1.12 ค่า p-value เท่ากับ 0.027 แสดงให้เห็นว่าตำแหน่งที่ตั้งของวัดมีลักษณะการกระจายตัว (Dispersed Pattern) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 วัดมีการกระจายตัวห่างจากกันมากกว่าจะกระจายแบบสุ่ม สะท้อนถึงการขยายตัวของศาสนสถานไปยังชุมชนใหม่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัด ดังภาพที่ 6

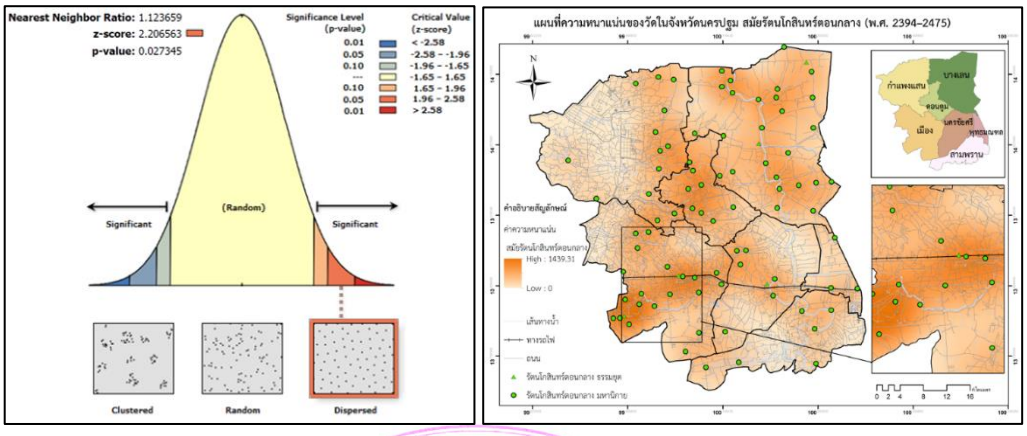

ภาพที่ 6 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475)และรูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (พ.ศ. 2394–2475)

6) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นและกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุต ในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน) มีจำนวนวัดมหานิกาย 77 แห่ง และธรรมยุต 19 แห่ง ถือว่าเป็นช่วงที่พบการก่อตั้งวัดธรรมยุตมากที่สุดเมื่อเทียบกับทุกช่วงเวลาและกระจายในทุกอำเภอ การวิเคราะห์ความหนาแน่นพบว่า วัดมีการกระจายครอบคลุมพื้นที่เกือบทุกอำเภอของจังหวัด โดยพื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงพบในบริเวณอำเภอพุทธมณฑล และการขยายตัวไปยังพื้นที่ด้านตะวันตกบริเวณอำเภอกำแพงแสน ซึ่งเป็นแนวเส้นทางคมนาคมสายหลัก เช่น ถนนเพชรเกษม ถนนบรมราชชนนี และถนนมาลัยแมน นอกจากนี้จำนวนวัดธรรมยุตที่เพิ่มขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการขยายบทบาทของธรรมยุติกนิกายในพื้นที่ภาคกลางเพิ่มขึ้นด้วย ในส่วนของผลการวิเคราะห์ดัชนีย่านใกล้เท่ากับ 1.054 และ p-value เท่ากับ 0.316 แสดงให้เห็นว่าการกระจายตัวของวัดแบบสุ่ม (Random Pattern) ดังภาพที่ 7

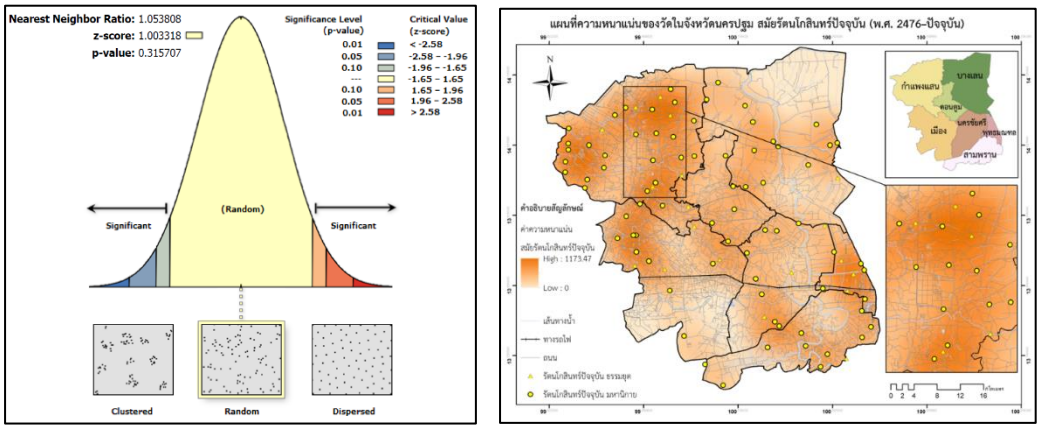

ภาพที่ 7 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน) และรูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ. 2476–ปัจจุบัน)

7) ผลการวิเคราะห์ความหนาแน่นแบบเคอร์เนลและการกระจายตัวของวัดตั้งแต่สมัยก่อนอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ทั้งหมด 253 วัด ดังภาพที่ 10 พบว่าวัดมหานิกายกระจุกตัวบริเวณอำเภอนครชัยศรี อำเภอเมืองนครปฐม และอำเภอสามพราน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของจังหวัดนครปฐม อีกทั้งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลัก โดยปัจจุบันมีถนนสายสำคัญเชื่อม ได้แก่ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 เพชรเกษม ถนนทางหลวงหมายเลข 338 และทางยกระดับบรมราชชนนี ดังภาพที่ 8 การกระจายตัวพบว่ามีลักษณะแบบกระจายตัว (Dispersed Pattern) ดังภาพที่ 9 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 กล่าวคือ วัดมีการกระจายตัวห่างจากกันมากกว่าการกระจายแบบสุ่ม สะท้อนให้เห็นว่าการก่อตั้งวัดเกิดขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ มากกว่าการรวมตัวอยู่ในศูนย์กลางเพียงแห่งเดียว ตามแต่ละยุคสมัย

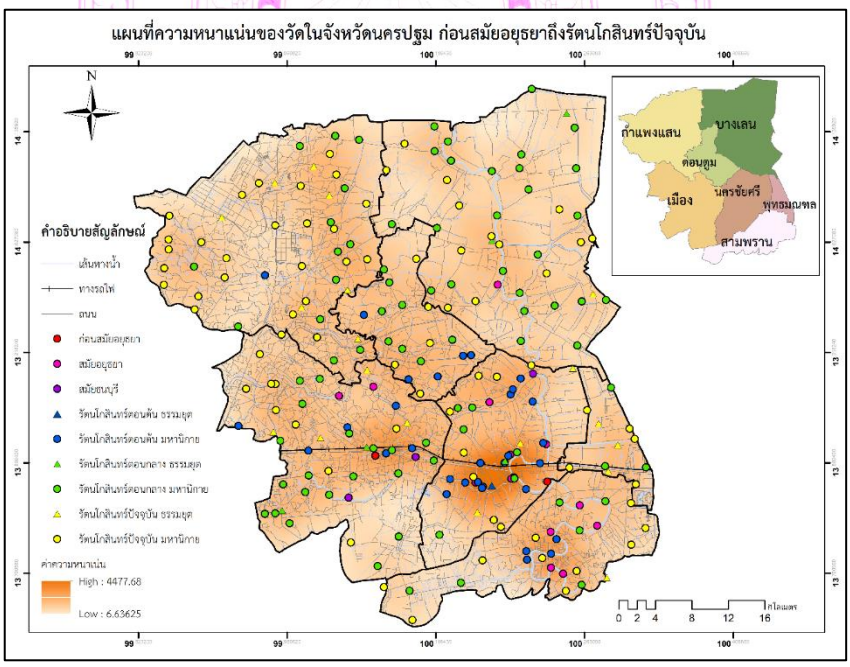

ภาพที่ 8 แผนที่ความหนาแน่นของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยก่อนอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

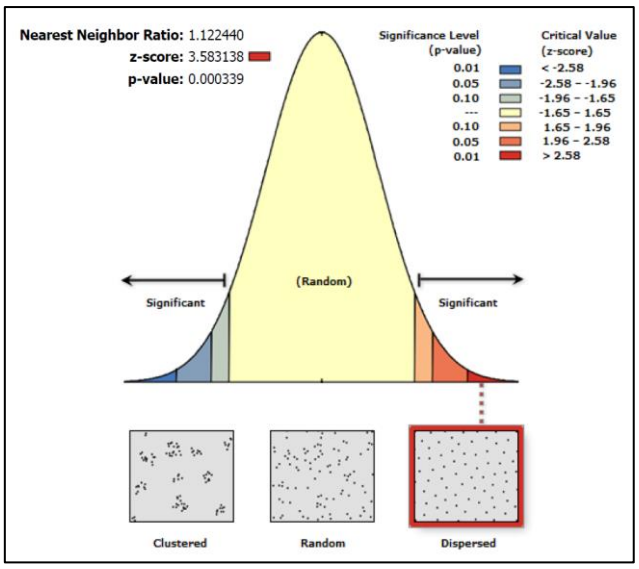

ภาพที่ 9 รูปแบบการกระจายตัวของวัดในจังหวัดนครปฐม สมัยก่อนอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

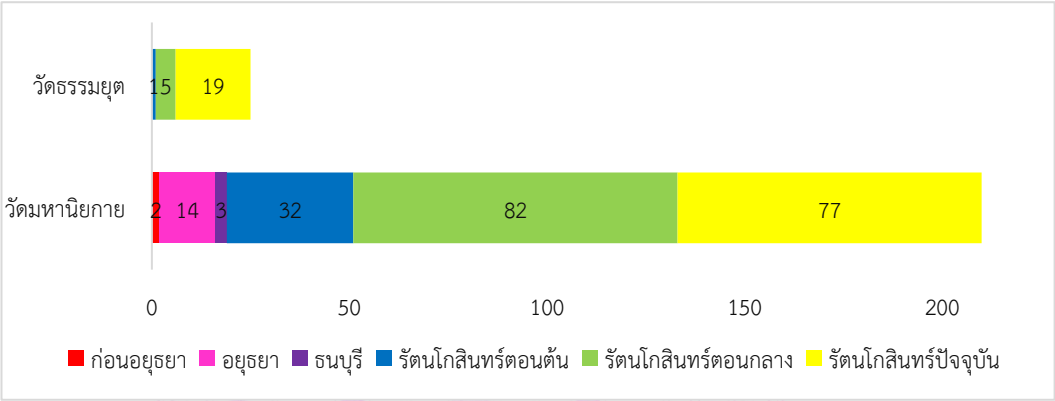

ภาพที่ 10 กราฟแสดงจำนวนวัดตามการแบ่งสมัยก่อนอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ในจังหวัดนครปฐม

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิเคราะห์การกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม ตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน จากข้อมูลวัดมหานิกายและธรรมยุตในจังหวัดนครปฐม จำนวน 235 แห่ง พบว่า วัดส่วนใหญ่ก่อตั้งใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ขณะที่ก่อนสมัยอยุธยา อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีจำนวนวัดค่อนข้างน้อย สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของจังหวัดนครปฐมโดยเพราะการตั้งถิ่นฐาน

วัดก่อนสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรีพบว่าเป็นวัดมหานิกายทั้งหมด โดยก่อนสมัยอยุธยาพบว่ามีเพียงแค่ 2 แห่ง แม้ว่านครปฐมจะเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยทวารวดี แต่ข้อมูลทะเบียนวัดพบว่าวัดที่ยังมีหลักฐานการก่อตั้งสืบเนื่องถึงสมัยสุโขทัยมีเพียง 2 แห่ง ซึ่งทั้งสองวัดตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองโบราณนครปฐม สมัยอยุธยาจำนวนเพิ่มขึ้นอีก 14 แห่ง เนื่องด้วยนครปฐมเป็นเมืองหน้าด่านและมีพื้นที่เกษตรกรรมสำคัญของลุ่มแม่น้ำท่าจีน การตั้งวัดขึ้นอยู่กับการเกิดของชุมชนริมแม่น้ำและเส้นทางคมนาคมเป็นสำคัญ บริเวณอำเภอ

นครชัยศรีและสามพราน มากกว่าการขยายตัวของเมืองอย่างเป็นระบบ ต่อมาในสมัยธนบุรีพบเพียง 3 แห่งเท่านั้น เนื่องจากสมัยธนบุรีเป็นระยะเวลาหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา บ้านเมืองอยู่ในช่วงฟื้นฟูและรวบรวมกำลังของประเทศ การก่อสร้างวัดใหม่จึงมีจำนวนจำกัด และให้ความสำคัญกับการบูรณะเมืองและวัดเดิมมากกว่าการขยายศาสนสถาน

ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการก่อสร้างวัดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะการฟื้นฟูประเทศและการขยายตัวของชุมชน โดยพบว่ามีวัดเพิ่มขึ้นเป็นวัดมหานิกายจำนวน 32 แห่ง และวัดธรรมยุตจำนวน 1 แห่ง วัดธรรมยุตนั้นคาดว่าในช่วงปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งทรงผนวชได้ทรงสถาปนา ธรรมยุติกนิกายใน พ.ศ. 2376 ทำให้เริ่มปรากฏวัดธรรมยุตแห่งแรกในจังหวัดนครปฐม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นช่วงที่วัดสร้างเพิ่มขึ้นจำนวนมากรวมทั้งสิ้น 87 แห่ง โดยเฉพาะบริเวณอำเภอเมืองนครปฐม ดอนตูม และบางเลน เนื่องจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะองค์พระปฐมเจดีย์และฟื้นฟูเมืองนครปฐม ประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปการปกครอง การขุดคลอง การสร้างทางรถไฟสายใต้ผ่ายจังหวัดนครปฐม ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนและการก่อตั้งวัดในพื้นที่ใหม่อย่างต่อเนื่อง ทั้งวัดมหานิกายและวัดธรรมยุต และในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบันมีการเพิ่มขึ้นของวัดสูงมากที่สุด จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคม และการขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะหลังการพัฒนา ทางหลวงหมายเลข 4 เพชรเกษม ถนนบรมราชชนนี และถนนมาลัยแมน รวมถึงการขยายตัวของสถาบันการศึกษาและพื้นที่ชานเมือง ส่งผลให้พื้นที่ที่มีความหนาแน่นของวัดสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบันสูงพบได้ในบริเวณอำเภอพุทธมณฑล และบริเวณอำเภอกำแพงแสนอย่างเห็นได้ชัด

โดยสรุปวัดมหานิกายในยุคแรกตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกระจุกตัวบริเวณอำเภอนครชัยศรี เมืองนครปฐม และสามพราน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของจังหวัดนครปฐม ต่อมาในช่วงหลังมีการบูรณะพระปฐมเจดีย์ วัดธรรมยุตเพิ่มขึ้น มีการปฏิรูปการปกครอง พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขุดลอกคลอง การสร้างทางรถไฟสายใต้ การทำถนนสายหลัก ส่งผลให้การก่อตั้งวัดในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลางจนถึงปัจจุบันกระจายไปทั่วทั้งจังหวัดนครปฐม และเริ่มหนาแน่นตามแนวเส้นทางคมนาคม จำนวนวัดจึงเพิ่มขึ้นตามพัฒนาการของเมือง โดยเพิ่มจาก 2 แห่งในช่วงก่อนอยุธยา เป็น 96 แห่งในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน จากจำนวนวัดทั้งหมดวัดมหานิกายยังเป็นนิกายหลักของจังหวัดนครปฐม และมีการก่อตั้งวัดต่อเนื่องในทุกยุคสมัย ในขณะที่วัดธรรมยุตในจังหวัดนครปฐมเริ่มปรากฏหลัง ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง และขยายตัวเด่นชัดในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน และรูปแบบการกระจายตัวแต่ละสมัยส่วนมากจะเป็นรูปแบบสุ่มและแบบกระจายสลับกัน แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาการกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดมหานิกายและธรรมยุตใจังหวัดนครปฐม แสดงให้เห็นว่า การก่อตั้งวัดมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน ระบบคมนาคม และการพัฒนาเมืองในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของจังหวัดนครปฐม เป็นบริเวณที่มีการก่อตั้งวัดในยุคสมัยแรก สอดคล้องกับหลักฐานของกรมศิลปากรที่ระบุว่าเมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีและพระพุทธศาสนา นอกจากนี้การใช้สอดคล้อง กับงานของ Chi et al. (2024) ที่ศึกษาการกระจายตัวของศาสนสถานในเมืองลาซา ประเทศจีน พบว่าศาสนสถานเป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดโครงสร้างเมืองและการขยายตัวของชุมชน โดยศูนย์กลาง

ของเมืองประวัติศาสตร์มักพัฒนาขึ้นรอบศาสนสถานสำคัญ ศาสนสถานก็ขยายตามแนวการเติบโตของเมืองและระบบคมนาคม ซึ่งสอดคล้องกับจังหวัดนครปฐมที่ในระยะแรกวัดกระจุกตัวอยู่บริเวณพระปฐมเจดีย์ ก่อนจะขยายตัวตามแนวแม่น้ำ คลอง ทางรถไฟ และถนนสายหลักในช่วงรัตนโกสินทร์

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาในการก่อตั้งวัดในจังหวัดนครปฐม พบว่าจำนวนวัดเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางและสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ซึ่งสัมพันธ์กับการบูรณะพระปฐมเจดีย์ การปฏิรูปการปกครอง การขุดคลอง การก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ และการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ส่งผลให้ชุมชนขยายตัวและมีการก่อตั้งวัดในพื้นที่ใหม่อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานของ Yue et al. (2025) ซึ่งศึกษาการกระจายตัวของนิกายพุทธในประเทศจีน และพบว่าการเปลี่ยนแปลงของการกระจายตัวของวัดสัมพันธ์กับโครงสร้างภูมิศาสตร์ ระบบคมนาคม และพัฒนาการทางสังคมของแต่ละช่วงเวลา

ในด้านการนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มาช่วยในการการวิเคราะห์ความหนาแน่นและการกระจายตัวทำให้เห็นพัฒนาการและรูปแบบการกระจายตัวของวัดมหานิกายและธรรมยุตทั้งเชิงพื้นที่ และเชิงเวลาในแต่ละสมัยของจังหวัดนครปฐม สอดคล้องกับงานของ Patnukao et al. (2024) ซึ่งศึกษาการกระจายตัวเชิงพื้นที่และเชิงเวลาของวัดในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ร่วมกับการวิเคราะห์ Average Nearest Neighbor (ANN), Kernel Density Estimation (KDE), Standard Deviational Ellipse (SDE) และ Mean Center มาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการกระจายตัวของวัดมีความสัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมโบราณ ลักษณะภูมิประเทศ แหล่งน้ำ และการขยายตัวของชุมชนในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นว่าวัดสามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้การพัฒนาของชุมชนและภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์ด้วยเทคนิค Kernel Density Estimation (KDE) และ Average Nearest Neighbor (ANN) (การหาดัชนีย่านใกล้เคียง Nearest Neighbor Index: NNI) แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของศาสนสถานในแต่ละช่วงเวลาได้ ทำให้สามารถระบุพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของวัด รูปแบบการกระจายตัว และความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ การคมนาคม และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ โดยข้อมูลดังกล่าวสามารถนำไปใช้สนับสนุนการวางผังเมือง การอนุรักษ์โบราณสถาน การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเพื่อเป็นต้นแบบในการศึกษาพัฒนาการของศาสนสถานในจังหวัดอื่นของประเทศไทยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1.ควรศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคมและการเมืองมากขึ้นเพื่อให้สะท้อนบทบาทต่อสังคมและการปกครองในแต่ละยุคสมัย พร้อมทั้งแบ่งสมัยให้ระเอียดมากกว่าเดิม

2. วิเคราะห์ข้อมูลของตำแหน่งวัดกับแหล่งโบราณคดี และการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดนครปฐมเพิ่มเติม รวมถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจ เส้นทางคมนาคมสำคัญแต่ละยุคสมัย

3. งานวิจัยนี้สามารถนำผลการศึกษาไปต่อยอดในการจัดการ อนุรักษ์ และวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว รอยเรียงเรื่องราวทางการขยายของศาสนาพุทธได้

เอกสารอ้างอิง

ชลิตา เกยศิริ. (2560). **รูปแบบการขยายตัวของพื้นที่เมืองและการกระทบต่อพื้นที่เปราะบางในจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

ชูชาติ เตชะโพธิวรคุณ. (2561). การกระจายเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านจัดสรรภายในเขตพื้นที่ กรุงเทพมหานครฯ: กรณีศึกษา เขตหนองจอก. **วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจฉัย. 17**(3), 115-135.

พรเพิ่ม แซ่โง้ว, ปราโมทย์ ภาภักดี, มรกต วรชัยรุ่งเรือง, คธาวุฒิ ไวยสุศรี และณยศ กุลพานิช (2563). ความหนาแน่นเชิงพื้นที่และการบริการการแพทย์ฉุกเฉินกับประเภทการใช้ประโยชน์อาคารเขตบางพลัด. **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. 40**(6), 92-106.

พระราชรัตนมงคล. (2562). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. **วารสารวิจัยธรรมศึกษา, 2**(2), 18–24.

พีระพล ชัชวาล. (2558). สยามสัญลักษณ์: วิวัฒนาการของตราสัญลักษณ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์. **Veridian E-Journal, Silpakorn University, 8**(4), 236–252.

ภาณุทัต ยอดแก้ว. (2562). **ความเป็นยุคสมัยใหม่ทางพระพุทธศาสนาของไทย: กรณีศึกษาวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนของพระสงฆ์ไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง. (2557). *โบราณคดีเมืองนครปฐม: การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี*. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. https://share.google/Qx46W4IXCJXk6FnsI

Chi, M., Xu, Y., & Wang, Y. (2024). A GIS-based study on the distribution of religious buildings in Lhasa and its historical urban spatial pattern. **International Planning History Society Proceedings, 20**(1), 1283–1298.

Clark, P. J., & Evans, F. C. (1954). Distance to nearest neighbor as a measure of spatial relationships in populations. **Ecology, 35**(4), 445–453.

Grekousis, G. (2020). **Analyzing geographic distributions and point patterns. In Spatial analysis methods and practice: Describe–Explore–Explain through GIS** (pp. 147–206). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108614528.004

Longley, P. A., Goodchild, M. F., Maguire, D. J., & Rhind, D. W. (2021). **Geographic information systems and science** (5th ed.). John Wiley & Sons.

Patnukao, A., Cheewinsiriwat, P., Bamrungkhul, S., & Vannametee, E. (2024). Tracing human settlements: Analyzing the spatio-temporal distribution of Buddhist temples in Nakhon Si Thammarat, Thailand. **GeoJournal, 89**, Article 60.

https://doi.org/10.1007/s10708-024-11056-z

Silverman, B. W. (1986). **Density estimation for statistics and data analysis**. Chapman & Hall.

Yue, X., Wang, Y., Wu, Y., et al. (2025). Grid-scale analysis of the spatial pattern and hotspot detection of Buddhist sects in China. **Heritage Science**, *13*, Article 449. https://doi.org/10.1038/s40494-025-02026-w

การประยุกต์ใช้หลักธรรมะเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชน วัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

APPLICATION OF MINDFULNESS PRINCIPLES TO PREVENT DEPRESSION IN ELDERLY PEOPLE IN THE COMMUNITY OF WAT NONG SUEA, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระมหาเจริญ ฉตฺตมงฺคโล (โสภา)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Maha Charoen Chatta-Mangalo (Sopha)
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College
E-mail : bewza0071@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุเผชิญปัญหาจิตใจหลายมิติ ได้แก่ ความเหงาโดดเดี่ยว ความรู้สึกไร้คุณค่าและขาดบทบาทหลังเกษียณ ความวิตกกังวลเรื่องสุขภาพ ความกลัวตาย และการยึดติดอดีตจนเกิดความเศร้าซึมต่างระดับ อาการที่พบสะท้อนผ่านการเก็บตัว ไม่พูดคุย ไม่เข้าร่วมกิจกรรม คิดถึงบุคคลที่จากไป และหมดแรงจูงใจในการใช้ชีวิตประจำวัน ปัจจัยที่ทำให้ปัญหารุนแรงขึ้นคือการที่ลูกหลานไปทำงานต่างถิ่น ความยากจนขาดรายได้ ภาระครัวเรือน ความเจ็บป่วยเสื่อมถอย และการปรับตัวต่อสังคมที่เปลี่ยนเร็วและเทคโนโลยีที่ห่างเหินคนรุ่นหลัง จากการพัฒนากิจกรรมในพื้นที่พบว่า 3 กิจกรรม ได้แก่ 1. สุขสงบด้วยสติและสุขแท้ด้วยธรรมะ 2. เพื่อนธรรมเติมใจผู้สูงวัย 3. แผ่เมตตา พาร่มเย็น ส่งผลเชิงบวกต่อสุขภาวะจิตอย่างชัดเจน ผู้เข้าร่วมรายงานว่าการฝึกสติ สมาธิ เมตตาภาวนา สวดมนต์ และการทำกิจกรรมกลุ่ม ช่วยลดภาวะซึมเศร้า เพิ่มความสงบภายใน และทำให้นอนหลับดีขึ้น ผู้สูงอายุเกิดทัศนคติเชิงบวก เห็นคุณค่าตนเอง มีเป้าหมาย และกลับมามีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น รูปแบบที่เสนอเน้น “วัดและพระสงฆ์” เป็นศูนย์กลางการดูแลเชิงจิตวิญญาณ ผสานครอบครัว ชุมชน และเครือข่ายกัลยาณมิตร เพื่อหนุนการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, ชุมชนวัดหนองเสือ

Abstract

This research article has three objectives: 1) to study the problems related to depression among older adults in the Wat Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; 2) to develop activities aimed at reducing depression among

older adults in the Wat Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; and 3) to propose a model for applying Buddhist principles to reduce depression among older adults in the Wat Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province. The study employed a qualitative research methodology. Data were collected through in-depth interviews with 15 experts and analyzed using content analysis. The findings were presented through descriptive analysis. The research findings revealed that older adults experienced various psychological problems, including loneliness and social isolation, feelings of worthlessness and loss of social roles after retirement, anxiety about health, fear of death, and attachment to the past, resulting in varying levels of depressive symptoms. These symptoms were reflected in social withdrawal, reluctance to communicate, unwillingness to participate in activities, persistent thoughts of deceased loved ones, and a lack of motivation in daily life. Factors exacerbating these problems included children and grandchildren working away from home, poverty and lack of income, household responsibilities, declining health, and difficulties adapting to rapidly changing social conditions and technology, which created a growing gap between older adults and younger generations. The development of activities in the community identified three activities that had a clearly positive impact on the participants' mental well-being: 1) "Peaceful Mind through Mindfulness and True Happiness through Dhamma," 2) "Dhamma Friends to Enrich the Hearts of Older Adults," and 3) "Loving-Kindness Meditation for Peace and Well-Being." Participants reported that mindfulness and meditation practices, loving-kindness meditation, chanting, and group activities helped reduce depressive symptoms, enhance inner peace, and improve sleep. The older adults developed more positive attitudes, recognized their self-worth, established meaningful goals, and became more actively involved in social activities. The proposed model emphasizes the role of temples and Buddhist monks as centers of spiritual care, integrating families, communities, and networks of spiritual friendship to support the continuous practice of Buddhist principles and promote the long-term mental well-being of older adults.

Keyword: Depression in Elderly People, Buddhist Principles, Wat Nong Suea Community

บทนำ

ด้วยจำนวนผู้สูงอายุและสัดส่วนผู้สูงอายุของประเทศไทยและทั่วโลกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากอันเป็นผลมาจาความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขตลอดจนความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้ประชากรมีอายุขัยเฉลี่ย (Life expectancy) สูงขึ้น โครงสร้างประชากรของประเทศ เปลี่ยนเคลื่อนเข้าสู่ระยะที่เรียกว่าภาวะประชากรผู้สูงอายุ (Population ageing) หมายถึงสัดส่วนประชากรวัยเด็กและ วัยทำงานลดลง แต่สัดส่วนของประชากรวัย 60 ปีขึ้นไปมีเพิ่มมากกว่า ซึ่งเมื่อพิจารณโดยภาพรวมแล้ว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ของสังคมโดยเฉพาะสังคมไทยที่เป็นสังคมผู้สูงอายุไปแล้วนั้น กำลังเผชิญกับปัญหาที่สำคัญของประชาการสูงวัย นั่นคือ ปัญหาสุขภาพ กล่าวคือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่นั้นจะมีโรคประจำตัวและมีปัญหาสุขภาพจิตและมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้า โดยปัญหาสุขภาพ 5 อันดับแรกของผู้สูงอายุไทย ได้แก่ ภาวะซึมเศร้า ความเครียด ความวิตกกังวล นอนไม่หลับและภาวะสมองเสื่อม

ภาวะซึมเศร้าเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่พบได้มากในผู้สูงอายุอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีวภาพสารสื่อประสาทลดลง ทำให้มีอาการความผิดปกติทางอารมณ์(Mood disorder) อาจป่วยเป็นโรคซึมเศร้าชนิดรุนแรง(Major depression) ได้ องค์การอนามัยโลก หรือ World Health Organization (WHO) ได้แสดงข้อมูลสถานการณ์ปัจจุบันของภาวะซึมเศร้าและโรคซึมเศร้าว่า โรคซึมเศร้าเป็นโรคที่พบได้ในคนทุกกลุ่มเพศ และวัย และมีความถี่ในการพบผู้ป่วยโรงซึมเศร้าอย่างมีนัยเพิ่มขึ้น ผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อภาวะโรคซึมเศร้านี้ ในปี พ.ศ. 2563 จนถึงปัจจุบันพบว่ามีจำนวนมากกว่า 264 ล้านคนทั่วโลก อาการซึมเศร้า มีลักษณะที่แตกต่างจากผู้ป่วยโรคจิตเวชอื่น ๆ ด้วยการซึมเศร้ามีความแตกต่างจากความผันผวนของอารมณ์ตามปกติและการตอบสนองทางอารมณ์ในช่วงสั้น ๆ ต่อความท้าทายในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะกรณีที่มีภาวะความซึมเศร้าต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาและมีความรุนแรงระดับปลานกลางถึงระดับสูง ขึ้นไป ทำให้ความรุนแรงของภาวะซึมเศร้าอาจกลายเป็นผลเสียต่อภาวะสุขภาพทางร่างกายและจิตใจอย่างร้ายแรง อาจทำให้ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าได้รับความทุกข์ทรมานอย่างมากและลดทอนประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดถึงไม่สามารถทำงานได้เมื่อเกิดภาวะซึมเศร้ารุนแรง หรืออาจส่งผลต่อความสัมพันธ์ต่อบุคคลในรอบครัว เพื่อนร่วมงาน หากผู้ที่เผชิญกับความซึมเศร้าเป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ก็อาจเกิดผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน หรือ ครูภายในโรงเรียนได้ด้วย ที่เลวร้ายที่สุดภาวะซึมเศร้าอาจเป็นสาเหตุนำไปสู่การฆ่าตัวตายในที่สุด ซึ่งจากสถิติพบว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายอันมีสาเหตุจากภาวะซึมเศร้ามีจำนวนตัวเลขมากเกือบ 800,000 คนต่อปี การฆ่าตัวตายอันมีพื้นฐานจากภาวะความซึมเศร้านี้ยังพบอีกว่าเป็นสาเหตุอันดับสองของการเสียชีวิตของกลุ่มเด็กอายุ 15-29 ปี สถิติของผู้คนที่ต้องเผชิญความทุกข์จากภาวะซึมเศร้าและภาวะสุขภาพจิตพบว่าผู้ป่วยเหล่านี้มีสถิติสูงราว ร้อยละ 76-85 ในประเทศรายได้ต่ำและปานกลาง ผู้ที่ป่วยด้วยภาวะซึมเศร้าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 21 ของประชากร ทั่วโลกรวมถึงประเทศไทย

ภาวะซึมเศร้า หรือ ที่ทราบกันตามภาวะโรคปัจจุบันทางการแพทย์คือ โรคซึมเศร้า เป็นโรคที่มีจุดกำเนิดจากภาวะทางอารมณ์ และเป็นปัญหาของสุขภาพจิต (Mental health problem) และจิตเวช (Psychiatric disorder) ซึ่งเป็นสาเหตุของการด้อยค่า ลดขีดความสามารถของมนุษย์ โดย การวัดค่าความสามารถในการดำรงชีวิตแห่งปี (Years Lived with Disability; YLDs) และเป็นอันดับที่ 4 ของภาวะโรคในปัจุบัน (Disability Adjusted Life Years; DALYs), 2000) ภาวะซึมเศร้ายังเป็นปัญหาสุขภาพที่สำคัญและสามารถนำไปสู่โรคร้ายอื่นๆอันเป็นการลดทอนประสิทธิภาพการดำเนินชีวิตอย่างมากมาย ภาวะซึมเศร้าส่งผลกระทบและผลเสียให้กับ 2 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านชีวภาพ ซึ่งผู้ป่วยไม่สามารถควบคุมความผิดปกติของร่างกาย และ ปัจจัยทางด้านสังคม เป็นส่วนที่เกิดจากความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมที่นำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้

จากปัญหาภาวะซึมเศร้าในสังคมปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีผลต่อการดำเนินชีวิต และคุณภาพประสิทธิภาพ ต่อการทำงาน หรือการเรียน ทำให้การดำเนินชีวิตตกอยู่ภายใต้ภาวะแห่งความซึมเศร้ายิ่งนานวัน การสั่งสมภาวะดังกล่าวยิ่งจะเป็นส่วนหนึ่งในการลดทอนคุณภาพชีวิต จิตใจย่ำแย้จนอาจนำไปสู่ปัญหาทางสังคมกว้างได้ ไม่ว่าจะเป็นอาการคุ้มคลั่ง หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เผชิญถึงกับคิดสั้นตัดสินใจจบชีวิตฆ่าตัวตายได้ เพราะความไม่เข้าใจในสภาวะของจิตใจ อันเป็นเสมือนเจ้านายของกาย ดังสุภาษิตไทยที่ว่า ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว ภาวะซึมเศร้าในทางพระพุทธศาสนาพบว่ามีสาเหตุและปัจจัยจากสาเหตุหลายประการ แต่ที่เป็นปัจจัยสำคัญของปัญหาคือด้านจิตใจ ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนคือมีรากเง้ามาจากอกุศลธรรม 3 อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง โดยสาเหตุแห่งความทุกข์ทางใจ จาก กิเลส ตัณหา หรือเรียกว่า อวิชชา อันเป็นที่มาแห่งโรคทางจิตไม่เว้นแต่ภาวะความซึมเศร้าตามหลัก พระพุทธศาสนาได้จำแนกประเภทของโรคเป็น 2 ชนิด คือ โรคทางกาย (กายิกโรโค) และ โรคทางใจ

(เจตสิก โรโค) ซึ่งเมื่อสุขภาพจิตดี ย่อมส่งผลให้สุขภาพกายนั้นดีไปด้วย โรคทางใจเกิดขึ้นในทุกขณะจิต และเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่ว่าผู้ที่จะยืนยันว่าไม่มีโรคทางจิตใจแม้ เพียงเวลาครู่เดียวนั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระขีณาสพ (ผู้หมดกิเลส) โรคซึมเศร้าตามนัยทางพระพุทธศาสนา ได้เปรียบเทียบกับภาวะแห่งอาการของนิวรณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายว่า สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีเป็นอกุศล ธรรม ทำให้จิตเศร้าหมองมี 5 ประการคือ 1) กามฉันทะ ความพอใจในกาม ในความรัก ในกามคุณ 2) พยาบาท ความคิดร้าย ความขัดเคืองแค้นใจ 3) ถีนมิทธะ ความหดหู่ และเชื่องซึม 4) อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ความกระวนกระวายกลุ้มกังวล 5) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ซึ่งธรรมชาติของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมอันเป็นประดุจเสาหลักของคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แก่ หลักไตรสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมอันพระพุทธเจ้าแสดงเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ห่างไกลจากความเศร้าหมอง ความซึมเศร้าย่อมหายไปอย่างสิ้นเชิง เป็นธรรมเครื่องเยียวยา ส่งเสริม และพัฒนาจิตใจให้ ผ่องใสอย่างถาวร และยั่งยืน เป็นเสมือนยาที่เยียวยาโฉลมจิตใจของผู้ที่เผชิญหน้าต่อภาวะซึมเศร้าได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่ได้อยู่ปฏิบัติธรรมและเผยแพร่พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่พุทธศาสนิกชนในชุมชน ได้รับรู้และมองเห็นปัญหาของประชาชนในชุมชนโดยเฉพาะประชาชนที่เป็นผู้สูงอายุที่โดยส่วนใหญ่นั้นยังต้องประกอบสัมมาชีพเลี้ยงดูครอบครัวบุตรหลานอยู่อย่างต่อเนื่องและแม้ว่าจะมีผู้สูงอายุบางส่วนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีแต่ก็ยังต้องพบกับสภาพปัญหาความทุกข์ทางจิตใจ ในผู้สูงอายุบางราย มีปัญหาทั้งทางร่างกายคือ มีโรคประจำตัวหลายโรค และปัญหาทางจิตใจคือ ความวิตกกังวลกับครอบครัว ลูกหลาน ผู้สูงอายุบางรายขาดที่พึ่งไม่มีคนดูแล ซึ่งปัญหาเหล่านี้แม้ว่าในปัจจุบันจะมีหน่วยงานราชการในพื้นที่เข้ามาให้การดูแล เยียวยาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หรือการได้รับการดูแลสุขภาพการเจ็บป่วยตามหลักประกันสุขภาพที่หน่วยงานองค์กรภาครัฐให้การดูแลอย่างต่อเนื่อง แต่ผู้สูงอายุเหล่านี้ก็ยังบอกว่าตัวเองมีความทุกข์เหลือเกิน ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ประชาชนที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและส่งเสริมช่วยเหลือ ซึ่งในทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพนั้น ยังมีหน่วยงานภาครัฐให้การดูแล และพัฒนาส่งเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว ทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามลำดับ แต่ที่ยังเป็นปัญหาอยู่คือ ด้านจิตใจนั้นยังขาดการพัฒนา ทำให้ผู้สูงอายุมีความทุกข์ทางจิตใจ ไม่รู้จักการปล่อยวาง วิตกกังวลไปในทุกเรื่อง ซึ่งส่งผลเสียต่อสุขภาพร่างกาย ก่อให้เกิดปัญหาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ รวมถึงเกิดภาวะซึมเศร้า ดังนั้น การนำหลักธรรมะมาบูรณาการพัฒนาคุณภาพทางจิตใจให้กับผู้สูงอายุย่อมจะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุได้รู้จักความเป็นจริงของชีวิตเพิ่มมากขึ้น มีความสุขในชีวิตบั้นปลายมากขึ้น อันจะเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการเจ็บป่วยทางจิตใจหรือโรคภาวะซึมเศร้าขึ้นมาได้ อันจะนำไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขตามอัตภาพที่ยั่งยืนต่อไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) เพื่อพัฒนากิจกรรมลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3) เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research : PAR) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม อันประกอบด้วยเทคนิค Participatory workshop เทคนิค AIC เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ เหล่านี้ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ(Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมะเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้แก่ พื้นที่เทศบาลตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ประชากร ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ได้แก่ ผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 จำนวน 278 คน แยกเป็นเพศชาย 115 คน และเพศหญิง 163 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือกลุ่มตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ แบบคัดกรองโรคซึมเศร้า ซึ่งเป็นแบบคัดกรองมาตรฐานของกรมสุขภาพจิต และบันทึกภาคสนามของผู้วิจัยที่ได้บันทึกระหว่างการสังเกตและการประชุมฝึกอบรมในกิจกรรมการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้สูงอายุ ตามแบบคัดกรองโรคภาวะซึมเศร้าของกรมสุขภาพจิต โดยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตัวเองตามขั้นตอน ดังนี้

1. ติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน หน่วยงานด้านสุขภาพของภาครัฐในพื้นที่ และประธานกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ เพื่อเข้าไปศึกษาวิจัยตามขั้นตอน

2. การประสานงานชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของการสร้างการมีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมกัน

3. ทำการนัดหมาย วัน เวลา และสถานที่เพื่อจัดประชุมกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ เพื่ออบรมเชิงปฏิบัติการด้านภาวะซึมเศร้า และเพื่อจัดกิจกรรมพัฒนาผู้สูงอายุเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าโดยใช้หลักธรรมเป็นฐาน

4. จัดบันทึกและรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์และรายงานผล

5. การติดตามประเมินผล

6. การประเมินผลและเขียนรายงานผลการศึกษาวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแบบคัดกรองของกรมสุขภาพจิต และการบันทึกข้อมูลจากกระบวนการทำกิจกรรมประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ ตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้จำแนกวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็นคือ

1.ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแบบคัดกรองโรคภาวะซึมเศร้าของกรมสุขภาพ ใช้วิเคราะห์ข้อมูลตามเกณฑ์ของกรมสุขภาพจิต กล่าวคือ

1.1 ถ้าคำตอบ ไม่มี ทั้ง 2 คำถาม ถือว่า ปกติ ไม่เป็นโรคซึมเศร้า

1.2 ถ้าคำตอบ มี ข้อใดข้อหนึ่ง หรือทั้ง 2 ข้อ(มีอาการใดๆ ในคำถามที่ 1 และ 2) หมายถึง “เป็นผู้มีความเสี่ยง” หรือ “มีแนวโน้มที่จะเป็นโรคซึมเศร้า” ให้ประเมินต่อด้วยแบบประเมินโรคซึมเศร้า 9Q

2.ข้อมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในผู้สูงอายุ ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) และการวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกับการป้องกันภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ และประมวลหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย ได้ดังนี้

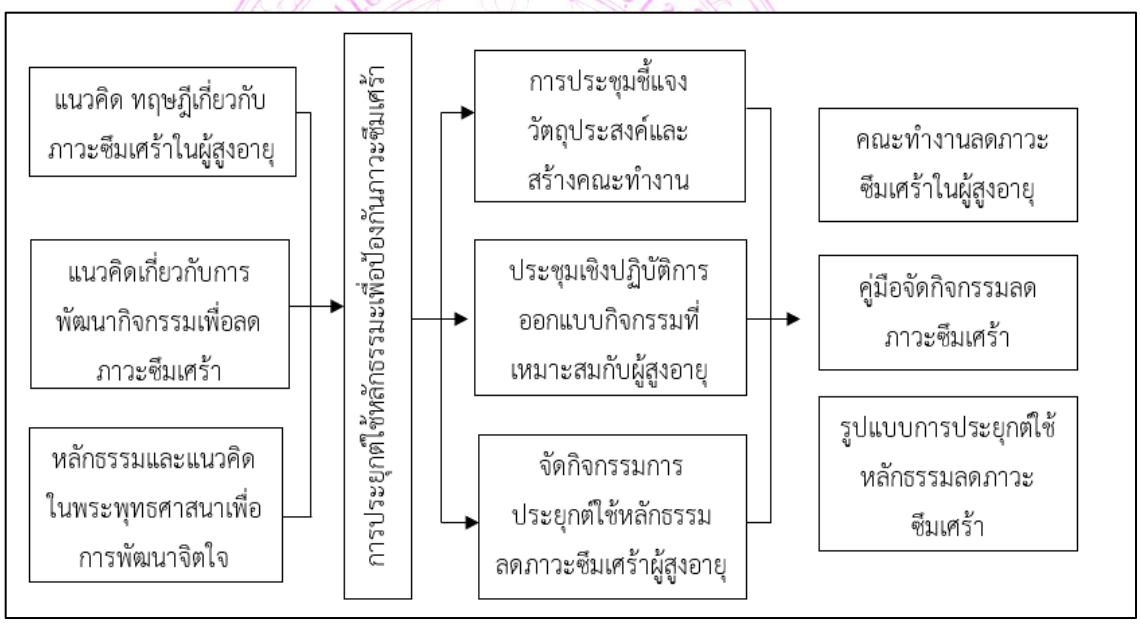

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เผชิญปัญหาจิตใจหลากหลาย เช่น ความเหงาโดดเดี่ยวจากอยู่ลำพัง ความไร้คุณค่าและขาดบทบาทหลังเกษียณ ความวิตกกังวลสุขภาพแก่ชรา ความกลัวตาย ยึดติดอดีต คาดหวังผิดหวัง ความฟุ้งซ่านลังเลเบื่อหน่าย ส่งผลให้เกิดความเศร้าซึมเศร้าต่างระดับ แสดงออกด้วยไม่พูดคุยไม่ออกกิจกรรม คิดถึงคนจากไป ปัญหายิ่งหนักจากลูกหลานไปทำงานต่างถิ่น ความยากจนขาดรายได้ ภาระบ้าน เจ็บป่วยเสื่อมโทรม สังคมเปลี่ยนเร็ว เทคโนโลยีห่างเหินรุ่นหลัง อย่างไรก็ตาม หลักพุทธศาสนาเป็นเยียวยาหลัก ผู้สูงอายุนำไตรลักษณ์พิจารณาเข้าใจไม่เที่ยง ยอมรับเปลี่ยนแปลงไม่ทุกข์ การเจริญสติภาวนาช่วยอยู่ปัจจุบัน ไม่หมกอดีตวุ่นอนาคต กรรมฐานนั่งสมาธิสงบใจ เห็นเกิดดับไม่หลง นิวรณ์5 รู้เท่าทันอุปสรรคปรับอารมณ์ ปรโตโฆสะฟังสอนแลกเปลี่ยนเปิดใจเบาสบาย เข้าวัดปฏิบัติธรรมเพื่อนร่วมทางมีเป้าหมายแรงใจ ผลคือเข้าใจตนยอมรับชีวิตสงบจิตดีขึ้นเห็นคุณค่าชีวิตไม่จมเศร้า ดำเนินบั้นปลายสุขสงบกายใจ ปัญหาเหงาโดดเดี่ยวขาดสังคมจากลูกหลานห่างหาย เยียวยาด้วยสติกรรมฐานรู้ทันอารมณ์ สวดมนต์เดินจงกรมกำหนดลมหายใจอยู่ปัจจุบันลดฟุ้งเศร้า ไตรลักษณ์เข้าใจเปลี่ยนแปลงไม่ยึดทุกข์ นิวรณ์5สังเกตละฟุ้งง่วงลังเลต้นเหตุเศร้า คำสอนพระเพื่อนปรโตโฆสะที่พึ่งกำลังใจ ทำบุญช่วยวัดสวดมนต์อบอุ่นไม่เหงา มองโลกเข้าใจให้อภัยเบิกบาน ทำกุศลภาวนาเมตตาผ่อนคลาย ยอมรับแก่เจ็บตายสงบไม่ซึมเศร้า ธรรมะป้องกันเยียวยาซึมเศร้าสร้างคุณค่าความสุขสงบยั่งยืน ปัญหาหดหู่หมดกำลังกายใจสังคมไร้ค่าดูแลครอบครัวไม่ได้ เหงาโดดเดี่ยวลูกหลานห่าง ยึดอดีตสูญเสียผิดหวัง เจ็บป่วยเสื่อมท้อ ยากจนเครียดภาระ สังคมเทคโนโลยีปรับยากห่างรุ่นหลัง ซึมเศร้าไม่พอใจชีวิต เยียวยานิวรณ์5 รู้ทันฟุ้งหด กรรมฐานเห็นจิตปัจจุบันลดยึด ไตรลักษณ์ไม่เที่ยงทุกข์สุขดับตามเหตุคลายยึด สติรู้ตัวกินเดินพูดไม่จมเศร้า ปรโตโฆสะฟังแลกเปลี่ยนพลังจิต เข้าวัดฟังธรรมสวดจงกรมกิจกรรมกลุ่มคุณค่าความหมายสะท้อนประยุกต์ธรรมฟื้นจิตลดเศร้าเข้าใจสงบสุขบั้นปลาย วิธีดูแลเครียดซึมเศร้าด้วยพุทธหล่อเลี้ยงจิต นั่งสมาธิเดินจงกรมภาวนาพุทโธสงบลดฟุ้ง สติรู้ตัวงานลมหายใจรู้ทันไม่หมกอดีตตื่นอนาคต สวดมนต์ฟังธรรมสติปัญญาไม่เที่ยง ไตรลักษณ์ยอมรับเปลี่ยนกายใจไม่ทุกข์ ทำบุญช่วยวัดคุยเพื่อนปรโตโฆสะคลายเหงาสร้างพลัง เมตตาตนผู้อื่นละนิวรณ์พยาบาทฟุ้งลังเลสงบ ปฏิบัติสม่ำเสมอลดเครียดเข้าใจจริง ธรรมะยารักษาป้องกันซึมเศร้าดีสุด ใช้ชีวิตทุกขณะตั้งสติระลึกไม่จมทุกข์ ยอมรับเปลี่ยนเห็นคุณค่าดีสุขจิต อยู่ร่วมสุขหวังกำลังสงบเย็นพุทธธรรม วัดศูนย์กลางจิตสงบยึดศรัทธา ฟังธรรมกรรมฐานเข้าใจนิวรณ์5ไตรลักษณ์สติรู้ทันปล่อยยึดกรรมฐานภาวนานิ่งพอใจ ชุมชนอบอุ่นกิจกรรมศาสนาจิตอาสาใช้เวลาคุณค่าไม่โดดทิ้ง เพื่อนกัลยาณแลกเปลี่ยนลดซึมแรงบันดาล ครอบครัวประคองดูแลชวนวัดเข้าใจรักอบอุ่นบรรเทาซึม สติภาวนาพุทโธรับมือเปลี่ยนกายใจตระหนักทุกข์เจ็บชราธรรมดาไตรลักษณ์ไม่ดิ้นสงบสุข วัดครอบครัวชุมชนสมดุลดูแลครบกายใจคุณภาพชีวิตดีเข้มแข็งจิตดำเนินบั้นปลายมีความหมายสุขแท้

2 พัฒนากิจกรรมลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า กิจกรรมทั้ง 3 กิจกรรมในชุมชนวัดหนองเสือ 1. สุขสงบด้วยสติและสุขแท้ด้วยธรรมะ 2. เพื่อนธรรมเติมใจผู้สูงวัย 3. แผ่เมตตา พาร่มเย็น ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจในทางบวกอย่างชัดเจน โดยช่วยลดภาวะซึมเศร้า เพิ่มความสงบสุขภายใน และเสริมสุขภาวะจิตใจยั่งยืน ผู้เข้าร่วมทุกกลุ่มรายงานว่าการฝึกสติ สมาธิ สวดมนต์ และเดินจงกรมช่วยผ่อนคลายจิต ลดฟุ้งซ่าน รู้เท่าทันอารมณ์ ทำให้ใจอยู่กับปัจจุบัน ไม่จมอดีตหรือกังวลอนาคต การนำหลักไตรลักษณ์ไปใช้ช่วยยอมรับความไม่เที่ยงของชีวิต คลายยึดติดทุกข์ ความแก่ เจ็บ สูญเสีย เกิดปัญญาและมุมมองเชิงบวก หลักนิวรณ์ 5 ช่วยสังเกตขจัดอุปสรรคใจ เช่น ฟุ้งซ่าน ง่วงเหงา ลังเล โทสะ ทำให้ควบคุมอารมณ์ได้ดี ลดเศร้าซึม การเจริญกรรมฐาน

และเมตตาภาวนาสร้างสมาธิมั่นคง ความอ่อนโยน รู้สึกเชื่อมโยงผู้อื่น กิจกรรมสนทนาธรรม ฟังพระตามหลักปรโตโฆสะเปิดใจ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างแรงบันดาลใจ พลังบวก ลดโดดเดี่ยว อบอุ่นชุมชน ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่า มีเป้าหมาย ภูมิใจ ฟื้นหวัง หลับดี ใช้ชีวิตหมาย การรวมกลุ่มช่วยเหลือ เช่น ทำความสะอาดวัด ปลูกต้นไม้ เยี่ยมผู้ป่วย สร้างสัมพันธ์ มิตรภาพ เครือข่ายธรรมะ วัดเป็นศูนย์บำบัด เยียวยา ศูนย์กลางเมตตา สันติสุข พระสงฆ์ชี้แนะหลักธรรม เป็นที่ปรึกษา ผู้สูงอายุนำสติภาวนาไปใช้ประจำวัน เช่น รู้ลมหายใจ กิจวัตร รู้คุณค่าชีวิต มองโลกเข้าใจ ปล่อยวาง เกิดสุขจากใน สมาคมสืบสานคุณธรรม ส่งเสริมสุขจิตสังคม กิจกรรมหลากหลายผสานสวดมนต์ ฟังธรรม ช่วยเหลือ สร้างสติเมตตา ปัญญา ป้องกันซึมเศร้า ผู้สูงอายุเข้มแข็งทางใจ ใช้ชีวิตบั้นปลายสุขสงบ มีหมาย สร้างชุมชนอบอุ่นยั่งยืน

3. เสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การนำหลักธรรมะทางพระพุทธศาสนามาใช้กับผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือช่วยลดภาวะซึมเศร้าและเสริมสุขภาวะจิตใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยหลักเจริญสติถูกนำมาใช้มากที่สุดเพื่อฝึกให้รู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และความรู้สึก ช่วยให้ใจอยู่กับปัจจุบัน ลดความฟุ้งซ่าน ความกังวล และการหมกมุ่นกับอดีตหรืออนาคต การฝึกสติในชีวิตประจำวัน เช่น รู้ลมหายใจ กิจวัตรประจำวัน เดิน นั่ง ทำงานบ้าน ทำให้ควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น จิตสงบ ผ่อนคลาย นอนหลับดี ลดความเครียดและความเหงา หลักไตรลักษณ์ช่วยให้เข้าใจความไม่เที่ยง ทุกข์ และไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง ทำให้ยอมรับความเปลี่ยนแปลง เช่น ความแก่ เจ็บ ตาย สูญเสียได้สงบ ไม่ยึดติดหรือทุกข์ทรมาน หลักเจริญกรรมฐานและนั่งสมาธิ สร้างสมาธิ ความนิ่งภายใน ลดความเศร้า ฟุ้งซ่าน ช่วยเห็นสภาวะจิตเกิดดับ ฝึกปล่อยวาง หลักนิวรณ์ 5 ถูกใช้สังเกตอุปสรรคใจ เช่น ความง่วง ความฟุ้งซ่าน พยาบาท ความลังเล ความเกียจคร้าน เมื่อรู้ทันก็ขจัดได้ จิตมั่นคง อดทนต่อปัญหา หลักปรโตโฆสะจากการฟังธรรม สนทนากลุ่ม พูดคุยแลกเปลี่ยนกับพระ เพื่อนผู้สูงอายุ เปิดใจใหม่ สร้างปัญญา แรงบันดาลใจ พลังบวก ลดความโดดเดี่ยว เมตตาภาวนาและแผ่เมตตาเติมความอบอุ่นอ่อนโยน ลดโทสะ ความยึดติด เชื่อมโยงกับผู้อื่น สร้างมิตรภาพ สามัคคี สติปัฏฐาน 4 ฝึกสติทุกอิริยาบถ รู้กาย เวทนา จิต ธรรม กิจกรรมสวดมนต์ เดินจงกรม ฟังธรรม สร้างสมาธิ ศรัทธา ความปลอดภัยทางใจ ทั้ง 3 กิจกรรม คือ 1. สุขสงบด้วยสติและสุขแท้ด้วยธรรมะ 2. เพื่อนธรรมเติมใจผู้สูงวัย 3. แผ่เมตตา พาร่มเย็น ให้ผลเปลี่ยนแปลงชัดเจน จิตใจสงบ มีคุณค่า มีเป้าหมาย ทัศนคติบวก มองโลกด้วยเมตตา ปัญญา วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางบำบัด แนะนำหลักธรรม เป็นที่ปรึกษา สร้างศรัทธา พื้นที่สงบ ชุมชน ครอบครัว ลูกหลาน อาสาสมัคร ร่วมมือต่อเนื่อง สร้างแรงจูงใจ ความสัมพันธ์อบอุ่น กิจกรรมเรียบง่ายต่อเนื่อง เช่น สวดมนต์ นั่งสมาธิ สนทนาธรรม ทำบุญ ปลูกต้นไม้ ช่วยวัด สร้างความภาคภูมิใจ มีส่วนร่วม ลดเหงาโดดเดี่ยว ผลลัพธ์ยั่งยืนเพราะฝึกเป็นกิจวัตร ถ่ายทอดสู่ผู้อื่น สร้างเครือข่ายธรรมะชุมชนสุขจิตมั่นคง หลักธรรมะบำบัดใจลึกซึ้ง ฟื้นฟูให้เข้มแข็ง สุขสงบแท้ ใช้ชีวิตบั้นปลายมีความหมาย มีคุณค่า สมดุลกายใจ สังคม

การอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมะเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี”

1. ศึกษาสภาพปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือเผชิญปัญหาซึมเศร้าจากความเหงาโดดเดี่ยว ไร้คุณค่า ขาดบทบาท ลูกหลานห่างเหิน ยากจน เจ็บป่วยเสื่อมโทรม สังคมเปลี่ยนเร็ว กังวลสุขภาพแก่ชรา กลัวตาย ยึดอดีต คาดหวังผิดหวัง ฟุ้งซ่านลังเลเบื่อ ส่งผลเศร้าไม่พูดคุยไม่ออกกิจกรรม หลักพุทธศาสนาเยียวยาหลัก ไตรลักษณ์ ช่วยเข้าใจไม่เที่ยงยอมรับเปลี่ยนแปลงไม่ทุกข์ สติภาวนาอยู่ปัจจุบันไม่หมกอดีตวุ่นอนาคต กรรมฐานนั่งสมาธิ

สงบเห็นเกิดดับไม่หลง นิวรณ์ 5 รู้ทันฟุ้งง่วงลังเลพยาบาทปรับอารมณ์ ปรโตโฆสะฟังธรรมแลกเปลี่ยนเปิดใจเบา เข้าวัดปฏิบัติเพื่อนร่วมมีเป้าหมายแรงใจ จิตดีขึ้นเห็นคุณค่าชีวิตไม่จมเศร้าสุขสงบยั่งยืน ปัญหาเหงาโดดเดี่ยวเยียวยาสติกรรมฐานสวดมนต์จงกรมกำหนดลมหายใจลดฟุ้งเศร้า ไตรลักษณ์ไม่ยึด นิวรณ์ 5 ละต้นเหตุคำสอนพระเพื่อนที่พึ่ง ทำบุญช่วยวัดอบอุ่น เมตตาผ่อนคลายยอมรับแก่เจ็บตาย ปัญหาหดหู่ไร้ค่าท้อแท้เยียวยานิวรณ์5 กรรมฐานไตรลักษณ์สติรู้ตัวปรโตโฆสะกิจกรรมวัดคุณค่าความหมาย วิธีดูแลเครียดซึมเศร้าสวดมนต์สมาธิภาวนาพุทโธสติรู้ทันไตรลักษณ์ทำบุญคุยเพื่อนเมตตาลานิวรณ์ ปฏิบัติสม่ำเสมอธรรมะยารักษาป้องกัน วัดชุมชนครอบครัวรวมพลังดูแลศรัทธากิจกรรมอบอุ่นสามัคคี สติภาวนารับมือเปลี่ยนแปลงทุกข์ชราธรรมดาสุขสงบ

2. พัฒนากิจกรรมลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี กิจกรรมทั้ง 3 (1. สุขสงบด้วยสติ สุขแท้ด้วยธรรมะ 2. เพื่อนธรรมเติมใจผู้สูงวัย 3. แผ่เมตตา พาร่มเย็น) สร้างการเปลี่ยนแปลงจิตใจทางบวก ลดซึมเศร้า เพิ่มสงบสุขยั่งยืน โดยสอดคล้องแนวคิดพุทธบำบัดที่เจริญสติช่วยรู้เท่าทันอารมณ์ อยู่ปัจจุบัน ลดฟุ้งซ่านกังวล ไตรลักษณ์คลายยึดติดทุกข์แก่เจ็บตาย นิวรณ์ 5 ขจัดอุปสรรคใจ กรรมฐานเมตตาสร้างสมาธิอ่อนโยน ปรโตโฆสะจากสนทนาฟังธรรมเปิดปัญญา ลดโดดเดี่ยว สร้างมิตรชุมชน วัดพระสงฆ์เป็นศูนย์เยียวยา สนับสนุนงานวิจัยอื่นที่ยืนยันสวดมนต์สมาธิช่วยผ่อนคลาย หลับดี ควบคุมอารมณ์ เกิดคุณค่าชีวิต เป้าหมายใหม่ ช่วยเหลือสังคม เช่น ทำความสะอาดวัดปลูกต้นไม้ เยี่ยมป่วย สร้างสามัคคีอบอุ่น การนำสติภาวนากิจวัตรประจำวันยั่งยืน ถ่ายทอดรุ่นหลัง สอดคล้องหลักพอเพียงพุทธ สุขจากใน สร้างชุมชนสุขจิตมั่นคง ผลวิจัยนี้ยืนยันพุทธธรรมบำบัดผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพสูง ลดซึมเศร้าเข้มแข็งใจ สุขสงบแท้ ชีวิตบั้นปลายหมายประโยชน์สังคม ต้นแบบชุมชนวัดไทย

3. เสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี หลักเจริญสติเป็นเครื่องมือหลักในการบำบัดภาวะซึมเศร้าช่วยให้ผู้สูงอายุรู้เท่าทันอารมณ์ ลดความฟุ้งซ่านและกังวล โดยฝึกสติในกิจวัตรประจำวัน เช่น รู้ลมหายใจ การเดิน นั่ง ทำให้จิตสงบ ผ่อนคลาย นอนหลับดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่าสติปัฏฐาน 4 สร้างสติต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ลดการหมกมุ่นอดีต-อนาคต หลักไตรลักษณ์ช่วยยอมรับความไม่เที่ยง ทุกข์ อนัตตา ทำให้ปล่อยวางความแก่ เจ็บ ตาย สูญเสียได้สงบ สอดคล้องงานวิจัยที่ยืนยันว่าการพิจารณาไตรลักษณ์ลดยึดติด สร้างมุมมองเชิงบวก หลักกรรมฐานและนั่งสมาธิ สร้างสมาธิภายใน ลดเศร้า เห็นจิตเกิดดับ ฝึกปล่อยวาง ซึ่งตรงกับผลวิจัยที่สมาธิช่วยลดความเครียดผู้สูงอายุ 30-50% หลักนิวรณ์ 5 ช่วยสังเกตอุปสรรค เช่น ฟุ้งซ่าน ง่วง พยาบาท ลังเล เกียจคร้าน รู้ทันแล้วขจัด จิตมั่นคง สอดคล้องศึกษาที่นิวรณ์เป็นต้นเหตุซึมเศร้า การฝึกขจัดนิวรณ์เพิ่มความอดทน หลักปรโตโฆสะจากการฟังธรรม สนทนากลุ่ม เปิดใจ ปัญญา พลังบวก ลดโดดเดี่ยว สอดคล้องวิจัยว่าการแลกเปลี่ยนธรรมะสร้างกัลยาณมิตร ลดเหงา 40% เมตตาภาวนาเติมอบอุ่น ลดโทสะ ยึดติด สร้างสามัคคี สอดคล้องผลที่เมตตาสร้างจิตอ่อนโยน สุขภายใน กิจกรรมทั้ง 5 เช่น “สุขสงบด้วยสติ” “ธรรมะเติมใจ” ให้ผลชัดเจน จิตสงบ มีคุณค่า เป้าหมาย สอดคล้องวิจัยกิจกรรมกลุ่มธรรมะลดซึมเศร้า 60% วัด-พระสงฆ์เป็นศูนย์บำบัด ชี้แนะหลักธรรม สร้างศรัทธา สอดคล้องศึกษาว่าพระเป็นที่พึ่งใจ ลดทุกข์ 50% ชุมชน-ครอบครัวร่วมมือต่อเนื่อง สร้างแรงจูงใจอบอุ่น สอดคล้องโมเดลบำบัดชุมชนที่การมีส่วนร่วมเพิ่มยั่งยืน 70% กิจกรรมเรียบง่ายต่อเนื่อง สร้างภาคภูมิใจ ลดเหงา สอดคล้องวิจัยบำเพ็ญประโยชน์เพิ่มคุณค่า ผลยั่งยืนเพราะกิจวัตร ถ่ายทอด สร้างเครือข่าย สอดคล้องแนวพุทธบำบัดระยะยาว หลักธรรมะฟื้นฟูเข้มแข็ง สุขแท้ สมดุล สอดคล้องกรอบไตรสิกขา สุขบั้นปลาย สรุปผลวิจัยนี้ยืนยันพุทธธรรมบำบัดซึมเศร้าผู้สูงอายุได้จริงเป็นต้นแบบชุมชนวัดไทย

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมะเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” จากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดและนำไปสู่การนำเสนอแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นทางเลือกหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ในการนำผลการศึกษาวิจัยนี้ไปใช้ต่อไป

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย

1. ส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์บำบัดจิตด้วยพุทธธรรมในวัดชุมชนทั่วประเทศ
2. พัฒนาหลักสูตรอบรมกิจกรรมพุทธบำบัดในโรงเรียนผู้สูงอายุและชุมชน
3. สร้างนโยบายเครือข่ายชุมชนพุทธบำบัดระดับจังหวัดเชื่อมโยงวัด ครอบครัวหน่วยงาน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. จัดกิจกรรมธรรมะประจำสัปดาห์ที่วัดหนองเสือ โดยเน้นสวดมนต์ นั่งสมาธิ เจริญสติ และสนทนากลุ่ม เพื่อลดซึมเศร้าผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง สร้างเครือข่ายอบอุ่นยั่งยืน

2. อบรมลูกหลานและอาสาสมัครชุมชนให้ชี้แนะหลักสติ ไตรลักษณ์ นิวรณ์ 5 และเมตตาภาวนาแก่ผู้สูงอายุ เยี่ยมบ้านประจำ สร้างที่พึ่งทางใจครบวงจร

3. พัฒนา PDCA สำหรับกิจกรรมทั้ง 5 โดยประเมินผลรายเดือน ปรับปรุงต่อเนื่อง ร่วมวัด-ชุมชน-หน่วยท้องถิ่น เพื่อป้องกันซึมเศร้าสุขจิตมั่นคงชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรวิจัยเชิงทดลองเปรียบเทียบประสิทธิผลกิจกรรม 3 กิจกรรม (“สุขสงบด้วยสติ” “เพื่อนธรรมเติมใจ” “แผ่เมตตา”) กับกลุ่มควบคุม ระยะ 6-12 เดือน โดยวัดระดับซึมเศร้าด้วย Beck Depression Inventory เพื่อยืนยันผลยั่งยืนและปัจจัยเสริมประสิทธิภาพ

2. ควรศึกษาการถ่ายทอดหลักธรรมะ (สติ ไตรลักษณ์ นิวรณ์ 5) จากผู้สูงอายุสู่เยาวชนและครอบครัว โดยประเมินการเปลี่ยนแปลงสุขจิตชุมชนทั้งระบบ ผ่านแบบสอบถามและสัมภาษณ์ เพื่อสร้างเครือข่ายบำบัดยั่งยืน

3. ควรพัฒนาโมเดลดิจิทัลแอปพลิเคชันภาวนาสติกรรมฐานสำหรับผู้สูงอายุ ผสาน VR ปฏิบัติธรรมวัดหนองเสือ ทดสอบประสิทธิผลลดซึมเศร้าออนไลน์ เพื่อขยายผลสู่ชุมชนวัดอื่นทั่วไทย

เอกสารอ้างอิง

เกียรติภูมิ วงศ์รจิต อธิบดีกรมสุขภาพจิต. (2562). **กรมสุขภาพจิต ห่วงวัยรุ่นเยาวชนไทยมีภาวะซึมเศร้า แนะคนรอบข้างรับฟังอย่างเข้าใจ**. สืบค้น. [ออนไลน์],แหล่งที่มา: http://www.prdmh.com/ข่าวสาร/ข่าวแจกกรมสุขภาพจิต/1384-กรมสุขภาพจิต-ห่วงวัน รุ่น เยาวชนไทยมีภาวะซึมเศร้า-แนะคนรอบข้างรับฟังอย่างเข้าใจ.htmlเมื่อวันที่ [19 ตุลาคม 2568].

นันทภัค ชนะพันธ์. การฟื้นหายจากโรคซึมเศร้าในผู้ป่วยโรคซึมเศร้า. **วารสารพยาบาลสภาการชาด ไทย**, **6**(1):19-33.

พระพรหมคุณาภรณ์ . (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),2559), หน้า 167.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). เครื่องชี้ภาวะสังคม พ.ศ.2560-2564, กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม: หจก.แสงจันทร์การพิมพ์.

อรพิชา เกตุพันธ์. (2564). การพัฒนารูปแบบป้องกันภาวะซึมเศร้าผู้สูงอายุในเขตสุขภาพที่ 5. **วารสารพยาบาลทหารบก**, 21(1): 368-379.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ครอบครัวรักษ์โลก : การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ECO-FRIENDLY FAMILY: CREATING A MODEL FAMILY TO REDUCE GLOBAL WARMING IN A BUDDHIST WAY, KRAB YUI SUBDISTRICT,BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระมหาประวิทย์ จนฺทเถโร (สุขแสวง)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phramaha Prakvit Candatthero (Suksaweng)
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College
E-mail : chanthorn1892@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อนของประชาชนในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และ3) เพื่อเสนอกิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก ครอบครัวต้นแบบและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 ครอบครัว และ 12 คน/รูป วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลวิจัยพบว่า ชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีทุนทางศาสนา วัฒนธรรม ธรรมชาติ และวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการพัฒนาแนวทางลดโลกร้อนวิถีพุทธ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและเป็นพื้นที่เชื่อมโยงศรัทธา ประเพณี และความสามัคคีของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อนของประชาชนส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวัน การใช้ทรัพยากรอย่างไม่สมดุล ความสะดวกสบายที่เกินความจำเป็น และการขาดความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารจัดการครอบครัวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการพัฒนากิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธควรตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมระหว่างวัด ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การจัดกิจกรรมครอบครัวและชุมชนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการลดภาวะโลกร้อน และการส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวนำแนวทางปฏิบัติไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งกิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธที่เหมาะสมสำหรับชุมชนหนองเสือควรมีลักษณะเป็นกิจกรรมเชิงกระบวนการที่เชื่อมโยงครอบครัวต้นแบบ ผู้นำชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานด้านพลังงานและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เข้ามาร่วมกันวางแผน สนับสนุน และขยายผลอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อน, กิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธ

Abstract

This research article has three objectives: 1) to study the behaviors of people in the Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province, that contribute to global warming; 2) to develop Buddhist-based activities for reducing global warming in the Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; and 3) to propose Buddhist-based activities for reducing global warming in the Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province. The study employed a qualitative research methodology through a review of relevant documents and research studies, as well as in-depth interviews with four model families and 12 experts. The data were analyzed using content analysis and presented through descriptive analysis. The findings revealed that the Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province, possesses religious, cultural, natural, and lifestyle capital that supports the development of Buddhist-based approaches to reducing global warming. The temple serves as a spiritual center and an important space that connects faith, traditions, and strong community solidarity.Regarding the first objective, the findings indicated that some behaviors contributing to global warming were associated with daily lifestyles, imbalanced resource consumption, excessive pursuit of convenience, and a lack of awareness of the relationship between household management and environmental impacts. The development of Buddhist-based activities for reducing global warming should therefore be grounded in participation among temples, communities, and local organizations. Buddhist principles should be used as a framework for fostering environmental awareness, together with activities appropriate to the community context. Family and community activities should be organized to enhance knowledge and understanding of global warming mitigation, while encouraging family members to apply these practices in their daily lives. The Buddhist-based activities for reducing global warming that are appropriate for the Nong Suea community should be process-oriented activities that connect model families, community leaders, local authorities, and agencies responsible for energy, natural resources, and the environment. These stakeholders should work together to plan, provide support, and systematically expand and sustain the outcomes of the activities throughout the community.

Keyword: Behaviors Contributing to Global Warming, Buddhist-Oriented Global Warming Reduction Activities

บทนำ

ครอบครัว ก็คือ กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน มีความผูกพันกันโดยการแต่งงาน หรือโดยทางสายโลหิต หรือ โดยการรับบุตรบุญธรรมได้ ปกติจะต้องมีผู้ใหญ่ทั้งสองเพศอยู่ด้วยกัน และมีเพศสัมพันธ์ต่อกัน จะมีบุตรด้วยกันหรือไม่มีก็ได้ สมาชิกครอบครัวจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีการดำรงชีพร่วมกัน และทุกคนต้องมีบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพของตน และครอบครัวยังเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอีกด้วยคำว่า รักษ์โลก หมายถึงความพยายามของบุคคลหรือ

ธุรกิจที่จะตระหนักถึงสภาพแวดล้อมรอบตัวมากขึ้น เข้าใจว่าการกระทำของตนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร และปรับเปลี่ยนการกระทำเหล่านั้นให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมประเด็นสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาที่ทั่วโลกต่างให้ความสนใจเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายมากขึ้น เกิดวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภาวะโลกร้อนภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหามลพิษทางอากาศ ขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสีย ทรัพยากรธรรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดความเสื่อมโทรม ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมลดลงและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

สิ่งแวดล้อม (Enviromment) หมายถึง สิ่งทุกสิ่งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม” ซึ่งมีทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ต้นไม้ แร่ธาตุต่าง ๆ ฯลฯ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น บ้านเรือน วัดวาอาราม ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ฯลฯ (สิทธิพล เวียงธรรม, 2562) เมื่อสิ่งแวดล้อมหมายถึงทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ดังนั้นสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิดนับตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยปัจจุบัน เพราะมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่ปัจจัยขั้นพื้นฐาน มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลผลิตที่เกิดจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งนั้นนอกจากนี้แล้วมนุษย์ยังมีความเชื่อต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ และมีพลังอำนาจในการบันดาลให้เกิดความสุขหรือก่อให้เกิดทุกข์แก่มนุษย์ได้ เช่นฝนตกฟ้าร้อง น้าท่วม พายุพัดกระหน่ำ เป็นต้น จึงพากันกราบไหว้เช่นสรวงต้นไม้บ้างภูเขาบ้าง พระจันทร์พระอาทิตย์ แม่น้ำ และสัตว์ต่าง ๆ อีกมากมาย เพื่อให้เทพเจ้าที่ตนหรือเผ่าของตนนับถือนั้นโปรดปราน ช่วยปกป้องคุ้มภัยและให้มีความเจริญก้าวหน้าในการดาเนินชีวิต ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์มากมายการกราบไหว้สิ่งแวดล้อมก็เพราะว่ามีความเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวแทนของสิ่งที่มีอานาจของพระเจ้า ของภูติผีปีศาจ ซึ่งมองไม่เห็นตัว หากไม่นับถือก็กลัวว่าภัยพิบัติจะมาจากสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความผูกพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ภัยพิบัติจะมาจากสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความผูกพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกกันไม่ออก และมนุษย์ก็ได้อาศัยสิ่งแวดล้อมนี้พัฒนาสังคมตนเองจนกลายเป็นสังคมเมืองสังคมชนบท มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของตนและสังคมของตนจนเกินความจำเป็นจนเกิดวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมขึ้นทั่วโลก ทั้งนี้ก็เพราะว่ามนุษย์ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนลืมนึกไปว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมที่จะต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน เมื่อกล่าวถึงสิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งทุกสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งมีทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่น ดิน น้ำ อากาศ ต้นไม้ แร่ธาตุต่าง ๆ ฯลฯ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น บ้านเรือน วัดวาอาราม ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ฯลฯ ดังนั้นสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิดนั้นตั้งแต่เพื่อดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยปัจจุบัน

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ประสูติในราชตระกูลอินเดียโบราณ Wickkremesinghe นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า ณ ลุมพินีวนอุทยานมีต้นไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่งเมื่อพระนางสิริมหามายาเทวีเสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงร่ายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อนบนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตายิ่งนักนกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ส่งเสียงรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบโดดเด่นอยู่ท่ามกลางไม้ทั้งมวลแล้วทรงรู้สึกประชวรพระครรภ์ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราท 3 ฤดู เพื่อให้แน่พระทัยว่า

พระองค์ทรงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พรั่งพร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชาชายสิทธัตถะทรงเห็นจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจจชีวิตหรือสัจจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่าความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสารัตถะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาเป็นเวลา 5 พรรษาหลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์ ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งเมืองราชคฤห์ ป่าปาลิไลย์ สวนป่ามหาวันกรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาลวัน เมืองกุสินารา

เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายคำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามต้นไม้ โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของวิถีชาวพุทธโดยแท้พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้นบนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มิใช่สิ่งที่พึงมองข้ามไป พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมุนี” กล่าวไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่าจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพานโดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกพระสงฆ์ดำเนินไปด้วยปัญญา และสีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิตมากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้ย่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระภิกษุสงฆ์เข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษา ครอบครัวรักษ์โลก:การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อกระตุ้น และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการลดภาวะโลกร้อนให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการครอบครัวและพฤติกรรมการลดภาวะโลกร้อน ให้สมาชิกในครอบครัวสามารถนำวิธีการปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อนไปเป็นแนวทางในการบริหารจัดการครอบครัว หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ครอบครัวต้นแบบ หน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำชุมชน กระทรวงพลังงาน และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับทราบ ข้อมูลจากพฤติกรรมการปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อน และผู้ที่สนใจสามารถนำผลข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ไปเป็นแนวทางพัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อนของประชาชนในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2.เพื่อพัฒนากิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3.เพื่อเสนอกิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “ครอบครัวรักษ์โลก: การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” มีกรอบแนวคิดดังนี้

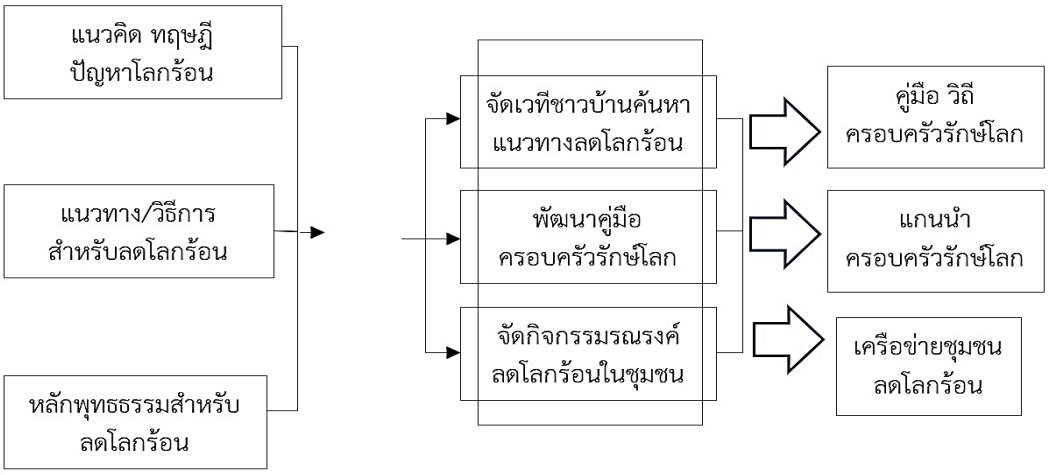

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualtative Researh) โดยผู้วิจัยได้ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึก และร่วมสังเกตุกิจกรรม มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ประเภท กล่าวคือการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บข้อมูลทูตตภูมิ (Secondary Data) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) คือ 1) การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร โดยศึกษาการส่งเสริมการสร้างครอบครัวรักษ์โลก ที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีหลักสามัคคีของชุมชน รวมถึงที่ได้มีกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ ครอบครัวต้นแบบชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี2) การเก็บข้อมูลแบบข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือ วารสารทางวิชาการ บทความ รายงานการวิจัยฐานข้อมูลออนไลน์ สิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อศึกษาถึงกระบวนการส่งเสริมหลักสร้างครอบครัวรักษ์โลก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างหลักสามัคคีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 3) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เป็นการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยโดยใช้แนวคำถามเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ การเข้าร่วมสังเกตในกิจกรรมในการส่งเสริมหลักการสร้างครอบครัวรักษ์โลก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างหลักสามัคคีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรีและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยที่ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีวีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ พระสงฆ์ ครอบครัวต้นแบบและปราชญ์ชาวบ้านหรือนักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถี เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสามัคคีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จำนวน 16 ครอบครัว/รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย หนังสือทางวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการส่งเสริมครอบครัวรักษ์โลก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีสามัคคีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และ2) การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการเก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่ในกระบวนการส่งเสริมครอบครัวรักษ์โลก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีสามัคคีของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยวิธีการ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

1) ถอดบทสัมภาษณ์และจดบันทึก เพื่อให้ทำวิเคราะห์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็น และเรียบเรียงประเด็นเฉพาะที่เกี่ยวข้องและครอบคลุมกับวัตถุประสงค์การวิจัย

3) วิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจนสมบูรณ์และสอดคล่องกับกรอบแนวคิด โดยใช่เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Contentext)

ผลการวิจัย

1) พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อนของประชาชนในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและชุมชนที่สร้างความสัมพันธ์แน่นแฟ้นระหว่างประชาชน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งยามปกติและวิกฤตผ่านกิจกรรมบุญ ประเพณี และวัฒนธรรมการจัดกิจกรรมเหล่านี้ปลูกฝังความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันต่อวัด สอดคล้องแนวคิด “บวร” ที่เน้นวิถีชีวิตและข้อตกลงร่วมกันแทนกฎบังคับการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมในวัดเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ ส่งผลดีต่อสุขภาพกายจิตของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน วัดกลายเป็นสถานที่ปลอดภัย สะอาด เอื้อปฏิบัติธรรม โดยใช้คู่มือจัดการอนามัยอย่างเป็นระบบและมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนเน้นความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม เป็นรมณียสถาน รวมการดูแลต้นไม้ คัดแยกขยะ บำบัดน้ำเสีย และมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธขยายการจัดการสิ่งแวดล้อมครอบคลุมครอบครัว ชุมชน วัด ด้วยพื้นที่สีเขียว การจัดการขยะ อนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ สร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อนันทนาการและภูมิทัศน์รอบวัด ใช้พืชสมุนไพร ผักพื้นบ้าน ปลูกต้นไม้ บวชต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ยั่งยืน วัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นวัดราษฎร์มหานิกาย พื้นที่ 56 ไร่ ศูนย์กลาง 6 หมู่บ้าน อายุกว่า 60 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2503 พัฒนาต่อเนื่อง สร้างบรรยากาศสงบร่มรื่นจากต้นไม้ใหญ่ หนองน้ำ เหมาะนั่งสมาธิ ฟังธรรม ตามหลักพอเพียง ครอบครัวรักษ์โลก ลดโลกร้อนวิถีพุทธประกอบอุโบสถ ศาลา หอสวดมนต์ กุฏิ โรงเรียนวัด กิจกรรมประจำปีอย่างกฐิน ปิดทองหลวงพุทธอาคม เวียนเทียนดึงดูดศรัทธา กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนความร่วมมือวัด-ครอบครัว-เทศบาล-ชาวบ้าน พัฒนาเส้นทางจักรยาน

ป้ายประชาสัมพันธ์ ระบบสุขอนามัยยั่งยืน เปลี่ยนที่รกร้างเป็นสวนผักกลางจัดการน้ำพลังงานด้วยถังดักไขมัน ธนาคารน้ำใต้ดิน ไฟถนนโซลาร์เซลล์ สร้างจิตสำนึกผ่านธรรมนูญชุมชน Big Cleaning Day รายเดือนอาสาสมักรมเฝ้าระวังโดยเยาวชน ผู้สูงอายุ เริ่มแยกขยะบ้าน ขยายสู่ชุมชน สร้างนิเวศเข้มแข็ง ป้องกันเพลิงไหม้ ลดพลังงานไม่ยั่งยืน จัดการของเสียไม่เผา ทิ้งน้ำแยกขยะ ลดขยะล้น ลดเชื้อโรค ชุมชนสะอาด ปลูกไม้ลดก๊าซเรือนกระจก อากาศเย็น พื้นที่พักผ่อนดักไขมันทำน้ำใส ลดกลิ่นยุง สร้างความสัมพันธ์ผ่านจัดการขยะ กิจกรรมบ้านติดดาว แข่งขันเชิงบวก เปิดโอกาสเยาวชนร่วมบุญสิ่งแวดล้อม

2) พัฒนากิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า วัด ครอบครัว และชุมชนควรร่วมกันจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ ความมีวินัย และจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม วัดควรเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดูแลสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะชุมชน การจัดการอาคารสถานที่ภายในวัดต้องสะอาด ปลอดภัย ถูกสุขลักษณะ และแบ่งพื้นที่ใช้งานอย่างเหมาะสม พื้นที่ต่าง ๆ เช่น ถนน ทางเดิน ลานวัด ศาลา อุโบสถ กุฏิ ห้องครัว และห้องน้ำ ควรได้รับการดูแลให้สะอาดและได้มาตรฐาน การจัดการขยะมูลฝอยควรเริ่มจากการลดขยะต้นทาง คัดแยกขยะ และส่งเสริมการใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้หรือสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ พวงหรีดและวัสดุจากงานศพควรปรับเปลี่ยนเป็นสิ่งของที่ใช้ประโยชน์ได้ เพื่อลดขยะและสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชน น้ำเสียจากกิจกรรมภายในวัดควรได้รับการบำบัดอย่างเหมาะสม เช่น การใช้ถังดักไขมัน บ่อเกรอะ บ่อกรอง หรือถังบำบัดจุลินทรีย์ เมรุเผาศพควรได้รับการควบคุมมลพิษ ลดฝุ่น ควัน เขม่า และก๊าซอันตราย รวมทั้งดูแลความปลอดภัยจากอัคคีภัยอย่างต่อเนื่อง การลดควันธูปและการรณรงค์วัดปลอดอบายมุขเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพ ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชน ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินกิจกรรม และติดตามผลด้านสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกความร่วมมือแบบบวรการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เศรษฐกิจหมุนเวียน เกษตรอินทรีย์ พลังงานสะอาด และกิจกรรมเพิ่มพื้นที่สีเขียว จะช่วยให้ชุมชนรับมือภาวะโลกร้อนได้อย่างยั่งยืน

3) เพื่อเสนอกิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำให้ประชาชนตระหนักและมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ทุกคนควรมีบทบาทในการป้องกัน แก้ไข อนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลกับเศรษฐกิจและสังคม สถานศึกษามีหน้าที่สำคัญในการให้ความรู้ ปลูกฝังเจตคติ และส่งเสริมพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เรียน การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมควรดำเนินทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กิจกรรมจากประสบการณ์จริง เช่น การคัดแยกขยะ การลดใช้พลาสติก การปลูกต้นไม้ และการประหยัดพลังงาน ช่วยสร้างแรงจูงใจและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนจึงสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและดูแลทรัพยากรในโรงเรียน ชุมชน และสังคมได้อย่างเหมาะสม แนวคิดการอนุรักษ์ธรรมชาติมีรากฐานทั้งจากหลักวิทยาศาสตร์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างไม่เบียดเบียน พระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มนุษย์รักต้นไม้ รักษาป่าไม้ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าเพื่อประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม

การอภิปรายผล

1) การศึกษาพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อนของประชาชนในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า วัดหนองเสือมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจและศูนย์รวมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม ช่วยสร้างความผูกพัน

ความสามัคคี และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของประชาชน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลัก “บวร” ที่เชื่อมโยงบ้าน วัด และชุมชนให้ร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยข้อตกลงและจิตสำนึกร่วมมากกว่าการบังคับการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมภายในวัดจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการสร้างพื้นที่สะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น และเหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม วัดหนองเสือได้ประยุกต์หลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธผ่านการดูแลต้นไม้ การคัดแยกขยะ การบำบัดน้ำเสีย และการใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า การมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน เทศบาล เยาวชน และผู้สูงอายุ ทำให้การจัดการสิ่งแวดล้อมขยายจากพื้นที่วัดไปสู่ครัวเรือนและชุมชนอย่างเป็นระบบ กิจกรรมต่าง ๆ เช่น Big Cleaning Day ธนาคารน้ำใต้ดิน ถังดักไขมัน ไฟถนนโซลาร์เซลล์ และการปลูกต้นไม้ช่วยลดปัญหาขยะ น้ำเสีย พลังงาน และก๊าซเรือนกระจก กิจกรรมบ้านติดดาวและการเปิดโอกาสให้เยาวชนร่วมงานบุญด้านสิ่งแวดล้อม ยังช่วยสร้างแรงจูงใจเชิงบวกและปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์โลกในระยะยาว สอดคล้องกับงานวิจัยของศศิกิจจ์ อ่าจุ้ย และคณะ (ศศิกิจจ์ อ่าจุ้ย และคณะ, 2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนในท้องถิ่น ผลการวิจัย 1.สภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชนในท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ ป่าชุมชนบ้านหนองเนิน ป่าชุมชนบ้านดงมันมีการประชุมประชามติผ่านในที่ประชุมเพื่อที่จะรักษาป่าให้ยั่งยืนและร่วมกันแก้ไขปัญหาผู้ลุกล้ำ ให้คนในหมู่บ้านช่วยสอดส่องดูแลตลอดจนการลาดตระเวนในช่วงป่าปิด สร้างฝายชะลอน้ำ มีกิจกรรมในการพัฒนาป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานราชการทั้งภาครัฐและเอกชนในการปลูกป่าในช่วงวันสำคัญโดยได้รับการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้จากหน่วยงานส่วนส่งเสริมการปลูกป่าเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนในท้องถิ่น มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้ของคนในชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาประโยชน์จากป่าชุมชน การร่วมกันดูแลรักษาป่า ตามโครงการป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้ คนในชุมชนหมู่บ้านคอยเป็นหูเป็นตาแชร์ข่าวสารประชาสัมพันธ์ ตลอดจนมีประเพณีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลป่า มีการบวชป่าเพื่อตระหนักถึงคุณค่าของป่า มีการถ่ายทอดความรู้และทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชุมชน ท่าแนวกันไฟท่าหลักเขตมีระยะเวลาเข้า-ออก ตามกฎระเบียบของป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนบ้านหนองเนินและบ้านดงมัน มุ่งเน้นการจัดการป่าชุมชนโดยยึดแนวทางการมีจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชน ซึ่งได้แก่ การสงวน การฟื้นฟูอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และพัฒนาเพื่อให้ป่าชุมชนมีความยั่งยืนตลอดไป 2.วิเคราะห์การสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนในท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่าจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านหนองเนินกับหมู่บ้านดงมัน จังหวัดนครสวรรค์นั้น อยู่ในระดับดีมากสังเกตได้จากผู้น่าท้องถิ่นและผู้น่าท้องที่ที่มีวิสัยทัศน์ที่ดีต่อการทำงานกับชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านได้แสดงความคิดเห็นในการประชุมประชาคมในการวางแผนการทำงานของการจัดการป่าชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์และมีส่วนร่วมในการประเมินผลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนในท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นป่าชุมชนบ้านหนองเนิน ป่าชุมชนบ้านดงมัน มีจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างฉลาดโดยใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ไม่ทำลาย มีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการสงวน อนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนา โดยฟื้นฟูป่าชุมชนมีกิจกรรมการปลูกป่ามาทดแทน การที่คนในชุมชนบ้านหนองเนิน บ้านดงมันมีจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในส่วนของการจัดการชุมชนด้วยตนเองแล้วนั้นจะทำให้ชุมชนนั้นมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน และ3.การเสริมสร้างการมีจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนในท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์พบว่าการเสริมสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นสามารถนำหลักธรรมที่เหมาะสมมาเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมที่ใช้ได้ผลจริง สามารถโน้มน้าวจิตใจคนในชุมชนให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

โดยใช้หลักศีลห้า เป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านพฤติกรรม การควบคุมพฤติกรรมไม่ให้ละเมินผิดกฎระเบียบต่อทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชน หลักกตัญญูกตเวทีในการสำนึกรู้ถึงคุณค่าประโยชน์ของป่าชุมชนในท้องถิ่น หลักเมตตาธรรมในการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาทรัพยากรป่าชุมชนในท้องถิ่นและหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์ การอยู่ร่วมกันประสานความสามัคคีเกิดไมตรีอันดีต่อกัน หลักธรรมเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

2) การพัฒนากิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า วัด ครอบครัว และชุมชนต้องร่วมกันจัดกิจกรรมสม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้น สร้างวินัย จิตสำนึกที่ดี สุขภาพชุมชนแข็งแรง และสภาพแวดล้อมสวยงามยั่งยืน วัดเป็นศูนย์กลางพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านผ่านกิจกรรมหลากหลาย จัดการอาคารสถานที่ให้ถูกสุขลักษณะ สะอาด ปลอดภัย ไม่เป็นแหล่งกำเนิดโรคแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส ธรณีสงฆ์ชัดเจน รักษาความสะอาดถนน ทางเดิน ลานวัด ที่จอดรถศาลา อุโบสถ กุฏิ ห้องครัว ห้องน้ำ ต้องได้มาตรฐานสุขอนามัยประยุกต์หลักธรรมปลูกจิตสำนึก เช่น ห้องครัวสะอาด จัดเก็บปลอดภัย แสงสว่างเพียงพอ ร้านค้าสังฆทานมีถังขยะฝาปิด คัดแยกขยะ ห้องน้ำได้มาตรฐาน พื้นผนังเพดาน โถส้วม ชักโครกระบบน้ำดี ลดการแพร่โรค เพิ่มความพึงพอใจผู้ใช้บริการจัดการขยะมูลฝอย พวงหรีด ลดขยะต้นทาง รณรงค์บรรจุภัณฑ์ย่อยสลายได้คัดแยกขยะทั่วไป รีไซเคิล อินทรีย์ เศษใบไม้ ขยะอันตราย กำจัดถูกวิธีสนับสนุนพวงหรีดใช้ประโยชน์ได้ เช่น ต้นไม้ เครื่องครัว จักรยาน เก้าอี้ ผ้าห่ม นำดอกไม้ทำปุ๋ยหมัก โครงฟางใช้ใหม่หรือขายสร้างรายได้ชุมชน ขยะรีไซเคิล กระดาษ ขวดพลาสติก แก้ว คัดแยกขาย สร้างรายได้หมุนเวียน จัดการน้ำเสียจากซักล้าง ทำอาหาร ขับถ่าย บำบัดก่อนปล่อย ลดมลพิษประหยัดน้ำ ล้างรู้คุณค่า ใช้ผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดมิตรสิ่งแวดล้อมจัดการเศษอาหารกากไขมันด้วยถังดักไขมัน ลดน้ำมันปรุง เทเศษก่อนล้าง น้ำเสียส้วมใช้บ่อเกรอะปิด ดูแลต่อเนื่อง แยกของแข็งย่อยสลายก่อนปล่อยวัดจัดการระบบบำบัดน้ำเสีย มีส่วนร่วมชุมชน ยึดหลักธรรม สุขาภิบาลดี ส่งเสริมลดขยะ ลดพลาสติก ประหยัดทรัพยากร เพิ่มพื้นที่สีเขียวยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของบุญชู สถิตมั่นในธรรม(บุญชู สถิตมั่นในธรรม, 2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการขยะชุมชนเมืองโดยใช้พลังบวรเป็นฐานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทปัญหาและความต้องการในการจัดการขยะในชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการจัดการขยะชุมชนเมืองและพัฒนากระบวนการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธีเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดอริยสัจโมเดล ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) ขาดความรู้ในการจัดการขยะและขาดระบบจัดการขยะอย่างเหมาะสม การใช้หลักพุทธธรรมสังคหวัตถุ 4 ช่วยพัฒนากระบวนการจัดการขยะ โดยใช้พลังบวร (ชุมชน วัด ราชการ) เป็นฐาน ได้แบบจำลอง “นะโม ซีโร่เวสต์ โมเดล-แยกขยะ ละกิเลส” ผลการดำเนินพบว่าชุมชนมีความรู้และตระหนักรู้เพิ่มขึ้น การจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะตลาดนัดรีไซเคิล ลดปริมาณขยะ 6,345.3 กิโลกรัม และสร้างรายได้ 25,315.40บาท ลดการปลดปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า(CO_2e) จำนวน 6,441.5 กิโลกรัมคาร์บอนมีวิธีการวัดผลโดยใช้ ESG Index ที่เป็นดัชนีชี้วัดความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและความโปร่งใส เพิ่มเติมจากด้านเศรษฐกิจ ช่วยในการติดตามและประเมินผลกระทบ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการจัดการขยะในชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้นและเป็นต้นแบบในการจัดการขยะชุมชนเมืองที่เหมาะสมได้

3) เพื่อเสนอกิจกรรมลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักในการสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติทุกภาคส่วนต้องมีบทบาทป้องกัน แก้ไข อนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนสถานศึกษาเป็นหน่วยงานหลักในการปลูกฝังจิตสำนึกผ่านการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรีย

กระบวนการเรียนรู้มุ่งสร้างความรู้พื้นฐาน ความเข้าใจ เจตคติ ค่านิยม และความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการเรียนรู้แบบ “เกี่ยวกับและเพื่อสิ่งแวดล้อม” ช่วยเปลี่ยนมุมมองและพฤติกรรมของผู้เรียน กิจกรรมปฏิบัติจริง เช่น คัดแยกขยะ ลดพลาสติก ปลูกต้นไม้ และประหยัดพลังงาน สร้างแรงจูงใจและจิตสำนึกที่ดี ผู้เรียนเกิดบทบาทในการแก้ปัญหา มีส่วนร่วมพัฒนา และรับผิดชอบทรัพยากรในชุมชน โรงเรียน และสังคม แนวคิดอนุรักษ์มีรากฐานจากวิทยาศาสตร์และสัจธรรมทางศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่สอนรักต้นไม้ รักษาป่า และไม่เบียดเบียนธรรมชาติพระไตรปิฎกสนับสนุนการปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมแนวคิดเหล่านี้สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน ท่ามกลางสังคมดิจิทัลที่ตื่นตัวต่อปัญหานิเวศวิทยาจากพฤติกรรมมนุษย์ มีการผลักดันนโยบายอนุรักษ์เชิงโครงสร้างมากขึ้นในทุกระดับชุมชน สถานศึกษา และสังคมต้องส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องผู้คนทุกกลุ่มต้องมีความรู้ เจตคติ และทักษะในการตัดสินใจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมนำไปสู่พฤติกรรมที่ยั่งยืนและชุมชนที่สมดุลทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมการอภิปรายนี้ยืนยันความสำคัญของการบูรณาการจิตสำนึกเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระคมสัน ฐิตเมธโส (เจริญวงค์) (พระคมสัน ฐิตเมธโส (เจริญวงค์),2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการขยะชุมชนเมืองโดยใช้พลังบวรเป็นฐาน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า 1.การจัดการขยะแบบองค์รวมของชุมชนผ่านกิจกรรมธนาคารขยะวิธีพุทธในสังคมไทยจัดการด้วยหลักพลังบวร ทำงานด้วยความสามัคคี พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันภายในชุมชน สร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน ประยุกต์หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อแก้ไขปัญหาขยะ เช่น การบังสุกุล 2.การพัฒนากระบวนการการจัดการขยะแบบองค์รวมเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนผ่านกิจกรรมธนาคารขยะวิถีพุทธมี 3 ขั้นตอน คือ (1)ขั้นตอนการสร้างความรู้ วางแผนกำหนดเป้าหมาย ทำการรณรงค์และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับขยะด้วยการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายเสียงของชุมชน สอดแทรกข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์การจัดเก็บขยะและอันตรายจากขยะในการเทศนาของพระสงฆ์ (2) ขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนา ได้แก่ การลดกิจกรรมงานสังสรรค์และงานรื่นเริงเพื่อลดปริมาณขยะ (3) ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ใช้วัดเป็นศูนย์กลางจัดการขยะชุมชน จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าขยะ ขยะแลกไข่ 3.รูปแบบการจัดการขยะแบบองค์รวมเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนผ่านกิจกรรมธนาคารขยะวิถีพุทธได้แก่ การกระตุ้นสร้างการรับรู้คัดแยกขยะให้ถูกวิธี การลดขยะต้นทาง การทำบุญขยะ การฝังกลบ การทำปุ๋ยหมัก การนำกลับมาใช้ใหม่ และการเผาทำลาย

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “ “ครอบครัวรักษ์โลก : การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

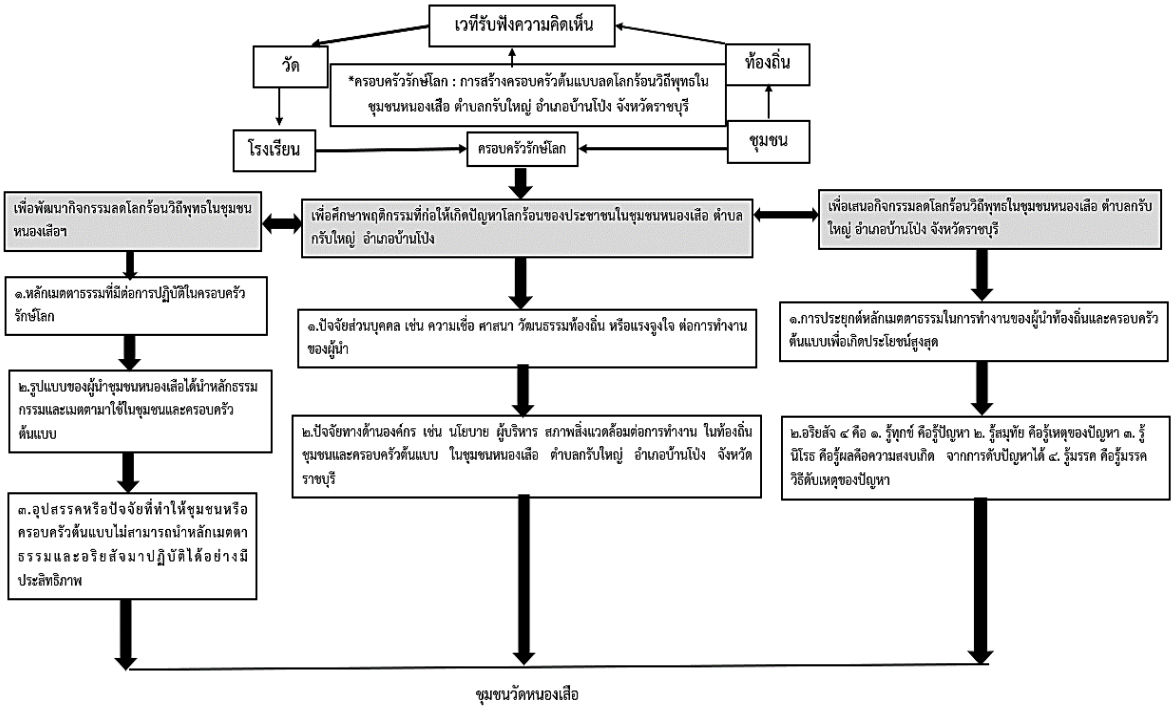

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ครอบครัวรักษ์โลก: การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษา ครอบครัวรักษ์โลก:การสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อกระตุ้น และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการลดภาวะโลกร้อนให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการครอบครัวและพฤติกรรมการลดภาวะโลกร้อน ให้สมาชิกในครอบครัวสามารถนำวิธีการปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อนไปเป็นแนวทางในการบริหารจัดการครอบครัว หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ครอบครัวต้นแบบ หน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำชุมชน กระทรวงพลังงาน และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับทราบ ข้อมูลจากพฤติกรรมการปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อน และผู้ที่สนใจสามารถนำผลข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างครอบครัวต้นแบบลดโลกร้อนวิถีพุทธในชุมชนหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ไปเป็นแนวทางพัฒนาต่อไป

2 ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมกิจกรรมลดโลกร้อนระดับครอบครัวและชุมชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการปลูกฝังจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม หน่วยงานท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และครอบครัวต้นแบบควรร่วมกันวางแผนกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เช่น การคัดแยกขยะ การใช้ทรัพยากร

อย่างคุ้มค่า และการลดการใช้พลังงาน ควรส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น ควรมีการติดตาม ประเมินผล และขยายผลครอบครัวต้นแบบไปยังครัวเรือนอื่น เพื่อให้เกิดชุมชนลดโลกร้อนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1)ในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาชุมชนอื่นที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อเป็นการเปรียบเทียบความแตกต่างหรือความสอดคล้องกับงานวิจัยนี้ และนำเสนอเป็นรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนหนองเสือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมและ โครงการอื่นในอนาคต

2) ควรศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนในหลาย ๆ ชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3) ควรศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านวัฒนธรรมประเพณี และค่านิยม

4) การศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนควรศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพควบคู่กัน โดยอาจทำการศึกษาในเชิงปริมาณก่อนเพื่อให้ได้ประเด็นที่น่าสนใจหรือประเด็นที่มีความสำคัญต่องานวิจัย และทำการศึกษาเชิงคุณภาพในประเด็นเหล่านั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เจาะลึกเพิ่มขึ้น ซึ่งวิธีการศึกษารูปแบบนี้จะส่งผลให้ผลการศึกษาวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

จรรณ์ นันทมณี และสุริยจรัส เตชะตันมีนสกุล. (2569) “การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของภาคีสาธารณะในบริหารและการจัดการโครงการรักษ์นี้ที่บ้านเป่าเพื่อสืบสานวัฒนธรรมชุมชนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตำบลบ้านเป่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่”.**วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์รวมสมัย, 7** (1), 24-31.

บุญชู สถิตมั่นในธรรม.(2568). การจัดการขยะชุมชนเมืองโดยใช้พลังบวรเป็นฐาน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, 21**(1), 53-70

พระคมสัน ฐิตเมธโส (เจริญวงค์).(2568). “การจัดการขยะชุมชนเมืองโดยใช้พลังบวรเป็นฐาน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม (JMSD),** 10(7), 87-100.

สิทธิพล เวียงธรรม. “พุทธวิธีการเรียนการสอน”. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 6(4).

ศศิกิจจ์ อ่าจุ้ย. อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์. ภาราดร แก้วบุตรดี. และอาณัติ เดชจิตร.(2562). “การเสริมสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนในท้องถิ่น”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, 7(3),*** 87-105.

การประยุกต์หลักสามัคคีธรรมเพื่อสร้างกลไกในการจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

APPLYING UNITY PRINCIPLES TO CREATE COMMUNITY WASTE MANAGEMENT MECHANISMS: A CASE STUDY OF WAT NONG SUEA, KRUBYAI SUBDISTRICT, RATCHABURI

พระมหาสุกฤติ สุขวฑฺฒโก/เกตุทอง
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
PhramahaSukid Sukhvaddako/Kettong
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: phramahasukid@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาขยะและเพื่อพัฒนากลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมพร้อมทั้งเสนอแนวทางที่เป็นกลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อยจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือ

ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาขยะในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ขยะที่พบส่วนใหญ่ถุงพลาสติก กล่องโฟม เศษอาหาร เศษเนื้อสัตว์ หญ้า ใบไม้ กิ่งไม้ ขยะไม่ถูกคัดแยกและมีการกำจัดขยะไม่ถูกวิธีส่งผลให้ขยะส่งกลิ่นเหม็น เป็นแหล่งเพาะพันธ์ของเชื้อโรคโดยมี หนู แมลงสาป เป็นต้น ปริมาณถังขยะมีปริมาณไม่เพียงพอกับปริมาณขยะในชุมชนที่มีเพิ่มขึ้น อีกทั้งชาวบ้านไม่มีความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกและกำจัดขยะ ซึ่งแนวทางการสร้างกลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมพบว่า ความสามัคคีทางกาย ควรมีความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชนและภาครัฐในการจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือซึ่งควรเน้นให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาการจัดการขยะเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขร่วมกัน โดยมีการจัดอบรมจากผู้มีความรู้ในการจัดการขยะมาอบรมและสาธิตให้กับชาวบ้าน การไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการขยะและยังเห็นว่าวัดควรเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านซึ่งการให้ความรู้ การอบรม หรือสาธิตในการจัดการขยะควรมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ความสามัคคีทางใจ รัฐควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นและรับฟัง ซึ่งรัฐต้องทำให้ให้ชาวบ้านมีความเชื่อใจว่ารัฐต้องการแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน อีกทั้งควรให้ความรู้ความเข้าใจโดยจัดประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน การจัดอบรมโดยผู้มีความรู้ในการจัดการขยะมาอบรมและสาธิตให้กับชาวบ้าน การไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการขยะและยังเห็นว่าวัดควรเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งการให้ความรู้ การอบรม หรือสาธิตในการจัดการขยะควรมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : สามัคคีธรรม, กลไกการจัดการขยะ, การมีส่วนร่วม, หลักบวร

Abstract

This research article aimed to study the waste management problems, develop a mechanism for waste management based on the principle of Sammakkhi Dhamma (principles of harmony and unity), and propose guidelines as a mechanism for waste management based on the principle of Sammakkhi Dhamma in the Wat Nong Suea community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province. This study employed a qualitative research methodology. Data were collected through interviews and small-group discussions with key informants involved in waste management in the Wat Nong Suea community. The findings revealed that the major types of waste found in the Wat Nong Suea community included plastic bags, foam containers, food waste, meat scraps, grass, leaves, and branches. Waste was generally not properly separated or disposed of, resulting in unpleasant odors and creating breeding grounds for disease-carrying pests such as rats and cockroaches. The number of waste bins was insufficient to accommodate the increasing amount of waste in the community. In addition, residents lacked adequate knowledge and understanding of proper waste separation and disposal. Regarding the development of a waste management mechanism based on the principle of Sammakkhi Dhamma, the findings indicated that physical harmony should involve cooperation among the temple, community, and government sectors in addressing waste management in the Wat Nong Suea community. All stakeholders should recognize waste management as a shared problem that requires collective action. Training and demonstrations should be provided by knowledgeable waste management practitioners, and community members should be encouraged to participate in study visits to successful waste management sites. The temple should also serve as a model for residents because it functions as the spiritual center of the community. Educational activities, training, and practical demonstrations on waste management should be conducted continuously. In terms of mental harmony, the government should provide opportunities for residents to express their opinions and ensure that their concerns are heard. The government should also build trust by demonstrating its commitment to solving community waste management problems. Knowledge and understanding should be promoted through community public-address systems, training sessions, practical demonstrations by waste management experts, and study visits to communities with effective waste management practices. Furthermore, the temple should serve as a role model for proper waste management. Continuous education, training, and practical demonstrations should be implemented to encourage sustainable participation and strengthen cooperation among all sectors of the community.

Keywords: Sammakkhi Dhamma, Waste Management Mechanism, Participation, Baworn Principle

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาในปัจจุบันประเทศไทยได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอยเป็นปัญหาหลักของประเทศและมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้นสาเหตุมาจากอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรก่อให้เกิดความหนาแน่นของชุมชนทำให้เกิดปัญหามลภาวะทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากที่กำจัดขยะที่ไม่เหมาะสมซึ่งนอกจากจะทำให้สูญเสียทัศนียภาพที่สะอาดแล้ว ยังก่อปัญหา เรื่องกลิ่น การปนเปื้อนของแหล่งน้ำผิว ดิน และแหล่งน้ำใต้ดิน รวมถึงการแพร่กระจายของแมลงต่างๆ และสัตว์นำเชื้อโรคที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย ซึ่งปัญหาการจัดการขยะจึงเป็นสิ่งสำคัญจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลได้กำหนดการแก้ปัญหาการจัดการขยะเป็นแผนระดับชาติ โดยรัฐบาลได้กำหนดแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559–2564) มุ่งเน้นไปที่การจัดการขยะ ณ ปลายทาง ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการลดการเกิดขยะ การนำของเสียกลับมาใช้ซ้ำ และใช้ประโยชน์ใหม่ตามหลักการ 3R ที่แหล่งกำเนิดต่างๆ ซึ่งรัฐบาลยังเห็นว่าปัญหาการจัดการขยะก็ยังยังไม่บรรลุตามเป้าหมาย รัฐบาลยังคงเห็นเป็นปัญหาหลักของชาติจึงได้กำหนดแผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะของประเทศ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565 – 2570) ต้องการยกระดับ การบริหารจัดการขยะมูลฝอยให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยให้ความสำคัญกับการจัดการที่ต้นทางตามวัฏจักรชีวิต ผลิตภัณฑ์เพื่อป้องกันการเกิดขยะ ตั้งแต่การออกแบบ การผลิตผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-design) ส่งเสริมการบริโภคที่ยั่งยืน โดยการเลือกใช้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สามารถใช้ซ้ำและเรียกคืนกลับไปรีไซเคิล การคัดแยกขยะมูลฝอย ณ ต้นทาง สอดคล้องกับรูปแบบการกำจัด ขยะมูลฝอย ณ ปลายทาง อีกทั้งรัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 ปี 2560 มาตรา 250 ระบุว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะและกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนรวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและมาตรา 258 จัดให้มีระบบจัดการและกำจัดขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพและ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านอื่น ๆ ได้ (วาริญนิศา วิจิตรวงศ์วาน, 2565)

จังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทยที่ประสบปัญหาการจัดการขยะจะเห็นได้จากรายงานสถานการณ์ขยะมูลฝอยประจำปี 2566ที่พบว่า ปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นในจังหวัดมีปริมาณ 0.28 ล้านตัน และยังคงมีปริมาณขยะมูลฝอยที่ถูกกำจัดไม่ถูกต้องจำนวน 0.03 ล้านตัน รวมถึงปริมาณขยะมูลฝอยที่ตกค้างอยู่ 0.08 ล้านตัน และจากรายงานยังพบว่าในแต่ละวันจังหวัดราชบุรี มีจำนวนขยะเฉลี่ยอยู่ที่ 773 ตัน ซึ่งขยะเหล่านี้ยังคงเป็นขยะที่ไม่ถูกกำจัดและสะสมให้เกิดเป็นขยะตกค้างในแต่ละวันปริมาณ 95 ตันต่อวัน ซึ่งจากการสำรวจสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยและสถานีขนถ่ายในจังหวัดราชบุรีจำนวน14แห่งและจากการคำนวณปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นตามเกณฑ์ของกรมควบคุมมลพิษ กับฐานประชากรของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น แบ่งตามเขตการปกครองในระดับท้องถิ่น คือ เทศบาลเมือง อัตราการผลิตขยะมูลฝอยเท่ากับ 1.15 กก. คน วันเทศบาลตำบล อัตราการผลิตขยะมูลฝอยเท่ากับ 1.02กก. คน วันและองค์การบริหารส่วนตำบล อัตราการผลิตขยะมูลฝอยเท่ากับ 0.91 กก. คน วัน พบว่า ในจังหวัดราชบุรีปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสิ้น 111 แห่ง จังหวัดราชบุรีมีปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้น 872.85 ตันต่อวัน คิดเป็น 318,590.21 ตัน ปีโดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย จำนวน 86 แห่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ดำเนินการเก็บขนจำนวน 25 แห่ง โดยที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย จำนวน 86 แห่งมีปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้นจำนวน 712.53 ตันต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 81.09 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย มีปริมาณขยะมูลฝอยที่เก็บขน นำไปกำจัด มีจำนวน 489.37 ตันต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 68.69 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่

เกิดขึ้นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอยไปกำจัดที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ 423.37 ตัน วัน และนำไปกำจัดที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ 65 ตัน วัน และพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย มีปริมาณขยะมูลฝอยที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ตั้งแต่ต้นทางมีเพียงจำนวน 223.16 ตันต่อวัน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 31.31 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย และยังพบอีกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย จำนวน 25แห่งโดยมีปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้นจำนวน 166.15 ตันต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 19.03 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่ได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย มีปริมาณขยะมูลฝอยที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์เช่น การรีไซเคิล การนำไปขาย ทำปุ๋ยหมัก เป็นต้น มีปริมาณขยะมูลฝอยเป็นจำนวน 43.05 ตันต่อวัน (ปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่มีการเก็บขนคิดเป็นร้อยละ 25.91ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่ได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย ซึ่งขยะที่ไม่ได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอย มีปริมาณขยะมูลฝอยที่นำไปกำจัดอย่างไม่ถูกวิธีเช่น การเผากลางแจ้ง การเทกองทิ้งในบ่อดินเก่า หรือพื้นที่รกร้างตามเนินเขาหรือหุบเขา มีปริมาณขยะมูลฝอย เป็นจำนวน 123.10 ตันต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 74.09 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่ได้ดำเนินการเก็บขนขยะมูลฝอชุมชนวัดหนองเสือเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลกรับใหญ่ของจังหวัดราชบุรีที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีขนาดใหญ่ และมีขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้น มีประชากรอาศัยอยู่หลายหลังคาเรือน มีโรงเรียน มีวัด มีสถานประกอบการไม่ว่าจะเป็นโรงงาน ห้องเช่า ร้านสะดวกซื้อต่างๆ รวมไปถึงตลาดนัด เป็นต้น ซึ่งจากที่ชุมชนได้ขยายตัว ก็ประสบปัญหาขยะในพื้นที่มีทั้งปัญหาขยะในครัวเรือน ปัญหาขยะที่เกิดจากการเกษตร ปัญหาขยะจากตลาดสด ปัญหาขยะจากผู้ประกอบการร้านค้า บ้านเช่า และมีแนวโน้มที่ปริมาณขยะมีเพิ่มขึ้น โดยพบว่าปริมาณขยะของชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 มีปริมาณ 5.5 ตัน สัปดาห์ หรือประมาณเดือนละ 23.57ตัน จากการที่องค์กรส่วนท้องถิ่นไม่สามารถทำการกำจัดเก็บขยะได้หมดในแต่ละวัน รวมถึงคนในชุมชนยังขาดความรู้ในการคัดแยกขยะที่ถูกต้องซึ่งจะเห็นได้จากในถังขยะในแต่ละสีที่ยังมีการทิ้งขยะรวมกันไม่ได้ทำการคัดแยกก่อนทิ้ง

จากปัญหาขยะดังกล่าวผู้วิจัยซึ่งได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนวัดหนองเสือในฐานะผู้บริหารวัดจึงสนใจศึกษา สถานการณ์ขยะและการจัดการขยะโดยอาศัยหลักสามัคคีธรรม โดยมุ่งหวังให้ บุคคลและชุมชนเกิดการเรียนรู้มีส่วนร่วม และตระหนักในการกำจัดขยะให้ถูกโดยถือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง รวมไปถึงมีความสามัคคีในการแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับปัญหาขยะ และ การจัดการขยะในชุมชน ตลอดจนนำกระบวนการที่ได้จาก การเรียนรู้จากหลักสามัคคีธรรมไปสู่การแก้ไขปัญหาขยะอย่างถูกต้องเหมาะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาขยะในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อพัฒนากลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อเสนอกลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

กรอบการวิจัย

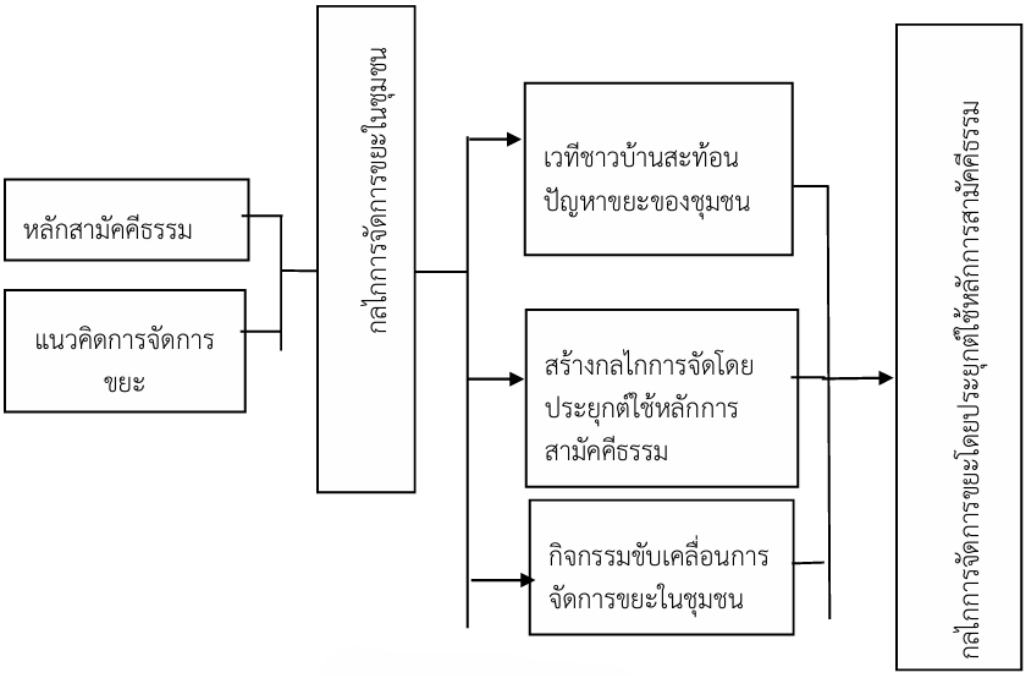

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนวัดหนองเสือ หมู่ที่ 6 ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่งจังหวัดราชบุรีผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกจากผู้มีบทบาทมีส่วนเกี่ยวข้องและมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือ แบ่งเป็น 5 กลุ่ม รวม 21 คน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย 1)กลุ่มบุคลากรภาครัฐได้แก่นายกเทศมนตรีตำบลกรับใหญ่ ปลัดเทศบาลตำบลกรับใหญ่และผู้อำนวยการกองสาธารณสุข รวม 3 คน 2) กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวม 2 คน 3) กลุ่มผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการเก็บขยะ จำนวน 3 คน 4) ประชากรในชุมชนหนองเสือ หมู่ที่ 6 จำนวน 10 คน/ครัวเรือน และ 5) ตัวแทนผู้ประกอบการ จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและประเด็นการสนทนากลุ่มย่อยเกี่ยวกับสภาพปัญหาขยะ ความเข้าใจต่อหลักสามัคคีธรรมการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆและแนวทางหรือกลไกที่สามารถนำไปใช้จริงในพื้นที่การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อยจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจัดหมวดหมู่เปรียบเทียบประเด็นจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มและสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาขยะในชุมชนวัดหนองเสือ ผลการศึกษาพบว่า ขยะที่พบส่วนใหญ่ในชุมชนวัดหนองเสือ ได้แก่ ถุงพลาสติก กล่องโฟม เศษอาหาร เศษเนื้อสัตว์ หญ้า ใบไม้ และกิ่งไม้ ขยะจำนวนมากไม่ได้คัดแยกก่อนทิ้งและมีการกำจัดไม่ถูกวิธี ส่งผลให้เกิดกลิ่นเหม็น เป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรค และมีสัตว์พาหะ เช่น หนู แมลงสาบ แมลงวัน และยุง กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้ปฏิบัติงานเก็บขยะให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า มีการทิ้งขยะรวมกันข้างถนน ขยะเปียกและขยะแห้งถูกใส่รวมในถุงเดียว โดยเฉพาะบริเวณห้องแถวหรือห้องเช่าที่มีแรงงานต่างชาติอาศัยอยู่ ทำให้เกิดน้ำขยะไหล กลิ่นเหม็น และความลื่นระหว่างจัดเก็บ ประชาชนในชุมชนและผู้ประกอบการสะท้อนว่า ปริมาณถังขยะไม่เพียงพอ จุดวางถังขยะไม่แยกประเภทให้ชัดเจน และยังมีการทิ้งขยะไม่ลงถัง รวมถึงการจัดเก็บขยะไม่หมด ปัญหาสำคัญจึงประกอบด้วย 1) ปริมาณขยะเพิ่มขึ้น 2) การขาดการคัดแยกขยะ 3) การกำจัดขยะไม่ถูกวิธี 4) ถังขยะไม่เพียงพอและไม่แยกประเภทเด่นชัด 5) กลิ่นเหม็นและสัตว์พาหะนำโรค และ 6) ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกและกำจัดขยะ

2. การพัฒนากลไกในการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความเข้าใจเกี่ยวกับสามัคคีธรรมว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกถึงความพร้อมเพรียงความร่วมแรงร่วมใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มคนเพื่อให้กิจกรรมที่ทำร่วมกันบรรลุผลและเกิดประโยชน์ แก่ส่วนรวม เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการขยะ จึงต้องให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันทั้งระดับความคิดจิตใจ และการลงมือปฏิบัติองค์ประกอบของสามัคคีธรรมในการจัดการขยะ ได้แก่ การร่วมมือ ร่วมใจ และร่วมเสนอความคิดเห็น การสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบของแต่ละครัวเรือน การดูแลความสะอาดบริเวณบ้านของตนเอง การไม่ทิ้งขยะในที่สาธารณะ และการเข้าใจเป้าหมายเดียวกันว่า การจัดการขยะอย่างถูกต้องจะทำให้ปริมาณขยะและปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนลดลงการพัฒนากลไกจึงควรอาศัยความสามัคคี3ด้านได้แก่ความสามัคคีทางกายคือการร่วมมือกันควบคุมลดปริมาณจัดเก็บคัดแยกและทำลายขยะให้ถูกวิธีความสามัคคีทางใจคือความพร้อมใจกันทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการขยะอย่างต่อเนื่อง และความสามัคคีทางความคิด คือ การร่วมคิด ร่วมเสนอแนวทางสร้างสรรค์วิธีควบคุม ลด คัดแยก และกำจัดขยะโดยไม่ยึดประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

3. การเสนอกลไกการจัดการขยะตามหลักสามัคคีธรรมกลไกความร่วมมือระหว่างวัดชุมชนและภาครัฐควรเริ่มจากการทำให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของปัญหาขยะว่าเป็นปัญหาร่วมกันต้องมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันมุ่งแก้ปัญหาไปในทิศทางเดียวกันและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเสนอความคิดเห็นโดยภาครัฐต้องรับฟังและสร้างความเชื่อใจว่ามีเจตนาแก้ปัญหาให้ชุมชนอย่างแท้จริงแนวทางที่สามารถดำเนินการได้ได้แก่การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้านการจัดอบรมและสาธิตโดยผู้มีความรู้ด้านการจัดการขยะการศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จการรณรงค์การบวชต้นไม้และการจัดกิจกรรมส่งเสริมความสามัคคีอย่างต่อเนื่องโดยวัดควรเป็นแบบอย่างแก่ชาวบ้านเพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนโรงเรียนควรปลูกฝังความรู้เรื่องขยะให้เด็กและเยาวชนส่วนเทศบาลควรเป็นหน่วยงานหลักในการให้ความรู้บังคับใช้กฎระเบียบและสนับสนุนทรัพยากรกลุ่มที่ควรเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนมิใช่เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ควรเป็นผู้นำทุกระดับได้แก่เทศบาลผู้นำชุมชนผู้นำสถานที่สำคัญเช่น เจ้าอาวาส และ ครู รวมถึง พ่อแม่ ผู้ปกครองในครอบครัวโดยแต่ละฝ่ายต้องเป็นแบบอย่างและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่คนในความรับผิดชอบของตนเอง

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้จากการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดการขยะในชุมชนวัดหนองเสือต้องตั้งอยู่บน “สามัคคีธรรม 3 มิติ” และเชื่อมกับกลไกการทำงานร่วมกันของภาคส่วนในพื้นที่ ดังตารางต่อไปนี้

มิติสามัคคีธรรม	ความหมายในการจัดการขยะ	กลไกปฏิบัติในชุมชน
ความสามัคคีทางกาย	การร่วมมือกันลงมือควบคุม ลด จัดเก็บ คัดแยก และกำจัดขยะอย่างถูกวิธี	ร่วมกิจกรรมรณรงค์คัดแยกขยะในครัวเรือน ไม่ทิ้งขยะเรี่ยราดและรักษาความสะอาดพื้นที่บ้านวัดโรงเรียนและชุมชน
ความสามัคคีทางใจ	ความพร้อมใจของทุกฝ่ายที่จะทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการขยะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม	กำหนดเป้าหมายร่วมกันสร้างความตระหนักและความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
ความสามัคคีทางความคิด	การร่วมคิดร่วมเสนอความคิดเห็นและรับฟังกันเพื่อสร้างแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับพื้นที่	ประชุมรับฟังความคิดเห็นอบรมสาธิตศึกษาดูงานและใช้เสียงตามสายเพื่อสื่อสารความรู้

เมื่อสามมิตินี้ทำงานร่วมกัน จะเกิดกลไก“รู้ปัญหาร่วมคิดร่วมทำร่วมรับผิดชอบทำต่อเนื่อง” โดยภาครัฐผู้นำชุมชนวัดโรงเรียนผู้ประกอบการและครัวเรือนต้องทำหน้าที่เชื่อมประสานกันการจัดทำกิจกรรมการสาธิตการแยกขยะการรณรงค์และการประชาสัมพันธ์เสียงตามสายจะทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกิดความตระหนัก และเปลี่ยนเป็นพลังความร่วมมือในการจัดการขยะของชุมชนวัดหนองเสือ

อภิปรายผล

1. สภาพปัญหาขยะในชุมชนวัดหนองเสือเกี่ยวข้องกับปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้นการไม่คัดแยกขยะการกำจัดไม่ถูกวิธีถังขยะไม่เพียงพอและการขาดความรู้ความเข้าใจของประชาชนประเด็นนี้สะท้อนว่าปัญหาขยะเป็นปัญหาเชิงพฤติกรรมและเชิงระบบควบคู่กันกล่าวคือแม้ชุมชนจะมีภาชนะรองรับขยะแต่หากประชาชนยังไม่รู้วิธีคัดแยกและไม่ตระหนักถึงผลกระทบขยะก็ยังถูกทิ้งรวมกันจนเกิดกลิ่นและสัตว์พาหะได้

2.แสดงให้เห็นว่าหลักสามัคคีธรรมสามารถพัฒนาเป็นกลไกทางสังคมในการจัดการขยะได้เพราะการจัดการขยะไม่สามารถสำเร็จด้วยการสั่งการจากหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่ต้องเกิดจากความเข้าใจร่วมกันความพร้อมใจร่วมกันและการลงมือปฏิบัติร่วมกันความสามัคคีทางกายทำให้เกิดการลงมือทำความสามัคคีทางใจทำให้เกิดเป้าหมายร่วมและความสามัคคีทางความคิดทำให้เกิดการรับฟังและออกแบบแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน

3.ชี้ว่ากลไกที่นำไปใช้จริงได้คือหลักการมีส่วนร่วมและหลักบวรโดยบ้านวัดโรงเรียนหน่วยงานราชการผู้ประกอบการและครัวเรือนต้องร่วมขับเคลื่อนวัดมีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจและแบบอย่างโรงเรียนมีบทบาทปลูกฝังเด็กและเยาวชนเทศบาลมีบทบาทด้านนโยบายกฎระเบียบความรู้และทรัพยากรผู้นำชุมชนมีบทบาทเชื่อมต่อกับชาวบ้าน ส่วนผู้ประกอบการและห้องเช่าต้องรับผิดชอบต่อความสะอาดของพื้นที่ตนเอง

อีกประเด็นหนึ่งที่พบชัดคือชุมชนมีห้องเช่าและแรงงานต่างชาติซึ่งเป็นกลุ่มที่มีข้อจำกัดด้านการสื่อสารจึงจำเป็นต้องมีการอบรมหรือสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจได้พร้อมทั้งให้ผู้ประกอบการห้องเช่ามีส่วน

รับผิดชอบในการกำกับดูแลความสะอาดการจัดการขยะจึงต้องคำนึงถึงความหลากหลายของผู้พักอาศัยและบริบททางสังคมของพื้นที่ด้วยดังนั้นการประยุกต์หลักสามัคคีธรรมในการจัดการขยะไม่ได้เป็นเพียงการรณรงค์ให้คนรักกันหรือร่วมมือกันในเชิงนามธรรมแต่เป็นการสร้างระบบปฏิบัติที่ทำให้ทุกฝ่ายมีบทบาทชัดเจนมีเป้าหมายร่วมมีพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการให้ความรู้และมีการทำกิจกรรมต่อเนื่องเมื่อดำเนินการได้ครบถ้วนจึงจะช่วยลดปัญหาขยะและสร้างความรับผิดชอบร่วมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานราชการควรลงพื้นที่และให้ความสำคัญกับประชาชนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของพื้นที่โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เสนอปัญหา วางแผน ดำเนินการและติดตามประเมินผลการจัดการขยะ ควรเคร่งครัดและบังคับใช้กฎข้อบังคับเกี่ยวกับการทิ้งขยะในที่สาธารณะการเผาขยะและการจัดการขยะอย่างไม่ถูกวิธีพร้อมทั้งให้ความรู้แก่ชาวบ้านผู้ประกอบการและประชากรแฝงเกี่ยวกับนโยบายและกฎระเบียบหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรวางแผนอย่างเป็นระบบและสรรหาบุคลากรในพื้นที่ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการขยะ เพื่อให้สามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้ง่ายและขับเคลื่อนงานอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ผู้นำชุมชนควรมีความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาขยะเพราะกิจกรรมหรือโครงการต่างๆต้องอาศัยความเข้มแข็งของผู้นำเมื่อผู้นำเข้มแข็งชาวบ้านจะเกิดความร่วมมือและความสามัคคีในการจัดการขยะวัดและโรงเรียนควรมีบทบาทสอดแทรกความรู้เรื่องการจัดการขยะให้กับชาวบ้านและนักเรียนอย่างต่อเนื่องโดยวัดควรเป็นแบบอย่างด้านความสะอาดและการคัดแยกขยะเทศบาลควรจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้เช่าที่เป็นแรงงานต่างชาติโดยใช้วิทยากรหรือสื่อที่สามารถสื่อสารให้เข้าใจได้และผู้ประกอบการห้องเช่าควรมีส่วนรับผิดชอบในการดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ชุมชนอาจศึกษาแนวทางการใช้ประโยชน์จากขยะประเภทถุงพลาสติกเช่น การกลั่นน้ำมันภายใต้การสนับสนุนทรัพยากรและการดูแลด้านความปลอดภัยจากผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาความสำเร็จของการนำนโยบายการจัดการขยะของชุมชนวัดหนองเสือไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการขยะอย่างยั่งยืนควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างกลไกการจัดการขยะของชุมชนวัดหนองเสือเพื่อใช้กำหนดแผนและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมควรศึกษาสมรรถนะของเจ้าหน้าที่ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติทั้งด้านความรู้ทักษะความสามารถคุณลักษณะเฉพาะและทัศนคติที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

วาริญนิศา วิจิตรวงศ์วาน.(2566). แนวทางในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนต้นแบบบ้านรางพลับ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ด้วยแนวคิดขยะเหลือศูนย์. **วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น**, 8(4), 56-70.

ทรงศักดิ์ วลัยใจ. (2564). กระบวนการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมเทศบาลตำบลเวียงพร้าว อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่.**วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

กรมควบคุมมลพิษ. (2567). **รายงานสถานการณ์ขยะมูลฝอยทั่วประเทศ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://thaimsw.pcd.go.th/ [1 กรกฎาคม 2567].

เทศบาลตำบลทุ่งหลวง. (2567). **แผนปฏิบัติการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน จังหวัดราชบุรี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.thungluang-rb.go.th/ [1 กรกฎาคม 2567

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมสำหรับนักเรียน ในโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

DEVELOPING BUDDHIST WAY ACTIVITIES TO PROMOTE SOCIAL RESPONSIBILITY FOR STUDENTS AT WAT NONG SUEA SCHOOL, BAN PONG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

พระสมุห์กำพล กตปุญฺโญ (ไกรวิจิตร)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
PhrasamuKampon Katapunyo (Kraiwijit)
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College
E-mail : kamponkraiwijit@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ 1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหากิจกรรมในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2. เพื่อศึกษาการพัฒนาการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 3 .เพื่อศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อยจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกิจกรรมวิถีพุทธ พบว่า 1. สภาพปัญหา: กิจกรรมวิถีพุทธขาดความต่อเนื่องระหว่างบ้านและโรงเรียน สภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้ออำนวย และขาดแคลนบุคลากรในการดูแล รูปแบบกิจกรรมมีความซ้ำเดิมทำให้นักเรียนขาดความสนใจและไม่เห็นคุณค่าของกิจกรรม 2. แนวทางการพัฒนา: ควรเน้นความต่อเนื่องของกิจกรรมและสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของวิถีพุทธ ครูและพระสอนศีลธรรมต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง กิจกรรมต้องมีความหลากหลาย ทันสมัย สอดแทรกความสนุกสนาน และเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเลือกกิจกรรมตามความสนใจ รวมถึงการสร้างแกนนำนักเรียนเพื่อเป็นสื่อกลางในการเข้าถึงกลุ่มเยาวชน 3. รูปแบบการจัดกิจกรรม: ต้องอาศัยความร่วมมือเชิงบูรณาการระหว่าง "บ้าน โรงเรียน และวัด" โดยผู้ปกครองต้องขัดเกลาพฤติกรรมให้ไปในทิศทางเดียวกับโรงเรียน บุคลากรผู้จัดกิจกรรมต้องมีความรู้ความเข้าใจในการออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับช่วงวัย เน้นการสอนแบบยกตัวอย่างเชิงสาธิตให้เห็นผลกระทบของการกระทำที่ไม่เหมาะสม และโรงเรียนควรจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมเพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมวิถีพุทธให้มีความน่าสนใจและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : กิจกรรมวิถีพุทธ, ความรับผิดชอบต่อสังคม, ไตรสิกขา

Abstract

This qualitative research aimed to: 1) study the problems concerning activities for promoting social responsibility among students at Wat Nong Suea School, Ban Pong District, Ratchaburi Province; 2) study the development of Buddhist-oriented activities for promoting social responsibility among students at Wat Nong Suea School, Ban Pong District, Ratchaburi Province; and 3) study a model for organizing Buddhist-oriented activities to promote social responsibility among students at Wat Nong Suea School, Ban Pong District, Ratchaburi Province.

Data were collected through interviews and small-group discussions with key informants involved in the implementation of Buddhist-oriented activities.The findings revealed that: 1) regarding the problems, Buddhist-oriented activities lacked continuity between home and school, the social environment was not conducive to promoting social responsibility, and there was a shortage of personnel responsible for organizing and supervising the activities. Moreover, the activities were repetitive, resulting in students losing interest and failing to recognize their value; 2) regarding development approaches, activities should emphasize continuity and raise students' awareness of the value of the Buddhist way of life. Teachers and Buddhist morality instructors should serve as role models. Activities should be diverse, contemporary, enjoyable, and engaging, while providing students with opportunities to participate in selecting activities according to their interests. Student leaders should also be developed to serve as intermediaries in reaching and engaging youth groups; and 3) regarding the activity model, effective implementation requires integrated cooperation among the "home, school, and temple." Parents should reinforce and cultivate students' behaviors in accordance with the same direction as the school. Activity organizers should possess knowledge and understanding of activity design appropriate to students' developmental stages. Teaching should emphasize practical demonstrations and examples to help students understand the consequences of inappropriate actions. In addition, schools should allocate additional budgets to develop Buddhist-oriented activities that are more engaging, effective, and appropriate for students.

Keywords: Buddhist-Oriented Activities, Social Responsibility, Threefold Training (Trisikkha)

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยอยู่ในสังคมที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วส่งผลให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมีการเจริญเติบโตอย่างอย่างรวดเร็วตามไปด้วย และเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่อสภาวะเศรษฐกิจนั้นส่งผลทำให้เกิดการแข่งขันและดิ้นรนเพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอด ซึ่งในการพยายามในการสร้างความมั่นคงส่งผลให้สภาพสังคมของประเทศไทยนั้นเปลี่ยนไปมาก อีกทั้งประเทศไทยได้ก้าวสู่ยุคดิจิทัลระบบเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาท ต่อประชาชนโดยเป็นเครื่องมือที่สามารถเข้าถึงข้อมูลในรูปแบบของดิจิทัล เพื่อติดต่อสื่อสาร ได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว ทำให้สังคมในปัจจุบันมีแนวโน้มให้ความสำคัญของวัตถุมากกว่าจิตใจ ทำให้จิตใจอยู่ในภาวะที่กิเลสและความโลภเข้าครอบงำ ทำให้ค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง ที่ไม่เหมาะและส่งผลกระทบเชิงลบในการอยู่ร่วมกันในสังคม ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ของคนในสังคมตามมาอย่างมากมาย เช่น การขาดศีลธรรม การขาดจริยธรรม การขาดระเบียบวินัย การขาดความรับผิดชอบ การเอารัดเอาเปรียบกันเองของคนในสังคม และในท้ายที่สุดปัญหาที่กล่าวมานี้ยังสามารถนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมได้ในอนาคต ที่ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ทรัพย์สิน ชีวิตและสวัสดิภาพของคนในสังคม (ชโลธร โสมหิรัญ, 2563)

ดังนั้นการที่จะพัฒนาคนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าและสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ โดยจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฉบับที่ 7 เรื่อยมาจนถึงแผนปัจจุบันฉบับที่ 13 ซึ่งในยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ได้กำหนดการพัฒนาคนอยู่ในเป้าหมายหลักโดย มุ่งพัฒนาให้คนไทยมีทักษะและคุณลักษณะที่เหมาะสมกับ โลกยุคใหม่ ทั้งทักษะในด้านความรู้ ทักษะทางพฤติกรรม และคุณลักษณะตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคมเป็นแก่ การเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพมนุษย์ การวางรากฐานสำคัญในการพัฒนาคนเริ่มต้นตั้งแต่เด็กปฐมวัยให้มี สุขภาพทางจิตใจ และทางร่างกายกายที่ดี มีสติปัญญา มีความสามารถในการเรียนรู้ และ มีความสามารถในการดำรงชีวิต เพื่อส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนที่ดีมีคุณธรรม จริยธรรม มีระเบียบ มีวินัย มีความรับผิดชอบ และมีสำนึกดีต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งการที่คนจะได้พัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆตลอดจนพัฒนาศักยภาพ และขีดความสามารถด้านต่าง ๆ ที่จะดำรงชีวิตและประกอบอาชีพได้อย่างมีความสุข รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและเป็นพลังสร้างสรรค์การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนได้นั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาต้องเตรียมความพร้อมให้เด็กและเยาวชนตั้งแต่อยู่ในสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับกับแผนการศึกษาแห่งชาติปัจจุบัน(พ.ศ. 2560 – 2579)ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาให้คนไทยให้เป็นพลเมืองดีที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมุ่งเน้นในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งลดความเลื่อมล้ำและเพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคม แห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศ อย่างยั่งยืน นอกจากนั้นแล้ว ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายด้านผู้เรียน ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและทักษะ การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21ซึ่งการมีวินัย คุณธรรม จริยธรรม เป็นส่วนหนึ่งของทักษะการเรียนรู้ และส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดกิจกรรม/กระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างเสริมให้คนไทยมีความรับผิดชอบ จิตสาธารณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้กิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตประจำวัน กิจกรรมการจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียนและกิจกรรมร่วมกันกับครอบครัว ชุมชน ที่สอดแทรก การเสริมสร้างความความรับผิดชอบทั้งนี้ รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความสำคัญในการเสริมสร้างวินัยความรับผิดชอบ โดยได้กำหนดเป็นกรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 –2579 และกฎระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพคน โดยการ ปลูกฝังระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

ทั้งนี้ความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงมีในฐานะสัตว์สังคม ซึ่งความ รับผิดชอบต่อสังคมมีหลายระดับ เริ่มจากระดับพื้นฐาน คือ ความรับผิดชอบต่อตนเองตามบาทบาทและสถานภาพ และความรับผิดชอบต่อครอบครัว แล้วจึงขยายไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคมทั้ง 2 มิติ ได้แก่ มิติ กายภาพสิ่งแวดล้อมและมิติทัศนคติในการอยู่ในสังคม (สุวิชญ รักสัตย์, 2563) ต่อมาในระดับที่สูงขึ้น คือ ความรับผิดชอบต่อสังคมประเทศชาติและสังคมโลก ซึ่งในระดับนี้มีความสำคัญเพราะจะทำให้คนในสังคมก่อเกิดความรักสามัคคีต่อกัน ส่งเสริมจิตใจให้ดีงาม คำนึงถึงปัญหาของสังคมและของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสามารถดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น จำเป็นจะต้องสร้าง กันตั้งแต่ยังเด็ก อันเนื่องด้วยเด็กจะต้องเติบโตเป็นผู้ใหญ่เป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการพัฒนา ประเทศชาติและสังคมโลกต่อไป (เฉลิมชนม์ กรีหิรัญ, 2566)ซึ่งในปัจจุบันนี้โรงเรียนได้ดำเนินงานด้านการเสริมสร้างวินัยนักเรียนตามแนวทาง ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและนโยบายทางการศึกษามาโดยตลอดแล้วนั้น แต่ก็ยัง พบปัญหาในเรื่องของการขาดความรับผิดชอบ มีเด็กนักเรียนจำนวนมาก ที่ขาดความรับผิดชอบในตนเอง ไม่มีความ กระตือรือร้นในการเรียน แม้กระทั่งการเอาใจใส่ต่อตนเอง บางคนติดเกมส์ เล่นอินเตอร์เน็ตในปริมาณที่มากเกินไป แม้พวกเขาจะสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆ แต่พวกเขาก็ไม่ได้นำมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ต่อตัวเอง นักเรียนในชุมชนชนบท ยังมีโลกทัศน์ที่แคบเรื่องการเติบโต

และการประสบความสำเร็จในชีวิต บางคนขาดโอกาสในการศึกษาอย่างแท้จริง ทำให้เขาไม่มีวินัยในตัวเองด้านการเรียน เพราะไม่รู้ว่าจะเรียนเพื่ออะไร นักเรียนบางคนไม่รู้ถึงความลำบาก เพราะพ่อแม่เลี้ยงลูกแบบตามใจน ทำให้เด็กไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ไม่มีความคิดไปในทางที่สร้างสรรค์ หรือคิดวางแผนเพื่อ อนาคตของตัวเอง ผลกระทบเกิดขึ้นกับเขาโดยตรง เมื่อเขาไม่สามารถมีอนาคตที่ดีไม่ประสบความสำเร็จ ในเรื่องที่ควรจะเป็น ทำให้ปริมานของประชากรส่วนที่ไม่มีความรับผิดชอบ ส่งผลให้ลดคุณภาพความสามารถของเด็กในชุมชนชนบทมากพอสมควร

โรงเรียนวัดหนองเสือเป็นสถานศึกษาที่อยู่ในเขตบริเวณวัดซึ่งวัดและโรงเรียนได้อยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ (พระอธิการธวัชชัย คมภีรโต (แสงโสภณ), 2562) นับถือศาสนาพุทธ ทำให้วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทย ก็ได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทยเป็นแหล่งคำสั่งสอนและการฝึกอบรม กิจกรรม ทำให้ศาสนาพุทธได้เข้ามามีบทบาทต่อคนไทยจนฝังลึกในจิตใจและวิถีชีวิต ของคนไทยกลายเป็นเครื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยพื้นฐานจิตใจของคนไทยจากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหนองเสือซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักเรียนในวัดหนองเสือจึงสนใจที่จะศึกษา การพัฒนาการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี อันจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินกิจจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความระบผิดชอบต่อสังคมบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ในเด็กและเยาวชน ซึ่งการปลูกฝังคุณค่าทางศีลธรรมในวัยเด็กช่วยสร้างพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมในอนาคต จะส่งผลต่อ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์สามารถ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหากิจกรรมในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนในโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2.เพื่อศึกษาการพัฒนาการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนในโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3.เพื่อศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนในโรงเรียนวัดหนองเสือ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

กรอบแนวคิดการวิจัย

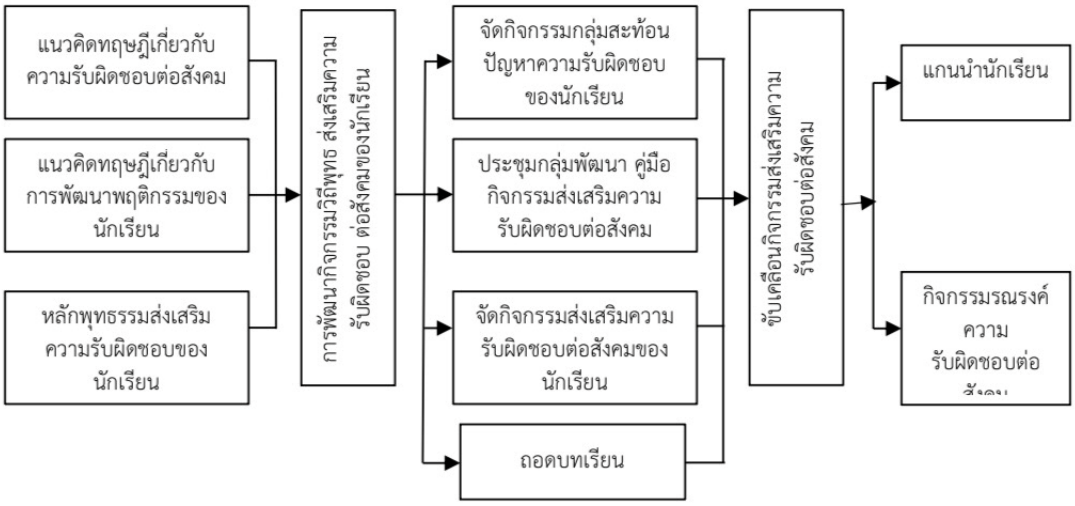

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(QualitativeResearch)มีขอบเขตด้านพื้นที่คือโรงเรียนวัดหนองเสือตำบลกรับใหญ่อำเภอบ้านโป่งจังหวัดราชบุรีโดยมุ่งศึกษาการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และความคิดวิเคราะห์ของนักเรียนผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 25 รูปหรือคน แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เจ้าอาวาสวัดหนองเสือและผู้บริหารโรงเรียนวัดหนองเสือ จำนวน 2 รูปหรือคน กลุ่มที่ 2 พระสงฆ์ที่เข้าปฏิบัติการสอนโรงเรียนวัดหนองเสือ จำนวน 2 รูป กลุ่มที่ 3 ครูผู้รับผิดชอบกิจกรรมวิถีพุทธ จำนวน 3 คน กลุ่มที่ 4 ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 9 คน และกลุ่มที่ 5 นักเรียนโรงเรียนวัดหนองเสือ จำนวน9 คนเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์และประเด็นสนทนากลุ่มย่อยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธและการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนจากนั้นนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ ตรวจสอบความสอดคล้องของประเด็น และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยเรียงผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1.สภาพปัญหากิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียน ผลการศึกษาพบว่ากิจกรรมวิถีพุทธของโรงเรียนวัดหนองเสือยังขาดความต่อเนื่องระหว่างบ้านกับโรงเรียนเนื่องจากผู้ปกครองบางส่วนไม่ได้ส่งเสริมพฤติกรรมตามแนววิถีพุทธที่บ้านอย่างต่อเนื่องประกอบกับสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็กบางส่วนไม่เอื้อต่อการปลูกฝังความรับผิดชอบเช่นการใช้ถ้อยคำไม่สุภาพหรือการไม่เป็นแบบอย่างที่เหมาะสมของผู้ใหญ่บางรายทำให้นักเรียนขาดศรัทธาและไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมด้านการบริหารกิจกรรมพบว่ากิจกรรมบางรูปแบบมีลักษณะซ้ำเดิมเน้นการนั่งฟังหรือบรรยายมากเกินไปทำให้นักเรียนโดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษาขาดความสนใจอีกทั้งโรงเรียนมีนักเรียนหลายช่วงวัยทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นจึงควบคุมดูแลและออกแบบกิจกรรมให้เหมาะกับทุกช่วงวัยได้ยากนอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้

านบุคลากรงบประมาณและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม พบปัญหาหลัก 4 ด้านได้แก่ด้านการมีวินัยต่อตนเองนักเรียนบางส่วนจัดสรรเวลาไม่เหมาะสมเล่นเกมหรือใช้โทรศัพท์มากเกินไปส่งผลให้ส่งงานไม่ทันตื่นสายหรือมาโรงเรียนสายด้านการยอมรับข้อผิดพลาดพบการทำลายทรัพย์สินส่วนรวมและไม่ยอมรับความจริงเพราะกลัวการลงโทษด้านการมีสัมมาคารวะพบว่านักเรียนระดับมัธยมศึกษาบางส่วนใช้ถ้อยคำไม่สุภาพพูดจาเสียงดังหรือแสดงกิริยาไม่เหมาะสมต่อผู้ใหญ่และด้านการเคารพผู้อื่นพบการเปิดเสียงโทรศัพท์รบกวนผู้อื่นการล้อเลียนรูปลักษณ์และการใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสม

2. การพัฒนาการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียน ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธควรมุ่งสร้างความเข้าใจให้นักเรียนเห็นคุณค่าและเหตุผลของการเข้าร่วมกิจกรรมไม่ใช่เพียงการเข้าร่วมตามคำสั่งนักเรียนควรเข้าใจว่าหลักธรรมและกิจกรรมวิถีพุทธสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงเช่นการฝึกสมาธิเพื่อให้ใจสงบการใช้ปัญญาพิจารณาว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำและการตระหนักถึงผลของการกระทำของตนครูและพระสอนศีลธรรมควรเป็นแบบอย่างที่ดีเพราะแบบอย่างของผู้จัดกิจกรรมมีผลต่อความศรัทธาและการยอมรับของนักเรียนการพัฒนาควรเน้นกิจกรรมที่หลากหลาย ทันสมัย สนุก และสอดคล้องกับความสนใจของนักเรียน เช่น กิจกรรมกลุ่ม เกมคุณธรรม การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลองการอภิปรายจากกรณีศึกษาและกิจกรรมจิตอาสาเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติไม่ใช่รับฟังเพียงอย่างเดียวนอกจากนี้ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบหรือเลือกกิจกรรมตามความสนใจและสร้างนักเรียนแกนนำวิถีพุทธเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างครู พระสอนศีลธรรมและเพื่อนนักเรียน โดยนักเรียนแกนนำสามารถช่วยกระตุ้นการเข้าร่วมกิจกรรม ดูแลความเรียบร้อยและเป็นแบบอย่างด้านวินัย สัมมาคารวะ การยอมรับผิด และการเคารพผู้อื่น

3. **รูปแบบการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียน** รูปแบบการจัดกิจกรรมวิถีพุทธที่เหมาะสมควรเป็นรูปแบบบูรณาการระหว่าง“บ้านโรงเรียนและวัด”โดยบ้านมีบทบาทในการขัดเกลาพฤติกรรมและสนับสนุนการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโรงเรียนมีบทบาทในการออกแบบกิจกรรมและติดตามพฤติกรรมส่วนวัดและพระสอนศีลธรรมมีบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมและเป็นต้นแบบด้านคุณธรรมหลักไตรสิกขาเป็นฐานของรูปแบบกิจกรรม โดยศีลมุ่งพัฒนาความประพฤติ เช่น วินัย การเคารพกฎ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สมาธิมุ่งพัฒนาจิตใจให้สงบ มีสติ และรู้เท่าทันอารมณ์ ส่วนปัญญามุ่งพัฒนาการคิดวิเคราะห์เห็นเหตุและผลของการกระทำและสามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เหมาะสมกิจกรรมจึงควรจัดให้เชื่อมโยงทั้งพฤติกรรมจิตใจและความคิดการติดตามและประเมินผลควรทำอย่างต่อเนื่องโดยพิจารณาพฤติกรรม 4 ด้าน ได้แก่ การเคารพผู้อื่น การมีวินัยต่อตนเอง การยอมรับข้อผิดพลาดและการมีสัมมาคารวะการประเมินไม่ควรจำกัดเฉพาะหลังจบกิจกรรมแต่ควรติดตามจากพฤติกรรมในชีวิตประจำวันทั้งที่บ้าน โรงเรียน และวัด เพื่อให้เห็นผลการพัฒนาที่แท้จริง

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถสรุปเป็นกระบวนการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธที่เชื่อมโยง“ปัญหาแนวทางพัฒนา-รูปแบบกิจกรรม” ดังนี้

สภาพปัญหา	แนวทางพัฒนา	รูปแบบกิจกรรมที่ควรดำเนินการ
กิจกรรมขาดความต่อเนื่องระหว่างบ้านกับโรงเรียน	สร้างความร่วมมือของผู้ปกครอง ครู และพระสอนศีลธรรม	รูปแบบบ้านโรงเรียนวัดร่วมติดตามพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง
กิจกรรมซ้ำเดิมนักเรียนขาดความสนใจ	ออกแบบกิจกรรมให้หลากหลายทันสมัยสนุกและเหมาะกับช่วงวัย	กิจกรรมกลุ่ม เกมคุณธรรม กรณีศึกษา จิตอาสาและการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
นักเรียนบางส่วนขาดวินัยไม่ยอมรับผิดขาดสัมมาคารวะและไม่เคารพผู้อื่น	ใช้หลักไตรสิกขาพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และปัญญา	ฝึกศีล สมาธิปัญญาผ่านกิจกรรมประจำวันพร้อมประเมินพฤติกรรม 4 ด้าน
บุคลากรและงบประมาณมีข้อจำกัด	สร้างนักเรียนแกนนำและจัดสรรทรัพยากรเพิ่มเติม	นักเรียนแกนนำวิถีพุทธเป็นสื่อกลางและช่วยขับเคลื่อนกิจกรรม

โดยสรุปองค์ความรู้สำคัญคือการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนไม่อาจเกิดจากกิจกรรมครั้งเดียวหรือการบรรยายเพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่บ้านโรงเรียนและวัดร่วมกันพัฒนาใช้หลักไตรสิกขาเป็นฐานสร้างกิจกรรมที่เหมาะกับวัยเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมและติดตามพฤติกรรมในชีวิตจริง

อภิปรายผล

ผลการวิจัยที่พบว่ากิจกรรมวิถีพุทธขาดความต่อเนื่องระหว่างบ้านกับโรงเรียนสะท้อนให้เห็นว่าการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมไม่สามารถดำเนินการโดยโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียวได้เพราะพฤติกรรมของนักเรียนเกิดจากการเรียนรู้ทั้งที่บ้านโรงเรียนวัดและสังคมรอบตัวดังนั้นการจัดกิจกรรมที่ขาดการประสานกับผู้ปกครองย่อมทำให้ผลการพัฒนาไม่ต่อเนื่องและนักเรียนอาจไม่สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมั่นคงประเด็นที่กิจกรรมบางส่วนซ้ำเดิมและเน้นการบรรยายมากเกินไปทำให้นักเรียนขาดความสนใจสอดคล้องกับลักษณะของผู้เรียนต่างช่วงวัยโดยเฉพาะนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่ต้องการกิจกรรมที่มีส่วนร่วมท้าทายและเห็นประโยชน์เชิงปฏิบัติการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธจึงควรลดการสอนแบบสั่งการและเพิ่มการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เช่น การปฏิบัติจริง การทำงานกลุ่ม การสะท้อนคิด และการแก้ปัญหาจากสถานการณ์

ผลการวิจัยที่พบปัญหาด้านวินัยการยอมรับผิดสัมมาคารวะและการเคารพผู้อื่นแสดงให้เห็นว่าความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพฤติกรรมที่ต้องฝึกฝนอย่างรอบด้านไม่ใช่เพียงความรู้ทางศีลธรรมหลักไตรสิกขาจึงมีความเหมาะสมต่อการพัฒนาเพราะศีลช่วยกำกับพฤติกรรมสมาธิช่วยควบคุมจิตใจและอารมณ์และปัญญาช่วยให้นักเรียนคิดเห็นเหตุผลของการกระทำของตนเมื่อทั้งสามด้านได้รับการฝึกอย่างต่อเนื่องนักเรียนย่อมมีโอกาสพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมได้ชัดเจนขึ้นรูปแบบความร่วมมือระหว่างบ้านโรงเรียนและวัดเป็นข้อค้นพบสำคัญเพราะทั้งสามสถาบันเป็นฐานการเรียนรู้ทางคุณธรรมในชุมชนโรงเรียนจัดระบบและกิจกรรมวัดสนับสนุนหลักธรรมและแบบอย่างทางจิตใจส่วนบ้านช่วยย้ำเตือนและติดตามพฤติกรรมในชีวิตประจำวันหากทั้งสามฝ่ายทำงานไ

ปในทิศทางเดียวกันกิจกรรมวิถีพุทธจะไม่เป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนาแต่เป็นกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) โรงเรียนควรวางแผนกิจกรรมวิถีพุทธให้ต่อเนื่องตลอดปีการศึกษาและเชื่อมโยงกิจกรรมที่โรงเรียนกับการปฏิบัติที่บ้าน โดยสื่อสารเป้าหมายของกิจกรรมให้ผู้ปกครองเข้าใจอย่างชัดเจน

2) ครูพระสอนศีลธรรมและผู้เกี่ยวข้องควรเป็นแบบอย่างที่ดีด้านวินัยสัมมาคารวะการยอมรับผิดและการเคารพผู้อื่น เพื่อสร้างความศรัทธาและแรงจูงใจให้นักเรียน

3) ควรพัฒนากิจกรรมให้หลากหลายสนุกและเหมาะสมกับช่วงวัยเช่นกิจกรรมจิตอาสาเกมคุณธรรมบทบาทสมมติ กรณีศึกษา และการสะท้อนคิดหลังทำกิจกรรม

4)ควรสร้างนักเรียนแกนนำวิถีพุทธเพื่อช่วยกระตุ้นเพื่อนนักเรียนเป็นแบบอย่างและเป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างครู พระสอนศีลธรรม และนักเรียน

5)โรงเรียนควรจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพิ่มเติมเพื่อให้กิจกรรมมีสื่ออุปกรณ์และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาความสำเร็จของการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในการส่งเสริมความรับผิดชอบของนักเรียนวัดหนองเสือ เพื่อประเมินความเหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนในปัจจุบัน

2)ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมวิถีพุทธของนักเรียนเพื่อใช้เป็นข้อมูลออกแบบกิจกรรมให้เกิดผลอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3)ควรศึกษาการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธในรูปแบบวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ชัดเจน และครอบคลุมกลุ่มนักเรียนและผู้ปกครองจำนวนมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง : References

ชโลธร โสมหิรัญ.(2563).การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการให้คำปรึกษากลุ่ม. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 – 2570)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2560).**แผนการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2560 – 2579**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ. (2562). **การวิจัยและพัฒนารูปแบบ กลไกการเสริมสร้างวินัยนักเรียนในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ รู้จักกาลเทศะและเคารพสิทธิผู้อื่น**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด

สุวิญ รักสัตย์ และคณะ. (2563). การเสริมสร้างความรับผิดชอบทางสังคมสำหรับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธปริทรรศน์**. **6**(1),77-88

เฉลิมชนม์ กรีหิรัญ. (2566). การพัฒนาคุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยหนังสือนิทานอิเล็กทรอนิกส์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่2 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายประถม. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา.** บัณฑิตวิยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ยุภาวดี ชำนาญเวช. (2561). ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของการขาดความรับผิดชอบของนักเรียนในชุมชนชนบท", **วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย**, **4**(1),13-18.

พระอธิการธวัชชัย คมฺภีรโต (แสงโสภณ). (2562). พุทธวิธีการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดประจวบคีรีขันธ. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ,** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

พุทธวิธีการเผยแผ่ธรรมะสำหรับชาวพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์

BUDDHIST APPROACHES TO DHAMMA PROPAGATION IN THE AI ERA

พระครูสิริพุทธิศาสตร์
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
Phrakru Siriputtisat
Suphanburi Si Suwannabhumi Buddhist College
E-mail: nopparak2517@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอพุทธวิธีการเผยแผ่ธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้พุทธวิธีร่วมกับกระบวนการสื่อสารผ่านสื่อใหม่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้และความเข้าใจแก่ผู้เผยแผ่ธรรมะในการออกแบบการเรียนรู้และการสื่อสารธรรมะให้เหมาะสมกับจริต พฤติกรรม และช่วงวัยของผู้รับสาร โดยเฉพาะบริบทสังคมยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้ การเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคม การนำเสนอเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) พฤติกรรมการรับข่าวสารของแต่ละเจเนอเรชัน ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านช่องทางการสื่อสาร รูปแบบการบริโภคสื่อ และความสนใจ 2) พฤติกรรมของแต่ละเจเนอเรชันกับการสังเคราะห์จริต 6 โดยนำความแตกต่างด้านอุปนิสัยและพื้นฐานทางจิตมาใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจผู้รับสาร เพื่อออกแบบเนื้อหาและวิธีการเผยแผ่ธรรมะให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล และ 3) พุทธวิธีการเผยแผ่ธรรมะในยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยประยุกต์หลักการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้าร่วมกับสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยี AI เพื่อสร้างการสื่อสารที่เข้าใจง่าย เข้าถึงได้ และสอดคล้องกับบริบทของผู้รับสาร จากการสังเคราะห์พบว่า การเผยแผ่ธรรมะในยุค AI ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการนำธรรมะเข้าสู่สื่อดิจิทัล แต่ควรเป็นกระบวนการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ที่บูรณาการพุทธวิธี จริต 6 ความแตกต่างระหว่างเจเนอเรชัน และเทคโนโลยี AI เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม ผู้เผยแผ่ธรรมะจึงควรมีทั้งความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและทักษะการสื่อสารดิจิทัล เพื่อให้สามารถเลือกใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ อันจะนำไปสู่การเผยแผ่ธรรมะที่ร่วมสมัย เข้าถึงง่าย และส่งเสริมการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: พุทธวิธี, การเผยแผ่ธรรมะ, ชาวพุทธกลุ่มเจเนอเรชั่น, ยุค Ai

Abstract

This academic article aims to present the Buddhist methods of Dhamma propagation employed by the Buddha and to synthesize approaches for creatively applying these methods to communication processes through new media. The purpose is to enhance the knowledge and understanding of Dhamma propagators in designing learning and communication approaches that are appropriate to the dispositions, behaviors, and age groups of audiences, particularly within the context of the artificial intelligence (AI) era, in which digital technology plays an increasingly significant role in people's perception, learning, and daily lives. The discussion is organized into three key aspects: 1) the information-receiving behaviors

of different generations, which vary in terms of communication channels, media consumption patterns, and interests; 2) the behaviors of different generations in relation to the synthesis of the Six Charitas, using differences in individual dispositions and psychological characteristics as a framework for understanding audiences and designing Dhamma content and propagation methods appropriate to each individual; and 3) Buddhist methods of Dhamma propagation in the era of artificial intelligence, through the integration of the Buddha's principles of Dhamma propagation with digital media and AI technology to create communication that is accessible, understandable, and relevant to the contexts of different audiences. The synthesis indicates that Dhamma propagation in the AI era should not be limited to simply transferring Buddhist teachings to digital platforms. Rather, it should be understood as a creative communication process that appropriately integrates Buddhist methods, the Six Charitas, generational differences, and AI technology. Dhamma propagators should therefore possess both knowledge of Buddhism and digital communication skills, enabling them to select and utilize media and technology with discernment. This approach can contribute to contemporary and accessible Dhamma propagation while promoting the practical application of Buddhist teachings in everyday life.

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้พัฒนาไปสู่ระบบเครือข่ายระดับโลก (Internet) ส่งผลให้การส่งผ่านข้อมูลสารสนเทศเป็นไปอย่างไรร้พรมแดน อย่างไรก็ดี ในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทเอกสารและหนังสือยังคงมีความจำเป็นและเป็นแกนหลักสำคัญ เนื่องจากเป็นสื่อที่มีความคุ้มค่าสูง ประหยัดงบประมาณ และสามารถจัดเก็บเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ได้ในระยะยาว ซึ่งเอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ของกลุ่มพุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่ ควบคู่ไปกับการขยายขอบเขตการเผยแผ่ธรรมะให้กว้างไกลยิ่งขึ้น ผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ตที่เข้าถึงผู้คนได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากถึง 1,026 เว็บไซต์การที่พระพุทธศาสนาสามารถยืนหยัดและสืบทอดมาได้อย่างยาวนานหลายพันปี ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการสืบทอด การสอน และการสื่อสารธรรมะจากเดิมที่ใช้วิธีมุขปาฐะ (การท่องจำ) มาสู่การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายสังคมออนไลน์ในยุคดิจิทัล ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการเผยแผ่พระธรรมคำสอนอย่างก้าวกระโดดแม้ว่าศาสดาในแต่ละศาสนาจะมีกลยุทธ์และกุศโลบายในการเผยแผ่ที่แตกต่างกันตามบริบท แต่สำหรับพระพุทธศาสนานั้นมีพุทธานุญาตและแนวทางการเผยแผ่ปรากฏไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ปฐมโพธิกาล ดังพุทธพจน์ที่ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในจาริกแรกความว่า: "ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขแก่พหูชน เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายภิกษุทั้งหลายพวก เธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง" 1 (พระวินัยปิฎก มหาวรรค, 2539) พุทธดำรัสนี้ถือเป็นกุญแจสำคัญและเป็นทิศทางหลักในการขับเคลื่อนพุทธธรรมของพุทธ บริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา) จากอดีตสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันได้อย่างทันสมัยและ เป็นสากล ท่ามกลางบริบทสังคมวิถีใหม่ (New Normal) ที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนรู้สู่ ระบบออนไลน์ พื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นฐานสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (Passion) นำไปสู่ "การเรียนรู้ตลอดชีวิต" (Lifelong Learning) ผ่านแพลตฟอร์มและวิธีการที่หลากหลาย การจัดการ เรียนรู้ในยุคนี้จึงต้องมุ่งเน้นการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพอย่าง

เต็มที่ เพื่อนำองค์ความรู้ไป ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสร้างประสบการณ์ด้วยตนเองนี้ จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ที่รู้จริงและรู้ชัดในที่สุด สำหรับการเรียนรู้และการเผยแผ่ธรรมะในยุควิถีใหม่นอกเหนือจากรูปแบบออนไลน์แล้ว จำเป็นต้องอุบายการสอนที่สร้างแรงขับเคลื่อนภายในให้ผู้เรียนเกิดความใคร่รู้และมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนร่วมออกแบบกระบวนการเรียนรู้ด้วย ตนเอง โดยมีผู้สอนทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ผู้สอนต้องออกแบบกิจกรรม ที่หลากหลาย ยึดถือความปลอดภัยสูงสุดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในรูปแบบงานเดี่ยวเพื่อ พัฒนาทักษะเฉพาะบุคคล และงานกลุ่มผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ร่วมกับเพื่อนสหธรรมิก นิสิต นักศึกษา หรือชุมชน เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตและทักษะอาชีพ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการนำเสนอ ผลงานต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อต่อยอดทักษะด้านสารสนเทศเทคโนโลยี และนวัตกรรม ควบคู่ไปกับการ สร้างเครือข่ายการทำงานในอนาคต ในด้านการวัดและประเมินผลควรปรับเปลี่ยนจากการใช้ข้อสอบ คัดเลือกแบบดั้งเดิม ไปสู่การประเมินตามสภาพจริงจากกิจกรรม (Authentic Assessment) โดยมี สัดส่วนคะแนนจากทั้งผู้สอน เพื่อนร่วมชั้น ชุมชน และผู้ปฏิบัติธรรมภายนอก เพื่อเป็นดัชนีชี้วัด คุ ณ ภ า พ ก า ร เ รี ย น รู้ ที่ แ ท้ จ ริ ง

(กรุงเทพธุรกิจ, 2564) กระบวนการมีส่วนร่วมของพุทธบริษัท 4 และภาคีเครือข่ายนี้ จะส่งผลให้เกิดการสะท้อนคิด (Reflection) เพื่อนำมาปรับปรุงพัฒนาตนเอง ก่อให้เกิดความ กระตือรือร้นในการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน การเผยแผ่ธรรมะเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้อย่างยั่งยืน มีหมุดหมายสำคัญในการพัฒนาบุคคล ทั้งในทางโลกและทางธรรม ผู้สอนจึงควรให้องค์ความรู้และอิสระแก่ผู้เรียนในการแสวงหาเส้นทาง ธรรมที่ตนสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับ "พุทธลีลาในการสอน" หรือเทศนาวิธีของพระพุทธเจ้า 4 ประการ 3 (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค, 2539) ได้แก่

1. สันทัสสนา คือ การชี้แจงแสดงเหตุผลให้เห็นจำแนกแยกแยะอย่างชัดเจน
2. สมาทปนา คือ การชักชวนใจให้เห็นดีเห็นงามและอยากนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชนา คือ การเร้าใจให้อาจหาญ แกล้วกล้า มีกำลังใจ
4. สัมปหังสนา คือ การปลอบชโลมใจให้สดชื่น ร่าเริง และเปี่ยมด้วยความหวัง

แม้ในวิถีใหม่ปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนจะลดน้อยลง แต่ผู้เรียนยังสามารถขับเคลื่อนกิจกรรม ร่วมกับเครือข่ายพุทธบริษัทและชุมชนผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ ได้ โดยการสร้างสรรค์สื่อ นวัตกรรม รูปแบบรายการธรรมะเชิงรุก และกิจกรรมนันทนาการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ท้ายที่สุด ไม่ว่าเทคโนโลยีจะก้าวล้ำเพียงใด บทบาทของ "คนสอนคน" ในฐานะ "นักเผย แผ่ธรรม" ยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะในปัจจุบันที่ผู้สอนต้องทำความเข้าใจธรรมชาติ และความแตกต่างระหว่างวัย (Generation) ของผู้รับสาร การตระหนักรู้และเข้าใจบริบทที่ แปรเปลี่ยนไปตามปัจจัยด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จะ ช่วยให้นักเผยแผ่สามารถผสานทั้งศาสตร์และศิลป์ นำองค์ความรู้ทั้งภาคปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ไป บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งคุณงามความดีในจิตใจมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม การเผยแผ่ธรรมะสู่คนรุ่นใหม่ ในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนากระบวนการ รูปแบบ และวิธีการให้เท่าทันต่อการ เปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอยู่เสมอ

การเผยแผ่ธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

ในอดีต สังคมไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของ ชุมชนและระบบการศึกษา พระสงฆ์ทรงบทบาทหน้าที่สำคัญในฐานะพุทธบริษัทผู้สืบทอด พระพุทธศาสนา เป็นทั้งแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นผู้นำทางจิตใจ ที่คอยอบรมสั่งสอนศีลธรรมจริยธรรมให้แก่ประชาชน 4 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2562) ส่งผลให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นศูนย์รวมศรัทธาและความร่วมมือของสาธุชนมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทของโลกและสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุควิถีใหม่ (New Normal) ซึ่ง ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ดิจิทัล และนวัตกรรม เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชนจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง (สำนักงานขับเคลื่อนการปฏิรูป ประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดอง 5 [ป.ย.ป.], 2564) ความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเข้าวัดและการรับฟังธรรมแบบดั้งเดิม ทำให้การจัดการเรียนรู้เพื่อปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรมจำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เท่าทันสถานการณ์ การเผยแผ่ธรรมในปัจจุบันจึงต้องทลายข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ โดยหันมาเน้นการจัดการเรียนการสอนที่มีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ และตอบสนองต่อประเด็นทางสังคมที่มีความท้า ทายและซับซ้อนมากขึ้น หัวใจสำคัญไม่ได้อยู่เพียงแค่การให้ความรู้ในเชิงทฤษฎีหรือหลักธรรมแบบผิว เผิน แต่ต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้จริง6 (พระมหาหรรษา ธมฺมหาสิริ, 2563) เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว แนวทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันจึงเป็นการผสานพลัง (Synergy) ระหว่างบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะ "ผู้ถ่ายทอดและให้คำแนะนำ" (Mentor) เข้ากับนวัตกรรม สารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยีที่ทันสมัย การบูรณาการเครื่องมือดิจิทัลเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยและดึงดูดใจคนรุ่นใหม่ เท่านั้น แต่ยังช่วยให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีความทันสมัย สอดรับกับวิถีชีวิตดิจิทัล และขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่ความยั่งยืนทางจิตใจได้อย่างแท้จริง

ความหมายความสำคัญการเผยแผ่ธรรม

การเผยแผ่ คือ การทำให้ขยายออกไป การทำให้ขยายวงกว้างออกไป ทำให้แพร่หลาย ออกไป การเผยแผ่ธรรมจึงได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนใน พระพุทธศาสนา แพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพ ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ มีหลักการใหญ่ ๆ ดังนี้ หลักประโยชน์ 3 การประกาศพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุข ของมหาชนเป็นที่ตั้ง ถือเป็น วัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระ สาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ว่า“พวกเธอ จงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ ความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธอ อย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงาม ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จง ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์..”

วิธีการเผยแผ่ธรรมะพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นการเข้าถึงความจริงและการดับทุกข์ โดยมีหัวใจ สำคัญอยู่ที่ "การเผยแผ่ธรรมะ" เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ อย่างไรก็ตาม เมื่อยุคสมัย เปลี่ยนไป รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ย่อมต้องปรับเปลี่ยนให้ทันต่อสถานการณ์โลก แต่ยังคงไว้ซึ่งแก่น ธรรมอันแท้จริง จาก "มุขปาฐะ" สู่ "สื่อดิจิทัล": วิวัฒนาการแห่งการเผยแผ่ ในอดีต การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอาศัยการแสดงธรรมหรือการเทศนาจากพระสงฆ์และ ผู้ทรงความรู้เป็นหลัก โดยใช้วิธีการเรียนรู้แบบ "มุขปาฐะ" ซึ่งเป็นการบอกเล่า ท่องจำและถ่ายทอด สืบต่อกันมาแบบปากต่อปาก ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า รูปแบบการเผยแผ่จึงพัฒนาเข้า

สู่ การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และในปัจจุบันได้หลอมรวมเข้าสู่ "สื่ออิเล็กทรอนิกส์และอินเทอร์เน็ต" ทำให้ สามารถส่งสารแห่งธรรมไปถึงผู้รับสารได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง และไร้พรมแดน (กรมการศาสนา, 2565)

คุณสมบัติและคุณธรรมที่พึงมีของผู้เผยแผ่ธรรมะ

การเผยแผ่ธรรมะให้สัมฤทธิ์ผลและถูกต้องตรงประเด็นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัตินั้น ผู้ เผยแผ่จำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรมและคุณสมบัติพื้นฐาน ดังนี้ -ปณิธานอันแน่วแน่ผู้เผยแผ่ต้องตั้งจิตด้วยความเมตตาและปรารถนาดีต่อผู้ฟังเป็นที่ตั้ง การ แสดงธรรมต้องเป็นไปตามลำดับเหตุผล มีหลักการอ้างอิงที่สมจริง มุ่งหวังเกื้อกูลเกื้อหนุน มิใช่เพื่อลาภสักการะ และที่สำคัญต้องไม่แสดงธรรมในลักษณะกระทบกระเทียบหรือตำหนิติ เตียนใครให้ได้รับความเสียหาย -ปฏิสัมภิทา (ความแตกฉาน) มีปัญญาช่ำชอง ทั้งในด้านเนื้อหาสาระ (อรรถะ) การอธิบาย ขยายความหลักธรรม (ธรรม) การใช้ภาษาที่ถูกต้องเหมาะสม (นิรุกติ) รวมถึงมีปฏิภาณไหว พริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างเท่าทัน

-ความเป็นพหูสูต เป็นผู้คงแก่เรียน ใฝ่รู้ มีคลังความรู้จากการฟังและการศึกษาอย่าง กว้างขวาง สามารถจดจำและทบทวนหลักธรรมได้อย่างคล่องแคล่นิยม ตลอดจนสามารถคิด วิเคราะห์ตามเหตุผลความเป็นจริงได้อย่างทะลุปรุโปร่ง

-การแสดงธรรมตามขั้นตอน (อนุปุพพิกถา) รู้จักประเมินภาวะและความพร้อมของผู้ฟัง โดยเริ่มสอนจากสิ่งที่เข้าใจง่ายไปสู่สิ่งที่ลึกซึ้งตามลำดับ ได้แก่

1. ทานกถา (การเสียสละแบ่งปัน)

2. สีลกถา (ความประพฤติอันดีงาม)

3. สัคคกถา (ความสุขใจหรือสวรรค์)

4. กามาทีนวกถา (โทษของความลุ่มหลงในกามที่ทำให้เกิดทุกข์)

5. เนกขัมมานิสังสกถา (อานิสงส์ของการหลีกออกจากกามหรือการสลัดทุกข์) โอวาทปาฏิโมกข์:

6 วิธีการหลักในการเผยแผ่ธรรม พระพุทธศาสนาได้วางกรอบแนวทางและยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่ธรรมไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งปรากฏในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ 6 ประการ 8 (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556)

วิธีการ (บาลี)	ความหมายและแนวทางปฏิบัติ
1. อนูปวาโท	**ไม่ว่าร้ายใคร:** ไม่โจมตีหรือลบลู่ศาสนาอื่น แต่ใช้ปัญญาชี้แจงให้เห็นข้อดีของพระพุทธศาสนา
2. อนูปฆาโต	**ไม่ทำร้ายใคร:** ไม่ใช้กำลังหรือบังคับให้ใครเชื่อ ยึดหลักอหิงสาธรรม (ไม่เบียดเบียน) และใช้เหตุผลจนผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสสมาทานปฏิบัติด้วยตนเอง
3. ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร	**สำรวมในศีล:** มีความประพฤติ มารยาท และศีลที่บริสุทธิ์งดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี
4. มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ	**รู้จักประมาณ:** รู้จักความพอดีในการขบฉันและการใช้สอยปัจจัยสี่ เพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น
5. ปนฺตญฺจ สยนาสนํ	**ยินดีในที่สงบ:** รักความสันโดษและการอยู่ในเสนาสนะที่สงบเงียบ เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม
6. อธิจิตฺเต จ อาโยโค	**หมั่นฝึกอบรมจิต:** มุ่งมั่นทำความเพียรในอธิจิต ฝึกฝนสมาธิภาวนาอย่างสม่ำเสมอ เพราะสมาธิคือแก่นแท้สู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน

ภาพที่ 1 หลักโอวาทปาฏิโมกข์ 6 ประการ

บทสรุป: การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน แม้เครื่องมือและช่องทางจะเปลี่ยนไปตามเทคโนโลยี แต่ "หัวใจ" ของผู้เผยแผ่ยังคงต้องเปี่ยมด้วยเมตตา มีปัญญาแตกฉาน และปฏิบัติตนตาม หลักวิธีการทั้ง 6 ประการอย่างเคร่งครัด เพื่อให้ธรรมะของพระพุทธองค์สามารถยังประโยชน์สุขและ ปัญญาให้บังเกิดแก่ชาวโลกได้อย่างแท้จริง

แนวคิดและพฤติกรรมการรับข่าวสารแบ่งตามยุคสมัย/ช่วงวัย (Generation)

การจัดกลุ่มคนรุ่นต่างๆ ตามเกณฑ์ช่วงอายุหรือที่เรียกกันว่า “เจนเนอเรชั่น” นั้น ริเริ่มมา จากแนวคิดของชาวตะวันตก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งคำว่า “เจนเนอเรชั่น” (Generation) หมายถึงกลุ่มคนรุ่นราวคราวเดียวกันผู้ซึ่งมีประสบการณ์จากเหตุการณ์หรือ สภาพแวดล้อมคล้ายๆ กันในสังคมหนึ่งๆ และประสบการณ์ดังกล่าวได้หล่อหลอมให้เกิดเอกลักษณ์ เฉพาะตัวหรือเฉพาะกลุ่มขึ้น9 สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมในช่วงเวลานั้นๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อ หลอมความคิดและพฤติกรรมดังกล่าว เนื่องจากพฤติกรรมส่งผลต่อความคิด คำพูด และการกระทำ รวมถึงการใช้ชีวิตในสังคม การทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนแต่ละเจนเนอเรชั่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ เราต้องเรียนรู้เช่นเดียวกันพฤติกรรมการรับข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ ของแต่ละเจนเนอเรชั่น10 ย่อมมี ความแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การเรียนรู้และทำความเข้าใจคนในแต่ละ

เจน Generation จะช่วยให้ เราสามารถเลือกใช้สื่อได้ตรงกลุ่มเป้าหมาย11 ตามหลักสากลที่นิยมใช้จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 Generation ดังนี้

1. Baby Boomer/ Generation B / Gen B (เบบี้บูมเมอร์/ เจเนอเรชั่นบี/ เจนบี) กลุ่มผู้สูงวัยเป็นคนที่เกิด ในช่วงปี พ.ศ. 2489–2507 (กลุ่มคนที่มีอายุระหว่าง 57-75 ปี) เกิดมา ภายหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบ เป็นยุคที่เด็กเกิดใหม่เยอะมาก การพัฒนาเทคโนโลยียังไม่ันสมัย คนกลุ่ม Gen B จึงมีลักษณะนิสัยอดทน จริงจัง เพราะอยู่ทันช่วงทันเห็นความลำบากของพ่อ แม่ กลุ่มเบเบี้บูมเมอร์มีพฤติกรรมในการรับข่าวสารคือ “ไม่เชื่อ = ไม่เสพ” รับข่าวสารจากแหล่งที่ ตนเองให้ความเชื่อถือ “ชอบ สื่อดั้งเดิม เพิ่มเติมคือ สื่อใหม่”

2. Generation X / Gen X (เจเนอเรชั่นเอกซ์ หรือ เจนเอกซ์) เกิดประมาณปีพ.ศ. 2508-2523 (กลุ่มคนที่มีอายุระหว่าง 41-56 ปี) เกิดมาในช่วงสันติภาพ สภาวะโลกสงบ หลาย ประเทศเริ่มมีความมั่งคั่ง คนกลุ่มนี้เติบโตมาในยุคที่เริ่มมีเทคโนโลยีแต่พบว่า พฤติกรรมการใช้ เทคโนโลยีไม่ได้ใช้พร่ำเพรื่อหรือเน้นความสนุก แต่เขาเน้นใช้เพื่อการทำงานในทางที่มีประโยชน์ ใช้ อย่างเหมาะสมพอดีกับความจำเป็น พฤติกรรมในการรับข่าวสารคือ FOMO (Fear of Missing Out) คนกลุ่มนี้กลัวตกข่าว จึงรับข่าวสารทางออนไลน์ผ่านสำนักข่าวที่เป็นทางการและคนใกล้ชิดมากขึ้น ติดตามข่าวทางสื่อใหม่ เพื่อให้ทันกระแสสังคม แต่ไม่ได้ให้ความเชื่อถือ โดยเฉพาะข่าวทางสื่อสังคม ออนไลน์หรือโซเชียลเน็ตเวิร์ค

3. Generation Y / Gen Y (เจเนอเรชั่นวาย หรือ เจนวาย) ปัจจุบันเป็นยุคของคน เจน Y หรือคนรุ่นใหม่ เกิดระหว่างปีพ.ศ. 2524-2543 (อายุระหว่าง 21-40 ปี) ประชากรกลุ่มนี้ กำลังจะเป็นอัตรากำลังหรือทรัพยากรบุคคลที่สำคัญขององค์กรต่างๆ ในยุคปัจจุบันและอนาคตอัน ใกล้ จากรายงานผลการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ประชากรปี 2559 พบว่า กลุ่มประชากรวาย เกิด ระหว่างปี 2525 – 2548 มีจำนวน 22 ล้านคน12 เจนเนอเรชั่นวาย ถูกเรียกขานกันไว้หลายชื่อ ไม่ว่า จะเป็น Millennial, WHY, Dot Com, Net Generation หรือ KIPPERS13 คน Gen Y เกิดมาพร้อม กับยุคเทคโนโลยีที่เพียบพร้อมทั้งอุปกรณ์ไอทีและอินเทอร์เน็ต เข้าถึงข้อมูลต่างๆ ได้ง่ายและรวดเร็ว สภาพแวดล้อมที่เกิดมาท่ามกลางเทคโนโลยีทำให้คนรุ่น Generation Y มีความสามารถด้านการใช้ เทคโนโลยีไม่ว่าจะใช้ทำงานติดต่อสื่อสาร แต่ในขณะเดียวกัน การให้ความสำคัญกับสังคมรอบข้างก็ น้อยลง โดยไปเพิ่มความสำคัญในโลกไซเบอร์แทน นอกจากนี้ลักษณะนิสัยของคนกลุ่มนี้ยังใจร้อน กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น มีความคิดเป็นตัวของตัวเอง ชอบความท้าทาย ไม่ชอบการขู่ เข็ญบังคับ มีค่านิยมที่ต่างจากคนรุ่นก่อนทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิตและการทำงาน เจเนอเรชั่น Y รับ ข่าวสารแบบ “ใช้สื่อใหม่ ไว้ใจสื่อดั้งเดิม”

4. Generation Z / Gen Z (เจนเนอเรชั่นซี/ เจนเซด) คือ คนที่เกิดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2544-2552 เป็นต้นไป (ปัจจุบันอายุระหว่าง 12-20 ปี) มีสัดส่วน 19% ของประชากรไทยทั้งหมด มี ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีต่างๆ เกิดมาพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวก เรียนรู้ได้เร็ว มองเห็น

คุณค่าตัวเอง และมองทุกคนเท่าเทียมกัน (ไม่แบ่งแยก) ไม่เชื่อในระบบอาวุโส เชื่อในสิ่งที่มีข้อมูล รองรับ กลุ่มนี้มีพฤติกรรมรับสื่อแบบ“ติดสื่อใหม่ ไว้ใจสื่อดั้งเดิม”14 ข้อสังเกตเพิ่มเติม บางงานวิจัยกล่าวถึง เจนเนอเรชั่นซี (Gen C) บริษัทวิจัยข้อมูลด้านการตลาด “นีลเส็น” (Nielsen) นิยามกลุ่มลักษณะประชากรกลุ่ม ใหม่ ที่ไม่ได้ใช้หลักอ้างอิงตามช่วง พ.ศ. เกิดอีกต่อไป แต่นิยามตามอัตราความกระตือรือร้นของการ เป็นคนในยุคดิจิทัล โดยเรียกพวกเขาว่า คน “เจน-ซี” (Gen-C) หรือ ”Generation C” ตัวนี้ย่อมา จากคำว่า “Connectedness” “นีลเส็น”ได้เปิดเผยข้อมูลไว้ในรายงาน “สถานะของสื่อ : รายงานเกี่ยวกับผู้บริโภคใน สหรัฐอเมริกา ด้านดิจิทัล” โดยระบุว่า ทุกวันนี้ชาวอเมริกันอายุตั้งแต่ 18-34 ปี ซึ่งมีสัดส่วนมากถึง 23% ของประชากร เป็น

ประชากรกลุ่มที่มีการรับสื่อดิจิทัลมากกว่ากลุ่มอายุอื่นๆ และได้ตั้งชื่อนิยาม ใหม่ให้กลุ่มผู้บริโภคที่นิยมความเป็นดิจิทัลนี้ว่า “เจนเนอเรชั่น ซี” โดยเป็นการรวมกลุ่มประชากรใน “Gen Y” และ”Gen Z” เข้าด้วยกัน15

5. Generation Alpha / Gen A (เจนเนอเรชั่นอัลฟ่า) เด็กในยุค Gen Alpha หรือ Alpha Generation คือ เด็กที่เกิดในปี พ.ศ.2553 หรือ ค.ศ. 2010 จนถึงปัจจุบัน (อายุตั้งแต่ 11 ปีลงไป) เด็กกลุ่มนี้เติบโตมาพร้อมเทคโนโลยีโดยสมบูรณ์แบบ คือ มีเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และมองเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน เด็กเจนนี้สามารถค้นหา หรือเข้าถึงข้อมูลใหม่ๆ ได้ตลอดเวลา โดยไม่ต้องพึ่งพาพ่อแม่ ว่ากันว่า Gen Alpha จะเป็นเจนที่ ฉลาดที่สุดในเผ่าพันธุ์มนุษย์ เพราะเกิดมาพร้อมกับความเจริญทางเทคโนโนโลยีอย่างเต็มที่ตั้งแต่วัย เด็ก Gen Alpha ไม่เคยใช้ชีวิตโดยขาดสมาร์ทโฟน ความพิเศษของเด็กกลุ่มนี้คือ มีการใช้อินเตอร์เน็ต ทุกวันเฉลี่ย 47.4% และมีแนวโน้มการใช้อินเตอร์เน็ตเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง พฤติกรรมการใช้ชีวิตและความคิดของเด็กเจนนี้หลายมิติ Gen Alpha แสดงออกผ่านโลกออนไลน์เร็ว พวกเขาคุ้นเคยกับการเปลี่ยนแปลง การศึกษาเปลี่ยน ทำให้เขามีมุมมองในมิติโลก การเรียนรู้และอาชีพการงานเปลี่ยนไป

การศึกษาของเด็ก Gen Alpha จะมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น คือมีความเฉพาะบุคคลและ เฉพาะทาง โดยพวกเขาสามารถที่จะศึกษาหาความรู้ได้จากโลกออนไลน์ตามความสนใจ โดยไม่ จำเป็นต้องเรียนรู้แค่ในห้องเรียน ซึ่งถ้าตามแนวคิดนนี้

จากผลการสำรวจและการวิเคราะห์ข้อมูลตามเจเนอเรชั่น สะท้อนให้เห็นภาพแนวโน้ม ของการเปลี่ยนแปลงในการรับข่าวสารและความเชื่อถือที่ประชาชนมีต่อสื่อและประเภทของแหล่งต้น ตอข่าวออนไลน์ โดยเจเนอเรชั่นที่อายุน้อยยิ่งมีความเชื่อถือและรับข่าวสารผ่านสื่อใหม่มากขึ้น ประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญและน่าสนใจคือ ถึงแม้ผู้บริโภคข่าวสารยุคใหม่จะให้ความสำคัญกับสื่อ ใหม่ แต่ก็ยังคงให้ความไว้วางใจในสื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ว่าเป็นแหล่งต้นตอข่าวสารที่ น่าเชื่อถือ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นพฤติกรรมการรับข่าวสารของผู้บริโภคในยุค ที่มีเทคโนโลยีการสื่อสารสูงขึ้น เป็นยุคใหม่แห่งการบริโภคข่าวสาร หรือ The Modern News Consumer ที่สื่อจะต้องปรับตัวให้สอดรับการเปลี่ยนแปลงนี้โดยผสมผสานการใช้สื่อดั้งเดิมที่ผู้บริโภค ให้ความไว้วางใจ เข้ากับสื่อใหม่ที่มีความสอดคล้องกับไลฟ์สไตล์ผู้บริโภคมากขึ้น 1718 จากผลการสำรวจและการวิเคราะห์ข้อมูลตามเจเนอเรชั่น สะท้อนให้เห็นภาพแนวโน้ม ของการเปลี่ยนแปลงในการรับข่าวสารและความเชื่อถือที่ประชาชนมีต่อสื่อและประเภทของแหล่งต้น ตอข่าวออนไลน์ โดยเจเนอเรชั่นที่อายุน้อยยิ่งมีความเชื่อถือและรับข่าวสารผ่านสื่อใหม่มากขึ้น ประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญและน่าสนใจคือ ถึงแม้ผู้บริโภคข่าวสารยุคใหม่จะให้ความสำคัญกับสื่อ ใหม่ แต่ก็ยังคงให้ความไว้วางใจในสื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ว่าเป็นแหล่งต้นตอข่าวสารที่ น่าเชื่อถือ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นพฤติกรรมการรับข่าวสารของผู้บริโภคในยุค ที่มีเทคโนโลยีการสื่อสารสูงขึ้น เป็นยุคใหม่แห่งการบริโภคข่าวสาร หรือ The Modern News Consumer ที่สื่อจะต้องปรับตัวให้สอดรับการเปลี่ยนแปลงนี้โดยผสมผสานการใช้สื่อดั้งเดิมที่ผู้บริโภค ให้ความไว้วางใจ เข้ากับสื่อใหม่ที่มีความสอดคล้องกับไลฟ์สไตล์ผู้บริโภคมากขึ้น1920

6. เทคนิคการเผยแผ่ธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่(New Normal) การเผยแผ่ธรรมะในยุควิถีชีวิตใหม่ต้องมีความรู้ ความสามารถ มีเทคนิค หรือกลยุทธ์ในการ ถ่ายทอดความรู้ การจัดกิจกรรม การสื่อสารผ่านสื่อแบบใหม่ รวมถึงจิตวิทยาการเรียนรู้จริต หรือ พฤติกรรมของแต่ละเจนเนอเรชั่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า พระพุทธศาสนายังมีรูปแบบในการ สอนหรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่น่าสังเกตหรือพบอยู่บ่อยๆ ซึ่งได้แก่รูปแบบต่อไปนี้

1) รูปแบบสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะ เมื่อผู้ มาเฝ้าหรือทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจในหลักธรรม ในการ สนทนา พระพุทธเจ้ามักเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและเสื่อมใสศรัทธาในที่สุด

2) รูปแบบการบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ทรงใช้ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนหรือ พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก และส่วนมากมีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

3) รูปแบบแบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถาม ปัญหานั้นนอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อ ธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่าย พระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะกัน

4) รูปแบบการ วางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือ ประชาชนเล่าลือโพนทะนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียก ประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล็ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดีและคุณประโยชน์ ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควร เหมาะสมกันกับเรื่องนั้น ต่อจากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ ทราบแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในการสอนแบบนี้พึง สังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฺฆสุฏฺฐุ ตาย”แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่าทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับ จะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไรจนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า “ดี แล้ว” ไม่ทรงบังคับ เอาโดยพลการ พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนฺทโร) (2551)

ได้กล่าวถึงการเผยแผ่ คือ21 การสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรงในพระรัตนตรัย น้อม นำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่การปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่ง สันติภาพของโลก ในส่วนขององค์ประกอบของสาร ตามแนวทางแห่งพุทธะนั้น มีหลักสำคัญที่ต้องศึกษาอยู่ 5 หลักใหญ่ๆ ดังนี้ สัจจะ เรื่องจริง เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้นต้องเป็นเรื่องจริง ไม่บิดเบือน 2) ตถตา เรื่องแท้ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้นต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพ ไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้มไม่ใส่สี หรือใส่ไข่ 3) กาละ เรื่องที่เสนอนั้นต้องเหมาะสมกับกาลเวลา 4) ปิยะ เรื่องที่เสนอนั้นเป็น เรื่องที่คนชอบ หรือเสนอโดยวิธี ที่ผู้รับสารชื่นชอบ5) อัตถะ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็น ประโยชน์ต่อส่วนรวม

การเผยแผ่ธรรมะเป็นบทบาทหน้าที่ของพุทธบริษัท 4 จะต้องกระทำโดยการจัดการเทศนา อบรมสั่งสอนประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เช่น แนะนำ สั่งสอน อบรมประชาชนให้เข้าใจใน ศาสนพิธี และการปฏิบัติ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระ ศาสนาโดยถูกต้อง และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา พระธรรม โกศาจารย์ กล่าวว่า25 วิธีการเผยแผ่ธรรมหรือกลยุทธ์การดำเนินการประกาศธรรมอันเป็นไปเพื่อ การบูรณาการภาคสังคมให้เกิดการทำงานร่วมกันซึ่งมีจุดมุ่งหมายไปที่ความสงบ เรียบร้อย ความ สามัคคีและเกิดปัญญาในการแก้ปัญหาตนเองและปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยอาศัยธรรมของ พระพุทธเจ้า เพราะนักเผยแผ่มีจุดแข็งจุดอ่อน ถ้าจะวิเคราะห์จุดแข็ง

จุดอ่อน จะมีอยู่สี่ประเด็นที่เอา มาใช้วิเคราะห์เสมอก็คือ สี่ ส. คำนี้ไปใช้ในระบบการศึกษาของชาติ คือ การสอนโรงเรียนทั่วประเทศ ใช้ตรงนี้เป็นจุดวิเคราะห์ เรียกว่า ทฤษฎีสี่ ส อันเป็นหลักการที่เรียกว่า ลีลาการเทศนาธรรม

พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี 4 หมายถึง การสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง แม้ที่ เป็นเพียงธรรมีกถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไป อย่างสำเร็จผลดี ประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ ได้แก่

1. สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจง จำแนก แยกแยะ อธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา เช่น สอนจากสิ่งที่รู้ เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่ เห็นชัด คือ อริยสัจซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและ ประสบการณ์อยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาสาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไข

2. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ เช่น สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับชั้น และความต่อเนื่องกันเป็น สายลงไปอย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุปุพพิกถา ตัวอย่างคือ อนุปุพพิกถา ไตรสิกขา พุทธโอวาท 3 เป็น ต้น

3. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความ อุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก เช่น ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็นได้ฟังเองอย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสร เทพธิดา ให้เห็นกับตา

4. สัมปหังสนา (ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้แช่มชื่น เบิกบาน โดยชี้ให้เห็น ผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง และร่าเริงเบิกบานใจ เช่น สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออก นอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา สรุป หลักธรรม ทั้งสี่ประการดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงสอนมีเหตุผล ตรองตาม เห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ ได้ผลไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มากเหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าเมื่อ ประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพีได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัส ถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์ กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายทูลว่า ในป่า มากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอน น้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ เป็นต้น หากย่อเข้าใจจำได้ง่าย ได้แก่ “ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง” หรือ “แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า ร่าเริง” หลักธรรมของพระพุทธเจ้า ทันสมัยตลอด ไม่มีล้าสมัย ทันสมัยตลอดแม้กระทั้งสมัยยุคปัจจุบันที่เรียก ยุควิธีใหม่ New Normal

เมื่อมีหลักธรรมดังกล่าวเป็นหลักปฏิบัติในการเผยแผ่ยุค New Normal / วิถีใหม่/ วิถี ชีวิตใหม่/ ความปกติใหม่ก็จะทำให้การเผยแผ่มีคุณภาพ เป็นยอดนิยมบนโลกออนไลน์ การแพร่ ระบาดของไวรัสโควิด-19 ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติของคนทั่วโลก ตั้งแต่การ ทำงาน การรักษาสุขภาพ แม้แต่การศึกษาเองก็จะต้องเผชิญกับภาวะของการปรับตัวครั้งใหญ่ เช่นเดียวกัน และการเรียนรู้แบบออนไลน์กำลัง

จะกลายเป็นความปกติใหม่ของสังคมไทยมากขึ้น และ การเรียนรู้แบบออนไลน์ก็ไม่ใช่แค่การสอนผ่านดิจิทัลแพลตฟอร์มเท่านั้น แต่การเรียนรู้วิถีใหม่นี้ยังมี อีกหลายมิติให้เราต้องทำความเข้าใจ

วิธีการสอนที่ออกแบบให้ตรงตามจริตการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน เราอาจคุ้นชินกับภาพห้องเรียนหรือห้องบรรยายธรรมที่มีผู้เรียนจำนวนมากรวมตัวกันใช้ หนังสือเหมือนกัน สื่อประกอบการสอนเหมือนกัน และมีวิธีการประเมินผลเหมือนกัน เพื่อไปสู่ เป้าหมายเดียวกัน ในการเรียนรู้วิถีใหม่นั้น เป้าหมายของการศึกษาอาจยังคงเดิม แต่ผู้เรียนสามารถใช้ วิธีที่แตกต่างในการไปให้ถึงจุดหมายได้ เด็กหรือผู้ใหญ่บางคนอาจเรียนรู้ได้เร็วกว่าหากได้ดูภาพหรือ คลิปวิดีโอ แต่เด็กหรือผู้ใหญ่บางคนอาจชอบการฟังครูอาจารย์บรรยาย เพราะรูปแบบการเรียนรู้ของ แต่ละคนไม่เหมือนกัน ถอดรหัสสำหรับคนรุ่นใหม่ แนวคิดของท่าน รศ. ดร. ประพันธ์ ศุภษร ได้ถอดรหัส เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2564 ที่ อธิบายในเชิง พุทธนววิถี (วิถีชีวิตใหม่ตามแนวพุทธ)ดังนี้

N - Non-negligence ไม่ประมาท มีสติ เป็นปราการแรกที่ต้องมี
E - Effort เพียร วายามะ & Energy วิริยะ ทำให้มีพลังกายและใจ
W - Way มรรค แนวทาง วิธีการ
N - Noble Truths อริยสัจ 4
Noble Eightfold Path อริยมรรค
0 - Overcoming ปหานะ (ละ)object อารมณ์ (การรักษาอารมณ์ไม่ให้เครียด)
R - Right stiving สัมมัปปธาน (เพียรระวัง ละ ทำ รักษ์)
Reason วิมังสา ไตร่ตรองรอบด้าน
M - Mindfulness, สติ
Mindfulness on breathing อานาปานสติ (ลมหายใจที่ มีสติกำกับ)
A - Abstinence, วิรัติ Abstention เวรมณี คือ การเว้นระยะห่าง
L - Liberation วิมุตติ (รอด), Loving-Kindness เมตตา (รัก)
Learning สุตะ (ข้อมูลดี มีการเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร)

สรุป

จากบุคลิกภาพและพฤติกรรม (จริต) ของกลุ่มประชากรในแต่ละยุคสมัย/ช่วงวัย (Generation) ที่มีความแตกต่างกัน การเผยแผ่ธรรมะ ผู้สอนต้องมีเทคนิคในการนำเสนอผ่านสื่อ รูปแบบใหม่ต้องมีความรอบรู้ชี้แจง จำแนก อธิบาย และแสดงเหตุผลให้เห็นชัด มีความสามารถใน การรังสรรค์ข้อความที่ชัดเจน สั้น กระชับ สื่อความให้เกิดความซาบซึ้งถึงคุณค่า ปลุกเร้าใจให้เกิด ความกระตือรือร้น สร้างสรรค์บรรยากาศให้เกิดความรู้สึกสดชื่น ผ่อนคลาย และสบายใจ เลือกใช้ ช่องทางในการสื่อสารให้เหมาะสมกับจริตของกลุ่มคนแต่ละยุคสมัย/ช่วงวัย (Generation) ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องรูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ในประเทศไทยยุคปัจจุบัน จากผลพบว่า 1) คนรุ่นใหม่ชอบสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Line Facebook Youtube Twitter 2) รูป แบบ การนำเสนอแบบมัลติมีเดียชอบนำเสน อด้วยภ าพ วีดีโอ ภาพเคลื่อนไหวและภาพนิ่ง ตัวอักษร เสียง 3) รูปแบบการสื่อสารผ่านเว็บไซต์ชอบการสื่อสารใน รูปแบบ Chat พร้อมกันระหว่างบุคคล การส่งจดหมายไปทางอีเมล 4) เนื้อหาข่าวสารด้านพุทธ ศาสนา ชอบข่าวสารเกี่ยวกับศาสนาพุทธ ความรู้เกี่ยวพระพุทธศาสนาและพุทธประวัติ วันสำคัญทาง ศาสนาและพิธีต่างๆทางศาสนา การสอนหลักธรรม ธรรมะปฏิบัติ เช่น ขั้นตอนการนั่งสมาธิ วิปัสสนา บทสวด และคาถาต่างๆ 5) ภาษาที่ใช้ในการ

สื่อสารชอบใช้ภาษาที่ไม่เป็นทางการ[1] ดังนั้น ผู้เผยแผ่ ธรรมควรที่จะปรับเทคนิค กลยุทธ์ หรือยุทธวิธีการสื่อสารผ่านสื่อใหม่ เพื่อจะได้เข้าถึงกลุ่มประชากร ในแต่ละยุคสมัย/ช่วงวัย (Generation) ในยุควิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ได้อย่างทันท่วงที

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2565). **แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กรุงเทพธุรกิจ. (2564). **การเรียนยุค 'New normal' เปิดพื้นที่สร้าง'Passion' เรียนรู้ตลอดชีวิต**. สืบค้นจาก https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/948474

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548 หน้า 50.

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนฺทโร). (2511). **คม ชัด ลึก เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง.

Martin, C.A. (2005). **From high maintenance to high productivity**. Industrial and Commercial Training, 37(1). 39-44

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รัฐศาสตร์กับวิถีการปกครองยุคใหม่: การปรับตัวของอำนาจรัฐในศตวรรษที่ 21

POLITICAL SCIENCE AND MODERN GOVERNANCE: THE ADAPTATION OF STATE POWER IN THE 21ST CENTURY

พระมหากฤษณ์ธนินต์ (เดชจักร์บดินทร์) เสฏฐเมธี
สิทธิกร พันศิริ, พระครูเกษมวัชรดิตถ์,
มะลิ ทิพพ์ประจง
วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
Phra Maha Kritsanadhanin (Dechchakbodin) Setthamethi,
Sitthikhorn Phansiri,Phra Khru Kasem Wacharadit,
Mali Thipprajong
Phutthasothon Buddhist College

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์พลวัตของรัฐศาสตร์และวิถีการปกครองในยุคสมัยใหม่ โดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบรัฐราชการแบบดั้งเดิมไปสู่การปกครองและรัฐบาลดิจิทัลที่มุ่งเน้นความโปร่งใส ประสิทธิภาพ และการยึดโยงกับประชาชน ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ที่เข้ามามีส่วนสำคัญต่อการบริหารกิจการสาธารณะและกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย จากการวิเคราะห์พบว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ในการบริหารสาธารณะสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากร ยกระดับการให้บริการภาครัฐ ส่งเสริมความโปร่งใส และเพิ่มช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างไรก็ตาม วิถีการปกครองในยุคใหม่ยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ความแตกต่างในการเข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการขยายตัวของพื้นที่สาธารณะเสมือนจริงซึ่งส่งผลต่อการสื่อสารทางการเมือง การก่อรูปความคิดเห็นสาธารณะ และกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง บทความจึงเสนอว่า รัฐควรปรับกลยุทธ์เชิงโครงสร้างให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โดยมุ่งเสริมสร้างธรรมาภิบาลดิจิทัล พัฒนาระบบบริหารที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ ลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองผ่านช่องทางดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับหลักธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นกลไกสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมทางการเมือง และสร้างระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ ยืดหยุ่น และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนภายใต้บริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำสำคัญ: รัฐศาสตร์, วิถีการปกครอง, รัฐบาลดิจิทัล, ธรรมาภิบาล, พลเมืองดิจิทัล

Abstract

This academic article aims to analyze the dynamics of political science and modes of governance in the modern era by examining the transition from traditional bureaucratic states toward digital governance and digital government that emphasize transparency, efficiency, and responsiveness to citizens. It also analyzes the role of information technology and artificial intelligence (AI) in public administration and policy decision-making processes. The analysis reveals that the application of digital technology and AI in public administration can enhance the efficiency of resource allocation, improve public services, promote transparency, and expand opportunities for citizen participation. However, modern governance continues to face several challenges, particularly the digital divide, unequal access to technology and information, and the expansion of virtual public spheres, which influence political communication, the formation of public opinion, and political decision-making processes. The article therefore proposes that governments should adjust their structural strategies to correspond with the rapidly changing technological context by strengthening digital governance, developing transparent and accountable administrative systems, reducing inequalities in access to digital technology, and promoting effective citizen participation through digital channels. The integration of technology with good governance principles and citizen participation constitutes an important mechanism for maintaining political legitimacy and developing a governance system that is efficient, adaptive, and responsive to citizens' needs amid a rapidly changing global context.

บทนำ

รัฐศาสตร์ในฐานะศาสตร์ที่ว่าด้วยการจัดระเบียบสังคมและการจัดสรรอำนาจ ได้ผ่านพ้นยุคสมัยแห่งการก่อตัวของรัฐชาติเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุกกิจกรรมทางการเมืองมีความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ความเป็นมาของวิถีการปกครองในอดีตมักผูกติดอยู่กับโครงสร้างลำดับชั้นทางอำนาจที่รัฐเป็นศูนย์กลางในการกำหนดนโยบาย การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและกระแสประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้บีบบังคับให้รัฐต้องทบทวนบทบาทของตนใหม่ โดยรักษาแก้ว (2565) ได้ชี้ให้เห็นว่ามโนทัศน์ทางการเมืองสมัยใหม่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการครองอำนาจ แต่เป็นการรักษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้มีความสอดคล้องกับคุณค่าของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พลวัตของอำนาจในปัจจุบันถูกท้าทายด้วยความหลากหลายของตัวแสดงทางการเมือง ไชยภูมี (2565) ได้อธิบายไว้ในบริบทของการปกครองแบบผสมว่า การสร้างเสถียรภาพทางการเมืองนั้นอาศัยกลไกที่ยืดหยุ่นและเป็นธรรม โดยรัฐต้องบูรณาการจุดแข็งของรูปแบบการปกครองต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความชอบธรรมและได้รับการยอมรับจากภาคประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่สิริพรรณ นกสวน สวัสดี (2565) ได้วิเคราะห์ว่าความล้มเหลวของการเมืองไทยในอดีตมักเกิดจากการไม่สามารถปรับตัวเข้ากับกลไกการมีส่วนร่วมใหม่ ๆ ได้ทันท่วงที ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของการบริหารราชการแผ่นดินนั้น เลิศ สุขีเกษม (2565) ได้นำเสนอประเด็นการปรับตัวขององค์การภาครัฐสู่รัฐบาลดิจิทัลว่า ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนรูปแบบการจัดเก็บเอกสาร แต่เป็นการยกเครื่องระบบการตัดสินใจเชิงนโยบายโดยใช้ฐานข้อมูลขนาดใหญ่เป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งช่วยลดการใช้ดุลยพินิจของ

เจ้าหน้าที่รัฐ อันนำไปสู่การลดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน อย่างไรก็ตาม การบริหารในรูปแบบนี้ยังต้องเผชิญกับข้อโต้แย้งเรื่องความเป็นส่วนตัวและความมั่นคงของข้อมูล ซึ่งพ้องกับมุมมองของพรหมพันธ์ใจ (2565) ที่ระบุว่าระบอบการปกครองในสังคมไทยยังคงได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างรัฐราชการที่ฝังรากลึก ทำให้การนำเทคโนโลยีมาใช้ในบางครั้งกลายเป็นการตอกย้ำอำนาจเดิมมากกว่าการกระจายอำนาจให้ประชาชนอย่างแท้จริง นอกเหนือจากการปฏิรูปภายในตัวรัฐแล้ว พลังของพลเมืองในยุคดิจิทัลยังเป็นปัจจัยที่ไม่อาจมองข้ามได้ กิตตินันท์ วงษ์สุวรรณ และคณะ (2566) ได้ศึกษาอิทธิพลของการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลและพบว่าสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง "พื้นที่สาธารณะใหม่" ที่ประชาชนสามารถกำหนดวาระทางสังคมและตรวจสอบการทำงานของรัฐได้อย่างฉับไว การมีส่วนร่วมของพลเมืองในลักษณะนี้ทำให้รัฐศาสตร์ยุคใหม่ต้องเปลี่ยนมุมมองจากผู้ปกครองที่ใช้อำนาจเบ็ดเสร็จ มาเป็นผู้ประสานงาน (Facilitator) ที่ต้องคอยรับฟังและปรับตัวตามแรงกดดันจากกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม

การจะก้าวไปสู่รัฐที่ยั่งยืนในอนาคต รัฐศาสตร์จึงต้องให้ความสำคัญกับการธรรมาภิบาลดิจิทัล (Digital Governance) ที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ การประยุกต์ใช้แนวคิดจากหลายสาขาจะช่วยให้รัฐสามารถรักษาสมดุลระหว่างอำนาจรัฐและสิทธิเสรีภาพของพลเมืองได้ การที่รัฐสามารถก้าวผ่านกรอบอำนาจนิยมเดิมและยอมรับการมีส่วนร่วมที่หลากหลายผ่านช่องทางดิจิทัล จะเป็นปัจจัยชี้ขาดถึงความอยู่รอดและความสำเร็จของรัฐในยุคสมัยใหม่ที่ความเชื่อมั่นเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุด

ประโยชน์จากการศึกษาบทความวิชาการ ดังนี้

1. ด้านวิชาการ เป็นการรวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านรัฐศาสตร์เปรียบเทียบและการบริหารรัฐกิจสมัยใหม่ ทำให้ผู้อ่านและนักศึกษาได้เห็นภาพรวมของพัฒนาการทางการเมืองที่เกิดขึ้นจริงในยุคดิจิทัล ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาต่อยอดในระดับที่สูงขึ้น

2. ด้านการพัฒนาเชิงนโยบาย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในหน่วยงานภาครัฐสามารถนำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับธรรมาภิบาลดิจิทัลและการปรับตัวของรัฐราชการไปเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายหรือวางแผนการบริหารจัดการที่เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง (Citizen-Centric) มากยิ่งขึ้น

3. ด้านสังคม ช่วยสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชนและผู้นำชุมชนเกี่ยวกับสิทธิและบทบาทของตนในฐานะ "พลเมืองดิจิทัล" ที่มีส่วนร่วมในการตรวจสอบและขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความโปร่งใสและเป็นธรรม ซึ่งจะช่วยลดช่องว่างความขัดแย้งระหว่างรัฐและภาคประชาสังคมได้อย่างยั่งยืน

การศึกษารัฐศาสตร์กับวิถีการปกครองยุคใหม่จำเป็นต้องวางกรอบทฤษฎีที่เชื่อมโยงระหว่าง "อำนาจรัฐ" (State Power) กับ "นวัตกรรมเชิงสถาบัน" (Institutional Innovation) โดยมีแนวคิดหลักที่ต้องขยายความ ดังนี้

1. ทฤษฎีสัญญาประชาคมในยุคดิจิทัล (Digital Social Contract) การปกครองยุคใหม่ตั้งอยู่บนรากฐานของ "สัญญาประชาคม" (Social Contract) ที่ถูกนิยามใหม่ตามแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองคลาสสิก แต่ปรับปรุงโดยทฤษฎีร่วมสมัยที่กล่าวว่า รัฐไม่มีความชอบธรรมหากขาดการมีส่วนร่วมของพลเมืองในโลกไซเบอร์ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนเปลี่ยนจากการเป็น "ผู้ปกครอง-ผู้ถูกปกครอง" มาสู่รูปแบบ "ผู้ให้บริการ-ผู้ใช้บริการ" (Service Provider - User) ซึ่งต้องอาศัยกลไกธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance) เป็นหลักประกันความโปร่งใส

2. พัฒนาการจากรัฐราชการสู่รัฐบาลอัจฉริยะ (Bureaucracy to Smart Government) การทบทวนวรรณกรรมชี้ให้เห็นว่า ระบบราชการแบบเดิม (Weberian Bureaucracy) ที่เน้นลำดับชั้นและการควบคุม ไม่สามารถตอบสนองความเร็วของเทคโนโลยีได้ รัฐศาสตร์สมัยใหม่จึงหันมาให้ความสำคัญกับทฤษฎีการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) ที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพ ผลลัพธ์ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Transformation) มาลดขั้นตอนและเพิ่มการเข้าถึงบริการสาธารณะที่เท่าเทียม

3. บทบาทพลเมืองในพื้นที่สาธารณะเสมือน (Digital Public Sphere) จากแนวคิดพื้นที่สาธารณะของ Habermas สู่การประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล การเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่ในอาคารรัฐสภาหรือพื้นที่ท้องถนน แต่ถูกขยายออกไปในสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบและสร้าง "ความตระหนักรู้ทางการเมือง" (Political Consciousness) ให้แก่ประชาชน การศึกษาในหัวข้อนี้จะช่วยวิเคราะห์ว่า รัฐจะสามารถบริหารจัดการความขัดแย้งที่ถูกขับเคลื่อนด้วยข้อมูลข่าวสารได้อย่างไรภายใต้กรอบของกฎหมาย

วิวัฒนาการของรัฐศาสตร์กับวิถีการปกครอง: จากรัฐอำนาจนิยมสู่รัฐบาลดิจิทัล การทำความเข้าใจวิวัฒนาการของการปกครองจำเป็นต้องมองผ่านเลนส์ทางประวัติศาสตร์การเมือง ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญที่กำหนดทิศทางของรัฐศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย วิวัฒนาการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นผลพวงจากการปะทะกันระหว่าง "อำนาจรัฐ" (State Power) กับ "ความตื่นตัวของประชาชน" (Public Awakening)

ในยุคเริ่มต้น รัฐศาสตร์มุ่งเน้นไปที่การศึกษาเรื่องของอำนาจอธิปไตยและการดำรงอยู่ของรัฐ ตามแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองคลาสสิก การปกครองในยุคนี้มีลักษณะเป็นรัฐรวมศูนย์ (Centralized State) ซึ่งเน้นการรักษาความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก ดังที่ ไชยภูมี (2565) ได้สะท้อนผ่านแนวคิดการปกครองแบบผสมว่า ในอดีตกลไกการปกครองมักมุ่งเน้นการธำรงรักษาอำนาจผ่านระเบียบและกฎหมายที่ตายตัว เพื่อป้องกันความวุ่นวายภายใน แต่เมื่อสังคมขยายตัวขึ้น รัฐรูปแบบนี้เริ่มเผชิญกับข้อจำกัดในการตอบสนองความต้องการของประชาชนที่หลากหลาย

ต่อมา เมื่อเข้าสู่ยุคหลังสงครามโลกและกระแสประชาธิปไตยเบ่งบาน วิถีการปกครองได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ "รัฐราชการ" (Bureaucratic Polity) ซึ่งสิริพรรณ นกสวน สวัสดี (2565) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า แม้จะเป็นยุคที่รัฐมีการขยายโครงสร้างและระบบการบริหารที่ครอบคลุม แต่ก็มักเผชิญกับปัญหาความล่าช้าและการขาดความยืดหยุ่น โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่โครงสร้างอำนาจมักผูกติดอยู่กับกลุ่มชนชั้นนำและกลไกราชการแบบอำนาจนิยม ส่งผลให้การพัฒนาทางการเมืองมีความลักลั่นและมักประสบความล้มเหลวในการสร้างความเป็นธรรมให้กับประชาชนทุกภาคส่วน

จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดของวิวัฒนาการนี้คือการเข้าสู่ "ยุคข้อมูลข่าวสาร" (Information Age) ซึ่งนำไปสู่แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) ดังที่ เลิศ สุขีเกษม (2565) ได้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามขององค์การภาครัฐที่ต้องปรับตัวสู่ "รัฐบาลดิจิทัล" การปรับตัวนี้ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนผ่านเทคโนโลยี แต่เป็นการรื้อสร้างวัฒนธรรมองค์กรจากการเป็น "ผู้บังคับบัญชา" มาเป็น "ผู้ให้บริการสาธารณะ" ที่ต้องรับฟังเสียงสะท้อนจากประชาชนในแบบเรียลไทม์

ยิ่งไปกว่านั้น การเกิดขึ้นของพลเมืองดิจิทัลได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของรัฐศาสตร์ไปอย่างสิ้นเชิง กิตตินันท์ วงษ์สุวรรณ และคณะ (2566) ได้วิเคราะห์ว่า ปัจจุบันพื้นที่ทางสังคมออนไลน์ได้ทำหน้าที่เป็น "สภาที่สอง" ของภาคประชาชน ที่ใช้ในการตรวจสอบและสร้างความกดดันต่อการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งเป็นวิวัฒนาการที่รัฐศาสตร์ยุคใหม่ไม่สามารถเพิกเฉยได้ รัฐที่ต้องการความอยู่รอดในศตวรรษที่ 21 จึงต้องมี "ความยืดหยุ่นเชิง

สถาบัน" (Institutional Agility) ที่สามารถบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับหลักนิติธรรมเพื่อตอบสนองต่อพลเมืองที่ไม่ได้ต้องการเพียงแค่การปกครองที่สงบสุข แต่ต้องการการมีส่วนร่วมและความโปร่งใสอย่างเป็นรูปธรรม

ในบริบทของการปกครองยุคใหม่ พรหมพันธ์ใจ (2565) ยังได้เตือนให้เห็นถึงความท้าทายที่ว่า แม้เทคโนโลยีจะก้าวหน้าเพียงใด แต่หากโครงสร้างทางการเมืองยังไม่ละทิ้งแนวคิดอำนาจนิยมเดิม การปรับตัวสู่รัฐบาลดิจิทัลก็อาจเป็นเพียง "เปลือก" ที่ใช้สร้างภาพลักษณ์ความทันสมัย แต่ไม่สามารถลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างได้อย่างแท้จริง ดังนั้น วิวัฒนาการของรัฐศาสตร์ในยุคปัจจุบันจึงไม่ได้วัดกันที่จำนวนนวัตกรรมทางเทคโนโลยี แต่ดูที่ความสามารถของรัฐในการโอบรับความหลากหลายและสร้างความเชื่อมั่นให้กับพลเมืองท่ามกลางความผันผวนของโลกยุคใหม่

รัฐศาสตร์ในศตวรรษที่ 21

ชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากรัฐราชการรวมศูนย์ไปสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัลที่เน้นความโปร่งใสและยึดโยงกับประชาชนเป็นสำคัญ โดยรัฐศาสตร์สมัยใหม่ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการใช้อำนาจปกครองผ่านโครงสร้างลำดับชั้น หากแต่ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานท่ามกลางความหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์ พลเมืองดิจิทัลได้ก้าวขึ้นมาเป็นตัวแสดงสำคัญในการตรวจสอบนโยบายสาธารณะผ่านพื้นที่เสมือนจริง ซึ่งบีบบังคับให้รัฐต้องสร้างกลไกธรรมาภิบาลข้อมูลควบคู่ไปกับหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด ความล้มเหลวหรือความสำเร็จของรัฐในยุคสมัยใหม่จึงไม่ได้วัดกันที่เครื่องมือทางเทคโนโลยีที่ใช้เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำและกลไกราชการในการปรับตัวเข้าสู่การมีส่วนร่วมแบบเปิด การสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐและประชาชนจึงถือเป็นหัวใจสำคัญสูงสุดในการธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมทางการเมือง ในท้ายที่สุดแล้ว วิถีการปกครองที่ดีต้องเป็นพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง เพื่อรองรับความผันผวนของโลกยุคโลกาภิวัตน์และตอบสนองต่อสิทธิเสรีภาพของพลเมืองในมิติใหม่ได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

เชิงบูรณาการและธรรมาภิบาลดิจิทัล

การเกิดขึ้นของ "องค์ความรู้รัฐศาสตร์เชิงบูรณาการ" (Integrative Political Science) ในยุคสมัยใหม่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ โดยมิได้แยกส่วนระหว่างทฤษฎีการปกครองและวิทยาการเทคโนโลยีอีกต่อไป องค์ความรู้ใหม่นี้มุ่งเน้นการสร้าง "ระบบนิเวศการเมืองแบบมีส่วนร่วม" (Participatory Political Ecosystem) ที่ใช้ข้อมูลขนาดใหญ่เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยมีสาระสำคัญ คือ

1. ธรรมาภิบาลข้อมูล (Data Governance) ที่ต้องมีจริยธรรมกำกับ ไม่ใช่เพียงเพื่อประสิทธิภาพ แต่เพื่อปกป้องสิทธิมนุษยชน

2. รัฐศาสตร์ในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง (Mediation) โดยใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นเครื่องมือรับฟังความเห็นที่หลากหลายเพื่อลดปัญหาขั้วตรงข้ามทางความคิด (Polarization)

3. นวัตกรรมเชิงสถาบัน (Institutional Innovation) ที่ต้องมีความยืดหยุ่น (Agility) พร้อมรับต่อวิกฤตที่คาดไม่ถึง

4. การเปลี่ยนบทบาทจากรัฐผู้สั่งการ (Regulator) เป็นรัฐผู้เอื้ออำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่สร้างโครงสร้างพื้นฐานให้พลเมืองสามารถสร้างสรรค์นโยบายร่วมกับรัฐได้โดยตรง

ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ถือเป็นรากฐานใหม่ของการสร้างความเชื่อมั่นทางการเมืองที่แตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน เพราะเป็นการนำเอาคุณค่าทางสังคมมาประมวลผลควบคู่กับประสิทธิภาพเชิงเทคนิค ส่งผลให้เกิดรูปแบบการปกครองที่ไม่ได้เน้นเพียงการใช้อำนาจ แต่เน้นการสร้างคุณค่าร่วม (Shared Value) ให้กับประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมอย่างแท้จริง การพัฒนาเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นกระบวนการบริหารจัดการ แต่เป็นการรื้อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ให้มีความเท่าเทียมและเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมในระดับรากหญ้ามากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นเครื่องมือชี้วัดความเจริญทางการเมืองในอนาคตได้อย่างแม่นยำที่สุด

อนาคตของการปกครองในยุคศตวรรษที่ 21

1. การเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลอัจฉริยะ (Smart & AI-Driven Government)ในอนาคตอันใกล้รัฐบาลจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นเพียงผู้ควบคุมกฎเกณฑ์ (Regulator) ไปสู่การเป็น "ผู้เอื้ออำนวยความสะดวก" (Facilitator) โดยการนำปัญญาประดิษฐ์ (AI) และฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) มาใช้ในการพยากรณ์และตอบสนองความต้องการของประชาชนเชิงรุก เช่น การจัดสวัสดิการแบบเฉพาะเจาะจง (Personalized Public Services) ซึ่งจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจเชิงนโยบายให้แม่นยำยิ่งขึ้น

2. การเป็นพลเมืองดิจิทัลและประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Digital Citizenship)พื้นที่สาธารณะในอนาคตจะย้ายไปอยู่บนแพลตฟอร์มดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งจะทำให้เกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงการตรวจสอบการทำงานของรัฐแบบเรียลไทม์ อย่างไรก็ตาม ความท้าทายหลักคือการจัดการกับข้อมูลบิดเบือนและการลดความแตกแยกทางความคิด (Polarization) รัฐศาสตร์ในอนาคตจึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้าง "ความรู้เท่าทันดิจิทัล" (Digital Literacy) ให้กับพลเมืองเพื่อธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพทางสังคม

3. การก้าวข้ามเส้นแบ่งระหว่างรัฐและภาคเอกชน ในยุคดิจิทัล บริษัทเทคโนโลยีขนาดใหญ่ (Big Tech) จะเข้ามามีบทบาทในฐานะ "ตัวแสดงทางการเมือง" (Political Actor) ที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่สาธารณะและการกำหนดวาระทางสังคม รัฐในอนาคตต้องเผชิญกับโจทย์ที่ยากขึ้นในการกำกับดูแลแพลตฟอร์มเหล่านี้เพื่อให้มั่นใจว่าเทคโนโลยีจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะมากกว่าการแสวงหากำไรหรือการผูกขาดอำนาจโดยกลุ่มทุน

4. ธรรมาภิบาลในสภาวะวิกฤต (Resilient Governance) โลกในอนาคตจะมีความผันผวนสูง (Volatility) ทั้งจากวิกฤตสิ่งแวดล้อม โรคระบาด และความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ วิถีการปกครองแบบใหม่จะต้องให้ความสำคัญกับ "ความยืดหยุ่นเชิงสถาบัน" (Institutional Resilience) ที่สามารถปรับตัวและฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยความร่วมมือข้ามพรมแดนและการใช้เทคโนโลยีที่เชื่อมโยงถึงกันทั่วโลก

สรุปภาพรวมในอนาคต

อนาคตรัฐศาสตร์จะไม่ใช่เพียงการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายหรือสถาบันทางการเมืองเท่านั้น แต่จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับ "พลศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เทคโนโลยี และระบบอำนาจ" ความสำเร็จของรัฐในอนาคตจะไม่วัดกันที่การมีอำนาจเบ็ดเสร็จ แต่วัดกันที่ "ความสามารถในการสร้างความไว้วางใจ (Trust)" ท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่ท่วมท้นและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รัฐที่สามารถบูรณาการจริยธรรมเข้ากับนวัตกรรมได้อย่างลงตัวเท่านั้นที่จะสามารถธำรงความชอบธรรมในการปกครองไว้ได้ในศตวรรษหน้า

เอกสารอ้างอิง

กิตตินันท์ วงษ์สุวรรณ. และคณะ. (2566). อิทธิพลการสื่อสาร ทางการเมืองยุคดิจิทัลกับการเคลื่อนไหวทางสังคม. **วารสารปัญญา, 30**(3), 158-171.

ไชยภูมี, เอกลักษณ์. (2565). การปกครองตามธรรมชาติ: กฎเหล็กสามข้อของการปกครองแบบผสม. **วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 48**(1), 171-196.

พรหมพันธ์ใจ, อดินันท์. (2565). ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ (2549-2560) ในรัฐราชการไทย หลังสมัยทักษิณ ชินวัตร. **วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 49**(1), 57-80.

เลิศ สุขีเกษม. (2565). **การปรับตัวขององค์การภาครัฐสู่รัฐบาลดิจิทัล.** [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ เพื่อประเทศไทย.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2564). **สถานะของนิติรัฐในสังคมไทยร่วมสมัย.** สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รักษาแก้ว, ปนัดดา. (2565). มโนทัศน์ทางการเมืองสมัยใหม่. **วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 1**(1), 44–52.

สิริพรรณ นกสวน สวัสดี. (2565). การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเปรียบเทียบ: แง่คิดต่อความ ล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของไทย. **วารสารสังคมศาสตร์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 48**(2), 7-30

มัชฌิมาปฏิปทากับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21

THE MIDDLE PATH AND THE BALANCED ADMINISTRATION OF CORE UNIVERSITY MISSIONS IN THE 21ST CENTURY

พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา), พระศรีสัจญาณมุนี, กาญจนพงศ์ สุวรรณ, วัชรมน จันรอง, ชลธิดา รักยุทธ์

Phra Paisan Candadhammo (Wongpunga)

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Si Satchayanmuni, Kanchanapong Suwan

Watcharamon Chanrong, Cholthida Rakyuth

Chaiyaphum Buddhist college, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mali: srinuantemple2018@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนาในฐานะฐานคิดสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 และเพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักดังกล่าวในการกำหนดทิศทางการบริหารมหาวิทยาลัยให้สามารถดำเนินพันธกิจด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมได้อย่างสมดุลและยั่งยืน การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการด้านพระพุทธศาสนา งานด้านการบริหารอุดมศึกษา ตลอดจนแนวคิดร่วมสมัยเกี่ยวกับการกำกับดูแลมหาวิทยาลัยและความเปลี่ยนแปลงของอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผลการศึกษาพบว่า มัชฌิมาปฏิปทาได้สะท้อนหลักการสำคัญของการบริหารที่เน้นความพอดี ความสมดุล และการหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารมหาวิทยาลัยได้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ช่วยให้ผู้บริหารไม่มุ่งเน้นพันธกิจด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไปจนกระทบต่อภารกิจอื่น แต่สามารถจัดลำดับความสำคัญ เชื่อมโยงทรัพยากร และกำหนดทิศทางขององค์กรให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงเอื้อต่อการบริหารที่คำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพ ความชอบธรรม คุณภาพทางวิชาการ และประโยชน์สาธารณะของมหาวิทยาลัยควบคู่กันองค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า มัชฌิมาปฏิปทาสามารถพัฒนาเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นระบบ เพราะช่วยเชื่อมโยงมิติของความสมดุลเชิงนโยบาย การบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสม การรักษาดุลยภาพระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย และการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัยอย่างมีปัญญา บทความนี้จึงเสนอว่า มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีการบริหารที่ไม่เอนเอียงไปสู่ความสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักแห่งความพอดี ความรอบคอบ และความสมดุลเพื่อให้สามารถดำรงบทบาททางวิชาการและสังคมได้อย่างมั่นคงในระยะยาว

คำสำคัญ: มัชฌิมาปฏิปทา, การบริหารมหาวิทยาลัย, พันธกิจหลัก, อุดมศึกษา

Abstract

This academic article aimed to examine the Middle Path in Buddhism as a conceptual foundation for balancing the administration of core university missions in the 21st century and to analyze the application of this principle to the strategic direction of university administration so that the missions of teaching and learning, research, academic service, and cultural preservation could be carried out in a balanced and sustainable manner. The study employed documentary analysis by examining data derived from the Tipiṭaka, Buddhist academic works, studies in higher education administration, and contemporary concepts related to university governance and transformations in higher education in the 21st century.

The findings revealed that the Middle Path reflected key administrative principles emphasizing moderation, balance, and the avoidance of extremes, which could be meaningfully applied to university administration. It enabled administrators not to overemphasize one mission at the expense of others, but rather to prioritize, integrate resources, and direct the institution in accordance with changing social contexts and stakeholder expectations. The principle of the Middle Path therefore supported an administrative approach that took into account efficiency, legitimacy, academic quality, and the public role of the university in a balanced manner.

The body of knowledge generated by this article indicated that the Middle Path could be developed into a systematic Buddhist foundation for university administration in the 21st century. It integrated policy balance, appropriate resource management, equilibrium among core university missions, and wise responses to contemporary change. The article therefore proposed that a sustainable university required an administration that did not incline toward any extreme, but was grounded in moderation, prudence, and balance so that it could sustain its academic and social roles in the long term.

Keywords: Middle Path, University Administration, Core Missions, Higher Education

บทนำ

มหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญแรงเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ทั้งจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล การแข่งขันเชิงคุณภาพในระดับนานาชาติ ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนแรงกดดันด้านประสิทธิภาพ ความรับผิดรับชอบ และความยั่งยืนขององค์กร สถานการณ์ดังกล่าวทำให้มหาวิทยาลัยไม่อาจมุ่งเน้นพันธกิจด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดโต่ง หากจำเป็นต้องบริหารความสัมพันธ์ระหว่างพันธกิจหลักของตนให้ดำเนินไปอย่างสมดุล ทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมหรือการรับใช้สังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 1998/2009) แนวคิดเรื่องพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยได้รับการกล่าวถึงอย่างต่อเนื่องในวงวิชาการอุดมศึกษา โดย UNESCO ได้ย้ำมานานแล้วว่ามหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ต้องธำรงบทบาทด้านการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการต่อสังคมควบคู่กันไป ขณะเดียวกันกรอบมาตรฐานการอุดมศึกษาของไทยก็สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานของสถาบันอุดมศึกษาต้องคำนึงถึงผลลัพธ์ด้านคุณภาพผู้เรียน คุณภาพ

การวิจัย การสร้างประโยชน์ต่อสังคม และการบริหารจัดการที่เหมาะสม กล่าวอีกนัยหนึ่ง มหาวิทยาลัยมิใช่องค์กรที่มีภารกิจเพียงด้านเดียว แต่เป็นองค์กรที่ต้องบริหารภารกิจหลายมิติพร้อมกันภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากร เวลา และความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 1998/2009)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ มหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยมักเผชิญภาวะไม่สมดุลของพันธกิจ เช่น การมุ่งเน้นตัวชี้วัดด้านการวิจัยมากเกินไปจนกระทบต่อคุณภาพการสอน หรือการทุ่มเททรัพยากรไปยังงานสอนและการบริหารประจำจนทำให้พันธกิจด้านวิจัยและบริการวิชาการอ่อนแรง ปัญหาเช่นนี้สะท้อนว่า ความท้าทายของการบริหารมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 มิได้อยู่เพียงการทำให้ทุกพันธกิจเกิดขึ้นพร้อมกันเท่านั้น แต่ยังอยู่ที่การกำหนด “ดุลยภาพที่เหมาะสม” ระหว่างพันธกิจเหล่านั้นภายใต้บริบทจริงของแต่ละสถาบันด้วย (UNESCO, 1998/2009; UNESCO, 2024) เมื่อพิจารณาจากมุมมองทางพระพุทธศาสนา หลัก**มัชฌิมาปฏิปทา** มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะหลักแห่งความพอดีและการหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง โดยในความหมายพื้นฐาน มัชฌิมาปฏิปทาเป็นแนวทางที่ไม่เอนเอียงไปสู่ด้านใดด้านหนึ่งอย่างเกินควร แต่ตั้งอยู่บนความเหมาะสม สอดคล้องกับเหตุปัจจัย และมุ่งสู่ผลที่ถูกต้อง หลักดังกล่าวจึงสามารถนำมาตีความในเชิงบริหารได้ว่า การนำองค์กรให้มั่นคงมิใช่การเลือกเดินสุดทางด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นการจัดวางดุลยภาพอย่างมีปัญญาระหว่างเป้าหมาย ทรัพยากร และคุณค่าที่องค์กรต้องธำรงรักษาไว้พร้อมกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในบริบทของมหาวิทยาลัย มัชฌิมาปฏิปทาสามารถใช้เป็นฐานคิดในการอธิบายว่า การบริหารที่ดีไม่ใช่การประนีประนอมอย่างเลื่อนลอย หรือการทำทุกอย่างแบบกึ่งกลางอย่างไม่มีหลัก แต่เป็นการพิจารณาอย่างรอบคอบว่า แต่ละพันธกิจควรได้รับน้ำหนักเพียงใดในแต่ละช่วงเวลา ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความพร้อมของสถาบัน และพันธกิจสาธารณะที่มหาวิทยาลัยต้องรับผิดชอบ หลักแห่งความพอดีในความหมายนี้จึงมิใช่ความเฉื่อยหรือความไม่กล้าตัดสินใจ แต่เป็นการตัดสินใจเชิงนโยบายที่ไม่ปล่อยให้องค์กรเอนเอียงไปสู่ความสุดโต่งจนสูญเสียดุลยภาพโดยรวม แนวคิดดังกล่าวยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นในศตวรรษที่ 21 เพราะมหาวิทยาลัยต้องดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ทั้งด้านดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน การแข่งขันเชิงนวัตกรรม และความคาดหวังด้านความรับผิดชอบต่อสังคม งานด้านอุดมศึกษาร่วมสมัยจึงให้ความสำคัญกับ leadership และ governance ที่สามารถจัดสมดุลระหว่างพันธกิจต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยได้อย่างยืดหยุ่นและมีวิสัยทัศน์ มิใช่บริหารด้วยตรรกะแบบแยกส่วนหรือยึดตัวชี้วัดด้านเดียวเป็นหลัก (UNESCO, 2024) ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาหลักมัชฌิมาปฏิปทาในฐานะฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 และวิเคราะห์ว่า หลักดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดทิศทางการบริหารมหาวิทยาลัยให้ดำเนินพันธกิจด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมหรือการรับใช้สังคมได้อย่างสมดุล มีคุณภาพ และยั่งยืนเพียงใด

พันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21

มหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 มิได้ทำหน้าที่เพียงจัดการเรียนการสอนเท่านั้น แต่ยังต้องดำเนินพันธกิจด้านการวิจัย การบริการวิชาการหรือการรับใช้สังคม และการธำรงคุณค่าทางวัฒนธรรมควบคู่กันไป กรอบมาตรฐานการอุดมศึกษาของไทยและแนวคิดของ UNESCO ต่างสะท้อนตรงกันว่า สถาบันอุดมศึกษาต้องทำหน้าที่ตอบสนองทั้งต่อผู้เรียน ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ และต่อประโยชน์สาธารณะในวงกว้าง ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงเป็นองค์กรที่มีพันธกิจหลายมิติและต้องบริหารภารกิจเหล่านี้อย่างสัมพันธ์กัน ไม่ใช่แยกส่วน

จากกันโดยเด็ดขาด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 1998; UNESCO, 2024) อย่างไรก็ตาม การดำเนินพันธกิจหลายด้านพร้อมกันย่อมทำให้มหาวิทยาลัยต้องเผชิญความตึงเครียดในการจัดลำดับความสำคัญอยู่เสมอ เช่น การมุ่งเน้นคุณภาพการสอนอาจต้องใช้เวลาและทรัพยากรจำนวนมาก ขณะที่แรงผลักด้านการวิจัยมักผูกกับการจัดอันดับและชื่อเสียงทางวิชาการ ส่วนพันธกิจด้านบริการวิชาการและการรับใช้สังคมก็เกี่ยวข้องกับความคาดหวังของชุมชนและนโยบายสาธารณะ หากมหาวิทยาลัยบริหารโดยให้คุณค่าสูงกับพันธกิจใดพันธกิจหนึ่งมากเกินไป ก็อาจทำให้ภารกิจอื่นอ่อนกำลังลงและเกิดภาวะเสียสมดุลขององค์กรได้ (UNESCO, 1998; UNESCO, 2024) ในบริบทของศตวรรษที่ 21 ความท้าทายดังกล่าวยิ่งซับซ้อนมากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล การแข่งขันเชิงนวัตกรรม ความคาดหวังด้านผลลัพธ์การเรียนรู้ การเชื่อมโยงกับตลาดแรงงาน และแรงกดดันด้านความรับผิดรับชอบต่อสังคม มหาวิทยาลัยจึงต้องการกรอบคิดที่ช่วยให้การบริหารไม่เอนเอียงไปตามแรงกดดันระยะสั้น แต่สามารถรักษาดุลยภาพของพันธกิจหลักไว้ได้อย่างมีเหตุผลและยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 2024)

มัชฌิมาปฏิปทา: หลักแห่งความพอดีและการหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง

ในทางพระพุทธศาสนา มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักธรรมที่ชี้แนวทางแห่งความพอดีและการไม่เอนเอียงไปสู่ความสุดโต่งสองด้าน หลักดังกล่าวมีรากฐานสำคัญในพระธรรมเทศนาที่อธิบายการหลีกเลี่ยงทั้งการหมกมุ่นในความสุขทางกามและการทรมานตนอย่างเกินควร แล้วหันไปสู่ทางสายกลางที่เอื้อต่อปัญญา ความรู้แจ้ง และความสงบ หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงมีความหมายเชิงลึกว่า การดำเนินไปอย่างถูกต้องมิใช่การเลือกด้านกลางแบบเลื่อนลอย แต่เป็นการเลือกหนทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับเหตุปัจจัยและเป้าหมายที่ถูกต้อง (SuttaCentral, n.d.; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อนำหลักมัชฌิมาปฏิปทามาพิจารณาในเชิงบริหาร จะเห็นได้ว่าแก่นสำคัญของหลักธรรมนี้อยู่ที่การหลีกเลี่ยงการตัดสินใจแบบสุดโต่ง การไม่ยึดติดกับด้านใดด้านหนึ่งอย่างแข็งทื่อ และการพิจารณาความเหมาะสมของการกระทำให้สัมพันธ์กับบริบทจริงของปัญหา กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักมัชฌิมาปฏิปทาในมิติการบริหารมิได้หมายถึงการแบ่งทรัพยากรให้ทุกฝ่ายเท่า ๆ กันอย่างกลไก แต่หมายถึงการจัดวางน้ำหนัก ความสำคัญ และการตัดสินใจอย่างสมดุลโดยอาศัยปัญญา ความรอบคอบ และความเข้าใจเหตุปัจจัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ด้วยเหตุนี้ มัชฌิมาปฏิปทาจึงสามารถพัฒนาเป็นฐานคิดสำคัญสำหรับการบริหารมหาวิทยาลัยได้ เพราะมหาวิทยาลัยเป็นองค์กรที่ต้องตัดสินใจเชิงนโยบายท่ามกลางความต้องการที่หลากหลายและบางครั้งขัดแย้งกัน หากปราศจากกรอบคิดแห่งความพอดี ผู้บริหารย่อมเสี่ยงต่อการบริหารแบบเอนเอียง ไม่ว่าจะเป็นการมุ่งผลผลิตทางวิชาการมากเกินไป การให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดระยะสั้นมากกว่าพันธกิจระยะยาว หรือการเน้นภาพลักษณ์ภายนอกมากกว่าคุณค่าพื้นฐานของมหาวิทยาลัย (UNESCO, 2024; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มัชฌิมาปฏิปทากับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย

เมื่อพิจารณาเชิงเปรียบเทียบ จะเห็นว่าหลักมัชฌิมาปฏิปทามีความสอดคล้องกับโจทย์สำคัญของการบริหารมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 อย่างเด่นชัด เพราะสาระของหลักธรรมดังกล่าวมุ่งให้ผู้ปฏิบัติไม่ตกอยู่ในภาวะเอนเอียงสุดขั้ว ขณะที่การบริหารมหาวิทยาลัยก็ต้องเผชิญแรงดึงจากพันธกิจหลายด้านพร้อมกัน เช่น หากมหาวิทยาลัยมุ่งเน้นการวิจัยอย่างเข้มข้นแต่ลดคุณภาพการสอนลง ก็ย่อมสูญเสียดุลยภาพของภารกิจหลัก ในทางกลับกัน หากมุ่งเพียงการเรียนการสอนโดยไม่สร้างองค์ความรู้ใหม่ผ่านการวิจัยหรือไม่ทำหน้าที่เชื่อมโยงสังคม ก็อาจทำให้มหาวิทยาลัยลดบทบาทความเป็นสถาบันอุดมศึกษาลงเช่นกัน (UNESCO, 1998;

UNESCO, 2024) ในมิตินี้ มัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมองเห็นว่า “ความสมดุล” มิใช่การกระจายความสำคัญแบบตายตัว แต่เป็นการประเมินอย่างมีปัญญาว่า ในแต่ละบริบท มหาวิทยาลัยควรให้น้ำหนักกับพันธกิจใดมากขึ้นเพียงใด โดยยังไม่ละทิ้งภารกิจอื่นจนเสียโครงสร้างขององค์กร เช่น มหาวิทยาลัยวิจัยอาจให้น้ำหนักกับการสร้างองค์ความรู้มากกว่าสถาบันบางประเภท แต่ก็ยังต้องรักษาคุณภาพการสอนและความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ ในทำนองเดียวกัน มหาวิทยาลัยที่เน้นการสอนก็ยังต้องธำรงความเข้มแข็งทางวิชาการและการบริการสังคมอย่างเหมาะสมด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 2024) ดังนั้น หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นหลักธรรมเชิงนามธรรม แต่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบตัดสินใจเชิงนโยบายสำหรับผู้บริหารมหาวิทยาลัย โดยช่วยให้การบริหารหลุดพ้นจากตรรกะแบบสุดโต่ง เช่น “ต้องวิจัยให้มากที่สุด” หรือ “ต้องสอนให้มากที่สุด” แล้วเปลี่ยนมาเป็นตรรกะของการประเมินอย่างสมดุลว่า การตัดสินใจใดจะทำให้มหาวิทยาลัยยังคงรักษาความครบถ้วนของพันธกิจหลักและประโยชน์สาธารณะขององค์กรไว้ได้มากที่สุด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; UNESCO, 2024)

การประยุกต์ใช้มัชฌิมาปฏิปทาในการบริหารพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย

ในด้านการจัดการเรียนการสอน หลักมัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้ผู้บริหารตระหนักว่า การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนไม่ควรถูกลดทอนเหลือเพียงผลลัพธ์เชิงตัวเลขหรือการแข่งขันจัดอันดับเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงคุณภาพการเรียนรู้ที่แท้จริง การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน และความเชื่อมโยงกับบริบทสังคมร่วมด้วย หากมุ่งเพียงปริมาณของผู้สำเร็จการศึกษาหรือตัวชี้วัดระยะสั้น ก็อาจทำให้คุณภาพของกระบวนการเรียนรู้เสื่อมลงในระยะยาวได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ในด้านการวิจัย มัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้ผู้บริหารหลีกเลี่ยงทั้งการมองข้ามความสำคัญของการวิจัยและการยึดติดกับปริมาณผลงานจนเกินควร กล่าวคือ การสร้างงานวิจัยเป็นพันธกิจสำคัญของมหาวิทยาลัย แต่หากองค์กรให้คุณค่ากับจำนวนบทความหรืออันดับวารสารมากกว่าคุณภาพความเกี่ยวข้องกับสังคม หรือการบูรณาการกับการเรียนการสอน ก็อาจทำให้งานวิจัยแยกตัวออกจากพันธกิจอื่นและสูญเสียความหมายในเชิงสาธารณะได้ หลักแห่งความพอดีจึงช่วยเตือนให้การวิจัยดำเนินไปอย่างมีคุณภาพและสัมพันธ์กับบทบาทโดยรวมของมหาวิทยาลัย (UNESCO, 1998; UNESCO, 2024) ในด้านการบริการวิชาการและการรับใช้สังคม มัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้มหาวิทยาลัยไม่มองภารกิจนี้เป็นเพียงส่วนเสริมหรือกิจกรรมเชิงภาพลักษณ์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจหลักที่ต้องเชื่อมกับการเรียนการสอนและการวิจัยอย่างมีความหมาย ในขณะเดียวกันก็ไม่ควรขยายงานบริการวิชาการจนเกินศักยภาพของสถาบันหรือเบียดบังทรัพยากรจากภารกิจหลักอื่นอย่างไม่สมดุล ดังนั้น หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงช่วยวางกรอบให้การรับใช้สังคมเป็นไปอย่างพอดี มีคุณค่า และสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของสถาบัน (UNESCO, 2024) ในด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมหรือการธำรงคุณค่าของสถาบัน หลักมัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้มหาวิทยาลัยไม่ละเลยรากฐานทางคุณค่าและอัตลักษณ์ของตนเองท่ามกลางแรงกดดันจากความทันสมัยและการแข่งขัน หากมหาวิทยาลัยมุ่งตอบสนองตัวชี้วัดเชิงประสิทธิภาพเพียงด้านเดียว ก็อาจทำให้มิติทางวัฒนธรรม คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมถูกลดความสำคัญลง หลักทางสายกลางจึงช่วยรักษาดุลยภาพระหว่างการก้าวทันโลกกับการธำรงรากฐานทางปัญญาและวัฒนธรรมของสถาบัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 2024)

ภาวะผู้นำและธรรมาภิบาลภายใต้กรอบมัชฌิมาปฏิปทา

การบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยจะเกิดขึ้นได้จริง จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่สามารถมองภาพรวมขององค์กรอย่างรอบด้าน และไม่ตัดสินใจด้วยตรรกะแบบสุดโต่ง ผู้นำที่ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาจะไม่มองความสำเร็จของมหาวิทยาลัยจากตัวชี้วัดด้านใดด้านหนึ่งเพียงลำพัง แต่จะพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างคุณภาพทางวิชาการ ความรับผิดชอบต่อสังคม ความคุ้มค่าของทรัพยากร และอัต

ลักษณ์ของสถาบันไปพร้อมกัน จึงทำให้การบริหารมีลักษณะรอบคอบและมีความชอบธรรมมากขึ้น (UNESCO, 2024; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในมิติของธรรมาภิบาล หลักมัชฌิมาปฏิปทายังช่วยให้การใช้อำนาจของผู้บริหารตั้งอยู่บนความพอดี ไม่เอนเอียงตามแรงกดดันของตัวชี้วัด ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หรือกระแสความนิยมชั่วคราว เพราะธรรมาภิบาลของมหาวิทยาลัยมิได้หมายถึงเพียงการปฏิบัติตามระเบียบ แต่รวมถึงการตัดสินใจอย่างมีดุลยภาพ โปร่งใส และรับผิดชอบต่อทุกพันธกิจขององค์กรด้วย เมื่อผู้บริหารใช้หลักทางสายกลางเป็นฐานคิด การกำหนดนโยบาย การจัดสรรทรัพยากร และการประเมินผลก็จะมีแนวโน้มสมดุลและยั่งยืนมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561)

สังเคราะห์เชิงวิชาการ

จากการวิเคราะห์ข้างต้น สามารถสังเคราะห์ได้ว่า มัชฌิมาปฏิปทามีศักยภาพสูงในการเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 เพราะช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจว่า การรักษาดุลยภาพระหว่างพันธกิจหลักไม่ใช่เรื่องของการแบ่งทรัพยากรอย่างเท่า ๆ กันเชิงกลไก แต่เป็นเรื่องของการตัดสินใจอย่างมีปัญญา ภายใต้บริบทจริงของสถาบัน ความต้องการของสังคม และคุณค่าที่มหาวิทยาลัยต้องธำรงรักษาไว้พร้อมกัน หลักทางสายกลางจึงทำให้การบริหารก้าวพ้นจากตรรกะแบบสุดโต่ง และมุ่งสู่ความพอดีที่มีเหตุผลและมีเป้าหมายชัดเจน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; UNESCO, 2024) กล่าวโดยสรุป มัชฌิมาปฏิปทาช่วยให้การบริหารมหาวิทยาลัยมองเห็นว่า ความยั่งยืนของสถาบันมิได้ขึ้นอยู่กับความโดดเด่นของพันธกิจด้านใดด้านหนึ่ง หากขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารให้พันธกิจหลักทั้งหมดดำเนินไปอย่างสมดุล สัมพันธ์กันและตอบสนองต่อสังคมอย่างมีคุณภาพ เมื่อมหาวิทยาลัยใช้หลักแห่งความพอดีเป็นแกนกลางของการกำหนดนโยบายและการบริหาร ก็ย่อมมีโอกาสดำรงบทบาททางวิชาการและสาธารณะได้อย่างมั่นคงในระยะยาว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; UNESCO, 1998; UNESCO, 2024)

บทสรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ต้องเผชิญความท้าทายในการดำเนินพันธกิจหลายด้านพร้อมกัน ทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมหรือการรับใช้สังคม พันธกิจเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อความเป็นมหาวิทยาลัยอย่างสมบูรณ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับมักเกิดภาวะไม่สมดุลจากการมุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป เช่น การให้ความสำคัญกับผลผลิตการวิจัยมากกว่าคุณภาพการสอน หรือการมุ่งตอบสนองภารกิจเชิงปฏิบัติการประจำจนทำให้บทบาทด้านการสร้างองค์ความรู้และการรับใช้สังคมอ่อนกำลังลง ปัญหาดังกล่าวสะท้อนว่า ความท้าทายสำคัญของการบริหารมหาวิทยาลัยมิใช่เพียงการทำให้ทุกพันธกิจเกิดขึ้นพร้อมกันเท่านั้น แต่คือการบริหารให้พันธกิจเหล่านั้นดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กันและสมดุลภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากร เวลา และบริบทการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัย

จากการวิเคราะห์ในบทความนี้ พบว่า มัชฌิมาปฏิปทา มีศักยภาพอย่างยิ่งในการเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารมหาวิทยาลัย เพราะหลักดังกล่าวมิได้หมายถึงการเลือกทางสายกลางอย่างผิวเผินหรือการเฉลี่ยทุกสิ่งอย่างเท่า ๆ กัน หากหมายถึงการหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง และการตัดสินใจอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของเหตุปัจจัย เป้าหมาย และผลกระทบที่พึงพิจารณาอย่างรอบด้าน เมื่อประยุกต์ใช้ในบริบทการบริหารมหาวิทยาลัย มัชฌิมาปฏิปทาจึงช่วยให้ผู้บริหารไม่ยึดติดกับตรรกะสุดขั้ว เช่น การมุ่งผลสัมฤทธิ์ด้านใดด้านหนึ่งจนบดบังคุณค่าของพันธกิจอื่น แต่หันมาพิจารณาความพอดีและดุลยภาพขององค์กรในภาพรวม

บทความนี้ยังได้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยมิใช่เรื่องของการแบ่งน้ำหนักให้ทุกภารกิจเท่ากันอย่างตายตัว หากเป็นเรื่องของการประเมินอย่างมีปัญญาว่า ในแต่ละบริบท มหาวิทยาลัยควรให้น้ำหนักกับภารกิจใดมากน้อยเพียงใด โดยยังไม่ละทิ้งภารกิจอื่นจนเสียโครงสร้างของสถาบัน กล่าวคือ มหาวิทยาลัยอาจมีอัตลักษณ์หรือจุดเน้นแตกต่างกันได้ แต่ไม่ควรปล่อยให้จุดเน้นนั้นพัฒนาไปจนกลายเป็นความเอนเอียงสุดโต่งที่ทำให้คุณค่าความเป็นมหาวิทยาลัยลดทอนลง หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงช่วยทำให้การจัดลำดับความสำคัญของพันธกิจเป็นไปอย่างยืดหยุ่น มีเหตุผล และสัมพันธ์กับพันธกิจสาธารณะขององค์กร

ในมิติของภาวะผู้นำและธรรมาภิบาล บทความนี้ได้ยืนยันว่า การรักษาสมดุลของพันธกิจหลักจะเกิดขึ้นได้จริงก็ต่อเมื่อผู้บริหารมหาวิทยาลัยมีกรอบคิดที่ไม่เอนเอียงไปตามแรงกดดันของตัวชี้วัด ระเบียบการแข่งขัน หรือผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่สามารถมองภาพรวมขององค์กรได้อย่างรอบด้าน หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงมีคุณค่าอย่างมากต่อการใช้อำนาจเชิงนโยบาย เพราะช่วยให้การตัดสินใจตั้งอยู่บนความพอดี ความรอบคอบ และความรับผิดชอบต่อทั้งคุณภาพทางวิชาการและประโยชน์สาธารณะของมหาวิทยาลัย การบริหารภายใต้หลักนี้จึงมิได้เพียงช่วยลดความเอนเอียงของนโยบาย แต่ยังช่วยเสริมสร้างธรรมาภิบาลในมิติของความชอบธรรม ความโปร่งใส และความสมดุลในการจัดสรรทรัพยากรด้วย

กล่าวโดยสรุป บทความนี้ได้เสนออย่างชัดเจนว่า **มัชฌิมาปฏิปทาสามารถพัฒนาเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นระบบ** เพราะช่วยเชื่อมโยงมิติของความพอดี ความสมดุลเชิงนโยบาย การจัดลำดับความสำคัญของภารกิจ การบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสม และการธำรงคุณค่าพื้นฐานของมหาวิทยาลัยเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนามหาวิทยาลัยที่ไม่เพียงมีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน แต่ยังมีความชอบธรรม มีคุณภาพ และสามารถดำรงบทบาททางวิชาการและสังคมได้อย่างมั่นคงยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากบทความนี้ คือ การเสนอกรอบคิดใหม่ในการอธิบายว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” สามารถพัฒนาเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ บทความนี้มิได้มองมัชฌิมาปฏิปทาเพียงในฐานะหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ได้ขยายความหมายให้เป็นหลักคิดเชิงนโยบายและเชิงบริหาร ที่ช่วยให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสามารถจัดลำดับความสำคัญของพันธกิจหลักต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบ มีดุลยภาพ และไม่เอนเอียงไปสู่ความสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่ง

ประการที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้อยู่ที่การเสนอว่า ความสมดุลของมหาวิทยาลัยไม่ใช่ความเท่าเทียมเชิงปริมาณ แต่เป็นความพอดีเชิงบริบท กล่าวคือ การบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักมิได้หมายถึงการแบ่งทรัพยากร เวลา หรือความสำคัญให้กับทุกภารกิจอย่างเท่ากันเสมอไป แต่หมายถึงการพิจารณาว่า ในบริบทของแต่ละมหาวิทยาลัย แต่ละช่วงเวลา และแต่ละเงื่อนไขของสังคม พันธกิจใดควรได้รับการเน้นมากขึ้นเพียงใด โดยยังไม่ละทิ้งพันธกิจอื่นจนสูญเสียความสมบูรณ์ของสถาบัน ข้อค้นพบนี้ทำให้เห็นว่า

หลักมัชฌิมาปฏิปทาไม่ได้สอนให้ “เฉลี่ยทุกสิ่งอย่างกลาง ๆ” หากแต่สอนให้ “ตัดสินใจอย่างพอดีและเหมาะสม” ตามเหตุปัจจัย

ประการที่ 2 บทความนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่โดยชี้ให้เห็นว่า มัชฌิมาปฏิปทาสามารถใช้เป็นกรอบสำหรับป้องกันการบริหารแบบสุดโต่งในมหาวิทยาลัย ในบริบทจริงของอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยจำนวนมากมักเผชิญแรงกดดันที่ทำให้เอนเอียงไปสู่ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อการจัดอันดับมากเกินไป มุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ หรือมุ่งเน้นกิจกรรมบริการวิชาการเชิงภาพลักษณ์มากกว่าความเชื่อมโยงทางวิชาการ บทความนี้ได้เสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกทางความคิดที่ช่วยให้ผู้บริหารหลีกเลี่ยงความเอนเอียงเช่นนี้ และหันมามองภาพรวมขององค์กรอย่างรอบด้านมากขึ้น

ประการที่ 3 องค์ความรู้ใหม่สำคัญของบทความนี้คือ การเสนอว่า พันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยควรถูกมองในฐานะ “ระบบความสัมพันธ์” มากกว่าการเป็น “ภารกิจแยกส่วน” กล่าวคือ การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มิใช่ภารกิจที่แข่งขันกันเองเสมอไป แต่สามารถเกื้อหนุนกันได้หากมีการบริหารอย่างสมดุล เช่น งานวิจัยสามารถยกระดับคุณภาพการสอน การบริการวิชาการสามารถเชื่อมองค์ความรู้กับสังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมสามารถทำให้มหาวิทยาลัยมีอัตลักษณ์และฐานคุณค่าที่ชัดเจน ดังนั้น มัชฌิมาปฏิปทาจึงมิได้เพียงช่วย “ลดความไม่สมดุล” แต่ยังช่วย “ประสานความสัมพันธ์” ระหว่างพันธกิจต่าง ๆ ให้ทำงานร่วมกันอย่างกลมกลืน

ประการที่ 4 บทความนี้ได้ขยายองค์ความรู้โดยเสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นฐานของภาวะผู้นำเชิงสมดุลในมหาวิทยาลัย เพราะการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากผู้บริหารขาดความสามารถในการมองภาพรวมขององค์กรอย่างรอบด้าน ผู้นำที่ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาจะไม่ตัดสินใจด้วยตรรกะแบบสุดขั้ว ไม่หลงไปตามแรงกดดันของตัวชี้วัดหรือกระแสความนิยมระยะสั้น แต่จะพิจารณาความเหมาะสมของนโยบายบนพื้นฐานของทั้งประสิทธิภาพ คุณภาพทางวิชาการ อัตลักษณ์ของสถาบัน และประโยชน์สาธารณะ ด้วยเหตุนี้ บทความจึงเสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบภาวะผู้นำเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ได้

ประการที่ 5 องค์ความรู้ใหม่ที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง คือ การเสนอว่า การบริหารมหาวิทยาลัยอย่างยั่งยืนต้องตั้งอยู่บนดุลยภาพระหว่าง “ประสิทธิภาพ” กับ “ความชอบธรรม” กล่าวคือ มหาวิทยาลัยไม่อาจมุ่งแต่การเพิ่มผลผลิต ตัวชี้วัด หรืออันดับสถาบัน โดยละเลยคุณภาพทางวิชาการ คุณค่าทางสังคม และพันธกิจสาธารณะของตนเอง ในทำนองเดียวกัน มหาวิทยาลัยก็ไม่อาจยึดอุดมคติทางวิชาการอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงความคุ้มค่าและความสามารถในการตอบสนองต่อสังคมได้เช่นกัน บทความนี้จึงเสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาช่วยเชื่อม “ประสิทธิภาพเชิงบริหาร” กับ “ความชอบธรรมเชิงคุณค่า” เข้าด้วยกัน ทำให้การบริหารมหาวิทยาลัยมีทั้งพลังทางการจัดการและฐานคุณธรรมรองรับไปพร้อมกัน

ประการที่ 6 บทความนี้ได้สังเคราะห์ข้อเสนอใหม่ว่า มหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21 ต้องการธรรมาภิบาลเชิงสมดุล ไม่ใช่เพียงธรรมาภิบาลเชิงระเบียบ กล่าวคือ การบริหารที่ดีไม่ใช่เพียงการทำตามกฎระเบียบ หรือมาตรฐานเท่านั้น แต่ต้องสามารถจัดสมดุลระหว่างเป้าหมายที่หลากหลายของมหาวิทยาลัยได้ด้วย หลักมัชฌิมาปฏิปทาจึงมีคุณค่าในฐานะกรอบธรรมาภิบาลเชิงพุทธ เพราะช่วยให้การตัดสินใจเรื่องการจัดสรรทรัพยากร การกำหนดนโยบาย และการประเมินผล ไม่เอนเอียงไปสู่ความสุดโต่งหรือผลประโยชน์เฉพาะด้าน แต่ตั้งอยู่บนความพอดี ความรอบคอบ และประโยชน์ส่วนรวมของมหาวิทยาลัยในระยะยาว

ประการที่ 7 องค์ความรู้ใหม่จากบทความนี้ คือ การเสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาช่วยทำให้มหาวิทยาลัยสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัยได้โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ของตนเอง ในโลกที่อุดมศึกษาต้องเผชิญทั้งแรงกดดันด้านดิจิทัล การแข่งขันเชิงนวัตกรรม ความคาดหวังจากตลาดแรงงาน และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มหาวิทยาลัยอาจเสี่ยงต่อการปรับตัวอย่างสุดโต่งจนละเลยรากฐานทางวิชาการและคุณค่าดั้งเดิมของตน บทความนี้จึงเสนอว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักที่ช่วยให้มหาวิทยาลัย “ก้าวทันโลก” โดยไม่ “หลงโลก” และ “ปรับตัว” โดยไม่ “สูญเสียตัวตน”

สรุปองค์ความรู้ใหม่โดยย่อ

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ การยืนยันว่า **มัชฌิมาปฏิปทาเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21** เพราะช่วยประสาน

1)ความพอดีเชิงบริบท

2)การหลีกเลี่ยงความสุดโต่งในการบริหาร

3)การเชื่อมโยงพันธกิจหลักให้เกื้อหนุนกัน

4)ภาวะผู้นำเชิงสมดุล

5)ธรรมาภิบาลที่ตั้งอยู่บนทั้งประสิทธิภาพและความชอบธรรม

6)การปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงโดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัย เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น ข้อค้นพบสำคัญของบทความนี้จึงไม่ใช่เพียงว่า “มหาวิทยาลัยควรบริหารให้สมดุล” แต่คือการเสนออย่างชัดเจนว่า มหาวิทยาลัยจะรักษาดุลยภาพของพันธกิจหลักได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมีผู้บริหารที่ใช้มัชฌิมาปฏิปทาเป็นแกนกลางของการคิด การตัดสินใจ และการกำหนดนโยบาย

ตารางที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ให้ภาพชัดขึ้น

ประเด็นองค์ความรู้ใหม่	สาระสำคัญ	ความหมายต่อการบริหารมหาวิทยาลัย
1. การตีความมัชฌิมาปฏิปทาใหม่	มัชฌิมาปฏิปทามิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตส่วนบุคคล แต่สามารถพัฒนาเป็นฐานคิดเชิงบริหารสำหรับมหาวิทยาลัยได้	ทำให้หลักพุทธธรรมมีบทบาทเป็นกรอบคิดเชิงนโยบายในการบริหารอุดมศึกษา
2. ความสมดุลไม่ใช่ความเท่ากันเชิงปริมาณ	การบริหารสมดุลไม่ได้หมายถึงการแบ่งเวลา ทรัพยากร หรือความสำคัญให้ทุกพันธกิจเท่ากันเสมอไป แต่หมายถึงความพอดีตามบริบท	ผู้บริหารต้องตัดสินใจอย่างยืดหยุ่นตามสภาพจริงของมหาวิทยาลัย
3. มัชฌิมาปฏิปทาเป็นกลไกป้องกันความสุดโต่ง	หลักทางสายกลางช่วยป้องกันการบริหารที่เอนเอียงไปสู่ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น วิจัยมากเกินไป หรือสอนมากเกินไป	ทำให้มหาวิทยาลัยไม่สูญเสียดุลยภาพของพันธกิจหลัก
4. พันธกิจหลักควรถูกมองเป็นระบบความสัมพันธ์	การสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ไม่ควรถูกมองเป็นภารกิจแยกส่วน แต่ควรเกื้อหนุนกัน	ช่วยให้มหาวิทยาลัยบริหารภารกิจต่าง ๆ อย่างบูรณาการ
5. การสอนต้องไม่ถูกลดทอนเหลือเพียงตัวเลข	คุณภาพการเรียนรู้ต้องได้รับความสำคัญควบคู่กับผลลัพธ์เชิงปริมาณ	ผู้บริหารควรรักษาคุณภาพการศึกษาควบคู่กับการตอบสนองตัวชี้วัด
6. การวิจัยต้องมีคุณภาพและเชื่อมโยงสังคม	การวิจัยไม่ควรมุ่งเพียงจำนวนผลงานหรือการจัดอันดับ แต่ต้องสัมพันธ์กับการเรียนการสอนและสังคม	ช่วยให้การวิจัยมีความหมายต่อมหาวิทยาลัยและสาธารณะ
7. การบริการวิชาการต้องไม่เป็นเพียงภาพลักษณ์	งานบริการวิชาการควรเชื่อมกับความรู้และพันธกิจของมหาวิทยาลัย ไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมเสริม	ทำให้พันธกิจด้านสังคมมีคุณค่าเชิงวิชาการและยั่งยืน
8. การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมคือฐานคุณค่าของสถาบัน	การธำรงอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมช่วยให้มหาวิทยาลัยไม่สูญเสียรากฐานของตนเอง	มหาวิทยาลัยสามารถก้าวทันโลกโดยไม่สูญเสียตัวตน
9. ภาวะผู้นำเชิงสมดุล	ผู้บริหารต้องสามารถมองภาพรวมขององค์กรอย่างรอบด้าน และไม่ตัดสินใจด้วยตรรกะแบบสุดขั้ว	ทำให้การกำหนดนโยบายมีความรอบคอบและมีดุลยภาพ

10. ธรรมาภิบาลเชิงสมดุล	ธรรมาภิบาลของมหาวิทยาลัยไม่ใช่เพียงการทำตามระเบียบ แต่รวมถึงการจัดสมดุลระหว่างพันธกิจ เป้าหมาย และทรัพยากร	ทำให้การใช้อำนาจของผู้บริหารมีทั้งประสิทธิภาพและความชอบธรรม
11. ประสิทธิภาพต้องควบคู่กับความชอบธรรม	มหาวิทยาลัยไม่อาจมุ่งเพียงผลผลิตหรืออันดับ แต่ต้องรักษาคุณค่าทางวิชาการและประโยชน์สาธารณะไว้ด้วย	ทำให้การพัฒนามหาวิทยาลัยมีความยั่งยืนและได้รับการยอมรับ
12. การปรับตัวโดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์	มหาวิทยาลัยต้องตอบสนองต่อโลกดิจิทัล นวัตกรรม และการเปลี่ยนแปลงร่วมสมัย แต่ไม่ควรละทิ้งรากฐานของตน	ช่วยให้มหาวิทยาลัย “ก้าวทันโลก” โดยไม่ “หลงโลก”
13. ข้อสรุปเชิงองค์ความรู้ใหม่	มัชฌิมาปฏิปทาเป็นฐานคิดเชิงพุทธสำหรับการบริหารสมดุลระหว่างพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในศตวรรษที่ 21	เป็นข้อเสนอใหม่ว่า มหาวิทยาลัยจะรักษาดุลยภาพได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมีผู้บริหารที่ใช้หลักทางสายกลางเป็นแกนกลางของการคิดและการตัดสินใจ

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). **ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานการอุดมศึกษา. ราชกิจจานุเบกษา , 135**(ตอนพิเศษ 199 ง). กรุงเทพมหานคร: กระทวงศึกษาธิการ.

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

SuttaCentral. (n.d.). *SN 56.11: Dhammacakkappavattanasutta*. สืบค้นจาก SuttaCentral.

UNESCO. (1998). *World declaration on higher education for the twenty-first century: Vision and action*. Paris: UNESCO.

UNESCO. (2009). *2009 World Conference on Higher Education: The new dynamics of higher education and research for societal change and development*. Paris: UNESCO.

Jaramillo, A., Kosaraju, S., Salmi, J., & Wodon, Q. (2012). **SABER–Tertiary Education Governance: A background paper for the SABER tertiary education domain**. Washington, DC: World Bank.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างอัตลักษณ์ในเทศกาลถือศีลกินผักของคนไทยเชื้อสายจีนจังหวัดภูเก็ต

CONSTRUCTION OF IDENTITY IN THE VEGETARIAN FESTIVAL
OF THAI-CHINESE PEOPLE IN PHUKET

มกรา ง้อสุรเชษฐ์[1] ,ชัชชญสัญญ์ ปรีชา[2]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Makara Ngorsurachet, Chatchayasan Preecha
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: mc01asset@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของเทศกาลถือศีลกินผักของคนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดภูเก็ต โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของเทศกาลถือศีลกินผักในจังหวัดภูเก็ตเกิดจากองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) รูปแบบและความหลากหลายของพิธีกรรมในเทศกาลถือศีลกินผัก 2) การปฏิบัติตนของผู้เข้าร่วมในช่วงเทศกาล 3) การบริหารจัดการศาลเจ้าในจังหวัดภูเก็ต 4) การจัดหาและการดูแลองค์พระของศาลเจ้า และ 5) การมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดภูเก็ต ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้แก่ประเพณีถือศีลกินผัก

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของประเพณีถือศีลกินผักจังหวัดภูเก็ตมีความแตกต่างจากเทศกาลกินเจในบริบททั่วไปอย่างชัดเจน โดยเฉพาะด้านรูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อ การปฏิบัติทางศาสนา และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้า ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและสืบทอดผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดภูเก็ต ความหลากหลายและความโดดเด่นของพิธีกรรมดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ส่งผลให้เทศกาลถือศีลกินผักมีบทบาททั้งในด้านการอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การสร้างความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ประเพณีถือศีลกินผักสามารถดำรงอยู่คู่กับสังคมภูเก็ตมาอย่างยาวนานกว่า 200 ปี และยังคงมีบทบาทสำคัญต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดภูเก็ตในปัจจุบัน

คำสำคัญ : การสร้างอัตลักษณ์, เทศกาลถือศีลกินผัก, คนไทยเชื้อสายจีน,จังหวัดภูเก็ต

Abstract

This academic article aims to examine the identity of the Vegetarian Festival among Thai people of Chinese descent in Phuket Province. The study primarily employed documentary research and a review of relevant research studies, with the information analyzed through content analysis. The findings revealed that the identity formation of the Vegetarian Festival in Phuket Province consists of five key components: 1) the forms and diversity of rituals performed during the Vegetarian Festival; 2) the practices and conduct of

participants throughout the festival; 3) the management and administration of Chinese shrines in Phuket Province; 4) the acquisition and care of sacred images and deities within the shrines; and 5) participation from local people and various sectors of Phuket society. These components are interconnected and constitute important factors in strengthening and sustaining the Vegetarian Festival as a distinctive cultural tradition.

Furthermore, the findings demonstrate that the identity of the Phuket Vegetarian Festival is distinctly different from the general concept of the Vegetarian Festival, particularly in terms of ritual practices, beliefs, religious observances, and activities associated with Chinese shrines. These distinctive characteristics have been transmitted through the social and cultural processes of Thai people of Chinese descent in Phuket. The diversity and uniqueness of the rituals also serve as important factors in attracting both Thai and international tourists, thereby contributing to cultural preservation, strengthening local cultural pride, and promoting cultural tourism. Moreover, the festival functions as an important mechanism for transmitting beliefs, values, and ways of life from one generation to another. Consequently, the Phuket Vegetarian Festival has continued to coexist with Phuket society for more than 200 years and remains an important component of the province's cultural identity in the present day.

Keyword: Identity formation, Vegetarian Festival, Thai people of Chinese descent, Phuket Province

บทนำ

ภูเก็ต มีหลักฐานการกล่าวถึงดินแดนเมื่อปี พ.ศ. 700 หรือ คริสต์ศตวรรษที่ 2 ในบันทึกของนักเดินเรือชื่อ คลอดิอุส ปโตเลมี ได้เรียกดินแดนในส่วนนี้ว่า“แหลมตะโกลา” และมีปรากฏหลักฐานอีกครั้ง จากบันทึกและแผนที่การเดินเรือ ผ่านแหลมมลายูมาเอเชียตะวันออกของชาติยุโรป เรียกดินแดนนี้ว่า“จังซีลอน” นอกจากนี้มีหลักฐานเกี่ยวกับการเรียกขานของชาวทมิฬเรียกว่า“มณิคราม”หมายถึง เมืองแก้ว ซึ่งมีความหมายตรงกับชื่อ ภูเก็จจากประวัติศาสตร์ไทยภูเก็ต เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรศรีวิชัย สืบมาจนถึงสมัยอาณาจักรศิริธรรมนคร เรียกเกาะภูเก็ตว่า “เมืองตะกั่วถลาง” เป็นเมืองที่ 11 จาก 12 เมืองนักษัตร โดยใช้ตราเป็นรูปสุนัข จนถึงสมัยสุโขทัย เมืองถลาง ไปขึ้นกับเมืองตะกั่วป่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวฮอลันดาได้สร้างสถานที่เก็บสินค้าเพื่อรับซื้อแร่ดีบุกจากเมืองภูเก็ต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้รวบรวมหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ตั้งเป็น มณฑลภูเก็จ และเมื่อปี พ.ศ. 2476 ได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล เปลี่ยนมาเป็นจังหวัดภูเก็ตจนถึงปัจจุบัน (ภูเก็ต Amazing Thailand, https://api.tat.or.th)

โดยภาพรวมเศรษฐกิจจังหวัดภูเก็ตในไตรมาสที่ 4 ระหว่างเดือนตุลาคม ถึงเดือนธันวาคม 2568 พบว่าขยายตัวเมื่อเทียบกับช่วงเดียวกันของปีก่อน โดยมีแรงขับเคลื่อนหลักจากภาคบริการและการท่องเที่ยวที่ขยายตัวตามจำนวน นักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการบริโภคภาคเอกชนที่ปรับตัวดีขึ้น สะท้อนจากการจดทะเบียนยานยนต์ใหม่และการจัดเก็บรายได้ภาษีที่ ขยายตัว ขณะที่ภาคการค้าและการลงทุนได้รับแรงสนับสนุนจากโครงการที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน BOI แม้มูลค่าเงินลงทุนและการจดทะเบียนนิติบุคคลใหม่ในเดือนธันวาคมจะชะลอตัว 1 ส่วนภาคอสังหาริมทรัพย์ขยายตัวจากพื้นที่อนุญาตก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นด้านภาคเกษตรและประมงชะลอตัว จากราคายางพาราที่ลดลงและสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำประมง ขณะที่การค้าระหว่างประเทศ

ขยายตัวและเกินดุลการค้า ภาวะเงินเฟ้ออยู่ในระดับต่ำ สะท้อนเสถียรภาพด้านราคาโดยรวมของจังหวัด โดยภาคการบริการและการท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต ในเดือนธันวาคม 2568 ขยายตัวเมื่อเทียบกับช่วงเดียวกันของปี 2567 โดยมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในจังหวัดภูเก็ตรวมทั้งสิ้น 1,384,275 คนสูงขึ้น 6,317 คน คิดเป็นร้อยละ 0.46 สร้างรายได้จากนักท่องเที่ยว 54,283.43 ล้านบาท สูงขึ้น 120.42 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 0.22 กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางเข้ามามากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ จีน มาเลเซีย อินเดีย รัสเซีย และเกาหลีใต้ จากมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (รายงานสถานการณ์และดัชนีชี้วัดภาวะแรงงานจังหวัดภูเก็ต,2568)

ปัจจัยสำคัญที่สร้างรายได้ในจังหวัดภูเก็ตคือการท่องเที่ยวที่สร้างอัตลักษณ์ให้กับคนภูเก็ตซึ่งเป็นจุดดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวชาวจีนและมาเลเซียมีความสนใจที่จะมาชื่นชมในความยิ่งใหญ่โดยเฉพาะประเพณีถือศีลกินผัก หรือ เทศกาลกินเจ ซึ่งเป็นหนึ่งในประเพณีเก่าแก่ที่อยู่คู่เมืองภูเก็ตมากว่า 200 ปี สำหรับในปี พ.ศ. 2568 จังหวัดภูเก็ตเตรียมได้มีการจัดงานครั้งสำคัญ ระหว่างวันที่ 21–29 ตุลาคม 2568 เพื่อเฉลิมฉลองครบรอบ 200 ปีของงานประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เทศกาลนี้ไม่เพียงสะท้อนถึงความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวภูเก็ตเท่านั้น แต่ยังเป็นช่วงเวลาที่เมืองทั้งเมืองเปี่ยมไปด้วยสีสัน กลิ่นอายวัฒนธรรม และบรรยากาศที่อบอุ่นน่าประทับใจ ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ได้สร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและความภาคภูมิใจให้กับคนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดภูเก็ตเป็นอย่างยิ่ง

ประเพณีเจี๊ยะฉ่าย ได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกที่หมู่บ้าน ไล่ทู (ในทู) ซึ่งเป็นหมู่บ้านกะทู้ ตำบลกะทู้ จังหวัดภูเก็ตในปัจจุบัน คนจีนเหล่านั้นได้อพยพเข้ามาทำเหมืองแร่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (ในสมัยรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) มีการค้าขายแร่ดีบุกกับปอร์ตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส อังกฤษ เป็นต้น คนจีนเหล่านั้นได้หลั่งไหลเข้ามามากที่สุดก่อนปี พ.ศ.2368 คือหลังจากเมืองภูเก็ตและเมืองถลางถูกพม่ารุกรานเมื่อปี พ.ศ.2352 พลเมืองได้กระจัดกระจายไปอยู่ตามที่ต่างๆ ครั้นพระยาถลาง (เจิม)ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองถลาง และได้ตั้งเมืองภูเก็ตที่บ้านเก็ตโฮ่ ให้พระภูเก็ต (แก้ว) มาเป็นเจ้าเมือง (ระหว่าง พ.ศ. 2368-2400) ต่อมาได้มีคณะงิ้ว หรือ เปะหยี่หี่ ที่ได้เดินทางมาจากประเทศจีนมาเปิดแสดงที่บ้านในทู คณะงิ้วนี้สามารถแสดงอยู่ได้ตลอดปี เนื่องจากเศรษฐกิจของชาวในทู กรรกรจีน รวมถึงร้านค้า มีรายได้ดีมาก ในขณะนั้น ต่อมาปรากฏว่ามีตึกดิน 26 หลัง และโรงร้าน 112 หลัง จึงสามารถอุดหนุนงิ้วคณะนี้ได้ตลอดปี หลังจากคณะงิ้วได้เปิดทำการแสดงอยู่ที่บ้านในทูระยะหนึ่ง ได้เกิดมีการเจ็บป่วยเป็นไข้ และจากการเจ็บป่วยครั้งนี้ทำให้คณะงิ้วนึกขึ้นได้ว่าพวกตนไม่ได้ประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่าย (กินผัก) ซึ่งเคยปฏิบัติกันมาทุกปีที่เมืองจีน และปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอึ่งตี่ฮ่องเต้เป็นต้นมา จึงได้ปรึกษาหารือในหมู่คณะ และได้ตกลงกันประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่ายขึ้นที่โรงงิ้วนั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากไม่สามารถลงเรือใบ หรือเรือสำเภาเดินทางกลับไปร่วมพิธีเจี๊ยะฉ่ายที่เมืองจีนได้ทันเพราะใกล้จะถึงวันประกอบพิธีแล้ว จึงได้ตกลงใจประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่ายขึ้นที่โรงงิ้วเพื่อขอขมาโทษด้วยสาเหตุต่างๆ ต่อมาโรคภัยไข้เจ็บก็หายไปหมดสิ้น รวมทั้งโรคภัยไข้เจ็บที่เคยเบียดเบียดชาวในทู ก็ลดลงด้วยเช่นกัน เรื่องนี้สร้างความประหลาดใจให้แก่ชาวในทูเป็นอันมาก จึงได้สอบถามจากคณะงิ้วและได้คำตอบว่าพวกเขาได้ประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่ายแบบย่อๆ เนื่องจากไม่มีผู้รู้และผู้ชำนาญในการจัดประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่ายโดยเพียงแต่สักการะบูชากราบไหว้ขอขมาโทษ ระลึกถึงกิ้วอ๋องเอี๋ยหรือ กิ้วอ๋องต่ายเต่หรือพระราชาธิราชทั้งเก้าพระองค์นั้นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าประเพณีถือศีลกินผักในจังหวัดภูเก็ตซึ่งมีการสืบสอดมากว่า 200 ปีนั้นถือเป็นความภาคภูมิใจของคนในจังหวัดภูเก็ตเป็นอย่างยิ่ง โดยประเด็นที่ที่ผู้วิจัยให้ความสนใจเป็นพิเศษคือรูปแบบการสร้างอัตลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างประเพณีถือศีลกินผักกับเทศการถือศีลกินเจมีความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร โดยผู้วิจัยได้นำประพณีถือศีลกินผักของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัด

ภูเก็ตมาศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์และแก่นที่แท้จริงของประเพณีถือศีลกินผักเพื่อให้เกิดการสืบทอด ต่อยอดประเพณีดังกล่าวให้เกิดความยั่งยืนในอนาคตต่อไป

อัตลักษณ์ในเทศกาลถือศีลกินผัก

ประวัติเทศกาลถือศีลกินผัก

เทศกาลถือศีลกินผักในจังหวัดภูเก็ต เป็นประเพณีที่ถูกสืบทอดมาอย่างยาวนานจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลากว่า 197 ปี ประเพณีนี้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2368 ในสมัยของพระยาถลางเป็นเจ้าเมืองภูเก็ต มีคณะงิ้วจากประเทศจีนเดินทางเข้ามาเปิดการแสดงที่บริเวณตำบลกะทู้ ขณะเดียวกันก็เกิดโรคภัยไข้เจ็บทำให้คนในพื้นที่เจ็บป่วย คณะงิ้วจึงจัดพิธีเจี๊ยะฉ่าย หรือประเพณีถือศีลกินผักตามความเชื่อของชาวจีนฮกเกี้ยน เพื่อขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภายหลังสถานการณ์โรคภัยไข้เจ็บทุเลาลง ชาวภูเก็ตจึงเกิดความศรัทธาและประกอบพิธีเจี๊ยะฉ่าย ในวันขึ้น 1 ค่ำ ไปจนถึงวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทำให้การจัดงานเทศกาลถือศีลกินผักมีระยะเวลาการจัดงาน 9 วัน 9 คืน (ภัทร์ธมนต์ พลรงค์ และ สันติธร ภูริภักดี ,2565)

เทศกาลกินเจ หรือที่ชาวภูเก็ตเรียกว่า“เจี๊ยะฉ่าย”มีต้นกำเนิดจากชาวจีนฮกเกี้ยนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานบนเกาะเมื่อราวสองร้อยปีก่อน ด้วยความเชื่อว่าการถือศีลและงดเว้นเนื้อสัตว์จะช่วยชำระร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ ประเพณีนี้จึงได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนภูเก็ตมาจนถึงทุกวันนี้ ตลอด 9 วัน 9 คืน ของเทศกาล ผู้คนทั่วทั้งจังหวัดจะร่วมในพิธีกรรมเก่าแก่และน่าตื่นตา เช่น พิธียกเสาโกเต้ง ขบวนแห่พระรอบเมืองภูเก็ต พิธีลุยไฟ และไต่บันไดมีดการจุดประทัดขับไล่สิ่งไม่เป็นมงคล และพิธีส่งองค์เทพกลับสู่สวรรค์ในวันปิดงาน หนึ่งในช่วงเวลาที่ชาวภูเก็ตและนักท่องเที่ยวต่างรอคอยในเทศกาลกินเจ คือ พิธีแห่พระรอบเมือง หรือ“พิธีอิ้วเก้ง” ซึ่งเปี่ยมไปด้วยพลังแห่งศรัทธา ม้าทรงหรือคนทรงเจ้าเข้าร่วมพิธีแสดงอิทธิฤทธิ์ท่ามกลางเสียงประทัดและควันธูป เชื่อกันว่าการทนต่อความเจ็บปวดเป็นการรับเคราะห์แทนผู้อื่นและขจัดสิ่งไม่เป็นมงคล พิธีนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาและความสามัคคีที่สืบทอดในชุมชนภูเก็ตมายาวนาน (เทศกาลกินเจภูเก็ต 2568, https://pamookkoo.katagroup.com)

รูปแบบพิธีกรรมในเทศกาลถือศีลกินผัก

พิธีกรรมในช่วงงานประเพณี ถือศีลกินผักของชาวจังหวัดภูเก็ตแต่ละศาลเจ้า หรือ อ๊ามจะประกอบพิธีกรรมเตรียมความพร้อมก่อนเริ่มงานประเพณี โดยมีพิธีกรรมต่างๆ ที่ถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนภูเก็ตดังนี้

1) พิธีชำระล้างสถานที่ (เจ่งตั๋ว) เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อจีนโบราณ โดยเฉพาะในประเพณีถือศีลกินผัก (เจี๊ยะฉ่าย) เพื่อทำความสะอาดและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย สิ่งอัปมงคล หรือพลังงานด้านลบออกจากบริเวณศาลเจ้า (อ๊าม) และโรงครัว ให้บริสุทธิ์ก่อนเริ่มงานศักดิ์สิทธิ์

2) พิธีป้างกุ้น เป็นพิธีกรรมเชิญทหารมารักษาบริเวณงานกินผักมี 5 ทิศ ได้แก่ หล่ำเอี๋ย คือทิศใต้ใช้ธงสีแดงเป็นสัญลักษณ์ ปักเอี๋ย คือทิศเหนือใช้ธงสีดำเป็นสัญลักษณ์ ตั่งเอี๋ย คือทิศตะวันออกใช้ธงสีเขียวเป็นสัญลักษณ์ ไซ้เอี๋ย คือทิศตะวันตกใช้ธงสีขาวเป็นสัญลักษณ์

3) พิธียกเสาโกเต้ง หลังจากเสร็จพิธีชำระล้างสถานที่ ส่วนใหญ่ช่วงเย็นของวันเดียวกันนั้นจะประกอบพิธีขึ้นเสาโกเต้งบริเวณหน้าอ๊าม เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มประเพณีถือศีลกินผัก

ความหมายของเสา: คำว่า "โกเต้ง" (หรือเต็งโก) เพี้ยนมาจากภาษาจีน แปลว่า โคมไฟสูง โดยจะใช้ต้นไผ่ทั้งลำที่ความสูงไม่น้อยกว่า 36 ข้อปล้อง (เปรียบเสมือน 36 ชั้นฟ้า)

สัญลักษณ์ของตะเกียง 9 ดวง: แขวนไว้ที่ปลายยอดเสาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ดวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ (กิ่วอ๋องไต่เต่) ได้รับทราบและลงมาสถิตยังโลกมนุษย์ตลอดช่วงเทศกาล

พิธีอัญเชิญองค์หยกหองสองเต่ ช่วงเวลาประมาณ 22:00 น. ประกอบพิธีอัญเชิญองค์หยกหองส่องเต่ เพื่อมาเป็นเกียรติในพิธีกรรมช่วงประเพณีถือศีลกินผักตลอด 9 วัน

พิธีอัญเชิญองค์กิ๊วหองไต่เต่ (องค์เก้าราชันย์) ช่วงเวลาประมาณ 22:00 น. ประกอบพิธีอัญเชิญองค์กิ๊วหองไต่เต่ เพื่อมาเป็นประธานในงานประเพณีถือศีลกินผัก ส่วนใหญ่จะประกอบพิธีอัญเชิญใกล้ทะเล

พิธีโค๊กุ๊น (พิธีเลี้ยงทหารที่ดูแลรักษาบริเวณปริมณฑล) พิธีกรรมการเลี้ยงขุนทหารและม้า ประกอบพิธีกรรมช่วง 15:00 น. จะมีการเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงทหารและมีหญ้าหรือถั่วสำหรับเลี้ยงม้า

วัตถุประสงค์: จัดขึ้นเพื่อเลี้ยงอาหารทหารสวรรค์ทั้ง 5 ทิศ และม้าศึก ที่ศาลเจ้าอัญเชิญมาประจำการเพื่อปกปักษ์รักษามณฑลพิธีและดูแลความสงบเรียบร้อยในช่วงเทศกาล

เวลาทำพิธี: โดยทั่วไปจะจัดขึ้นในช่วงเย็น (ประมาณ 18.00 น.) เป็นประจำทุกวันตลอดช่วงงานประเพณี

เครื่องเซ่นไหว้: ประกอบด้วยอาหารเจ ผลไม้ น้ำชา เหล้า รวมถึงข้าวเปลือกและหญ้าสำหรับเลี้ยงม้าศึกของทหารสวรรค์

พิธีป้ายหล่าวฉ้ายอิ้ว (ไหว้อดีตกรรมการอ๊ามที่เสียชีวิต) พิธีไหว้รำลึกถึงผู้มีคุณูปการต่ออ๊ามที่เสียชีวิตไปแล้ว

ความหมายของคำ: คำว่า "ป้าย" แปลว่า ไหว้หรือสักการะ ส่วน "หล่าวฉ้ายอิ้ว" หรือ เล่าฉ้ายอิ้ว แปลว่า น้ำมันผักเก่า หรือ น้ำมันเลี้ยงพระ/ผู้เฒ่า

วัตถุประสงค์: เป็นพิธี เลี้ยงอาหารและเซ่นไหว้ดวงวิญญาณ ของอดีตพี่เลี้ยง ผู้ศรัทธา หรือผู้ที่เคยเสียสละช่วยเหลืองานของศาลเจ้ามาโดยตลอด แต่ปัจจุบันได้ล่วงลับไปแล้ว

พิธีส่งเก๊ง (สวดมนต์) พิธีสวดมนต์ หรือพิธีล้าง 9 ทวาร ให้จิตบริสุทธิ์มีสมาธิ เพื่อรับสิ่งดีๆ ให้เข้ามาในชีวิต ปฏิบัติทุกเช้า-เย็น พิธีถักส่อทำช่วงเย็นหลังจากสวดมนต์เสร็จเป็นการรายงานรายชื่อของผู้เข้าร่วมงาน ประเพณีถือศีลกินผัก

พิธีป้ายชิดแช้/โก๊ยชิดแช้ (บูชาดาวนพเคราะห์ทั้ง 7 ดวง) ประกอบพิธีกรรมในคืนก่อนการอิ๊วเก้ง เพื่อรับพลังจากดาวเหนือ เป็นการอวยพรให้กับมนุษย์บนโลก ในพิธีกรรมยังมีการแจกฮู๋ (ผ้ายันต์) ไว้เป็นสิริมงคลอีกด้วย

พิธีป้ายชิดแช้ (พิธีบูชาดาวนพเคราะห์)คำว่า "ป้าย" แปลว่า ไหว้หรือบูชา ส่วน "ชิดแช้"แปลว่า ดาวเจ็ดดวง (ดาวนพเคราะห์ทั้ง 7) เป็นพิธีบูชาดาวและสวดมนต์เพื่อขอพร ปัดเป่าความชั่วร้าย และเสริมสิริมงคล

พิธีโก้ยชิดแช้ (พิธีข้ามสะพานสะเดาะเคราะห์)คำว่า "โก้ย" แปลว่า ข้าม พิธีนี้คือ "พิธีข้ามดาวเจ็ดดวง" ซึ่งเปรียบเสมือนการข้ามสะพานจากเจ็ดดาวพิภพไปสู่เจ็ดดาวสวรรค์ เพื่อสะเดาะเคราะห์ปัดเป่าสิ่งอัปมงคล โรคภัยไข้เจ็บ และต่อชะตาชีวิตให้ยืนยาว)

พิธีอิ๊วเก๊ง (พิธีแห่พระ) เป็นการออกเยี่ยมขององค์กิ๊วหองไต่เต่เพื่ออวยพรให้กับประชาชนทั่วไป โดยมีขบวนธง และป้ายชื่อแห่นำหน้า ต่อด้วยเสลี่ยงเล็ก(ไฉ้เปี๋ย) จากนั้นเป็นขบวนของหนิ่วสั่ว (ร่มฉัตรจีน)ต่อด้วยตั่วเหลี้ยน (เสลี่ยงใหญ่) ซึ่งเป็นที่ประทับขององค์กิ๊วหองไต่เต่ ชาวบ้านจะตั้งโต๊ะบูชาหน้าบ้านและคุกเข่าอยู่ในอาการสงบนิ่งเพื่อรับพรจากองค์กิ๊วหองไต่เต่ ขณะที่ขบวนแห่ผ่านไป

พิธีคี่โต่ทุ้ย (พิธีขึ้นบันไดมีด) เป็นพิธีกรรมเพื่อรับเคราะห์และอวยพรให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมงานประเพณีให้มีความสุข

อุปกรณ์: บันไดไม้ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างแข็งแรง โดยขั้นบันไดแต่ละขั้นทำจากมีดดาบคมวาว มีความสูงหลายสิบขั้น (เช่น 36 หรือ 72 ขั้น) และมีธงปักอยู่ด้านบนสุด

ขั้นตอน: ม้าทรงจะทำสมาธิและอัญเชิญเทพเจ้ามาประทับร่าง ก่อนจะปีนเท้าเปล่าขึ้นไปรับพลังและอวยพรให้ผู้เข้าร่วมงาน จากนั้นจะต้องปีนลงมาอย่างปลอดภัย

พิธีโกยโห๊ย (พิธีลุยไฟ) เป็นพิธีกรรมเพื่อชำระพลังไม่ดีออกจากร่างกายผู้ร่วมพิธีกรรมต้องปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด

พิธีลุยไฟ เป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของจีนและไทยเชื้อสายจีน จัดขึ้นเพื่อสะเดาะเคราะห์ ปัดเป่าสิ่งอัปมงคล ชำระล้างร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์

1. การทดสอบความศรัทธา: เป็นการแสดงบารมีของเทพเจ้าที่คุ้มครองปกป้องผู้ถือศีลอย่างเคร่งครัดให้แคล้วคลาดปลอดภัย ไม่ได้รับอันตรายจากความร้อน

พิธีโกยห่าน (พิธีสะเดาะเคราะห์) พิธีกรรมนี้ทำที่อ๊าม โดยผู้ที่ต้องการสะเดาะเคราะห์ต้องตัดกระดาษเป็นรูปตัวเองพร้อมเงินตามศรัทธและต้นกุ้ยช่าย 1 ต้นเดินข้ามสะพานให้ผู้ประทับทรงประทับตราด้านหลังของเสื้อที่สวม เรียกว่า “ต๊ะอิ่น”หมายถึง ผู้ที่ผ่านการสะเดาะเคราะห์แล้ว **การเดินข้ามสะพานเปรียบเสมือนการเดินทางเข้าสู่ชีวิตใหม่**

พิธีส่งองค์กิ๊วหองไต่เต่ (พิธีส่งพระ) ในคืนวันสุดท้ายของประเพณี จะมีการส่งองค์หยกหองส่องเต่ซึ่งมักส่งกันที่หน้าเสาโกเต้งในช่วงเวลา 22:30 น. กลับสวรรค์ หลังจากนั้นก็ส่งองค์กิ๊วหองไต่เต่ (ส่วนใหญ่จะส่งที่ชายทะเลสะพานหิน) เมื่อขบวนส่งพระออกพ้นประตู ไฟทุกดวงในอ๊าม ต้องดับสนิทและปิดประตูใหญ่

พิธีลงเสาโกเต้ง เป็นการแสดงสัญลักษณ์ว่าเสร็จสิ้นประเพณีถือศีลกินผัก สำหรับน้ำมันตะเกียงที่อยู่บนยอดเสา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นน้ำมันศักดิ์สิทธิ์โดยจะนำมาแบ่งปันกันในหมู่ชุมชนเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลาน

พิธีคุยโซ๊ (พิธีเลี้ยงอาหารคาว) ชาวบ้านในชุมชนจะทำหลังจากลงเสาโกเต้งเป็นการเลี้ยงอาหารคาวให้ชาวบ้านที่มาร่วมงาน

ศาลเจ้าที่สำคัญของภูเก็ต

คำว่า "**ศาลเจ้าของคนภูเก็ต**" โดยทั่วไปมักจะหมายถึง ศาลเจ้าจีน (อ๊าม) ซึ่งมีมากกว่า 20 แห่งทั่วเกาะภูเก็ตโดยมี 4 ศาลเจ้าหลักที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวภูเก็ตและเป็นต้นกำเนิดประเพณีถือศีลกินผักได้แก่

อ๊ามหล่ายถู่ต่าวโบ้เก๊ง

สถานที่ตั้ง เลขที่ 37/1 หมู่ 4 ถนนวิชิตสงคราม อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต อ๊ามแห่งนี้ในประวัติศาสตร์ สมัยที่ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาใช้แรงงงานเป็นกรรมกรเหมืองแร่ ในจังหวัดภูเก็ตได้เกิดโรคระบาดขึ้น โดยคณะงิ้วจากเมืองจีนที่เปิดการแสดง ณ ชุมชนกะทู้ ระลึกได้ว่าอาจมีสาเหตุจากการที่พวกตนไม่ได้ถือศีลกินผักตามที่ปฏิบัติในประเทศจีน ดังนั้นคณะงิ้วจึงจัดพิธีถือศีลกินผักขึ้น 9 วัน 9 คืน ตามความเชื่อที่มีมาในอดีตรวมทั้งร่วมแรงร่วมใจสร้างอ๊ามแห่งนี้ด้วย หลังจากนั้นปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ จึงหายไป

ชาวบ้านกะทู้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา จัดให้มีพิธีถือศีลกินผักสืบเนื่องกันมาจนแพร่หลายเพิ่มขึ้นตามลำดับ

อ๊ามจุ้ยตุ้ยและอ๊ามปุดจ้อ

สถานที่ตั้ง เลขที่ 283 ซอยภูธร ถนนระนอง เทศบาลเมือง อ าเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต อ๊ามจุ้ยตุ้ยเป็นอ๊ามขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัด ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองติดกับอ๊ามปุดจ้อ ในเทศกาลถือศีลกินผักนั้นอ๊ามจุ๊ยตุ่ยเป็นศูนย์รวมของคนไทยเชื้อสายจีนและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เขามาร่วมงานในเทศกาลดังกล่าวเป็นจ านวนมาก ด้านประวัติของอ๊ามจุ๊ยตุ่ย มีความสัมพันธ์กับอ๊ามบางเหนียวอย่างมากคือ หลังจากเกิดอัคคีภัยที่อ๊ามจีนของคณะงิ้วในซอยรมณีย์ มี ผู้น ากลุ่มหนึ่งไปติดต่อกับเจ้าของที่ดินบริเวณหมู่ที่ 8 ตำบลตลาดเหนือ เพื่อสร้างอ๊ามขึ้นใหม่ โดยสถานที่เดิมสวนพลู ด้านหน้าทิศตะวันออกนั้นเป็นคลองขนาดใหญ่สามารถรับเรือใบขนาดใหญ่ให้เข้ามาเทียบท่าได้ ภายหลังจากเจรจากับเจ้าของที่ดินเรียบร้อยแล้ว ผู้นำชาวบ้านได้อัญเชิญรูปเคารพเทพเจ้าจีนทั้งหลายที่ไม่ถูกเพลิงไหม้มาประดิษฐานไว้ ณ สถานที่แห่งใหม่และสร้างอ๊ามขึ้นมา

อ๊ามบางเหลียวต่าวบู้เก๊ง

สถานที่ตั้ง ถนนภูเก็ต เทศบาลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต อ๊ามต่าวบู้เก๊งหรืออ๊ามบางเหนียวเป็นอ๊ามที่มีประชาชนให้ความศรัทธาและเคาพบูชามากแห่งหนึ่งในจังหวัดภูเก็ต อ๊ามบางเหนียวเป็นอ๊ามเก่าแก่ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2447 ตามประวัติการก่อสร้างกล่าวว่า มีคณะงิ้วกังฉ่ายฮี่จากประเทศจีนเดินทางมาเปิดการแสดงที่ตรอกมาเก๊าหรือซอยรมณีย์และได้นำพระเตียนฮู้ หง่วนโส่ยหรือเหล่าเอี๋ยมา เพื่อการเคารพบูชาและบำเพ็ญกุศลถือศีลกินผักเป็นประจำ โดยมีการสร้างอ๊ามในบริเวณเดียวกัน ต่อมาเกิดอัคคีภัยโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้นำชาวบ้านบริเวณนั้นจึงได้พร้อมใจกันนำพระเตียนฮู้หง่วนโส่ยไปประดิษฐาน ณ บ้านเลขที่ 384 - 386 บนถนนภูเก็ต ซึ่งตรงข้ามกับอ๊ามในปัจจุบันและอีกประมาณ 4 - 5 ปีต่อมา เกิดอัคคีภัยขึ้นอีกโดยไม่ทราบสาเหตุชาวบ้านจึงได้นาพระเตียนฮู้โส่ยไปประดิษฐานบริเวณฝั่งตรงข้ามซึ่งติดกับสถานที่ปัจจุบัน จากนั้นผู้นำของอ๊ามได้ร่วมกันเรี่ยไรเงินจากภาคเอกชนเพื่อจัดซื้อที่ดินบริเวณด้านข้าง เพื่อขยายพื้นที่ของอ๊ามและได้พัฒนาอ๊ามและในปีพ.ศ. 2547 อ๊ามบางเหนียวมีอายุครบ 100 ปี ได้มีการจัดเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่

อ๊ามหลิ่มซู่จ้อหงอจินหยิน หรือ อ๊ามท่าเรือ

สถานที่ตั้ง เลขที่ 169 หมู่ 3 ตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต อ๊ามท่าเรือมีองค์พระโป้เส่งไต่เต่ (หงอจินหยิน) เป็นพระประธาน เป็นเทพเจ้าที่มีความสามารถด้านวิชาแพทย์แผนโบราณและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ กระทั่งมีคุณงามความดีปรากฏจนมีบุคคลรวบรวมตำรายาพร้อมทั้งจัดทำเป็นหนังสือสารานุกรมด้านสมุนไพรจีนและแปลเป็นภาษาต่างๆ จำนวน 52 ภาษา อีกทั้งแจกแก่ห้องสมุดทั่วโลกกระทั่งชาวต่างชาติตั้งสมญานามแก่องค์โป้เส่งไต่เต่ว่า “เทพเจ้าผู้ช่วยชีวิต” ต่อมาได้อัญเชิญดวงจิตวิญญาณขององค์โป้เส่งไต่เต้มาประทับทรงผ่านร่างม้าทรง เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ชาวบ้านโดยไม่คิดค่ารักษา

อ๊ามสามกอง หรือศาลเจ้าหลิมฮู้ไท้ซู่

สถานที่ตั้ง เลขที่ 306 ถนนเยาวราช ตลาดสามกอง ถนนเยาวราช ใกล้โรงเรียนเทศบาลบ้านสามกอง ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต อ๊ามสามกอง (ศาลเจ้าหลิมฮู้ไท้ซู้) หรือ สำนักส่านกอง อวิ๋นซานกอง (ส่ามกอง ฮุนส่านเก้ง) ศาลเจ้าแห่งนี้เดิมเป็นที่ดินของ หลวงสุนทรจีนประชา (ตันไป่อุ่น) ต่อมาท่านได้มอบให้ศาลเจ้าหลิมฮู้ไท่ซู ประมาณ พ.ศ. 2462 โดยออกโฉนดที่ดินในนามของ หมื่นสามกอง (ตันบุ่นเส็ง)

ร่วมกับศาลเจ้าหลิมฮู้ไท้ซู้ และทางการได้แต่งตั้งท่านเป็นผู้จัดการดูแลศาลเจ้าด้วย ตัวศาลเจ้าเดิมเป็นพื้นปูนกั้นสังกะสี มุงหลังคาจากเสาไม้ ต่อมาเปลี่ยนเป็นหลังคาสังกะสีและเปลี่ยนเป็นเสาปูน ในช่วงปี พ.ศ. 2500 เศษ ได้เปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้องลอน ในปี พ.ศ. 2537 ได้รื้อสร้างใหม่หมดดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน และในปี 2537 นี้ทางกรรมการศาลเจ้าได้เริ่มให้มีการกินผักเป็นปีแรกจนถึงปัจจุบัน

ม้าทรงหรือร่างทรง

ม้าทรง หรือ “กี่ต๋อง” คือ บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรงขององค์พระต่างๆโดยขณะที่องค์พระเข้าประทับร่างในร่างของผู้ที่เป็นม้าทรงจะทำให้ม้าทรงมีอากัปกริยาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งลักษณะท่าทางการแสดงออกตลอดจนการกระทำและคำพูด จะเป็นลักษณะเฉพาะตัวขององค์พระองค์นั้นๆที่ได้เข้าประทับในร่างม้าทรง ซึ่งอากัปกริยาทั่วไปที่เห็นเด่นชัด คือ การสั่นศรีษะมากบ้างน้อยบ้างอยู่ตลอดเวลาและจะแสดงลีลาท่าทางที่เหมือนกับการแสดงของงิ้ว ซึ่งการประทับทรงขององค์พระต่างๆชาวบ้านคนภูเก็ตจะเรียนกันว่า “การลงพระ” และหลังจากที่องค์พระประทับในร่างของม้าทรงเรียบร้อยแล้ว พี่เลี้ยงหรือผู้คอยติดตามม้าทรงจะสวมใส่ “ต้อ” หรือชุดทรงให้กับองค์พระ พร้อมทั้งถวายออเล่ง และฮวดโซ๊ะซึ่งเป็นของสำคัญที่องค์พระที่เข้าประทับร่างทรงม้าทุกองค์จะต้องมีติดตัวสำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ การแสดงอภินิหารของม้าทรงภูเก็ตถือเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของประเพณีนี้ให้เป็นที่จดจำ กล่าวคือ การที่ม้าทรงทรมานร่างกายในช่วงเทศกาลถือศีลกินผัก (กินเจ) โดยเชื่อว่าเทพเจ้าจีน หรือ องค์พระที่ได้ลงมาประทับร่างเพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์ รับเคราะห์แทนผู้เข้าร่วมประเพณี และปัดเป่าความชั่วร้าย โดยม้าทรงจะไม่รู้สึกตัวหรือเจ็บปวดขณะประกอบพิธี การแสดงอภินิหารที่โดดเด่นและมักพบเห็นในขบวนแห่พระรอบเมือง (อิ้วเก้ง) ได้แก่:

4.1) การใช้อาวุธทิ่มแทงร่างกาย: ใช้อาวุธโบราณหรือของมีคม เช่น ดาบ ขวาน ลูกตุ้มเหล็กหนาม มีดหัวตัด หรือเหล็กแหลม ทิ่มแทงบริเวณแก้ม ลิ้น หรือส่วนต่างๆ ของร่างกาย การลุยไฟและการเดินสะเดาะเคราะห์: การเดินหรือวิ่งเท้าเปล่าผ่านกองไฟขนาดใหญ่ และการเดินข้ามสะพานโกยหง่าน (สะพานสะเดาะเคราะห์) เพื่อปัดเป่าสิ่งอัปมงคล

4.2) การใช้อุปกรณ์โลหะ: การใช้มีดฟันหลัง หรือการปีนบันไดมีดโดยบ่อยครั้งที่การแสดงอภิหารที่ได้กล่าวมานี้ ได้ถูกกล่าวถึงผ่านทางสื่อในช่องทางต่างๆเช่น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่ออนไลน์ เป็นต้น

4.3) การอาบน้ำมัน (หรือ โก๊ยอิ๋ว) โดยม้าทรงจะนำกิ่งไม้ชุบลงในน้ำมันที่ผ่านการปลุกเสกและต้มเดือดมาชโลมทั่วร่างกาย เชื่อกันว่าเป็นการปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย และ รับเคราะห์แทนผู้ถือศีลกินผักมักพบการประกอบพิธีนี้ได้ในหลายจังหวัดทางภาคใต้ เช่น จังหวัดภูเก็ต โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลถือศีลกินผัก (ช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี) ซึ่งในขบวน แห่พระรอบเมือง (อิ้วเก้ง) ของศาลเจ้าใหญ่ๆ อย่างศาลเจ้าจุ้ยตุ่ย เต้าโบ้เก้ง เป็นต้น

การปฏิบัติตัวในการศีลกินผักของคนภูเก็ต

1.การปฏิบัติตัวเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านภาษาที่ใช้ในประเพณีกินผัก ส่วนใหญ่คนภูเก็ตจะใช้ภาษาจีนฮกเกี้ยนที่เป็นคำศัพท์ในชีวิตประจำวันและการพูดคุยกับองค์เทพ ตัวอย่างเช่น

1.ภาษาที่ใช้เรียกเทพเจ้า เช่น กิ้วอ๋องไต่เต่ ยกอ๋องส่งเต่ โล่เฉี้ย ล่ำเต้า เป็นต้น

2.ภาษาที่ใช้เรียกสถานที่ เช่น อ้ามเต้าบูเก้ง ไล่เตี้ยน เป็นต้น

3.ภาษาที่ใช้ประกอบพิธีกินผัก เช่น ปางกุ้นโขกันส่งเก้ง เป็นต้น

4.ภาษาที่ใช้เรียกเครื่องมือในการประกอบพิธีกินผัก เช่น ค่ายโหล โฉย เป็นต้น

5.ภาษาที่ใช้เรียกบุคคลที่ เช่น ฉ้ายอิ้ว ฮวดกั้ว เป็นต้น

6.ภาษาที่ใช้เรียกวันและเวลา เช่น เก้าโง่ย โชยอึด เป็นต้น

2. การปฏิบัติตัวเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การแต่งกายในประเพณีกินผักของศาลเจ้าต่างๆ นั้นจะเน้นที่ความเรียบง่าย สุภาพเรียบร้อย และที่สำคัญคือต้องเป็นชุดขาว ซึ่งสามารถแยกการแต่งกายออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

1.การแต่งกายของม้าทรง การแต่งกายของม้าทรงนั้นจะแยกเป็นม้าทรงชายและม้าทรงหญิง โดยเวลาปกติทั่วไปในช่วงประเพณีกินผักนั้นทั้งม้าทรงชายและม้าทรงหญิงจะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว และ กางเกงขาก๊วยสีขาวแต่เมื่อองค์เทพมาประทับก็จะมีการสวมต้อ (ผ้ารัดหน้าท้อง ลักษณะเหมือนเอี๊ยม) สีต่างๆเป็นลักษณะเฉพาะองค์เทพที่มาประทับ

2.การแต่งกายของผู้เข้าร่วมประเพณีกินผัก ข้อกำหนดในการร่วมประเพณีกินผักจะต้องแต่งกายด้วยชุดขาวเท่านั้น กล่าวคือเสื้อจะเป็นเสื้อเชิ้ตหรือคอกลมสีขาวและกางเกงจะเป็นขายาวหรือขาก๊วยสีขาวเท่านั้น

3. การปฏิบัติตัวเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินอาหารที่ปรากฏในประเพณีกินผักจะเป็นอาหารที่มาจากพืชผักธรรมชาติไม่มีเนื้อสัตว์ปะปน หรือแม้แต่ส่วนประกอบต่างๆ ของสัตว์ และที่สำคัญที่สุดไม่มีการปรุงอาหารด้วย พืชผัก 5 ชนิด คือ

1. กระเทียม ซึ่งจะไปทำลายการทำงานของหัวใจ จะมีผลกระทบกระเทือนต่อธาตุไฟในร่างกาย

2. หัวหอม ซึ่งจะไป่ทำลายการทำงานของไต จะมีผลกระทบกระเทือนธาตุน้ำในร่างกาย

3. หลักเกียว ซึ่งจะเข้าไปทำลายการทำงานของม้าม จะมีผลกระทบกระเทือนต่อธาตุดินในร่างกาย

4. กับฉ่าย ซึ่งจะเข้าไปทำลายการทำงานของตับ จะมีผลกระทบกระเทือนต่อธาตุไม้ ในร่างกาย

5. ใบยาสูบ ซึ่งจะเข้าไปทำลายการทำงานของปอด จะมีผลกระทบกระเทือนต่อ ธาตุโลหะในร่างกาย

ผักเหล่านี้เป็นผักที่มีรสหนัก กลิ่นแรง และอาจจะมีสารพิษตกค้างอยู่ เมื่อรับประทานเข้าไปสิ่งเหล่านี้จะเข้าไปทำลายพลังทั้ง 5 ในร่างกาย เป็นเหตุให้อวัยวะ เหล่านั้นทำงานไม่ปกติ (กิตติกร วิบูลย์ศรี, ภูชิต ดอกไม้หอม และ ชลิดา แย้มศรีสุข,2566)

บทสรุป

อัตลักษณ์ในเทศกาลถือศีลกินผักของคนภูเก็ตเป็นประเพณีที่ถูกสืบทอดมาอย่างยาวนานจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลากว่า 197 ปีเพื่อขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากสถานการณ์โรคภัยไข้เจ็บซึ่งในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงหน้าฝนอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์มีการเน่าเสียง่ายคนโบราณจึงใช้กุศโลบายให้งดรับประทานเนื้อสัตว์เพื่อเป็นการป้องกันโรคระบาดเป็นเวลา 9 วัน 9 คืน โดยพิธีกรรมในช่วงงานประเพณีศีลกินผักของคนภูเก็ตจะประกอบด้วยพิธีชำระล้างสถานที่เพื่อเป็นการทำความสะอาดศาลเจ้า 1 วันก่อนเริ่มพิธีกรรมหลังจากเสร็จพิธีชำาระล้างสถานที่ ส่วนใหญ่ช่วงเย็นของวันเดียวกันนั้นจะประกอบพิธีขึ้นเสาโกเต้งบริเวณหน้าอ๊าม เพื่อเป็น

สัญลักษณ์ของการเริ่มประเพณีถือศีลกินผัก พิธีเอี๊ยวเก๊ง (พิธีแห่พระ) จะมีการแสดงอภินิหารของม้าทรงภูเก็ต โดยการใช้อาวุธทิ่มแทงร่างกาย โดยการออกเยี่ยมขององค์กิ๊วหองไต่เต่จะมีการหาเสลี่ยงใหญ่ หรือต๋วเหลียน เพื่ออวยพรให้กับประชาชนทั่วไปที่มารอรับการแห่พระรอบเมือง โดยมีขบวนธงและป้ายชื่อแห่นำหน้า ต่อด้วยเสลี่ยงเล็ก(ไฉ้เปี๋ย) และเมื่อถึงวันสุดท้ายจะเป็นพิธีลงเสาโกเต้ง เป็นการแสดงสัญลักษณ์ว่าเสร็จสิ้นประเพณีถือศีลกินผักสามารถสรุปตามที่กล่าวมาข้างต้นได้ดังนี้

1) รูปแบบพิธีกรรมในเทศกาลถือศีลกินผัก โดยในจังหวัดภูเก็ตนั้นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่มักจะมาควบคู่กับศาลเจ้าดั้งเดิมในจังหวัดภูเก็ตซึ่งเป็นจุดขายที่สำคัญทำให้ประเพณีของจังหวัดภูเก็ตไม่เหมือนใคร ตัวอย่างเช่น

- พิธีกรรมอิ่วเก้ง หรือแห่พระรอบเมือง อ๊ามหล่ายถู่ต่าวโบ้เก๊ง มีระยะทางในการเดินทางเพื่อไปอัญเชิญไฟศักดิ์สิทธิไกลที่สุด ส่วรอ๊ามจุ้ยตุ้ยและอ๊ามปุดจ้อมีม้าทรงชายและหญิงรวมกันมากที่สุดในจังหวัดภูเก็ต

- พิธีคี่โต่ทุ้ย (พิธีขึ้นบันไดมีด) อ๊ามบางเหนียวสูงที่สุดในจังหวัดภูเก็ตจำนวน 72 ขั้น รองลงมาเป็นอ๊ามสามกองจำนวน 36 ขั้น

- พิธีโกยโห๊ย (พิธีลุยไฟ) มีให้ชมทุกอ๊าม

2) รูปแบบการปฏิบัติตนในเทศกาลถือศีลกินผักจะแสดงออกให้เห็นเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร ได้แก่

- การใช้ภาษา ส่วนใหญ่คนภูเก็ตจะใช้ภาษาจีนฮกเกี้ยนที่เป็นคำศัพท์ในชีวิตประจำวันและการพูดคุยกับองค์เทพ

- การแต่งกาย จะเน้นที่ความเรียบง่าย สุภาพเรียบร้อย และที่สำคัญคือต้องเป็นชุดขาว

- การรับประทานอาหาร โดยจะรับประทานอาหารที่มาจากพืชผักธรรมชาติไม่มีเนื้อสัตว์ปะปน หรือแม้แต่ส่วนประกอบต่างๆ ของสัตว์

3) การบริหารจัดการศาลเจ้าในจังหวัดภูเก็ต ในจังหวัดภูเก็ตมีศาลเจ้าจีน (หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า "อ๊าม") รวมแล้วมากกว่า 30 แห่ง โดยมีศาลเจ้าหลักที่คนนิยมไปไหว้สักการะและร่วมงานประเพณีถือศีลกินผักกว่า 24 แห่งกระจายอยู่ทั่วเกาะ ซึ่งแต่ละศาลเจ้าจะมีผู้บริหารซึ่งประกอบด้วย ประธานศาลเจ้า คณะกรรมการศาลเจ้า หัวหน้าม้าทรง ม้าทรง และฝ่ายพิธีกรรม คอยขับเคลื่อนการดำเนินการของแต่ละศาลเจ้า

4) การจัดหากิมซิ้นหรือองค์พระจีน โดยเฉพาะประธานของศาลเจ้าซึ่งพระประธานของแต่ละศาลเจ้า (อ๊าม) ในภูเก็ตจะแตกต่างกันไปตามเทพเจ้าองค์สำคัญที่ประดิษฐานเป็นหลัก ศาลเจ้าหลักๆ ได้แก่ :

- ศาลเจ้ากะทู้ (อ๊ามกะทู้): มีองค์ที่ฮู้หง่วนโส่ย (เทพเจ้าแม่ทัพ) และ องค์กิ้วอ๋องไต่เต่(เทพเจ้าแห่งดาวนพเคราะห์ทั้งเก้า) เป็นองค์ประธาน

- ศาลเจ้าจุ้ยตุ่ย (อ๊ามจุ้ยตุ่ย): มีองค์ที่ฮู้หง่วนโส่ย (เทพเจ้าแม่ทัพ) และองค์กิ้วอ๋องไต่เต่ (เทพเจ้าแห่งดาวนพเคราะห์ทั้งเก้า) เป็นองค์ประธาน

- ศาลเจ้าบางเหนียว (อ๊ามเต้าโบ้เก้ง): มี องค์เตี๋ยนหู้หง่วนโส่ย และ องค์กิ้วอ๋องไต่เต่ เป็นองค์ประธาน

- ศาลเจ้าท่าเรือ: มี องค์โป่เซ้งไต่เต่ (หมอเทวดา) เป็นองค์ประธาน

- ศาลเจ้าสามกอง มีพระประธานของอ๊ามสามกอง คือ องค์หลิมฮู้ไท้ซู่

- ศาลเจ้าเฮียนเที้ยนส่งเต่ ทุ่งทอง มีพระประธานของอ๊าม คือ เฮียนเที้ยนส่งเต่ หรือ เจ้าพ่อเสือ

5) การมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนของคนภูเก็ต ประเพณีถือศีลกินผัก (เจี๊ยะฉ่าย) ของจังหวัดภูเก็ต สะท้อนพลังความศรัทธาและการหลอมรวมใจของคนทุกภาคส่วน โดยทุกฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ในการขับเคลื่อนเทศกาลสำคัญดังนี้

- ชุมชนและประชาชน: ชาวภูเก็ตทุกเพศทุกวัยพร้อมใจกันแต่งกายด้วยชุดสีขาว ละเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ และเข้าร่วมพิธีกรรมตามศาลเจ้า (อ๊าม) ต่างๆ อย่างพร้อมเพรียง

- คณะกรรมการศาลเจ้าและม้าทรง: ทำหน้าที่สืบทอดพิธีกรรมดั้งเดิม จัดเตรียมโรงทาน และเป็นสื่อกลางในการประกอบพิธีปัดเป่าความชั่วร้ายเพื่อความเป็นสิริมงคล

- ภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่น: องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาลนครภูเก็ต และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) คอยให้การสนับสนุนงบประมาณ อำนวยความสะดวกด้านการจราจร ดูแลความสะอาด และจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว

- ภาคเอกชนและผู้ประกอบการ: ธุรกิจ โรงแรม ร้านอาหาร และสื่อมวลชนท้องถิ่น ร่วมตกแต่งเมืองด้วยธงสีเหลือง รังสรรค์เมนูอาหารเจที่หลากหลาย และช่วยประชาสัมพันธ์ประเพณีให้เป็นที่รู้จักไปทั่วโลก

- สมาคมและมูลนิธิการกุศล: อาสาสมัครและหน่วยกู้ภัยในพื้นที่ร่วมมือกันจัดการจราจร ดูแลความปลอดภัยในขบวนแห่พระรอบเมือง (อิ้วเก้ง) และช่วยเหลือปฐมพยาบาลตลอดช่วงเทศกาล

- บทบาทของสื่อท้องถิ่น: สื่อในจังหวัดภูเก็ต เช่น เพจท้องถิ่น (เช่น ภูเก็ตไพรเวทนิวส์, เพจข่าวภูเก็ต) และสื่อชุมชน จะทำหน้าที่รายงานตารางเวลาขบวนแห่พระ ประกาศจุดแจกอาหารเจ และถ่ายทอดสดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้คนในพื้นที่ติดตามข่าวสารได้อย่างสะดวก

องค์ความรู้ที่ได้

การสร้างอัตลักษณ์ในเทศกาลถือศีลกินผักของคนไทยเชื้อสายจีนจังหวัดภูเก็ตนั้นจะต้องมีองค์ประกอบหลายองค์ประกอบร่วมกันจึงสามารถที่จะกล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่าประเพณีถือศีลกินผักของคนภูเก็ตนั้นไม่เหมือนใคร โดยองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดอัตลักษณ์ทางประเพณีที่สืบทอดมากว่า 200 ปีนั้นจะประกอบด้วยองค์ประกอบหลักๆ 5 องค์ประกอบคือ รูปแบบพิธีกรรม การปฏิบัติตน การจัดการศาลเจ้า องค์พระ และการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

ภัทร์ธมนต์ พลรงค์ และ สันติธร ภูริภักดี.(2565).ผลกระทบด้านสังคมของเทศกาลถือศีลกินผักจังหวัดภูเก็ต. **วารสารศิลปการจัดการ,*6*(*1*)**, 2107-2121.

ภูเก็ต. **Amazing Thailand**. [ออนไลน์].สืบค้นเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2569 จาก https://api.tat.or.th.

สาวิตร พงศ์วัชร์ ยุทธพงษ์ ต้นประดู่และคณะ.(2563). **การศึกษารูปแบบเกี้ยวพระจีนจังหวัดภูเก็ตเพื่อการอนุรักษ์พิธีกรรมท้องถิ่น**.*การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ประจำปี 2563*,1-27.

สำนักงานแรงงานจังหวัดภูเก็ต.**รายงานสถานการณ์และดัชนีชี้วัดภาวะแรงงานจังหวัดภูเก็ตประจำไตรมาส 4 ปี** *2568 (ตุลาคม - ธันวาคม).*

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

พฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภค ในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

CONSUMER BEHAVIOR TOWARD SUKI TEENOI RESTAURANT SERVICES A CASE STUDY OF MINGLE MALL BRANCH, KHLONG LUANG DISTRICT, PATHUM THANI PROVINCE

สาหร่าย สร้อยศรีคำ[1] และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์[2]
สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ กลุ่มวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
Saray Sroisrikham1 and Wareerat Sampatpong2
Business Administration Program (Marketing)
Faculty of Management Science,
Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.
E-mail: Saray.sroi@vru.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และเพื่อศึกษาปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) ที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้บริการ พบว่า ผู้บริโภคนิยมเดินทางมาใช้บริการในช่วงเย็นและวันหยุด โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรับประทานอาหารร่วมกับกลุ่มเพื่อนหรือครอบครัว และมีสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร สำหรับผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการ พบว่า ปัจจัยที่มีผลในระดับมากที่สุดคือ ด้านผลิตภัณฑ์ จากความสดใหม่และความหลากหลายของวัตถุดิบ รองลงมาคือ ด้านราคาที่มีความคุ้มค่าและเป็นมาตรฐานเดียวกัน ด้านกระบวนการที่มีระบบการจัดการคิวและการบริการที่รวดเร็ว และด้านลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นของสาขา Mingle Mall ทั้งในเรื่องความสะอาดและพื้นที่ที่สะดวกสบาย ขณะที่ปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านบุคคล และด้านการส่งเสริมการตลาด ส่งผลในระดับมากตามลำดับ ข้อมูลภาพรวมจากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับผู้ประกอบการในการรักษามาตรฐานการบริการ และวางกลยุทธ์การตลาดเพื่อขยายฐานลูกค้าในพื้นที่รอบสถานศึกษาและแหล่งชุมชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พฤติกรรมการเลือกใช้บริการ, ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด, ร้านสุกี้ตี๋น้อย, ผู้บริโภค

Abstract

The research titled "Consumer Behavior in Selecting Suki Teenoi, Mingle Mall Branch, Khlong Luang District, Pathum Thani Province" aimed to examine consumer behaviors regarding the selection of Suki Teenoi at the Mingle Mall branch in Khlong Luang District, Pathum Thani Province, and to investigate the marketing mix factors (7Ps) influencing these choice behaviors.

The research findings revealed that consumers preferred to visit the restaurant during the evenings and weekends, with the primary objective of dining with friends or family. Social media served as the main channel for receiving information. Regarding the analysis of the marketing mix factors (7Ps) influencing decision-making, the factor with the highest level of impact was Product, driven by the freshness and variety of ingredients. This was followed by Price, characterized by value for money and standardized pricing; Process, featuring efficient queue management and rapid service; and Physical Evidence, highlighted by the cleanliness and comfortable space of the Mingle Mall branch. Meanwhile, Place, People, and Promotion influenced consumer decisions at a high level, respectively. The overall insights from this study can serve as a guideline for entrepreneurs to maintain service standards and formulate marketing strategies aimed at sustainably expanding the customer base in areas surrounding educational institutions and community centers.

Keywords: Consumer Behavior, Marketing Mix Factors, Suki Teenoi Restaurant, Consumer

บทนำ

บริบทอุตสาหกรรมร้านอาหารและการปรับตัวของธุรกิจบุฟเฟต์ในประเทศไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา อุตสาหกรรมร้านอาหารในประเทศไทยถือเป็นหนึ่งในภาคส่วนที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องและมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยข้อมูลจากกรมพัฒนาธุรกิจการค้า (2567) ระบุว่าธุรกิจร้านอาหารเป็นกลุ่มธุรกิจที่มีอัตราการจดทะเบียนนิติบุคคลใหม่สูงเป็นอันดับต้นๆ แม้จะเผชิญกับสภาวะความผันผวนของเศรษฐกิจโลก แต่ความต้องการพื้นฐานของผู้บริโภคที่เปลี่ยนจากการรับประทานอาหารเพื่อการยังชีพ ไปสู่การรับประทานเพื่อการพักผ่อนและสังสรรค์ (Social Dining) ส่งผลให้รูปแบบการบริการร้านอาหารมีการพัฒนาอย่างหลากหลาย

หนึ่งในประเด็นที่น่าสนใจคือการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของร้านอาหารประเภท "บุฟเฟต์" (Buffet) โดยเฉพาะสุกี้และชาบู ซึ่ง ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2562) ได้อธิบายว่า พฤติกรรมผู้บริโภคยุคใหม่ให้ความสำคัญกับ "ความรู้สึกคุ้มค่า" (Perceived Value) และการได้รับประสบการณ์ที่หลากหลายในราคาที่กำหนดไว้ล่วงหน้า (Fixed Price) สิ่งนี้สอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภคของ Schiffman and Wisenblit (2019) ที่ระบุว่ากระบวนการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคมักจะถูกขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจด้านความคุ้มประโยชน์ (Utilitarian Motivation) และความสุขใจ (Hedonic Motivation) ซึ่งร้านสุกี้บุฟเฟต์สามารถตอบโจทย์ทั้งสองประเด็นนี้ได้อย่างลงตัว

ปรากฏการณ์ "สุกี้ตี๋น้อย" กับการสร้างมาตรฐานใหม่ทางการตลาดท่ามกลางการแข่งขันที่ทวีความรุนแรง (Hyper-competition) แบรนด์ "สุกี้ตี๋น้อย" ภายใต้การบริหารของบริษัท บี เอ็น เอ็น เรสเตอรองท์ กรุ๊ป จำกัด ได้สร้างบรรทัดฐานใหม่ให้แก่วงการการตลาด โดยการใช้กลยุทธ์การบริหารต้นทุนให้มี

ประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อนำไปสู่การตั้งราคาที่ดึงดูดใจแต่ยังรักษาคุณภาพสินค้าไว้ได้ ซึ่งในทางวิชาการ Kotler and Keller (2021) เรียกสิ่งนี้ว่า "Cost Leadership Strategy" นอกจากนี้ สุกี้ตี๋น้อยยังโดดเด่นในการใช้กลยุทธ์ช่วงเวลา (Time-based Strategy) โดยเปิดให้บริการจนถึงเวลา 05.00 น. ซึ่งถือเป็นการเจาะเซกเมนต์ (Market Segmentation) กลุ่มคนที่ทำงานกลางคืน นักศึกษา และผู้ที่แสวงหาไลฟ์สไตล์แบบ Midnight Economy

ความสำเร็จของสุกี้ตี๋น้อยยังเห็นได้ชัดจากพฤติกรรมการรอคอยรับบริการที่ยาวนาน ซึ่งในมุมมองของการบริหารจัดการบริการ (Service Management) ฉัตยาพร เสมอใจ (2563) อธิบายว่าความเต็มใจที่จะรอ (Willingness to Wait) สะท้อนถึงมูลค่าแบรนด์ (Brand Value) ที่แข็งแกร่งจนผู้บริโภคมองข้ามอุปสรรคเรื่องเวลาเพื่อแลกกับการเข้าถึงบริการที่คาดหวัง

ความสำคัญของทำเลเชิงยุทธศาสตร์ กรณีศึกษา สาขา Mingle Mall รังสิตเมื่อในระดับจุลภาคพื้นที่เขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยเฉพาะบริเวณโดยรอบมหาวิทยาลัยกรุงเทพ (Mingle Mall) และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือเป็นเขตเศรษฐกิจที่มีความเฉพาะตัวสูงมาก (Niche Geographic) เนื่องจากเป็นศูนย์รวมของประชากรแฝงที่เป็นวัยรุ่นและวัยทำงานรุ่นใหม่จำนวนมหาศาล สอดคล้องกับแนวคิดของศูนย์วิจัยกสิกรไทย (2566) ที่ระบุว่าทำเลใกล้มหาวิทยาลัยเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ธุรกิจอาหารสามารถสร้างรายได้ได้อย่างยั่งยืนหากเข้าใจพฤติกรรมกลุ่ม Gen Z

ปัญหาสำคัญที่ผู้วิจัยให้ความสนใจคือ พฤติกรรมการตัดสินใจเลือกใช้บริการของผู้บริโภคในเขตนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ "รสชาติ" เพียงอย่างเดียว แต่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยแวดล้อมทางตลาด (Marketing Stimuli) ที่ซับซ้อน เช่น ความสะดวกของทำเลที่ตั้งภายในโครงการ Mingle Mall ที่มีที่จอดรถและบรรยากาศทันสมัย, อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อน (Reference Groups), และการรับรู้ข้อมูลผ่าน Social Media การที่ผู้บริโภคยอมต่อคิวเป็นเวลานานที่สาขานี้ ทั้งที่มีร้านอาหารคู่แข่งในบริเวณใกล้เคียงมากมาย จึงเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาว่า "ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด" (4Ps) ตัวใดที่มีน้ำหนักมากที่สุดต่อการตัดสินใจจริง ความจำเป็นในการวิจัยและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จากการสืบค้นวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มักศึกษาภาพรวมของธุรกิจบุฟเฟต์ในเขตกรุงเทพมหานคร แต่ยังขาดการศึกษาที่เจาะจงลงไปในพื้นที่ที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์เฉพาะอย่าง "คลองหลวง-รังสิต" ซึ่งมีพฤติกรรมการบริโภคแบบ "Urban-Campus Lifestyle" ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความจำเป็นใน การทำวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall" เพื่อนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์การตลาดระดับพื้นที่ (Local Marketing Strategy)

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ร้านอาหารบุฟเฟต์ทั่วไป แต่เป็นธุรกิจที่ตั้งอยู่บนทำเลที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมเฉพาะตัวของกลุ่มเป้าหมายย่านคลองหลวงอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงของธุรกิจอาหารประเภทสุกี้และชาบูในพื้นที่รังสิต ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาว่า ปัจจัยใดที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลักที่ทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือกใช้บริการที่สาขานี้ และระบบการจัดการในด้านกระบวนการรวมถึงลักษณะทางกายภาพสามารถตอบโจทย์ความคาดหวังของผู้ใช้บริการได้จริงหรือไม่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำความเข้าใจกลไกการตัดสินใจของผู้บริโภค ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาในหัวข้อนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

2.เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) ที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการงานวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ ผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี รวมถึงนักศึกษามหาวิทยาลัยกรุงเทพ และผู้อยู่อาศัยรอบโครงการ Mingle Mall ที่เคยมาใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall รังสิต โดยพื้นที่ที่ทำการวิจัยมีประชากรรวมทั้งสิ้น 299,152 คน ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน โดยคำนวณตามสูตรของ Cochran (หรือ Taro Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามออนไลน์และแบบกระดาษเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและมีการออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปที่เกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 พฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ส่วนที่ 3 ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) ที่มีผลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการแจกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และภาพรวมที่ค้นพบได้ดังนี้

1.) ด้านพฤติกรรมการเลือกใช้บริการของผู้บริโภค พบว่า ผลการวิจัยในส่วนของพฤติกรรมการตัดสินใจเข้าใช้บริการ พบว่า กลุ่มผู้บริโภคเป้าหมายซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาและผู้อยู่อาศัยในย่านชุมชนรอบสถานศึกษา มีแนวโน้มและค่านิยมในการเดินทางมาใช้บริการหนาแน่นที่สุดในช่วงเย็นและวันหยุด โดยมีแรงจูงใจและวัตถุประสงค์หลักเพื่อการสังสรรค์และรับประทานอาหารร่วมกันภายในกลุ่มเพื่อนหรือครอบครัว สำหรับช่องทางสำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โปรโมชัน รวมถึงสิ่งกระตุ้นทางการตลาดต่าง ๆ พบว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่เปิดรับและเข้าถึงข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลัก ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการกระตุ้นให้เกิดความต้องการและนำไปสู่การตัดสินใจกลับมาใช้บริการในท้ายที่สุด

2.) ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการ (7Ps) ที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้บริการในภาพรวม พบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดทุกด้านล้วนส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภคในระดับมาก โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญที่มีความต้องการและระดับความพึงพอใจสูงสุดในแต่ละมิติได้ดังนี้ด้านผลิตภัณฑ์ ผู้บริโภคให้ความสำคัญสูงสุดกับความหลากหลายของเมนูอาหารที่มีให้เลือกบริโภคอย่างครบถ้วน ทั้งประเภทเนื้อสัตว์ ผัก และของทานเล่น รองลงมาคือเรื่องของรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์ของน้ำซุปและน้ำจิ้ม ตลอดจนความสดใหม่สะอาดของวัตถุดิบและภาชนะตามลำดับ ด้านราคา ประเด็นที่ผู้บริโภคพึงพอใจและให้ความสำคัญมากที่สุดคือความชัดเจนในการระบุราคาอาหาร เครื่องดื่ม และภาษีมูลค่าเพิ่มอย่างตรงไปตรงมา ตามมาด้วยการกำหนดมาตรฐานราคาที่เป็นระบบเดียวกันในทุกสาขา และความรู้สึกคุ้มค่าคุ้มราคาเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณอาหารและกรอบเวลาที่ได้รับในการรับประทาน ด้านลักษณะทางกายภาพ สิ่งที่ผู้บริโภคคาดหวังและให้ความใส่ใจเป็นอันดับแรกคือเรื่องของความสะอาดสะอ้านภายในร้านรวมถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญ กับบรรยากาศการตกแต่งร้านที่ดูทันสมัย การจัดวางผังโต๊ะอาหารและทางเดินที่เหมาะสมกว้างขวาง ไม่แออัดและสะดวกต่อการเดินไปตักน้ำจิ้มหรือเครื่องดื่ม ด้านการส่งเสริมการตลาด ปัจจัยดึงดูดใจที่มีผลมากที่สุดคือการสร้างสรรค์และจัดเมนูพิเศษตามเทศกาลต่าง ๆ เช่น การนำเสนอเมนูเนื้อพรีเมียมเฉพาะช่วงเวลา รองลงมาคือการจัดโปรโมชันส่วนลดตามช่วงเวลาหรือกิจกรรมพิเศษ และอิทธิพลจากการรีวิวของกลุ่มผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดหรือบล็อกเกอร์แนะนำอาหารด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับมิติความเพียงพอและความสะดวกของพื้นที่สำหรับจอดรถของโครงการมากที่สุด รองลงมาคือบรรยากาศการจัดวางพื้นที่รองรับลูกค้า ระบบบริหารจัดการคิวที่มีประสิทธิภาพ และความได้เปรียบของทำเลที่ตั้งสาขาที่อยู่ใกล้กับสถานศึกษาและหอพัก ด้านกระบวนการ สิ่งที่ส่งผลต่อความพึงพอใจสูงสุดในมิตินี้คือความรวดเร็วของพนักงานในการจัดเตรียมและเคลียร์โต๊ะอาหารเพื่อรองรับลูกค้า ควบคู่ไปกับระบบการสั่งอาหารดิจิทัลที่มีความเสถียร แม่นยำ ใช้งานง่าย และไม่ซับซ้อน รวมถึงกระบวนการชำระเงินที่รวดเร็วและมีช่องทางการจ่ายเงินที่หลากหลาย ด้านบุคลากร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม การเลือกใช้บริการมากที่สุดในด้านนี้คือการแนะนำและบอกต่อปากต่อปากจากกลุ่มเพื่อน คนใกล้ชิด หรือกลุ่มนักศึกษาในย่านเดียวกัน รองลงมาคือความสุภาพอ่อนน้อมและการให้คำแนะนำเกี่ยวกับเมนูอาหารที่เป็นมิตรของพนักงานบริการ

จากผลการวิจัยทั้งหมดข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมการเลือกใช้บริการของผู้บริโภคไม่ได้เกิดจากปัจจัยด้านราคาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างคุณค่าของผลิตภัณฑ์ ความพร้อมในการให้บริการตลอดทั้งคืน ทำเลที่ตั้งที่สอดรับกับวิถีชีวิตคนรุ่นใหม่ และกระบวนการจัดการบริการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ร่วมกันยกระดับประสบการณ์ของผู้บริโภคและนำไปสู่การตัดสินใจเลือกใช้บริการ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการ

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
ด้านผลิตภัณฑ์ (Product)			
ความหลากหลายของเมนูอาหาร (เนื้อสัตว์,ผัก, ของทานเล่น	4.54	0.69	มาก
ความสดใหม่และคุณภาพของวัตถุดิบ (เช่น เนื้อไม่ค้างคืน,ผักสะอาด)	4.48	0.69	มาก
รสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของน้ำซุปและน้ำจิ้ม	4.51	0.72	มาก
ความสะอาดของอุปกรณ์และภาชนะ	4.46	0.74	มาก
ด้านราคา (Price)			
ความคุ้มค่าของราคาเมื่อเทียบกับปริมาณอาหารและเวลาที่ได้รับ (2 ชั่วโมง)	4.45	0.76	มาก
ราคาที่เป็นมาตรฐานเดียวกันทุกสาขา (ราคา 219+ บาท)	4.48	0.68	มาก
ความชัดเจนในการระบุราคาอาหาร เครื่องดื่มและภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT)	4.51	0.70	มาก
ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)			
ความสะดวกของสถานที่ตั้งสาขา (Mingle Mall รังสิต) ใกล้สถานศึกษา/ที่พัก	4.44	0.77	มาก
ความเพียงพอและความสะดวกของพื้นที่จอดรถ	4.48	0.71	มาก
บรรยากาศภายในร้านและการจัดวางพื้นที่รองรับลูกค้า	4.46	0.71	มาก
ระบบการจัดการคิวผ่านแอปพลิเคชันหรือการรอคิวที่หน้าสาขา	4.45	0.72	มาก
ด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion)			
การนำเสนอข้อมูลและสื่อผ่านทาง Facebook Fanpage และ TikTok	4.44	0.80	มาก
การใช้ Influencer / Food Blogger รีวิวเมนูใหม่ๆ หรือบรรยากาศร้าน	4.48	0.71	มาก

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
โปรโมชั่นส่วนลดตามช่วงเวลาหรือกิจกรรมพิเศษ (เช่น มา 4 จ่าย 3 หรือส่วนลดบัตรเครดิต)	4.51	0.72	มาก
การจัดเมนูพิเศษตามเทศกาล (เช่น เมนูเนื้อ พรีเมียมเฉพาะช่วงเวลา)	4.53	0.67	มาก
ด้านบุคลากร (People)			
การแนะนำปากต่อปากจากเพื่อน คนใกล้ชิด หรือนักศึกษาในย่านเดียวกัน	4.50	0.74	มาก
ความสุภาพและการให้คำแนะนำเกี่ยวกับเมนูอาหารของพนักงาน	4.47	0.71	มาก
ด้านกระบวนการ (Process)			
ระบบการจองคิวผ่านแอปฯ มีความสะดวก	4.45	0.76	มาก
ความรวดเร็วในการจัดเตรียมโต๊ะ	4.49	0.72	มาก
ระบบการสั่งอาหารมีความเสถียร ใช้งานง่ายและไม่ซับซ้อน	4.49	0.72	มาก
กระบวนการชำระเงิน มีความรวดเร็ว และมีช่องทางการชำระเงินที่หลากหลาย (เงินสด, โอนจ่าย, บัตรเครดิต)	4.47	0.74	มาก
ด้านลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence)			
ความสะอาดภายในร้านและอุปกรณ์	4.52	0.69	มาก
บรรยากาศและการตกแต่งร้านที่ทันสมัย	4.49	0.72	มาก
ความโดดเด่นของป้ายและจุดเช็กอิน	4.41	0.74	มาก
การจัดวางโต๊ะและทางเดินมีความเหมาะสม ไม่แออัดจนเกินไป และสะดวกต่อการเดินไปตักน้ำจิ้ม/เครื่องดื่ม	4.49	0.71	มาก

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้บูรณาการแนวคิดทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาดบริการ (7Ps) และพฤติกรรมผู้บริโภคยุคใหม่ เพื่อนำมาบูรณาการและสร้างสรรค์เป็นโมเดล **"VALUE"** โดยมีแนวความคิดจากการเล็งเห็นว่า การแข่งขันในธุรกิจบุฟเฟต์สุกี้ในปัจจุบันไม่ได้วัดกันที่ตัวสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับว่าแบรนด์สามารถส่งมอบ "คุณค่าที่จับต้องได้และตอบโจทย์ทางอารมณ์" (Value Proposition) ให้แก่ผู้บริโภคได้มากกว่ากัน

ผู้วิจัยจึงได้ถอดรหัสความสำเร็จของสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ออกเป็น 5 มิติสำคัญเพื่ออธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจเลือกใช้บริการของผู้บริโภคในพื้นที่อำเภอคลองหลวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักศึกษาและคนรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับโลกดิจิทัล

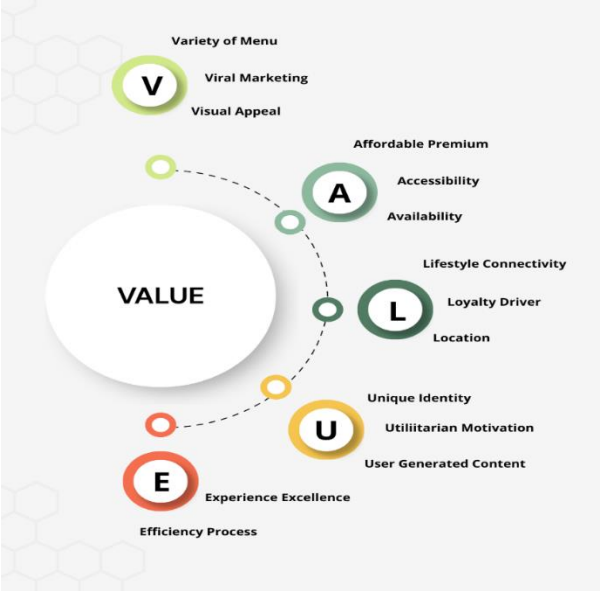

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล VALUE พฤติกรรมการเลือกใช้บริการร้านสุกี้ตี๋น้อย สาขา Mingle Mall ของผู้บริโภคในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
(ที่มา : สาหร่าย สร้อยศรีคำ, 2569)

สรุปองค์ความรู้

การวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการบริหารการตลาดของธุรกิจร้านอาหารประเภทบุฟเฟต์ในพื้นที่ชุมชนรอบสถานศึกษา สรุปเป็นโมเดลความสำเร็จเชิงบูรณาการได้ว่า "กลยุทธ์แห่งคุณค่า (VALUE) ที่ผสมผสานระหว่างคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่คุ้มค่า ราคาที่จับต้องได้ ทำเลที่เชื่อ" องค์ความรู้ที่ตกผลึกชี้ให้เห็นว่า การรับรู้ผ่านสื่อสังคมออนไลน์และความหลากหลายของเมนูอาหารทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นด่านแรกในการตัดสินใจ ขณะที่ความพร้อมของเวลาเปิดให้บริการจนถึงรุ่งสางและการตั้งอยู่บนทำเลศักยภาพอย่างโครงการ Mingle Mall เป็นปัจจัยหลักที่ตอบโจทย์พฤติกรรมการสังสรรค์ช่วงเย็นและวันหยุดของกลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยมีระบบการจัดการคิวและการบริการที่มีประสิทธิภาพสูงเป็นตัวแปรวิกฤตในการสร้างประสบการณ์ที่ดีและขับเคลื่อนความภักดีต่อแบรนด์ในระยะยาว ซึ่งผู้ประกอบการรายอื่นสามารถนำกรอบแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในธุรกิจบริการอาหารได้อย่างเป็นรูปธรรม

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยพบว่าจุดเด่นที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นหัวใจหลักของความสำเร็จของร้านสุกี้ตี๋น้อยสาขา Mingle Mall คือการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันผ่านกลยุทธ์ "เศรษฐกิจกลางคืน" (Midnight Economy) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคและเหตุผลในการเลือกใช้บริการแทนร้านอื่น โดยผลวิจัยของ อดุลย์ จาตุรงคกุล (2561) ที่ระบุว่าการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคมักถูกขับเคลื่อนด้วยปัจจัยด้านสถานการณ์ (Situational Influences) โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมที่รายล้อมด้วยหอพักและสถานศึกษาซึ่งผู้บริโภคมีวงจรการใช้ชีวิตและการสังสรรค์ในช่วงเวลากลางคืนสูงกว่าปกติ ส่งผลให้ร้านสุกี้ตี๋น้อยกลายเป็นทางเลือกหลักเหนือคู่แข่งรายอื่นที่ปิดให้บริการเร็วกว่า

ความโดดเด่นดังกล่าวยังถูกเสริมความแข็งแกร่งด้วยปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ (Product) และราคา (Price) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 โดยพบว่าความหลากหลายของเมนูอาหารและความสดใหม่ของวัตถุดิบมีระดับความพึงพอใจสูงที่สุด ซึ่งเมื่อนำมาอภิปรายร่วมกับทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาดของ ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2562) จะเห็นได้ชัดเจนว่าการรักษามาตรฐานผลิตภัณฑ์ในระดับที่สูงท่ามกลางการตั้งราคาแบบ "Massclusive" หรือราคาที่มวลชนเข้าถึงได้ (219 บาท+) เป็นการสร้างคุณค่าที่รับรู้ได้ (Perceived Value) อย่างมหาศาล และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปริญ ลักษิตานนท์ (2564) ที่กล่าวว่าผู้บริโภคจะประเมินความคุ้มค่าจากสัดส่วนของสิ่งที่ได้รับเทียบกับราคาที่จ่ายไป เมื่อร้านสามารถตอบโจทย์ทั้งปริมาณอาหารและระยะเวลาการทานที่ยาวนานถึง 2 ชั่วโมง จึงเกิดเป็นจิตวิทยาการบริการที่ทำให้ผู้บริโภครู้สึกว่าได้รับ "กำไรส่วนเกิน" จากการบริโภค ส่งผลให้เกิดความพึงพอใจในระดับมากที่สุดอย่างต่อเนื่อง

อีกประเด็นที่สำคัญและสัมพันธ์กับผลการวิจัยของ วิทวัส ชัยปาณี (2565) กล่าวว่าเป็นการเลือกใช้สื่อที่สอดคล้องกับไลฟ์สไตล์ผู้บริโภค (Media Optimization) ทำให้เกิดพลังของการบอกต่อในโลกออนไลน์ (e-WOM) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รพีพรรณ สุวรรณณัฐ (2566) เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกใช้บริการร้านอาหารจากสื่อโซเชียล นอกจากนี้ จุดเด่นในด้านลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence) และกระบวนการบริการ (Process) เช่น การตกแต่งร้านที่ทันสมัยและการใช้ระบบสั่งอาหารดิจิทัล ยังช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของแบรนด์ให้ดูพรีเมียมแม้จะเป็นร้านราคาประหยัดก็ตาม แม้ผลวิจัยจะชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่ควรพัฒนาเรื่องระบบระบายอากาศ แต่ในภาพรวมระบบการจัดการสาขา Mingle Mall ถือเป็นการผสานทฤษฎีการจัดการบริการเข้ากับความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างลงตัว ทำให้งานวิจัยนี้ยืนยันได้ว่าความสำเร็จของสุกี้ตี๋น้อยไม่ได้เกิดจากปัจจัยด้านราคาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการปัจจัยส่วนประสมการตลาดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้บริโภคในพื้นที่อย่างเป็นมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1.) ด้านการบริหารช่วงเวลาและทำเลเชิงยุทธศาสตร์ (สอดคล้องกับกลยุทธ์เศรษฐกิจกลางคืน)

ผู้ประกอบการควรใช้ประโยชน์จากวิถีชีวิตคนรุ่นใหม่ย่านสถานศึกษาที่นิยมสังสรรค์ช่วงดึก (Midnight Economy) โดยจัดกำลังคนและระบบบริการให้พร้อมรองรับลูกค้าช่วงดึกอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งประสานงานกับโครงการ Mingle Mall เพื่ออำนวยความสะดวกเรื่องพื้นที่จอดรถและความปลอดภัยในเวลากลางคืน

2.) ด้านการรักษาคุณค่าและการพัฒนากระบวนการ (สอดคล้องกับด้านผลิตภัณฑ์ ราคา และกระบวนการ)ร้านอาหารควรควบคุมมาตรฐานความสดใหม่และความหลากหลายของวัตถุดิบให้คงที่ในราคาที่มวลชนเข้าถึงได้ ควบคู่ไปกับการเร่งพัฒนาประสิทธิภาพของระบบสั่งอาหารดิจิทัลและระบบระบายอากาศ

ภายในร้าน เพื่อสร้างความคุ้มค่าและประสบการณ์ที่ดี ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการบอกต่อและการกลับมาใช้บริการซ้ำ

เอกสารอ้างอิง

กัลยาณี จันทรประสิทธิ์. (2565). **ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการเลือกใช้บริการร้านอาหารบุฟเฟต์ประเภทสุกี้ในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กัลยาภรณ์ ปานมะเริง. (2566). **แนวโน้มพฤติกรรมผู้บริโภคยุคดิจิทัลและการตลาดที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: กพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

ฉัตยาพร เสมอใจ. (2563). **พฤติกรรมผู้บริโภค (Consumer Behavior)**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

ธนกร ศิริปัญญา. (2564). พฤติกรรมการเลือกซื้ออาหารมื้อดึกของนักศึกษามหาวิทยาลัยในเขตปทุมธานี. **วารสารวิจัยด้านการตลาดและการจัดการ, 8**(2), 45-60.

ธัญญพร กิจเจริญลาภ. (2564). **อิทธิพลของรีวิวบนสื่อสังคมออนไลน์ต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการร้านอาหาร**. งานวิจัยอิสระ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นพดล เหลืองภิรมย์. (2566). ผลกระทบของระบบการจัดการคิวอัตโนมัติและความพึงพอใจในคุณภาพบริการที่มีต่อความภักดีต่อแบรนด์ร้านอาหาร. **วารสารการจัดการและพัฒนา, 10**(1), 112-128.

บริษัท บี เอ็น เอ็น เรสเตอรองท์ กรุ๊ป จำกัด. (2568). ข้อมูลบริษัทและการขยายสาขาในเขตปริมณฑล. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2569, จาก https://www.sukiteenoi.com.

ปริญ ลักษิตานนท์. (2564). จิตวิทยาการบริการและการจัดการบุคลากรในอุตสาหกรรมอาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทวัส ชัยปาณี. (2565). **กลยุทธ์การสร้างแบรนด์และการวิเคราะห์ผู้บริโภค.** กรุงเทพฯ: แบรนด์เอจ.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2562). **การบริหารการตลาดยุคใหม่.** กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.

สมวงศ์ พงศ์สถาพร. (2564). **กลยุทธ์ค้าปลีกและพฤติกรรมผู้ช้อปไทย.** กรุงเทพฯ: มติชน.

อดุลย์ จาตุรงคกุล. (2561). **พฤติกรรมผู้บริโภค.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Kim, H., & Park, J. (2020). The Impact of Perceived Value on Customer Satisfaction in Buffet Restaurants. Journal of Foodservice Management & Education, 14(1), 22-35.

Kotler, P., & Armstrong, G. (2020). **Principles of Marketing (18th global ed.).** England: Pearson Education.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2021). **Marketing Management (16th global ed.)**. England: Pearson Education.

Porter, M. E. (1985). **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**. New York: Free Press.

Schiffman, L. G., & Wisenblit, J. (2019). **Consumer Behavior (12th ed.).** New York: Pearson Education.

วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม

ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) PROMOTION POLICIES IN THAILAND AND VIETNAM

พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต [1], พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ[2], พระราชสุทธิวัชรสุธี[3]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon)[1], Phamaha Danaiphat Gambhirrapanyo[2], Phra Sutheerattanaabundit[3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: noppadol.suthon@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ (AI) (2) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม และ (3) เพื่อวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI)ของไทยและเวียดนาม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 รูป/คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงเปรียบเทียบ ผลการวิจัยพบว่า 1. การพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ปัจจุบันได้เปลี่ยนผ่านจากปัญญาประดิษฐ์เฉพาะทาง (Narrow AI) สู่ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) และโมเดลภาษาขนาดใหญ่ (LLMs) อันเป็นจุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งผลต่อการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล การพัฒนาในอนาคตมุ่งสู่ปัญญาประดิษฐ์ทั่วไป (AGI) ที่เน้นไปทางด้านจริยธรรมและธรรมาภิบาลภายใต้หลักการที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลและความยั่งยืนของมนุษยชาติ 2. กระบวนการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ของไทยและเวียดนาม โดยไทยขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์จากส่วนกลางโดยเน้นธรรมาภิบาล มุ่งใช้ AI เพื่อลดภาระงานและยกระดับคุณภาพชีวิต ขณะที่เวียดนามขับเคลื่อนเชิงรุกมุ่งเน้นการผลิต ผ่านการสร้างระบบนิเวศ EdTech และความร่วมมือกับเอกชนระดับโลกเพื่อผลิตกำลังคนดิจิทัล ความสำเร็จในอนาคตจึงขึ้นอยู่กับการสร้างสมดุลระหว่างการกำกับดูแลที่รัดกุมของไทยกับพลังนวัตกรรมที่รวดเร็วของเวียดนาม 3. นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI)ของไทยและเวียดนาม ทั้งสองประเทศพยายามก้าวข้ามจาก ผู้ใช้งาน สู่ผู้สร้างนวัตกรรม โดยไทยมีจุดแข็งด้านแผนแม่บทและการวางโครงสร้างพื้นฐานข้อมูล (Sandbox) แต่ยังขาดเอกภาพข้ามกระทรวง ส่วนเวียดนามใช้แนวทางพัฒนาแบบก้าวกระโดด ผ่านสิทธิประโยชน์ทางภาษีและอธิปไตยดิจิทัล ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายคือการปรับบทบาทภาครัฐสู่ผู้อำนวยความสะดวก สร้างพื้นที่นวัตกรรมเสรีและจัดตั้งกองทุนนวัตกรรม AI เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืนในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์ (AI), นโยบายการส่งเสริม, แผนแม่บทไทย, ธรรมาภิบาล AI

Abstract

The research article entitled “An Analysis of Artificial Intelligence (AI) Promotion Policies in Thailand and Vietnam” aims to: (1) examine the development of Artificial

Intelligence (AI); (2) study the AI development processes in Thailand and Vietnam; and (3) analyze the AI promotion policies of both nations. This study employed a qualitative research methodology, collecting data through in-depth interviews with 15 experts and key informants, and analyzing the data using comparative content analysis techniques. The research findings are as follows1.Development of AI: AI has currently transitioned from Narrow AI to Generative AI and Large Language Models (LLMs), marking an infrastructural turning point that impacts personalized learning. Future developments are heading toward Artificial General Intelligence (AGI), with an emphasis on ethics and governance under human-centric principles to build digital immunity and ensure human sustainability. 2.AI Development Processes: Thailand's development is driven strategically from the central government with a strong emphasis on governance, aiming to utilize AI to reduce workloads and enhance quality of life. Conversely, Vietnam adopts a proactive, production-oriented approach by establishing an EdTech ecosystem and collaborating with global private enterprises to foster a digital workforce. Future success relies on balancing Thailand's rigorous regulatory oversight with Vietnam's rapid innovative momentum. 3.AI Promotion Policies: Both countries are striving to transition from being technology consumers to innovation creators. Thailand excels in its national master plan and data infrastructure (Sandbox) but lacks cross-ministerial unity. Meanwhile, Vietnam utilizes a leapfrogging development strategy through tax incentives and digital sovereignty. Policy recommendations include shifting the government's role toward becoming a facilitator, creating free innovation zones, and establishing an AI Innovation Fund to reduce inequality and foster sustainable human resources in the digital economy.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Promotion Policy, Thai Master Plan, AI Governance, Vietnam Digital Innovation

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence หรือ AI) เป็นแนวคิดทางเทคโนโลยีที่มีเป้าหมายสำคัญในการสร้างเครื่องจักรหรือระบบที่มีความสามารถในการเรียนรู้ วิเคราะห์ และปฏิบัติงานเหมือนมนุษย์ แนวคิดนี้เริ่มต้นจากความพยายามที่จะเลียนแบบความฉลาดของมนุษย์ผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรม โดยได้รับแรงบันดาลใจจากสมองมนุษย์ซึ่งมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ (รัสเซลล์ และนอร์วิก, 2564: 10) ในระยะแรก แนวคิดปัญญาประดิษฐ์ถูกนำเสนอผ่านอัลกอริทึม (Algorithm) ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ปัญหาเชิงลำดับขั้นตอนอย่างมีระบบ อัลกอริทึมถูกออกแบบให้สามารถทำงานตามคำสั่งที่มนุษย์กำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม เมื่อโลกเข้าสู่ยุคดิจิทัล ความซับซ้อนของข้อมูลและปัญหาที่มนุษย์ต้องเผชิญก็เพิ่มขึ้น AI ได้รับการพัฒนาให้สามารถเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้ด้วยตัวเองผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ซึ่งใช้ข้อมูลจำนวนมากเป็นฐานในการฝึกฝนและปรับปรุง (กู๊ดเฟลโลว์, เบงจิโอ, และคูร์วิลล์, 2559) ผลกระทบของนโยบายเศรษฐกิจดิจิทัลต่อการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย โดยเน้นความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายดิจิทัล และนโยบายเมืองอัจฉริยะ และนำเสนอองค์ความรู้ 8 ประการที่สำคัญ 1) ความเชื่อมโยงเชิงระบบ โดยนโยบายเศรษฐกิจดิจิทัลทำหน้าที่เชื่อมโยงนโยบายเศรษฐกิจ (กรอบการลงทุน) นโยบายดิจิทัล (กลไกเทคโนโลยี) และ

นโยบายเมืองอัจฉริยะ (เป้าหมายพัฒนาคุณภาพชีวิต) 2) การบูรณาการข้อมูลครบวงจร โดยแพลตฟอร์มข้อมูลเมืองรวบรวมข้อมูลทั้งสามมิติเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ 3) การพัฒนาที่เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนจากเทคโนโลยีไปสู่การตอบสนองชุมชนในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม 4) การพัฒนาทักษะดิจิทัลที่ต้องอาศัยความร่วมมือข้ามนโยบาย 5) ความปลอดภัยทางไซเบอร์และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญของความยั่งยืน 6) ความร่วมมือระหว่างประเทศในการแลกเปลี่ยนความรู้และมาตรฐานสากล 7) การประเมินและติดตามผลด้วยตัวชี้วัดที่สะท้อนความสำเร็จทั้งสามด้านอย่างสมดุล 8) การปรับตัวต่อบริบทท้องถิ่นแทนการใช้แบบอย่างต่างประเทศโดยตรง องค์ความรู้เหล่านี้เป็นประโยชน์สำหรับนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย และผู้ปฏิบัติงานในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะให้ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างนโยบายต่าง ๆ (ภัททิยา ชาญชัยธานนท์, 2568) ในแง่ของผลกระทบต่อสังคม ปัญญาประดิษฐ์ (AI) กำลังส่งผลกระทบอย่างมากต่อสังคม ส่งผลให้หลายองค์กรได้ริเริ่มโครงการต่างๆ มากมายเพื่อกำหนดหลักการทางจริยธรรมสำหรับการนำ AI มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม อย่างไรก็ตาม ปริมาณหลักการที่เสนอมานั้นมากมายจนอาจทำให้เกิดความสับสนและยากต่อการจัดการ เราจะแก้ปัญหา “การเพิ่มจำนวนของหลักการ” นี้ได้อย่างไร? ในบทความนี้ เราได้นำเสนอผลการวิเคราะห์อย่างละเอียดของชุดหลักการทางจริยธรรมสำหรับ AI ที่มีชื่อเสียงหลายชุด เราประเมินว่าหลักการเหล่านี้บรรจบกันเป็นชุดหลักการที่ตกลงกันไว้หรือไม่ หรือแตกต่างกันออกไป โดยมีความเห็นไม่ตรงกันอย่างมากเกี่ยวกับสิ่งที่ถือว่าเป็น “AI ที่มีจริยธรรม” การวิเคราะห์ของเราพบว่ามีการทับซ้อนกันในระดับสูงระหว่างชุดหลักการที่เราวิเคราะห์ จากนั้นเราได้ระบุโครงสร้างโดยรวมที่ประกอบด้วยหลักการหลักห้าประการสำหรับ AI ที่มีจริยธรรม สี่ในนั้นเป็นหลักการหลักที่ใช้กันทั่วไปในจริยธรรมชีวภาพ ได้แก่ การทำประโยชน์ การไม่ทำอันตราย ความเป็นอิสระ และความยุติธรรม จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบของเรา เราจึงเสนอว่าจำเป็นต้องมีหลักการใหม่เพิ่มเติม นั่นคือ ความสามารถในการอธิบาย ซึ่งหมายความถึงการรวมกันทั้งในแง่ของความรู้ความเข้าใจ (ในฐานะคำตอบของคำถามที่ว่า ‘มันทำงานอย่างไร?’) และในแง่ของจริยธรรมในแง่ของความรับผิดชอบ (ในฐานะคำตอบของคำถามที่ว่า ‘ใครเป็นผู้รับผิดชอบต่อวิธีการทำงานของมัน?’) ในการอภิปรายต่อไป เราจะกล่าวถึงข้อจำกัดและประเมินผลกระทบของกรอบจริยธรรมนี้ต่อความพยายามในอนาคตในการสร้างกฎหมาย กฎระเบียบ มาตรฐานทางเทคนิค และแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดสำหรับปัญญาประดิษฐ์เชิงจริยธรรมในบริบทต่างๆ อย่างกว้างขวาง (Luciano Floridi and Josh Cowls, 2019)

ประเทศไทยได้มีการพัฒนานโยบายส่งเสริม AI อย่างเป็นรูปธรรมผ่านยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) และแผนพัฒนาปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ การบูรณาการ AI เข้ากับเศรษฐกิจดิจิทัลและสังคม โดยเฉพาะในด้านอุตสาหกรรมและการบริการ แผนดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) และสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) มีบทบาทในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา AI (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) ในขณะเดียวกัน เวียดนามได้มุ่งเน้นการพัฒนา AI ภายใต้นโยบาย การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (Fourth Industrial Revolution) ถือเป็นแกนหลักของการพัฒนาประเทศ แผนยุทธศาสตร์แห่งชาติด้าน AI ของเวียดนาม (พ.ศ. 2564–2573) ส่งเสริมการวิจัย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการประยุกต์ใช้ AI ในภาคอุตสาหกรรมและบริการต่าง ๆ รัฐบาลเวียดนามได้จัดตั้งศูนย์วิจัย AI หลายแห่ง ศูนย์วิจัยแห่งชาติด้านปัญญาประดิษฐ์และวิทยาการข้อมูล ซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และการพัฒนานวัตกรรม AI (Nguyen, T., 2021)

ประเทศไทยและเวียดนามได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้าน AI โดยตระหนักว่าการพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าจำเป็นต้องมีบุคลากรที่มีความรู้และทักษะเฉพาะทาง ทั้งสองประเทศได้ส่งเสริมการศึกษาและการฝึกอบรมในสาขาที่เกี่ยวข้องกับ AI ผ่านความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและองค์กรเอกชน การจัดหลักสูตร AI ในมหาวิทยาลัยและการฝึกอบรมระยะสั้นสำหรับบุคลากรในภาคอุตสาหกรรม (UNESCO, 2020) ทั้งสองประเทศจะมีเป้าหมายที่คล้ายคลึงกันในการส่งเสริม AI แต่ก็มีความแตกต่างในเชิงยุทธศาสตร์และการดำเนินนโยบายที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละประเทศ ตัวอย่างเช่น ไทยมุ่งการบูรณาการ AI กับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมาย (S-Curve) ในเรื่อง การแพทย์ การเกษตร และการท่องเที่ยว ขณะที่เวียดนามให้ความสำคัญกับการสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลและการส่งเสริมสตาร์ทอัพในด้าน AI (Nguyen, T., 2021: 46-47) การส่งเสริมนโยบาย AI ในทั้งสองประเทศขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับมือกับสิ่งที่จะเกิดขึ้น ในเรื่องความเสี่ยงด้านจริยธรรมและความเป็นส่วนตัว ความไม่สมดุลของโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในสาขา AI การเผชิญหน้ากับปัญหาจำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาในการพัฒนานโยบายและกรอบกำกับดูแลที่เหมาะสม (Floridi, L., 2018)

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม การศึกษาเปรียบเทียบนโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนามมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์แนวทางการกำหนดและดำเนินนโยบายของทั้งสองประเทศ งานวิจัยการเปรียบเทียบกลยุทธ์การสนับสนุนและพัฒนาทรัพยากรบุคคล การส่งเสริมการลงทุนในเทคโนโลยี AI และผลกระทบที่เกิดขึ้นในบริบทของทั้งสองประเทศ โดยใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงนโยบายที่ครอบคลุมกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบาย รวมถึงการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น การศึกษาเอกสาร เพื่อสังเคราะห์บทเรียนที่เป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนานโยบาย AI ในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ (AI)

2.เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม

3.เพื่อวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI)ของไทยและเวียดนาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ กระบวนการพัฒนา และวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของทั้งสองประเทศ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยทำการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ แผนแม่บทปัญญาประดิษฐ์ระดับชาติ รายงานนโยบายภาครัฐ เอกสารวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์บริบทเชิงนโยบาย กรอบแนวคิดการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ และทิศทางการส่งเสริม AI ของประเทศไทยและประเทศเวียดนาม สำหรับนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดกรอบการวิจัย

2. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยดึงประเด็นสำคัญที่ได้จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานมาพัฒนาเป็น แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview Guide) ซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ตอน (ข้อมูลทั่วไป,

พัฒนาการ AI, กระบวนการพัฒนา, การวิเคราะห์นโยบาย และข้อเสนอแนะ) จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 3 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ก่อนนำมาปรับปรุงแก้ไขข้อคำถามให้มีความสมบูรณ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลด้วยตนเองในพื้นที่ประเทศไทย (กรุงเทพฯ และปริมณฑล) และประเทศเวียดนาม จากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันอุดมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและนโยบาย AI โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกในรูปแบบกึ่งทางการและไม่เป็นทางการ พร้อมขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์และการพิทักษ์สิทธิ์โดยเข้าร่วมด้วยความสมัครใจและปิดบังตัวตนในรายงานวิจัย

4. การประเมินผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบและทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) ผ่านการถอดเทปคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (Verbatim Transcription) ทำการให้รหัส (Coding) แยกแยะ จัดกลุ่มประเด็น และเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน สรุปเป็นภาพโครงสร้างการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

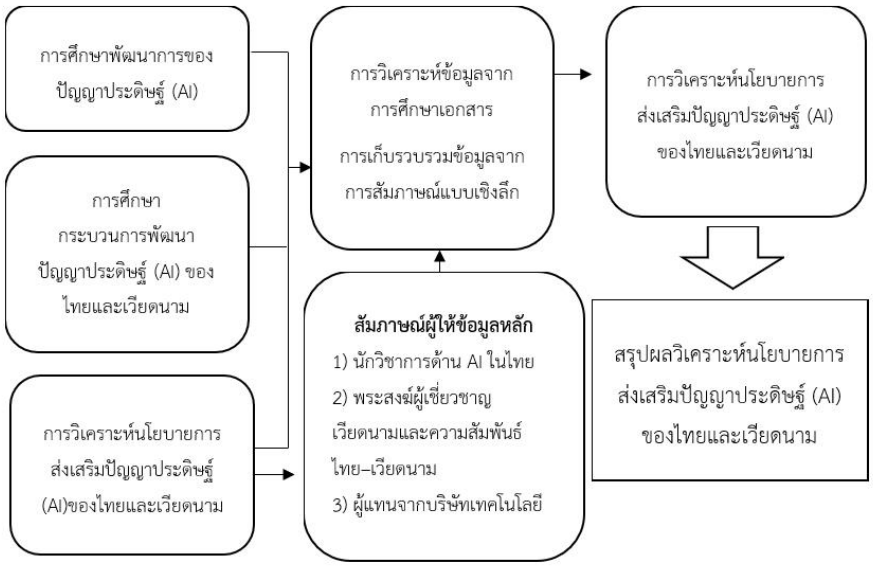

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ (AI) พบว่า การเปลี่ยนผ่านของปัญญาประดิษฐ์จากระดับสากลสู่ภูมิภาคได้ก้าวข้ามข้อจำกัดจากปัญญาประดิษฐ์เฉพาะทาง (Narrow AI) เข้าสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) และโมเดลภาษาขนาดใหญ่ (LLMs) โดยมีแนวโน้มมุ่งสู่ปัญญาประดิษฐ์ทั่วไป (AGI) ที่คำนึงถึงหลักธรรมาภิบาลและจริยธรรมที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวส่งผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อระบบการศึกษาอย่างพลิกโฉม จากเดิมที่เป็นการจัดการ

เรียนรู้แบบห้องเรียนรวม (One-Size-Fits-All) ไปสู่ระบบนิเวศการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ที่เปลี่ยนบทบาทครูเป็นผู้อำนวยความสะดวกและปรับปรุงการประเมินผลตามสภาพจริงแบบเรียลไทม์ ขณะที่ในระดับพื้นที่ ประเทศไทยและประเทศเวียดนามต่างกำหนดหมุดหมายเชิงยุทธศาสตร์เพื่อสร้างอธิปไตยทางเทคโนโลยีและกำลังคนดิจิทัล โดยประเทศไทยขับเคลื่อนภายใต้แผนปฏิบัติการ AI แห่งชาติ มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล การสร้างระบบ ThaiLLM และการนำร่องหลักสูตรความรู้เท่าทัน AI (AI Literacy) ในสถานศึกษา ส่วนประเทศเวียดนามขับเคลื่อนเชิงรุกด้วยยุทธศาสตร์ชาติ AI 2030 ที่เน้นผสานเทคโนโลยีเข้ากับภาคการผลิตและการเร่งสร้างวิศวกรคอมพิวเตอร์ผ่านโครงการโครงสร้างพื้นฐานและการเรียนการสอน Coding และ STEM ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา เพื่อลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศและยกระดับสู่การเป็นศูนย์กลางนวัตกรรมดิจิทัลในภูมิภาคอาเซียนร่วมกัน

2. ผลการศึกษากระบวนการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม พบว่า กระบวนการพัฒนา AI ทางการศึกษาของทั้งสองประเทศมีทิศทางสอดคล้องกับบริบทประเทศแต่แตกต่างกันเชิงยุทธศาสตร์และโครงสร้างการขับเคลื่อน โดยประเทศไทยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารผ่าน 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ การใช้ระบบติวเตอร์อัจฉริยะ (ITS) และ Generative AI เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เฉพาะบุคคลแบบเรียลไทม์ การใช้ AI ในระบบติดตามและเตือนภัยล่วงหน้าเพื่อลดภาระงานธุรการของครู และการพัฒนาความฉลาดทางดิจิทัลผ่านหลักสูตรวิทยาการคำนวณและการคิดเชิงคำนวณ แต่ยังคงเผชิญความท้าทายด้านความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานระหว่างเมืองและชนบท ขณะที่ประเทศเวียดนามใช้ยุทธศาสตร์เชิงรุกขับเคลื่อนสู่การเป็นศูนย์กลางทรัพยากรมนุษย์ดิจิทัลผ่าน 3 แนวทางเด่น คือ การขับเคลื่อนภายใต้วิสัยทัศน์ AI in Every Classroom โดยบูรณาการ Coding และ STEM เข้าสู่หลักสูตรแกนกลางทุกระดับชั้น การสร้างระบบนิเวศ EdTech ท้องถิ่นที่แข็งแกร่งด้วยการสนับสนุนจากกองทุนนวัตกรรมแห่งชาติ (NATIF) และการเร่งผลิตทุนมนุษย์คุณภาพสูงผ่านความร่วมมือกับบริษัทเทคโนโลยีระดับโลกเพื่อรองรับอุตสาหกรรมขั้นสูง เมื่อเปรียบเทียบจุดเน้นและบริบทการพัฒนาพบความแตกต่างใน 3 มิติหลัก คือ มิติด้านปรัชญาและเป้าหมายที่ไทยมุ่งเน้นการเป็นผู้ใช้เครื่องมืออัจฉริยะเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ส่วนเวียดนามมุ่งเป็นผู้สร้างนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ มิติด้านโครงสร้างการขับเคลื่อนที่ไทยเน้นสั่งการจากส่วนกลางควบคู่กับธรรมาภิบาลและการกำกับดูแลข้อมูล (PDPA) ที่เข้มงวดแต่ขาดความคล่องตัว ส่วนเวียดนามขับเคลื่อนโดยภาคเอกชนและสตาร์ทอัพที่เน้นความรวดเร็วและตอบโจทย์ตลาด และมิติด้านการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ไทยใช้การสร้างแพลตฟอร์มกลางของรัฐ ส่วนเวียดนามใช้การแข่งขันของ EdTech ท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุนและกระจายเครื่องมือช่วยสอนในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งความสำเร็จในระยะยาวจึงขึ้นอยู่กับการผสานจุดแข็งระหว่างการกำกับดูแลที่รัดกุมของไทยกับพลังนวัตกรรมที่รวดเร็วของเวียดนามในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

3. ผลการวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI)ของไทยและเวียดนาม พบว่า นโยบายการส่งเสริม AI ของทั้งสองประเทศสะท้อนแนวคิดการพัฒนาที่แตกต่างกันตามบริบทการบริหารรัฐและเป้าหมายของประเทศ โดยประเทศไทยขับเคลื่อนภายใต้แผนแม่บทปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ (พ.ศ. 2565–2570) ที่มีจุดเด่นด้านการวางรากฐานธรรมาภิบาลและจริยธรรม (AI Ethics) ให้สอดคล้องกับกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) มีมาตรการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่เพื่อลดภาระงานครู การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้อัจฉริยะแบบเฉพาะบุคคล และการใช้กลไกกระบะทราย (Sandbox) ควบคู่กับสิทธิประโยชน์ทางภาษีจาก BOI เพื่อดึงดูดการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน แต่ยังเผชิญความท้าทายด้านการขาดเอกภาพข้ามกระทรวงและความเหลื่อมล้ำทางทรัพยากรในโรงเรียนชนบท ขณะที่ประเทศเวียดนามใช้แนวทางพัฒนาแบบก้าวกระโดด (Leapfrog Development) มุ่งเน้นการขับเคลื่อนด้วยตัวชี้วัดที่ชัดเจน (KPI-Driven) เพื่อเป็น

Top 4 ของอาเซียนภายในปี 2030 ผ่านโมเดลสามประสาน (Triple Helix) ที่รัฐ มหาวิทยาลัย และเอกชนร่วมมือกันอย่างเข้มแข็ง โดยให้สิทธิประโยชน์ดึงดูดทุนข้ามชาติเข้ามาตั้งศูนย์ R&D และร่วมออกแบบหลักสูตร Coding และ Algorithm ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา พร้อมทั้งรักษาอธิปไตยดิจิทัลด้วยการส่งเสริม EdTech ท้องถิ่นผ่านกองทุน NATIF เพื่อปกป้องความมั่นคงของข้อมูล ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทยใน 3 ประเด็นหลัก คือ ประการแรก ปรับกระบวนทัศน์จากผู้ใช้สู่ผู้สร้างโดยบูรณาการ AI เป็นทักษะพื้นฐานข้ามศาสตร์ร่วมกับการสนับสนุนงบประมาณสร้างระบบนิเวศ EdTech ของไทย ประการที่สอง สร้างพื้นที่นวัตกรรมเสรีด้วยการขยายผล Sandbox ปรับบทบาทภาครัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวก และจัดทำคู่มือจริยธรรมที่ปฏิบัติได้จริงเพื่อลดความกังวลเรื่องกฎระเบียบ และประการสุดท้าย สร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์โดยให้สิทธิประโยชน์เชิงรุกแก่ภาคเอกชนเพื่อร่วมจัดการเรียนรู้จากโจทย์จริง พร้อมจัดตั้งกองทุนนวัตกรรม AI ภาคประชาชนเพื่อยกระดับทักษะครูและแรงงานอย่างเท่าเทียมและยั่งยืนในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

ภาพที่ 2 นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม

การเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างของ AI สู่ยุคปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) และปัญญาประดิษฐ์ทั่วไป (AGI) ได้พลิกโฉมระบบการศึกษาผ่านการจัดการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) การปรับบทบาทครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก และการวัดผลตามสภาพจริงแบบเรียลไทม์ ซึ่งความสำเร็จของเวียดนามเกิดจากการพัฒนาแบบก้าวกระโดด (Leapfrog Development)

ผ่านโมเดลสามประสาน (Triple Helix) ที่เชื่อมโยงรัฐ มหาวิทยาลัย และเอกชนร่วมข้ามชาติในการดึงทุนและการผลิตกำลังคนดิจิทัลเชิงรุกควบคู่ไปกับอธิปไตยดิจิทัล ขณะที่ไทยมีจุดเด่นเรื่องแผนแม่บทที่เน้นธรรมาภิบาล จริยธรรม และกลไกกระบะทราย (Sandbox)

ดังนั้น แนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์สำหรับผู้กำหนดนโยบายจึงควรปรับบทบาทภาครัฐสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวก กำหนดตัวชี้วัดเชิงปริมาณ (KPI-Driven) ที่ชัดเจนเพื่อสร้างความรับผิดชอบเชิงระบบ และลงทุนสร้างระบบนิเวศ EdTech ท้องถิ่น สำหรับสถาบันการศึกษาและครูต้องปฏิรูปหลักสูตรจากผู้ใช้สู่ผู้สร้างนวัตกรรมที่เข้าใจตรรกะอัลกอริทึม จัดเตรียมระบบเตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning System) เพื่อลดอัตราการหลุดออกจากระบบของนักเรียน และสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Hybrid Learning Ecosystem) ส่วนภาคเอกชนและนักวิจัยควรสร้างภาคีร่วมจัดการเรียนรู้จากโจทย์ธุรกิจจริงและมุ่งพัฒนา AI บนอุปกรณ์ (Edge AI) โดยมีบทสรุปเชิงวิสัยทัศน์ร่วมกันคือ ประเทศไทยต้องผสานจุดแข็งด้านจริยธรรมของตนเข้ากับความเร็วเชิงนวัตกรรมของเวียดนามเพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันและการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างเป็นธรรม ภายใต้หลักการปัญญาประดิษฐ์ที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centric AI) เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจดิจิทัลที่ยั่งยืนในภูมิภาคอาเซียน

อภิปรายผล

1. การศึกษาพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของ AI ได้ก้าวข้ามขีดจำกัดจากปัญญาประดิษฐ์เฉพาะทาง (Narrow AI) สู่ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) แต่เดิมคือการปรับปรุงทางเทคนิค แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ ที่เครื่องจักรสามารถจำลองทักษะการสร้างสรรค์ของมนุษย์ได้ การเข้าสู่ยุคโมเดลภาษาขนาดใหญ่ (LLMs) ส่งผลให้ AI เปลี่ยนสถานะจากเครื่องมือช่วยงาน เป็น โครงสร้างพื้นฐานของชีวิตที่แทรกซึมอยู่ในทุกมิติ ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยพบคือ เรื่องของด้านจริยธรรมที่ต้องก้าวให้ทันความรวดเร็วของเทคโนโลยี การกำหนดมาตรฐานธรรมาภิบาลในระดับสากล เช่น AI Act หรือหลักการของ UNESCO แสดงถึงความพยายามในการสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล เพื่อป้องกันอคติและการละเมิดความเป็นส่วนตัว ซึ่งถือเป็นหมุดหมายสำคัญที่ระบบการศึกษาต้องตระหนักว่า การพัฒนา AI ในอนาคตต้องมิใช่เพียงเพื่อประสิทธิภาพเชิงตัวเลข แต่ต้องตั้งอยู่บนฐานของมนุษยธรรมเพื่อนำไปสู่ปัญญาประดิษฐ์ทั่วไป (AGI) ที่เกื้อกูลต่อความยั่งยืนของมนุษยชาติ โดยสอดคล้องงานวิจัยของ พรทิพย์ มโนดำรงสัตย์, ประภาพิทย์ อินทรชัย และชาลี อินทรชัย ได้วิจัยเรื่อง ปัญญาประดิษฐ์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายเพราะความสามารถที่คล้ายกับสมองของมนุษย์ จึงเป็นเทคโนโลยีที่สามารถเรียนรู้งานได้อย่างมากมายจนมีแนวโน้มว่าจะเข้ามามีบทบาทกับงานในหลากหลายสาขาอาชีพรวมถึงงานในด้านการศึกษาด้วย เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนการสอนเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน ช่วยผู้สอนในการจัดการเรียนรู้ และช่วยผู้เรียนในการเรียนรู้เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ของตนเองให้หลากหลายยิ่งขึ้น ทั้งช่วยเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และช่วยในการตอบคำถามทั้งในและนอกห้องเรียน นอกจากนี้สื่อการสอนปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบันได้ถูกพัฒนาขึ้นมา เช่น Google ได้พัฒนาแอปพลิเคชันสำหรับการศึกษาที่เปิดให้สถานศึกษาใช้เป็นเครื่องมือเสริมประกอบการเรียนการสอนแบบออนไลน์ให้ครูผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย Google Classroom, Google Docs, Google Cloud ฯลฯ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูต้องพัฒนาตนเองเพื่อสามารถใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่สำหรับทักษะทางสังคม (soft skills) มนุษย์มีความสามารถที่ดีกว่าปัญญาประดิษฐ์ ครูจึงยังคงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการสอนให้นักเรียนมีความรู้สึกนึกคิด เป็นคนดีของสังคม รวมถึงคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้นักเรียนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์เป็นเทคโนโลยีที่อยู่ในกระแสความสนใจของสังคมไทยและสังคมโลก ในอนาคตปัญญาประดิษฐ์อาจมีความสามารถใกล้เคียงหรือเหนือกว่า

มนุษย์ การเสนอร่างกฎหมายจริยธรรมเพื่อควบคุมและป้องกันผลกระทบจากหุ่นยนต์และปัญญาประดิษฐ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะเข้ามาช่วยในการใช้ความเป็นเหตุเป็นผลในการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์ที่มีความขัดแย้งทางจริยธรรม และช่วยให้นักวิจัยตระหนักถึงจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม (พรทิพย์ มโนดำรงสัตย์ และคณะ, 2565: 327)

2. การศึกษากระบวนการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม พบว่า การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบพบความแตกต่างในเชิงปรัชญาการขับเคลื่อนที่น่าสนใจ แม้ทั้งสองประเทศมุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลเหมือนกัน แต่ไทยมีลักษณะการขับเคลื่อน จากส่วนกลางและเน้นธรรมาภิบาล โดยมุ่งใช้ AI เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและลดภาระทางการศึกษา ในขณะที่เวียดนามใช้ยุทธศาสตร์ เชิงรุกและมุ่งเน้นการผลิตที่บูรณาการระบบนิเวศ EdTech เข้ากับภาคอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น ประเด็นที่น่าอภิปรายคือ ไทยให้ความสำคัญกับการสร้างมาตรฐานความปลอดภัยและจริยธรรม (PDPA/AI Ethics) ซึ่งเป็นสิ่งที่มั่นคงในการคุ้มครองผู้เรียน แต่ในทางกลับกัน เวียดนามกลับมีความคล่องตัวสูงในการผลิตกำลังคนดิจิทัลผ่านโมเดลความร่วมมือกับภาคเอกชนระดับโลก ข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการรักษาสมดุลระหว่างการกำกับดูแลที่รัดกุมของไทย กับพลังการสร้างนวัตกรรมที่รวดเร็วของเวียดนาม เพื่อสร้างอธิปไตยทางเทคโนโลยี ที่สามารถตอบโจทย์ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกัน โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Hoai Bac Dang et al. ได้วิจัยเรื่อง Regulatory impact of a governmental approach for artificial intelligence technology implementation in Vietnam พบว่า ผลกระทบเชิงบวกของนโยบาย AI ของเวียดนามต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน AI การวิจัย และบุคลากรที่มีความสามารถ ผลการศึกษาเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการอำนวยความสะดวกในการออกกฎหมาย AI อย่างครอบคลุม และเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ งานวิจัยนี้สรุปด้วยข้อเสนอแนะต่อไปนี้สำหรับการปรับปรุงนโยบาย AI ของเวียดนาม: การนำโครงสร้างการกำกับดูแล AI ที่เข้มแข็งมาใช้ และสนับสนุนการศึกษาและการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับ AI (Hoai Bac Dang et al., 2024: 6631)

3. การวิเคราะห์นโยบายการส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของไทยและเวียดนาม พบว่า นโยบายของทั้งสองประเทศแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการก้าวข้าม กับดักผู้ใช้งาน สู่การเป็น ผู้สร้างนวัตกรรมผ่านกลไกที่ต่างกัน นโยบายของไทยภายใต้แผนแม่บท AI แห่งชาติ มีจุดแข็งในการวางระบบนิเวศข้อมูลและกระบะทรายทางนโยบาย (Sandbox) เพื่อเปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ แต่ก็เผชิญความท้าทายด้านเอกภาพในการบริหารจัดการข้ามกระทรวง ขณะที่นโยบายของเวียดนามโดดเด่นในการใช้แนวทาง พัฒนาแบบก้าวกระโดดโดยใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีและนโยบายดึงดูดทุนข้ามชาติเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ระดับสูง ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นสำคัญของการขับเคลื่อนนโยบายให้เกิดผลสัมฤทธิ์คือ การเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐจาก ผู้ควบคุมเป็น ผู้อำนวยความสะดวก ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจึงมุ่งเน้นไปที่การปฏิรูปสู่ภาคีเชิงยุทธศาสตร์ที่ลดขั้นตอนทางธุรการ และการสร้างกองทุนนวัตกรรม AI ที่เข้าถึงได้ในระดับรากหญ้า เพื่อสลายความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลและสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่พร้อมรับมือกับความผันผวนในยุคเศรษฐกิจฐานรากเทคโนโลยี โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ บู๋ ฮู ตวน และเหงียน ฟู๊ก วัน ได้วิจัยเรื่อง ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์และเศรษฐกิจดิจิทัลต่อการพัฒนาของเวียดนาม พบว่า ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ (AI) และเศรษฐกิจดิจิทัลต่อการพัฒนาของเวียดนาม การเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัลได้ผสานเทคโนโลยีใหม่เข้ากับทุกองค์ประกอบของธุรกิจ ซึ่งจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโมเดลธุรกิจแบบดั้งเดิม AI ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีศักยภาพในการส่งผลกระทบอย่างมากต่ออุตสาหกรรมและสังคม เทคนิคการคำนวณที่เลียนแบบพฤติกรรมและความคิดของมนุษย์ได้สร้างโมเดลการวิเคราะห์ขั้นสูงที่ช่วยให้ธุรกิจเพิ่มยอดขาย ปรับปรุงการมีส่วนร่วมของลูกค้า เพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน และยกระดับคุณภาพการบริการโดยการสร้างข้อมูลใหม่จากข้อมูลที่มีอยู่ โมเดล

การตัดสินใจอิงตามการวิเคราะห์เชิงพรรณนา การทำนาย และการกำหนด จำเป็นต้องมีกฎหมายที่ควบคุมการพัฒนาดิจิทัลทั้งหมดอย่างสม่ำเสมอทั่วประเทศ และอำนวยความสะดวกในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดิจิทัลที่มีการควบคุมอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม ระบบกฎหมายนี้ต้องไม่ขัดขวางการปฏิวัติดิจิทัล การศึกษาแสดงให้เห็นว่า AI และการเปลี่ยนแปลงดิจิทัลจะถูกรวมเข้ากับแอปพลิเคชันต่าง ๆ และจะถูกใช้อย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตาม การดำเนินการต้องเป็นไปตามกฎหมายมาตรฐานและความเป็นจริงใหม่ (Van Phuoc Nguyen & Toan Huu Bui, 2023)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรจัดตั้งกลไกกลางเพื่อบูรณาการแผนแม่บท AI ระหว่างกระทรวงให้มีเอกภาพ ควบคู่กับการให้สิทธิประโยชน์เชิงรุกเพื่อสร้างระบบนิเวศ EdTech ท้องถิ่นและอธิปไตยทางเทคโนโลยี (Thai LLM) รวมถึงการเร่งจัดทำคู่มือจริยธรรม AI และกฎหมายลำดับรองที่ปฏิบัติได้จริงในภาคการศึกษา เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) กับการสนับสนุนนวัตกรรมอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

สถานศึกษาควรปรับปรุงหลักสูตรแกนกลางโดยบูรณาการ AI เป็นทักษะพื้นฐานข้ามศาสตร์ที่เน้นตรรกะอัลกอริทึมและการคิดเชิงวิพากษ์ เร่งจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมเพื่อพัฒนาทักษะ (Reskill/Upskill) ให้ครูเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดเรียนรู้เฉพาะบุคคล และสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือสามประสาน (รัฐ-มหาวิทยาลัย-เอกชน) ผ่านกลไก Sandbox เพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้จากโจทย์จริงของภาคธุรกิจ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ในโรงเรียนขนาดเล็กและพื้นที่ห่างไกล ขยายขอบเขตการวิจัยเชิงเปรียบเทียบนโยบาย AI ไปยังประเทศชั้นนำในระดับเอเชีย เช่น สิงคโปร์ หรือเกาหลีใต้ และควรศึกษาวิจัยเชิงปรัชญาเพื่อนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการพัฒนาจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ (Buddhist AI) เพื่อประโยชน์สุขของมนุษยชาติ

เอกสารอ้างอิง

กู๊ดเฟลโลว์, เบงจิโอ, และคูร์วิลล์. (2559). **การเรียนรู้เชิงลึก.** สำนักพิมพ์วิทยาการคอมพิวเตอร์.

ภัททิยา ชาญชัยธานนท์. (2568). นโยบายเศรษฐกิจดิจิทัลกับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทย. **วารสารวิทยาการเมือง**, 8(6), 404.

พรทิพย์ มโนดำรงสัตย์ และคณะ. (2565). ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อการศึกษา. **วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร**, 17(2), 327.

รัสเซลล์, และนอร์วิก. (2564). **ปัญญาประดิษฐ์สมัยใหม่.** สำนักพิมพ์พัฒนาวิทยาการ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). **ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี.** สภาพัฒน์.

Dang, H. B., et al. (2024). Regulatory impact of a governmental approach for artificial intelligence technology implementation in Vietnam. **Journal of Infrastructure, Policy and Development**, 8(11), 6631.

Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. **Harvard Data Science Review**, 1(1), 2.

Nguyen, T., Tran, D., et al. (2021). National Strategy for AI Development in Vietnam: Challenges and Opportunities. **Vietnam Journal of Technology and Science**, 6(4), 35-45, 46-47.

Nguyen, V. P., & Bui, T. H. (2023). The Impact of Artificial Intelligence and Digital Economy on Vietnam's Legal System. **International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique**, 36(2), 969–989.

UNESCO. (2020). **AI and Education: Guidance for Policy-Makers.** UNES

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล

EDUCATIONAL MANAGEMENT OF THE THAI SANGHA IN THE DIGITAL AGE

พระครูประทีปวชิรธรรม
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ วิทยาลัยสงฆ์กำแพงเพชร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakru Prathipwachiratham
Kamphaeng Phet Buddhist College, Faculty Member of the Buddhist Management Program
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: 956342417@gmail.com

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลต่อระบบการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการจัดการศึกษา ของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพระภิกษุสามเณรและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้อง กับบริบทสังคมร่วมสมัย การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัลจึงต้องปรับตัวทั้งด้านห ลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการ สอนและการเข้าถึงองค์ความรู้ บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล ตลอดจนโอกาสและความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โดยเสนอว่าการบูรณาการ เทคโนโลยีดิจิทัลกับหลักพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสมจะช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยให้ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การจัดการศึกษา, คณะสงฆ์ไทย, ยุคดิจิทัล

Abstract

The transformation of digital technology has significantly impacted educational systems at all levels, including the educational management of the Thai Sangha, which plays a vital role in the development of Buddhist monks and novices as well as in the propagation of Buddhism in accordance with contemporary social contexts. Educational management within the Thai Sangha in the digital era must therefore adapt in terms of curriculum development, learning processes, administration, and the application of information technology to enhance teaching effectiveness and improve access to knowledge. This article aims to present approaches to educational management for the Thai Sangha in the digital era, as well as the opportunities and challenges arising from technological changes. It proposes that the appropriate integration of digital technology with Buddhist principles can enhance the quality of Thai Sangha education and enable it to effectively respond to the needs of society in the 21st century

Keywords : Educational Management, Thai Sangha, Digital Era

บทนำ

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนับเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการดำรงตนและการปฏิบัติศาสนกิจในสังคมปัจจุบัน โดยระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันประกอบด้วย 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และการศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุสามเณรทั้งด้านความรู้ทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม (พระมหาเจษฎ์ฌกฤษฎ์ ปญฺญาธโร, 2567)

ในปัจจุบัน สังคมโลกกำลังก้าวเข้าสู่ยุคการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) ซึ่งส่งผลให้เทคโนโลยี
สารสนเทศและการสื่อสารเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในทุกมิติของการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านการศึกษา เทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้จากการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมภายในห้องเรียนไปสู่การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ แพลตฟอร์มดิจิทัล และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา ส่งผลให้ผู้เรียนมีโอกาสแสวงหาความรู้ได้อย่างหลากหลายและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้นภายใต้บริบทดังกล่าว การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ทันสมัย และตอบสนองต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการศึกษาไม่เพียงช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัลมุ่งเน้นการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้และขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป โดยมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1.การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ดิจิทัล ภายใต้บริบทของการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้ เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของสังคม รวมถึงด้านการศึกษา ซึ่งส่งผลให้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงจากการเรียนรู้ในชั้นเรียนแบบดั้งเดิมไปสู่การเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต และแพลตฟอร์มดิจิทัลต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิด แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้ทุกที่ทุก เวลา โดยไม่จำกัดเฉพาะสถานที่หรือช่วงเวลาในการศึกษา (Anderson, 2008) การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัลส่งผลให้สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ของโลกการเรียนรู้ โดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรที่มุ่งเน้นการสร้างสมรรถนะด้านดิจิทัล (Digital Competency) การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งถือเป็นทักษะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st Century Skills, 2019) การออกแบบหลักสูตรในยุคดิจิทัลจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ แต่ต้องส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน และการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความรู้ สำหรับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ดิจิทัลถือเป็น ภารกิจสำคัญที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เนื่องจากบริบททางสังคมและพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก พระภิกษุ

สามเณรและพุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่มีความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีดิจิทัลและ สื่อออนไลน์มากขึ้น การจัดการศึกษาที่อาศัยรูปแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถตอบสนองต่อความ ต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น คณะสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สามารถบูรณา การองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงหลักธรรม และองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560) การพัฒนาหลักสูตรดิจิทัลสำหรับการศึกษาของคณะสงฆ์ควรมุ่งเน้นการออกแบบเนื้อหาในรูปแบบ ที่หลากหลาย เช่น หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) วิดีโอการสอน บทเรียนออนไลน์แบบโต้ตอบ (Interactive Learning) ห้องเรียนเสมือน (Virtual Classroom) และระบบการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ (Mobile Learning) ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามความสะดวกและศักยภาพของตนเอง อีกทั้งยังสามารถ ทบทวนบทเรียนได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Moore & Kearsley, 2012)

นอกจากนี้ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ดิจิทัลยังต้องให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอน ซึ่งเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Provider) ไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) โดยผู้สอนจะต้องมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และการใช้สื่อออนไลน์เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการแสวงหาและสร้างความรู้จากประสบการณ์ของตนเอง (Jonassen, 1999)

ในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เทคโนโลยีดิจิทัลยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายโอกาสการเข้าถึงหลักธรรมไปยังประชาชนในวงกว้าง โดยเฉพาะการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน และแพลตฟอร์มการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่เนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่น่าสนใจและเหมาะสม กับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละช่วงวัย การนำเทคโนโลยีมาใช้ในลักษณะดังกล่าวจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการ สื่อสารหลักธรรม และส่งเสริมภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคดิจิทัล (UNESCO, 2021)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ดิจิทัลของคณะสงฆ์ยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น ความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ความสามารถในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ความรู้และทักษะด้านดิจิทัลของพระสงฆ์และบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนงบประมาณในการพัฒนาและบริหารจัดการระบบการเรียนรู้ดิจิทัล ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนเชิงนโยบาย การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การขับเคลื่อนการศึกษาดิจิทัลของคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ดิจิทัลเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคดิจิทัล โดยการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการจัดการศึกษาไม่เพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังช่วยขยายโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างการเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง และเตรียมความพร้อมให้พระภิกษุสามเณรสามารถดำรงบทบาททางศาสนาได้อย่างเหมาะสมในโลก

2. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอน

การเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคดิจิทัลได้ส่งผลต่อรูปแบบการจัดการศึกษาในทุกระดับ รวมถึงการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น สื่อดิจิทัล ระบบห้องเรียนออนไลน์ (Online Classroom) และแพลตฟอร์มการเรียนรู้ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Learning Management System:

LMS) ได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประสิทธิภาพการเรียนรู้และการบริหารจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษาสงฆ์ ทั้งในด้านการเข้าถึงองค์ความรู้ การสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการเรียนรู้ (งามประโคน และคณะ, 2567) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลดังกล่าวช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ทำให้พระภิกษุ สามเณรและผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาวิชาการและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างต่อเนื่องทุกที่ทุก เวลา นอกจากนี้ยังส่งเสริมการเรียนรู้แบบยืดหยุ่น (Flexible Learning) และการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Selfdirected Learning) ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะในการแสวงหาความรู้ วิเคราะห์ ข้อมูล และประยุกต์ใช้ความรู้ได้อย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมดิจิทัล อันนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการ เรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาสมัยใหม่ (สำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา, 2564)

นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าและการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสถาบันการศึกษาสงฆ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการที่กว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ในบริบทดังกล่าว แนวคิด “Buddhist Sand Box” ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาพุทธศาสนาที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นการสร้างระบบนิเวศทางการศึกษา (Educational Ecosystem) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการทดลอง พัฒนา และแลกเปลี่ยนนวัตกรรมการเรียนการสอนบนฐานขององค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและเทคโนโลยีสมัยใหม่ แนวคิดดังกล่าวช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาสงฆ์ นักวิชาการ และชุมชนการเรียนรู้ ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรและรูปแบบการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ (งามประโคน และคณะ, 2567)

ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอนจึงมิได้เป็นเพียงการนำเครื่องมือทางเทคโนโลยีมาใช้ในกระบวนการศึกษาเท่านั้น หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทโลกยุคใหม่ โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าของการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในศต นอกจากนี้ แนวคิด “Buddhist Sand Box” ยังเป็นตัวอย่างของการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมและ เทคโนโลยีการศึกษาพุทธศาสนา ที่มุ่งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และนวัตกรรมทางการศึกษาบนฐานเทคโนโลยี ดิจิทัล เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของสถาบันการศึกษาสงฆ์ (งามประโคน และคณะ, 2567)

สรุป การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการศึกษา โดยทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ผ่านสื่อดิจิทัล ห้องเรียนออนไลน์ และระบบ LMS ส่งเสริมการเรียนรู้แบบยืดหยุ่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต อีกทั้งยังช่วยในการจัดเก็บ เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ แนวคิด Buddhist Sand Box เป็นนวัตกรรมที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลกับการศึกษาพุทธศาสนา เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ พัฒนาหลักสูตร และยกระดับคุณภาพการศึกษาของสถาบันการศึกษาสงฆ์ให้สอดคล้องกับสังคมดิจิทัล โดยยังคงรักษาคุณค่าและอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไว้ควบคู่กัน

3. การบริหารจัดการศึกษาแบบดิจิทัล การบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบ สารสนเทศเพื่อการบริหาร (Management Information System: MIS) เป็นกลไกสำคัญในการจัดเก็บข้อมูล การวางแผน การกำกับติดตาม และการประเมินผลการ

ดำเนินงานทางการศึกษา ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้ระบบ ดังกล่าวช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ส่งเสริมความโปร่งใสในการดำเนินงาน ลดความซ้ำซ้อนของกระบวนการทำงาน และสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบายของผู้บริหารสถานศึกษาสงฆ์ให้มีความถูกต้อง รวดเร็ว และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โอกาสของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัลก่อให้เกิดโอกาส สำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในหลายมิติ ประกอบด้วย

1. การขยายโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ให้สามารถเข้าถึงผู้เรียนได้อย่างทั่วถึง โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขด้านเวลาและสถานที่

2. การเพิ่มประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งช่วยให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

3. การส่งเสริมความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันการศึกษาสงฆ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา

4. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลและฐานข้อมูลด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งเอื้อต่อการสืบค้นการศึกษา และการวิจัยได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ ความท้าทายของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล แม้ว่าการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ใน การจัดการศึกษาจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวาง แต่ยังมีประเด็นท้าทายที่ต้องได้รับการพิจารณาและ แก้ไขอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1. ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลและเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล

2. การพัฒนาสมรรถนะและทักษะดิจิทัลของพระภิกษุสามเณร รวมถึงบุคลากรทางการศึกษา ให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การคัดกรองข้อมูลข่าวสารและสื่อออนไลน์ที่ไม่เหมาะสม ตลอดจนการสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล แก่ผู้เรียน

4. การรักษาสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการดำรงชีวิตตามหลักพระธรรมวินัยและอัตลักษณ์ของการศึกษาคณะสงฆ์

นอกจากนี้ การนำปัญญาประดิษฐ์ และเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) มาใช้ในการจัดการศึกษา แม้จะช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ การสร้างสื่อการสอน และการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังมีประเด็นที่ควรตระหนัก ได้แก่ ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล จริยธรรมทางวิชาการ การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา และความเสี่ยงจากการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป ดังนั้น สถาบันการศึกษาจึงควรกำหนดนโยบาย แนวปฏิบัติ และมาตรการกำกับดูแลการใช้ AI อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนรู้และการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน (Chan, 2023; Gill et al., 2023) สรุป การบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร โดยยุคดิจิทัลเปิดโอกาสให้ขยายการเข้าถึงการศึกษา พัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งเสริมความร่วมมือทางิชาการ และสร้างแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ยังมีความท้าทายด้านความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี การพัฒนาทักษะดิจิทัล การคัดกรองข้อมูลที่เหมาะสม และการรักษาสมดุลระหว่างเทคโนโลยีกับหลักพระธรรมวินัย

นอกจากนี้ การนำ AI มาใช้ในการศึกษาควรอยู่ภายใต้นโยบายและแนว ปฏิบัติที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและลดความเสี่ยงด้านความถูกต้อง จริยธรรม และการพึ่งพา เทคโนโลยีมากเกินไป

องค์ความรู้ที่ได้จาก

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงระบบการศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ที่เน้นการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (UNESCO, 2023) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้เป็นทั้งผู้ทรงความรู้ทางพระพุทธศาสนาและเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารและการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมดิจิทัล การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ได้หมายถึงเพียงการใช้ คอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การบริหาร จัดการ และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566) องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล

1 การพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาในยุคดิจิทัล เนื่องจากหลักสูตร เป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยคณะสงฆ์ไทยควรปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรให้สอดคล้อง กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี รวมทั้งบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับทักษะ แห่งศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ การสื่อสารดิจิทัล และการรู้เท่า ทันสื่อ (Digital Literacy) (Partnership for 21st Century Learning, 2022) นอกจากนี้ หลักสูตรควรส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาในการดำรงชีวิตและการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย โดยอาศัยเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือใน การศึกษา ค้นคว้าและเผยแผ่พระธรรมคำสอนอย่างสร้างสรรค์

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลต้องเปลี่ยนจากการเรียนการสอนแบบเน้นครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher-Centered Learning) ไปสู่การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner-Centered Learning) โดย นำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น ระบบการเรียนการสอนออนไลน์ (Learning Management System: LMS) ห้องเรียนเสมือน (Virtual Classroom) สื่อมัลติมีเดีย และฐานข้อมูล อิเล็กทรอนิกส์ (Anderson, 2022)การประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลช่วยให้พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่าง สะดวกทุกที่ทุกเวลา อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) และการเรียนรู้ ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งเป็นทักษะสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตในโลกยุคปัจจุบัน (Knowles, Holton, & Swanson, 2020)

3 การบริหารจัดการศึกษา การบริหารจัดการศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการ ดำเนินงาน ทั้งด้านการจัดเก็บข้อมูล การวางแผน การติดตามผล และการประเมินผลการศึกษา โดยการนำ ระบบฐานข้อมูลดิจิทัล (Digital Database) และระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร (Management Information System: MIS) มาใช้จะช่วยลดความซ้ำซ้อนของงาน เพิ่มความถูกต้องแม่นยำ และช่วยให้การ ตัดสินใจของผู้บริหารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Laudon & Laudon, 2023) นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ควรพัฒนาระบบบริหารจัดการเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ การประชุม ออนไลน์ และการสื่อสารผ่านเครือข่ายดิจิทัล เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคดิจิทัลและ สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว

4 การเข้าถึงองค์ความรู้การเข้าถึงองค์ความรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาคณะสงฆ์ไทยควรพัฒนาแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ เช่น ห้องสมุดดิจิทัล ฐานข้อมูลพระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ และ

คลังความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรสามารถศึกษาค้นคว้าได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาสงฆ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศยัง ช่วยเพิ่มโอกาสในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ งานวิจัย และนวัตกรรมทางการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนา คุณภาพการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างยั่งยืน 3. โอกาสที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัล การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ก่อให้เกิดโอกาสสำคัญหลาย ประการ ได้แก่ เพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน ทำให้การถ่ายทอดความรู้มีความหลากหลายและน่าสนใจ มากขึ้น ขยายช่องทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ และแพลตฟอร์มดิจิทัลต่าง ๆ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างสถาบันสงฆ์ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้อย่าง ต่อเนื่อง พัฒนาทักษะดิจิทัลของพระภิกษุสามเณร เพื่อให้สามารถปรับตัวและปฏิบัติศาสนกิจในสังคมดิจิทัลได้ อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

สรุป การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัลเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมแห่งการเรียนรู้ การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาอย่างสมดุลจะช่วยพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการศึกษา และการเข้าถึงองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ ความสามารถ และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิผลและยั่งยืน สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างสถาบันสงฆ์ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สรุป การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัลจะมีประสิทธิภาพได้เมื่อมีการบูรณาการ เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาอย่างสมดุล โดยพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ การบริหาร จัดการ และการเข้าถึงองค์ความรู้ เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของพระภิกษุสามเณรและตอบสนองต่อการ เปลี่ยนแปลงของสังคมในศตวรรษที่ 21

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

สรุป

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในยุคดิจิทัลเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาททั้งในด้านการเรียนการสอน การบริหารจัดการ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดโอกาสในการยกระดับคุณภาพการศึกษาและขยายการเข้าถึงองค์ความรู้ อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์ไทยจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร โครงสร้างพื้นฐาน และการกำกับดูแลการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม เพื่อให้การจัดการศึกษาในยุคดิจิทัลสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ควบคู่กับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

งามประโคน, ส.,และคณะ. (2567). Buddhist Sand Box การพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษาพุทธศาสนา. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์**, 11(3), 121–136.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). **การศึกษากับการพัฒนามนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____ (2564). **การศึกษาเพื่อพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

พระมหาเจริญ กตปญฺโญ. (2565). การศึกษาของคณะ สงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์. **Journal of Philosophy and Religion, Khon Kaen University**. 21(2), 53-71.

พระมหาเจษฎ์ฌกฤษฎ์ ปญฺญาธโร. (2567). การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในศตวรรษที่ 21. **วารสารศรี สุวรรณภูมิปริทรรศน์**,5(2), 23-38.

สถาพร เงินแก้ว. (2567). **การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย**. วารสารพุทธอาเซียนศึกษา, 9(1), 56–66.

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). **แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

_____, (2566). **แนวโน้มการศึกษาไทยในยุคดิจิทัล**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning (2nd ed.). Edmonton: Athabasca University Press.

_____, (2022). **Theory and Practice of Online Learning (4th ed.).** Athabasca University Press. Jonassen, D. H. (1999). **Designing Constructivist Learning Environments**. New York: Routledge. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2020). **The Adult Learner (9th ed.)**. Routledge.

Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). **Distance Education: A Systems View of Online Learning (3rd ed.)**. Belmont, CA: Wadsworth.

การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพ ของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ

AN ANALYSIS OF CONCEPTS AND PROCESSES OF NOBEL PEACE PRIZE LAUREATES

พระมหาศุภชัย พุทฺธสรณี[1], พระราชสุทธิวัชรสุธี,[2]พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ[3]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phramaha Suphachai Bhuddhasaranee[1], Phra Rajasutthiwatcharasuthi[2], Phamaha Danaiphat Gambhirrapanyo[3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: supachai16051996@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)ศึกษาแนวคิดและปรัชญาเรื่องสันติภาพ2)ศึกษากระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ และ 3) วิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสาร รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงอรรถาธิบาย พรรณนาความและสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดและปรัชญาเรื่องสันติภาพหมายถึงภาวะแห่งความสงบสุขทั้งในระดับบุคคล สังคม และนานาชาติ ครอบคลุมทั้งสันติภาพเชิงลบ คือการปราศจากสงครามและความรุนแรง และสันติภาพเชิงบวก คือการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล เป็นธรรม และมีคุณภาพชีวิตที่ดี แนวคิดตะวันออกเน้นการพัฒนาจิตใจด้วยเมตตาและความเข้าใจ ขณะที่แนวคิดสากลมุ่งลดความรุนแรง เคารพสิทธิมนุษยชน และยอมรับความหลากหลาย 2) กระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ มีความแตกต่างตามบริบทของแต่ละบุคคล โดยวูดโรว์ วิลสัน มุ่งสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศผ่านสันนิบาตชาติ แม่ชีเทเรซาใช้ความเมตตาและการช่วยเหลือผู้ยากไร้ องค์ทะไลลามะที่ 14 เน้นสันติวิธีและสิทธิมนุษยชน คิม แด-จุง ใช้นโยบายแสงแดดเพื่อสร้างความสมานฉันท์ ราล์ฟ บันช์ใช้การเจรจาและการไกล่เกลี่ย ส่วนอ็องรี ลา ฟงแตน ส่งเสริมกฎหมายระหว่างประเทศและความร่วมมือระดับโลก และ 3) การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพ พบว่า แม้บุคคลทั้ง 6 ท่านจะมีวิธีการแตกต่างกัน แต่ล้วนมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการสร้างสันติภาพผ่านสันติวิธี ความยุติธรรม และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สะท้อนให้เห็นว่า สันติภาพที่ยั่งยืนต้องอาศัยทั้งความร่วมมือ ความเมตตา ความเสมอภาค และการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ อันสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสันติภาพในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : สันติภาพ, รางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ, ความขัดแย้ง

Abstract

This research article aimed to: 1) study the concepts and philosophy of peace; 2) examine the peacebuilding processes of Nobel Peace Prize laureates; and 3) analyze their concepts and peacebuilding processes. This study employed a qualitative research methodology using documentary research. Data were collected from primary and secondary sources and analyzed through descriptive, interpretative, and synthetic approaches in accordance with the research objectives.The findings revealed that: 1) the concept and philosophy of peace refer to a state of harmony and well-being at the individual, social, and international levels. Peace encompasses both negative peace, which is the absence of war and violence, and positive peace, which involves mutual support, justice, and a good quality of life. Eastern perspectives emphasize inner development through compassion and understanding, while global perspectives focus on reducing violence, respecting human rights, and embracing diversity. 2) The peacebuilding processes of Nobel Peace Prize laureates vary according to their historical, social, political, and cultural contexts. Woodrow Wilson promoted international cooperation through the League of Nations; Mother Teresa emphasized compassion and service to the poor; the 14th Dalai Lama advocated nonviolence and human rights; Kim Dae-jung implemented the Sunshine Policy to foster reconciliation; Ralph Bunche employed negotiation and mediation; and Henri La Fontaine promoted international law and global cooperation. 3) The analysis showed that although these six individuals adopted different approaches, they shared a common commitment to peace through nonviolence, justice, and respect for human dignity. The findings indicate that sustainable peace requires cooperation, compassion, equality, and constructive conflict management, which can be effectively applied to promote peace in contemporary society.

Keywords: Peace, Nobel Peace Prize, Conflict

บทนำ

ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากมนุษย์แต่ละคนมีเป้าหมาย ความต้องการ ค่านิยม และผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน เมื่อความแตกต่างดังกล่าวไม่สามารถประสานหรือปรับให้สอดคล้องกันได้ จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งตามมา ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว องค์กร ชุมชน ประเทศชาติ ไปจนถึงระดับระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ความคิดเห็นที่หลากหลายถือเป็นเรื่องปกติและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาสังคม แม้โดยทั่วไปความขัดแย้งมักถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความขัดแย้งที่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสมสามารถนำไปสู่การสร้างสรรค์ การพัฒนา และความก้าวหน้าขององค์กรและสังคมได้ โดยเฉพาะความขัดแย้งทางความคิดที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และการแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2540)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความขัดแย้งบางประการจะก่อให้เกิดผลเชิงบวก แต่ในความเป็นจริง ความขัดแย้งจำนวนมากยังคงดำรงอยู่และขยายตัวจนกลายเป็นปัญหาสำคัญของสังคมโลก คำอธิบายประการหนึ่ง คือ มนุษย์มักถูกครอบงำด้วยกิเลส ตัณหา ความโลภ และความยึดมั่นในผลประโยชน์ของตนเอง จนขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อผู้อื่น ความไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ความต้องการแสวงหาผลประโยชน์เพิ่มเติม รวมทั้งการขาดความเคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้อื่น ล้วนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การแข่งขัน การเอารัด

เอาเปรียบ และการเผชิญหน้าระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน เมื่อความขัดแย้งสะสมและทวีความรุนแรงมากขึ้น ก็อาจนำไปสู่การแก้แค้น การใช้ความรุนแรง และการทำสงคราม ซึ่งส่งผลให้สันติภาพในสังคมสลายไปในที่สุด (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2553: 3-4) ด้วยเหตุนี้ "สันติภาพ" จึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่มนุษยชาติแสวงหามาโดยตลอดในทุกยุคทุกสมัย ทว่าเมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์โลกจะพบว่า สันติภาพที่มั่นคงและยั่งยืนยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างถาวร แม้หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ประชาคมโลกจะพยายามร่วมมือกันเพื่อป้องกันมิให้เกิดสงครามอีกครั้ง แต่เพียงสองทศวรรษต่อมา สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ปะทุขึ้น ความสูญเสียจากการใช้อาวุธนิวเคลียร์ที่เมืองฮิโรชิมาและนางาซากิทำให้ประเทศต่าง ๆ ตระหนักถึงอันตรายของสงคราม จนนำไปสู่การก่อตั้งองค์การสหประชาชาติด้วยความหวังที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนรูปแบบจากสงครามโดยตรงมาเป็นสงครามเย็น การแข่งขันสะสมอาวุธ และการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ซึ่งยังคงก่อให้เกิดความตึงเครียดและความรุนแรงในหลายภูมิภาคของโลก เช่น สงครามเกาหลี สงครามเวียดนาม สงครามในอัฟกานิสถาน และความขัดแย้งในตะวันออกกลาง แม้ภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตและกำแพงเบอร์ลิน จะเกิดความหวังว่าระบอบประชาธิปไตยและสันติภาพจะขยายตัวมากขึ้นทั่วโลก แต่ความขัดแย้งรูปแบบใหม่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นสงครามในยูโกสลาเวีย สงครามกลางเมืองในหลายประเทศ การก่อการร้าย และสงครามต่อต้านการก่อการร้ายในอัฟกานิสถานและอิรัก กระทั่งในปี พ.ศ. 2561 การสร้างสัมพันธภาพครั้งใหม่ระหว่างเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ได้จุดประกายความหวังด้านสันติภาพในภูมิภาคเอเชียอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม แม้โลกในศตวรรษที่ 20 และ 21 จะมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การคมนาคม และการสื่อสารอย่างก้าวกระโดด แต่ปัญหาความมั่นคงและเสถียรภาพด้านสันติภาพยังคงเป็นความท้าทายสำคัญของประชาคมโลก (ลลิตภัทร เจนจบ, 2565) จากบริบทของความขัดแย้งและความพยายามในการสร้างสันติภาพดังกล่าว ทำให้ประชาคมโลกให้ความสำคัญกับบุคคลและองค์กรที่อุทิศตนเพื่อส่งเสริมสันติภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษยชาติ หนึ่งในสัญลักษณ์สำคัญของการยกย่องคุณูปการดังกล่าวคือ "รางวัลโนเบล" (Nobel Prize) ซึ่งเป็นรางวัลระดับนานาชาติที่มอบเป็นประจำทุกปีแก่บุคคลหรือองค์กรที่มีผลงานโดดเด่นในด้านวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม เศรษฐศาสตร์ การแพทย์ และสันติภาพ โดยได้รับการยอมรับว่าเป็นเกียรติสูงสุดที่สะท้อนถึงความสามารถ ความเสียสละ และคุณประโยชน์ที่มีต่อสังคมโลก รางวัลโนเบลมีจุดกำเนิดจากแนวคิดของอัลเฟรด โนเบล นักเคมี วิศวกร และนักประดิษฐ์ชาวสวีเดน ผู้คิดค้นไดนาไมต์ แม้ว่าสิ่งประดิษฐ์ของเขาจะสร้างประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม แต่การนำไปใช้ในสงครามกลับก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างรุนแรง จนทำให้เขาถูกวิพากษ์วิจารณ์และได้รับสมญานามว่า "พ่อค้าแห่งความตาย" ด้วยความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น โนเบลจึงอุทิศทรัพย์สินส่วนใหญ่เพื่อจัดตั้งกองทุนรางวัลสำหรับยกย่องบุคคลและองค์กรที่สร้างคุณประโยชน์แก่มนุษยชาติ โดยมีการมอบรางวัลครั้งแรกในปี ค.ศ. 1901 ซึ่งผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพคนแรก คือ อังรี ดูนังต์ (Henri Dunant) ผู้ก่อตั้งสภากาชาดสากล ปัจจุบัน รางวัลดังกล่าวยังคงได้รับการยกย่องในฐานะสัญลักษณ์แห่งความหวัง ความร่วมมือ และการสร้างสันติภาพของโลก (ณัฐดนัย เนียมทอง, 2568) จากรายละเอียดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์แนวคิดของผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ เพื่อทำความเข้าใจหลักคิด แนวทาง และกระบวนการสร้างสันติสุขที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละสังคมในการส่งเสริมความปรองดองและการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี อีกทั้งยังสามารถนำแนวคิดและประสบการณ์ของบุคคลเหล่านี้มาเป็นต้นแบบในการเผยแพร่คุณค่าของสันติภาพในระดับบุคคล ชุมชน สังคม และนานาชาติ เพื่อเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานของความเข้าใจซึ่งกันและกัน การเคารพสิทธิ และการแสวงหาทางออกของปัญหาด้วยสันติวิธี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและปรัชญาเรื่องสันติภาพ
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ" เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นวิธีการหลักในการศึกษา ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ กระบวนการสร้างสันติภาพ และปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ อันนำไปสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านสันติภาพอย่างเป็นระบบ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและปรัชญาว่าด้วยสันติภาพ ผู้วิจัยศึกษาวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพจากเอกสารทางวิชาการและแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เพื่อทำความเข้าใจความหมาย องค์ประกอบ และพัฒนาการของแนวคิดด้านสันติภาพ ทั้งในมิติทางสังคม การเมือง และศาสนา อันเป็นกรอบพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผู้วิจัยศึกษาประวัติ ผลงาน แนวคิด และบทบาทในการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ฐานข้อมูลรางวัลโนเบล เอกสารชีวประวัติ สุนทรพจน์ บทสัมภาษณ์ และงานเขียนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ จำนวน 6 ท่าน ได้แก่ วูดโรว์ วิลสัน แมชีเทเรซา แต็นจิน กยาโช (ทะไลลามะองค์ที่ 14) คิม แด-จุง ราล์ฟ บันช์ และอ็องรี ลา ฟงแตน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการเปรียบเทียบข้อมูล เพื่อค้นหาจุดร่วม จุดแตกต่าง และลักษณะเด่นของแนวคิด วิธีการดำเนินงาน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างสันติภาพของแต่ละบุคคล

ขั้นตอนที่ 4 สังเคราะห์องค์ความรู้และจัดทำข้อเสนอทางวิชาการ ผู้วิจัยดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาและการวิเคราะห์ทั้งหมด เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการเกี่ยวกับแนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ พร้อมทั้งจัดทำข้อเสนอทางวิชาการที่เป็นระบบ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษา วิจัย และประยุกต์ใช้ในการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพในบริบทต่าง ๆ ต่อไป

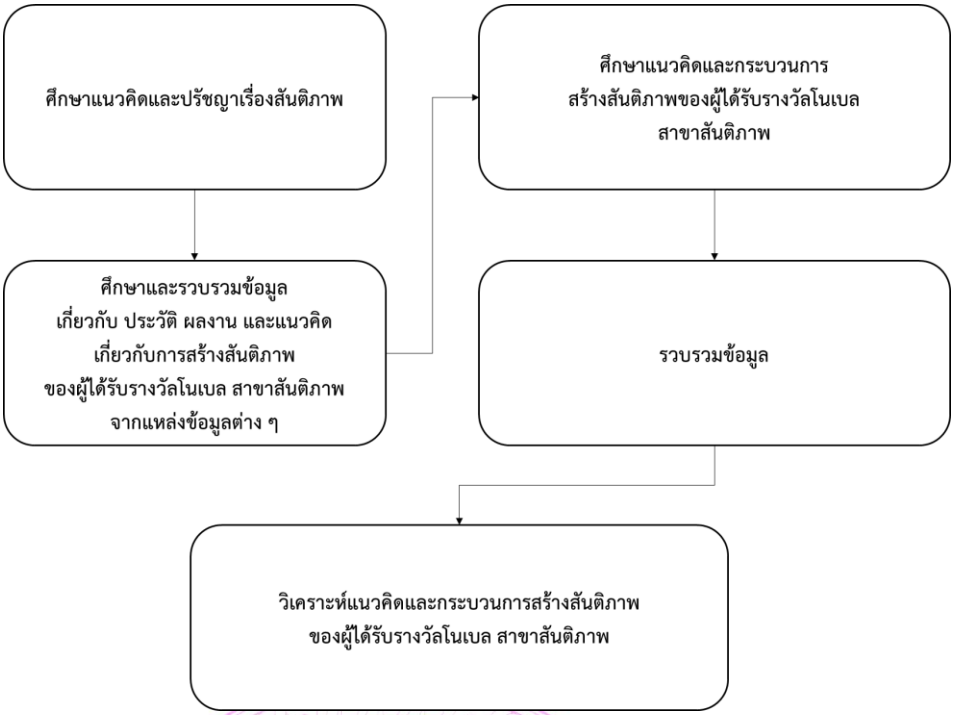

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ” สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ ดังนี้

1. แนวคิดและปรัชญาเรื่องสันติภาพ ผลการศึกษาพบว่า สันติภาพเป็นแนวคิดที่มีความหมายครอบคลุมทั้งมิติของการปราศจากความรุนแรงและการสร้างภาวะแห่งความสงบสุขในสังคม โดยสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติสำคัญ ได้แก่ สันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) ซึ่งหมายถึงการปราศจากสงครามและความรุนแรง และสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ซึ่งหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความเกื้อกูล ความยุติธรรม และคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกในสังคม สอดคล้องกับความหมายของพจนานุกรม Oxford ที่อธิบายว่าสันติภาพเป็นภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง มีความสงบเรียบร้อย และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกื้อกูลกัน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า การสร้างสันติภาพจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน ทั้งความมั่นคงทางสังคม ความยุติธรรม ความเสมอภาค และความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยแนวคิดสันติภาพแบบตะวันออกให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจของมนุษย์จากภายใน ผ่านหลักเมตตา กรุณา มิตรภาพ และความเข้าใจ ก่อนขยายผลไปสู่ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สังคม และธรรมชาติ ขณะที่แนวคิดสันติภาพสากลมุ่งเน้นการลดและขจัดความรุนแรงทั้งทางตรงและทางโครงสร้าง ควบคู่กับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เสรีภาพ และการยอมรับความหลากหลายของมนุษย์ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า กระบวนการสร้างสันติภาพมิได้จำกัดอยู่เพียงการยุติความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการเยียวยาความสัมพันธ์ การให้อภัย การขอโทษ การยอมรับความจริง และการฟื้นฟูความไว้วางใจระหว่างคู่ขัดแย้ง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ รางวัลโนเบลสาขาสันติภาพสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบุคคลและองค์กรที่อุทิศตนเพื่อส่งเสริมสันติภาพ การแก้ไขความขัดแย้ง และการสร้างความร่วมมือระหว่างมนุษย์ในระดับสากล โดยสรุป สันติภาพในเชิงปรัชญาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างเป็นองค์

รวม เริ่มต้นจากการสร้างสันติภายในตนเอง ก่อนขยายไปสู่สันติภาพในระดับสังคม ประเทศชาติ และประชาคมโลก ผ่านกระบวนการสันติวิธี ความยุติธรรม และความรับผิดชอบร่วมกันของมนุษยชาติ

2. กระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพแต่ละท่านมีบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มีแนวทางและกระบวนการสร้างสันติภาพที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ทุกแนวทางล้วนมีเป้าหมายร่วมกันคือการลดความขัดแย้ง ส่งเสริมความร่วมมือ และสร้างความสงบสุข

1) วูดโรว์ วิลสัน มุ่งสร้างสันติภาพผ่านการจัดระเบียบโลกใหม่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเสนอ “หลักการสิบสี่ข้อ” ซึ่งเน้นความโปร่งใส ความยุติธรรม เสรีภาพ และสิทธิในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง พร้อมทั้งผลักดันการจัดตั้งสันนิบาตชาติให้เป็นกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อป้องกันสงคราม

2) แม่ชีเทเรซา สร้างสันติภาพผ่านการปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยความรัก ความเมตตา และความเสียสละ โดยให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้เจ็บป่วย และผู้ถูกทอดทิ้ง สะท้อนแนวคิดที่เชื่อว่าสันติภาพเริ่มต้นจากความรักและการดูแลเพื่อนมนุษย์ในชีวิตประจำวัน

3) แต็นจิน กยาโช (องค์ทะไลลามะที่ 14) ยึดหลักสันติวิธี เมตตากรุณา และการเคารพสิทธิมนุษยชน โดยใช้การเจรจาและการไม่ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งควบคู่กับการอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของทิเบต

4) คิม แด-จุง ใช้ “นโยบายแสงแดด” เป็นแนวทางสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ โดยเน้นการเจรจา การแลกเปลี่ยน และการสมานฉันท์ แทนการเผชิญหน้าและการใช้กำลัง

5) ราล์ฟ บันช์ ใช้การทูต การไกล่เกลี่ย และความเป็นกลางเป็นกลไกสำคัญในการยุติข้อพิพาทระหว่างประเทศ โดยมีบทบาทโดดเด่นในการเจรจาสงบศึกสงครามอาหรับ–อิสราเอล และเป็นตัวอย่างของการแก้ไขความขัดแย้งด้วยกระบวนการทางการทูต

6) อ็องรี ลา ฟงแตน มองว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นได้จากการพัฒนาระบบกฎหมายระหว่างประเทศ การส่งเสริมความร่วมมือระดับโลก และการปฏิรูปสังคมให้เกิดความเสมอภาค โดยสนับสนุนการใช้อนุญาโตตุลาการและองค์กรสันติภาพเป็นกลไกในการป้องกันความขัดแย้ง

โดยสรุป กระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพทั้ง 6 ท่าน แม้จะมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกัน แต่ล้วนสะท้อนการใช้สันติวิธี ความร่วมมือ ความเมตตา ความยุติธรรม และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นรากฐานสำคัญในการสร้างสันติสุข

3. การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผลการวิเคราะห์พบว่า แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพทั้ง 6 ท่าน มีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันตามบริบทของปัญหาและสถานการณ์ที่เผชิญ แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนผ่านสันติวิธี ความยุติธรรม และการเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์

ในเชิงเปรียบเทียบ วูดโรว์ วิลสัน และอ็องรี ลา ฟงแตน ให้ความสำคัญกับการสร้างสันติภาพผ่านโครงสร้างและสถาบันระหว่างประเทศ โดยเชื่อว่ากฎหมาย ความร่วมมือ และกลไกทางการเมืองสามารถช่วยป้องกันความขัดแย้งและรักษาความมั่นคงของโลกได้ ขณะที่ราล์ฟ บันช์ เน้นบทบาทของการเจรจาและการไกล่เกลี่ยในฐานะเครื่องมือสำคัญในการคลี่คลายข้อพิพาทระหว่างประเทศ

ในอีกมิติหนึ่ง แม่ชีเทเรซาและองค์ทะไลลามะที่ 14 มุ่งเน้นการสร้างสันติภาพจากการพัฒนาจิตใจมนุษย์ โดยใช้ความรัก ความเมตตา ความกรุณา และการไม่ใช้ความรุนแรงเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่

ร่วมกันอย่างสันติ ส่วนคิม แด-จุง แสดงให้เห็นว่าสันติภาพสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านกระบวนการสมานฉันท์ การสร้างความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างคู่ขัดแย้ง แม้จะอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่เปราะบางและเต็มไปด้วยความหวาดระแวง

ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า สันติภาพมิได้หมายถึงเพียงการยุติสงครามหรือการขาดความรุนแรงเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างรอบด้านที่ครอบคลุมการสร้างความยุติธรรม การลดความเหลื่อมล้ำ การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การเคารพความแตกต่าง และการพัฒนาความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ชุมชน และประชาคมโลก อันเป็นแนวทางสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขความขัดแย้งและส่งเสริมสันติภาพในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

1. การศึกษาแนวคิดและปรัชญาเรื่องสันติภาพ ผลการวิจัยพบว่า สันติภาพเป็นภาวะแห่งความสงบสุขที่ครอบคลุมทั้งการปราศจากสงครามและความรุนแรง ตลอดจนการดำรงอยู่ของความยุติธรรม ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสันติภาพมิได้เป็นเพียงสภาวะปลายทาง หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องอาศัยการพัฒนามนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ควบคู่กันไป ทั้งนี้ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แนวคิดสันติภาพแบบตะวันออกมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจภายในผ่านหลักเมตตา กรุณา และการเข้าใจตนเอง ขณะที่แนวคิดสากลให้ความสำคัญกับการลดความรุนแรง การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และการจัดการความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิมาน คมฺภีรปญฺโญ (2556 : บทคัดย่อ) เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศีล 5 ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ” ที่พบว่า สันติภาพมิได้หมายถึงเพียงการไม่มีสงครามหรือความรุนแรงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการปลอดจากการเบียดเบียนทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างสันติภาพต้องเริ่มจากการควบคุมกิเลสภายในจิตใจ การลดความเห็นแก่ตัว และการสร้างระบบสังคมที่ไม่เอื้อต่อความรุนแรง ผลการศึกษานี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องสันติภาพทั้งในมิติทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดสากลต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม เพื่อให้เกิดความสงบสุขอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การที่ผลการวิจัยพบว่า ความขัดแย้งและความปรองดองเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสร้างสันติภาพ ยังแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งมิใช่สิ่งที่ต้องกำจัดให้หมดสิ้น หากแต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถจัดการและเปลี่ยนแปลงให้เป็นพลังสร้างสรรค์ได้ผ่านกระบวนการสานเสวนา การให้อภัย และการฟื้นฟูความสัมพันธ์

2. การศึกษากระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพแต่ละท่านมีความแตกต่างกันตามบริบททางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และลักษณะของปัญหาความขัดแย้งที่เผชิญ อย่างไรก็ตาม ทุกแนวทางล้วนมีเป้าหมายร่วมกันในการลดความรุนแรง สร้างความเข้าใจ และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติผ่านสันติวิธี การที่วูดโรว์ วิลสัน ให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบโลกและความร่วมมือระหว่างประเทศผ่านสันนิบาตชาติ สะท้อนแนวคิดที่เชื่อว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐสามารถป้องกันได้ด้วยกลไกทางกฎหมายและองค์กรระหว่างประเทศ ขณะที่ราล์ฟ บันช์ มุ่งเน้นการเจรจาและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกระบวนการทางการทูตในการสร้างสันติภาพ ส่วนอ็องรี ลา ฟงแตน ให้ความสำคัญกับการพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศและความร่วมมือของประชาคมโลก ซึ่งล้วนเป็นการสร้างสันติภาพในระดับโครงสร้าง ในอีกด้านหนึ่ง แม่ชีเทเรซา และองค์ทะไลลามะที่ 14 ต่างให้ความสำคัญกับการสร้างสันติภาพจากภายในจิตใจของมนุษย์ ผ่านความเมตตา ความกรุณา และการไม่ใช้ความรุนแรง โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมที่แท้จริงต้อง

เริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน ส่วนคิม แด-จุง ใช้กระบวนการสมานฉันท์และการสร้างความไว้วางใจเป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความตึงเครียดระหว่างเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ แสดงให้เห็นว่าสันติภาพสามารถเกิดขึ้นได้จากการสร้างพื้นที่แห่งความร่วมมือ แม้ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งสะสมมาอย่างยาวนาน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2548: บทคัดย่อ) เรื่อง “สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ : ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน” ที่พบว่า สันติภาพเกิดขึ้นจากการมีธรรมะเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคม โดยต้องอาศัยความร่วมมือ ความรับผิดชอบ และการตระหนักถึงคุณค่าของมนุษย์ร่วมกัน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาร่วมกับแนวคิดของผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ จะเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างสันติภาพยังจำเป็นต้องบูรณาการทั้งมิติด้านจิตใจ คุณธรรม และการจัดการเชิงโครงสร้าง

3. การวิเคราะห์แนวคิดและกระบวนการสร้างสันติภาพของผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ผลการวิจัยพบว่า แม้ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพทั้ง 6 ท่าน จะดำเนินงานภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน แต่มีจุดร่วมสำคัญคือการใช้สันติวิธี ความยุติธรรม การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการสร้างความร่วมมือเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทั้งนี้ ความแตกต่างของแนวคิดสะท้อนให้เห็นว่าสันติภาพมิได้มีรูปแบบตายตัว หากแต่สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทของสังคมแต่ละแห่งได้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า แนวคิดของวูดโรว์ วิลสัน ราล์ฟ บันช์ และอ็องรี ลา ฟงแตน เป็นการสร้างสันติภาพในระดับโครงสร้างและสถาบัน ผ่านการพัฒนากฎหมาย ความร่วมมือระหว่างประเทศ และกลไกการเจรจา ขณะที่แนวคิดของแม่ชีเทเรซาและองค์ทะไลลามะที่ 14 เป็นการสร้างสันติภาพในระดับจิตสำนึกและคุณค่าภายในของมนุษย์ ส่วนคิม แด-จุง เป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้กระบวนการสมานฉันท์และการสร้างความไว้วางใจเพื่อเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความร่วมมือ ประเด็นสำคัญที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คือ สันติภาพที่ยั่งยืนไม่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการยุติความรุนแรงเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยการสร้างความยุติธรรม การลดความเหลื่อมล้ำ การเคารพสิทธิมนุษยชน และการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างมนุษย์ในทุกระดับ ซึ่งเป็นการมองสันติภาพในฐานะกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างองค์รวม ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชญาภา กาญจนทวีวัฒน์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาโค้ชผู้นำต้นแบบสันติภาพโดยพุทธสันติวิธี” ที่พบว่า การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การตระหนักรู้ และการสร้างแรงบันดาลใจ สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงบวกทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยกระบวนการดังกล่าวตั้งอยู่บนหลักความเข้าใจ การยอมรับคุณค่าของมนุษย์ และการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างสันติภาพ ทั้งนี้ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขความขัดแย้งและส่งเสริมสันติภาพในสังคมร่วมสมัยได้ทำตารางเปรียบเทียบ อะไรคือความใหม่ของงานนี้? ท่านลองตอบคำถามผมว่า “ในเชิงทฤษฎีหัวใจของงานนี้คืออะไร และอยู่ตรงไหนในงานนี้ ถ้าพูดว่าโลกศึกษาท่านจัดลำดับงานนี้ตอบโจทย์ หรือแก้ปัญหาอะไร”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการเรียนรู้ด้านสันติศึกษา สิทธิมนุษยชน และการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ควบคู่กับการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการสานเสวนาและการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้ ควรส่งเสริมคุณธรรม ความเมตตา และความร่วมมือทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ เพื่อพัฒนาวัฒนธรรมแห่งสันติภาพให้เกิดขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและส่งเสริมสันติภาพในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม โดยเฉพาะแนวคิดด้านการเจรจา การไกล่เกลี่ย การสร้างความไว้วางใจ และความสมานฉันท์ รวมทั้งสามารถใช้เป็นองค์ความรู้ประกอบการเรียนการสอนและการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในอนาคตควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทด้านสันติภาพเพิ่มเติม รวมทั้งศึกษาการบูรณาการแนวคิดสันติภาพกับหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง นอกจากนี้ ควรมีการวิจัยเชิงภาคสนามเพื่อให้ได้องค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยได้

เอกสารอ้างอิง

ชญาภา กาญจนทวีวัฒน์. (2565). **รูปแบบการพัฒนาโค้ชผู้นำต้นแบบสันติภาพโดยพุทธสันติวิธี**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาสันติศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ณัฐดนัย เนียมทอง. (2568). **ที่มาของรางวัลโนเบล.** สืบค้น 30 มกราคม 2568, จาก https://shorturl.asia/yB2nj

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2548). **สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระวิมาน คมฺภีรปญฺโญ. (2556). **การศึกษาวิเคราะห์ศีล 5 ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลลิตภัทร เจนจบ. (2565). **การสร้างสันติภาพภายในตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตรา อ่อนค้อม. (2553). การสร้างสันติภาพโลกแบบยั่งยืน (พิมพ์ครั้งที่ 3). หอรัตนชัยการพิมพ์.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2540). **ความขัดแย้ง: การบริหารเพื่อความสร้างสรรค์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. สำนักพิมพ์ต้นอ้อ แกรมมี่.

การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน

THE DEVELOPMENT OF A KNOWLEDGE PACKAGE FOR BUDGET OPERATIONS OF CEREMONY OPERATIONAL STAFF IN THE DIVISION OF ROYAL CREMATION CEREMONY SERVICES

รุ่งนภา เชื้อทอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Email: rnpyuii@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน” มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน 2) เพื่อพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน และ 3) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านงบประมาณ ผู้กำกับดูแลด้านงบประมาณ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน รวมทั้งสิ้น 26 คน ใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม และการทดลองใช้ชุดความรู้ พร้อมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่มีความรู้และความเข้าใจด้านระเบียบการเบิกจ่ายงบประมาณในระดับที่เหมาะสม สามารถใช้ระบบสารสนเทศด้านงบประมาณได้ แต่ยังพบข้อจำกัดด้านภาระงาน ความซับซ้อนของขั้นตอน และความแตกต่างของประสบการณ์การทำงาน จึงนำไปสู่การพัฒนาชุดความรู้ที่ครอบคลุมกระบวนการจัดทำแผนการใช้จ่ายงบประมาณ การรายงานผลการเบิกจ่าย และการใช้ระบบสารสนเทศ โดยออกแบบให้สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองและนำไปใช้จริง ภายหลังการทดลองใช้ พบว่าเจ้าหน้าที่มีความมั่นใจในการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น การจัดทำเอกสารมีความถูกต้อง เป็นระบบ และสามารถตรวจสอบได้ ส่งผลให้เกิดมาตรฐานการปฏิบัติงานร่วมกัน และสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : ชุดความรู้, การบริหารงบประมาณ, การพัฒนาศักยภาพ, การจัดการความรู้, พิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน

Abstract

This qualitative research aimed to: (1) study the budget operation capacity of ceremony operational staff, (2) develop a knowledge package for budget operations, and (3) enhance staff capability in budget management Data were collected from 26 key informants consisting of budget experts, budget supervisors, and operational staff through in-depth interviews, focus groups, and pilot implementation. Content analysis was employed

The findings indicated that staff possessed an adequate understanding of budget disbursement regulations and could operate the information system effectively. However,

limitations remained in workload, procedural complexity, and work experience differences. Therefore, a practical knowledge package was developed covering budget planning, expenditure reporting, and information system utilization After implementation, staff demonstrated improved confidence, greater work accuracy, standardized procedures, and enhanced operational effectiveness, contributing to sustainable organizational learning

Keywords: Knowledge Package, Budget Management, Capacity Development, Knowledge Management, Royal Cremation Ceremony Services

บทนำ

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรมได้พัฒนาระบบสารสนเทศของกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามภารกิจพิธีการศพที่ได้รับพระราชทานให้มีประสิทธิภาพ ครอบคลุมการบริหารจัดการในหลายด้าน ได้แก่ ระบบการปฏิบัติงานตามหมายรับสั่ง ระบบบริหารวัสดุครุภัณฑ์ ระบบบริหารงบประมาณ ระบบบริหารงานบุคคล และการให้บริการด้านการขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ เพลิงพระราชทาน ดินพระราชทาน และเครื่องประกอบเกียรติยศประกอบศพ ผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดทั่วประเทศ รวมทั้งมีระบบวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อจัดทำรายงานประกอบการตัดสินใจของผู้บริหารอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ระบบสารสนเทศทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลการดำเนินงานทุกขั้นตอนในรูปแบบออนไลน์ (Online) สามารถติดตาม วิเคราะห์ และรายงานผลแบบ Real Time ช่วยลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากร และสนับสนุนการกำหนดนโยบาย การติดตามประเมินผล ตลอดจนเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้เกิดเอกภาพในการดำเนินงาน

กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทานมีบทบาทสำคัญในการวางแผน กำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงาน รวมถึงการสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพบุคลากร โดยเฉพาะกลุ่มแผนและงบประมาณงานพิธีซึ่งรับผิดชอบการจัดทำคำของบประมาณ การติดตามการใช้จ่าย การรายงานผล และการบริหารงบประมาณให้เป็นไปตามกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. 2561 ที่มุ่งเน้นการใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ คุ้มค่า และเกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจภาครัฐ

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานด้านงบประมาณเป็นภารกิจที่ต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจในระเบียบขั้นตอนการบริหารงบประมาณ และการใช้ระบบสารสนเทศอย่างถูกต้อง หากเจ้าหน้าที่มีความรู้และประสบการณ์ไม่เพียงพอ อาจส่งผลต่อความถูกต้อง ความรวดเร็ว และคุณภาพของการรายงานผลการใช้จ่ายงบประมาณได้

ดังนั้น การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อใช้เป็นแนวทางมาตรฐานในการจัดทำคำของบประมาณ การเบิกจ่าย การรายงานผล และการติดตามการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นระบบเดียวกัน อันจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากร ลดข้อผิดพลาดในการปฏิบัติงาน เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและสนับสนุนการดำเนินภารกิจพิธีการศพที่ได้รับพระราชทานให้เกิดประสิทธิผลและทันต่อสถานการณ์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน

2. เพื่อพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน

3. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 กระบวนการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart ประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผน ออกเป็นขั้นการเตรียมการและการวางแผนเพื่อจำแนกภารกิจในการทางานในพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยก่อนแล้ว จึงได้จัดทำขั้นตอนการดาเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ออกเป็น 5 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการ (Pre-Rearch) 2) ระยะการวางแผน (Planning) 3) ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action) 4) ระยะการสังเกตผลการนิเทศติดตามสนับสนุนการดาเนินงาน (Observation) และ 5) ระยะสะท้อนผล (Reflection) **ผลการวิจัย**

1) การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน จากการศึกษาศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ พบว่าศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเภทของงบประมาณ ระเบียบการเบิกจ่ายงบประมาณ ขั้นตอนการจัดทำเอกสารประกอบ การเบิกจ่าย และการรายงานผลการใช้จ่ายงบประมาณ และการใช้ระบบสารสนเทศ ซึ่งเจ้าหน้าที่บางส่วนยังมีความต้องการพัฒนาความรู้และแนวทางการปฏิบัติงานให้มีความชัดเจนของขั้นตอนการปฏิบัติงานและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น หากเจ้าหน้าที่ได้รับการพัฒนาองค์ความรู้และมีแนวทางการปฏิบัติงานที่ชัดเจน โอกาสในการเข้าร่วมการฝึกอบรมหรือกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของบุคลากร จะช่วยให้สามารถดำเนินงานด้านงบประมาณได้อย่างถูกต้อง ลดข้อผิดพลาดในการจัดทำเอกสาร และเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการงบประมาณของหน่วยงาน

2) ชุดความรู้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน ผู้วิจัยได้พัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณสำหรับเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี ซึ่งชุดความรู้ได้ผ่านกระบวนการยกร่าง วิพากษ์ ทดลองใช้ และปรับปรุงให้เหมาะสมกับงานของกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน ประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ ได้แก่ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงบประมาณของหน่วยงานภาครัฐ ประเภทของงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน ขั้นตอนการดำเนินงานด้านงบประมาณตั้งแต่การวางแผน การขออนุมัติงบประมาณ การจัดทำเอกสารประกอบการเบิกจ่าย ตลอดจนการรายงานผลการใช้จ่ายงบประมาณผ่านระบบสารสนเทศของหน่วยงาน โดยชุดความรู้ดังกล่าวได้รับการออกแบบให้มีลักษณะเป็นระบบ เข้าใจง่าย และมีตัวอย่างประกอบ เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถนำไปใช้ การนำชุดความรู้ไปใช้พบว่าเจ้าหน้าที่มีความรู้ ความเข้าใจ และความมั่นใจในการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้น สามารถปฏิบัติงานด้านงบประมาณได้อย่างเป็นระบบ ถูกต้องตามระเบียบ และลดข้อผิดพลาดในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการ

ถ่ายทอดความรู้ภายในหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง เกิดแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรที่ยั่งยืน และสามารถนำชุดความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธีด้านงบประมาณ กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน การเสริมสร้างศักยภาพของเจ้าหน้าที่โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้และทักษะของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน การจัดทำชุดความรู้ที่เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่ชัดเจน และการจัดกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จะช่วยให้เจ้าหน้าที่มีความเข้าใจในกระบวนการทำงานมากยิ่งขึ้น สามารถลดข้อผิดพลาดและความล่าช้าในการดำเนินงานได้ และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการปฏิบัติงาน และทำให้การดำเนินงานเป็นไปในมาตรฐานเดียวกัน อันส่งผลให้การบริหารจัดการด้านงบประมาณเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ตลอดจนสามารถตอบสนองต่อภารกิจของหน่วยงานได้อย่างเหมาะสม

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัย เรื่อง“การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน” โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ ทำการวิเคราะห์และสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย สรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่1 องค์ความรู้การวิจัย

จากแผนภาพสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุดความรู้ในการปฏิบัติงานด้านงบประมาณของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน ที่มุ่งพัฒนาเจ้าหน้าที่จากระดับผู้เริ่มต้นไปสู่ระดับผู้เชี่ยวชาญอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยแบ่งการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ผู้เริ่มต้น ผู้ปฏิบัติงานที่มีความชำนาญ และผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งแต่ละระดับมีเป้าหมาย วิธีการพัฒนา และผลลัพธ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นลำดับ จนเกิดเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ระดับที่ 1 ผู้เริ่มต้น (Beginner) เป็นขั้นของการวางรากฐานความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานด้านงบประมาณ โดยเจ้าหน้าที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจระเบียบ กฎหมาย และหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง เรียนรู้การใช้งานระบบสารสนเทศด้านงบประมาณ รวมทั้งศึกษาชุดความรู้ทั้ง 6 โมดูล ควบคู่กับการฝึกปฏิบัติงานจริงภายใต้การแนะนำของผู้มีประสบการณ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามมาตรฐานและระเบียบที่กำหนด การพัฒนาในระดับนี้เป็นการสร้างพื้นฐานที่มั่นคง ช่วยให้เจ้าหน้าที่เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความมั่นใจในการปฏิบัติงาน ลดข้อผิดพลาด และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อเจ้าหน้าที่มีความรู้และประสบการณ์เพิ่มขึ้น จะพัฒนาเข้าสู่ ระดับที่ 2 ผู้ปฏิบัติงานที่มีความชำนาญ (Practitioner) ซึ่งเป็นช่วงของการประยุกต์ใช้ความรู้ในการปฏิบัติงานจริงอย่างเป็นระบบ โดยสามารถนำชุดความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการบริหารจัดการงานด้านงบประมาณ วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน ใช้ระบบสารสนเทศได้อย่างคล่องแคล่ว รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแบ่งปันประสบการณ์กับเพื่อนร่วมงาน ตลอดจนปฏิบัติงานตามมาตรฐานเดียวกันของหน่วยงาน การพัฒนาในระดับนี้ทำให้เจ้าหน้าที่มีความสามารถในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม มีความถูกต้อง โปร่งใส และสามารถทำงานร่วมกับบุคลากรคนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้คุณภาพการดำเนินงานของหน่วยงานดีขึ้นอย่างชัดเจน

เมื่อสะสมความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จนเกิดความเชี่ยวชาญแล้ว เจ้าหน้าที่จะก้าวสู่ ระดับที่ 3 ผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ซึ่งเป็นระดับของการสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อพัฒนาองค์กร โดยผู้เชี่ยวชาญจะมีบทบาทในการพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน ถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ให้แก่บุคลากรรุ่นใหม่ ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ปรับปรุงและพัฒนาชุดความรู้ให้มีความทันสมัยและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของระเบียบราชการ ตลอดจนร่วมสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่ส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาในระดับนี้ไม่เพียงแต่ยกระดับศักยภาพของบุคคลเท่านั้น แต่ยังช่วยรักษาองค์ความรู้ขององค์กร ลดการพึ่งพาบุคคล และสร้างระบบการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้การดำเนินงานของหน่วยงานมีความต่อเนื่อง

สรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้ คือ การสร้าง “วงจรการพัฒนาศักยภาพและการจัดการความรู้แบบบูรณาการ” ที่เริ่มจากการเสริมสร้างพื้นฐานความรู้และทักษะ นำไปสู่การพัฒนาชุดความรู้ ที่มีคุณภาพ ถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ และย้อนกลับมาเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การปฏิบัติงานด้านงบประมาณของกองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทานมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง

เอกสารอ้างอิง

กองกลาง กลุ่มคลังและพัสดุ สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.(2567). **คู่มือการปฏิบัติงานเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงบประมาณ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2567.

กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน. (2567). **รายงานผลการดำเนินงานพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน ประจำปีงบประมาณ พุทธศักราช 2567**. กรุงเทพมหานคร: กองพิธีการศพที่ได้รับพระราชทาน กระทรวงวัฒนธรรม.

กัญญามน อินหว่าง. (2563).“แนวทางพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

งามนิจ จันทร. (2561).“รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 1 ตามหลักพุทธธรรม”. **พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พรทิพย์ ชมเดช และคณะ. (2563).“การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติงานเบิกจ่ายงบประมาณ กองบริหารการคลัง กรมควบคุมโรค”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: กองบริหารการคลัง กรมควบคุมโรค.

อัมพร บันดาลุน.(2564). “แนวทางการพัฒนาศักยภาพของข้าราชการกรุงเทพมหานครที่ได้รับทุนอมรินทร์”. **สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ

RISK MANAGEMENT IN THE WORK PERFORMANCE OF OPERATIONAL-LEVEL EMPLOYEES: A CASE STUDY OF S.N.D. ENGINEERING CO., LTD., SAMUT PRAKAN PROVINCE

ธนกร สิทธิฤทธิ์[1] ,พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม,[2] สัญญา สดประเสริฐ[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Thanakorn Sitthirit[1], Phrakhru Palad Prawit Varadhammo[2], Sanya Sodprasert[3]
Buddhapanya Sridvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-Mail: Sarayutsit@Gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ 2) พัฒนาการมีส่วนร่วมของพนักงานด้านความปลอดภัยในการทำงานให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระดับความเสี่ยงและการจัดการความเสี่ยง และ 3) เสนอแนวทางการบริหารจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอผลในลักษณะพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า การจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการให้ความสำคัญกับการประเมินโอกาสเกิดอุบัติเหตุและความรุนแรงของผลกระทบ เพื่อนำมาจัดระดับความเสี่ยงและกำหนดมาตรการควบคุมในทุกขั้นตอนการปฏิบัติงาน ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการทำงาน ควบคู่กับการตรวจสอบความพร้อมด้านร่างกายและจิตใจของพนักงาน ตลอดจนการจัดระบบความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงานอย่างเป็นระบบ กลไกสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการจัดการความเสี่ยง ได้แก่ การสร้างความตระหนักรู้ การพัฒนาทักษะการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยง การควบคุมทางวิศวกรรม การให้ความรู้ การใช้อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล และการสื่อสารด้านความปลอดภัย

นอกจากนี้ ยังพบปัญหาและอุปสรรคด้านความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติด้านความปลอดภัยของพนักงานที่แตกต่างกัน จึงมีการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ กิจกรรมหยั่งรู้ระวังภัย (KYT) และการประชุมความปลอดภัยก่อนเริ่มงาน (Toolbox Talk) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการจัดการความเสี่ยงแบบมีส่วนร่วมตามหลักการควบคุมความเสี่ยงตามลำดับชั้น สามารถลดอุบัติเหตุ ลดความสูญเสีย และเสริมสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยในการทำงานได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน, โอกาสเกิดอุบัติเหตุและความรุนแรงของผลกระทบ, การวิเคราะห์ประเมินการจัดการความเสี่ยงในการทำงาน

Abstract

This research entitled "Occupational Risk Management of Operational Employees at S.N.D. Engineering Co., Ltd., Samut Prakan Province" aimed to: (1) study occupational risks among operational employees; (2) enhance employee participation in occupational safety by developing their knowledge and understanding of risk levels and occupational risk management; and (3) propose guidelines for occupational risk management among operational employees. This study employed a Participatory Action Research (PAR) approach. Data were collected from 15 key informants selected through purposive sampling. The primary research instrument was an in-depth interview. Data were analyzed using content analysis and presented descriptively through a narrative approach. The findings revealed that occupational risk management among operational employees emphasized the assessment of accident likelihood and the severity of potential consequences in order to classify risk levels and establish appropriate control measures for each stage of work operations. Risk management practices were implemented before, during, and after work activities, accompanied by assessments of employees' physical and mental readiness. In addition, the organization systematically managed occupational safety, health, and working environment conditions. Key mechanisms supporting occupational risk management included raising safety awareness, enhancing employees' competencies in risk analysis and assessment, implementing engineering controls, providing safety education and training, promoting the use of personal protective equipment (PPE), and strengthening safety communication.

Furthermore, the study identified challenges related to differences in employees' knowledge, understanding, and attitudes toward workplace safety. As a result, training programs and participatory activities were developed, including practical training workshops, Kiken Yochi Training (KYT), and Toolbox Talks, to improve employees' knowledge and skills in occupational risk management.The findings also indicated that participatory risk management, based on the hierarchy of controls, contributes significantly to workplace safety. Such controls include hazard elimination or substitution, engineering controls, administrative controls, and the proper use of personal protective equipment. The knowledge gained from this research can be applied to enhance organizational risk management systems, prevent workplace accidents, reduce losses, and foster a sustainable safety culture within the organization.

Keywords: Occupational Risk among Operational Employees; Likelihood of Accident Occurrence and Severity of Consequences; Risk Assessment and Risk Management Analysis.

บทนำ

สถานประกอบกิจการยังขาดเครื่องมือ และเทคนิคที่จะไปดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือหรือเทคนิคเพื่อการปรับปรุงสภาพความปลอดภัยและอาชีวอนามัย ในสถานประกอบกิจการขนาดกลางและขนาดเล็กที่สำคัญประการหนึ่ง คือการประเมินความเสี่ยงในสถานที่ทำงาน ซึ่งการประเมินความเสี่ยงเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินความเสี่ยงครอบคลุมการแก้ปัญหาต่าง ๆ การประเมินและการจัดการความเสี่ยงด้านความปลอดภัยและอาชีวอนามัย เป็นเทคนิคการประเมินความเสี่ยงที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในสถานประกอบกิจการต่าง ๆ ทั่วโลก การประเมินความเสี่ยงเป็นเครื่องมือที่ช่วยประเมินความเสี่ยง

1. ภาพรวมการจัดการความเสี่ยงด้านความปลอดภัยในการทำงาน ความเสี่ยงหลักที่พบอุบัติเหตุร้ายแรงในสถานประกอบกิจการเคยเกิดเหตุระเบิดและไฟไหม้ที่โรงงานเติมแก๊ส ในอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งทำให้คนงานได้รับบาดเจ็บหลายราย รวมถึงสืบหาสาเหตุเพื่อป้องกันซ้ำ

2. ระบบการจัดการความปลอดภัย การกำกับและควบคุมหน่วยงานกำกับดูแลเชิงบูรณาการแผนงานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำนักงานแรงงานจังหวัด ร่วมกับกรมการจัดหางาน กรมสวัสดิการแรงงานทำงานตามกฎหมายด้านความปลอดภัย (พระราชบัญญัติความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน พ.ศ. 2554)

3. การจัดการความเสี่ยงเชิงระบบและแนวทางที่ใช้ การประเมินและป้องกันความเสี่ยงการประเมินความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ สถานประกอบกิจการจำนวนมากในจังหวัดมีเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในงาน (Safety Officers/Managers) ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบพื้นที่ทำงาน ค้นหาความเสี่ยง หลายองค์กรเริ่มสร้างการฝึกอบรมและสร้าง “วัฒนธรรมความปลอดภัย” เพื่อให้แรงงานเข้าใจความเสี่ยงและปฏิบัติตามระบบความปลอดภัย

4. ความเสี่ยงที่ต้องพัฒนาการป้องกันอุบัติเหตุรุนแรงและเหตุไม่คาดคิดเหตุการณ์ระเบิดและเครื่องจักรหนักชี้ให้เห็นว่ามาตรการการประเมินก่อนการปฏิบัติงานและการฝึกซ้อมวิธีรับมือเหตุฉุกเฉินยังต้องเข้มข้นและต่อเนื่อง ต้องมีแนวทางป้องกันและตรวจประเมินอย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ

2.เพื่อพัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยงจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ

3.เพื่อเสนอแนวทางการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้กำหนดกรอบแนวคิดให้ปัจจัย นโยบายความปลอดภัย แนวคิดการจัดการความเสี่ยง การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงาน พฤติกรรมมนุษย์ และหลักอิทธิบาท 4 ส่งผลต่อกระบวนการจัดการความเสี่ยงในการทำงาน ซึ่งประกอบด้วยการระบุความเสี่ยง การวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยง การกำหนดมาตรการควบคุม และการติดตามประเมินผล โดยคาดหวังผลลัพธ์คือการลดอุบัติเหตุและความสูญเสีย การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยในการทำงาน และการพัฒนาระบบบริหารจัดการความเสี่ยงขององค์กรให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

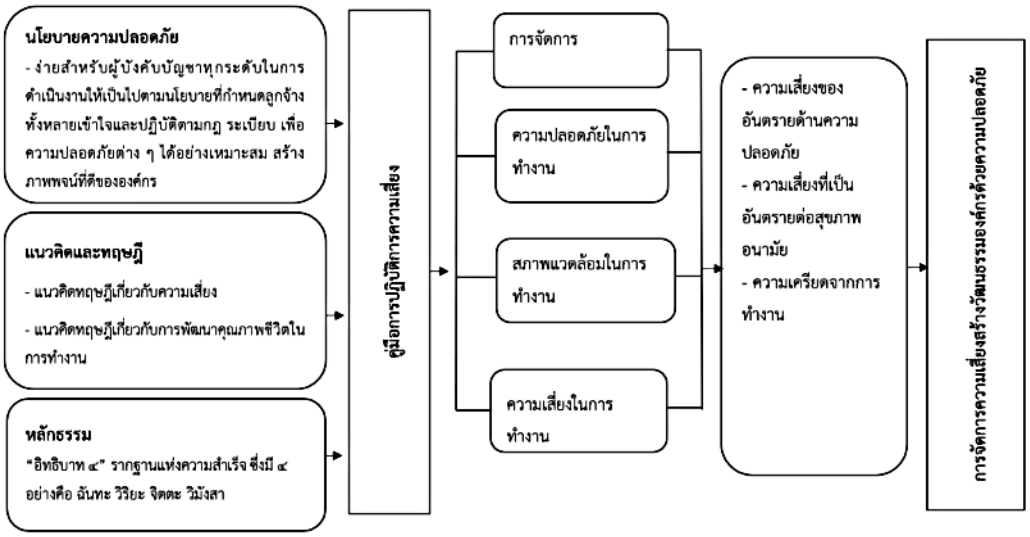

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Infomants)

ผู้ให้ข้อมูลวิจัย จำนวน 15 คน จากคณะผู้บริหารบริษัท จำนวน 2 คน หัวหน้างาน จำนวน 4 คน และพนักงานระดับปฏิบัติการ จำนวน 9 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้คัดเลือกเก็บข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ผลการวิจัย

1.ศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ ในการออกแบบและติดตั้งระบบสาธารณูปโภคหลัก ได้แก่ ระบบไฟฟ้าแรงสูง-ต่ำ ระบบท่อ และระบบปรับอากาศ ด้วยวิสัยทัศน์ที่มุ่งมั่นในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพการบริการอย่างไม่หยุดยั้ง บริษัทได้นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในประเด็นนี้มีความสอดคล้อง

กับคำกล่าวที่ว่า “ผู้นำด้านวิศวกรรมต้องมีความรู้ด้านการออกแบบและติดตั้ง ระบบไฟฟ้าแรงสูง-ต่ำ ระบบท่อและระบบปรับอากาศ และสิ่งสำคัญคือต้องมีวิสัยทัศน์”

1.1ความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัทมุ่งเน้นนโยบายด้านความปลอดภัยในการทำงาน

1.2 บริบทการปฏิบัติงานพนักงานระดับปฏิบัติการ ลักษณะงานที่รับผิดชอบ แผนกที่สังกัด ประสบการณ์ทำงาน และชั่วโมงการทำงาน (กะ/ล่วงเวลา) ที่อาจส่งผลต่อความเหนื่อยล้าและความเสี่ยง

1.3 ความเสี่ยงของการปฏิบัติงาน โอกาสเกิดอุบัติเหตุ และ ความรุนแรงของผลกระทบเพื่อจัดระดับความเสี่ยง (สูง กลาง ต่ำ) ของแต่ละขั้นตอนการทำงาน การควบคุมงาน การตรวจสอบ ก่อน/ระหว่าง/หลัง/ทำงาน การตรวจสอบ การชี้แจงก่อนเริ่มงาน

1.4 ปัญหาและมาตรการ การใช้อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล (PPE) ของพนักงาน และข้อจำกัดในการปฏิบัติตามกฎระเบียบด้านความปลอดภัยที่มีอยู่เดิม การวิจัยครั้งนี้ มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ พบว่า กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน สร้างความตระหนักรู้และเพิ่มทักษะในการวิเคราะห์ประเมินการจัดการความเสี่ยงโดยกำหนดขั้นตอนการทำงานการควบคุมทางวิศวกรรมการให้ความรู้การใช้อุปกรณ์ (PPE) ทำการวิเคราะห์ความเสี่ยงผ่านกระบวนการ JSA

2.ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความสำเร็จในการลดความสูญเสียและเสริมความปลอดภัย ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากผู้บริหาร ระบบที่ชัดเจน การพัฒนาความรู้พนักงานอย่างต่อเนื่อง

ผลลัพธ์และผลกระทบจากการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความเสี่ยงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการที่ช่วยให้องค์กรสามารถรับมือกับภัยคุกคามที่มองเห็น ทางตรงและทางอ้อม ทำให้ทราบถึงความเสี่ยงจากสาเหตุพฤติกรรมของคน เครื่องจักร ตลอดรวมถึงสภาพแวดล้อมอันเป็นที่มา การพัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยง จัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ

2.1 ความรู้และทัศนคติด้านความเสียงของพนักงาน ความรู้ความเข้าใจเดิมเกี่ยวกับการประเมินความเสี่ยงด้วยตนเองจิตสำนึกด้านความปลอดภัย (Safety Awareness)

2.2 การออกแบบการพัฒนากิจกรรม การจัดทำหลักสูตรหรือกิจกรรมที่เหมาะสมกับพนักงานปฏิบัติการ (เช่น การอบรมเชิงปฏิบัติการ, การทำ KYT - Kiken Yochi Training หรือการหยั่งรู้ระวังภัย, หรือกิจกรรม Toolbox Talk ก่อนเริ่มงาน)

2.3 ผลการวิเคราะห์ พัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยง จัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ การพัฒนาการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน ระดับปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในด้านความปลอดภัยในการทำงาน พบว่า ความเสี่ยงในการทำงานมีผลกระทบที่สำคัญในการสร้างความปลอดภัยในการทำงาน ทั้งในแง่ของการป้องกันอุบัติเหตุ การสร้างความรู้และทักษะให้พนักงาน และการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลและองค์กร ในการลดความเสี่ยงเฉพาะงาน”

กระบวนการสร้างจัดการความเสี่ยงสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความปลอดภัย จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า องค์กรต้องการให้พนักงานทุกคนทำงานได้อย่างเต็มที่และมั่นใจในระบบความปลอดภัย “ทุกคนทำงานได้เต็มที่มั่นใจในระบบปลอดภัยเห็นว่าอุบัติเหตุป้องกันได้เปิดโอกาสให้พนักงาน

ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้านการพัฒนาด้านความปลอดภัยในการทำงานเพื่อพัฒนาคู่มือการปฏิบัติการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน

อุปสรรคหรือความท้าทายในการจัดการความเสี่ยงสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความปลอดภัยในการทำงาน แจ้งเหตุการณ์การณ์เกือบเหตุอุบัติเหตุ (near miss)

3.แนวทางการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ

3.1 การจัดทำมาตรการควบคุมความเสี่ยงการกำจัด/ทดแทน การปรับเปลี่ยนเครื่องจักรหรือกระบวนการที่อันตราย/การควบคุมทางวิศวกรรม การติดตั้งการ์ดป้องกันเครื่องจักร ระบบระบายอากาศ/การควบคุมทางบริหารจัดการ อุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคล (PPE)

3.2 แนวทางการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี. เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการจัดกิจกรรมประกอบ จำนวน 3 กิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 จัดการประชุมผู้ปฏิบัติงานเพื่อระดมสมอง เพื่อให้เกิดส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขนำไปสู่มาตราการป้องกันและควบคุมอันตรายจากการทำงานและความสูญเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ นายจ้าง ลูกจ้างร่วม ประชุมหาแนวทางแก้ไขปัญหา “โดยให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนมีส่วนร่วม “ควรอบรมพนักงานให้มีความรู้แนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน”

กิจกรรมที่ 2 นำผลจากการระดมสมองมาวิเคราะห์โอกาส และผลกระทบของความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน ควรมีการอบรม ควรมีการวิเคราะห์อันตรายของพนักงานอยู่บนนั่งร้าน ควรทำการวิเคราะห์โดยใช้เทคนิค JSA โดย“จัดอบรมให้กับพนักงาน หรือลูกจ้าง หรือส่งไปอบรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อลดความเสี่ยง” “วิเคราะห์ถึงอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นได้ทุกขณะ” “พนักงานอยู่บนนั่งร้านมีโอกาสตกจากที่สูงเนื่องจากไม่มีชุดเซฟตี้ และเชือกรัด

กิจกรรมที่ 3 ประเมินความเสี่ยงอันตรายและจัดทำ workshop ตัดสินใจร่วมกัน “พนักงานที่ต้องทำงานที่สูงควรมีการอบรมและใส่ชุดเซฟตี้กับเชือกรัดทุกครั้งในขณะทำงานและตรวจสอบนั่งร้าน

3.3 กลไกการจัดการความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน สร้างเป็นรูปแบบการปฏิบัติงาน บทบาทของหัวหน้างานและเจ้าหน้าที่ความปลอดภัย (จป.) ในการตรวจติดตาม (Safety Audit) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อผู้บริหาร ตามที่ได้กำหนดนโยบายไว้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี จากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการสนทนาเฉพาะกลุ่ม กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า การจัดการความเสี่ยงด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ของสถานประกอบกิจการนั้นภายใต้บริบท และสภาพการบังคับตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง หรือคู่ค้ากำหนด

1. การสร้างการรับรู้ ปลุกจิตสำนึก ซึ่งเป็นการสื่อสาร ให้พนักงานของสถานประกอบกิจการได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่สำคัญ

2. การให้โอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การร้องเรียน ในสิทธิพื้นฐานของทุกคนที่ควรจะเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารที่ต้องการ

3.ภาคเครือข่ายความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ที่รวมตัวกันเป็นสมาคม ชมรม ซึ่งเป็นผู้มีองค์ความรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับภาพปัญหา และสามารถประสานความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี เพื่อแก้ไข

1) การรวบรวมสถิติและการแสดงผล ตามข้อกำหนดของมาตรฐานการจัดการ และข้อกำหนดของกฎหมายกำหนดให้สถานประกอบกิจการจะต้องรวบรวมสถิติข้อมูลต่าง ๆ เพื่อรายงานต่อส่วนราชการ

2) การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความเสี่ยงประเมินอันตรายของสถานประกอบกิจการจะต้องมีความจริงใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานประกอบกิจการ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เกิดความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกสถานประกอบกิจการ โดยเปิดโอกาสให้พนักงานได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างจริงจัง สอดคล้องต่อข้อกำหนดของกฎหมาย

สรุป อภิปลายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ 2) เพื่อพัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยงจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีผลสรุป อภิปลายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1) เพื่อศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด จังหวัดสมุทรปราการ มุ่งเน้นขับเคลื่อนโดยนโยบาย โดยบริษัทของเราให้ความสำคัญตั้งแต่การวางแผนไปจนถึงการส่งมอบผลงาน การนำเทคโนโลยีและแนวคิด (นวัตกรรม) ใหม่ ๆ สร้างความไว้วางใจได้ (ความน่าเชื่อถือ)

1.1 บริบทการปฏิบัติงานพนักงานระดับปฏิบัติการลักษณะงานที่รับผิดชอบ แผนกที่สังกัด ประสบการณ์ทำงาน และชั่วโมงการทำงาน (กะ ล่วงเวลา) ที่อาจส่งผลต่อความเหนื่อยล้าและความเสี่ยง

1.2 ความเสี่ยงของการปฏิบัติงาน โอกาสเกิดอุบัติเหตุ และความรุนแรงของผลกระทบเพื่อจัดระดับความเสี่ยง (สูง กลาง ต่ำ) ของแต่ละขั้นตอนการทำงาน การควบคุมงาน การตรวจสอบ ก่อน

1.3 ปัญหาและมาตรการ การใช้อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล (PPE) ของพนักงาน และข้อจำกัดในการปฏิบัติตามกฎระเบียบด้านความปลอดภัยที่มีอยู่เดิม อาจกล่าวได้ว่าการวิจัยครั้งนี้ มีผลการวิเคราะห์ข้อมูล มาตรการควบคุมความเสี่ยง ต้องพิจารณาตามลำดับชั้นของมาตรการควบคุมอันตราย มาตรการลำดับที่ 1 การขจัดอันตราย หรือการทดแทนด้วยสิ่งที่มีอันตราย น้อยกว่า

มาตรการลำดับที่ 2 การใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ เทคโนโลยี หรือระบบควบคุมทางวิศวกรรม

มาตรการลำดับที่ 3 การกำหนดวิธีการปฏิบัติงานที่ปลอดภัย การจัดรูปแบบการทำงาน การให้ข้อมูล ความรู้และการฝึกอบรม

มาตรการลำดับที่ 4 การดูแลสุขอนามัยส่วนบุคคลและสวัสดิการ และการเฝ้าระวังสุขภาพอนามัย

มาตรการลำดับที่ 5 การจัดอุปกรณ์คุ้มครองความปลอดภัยส่วนบุคคล

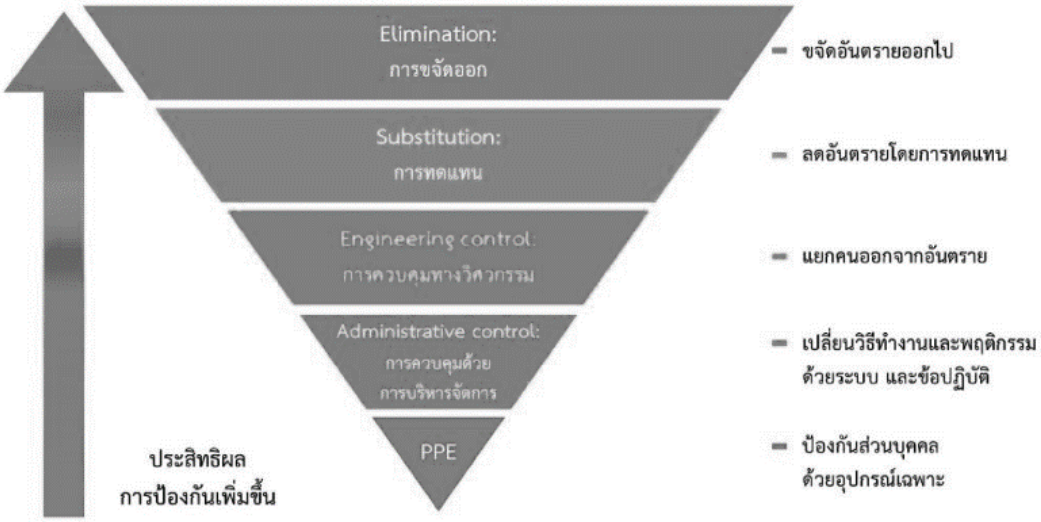

ภาพที่ 2 ตามลำดับชั้นของมาตรการควบคุมอันตราย

การประเมินความเสี่ยง เรื่อง มาตรการควบคุม และกรอบระยะเวลา โดยกำหนดวันที่แล้วเสร็จตามแผน และปรับให้เป็นปัจจุบันแบบการประเมินความเสี่ยง ที่ได้จัดทำขึ้น

1.4 ศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ พบว่า

(1) กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่ากลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน การสร้างความตระหนักรู้และเพิ่มทักษะในการวิเคราะห์ประเมินการจัดการความเสี่ยงในการทำงานการควบคุมทางวิศวกรรมการให้ความรู้การใช้อุปกรณ์ (PPE)

(2) ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความสำเร็จในการลดความสูญเสียและเสริมความปลอดภัย ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากผู้บริหาร ระบบที่ชัดเจน การพัฒนาความรู้พนักงานอย่างต่อเนื่อง และความร่วมมือจากทุกระดับ และปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอ

(3) ผลลัพธ์และผลกระทบจากการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความเสี่ยงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการที่ช่วยให้องค์กรสามารถรับมือกับภัยคุกคามที่มองเห็น ทางตรงและทางอ้อม ทำให้ทราบถึงความเสี่ยงจากสาเหตุพฤติกรรมของคนเครื่องจักร ตลอดรวมถึงสภาพแวดล้อมอันเป็นที่มาถึงการสร้างความยั่งยืนการทำงาน และการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

2) พัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยงจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด

จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิเคราะห์ พัฒนาพนักงานสายปฏิบัติงานให้มีความรู้ความเข้าใจถึงระดับความเสี่ยงจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ

(1) การพัฒนาการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน ระดับปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในด้านความปลอดภัยในการทำงาน ทั้งในแง่ของการป้องกันอุบัติเหตุ การสร้างความรู้และทักษะให้พนักงาน และการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

(2) กระบวนการสร้างจัดการความเสี่ยงสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความปลอดภัย จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า องค์กรต้องการให้พนักงานทุกคนทำงานได้อย่างเต็มที่และมั่นใจในระบบความปลอดภัย โดยเริ่มจากการกำหนดวิสัยทัศน์และนโยบายที่ชัดเจน

(3) ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้านการพัฒนาด้านความปลอดภัยในการทำงานเพื่อพัฒนาคู่มือการปฏิบัติการจัดการความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้บริหารในองค์กรให้ความร่วมมือ ของพนักงานทุกระดับผ่านการระบุความเสี่ยง

(4) อุปสรรคหรือความท้าทายในการจัดการความเสี่ยงสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความปลอดภัยในการทำงาน ให้มีความพร้อมของบุคลากรและนายจ้าง เกรงกลัวการถูกรายงานหรือถูกตำหนิจึงไม่ยอมแจ้งเหตุการณ์การณ์เกือบเหตุอุบัติเหตุ (near miss)

อภิปลายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ พบว่า ความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด

1) ด้านการบริการมุ่งเน้นการให้บริการที่เป็นเลิศแก่ลูกค้า ตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การต้อนรับการให้คำปรึกษา การดำเนินงานไปจนถึงการบริการหลังการขายสอดคล้องกัน มุ่งมั่นในเรื่องความสมบูรณ์ในงานต้องไม่มีปัญหาและไม่เกิดความเสี่ยงในงานและคนที่ทำให้เกิดความเสี่ยงความสูญเสียระหว่างงาน เป็นการสะท้องถึงความแม่นยำความใส่ใจ ในการทำงานเป็นหัวใจสำคัญของการให้บริการคุณภาพสูง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดการบาดเจ็บ พิการ หรือเสียชีวิต ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย

2) บริบทการปฏิบัติงานพนักงานระดับปฏิบัติการ ในลักษณะงานที่รับผิดชอบ แผนกที่สังกัด ประสบการณ์ทำงาน และชั่วโมงการทำงาน (กะ/ล่วงเวลา) ที่อาจส่งผลต่อความเหนื่อยล้าและความเสี่ยง ในประเด็น การใส่ใจการบริการออกแบบและติดตั้งงานระบบไฟฟ้าแสงสว่าง, ไฟฟ้ากำลัง, ไฟฟ้าควบคุม ออกแบบและติดตั้งงานระบบท่อลม,ท่อน้ำ,โรงงานอุตสาหกรรม ออกแบบและติดตั้งงานระบบปรับอากาศและระบายอากาศ และข้อระเบียบข้อบังคับรวมถึงข้อกฎหมายการทำงาน สอดคล้องกับ“พระราชบัญญัติความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน พ.ศ. 2554”

3) ความเสี่ยงของการปฏิบัติงาน โอกาสเกิดอุบัติเหตุ และความรุนแรงของผลกระทบเพื่อจัดระดับความเสี่ยง (สูง กลาง ต่ำ) ของแต่ละขั้นตอนการทำงาน การควบคุมงาน การตรวจสอบ ก่อนและระหว่างหลังทำงาน การตรวจสอบก่อนทำงาน การชี้แจงก่อนเริ่มงาน มีการป้องกันวัสดุตกหล่นจากด้านบนปั้นจั่น รถเครน รถเฮียบ บูมลิฟท์ มีใบ ปจ.2 ทำงานใกล้สายไฟฟ้าแรงสูง พร้อมในการทำงานอย่างถูกต้องที่จะป้องกันและแก้ไขสอดคล้องกับชุลีพร สายเพชร กล่าวว่า โอกาสเกิดอุบัติเหตุ และมีพฤติกรรมการปฏิบัติงานเกี่ยวกับความปลอดภัย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการปฏิบัติงานกับเครื่องจักร ด้านการปฏิบัติงานกับสารเคมี และด้านการปฏิบัติงานกับเสียงดัง และปัจจัยเสริมสร้างความปลอดภัยในการทำงาน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการออกกฎข้อบังคับและด้านวิศวกรรมศาสตร์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานเกี่ยวกับความปลอดภัย พื้นที่สภาพที่

ทำงานการจัดเก็บวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ความสะอาดบริเวณพื้นที่ที่ทำงานเรียบร้อยทิ้งขยะถูกต้องตามมาตรฐาน ISO และข้อจำกัดในการปฏิบัติตามกฎระเบียบด้านความปลอดภัยที่มีอยู่เดิม อาจกล่าวได้ว่าการวิจัยครั้งนี้ มีผลการวิเคราะห์ข้อมูล สอดคล้องกับศุภวรรณ รัตนภิรมย์

4) ความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ

(1) กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน พบว่า การสร้างความตระหนักรู้และเพิ่มทักษะในการวิเคราะห์ประเมินการจัดการความเสี่ยงในการทำงานโดยกำหนดขั้นตอนการทำงานการควบคุมทางวิศวกรรมการให้ความรู้การใช้อุปกรณ์ (PPE) ผู้ทำงานหัวหน้างานจัดเก็บข้อมูลสภาพแวดล้อมในการทำงานการวิเคราะห์ความเสี่ยงผ่านกระบวนการ JSA ความถี่ที่เกิดจัดลำดับความเสี่ยงเสนอแผนควบคุมไปปฏิบัติจริงมีการทบทวนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ อังคณา พัฒโท กล่าวว่า กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงาน กลไกการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานพนักงาน ให้ความสำคัญกับ ปัจจัย เสริมสร้างความปลอดภัย และให้ความสำคัญกับพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงาน

(2) ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ ด้านความสำเร็จในการลดความสูญเสียและเสริมความปลอดภัย ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากผู้บริหาร ระบบที่ชัดเจน การพัฒนาความรู้พนักงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการให้ความรู้และฝึกอบรมที่เพียงพอแก่พนักงานทุกระดับ สอดคล้องกับ สมยศ สำเภารัตน์ กล่าวว่า ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ เสริมสร้างวินัย และสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสมต่อเนื่องเสนอแผนควบคุมสู่การปฏิบัติจริงติดตามผลและปรับปรุงอย่าง

(3) ผลลัพธ์และผลกระทบจากการศึกษาความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความเสี่ยงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการที่ช่วยให้องค์กรสามารถรับมือกับภัยคุกคามที่มองเห็น ทางตรงและทางอ้อม และลดผลกระทบต่อพนักงานองค์กร สอดคล้องกับ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ได้กล่าวถึง ทฤษฎีโดมิโน เป็นเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นจะส่งผลกระทบกับ เหตุการณ์อื่น ๆ ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ความเสี่ยงในการทำงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ บริษัท เอส.เอ็น.ดี.เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด เน้นนโยบายบริบทการปฏิบัติงานพนักงานระดับปฏิบัติการลักษณะงานที่รับผิดชอบ แผนกที่สังกัด ประสบการณ์ทำงาน และชั่วโมงการทำงาน (กะ/ล่วงเวลา) ที่อาจส่งผลต่อความเหนื่อยล้าและความเสี่ยง OUR: SERVICES

2.ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

ความเสี่ยงของการปฏิบัติงาน โอกาสเกิดอุบัติเหตุ และ ความรุนแรงของผลกระทบเพื่อจัดระดับความเสี่ยง (สูง กลาง ต่ำ) ของแต่ละขั้นตอนการใช้งานตามตำแหน่งที่กำหนดไว้ อยู่ในสภาพที่ปลอดภัย ใช้งานถูกต้องและเหมาะสมกับลักษณะงาน

3.ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ใช้กลไกการจัดการความเสี่ยง พบว่าองค์กรมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การวิเคราะห์งานเพื่อความปลอดภัย (JSA) การตรวจสอบความพร้อม (คน เครื่องมือ สภาพแวดล้อม) การใช้ PPE อย่างเหมาะสมทบทวนและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องกลไกดังกล่าวช่วยลดอุบัติการณ์และความสูญเสีย

2. นำปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคปัจจัยสนับสนุน ในการสนับสนุนจากผู้บริหาร ระบบความปลอดภัยที่ชัดเจน การฝึกอบรม และความร่วมมือของพนักงาน อุปสรรคการขาดความรู้เฉพาะทาง วินัยในการปฏิบัติตามกฎ

3. จากผลลัพธ์และผลกระทบ การศึกษาความเสี่ยงช่วยให้องค์กรสามารถระบุสาเหตุของความเสี่ยงจาก “คน เครื่องจักร และสิ่งแวดล้อม” ได้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ลดอุบัติเหตุและความสูญเสียเพิ่มทักษะและความตระหนักด้านความปลอดภัยของพนักงานเสริมภาพลักษณ์องค์กรและความเชื่อมั่นของลูกค้าในการพิจารณาทำวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. (2567). คู่**มือการฝึกอบรมหลักสูตรเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน ระดับหัวหน้างาน**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เทพเพ็ญวานิสย์,

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, (2565). **คู่มือการฝึกอบรมหลักสูตรเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน ระดับหัวหน้างาน**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด แสงจันทร์การพิมพ์,

ศุภวรรณ รัตนภิรมย์ และคณะ. (2558). **พฤติกรรมป้องกันอุบัติเหตุในการปฏิบัติงานของพนักงานระดับปฏิบัติการ กลุ่มบีเอเอสเอฟในประเทศไทย.** หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาชุมชน, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชุลีพร สายเพชร. (2560). ปัจจัยเสริมสร้างความปลอดภัยในการทำงานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติงานเกี่ยวกับความปลอดภัยของพนักงานฝ่ายผลิต บริษัทผลิตชิ้นส่วนยานยนต์แห่งหนึ่ง. หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ สำหรับผู้บริหาร วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัย บูรพา.

วิฑูรย์ สิมะโชคดี อ้างใน สัญญา พงษ์ศรีดา. (2561). **รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 1 ตามหลักพุทธธรรม.** ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี บัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สถาบันส่งเสริมความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน (องค์การมหาชน), (2561). คู่มือฝึกอบรมการประเมินและการจัดการความเสี่ยงในสถานที่ทำงานสำหรับสถานประกอบกิจการขนาดกลางและขนาดเล็ก. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงแรงงาน,

สมยศ สำเภารัตน์. (2560). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน กรณีศึกษา อำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส.** หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ความสุขอันประเสริฐบนฐานการประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล

EXALTED HAPPINESS GROUNDED IN DIGITAL-AGE APPLICATION

ธารินี กิตติกาญจนโสภณ[1], สมบัติ เดชบำรุง[2], สมใจ เดชบำรุง[4] คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต[5]

มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

Tarinee Kittikanjanasophon , Komsing Wiwatanapusit,

Sombat Dejbamrung, Somchai Dejbamrung

Southeast Asia University, Bangkokthonburi University

E-mail: somchaid@sau.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการอ่านและศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความสุขอันประเสริฐ ตลอดจนวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักคิดดังกล่าวให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมในยุคดิจิทัล โดยศึกษาจากหนังสือ ความสุขอันประเสริฐ ของพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ซึ่งจัดพิมพ์โดยชมรมกัลยาณธรรม และจากเอกสาร ตำรา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสารและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า 1) ความสุขที่แท้จริงเกิดขึ้นจากภายในจิตใจ มิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะความสามารถในการวางใจให้เป็น รู้เท่าทันความคิดและอารมณ์ ตลอดจนเข้าใจคุณค่าของชีวิต เมื่อจิตมีความเป็นกลางและรู้จักวางใจอย่างเหมาะสม ย่อมช่วยลดความทุกข์ ความเศร้าโศก และความวิตกกังวล และนำไปสู่ความสุขที่เกิดจากภายใน และ 2) ความสุขที่บุคคลส่วนใหญ่แสวงหามักเป็นความสุขที่เกิดจากการครอบครองหรือการตอบสนองความต้องการ ซึ่งอาจมีความทุกข์เจือปนและนำไปสู่ความทุกข์ในภายหลัง ในขณะที่ความสุขอันประเสริฐเป็นความสุขที่เกิดจากความสงบ ความเข้าใจ และการรู้จักปล่อยวาง ไม่จำเป็นต้องแสวงหาจากวัตถุหรือปัจจัยภายนอก ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัลได้ โดยการรู้เท่าทันการใช้สื่อและเทคโนโลยี การกำกับความต้องการในการบริโภคข้อมูล การลดการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นบนสื่อสังคมออนไลน์ และการสร้างสมดุลระหว่างโลกดิจิทัลกับการดำเนินชีวิตจริง อันจะนำไปสู่การมีสติ ความสงบทางใจ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น การสร้างความสุขในยุคดิจิทัลจึงมิใช่การแสวงหาสิ่งใหม่จากภายนอกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หากแต่เป็นการพัฒนาจิตใจให้รู้จักวางใจเป็น เข้าใจตนเอง และสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีสติและสมดุล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “อยู่ในใจเหนือ เกื้อโลก” และนำไปสู่การค้นพบความสุขอันประเสริฐอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความสุขอันประเสริฐ, การประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล, การรู้เท่าทันสื่อ

Abstract

This academic article aims to promote reading and examine the concept of sublime happiness, as well as to analyze approaches for applying this concept appropriately within the

context of contemporary digital society. The study is based on the book Sublime Happiness by Phra Paisal Visalo, published by Kalyanamitra Association, together with relevant documents, textbooks, and academic literature. The study employs documentary research and content analysis. The findings reveal that: 1) true happiness originates from within the mind and does not depend solely on external factors. In particular, the ability to maintain a proper state of mind, understand one's thoughts and emotions, and recognize the value of life enables individuals to maintain mental equanimity. When the mind is balanced and properly oriented, it can reduce suffering, sorrow, and anxiety, thereby leading to inner happiness; and 2) the happiness that most people seek is often derived from possession and the fulfillment of desires, which may contain elements of suffering and subsequently lead to further suffering. In contrast, sublime happiness arises from peace, understanding, and the ability to let go, without the need to continuously seek happiness from material possessions or external factors. These concepts can be applied to life in the digital age through mindful and responsible use of media and technology, regulation of information consumption, reduction of self-comparison with others on social media, and the creation of a healthy balance between the digital world and real-life experiences. Such practices can foster mindfulness, inner peace, and improved quality of life. Therefore, achieving happiness in the digital age does not involve endlessly seeking new sources of satisfaction from external factors, but rather developing the mind to maintain a proper perspective, understand oneself, and live mindfully and harmoniously amid social change. This approach is consistent with the concept of "Being rooted in inner peace and contributing to the well-being of the world," ultimately leading to the discovery of sustainable sublime happiness.

Keywords: Sublime Happiness, Application in the Digital Age, Media Literacy

บทนำ

สุขที่แท้จริง คือ การ "ปล่อย" ไม่ใช่ การ "ครอบครอง" : ผู้เขียนและคณะขอทำการวิจารณ์ หรือรีวิวหนังสือ 'ความสุขอันประเสริฐ'(เน้นการกระตุกความคิด ปรับอารมณ์คนอ่านจากสภาพที่มีความเร่งรีบ ให้หันกลับมามองใจตัวเอง) หลายคน อาจจะไม่เคย หรือบางคนก็อาจจะ เคยไหม ที่เราเฝ้าบอกตัวเองว่า "ถ้าได้เลื่อนตำแหน่ง จะมีความสุขมากกว่านี้" หรือ "ถ้าเรามีเงินเก็บก้อนใหญ่ ชีวิตคงจะเต็มอิ่มเสียที" เราต่างวิ่งไล่ล่าความสุขจากเป้าหมายภายนอก ทั้งรถยนต์ บ้าน สิ่งของ เงินทอง ชื่อเสียง และความสำเร็จ จนกระทั่งบางครั้งก็เหนื่อยล้าจนแทบหมดแรง แต่แปลกไหมที่พอได้สิ่งที่ฝันใฝ่ ต้องการ เหล่านั้น มาครอบครอง ความสุขกลับอยู่กับเราเพียงประเดี๋ยวเดียว แล้วเราก็ต้อง ออกวิ่งไล่ตาม เป้าหมายใหม่อีก ต่อไปไม่รู้จบ

(1) ความสุขอันประเสริฐ ตามแนวทางของ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล คือ ความสุขที่สงบเย็น เป็นอิสระ และไม่ต้องพึ่งพาวัตถุภายนอก (นิรามิสสุข) ท่านสอนว่าความสุขของคนทั่วไปมักขึ้นอยู่กับการมีเงิน อำนาจ หรือสิ่งเสพสุข ซึ่งเป็นความสุขที่เจือด้วยความทุกข์และไม่ยั่งยืน สาระสำคัญของความสุขอันประเสริฐ ประกอบด้วย 3 มิติหลัก: ได้แก่ 1. ความสุขที่เกิดจากการวางใจ: การฝึกมองโลกตามความเป็นจริงและรู้จัก "ปล่อยวาง" ไม่ยึดติดในตัวตนหรือสิ่งของ สามารถวางใจให้เป็นสุขได้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น 2. ความสุขจากการทำความดี: การมีศีลธรรม การให้ทาน และการหมั่นภาวนา เป็นความสุขที่ปลอดภัยและไม่มีโทษตามมา และ 3.ความสุขที่เกิด

จากจิตที่ตื่นรู้: จิตที่ปล่อยวางความโลภ โกรธ หลง จะพบกับ ความสงบเย็น (สันติ) ซึ่งถือเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า "นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ" (ความสุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) พวกเราสามารถอ่านแนวทางการปฏิบัติเพิ่มเติมได้จากบทความและหนังสือ วิถีสู่ความสุขอันประเสริฐ บนเว็บไซต์ พระไพศาล วิสาโล หรือรับชมการแสดงธรรมในหัวข้อนี้ผ่านวิดีโอ ความสุขอันประเสริฐ ได้ด้วย รวมทั้งหากต้องการแนวทางเพิ่มเติมเกี่ยวกับ การปล่อยวางความทุกข์ในชีวิตประจำวัน หรือ การฝึกเจริญสติเบื้องต้น สามารถศึกษาหัวข้อที่สนใจเพิ่มเติมได้ฟรี หรือ หากคุณกำลังรู้สึกเหนื่อยล้ากับวงจรความสุขที่ต้อง "พึ่งพาวัตถุ" เช่นนี้ หนังสือ "ความสุขอันประเสริฐ" โดย พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล (จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์ชมรมกัลยาณธรรม) เล่มนี้ จะทำหน้าที่เป็นเหมือน มือนุ่มๆ ที่ช่วยดึงสติและพาเรากลับมาด้วยเนื้อหาทั้ง 11 บท ล้วนน่าสนใจ เช่น ความสุขเกิดจากข้างใน, สงบเพราะรู้กับสงบเพราะไม่รู้, ใจที่เป็นกลาง และ ฯลฯ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ได้ปรารภไว้เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2555 หนังสือ ความสุขอันประเสริฐ จัดพิมพ์จากการแสดงธรรมเทศนาครั้งที่ 23 ในเรื่อง "ความสุข อันประเสริฐ" เทศนาโดย พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล

การเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

สังคมที่เทคโนโลยีและข้อมูลเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนสังคม การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) กลายเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง แต่ในปัจจุบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่ได้จำกัดอยู่ แค่ในห้องเรียนหรือสถาบันการศึกษาอีกต่อไป แนวคิดของ *Digital Lifelong Learning* หรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในยุคดิจิทัลได้รับ การสนับสนุนจากเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้และทักษะใหม่ ๆ ได้ตลอดเวลาและ ทุกที่ บทความนี้จะสำรวจความหมายและความสำคัญของ Digital Lifelong Learning รวมถึงวิธีการที่คนรุ่นใหม่ สามารถนำแนวคิด ความสุขอันประเสริฐนี้มาร่วมใช้ในการประยุกต์ หรือพัฒนาทักษะ ทางดิจิทัลของตนเอง สอดคล้องกับหลักความสุข 4 เสาหลัก (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553) รัฐบาลสามารถประเมินผลกระทบของนโยบายที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง โดยครอบคลุมทั้งมิติทางวัตถุจิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม

ความสุข 4 เสาหลัก (The Four Pillars of GNH)

หัวใจสำคัญของการขับเคลื่อน GNH ประกอบด้วยเสาหลัก 4 ประการที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ ดังนี้ 1. การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม (Sustainable and Equitable Socio-economic Development) โดยมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ทุกคนในสังคมได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และยังต้องไม่ทำลายทรัพยากรสำหรับคนรุ่นหลัง 2 การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม (Preservation and Promotion of Culture) โดยมองว่าวัฒนธรรม คือรากเหง้าของอัตลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความสุขที่ยั่งยืน (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553) 3.การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Conservation) โดยรัฐบาลให้ความสำคัญกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ไม่ต่ำกว่า 60% ของประเทศเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ (Priesner, 1999) 4. การมีธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance) ถือเป็นเสาหลักที่สำคัญที่สุดในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของประชาชน (สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, 2550)

ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH Index)

เพื่อให้การวัดผลมีความละเอียดแม่นยำ ควรขยายเสาหลักทั้งสี่ออกเป็น 9 มิติ (9 Domains) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนคุณภาพชีวิตของประชากรในทุกด้าน (Ura, 2015) ได้แก่ 1. ความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตใจ :

การมีสมาธิ ความสงบ และความพึงพอใจในชีวิต 2 สุขภาพ : การเข้าถึงระบบสาธารณสุขและพฤติกรรมสุขภาพที่ดี

3. การใช้เวลา : ความสมดุลระหว่างการทำงาน การพักผ่อน และการทำกิจกรรมทางสังคม (Ura et al., 2012)

4. การศึกษา: ทั้งการศึกษาในระบบและภูมิปัญญาท้องถิ่น 5. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : การสืบสานประเพณีและภาษาไทยพื้นถิ่น 6. ธรรมาภิบาล: ความเชื่อมั่นในสถาบันทางการเมืองและสิทธิเสรีภาพ 7. ความมีชีวิตชีวาของชุมชน: สายสัมพันธ์ ความไว้เนื้อเชื่อใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2553) 8. ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา: การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับครัวเรือนและชุมชน 9. มาตรฐานการครองชีพ: รายได้ ทรัพย์สิน และคุณภาพที่อยู่อาศัย (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2551)

นอกจากนี้การเรียนรู้ในยุคดิจิทัล คือการใช้เทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือหลักในการเข้าถึง แลกเปลี่ยน และสร้างสรรค์ความรู้ ซึ่งเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาแบบเดิมไปสู่การเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ไร้ขีดจำกัด และเน้นการพัฒนาทักษะตลอดชีวิต (Digital Lifelong Learning) แม้จะมีเครื่องมือที่ทรงพลังมากมาย แต่ความท้าทายสำคัญคือ ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ในการเข้าถึงอุปกรณ์และอินเทอร์เน็ต รวมถึงความเสี่ยง จาก ข้อมูล ที่บิดเบือน (Fake News) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการรู้เท่าทันสื่ออย่างมีวิจารณญาณ ดังนั้น การเรียนรู้ในยุคดิจิทัล คือการใช้เทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือหลักในการเข้าถึง แลกเปลี่ยน และสร้างสรรค์ความรู้ ซึ่งเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาแบบเดิมไปสู่การเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ไร้ขีดจำกัด และเน้นการพัฒนาทักษะตลอดชีวิต แบบรู้เท่าทันสื่ออย่างมีวิจารณญาณ

หัวใจสำคัญของการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

ประกอบด้วย: 1.การเข้าถึงความรู้แบบไร้พรมแดน: ผู้เรียนสามารถศึกษาผ่านคอร์สออนไลน์ระดับโลก เช่น แพลตฟอร์ม MOOCs ต่างๆ รวมถึงการใช้ AI และเครื่องมือค้นหาข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง 2. การเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning): เทคโนโลยีช่วยปรับเนื้อหาและรูปแบบการสอนให้เหมาะกับความเร็วและความถนัดของผู้เรียนแต่ละคน 3. ความยืดหยุ่น: สามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา (Anywhere, Anytime) ผ่านอุปกรณ์พกพาและห้องเรียนเสมือนจริง แม้จะมีเครื่องมือที่ทรงพลังมากมาย แต่ไม่ใช่จะมีแต่ข้อดีเท่านั้น เพราะ ความท้าทายสำคัญ คือปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงอุปกรณ์และอินเทอร์เน็ต รวมถึงความเสี่ยงจากข้อมูลที่บิดเบือน (Fake News) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการรู้เท่าทันสื่ออย่างมีวิจารณญาณและในทางกลับกัน เราเองต้องเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีจริยธรรมด้วย

คนรุ่นใหม่สามารถนำแนวคิด Digital Lifelong Learning มาใช้ในการพัฒนาทักษะทางดิจิทัลได้ ดังนี้: 1.ตั้งเป้าหมายการเรียนรู้: กำหนดเป้าหมายและทักษะที่ต้องการพัฒนา เช่น การเขียนโปรแกรม การออกแบบเว็บไซต์ หรือการวิเคราะห์ข้อมูล จากนั้นค้นหาแหล่งข้อมูลและคอร์สออนไลน์ที่เกี่ยวข้องเพื่อเริ่มต้นการเรียนรู้ 2.สร้างตารางการเรียนรู้: จัดสรรเวลาในการเรียนรู้แต่ละวันหรือแต่ละสัปดาห์ และทำตามตารางที่ตั้งไว้เพื่อให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง 3. นำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริง: การนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ในการทำงานหรือในชีวิตประจำวัน จะช่วยเสริมสร้างทักษะและความมั่นใจในการใช้งานเทคโนโลยี 4.เข้าร่วมชุมชนการเรียนรู้: เข้าร่วมกลุ่มหรือชุมชนออนไลน์ที่มีความสนใจเดียวกัน เช่น กลุ่มผู้พัฒนาเว็บบน Facebook หรือฟอรั่มนักออกแบบกราฟิก การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับผู้อื่นจะช่วยเสริมสร้างความรู้และแรงบันดาลใจ

5. ประเมินผลการเรียนรู้: ประเมินความก้าวหน้าและปรับปรุงวิธีการเรียนรู้ตามความเหมาะสม การประเมินผลช่วยให้รู้ว่าควรเน้นการเรียนรู้ในด้านใดเพิ่มขึ้นหรือต้องปรับปรุงวิธีการเรียนรู้ อย่างไร

การวิจารณ์หนังสือช่วยกระตุ้นการอ่าน ? การประชาสัมพันธ์ผ่านบทความวิจารณ์หนังสือเป็นวิธีที่ได้ผลดีเยี่ยมและทรงพลังมากในการส่งเสริมให้คนอ่านหนังสือมากขึ้น เพราะบทความวิจารณ์หนังสือที่ดีจะทำหน้าที่เสมือน “สะพานเชื่อม” และ “ตัวคัดกรอง” ที่ช่วยชวนให้คนอยากอ่าน โดยมีเหตุผลสนับสนุน ดังนี้ 1. ลดความเสี่ยงให้ผู้อ่าน: คนจำนวนมากไม่กล้าซื้อหนังสือเพราะกลัวซื้อมาแล้วไม่ชอบ รีวิวที่ดีจะช่วยให้เขาตัดสินใจง่ายขึ้น 2.สร้างแรงบันดาลใจ: การหยิบยกประเด็นเด็ด ข้อคิด หรือโควตโดนใจจากหนังสือมาเล่า จะช่วยจุดประกายความอยากรู้ 3.เจาะกลุ่มเป้าหมายได้ตรงจุด: คุณสามารถเขียนรีวิวให้เหมาะกับกลุ่มคน เช่น แนะนำหนังสือพัฒนาตนเองให้คนทำงาน หรือนิยายสืบสวนให้วัยรุ่น 4.สร้างชุมชนนักอ่าน: บทความวิจารณ์จะเกิดการคอมเมนต์และแชร์ต่อ ทำให้เกิดบทสนทนาและบรรยากาศที่น่าอ่านหนังสือตามกัน

บทสรุป

ในยุคดิจิทัลที่โลกหมุนไวและเต็มไปด้วยเสียงรบกวนรอบตัว หนังสือ "ความสุขอันประเสริฐ" ไม่ใช่หนังสือ ธรรมะที่สอนให้เราตัดขาดจากโลกภายนอก แต่เป็น 'คู่มือการใช้ชีวิต' ที่สอนให้เราจัดระเบียบใจท่ามกลาง ความวุ่นวายได้อย่างสงบเย็น เหตุเพราะ ทักษะความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Literacy): ประกอบด้วยทักษะ 4 หลัก คือ 1) การ ใช้ (Use) เครื่องมือเป็น,2) เข้าใจ (Understand) ประเมินความถูกต้อง ของข้อมูล, 3) สร้าง (Create) สื่อใหม่ๆ ได้, และ 4) เข้าถึง (Access) แหล่งข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ หากต้อง ศึกษาแนวทางเกี่ยวกับการปล่อยวางความทุกข์ในชีวิตประจำวัน หรือ การฝึกเจริญสติเบื้องต้น สามารถค้นคว้า สรุปข้อมูลเพิ่มเติมได้ โดยเฉพาะความสุขอันประเสริฐ" ตามแนวทางของ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล คือ ความสุขที่สงบเย็น เป็นอิสระ และไม่ต้องพึ่งพาวัตถุภายนอก (นิรามิสสุข) ไม่ติดยึดอยู่กับการมีเงิน อำนาจ หรือสิ่งเสพสุข ซึ่งเป็นความสุข ที่เจือด้วย ความทุกข์และไม่ยั่งยืน และสามารถ นำมาประยุกต์ ใช้ด้วย การฝึกมองโลกตามความเป็นจริงและรู้จัก "ปล่อยวาง" สามารถวางใจให้เป็นสุขได้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ ไพศาล วิสาโล, 2559) พบว่า ความสุขจากการทำความดี: การมีศีลธรรม การให้ทาน และการหมั่นภาวนา ตามความศรัทธา เป็นความสุขที่ปลอดภัยและไม่มีโทษตามมา (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531) ความสุขที่เกิดจากจิตที่ตื่นรู้ จิตที่ปล่อยวาง ความโลภ โกรธ หลง จะพบกับ ความสงบเย็น (สันติ) (หลวงพ่อชา.พระโพธิญาณเถร, หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล, 2568) ซึ่งถือเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ" (ความสุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531)

อภิปรายผล

จากตัวอย่างบางบทในหนังสือ เช่น ความสุขเกิดจากข้างใน, สงบเพราะรู้กับสงบเพราะไม่รู้, หรือใจที่เป็นกลาง ในเมื่อสิ่งสำคัญที่ทำให้คนเราเป็นทุกข์ ไม่ใช่เพราะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น แต่เป็นเพราะส่วนมากมักจะ "วางใจไม่เป็น" ต่างหาก จึงทำให้เกิดทุกข์ เศร้าโศก กังวล แต่เมื่อใด ที่จิตของเราวางเป็น เข้าใจคุณค่าของชีวิต เปี่ยมด้วยความสุขที่ไม่มีประมาณ จะไม่คิดแสวงหาความสุขใส่ตน มีแต่อยากแผ่ความสุขออกไป แบบ “อยู่ใน ใจเหนือ เกื้อโลก”ย่อมพบความสุขอันประเสริฐ (พุทธทาส อินทปัญโญ, 2549) และก่อนจะไปพบความสุข ย่อมต้องห่างไกลความทุกข์หรืออยู่ในขั้นนิโรธ สอดคล้องกับพระอาจารย์พุทธทาส อินทปัญโญ กล่าวว่าชีวิตที่มีคุณค่าคือชีวิตที่สงบเย็น และเป็นประโยชน์

ความสุขที่ชาวพุทธควร จะรู้จักและต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง เป็นประโยชน์สูงสุดเท่าที่มนุษย์จะพึงได้รับในชีวิตนี้และเราย่อมควร พากเพียรพยายาม ด้วยการเจริญจิตภาวนา ให้เกิดทั้งสมาธิ สติและปัญญา ความสงบเช่นนี้ คือความสงบเพราะรู้ อย่างแท้จริง พร้อมจะก้าวสู่ความสุขอันประเสริฐ พร้อมที่จะแบ่งปันความสุขให้แก่ผู้อื่นด้วยความเมตตา (หลวงพ่อชา.พระโพธิญาณเถร, หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล, 2568) อีกทั้งคำสอนหสวงปู่มั่น หลวงปู่ไพบูลย์ หลวงพ่อชาและพระอาจารย์ล้วนพร่ำสอน ความสุขจากการทำความดี: การมีศีลธรรม มีเมตตากรุณา การให้ทาน และการหมั่นภาวนา เป็นความสุขที่ปลอดภัยและไม่มีโทษตามมา (หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล, 2568) ได้ข้อคิดที่ดีดังนี้ "เราไม่ได้ทุกข์เพราะเรามีน้อย แต่เพราะเราต้องการมากเกินไป", "ความสุขสูงสุดไม่ได้มาจากการ 'ได้มา' แต่มาจากการ 'ปล่อยวาง'", "ไม่ว่าโลกภายนอกจะวุ่นวายแค่ไหน ก็ไม่อาจทำลายความสุขภายในได้...หากเรารู้จัก 'ปล่อยวาง", "ความสุขที่แท้จริงไม่ใช่เรื่องของความตื่นเต้นเร้าใจ แต่เป็นเรื่องของความสงบสุขที่ปราศจากสิ่งรบกวน"

คุณสามารถอ่านแนวทางการปฏิบัติเพิ่มเติมได้จากบทความและหนังสือ วิถีสู่ความสุขอันประเสริฐบนเว็บไซต์ พระไพศาล วิสาโล หรือรับชมการแสดงธรรมในหัวข้อนี้ผ่านวิดีโอ ความสุขอันประเสริฐ ได้ ดังนั้นหากคุณกำลังรู้สึกเหนื่อยล้ากับวงจรความสุขที่ต้อง "พึ่งพาวัตถุ" เช่นนี้ หนังสือ "ความสุขอันประเสริฐ" โดยพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล (จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์ชมรมกัลยาณธรรม) เล่มนี้ จะทำหน้าที่เป็นเหมือนมือนุ่มๆ ที่ช่วยดึงสติและพาเรากลับมาค้นพบ 'ความสุขที่แท้จริง' ซึ่งซ่อนอยู่ภายในใจของเราเอง โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อแม้แต่บาทเดียว รวมทั้งหากต้องการแนวทางเพิ่มเติมเกี่ยวกับ การปล่อยวางความทุกข์ในชีวิตประจำวัน หรือการฝึกเจริญสติเบื้องต้น หรือหัวข้อที่สนใจเพื่อสรุปข้อมูลเบื้องต้นได้ สรุป คุณค่า ใดใดจากการส่งเสริมการอ่านเพื่อความสุขอันประเสริฐ กับการประยุกต์ใช้ในยุคดิจิทัล ล้วนเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม ยินดี และขอส่งมอบพลังบวกให้กับทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการอ่าน การคิดตาม โดยเฉพาะพระคุณของพ่อแม่ ครูอาจารย์ทุกท่าน กราบอนุโมทนาสาธุ สาธุ

องค์ความรู้ที่ได้

จากแก่นคำสอนของพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ให้เข้าใจง่ายและปรับใช้ได้จริงในยุคดิจิทัลหรือในชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

ความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องอิง "วัตถุ" (นิรามิสสุข)

มนุษย์ยุคปัจจุบันมักผูกความสุขไว้กับสิ่งนอกตัว เช่น เพชร ทองคำ รถคันใหม่ โทรศัพท์รุ่นล่าสุด หรือการได้กินหรูอยู่สบาย พระอาจารย์ชี้ให้เห็นว่าความสุขแบบนั้นเป็นความสุขที่ต้อง "ซื้อหา" และมีราคา ที่ต้องจ่ายเสมอ ทั้งยังจืดจางหายไปอย่างรวดเร็ว แต่หนังสือเล่มนี้จะพาเราไปทำความรู้จักกับ **"นิรามิสสุข"** หรือความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาอามิส สิ่งล่อใจ เป็นความสุขที่เกิดจากการลดความอยากลง เมื่อความโลภน้อยลง ใจก็เบาลง และพบกับความสุขที่พึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

ศิลปะแห่งการ "วางใจ" ในวันที่โลกไม่เป็นดั่งใจ

สิ่งสำคัญที่ทำให้คนเราเป็นทุกข์ ไม่ใช่เพราะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น แต่เป็นเพราะเรา **"วางใจไม่เป็น"** ต่างหาก หนังสือเล่มนี้สอนเคล็ดลับการฝึกจิตให้ยอมรับความจริงของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความสูญเสีย ความผิดหวัง หรือ ความเจ็บป่วย พระอาจารย์เปรียบเทียบได้อย่างเห็นภาพว่า “เราห้ามฝนไม่ให้ตกไม่ได้แต่เราเลือกที่จะกางร่ม หรือหลบฝนได้” การฝึกวางใจคือการเปลี่ยนมุมมอง จากการเพ่งโทษสิ่งภายนอก แต่กลับมาเยียวยาและ รักษาใจตัวเอง ให้เป็นปกติท่ามกลางมรสุมชีวิต

ความสงบเย็น" คือความสุขขั้นสูงสุด

ในโลกที่ตื่นตัวตลอดเวลา เรามักเข้าใจผิดว่าความสุขคือ ความสนุกสนาน ความตื่นเต้น หรือความสะใจ แต่หนังสือเล่มนี้จะช่วยปรับทัศนคติใหม่ว่า ความสุขที่ประเสริฐและประณีตที่สุด แท้จริงแล้วคือ "ความสงบเย็น" (สันติ) มันคือสภาวะที่จิตใจนิ่ง สงบ และปลอดภัยจากการถูกครอบงำด้วยความโกรธ ความเกลียด หรือความวิตก กังวล เมื่อใจสงบ เราจะมองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง และสัมผัสได้ถึงความสุข อันเรียบง่ายที่อยู่กับเรา ในปัจจุบันขณะ

สรุปส่งท้าย คนที่กำลัง เผชิญความเครียด ท้อแท้ หรือรู้สึกว่าชีวิตขาดสมดุล ลองเปิดใจติดตามสักครั้ง แล้วจะพบคำตอบที่ หนังสือเล่มนี้ เพียรบอกเราตลอดทั้งเล่มว่า... ความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่ใช่การมีทุกอย่าง ตามที่ใจอยาก แต่คือ การที่ใจของเรา "สงบและปล่อยวาง" ได้ในทุกสถานการณ์ ความสุขอันประเสริฐเป็น หนังสือ เล่มเล็กๆ จากชมรมกัลยาณธรรมที่คุ้มค่าแก่การอ่าน และเหมาะที่สุดในการส่งต่อ เป็นของขวัญล้ำค่า ให้กับคนที่รัก

เอกสารอ้างอิง : References

เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ. (2531). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

พระ ไพศาล วิสาโล. **(2555). ความสุขอันประเสริฐ จากการแสดงธรรมเทศนาครั้งที่ 23** เรื่องความสุขอันประเสริฐ _ สำนักพิมพ์ชมรมกัลยาณธรรม / www.kanlayanatam.com

พระ ไพศาล วิสาโล. (2559). **ความสุขอันประเสริฐ พิมพ์ครั้งที่ 2.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชมรมกัลยาณ ธรรม

พุทธทาส อินทปัญโญ (2549). **โครงการตามรอยเมธีหนึ่งร้อยปีพุทธทาส: เป้าหมายของชีวิต**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

หลวงปู่ไพบูลย์ สุมังคโล (2568). **การฝึกตามความคิด: สื่อสารกับตนเอง.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

เอนก สุวรรณบัณฑิต. (2568). การวิเคราะห์ลำดับความสำคัญในการใช้หลักธรรมที่ควรใช้ในสถานการณ์นัดหมาย ทางรังสีวินิจฉัยที่มีปัญหา, **วารสารวิจัยธรรมศึกษา,8(2)** (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 25-45.

การพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

DEVELOPMENT OF A DIGITAL TEACHING PACKAGE FOR THE SUBJECT OF LOCAL STUDIES THE STORY OF WANG KLAI KANGWON: CULTURAL HERITAGE DURING THE REIGN OF KINGPRAJADHIPOK, FOR SECOND-YEAR UNDERGRADUATE STUDENTS AT PHETCHABURI RAJABHAT UNIVERSITY

จุฬาพร ศรีรังสรรค์[1], พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม[2], สมชัย ศรีนอก[3]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Chulaphon Srirangsan[1], Phramaha Somboon Sudhammo[2], Somchai Srinok[3]
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Choo.sink@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง พัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทาง วัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่อง วัง ไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 2) เพื่อเปรียบเทียบ ผลลัพธ์การเรียนรู้ของชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรมในรัช สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่น ศึกษาเรื่อง วังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า 1. ชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษา เรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า วังไกลกังวลสะท้อนอัจฉริยภาพด้านสถาปัตยกรรมสูงยิ่ง มีความละเอียดลออพิถีพิถัน การออกแบบสะท้อนรูปธรรมมรดกแห่งปัญญามาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็น มรดกที่สืบทอดมาจากอดีต ผ่าiiนการสร้างสรรค์ของมนุษย์ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และประวัติศาสตร์ของชุมชนแบ่งออกเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ 2. เปรียบเทียบผลลัพธ์การเรียนรู้ของชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่น ศึกษา แบ่งเป็น 5 หน่วยการเรียนรู้ โดยก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 30.72 หลังเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 36.28 ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (σ) ก่อนเรียน = 3.85ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) หลังเรียน = 2.49และผลการทดสอบ t-test ก่อนเรียนและหลังเรียนมีค่าทางสถิติที่ 15.49 ค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.00เมื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ การเรียนรู้ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 3. ความพึงพอใจชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบุรี พบว่า 1) ด้านการออกแบบชุดการสอนดิจิทัล พบว่า มีความพึงพอใจโดยรวมทุกข้ออยู่ ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.52ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.55

คำสำคัญ: ชุดการสอนดิจิทัล, วังไกลกังวล, มรดกทางวัฒนธรรม, รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

Abstract

The study entitled "Development of a Digital Instructional Package for the Local Studies Course on Klai Kangwon Palace: Cultural Heritage during the Reign of King Prajadhipok (Rama VII) for Second-Year Undergraduate Students at Phetchaburi Rajabhat University" had three objectives: 1) to develop a digital instructional package for the Local Studies course on Klai Kangwon Palace: Cultural Heritage during the Reign of King Prajadhipok (Rama VII); 2) to compare the learning outcomes of students before and after using the digital instructional package; and 3) to study the students' satisfaction with the digital instructional package for the Local Studies course on Klai Kangwon Palace: Cultural Heritage during the Reign of King Prajadhipok (Rama VII).The findings revealed that: 1) the digital instructional package on Klai Kangwon Palace demonstrated that the palace reflects outstanding architectural ingenuity, characterized by meticulous and sophisticated design. Its architectural features represent a tangible manifestation of intellectual heritage that has been preserved to the present day. Such heritage has been inherited from the past through human creativity, encompassing both tangible and intangible dimensions that reflect the way of life, beliefs, traditions, and history of the local community. 2) Regarding the comparison of students' learning outcomes, the digital instructional package consisted of five learning units. The pre-test mean score (μ) was 30.72, while the post-test mean score (μ) was 36.28. The standard deviation (σ) of the pre-test scores was 3.85, and that of the post-test scores was 2.49. The t-test yielded a statistical value of 15.49, with a significance level of 0.00. The comparison indicated that the students' post-test learning outcomes were significantly higher than their pre-test outcomes at the .05 level. 3) Regarding students' satisfaction with the digital instructional package for the Local Studies course on Klai Kangwon Palace: Cultural Heritage during the Reign of King Prajadhipok (Rama VII), the findings showed that, in terms of the design of the digital instructional package, students' overall satisfaction with all aspects was at the highest level, with a mean (μ) of 4.52 and a standard deviation (σ) of 0.55.

Keywords: A digital teaching package; Wang Klai Kangwon; cultural heritage; The reign of King Prajadhipok.

บทนำ

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านพระราชวังไกลกังวลมีคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะช่วยให้ นักศึกษามีความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 7 พระราชวังแห่งนี้เป็นตัวอย่างของการผสมผสานวัฒนธรรมการพักผ่อนแบบตะวันตกเข้ากับวิถีไทย และสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมไทยในยุคสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการดูแลประชาชนและการปรับตัวของ สังคมไทยต่อกระแสโลก สำหรับการเรียนการสอนในวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วังไกลกังวลสามารถ ใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะการคิด

วิเคราะห์ของผู้เรียน โดยการศึกษาหลักฐานทาง สถาปัตยกรรม เอกสาร และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง ผู้เรียนจะได้ฝึกการตั้งคำถาม การใช้เหตุผล และ การเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน อีกทั้งยังช่วยปลูกฝังความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ดังนั้น วังไกลกังวลจึงไม่เพียงเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจรากเหง้าของ สังคมไทย เห็นความเชื่อมโยงของอดีตกับปัจจุบัน และตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดก ทางวัฒนธรรมเพื่อส่งต่อให้คนรุ่นหลัง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช่วยให้ผู้เรียน สำนึกในคุณค่า ของการสร้างความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในตนเองและท้องถิ่น ผู้เรียนได้ศึกษาเกี่ยวกับ มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติความเป็นมา ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจและ ตระหนักถึง คุณค่าของรากเหง้าของตนเอง เกิดความรักและภาคภูมิใจ เมื่อรู้จักและเข้าใจท้องถิ่นของตนเองอย่าง แท้จริง จะนำมาซึ่งความผูกพัน ในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอน ในระดับอุดมศึกษายังขาดรูปแบบการเรียนรู้ที่สามารถกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความสนใจและมี แรงจูงใจในการเรียนรู้เรื่องมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง การนำมรดกทางวัฒนธรรมใน ท้องถิ่น มาใช้ในการออกแบบชุดการสอน จึงเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการเรียนรู้และ สร้างแรงบันดาลใจให้แก่นักศึกษา (เฉลิม มลิลา นิติเขตต์ปรีชา, 2559)

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดและหลักการของชุดกิจกรรมการเรียนรู้ คือ การผลิตและการนำเสนอสื่อ ประสมที่มีการนำสื่อและกิจกรรมหลาย ๆ อย่างมาจัดเข้าไว้ด้วยกันเป็นชุด ประกอบไปด้วยเนื้อหา สาระการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล โดยมี จุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีหลักอยู่ 5 ประการ คือ

1) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องคำนึงถึงความ แตกต่างของผู้เรียนแต่ละคน จะต้องจัดการเรียนการสอนรายบุคคลให้สอดคล้องกับความต้องการ ความถนัดและตามความสนใจ ผู้เรียนมีอิสระในการเรียนการสอน โดยครูผู้สอนจะต้องปรับบทบาท เป็นผู้คอยให้คำปรึกษาแนะนำ

2) ปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยการใช้สื่อการเรียน การสอน กิจกรรมการเรียนการสอน มาจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในชุดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้เรียนจะเรียนรู้เนื้อหาสาระจากครูผู้สอนเพียงบางส่วน และในส่วนที่เหลือ ผู้เรียนจะเรียนด้วยตนเองจากชุดกิจกรรมการเรียนรู้

3) การปรับเปลี่ยนวิธีการใช้สื่อการเรียนการสอน จากเดิมที่ครูผู้สอนเป็นผู้ใช้สื่อเพื่อมาประกอบการจัดการเรียนการสอน เป็นการให้ผู้เรียนใช้สื่อการเรียนการสอนด้วยตนเองสามารถเรียนรู้ ด้วยตนเองจากสื่อประสมที่อยู่ในรูปของชุดกิจกรรมการเรียนรู้

4) คำนึงถึงการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียน ตั้งแต่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนผู้เรียน กับผู้เรียนและผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม การมีปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียนจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตั้งแต่การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ การใช้สื่อ การทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุดกิจกรรมการเรียนรู้ ฯลฯ การมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะส่งผลให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางการเรียนรู้ได้ดีขึ้น

5) การใช้แนวคิดทางจิตวิทยามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งลักษณะของชุดกิจกรรม การเรียนรู้จะอยู่ในรูปของโปรแกรมการสอน ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีสิ่งเร้าด้วยสื่อและกิจกรรมในชุดกิจกรรมการเรียนรู้มีการเสริมแรงเมื่อผู้เรียนทำแบบทดสอบ ได้(บุญเกื้อ ควรหาเวช,

2543)

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อดิจิทัล คือ สื่อแห่งอนาคต ที่มีความทันสมัยในสมัยใหม่ที่ เกี่ยวข้องกับสื่อดิจิทัลที่เป็นสื่อแห่งอนาคต โดยเป็นการผสมผสานบูรณาการทั้งองค์ความรู้พื้นฐาน ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ พื้นฐานทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ องค์ความรู้ทางด้าน วิศวกรรมศาสตร์คอมพิวเตอร์ตลอดทั้งองค์ความรู้ทางด้านนิเทศศาสตร์เข้าด้วยกัน เหมาะสำหรับผู้ที่ ต้องการศึกษาทั้งระดับบัณฑิตศึกษาในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย นักวิชาการในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง ภาครัฐและเอกชนรวมไปถึงบุคคลภายนอกแวงวงวิชาการแต่ต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสื่อดิจิทัล ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกดิจิทัลในปัจจุบันอย่างทันสมัย เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งทำงานโดย ใช้รหัสดิจิทัล ในปัจจุบัน การเขียนโปรแกรม ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเลขฐานสอง ในกรณีนี้ ดิจิทัล หมายถึง การแยกแยะระหว่าง "0" กับ "1" ในการแสดงข้อมูลคอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องจักรที่มักจะ แปลข้อมูลดิจิทัลฐานสองแล้วจึงแสดงชั้นของเครื่องประมวลผลชั้นของข้อมูลดิจิทัลที่เหนือกว่า (รุ่งชัช ดาพร เวหะชาติ, 2555)

3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การศึกษาเรื่องราว เหตุการณ์ที่สำคัญมีความหมายของมนุษย์ ด้วยการสืบค้น สืบสวน สอบสวน จาก ร่องรอย เอกสารหลักฐาน ผ่านวิธีการ ขั้นตอน กระบวนการศึกษาที่เป็นระบบ เพื่อให้ได้มาซึ่ง ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ให้คุณค่าและบทเรียนในปัจจุบัน ดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์ สอนให้รู้จักตนเอง รู้ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นและประเทศชาติ ของตน เข้าใจพัฒนาการของผู้คนที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยตั้งแต่อดีตและความรุ่งเรืองที่วิวัฒนาการ สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน 2) ประวัติศาสตร์ สร้างจิตสำนึกในความเป็นชาติ เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในบรรพ บุรุษที่ก่อตั้งชาติบ้านเมือง ยังความเป็นปึกแผ่นดำรงเอกราชมาจนปัจจุบัน รวมถึงการสืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่คงความเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งถือเป็นหน้าที่คนรุ่นหลังจะต้อง สืบทอดให้คงอยู่ตลอดไป 3) ประวัติศาสตร์ ส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นนักคิด มีเหตุมีผลเพราะกระบวนการศึกษาทาง ประวัติศาสตร์หรือวิธีการทางประวัติศาสตร์มุ่งเสริมสร้างจิตใจให้ใฝ่รู้ (Inquiring mind) ตั้งคำถามและค้นคว้าหาคำตอบ โดยศึกษาจากหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ให้ครบถ้วนวิเคราะห์ กลั่นกรองข้อเท็จจริง และสรุปผลการสืบค้นอย่างมีเหตุผล

4) ประวัติศาสตร์ เป็นบทเรียนจากอดีตทำให้ผู้คนได้เรียนรู้ความเป็นมาในสังคมในพื้นที่ และบริบทของเวลาต่าง ๆ กัน เห็นบทเรียนในอดีตที่มีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว เพื่อเป็น เครื่องเตือนใจและช่วยตัดสินใจที่จะดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมและชาติบ้านเมือง นอกจากนี้บทเรียนในอดีตจะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมในชะตากรรมให้กับคนในสังคมเดียวกัน ปลูกฝัง ความรู้สึกในความเป็นชาติ หวงแหนอิสรภาพและเอกราชของชาติตน (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558)

4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีชีวิตหรือการ ดำรงชีวิตของมนุษย์ มีการกล่าวถึงวัฒนธรรมในด้านเนื้อหาสาระได้หลายรูปแบบ แบ่งวัฒนธรรมได้ 2 ประเภท (นิยพรรณ (ผลวัฒนะ) วรรณศิริ, 2550)

1) วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ สิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ช่วยให้คนอยู่ดีกินดี เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาหาร เสื้อผ้า บ้านเรือน ยารักษาโรค รวมทั้งเครื่องมือ เครื่องใช้อาวุธยุทธโธปกรณ์ ยานพาหนะ เป็นต้น 2) วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้จิตใจและปัญญาเจริญงอกงามเป็นเรื่องที่ เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด เช่น ศีลธรรม จรรยา มารยาท ค่านิยม ศิลปะ วรรณคดี กฎหมาย ระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามหรือให้สบายใจ นอกจากนี้ ได้แบ่งวัฒนธรรมเป็น 3 ประเภท คือ (กฤษณา วงษาสันต์, 2542)

1) วัฒนธรรมทางแนวความคิด (ideas-thinking) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ ความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญทำบาป การเชื่อถือโชคลาง ฯลฯ

2) วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (norms-doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือ ประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือ กฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย วิถีชาวบ้าน จารีต (mores) และกฎหมาย (laws)

3) วัฒนธรรมทางวัตถุ (material-having) ได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์ สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อผ้า อาหาร อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

5. วังไกลกังวลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มรดกทางวัฒนธรรม วังไกลกังวล หรือสวนไกลกังวล ตั้งอยู่ ณ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สร้างขึ้น ใน พ.ศ. 2469 โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนพระอิริยาบถส่วนพระองค์และพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินี สถาปัตยกรรมหลักเป็นแบบยุโรปผสมผสาน ซึ่งสะท้อนความงดงามและ เรียบง่าย วังไกลกังวล เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ประทับแปรพระราชฐานในฤดูร้อน และทรงพระราชทานนามอันเป็นมงคลว่า "สวนไกลกังวล" สื่อถึงความสงบสุขห่างไกลจากความ วุ่นวายสถาปัตยกรรมของหมู่พระตำหนักได้รับอิทธิพลจาก ศิลปะสเปน ที่มีความเรียบง่ายแต่สง่างาม ประกอบด้วยพระตำหนักสำคัญ เช่น พระตำหนักเปี่ยมสุข ซึ่งเป็นที่ประทับหลัก และพระตำหนักน้อย ใหญ่ที่มีการออกแบบให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศริมชายหาดหัวหิน เน้นช่องลมและระเบียงกว้าง นอกจากความงามเชิงศิลป์ วังแห่งนี้ยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างยิ่งเนื่องจากเคยเป็นที่ประทับในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และในรัชสมัย ต่อมา วังไกลกังวลได้กลายเป็นสถานที่ทรงงานสำคัญของรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระพันปีหลวง ทรง ใช้เป็นศูนย์กลางในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรและดำเนินโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ทำให้วังแห่งนี้ไม่ได้เป็นเพียงที่ประทับเพื่อการพักผ่อน แต่เป็นสัญลักษณ์ของสายใยระหว่างสถาบัน พระมหากษัตริย์กับพสกนิกรไทยที่ผูกพันกันมาอย่างยาวนาน การดูแลรักษาและอนุรักษ์พื้นที่แห่งนี้เป็นการรักษาโบราณสถานที่มีชีวิต ซึ่งสะท้อนทั้งรสนิยมทางศิลปะที่ทันสมัยในอดีตและเหตุการณ์ สำคัญของชาติปัจจุบันยังคงตั้งเด่นเป็นสง่าริมทะเลหัวหิน ทำหน้าที่เป็น มรดกทางสถาปัตยกรรม และ ความทรงจำของแผ่นดิน (แพทย์หญิงกรรณิการ์ ตันประเสริฐ, 2546 : 45-157)

ระเบียบวิธีวิจัย

การพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัย ราชภัฏเพชรบุรี ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) รายวิชาท้องถิ่น ศึกษา เรื่องมรดกทางวัฒนธรรม แบ่งเป็น 5 หน่วยการเรียนรู้ คือ (1) ความหมายของมรดกทาง วัฒนธรรม (2) ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (3) ลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรม (4) การแบ่ง รูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (5) วังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาสังคมศึกษา ชั้นปีที่ 2 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เพชรบุรี ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2568 มี 1 ห้อง จำนวน 30 คน 3.

การสร้างเครื่องมือวิจัย คือ ชุดการสอนในรูปแบบดิจิทัล เรื่อง วังไกลกังวล: มรดกทาง วัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รายวิชาท้องถิ่นศึกษา ระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 ประกอบด้วย ชุดการสอนในรูปแบบดิจิทัลทั้งหมด จำนวน 5 ชุด ได้แก่ (1) ชุดที่ 1 ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม รับชมได้ที่ https:// PBRU LMS Education มีความยาว 20 นาที เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการอธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม (2) ชุดที่ 2 ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมรับชมได้ที่ https:// https:// PBRU LMS Education มีความยาว 20 นาที เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (3) ชุดที่ 3 ลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรม สามารถรับชมได้ที่ https:// PBRU LMS Education มีความยาว 20 นาที เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรม (4) ชุดที่

การแบ่งรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม มีความยาว 5 นาที สามารถ รับชมได้ที่ https:// PBRU LMS Education เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (5) ชุดที่ 5 วังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถรับชมได้ที่ https:// PBRU LMS Education มีความยาว 20 นาที เป็นเนื้อหาในการพัฒนาอำเภอหัวหินให้เป็นเมืองตากอากาศชั้นนำของประเทศ 4. แบบทดสอบวัดผลลัพธ์การเรียนรู้ เป็นแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 40 ข้อ ที่เรียนโดยใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศึกษา เรื่อง วังไกลกังวล : มรดกทาง วัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และแบบประเมินความพึงพอใจของชุดการ สอนในรูปแบบดิจิทัล

ผลการวิจัย

1. ศึกษาวังไกลกังวล: มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีพบว่า วัง ไกลกังวลในสมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงพระราชประสงค์จะสร้างวัง แห่งใหม่ที่หัวหินในพุทธศักราช 2469 เป็นวังส่วนพระองค์เพียงแห่งเดียวที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น โดยให้หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ผู้อำนวยการศิลปากรสถานแห่งราชบัณฑิตยสภา ไปกะการ สร้างวังใหม่ที่ตำบลหัวหิน มีพระราชประสงค์จะสร้างขึ้นเพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพ พรรณี พระบรมราชินี ในเบื้องต้นมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างเป็นวังขนาดเล็กร่มรื่นแบบสวน บน พื้นที่ 38 ไร่เศษ ใช้เวลาในการก่อสร้างเพียง 10 เดือน โดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากพระคลัง ข้างที่จำนวน 327,000 บาท ทรงมีพระราชนิยมเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า สวนไกลกังวล นามไกลกังวลมา จากนามพระราชวัง SANS SOUCI "ซองซูซี" ซึ่งเป็นพระราชวังฤดูร้อน ที่พระเจ้าเฟรเดอริค มหาราช ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2288 ณ เมืองป็อดสดัม ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของนครเบอร์ลิน ประเทศ เยอรมนี เป็นคำภาษาฝรั่งเศสที่มีความหมายว่า ไม่มีกังวล สื่อความหมายแห่งความสงบสุข ชื่อพระ ตำหนักและตำหนักที่พระราชทานในเวลาต่อมา ล้วนแล้วแต่บ่งบอกและมุ่งหวังถึงความสุขในสถานที่แห่งนี้ ได้แก่ เปี่ยมสุข ปลุกเกษม เอิบเปรม และเอมปรีดิ์ วังไกลกังวล ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าในฐานะโบราณสถานและภูมิทัศน์ วัฒนธรรม สะท้อนประวัติศาสตร์ ประเพณี และศิลปะการสร้างสรรค์ของชาติ เป็นสถานที่ที่ รวบรวมภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมและการดำรงชีวิตในอดีต ผสมผสานศิลปะและบริบททางสังคมที่สืบทอดมาจากอดีต ผ่านการสร้างสรรค์ของมนุษย์ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมซึ่ง สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และประวัติศาสตร์ของชุมชนแบ่งออกเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมและมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิปัญญา ศิลปะการแสดง วรรณกรรมพื้นบ้าน และแนวปฏิบัติทางสังคมทั้งหมดนี้แสดงออก ถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการสืบทอดจาก รุ่นสู่รุ่น มรดกเหล่านี้มักมีความเชื่อมโยงกับบริบทของสถานที่และเวลาช่วยสร้างความภาคภูมิใจ และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันการดูแลรักษาและอนุรักษ์มรดกทาง

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อให้มรดกเหล่านี้ยังคงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนถือเป็นทรัพยากรที่แสดงถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมและ ประวัติศาสตร์ของชาติอย่างแท้จริง

2.เปรียบเทียบผลลัพธ์การเรียนรู้ของชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษา เรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษา ปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีพบว่า ผู้วิจัยได้หาผลลัพธ์การเรียนรู้ชุดการสอน ใน ระหว่างทำการสอน วิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง 5 ชุด จบลง (ด้านผลลัพธ์) พบว่า ค่าประสิทธิภาพของชุดที่ 1 ถึงชุดที่ 5 ใน ภาพรวมผลลัพธ์การเรียนรู้ของชุดการสอนดิจิทัล ก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 30.72 หลังเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 36.28 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) ก่อนเรียน = 3.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) หลังเรียน = 2.49 และผลการทดสอบ t – test ก่อนเรียนและหลังเรียนมีค่าทางสถิติที่ 15.49 มีค่าระดับนัยสำคัญ ทางสถิติที่ 0.00 หลังเรียนมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าก่อนเรียนดังนั้นมการพัฒนาชุดการสอนดิจิทัล ผู้วิจัยได้ทำการสร้างรูปแบบ อย่างมีขั้นตอน และมีวิธีการที่เหมาะสมผู้เรียนสามารถทำการศึกษาได้อย่างชัดเจน ทำ ให้คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3.ศึกษาความพึงพอใจชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกล กังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญา ตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีทั้ง 5 หน่วยการเรียนรู้คือ (1) ความหมายของมรดกทาง วัฒนธรรม (2) ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (3) ลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรม (4) การแบ่ง รูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (5) วังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นักศึกษามีความพึงพอใจชุดการสอนดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุดในทุกด้าน จาก 4 ด้าน คือ ด้านการออกแบบชุดการสอนดิจิทัล พบว่า นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 มีความพึง พอใจอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.52 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.55 ด้าน เนื้อหาชุดการสอนดิจิทัล พบว่า นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.63 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.62 ด้านการตกแต่งชุดการสอนดิจิทัล พบว่า นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.54 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน)σ) = 0.43 และด้านการใช้งานชุดการสอนดิจิทัล นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปี ที่ 2 มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.55 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.40

อภิปรายผลการวิจัย

1. วังไกลกังวลเป็นทรัพย์สินอันล้ำค่าที่สะสมผ่านกาลเวลา เช่น โบราณสถาน สถาปัตยกรรม และสิ่งประดิษฐ์ และสิ่งที่เป็นนามธรรมคือ จารีตประเพณี ภูมิปัญญา และความเชื่อ ซึ่งถูกส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เพื่อแสดงถึงรากเหง้าและความภาคภูมิใจของกลุ่มชน มรดก เหล่านี้ไม่ใช่เพียงเครื่องเตือนใจถึงอดีต แต่ยังเป็น อัตลักษณ์ ที่กำหนดทิศทางของปัจจุบันและอนาคต การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสุนทรียภาพให้คงอยู่คู่ สังคมอย่างยั่งยืน เป็นประวัติศาสตร์เรื่องเล่าที่ผูกโยงเรื่องราวไว้กับอดีต ความเชื่อ และมรดกที่ ปรากฏในพื้นที่เมือง ซึ่งทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจถึงที่มาของตนเองจึงทำให้ประวัติศาสตร์นี้กลายเป็น ประวัติศาสตร์หลักที่ชุมชนท้องถิ่นยึดถือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ เป็นการเลือกสรรที่พบได้ใน ระดับชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะสร้างความภูมิใจให้ตนเอง ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมี เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สามารถบอกเล่าความเป็นมาของคนในท้องถิ่นได้ โดยการเชื่อมโยงคนกับ พื้นที่และสามารถอธิบายเชื่อมโยงในมิติของเวลาที่สะท้อนความเคลื่อนตัวของคนที่รู้สึกผูกพันกับพื้นที่ และรู้สึกถึงความเป็นตัวตนของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เตชวัน ปัญญาวุฒิธรรม (2562 :

บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง มรดกวัฒนธรรมและภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เมืองเวียงสระ จังหวัดสุ ราษฎร์ธานี การศึกษาวิจัยนี้ พบว่า 1) ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ของเมืองเวียงสระมีลักษณะเป็นภูมิ ทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีองค์ประกอบของมรดกวัฒนธรรมน์ที่จับต้องได้ อันประกอบไปด้วยเมืองชั้นในที่มร่องรอยของอดีตและเมืองชั้นนอกที่มีพลวัตแบบค่อยเป็นค่อยไป มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ถูก ซ้อนทับด้วยมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ ความเชื่อและจิตวิญญาณของเมืองเวียงสระ ส่งผลให้ พื้นที่เมืองเวียงสระมีความศักดิ์สิทธิ์ 2) ชุมชนแสดงภูมิปัญญาการปรับตัวในภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์เมือง เวียงสระเป็น 3 รูปแบบ คือ สำนึกทางประวัติศาสตร์และความเชื่อของชุมชน การใช้พื้นที่เมืองเวียง สระในเชิงจิตวิญญาณของชุมชน และกุศโลบายการอนุรักษ์เมืองเวียงสระ และ 3) การปรับใช้ ประโยชน์จากภูมิปัญญาในภูมิทัศน์เมืองเวียงสระ พบการใช้ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์และการเป็น ตัวแทน ด้านการศึกษาและวิชาการ ด้านการท่องเที่ยววัฒนธรรม และด้านงานสร้างสรรค์ภูมิปัญญา การปรับตัวนำไปสู่สำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และความหวงแหนมรดกวัฒนธรรม และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ แพรวพรรณ ปาสานำ (2566 : บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่มรดกโลกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา พื้นที่เสนอขอขึ้นบัญชีพระธาตุพนมสู่ มรดกโลก อ.ธาตุพนม จ.นครพนม พบว่า พื้นที่เสนอขอขึ้นบัญชีพระธาตุพนมสู่มรดกโลก อ.ธาตุพนม จ.นครพนม เนื่องจากเป็นพื้นที่มีคุณค่าความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของคนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการเสนอ ขอขึ้นบัญชีพระธาตุพนมสู่การเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม บริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารและ พื้นที่โดยรอบ ด้วยพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับพระธาตุพนมซึ่งจะต้องอนุรักษ์องค์ประกอบของ เมือง ความเป็นของแท้ดั้งเดิม และการเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นกับ พื้นที่ให้มีความเหมาะสมการเลือกพื้นที่บริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบนี้ได้มี การศึกษาพื้นที่ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่มรดกโลกทางวัฒนธรรม เพื่อหาแนวทางในการ จัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่และเสนอแนะแนวทางการจัดการกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่ มรดกโลกทางวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

2. ผลการศึกษาการพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งเป็น 5 หน่วยการเรียนรู้คือ (1) ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม (2) ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (3) ลักษณะของมรดกทาง วัฒนธรรม (4) การแบ่งรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม (5) วังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัช สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏ เพชรบุรีพบว่า ผลลัพธ์การเรียนรู้ก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 30.72 หลังเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 36.28 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) ก่อนเรียน = 3.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) หลังเรียน = 2.49 และผล การทดสอบ t – test ก่อนเรียนและหลังเรียนมีค่าทางสถิติที่ 15.49 ชุดการสอนดิจิทัลทำให้ผู้เรียมีความ เข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังนั้นมการพัฒนาด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้วิจัยได้ทำการสร้างรูปแบบ อย่างมีขั้นตอน และมีวิธีการที่เหมาะสม ผู้เรียนสามารถทำการศึกษาได้อย่างชัดเจน ทำให้คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อน เรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอก กนกพิชญ์กุล (2561 :บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมทักษะ ชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาประกอบด้วย 5 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนที่ 1 นโยบาย หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่2 กรอบทักษะชีวิต 4H ส่วนที่ 3 กิจกรรมส่งเสริมทักษะ ชีวิต ส่วนที่ 4 กรอบไอซีทีและส่วนที่ 5 ตัวบ่งชี้ของกิจกรรม 2) ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นต่อความ เหมาะสมของรูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนชั้น ประถมศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านกิจกรรม

พัฒนาทักษะชีวิต 4H อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านกระบวนการอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านกรอบไอซีทีอยู่ในระดับมากที่สุด ความสอดคล้องของตัวบ่งชี้กับกิจกรรม ด้านคุณลักษณะของรูปแบบ กับหลักการ แนวคิดการพัฒนารูปแบบ อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านผลลัพธ์การประยุกต์ใช้ที่ได้กับเป้าหมายของการส่งเสริมทักษะชีวิต อยู่ ในระดับมากที่สุด และด้านกิจกรรมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตสำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด และยังสอดคล้องกับ อุบล วรรณพาด (2561 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาครูโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า 1. สภาพการพัฒนาครูในรอบปีการศึกษา 2558-2559 สรุปได้ดังนี้1) ครูส่วนมากในปีการศึกษา 2558-2559 ได้รับการพัฒนามากกว่า 2 ครั้ง 2) ความรู้ที่เป็นเนื้อหา ที่ครูได้รับการพัฒนาส่วนมากตรงตามความต้องการ 3) วิธีการพัฒนาที่ใช้สำหรับการ พัฒนา เป็นอันดับที่ 1 คือ การฝึกอบรม และ 4) ช่วงระยะเวลาที่เข้ารับการพัฒนาเป็นวันเสาร์และ อาทิตย์2. ความต้องการพัฒนาครูครูส่วนมากต้องการได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะในการใช้ICT วันเสาร์-อาทิตย์เป็นวันที่ต้องการมากที่สุด และส่วนมากต้องการให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบงบประมาณสำหรับการพัฒนาครู3. รูปแบบการพัฒนาของครูโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ดประกอบด้วยองค์ประกอบ หลัก 2 องค์ประกอบ คือ 1) กระบวนการพัฒนาครูประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยได้แก่การหาความ ต้องการพัฒนาของครูการวางแผนพัฒนา การปฏิบัติตามแผน และการประเมินการพัฒนาและ 2) วิธีการพัฒนา ประกอบด้วยวิธีการฝึกอบรม การศึกษา ดูงาน การประชุมสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาต่อ การหมุนเวียนสับเปลี่ยนงาน และการเรียนรู้จากการปฏิบัติ4. ผลการประเมินรูปแบบพบว่ามีความเป็นไปได้ความเป็นประโยชน์ความเหมาะสมและ ความถูกต้อง ในภาพรวมและ รายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจของชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี มีความพึงพอใจและเห็นว่าการพัฒนาชุดการสอนดิจิทัล ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีดิจิทัล สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้กับผู้เรียน ที่มีความต้องการจำเป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้วิจัยได้ทำการพัฒนาชุดการสอนดิจิทัลให้ครูผู้สอนในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน โดย ผ่านการตรวจสอบ และประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญอย่างเป็นขั้นตอน มีการปรับปรุงแก้ไข ให้สมบูรณ์การพัฒนายึดหลักการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสามารถ ศึกษาเนื้อหาได้ตามสะดวก ทุกที่ทุกเวลา สามารถทบทวนเนื้อหาได้ตามต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับ อาจ ณรงค์ มโนสุทธิฤทธิ์ (2560 : บทคัดย่อ) และคณะ ได้ทำการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาครู มัธยมศึกษาให้มีความสามารถ ด้านการออกแบบบทเรียน STEM Education โดยการศึกษาบทเรียนและ เครือข่ายสังคมออนไลน์ผลการสำรวจความพึงพอใจของครูต่อรูปแบบการพัฒนาครูมัธยมศึกษาให้มี ความสามารถในการออกแบบบทเรียน STEM Education ความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.46 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานโดยรวม 0.39 อยู่ในเกณฑ์ดีมาก และผลการสำรวจความพึงพอใจของผู้เรียน ต่อบทเรียน STEM Education ที่ครูออกแบบ ความพึงพอใจ โดยรวม ต่อการเรียนบทเรียน มีค่าเฉลี่ยอยู่ ที่4.18 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ที่ 0.40 อยู่ใน เกณฑ์ดี

สรุป

1. วังไกลกังวลสะท้อนอัจฉริยภาพด้านสถาปัตยกรรมสูงยิ่ง มีความละเอียดลออพิถีพิถัน การออกแบบสะท้อนรูปธรรมมรดกแห่งปัญญามาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นมรดกที่สืบทอดมาจากอดีต ผ่านการสร้างสรรค์ของมนุษย์ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และ

ประวัติศาสตร์ของชุมชนแบ่งออกเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมและมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิปัญญา ศิลปะการแสดง วรรณกรรม พื้นบ้าน และแนวปฏิบัติทางสังคมทั้งหมดนี้แสดงออกถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของ ท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น มรดกเหล่านี้มักมีความเชื่อมโยงกับบริบท ของสถานที่และเวลา ช่วยสร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันการดูแลรักษาและ อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้มรดกเหล่านี้ยังคงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนถือเป็น ทรัพยากรที่แสดงถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาติอย่างแท้จริง วังไกลกังวลเป็น สถานที่ตากอากาศชายทะเลที่เลื่องชื่อด้วยความงดงามอากาศสดชื่นสบาย มีโฮเต็ลรถไฟที่หรูหรา พร้อมสนามกอล์ฟและมาตรฐานการบริการชั้นเยี่ยม มีเส้นทางรถไฟสายใต้จากกรุงเทพฯ ผ่านหัวหิน ไปเชื่อมกับเส้นทางรถไฟมลายูของอังกฤษ

2. ผลการวิเคราะห์ชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทาง วัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี พบว่า ค่าประสิทธิภาพของชุดที่ 1 ถึงชุดที่ 5 ในภาพรวมผลลัพธ์การ เรียนรู้ของชุดการสอน หลังเรียนมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าก่อนเรียน โดยก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 30.72 หลังเรียนมีค่าเฉลี่ย (μ) = 36.28 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) ก่อนเรียน = 3.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) หลังเรียน = 2.49 และผลการทดสอบ t – test ก่อนเรียนและหลังเรียนมีค่าทางสถิติที่ 15.49

3. ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจชุดการสอนดิจิทัลวิชาท้องถิ่นศึกษาเรื่องวังไกลกังวล : มรดกทางวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ด้านการออกแบบชุดการ สอนดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.52 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.55 ด้าน เนื้อหาชุดการสอนดิจิทัลอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.63 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.62 ด้านการตกแต่งชุดการสอนดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (μ) = 4.54 ส่วน เบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.43 และด้านการใช้งานชุดการสอนดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมี ค่าเฉลี่ย (μ) = 4.55 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) = 0.40

เอกสารอ้างอิง

กฤษณา วงษาสันต์. (2542). **วิถีไทย.** กรุงเทพมหานคร: เธิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.

เฉลิม มลิลา นิติเขตต์ปรีชา. (2559). **เทคนิควิธีการสอนประวัติศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เตชวัน ปัญญาวุฒิธรรม. (2562). **มรดกวัฒนธรรมและภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เมืองเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี**.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการมรดก วัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์วิทยาลัยนวัตกรรม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิยพรรณ ผลวัฒนะ วรรณศิริ. (2550). **มานุษยวิทยาสังคม.** กรุงเทพมหานคร: เอ็กซเปอร์เน็ท.

บุญเกื้อ ควรหาเวช. (2543). **นวัตกรรมทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์ พริ้นติ้ง.

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ. (2555). **การบริหารงานวิชาการขั้นพื้นฐาน.** พิมพ์ครั้งที่ 6. พิมพ์ที่: โรงพิมพ์นำศิลป์.

แพทย์หญิงกรรณิการ์ ตันประเสริฐ. (2546). **จดหมายเหตุ วังไกลกังวล สมัยรัชกาลที่ 7**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน).

แพรวพรรณ ปาสานำ. (2566). **การศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่มรดกโลกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาพื้นที่ เสนอขอขึ้นบัญชีพระธาตุพนมสู่มรดกโลก อ.ธาตุพนม จ.นครพนม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวางผังชุมชน เมืองและสภาพแวดล้อม. มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2558). **การสอนประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์ไทย หลากหลายวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร แห่งประเทศไทย. กระทรวงศึกษาธิการ.

อาจณรงค์ มโนสุทธิฤทิ์ และคณะ (2560). **รูปแบบการพัฒนาครูมัธยมศึกษาให้มีความสามารถด้าน การออกแบบ บทเรียน STEM Education โดย การศึกษาบทเรียนและเครือข่ายสังคม ออนไลน์**. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

อุบล วรรณพาด. (2561). **การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา**. ดุษฎีนิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

เอก กนกพิชญ์กุล. (2561). **การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา.** ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. .สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศและการศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

แนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลภาครัฐ ในการควบคุมความเสี่ยงด้านการฟอกเงินผ่าน การบริจาคออนไลน์ของวัดในศตวรรษที่ 21

GUIDELINES FOR DEVELOPING LEGAL MECHANISMS AND PUBLIC GOVERNANCE TO CONTROL MONEY LAUNDERING RISKS THROUGH ONLINE DONATIONS TO TEMPLES IN THE 21ST CENTURY.

เทิดสยาม บุญยะเสนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University
Email : therd49@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและช่องโหว่เชิงโครงสร้างของการฟอกเงินผ่านสถาบัน ศาสนาและการบริจาคออนไลน์ในประเทศไทย รวมถึงการนำเสนอกลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลเพื่อ แก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า ระบบการบริหารจัดการเงินของวัดในปัจจุบันยังมีลักษณะเป็น พื้นที่ปิด ขาดการตรวจสอบบัญชีเชิงรุกและขาดการจำแนกทรัพย์สินส่วนตัวของพระสงฆ์ออกจากทรัพย์สิน ของวัดอย่างเด็ดขาด เมื่อผสานเข้ากับความสะดวกและระบุตัวตนได้ยากของเทคโนโลยีการเงินยุคใหม่ เช่น การบริจาคออนไลน์ (e-Donation) และสินทรัพย์ดิจิทัลส่งผลให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นเป้าหมายหลักในขั้น กระบวนการนำเงินเข้า (Placement) และการซ่อนเร้นเส้นทาง (Layering) ของขบวนการฟอกเงินและธุรกิจ สีเทาตามกรอบทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรม (Fraud Triangle Theory) และหลักการฟอกเงินสากลของ FATF นอกจากนี้ การบังคับใช้กฎหมายในปัจจุบันยังคงเผชิญความท้าทายจากปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีของวัดทั่วประเทศ (Digital Divide) และปัญหากลไกนอมินีผ่านบัญชีม้าบทความนี้เสนอแนะแนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมาย (Legal Framework Upgrades) ผ่านการตรากฎหมายบังคับใช้ระบบ บัญชีเดียว ขยายขอบเขตกฎหมายฟอกเงินให้ครอบคลุมผู้บริหารจัดการวัดและการปรับปรุงเกณฑ์ Travel Rule เพื่อควบคุมกระเป๋าเงินดิจิทัลควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลภาครัฐ 6 ประการและหลัก พุทธปัญญา เช่น โภควิภาค 4 เพื่อจำแนกสัดส่วนทรัพย์สิน และสร้างระบบนิเวศแห่งความโปร่งใสผ่านการ เปิดเผยข้อมูลสู่งบการเงินสาธารณะ (Open Data) เพื่อสกัดกั้นการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือบังหน้าของ ขบวนการอาชญากรรมและคืนความศรัทธาที่บริสุทธิ์ให้แก่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การฟอกเงิน, การบริจาคออนไลน์, ระบบบัญชีวัด, ธรรมาภิบาล, สินทรัพย์ดิจิทัล.

Abstract

This article aims to analyze the structural problems and loopholes of money laundering through religious institutions and online donations in Thailand, as well as to propose legal and governance mechanisms for sustainable solutions. The study found that the current financial management systems of temples are characterized by a closed structure,

lacking proactive auditing and a clear separation of monks' personal assets from temple assets. Combined with the convenience and difficulty in identifying individuals using modern financial technologies such as online donations (e-Donation) and digital assets, this makes monastic institutions a primary target for the placement and layering of funds in money laundering and illicit activities, according to the Fraud Triangle Theory and the FATF's international principles on anti-money laundering. Furthermore, current law enforcement faces challenges from the digital divide among temples nationwide and the use of nominee accounts. This article proposes legal framework upgrades through the enactment of legislation mandating a single accounting system, expanding the scope of anti-money laundering laws to cover temple administrators, and upgrading travel rules to regulate digital wallets. Alongside the application of the six principles of public sector governance and Buddhist wisdom such as the Fourfold Division of Wealth to classify asset proportions, and creating a transparent ecosystem through the disclosure of public financial statements (Open Data), this aims to effectively prevent the use of religion as a front for criminal activities and restore pure faith to society.

Keywords: Money laundering, online donations, temple accounting systems, governance, digital assets.

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัล (Digital Transformation) (Mezghani & Aloulou, 2019,) ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกมิติไม่เว้นแม้แต่ใน บริบทของศาสนจักร ปรากฏการณ์การทำบุญและการบริจาคเงินผ่านระบบออนไลน์ (Online Donation) หรือระบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Donation) ได้กลายมาเป็นช่องทางหลักที่พุทธศาสนิกชนเลือกใช้เนื่องจาก ความสะดวกรวดเร็ว และสามารถทำธุรกรรมได้ไร้ข้อจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ อย่างไรก็ดีเหรียญย่อมมี สองด้านเสมอ ท่ามกลางความสะดวกสบายของนวัตกรรมการเงิน ดิจิทัลแพลตฟอร์มเหล่านี้กลับกลายเป็น "ช่องว่าง" ช่องทางใหม่ที่กลุ่มอาชญากรไซเบอร์และผู้ไม่ประสงค์ดี นำมาใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการ ฟอกเงิน (Money Laundering) และซุกซ่อนทรัพย์สินที่ได้มาจากการกระทำความผิดทางกฎหมายวัดและ สถาบันทางศาสนามีสถานะทางสังคมเป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธา ประกอบกับหลักธรรมคำสอนที่ เปิดกว้างในการรับบริจาคเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ในแต่ละปีมีเงินหมุนเวียนในระบบบริจาค ออนไลน์เป็นจำนวนมหาศาล ทว่าในทางปฏิบัติ วัดส่วนใหญ่ยังขาดระบบการบริหารจัดการเงินบริจาคที่มี ประสิทธิภาพ ขาดเทคโนโลยีในการตรวจสอบที่มาของแหล่งเงิน และที่สำคัญคือขาดกลไกทางกฎหมาย เฉพาะรวมถึงหลักธรรมาภิบาลภาครัฐ (Public Governance) ที่มีความยืดหยุ่นและก้าวทันเล่ห์เหลี่ยมของ อาชญากรรมทางการเงินในยุคปัจจุบัน (Borchert, 2021, p. 37) ความเปราะบางเชิงโครงสร้างนี้ส่งผลให้ วัดเสี่ยงต่อการตกเป็นเครื่องมือในการฟอกเงินโดยไม่รู้เท่าทัน ซึ่งไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคง ทางการเงินของประเทศเท่านั้น แต่ยังทำลายความศรัทธาและภาพลักษณ์อันดีงามของพุทธศาสนาอย่าง รุนแรงแม้ปัจจุบันประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 และ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรายงานธุรกรรมทางการเงิน แต่ตัวบทกฎหมายดังกล่าวยังไม่ได้ถูกออกแบบมา เพื่อรองรับหรือสอดรับกับพลวัตของการบริจาคออนไลน์ภายในวัดโดยตรง อีกทั้งการบังคับใช้กฎหมายยัง ขาดมาตรการเชิงรุกและกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับสถาบันสงฆ์อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเพื่อแสวงหา "แนวทางการพัฒนา

กลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลภาครัฐในการควบคุมความ เสี่ยงด้านการฟอกเงินผ่านการบริจาคออนไลน์ของวัดในศตวรรษที่21" จึงเป็นประเด็นที่มีความเร่งด่วนและ จำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสร้างระบบนิเวศการทำบุญออนไลน์ที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ปลอดภัยจากอาชญากรรม ทางเศรษฐกิจ และธำรงไว้ซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาให้อยู่รอดได้อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล กรณีศึกษาที่ควรนำมาศึกษา คือ เครือข่ายธุรกิจและการยักยอกเงินของ "วัดเส้าหลิน" (Shaolin Temple) วัดเส้าหลินเป็นหนึ่งในวัดพุทธที่โด่งดังที่สุดในโลก แต่ในแง่การบริหารจัดการ วัดนี้ถูก วิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากการเปลี่ยนสภาพวัดให้กลายเป็นอาณาจักรธุรกิจเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ (Commercial Empire) จนเจ้าอาวาสได้รับฉายาว่า "พระระดับ CEO" โดยทางการจีนได้ตั้งคณะกรรมการ สอบสวนเจ้าอาวาสวัดเส้าหลินในข้อหายักยอกเงิน (Embezzlement) (Reuters, 2026) และเบียดบัง ทรัพย์สินของโครงการพัฒนาของวัดไปเป็นของส่วนตัวกลไกการฟอกเงิน โดยวัดเส้าหลินมีการจัดตั้งบริษัท นอมินีและเครือข่ายธุรกิจบังหน้าทั้งการแสดงโชว์กังฟู โรงเรียนสอนศิลปะการต่อสู้และการขายสินค้าที่ ระลึก เงินบริจาคและรายได้จำนวนมหาศาลถูกโอนผ่านเข้าออกบัญชีบริษัทเหล่านี้โดยขาดการตรวจสอบ ทางบัญชีที่โปร่งใส ซึ่งเป็นลักษณะของการผสมผสานเงินที่ได้มาโดยมิชอบเข้ากับรายได้ทางธุรกิจที่ถูก กฎหมาย (Layering & Integration)

ในศตวรรษที่ 21 รูปแบบพฤติกรรมการพาณิชย์ของวัดเปลี่ยนเป็นดิจิทัล เช่น การให้เช่าวัตถุมงคลออนไลน์, การระดมทุน e-Donation, คอร์สปฏิบัติธรรมออนไลน์ เงินที่ไหลเข้าสู่ระบบออนไลน์ของวัด เหล่านี้ทำได้ง่าย รวดเร็ว และไร้พรมแดน หากภาครัฐไม่มี"กลไกกฎหมายเชิงรุก" มาตรวจสอบที่มาของเงิน (Source of Funds) แพลตฟอร์มบริจาคออนไลน์ของวัดก็จะถูกใช้เป็นระบบอำพรางเงินสกปรกให้กลายเป็นเงินทำบุญที่ถูกกฎหมายได้อย่างง่ายดาย เหมือนที่วัดเส้าหลินเคยใช้บัญชีธุรกิจบังหน้า หากปล่อย ให้ระบบการรับบริจาคออนไลน์ของวัดในไทยพึ่งพาเฉพาะการจัดการภายในของคณะกรรมการวัดหรือเจ้า อาวาสโดยปราศจากธรรมาภิบาลภาครัฐเข้ามาควบคุม มาตรฐานระบบบัญชีออนไลน์จะไม่เกิดขึ้น รหัสผ่าน กระเป๋าเงินดิจิทัล (Digital Wallet) หรือบัญชีธนาคารออนไลน์ของวัดอาจถูกเข้าถึงและโยกย้ายเงินโดย บุคคลเพียงไม่กี่คน ซึ่งสร้างความเสี่ยงสูงต่อการยักยอกและการฟอกเงิน (Bangkok Post, 2025) จึงควร ศึกษาแนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมายและธรรมาภิบาลภาครัฐในการควบคุมความเสี่ยงด้านการฟอก เงินผ่านการบริจาคออนไลน์ของวัดในปัจจุบันเพื่อไม่ให้กระทบต่อศรัทธาจากสาธารณชน

ทฤษฎีหรือหลักการที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัญหาการฟอกเงินผ่านเงินบริจาควัดและการบริจาคออนไลน์จำเป็นต้องใช้การบูรณาการทฤษฎีและหลักการในมิติ"นิติเศรษฐศาสตร์อาชญากรรมวิทยา และการกำกับดูแล" เพื่ออธิบาย พฤติกรรมของอาชญากรและหาช่องโหว่เชิงระบบ โดยมีทฤษฎีและหลักการสำคัญที่สามารถนำไปใช้อ้างอิง ในบทความดังนี้ 1. ทฤษฎีและหลักการทางอาชญากรรมวิทยาและการเงิน (Criminology & Finance Theories) โดยทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรม (Fraud Triangle Theory) ที่พัฒนาโดย Donald Cressey อธิบายว่าอาชญากรรมทางการเงินจะเกิดขึ้นเมื่อครบ 3 องค์ประกอบ คือ

1. แรงกดดัน/สิ่งจูงใจ (Pressure) เช่น ต้องการซ่อนเงินผิดกฎหมาย 2. โอกาส (Opportunity) และ 3. การหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง (Rationalization) "วัด" และ "ระบบบริจาคออนไลน์" จึงเป็น "โอกาส (Opportunity)" ชั้นดีเนื่องจาก ระบบควบคุมภายในที่อ่อนแอกล่าวคือไม่มีการตรวจสอบบัญชีที่เข้มงวด ทำให้อาชญากรใช้ช่องว่างนี้ทำ ความผิดได้ง่ายหลักการสามขั้นตอนของการฟอกเงิน (Three Stages of Money Laundering) มาตรฐานสากลของ FATF แบ่งกระบวนการฟอกเงินเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1.การนำเงินเข้า นำเงินเทาแฝง เข้าไปโอนผ่านคิวอาร์โค้ด e-Donation ของวัด 2.การซ่อนเส้นทาง กระจายเงินออนไลน์แยกย่อย

หลาย บัญชี(Smurfing) หรือจ้างวัดสร้างวัตถุมงคลดิจิทัลเพื่อเปลี่ยนสภาพเงิน 3. การผสมผสาน นำเงินที่วัด "ทอนเงินสดคืนให้หลังบ้าน" ออกมาใช้จ่ายอย่างถูกกฎหมายในฐานะเงินสะอาดยกเว้นภาษี(Cressey, 1953, p. 30) ทฤษฎีทางเลือกที่สมเหตุสมผล (Rational Choice Theory) อาชญากรจะคำนวณ "ต้นทุน/ความเสี่ยง" ปะทะ "ผลประโยชน์ที่จะได้รับ" ก่อนลงมือทำความผิดเสมอการประยุกต์ใช้การฟอกเงินผ่านวัดออนไลน์มีต้นทุนและความเสี่ยงต่ำมาก (Low Risk, High Return) (Cornish & Clarke, 1986, p. 12) เพราะกฎหมายไทยยังไม่เปิดช่องให้สุ่มตรวจบัญชีวัดเชิงรุก อาชญากรจึงเลือกช่องทางนี้มากกว่าการฟอก เงินผ่านธนาคารโดยตรง

2. ทฤษฎีและหลักการกำกับดูแลเชิงโครงสร้าง (Governance & Economics Theories) ทฤษฎีตัวการและตัวแทน (Agency Theory) เป็นการอธิบายความสัมพันธ์เมื่อ "ตัวการ (Principal)" มอบหมายอำนาจให้"ตัวแทน (Agent)" ทำหน้าที่แทน แต่อาจเกิดปัญหาหากตัวแทนมีผลประโยชน์ทับซ้อนหรือขาด การควบคุม พุทธศาสนิกชนและรัฐ (ตัวการ) มอบเงินและอำนาจบริหารให้กรรมการวัด/ไวยาวัจกร (ตัวแทน) แต่เนื่องจากระบบบัญชีวัดเป็นพื้นที่ปิด (Black Box) ตัวแทนจึงอาจทุจริต ยอมรับเงินสกปรก เพื่อแลกกับผลประโยชน์ส่วนตัว โดยที่ตัวการไม่สามารถตรวจสอบได้หลักการกำกับดูแลบนพื้นฐานความ เสี่ยง (Risk-Based Approach - RBA) แนวทางหลักของ FATF Recommendation 8 ที่กำหนดให้รัฐไม่ จำเป็นต้องจับผิดทุกธุรกรรมเท่ากันหมด แต่ให้ทุ่มทรัพยากรไปตรวจสอบจุดที่มีความเสี่ยงสูงที่สุด รัฐต้อง จัดกลุ่มวัด (Risk Profiling) เช่น วัดขนาดใหญ่ที่มีเงินหมุนเวียนออนไลน์สูง หรือวัดที่มีการจัดสร้างวัตถุ มงคลมูลค่ามากถือเป็นกลุ่มเสี่ยงสูงที่ต้องถูกกฎหมายบังคับตรวจสอบบัญชีก่อนวัดป่าขนาดเล็กในชนบทแนวคิดการเปิดเผยข้อมูลสาธารณะ (Sunshine Principle / Transparency Theory) "แสงแดดคือน้ำยา ฆ่าเชื้อโรคที่ดีที่สุด" การเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะจะช่วยลดโอกาสในการทุจริตคอร์รัปชันลงได้อย่างมี นัยสำคัญ ฐานคิดในการเสนอให้จัดทำระบบ Open data ของงบการเงินวัด เพื่อให้พลังสังคมช่วยกัน สอดส่องบัญชีบริจาคออนไลน์แทนการพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐเพียงอย่างเดียว (World Bank, 2012, pp. 3–5)

3. หลักการทางนิติศาสตร์และการควบคุมภายใน (Legal & Internal Control Principles) หลักเกณฑ์ความโปร่งใสและระบุตัวตนสากล (KYC & Travel Rule) หลักกฎหมายควบคุมสินทรัพย์ดิจิทัลและสถาบันการเงินที่บังคับให้ต้องตรวจสอบข้อมูลส่วนบุคคลของ "ผู้รับและผู้โอน" ทุกครั้ง การปิดช่องโหว่ความเป็นนิรนาม (Anonymity) เพื่อบังคับให้ระบบบริจาคดิจิทัลของวัดต้องรายงานเส้นทางเงินทุนที่ แท้จริง (Ultimate Beneficial Owner) หลักการแบ่งแยกหน้าที่ (Segregation of Duties) โดยหลักการ บัญชีสากลที่ห้ามไม่ให้บุคคลคนเดียวทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการเงินทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบ (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), 2013, p. 65) ดังนั้นจึงต้องพัฒนาระบบบัญชีวัดเพื่อห้ามไม่ให้"เจ้าอาวาส" หรือ "ไวยาวัจกรเพียงคนเดียว" เป็นทั้งผู้รับ เงินบริจาคออนไลน์ ผู้อนุมัติจ่าย และผู้ทำบัญชีโดยต้องกระจายหน้าที่ให้คณะกรรมการร่วมตรวจสอบเพื่อ สกัดการสมรู้ร่วมคิดฟอกเงิน สภาพปัญหาความเสี่ยงด้านการฟอกเงินผ่านการบริจาคออนไลน์ของวัด การบริจาคออนไลน์ผ่านช่องทางดิจิทัลของวัด (E-Donation/QR Code) แม้จะเพิ่มความสะดวก และดูเหมือนจะโปร่งใส แต่รายงานและหนังสือวิชาการภาษาอังกฤษระบุว่า ช่องทางนี้สร้างความเสี่ยงรูป ใหม่ในการฟอกเงิน (Cyber-Laundering) อย่างมีนัยสำคัญสภาพปัญหาและความเสี่ยงหลักตามหลักสากล มีดังนี้ 1. ความเป็นนิรนามและข้อมูลระบุตัวตนปลอม (Anonymity and Fictitious Identities) รายงานจากองค์กรสากลอย่าง Financial Action Task Force (FATF) ระบุว่า ระบบออนไลน์มักถูก อาชญากรไซเบอร์ใช้ประโยชน์จากระบบการทำธุรกรรมที่ไม่ต้องเจอตัวกัน (Non-face-to-face transactions) กลุ่มมิจฉาชีพสามารถใช้บัญชีม้า

(Nominee accounts) หรือการกรอกข้อมูลบุคคลอื่น (Identity theft) เพื่อกระจายเงินสกปรกผ่านการโอนเงินออนไลน์ไปยังบัญชีของวัดความเสี่ยง แม้ หน่วยงานรัฐจะเห็น "ปลายทาง" ว่าเงินโอนเข้าวัด แต่ข้อมูล "ต้นทาง" มักถูกบิดเบือนหรือใช้ชื่อปลอม ทำ ให้ยากต่อการสืบหาเจ้าของเงินที่แท้จริง (Financial Action Task Force (FATF), 2020, pp. 24–25)

2. รูปแบบการทำธุรกรรมที่ซับซ้อนและรวดเร็ว (Speed and Complexity of Transactions) ในขั้น Layering หรือการกระจายเงินเพื่อลบล้างเส้นทางระบบโมบายแบงกิ้งช่วยให้โอนเงินได้ทันทีตลอด 24 ชั่วโมง อาชญากรจึงใช้ระบบอัตโนมัติ (Bots) สั่งโอนเงินจำนวนน้อยๆ แต่ทำจำนวนหลายครั้ง (Smurfing หรือ Structuring) ไปยัง QR Code ของวัดหลายๆ แห่งเพื่อป้องกันความเสี่ยงเพราะการโอน เงินย่อยๆ แบบนี้จะไม่ติดสัญญาณเตือน (Red Flags) ของระบบธนาคารและทำให้การตรวจสอบบัญชี อิเล็กทรอนิกส์ (E-Donation) ของวัดเกิดข้อมูลขยะจำนวนมาก จนเจ้าหน้าที่ยากที่จะแยกแยะเงินบริจาค บริสุทธิ์ออกจากเงินฟอก

3. การใช้ผลประโยชน์ทางภาษีหลอกลวงระบบ (Tax Fraud and Receipt Abuse) ความเปราะบางของสถาบันศาสนาและการฟอกเงิน ชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงของการนำระบบหักลดหย่อนภาษีอัตโนมัติมาแสวงหาผลประโยชน์ ระบบ E-Donation บางรูปแบบจะเชื่อมต่อกับกรมสรรพากรโดย อัตโนมัติเพื่อลดหย่อนภาษี กลุ่มฟอกเงินอาจโอนเงินบริจาคออนไลน์ให้วัด จากนั้นทำข้อตกลงลับหลังกับ ผู้ดูแลวัดเพื่อขอ "ทอนเงิน" ออกมาเป็นเงินสด หรือเป็นทรัพย์สินอื่นความเสี่ยง อาชญากรจะได้ทั้งการฟอก เงินสกปรกให้กลายเป็นเงินขาวและได้สิทธิลดหย่อนภาษี (Tax Credit) จากรัฐอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นการฟอกเงินโดยได้ประโยชน์ทั้งสองทาง (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2009, pp. 12–15) 4. ปัญหาความปลอดภัยทางไซเบอร์และการสวมรอยวัด (Cybersecurity and Impersonation) หนังสือเกี่ยวกับการหลอกลวงผ่านสื่อออนไลน์ (Online Donation Fraud) อธิบายถึงปัญหาการควบคุมระบบไอทีที่อ่อนแอขององค์กรไม่แสวงหากำไรสภาพปัญหา วัดส่วนใหญ่ขาดผู้เชี่ยวชาญด้านไอที ทำให้ แฮกเกอร์สามารถสวมรอยเจาะระบบหน้าเว็บ หรือเปลี่ยนรูป QR Code บนโซเชียลมีเดียของวัดให้เป็น บัญชีของเครือข่ายอาชญากรแทนความเสี่ยง เงินบริจาคออนไลน์จากประชาชนที่ตั้งใจทำบุญจริงๆ จะถูก โอนเข้าไปยังกระเป๋าเงินของมิจฉาชีพโดยตรง หรือในทางกลับกัน วัดอาจถูกใช้เป็น "ทางผ่าน" โดยที่ พระสงฆ์ไม่รู้ตัวเนื่องจากขาดการตรวจสอบระบบสรุปจากภาพรวมทั้งหมด (Cyber Peace Institute, 2023, pp. 14–16) กลไกระหว่างประเทศในการป้องกันปัญหาการฟอกเงินผ่านเงินดิจิทัล กลไกระหว่างประเทศในการป้องกันการฟอกเงินผ่านเงินดิจิทัล (Crypto/Digital Currency) โดยเฉพาะในกลุ่มองค์กรไม่แสวงหากำไรและสถาบันศาสนา (NPOs) ถูกขับเคลื่อนโดยระบบ มาตรฐานสากลที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ให้บริการสินทรัพย์ดิจิทัลและหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายทั่วโลก มาตรการหลักและหน่วยงานสากลที่สามารถนำไปอ้างอิงในบทความ มีดังนี้

1. มาตรฐานการกำกับดูแลของ FATF (Financial Action Task Force)FATF เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีบทบาทสูงสุดในการกำหนดมาตรฐานต่อต้านการฟอกเงิน (AML/CFT) ซึ่งมีข้อกำหนดเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกรณีนี้ 2 ข้อหลัก ได้แก่ 1.1 FATF Recommendation 15 (Virtual Assets) บังคับให้ประเทศสมาชิกต้องกำกับดูแลผู้ให้ บริการสินทรัพย์ดิจิทัล (Virtual Asset Service Providers หรือ VASPs) เช่นแพลตฟอร์มกระดานเทรดค ริปโทเคอร์เรนซีหรือระบบรับชำระเงินดิจิทัล โดยต้องทำการยืนยันตัวตนลูกค้าอย่างเข้มงวด (KYC) และ ส่งรายงานเมื่อพบธุรกรรมที่น่าสงสัย (STR) (Financial Action Task Force (FATF), 2025, pp. 15–17) 1.2 FATF Recommendation 8 (Non-Profit Organisations) มุ่งเน้นการปกป้ององค์กรการ กุศลและสถาบันทางศาสนาไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือในการฟอกเงินหรือสนับสนุนทางการเงิน

แก่การก่อการ ร้าย โดย FATF ระบุว่าหน่วยงานรัฐต้องใช้มาตรการ "บนพื้นฐานความเสี่ยง" (Risk-Based Approach) ใน การเข้าไปตรวจสอบระบบรับบริจาคออนไลน์และระบบการระดมทุนจากมวลชน (Crowdfunding) เพื่อ ไม่ให้กระทบต่อผู้บริจาคทั่วไปที่บริสุทธิ์ใจ (Financial Action Task Force (FATF), 2025, pp. 13, 62– 66)

2. กฎการส่งต่อข้อมูลธุรกรรมสากล หรือ "Travel Rule" คือ กลไกทางเทคโนโลยีที่สำคัญที่สุดในโลกคริปโทเคอร์เรนซีโดยภายใต้ข้อกำหนดของ FATF เมื่อมีการโอนเงินดิจิทัลที่มีมูลค่าเกินเกณฑ์กำหนด ผู้ให้บริการสินทรัพย์ดิจิทัล (VASP) ต้นทางจำเป็นต้องส่งข้อมูลส่วนบุคคลของผู้โอน (Originator) และผู้รับ (Beneficiary) ควบคู่ไปกับธุรกรรมบนบล็อกเชนอย่างปลอดภัย ในกรณีนำมาใช้กับวัดหากกลุ่มฟอกเงิน โอนเงินดิจิทัลจากต่างประเทศหรือจากบัญชีส่วนตัวเข้ามายังกระเป๋าเงินดิจิทัล (Digital Wallet) ของวัด ระบบ Travel Rule จะช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถแกะรอยและระบุชื่อเจ้าของเงินที่แท้จริงได้ทันที บดบัง ความเป็นนิรนาม (Anonymity) ที่อาชญากรมักใช้เป็นเครื่องมือ (Financial Action Task Force (FATF), 2021, pp. 58–64)

3. การใช้ระบบวิเคราะห์บล็อกเชนอัจฉริยะ (Blockchain Analytics & AI) หน่วยงานสากลอย่าง Interpol และสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (UNODC) ได้ผลักดันกลไกความร่วมมือกับบริษัทเอกชนชั้นนำด้านสืบสวนคริปโทเคอร์เรนซีเช่น Chainalysis, Elliptic และ TRM Labs กลไกการทำงาน ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการมอนิเตอร์ธุรกรรมบนกระดานบล็อกเชนสาธารณะ แบบเรียลไทม์ เพื่อดักจับพฤติกรรมที่เข้าข่ายการฟอกเงิน เช่น การแบ่งโอนเงินจำนวนน้อยๆ เข้ามาถี่ยิบ (Smurfing) หรือการใช้บริการอำพรางเส้นทางเงิน (Mixing Services/Tumblers) ก่อนจะกดโอนเข้าบัญชีบริจาคของวัด (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2024, pp. 65–67)

4. พันธมิตรร่วมภาครัฐและเอกชนระดับสากล (Public-Private Partnerships - PPP) เนื่องจากเครือข่ายฟอกเงินดิจิทัลมีลักษณะข้ามพรมแดน กลไกระหว่างประเทศจึงเน้นการจัดตั้งเครือข่าย แลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงลึก เช่น Fintel Alliance (นำโดย AUSTRAC ของออสเตรเลียและพันธมิตรข้ามชาติ) กลไกการทำงาน มีการแชร์ "ดัชนีชี้วัดความเสี่ยง" (Risk Indicators/Red Flags) ระหว่างธนาคาร แพลตฟอร์มสินทรัพย์ดิจิทัล และองค์กรไม่แสวงหากำไร เพื่อให้ผู้ดูแลระบบบริจาคออนไลน์ของสถาบัน ทางสังคมรู้เท่าทันเทคนิคใหม่ๆ ของมิจฉาชีพ (Australian Transaction Reports and Analysis Centre (AUSTRAC), n.d.) ประเทศไทยได้นำเอากลไกป้องกันการฟอกเงินระดับสากลมาปรับใช้และยกระดับอย่างเป็น รูปธรรม โดยผ่านความร่วมมือของ 3 หน่วยงานหลัก คือ สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และ ตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.), สำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน (ปปง.) และกรมสรรพากร ซึ่งมี ผลบังคับใช้ครอบคลุมทั้งระบบการเงินดิจิทัลและระบบการบริจาคของวัดดังนี้

1. การประกาศบังคับใช้ "Travel Rule" ในตลาดคริปโทเคอร์เรนซีไทยสำนักงาน ก.ล.ต. ไทย ได้เปิดรับฟังความคิดเห็นและเตรียมบังคับใช้เกณฑ์ Travel Rule สำหรับสินทรัพย์ดิจิทัล อย่างเป็นทางการ โดยกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มเทรดคริปโทเคอร์เรนซีในไทย ต้องจัดเก็บ และส่งต่อข้อมูลของผู้โอนและผู้รับธุรกรรมทุกครั้ง โดยหากธุรกรรมมีมูลค่าตั้งแต่ 30,000 บาทขึ้นไป จะต้องส่งข้อมูลระบุตัวตนที่ชัดเจนควบคู่ไปกับเส้นทางบนบล็อกเชนการเชื่อมโยงกับวัด มาตรการนี้จะปิด ช่องโหว่ไม่ให้กลุ่มมิจฉาชีพโอนคริปโทเคอร์เรนซีมูลค่าสูงๆ แบบนิรนามเข้ามายังกระเป๋าเงินดิจิทัลของวัด ได้โดยตรง หากมีการโอนเข้ามา ระบบของแพลตฟอร์มจะบันทึกตัวตนของผู้โอนไว้ให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบ ย้อนหลังได้ทันที (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (สำนักงาน ก.ล.ต.), 2569, น. 3–5)

2. การยกระดับกฎหมายฟอกเงินเพื่อคุมเข้ม "สินทรัพย์ดิจิทัล" ปปง. ได้ทำประเมินความเสี่ยงและปรับปรุง พ.ร.บ.ป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินครั้งใหญ่ โดยบัญญัติให้ผู้ประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัลมีสถานะเป็น "สถาบันการเงิน" ตามกฎหมายฟอกเงิน ต้องทำ KYC (Know Your Customer) ยืนยันตัวตนผู้เปิดบัญชีอย่างเข้มงวด และต้องส่งรายงานธุรกรรมที่มีเหตุอันควรสงสัย (STR) ให้ ปปง. ทันทีการเชื่อมโยงกับวัด เป็นการตัดวงจรบัญชีม้าในโลกดิจิทัล หากมิจฉาชีพพยายามแปลงเงินสกปรกจากคริปโท เคอร์เรนซีมาเป็นเงินบาทเพื่อโอนสแกน QR Code บริจาคให้วัด ระบบสแกนธุรกรรมจะตรวจจับความ ผิดปกติของบัญชีต้นทางได้ง่ายขึ้น (พระราชกำหนดการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ. 2561, มาตรา 7)

3. มาตรการ "ตีกรอบเงินบริจาควัด" ผ่านระบบ e-Donation 100% เพื่อแก้ปัญหาเรื่องการใช้ใบอนุโมทนาบัตรกระดาษมาเวียนเทียนฟอกเงินหรือหลีกเลี่ยงภาษี กรมสรรพากร ได้ออกเกณฑ์บังคับใช้มาตรการทางภาษีที่เด็ดขาด โดยนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2569 เป็นต้นไป การบริจาคเงินให้แก่วัด วาอาราม มูลนิธิ หรือสมาคมต่างๆ เพื่อนำไปใช้สิทธิลดหย่อนภาษี จะต้องทำผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ (eDonation) ของกรมสรรพากรเท่านั้น โดยใบอนุโมทนาบัตรที่เป็นกระดาษจะไม่สามารถนำมาใช้ลดหย่อนภาษีได้อีกต่อไปการเชื่อมโยงกับวัด กลไกนี้บังคับให้วัดทั่วประเทศต้องลงทะเบียนระบบ QR Code eDonation กับธนาคารและสรรพากรพื้นที่ ทำให้ทุกยอดการบริจาคออนไลน์จะถูกส่งข้อมูลสตรีมมิ่งตรงไปที่ฐานข้อมูลของกรมสรรพากรโดยอัตโนมัติ ตัดวงจรกลไก "เงินทอนวัด" ที่มิจฉาจักรมักแอบมาบริจาคเพื่อ เอาใบเสร็จกระดาษไปลดภาษีแล้วขอเงินสดคืนลับหลัง (กรมสรรพากร, 2567) 4. การใช้เทคโนโลยี Blockchain Analytics ควบคู่ พ.ร.ก.ปราบอาชญากรรมไซเบอร์ประเทศไทย มีการบังคับใช้กฎหมายร่วมกันระหว่างภาคธนาคาร ก.ล.ต. และตำรวจไซเบอร์ ภายใต้ พ.ร.ก.มาตรการ ป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีมาตรการ เปิดช่องให้สถาบันการเงินสามารถ แลกเปลี่ยนข้อมูล และระงับเส้นทางการเงินดิจิทัล/บัญชีม้าได้ทันทีชั่วคราวเมื่อระบบ AI ดักจับพบความ เสี่ยง รวมถึงหน่วยงานสืบสวนของไทยเริ่มมีการใช้เครื่องมือ Blockchain Analytics ในการแกะรอยเส้น เงินดิจิทัลการเชื่อมโยงกับวัด ป้องกันกรณีการโจรกรรมข้อมูล หรือการแฮกเปลี่ยน QR Code บนหน้าเพจ ของวัด (Impersonation) หากระบบตรวจพบว่าเงินบริจาคไหลไปยังบัญชีที่มีประวัติเสี่ยงสูงหรือบัญชีม้า ระบบจะทำการบล็อกและอายัดเงินได้รวดเร็วยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การนำกลไกสากลและระบบดิจิทัลมาใช้ในประเทศไทยยังคงเผชิญความท้าทาย ในทางปฏิบัติอย่างรุนแรง โดยสามารถสรุปเป็นช่องโหว่และปัญหาหลักที่เกิดขึ้นจริงได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ช่องโหว่ของระบบ e-Donation กับกลไก "เงินสดทอนกลับ"แม้ระบบ e-Donation จะบังคับส่งข้อมูลหาทางสรรพากรโดยตรงและยกเลิกใบเสร็จกระดาษแล้ว แต่ก็ไม่สามารถจับกระแสเงินสดที่ไหลออกนอกระบบได้ปัญหา อาชญากรยังคงสามารถโอนเงินดิจิทัลมูลค่าสูงเข้าคิวอาร์โค้ด e-Donation ของวัด อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อสร้างภาพลักษณ์ว่าเป็นผู้ใจบุญและได้สิทธิลดหย่อนภาษีความจริงในพื้นที่ หลังจากเงินเข้าบัญชีวัดไปแล้ว อาชญากรจะทำการตกลงลับหลังกับกรรมการวัดหรือพระผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ เพื่อถอนเงินสดจำนวนนั้นออกมาทอนคืนให้ตนเอง โดยยอมหักค่าส่วนต่างที่เป็นเปอร์เซ็นต์ค่าหัวคิวให้วัด ทำให้เงินสกปรกถูกฟอกออกไปเป็นเงินสดที่ตรวจสอบเส้นทางไม่ได้

2. ปัญหา "ความต่างระดับทางเทคโนโลยี" (Digital Divide) ของวัดทั่วประเทศกฎหมายและระบบไอทีถูกออกแบบมาจากส่วนกลาง แต่ระบบการบริหารจัดการของวัดแต่ละแห่งมีมาตรฐานต่างกันอย่างมาก วัดขนาดใหญ่ในเมืองอาจมีความพร้อม แต่วัดขนาดเล็กในต่างจังหวัด ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านระบบ การเงินและเทคโนโลยีช่องโหว่ เจ้าอาวาสวัดในชนบทมักมอบหมายให้ไวยาวัจกร คนสนิท หรือกรรมการ วัดเพียงไม่กี่คนเป็นผู้ดูแลโทรศัพท์และบัญชีรับเงินบริจาคออนไลน์ ทำให้คนกลุ่มนี้สามารถยักยอกเงิน หรือ ยอมให้กลุ่มทุน

สีเทาเข้ามาใช้บัญชีวัดเป็นทางผ่านในการโอนเงินได้อย่างง่ายดาย โดยที่พระสงฆ์ไม่มีความ รู้เท่าทันเทคโนโลยีพอที่จะตรวจสอบ

3. การเลี่ยงไปใช้ "กระเป๋าเงินดิจิทัลส่วนบุคคล" (Unhosted Wallets) (Mezghani & Aloulou, 2019, pp. 91–94) กฎเกณฑ์ Travel Rule ของ ก.ล.ต. บังคับใช้ได้ เฉพาะกับกระดานเทรด (Exchange) ที่จดทะเบียนถูกกฎหมายในไทยเท่านั้น อาชญากรหันไปใช้ Unhosted Wallets หรือกระเป๋าเงินส่วนตัวที่ไม่ได้ผูกกับตัวตนใดๆ (เช่น Ledger, MetaMask) ในการ โอนสินทรัพย์ดิจิทัลให้แก่กัน หากกลุ่มฟอกเงินโอนคริปโทเคอร์เรนซีจากกระเป๋านิรนามประเภทนี้ เข้าไป กระเป๋าเงินดิจิทัลส่วนตัวของพระสงฆ์หรือคนสนิทของวัดโดยตรง ระบบ Travel Rule จะไม่สามารถดักจับ หรือบังคับให้ส่งข้อมูลผู้โอนได้เลย ส่งผลให้กลไกการสืบสวนข้ามชาติไม่สามารถดำเนินการได้ทันที

4. ปัญหาบัญชีม้าและการสวมสิทธิ์ (KYC Loophole) แม้ ปปง. จะเข้มงวดเรื่องการยืนยันตัวตน (KYC) ก่อนเปิดบัญชีหรือแพลตฟอร์มสินทรัพย์ดิจิทัล แต่ขบวนการอาชญากรรมยังคงแก้เกมได้ตลอดเวลา ปัญหา มีการระบาดของ "บัญชีม้าดิจิทัล" และการใช้เทคโนโลยี Deepfake หรือภาพถ่ายปลอมเพื่อผ่าน ระบบสแกนใบหน้าของการเปิดบัญชีออนไลน์ช่องโหว่ เงินที่โอนผ่านระบบออนไลน์เข้าวัด จึงยังคงเป็นเงิน ที่มาจากบัญชีที่ใช้ชื่อชาวบ้านทั่วไปหรือผู้รับจ้างเปิดบัญชีม้า เมื่อเกิดคดีความ เจ้าหน้าที่จึงตามไปเจอเพียง "คนรับจ้างเปิดบัญชี" แต่ไม่สามารถสาวไปถึงตัวการใหญ่ (Ultimate Beneficial Owner: UBO) ที่แท้จริง ได้ 5. ข้อจำกัดทางกฎหมายในการเข้าตรวจสอบของหน่วยงานรัฐโครงสร้างเชิงสถาบันของไทยยังคงมี ความเปราะบางในการตรวจสอบองค์กรทางศาสนา หน่วยงานอย่าง ปปง. หรือ กรมสรรพากร ไม่มีอำนาจ ในการเดินเข้าไปสุ่มตรวจเช็คสมุดบัญชีเงินฝากหรือระบบไอทีของวัดได้ตามใจชอบ เว้นแต่จะเกิดเป็น คดี ความใหญ่โตขึ้นมาแล้วเท่านั้น การขาดหน่วยงานกลางที่มีอำนาจกำกับดูแล (Regulator) ระบบการเงิน ของวัดในเชิงรุก ทำให้วัดยังคงเป็นพื้นที่ปิด (Black Box) ที่ต้องพึ่งพาความซื่อสัตย์ส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่ง ถือเป็นความเสี่ยงสูงสุดในทางสากล แนวทางการพัฒนากลไกทางกฎหมายเพื่อปิดช่องโหว่การฟอกเงินผ่านสถาบันศาสนา การบริจาคออนไลน์ จำเป็นต้องเปลี่ยนผ่านจากระบบที่พึ่งพาความซื่อสัตย์ส่วนบุคคล ไปสู่ระบบ กำกับดูแลเชิงรุกทางกฎหมาย โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้

1. การตรากฎหมายบังคับใช้ "ระบบบัญชีเดียว" และจำแนกทรัพย์สิน (Mandatory SingleAccount and Asset Separation Law) (International Financial Reporting Standards Foundation (IFRS Foundation), 2018, 3.4–3.6) ปัจจุบันกฎหมายไทยยังเปิดช่องให้เงินส่วนตัวของพระสงฆ์และเงิน ของวัดปะปนกันได้ จนกลายเป็นช่องโหว่ในการซ่อนเงินสกปรกจึงควรปรับปรุง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ หรือตรา กฎหมายเฉพาะ กำหนดให้วัดทุกแห่งต้องใช้ระบบบัญชีเดียว (Single Account) ที่เป็นมาตรฐานสากล ข้อบังคับทางกฎหมาย บังคับแยกบัญชีเงินสดและบัญชีดิจิทัลระหว่าง "ทรัพย์สินส่วนวัด" และ "ทรัพย์สิน ส่วนตัวของพระสงฆ์" อย่างเด็ดขาด และกฎหมายต้องกำหนดให้ทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างดำรงสมณเพศ รวมถึงคริปโทเคอร์เรนซีในกระเป๋าเงินดิจิทัล ตกเป็นของวัดโดยอัตโนมัติ เว้นแต่จะพิสูจน์ที่มาของรายได้ ส่วนตัวได้อย่างชัดเจน

2. ขยายขอบเขตกฎหมายฟอกเงินให้ครอบคลุม "ผู้บริหารจัดการวัด" (Expanding Anti-Money Laundering Laws to Cover Temple Administrators) ภายใต้มาตรฐาน FATF Recommendation 22 และ 23 มีการกำหนดกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงให้เป็น "ผู้มีหน้าที่รายงานธุรกรรม" (Designated Non-Financial Businesses and Professions - DNFBPs) (Financial Action Task Force (FATF), 2025, pp. 18–20) เช่น ทนายความ หรือตัวแทนอสังหาริมทรัพย์ จึงควรแก้ไข พ.ร.บ. ป้องกันและ ปราบปรามการฟอก

เงิน (ปปง.) โดยกำหนดให้ ไวยาวัจกร คณะกรรมการผู้จัดการผลประโยชน์ของวัด และ พระสังฆาธิการที่มีอำนาจลงนาม มีสถานะเป็นกลุ่มเสี่ยงหรือผู้มีหน้าที่ต้องรายงานธุรกรรมเมื่อพบเหตุอัน ควรสงสัยข้อบังคับทางกฎหมาย และขยายกฎหมายให้ครอบคลุมการตรวจสอบหา "ผู้รับประโยชน์ที่ แท้จริง" (Ultimate Beneficial Owner: UBO) ของเงินบริจาคก้อนใหญ่ เพื่อป้องกันกรณีกลุ่มทุนสีเทาใช้ ชื่อคนอื่นโอนเงินเข้า e-Donation แล้วแอบรับเงินสดทอนคืน 3. การออกกฎหมายจัดตั้ง "หน่วยงานกำกับดูแลอิสระด้านศาสนธุรกิจ" (Establishment of an Independent Religious Financial Regulator) (UK Parliament, 2025) สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) ในปัจจุบันมีอำนาจหน้าที่เน้นหนักไปทางงานสนองนโยบายคณะสงฆ์ และ งานธุรการ ขาดอำนาจและบุคลากรในการตรวจสอบบัญชีเชิงลึก จึงควรออกกฎหมายจัดตั้งหน่วยงาน หรือ คณะกรรมการร่วมอิสระที่ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญจาก ปปง., กรมสรรพากร, และธนาคารแห่งประเทศไทยข้อบังคับทางกฎหมาย มอบอำนาจทางกฎหมาย (Regulatory Power) ให้หน่วยงานนี้สามารถเข้าไป สุ่มตรวจเช็คข้อมูลการเงิน (Financial Audit) ของวัดได้ในเชิงรุกโดยไม่ต้องรอให้เกิดคดีความและมีสิทธิ เข้าถึงข้อมูลหลังบ้านของระบบ e-Donation และกระเป๋าเงินดิจิทัลของวัดเมื่อพบดัชนีชี้วัดความเสี่ยง (Risk Indicators)

4. ปรับปรุงกฎหมายดิจิทัลเพื่อควบคุม "กระเป๋าเงินนิรนาม" (Upgrading Digital Asset Laws to Regulate Unhosted Wallets) เพื่อแก้ปัญหาที่อาชญากรเลี่ยง Travel Rule ไปใช้กระเป๋าเงินส่วนตัวที่ไม่ผูกติดกับศูนย์ซื้อขาย (Unhosted Wallets) ในการโอนเงินให้พระหรือวัด โดยต้องปรับปรุง พ.ร.ก. การ ประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล โดยการเพิ่มบทบัญญัติควบคุมและจำกัดธุรกรรมระหว่างผู้ประกอบธุรกิจใน ไทย (Exchanges) กับกระเป๋าเงินส่วนตัวที่ไม่ผูกติดกับศูนย์ซื้อขาย การกำหนดให้สถาบันศาสนาหรือ องค์กรการกุศลสามารถรับบริจาคสินทรัพย์ดิจิทัลได้เฉพาะผ่าน Verified Wallets (กระเป๋าที่ผ่านการ พิสูจน์ทราบตัวตนแล้ว) เท่านั้น หากวัดใดรับโอนคริปโทเคอร์เรนซีจากกระเป๋านิรนาม กฎหมายจะถือว่า ธุรกรรมนั้นเป็นโมฆะและต้องถูกอายัดเพื่อตรวจสอบทันที

5. กฎหมายบังคับเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ (Mandatory Public Disclosure Law)การสร้างความโปร่งใสที่ดีที่สุดตามหลักสากลคือการให้ภาคประชาชนร่วมตรวจสอบ (Public Scrutiny) จึงควร กำหนดในกฎหมายให้วัดที่มีรายได้หรือยอดเงินบริจาคเกินเกณฑ์ที่กำหนด ต้องเปิดเผยงบการเงิน ประวัติ การรับบริจาคผ่านระบบออนไลน์ และบัญชีทรัพย์สินบนระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ประชาชนทั่วไป สามารถเข้าถึงและตรวจสอบได้ (Open Data) เพื่อลดโอกาสในการสมรู้ร่วมคิดทำข้อตกลงลับหลังระหว่าง อาชญากรกับคนในวัด (World Bank, 2020) การประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลภาครัฐและพุทธปัญญาในสถาบันสงฆ์ การแก้ไขปัญหาการฟอกเงินและการบริหารจัดการเงินวัดอย่างยั่งยืน ไม่สามารถพึ่งพาเพียง กฎหมายหรือเทคโนโลยีจากภายนอกได้ แต่จำเป็นต้อง ประสานหลักการบริหารสมัยใหม่ (ธรรมาภิบาล ภาครัฐ) เข้ากับ หลักธรรมนำปัญญา (พุทธปัญญา) เพื่อสร้างจิตสำนึกและระบบการควบคุมภายในที่ เข้มแข็ง โดยมีแนวทางปฏิบัติทางกฎหมายและศาสนจักรดังนี้

1. การประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลภาครัฐ (Good Governance) ในวัดธรรมาภิบาลภาครัฐ 6 ประการ สามารถนำมาวางรากฐานการบริหารเงินบริจาคออนไลน์และออฟไลน์ของวัดได้ (United Nations Development Programme (UNDP), 2022, p. 14) โดยใช้หลักความรับผิดชอบ (Accountability) เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดต้องสามารถอธิบายที่มาที่ไปของรายได้และการใช้ จ่ายเงินวัดได้ทุกบาททุกสตางค์ มีระบบจัดเก็บเอกสารและหลักฐานการโอนเงิน e-Donation อย่างเป็น ระบบ เพื่อพร้อมรับการตรวจสอบจากหน่วยงานรัฐตลอดเวลาหลักความโปร่งใส (Transparency) โดย จัดทำ "บอร์ด

นิทรรศการดิจิทัล" หรือหน้าเว็บไซต์ของวัดเพื่อแสดงยอดเงินบริจาคออนไลน์ รายรับ-รายจ่าย ประจำเดือนให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงได้ง่าย ละทิ้งระบบอุบอิบหรือการรู้เห็นเพียงแค่เจ้าอาวาสกับ ไวยาวัจกรหลักนิติธรรม (Rule of Law) การปฏิบัติตามกฎหมายควบคุมการฟอกเงินและข้อบังคับทาง ภาษีของกรมสรรพากรอย่างเคร่งครัด รวมถึงการทำสัญญาจัดซื้อจัดจ้างในการสร้างโบสถ์วิหารอย่างถูกต้อง ไม่ยอมรับเงินบริจาคก้อนโตที่ไม่สามารถระบุตัวตนต้นทาง (Anonymous) เพื่อตัดวงจรนอมินีหลักการมี ส่วนร่วม (Participation) กระจายอำนาจในการบริหารจัดการเงินวัด ไม่ให้ผูกขาดอยู่ที่บุคคลใดบุคคล หนึ่ง โดยตั้ง "คณะกรรมการตรวจสอบภายใน" ที่มีตัวแทนจากชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านบัญชี/กฎหมาย และ พระสงฆ์ ร่วมกันกลั่นกรองและอนุมัติงบประมาณหลักความคุ้มค่า (Cost-effectiveness) มุ่งเน้นการนำ เงินบริจาคไปใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ การศึกษา และการเผยแผ่ธรรมะ มากกว่าการระดมทุนเพื่อสร้าง วัตถุสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็น ซึ่งมักตกเป็นเป้าหมายหลักในการใช้ฟอกเงินทอนวัดหลัก คุณธรรม (Morality) การวางเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติ (Code of Conduct) สำหรับกรรมการวัด และไวยาวัจกร หากพบว่ามีพฤติกรรมเอื้อประโยชน์ให้ธุรกิจสีเทาหรือมีความเสี่ยงด้านทุจริต ต้องมี บทลงโทษและให้พ้นจากหน้าที่ทันที

2. การประยุกต์ใช้พุทธปัญญา (Buddhist Wisdom) ในสถาบันสงฆ์พุทธปัญญาคือการใช้หลักธรรมคำสอนมาวิเคราะห์และขับเคลื่อนจิตสำนึก เพื่อแก้ปัญหาที่ต้นตอคือ "ความโลภและความหลง" โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้คือ โภควิภาค 4 (การจัดสรรโครงสร้างทรัพย์สินตามหลักพุทธ) การนำหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องการแบ่งทรัพย์มาประยุกต์ใช้กับการบริหารเงินวัด โดยแบ่งเงิน บริจาคออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เช่น (1) ส่วนสำหรับค่าใช้จ่ายประจำวันและทำนุบำรุงวัด (2) ส่วนสำหรับ ช่วยเหลือสังคมและสาธารณสงเคราะห์ (3) ส่วนสำหรับการศึกษาปฏิบัติธรรม และ (4) ส่วนเงินสำรองคลัง ของวัด การจัดสรรแบบนี้จะช่วยให้ระบบบัญชีเดียวก่อตัวขึ้นได้ง่ายหลักสัปปุริสธรรม 7 (ธรรมของผู้ดี/การ รู้ข้อจำกัด) การเน้นย้ำเรื่อง "มัตตัญญุตา" (การรู้จักประมาณ) วัดต้องไม่มุ่งเน้นการทำ "พุทธพาณิชย์" หรือ ระดมทุนออนไลน์ด้วยกิเลสจนเกินงาม และ "ปุคคลปโรปรัญญุตา" (การรู้จักบุคคล) พระสังฆาธิการต้องมี ปัญญาในการคัดเลือกไวยาวัจกร คณะกรรมการหรือผู้ที่จะเข้ามาช่วยงานไอที/ระบบบริจาค ว่าเป็นคน ซื่อสัตย์ มีศีลธรรม ไม่ใช่เลือกเพียงเพราะเขาเป็นคนมีฐานะหรือผู้มีอิทธิพลหลักพระธรรมวินัยเกี่ยวกับ "นิส สัคคิยปาจิตตีย์" (ศีลของพระสงฆ์เรื่องเงินทอง) สถาบันสงฆ์ต้องกลับมาเข้มงวดกับพระธรรมวินัยที่ห้าม พระสงฆ์สะสมหรือรับเงินทองเป็นส่วนตัว การบริจาคออนไลน์ทั้งหมดต้องวิ่งเข้าสู่บัญชีกลางของวัดใน รูปแบบนิติบุคคลเท่านั้น ห้ามใช้บัญชีส่วนตัวของพระสงฆ์หรือแอปพลิเคชันส่วนตัวในการรับเงินทำบุญ เพื่อป้องกันการยักยอกและใช้ผ้าเหลืองบังหน้าสาราณียธรรม 6 (ธรรมเพื่อความสามัคคีและเกื้อกูล) โดยเฉพาะข้อ "สาธารณโภคิตา" (การเฉลี่ยลาภผล) วัดขนาดใหญ่ที่มีเงินบริจาคออนไลน์หลั่งไหลเข้ามา จำนวนมาก ควรมีกลไกเกื้อกูลแบ่งปันงบประมาณอย่างโปร่งใสไปยังวัดขนาดเล็กในชนบทที่ขาดแคลน เพื่อ ลดปัญหาช่องว่างทางเทคโนโลยี และสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันสงฆ์ในภาพรวม การแก้ปัญหาการฟอกเงินในวัดวาอาราม ไม่อาจสำเร็จได้ด้วยการบังคับใช้กฎหมายทางโลกเพียง อย่างเดียว หากแต่สถาบันสงฆ์ต้องตื่นรู้และนำ 'ธรรมาภิบาลภาครัฐ' มารังสรรค์ระบบการบริหารจัดการที่ โปร่งใสตรวจสอบได้ ควบคู่ไปกับการใช้ 'พุทธปัญญา' ปลุกจิตสำนึกตามพระธรรมวินัย เพื่อเปลี่ยนวัดจาก 'ช่องโหว่ของขบวนการสีเทา' ให้กลับมาเป็น 'เนื้อนาบุญที่บริสุทธิ์' ของพุทธศาสนิกชนอย่างแท้จริง บทวิเคราะห์ประเด็นขัดแย้งเชิงนโยบาย การดำเนินการทั้งในเรื่องกฎหมายและระบบธรรมาภิบาล จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจในความ ขัดแย้งในเชิงนโยบายดังนี้ด้วย

1. "ความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา" กับ "ความโปร่งใสทางกฎหมาย" สังคมไทยยังมีวัฒนธรรมเกรงใจพระสงฆ์ และมองว่าเงินทำบุญเป็นเรื่องของศรัทธาที่ไม่ควรถูกจำกัดด้วยกฎระเบียบที่ยุ่งยาก การออกกฎหมายควบคุมที่เข้มงวดเกินไป (Over-regulation) (Larsson, 2021, pp. 20–22) เช่น การส่งเจ้าหน้าที่ ไปสุ่มตรวจค้นวัด อาจถูกตีความจากพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มว่าเป็นการ "จ้องจับผิดหรือทำลายศาสนา" รัฐ จึงต้องไม่ทำตัวเป็นผู้จับผิด แต่ต้องทำตัวเป็น "ผู้ปกป้อง" โดยชี้ให้เห็นว่าการวางระบบบัญชีที่โปร่งใสเป็น การปกป้องพระสงฆ์ที่บริสุทธิ์ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อหรือจำเลยสังคมเมื่อเกิดคดีฟอกเงิน

2."ความล้ำหน้าของเทคโนโลยี" ปะทะ "ความเหลื่อมล้ำของพื้นที่" (Digital Divide) การบังคับใช้กฎหมายอย่างระบบ e-Donation 100% หรือการตรวจสอบบล็อกเชน (Travel Rule) เป็นสิ่งที่ดีในเชิงทฤษฎี แต่อาจผลักดันให้เกิด "การรวมศูนย์ของเงินทำบุญ" กล่าวคือ เงินบริจาคจะไหลเข้าสู่วัดขนาดใหญ่ ในเมืองที่มีความพร้อมทางเทคโนโลยี ส่วนวัดป่าหรือวัดในชนบทที่ไม่เข้าใจระบบไอทีจะถูกตัดขาดจากเงินสนับสนุน และกลายเป็นกลุ่มเสี่ยงที่อาจถูกมิจฉาชีพหลอกใช้บัญชีได้ง่ายขึ้นเพราะความไม่รู้เท่าทันทาง ดังนั้นก่อนจะบังคับใช้กฎหมาย 100% กรมสรรพากร ปปง. และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ต้อง ร่วมมือกับสถาบันการเงินในการจัดทำโปรแกรมสำเร็จรูปที่ใช้งานง่าย (User-friendly) และจัดทีม ช่วยเหลือ (Mobile Units) ลงพื้นที่อบรมให้ความรู้แก่พระสงฆ์และกรรมการวัดทั่วประเทศ (World Bank, 2016, pp. 124–126)

องค์ความรู้ที่ได้

จากการศึกษาในเรื่องนี้ จำเป็นต้องนำความรู้ระหว่างกฎหมาย การเงิน เทคโนโลยี และสังคมศาสตร์โดยสามารถสรุปกลุ่มองค์ความรู้สำคัญได้5 ด้านหลัก ๆ ดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านอาชญากรรมวิทยาและการเงิน (Financial Criminology) ความเข้าใจเรื่องช่องโหว่ของพื้นที่ปิด (Black Box Vulnerability) การได้เรียนรู้ว่าองค์กรไม่แสวงหากำไร (NPOs) และสถาบันทางศาสนา เป็นเป้าหมายชั้นดีของขบวนการฟอกเงินระดับสากล เนื่องจากได้รับการยกเว้นภาษี มีระบบ บัญชีที่หละหลวม และขับเคลื่อนด้วยระบบ "ความไว้วางใจ" มากกว่าการตรวจสอบวิวัฒนาการของกลไก การซักฟอกเงิน (Evolution of Laundering Techniques) ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า ขบวนการ อาชญากรรมไม่ได้ฟอกเงินแบบดั้งเดิมอีกต่อไป แต่มีการผสมผสานกลไก (Hybrid Schemes) เช่น ใช้คริป โทเคอร์เรนซีโอนเข้าระบบ e-Donation [sec.or.th] แล้วใช้วิธี"จัดซื้อจัดจ้างบังหน้า" หรือ "ขอทอนเงินสด กลับคืน" เพื่อตัดเส้นทางการเงิน (Financial Trail)

2. องค์ความรู้ด้านนิติศาสตร์และการกำกับดูแล (Legal & Regulatory Frameworks) ข้อจำกัดของตัวบทกฎหมายไทยแสดงให้เห็นช่องโหว่เชิงโครงสร้างที่กฎหมายป้องกันปราบปรามการฟอกเงิน (AML) และกฎหมายคณะสงฆ์ของไทยยังไม่เชื่อมโยงกันอย่างสมบูรณ์ ทำให้เกิดพื้นที่สุญญากาศในการ ตรวจสอบทรัพย์สินส่วนตัวของพระสงฆ์กับทรัพย์สินของวัดการประยุกต์ใช้มาตรฐานสากล (Global Standards Alignment) ได้เข้าใจกลไกและวิธีนำกฎเกณฑ์ระดับโลกอย่าง FATF Recommendation 8 & 15 และกฎการส่งต่อข้อมูล Travel Rule มาดัดแปลงใช้ในบริบทของประเทศไทยเพื่อควบคุมความเสี่ยง จากสินทรัพย์ดิจิทัล

3. องค์ความรู้ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีเปลี่ยนผ่าน (Digital Transformation) ผลกระทบสองด้านของเทคโนโลยี (Double-Edged Sword) dkiเรียนรู้ว่าระบบดิจิทัลอย่าง e-Donation หรือ Blockchain แม้จะถูกสร้างมาเพื่อความโปร่งใส แต่หากผู้ใช้งาน เช่น พระสงฆ์หรือกรรมการวัดขาดความ พร้อมทางเทคโนโลยี (Digital Divide) ระบบเหล่านั้นก็จะถูกมิจฉาชีพเจาะระบบ สวมรอย หรือใช้เป็น เครื่องมือฟอกเงิน

ที่รวดเร็วและตรวจสอบยากกว่าเดิม ความสำคัญของ RegTech (Regulatory Technology) คือการได้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ระบบวิเคราะห์บล็อกเชน (Blockchain Analytics) และ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการเฝ้าระวังธุรกรรมที่ผิดปกติในภาคธนาคารเพื่อเป็นด่านหน้าในการสกัดกั้นเงิน สกปรก

4. องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล (Modern Governance) ความจำเป็นของระบบบัญชีเดียว (Single-Account System) ได้ข้อสรุปเชิงประจักษ์ว่า ความโปร่งใสทางการเงินของ องค์กรกุศลจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไม่มีการแยกแยะกระเป๋าเงินของ "ผู้บริหาร" ออกจาก "องค์กร" อย่าง เด็ดขาดพลังของการเปิดเผยข้อมูล(Power of Open Data) เรียนรู้ว่าการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพที่สุด ไม่ใช่การใช้อำนาจรัฐไปจับผิด แต่คือการสร้างระบบนิเวศที่เปิดเผย งบการเงินของวัดต้องเป็นข้อมูล สาธารณะที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและช่วยกันตรวจสอบได้(Crowdsourced Auditing)

5. องค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์และพุทธมานุษยวิทยา (Socio-Religious Dynamics) อาวุธทางจิตวิทยาของอาชญากร ได้เข้าใจว่ากลุ่มอิทธิพลมืดมักใช้"ความศรัทธาแบบมืดบอด" และ "วัฒนธรรมความเกรงใจผ้าเหลือง" ของสังคมไทยมาเป็นเกราะกำบังทางสังคม (Social Shield) เพื่อกดดันไม่ให้เจ้าหน้าที่รัฐหรือคนในสังคมกล้าเข้ามาตรวจสอบการดึงแก่นธรรมมาแก้ปัญหาทางโลก การได้เรียนรู้ว่าหลักพุทธปัญญาดั้งเดิม เช่น โภควิภาค 4 (การจัดสรรทรัพย์) หรือพระธรรมวินัยเรื่องการไม่สะสมเงินทองของสงฆ์แท้จริง แล้วเป็นหลักการที่ล้ำสมัยและสอดคล้องกับแนวคิดการควบคุมภายใน (Internal Control) ของระบบบัญชี ยุคปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

"วัด"กับ"ระบบการบริจาคออนไลน์" ได้ถูกทำให้เปลี่ยนสภาพจากเนื้อนาบุญทางศาสนาไปสู่ช่องโหว่เชิงโครงสร้างที่สำคัญ (Black Box Vulnerability) ของขบวนการฟอกเงินและธุรกิจสีเทาในยุคดิจิทัล ความสะดวกขั้นสุดของเทคโนโลยี e-Donation และคริปโทเคอร์เรนซี เมื่อมาเจอกับระบบการควบคุม ภายในที่หละหลวม วัฒนธรรมความเกรงใจผ้าเหลือง และพื้นที่สุญญากาศทางกฎหมายไทย ได้กลายเป็น "โอกาสทอง" ตามทฤษฎีสามเหลี่ยมอาชญากรรมที่ทำให้อาชญากรสามารถซักฟอกเงินสกปรกให้กลายเป็น เงินขาวได้อย่างง่ายดายโดยมีความเสี่ยงต่ำมากดังนั้น ปัญหานี้จึงไม่ใช่แค่เรื่องความบกพร่องทางศีลธรรม ของบุคคล แต่เป็น "วิกฤตเชิงระบบ" ที่สั่นคลอนทั้งความมั่นคงทางการเงินของประเทศ และทำลายศรัทธา ในบวรพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง จึงควรแก้ปัญหาตามแนวทางดังกล่าวข้างต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐ การบังคับใช้กฎหมายบัญชีเดียวและจำแนกทรัพย์สินโดยการ ผลักดันการแก้ไข พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ให้วัดทุกแห่งต้องทำบัญชีเดียวตามมาตรฐานสากล แยกบัญชีเงินส่วนตัวของพระสงฆ์ออกจากบัญชีวัดเด็ดขาดอุดช่องโหว่เงินสดทอนคืนหลังบ้าน กรมสรรพากรและ ปปง. ต้องร่วมมือกันพัฒนาระบบตรวจสอบ (Audit) เชิงรุกในวัดกลุ่มเสี่ยงสูง เช่น วัดที่มีเงินหมุนเวียนเกินเกณฑ์ หรือวัดที่มีการจัดสร้างวัตถุมงคลมูลค่าสูง โดยสุ่มตรวจความสอดคล้องระหว่างยอดเงินในระบบ e-Donation กับการใช้จ่ายจริงของวัดขยายเกณฑ์Travel Rule ให้ครอบคลุมองค์กรการกุศล และ ก.ล.ต. ควรออกข้อกำหนดให้สถาบันศาสนารับบริจาคสินทรัพย์ดิจิทัลได้เฉพาะผ่านกระเป๋าเงินที่ยืนยันตัวตนแล้ว (Verified Wallets) เท่านั้น เพื่อสกัดกั้นการโอนสินทรัพย์นิรนามข้ามชาติ

ข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันสงฆ์ ควรประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลในสถาบันสงฆ์ บังคับใช้หลักการแบ่งแยกหน้าที่ (Segregation of Duties) ห้ามให้พระสงฆ์หรือไวยาวัจกรเพียงคนเดียวเป็นผู้ถือครองระบบ

เงินออนไลน์และทำบัญชี โดยต้องจัดตั้งคณะกรรมการร่วมจากชุมชนและผู้เชี่ยวชาญก้าวข้าม Digital Divide จัดตั้ง "หน่วยบริการเคลื่อนที่ทางเทคโนโลยีและการบัญชี" เพื่อลงพื้นที่ฝึกอบรมและติดตั้งระบบไอ ทีสำเร็จรูปที่ปลอดภัยให้แก่วัดในชนบทที่ขาดแคลนบุคลากรกลับสู่แก่นพระธรรมวินัย รณรงค์และกวดขัน ให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเรื่องการไม่สะสมทรัพย์สินส่วนตัวเพื่อลดแรงจูงใจในการสมรู้ร่วมคิด กับกลุ่มทุนสีเทา

ข้อเสนอแนะสำหรับภาคประชาชนและสังคมขับเคลื่อนระบบวัดเปิด (Open Temple Data) ผลักดันให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ (Crowdsourced Auditing) โดยเรียกร้องให้วัด เปิดเผยงบการเงินประจำปีและประวัติการรับบริจาคออนไลน์สู่สาธารณะตาม แนวคิดการเปิดเผยข้อมูล สาธารณะ (Sunshine Principle) ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำบุญ สนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนบริจาคเงิน ผ่านระบบ e-Donation ที่ถูกต้องและร่วมกันตั้งคำถามเชิงสร้างสรรค์เมื่อพบเห็นการระดมทุนออนไลน์ที่ เน้นพุทธพาณิชย์หรือมีความผิดปกติเพื่อทำลาย"เกราะกำบังทางจิตวิทยา" ที่มิจฉาชีพมักใช้บดบังความผิด การปฏิรูประบบการเงินของวัดในท้ายที่สุด จึงไม่ใช่การทำลายหรือจ้องจับผิดสถาบันศาสนา หากแต่เป็นการใช้ “กฎหมายทางโลก” และ “ธรรมาภิบาลสมัยใหม่” มาเป็นโล่กำบังเพื่อปกป้องความ บริสุทธิ์ของพระสงฆ์และรักษาเงินศรัทธาของประชาชน ไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือซักฟอกความสกปรกของ อาชญากรรมไซเบอร์อีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมสรรพากร. (2567). **เอกสารคู่มือการใช้งานระบบบริจาคอิเล็กทรอนิกส์ (e-DONATION)สำหรับหน่วยรับ บริจาค (เวอร์ชัน 2.3).** rd.go.th

พระราชกำหนดการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ. 2561. (พ.ศ. 2561). **ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 135**, ตอนที่ 33 ก (13 พฤษภาคม 2561): 45. soc.go.th

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2569). เอกสารรับฟังความคิดเห็นเรื่อง ร่างประกาศเกณฑ์ Travel Rule สำหรับสินทรัพย์ดิจิทัลเพื่อยกระดับป้องกันการฟอกเงิน.(เอกสารรับฟังความคิดเห็น เลขที่ อกด. 9/2569). sec.or.th

Australian Transaction Reports and Analysis Centre. (n.d.). Fintel Alliance: Publicprivate partnership against financial crime. https://www.austrac.gov.au/government-andpartners/fintel- alliance

Bangkok Post. (2025). **Donors must still beware**. bangkokpost.com.

Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (Eds.). (1986). **The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending**. Springer-Verlag

Larsson, T. (2021). Buddhist bureaucracy and religious freedom in Thailand. **Journal of Law and Religion**, 36(2), 294–312. doi.org

Mezghani, K., & Aloulou, W. (Eds.). (2019). **Business transformations in the era of digitalization**. IGI Global.

การฟื้นฟูการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

RESTORING THE LOCAL COOKING OF THE PHUTTAN COMMUNITY NONG KHAEM SUB-DISTRICT, NONG KHAEM DISTRICT, BANGKOK

ศรีสุรางค์ กันยา[1], พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม,[2] พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Srisurang kanya[1],PhraKhrupalad Prawit Woradhammo[2]

PhraKruBaidika Theerayut Chantupamo[3]

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Srisurangkhkanya@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 2) เพื่อออกแบบกิจกรรมการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 12 คน เลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ความรู้อาหารพื้นบ้าน ซึ่งได้แก่ แกงสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ มีความสอดคล้องกับบริบทของการมีอาหารเพียงพอ การเข้าถึงอาหาร การใช้ประโยชน์จากอาหาร และการมีเสถียรภาพด้านอาหาร บนความพร้อมของวัตถุดิบ ที่สามารถหาได้ง่ายในชุมชน 2. ชุมชนมีทำกิจกรรม “อาหารพื้นบ้าน” บนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในอนาคต ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาทั้งระดับครัวเรือนและระดับชุมชน มีการตระหนักในคุณค่า ความสามารถ และศักยภาพของชุมชน พร้อมทั้งยกระดับชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นฐานของชีวิตและการดำเนินงาน ภายใต้หลัก อิทธิบาท 4 3. เน้นถึงการให้ความหมาย “ความมั่นคงทางอาหาร” ด้านการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ระดับบุคคลและระดับชุมชน บนหลักปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ และจาก “ความร่วมมือ” ส่งผลต่อกระบวนการจัดการตนเองในการสร้างความมั่นคงได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อาหารพื้นบ้าน, การฟื้นฟู, กิจกรรมการพัฒนา, การคงอยู่

Abstract

This research article aimed to: 1) study the context of local food in the Phutthan Community, Nong Khaem Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok; 2) design local food preparation activities for the Phutthan Community, Nong Khaem Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok; and 3) propose guidelines for preparing local food in the Phutthan Community, Nong Khaem Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok. The key informants

consisted of 12 individuals selected through purposive sampling. The research instrument was a structured interview, and the data were analyzed using content analysis. The findings revealed that: 1) the local food knowledge, including Singapore Curry, Crispy Mackerel Chili Paste, and Lon Ruea Chili Paste, was consistent with the dimensions of food security, including food availability, access to food, food utilization, and food stability, based on the availability of raw materials that could be easily obtained within the community. 2) The community organized "local food" activities based on self-reliance and sustainable relationships, with the potential for continued development in the future. These activities were guided by the Philosophy of Sufficiency Economy, promoting development at both the household and community levels. The community recognized the value, abilities, and potential of its members and sought to strengthen the community as a foundation for livelihoods and collective action based on the Four Iddhipāda Principles. 3) The study emphasized the meaning of "food security" in terms of development toward self-reliance at both the individual and community levels, based on economic, social, and natural resource factors. Furthermore, "cooperation" played an important role in the process of community self-management, contributing to the sustainable creation of food security.

Keywords: Local Food, Restoration, Development Activities, Preservation

บทนำ

อาหารไทยในแต่ละยุคสมัยต่างมีความเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป อาหารหลักส่วนใหญ่จะนิยมรับประทานปลาและข้าวเป็นหลัก ในด้านอาหารหวานก็นิยมทานข้าวตอกและน้ำผึ้ง และผลไม้ตามฤดูกาล เมื่อเริ่มติดต่อการค้ากับชาวต่างชาติมากขึ้นจึงมีการนำเอาวัฒนธรรมของชาวต่างชาติเข้ามาปรับใช้ในการทำอาหาร มีการปรับเปลี่ยนอาหารประเภทแกงก็เริ่มมีการใช้น้ำมันมาเป็นส่วนประกอบอาหาร โดยเริ่มจากการใช้น้ำมันจากพืช เช่น น้ำมันมะพร้าว (กรมศิลปากร, 2542: 65) และในด้านอาหารหวานก็รับเอาอิทธิพลของประเทศตะวันตกเข้ามา ศิลปะการประกอบอาหารจึงเกิดความสมบูรณ์มากที่สุดทั้งทางด้านรสชาติ การตกแต่งดังในหลักฐานที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อประเทศไทยเริ่มมีการส่งเสริมให้ผู้คนมีการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเริ่มมีการบันทึกตำราการประกอบอาหารเกิดขึ้น มีการรับเอาวัฒนธรรมอาหารจากต่างชาติเข้ามาในประเทศไทย มีการจัดทำตำราอาหารที่สำคัญเกิดขึ้น เช่น ตำราอาหารแม่ครัวหัวป่า (จิราภรณ์ เจริญเดช, 2545)

วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้าน ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญากันมาตั้งแต่รุ่นบรรพชนและมีการส่งมอบมรดกสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะก่อนการรับประทานอาหารจะมีการจัดเป็นสำรับมีทั้งกับข้าวที่เป็นแกงและผัด สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ น้ำพริก เป็นอาหารอยู่ติดคู่สำรับในทุก ๆ มื้อ แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงวิถีและพฤติกรรมการรับประทานอาหารจึงมีความเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อน (นิดดา หงส์วิวัฒน์, 2546) ปัญหาเหล่านี้จึงอาจทำให้วิถีวัฒนธรรมด้านอาหารได้จางหายไปกับความเป็นพลวัติของการเปลี่ยนแปลง การรับรู้ถึงประวัติที่มาและเอกลักษณ์ของอาหารไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทสังคมปัจจุบัน

ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมสังคมไทยต่างมีอาหารมากมายหลายชนิดที่เป็นที่ขึ้นชื่อและรู้จักกันอย่างแพร่หลาย อาหารบางชนิดเพียงพูดชื่อเมนูก็ทำให้ทราบถึงจังหวัดที่ขึ้นชื่อของอาหารชนิดนั้น เช่น โรตี

สายไหมก็จะนึกถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ข้าวซอยก็จะนึกถึงจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น วัฒนธรรมอาหารภาคกลางมีการผสมผสานวัฒนธรรมจากต่างชาติ เช่น เครื่องแกงกะทิจากชาวฮินดู อาหารประเภทผัดจากชาวจีน และขนมหวานจากชาวตะวันตก สังคมไทยได้เลือก รับ ปรับ เข้ากับอาหารไทยจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญของบทบาทหน้าที่ของอาหารไทยในด้านการเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด การสื่อถึงวัฒนธรรมประเพณี และการเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ

อาหารมิเพียงแต่เพื่อการดำรงชีพเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีการแสดงออกถึงตัวตน แต่ยังมีความสำคัญต่อการส่งเสริมความหลากหลาย และทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ช่วยให้ผู้คนได้เรียนรู้และชื่นชมวิถีชีวิตอื่นๆ (สิรินาฎ ศิริสุนทร, 2556) อาจกล่าวได้ว่า อาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนดั้งเดิมมีประวัติความเป็นมาด้านอาหารเฉพาะถิ่นอันควรค่าแก่การอนุรักษ์ ผู้วิจัยมองว่าการลื้อฟื้นอดีตและหรือการนำคุณค่าด้านอาหารพื้นบ้านมาต่อยอดเพื่อรักษาไว้ซึ่งกลิ่นอายอาหารแบบดั้งเดิม อันเป็นการรักษาเอกลักษณ์วิถีวัฒนธรรมด้านอาหารให้คงคู่กับ ชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ส่งผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อออกแบบกิจกรรมการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อเสนอแนวทางการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Research: PR) โดยใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกิจกรรมการประกอบอาหารพื้นบ้าน แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 5 ระยะ ได้แก่ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มคณะกรรมการชุมชน จำนวน 3 คน และ 2) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 9 คน ที่มีความรู้ด้านอาหารพื้นบ้าน (แกงสิงคโป น้ำพริกปลาทูกรอป และน้ำพริกลงเรือ) ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง บันทึกภาคสนาม ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และเทคนิคการสนทนากลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง เก็บข้อมูลทั้งข้อมูลทั่วไป (เพศ และสถานภาพทางสังคม) และข้อมูลอาหารพื้นบ้าน โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ระยะเตรียมการ ประสานงานกับชุมชน สร้างความคุ้นเคย วางแผนกิจกรรม และดำเนินการเก็บข้อมูลผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วน

ร่วม (Participatory Workshop) โดยมีขั้นตอน ได้แก่ การประสานงาน การชี้แจงโครงการ การกำหนดวันดำเนินงาน การบันทึกข้อมูล การติดตาม และการประเมินผล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก และใช้การเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับการโค้ดข้อมูล (Coding) สำหรับข้อมูลจากกิจกรรม เพื่อสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่เรียนรู้ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอผลแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. ศึกษาบริบทอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 1) ประวัติศาสตร์ใน เมื่อปี พ.ศ. 2409 (สมัยรัชกาลที่ 4) มีราษฎรอพยพมาจากนครปฐม (โดยเฉพาะบ้านหัวย่าน อ.สามพราน) เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำอาชีพเกษตรกรรม เช่น ปลูกข้าวและทำสวนที่มาของชื่อ: คำว่า "หนองแขม" มาจากลักษณะดั้งเดิมที่เป็นที่ราบลุ่มมีหนองน้ำและมี ต้นแขม (ไม้ล้มลุกจำพวกหญ้า) ขึ้นอยู่หนาแน่น ในประเด็นภูมิหลังอาหารพื้นบ้านชุมชนพุดตาน ภาพอดีตเป็นที่นิยมของกลุ่มเกษตรกร อาศัยอยู่ริมคลองเก่าของฝั่งธนบุรี ภาพปัจจุบันจะมีลักษณะเป็นโครงการหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ แต่รากฐานวัฒนธรรมอาหารในละแวกนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงอาหารแบบดังเดิม โดยเฉพาะ “แก่งสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ” ยังถือได้ว่าเป็นอาหารพื้นบ้านและของดีประจำชุมชน บนฐานภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น “สูตรอาหารเฉพาะ”

2) ชนิดและประเภทของอาหาร ส่วนใหญ่เป็นอาหารที่มีลักษณะเป็น "อาหารประจำถิ่นที่ได้รับความนิยม" มากกว่าจะเป็นอาหารพื้นบ้านโบราณที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี กำลังจะสูญหายโดยเฉพาะแกงสิงคโปร์ (ไก่) เมนูที่หาส่วนผสมในการประกอบอาหารได้ง่ายในท้องถิ่นในชุมชนซึ่งหาทานยากแล้วในปัจจุบัน น้ำพริกปลาทูกรอบ เมนูถนอมอาหารพื้นบ้านที่ใช้เนื้อปลาทูมามาโขลกแล้วนำมาทอดใส่เครื่องปรุงรสให้แห้งเก็บไว้กินนาน ๆ ปัจจุบันแทบไม่มีการทำในครัวเรือนแล้ว และน้ำพริกลงเรือ เมนูนี้เคยเป็นอาหารชาววังดังเดิมมาก่อน ซึ่งได้นำมาทำกันในชุมชนเป็นที่นิยมกันจนถึงปัจจุบันแต่ในชุมชนปัจจุบันแทบไม่มีการทำในครัวเรือนแล้ว

3) องค์ความรู้อันเกิดจากเกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยมีองค์ประกอบด้านวัตถุดิบที่หาได้ง่ายจากพื้นที่ ผนวกกับภายในชุมชนมีปราชญ์ซึ่งมีองค์ความรู้ แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับ แกงสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ ในประเด็นนี้มีความสอดคล้อง กับวิถีพื้นถิ่น ซึ่งสามารถนำสู่การบริโภคในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างพอเพียง บนองค์ประกอบ 4 มิติ กล่าวคือ 3.1) การมีอาหารเพียงพอ (food availability) กล่าวคือในภาพรวมของพุดตาน เกี่ยวกับอาหารเพียงพอภายใน สำหรับการบริโภค หรืออาจกล่าวได้ว่า การประกอบอาหารพื้นบ้าน อาหารแกงสิงโปร น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ โดยกระบวนการผลิตซึ่งมีความพร้อมด้านวัตถุดิบประเภทพืชผักสวนครัว ปลอดสารเคมี อันเป็นส่วนสำคัญต่อการนำมาทำเครื่องแกงในการประกอบอาหาร มิได้นำปัจจัยด้านวัตถุดิบ จากภายใน

3.2) การเข้าถึงอาหาร (food accessibility) ความสามารถของอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตานมีโอกาสการเข้าถึงอาหาร โดยการผลิตเองได้ในครัวเรือน เมื่อถูกส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ถึงประโยชน์จากส่วนผสมของสูตรอาหาร สำหรับนำมาบริโภค ดังนั้น การชุมชนมีวัตถุดิบ เพียงพอ ปลอดภัย ก็เป็นสิ่งที่จะรับประกันได้ว่าในระดับครัวเรือนจะสามารถปรุงเพื่อการบริโภคอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนซึ่งมี

รายไม่เพียงพอและหรือรายได้น้อย ซึ่งไม่สอดคล้องกับวัตถุดิบซึ่งมีราคาแพง หากชุมชนต้องการบริหารจัดการที่ดีแล้ว ในประเด็นนี้อาจเป็นหลักประกันว่า ประชาชนจะไม่ขาดแคลนอาหารบริโภค

3.3) การใช้ประโยชน์จากอาหาร (food utilization) ด้วยการบริโภค อาหารที่ถูกหลักโภชนาการ กล่าวคือ มีความปลอดภัยจากสารเคมีส่งผลต่อสุขภาพร่างกาย และมีผลต่อการลดต้นทุน หลากหลาย (ครบหมู่) ให้พลังงาน (calories) มีผลต่อสุขภาวะทางจิตใจ สามารถทำเป็นธุรกิจสร้างแบรนในชุมชนใด้เพื่อเพิ่มรายได้ในระดับฐานราก ให้กับกลุ่มบุคคลซึ่งชื่นชอบในอาหารพื้นบ้านภายในชุมชน

3.4) การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (food stability) ทุกมิติข้างต้นจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของปัจจัยการผลิต ในประเด็นการประกอบอาหารพื้นบ้าน โดยไม่ขาดแคลนอาหารโดยเฉพาะวัตถุดิบ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สามารถปรุงอาหารได้ทุกฤดูกาล และชุมชนพุดตานสามารถเข้าถึงประชาชนกับอาหารพื้นบ้านได้อย่างดี หรืออาจจะมีบางกลุ่มที่ยังไม่เข้าถึงในเรื่องของอาหารพื้นบ้าน รวมทั้งการบริโภคที่ไม่ถูกหลักโภชนาการในบางโอกาส เป็นต้น

สรุปภาพรวม บริบทอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน ด้านประวัติศาสตร์ พบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2409 (สมัยรัชกาลที่ 4) มีราษฎรอพยพมาจากนครปฐม (โดยเฉพาะบ้านหัวย่าน อ.สามพราน) เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำอาชีพเกษตรกรรม ในประเด็นภูมิหลังอาหารพื้นบ้าน “แกงสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ” ภาพอดีตคืออาหารประจำถิ่นที่ได้รับความนิยม ในประเด็นนี้มีความสอดคล้อง กับวิถีบริโภคในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างพอเพียง บนองค์ประกอบ 4 มิติ กล่าวคือ การมีอาหารเพียงพอ ในภาพรวมมีเพียงพอสำหรับการบริโภค อันเกิดจากภายใน การเข้าถึงอาหาร โดยการผลิตเองได้ในระดับครัวเรือน พร้อมทั้งความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยวัตถุดิบซึ่งมีราคาแพง และหาได้ง่ายในชุมชน และในประเด็นการบริโภค อาหารที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีส่งผลต่อสุขภาพร่างกาย ตลอดรวมถึง การมีเสถียรภาพด้านอาหาร มีความพร้อมในเรื่องของปัจจัยการผลิต หรืออาจกล่าวได้ว่าสามารถประกอบอาหารพื้นบ้านได้ทุกฤดูกาล

2. การออกแบบกิจกรรมการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม กรุงเทพมหานคร การออกแบบกิจกรรมการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

1) ระยะเตรียมการ กล่าวคือ ผู้วิจัยเริ่มประสานงานกับชุมชนพุดตาน ในประเด็นของอาหารพื้นบ้าน พบว่ามีอยู่ 3 ชนิด ซึ่งควรอนุรักษ์และฟื้นฟูให้คงอยู่ ได้แก่ แกงสิงคโปร น้ำพริกปลาทูกรอปและน้ำพริกลงเรือ และวัตถุดิบ เช่น เนื้อสัตว์ผัก และเครื่องเทศ (ข่า ตระไคร้ ใบมะกูด) ตลอดรวมถึงเครื่องปรุงรส พร้อมเตรียมปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านอาหารพื้นบ้าน

2) ระยะการวางแผน กำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรม จำนวน 3 กิจกรรม มีการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่ม แบ่งการรับผิดชอบการประกอบอาหารพื้นบ้านออกตามความถนันของปราชญ์ชุมชน เตรียมวัตถุดินซึ่งสามารถหาได้ในพื้นที่

3) การปฏิบัติตามแผน ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มซึ่งมีความรู้จำนวน 3 คน เข้าสู่กระบวนการ

3.1) แกงสิงคโปร ปราชญ์ชาวบ้าน (3 คน) นำ 1 หม้อเบอร์ 30 และในประเด็นเครื่องปรุงพริกแกงซึ่งเป็นวัตถุดิบ ได้แก่ พริกเหลือง จำนวน 300 กรัม เตรียมพริกไทยเม็ด จำนวน 50 กรัม กระเทียมไทย

จำนวน 50 กรัม และรากผักชี จำนวน 7 ราก ล้างให้สะอาดแล้วนำมาซอยให้ละเอียด จากนั้นนำเครื่องปรุงที่กล่าวมาแล้วโขลกรวมกันพอหยาบไม่ต้องละเอียด

ในประเด็น วัตถุดิบ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเนื้อสัตว์ ได้แก่ ไก่น่องเล็ก (ปีกบน) จำนวน 1,500 กรัม ต้นหอมและผักชี จำนวน 200 กรัม มะเขือเทศสีดา จำนวน 400 กรัม น้ำเต้า จำนวน 8 ลูก และหรือฟักเขียว ในประเด็นของการปรุงรส ได้แก่ น้ำตาลปี๊บ จำนวน 50 กรัม น้ำปลา 2 ช้อนโต๊ะ ผงปรุงรส 1 ช้อนโต๊ะ เกลือ ครึ่งช้อนโต๊ะ และน้ำเปล่า 750 มิลลิลิตร

วิธีประกอบแกงสิงคโปร น้ำพริกแกงที่เตรียมไว้ลงผัดในกระทะใส่น้ำมันนิดหน่อยผัดให้พอหอม จากนั้นนำไก่ลงไปผัดในกระทะให้พอสุกนิดหน่อยแล้วนำตักลงใส่หม้อที่เตรียมไว้นำขึ้นตั้งบนเตาใส่น้ำเปล่าลงไปและนำส่วนผสมพร้อมเครื่องปรุงทุกอย่างที่เหลือยกเว้นน้ำเต้าใส่ตอนที่มะเขือเทศแตกแล้วเพื่อไม่ให้น้ำเต้าเละเกินไป ลงใส่หม้อเปิดไฟกลางเคี่ยวไปเลื่อยๆจนมะเขือเทศแตกจากลูกแล้วค่อยใส่น้ำเต้าลงไปเปิดไฟอ่อนจนน้ำเต้าสุกเห็นเป็นชิ้นใสใสชิมรสชาดจะเป็นรสเค็มหวานเปรี้ยวแล้วนำผักชีต้นหอมที่เตรียมไว้โรยลงไปในหม้อแค่นี้เป็นอันเสร็จสิ้น

3.2) น้ำพริกปลาทูกรอบ ปราชญ์ชาวบ้าน (3 คน) มีความรู้ในเรื่องการทำน้ำพริกปลาทูกรอบ โดยใช้ 1 กระทะใบใหญ่ ชามผสม 1 ใบ ถาด 2 ใบ ประเด็นวัตถุดิบ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของน้ำพริกปลาทูกรอบ ได้แก่ เนื้อปลาทูนึ่ง จำนวน 600 กรัม กระเทียมจีนปลอกเปลือกล้างน้ำให้สะอาดสับให้ละเอียด จำนวน 200 กรัม หอมแดงปลอกเปลือกล้างน้ำให้สะอาดซอยบางๆ จำนวน 200 กรัม ใบมะกรูดฉีกล้างน้ำให้สะอาด จำนวน 30 ใบ พริกขี้หนูจินดาแห้ง 20 เม็ด ในประเด็นของการปรุงรส ประกอบไปด้วย น้ำตาลทราย 3 ช้อนโต๊ะ น้ำปลา 2 ช้อนโต๊ะ ผงชูรส 2 ช้อนชา พริกป่น 3 ช้อนโต๊ะ น้ำมะขามเปียก 4 ช้อนโต๊ะ และน้ำมันปลาม 2 ลิตร

วิธีเตรียมส่วนประกอบของน้ำพริกปลาทูกรอบ ปราชญ์นำน้ำมันทั้ง 2 ลิตรลงใส่ลงในกระทะตั้งไฟแล้วใส่หัวหอมซอย 200 กรัม ที่เตรียมไว้ลงไปเจียวพอสีเหลืองทองแล้วตักขึ้นพักไว้ใส่ลงในชามผสมแล้วนำกระเทียมสับหยาบ 200 กรัมที่เตรียมไว้ใส่ลงกระทะเพื่อเจียวต่อให้เป็นสีเหลืองทองแล้วตักขึ้นใส่ลงชามผสมแล้วนำใบมะกรูด 30 ใบที่เตรียมไว้ใส่ลงกระทะเพื่อทอดต่อสังเกตุในน้ำมันไม่ขึ้นฟองแล้วให้ช้อนใบมะกรูดขึ้นใส่ลงในชามแล้วนำพริกขี้หนูแห้งจินดา 20 เม็ดที่เตรียมไว้ใส่ลงกระทะเพื่อทอดต่อสังเกตุในน้ำมันไม่ขึ้นฟองแล้วให้ช้อนขึ้นใส่ลงในชามผสม แล้วนำเนื้อปลาทูที่โขลกไว้แล้ว 600 กรัมที่เตรียมไว้ใส่ลงกระทะเพื่อทอดต่อให้เป็นสีเหลืองทองแล้วตักขึ้นใส่ลงชามผสมพักไว้

ขั้นตอนการวิธีทำ ประกอบไปด้วย

- นำน้ำตาลทราย 3 ช้อนโต๊ะที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระทะ นำพริกป่น 3 ช้อนโต๊ะที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระทะ นำผงชูรส 2 ช้อนชาที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระทะ นำน้ำปลา 2 ช้อนตั๊นที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระทะนำน้ำมะขามเปียก 4 ช้อนโต๊ะที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระทะ แล้วใส่น้ำมันปลามลงไปนิดหน่อยเปิดไฟกลางผัดน้ำพริกให้เข้าพอเดือดแล้วปิดไฟ

- นำน้ำพริกที่ผัดแล้วเทใส่ลงในชามผสมที่มีส่วนประกอบที่เตรียมไว้แล้วคลุกเคล้าให้ทั่วแล้วชิมรสชาติต้องเป็นรสชาติ 3 รส หวานเปรี้ยวเค็ม

3.3) น้ำพริกลงเรือ ปราชญ์ชาวบ้าน (3 คน) นำหม้อเบอร์ 16 พร้อมทั้งเตรียมเครื่องปรุงน้ำพริกลงเรือซึ่งเป็นวัตถุดิบซึ่งเป็นส่วนผสมของ น้ำพริกลงเรือ ประกอบไปด้วย กระเทียม 5 ช้อนโต๊ะ กะปิ (เผาจนหอม)

5 ช้อนโต๊ะ น้ำตาลปี๊บ 10 ช้อนโต๊ะ เนื้อมะดันซอยบาง 10 ลูก พริกขี้หนูสวน 100 กรัม น้ำมะนาว 10 ช้อนโต๊ะ น้ำมันพืชสำหรับผัด

อาหารเคียง ประกอบไปด้วย หมูหวาน (ทานคู่) กุ้งแห้งโขลกละเอียด 100 กรัม ปลาดุกฟู (ทานคู่) ไข่เค็มต้ม หรือไข่ต้ม (ทานคู่) ผักสดตามชอบ

ในประเด็นขั้นตอนการวิธีทำ ประกอบไปด้วย

- โขลกกระเทียมกับกะปิ และน้ำตาลปี๊บจนละเอียดเข้ากันดี ใส่เนื้อมะดัน เนื้อมะอึก และพริกขี้หนู โขลกผสมจนเข้ากันอีกครั้ง ปรุงรสด้วยน้ำมะนาวผสมให้เข้ากัน ชิมรสตามชอบ เตรียมไว้

- ใส่น้ำมันพืชลงในกระทะ นำขึ้นตั้งไฟปานกลางพอร้อน ใส่เครื่องที่โขลกไว้ลงผัดจนหอม ใส่หมูหวาน และกุ้งแห้งลงผัดจนเข้ากัน ตักใส่ถ้วย รับประทานคู่กับหมูหวาน ปลาดุกฟูกรอบ และไข่เค็ม ส่วนผสม หมูหวาน หอมแดงสับละเอียด 10 หัว น้ำตาลปี๊บ 10 ช้อนโต๊ะ น้ำปลา 15 ช้อนโต๊ะ เนื้อหมูสามชั้นหั่นชิ้นเล็ก 1000 กรัม น้ำมันพืชสำหรับผัด

4) การสังเกตผล (Observation) มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมาย อันได้แก่ปราชญ์ชุมชนด้านการประกอบอาหารพื้นบ้าน (แกงสิงคโปร เห็นอะไร น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ เห็นอะไร) เป็นพื้นที่ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยเกิดการรวมกลุ่มกันของชาวชุมชนพุดตาน และเครือข่ายในการส่งเสริมอาชีพและรายได้ จากการฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านในครั้งนี้

5) การสะท้อนผล (Reflection) ผู้วิจัยได้อธิบายกิจกรรมอาหารพื้นบ้าน (แกงสิงคโปร ตอบรับอย่างไร น้ำพริกปลาทูกรอบ ตอบรับอย่างไร และน้ำพริกลงเรือ ตอบรับอย่างไร) การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ตลอดรวมถึงการแสดงถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับการมีส่วนร่วม โดยการนำเสนอข้อมูลป้อนกลับสู่กลุ่มเป้าหมาย ภาพรวมเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรม นำผลการสะท้อนกลับไปปรับปรุงพัฒนาต่อไป และเป็นการสะท้อนถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างความเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นตลอดกิจกรรม

สรุปภาพรวมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้านการประกอบอาหารพื้นบ้าน (แกงสิงคโปร น้ำพริกปลาทูกรอปบ และน้ำพริกลงเรือ) พบว่าของชุมชนพุดตานได้นำหลัก อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการประกอบอาหารพื้นบ้าน กล่าวคือ กลุ่มแม่บ้าน/ปราชญ์ที่มีความสนใจ ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี ด้วยความพากเพียรทำ ด้วยความขยันหมั่นประกอบอาหารพื้นบ้าน ด้วยความพยายาม ไม่ท้อถอย สู่ความจะสำเร็จ ด้วยความตั้งจิตรับรู้ ใช้ความคิด พร้อมอุทิศตัวอุทิศใจ สู่การพัฒนากิจกรรมอาหารพื้นบ้านสู่การสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้ที่มีความสนใจ

3. แนวทางการนำเสนออาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ภาพรวม การคงอยู่ของอาหาร และวัตถุดิบ ให้มีปริมาณเพียงพอสำหรับบริโภคในครัวเรือน และชุมชน ในรูปของอาหารปลอดภัย ซึ่งเน้นถึงการให้ความหมาย “ความมั่นคงทางอาหาร” สอดคล้องกับวัตถุดิบอันเป็นปัจจัยพื้นฐาน ด้านอาหารต้องปราศจากการปนเปื้อนของสารเคมี ผู้วิจัยมองว่า การเป็นเจ้าของวัฒนธรรมด้านอาหาร มีสิทธิในการจัดการตนเองในเรื่องของกรรมสิทธิ์ในสูตรอาหารแบบดั้งเดิม เพื่อการนำสู่การใช้ประโยชน์จากการเปิดร้านอาหาร และสิ่งสำคัญคือ เป็นการอนุรักษ์สูตรอาหารให้คงอยู่คู่กับชุมชน

ในประเด็นเงื่อนไขในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน กล่าวคือ การที่คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมร่วมกัน “อาหารแบบดั้งเดิม” บนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในอนาคต ส่งผลต่อการนำหลักการพัฒนาทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชน สามารถสรุปหรืออาจกล่าวได้ว่า ช่วย

ให้ชุมชนตระหนักในคุณค่า ความสามารถ และศักยภาพของตนเอง ช่วยให้มองสถานการณ์และข้อเท็จจริงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ทำให้เกิดความกล้าที่จะเผชิญปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป็นการยกระดับชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นฐานของชีวิตและการดำเนินงาน

การพึ่งตนเองเป็นสิ่งจำเป็นต่อทั้งปัจเจกบุคคลและระดับครอบครัว ตลอดจนระดับชุมชน การพึ่งตนเองจึงเป็นกระบวนการที่ต้องช่วยกันคิด แก้ปัญหา และตัดสินใจร่วมกันในชุมชน การพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นได้ หากประชาชนในชุมชนเห็นคุณค่าและใช้ทรัพยากรในพื้นที่อย่างเหมาะสม มีเจตคติ ความเชื่อ และค่านิยมที่ดีต่อการพัฒนา การพึ่งตนเองเป็นผลจากปัจจัยหลายด้าน เช่น เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะในระดับพื้นที่หรือระดับครัวเรือน โดยมีรากฐานสำคัญคือ “ความร่วมมือ” ของสมาชิกในชุมชน การพึ่งตนเองจึงเป็นทักษะชีวิตที่ประชาชนควรมี ทั้งเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง และเพื่อร่วมกันสร้างอนาคตของชุมชนให้มั่นคงและยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

การเข้าถึงวัตถุดิบเพียงพอต่อการบริโภคทุกฤดูกาล มีความสอดคล้องกับการปรุงอาหารพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำสู่การบริโภคในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างพอเพียง บนองค์ประกอบอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ การมีอาหารเพียงพอ สำหรับการด้วยกระบวนการผลิตซึ่งมีความพร้อมด้านวัตถุดิบประเภทพืชผักสวนครัว ปลอดสารเคมี อันเป็นส่วนสำคัญต่อการนำมาทำเครื่องแกงในการประกอบอาหาร ด้วยการเข้าถึงวัตถุดิบ เพียงพอ ปลอดภัย ตลอดรวมถึงการบริหารจัดการที่ดีส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากอาหาร ด้วยการบริโภค อาหารที่ถูกหลักโภชนาการ มีผลต่อสุขภาพร่างกาย ตลอดรวมถึงการมีเสถียรภาพด้านอาหาร

อภิปรายผล

1. ศึกษาบริบทอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

1) ประเด็นภูมิหลังอาหารพื้นบ้านชุมชนพุดตานแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะ “แก่งสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ” ยังถือได้ว่าเป็นอาหารพื้นบ้านของดีประจำชุมชน บนฐานภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น “สูตรอาหารเฉพาะ” ปัจจุบัน ในชุมชนแทบไม่มีการทำในครัวเรือนแล้ว สอดคล้องกับ (ทรงสิริ วิชรานนท์, 2555:20) กล่าวว่า การจางหายไปของอาหารพื้นบ้าน มีความเกี่ยวโยงกับการคงอยู่ของอาหารแบบดั้งเดิมของชุมชน อันเนื่องจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่มีความเป็นพลวัต ตลอดรวมถึงสภาพภูมิอากาศบางช่วงเวลา ได้ส่งผลต่อการความทรงจำดั้งเดิมของภูมิปัญญาด้านอาหาร ในประเด็นการปรุงแต่งเพื่อสุขภาพและคุณภาพชีวิต ตลอดรวมทั้งยังเชื่อมโยง ไปสู่ปัญหาการเครื่องปรุงอันเกิดจากทรัพยากรธรรมชาติ และอีกสาเหตุที่สำคัญ คือ กระแสการบริโภคของสังคมเมือง นิยมชมชอบอาหารตามแบบชาวตะวันตก หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าอาหารขยะ (junk food) ทำให้คนรุ่นใหม่ละเลยอาหารพื้นบ้าน ส่งผลต่อภูมิปัญญาด้านอาหารและเมนูอาหารแบบดั้งเดิมสูญหายไป อีกทั้งความหลากหลายของพันธุ์พืชก็ลดลง เนื่องจากระบบการเกษตรที่เน้น

ผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อให้ได้ปริมาณที่มากขึ้น จึงทำให้การทำเกษตรเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นการทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยว

2) องค์ความรู้อันเกิดจากเกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยมีองค์ประกอบด้านวัตถุดิบที่หาได้ง่ายจากพื้นที่ ผนวกกับภายในชุมชนมีปราชญ์ซึ่งมีองค์ความรู้ แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับ แกงสิงคโปร์ น้ำพริกปลาทูกรอบ และน้ำพริกลงเรือ ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีอาหารพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำสู่การบริโภคในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างพอเพียง บนองค์ประกอบ 4 มิติ กล่าวคือ การมีอาหารเพียงพอ (food availability) การเข้าถึงอาหาร (food accessibility) การใช้ประโยชน์จากอาหาร (food utilization) และ การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (food stability) ทุกมิติข้างต้นจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของปัจจัยการผลิต ในประเด็นการประกอบอาหารพื้นบ้าน โดยไม่ขาดแคลนอาหารโดยเฉพาะวัตถุดิบ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สามารถปรุงอาหารได้ทุกฤดูกาล และชุมชนพุดตานสามารถเข้าถึงประชาชนกับอาหารพื้นบ้านได้อย่างดีหรืออาจจะมีบางกลุ่มที่ยังไม่เข้าถึงในเรื่องของอาหารพื้นบ้าน รวมทั้งการบริโภคที่ไม่ถูกหลักโภชนาการในบางโอกาส เป็นต้น สอดคล้องกับ (ทับทิม วงศ์ประยูร, และคณะ 2541:3) กล่าวถึงแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมากพระระราชดำริเป็นชื่นช้าใจกันมากยิ่งขึ้น ยอมรับว่าเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับร่างกาย จิตใจ และจริยธรรม บนหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนาการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลางและความไม่ประมาท คำนึงถึงความมีเหตุผล ความพอประมาณ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และคุณธรรม (ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา และแบ่งบัน) ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการลงมือปฏิบัติ ส่วนเศรษฐกิจครัวเรือน หมายถึง การจัดการครัวเรือน มีความชำนาญในการจัดการเรื่องครอบครัว เศรษฐกิจ หมายถึง งานอันเดียวกับการผลิตการจำหน่าย จ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน

2. ออกแบบกิจกรรมการทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนพุดตาน ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) อันเป็นกระบวนการสร้างกิจกรรม ในประเด็นของอาหารพื้นบ้าน จำนวน 3 ชนิด ได้แก่ แกงสิงคโปร์ ต้มยำไก่และน้ำพริกลงเรือ ตลอดรวมถึงวัตถุดิบ ซึ่งควรค่าแก่อนุรักษ์และฟื้นฟูให้คงอยู่ ซึ่งต้องอยู่ในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดรับกับ (ยุพาพร รูปงาม, 2545:29) ได้กล่าวว่า ถึงการมีส่วนร่วมอันเป็นกระบวนการสำคัญ ต่อการพัฒนากิจกรรมต่างๆ อันประกอบไปด้วย การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์โดยมีเป้าหมาย เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคลกลุ่มบุคคลชุมชนในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่ม และเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

สรุปภาพรวมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้านการประกอบอาหารพื้นบ้าน พบว่าชุมชนได้นำหลัก อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการประกอบอาหารพื้นบ้าน กล่าวคือ กลุ่มแม่บ้าน/ปราชญ์ที่มีความสนใจต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี ด้วย ความพากเพียรในการทำ ด้วยความขยันในการประกอบอาหารพื้นบ้าน ด้วยความพยายาม ไม่ท้อถอย สู่ความจะสำเร็จ ด้วยความตั้งใจเรียนรู้ ใช้ความคิด พร้อมอุทิศตัวอุทิศใจ สู่การพัฒนากิจกรรมอาหารพื้นบ้านสู่การสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้ที่มีความสนใจ สอดคล้องกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541:38) ได้กล่าวถึงหลักความสำเร็จ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ หรือที่เรียกว่า “อิทธิบาท” (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ 1) ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำมิใช้สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะ

อยากได้รางวัลหรือผลกำไร 2) วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่า จะสำเร็จ 3) จิตตะ เอาจิตฝักใฝ่ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ และ 4) วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล ตรวจสอบข้อยิ่งหย้อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้นในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทั่ว ๆ ไป อาจนำไปสู่การรักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา

3. เสนอแนวทางการทำอาหารพื้นบ้านให้คงอยู่ และมีปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคในรูปของอาหารปลอดภัย ซึ่งเน้นถึงการให้ความหมาย “ความมั่นคงทางอาหาร” สอดคล้องกับระบบการผลิต ในประเด็นกับวัตถุดิบอันเป็นปัจจัยพื้นฐาน ด้านอาหารต้องปราศจากการปนเปื้อนของสารเคมี ผู้วิจัยมองว่า การเป็นเจ้าของสูตรอาหารพื้นบ้านแบบดั้งเดิม ชุมชนมีสิทธิในเรื่องของกรรมสิทธิ์ เพื่อการนำสู่การใช้ประโยชน์จากการเปิดร้านอาหาร และสิ่งสำคัญคือ สอดรับกับ (กาญจนา แก้วเทพ, และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530:38) กล่าวว่า การพึ่งตนเองในระดับปัจเจกบุคคล เป็นการดำเนินกิจกรรมในระดับครัวเรือนอันเป็นหลักประกันในวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง และในลักษณะสังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบให้ชุมชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง และความร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสภาวะเดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเองอย่างแท้จริง ต้องมีความรวมถึงว่ากลุ่มชนมีอิสระในการดำเนินงาน และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุความต้องการของตนโดยพึ่งความพยายามและกำลังของตน

ภายใต้เงื่อนไขในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน กล่าวคือ การที่คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมร่วมกัน บนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในอนาคต ส่งผลต่อการนำหลักการพัฒนาทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชน สามารถสรุปหรืออาจกล่าวได้ว่า ช่วยให้ชุมชนตระหนักในคุณค่า ความสามารถ และศักยภาพของตนเอง ช่วยให้มองสถานการณ์และข้อเท็จจริงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ทำให้เกิดความกล้าที่จะเผชิญปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป็นการยกระดับชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นฐานของชีวิตและการดำเนินงาน สอดคล้องกับ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2545:340) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขในการพัฒนาโดยมุงการพึ่งตนเองในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับการรวมแรงใจหรือช่วยทำงานให้ (กิจกรรมร่วมพัฒนา) ด้วยการรวมตัวกันของชุมชนจำเป็นต้องเกิดขึ้นในลักษณะของ “สหพันธ์ชุมชน” โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มในระดับหมู่บ้าน และพัฒนาประสานงานด้านวัฒนธรรมควรส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงวัฒนธรรมดั้งเดิมและกิจกรรมของตนได้อย่างกลมกลืน สิ่งสำคัญ ชุมชนควรดำรงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบอาหารพื้นบ้านในชุมชนพุดตาน ด้วยการเข้าถึงวัตถุดิบในการปรุงอาหารหาง่าย มีความปลอดภัยจากสารพิษ ตลอดรวมถึงมีระบบการจัดการ บนจุดแข็งของวัตถุดิบซึ่งกล่าวคือ อาหารพื้นบ้านมีส่วนผสมของพืชสมุนไพรอันเป็นสรรพคุณด้านยา เป็นประโยชน์ต่อร่างกายและต่อสุขภาพอย่างยั่งยืน ในประเด็นดังกล่าว ส่งผลต่อ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป มีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) หน่วยงานภาครัฐควรมีนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาอาหารพื้นบ้านโดยสนับสนุนการรวบรวมองค์ความรู้ สูตรอาหาร และกระบวนการปรุงอาหารพื้นบ้านของชุมชนในรูปแบบเอกสารหรือสื่อดิจิทัล เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนรุ่นต่อไป

1.2) ควรบูรณาการเรื่องอาหารพื้นบ้านเข้ากับการศึกษาและกิจกรรมของชุมชนเช่น การนำความรู้เกี่ยวกับอาหารพื้นบ้านเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในสถานศึกษา หรือโครงการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของอาหารพื้นบ้าน

1.3) ส่งเสริมให้อาหารพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาอาหารพื้นบ้านเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือสินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

2.1) ควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับอาหารพื้นบ้าน เช่น การสาธิตการทำอาหารหรือการจัดเวิร์กช็อปให้กับเยาวชนในชุมชน พร้อมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนปลูกพืชผักส่วนครัวจำพวกสมุนไพรควบคู่ไปด้วย

2.2) หน่วยงานท้องถิ่นหรือชุมชนควรร่วมกันจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมอาหารพื้นบ้าน เช่น งานเทศกาลอาหารพื้นบ้าน หรือกิจกรรมในวันสำคัญของชุมชน

2.3) ควรมีการบันทึกและรวบรวมสูตรอาหารพื้นบ้านของชุมชนไว้เป็นเอกสารหรือสื่อดิจิทัลเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนรุ่นต่อไป

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1) ควรมีการศึกษาการพัฒนาอาหารพื้นบ้านให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน เช่น การปรับรูปแบบการนำเสนอหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากอาหารพื้นบ้าน

3.2) ควรศึกษาบทบาทของอาหารพื้นบ้านในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เช่น การพัฒนาเป็นสินค้าชุมชนหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3.3) ควรขยายการศึกษาไปยังชุมชนอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านในบริบทที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2542). **วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี.** กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

กาญจนา แก้วเทพ, กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). **การพึ่งตนเอง: หลักการในการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ข้อมูลวิจัยจุฬาฯ.

จิราภรณ์ เจริญเดช. (2545). **อาหารไทย.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยประกันชีวิต.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2545). **บ้านกับเมือง.** กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมสถาบันหมู่บ้าน.

ทรงสิริ วิชรานนท์. (2555). วิถีชีวิตความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นใต้ **(วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน).** บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ทับทิม วงศ์ประยูร และคณะ. (2541). **มนุษย์กับเศรษฐกิจ** (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.

นิดดา หงส์วิวัฒน์. (2546). **งานสลักผักผลไม้.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงแดด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2541). **ธรรมนูญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม** (ฉบับปรับปรุง–เพิ่มเติมใหม่ และรวมสองภาค พิมพ์ครั้งที่ 1)**.** กรุงเทพมหานคร.

ยุพาพร รูปงาม. (2545). การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ **(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).** บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สิรินาฎ ศิริสุนทร. (2556). **วัฒนธรรมอาหารไทย...จากอดีตสู่ปัจจุบัน** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

DEVELOPMENT OF HYDROPONIC VEGETABLE CULTIVATION, CHAN SAP COMMUNITY, NONG KHANG PHLU SUBDISTRICT, NONG KHAEM DISTRICT, BANGKOK

นิวัฒน์ ชัยยะ[1], พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม[2], สัญญา สดประเสริฐ[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Niwat Chaiya, Phrakhrupalad Prawit Woradhammo, Sanya Sodprasert

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: wat0622@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ของประชาชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ 2) เพื่อส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์บนพื้นฐานของ TERMS และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ของชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน เลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และชุดกิจกรรมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหาและนำเสนอเชิงพรรณนาด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนจันทร์ทรัพย์ยังขาดความรู้และทักษะด้านการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวและรับจ้างทั่วไป ทำให้ขาดกิจกรรมเสริมในระดับครัวเรือน แม้ว่าชุมชนจะมีความพร้อมด้านพื้นที่และแหล่งน้ำสำหรับดำเนินกิจกรรม แต่ยังขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นรูปธรรม 2) การส่งเสริมกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ ด้วยกระบวนการพัฒนาทักษะเรียนรู้ 4 ขั้นตอน (การวางแผน การปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนกลับ) ภายใต้ TERMS ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนจันทร์ทรัพย์ ด้วยการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว 3) รูปแบบกิจกรรมการส่งเสริมวางอยู่บนฐานเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักธรรมอิทธิบาท 4 นำไปสู่การเป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) โดยมีครัวเรือนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ภายใต้หลักความร่วมมือ และความสามัคคี เกิดความมั่นคงทางอาหารอย่างมั่นคง

คำสำคัญ: กิจกรรมเสริม, เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง, หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, อิทธิบาท 4

Abstract

This research aimed to: 1) study the problems and needs regarding hydroponic vegetable cultivation among residents of Chan Sap Community; 2) promote hydroponic vegetable cultivation based on the TERMS framework; and 3) propose guidelines for promoting hydroponic vegetable cultivation activities in Chan Sap Community, Nong Khang Phlu

Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok. The key informants consisted of 15 individuals selected through purposive sampling. The research instruments included a structured interview and a hydroponic vegetable cultivation activity package. The data were analyzed using content analysis and presented descriptively through a narrative approach.

The findings revealed that: 1) Chan Sap Community lacked sufficient knowledge and skills in hydroponic vegetable cultivation. Most residents were engaged in private businesses and general employment, resulting in limited supplementary household activities. Although the community had adequate space and water resources for implementing hydroponic cultivation activities, it lacked a concrete and systematic form of group organization. 2) The promotion of hydroponic vegetable cultivation activities through a four-step learning and skill development process—planning, action, observation, and reflection—under the TERMS framework contributed to strengthening the Chan Sap Community and promoting long-term self-reliance. 3) The activity promotion model was based on a self-reliant community economy, guided by the Philosophy of Sufficiency Economy and the Buddhist principle of the Four Iddhipāda Principles. This approach contributed to the development of a Learning Organization, with households serving as the central units of learning under the principles of cooperation and unity, ultimately contributing to sustainable food security within the community.

Keywords: Supplementary Activities, Self-Reliant Community Economy, Philosophy of Sufficiency Economy, Four Iddhipāda Principles

บทนำ

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจมีความสอดคล้องกับสถานการณ์และเงื่อนไขระดับประเทศและระดับโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ และศักยภาพของทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของประเทศ ด้วนการให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง ความสมดุลทางธรรมชาติเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน (อันเป็นแนวทาง “เกษตรอินทรีย์” ซึ่งสอดคล้องกับ แนวทางการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับแนวคิดสร้างสรรค์ ควบคู่กับการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566 – 2570 : ปฐมบท)

“ชุมชนจันทร์ทรัพย์” มีลักษณะเป็น ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท (peri-urban community) ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมสู่การขยายตัวของเมือง ในเชิงภูมิสังคม พื้นที่โดยรอบยังคงมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีคลองและพื้นที่เกษตรบางส่วนผสมผสานกับที่อยู่อาศัยหนาแน่นระดับปานกลาง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และทำงานในภาคบริการ แต่ขณะเดียวกันยังคงรักษารากฐานความสัมพันธ์แนวราบ ในประเด็นการส่งเสริมกิจกรรมสร้างสรรค์ การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ (Hydroponics) ซึ่งเป็นนวัตกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว ด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ การทำเกษตรปลอดสารเคมีให้เป็นที่ยอมรับของผู้บรโภค (ราชกิจจานุเบกษา, 2561)

ดังนั้นผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาพื้นที่ในการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ชุมชนจันทร์ทรัพย์ เพื่อศึกษาส่งเสริมบทบาทเครือข่ายการปลูกพืชแบบผักไฮโดรโปนิกส์ และพัฒนาพื้นที่การใช้ประโยชน์จากชุมชนเกษตร ตลอดรวมถึงนำเสนอแนวทางการพัฒนาส่งเสริมเกษตรน้ำนิ่งในชุมชนจันทร์ทรัพย์ อันเป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้กับเกษตรกร พร้อมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ของประชาชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชุมชนจันทร์ทรัพย์ จำนวน 15 คน เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์เป็นผู้มีความต้องการที่จะเรียนรู้การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์เป็นการสร้างอาชีพเสริม ในระดับครัวเรือน ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม และในประเด็น วิชาด้านทฤษฎีและด้านการปฏิบัติ จำนวน 1 รูป ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และชุดกิจกรรมการปลูกผักผักไฮโดรโปนิกส์ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่สร้างไว้เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัย มีเนื้อหาครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และมีความถูกต้องเชื่อถือได้ การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญการตรวจสอบ จำนวน 5 รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนวทางการวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้เข้าร่วมกิจกรรม กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล ด้านเนื้อหา (Content Analysis) และการนำเสนอด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับ เทคนิคการโค๊ตคำพูดของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยครอบคลุมประเด็นของเรื่องที่ทำ สิ่งที่ได้เรียนรู้ ผลการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ของชุมชนภาพรวม พบว่า ยังขาดทักษะความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ ตลอดรวมถึงการผสมสารอาหารของพืช ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนมีอาชีพหลัก คือ ประกอบธุรกิจส่วนตัว และรับจ้างทั่วไป ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยมอง

ว่า บริเวณบ้านมีความเหมาะสมสำหรับพื้นที่ดำเนินการทำกิจกรรมการปลูกผักปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ อันเนื่องจากมีระบบน้ำเพียงพอ และด้านสังคมยังขาดการรวมตัวอย่างเป็นรูปธรรม ในประเด็นความร่วมมือและความสามัคคีในการจัดกิจกรรมเสริม

การนำนวัตกรรมเกี่ยวกับการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์มาใช้ในชุมชน ให้เกิดความยั่งยืน จากพบว่าชุมชนมีความต้องการเข้าร่วมในกิจกรรม สอดคล้องกับนักวิจัยได้นำนวัตกรรมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์มาใช้ในประเด็นออกแบบมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ กล่าวคือ การใช้กล่องโฟมร่วมกับการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายซึ่งมีต้นทุนต่ำ เพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเพาะเมล็ด การดูแลรักษา การผสมสารอาหารของพืช และการเก็บเกี่ยว เพื่อให้ชุมชนสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม

2. ส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์

ปัจจัยการผลิตต่อการดำเนินกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ มีการบูรณาการปัจจัยการผลิต 5 ด้าน ตามกรอบ TERMS (Technology, Economic, Resources, Mental, Social) โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางการขับเคลื่อนด้วย 2 พลังสำคัญ ซึ่งได้แก่ ความร่วมมือ และความสามัคคี ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในทุกมิติ กล่าวคือ ด้านเทคโนโลยี มีความเหมาะสมกับบริบทในระดับครัวเรือน มีการนำวัสดุเหลือใช้นำกลับมาใช้ซ้ำได้ ประหยัดและคุ้มค่า เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจแบบ พอเพียง ปลูกเพื่อกินเหลือแบ่งปัน ลดรายจ่าย ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการสร้างจิตสำนึกการใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า บนหลักธรรมอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) สร้างแรงจูงใจ ความตั้งใจ และการพัฒนาตนเอง มีการถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ส่งผลต่อการลดรายจ่าย และสิ่งสำคัญคือเกิดเครือข่ายแนวราบของพื้นที่ชุมชน

แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Research) ในการจัดเก็บข้อมูลจากกระบวนการ 5 ระยะ กล่าว คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

2.1 ระยะเตรียมการ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และประสานงานกับชุมชนจันทร์ทรัพย์ เพื่อเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ ในลักษณะการพบปะ พูดคุย ปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทาง พร้อมกับชี้แจงแผนการทำกิจกรรม

2.2 ระยะการวางแผน มีการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณบ้านและหรือที่อยู่อาศัยของชุมชน เพื่อเตรียมการอบรมให้ความรู้เรื่อง การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ให้เป็นพื้นที่ต้นแบบ

2.3 ระยะการปฏิบัติตามแผนการขับเคลื่อนกิจกรรมการอบรมให้ความรู้พร้อมทั้งกำหนดตัวชี้วัดด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตฐานรากในระดับครัวเรือน

2.4 ระยะการสังเกตผล มีการติดตามผลการดำเนินกิจกรรม โดยเกิดการรวมกลุ่มกัน และเครือข่ายการเรียนรู้ ภาพรวมพบว่า กิจกรรมสามารถลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ถือว่าเป็นเรื่องที่ดีสำหรับชุมชนจันทร์ทรัพย์

2.5 ระยะสะท้อนผล ในภาพรวมระดับครัวเรือน ได้รับประโยชน์โดยตรงจากกิจกรรม มีการบริโภคผักซึ่งครัวเรือนปลูกขึ้นเอง เป็นการลดรายจ่ายโดยตรง เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนเกิดการยอมรับโครงการ เกิดขึ้นการเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือน ตั้งแต่เริ่มโครงการต้นจนเสร็จสิ้นตลอดกิจกรรม

3. แนวทางการส่งเสริมกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์

สรุปภาพรวม พื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์น้ำนิ่ง ของชุมชนจันทร์ทรัพย์ เป็น "การพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ" โดยเชื่อมโยง TERMS (5 มิติหลัก) 4M's (ปัจจัยการจัดการ) BAN (สมดุล-ศักยภาพ-เครือข่าย) LIST Model (กระบวนการพัฒนา) ภายใต้ ชุมชนเป็นศูนย์กลาง 2 พลัง ความร่วมมือและความสามัคคี อันเกิดจากความมั่นคงทางอาหาร เศรษฐกิจครัวเรือนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน และคุณภาพชีวิตดีขึ้น นำไปสู่ ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ดังนี้

1) กระบวนการสร้างความคิด (idea generation) ขั้นตอนแรกสุดของ กระบวนการสร้างนวัตกรรม คือกิจกรรมการสร้างสรรค์ในการสร้างความคิดที่มีโอกาสเป็นไปได้ การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ชุมชนจะต้องทำการสำรวจค้นหาสิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อค้นหาภัยคุกคามและโอกาสที่อาจจะพัฒนาเป็นนวัตกรรมใหม่ของชุมชน กิจกรรมในขั้นตอนนี้จะเป็นการขุดค้นต้นแหล่งนวัตกรรมในการสร้างความคิดใหม่ และการประเมินแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อระบุปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน สิ่งที่สำคัญที่จะเป็นตัวกระตุ้นและผลักดันให้เกิดการคิดริเริ่มคือวิถีผลิตชุมชน ซึ่งเป็นตัวเสริมพลังการคิดสร้างสรรค์ สำหรับปัจจัยนำเข้าสู่กระบวนการสร้างความคิด เกิดจากการมองเชิงเทคนิคด้านการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ การให้บริการ หรือกระบวนการปฏิบัติการ ความคิดสร้างสรรค์บางกรณีเกิดจากการเฝ้ามองปัญหาในอดีตหรืออาจเกิดจากการกระตุ้นเร้าด้วย เป้าหมายของชุมชน หรือแม้กระทั่งจากโอกาสที่ไม่คาดหมาย

2) กระบวนการรับรองโอกาส (opportunity recognition) ขั้นตอนของกระบวนการสร้างนวัตกรรม คือการที่พัฒนาความคิดให้กับผลิตภัณฑ์ บริการ และกระบวนการ ได้รับการประเมิน และพิจารณาความสัมพันธ์กับโอกาสอื่น ๆ ขั้นตอนนี้เกี่ยวต้องกับการตัดสินใจว่า ความคิดเชิงนวัตกรรมจะได้รับการคัดเลือกจากชุมชนหรือไม่ และได้รับการประเมินว่าจะสร้างผลประโยชน์จากภายนอกได้หรือไม่ การตัดสินใจอาจมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยน รวมถึงการสอดคล้องกับเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ความเป็นไปได้ของทรัพยากร และขีดความสามารถ (capability) ปัจจุบันยังต้องพิจารณาส่วนผสมของนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นมา ซึ่งมีโอกาสที่จะเกิดความคลาดเคลื่อน 2 ประเภท คือ (1) การปฏิเสธความคิดที่ดี และ (2) การยอมรับความคิดที่ไม่ดี ความผิดพลาดดังกล่าวอาจสร้างความเสียหายให้ชุมชนเนื่องจากการเลือกแนวคิดที่ไม่ดีไปปฏิบัติจะสิ้นเปลืองทรัพยากรจำนวนมาก และปิดโอกาสไม่ให้แนวคิดที่ดีได้รับการนำไปปฏิบัติ

3) กระบวนการพัฒนา เมื่อโอกาสถูกเลือกในฐานะสิ่งที่เหมาะสมกับชุมชน ความคิดใหม่ จะถูกพัฒนาเข้าสู่ระเริ่มต้นใหม่ ซึ่งสามารถต่อยอดต่อไปได้ ขั้นตอนนี้คือการเปลี่ยนความคิดให้กลายเป็นนวัตกรรมที่มีศักยภาพพอที่จะบริโภคในระดับชุมชน กิจกรรมหลัก ได้แก่ การทดลอง การออกแบบและพัฒนา การทดสอบ การวิเคราะห์ชุมชน และการสร้างต้นแบบ ปลายทางของขั้นตอนนี้คือการทำให้ความคิดเริ่มต้นถูกพัฒนาเป็นผลผลิตที่จับต้องได้ เพื่อพิสูจน์ว่าสามารถเข้าสู่ผู้บริโภคในชุมชนได้จริง ก่อนจะก้าวไปสู่ขั้นตอนต่อไปคือ การทำให้เป็นจริง (realization)

4) กระบวนการทำให้เป็นจริง กล่าวคือการนำผลการทดลอง การออกแบบและพัฒนา การทดสอบ การวิเคราะห์ชุมชน และการสร้างต้นแบบ มาสู่ผลผลิตที่ได้ผลจริง โดยทำการแก้ไขข้อบกพร่องที่เคยมี เพื่อส่งมอบให้กับผู้บริโภคในระดับชุมชน

ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะงความเข้มแข็งของชุมชนจันทร์ทรัพย์ ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1) เป็นชุมชนเรียนรู้ กล่าวคือ สมาชิกเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน พร้อมที่จะพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลามีการรับรู้ข่าวสารจากภายนอกชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีการแสดงหาความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมเสริมอย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน

2) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) ภายใต้องค์ประกอบของกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ

2.1) การวางแผน (Planning) คือ ชุมชนจะต้องมีโครงการ (Project) หรือแผนของชุมชนในกิจกรรมหรือการวางแผนมีความชัดเจนว่า จะต้องทำอย่างไร (What) ใครจะทำ (Who) ทำที่ไหน (When) และทำอย่างไร (How)

2.2) การจัดกระบวนการ (Organizing) คือ การเตรียมการสำหรับดำเนินกิจกรรมที่ได้วางแผนโดยเริ่มจากการเตรียมคนในระดับครัวเรือน เตรียมวัสดุ และเตรียมเงินในส่วนที่จะต้องลงทุนเพิ่มเติมตามแผนที่ได้ว่างไว้ในเบื้องต้น พร้อมทั้งกระบวนการฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรม

2.3) ลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing) คือ การเอากิจกรรมมาตรวจสอบดูเพื่อให้เป็นไปตามขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติ จนกว่าจะเสร็จกิจกรรม

2.4) การประเมินผล (Evaluating) เมื่อการดำเนินงานเริ่มขึ้นแล้วสิ่งที่จะต้องดำเนินควบคู่กันไปกับการดำเนินงานตามแผน คือ การติดตามงาน (Monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่ากิจกรรมได้เริ่มดำเนินตามเป้าหมาย มีปัญหาอุปสรรค พร้อมทั้งการหาวิธีการแก้ปัญหา มีการสนับสนุนส่วนที่ดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปด้วยดี เมื่อกิจกรรมเสร็จ จะต้องมีการประเมินผลของกิจกรรมอีกครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลการดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามที่วางแผนไว้ พร้อมทั้งถอบบทเรียน ข้อเสนอแนะและแนวการใช้ประโยชน์ครั้งต่อไป

3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spitualty) ด้วยการแสดงออกถึงความผูกพัน ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ของตนเอง และชุมชน ตลอดรวมถึง ผลประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งจะทำให้ชุมชนพร้อมที่จะเจริญเติบโตไปข้างหน้าร่วมกัน

4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peacefu) ในขณะที่คนพัฒนามีความสันติหรือสงบสุข คือ จิตสงบเยือกเย็น ชุมชนมีสันติภาพ กล่าวคือ ภาพรวมของสถาบันครอบครัวมีความสุข บนพื้นฐานของคนมีคุณภาพและคุณธรรม อันนำสู่ความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า ผู้วิจัยมองว่า นวัตกรรมชุมชนในฐานะกระบวนการสำหรับการทำกิจกรรม คือ "พลังของคนในพื้นที่" ที่สามามารถผลักดันและดำเนินการพัฒนาพื้นที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก บทบาทของชุมชนจากผู้รับ เป็นผู้ริเริ่มและขับเคลื่อนการพัฒนา และหรือสามารถออกแบบกิจกรรมใหม่ ที่สามารถเชื่อมโยงทุนทางสังคม (ความไว้เนื้อเชื่อใจ) เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมองนวัตกรรมสามารถบูรณาการกับทรัพยากรธรรมชาติ ทุกด้านให้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในทิศทางเดียวกัน เครือข่ายแนวราบของคนในพื้นที่สามารถแก้ไขปัญหาหรือการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภาพนอนาคตซึ่งมีความเป็นพลวัต ได้อย่างมั่นคง

องค์ความรู้

การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ วางอยู่บนพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มีการบูรณาการปัจจัยการผลิตตามกรอบ TERMS (Technology, Economic, Resources, Mental, Social) BAN (สมดุล-ศักยภาพ-เครือข่าย) LIST Model (กระบวนการพัฒนา) 4M's (ปัจจัยการจัดการ) โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางการขับเคลื่อนแนวราบ 2 พลังสำคัญ "ความร่วมมือ และความสามัคคี" ส่งผลต่อความเข้มแข็งในระดับครัวเรือน นำไปสู่ ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

อภิปรายผล

1. บริบทและสภาพปัญหาของพื้นที่ชุมชนจันทร์ทรัพย์ ผู้วิจัยพบว่า ในประเด็นด้านเทคโนโลยี ยังขาดทักษะความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ ตลอดรวมถึงการผสมสารอาหารของพืช ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนมีอาชีพหลัก คือ ประกอบธุรกิจส่วนตัว และรับจ้างทั่วไป ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยมองว่า บริเวณบ้านมีความเหมาะสมสำหรับพื้นที่ดำเนินการทำกิจกรรม และด้านสังคมยังขาดการรวมตัวอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับ (อภิชัย พันธเสน, 2544 : 569) กล่าวว่า การเสริมทักษะความรู้ด้านการประกอบอาชีพให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งนำหลักพุทธธรรม เรื่องทางสายกลาง รู้จักพอเพียงในการบริโภค การดำเนินชีวิตให้มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความอิสระ มีความอดทน มีความมั่นคงในจิตใจ ไม่บริโภคตามกระแสเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงและเกื้อกูลกันในชุมชนเล็ก ๆ ของตน พร้อม ๆ กันกับการสร้างความมั่นคงและมีธรรมในจิตใจไม่เอารัดเอาเปรียบ รู้จักเมตตาและการให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่น ตรงกับสังคมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นการไม่ทำลายรวมตัวกันป้องกันการเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มนายทุนที่มุ่งหวังเอาเปรียบและกอบโกยโดยผลกำไรฝ่ายเดียว

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยวิเคราะห์ TERMS ภาพรวมชุมชนมีการนำนวัตกรรมเกี่ยวกับการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ มาใช้ในชุมชน ให้เกิดความยั่งยืนผู้วิจัยศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน กล่าวว่า จำนวนประชากร พื้นที่ว่าง ความต้องการของประชาชน รวมทั้งศักยภาพของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้การนำนวัตกรรมมาใช้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ในประเด็นออกแบบด้านนวัตกรรมให้มีความเหมาะสมกับชุมชน ในเรื่องของการสร้างกิจกรรมเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ใน ในประเด็นนี้ (สุพัตรา สุภาพ, 2549 : 138) ได้พูดถึง การพึ่งตนเอง ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนภายใต้ บริบทตามความเป็นจริง โดยมุ่งแก้ปัญหาในเบื้องต้นซึ่งได้แก่ความต้องการของชุมชน เกี่ยวกับการพอกินในเบื้องต้น จากนั้นตามด้วยการช่วยเหลือกันในสิ่งที่จำเป็น และควรพึ่งพิงในสิ่งที่เอื้อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจพื้นฐานอันเป็น แนวทางพึ่งพาตนเองทำให้ไปพึ่งพาแต่ละบุคคล และหรือนวัตกรรมสมัยใหม่สู่สภาวะการปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยการพัฒนาภาวะทางเศรษฐกิจสังคม

2. ส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ภาพรวมปัจจัยการผลิตบนฐาน TERMS ต่อการดำเนินกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ในชุมชนจันทร์ทรัพย์ การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ เป็นการบูรณาการปัจจัยการผลิต 5 ด้านตามกรอบ TERMS (Technology, Economic, Resources, Mental, Social) โดยมี "ชุมชน" เป็นศูนย์กลาง และขับเคลื่อนด้วย 2 พลังสำคัญ คือ ความร่วมมือ และความสามัคคี ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในทุกมิติ กล่าวคือ ด้านเทคโนโลยี มีความเหมาะสมกับบริบทในระดับครัวเรือน มีการนำวัสดุเหลือใช้นำกลับมาใช้ซ้ำได้ เกิดนวัตกรรมชุมชนที่

ประหยัด คุ้มค่า และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2547: 17) กล่าวสรุปว่า องค์ประกอบสำคัญของการพึ่งตนเอง คือ การที่ประชาชนภายในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะช่วยก่อให้เกิดความสมดุลทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 5 ด้าน นอกจากนี้ยังต้องมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ จึงจะทำให้ประชาชนในชุมชนมีความสมดุลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดรวมถึงความรักความสามัคคีในแนวราบพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลเมื่อเกิดวิกฤติ

ด้านเศรษฐกิจแบบพอเพียง “เพื่อกิน เหลือแบ่งปัน” ลดรายจ่าย ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการสร้างจิตสำนึกการใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า บนหลักธรรมอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) สร้างแรงจูงใจ ความตั้งใจ และการพัฒนาตนเอง มีการสรุปบทเรียนและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคม/สังคม ส่งผลต่อการรวมกลุ่ม ทำกิจกรรมลดรายจ่าย และเกิดเครือข่ายในแนวราบของพื้นที่ชุมชนจันทร์ทรัพย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ (ทับทิม วงศ์ประยูร และคณะ, 2541: 3) กล่าวว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับจิตใจ จริยธรรม และหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนาการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความมีเหตุผล ความพอประมาณ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และคุณธรรม (ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา และแบ่งบัน)

3 แนวทางการส่งเสริมกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ บนพื้นฐานของ TERMS ของชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

อาจกล่าวได้ว่า ผู้วิจัยมองว่า นวัตกรรมชุมชนในฐานะกระบวนการสำหรับการทำกิจกรรม คือ “พลังของคนในพื้นที่” สามามารถผลักดันและดำเนินการพัฒนาพื้นที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก บทบาทของชุมชนจากผู้รับ เป็นผู้ริเริ่มและขับเคลื่อนการพัฒนา และหรือสามารถออกแบบกิจกรรมใหม่ ที่สามารถเชื่อมโยงทุนทางสังคม (ความไว้เนื้อเชื่อใจ) เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมองนวัตกรรมสามารถบูรณาการกับทรัพยากรธรรมชาติ ทุกด้านให้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในทิศทางเดียวกัน สามารถแก้ไขปัญหาหรือการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภาพนอนาคตซึ่งมีความเป็นพลวัต ได้อย่างมั่นคงสอดคล้องกับ (สุพัตรา สุภาพ, 2549 : 183) กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงเป็นการพัฒนาชุมชนได้โดยนำนวัตกรรม ซึ่งได้แก่กระบวนการทำกิจรรม มีการผลักดันสู่เป้าหมายเชิงพื้นที่ด้านปัจจัย 4 โดยเฉพาะ ด้านอาหาร ในประเด็นนี้ส่งผลต่อความสุขตามอัตภาพของสถาบันครอบครัว โดยคนในชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาขั้นพื้นฐานให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่ โดยไม่มุ่งแข่งขัน แต่เป็นการมุ่งสู่ความเป็นอิสระของความพอกิน การช่วยเหลือแบ่งปันกัน จนสามารถปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยด้านการผลิตสู่สภาวะทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนส่งผลโดยตรงต่อชุมชนในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบจากการพัฒนาศูนย์เรียนรู้และกิจกรรมปลูกผักไฮโดรโปนิกส์น้ำนิ่ง ชุมชนจันทร์ทรัพย์ สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ต่อเนื่องส่งเสริมการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ กลุ่มอาชีพหรือวิสาหกิจชุมชนสร้างวัฒนธรรม “เรียนรู้ร่วมกัน–แบ่งปัน–ช่วยเหลือกัน” เน้น 2 พลังหลัก: ความร่วมมือ และความสามัคคี ส่งผลต่อข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะการปฏิบัติ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อส่งเสริมศูนย์เรียนรู้และการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์น้ำนิ่งในชุมชนจันทร์ทรัพย์ บนฐาน TERMS การมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านเทคโนโลยี (Technology Policy) สนับสนุน เทคโนโลยีที่เหมาะสม พร้อมทั้งส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา (R&D) ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ จัดตั้ง “ศูนย์เรียนรู้ต้นแบบ” สร้างเครือข่ายผู้บริโภคในระดับครัวเรือนภายในชุมชน ด้วยกิจกรรม “เกษตรปลอดภัย”

2. ข้อเสนอแนะการปฏิบัติ

การดำเนินกิจกรรมศูนย์เรียนรู้และการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์น้ำนิ่ง (ชุมชนจันทร์ทรัพย์ บนฐาน TERMS และการมีส่วนร่วม) ด้วยกิจกรรมซึ่งมีความเหมาะกับพื้นที่และงบประมาณครัวเรือน พร้อมทั้งรวมกลุ่มวางแผนการผลิต เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และบริหารจัดการอย่างมีระบบ ภายใต้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า (กลับมาใช้ซ้ำ) พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน เปิดศูนย์เรียนรู้ให้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกช่วงวัย ใช้พลัง “ความร่วมมือ และความสามัคคี”

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ศึกษาเปรียบเทียบนวัตกรรมสร้างสรรค์รูปแบบอื่นเพื่อดูความแตกต่างของกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง TERMS

3.2 พัฒนาตัวชี้วัด (Indicators) ในแต่ละด้านของ TERMS กล่าวคือ รายได้ รายจ่ายครัวเรือน ปริมาณผลผลิต คุณภาพสิ่งแวดล้อม ระดับความร่วมมือในชุมชน “ความยั่งยืนของชุมชน” วัดผลได้อย่างเป็นรูปธรรมและการเปรียบเทียบ

3.3 พัฒนาเชิงนวัตกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ไฮโดรโปนิกส์ สู่การตลาดดิจิทัลแพลตฟอร์ม พร้อมทั้งสร้างโมเดล “ศูนย์เรียนรู้” ที่ถ่ายทอดสู่ชุมชนข้างเคียง

เอกสารอ้างอิง

ทับทิม วงศ์ประยูร และคณะ. (2541). **มนุษย์กับเศรษฐกิจ** (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.

ราชกิจจานุเบกษา. (2561). **เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580).** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เดลินิวส์

สุพัตรา สุภาพ. (2549). **สังคมครู.** กรุงเทพมหานคร: โรสม่อนท์พับลิชชิ่ง.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2547). การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท (ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566–2570.** กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

อภิชัย พันธเสน. (2544). **พุทธเศรษฐศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

การส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

PROMOTING THE CONSERVATION OF TRADITIONAL THAI DESSERT WISDOM IN POON BAMPHEN COMMUNITY, PHASI CHAROEN DISTRICT, BANGKOK

ฐิตาภา หอมทวนลม

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Titapha Homthuanlom

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร 2) จัดทำชุดความรู้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และ 3) เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน คัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนพูนบำเพ็ญ จำนวน 2 คน ผู้มีภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทย จำนวน 3 คน และนักท่องเที่ยวหรือผู้บริโภค จำนวน 12 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำเสนอผลในรูปแบบการพรรณนาผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนพูนบำเพ็ญยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำขนมไทยมงคล 5 ชนิด ได้แก่ มงกุฎเพชร ดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ ผ่านการถ่ายทอดจากผู้มีภูมิปัญญาและกิจกรรมเวิร์กชอปที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง 2) ผู้วิจัยได้พัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ซึ่งประกอบด้วยประวัติขนมไทยมงคล ความหมาย วิธีการทำ กิจกรรมเวิร์กชอป และช่องทางการติดต่อของบ้านขนมไทยมงคล พร้อมเชื่อมโยงการเข้าถึงข้อมูลผ่านระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) เพื่อให้ประชาชนและผู้สนใจสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้สะดวกยิ่งขึ้น และ 3) แนวทางการอนุรักษ์ที่ได้จากการวิจัยประกอบด้วย การส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ การพัฒนาสื่อดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาขนมไทยอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาขนมไทย, การอนุรักษ์ภูมิปัญญา, ชุดความรู้, หนังสืออิเล็กทรอนิกส์, ชุมชนพูนบำเพ็ญ

Abstract

This research, entitled "Promoting the Conservation of Traditional Thai Dessert Wisdom in Poon Bamphen Community, Phasi Charoen District, Bangkok," aimed to: 1) study the traditional Thai dessert wisdom of Poon Bamphen Community, 2) develop a knowledge package to promote the conservation of the community's traditional Thai dessert wisdom, and 3) propose guidelines for conserving traditional Thai dessert wisdom in the community. This study employed a qualitative research approach. Data were collected through documentary research, in-depth interviews, and participant observation. Seventeen key informants were purposively selected, consisting of two community leaders or members of the Poon Bamphen Community Enterprise Committee, three local wisdom holders specializing in traditional Thai desserts, and twelve tourists or consumers. The data were analyzed using content analysis and presented descriptively. The findings revealed that 1) Poon Bamphen Community has continuously preserved and transmitted the knowledge of five traditional auspicious Thai desserts, namely Mongkut Phet, Dara Thong, Phaka Krong, Thong Ek, and Saneh Chan, through local wisdom holders and community-based workshop activities that emphasize hands-on learning. 2) Based on the collected data, an electronic book (E-Book) was developed as a knowledge package, comprising the history and significance of the desserts, preparation methods, workshop activities, and contact information for the traditional Thai dessert learning center. A QR Code system was also created to facilitate convenient access to the E-Book. Furthermore, 3) the study proposes conservation guidelines focusing on intergenerational knowledge transmission, the development of digital learning media, the promotion of cultural tourism, and collaborative partnerships among the community, educational institutions, government agencies, and related organizations to ensure the sustainable preservation and dissemination of traditional Thai dessert wisdom.

Keywords: Traditional Thai Dessert Wisdom, Knowledge Package, Cultural Conservation, E-Book, Poon Bamphen Community

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งเป็นผลมาจากการสั่งสมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ของคนในชุมชนผ่านกระบวนการปฏิบัติจริง การทดลอง และการถ่ายทอดประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น องค์ความรู้ดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ จึงทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของคนในสังคมนั้นๆ (เสรี พงศ์พิศ, 2536) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่ผู้คนมีวิถีชีวิตเร่งรีบมากขึ้น ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปผู้คนจำนวนมากหันไปบริโภคอาหารสำเร็จรูปหรือขนมสมัยใหม่ที่สามารถหาซื้อได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ในขณะที่ขนมไทยซึ่งต้องใช้เวลาและความประณีตในการทำกลับมีบทบาทลดลงในชีวิตประจำวันของคนไทย นอกจากนี้ การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำขนมไทยจากรุ่น

สู่รุ่นก็เริ่มลดลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่จำนวนมากไม่ได้เรียนรู้วิธีการทำขนมไทยเหมือนในอดีต ในหลายพื้นที่ของสังคมไทย ชุมชนท้องถิ่นยังคงเป็นพื้นที่สำคัญในการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี หรือการทำบุญตามโอกาสต่างๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มักมีความเกี่ยวข้องกับอาหารและขนมไทยที่ถูกนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมหรือใช้ในงานบุญของชุมชน ทำให้ขนมไทยยังคงมีบทบาทในฐานะส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของคนในชุมชน (ประเวศ วะสี,2548 : 21 – 24)

ชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนเก่าแก่ริมคลองบางเชือกหนังที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์และวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำไว้ได้อย่างชัดเจน ภายในชุมชนมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรกรรม วิถีชีวิตชุมชนริมคลอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อาทิ บ้านสวนโบนัส บ้านคนคลอง บ้านไม้ชายคลอง ตลาดริมคลอง ธงชัยกล้วยไม้ เกษตรผสมผสานบ้านตาหวี และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนในพื้นที่ ทำให้ชุมชนพูนบำเพ็ญได้รับการยอมรับในฐานะชุมชนที่มีศักยภาพด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้ ชุมชนพูนบำเพ็ญยังให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่อัตลักษณ์ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งด้านอาหาร วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณี จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร (สำนักงานเขตภาษีเจริ ญ, 2566)

หนึ่งในภูมิปัญญาที่โดดเด่นของชุมชนพูนบำเพ็ญ คือ บ้านขนมไทยมงคล คุณจุ๋มตลาดบางเชือกหนัง(พูนบำเพ็ญ) ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของชุมชนที่ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการทำขนมไทยมงคลให้แก่ประชาชน นักท่องเที่ยว และเยาวชนที่สนใจ โดยขนมไทยมงคลที่ผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชน ได้แก่ มงกุฎเพชร ดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ ซึ่งล้วนเป็นขนมที่มีความประณีต สวยงาม และแฝงด้วยความหมายอันเป็นสิริมงคลตามคติความเชื่อของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชุมชนจะยังคงมีผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำขนมไทยอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันส่งผลให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสเรียนรู้และเข้าถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมลดลง ประกอบกับการขาดการรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นระบบ อาจทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวสูญหายหรือถูกถ่ายทอดได้ไม่ครบถ้วนในอนาคต ดังนั้น การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ ตลอดจนการจัดทำชุดความรู้และการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดังกล่าว จึงมีความสำคัญต่อการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการสร้างคุณค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาขนมไทยให้สามารถดำรงอยู่ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อจัดทำชุดความรู้ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ โดยเน้นการศึกษาจากข้อมูลเชิงลึกของบุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำขนมไทยในชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน และการสังเกตการณ์เกี่ยวกับการทำขนมไทยและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีความรู้ ประสบการณ์ และมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา รวมจำนวน 17 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนพูนบำเพ็ญ จำนวน 2 คน

กลุ่มที่ 2 ผู้มีภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทยมงคล จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 3 นักท่องเที่ยวหรือผู้บริโภคที่เข้ามาในพื้นที่ จำนวน 12 คน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาใช้ในการจัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เพื่อใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้และส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนให้สามารถคงอยู่และได้รับการถ่ายทอดต่อไปได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน โดยกระบวนการวิจัยประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การกำหนดพื้นที่ศึกษาและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม 4) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล 5) การจัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชน และ 6) การสรุปผลการศึกษาและเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ

ผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร พบว่า บ้านขนมไทยมงคล ในชุมชนพูนบำเพ็ญ มีจุดเริ่มต้นจากความมุ่งมั่นของ ป้าจุ๋ม (นันทา หะสิตะเวช) อดีตครูที่ตัดสินใจลาออกเพื่อสืบสานตำรับขนมโบราณจากแม่สามี โดยใช้ความประณีตในการปั้นและรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์ที่ "หวานน้อย กลมกล่อม" เป็นตัวชูโรง โดยป้าจุ๋มเริ่มจากการเป็นลูกมือ ช่วยหยิบจับและสังเกตจดจำ จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญในการทำขนมมงคลหลากหลายชนิด และต่อมาเมื่อชุมชนพูนบำเพ็ญเริ่มผลักดันเรื่องการท่องเที่ยววิถีชุมชน ป้าจุ๋มจึงนำความรู้เรื่องขนมไทยมงคลมาเป็นจุดเด่นในการนำเสนออัตลักษณ์ของพื้นที่ ขนมมงคลที่นี่โดดเด่นด้วยเมนูหายากอย่าง มงกุฎเพชร ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน รวมถึงดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ ที่ยังคงกรรมวิธีดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งแต่ละชนิดล้วนแฝงไปด้วยความหมายอันเป็นสิริมงคลตามความเชื่อของไทย

ปัจจุบัน บ้านขนมไทยมงคลได้ยกระดับบทบาทจากร้านขนมในชุมชน สู่การเป็น "ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ" และเป็นฟันเฟืองสำคัญในเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนพูนบำเพ็ญ ป้าจุ๋มได้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรหลักในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านกิจกรรมเวิร์กชอป ที่เปิดกว้างให้แก่เยาวชน นักท่องเที่ยว และผู้ที่สนใจทั่วไปได้เข้ามาลงมือทำจริง โดยท่านมีปณิธานแน่วแน่ว่าจะไม่หวงวิชา แต่ต้องการ

ส่งต่อสูตรขนมเหล่านี้ให้เป็นทางเลือกในการสร้างอาชีพแก่ผู้อื่น ทั้งยังมีการปรับรูปแบบการนำเสนอขนมไทยให้มีความทันสมัยและสวยงามเพื่อดึงดูดสายตาคนรุ่นใหม่ การดำเนินงานของบ้านขนมไทยมงคลภายใต้การนำของป้าจุ๋ม จึงไม่ได้เป็นเพียงการขายขนมเพื่อสร้างรายได้ แต่คือการรักษา "ลมหายใจ" ของวัฒนธรรมอาหารไทยให้คงอยู่และเติบโตอย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย นอกจากนี้ กิจกรรมเวิร์กชอปยังช่วยสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างผู้มีภูมิปัญญาและผู้เรียนรู้ เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ระหว่างคนต่างวัย ส่งผลให้ภูมิปัญญาขนมไทยไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้ผลิตเท่านั้น แต่สามารถขยายไปสู่กลุ่มเยาวชน นักท่องเที่ยว และบุคคลทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ขนมไทย

ในการสืบทอดการทำขนมไทยมงคลบางชนิดที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยขนมที่นิยมทำและพบได้ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นขนมไทยโบราณที่ต้องอาศัยความประณีต ความละเอียด และทักษะในการทำขนมเหล่านี้มักถูกนำไปใช้ในงานบุญ งานประเพณี และกิจกรรมสำคัญของชุมชน อีกทั้งยังมีการจัดแสดงหรือสาธิตการทำขนมเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้ที่สนใจ ซึ่งขนมไทยมงคลที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนพูนบำเพ็ญ ได้แก่ มงกุฎเพชร ดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ ทั้งหมดนี้แสดงความหมายอันเป็นมงคล ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความหมายอันเป็นมงคลขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ

ขนม	ภาพประกอบ	ความหมาย
มงกุฎเพชร		ความสง่างาม ความมีเกียรติยศสูงสุด และความเจริญก้าวหน้า
ดาราทอง		ความสง่างาม การเป็นหัวหน้าสูงสุด แสดงถึงความมีเกียรติยศสูงส่ง
ผกากรอง		ความสดใสเบิกบาน ดั่งมวลดอกไม้
ทองเอก		การเป็นที่หนึ่ง ความก้าวหน้าทางหน้าที่การงาน การได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง

เสน่ห์จันทน์		ความมีเสน่ห์ ให้คนรักใคร่เอ็นดู เมตตาให้ความช่วยเหลือ

ขนมไทยมงคลของบ้านขนมไทยมงคล คุณจุ๋ม ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมทั้งในด้านรูปทรง ความหมาย และกรรมวิธีการผลิตไว้เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะขนมมงกุฎเพชร ดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ ซึ่งยังคงใช้เทคนิคการขึ้นรูปด้วยมือและให้ความสำคัญกับความประณีตตามแบบภูมิปัญญาไทยโบราณ อย่างไรก็ตาม มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการให้สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน เช่น การใช้สีสันที่หลากหลายและสดใสมากขึ้น การจัดตกแต่งขนมให้มีความสวยงามและดึงดูดผู้บริโภค การพัฒนารูปแบบการบรรจุภัณฑ์ให้เหมาะสมกับการจำหน่ายและการเป็นของฝาก รวมทั้งการปรับขนาดของขนมให้สะดวกต่อการรับประทานมากขึ้น ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยนดังกล่าวยังคงอยู่บนพื้นฐานของการรักษาอัตลักษณ์และความหมายอันเป็นมงคลของขนมไทยแต่ละชนิด

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า บ้านขนมไทยมงคล คุณจุ๋ม มีการประยุกต์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน โดยยังคงรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของขนมไทยมงคลไว้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวสามารถดำรงอยู่และเข้าถึงผู้คนในสังคมร่วมสมัยได้มากยิ่งขึ้น

2. การจัดทำชุดความรู้ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร พบว่า จากการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล เอกสาร และการถ่ายทอดด้วยวาจา สามารถนำมาพัฒนาเป็นชุดความรู้เพื่อใช้ในการเผยแพร่และส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการจัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-book) และสื่อประกอบการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้สะดวกและนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ชุดความรู้ที่จัดทำขึ้นมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของชุมชนพูนบำเพ็ญ ความสำคัญของภูมิปัญญาขนมไทยมงคล ประวัติและความหมายของขนมไทยมงคลแต่ละชนิด วัตถุดิบ อุปกรณ์ ขั้นตอนการผลิต เทคนิคการขึ้นรูปขนม ตลอดจนคุณค่าทางวัฒนธรรมและแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทย โดยเนื้อหาได้รับการเรียบเรียงจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีภูมิปัญญา การสังเกตการณ์ และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้อง ครบถ้วน และสะท้อนบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

ผลการศึกษาพบว่า ชุดความรู้ดังกล่าวนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับขนมไทยมงคลที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน จำนวน 5 ชนิด ได้แก่ มงกุฎเพชร ดาราทอง ผกากรอง ทองเอก และเสน่ห์จันทน์ โดยในแต่ละหัวข้อมีการนำเสนอประวัติความเป็นมา ความหมายอันเป็นมงคล ส่วนประกอบ วัตถุดิบ ขั้นตอนการทำ และภาพประกอบที่ช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมเวิร์กช็อปการทำขนมไทยมงคลของชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญและสะท้อนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านรูปแบบการนำเสนอ ผู้วิจัยได้ออกแบบชุดความรู้ให้มีความน่าสนใจและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ภาพถ่ายจริง ภาพประกอบ และอินโฟกราฟิก เพื่อช่วยสื่อสารเนื้อหาให้เข้าใจง่าย ลดความซับซ้อนของข้อมูล และเพิ่มความน่าสนใจในการเรียนรู้ ทำให้

สามารถเข้าถึงผู้เรียนรู้ได้หลากหลายกลุ่ม ทั้งเยาวชน ประชาชนทั่วไป นักศึกษา และนักท่องเที่ยวที่สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทย

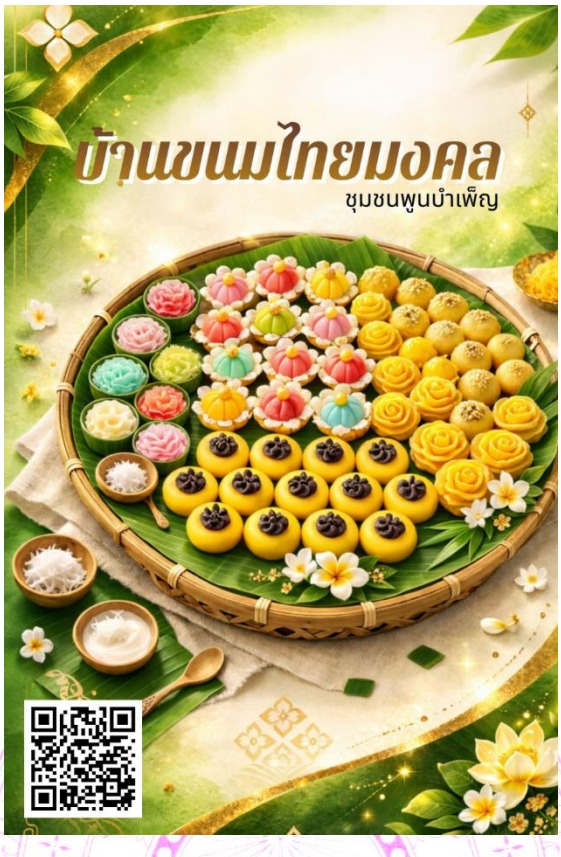

ภาพที่ 1 รูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book)

นอกจากองค์ประกอบด้านเนื้อหาแล้ว ผู้วิจัยยังได้ทำช่องทางการเข้าถึงชุดความรู้ให้สอดคล้องกับการใช้งานในปัจจุบัน โดยจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ควบคู่กับระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ลดข้อจำกัดในการใช้เอกสารสิ่งพิมพ์ และเพิ่มโอกาสในการเผยแพร่องค์ความรู้ของชุมชนให้เข้าถึงผู้ใช้งานได้ในวงกว้าง ผู้วิจัยได้ออกแบบ คิวอาร์โค้ดให้เชื่อมโยงไปยังหนังสืออิเล็กทรอนิกส์โดยตรง เมื่อผู้ใช้งานใช้โทรศัพท์มือถือหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สแกนคิวอาร์โค้ด (QR Code) ก็สามารถเปิดอ่านหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ได้ทันที โดยไม่ต้องติดตั้งโปรแกรมเพิ่มเติมหรือค้นหาข้อมูลจากหลายช่องทาง ทำให้การเข้าถึงองค์ความรู้เป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ชุดความรู้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงภายในพื้นที่ของชุมชน ผู้วิจัยได้จัดทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์อะคริลิก โดยออกแบบให้มีภาพปกของชุดความรู้ ชื่อหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ และคิวอาร์โค้ด (QR Code) อยู่ในตำแหน่งที่สังเกตเห็นได้ง่าย จากนั้นนำไปติดตั้งไว้ภายในพื้นที่บ้านขนมไทยมงคล ซึ่งเป็นจุดต้อนรับนักท่องเที่ยวและเป็นสถานที่จัดกิจกรรมเวิร์กชอปการทำขนมไทย การติดตั้งป้ายในลักษณะดังกล่าวช่วยให้ผู้มาเยี่ยมชมสามารถสังเกตเห็นได้ทันทีเมื่อเดินเข้าสู่พื้นที่ และสามารถสแกนคิวอาร์โค้ด (QR Code) เพื่อศึกษาข้อมูลระหว่างรอเข้าร่วมกิจกรรม ระหว่างการเรียนรู้ หรือภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมได้ตามความสะดวก ส่งผลให้การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะช่วงเวลาที่มีวิทยากรบรรยายเท่านั้น แต่ผู้เข้าชมยังสามารถกลับไปศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ด้วยตนเองในภายหลัง

จากการนำชุดความรู้ไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่เกี่ยวข้องพิจารณา พบว่า ชุดความรู้มีเนื้อหาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้และเผยแพร่ภูมิปัญญาขนมไทยได้จริง โดยเฉพาะการรวบรวมองค์ความรู้ที่เคยถ่ายทอดผ่านการบอกเล่าหรือการปฏิบัติจริงให้อยู่ในรูปแบบเอกสารดิจิทัล ช่วยลดความเสี่ยงต่อการสูญหายขององค์ความรู้ และเอื้อต่อการสืบทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นต่อไป

นอกจากนี้ ยังพบว่าชุดความรู้สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ชุมชนและกิจกรรมเวิร์กชอปการทำขนมไทยมงคลของบ้านขนมไทยมงคล คุณจุ๋ม ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากช่วยสร้างการรับรู้เกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาขนมไทยในชุมชน ส่งผลให้ผู้ที่สนใจเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และเกิดความสนใจเข้ามาเรียนรู้หรือเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น โดยสรุป ชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรวบรวม ถ่ายทอด และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับขนมไทยมงคลของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างการเรียนรู้แก่สาธารณชน และสนับสนุนการสืบสานภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน

3. การศึกษาการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร พบว่า จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน การสังเกตกระบวนการผลิตขนมไทย และการศึกษากิจกรรมเวิร์กชอปของบ้านขนมไทยมงคล ผู้วิจัยพบว่า ภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าทั้งในด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ โดยองค์ความรู้ดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงสูตรหรือขั้นตอนการทำอาหารเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงทักษะ ประสบการณ์ ความประณีต และความเชื่อที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการปฏิบัติจริง ดังนั้น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ และอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วนเพื่อให้สามารถสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวต่อไปได้อย่างยั่งยืน

แนวทางสำคัญประการแรก คือ การรวบรวมและบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับขนมไทยของชุมชนให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นระบบ ทั้งในด้านประวัติความเป็นมา สูตรและส่วนผสม วิธีการเตรียมวัตถุดิบ ขั้นตอนการทำ ตลอดจนเทคนิคเฉพาะในการขึ้นรูปขนมไทยแต่ละชนิด เนื่องจากองค์ความรู้จำนวนมากยังคงอยู่ในรูปแบบของการถ่ายทอดปากต่อปากและการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญหายหากขาดผู้สืบทอด การจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบเอกสารหรือสื่อดิจิทัลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และยังสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาขนมไทยในอนาคตได้อีกด้วย

นอกจากนี้ การเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อดิจิทัลถือเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ซึ่งช่วยให้การเข้าถึงข้อมูลเป็นไปได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และสามารถเผยแพร่ได้ในวงกว้าง ผู้สนใจสามารถศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับขนมไทยมงคลได้ทุกที่ทุกเวลา ทั้งยังสามารถใช้คิวอาร์โค้ด (QR Code) เชื่อมโยงเข้าสู่เนื้อหาดิจิทัลเพื่อเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูล การนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

อีกแนวทางหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทย คือ การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบเวิร์กชอปหรือกิจกรรมสาธิตการทำขนมไทยภายในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้ลงมือปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากผู้รู้โดยตรง ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาของขนมไทย

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ การเลือกใช้วัตถุดิบ ตลอดจนเทคนิคการกวน การปั้น และการขึ้นรูปขนมไทยมงคล กิจกรรมลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยให้เกิดการถ่ายทอดทักษะเชิงปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอีกด้วย ขณะเดียวกัน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งในด้านการร่วมกันจัดกิจกรรม การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสนับสนุนผลิตภัณฑ์ขนมไทยของชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวจะช่วยสร้างความตระหนักและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงช่วยกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าและเกิดความสนใจในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ชุมชนพูนบำเพ็ญยังมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสามารถนำองค์ความรู้เกี่ยวกับขนมไทยมาประยุกต์ใช้ร่วมกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การจัดกิจกรรมเรียนรู้ การสาธิตการทำขนมไทย หรือการเปิดพื้นที่ให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาวิถีชีวิตและกระบวนการผลิตขนมไทยภายในชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้มีภูมิปัญญา คนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการร่วมวางแผน ร่วมดำเนินกิจกรรม และร่วมเผยแพร่องค์ความรู้ แนวทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับผู้มาเยือน และสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอีกด้วย จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญควรดำเนินการควบคู่กันทั้งในด้านการรวบรวมองค์ความรู้ การพัฒนาสื่อและการเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัล การจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีภูมิปัญญา คนในชุมชน เด็กและเยาวชน ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกับสถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการพัฒนาให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถคงอยู่ ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง และปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ ได้ดังนี้

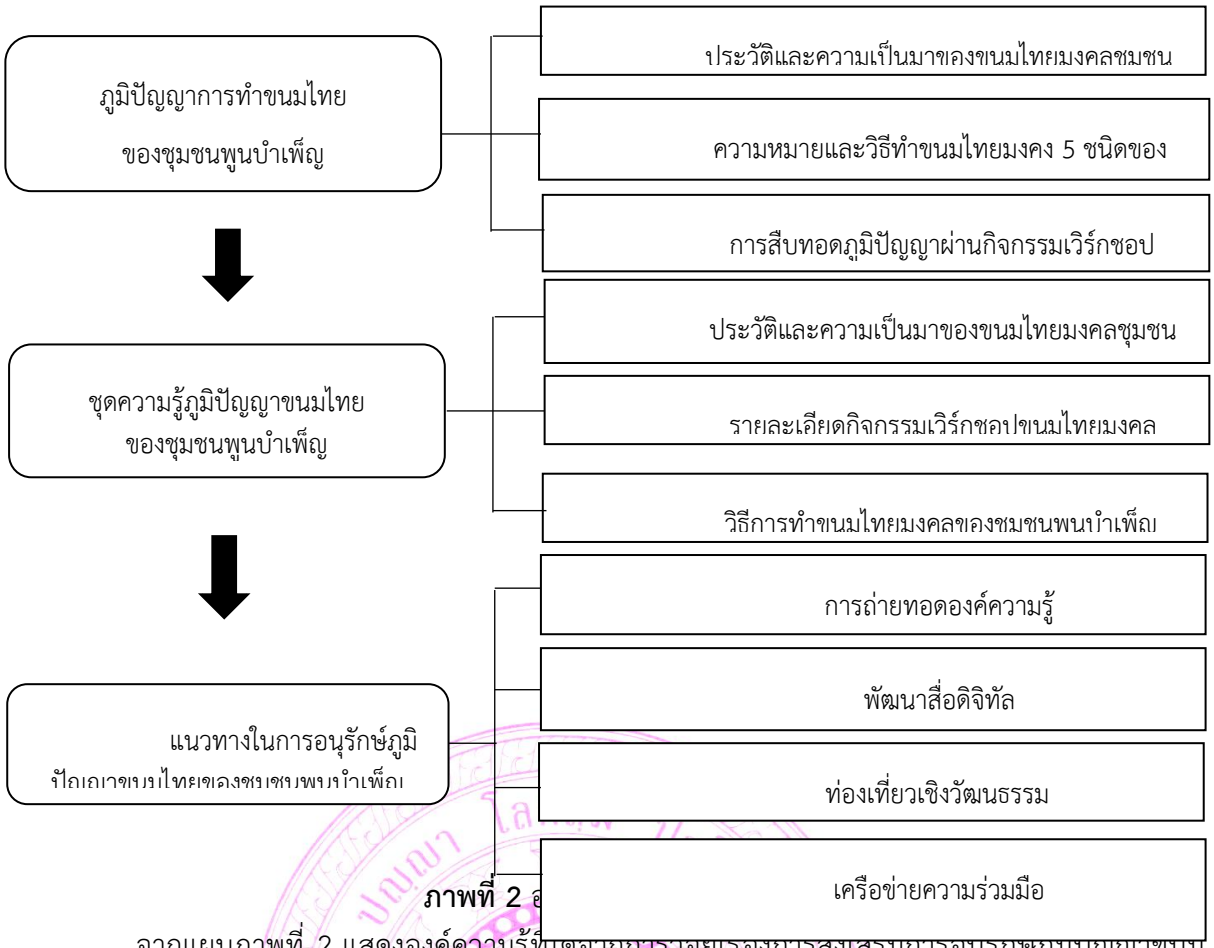

ภาพที่ 2 อ

จากแผนภาพที่ 2 แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่องการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้วิจัยได้จากการลงพื้นที่ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ก่อนนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และเรียบเรียงจนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ลักษณะเด่น ความหมายของขนมไทยมงคล และการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน 2) การจัดทำชุดความรู้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทย ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเรียบเรียงเป็นหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ประกอบด้วยประวัติขนมไทยมงคล วิธีการทำ กิจกรรมเวิร์กชอป ช่องทางการติดต่อ และการเข้าถึงข้อมูลผ่านระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) เพื่อให้ประชาชนและผู้สนใจสามารถศึกษาด้วยตนเองได้สะดวกยิ่งขึ้น และ 3) แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ ซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลและผลจากการศึกษาภาคสนาม โดยมุ่งเน้นการสืบทอดองค์ความรู้ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีภูมิปัญญา คนในชุมชน เด็กและเยาวชน ควบคู่กับการใช้สื่อดิจิทัล การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง องค์ความรู้ทั้ง 3 ประเด็นมีความเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ การศึกษาภูมิปัญญาขนมไทยเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดทำชุดความรู้ ขณะที่ชุดความรู้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ผู้สนใจ และเมื่อมีการนำชุดความรู้ไปใช้ร่วมกับกิจกรรมของชุมชนและความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ก็จะช่วยให้การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง เกิดการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน และทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงได้รับการสืบทอดควบคู่กับการพัฒนาชุมชนในระยะยาว

อภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร จากผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญมีลักษณะเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มองว่าองค์ความรู้ของชุมชนเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม โดยความรู้ดังกล่าวมักไม่ได้อยู่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร แต่แฝงอยู่ในทักษะ วิธีการ และกระบวนการทำงานของผู้ปฏิบัติ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการทำขนมไทย โดยเฉพาะขนมไทยมงคล มีความเกี่ยวข้องกับความประณีตและความละเอียดอ่อนในการผลิต ซึ่งไม่เพียงเป็นทักษะเชิงช่างเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับความหมายเชิงสัญลักษณ์และความเชื่อทางวัฒนธรรมของสังคมไทย เช่น การคงรูปทรงของขนมให้สมบูรณ์ การกดลายให้คมชัด หรือการจัดวางองค์ประกอบให้สวยงาม ซึ่งล้วนมีผลต่อการสื่อความหมายของความเป็นสิริมงคลในพิธีกรรมต่าง ๆ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่มองว่า “อาหาร” เป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของสังคม นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมร่วมสมัย พบว่า ภูมิปัญญาการทำขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญกำลังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านการลดลงของผู้สืบทอด การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมผู้บริโภค และข้อจำกัดด้านเวลาในการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ซึ่งอาจส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้แบบดั้งเดิมลดบทบาทลงในระยะยาว ในอีกมิติหนึ่ง ความนิยมของอาหารสมัยใหม่และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เร่งรีบ ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้ขนมไทยซึ่งต้องอาศัยความประณีตและระยะเวลาในการผลิตค่อนข้างสูง อาจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ดังนั้น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ควบคู่ไปกับการรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม จากผลการศึกษาดังกล่าว ยังพบว่าภูมิปัญญาการทำขนมไทยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ การทำขนมไทยเป็นทั้งแหล่งรายได้และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาสร้างคุณค่าและความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้

2. การจัดทำชุดความรู้ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทย จากผลการศึกษาพบว่า การจัดทำชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) เป็นแนวทางที่ช่วยให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเป็นระบบและเข้าถึงได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดด้านการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ที่เน้นการรวบรวม จัดระบบ และเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง การนำองค์ความรู้ที่เดิมอยู่ในรูปแบบของประสบการณ์และการบอกเล่ามาจัดทำเป็นสื่อดิจิทัล ยังสะท้อนถึงการปรับตัวของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสามารถทำได้อย่างรวดเร็วและหลากหลายช่องทาง ส่งผลให้กลุ่มเป้าหมาย เช่น เยาวชนและผู้ที่สนใจทั่วไป สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านสื่อเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถทดแทนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงได้ทั้งหมด เนื่องจากการทำขนมไทย โดยเฉพาะขนมไทยชั้นสูง จำเป็นต้องอาศัยทักษะ ประสบการณ์ และการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ชุดความรู้ในรูปแบบ E-Book จึงควรทำหน้าที่เป็นสื่อเสริมควบคู่กับการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เพื่อให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

3. แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญ จากผลการศึกษาพบว่า แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยของชุมชนพูนบำเพ็ญควรเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Approach) ที่มองว่าการ

อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในพื้นที่ การส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนถือเป็นกลไกสำคัญในการสืบสานภูมิปัญญา เนื่องจากเยาวชนเป็นกลุ่มที่จะรับช่วงต่อองค์ความรู้ในอนาคต การสร้างโอกาสให้เยาวชนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง จะช่วยให้เกิดความเข้าใจทั้งในด้านทักษะและคุณค่าทางวัฒนธรรมของขนมไทย ในขณะเดียวกัน การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การจัดเวิร์กช็อป หรือการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการทำขนมไทย ยังเป็นแนวทางที่ช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่นำทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาเป็นกิจกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ นอกจากนี้ การใช้สื่อดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างการรับรู้ในวงกว้าง และช่วยให้ภูมิปัญญาขนมไทยสามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลายมิติ ทั้งด้านการศึกษา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่และปรับตัวได้ในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาขนมไทยให้มีความต่อเนื่อง ชุมชนควรร่วมกับผู้มีภูมิปัญญาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมเวิร์กชอปการทำขนมไทยอย่างสม่ำเสมอ โดยเปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อสร้างการเรียนรู้ที่ถูกต้องและส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญาขนมไทยจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง

2) ควรพัฒนาสื่อการเรียนรู้และช่องทางการเผยแพร่องค์ความรู้ให้เข้าถึงได้ง่าย ควรนำชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ไปใช้ควบคู่กับสื่อดิจิทัลอื่น ๆ เช่น เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ยูทูบ หรือสื่อสังคมออนไลน์ของชุมชน พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ผ่านระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) ที่ติดตั้งภายในพื้นที่แหล่งเรียนรู้ เพื่อให้ประชาชน นักท่องเที่ยว และผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก และนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

3) ควรสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทย ชุมชนควรประสานความร่วมมือกับสถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เพื่อร่วมกันสนับสนุนกิจกรรมด้านการเรียนรู้ การประชาสัมพันธ์ การพัฒนาสื่อ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันจะช่วยเพิ่มโอกาสในการเผยแพร่ภูมิปัญญาขนมไทย สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และทำให้การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านวัฒนธรรม การศึกษา และการท่องเที่ยว ควรกำหนดนโยบายที่สนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน โดยส่งเสริมการรวบรวมองค์ความรู้ การจัดทำฐานข้อมูล และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสืบทอดอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2) ควรส่งเสริมการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานด้านวัฒนธรรม หน่วยงานด้านการท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ในการร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สนับสนุนกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญา และ

ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้การอนุรักษ์ภูมิปัญญาขนมไทยเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

3) ควรสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร และองค์ความรู้ในการพัฒนาสื่อดิจิทัล เช่น หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ฐานข้อมูลออนไลน์ ระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) และสื่อประชาสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้ของประชาชนทุกช่วงวัย และขยายผลการเรียนรู้ไปสู่สังคมในวงกว้าง อันจะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคดิจิทัล

3.ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาขนมไทยสำหรับเด็กและเยาวชน การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาภูมิปัญญาขนมไทยและการจัดทำชุดความรู้เป็นหลัก ดังนั้น ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษารูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน เช่น การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การเรียนรู้ฐานกิจกรรม หรือการบูรณาการกับการเรียนการสอนในสถานศึกษา เพื่อสร้างความสนใจและส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาในระยะยาว

2) ควรศึกษาประสิทธิผลของสื่อดิจิทัลในการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาขนมไทย ควรมีการศึกษาผลของการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ระบบคิวอาร์โค้ด (QR Code) หรือสื่อดิจิทัลรูปแบบอื่น ๆ ต่อการเรียนรู้ ความเข้าใจ และความพึงพอใจของผู้ใช้ เพื่อประเมินประสิทธิภาพของสื่อ และนำผลการศึกษามาปรับปรุงการเผยแพร่องค์ความรู้ให้มีความเหมาะสมและเข้าถึงผู้เรียนได้มากยิ่งขึ้น

3) ควรขยายพื้นที่ศึกษาสู่ชุมชนที่มีภูมิปัญญาด้านอาหารหรือขนมไทยในพื้นที่อื่น การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ดังนั้น การวิจัยในอนาคตควรศึกษาชุมชนอื่นที่มีภูมิปัญญาด้านขนมไทยหรืออาหารพื้นถิ่น เพื่อนำผลการศึกษามาเปรียบเทียบ วิเคราะห์จุดเด่น รูปแบบการอนุรักษ์ และแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ที่หลากหลายและสามารถประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับที่กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ไชยยศ เรืองสุวรรณ. **เทคโนโลยีการศึกษา: หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2553.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ.(2546). **ทุนทางสังคมและวิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เณริศา ชัยศุภมงคลลาภ. (2566).“ต้นแบบการจัดการสื่อสารเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิญาดา วิลาทัน. (2567). “การพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านมุงเหนือ อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก”. **สารนิพนธ์การผังเมืองบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2548). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.

เสรี พงศ์พิศ. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

สำนักงานเขตภาษีเจริญ.(2566). **ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่เขตภาษีเจริญ.** กรุงเทพมหานคร.

การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน

CULTURE-BASED COMMUNITY DEVELOPMENT

พระณัฐดนัย กิตฺติวฑฺฒโน (บานเย็น)[1], พระวันเพ็ญ ธีรปญฺโญ (ภูมิชัย)[2]
พระใบฎีกาทวี อาจิณฺโณ (ทับทิมสุข)[3] พระครูใบฎีกาชยพล อุทโย (บุญถาวร)[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย[1-4]

Phra Natdanai Kittiwatthano (Banyen)[1] Phra Wanpen Theerapunyo (Poomchai)[2]
Phrabaidika Thawee Ajinno (Tubtimsuk)[3]
Phrakhubaidika Chayapon Autayo (Boonthaworn)[4]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: natdanai0223@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย ความสำคัญ ประเภท และองค์ประกอบของการพัฒนา วัฒนธรรมชุมชน และการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน โดยอาศัยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ เอกสารวิชาการ งานวิจัย และแนวคิดของนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่ออธิบายบทบาทของวัฒนธรรมชุมชนในฐานะทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ การมีส่วนร่วมของประชาชน และการบริหารจัดการที่เหมาะสม ขณะที่วัฒนธรรมชุมชนเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณี ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บทความสรุปว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การต่อยอดอัตลักษณ์ของชุมชนให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง มีความเข้มแข็ง และรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนา การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: วัฒนธรรมชุมชน, ทุนทางวัฒนธรรม, การพัฒนาชุมชน, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This academic article aims to examine the concepts, significance, types, and components of development, community culture, and culture-based community development through the analysis and synthesis of books, academic literature, research studies, and the perspectives of both Thai and international scholars. The article explains the

role of community culture as social and cultural capital that serves as a fundamental resource for sustainable community development. The study found that development is a comprehensive process of improving people's quality of life in economic, social, political, cultural, and environmental dimensions. It emphasizes human capacity building, public participation, and effective management. Community culture, as a form of social heritage, reflects local identity, indigenous wisdom, ways of life, beliefs, traditions, and customs. These cultural assets can be transformed into cultural capital to generate economic value, promote the creative economy, support cultural tourism, and strengthen community resilience. The article concludes that culture-based community development is an approach that utilizes cultural capital as a key mechanism for achieving sustainable development. It encourages public participation, the preservation and transmission of local wisdom, and the enhancement of community identity to create economic and social value. Furthermore, it promotes collaboration among all sectors to empower communities, enhance self-reliance, preserve cultural heritage, and maintain a balance between development, cultural conservation, and the sustainable improvement of people's quality of life.

Keywords: Community Culture, Cultural Capital; Community Development; Sustainable Development

บทนำ

การพัฒนาชุมชนในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นกุญแจสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง สู่การพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนเชิงพื้นที่ วัฒนธรรมชุมชนจึงถือเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี และอัตลักษณ์ร่วมของคนในชุมชน ซึ่งคือบทสรุปวิถีการดำรงอยู่ ผ่านการถอดบทเรียนจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2553: 75-94) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนควรตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และการปรับตัวของคนในพื้นที่ การนำภูมิปัญญามาต่อยอดด้วยองค์ความรู้สมัยใหม่ จะช่วยสร้างนวัตกรรม ผลิตภัณฑ์ และบริการที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน ส่งผลให้เกิดการสร้างงาน การสร้างรายได้ และการพึ่งพาตนเอง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน การอนุรักษ์อัตลักษณ์ และการสร้างคุณค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่

ความก้าวหน้าด้านนวัตกรรมเทคโนโลยี ส่งผลต่อชุมชนหลายแห่งต้องเผชิญกับความท้าทายทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเงื่อนไขที่ไม่พึงปรารถนาต่างๆ จากภายนอก ส่งผลต่อวิถีชีวิตดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้แนวคิดการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top down) ด้วยการครอบงำ กดทับการแสดงออกของชุมชน อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมชุมชนยังคงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความเป็นหนึ่งเดียว ผ่านกลไกการพัฒนาตนเองของชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือ การคืนอำนาจ คืนสิทธิ คืนจิตวิญญาณ ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง (ประเวศ วะสี, 2550;82-97) บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาเชิงพื้นที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของคนใน

ชุมชนอย่างแท้จริงกล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนช่วยสร้างความสามัคคี ความเอื้ออาทร การเรียนรู้ร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและพัฒนาอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนโครงสร้างการพัฒนาจากล่างขึ้นบน คือการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจคือให้กับชุมชนในการบริหารจัดการตนเอง สามารถลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม อันจะนำไปสู่กิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (จามะรี เชียงทอง, 2549; 15-28) อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ ลื้อฟื้น และต่อยอดวิถีชุมชนให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเป็นพลวัต และนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนตลอดไปส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนและประเทศ

เนื้อเรื่อง

ความหมายของพัฒนา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2559) อธิบายว่า คำว่า "พัฒนา" มาจากภาษาบาลีว่า "วัฒนา" (วฑฺฒนา) ซึ่งหมายถึง ความเจริญ ความงอกงาม หรือความเติบโต แต่การพัฒนาที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงเพียงความเจริญทางวัตถุหรือเศรษฐกิจ หากยังครอบคลุมถึงการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และคุณธรรม เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลและนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

บัวพันธ์ พรหมพักพิง, (2560;15–30) อธิบายว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเอง มีความอยู่ดีมีสุข และมีความมั่นคงในชีวิต

Hoogvelt, Ankie M. M. (1999: 3–11) อธิบายว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้บริบทของการแบ่งโลกออกเป็นประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา โดยจำแนกการพัฒนาออกเป็น 3 ฐานะ ได้แก่ 1) การพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการ หมายถึง กระบวนการวิวัฒนาการของความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสู่ความก้าวหน้า 2) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น ทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้า อาณานิคม ตลอดจนการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรม ค่านิยม และสถาบันต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม และ 3) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิบัติการ หมายถึง การดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยการวางแผน การกำหนดเป้าหมาย และการติดตามประเมินผล เพื่อให้บรรลุความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

สรุปได้ว่า การพัฒนา คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสังคมอย่างรอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และจิตใจ ควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างและระบบสังคม เพื่อให้เกิดความเจริญ ความสมดุล และความยั่งยืนในทุกมิติ

ความสำคัญของการพัฒนา

Michael P. Todaro และ Stephen C. Smith (2020; 20-25) กล่าวว่า การพัฒนามีความสำคัญเพราะเป็นกระบวนการที่ช่วยยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน ลดความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา การสาธารณสุข และทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม การพัฒนาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

Amartya Sen, อธิบายว่า ความสำคัญของการพัฒนาไม่ได้อยู่ที่การเพิ่มรายได้เพียงอย่างเดียว แต่คือการขยายเสรีภาพ (Freedom) และศักยภาพ (Capability) ของมนุษย์ ให้ประชาชนสามารถเลือกวิถีชีวิตที่ตนให้คุณค่า มีโอกาสในการศึกษา การมีสุขภาพที่ดี และการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างเต็มศักยภาพ

บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2556) และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2553) อธิบายสอดคล้องกันว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมหลายมิติ ซึ่งไม่อาจมุ่งเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หากต้องดำเนินควบคู่กันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชน โดยบัวพันธ์ พรหมพักพิงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งแต่ละด้านต่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ขณะที่วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ขยายขอบเขตของการพัฒนาให้ครอบคลุมการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหารประเทศและยกระดับศักยภาพของประชาชนในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การจำแนกประเภทของการพัฒนาจึงมิได้มีขึ้นเพื่อแยกการดำเนินงานออกจากกัน แต่เพื่อสะท้อนว่าทุกมิติล้วนมีบทบาทเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การพัฒนาที่มีประสิทธิผลจึงต้องอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้ ทรัพยากร และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนให้ทำงานสอดประสานเป็นระบบ

สรุปได้ว่า การพัฒนามีความสำคัญในฐานะกระบวนการที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมและประเทศ โดยครอบคลุมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ ความสามารถ และศักยภาพในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ทั้งยังช่วยลดความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา การสาธารณสุข และทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ การพัฒนายังมุ่งส่งเสริมเสรีภาพในการดำรงชีวิต การมีส่วนร่วมของประชาชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สมดุล มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ความมั่นคงและความยั่งยืนของประเทศในระยะยาว

ประเภทของการพัฒนา

James Midgley, (1995; 25-35) อธิบายว่า การพัฒนาทางสังคมเป็นกระบวนการที่มุ่งยกระดับสวัสดิการของประชาชน โดยบูรณาการการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาสังคม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม

UNESCO, (2016) อธิบายว่า การพัฒนาทางวัฒนธรรมเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรม ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้วัฒนธรรมเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิชัย ตันศิริ (2560) และกนกศักดิ์ แก้วเทพ และคณะ (2543) ซึ่งอธิบายสอดคล้องกันว่า การพัฒนาประเทศควรดำเนินไปอย่างสมดุลทั้งในมิติทางการเมืองและวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน การยึดหลักนิติธรรมและความรับผิดชอบของภาครัฐ ควบคู่กับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของชุมชน รวมทั้งการเสริมสร้างสถาบันและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืนทั้งด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

สรุปได้ว่า ประเภทของการพัฒนาสามารถจำแนกได้หลายด้านตามเป้าหมายและบริบทของการพัฒนา โดยครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งมีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกัน การพัฒนาด้านสังคมมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตและสวัสดิการของประชาชน ควบคู่กับการสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม การพัฒนาด้านวัฒนธรรมมุ่งอนุรักษ์ ฟื้นฟู และต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนการพัฒนาด้านการเมืองมุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การบริหารจัดการที่ยึดหลักธรรมาภิบาล นิติธรรม และความรับผิดชอบของภาครัฐ ทั้งนี้ การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพควรดำเนินไปอย่างบูรณาการในทุกมิติ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของคน ชุมชน และสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน

องค์ประกอบของการพัฒนา

Michael P. Todaro และ Stephen C. Smith, (2020; 21-24) อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การยกระดับมาตรฐานการครองชีพ (Raising Living Standards) (2) การสร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Self-esteem) และ (3) การเพิ่มเสรีภาพในการเลือกดำเนินชีวิต (Freedom of Choice) โดยเห็นว่าการพัฒนาไม่ควรวัดจากการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) เพียงอย่างเดียว แต่ต้องวัดจากการที่ประชาชนมีรายได้เพียงพอ มีสุขภาพดี ได้รับการศึกษา มีงานทำ และสามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐอย่างเท่าเทียม

Amartya Sen, (1999) ได้เสนอแนวคิด Capability Approach ซึ่งอธิบายว่า องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนา คือ การขยาย "ศักยภาพ" และ "เสรีภาพ" ของมนุษย์ โดยการพัฒนาจะต้องทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษา การรักษาพยาบาล การประกอบอาชีพ สิทธิทางการเมือง และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม เพราะเมื่อมนุษย์มีศักยภาพสูงขึ้น ย่อมสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาจึงมิใช่การเพิ่มรายได้เท่านั้น แต่เป็นการเพิ่มโอกาสในการใช้ชีวิตตามคุณค่าที่แต่ละบุคคลเลือกด้วยตนเอง

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2553) และประเวศ วะสี (2550) อธิบายสอดคล้องกันว่า ความสำเร็จของการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรหรือประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยวิรัช วิรัชนิภาวรรณ เห็นว่า การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ ทั้งทรัพยากรมนุษย์ องค์กร ภาวะผู้นำ งบประมาณ เทคโนโลยี และการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ทำงานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ขณะที่ประเวศ วะสี เน้นว่า การพัฒนาควรเริ่มต้นจากการพัฒนาคนและชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามและประเมินผล พร้อมทั้งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา ดังนั้น ทั้งสองแนวคิดจึงสะท้อนให้เห็นตรงกันว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการพัฒนาเป็นปัจจัยที่เชื่อมโยงและเกื้อหนุนกันในหลายมิติ โดยมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ทรัพยากรมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพต้องให้ความสำคัญทั้งการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิต การพัฒนาศักยภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเข้าถึงบริการพื้นฐานอย่างเท่าเทียม ตลอดจนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม และการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอน ควบคู่กับการใช้ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล ครอบคลุม และยั่งยืน

ความหมายของวัฒนธรรมชุมชน

งามพิศ สัตย์สงวน, (2543) กล่าวว่า วัฒนธรรม (Culture) มาจากรากศัพท์ภาษาละติน 2 คำ คือ Colere แปลว่า ปลูกฝังหรือสั่งสม และคำว่า Cultus แปลว่า การปลูกฝังหรือการอบรม เมื่อรวมกันได้คำว่า Culture ในภาษาอังกฤษ ในความหมายที่กว้าง หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ตกทอดเป็นมรดกทางสังคม

สุขเกษม ขุนทอง, (2561; 56) กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบฉบับที่ครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงรูปแบบในวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นระบบคุณค่าที่ได้รวบรวมมาจากประวัติศาสตร์ ที่คนได้กระทำ สร้าง กำหนด สะสม รักษา และเป็นมรดกทางสังคมที่ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆ มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีการปรับตัว

กับระบบความสัมพันธ์ มีความสอดคล้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่าง

UNESCO, (2003) และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม, (2564) กล่าวไปในทิศทางกันว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ สั่งสม และสืบทอดร่วมกันของคนในชุมชน ผ่านวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี ภาษา ศิลปะ ภูมิปัญญา ความรู้ ทักษะ ตลอดจนสิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อม และประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนอัตลักษณ์และความต่อเนื่องของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ส่งเสริมการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตและระบบคุณค่าที่เกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสม และการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน ครอบคลุมความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ภาษา ศิลปะ ประเพณี ภูมิปัญญา และวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมอยู่เสมอ อีกทั้งยังเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง ความสามัคคี และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO, (2016) อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นแหล่งสร้างอัตลักษณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมของสังคม การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนจึงช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน และสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ และเศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม

Clifford Geertz, (1973) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นระบบของความหมายที่มนุษย์ร่วมกันสร้างขึ้นผ่านภาษา ความเชื่อ สัญลักษณ์ และพิธีกรรม ซึ่งทำหน้าที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและร่วมกันอนุรักษ์คุณค่าของชุมชน

ประเวศ วะสี (2550) และเสรี พงศ์พิศ (2553) ได้อธิบายในทิศทางเดียวกันว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนมีคนเป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คน ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต และทรัพยากรในชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมร่วมกัน องค์ประกอบเหล่านี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความสามัคคี การพึ่งพาตนเอง และความสามารถในการจัดการชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนมีความสำคัญในฐานะทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมที่เป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากช่วยสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความผูกพันของคนในชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เสริมสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งสามารถต่อยอดไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้ นอกจากนี้ วัฒนธรรมชุมชนยังเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ควบคู่กับการสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชน

ประเภทของวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO (2022) อธิบายว่า มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) ซึ่งครอบคลุมสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น อาคาร

ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถาน และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม และ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ได้แก่ ภาษา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งสององค์ประกอบต่างมีบทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นฐานสำคัญในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาสังคมในระยะยาว

ศรัญญา ประสพชิงชนะ และคณะ (2565) และเสรี พงศ์พิศ (2553) ได้อธิบาย สอดคล้องกันว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นทุนสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่น ครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ของผู้คน และการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งล้วนสะท้อนอัตลักษณ์และกระบวนการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่น อีกทั้งยังสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และการท่องเที่ยว จึงนับเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนประกอบด้วย 2 มิติสำคัญ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเชื่อมโยงกันในการสะท้อนอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และคุณค่าของชุมชน โดยมรดกที่จับต้องได้ครอบคลุมทรัพยากรที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน ศาสนสถาน สถาปัตยกรรม โบราณวัตถุ และงานหัตถกรรม ส่วนมรดกที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ภาษา ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คน ซึ่งได้รับการสืบทอดและปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย องค์ประกอบทั้งสองมิติจึงทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมที่ช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชน เสริมสร้างความผูกพันของคนในพื้นที่ และเป็นฐานสำคัญในการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์มรดกท้องถิ่นควบคู่กัน

องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO, (2016) อธิบายว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนในยุคปัจจุบันควรครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณสถาน อาคาร เครื่องมือ เครื่องแต่งกาย และ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) เช่น ภาษา ดนตรี การแสดง ประเพณี พิธีกรรม งานช่างฝีมือ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งองค์ประกอบทั้งสองส่วนสามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน

ประเวศ วะสี (2550; 82–97) และเสรี พงศ์พิศ (2553; 30–48) ได้กล่าวสอดคล้องกันว่า วัฒนธรรมชุมชนมี “คน” เป็นศูนย์กลาง และเกิดจากการเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ทางสังคม ค่านิยม ความเอื้ออาทร ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ประเพณี และทรัพยากรของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้ทำงานร่วมกันเป็น ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม ที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถร่วมกันเรียนรู้ แก้ไขปัญหา กำหนดทิศทางการพัฒนา และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงมิใช่เพียงประเพณีหรือพิธีกรรม หากแต่เป็นระบบคุณค่า วิถีชีวิต และความร่วมมือของผู้คนที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งครอบคลุมโบราณสถาน ศิลปกรรม ภาษา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีคนเป็นศูนย์กลางในการสืบทอด เรียนรู้ และพัฒนาวัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยมร่วมของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันในฐานะทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมที่สามารถต่อยอดสู่การสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ การสร้างอัตลักษณ์ การเรียนรู้ร่วมกัน และ

การกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ อันเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

ความหมายการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO (2016;22-39) อธิบายว่า วัฒนธรรมมิใช่เพียงผลลัพธ์ของการพัฒนา แต่เป็น ปัจจัยขับเคลื่อนการพัฒนา (Driver of Development) และเป็น ปัจจัยเอื้ออำนวย (Enabler of Sustainable Development) การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมจึงเป็นการนำมรดกทางวัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาใช้สร้างคุณค่าใหม่ ทั้งในด้านการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ การสร้างงาน การท่องเที่ยว และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ UNESCO ยังเน้นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนำวัฒนธรรมมาใช้เป็นฐานในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาท้องถิ่น

Pierre Bourdieu, (1986;243-248) เสนอแนวคิด ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) โดยอธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าเช่นเดียวกับทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมประกอบด้วย ความรู้ ทักษะ การศึกษา ภาษา รสนิยม ศิลปะ และมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำมาใช้สร้างโอกาสในการพัฒนา สร้างรายได้ และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของชุมชน เมื่อนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น งานหัตถกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหารพื้นถิ่น และประเพณีของชุมชน สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมสร้างสรรค์ที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่เศรษฐกิจชุมชนได้

ประเวศ วะสี (2550: 82–97) และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2565: 69–78) เห็นสอดคล้องกันว่า วัฒนธรรมชุมชนมิได้เป็นเพียงมรดกที่ควรอนุรักษ์ แต่เป็น “ทุนการพัฒนา” ที่สามารถนำมาต่อยอดสร้างคุณค่าได้ทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ โดยประเวศ วะสีเน้นการพัฒนาคนและชุมชนผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น ความร่วมมือ และความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร และการมีส่วนร่วมอันเป็นพลังภายในของชุมชน ขณะที่สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ขยายแนวคิดสู่ระดับนโยบาย โดยส่งเสริมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ผ่านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ดังนั้น วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นทั้งฐานความเข้มแข็งทางสังคมและทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถแปรคุณค่าทางวัฒนธรรมให้เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม ควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

สรุปได้ว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นรากฐานในการสร้างความเจริญอย่างยั่งยืน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ สืบทอด และต่อยอดคุณค่าทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาลักษณะนี้ไม่เพียงมุ่งรักษาอัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังส่งเสริมการสร้างนวัตกรรม ผลิตภัณฑ์ และบริการที่มีเอกลักษณ์ของชุมชน เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน ทั้งยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ความสำคัญของการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO (2016) อธิบายว่า วัฒนธรรมมีบทบาททั้งในฐานะพลังขับเคลื่อนและปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ ความคิดสร้างสรรค์ ความหลากหลาย และความสามารถในการปรับตัวของชุมชน อีกทั้งยังสามารถนำไปสู่การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ การจ้างงาน และการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ควบคู่กับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นไว้ได้ ทั้งนี้ การพัฒนาที่ละเลยมิติทางวัฒนธรรมมักไม่สามารถตอบสนองความ

ต้องการของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมจึงเป็นแนวทางที่สร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สังคม และสิ่งแวดล้อม

Pierre Bourdieu, (1986) เสนอแนวคิด ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) โดยอธิบายว่า ความรู้ ทักษะ ศิลปะ ภาษา ประเพณี และภูมิปัญญาของชุมชน ล้วนเป็นทรัพยากรที่สามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคมได้ หากได้รับการบริหารจัดการและพัฒนาอย่างเหมาะสม การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนจึงมีความสำคัญ เพราะช่วยเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นโอกาสในการสร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์และบริการที่มีอัตลักษณ์ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชน และเสริมสร้างความภาคภูมิ

ประเวศ วะสี (2550) และ เสรี พงศ์พิศ (2553) เห็นสอดคล้องกันว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชน โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของผู้คน และทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการขับเคลื่อน ประเวศ วะสี เน้นว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานของความเข้มแข็งทางสังคมที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ความไว้วางใจ และการพึ่งพาอาศัยกัน ส่งผลให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ขณะที่เสรี พงศ์พิศ มองว่าการนำทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดเป็นนวัตกรรม ผลิตภัณฑ์ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มและเสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ควบคู่กับการรักษาอัตลักษณ์และการปรับตัวของชุมชน ดังนั้น การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นกระบวนการบูรณาการมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน

ประเภทของการพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน

UNESCO, (2019) อธิบายว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมสามารถดำเนินการได้ในหลายมิติ โดยมีแนวทางสำคัญ ได้แก่ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม (Heritage Conservation) การส่งเสริมอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy and Cultural Industries) การพัฒนาเมืองและชุมชนสร้างสรรค์ (Creative Cities and Communities) และการใช้วัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของสังคม (Culture for Sustainable Development) แนวทางเหล่านี้มุ่งใช้วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ และเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2565) และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2565;20–35) อธิบายในทิศทางเดียวกันว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมเป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งใช้ทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มแก่ชุมชน โดยครอบคลุมการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม การสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ควบคู่กับการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

สรุปได้ว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) การอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม (2) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการเพิ่มมูลค่าทุนวัฒนธรรม (3) การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ (4) การเสริมสร้างความร่วมมือและความยั่งยืนทางวัฒนธรรม โดยทุกประเภทมุ่งใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชนควบคู่กับการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ของชุมชน

บทสรุป

การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมเป็นรากฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ควบคู่กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม คุณธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมทั้งผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และสามารถพึ่งพาตนเองได้

วัฒนธรรมชุมชนถือเป็นทุนสำคัญที่สะท้อนอัตลักษณ์ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี ภาษา ศิลปะ และภูมิปัญญาที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีบทบาทในการสร้างความภาคภูมิใจ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อีกทั้งยังสามารถนำมาต่อยอดเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์ชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม
ดังนั้น การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นการบูรณาการมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้วัฒนธรรมเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนา ผ่านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด อันนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม สร้างงาน สร้างรายได้ เพิ่มศักยภาพของชุมชน และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน พร้อมทั้งรักษาอัตลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้

การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชน (Culture-Based Community Development)” เป็นแนวคิดที่อธิบายว่า การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนควรเริ่มต้นจากการค้นหาและใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ภาษา ศิลปะ และอัตลักษณ์ของชุมชน แล้วนำมาบูรณาการกับองค์ความรู้สมัยใหม่ การมีส่วนร่วมของประชาชน และการบริหารจัดการที่เหมาะสม เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ส่งผลให้ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง มีความสามัคคี เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

องค์ความรู้นี้ยังแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมชุมชนประกอบด้วย 4 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) การอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าของชุมชน (2) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการเพิ่มมูลค่าทุนวัฒนธรรม ผ่านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ บริการ และนวัตกรรมที่มีรากฐานจากวัฒนธรรม (3) การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อสร้างรายได้และกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ และ (4) การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือและความยั่งยืนทางวัฒนธรรม ซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และประชาชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาร่วมกัน ทั้งสี่องค์ประกอบมีความสัมพันธ์กันเป็นระบบและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลในทุกมิติ

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้จากบทความสามารถสังเคราะห์ได้ว่า “วัฒนธรรมชุมชน” เป็นทุนการพัฒนาที่สร้างทั้งคุณค่า (Value) และมูลค่า (Value Added) โดยการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดนวัตกรรม สร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งรักษาอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น อันนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2564). **แผนปฏิบัติราชการด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม พ.ศ. 2563–2565**. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 4)**. กรุงเทพมหานคร: รามาการพิมพ์.

จามะรี เชียงทอง. (2549). **การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและกระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2556). **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา: จากความมั่งคั่งทางวัตถุสู่ความอยู่ดีมีสุข.** ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2560). **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา: จากความมั่งคั่งทางวัตถุสู่ความอยู่ดีมีสุข.** ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประเวศ วะสี. (2550). **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.

ประเวศ วะสี. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม.** กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2553). **การบริหารการพัฒนาและการพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โฟร์เพซ.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2553). **การบริหารเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

ศรัญญา ประสพชิงชนะ, ปาจรีย์ สุขาภิรมย์, และอมรฉัฐ เสริมชีพ. (2565). การสำรวจองค์ความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรม ชุมชนบ้านมาบหม้อ ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**, 30(2), 102–107.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559**). อารยธรรมไทย: ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 18).** นครปฐม: มูลนิธิพุทธธรรม. สืบค้นจาก https://www.watnyanaves.net/th/book-full-text/485 (25 มิถุนายน 2569)

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุขเกษม ขุนทอง. (2561). **แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดบนฐานจารีตม้งแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนบ้านเจดีโคะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก.** กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

เสรี พงศ์พิศ. (2553). **คิดท้องถิ่น.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.

Amartya Sen. (1999). **Development as Freedom.** New York: Alfred A. Knopf.

Clifford Geertz. (1973). **The Interpretation of Cultures**. New York: Basic Books.

Hoogvelt, A. M. M. (1997). **Globalization and the postcolonial**. world: The new political economy **of development (2nd ed.)**. Macmillan Press.

Midgley, J. (1995). **Social development: The developmental perspective in social welfare**. SAGE Publications.

Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). **Economic Development (13th ed.).** Harlow: Pearson Education.

UNESCO. (2003). **Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.** Paris: UNESCO.

UNESCO. (2016). **Culture: Urban Future—Global Report on Culture for Sustainable Urban Development.** Paris: UNESCO Publishing.

UNESCO. (2019). **Culture|2030 Indicators**. Paris: UNESCO Publishing.

UNESCO. (2022). **Basic texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2022 ed.)**. UNESCO.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

คลังหน่วยกิต: โอกาสและแนวทางการพัฒนาทักษะตลอดชีวิต

CREDIT BANK: OPPORTUNITIES AND PATHWAYS FOR LIFELONG SKILL DEVELOPMENT

นรินทร์ รินพนัสสัก,[1] นัสวรรณ ใจมั่น[2]
วิทยาลัยชุมชนน่าน
Narin Rinphanassak,[1] Natsawan Jaiman[2]
Nan Community college
E-mail: natsawan_j@nancc.ac.th

บทคัดย่อ

ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่จำกัดอยู่ในห้องเรียนไม่เพียงพอต่อการตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานและสังคมที่เปลี่ยนแปลง ผู้เรียนและแรงงานจำเป็นต้องพัฒนาทักษะใหม่อย่างต่อเนื่อง ทั้งทักษะดิจิทัล การคิดวิเคราะห์ และทักษะเฉพาะทางที่สอดคล้องกับภาคอุตสาหกรรม การศึกษาจึงขยายสู่แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยระบบคลังหน่วยกิต (Credit Bank) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสะสมและเทียบโอนหน่วยกิตจากการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อนำไปสู่การรับรองคุณวุฒิและการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิด ความสำคัญ และแนวทางการดำเนินงานของระบบคลังหน่วยกิต รวมถึงโอกาสและความท้าทายในการประยุกต์ใช้ในบริบทการศึกษาไทย ภายใต้กรอบนโยบายการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนากำลังคนในยุคดิจิทัล ระบบดังกล่าวเหมาะสำหรับแรงงานที่ต้องการยกระดับหรือเปลี่ยนสายอาชีพ (Upskill และ Reskill) ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ต้องการการรับรองทักษะ ผู้สูงอายุที่ต้องการพัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน ตลอดจนผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ค่าใช้จ่าย หรือที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ จึงมีบทบาทสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มโอกาสการเรียนรู้ของประชาชนทุกช่วงวัย

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ พบว่าระบบคลังหน่วยกิตมีศักยภาพสูงในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและตอบสนองตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในประเทศไทยที่กำลังก้าวสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของระบบจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา ภาคอุตสาหกรรม และภาครัฐ เพื่อพัฒนามาตรฐานการเทียบโอน การรับรองคุณภาพ และโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

คำสำคัญ: คลังหน่วยกิต, การเรียนรู้ตลอดชีวิต, การพัฒนาทักษะการเรียนรู้

Abstract

In the 21st century, digital technology has inevitably become an integral part of daily life. Learning environments for early childhood can no longer ignore this transformation. Today's children are born into a world surrounded by smartphones and digital media, which significantly influence their thinking and learning processes. Therefore, designing learning environments that respond to the digital context has become both a challenge and a necessity that educators, teachers, and parents must prioritize. The "Third Teacher" concept, developed from the Reggio Emilia Approach, proposes that the physical environment is not merely a backdrop but a living component that plays a crucial role in shaping children's experiences and stimulating their development. This environment can "communicate" with children through the arrangement of spaces, media, and materials that facilitate exploration, inquiry, and creativity.

This academic article aims to present a conceptual framework for integrating the Third Teacher concept with the digital age by exploring principles and practices for creating "Meaningful Environments" to promote early childhood learning. Rather than replacing important physical and social experiences, it advocates for the intelligent use of digital tools to enhance children's learning potential, critical thinking, and interaction. The content will cover the selection and use of developmentally appropriate digital technology, the design of hybrid learning spaces, and the teacher's role as designer and facilitator in such environments. Creating learning environments in the digital age under the Third Teacher concept is not about using technology without direction, but rather about creating spaces where technology and real experiences meaningfully converge, enabling early childhood learners to grow into capable individuals ready for the future world.

Keywords: Credit Bank, Lifelong Learning, Development of Learning Skills

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 โลกได้เข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ทั้งด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ระบบอัตโนมัติ และนวัตกรรมที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างตลาดแรงงานและรูปแบบการทำงานในทุกภาคส่วน อาชีพหลายประเภทที่เคยมีความมั่นคงกำลังเปลี่ยนแปลงหรือหมดความต้องการ ขณะที่อาชีพและทักษะใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์ดังกล่าวสร้างแรงกดดันต่อระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่ยังยึดติดกับรูปแบบการเรียนการสอนที่มีโครงสร้างตายตัว ใช้เวลาเรียนนาน และขาดความยืดหยุ่นในการตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ระบบการศึกษาไทยแม้จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังเผชิญความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่ทำให้ประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบได้อย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นแรงงานวัยผู้ใหญ่ที่ต้องทำงานหาเลี้ยงชีพ ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล หรือผู้ที่มีข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่าย แม้บุคคลเหล่านี้จะมีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากการทำงานหรือการเรียนรู้ด้วยตนเอง แต่กลับไม่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองและความก้าวหน้าในสายอาชีพ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) จึงได้รับการยอมรับและถูกกำหนดเป็น

หลักการสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา และตลอดชีวิต

ระบบคลังหน่วยกิต (Credit Bank) จึงได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อรองรับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถสะสมหน่วยกิตจากการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยรวมถึงการเทียบโอนผลการเรียนรู้เพื่อรับรองคุณวุฒิอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน ระบบดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนากำลังคนในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานที่ต้องการยกระดับทักษะ (Upskill) และพัฒนาทักษะใหม่ (Reskill) เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานจากระบบอัตโนมัติและปัญญาประดิษฐ์ นอกจากนี้ยังตอบสนองความต้องการของผู้ประกอบอาชีพอิสระ ผู้สูงอายุที่ยังต้องการ มีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน และผู้ที่ต้องการเปลี่ยนเส้นทางอาชีพในช่วงต่าง ๆ ของชีวิต

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบคลังหน่วยกิต โดยครอบคลุมแนวคิดพื้นฐาน หลักการดำเนินงาน ความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนโอกาส ความท้าทาย และแนวทางการพัฒนาระบบคลังหน่วยกิตในบริบทของประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำระบบดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนากำลังคน การยกระดับคุณภาพการศึกษา และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

คลังหน่วยกิต

ความหมายของคลังหน่วยกิต

คลังหน่วยกิต หรือธนาคารหน่วยกิต หรือ Credit Bank หมายถึง ระบบการจัดเก็บและสะสมหน่วยกิตในลักษณะคลังข้อมูลเสมือน (Virtual Store) ที่รองรับผลการเรียนรู้ของผู้เรียนจากการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ครอบคลุมทั้งการเรียนในหลักสูตรเพื่อรับปริญญา หลักสูตรฝึกอบรม ตลอดจนประสบการณ์การเรียนรู้ที่สามารถนำมาเทียบหน่วยกิตได้โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการส่งเสริมแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) กล่าวคือ ผู้เรียนสามารถสะสมหน่วยกิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต และเมื่อสะสมหน่วยกิตครบตามเกณฑ์ที่กำหนดและได้รับการรับรองจากสถาบันที่เกี่ยวข้องแล้ว ผู้เรียนย่อมมีสิทธิ์ได้รับวุฒิการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่ลงทะเบียนเรียน เช่น หลักสูตรเพื่อรับปริญญา หลักสูตรฝึกอบรม การสร้างประสบการณ์โดยมีหลักฐานที่เป็นองค์ประกอบในการเทียบหน่วยกิตซึ่งเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาและลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ในการเข้าถึงการศึกษาของประชาชนในทุกกลุ่มได้เป็นอย่างดี (ประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา, 2565, Allam Joseph Praveen Kumar ,2022, NILE,2018)

สรุปได้ว่า คลังหน่วยกิต (Credit Bank) หมายถึง ระบบจัดเก็บและสะสมผลการเรียนรู้หรือหน่วยกิตในรูปแบบคลังข้อมูลเสมือน ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถสะสมหน่วยกิตจากการศึกษาทุกรูปแบบ (ทั้งในระบบ นอกระบบ ตามอัธยาศัย และประสบการณ์การทำงาน) ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ เพื่อนำมาเทียบเคียงและขอรับวุฒิการศึกษาเมื่อสะสมครบตามเกณฑ์ที่กำหนด

แนวคิดของระบบคลังหน่วยกิต

ระบบคลังหน่วยกิตมีรากฐานแนวคิดมาจากองค์การระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญแก่การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล แนวคิดดังกล่าวมีหลักการพื้นฐานที่มุ่งเน้นการรับรองและจัดเก็บ

ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนประสบการณ์จากการทำงาน การฝึกอบรม และการฝึกอาชีพ มุ่งเน้นการรับรองและเทียบโอนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และประสบการณ์เดิม ของผู้เรียนทุกช่วงวัย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำผลการเรียนรู้เหล่านั้นมาเทียบโอน หน่วยกิตได้อย่างเป็นระบบ โดยไม่มีข้อจำกัดด้านอายุหรือช่วงเวลา ซึ่งสะท้อนถึงหลักความเท่าเทียมและความยืดหยุ่นทางการศึกษา

ระบบนี้ได้รับการออกแบบให้มีความยืดหยุ่นสูงเพื่อรองรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการยกระดับทักษะ (Up skill/Re skill) โดยในระดับสากลมีการเชื่อมโยงระบบดังกล่าวเข้ากับกรอบคุณวุฒิแห่งชาติและกรอบคุณวุฒิวิชาชีพเพื่อยกระดับวิทยฐานะอย่างเป็นรูปธรรม อันจะส่งเสริมให้เกิดโอกาสและความเท่าเทียมในการเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างยั่งยืน ในมิติของการนำไปใช้ประโยชน์ ระบบคลังหน่วยกิตเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และทำงานควบคู่กันไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถสะสมหน่วยกิตเพื่อนำไปต่อยอดในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น พัฒนาสมรรถนะของตนเอง และเชื่อมโยงกับกรอบคุณวุฒิแห่งชาติและคุณวุฒิวิชาชีพ ดังที่ปรากฏในแบบอย่างของประเทศที่นำระบบนี้ไปใช้อย่างแพร่หลาย เช่น สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และสาธารณรัฐเกาหลี เป็นต้น

ระบบคลังหน่วยกิตจึงเป็นกลไกเชิงนโยบายที่สำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะในวัยทำงานและวัยเกษียณ สามารถเข้าถึงองค์ความรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นได้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต อันนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนในสังคม (อรุณีตระการไพโรจน์, 2561 สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา , 2563ก, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563ค, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา2566)

สรุปได้ว่า แนวคิดของระบบคลังหน่วยกิต คือกลไกที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้หลักความยืดหยุ่นและความเท่าเทียมทางการศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มทุกช่วง สามารถนำผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน หรือการฝึกอบรม มาเทียบโอนและสะสมเป็นหน่วยกิตได้ เพื่อใช้เชื่อมโยงกับกรอบคุณวุฒิแห่งชาติในการยกระดับวิทยฐานะ พัฒนาทักษะ (Up-skill/Re-skill) และเอื้อให้สามารถเรียนควบคู่ไปกับการทำงานได้ และผู้เรียนได้มีสมรรถนะที่สูงขึ้น

หลักการของระบบคลังหน่วยกิต

หลักการสำคัญของระบบคลังหน่วยกิต หรือธนาคารหน่วยกิตมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพมาตรฐาน โดยขับเคลื่อนผ่านกลไกการเทียบโอนและสะสมผลลัพธ์การเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ ตามอัธยาศัย และประสบการณ์เชิงประจักษ์อย่างไร้ข้อจำกัดด้านอายุ คุณวุฒิพื้นฐาน และระยะเวลาสะสม ซึ่งประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา (2565) ได้กล่าวถึงหลักการของระบบคลังหน่วยกิตไว้ดังนี้

(1) สามารถเทียบโอนได้ทั้งจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(2) ยึดหลักความเสมอภาคและธำรงไว้ซึ่งคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

(3) สถาบันอุดมศึกษาต้องจัดให้มีหน่วยงานทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ปรึกษาและดำเนินการให้มีการเทียบโอนหน่วยกิตและผลการศึกษาตามกระบวนการและหลักเกณฑ์ที่กำหนด

(4) สถาบันอุดมศึกษาต้องกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการที่ใช้ในการทดสอบและประเมินผลเพื่อการเทียบโอนที่มีมาตรฐาน

ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2563ข) กล่าวถึงหลักการของระบบธนาคารหน่วยกิตดังนี้

(1) ผู้เรียนสามารถนำผลการเรียนและผลการเรียนรู้มาสะสมในธนาคารหน่วยกิตได้ตามหลักเกณฑ์การเทียบโอนผลการเรียนระดับปริญญาเข้าสู่การศึกษาในระบบ

(2) ผู้เรียนสามารถสะสมผลการเรียนและผลการเรียนรู้ในธนาคารหน่วยกิตได้โดยไม่จำกัดอายุคุณวุฒิระยะเวลาของผู้เรียน

(3) ผู้เรียนสามารถลงทะเบียนเรียนและสะสมหน่วยกิตได้ตลอดชีวิต โดยไม่มีเงื่อนไขของระยะเวลาในการสะสมและระยะเวลาในการศึกษา

(4) หากผู้เรียนต้องการพัฒนาความรู้หรือสมรรถนะเฉพาะทาง หรือเปลี่ยนอาชีพผู้เรียนสามารถรับการฝึกอบรม และนำผลการเรียนรู้มาเทียบโอนและสะสมหน่วยกิตในธนาคารหน่วยกิตได้

(5) ธนาคารหน่วยกิตสามารถสะสมหน่วยกิต หรือผลการเรียนจากการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย และจากประสบการณ์ได้

(6) ผู้เรียนสามารถลงทะเบียนเรียนและสะสมหน่วยกิตในสถาบันอุดมศึกษา ได้มากกว่า 1 สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สรุปได้ว่า หลักการของระบบคลังหน่วยกิต มีหัวใจสำคัญที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพและเท่าเทียม โดย มีความยืดหยุ่นของผู้เรียน มีความหลากหลายในการเทียบโอน มีมาตรฐานและมีการสนับสนุนการเรียนรู้ในผู้เรียน โดยสามารถเรียนได้มากกว่า 1 สถาบัน

การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของบุคคล ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่แรกเกิดจนสิ้นสุดชีวิต โดยครอบคลุมการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งไม่ถูกจำกัดด้วยรูปแบบหรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง กระบวนการดังกล่าวมุ่งส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา ทักษะ เจตคติ และสมรรถนะของบุคคลอย่างรอบด้าน ทั้งในมิติส่วนตัวและสังคม โดยการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา ครอบครัวหรือสภาพแวดล้อมทางสังคม ทั้งที่เกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจ สาระสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงอยู่ที่การเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลให้สามารถปรับตัว พัฒนาตนเอง และดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมภายใต้สภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืน (Dave , 1973, Mackenzie , Eraut & Jones , 1970, Peterson,1975, กระทรวงศึกษาธิการ ,2551, กฤษพร อยู่สวัสดิ์, 2563)

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของบุคคลตั้งแต่วัยเยาว์จนกระทั่งเสียชีวิต โดยไม่มีข้อจำกัด ครอบคลุมทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ ทัศนคติ และสมรรถนะอย่างรอบด้าน ช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสม นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคมโดยรวมได้

เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแต่ละคน เป็นส่วนประกอบสำคัญที่เกิดจากความเข้าใจ การให้ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตภายใต้ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่สามารถอธิบายในการหล่อหลอมเป้าหมายในการเรียนรู้และการกำหนดแนวทางของแต่ละคนภายใต้โอกาส ความพร้อม และแนวทางในการเรียนรู้แต่ละคน ซึ่งการกำหนดเป้าหมายนั้นคือหัวใจสำคัญ

ในการขับเคลื่อนและพัฒนารูปแบบการศึกษาและการเรียนรู้ภายใต้ความหมายและระบบการศึกษาตลอดชีวิต จากการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูล เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การพัฒนาบุคคลทั่วไป ให้เป็นที่มีศักยภาพในการปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมุ่งเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และสมรรถนะที่จำเป็นแก่บุคคลทุกช่วงวัยอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิตผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ภายใต้หลักความเท่าเทียมและคุณภาพทางการศึกษา การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่มีความชัดเจน ท้าทายและเกิดจากแรงจูงใจภายในของบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนพฤติกรรมการเรียนรู้อย่างมีทิศทาง นอกจากนี้ เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตยังสะท้อนถึงการพัฒนาตนเองการพัฒนาการงานอาชีพและการปรับตัวในสังคมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (Cropley,1977 Latham & Locke , 2007,กฤษพร อยู่สวัสดิ์, 2563)

สรุปได้ว่า เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การพัฒนาบุคคลทุกช่วงวัยให้มีศักยภาพในการปรับตัวและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมีแรงจูงใจภายในและการกำหนดเป้าหมายส่วนบุคคลเป็นตัวขับเคลื่อนพฤติกรรมการเรียนรู้อย่างมีทิศทาง ผ่านรูปแบบการศึกษาที่ยืดหยุ่นและเท่าเทียมเพื่อยกระดับทั้งการพัฒนาตนเองของผู้เรียน

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีองค์ประกอบสำคัญที่ครอบคลุมสองมิติหลัก ได้แก่

1. มิติการพัฒนาผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับปัจเจกบุคคล เป็นการสนับสนุนจาก พ่อแม่ผู้ปกครอง โรงเรียน และตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นการส่งเสริมมุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลแบบองค์รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง โดยอาศัยความร่วมมือจากครอบครัว สถาบันการศึกษา และกลุ่มเพื่อนในการสร้างแรงจูงใจและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2. มิติการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ในระดับโครงสร้าง ซึ่งสังคมแห่งการเรียนรู้หรือระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการจัดสภาพแวดล้อม แหล่งเรียนรู้ และเทคโนโลยีที่สนับสนุนการเรียนรู้ที่หลากหลายและเท่าเทียม ทั้งนี้ การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจภายในถือเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคมในระยะยาว (ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์ , 2559, จุลศักดิ์ สุขสบาย , 2560, อาชัญญา รัตนอุบล,2562)

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตขับเคลื่อนด้วย 2 มิติหลัก คือ ระดับบุคคลที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยมีครอบครัวและสถาบันการศึกษาคอยสนับสนุน และระดับโครงสร้างสังคมที่ทุกภาคส่วนร่วมกันสร้างระบบนิเวศและเทคโนโลยีการเรียนรู้ที่เข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม โดยมีแรงจูงใจภายในของผู้เรียนเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ลักษณะของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต

จากการสังเคราะห์ข้อมูลลักษณะของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learner) หมายถึง บุคคลที่มีคุณลักษณะเฉพาะที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต โดยมีทั้งความพร้อมด้านสติปัญญา ทักษะการเรียนรู้ แรงจูงใจภายใน และทัศนคติที่เปิดกว้างต่อการแสวงหาความรู้จากแหล่งที่หลากหลาย ซึ่งนักการศึกษาหลายท่านได้สังเคราะห์คุณลักษณะสำคัญของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังนี้

1. ด้านความพร้อมทางสติปัญญาและเครื่องมือการเรียนรู้ ได้แก่ มีความคุ้นเคยกับสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งทักษะที่หลากหลาย มีความคุ้นเคยกับการสร้างความรู้และไม่ยึดติดกับข้อเท็จจริง มีทักษะ

ในการปรับเครื่องมือในการเรียนรู้และโครงสร้างของเนื้อหาวิชาให้เหมาะสมในการใช้งานใหม่ ๆ และมีความตระหนักในความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการคิด การใช้ปัญญากับชีวิตจริง

2. ด้านความสามารถในการเรียนรู้ ได้แก่ มีกลยุทธ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การเรียนรู้ตามลำพัง มีเครื่องมือที่เป็นทักษะการเรียนรู้อย่างดี เช่น ทักษะการอ่าน และทักษะการฟัง รวมทั้งสามารถเข้าใจการสื่อสาร มีเครื่องมือที่เป็นทักษะทางปัญญาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างดี เช่น การให้เหตุผล การคิดแบบมีวิจารณญาณ และการแปลความหมายข้อมูล และมีทักษะพื้นฐานในการใช้เครื่องมือการเรียนรู้ เช่นเครื่องพิมพ์ คอมพิวเตอร์ สื่อและชุดการสอนต่าง ๆ และเป็นผู้ที่พัฒนาความสามารถของตนอยู่เสมอและไม่ปล่อยโอกาสใหม่ ๆ ในการเรียนรู้ให้หลุดลอยไป

3. ด้านแรงจูงใจและทัศนคติ ได้แก่ ตระหนักในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งผลของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ความรู้ และทักษะในการทำงาน ตระหนักว่าการเรียนในโรงเรียนเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในชีวิตเท่านั้น ตระหนักว่าเป็นความรับผิดชอบของตนที่จะต้องแสวงหาความรู้ ทักษะ และเจตคติใหม่ ๆ และตระหนักว่าการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการสร้างความก้าวหน้าและการพัฒนาบุคคลและสังคม

4. มีทักษะมีทักษะที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ การประยุกต์ใช้ความรู้ การประเมินการเรียนรู้ของตนเอง ทักษะในการค้นหาข้อมูล ทักษะการใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ที่หลากหลายในบริบทต่าง ๆ ทักษะในการใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย ความสามารถในการใช้และการตีความเนื้อหา และกระหายใคร่รู้ช่างสนใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ มีความรู้สารสนเทศ คือ สามารถรับรู้ได้ว่าเมื่อไหร่ที่จำเป็นต้องใช้ข้อมูล สามารถใช้ เทคโนโลยีด้วยความมั่นใจ รู้ว่าจะเข้าถึงแหล่งข้อมูลผ่านเทคโนโลยีได้อย่างไรและรู้ว่าจะจัดการกับข้อมูลที่ได้มาอย่างไร (Cropley ,1977, Knapper and Cropley ,2000)

สรุปได้ว่า ลักษณะของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต คือ ผู้ที่มีความพร้อมด้านสติปัญญาและการคิดวิเคราะห์ มีความสามารถในการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบโดยใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างเท่าทัน ควบคู่กับการมีแรงจูงใจภายในและทัศนคติเชิงบวกที่เปิดกว้าง ตระหนักว่าการศึกษาในระบบเป็นเพียงจุดเริ่มต้น จึงมีความรับผิดชอบ กระหายใคร่รู้ และมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อรับมือ กับการเปลี่ยนแปลงของโลก

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้

ความหมายของการพัฒนาทักษะการเรียนรู้

การเรียนรู้สำหรับผู้เรียน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางความคิดและทัศนคติอย่างเป็นระบบ ผ่านกิจกรรมการทดลองปฏิบัติและปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้สอนในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย โดยผู้เรียนสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ตรงในบริบทเชิงพื้นที่ให้เป็นองค์ความรู้เชิงลึกเพื่อใช้ในการพัฒนาตนเองและการทำงาน ควบคู่ไปกับการบูรณาการทักษะสำคัญรอบด้าน ได้แก่ ทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะสารสนเทศและเทคโนโลยี ทักษะการสื่อสาร ตลอดจนทักษะการคิดขั้นสูงและการร่วมมือกับผู้อื่น เพื่อขับเคลื่อนความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการปรับตัวอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง (อัครเดช นีละโยธิน ,2559,วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล,2565) จากการสังเคราะห์พบว่าวิธีการพัฒนาทักษะการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน ดังนี้

1. การพัฒนาทักษะการคิดและการจัดการตนเอง โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การให้เหตุผล และการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการฝึกทักษะการกำหนดเป้าหมาย

การเรียนรู้ การบริหารจัดการเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

2. การพัฒนาทักษะสารสนเทศและเทคโนโลยี โดยฝึกให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึง ประเมิน และใช้ข้อมูลจากแหล่งที่หลากหลายได้อย่างมีวิจารณญาณและมีจริยธรรม พร้อมทั้งพัฒนาความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้และการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและ เหมาะสมกับบริบท

3. การพัฒนาทักษะการสื่อสารและความร่วมมือ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถสื่อสารความคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในรูปแบบการพูด การฟัง และการเขียนในบริบทที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมุ่งเสริมสร้างทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น การเคารพในความแตกต่างทางความคิดและวัฒนธรรม ตลอดจนการมีความรับผิดชอบร่วมกันในฐานะสมาชิกของกลุ่ม

4. การสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยการจัดสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและจิตวิทยาที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ความกล้าแสดงออก และการเรียนรู้จากความผิดพลาดโดยปราศจากการตำหนิกดดัน ทั้งนี้ ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจภายในแก่ผู้เรียนด้วยการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า การเรียนรู้สำหรับผู้เรียนคือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมและระบบคิดเพื่อการปรับตัวและสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยมีแนวทางพัฒนาผ่านการฝึกทักษะการคิดและการจัดการตนเอง การใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศอย่างรู้เท่าทัน ตลอดจนการสื่อสารและการรวมพลังทำงานร่วมกับผู้อื่นภายใต้การจัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยเอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งมีผู้สอนคอยกระตุ้นแรงจูงใจภายในและเชื่อมโยงสู่ชีวิตจริง เพื่อหล่อหลอมผู้เรียนให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง

องค์ประกอบของการเรียนรู้

ในการแบ่งองค์ประกอบในการเรียนรู้ มีหลากหลายประการแต่สิ่งที่สำคัญ และนักวิชาการได้กล่าวถึงมากที่สุด (Dallardand Miller, 1977 วรรณี ลิมอักษร, 2551,กุลิสรา จิตรชญาวณิช ,2562) ประกอบด้วย

1. ผู้เรียนหรือตัวบุคคล ผู้เรียนถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบแรกและสำคัญที่สุด หากขาดผู้เรียนไปการเรียนรู้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ แต่ทั้งนี้การจะทำให้การเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุดนั้น ผู้เรียนต้องมีปัจจัยหลายอย่างร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นความพร้อมที่จะเรียน อันหมายถึง วุฒิภาวะ ทัศนคติ ความเชื่อค่านิยม ความรู้ความสามารถ ทุนทรัพย์ และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ นอกจากนี้แรงขับก็สำคัญ เพราะแรงขับ (Dive) หมายถึง ความต้องการของผู้เรียนในบางสิ่งบางอย่างแล้วจูงใจ (Motivated) ให้ผู้เรียนหาหนทางตอบสนองความต้องการนั้น ซึ่งการตอบสนอง (Response) หมายถึง การที่ผู้เรียนแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ซึ่งอธิบายได้ด้วยพฤติกรรมที่ผู้เรียนแสดงออก

2. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนใช้ในการเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยผ่านระบบสัมผัสต่างๆของร่างกาย การรับรู้ การซักถาม การคิดหาเหตุผลหรือการทดลอง เพื่อแปลความหมายของสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปเก็บไว้ในความจำ สร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่โดยประสมประสานกับความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่เดิมเพื่อนำมาปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนต่อไป

3. ผู้สอน หรือครูเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การจัดการเรียนรู้เกิดขึ้นและเปนผูนำหลักสูตรไปสูการปฏิบัติในการพัฒนาผูเรียน ดังนั้น ผูสอนจะตองเปนผูที่มีความรูความสามารถในการที่จะถ่ายทอดองค์ความรูและประสบการณ์ต่าง ๆ ไปสูผูเรียน ในขั้นตอนการสอนครูมีหน้าที่กำหนดหรือสร้างสิ่งเร้า (Stimulus)

คือ เมื่อมีสิ่งเร้าผู้เรียนจะได้รับความรู้ (Message) หรือการชี้แนะ (Cue) ทันทีทันใด จากสิ่งเร้านั้นก่อนที่จะตอบสนองและยังเป็นผู้ที่ช่วยในการเสริมแรง ซึ่งการเสริมแรง (Reinforcement) หมายถึง การให้รางวัล เช่น การชมเชยผู้เรียนในกรณีที่ผู้เรียนตอบสนองถูกต้อง

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้อีกเช่น

1) หลักสูตร คือ มวลประสบการณตาง ๆ ที่จัดไวอยางเปนระบบเพื่อนำไปใชพัฒนาผูเรียน

2) จุดประสงคการจัดการเรียนรู

3) สื่อการเรียนรูที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาสอดคลองกับจุดประสงค์การเรียนรู

4) การวัดผลและประเมินผล

สรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้เกิดจากการผสานพลังของ 3 ส่วนหลัก คือ ผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้ และผู้สอน ที่ ควบคู่ไปกับองค์ประกอบสนับสนุนอย่างระบบหลักสูตร จุดประสงค์ สื่อการเรียนรู้ และการวัดประเมินผลที่สอดคล้องกันเพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

ธรรมชาติของการเรียนรู

ธรรมชาติของการเรียนรูเป็นกระบวนการที่มนุษย์ใช้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความรู้ ประสบการณ์ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต มนุษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองผ่านประสาทสัมผัส ความต้องการ และความถนัดของแต่ละบุคคลซึ่ง ธรรมชาติของการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของมนุษย์ โดยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประสบการณ์ สภาพแวดล้อม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สอดคล้อง Jean Piaget (1970) อธิบายว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองผ่านกระบวนการสองอย่างคือ การซึมซับ (Assimilation) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลใหม่เข้ามาในโครงสร้างความรู้เดิม และการปรับโครงสร้าง (Accommodation) ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความรู้เดิมให้สอดคล้องกับข้อมูลใหม่ที่ได้รับ ในขณะเดียวกัน Bloom (1956) ได้จำแนกระดับของการเรียนรู้ออกเป็น 6 ระดับ ตั้งแต่การจำ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ การวิเคราะห์ การประเมินค่า และการสร้างสรรค์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้มีความลึกซึ้งและหลากหลายระดับ ไม่ใช่เพียงการท่องจำข้อมูลเท่านั้น

สรุปได้ว่า ธรรมชาติของการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน หลากหลายมิติ และเกิดขึ้นตลอดชีวิต การเรียนรู้ ที่แท้จริงต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายในของผู้เรียน ได้แก่ แรงจูงใจ ความพร้อม และโครงสร้างทางความคิด รวมถึงปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม สังคม และการสนับสนุนที่เหมาะสม การทำความเข้าใจธรรมชาติของการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องในการออกแบบกระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้และพัฒนา

แนวทางการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้และพัฒนาเกิดขึ้นได้จากการบูรณาการปัจจัยหลายมิติอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับบุคคล สังคม และสถาบัน โดยผู้เรียนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ซึ่งครอบคลุมการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า กระบวนการส่งเสริมดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวย การใช้กลยุทธ์การสอนที่หลากหลาย และการเสริมสร้างแรงจูงใจภายในของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับวิชัย วงษ์ใหญ่และมารุต พัฒผล (2565) ที่กล่าวถึง การออกแบบการเรียนรู้ให้มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. ให้ผู้เรียนเป็นเจ้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนกำหนดเป้าหมายและวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง ผู้สอนเป็นโค้ชให้คำชี้แนะ จูงใจ และเสริมแรงโดยผู้เรียนที่มี

ความเป็นเจ้าของการเรียนรู้จะมีวินัยในการเรียนรู้และมีพฤติกรรมการเรียนรู้แบบนำตนเอง (Self-directed learning)

2. ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนรายบุคคล แล้วบูรณาการความคิดรวบยอด(main concept) กระบวนการเรียนรู้ (Learning process) เทคโนโลยี ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

3. เปิดโอกาสให้ลงมือปฏิบัติจริง โดยการให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ท้าทายความสามารถ ด้วยความกระตือรือร้นในลักษณะของการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) การเรียนรู้แบบทีมเรียนรู้สร้างสรรค์ (Creative Team Learning) การเรียนรู้แบบร่วมมือร่วมใจ (Collaborative learning)

4. ให้ผู้เรียนฝึกทำ After Action Review : AAR หรือการถอดบทเรียน ภายหลังการปฏิบัติการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ฝึกให้เป็นจิตนิสัยของการเรียนรู้ (Learning minds) โดยผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการถอดบทเรียนของผู้เรียน

5. ให้ผู้เรียนนำองค์ความรู้ที่ได้จากการทำ AAR และการถอดบทเรียนไปใช้ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ผู้สอนให้คำชี้แนะต่อการปฏิบัติและให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เรียน

สรุปได้ว่า การพัฒนาทักษะการเรียนรู้เกิดจากการออกแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่มุ่งเน้นเสนอให้ผู้เรียนเป็นเจ้าของการเรียนรู้และนำตนเองตามความสนใจและบริบทสังคม ผ่านการลงมือปฏิบัติจริงและการทำงานร่วมกันเป็นทีม โดยมีผู้สอนปรับบทบาทผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างสอดประสานกันจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นจากตัวผู้เรียนเองซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ ตัวผู้เรียนจำเป็นต้องมีความตระหนักรู้ในตนเอง มีแรงจูงใจใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง รู้จักตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง และมีความสามารถในการกำกับดูแลการเรียนรู้ของตนเองอย่างมีวินัย รวมถึงการรู้จักแสวงหาความรู้จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายทั้งในและนอกห้องเรียน ผู้ที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้นอกจากตัวผู้เรียนแล้วยังมีบทบาทของผู้สอนในฐานะผู้อำนวยการเรียนรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถกำกับการเรียนรู้ของตนเองได้อย่างอิสระ และบทบาทของสถานศึกษาก็เป็นส่วนสำคัญซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2567) ที่กล่าวถึง การสร้างและพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น มีส่วนประกอบดังนี้

1. การสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ ที่กระตุ้นและสร้างแรงบันดาลใจ มีการเรียนรู้แบบบูรณาการ โดยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างวิชาต่าง ๆ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริง

2. การกระตุ้นให้นักเรียนเรียนรู้ด้วย การตั้งคำถาม การค้นคว้า และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เข้าใจแนวคิดเชิงลึกมากกว่าการท่องจำเนื้อหา การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และประเมินข้อมูลอย่างเป็นระบบ

3. บูรณาการทักษะชีวิตและทักษะทางสังคม การพัฒนาทักษะการสื่อสารการทำงาน เป็นทีม การแก้ปัญหา สอนให้เด็กเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น การแบ่งปันความรู้ และการยอมรับความคิดเห็นที่หลากหลาย

4. การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านสถาบันในชุมชน เช่น ห้องสมุดชุมชน สนับสนุนการเรียนรู้ต่อเนื่องในที่ทำงาน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน

5. การพัฒนาทักษะการเรียนรู้แบบนำตนเองเชิงสร้างสรรค์ เช่น การตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง การหาข้อมูลเอง การแก้ไขปัญหา การประเมินผลการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง

6. การพัฒนาความฉลาดทางดิจิทัล (DQ) ส่งเสริมทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเช่น การค้นคว้าข้อมูลออนไลน์ การใช้สื่อดิจิทัล และการเรียนรู้ออนไลน์

7. การสร้างทัศนคติที่ดีต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ปลูกฝังทัศนคติที่ว่า การเรียนรู้ไม่ได้สิ้นสุดเมื่อจบการศึกษาในระบบแต่เป็นสิ่งที่ต้องทำต่อเนื่องตลอดชีวิต

8. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการสนับสนุนการเรียนรู้ของบุตรหลาน เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่บ้าน และเชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับชุมชนโดยการนำทรัพยากรจากชุมชนมาใช้ในการเรียนรู้

สรุปได้ว่า การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผู้เรียนที่มีวินัย ผู้สอนที่เป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ และสถาบัน/ชุมชนที่ทำงานสอดคล้องกันไป จึงทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

บทบาทของครู

ครูเป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยความกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ การพัฒนาตนเองผ่านการอบรมสัมมนา ครูสร้างบรรยากาศในห้องเรียนที่เป็นมิตร ปลอดภัย และส่งเสริมการตั้งคำถาม การทดลอง และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้นักเรียนรู้สึกอิสระในการเรียนรู้และค้นหาสิ่งใหม่ๆ ส่งเสริมให้นักเรียนคิดเชิงวิพากษ์ ตั้งคำถามกับข้อมูลและแนวคิดต่าง ๆรวมถึงการฝึกทักษะการแก้ปัญหา ครูใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้แบบโครงงาน การเรียนรู้ ผ่านการทำงานกลุ่มและการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษามีการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง ความต้องการ ของผู้เรียน และความต้องการด้านอาชีพการทำงานในอนาคต โดยสร้างความเข้าใจร่วมกันในการกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายของสถานศึกษา ทำหน้าที่กำกับ ติดตาม ให้กำลังใจครู ให้คำปรึกษาและร่วมแก้ไขปัญหากับครู รวมทั้งการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จัดหาอุปกรณ์ เทคโนโลยีการศึกษาที่ทันสมัย ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างวัฒนธรรมองค์กร ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ครู ผู้เรียน และ ผู้ปกครอง ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน การบริหารจัดการส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชนและ แหล่งเรียนรู้ภายนอกเพื่อเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ที่หลากหลาย

องค์ความรู้ใหม่

Infographic design showing the CB-LSD Model

ภาพที่ 1 โมเดลการขับเคลื่อนคลังหน่วยกิตเพื่อพัฒนาทักษะตลอดชีวิต (Credit Bank-driven Lifelong Skill Development Model : CB-LSD Model)

ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่

1. Learning Opportunities คือ การเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้จากทุกแหล่ง ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย ประสบการณ์การทำงาน และการฝึกอบรมการเรียนรู้ออนไลน์

2. Learning Recognition คือ การรับรองผลการเรียนรู้ ได้แก่ การประเมินสมรรถนะ การเทียบโอน การสะสมหน่วยกิต และการรับรองประสบการณ์

3. Learning Development คือ การพัฒนาทักษะของผู้เรียน ประกอบด้วย Self-directed Learning Critical Thinking Digital Literacy Communication Collaboration และ Career Skills

4. Learning Mobility การเคลื่อนย้ายการเรียนรู้ คือผู้เรียนสามารถ Up-skill Re-skill New Skill เปลี่ยนอาชีพ ศึกษาต่อ และยกระดับคุณวุฒิโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่

5. Sustainable Lifelong Learning จะเกิดผลลัพธ์คือ การลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาจะช่วยขับเคลื่อนให้เกิดคนเรียนรู้ตลอดชีวิตและกำลังคนคุณภาพ อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ พร้อมทั้งยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศให้เติบโตอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551**. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

กฤษพร อยู่สวัสดิ์. (2563). **แนวทางในการส่งเสริมการเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับนักเรียนประถมศึกษา** [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

กุลิสรา จิตรชญาวณิช. (2562). **การจัดการเรียนรู้.** สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุลศักดิ์ สุขสบาย. (2560). **การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุและแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตของนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 4-6 โรงเรียนสาธิต สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา** [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์. (2559). **การเรียนรู้ตลอดชีวิตและสังคมแห่งการเรียนรู้ในประเทศไทย**. https://www.facebook.com/permalink.php?story

ปพน จูน คิมูระ. (2566). **การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับประสบการณ์ที่หลากหลายในการเตรียมความพร้อมในการเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา** [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

ประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา เรื่อง แนวทางการดำเนินงานคลังหน่วยกิตในระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2565. (2565, 24 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม 139 ตอนพิเศษ 273 ง. หน้า 28-31.

ประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการเทียบโอนหน่วยกิตและผลการศึกษาในระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2565. (2565, 24 พฤศจิกายน). **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม 139 ตอนพิเศษ 273 ง. หน้า 24.

วรรณี ลิมอักษร. (2551). **จิตวิทยาการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 4).** นำศิลป์โฆษณา.

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล. (2565). **ทักษะการเรียนรู้และพัฒนา.** ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2563ก). **การศึกษาและพัฒนาระบบและกลไกการขับเคลื่อนระบบธนาคารหน่วยกิต: ข้อเสนอสำหรับประเทศไทย**. บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2563ข). **การศึกษาระบบการเทียบโอนและระบบธนาคารหน่วยกิต: ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2563ค). **ระบบธนาคารหน่วยกิตและกลไกขับเคลื่อน: ความเชื่อมโยงระหว่างภาคอุดมศึกษากับภาคแรงงาน/ภาคประกอบการ** (พิมพ์ครั้งที่ 1). บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). **รูปแบบของหน่วยงานกลางและกลไกการขับเคลื่อนระบบธนาคารหน่วยกิต ของประเทศไทย.** สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). **NEVER stop Learning เพราะชีวิตไม่หยุดเรียนรู้ รวมบทความการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกช่วงวัย.** สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

อรุณี ตระการไพโรจน์. (2561). **ระบบธนาคารสะสมผลการเรียนรู้สำหรับการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย**. [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต].

อาชัญญา รัตนอุบล. (2562). **แนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bloom, B. S. (1956). **Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain**. David McKay.

Cropley, A. J. (1977). **Lifelong education: A psychological analysis**. Pergamon Press.

Dave, R. H. (1973). **Lifelong education and school curriculum**. UNESCO Institute for Education.

Dollard, J., & Miller, N. E. (1977). **Personality and psychotherapy**. McGraw-Hill.

Knapper, C. K., & Cropley, A. (2000). **Lifelong learning in higher education**. Kogan Page.

Kumar, A. J. P. (2022). Academic Bank of Credit – A Paradigm Shift in Transformation of Education Study. **International Journal of Multidisciplinary Educational Research**, *9*(5), 45-53.

Locke, E., & Latham, G. (2006). New directions in goal-setting theory. **Current Directions in Psychological Science**, *15*(5), 265-268.

Mackenzie, N., Eraut, M., & Jones, H. C. (1970). **Teaching and learning: An introduction to new method and resource in higher education**. UNESCO.

NILE. (2018). **Academic Credit Bank System guideline**. NILE.

Piaget, J. (1970). **Science of education and the psychology of the child**. Orion Press.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง: บทเรียนจากการเสริมพลังชุมชนและการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

AREA-BASED MANAGEMENT FOR STROKE PREVENTION: LESSONS LEARNED FROM COMMUNITY EMPOWERMENT AND PARTNERSHIP MANAGEMENT IN SAM PHRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE, THAILAND

พิมพ์นิภา ศรีนพคุณ,[1] ทินกร จังหาร[2]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Pimnipa Srinopkun[1], Thinnakorn Jungharn[2]
Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College
Mahachulalongkornrajavityalaya University
E-mail: Email.ncmtuytuy@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง โดยศึกษาบทเรียนจากการเสริมพลังชุมชนและการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัย แนวทางการดำเนินงานด้านการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง และการสังเคราะห์บทเรียนจากการดำเนินงานในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า การป้องกันโรคหลอดเลือดสมองในระดับชุมชนที่มีประสิทธิผลต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วน ได้แก่ สมาคมผู้สูงอายุ โรงพยาบาล อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และเครือข่ายจิตอาสา โดยมีพยาบาลชุมชนเป็นผู้ประสานงานหลักในการเชื่อมโยงทรัพยากร การคัดกรองกลุ่มเสี่ยง การติดตามดูแล และการส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ ส่งผลให้ประชาชนเข้าถึงบริการคัดกรองเพิ่มขึ้น มีความรอบรู้ด้านสุขภาพ สามารถประเมินปัจจัยเสี่ยงและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายและเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการสุขภาพด้วยตนเอง องค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้ประกอบด้วย 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (1) บทบาทของพยาบาลชุมชนในฐานะผู้ประสานงานและผู้จัดการระบบสุขภาพระดับพื้นที่ (2) การเสริมพลังชุมชนโดยอาศัยทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และ (3) การใช้ข้อมูลสุขภาพในการวางแผน ติดตาม และพัฒนาระบบบริการสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการป้องกันโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน และสนับสนุนการพัฒนาระบบสุขภาพปฐมภูมิอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การจัดการเชิงพื้นที่, การเสริมพลังชุมชน, ภาคีเครือข่าย, พยาบาลชุมชน

Abstract

This academic article aims to synthesize knowledge on an area-based management model for stroke prevention by drawing lessons from community empowerment and multi-sectoral network management in Sam Phran District, Nakhon Pathom Province, Thailand. The article employs a documentary review of academic literature, research evidence, stroke

prevention guidelines, and lessons learned from local implementation. The findings indicate that effective community-based stroke prevention requires integrated collaboration among multiple stakeholders, including older persons' associations, hospitals, village health volunteers, and volunteer networks. Community nurses play a pivotal role as care coordinators by mobilizing local resources, conducting risk screening, monitoring high-risk populations, and promoting healthy behavioral modification. As a result, community members have improved access to screening services, enhanced health literacy, and greater ability to recognize stroke risk factors and adopt appropriate health behaviors. Furthermore, participatory implementation strengthens community networks and enhances community capacity for self-management of health. The synthesized knowledge highlights three key components: (1) the role of community nurses as coordinators and managers of the local health system; (2) community empowerment through social capital and active participation of network partners; and (3) the utilization of health information for planning, monitoring, and continuous improvement of local health service systems. This area-based management model can serve as a practical framework for preventing non-communicable diseases in communities with similar contexts and contribute to strengthening primary health care systems and promoting sustainable population health.

Keywords: Area-based management, Community empowerment, Network partnership, Community nursing

บทนำ

โรคหลอดเลือดสมอง (Stroke) หรือโรคอัมพฤกษ์อัมพาต ไม่ได้เป็นเพียงปัญหาวิกฤตทางด้านสาธารณสุขและการแพทย์เท่านั้น หากแต่เป็นประเด็นอุบัติการณ์ทางสังคมที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อโครงสร้างการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน เมื่อประชากรเกิดภาวะอัมพฤกษ์อัมพาต ย่อมส่งผลให้ศักยภาพในการพึ่งตนเองและการประกอบอาชีพลดลง นำไปสู่ภาวะพึ่งพิงเชิงโครงสร้างที่สมาชิกในครอบครัวต้องปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ดูแล (Caregiver) เกิดภาระค่าใช้จ่ายระยะยาว และตัดโอกาสในการสร้างรายได้ของครัวเรือน (กองโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค, 2566) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมสูงวัย (Aged Society) ที่ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทมีความเสี่ยงสูงต่อการเผชิญปัญหานี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การตั้งรับปัญหาสุขภาพในสถานพยาบาลจึงไม่เพียงพออีกต่อไป จำเป็นต้องใช้มาตรการเชิงรุกในระดับพื้นที่ เพื่อคัดกรองและป้องกันความเสี่ยงตั้งแต่ระยะเริ่มต้น (World Stroke Organization [WSO], 2022) ทั้งนี้การดำเนินงานสร้างเสริมสุขภาพและป้องกันโรคเชิงรุกในระดับชุมชน มักมีข้อจำกัดสำคัญด้านงบประมาณ อัตรากำลังบุคลากรทางการแพทย์ และการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ยังมีข้อจำกัด ทำให้แนวคิดการจัดการเชิงพื้นที่ (Area-based Management) มีบทบาทสำคัญในการลดข้อจำกัดดังกล่าว โดยปรับบทบาทของพื้นที่จากผู้รับบริการเป็นผู้ร่วมบริหารจัดการ ผ่านการใช้ทุนทางสังคม (Social Capital) และทุนมนุษย์ (Human Capital) ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายจิตอาสา อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และการรวมกลุ่มขององค์กรภาคประชาชน เช่น สมาคมผู้สูงอายุ ผนึกกำลังร่วมกับภาคีเครือข่ายเชี่ยวชาญเฉพาะทางระดับประเทศ เพื่อสร้างกลไกการทำงานร่วมกันที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ [สช.], 2565) แม้ว่าจะมีนโยบายและแนวทางการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่การดำเนินงานใน

แต่ละพื้นที่ยังจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งด้านทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และศักยภาพของบุคลากรสุขภาพในพื้นที่ การสังเคราะห์บทเรียนจากการดำเนินงานจริงจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน (Rong et al., 2023; World Health Organization [WHO], 2024)

จากเหตุผลดังกล่าวอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งจากความร่วมมือของสมาคมผู้สูงอายุ เครือข่ายจิตอาสา และหน่วยบริการสุขภาพ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย โรงพยาบาลสามพราน และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ในการดำเนินโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง โดยมีพยาบาลชุมชนเป็นผู้ประสานงานหลัก ซึ่งสะท้อนศักยภาพของการจัดการเชิงพื้นที่ในการบูรณาการทรัพยากรและความร่วมมือของทุกภาคส่วน เพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน จนส่งผลให้กิจกรรมการคัดกรองความเสี่ยงและการให้สุขศึกษาดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ประเสริฐ และคณะ, 2564) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ถอดบทเรียนและสังเคราะห์รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง และ (2) ศึกษากลไกการเสริมพลังชุมชนและการประสานความร่วมมือของภาคีเครือข่าย เพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะในพื้นที่อื่นได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

บริบทเชิงพื้นที่และทุนทางสังคมของสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน

การขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมและสุขภาวะในระดับท้องถิ่นจำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของคนในชุมชน โดยครอบคลุมมิติของเครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการระดมทรัพยากรและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (Putnam, 2000 อ้างถึงใน ศิริวรรณ อรุณทิพย์ประเสริฐ และคณะ, 2564) สำหรับพื้นที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงทั้งด้านพฤติกรรมการบริโภค การมีกิจกรรมทางกายลดลง การใช้ยานพาหนะในการเดินทางมากขึ้น และการเข้าสู่สังคมสูงวัย ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่เพิ่มความเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยเฉพาะโรคหลอดเลือดสมอง ความดันโลหิตสูง และโรคเบาหวาน (World Health Organization [WHO], 2025; WHO, 2016) อย่างไรก็ตาม อำเภอสามพรานมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งจากการมีองค์กรภาคประชาชนที่มีศักยภาพ โดยสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพรานเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างผู้สูงอายุ ภาคีเครือข่าย และหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาวะของชุมชน สมาคมฯ ดำเนินงานเชิงรุกด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการดูแลสุขภาวะของสมาชิกอย่างเป็นระบบ ผ่านกลไกสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) การใช้บุคลากรผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่เป็นกลไกขับเคลื่อน (Utilization of Local Expertise)

การดำเนินงานด้านสุขภาพของสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพรานมีพยาบาลชุมชนซึ่งดำรงตำแหน่งอุปนายกฝ่ายวิชาการของสมาคมเป็นแกนนำหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยทำหน้าที่วิเคราะห์ปัญหาสุขภาพของพื้นที่ วางแผนและกำกับการดำเนินงาน ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ระดมทรัพยากร ติดตามประเมินผล ส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพ และประสานงานการดูแลอย่างต่อเนื่องโดยประยุกต์หลักวิชาการพยาบาลชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ส่งผลให้การดำเนินงานมีความน่าเชื่อถือ เกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านสุขภาพของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พัชราภรณ์ อุ่นเตจ๊ะ และคณะ, 2565)

2) การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและระบบเพื่อนช่วยเพื่อน (Volunteer and Peer Support Network) ชุมชนได้พัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและจัดตั้งกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม

ของสมาคมฯ ทั้งด้านการอำนวยความสะดวก การดูแลสมาชิก และการสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรม ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3) การบูรณาการความร่วมมือกับระบบบริการสุขภาพในพื้นที่ (Integration with the Local Health System)

สมาคมผู้สูงอายุมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับโรงพยาบาลสามพราน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และเครือข่ายจิตอาสาในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงข้อมูลสุขภาพ การเข้าถึงประชาชนระดับครัวเรือน และการประสานการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานด้านสร้างเสริมสุขภาพมีประสิทธิภาพและครอบคลุมประชาชนในพื้นที่ ทุนทางสังคมที่ประกอบด้วยผู้นำชุมชน เครือข่ายจิตอาสา และความร่วมมือกับระบบบริการสุขภาพในพื้นที่ เป็นฐานสำคัญของการจัดการเชิงพื้นที่ (Area-based Management) ที่ช่วยเสริมศักยภาพของชุมชนในการบูรณาการทรัพยากร ประสานความร่วมมือ และขับเคลื่อนนโยบายหรือโครงการด้านสุขภาพจากภายนอกให้เกิดผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของประชาชน

กระบวนการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายและการเสริมพลังชุมชน

การดำเนินโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองเชิงรุกร่วมกับโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในพื้นที่อำเภอสามพราน เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนกระบวนการบริหารจัดการภาคีเครือข่ายในการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน โดยมีพยาบาลชุมชนเป็นแกนกลางในการเชื่อมประสานความร่วมมือ (Key Connector) ระหว่างหน่วยงานภายนอกและภาคีเครือข่ายในพื้นที่ โดยจำแนกตามบทบาทหน้าที่ดังนี้

ตารางที่ 1 ภาคีเครือข่าย

ภาคีเครือข่าย	บทบาทหน้าที่
สมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน	เจ้าภาพและประสานงาน
พยาบาลชุมชน	ผู้ขับเคลื่อนและบริหารจัดการ
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย	ทีมแพทย์และเครื่องมือคัดกรอง
โรงพยาบาลสามพราน	สนับสนุนสถานที่
อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)	ประชาสัมพันธ์และติดตามกลุ่มเสี่ยง
ชมรมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน 18 ชมรม	ระดมกลุ่มเป้าหมาย
เครือข่ายจิตอาสา	อำนวยความสะดวกและดูแลผู้เข้าร่วม

ซึ่งสามารถสังเคราะห์กระบวนการดำเนินงานออกเป็น 4 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ (พัชราภรณ์ อุ่นเตจ๊ะ และคณะ, 2565)

1) การประเมินโครงการและการประสานความร่วมมือ (Project Assessment and Partnership Building)

เมื่อโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย เสนอความร่วมมือในการดำเนินโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองเชิงรุกในพื้นที่อำเภอสามพราน สมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน โดยพยาบาลชุมชนซึ่งดำรงตำแหน่งอุปนายกฝ่ายวิชาการของสมาคมฯ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ขับเคลื่อนและผู้ประสานงานหลักของโครงการ โดยพิจารณาและประเมินความเหมาะสมของโครงการ วิเคราะห์วัตถุประสงค์ รูปแบบการดำเนินงาน และแผนการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบท ความต้องการ และประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ ก่อนนำเข้าสู่กระบวนการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่าย

การประสานความร่วมมืออาศัยทุนทางสังคมที่สมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพรานได้พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีเครือข่ายความร่วมมือเดิม ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุทั้ง 18 ชมรม โรงพยาบาลสามพราน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และเครือข่ายจิตอาสาในพื้นที่ เมื่อได้รับข้อเสนอความร่วมมือจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย จึงได้จัดประชุมร่วมกับภาคีเครือข่ายเพื่อกำหนดเป้าหมาย บทบาทหน้าที่ แผนการดำเนินงาน และแนวทางการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วมและความพร้อมในการดำเนินโครงการอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนการประเมินโครงการและการประสานความร่วมมือดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุกภาคส่วนมีเป้าหมายร่วมกัน เกิดการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน และสามารถระดมทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในพื้นที่อำเภอสามพราน

2) การบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ (Area and Resource Management)

การดำเนินโครงการอาศัยการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยพยาบาลชุมชนทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับโรงพยาบาลสามพรานเพื่อสนับสนุนสถานที่ดำเนินกิจกรรม พร้อมทั้งระดมและบริหารจัดการทรัพยากรจากสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพรานสำหรับสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการแก่ผู้เข้าร่วมและทีมปฏิบัติงาน การใช้ทรัพยากรของชุมชนในลักษณะดังกล่าวสะท้อนการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของร่วม (Co-ownership) ของภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการเชิงพื้นที่และช่วยเสริมความยั่งยืนของการดำเนินโครงการ

เมื่อทรัพยากรและกลไกการสนับสนุนในพื้นที่ได้รับการจัดเตรียมอย่างเหมาะสมแล้ว การดำเนินงานจึงก้าวเข้าสู่การระดมทุนทางสังคมและการสร้างการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้โครงการสามารถเข้าถึงประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้อย่างครอบคลุม

3) การใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน (Mobilizing Social Capital)

การใช้ทุนทางสังคมเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการขับเคลื่อนโครงการในระดับพื้นที่ โดยพยาบาลชุมชนได้ประสานความร่วมมือกับประธานชมรมผู้สูงอายุทั้ง 18 ชมรม ชมรมจิตอาสาสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อประชาสัมพันธ์ เตรียมความพร้อม และสนับสนุนการเข้าร่วมของกลุ่มประชาชนเป้าหมาย รวมทั้งประสานการดำเนินงานกับทีมปฏิบัติการในพื้นที่ให้เป็นไปอย่างมีระบบ นอกจากนี้ ยังอาศัยเครือข่ายจิตอาสา เพื่อนช่วยเพื่อน ในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมด้านสวัสดิการและการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้าร่วม ซึ่งช่วยเสริมบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และสะท้อนการใช้ทุนทางสังคมในการสนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

จากการระดมทุนทางสังคมและการสร้างการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน ส่งผลให้เกิดความพร้อมทั้งด้านบุคลากรและกลไกการดำเนินงาน ซึ่งนำไปสู่การบูรณาการการปฏิบัติงานของทุกภาคส่วนในการดำเนินกิจกรรมคัดกรองและติดตามผลอย่างเป็นระบบ

4) การบูรณาการการดำเนินงานและการติดตามผล (Integrated Implementation and Follow-up)

การดำเนินโครงการอาศัยการบูรณาการบทบาทของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบ โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) รับผิดชอบการลงทะเบียนและการเตรียมข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้าร่วม ขณะที่ทีมสหวิชาชีพดำเนินการประเมินภาวะสุขภาพเบื้องต้น ได้แก่ การวัดดัชนีมวลกาย ความดันโลหิต และระดับน้ำตาลในเลือด ก่อนส่งต่อให้ทีมแพทย์และพยาบาลวิชาชีพจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย

ดำเนินการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองด้วยเครื่องมือมาตรฐาน พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยเสี่ยง การป้องกันโรค และการดูแลสุขภาพตนเอง ภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม ได้มีการสรุปผลการคัดกรองและส่งมอบข้อมูลให้แก่สมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนติดตาม ดูแล และส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ผลการดำเนินงานและผลลัพธ์ของการจัดการเชิงพื้นที่

การดำเนินโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง (Stroke Screening) ภายใต้การบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในพื้นที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และหน่วยงานส่วนกลาง สามารถสะท้อนผลลัพธ์ทั้งในด้านสุขภาพของประชาชนและการจัดการเชิงพื้นที่ดังนี้

1. ผลลัพธ์ด้านสถานการณ์สุขภาพและปัจจัยเสี่ยงของประชาชน (Health Status and Risk Factors)

มีประชาชนเข้าร่วมโครงการคัดกรองจำนวน 105 ราย ประกอบด้วยเพศหญิง 87 ราย (ร้อยละ 83) และเพศชาย 18 ราย (ร้อยละ 17) ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีอายุเฉลี่ย 65.49 ปี มีสุขภาพอยู่ในเกณฑ์น้ำหนักเกินด้วยดัชนีมวลกายเฉลี่ย 24.86 กก./ม² และมีความดันโลหิตซิสโตลิกเฉลี่ย 132.95 มม.ปรอท ซึ่งสูงกว่าปกติเล็กน้อยอันเป็นสัญญาณความเสี่ยงสำคัญของโรคหลอดเลือดสมอง

สำหรับการประเมินความเสี่ยงด้วย Stroke Riskometer พบว่าความเสี่ยงเฉลี่ยในการเกิดโรคภายใน 5 ปี อยู่ที่ร้อยละ 4.40 และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเกือบเท่าตัวเป็นร้อยละ 9.39 ในระยะเวลา 10 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเสี่ยงจะเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาที่นานขึ้น ดังรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดง อายุ ดัชนีมวลกาย ค่าความดันโลหิตซิสโตลิก การประเมินความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในระยะเวลา 5 ปี และ 10 ปี (N=105)

ลักษณะความเสี่ยง	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
อายุ (ปี)	40	92	65.49	9.16
ดัชนีมวลกาย (กก./ม²)	17.90	44.70	24.86	4.22
ค่าความดันโลหิตซิสโตลิก (มม.ปรอท)	102	166	132.95	12.69
การประเมินความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในระยะเวลา 5 ปี	.90	27.00	4.40	4.11
การประเมินความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในระยะเวลา 10 ปี	1.0	56.8	9.39	9.19

ผู้สูงอายุที่มาคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง ส่วนใหญ่มีความเสี่ยงระดับน้อย (ร้อยละ 72.4) รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ระดับโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคหลอดเลือดสมองในระยะเวลา 10 ปี

ระดับความเสี่ยง	เกณฑ์คะแนน (Stroke Riskometer)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ (%)
ระดับน้อย	< 10%	76	72.4
ระดับปานกลาง	10% - 19.9%	18	17.1
ระดับสูง	≥ 20 %	11	10.5
	รวม	**105**	**100.0**

ประชาชนที่มาคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง มีปัจจัยเสี่ยงสูงสุด 5 อันดับแรกคือ มีภาวะความดันโลหิตสูง (ร้อยละ 42.9) การขาดการออกกำลังกายน้อยกว่า 1 ชั่วโมง/สัปดาห์ (ร้อยละ 41.9) มี

ภาวะน้ำหนักเกินหรืออ้วน (ร้อยละ 36.2) พฤติกรรมการบริโภคผักน้อย น้อยกว่าหรือเท่ากับ 1 หน่วยบริโภค/วัน (ร้อยละ 27.6) และมีปัญหาด้านความจำเสื่อม/ความจำไม่ดี (ร้อยละ 23.8) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคหลอดเลือดสมอง 5 อันดับแรกของประชาชนในพื้นที่ **(N = 105)**

อันดับ	ปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ (%)
1	ภาวะความดันโลหิตสูง	45	42.9
2	การขาดการออกกำลังกาย (<1 ชั่วโมง/สัปดาห์)	44	41.9
3	ภาวะน้ำหนักเกินหรืออ้วน	38	36.2
4	พฤติกรรมการบริโภคผักน้อย (≤1 หน่วยบริโภค/วัน)	29	27.6
5	ปัญหาด้านความจำเสื่อม/ความจำไม่ดี	25	23.8

หมายเหตุ: ผู้เข้าร่วมโครงการ 1 รายสามารถมีปัจจัยเสี่ยงได้มากกว่า 1 ประเภท

ผลการคัดกรองสะท้อนให้เห็นว่า ภาวะความดันโลหิตสูง การขาดการออกกำลังกาย และภาวะน้ำหนักเกินหรืออ้วน เป็นปัจจัยเสี่ยงที่พบได้บ่อยในประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางขององค์การอนามัยโลก (WHO) และ World Stroke Organization (WSO) ที่ระบุว่าการควบคุมความดันโลหิต การส่งเสริมกิจกรรมทางกาย และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพเป็นมาตรการสำคัญในการป้องกันโรคหลอดเลือดสมอง (World Health Organization, 2023; World Stroke Organization, 2022)

2. ผลลัพธ์ด้านความรอบรู้สุขภาพของประชาชน (Health Literacy Outcomes)

ผลสรุปจากการจัดกิจกรรม พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการมีความรู้เกี่ยวกับโรคหลอดเลือดสมอง การดูแลรักษา และการป้องกันเพิ่มขึ้นภายหลังเข้าร่วมกิจกรรม โดยก่อนการจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมจำนวน 105 คน มีคะแนนความรู้เฉลี่ย 7.94 คะแนน (SD = 1.22) จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน และภายหลังการจัดกิจกรรม มีผู้เข้าร่วมทำแบบทดสอบหลังการอบรมจำนวน 103 คน มีคะแนนความรู้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 8.73 คะแนน (SD = 0.56) สะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรมการให้ความรู้สามารถส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคหลอดเลือดสมอง การดูแลรักษา และการป้องกันแก่ผู้เข้าร่วมโครงการได้เป็นอย่างดี โดยผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีคะแนนอยู่ในระดับสูงหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม ดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบคะแนนความรู้เรื่องโรคหลอดเลือดสมองและการป้องกันโรค

คะแนนความรู้	จำนวน	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Pre-test	105	3.00	10.00	7.94	1.21
Post-test	103	7.00	10.00	8.72	.56

3. ผลลัพธ์ด้านความพึงพอใจและการยอมรับของผู้เข้าร่วม (Satisfaction and Acceptability Outcomes)

ผลการประเมินโครงการโดยภาพรวมพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุดรวมกันมากกว่าร้อยละ 90 ในทุกหัวข้อ โดยเฉพาะในมิติของความรู้ที่ได้รับ ความเหมาะสมของกิจกรรม และประโยชน์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ประเมินผลโครงการการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง

หัวข้อการประเมิน	**ระดับความคิดเห็น N 104 (%)**			
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย
1. ความรู้ที่ท่านได้รับ	65 (62.5%)	38 (36.5%)	1 (1.0%)	0 (0.0%)
2. ท่านสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง หรือผู้อื่นได้	40 (38.5%)	63 (60.6%)	1 (1.0%)	0 (0.0%)
3. ประโยชน์ที่ท่านได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม	54 (51.9%)	50 (48.1%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)
4. วิธีการจัดกิจกรรมครั้งนี้มีความเหมาะสม	50 (48.1%)	54 (51.9%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)
5. ระยะเวลามีความเหมาะสม	38 (36.5%)	59 (56.7%)	5 (4.8%)	1 (1.0%)

นอกจากนี้ เสียงสะท้อนเชิงคุณภาพ (Feedback) จากผู้เข้าร่วมโครงการเสนอแนะว่า "อยากให้มีการจัดกิจกรรมลักษณะใกล้ตัวเช่นนี้บ่อยๆ" และพบข้อเสนอแนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับความต้องการเรียนรู้ประเด็นสุขภาวะเรื่อง "ต้องการความรู้อาการเวียนศีรษะ บ้านหมุนในผู้สูงอายุ"

4. ผลลัพธ์ด้านการจัดการเชิงพื้นที่ (Area-based Management Outcomes)

การดำเนินโครงการสะท้อนให้เห็นการจัดการเชิงพื้นที่ผ่านการบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในหลายระดับ โดยมีการทำงานร่วมกันระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สมาคมผู้สูงอายุและทีมสหวิชาชีพจากโรงพยาบาลในพื้นที่และโรงพยาบาลระดับตติยภูมิ กระบวน การดังกล่าวเอื้อให้เกิดการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างครอบคลุม การเชื่อมโยงข้อมูลสุขภาพระหว่างหน่วยบริการ และการใช้ผลการคัดกรองเพื่อสนับสนุนการวางแผนดูแลสุขภาพในระดับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนศักยภาพของการจัดการเชิงพื้นที่ในการบูรณาการทรัพยากรและเสริมความเข้มแข็งของระบบสุขภาพระดับพื้นที่ (Rong et al., 2023; World Health Organization [WHO], 2024)

อภิปรายผลและบทเรียนการจัดการเชิงพื้นที่ (Discussion and Lessons Learned)

จากการสังเคราะห์ผลการดำเนินงานโครงการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในอำเภอสามพราน สามารถถอดบทเรียนได้ว่า การจัดการเชิงพื้นที่จะเกิดประสิทธิผลเมื่อชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง มีผู้ประสานงานที่สามารถเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย และมีการใช้ข้อมูลสุขภาพเป็นฐานในการวางแผนติดตาม และพัฒนาการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง จากการสังเคราะห์ผลการดำเนินงานสามารถสรุปเป็น 3 กลไกสำคัญ (Key Mechanisms) ของการจัดการเชิงพื้นที่ ดังนี้

1) บทบาทของพยาบาลชุมชนในฐานะผู้ประสานงานหลัก (Key Coordinator)

พยาบาลชุมชนมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายนอก หน่วยบริการสุขภาพและองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ พร้อมทั้งประยุกต์องค์ความรู้ทางวิชาการให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ส่งผลให้การดำเนินโครงการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างเหมาะสม สะท้อนบทบาทของพยาบาลชุมชนในฐานะผู้ประสานงานและผู้จัดการเครือข่ายสุขภาพในระดับพื้นที่ (พัชราภรณ์ อุ่นเตจ๊ะ และคณะ, 2565)

บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอนามัยโลกที่ส่งเสริมให้บุคลากรสุขภาพระดับปฐมภูมิทำหน้าที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างภาคส่วนและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสุขภาพอย่างยั่งยืน (World Health Organization [WHO], 2024)

2) การเสริมพลังชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย (Community Empowerment through Participation)

การที่สมาคมผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และเครือข่ายจิตอาสา ร่วมสนับสนุนทรัพยากร บุคลากร และการดำเนินกิจกรรม แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนบทบาทของชุมชนจากผู้รับบริการสู่การเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาสุขภาพ (Co-ownership) การมีส่วนร่วมดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม (Social Capital) ลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก และเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการปัญหาสุขภาพด้วยตนเอง (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ประเสริฐ และคณะ, 2564; Rong et al., 2023)

3) การใช้ข้อมูลสุขภาพเพื่อการวางแผนและติดตามอย่างต่อเนื่อง (Data-informed Community Health Management)

ข้อมูลที่ได้จากการคัดกรองความเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองด้วยโปรแกรม Stroke Riskometer ถูกนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการวางแผนดูแลกลุ่มเสี่ยงในชุมชน โดยความร่วมมือของสมาคมผู้สูงอายุอำเภอสามพราน อสม. และหน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่ ทำให้สามารถติดตามและส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของประชาชนได้อย่างต่อเนื่อง แนวทางดังกล่าวสะท้อนการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการบริหารจัดการสุขภาพระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการป้องกันโรคเชิงรุกและการพัฒนาระบบสุขภาพชุมชนอย่างยั่งยืน (World Stroke Organization [WSO], 2022; World Health Organization [WHO], 2024) กลไกเหล่านี้สามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบของการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน และสนับสนุนการพัฒนาระบบสุขภาพปฐมภูมิที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน (World Health Organization [WHO], 2024)

การจัดการเชิงพื้นที่เพื่อป้องกันโรคหลอดเลือดสมองของอำเภอสามพรานสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และบทบาทของพยาบาลชุมชนในฐานะผู้ประสานงานหลัก สามารถขับเคลื่อนการคัดกรองกลุ่มเสี่ยง การยกระดับความรอบรู้ด้านสุขภาพ และการติดตามดูแลประชาชนอย่างต่อเนื่องได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับความเสี่ยงน้อย แต่ยังพบประชาชนกลุ่มเสี่ยงปานกลางและสูงที่ควรได้รับการเฝ้าระวังและดูแลเชิงรุกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการคัดกรองและการป้องกันโรคในระดับชุมชน

บทเรียนจากกรณีศึกษานี้บ่งชี้ว่า ความสำเร็จของการป้องกันโรคหลอดเลือดสมองมิได้เกิดจากการให้บริการทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการทรัพยากรในพื้นที่ การสร้างความร่วมมือของภาคีเครือข่าย การเสริมพลังให้ประชาชนมีส่วนร่วม และการใช้ข้อมูลสุขภาพเป็นฐานในการวางแผนและติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาระบบสุขภาพชุมชนและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้บทความได้สังเคราะห์บทเรียนจากการดำเนินงานจริง เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานและชุมชนสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่อื่นต่อไป

ผลการสังเคราะห์ครั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าพยาบาลชุมชนมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้ให้บริการสุขภาพ หากยังเป็นผู้ประสานทรัพยากร ผู้เชื่อมโยงภาคีเครือข่าย และผู้ขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการจัดการสุขภาพเชิงพื้นที่ในระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิ (World Health Organization [WHO], 2024)

องค์ความรู้ที่ได้

รูปแบบแนวคิดการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการป้องกันโรคหลอดเลือดสมองอำเภอสามพราน

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ขั้นที่ 1 :ปัจจัยนำเข้าและทุนพื้นฐาน (Inputs & Foundations)	
1. ทุนทางสังคมและภาคีเครือข่ายในพื้นที่ (Local social capital) - สามพรานและชมรมผู้สูงอายุ 18 ชมรม (แกนหลักในการระดมกลุ่มเป้าหมาย) - อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) & เครือข่ายจิตอาสา (ลงทะเบียน เตรียมข้อมูลพื้นฐาน และติดตามดูแล) - โรงพยาบาลสามพราน (สนับสนุนสถานที่ดำเนินกิจกรรมและระบบส่งต่อรักษา)	2. ภาคีและนวัตกรรมเทคโนโลยีจากภายนอก (External Technology & Expertise) - โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย (ทีมแพทย์/พยาบาลวิชาชีพเฉพาะทาง คัดกรองตรวจประเมินระดับลึก) - โปรแกรมประเมิน Stroke Riskometer (ประเมินโอกาสเกิดโรคหลอดเลือดสมองใน 5 ปี และ 10 ปี)

↓

พยาบาลชุมชน (Key Coordinator / อุปนายกฝ่ายวิชาการสมาคมผู้สูงอายุ)

ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการโครงการ วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ประสานภาคีเครือข่าย และบริหารจัดการทรัพยากร

↓

ขั้นที่ 2: กระบวนการจัดการเชิงพื้นที่ (Area-Based Management Process)			
1. การคัดกรองเชิงรุก ตรวจดัชนีมวลกาย, ความดันโลหิต,ระดับน้ำตาลในเลือด และประเมินด้วย Stroke Riskometer	2. ให้สุขศึกษา ความรอบรู้ อบรมความรู้โรคเรื่องหลอดเลือดสมอง วิธีป้องกัน และสัญญาณเตือน เพื่อเพิ่มความรอบรู้สุขภาพ (Health Literacy)	3. ปรับพฤติกรรม & ติดตาม ให้คำปรึกษาปรับเปลี่ยนพฤติกรรม 5 อันดับปัจจัยเสี่ยง (ความดันสูง, ขาดการออกกำลังกายและน้ำหนักเกิน)	4. การเชื่อมต่อ & ส่งต่อ ส่งมอบข้อมูลคัดกรองให้สมาคมฯ และ อสม. เพื่อเฝ้าระวังกลุ่มเสี่ยงต่อเนื่อง และส่งต่อรักษาในรายที่เสี่ยงสูง

↓

ขั้นที่ 3: ผลลัพธ์และสุขภาวะที่ยั่งยืน (Health Outcomes & Sustainability)	
ผลลัพธ์ระดับบุคคล (Individual Outcomes) **- การเข้าถึงบริการ:** ประชาชนเข้าถึงบริการคัดกรองความเสี่ยงเชิงรุกเพิ่มขึ้น **- ความรอบรู้สุขภาพ:** มีความรู้เรื่องโรคและการป้องกันเพิ่มขึ้น **- การตระหนักรู้:** รับรู้ปัจจัยเสี่ยงของตนเองและรู้วิธีจัดการความเสี่ยงสะสม	**ผลลัพธ์ระดับระบบและชุมชน (System & Community Outcomes)** **- ความเป็นเจ้าของร่วม (Co-ownership):** ชุมชนมีส่วนร่วมระดมทรัพยากรเพื่อจัดการสุขภาวะของตนเอง **- ความเข้มแข็งของเครือข่าย:** บูรณาการเครือข่ายปฐมภูมิ ท้องถิ่น และสถาบันการแพทย์ส่วนกลาง

	- โมเดลต้นแบบ: ได้แนวปฏิบัติการจัดการสุขภาวะเชิงพื้นที่เชิงรุกเพื่อใช้ขยายผลในชุมชนอื่น

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ว่า การป้องกันโรคหลอดเลือดสมองในระดับชุมชนจะมีประสิทธิผลเมื่อดำเนินการภายใต้แนวคิดการจัดการเชิงพื้นที่ (Area-based Management) โดยบูรณาการทุนทางสังคม (Social Capital) การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และบทบาทของพยาบาลชุมชนในฐานะผู้ประสานงาน (Coordinator) เพื่อเชื่อมโยงทรัพยากร ความร่วมมือ และข้อมูลสุขภาพของพื้นที่ให้เกิดการคัดกรอง การติดตามกลุ่มเสี่ยง และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเป็นเจ้าของร่วม (Co-ownership) และสามารถพัฒนาระบบป้องกันโรคที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะของประชาชนอย่างยั่งยืน (Rong et al., 2023)

องค์ความรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ เป้าหมายที่ 3 (Good Health and Well-being) ซึ่งมุ่งส่งเสริมสุขภาพและลดการเสียชีวิตจากโรคไม่ติดต่อ และ เป้าหมายที่ 17 (Partnerships for the Goals) ที่เน้นความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (United Nations, 2015)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

หน่วยบริการสุขภาพปฐมภูมิและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรร่วมกันพัฒนาระบบการคัดกรองและติดตามประชาชนกลุ่มเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ข้อมูลสุขภาพของพื้นที่เป็นฐานในการวางแผนและดำเนินงาน พร้อมทั้งส่งเสริมบทบาทของพยาบาลชุมชนในการประสานความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรสนับสนุนการพัฒนารูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่ที่บูรณาการทุนทางสังคม ภาคีเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยเฉพาะโรคหลอดเลือดสมอง และลดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพในระดับพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะการพัฒนาต่อยอด

ควรมีการสังเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยแห่งความสำเร็จและพัฒนาเป็นแนวทางการจัดการเชิงพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่น สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน และสนับสนุนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กองโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค. (2566). **รายงานสถานการณ์โรค NCDs: เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคที่เกี่ยวข้อง พ.ศ. 2565**. กระทรวงสาธารณสุข.

พัชราภรณ์ อุ่นเตจ๊ะ, และคณะ.(2565). การเสริมพลังชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคหลอดเลือดสมองในระดับปฐมภูมิ. **วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ**, *45*(3), 89–102.

ศิริวรรณ อรุณทิพย์ประเสริฐ, สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์, และ นพวรรณ เปียซื่อ. (2564). ทุนทางสังคมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนกึ่งเมือง. **วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข, 15**(2), 145–158.

สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย. (2564). **แนวทางการรักษาโรคความดันโลหิตสูง ในเวชปฏิบัติทั่วไปพ.ศ. 2564**. สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2565). **การจัดการสุขภาวะเชิงพื้นที่: แนวคิดและแนวปฏิบัติเพื่อความยั่งยืน**. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.

Rong, T., Ristevski, E., & Carroll, M. (2023). Exploring community engagement in place-based approaches in areas of poor health and disadvantage: A scoping review. **Health & Place, 81**, 103026. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2023.103026

World Health Organization. (2024). **Community engagement for health and well-being: A framework for action**. World Health Organization.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

FACTORS INFLUENCING THE DECISION TO PURCHASE TRENDY FASHION CLOTHING AMONG FULL-TIME STUDENTS AT VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE, PATHUM THANI PROVINCE.

พิศุทธิ์ คำยัง[1]และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์[2]

สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ กลุ่มวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Phisut Kamyang[1] and Wareerat Sampatpong[2]

Business Administration Program (Marketing) , Faculty of Management Science,

Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.

E-mail: phisutvru@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่น ตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี และพฤติกรรมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักศึกษาภาคปกติ จำนวน 400 คน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) ตามสัดส่วนของประชากร และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีแนวโน้มตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสเนื่องจากความต้องการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ บุคลิกภาพ และภาพลักษณ์ทางสังคม รวมถึงได้รับอิทธิพลจากกระแสแฟชั่น สื่อสังคมออนไลน์ และบุคคลที่มีชื่อเสียงบนแพลตฟอร์มดิจิทัล โดยนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์ ความทันสมัย ความสวยงาม ราคา ความคุ้มค่า คุณภาพของสินค้า และความสะดวกในการเข้าถึงผ่านช่องทางออนไลน์ เสื้อผ้าแฟชั่นจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงตอบสนองความต้องการด้านการใช้สอยเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสื่อสารสถานะทางสังคมและสะท้อนรสนิยมในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ใหม่ ซึ่งแสดงเป็นแผนภาพโมเดล ชื่อว่า “Design" เพื่อใช้ในการนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การกำหนดช่องทางการจัดจำหน่าย และการสื่อสารการตลาดให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษา

คำสำคัญ: ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อ, นักศึกษาภาคปกติ, เสื้อผ้าแฟชั่น

Abstract

This research entitled "Factors Influencing the Decision to Purchase Trendy Fashion Clothing among Regular Program Students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province" aimed to study the factors influencing the decision to purchase trendy fashion clothing among regular program students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province, and the behavior influencing the decision to purchase trendy fashion clothing among regular program students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province. A questionnaire was used as the instrument for data collection from 400 regular program students. The sample was determined by using the Quota Sampling method according to the population proportion. The data were analyzed by using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation.

The research findings revealed that students tended to decide to purchase trendy fashion clothing due to their desire to express their identity, personality, and social image. In addition, their purchasing decisions were influenced by fashion trends, social media, and famous people on digital platforms. Regular program students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province attached importance to products, modernity, attractiveness, price, value for money, product quality, and convenience of access through online channels. Therefore, trendy fashion clothing not only serves the functional needs of consumers but also acts as a tool for communicating social status and reflecting personal taste in contemporary society. Furthermore, based on the research, the researcher developed a new body of knowledge presented as a model named "DESIGN", which can be used as a guideline for marketing strategy planning, product development, distribution channel planning, and marketing communication in order to align with the needs of the target group of university students.

Keywords: Factors Affecting Purchase Decision, Regular Program Students, Trendy Fashion Clothing

บทนำ

ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมแฟชั่นมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ไม่เพียงแต่ในเชิงการใช้สอยเพื่อปกป้องร่างกายจากสภาพแวดล้อมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ รสนิยม และสถานะทางสังคมของผู้สวมใส่ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่การแต่งกายกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการยอมรับและการแสดงออกทางสังคม เสื้อผ้าแฟชั่นจึงมีความหมายมากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน กลายเป็นเครื่องมือสื่อสารในบริบทของวัฒนธรรมผู้บริโภคย้อนกลับไปในอดีต เสื้อผ้าเคยเป็นสินค้าหรูที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองกลุ่มชนชั้นสูง โดยเฉพาะแนวคิด Haute Couture ซึ่งผลิตเสื้อผ้าตามความต้องการเฉพาะรายและใช้แรงงานฝีมือที่มีคุณภาพสูง เช่น ผลงานของ Charles Frederick Worth ซึ่งเป็นผู้นำแนวคิดนี้เข้าสู่ฝรั่งเศสและมีอิทธิพลต่อวงการแฟชั่นทั่วโลก อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและการผลิตในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ทำให้เกิดแนวคิด "แฟชั่นรวดเร็ว" (Fast Fashion) ซึ่งเน้นการผลิตเสื้อผ้าในราคาถูก

ปริมาณมาก และสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้ภายในเวลาสั้น โดยไม่เน้นความยั่งยืนหรือคุณภาพในระยะยาว (ฉัตรชัย ตวงรัตนพันธ์, 2564)Fast Fashion ถือกำเนิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1990 โดย Amancio Ortega ผู้ก่อตั้งแบรนด์ Zara ได้นำระบบ Quick Response Manufacturing มาใช้เพื่อออกแบบ ผลิต และวางจำหน่ายสินค้าในเวลาไม่กี่สัปดาห์หลังจากที่เทรนด์แฟชั่นเริ่มปรากฏ ระบบนี้ช่วยลดระยะเวลาในการตอบสนองตลาด และผลักดันให้แบรนด์ต่าง ๆ ต้องปรับตัวเพื่อแข่งขันด้านความเร็วและราคาในประเทศไทย แนวโน้มการบริโภคแฟชั่นได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและนักศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการแสดงออกทางภาพลักษณ์และการตามกระแสแฟชั่น (กระทรวงพาณิชย์, 2564) จากการสำรวจพฤติกรรมผู้บริโภคออนไลน์ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2564 พบว่า ร้อยละ 68.97 ของผู้ตอบแบบสอบถามมีการซื้อสินค้าออนไลน์ โดยกลุ่มที่มียอดซื้อสูงสุดคือ นักศึกษา และกลุ่มสินค้ายอดนิยมอันดับแรกคือ เสื้อผ้าและเครื่องประดับ แสดงให้เห็นว่าแฟชั่นกลายเป็นหนึ่งในหมวดสินค้าที่มีการบริโภคสูงและเติบโตอย่างรวดเร็วในกลุ่มคนรุ่นใหม่การขยายตัวของอุตสาหกรรมแฟชั่นตามกระแสในไทยสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของเศรษฐกิจการบริโภคสมัยใหม่ที่เน้นความสะดวก รวดเร็ว และเข้าถึงง่าย ผ่านช่องทาง E-Commerce ที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในช่วงสถานการณ์ COVID-19 ซึ่งทำให้พฤติกรรมการจับจ่ายของผู้บริโภคหันมาสู่แพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น (Fletcher, 2013)และปัญหามาจากกลุ่มประชากรที่มีจำนวนและกำลังซื้อเพิ่มขึ้น รวมทั้งความสำเร็จในการทำการตลาดของบริษัทแฟชั่นผ่านการนำเสนอแบบเสื้อผ้าบนรันเวย์ ภาพถ่ายสินค้า หรือการใช้คนดังโฆษณาเสื้อผ้าผ่านสื่อสังคมออนไลน์จูงใจให้ผู้บริโภคซื้อเสื้อผ้าตามกระแสที่มาเร็วและไปเร็วในอุตสาหกรรมแฟชั่น เติบโตอย่างรวดเร็วตอบโจทย์พฤติกรรมผู้บริโภคยุคใหม่ที่เปลี่ยนสไตล์ตามกระแสนิยม แต่ในอีกด้านหนึ่งแฟชั่นทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว เร่งปัญหาโลกร้อน เนื่องด้วย “แฟชั่น” เป็นการผลิตและจำหน่ายเสื้อผ้าตามกระแสนิยม เน้นการขายในปริมาณมาก ราคาถูก ยิ่งเมื่อตลาดออนไลน์และธุรกิจอีคอมเมิร์ซได้รับความนิยมมากขึ้น ผู้บริโภคยิ่งสามารถซื้อเสื้อผ้าได้ง่ายและบ่อยกว่าเดิมนอกจากนี้ยังพบว่า 1 ใน 3 ของประชากรไทยกลุ่มมิลเลนเนียล(Millennials) ทิ้งเสื้อผ้าเพราะแค่เบื่อที่จะใส่มัน ซึ่งรวม ๆ กันแล้ว ทิ้งเสื้อผ้ากันเป็นจำนวนมากด้วยเหตุผลที่มองเสื้อผ้าเป็นสินค้าที่ซื้อใหม่ได้ตลอดเวลา ด้วยราคาที่ถูกและเข้าถึงง่ายตามกระแส(ณปภา สุวรรณรงค์, 2566)และผู้บริโภคทั่วไปยังสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด "การบริโภคเพื่ออวดสถานะ" (ConspicuousConsumption) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้บริโภคจำนวนมากซื้อสินค้าไม่ใช่เพราะความจำเป็น แต่เพราะต้องการแสดงสถานะ ความสามารถในการเข้าถึงเทรนด์หรือเพื่อสร้างภาพลักษณ์ในสังคมออนไลน์

ดังนั้น ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับการแต่งกาย การแสดงออกถึงตัวตน และได้รับอิทธิพลจากกระแสแฟชั่นและสื่อสังคมออนไลน์ รวมถึงความนิยมในการซื้อสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ที่สะดวกและเข้าถึงง่าย และผลกระทบทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การเพิ่มขยะสิ่งทอและการเร่งปัญหาโลกร้อน ตลอดจนผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากการซื้อสินค้าเพื่อแสดงสถานะหรือสร้างภาพลักษณ์ในสังคมออนไลน์ การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เข้าใจแนวโน้มพฤติกรรมผู้บริโภคยุคใหม่ได้อย่างรอบด้านสามารถนำไปใช้วางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและส่งเสริมให้เกิดการบริโภคอย่างมีสติและยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนานโยบายด้านอุตสาหกรรมแฟชั่น ตามกระแสการจัดการทรัพยากร และการสร้างความตระหนักรู้ต่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการ นักวิชาการ และ

ผู้บริโภคทั่วไปในการสร้างสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการของตลาดกับการรักษาคุณค่าและความยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

2. พฤติกรรมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ นักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานีทั้งหมดจำนวน 8 คณะประมาณ 5,327 คน จากจำนวนนักศึกษาทั้งหมด ต้องการสุ่มตัวอย่างมา 400 คน ใช้วิธีจำแนกตาม โควต้า สัดส่วนของประชากร โดยอ้างอิงข้อมูลจากสำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2568

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และมีการออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้ โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ ระดับชั้นปี คณะ และระดับรายได้

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี โดยสามารถแสดงระดับความพึงพอใจได้ 5 ระดับ ดังนี้

ระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อ	**คะแนน**
มากที่สุด	5
มาก	4
ปานกลาง	3
น้อย	2
น้อยสุด	1

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่น ตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากการเก็บรวบรวมโดยการแจกแบบสอบถาม (questionnaire) แบบปลายปิดแก่กลุ่ม ตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานีที่กำหนดไว้ข้างต้น และเป็นผู้ใช้เสื้อผ้าแฟชั่น

ผลการวิจัย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
ปัจจัยภายใน			
ด้านผลิตภัณฑ์ (Product)			
1.รูปแบบและดีไซน์ของสินค้าเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจซื้อ	4.17	.894	มาก
2.คุณภาพของสินค้า มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.90	.969	มาก
3.ความหลากหลายของสินค้า มีผลต่อการเลือกซื้อ	3.96	.926	มาก
ด้านราคา (Price)			
4.ราคาสินค้ามีความเหมาะสมกับคุณภาพ	4.02	.858	มาก
5.เปรียบเทียบราคาก่อนตัดสินใจซื้อทุกครั้ง	3.93	1.028	มาก
ด้านช่องทางจัดจำหน่าย (Place)			
6.ความรวดเร็วในการจัดส่งมีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.98	.839	มาก
7.ช่องทางออนไลน์ทำให้ตัดสินใจซื้อสินค้าได้ง่ายขึ้น	3.95	.939	มาก
8.ความสะดวกในการคืนหรือเปลี่ยนสินค้าเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกช่องทางซื้อ	3.99	.855	มาก
ด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion Mix)			
การโฆษณา (Advertising)			

9.การโฆษณาผ่านสื่อออนไลน์ ทำให้ตัดสินใจซื้อสินค้า	3.98	.849	มาก
10.รูปแบบและเนื้อหาของโฆษณามีผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้า	3.95	.922	มาก
การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion)			
11.การให้ของแถมมีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.98	.839	มาก
12.การลดราคาในช่วงเวลาจำกัด กระตุ้นให้ตัดสินใจซื้อสินค้า	4.01	.968	มาก
13.การแจกคูปองสะสมแต้มทำให้อยากซื้อสินค้า	3.96	.878	มาก
การประชาสัมพันธ์ (Public Relations)			
14.กิจกรรมของแบรนด์ที่เผยแพร่ผ่านสื่อ มีผลในการซื้อ	3.97	.827	มาก
15.การสื่อสารที่จริงใจของแบรนด์ มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.95	.990	มาก

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling)			
16.การให้ข้อมูลสินค้าอย่างละเอียดจากผู้ขาย ทำให้มั่นใจในการซื้อ	4.03	.794	มาก
17.มารยาทและการบริการของผู้ขายส่งผลต่อการตัดสิน ใจซื้อ	4.02	.938	มาก
การตลาดทางตรง (Direct Marketing)			
16.การแจ้งโปรโมชันผ่านแอปพลิเคชัน มีผลต่อการตัดสิน ใจซื้อ	4.16	.750	มาก
17.การสื่อสารโปรโมชันที่ตรงกับความสนใจ ทำให้ต้องการซื้อสินค้า	4.09	.867	มาก
18.การติดต่อสื่อสารกับลูกค้าโดยตรงช่วยสร้างความ สัมพันธ์และความเชื่อมั่นต่อแบรนด์	4.07	.772	มาก
ปัจจัยภายนอก			
ด้านสังคมและวัฒนธรรม			
19.ค่านิยมของสังคมมีผลต่อการแต่งกาย	4.00	.857	มาก
20.วัฒนธรรมการแต่งกายมีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.91	.983	มาก
ด้านเศรษฐกิจ			
21.ภาวะเศรษฐกิจมีผลต่อการใช้จ่าย	4.03	.820	มาก
22.รายได้ส่วนตัวมีผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้า	4.04	.927	มาก
ด้านเทคโนโลยี			
23.เทคโนโลยีช่วยให้เปรียบเทียบสินค้าได้สะดวก	4.05	.817	มาก
24.เทคโนโลยีออนไลน์ช่วยให้เข้าถึงข้อมูลสินค้าได้ง่ายขึ้น	4.04	.904	มาก
ด้านการเมืองและกฎหมาย			
25.กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคทำให้มั่นใจในการซื้อสินค้า	3.98	.832	มาก

26.หลีกเลี่ยงการซื้อสินค้าที่ผิดกฎหมายหรือไม่มีแหล่งที่มา	4.03	.880	มาก

จากตารางพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมากมีปัจจัยภายในประกอบไปด้วย ด้านผลิตภัณฑ์ ในเรื่องรูปแบบและดีไซน์ของสินค้า ความหลากหลายของสินค้า คุณภาพของสินค้า โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.17 , 3.96 , 3.90 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านราคา เรื่องราคาสินค้า เปรียบเทียบราคา โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.02 , 3.93 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านช่องทางการจัดจำหน่าย เรื่อง ความสะดวกในการคืนหรือเปลี่ยนสินค้า ความรวดเร็วในการจัดส่ง ช่องทางออนไลน์ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.99 , 3.98 , 3.95 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านการส่งเสริมการตลาด ประกอบไปด้วยการโฆษณา เรื่อง การโฆษณาผ่านสื่อออนไลน์ รูปแบบและเนื้อหาของโฆษณา โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98 , 3.95 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของการส่งเสริมการขาย เรื่อง การลดราคาในช่วงเวลาจำกัด การให้ของแถม การแจกคูปองสะสมแต้ม โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.01 , 3.98 , 3.96 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของการประชาสัมพันธ์ เรื่องกิจกรรมของแบรนด์ที่เผยแพร่ผ่านสื่อการสื่อสารที่จริงใจของแบรนด์ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.97 , 3.95 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของการขายโดยพนักงานขาย เรื่องการให้ข้อมูลสินค้าอย่างละเอียดจากผู้ขาย มารยาทและการบริการของผู้ขาย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.03 , 4.02 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของการตลาดทางตรง เรื่องการแจ้งโปรโมชั่นผ่านแอปพลิเคชัน การสื่อสารโปรโมชันที่ตรงกับความสนใจ การติดต่อสื่อสารกับลูกค้าโดยตรง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.16 , 4.09 , 4.07 ตามลำดับตัวเลข และปัจจัยภายนอกประกอบไปด้วย ด้านสังคมและวัฒนธรรม เรื่องค่านิยมของสังคม วัฒนธรรมการแต่งกาย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 , 3.91 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านเศรษฐกิจ เรื่องรายได้ส่วนตัวภาวะเศรษฐกิจ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.04 , 4.03 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านเทคโนโลยี เรื่องเทคโนโลยีช่วยให้เปรียบเทียบสินค้า เทคโนโลยีออนไลน์ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.05 , 4.04 ตามลำดับตัวเลข ในส่วนของด้านการเมืองและกฎหมาย เรื่องหลีกเลี่ยงการซื้อสินค้าที่ผิดกฎหมาย กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.03 , 3.98 ตามลำดับตัวเลข

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

สรุปองค์ความรู้

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล DESIGN ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี

(ที่มา :พิศุทธิ์ คำยัง, 2569)

จากงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบแนวคิด "DESIGN" ขึ้น เพื่ออธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่น ตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากในปัจจุบันการแข่งขันในตลาดแฟชั่นมีความรุนแรงมากขึ้น ผู้บริโภคมีทางเลือกที่หลากหลายและให้ความสำคัญกับลักษณะของสินค้ามากกว่าประโยชน์ใช้สอยเพียงอย่างเดียว โดยพิจารณาถึงรูปแบบผลิตภัณฑ์ ความน่าสนใจ ความสวยงาม ความแตกต่าง และคุณค่าที่ได้รับจากสินค้า ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลการตัดสินใจซื้อ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้พัฒนา DESIGN Model ขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่น ตามกระแสของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการในการออกรูปแบบผลิตภัณฑ์และพัฒนาสินค้าแฟชั่นให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

อภิปรายผล

จากการสรุปผลวิจัยดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจในการนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้ คือ ในด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแส พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ของสินค้าแสดงให้เห็นว่าลักษณะภายนอกสินค้า ความทันสมัย และความสอดคล้องกับกระแสแฟชั่น เป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อ ทั้งนี้เนื่องจากเสื้อผ้าแฟชั่นเป็นสินค้าที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์และการแสดงออกของผู้บริโภค จึงทำให้ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับความสวยงามและความทันสมัยเป็นหลัก โดยจะพิจารณาความเหมาะสมของราคาและงบประมาณก่อนตัดสินใจซื้อ ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีของ (เสรี วงษ์มณฑา, 2554) การตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคที่อธิบายว่า จากผลการวิเคราะห์แนวทางรูปแบบของ

ผลิตภัณฑ์ที่สามารถดึงดูดความสนใจและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค ซึ่งจะเป็นส่วนเติมเต็มในการทำตลาดของการนำเสนอสินค้าให้กับ ผู้บริโภค หมายความถึงกลยุทธ์การตลาดที่จะใช้เครื่องมือการตลาดเพื่อตอบสนองการตัดสินใจซื้อ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ(ถาวรีย์ ด้วงอินทร์, 2568)การตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ที่กล่าวว่า ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่สวยงาม มีความเป็นเอกลักษณ์ สื่อถึงอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว และมีราคาที่เหมาะสม โดยปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อความสนใจและการตัดสินใจซื้ออย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้ประกอบการควรให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านราคา รูปแบบสินค้า อิทธิพลทางสังคม และสื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นของนักศึกษา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสินค้า การกำหนดกลยุทธ์การตลาด และการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงพาณิชย์. (2564). **รายงานการสำรวจพฤติกรรมการใช้จ่ายออนไลน์ของประชาชนในช่วงสถานการณ์ COVID-19**. สืบค้นจาก www.moc.go.th

ฉัตรชัย ตวงรัตนพันธ์. (2564). **พฤติกรรมการบริโภคเสื้อผ้าแฟชั่นของคนไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณปภา สุวรรณรงค์. (2566). **ความรู้ การตัดสินใจ พฤติกรรมการซื้อสินค้าแฟชั่นรวดเร็ว เจเนอเรชัน.** (Generation Z). สืบค้นจาก https://share.google/o4pXbeHbm2zyCQE5q

ถาวรีย์ ด้วงอินทร์. (2568). **การตัดสินใจซื้อเสื้อผ้าแฟชั่นตามกระแสของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา**. สืบค้น จาก https://www.soc.cmu.ac.th/images/ePublication

เสรี วงษ์มณฑา. (2554). **กลยุทธ์การตลาด วางแผนการตลาด**. กรุงเทพฯ.

Fletcher, K. (2013). **Sustainable fashion and textiles: Design journeys**. Routledge.

วัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา
BUDDHIST ORGANIZATONAL CUTURE

พระสุพรรณวชิรโมลี[1]
พระครูประภัศร์พุทธิบัณฑิต[2] นายอานนท์ รักผล[3]
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
PhraSuphanwachiramolee[1]
Phrakhrupraphatphutthibandit [2] Mr.Anon Rakphon
E-mail : thawee22plaikaew@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนาทั้งในบริบทขององค์กรคณะสงฆ์ดั้งเดิมและการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรในยุคปัจจุบัน เห็นได้ว่าวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนามีรากฐานสำคัญมาจากพระธรรมวินัย ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งกฎหมายและกรอบศีลธรรมในการกำกับดูแลพฤติกรรมโดยมีลักษณะเด่น คือ 1) การบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่มีลำดับชั้นบนพื้นฐานของอาวุโสนับจากพรรษา 2)กระบวนการดึงส่วนร่วมและการสร้างความสามัคคี(สังฆสามัคคี) 3)การมุ่งเน้นเป้าหมายสูงสุดเพื่อการพัฒนาจิตใจและการหลุดพ้นโดยมีหลักธรรมสำคัญหลายอย่างอาทิเช่น สาราณียธรรม 6สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นค่านิยมหลักในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรยุคใหม่เพื่อส่งเสริมความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง และสร้างบรรยากาศการทำงานที่ยืดหยุ่นมีประสิทธิภาพโดยผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับวัฒนธรรมองค์กรแนวพุทธที่เน้น "สติ" และ"ปัญญา" จะเป็นกุญแจสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้เติบโตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: วัฒนธรรม, องค์กร, พระพุทธศาสนา,

Abstract

This academic article aims to study and analyze the characteristicsof organizational culture in Buddhism, within both the context of traditionalmonastic organizations and the application of Buddhist principles to foster organizational culture in the contemporary era. The study reveals that Buddhist organizational culture is fundamentally rooted in the Dhamma-Vinaya (Doctrine and Discipline), which functions as both a regulatory framework and a moral compass for governing behavior. Distinctive features of this culture include: 1) a hierarchical structural management based on seniority determined by years of ordination (vassa); 2) participatory processes and the cultivation of unity (Sangha-samagghi); and 3) an ultimate orientation toward spiritual development and liberation. Key Buddhist principles, such as the Sārāṇīyadhamma (Virtues of Fraternal Living/Principles of Cordiality), can be effectively applied as core values to build a modern organizational culture that promotes collaboration, mitigates conflict, and fosters a flexible yet efficient working environment.

Ultimately, integrating modern technology with a Buddhist-oriented organizational culture that emphasizes mindfulness (Sati) and wisdom (Paññā) serves as a vital key to driving sustainable organizational growth. Keywords: Culture, Organization, Buddhism

บทนำ

แนวคิดและมิติแห่งวัฒนธรรมองค์กรในยุคโลกาภิวัตน์ ในบริบทของการบริหารจัดการและพัฒนาองค์กร คำว่า “วัฒนธรรม” มักถูกนำมาเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกับพฤติกรรมองค์กร กระบวนการปฏิบัติงาน และคุณลักษณะความเป็นผู้นำอย่างมีนัยสำคัญ นัยนี้สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมมิได้ครอบคลุมถึงทุกสรรพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในองค์กร หากแต่เป็นแกนหลักที่หล่อหลอมพฤติกรรมร่วมของบุคลากร ทั้งนี้ ในอดีตที่ผ่านมาคำว่าวัฒนธรรมได้รับการนิยามและตีความอย่างหลากหลายตามมิติและทัศนะของผู้ศึกษา เช่น นักมานุษยวิทยา มักมองวัฒนธรรมในฐานะขนบธรรมเนียมประเพณีที่หล่อหลอมและสืบทอดร่วมกันภายในกลุ่มชน นักสังคมวิทยา มุ่งเน้นไปที่ระบบความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมที่ทำหน้าที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิก นักบริหารจัดการ กลับมองวัฒนธรรมในเชิงโครงสร้าง โดยเชื่อมโยงกับกลยุทธ์ ลักษณะโครงสร้างองค์กร และกลไกการควบคุมภายในสภาวการณ์ปัจจุบันอันเป็นยุคข่าวสารไร้พรมแดนและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมอย่างก้าวกระโดด องค์กรต่าง ๆ จำเป็นต้องยกระดับขีดความสามารถเพื่อรองรับความผันผวนดังกล่าว บุคลากรทุกระดับจึงต้องมีความกระตือรือร้นในการแสวงหานวัตกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงาน รวมถึงทบทวนรูปแบบพฤติกรรมที่ยึดถือร่วมกัน ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมที่ฝังรากลึกอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและค่านิยมนี้เองคือ “วัฒนธรรมองค์กร”จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่ารูปแบบของวัฒนธรรมองค์กรสามารถจำแนกออกได้หลากหลายลักษณะตามตัวแปรพื้นฐานที่แตกต่างกัน เช่น รูปแบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานค่านิยม รูปแบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานของการควบคุม และรูปแบบวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตและพฤติกรรม (พรรัตน์ รัตนศิริวงศ์) ซึ่งเปรียบเสมือน “บุคลิกภาพ” อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของแต่ละองค์กร สำหรับบทความวิชาการฉบับนี้ จะมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวคิดวัฒนธรรมองค์กรในลักษณะต่าง ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ปฏิบัติได้จริง ได้แก่ วัฒนธรรมลักษณะสร้างสรรค์ วัฒนธรรมองค์กรการเรียนรู้ วัฒนธรรมองค์กรอัจฉริยะ วัฒนธรรมองค์กรการเปลี่ยนแปลง และวัฒนธรรมองค์กรแห่งการตื่นรู้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำนิยามของ "วัฒนธรรม" ไว้ในสองมิติหลัก คือ สิ่งที่สร้างความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ และวิถีชีวิตของหมู่คณะ ด้วยเหตุนี้ ในสังคมหนึ่ง ๆ จึงอาจประกอบด้วยวัฒนธรรมและวัฒนธรรมย่อย (Subculture) หลากหลายรูปแบบที่สั่งสมผ่านประสบการณ์ การเรียนรู้ และการปรับตัวให้สอดรับกับกาลเวลา เมื่อพิจารณาคำว่า “องค์กร” หรือ **“องค์การ”** ในทางวิชาการหมายถึง ศูนย์รวมกลุ่มบุคคล คณะบุคคล หรือสถาบันที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน มีโครงสร้างการทำหน้าที่ที่สัมพันธ์กันเพื่อขับเคลื่อนภารกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กฎหมายหรือตราสารจัดตั้งกำหนดไว้ ดังนั้น วัฒนธรรมองค์กร จึงหมายรวมถึง อัตลักษณ์ วิถีชีวิต และกระบวนทัศน์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นภายในองค์กร ซึ่งหล่อหลอมให้บุคลากรส่วนใหญ่หรือทั้งหมดมีแนวคิด การสื่อสาร และการทำงานร่วมกันในทิศทางเดียวกัน

ความสำเร็จและเสถียรภาพที่ยั่งยืนขององค์กร ย่อมขึ้นอยู่กับความสามัคคีและการร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงาน หากองค์กรใดขาดซึ่งระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ เกิดความขัดแย้งภายใน หรือมุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตน ย่อมเป็นการยากที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ในทางกลับกัน การยอมรับค่านิยมและวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาปรับใช้อย่างเหมาะสม จะช่วยขับเคลื่อนให้วัฒนธรรมองค์กรมีความเข้มแข็ง ยืดหยุ่น และพร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้สอดรับกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วันชัย วัฒนศัพท์.

(2547). *คู่มือเกี่ยวกับความขัดแย้ง หลักการ และเครื่องหมายแก้ปัญหา*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล.

ความหมายวัฒนธรรมองค์การ

คำว่า วัฒนธรรมองค์การ สามารถแยกออกเป็นสองคำ คือ วัฒนธรรม (Culture) และองค์การ (Organization) คำว่า วัฒนธรรม ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรม และสิ่งที่คนหมู่มากได้ผลิตหรือสร้างขึ้นมาด้วยกัน และมีการเรียนรู้จากกันและกัน ร่วมใช้หรือปฏิบัติตามกันอยู่ในหมู่พวกของตน สำหรับ องค์การ หมายถึง กลุ่มคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป มาทำงานร่วมกัน ภายในขอบเขตระยะเวลาและมีที่ทำการอย่างชัดเจน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ความสำคัญของวัฒนธรรมองค์การ

องค์การสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อเป็นรูปแบบเฉพาะ สำหรับแนวทางพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์การเป็นแนวเดียวกัน เป็นการบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ขององค์การ ด้านความเชื่อ ค่านิยม ความคิด และการกระทำ ซึ่งได้ถ่ายทอดกันมา เช่น ตราธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา ตราครุฑเป็นเครื่องหมายที่ใช้ในหน่วยงานราชการไทย มีหลายสิ่งที่แสดงให้เห็นว่านั่นคือวัฒนธรรมองค์การ จะเป็นตำนานเรื่องเล่าขานสัญลักษณ์ บรรทัดฐาน อุดมการณ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2534) กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

-วัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสารสำหรับคนหมู่ใหญ่

-วัฒนธรรมจะดีต้องพร้อมทั้งสาระและรูปแบบ

-วัฒนธรรมมีความต่อเนื่องเป็นกระแส

วัฒนธรรมองค์การเป็นสิ่งที่มีบทบาท มีอิทธิพล ต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของพนักงานทุกคนในองค์การ

ถ้าทำงานอย่างรอบคอบจะมีผลกระทบในทางบวกต่อความสำเร็จขององค์การ ในทางตรงกันข้าม ถ้าทำงานขาดความระมัดระวังจะเป็นผลกระทบในทางลบ องค์การเกิดความล้มเหลว

เครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมองค์การ

1. สัญลักษณ์ขององค์การ (Organizational Symbols / Artifacts) เป็นสิ่งของ วัตถุ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ ซึ่งเป็นตัวแทนสะท้อนค่านิยมและความเชื่อขององค์การ เช่น โลโก้บริษัท การแต่งกาย (ยูนิฟอร์ม) การออกแบบและตกแต่งออฟฟิศ (เช่น ออฟฟิศแบบเปิดโล่งเพื่อเน้นความเท่าเทียมและการสื่อสาร) หรือแม้กระทั่งรถประจำตำแหน่ง การทำงาน: สัญลักษณ์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องเตือนใจอย่างเงียบๆ แต่ทรงพลังเกี่ยวกับตัวตนขององค์การให้กับพนักงานในทุกๆ วัน

2. คำขวัญ (Slogans / Jargons / Language) เป็นวลีสั้นๆ ที่กระชับ ได้ใจความ และจดจำง่าย หรือภาษาเฉพาะที่ใช้กันภายในองค์การ เพื่อสะท้อนถึงอุดมการณ์ เป้าหมาย หรือค่านิยมหลัก (Core Values) ขององค์การ เช่น คำขวัญของ Disney ที่ว่า *"The happiest place on earth"* หรือของ Nike ที่ว่า *"Just Do It"* การทำงาน: คำขวัญช่วยหล่อหลอมวิธีคิด พฤติกรรม และสร้างความรู้สึกร่วม (Sense of Belonging) ให้พนักงานขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน

3. เรื่องเล่า (Stories / Myths / Legends) เป็นเรื่องราวหรือตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาขององค์การ ผู้ก่อตั้ง หรือวีรบุรุษขององค์กร (Organizational Heroes) ที่ฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จ หรือเรื่องราวการตัดสินใจครั้งสำคัญที่สะท้อนค่านิยมขององค์กรอย่างชัดเจน การทำงาน: เรื่องเล่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้พนักงานเห็นภาพเหตุการณ์จริงและเข้าใจว่า "พฤติกรรมแบบไหนที่องค์การยกย่อง" โดยผ่านการเล่าสู่กันฟังจากรุ่นสู่รุ่น

4. พิธีการต่างๆ (Ceremonies / Rituals) เป็น กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบ มีแบบแผน และทำซ้ำเป็นประจำ เพื่อเฉลิมฉลองค่านิยมหลักขององค์การ เช่น พิธีมอบรางวัลพนักงานดีเด่นประจำปี, กิจกรรมปฐมนิเทศพนักงานใหม่, งานเลี้ยงปีใหม่ หรือการประชุมสรุปงานรอบสัปดาห์ การทำงาน: พิธีการช่วยเสริมสร้างความผูกพัน ร่วมมือกัน และเป็นการประกาศให้รับรู้โดยทั่วกันว่าองค์การให้คุณค่ากับสิ่งใดและพนักงานคนไหน

5. คำแถลงที่เป็นหลักการ (Statement of Principle) เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมองค์การที่ถูกบันทึกไว้เป็น "ลายลักษณ์อักษร" อย่างเป็นทางการ เช่น พันธกิจ (Mission), วิสัยทัศน์ (Vision), ค่านิยมร่วม (Core Values), จรรยาบรรณธุรกิจ (Code of Conduct) หรือคู่มือพนักงาน

การทำงาน: เป็นเครื่องมือเชิงโครงสร้างที่ชัดเจนที่สุด เพื่อให้พนักงานใช้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและกรอบอ้างอิงในการทำงานและการตัดสินใจในทุกระดับ (Schein, E. H. (2010)..

การเกิดวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา

วัฒนธรรมการคิด การกิน การอยู่ การทำ ของคนในองค์กร เกิดขึ้นจากความมุ่งมั่นตั้งใจของคนในองค์กรทุกระดับที่ต้องการให้องค์กร บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ ตามวิสัยทัศน์และพันธกิจขององค์กร โดยอาศัยแนวคิดที่สร้างสรรค์ กำหนดเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อทำงานร่วมกัน ก่อเกิดการเรียนรู้ แก้ไขปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับข้อกำหนดนั้นๆ เพื่อการอยู่ร่วมกัน เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เกิดการเสียสละ อดทน อารีย์อารอบ ความสามัคคีและความผูกพันของคนในองค์กร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผลักดันให้องค์กรบรรลุตามเป้าหมายนั้นๆ สิ่งเหล่านี้จะเริ่มตั้งแต่ การก่อตั้งองค์กรเป็นต้นมา ซึ่งเกิดจากความคิด การกระทำ ของผู้บริหารและคนในองค์กร เกิดเป็นแนวปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสะสมตลอดอายุไขขององค์กร เกิดเป็นความภาคภูมิใจของคนที่อยู่ในองค์กรนั้นๆ จากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยมา จนยากที่จะเปลี่ยนแปลง บ่อยครั้งที่ผู้บริหารใหม่ไฟแรงต้องออกจากงาน ทั้งๆที่ยังไม่ได้แสดงฝีมือให้เป็นที่ประจักษ์ เนื่องจาก ไม่ได้ศึกษาวัฒนธรรมองค์กรให้ถ่องแท้ เมื่อเข้าไปในองค์กรใหม่ ก็จะนำเอาวัฒนธรรมองค์กรเก่า ที่ตนเองเห็นว่าดีมาใช้กับองค์กรใหม่ จึงถูกต่อต้านไม่ให้ความร่วมมือ หรือในธุรกิจควบรวมกิจการของบริษัทก็เช่นกัน CEO ใหม่มักจะนำวัฒนธรรมของบริษัทแม่มาใช้กับบริษัทลูก แทนการผสมผสานวัฒนธรรมให้เข้ากัน จึงทำให้กิจการไม่เจริญงอกงามเหมือนที่วางแผนไว้ และอาจล่มสลายก็เป็นไปได้ ถ้ามีผู้ถามว่า..."วัฒนธรรมองค์กร คืออะไร?..." อาจมีหลายคนจะตอบว่า...หมายถึงสิ่งที่คนเขาปฏิบัติสืบต่อกันมาในองค์กร"...แต่ถ้าหากท่านลองคิดให้ไกลไปอีกสักนิด...จะทำให้พบว่า "วัฒนธรรมองค์กรมีความหมายมากมายกว่านั้น เพราะการที่องค์กรจะอยู่ได้นานแสนนานนั้น ได้ฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคมาอย่างมากมาย จนสามารถคงอยู่ให้เห็นในปัจจุบัน...เป็นเพราะว่าวัฒนธรรมองค์กรเข้าไปมีส่วนร่วมมาตั้งแต่อดีตและจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรในอนาคตด้วย"... จากความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของ "วัฒนธรรม" มีความหมายว่า "พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิต สร้างขึ้นด้วยกัน เรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

สรุปการเกิดวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน แต่มีรากฐานมายาวนานกว่า 2,600 ปี นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมี "พระธรรมวินัย" เป็นทั้งกฎหมาย ตัวกำหนดพฤติกรรม และค่านิยมร่วมที่หล่อหลอมให้หมู่สงฆ์กลายเป็นองค์กรที่มีความเป็นเอกภาพและยั่งยืนที่สุดองค์กรหนึ่งของโลก

การเกิดขึ้นและพัฒนาการของวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็นปัจจัยและกระบวนการสำคัญได้ดังนี้

1. จุดเริ่มต้นและโครงสร้างพื้นฐาน (The Foundation)

ในยามแรกเริ่ม คณะสงฆ์ยังมีขนาดเล็กและอยู่ร่วมกันด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่เมื่อองค์กรขยายใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงวางระบบเพื่อสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน

พระธรรมวินัยเป็นแกนกลาง: เปรียบเสมือน วิสัยทัศน์ และ นโยบาย ขององค์กร วินัย 227 ข้อของพระภิกษุ ไม่ได้มีไว้เพื่อการลงโทษอย่างเดียว แต่มีไว้เพื่อสร้าง "มาตรฐานพฤติกรรมร่วมกัน"

การลดอัตตาและสร้างความเท่าเทียม: วัฒนธรรมการปลงผม การนุ่งห่มจีวรสีเดียวกัน และการออกบิณฑบาต เป็นการทลายยศถาบรรดาศักดิ์เดิมจากระบบวรรณะในอินเดีย ทำให้ทุกคนเริ่มต้นในฐานะ "พุทธบุตร" เท่าเทียมกัน

2. กลไกการหล่อหลอมวัฒนธรรม วัฒนธรรมองค์กรจะเข้มแข็งได้ ต้องมีกระบวนการถ่ายทอดที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งในพระพุทธศาสนามีกลไกที่ชัดเจนมาก: ระบบอุปัชฌาย์อาจารย์

พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ทำหน้าที่เป็น ผู้นำทางวัฒนธรรม พระบวชใหม่ต้องอยู่ร่วมและอุปัฏฐาก (ดูแล) ครูบาอาจารย์อย่างน้อย 5 ปี (เรียกว่า นิสสัย) เพื่อซึมซับทั้งความรู้ กิริยามารยาท และวิถีชีวิตสัมปชัญญะ เป็นการส่งต่อวัฒนธรรมแบบรุ่นสู่รุ่น

กิจกรรมกลุ่มสร้างความสามัคคี ศาสนาพุทธใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการประชุมและเช็กระบบภายในองค์กร เช่น

การลงอุโบสถ (ฟังพระปาติโมกข์): การทบทวนศีลร่วมกันทุก 15 วัน เพื่อตรวจสอบความโปร่งใสและตักเตือนกัน

การปวารณา: กิจกรรมในวันออกพรรษาที่เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ทุกระดับ ตั้งแต่เถระจนถึงนวโกะ (พระบวชใหม่) สามารถตักเตือนข้อบกพร่องของกันและกันได้ด้วยความเมตตา ถือเป็นวัฒนธรรม ที่เปิดกว้างและก้าวหน้ามาก

3. ค่านิยมหลักขององค์กร (Core Values) วัฒนธรรมองค์กรพุทธขับเคลื่อนด้วยค่านิยมหลัก (สาราณียธรรม 6) ซึ่งเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ค่านิยมหลักการปฏิบัติในองค์กร

4. ปัจจัยภายนอกและการปรับตัว วัฒนธรรมองค์กรพุทธไม่ได้หยุดนิ่ง แต่ถูกหล่อหลอมด้วย "โลกานุวัตน์" หรือการตอบสนองต่อสังคมภายนอกด้วย:

พุทธบริษัท 4: คณะสงฆ์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว แต่มีวัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกันกับฆราวาส (อุบาสก อุบาสิกา) พระสงฆ์ให้ธรรมะ ฆราวาสให้อาหารและปัจจัยสี่ เกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งการเกื้อกูล

มติเสียงข้างมาก (ยัตติจตุตถกรรม): ในการบริหารจัดการเรื่องสำคัญ พระพุทธศาสนาใช้วิธีการประชุมสงฆ์และยอมรับมติที่เป็นเอกฉันท์หรือเสียงข้างมาก ถือเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตยยุคแรกๆ ของโลก

สรุป วัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจาก "พระธรรมวินัย" ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ ขับเคลื่อนด้วย "ค่านิยมแห่งความหลุดพ้นและการเกื้อกูล" และรักษาไว้ด้วย "ระบบกัลยาณมิตรและการตรวจสอบร่วมกัน"สิ่งเหล่านี้ทำให้องค์กรสงฆ์สามารถรักษารูปแบบ ขนบธรรมเนียม และแนวคิดหลักเอาไว้ได้ แม้จะผ่านกาลเวลาและการกระจายตัวไปยังดินแดนต่างๆ ทั่วโลกจนเกิดเป็นวัฒนธรรมย่อย (เช่น พุทธมหายาน พุทธเถรวาทแบบไทย แบบพม่า หรือแบบศรีลังกา) ก็ตาม

แนวคิดวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา

วัฒนธรรม มักจะเชื่อมโยงกับพฤติกรรมองค์กร กระบวนการทำงานในองค์กร หรือ ความเป็นผู้นำในองค์กร จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมิได้หมายรวมถึงทุก ๆ อย่างที่เกิดขึ้นในองค์กร ในอดีตมีการแปลความหมายของคำว่า วัฒนธรรมออกมาอย่างมากมายขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละบุคคลว่า จะมองในรูปแบบใด เช่น นักมนุษยวิทยาอาจมองว่า วัฒนธรรมเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาภายในกลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง นักสังคมวิทยา อาจมองว่า เป็นความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ส่วนนักบริหารและจัดการ อาจมองว่า วัฒนธรรมคือ กลยุทธ์ ลักษณะโครงสร้างขององค์กร และการควบคุมภายในองค์กร

ในโลกปัจจุบัน มีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ถึงเทคโนโลยีต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมที่ได้เปลี่ยนแปลงไป องค์กรต่าง ๆ ต้องมีการพัฒนาความสามารถของตนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยที่ทุกคนในองค์กรต้องมีความกระตือรือร้นในการหาวิธีการที่จะมาปรับเปลี่ยนในการพัฒนาการทำงานของตน ตลอดจนพฤติกรรมที่คนในองค์กรยึดถือ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมที่บุคคลในองค์กรยึดถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อ ค่านิยม นั่นก็คือ วัฒนธรรมองค์กร สำหรับบทความเรื่องแนวคิดวัฒนธรรมองค์กรนี้ จะกล่าวถึงแนวคิดของวัฒนธรรมองค์กรในลักษณะต่าง ๆ ที่สามารถนำมาปฏิบัติได้ในองค์กร คือ วัฒนธรรมลักษณะสร้างสรรค์ วัฒนธรรมองค์กรการเรียนรู้ วัฒนธรรมองค์กรอัจฉริยะ วัฒนธรรมองค์กรการเปลี่ยนแปลง และ วัฒนธรรมองค์กรแห่งการตื่นรู้ ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น ยังมีนักวิชาการที่มีการแบ่งรูปแบบวัฒนธรรมองค์กรไว้หลายลักษณะ ซึ่งความสัมพันธ์และส่วนประกอบของวัฒนธรรมองค์กรทำให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเหมือนกับบุคลิกภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงรูปแบบของวัฒนธรรมองค์กรในลักษณะต่างๆ เป็นการแบ่งประเภทตามพื้นฐานของตัวแปรที่แตกต่างกันไว้หลายรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานค่านิยม รูปแบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานของการควบคุม รูปแบบวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตและพฤติกรรม โดยมีรายละเอียด ได้แก่ (วีระ อำพันสุข, 2526)

1.แบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานของค่านิยม การแบ่งรูปแบบวัฒนธรรมองค์กรประเภทนี้เป็นการแบ่งค่านิยมขององค์กรที่อยู่บนพื้นฐานของจุดมุ่งหมายและแหล่งที่มา ซึ่งชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมองค์กร

2. รูปแบบวัฒนธรรมตามพื้นฐานของการควบคุม เป็นการแบ่งวัฒนธรรมองค์กรบนพื้นฐานของการควบคุมภายในมือของผู้บริหารระดับสูง การมุ่งความเสี่ยงภัยขององค์กร และความโน้มเอียงของการเปลี่ยนแปลง

3. รูปแบบวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตและพฤติกรรม ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะต่าง ๆของเทพเจ้ากรีกโบราณ ที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการจะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมองค์กรแบบนี้อย่างชัดเจน (สฤษดิ์ สิริธโร), 2552)

วัฒนธรรมองค์กรสงฆ์ไทย

วัฒนธรรมองค์การสงฆ์ไทยและการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม 4 (โดยเฉพาะด้าน **"จาคะ"**) ถือเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมและการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ทั้งในส่วนของสังฆมณฑลและสังคมคฤหัสถ์ทั่วไป โดยมีรายละเอียดและแนวปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางพระพุทธศาสนาดังนี้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต),. 2549).

1. วัฒนธรรมองค์การสงฆ์ไทยกับการอุปสมบท พระสงฆ์ไทยสังกัดพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งมีจุดเด่นคือ**ความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย** การดำเนินงานขององค์การสงฆ์จึงยึดถือพระวินัยเป็นเกณฑ์สูงสุด รวมไปถึงพิธีการบวชกุลบุตร (การอุปสมบท) เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ซึ่งมีบรรตทัดฐานและข้อกำหนดที่เข้มงวด ดังนี้:

คุณสมบัติและการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ (ผู้รับผิดชอบในการบวชกุลบุตร) ไม่ใช่พระภิกษุรูปใดก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติตามกฎมหาเถรสมาคม เช่น มีพรรษาพ้น 10 พรรษารวมถึงต้องผ่านการอบรมความรู้ ความเข้าใจในหน้าที่พระอุปัชฌาย์ และสอบผ่านขั้นตอนการอบรมจนได้รับใบตราตั้งอย่างเป็นทางการ

กระบวนการคัดกรองกุลบุตร: ผู้ที่จะเข้าพิธีอุปสมบทต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนตามพระวินัย (เช่น เป็นมนุษย์เพศชาย, อายุครบ 20 ปีบริบูรณ์, ไม่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง, ไม่เป็นผู้ต้องหาคดีอาญา และได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง)

ความสำคัญเชิงวัฒนธรรมองค์การ ข้อกำหนดเหล่านี้จัดเป็น **"บรรทัดฐาน (Norms)"** ขององค์การสงฆ์ เพื่อควบคุมคุณภาพของบุคลากรใหม่ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิก และรักษาความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

2. วัฒนธรรมองค์การตามหลักฆราวาสธรรม 4 (เน้น "จาคะ") ฆราวาสธรรม 4 คือหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ ปรากฏใน *พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค* (อาฬวกสูตร) จากบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับอาฬวกยักษ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าไม่มีคุณธรรมใดในโลกที่จะยิ่งไปกว่า **สัจจะ (ความจริงใจ), ทมะ (ความฝึกตน), ขันติ (ความอดทน) และจาคะ (ความเสียสละ)**

เจาะลึกหลักธรรมด้าน "จาคะ" (Liberality) ในบริบทของวัฒนธรรมองค์การหรือการอยู่ร่วมกันในสังคม "จาคะ" มีความหมายเชิงลึกและกว้างขวาง ดังนี้

ความหมายและการปฏิบัติ: หมายถึง การสละสิ่งของและความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ความใจกว้าง การยอมรับฟังความคิดเห็นและความเด็ดเดี่ยวพร้อมเผชิญความทุกข์ยากร่วมกับผู้อื่น จาคะทำให้บุคคลไม่แสดงความเห็นแก่ตัว ไม่เอาแต่ใจ และพร้อมร่วมมือช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเอื้อเฟื้อ

สรุปความสำคัญ วัฒนธรรมองค์การที่นำหลัก "จาคะ" ไปปรับใช้ จะช่วยลดความขัดแย้งภายในหน่วยงาน สร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ และเปลี่ยนจากการแข่งขันที่เห็นแก่ตัวมาเป็นการแบ่งปันและการเติบโตร่วมกันอย่างยั่งยืน

สาราณียธรรม 6 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นค่านิยมหลักในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรยุคใหม่

ในยุคที่โลกการทำงานหมุนไวและเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง สิ่งที่องค์กรยุคใหม่ตามหาไม่ใช่แค่พนักงานที่เก่งกาจ แต่คือ “วัฒนธรรมองค์กร” ที่แข็งแกร่งพอจะยึดเหนี่ยวผู้คนที่มีความหลากหลายให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและสร้างสรรค์

หลายคนอาจมองว่า “สาราณียธรรม 6” เป็นหลักธรรมโบราณในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสำหรับพระสงฆ์หรือการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยสมัยก่อน แต่หากลองแกะเปลือกภาษาบาลีออก จะพบว่าหลักธรรมนี้คือ การบริหารความสัมพันธ์และทีมเวิร์ก" ที่ล้ำสมัยและตอบโจทย์แนวคิดการบริหารยุคใหม่ ได้อย่างแนบเนียน

บทความนี้จะพาไปเจาะลึกการประยุกต์ใช้สาราณียธรรม 6 เพื่อออกแบบเป็น ค่านิยมหลัก (Core Values) ขององค์กรยุคใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยความสุขและความยั่งยืน

สาราณียธรรม 6" เป็นค่านิยมองค์กรยุคใหม่ เพราะหลักการอยู่ร่วมกันที่ทำให้เกิดความระลึกถึงกัน ความเคารพซึ่งกันและกัน และความสามัคคี โดยสามารถนำมา และประยุกต์ใช้ในบริบทการทำงานยุคใหม่ได้อันได้แก่ 1. เมตตากายกรรม (ร่วมแรงร่วมใจทางกาย) 2. เมตตาวจีกรรม (สื่อสารสร้างสรรค์) การประยุกต์ใช้ในองค์กร วัฒนธรรมการให้ ที่สร้างสรรค์ การชื่นชมผลงานของผู้อื่นอย่างจริงใจ 3. เมตตามโนกรรม (คิดดีและเข้าใจความต่าง)ได้แก่ การคิดต่อกันด้วยความปรารถนาดี มองกันในแง่ดี ไม่มีใจริษยา 4. สาธารณโภคี

5. สีลสามัญญตา (มาตรฐานและจริยธรรมที่เท่าเทียม) การมีความประพฤติและรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน ไม่ทำตัวเหนือกฎเกณฑ์ 6. ทิฏฐิสามัญญ (เป้าหมายร่วมและเคารพความเห็น) การมีความเห็นร่วมกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน ไม่ดื้อรั้นเอาแต่ใจ

สรุป: ดอกผลของการประยุกต์ใช้ในองค์กรยุคใหม่ การนำสาราณียธรรม 6 มาหยั่งรากเป็นค่านิยมหลักขององค์กร ไม่ใช่เรื่องล้าสมัย แต่คือการสร้าง หรือองค์กรที่มีหัวใจเป็นมนุษย์ ผลลัพธ์ที่องค์กรจะได้รับไม่ใช่แค่ความสุขของพนักงานที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่จะนำมาซึ่ง ความผูกพันต่อองค์กร ที่สูงขึ้น อัตราการลาออกที่ลดลง และเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ จากการที่ผู้คนกล้าคิด กล้าพูด และกล้าทำร่วมกันอย่างสบายใจ เปลี่ยนคำว่า "ต่างคนต่างอยู่" ให้กลายเป็น "พลังแห่งความสามัคคีที่พร้อมขับเคลื่อนองค์กรไปข้างหน้าอย่างยั่งยืน" (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559).

ปัญหาที่เกิดจากวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา

จากประเด็นปัญหาและจุดแข็งของวัฒนธรรมองค์กรในพระพุทธศาสนา (ซึ่งมักคาบเกี่ยวระหว่างองค์กรปกครองสงฆ์ สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา และหน่วยงานราชการที่กำกับดูแล) ที่ท่านได้นำเสนอมานั้น แสดงให้เห็นถึง "ภาวะย้อนแย้งเชิงวัฒนธรรม"อย่างชัดเจน กล่าวคือ ในขณะที่ตัวแบบอุดมคติกำหนดให้มีจุดแข็งด้านคุณธรรมและการบริการ แต่ในทางปฏิบัติกลับเผชิญปัญหาความเฉื่อยชาและการติดดักกับความสำเร็จเดิม

หากวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว โดยเชื่อมโยงแนวคิดทางพินิจและเอกสารอ้างอิง ได้แก่ 1). การวิเคราะห์สะท้อนภาพ "องค์กรสะท้อนผู้นำ" (แม่ปูกับลูกปู) ปรากฏการณ์ที่ผู้นำเชื่องช้าขาดวิสัยทัศน์ในการเปลี่ยนแปลง

เมื่อผู้นำเดินไม่ตรง—คือไม่สามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ได้—ลูกปูหรือบุคลากรจึงขาดต้นแบบในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2562) ที่ระบุว่า การบริหารองค์กรสงฆ์หรือองค์กรพุทธในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัย "ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์" ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ไม่ใช่เพียงแค่การประคับประคองงานประจำวันไปวัน ๆ (Operational Execution)

2. ปัญหาการยึดติดและขาดหัวใจบริการ การที่บุคลากรคิดว่าองค์กรดีอยู่แล้ว และขาดสำนึกในการบริการ

3. แนวทางการประสาน "จุดแข็ง" เพื่อแก้ "จุดอ่อน" เพื่อขจัดปัญหา โดยใช้จุดแข็งเป็นฐานขับเคลื่อน สามารถอธิบายตามหลักการจัดการสมัยใหม่ได้

สรุป

วัฒนธรรมองค์การเป็นรูปแบบความเชื่อ ค่านิยม ความคิด และการกระทำ เป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของบุคคลากรในองค์การ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมีความสำคัญ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม สะท้อนความคิด ความรู้สึก การตัดสินใจ ที่บุคคลในองค์การยอมรับและปฏิบัติตาม โดยการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การกำหนดวัฒนธรรมองค์การอยู่ในรูปแบบสัญลักษณ์ คำขวัญ เรื่องเล่า พิธีกรรมต่างๆ ขององค์การ วัฒนธรรมองค์การมีประโยชน์ ช่วยให้พนักงานปฏิบัติงานอย่างมีสิทธิภาพ อยู่ร่วมกันอยางสันติสุขและเป็นหนึ่งเดียว วัฒนธรรมองค์การเป็นปัจจัยที่แสดงถึงความแตกต่าง วัฒนธรรมในทางพระพุทธศาสนา สำหรับพระพุทธศาสนา ได้มีวัฒนธรรมตั้งแต่พระพุทธเจ้าทรงผนวชให้พระอัญญาโกณฑัญญะ โดยพระองค์ตรัสว่า เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้นไป ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และได้มีการเปลี่ยนไปตามสภาพ หรือจำนวนของผู้ที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แม้องค์การคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย ก็ได้กำหนดกฎระเบียบในการปฏิบัติในวงการคณะสงฆ์ องค์การต่าง ๆได้สร้างวัฒนธรรมตามหลักพุทธธรรม เพื่อแนวทางให้บุคลากรในองค์การประพฤติปฏิบัติตาม เช่นการสร้างวัฒนธรรมองค์การจามหลักฆราวาสธรรม 4 โดยใช้หลักธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ เป็นแนวปฏิบัติและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะขององค์การ

องค์การจะดำเนินไปได้ ต้องอาศัยพลังความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งและร่วมแรง ร่วมใจกันของบุคลากรทุกคนในองค์การ หมายถึง การที่องค์การมีวัฒนธรรมองค์การของตนเองในทางที่ดีมีรูปแบบการทำงานและค่านิยม ที่เน้นความร่วมมือ ร่วมใจกัน การทำงานเป็นทีม การมุ่งเน้นความมีคุณภาพ มาตรฐาน ฯลฯ วัฒนธรรมองค์การ เช่นนี้ ย่อมทำให้องค์การดำเนินไปได้อย่างราบรื่น หรือประสบความสำเร็จก้าวหน้า การที่บุคลากรในองค์การมีวัฒนธรรมองค์การที่ชัดเจนและสามารถทำให้บุคลากร ในองค์กรมีจิตสำนึกตรงกัน มีเป้าหมายร่วมกันและมีแนวทางการปฏิบัติงานที่มีไปในทิศทางเดียวกันแล้วนั้น ย่อมทำให้ปัญหาหรือกระบวนการตัดสินใจดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ปัญหาความขัดแย้งย่อมมีน้อยหรือปัญหาบางอย่างสามารถได้รับการแก้ไขและจบลงด้วยดี ในเวลาที่รวดเร็วและทันกับสถานการณ์ และการสร้างวัฒนธรรมองค์การให้มีความเข้มแข็ง และยั่งยืนนั้น องค์กรจำเป็นต้องกำหนดเป้าหมายการปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อเป็นวิถีปฏิบัติที่บุคลากรเห็นคุณค่าร่วมกันตระหนักและเข้าใจตรงกัน นั่นคือ ค่านิยมขององค์การ นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2561). **การบริหารองค์การและทรัพยากรมนุษย์.** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นงนุช วงษ์สุวรรณ. (2563). **พฤติกรรมองค์การและการจัดการ**. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระครูวิจิตรศีลาจาร, และคณะ. (2564). วัฒนธรรมองค์กรที่มีผลต่อประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรในสถาบันการศึกษาพุทธศาสนา. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**, 8(3), 45-58.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). (2558). **คู่มือการดำเนินชีวิตตามหลักสาราณียธรรม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). **การบริหารองค์การสงฆ์.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 16). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก.

_____ . (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก.

พระราชปริยัติ (สฤษดิ์ สิริธโร), **กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอธิกรณสมถะ.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาบรรณาคาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2547). **คู่มือเกี่ยวกับความขัดแย้ง หลักการ และเครื่องหมายแก้ปัญหา.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล.

วิรัช สงวนวงศ์วาน. (2565). **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ (พิมพ์ครั้งที่ 5).** ซีเอ็ดยูเคชั่น.

วีระ อำพันสุข. **พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เอราวัณการพิมพ์,2526.

สมชาติ กิจยรรยง. (2564). **กลยุทธ์การสร้างวัฒนธรรมองค์การสู่ความเป็นเลิศ**. สตาร์ บุ๊คส์.

สิริอร วิชชาวุธ. (2562). **จิตวิทยาองค์การ**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

THE PURCHASING BEHAVIOR OF HAIR COLORING PRODUCTS AMONG REGULAR PROGRAM STUDENTS AT VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE, PATHUM THANI PROVINCE

อนุพงษ์ เทพศกุณี[1] และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์[2]
สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ กลุ่มวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
Anupong Thepsakunee[1] and Wareerat Sampatpong[2]
Business Administration Program (Marketing), Faculty of Management Science,
Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.
Email: poster.91045@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานีมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯและปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี มีพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมโดยคำนึงถึงความสวยงามการเสริมสร้างบุคลิกภาพ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับคุณภาพและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ความน่าเชื่อถือของตราสินค้า ราคา ความสะดวกในการหาซื้อซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมอย่างมากโดยผู้บริโภคส่วนใหญ่มักเลือกผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเหมาะสมกับราคาสามารถให้ผลลัพธ์ของสีผมตรงตามความต้องการ และช่วยลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับเส้นผม ทั้งนี้ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการตลาดการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: พฤติกรรมการเลือกใช้, นักศึกษาภาคปกติ, ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม, ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

Abstract

The research entitled "Behavior of Selecting Hair Coloring Products among Regular Program Students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province" aimed to study the behavior of selecting hair coloring products among regular

program students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage and to examine the marketing factors influencing their selection of hair coloring products.

The results revealed that regular program students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province, selected hair coloring products primarily to enhance their appearance and personality. In addition, they placed great importance on product quality, product safety, brand credibility, price, and ease of purchase, all of which significantly influenced their purchasing decisions. Most respondents preferred hair coloring products that offered good quality at a reasonable price, provided the desired hair color results, and minimized potential damage to the hair. The findings of this study can be appliedas a guideline for marketing planning, product development, and the formulation of marketing communication strategies that effectively meet the needs of university students.

Keywords : Consumer Behavior, Regular Program Students, Hair Coloring Products, Marketing Mix Factors

บทนำ

ในปัจจุบัน สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามการเวลา ทั้งด้านวัฒนธรรม เทคโนโลยี และค่านิยมทางสังคม ส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตของเยาวชนและวัยรุ่น โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาในมหาวิทยาลัยที่มักเปิดรับกระแสใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มในการแสดงออกถึงตัวตนผ่านรูปลักษณ์ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การแต่งหน้า หรือการทำสีผม การเปลี่ยนสีผมจึงกลายเป็นหนึ่งในพฤติกรรมยอดนิยมที่สะท้อนรสนิยม บุคลิกภาพ ความมั่นใจ ตลอดจนการตามกระแสแฟชั่นในสังคมร่วมสมัย ซึ่งทำให้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมเป็นสินค้าที่เข้าถึงง่ายและเติบโตต่อเนื่องในตลาดความงาม เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มนักศึกษาที่นิยมทำการเปลี่ยนสีผม ให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างก้าวกระโดด ทั้งในส่วนของเฉดสีที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น รวมถึงการพัฒนาสูตรและส่วนผสมให้มีคุณภาพและมีความปลอดภัยสูงที่ตระหนักและนิยมใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมจากธรรมชาติมากขึ้นจึงทำให้แฟชั่นทรงผมและสีผมจึงเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย โดยมีผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมออกสู่ตลาดในหลากหลายตราสินค้าและประเภทสีให้เลือกสรรอย่างครบครัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ตลาดผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีแนวโน้มการแข่งขันสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

สังคมให้ความสำคัญกับการรักษารูปลักษณ์ที่อ่อนเยาว์และดูสุขภาพดี การมีรูปลักษณ์ที่ดีส่งผลต่อความมั่นใจในตัวเองและการได้รับการยอมรับ การปรับปรุงรูปลักษณ์ช่วยทำให้ทัศนคติ บุคลิกภาพและความมั่นใจเพิ่มมากขึ้น ผลิตภัณฑ์ย้อมผมจัดเป็นเครื่องสำอางรูปแบบหนึ่ง ที่ผู้คนนิยมใช้ทั้งในการปกปิดผมหงอกหรือการเปลี่ยนสีผมตามยุคสมัยนิยม มีการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนสีผมทำให้ผู้ใช้มั่นใจในตัวเองมากขึ้น และเพิ่มคุณภาพชีวิตให้แก่ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ย้อมผม กวินนาถ แปลงมาลย์และคณะ. (2566). อย่างไรก็ตาม การ

เลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการในการเปลี่ยนสีผมเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายประการ เช่น ลักษณะและคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ ความปลอดภัยต่อเส้นผมและหนังศีรษะ ความหลากหลายของเฉดสี ราคา ความน่าเชื่อถือของตราสินค้า และความเหมาะสมกับสภาพเส้นผมของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาซึ่งเป็นวัยที่ให้ความสำคัญกับบุคลิกภาพและการแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเอง จึงมักพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ตรงกับความต้องการและเหมาะสมกับการใช้งานของตนเอง ปัจจัยทางการตลาดมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจ เลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษา เนื่องจากนักศึกษาสามารถเข้าถึงข้อมูลสินค้าและเปรียบเทียบตัวเลือกต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก การตัดสินใจเลือกใช้จึงมักพิจารณาจากหลายองค์ประกอบร่วมกัน เช่น ราคาที่เหมาะสม คุณภาพของผลิตภัณฑ์ สีที่มีให้เลือก ความสะดวกในการใช้งาน รวมถึงภาพลักษณ์ของแบรนด์ นอกจากนี้ ผู้ผลิตยังมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตอบโจทย์ความต้องการมากขึ้น ทั้งในด้านรูปแบบการใช้งานและเฉดสีที่หลากหลาย เช่น ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมแบบโฟม แบบครีม หรือแบบแชมพู ซึ่งช่วยให้สามารถเปลี่ยนสีผมได้ด้วยตนเองอย่างสะดวกและให้ผลลัพธ์ที่รวดเร็ว ส่งผลให้ผู้บริโภคมีทางเลือกเพิ่มขึ้นและสามารถเลือกผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับความต้องการและงบประมาณของตนเองได้มากยิ่งขึ้น

จึงมีความสนใจศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ ภาคปกติ เนื่องจากนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ เป็นกลุ่มวัยรุ่นสมัยใหม่ ในช่วงอายุ 18 - 25 ปี ที่ให้ความสนใจในเรื่องของแฟชั่น และกระแสนิยมต่างๆ เช่น การแต่งหน้า การทำสีผม เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่าพฤติกรรมของนักศึกษานั้นมีความแตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดกว่าพฤติกรรมการแต่งหน้า คือพฤติกรรมการเปลี่ยนสีผมของนักศึกษา ที่มีสีสันแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมนั้นมีให้เลือกหลายเฉดสี หลายประเภท หลายยี่ห้อ ซึ่งปัจจัยต่างๆ มีส่วนทำให้การตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมแตกต่างกันออกไปของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจเป็นผลจากการรับแรงกระตุ้นทั้งด้านปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพราะการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษานั้นย่อมส่งผลต่อการขายของสินค้าโดยตรง เพื่อให้ทราบถึงลักษณะพฤติกรรมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาด และเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม ของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

2.เพื่อศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาภาคปกติมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2568 มีจำนวนทั้งสิ้น 5,327 คน ที่มา จากจำนวนนักศึกษาทั้งหมด ต้องการสุ่ม ตัวอย่างทั้งหมด 400 คน ใช้วิธีจำแนกตาม โควต้า สัดส่วนประชากร โดยอ้างอิงจาก (ที่มา : สำนักงานส่งเสริม วิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2568)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัย เรื่องการศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม ของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน โดยวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมด้วยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม วิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พร้อมทั้งทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรด้วยสถิติไคสแควร์ (Chi-Square Test)

ผลการวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และภาพรวมที่ค้นพบได้ดังนี้

1) ด้านพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษา ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่เลือกใช้ ครีมย้อมผม มากที่สุด รองลงมาคือ แชมพูหรือโฟมเปลี่ยนสีผม โดยมีเหตุผลหลักในการเลือกใช้เพื่อ ความสวยงาม และ เสริมบุคลิกภาพ ทั้งนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่นิยมเปลี่ยนสีผมทุก 4–6 เดือนต่อครั้ง และมักเปลี่ยนสีผมในช่วง เปิดภาคเรียนหรือปิดภาคเรียน นอกจากนี้ การโฆษณา การแนะนำจากอินฟลูเอนเซอร์และการประชาสัมพันธ์ ล้วนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ในระดับมากถึงมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารทางการตลาดมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมของผู้บริโภคกลุ่มนักศึกษา

2) ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลือกใช้ในภาพรวม พบว่า จากตารางที่ผลการวิเคราะห์ นักศึกษาภาคปกติส่วนใหญ่มีผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่าปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญอยู่ในระดับมากที่สุดในด้านราคา (Price) เรื่องราคาของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อ , ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การส่งเสริมการขาย (Sale Promotion) เรื่อง การจัดโปรโมชั่นบ่อยครั้งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในคุณภาพของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม , ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) เรื่อง สามารถหาซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมได้อย่างรวดเร็วเมื่อมีความต้องการ, ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling) เรื่อง คำแนะนำจากพนักงานขายหรือร้านเสริมสวยมีผลต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยน

สีผมและเรื่องพนักงานขายสามารถแนะนำวิธีใช้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม, ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) เรื่อง บรรจุภัณฑ์ที่สวยงามและมีข้อมูลของผลิตภัณฑ์ชัดเจน , ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การโฆษณา (Advertising) เรื่อง การโฆษณาผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมที่พบเห็นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อ, ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) เรื่อง ข้อมูลข่าวสารหรือกิจกรรมที่สร้างภาพลักษณ์ที่ดีของแบรนด์มีผลต่อความไว้วางใจ, ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การตลาดทางตรง(Direct Marketing) เรื่อง การแนะนำผลิตภัณฑ์จากอินฟลูเอนเซอร์มีอิทธิพลต่อความสนใจ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.57, 4.53 ,4.52 และ 4.51 ตามลำดับ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
ด้านผลิตภัณฑ์(Product)			
1.บรรจุภัณฑ์ที่สวยงามและมีข้อมูลของผลิตภัณฑ์ชัดเจน	4.52	.515	มากที่สุด
2.ความหลากหลายของเฉดสีและรูปแบบของผลิตภัณฑ์	4.51	.505	มากที่สุด
.3.ผลิตภัณฑ์ไม่ทำให้ผมเสียหรือแห้งกรอบหลังใช้ผลิตภัณฑ์	4.47	.519	มากที่สุด
4.ความปลอดภัยและไม่ก่อให้เกิดการระคายเคืองต่อหนังศรีษะ	4.45	.503	มากที่สุด
ด้านราคา (Price)			
5. ราคาของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.57	.501	มากที่สุด
6. ราคาของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีความคุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบ กับคุณภาพที่ได้รับ	4.52	.529	มากที่สุด
7. ของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีความราคาเหมาะสมกับกลุ่มผู้บริโภคเป้าหมาย	4.52	.500	มากที่สุด

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
8. ราคาของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีความเหมาะสมกับรายจ่ายของในแต่ละเดือน	4.50	.520	มากที่สุด
ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)			
9. สามารถหาซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมได้อย่างรวดเร็วเมื่อมีความต้องการ	4.53	.505	มากที่สุด
10. การมีช่องทางการสั่งซื้อผ่านระบบออนไลน์ทำให้การตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมได้ง่ายขึ้น	4.51	.530	มากที่สุด
11. ความสะดวกในการเดินทางไปยังจุดจำหน่ายส่งผลต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม	4.49	.539	มากที่สุด
12. ความหลากหลายของสถานที่จำหน่าย มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม	4.48	.524	มากที่สุด
ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การโฆษณา (Advertising			
13. การโฆษณาผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม) ที่พบเห็นมีอิทธิพลต่การ ตัดสินใจซื้อ	4.51	520	มากที่สุด
14. สื่อโฆษณาช่วยให้เข้าใจคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ได้ชัดเจน	4.50	.506	มากที่สุด
การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling)			
15. คำแนะนำจากพนักงานขายหรือร้านเสริมสวยมีผลต่อการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม	4.53	.524	มากที่สุด

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
16. พนักงานขายสามารถแนะนำวิธีใช้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างถูก ต้องและเหมาะสม	4.53	.500	มากที่สุด
การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)			
17. ข้อมูลข่าวสาร หรือกิจกรรมทีสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของแบรนด์มีผลต่อความไว้วางใจ	4.51	.520	มากที่สุด
18. การประชาสัมพันธ์ช่วยสร้างภาพลักษณะที่ดีให้กับผลิตภัณฑ์	4.48	.500	มากที่สุด
การส่งเสริมการขาย (Sale Promotion)			
19. การจัดโปรโมชั่นบ่อยครั้งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในคุณภาพของผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผม	4.57	.506	มากที่สุด
20. การส่งเสริมการขายมีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของผู้บริโภค	4.51	.510	มากที่สุด
การตลาดทางตรง (Direct Marketing)			
21. การแนะนำผลิตภัณฑ์จากอินฟลูเอนเซอร์มีอิทธิพลต่อความสนใจ	4.51	.506	มากที่สุด
22. โพสต์รีวิว หรือคอนเทนต์บนโซเชียลมีเดียเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมมีผลในการเลือกซื้อ	4.49	.525	มากที่สุด

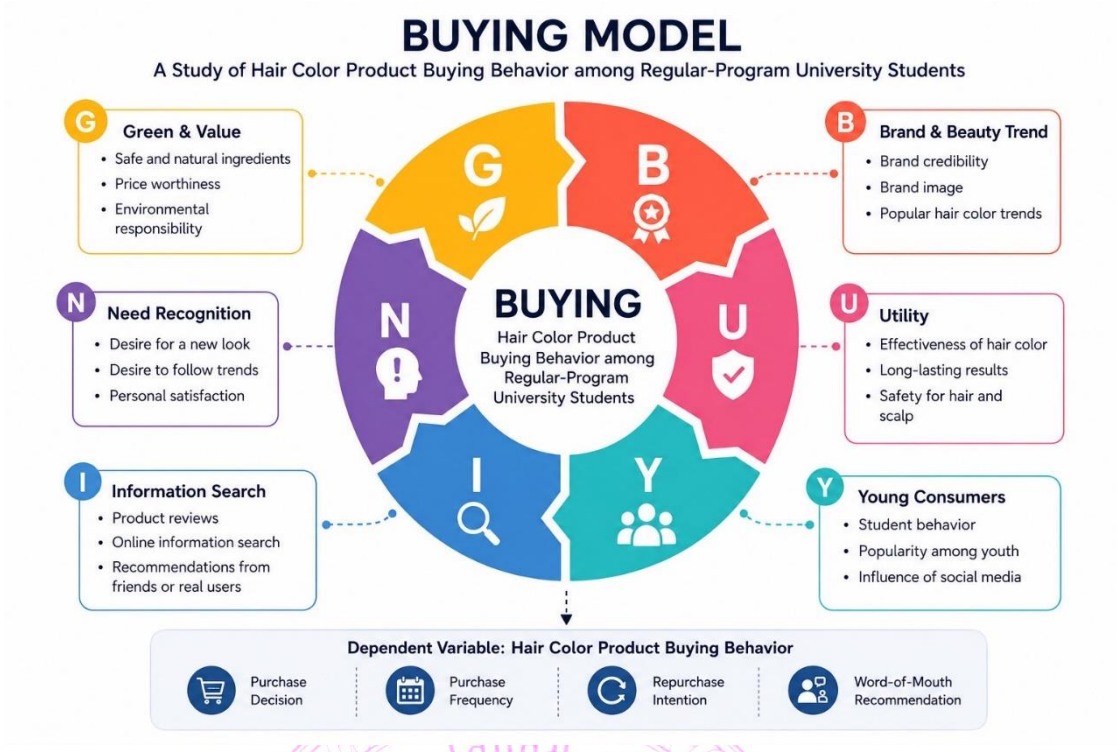

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล Buying การศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
(ที่มา : อนุพงษ์ เทพศกุณี, 2569)

สรุปองค์ความรู้

จากงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบ การศึกษาพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ งานวิจัยนี้ได้พัฒนา โมเดล BUYING เพื่ออธิบายพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยพบว่าพฤติกรรมการเลือกซื้อได้รับอิทธิพลจาก 6 ปัจจัยหลัก ได้แก่ Brand & Beauty Trend (B) ความน่าเชื่อถือของแบรนด์และกระแสสีผม, Utility (U) ประสิทธิภาพและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์, Young Consumers (Y) พฤติกรรมและอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์, Information Search (I) การค้นหาข้อมูลและรีวิวก่อนตัดสินใจ, Need Recognition (N) การตระหนักถึงความต้องการของผู้บริโภค และ Green & Value (G) การให้ความสำคัญกับคุณภาพ ความคุ้มค่า และความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจัยทั้ง 6 ด้านนี้ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อ ความถี่ในการซื้อ ความตั้งใจซื้อซ้ำ และการบอกต่อผลิตภัณฑ์ จึงสามารถนำโมเดล BUYING ไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค รวมทั้งใช้วางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์และกลยุทธ์ทางการตลาดให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัย ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี พบว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมของนักศึกษา ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีของ ศิริพร สุภโตษะ. (2560). กล่าวว่า พฤติกรรมผู้บริโภค หมายถึง พฤติกรรมการใช้จ่าย การซื้อหรือการบริโภคของบุคคล โดยเกิดจากการวิเคราะห์และตัดสินใจจากข้อมูลที่ได้รับ เพื่อ ตอบสนองตนเองในด้านสินค้าหรือการบริการนั้น โดยในการตัดสินใจเลือกซื้อหรือบริโภคแต่ละครั้ง อาจเกิดจากความต้องการของบุคคล หรือเกิดจากสิ่งเร้าภายนอกที่มาสนับสนุนการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ปุณยาพร ภิรมจิตรผ่อง. (2560). ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการ ตัดสินใจซื้อสินค้าในร้านเซโฟร่าของ ผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า ปัจจัยด้านรายได้ ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าในร้านเซโฟร่า โดยให้เหตุผลว่า กลุ่มรายได้เฉลี่ยไม่เกิน 25,000 บาท และช่วง 35,001 – 45,000 บาท มีแนวโน้มซื้อสินค้าภายในร้านมากกว่ากลุ่มรายได้อื่น เนื่องจากผู้บริโภคกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยเรียน หรือวัยเริ่มทำงาน ถือว่าเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มี ความคุ้นเคยกับร้านเซโฟร่า หรือแบรนด์ที่ขายภายในร้าน และภาพลักษณ์ของร้านที่มีความดูทันสมัย และมีสินค้าจากแบรนด์ดัง ๆ ของต่างประเทศ ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการและกำลังซื้อ ของลูกค้ากลุ่มนี้ได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนสีผมด้วยตนเอง และให้ความสำคัญกับคุณภาพ ความปลอดภัย ความหลากหลายของเฉดสี รวมถึงผลลัพธ์ที่ตรงตามความต้องการ ดังนั้น ผู้ประกอบการควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพและปลอดภัย พร้อมเพิ่มความหลากหลายของเฉดสี เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของกลุ่มนักศึกษา นอกจากนี้ ควรกำหนดราคาให้เหมาะสมกับกำลังซื้อของนักศึกษา และเพิ่มความสะดวกในการจัดจำหน่ายทั้งร้านค้าและช่องทางออนไลน์ รวมทั้งใช้การส่งเสริมการตลาด เช่น การจัดโปรโมชั่น การประชาสัมพันธ์ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์หรืออินฟลูเอนเซอร์ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและกระตุ้นการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์

เอกสารอ้างอิง

กวินนาถ แปลงมาลย์, และคณะ. (2566). ความรู้และพฤติกรรมการย้อมผมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. **วารสารเภสัชกรรมไทย, 15**(2), 357–370.

ปุณยาพร ภิรมจิตรผ่อง. (2560). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าในร้านเซโฟร่าของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล** (การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์http://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2017/TU_2017_5902030948_7338_6041.pdf

ศิริพร สุภโตษะ. (2560). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทเบียร์ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).สำนักงานส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2568). **ข้อมูลจำนวนนักศึกษา ปีการศึกษา 2568**. https://www.vru.ac.th/office-of-academic-promotion-and-registration/

การพัฒนานิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

DEVELOPING A LEARNING ECOSYSTEM THAT BUILDS SKILLS NEEDED IN THE 21ST CENTURY

ณัฐวิญญ์ สิรเดชธราทิพย์
สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
Nathawin Siradechtharathip
National Institute for Development of Teachers, Faculty Staff and Educational Personnel
Email : Chimsunkh@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาข้อมูลในการพัฒนานิเวศการเรียนรู้สำหรับการสร้างทักษะที่จำเป็นในโลกศตวรรษที่ 21 และ 2) พัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในการใช้นิเวศการเรียนรู้เพื่อจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยดำเนินการวิจัยและพัฒนาผ่านการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ การฝึกอบรมครู และการประเมินผลการฝึกอบรม

ผลการวิจัยพบว่า (1) แนวคิดนิเวศการเรียนรู้มุ่งเชื่อมโยงผู้เรียน ครู เทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ และเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นความสำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้เชิงรุก การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการประเมินตามสมรรถนะ (2) รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ ผู้เรียน ครู กระบวนการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัล เครือข่ายความร่วมมือ และการวัดและประเมินผล พร้อมพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ CECSR Model ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ Connect, Explore, Create, Share และ Reflect รวมทั้งจัดทำคู่มือการจัดการเรียนรู้และเครื่องมือวัดและประเมินผลสำหรับครู (3) ผลการฝึกอบรมพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการออกแบบการจัดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน สามารถบูรณาการแนวคิดนิเวศการเรียนรู้ เทคโนโลยีดิจิทัล และปัญญาประดิษฐ์ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม และมีความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด และ (4) ผลการประเมินการฝึกอบรมพบว่ามีประสิทธิภาพในระดับมากถึงมากที่สุดในทุกด้าน ส่งผลให้ครูสามารถออกแบบการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยคือรูปแบบนิเวศการเรียนรู้ที่บูรณาการ 7 องค์ประกอบร่วมกับกระบวนการ CECSR Model ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาครูและการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: นิเวศการเรียนรู้, ทักษะในศตวรรษที่ 21, CECSR Model, การพัฒนาครู, การฝึกอบรมครู

Abstract

This research aimed to (1) investigate the foundational information required for developing a learning ecosystem to foster essential 21st-century skills and (2) enhance teachers' knowledge and understanding of implementing a learning ecosystem to promote these skills. The study employed a research and development (R&D) approach consisting of four phases: investigating foundational information, developing a learning ecosystem model, conducting teacher training, and evaluating the effectiveness of the training program.

The findings revealed that: (1) the concept of a learning ecosystem emphasizes the integration of learners, teachers, technology, learning resources, and collaborative networks to support lifelong learning and the development of 21st-century competencies. Stakeholders highlighted the importance of learner-centered instruction, active learning, authentic learning experiences, digital technology integration, competency-based assessment, and collaboration among schools, communities, and educational partners. (2) The developed learning ecosystem consisted of seven key components: learners, teachers, learning processes, learning environments and resources, digital technology and innovation, collaborative networks, and assessment and evaluation. In addition, the **CECSR Model**, comprising five instructional stages—Connect, Explore, Create, Share, and Reflect—was developed, together with a teacher handbook and assessment tools to facilitate effective classroom implementation. (3) The teacher training program significantly improved participants' knowledge and instructional design competencies. Teachers were able to integrate the learning ecosystem approach, digital technologies, and artificial intelligence (AI) into their instructional practices effectively, while their satisfaction with the training program was rated at the highest level. (4) The evaluation results indicated that the training program demonstrated high to the highest levels of effectiveness across all dimensions, including objectives, content, learning activities, instructional media, technology integration, and assessment. Consequently, participants were able to design learning experiences that effectively promoted critical thinking, problem-solving, communication, collaboration, and lifelong learning skills.

The study contributes a novel body of knowledge by proposing a comprehensive learning ecosystem framework integrated with the **CECSR Model,** providing an effective approach for teacher professional development and instructional design that aligns with the demands of 21st-century education. The framework can be adapted to diverse educational contexts to improve the quality of teaching and learning.

Keywords: Learning Ecosystem; 21st-Century Skills; CECSR Model; Teacher Professional Development; Teacher Training

บทนำ

สภาวการณ์โลกที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอย่างก้าวกระโดด สภาพสังคมไทยจึงมีการปรับเปลี่ยนไปสู่การสื่อสารผ่านระบบเทคโนโลยีดิจิทัล ขับเคลื่อนสังคมโดยเชื่อมต่อเข้ากับเทคโนโลยีผ่านกลไกปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence : AI) ส่งเสริมการสร้างระบบฐานข้อมูล (Big Data) เพื่อก้าวข้ามขีดจำกัดทางกายภาพและขับเคลื่อนประเทศไปสู่สังคมแห่งโลกที่ไร้พรมแดนสำหรับข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่า ประเทศไทยประสบปัญหาการศึกษาหลายด้านทั้งวิธีการจัดการศึกษา การเรียนรู้ที่ไม่ตอบโจทย์ความต้องการอย่างแท้จริงตามบริบทของพื้นที่ ผู้เรียนที่จบการศึกษาแล้วประสบปัญหาในการทำงาน ประเทศไทยมีการลงทุนด้านการศึกษาสูงแต่ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาต่ำ พิจารณาได้จากรายงานของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) เรื่องสถานการณ์รายจ่ายด้านการศึกษาไทย เปรียบเทียบตั้งแต่ปี 2551 – 2561 ระบุว่า 10 ปี บัญชีรายจ่ายด้านการศึกษาของประเทศไทย ลงทุนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2561 ไทยมีการลงทุนด้านการศึกษาถึง 816,463 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เมื่อพิจารณาผลการสำรวจของ World Economic Forum ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า ประชากรวัยหนุ่มสาวในประเทศไทย 30% เชื่อว่าทักษะที่ตนเองมีอยู่สามารถใช้ได้ตลอดชีวิตสอดคล้องกับการสำรวจของ OECD ที่พบว่า เด็กไทยกว่า 40% ขาด Growth Mindset คือ ไม่เชื่อว่าสติปัญญาและความสามารถของตนเองเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะส่งผลให้คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความจำเป็นในการปรับตัวหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่สำคัญคือ สถานศึกษาไม่สามารถผลิตผู้เรียนที่มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตรงกับความต้องการของสภาพการเปลี่ยนแปลงของสภาวการณ์โลก

การสร้างความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้นั้น จำเป็นต้องสร้าง “นิเวศการเรียนรู้” หรือสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่สนับสนุนการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความต้องการที่แตกต่างเฉพาะบุคคล และส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์เชิงบวก (Empowerment) ทำให้พื้นที่การเรียนรู้เสมือนจึงมีความสำคัญและต้องผสมผสานการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ สร้างความอยากรู้และอยากเรียน เพื่อจึงจะนำไปสู่การแสวงหาความรู้ สร้างประสบการณ์ที่นำไปสู่ความรู้ด้วยตนเอง (Experimental Experience) โดยมีพื้นที่รองรับให้สามารถทดลองหรือประยุกต์ความรู้นั้นกับชีวิตจริง มีกระบวนการสะท้อนผลจากการเรียนรู้ (Reflect and Feedback) สร้างเป็นความรู้ใหม่ที่นำไปถ่ายทอดแบ่งปัน ระบบนิเวศการเรียนรู้เป็นคำสำคัญที่ได้ระบุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ โดยให้ความสำคัญกับปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างระบบนิเวศที่เอื้อต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกมิติและในทุกช่วงวัย ให้สามารถได้รับการพัฒนาและยกระดับได้เต็มศักยภาพและเหมาะสม โดยพัฒนาระบบการเรียนรู้ในชุมชนให้เข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิต ทั้งนี้ในแผนปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2564) ยังให้ความสำคัญกับเรื่อง ระบบนิเวศการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561 – 2580) ด้านการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งเน้นผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้และมีใจใฝ่เรียนรู้ตลอดเวลา มีการออกแบบระบบการเรียนรู้ใหม่ การเปลี่ยนโฉมบทบาท ‘ครู’ ให้เป็นครูยุคใหม่ ทำหน้าที่กระตุ้น สร้างแรงบันดาลใจ แนะนำวิธีเรียนรู้และวิธีจัดระเบียบการสร้างความรู้ การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ปลอดภัยและส่งเสริมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถกำหนดเส้นทางและจังหวะการเรียนรู้ของตนเอง (Personalized Learning) นำไปออกแบบกิจกรรมและสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียน การพัฒนานิเวศการเรียนรู้สามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ส่งผลต่ออันดับขีด

ความสามารถในการแข่งขันของประเทศด้านการศึกษาของประเทศที่สูงขึ้นโดยคาดหวังว่าผู้เรียนทุกช่วงวัยมีคุณภาพตามมาตรฐานสากลมีทักษะที่จำเป็นของโลกศตวรรษที่ 21 สามารถในการแก้ปัญหา ปรับตัว สื่อสาร และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิผล มีนิสัย ใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

เพื่อผู้เรียนได้ปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง พร้อมรับความท้าทายจากกระแสโลก กระบวนการพัฒนาผู้เรียนจึงเป็นบทบาทของครูที่จะต้องบูรณาการเทคโนโลยีกับบทเรียน การเรียนรู้ตามสภาพจริง ตามธรรมชาติ และชุมชน สังคม การปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป ยกระดับคุณภาพการศึกษาเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 การวิจัยการพัฒนานิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ดำเนินการโดยการศึกษาข้อมูลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ การพัฒนานิเวศการเรียนรู้เพื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ทั้งยังศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการสอบถาม สัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูล นำมาพัฒนาหาองค์ประกอบ เพื่อออกแบบและพัฒนาคู่มือการใช้นิเวศการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลให้ผู้เรียนที่ผ่านการการจัดการใช้นิเวศการเรียนรู้สร้างความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ มีความรับผิดชอบ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนกล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาข้อมูลในการพัฒนานิเวศการเรียนรู้สำหรับการสร้างทักษะที่จำเป็นในโลกศตวรรษที่ 21

2.เพื่อพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในการใช้นิเวศจัดการเรียนรู้สร้างทักษะที่จำเป็นในโลกศตวรรษที่ 21

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพัฒนา (Research and Development) การดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีขั้นตอนการศึกษา 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.1 การศึกษาหลักการและแนวคิดการใช้นิเวศการเรียนรู้

1.2 การศึกษาหลักการและแนวคิดการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

1.3 การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

1.4 การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี การจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์การพัฒนานิเวศการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 3 การประชุมสรุปการศึกษาข้อมูลการพัฒนานิเวศการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 4 การสอบถามและสัมภาษณ์การพัฒนานิเวศการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

4.1 การสอบถามครูผู้สอนในจังหวัดภาคกลางและภาคตะวันตก โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ไม่น้อยกว่า 20 คน

4.2 การสอบถามศึกษานิเทศก์ในจังหวัดภาคกลางและภาคตะวันตก โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ไม่น้อยกว่า 20 คน

4.3 การลงพื้นที่สัมภาษณ์และศึกษาข้อมูลนิเวศการเรียนรู้จากผู้บริหาร บริษัททรูคอเปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) และบริษัท เอไอเอส จำกัด (มหาชน)

เครื่องมือที่ใช้

1) แบบสอบถามความคิดเห็นครู ศึกษานิเทศก์ เกี่ยวกับนิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

2) แบบสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับนิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

3) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลนิเวศการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีขั้นตอนการศึกษา 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การพัฒนาและหาองค์ประกอบของการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบและพัฒนาคู่มือการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

เครื่องมือที่ใช้

1) แม่แบบ (Template) การเขียนแผนการจัดกิจกรรมการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

2) คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ขั้นตอนที่ 3 การฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

เพื่อจัดการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้น ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ตัวแปรตาม ได้แก่ 1) ผลการเรียนรู้ภายหลังการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 2) ความพึงพอใจหลังการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลองใช้การฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีขั้นตอนการศึกษา 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 กลุ่มประชากร ได้แก่ ผู้บริหารครูผู้สอนและศึกษานิเทศก์ที่

1.2 กลุ่มตัวอย่าง คัดเลือกอย่างเจาะจงจากจากกลุ่มประชากร เป็น ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ และผู้บริหาร จำนวน 100 คน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาแบบวัดและประเมินผลสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ขั้นตอนที่ 3 การหาประสิทธิภาพของแบบวัดและประเมินผล

ขั้นตอนที่ 4 การจัดกิจกรรมการฝึกอบรม

4.1 ฝึกอบรมให้ความรู้การจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ตามรูปแบบและระยะเวลาที่กำหนด

4.2 ผู้เข้ารับการอบรมจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ตามแม่แบบเพื่อออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

4.3 การประเมินผลการเรียนรู้และความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรม

เครื่องมือที่ใช้

1) การจัดการเรียนรู้โดยการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

2) แบบประเมินผลการเรียนรู้ภายหลังการอบรมโดยการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

3) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อการอบรม

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ การฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาประเมินหาประสิทธิภาพการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีขั้นตอนการศึกษา 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินประสิทธิภาพ ดังนี้

1.1 การศึกษาหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

1.2 การศึกษางานวิจัยกับการประเมินทักษะที่จำเป็นของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ขั้นตอนที่ 2 การประเมินผลการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ในที่ตอบสนองต่อทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ขั้นตอนที่ 3 การหาประสิทธิภาพและปรับปรุงคุณภาพ

เครื่องมือที่ใช้

แบบวัดและประเมินผลประเมินหาประสิทธิภาพการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) มุ่งเชื่อมโยงผู้เรียน ครู เทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ และเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การสังเคราะห์ข้อมูลและความคิดเห็นจากครู ศึกษานิเทศก์ และภาคเอกชนสะท้อนความจำเป็นในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการประเมินตามสมรรถนะ พร้อมทั้งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชน และภาคีเครือข่ายเพื่อสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

2. ผลการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผลการพัฒนาพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ ผู้เรียน ครู กระบวนการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัล เครือข่ายความร่วมมือ และการวัดและประเมินผล นอกจากนี้ ได้พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ Connect, Explore, Create, Share และ Reflect (CECSR Model) พร้อมจัดทำคู่มือการจัดการเรียนรู้ที่ครอบคลุมหลักการ แนวทางการจัดกิจกรรม การใช้ AI และเทคโนโลยีดิจิทัล ตลอดจนเครื่องมือวัดและประเมินผลเพื่อให้ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผลการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ผลการฝึกอบรมพบว่า เครื่องมือประเมินมีคุณภาพและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย การจัดกิจกรรมฝึกอบรมที่เน้นการบรรยายควบคู่กับการฝึกปฏิบัติ การออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ และการสะท้อนผลการเรียนรู้ ส่งผลให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้และความสามารถในการออกแบบการจัดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน สามารถบูรณาการแนวคิดนิเวศการเรียนรู้ เทคโนโลยีดิจิทัล และปัญญาประดิษฐ์ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งมีความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด

4. ผลการประเมินการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ผลการประเมินพบว่า การฝึกอบรมมีประสิทธิภาพในระดับมากถึงมากที่สุด ทั้งด้านวัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อ เทคโนโลยี และการวัดประเมินผล โดยกิจกรรมเน้นการเรียนรู้เชิงรุก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปฏิบัติจริง และการสะท้อนผล ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งมีการปรับปรุงรูปแบบการฝึกอบรมจากผลการประเมินเพื่อให้มีคุณภาพและเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในสถานศึกษามากยิ่งขึ้น

สรุปองค์ความรู้

งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ที่มุ่งพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะของผู้เรียนจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงองค์ประกอบของระบบการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนอย่างเป็นองค์

รวม ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ ผู้เรียน ครู กระบวนการจัดการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัล เครือข่ายความร่วมมือ และการวัดและประเมินผล นอกจากนี้ งานวิจัยได้พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ **CECSR Model** ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ **Connect – Explore – Create – Share – Reflect** ซึ่งช่วยส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาครูผ่านการฝึกอบรมที่เน้นการปฏิบัติจริง (Active Learning) การใช้ AI และเทคโนโลยีดิจิทัล การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการประเมินเพื่อพัฒนา (Assessment for Learning) สามารถยกระดับสมรรถนะของครูในการออกแบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อบริบทการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นต้นแบบที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาครูและสถานศึกษาในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนานิเวศการเรียนรู้และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนานิเวศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องเชื่อมโยงผู้เรียน ครู เทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ และเครือข่ายความร่วมมือเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการเรียนรู้ในปัจจุบันมิได้เกิดขึ้นเฉพาะภายในห้องเรียน แต่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่หลากหลาย ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงและสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิด **Social Constructivism** ของ **Vygotsky (1978)** ที่อธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการสร้างความรู้ร่วมกัน รวมทั้งสอดคล้องกับแนวคิด **Learning Ecosystem** ของ **Brown และ Adler (2008)** ที่เสนอว่าระบบนิเวศการเรียนรู้ควรเชื่อมโยงผู้เรียน เทคโนโลยี และชุมชนแห่งการเรียนรู้เข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับกรอบ **21st Century Skills** ของ **Griffin, McGaw และ Care (2012)** ที่เน้นการพัฒนาการคิดขั้นสูง การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นสมรรถนะหลักของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

2. การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ และกระบวนการ **CECSR Model** ได้แก่ Connect, Explore, Create, Share และ Reflect สามารถส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร และการทำงานร่วมกันของผู้เรียนได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระบวนการดังกล่าวออกแบบบนพื้นฐานของ **Active Learning** และ **Experiential Learning** ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ สืบค้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสะท้อนผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง สอดคล้องกับ **Kolb (1984)** ที่อธิบายว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเกิดจากวงจรของประสบการณ์ การสะท้อนคิด การสร้างมโนทัศน์ และการทดลองปฏิบัติ อีกทั้งสอดคล้องกับ **Bonwell และ Eison (1991)** และงานทบทวนของ **Prince (2004)** ที่ระบุว่า Active Learning ช่วยเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การคิดขั้นสูง และการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างมีนัยสำคัญ

3. การฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยพบว่า ภายหลังการฝึกอบรม ผู้บริหาร ครู และศึกษานิเทศก์มีความรู้ ความสามารถ และสมรรถนะในการออกแบบการจัดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน รวมทั้งสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากการฝึกอบรมเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ และการสะท้อนผลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เข้าอบรมสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาวิชาชีพ

ครูของ **Darling-Hammond, Hyler และ Gardner (2017)** ที่ระบุว่าการพัฒนาครูที่มีประสิทธิผลควรเน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ การทำงานร่วมกัน และการสะท้อนผล นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อเสนอของ **UNESCO (2021)** ที่ชี้ว่าการใช้ AI ในการศึกษาควรมุ่งเสริมศักยภาพครู ไม่ใช่ทดแทนครู และควรพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของครูควบคู่กับการจัดการเรียนรู้

4. การประเมินการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ด้วยนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยพบว่า การฝึกอบรมมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ทั้งด้านวัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม สื่อ เทคโนโลยี และการวัดประเมินผล อีกทั้งผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นผลจากการใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การประเมินเพื่อพัฒนา และการให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถปรับปรุงการเรียนรู้และพัฒนาสมรรถนะของตนเองได้ตลอดกระบวนการ สอดคล้องกับแนวคิด Assessment for Learning ของ Black และ Wiliam (1998) ที่เสนอว่าการประเมินเพื่อพัฒนาช่วยยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Prince (2004) ที่ชี้ว่าการจัดกิจกรรมแบบ Active Learning ร่วมกับการให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่อง ช่วยเพิ่มประสิทธิผลของการเรียนรู้มากกว่าการสอนแบบบรรยายเพียงอย่างเดียว

เอกสารอ้างอิง

Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. **Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1)**, 7–74.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). **Active learning: Creating excitement in the classroom.** Washington, DC: George Washington University.

Brown, J. S., & Adler, R. P. (2008). Minds on fire: Open education, the long tail, and learning 2.0. **EDUCAUSE Review, 43**(1), 16–32.

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). **Effective teacher professionaldevelopment.** Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.

Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. **Proceedings of the National Academy of Sciences, 111**(23), 8410–8415.

Griffin, P., McGaw, B., & Care, E. (Eds.). (2012). **Assessment and teaching of 21st century skills.** Dordrecht, The Netherlands: Springer.

Kolb, D. A. (1984). **Experiential learning: Experience as the source of learning and development**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. **Journal of Engineering Education, 93**(3), 223–231.

Vygotsky, L. S. (1978). **Mind in society: The development of higher psychological processes**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4 แนวทางการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

TEACHING THAI HISTORY BASED ON THE FOUR NOBLE TRUTHS GUIDELINES FOR ANALYZING HISTORICAL EVENTS

ธนันวัฒน์ ภาสุปุณยาภิวัฒน์
หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
Thanunwat Pasupunyapiwat
Master of Education Program in Social Studies
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus
E-mil.Iq0844989729@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4 แนวทางการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยโดยบูรณาการหลักอริยสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ บทความมุ่งเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์สาเหตุ กระบวนการ ผลกระทบ และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย โดยใช้กระบวนการคิดเชิงเหตุผลและการไตร่ตรองตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาการประยุกต์ใช้ หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงแต่จดจำข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์สำคัญเท่านั้น แต่ยังสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล วิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเสนอแนวทางในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตจากบทเรียนทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผล

นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การอภิปรายอย่างสร้างสรรค์ และการตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่เหมาะสมตามแนวพระพุทธศาสนา การบูรณาการหลักอริยสัจ 4 เข้ากับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยเป็นแนวทางที่ช่วยยกระดับการจัดการเรียนรู้จากการเน้นการท่องจำไปสู่การเรียนรู้เชิงวิเคราะห์และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนสามารถนำหลักการคิดตามอริยสัจ 4 ไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เหตุการณ์ทั้งในอดีตและสถานการณ์ร่วมสมัยได้อย่างมีเหตุผล ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

คำสำคัญ: อริยสัจ 4, ประวัติศาสตร์ไทย, การเรียนการสอน,

Abstract

This academic article, entitled Teaching Thai History Based on the Four Noble Truths: An Approach to Analyzing Historical Events**,** aims to examine an instructional approach to teaching Thai history by integrating the Four Noble Truths, the fundamental principles of Buddhism, namely *Dukkha* (suffering), *Samudaya* (the cause of suffering), *Nirodha* (the cessation of suffering), and *Magga* (the path leading to the cessation of suffering), as a conceptual framework for systematically analyzing and understanding historical events. The article proposes a learning approach that encourages students to analyze the causes, processes, consequences, and possible solutions related to significant events in Thai history through logical reasoning and reflective thinking based on Buddhist principles.

The application of the Four Noble Truths to the teaching of Thai history enables students not only to memorize historical facts and important events but also to understand the relationships between causes and effects, identify the factors contributing to historical changes, and propose appropriate solutions or preventive measures by drawing lessons from the past. Furthermore, this instructional approach promotes the development of analytical thinking, critical thinking, constructive discussion, and evidence-based decision-making. At the same time, it cultivates moral values, ethical awareness, and desirable characteristics in accordance with Buddhist teachings.

The article concludes that integrating the Four Noble Truths into Thai history instruction provides an effective approach to transforming history education from rote memorization to analytical learning and knowledge construction. Students are able to apply the Four Noble Truths as a framework for analyzing both historical events and contemporary issues in a rational and systematic manner. Consequently, this approach enhances meaningful and sustainable learning while fostering learners' competencies in alignment with the goals of twenty-first-century education and the development of responsible and high-quality citizens in Thai society.

Keywords: Four Noble Truths, Thai History, History Education,

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของชาติ สังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของความเป็นไทย(สิทธิชัย คำแสง และ ปาริชาติ ประเสริฐสังข์.2562) ตลอดจนสามารถเรียนรู้บทเรียนจากอดีตเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีเหตุผล อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันยังประสบปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะการเน้นการจดจำข้อเท็จจริง วันเดือนปี บุคคลสำคัญ และเหตุการณ์ต่าง ๆ มากกว่าการส่งเสริมให้ผู้เรียนวิเคราะห์สาเหตุ กระบวนการ และผลกระทบของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดทักษะการคิดวิเคราะห์ การเชื่อมโยงเหตุและผล และการนำองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจปัญหาของสังคมร่วมสมัย แนวทางการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ พัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การแก้ปัญหา และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์จึงควรมุ่งเน้นการวิเคราะห์เหตุการณ์และการสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากกว่าการเรียนรู้แบบท่องจำเพียงอย่างเดียว

การนำหลักคิดที่เป็นระบบมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เหตุการณ์จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลลัพธ์ของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผล และสามารถนำบทเรียนจากอดีตไปใช้ในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมหลักอริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มุ่งอธิบายความจริงของชีวิตผ่านกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นลำดับ เริ่มจากการกำหนดปัญหา การค้นหาสาเหตุ การมองเป้าหมายหรือสภาวะที่พึงประสงค์ และการแสวงหาแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา หลักการดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงการปฏิบัติธรรมเท่านั้น หากยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ในศาสตร์ต่าง ๆ รวมถึงการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมผ่านความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ ปัจจัย และผลที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญในอดีตอย่างเป็นระบบ โดยพิจารณาว่าเหตุการณ์ใดเป็นปัญหาหรือจุดเปลี่ยนของสังคม อะไรคือปัจจัยที่ทำให้เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น ผลลัพธ์หรือบทเรียนที่ได้รับคืออะไร และหากอยู่ในสถานการณ์เดียวกันควรมีแนวทางดำเนินการอย่างไร

กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดเชิงเหตุผล การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การอภิปรายบนพื้นฐานของหลักฐาน และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดของหลักอริยสัจ 4 และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย โดยมุ่งเน้นการใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบในการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ พัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง และสร้างความเข้าใจในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างมีเหตุผล อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถใช้บทเรียนจากอดีตในการดำรงชีวิตและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างสร้างสรรค์

แนวคิดและหลักการของอริยสัจ 4 กับการศึกษา

หลักการหรือสาระสำคัญของวิธีการเรียนรู้แบบอริยสัจ 4 เป็นการเริ่มต้นจากปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบโดยกำหนดรู้ทำความเข้าใจกับปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบนั้นให้ชัดเจน (วิทยา ทองดี และพระมหาอนุพันธ์ พรมชาลี(2565) 7(3), 315-322.) อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่สุดประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา และถือเป็นหัวใจของพระธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลังจากการตรัสรู้ คำว่า “อริยสัจ” มาจากคำว่า **อริยะ** หมายถึง ผู้ประเสริฐ หรือผู้ที่เข้าถึงความจริงอันประเสริฐ และคำว่า **สัจ** หมายถึง ความจริง ดังนั้น อริยสัจ 4 จึงหมายถึง “ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ” ซึ่งเป็นหลักธรรมที่อธิบายสภาพของปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมายของการแก้ปัญหา และแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค หลักธรรมดังกล่าวไม่เพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาจิตใจเท่านั้น แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ รวมถึง

การศึกษาและการเรียนการสอน**ทุกข์** หมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก ความไม่สมบูรณ์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต ในทางพระพุทธศาสนา ทุกข์มิได้หมายถึงเพียงความทุกข์ทางกายหรือทางใจเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง และความไม่สมหวังที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง เมื่อประยุกต์ใช้กับการเรียนรู้ ทุกข์สามารถตีความได้ว่าเป็นการกำหนดประเด็นปัญหา หรือการระบุเหตุการณ์ที่ต้องการศึกษาและทำความเข้าใจ เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง การสูญเสียดินแดน การเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือวิกฤตการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหาความรู้และการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ **สมุทัย** หมายถึง เหตุแห่งทุกข์ หรือสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา หลักธรรมข้อนี้มุ่งเน้นการค้นหาปัจจัยที่ทำให้ปัญหาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายในหรือภายนอก ความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เหตุและปัจจัยที่นำไปสู่เหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น ปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษาสมุทัยช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลจากปัจจัยหลายด้านที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน **นิโรธ** หมายถึง ความดับทุกข์ หรือสภาวะที่ปัญหาได้รับการคลี่คลายและนำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ ในเชิงการเรียนการสอน นิโรธสามารถ

อธิบายได้ว่าเป็นการศึกษาผลลัพธ์ของเหตุการณ์และบทเรียนที่สังคมได้รับจากประสบการณ์ในอดีต ผู้เรียนจะได้พิจารณาว่าการแก้ไขปัญหาในแต่ละยุคสมัยส่งผลต่อประเทศและประชาชนอย่างไร รวมทั้งวิเคราะห์ว่ามีแนวทางใดที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมหรือควรหลีกเลี่ยง เพื่อนำบทเรียนดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจสถานการณ์ร่วมสมัย **มรรค** หมายถึง หนทางหรือข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ซึ่งโดยหลักประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ มรรคหมายถึงกระบวนการแสวงหาความรู้ การใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำบทเรียนจากอดีตมาใช้ในการตัดสินใจและแก้ปัญหาในปัจจุบันได้อย่างรอบคอบ อริยสัจ 4 เป็นทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและกรอบแนวคิดเชิงวิเคราะห์ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การกำหนดปัญหา การค้นหาสาเหตุ การพิจารณาผลลัพธ์ และการแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้ อริยสัจ 4 จึงสามารถประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการสร้างองค์ความรู้บนพื้นฐานของหลักฐานและเหตุผล ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

คุณค่าของอริยสัจ 4 ต่อการพัฒนากระบวนการคิดและการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ตามแบบอริยสัจ 4 ทำให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการคิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์โดย อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนากระบวนการคิดและการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกรอบแนวคิดที่ส่งเสริมการพิจารณาปัญหาอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล โดยมิได้มุ่งเน้นเพียงการรับรู้ข้อเท็จจริงหรือการจดจำข้อมูลเท่านั้น หากแต่เน้นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา สาเหตุ ผลลัพธ์ และแนวทางแก้ไขอย่างเป็นลำดับ(พระครูวิริยปัญญาภิวัฒน์และคณะ (2567) 15(1), 263-274) กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และ

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หลักอริยสัจ 4 เริ่มต้นจากการกำหนดและทำความเข้าใจปัญหา (ทุกข์) ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถระบุประเด็นที่ต้องการศึกษาได้อย่างชัดเจน การกำหนดปัญหาที่ถูกต้องถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพราะทำให้ผู้เรียนทราบว่าควรศึกษาสิ่งใด ตั้งคำถามอย่างไร และค้นหาคำตอบ จากแหล่งข้อมูลใด การฝึกให้ผู้เรียนมองเห็นปัญหาและตั้งคำถามจากสิ่งที่ศึกษา ยังช่วยกระตุ้นความอยากรู้ ความสนใจใฝ่เรียนรู้ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของผู้เรียนในยุคปัจจุบัน

เมื่อสามารถระบุปัญหาได้แล้ว กระบวนการค้นหาสาเหตุ (สมุทัย) จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์โดยอาศัยข้อมูล หลักฐาน และเหตุผลเป็นพื้นฐาน ผู้เรียนจะเรียนรู้ที่จะไม่สรุปผลจากข้อมูลเพียงด้านเดียว แต่พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ทั้งปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กระบวนการดังกล่าวช่วยให้เกิดการคิดอย่างเป็นระบบ สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น และเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลได้อย่างถูกต้อง อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลหลักนิโรธซึ่งมุ่งสู่การพิจารณาผลลัพธ์หรือการคลี่คลายของปัญหา มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการสะท้อนคิด ผู้เรียนจะได้วิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการหรือการตัดสินใจในแต่ละสถานการณ์ รวมทั้งประเมินว่าผลลัพธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์หรือผลกระทบอย่างไร

การสะท้อนคิดเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากประสบการณ์และนำบทเรียนที่ได้รับประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ใหม่ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลให้การเรียนรู้เกิดความหมายและมีความยั่งยืนมากกว่าการจดจำเนื้อหาเพียงอย่างเดียว ในส่วนของมรรค ซึ่งหมายถึงแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา เป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา ผู้เรียนจะได้รับการส่งเสริมให้เสนอแนวทางที่หลากหลาย พิจารณาข้อดีและข้อจำกัดของแต่ละทางเลือก และเลือกแนวทางที่เหมาะสมที่สุดโดยอาศัยข้อมูล หลักฐาน และหลักเหตุผล กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนมีความกล้าแสดงความคิดเห็น ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลของกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองร่วมกับแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อส่งเสริมทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความคิดสร้างสรรค์ (สิทธิชัย คำแสง และ ปาริชาติ ประเสริฐสังข์.(2569). 26(1), 125-137)

ซึ่งเป็นสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย เมื่อประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการจัดการเรียนรู้ ผู้เรียนจะเปลี่ยนบทบาทจากผู้รับความรู้มาเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ผ่านการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล การวิเคราะห์หลักฐาน การอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการสรุปองค์ความรู้จากเหตุผลและ

ข้อค้นพบของตน กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ที่เชื่อว่าผู้เรียนสามารถสร้างความรู้จากประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงได้ นอกจากการพัฒนากระบวนการคิดแล้ว อริยสัจ 4 ยังส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่ไปกับการเรียนรู้ ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝนให้พิจารณาปัญหาด้วยความรอบคอบ มีเหตุผล เคารพข้อเท็จจริง ยอมรับความแตกต่างของความคิดเห็น และตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของตนเอง คุณลักษณะดังกล่าวมีความสำคัญต่อการสร้างพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถใช้ความรู้และปัญญาในการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการคิดที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเรียนรู้ เนื่องจากช่วยส่งเสริมการคิดอย่างเป็นระบบ การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การสะท้อนคิด และการ

แก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม การนำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนจึงไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาวิชาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น แต่ยังพัฒนาสมรรถนะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการดำรงชีวิตในโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย

ศึกษาส่งเสริมและสนับสนุนปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย (อุตมาภรณ์ ยุกตานนท์ และคณะ(2566) 2(3), 15-29.)การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจอดีตผ่านการวิเคราะห์หลักฐานและการเชื่อมโยงเหตุการณ์อย่างมีเหตุผล มากกว่าการจดจำข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว การเรียนรู้ในลักษณะนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ และการแก้ปัญหา หลักอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นกระบวนการคิดเชิงเหตุผลในพระพุทธศาสนา จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นกระบวนการที่เริ่มจากการระบุปัญหา การค้นหาสาเหตุ การพิจารณาผลลัพธ์ และการแสวงหาแนวทางแก้ไขอย่างเป็นลำดับ ขั้นแรกของการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 คือ **ทุกข์** ซึ่งหมายถึงการกำหนดประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์สำคัญที่ต้องการศึกษาในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย ครูสามารถเลือกเหตุการณ์ที่มีความสำคัญและส่งผลต่อพัฒนาการของประเทศ เช่น การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หรือวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองในช่วงเวลาต่าง ๆ แล้วกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถามว่า เหตุการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหา ความเปลี่ยนแปลง หรือผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไร การเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะเครื่องมือทำความเข้าใจสังคม ขั้นที่สองคือ **สมุทัย** ซึ่งหมายถึงการค้นหาสาเหตุของเหตุการณ์หรือปัญหา ผู้เรียนจะศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากเอกสาร พงศาวดาร จดหมายเหตุ งานวิจัย หรือหลักฐานร่วมสมัย เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่าปัจจัยใดเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ ทั้งปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ผู้เรียนอาจพิจารณาปัจจัยด้านความขัดแย้งภายในราชสำนัก ความอ่อนแอของการปกครอง การเตรียมกำลังป้องกันประเทศ และแรงกดดันจากสงครามกับพม่า กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกิดจากปัจจัยหลายประการที่เชื่อมโยงกัน มิใช่เกิดจากสาเหตุเพียงประการเดียว ขั้นที่สามคือ **นิโรธ** ซึ่งหมายถึงการพิจารณาผลลัพธ์หรือการคลี่คลายของปัญหา ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ผู้เรียนจะศึกษา

ผลกระทบของเหตุการณ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ตลอดจนบทเรียนที่สังคมได้รับจากเหตุการณ์นั้น เช่น ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ประเทศไทยสามารถฟื้นฟูเอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีใหม่ หรือการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ช่วยให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชท่ามกลางกระแสล่าอาณานิคมได้ การวิเคราะห์ผลลัพธ์ดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้จากอดีต และเข้าใจว่าการตัดสินใจของบุคคลหรือผู้นำในแต่ละยุคสมัยส่งผลต่อพัฒนาการของประเทศอย่างไร ขั้นสุดท้ายคือ **มรรค** ซึ่งหมายถึงแนวทางปฏิบัติหรือวิธีการแก้ไขปัญหา เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ผู้เรียนจะได้รับโอกาสในการอภิปรายและเสนอแนวทางที่อาจช่วยลดความรุนแรงของ

ปัญหาหรือป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันเกิดขึ้นอีก โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเหตุผลประกอบการอธิบาย เช่น หากผู้เรียนอยู่ในฐานะที่ปรึกษาของผู้นำในช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา ควรเสนอแนวทางใดในการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ หรือจากบทเรียนของการปฏิรูป

ประเทศในอดีต ควรนำหลักการใดมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน กิจกรรมลักษณะนี้ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับการคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยยังสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบสืบเสาะหาความรู้ และการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งคำถาม สืบค้นข้อมูล วิเคราะห์หลักฐาน และสร้างข้อสรุปด้วยตนเอง ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ โดยออกแบบกิจกรรมที่กระตุ้นให้ผู้เรียนอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์สนับสนุนข้อคิดเห็นของตน ส่งผลให้การเรียนรู้มี

ความหมายและผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งมากกว่าการเรียนรู้แบบบรรยาย นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ยังส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะที่สำคัญของผู้เรียน ทั้งด้านการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการใช้เหตุผลบนพื้นฐานของหลักฐาน ผู้เรียนจะตระหนักว่าประวัติศาสตร์มิใช่เพียงการศึกษาสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต แต่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยอธิบายปัจจุบันและเป็นพื้นฐานในการวางแผนอนาคต พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม เช่น ความรอบคอบ ความรับผิดชอบ ความเคารพต่อข้อเท็จจริง และการยอมรับความหลากหลายของมุมมองทางประวัติศาสตร์ การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้มีความเป็นระบบและเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนได้ฝึกตั้งคำถาม ค้นหาสาเหตุ วิเคราะห์ผลกระทบ และเสนอแนวทางแก้ไขจากบทเรียนในอดีตบนพื้นฐานของหลักฐานและเหตุผล กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหาประวัติศาสตร์ไทยอย่างลึกซึ้ง แต่ยังพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง คุณธรรม และความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน

แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถสร้างองค์ความรู้จากการสืบค้นและวิเคราะห์ข้อมูล มากกว่าการรับรู้ข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว เนื่องจากวิชาประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเหตุการณ์ในอดีตผ่านการตีความหลักฐาน การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล และการทำความเข้าใจบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ อภิปราย และสะท้อนผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักอริยสัจ 4 สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นกระบวนการคิดที่เป็นลำดับขั้น ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การค้นหาสาเหตุ การพิจารณาผลลัพธ์ และการเสนอแนวทางแก้ไข การจัดกิจกรรมในขั้นแรก คือ การกำหนดประเด็นปัญหา (ทุกข์) ครูควรเริ่มต้นบทเรียนด้วยการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยผ่านสื่อที่หลากหลาย เช่น ภาพถ่าย เอกสารประวัติศาสตร์ แผนที่ วิดีทัศน์ หรือเรื่องเล่าจาก

หลักฐานร่วมสมัย เพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน จากนั้นครูใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้เรียนร่วมกันกำหนดประเด็นปัญหาหรือคำถามทางประวัติศาสตร์ เช่น เหตุใดกรุงศรีอยุธยาจึงเสียแก่พม่า เหตุใดประเทศไทยจึงสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ในสมัยล่าอาณานิคม หรือเหตุใดจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การตั้งคำถามเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักว่าประวัติศาสตร์มิใช่เพียงการจดจำเหตุการณ์ แต่เป็นการแสวงหาคำอธิบายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ขั้นต่อมาคือ การสืบค้นและวิเคราะห์สาเหตุของเหตุการณ์ (สมุทัย) ผู้เรียนทำงานเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มเพื่อศึกษาหลักฐานจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เช่น พงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารราชการ บทความวิชาการ หนังสือประวัติศาสตร์ และสื่อดิจิทัลที่เชื่อถือได้ ผู้เรียนร่วมกันวิเคราะห์ว่าปัจจัยใดเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ ทั้งปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พร้อมทั้งเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน กิจกรรมในขั้นนี้ช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสืบค้นข้อมูล การใช้หลักฐานประกอบการอธิบาย และการทำงานร่วมกัน เมื่อผู้เรียนเข้าใจสาเหตุของเหตุการณ์แล้ว จึงเข้าสู่ขั้น การวิเคราะห์ผลลัพธ์และบทเรียน (นิโรธ) โดยให้ผู้เรียนอภิปรายถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงผลที่มีต่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทย ครูอาจใช้แผนผังความคิด ตารางเปรียบเทียบ หรือการนำเสนอหน้าชั้นเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสรุปผลการ

วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ผู้เรียนควรร่วมกันอภิปรายถึงบทเรียนที่ได้รับจากเหตุการณ์นั้น และพิจารณาว่าบทเรียนดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตหรือการพัฒนาสังคมในปัจจุบันได้อย่างไร กิจกรรมลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการสะท้อนคิด และสามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันได้อย่างมีเหตุผล ขั้นสุดท้ายคือ การเสนอแนวทางหรือทางออก (มรรค) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนใช้ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์มาสังเคราะห์เป็นข้อเสนอหรือแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา หากเกิดสถานการณ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันในอนาคต ตัวอย่างเช่น ผู้เรียนอาจจัดกิจกรรมอภิปรายในหัวข้อ “หากเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง จะเสนอแนวทางใดในการป้องกันประเทศ” หรือ “บทเรียนจากการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 สามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบันได้อย่างไร กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนฝึกการคิดเชิงสร้างสรรค์ การใช้เหตุผล การตัดสินใจ และการอธิบายความคิดเห็นบนพื้นฐานของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ครูควรเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ โดยออกแบบสถานการณ์การเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถาม สืบค้นข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างข้อสรุปด้วยตนเอง ครูควรใช้คำถามที่กระตุ้นการคิดระดับสูง ให้ข้อเสนอแนะระหว่างการเรียนรู้ และส่งเสริมบรรยากาศในชั้นเรียนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเคารพความคิดเห็นที่แตกต่างและใช้หลักฐานสนับสนุนข้อคิดเห็นของตน ในด้านการวัดและประเมินผล ควรใช้การประเมินตามสภาพจริง ควบคู่กับการประเมินเพื่อพัฒนา โดยประเมินจากความสามารถในการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล การวิเคราะห์หลักฐาน การอภิปราย การนำเสนอผลงาน การเขียนรายงาน การจัดทำแผนผังความคิด และการสะท้อน

ผลการเรียนรู้ มากกว่าการวัดผลจากการท่องจำเพียงอย่างเดียว วิธีการประเมินดังกล่าวช่วยให้ครูเห็นพัฒนาการด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะของผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4 เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกและการเรียนรู้แบบสืบเสาะหาความรู้ อย่างเป็นระบบ ผู้เรียนได้ฝึกกำหนดปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ ศึกษาผลกระทบ และเสนอแนวทางแก้ไขจากบทเรียนทางประวัติศาสตร์ด้วยตนเอง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการใช้เหตุผลบนพื้นฐานของหลักฐาน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ความรับผิดชอบ และการเรียนรู้จากอดีตเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมในอนาคต

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4

คาดว่าการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4 เป็นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ เพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการคิด และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ การใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบในการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา สาเหตุ ผลลัพธ์ และแนวทางการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้การเรียนรู้มีความหมายมากกว่าการจดจำข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว และสามารถนำองค์

ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำความเข้าใจสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีเหตุผล ประการแรก ผลที่คาดว่าจะได้รับคือ การพัฒนาความรู้และความเข้าใจทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง ผู้เรียนจะสามารถอธิบายเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยโดยเชื่อมโยงสาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบของเหตุการณ์ได้อย่างเป็นระบบ ไม่มองเหตุการณ์เป็นเพียงลำดับของข้อเท็จจริง แต่เข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เกิดจากปัจจัยหลายด้านที่สัมพันธ์กัน ทั้งด้านการเมือง

เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความเข้าใจในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถตีความเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างรอบด้าน และเห็นคุณค่าของการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะแหล่งเรียนรู้สำหรับการทำความเข้าใจปัจจุบันและวางแผนอนาคต ประการที่สอง คือ การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดเชิงวิพากษ์ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 เปิดโอกาสให้ผู้เรียนฝึกตั้งคำถาม ค้นหาสาเหตุ วิเคราะห์หลักฐาน เปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และสังเคราะห์ข้อสรุปด้วยเหตุผล ผู้เรียนจะเรียนรู้การแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น ประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล และใช้หลักฐานสนับสนุนข้อคิดเห็นของตน ทักษะดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น และเป็นสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมที่มีข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก ประการที่สาม คือ การส่งเสริมทักษะการแก้ปัญหาและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล หลักอริยสัจ 4 เป็นกระบวนการที่มุ่งให้ผู้เรียนวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นลำดับ ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การค้นหาสาเหตุ การประเมินผลกระทบ และการเสนอแนวทางแก้ไข เมื่อนำกระบวนการดังกล่าวมาใช้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ ผู้เรียนจะสามารถนำบทเรียนจากอดีตมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมสมัย รวมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาทางสังคมบนพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผล ซึ่งเป็นการพัฒนา

ความสามารถในการคิดเชิงระบบและการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ประการที่สี่ คือ การพัฒนาทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 มักใช้การเรียนรู้แบบอภิปราย การทำงานกลุ่ม การนำเสนอผลงาน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผู้เรียนจึงได้ฝึกการสื่อสารอย่างมีเหตุผล การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง และการทำงานร่วมกันเพื่อแสวงหาข้อสรุปจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทักษะเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ ประการที่ห้า คือ การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม เนื่องจากอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการใช้ปัญญาและเหตุผลในการพิจารณาปัญหา การเรียนรู้ตามแนวทางดังกล่าวจึงช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรอบคอบ ซื่อสัตย์ทางวิชาการ เคารพข้อเท็จจริง มีความรับผิดชอบต่อการใช้ข้อมูล และตระหนักถึงผลกระทบของการตัดสินใจที่มีต่อบุคคลและสังคม นอกจากนี้ ผู้เรียนยังเกิดความเข้าใจในคุณค่าของการเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ และสามารถนำบทเรียนจากอดีตมาใช้ในการดำรงชีวิตอย่างมีสติและมีวิจารณญาณ ประการที่หก คือ การพัฒนาสมรรถนะที่สอดคล้องกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 การจัดการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญที่ผู้เรียนควรมีในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังช่วยสร้างทัศนคติที่ดีต่อการแสวงหาความรู้ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการปรับตัวต่อ

สถานการณ์ใหม่ได้อย่างเหมาะสม นอกจากผลที่เกิดกับผู้เรียนแล้ว การจัดการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ยังส่งผลต่อการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครู ครูจะเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้ออกแบบกิจกรรมและผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้ผ่านการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล และการอภิปรายบนพื้นฐานของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ส่งผล

ให้บรรยากาศการเรียนรู้มีความกระตือรือร้น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ และเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยตามหลักอริยสัจ 4 ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวกทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการคิด คุณธรรม และสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และนำบทเรียนจากประวัติศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงได้อย่างมีเหตุผล อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีจิตสำนึกต่อสังคม และพร้อมมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การจัดการเรียน การสอนประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถคิดวิเคราะห์ สืบค้นข้อมูล และสร้างองค์ความรู้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มากกว่าการจดจำเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมผ่านความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุ กระบวนการ และผลลัพธ์ของเหตุการณ์ การบูรณาการหลักอริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เข้ากับการจัดการเรียนรู้ จึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้เรียนมีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วยเหตุผลและหลักฐาน ตลอดจนเชื่อมโยงบทเรียนจากอดีตกับสถานการณ์ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม หลักอริยสัจ 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบการคิดที่เริ่มจากการกำหนดประเด็นปัญหา (ทุกข์) การค้นหาสาเหตุของเหตุการณ์ (สมุทัย) การวิเคราะห์ผลลัพธ์และบทเรียนที่ได้รับ (นิโรธ) และการเสนอแนวทางหรือวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหา (มรรค) กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การเรียนประวัติศาสตร์ไทยมีความหมายและส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก ผู้เรียนสามารถตั้งคำถาม สืบค้นข้อมูล วิเคราะห์หลักฐาน และสร้างข้อสรุปด้วยตนเอง อันเป็นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ยังช่วยพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ได้แก่ ความมีเหตุผล ความรอบคอบ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ทางวิชาการ การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการพัฒนาพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยมิได้เป็นเพียงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการจัดการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนากระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง สามารถเรียนรู้จากอดีต วิเคราะห์ปัจจุบัน และนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและการดำรงชีวิตได้อย่างมีเหตุผล อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและการพัฒนาประเทศอย่างมั่นคงในอนาคต

จากสรุปข้างต้นผู้เขียน สรุปเป็นโมเดลการเรียนรู้ เชิงแนวคิด ได้ดังภาพนี้

ภาพที่ 1.1 แผนภาพโมเดลสรุปองค์ความรู้

สร้างโดย OpenAI. . ChatGPT (2 ก.ค.2569) โมเดลการเรียนรู้เชิงแนวคิด].โดยใช้คำสั่งทำเป็นโมเดลการเรียนรู้แบบการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กิตติธัช บุญนาคแก้ว และคณะ(2564).**การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ร่วมกับแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อส่งเสริมทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความคิดสร้างสรรค์** วารสาร วิชาการ ครุศาสตร์ สวนสุนันทา, 5(2), 12-23.

พระครูวิริยปัญญาภิวัฒน์ และคณะ (2567).**การพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้วิธีการสอนแบบอริยสัจ 4 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2** วารสาร มหาจุฬาคชสาร, 15(1), 263-274

วิทยา ทองดี และพระมหาอนุพันธ์ พรมชาลี(2565).**หลักการและทฤษฎีเกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้แบบอริยสัจ 4.** วารสาร มจร อุบล ปริทรรศน์, 7(3), 315-322.

สิทธิชัย คำแสง และ ปาริชาติ ประเสริฐสังข์.(2569). **การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและวัฒนธรรมในชุมชน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6**.วารสาร ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ, 26(1), 125-137

อุตมาภรณ์ ยุกตานนท์ และคณะ(2566).**ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยระดับประถม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** วารสาร ปัญญา ลิขิต, 2(3), 15-29.

OpenAI. . ChatGPT (2 ก.ค.2569) โมเดลการเรียนรู้เชิงแนวคิด].โดยใช้คำสั่งทำเป็นโมเดลการเรียนรู้แบบการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบัน

การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดหวัดปทุมธานี

A STUDY OF SOFT DRINK CONSUMPTION BEHAVIOR AMONG REGULAR PROGRAM STUDENTS AT VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE

เมริษา ครามบุตร[1]วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์[2]

สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ กลุ่มวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Merisa Krambut[1] Wareerat Sampatpong[2]

Business Administration Program (Marketing) ,Faculty of Management Science,

Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.

Email: marisa822118@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี และปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลม โดยใช้แนวคิดพฤติกรรมผู้บริโภคและส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จำนวน 400 คน ได้จากการสุ่มตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาและมีค่าความเชื่อมั่นอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริโภคที่เป็นนักศึกษามีความต้องการบริโภคน้ำอัดลมที่ไม่เพียงแค่ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น การดับกระหายและเพิ่มความสดชื่น แต่ยังมุ่งเน้นไปที่ความสะดวกสบายในการเข้าถึงรสชาติที่ทันสมัย แปลกใหม่ และภาพลักษณ์ของแบรนด์ที่สามารถสะท้อนไลฟ์สไตล์ในชีวิตประจำวันได้ โดยน้ำอัดลมถูกมองว่าเป็นทั้งเครื่องดื่มคลายเครียดและสิ่งเติมเต็มประสบการณ์ในการทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกับกลุ่มเพื่อน อีกทั้งผู้บริโภคยังให้ความสำคัญกับความคุ้มค่าในด้านราคา ปริมาณ ตลอดจนสิทธิพิเศษหรือแคมเปญโปรโมชันที่ได้รับจากการซื้อสินค้า ทำให้น้ำอัดลมกลายเป็นสิ่งที่ตอบสนองได้ทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและด้านจิตวิทยาทางสังคมของผู้บริโภคในปัจจุบัน

ทั้งนี้จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้พัฒนาจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นโมเดลที่เรียกว่า "Drinking" เพื่อใช้ในการนำผลการวิจัยไปใช้วางแผนการตลาด กำหนดกลยุทธ์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงช่องทางการจัดจำหน่ายให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษาต่อไป

คำสำคัญ: พฤติกรรมการบริโภค, น้ำอัดลม,ส่วนประสมทางการตลาด

Abstract

This quantitative research aimed to study the soft drink consumption behavior of students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, as well as the marketing mix factors influencing their purchasing decisions. The conceptual framework of this study was based on consumer behavior concepts and the Marketing Mix (4Ps). The sample consisted of 400 regular program students obtained through random sampling. The research instrument used for data collection was a questionnaire, which was validated for content validity and demonstrated an acceptable reliability level. Data were analyzed using statistical measures, including frequency, percentage, mean, and standard deviation.

The research findings revealed that student consumers did not only consume soft drinks to satisfy basic needs, such as quenching thirst and boosting refreshment, but they also prioritized convenience of access, modern and innovative flavors, and a brand image that reflects their daily lifestyle. Soft drinks were perceived as both a stress-reliever and an element that enhances social experiences when engaging in activities with peer groups. Furthermore, consumers placed a high value on worthiness regarding price, volume, as well as exclusive privileges or promotional campaigns received from purchases. Consequently, soft drinks now satisfy both the functional and socio-psychological needs of contemporary consumers.

Based on this study, the researcher has synthesized the findings into a new body of knowledge, presented as the "Drinking" Model. This model can be utilized to plan marketing strategies, formulate tactics, develop products, and optimize distribution channels to effectively suit the student target audience in the future.

Keywords: Consumption behavior, Soft drinks, Marketing mix

บทนำ

ตลาดเครื่องดื่มน้ำอัดลมในประเทศไทยมีมูลค่าสูงกว่า 57,000 ล้านบาท และมีการแข่งขันที่รุนแรงระหว่าง 3 แบรนด์หลัก ได้แก่ โค้ก (ส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 51) เป๊ปซี่ (ร้อยละ 37) และเอส (ร้อยละ 8) (รัชนา ศานติยานนท์, 2566) ปัจจุบันพฤติกรรมผู้บริโภคที่หันมาใส่ใจสุขภาพทำให้ปริมาณน้ำตาลกลายเป็นจุดเจ็บปวด (Pain Point) สำคัญ แบรนด์ต่าง ๆ จึงต้องปรับตัวเชิงกลยุทธ์ทางการตลาดอย่างเข้มข้นเพื่อเข้าถึงกลุ่ม Generation Z เช่น การใช้กลยุทธ์ “One Brand” เพื่อชูสูตรไม่มีน้ำตาล การตลาดผ่านเสียงเพลง (Music Marketing) และการใช้พรีเซนเตอร์ที่ทรงอิทธิพลสร้างภาพลักษณ์ “Cola of Asia” (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2567; รัชนา ศานติยานนท์, 2566) สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า ส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) ทั้งด้านผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์สุขภาพ ราคาที่คุ้มค่า ช่องทางที่เข้าถึงง่าย และการส่งเสริมการตลาดที่ทันสมัย ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ขับเคลื่อนพฤติกรรมการบริโภคและการตัดสินใจซื้อในยุคนี้ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2565)

แม้ว่าน้ำอัดลมจะตอบสนองความต้องการด้านรสชาติและความสดชื่น แต่พฤติกรรมการบริโภคที่มากเกินไปย่อมส่งผลเสียต่อสุขภาพอย่างรุนแรง เนื่องจากกรดฟอสฟอริก (Phosphoric acid) ในน้ำอัดลมจะขัดขวางการดูดซึมและเร่งการขับแคลเซียม นำไปสู่ภาวะมวลกระดูกลดลงและเสี่ยงต่อโรคกระดูกพรุน อีกทั้งสารคาเฟอีนยังส่งผลต่อระบบประสาทและการนอนหลับ (ทวี ทรงพัฒนาศิลป์, 2568) นอกจากนี้ การได้รับน้ำตาลปริมาณสูง

ยังเป็นปัจจัยเสี่ยงหลักของกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวานชนิดที่ 2 โรคหัวใจและหลอดเลือด รวมถึงปัญหาฟันผุ ซึ่งเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศ (กรมควบคุมโรค, 2567; กองโรคไม่ติดต่อ, 2566)

สำหรับกลุ่มวัยรุ่นและนักศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีวิถีชีวิตเร่งรีบและมีอิสระในการเลือกซื้อ มักได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อน สื่อสังคมออนไลน์ และกิจกรรมส่งเสริมการขาย ทำให้มีพฤติกรรมบริโภคน้ำอัดลมอย่างต่อเนื่องโดยอาจขาดความตระหนักถึงผลกระทบทางสุขภาพ (อดุลย์ จาตุรงคกุล, 2564) การตัดสินใจซื้อของนักศึกษาจึงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับกลยุทธ์ทางการตลาดและภาพลักษณ์ตราสินค้า (ชลธิชา บุนนาค, 2566) อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคและปัจจัยทางการตลาดในบริบทของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยตรงยังคงมีอยู่จำกัดและขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เป็นปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์สำหรับผู้ประกอบการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และวางกลยุทธ์การตลาดที่รับผิดชอบต่อสังคมตลอดจนเป็นแนวทางให้สถาบันการศึกษาใช้จัดกิจกรรมรณรงค์ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค เพื่อส่งเสริมสุขภาวะที่ดีและยั่งยืนของนักศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

2.เพื่อศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ นักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2568 จำนวน 5,327 คน ครอบคลุม 8 คณะ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 400 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) โดยแบ่งสัดส่วนตามจำนวนนักศึกษาแต่ละคณะ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยคำถามแบบตรวจสอบรายการและแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) แบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลม

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยใช้แบบสอบถามกับนักศึกษาภาคปกติ จำนวน 400 คน และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลม วิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

ตอนที่ 3 ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด วิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และทดสอบความสัมพันธ์ด้วยสถิติไคสแควร์ (Chi-square Test) กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลงของนักศึกษานักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และภาพรวมที่ค้นพบได้ดังนี้

1. ด้านพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา ความถี่และช่วงเวลาในการบริโภค: กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ดื่มน้ำอัดลมบ่อยครั้งในแต่ละสัปดาห์ โดยนิยมดื่มมากที่สุดในช่วงเย็น รองลงมาคือช่วงบ่าย ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่ต้องการเครื่องดื่มเพื่อดับกระหาย คลายความเหนื่อยล้า และเพิ่มความสดชื่นหลังจากเสร็จสิ้นการเรียนในแต่ละวัน การเลือกผลิตภัณฑ์และระดับราคา: นักศึกษาตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมประเภท รสโคลา มากที่สุด และแบรนด์ยอดนิยมอันดับหนึ่งคือ เป๊ปซี่ (Pepsi) โดยมีพฤติกรรมการซื้อที่เกาะกลุ่มอยู่ในระดับราคาประหยัดและคุ้มค่าคือช่วง 10 - 20 บาท แหล่งซื้อและผู้มีอิทธิพล: แหล่งจำหน่ายที่นักศึกษาเลือกซื้อมากที่สุดคือ ร้านสะดวกซื้อ รองลงมาคือ ตู้หยอดเหรียญอัตโนมัติ โดยส่วนใหญ่เป็นการตัดสินใจซื้อด้วยตนเอง จากความชอบและรสชาติที่อร่อยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม กลุ่ม เพื่อน ก็ถือเป็นบุคคลภายนอกที่มีอิทธิพลรองลงมาในการกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคร่วมกันในสังคมการเรียน 2. ด้านปัจจัยทางการตลาด (4Ps) ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ

จากการศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี พบว่าปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดมีความสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อในระดับสูง โดยสามารถอธิบายพฤติกรรมและความต้องการของกลุ่มตัวอย่างได้ตามประเด็นสำคัญ ดังนี้ ในด้าน ผลิตภัณฑ์ ถือเป็นปัจจัยลำดับต้นที่นักศึกษาให้ความสำคัญมากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องของ "รสชาติ" ซึ่งเป็นหัวใจหลักที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อ ตามมาด้วย "คุณภาพของสินค้า" ที่ต้องมีความเหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักศึกษายังคงยึดถือคุณลักษณะพื้นฐานของสินค้าเป็นเกณฑ์หลักในการเลือกซื้อ สำหรับปัจจัยด้าน ราคา นั้น นักศึกษามองว่าระดับราคาที่คุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบกับคุณภาพและปริมาณถือเป็นสิ่งที่ให้ความสำคัญ รวมถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายด้านราคายังเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ ในส่วนของ ช่องทางการจัดจำหน่ายและการให้บริการ ปัจจัยที่โดดเด่นคือความสะดวกและความเป็นระเบียบในการจัดวางสินค้าภายในร้าน ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวก

ในการเลือกซื้อได้เป็นอย่างดี ควบคู่ไปกับการที่พนักงานขายมีความสุภาพและให้ข้อมูลสินค้าอย่างชัดเจน ซึ่งสร้างความมั่นใจและผลักดันให้เกิดการตัดสินใจซื้อได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในด้าน การส่งเสริมการตลาดและการสื่อสาร พบว่ากลยุทธ์สมัยใหม่ เช่น การแจ้งเตือนโปรโมชั่นผ่านแอปพลิเคชันออนไลน์ ถือเป็นปัจจัยที่ได้รับความสนใจสูงมาก โดยทำงานควบคู่ไปกับวิธีการดั้งเดิม เช่น การเห็นป้ายโฆษณาตามสถานที่ต่างๆ การสะสมแต้มเพื่อชิงโชค และการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์หรือการออกบูธให้ชิมฟรี ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการกระตุ้นให้นักศึกษาตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมได้จริง

ตารางที่ 1 ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษาภาคปกติ

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์			
1. รสชาติของน้ำอัดลมมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.36	.697	มากที่สุด
2. บรรจุภัณฑ์ของน้ำอัดลมมีรูปแบบที่เหมาะสมและดึงดูดความสนใจ	4.20	.865	มากที่สุด
3. ตราสินค้าน้ำอัดลมเป็นที่รู้จักและสร้างความเชื่อมั่น	4.20	.850	มากที่สุด
4. คุณภาพของน้ำอัดลมมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการ	4.32	.752	มากที่สุด
ปัจจัยด้านราคา			
5. ราคาของน้ำอัดลมมีความเหมาะสมกับคุณภาพของสินค้า	4.23	.725	มากที่สุด
6. ราคาน้ำอัดลมเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.31	.759	มากที่สุด
7. ราคาน้ำอัดลมมีความคุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณสินค้า	4.29	.729	มากที่สุด
8. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายด้านราคา มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อ	4.22	.740	มากที่สุด
ปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่าย			

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
9. สถานที่จำหน่ายน้ำอัดลมมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการเข้าถึงเข้าถึงสินค้าได้สะดวก	4.11	.772	มาก
10. จำนวนและความหลากหลายของช่องทางการจำหน่ายมีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	4.11	.772	มาก
11. การจัดวางน้ำอัดลมในร้านค้ามีความเป็นระเบียบและสะดวกต่อการเลือกซื้อ	4.19	.789	มาก
การโฆษณา			
12. ท่านตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมเนื่องจากการเห็นป้ายโปสเตอร์ตามสถานที่ต่างๆ	4.12	.850	มาก
13. สื่อออนไลน์มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลม	3.99	.893	มาก
14. การใช้พรีเซนเตอร์เพื่อดึงดูดความสนใจมีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลม	4.09	.916	มาก
การส่งเสริมการขาย			
15. การมีโปรโมชั่นคูปองส่วนลดมีผลต่อการซื้อน้ำอัดลม	4.01	.951	มาก
16. การสะสมแต้มหรือส่ง รหัส ชิงโชค มีผลต่อการเลือกน้ำอัดลมของท่าน	4.16	.751	มาก
การประชาสัมพันธ์			
17. การจัดกิจกรรมออกบูธแจกน้ำอัดลมให้ชิมฟรี	4.11	.885	มาก
18.การจัดกิจกรรมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมมีผลต่อภาพลักษณ์และการซื้อน้ำอัดลม	4.11	.781	มาก
การขายโดยใช้พนักงานขาย			

ปัจจัยทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
19.การแนะนำสินค้าโดยพนักงานขายมีผลต่อการซื้อน้ำอัดลมของท่าน	4.02	.943	มาก
20.พนักงานขายที่ให้ข้อมูลสินค้าอย่างชัดเจนช่วยเพิ่มความมั่นใจในการซื้อ	4.11	.775	มาก
21.ความสุภาพและการให้บริการที่ดีของพนักงานขายส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของท่าน	4.21	.784	มากที่สุด
21.ความสุภาพและการให้บริการที่ดีของพนักงานขายส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของท่าน	4.21	.784	มากที่สุด
การตลาดทางตรง			
22.การแจ้งเตือนโปรโมชั่นผ่านแอพพลิเคชั่นออนไลน์มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	4.26	.758	มากที่สุด
23.ตู้หยอดเหรียญน้ำอัดลมมีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลม	4.05	.833	มาก

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา โดยใช้โมเดลDRINKING Model เพื่ออธิบายพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษาเกิดจากหลายปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน ทั้งความถี่ในการดื่ม เหตุผลในการดื่ม ความชอบส่วนบุคคล ความรู้ด้านโภชนาการ คุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ แหล่งข้อมูลข่าวสาร การตอบสนองความต้องการ และแนวโน้มการบริโภคที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนมีบทบาทต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคน้ำอัดลม ดังนั้น DRINKING Model จึงสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษาได้อย่างเป็นระบบ และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การวางแผนการตลาด และการส่งเสริมการบริโภคที่เหมาะสมกับกลุ่มนักศึกษา

ภาพที่ 1 แสดงภาพโมเดล Drinking การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษา ภาคปกติ

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคน้ำอัดลมของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี โดยพบว่าพฤติกรรมการบริโภคเกิดจากการเชื่อมโยงของหลายปัจจัยโดยความถี่ในการดื่มนั้นสะท้อนถึงรูปแบบการบริโภคที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของนักศึกษา และเหตุผลหลักที่นักศึกษาเลือกดื่มน้ำอัดลมนั้น มุ่งเน้นไปที่ความต้องการความสดชื่นและความพึงพอใจเป็นสำคัญ สำหรับในด้านการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำอัดลมของนักศึกษา งานวิจัยสรุปได้ว่ามีองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดื่ม เช่น ความชอบส่วนบุคคล การโฆษณา การส่งเสริมการขาย รวมถึงอิทธิพลจากบุคคลรอบข้าง นอกจากนี้ ความรู้ด้านโภชนาการยังมีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการตระหนักถึงผลกระทบจากการบริโภคน้ำอัดลม อีกทั้งคุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ยังเป็นปัจจัยที่นักศึกษาให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรสชาติ ราคา ขนาดของบรรจุภัณฑ์ และความสะดวกในการหาซื้อผลิตภัณฑ์มาบริโภค

อภิปรายผล

จากการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเลือกน้ำอัดลมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดหวัดปทุมธานี พบว่า ปัจจัยทางการตลาดมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้ออยู่ในระดับมาก โดยปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ในเรื่องรสชาติ และปัจจัยด้านราคา เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ฉัตยาพร เสมอใจ (2550) ที่อธิบายว่ากระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคมักถูกกำหนดโดยข้อจำกัดของสถานการณ์และข้อมูลของสินค้า ซึ่งผู้บริโภคจะให้ความสำคัญกับคุณลักษณะพื้นฐานของผลิตภัณฑ์และความคุ้มค่าของราคาเป็นลำดับต้นๆ ในการพิจารณาเลือกซื้อสินค้า

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพลิน เสียงสนั่น (2562) ที่ระบุว่าการตัดสินใจซื้อมีจุดเริ่มต้นจากการได้รับสิ่งกระตุ้นทางการตลาด ซึ่งในกรณีของนักศึกษากลุ่มตัวอย่างนี้ สิ่งกระตุ้นที่สำคัญประกอบด้วย การแจ้งเตือนโปรโมชั่นผ่านแอปพลิเคชัน การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย การบริการของพนักงาน ตลอดจนการจัดวางสินค้าที่สะดวกต่อการเลือกซื้อ ซึ่งปัจจัยสนับสนุนเหล่านี้เปรียบเสมือนสิ่งเร้าภายนอกที่เข้าไปกระตุ้นความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภค จนนำไปสู่พฤติกรรมการตัดสินใจซื้อในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้ประกอบการควรนำผลการวิจัยที่ได้จากโมเดล "Drinking" ไปประยุกต์ใช้ในการวางกลยุทธ์การตลาด โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์น้ำอัดลมให้มีรสชาติที่ทันสมัยและสร้างภาพลักษณ์แบรนด์ที่สะท้อนไลฟ์สไตล์ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาในกลุ่มเพื่อนของนักศึกษา พร้อมทั้งขยายช่องทางการจัดจำหน่ายภายในมหาวิทยาลัยให้เข้าถึงง่าย และจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายที่เน้นความคุ้มค่า เพื่อกระตุ้นการตัดสินใจซื้อและสร้างความภักดีต่อแบรนด์ในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในอนาคตควรขยายขอบเขตกลุ่มเป้าหมายไปยังนักศึกษาภาคพิเศษหรือสถาบันการศึกษาอื่น เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมผู้บริโภคในแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ ควรเพิ่มวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงควรศึกษาปัจจัยสมัยใหม่ อาทิ อิทธิพลของสื่อสังคมออนไลน์และการรับรู้ด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

ฉัตยาพร เสมอใจ. (2550). **พฤติกรรมผู้บริโภค**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

ทวี ทรงพัฒนาศิลป์. (2568). **รู้หรือไม่? ดื่มน้ำอัดลมบ่อย ๆ ทำให้กระดูกพรุน**. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2569 จาก https://www.vichaiyut.com/th/health-information/question-healthy-soft-drink-osteoporosis/detail

นีลเส็นไอคิว (2568). **รายงานพฤติกรรมผู้บริโภคและทิศทางตลาดน้ำอัดลมสีประจำปี 2567-2568**. กรุงเทพฯ:

รัชนา ศานติยานนท์. (2566). **ตลาดน้ำอัดลม วันนี้สู้กันด้วย Brand Positioning**. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2569 จาก https://brandage.com/article/34718.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2568). **แนวโน้มธุรกิจเครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ ท่ามกลางภาษีความหวานและกำลังซื้อที่ชะลอตัว**. สืบค้นจาก ศูนย์วิจัยกสิกรไทยออนไลน์.สืบค้นเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2568 จาก

https://www.kasikornresearch.com/th/analysis/k-social-media/Pages/Non-alcohol-Industry-IAO133-FB-2025-05-30.aspx

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ม อ ร

การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขัง ก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม

VOCATIONAL SKILLS DEVELOPMENT FOR INMATES PRIOR TO RELEASE FROM NAKHON PATHOM CENTRAL PRISON

นริศ ผิวอ่อน
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Naris Piwon
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email : Narisonline@windowslive.com

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้คือ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม 2) การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม 3) เพื่อเสนอการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) ผู้อำนวยการส่วนพัฒนาผู้ต้องขัง 2) เจ้าหน้าที่เรือนจำที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง 3) เจ้าหน้าที่เรือนจำที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านการส่งเสริมการมีงานทำของผู้ต้องขัง 5) ผู้ต้องขัง จำนวน 15 คน ทำการวิเคราะห์เนื้อหาและเขียนรายงานแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม โดยมีการดำเนินการตามนโยบายของกรมราชทัณฑ์ ช่วยเหลือผู้พ้นโทษให้มีงานทำทั้งขณะต้องโทษในเรือนจำ และการนำความรู้จากการอบรมวิชาชีพไปประกอบอาชีพภายหลังพ้นโทษ เพื่อให้ผู้ต้องขังที่จะพ้นโทษสามารถช่วยเหลือตนเอง มีรายได้ ไม่เป็นภาระแก่ครอบครัวและสังคม และไม่กลับมากระทำผิดซ้ำ ซึ่งเรือนจำกลางนครปฐมจัดให้มีหลักสูตรการอบรมและฝึกวิชาชีพให้ผู้ต้องขังภายในเรือนจำ โดยมีวิทยากรที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้านเป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้ต้องขัง 1) ฝึกวิชาชีพช่างก่อสร้าง 2) ฝึกวิชาชีพช่างไฟฟ้าอาคาร 3) กระบวนการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม มีกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่การพูดสอบถามความต้องการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของ ผู้ต้องขังในด้านต่าง ๆ โดยใช้โปรแกรมพื้นฐานในการให้การศึกษา และการฝึกวิชาชีพ นอกจากนี้เรือนจำกลางนครปฐมได้ประสานงานไปที่สำนักงานจัดหางาน และวิทยากรจากภายนอกเข้ามาอบรมและฝึกวิชาชีพให้ผู้ต้องขัง โดยพิจารณาจากความต้องการของผู้ต้องขังโดยผ่านการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เมื่ออบรมแล้วจะมีการประเมินการอบรมและฝึกอาชีพ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถนำไปประกอบอาชีพเมื่อพ้นโทษ เพื่อไม่ให้กลับมาทำผิดซ้ำโดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้ 1) การระดมความคิด 2) การวางแผนและเตรียมการ 3) การจำแนกและปรับทัศนคติ 4) การอบรมและฝึกวิชาชีพ 5) การประเมินผลและการประยุกต์ใช้ 3) เพื่อการเสนอการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ไปสู่เรือนจำอื่นๆ คือ 1) ส่งเสริมภาวะการมีงานทำ 2) ประสานงานเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือ และส่งต่อข้อมูลผู้พ้นโทษไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

และให้ความช่วยเหลือ 3) จัดทำข้อมูลความต้องการมีงานทำของผู้ที่ใกล้พ้นโทษ 4) จัดทำข้อมูลของผู้ประกอบการในตำแหน่งงานว่าง และมีความประสงค์จะจ้างงานผู้พ้นโทษ 5) ดำเนินการตามข้อสั่งการอื่น ๆ ของกรมราชทัณฑ์ โดยทางเรือนจำกลางนครปฐมได้จัดฝึกอบรมอาชีพให้กับผู้ต้องขัง ในขณะที่ผู้ต้องขังอยู่ในเรือนจำ โดยการจัดอบรมด้วยความสมัครใจ เปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังได้เลือกตามความถนัดและความสนใจ มียังมีเงินทุนประกอบอาชีพไว้สำหรับให้ผู้ต้องขังนำไปเป็นทุนในการสร้างอาชีพ และสนับสนุนให้คำปรึกษากับผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษอีกด้วย

คำสำคัญ: การพัฒนาทักษะ, ผู้ต้องขัง, อิทธิบาท 4.

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study occupational guidelines for pre-release inmates at Nakhon Pathom Central Prison; 2) to develop occupational skills for pre-release inmates at Nakhon Pathom Central Prison; and 3) to propose approaches for the development of occupational skills for pre-release inmates at Nakhon Pathom Central Prison. This research employed a participatory action research approach. Data were collected through interviews with key informants selected through purposive sampling, consisting of the Director of the Inmate Development Division, prison officers responsible for inmate vocational training, prison officers responsible for promoting employment opportunities for inmates, and inmates of Nakhon Pathom Central Prison, totaling 15 participants. The data were analyzed using content analysis and presented descriptively.

The findings revealed that

1) The study of occupational guidelines for pre-release inmates at Nakhon Pathom Central Prison revealed that the prison operated in accordance with the policies of the Department of Corrections in assisting inmates in obtaining employment opportunities both during incarceration and after release through the application of knowledge and skills acquired from vocational training programs. The objective was to enable pre-release inmates to become self-reliant, earn an income, reduce burdens on their families and society, and prevent recidivism. Nakhon Pathom Central Prison provided vocational education and training programs for inmates within the prison, with specialized instructors providing knowledge and practical skills training. The vocational programs included construction training and building electrical installation training.

3) The development of occupational skills for pre-release inmates at Nakhon Pathom Central Prison as a model for implementation in other prisons focused on promoting employment opportunities, coordinating support networks, and transferring information regarding released inmates to relevant agencies responsible for providing assistance. The process also included preparing information on the employment needs of inmates approaching release, developing databases of employers with vacant positions who were willing to hire released inmates, and implementing other directives issued by the Department

of Corrections. Furthermore, Nakhon Pathom Central Prison provided vocational training programs for inmates during their period of incarceration through voluntary participation, allowing inmates to select training programs according to their abilities and interests. Financial support for occupational development was also provided as start-up capital to assist released inmates in establishing careers, together with counseling and support services after release.

The body of knowledge derived from this research emphasized the development of occupational skills aligned with labor market demands, the creation of internship opportunities in collaboration with enterprises and business sectors, and the enhancement of inmates' social and psychological skills to prepare them for future employment and enable them to effectively adapt to society after release. Training programs that correspond to labor market demands represent an important body of knowledge in the process of occupational skill development for pre-release inmates, particularly in the fields of construction and building electrical installation, which are occupations currently in high demand in the labor market. Training in these areas enables inmates to acquire practical skills that can be directly applied to future employment after release. Furthermore, it helps them gain an understanding of standardized work systems and improves their ability to adapt more effectively upon returning to society.

Keywords: Skill Development, Inmates, Four Iddhipāda Principles

บทนำ

การฝึกทักษะอาชีพผู้ต้องขังทั่วโลกเป็นการฟื้นฟูสภาพจิตใจและเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว เพื่อลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ โดยหลายประเทศจัดการเรียนการสอนแบบวิชาชีพระยะสั้นและหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เช่น ในสหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป รวมถึงในประเทศไทยด้วย

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีปัญหาอาชญากรรมค่อนข้างสูง ข้อมูลสถิติการกระทำผิดกฎหมายแสดงให้เห็นว่าสภาพการณ์การกระทำผิดกฎหมายของประเทศไทยอยู่ในสภาวะที่ค่อนข้าง น่าเป็นกังวลเป็นอย่างมากว่า กระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบันมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา อาชญากรรมหรือไม่ นอกจากนี้ ยังมีข้อน่าสังเกตว่าในบรรดาผู้กระทำผิดอาญาที่เข้าสู่กระบวนการ ยุติธรรมมีทั้งผู้กระทำผิดที่เพิ่งกระทำความผิดอาญาเป็นครั้งแรก และก็มีผู้กระทำผิดอีกเป็นจำนวน มากที่เป็นผู้กระทำผิดซ้ำ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและ ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองของประเทศให้มีประสิทธิภาพและมีความมั่นคงเพิ่มมากขึ้น โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่ประชาชนจะได้รับเป็นสำคัญ และตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ, 2544 มาตรา 32 ได้ กำหนดให้ กระทรวงยุติธรรม มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการกระบวนการยุติธรรม เสริมสร้างและอำนวยความยุติธรรมในสังคมและราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงยุติธรรมหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวงยุติธรรม โดยมาตรา 33 ได้กำหนดให้กระทรวงยุติธรรมมีส่วนราชการ ดังนี้ ส่วนราชการที่อยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ สำนักงานรัฐมนตรี สำนักงาน

ปลัดกระทรวงยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพ กรมบังคับคดี กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมราชทัณฑ์ กรมสอบสวน คดีพิเศษ สำนักกิจการยุติธรรม สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ นโยบายและทิศทางการบริหารงานของ กระทรวงยุติธรรม การบริหารราชการและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายตามกรอบทิศทาง โดยการขับเคลื่อนนโยบายเร่งด่วนของกระทรวงยุติธรรม (ยุติธรรมชุมชนและยุติธรรมสมานฉันท์. 2550)

นโยบาย กระทรวงยุติธรรม กรมราชทัณฑ์ จำต้องจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู และ พฤตินิสัยผู้ต้องขัง โดยการส่งเสริมให้เรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ ดำเนินการจัดอบรม วิชาชีพสาขาต่าง ๆ ให้แก่ผู้ต้องขัง และมีความเชื่อมโยงกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. 2561) โดยมุ่งเน้นเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ภายใต้วิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักของปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง” ที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขัง เพื่อการดำรงชีวิตหลังพ้นโทษได้ปฏิบัติตามนโยบาย ของกรมราชทัณฑ์ โดยมีหน้าที่และอำนาจ ในการจัดการศึกษาอบรม พัฒนาปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมและฝึกวิชาชีพแก่ผู้ต้องขัง ภายหลังพ้นโทษ ได้มีอาชีพ มีรายได้ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัว

กรมราชทัณฑ์มีอำนาจหน้าที่ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2544 คือ การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดให้เป็นไปตามคา พิพากษาของศาลหรือคำสั่งตามกฎหมาย ตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย โดยดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการราชทัณฑ์และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง การกำหนดแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบายของกระทรวง หลักอาชญาวิทยา และหลักทัณฑวิทยา ตลอดจนข้อกำหนด มาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ ดำเนินการเกี่ยวกับการสวัสดิการและการสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขัง ภารกิจเกี่ยวกับการควบคุมและแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง ฟื้นฟูผู้ต้องขังให้กลับตนเป็นพลเมืองดีมีสุขภาพกาย และจิตที่ดี ได้รับการพัฒนาทักษะฝีมือในการประกอบอาชีพที่สุจริต และสามารถดำรงชีวิตในสังคมภายนอกได้อย่างปกติ ไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำ ปัจจุบัน กรมราชทัณฑ์ได้ริเริ่มแนวปฏิบัติร่วมกับโรงอุตสาหกรรม สถานประกอบการ หรือโรงงานที่ตั้งอยู่ ใกล้เรือนจำเพื่อนำนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ เช่น นำผู้ต้องขังออกไปทำงานฝึกวิชาชีพเพื่อตอบสนองการวางแผนการผลิตคนให้ตรงตามที่ตลาดแรงงานต้องการ (2568) เพื่อสร้างการยอมรับจากสังคม ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้ออกไปฝึกวิชาชีพเพิ่มทักษะในสถานประกอบการนอกเรือนจำ สามารถปรับตัวสร้างความคุ้นเคยและเตรียมความพร้อม ก่อนปล่อยตัวพ้นโทษซึ่งสอดคล้องกับภารกิจด้านการพัฒนาพฤตินิสัยของกรมราชทัณฑ์ และกำหนดระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ

เรือนจำกลางนครปฐมซึ่งเป็นสถานที่ควบคุมตัวผู้ต้องขังตามคำพิพากษาของศาลหรือคำสั่งตามกฎหมาย เพื่อควบคุมตัว แก้ไขฟื้นฟู พัฒนาพฤตินิสัย และเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยออกมาสู่สังคม ให้ผู้ต้องขังสามารถกลับมาใช้ชีวิตในสังคม และมีที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนครปฐม และมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่หลายแห่งซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเรือนจำกลางนครปฐม ปัจจุบันมีผู้ทำผิดกฎหมายเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่ศาลจังหวัดนครปฐมและศาลแขวงนครปฐม โดยได้รับคำพิพากษาตัดสินจำคุก และเข้ามาคุมขังอยู่ในเรือนจำกลางนครปฐมมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนขึ้นและหลากหลายลักษณะความผิด ส่งผลให้ยังคงมีผู้กระทำผิดกฎหมายจึงเกิดสภาวะผู้ต้องขังล้นเรือนจำ กลายเป็นปัญหาที่ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เรือนจำประสบปัญหาความ

แออัดของซึ่งทำให้เกิดสภาวะนักโทษล้นเรือนจำ ซึ่งปัญหาเป็นเรื่องใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย มายาวนาน สาเหตุหลักของผู้ต้องขังที่พ้นโทษหันไปทำผิดอีก เกิดจากคนในสังคมไม่ยอมรับ ไม่ให้โอกาส และหลังพ้นโทษไม่มีงานทำ นักโทษคิดว่าตัวเองไร้ค่า ไม่มีที่ยืนในสังคม จึงกลับไปทำผิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า กลายเป็นวังวนเดิมและปัญหานักโทษล้นเรือนจำ ทำให้รัฐต้องสูญเสียงบประมาณมหาศาลในการดูแลผู้ต้องขังในเรือนจำที่เพิ่มขึ้นทุกวันสร้าง ดังนั้นการแก้ไขปัญหานักโทษล้นจึงมีความท้าทายมากมายในการบริหารจัดการเรือนจำ เช่น การขาดแคลนบุคลากร ทรัพยากร และงบประมาณ สุขอนามัยที่ไม่ได้มาตรฐาน รวมไปถึง ประสิทธิภาพในการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขัง และลักษณะของการดำเนินงานฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง จะเป็นเพียงการฝึกทักษะฝีมือ ตามโปรแกรมที่ ทางเรือนจำจัดหาไว้ให้ จากการศึกษาข้อมูลพบว่า โอกาสที่ผู้พ้นโทษจะเข้าถึงแหล่งงาน แหล่งเงินทุน และแหล่งอาชีพนั้นยังมีน้อย สิ่งสำคัญคือยังมีผู้ต้องขังอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงาน และอาชีพที่ได้รับการฝึกทักษะก่อนปล่อยบางเรื่อง ไม่ทำให้เกิดแรงจูงใจไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง ไม่สามารถพัฒนาต่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ ผู้ต้องขังขาดความรู้ความสามารถในการประกอบการที่จะใช้ในการแข่งขันกับผู้ประกอบการรายอื่น ทำให้ผู้ต้องขังมีทางเลือกในการสร้างอาชีพให้กับตนเองค่อนข้างน้อยและมี ความเสี่ยงในกลับเข้าสู่วงจรการกระทำผิดซ้ำ ถูกปฏิเสธการรับเข้าทำงานซึ่งอาจเกิดอุปสรรคต่อการกลับตัวให้เข้ากับสังคมภายนอก ทำให้เกิดปัญหาว่าเมื่อผู้กระทำผิดได้รับการปล่อยตัวแล้ว เมื่อกลับคืนสู่สังคมยังมีการกระทำผิดซ้ำอีกจำนวนผู้ต้องขังที่กลับมากระทำผิดซ้ำภายใน 1 ปี คิดเป็นร้อยละ 65 จำนวนผู้ต้องขังที่กลับมากระทำผิดซ้ำภายใน 2 ปี คิดเป็นร้อยละ 27 และ ปี พ.ศ, 2564-2566 มีผู้ต้องขังกลับมากระทำผิดซ้ำภายใน 3 ปี คิดเป็นร้อยละ 7 จากสถิตินักโทษที่กระทำผิดซ้ำ (สถิติการกระท้าผิดซ้ำของผู้ต้องขัง, 2568) มีหลายปัจจัยที่เป็นตัวกระตุ้นให้ผู้ต้องขังที่พ้นโทษ กลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก เพราะแรงจูงใจการกระทำความผิดซ้ำมาจากปัจจัย ด้านเศรษฐกิจและขาดการยอมรับจากสังคมหลังพ้นโทษ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการสร้างงานการพัฒนาทักษะอาชีพ ฝีมือแรงงาน โดยการใช้หลักสูตรการพัฒนาที่เน้นการปฏิบัติจริง และการเพิ่มเติมเทคนิควิธีการทำงานให้มีศักยภาพสูงขึ้น รวมถึงการหาโอกาสทางการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ได้อย่างเหมาะสมตลอดชีวิต เพื่อเพิ่มพูนทักษะทางอาชีพของผู้ต้องขังให้มีความเป็นผู้ประกอบการใหม่ ให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสร้างโอกาสให้คนกลุ่มนี้ สามารถก่อตั้งกิจการได้สำเร็จดำเนินธุรกิจได้อย่างต่อเนื่อง สามารถก่อตั้งกิจการได้สำเร็จดำเนินธุรกิจได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสามารถนำไปใช้ปรับปรุงนโยบายในการป้องกันและลดการกระทำผิดซ้ำ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐมในอนาคต

ในฐานะที่ผู้ศึกษาเป็นเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการควบคุม แก้ไข ฟื้นฟู และ พัฒนาพฤตินิสัยแก่ผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม ดังนั้น จึงมีความสนใจเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาการ พัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทักษะในการประกอบวิชาชีพ ผู้ต้องขัง ศึกษาการพัฒนาศักยภาพด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังและการพัฒนาแนวทางการเสริมสร้าง วิชาชีพของผู้ต้องขัง ศึกษาปัญหาด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงาน ด้าน การฝึกวิชาชีพให้ผู้ต้องขัง ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกรมราชทัณฑ์ และเกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม
2. เพื่อพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม

3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย เทคนิค Participatory workshop เทคนิค AIC และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์เชิงสะท้อนคิด (Reflective Analysis) การวิเคราะห์แบบแบ่งปันความรู้ (Participatory Analysis Workshops) และการเล่าเรื่อง (Storytelling) เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เหล่านี้ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) (พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, 2564)

1) ระยะเตรียมการ มีกิจกรรมคือ ประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มผู้ต้องขังในการพัฒนาอาชีพ และชี้แจงแผนการทำงาน โดยใช้เทคนิค Participatory workshop ทั้งนี้ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยศึกษาความสนใจทางอาชีพ กระบวนการในการสร้างอาชีพ การคัดเลือกอาชีพที่ผู้ต้องขังสนใจ พร้อมทั้งวิเคราะห์จากสภาพปัญหาที่ค้นพบ โดยผลลัพธ์ที่ต้องการ คือ การพัฒนาอาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม ดังนั้นจึงกำหนดกิจกรรมประกอบด้วย

1.1 รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึง ศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ประกอบด้วย ความต้องการของผู้ต้องขังในการเลือกฝึกอาชีพช่างก่อสร้างและช่างไฟฟ้าอาคาร ของผู้ต้องขังชาย จำนวน 15 คน

ในประเด็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุดฝึกอาชีพผู้ต้องขัง ได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่เรือนจำ จำนวน 5 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ประจำกองงานฝึกวิชาชีพ 3 คน และ เจ้าหน้าที่ด้านการส่งเสริมการมีงานทำ 2 คน ซึ่งจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฝึกอบรมวิชาชีพ ตลอดจนปัญหาและข้อแนะนำ ในการปรับปรุงการปฏิบัติงาน ดังนี้

1.1.1 ศึกษาเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาต้นแบบอาชีพผู้ต้องขัง

1.1.2 การประชุมร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ทุน ประกอบด้วย ทุนวัฒนธรรม ทุนบุคคล ทุนภูมิปัญญา ทุนเครือข่าย และทุนกลุ่มหรือองค์กร เพื่อการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

1.1.3 การประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย คือ เจ้าหน้าที่ด้านการส่งเสริมการมีงานทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกผู้เข้าร่วมปฏิบัติการณ์ เพื่อเชิญชวนเข้าร่วมในโครงการวิจัย ชี้แจงวัตถุประสงค์วิธีการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความยินดีในการเข้าร่วมโครงการ และสร้างสัมพันธภาพความคุ้นเคย การร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยที่จะมีขึ้น โดยการเข้าไปพบปะ พูดคุยปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ

2) ระยะการวางแผน มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรม โดยใช้เทคนิค AIC ผู้วิจัยได้กำหนดกิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมประชุมกลุ่มการพัฒนาอาชีพต้นแบบ สำรวจความพร้อมของ

ผู้ต้องขัง และสถานที่ที่เหมาะสม ยังเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาในอนาคต ช่วยให้หน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือชุมชนสามารถใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อขยายผลไปยังพื้นที่อื่น

3) ระยะการปฏิบัติตามแผนมีวัตถุประสงค์เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขัง ประกอบด้วย

3.1 กิจกรรมอบรมให้ความรู้ด้านการพัฒนาอาชีพ โดยการฝึกอบรมวิชาชีพ ตลอดจนปัญหาและข้อแนะนำ ในการปรับปรุงการปฏิบัติงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาการอาชีพต้นแบบ เพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้และจัดฝึกอบรมการพัฒนาอาชีพแก่ผู้ต้องขัง โดยการออกแบบเพื่อผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

3.2 กิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้านการพัฒนาอาชีพของกลุ่มผู้ต้องขัง มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอาชีพผู้ต้องขัง ประกอบด้วย กิจกรรมอบรมให้ความรู้เรื่องฝึกอบรมวิชาชีพ ตลอดจนปัญหาและข้อแนะนำ ในการปรับปรุงการปฏิบัติงาน เพื่อนำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาบุคคลกรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

3.3 กิจกรรมการสร้างเครือข่ายการประกอบอาชีพผู้ต้องขัง มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างช่องทางการประกอบอาชีพและสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง การพัฒนาอาชีพเหล่านี้สามารถนำไปสู่การสร้างเครือข่ายและโอกาสในอนาคต อาจนำไปสู่การพัฒนาเชิงนโยบายที่สนับสนุนการสร้างอาชีพของผู้ต้องขังที่เข้าถึงได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน

4) ระยะการสังเกตผล มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายด้านการพัฒนาอาชีพของผู้ต้องขัง โดยการออกแบบเพื่อผู้ต้องขัง

5) ระยะสะท้อนผล มีวัตถุประสงค์เพื่อสรุปวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย ผลที่เกิดขึ้น กับกลุ่มผู้ต้องขังในการพัฒนาตามความต้องการเพื่อให้ได้อาชีพที่ต้องการ เพื่อให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย และเป็นการนำเสนอข้อมูลป้อนกลับสู่กลุ่มเป้าหมาย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ด้านการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยจึงได้กำหนด ผู้ต้องขังชายจำนวน 15 คน เลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยใช้เกณฑ์เป็นผู้ต้องขังที่เหลือโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยและประกอบอาชีพหลังจากพ้นโทษ ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมโครงการ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ชุดความรู้ช่างก่อสร้าง และชุดความรู้ช่างไฟฟ้า แบบประเมินทักษะด้านทฤษฎีและด้านการปฏิบัต ร่วมกับแบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง ในประเด็นนี้ตัวผู้วิจัย คือ เครื่องสำคัญในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการจัดเก็บข้อมูลทุกระยะของการทำกิจกรรมฝึกอบรมช่างก่อสร้าง และช่างไฟฟ้า โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการ ดังนี้

3.3.1. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research) เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ประกอบด้วย

1) แบบการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก (In-depth Interview) โดยแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ (1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (2) ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ ในประเด็นทฤษฎีและการปฏิบัติ

2) แบบบันทึกข้อมูลกิจกรรมการสร้างอาชีพเพื่อผู้ต้องขัง

3) แบบประเมินชุดกิจกรรมฝึกอบรมช่างก่อสร้าง และช่างไฟฟ้า ในประเด็น ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

4) แบบบันทึกข้อมูลการลงทะเบียนผู้เข้าร่วมกิจกรรม

3.3.2 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่สร้างไว้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัย มีเนื้อหาครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และมีความถูกต้องเชื่อถือได้ การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity) ประกอบด้วย

1) ดำเนินการตรวจสอบชุดกิจกรรมฝึกอบรมช่างก่อสร้าง และช่างไฟฟ้า และนำเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมดุษฎีนิพนธ์ เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อความ การนิยามศัพท์ ความสอดคล้องครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนของการใช้ภาษาและความซ้ำซ้อนของข้อความ หรือเนื้อหางานวิจัย

2) ผู้วิจัยนำรายชื่อผู้เชี่ยวชาญการตรวจสอบเครื่องมือเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมดุษฎีนิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบ หลังจากนั้นผู้วิจัยทำการติดต่อผู้เชี่ยวชาญด้วยตนเอง เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ และรายละเอียดการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม

3) ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตามที่ผู้เชี่ยว ชาญการตรวจสอบได้ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำ

3.3.3 จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับจริง และนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.3.4 ผู้วิจัยลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บข้อมูลการวิจัยโดยการจดบันทึกการถ่ายภาพ และการบันทึกเสียง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.4.1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ อายุ เพศ ตำแหน่งงาน

3.4.2 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนวทางการวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ เทคนิคการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เหล่านี้

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ตามขั้นตอนดังนี้

1) การติดต่อประสานงาน เพื่อเข้าไปศึกษาตามขั้นตอนการวิจัย

2) การประสานงานเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของการสร้างความมีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมกัน

3) การนัดหมายวัน เวลา และสถานที่เพื่อดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัย จัดประชุมระดมสมองเพื่อสร้างรูปแบบและวางแผนการนำรูปแบบไปใช้

4) การจดบันทึกและรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และรายงานผล

5) การติดตามประเมินผล

6) การประเมินผลและเขียนรายงานผลการศึกษาวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการบันทึกข้อมูลจากกระบวนการทำกิจกรรม ตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูล จึงจำแนกวิเคราะห์ เป็น 2 ประเภท คือ

3.5.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

3.5.2 ข้อมูลที่เกิดจากการ ชุดกิจกรรมฝึกอบรมช่างก่อสร้าง และช่างไฟฟ้า สถิติที่ใช้ได้แก่ ค่าความถี่ร้อยละ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงประเด็นสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมนั้น มีความสมบูรณ์นั้น ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจนสมบูรณ์และสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัยหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัย และในส่วนการนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบอรรถาธิบาย และพรรณนาจากการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น และสรุปนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทักษะในประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม เพื่อพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1.สรุปผลการศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม แนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาของปัญหาของการฝึกวิชาชีพ พบว่ากระบวนการเตรียมความพร้อมเพื่อกลับคืนสู่สังคมเผชิญกับอุปสรรคที่ทับซ้อนกันอย่างมีนัยสำคัญ เริ่มต้นจากมิติทางจิตใจและพฤตินิสัยของผู้ต้องขังที่มีรากฐานมาจากสภาพแวดล้อมที่จำกัดและประสบการณ์ชีวิตที่บอบช้ำในอดีต ส่งผลให้เกิดภาวะขาดการควบคุมอารมณ์ ตัดสินใจโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว และมีทัศนคติเชิงลบต่อทั้งตนเองและกฎระเบียบสังคม ความรู้สึกด้อยค่าและการขาดแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองทำให้ผู้ต้องขังมองว่าการฝึกวิชาชีพเป็นเพียงกิจกรรมฆ่าเวลามากกว่าจะเป็นโอกาสในการเปลี่ยนชีวิต ประกอบกับอิทธิพลจากกลุ่มผู้ต้องขังเดิมและการเสพติดที่อาจเกิดขึ้นทั้งก่อนและระหว่างต้องโทษ ยิ่งตอกย้ำวงจรการกระทำผิดซ้ำให้เข้มแข็งขึ้น เมื่อพ้นโทษออกมาปัจจัยลบเหล่านี้จะปะทะเข้ากับกำแพงทางสังคมที่รุนแรง ทั้งการถูกปฏิเสธจากนายจ้างเนื่องจากมีประวัติอาชญากรรม ทัศนคติเชิงลบจากชุมชน และความโดดเดี่ยวจากการขาดแรงสนับสนุนจากครอบครัว ซึ่งความกดดันทางเศรษฐกิจและความยากจนที่เผชิญทันทีหลังพ้นโทษ มักบีบบังคับให้ผู้ต้องขังเลือกกลับไปใช้วิธีการกระทำผิด

กฎหมายเป็นทางออกในการแก้ปัญหาทางการเงินอีกครั้ง ในส่วนของระบบการฝึกวิชาชีพ พบปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญคือ "ความไม่สอดคล้อง" ระหว่างทักษะที่สอนกับความต้องการจริงของตลาดแรงงานปัจจุบัน โดยหลักสูตรส่วนใหญ่ยังคงเป็นวิชาชีพดั้งเดิมที่มูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำและไม่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ขณะที่อุตสาหกรรมภายนอกต้องการช่างเทคนิคหรือผู้มีความสามารถด้านบริการและเทคโนโลยีขั้นสูง ปัญหานี้ถูกตอกย้ำด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณของเรือนจำกลางนครปฐมที่ส่งผลให้ขาดแคลนเครื่องมือ อุปกรณ์ และสถานที่ฝึกที่ได้มาตรฐาน อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านระเบียบความปลอดภัยที่ปิดกั้นการฝึกฝนกับเครื่องมือที่มีความเสี่ยงสูงแต่จำเป็นในสายงานช่าง นอกจากนี้ ปัญหาเรื่องคุณภาพบุคลากรผู้สอนที่ไม่เพียงพอหรือไม่เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รวมถึงระยะเวลาการฝึกที่ไม่ต่อเนื่องจากการย้ายเรือนจำหรือโทษระยะสั้น ล้วนเป็นตัวแปรที่ทำให้ผู้ต้องขังไม่สามารถพัฒนาทักษะจนถึงเกณฑ์ที่สถานประกอบการยอมรับได้ ดังนั้น การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนจึงต้องอาศัยการรื้อสร้างระบบการฝึกอาชีพใหม่ที่เชื่อมโยงกับภาคธุรกิจภายนอกอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่กระบวนการประเมินผลที่สะท้อนความสามารถจริง ไปจนถึงการจัดตั้งระบบติดตามและสนับสนุนหลังพ้นโทษเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้นายจ้าง เพื่อจะส่งผู้ต้องขังกลับไปยืนในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีกในอนาคต

2. สรุปผลการพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม พบว่า การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐมเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างกระบวนลดการกระทำผิดซ้ำและคืนคนดีสู่สังคมอย่างมีคุณภาพ โดยทางเรือนจำได้มุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ใน 3 มิติหลัก คือ การพัฒนาทักษะวิชาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน การขัดเกลาจิตใจ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อสร้างความยั่งยืนในแนวทางปฏิบัติ กระบวนการเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความต้องการของผู้ต้องขังร่วมกับการระดมสมองของเจ้าหน้าที่ จนเกิดเป็นหลักสูตรช่างก่อสร้างและช่างไฟฟ้าอาคาร ซึ่งเป็นวิชาชีพที่ต้องการความชำนาญเฉพาะทางและเป็นที่ต้องการสูงในตลาดแรงงานปัจจุบันโดยโครงการถูกขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบผ่าน 5 ขั้นตอนสำคัญ ตั้งแต่การเตรียมการระดมความเห็น การวางแผนจัดสรรทรัพยากร การปฏิบัติตามหลักสูตรภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติรวม 150 ชั่วโมง การสังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน ไปจนถึงการสะท้อนผลเพื่อวัดความสำเร็จ

ในมิติด้านจิตใจและหลักธรรม ผู้วิจัยได้นำหลัก อิทธิบาท 4 มาเป็นเครื่องมือหลักในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ต้องขัง โดยเริ่มจากการสร้าง ฉันทะ หรือความรักในอาชีพที่เรียน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในฝีมือของตนเอง ตามด้วย วิริยะ ความมุ่งมั่นอดทนต่ออุปสรรคในงานช่างที่ต้องใช้ความพยายามสูง จิตตะ การมีสมาธิจดจ่ออยู่กับงานที่ทำ และ วิมังสา การรู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองตรวจสอบผลงานของตนเอง ซึ่งการขัดเกลานี้ช่วยให้ผู้ต้องขังเห็นคุณค่าในตัวเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง และมีทักษะทางสังคม เช่น การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ภายนอกเรือนจำ

นอกจากทักษะที่ติดตัวไปแล้ว โครงการนี้ยังสร้างความมั่นคงในระยะยาวผ่านเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน และสถานประกอบการต่าง ๆ ที่พร้อมมอบโอกาสในการฝึกงานและจ้างงานจริงหลังพ้นโทษ โดยมีศูนย์ประสานงานและส่งเสริมการมีงานทำในเรือนจำเป็นแกนกลางในการส่งต่อผู้พ้นโทษสู่ตลาดแรงงาน ผลสัมฤทธิ์ที่ได้จึงไม่ใช่เพียงการมีวิชาชีพติดตัว แต่ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนพฤตินิสัยให้เป็นพลเมืองดี การมีเงินรางวัลจากการฝึกอาชีพเพื่อเป็นทุนตั้งตัว และการสร้างความพร้อมให้ครอบครัวและชุมชนยอมรับผู้พ้นโทษกลับคืนสู่สังคมในฐานะบุคคลที่ทำประโยชน์และประกอบอาชีพสุจริตได้อย่างปกติสุข ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการฟื้นฟูมนุษย์อย่างครบวงจรและยั่งยืน

3. สรุปผลการเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม พบว่า แนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม ไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดทักษะอาชีพ แต่เป็นก้าวแรกแห่งการคืนคนดีสู่สังคมอย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าแห่งการพัฒนาศักยภาพผู้ต้องขัง เป็นกระบวนการฟื้นฟูพฤตินิสัยที่มุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมรอบด้านเพื่อให้ผู้ต้องขังกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยอาศัยความร่วมมือเชิงบูรณาการผ่าน "โครงการประชารัฐ ร่วมสร้างงาน สร้างอาชีพ ผู้ต้องขัง" ซึ่งเป็นการลงนามบันทึกข้อตกลง ระหว่างกรมราชทัณฑ์และหน่วยงานหลักอย่าง กรมการจัดหางาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย เพื่อยกระดับสมรรถนะแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดปัจจุบัน เน้นกลุ่มวิชาชีพที่มีความต้องการสูง เช่น ช่างก่อสร้าง ช่างไฟฟ้าอาคาร โดยมีการจัดอบรมทั้งภาคทฤษฎีเพื่อให้ความรู้ด้านวัสดุอุปกรณ์ การอ่านแบบแปลน และภาคปฏิบัติที่เข้มข้นเพื่อให้เกิดความชำนาญที่นำไปใช้งานได้จริง หัวใจสำคัญของแนวทางนี้คือการเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังได้ฝึกงานในสถานประกอบการจริง ซึ่งช่วยให้ได้รับประสบการณ์ในสภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นมาตรฐาน เรียนรู้การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร และการปรับตัวเข้ากับระบบบริหารงานแบบมืออาชีพ อันเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับนายจ้าง ซึ่งจะช่วยเพิ่มโอกาสในการได้รับการจ้างงานทันทีหลังพ้นโทษ นอกเหนือจากทักษะทางเทคนิคแล้ว เรือนจำยังให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการเสริมสร้างทักษะทางสังคมและจิตใจ ทั้งการฝึกความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ การจัดการความเครียด และการควบคุมอารมณ์ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถรับมือกับแรงกดดันในโลกภายนอกได้ การพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งทักษะอาชีพเพื่อการพึ่งพาตนเองและการประกอบอาชีพอิสระ และ "ทักษะชีวิต" เพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงเป็นกลไกสำคัญในการตัดวงจรการกระทำผิดซ้ำ ช่วยให้ผู้พ้นโทษมีรายได้ที่มั่นคง มีศักดิ์ศรี และสามารถดำรงชีวิตเป็นพลเมืองดีที่สร้างประโยชน์ให้กับเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างยั่งยืนสอดคล้องกับภารกิจหลักของกรมราชทัณฑ์

สรุปองค์ความรู้

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษเรือนจำกลางนครปฐม” ผู้วิจัยศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นจากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีงานทำและการพัฒนาอาชีพ และแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้พ้นโทษ สู่การศึกษาแนวทางการการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม แล้วนำมาซึ่งการการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม จึงสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยได้ดังนี้

การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำกลางนครปฐมได้สำรวจและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาทักษะที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตหลังพ้นโทษ โดยการฝึกอบรมทักษะทั้งในด้านอาชีพและทักษะทางสังคม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างราบรื่นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การวิจัยนี้เน้นไปที่การพัฒนาทักษะอาชีพที่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน การสร้างโอกาสในการฝึกงานร่วมกับสถานประกอบการและภาคธุรกิจ รวมถึงการเสริมสร้างทักษะทางสังคมและจิตใจของผู้ต้องขังเพื่อให้พวกเขาพร้อมที่จะประกอบอาชีพและสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ การฝึกอบรมทักษะที่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาทักษะของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ โดยเฉพาะในสาขาช่างก่อสร้าง ช่างไฟฟ้า ช่างประปา และช่างไม้ ซึ่งเป็นอาชีพที่มีความต้องการสูงในตลาดแรงงานปัจจุบัน การฝึกอบรมในสาขาเหล่านี้

ช่วยให้ผู้ต้องขังมีทักษะที่สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพได้จริงหลังจากพ้นโทษ และสร้างโอกาสในการมีงานทำที่มั่นคง ทักษะที่ผู้ต้องขังได้เรียนรู้จะช่วยให้พวกเขาสามารถหางานทำและพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการกระทำผิดซ้ำในอนาคต เมื่อพวกเขามีอาชีพที่มั่นคงก็จะลดความเสี่ยงในการกลับไปทำผิดและส่งผลให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ นอกจากการฝึกทักษะทางอาชีพแล้ว การสร้างโอกาสในการฝึกงานร่วมกับสถานประกอบการและภาคธุรกิจยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาทักษะของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ การฝึกงานในสถานประกอบการภายนอกจะช่วยให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้ทักษะการทำงานในสถานการณ์จริง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ต้องขังในการทำงานภายนอกหลังจากพ้นโทษ โดยการฝึกงานในสถานประกอบการจะทำให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้วิธีการทำงานในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง การได้รับประสบการณ์การทำงานในสภาพแวดล้อมของสถานประกอบการจะช่วยให้พวกเขาเข้าใจถึงระบบการทำงานที่มีมาตรฐานและสามารถปรับตัวได้ดีกว่าเมื่อกลับสู่สังคม

การฝึกงานในสถานประกอบการยังเป็นโอกาสในการสร้างเครือข่ายการจ้างงานกับนายจ้าง ซึ่งผู้ต้องขังจะได้รู้จักกับนายจ้างที่อาจจะพิจารณาจ้างงานพวกเขาหลังจากพ้นโทษ และทำให้พวกเขามีโอกาสได้ทำงานในสถานประกอบการที่มีเงื่อนไขและระบบการทำงานที่ชัดเจน การฝึกงานจะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถพัฒนาความสามารถในการทำงานในองค์กรได้ โดยไม่ต้องเผชิญกับความยากลำบากในการเริ่มต้นทำงานใหม่จากศูนย์หลังพ้นโทษ การร่วมมือระหว่างเรือนจำและภาคธุรกิจในการสร้างโอกาสให้ผู้ต้องขังได้ฝึกงานจึงเป็นการเปิดโอกาสให้พวกเขามีอาชีพที่มั่นคงและลดความเสี่ยงในการกลับไปทำผิดซ้ำ อีกหนึ่งแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษคือการเสริมสร้างทักษะทางสังคมและจิตใจ ทักษะทางสังคมที่จำเป็นสำหรับผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษประกอบด้วยการทำงานร่วมกับผู้อื่น การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การรับผิดชอบต่อหน้าที่และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การฝึกทักษะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นในสังคมภายนอกได้ดีขึ้น การทำงานเป็นทีมและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นทักษะที่สำคัญในการทำงานในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งสามารถพัฒนาผู้ต้องขังให้พร้อมต่อการทำงานในโลกภายนอกที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของคนและสถานการณ์ นอกจากทักษะทางสังคมแล้ว การเสริมสร้างทักษะทางจิตใจก็เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถเผชิญกับปัญหาหรือความท้าทายที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตหลังพ้นโทษได้ การฝึกฝนการควบคุมอารมณ์และการจัดการความเครียดเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจที่สำคัญสำหรับผู้ต้องขัง การเรียนรู้วิธีการรับมือกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ตึงเครียดจะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถรักษาความสงบในขณะที่เผชิญกับความท้าทายและทำให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีสติ การพัฒนาความยืดหยุ่นทางจิตใจจะช่วยให้พวกเขามีความสามารถในการปรับตัวในสถานการณ์ที่ยากลำบากและสามารถมองโลกในแง่บวกได้

การพัฒนาทักษะทั้งทางสังคมและจิตใจเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทั้งในด้านอาชีพและชีวิตส่วนตัว ซึ่งจะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถกลับสู่สังคมได้อย่างราบรื่นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การเสริมสร้างทักษะเหล่านี้จะทำให้พวกเขาสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความเสี่ยงในการกลับไปทำผิดซ้ำได้อย่างมีประสิทธิผล การวิจัยในครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะทั้งในด้านอาชีพและทักษะทางสังคมและจิตใจสำหรับผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ เพื่อเตรียมความพร้อมในการกลับเข้าสู่สังคมและประกอบอาชีพที่มั่นคง การฝึกอบรมทักษะที่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน การสร้างโอกาสในการฝึกงานร่วมกับสถานประกอบการและการเสริมสร้างทักษะทางสังคมและจิตใจทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวและมีโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตหลังพ้นโทษ

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทักษะในประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม เพื่อพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. สรุปผลการศึกษาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม สรุปผลการศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐมพบว่า อุปสรรคสำคัญในการกลับคืนสู่สังคมเป็นปัญหาที่ทับซ้อนกันระหว่างมิติทางจิตใจ โครงสร้างระบบการฝึกอาชีพ และกำแพงทางสังคม โดยเริ่มต้นจากภาวะทางจิตวิทยานิสัยที่ผู้ต้องขังมักขาดการควบคุมอารมณ์และมองเห็นคุณค่าในตนเองต่ำอันเป็นผลจากประสบการณ์ชีวิตที่บอบช้ำ ทำให้มองการฝึกวิชาชีพเป็นเพียงการฆ่าเวลามากกว่าโอกาสในการเปลี่ยนชีวิต ซึ่งทัศนคติลบเหล่านี้เมื่อบวกกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจและการถูกปฏิเสธจากตลาดแรงงานหลังพ้นโทษเนื่องจากประวัติอาชญากรรม รวมถึงการขาดแรงสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน กลายเป็นปัจจัยบีบคั้นที่ผลักดันให้ผู้ต้องขังเข้าสู่วงจรการกระทำผิดซ้ำเพื่อแก้ปัญหาทางการเงิน ขณะเดียวกันในเชิงโครงสร้าง ระบบการฝึกวิชาชีพยังประสบปัญหาความไม่สอดคล้องกับความต้องการจริงของตลาดแรงงาน โดยหลักสูตรส่วนใหญ่ยังยึดติดกับงานฝีมือดั้งเดิมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำ ขาดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ สถานที่ และระเบียบความปลอดภัยที่ปิดกั้นการใช้เครื่องมือช่างที่จำเป็น ตลอดจนปัญหาคุณภาพบุคลากรผู้สอนและความต่อเนื่องในการฝึกฝนทักษะที่ทำได้ไม่เต็มที่ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องรื้อสร้างระบบการฟื้นฟูใหม่ผ่านการเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจภายนอกอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่การปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย การประเมินผลตามสมรรถนะจริง ไปจนถึงการจัดตั้งระบบติดตามสนับสนุนหลังพ้นโทษ เพื่อทำลายกำแพงทางสังคมและสร้างความเชื่อมั่นให้นายจ้าง อันจะช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถกลับไปดำเนินชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืนในอนาคต สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยศพนต์ สุธรรม (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา” ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพปัจจุบันและปัญหาของการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคม ระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา คือ สังคมมีทัศนคติในด้านลบต่อผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว การประสานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีงานรองรับหลังจากที่ผู้ต้องขังที่พ้นโทษ สื่อข่าวสารที่สังคมได้รับเกี่ยวกับผู้ต้องขัง ที่พ้นโทษเป็นไปได้ในด้านลบ ตลอดจนปัญหาที่สังคมไม่ตระหนักถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในการคืนคนดี 2) รูปแบบที่เหมาะสมในการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยในเรื่องการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน การรับรองความประพฤติให้กับผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัวการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ทั้งในระหว่างต้องโทษและหลังพ้นโทษ การประสานงานระหว่างเรือนจำและศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตลอดจนการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ต้องขัง 3) การประเมินรูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา พบว่า รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปพัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทราในการคืนคนดีสู่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

2. สรุปผลการพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม พบว่า สรุปผลการพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม พบว่า

ประสบความสำเร็จในการสร้างโอกาสและคุณภาพชีวิตใหม่ผ่านการบูรณาการ 3 มิติหลัก คือการพัฒนาทักษะวิชาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน การขัดเกลาจิตใจ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการเริ่มต้นจากการระดมความคิดเห็นจนเกิดเป็นหลักสูตรที่ตลาดต้องการสูงอย่างช่างก่อสร้างและช่างไฟฟ้าอาคาร ซึ่งดำเนินการอย่างเป็นระบบผ่าน 5 ขั้นตอนสำคัญ ครอบคลุมการฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติรวม 150 ชั่วโมง ควบคู่ไปกับการใช้หลัก อิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติให้ผู้ต้องขังมีความรักในอาชีพ มีความมุ่งมั่น มีสมาธิจดจ่อ และรู้จักไตร่ตรองตรวจสอบงาน จนเกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเอง นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายภาครัฐและเอกชน เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงานและสถานประกอบการต่างๆ ที่เปิดโอกาสในการฝึกงานและจ้างงานจริง โดยมีศูนย์ประสานงานและส่งเสริมการมีงานทำเป็นแกนกลางสำคัญ ผลสัมฤทธิ์ที่ได้จึงไม่ใช่เพียงทักษะช่างที่ติดตัวไปเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนพฤตินิสัยให้เป็นพลเมืองดี การมีเงินทุนสำรองสำหรับตั้งตัว และการสร้างความพร้อมให้ครอบครัวและชุมชนยอมรับผู้พ้นโทษให้กลับไปดำเนินชีวิตสุจริตได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืน ซึ่งถือเป็นการฟื้นฟูมนุษย์อย่างครบวงจรเพื่อลดการกระทำผิดซ้ำในอนาคตอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนภัทร วางอภัย (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย สำหรับผู้ต้องขังที่มีแนวโน้มกระทำผิดซ้ำของเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า ความคาดหวัง หลังพ้นโทษของผู้ต้องขังที่เข้าโครงการนี้ คือ ต้องการกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวประกอบอาชีพสุจริต เป็นคนดีของสังคม และคาดหวังว่าครอบครัวและสังคมให้การยอมรับ ให้คำปรึกษาแนะนำและให้กำลังใจข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยของผู้ต้องขัง คือ 1) ภาครัฐ ควรจัดตั้งหน่วยงานเพื่อทำหน้าที่พัฒนาผู้พ้นโทษโดยเฉพาะและนำภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้พ้นโทษ 2) กระทรวงยุติธรรม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และกระทรวงแรงงาน ควรร่วมกันกำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้พ้นโทษอย่างจริงจัง 3) การควบคุมผู้ต้องขังในเรือนจำ ควรเน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัวจัดฝึกวิชาชีพโดยเฉพาะสำหรับกลุ่มเสี่ยงที่จะกระทำความผิดซ้ำ 4) ควรจัดบุคลากรวิชาชีพเฉพาะในการจัดโครงการฯ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา หรือจัดอบรมเจ้าหน้าที่ที่ดำเนินการโครงการฯ เพื่อให้ความรู้ประสบการณ์ในการดำเนินการ

3. สรุปผลการเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ ของเรือนจำกลางนครปฐม พบว่า สรุปการเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม คือการมุ่งเน้นฟื้นฟูพฤตินิสัยและเตรียมความพร้อมรอบด้านเพื่อคืนคนดีสู่สังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ผ่านกลไกการบูรณาการใน "โครงการประชารัฐ ร่วมสร้างงาน สร้างอาชีพ ผู้ต้องขัง" ซึ่งเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างกรมราชทัณฑ์และหน่วยงานภาคีหลักในการยกระดับสมรรถนะแรงงานในสาขาที่ตลาดต้องการสูง เช่น ช่างก่อสร้างและช่างไฟฟ้าอาคาร โดยเน้นทั้งการอบรมทฤษฎีและปฏิบัติที่เข้มข้นเพื่อให้ใช้งานได้จริง ควบคู่ไปกับการสร้างโอกาสให้ฝึกงานในสถานประกอบการเพื่อเรียนรู้สภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นมาตรฐานและการปรับตัวเข้าสู่ระบบมืออาชีพ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและเครือข่ายความสัมพันธ์กับนายจ้างในการจ้างงานหลังพ้นโทษ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะชีวิต ทั้งการจัดการอารมณ์ ความรับผิดชอบ และการสื่อสาร เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถรับมือกับแรงกดดันในสังคมภายนอกได้ การพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งทักษะอาชีพเพื่อการพึ่งพาตนเองและทักษะสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงเป็นแนวทางสำคัญในการตัดวงจรการกระทำผิดซ้ำ ช่วยให้ผู้พ้นโทษมีรายได้ที่มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถดำรงชีวิตเป็นพลเมืองดีที่สร้างประโยชน์ให้กับเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับภารกิจหลักของกรมราชทัณฑ์อย่างแท้จริง ซึ่งจะสอดคล้องกับกับ นิศา ศิลารัตน์ และวาสิตา บุญสาธร (2556) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยและประโยชน์ ในการรับผู้พ้นโทษเข้าทำงานในองค์กร ผลการวิจัยพบว่า

ปัจจัยที่ส่งผลในการรับผู้พ้นโทษเข้าทำงานในองค์กร ประกอบไปด้วย 7 ปัจจัย คือ 1) ความตั้งใจพัฒนาตนเอง 2) ความซื่อตรง 3) การให้โอกาส 4) ความตั้งใจแน่วแน่ในการทำงาน 5) สมรรถนะที่ตรงความต้องการ 5) ความรุนแรงของคดี 7) ขาดแรงงานโดยผู้ประกอบการกล่าวถึงทั้ง 7 ปัจจัย ส่วนผู้พ้นโทษกล่าวถึง 4 ปัจจัยแรก สำหรับคำถามวิจัยที่ 2 ประโยชน์ในการรับผู้พ้นโทษเข้าทำงานในองค์กรพบว่า 1) เกิดประโยชน์ต่อสังคม ช่วยให้ผู้พ้นโทษมีชีวิตที่ดี และไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำ 2) เกิดประโยชน์ต่อองค์กรในการทำงานเนื่องจากผู้พ้นโทษมีประสบการณ์จากการกระทำความผิดและใช้ในการปกป้ององค์กรได้ 3) องค์กรได้คนดีมาทำงานในองค์กร

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะในประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากข้อค้นพบในการทำวิจัยซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนาทักษะในประกอบอาชีพของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษของเรือนจำกลางนครปฐม ได้ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) รัฐบาลควรมีนโยบายด้านการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำ ให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน และควรมีการจัดทำทะเบียนข้อมูลรายบุคคล โดยแบ่งกลุ่มตามอาชีพที่ชอบ เช่น ประวัติ ส่วนตัว ประวัติการทำงาน ผลการทดสอบและความสามารถพิเศษซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจ้างงาน หรือตำแหน่งวานว่างที่นายจ้างต้องการ หรือภาคอุตสาหกรรมต้องการ

2) กรมราชทัณฑ์ควรสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเพื่อเป็นแนวทางในการขอความร่วมมือกันในการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพผู้ต้องขังในทุกด้านควรจัดทำโครงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการฝึกอบรบทักษะในการประกอบอาชีพ แก่ผู้ต้องขัง

3) ควรส่งเสริมให้มีการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวและเมื่อพ้นโทษควรจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมการมีงานทำเพื่อเป็นการช่วยเหลือให้ผู้พ้นโทษไปแล้วได้ตั้งตัวได้ไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำ

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรมีการจัดทำโครงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุน โดยใช้แรงงานผู้ต้องขัง

2) ควรมีการจัดทำโครงการฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังตามความต้องการของตลาดแรงงาน และที่มีรองรับหลังพ้นโทษ

3) ควรจัดทำโครงการนำผู้ต้องขังไปทำงานหรือฝึกอาชีพภายนอกเรือนจำ เพื่อสร้างความเชื่อมันแก่ผู้ประกอบการว่า เมื่อผู้ต้องขังพ้นโทษไปแล้วสามารถทำงานต่อได้ทันที

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยแนวทางการจัดการฝึกวิชาชีพที่เหมาะสมต่อความต้องการของผู้ต้องขังภายในเรือนจำกลางนครปฐม และตลาดแรงงานในภาวะสังคมในปัจจุบัน

2) ควรมีการศึกษาส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการประกอบอาชีพของผู้ตองขังหลังพ้นโทษให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

3) ควรมีการวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกวิชาชีพให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานเพื่อสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงยุติธรรม. (2550) **ยุติธรรมชุมชนและยุติธรรมสมานฉันท์.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2550),

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561) **แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580).** (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. 2561).

กรมราชทัณฑ์. (2568) **สถิติการกระท้าผิดซ้ำของผู้ต้องขัง, [ออนไลน์],** แหล่งที่มา: http://www.correct.go.th/recstats/index.php/th/Home [12 มกราคม 2568].

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ. (2564). การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพจากวิถีเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดสู่วิถีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชาวไร่อ้อย และไร่มันสำปะหลัง อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์**. รายงานวิจัย**. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธนภัทร วางอภัย. (2560). การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย สำหรับผู้ต้องขังที่มีแนวโน้มกระทำผิดซ้ำของเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร. **รายงานการค้นคว้าอิสระหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรังสิต.

ยศพนต์ สุธรรม.(2561). รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคนคนดีสังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา**. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการเพื่อการพัฒนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

นิศา ศิลารัตน์ และวาสิตา บุญสาธร.(2566). **ปัจจัยและประโยชน์ในการรับผู้พ้นโทษเข้าทำงานในองค์กร.** คณะพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชน ในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

THE APPLICATION OF BUDDHIST PRINCIPLES TO SOLVE THE DRUG PROBLEM OF THE PEOPLE IN BAN ANG THONG COMMUNITY, THAP SAKAE DISTRICT, PRACHUAP KHIRI KHAN PROVINCE

พระครูสมุห์มนิตย์ ยติกโร (คชหาร)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phrakrusamuh Manit Yatikaro (Kochahan)
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: manitye-22@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาสภาพการณ์และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชนบ้านอ่างทอง (2) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชน (3) เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหายาเสพติดให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การวิจัยครั้งนี้ใช้ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหายาเสพติดในพื้นที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของประชาชน โดยยาเสพติดที่แพร่ระบาดมากที่สุด คือ เมทแอมเฟตามีน (ยาบ้า) รองลงมา คือ เมทแอมเฟตามีนชนิดผลึก (ไอซ์) รวมถึงการใช้เครื่องดื่มผสมน้ำกระท่อมและยาน้ำแก้ไอ (4x100) บุหรี่ไฟฟ้า และกัญชาในกลุ่มเยาวชน รูปแบบการแพร่ระบาดเปลี่ยนจากเครือข่ายรายใหญ่ไปสู่การจำหน่ายแบบรายย่อยภายในชุมชน ส่งผลให้การควบคุมและเฝ้าระวังทำได้ยากขึ้น อีกทั้งยังกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือน ความสัมพันธ์ในครอบครัว พฤติกรรมทางสังคม และความปลอดภัยของชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังมีทุนทางสังคมสำคัญ ได้แก่ วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และเครือข่ายประชาชน ซึ่งสามารถใช้เป็นกลไกในการป้องกันและแก้ไขปัญหาได้ การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมควบคู่กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับความรู้ ระดับปฏิบัติ และระดับยั่งยืน ในระดับความรู้ มีการเผยแผ่หลักธรรมและสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับโทษของยาเสพติดผ่านกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ เช่น การอบรมคุณธรรมและการแสดงธรรม ระดับปฏิบัติ ประชาชนนำหลักศีล 5 สติ และหลักทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยง พร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาและจิตอาสาเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ส่วนระดับยั่งยืนพบว่ามีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสร้างเครือข่ายป้องกันยาเสพติด ส่งผลให้ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม มีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น และช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธวิธี, ยาเสพติด, ชุมชนบ้านอ่างทอง

Abstract

This research entitled "The Application of Buddhist Principles for Solving Drug Problems among People in Ban Ang Thong Community, Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province" aimed to: (1) study the conditions and situations of drug dissemination in Ban Ang Thong community; (2) examine the application of Buddhist principles in solving drug-related problems among community members; and (3) propose an appropriate model for applying Buddhist approaches to drug prevention and problem-solving in accordance with the community context. This study employed a qualitative research methodology.

The findings revealed that drug problems in the community are complex and closely related to economic, social, and lifestyle contexts. The most prevalent drug was methamphetamine (yaba), followed by crystal methamphetamine (ice). In addition, the use of kratom mixed drinks with cough syrup (4x100), electronic cigarettes, and cannabis was found among youths. Drug distribution patterns have shifted from large-scale trafficking networks to small-scale local distribution within the community, making monitoring and control increasingly difficult. These issues have affected household economies, family relationships, social behaviors, and community safety. Nevertheless, the community possesses significant social capital, including temples, Buddhist monks, community leaders, and civic networks, which can serve as important mechanisms for drug prevention and resolution. The application of Buddhist principles in addressing drug problems was found to involve both mental and behavioral development alongside community strengthening. The process can be categorized into three levels: knowledge, practice, and sustainability. At the knowledge level, Buddhist teachings and awareness of drug dangers were promoted through temple activities, moral training, and Dhamma sermons conducted by monks. At the practical level, community members applied the Five Precepts, mindfulness, and the Middle Path in their daily lives to reduce risky behaviors, while religious and volunteer activities were encouraged to strengthen social relationships within the community. At the sustainability level, cooperation among temples, schools, community leaders, and related organizations was integrated to establish drug prevention networks. The study concludes that the integration of Buddhist approaches with community participation plays a crucial role in promoting morality, strengthening mental well-being, enhancing social cohesion, and sustainably preventing and resolving drug problems in the community.

Keywords: Buddhist Approach, Drug Problems, Ban Ang Thong Community

บทนำ

ปัญหายาเสพติดเป็นภัยคุกคามสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และความมั่นคงของประเทศ โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ระบุว่า การแพร่ระบาดของยาเสพติดยังคงขยายตัวในหลายพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและวัยแรงงาน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม ความสัมพันธ์ในครอบครัว และความปลอดภัยของชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2566) นอกจากนี้ สำนักยุทธศาสตร์ ป.ป.ส. ระบุว่า จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยเฉพาะอำเภอทับสะแก ยังคงเผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง แม้ภาครัฐจะมีมาตรการป้องกันและปราบปรามอย่างต่อเนื่องก็ตาม (สำนักยุทธศาสตร์ ป.ป.ส., 2558)

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยและสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากหลักธรรมมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจ การรู้เท่าทันตนเอง และการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า การใช้หลักธรรมช่วยให้บุคคลเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้อย่างยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) และงานวิจัยของพระมหาธนกร กตปุญฺโญ พบว่า การประยุกต์ใช้อริยสัจ 4 สัมมัปปธาน 4 และพรหมวิหาร 4 สามารถช่วยฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดให้เกิดสติและความมุ่งมั่นในการเลิกยาได้ (พระมหาธนกร กตปุญฺโญ, 2562) ขณะที่พระครูกิตติโชติคุณ กิตฺติปาโล พบว่า การบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจแก่ประชาชน (พระครูกิตติโชติคุณ กิตฺติปาโล, 2562)

นอกจากนี้ พระครูสมุห์สมชัย นิสฺสโภ พบว่า การสอดแทรกหลักอริยสัจ 4 ในกิจกรรมการเรียนรู้ช่วยให้เยาวชนหลีกเลี่ยงอบายมุขได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระครูสมุห์สมชัย นิสฺสโภ, 2561) เช่นเดียวกับการศึกษาของเจริญ แฉกพิมาย และปนัดดา ศรีธนสาร พบว่า การปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องและการให้ความรู้เกี่ยวกับ ยาเสพติดมีส่วนสำคัญต่อการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงในกลุ่มนักศึกษา (เจริญ แฉกพิมาย และปนัดดา ศรีธนสาร, 2555) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมาเน้นการศึกษาในบริบทของสถานศึกษาและศูนย์บำบัดเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่การศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในระดับชุมชนยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมุ่งศึกษาสภาพการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติด แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การวิจัยมุ่งเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนา “ชุมชนคุณธรรมปลอดยาเสพติด” ให้เป็นต้นแบบแก่ชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

2. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3. เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Cause Study) เป็นแนวทางในการศึกษาเฉพาะพื้นที่ชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. การจัดเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การบันทึกภาคสนาม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 22 รูป/คน จากนั้นทำการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และจัดระเบียบข้อมูลโดยการถอดความ จากการสัมภาษณ์ เพื่อเตรียมเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้ง เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของข้อมูล จากนั้นจำแนก จัดหมวดหมู่ และกำหนดประเด็นสำคัญของข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่

(1) สภาพการณ์และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

(2) การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

(3) รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3. การสังเคราะห์และตีความข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหามาสังเคราะห์และตีความ โดยเชื่อมโยงข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลในเชิงกระบวนการ บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และบริบทของพื้นที่ศึกษา อันเป็นการสะท้อนภาพรวมสภาพการณ์และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อย่างเป็นระบบ

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ ใช้ข้อความอธิบายประกอบประเด็นสำคัญ และเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับวัตถุประสงค์การวิจัยและกรอบแนวคิด เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจผลการวิจัยได้อย่างชัดเจน

ผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์และสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหายาเสพติดในชุมชนบ้านอ่างทองมีลักษณะเป็นปัญหาสังคมที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความใกล้ชิดของคนในพื้นที่ ยาเสพติดที่แพร่ระบาดมากที่สุดคือ เมทแอมเฟตามีน (ยาบ้า) ซึ่งพบทั้งในกลุ่มวัยแรงงานและเยาวชน เนื่องจากมีราคาถูกและเข้าถึงได้ง่าย รองลงมาคือเมทแอมเฟตามีนชนิดผลึก (ไอซ์) นอกจากนี้ยังพบการใช้เครื่องดื่มผสมน้ำกระท่อมและยาน้ำแก้ไอ (4x100) บุหรี่ไฟฟ้า และกัญชาในกลุ่มเยาวชน ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นพฤติกรรมทั่วไปหรือเป็นกระแสนิยม แต่มีแนวโน้มพัฒนาไปสู่การใช้สารเสพติดที่รุนแรงมากขึ้นในอนาคต ลักษณะการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเครือข่ายผู้ค้ารายใหญ่ไปสู่การจำหน่ายแบบรายย่อยภายในชุมชน ทำให้การควบคุมและเฝ้าระวังทำได้ยาก เนื่องจากผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มักเป็นบุคคลใกล้ชิด เช่น เพื่อนบ้านหรือเครือญาติ อีกทั้งการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสื่อสังคมออนไลน์ยังเอื้อต่อการติดต่อซื้อขายยาเสพติดได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ปัญหายาเสพติดส่งผลกระทบต่อชุมชนในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว และสังคม ผู้เสพจำนวนมากมีปัญหาหนี้สิน ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเกิดความขัดแย้งภายในครอบครัว นอกจากนี้ยังส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคม เช่น การขาดความรับผิดชอบ การใช้อารมณ์รุนแรง และการกระทำผิดกฎหมาย ซึ่งกระทบต่อความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยของชุมชน ขณะเดียวกัน เยาวชนบางส่วนได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนและสภาพแวดล้อมทางสังคม รวมถึงขาดกิจกรรมสร้างสรรค์และความรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติด อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านอ่างทองยังคงมีทุนทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และเครือข่ายประชาชน ซึ่งสามารถเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และสร้างความร่วมมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทองมีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมควบคู่กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยสามารถจำแนกการดำเนินงานออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับความรู้ ระดับปฏิบัติ และระดับยั่งยืน ในระดับความรู้ ชุมชนให้ความสำคัญกับการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติดควบคู่กับการปลูกฝังหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักศีล 5 ซึ่งเป็นแนวทางพื้นฐานในการควบคุมพฤติกรรมและหลีกเลี่ยงอบายมุขต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนมีสติและรู้เท่าทันสิ่งยั่วยุในชีวิตประจำวัน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การแสดงธรรม การอบรมคุณธรรม และการจัดกิจกรรมทางศาสนาในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนให้ตระหนักถึงผลกระทบของยาเสพติดมากยิ่งขึ้น ในระดับปฏิบัติ พบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันช่วยลดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการใช้สารเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประชาชนนำหลักสติ การควบคุมตนเอง และการดำเนินชีวิตตามหลักทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ ชุมชนยังส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เช่น การทำบุญ การปฏิบัติธรรม และกิจกรรมจิตอาสา เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ทำกิจกรรมสร้างสรรค์และสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนให้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในระดับยั่งยืน พบว่า ชุมชนมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

แก่ประชาชน การดำเนินงานดังกล่าวช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เสริมสร้างความผูกพันของคนในชุมชน และลดโอกาสการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในระยะยาว โดยสรุป การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนบ้านอ่างทองเป็นแนวทางที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน อันนำไปสู่การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

3. เพื่อเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนบ้านอ่างทองมีลักษณะเป็นกระบวนการแบบบูรณาการที่อาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วนในชุมชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคมในระดับชุมชน ทั้งนี้ ผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน ได้แก่ พระสงฆ์ ครู ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่หลักธรรม ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม และการให้คำปรึกษาแก่ประชาชน เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม ขณะที่ครูและสถานศึกษามีหน้าที่ปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสมและให้ความรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติดแก่เยาวชน รวมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา ส่วนผู้นำชุมชนทำหน้าที่ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ และสนับสนุนกิจกรรมป้องกันยาเสพติดในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหายาเสพติดผ่านกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมทางศาสนา การประชุมชุมชน และโครงการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด แม้บางกิจกรรมจะไม่ได้ดำเนินการในรูปแบบองค์กรอย่างเป็นทางการ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ความรับผิดชอบร่วมกัน และความเข้มแข็งของชุมชนในการดูแลปัญหาสังคม สำหรับการประเมินผลความสำเร็จของการดำเนินงานพบว่า ชุมชนให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น การลดลงของพฤติกรรมเสี่ยงเกี่ยวกับยาเสพติด การที่ผู้เคยมีปัญหาสามารถกลับมาใช้ชีวิตในสังคมได้ตามปกติ และการเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมสาธารณะ ซึ่งสะท้อนถึงการเกิดภูมิคุ้มกันทางสังคมในชุมชน โดยสรุป รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนบ้านอ่างทองเป็นแนวทางที่เน้นการบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยใช้วัดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน อันนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนในระยะยาว

สรุปองค์ความรู้

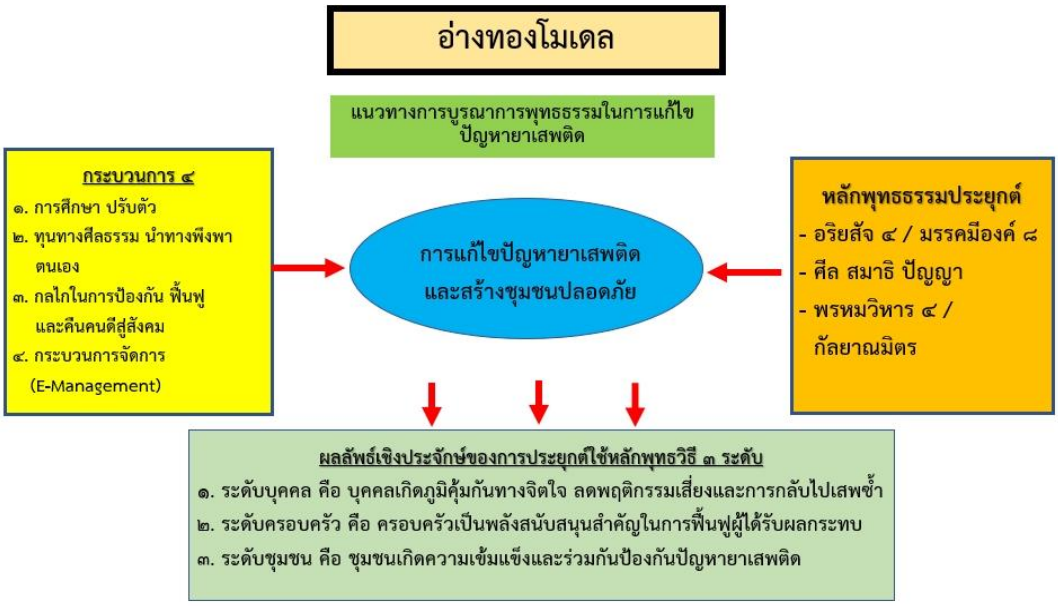

ภาพที่ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากภาพที่ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย แสดงให้เห็นกรอบองค์ความรู้เชิงบูรณาการจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากข้อมูลภาคสนาม โดยอาศัยกระบวนวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นฐานสำคัญในการเชื่อมโยงบริบทปัญหา หลักพุทธธรรม และกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

อ่างทองโมเดล : รูปแบบการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน โดยองค์ความรู้ดังกล่าวเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจ สภาพปัญหายาเสพติดในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อน เชื่อมโยงกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และความอ่อนแอทางจิตใจของประชาชนบางกลุ่ม โดยเฉพาะเยาวชนและวัยแรงงาน จากการวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าว ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาโดยมิได้มุ่งเน้นการปราบปรามหรือควบคุมเพียงอย่างเดียว หากแต่มุ่งสู่การฟื้นฟู เยียวยา และป้องกันอย่างยั่งยืนบนฐานของทุนทางสังคมและศาสนา

ในมิติของ หลักพุทธธรรม ภาพแสดงให้เห็นการบูรณาการหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นรากฐานในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ควบคู่กับการใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นกรอบทัศนคติในการทำงานเชิงเมตตา ลดการตีตรา และเปิดโอกาสให้ผู้หลงผิดสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ขณะเดียวกัน หลักอริยสัจ 4 ถูกนำมาใช้เป็นกระบวนการคิดเชิงระบบในการวิเคราะห์ปัญหา กำหนดเป้าหมาย และวางแนวทางปฏิบัติร่วมกันของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน

นอกจากนี้ ภาพยังสะท้อนให้เห็น กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน ได้แก่ วัด ผู้นำชุมชน ครอบครัว โรงเรียน และเครือข่ายอาสาสมัคร ซึ่งทำหน้าที่ร่วมกันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การสร้างภูมิคุ้มกัน การเยียวยาผู้เสพ และการคืนคนดีสู่สังคม กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการปัญหายาเสพติดเชิงบูรณาการ ที่เชื่อมโยงมิติทางจิตใจ สังคม และโครงสร้างชุมชนเข้าด้วยกัน

ผลลัพธ์ขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามที่ปรากฏในภาพ คือการนำไปสู่การสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” ในระดับชุมชน ซึ่งมิได้หมายถึงเพียงพื้นที่ที่ปลอดจากยาเสพติดในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงพื้นที่ทางจิตใจและสังคมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การให้อภัย การฟื้นฟู และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล องค์ความรู้นี้จึงสะท้อนศักยภาพของการใช้หลักพุทธวิธีเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหายาเสพติด และสามารถนำไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาชุมชนปลอดยาเสพติดอย่างยั่งยืนในบริบทสังคมไทยต่อไป

สรุปได้ว่า ผลลัพธ์เชิงประจักษ์จากการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติด แบ่งเป็น 3 ระดับสำคัญ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน ดังนี้

1) ระดับบุคคล ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล คือ

1.1 ผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเกิด การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจและพฤติกรรม

1.2 มี สติ สมาธิ และการตระหนักรู้ในตนเองมากขึ้น จากการนำหลักไตรสิกขาและพรหมวิหาร 4 มาปรับใช้

1.3 ลดพฤติกรรมเสี่ยงและ ลดโอกาสการกลับไปเสพซ้ำ

1.4 เกิดการฟื้นฟูศักดิ์ศรีและสามารถ กลับมาใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณค่า

สรุปผลเชิงประจักษ์ คือ บุคคลเกิดภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ลดพฤติกรรมเสี่ยงและการกลับไปเสพซ้ำ

2) ระดับครอบครัว ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัว คือ

2.1 ครอบครัวมี ความเข้าใจและการยอมรับผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดมากขึ้น

2.2 เกิดบรรยากาศของ ความเมตตา การให้อภัย และการสนับสนุนทางจิตใจ

2.3 ครอบครัวทำหน้าที่เป็น พื้นที่ฟื้นฟูและกำลังใจที่สำคัญ

2.4 ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิกและลดความเสี่ยงในการกลับไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

สรุปผลเชิงประจักษ์ คือ ครอบครัวเป็นพลังสนับสนุนสำคัญในการฟื้นฟูผู้ได้รับผลกระทบ

3) ระดับชุมชน ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน คือ

3.1 เกิด กระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน เช่น วัด ผู้นำชุมชน ครอบครัว โรงเรียน และอาสาสมัคร

3.2 ชุมชนสามารถร่วมกัน วิเคราะห์ปัญหา ป้องกัน และฟื้นฟูผู้เสพได้อย่างเป็นระบบ

3.3 เกิดรูปแบบการจัดการปัญหายาเสพติดแบบ บูรณาการระหว่างศาสนา สังคม และชุมชน

3.4 นำไปสู่การสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” ทางกายภาพ จิตใจ และสังคมของชุมชน

สรุปผลเชิงประจักษ์ คือ ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและร่วมกันป้องกันปัญหายาเสพติด กล่าวโดยสรุป ผลลัพธ์เชิงประจักษ์จากแผนภาพสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงแบบบูรณาการตั้งแต่ การฟื้นฟูจิตใจของบุคคล ⟶ ความเข้มแข็งของครอบครัว ⟶ การสร้างชุมชนปลอดภัยและมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืนในระดับชุมชน โดย “อ่างทองโมเดล” เป็นรูปแบบองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นจากการวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมุ่งบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกลไกทางสังคมของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการป้องกัน ฟื้นฟู และสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมอย่างรอบด้าน

ในมิติของ หลักพุทธธรรมประยุกต์ โมเดลนี้ใช้หลักอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 เป็นกรอบในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอน ขณะเดียวกันได้บูรณาการหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาตนเองทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังใช้หลักพรหมวิหาร 4 และหลักกัลยาณมิตรเป็นพื้นฐานในการสร้าง

บรรยากาศแห่งความเมตตา การยอมรับ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ซึ่งช่วยลดการตีตราทางสังคมต่อผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ในส่วนของ กระบวนการดำเนินงาน โมเดลได้กำหนดขั้นตอนสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การศึกษาและปรับตัว โดยการสำรวจสภาพปัญหาและสร้างความตระหนักรู้ร่วมกันของคนในชุมชน (2) การเสริมสร้างทุนทางศีลธรรมและแนวทางพึ่งพาตนเอง ผ่านกิจกรรมทางศาสนาและการพัฒนาจิตใจ (3) การสร้างกลไกในการป้องกัน ฟื้นฟู และคืนคนดีสู่สังคม โดยอาศัยความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในพื้นที่ และ (4) การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการข้อมูลและติดตามผลในรูปแบบ E-Management เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

สำหรับกลไกการขับเคลื่อนของชุมชน โมเดลเน้นการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ได้แก่ วัด ผู้นำชุมชน ครอบครัว โรงเรียน และเครือข่ายอาสาสมัคร ซึ่งทำหน้าที่ร่วมกันในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหา การสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ และการสร้างโอกาสในการกลับคืนสู่สังคมของผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติด กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและสร้างระบบเฝ้าระวังทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

ผลลัพธ์เชิงประจักษ์จากการดำเนินงานตาม อ่างทองโมเดล สามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ซึ่งบุคคลเกิดภูมิคุ้มกันทางจิตใจและลดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการกลับไปเสพซ้ำ ระดับครอบครัว ซึ่งครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการดูแล สนับสนุน และฟื้นฟูผู้ที่ได้รับผลกระทบ และระดับชุมชน ซึ่งชุมชนเกิดความร่วมมือและความเข้มแข็งในการป้องกันปัญหายาเสพติดร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัยทางสังคม” ที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในระยะยาว

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้ ผลการวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดของประชาชนในชุมชนบ้านอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหายาเสพติดในชุมชนมีลักษณะเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและวัยแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรศรี พัฒนาพงศ์ พบว่า อุปสรรคสำคัญของการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด คือ การขาดความต่อเนื่องของนโยบาย การประสานงานที่ไม่เป็นระบบ และข้อจำกัดด้านทรัพยากร ส่งผลให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพและไม่ยั่งยืน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า การตีตราทางสังคมต่อผู้เสพและผู้ผ่านการบำบัดเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการกลับไปเสพซ้ำ (พรศรี พัฒนาพงศ์, 2550) ซึ่งสอดคล้องกับ อิสรภาพ มาเรือน ที่เสนอว่า การแก้ไขปัญหายาเสพติดจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจบริบทของชุมชนและการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ในการติดตามและฟื้นฟูผู้เสพอย่างต่อเนื่อง (อิสรภาพ มาเรือน, 2559)

ในด้านการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธี ผลการวิจัยพบว่า หลักไตรสิกขา พรหมวิหาร 4 และอริยสัจ 4 สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยช่วยพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และกระบวนการคิดของประชาชนให้เกิดการตระหนักรู้และควบคุมตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ประกาศิต ชัยรัตน์ พบว่า การใช้หลักโยนิโสมนสิการและสัมมาทิฏฐิช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและลดพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน (ประกาศิต ชัยรัตน์, 2560) นอกจากนี้ การใช้หลักพรหมวิหาร 4 ยังช่วยลดการตีตราและสร้างบรรยากาศแห่งการยอมรับและการให้อภัยแก่ผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งสอดคล้องกับงานของ พระกาญจนะ ธมฺมธโร (แสงรุ่ง) พบว่า การใช้เมตตาธรรมและกัลยาณมิตรช่วยสร้างแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและลดการกระทำผิดซ้ำ (พระกาญจนะ ธมฺมธโร (แสงรุ่ง), 2556)

ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในชุมชนบ้านอ่างทองมีลักษณะเป็นการดำเนินงานแบบบูรณาการ โดยอาศัยความร่วมมือของวัด โรงเรียน ครอบครัว ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสร้างระบบสนับสนุนทางสังคมในการป้องกันและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Khumlit และคณะ พบว่า การบำบัดผู้ใช้สารเสพติดโดยเน้นการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนช่วยลดการเสพซ้ำและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจได้อย่างมีนัยสำคัญ ขณะเดียวกัน การใช้วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมพัฒนาจิตใจและการสร้างพื้นที่ปลอดภัยในชุมชน (Khumlit และคณะ, 2019: 45-60) ยังสอดคล้องกับงานของ พระสุธีรัตนบัณฑิต และพระอุดมบัณฑิต ที่เสนอว่า วัดสามารถเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระสุธีรัตนบัณฑิต และพระอุดมบัณฑิต, 2565: 84-96)

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาของ จงกล บุญพิทักษ์ และคณะ พบว่า ปัญหายาเสพติดของเยาวชนมีความเกี่ยวข้องกับความเปราะบางทางจิตใจ สภาพครอบครัว และสภาพแวดล้อมทางสังคม โดยการใช้หลักสังคหวัตถุ 4 และการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน และสถานศึกษา สามารถช่วยลดการกระทำผิดซ้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จงกล บุญพิทักษ์ และคณะ, 2560: 206-216) เช่นเดียวกับ ดารณี ทัพโท และคณะ ที่เสนอว่า การป้องกันยาเสพติดอย่างยั่งยืนควรมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและอารมณ์ เช่น การฝึกสติ การรู้เท่าทันอารมณ์ และการตัดสินใจอย่างมีสติ (ดารณี ทัพโท และคณะ, 2558: 76-93) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานวิจัยนี้

อีกทั้ง ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานของ พระมหาธนกร กตปุญโญ และคณะ ที่ศึกษาพุทธวิธีในการบำบัดผู้เสพยาเสพติดของวัดถ้ำกระบอก พบว่า การใช้หลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกด้านจิตใจและพฤติกรรมของผู้เสพยาเสพติดได้อย่างยั่งยืน (พระมหาธนกร กตปุญโญ และคณะ, 2562: 774–785) รวมทั้งสอดคล้องกับงานของ พระอธิการสุพิศ ทรงจิตร และคณะ พบว่า การปลูกฝังหิริโอตตัปปะ การฝึกไตรสิกขา และการมีกัลยาณมิตรในชุมชน มีส่วนสำคัญในการลดการกระทำผิดซ้ำของเยาวชนติดยาเสพติด (พระอธิการสุพิศ ทรงจิตร และคณะ, 2562: 107-120)

โดยสรุป ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีร่วมกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นแนวทางสำคัญในการป้องกัน ฟื้นฟู และแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน เนื่องจากหลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้พัฒนาจิตใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนให้มีสติ รู้จักควบคุมตนเอง และดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม ขณะเดียวกัน การบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน ครอบครัว ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหายาเสพติดในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ การส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมจิตอาสา และกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน ยังช่วยสร้างความสามัคคีและความผูกพันของคนในสังคม อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม ผลการวิจัยจึงชี้ให้เห็นว่า การใช้หลักพุทธวิธีควบคู่กับการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม พัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

มุ่งเน้นการใช้หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจของประชาชน ควบคู่กับการสร้างความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

มุ่งเน้นการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชน ควบคู่กับการสร้างความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้ การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมในระดับชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไปดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชนให้มีความหลากหลายลึกซึ้ง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

อิสรภาพ มาเรือน. (2559). รูปแบบการป้องกัน ควบคุมและการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนชาวเขาเผ่าม้ง ตำบลป่ากลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน. **วารสารวิชาการสาธารณสุข**, 25(6), 1013–1021.

เจริญ แฉกพิมาย, & ปนัดดา ศรีธนสาร. (2555). **พฤติกรรมการป้องกันตนเองจากยาเสพติดของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ**. รายงานการวิจัย. งานวิจัยและพัฒนานักศึกษา กองกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.จงกล บุญพิทักษ์, และคณะ. (2560). รูปแบบพุทธสงเคราะห์ในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของเยาวชนคดียาเสพติด. **วารสารบัณฑิตศึกษา ปริทรรศน์**, 13(ฉบับพิเศษ 2), 206–216.

ดารณี ทัพโท, และคณะ. (2558). แนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเยาวชนด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ทางสังคมและอารมณ์. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี**, 9(2), 76–93.

ประกาศิต ชัยรัตน์. (2560). หลักพุทธธรรมกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของเยาวชน. **วารสารปรัชญาปริทรรศน์**, 22(1), 13–27.

พรศรี พัฒนาพงศ์. (2550). **ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในสถานศึกษา.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระกาญจนะ ธมฺมธโร (แสงรุ่ง). (2556). **แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหายาเสพติดเยาวชนศาลพินิจ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูกิตติโชติคุณ กิตฺติปาโล. (2562). **พุทธจริยศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนในอำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสมุห์สมชัย นิสฺสโภ. (2561). **กลยุทธ์การป้องกันปัญหายาเสพติดตามหลักอริยสัจ 4 ในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. (พิมพ์ครั้งที่ 9). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธนกร กตปุญฺโญ. (2558). **รูปแบบการป้องกันและแก้ไขผู้เสพยาเสพติดตามแนวพุทธของพระครูบูรพาธรรมบัณฑิต**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธนกร กตปุญฺโญ. (2562). **พุทธวิธีในการดำเนินการบำบัดผู้เสพยาเสพติดของสถานพักฟื้นวัดถ้ำกระบอก**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธนกร กตปุญฺโญ, และคณะ. (2562). พุทธวิธีในการดำเนินการบำบัดผู้เสพยาเสพติดของสถานพักฟื้นวัดถ้ำกระบอก. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น**, 6(4), 774–785.

พระสุธีรัตนบัณฑิต, & พระอุดมบัณฑิต (สมศักดิ์ สุทฺธิญาณเมธี). (2565). นโยบายและมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของพระสงฆ์ในสังคมไทย. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**, 7(2), 84–96.

พระอธิการสุพิศ ทรงจิตร, และคณะ. (2562). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการบำบัดและลดปัญหาการกระทำผิดซ้ำของเยาวชนติดยาเสพติด. **วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์**, 4(2), 107–120.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2566). **รายงานสถานการณ์ยาเสพติดแห่งชาติ พ.ศ. 2566.** สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

สำนักยุทธศาสตร์ ป.ป.ส. (2558). **แผนยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด พ.ศ. 2558–2562**. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

Khumlit, P., et al. (2019). The development of family and community-based drug rehabilitation model. **Journal of Health Research and Community Development**, 5(1), 45–60.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

จาก “ซีเอสอาร์” สู่การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม: การสังเคราะห์บทบาทภาคธุรกิจต่อการพัฒนาชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

FROM CSR TO JUST TRANSITION: A SYNTHESIS OF BUSINESS ROLES IN COMMUNITY DEVELOPMENT IN THAILAND’S LOW-CARBON ECONOMY

ภาณุพงษ์ ณาภูมิ
ฝ่ายสื่อสารองค์กรและการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน
ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย
Bhanupong Nabhumi
Corporate Communication Department Small and Medium Development Bank of Thailand
E-mail: Bhanupong.nab@smebank.co.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจและแนวคิดการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ 2) วิเคราะห์บทบาทของภาคธุรกิจในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนไทยภายใต้การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ และ 3) สังเคราะห์กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบศึกษาเอกสาร โดยสืบค้นเอกสารที่เผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2561–2569 จำนวน 52 ฉบับ และคัดเลือกเอกสารที่ใช้วิเคราะห์จำนวน 38 ฉบับ แบ่งเป็นเอกสารนโยบายและกลไกกำกับของประเทศไทย เอกสารขององค์การระหว่างประเทศ บทความวิชาการและบทความวิจัย และรายงานความยั่งยืน/ESG/CSR ของภาคธุรกิจไทย ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพและตรวจสอบความถูกต้องด้วยการตรวจสอบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูล ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์พบว่า 1) CSR ในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำมีความหมายเปลี่ยนจากกิจกรรมเพื่อสังคมไปสู่กลไกความรับผิดชอบของภาคธุรกิจระหว่างการเปลี่ยนผ่าน 2) บทบาทของภาคธุรกิจต่อชุมชนประกอบด้วยกลไกป้องกันผลกระทบ กลไกเสริมพลัง และกลไกสร้างความเป็นธรรมร่วม และ 3) กรอบแนวทาง CSR ที่เหมาะสมประกอบด้วยการรู้เท่าทันการเปลี่ยนผ่าน การเสริมศักยภาพชุมชน การเปลี่ยนผ่านด้านอาชีพและรายได้ ธรรมาภิบาลแบบมีส่วนร่วม และการติดตามผลลัพธ์ทางสังคมและความต่อเนื่อง องค์ความรู้จากการวิจัยเสนอกรอบ 5C Model of CSR for Just Community Transition เพื่อยกระดับ CSR จากโครงการที่ธุรกิจทำให้ชุมชนไปสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านที่ธุรกิจดำเนินการร่วมกับชุมชนอย่างเป็นธรรม

คำสำคัญ: ความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจ, การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม, การพัฒนาชุมชน, เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ, ธรรมาภิบาลการเปลี่ยนผ่าน

Abstract

This study aimed to 1) examine corporate social responsibility and just transition in the context of a low-carbon economy, 2) analyze the roles of the business sector in supporting Thai community development during the transition toward a low-carbon economy, and 3) synthesize a CSR framework for supporting a just transition of Thai communities. The study employed a qualitative documentary research design. A total of 52 documents published between 2018 and 2026 were initially retrieved, and 38 documents were selected for analysis. The selected documents comprised Thai policy and regulatory documents, reports from international organizations, academic and research articles, and sustainability, ESG, or CSR reports published by Thai businesses. The data were analyzed using qualitative content analysis, and the findings were verified through source triangulation. The findings corresponding to the three research objectives were as follows. First, CSR in the context of a low-carbon economy has shifted from social activities toward a mechanism through which businesses assume responsibility during the transition. Second, the roles of businesses in supporting communities involve three mechanisms: impact prevention, community empowerment, and the co-creation of justice. Third, an appropriate CSR framework consists of transition literacy, community capacity building, career and livelihood transition, participatory governance, and continuous monitoring of social outcomes and project continuity. The study proposes the 5C Model of CSR for Just Community Transition as a synthesized framework that shifts CSR from projects delivered to communities toward a transition process undertaken collaboratively with communities.

Keywords: corporate social responsibility, just transition, community development, low-carbon economy, transition governance

บทนำ

การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำเป็นทิศทางหนึ่งของการพัฒนาประเทศ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ประเทศไทยได้ยกระดับเป้าหมายด้านสภาพภูมิอากาศผ่านเป้าหมายการมีส่วนร่วมที่ประเทศกำหนด ฉบับที่ 3 หรือ NDC 3.0 โดยกำหนดเป้าหมายลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิร้อยละ 47 ภายในปี ค.ศ. 2035 เมื่อเทียบกับระดับปี ค.ศ. 2019 และมุ่งสู่การปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในปี ค.ศ. 2050 (Department of Climate Change and Environment, 2025) นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ได้กำหนดหมุดหมายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจหมุนเวียน สังคมคาร์บอนต่ำ และการลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยเชื่อมโยงมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมไว้ในทิศทางการพัฒนาประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

ในระดับนโยบายและกลไกทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยได้พัฒนาเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำอย่างต่อเนื่อง เช่น Thailand Taxonomy ซึ่งเป็นมาตรฐานกลางสำหรับจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามวัตถุประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อม โดยระยะที่ 1 ครอบคลุมภาคพลังงานและการขนส่ง ส่วนระยะที่ 2 ขยายไปสู่ภาคเกษตร การก่อสร้างและอสังหาริมทรัพย์ อุตสาหกรรมการผลิต และการจัดการของเสีย ซึ่งเป็นภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแรงงาน ผู้ประกอบการรายย่อย และชุมชนท้องถิ่น (Thailand

Taxonomy Board, 2023, 2025) ขณะเดียวกัน แนวคิด Transition Finance ได้รับความสนใจในฐานะกลไกสนับสนุนให้ธุรกิจและสถาบันการเงินปรับตัวจากกิจกรรมคาร์บอนสูงไปสู่กิจกรรมคาร์บอนต่ำ โดยแผนการเปลี่ยนผ่านขององค์กรต้องมีเป้าหมายชัดเจน โปร่งใส และลดความเสี่ยงจากการกล่าวอ้างด้านสิ่งแวดล้อมเกินจริง (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2022)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะเทคโนโลยี พลังงาน การเงิน หรือการจัดการคาร์บอนขององค์กร แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมของประชาชนและชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบ รายงานด้านการเปลี่ยนผ่านพลังงานที่เป็นธรรมในประเทศไทยระบุว่า การเปลี่ยนผ่านด้านพลังงานต้องคำนึงถึงการเข้าถึงพลังงานสะอาดที่เชื่อถือได้และมีราคาที่เป็นธรรม รวมถึงการจ้างงาน ความสามารถในการแข่งขัน และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (United Nations Development Programme [UNDP], 2025) แนวคิด Just Transition จึงให้ความสำคัญกับการดูแลแรงงาน ชุมชน และกลุ่มเปราะบางตลอดห่วงโซ่คุณค่า พร้อมสนับสนุนให้ผู้ได้รับผลกระทบสามารถปรับตัวได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเป็นธรรม (Mikaelsson et al., 2023)

งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนคาร์บอนต่ำในประเทศไทยได้ศึกษาการท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำ การจัดการทรัพยากร และการบริหารชุมชนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถเชื่อมโยงการลดคาร์บอนกับการพัฒนาอาชีพและพื้นที่ได้เมื่อได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม (Bhaktikul et al., 2021; Sitthisuntikul et al., 2023) อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าวยังเน้นการพัฒนาชุมชนหรือกิจกรรมคาร์บอนต่ำเฉพาะด้าน ขณะที่เอกสารนโยบายและการเงินส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเป้าหมายการลดก๊าซเรือนกระจก มาตรฐานกิจกรรมสีเขียว และแผนการเปลี่ยนผ่านขององค์กร จึงยังขาดการสังเคราะห์อย่างเป็นระบบว่า CSR ของภาคธุรกิจควรมีบทบาทอย่างไรในการลดผลกระทบ เสริมศักยภาพ สร้างโอกาสทางอาชีพ และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนผ่าน ช่องว่างดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาบทบาทของ CSR ในฐานะกลไกทางสังคมที่เชื่อมเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมของภาคธุรกิจกับการพัฒนาชุมชนไทย เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวทาง CSR สำหรับสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจและแนวคิดการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

2.เพื่อวิเคราะห์บทบาทของภาคธุรกิจในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนไทยภายใต้การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

3.เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบศึกษาเอกสาร โดยใช้เอกสารเป็นหน่วยข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาแนวคิด CSR และการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม วิเคราะห์บทบาทของภาคธุรกิจต่อการพัฒนาชุมชน และสังเคราะห์กรอบแนวทาง CSR สำหรับชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

ประชากรเอกสาร คือ เอกสารที่เผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2561–2569 หรือ ค.ศ. 2018–2026 ซึ่งเกี่ยวข้องกับ CSR การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ESG การพัฒนาชุมชน อาชีพสีเขียว และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้วิจัยสืบค้นจากฐานข้อมูลวิชาการ เว็บไซต์ทางการของหน่วยงานภาครัฐ องค์การระหว่างประเทศ และภาคธุรกิจ โดยใช้คำค้นภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง เอกสารที่สืบค้นเบื้องต้นมีจำนวน 52 ฉบับ และคัดเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์จำนวน 38 ฉบับ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1)

เอกสารนโยบายและกลไกกำกับของประเทศไทย จำนวน 10 ฉบับ 2) เอกสารขององค์การระหว่างประเทศ จำนวน 8 ฉบับ 3) บทความวิชาการและบทความวิจัย จำนวน 10 ฉบับ และ 4) รายงานความยั่งยืน รายงาน ESG หรือรายงาน CSR ของภาคธุรกิจไทย จำนวน 10 ฉบับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนเอกสารที่ใช้ในการวิจัย

ประเภทเอกสาร	สืบค้นเบื้องต้น	คัดเข้า	คัดออก
เอกสารนโยบายและกลไกกำกับของประเทศไทย	13	10	3
เอกสารขององค์การระหว่างประเทศ	10	8	2
บทความวิชาการและบทความวิจัย	14	10	4
รายงานความยั่งยืน/ESG/CSR ของภาคธุรกิจไทย	15	10	5
รวม	52	38	14

เกณฑ์การคัดเข้า ได้แก่ 1) เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 หรือ ค.ศ. 2018 เป็นต้นมา 2) มีผู้จัดทำ ปีที่เผยแพร่ และแหล่งที่มาชัดเจน 3) มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และ 4) มีข้อมูลเพียงพอต่อการสกัดและเปรียบเทียบ ส่วนเกณฑ์การคัดออก ได้แก่ 1) เอกสารเก่ากว่าช่วงเวลาที่กำหนด 2) ข่าวประชาสัมพันธ์หรือบทความออนไลน์ทั่วไป 3) เอกสารที่กล่าวถึงการลดคาร์บอนเฉพาะเชิงเทคนิคโดยไม่เชื่อมโยงมิติทางสังคมหรือชุมชน 4) เอกสารซ้ำ และ 5) เอกสารที่ไม่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลเอกสารและตารางสังเคราะห์ประเด็น ซึ่งบันทึกชื่อเอกสาร ผู้จัดทำ ปีที่เผยแพร่ ประเภทเอกสาร แนวคิดหลัก มิติการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม บทบาทของภาคธุรกิจ มิติการพัฒนาชุมชน และข้อค้นพบที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยอ่านเอกสารที่ผ่านเกณฑ์ทั้งหมด สกัดข้อมูลลงในแบบบันทึก และจัดกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ โดยกำหนดรหัสตามประเด็นหลัก เปรียบเทียบข้อมูลระหว่างเอกสารทั้ง 4 กลุ่ม และสังเคราะห์ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องด้วยการตรวจสอบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูล พร้อมตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ เอกสารที่คัดเลือก ข้อมูลที่สกัด และผลการสังเคราะห์ เพื่อให้ข้อค้นพบมีความน่าเชื่อถือและสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ ด้านจริยธรรมการวิจัย การศึกษาครั้งนี้ใช้เฉพาะเอกสารที่เผยแพร่ต่อสาธารณะและสามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ โดยไม่มีการเก็บข้อมูลจากบุคคลหรือเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล ผู้วิจัยเคารพลิขสิทธิ์และอ้างอิงแหล่งข้อมูลตามหลักวิชาการอย่างครบถ้วน

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เอกสารจำนวน 38 ฉบับ ผู้วิจัยพบว่า การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำของประเทศไทยมีความก้าวหน้าในระดับนโยบาย เครื่องมือกำกับ และกลไกทางการเงิน แต่ยังมีช่องว่างสำคัญในระดับชุมชน กล่าวคือ ชุมชนไทยยังไม่ได้ถูกจัดวางให้เป็นศูนย์กลางของความเป็นธรรมในการเปลี่ยนผ่านอย่างเพียงพอ ผลการสังเคราะห์จึงชี้ว่า CSR ในบริบทใหม่มีบทบาทมากกว่าการจัดกิจกรรมเพื่อสังคม โดยเป็นกลไก

ของภาคธุรกิจในการป้องกันผลกระทบ เสริมพลัง และสร้างโอกาสให้ชุมชนสามารถเข้าสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำได้อย่างเป็นธรรม ผลการวิจัยจำแนกตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจและแนวคิดการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิด CSR ในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำมีความหมายเปลี่ยนจาก "ความรับผิดชอบภายหลังการประกอบธุรกิจ" ไปสู่ "ความรับผิดชอบระหว่างการเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจ" กล่าวคือ ภาคธุรกิจไม่ได้มีหน้าที่เพียงลดผลกระทบจากการดำเนินงานของตนเอง หรือสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในชุมชนเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาว่าแผนลดคาร์บอน การเปลี่ยนเทคโนโลยี การปรับห่วงโซ่อุปทาน มาตรฐานสีเขียว และกลไกการเงินเพื่อการเปลี่ยนผ่านขององค์กร ส่งผลต่อแรงงาน ชุมชน ผู้ประกอบการรายย่อย และกลุ่มเปราะบางอย่างไร

ข้อค้นพบสำคัญ คือ การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำมีลักษณะเป็น "การเปลี่ยนผ่านสองชั้น" ชั้นแรก คือ การเปลี่ยนผ่านเชิงสิ่งแวดล้อม ซึ่งมุ่งลดก๊าซเรือนกระจก เพิ่มพลังงานสะอาด และยกระดับกิจกรรมเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับมาตรฐานสีเขียว ชั้นที่สอง คือ การเปลี่ยนผ่านเชิงสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถของคนและชุมชนในการรับมือกับต้นทุนใหม่ มาตรฐานใหม่ ทักษะใหม่ และโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ หากการเปลี่ยนผ่านเชิงสิ่งแวดล้อมเดินหน้าโดยไม่มีการรองรับเชิงสังคม การลดคาร์บอนอาจสร้างความเหลื่อมล้ำรูปแบบใหม่ในระดับพื้นที่ เมื่อสังเคราะห์แนวคิด CSR เข้ากับแนวคิดการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม พบว่า CSR มีฐานคิดที่ลึกขึ้น เพราะเปลี่ยนคำถามจาก "ธุรกิจช่วยชุมชนอย่างไร" ไปสู่ "ธุรกิจต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบของการเปลี่ยนผ่านต่อชุมชนอย่างไร" ประเด็นนี้ทำให้ CSR ไม่ใช่เพียงเครื่องมือสร้างภาพลักษณ์องค์กร แต่เป็นกลไกที่ช่วยถ่วงดุลระหว่างเป้าหมาย Net Zero ของประเทศกับความมั่นคงทางอาชีพ รายได้ ทักษะ และศักดิ์ศรีของชุมชนฐานราก

เพื่อให้เห็นร่องรอยของการสังเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยจัดทำเมทริกซ์สรุปข้อค้นพบจากเอกสารหลักตามกลุ่มเอกสารที่ใช้ในการวิจัย ดังตารางที่ 2 โดยตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ข้อค้นพบไม่ได้เกิดจากเอกสารกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่เกิดจากการเปรียบเทียบและเชื่อมโยงเอกสารนโยบายไทย เอกสารองค์การระหว่างประเทศ บทความวิชาการ และรายงานภาคธุรกิจเข้าด้วยกัน

ตารางที่ 2 ร่องรอยการสังเคราะห์จากเอกสารหลัก

กลุ่มเอกสาร	ตัวอย่างเอกสารหลักที่ใช้วิเคราะห์	สาระสำคัญที่สกัดได้	ข้อค้นพบเชิงสังเคราะห์
เอกสารนโยบายและกลไกกำกับของประเทศไทย	Departmentof Climate Change and Environment (2025);Thailand Taxonomy Board (2023,2025); Bank of Thailand (2022)	ประเทศไทยมีเป้าหมายลดก๊าซเรือนกระจก แผนระยะยาวสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ กลไกจำแนกกิจกรรมสีเขียว และแนวทางกำกับการเปิดเผยข้อมูลความยั่งยืน	ประเทศมีโครงสร้างการเปลี่ยนผ่านด้านสิ่งแวดล้อมและการเงินชัดขึ้น แต่ยังต้องเติมกลไกทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนฐานรากปรับตัวได้จริง

เอกสารขององค์การระหว่างประเทศ	OECD(2022); UNDP(2025); International Labour Organization (2018);United Nations Global Compact (2023	เอกสารเน้นแผนเปลี่ยนผ่านที่น่าเชื่อถือ งานที่มีคุณค่า ทักษะสีเขียว สิทธิมนุษยชน การมีส่วนร่วม และการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง	CSR ควรถูกยกระดับจากกิจกรรมเพื่อสังคมไปสู่กลไกที่ช่วยลดภาระของการเปลี่ยนผ่าน และเพิ่มขีดความสามารถให้กลุ่มที่อาจเสียเปรียบ
บทความวิชาการและบทความวิจัย	McCauley& Heffron (2018); Wang & Lo (2021); Bhaktikul et al.(2021);Sitthisuntikul et al. (2023)	งานวิชาการชี้ว่า การเปลี่ยนผ่านคาร์บอนต่ำมีมิติความยุติธรรม การกระจายผลกระทบ การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบของผู้มีบทบาท และโอกาสในการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำ	ความเป็นธรรมของการเปลี่ยนผ่านต้องพิจารณาทั้งผู้ได้รับประโยชน์ ผู้รับภาระ และผู้ที่ไม่มีอำนาจต่อรอง CSR จึงต้องเชื่อมกับการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่การลดคาร์บอนเชิงเทคนิคเท่านั้น
รายงานความยั่งยืน รายงาน ESG หรือรายงาน CSR ของภาคธุรกิจไทย	Bangchak Corporation Public Company Limited (2025); Kasikornbank PublicCompany Limited (2025);PTTGlobalChemical PublicCompany Limited(2025); The Siam Cement Public Company Limited (2025)	ภาคธุรกิจไทยเริ่มรายงานเป้าหมาย Net Zero การจัดการ ESG การพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และโครงการด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น	รายงานภาคธุรกิจมีข้อมูลด้านกิจกรรมและผลผลิตค่อนข้างมาก แต่ยังมีช่องว่างในการเชื่อม CSR กับผลลัพธ์เชิงเปลี่ยนผ่านของชุมชน เช่น ทักษะ รายได้ ความเปราะบาง และความสามารถในการพึ่งตนเอง

2. บทบาทของภาคธุรกิจในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนไทยภายใต้การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ จากการเปรียบเทียบเอกสารทั้ง 4 กลุ่มข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า บทบาทของภาคธุรกิจต่อชุมชนในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำสามารถอธิบายได้เป็น 3 กลไกใหญ่ ได้แก่ กลไกป้องกันผลกระทบ กลไกเสริมพลัง และกลไกสร้างความเป็นธรรมร่วม ทั้งสามกลไกสะท้อนว่า CSR ยุคใหม่ต้องทำมากกว่าการสนับสนุนโครงการชุมชนรายกิจกรรม แต่ต้องเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ชุมชนกำลังเผชิญ 1) กลไกป้องกันผลกระทบ ภาคธุรกิจควรใช้ CSR เพื่อสำรวจ ประเมิน และลดผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนผ่าน เช่น ผลกระทบจากต้นทุนพลังงานที่เปลี่ยนไป มาตรฐานคาร์บอนที่เข้มขึ้น การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การปรับระบบจัดซื้อจัดจ้าง และการเปลี่ยนเกณฑ์การเข้าถึงตลาด ข้อค้นพบนี้ทำให้ชุมชนไม่ควรถูกมองเป็นเพียง “ผู้รับประโยชน์จาก CSR” แต่ควรถูกมองเป็น “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของการเปลี่ยนผ่าน” ที่อาจได้รับทั้งประโยชน์และภาระจากนโยบายคาร์บอนต่ำของภาคธุรกิจ 2) กลไกเสริมพลัง ภาคธุรกิจสามารถใช้ CSR เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนให้รับมือกับเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำได้จริง บทบาทนี้ครอบคลุมการสร้างความรู้ด้านสภาพภูมิอากาศ การผลิตสะอาด การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการของเสีย การคำนวณ

คาร์บอนเบื้องต้น การพัฒนาทักษะสีเขียว และการประยุกต์เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการตลาด ข้อค้นพบสำคัญ คือ การเสริมพลังชุมชนควรเน้น “ความสามารถในการปรับตัว” มากกว่า “การรับความช่วยเหลือ” เพราะชุมชนที่มีความรู้และทักษะสามารถต่อรอง เชื่อมโยงตลาด และพัฒนาตนเองได้ต่อเนื่องกว่า 3) กลไกสร้างความเป็นธรรมร่วม ภาคธุรกิจควรเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนผ่าน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การออกแบบกิจกรรม การเลือกตัวชี้วัด การติดตามผล และการรับประโยชน์ กระบวนการนี้ทำให้ CSR เปลี่ยนจากโครงการที่องค์กร “ทำให้ชุมชน” ไปสู่กระบวนการที่องค์กร “ทำร่วมกับชุมชน” ซึ่งมีความชอบธรรมสูงกว่าและลดความเสี่ยงที่กิจกรรมจะไม่ตรงกับปัญหาจริงของพื้นที่

นอกจากนี้ การวิเคราะห์รายงานความยั่งยืนของภาคธุรกิจไทยยังพบว่า ธุรกิจขนาดใหญ่เริ่มรายงานเป้าหมายด้าน Net Zero การจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการดำเนินงานด้าน ESG มากขึ้น อย่างไรก็ตาม รายงานความยั่งยืนของภาคธุรกิจไทยที่คัดเลือกมาวิเคราะห์ส่วนใหญ่ยังให้ข้อมูลในระดับกิจกรรม ผลผลิต หรือโครงการ มากกว่าการอธิบายผลลัพธ์เชิงเปลี่ยนผ่านของชุมชน เช่น ชุมชนมีทักษะเพิ่มขึ้นเพียงใด รายได้มีความมั่นคงขึ้นหรือไม่ ความเปราะบางลดลงหรือไม่ และชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่อได้หรือไม่หลังโครงการสิ้นสุด ช่องว่างนี้ทำให้ CSR จำเป็นต้องพัฒนาเครื่องมือวัดผลลัพธ์ทางสังคมที่ลึกกว่าเดิม

3. กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

ผลการวิจัยพบว่า กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยสามารถสังเคราะห์ได้บนฐานคิดสำคัญ คือ การเปลี่ยน CSR จากกลไกการให้ความช่วยเหลือไปสู่กลไกการเตรียมความพร้อมของชุมชนต่อการเปลี่ยนผ่าน กรอบดังกล่าวเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ความเสี่ยงที่ชุมชนเผชิญจากเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ตลอดจนทรัพยากร ความรู้ ทักษะ อาชีพ และอำนาจการตัดสินใจที่ชุมชนต้องการเพื่อให้สามารถปรับตัวได้อย่างเป็นธรรม โดยประกอบด้วย 5 มิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่

1) มิติการรู้เท่าทันด้านภูมิอากาศและการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งเน้นให้ชุมชนเข้าใจความเสี่ยงและโอกาสจากเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานสิ่งแวดล้อม ต้นทุนการผลิตใหม่ เงื่อนไขตลาดสีเขียว หรือผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มิตินี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม เพราะชุมชนจะไม่สามารถปรับตัวได้ หากไม่เข้าใจบริบทที่กำลังเปลี่ยนไป

2) มิติการเสริมศักยภาพชุมชน ซึ่งเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะ ระบบการจัดการ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีของชุมชน ภาคธุรกิจสามารถใช้ CSR เพื่อยกระดับทักษะสีเขียว การผลิตสะอาด การจัดการของเสีย การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการบริหารจัดการข้อมูลของชุมชน มิตินี้ช่วยให้ชุมชนเปลี่ยนจากผู้รับความช่วยเหลือเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่าน

3) มิติการเปลี่ยนผ่านด้านอาชีพและรายได้ ซึ่งเน้นการสร้างอาชีพ รายได้ และตลาดใหม่ที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ เช่น เกษตรคาร์บอนต่ำ การท่องเที่ยวชุมชนคาร์บอนต่ำ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การจัดการของเสีย และธุรกิจชุมชนที่เชื่อมโยงกับตลาดความยั่งยืน มิตินี้มีความสำคัญเพราะความเป็นธรรมของการเปลี่ยนผ่านจะเกิดขึ้นได้จริง ก็ต่อเมื่อชุมชนไม่สูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ และสามารถสร้างรายได้ใหม่จากการเปลี่ยนผ่าน

4) มิติธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วม ซึ่งเน้นให้ชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การกำหนดปัญหา การออกแบบกิจกรรม การดำเนินงาน การติดตามผล และการประเมินผล CSR ที่สนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมจึงไม่ควรเป็นโครงการที่ธุรกิจออกแบบฝ่ายเดียว แต่ควรเป็นกระบวนการพัฒนาที่มีการตัดสินใจร่วมระหว่างธุรกิจ ชุมชน ภาครัฐ ท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคม

5) มิติผลลัพธ์ทางสังคมและความต่อเนื่อง ซึ่งเน้นการติดตามว่า CSR ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างไรในระยะกลางและระยะยาว เช่น ชุมชนมีความรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่ มีทักษะใหม่หรือไม่ มีรายได้ที่มั่นคงขึ้นหรือไม่ ความเปราะบางลดลงหรือไม่ และสามารถดำเนินกิจกรรมต่อได้หรือไม่หลังโครงการสิ้นสุด มิตินี้ทำให้ CSR หลุดออกจากการวัดผลแบบกิจกรรม และขยับไปสู่การวัดผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงต่อชีวิตของชุมชน

กล่าวโดยสรุป กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ควรประกอบด้วยการสร้างความรู้เท่าทัน การเสริมศักยภาพ การสร้างอาชีพและรายได้ การจัดวางธรรมาภิบาลแบบมีส่วนร่วม และการติดตามผลลัพธ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง กรอบดังกล่าวช่วยให้ CSR เปลี่ยนจาก “โครงการเพื่อชุมชน” ไปสู่ “กระบวนการเปลี่ยนผ่านร่วมกับชุมชน” ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำอย่างเป็นธรรม

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ กรอบ 5C Model of CSR for Just Community Transition ซึ่งเป็นกรอบเชิงสังเคราะห์สำหรับอธิบายบทบาทของความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจในการสนับสนุนชุมชนไทยภายใต้การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ กรอบดังกล่าวเชื่อมโยงแนวคิด CSR การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม และการพัฒนาชุมชนเข้าด้วยกัน โดยเสนอว่า CSR ไม่ควรถูกจำกัดอยู่ที่การบริจาคหรือการดำเนินโครงการเพื่อชุมชนเป็นรายกิจกรรม แต่ควรทำหน้าที่เป็นกลไกของภาคธุรกิจในการป้องกันผลกระทบ เสริมพลังชุมชน และสร้างความเป็นธรรมร่วมตลอดกระบวนการเปลี่ยนผ่าน

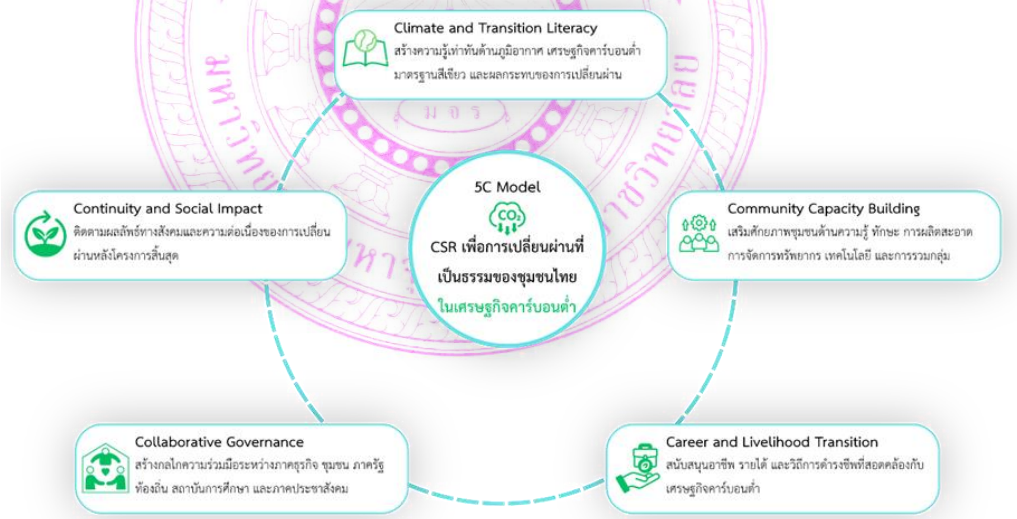

ภาพที่ 1 กรอบ 5C Model of CSR for Just Community Transition

กรอบ 5C ประกอบด้วยองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน 5 มิติ ได้แก่ 1) Climate and Transition Literacy การสร้างความรู้เท่าทันด้านภูมิอากาศ เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ มาตรฐานสีเขียว ตลอดจนความเสี่ยงและโอกาสจากการเปลี่ยนผ่าน 2) Community Capacity Building การเสริมศักยภาพชุมชนด้านความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี การผลิตสะอาด และการจัดการทรัพยากร 3) Career and Livelihood Transition การ

สนับสนุนการปรับอาชีพ การสร้างรายได้ และการเข้าถึงตลาดที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ 4) Collaborative Governance การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกำหนดปัญหา ตัดสินใจ ดำเนินงาน และติดตามผล และ 5) Continuity and Social Impact การติดตามผลลัพธ์ทางสังคมและความต่อเนื่องของการพัฒนาในระยะกลางและระยะยาวองค์ประกอบทั้ง 5 มิติไม่ได้แยกออกจากกัน แต่ทำงานต่อเนื่องเป็นกระบวนการ เริ่มจากการทำให้ชุมชนเข้าใจการเปลี่ยนแปลง พัฒนาความสามารถในการปรับตัว เชื่อมโยงความรู้กับอาชีพและรายได้ เปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมตัดสินใจ และติดตามว่าการดำเนินงานช่วยลดความเปราะบางหรือเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองได้จริงเพียงใด ความใหม่ของกรอบนี้จึงอยู่ที่การเปลี่ยนฐานคิดจาก CSR ที่ธุรกิจ “ทำให้ชุมชน” ไปสู่กระบวนการที่ธุรกิจ “เปลี่ยนผ่านร่วมกับชุมชน” โดยใช้ความเป็นธรรม การมีส่วนร่วม และผลลัพธ์ทางสังคมเป็นเกณฑ์สำคัญของความสำเร็จ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยข้อแรกพบว่า CSR ในบริบทเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำมีความหมายเปลี่ยนจากกิจกรรมเพื่อสังคมขององค์กรไปสู่กลไกความรับผิดชอบระหว่างการเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม ซึ่งเสนอว่าการลดคาร์บอนไม่ควรพิจารณาเฉพาะมิติสิ่งแวดล้อมหรือพลังงาน แต่ต้องคำนึงถึงการกระจายผลกระทบ ความเป็นธรรมต่อแรงงาน ชุมชน และกลุ่มเปราะบางควบคู่กันไปด้วย (McCauley & Heffron, 2018; Wang & Lo, 2021) เมื่อพิจารณาในบริบทประเทศไทย ซึ่งมีเป้าหมายลดก๊าซเรือนกระจก การพัฒนา Thailand Taxonomy และแนวทางการเงินเพื่อการเปลี่ยนผ่านที่ชัดเจนขึ้น ข้อค้นพบจึงสะท้อนว่า CSR ไม่ควรทำหน้าที่เพียงเสริมภาพลักษณ์ขององค์กร แต่ควรเป็นกลไกเชื่อมโยงเป้าหมาย Net Zero กับความสามารถในการปรับตัวของชุมชนฐานราก (Bank of Thailand, 2022; Department of Climate Change and Environment, 2025; Thailand Taxonomy Board, 2023, 2025) การศึกษาครั้งนี้จึงขยายความเข้าใจเรื่อง CSR จากความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจไปสู่ความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี มาตรฐานสีเขียว ห่วงโซ่อุปทาน และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจใหม่ โดยเสนอแนวคิด “CSR เชิงเปลี่ยนผ่าน” ซึ่งเริ่มต้นจากการพิจารณาว่าใครได้รับผลกระทบ ใครมีต้นทุนในการปรับตัวสูง และใครขาดทักษะ เงินทุน เทคโนโลยี หรืออำนาจต่อรองในกระบวนการเปลี่ยนผ่าน ประเด็นนี้สอดคล้องกับ OECD ที่ให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือและความโปร่งใสของแผนการเปลี่ยนผ่าน แต่ผลการวิจัยครั้งนี้เสนอเพิ่มเติมว่า ความน่าเชื่อถือของแผนดังกล่าวไม่ควรวัดจากเป้าหมายคาร์บอนเท่านั้น หากควรพิจารณาความรับผิดชอบต่อผลกระทบทางสังคมที่เกิดกับชุมชนด้วย (OECD, 2022)

2.บทบาทของภาคธุรกิจต่อชุมชนในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำประกอบด้วย 3 กลไก ได้แก่ กลไกป้องกันผลกระทบ กลไกเสริมพลัง และกลไกสร้างความเป็นธรรมร่วม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ International Labour Organization (2018) ซึ่งชี้ว่าการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียวส่งผลต่อโครงสร้างแรงงาน ทักษะ และคุณภาพการจ้างงาน ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านที่เหมาะสมจึงต้องสนับสนุนงานที่มีคุณค่า การคุ้มครองแรงงาน และการพัฒนาทักษะใหม่ ขณะเดียวกัน Mikaelsson et al. (2023) เสนอว่าภาคธุรกิจต้องพิจารณาการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมตลอดห่วงโซ่คุณค่า ไม่ใช่เฉพาะการดำเนินงานภายในองค์กรของตนเอง ด้วยเหตุนี้ บทบาท CSR ที่เหมาะสมจึงไม่ใช่เพียงการช่วยเหลือเฉพาะหน้า แต่ต้องช่วยให้ชุมชนเข้าถึงความรู้ ทักษะ อาชีพ ทรัพยากร และโอกาสที่จำเป็นต่อการปรับตัว เอกสารที่วิเคราะห์ยังสะท้อนว่า ข้อจำกัดของชุมชนไม่ได้เกิดจากการขาดความต้องการพัฒนาเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงเงินทุน เทคโนโลยี ตลาด ข้อมูล และเครือข่ายที่จำเป็นต่อการเข้าสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำและการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่า ชุมชนสามารถเชื่อมโยงการลดคาร์บอนกับการ

พัฒนาอาชีพ ทรัพยากรท้องถิ่น และการท่องเที่ยวได้ เมื่อมีกระบวนการสนับสนุนที่เหมาะสม (Bhaktikul et al., 2021; Sitthisuntikul et al., 2023) ผลการวิจัยครั้งนี้จึงเสนอให้ภาคธุรกิจใช้ CSR เป็นพื้นที่สร้างขีดความสามารถของชุมชนและเปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมกำหนดปัญหา ออกแบบกิจกรรม ติดตามผล และรับประโยชน์จากการเปลี่ยนผ่าน ไม่ใช่จัดวางชุมชนเป็นเพียงผู้รับความช่วยเหลือปลายทาง

นอกจากนี้ การวิเคราะห์รายงานความยั่งยืนของภาคธุรกิจไทยที่คัดเลือกมาศึกษาพบว่า ภาคธุรกิจเริ่มกล่าวถึง Net Zero การจัดการ ESG การพัฒนาชุมชน และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากขึ้น แต่ข้อมูลส่วนใหญ่ยังเน้นกิจกรรม ผลผลิต หรือจำนวนผู้เข้าร่วม มากกว่าผลลัพธ์เชิงเปลี่ยนผ่านของชุมชน เช่น ความรู้และทักษะที่เพิ่มขึ้น ความมั่นคงของรายได้ การลดความเปราะบาง และความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่อหลังโครงการสิ้นสุด ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวทางด้าน ESG และ Transition Finance ที่ให้ความสำคัญกับความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความสามารถในการตรวจสอบผลการดำเนินงาน (International Finance Corporation, 2021; OECD, 2022) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้เสนอเพิ่มเติมว่า การรายงาน CSR ในอนาคตควรเปลี่ยนจากการรายงานว่า “องค์กรดำเนินกิจกรรมอะไร” ไปสู่การรายงานว่า “ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร” เพื่อให้การวัดผลสะท้อนบทบาทของ CSR ต่อการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมได้ชัดเจนขึ้น

3.พบว่า กรอบแนวทาง CSR เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ การรู้เท่าทันด้านภูมิอากาศและการเปลี่ยนผ่าน การเสริมศักยภาพชุมชน การเปลี่ยนผ่านด้านอาชีพและรายได้ ธรรมาภิบาลแบบมีส่วนร่วม และการติดตามผลลัพธ์ทางสังคมและความต่อเนื่อง กรอบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด Just Transition ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมเชิงกระบวนการ การกระจายประโยชน์และภาระอย่างเป็นธรรม และการยอมรับสิทธิและเสียงของผู้ได้รับผลกระทบ (McCauley & Heffron, 2018; Wang & Lo, 2021) อย่างไรก็ตาม จุดเพิ่มเติมในเชิงการพัฒนาชุมชนของการศึกษาครั้งนี้ คือ การจัดวางชุมชนเป็น “ผู้ร่วมเปลี่ยนผ่าน” ไม่ใช่เพียง “ผู้รับประโยชน์ปลายทาง” ของโครงการ CSR กรอบ 5C จึงเชื่อมโยง CSR ใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับแนวคิด ซึ่งกำหนดให้ CSR เชื่อมโยงกับความเป็นธรรมของการเปลี่ยนผ่าน ระดับปฏิบัติการ ซึ่งกำหนดให้ธุรกิจออกแบบ CSR จากความเสี่ยง ศักยภาพ และความต้องการจริงของชุมชน และระดับการประเมินผล ซึ่งให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ทางสังคมมากกว่าจำนวนกิจกรรมหรือผลผลิตระยะสั้น ผลการวิจัยจึงชี้ว่า การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำจะมีความสมบูรณ์มากขึ้นเมื่อการลดก๊าซเรือนกระจกดำเนินควบคู่กับการลดความเหลื่อมล้ำ การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน และการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง โดย CSR สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่เชื่อมเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมของภาคธุรกิจกับการพัฒนาชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี มีส่วนร่วม และต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของ CSR ในการสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทยในเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ภาครัฐควรกำหนดให้มิติชุมชนและความเป็นธรรมทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของนโยบายเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ โดยไม่ขับเคลื่อนเฉพาะเป้าหมายการลดก๊าซเรือนกระจก การเงินสีเขียว หรือมาตรฐานกิจกรรมทางเศรษฐกิจสีเขียวเท่านั้น แต่ควรกำหนดมาตรการรองรับผลกระทบต่อชุมชน แรงงาน ผู้ประกอบการรายย่อย และกลุ่มเปราะบางอย่างชัดเจน โดยสนับสนุนการเข้าถึงความรู้ ทักษะสีเขียว เงินทุน เทคโนโลยี และตลาดที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ได้จริง นอกจากนี้ หน่วยงานกำกับดูแลควรส่งเสริมให้ภาคธุรกิจรายงานผลการดำเนินงานด้าน CSR/ESG ในมิติผลลัพธ์ทางสังคม โดยไม่จำกัดอยู่

ที่จำนวนกิจกรรม งบประมาณ หรือจำนวนผู้เข้าร่วม แต่ควรแสดงให้เห็นว่าโครงการช่วยเพิ่มความรู้และทักษะ สร้างความมั่นคงด้านรายได้ ลดความเปราะบาง และเพิ่มความสามารถในการปรับตัวของชุมชนได้เพียงใด

2) ข้อเสนอแนะต่อภาคธุรกิจ ภาคธุรกิจควรยกระดับ CSR จากกิจกรรมเพื่อสังคมระยะสั้นไปสู่ CSR เชิงเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเตรียมความพร้อมให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำได้อย่างเป็นธรรม การออกแบบโครงการควรเริ่มจากการวิเคราะห์ผลกระทบ ความเสี่ยง ศักยภาพ และความต้องการของชุมชน ไม่ใช่เริ่มจากกิจกรรมที่องค์กรต้องการดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว ภาคธุรกิจอาจนำกรอบ 5C Model of CSR for Just Community Transition ไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างความรู้เท่าทันด้านภูมิอากาศและการเปลี่ยนผ่าน เสริมศักยภาพชุมชน สนับสนุนการเปลี่ยนผ่านด้านอาชีพและรายได้ สร้างธรรมาภิบาลแบบมีส่วนร่วม และติดตามผลลัพธ์ทางสังคมและความต่อเนื่องของโครงการ ทั้งนี้ CSR ควรเปลี่ยนจาก “โครงการที่ธุรกิจทำให้ชุมชน” ไปสู่ “กระบวนการที่ธุรกิจทำร่วมกับชุมชน” เพื่อให้ชุมชนมีเสียง มีอำนาจร่วมตัดสินใจ และมีความเป็นเจ้าของการพัฒนา

3) ข้อเสนอแนะต่อชุมชนและภาคีการพัฒนา ชุมชนควรเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ โดยเรียนรู้ความเสี่ยงและโอกาสที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ ทรัพยากรท้องถิ่น ต้นทุนการผลิต มาตรฐานสีเขียว และตลาดความยั่งยืน เนื่องจากการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวอาจส่งผลต่อการจ้างงาน รายได้ และความสามารถในการแข่งขันของชุมชนในอนาคต ภาคีการพัฒนา เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคม ควรทำหน้าที่เป็นกลไกกลางในการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาคธุรกิจกับชุมชน ช่วยแปลงความรู้ด้านเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดปัญหา การออกแบบกิจกรรม การดำเนินงาน การติดตามผล และการประเมินผล

4) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษากรณีภาคธุรกิจที่ดำเนินโครงการ CSR หรือ ESG ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำในพื้นที่จริง เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อชุมชน โดยเฉพาะด้านความรู้ ทักษะ อาชีพ รายได้ การมีส่วนร่วม และความสามารถในการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ ควรพัฒนาและทดสอบตัวชี้วัด CSR เพื่อการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมของชุมชนไทย โดยต่อยอดจากกรอบ 5C Model ให้ครอบคลุมทั้งผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบทางสังคม เพื่อให้สามารถนำไปประเมินและพัฒนาโครงการ CSR/ESG ของภาคธุรกิจได้อย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566–2570**. กรุงเทพมหานคร:

Bank of Thailand. (2022). **Transitioning towards environmental sustainability under the new Thai financial landscape**.

Bangchak Corporation Public Company Limited. (2025). Integrated sustainability report 2024.

Bhaktikul, K., Aroonsrimorakot, S., Laiphrakpam, M., & Paisantanakij, W. (2021). **Toward a low-carbon tourism for sustainable development: A study based on a royal project for highland community development in Chiang Rai, Thailand**. Environment, Development and Sustainability, 23(7), 10743–10762. https://doi.org/10.1007/s10668-020-01083-4

Department of Climate Change and Environment. (2025). **Thailand’s nationally determined contribution**. (NDC) 3.0.

International Labour Organization. (2018). World employment and social outlook 2018: Greening with jobs.

Kasikornbank Public Company Limited. (2025). Sustainability. report 2024.

McCauley, D., & Heffron, R. (2018). **Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. Energy Policy**, 119, 1 – 7. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014

Mikaelsson, M. A., Dzebo, A., & Klein, R. J. T. (2023). **Just transition in supply chains: A business brief**. United Nations Global Compact.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). OECD guidance on transition finance: Ensuring credibility of corporate climate transition plans. https://doi.org/10.1787/7c68a1ee-en

Sitthisuntikul, K., Aroonsrimorakot, S., Bhaktikul, K., Satienpeerakul, K., Rungreuangwong, W., Mensin, S., Jewaou, P., Outong, W., & Sathawong, S. (2023). Participatory management for sustainable low-carbon community in highland community. **Thailand. Interdisciplinary Research Review**, 18(5), 9–15.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรสุขภาวะนิสิตนักศึกษา: กรณีศึกษาฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNICATION STRATEGIES FOR THE STUDENT WELLNESS ORGANIZATION: A CASE STUDY OF CHULA STUDENT WELLNESS

ชานนท์ ศิริธร
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chanon Sirithorn
Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University
E-mail: Chanon.si@chula.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัญหาและรูปแบบการสื่อสารของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ส่งผลต่อการรับรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงบริการของนิสิต (2) วิเคราะห์ปัจจัยด้านการสื่อสารที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนต่อการลดอคติและการสร้างวัฒนธรรมสุขภาวะเชิงรุก (3) ศึกษาความคาดหวังด้านการสื่อสารและความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ (4) สังเคราะห์ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านองค์กรจากหน่วยให้คำปรึกษาไปสู่ผู้สร้างระบบนิเวศสุขภาวะทางจิตของมหาวิทยาลัย งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบสำรวจ โดยเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 15 คน ประกอบด้วยบุคลากรของฝ่าย ผู้บริหาร นิสิต และผู้นำนิสิต คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงประเด็น

ผลการวิจัยพบประเด็นสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ (1) ช่องว่างระหว่างการรับรู้กับบทบาทที่แท้จริงของหน่วยงาน อันเกิดจากการสื่อสารแบบทางเดียว (2) กรอบภาพลักษณ์เชิงคลินิกและอคติทางสังคมที่ทำให้การใช้บริการถูกเชื่อมโยงกับการมีปัญหาทางจิตใจอย่างรุนแรง (3) ความจำเป็นของการสื่อสารแบบสองทางและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (4) ความไม่ชัดเจนของบทบาทและขอบเขตการดำเนินงานของหน่วยงาน (5) ความท้าทายด้านการสื่อสารภายในองค์กรและการจัดลำดับความสำคัญของภาระงาน และ (6) ความคาดหวังต่อการเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นผู้ขับเคลื่อนระบบนิเวศสุขภาวะของสถาบัน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรควรมุ่งปรับเปลี่ยนจากการสื่อสารแบบประชาสัมพันธ์บริการไปสู่การสื่อสารเชิงความสัมพันธ์ การลดอคติผ่านการปรับกรอบการสื่อสาร การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการพัฒนาระบบการสื่อสารภายในองค์กร เพื่อสนับสนุนการเข้าถึงบริการสุขภาวะทางจิตของนิสิตและสร้างระบบนิเวศสุขภาวะที่ยั่งยืนในมหาวิทยาลัย

คำสำคัญ: การสื่อสารสุขภาพ, สุขภาวะนิสิต; สุขภาพจิต; ระบบนิเวศสุขภาวะทางจิต

Abstract

This study aimed to (1) examine the communication practices of Chula Student Wellness (CUSW) and their influence on students' awareness, perceptions, and access to wellness services; (2) identify communication-related barriers and enabling factors for reducing mental health stigma and promoting a proactive wellness culture; (3) explore the communication expectations of internal and external stakeholders; and (4) develop strategic communication recommendations to support the organizational transformation of CUSW from a counseling unit to a university mental wellness ecosystem facilitator. An exploratory qualitative research design was employed. Data were collected through in-depth interviews with 15 key informants, including CUSW personnel and executive, students, and student leaders in the student's union, selected using purposive sampling. The data were analyzed using thematic analysis.

The findings revealed six major themes: (1) an awareness–perception gap regarding the actual roles of CUSW resulting from predominantly one-way communication; (2) clinical framing and mental health stigma that associated service utilization with severe psychological problems; (3) the need for two-way communication and network-based stakeholder collaboration; (4) ambiguity in organizational roles and service scope; (5) challenges in internal communication and workload prioritization; and (6) stakeholders' expectations for CUSW to evolve into a facilitator of a university-wide mental wellness ecosystem.

The findings suggest that the strategic transformation of university wellness organizations should move beyond service promotion toward relationship-centered communication, stigma reduction through communication reframing, stakeholder network engagement, and strengthened internal communication. These strategies can enhance students' access to mental health services while fostering a sustainable mental wellness ecosystem within higher education institutions.

Keywords: health communication; student wellness; mental health; mental wellness ecosystem

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาสุขภาวะทางจิตของนิสิตนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาทวีความซับซ้อนและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากแรงกดดันด้านการเรียน การปรับตัวทางสังคม และภาวะวิกฤตทางจิตใจที่เกิดขึ้นรวดเร็วและรุนแรงกว่าในอดีต ส่งผลให้หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการดูแลสุขภาวะนิสิตในมหาวิทยาลัยต้องเผชิญกับความท้าทายเชิงโครงสร้างหลายประการ ทั้งความต้องการใช้บริการ (Demand) ที่เพิ่มขึ้นเร็วกว่าศักยภาพในการให้บริการ (Capacity) ขององค์กรและบุคลากร ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้และความเข้าใจของประชาคมมหาวิทยาลัยต่อบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน ตลอดจนอคติทางสังคม (Stigma) ที่ทำให้นิสิตจำนวนมากเข้าถึงบริการล่าช้า จนกว่าจะเข้าสู่ภาวะวิกฤตทางจิตใจ

สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนจากผลการศึกษาหลายงาน เช่นเรื่อง "Mental Health Conditions and the Need for Mental Health Services of Students in Thai Higher Education Institutions" ซึ่งศึกษานิสิตนักศึกษาทั่วประเทศพบว่า ความต้องการรับบริการด้านสุขภาพจิต

ของนิสิตนักศึกษาอยู่ในระดับสูง โดยปัจจัยด้านสุขภาพจิตมีความสัมพันธ์กับความต้องการรับบริการอย่างมีนัยสำคัญ ผู้วิจัยจึงเสนอให้มหาวิทยาลัยพัฒนาระบบบริการเชิงรุกและเพิ่มการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (Pokao, Kesorn, & Thepsumroeng, 2024) ข้อค้นพบดังกล่าวยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rhein และ Nanni (2022) ที่ศึกษานักศึกษามหาวิทยาลัยไทยจำนวน 367 คน ซึ่งพบว่าปัญหาสุขภาพจิตของนักศึกษาเพิ่มสูงขึ้นภายหลังการแพร่ระบาดของ COVID-19 ขณะที่ประเทศไทยยังมีข้อจำกัดของระบบบริการสุขภาพจิตและยังคงมีการตีตรา (Stigma) ต่อผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตในระดับค่อนข้างสูง ผู้วิจัยจึงเสนอว่ามหาวิทยาลัยควรเร่งพัฒนามาตรการเพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางจิตของนักศึกษาอย่างเป็นระบบ

ภายใต้บริบทดังกล่าว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต (Chula Student Wellness: CUSW) เพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลสุขภาวะของนิสิต โดยในระยะแรกองค์กรดำเนินบทบาทในลักษณะ “หน่วยให้คำปรึกษา” (Counseling Unit) ที่มุ่งให้บริการแบบตั้งรับ (Reactive) อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ด้านสุขภาวะทางจิตของนิสิตมีความซับซ้อนขึ้น องค์กรจึงต้องเผชิญกับความท้าทายในลักษณะเดียวกับสถาบันอุดมศึกษาอื่น แม้ว่าจะมีจุดแข็งด้านคุณภาพการให้บริการ ความเชี่ยวชาญของบุคลากร และเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่กว้างขวาง แต่ยังคงประสบปัญหาสำคัญ ได้แก่ การรับรู้และความเข้าใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ไม่สอดคล้องกับบทบาทที่แท้จริงของหน่วยงาน (Awareness & Perception) ความไม่ชัดเจนของบทบาทและขอบเขตภารกิจ อคติที่มองว่า “ต้องป่วยก่อนจึงควรเข้ารับบริการ” ตลอดจนระบบสนับสนุนภายในองค์กรที่ยังไม่แข็งแรงเพียงพอสำหรับการขยายผลการดำเนินงานในระยะยาว

เมื่อพิจารณาในเชิงลึก ความท้าทายเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นจากข้อจำกัดด้านการให้บริการเพียงอย่างเดียว หากแต่มีรากฐานสำคัญอยู่ใน “กระบวนการสื่อสาร” (Communication Process) ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารองค์กรสู่สาธารณะ การสื่อสารระหว่างหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจต่อบทบาทขององค์กร หรือการสื่อสารเพื่อลดอคติทางสังคมเกี่ยวกับสุขภาพจิต ดังนั้น ประเด็นด้านการรับรู้ ภาพลักษณ์ ความไว้วางใจ และการเข้าถึงบริการ จึงล้วนเป็นผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านกรอบแนวคิดด้านการสื่อสาร โดยมีเป้าหมายเพื่ออธิบายว่าปัญหาด้านการรับรู้ ภาพลักษณ์ และการเข้าถึงบริการของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตมีรากฐานจากกระบวนการสื่อสารในมิติใดบ้าง และควรออกแบบการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ในลักษณะใด จึงจะสามารถสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านองค์กรจาก “หน่วยให้คำปรึกษา” ไปสู่ “ผู้สร้างระบบนิเวศสุขภาวะทางจิตของมหาวิทยาลัย” (Mental Wellness Ecosystem Facilitator) ได้อย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์สำหรับการพัฒนาองค์กรของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตในระยะต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและรูปแบบการสื่อสารปัจจุบันของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตที่ส่งผลต่อการรับรู้ (Awareness) ความเข้าใจ (Perception) และการเข้าถึงบริการของนิสิต (Access)
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงการสื่อสารที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนต่อการลดอคติ (Stigma) และการสร้างวัฒนธรรมสุขภาวะเชิงรุก
3. เพื่อทำความเข้าใจความคาดหวังด้านการสื่อสารและความร่วมมือของเครือข่ายผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย อันจะทำให้เกิดเครือข่ายการสื่อสารอย่างยั่งยืน
4. เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ด้านการสื่อสารที่สนับสนุนการเปลี่ยนผ่านองค์กรสู่การเป็น Mental Wellness Ecosystem Facilitator โดยสร้างความชัดเจนในการทำงานให้แก่บุคลากรภายในฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตร่วมด้วย

สมมติฐานการวิจัย

เนื่องจากเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบสำรวจและสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Exploratory, Theory-generating) งานวิจัยนี้จึงไม่ได้ตั้งสมมติฐานเชิงสถิติเพื่อทดสอบ แต่กำหนด "ข้อสันนิษฐานเชิงทิศทาง" (Working Propositions) เพื่อกำกับการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ข้อสันนิษฐานที่ 1 ช่องว่างระหว่างการรับรู้ (Awareness) ของประชาคมกับขอบเขตบทบาทจริงของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต เป็นผลจากการสื่อสารทางเดียว (One-way communication) ที่เน้นประชาสัมพันธ์บริการมากกว่าการสื่อสารเชิงสัมพันธภาพ (Relational/Symmetrical Communication)

ข้อสันนิษฐานที่ 2 อคติที่ว่า "ต้องป่วยก่อนถึงมา" มีรากฐานจากกรอบการสื่อสารเชิงคลินิก (Clinical Framing) ที่ฝังอยู่ในชื่อและภาพลักษณ์เดิมขององค์กร มากกว่าจะเป็นปัญหาคุณภาพบริการ

ข้อสันนิษฐานที่ 3 ความสำเร็จของกลยุทธ์ Ecosystem Co-creation ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการสื่อสารแบบเครือข่ายสองทาง (Two-way Network Communication) ระหว่างฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตกับคณะและภาคีภายนอก มากกว่าปริมาณของกิจกรรมความร่วมมือ

ข้อสันนิษฐานที่ 4 ความยั่งยืนของบุคลากร (Workforce Sustainability) สัมพันธ์กับคุณภาพการสื่อสารภายในองค์กรเรื่องขอบเขตงานและลำดับความสำคัญ ไม่น้อยไปกว่าปริมาณภาระงานที่ได้รับ

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านองค์กรบริการสุขภาวะจาก "หน่วยบริการเชิงรับ" สู่ "ผู้สร้างระบบนิเวศเชิงรุก" โดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร ซึ่งจะถูกใช้เป็นกรอบในการออกแบบเครื่องมือสัมภาษณ์และตีความผลการวิจัยในลำดับต่อไป

ทฤษฎีการสื่อสารเรื่องอคติทางสังคม (Stigma Communication Theory)

แนวคิดเรื่องอคติทางสังคม (Goffman, 1963) อธิบายว่าอัตลักษณ์ที่ถูกตีตรา (Spoiled Identity) เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสื่อสารทางสังคมที่ผูกโยงคุณลักษณะบางอย่างเข้ากับความผิดปกติหรือความด้อยค่า ซึ่งต่อมาแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเรื่องอคติทางสังคม (Stigma Communication) (Smith, 2007) ได้ขยายความว่าอคติไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ถูกสร้างและผลิตซ้ำผ่าน "ข้อความ" (Message) ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ การทำเครื่องหมาย (Mark) การกล่าวโทษ (Responsibility) อันตรายและความเสี่ยง (Peril) และความสับสนเรื่องอัตลักษณ์กลุ่ม (Group Identity Confusion) โดยเนื้อหาที่อาจถูกสื่อสารด้วยอคติหรือมีการตีตราติดไปด้วยนั้น ส่วนใหญ่ได้แก่ประเด็นด้านสุขภาพ ความเสี่ยง และโรคติดต่อ

Smith (2007) เสนอว่าอคติหรือการตีตรา (Stigma) นี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ถูกสร้างผ่านการสื่อสาร (Communication Process) กล่าวคือ เมื่อผู้คนได้รับข้อความบางประเภท จะเกิดกระบวนการทางจิตใจ เช่น เมื่อคิดว่า "คนกลุ่มนี้อันตราย" จึงควรหลีกเลี่ยง ไม่ควรไว้ใจ และไม่อยากคบหา สุดท้ายจึงนำไปสู่การแบ่งแยก การตีตรา การเลือกปฏิบัติ และการกีดกันทางสังคม เป็นต้น สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้ในงานสื่อสารสุขภาพ ผู้สื่อสารควรหลีกเลี่ยงการใช้ข้อความที่ทำให้ผู้ป่วยดูแตกต่างจากคนทั่วไป (Marks) หลีกเลี่ยงการติดป้ายลดทอนความเป็นบุคคล (Labels) หลีกเลี่ยงการกล่าวโทษว่าปัญหาเกิดจากตัวผู้ป่วย (Responsibility) รวมถึงหลีกเลี่ยงการทำให้เกิดความกลัวเกินจริงว่าผู้ป่วยเป็นภัยต่อสังคม (Peril)

นอกจากนี้หากใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารการตลาดเพื่อสังคม (Kotler & Lee, 2008) มาประยุกต์ร่วมด้วย จะสามารถนำหลักการตลาดมาประยุกต์ใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยให้ความสำคัญกับการแบ่งกลุ่มเป้าหมาย (Segmentation) การวางตำแหน่งคุณค่า (Positioning) และส่วน

ประสมการสื่อสาร (4Ps: Product, Price, Place, Promotion) สอดคล้องโดยตรงกับแนวทาง "Anti-Stigma Repositioning" ในแผนยุทธศาสตร์

แนวคิดผู้นำทางความคิด (Opinion Leaders)

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovation) ของ Rogers (2003) อธิบายกระบวนการที่แนวคิดหรือพฤติกรรมใหม่ๆ แพร่กระจายในสังคมผ่าน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การรับรู้ข้อมูล (Knowledge) การชักจูง (Persuasion) การตัดสินใจ (Decision) การนำไปปฏิบัติ (Implementation) และการยืนยัน (Confirmation) โดยมีปัจจัยสำคัญคือ "ผู้นำทางความคิด" (Opinion Leaders) และ "เครือข่ายระหว่างบุคคล" (Interpersonal Networks) โดย Katz และ Lazarsfeld (1955) ได้อธิบายความสำคัญของผู้นำทางความคิดไว้ว่า ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนโดยตรง แต่ได้รับอิทธิพลผ่านบุคคลที่ตนเชื่อถือหรือที่เรียกว่า "ผู้นำทางความคิด" (Opinion Leaders) ซึ่งเป็นผู้ที่รับข้อมูลจากสื่อก่อน นำมาตีความแล้วถ่ายทอดต่อให้ผู้อื่น จึงเกิดแบบจำลองที่เรียกว่า การไหลของข่าวสารสองขั้นตอน (Two-Step Flow of Communication) จากสื่อมวลชน สู่ผู้นำทางความคิด และสู่ประชาชน กล่าวคือ อิทธิพลของสื่อเกิดขึ้นผ่านการสนทนา การแนะนำ และความน่าเชื่อถือของบุคคล มากกว่าการรับสารจากสื่อเพียงอย่างเดียว

ในด้านการประยุกต์ใช้ แนวคิดนี้ถูกนำไปใช้ในหลายด้าน เช่น ด้านการสื่อสารสุขภาพ โดยใช้แพทย์ พยาบาล กลุ่มอาสาสมัคร หรือผู้ป่วยต้นแบบ ถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพ และด้านการสื่อสารภายในองค์กร ใช้หัวหน้างานหรือพนักงานที่ได้รับการยอมรับช่วยสื่อสารการเปลี่ยนแปลงในองค์กร เป็นต้น

แบบจำลองความเชื่อด้านสุขภาพ (Health Belief Model)

แบบจำลองความเชื่อด้านสุขภาพ (Health Belief Model: HBM) (Rosenstock, 1974) เป็นหนึ่งในทฤษฎีที่ได้รับการอ้างอิงมากที่สุดในด้านการสื่อสารสุขภาพ (Health Communication) และการส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) โดยอธิบายว่า การที่บุคคลจะตัดสินใจปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับ "ความเชื่อ" (Beliefs) และการรับรู้ของบุคคลเกี่ยวกับโรคและพฤติกรรมสุขภาพ มากกว่าข้อเท็จจริงทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว ซึ่งทั้งหมดนี้เป็น "ผลผลิตของการสื่อสาร" มากกว่าข้อเท็จจริง

โดยองค์ประกอบสำคัญของแบบจำลองความเชื่อด้านสุขภาพ (Health Belief Model: HBM) ได้แก่ (1) Perceived Susceptibility (การรับรู้โอกาสเสี่ยง) บุคคลเชื่อว่าตนเองมีโอกาสเกิดโรคหรือปัญหาสุขภาพมากน้อยเพียงใด หากรับรู้ว่าความเสี่ยงต่ำ มักไม่เห็นความจำเป็นที่จะเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น "ฉันไม่สูบบุหรี่ จึงไม่เสี่ยงมะเร็ง" (2) Perceived Severity (การรับรู้ความรุนแรง) บุคคลเชื่อว่า หากเกิดโรคแล้วผลกระทบจะรุนแรงเพียงใด ทั้งด้านสุขภาพ การใช้ชีวิต ครอบครัว และค่าใช้จ่าย เมื่อรับรู้ว่าโรครุนแรงแรงจูงใจในการป้องกันจะเพิ่มขึ้น เช่น กลัวสูญเสียการมองเห็นจากโรคเบาหวาน (3) Perceived Benefits (การรับรู้ประโยชน์) บุคคลเชื่อว่าการปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพจะช่วยลดความเสี่ยงหรือป้องกันโรคได้จริง หากเชื่อว่าพฤติกรรมนั้นมีประโยชน์ ก็มีแนวโน้มที่จะลงมือทำ ตัวอย่างเช่น เชื่อว่าการฉีดวัคซีนช่วยลดความรุนแรงของโรค (4) Perceived Barriers (การรับรู้อุปสรรค) บุคคลประเมินว่าการปฏิบัติพฤติกรรมนั้นมีอุปสรรคหรือค่าใช้จ่ายมากเพียงใด อุปสรรคอาจเป็นเวลา ค่าใช้จ่าย ความเจ็บ ความอาย ความสะดวก ความเชื่อทางวัฒนธรรม หากอุปสรรคสูง แม้เห็นประโยชน์ก็อาจไม่ลงมือทำ (5) Cues to Action (สิ่งกระตุ้นให้ลงมือทำ) เหตุการณ์หรือสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลเริ่มเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น แพทย์แนะนำ ข่าวสุขภาพ สมาชิกในครอบครัวป่วย โฆษณารณรงค์ องค์ประกอบนี้เปรียบเสมือน "ตัวจุดประกาย" ให้เกิดการลงมือทำ

แนวคิดการสื่อสารสองทางแบบสมมาตร (Two-way Symmetrical Communication)

ในทฤษฎีองค์กรเป็นเลิศ (Excellence Theory) ของ Grunig และ Hunt (1984) ได้จำแนกรูปแบบการสื่อสารองค์กรออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ทางเดียว (Press Agentry) การให้ข้อมูล

สาธารณะทางเดียว (Public Information) การโน้มน้าวสองทางแบบไม่สมดุล (Two-way Asymmetrical) และการสื่อสารสองทางแบบสมมาตร (Two-way Symmetrical) ซึ่งงานวิจัยด้านการสื่อสารองค์กรชี้ว่ารูปแบบหลังมีประสิทธิภาพสูงสุดในการสร้างความสัมพันธ์ระยะยาวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

แนวคิดเรื่องการสื่อสารสองทางแบบสมมาตรเสนอว่า การสื่อสารที่มีประสิทธิผลไม่ใช่การส่งข้อมูลจากองค์กรไปยังผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น ความเข้าใจระหว่างสองฝ่าย เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน หัวใจคือ “การสื่อสารควรเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยน (Dialogue) มากกว่าการชักจูง (Persuasion)” องค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ต่างมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็น รับฟังซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนข้อมูล และปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมร่วมกัน

แนวคิดเรื่องการสื่อสารสองทางแบบสมมาตรเหมาะกับการสื่อสารสุขภาพในหลายบริบท เช่น การสื่อสารระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย (Shared Decision-Making) ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลัก Patient-Centered Care และ Community Engagement ซึ่งเน้นการรับฟัง ความร่วมมือ และการตัดสินใจร่วมกัน

ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการสื่อสารเชิงเครือข่าย

ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือ Stakeholder Theory (Freeman, 1984) เสนอว่าความสำเร็จขององค์กรขึ้นอยู่กับการบริหารความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ขณะที่แนวคิด Network Communication และ Ecosystem Theory ในงานด้านการสื่อสารองค์กรร่วมสมัยเสนอว่าองค์กรยุคใหม่ไม่สามารถสร้างผลกระทบเชิงระบบได้โดยลำพัง แต่ต้องทำหน้าที่เป็น “ผู้เชื่อมประสาน” (Boundary Spanner/System Integrator) ระหว่างเครือข่าย

ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเสนอว่า องค์กรไม่ควรให้ความสำคัญเฉพาะผู้ถือหุ้น (Shareholders) เท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงผลประโยชน์ ความต้องการ และความสัมพันธ์ของ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” (Stakeholders) ทุกกลุ่ม ทุกภาคส่วน ที่ได้รับผลกระทบหรือสามารถส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานขององค์กรได้ด้วย ในขณะที่แนวคิดการสื่อสารเชิงเครือข่าย (Network Communication) ควรนำมาพิจารณาร่วมกัน เนื่องจากการสื่อสารเชิงเครือข่ายมีพื้นฐานจากแนวคิดด้านเครือข่ายสังคม (Social Network) และการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กร (Collaborative Networks) โดยมีสาระสำคัญคือ การสื่อสารไม่ได้เกิดขึ้นแบบเส้นตรงจากผู้ส่งไปยังผู้รับ แต่เกิดขึ้นผ่านเครือข่ายของบุคคล องค์กร และชุมชนที่เชื่อมโยงกัน ทุกฝ่ายสามารถเป็นได้ทั้งผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ผู้เผยแพร่ข้อมูล ผู้สร้างความหมายร่วมกัน

ทฤษฎีนี้เชื่อมโยงกับแนวคิดการสื่อสารภายในองค์กรและความยั่งยืนของบุคลากร ซึ่งงานวิจัยด้านการสื่อสารภายในองค์กร (Internal Communication) (Men, 2014; Welch & Jackson, 2007) ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพการสื่อสารภายในองค์กร โดยเฉพาะความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ (Role Clarity) และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participative Communication) มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความผูกพันต่อองค์กร (Employee Engagement) และการป้องกันภาวะหมดไฟ (Burnout) ซึ่งแนวคิดนี้สนับสนุนเหตุผลของกลยุทธ์ในด้านความเป็นเลิศขององค์กรที่ควรเน้นกลไกการทำ SOP, Alignment Meeting และ Workload Cap Policy ในฐานะเครื่องมือการสื่อสารภายในเพื่อความยั่งยืนของบุคลากรนั่นเอง

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล เนื่องจากประเด็นเรื่องการรับรู้ ความเข้าใจ อคติ และความคาดหวังเชิงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนเชิง

ความหมาย (Meaning-making) ดังนั้น การวิจัยเชิงคุณภาพจึงเหมาะสมในการทำความเข้าใจ “เหตุผลเบื้องหลัง” ของพฤติกรรมและทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลในกรณีที่ต้องการศึกษาเชิงลึกนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลักและการเลือกตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับการเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) สำหรับกลุ่มเครือข่ายภายนอก โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม รวม 15 คน ดังตารางรายละเอียดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยด้านล่างนี้

ตารางที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลการวิจัย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล	เกณฑ์การคัดเลือก	จำนวน
1. ผู้บริหารและบุคลากรของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต	เลือกให้ครอบคลุมทุกกลุ่มภารกิจของฝ่าย รวมถึงระดับบริหาร	5 คน
2. นิสิตระดับปริญญาตรี	ทั้งที่เคยและไม่เคยใช้บริการของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต โดยคละคณะและชั้นปี	5 คน
3. ผู้นำนิสิตและสโมสรนิสิต	ผู้มีบทบาทเชื่อมโยงกับเพื่อนนิสิตอย่างใกล้ชิด	5 คน

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แนวคำถามสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) ที่พัฒนาจากกรอบแนวคิดในบทที่ 2 ครอบคลุม 4 หมวดหลัก ได้แก่ (1) การรับรู้และความเข้าใจต่อบทบาทของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต (2) ประสบการณ์และอุปสรรคในการเข้าถึงบริการ ตลอดจนมุมมองต่ออคติและภาพลักษณ์องค์กร (3) ความคาดหวังต่อความร่วมมือและเครือข่าย และ (4) สำหรับกลุ่มผู้บริหารและบุคลากร เพิ่มหมวดการสื่อสารภายในองค์กรและภาระงาน

เครื่องมือนี้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารและสุขภาพจิตจากคณะจิตวิทยา และมีการทดสอบนำร่อง (Pilot Interview) จำนวน 3 ราย ครอบคลุม 3 กลุ่มของผู้ให้ข้อมูล ก่อนนำไปใช้จริง

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล (In-depth Interview) ครั้งละประมาณ 45–60 นาที ในสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกปลอดภัยและสะดวก โดยขออนุญาตบันทึกเสียงและถอดความเพื่อนำไปสรุปผลการวิจัย เก็บข้อมูลจนกระทั่งถึงจุดอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) คือไม่ปรากฏประเด็นใหม่จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากจำนวนผู้ให้ข้อมูลที่กำหนดไว้

ใช้การวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) ตามแนวทางของ Braun & Clarke (2006) ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ การทำความคุ้นเคยกับข้อมูล การสร้างรหัสเบื้องต้น (Initial Coding) การจัดกลุ่มเป็นประเด็นย่อย การทบทวนและปรับปรุงประเด็น การตั้งชื่อและนิยามประเด็น และการเรียบเรียงผลการวิเคราะห์ โดยใช้แนวทาง Deductive Coding ร่วมกับ Inductive Coding กล่าวคือ เริ่มต้นจากกรอบทฤษฎีในบทที่ 2 แต่เปิดพื้นที่ให้ประเด็นใหม่ที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้ปรากฏขึ้นได้จากข้อมูลจริง

ความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness) และจริยธรรมการวิจัย

ในด้านความน่าเชื่อถือ (Credibility) นั้น ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบสามเส้าของข้อมูล (Data Triangulation) จากผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม และการตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (Member Checking)

ทั้งนี้ งานวิจัยดำเนินการตามคำแนะนำและขั้นตอนของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผู้ให้ข้อมูลทุกรายได้รับทราบวัตถุประสงค์การวิจัยและลงนามในเอกสารยินยอม (Informed Consent) ก่อนการสัมภาษณ์ มีการรักษาความลับและการไม่เปิดเผยตัวตน (Anonymization) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ส่วนบุคคลด้านสุขภาวะ และผู้ให้ข้อมูลสามารถถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกขณะโดยไม่มีผลกระทบใดๆ

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประเด็นจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบประเด็นสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ (1) ช่องว่างระหว่างการรับรู้กับบทบาทที่แท้จริงของหน่วยงาน อันเกิดจากการสื่อสารแบบทางเดียว (2) กรอบภาพลักษณ์เชิงคลินิกและอคติทางสังคมที่ทำให้การใช้บริการถูกเชื่อมโยงกับการมีปัญหาทางจิตใจอย่างรุนแรง (3) ความจำเป็นของการสื่อสารแบบสองทางและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (4) ความไม่ชัดเจนของบทบาทและขอบเขตการดำเนินงานของหน่วยงาน (5) ความท้าทายด้านการสื่อสารภายในองค์กรและการจัดลำดับความสำคัญของภาระงาน และ (6) ความคาดหวังต่อการเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นผู้ขับเคลื่อนระบบนิเวศสุขภาวะของสถาบัน ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นประเด็นหลัก (Themes) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 4 ข้อ ดังนี้

1. สภาพปัญหาและรูปแบบการสื่อสารปัจจุบันที่ส่งผลต่อการรับรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงบริการของนิสิต ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญประการแรกคือ ช่องว่างระหว่างการรับรู้และบทบาทที่แท้จริงของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต (Awareness–Perception Gap) โดยนิสิตส่วนใหญ่รับรู้ว่ามีฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตอยู่ในมหาวิทยาลัย แต่ยังเข้าใจบทบาทของหน่วยงานอย่างจำกัด โดยมองว่าเป็นหน่วยงานสำหรับผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตหรืออยู่ในภาวะวิกฤต มากกว่าจะเป็นพื้นที่สำหรับการส่งเสริมสุขภาวะ การป้องกันปัญหา หรือการพูดคุยเกี่ยวกับความเครียดในชีวิตประจำวัน การรับรู้ดังกล่าวสัมพันธ์กับรูปแบบการสื่อสารขององค์กรในอดีต ซึ่งเน้นการสื่อสารผ่านประกาศหรือช่องทางทางการ (Official Announcement) มากกว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการสื่อสารเชิงสัมพันธภาพผ่านพื้นที่และช่องทางที่นิสิตใช้งานจริง ส่งผลให้การสื่อสารเข้าถึงผู้ที่กำลังค้นหาบริการอยู่แล้ว แต่ยังไม่สามารถเข้าถึงนิสิตที่ไม่ตระหนักว่าตนเองสามารถเข้ามาพูดคุยหรือใช้บริการได้ ดังนั้น ปัญหาการเข้าถึงบริการจึงมิได้เกิดจากการไม่มีบริการหรือคุณภาพของบริการเพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากการที่นิสิตจำนวนหนึ่งยังไม่สามารถเชื่อมโยง “ความต้องการด้านสุขภาวะของตนเอง” กับ “บทบาทและบริการของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต” ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังพบปัญหาความไม่ชัดเจนของบทบาทและขอบเขตการดำเนินงาน (Role & Scope Ambiguity) โดยเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตกับคณะหรือหน่วยงานอื่นภายในมหาวิทยาลัย หน่วยงานต่างๆ ยังมีความเข้าใจไม่ตรงกันเกี่ยวกับบทบาทของ CUSW ในการจัดการกรณีต่างๆ ส่งผลให้กระบวนการส่งต่อ (Referral) และการประสานงานต้องพิจารณาเป็นรายกรณี

2. ปัจจัยเชิงการสื่อสารที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนต่อการลดอคติและการสร้างวัฒนธรรมสุขภาวะเชิงรุก ผลการศึกษาพบว่า อุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงบริการคือ กรอบการสื่อสารเชิงคลินิก (Clinical Framing) ซึ่งทำให้ฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตถูกเชื่อมโยงกับภาพจำของ “หน่วยงานสำหรับผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิต” มากกว่าการเป็นพื้นที่ส่งเสริมสุขภาวะสำหรับทุกคน กรอบดังกล่าวสัมพันธ์กับการเกิด

อคติและการตีตรา (Stigma) โดยนิสิตบางส่วนกังวลว่าการเข้ารับบริการอาจทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าตนเองมีปัญหาสุขภาพจิต จึงเลือกไม่เข้ารับบริการแม้ยังมีความต้องการพูดคุยหรือมีความเครียดในระดับที่ไม่ถึงขั้นวิกฤต

อคติดังกล่าวมิได้เกิดจากทัศนคติส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์กับความหมายที่ถูกสร้างผ่านการสื่อสารเกี่ยวกับองค์กรและบริการ เมื่อองค์กรถูกสื่อสารในฐานะพื้นที่สำหรับ "การแก้ไขปัญหา" มากกว่าพื้นที่สำหรับ "การดูแลและส่งเสริมสุขภาวะ" การเข้ารับบริการจึงอาจถูกตีความว่าเป็นสัญญาณของการมีปัญหา ปัจจัยสนับสนุนสำคัญต่อการลดอคติคือการปรับกรอบการสื่อสารจาก "ปัญหา" ไปสู่ "สุขภาวะ" และทำให้การดูแลสุขภาวะเป็นเรื่องปกติในชีวิตมหาวิทยาลัย เพื่อให้นิสิตสามารถเข้าถึงบริการ (Access) ได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้น นอกจากนี้ การสื่อสารผ่านบุคคลและเครือข่าย โดยเฉพาะผู้นำนิสิตและบุคคลที่นิสิตไว้วางใจ ยังมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากช่วยลดระยะห่างและความรู้สึกว่าการเข้ารับบริการเป็นเรื่องผิดปกติ

3. ความคาดหวังด้านการสื่อสารและความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความคาดหวังให้ฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตพัฒนาบทบาทจากหน่วยงานที่ให้บริการโดยตรงเพียงลำพัง ไปสู่การเป็นผู้ประสานและบูรณาการเครือข่ายด้านสุขภาวะของมหาวิทยาลัย โดยเห็นความจำเป็นของการสร้างความสัมพันธ์กับคณะ อาจารย์ที่ปรึกษา สโมสรนิสิต ผู้นำนิสิต โรงพยาบาล และหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การประสานงานในปัจจุบันยังมักเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็นต้องส่งต่อผู้รับบริการ ผู้ให้ข้อมูลจึงเสนอให้พัฒนาการสื่อสารแบบสองทางและมีความต่อเนื่องมากขึ้น ผ่านช่องทางแลกเปลี่ยนข้อมูล การประชุมร่วมกัน ระบบ Referral ที่ชัดเจน และพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงาน ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตกับเครือข่ายจึงควรพัฒนาจากความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้ส่งต่อ" กับ "ผู้รับเคส" ไปสู่ความสัมพันธ์เชิงหุ้นส่วน (Partnership) ที่แต่ละหน่วยงานมีส่วนร่วมในการป้องกัน ส่งเสริม ดูแล เยียวยา และฟื้นฟูสุขภาวะของนิสิต ในมุมมองดังกล่าว ฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่บทบาทของผู้บูรณาการระบบ (System Integrator/Network) ซึ่งเชื่อมโยงทรัพยากร ความเชี่ยวชาญ และความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสร้างระบบนิเวศสุขภาวะที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

4. ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ด้านการสื่อสารเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านองค์กร

จากผลการวิจัยทั้ง 3 ประเด็นข้างต้น สามารถสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ด้านการสื่อสารเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตไปสู่ "ผู้สร้างระบบนิเวศสุขภาวะทางจิตของมหาวิทยาลัย" ได้ 4 แนวทางสำคัญ ได้แก่ ประการที่ 1 การสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้และการวางตำแหน่งองค์กรใหม่ (Strategic Repositioning) ควรปรับการสื่อสารจากการนำเสนอองค์กรในฐานะหน่วยงานที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้มีปัญหา ไปสู่การสื่อสารว่าเป็นพื้นที่สำหรับการดูแลและส่งเสริมสุขภาวะของนิสิตทุกคน โดยเน้นการสื่อสารเชิงรุกและการมีส่วนร่วม ประการที่ 2 การสื่อสารเพื่อลดอคติและสร้างวัฒนธรรมสุขภาวะเชิงรุก (Stigma Reduction & Proactive Wellness Culture) ควรปรับกรอบการสื่อสารจาก Clinical Framing ไปสู่ Wellness Framing โดยนำเสนอการดูแลสุขภาวะเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน และสื่อสารผ่านบุคคลหรือเครือข่ายที่นิสิตไว้วางใจ ประการที่ 3 การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือแบบสองทาง (Two-way Network Communication) ควรพัฒนากลไกการสื่อสารที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูล ความต้องการ และข้อจำกัดร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับคณะ ระดับมหาวิทยาลัย และระดับเครือข่ายภายนอก ประการที่ 4 การสื่อสารภายในเพื่อสร้างความชัดเจนและความยั่งยืนขององค์กร (Internal Communication & Organizational Sustainability) ควรพัฒนาระบบการสื่อสารภายในที่ช่วยให้บุคลากรมีความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับบทบาท ขอบเขตงาน และลำดับความสำคัญของภารกิจ รวมถึงมีกลไกทบทวนและจัดลำดับความสำคัญของงานร่วมกัน

อภิปรายผล

1. การสื่อสารแบบทางเดียวกับช่องว่างระหว่างการรับรู้และบทบาทขององค์กร ผลการวิจัยพบว่า นิสิตจำนวนมากรับรู้ว่าฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตมีอยู่ แต่ยังเข้าใจบทบาทขององค์กรอย่างจำกัด โดยมองว่าเป็นหน่วยงานสำหรับผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตหรืออยู่ในภาวะวิกฤต สะท้อนให้เห็นว่า “การมีบริการ” มิได้หมายความว่า “กลุ่มเป้าหมายจะรับรู้และเข้าใจบริการอย่างถูกต้อง” เสมอไป

ประเด็นดังกล่าวสามารถอธิบายผ่านแนวคิดการสื่อสารสองทางแบบสมมาตร (Two-way Symmetrical Communication) ของ Grunig และ Hunt (1984) ซึ่งชี้ว่าการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมิได้จำกัดอยู่ที่การส่งข้อมูลจากองค์กรไปยังผู้รับสาร แต่ควรเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยน การรับฟัง และการปรับตัวระหว่างองค์กรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในกรณีของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิต การสื่อสารแบบประกาศข้อมูลอาจสร้างการรับรู้เบื้องต้นได้ แต่ยังไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจ และแรงจูงใจในการเข้าถึงบริการ โดยเฉพาะในกลุ่มนิสิตที่ยังไม่รู้สึกว่าตนเองมีปัญหาหรือยังไม่ได้ค้นหาบริการโดยตรง ผลการวิจัยจึงสนับสนุนว่า ช่องว่างระหว่างการรับรู้กับบทบาทจริงขององค์กรสัมพันธ์กับรูปแบบการสื่อสารที่เน้นการส่งข้อมูลทางเดียวมากกว่าการสร้างความสัมพันธ์เชิงสื่อสาร และสอดคล้องกับงานวิจัยที่ชี้ว่าการเข้าถึงบริการสุขภาพจิตของนักศึกษาอาจถูกจำกัดด้วย Awareness Gap และความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับบริการ ดังนั้น ประเด็นสำคัญมิใช่เพียงการ “ประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น” แต่คือการออกแบบการสื่อสารใหม่ทำให้นิสิตเข้าใจว่าการเข้าถึงบริการด้านสุขภาวะไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเฉพาะเมื่อมีปัญหารุนแรง

2. Clinical Framing และการสื่อสารในฐานะกลไกการผลิตซ้ำหรือลดอคติ

ผลการวิจัยพบว่า ภาพจำของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตในฐานะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพจิตมีส่วนทำให้นิสิตบางส่วนลังเลที่จะเข้ารับบริการ สอดคล้องกับแนวคิด Stigma Communication Theory ของ Smith (2007) ซึ่งอธิบายว่า การตีตราเกี่ยวข้องกับการสื่อสารที่สร้างและผลิตซ้ำความหมายบางอย่างในสังคม การเชื่อมโยงระหว่าง “การเข้ารับบริการ” กับ “การมีปัญหาสุขภาพจิต” ทำให้การเข้าถึงบริการอาจถูกมองว่ากระทบต่อภาพลักษณ์ของตนเอง นิสิตจึงอาจหลีกเลี่ยงการเข้ารับบริการแม้มีความต้องการด้านสุขภาวะอยู่ก็ตาม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Eisenberg และคณะ (2009) ที่พบว่าการตีตราส่วนบุคคลและการรับรู้ว่าผู้อื่นมีทัศนคติเชิงลบเป็นอุปสรรคต่อการขอความช่วยเหลือ รวมถึง DeBate และคณะ (2022) ที่พบว่าการไม่รู้จักบริการ ไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นอย่างไร และความกังวลต่อภาพลักษณ์ ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการ ดังนั้น การลดอคติจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนกรอบการสื่อสารจาก “การรักษาปัญหา” ไปสู่ “การส่งเสริมสุขภาวะ” เพื่อทำให้การเข้ารับบริการเป็นพฤติกรรมปกติในชีวิตมหาวิทยาลัย

3. จากหน่วยให้บริการสู่ผู้บูรณาการระบบนิเวศผ่านการสื่อสารแบบเครือข่าย

ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการให้ฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตพัฒนาความสัมพันธ์จากการประสานงานเฉพาะกรณีไปสู่ความร่วมมือที่ต่อเนื่องและเป็นระบบ สอดคล้องกับ Stakeholder Theory ของ Freeman (1984) ซึ่งเสนอว่าองค์กรไม่สามารถสร้างคุณค่าได้โดยแยกขาดจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แต่จำเป็นต้องบริหารความสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ในบริบทของสุขภาวะนิสิต ความรับผิดชอบต่อสุขภาวะไม่สามารถเป็นภารกิจของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงลำพัง เนื่องจากปัญหาและความต้องการของนิสิตเชื่อมโยงกับบริบททางการเรียน สังคม ครอบครัว และระบบบริการสุขภาพ ดังนั้น บทบาทของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตจึงควรพัฒนาไปสู่การเป็น System Integrator ที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและทรัพยากรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ข้อค้นพบนี้ยังสนับสนุนแนวคิด Ecosystem Co-creation โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมิได้เป็นเพียงผู้รับข้อมูลหรือผู้ส่งต่อผู้รับบริการ แต่มีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา ออกแบบแนวทางการทำงาน และสร้างระบบสุขภาวะร่วมกัน

4. การสื่อสารภายใน ความชัดเจนของบทบาท และความยั่งยืนของบุคลากร

ผลการวิจัยพบว่า ความท้าทายด้านภาระงานของบุคลากรไม่ได้เกิดจากปริมาณงานเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์กับความไม่ชัดเจนของบทบาทและการขาดกลไกการสื่อสารเพื่อจัดลำดับความสำคัญของงาน สอดคล้องกับแนวคิดการสื่อสารภายในองค์กรของ Men (2014) และ Welch และ Jackson (2007) ที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารภายในในฐานะกลไกสร้างความชัดเจนของบทบาท ความผูกพันต่อองค์กร และความสามารถในการทำงานร่วมกัน เมื่อองค์กรเปลี่ยนผ่านจากหน่วยให้คำปรึกษาไปสู่การทำงานเชิงระบบ ความไม่ชัดเจนของบทบาทย่อมเพิ่มขึ้นหากไม่มีการสื่อสารภายในที่ทำให้บุคลากรเข้าใจร่วมกันถึงภารกิจหลัก บทบาทของแต่ละฝ่าย และลำดับความสำคัญของงาน ดังนั้น กลไกอย่าง SOP, Alignment Meeting และระบบจัดลำดับความสำคัญของงาน จึงมิใช่เพียงเครื่องมือบริหารจัดการ แต่เป็นเครื่องมือด้านการสื่อสารภายในที่ช่วยสร้างความหมายร่วมและความชัดเจนในการทำงาน

5. การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ในฐานะกลไกการเปลี่ยนผ่านองค์กร

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยทั้ง 4 วัตถุประสงค์ร่วมกัน จะเห็นได้ว่าความท้าทายของฝ่ายส่งเสริมสุขภาวะนิสิตเชื่อมโยงกันเป็นระบบ กล่าวคือ การสื่อสารแบบทางเดียวนำไปสู่ช่องว่างด้านการรับรู้และความเข้าใจ ซึ่งเชื่อมโยงกับ Clinical Framing และ Stigma และส่งผลต่อการเข้าถึงบริการของนิสิต ขณะเดียวกันความไม่ชัดเจนของบทบาทและการสื่อสารภายในส่งผลต่อความสามารถขององค์กรในการขยายผลการดำเนินงาน ทั้งหมดนี้นำไปสู่ความจำเป็นในการพัฒนาการสื่อสารแบบเครือข่ายและการสร้างระบบนิเวศสุขภาวะ ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านองค์กรจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงการเปลี่ยนชื่อ การปรับภาพลักษณ์ หรือการเพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบของวิธีที่องค์กรสื่อสาร สร้างความสัมพันธ์ และทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์จึงทำหน้าที่เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร การเปลี่ยนแปลงด้านภาพลักษณ์และการรับรู้ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความร่วมมือของเครือข่าย อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนผ่านจากหน่วยให้คำปรึกษาไปสู่การเป็น “Mental Wellness Ecosystem Facilitator”**องค์ความรู้การวิจัย**

จากผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัยนี้ได้ข้อสรุปโดยกำหนดให้คุณภาพและรูปแบบของการสื่อสารเป็นตัวแปรอธิบายหลัก ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับโครงสร้างกลยุทธ์ของแผนยุทธศาสตร์อันเป็นตัวแปรตาม ดังแสดงในภาพด้านล่างนี้

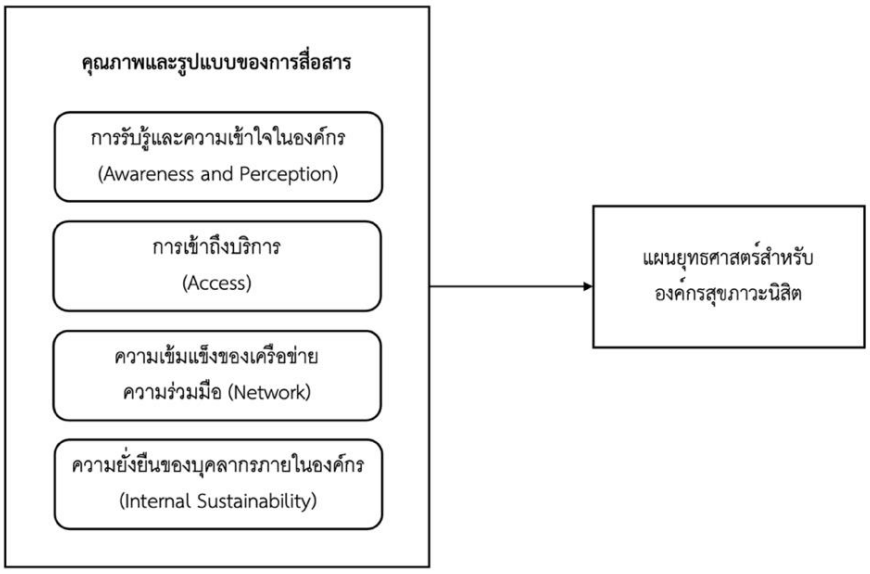

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

ข้อเสนอแนะการทำวิจัย

1. ศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารกับอัตราการเข้าถึงบริการ (Utilization Rate) ภายหลังการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ครบรอบปีที่ 1

2. ติดตามประเมินผลเชิงคุณภาพซ้ำ (Longitudinal Qualitative Follow-up) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเดิม เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ภายหลังการ Repositioning

3. ศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative Case Study) กับหน่วยงานสุขภาวะนิสิตในสถาบันอุดมศึกษาอื่นที่ใช้แนวทาง Ecosystem-based Communication ในลักษณะใกล้เคียงกัน

เอกสารอ้างอิง

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. **Qualitative Research in Psychology**, *3*(2), 77–101.

DeBate, R., Gatto, A., Rafal, G., & Bleck, J. (2022). A qualitative assessment of mental health literacy and help-seeking behaviors among male college students. **Discover Mental Health**, **2**(1), Article 23.

Eisenberg, D., Downs, M., & Zivin, K. (2009). Stigma and help seeking for mental health among college students. **Medical Care Research and Review**, *66*(5), 522–541.

Freeman, R. E. (1984). **Strategic management: A stakeholder approach**. Pitman.

Goffman, E. (1963). **Stigma: Notes on the management of spoiled identity**. Prentice-Hall.

Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). **Managing public relations**. Holt, Rinehart and Winston.

Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (1955). **Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications**. Free Press.

Kotler, P., & Lee, N. R. (2008). **Social marketing: Influencing behaviors for good**. Sage Publications.

Men, L. R. (2014). Strategic internal communication: Transformational leadership,

communication channels, and employee satisfaction. **Management Communication Quarterly**, *28*(2), 264–284.

Pokao, S., Kesorn, C., & Thepsumroeng, A. (2024). Mental health conditions and the need for mental health services of students in Thai higher education institutions. **NIDA Case Research Journal**, *16*(1).

Rhein, D., & Nanni, A. (2022). **Assessing mental health among Thai university students: A cross-sectional study**. *SAGE Open, 12*(4).

Rogers, E. M. (2003). **Diffusion of innovations** (5th ed.). Free Press.

Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the Health Belief Model. **Health Education Monographs, 2**(4), 328–335.

Smith, R. A. (2007). Language of the lost: An explication of stigma communication. **Communication Theory**, *17*(4), 462–485.

Welch, M., & Jackson, P. R. (2007). Rethinking internal communication: A stakeholder approach. **Corporate Communications: An International Journal**, **12**(2), 177–198.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

THE DEVELOPMENT OF VOLUNTEER MONKS IN SPATIAL DEVELOPMENT OF THAP SAKAE DISTRICT, PRACHUAP KHIRI KHAN PROVINCE

พระสมุห์วัชรชัย กิตฺติญาโณ (สนพลาย)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Samuh Watcharachai Kittiyano (Sonphlai)
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: Wachrchays62@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 2) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า

ปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสามี 5 ด้านสำคัญ ได้แก่ (1) การบริหารเวลาและทรัพยากรระหว่างศาสนกิจ การศึกษาพระธรรม และงานพัฒนาชุมชน (2) การขาดความรู้และทักษะด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะการวางแผนโครงการและการประยุกต์หลักพุทธธรรม (3) การสื่อสารและการประสานงานที่ยังไม่เป็นระบบ (4) การติดตามและประเมินผลที่ขาดเครื่องมือและมาตรฐานที่ชัดเจน และ (5) การสนับสนุนเชิงนโยบายและทรัพยากรที่ยังไม่เพียงพอ ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนขาดความต่อเนื่อง ไม่บรรลุเป้าหมาย และไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาประกอบด้วย 4 หมวดหลัก ได้แก่ เมตตาและกรุณา ทานและการเสียสละ สังคหวัตถุ 4 และไตรสิกขา โดยเมตตาและกรุณาช่วยเสริมสร้างจิตสาธารณะและความสัมพันธ์ที่ดี ทานและการเสียสละช่วยหล่อหลอมจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม สังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางในการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายชุมชน ส่วนไตรสิกขาเป็นกรอบการพัฒนาศักยภาพและภาวะผู้นำอย่างองค์รวม หลักธรรมทั้ง 4 หมวดมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกันภายใต้บทบาทของพระสงฆ์และวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน ส่งผลให้พระสงฆ์จิตอาสามีจริยธรรมและจิตสาธารณะสูงขึ้น ชุมชนเกิดความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พระสงฆ์จิตอาสา, การพัฒนาเชิงพื้นที่, การพัฒนาชุมชน

Abstract

The research entitled “A Model for Developing Volunteer Monks for Area-Based Development in Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province” had three objectives: (1) to study the problems related to the development of volunteer monks for area-based development in Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province; (2) to study the concepts

and Buddhist principles applied to the development of volunteer monks for area-based development in Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province; and (3) to develop a model for developing volunteer monks for area-based development in Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province. This study employed a qualitative research methodology.

The findings revealed that the problems in developing volunteer monks comprised five key areas: (1) time and resource management among religious activities, Buddhist studies, and community development work; (2) insufficient knowledge and skills in area-based development, particularly project planning and the application of Buddhist principles; (3) communication and coordination that remained unsystematic; (4) monitoring and evaluation that lacked clear tools and standards; and (5) insufficient policy support and resources. These challenges resulted in discontinuity in community development activities, failure to achieve established objectives, and a lack of alignment with the actual needs of the community.

The Buddhist principles applied to the development of volunteer monks consisted of four main categories: loving-kindness and compassion (Metta and Karuna), generosity and self-sacrifice (Dana), the Four Principles of Service (Sangahavatthu 4), and the Threefold Training (Trisikkha). Loving-kindness and compassion contributed to strengthening public-mindedness and positive relationships. Generosity and self-sacrifice cultivated a sense of commitment to the common good. The Four Principles of Service provided guidelines for building cooperation and community networks, while the Threefold Training served as a framework for holistic capacity and leadership development. These four categories of Buddhist principles were mutually supportive within the roles of monks and temples as spiritual centers of the community, contributing to higher levels of ethics and public-mindedness among volunteer monks, increased community trust and cooperation, and sustainable community development.

Keywords: Volunteer Monks, Area-Based Development, Community Development

บทนำ

สังคมไทยในบริบทปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมีนัยสำคัญ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและชุมชนที่เคยมีความใกล้ชิด เอื้ออาทร และพึ่งพาอาศัยกัน กลับมีแนวโน้มอ่อนแอลง เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความยากจน ความเปราะบางทางสังคม ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิกฤตด้านสาธารณสุข เช่น การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของชุมชนในระดับพื้นที่

ปัจจุบันปรากฏตัวอย่างบทบาทของพระจิตอาสาในการช่วยเหลือสังคมไทยอย่างชัดเจน เช่น พระสงฆ์จาก วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม ร่วมกับกลุ่มเยาวชนจิตอาสาทำอาหารและแจกเครื่องบริการประชาชนในกิจกรรมสาธารณะเพื่อช่วยเหลือชุมชนในพื้นที่ จังหวัดเชียงราย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของภาคศาสนาในการบรรเทาความทุกข์ยากของประชาชน ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ยังมีกรณีพระครูสังฆรักษ์พร้อมทีมจิตอาสาเข้าให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมและแจกของยังชีพแก่ผู้ป่วยไตเรื้อรังในจังหวัด

เชียงใหม่อีกด้วย สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของกลไกการพัฒนาที่พึ่งพาเพียงภาครัฐหรือระบบเศรษฐกิจเป็นหลักหากขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและสถาบันทางสังคมที่มีรากฐานอยู่ในชุมชน การพัฒนาย่อมไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาเชิงพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ การเสริมสร้างกลไกทางสังคมที่มีความเข้มแข็ง มีความยั่งยืน และสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลไกทางศาสนา ซึ่งถือเป็นสถาบันสำคัญที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของประชาชนไทยมาอย่างยาวนาน

พระพุทธศาสนาในสังคมไทยมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถาบันทางจิตวิญญาณที่มุ่งหล่อหลอมศีลธรรมและจริยธรรมของประชาชนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การเกื้อกูล และการพัฒนาชุมชนในหลากหลายมิติ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม และมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและศีลธรรมของชุมชน งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งในด้านการช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อน การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ และการปลูกฝังค่านิยมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเฉพาะบทบาทของ “พระสงฆ์จิตอาสา” ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่อุทิศตนในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมตามหลักพุทธธรรม ได้รับการยอมรับและมีบทบาทเด่นชัดมากขึ้นในสังคมไทย ทั้งในมิติการช่วยเหลือสังคม การพัฒนาชุมชน และการสร้างความร่วมมือในระดับพื้นที่ งานวิจัยของ กัญจิรา วิจิตรวัชรารักษ์ และคณะ พบว่า การส่งเสริมเครือข่ายจิตอาสาของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของพระสงฆ์ โดยปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการดำเนินงานจิตอาสา ได้แก่ การรับรู้มุมมองร่วมกัน การมีส่วนร่วมของสมาชิก การเสริมสร้างพลังการทำงาน และการพึ่งพาอาศัยกันภายในเครือข่าย ซึ่งล้วนเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้พระสงฆ์สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมจิตอาสาและการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน (กัญจิรา วิจิตรวัชรารักษ์ และคณะ, 2567: 1041–1050) ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์จิตอาสามิได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติงานด้านการสงเคราะห์เท่านั้น หากแต่เป็น ทรัพยากรมนุษย์และทุนทางสังคมที่มีคุณค่า ซึ่งสามารถเชื่อมโยงวัด ชุมชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อันเป็นฐานสำคัญต่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

แนวคิด “จิตอาสา” ตามหลักพระพุทธศาสนา มีรากฐานสำคัญจากหลักพุทธธรรมว่าด้วยการบำเพ็ญปรหิตประโยชน์ คือ ประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น ซึ่งมุ่งเน้นการเสียสละ การเกื้อกูล และการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยมีหลักอิทธิบาท 4 เป็นฐานของแรงจูงใจภายใน ประกอบด้วย 1) ฉันทะ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ 2) วิริยะ ความพากเพียร 3) จิตตะ การเอาจิตใจจดจ่อ และ 4) วิมังสา การใช้ปัญญาทบทวน ควบคู่ไปกับหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 32 : 50–51) การพัฒนาจิตอาสาเชิงพุทธมิใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง ที่ต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายในของบุคคล คือ การพัฒนาตามหลักอิทธิบาท 4 และปัจจัยภายนอก คือ การพัฒนาตามหลักสังคหวัตถุ 4 (พระครูวิลาศกาญจนธรรม และแม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย, 2565): 117-126) เมื่อพิจารณาในบริบทของการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นโดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย พระสงฆ์จิตอาสาจึงถือเป็น “ทุนทางสังคม” ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจ ศีลธรรม และพฤติกรรมต่าง ๆ โดยพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นแกนนำในการพัฒนา ประกอบด้วย 1) บทบาทในการปลูกฝังธรรมะในจิตใจ คือการหล่อหลอมความคิดทัศนคติ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต 2) บทบาทในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง และ 3) บทบาทในการทำหน้าที่เป็นพลังสร้างสรรค์บูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่

ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม พื้นที่ที่พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนา มักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย (พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภทฺทวํโส, 2566: 237-251)

อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นพื้นที่ที่มีบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย มีวัดจำนวนมากและมีพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนในหลากหลายสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นการบรรเทาภัยพิบัติ การช่วยเหลือผู้ยากไร้ การส่งเสริมคุณภาพชีวิต หรือการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังขาดการศึกษาที่เป็นระบบเกี่ยวกับระดับ “ความพร้อม” ของพระสงฆ์จิตอาสา รูปแบบการพัฒนาศักยภาพที่เหมาะสมกับบริบทเชิงพื้นที่ของอำเภอทับสะแก และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเสริมพลังการทำงานร่วมกันอย่างยั่งยืนในระดับอำเภอ

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาและการพัฒนาเชิงพื้นที่ตามแนวพุทธบูรณาการ ส่วนในเชิงปฏิบัติ ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความพร้อมและศักยภาพของพระสงฆ์จิตอาสา การออกแบบรูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่อย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Case Study) ในพื้นที่อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นขอบเขตการศึกษา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การจัดเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การบันทึกภาคสนาม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 รูป/คน จากนั้นตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ถอดความการสัมภาษณ์ และจัดระเบียบข้อมูลเพื่อเตรียมเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสังเคราะห์ข้อค้นพบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดการวิจัย โดยคำนึงถึงความครบถ้วนและความน่าเชื่อถือของข้อมูลเป็นสำคัญ
2. การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย ประกอบด้วย (1) การตรวจสอบด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อค้นพบผ่านกรอบแนวคิดที่หลากหลาย (2) การตรวจสอบด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) โดยเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลหลายคน และ (3)

การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล (Data Source Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ เพื่อยืนยันความสอดคล้องและความถูกต้องของข้อมูล

3. การจัดหมวดหมู่และนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นในกรอบการวิจัย พร้อมตรวจสอบความสัมพันธ์และความสมบูรณ์ของข้อมูลอย่างต่อเนื่อง การนำเสนอผลการวิจัยใช้วิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยบูรณาการข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ เพื่อสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์การวิจัย หากพบว่าข้อมูลบางประเด็นยังไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย ก่อนสรุปผลอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของการศึกษา

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า สภาพปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ มีลักษณะเป็นปัญหาเชิงระบบที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการดำเนินงาน โดยสามารถสรุปได้เป็น 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

(1) ปัญหาด้านการบริหารจัดการเวลาและทรัพยากร พระสงฆ์มีภารกิจตามบทบาททางพระพุทธศาสนาหลายด้าน ส่งผลให้มีข้อจำกัดในการจัดสรรเวลาเพื่อดำเนินงานจิตอาสา ขณะเดียวกันการบริหารทรัพยากรยังขาดความเป็นระบบ ทำให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง

(2) ปัญหาด้านความรู้และทักษะการพัฒนาเชิงพื้นที่ พระสงฆ์จิตอาสายังขาดความรู้และทักษะที่จำเป็น เช่น การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนโครงการ และการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับการพัฒนา ส่งผลให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

(3) ปัญหาด้านการสื่อสารและการประสานงาน ขาดกลไกและช่องทางการสื่อสารที่เป็นระบบ ส่งผลให้การประสานงานระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีประสิทธิภาพ และเกิดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน

(4) ปัญหาด้านการติดตามและประเมินผล ขาดเครื่องมือและมาตรฐานในการติดตามและประเมินผลอย่างชัดเจน ทำให้ไม่สามารถสะท้อนผลลัพธ์ ปัญหา และแนวทางพัฒนาได้อย่าง เป็นระบบ

(5) ปัญหาด้านการสนับสนุนเชิงนโยบาย การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่เพียงพอ ขาดความชัดเจนในเชิงนโยบายและกลไกการสนับสนุน ส่งผลต่อความต่อเนื่องและการขยายผลของการพัฒนา

โดยปัญหาทั้ง 5 ประการดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะเชิงโครงสร้าง และส่งผลให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนไม่ต่อเนื่อง ไม่บรรลุเป้าหมาย และไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการบูรณาการทั้งด้านการพัฒนาศักยภาพ การจัดการองค์ความรู้ การสร้างกลไกการทำงาน และการสนับสนุนเชิงนโยบาย เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิผลและยั่งยืน

2. แนวคิดและหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า แนวคิดและหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างทั้งด้านจิตสำนึก กระบวนการทำงาน และผลลัพธ์ของการพัฒนา โดยสามารถบูรณาการเข้ากับการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรม ประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญ ดังนี้

(1) หลักเมตตาและกรุณา เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ทำให้พระสงฆ์จิตอาสามีความปรารถนาดีต่อประชาชน มีความเข้าใจบริบทของชุมชน และสามารถเข้าถึงปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง อันนำไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่

(2) หลักทานและการเสียสละ ส่งเสริมการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งในด้านเวลา แรงกาย และสติปัญญา ทำให้การดำเนินงานจิตอาสาเกิดความต่อเนื่อง และสร้างความศรัทธาและความร่วมมือจากชุมชน

(3) หลักสังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) เป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ การสื่อสาร และการประสานงานกับชุมชนและภาคีเครือข่าย ช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

(4) หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นกรอบในการพัฒนาศักยภาพภายในของพระสงฆ์จิตอาสา ทั้งด้านวินัย ความมั่นคงทางจิตใจ และการใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ทำให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสถานการณ์

ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมดังกล่าวสามารถนำมาบูรณาการร่วมกับกระบวนการพัฒนาเชิงพื้นที่ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล ซึ่งช่วยแก้ไขข้อจำกัดที่พบในด้านความรู้ ทักษะ การสื่อสาร และการดำเนินงานที่ไม่เป็นระบบ

ดังนั้น แนวคิดและหลักพุทธธรรมจึงไม่เพียงเป็นกรอบทางจริยธรรม หากยังเป็น “เครื่องมือเชิงกระบวนการ” ที่ช่วยยกระดับการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

3. รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ สามารถสังเคราะห์เป็น “TARPAR Model” ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาเชิงระบบและต่อเนื่อง โดยบูรณาการองค์ความรู้จากสภาพปัญหา แนวคิดและหลักพุทธธรรม และกระบวนการพัฒนาเชิงพื้นที่เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อแก้ไขข้อจำกัดและยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงาน รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วย 6 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

(1) การกำหนดเป้าหมาย (Target Setting : T) มุ่งเน้นการวิเคราะห์บริบทและสภาพปัญหาในพื้นที่อย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

(2) บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Actors : A) กำหนดบทบาทของพระสงฆ์จิตอาสาเป็นแกนกลาง ร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่าย โดยเน้นการเสริมสร้างศักยภาพด้านภาวะผู้นำการสื่อสาร และการประสานงาน

(3) องค์ความรู้และทรัพยากร (Resources & Knowledge : R) บูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่ พร้อมทั้งจัดสรรและบริหารทรัพยากรอย่างเป็นระบบ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน

(4) กระบวนการพัฒนา (Process : P) ออกแบบกระบวนการดำเนินงานที่เป็นระบบ โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างกลไกการสื่อสาร และการติดตามประเมินผล

(5) การนำไปปฏิบัติ (Application : A) นำรูปแบบและกระบวนการไปดำเนินงานจริงในพื้นที่ โดยคำนึงถึงการบริหารเวลา การใช้ทรัพยากร และการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ

(6) ผลลัพธ์ (Results : R) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ชุมชน และระบบ ได้แก่ พระสงฆ์จิตอาสามีศักยภาพเพิ่มขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง และเกิดกลไกการพัฒนาที่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ทั้งนี้ TARPAR Model มีลักษณะเป็นวงจรการพัฒนา ที่สามารถนำผลลัพธ์กลับไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาในรอบถัดไปได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างที่พบ และส่งเสริมให้การพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาเชิงพื้นที่เกิดประสิทธิภาพ สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และสามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น รูปแบบการพัฒนาที่พัฒนาขึ้นนี้จึงเป็นทั้งกรอบแนวคิดและแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม และนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

สรุปองค์ความรู้

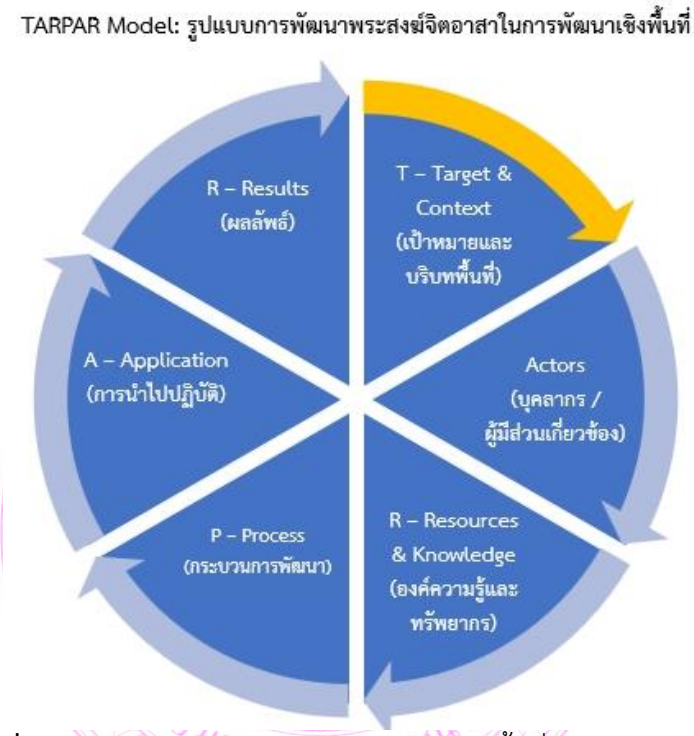

ภาพที่ 1 กระบวนการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาเชิงพื้นที่ (TARPAR Model)

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้เชิงบูรณาการในรูปแบบ “TARPAR Model” ซึ่งเป็นกรอบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงระหว่างสภาพปัญหา หลักพุทธธรรม และกระบวนการพัฒนาเข้าด้วยกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของพระสงฆ์และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยด้านสภาพปัญหา พบว่า การพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสายังเผชิญข้อจำกัดสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การบริหารเวลาและทรัพยากร ความรู้และทักษะด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ การสื่อสารและการประสานงาน การติดตามและประเมินผล และการสนับสนุนเชิงนโยบาย ซึ่งล้วนส่งผลต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการพัฒนาชุมชน ขณะเดียวกัน ผลการศึกษาแนวคิดและหลักพุทธธรรมพบว่า หลักเมตตาและกรุณา ทานและการเสียสละ สังคหวัตถุ 4 และไตรสิกขา สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการเสริมสร้างจิตสาธารณะ การพัฒนาศักยภาพ และการสร้างความร่วมมือของชุมชน

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงพัฒนา “TARPAR Model” ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) การกำหนดเป้าหมาย (Target Setting: T) โดยวิเคราะห์บริบทและปัญหาของพื้นที่เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างเหมาะสม (2) บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Actors: A) ซึ่งเน้นบทบาทของพระสงฆ์จิตอาสา ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการพัฒนา (3) องค์ความรู้และทรัพยากร (Resources & Knowledge: R) ที่มุ่งเสริมสร้างความรู้ด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่และการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ควบคู่กับการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นระบบ (4) กระบวนการพัฒนา (Process: P) ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาศักยภาพ การสื่อสาร การมีส่วนร่วม และระบบติดตามประเมินผล (5) การนำไปปฏิบัติ (Application: A) โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา และ (6) ผลลัพธ์ (Results: R) ที่สะท้อนการเพิ่มศักยภาพของพระสงฆ์ ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ TARPAR Model มีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาเชิงระบบที่สามารถเชื่อมโยง “ปัญหา–หลักธรรม–กระบวนการพัฒนา” เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม ช่วยลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง เสริมสร้างบทบาทของพระสงฆ์จิตอาสาในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เป็นรูปธรรม และยั่งยืนในระยะยาว เหมาะสมต่อการประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในพื้นที่อื่นต่อไป

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาในการพัฒนาเชิงพื้นที่ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. สภาพปัญหาในการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาผลการวิจัย พบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ (1) การบริหารจัดการเวลาและทรัพยากร (2) ความรู้และทักษะ (3) การสื่อสารและประสานงาน (4) การติดตามและประเมินผล และ (5) การสนับสนุนและนโยบาย โดยมีรายละเอียดการอภิปรายที่สำคัญคือ ปัญหาการบริหารจัดการเวลาและทรัพยากร โดยพระสงฆ์ต้องเผชิญความท้าทายในการจัดสรรเวลาระหว่างศาสนกิจประจำวันกับการงานพัฒนาชุมชน บทบาทพระภิกษุในบางด้านของการพัฒนายังมีสัดส่วนน้อยเนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากร และสอดคล้องกับ พรประภา กิจโกศล พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เน้นการรับประโยชน์มากกว่าการร่วมวางแผน ทำให้ภาระงานตกอยู่ที่พระสงฆ์เป็นหลักปัญหาความรู้และทักษะการพัฒนา และพบว่าพระสงฆ์ยังขาดทักษะเชิงระบบในการวางแผนโครงการ (พรประภา กิจโกศล, 2534) ซึ่งสอดคล้องกับ จรูญศรี กล่ำกลาย และคณะ ที่เสนอโมเดล TARPAR เพื่อสร้างระบบการทำงานที่ชัดเจน (จรูญศรี กล่ำกลาย และคณะ, 2563: 51-71) และงานของ พระมหาพชร กิตฺติวรเมธี และคณะ พบว่าความสำเร็จต้องอาศัยทักษะการประชุมวางแผนและการทบทวนปัญหา (พระมหาพชร กิตฺติวรเมธี และคณะ, 2566: 55-69) โดยปัญหาการสื่อสารและการประสานงาน โดยการขาดกลไกที่ราบรื่นแตกต่างจากงานของ ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ พบว่า องค์กรที่สำเร็จจะมีเครื่องมือสื่อสารที่ดี (ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ, 2565: 1-19) ทั้งนี้ การสื่อสารเป็นปัจจัยหลักในการสร้างการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ พระครูโสภณกิตติบัณฑิต และสายัณห์ อินนันใจ พบว่า ปัญหาการติดตามประเมินผลและการสนับสนุน ขาดเครื่องมือที่เป็นมาตรฐาน (พระครูโสภณกิตติบัณฑิต และสายัณห์ อินนันใจ, 2567: 37-51) ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูไพบูลยธรรมารักษ์ และคณะ พบว่า การติดตามผลคือขั้นตอนหลักที่มักถูกละเลย ขณะที่ด้านงบประมาณยังต้องพึ่งพาความสมัครใจเป็นหลัก ซึ่งการสนับสนุนจากรัฐและภาคีเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืน (พระครูไพบูลยธรรมารักษ์ และคณะ, 2567: 37-51)

2. แนวคิดและหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาการวิจัย พบว่า หลักพุทธธรรม 4 หมวด เป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อน ดังนี้ หลักเมตตาและกรุณา เป็นรากฐานของจิตสาธารณะ สอดคล้องกับ จรูญศรี กล่ำกลาย และคณะ พบว่า พรหมวิหาร 4 ช่วยคลายทุกข์ทางกายและใจ (จรูญศรี กล่ำกลาย และ คณะ, 2563: 51-71) และ พระมหานรินทร์ สุรปญฺโญ พบว่า คำนิยามว่าจิตอาสาคือจิตที่ไม่นิ่งดูดายต่อความทุกข์ของผู้อื่น หลักทานและการเสียสละ เป็นกลไกหล่อหลอมการอุทิศตนโดยไม่หวังผลตอบแทน (พระมหานรินทร์ สุรปญฺโญ, 2568: 305-316) สอดคล้องกับ ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ พบว่า ความเรียบง่ายและความอดทนเป็นปัจจัยความสำเร็จ (ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ, 2565) และสอดคล้องกับ เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ พบว่า การแสดงออกผ่านการบริจาคสนับสนุนชุมชนหลักสังคหวัตถุ 4 ใช้ในการประสานความร่วมมือและสร้างเครือข่าย (เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์, 2540) สอดคล้องกับ พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี และพูนศักดิ์ กมล พบว่า การใช้หลักธรรมนี้ช่วยให้การดำเนินชีวิตในสังคมเข้มแข็งขึ้น โดยหลักไตรสิกขา เป็นจุดเด่นของการวิจัยครั้งนี้ที่ระบุว่าเป็นกรอบพัฒนาศักยภาพผู้นำอย่างองค์รวม ซึ่งแม้ในงานวิจัยอื่น เช่น พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี และพูนศักดิ์ กมล จะกล่าวถึง ศีล 5 หรือ อิทธิบาท 4 แต่การระบุไตรสิกขาโดยตรงช่วยให้เห็นภาพการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งกาย ศีล จิต และปัญญา ได้ชัดเจนกว่า (พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี และพูนศักดิ์ กมล, 2566)

3. รูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาเชิงบูรณาการรูปแบบที่นำเสนอมีองค์ประกอบที่โดดเด่นและเป็นระบบ ดังนี้ การพัฒนาศักยภาพภายใน โดยมุ่งเน้นให้พระสงฆ์มีความพร้อมด้านศีลธรรมและปัญญา สอดคล้องกับโมเดล TARPAR ของ จรูญศรี กล่ำกลาย และคณะ พบว่า ที่ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะพระสงฆ์ที่เป็นต้นแบบ แต่ผลวิจัยในพื้นที่ทับสะแกมีความโดดเด่นกว่าในการเพิ่ม ทักษะการทำงานเชิงพื้นที่ เช่น การสื่อสารและการประสานงานภาคีเครือข่าย ซึ่งยังไม่ปรากฏเด่นชัดในงานวิจัยที่ผ่านมา การบูรณาการหลักธรรมกับงานพัฒนา การใช้ไตรสิกขากำกับกระบวนการช่วยให้การพัฒนามีฐานจากคุณธรรม (จรูญศรี กล่ำกลาย และ คณะ, 2563: 51-71) สอดคล้องกับ พระครูไพบูลยธรรมารักษ์ และคณะ พบว่า ที่เน้นการผสมผสานพุทธธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมและภาคีเครือข่าย เน้นการดึงประชาชนและผู้นำชุมชนเข้ามาในทุกขั้นตอน (พระครูไพบูลยธรรมารักษ์ และคณะ, 2567: 37-51) สอดคล้องกับ ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ พบว่า ที่ระบุว่าระบบพี่เลี้ยงและการฝึกอบรมเป็นปัจจัยสำคัญ (ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ, 2565: 1-19) และสอดคล้องกับ พระมหาพชร กิตฺติวรเมธี และคณะ พบว่า การมีวัดเป็นศูนย์กลางช่วยให้งานสาธารณสงเคราะห์ประสบความสำเร็จ ความยืดหยุ่นและกระบวนการเรียนรู้ เป็นการใช้พื้นที่จริงเป็นฐานและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ช่วยให้รูปแบบนี้ปรับใช้ได้ตามบริบทที่หลากหลาย (พระมหาพชร กิตฺติวรเมธี และคณะ, 2566: 55-69) สอดคล้องกับ เฉลิม อุคตกฤษฎ์ พบว่า บทบาทพระสงฆ์ต้องปรับตามศักยภาพและสภาพแวดล้อมของชุมชน (เฉลิม อุคตกฤษฎ์, 2521) บทสรุปการอภิปรายผล รูปแบบการพัฒนาที่ได้จากการวิจัยนี้ มีความครอบคลุมและเป็นระบบมากกว่างานวิจัยอื่นในอดีต เนื่องจากมีการเชื่อมโยงศักยภาพภายใน (Internal) เข้ากับ กระบวนการทำงานภายนอก (External) อย่างชัดเจน การใช้ไตรสิกขาเป็นกรอบกำกับถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยยกระดับพระสงฆ์จากการเป็นเพียงผู้นำทางจิตวิญญาณ ไปสู่การเป็น “ผู้ประสานพลังทางสังคม” ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

คณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมกับองค์ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชน และสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ขณะเดียวกัน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย ควรส่งเสริมความ

ร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินงาน และติดตามประเมินผล เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ควรพัฒนากระบวนการอบรมพระสงฆ์จิตอาสาโดยใช้วัดและชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ เน้นการปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการเสริมสร้างทักษะด้านการสื่อสาร การประสานงาน และการทำงานร่วมกัน ขณะเดียวกัน หน่วยงานและภาคีเครือข่ายควรมีระบบติดตามผลและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ผ่านการลงพื้นที่ ให้คำปรึกษา และสะท้อนบทเรียนร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความยั่งยืนของการพัฒนาเชิงพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังบริบทพื้นที่ที่หลากหลาย ทั้งเขตเมือง ชนบท และชุมชนที่มีความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม พร้อมทั้งดำเนินการวิจัยเชิงประเมินผลและเชิงทดลองเกี่ยวกับการนำรูปแบบการพัฒนาพระสงฆ์จิตอาสาไปใช้ในระยะยาว เพื่อยืนยันประสิทธิผลและพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสม ครอบคลุม และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กัญจิรา วิจิตรวัชรารักษ์ และคณะ. (2567). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเครือข่ายจิตอาสาของพระสงฆ์เขตภาคกลางตอนล่างในประเทศไทย. **วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี,** 7(5), 1041–1050.

จรูญศรี กล่ำกลาย และคณะ. (2563). รูปแบบกระบวนการทำงานของพระจิตอาสาเพื่อสังคมตามแนวพุทธจิตวิทยา. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ**, 5(1), 51–71.

เฉลิม อุคตกฤษฎ์. (2521). **การศึกษาบทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน**. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปิ่นทิพย์ นาคฤทธิ์ และคณะ. (2565). รูปแบบการปฏิบัติที่ดีในกระบวนการพัฒนาองค์กรจิตอาสาที่ประสบความสำเร็จ: แนวคิดหลัก กระบวนการหลัก และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ. **วารสารการวิจัยกาสะลองคำ**, 16(2), 1–19.

พรประภา กิจโกศล. (2534). **บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนน เมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระครูไพบูลย์ธรรมารักษ์ และคณะ. (2567). กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่. **วารสาร มจร โกศัยปริทรรศน์**, 2(2), 37–51.

พระครูวิลาศกาญจนธรรม และ แม่ชีกุลภรณ์ แก้ววิลัย. (2565). การพัฒนาจิตอาสาตามแนวทางพระพุทธศาสนา. **วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์**, 2(2), 117–126.

พระครูสาครธรรมประสิทธิ์. (2564). พระสงฆ์กับบทบาทในการพัฒนาชุมชนเทศบาลตำบลท่าจีน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารพุทธมัคค์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม**, 6(1), 65–75.

พระครูโสภณกิตติบัณฑิต และ สายัณห์ อินนันใจ. (2568). การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนววิถีพุทธอย่างยั่งยืนของตำบลกาญจนา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์**, 8(2), 85–109.

พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภทฺทวโส. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน. **วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ**, 6(3), 237–251.

พระมหานรินทร์ สุรปญฺโญ (เอมพันธ์). (2568). ชุมชนต้นแบบจิตอาสารักถิ่น: กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วน ร่วมจิตอาสารักถิ่นสู่สังคมสันติสุข อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ. **วารสารชัยภูมิปริทรรศน์**, 8(3), 305–316.

พระมหาพชร กิตฺติวรเมธี และคณะ. (2566). การพัฒนางานด้านสาธารณสงเคราะห์ตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว. **วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ**. 6(3), 55–69.

พระมหาวิฑูรย์ สิทฺธิเมธี และ พูนศักดิ์ กมล. (2566). อุดมการณ์และกระบวนการการเสริมสร้างสังคมสู่วิถีชีวิตใหม่ตามหลักพุทธธรรมของเครือข่ายจิตอาสาจังหวัดชัยภูมิ. **วารสารพุทธมัคค์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม**, 8(1), 87–95.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์. (2540). **บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ม อ ร

กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

BIOBANK: BIOLOGICAL BANK MANAGEMENT PROCESS OF WAT THUNG PUT, ANG THONG SUBDISTRICT, THAP SAKAE DISTRICT, PRACHUAP KHIRI KHAN PROVINCE

พระครูใบฎีการวิสุทธิ์ นิภาธโร (น้อยเจริญ)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Phra Khru Baidika Wisutthi Niphātharo (Noi Charoen)
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: ravisut121@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่วัดทุ่งพุฒิ (2) พัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัด และ (3) ส่งเสริมพื้นที่วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมภายใต้เครือข่าย “บวร” ได้แก่ บ้าน วัด และราชการ โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

วัดทุ่งพุฒิมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง สามารถจำแนกได้ 4 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) พันธุ์ไม้พื้นถิ่น โดยเฉพาะ “ต้นพุดป่า” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางพันธุกรรมเฉพาะถิ่น 2) พืชสมุนไพรที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสุขภาพ เช่น ฟ้าทะลายโจร ขมิ้น ไพล และบอระเพ็ด 3) จุลชีพและเห็ดราในดินที่มีบทบาทต่อการหมุนเวียนธาตุอาหารในระบบนิเวศ และ 4) สัตว์ป่าขนาดเล็ก เช่น นกประจำถิ่นและนกกินแมลง ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสมดุลของห่วงโซ่อาหาร ความหลากหลายดังกล่าวเกิดจากการบูรณาการหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการแบบป่าครอบครัว จนทำให้พื้นที่เป็นคลังพันธุกรรมมีชีวิตที่ยั่งยืน ด้านกระบวนการจัดการ พบว่าวัดทุ่งพุฒิพัฒนา “ธนาคารชีวภาพเชิงพุทธ-ชุมชน” ที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพเข้ากับวิถีสังคมและนิเวศ โดยใช้ป่าครอบครัวเป็นฐานการอนุรักษ์และถ่ายทอดองค์ความรู้ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางด้านคุณค่าและจิตสำนึก ขณะที่ชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นร่วมดูแล เฝ้าระวัง และถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่สมดุลและใช้ประโยชน์ได้จริง นอกจากนี้ การยกระดับวัดสู่พื้นที่เรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพประสบผลสำเร็จผ่านกิจกรรมธรรมศึกษาเชิงนิเวศและวงจรการวิจัย 4 ระยะ ทำให้ประชาชนทุกช่วงวัยเกิดการเรียนรู้ร่วม เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากร และสร้างเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อดูแลทรัพยากรชีวภาพและระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กระบวนการจัดการ, ธนาคารชีวภาพ, บริบทชุมชน

Abstract

This research entitled “Biobank Management Process of Wat Thung Phut, Ang Thong Subdistrict, Thap Sakae District, Prachuap Khiri Khan Province” aimed to: (1) examine the

biological diversity within the area of Wat Thung Phut; (2) develop a biobank management process for the temple; and (3) promote the temple area as a learning center for biobank management. The study employed a qualitative research approach integrated with participatory action research (PAR) under the "Bowon" collaboration framework, consisting of home, temple, and government sectors. Data were collected through in-depth interviews, participant observation, and community engagement activities.

The findings revealed that Wat Thung Phut possesses rich biodiversity that can be categorized into four major groups: (1) native plant species, particularly the wild gardenia (Pud Pa), which represents a distinctive local genetic identity; (2) medicinal plants with economic and health value, including Andrographis paniculata, turmeric, cassumunar ginger, and Tinospora crispa; (3) soil microorganisms and fungi that play essential roles in nutrient cycling within the ecosystem; and (4) small wildlife species, especially resident and insectivorous birds, which serve as indicators of ecological balance within the food chain. This biodiversity has been sustained through the integration of Buddhist principles, local wisdom, and family-forest management practices, transforming the area into a sustainable living genetic reservoir. Regarding the management process, the study found that Wat Thung Phut developed a "Buddhist–Community Biobank" model that integrates biological resource databases with social and ecological ways of life. Family forests functioned as the core mechanism for conservation and knowledge transmission. Monks served as moral and spiritual leaders, while community members and local scholars collaboratively participated in monitoring, conserving, and transferring knowledge concerning biological resources. This process resulted in practical resource management and strengthened community participation. Furthermore, the transformation of the temple into a biobank learning center was successfully achieved through eco-Dhamma educational activities and a four-phase participatory research cycle. These initiatives encouraged learning among people of all age groups, fostered a sense of shared ownership, and established volunteer networks dedicated to the sustainable conservation of biological resources and local ecosystems.

Keywords: Management Process, Biobank, Community Context

บทนำ

ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ถือเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ ทั้งในมิติของความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน องค์การสหประชาชาติได้ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างสมดุล โดยมองว่าความหลากหลายทางชีวภาพมิได้เป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น หากยังเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละภูมิภาค (United Nations Environment Programme [UNEP], 2020) โดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงแห่งหนึ่งของโลก ทั้งด้านพันธุกรรม ชนิดพันธุ์ และระบบนิเวศ ประเทศไทยในฐานะประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอุดมสมบูรณ์ จึงมีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์และบริหารจัดการทรัพยากรเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ความหลากหลายทางชีวภาพกำลังเผชิญกับภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากการขยายตัวของเมือง การใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชน (UNEP, 2020) ด้วยเหตุนี้ หลายประเทศจึงได้พัฒนาระบบการจัดเก็บและอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพในรูปแบบ “ธนาคารชีวภาพ” (Biobank) เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการรวบรวม จัดเก็บ และบริหารจัดการตัวอย่างชีวภาพและข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ สำหรับการศึกษาวิจัย การพัฒนานวัตกรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรของประเทศ (National Biobank of Thailand, 2022)

ในประเทศไทย แนวคิดธนาคารชีวภาพได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับชาติและระดับสถาบัน โดยเฉพาะการจัดตั้ง National Biobank of Thailand ซึ่งทำหน้าที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานด้านทรัพยากรชีวภาพของประเทศในการจัดเก็บตัวอย่างพืช จุลินทรีย์ และทรัพยากรชีวภาพอื่นอย่างเป็นระบบ (National Biobank of Thailand, 2022) ขณะเดียวกัน สถาบันการแพทย์และหน่วยงานด้านวิทยาศาสตร์ เช่น Ramathibodi Comprehensive Tumor Biobank ของคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ก็ได้พัฒนาระบบจัดเก็บตัวอย่างชีวภาพเพื่อสนับสนุนงานวิจัยด้านการแพทย์และชีวโมเลกุล อันสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของธนาคารชีวภาพในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต

แม้ประเทศไทยจะมีการพัฒนาระบบธนาคารชีวภาพในระดับชาติอย่างต่อเนื่อง แต่ในระดับชุมชนท้องถิ่นยังคงมีข้อจำกัดทั้งด้านองค์ความรู้ การจัดการข้อมูล และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรชีวภาพและมีทุนทางวัฒนธรรมสูง งานศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการเชื่อมโยงองค์ความรู้ท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดทางวิชาการสมัยใหม่ ตัวอย่างเช่น การศึกษาความหลากหลายของฟังไจในพื้นที่อนุรักษ์พันธุกรรมพืชจังหวัดจันทบุรี และการศึกษาความหลากหลายของจุลินทรีย์ในป่าชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี ต่างสะท้อนให้เห็นว่าระบบนิเวศระดับท้องถิ่นมีคุณค่าทั้งด้านวิทยาศาสตร์และการพัฒนาชุมชน (BIOTEC, 2563) นอกจากนี้ งานศึกษาด้าน ethnobotany ยังชี้ให้เห็นว่าพืชพื้นถิ่นและสมุนไพรในชุมชนมิได้มีคุณค่าเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนอีกด้วย (Kunpradid & Joradol, 2024)

วัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านความหลากหลายทางชีวภาพอย่างโดดเด่น ทั้งพันธุ์ไม้พื้นถิ่น พืชสมุนไพร จุลชีพในดิน และสัตว์ป่าขนาดเล็ก โดยเฉพาะ “ต้นพุดป่า” ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ทางพันธุกรรมเฉพาะถิ่นของพื้นที่ นอกจากนี้ วัดยังมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรในลักษณะ “ป่าครอบครัว” ที่ผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับภูมิปัญญาชุมชน ทำให้เกิดระบบ “พุทธนิเวศ” ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ชุมชน และธรรมชาติอย่างสมดุล สอดคล้องกับงานวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนที่ชี้ว่า พระสงฆ์ ชุมชน และเครือข่ายท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (Sukhawatthano & Methivorayan, 2021)

จากบริบทดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรมในพื้นที่ พัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพที่เหมาะสมกับบริบทวัดและชุมชน และส่งเสริมพื้นที่วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ อันจะนำไปสู่การสร้างต้นแบบ “ธนาคารชีวภาพเชิงพุทธ-ชุมชน” ที่สามารถ

ประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรชีวภาพของชุมชนอื่นได้อย่างยั่งยืน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับสากล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ (พันธุกรรม) ในเขตพื้นที่วัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

2. เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3. เพื่อส่งเสริมการจัดการพื้นที่วัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Cause Study) เป็นแนวทางในการศึกษาเฉพาะพื้นที่ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. การจัดเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การบันทึกภาคสนาม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 21 รูป/คน จากนั้นทำการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และจัดระเบียบข้อมูลโดยการถอดความ จากการสัมภาษณ์ เพื่อเตรียมเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้ง เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของข้อมูล จากนั้นจำแนก จัดหมวดหมู่ และกำหนดประเด็นสำคัญของข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่

(1) สภาพและความหลากหลายทางชีวภาพ (พันธุกรรม) ในพื้นที่วัดทุ่งพุฒิ

(2) กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ

(3) แนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ (Biobank)

3. การสังเคราะห์และตีความข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหามาสังเคราะห์และตีความ โดยเชื่อมโยงข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลในเชิงกระบวนการ บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และบริบทของพื้นที่ศึกษา อันเป็นการสะท้อนภาพรวมของการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิอย่างเป็นระบบ

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ ใช้ข้อความอธิบายประกอบประเด็นสำคัญ และเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับวัตถุประสงค์การวิจัยและกรอบแนวคิด เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจผลการวิจัยได้อย่างชัดเจน

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ (พันธุกรรม) ในเขตพื้นที่วัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ผลการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ (พันธุกรรม) ในเขตพื้นที่วัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สามารถสรุปสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

1. ประเภทความหลากหลายทางชีวภาพระดับพันธุกรรมในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่าพื้นที่วัดทุ่งพุฒิมีความหลากหลายทางพันธุกรรมที่สมบูรณ์ โดยจำแนกออกเป็น 4 ประเภทหลัก ได้แก่

1.1 พันธุกรรมพืชพื้นถิ่น ประกอบด้วยไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และพืชล้มลุกตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ต้นพุดป่า” ซึ่งเป็นพืชเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นที่เป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านและวัด

1.2 พันธุกรรมพืชสมุนไพร พบพืชที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน เช่น ฟ้าทะลายโจร ขมิ้น ไพล และบอระเพ็ด

1.3 พันธุกรรมจุลชีพและสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก เช่น เห็ดรา และจุลชีพในดิน ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญที่ช่วยในระบบการย่อยสลายและการหมุนเวียนธาตุอาหารของระบบนิเวศ

1.4 ความหลากหลายของสัตว์ป่าขนาดเล็ก พบสัตว์ปีก นกประจำถิ่น นกกินแมลง และสัตว์ขนาดเล็กอื่น ๆ ในสัดส่วนที่เหมาะสม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

2. การวิเคราะห์พันธุกรรมพืชเด่นในพื้นที่ พบว่า ต้นพุดป่า สะท้อนความหลากหลายทางพันธุกรรมในระดับชนิดและประชากร มีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น ทนทานต่อสภาพดินและภูมิอากาศท้องถิ่น และแตกต่างจากพุดที่ปลูกเชิงพาณิชย์ นอกจากนี้ ฟ้าทะลายโจร พบความแปรผันทางสัณฐานวิทยา เช่น ขนาดใบ ความสูง ความเข้มของสี และระดับรสขม โดยฟ้าทะลายโจรตามธรรมชาติมักมีรสขมจัดและใช้เป็นยาได้ดีกว่าชนิดที่ปลูกตามบ้านทั่วไป

3. กระบวนการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวพุทธนิเวศ พบว่า ความหลากหลายทางพันธุกรรมที่ยั่งยืนในพื้นที่วัดทุ่งพุฒิเกิดจากการบูรณาการ 3 ปัจจัยหลัก

3.1 หลักพุทธธรรม ใช้หลักการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ และการมองพื้นที่ป่าเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่ต้องดูแล

3.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการดูแลพื้นที่โดยงดการใช้สารเคมี การเก็บเกี่ยวผลผลิตป่าตามฤดูกาลในปริมาณที่เหมาะสม และการรักษาหน้าดินเพื่อให้จุลชีพและเห็ดราเจริญเติบโตได้ตามธรรมชาติ

3.3 กระบวนการมีส่วนร่วม (บวร) โดยวัดทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลาง” เชื่อมโยงบ้าน วัด และราชการ เพื่อร่วมกันดูแล “ป่าครอบครัว” ด้านหลังวัด ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และคลังพันธุกรรมของชุมชน สรุปผลเชิงประจักษ์ ความหลากหลายทางชีวภาพในวัดทุ่งพุฒิมิได้เกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของระบบความเชื่อและจริยธรรมของชุมชนที่เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล การคงอยู่ของสัตว์ขนาดเล็กและพืชสมุนไพรท้องถิ่นจึงเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จของการจัดการธนาคารชีวภาพที่อาศัยทุนทางสังคมและจิตวิญญาณเป็นฐานสำคัญ

2. กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ พบว่า ผลการพัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าการพัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิ ประสบความสำเร็จในการสร้างโมเดลการจัดการทรัพยากรชีวภาพที่บูรณาการระหว่าง “พุทธจักร” และ “อาณาจักร” โดยมีองค์ประกอบของกระบวนการที่สำคัญ 4 ด้าน ดังนี้

1. การรวบรวมและอนุรักษ์ กระบวนการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่เชื่อมโยงทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการความรู้เข้าด้วยกัน

1.1 การสำรวจเชิงรุก มีการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้รู้ด้านสมุนไพร และคนในชุมชน ออกสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน บริเวณวัด และพื้นที่รกร้าง เพื่อจำแนกและเก็บรวบรวมพันธุกรรมพืชสำคัญ เช่น ฟ้าทะลายโจร ขมิ้น ไพล และบอระเพ็ด

1.2 การอนุรักษ์ในถิ่นกำเนิด เป็นการเน้นการรักษาพืชพรรณในพื้นที่ดั้งเดิม โดยเฉพาะ “ต้นพุดป่า” และพืชสมุนไพร โดยอาศัยเขตอภัยทานของวัดเป็นเกราะป้องกันทางสังคมและกฎระเบียบชุมชน

1.3 การอนุรักษ์นอกถิ่นกำเนิด มีการจัดทำแปลงสาธิตและโรงเรือนสมุนไพรภายในวัด เพื่อรวบรวมสายพันธุ์พืชที่หายากหรือเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์มาเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์

2. การจัดการข้อมูลและระบบฐานข้อมูล การพัฒนาระบบข้อมูลไม่ได้มุ่งเน้นเพียงเทคนิคเชิงตัวเลข แต่เน้นการสร้าง “คลังความรู้ที่มีชีวิต”

2.1 การบันทึกภูมิปัญญา มีการจัดทำฐานข้อมูลที่ระบุทั้งลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และ “สรรพคุณทางยา” ตามตำราความรู้พื้นบ้านที่ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน

2.2 ระบบความทรงจำร่วม เป็นข้อมูลชีวภาพถูกแปรรูปให้เป็นสื่อการเรียนรู้ที่เข้าใจง่าย เพื่อใช้ในการตัดสินใจระดับชุมชนและการถ่ายทอดสู่เยาวชน ทำให้ข้อมูลมีความหมายต่อวิถีชีวิตจริงมากกว่าเป็นเพียงตัวเลขทางสถิติ

3. การมีส่วนร่วมและเครือข่ายความร่วมมือ ความสำเร็จของธนาคารชีวภาพเกิดจากการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่

3.1 โมเดลบวร (บ้าน-วัด-โรงเรียน/ราชการ) โดยวัดทุ่งพุฒิทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงาน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่สร้างความน่าเชื่อถือ ทำให้คนในชุมชนเกิดความไว้วางใจในการแบ่งปันข้อมูลและทรัพยากร

3.2 การปรับเปลี่ยนสถานะ: กระบวนการจัดการช่วยเปลี่ยนมุมมองของชาวบ้านจาก “ผู้ใช้ทรัพยากร” มาเป็น “ผู้ร่วมดูแลทรัพยากร” ผ่านกิจกรรมร่วมกัน เช่น การปลูกป่าเสริมและ การทำแนวกันไฟ

4. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการ คืออัตลักษณ์สำคัญที่ทำให้กระบวนการจัดการของวัดทุ่งพุฒิมีความยั่งยืน

4.1 สันโดษและอัปปมาท เป็นการบริหารจัดการธนาคารชีวภาพตั้งอยู่บนหลักความพอประมาณไม่เบียดเบียน และความไม่ประมาทต่อการสูญสิ้นของทรัพยากร

4.2 ความรับผิดชอบเชิงศีลธรรม เป็นการใช้หลักคำสอนทางพุทธศาสนาช่วยสร้าง “จิตสำนึกภายใน” ให้แก่คนในชุมชน ทำให้การอนุรักษ์พันธุกรรมพืชเป็นไปด้วยความสมัครใจ มากกว่าการบังคับด้วยกฎหมาย

บทสรุปและผลลัพธ์เชิงประจักษ์ ผลจากการพัฒนากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง 4 มิติ ดังนี้

1. มิติเชิงโครงสร้าง เกิดระบบการทำงานที่ชัดเจน มีบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชนและวัดในการตรวจสอบและดูแลทรัพยากรอย่างเป็นระบบ

2. มิติเชิงองค์ความรู้ สามารถจัดการฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพที่ผสมผสานวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาเข้าด้วยกันอย่างลงตัว

3. มิติเชิงทัศนคติ ชุมชนมีจิตสำนึกรักและหวงแหนทรัพยากรท้องถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เห็นคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพในฐานะ “ความมั่นคงทางอาหารและยา”

4. มิติความยั่งยืน การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างรอบคอบและมีการวางแผนทดแทน ทำให้ธนาคารชีวภาพแห่งนี้ไม่ใช่เพียงที่เก็บรักษาพันธุกรรม แต่เป็น “ต้นทุนทางสังคม” ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชาวตำบลอ่างทองสืบไป

3. ส่งเสริมการจัดการพื้นที่วัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ (Biobank) พบว่า จากการศึกษาผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มเฉพาะ และการวิเคราะห์การดำเนินงานเชิงพื้นที่ พบว่ากระบวนการส่งเสริมพื้นที่เรียนรู้ของวัดทุ่งพุฒิมีโครงสร้างการจัดการที่โดดเด่นและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำการเรียนรู้ พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญเป็น "ผู้นำจิตวิญญาณและปัญญา" โดยขับเคลื่อนพื้นที่เรียนรู้ผ่านวงจรการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม 4 ระยะ

1.1 ระยะการวางแผน เป็นการบูรณาการหลักความไม่ประมาท (อัปปมาทธรรม) และเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ มากำหนดทิศทางกิจกรรมอนุรักษ์

1.2 ระยะการปฏิบัติ เป็นการจัดกิจกรรม "ธรรมศึกษาเชิงนิเวศ" เช่น การห่มผ้าต้นไม้ การเพาะกล้าไม้พื้นถิ่น และการบรรยายธรรมที่เชื่อมโยงความสมดุลของธรรมชาติเข้ากับหลักจริยธรรม

1.3 ระยะการสังเกต เป็นการติดตามพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนในชุมชนและเยาวชน เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงด้านจิตสำนึก

1.4 ระยะการสะท้อนผล เป็นการร่วมกับชุมชนสรุปบทเรียนและถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรมที่ได้รับจากการลงมือทำ

2. รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก เป็นการส่งเสริมพื้นที่เรียนรู้ของวัดทุ่งพุฒิไม่ได้จำกัดเฉพาะการบรรยาย แต่เน้นการสร้างประสบการณ์ตรงผ่านกิจกรรม

2.1 ฐานการเรียนรู้ชีวภาพ เป็นการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติภายในวัดที่ระบุข้อมูลพืชสมุนไพรและพืชพื้นถิ่น (เช่น ต้นพุดป่า) เชื่อมโยงกับตำราแพทย์พื้นบ้าน

2.2 ค่ายเยาวชนพุทธนิเวศ เป็นการนำเด็กและเยาวชนในตำบลอ่างทองมาเรียนรู้เรื่อง "ธนาคารชีวภาพ" ผ่านการจำแนกชนิดพืชและการทำฐานข้อมูลอย่างง่าย เพื่อสร้างการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่าย ความสำเร็จของการเป็นพื้นที่เรียนรู้เกิดจากการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาท

3.1 ศูนย์กลางข้อมูลชุมชน วัดทำหน้าที่เป็น "คลังปัญญา" ที่รวบรวมภูมิปัญญาจากปราชญ์ท้องถิ่นและข้อมูลทางวิชาการมาไว้ในจุดเดียว

3.2 เครือข่ายความร่วมมือ มีการเชื่อมโยงกับสถานศึกษาและหน่วยงานด้านทรัพยากรธรรมชาติในระดับจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และสนับสนุนทรัพยากรในการจัดกิจกรรมเรียนรู้

4. แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้อย่างยั่งยืนในอนาคต ผลการวิจัยชี้ให้เห็นปัจจัยที่จะช่วยยกระดับพื้นที่เรียนรู้ให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น

4.1 การสื่อสารและสื่อการเรียนรู้ ควรพัฒนาระบบสื่อดิจิทัลหรือ QR Code ประจำพืชแต่ละชนิด เพื่อให้ผู้มาเยือนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา

4.2 การเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน เป็นการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ให้ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต เช่น การเรียนรู้การแปรรูปสมุนไพรจากธนาคารชีวภาพเพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน

4.3 การสร้างศูนย์กลางระดับภูมิภาค: ยกระดับจากพื้นที่เรียนรู้ระดับตำบล สู่การเป็นต้นแบบ "พื้นที่เรียนรู้พุทธนิเวศและธนาคารชีวภาพ" ในระดับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

บทสรุปเชิงสังเคราะห์ การส่งเสริมพื้นที่วัดทุ่งพุฒิให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ คือการสร้าง "ห้องเรียนที่มีชีวิต" ที่ไม่ได้ให้เพียงความรู้ทางวิทยาศาสตร์เรื่องพันธุกรรมพืช แต่เป็นการปลูกฝัง "ความ

ฉลาดทางนิเวศ” ผ่านหลักพุทธธรรม ผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดคือการเปลี่ยนจาก “การเก็บรักษาในธนาคาร” ไปสู่ “การงอกงามในจิตสำนึก” ซึ่งเป็นเกราะคุ้มกันทรัพยากรชีวภาพที่แข็งแกร่งที่สุด กระบวนการนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ผสานศรัทธาเข้ากับความรู้ ชุมชนจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ทั้งในมิติของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น

สรุปองค์ความรู้

วัดทุ่งพุฒิใช้กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพแนวพุทธ ผ่านกิจกรรมปลูกป่าและบวชต้นไม้โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนี้

ภาพที่ 1 วัดทุ่งพุฒิใช้กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพแนวพุทธ

จากแผนภาพ แสดงการศึกษากระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิ พบว่า วัดได้นำแนวคิด “พุทธนิเวศ” มาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เช่น การปลูกป่าและการบวชต้นไม้ เป็นกลไกสำคัญในการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนและเยาวชนในพื้นที่ กระบวนการดังกล่าวเป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับองค์ความรู้ด้านนิเวศวิทยาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดรูปแบบการจัดการทรัพยากรชีวภาพที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ การดำเนินงานยังตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายทั้งวัด ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมีบทบาทร่วมกันในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเฝ้าระวังทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ความร่วมมือดังกล่าวก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมปลูกป่าและบวชต้นไม้ ยังส่งผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมและจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชและระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ในเชิงวิชาการ กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิสะท้อนลักษณะของ “โมเดลการจัดการทรัพยากรเชิงพื้นที่” ที่เชื่อมโยงข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพเข้ากับการจัดการเชิงนิเวศอย่างเป็นระบบ ผ่านการบันทึกข้อมูลพรรณไม้ การสำรวจชนิดพันธุ์ และการติดตามพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพสำหรับใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศในระยะยาว กระบวนการดังกล่าวยังสะท้อนการบูรณาการระหว่างศาสนาและนิเวศวิทยา โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่

เป็นศูนย์กลางด้านคุณค่าและจริยธรรม ชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมบริบาลทรัพยากร และภาคีภายนอกสนับสนุนองค์ความรู้และทรัพยากรที่จำเป็น ส่งผลให้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์เชิงสังคมที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน สามารถรับมือกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและการลดลงของทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ วัดทุ่งพุฒิจึงนับเป็นต้นแบบ "ธนาคารชีวภาพแนวพุทธ" ที่สามารถเชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้ากับการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง "กระบวนการจัดการธนาคารชีวภาพ (Biobank) ของวัดทุ่งพุฒิ ตำบลอ่างทอง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์" สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรชีวภาพในระดับชุมชนสามารถดำเนินไปอย่างยั่งยืนได้เมื่อมีการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์ความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ประการแรก ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่วัดทุ่งพุฒิ โดยเฉพาะบริเวณป่าครอบครัว มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ทั้งพันธุ์ไม้พื้นถิ่น พืชสมุนไพร จุลชีพ และสัตว์ป่าขนาดเล็ก สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนของ กาญจนา คุ้มทรัพย์ พบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้เกิดจากมาตรการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการจัดการเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาและดูแลทรัพยากรด้วยตนเอง (กาญจนา คุ้มทรัพย์, 2560) การที่พื้นที่วัดถูกมองว่าเป็น "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์" และ "สมบัติร่วมของชุมชน" ส่งผลให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและมีความระมัดระวังในการใช้ทรัพยากร ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการอนุรักษ์ในระยะยาว

นอกจากนี้ การพบสัตว์ขนาดเล็ก นก แมลง และจุลชีพในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ยังสะท้อนถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ สอดคล้องกับการศึกษาของสุพิมล ศรศักดา และคณะ พบว่า ว่าสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กสามารถใช้เป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ลดการรบกวนจากมนุษย์และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี (สุพิมล ศรศักดา และคณะ, 2562)

ผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Sacred Natural Sites ของ Bhagwat และ Rutte ที่อธิบายว่า ความเชื่อทางศาสนาและคุณค่าทางจิตวิญญาณสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ และช่วยอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรม (Sacred Natural Sites ของ Bhagwat และ Rutte, 2006: 519–524)

ประการที่สอง ผลการวิจัยพบว่า ธนาคารชีวภาพของวัดทุ่งพุฒิมีลักษณะเป็น "ธนาคารชีวภาพเชิงพุทธ–ชุมชน" ที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพเข้ากับวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางด้านคุณค่าและจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระชาญชัย เพชรดี พบว่า พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับชุมชนในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากได้รับความไว้วางใจจากประชาชนและสามารถใช้หลักพุทธธรรมสร้างความร่วมมือได้โดยไม่ก่อให้เกิดแรงต้านจากชุมชน (พระชาญชัย เพชรดี, 2556)

ในขณะเดียวกัน ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรที่ตั้งอยู่บนฐานคุณค่าทางจริยธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม มีความยั่งยืนมากกว่าการจัดการที่ขับเคลื่อนด้วยกลไกตลาดเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของฉัตราภรณ์ สุริวรรณ พบว่า การให้ความสำคัญกับมูลค่าทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว อาจทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกลดทอนคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมลง ผลการวิจัยของวัดทุ่งพุฒิจึงช่วยเติมเต็มแนวคิดการจัดการธนาคารชีวภาพในมิติที่เน้น "คุณค่าทางจิตวิญญาณ" และ "ความรู้ร่วมของชุมชน" ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ (ฉัตราภรณ์ สุริวรรณ, 2563: 2–15)

อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Heywood ที่เสนอว่า พื้นที่อนุรักษ์พันธุกรรมควรทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งอนุรักษ์ แหล่งข้อมูล และแหล่งเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ซึ่งกรณีของวัดทุ่งพุฒิสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ธนาคารชีวภาพมิได้เป็นเพียงสถานที่เก็บข้อมูลหรือพันธุกรรมเชิงกายภาพ แต่เป็น “คลังชีวภาพมีชีวิต” ที่ชุมชนสามารถเข้าถึง เรียนรู้ และร่วมดูแลอย่างต่อเนื่อง (Heywood, 2017: 113–115)

ประการที่สาม การพัฒนาวัดทุ่งพุฒิสู่พื้นที่เรียนรู้ด้านธนาคารชีวภาพ สะท้อนให้เห็นบทบาทของกระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธนิเวศที่เน้นการปลูกฝังจิตสำนึกควบคู่กับการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สอดคล้องกับแนวคิด “ปลูกป่าในใจคน” ของพระมหาชินวัฒน์ จกฺกวโร พบว่า การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมก่อนการอนุรักษ์เชิงกายภาพ กิจกรรมเรียนรู้ภายในวัด เช่น การดูแลป่าครอบครัว การศึกษาพืชสมุนไพร และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้เยาวชนและประชาชนเกิดความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ และนำไปสู่ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของชุมชน (พระมหาชินวัฒน์ จกฺกวโร, 2562: 4085– 4094)

ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานวิจัยด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของศรีณัฐ ไทรชมภู และคณะ พบว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ข้ามรุ่นผ่านการปฏิบัติจริง เป็นกลไกสำคัญในการรักษาทั้งทรัพยากรชีวภาพและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน (ศรีณัฐ ไทรชมภู และคณะ, 2561: 290–302) ขณะเดียวกัน งานวิจัยของ Sukanda Chaiyong และคณะ ยังสนับสนุนข้อค้นพบว่า ป่าชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็น “ธนาคารอาหารและยา” ที่สร้างความมั่นคงทางสุขภาวะและการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน (Sukanda Chaiyong และคณะ, 2020: 2052–2063)

โดยสรุป ผลการวิจัยยืนยันว่า การจัดการธนาคารชีวภาพในบริบทวัดและชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการ 3 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) มิติพุทธธรรมและจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (2) มิติการมีส่วนร่วมและสิทธิของชุมชน และ (3) มิติองค์ความรู้และข้อมูลชีวภาพ การบูรณาการทั้งสามมิติดังกล่าวทำให้วัดทุ่งพุฒิสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบ “ธนาคารชีวภาพเชิงพุทธ–ชุมชน” ที่ไม่เพียงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังสร้างความเข้มแข็งทางสังคม วัฒนธรรม และการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีศักยภาพในการขยายผลสู่พื้นที่อื่นในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การยกระดับบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการจัดการธนาคารชีวภาพเชิงพุทธ–ชุมชน จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรชีวภาพในระดับท้องถิ่น และเป็นแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

การนำผลการวิจัยไปใช้ควรมุ่งเน้นการเสริมพลังให้กับวัดและชุมชนในฐานะผู้จัดการทรัพยากรชีวภาพร่วมกัน และใช้ธนาคารชีวภาพเป็นเครื่องมือเชิงสังคม วัฒนธรรม และการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยในอนาคตควรมุ่งสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างนโยบาย การปฏิบัติ และการเรียนรู้เชิงพื้นที่ โดยใช้วัดเป็นฐานสำคัญของการจัดการทรัพยากรชีวภาพ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาธนาคารชีวภาพที่สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรม และศาสนาของชุมชนไทยอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

Bhagwat, S. A., & Rutte, C. (2006). Sacred groves: Potential for biodiversity management. **Frontiers in Ecology and the Environment**, **4**(10), 519–524.

BIOTEC. (n.d.). **หน่วยวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและชีววัสดุ.** https://www.biotec.or.th/home/หน่วยวิจัยความหลากหลาย/ (สืบค้นเมื่อ 24 ธันวาคม 2568)

Chaiyong, S., et al. (2023). Uncovering the ethnobotanical importance of community forests in Chai Nat Province, Central Thailand. **Biodiversitas,** 24(4), 2052–2063.

Heywood, V. H. (2015). The role of botanic gardens as resource centres for sustainable development. **International Journal of Botany**, 1(2), 113–115.

กาญจนา คุ้มทรัพย์. (2558). สิทธิของชุมชนที่จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: จากการศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์**, 4(1), 141–157.

ฉัตราภรณ์ สุริวรรณ. (2562). ปฏิบัติการของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาด: โครงการเรดด์พลัสในพื้นที่ป่า ชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. **วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม**, 15(1), 2–15.

พระชาญชัย เพชรดี. (2556). **แนวทางพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์**.วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พระมหาชินวัฒน์ จกฺกวโร (กุยรัมย์). (2562). การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเชิงพุทธของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9: วิเคราะห์เชิงพุทธธรรม. **วารสาร มจร นครทรรศน์**, 6(8), 4085–4094.

ศรีณัฐ ไทรชมภู และคณะ. (2562). การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อสมุนไพรของพื้นที่คุ้งบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. **วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,** 14(1), 290–302.

สุพิมล ศรศักดา และคณะ. (2560). รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร,** 1(2), 14–20.

กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

THE PROCESS OF DESIGNING ACTIVITIES IN THE CREATIVE TRADITION OF BAN KHOM PHRIK MONASTERY, MUEANG DISTRICT PRACHUAPKHIRIKHAN PROVINCE

มนตรี กองอาษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Mr. Montri Kong-asa
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College
E-mail: montrikongarsa2499272525@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก 2) เพื่อออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ และ 3) เพื่อเสนอกระบวนการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาทั้งข้อมูลเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผลการวิจัยพบว่า (1) บริบทของการจัดกิจกรรมประเพณีเชิงสร้างสรรค์ ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกมีลักษณะเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างวัดกับชุมชน โดยใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นกลไกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมคุณธรรม เช่น งานบุญตามวันสำคัญทางศาสนา การอบรมคุณธรรมจริยธรรม และการบูรณะโบราณสถาน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น(2) การออกแบบกิจกรรมประเพณีเชิงสร้างสรรค์ มีหลักคิดสำคัญคือ “วัดหรือสำนักสงฆ์เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เชิงบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงศาสนา ศีลธรรม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน กิจกรรมเด่น ได้แก่ ทำบุญปีใหม่ ทำบุญสงกรานต์ และประเพณีทำบุญออกพรรษา(ตักบาตรเทโว) ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน (3) กระบวนการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การวิเคราะห์บริบท การระดมความคิดเห็น การดำเนินกิจกรรม และ การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม โดยนำไปประยุกต์ใช้ใน 3 กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่”, “รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” และ “ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้” ผลการดำเนินงานก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในด้านศาสนาและวัฒนธรรม ส่งเสริมคุณธรรม ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น จนพัฒนาเป็นต้นแบบ “วัดเชิงสร้างสรรค์และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน” ที่ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: กระบวนการออกแบบกิจกรรม, งานประเพณีเชิงสร้างสรรค์, สำนักสงฆ์บ้านยุบพริก

Abstract

This research entitled “The process of designing activities in the creative tradition of Ban Khom Phrik Monastery, Mueang District, Prachuapkhirikhan Province" had three objectives: (1) to study the context of organizing creative traditional festival activities at Ban Yup Phrik Monastic Residence, (2) to design creative activities for the traditional festival, and

(3) to propose a process for designing activities that is appropriate to the community context. This study employed a qualitative research approach through both documentary research and field data collection. The research findings revealed that: (1) The context of organizing creative traditional ceremony activities at Ban Yup Phrik Sangha Office demonstrated collaborative operations between the temple and community, utilizing religious activities as mechanisms for preserving arts and culture while promoting moral values. These included merit-making ceremonies on important religious days, moral and ethical training programs, and restoration of historical sites, which strengthened unity and pride in local identity. (2) The design concept is based on the idea of "the temple as a center of integrated learning," connecting religion, morality, culture, and the environment. Key activities—including New Year merit-making, Songkran Festival, and the Tak Bat Thewo ceremony—encourage community participation, lifelong learning, and sustainable quality of life development. (3) The creative activity design process of Ban Yup Prik Monastery consists of four main stages: context analysis, idea generation, implementation, and participatory evaluation. These steps were applied to three key activities — "Clean Temple, Clean Community for the New Year", "Watering the Hearts of Elders" and "Tak Bat Thewo: Volunteer Spirit of Giving". The implementation fostered collective learning in religion and culture, promoted moral values, unity, and local pride, and ultimately became a model for a "Creative and Sustainable Temple", driving continuous community development in spiritual, cultural, and environmental dimensions.

Keywords: Activity Design Process; Creative Cultural Festival; Ban Khom Phrik Monastery

บทนำ

ประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาถือเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิตและโครงสร้างสังคมไทยมาอย่างยาวนาน (เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน), 2543) เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดกรอบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของประชาชน ส่งผลให้ขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับหลักจริยธรรมทางศาสนาอย่างแนบแน่น ในบริบทเชิงพื้นที่ "วัด" จึงมิได้ทำหน้าที่เพียงสถานประกอบพิธีกรรม แต่ยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการเชื่อมโยงการศึกษา การสืบสานภูมิปัญญา และเป็นพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น (สุพัตรา สุภาพ, 2545)

ในทางพุทธปรัชญา การสร้างความมั่นคงและความสันติสุขของหมู่คณะปรากฏเด่นชัดในหลักธรรม "อปริหานิยธรรม 7" ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นไปเพื่อความเจริญและป้องกันความเสื่อม ประกอบด้วยการประชุมกันเนืองนิตย์ การพร้อมเพรียงกันปฏิบัติศาสนกิจ การเคารพในจารีตและกฎระเบียบเดิม การให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส การคุ้มครองสตรี การให้ความเคารพปูชนียสถาน และการอารักขาพระอริยบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 95-97: 95-97) หลักธรรมเหล่านี้คือกลไกสำคัญที่ส่งเสริมความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคมไทยในอดีต

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์และการขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตและค่านิยมของประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตแตกต่างจากคนรุ่นเดิมอย่างชัดเจน ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาลด

น้อยลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่หันไปให้ความสำคัญกับกิจกรรมสมัยใหม่หรือสื่อดิจิทัลมากกว่า นำไปสู่ความเสี่ยงต่อการที่มรดกทางวัฒนธรรมจะสูญหายไปจากการขาดการถ่ายทอดคุณค่าทางประเพณีในระยะยาว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของวัดในมิติร่วมสมัย พบว่าแม้ในอดีตวัดจะเคยเป็นพื้นที่สำหรับการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือของคนในชุมชน แต่ในปัจจุบันบทบาทดังกล่าวเริ่มลดลง เนื่องจากกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในหลายพื้นที่ยังคงดำเนินในรูปแบบเดิม ขาดการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้กิจกรรมบางรูปแบบไม่สามารถดึงดูดใจหรือสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่ได้อย่างเพียงพอ

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่อง “ประเพณีเชิงสร้างสรรค์” จึงเป็นทางออกสำคัญในการพัฒนารูปแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยการผสานคุณค่าดั้งเดิมเข้ากับกระบวนการสร้างสรรค์ที่ทันสมัย แนวคิดนี้มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเห็นคุณค่าของท้องถิ่นอย่างแท้จริง ช่วยให้วัดสามารถปรับตัวเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมสร้างสรรค์ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพในปัจจุบัน

สำนักสงฆ์บ้านยุบพริก ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 11 ตำบลบ่อนอก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นสถานที่สำคัญที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่จัดกิจกรรมทางศาสนาของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ทว่าจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พบว่าการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งรูปแบบกิจกรรมบางประการยังขาดความหลากหลายและความน่าสนใจ

ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญในการศึกษา “กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชนและหาแนวทางการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ การศึกษาครั้งนี้มุ่งหวังให้เกิดต้นแบบการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกวัย อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
2. เพื่อออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
3. เพื่อเสนอกระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Cause Study) เป็นแนวทางในการศึกษาเฉพาะพื้นที่ของการศึกษากระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของ สำนักสงฆ์ บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมุ่งวิเคราะห์บริบทและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. การจัดเตรียมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การบันทึกภาคสนาม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 19 รูป/คน จากนั้นตรวจสอบความครบถ้วนและความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้รับ แล้วจึงดำเนินการถอดความจากบท

สัมภาษณ์และจัดระเบียบข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อเตรียมเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลตลอดกระบวนการจัดเตรียมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลสามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างครอบคลุมและชัดเจน

2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดการวิจัย พร้อมทั้งตรวจสอบความเชื่อมโยงของข้อมูลอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation Technique) ได้แก่ การตรวจสอบด้านทฤษฎี ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และด้านแหล่งข้อมูล เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน

3. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลและการนำเสนอผลการวิจัย โดยผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ทั้งด้านทฤษฎี ผู้วิจัย และแหล่งข้อมูล เพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อค้นพบที่ได้จากมุมมองและวิธีการที่แตกต่างกัน หากผลการวิเคราะห์มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน จะถือว่าข้อมูลมีความถูกต้องและเชื่อถือได้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีที่พบประเด็นไม่สมบูรณ์ โดยใช้การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เพิ่มเติมเพื่อยืนยันผลการวิจัย สำหรับการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงผลการวิเคราะห์เข้ากับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจผลการวิจัยได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

1. บริบทการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า จากการศึกษาบริบทการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์จำนวน 5 รูป และผู้นำชุมชนจำนวน 14 คน ประกอบกับการศึกษางานวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นสำคัญที่สะท้อนถึงบทบาทของสำนักสงฆ์ในฐานะศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎีและผลการศึกษาในบริบทต่าง ๆ ของประเทศไทย สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ 5 ข้อ ดังนี้

1.1 การจัดประเพณีสำคัญ 3 วันเป็นกลไกการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกดำเนินกิจกรรมในประเพณีสำคัญ 3 วัน ได้แก่ ประเพณีทำบุญปีใหม่ ประเพณีทำบุญสงกรานต์ และประเพณีทำบุญออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) อย่างต่อเนื่องทุกปี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตให้เป็นหนึ่งเดียว การจัดกิจกรรมดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมของชุมชน ที่บูรณาการศาสนา วัฒนธรรม และจิตอาสาเข้าด้วยกัน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชนทั่วไปในทุกขั้นตอนของการจัดงาน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของพระครูวินัยธรวรรธนา ญาณวโร และคณะ ในเรื่อง “ประเพณีบุญทอดเทียน: สืบทอดพระพุทธศาสนา รักษาประเพณีอีสาน” ที่ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม เพราะเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เกิดการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในทุกมิติ

1.2 วัดหรือสำนักสงฆ์ในฐานะศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยหล่อหลอม

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน โดยผสานศิลปวัฒนธรรมเข้ากับหลักธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้งในแต่ละประเพณี กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ข้ามปี การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ การทำเจดีย์ทราย การตักบาตรเทโว การสาธิตงานหัตถกรรม และการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้าน ล้วนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ผู้คนได้เรียนรู้และภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง

1.3 การสอดแทรกศีลธรรมผ่านกิจกรรมประเพณีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างสังคมพุทธที่เข้มแข็ง โดยการจัดกิจกรรมในประเพณีทั้งสามวันมีการสอดแทรกศีลธรรมและหลักธรรมคำสอนอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการปลูกฝังคุณธรรมผ่านการปฏิบัติจริง เช่น การสอนเรื่องศีล 5 และความคิดดีทำดีในวันปีใหม่ การบรรยายธรรมเรื่องความกตัญญูและความเคารพผู้ใหญ่ในช่วงสงกรานต์ และการส่งเสริมจิตอาสาและการแบ่งปันในประเพณีตักบาตรเทโว ที่สร้างความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของประชาชน โดยในการจัดกิจกรรมมีแนวทางการสอดแทรกศีลธรรมดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูพิพัฒน์ธรรมานันท์ ในหนังสือศีลธรรมกับวิถีชีวิตชาวพุทธในสังคมร่วมสมัย ที่อธิบายว่า “วัดควรใช้กิจกรรมประเพณีทางศาสนาเป็นเวทีสอนศีลธรรม เช่น การสวดมนต์ข้ามปีและตักบาตรเทโว เพื่อปลูกฝังความซื่อสัตย์ อดทน และจิตอาสาในสังคม” ซึ่งตรงกับแนวทางของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกที่ใช้ประเพณีสำคัญ 3 วัน คือ งานปีใหม่ สงกรานต์ และออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) ช่วยให้ประชาชนเรียนรู้หลักธรรมผ่านการลงมือปฏิบัติจริง และสร้างสังคมแห่งการให้และความเสียสละ ทำให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางศีลธรรม ที่ใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแกนกลางในการพัฒนาสังคมพุทธที่ยั่งยืน

1.4 การบูรณาการแนวคิดร่วมสมัยเข้ากับประเพณีเพื่อสร้างความยั่งยืนทางวัฒนธรรม โดยสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกได้นำแนวคิดสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ควบคู่กับการอนุรักษ์ประเพณี เช่น การใช้สื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์งาน การถ่ายทอดสดพิธีเวียนเทียน การจัดนิทรรศการธรรมะและพุทธประวัติ การอบรมเยาวชนเรื่องสิ่งแวดล้อม และการสอดแทรกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในงานตกแต่ง เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติและการทำของที่ระลึกจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การบูรณาการดังกล่าวทำให้กิจกรรมประเพณีไม่เป็นเพียงการทำตามตำรับเดิม แต่สามารถตอบสนองต่อบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และดึงดูดให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง โดยการผสมผสานระหว่างประเพณีกับแนวคิดร่วมสมัยนี้ สะท้อนถึงการประยุกต์หลักการการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน ที่ไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิมจนเกินไป แต่เปิดรับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งแก่นแท้ของคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางที่สำคัญในการทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีชีวิตชีวาในโลกยุคใหม่

1.5 การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ท้องถิ่น โดยพระสงฆ์และชุมชนมีบทบาทร่วมกันในการอนุรักษ์และส่งเสริมโบราณสถานและโบราณวัตถุในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ผ่านการบูรณะอาคารเก่า การเก็บรักษาของศักดิ์สิทธิ์ การจัดนิทรรศการ โดยยึดแนวทางการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม ที่ชุมชนและวัดเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยการดำเนินงานดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ผลที่ได้คือการสร้างจิตสำนึกในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและการหล่อหลอมให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในรากเหง้าและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทไทย

จากประเด็นสำคัญทั้ง 5 ข้อ เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า สำนักสงฆ์บ้านยุบพริกได้พัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ที่มีความสมบูรณ์แบบในการผสมผสานมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และสังคม โดยใช้ “ประเพณีสำคัญ 3 วัน” เป็นกลไกหลักใน

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืนที่ใช้ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นฐาน

2. ผลการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ภาพรวมแนวคิดการออกแบบกิจกรรม การออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ โรงเรียน และประชาชน โดยมีหลักคิดสำคัญคือ “วัดหรือสำนักสงฆ์เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เชิงบูรณาการ” ที่ผสาน ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม เข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2.1 องค์ประกอบหลักของการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์

2.1.1 การจัดให้วัดหรือสำนักสงฆ์เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของชุมชน โดยสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกเป็นพื้นที่กลางในการเผยแพร่ความรู้และคุณธรรม ทั้งทางธรรมและทางโลก โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ หน่วยงานรัฐ โรงเรียน และองค์กรชุมชน จัดกิจกรรมประเพณีสำคัญประจำปี เช่น ประเพณีทำบุญปีใหม่, ประเพณีทำบุญสงกรานต์, และ ประเพณีทำบุญออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) เพื่อเชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ “การเรียนรู้แบบบูรณาการชุมชน” ที่ส่งเสริมความสามัคคี ความภาคภูมิใจ และความเข้มแข็งทางจิตใจของประชาชนในพื้นที่

2.1.2 การออกแบบกิจกรรมในประเพณีทำบุญปีใหม่ สำนักสงฆ์จัดให้มีพิธีทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา และร่วมกันปล่อยนกปล่อยปลา เพื่อสร้างสิริมงคลแก่ชีวิตในวันขึ้นปีใหม่ มีการบูรณาการกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรม “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่จัดขึ้นในช่วงประเพณีทำบุญปีใหม่ มุ่งเน้นให้พระสงฆ์ เยาวชน และชาวบ้านร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่วัดและชุมชนโดยรอบ พร้อมทั้งสวดมนต์ข้ามปีและปล่อยนกปล่อยปลาเพื่อสร้างสิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมนี้ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การทำงานเป็นทีม และการเริ่มต้นปีใหม่ด้วยจิตใจบริสุทธิ์ สะท้อนแนวคิด “การทำบุญด้วยการกระทำ” อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

(1) การออกแบบกิจกรรมในประเพณีทำบุญสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดวัฒนธรรมรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ สรงน้ำพระ และทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ สำนักสงฆ์บ้านยุบพริกได้บูรณาการกิจกรรมกับโรงเรียนและองค์กรชุมชนจัดกิจกรรม “รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” จัดขึ้นในช่วงประเพณีทำบุญสงกรานต์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความกตัญญูและการเคารพผู้ใหญ่ กิจกรรมประกอบด้วยการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การสรงน้ำพระ การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ รวมถึงการจัดเวทีศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและการสอนเยาวชนให้เข้าใจความหมายของ “การให้เกียรติและตอบแทนคุณ” กิจกรรมนี้เป็นพื้นที่สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย และเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่กับการปลูกฝังศีลธรรมในครอบครัว

(2) การออกแบบกิจกรรมในประเพณีทำบุญออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) โดยสำนักสงฆ์จัดกิจกรรม “ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้” เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นภายหลังวันออกพรรษา เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์พระพุทธเจ้าทรงเสด็จลงจากดาวดึงส์เทวโลก โดยมีการจัดขบวนพระสงฆ์เดินบิณฑบาต และกิจกรรมจิตอาสา เช่น การปลูกต้นไม้ กิจกรรมนี้ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งการเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีในหมู่ประชาชน พร้อมทั้งยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางแห่งการให้และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนสรุปประเพณีทำบุญปีใหม่ ทำบุญสงกรานต์ และทำบุญออกพรรษา เป็นกิจกรรมที่สะท้อนแนวคิด “วัดเป็น

ศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ เชิงสร้างสรรค์ของชุมชน” อย่างแท้จริง โดยทุกประเพณีเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พระสงฆ์ ชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ เพื่อพัฒนาจิตใจ เสริมสร้างคุณธรรม และธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ควบคู่ความเจริญทางสังคม

2.2 ลักษณะสำคัญของกระบวนการออกแบบกิจกรรม

2.2.1 การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยการออกแบบกิจกรรมในประเพณีสำคัญทั้งสามของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก มีลักษณะเด่นคือ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ตั้งแต่การระดมความคิด วางแผน ดำเนินงาน และประเมินผล โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หน่วยงานภาครัฐและโรงเรียนเป็นผู้สนับสนุนทางวิชาการ และประชาชนเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรม ทำให้แต่ละประเพณี เช่น ทำบุญปีใหม่ สงกรานต์ และออกพรรษา เป็น “กิจกรรมร่วมใจ” ที่สะท้อนพลังแห่งความสามัคคีและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

2.2.2 การยึดหลักธรรมคำสอนเป็นแกนกลาง โดยทุกประเพณีของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกถูกออกแบบโดยมี “หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา” เป็นศูนย์กลาง เช่น ทำบุญปีใหม่ โดยจะเน้น หลักอิทธิบาท 4 และ พร 4 ประการ เพื่อเริ่มต้นปีด้วยคุณธรรม, ทำบุญสงกรานต์ เน้นหลัก กตัญญูกตเวทีธรรม เพื่อปลูกฝังความเคารพต่อผู้มีพระคุณ, ทำบุญออกพรรษา เน้นหลัก ทานบารมี และ เมตตาธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งการให้ กระบวนการทั้งหมดจึงไม่เพียงเป็นพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นการพัฒนาจิตใจและคุณธรรมร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

2.2.3 การบูรณาการกับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกได้บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับวัฒนธรรมและ อัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างกลมกลืน โดยกิจกรรมทั้งสามประเพณีสำคัญสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนไทยภาคกลางที่ยึดมั่นในศรัทธาและความสามัคคี “กิจกรรมวัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” เชื่อมโยงการทำบุญกับการดูแลสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและความพร้อมของชุมชนในปีใหม่ “กิจกรรมรดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ และเปิดโอกาสให้เยาวชนเรียนรู้การแสดงความเคารพตามแบบวัฒนธรรมไทย ส่วน “กิจกรรมตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้” เน้นการสืบสานพุทธประวัติควบคู่กับการทำกิจกรรมจิตอาสา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแห่งการให้และการเสียสละ ทั้งสามกิจกรรมจึงเป็นตัวอย่างของการผสมผสานศาสนา วัฒนธรรม และชีวิตชุมชนเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องและยั่งยืน

2.2.4 การเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง (Learning by Doing) เพื่อให้ผู้เข้าร่วมทุกช่วงวัยได้สัมผัสคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมด้วยตนเอง กิจกรรม “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ เยาวชน และประชาชนร่วมกันทำความสะอาดวัดและชุมชน เกิดการเรียนรู้เรื่องความรับผิดชอบและจิตอาสาอย่างเป็นรูปธรรม ขณะที่ “รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” เป็นเวทีให้เยาวชนได้ปฏิบัติจริงในการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เรียนรู้เรื่องความกตัญญูและความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วน “ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้” ช่วยให้ประชาชนได้เรียนรู้คุณธรรมเรื่องการให้และการเสียสละ ผ่านกิจกรรมบิณฑบาต ปลูกต้นไม้ และเยี่ยมผู้สูงอายุในชุมชน การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงในทั้งสามกิจกรรมนี้ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนในชุมชน

2.2.5 การมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการดำเนินกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในมิติศีลธรรม สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กิจกรรม “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นพื้นฐานของสุขภาวะที่ดี ส่วนกิจกรรม “รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” ช่วยฟื้นฟูคุณค่า

ทางวัฒนธรรมและสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ขณะที่กิจกรรม "ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้" ปลูกฝังจิตสำนึกแห่งการเสียสละและจิตอาสา ซึ่งเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม การดำเนินงานดังกล่าวจึงสะท้อนการพัฒนาเชิงคุณธรรมที่เกื้อหนุนทั้งคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมให้เติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืน

สรุปภาพรวมลักษณะสำคัญของกระบวนการออกแบบกิจกรรม จากการศึกษาพบว่า กระบวนการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกมีความโดดเด่นในด้าน "การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน" โดยมีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนหลัก กิจกรรมทุกประเพณีถูกออกแบบบนพื้นฐานของหลักธรรมคำสอนและอัตลักษณ์ท้องถิ่น ผสมผสานศาสนา วัฒนธรรม และการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงอย่างกลมกลืน ทั้งกิจกรรม "วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่" "รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู" และ "ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้" ต่างมีเป้าหมายร่วมในการสร้างคุณธรรม ความสามัคคี และจิตอาสาในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในมิติของคน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทำให้สำนักสงฆ์บ้านยุบพริกกลายเป็นต้นแบบของ "วัดแห่งการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์" อย่างแท้จริง

3. กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า กระบวนการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

3.1 การวิเคราะห์บริบท เพื่อศึกษาความต้องการของชุมชนและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่

3.2 การระดมความคิดเห็น โดยเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และหน่วยงานท้องถิ่นร่วมกันเสนอแนวคิดในการจัดกิจกรรม

3.3 การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยใช้หลัก "การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง" และ

3.4 การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เพื่อสะท้อนความคิดเห็นของทุกภาคส่วนและนำไปปรับปรุงกิจกรรมในปีถัดไป

การดำเนินงานทั้งสี่ขั้นตอนดังกล่าว ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ 3 กิจกรรมสำคัญ ได้แก่

(1) กิจกรรม "วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่" เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่จัดขึ้นในช่วงประเพณีทำบุญปีใหม่ มุ่งเน้นให้พระสงฆ์ เยาวชน และชาวบ้านร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่วัดและชุมชนโดยรอบ พร้อมทั้งสวดมนต์ข้ามปีและปล่อยนกปล่อยปลาเพื่อสร้างสิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมนี้ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การทำงานเป็นทีม และการเริ่มต้นปีใหม่ด้วยจิตใจบริสุทธิ์ สะท้อนแนวคิด "การทำบุญด้วยการกระทำ" อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

(2) กิจกรรม "รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู" จัดขึ้นในช่วงประเพณีทำบุญสงกรานต์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความกตัญญูและการเคารพผู้ใหญ่ กิจกรรมประกอบด้วยการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การสรงน้ำพระ การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ รวมถึงการจัดเวทีศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและการสอนเยาวชนให้เข้าใจความหมายของ "การให้เกียรติและตอบแทนคุณ" กิจกรรมนี้เป็นพื้นที่สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย และเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่กับการปลูกฝังศีลธรรมในครอบครัว

(3) กิจกรรม "ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้" เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นภายหลังวันออกพรรษา เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์พระพุทธเจ้าทรงเสด็จลงจากดาวดึงส์เทวโลก โดยมีการจัดขบวนพระสงฆ์เดินบิณฑบาต และกิจกรรมจิตอาสา เช่น การปลูกต้นไม้ กิจกรรมนี้ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งการเสียสละ

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความสามัคคีในหมู่ประชาชน พร้อมทั้งยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางแห่งการให้และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

โดยรูปแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของวัดและสิ่งแวดล้อมยั่งยืนได้ก่อให้เกิดแนวคิดและองค์ความรู้ใหม่ว่าการพัฒนาวัดไม่จำเป็นต้องเน้นเพียงด้านศาสนาเท่านั้น แต่สามารถออกแบบให้เชื่อมโยงกับมิติสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์ องค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้ เกิด “ต้นแบบวัดเชิงสร้างสรรค์และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน” ที่เป็นผลจากการบูรณาการพระพุทธธรรม เข้ากับแนวคิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

สรุปองค์ความรู้

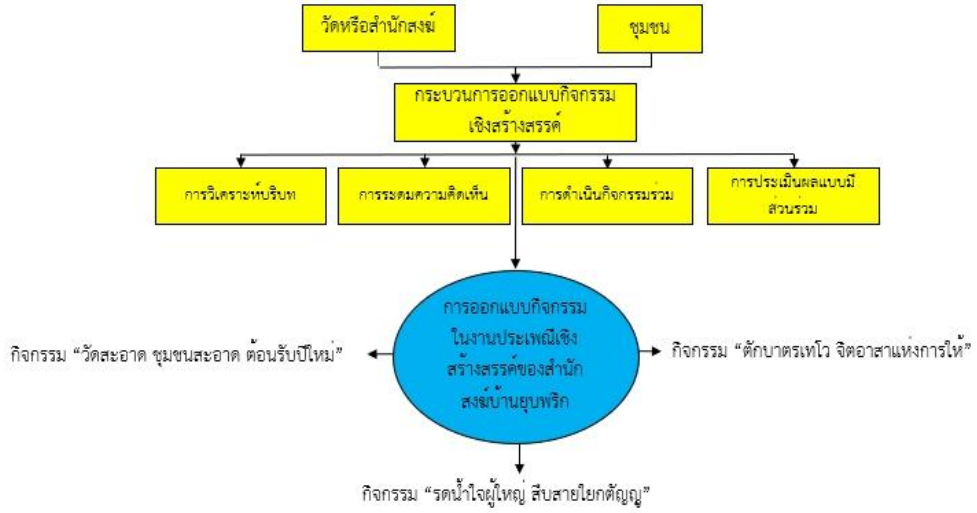

ภาพที่ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากผลการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” ซึ่งใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ร่วมกับเทคนิคสามเส้า สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในเชิงบูรณาการได้อย่างเป็นระบบ โดยสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของบทบาท “วัด–ชุมชน–กิจกรรมประเพณี” ที่มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ประการแรก องค์ความรู้ด้านแนวคิดหลักเชิงบูรณาการ “วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของชุมชน” พบว่า วัดมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธี หากแต่เป็น “พื้นที่สาธารณะเชิงปัญญา” ที่มีชีวิต ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมของการเรียนรู้ทั้งในมิติทางจิตวิญญาณ สังคม และสิ่งแวดล้อม การจัดกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมสู่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม กระบวนการดังกล่าวช่วยเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดการหลอมรวมองค์ความรู้เชิงประสบการณ์ ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ส่งผลให้วัดทำหน้าที่เป็น “ระบบนิเวศทางการเรียนรู้” ที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกต่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง องค์ความรู้ด้านกระบวนการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่เน้น “การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง สะท้อนให้เห็นว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในบริบทชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง ส่งผลให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสม สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชน และ

ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง กิจกรรมประเพณีจึงกลายเป็น “พื้นที่การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง” ที่ช่วยหล่อหลอมคุณธรรม ความสามัคคี และจิตสำนึกสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม องค์ความรู้ด้านการสร้างรูปแบบ “กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของวัดและสิ่งแวดล้อมยั่งยืน” พบว่า วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันในกระบวนการเดียวอย่างเป็นระบบ กิจกรรมประเพณี เช่น ทำบุญปีใหม่ สงกรานต์ และออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) ได้ถูกออกแบบใหม่ให้เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับการดำรงชีวิตจริง เช่น การส่งเสริมจิตอาสา การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้กิจกรรมประเพณีมิได้เป็นเพียงการสืบสานจารีต หากแต่เป็น “เครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต” และสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน

ประการที่สี่ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด “องค์ความรู้ร่วมของชุมชน” กระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริงเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคนต่างวัย ส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เยาวชนได้รับการเสริมสร้างทักษะการคิด การทำงานเป็นทีม และความรับผิดชอบ ขณะที่ผู้นำชุมชนทำหน้าที่ถ่ายทอดคุณค่าและประสบการณ์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ดั้งเดิมกับบริบทสมัยใหม่อย่างมีพลวัต

ประการที่ห้า องค์ความรู้เชิงระบบจากการสังเคราะห์ พบว่า “วัด” ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของระบบการพัฒนาแบบองค์รวม โดยเชื่อมโยงมิติสำคัญ ได้แก่ ศีลธรรม ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ทำหน้าที่เป็นกลไกในการเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดำรงชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านจิตใจและสังคม วัดจึงมิใช่เพียงสถานที่ทางศาสนา หากแต่เป็น “สถาบันทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้” ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

โดยสรุป องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การออกแบบและพัฒนากิจกรรมประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก เป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกันอย่างมีพลวัต วัดถูกยกระดับบทบาทเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนบนฐานคุณธรรมและการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และสามารถพัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมประเพณีทั้งสาม ได้แก่ ทำบุญปีใหม่ สงกรานต์ และออกพรรษา (ตักบาตรเทโว) จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังศรัทธา จริยธรรม ความกตัญญู ความสามัคคี และจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว กล่าวได้ว่า องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ยืนยันแนวคิด “วัดเชิงสร้างสรรค์และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน” ในฐานะต้นแบบการพัฒนาชุมชนที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทพื้นที่อื่น อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่มีความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนต่อไปในอนาคต

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยมาอภิปรายตามวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ เพื่อแสดงให้เห็นถึงกลไกการเปลี่ยนแปลงมิติทางวัฒนธรรมไปสู่รูปแบบเชิงสร้างสรรค์ ดังนี้

1. บริบทการจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากผลการศึกษาพบว่า การจัดกิจกรรมงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้าน

ยุบพริกมีจุดเด่นสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น เยาวชน และประชาชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้กิจกรรมประเพณีไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมของชุมชนที่ก่อให้เกิดความสามัคคีและความผูกพันทางสังคม กิจกรรมสำคัญ เช่น ประเพณีทำบุญปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ และประเพณีออกพรรษา ได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จิตอาสา และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูปิยคุณาธาร พบว่า วัดควรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (พระครูปิยคุณาธาร, 2563) ประเพณีทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้ สำนักสงฆ์บ้านยุบพริกยังส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การแสดงพื้นบ้าน การทำบายศรี และงานบุญตามฤดูกาล ซึ่งช่วยสร้างความภาคภูมิใจใน อัตลักษณ์ชุมชน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ ลภัสรดา สหัสสพาศน์ พบว่าที่อธิบายว่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนทางสังคมได้ (ลภัสรดา สหัสสพาศน์, 2563) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานของ อริสา สายศรีโกศล และกฤตสุชิน พลเสน พบว่า การปฏิบัติตามประเพณีทางศาสนาเป็นกระบวนการถ่ายทอดคุณธรรม ความกตัญญู และความสัมพันธ์อันดีในครอบครัวและชุมชน ดังนั้น สำนักสงฆ์บ้านยุบพริกจึงเป็นตัวอย่างของวัดที่ทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทางศีลธรรมและวัฒนธรรม” ที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมไทย (อริสา สายศรีโกศล และกฤตสุชิน พลเสน, 2565: 102-112)

2. ผลการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า การออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกมีลักษณะเป็นกระบวนการบูรณาการทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา โดยเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ภายใต้แนวคิด “วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เชิงบูรณาการ” กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ ประเพณีทำบุญปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ และประเพณีออกพรรษา ซึ่งได้รับการออกแบบให้ส่งเสริมคุณธรรม ความสามัคคี และจิตอาสาในชุมชน เช่น กิจกรรม “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” ที่มุ่งสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรม “รดน้ำใจผู้ใหญ่ สืบสายใยกตัญญู” ที่ส่งเสริมคุณธรรมด้านความกตัญญู และกิจกรรม “ตักบาตรเทโว จิตอาสาแห่งการให้” ที่ปลูกฝังการเสียสละและการแบ่งปัน กิจกรรมเหล่านี้สะท้อนการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหากำพล คุณงฺกโร พบว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาควรส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคล พระมหากำพล คุณงฺกโร. 2561: 205-220) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ สมบัติ กุสุมาวลี พบว่า การพัฒนาองค์กรเชิงสร้างสรรค์จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วม ความร่วมมือ และการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (สมบัติ กุสุมาวลี, 2559) ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกจึงสะท้อนรูปแบบ “วัดแห่งการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์” ที่สามารถเชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และการพัฒนาสังคมเข้าด้วยกันได้อย่างสมดุล

3. กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากผลการศึกษาพบว่า กระบวนการออกแบบกิจกรรมในงานประเพณีเชิงสร้างสรรค์ของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกเป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และประชาชน โดยมีแนวคิดหลักว่า “วัดเป็นศูนย์กลางแห่ง

การเรียนรู้และพัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์” กระบวนการดังกล่าวเริ่มตั้งแต่การประชุมระดมความคิดเห็น การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผนกิจกรรม การดำเนินงานร่วมกัน และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้กิจกรรมต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง กิจกรรมสำคัญ เช่น “วัดสะอาด ชุมชนสะอาด ต้อนรับปีใหม่” และ “ตักบาตรเทโวจิตอาสาแห่งการให้” เป็นตัวอย่างของการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณธรรม และการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ ศักดา ทองดี พบว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ควรประกอบด้วยวิสัยทัศน์ การทำงานเป็นทีม ความคิดสร้างสรรค์ และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในการบริหารจัดการกิจกรรมของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริก (ศักดา ทองดี, 2560) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ จิรัฐฏ์ ปรัชญาแก้วไสล พบว่า การออกแบบพื้นที่และกิจกรรมสาธารณะควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์บริบทและความต้องการของประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง (จิรัฐฏ์ ปรัชญาแก้วไสล, 2562: 949) ดังนั้น กระบวนการออกแบบกิจกรรมของสำนักสงฆ์บ้านยุบพริกจึงเป็นรูปแบบการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วม การสร้างความสามัคคี และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน ตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนไทยร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

จิรัฐฏ์ ปรัชญาแก้วไสล. (2563). แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเพื่อประโยชน์สาธารณะกรณีศึกษา: ทาง ด่วนฉลองรัช (บริเวณบึงพระราม 9). **วารสารสาระศาสตร์**, *3*(4), 949.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลภัสรดา สหัสสพาศน์. (2560). **รูปแบบและกลยุทธ์การจัดการพื้นที่สร้างสรรค์จังหวัดเพชรบุรี ตามบริบทสังคมประเทศไทย 4.0.** วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระครูปิยคุณาธาร. (2563). **รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ สถานปฏิบัติธรรมโยคาวจรจังหวัดนครนายก**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย.

พระมหากำพล คุณงฺกโร, & บุษกร วัฒนบุตร. (2559). การบริหารจัดการองค์กรเพื่อการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้บนฐานแห่งพุทธิปัญญา. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, 5(2), 205–220.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศักดา ทองดี. (2560). **การพัฒนารูปแบบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล).

สมบัติ กุสุมาวลี. (2559). **แนวทางการบริหารจัดการและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การของบริษัทในอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์**. รายงานวิจัย. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุพัตรา สุภาพ. (2545). **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. ไทยวัฒนาพานิช.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). (2543). **วัฒนธรรมเบื้องต้น**. กรมศิลปากร.

อริสา สายศรีโกศล, & กฤตสุชิน พลเสน. (2567). การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามบนฐานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. **วารสารสันติสุขปริทรรศน์,** 5(1), 102–112.

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัล: แนวทางการบริหารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

BUDDHIST LEADERSHIP AS A CATALYST FOR PUBLIC SECTOR INNOVATION IN THE DIGITAL ERA: ADVANCING SUSTAINABLE PUBLIC ADMINISTRATION

อารีย์ บรรจงธุระการ[๑],อภิชาติ ศิริบุญญกาล[๒],ไพบูลย์ วสุโสภณ[๓]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Aree Banjongthurakarn[1], Apichat Siriboonyakarn[2], Paiboon Wasusophon[3]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
E-mail: suntsc@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัล: แนวทางการบริหารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดเชิงบูรณาการระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมในองค์กรภาครัฐภายใต้บริบทการบริหารงานภาครัฐยุคดิจิทัล รวมทั้งนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงองค์กรภาครัฐให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี บทความนี้วิเคราะห์แนวคิดสำคัญสามด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ การขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ และการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล ก่อนสังเคราะห์เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับผู้บริหารภาครัฐในการนำภาวะผู้นำเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้เพื่อขับเคลื่อนนวัตกรรมอย่างมีจริยธรรมและยั่งยืน

ผลการศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธเป็นรูปแบบของภาวะผู้นำที่ยึดหลักปัญญา คุณธรรม และการบริหารด้วยความเมตตา สามารถส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมในองค์กรภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ จริยธรรม ความรับผิดชอบ และความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลง ควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมในการยกระดับการบริการสาธารณะ การบริหารข้อมูล และการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ การบูรณาการภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการบริหารองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัลจะช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งนวัตกรรม เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารราชการ สร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นของประชาชนและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, การขับเคลื่อนนวัตกรรม, การบริหารภาครัฐดิจิทัล, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This academic article, “Buddhist Leadership and the Driving of Innovation in Public Sector Organizations in the Digital Era: A Management Approach for Sustainable Development,” aims to examine the concepts of Buddhist leadership, innovation in public sector organizations, and public administration in the digital era. It also proposes practical approaches for applying Buddhist principles to strengthen leadership capable of driving

organizational transformation in the public sector with effectiveness, transparency, and responsiveness to citizens' needs amid rapid technological change. This study employs a documentary research approach through the analysis and synthesis of knowledge derived from the Tipiṭaka (Pāli Canon), Buddhist scriptures, academic literature, and research in the fields of public administration, leadership, public sector innovation, digital public administration, and the Sustainable Development Goals (SDGs).

The findings indicate that Buddhist leadership represents a leadership paradigm grounded in wisdom, morality, and compassionate governance, which effectively promotes innovation within public sector organizations. The application of key Buddhist principles including the Ten Royal Virtues (Dasavidha-rājadhamma), the Four Sublime States of Mind (Brahmavihāra ๔), the Four Bases of Success (Iddhipāda ๔), and the Four Principles of Social Integration (Saṅgahavatthu ๔) contributes to the development of visionary, ethical, accountable, and change-oriented leadership. Furthermore, integrating these principles with digital technologies and innovative practices enhances public service delivery, data governance, and citizen participation. The integration of Buddhist leadership with digital public sector management fosters an organizational culture of innovation, improves administrative efficiency, strengthens transparency and public trust, and ultimately contributes to sustainable societal development.

Keywords: Buddhist Leadership; Innovation-Driven Management; Digital Public Administration; Sustainable Development.

บทนำ

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล (Digital Transformation) ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและกระบวนการดำเนินงานขององค์กรภาครัฐทั่วโลกอย่างลึกซึ้งและรวดเร็ว รัฐบาลในหลายประเทศรวมถึงประเทศไทยได้ผลักดันนโยบายรัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการให้บริการประชาชน เพิ่มความโปร่งใสในการบริหารราชการแผ่นดิน และสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศผ่านการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัญญาประดิษฐ์ และข้อมูลขนาดใหญ่มาใช้ในการปฏิรูปกระบวนการทำงาน อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์จากการปฏิรูปองค์กรภาครัฐจำนวนมากมีความคิดเห็นว่า ความสำเร็จของนวัตกรรมองค์กรมิได้ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพียงลำพังเท่านั้น หากแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านภาวะผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร และความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ (สำนักงาน ก.พ., ๒๕๖๔)

ในบริบทดังกล่าว ภาวะผู้นำจึงเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะกำหนดทิศทางความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการขับเคลื่อนนวัตกรรมในองค์กรภาครัฐ ผู้นำที่ขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์และจริยธรรมมักนำไปสู่การตัดสินใจที่มุ่งผลประโยชน์ในระยะสั้น ขาดการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน และก่อให้เกิดแรงต้านต่อการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร ในทางตรงกันข้าม แนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership) ซึ่งมีรากฐานจากหลักพุทธธรรมอันเป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่สั่งสมมายาวนาน ได้เสนอกรอบการพัฒนาผู้นำที่มุ่งเน้นการฝึกฝนจิตใจ การพัฒนาปัญญา และการปฏิบัติตนบนพื้นฐานของศีลธรรมและความเมตตากรุณา ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการผู้นำยุคใหม่ที่ต้องบริหารความเปลี่ยนแปลงท่ามกลางความไม่แน่นอนสูง (VUCA

World)
ได้อย่างมีสติและมีวิจารณญาณ

บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลและวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ และแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล เพื่อสังเคราะห์เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรมสำหรับผู้บริหารและนักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ในการนำหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้เป็นกลไกเสริมสร้างการพัฒนาองค์กรภาครัฐให้เกิดนวัตกรรมอย่างยั่งยืน สอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะในมิติของสถาบันที่เข้มแข็ง โปร่งใส และมีธรรมาภิบาลต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ

ภาวะผู้นำเชิงพุทธ หมายถึง กระบวนการใช้อิทธิพลเพื่อนำพาบุคคลหรือองค์กรไปสู่เป้าหมายร่วมกัน โดยผู้นำยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดและแนวปฏิบัติ ทั้งในมิติของการพัฒนาตนเอง (อัตตสัมมาปฏิบัติ) และมิติของการบริหารผู้อื่น (ปรหิตปฏิบัติ) ภาวะผู้นำในลักษณะนี้มิได้มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงผลลัพธ์ แต่ให้ความสำคัญกับกระบวนการที่มีคุณธรรมกำกับ ควบคู่ไปกับการพัฒนาปัญญาและสติเพื่อรับมือกับความซับซ้อนของสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)., ๒๕๕๙)

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ

หลักพุทธธรรมที่นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์และพุทธศาสตร์นิยมนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายภาวะผู้นำเชิงพุทธ มีดังนี้

อิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จที่ผู้นำใช้เป็นฐานในการสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ให้แก่ตนเองและทีมงาน โดยเริ่มจากความพอใจในงาน ความเพียรพยายาม ความเอาใจใส่ และการใช้ปัญญาไตร่ตรองตรวจสอบผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

พรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นหลักธรรมประจำใจของผู้นำที่ปกครองผู้อื่น ช่วยให้ผู้นำมีความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา พร้อมช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหา ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น และวางใจเป็นกลางเมื่อต้องตัดสินใจด้วยความเป็นธรรม

สัปปุริสธรรม ๗ (ธัมมัญญุตา อัตถัญญุตา อัตตัญญุตา มัตตัญญุตา กาลัญญุตา ปริสัญญุตา ปุคคลปโรปรัญญุตา) เป็นหลักธรรมของผู้รู้จริง ซึ่งช่วยให้ผู้นำเข้าใจเหตุผล เข้าใจความมุ่งหมาย รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเทศะ รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล อันเป็นทักษะสำคัญของผู้นำในการบริหารความหลากหลายภายในองค์กร

ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นกระบวนการพัฒนาตนแบบองค์รวม ที่เริ่มจากการควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบจริยธรรม การฝึกฝนจิตใจให้มั่นคงเป็นสมาธิ และการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าใจสภาวะความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้นำตัดสินใจด้วยเหตุผลมากกว่าอารมณ์

สังคหวัตถุ ๔ (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) เป็นหลักธรรมแห่งการผูกใจคน ช่วยสร้างความสามัคคีและความไว้วางใจภายในองค์กร อันเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงองค์กรอย่างมีส่วนร่วม

คุณลักษณะของผู้นำเชิงพุทธในบริบทองค์กรสมัยใหม่

นักวิชาการหลายท่านได้สังเคราะห์คุณลักษณะของผู้นำเชิงพุทธที่สอดคล้องกับบริบทองค์กรสมัยใหม่ไว้อย่างสอดคล้องกัน โดยสรุปได้ว่าผู้นำเชิงพุทธควรมีคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ การมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น การตัดสินใจบนฐานของปัญญาและข้อมูลรอบด้านมากกว่าอคติส่วนตน การสื่อสารด้วยวาจาสุภาพและสร้างสรรค์ การให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพผู้ใต้บังคับบัญชาดุจกัลยาณมิตร ตลอดจนความสามารถในการปล่อยวางผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม คุณลักษณะเหล่านี้มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) และภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ (Servant Leadership) ในทฤษฎีการบริหารตะวันตก ซึ่งต่างมุ่งเน้นการสร้างแรงบันดาลใจและการพัฒนาผู้ตามมากกว่าการใช้อำนาจบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม (พระครูปลัดบุญช่วย โชติวํโส., 2566)

ในบริบทของการขับเคลื่อนนวัตกรรม ผู้นำเชิงพุทธมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัยทางจิตใจ” (Psychological Safety) ให้แก่บุคลากร กล่าวคือ การใช้หลักอุเบกขาและขันติในการยอมรับความล้มเหลวที่เกิดจากการทดลองสิ่งใหม่โดยสุจริตใจ ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการสร้างสรรค์นวัตกรรมในองค์กร เนื่องจากบุคลากรจะกล้าเสนอความคิดใหม่และทดลองแนวทางที่แตกต่างก็ต่อเมื่อไม่ต้องเผชิญกับความกลัวถูกตำหนิหรือลงโทษอย่างไม่เป็นธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ

นวัตกรรมองค์กรภาครัฐ (Public Sector Innovation) หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์พัฒนาและนำแนวคิด วิธีการ หรือเทคโนโลยีใหม่มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อยกระดับคุณภาพการให้บริการสาธารณะ เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากร และตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทันท่วงที นวัตกรรมภาครัฐมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากนวัตกรรมภาคเอกชน กล่าวคือ มิได้มุ่งแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายหลัก แต่มุ่งสร้างคุณค่าสาธารณะ (Public Value) ภายใต้กรอบกฎหมาย ความรับผิดชอบทางการเมือง และความเสมอภาคในการเข้าถึงบริการของประชาชนทุกกลุ่ม (สถาพร วิชัยรัมย์., 2563)

ประเภทของนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ

นวัตกรรมองค์กรภาครัฐสามารถจำแนกได้หลายมิติ ดังนี้

1. นวัตกรรมเชิงบริการ (Service Innovation) การพัฒนารูปแบบการให้บริการประชาชนใหม่ เช่น การให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One Stop Service) หรือบริการผ่านช่องทางดิจิทัล
2. นวัตกรรมเชิงกระบวนการ (Process Innovation) การปรับปรุงขั้นตอนการทำงานภายในให้กระชับ ลดความซ้ำซ้อน และเพิ่มความรวดเร็วในการดำเนินงาน
3. นวัตกรรมเชิงนโยบาย (Policy Innovation) การออกแบบเครื่องมือหรือกลไกเชิงนโยบายใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาสาธารณะที่มีความซับซ้อน
4. นวัตกรรมเชิงองค์กรและการบริหาร (Organizational Innovation) การปรับโครงสร้างองค์กร วัฒนธรรมการทำงาน และระบบบริหารทรัพยากรบุคคลให้เอื้อต่อความคล่องตัวและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยและอุปสรรคของการขับเคลื่อนนวัตกรรมในองค์กรภาครัฐ

การศึกษาด้านรัฐประศาสนศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยความสำเร็จของการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐประกอบด้วยภาวะผู้นำที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างต่อความคิดใหม่ ระบบแรงจูงใจที่เหมาะสม ความพร้อมของทรัพยากรและเทคโนโลยี ตลอดจนกลไกการมีส่วนร่วมของ

ภาคประชาชนและภาคีเครือข่าย ในขณะเดียวกัน อุปสรรคสำคัญที่มักปรากฏในองค์กรภาครัฐ ได้แก่ โครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์และมีลำดับชั้นสูง กฎระเบียบที่เคร่งครัดและขาดความยืดหยุ่น วัฒนธรรมการทำงานที่หลีกเลี่ยงความเสี่ยง (Risk-Averse Culture) ความกลัวความรับผิดทางวินัยและกฎหมายหากการทดลองสิ่งใหม่ไม่ประสบผลสำเร็จ ตลอดจนช่องว่างทักษะดิจิทัลของบุคลากร ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทของผู้นำในการบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลงและสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม (พระมหาชาติชาย, 2565)

ในขณะที่ภาวะผู้นำเชิงพุทธสามารถเข้ามามีบทบาทสำคัญ กล่าวคือ ผู้นำที่ยึดหลักขันติและอุเบกขาจะสามารถบริหารความเสี่ยงจากความล้มเหลวของนวัตกรรมได้อย่างมีสติ ไม่ตอบสนองด้วยการลงโทษที่รุนแรงเกินสมควร อันจะช่วยลดวัฒนธรรมการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงลงได้ ขณะที่หลักสังคหวัตถุ 4 จะช่วยสร้างความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของบุคลากรในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความยั่งยืนของนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล

การบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล (Digital Public Administration) หมายถึง แนวทางการบริหารราชการที่นำเทคโนโลยีดิจิทัลมาบูรณาการเข้ากับกระบวนการทำงาน โครงสร้างองค์กร และการให้บริการประชาชนอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารกิจการสาธารณะ แนวคิดนี้พัฒนาต่อยอดจากแนวคิดรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-Government) ไปสู่แนวคิดรัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) ที่ให้ความสำคัญกับการออกแบบบริการโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (Citizen-Centric Design) การเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน (Data Integration) และการใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย (Data-Driven Decision Making) (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, ๒๕๖๕)

องค์ประกอบสำคัญของการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล

- โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล (Digital Infrastructure) ระบบเครือข่าย ฐานข้อมูล และแพลตฟอร์มกลางที่รองรับการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน
- กระบวนการทำงานดิจิทัล (Digital Process) การปรับกระบวนงานให้อยู่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ลดการใช้เอกสารกระดาษและขั้นตอนซ้ำซ้อน
- ทรัพยากรบุคคลดิจิทัล (Digital Workforce) บุคลากรภาครัฐที่มีทักษะและความรู้ความเข้าใจด้านเทคโนโลยีดิจิทัลเพียงพอต่อการปฏิบัติงาน
- ธรรมาภิบาลดิจิทัล (Digital Governance) กรอบนโยบาย กฎหมาย และมาตรฐานที่กำกับดูแลการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้มีความมั่นคงปลอดภัย โปร่งใส และคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล

ความท้าทายของการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัลต่อภาวะผู้นำ

เทคโนโลยีดิจิทัลจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปองค์กรภาครัฐ แต่ความท้าทายที่แท้จริงมิได้อยู่ที่ตัวเทคโนโลยี หากอยู่ที่มิติของ “คน” และ “วัฒนธรรมองค์กร” เป็นสำคัญการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัลมักก่อให้เกิดความวิตกกังวลในหมู่บุคลากรเกี่ยวกับความมั่นคงในตำแหน่งงาน ความสามารถในการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในองค์กร ผู้นำในยุคดิจิทัลจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management) ควบคู่ไปกับการดูแลสุขภาวะทางจิตใจของบุคลากร

โดยใช้หลักเมตตาธรรมและการสื่อสารด้วยความเข้าใจ เพื่อลดแรงต้านและสร้างการยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป (รุ้งกรัตน์ พรชัย., 2563)

นอกจากนี้ การบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัลยังเผชิญกับประเด็นทางจริยธรรมใหม่ ๆ อาทิ การใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิของประชาชน ความเป็นธรรมของอัลกอริทึมและการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ประเด็นเหล่านี้เรียกร้องให้ผู้นำภาครัฐมีปัญญาและวิจารณญาณเชิงจริยธรรมที่ลึกซึ้งมิใช่เพียงความรู้ด้านเทคนิคเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาที่เน้นการพัฒนาปัญญาควบคู่กับศีลและสมาธิ อันเป็นฐานให้ผู้นำสามารถกำกับดูแลการใช้เทคโนโลยีให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง

การบูรณาการภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนนวัตกรรมภาครัฐดิจิทัล

จากการวิเคราะห์แนวคิดทั้งสามด้านข้างต้น พบว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธสามารถทำหน้าที่เป็น “กลไกเชื่อมประสาน” (Integrative Mechanism) ระหว่างมิติเทคโนโลยีกับมิติมนุษย์ในการขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐได้อย่างมีนัยสำคัญใน ๔ ประการ ได้แก่ ประการแรก การใช้อิทธิบาท ๔ เป็นฐานสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ให้บุคลากรกล้าเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ด้วยความเต็มใจมากกว่าถูกบังคับ ประการที่สอง การใช้พรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นฐานบริหารการเปลี่ยนแปลงด้วยความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ ลดความวิตกกังวลของบุคลากรต่อการเปลี่ยนแปลง ประการที่สาม การใช้สัปปุริสธรรม ๗ เป็นกรอบการตัดสินใจเชิงนโยบายดิจิทัลที่คำนึงถึงบริบท กาลเทศะ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างรอบด้าน และประการที่สี่ การใช้ไตรสิกขาเป็นฐานพัฒนาปัญญาและจริยธรรมของผู้นำในการกำกับดูแลการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบ (พระครูปลัดบุญช่วย โชติว์โส., ๒๕๖๖)

การบูรณาการดังกล่าว พบว่า นวัตกรรมองค์กรภาครัฐที่ยั่งยืนมิได้เกิดจากการนำเทคโนโลยีมาใช้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยผู้นำที่มีฐานจิตใจมั่นคง มีปัญญารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และมีคุณธรรมกำกับการตัดสินใจ อันจะนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่มีทั้งประสิทธิภาพเชิงเทคนิคและความยั่งยืนเชิงคุณค่าไปพร้อมกัน

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธ การขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ และการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล สามารถเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารภาครัฐและสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาประเทศ ดังนี้

ประการแรก ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการพัฒนาผู้นำองค์กรโดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับหลักการบริหารสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาผู้นำให้มีทั้งสมรรถนะด้านวิชาชีพ คุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ในการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารทุกระดับให้สามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของปัญญา ความโปร่งใส และการคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะ

ประการที่สอง ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรแห่งนวัตกรรม (Innovation-Oriented Organizational Culture) โดยสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การทำงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงาน และการเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการเสนอแนวคิดใหม่ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสังคม

ประการที่สาม ภาครัฐควรเร่งพัฒนาระบบบริหารภาครัฐดิจิทัลให้ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งการบริหารข้อมูลภาครัฐ การเชื่อมโยงฐานข้อมูลระหว่างหน่วยงาน การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน และยกระดับคุณภาพการให้บริการประชาชน

ประการที่สี่ ควรส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) โดยเปิดโอกาสให้ประชาชน ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และสถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การออกแบบบริการสาธารณะ และการประเมินผลการดำเนินงานของภาครัฐ เพื่อสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเชื่อมั่นต่อระบบราชการ

ประการที่ห้า ควรพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลการบริหารองค์กรภาครัฐที่เชื่อมโยงกับตัวชี้วัดด้านธรรมาภิบาล นวัตกรรม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยกำหนดตัวชี้วัดที่สะท้อนทั้งประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ความโปร่งใส คุณภาพการบริการ และผลกระทบต่อประชาชน เพื่อให้การบริหารภาครัฐสามารถปรับปรุงและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

โดยภาพรวมภาครัฐควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษา และองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ตลอดจนสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ด้านการบริหารภาครัฐดิจิทัลและภาวะผู้นำเชิงพุทธ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยและสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

บทสรุป

ภาวะผู้นำเชิงพุทธเป็นแนวทางการบริหารที่ผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ โดยมุ่งเน้นการใช้ปัญญา คุณธรรม เมตตา ความรับผิดชอบ และการบริหารเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งมีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการบริหารองค์กรภาครัฐในยุคดิจิทัลที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมอย่างรวดเร็ว การศึกษาครั้งนี้ พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ สามารถเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีจริยธรรม มีความรับผิดชอบ และสามารถบริหารการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมองค์กร การพัฒนาคุณภาพการบริการสาธารณะ และการบริหารราชการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลควบคู่กับภาวะผู้นำเชิงพุทธ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการข้อมูล การตัดสินใจเชิงนโยบาย การให้บริการสาธารณะ และการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้หลักธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสังคม ส่งผลให้ภาครัฐสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และเป็นธรรม

ดังนั้น การบูรณาการภาวะผู้นำเชิงพุทธเข้ากับการบริหารภาครัฐดิจิทัลจึงมิใช่เพียงการประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงจริยธรรมเท่านั้น หากยังเป็นกรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่ช่วยขับเคลื่อนนวัตกรรมองค์กรภาครัฐ สร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรม เสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชน และสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งในมิติของการพัฒนาสถาบันภาครัฐ การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และการสร้างสังคมที่มั่นคง โปร่งใส และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปลัดบุญช่วย โชติวํโส (อุ้ยวงศ์). (2566). นวัตกรรมการบริหารเชิงพุทธกับองค์กรสมัยใหม่. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น**, 10(3), 10–23.

พระมหาชาติชาย. (2565). ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหาร. **วารสารพุทธศาสตร์ลุ่มน้ำโขง**. 5(1).37–49.

รุ้งกรัตน์ พรชัย. (2563). ภาวะผู้นำกับการบริหารในยุคดิจิทัล. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน**, 1(3), 53–62.

สถาพร วิชัยรัมย์. (2563). กระบวนทัศน์จริยธรรมในการบริหารรัฐกิจไทย. **Academic MCU Buriram Journal**, 5(2): 25-35.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2565). **แผนพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล.

สำนักงาน ก.พ. (๒๕๖๔). **แนวทางการพัฒนาข้าราชการเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสู่ยุคดิจิทัล.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน

THE INTEGRATION OF BUDDHIST WISDOM AND PUBLIC ADMINISTRATION INNOVATION FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE AND SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT

ก่อวิท พรมจักร์[1],นิทัศน์ อารีย์วงศ์สกุล[2],ณัฐพงษ์ จตุรชาติสุคนธ์[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Kowit Promajuk[1], Nithat Ariywongnakul[2], Nuttapong jaturachadsukol[3]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
E-mail: Nutttapong2023@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการบูรณาการหลักพุทธปัญญาเข้ากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐ โดยมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นว่าองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมายาวนานในสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสร้างความยั่งยืนให้แก่สังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม บทความนี้ทบทวนแนวคิดสามด้านหลัก ได้แก่ พุทธปัญญา นวัตกรรมการบริหารภาครัฐ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ก่อนนำมาสังเคราะห์เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่หน่วยงานภาครัฐสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

ผลการศึกษา พบว่า พุทธปัญญาเป็นฐานคิดสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำ การตัดสินใจเชิงจริยธรรม และการบริหารองค์กรภาครัฐที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ โดยสามารถบูรณาการร่วมกับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และ สัปปุริสธรรม 7 เพื่อส่งเสริมการบริหารที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลดิจิทัลอย่างมีจริยธรรม การบูรณาการพุทธปัญญายังช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ การสร้างนวัตกรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน และการพัฒนาคุณค่าสาธารณะ อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเข้มแข็งของสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธปัญญา, นวัตกรรมการบริหารภาครัฐ, ธรรมาภิบาล, รัฐบาลดิจิทัล, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This academic article, “Integrating Buddhist Wisdom with Public Administration Innovation to Enhance Quality of Life and Achieve Sustainable Social Development,” aims to present a conceptual framework for integrating Buddhist wisdom with innovations in public administration. The study examines how Buddhist knowledge, as a long-standing intellectual and cultural heritage of Thai society, can be integrated with contemporary public administration approaches to enhance citizens’ quality of life and promote sustainable social development in a practical and tangible manner. The article reviews three major conceptual

foundations: Buddhist wisdom, public administration innovation, and sustainable development. These concepts are subsequently synthesized to formulate policy recommendations that can be effectively implemented by public sector organizations.

The findings reveal that Buddhist wisdom constitutes a fundamental philosophical foundation for developing leadership, ethical decision-making, and public sector management oriented toward the public interest. It can be integrated with public administration innovation through the application of key Buddhist principles, including the Four Bases of Success (Iddhipāda ๔), the Four Sublime States of Mind (Brahmavihāra ๔), and the Seven Qualities of a Virtuous Person (Sappurisadhamma ๗). These principles promote transparent governance, strengthen good governance, foster citizen-centered public administration, and support the ethical transformation toward digital government. Furthermore, the integration of Buddhist wisdom contributes to the development of a learning-oriented organizational culture, encourages innovation, enhances citizen participation, and creates public value. Ultimately, this integrated approach improves quality of life, reduces social inequalities, strengthens social resilience, and supports sustainable development.

Keywords: Buddhist Wisdom; Public Administration Innovation; Good Governance; Digital Government; Sustainable Development.

บทนำ

ในยุคที่สังคมโลกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้คน การบริหารภาครัฐจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป แนวคิด "นวัตกรรมการบริหารภาครัฐ" (Public Sector Innovation) จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับประสิทธิภาพการทำงานของภาครัฐ ทั้งในมิติของกระบวนการ นโยบาย และการให้บริการประชาชน อย่างไรก็ตาม การพัฒนานวัตกรรมเพียงลำพังโดยขาดมิติทางจริยธรรมและปัญญาอาจนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่สมดุล เช่น การมุ่งเน้นประสิทธิภาพเชิงตัวเลขโดยละเลยความเป็นธรรมทางสังคม หรือการใช้เทคโนโลยีโดยขาดการคำนึงถึงผลกระทบระยะยาวต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชน (พระครูปลัดบุญช่วย โชติวโส. ๒๕๖๖)

ในบริบทนี้ "พุทธปัญญา" (Buddhist Wisdom) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นับเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและสามารถนำมาบูรณาการกับการบริหารภาครัฐได้อย่างลงตัว เนื่องจากพุทธปัญญาให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลระหว่างมิติทางวัตถุและจิตใจ เน้นความเมตตากรุณา ความเป็นธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

บทความนี้จึงเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถบูรณาการเข้ากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐได้อย่างเหมาะสม โดยส่งเสริมการบริหารที่ยึดหลักคุณธรรม ความเมตตา ความเป็นธรรม และการพัฒนาอย่างสมดุล อันสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปัญญา

พุทธปัญญา หมายถึง องค์ความรู้และความเข้าใจอันลึกซึ้งที่เกิดจากการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นการเข้าใจสภาวธรรมตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) และการนำความเข้าใจนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการอย่างมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต).2559)

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารภาครัฐมีหลายประการ อาทิ

- **หลักไตรสิกขา** (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นกรอบการพัฒนาบุคลากรภาครัฐแบบองค์รวม ทั้งด้านความประพฤติ ความมั่นคงทางจิตใจ และความรู้ความสามารถ
- **หลักอิทธิบาท ๔** (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ใช้เป็นแนวทางในการสร้างแรงจูงใจและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย
- **หลักสังคหวัตถุ ๔** (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) เป็นหลักการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐกับประชาชน อันเป็นรากฐานของการมีส่วนร่วม
- **หลักพรหมวิหาร ๔** (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รัฐในการปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความเป็นธรรมและเอื้ออาทร
- **หลักทศพิธราชธรรม** ใช้เป็นแนวทางจริยธรรมสำหรับผู้นำและผู้บริหารระดับสูงในการปกครองและบริหารราชการแผ่นดิน
- **หลักไตรลักษณ์** (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงและสามารถปรับตัวรับมือกับวิกฤตหรือความไม่แน่นอนได้อย่างมีสติ

พุทธปัญญากับการตัดสินใจเชิงนโยบาย

พุทธปัญญาเน้นกระบวนการคิดแบบ "โยนิโสมนสิการ" คือการพิจารณาโดยแยบคาย มองเหตุปัจจัยอย่างรอบด้านก่อนตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารจัดการเชิงหลักฐาน (Evidence-based Policy) ในปัจจุบัน นอกจากนี้ หลักอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ยังเป็นกระบวนการคิดเชิงระบบที่สามารถนำมาปรับใช้กับการวิเคราะห์ปัญหาสาธารณะ ตั้งแต่การระบุปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ กำหนดเป้าหมาย และวางแนวทางแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอน

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐ

นวัตกรรมการบริหารภาครัฐ หมายถึง แนวคิด กระบวนการ วิธีการ หรือเทคโนโลยีใหม่ที่นำมาใช้ในการปรับปรุงการบริหารจัดการและการให้บริการสาธารณะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ความโปร่งใส และการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น (อนันต์ มณีรัตน์, และอกิน ธารากร. 2565)

มิติของนวัตกรรมภาครัฐ

นวัตกรรมภาครัฐสามารถจำแนกได้หลายมิติ ได้แก่

1. **นวัตกรรมเชิงนโยบาย** (Policy Innovation) การออกแบบนโยบายสาธารณะรูปแบบใหม่ที่ตอบสนองปัญหาสังคมได้ตรงจุดและทันต่อสถานการณ์
2. **นวัตกรรมเชิงกระบวนการ** (Process Innovation) การปรับปรุงขั้นตอนการทำงานภายในองค์กรให้กระชับ รวดเร็ว และลดความซ้ำซ้อน เช่น การนำระบบดิจิทัลมาใช้ในการให้บริการ (e-Government)

3. **นวัตกรรมเชิงบริการ** (Service Innovation) การออกแบบบริการสาธารณะที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (Citizen-Centric Design)

4. **นวัตกรรมเชิงองค์กร** (Organizational Innovation) การปรับโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กรให้เอื้อต่อการเรียนรู้และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่

แนวคิดธรรมาภิบาลกับนวัตกรรมภาครัฐการขับเคลื่อนนวัตกรรมภาครัฐให้เกิดผลอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องยึดโยงกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) อันประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักธรรมาภิบาลหลายประการมีรากฐานทางความคิดที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในมิติของคุณธรรมและความเป็นธรรม อันเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญที่ทำให้การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมภาครัฐมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลิดรอนความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งครอบคลุมความสมดุลของสามมิติหลัก คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) (นฤมล ซู, ตวงเพชร สมศรี, และประพันธ์ ศุภษร. ๒๕๖๖)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในบริบทของประเทศไทย หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีรากฐานความคิดสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ถือเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่เชื่อมโยงพุทธปัญญาเข้ากับการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการพัฒนาที่ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง แต่มุ่งสร้างสมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คุณภาพชีวิตในมิติพุทธปัญญาและการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดคุณภาพชีวิตในมุมมองพุทธปัญญาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางวัตถุ แต่ให้ความสำคัญกับความสุขที่แท้จริง (สุขแท้) อันเกิดจากความสงบภายในจิตใจควบคู่กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนในกรอบคิดนี้จึงมุ่งสร้างทั้ง "ความอยู่ดีมีสุข" (Well-being) ในเชิงวัตถุและเชิงจิตใจไปพร้อมกัน ซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางที่สอดคล้องกับการบริหารภาครัฐที่มุ่งประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ

5. การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐ

จากการวิเคราะห์แนวคิดทั้งสามด้านข้างต้น พบว่า การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐเป็นแนวทางการพัฒนาระบบบริหารที่ผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ เพื่อเสริมสร้างการบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม การบูรณาการดังกล่าวมิได้มุ่งเพียงการพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กรหรือการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเท่านั้น แต่ยังมุ่งสร้างคุณค่าสาธารณะ (Public Value) ผ่านการบริหารที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง โปร่งใส ตรวจสอบได้ และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญหลักพุทธปัญญาสามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐได้ผ่านหลักธรรมสำคัญ เช่น อิทธิบาท 4 ซึ่งส่งเสริมความมุ่งมั่น ความเพียร ความเอาใจใส่ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง พรหมวิหาร 4 ที่เน้นการบริหารด้วย

เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหาร บุคลากร และประชาชน ตลอดจนสัปปุริสธรรม 7 ที่ช่วยพัฒนาภาวะผู้นำให้มีปัญญา คุณธรรม และความสามารถในการตัดสินใจอย่างรอบคอบบนพื้นฐานของธรรมาภิบาลในยุคดิจิทัล การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐยังช่วยสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) โดยส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analytics) ภายใต้กรอบจริยธรรม ความโปร่งใส และการคุ้มครองประโยชน์ของประชาชน ส่งผลให้การกำหนดนโยบาย การบริหารข้อมูล และการให้บริการสาธารณะมีประสิทธิภาพ ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและเป็นธรรม (พระครูประศาสน์สรคุณ, ปัณณภัทร จิตจำนง, และจิรภรณ์ ชูชำนาญ. 2566)

ข้อเสนอแนะ

จากการทบทวนแนวคิดทั้งสามด้านข้างต้น ผู้เขียนขอนำเสนอแนวทางเชิงนโยบายในการบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐ ดังนี้

1. การพัฒนาบุคลากรภาครัฐบนฐานไตรสิกขา หน่วยงานภาครัฐควรบูรณาการหลักศีล สมาธิ ปัญญา เข้ากับหลักสูตรฝึกอบรมข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐทุกระดับ เพื่อสร้างบุคลากรที่มีทั้งสมรรถนะและคุณธรรมควบคู่กัน อันเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล

2. การออกแบบนโยบายด้วยกระบวนการโยนิโสมนสิการและอริยสัจ 4 ควรนำกระบวนการคิดเชิงระบบตามหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ปัญหาสาธารณะและออกแบบนโยบายอย่างรอบด้าน ควบคู่กับการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Data-Driven Policy)

3. การส่งเสริมนวัตกรรมบริการภาครัฐบนฐานพรหมวิหาร 4 การออกแบบบริการสาธารณะ โดยเฉพาะบริการดิจิทัลภาครัฐ ควรยึดหลักเมตตากรุณาและความเสมอภาค เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ สามารถเข้าถึงบริการได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (Inclusive Innovation)

4. การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะบนหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความยั่งยืน ควรนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบในการประเมินความคุ้มค่าและผลกระทบของนวัตกรรมภาครัฐในระยะยาว เพื่อป้องกันการพัฒนาที่มุ่งประสิทธิภาพระยะสั้นแต่สร้างผลกระทบเชิงลบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

5. การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมบนฐานสังคหวัตถุ 4 ภาครัฐควรส่งเสริมกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายผ่านการสื่อสารด้วยวาจาสุภาพ (ปิยวาจา) การเอื้อเฟื้อแบ่งปันข้อมูล (ทาน) และการปฏิบัติต่อทุกภาคส่วนอย่างเสมอภาค (สมานัตตตา) เพื่อสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับประชาชน

6. การจัดตั้งกลไกติดตามประเมินผลเชิงองค์รวม ควรพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จของนวัตกรรมภาครัฐที่ไม่จำกัดเพียงมิติประสิทธิภาพเชิงเศรษฐกิจ แต่ครอบคลุมถึงมิติความสุขและคุณภาพชีวิตของประชาชนในเชิงองค์รวม สอดคล้องกับแนวคิด Gross National Happiness และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยภาพรวม การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาเป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ หากแต่เป็นการหลอมรวมกระบวนทัศน์เชิงจริยธรรมและปัญญาเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการสมัยใหม่อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพและคุณธรรม ระหว่างความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ การบริหารภาครัฐที่ตั้งอยู่บนฐานพุทธ

ปัญญาจะช่วยให้นวัตกรรมภาครัฐไม่หลงลืมเป้าหมายปลายทางที่แท้จริง นั่นคือ การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและการสร้างสังคมที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ การนำแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ และประชาชน เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการบริหารภาครัฐไทยให้เป็นแบบอย่างของการพัฒนาที่สมดุลทั้งทางวัตถุและจิตใจอย่างยั่งยืนสืบไป

บทสรุป

การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาระบบราชการให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการยึดมั่นในหลักคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล อันเป็นรากฐานของการบริหารภาครัฐที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ การผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ช่วยให้การพัฒนานวัตกรรมมิได้มุ่งเพียงประสิทธิภาพขององค์กรหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่ยังคำนึงถึงคุณค่าของมนุษย์ ความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสังคม การศึกษาครั้งนี้มีความเห็นว่า หลักพุทธธรรม เช่น อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำ เสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการคิดเชิงนวัตกรรม และสนับสนุนการตัดสินใจเชิงจริยธรรมในการบริหารภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิผล เมื่อบูรณาการร่วมกับเทคโนโลยีดิจิทัล การบริหารข้อมูล และนวัตกรรมการให้บริการสาธารณะ จะช่วยยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานของภาครัฐ เพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างคุณค่าสาธารณะ (Public Value) และเสริมสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบราชการ ในภาพรวม การบูรณาการพุทธปัญญากับนวัตกรรมการบริหารภาครัฐมิใช่เพียงการประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงจริยธรรม หากแต่เป็นกรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่หล่อหลอมการบริหารภาครัฐให้มีความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพ คุณธรรม และความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล แนวคิดรัฐบาลดิจิทัล และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ลดความเหลื่อมล้ำ เสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

นฤมล ซู, ตวงเพชร สมศรี, และประพันธ์ ศุภษร. (2566). รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการธรรมาภิบาลจังหวัด. **วารสารมหาจุฬาวิชาการ**. 10(1), 63–79.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปลัดบุญช่วย โชติว์โส (อุ้ยวงศ์). (2566). นวัตกรรมการบริหารเชิงพุทธกับองค์กรสมัยใหม่. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น**. 10(3), 10–23.

พระครูประศาสน์สรคุณ, ปัณณภัทร จิตจำนง, และจิรภรณ์ ชูชำนาญ. (2566). การบูรณาการหลักอปริหานิยธรรมกับการปกครองส่วนท้องถิ่นสู่ยุคเมืองอัจฉริยะ. **วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**.3(5), 195-213.

อนันต์ มณีรัตน์, และอกิน ธารากร. (2565). ดิจิทัลเพื่อการบริหารภาครัฐ. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ**. 6(2), 21–41.

พฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

SMARTPHONE PURCHASING BEHAVIOR OF FULL-TIME STUDENTSAT VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE PATHUM THANI

พิพัฒน์ สมบัติ[1] และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์[2]

สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ กลุ่มวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Piphat sombat[1] and Wareerat Sampatpong[2]

Business Administration Program (Marketing), Faculty of Management Science,

Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.

Email: nineqame@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัย ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษา และศึกษาปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาภาคปกติมีพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟน โดยพิจารณาปัจจัยหลายด้านร่วมกัน ไม่เพียงคำนึงถึงการใช้งานพื้นฐาน เช่น การสื่อสาร และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต แต่ยังให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพของเครื่องที่รองรับการเรียนออนไลน์ การใช้งานแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา การทำงาน และความบันเทิง เช่น การเล่นเกม การรับชมสื่อออนไลน์ และการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์

นอกจากนี้ นักศึกษายังให้ความสำคัญกับการออกแบบ ความสวยงามของตัวเครื่อง ชื่อเสียงของแบรนด์ และภาพลักษณ์ที่สะท้อนรสนิยมส่วนบุคคล รวมถึงความคุ้มค่าด้านราคา คุณภาพสินค้าฟังก์ชันการใช้งาน การรับประกัน โปรโมชั่น ส่วนลด และสิทธิพิเศษต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าไสมาร์ทโฟนสามารถตอบสนองความต้องการของนักศึกษาได้ทั้งด้านการศึกษา การใช้งานทั่วไป ความบันเทิง และการแสดงตัวตนทางสังคม ผู้วิจัยจึงนำเสนอโมเดล VALUE เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนการตลาด การกำหนดกลยุทธ์ทางธุรกิจ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการจัดจำหน่ายให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้สมาร์ทโฟนในปัจจุบัน

คำสำคัญ: พฤติกรรมการเลือกซื้อ, นักศึกษา, สมาร์ทโฟน, ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

Abstract

The research entitled "Smartphone Purchasing Behavior of Full-Time Students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province" aimed to investigate the smartphone purchasing behavior of full-time undergraduate students and to examine the influence of marketing mix factors on their purchasing decisions.

The findings revealed that students consider multiple factors when selecting a smartphone rather than focusing solely on basic functions such as communication and internet access. They place significant importance on device performance that supports online learning, educational applications, work-related tasks, and entertainment activities, including gaming, online media consumption, and social media usage.

Furthermore, students value product design, aesthetic appearance, brand reputation, and the image that reflects their personal lifestyle and preferences. They also consider price-value, product quality, functional features, warranty, promotional campaigns, discounts, and various customer benefits, all of which significantly influence their purchasing decisions the study indicates that smartphones effectively meet students' needs in terms of education, everyday use, entertainment, and social self-expression. Based on these findings, the researcher proposes the **VALUE Model** as a guideline for marketing planning, business strategy development, product development, and distribution management to better align with the needs and preferences of contemporary smartphone users.

Keywords: Purchasing Behavior, Students, Smartphone, Marketing Mix Factors

บทนำ

ในปัจจุบันเทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัลมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2564–2569 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านสู่การสื่อสารยุค 5G และการพัฒนาเทคโนโลยี 6G ส่งผลให้สมาร์ทโฟนไม่ได้เป็นเพียงอุปกรณ์สื่อสาร แต่ได้พัฒนาเป็นอุปกรณ์อัจฉริยะที่รองรับการประมวลผลข้อมูล การเรียนรู้ผ่านระบบคลาวด์ และการทำงานแบบไฮบริด จึงกลายเป็นอุปกรณ์สำคัญสำหรับการใช้ชีวิตและการศึกษาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี (วิศวเวศ กิ่งวงศา, 2560)

ขณะเดียวกัน การแข่งขันในตลาดสมาร์ทโฟนมีความรุนแรงมากขึ้น ผู้ผลิตและแบรนด์ชั้นนำต่างพัฒนาผลิตภัณฑ์และระบบนิเวศดิจิทัลให้ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ โดยเพิ่มฟังก์ชันที่หลากหลาย เช่น กล้องถ่ายภาพที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI Camera) ระบบแปลภาษาแบบเรียลไทม์ ระบบรักษาความปลอดภัยด้วยชีวมิติ (Biometrics) รวมถึงการรองรับแอปพลิเคชันและเกมบนระบบคลาวด์ คุณสมบัติเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์และตอบสนองความต้องการของกลุ่มนักศึกษาซึ่งเป็นกำลังซื้อที่สำคัญในตลาด (นัทธมน กิตติเจริญกุล, 2568)

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี รวมทั้งศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อการ

ตัดสินใจเลือกซื้อสมาร์ทโฟน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการในการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ ตลอดจนเป็นข้อมูลและการวางแผนด้านการตลาดในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

2.เพื่อศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร คือ นักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี 2568 มีจำนวนทั้งสิ้น 5,327 คน (สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2568) ซึ่งทำการสุ่มตัวอย่าง 400 คน โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบโควต้า

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี ใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ วไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

ส่วนที่ 3 ปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏ
วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ(Primary Data) ซึ่งเป็น ข้อมูลที่ได้มาจากการแจกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี

ผลงานวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อและปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

1.) ด้านพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานีผลการวิจัยในส่วนของพฤติกรรมการตัดสินใจเลือกซื้อสมาร์ทโฟน พบว่า กลุ่มนักศึกษาภาคปกติเป้าหมาย ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวัยเรียน มีแนวโน้มและค่านิยมในการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนแบรนด์กระแสหลักที่มีความน่าเชื่อถือสูง โดยมีแรงจูงใจและวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำมาใช้

ประโยชน์ในการสนับสนุนการเรียน การสืบค้นข้อมูล ตลอดจนการเข้าถึงความบันเทิงและการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เป็นสำคัญ สำหรับบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อมากที่สุดคือตัวผู้บริโภคเอง รองลงมาคือกลุ่มเพื่อนสนิทและการรีวิวจากผู้ใช้งานจริง ในขณะที่ช่องทางสำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โปรโมชันรวมถึงสิ่งกระตุ้นทางการตลาดต่าง ๆ พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่เปิดรับและเข้าถึงข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลัก ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการกระตุ้นให้เกิดความต้องการและนำไปสู่การตัดสินใจเดินทางไปเลือกซื้อผ่านหน้าร้านค้าอย่างเป็นทางการในศูนย์การค้าเพื่อทดลองใช้งานเครื่องจริงหรือเลือกซื้อผ่านแพลตฟอร์มพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ที่มีการรับประกันในท้ายที่สุด

2.) ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) ที่มีผลต่อการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนในภาพรวม พบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดทุกด้านล้วนส่งผลต่อการตัดสินใจของนักศึกษาในระดับมาก โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญที่มีความต้องการและระดับความพึงพอใจสูงสุดในแต่ละมิติได้ดังนี้ ด้านผลิตภัณฑ์นักศึกษาให้ความสำคัญสูงสุดกับสมรรถนะและความคุ้มค่าในการใช้งานของตัวเครื่องโดยเฉพาะความเร็วของหน่วยประมวลผล ความจุของพื้นที่จัดเก็บข้อมูล ความอึดของแบตเตอรี่ และความละเอียดของกล้องถ่ายภาพ รองลงมาคือเรื่องของดีไซน์การออกแบบที่ทันสมัย ขนาดหน้าจอที่เหมาะสม ตลอดจนความทนทานและการรับประกันสินค้าตามลำดับ ด้านราคา ประเด็นที่นักศึกษาพึงพอใจและให้ความสำคัญมากที่สุดคือความสมเหตุสมผลของราคาสมาร์ทโฟนเมื่อเปรียบเทียบกับฟังก์ชันการใช้งานที่ได้รับ ตามมาด้วยการกำหนดระดับราคาที่สอดคล้องกับงบประมาณหรือรายรับเฉลี่ยต่อเดือนของนักศึกษา และความรู้สึกคุ้มค่าคุ้มราคาเมื่อเปรียบเทียบกับสมาร์ทโฟนรุ่นอื่น ๆ ในระดับราคาเดียวกันด้านช่องทางการจัดจำหน่าย สิ่งที่นักศึกษาคาดหวังและให้ความใส่ใจเป็นอันดับแรกคือความน่าเชื่อถือของร้านค้าหรือตัวแทนจำหน่ายที่เป็นทางการ ซึ่งช่วยสร้างความมั่นใจในเรื่องของสินค้าที่เป็นของแท้ รวมถึงความสะดวกสบายในการเข้าถึงช่องทางการซื้อ ทั้งการมีหน้าร้านในทำเลที่เดินทางสะดวก และการมีระบบการสั่งซื้อออนไลน์ที่สะดวกรวดเร็ว ปลอดภัย มีระบบติดตามสถานะการจัดส่งที่ชัดเจน

ด้านการส่งเสริมการตลาด ปัจจัยดึงดูดใจที่มีผลมากที่สุดคือการจัดโปรโมชันเชิงราคาและสิทธิพิเศษที่ตอบโจทย์วัยเรียน เช่น โปรโมชันราคานักศึกษา (Student Price) การมีข้อเสนอผ่อนชำระอัตราดอกเบี้ย ผ่านบัตรหรือแอปพลิเคชันทางการเงิน การแถมอุปกรณ์เสริมที่จำเป็น เช่น หูฟังไร้สาย หรือเคสแท้ รองลงมาคือการสร้างความน่าเชื่อถือผ่านการรีวิวเชิงลึกจากกลุ่มผู้ทรงอิทธิพลทางความคิด (Influencers) หรือบล็อกเกอร์สายไอทีที่ให้ข้อมูลคุณสมบัติสินค้าอย่างตรงไปตรงมา

ปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
ด้านผลิตภัณฑ์ (Product)			
1.สมาร์ทโฟนกล้องถ่ายภาพมีคุณภาพสูง	4.65	0.555	มากที่สุด
2.สมาร์ทโฟนมีความทนทานและใช้งานได้ใน	4.59	0.581	มากที่สุด

ปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
ระยะยาว			
3. หน้าจอมีความละเอียดและแสดงผลดี	4.56	0.589	มากที่สุด
ด้านราคา (Price)			
4.ราคาของสมาร์ทโฟนเหมาะสมกับคุณภาพได้รับ	4.54	0.570	มากที่สุด
5.ราคาที่สูงเกินไปเป็นอุปสรรคต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟน	4.48	0.596	มากที่สุด
6.ให้ความสำคัญกับความคุ้มค่าของราคามากกว่าชื่อเสียงของแบรนด์	4.47	0.574	มากที่สุด
ด้านช่องทางการจำหน่าย (Place)			
7.สมาร์ทโฟนสามารถหาซื้อได้ง่าย	4.57	0.545	มากที่สุด
8.ร้านค้าที่จำหน่ายสมาร์ทโฟนที่มีความน่าเชื่อถือ	4.51	0.566	มากที่สุด
9.ช่องทางการจัดจำหน่ายมีความสะดวกและรวดเร็ว	4.50	0.571	มากที่สุด
ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion)			
การโฆษณา (Advertising)			
10.โฆษณาของสมาร์ทโฟนดึงดูดความสนใจ	4.57	0.553	มากที่สุด
11.โฆษณาที่มีภาพลักษณ์ทันสมัยมีผลต่อความสนใจ	4.46	0.587	มากที่สุด
12.โฆษณาช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นในคุณภาพของสมาร์ทโฟน	4.45	0.607	มากที่สุด
การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion)			

ปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
13.สนใจสมาร์ทโฟนมีโปรโมชั่นลดราคา	4.51	0.584	มากที่สุด
14.โปรโมชั่นผ่อน 0% ช่วยให้ตัดสินใจซื้อได้ง่ายขึ้น	4.45	0.647	มากที่สุด
15.เลือกซื้อสมาร์ทโฟนตามช่วงเทศกาล เช่นปีใหม่	4.45	0.659	มากที่สุด
16.ตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนเมื่อมีของแถมหรือข้อเสนอพิเศษ	4.35	0.647	มากที่สุด
การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling)			
17.พนักงานขายให้ข้อมูลสินค้าได้อย่างชัดเจนและเป็นประโยชน์	4.62	0.526	มากที่สุด
18.บุคลิกที่ดีและการบริการของพนักงานขายช่วยกระตุ้นให้ตัดสินใจซื้อ	4.49	0.571	มากที่สุด
19.พนักงานขายสามารถตอบคำถามเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของสินค้าได้ดี	4.49	0.597	มากที่สุด
20.คำแนะนำของพนักงานขายมีผลต่อการเลือกซื้อสมาร์ทโฟน	4.48	0.588	มากที่สุด
การประชาสัมพันธ์ (Public Relations)			
21.ข่าวสารหรือกิจกรรมของแบรนด์สมาร์ทโฟนทำให้รู้สึกว่าแบรนด์น่าเชื่อถือ	4.60	0.548	มากที่สุด
22.การประชาสัมพันธ์ที่ให้ข้อมูลจริงและไม่เกินความเป็นจริงช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นในการเลือกซื้อ	4.53	0.565	มากที่สุด
23.เชื่อถือข่าวและบทความที่กล่าวถึงสมาร์ทโฟนยี่ห้อที่สนใจ	4.50	0.575	มากที่สุด
การตลาดทางตรงและดิจิทัล (Direct & Digital Marketing)			

ปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี	**ค่าเฉลี่ย**	**ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน**	**ระดับความสำคัญ**
24.การสื่อสารแบบเฉพาะบุคคลทำให้รู้สึกใกล้ชิดกับแบรนด์สมาร์ทโฟน	4.56	0.572	มากที่สุด
25.ค้นหาข้อมูลสมาร์ทโฟนจาก Google, YouTube หรือ TikTok ก่อนซื้อ	4.52	0.562	มากที่สุด
26.เชื่อถือรีวิวออนไลน์มากกว่าการแนะนำจากพนักงานขาย	4.52	0.625	มากที่สุด
27.การได้รับข้อความหรืออีเมลโปรโมชันช่วยให้ตัดสินใจซื้อได้ง่ายขึ้น	4.47	0.583	มากที่สุด

จากตารางที่แสดงผล พบว่าศึกษาปัจจัยทางการตลาดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญอยู่ในระดับมากที่สุดในด้านผลิตภัณฑ์(Product) เรื่องสมาร์ทโฟนกล้องถ่ายภาพมีคุณภาพสูง, การขายโดยพนักงานขาย (Personal Selling) เรื่องพนักงานขายให้ข้อมูลสินค้าได้อย่างชัดเจนและมีประโยชน์, การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) เรื่องข่าวสารหรือกิจกรรมของแบรนด์สมาร์ทโฟนทำให้รู้สึกว่าแบรนด์น่าเชื่อถือ, ด้านช่องทางการจำหน่าย (Place) เรื่องสมาร์ทโฟนสามารถหาซื้อได้ง่าย, ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) การโฆษณา (Advertising) เรื่องโฆษณาของสมาร์ทโฟนดึงดูดความสนใจ, ด้านราคา (Price) เรื่องราคาของสมาร์ทโฟนเหมาะสมกับคุณภาพได้รับ, การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) เรื่องสนใจสมาร์ทโฟนมีโปรโมชั่นลดราคาเรื่องพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีอิทธิพลต่อการติดการตัดสินใจซื้อโดยมีค่าเฉลี่ย 4.65, 4.62, 4.60, 4.57, 4.54 และ 4.51 ตามลำดับ

สรุปองค์ความรู้

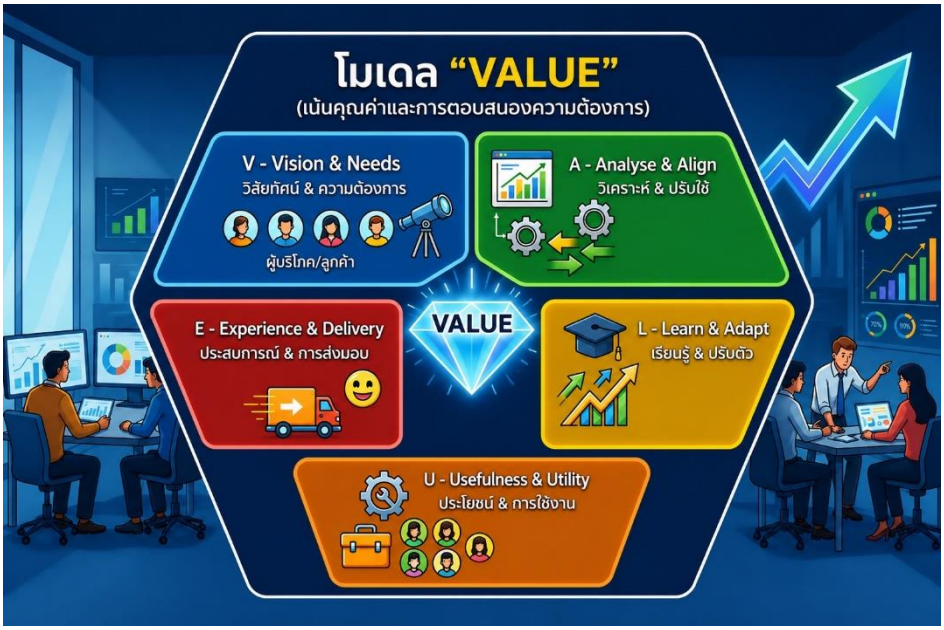

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล VALUE พฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์และคิดค้น"VALUE" ขึ้น เพื่ออธิบายองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างคุณค่า (Value) และตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคอย่างเป็นระบบ โดยแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ V – Vision & Needs (วิสัยทัศน์และความต้องการ) ซึ่งมุ่งศึกษาความต้องการ ความคาดหวัง และพฤติกรรมของผู้บริโภคเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการดำเนินงาน A – Analyse & Align (วิเคราะห์และปรับใช้) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและปรับกลยุทธ์หรือกระบวนการให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง L – Learn & Adapt (เรียนรู้และปรับตัว) มุ่งเน้นการเรียนรู้จากผลการดำเนินงานและการปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ U – Usefulness & Utility (ประโยชน์และการใช้งาน) ให้ความสำคัญกับการสร้างประโยชน์และการใช้งานที่ตอบโจทย์ผู้บริโภคอย่างแท้จริง และ E – Experience & Delivery (ประสบการณ์และการส่งมอบ) มุ่งสร้างประสบการณ์ที่ดีและการส่งมอบคุณค่าที่มีประสิทธิภาพแก่ผู้บริโภค

อภิปรายผล

จากการสรุปผลวิจัยดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้พบประเด็นที่หน้าสนใจการนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้ คือในด้านพฤติกรรมการเลือกซื้อสมาร์ทโฟนของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ราคา ช่องทางการจัดจำหน่ายและการส่งเสริมการตลาดซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อสมาร์ทโฟน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีและแนวคิดพฤติกรรมและส่วนประสมทางการตลาดของ (ประพล เปรมทองสุข,2559) ที่กล่าวว่า ด้านผลิตภัณฑ์และราคาที่เหมาะสมกับปริมาณมีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากผู้บริโภคมองเห็นถึงสำคัญของความคุ้มค่าเมื่อเทียบกับสิ่งที่เสียไป เช่น การที่ผู้บริโภคเลือก ซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่เพราะมีความคุ้มค่ากว่าผลิตภัณฑ์ขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ (Duan Yin, 2022) ซึ่ง

ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมและส่วนประสมทางการตลาดในการซื้อโทรศัพท์มือถือของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ที่กล่าวว่าพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์โทรศัพท์มือถือของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมส่วนใหญ่เน้นคุณสมบัติ ที่เลือก คือ ฟังก์ชั่นการใช้งาน ราคา วัตถุประสงค์ในการซื้อ คือ เพื่อติดต่อสื่อสาร ผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจซื้อในช่วงเวลาการซื้อที่ไม่แน่นอน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาผู้ประกอบการสมาร์ทโฟนควรนำผลวิจัยไปขับเคลื่อนกลยุทธ์การตลาดโดยพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีฟังก์ชัน AI กำหนดราคาและโปรโมชันผ่อนชำระพิเศษสำหรับนักศึกษา และส่งเสริมการตลาดผ่านอินฟลูเอนเซอร์คนรุ่นใหม่

เอกสารอ้างอิง

นัทธมน กิตติเจริญกุล. (2565). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อโทรศัพท์มือถือของคนวัยทำงาน [**การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**]. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประพล เปรมทองสุข. (2559). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์บำรุงผิวหน้าตราสินค้าไทยของผู้บริโภคชาวไทย. [**การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**]. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิศวเวศ กิ่งวงศา. (2560). การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสมาร์ทโฟนซ้ำ โดยเปรียบเทียบระหว่าง iPhone กับ Samsung กรณีศึกษาเขตกรุงเทพมหานคร. **[การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].** หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2568). ข้อมูล **สถิตินักศึกษา.** ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การสร้างร่มสัปทนระบายความร้อน

FABRICATION A SABATHON UMBRELLA FOR HEAT DISSIPATION

ชัยรัตน์ หงษ์ทอง

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

Chairat Hongthong

Faculty of Technical Education Rajamangala University of Technology Thanyaburi

Email: chairat_h@rmutt.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและหาสมรรถนะร่มสัปทนระบายความร้อนขณะที่ใช้งาน เริ่มด้วยการจัดหาสัปทน ขนาด 1.3 เมตร ร่มประกอบไปด้วยตัวร่มที่ติดกับด้าม ด้ามแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ด้ามส่วนบนและด้ามส่วนล่าง ดำเนินการสร้างด้ามร่มขึ้นมาใหม่จากเดิมวัสดุเป็นไม้ เปลี่ยนเป็นเหล็กกล้าไร้สนิม Ø 38 มิลลิเมตร ด้านบน ยาว 75 เซนติเมตร และด้านล่าง ยาว 120 เซนติเมตร ด้ามส่วนล่างของสัปทนติดตั้งพัดลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางใบพัด 3.5 เซนติเมตร จำนวน 6 ตัว แบ่งเป็น 2 ชุด ชุดละ 3 ตัว ชุดที่ 1 วัดระยะจากขอบด้านบนลงมาถึงเส้นผ่าศูนย์กลาง 13 เซนติเมตร คือ พัดลมตัวที่ 1 ส่วนตัวที่ 2 และ 3 ระยะห่าง 10 เซนติเมตร และชุดที่ 2 จะวัดระยะห่างจากพัดลมตัวที่ 3 ลงมา 21 เซนติเมตร ติดตั้งพัดลมตัวที่ 4 ในด้านตรงกันข้ามกับชุดที่ 1 ส่วนตัวที่ 5 และ 6 ระยะห่าง 10 เซนติเมตร จากนั้นสร้างอุปกรณ์ครอบพัดลมเพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้งาน ดำเนินการเดินระบบไฟและติดตั้งแบตเตอรี่ ขนาด 4,000 มิลลิแอมป์ จำนวน 3 ก้อน ผลการทดลอง พบว่า การตรวจชั่งน้ำหนักสัปทน 4.25 กิโลกรัม สมรรถนะการเก็บพลังงาน โดยทดลองชาร์จแบตเตอรี่ เริ่มต้น 0 เปอร์เซ็นต์ จนสถานะ 100 เปอร์เซ็นต์ จำนวน 10 ครั้ง เฉลี่ย 12.10 ชั่วโมง และสมรรถนะของพัดลม การวัดความเร็วลมด้วยอุปกรณ์ Anemometer ทั้ง 6 ตัว พบว่า เริ่มต้นพัดลมมีความเร็วลมเฉลี่ยสูงสุด 3.28 เมตรต่อวินาที และน้อยสุดเฉลี่ย 0.55 เมตรต่อวินาที พบว่าสรรถนะของสัปทนเฉลี่ยที่ 6.58 ชั่วโมง

คำสำคัญ: สร้าง, สัปทน, สมรรถนะ, ระบายความร้อน

Abstract

This research aims to develop and evaluate the performance of a traditional umbrella (Sabathon) integrated with a cooling system. The fabrication began with a 1.3-meter Sabathon, consisting of a canopy and a two-part shaft. The original wooden handle was replaced with a stainless steel shaft (Ø 38 mm), featuring an upper section of 75 cm and a lower section of 120 cm. Six cooling fans, each with a blade diameter of 3.5 cm, were installed on the lower shaft in two sets of three. The first set was positioned starting 13 cm below the upper edge (fan 1), with 10 cm spacing between fans 1, 2, and 3. The second set was installed on the opposite side, starting 21 cm below the third fan, with the remaining fans (fans 4, 5,

and 6) also spaced 10 cm apart. Protective fan guards were installed for safety, alongside an electrical system powered by three 4,000 mAh batteries. The experimental results indicated a total weight of 4.25 kg. Energy storage performance testing, conducted over 10 charging cycles, yielded an average charging time of 12.10 hours. Anemometer measurements revealed a maximum average wind speed of 3.28 m/s and a minimum of 0.55 m/s. The overall operational lifespan of the cooling system averaged 6.58 hours per charge.

Keywords: Fabrication, Sabathon, Performance, Heat dissipation

บทนำ

การบวชคือขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณาบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาบวช เป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์กล่าวคือเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา โดยทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นประธานและองค์ประชุมสงฆ์ไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะใช้อภิสิทธิ์พิจารณาอย่างรวบรัดโดยลำพังไม่ได้ ประธานและองค์ประชุมดังกล่าวจะต้องพิจารณาอย่างละเอียดครอบคอบและมีความเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์ จึงจะอนุมัติให้บุคคลนั้น ๆ ผ่านขั้นตอนนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้บุคคลที่มี ศรัทธา มีความตั้งใจจริงและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ เข้า มาเป็น สมาชิกของสังคมสงฆ์เป็นสำคัญ [1] ความหมายของการบวช "การบวช" หมายถึงการถือเพศเป็นภิกษุ สามเณรหรือนักพรตอื่น ๆ "ใช้กับคนที่ปลีกตัวออกไปจากเรือนคือสละวิถีชีวิตแบบชาวบ้านไปสู่วิถีแห่งบรรพชิต โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ในตอนหนึ่งว่า "เหล่ากุลบุตร ผู้ออกจากเรือนเป็นบรรพชิต โดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้" [2]

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปัญหาระดับโลกที่ควรแก้ไขเร่งด่วน เนื่องจากส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของฤดูกาล การเกิดภัยพิบัติ การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต ตลอดจนการเปลี่ยนรูปแบบการกระจายของเชื้อโรคและพาหะนำโรค โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คือ ก๊าซเรือนกระจกซึ่งมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และมีเทนที่มีแหล่งกำเนิดหลักมาจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิล จากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบสำคัญ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักของการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความถี่และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมาก ยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างมากต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน รวมทั้งส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะในระดับชุมชนและท้องถิ่นที่ยังมีขีดความสามารถด้านการรับมือกับภัยพิบัติที่จำกัด ซึ่งประชาคมโลกได้ร่วมกันหารือถึงแนวทางความร่วมมือเพื่อร่วมกันลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และได้พัฒนามาเป็นความตกลงปารีส (Paris Agreement) เพื่อควบคุมการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลก เพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งเสริมการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหาร และทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อสนับสนุนแนวทางการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำมีภูมิต้านทานและสามารถฟื้นตัวจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งประเทศไทยได้ร่วมให้สัตยาบันเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2559

ในอนาคตประเทศไทยอาจยังได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่น การเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิ หรือปรากฏการณ์สภาพอากาศรุนแรง เช่น อุทกภัย ภัยแล้งหรือวาตภัยที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้ยาก ซึ่งความไม่แน่นอนดังกล่าวส่งผลกระทบต่อภาค

เศรษฐกิจและสังคม พฤติกรรมชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมถึงการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศของภาครัฐซึ่งอาจมีต้นทุนในการบริหารจัดการหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงควรมีการเตรียมการเพื่อรองรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบด้านเป็นระบบและมีความยั่งยืน

งานวิจัยเรื่องการสร้างร่มสัปทนระบายความร้อนมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและหาสมรรถนะร่มสัปทนระบายความร้อน โดยการติดตั้งพัดลมขนาดเล็กระบายความร้อน และสามารถนำไปใช้งานประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างร่มสัปทนระบายความร้อน
2. เพื่อหาสมรรถนะร่มสัปทนระบายความร้อน

วิธีการดำเนินงาน

1. การออกแบบและเขียนแบบร่างโครงสร้างการวางตำแหน่งของพัดลมระบายความร้อนของสัปทน เพื่อระบุขนาดแบตเตอรี่และจำนวนพัดลมให้เพียงพอต่อการทำงานอย่างต่อเนื่อง

2. จัดหาร่มขนาดใหญ่หรือที่เรารู้จักกันในนามว่า สัปทน ซึ่งมีขนาด 1.3 เมตร ตัวเนื้อผ้าเป็นสีน้ำเงิน

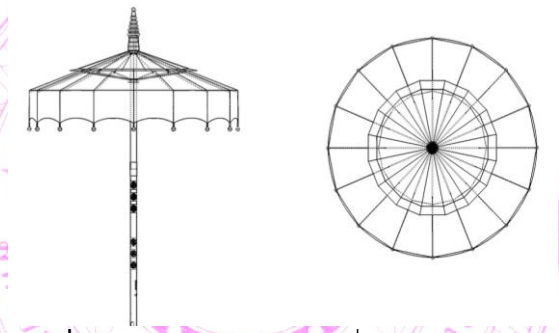

ภาพที่ 1 แบบสัปทนแบบมีลมเพื่อระบายความร้อน

3. ร่มขนาดใหญ่ที่ใช้ประกอบงานวิจัย ในส่วนของด้ามจะประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ ด้ามส่วนบนคือส่วนที่ประกอบกับตัวร่มและด้ามส่วนล่างที่ไว้ใช้มือจับขณะมีการใช้งาน กระบวนการสร้างด้ามร่มขนาดใหญ่ดังนี้ - การปรับเปลี่ยนโครงสร้างด้ามส่วนบนได้ทำการเปลี่ยนด้ามส่วนบนของสัปทนจากวัสดุไม้เดิมเป็นท่อเหล็กกล้าไร้สนิมเพื่อเพิ่มความแข็งแรง ความคงทนและรองรับการติดตั้งระบบระบายความร้อน โดยเลือกใช้ท่อขนาด Ø 38 มิลลิเมตร มีความยาว 75 เซนติเมตร 1 ท่อน ปลายด้านหนึ่งนำไปประกอบเข้าตัวร่ม จะทำการเจาะรู 1 รู มีขนาด Ø 10 มิลลิเมตร โดยวัดจากส่วนด้านล่างของขึ้นมา 53.5 เซนติเมตร เจาะรูเพื่อไว้ใส่สลักกันตัวร่มด้านบนหุบลงขณะใช้งาน ส่วนปลายอีกด้านจะไว้สำหรับต่อเข้ากับด้ามส่วนล่าง จะมีข้อต่อเชื่อมระหว่างด้ามส่วนบนและด้ามส่วนล่าง

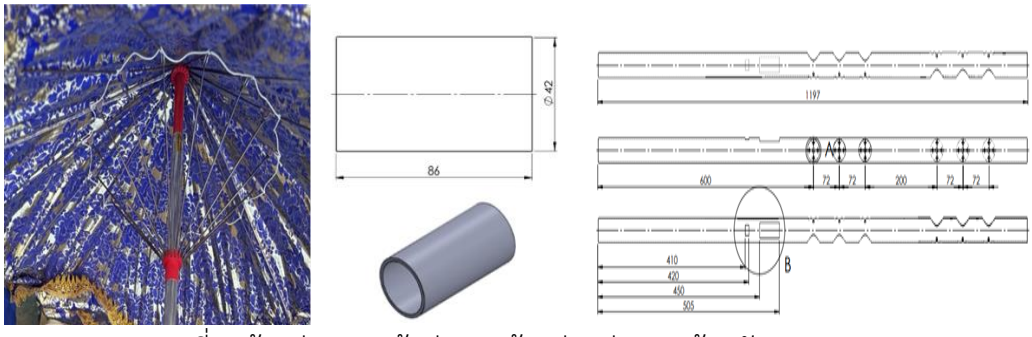

ภาพที่ 2 ด้ามส่วนบน, ข้อต่อและด้ามส่วนล่างของด้ามสัปทน

การผลิตข้อต่อสวมระหว่างด้ามส่วนบนและด้ามส่วนล่างให้สามารถสวมประกอบ

ระหว่างท่อนบนและท่อนล่างได้อย่างพอดีและแน่นหนา เพื่อให้สามารถถอดแยกและประกอบได้สะดวกในกรณีเคลื่อนย้าย ยังช่วยเพิ่มความมั่นคงของโครงสร้างในขณะใช้งาน โดยข้อต่อจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางภายนอก 42 มิลลิเมตร และเส้นผ่าศูนย์กลางภายใน 39 มิลลิเมตร ความยาว 8.5 เซนติเมตร

การผลิตด้ามส่วนล่าง โดยทำการตัดท่อเหล็กล้าไร้สนิม ที่มีขนาด เส้นผ่าศูนย์กลาง

38 มิลลิเมตร ความยาว 120 เซนติเมตร การวางตำแหน่งของพัดลมระบายความร้อน จะติดตั้งทั้งหมด จำนวน 6 ตัว แบ่งออกเป็น 2 ชุด ชุดที่ 1 จำนวน 3 ตัว ติดตั้งด้านหน้าอยู่ส่วนบนของด้าม และ ชุดที่ 2 จำนวน 3 ตัว ติดตั้งด้านหลังอยู่ส่วนล่างของด้าม การผลิตเริ่มจากการเจาะรูที่ 1 วัดจากส่วนบนของท่อเหล็กกล้าไร้สนิมลงมา 12.5 เซนติเมตร จากนั้นทำการเจาะรูที่ 2 และ 3 แต่ละรูห่างกัน 7.2 เซนติเมตร จากนั้นเจาะรูที่ 4 โดยวัดจากรูที่ 3 ลงมา 20 เซนติเมตร ตามด้วยการเจาะรูที่ 5 และ 6 โดยให้แต่ละรูห่างกัน 7.2 เซนติเมตร ทำการเจาะรูระบายอากาศบริเวณด้านหลังของรูใหญ่ Ø 5 มิลลิเมตร จำนวน 5 รู ต่อรูใหญ่ 1 รู เพื่อช่วยเพิ่มปริมาณการถ่ายเทอากาศและสนับสนุนการทำงานของพัดลม

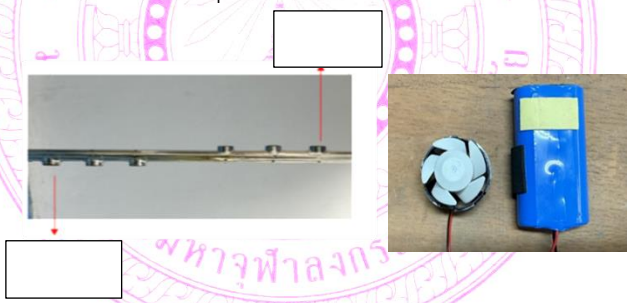

ภาพที่ 3. ตำแหน่งสำหรับติดตั้งพัดลม, แบตเตอรี่และพัดลมยี่ห้อ GOJDOQ รุ่น GFS 007

มีการติดตั้งสวิตซ์ เปิด – ปิด จะอยู่ห่างจากขอบท่อส่วนล่างและจอแสดงระดับพลังงานแบตเตอรี่จะติดตั้งอยู่ที่ด้านล่างของสวิตซ์ เปิด – ปิด

4. การติดตั้งพัดลม พัดลมที่ใช้เป็นพัดลมขนาดเล็ก ยี่ห้อ GOJDOQ รุ่น GFS 007 การติดตั้งใช้ทั้งหมด 6 ตัว พร้อมกับแบตเตอรี่แบตเตอรี่ลิเธียม 3.7 V ขนาด 4,000 มิลลิแอมป์ จำนวน 3 ก้อนและระบบไฟฟ้า ทำการติดตั้งพัดลมเข้ากับตำแหน่งรูที่เตรียมไว้ โดยยึดให้แน่น โดยวางตำแหน่งของพัดลมให้ใบพัดอยู่บริเวณแนวด้ามและใช้ฝาครอบปิดพัดลมบริเวณปากกระบอก ซึ่งทุกอย่างจะถูกยึดด้วยกาวร้อน จากนั้นดำเนินการเดินสายไฟเชื่อมต่อเข้ากับแบตเตอรี่ พร้อมติดตั้งสวิตซ์เปิด – ปิด โดยวัดจากส่วนด้านล่างของท่อเหล็กกล้าไร้สนิมขึ้นมา 30 เซนติเมตร นอกจากนี้ได้ติดตั้งอุปกรณ์แสดงระดับเปอร์เซ็นต์แบตเตอรี่ เพื่อใช้ตรวจสอบระดับพลังงานคงเหลือในระหว่างการใช้งาน ช่วยให้สามารถวางแผนการชาร์จไฟได้อย่างเหมาะสม

และป้องกันปัญหาแบตเตอรี่หมดขณะปฏิบัติงาน และการติดตั้งอุปกรณ์ครอบพัดลมติดตั้งอุปกรณ์ครอบพัดลมเพื่อป้องกันการสัมผัสใบพัดลมโดยตรงขณะการใช้งาน ช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุและเพิ่มความมั่นใจให้กับผู้ใช้งาน

5. การติดตั้งจอแสดงเปอร์เซ็นต์แบตเตอรี่และสวิตซ์ ปิด – เปิด มีการติดตั้งสวิตช์ควบคุมการทำงานแบบรวม เพื่อให้สามารถเปิดและปิดการทำงานของพัดลมทั้ง 6 ตัว ได้พร้อมกันในครั้งเดียว นอกจากนี้ยังได้ติดตั้งหน้าจอแสดงผลเปอร์เซ็นต์แบตเตอรี่แบบดิจิตอล เพื่อใช้แสดงระดับพลังงานคงเหลือของแบตเตอรี่ในระหว่างการทำงาน

ภาพที่ 4. จอแสดงเปอร์เซ็นต์แบตเตอรี่และสวิตซ์ ปิด – เปิด

ผลการดำเนินงานวิจัย คือ ด้ามร่มขนาดใหญ่หรือ สัปทน มีลม โดยการติดตั้งพัดลม ขนาดเล็กเพื่อระบายความร้อนในขณะใช้งาน

ภาพที่ 5. ร่มสัปทนระบายความร้อน

ผลการวิจัย

การทดลองจะประกอบด้วย การทดลองเชิงปริมาณน้ำหนักเปรียบเทียบแบบเดิมและแบบใหม่และการทดลองสรรถนะร่มสัปทนระบายความร้อน ดังนี้

1. น้ำหนักของสัปทน โดยการทดลองตรวจวัดน้ำหนักของสัปทนทั้งสองแบบ โดยใช้เครื่องชั่งน้ำหนักในการวัดค่าจากนั้นบันทึกผลการชั่งน้ำหนักของสัปทนแบบดั้งเดิมและสัปทนที่พัฒนาขึ้นใหม่วิธีการทดลองทำการตรวจวัดน้ำหนักสัปทนแบบเดิม โดยการถอดสัปทนออกให้เป็น 2 ท่อน วางสัปทนบนเครื่องชั่งน้ำหนักที่เตรียมไว้ เมื่อตัวเลขบนเครื่องชั่งน้ำหนักหยุดนิ่งเป็นเวลา 5 วินาที ทำการบันทึกค่าที่ได้ และทำการตรวจวัดน้ำหนักสัปทนที่ติดตั้งพัดลมขนาดเล็ก โดยการถอดสัปทนออกให้เป็น 2 ท่อน วางสัปทนบนเครื่องชั่งน้ำหนักที่เตรียมไว้ เมื่อตัวเลขบนเครื่องชั่งน้ำหนักหยุดนิ่งเป็นเวลา 5 วินาที ทำการบันทึกค่าที่ได้

ภาพที่ 6. การตรวจวัดน้ำหนักร่มสัปทนระบายความร้อน

ตารางที่ 1. การเปรียบเทียบน้ำหนักร่มสัปทนระบายความร้อน

ประเภทของสัปทน	วัสดุ	น้ำหนัก (กิโลกรัม)
สัปทนแบบดั้งเดิม	ด้ามไม้	5.25
สัปทนที่พัฒนาขึ้นใหม่	ด้ามเหล็กกล้าไร้สนิม	4.25

การทดลองหาสรรถนะของร่มสัปทนระบายความร้อนแบบมีลม ด้านการจัดเก็บพลังงานระยะเวลาเก็บประจุแบตเตอรี่ เพื่อศึกษาระยะเวลาในการเก็บประจุแบตเตอรี่ของสัปทนระบายความร้อน โดยทำการจับเวลาตั้งแต่เริ่มต้นแบตเตอรี่ 0 เปอร์เซ็นต์ จนกระทั่งแบตเตอรี่เต็ม 100 % ผลการทดลองจะนำมาวิเคราะห์เพื่อประเมินความเหมาะสมของแบตเตอรี่ที่ใช้กับระบบและพิจารณาว่าใช้ระยะเวลาในการชาร์จนานเพียงใดจึงจะสามารถนำอุปกรณ์ไปใช้งานได้

วิธีการทดลอง ใช้หัวชาร์จ USB Type – c เสียบกับโมดูลชาร์จแบตเตอรี่ ขณะชาร์จจะมีไฟสีแดงแสดงบนโมดูลชาร์จ เมื่อแบตเตอรี่ชาร์จเต็มไฟจะเปลี่ยนสีเป็นสีฟ้า

ตารางที่ 2. ระยะเวลาเก็บประจุแบตเตอรี่ กระแสไฟ 1.55 A

ครั้งที่	เวลาชาร์จ (ชั่วโมง)	ครั้งที่	เวลาชาร์จ (ชั่วโมง)
1	12.05	6	12.06
2	11.58	7	12.33
3	11.52	8	11.58
4	12.10	9	12.35
5	12.01	10	12.47
เฉลี่ย		12.10	

ระยะเวลาเก็บประจุแบตเตอรี่ โดยการชาร์จแบตเตอรี่ตั้งแต่ 0 เปอร์เซ็นต์ ถึงความจุแบตเตอรี่เต็ม 100 เปอร์เซ็นต์ จำนวน 10 ครั้ง โดยใช้หัวชาร์จที่มีกระแสไฟฟ้า 1.55 แอมป์ พบว่าเวลาในการชาร์จแบตเตอรี่มีค่าอยู่ในช่วง 11.52 – 12.47 ชั่วโมง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 12.10 ชั่วโมง ค่าระยะเวลาในการชาร์จสูงสุด คือ 12.47 ชั่วโมง และค่าระยะเวลาในการชาร์จต่ำสุด คือ 11.52 ชั่วโมง

3. การทดลองหาสรรถนะความเร็วลมของสัปทนระบายความร้อน โดยใช้เครื่องวัดความเร็วลม

(Anemometer) รุ่น UT363S การตรวจวัดค่าความเร็วลมที่เกิดจากพัดลม จะทำการเปิดพัดลมทั้งหมดจำนวน 6 ตัว จากนั้นนำเครื่องวัดความเร็วลมไปวัดที่บริเวณปากกระบอกลมของแต่ละช่อง โดยตั้งระยะห่างระหว่างเครื่องวัดกับปากกระบอกลม 10 เซนติเมตร และทำการวัดค่าความเร็วลมของพัดลมทั้ง 6 ช่อง ทุก 1 ชั่วโมง

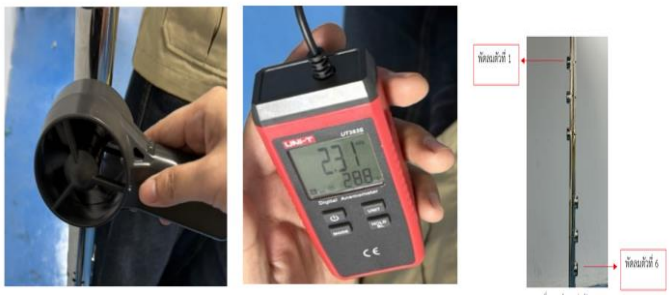

ภาพที่ 7 . ตำแหน่งพัดลม

ตารางที่ 3. การทดลองวัดความเร็วลม (ครั้งที่ 1)

เวลาการทดลอง (ชม)	แบตเตอรี่ (%)	ความเร็วลมพัดลมตัวที่ (หน่วย m/s)					
		1	2	3	4	5	6
0.2	94	3.3	3.2	3.2	2.7	2.9	2.8
1	82	3.2	3.2	3.2	2.5	2.7	2.6
2	72	2.9	2.8	2.8	2.1	2.3	2.2
3	57	2.1	2.0	1.9	1.5	1.4	1.5
4	41	1.8	1.7	1.7	1.1	1.2	1.1
5	27	1.4	1.5	1.6	1.1	0.9	1.0
6	13	0.9	0.8	0.7	0.8	0.5	0.6
6.47	0	-	-	-	-	-	-

จากการทดลองวัดความเร็วลมของสัปทนระบายความร้อน ครั้งที่ 1 ผลการทดลองพบว่า ค่าความเร็วลมสูงสุดอยู่ที่ 3.3 เมตรต่อวินาที และค่าความเร็วลมต่ำสุดอยู่ที่ 0.5 เมตรต่อวินาที สามารถทำงานได้ต่อเนื่อง 6.47 ชั่วโมง

ตารางที่ 4. การทดลองวัดความเร็วลม ครั้งที่ 2

เวลาการทดลอง (ชม)	แบตเตอรี่ (%)	ความเร็วลมพัดลมตัวที่ (หน่วย m/s)					
		1	2	3	4	5	6
0.2	94	3.4	3.1	3.3	2.8	2.7	2.9
1	83	3.2	3.1	3.1	2.6	2.4	2.7
2	74	3.0	2.9	2.8	2.4	2.3	2.4
3	52	2.4	2.1	2.2	2.0	1.7	1.9
4	36	1.8	1.7	1.8	1.5	1.4	1.4
5	18	1.4	1.5	1.6	1.2	1.0	1.1
6	11	0.7	0.8	0.9	0.6	0.6	0.5
6.38	0	-	-	-	-	-	-

จากการทดลองวัดความเร็วลมของสัปทนระบายความร้อน ครั้งที่ 2 ผลการทดลองพบว่า ค่าความเร็วลมสูงสุดอยู่ที่ 3.4 เมตรต่อวินาที และค่าความเร็วลมต่ำสุดอยู่ที่ 0.5 เมตรต่อวินาที สามารถทำงานได้ต่อเนื่อง 6.38 ชั่วโมง

ตารางที่ 5. การทดลองวัดความเร็วลม ครั้งที่ 3

เวลาการทดลอง (ชม)	แบตเตอรี่ (%)	ความเร็วลมพัดลมตัวที่ (หน่วย m/s)					
		1	2	3	4	5	6
0.2	94	3.4	3.1	3.3	2.8	2.7	2.9
1	84	3.4	3.2	3.3	2.9	2.8	2.7
2	76	3.2	2.9	3.1	2.6	2.5	2.5
3	55	2.8	2.4	2.6	2.3	2.1	2.1
4	37	2.1	1.8	2.1	1.5	1.7	1.6
5	26	1.7	1.5	1.4	1.1	0.9	1.0
6	14	0.9	1.0	0.8	0.7	0.8	0.7
6.53	0	-	-	-	-	-	-

จากการทดลองวัดความเร็วลมของสัปทนระบายความร้อน ครั้งที่ 3 ผลการทดลองพบว่า ค่าความเร็วลมสูงสุดอยู่ที่ 3.4 เมตรต่อวินาที และค่าความเร็วลมต่ำสุดอยู่ที่ 0.7 เมตรต่อวินาที สามารถทำงานได้ต่อเนื่อง 6.53 ชั่วโมง

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างร่มสัปทนระบายความร้อนจากสภาวะแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น ฤดูร้อนจะมีอุณหภูมิที่สูงและด้วยประเทศไทยประกอบกับประเทศไทยเรามีวัฒนธรรมหรือประเพณีการบวชพระ ซึ่งส่วนมากจะประกอบพิธีในเวลากลางวัน มีการเวียนอุโบสถของนาคที่จะเข้าอุปสมบทเป็นพระนั้นจะมีการกางร่มขนาดใหญ่หรือที่เราเรียกกันว่า สัปทน จึงมีกรอบแนวคิดที่จะดำเนินการสร้างสัปทนที่มีการติดตั้งระบบระบายความร้อนด้วยการติดตั้งพัดลมระบายอากาศขนาดเล็กและระบบแบตเตอรี่ที่เป็นแหล่งพลังงาน สัปทนซึ่งมีขนาด 1.3 เมตร ตัวเนื้อผ้าเป็นสีน้ำเงิน มีปรับเปลี่ยนโครงสร้างด้ามส่วนบนได้ทำการเปลี่ยนด้ามส่วนบนของสัปทนจากวัสดุไม้เดิมเป็นท่อเหล็กกล้าไร้สนิมเพื่อเพิ่มความแข็งแรง ความคงทนและรองรับการติดตั้งระบบระบายความร้อน

- สรุปผลการทดลองการตรวจวัดน้ำหนักของสัปทนทั้งสองแบบ โดยใช้เครื่องชั่งน้ำหนักในการวัดค่า จากนั้นบันทึกผลการชั่งน้ำหนักของสัปทนแบบดั้งเดิม พบว่า มีน้ำหนักที่ 5.25 กิโลกรัม และสัปทนที่สร้างขึ้นใหม่ พบว่ามีน้ำหนักที่ 4.25 กิโลกรัม มีน้ำหนักลดลง 1 กิโลกรัม

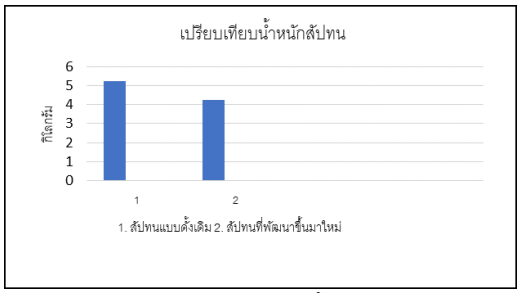

ภาพที่ 8. เปรียบเทียบน้ำหนักสัปทน

- สมรรถนะการเติมเต็มพลังงานของร่มสัปทนระบายความร้อนด้านการจัดเก็บพลังงานระยะเวลาเก็บประจุแบตเตอรี่ โดยทำการเริ่มต้นแบตเตอรี่ 0 เปอร์เซ็นต์ จนกระทั่งแบตเตอรี่เต็ม 100 % จำนวน 10 ครั้ง โดยใช้หัวชาร์จที่มีกระแสไฟฟ้า 1.55 แอมป์ พบว่าเวลาในการชาร์จแบตเตอรี่มีค่าอยู่ในช่วง 11.52 – 12.47 ชั่วโมง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 12.10 ชั่วโมง ค่าระยะเวลาในการชาร์จสูงสุด 12.47 ชั่วโมง และค่าต่ำสุด 11.52 ชั่วโมง

ภาพที่ 9 กราฟสรุปสมรรถนะการเติมเต็มพลังงาน

สรุปผลการทดลองหาสรรถนะของร่มสัปทนระบายความร้อนในส่วนของความเร็วลมของสัปทน

ระบายความร้อน ได้ใช้เครื่องวัดความเร็วลม (Anemometer) รุ่น UT363S ในการตรวจวัดค่าความเร็วลมที่เกิดจากพัดลม โดยทำการเปิดพัดลมทั้งหมดจำนวน 6 ตัว จากนั้นนำเครื่องวัดความเร็วลมไปวัดที่บริเวณทางออกของพัดลมของแต่ละตัว โดยตั้งระยะห่างระหว่างเครื่องวัดกับปลายพัดลมที่ 10 เซนติเมตร และทำการวัดค่าความเร็วลมของพัดลมทั้ง 6 ตัว ทำการบันทึกผลการทดลองทุก ๆ 1 ชั่วโมง พบว่า สรรถนะการใช้งานที่ 6.47 ชั่วโมง ความเร็วลมสูงสุดที่ 3.36 m/s และความเร็วลมน้อยสุดที่ 0.56 m/s

ตารางที่ 6. สรุปสมรรถนะการใช้งานและความเร็วลม

ครั้งที่	**สรรถนะการใช้งาน (ชม)**	**ความเร็วลมสูงสุด (m/s)**	**ความเร็วลมต่ำสุด (m/s)**
1	6.47	3.30	0.50
2	6.38	3.40	0.50
3	6.53	3.40	0.70
เฉลี่ย	6.47	3.36	0.56

เอกสารอ้างอิง

ธันยพร กริชติทายาวุธ. (2564). **การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับบทบาทและการปรับตัวของภาคธุรกิจไทย**. กรุงเทพมหานคร: วิเทศปริทัศน์.

แสวง อุดมศรี. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (กรุงเทพฯ : ศิริวัตนาอินเตอร์พริ้นท์).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). **เป้าหมายที่ 13 ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และผลกระทบที่เกิดขึ้น**. กรุงเทพมหานคร: Jprint

ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส ต่อการพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ และลักษณะผู้นำทางทหาร ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1

THE EFFECTS OF CONTEXT-BASED LEARNING ON THE TOPIC OF GASES AND THEIR PROPERTIES TO DEVELOPMENT SCIENTIFIC ARGUMENTATION SKILLS AND MILITARY LEADERSHIP ATTRIBUTES IN FIRST-YEAR AFAPS STUDENT.

นาวาโทหญิง กมลวรรณ ดีอยู่เจริญพร
กองวิชาวิทยาศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนเตรียมทหาร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ
Cdr. Kamonwan Deyujalearnporn, WRTN
Science Division, Education Department, AFAPs, NDSI.
Email : kamonwan.t@rtarf.mi.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนเตรียมทหาร ชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 โดยการสุ่ม จำนวน 1 ตอนเรียน รวม 33 นาย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน รวม 4 บริบท แบ่งออกเป็นบริบทด้านบุคคล บริบทด้านสังคม บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ และบริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบวัดทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ และแบบสอบถามลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน สามารถส่งเสริมทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และบริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ สามารถส่งเสริมลักษณะผู้นำทางทหารได้ดีที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.79 ประกอบด้วยลักษณะผู้นำทางทหาร ระดับ มากที่สุด 12 ด้าน คือ ความยุติธรรม , ความเฉียบแหลม , ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความเด็ดขาด , ความมีชั้นเชิง , ความซื่อสัตย์สุจริต , ความกระตือรือร้น , ความไม่เห็นแก่ตัว , ความรอบรู้ , ความอดทน และความกล้าหาญ

คำสำคัญ : ลักษณะผู้นำทางทหาร, นักเรียนเตรียมทหาร, ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์

Abstract

This research purposed to study scientific argumentation skills and military leader attributes of the first-year AFAPS student that use Context-Based Learning on topic of gases and their properties. The research sample was first-year AFAPS students in the first semester of the academic year 2024 by random sampling from 1 classrooms, 33 persons. The research instrument consisted of 4 Context-Based Learning management plans on the topic of gases and their properties 4 context, divided into the personal domain, social and society domain, professional practice domain and scientific and technological domain. The data collecting instrument is scientific argumentation skills test and questionnaire on the 14 military leader attributes. Data were analyzed using the percentage, mean and standard deviation. The research found that Context-Based Learning on the topic of gases and their properties can encourages scientific argumentation skills of the first-year AFAPS student to continuously rising and the professional practice domain is the best Context-Based Learning on the topic of gases and their properties can encourages military leader attributes with an average of 4.79, consists of the 12 highest level of military leader attributes includes Justice , Judgment , Dependability , Initiative , Decisiveness , Tact , Integrity , Enthusiasm , Unselfishness , Knowledge , Endurance and Courage.

Keywords : military leader attributes, AFAPS student, scientific argumentation skills

บทนำ

โรงเรียนเตรียมทหารเป็นสถาบันการศึกษาในสังกัดของสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย กระทรวงกลาโหม มีหน้าที่หลักในการหล่อหลอมและผลิตนักเรียนเตรียมทหารให้มีความพร้อมทั้งในด้านความเป็นผู้นำ คุณธรรม และความเป็นเลิศทางวิชาการ เพื่อเป็นรากฐานสำคัญในการศึกษาต่อ ณ โรงเรียนเหล่าทัพและโรงเรียนนายร้อยตำรวจ (คู่มือนักเรียนเตรียมทหาร, 2567) ด้วยภารกิจเฉพาะเจาะจงนี้ พื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนเตรียมทหารจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ความรู้ความสามารถตามหลักสูตรทางวิชาการเท่านั้น แต่จำเป็นต้องมี "ลักษณะผู้นำทางทหาร" ควบคู่ไปด้วยกัน ซึ่งถือเป็นทักษะเฉพาะที่โรงเรียนเตรียมทหารมุ่งเน้นให้เกิดขึ้นเพื่อการสั่งการ การตัดสินใจ และการแก้ไขปัญหาในสถานการณ์วิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะผู้นำทางทหาร ถือเป็นอัตลักษณ์อันทรงคุณค่าของวัฒนธรรมทางทหารที่หล่อหลอมและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจสำคัญที่ส่งเสริมให้ทหารสามารถดำรงตนความเป็นผู้นำได้อย่างสมเกียรติและสมศักดิ์ศรีของทหาร (สุทัศน์ จารุมณี, 2555) ซึ่งคุณลักษณะเด่นที่สะท้อนถึงแก่นแท้ของความเป็นผู้นำนี้ ประกอบด้วยคุณธรรมและขีดความสามารถที่จำเป็น 14 ประการ (โรงเรียนรักษาดินแดน ศูนย์การนักศึกษาวิชาทหาร, 2563) ได้แก่ (1) ความยุติธรรม (Justice) การวางตัวเป็นกลางและให้ความเป็นธรรมอย่างเท่าเทียม (2) ความเฉียบแหลม (Judgment) ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ได้อย่างถูกต้อง (3) ความน่าเชื่อถือ (Dependability) การปฏิบัติตนที่สร้างความไว้วางใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา (4) ความริเริ่ม (Initiative) การกล้าคิดกล้าทำสิ่งใหม่โดยไม่ต้องรอคำสั่ง (5) ความเด็ดขาด (Decisiveness) การกล้าตัดสินใจอย่างฉับไวและแม่นยำในภาวะวิกฤต (6) ความมีชั้นเชิง (Tact) ศิลปะในการติดต่อสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์อย่างเหมาะสม (7) ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity)

การยึดมั่นในความถูกต้องและหลักศีลธรรม (8) ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) ความมุ่งมั่นและใส่ใจในภารกิจอย่างเต็มกำลัง (9) ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและความปลอดภัยของหมู่คณะก่อนตนเอง (10) ความรอบรู้ (Knowledge) ความแตกฉานในวิชาการและยุทธวิธีทางทหาร (11) ความจงรักภักดี (Loyalty) ความซื่อสัตย์ต่อชาติ สถาบัน และผู้ร่วมงาน (12) ความอดทน (Endurance) ความแข็งแกร่งของร่างกายและจิตใจที่ทนทานต่อความยากลำบาก (13) ความกล้าหาญ (Courage) การเผชิญหน้ากับอันตรายและความกลัวอย่างมีสติ และ (14) ความประพฤติ (Bearing) การวางตนอย่างสง่างาม น่าเลื่อมใส และเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งคุณลักษณะทั้งหมดนี้ล้วนเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนภารกิจทางทหารให้ประสบความสำเร็จ

การสร้างคุณลักษณะผู้นำทางทหารที่มีคุณภาพในสังคมปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและการแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นักเรียนเตรียมทหารต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่ผันผวน ซับซ้อน และมีความคลุมเครือทางความคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (วัฒนาพร ระงับทุกข์, 2563) ท่ามกลางความท้าทายเหล่านี้ ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเมื่อเกิดข้อขัดแย้งทางสังคมที่ต้องอาศัยการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ หลักฐานที่น่าเชื่อถือ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (Lewis A., 1913-2003) ดังนั้น การเร่งพัฒนาศักยภาพและทักษะรอบด้านของนักเรียนเตรียมทหารให้เท่าทันสถานการณ์ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตไปเป็นผู้นำทางทหารที่พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต

การรู้เท่าทันข้อมูลในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Argumentation Skills) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการคิดวิเคราะห์ พิสูจน์ข้อเท็จจริง และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (Christine, 2009) โดยทักษะนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้นักวิทยาศาสตร์สามารถค้นคว้าและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เท่านั้น (Lin and Mintzes, 2010) แต่ยังเป็นกระบวนการทางสติปัญญาที่ช่วยในการกลั่นกรองข้อมูล รวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์มาสนับสนุนการอภิปราย และส่งเสริมการสื่อสารเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสร้างสรรค์ (Kuhn, D., 2021) ด้วยเหตุนี้ ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์จึงถือเป็นทักษะชีวิตที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 (Dawson and Venville, 2010) ที่ช่วยเสริมสร้างภาวะผู้นำและการเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ (ณัฐวัตร อ้ายแก้ว, 2563) ดังนั้นการเลือกใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการฝึกฝนและกระตุ้นให้นักเรียนเตรียมทหารได้พัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารไปพร้อมๆกันได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการฝึกฝนและกระตุ้นให้นักเรียนเตรียมทหารได้พัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารไปพร้อมๆกันได้นั้น ควรมีบริบทที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนเตรียมทหารมาเชื่อมโยงกับการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาและบทเรียนทางวิทยาศาสตร์ โดยมีการลงมือปฏิบัติจริง สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน (Osborne, Erduran and Simon, 2004) การเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน (context-based learning) มีลักษณสำคัญคือ เน้นการจัดการเรียนรู้ผ่านสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์จำลองในชีวิต ประสบการณ์ส่วนตัวในสังคม การประกอบอาชีพ หรือการปฏิบัติงานทางวิทยาศาสตร์มาเป็นจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้ (Gilbert, 2006) เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาวิชาการเข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้เรียน ซึ่งต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ อยู่เสมอ (Zeidler & Sadler, 2008) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสืบเสาะค้นหาความรู้ด้วยตนเอง และสร้างองค์ความรู้ใหม่ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล (Seel, 2012) โดยกระบวนการนี้สามารถกระตุ้นความสนใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ดีต่อวิชาเคมี และส่งเสริมการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Simon, Erduran & Osborne, 2006) รวมทั้งช่วยพัฒนาการคิดวิเคราะห์ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และการใช้เหตุผลในการ

ตัดสินใจเพื่อตอบสนองต่อข้อมูลข่าวสาร (Zeidler & Sadler, 2008) ตลอดจนส่งเสริมภาวะผู้นำและยกระดับทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล พร้อมนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์โลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม (Zhiwei, 2018)

บทแก๊สและสมบัติของแก๊ส เป็นบทเรียนหนึ่งในหลักสูตรวิชาเคมีของโรงเรียนเตรียมทหารที่นักเรียนให้ความสนใจและใฝ่รู้ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตประจำวันและภารกิจทางทหาร ทั้งยังเป็นหน่วยการเรียนรู้ที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่าย ครูผู้สอนสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางทฤษฎีเข้ากับบริบทด้านบุคคล บริบทด้านสังคม บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ และบริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางทหารที่มีความหลากหลายและไม่ซับซ้อน ช่วยกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจในการพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ ควบคู่ไปกับการสร้างลักษณะผู้นำทางทหารในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานในบทแก๊สและสมบัติของแก๊สครั้งนี้ ประกอบด้วยหัวข้อสำคัญ คือกฎของบอยล์ ชาร์ล และเกย์-ลูสแซก, กฎแก๊สอุดมคติ, กฎความดันย่อยของดอลตัน และทฤษฎีจลน์และการแพร่ของแก๊ส ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงความรู้ความเข้าใจไปสู่การประยุกต์ใช้จริง ผ่านการจัดการเรียนรู้บริบท 4 ด้าน คือบริบทด้านบุคคลบริบทด้านสังคม บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ และบริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใน

จากการทบทวนเอกสารและบทความทางวิชาการพบว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน (Context-Based Learning) เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงในการพัฒนาผู้เรียนในหลายมิติ โดย กุลธิดา สิทธิประเสริฐ และคณะ (2565) ระบุว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบนี้ช่วยกระตุ้นความสนใจและส่งผลให้ผู้เรียนมีระดับทักษะ การโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับ สุธี พลมาศ (2564) ที่พบว่าบริบททางสังคมรอบตัวช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และการปรับตัวทางสังคมของผู้เรียนได้ดียิ่งขึ้นเมื่อมีการนำทักษะการโต้แย้งเข้ามาประยุกต์ใช้ร่วมด้วย ในมิติของภาวะผู้นำ สมาน ศิริเจริญสุข (2565) ชี้ให้เห็นว่าสภาวะแวดล้อมหรือบริบททางสังคมเป็นปัจจัยภายนอกที่ช่วยมุ่งเน้นและพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้นำในตัวบุคคล ซึ่งทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ที่เน้นการใช้เหตุผลเชิงตรรกะได้รับการยืนยันว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมภาวะผู้นำ การคิดขั้นสูง และการเป็นพลเมืองที่ตระหนักรู้ต่อสังคม (พงศธร มหาวรรณ, 2566) อย่างไรก็ตาม ในมิติเฉพาะทางด้านลักษณะผู้นำทางทหารซึ่งมีเป้าหมายหลักในการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ปฏิบัติงานให้เกิดเกิดขึ้นกับผู้เรียน มีความจำเป็นเร่งด่วนในการเริ่มปลูกฝังลักษณะผู้นำทางทหารให้แก่ผู้รับการฝึก คือ อุปนิสัย วินัย คุณธรรม และจิตวิทยาความมั่นคงในการนำทหาร (ธีรพงศ์ มณีวรรณ, 2567) แต่จากการสืบค้นและทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา กลับยังไม่พบงานวิจัยใดที่ศึกษาถึงผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานในการพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ควบคู่กับลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารโดยตรง ข้อจำกัดทางวิชาการนี้จึงเป็นช่องว่างวิจัยสำคัญที่นำมาสู่การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส ต่อการพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ และลักษณะผู้นำทางทหาร ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ว่ามีผลอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบกึ่งทดลอง (Quasi-experimental research) ประเภท One-Group Posttest Design คือ กำหนดนักเรียนเป็นกลุ่มทดลอง จัดรูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน ประกอบด้วยบริบทด้านบุคคล บริบทด้านสังคม บริบทด้านการปฏิบัติ

วิชาชีพ และบริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วัดระดับทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ และตอบแบบสอบถามลักษณะผู้นำทางทหารหลังเรียน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1) ประชากร คือ นักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 โรงเรียนเตรียมทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย กระทรวงกลาโหม ปีการศึกษา 2567 จำนวน 24 ตอนเรียน รวม 793 นาย

2) กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 โรงเรียนเตรียมทหาร สังกัดสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย กระทรวงกลาโหม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 จำนวน 1 ตอนเรียน รวม 33 นาย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ประกอบด้วย

1) แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส รายวิชาเคมี 1 ว 32221 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ประกอบด้วยแผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 4 แผน แผนละ 4 คาบ รวม 16 คาบ คาบละ 50 นาที ดังนี้

- แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 บทเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตร ความดัน อุณหภูมิ และจำนวนโมเลของแก๊ส บริบทด้านบุคคล
- แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 บทเรียน กฎแก๊สอุดมคติ บริบทด้านสังคม
- แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 บทเรียน ความดันย่อย บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ
- แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 บทเรียน การแพร่ของแก๊ส บริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2) แบบวัดทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ตามหลักกการของ Lin and Mintzes (2010) แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทที่ใช้ประกอบการลงความเห็นในการวัดทักษะโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ ส่วนที่ 2 เป็นข้อคำถามปลายเปิด (open-ended questions) ประกอบด้วยข้อคำถาม 5 ข้อ รวม 9 คะแนน คือ

ข้อที่ 1 ประเมินความสามารถในการสร้างข้อกล่าวอ้าง (Claim) 1 คะแนน

ข้อที่ 2 ประเมินความสามารถในการให้เหตุผลสนับสนุนข้อกล่าวอ้างของนักเรียน (Warrant) 2 คะแนน

ข้อที่ 3 ประเมินความสามารถในการหาหลักฐานที่สนับสนุนข้อกล่าวอ้าง ทำให้ข้อกล่าวอ้างน่าเชื่อถือมากขึ้น (Evidence) 2 คะแนน

ข้อที่ 4 ประเมินความสามารถในการสร้างข้อโต้แย้งของนักเรียนบนหลักฐานและเหตุผลที่ต่างออกไป (Counter Argument) 2 คะแนน

ข้อที่ 5 ประเมินความสามารถในการโต้แย้งกลับบนหลักฐานและเหตุผลน่าเชื่อถือ (Supportive Argument) 2 คะแนน

3) แบบสอบถามลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ (โรงเรียนรักษาดินแดน ศูนย์การนักศึกษาวิชาทหาร, 2563) เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale : Likert, 1961) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด โดยเกณฑ์การให้คะแนน มีดังนี้

มากที่สุด	มีค่าเท่ากับ 4.51-5.00 คะแนน
มาก	มีค่าเท่ากับ 3.51-4.50 คะแนน
ปานกลาง	มีค่าเท่ากับ 2.51-3.50 คะแนน

น้อย มีค่าเท่ากับ 1.51-2.50 คะแนน
น้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 0.00-1.50 คะแนน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) กำหนดกลุ่มตัวอย่างนักเรียนเตรียมทหาร เป็นกลุ่มทดลอง ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567

2) ผู้วิจัยดำเนินการสอนตามแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 ด้วยตนเอง ตามตารางสอนในเวลาเรียนปกติ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม พ.ศ.2567 จำนวน 16 คาบ คาบละ 50 นาที

3) ทดสอบหลังเรียนโดยใช้แบบวัดทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ และตอบแบบสอบถามลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น หลังจบแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานแต่ละแผน

4) นำผลมาวิเคราะห์ทางสถิติ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้ แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) ศึกษาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส หลังเรียน จำนวน 4 แผน ด้วยค่าทางสถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2) ศึกษาลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ ที่เกิดกับนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส ด้วยค่าทางสถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์หลังเรียน ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน พบว่า ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 มีค่าเฉลี่ย 3.09 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 34.34 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.63 , ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียน เตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 มีค่าเฉลี่ย 4.91 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 54.55 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.89, ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 มีค่าเฉลี่ย 6.12 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 68.01 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.36 และทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 มีค่าเฉลี่ย 8.03 คะแนน คิดเป็นร้อย 89.23 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.21 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์หลังเรียน ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1

แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส	ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์		
	ค่าเฉลี่ย	ร้อยละ	S.D.
แผนที่ 1 บทเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตร ความดัน อุณหภูมิ และจำนวนโมลของแก๊ส บริบทด้านบุคคล	3.09	34.34	1.63
แผนที่ 2 บทเรียน กฎแก๊สอุดมคติ บริบทด้านสังคม	4.91	54.55	1.89
แผนที่ 3 บทเรียน ความดันย่อย บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ	6.12	68.01	1.36

แผนที่ 4 บทเรียน การแพร่ของแก๊ส บริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	8.03	89.23	1.21

จากการศึกษาลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ ที่เกิดกับนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน พบว่า ลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 มีค่าเฉลี่ย 3.93 อยู่ในระดับมาก สามารถพัฒนาถึงระดับสูงสุด 5 องค์ประกอบ คือ ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความกระตือรือร้น , ความรอบรู้ และความกล้าหาญ ลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 มีค่าเฉลี่ย 4.21 อยู่ในระดับ มาก สามารถพัฒนาถึงระดับสูงสุด 7 องค์ประกอบ คือ ความเฉียบแหลม , ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความมีชั้นเชิง , ความกระตือรือร้น , ความรอบรู้ และความกล้าหาญ ลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 มีค่าเฉลี่ย 4.79 อยู่ในระดับ มากที่สุด สามารถพัฒนาถึงระดับสูงสุด 12 องค์ประกอบ คือ ความยุติธรรม , ความเฉียบแหลม , ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความเด็ดขาด , ความมีชั้นเชิง , ความซื่อสัตย์สุจริต , ความกระตือรือร้น , ความไม่เห็นแก่ตัว , ความรอบรู้ , ความอดทน และความกล้าหาญ ลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังเรียนตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 มีค่าเฉลี่ย 4.64 อยู่ในระดับ มากที่สุด สามารถพัฒนาถึงระดับสูงสุด 10 องค์ประกอบ คือ ความยุติธรรม , ความเฉียบแหลม , ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความเด็ดขาด , ความซื่อสัตย์สุจริต , ความกระตือรือร้น , ความไม่เห็นแก่ตัว , ความรอบรู้ , และความอดทน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงลักษณะผู้นำทางทหารหลังเรียนในระดับสูงสุด ของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1

ลักษณะผู้นำทางทหาร	**แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส**			
	แผนที่ 1	**แผนที่ 2**	**แผนที่ 3**	**แผนที่ 4**
1.ความยุติธรรม (Justice)	ปานกลาง 48.48%	มาก 39.39%	มากที่สุด 57.58%	มากที่สุด 63.64%
2.ความเฉียบแหลม (Judgment)	มาก 42.42%	มากที่สุด 48.48%	มากที่สุด 48.48%	มากที่สุด 57.58%
3.ความน่าเชื่อถือ (Dependability)	มากที่สุด 45.45%	มากที่สุด 48.48%	มากที่สุด 48.48%	มากที่สุด 54.55%
4.ความริเริ่ม (Initiative)	มากที่สุด 51.52%	มากที่สุด 54.55%	มากที่สุด 54.55%	มากที่สุด 63.64%
5.ความเด็ดขาด (Decisiveness)	มาก 57.58%	มาก 51.52%	มากที่สุด 66.67%	มากที่สุด 54.55%
6.ความมีชั้นเชิง (Tact)	ปานกลาง	มากที่สุด	มากที่สุด	มาก

ลักษณะผู้นำทางทหาร	แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส			
	แผนที่ 1	แผนที่ 2	แผนที่ 3	แผนที่ 4
	39.39%	45.45%	51.52%	51.52%
7.ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity)	มาก 48.48%	มาก 54.55%	มากที่สุด 60.61%	มากที่สุด 54.55%
8.ความกระตือรือร้น (Enthusiasm)	มากที่สุด 42.42%	มากที่สุด 51.52%	มากที่สุด 48.48%	มากที่สุด 72.73%
9.ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness)	ปานกลาง 42.42%	ปานกลาง 39.39%	มากที่สุด 57.58%	มากที่สุด 60.61%
10.ความรอบรู้ (Knowledge)	มากที่สุด 54.55%	มากที่สุด 60.61%	มากที่สุด 72.73%	มากที่สุด 66.67%
11.ความจงรักภักดี (Loyalty)	น้อย 33.33%	น้อย 30.30%	ปานกลาง 39.39%	ปานกลาง 36.36%
12.ความอดทน (Endurance)	มาก 42.42%	มาก 48.48%	มากที่สุด 42.42%	มากที่สุด 48.48%
13.ความกล้าหาญ (Courage)	มากที่สุด 57.58%	มากที่สุด 54.55%	มากที่สุด 63.64%	มาก 51.52%
14.ความประพฤติ (Bearing)	มากที่สุด 33.33%	ปานกลาง 36.36%	มาก 42.42%	มาก 45.45%
สรุประดับ (เฉลี่ย)	มาก (3.93)	มาก (4.21)	มากที่สุด (4.79)	มากที่สุด (4.64)

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์และลักษณะผู้นำทางทหารของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน พบว่า นักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่องแก๊สและสมบัติของแก๊ส มีระดับทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์หลังเรียนสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งพิจารณาจากคะแนนเฉลี่ยและร้อยละที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ คือ หลังสิ้นสุดแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 3.09 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 34.34 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.63 และในแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 คะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 4.91 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 54.55 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ

1.89 จากนั้นคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนเตรียมทหารหลังเรียนยังคงสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 คือ มีคะแนนเฉลี่ย 6.12 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 68.01 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.36 จนกระทั่งนักเรียนเตรียมทหารสามารถทำคะแนนเฉลี่ยได้สูงสุดในแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 คือ มีคะแนนเฉลี่ย 8.03 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 89.23 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.21 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารสามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ตลอดช่วงการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานอย่างเห็นได้ชัดและมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาลักษณะผู้นำทางทหาร 14 ประการ ที่เกิดกับนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 หลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน เรื่อง แก๊สและสมบัติของแก๊ส จำนวน 4 แผน พบว่า นักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 1 มีการพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารโดยรวมเพิ่มสูงขึ้นอย่างอย่างเห็นได้ชัด คือ หลังได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.93 อยู่ในระดับ มาก และสามารถพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารให้อยู่ในระดับสูงสุดได้ 5 องค์ประกอบ คือ ความน่าเชื่อถือ , ความริเริ่ม , ความกระตือรือร้น , ความรอบรู้ และความกล้าหาญ จากนั้นแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 มีค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 4.21 อยู่ในระดับ มาก สามารถพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารให้อยู่ในระดับสูงสุดเพิ่มขึ้นได้ถึง 7 องค์ประกอบ คือ เพิ่มความเฉียบแหลม และความมีชั้นเชิง ต่อมาในแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 นักเรียนมีพัฒนาการก้าวกระโดดคือ มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.79 อยู่ในระดับ มากที่สุด ซึ่งสามารถพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารในระดับสูงสุดได้ถึง 12 องค์ประกอบคือ เพิ่มความยุติธรรม , ความเด็ดขาด , ความซื่อสัตย์สุจริต , ความไม่เห็นแก่ตัว และความอดทน และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 มีค่าเฉลี่ย 4.64 อยู่ในระดับ มากที่สุด ซึ่งสามารถพัฒนาลักษณะผู้นำอยู่ในระดับสูงสุดจำนวน 10 องค์ประกอบ ชี้ให้เห็นว่าลักษณะผู้นำทางทหารสามารถกระตุ้นและปลูกฝังแก่นักเรียนเตรียมทหารได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน

อภิปรายผล

การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน ตามลักษณะบริบทด้านบุคคล บริบทด้านสังคม บริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ และบริบทด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สามารถส่งเสริมทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ให้เกิดขึ้นกับนักเรียนเตรียมทหารได้ โดยพบว่าคะแนนเฉลี่ยของทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์หลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน มีแนวโน้มคะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานขั้นกำหนดสถานการณ์ (Setting focal event) เริ่มด้วยบริบทที่กระตุ้นความสนใจของนักเรียนเตรียมทหาร เป็นเหตุการณ์สมมติและสถานการณ์ในชีวิตจริงของนักเรียนเตรียมทหารที่ต้องเจอในปัจจุบันและอนาคต มากระตุ้นให้นักเรียนเตรียมทหารเกิดการสร้างข้อกล่าวอ้าง (Claim) บนพื้นฐานความรู้เดิม ตัวอย่างเหตุการณ์ เช่น สมมติให้นักเรียนเตรียมทหารได้รับภารกิจไปปฏิบัติหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่เทคนิคเคมีประจำหน่วยปฏิบัติการพิเศษ จำเป็นต้องวิเคราะห์สถานการณ์ ในกรณีตำรวจนำกำลังชุดปฏิบัติการพิเศษเข้าปิดล้อมคลังสินค้าแห่งหนึ่งเพื่อช่วยเหลือตัวประกัน ภายในคลังสินค้ามี ถังบรรจุแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ (CO_2) ขนาด 50 ลิตร จำนวนหลายถัง ซึ่งผู้ก่อเหตุดัดแปลงติดตั้งอุปกรณ์จุดชนวนระเบิดเพลิงไว้ รอบถังแก๊สมีกองวัตถุไวไฟ ต่อมาได้เกิดเพลิงไหม้ภายในห้องเก็บถังแก๊ส ทำให้อุณหภูมิห้องเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 270C ไปเป็น 3270C เจ้าหน้าที่พิสูจน์หลักฐานรายงานว่า ถังโลหะดังกล่าวถูกออกแบบมาให้ทนแรงดันได้สูงสุดเพียง 2.5 เท่าของแรงดันปกติ ที่อุณหภูมิห้อง (270C) นักเรียนเตรียมทหารจะใช้วิธีใดเพื่อตรวจสอบความปลอดภัยของสถานการณ์ดังกล่าวก่อนเข้าช่วยเหลือตัวประกันและระงับเหตุการณ์ การสร้างข้อกล่าวอ้างของนักเรียนเตรียมทหารต้องมีการให้เหตุผลสนับสนุนข้อกล่าวอ้าง (Warrant) และต้องมี

หลักฐานที่สนับสนุนข้อกล่าวอ้าง ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือมากขึ้น (Evidence) ตัวอย่างการตอบของนักเรียนเตรียมทหาร เช่น การคำนวณแรงดันแก๊สภายในถังที่อุณหภูมิ 3270C ในที่เกิดเหตุ เพื่อยืนยันความปลอดภัยก่อนเข้าช่วยเหลือตัวประกันและระงับเหตุการณ์ บางนายเสนอให้รีบเข้าช่วยเหลือตัวประกันและระงับเหตุการณ์โดยเร็วก่อนระเบิดเพลิงจะถูกจุดชนวน ดังนั้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานขั้นลงมือปฏิบัติงาน (Learning task) เป็นลำดับต่อมาที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า สืบค้นข้อมูล และลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง มีการทำงานร่วมกับเพื่อนนักเรียนเตรียมทหารที่เสนอข้อกล่าวอ้างใกล้เคียงกันแบบกลุ่ม เกิดการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล เกิดการอภิปรายกันในกลุ่มย่อย ส่งผลให้นักเรียนได้ค้นพบความรู้หรือแนวคิดใหม่ ๆ จากการสื่อสารในกลุ่มย่อยของตนเอง ต่อจากนั้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานขั้นเรียนรู้แนวคิดสำคัญ (Learning key concept) จะส่งเสริมให้นักเรียน เตรียมทหารเกิดความสามารถในการสร้างข้อโต้แย้งบนหลักฐานและเหตุผลที่ต่างออกไป (Counter Argument)และส่งเสริมความสามารถในการโต้แย้งกลับบนหลักฐานและเหตุผลน่าเชื่อถือกว่า (Supportive Argument) จากกิจกรรมการนำเสนอข้อค้นพบต่าง ๆ ที่กลุ่มย่อยของตนเองได้ค้นพบมา ตัวอย่าง ข้อโต้แย้งบนหลักฐานและเหตุผลที่ต่างออกไป เช่น ใช้อุปกรณ์ตรวจจับแก๊สรั่วไหลก่อนเข้าช่วยเหลือฯ รอการสั่งการจากผู้บังคับบัญชาก่อนเข้าช่วยเหลือฯ ฯลฯ และตัวอย่างการโต้แย้งกลับบนหลักฐานและเหตุผลน่าเชื่อถือกว่า เช่น การตรวจสอบความดันแก๊สภายในถังขณะเกิดเหตุเพื่อประเมินความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ณ เวลานั้นดีที่สุดเนื่องจากเป็นการช่วยชีวิตตัวประกันและระงับเหตุการณ์ในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงสูง หากไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน จะส่งผลให้ภารกิจล้มเหลวตามไปด้วย ทั้งนี้ขั้นเรียนรู้แนวคิดสำคัญท้ายสุดมุ่งเน้นให้นักเรียนเตรียมทหารเรียนรู้หลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทเรียนแก๊สและสมบัติของแก๊ส หน่วยการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตร ความดัน อุณหภูมิ และจำนวนโมลของแก๊ส ส่งผลให้นักเรียนเกิดความรู้ใหม่จากการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล การเชื่อโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน (ณัฐวัตร อ้ายแก้ว และสุมาลี ชูกำแพง, 2564) นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานขั้นนำไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ (Recontextualise) ครูให้นักเรียนนำเสนอบริบทใหม่ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตร ความดัน อุณหภูมิ และจำนวนโมลของแก๊ส เพื่อกระตุ้นนักเรียนเตรียมทหารประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้เข้ากับสถานการณ์อื่นๆ ในชีวิตประจำวัน หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนเตรียมทหาร ส่งผลให้นักเรียนเกิดความกล้าหาญทางความคิดบนกรอบแนวคิดที่ถูกต้อง การคิดริเริ่ม และเกิดความกระตือรือร้นทางการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ในบริบทต่าง ๆ ต่อไป (ธัญญาลักษณ์ มาตมูล และศิริพงษ์ เพียศิริ, 2567) ผลการวิจัยที่พบว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานทั้ง 4 มิติ สามารถส่งเสริมทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเตรียมทหารได้นั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกวรรณ จันทร์เฉลียว และ สันติชัย อนุสรณ์ประเสริฐ (2566) ที่พบว่านักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน มีทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์สูงกว่ากลุ่มที่เรียนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดของ Gilbert (2006) และงานวิจัยของ ธนพร และคณะ (2567) ที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้บริบทจริงในสังคมและเทคโนโลยีควบคู่กัน จะช่วยกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการคิดวิเคราะห์ ใช้เหตุผลเชิงประจักษ์ และกล้าหักล้างแนวคิดผ่านกระบวนการโต้แย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานสามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล การตัดสินใจบนหลักฐานและข้อมูลที่น่าเชื่อถือ การใช้เหตุผลสนับสนุนข้อโต้แย้งที่ต่างออกไปและข้อโต้แย้งที่น่าเชื่อถือกว่า ด้วยการสื่อสารที่ไม่ใช้อารมณ์หรือความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลให้ส่งเสริมทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์แก่นักเรียนเตรียมทหารให้สูงขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง

ลักษณะผู้นำทางทหารที่เกิดขึ้นหลังการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานในบริบทด้านการปฏิบัติวิชาชีพ มีค่าเฉลี่ย 4.79 อยู่ในระดับ มากที่สุด ส่งเสริมให้เกิดลักษณะผู้นำทางทหารรายด้าน ระดับมากที่สุด

ประกอบด้วย 12 ด้าน คือ ความยุติธรรม (Justice) , ความเฉียบแหลม (Judgment) , ความน่าเชื่อถือ (Dependability) , ความริเริ่ม (Initiative) , ความเด็ดขาด (Decisiveness) , ความมีชั้นเชิง (Tact) , ความซื่อสัตย์ สุจริต (Integrity) , ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) , ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) , ความรอบรู้ (Knowledge) , ความอดทน (Endurance) และความกล้าหาญ (Courage) เนื่องจากลักษณะผู้นำสามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้จากรูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานที่หลากหลายทันต่อบทบาทของผู้เรียน (Hallinger, P., & Ko, J., 2021) บริบทที่จำเพาะเจาะจงถึงอาชีพหรือการปฏิบัติหน้าที่ของผู้เรียนจะเป็นสิ่งกำหนดคุณลักษณะผู้นำในแบบที่จะประสบความสำเร็จตามบริบทนั้น ๆ ผู้นำจึงต้องเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดรับกับข้อจำกัดและโอกาสของบริบทดังกล่าว (Van Wart, 2024 และ Hallinger & Ko , 2021) ซึ่งการฝึกอบรมหรือการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างลักษณะผู้นำได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงจำเป็นต้องใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทจริง เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการตัดสินใจ แก้ปัญหา และบริหารจัดการภายใต้แรงกดดันและสภาพแวดล้อมที่พวกเขาต้องเผชิญจริงในสายอาชีพ (Moorosi & Grant, 2023) รวมทั้งการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานช่วยกระตุ้นให้ผู้นำเกิดการคิดทบทวน (Reflection) มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในอดีตและอนาคต ทำให้สามารถคาดการณ์ ยืดหยุ่น และนำพาองค์กรหรือสถานการณ์ที่กำหนดให้รอดพ้นจากภาวะวิกฤตได้อย่างมีกลยุทธ์ (Clarke & O'Donoghue, 2022) นอกจากนี้ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ช่วยพัฒนาลักษณะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical Leadership) ทำให้สามารถประเมินข้อเท็จจริงได้ คัดกรองข้อมูลบิดเบือนได้ และการนำพาองค์กรผ่านพ้นประเด็นขัดแย้งที่ละเอียดอ่อนได้อย่างมีความรับผิดชอบ (Nussbaum & Edwards, 2024) ทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ช่วยหล่อหลอมลักษณะผู้นำที่เปิดกว้าง พร้อมรับฟัง และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นผ่านการจัดการเรียนรู้ที่มีกระบวนการอภิปรายและโต้แย้งภายในกลุ่ม (Fischer & Reznitskaya, 2023) โดยผู้นำที่มีทักษะการโต้แย้งสูงจะสามารถสลับมุมมอง (Perspective-Taking) นำเหตุผลมาหักล้างเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดได้ แทนที่การใช้อำนาจสั่งการ (Authoritarian) (Kuhn & Modrek, 2021 และ Deiglmayr & Spada, 2022) ทำให้นักเรียนเตรียมทหารเกิดการเรียนรู้และพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารที่ดีให้สูงขึ้นได้

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การเลือกบริบทที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เน้นสถานการณ์ปัจจุบัน และเหตุการณ์สมมติในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนเตรียมทหาร มาเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นเป้าหมายหลักของการจัดการเรียนรู้ โดยครูเป็นผู้ดูแลขอบเขตการอภิปรายของนักเรียนเตรียมทหารไม่ให้ออกนอกประเด็นหลักจนเกินไป และเป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนเตรียมทหารเกิดการเสนอบริบทใหม่อย่างสร้างสรรค์

1.2 การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานขั้นเรียนรู้แนวคิดสำคัญ ครูเน้นย้ำการใช้ระบบเกียรติศักดิ์ของนักเรียนเตรียมทหาร มารยาททางทหาร และมารยาทผู้ฟัง-ผู้พูดที่ดี ส่งผลให้นักเรียนเตรียมทหารมีลักษณะผู้นำทางทหารที่ดี ช่วยลดการใช้อารมณ์หรือความรู้สึกเข้าร่วมในการอภิปราย

1.3 แหล่งสืบค้นข้อมูลของนักเรียนเตรียมทหารในปัจจุบันมีความหลากหลายมากขึ้น สามารถสืบค้นข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีที่หลากหลายและเพียงพอต่อความต้องการของนักเรียนเตรียมทหาร ภายในเวลาที่จำกัดได้ อุปกรณ์เทคโนโลยีที่นักเรียนเตรียมทหารนิยมใช้ค้นคว้าข้อมูล เช่น iPad-Apple , Computer และ Smart phone แต่อย่างไรก็ตามต้องอยู่ในกฎ/กติกาการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีของกองพันนักเรียนเตรียมทหาร

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 กลุ่มตัวอย่างนักเรียนเตรียมทหารที่น่าสนใจในการศึกษาลักษณะผู้นำทางทหาร จากการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐาน คือ ระดับชั้นปีที่ 1 เพื่อสังเกตพฤติกรรมพื้นฐานของนักเรียนใหม่ก่อน-หลังการจัดการเรียนรู้ว่ามีลักษณะผู้นำทางทหารมากหรือน้อยเพียงใด

2.2 หน่วยการเรียนรู้วิชาเคมีของนักเรียนเตรียมทหารชั้นปีที่ 2 ที่น่าสนใจต่อการนำมาพัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารโดยใช้บริบทเป็นฐาน ได้แก่ เคมีอินทรีย์ พลังงาน น้ำ และอากาศ เป็นต้น

2.3 การจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำมาใช้พัฒนาลักษณะผู้นำทางทหารที่น่าสนใจ คือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้ประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์เป็นฐาน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ จันทร์เฉลียว และ สันติชัย อนุสรณ์ประเสริฐ. (2566). การพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานร่วมกับการโต้แย้งเพื่อส่งเสริมการรู้สิ่งแวดล้อม เรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, *25*(3), 145-158.

กุลธิดา สิทธิประเสริฐ, นพคุณ คุณาชีวะ, และ ศศิธร ชูแก้ว. (2565). การจัดการเรียนรู้โดยใช้บริบทเป็นฐานเพื่อพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียน. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**, *24*(3), 112-125.

คู่มือนักเรียนเตรียมทหาร. (2567). **นครนายก**. โรงเรียนเตรียมทหาร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ.

ณัฐวัตร อ้ายแก้ว และสุมาลี ชูกำแพง. (2564). การพัฒนาทักษะการโต้แย้งทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์. **วารสารครุพิบูล**, 8(1), 135-147.

พงศธร มหาวรรณ. (2566). ผลของการใช้กิจกรรมการโต้แย้งเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำและการคิดขั้นสูงของผู้เรียน. **วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่**, **15**(2), 89-104.

โรงเรียนรักษาดินแดน ศูนย์การนักศึกษาวิชาทหาร. (2563). **คู่มือราชการสนาม ว่าด้วยลักษณะผู้นำทางทหาร (รส. 22-100).** โรงเรียนส่งเสริมหลักสูตรทหารบก.

ธีรพงศ์ มณีวรรณ. (2567). การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำทางทหารและอุปนิสัยวินัยสำหรับนักเรียนทหารในศตวรรษที่ 21. **วารสารเสนาธิปัตย์**, *73*(1), 45-58.

ธัญญาลักษณ์ มาตมูล และ ศิริพงษ์ เพียศิริ. (2567). การพัฒนาทักษะการโต้แย้งและความสามารถในการตัดสินใจโดยใช้การจัดการเรียนรู้ด้วยประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ (SSI)ร่วมกับการสะท้อนคิดผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. **วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์, 6**(4), 453-468.

ภัคภณ สนิทสม, และ ณัฐพล จารัตน์. (2562). **คุณลักษณะผู้นำทางทหารที่พึงประสงค์ของกองทัพไทย.** กรุงเทพฯ: โรงเรียนรักษาดินแดน ศูนย์การนักศึกษาวิชาทหาร.

วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2563). สมรรถนะเด็กไทยในยุคโลกพลิกผัน (VUCA World). **คุรุสภาวิวิทยาจารย์**, ปีที่ 1 (ฉบับที่ 1), หน้า 8-18.

สมาน ศิริเจริญสุข. (2565). อิทธิพลของบริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมในการหล่อหลอมและพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำ. **วารสารการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, *7*(2), 15-29.

สุทัศน์ จารุมณี. (2555). คุณลักษณะผู้นำทางทหารสำหรับกองทัพไทย (Military Leadership Attributes for Royal Thai Armed Force). **วารสารนักบริหาร**, 32(3), 180-186.

สุธี พลมาศ. (2564). การพัฒนาการเรียนรู้ทางสังคมและทักษะการโต้แย้งผ่านบริบทปัญหาในชีวิตจริง. **วารสารวิจัยทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, *16*(1), 74-88.

Christine T. (2009). Argumentation: The Language of Science. **Journal of Elementary Science Education**, 21(1), 17-25.

Clarke, S., & O'Donoghue, T. (2022). School leadership in context: Retrospect and prospect. **Journal of Educational Administration and History**, **54**(3), 241–255.

Dawson, V.M. & Venville, G. (2010). Teaching strategies for developing students' argumentation skill about socioscientific issues in high school genetics. **Research in Science Education, 40**(2), 133-148

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

ห้องเรียนยังอยู่ แต่เด็กอยู่ไหน ? : ความท้าทายของสถานศึกษาขนาดเล็กในจังหวัดสุโขทัย

THE CLASSROOM IS STILL THERE, BUT WHERE ARE THE STUDENTS? : CHALLENGES FACING SMALL-SIZED SCHOOLS IN SUKHOTHAI PROVINCE

รองฤทธิ์ ไกรกิจราษฎร์[1], พิไลลักษณ์ จัดการ[2], ศิริลักษณ์ มั่งคล้าย[3]
กลุ่มพัฒนาการศึกษา, สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย
Rit Kijrat[1], Pilailak Jadkan[2], and Sirilak Mangkhlai[3]
Educational Development Group, Sukhothai Provincial Education Office
E-mail: rongrit.kra@gmail.com

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยเฉพาะการลดลงของอัตราการเกิดและการเข้าสู่สังคมสูงวัย เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของจังหวัดสุโขทัยศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสถานศึกษาขนาดเล็ก และสังเคราะห์แนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางประชากร โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่

ผลการวิเคราะห์พบว่า จังหวัดสุโขทัยมีแนวโน้มจำนวนเด็กเกิดมีชีพและประชากรวัยเรียนลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้จำนวนผู้เรียนในระบบการศึกษาลดลง และทำให้สถานศึกษาขนาดเล็กเพิ่มจำนวนมากขึ้น สถานศึกษาดังกล่าวประสบปัญหาด้านงบประมาณ การจัดสรรบุคลากร ครูไม่ครบชั้นครูไม่ตรงวิชาเอก และข้อจำกัดด้านคุณภาพการศึกษา อย่างไรก็ตามโรงเรียนขนาดเล็กยังคงมีบทบาทสำคัญ ในการสร้างโอกาสทางการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำ และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน การสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านทางประชากร แนวคิดทุนมนุษย์ แนวคิดการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ และแนวคิดระบบนิเวศการเรียนรู้ สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการสถานศึกษาขนาดเล็ก ในอนาคตควรมุ่งสู่การบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ การจัดเครือข่ายสถานศึกษา การใช้ทรัพยากรทางการศึกษาร่วมกัน การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนบทความเสนอว่า จังหวัดสุโขทัยควรขับเคลื่อนการจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบ “เครือข่ายการศึกษาเชิงพื้นที่สู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน” โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทางการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา พัฒนาทุนมนุษย์ และรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร; สถานศึกษาขนาดเล็ก; การบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่; การเรียนรู้ตลอดชีวิต; จังหวัดสุโขทัย

Abstract

7Demographic change, particularly declining birth rates and the transition toward an aging society, has become a significant factor affecting Thailand's educational system. This academic article aims to analyze the demographic changes in Sukhothai Province, examine their impacts on small schools, and synthesize appropriate educational management approaches under the context of demographic transformation. The study employed documentary research by reviewing relevant literature, research studies, and educational information at both national and local levels.

The findings revealed that Sukhothai Province has experienced a continuous decline in the number of live births and school-age populations, resulting in a reduction in student enrollment and an increasing number of small schools. These schools face challenges related to budget constraints, personnel allocation, insufficient numbers of teachers, teachers teaching outside their fields of specialization, and limitations in educational quality. Nevertheless, small schools continue to play an essential role in expanding educational opportunities, reducing educational disparities, and serving as community learning centers. The synthesis of relevant concepts and theories, including Demographic Transition Theory, Human Capital Theory, Area-Based Management, and the Learning Ecosystem concept, indicates that future management of small schools should emphasize area-based educational management, school networking, shared utilization of educational resources, the application of digital technologies, and the transformation of schools into lifelong learning centers for communities.

The article proposes that Sukhothai Province should promote educational management through an "Area-Based Educational Network for Community Lifelong Learning Centers" model by integrating collaboration among educational agencies, local administrative organizations, the private sector, and civil society. Such collaboration would contribute to educational equity, human capital development, and the effective adaptation of the educational system to demographic changes.

Keywords: Demographic Change; Small Schools; Educational Management; Area-Based Education; Lifelong Learning; Sukhothai Province.

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเป็นประเด็นสำคัญที่ทั่วโลกกำลังเผชิญ และส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา โดยเฉพาะประเทศที่มีอัตราการเกิดลดลงอย่างต่อเนื่อง และ ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย สำหรับประเทศไทย สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้รายงานว่า ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) และมีแนวโน้มก้าวสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด ในอีกไม่กี่ทศวรรษข้างหน้า ส่งผลให้สัดส่วนประชากรวัยเด็กและวัยเรียนลดลงอย่างต่อเนื่อง

ขณะที่ประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นความท้าทายสำคัญต่อระบบการจัดการศึกษาของประเทศไทย

จังหวัดสุโขทัยเป็นจังหวัดที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างชัดเจน จังหวัดมีพื้นที่ 6,596 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 86 ตำบล และ843 หมู่บ้าน (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย, 2568) มีประชากรประมาณ 580,000 คน โดยข้อมูลทะเบียนราษฎรในช่วงหลายปีที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าจำนวนประชากรโดยรวมของจังหวัดมีแนวโน้มลดลง ขณะที่สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้โครงสร้างประชากรของจังหวัดเปลี่ยนผ่านจากสังคมวัยแรงงานไปสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็ว หนึ่งในตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ จำนวนเด็กเกิดมีชีพ ซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2558 จังหวัดสุโขทัยมีเด็กเกิดมีชีพจำนวน 4,920 คน ลดลงเหลือ 3,280 คน ในปี พ.ศ.2567 หรือลดลงจำนวน 1,640 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 ภายในระยะเวลา 10 ปี เฉลี่ยลดลงปีละประมาณ 164 คน (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุโขทัย, 2568) แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลระดับประเทศที่พบว่าจำนวนเด็กเกิดมีชีพลดลงจาก 736,352 คน ในปี พ.ศ.2558 เหลือ 416,574 คน ในปี พ.ศ.2568 หรือลดลงถึงร้อยละ 43.43 สะท้อนให้เห็นถึงการลดลงของ ฐานประชากรวัยเด็กอย่างมีนัยสำคัญ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2568) ซึ่งจะส่งผลต่อจำนวนผู้เรียนในระบบการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ผลจากจำนวนเด็กเกิดที่ลดลงได้สะท้อนผ่านจำนวนนักเรียนในระบบการศึกษาของจังหวัดสุโขทัยที่มีแนวโน้มลดลงในทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะระดับปฐมวัยและประถมศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากภาวะเด็กเกิดน้อย ส่งผลให้สถานศึกษาหลายแห่งมีจำนวนนักเรียนลดลงอย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มเข้าสู่การเป็นโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มมากขึ้น ขณะที่งบประมาณรายหัวและการจัดสรรบุคลากรทางการศึกษายังคงอ้างอิงกับจำนวนผู้เรียนเป็นสำคัญ ทำให้สถานศึกษาหลายแห่งเผชิญข้อจำกัด ด้านทรัพยากรและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2569) นำเสนอข้อมูลจากระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการศึกษา (Data Management Center: DMC) ณ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.2567 พบว่าประเทศไทยมีโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนไม่เกิน 120 คน จำนวนถึง 15,327 แห่ง โดยโรงเรียนที่มีนักเรียนระหว่าง 41–60 คน มีจำนวนมากที่สุด 3,643 แห่ง รองลงมา ได้แก่ โรงเรียนที่มีนักเรียน 61–80 คนจำนวน 3,277 แห่ง และโรงเรียนที่มีนักเรียน 81–100 คน จำนวน 2,750 แห่ง สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กได้กลายเป็นความท้าทายเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศไทย

ในบริบทของจังหวัดสุโขทัย สถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชนชนบทและพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการลดลงของจำนวนประชากรวัยเรียนและการย้ายถิ่นฐานของประชากรวัยแรงงาน ส่งผลให้โรงเรียนจำนวนมากมีจำนวนนักเรียนต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนด และเผชิญปัญหาครูไม่ครบชั้น ครูไม่ตรงวิชาเอก งบประมาณจำกัด และข้อจำกัด การพัฒนาคุณภาพการศึกษา อย่างไรก็ตาม โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้ ศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างโอกาสทางการศึกษา ให้แก่เด็กในพื้นที่ห่างไกล (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย, 2568)

สถานการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กในอนาคตไม่สามารถพิจารณาเฉพาะมิติด้านประสิทธิภาพหรือความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติด้าน

ความ เสมอภาคทางการศึกษา ความเป็นธรรมเชิงพื้นที่ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนควบคู่กันไป ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร แนวคิดการจัดการศึกษาจึงควรเปลี่ยนผ่านจากการบริหารสถานศึกษาแบบรายหน่วยไปสู่การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (Area-Based Education Management) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อขยายโอกาสการเรียนรู้ และการยกระดับโรงเรียนขนาดเล็กให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของจังหวัดสุโขทัย ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อระบบการศึกษาและสถานศึกษาขนาดเล็ก ตลอดจนสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และนโยบายที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอทิศทางการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กที่เหมาะสมกับบริบทของจังหวัดสุโขทัยและประเทศไทยในอนาคต อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (Demographic Change) เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของประชากรทั้งในด้านจำนวนประชากร อัตราการเกิด อัตราการตาย โครงสร้างอายุ การย้ายถิ่น และการกระจายตัวของประชากรในพื้นที่ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการบริหารจัดการภาครัฐ โดยเฉพาะระบบการศึกษาในฐานะกลไกสำคัญในการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศ การทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์ผลกระทบและกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

1. ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Demographic Transition Theory)

ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านทางประชากรได้รับการพัฒนาโดย Warren Thompson (1929) และ Frank Notestein (1945) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของประชากรควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น 4–5 ระยะ ตั้งแต่ระยะที่มีอัตราการเกิดและอัตราการตายสูงไปจนถึงระยะที่มีอัตราการเกิดและอัตราการตายต่ำ ส่งผลให้การเพิ่มขึ้นของประชากรชะลอตัวหรือเข้าสู่ภาวะประชากรลดลง

เมื่อพิจารณาบริบทของประเทศไทย พบว่าอยู่ในระยะท้ายของการเปลี่ยนผ่านทางประชากร กล่าวคือ อัตราการเกิดลดลงอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นจากความก้าวหน้าด้านสาธารณสุขและคุณภาพชีวิตที่ดี ส่งผลให้สัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงและสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

สถานการณ์ของจังหวัดสุโขทัยสะท้อนแนวคิดดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยจำนวนเด็กเกิดมีชีพลดลงจาก 4,920 คน ในปี พ.ศ.2558 เหลือ 3,280 คน ในปี พ.ศ.2567 หรือลดลงร้อยละ 33.33 ภายในระยะเวลา 10 ปี ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าฐานประชากรวัยเด็กของจังหวัดกำลังหดตัวลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลต่อจำนวนผู้เรียนในระบบการศึกษาในระยะยาว โดยเฉพาะในระดับปฐมวัยและประถมศึกษา อันนำไปสู่การเพิ่มขึ้น ของโรงเรียนขนาดเล็กและความจำเป็นในการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับจำนวนผู้เรียนที่ลดลง

จากมุมมองของทฤษฎีนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กไม่ได้เกิดจากการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทาง

ประชากร ดังนั้น แนวทางการแก้ไขจึงควรมุ่งเน้นการปรับตัวของระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทประชากรใหม่ มากกว่าการมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของแต่ละสถานศึกษา

2. แนวคิดทุนมนุษย์ (Human Capital Theory)

แนวคิดทุนมนุษย์ของ Becker (1964) อธิบายว่าการศึกษาเป็นการลงทุนที่ช่วยเพิ่มศักยภาพ ความรู้ ทักษะ และผลิตภาพของบุคคล ซึ่งจะส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศในระยะยาว แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของสังคมที่มีจำนวนประชากรลดลง เพราะการพัฒนาประเทศ ไม่สามารถอาศัยปริมาณแรงงานเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญเมื่อวิเคราะห์ในบริบทของจังหวัดสุโขทัย แม้ว่าจำนวนเด็กและเยาวชนจะลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้หมายความว่าความสำคัญของการศึกษาจะลดลงตามไปด้วย ตรงกันข้ามการลดลงของจำนวนผู้เรียนยิ่งทำให้ระบบการศึกษาต้องมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะสูงขึ้นสามารถแข่งขันในเศรษฐกิจฐานความรู้และเศรษฐกิจดิจิทัลได้

จากมุมมองของแนวคิดทุนมนุษย์ การพิจารณาโรงเรียนขนาดเล็กจึงไม่ควรใช้เพียงเกณฑ์ด้านความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์หรือจำนวนนักเรียนเท่านั้น แต่ควรพิจารณาบทบาทของโรงเรียนในการสร้างโอกาสทางการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำ และพัฒนาทุนมนุษย์ของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทและพื้นที่ห่างไกล ซึ่งโรงเรียนยังคงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา

3. แนวคิดการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (Area-Based Management)

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรส่งผลให้การบริหารจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ (Centralized Management) มีข้อจำกัดในการตอบสนองต่อบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (2565) เสนอแนวคิดการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (Area-Based Management) ที่มุ่งกระจายอำนาจและเปิดโอกาสให้หน่วยงานในพื้นที่ร่วมกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และประชากรของแต่ละพื้นที่

สำหรับจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ และการกระจายตัวของประชากร การบริหารจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลเชิงพื้นที่ประกอบการตัดสินใจ เช่น แนวโน้มประชากรวัยเรียน การเข้าถึงสถานศึกษา ระยะทางการเดินทาง และความพร้อมของชุมชน แนวคิดนี้จึงนำไปสู่การจัดการศึกษาในรูปแบบเครือข่ายสถานศึกษา (School Cluster) การใช้ทรัพยากรร่วมกัน และการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการศึกษาโดยไม่กระทบต่อโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของผู้เรียน

4. แนวคิดระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem)

ในยุคที่จำนวนประชากรวัยเรียนลดลงและสังคมก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย แนวคิดระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยมองว่าการเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในโรงเรียน แต่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของหลายภาคส่วน ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเทคโนโลยีดิจิทัล เกิดเป็นระบบนิเวศการเรียนรู้สู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (สุธน วงค์แดง, 2568)

เมื่อวิเคราะห์ในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก แนวคิดนี้เปิดโอกาสให้โรงเรียนปรับบทบาทจากการเป็นเพียงสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไปสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน (Community

Lifelong Learning Center) ที่สามารถให้บริการแก่ประชาชนทุกช่วงวัย ทั้งเด็ก เยาวชน วัยแรงงาน และผู้สูงอายุซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศในยุคสังคมสูงวัย

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อสถานศึกษาขนาดเล็ก

จังหวัดสุโขทัยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการลดลงของจำนวนเด็กเกิดมีชีพ ซึ่งลดลงจาก 4,920 คน ในปี พ.ศ. 2558 เหลือ 3,280 คน ในปี พ.ศ.2567 หรือลดลงร้อยละ 33.33 ภายในระยะเวลา 10 ปี สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการหดตัวของฐานประชากรวัยเด็ก (Child Population Base) ซึ่งเป็นปัจจัยต้นน้ำของระบบการศึกษา และส่งผลให้จำนวนผู้เรียนในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ในหลายพื้นที่ของจังหวัด

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดการเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Demographic Transition Theory) พบว่า จังหวัดสุโขทัยกำลังก้าวเข้าสู่ระยะที่มีอัตราการเกิดต่ำและมีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้โครงสร้างประชากรเปลี่ยนจากสังคมที่มีฐานประชากรวัยเด็กขนาดใหญ่ไปสู่สังคมสูงวัย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อจำนวนผู้เรียนเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการวางแผนกำลังคนทางการศึกษา การจัดสรรงบประมาณ และการบริหารจัดการสถานศึกษาในระยะยาว

ในมิติของการจัดการศึกษา จังหวัดสุโขทัยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชนชนบท และพื้นที่ห่างไกลกระจายอยู่ใน 9 อำเภอ ส่งผลให้ในอดีตมีการจัดตั้งสถานศึกษาขนาดเล็กจำนวนมากเพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของเด็กในชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อจำนวนประชากรวัยเรียนลดลงอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนจำนวนมากจึงเข้าสู่ภาวะโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนต่ำกว่า 120 คน ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่สอดคล้องกับแนวโน้มระดับประเทศที่มีโรงเรียนขนาดเล็กมากกว่า 15,000 แห่ง

ในเชิงการบริหารจัดการ การลดลงของจำนวนนักเรียนส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรทางการศึกษา เนื่องจากงบประมาณรายหัวถูกจัดสรรตามจำนวนผู้เรียนเป็นสำคัญ เมื่อจำนวนนักเรียนลดลง งบประมาณที่สถานศึกษาได้รับจึงลดลงตามไปด้วย ขณะที่ภารกิจพื้นฐานของสถานศึกษายังคงเดิม ส่งผลให้ต้นทุนต่อหัวในการจัดการศึกษาสูงขึ้น และเกิดข้อจำกัดในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นอกจากนี้ การจัดสรรอัตรากำลังครูที่อ้างอิงจากจำนวนนักเรียนยังทำให้โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากประสบปัญหาครูไม่ครบ ชั้นเรียน ครูสอนไม่ตรงตามวิชาเอก และครูต้องรับผิดชอบงานหลายบทบาทพร้อมกัน ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ในระยะยาว

ในมิติด้านคุณภาพการศึกษา แม้โรงเรียนขนาดเล็กจะมีข้อได้เปรียบด้านความใกล้ชิดระหว่างครู ผู้เรียน และผู้ปกครอง สามารถดูแลผู้เรียนเป็นรายบุคคลได้อย่างทั่วถึง แต่ข้อจำกัดด้านบุคลากร เทคโนโลยี และทรัพยากรทางการศึกษากลับเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ให้เทียบเท่าสถานศึกษาขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในยุคที่การพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมิติทางสังคมและการพัฒนาชุมชน โรงเรียนขนาดเล็กไม่ได้ทำหน้าที่เพียงจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชนในระดับพื้นที่ โรงเรียนจำนวนมากทำหน้าที่เป็นพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ของประชาชน และเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การพิจารณา

โรงเรียนขนาดเล็กในมิติของความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว อาจไม่สามารถสะท้อนคุณค่าที่แท้จริงของสถานศึกษาที่มีต่อการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างครบถ้วน

สถานการณ์การศึกษาของจังหวัดสุโขทัยกำลังเผชิญความท้าทายจากการลดลงของประชากรวัยเรียน อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในระดับพื้นที่ ส่งผลให้จำนวนโรงเรียนขนาดเล็กมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและเผชิญข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการ คุณภาพการศึกษา และการใช้ทรัพยากร ในขณะเดียวกัน โรงเรียนขนาดเล็กยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาชุมชน ดังนั้น การกำหนดนโยบายและทิศทางการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กในอนาคตจึงจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ คุณภาพการศึกษา ความเสมอภาคทางการศึกษา และความยั่งยืนของชุมชน เพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ภาพที่ ๑ แนวโน้มประชากรเกิดระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๘ - ๒๕๖๘

ทิศทางการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ส่งผลให้จำนวนเด็กเกิดใหม่และประชากรวัยเรียนลดลงอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กำลังก่อให้เกิดความท้าทายต่อระบบการศึกษาในหลายมิติ โดยเฉพาะการบริหารจัดการสถานศึกษาขนาดเล็ก ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากภาวะเด็กเกิดน้อยและการกระจายตัวของประชากรในพื้นที่ชนบท การจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กในอนาคตจึงไม่อาจยึดติดกับรูปแบบการบริหารแบบเดิมที่มุ่งรักษาสถานะของโรงเรียนเป็นรายหน่วย หากแต่ต้องปรับเปลี่ยนสู่การบริหารจัดการเชิงระบบที่สอดคล้องกับบริบทประชากร สังคม และเศรษฐกิจ ที่เปลี่ยนแปลงไป

จากมุมมองของทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านทางประชากร (Demographic Transition Theory) การลดลงของจำนวนผู้เรียนถือเป็นผลลัพธ์เชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร มิใช่ปัญหาเฉพาะของสถานศึกษาแต่ละแห่ง ดังนั้น การแก้ไขปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กจึงไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการควบรวม ยุบเลิก หรือเพิ่มทรัพยากรให้กับโรงเรียนรายแห่งเท่านั้น แต่ควรมุ่งสู่การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาทั้งระบบให้สอดคล้องกับจำนวนประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปในระยะยาว

แนวทางสำคัญประการแรก คือ การบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ (Area-Based Education) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจทางการศึกษาและการพัฒนาพื้นที่บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยการจัดกลุ่มสถานศึกษาเป็นเครือข่าย (School Cluster) เพื่อใช้ทรัพยากร บุคลากร งบประมาณ และองค์ความรู้ร่วมกัน การดำเนินการดังกล่าวจะช่วยลดความซ้ำซ้อนในการบริหารจัดการ เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร และลดปัญหาการขาดแคลนครูเฉพาะทางในโรงเรียนขนาดเล็ก

สำหรับจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีโรงเรียนกระจายอยู่ในพื้นที่ชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมาก การบริหารจัดการในลักษณะเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรทางการศึกษา การพัฒนาหลักสูตรร่วม การหมุนเวียนครูผู้สอน และการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันในระดับอำเภอหรือระดับตำบล อันจะนำไปสู่การเพิ่มคุณภาพการศึกษาโดยไม่จำเป็นต้องยุบเลิกสถานศึกษาในทุกกรณี

ประการที่สอง การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน (Community Learning Center) ภายใต้แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในยุคสังคมสูงวัย เนื่องจากสถานศึกษาในอนาคตจะไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่จะต้องรองรับการเรียนรู้ของประชาชนทุกช่วงวัย ตั้งแต่เด็ก เยาวชน วัยแรงงาน ไปจนถึงผู้สูงอายุ

ในบริบทของจังหวัดสุโขทัย โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากตั้งอยู่ในศูนย์กลางของชุมชนและมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นพื้นที่การเรียนรู้ตลอดชีวิต การปรับบทบาทดังกล่าวจะช่วยเพิ่มคุณค่าของสถานศึกษา ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน และช่วยให้โรงเรียนยังคงสามารถดำรงอยู่ได้แม้จำนวนผู้เรียน ในวัยเรียนจะลดลง

ประการที่สาม การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมทางการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการลดข้อจำกัดด้านขนาดของสถานศึกษา แนวคิดระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้จากเครือข่ายความร่วมมือและเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงผู้เรียนกับแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย การนำห้องเรียนออนไลน์ การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ปัญญาประดิษฐ์ทางการศึกษา (AI in Education) และแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้ จะช่วยให้ผู้เรียนในโรงเรียนขนาดเล็กสามารถเข้าถึงครูผู้เชี่ยวชาญ แหล่งเรียนรู้คุณภาพ และประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายได้อย่างเท่าเทียม

ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยียังช่วยลดข้อจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณ โดยเปิดโอกาสให้สถานศึกษาขนาดเล็กสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้กับสถานศึกษาอื่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันอุดมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ประการที่สี่ การปรับบทบาทของโรงเรียนขนาดเล็กให้สอดคล้องกับสังคมสูงวัย (Aging Society) ถือเป็นทิศทางสำคัญของการจัดการศึกษาในอนาคต เนื่องจากประชากรกลุ่มผู้สูงอายุจะกลายเป็นกลุ่มประชากรที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนจึงควรได้รับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่สร้างการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย เช่น ศูนย์ส่งเสริมอาชีพ ศูนย์พัฒนาทักษะดิจิทัล ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศูนย์กิจกรรมผู้สูงอายุ ซึ่งจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชากรในพื้นที่ได้อย่างครอบคลุม

เมื่อพิจารณาภายใต้แนวคิดทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) การลงทุนทางการศึกษาในยุคประชากรลดลงควรมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพมากกว่าการเพิ่มปริมาณผู้เรียน กล่าวคือ แม้จำนวนเด็กจะลดลง แต่ผู้เรียนทุกคนควรได้รับโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาศักยภาพและ

สมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการแข่งขันในอนาคต ดังนั้น โรงเรียนขนาดเล็กจึงไม่ควรถูกมองเป็นภาระทางงบประมาณเพียงอย่างเดียว แต่ควรถูกมองเป็นกลไกสำคัญในการสร้างทุนมนุษย์และลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในระดับพื้นที่

จากการวิเคราะห์สามารถสังเคราะห์ได้ว่า ทิศทางการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรควรมุ่งสู่การปรับเปลี่ยนจากการบริหารโรงเรียนรายแห่งไปสู่การบริหารระบบการเรียนรู้เชิงพื้นที่ที่บูรณาการการบริหารจัดการเชิงเครือข่าย การเรียนรู้ตลอดชีวิต เทคโนโลยีดิจิทัล และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนเข้าด้วยกัน

สำหรับจังหวัดสุโขทัย แนวทางดังกล่าวควรถูกขับเคลื่อนภายใต้โมเดล “เครือข่ายการศึกษาเชิงพื้นที่ สู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน” (Area-Based Educational Network for Lifelong Learning Community Center) โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทางการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน สถาบันอุดมศึกษา และภาคประชาสังคม เพื่อให้สถานศึกษาขนาดเล็กสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา การพัฒนาทุนมนุษย์ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

ภาพที่ ๒ แผนภาพสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรกับความท้าทายของสถานศึกษาขนาดเล็ก

สรุป

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการลดลงของอัตราการเกิดและจำนวนประชากรวัยเรียน ควบคู่กับการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นผลจากกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากรที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้จำนวนผู้เรียนในระบบการศึกษาลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และนำไปสู่การเพิ่มจำนวนของสถานศึกษาขนาดเล็กที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และการบริหารจัดการ จากการวิเคราะห์สถานการณ์ของจังหวัดสุโขทัย พบว่า แนวโน้มจำนวนเด็กเกิดมีชีพที่ลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลโดยตรงต่อจำนวนประชากรวัยเรียนและจำนวนผู้เรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตัว โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากจึงประสบปัญหาจำนวนนักเรียนลดลง ครูไม่ครบชั้น ครูไม่ตรงวิชาเอก และข้อจำกัดด้านทรัพยากรทางการศึกษา อย่างไรก็ตาม โรงเรียนขนาดเล็กยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้ ศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม และกลไกสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้กับ เด็กและเยาวชนในพื้นที่ห่างไกล

การสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทั้งทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านทางประชากร แนวคิดทุนมนุษย์ แนวคิดการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ และแนวคิดระบบนิเวศการเรียนรู้ สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กในอนาคตไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการแก้ปัญหาเชิงปริมาณหรือการลดต้นทุนการบริหารจัดการเท่านั้น แต่ควรมองสถานศึกษาในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์และการพัฒนาชุมชนภายใต้บริบท ของสังคมเด็กเกิดน้อยและสังคมสูงวัย ดังนั้น ทิศทางการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กจึงควรมุ่งสู่การปรับเปลี่ยนจากรูปแบบการบริหารสถานศึกษาแบบรายหน่วย ไปสู่การบริหารจัดการเชิงพื้นที่และเชิงเครือข่ายที่บูรณาการทรัพยากรทางการศึกษาร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการจัดตั้งเครือข่ายสถานศึกษา การพัฒนาโรงเรียนสู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมทางการศึกษา ตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการร่วมจัดการศึกษา

สำหรับจังหวัดสุโขทัย การขับเคลื่อนการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กควรอยู่บนฐานของการบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ ที่เชื่อมโยงข้อมูลประชากร ข้อมูลการศึกษา และข้อมูลการพัฒนาพื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถวางแผนและกำหนดนโยบายได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน พร้อมทั้งยกระดับโรงเรียนขนาดเล็กให้เป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน” ซึ่งไม่เพียงทำหน้าที่จัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน แต่ยังเป็นพื้นที่พัฒนาทักษะอาชีพ ทักษะดิจิทัล และการเรียนรู้ของประชาชนทุกช่วงวัย มองภาพการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงวิกฤตของระบบการศึกษา หากแต่เป็นโอกาสสำคัญในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ของสังคม การพัฒนาสถานศึกษาขนาดเล็กให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงพื้นที่ที่มีคุณภาพ มีความยืดหยุ่น และเชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน จะเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา พัฒนาทุนมนุษย์ และ

เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบการศึกษา ที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

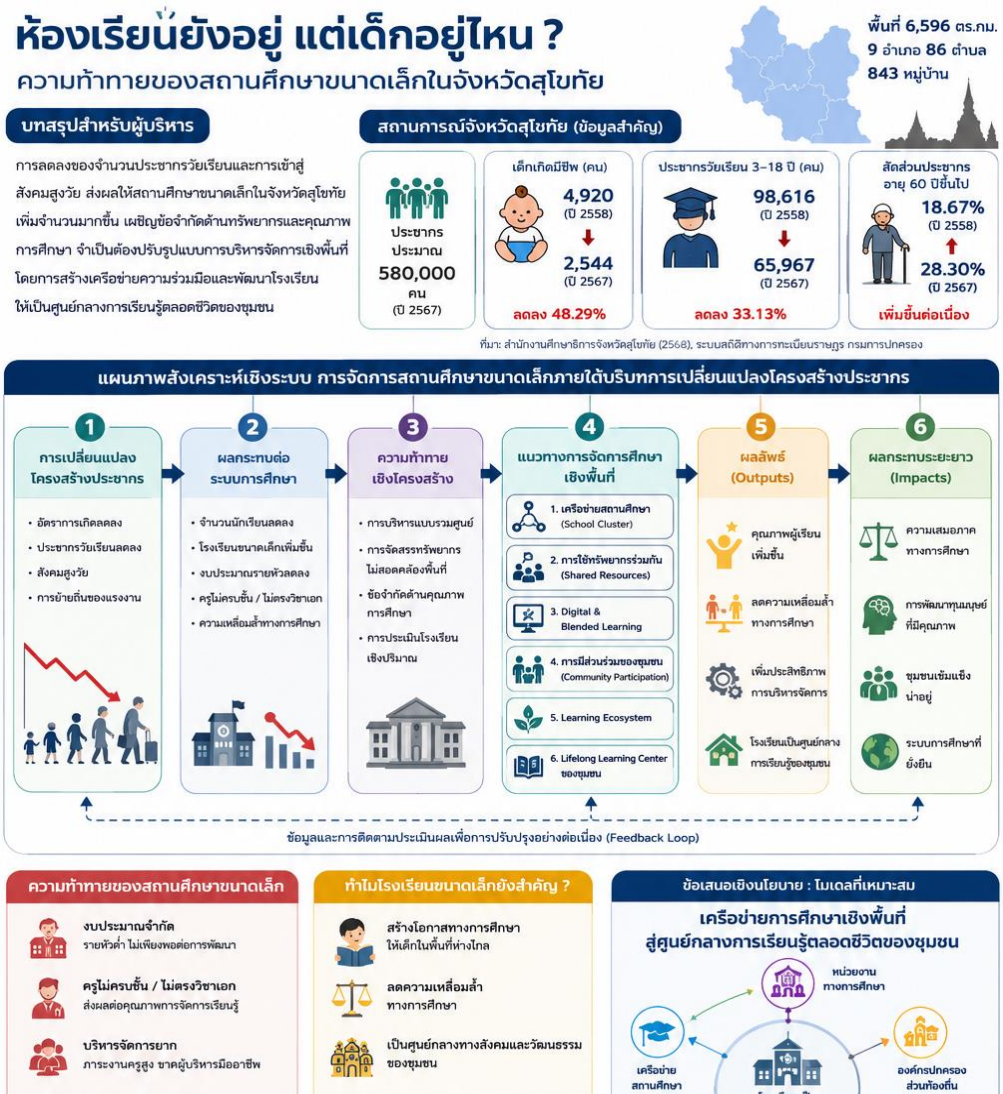

สงวนสิทธิ์ใน
จัดโดย มหา

ภาพที่ 3 แสดงกรอบการสังเคราะห์เชิงระบบของการจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

เอกสารอ้างอิง

กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.). (2565). **การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ.** บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2569). **สถิติข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนขนาดเล็ก.** สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2568). **รายงานสถิติรายปีประเทศไทย พ.ศ. 2568**. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย. (2568). **แผนพัฒนาการศึกษาจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2566–2570 (ฉบับทบทวน).** สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย. (2568). **รายงานสถานการณ์ทางการศึกษาและข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษาจังหวัดสุโขทัย ปีการศึกษา 2568**. สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย.

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุโขทัย. (2568). **สถิติการเกิดมีชีพจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2558–2567.** สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุโขทัย.

สุธน วงค์แดง. (2568). ระบบนิเวศการเรียนรู้สู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต. *สักทอง :* **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.)**, **31**(3), 1–15.

Becker, G. S. (1964). **Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education**. University of Chicago Press.

Notestein, F. W. (1945). Population: The long view. In T. W. Schultz (Ed.), **Food for the world** (pp. 36–57). University of Chicago Press.

Thompson, W. S. (1929). Population. **American Journal of Sociology**, *34*(6), 959–975.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY TO SPREAD BUDDHISM INTERNATIONALLY BY THE SANGHA

พระมหานภูรินทร์ ฐิตทนฺโต (ใต้คีรี) [1], พระราชสุทธิวัชรสุธี[2], สุวรา นาคยศ[3]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Maha Naphurin Thittathanto (Tai Khiri) [1], Phra Ratchasuthivatcharasuthi[2], Suwara Nakyos[3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Klanana1115@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานานาชาติ ผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 รูป/คน จากนั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และอภิปรายผลโดยการเปรียบเทียบเชิงสังเคราะห์กับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลการศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานานาชาติ ผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการศึกษานโยบายและมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าทั้งสองประเทศประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านกลยุทธ์สู่แพลตฟอร์มดิจิทัล เกิดระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณไร้พรมแดนที่เชื่อมโยงออนไลน์สู่ออฟไลน์ ดึงดูดชาวต่างชาติเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตจริง โดยคณะสงฆ์ไทยเน้นเชิงรุก เสรีภาพการสร้างสรรค์ นวัตกรรมสากล กลไกกำกับตนเองตามกรอบจริยธรรม และโมเดลภาคีเครือข่ายข้ามศาสตร์ ส่วนคณะสงฆ์ลาวเน้นความมั่นคงทางวัฒนธรรม รักษาอัตลักษณ์พื้นถิ่น กำกับดูแลรวมศูนย์ผ่าน อพส. และใช้โมเดลเครือข่ายคนลาวโพ้นทะเล

2. ผลการวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าการปฏิบัติบทบาทเชิงพลวัตนำไปสู่การไหลเวียนทางปัญญาญาณร่วมและอุบัติขึ้นของเครือข่ายอารามเสมือนร่วมแห่งภูมิภาค โดยคณะสงฆ์ไทยโดดเด่นด้านการวางโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและนวัตกรรมสากลเพื่อตอบโจทย์คนรุ่นใหม่ ส่วนคณะสงฆ์ลาวโดดเด่นด้านการรักษาจิตวิญญาณวัฒนธรรมดั้งเดิมและดึงดูดพลังศรัทธาจากกลุ่มคนลาวโพ้นทะเล ซึ่งเมื่อผสานกันจะแปรสภาพสู่ระบบนิเวศการเยียวยาจิตใจระดับโลก

3. ผลการนำเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าสามารถสังเคราะห์เป็น สถาปัตยกรรมร่วมแห่งการเผยแผ่

ธรรมะยุคไร้พรมแดน ที่ปฏิรูปกระบวนการทำงานสู่ระบบนิเวศการเยียวยาจิตวิญญาณสากลเชิงพุทธบูรณาการโดยผสานนวัตกรรมเชิงระบบที่ล้ำสมัยของไทยเข้ากับดวงวิญญาณวัฒนธรรมที่มีพลังเล่าเรื่องเชิงอารมณ์ความรู้สึกของลาว ผ่าน แบบจำลองทวิภาคีดิจิทัลพุทธสัมพันธ์สุวรรณภูมิสู่สากล ภายใต้กลไกการสร้างพื้นที่สัปปายะเสมือนจริง การจัดตั้งเครือข่ายพหุภาคีแนวระนาบ และการกำกับดูแลเชิงรุกทางไซเบอร์เพื่อกลั่นกรองข้อมูลบิดเบือนพระธรรมวินัย

คำสำคัญ: การเรียนรู้แห่งอนาคต, การออกแบบการเรียนรู้, เยาวชนไทยและนานาชาติ, นวัตกรรมการศึกษา, ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

Abstract

The research titled "A Study of Future Learning Models for Thai and International Youth" has three objectives: 1) to study future learning models for Thai and international youth; 2) to design future learning management for Thai and international youth; and 3) to propose appropriate future learning models for Thai and international youth. The researcher utilized a qualitative research methodology, employing documentary analysis in conjunction with in-depth interviews with key informants, including experts, teachers, faculty members, and school administrators. Subsequently, content analysis was conducted, and the findings were discussed through a synthetic comparison with relevant research.

The research findings are as follows

1) The findings on future learning models for Thai and international youth revealed that learning management trends are shifting from traditional learning models toward more student-centered learning models. Learners play a crucial role in defining their own learning goals, methods, and pathways, with an emphasis on promoting learning that aligns with individual differences in terms of interests, aptitudes, and potential.

2) The analysis of future learning management designs for Thai and international youth indicated that effective learning management requires a transition from traditional approaches to student-centered models that promote active learning. Learners should play a central role in their education through hands-on practice, real-world problem-solving, and experiential learning.

3) The presentation of appropriate future learning models for Thai and international youth represents a synthesis of knowledge derived from the study of future learning models and learning management designs, developed into a concrete and practically applicable model. The proposed model features a clear and systematic structure, comprising learning objectives, learning processes and activities, media and technology, and evaluation. It possesses high flexibility, allowing for practical adaptation to diverse contexts at both national and international levels.

Keywords: The Use of Digital Technology for International Buddhist Propagation of the Sangha

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยมาช้านานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเรียกได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทย และเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและสังคมในอดีต พระพุทธศาสนาได้ฝังลึกแผ่ขยายลงไปแทบทุกด้านของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา รวมถึงด้านวัฒนธรรมไทย หลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาตรฐานสำหรับความประพฤติการปฏิบัติหน้าที่และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ รวมไปถึงการแผ่ขยายไปด้านการศึกษาด้วย

จะเห็นได้ว่าการศึกษาไทยเริ่มมาจากวัดโดยวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทย ทั้งโดยตรงแก่ผู้บวชเรียนอยู่ในวัดและโดยอ้อมแก่ทุกคนในชุมชนที่อยู่แวดล้อมวัดชุมชนทุกแห่งแม้แต่หมู่บ้านในชนบทที่ห่างไกล ต่างมีวัดประจำเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมส่วนใหญ่มีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเข้ามารวมกันเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ รวมไปถึงกิจกรรมส่วนตัวของบุคคลในชีวิตประจำวัน โดยพระพุทธศาสนาเข้าสอดแทรกเป็นส่วนนำสำหรับการเตือนสติกระตุ้นให้จิตเกิดกุศล เพื่อความเป็นสิริมงคล ตลอดจนเหตุการณ์ทั้งหลายในช่วงเวลาและวัยต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย ด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะกล่าวได้ว่าชีวิตของคนไทยผูกพัน อิงอาศัยกันกับพระพุทธศาสนามาโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนตาย ฝังรากลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทยกลายเป็นเรื่องหล่อหลอม กลั่นกรองนิสัยใจคอ พื้นฐานทางจิตใจของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะตน ที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538: 10-11)

ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดตั้งขึ้นตามมติมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการรวมศูนย์อำนาจและการขับเคลื่อนนโยบายด้านการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ไทย โดยมุ่งเน้นความสามัคคีและการทำงานอย่างมีระบบในทุกระดับปกครองคณะสงฆ์ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการบริหารศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ เราได้ดำเนินการจัดตั้ง "ศูนย์การเผยแผ่ระดับจังหวัด" ครบทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักร เพื่อส่งต่อเข็มมุ่งและแนวทางการเผยแผ่ให้ถึงมือพระสังฆาธิการและพระธรรมทูตในระดับพื้นที่อย่างทั่วถึง (ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2569)

ความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและเป็นเอกภาพ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่อำนวยการและสนับสนุนทั้งในและต่างประเทศ มีการจัดทำทะเบียนและออกบัตรประจำตัวบุคลากรเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งสร้างขวัญกำลังใจด้วยการมอบประกาศเกียรติคุณแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ ที่สำคัญคือมีระบบรองรับด้านงบประมาณผ่านแผนงานโครงการจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อให้การขับเคลื่อนงานเผยแผ่เป็นไปอย่างมั่นคงและทั่วถึง (ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศานา พ.ศ. 2564, 2569, ออนไลน์) ฉะนั้นพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมวิถีชีวิต วัฒนธรรม และคุณค่าทางจริยธรรมของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน การเผยแผ่พระธรรมคำสอนจึงนับเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ที่มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทว่าในยุคปัจจุบันโลกได้เข้าสู่สังคมดิจิทัลซึ่งเต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ส่งผลให้รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องปรับตัวตามบริบทใหม่ที่ไร้พรมแดนและไร้ข้อจำกัดทางเวลาและสถานที่ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ แอปพลิเคชันบนสมาร์ตโฟน รวมถึงแพลตฟอร์มการสื่อสารออนไลน์ต่าง ๆ ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้คณะสงฆ์สามารถเผยแผ่หลักธรรมได้อย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และตรงต่อกลุ่มเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดสดการบรรยายธรรม การเผยแพร่วิดีโอธรรมะ การสร้างคอนเทนต์

เชิงสร้างสรรค์ หรือแม้กระทั่งการจัดกิจกรรมสาธารณะออนไลน์ ทั้งหมดนี้ล้วนช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงมีพลังในการตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของผู้คนในสังคมร่วมสมัย

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ นี้เนื่องจากเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในเรื่องของการศึกษา ทั้งเรื่องภาษา และหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะแนวคิด ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ โดยการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ยังเผชิญกับความท้าทาย ในเรื่องความถูกต้องของเนื้อหา การบริหารจัดการข้อมูล ความน่าเชื่อถือของสื่อ ตลอดจนการรักษาสมณสารูปและคุณค่าทางศาสนาไว้ท่ามกลางกระแสความบันเทิงเชิงพาณิชย์ งานวิจัยนี้จึงมีความสำคัญในการศึกษาบทบาท แนวทาง และผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารเชิงศาสนาในยุคดิจิทัลให้สอดคล้องกับสังคมนานาชาติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว

2.เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว

3.เพื่อเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ และเพื่อเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ นโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ เพื่อนำเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ สังเคราะห์กรอบแนวคิดการวิจัย และกำหนดประเด็นการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และ (2) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับนโยบายและมาตรการ บทบาทของคณะสงฆ์ รูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลใดที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้ในการวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน ประกอบด้วย (1) เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาของคณะสงฆ์ (2) ผู้แทนพระสงฆ์ไทย ลาว และ (3) พระสงฆ์ที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาออนไลน์ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ทั้งในรูปแบบกึ่งทางการ (Semi-formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) พร้อมขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยผู้เข้าร่วมให้ข้อมูลด้วยความสมัครใจและสามารถถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกขั้นตอน

4. การประเมินผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบและทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลจากเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยดำเนินการถอดเทปคำสัมภาษณ์ จัดหมวดหมู่ข้อมูล ให้รหัส (Coding) วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ และนำเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ อันเป็นการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างครบถ้วน ดังนี้

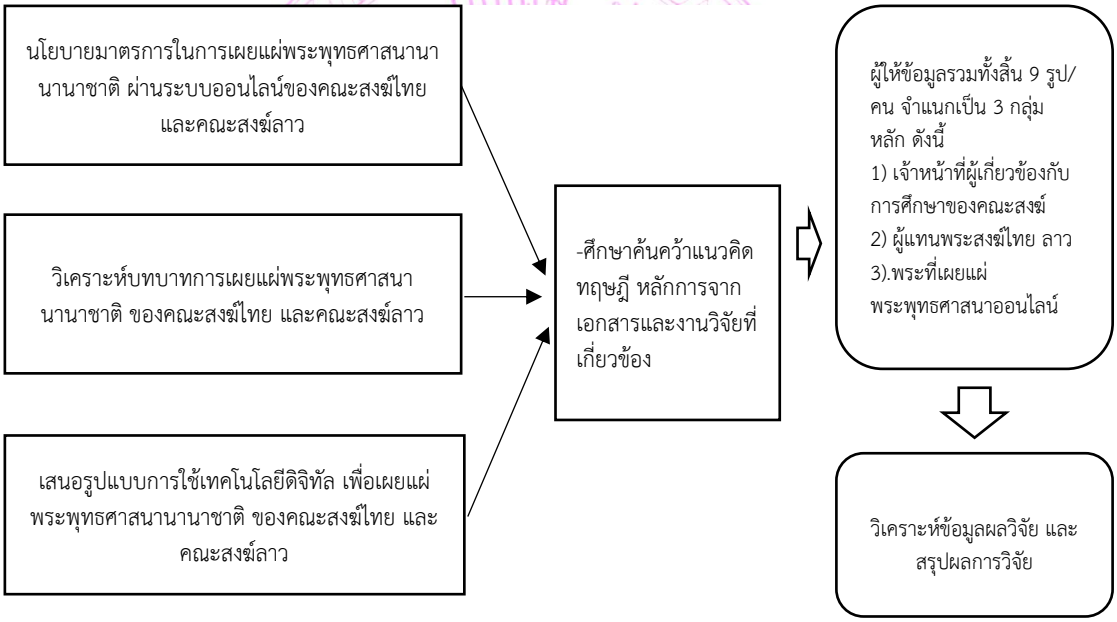

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสานานานาชาติผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่าแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและทิศทางในอนาคตผ่านการสรุปเชิงเปรียบเทียบนี้ สิ่งที่จะกลายเป็นตัวเร่งและสะพานเชื่อมสมานฉันท์ระหว่างคณะสงฆ์สองประเทศในยุคถัดไปก็

คือ การหลอมรวมทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรมร่วม เนื่องจากภาษาลาวและภาษาไทยมีความใกล้เคียงกันทางรากศัพท์และคลังคำทางศาสนาเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวลาวรวมถึงชาวต่างชาติได้กลายเป็นผู้บริโภคสื่อข้ามแดนอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน โดยพบปรากฏการณ์ที่ประชาชนชาวไทยเข้าไปติดตามรับชมการไลฟ์สดสวดมนต์ของพระอาจารย์ฝั่งลาวเนื่องจากความเลื่อมใสในความงดงามอ่อนช้อยของวัฒนธรรม ขณะเดียวกันเยาวชนลาวรุ่นใหม่ก็นิยมเข้าศึกษาธรรมะจากพอดแคสต์และคลิปวิดีโอสั้นของพระนักเผยแผ่ไทยเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการเยียวยาจิตใจจากความเครียด ปรากฏการณ์นี้ผลักดันให้โครงสร้างนโยบายและมาตรการกำกับดูแลของทั้งสองประเทศต้องปรับตัวจากเดิมที่ต่างคนต่างทำ มาสู่ยุทธศาสตร์แนวระนาบร่วมระดับภูมิภาค มีการตั้งคณะทำงานร่วมกันในระดับทวิภาคีระหว่างวิทยาลัยพระพุทธศาสตร์นานาชาติของไทยและกรรมาธิการเผยแผ่ศีลธรรมของ อพส. เพื่อร่วมกันคิดค้นเครื่องมือและแพลตฟอร์มกลางในการเผยแผ่ธรรมะในระดับสากล ซึ่งการจับมือกันข้ามพรมแดนนี้ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มพลังในการส่งออกแก่นคำสอนสู่เวทีโลก แต่ยังช่วยให้เกิดการคานอำนาจและคัดกรองข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือนศาสนาในภูมิภาคอาเซียนได้อย่างเป็นระบบเหนือกว่าการดำเนินงานตามลำพังของประเทศใดประเทศหนึ่ง

ตารางที่

มิติการเปรียบเทียบ	คณะสงฆ์ไทย	คณะสงฆ์ลาว
กลไกการกำกับดูแล	เป็นการกำกับดูแลตนเองตามกรอบจริยธรรม ตรวจสอบภายหลังเกิดเหตุ	เป็นการกำกับดูแลแบบรวมศูนย์ผ่าน อพส. ตรวจสอบและอนุมัติก่อนเผยแพร่
การแก้ปัญหาทรัพยากร	ใช้โมเดลภาคีเครือข่ายข้ามศาสตร์ดึงองค์กรฆราวาสและเอกชนมาร่วมหนุน	ใช้โมเดลพลังศรัทธาสามัคคีและการอุปถัมภ์จากเครือข่ายคนลาวโพ้นทะเลทั่วโลก
ฐานคิดของนโยบาย	เน้นเสรีภาพการสร้างสรรค์ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมดิจิทัลเพื่อตอบโจทย์ผู้ฟังระดับสากล	เน้นความมั่นคงทางวัฒนธรรม ใช้พื้นที่ออนไลน์ปกป้องและรักษาอัตลักษณ์พื้นถิ่น

ภาพที่ 2 การเปรียบเทียบโครงสร้างนโยบายและมาตรการกำกับดูแลสื่อออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว

2. ผลการวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า การประมวลปัจจัยความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาข้ามวัฒนธรรมของคณะสงฆ์สองประเทศ นำไปสู่การถอดบทเรียนเพื่อการปรับตัวเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญ โดย ปัจจัยความสำเร็จ หลักเป็นผลมาจากการผสานทุนทางปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับทักษะดิจิทัลของพระสงฆ์รุ่นใหม่ โดยไทยมีความโดดเด่นในด้านความพร้อมของเทคโนโลยีเชิงระบบและเนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์สากล ขณะที่ลาวมีความทรงพลังในการรวมศูนย์การบริหารผ่านกลไก อพส. และการพึ่งพาฐานศรัทธาที่เหนียวแน่นของกลุ่มคนลาวโพ้นทะเลทั่วโลกอย่างไรก็ดี ปัญหาอุปสรรคร่วมที่ทั้งสองประเทศต้อง

เผชิญคือ ความไม่สม่ำเสมอของงบประมาณสนับสนุนถาวรทางเทคโนโลยี และความขาดแคลนพระนักสื่อสารดิจิทัลที่มีทักษะพหุภาษาขั้นสูง รวมถึงความละเอียดอ่อนในการแปลความหมายคำสอนให้เข้ากับบริบทระเบียบวิธีคิดแบบตะวันตกโดยไม่สูญเสียหลักพระธรรมวินัยในท้ายที่สุด บทสรุปจากผู้ให้ข้อมูลหลักได้เน้นย้ำว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนคือการเปลี่ยนผ่านจาก ความต่าง ไปสู่การเติมเต็มร่วมกัน โดยนำจุดแข็งด้านโครงสร้างนวัตกรรมที่เป็นสากลของไทย มาบูรณาการร่วมกับจุดแข็งด้านการรักษาความมั่นคงทางจารีตและสายสัมพันธ์วัฒนธรรมอันลึกซึ้งของลาว เพื่อร่วมกันสร้างระบบนิเวศการเผยแผ่ธรรมะข้ามวัฒนธรรมที่มีความปลอดภัย

3. ผลการเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาวได้เปลี่ยนผ่านจากความสัมพันธ์แนวดิ่งสู่ระบบเครือข่ายความร่วมมือพหุภาคีในแนวระนาบ โดยคณะสงฆ์ไทยใช้ รูปแบบภาคีเครือข่ายข้ามศาสตร์และการบริหารจัดการองค์กรเสมือนสากล มีมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นแกนกลางผสานผู้เชี่ยวชาญ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และกลุ่มสตาร์ตอัปเพื่อวางระบบคลาวด์และแพลตฟอร์มมัลติมีเดียที่ล้ำสมัย ขณะที่คณะสงฆ์ลาวใช้ รูปแบบเครือข่ายศรัทธาสามัคคีรวมศูนย์และสายใยชาติพันธุ์พลัดถิ่นข้ามพรมแดน ดำเนินงานผ่านองค์การพุทธศาสนสัมพันธ์ลาว อพส. ร่วมกับโครงสร้างภาครัฐเพื่อเชื่อมโยงฐานศรัทธาและการอุปถัมภ์ทรัพยากรไอทีจากกลุ่มคนลาวโพ้นทะเลทั่วโลก นำไปสู่การเสนอพิมพ์เขียวใหม่คือ รูปแบบเครือข่ายทวิภาคีพุทธสัมพันธ์สุวรรณภูมิสู่สากล ในลักษณะ สภาดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทวิภาคี บูรณาการจุดแข็งของไทยด้านนวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เข้ากับจุดแข็งของลาวในการเป็นผู้พิทักษ์ความมั่นคงทางจารีตและสายสัมพันธ์ชุมชนที่อ่อนโยน โดยใช้ภาษาและวัฒนธรรมร่วมเป็นสะพานเชื่อมเพื่อสร้างกลไกอาสาสมัครไซเบอร์ร่วมกันคัดกรองข้อมูลบิดเบือนพระธรรมวินัยและป้องกันภัยคุกคามทางเทคโนโลยี ยกระดับสู่ระบบนิเวศแห่งปัญญาญาณไร้พรมแดนที่เยียวยาจิตใจมวลมนุษยชาติในเวทีโลก

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

แผ่นภาพที่ 2 องค์ความรู้จากการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัยใช้แชท ChatGPT สังเคราะห์องค์ความรู้

สรุปองค์ความรู้เรื่อง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว ตามโครงสร้างแผนผังความคิดได้ดังนี้

1. นโยบายและกลไกการบริหารจัดการ คณะสงฆ์ไทย เชิงรุกและนวัตกรรม ปรับเปลี่ยนจากการตั้งรับในวัด อารามิกประชาสัมพันธ์มาเป็นนโยบาย ธรรมะเคลื่อนที่และเข้าถึงส่วนบุคคล โดยใช้สมาร์ตโฟนเป็นสะพานเชื่อมหลักธรรมสู่ระดับสากล มีการกระจายอำนาจให้สถาบันการศึกษาและวัดสร้างสรรค์สื่อได้อย่างอิสระภายใต้กรอบจริยธรรมและการกำกับดูแลตนเอง คณะสงฆ์ลาว รวมศูนย์และมั่นคง บริหารจัดการ

แบบ รวมศูนย์เบ็ดเสร็จผ่านองค์การพระพุทธศาสนสัมพันธ์ลาว อพส.ภายใต้กรอบแนวคิด พระพุทธศาสนากับความมั่นคงของวัฒนธรรมชาติ โดยมีมาตรการลงทะเบียนและคัดกรองเนื้อหาดิจิทัลอย่างรัดกุมก่อนเผยแพร่ เพื่อรักษาความถูกต้องของคัมภีร์และป้องกันข้อมูลบิดเบือน

2. บทบาทพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล ผู้นำทางปัญญาและการสร้างสรรค์สื่อ ไทย มุ่งเน้นการ แปลงสารทางปัญญาให้เป็นสากล อธิบายหลักธรรมผ่านภาษาจิตวิทยาและวิทยาศาสตร์ สัจนิยมทางวิทยาศาสตร์ ใช้สื่อล้ำสมัย เช่น พอดแคสต์, แอนิเมชัน 3 มิติ และ AI อวตารพระสงฆ์ เพื่อตอบโจทย์ชาวต่างชาติและคนรุ่นใหม่ ลาว เป็น ผู้นำปัญญาญาณบนฐานวัฒนธรรม ใช้กลยุทธ์ การเล่าเรื่อง Storytelling ที่อบอุ่นและมีเสน่ห์ เชื่อมโยงกับ ฮีตสิบสองครองสิบสี่ และวิถีชีวิตดั้งเดิมเพื่อเยียวยาจิตใจพุทธศาสนิกชนและคนลาวโพ้นทะเล ผู้ประสานสิบทิศ ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างรัฐกับชุมชน โดยคณะสงฆ์ไทยเน้นการประสานพหุภาคีเพื่อผลักดัน ซอฟต์พาวเวอร์ Soft Power ทางวัฒนธรรม ส่วนคณะสงฆ์ลาวเน้นการสร้างความสมานฉันท์และเป็นสะพานเชื่อมใจดึงทรัพยากรจากต่างประเทศกลับมาพัฒนามาตุภูมิ

3. รูปแบบและนวัตกรรมการสื่อสาร พื้นที่เสมือน Virtual Space ทั้งสองประเทศเปลี่ยนหน้าจอสมาร์ตโฟนให้เป็น ห้องปฏิบัติธรรมเสมือนจริง ผ่านแพลตฟอร์ม Zoom, Facebook Live และ YouTube เพื่อจัดกิจกรรมสมาธิและพิธีกรรมข้ามทวีปที่ทลายกำแพงเรื่องเวลาและสถานที่ โมเดลความร่วมมือใหม่ งานวิจัยเสนอ แบบจำลองทวิภาคีดิจิทัลพุทธสัมพันธ์สุวรรณภูมิสู่สากล ซึ่งเป็นการบูรณาการ โครงสร้างเทคโนโลยีที่เป็นระบบและเป็นสากลของไทย เข้ากับดวงวิญญาณทางวัฒนธรรมที่อบอุ่นและมีพลังเล่าเรื่องของลาว

4. ปัจจัยความสำเร็จและปัญหาอุปสรรค ปัจจัยความสำเร็จ การผสาน ต้นทุนวัฒนธรรมดั้งเดิม ความสำรวมและเมตตาธรรม เข้ากับทักษะดิจิทัลของพระรุ่นใหม่ และกลยุทธ์ ออนไลน์สู่ออฟไลน์ O2O ที่สามารถเปลี่ยนยอดวิวออนไลน์ให้กลายเป็นผู้ปฏิบัติธรรมในวัดจริง ปัญหาอุปสรรค การขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนถาวร จากภาครัฐทำให้ต้องพึ่งพาภาคศรัทธาเป็นหลัก ความท้าทายในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และความขาดแคลนบุคลากรสงฆ์ที่มีทักษะ พหุภาษาขั้นสูง หัวใจสำคัญ คือการเปลี่ยนเทคโนโลยีดิจิทัลจากเพียงเครื่องมือสื่อสารให้กลายเป็น ระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณไร้พรมแดน ที่รักษาความถูกต้องบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยควบคู่ไปกับความทันสมัยเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจในระดับสากล

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้ 1. การศึกษานโยบายมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสานานานาชาติผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการศึกษานโยบายและมาตรการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าทั้งสองประเทศประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านกลยุทธ์สู่แพลตฟอร์มดิจิทัล เกิดระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณไร้พรมแดนที่เชื่อมโยงออนไลน์สู่ออฟไลน์ ดึงดูดชาวต่างชาติเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตจริง โดยคณะสงฆ์ไทยเน้นเชิงรุก เสรีภาพการสร้างสรรค์ นวัตกรรมสากล กลไกกำกับตนเองตามกรอบจริยธรรม และโมเดลภาคีเครือข่ายข้ามศาสตร์ ส่วนคณะสงฆ์ลาวเน้นความมั่นคงทางวัฒนธรรม รักษาอัตลักษณ์พื้นถิ่น กำกับดูแลรวมศูนย์ผ่าน อพส. และใช้โมเดลเครือข่ายคนลาวโพ้นทะเล ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับงานวิจัยของ สุธาเนศ เพชรโปรี ที่พบว่ารูปแบบการเผยแผ่บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ต้องใช้สื่อผสม (Multi-media) เพื่อเชื่อมผู้รับสาร และการดำเนินงานของคณะสงฆ์ไทยสอดรับกับนโยบายธรรมประกาศ ของพระพรหมบัณฑิต ในมิติการ ตกปลานอกบ้าน ประสานสิบทิศ ผูกมิตรทั่วหล้า บริหารปัญญา และสาลิกาป้อนเหยื่อ บูรณาการร่วมกับทฤษฎีการสื่อสาร 7C’s เพื่อสร้างการเข้าใกล้ เข้าใจ

และเข้าถึง จนนำไปสู่รูปแบบความสำเร็จด้านภาวะผู้นำ การประสานงาน และการจัดการความรู้เชิงพุทธ (สุธาเนศ เพชรโปรี, 2559: บทคัดย่อ)

2. การวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าการปฏิบัติบทบาทเชิงพลวัตนำไปสู่การไหลเวียนทางปัญญาญาณร่วมและอุบัติขึ้นของเครือข่ายอารามเสมือนร่วมแห่งภูมิภาค โดยคณะสงฆ์ไทยโดดเด่นด้านการวางโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและนวัตกรรมสากลเพื่อตอบโจทย์คนรุ่นใหม่ ส่วนคณะสงฆ์ลาวโดดเด่นด้านการรักษาจิตวิญญาณวัฒนธรรมดั้งเดิมและดึงดูดพลังศรัทธาจากกลุ่มคนลาวโพ้นทะเล ซึ่งเมื่อผสานกันจะแปรสภาพสู่ระบบนิเวศการเยียวยาจิตใจระดับโลก ทว่ายังเผชิญอุปสรรคร่วมด้านงบประมาณและพระนักสื่อสารพหุภาษา ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูอุทัยกิจจารักษ์ (สุรางค์ สุจิณฺโณ) ที่สะท้อนถึงวิกฤตการณ์และปัญหาอุปสรรคในอดีตที่พระสงฆ์ต้องปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อไม่ให้ปัญญาชนเสื่อมศรัทธา พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงปัญหาความเสี่ยงจากการที่ผู้เผยแผ่ไม่แม่นยำในหลักธรรมจนทำให้ผู้เรียนสับสน รวมถึงการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ถ่องแท้ ซึ่งตอกย้ำความจำเป็นที่คณะสงฆ์ยุคปัจจุบันต้องพัฒนา พระนักสื่อสารดิจิทัล ที่มีทักษะพหุภาษาขั้นสูงและแตกฉานในพระธรรมวินัยเพื่อป้องกันการเข้าใจคลาดเคลื่อน (พระครูอุทัยกิจจารักษ์ (สุรางค์ สุจิณฺโณ), 2557: 113-120) นอกจากนี้ยังสอดคล้องอย่างยิ่งกับข้อค้นพบของ บัญชายุทธ นาคมุจลินท์ ในมิติของการบริหารจัดการเชิงโครงสร้างที่ระบุว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมาย จำเป็นต้องมีการบูรณาการงานร่วมกันเป็นระบบเครือข่าย ทั้งฝ่ายบรรพชิต คฤหัสถ์ และภาคส่วนราชการ มีระเบียบกฎหมายรองรับ ตลอดจนมีนโยบายภาครัฐที่สนับสนุนงบประมาณอุดหนุนอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญในการยกระดับจากการบริหารองค์กรแบบดั้งเดิมไปสู่การขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์แนวระนาบร่วมระดับภูมิภาค ในรูปของภาคีเครือข่ายข้ามศาสตร์และการสร้างสภาดิจิทัลทวิภาคีไทย-ลาว เพื่อร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรเทคโนโลยี คัดกรองข้อมูลบิดเบือน และปักหมุดพระพุทธศาสนาให้เป็นที่พึ่งหลักของโลกในยุคดิจิทัลในปัจจุบัน (บัญชายุทธ นาคมุจลินท์, 2556: 39-47)

3. การนำเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติ ของคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ลาว พบว่า จากการเสนอรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว พบว่าสามารถสังเคราะห์เป็น สถาปัตยกรรมร่วมแห่งการเผยแผ่ธรรมะยุคไร้พรมแดน ที่ปฏิรูปกระบวนการทำงานสู่ระบบนิเวศการเยียวยาจิตวิญญาณสากลเชิงพุทธบูรณาการโดยผสานนวัตกรรมเชิงระบบที่ล้ำสมัยของไทยเข้ากับดวงวิญญาณวัฒนธรรมที่มีพลังเล่าเรื่องเชิงอารมณ์ความรู้สึกของลาว ผ่าน แบบจำลองทวิภาคีดิจิทัลพุทธสัมพันธ์สุวรรณภูมิสู่สากล ภายใต้กลไกการสร้างพื้นที่สัปปายะเสมือนจริง การจัดตั้งเครือข่ายพหุภาคีแนวระนาบ และการกำกับดูแลเชิงรุกทางไซเบอร์เพื่อกลั่นกรองข้อมูลบิดเบือนพระธรรมวินัย ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูภัทรธรรมคุณ (อำนาจ อติภทฺโท) ที่ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในอดีตของสื่อธรรมะดั้งเดิม เช่น ปัญหาการสื่อสารทางเดียว คลื่นรบกวน และผู้เผยแผ่ขาดทักษะวาทศิลป์อันลึกซึ้ง พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขด้วยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และการพัฒนาเทคนิคการนำเสนอที่หลากหลาย ซึ่งสอดรับอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบมัลติมีเดียและแพลตฟอร์มออนไลน์ในปัจจุบัน (พระครูภัทรธรรมคุณ (อำนาจ อติภทฺโท), 2559: บทคัดย่อ) อีกทั้งยังสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระครูสุทธิกิจโกศล (สมภพ สุวโจ) ที่ระบุว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักการสื่อสาร ผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง ผู้รับสาร จะต้องนำพุทธวิธีการสอน 4 ประการ คือ สันทัสสนา แจ่มแจ้ง สมาทปนา จูงใจ สมุตเตชนา แกล้วกล้า และสัมปหังสนา ร่าเริง มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้รับสารตามระดับสติปัญญาหรือบัว 4 เหล่า อุคฆติตัญญู วิปจิตัญญู เนยยะ ปทปรมะ ซึ่ง

แบบจำลองทวิภาคีดิจิทัล ในปัจจุบันได้นำหลักการนี้มาขยายผลสู่พื้นที่เสมือนจริงเพื่อตอบสนองจริตของคนรุ่นใหม่และชาวต่างชาติได้อย่างแม่นยำ (พระครูสุทธิกิจโกศล (สมภพ สุวโจ), 2558)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1). การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ร่วมระดับทวิภาคีระหว่างคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว มหาเถรสมาคมและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องของทั้งสองประเทศ ควรส่งเสริมให้มีการกำหนดนโยบายและแนวทางการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ มีมาตรการรองรับการเชื่อมโยงข้อมูลและการบูรณาการเครือข่ายออนไลน์เพื่อการเผยแผ่ในระดับสากล

2). การสนับสนุนงบประมาณและโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล หน่วยงานส่วนกลางของคณะสงฆ์และภาครัฐ ควรจัดสรรงบประมาณ กองทุน หรือทรัพยากรทางเทคโนโลยีที่จำเป็น เพื่อสนับสนุนวัดและองค์กรพระพุทธศาสนาในการจัดหาอุปกรณ์ ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง และซอฟต์แวร์ที่ทันสมัยสำหรับการผลิตสื่อและการเผยแผ่สู่ระดับนานาชาติ

3). การตราข้อบังคับหรือแนวปฏิบัติ ในการใช้สื่อดิจิทัลของสงฆ์ ควรมีการพัฒนากฎระเบียบมาตรการ หรือแนวทางการกำกับดูแลการเผยแผ่ธรรมะผ่านระบบออนไลน์ที่เหมาะสมกับสมณสารูป เพื่อป้องกันการบิดเบือนหลักธรรมและรักษาความศรัทธาในยุคดิจิทัล

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

1). การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ร่วมระดับทวิภาคีระหว่างคณะสงฆ์ไทยและคณะสงฆ์ลาว มหาเถรสมาคมและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องของทั้งสองประเทศ ควรส่งเสริมให้มีการกำหนดนโยบายและแนวทางการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ มีมาตรการรองรับการเชื่อมโยงข้อมูลและการบูรณาการเครือข่ายออนไลน์เพื่อการเผยแผ่ในระดับสากล

2). การสนับสนุนงบประมาณและโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล หน่วยงานส่วนกลางของคณะสงฆ์และภาครัฐ ควรจัดสรรงบประมาณ กองทุน หรือทรัพยากรทางเทคโนโลยีที่จำเป็น เพื่อสนับสนุนวัดและองค์กรพระพุทธศาสนาในการจัดหาอุปกรณ์ ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง และซอฟต์แวร์ที่ทันสมัยสำหรับการผลิตสื่อและการเผยแผ่สู่ระดับนานาชาติ

3). การตราข้อบังคับหรือแนวปฏิบัติ ในการใช้สื่อดิจิทัลของสงฆ์ ควรมีการพัฒนากฎระเบียบมาตรการ หรือแนวทางการกำกับดูแลการเผยแผ่ธรรมะผ่านระบบออนไลน์ที่เหมาะสมกับสมณสารูป เพื่อป้องกันการบิดเบือนหลักธรรมและรักษาความศรัทธาในยุคดิจิทัล

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1). การศึกษาประสิทธิผลและความพึงพอใจของผู้รับสารชาวต่างชาติ ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณหรือวิจัยเชิงผสานวิธีเพื่อประเมินว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์ไทยและลาวในปัจจุบัน สามารถสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ และความพึงพอใจแก่ชาวต่างชาติต่างวัฒนธรรมในระดับใด

2). การวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างและทดลองใช้เครื่องมือเทคโนโลยีอุบัติใหม่ เช่น การใช้ระบบจักรวาลนฤมิต, เทคโนโลยีความจริงเสมือน (VR/AR) หรือระบบ Chatbot อัจฉริยะตอบคำถามธรรมะ เพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบการเผยแผ่ระดับโลก

3). การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ในภูมิภาคอื่น ควรขยายขอบเขตการศึกษาเปรียบเทียบไปยังคณะสงฆ์ในประเทศอื่น ๆ เช่น คณะสงฆ์จีน ไต้หวัน หรือเมียนมา เพื่อนำจุดเด่นและกลยุทธ์ความสำเร็จมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนานานาชาติของคณะสงฆ์ไทยและลาวให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

บัญชายุทธ นาคมุจลินท์. (2556). **วิเคราะห์การบริหารองค์กรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูภัทรธรรมคุณ (อำนาจ อติภทฺโท). (2559). **กลยุทธ์การบริหารจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาในสังคมไทย.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุทธิกิจโกศล (สมภพ สุวโจ). (2558). **รูปแบบการเผยแผ่ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี.** พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูอุทัยกิจจารักษ์ (สุรางค์ สุจิณฺโณ). (2557). **รูปแบบการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ ภาค 2.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาประจำชาติ** (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. 2564. (2564). หมวด 4. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2569, จาก https://cdn.tncdb.org/uploads/documents94.pdf

ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **ประวัติความเป็นมาศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ.** ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2569, จาก https://tncdb.org/about#history

สุธาเนศ เพชรโปรี. (2559). **รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ขององค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

DUCE HOUSEHOLD DEBT PROBLEMS IN THE PHUTTAN COMMUNITY NONG KHAEM SUBDISTRICT, NONG KHAEM DISTRICT, BANGKOK

ภูภัทรพงษ์ จุมพรม[1], วัลลภ สุรทศ[2], สัญญา สดประเสริฐ[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phoophattharapong chumprom[1] Wallop Surathos[2], Sanya Sodprasert[3]

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College

Email: phoophat2923@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 คน เลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนมีรายจ่ายซึ่งจำเป็นต่อครัวเรือน ไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับรายได้ในแต่ละเดือน ขาดการวางแผนทางการเงินและการออม จากสภาพวะของเศรษฐกิจที่มีค่าครองชีพสูง ส่งผลต่อการกู้ยืมเงินจากบริษัททางการเงิน และสหกรณ์ออมทรัพย์ ตลอดรวมถึงการกู้ยืมเงินนอกระบบ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในภาพรวม 2) กิจกรรมภายใต้องค์ประกอบการแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือน ด้วยการสร้างความรู้ทางการเงิน การปลูกฝังวินัยทางการเงิน การส่งเสริมการออม การเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสนับสนุนจากภาครัฐ จะเกิดผลอย่างยั่งยืนในระยะยาวได้ 3) นำเสนอในรู้ของการเสริมความรู้ และการบริหารจัดการตนเองภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้กิจกรรมการออมทรัพย์ ในระดับครัวเรือน การออมในสถาบันการเงิน และการออมในระดับชุมชน ซึ่งแต่ละรูปแบบมีลักษณะ และวิธีดำเนินงาน ที่กำหนดโดยชุมชนองค์ความรู้ : กระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกิจกรรมการออมทรัพย์ ในระดับครัวเรือน การออมในสถาบันการเงิน และการออมในระดับชุมชน บนหลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ถือว่าเป็นหลักภูมิคุ้มกันและหรือเป็นหลักประกันความเข้มแข็งด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างมั่นคง

คำสำคัญ: วินัยทางการเงิน, หนี้สินครัวเรือน, การพัฒนา, ผู้ประกอบการ, เพื่อสังคม, เสริมสร้างเครือข่าย

Abstract

The objectives of this research were: 1) to investigate the problems of household debt in Pudtan Community, Nong Khaem Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok; 2) to develop financial discipline activities aimed at reducing household debt problems in Pudtan Community, Nong Khaem Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok; and 3) to propose guidelines for cultivating financial discipline to alleviate household debt problems in the community. The study employed a qualitative research methodology. Eighteen key informants were selected through purposive sampling. The research instrument consisted of structured interviews, and the data were analyzed using content analysis.The findings revealed that: 1. Household expenditures within the community were often disproportionate to monthly income levels. Many households lacked financial planning and savings practices. Due to the rising cost of living and economic pressures, residents increasingly relied on borrowing from financial institutions, savings cooperatives, and informal lenders. As a result, household debt adversely affected the overall quality of life of community members. 2. Activities designed to address household debt problems should focus on enhancing financial literacy, cultivating financial discipline, promoting savings, increasing income, and reducing unnecessary expenditures. These activities should be implemented through community participation and supported by government agencies in order to achieve sustainable long-term outcomes.3. The proposed approach emphasizes financial education and self-management based on the Sufficiency Economy Philosophy. Savings activities are encouraged at three levels: household savings, savings through financial institutions, and community-based savings. Each form of savings possesses its own characteristics and operational procedures determined by the community context and needs.Knowledge Contribution: Community participation processes based on the Sufficiency Economy Philosophy, implemented through savings activities at the household, financial institution, and community levels, together with the Buddhist principle of Ditthadhammikattham-samvattanika-dhamma (principles conducive to welfare in the present life), serve as a form of immunity and assurance for strengthening quality-of-life development and promoting sustainable well-being and economic stability within the community.

Keywords: Financial Discipline; Household Debt; Development; Social Entrepreneurship; Network Strengthening

บทนำ

ปัญหาหนี้สินครัวเรือนส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจระดับรากหญ้า ชุมชน และสังคมของประเทศในด้านคุณภาพชีวิต ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากหนี้สินสะท้อนถึงความสามารถในการบริหารจัดการรายรับ รายจ่าย และการวางแผนทางการเงิน นำไปสู่ปัญหาการขาดสภาพคล่อง การออมลดลง และปัญหาทางสังคมในระยะยาว (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566:15) สถานการณ์ประเทศไทยยังคงมีระดับหนี้ครัวเรือนอยู่ในระดับสูง โดยมีมูลค่ากว่า 16 ล้านล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 87 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ซึ่งสะท้อนภาระทางการเงิน

ของประชาชนจำนวนมาก ขณะเดียวกัน OECD รายงานว่าหนี้ครัวเรือนของไทยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 51 ของ GDP ในปี 2000 เป็นเกือบร้อยละ 89 ในปี 2024 แสดงให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างด้านพฤติกรรมทางการเงินของประชาชน นอกจากนี้ ปัญหาหนี้นอกระบบและการก่อหนี้เพื่อการบริโภคยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนจำนวนมากตกอยู่ในวงจรหนี้สิน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2567:45-48; OECD, 2024:22-24)

สาเหตุหนี้สินในระดับครัวเรือนมิได้เกิดจากรายได้ที่ไม่เพียงพอเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับการขาดวินัยทางการเงิน เช่น การใช้จ่ายเกินความจำเป็น การไม่จัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การขาดการออม และการตัดสินใจทางการเงินที่ไม่รอบคอบ โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่ประชาชนเข้าถึงสินเชื่อได้ง่าย ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคเกินตัวมากขึ้น ดังนั้น การสร้างวินัยทางการเงินจึงเป็นแนวทางสำคัญในการลดปัญหาหนี้สินผ่านการวางแผนการใช้จ่าย การออม และการบริหารจัดการรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565:20-24; จักรกฤษณ์ ดิษฐ์อำนาจ, 2565:45-58)

สำหรับชุมชนพุดตาน ซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขายรายย่อย และอาชีพอิสระที่มีรายได้ไม่แน่นอน พบว่าหลายครัวเรือนยังขาดความรู้และทักษะด้านการบริหารการเงิน ส่งผลให้เกิดการใช้จ่ายเกินตัวและปัญหาหนี้สินสะสม ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “การปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชนพุดตาน เพื่อพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน และเพื่อนำเสนอแนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

2. พื้นที่การวิจัย การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย พนักงานเอกชน และข้าราชการ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ดังกล่าวเนื่องจากเป็นชุมชนที่ประสบปัญหาหนี้สินครัวเรือนและมีความหลากหลายด้านอาชีพ รายได้ และรูปแบบการดำเนินชีวิต ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเงินของครัวเรือน

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในงานวิจัยครั้งนี้ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับปัญหาหนี้สินครัวเรือนโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 4 กลุ่มหลัก รวมจำนวนทั้งสิ้น 18 คน ประกอบด้วย 1) อาชีพค้าขาย 2) พนักงานเอกชน 3) ข้าราชการ และ 4) เชียวชาญด้านการเงิน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด ครอบคลุมประเด็นตรงตามวัตถุประสงค์ และนำแบบสัมภาษณ์เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ก่อนปรับปรุงและทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย

5. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง พร้อมทั้งตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และด้านผู้ให้ข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้รับจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาชีพค้าขาย กลุ่มพนักงานเอกชน กลุ่มข้าราชการ และผู้เชี่ยวชาญด้านการเงิน

6. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis) โดยใช้เทคนิค การวิเคราะห์ด้านเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดระเบียบและตีความข้อมูลอย่างเป็นระบบ ขั้นตอนเริ่มจากการถอดเทปสัมภาษณ์และจัดเรียงข้อมูลตามประเด็นคำถาม จากนั้นจึงทำการจำแนกหมวดหมู่ (Categorization) เพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูลกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย การวิเคราะห์มุ่งเน้นในสามประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชน 2) พัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชน และ 3) แนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชนพุดตาน พบว่า 1.1 ชุมชนพุดตาน เป็นชุมชนที่มีลักษณะสังคมเมืองกึ่งชานเมือง มีประชาชนประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งอาชีพเกษตรกรรม อาชีพรับจ้าง พนักงานโรงงาน ข้าราชการ ครู วินรถจักรยานยนต์รับจ้าง ค้าขาย แม่บ้าน รวมถึงผู้นำชุมชน ความหลากหลายทางอาชีพดังกล่าวส่งผลให้ลักษณะรายได้ การดำรงชีวิต และพฤติกรรมการใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือนแตกต่างกันไปตามฐานะทางเศรษฐกิจ ภาระหน้าที่ และรูปแบบการดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่มอาชีพ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน บริบทพื้นฐานเกี่ยวกับรายรับ-รายจ่ายของกลุ่มอาชีพค้าขาย ภาคเอกชน และกลุ่มข้าราชการ ของชุมชนพุดตาน นอกเหนือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้วยังมีระบบสังคมและวัฒนธรรม (ภาษีสังคม) ส่งผลต่อรายจ่ายมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมที่จะต้องจ่ายเพิ่ม กล่าวคือ เข้าร่วมงานบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่ง และหรืองานประเพณีตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ตลอดรวมถึงกิจกรรมซึ่งจะต้องเข้ามาร่วมให้กำลังใจและหรือแสดงออกซึ่งการศูนย์เสียคนในครอบครัวและหรือสมาชิกในชุมชน ซึ่งได้แก่ งานฌาปณกิจ เนื่องด้วยสถานภาพทางสังคม ถึงแม้ว่าจะมีรายได้จำกัด แต่ยังคงเต็มใจเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ในประเด็นสภาพปัญหาหนี้สิน อันเนื่องจากครัวเรือนที่มีรายได้ไม่แน่นอน ต้องเผชิญกับค่าครองชีพที่สูงขึ้น ทั้งค่าอาหาร ค่าเดินทาง ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ฯลฯ เนื่องจากสาเหตุ การใช้จ่ายเกินความจำเป็น และการขาด

วินัยทางการเงิน ขาดความรู้ด้านการวางแผนทางการเงิน กล่าวคือ ไม่ทำบัญชีรายรับรายจ่าย ไม่มีการออมเงิน ไม่มีเงินสำรองฉุกเฉิน และขาดการวางแผนใช้หนี้อย่างเป็นระบบ

2.ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เมื่อครัวเรือนต้องแบกรับภาระหนี้ที่ไม่สามารถชำระได้ ส่งผลต่อความเครียด ความวิตกกังวล ปัญหาสุขภาพจิต ภาวะซึมเศร้า และปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอาจถึงการหย่าร้าง ที่ไม่สามารถวางแผนอนาคตหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ส่งผลให้ไม่มีเงินสำรองในยามฉุกเฉิน และไม่สามารถลงทุนพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งผลระยะยาวต่อความสัมพันธ์ในระดับชุมชน อาจนำไปสู่ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

สรุปประเด็นดังกล่าวข้างต้น เมื่อระบบการใช้จ่ายในครัวเรือนขาดความสมดุล อันเป็นสาเหตุของการกู้ยืมและหรือการพึ่งพาสินเชื่อในระบบ (สหกรณ์ออมทรัพย์) และสินเชื่อนอกระบบ (สถาบันการเงิน) เพื่อนำมาการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวของตนเอง ผลกระทบและความผูกพันหนี้สินในระยะสั้น (กลุ่มค้าขายและเอกชน) และระยะยาว (ข้าราชการ) เนื่องการสภาพเศรษฐกิจปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก

2. พัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน พบว่าปัญหาหนี้สินครัวเรือนส่งผลต่อคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและรายได้ปานลาง ซึ่งมักประสบปัญหารายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ส่งผลให้ต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบ เมื่อขาดการบริหารจัดการทางการเงินที่ดี มีหนี้สะสมและนำไปสู่ปัญหาหนี้เรื้อรัง การแก้ปัญหาดังกล่าวต้องอาศัย 1) การปลูกฝังวินัยทางการเงิน และ 2) ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน ควบคู่กัน กล่าวคือ

2.1 กิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินชุมชนพุดตาน ดังนี้

2.1.1 กิจกรรมการเสริมความรู้และทักษะทางการเงิน ถือเป็นกิจกรรมสำคัญ กล่าวคือ การสร้างความตระหนักรู้ และทักษะการจัดตนเองด้านการเงิน เช่น การวางแผนรายรับ–รายจ่าย การออมเงิน และการจัดการหนี้สิน ในประเด็นนี้ครัวเรือนจำนวนมากไม่มีการวางแผนทางการเงิน ทำให้เกิดการใช้จ่ายเกินตัว และขาดความสามารถในการชำระหนี้ แนวทางสำคัญในด้านนี้ ได้แก่ การอบรมการวางแผนการเงิน การสอนทำบัญชีครัวเรือน การให้ความรู้เรื่องดอกเบี้ยและสินเชื่อ อบรมการวางแผนชำระหนี้ พร้อมทั้งการส่งเสริมความรู้ด้านการออม เมื่อประชาชนมีความรู้ทางการเงิน จะช่วยให้สามารถตัดสินใจทางการเงินได้อย่างเหมาะสม และลดโอกาสในการก่อหนี้ที่ไม่จำเป็น

2.1.2 การออมแบบสัจจะออมทรัพย์ เป็นรูปแบบการออมในชุมชนที่ยึดหลักความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิก โดยสมาชิกจะตกลงร่วมกันในการออมเงินอย่างสม่ำเสมอ เช่น รายวัน รายสัปดาห์ หรือรายเดือน สมาชิกกู้ยืมเงินดอกเบี้ยต่ำ การจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก ในลักษณะของส่งเสริมการพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นการรวมตัวภายในชุมชนเพื่อระดมเงินทุนร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นทุนประกอบอาชีพ และช่วยเหลือสมาชิกด้านการเงิน กิจกรรม การรับฝากเงินจากสมาชิก การปล่อยกู้ดอกเบี้ยต่ำ การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียน การสนับสนุนอาชีพของสมาชิก การจัดสวัสดิการชุมชน พร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม

2) กิจกรรมออมวันละสิบบาท เป็นกิจกรรมการออมที่เน้นการสะสมเงินทีละเล็กละน้อยอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งปลูกฝังนิสัยการออมให้แก่ครัวเรือน รูปแบบกิจกรรม เช่น สมาชิกออมเงินวันละสิบบาท สะสม

เป็นกองทุนชุมชน นำเงินไปใช้เป็นสวัสดิการชุมชน ช่วยเหลือสมาชิกในยามฉุกเฉิน รูปแบบการออมที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือสมาชิกในด้านต่าง ๆ เช่น ค่ารักษาพยาบาล เงินช่วยเหลืองานศพ ทุนการศึกษา เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ เงินช่วยเหลือยามฉุกเฉิน ช่วยสร้างความมั่นคงและลดภาระค่าใช้จ่ายของประชาชนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.3 กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้หลัก “บวร” (บ้าน วัด รัฐ) ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชน จะสามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ดีกว่าการแก้ไขโดยบุคคลเพียงลำพัง กิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ได้แก่ เปิดเวทีประชาคมเรื่องหนี้สิน กลุ่มออมทรัพย์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครัวเรือนต้นแบบด้านการเงิน ศูนย์ให้คำปรึกษาด้านหนี้

2.1.4 กิจกรรมเสริมด้านนโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐ ด้านมาตรการช่วยเหลือและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจแนวทางสนับสนุนจากภาครัฐ ด้วยการปรับโครงสร้างหนี้ การลดอัตราดอกเบี้ย การพักชำระหนี้ การส่งเสริมอาชีพ การให้ความรู้ทางการเงิน การควบคุมหนี้นอกระบบ อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญคือการช่วยเหลือในรูปแบบการให้กู้ยืมเพียงอย่างเดียว อาจส่งผลต่อวงจรเป็นหนี้ซ้ำได้ หากไม่มีการพัฒนาความรู้และศักยภาพในการพึ่งพาตนเองควบคู่กัน

สรุป กิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกฝังวินัยทางการเงิน ประกอบด้วยกิจกรรมการเสริมความรู้และทักษะทางการเงิน การออมแบบสัจจะออมทรัพย์ กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้หลัก “บวร” (บ้าน วัด รัฐ) และกิจกรรมเสริมด้านนโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐ ถ้าชุมชนพุดตานตระหนักรู้เข้าใจเหตุและผลอย่างแท้จริง จะเป็นการสร้างระเบียบวินัยทางการเงิน และมีความรู้ในการบริหารจัดการชีวิตในระดับครัวเรือน ด้วยความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ก็จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนพุดตานในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

2.2 กิจกรรมการลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.2.1 กิจกรรม “การลดปัญหาหนี้สิน” ในสถาบันการเงินต่างๆ ด้วยกิจกรรมการบริหารจัดการหนี้ และกิจกรรม “ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน” ภายใต้กิจกรรมลดรายจ่ายในครัวเรือน กิจกรรมอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ และกิจกรรมคำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) กิจกรรมการบริหารจัดการหนี้ ถือเป็นการแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือน เพราะครัวเรือนมีหนี้ทั้งหนี้ในระบบและหนี้นอกระบบ ก่อนแก้ปัญหาหนี้สิน ครัวเรือนควรมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ สำรวจหนี้สินทั้งหมด วิเคราะห์รายรับ–รายจ่าย เลือกแนวทางจัดการหนี้ เจรจากับเจ้าหนี้ วางแผนชำระหนี้อย่างชัดเจน แนวทางบริหารจัดการหนี้ที่สำคัญ เช่น การรวมหนี้ การปรับโครงสร้างหนี้ การลดดอกเบี้ย การจัดลำดับหนี้ที่ต้องชำระก่อน การตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น การหลีกเลี่ยงการกู้เพิ่ม การบริหารจัดการหนี้ที่ดีจะช่วยลดภาระดอกเบี้ยและทำให้ครัวเรือนสามารถควบคุมสถานการณ์ทางการเงินได้ดีขึ้น

2) กิจกรรม “ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน” การปลูกฝังวินัยทางการเงิน มีเป้าหมายเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินของประชาชน ให้สามารถบริหารจัดการตนเอง อันจะนำไปสู่การลดปัญหาหนี้สินการกู้ยืม โดยแนวทางการจัดกิจกรรมลดรายจ่ายในครัวเรือน กิจกรรมอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ และการคำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน กล่าวคือ

2.1) กิจกรรมลดรายจ่ายในครัวเรือน เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น ปลูกผักสวนครัวกินเอง ทำอาหารรับประทานเอง ลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ลดอบายมุข

เช่น การพนัน สุรา และบุหรี่ นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิต กิจกรรมนี้ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายประจำวัน ทำให้ครัวเรือนมีเงินเหลือสำหรับการออมและชำระหนี้มากขึ้น

2.2) กิจกรรมอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ นอกจากการลดรายจ่ายแล้ว การเพิ่มรายได้ก็เป็นอีกแนวทางสำคัญในการแก้ปัญหาหนี้สิน เช่น ฝึกอบรมอาชีพเสริม ส่งเสริมการขายสินค้าออนไลน์ สนับสนุนการทำผลิตภัณฑ์ชุมชน จัดตลาดนัดชุมชน ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เมื่อครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น จะสามารถลดการกู้ยืมและมีความสามารถในการชำระหนี้มากขึ้น

2.3) กิจกรรมให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน ชุมชนสามารถจัดตั้งกลุ่มหรือศูนย์ให้คำปรึกษาด้านหนี้สิน เช่น คลินิกแก้หนี้ชุมชน การให้คำแนะนำการปรับโครงสร้างหนี้ การเจรจากับเจ้าหนี้ การวางแผนชำระหนี้รายเดือน การมีผู้ให้คำปรึกษาจะช่วยให้ประชาชนเข้าใจแนวทางการจัดการหนี้อย่างถูกต้อง และลดปัญหาหนี้สะสมในระยะยาว

สรุป แนวทางการลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน ด้วยกิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงิน ด้วยการออมระยะสั้นสำหรับเป็นเงินสำรองเวลาฉุกเฉิน ด้วยการออมแบบสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และการออมวันละสิบบาท และกิจกรรมลดปัญหาหนี้สินการกู้ยืม โดยแนวทางการจัดกิจกรรมที่ ด้วยการอบรมความรู้ทางการเงินในครัวเรือน การทำบัญชีครัวเรือน ลดรายจ่ายในครัวเรือน อาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยมุ่งเน้นการให้ความรู้ การสร้างพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง (ความพอประมาณ มีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน) 2 เงื่อนไข (ความรู้ คู่คุณธรรม) รวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ลดภาระหนี้สิน และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

3. นำเสนอแนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน พบว่าแนวทางการลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน ด้วยกิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงิน ด้วยการออมระยะสั้นสำหรับเป็นเงินสำรองเวลาฉุกเฉิน ด้วยการออมแบบสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และการออมวันละสิบบาท และกิจกรรมลดปัญหาหนี้สินการกู้ยืม โดยแนวทางการจัดกิจกรรมที่ ด้วยการอบรมความรู้ทางการเงินในครัวเรือน การทำบัญชีครัวเรือน ลดรายจ่ายในครัวเรือน อาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยมุ่งเน้นการให้ความรู้ การสร้างพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ลดภาระหนี้สิน และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

หลักทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจอาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่ายๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วๆไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ 4 ประการ คือ 1) ความขยันหมั่นเพียร 2) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด 3) คบคนดีเป็นมิตร 4) เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาหมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่างอาจเรียกสั้นๆว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ เนื่องจากอัตถะ แปลว่าประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัต

ตนิกธรรม อันเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนามีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไมตรี เป็นต้นอันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ

สรุปองค์ความรู้

การปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สิ้น ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ผ่านพลังชุมชน สู่กิจกรรมซึ่งสามารถดำเนินการได้จริง พร้อมทั้งการจัดตั้งกลุ่มช่วยเหลือเรื่องการวางแผนด้านการเงิน พร้อมกับการสร้างครัวเรือนต้นแบบภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ถือว่าเป็นหลักภูมิคุ้มกันและหรือเป็นหลักประกัน ความเข้มแข็งด้านการเงินในการยกระดับคุณภาพชีวิตภาพอนาคตได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

1. สภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร1.1 ชุมชนพุดตาน เป็นชุมชนที่มีลักษณะสังคมเมืองกึ่งชานเมือง มีประชาชนประกอบอาชีพที่หลากหลาย ภาพร่วม ซึ่งขาดสภาพคล่องทางการเงิน รายรับและรายจ่ายในระดับครัวเรือนไม่เพียงพอการบริโภค และยังต้องจ่ายภาษีสังคม ในประเด็น สภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือน ถือเป็นปัญหาสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจฐานราก ผนวกกับราคาน้ำมันที่ขึ้นสูง สอดคล้องกับ (มนูญ มุกรัประดิษฐ, 2534:สรุป) กล่าวถึง สภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือน ถือเป็นปัญหาสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งจะต้องทำอย่างไรให้ชุมชนมีระบบการใช้จ่ายอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่พอกิน พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งซึ่งอยู่รอบข้าง บนหลักสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การกินดีอยู่ดีตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีหลักการ อุดมการณ์ ที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ ด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผล และไม่ประมาท

1.2 การใช้จ่ายในระดับครัวเรือนไม่เพียงพอ จึงมีความจำเป็นจะต้องพึ่งพาสินเชื่อในระบบ (สหกรณ์ออมทรัพย์) และสินเชื่อนอกระบบ (สถาบันการเงิน) เพื่อนำมาการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวของตนเอง สิ่งสำคัญคือไม่สามารถชำระหนี้สินที่กู้ยืมมาได้ตามกำหนดเวลา ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ต่อความเครียด ความวิตกกังวล ปัญหาสุขภาพจิต ภาวะซึมเศร้า และปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอาจถึงการหย่าร้าง โดยเฉพาะไม่มีเงินสำรองไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน สอดคล้องกับ (จริยา ภัทรธีรานันท์, 2546:4) กล่าวว่า หนี้สินเป็นภาระผูกพันทางการเงินที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ตามข้อตกลงเกี่ยวกับการชำระคืนตามระยะเวลาและเงื่อนไขที่กำหนด หากไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามกำหนดอาจก่อให้เกิดปัญหาทางกฎหมายต่อครัวเรือน ทั้งนี้ ปัญหาหนี้สินส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดการวางแผนทางการเงินและการใช้จ่ายที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น การปลูกฝังวินัยทางการเงินจึงมีความสำคัญในการสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการออม การวางแผนรายรับรายจ่าย และการใช้จ่ายอย่างพอเหมาะ ซึ่งจะช่วยให้ครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร สามารถลดปัญหาหนี้สินและสร้างความมั่นคงทางการเงินได้อย่างยั่งยืน

2. พัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2.1 กิจกรรม “การปลูกฝังวินัยทางการเงิน” กล่าวคือ การออมแบบสัจจะออมทรัพย์ ภายในชุมชนที่ยึดหลักความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิก โดยสมาชิกจะตกลงร่วมกันในการออมเงินอย่างสม่ำเสมอ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นการรวมตัวภายในชุมชนเพื่อระดมเงินทุนร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นทุนประกอบอาชีพ และการออมวันละสิบบาท เป็นกิจกรรมที่เน้นการสะสมเงินทีละเล็กละน้อยอย่าง รูปแบบการออมที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือสมาชิก พร้อมทั้ง สร้างความมั่นคงและลดภาระค่าใช้จ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างวินัยทางการเงิน สอดคล้องกับ (เสน่ห์ จามริก, 2541:57) กล่าวว่า การปลูกฝังวินัยทางการเงิน บนหลักพุทธธรรมเรื่องทางสายกลาง รู้จักพอเพียงในการบริโภค การดำเนินชีวิตให้มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความอิสระ มีความอดทน มีความมั่นคงในจิตใจ ไม่บริโภคตามกระแสเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยเน้นเรื่องการมัธยัสถ์ อดออมควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงและเกื้อกูลกันในชุมชนเล็ก ร่วมกับการสร้างความมั่นคงและมีธรรมในจิตใจไม่เอารัดเอาเปรียบ รู้จักเมตตาและการให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่น พร้อมทั้งเสริมสร้างจิตใจให้มีสำนึกคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตมีความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการองรับการเปลี่ยนแปลงกระแสการพัฒนาอันสุดโต้ง ด้วยการบริโภคแบบไร้ขอบเขต

2.2 กิจกรรม “ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน” การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงิน โดยให้ชุมชนให้สามารถบริหารจัดการตนเอง ในรูปของกิจกรรมอบรมความรู้ด้านการเงิน เช่น การวางแผนรายรับ–รายจ่าย การทำบัญชีครัวเรือน การจัดลำดับความสำคัญของค่าใช้จ่าย และเก็บเงินสำรองในสถานการณ์ฉุกเฉิน พร้อมทั้งแยกหนี้ดีและหนี้เสีย มีติดตามจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เมื่อชุมชนมองเห็นพฤติกรรมการใช้เงินของตนเอง จะช่วยลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และกิจกรรมลดรายจ่ายที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ตลอดรวมถึง กิจกรรมส่งเสริมอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ และสุดท้ายกิจกรรมให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหนี้สิน ในรูปของคลินิกแก้หนี้ชุมชน การให้คำแนะนำการปรับโครงสร้างหนี้ การเจรจากับเจ้าหนี้ การวางแผนชำระหนี้รายเดือน การมีผู้ให้คำปรึกษาจะช่วยให้ประชาชนเข้าใจแนวทางการจัดการหนี้อย่างถูกต้อง และลดปัญหาหนี้สะสมในระยะยาว สอดคล้องกับสรุปได้ว่า (สมคิด บางโม, 2553:63) กล่าวว่า การจัดกิจกรรม “ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน” เป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งเน้นการดำเนินงานร่วมกันของบุคคลภายในองค์การหรือชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยอาศัยการวางแผน ภายใต้การใช้ทรัพยากรต่างๆ กล่าวคือ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนการควบคุม กำกับ และประสานงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมสามารถสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดการจัดการมาเป็นแนวทางในการวางแผน ส่งเสริม และประสานความร่วมมือของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่การลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่มั่นคงอย่างยั่งยืน

สรุป การพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน ควรมุ่งเน้นทั้งด้านการให้ความรู้ การสร้างพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสม การส่งเสริมการออม การลดรายจ่าย และการเพิ่มรายได้ควบคู่กัน รวมถึงการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ลดภาระหนี้สิน และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

3. นำเสนอแนวทางการปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3.1 กิจกรรม “การปลูกฝังวินัยทางการเงิน” จากการออมแบบสัจจะออมทรัพย์ ภายในชุมชนที่ยึดหลักความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิก เป็นการรวมตัวภายในชุมชนเพื่อระดม

เงินทุนร่วมกัน ส่งผลต่อกิจกรรม “ลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน” การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงิน โดยให้ชุมชน ให้สามารถบริหารจัดการตนเอง ในรูปของ กิจกรรมอบรมความรู้ด้านการเงิน เช่น การวางแผนรายรับ–รายจ่าย การทำบัญชีครัวเรือน การจัดลำดับความสำคัญของค่าใช้จ่าย และเก็บเงินสำรองในสถานการณ์ฉุกเฉิน พร้อมทั้งแยกหนี้ดีและหนี้เสีย สอดคล้องกับ (เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, 2545:89) กล่าวว่ากระบวนการสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการวางแผน การประสานงาน การควบคุม การสร้างแรงจูงใจ และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งยังให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือ ความสัมพันธ์อันดี และขวัญกำลังใจของบุคคลในองค์กรหรือชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในประเด็น “การปลูกฝังวินัยทางการเงินเพื่อลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือนในชุมชนพุดตาน” ผู้วิจัยจึงนำหลักการจัดการมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมการวางแผนทางการเงิน การสร้างวินัยในการใช้จ่าย การประสานความร่วมมือของคนในชุมชน และการสร้างแรงจูงใจให้ครัวเรือนตระหนักถึงคุณค่าของการออมและการบริหารรายรับรายจ่ายอย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การลดปัญหาหนี้สินและเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนอย่างยั่งยืน

3.2 กิจกรรมลดปัญหาหนี้สินของครัวเรือน ด้วยการให้ความรู้ พร้อมกับสร้างพฤติกรรมทางการเงินที่เหมาะสม สอดคล้องกับรายจ่ายในแต่ละเดือน ด้วยการออม การลดรายจ่าย และการเพิ่มรายได้ควบคู่กันบนหลักรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักความพอดี รู้จักเวลาอันเหมาะสม รู้จักความคิดจากที่ประชุม และรู้จักบุคคล เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ลดภาระหนี้สิน และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), 2554:58) ได้กล่าวเกี่ยวกับหลัก สัปปุริสธรรม อันเป็นความยึดหยุ่นด้วยหลักการ 7 ประการ กล่าวคือ 1) ธัมมัญตา รู้หลักการ รู้เหตุผล รู้กฎแห่งธรรมดา 2) อัตตัญญูตา รู้ความมุ่งหมาย รู้เหตุผล 3) อัตตัญญูตา ความรู้จักตน 4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาน รู้จักความพอดี 5) กาลัญญูตา รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม 6) ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม 7) ปุคคลัญญุตา รู้จักบุคคล ความแตกต่าง ความสามารถและณธรรม เหตุผลในเศรษฐกิจอเพียงคำนึงถึงถึง 3 เรื่องด้วยกัน 1) การใช้จ่าย การซื้อของและพิจารณาว่า ของชิ้นนั้นซื้อเพราะความจำเป็นหรือความอยากได้ 2) การก่อหนี้ ให้พิจารณาว่ามีกำลังพอจะชำระหนี้ ต้องตอบตัวเองว่าสร้างหนี้มาเพื่ออะไร พิจารณาความสมเหตุสมผลเช่น ซื้อรถยนต์สร้างบ้านที่อยู่อาศัย สร้างโรงงาน กู้เงินมาลงทุนขยายกิจการให้พิจารณาถึงการใช้คืนคิดให้รอบคอบ 3) การลงทุน ผู้ลงทุนย่อมคาดหวังกำไรจากการลงทุนนั้นให้พิจารณาค่าตอบแทนว่าเหมาะสมกับการลงทุนนั้น ๆ

ข้อเสนอแนะ

การแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือนประกอบด้วยหลายปัจจัยซึ่งจะต้องต้องดำเนินกิจกรรมความคู่กับกระบวนการปลูกฝังวินัยทางการเงิน รูปแบบของการบริหารจัดการหนี้สินในระดับครัวเรือนเอง โดยเฉพาะการส่งเสริมเรื่องของการออม การสร้างรายได้เพิ่ม พร้อมกับการลดรายจ่าย ที่ไม่จำเป็น ในประเด็นการแก้ปัญหาหนี้สินในระยะยาว จะต้องไม่สร้างหนี้เสียเพิ่ม เจรจาต่อรองกับเจ้าหนี้อย่างสันติวิธี พร้อมกับนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาทิฏฐธัมมิกัตถสัตตนิกธรรม 4 มาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต ด้วยแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวการปลูกฝังวินัยทางการเงิน อย่างเป็นระบบในประเด็นการนำเงินอนาคตมาใช้จ่ายในปัจจุบัน และหรือเมื่อนำมาใช้แล้วต้องเกิดประโยชน์สูงสุดต่อความยั่งยืน กล่าวคือ การลงทุนด้าน

อสังหาริมทรัพย์ จำพวกที่ดิน พร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมในระดับโรงเรียนชั้นปฐม มัธยม และมหาวิทยาลัย เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันในเบื้องต้น

2) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

คณะกรรมการกองทุนในระดับพื้นที่ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับสถาบันครอบครัวมากที่สุด ควรหาแนวทางส่งเสริมและหรือสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการเพิ่มรายได้พร้อมทั้งกิจกรรมลดรายจ่าย อย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการนำเอาเงินอนาคต (กู้) มาต่อยอดในประเด็นด้านการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ และหรือต่อยอดกิจกรรมขนาดเล็กซึ่งมีความเหมาะสมกับกำลังของตนเองเพื่อการออมในระยะยาว

2.ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) การจัดการหนี้สินครัวเรือนเชิงพุทธบูรณาการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง . ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พื้นที่เขตการศึกษาอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2) ส่งเสริมพฤติกรรมการออมระดับครัวเรือนระหว่างภาคอุสาหกรรมกับภาคเกษรกรรมพื้นที่จังหวัดนครปฐม

เอกสารอ้างอิง

จักรกฤษณ์ ดิษฐ์อำนาจ. (2565). ความรู้ทางการเงินและพฤติกรรมทางการเงินของครัวเรือนไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, 15(2), 45–58.

จริยา ภัทรธีรานันท์. (2546). **ปัญหาหนี้เสียของสถาบันการเงินในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ.** ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2567). **รายงานภาวะเศรษฐกิจไทย ปี 2567**. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารแห่งประเทศ ไทย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

มนูญ มุกรัประดิษฐ. (2534). **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รูปแบบการพัฒนาในลักษณะเป็นยุทธศาสตร์สังคม**. กรุงเทพมหานคร: เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2545). **การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทบพิธการพิมพ์ จำกัด.

เสน่ห์ จามริก. (2541). **เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999–2000**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทัศน์.

สมคิด บางโม. (2553). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566–2570**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). **รายงานภาวะสังคมไทย ไตรมาสสี่ และภาพรวม ปี 2566**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). **Household debt in Thailand**. Paris: OECD Publishing.

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

กระบวนการลดผลกระทบจากสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

THE PROCESS OF REDUCING THE SOCIAL IMPACT OF YOUTH IN CHANSAP COMMUNITY NONG KHANG PHLU SUBDISTRICT NONG KHAEM DISTRICT BANGKOK

ปราณี จุมพรม[1], สัญญา สดประเสริฐ[2], พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย)[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Pranee Jumprom[1], Sanya Sodprasert[2], PhraKruBaidika Theerayut Chantupamo (Phookhokwai)[3]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Email: Pranee.ppp29@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมสังคมก้มหน้าของเยาวชนของชุมชนจันทร์ททรัพย์ 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมการลดพฤติกรรมสังคมก้มหน้าของเยาวชนของชุมชนจันทร์ทรัพย์ และ 3) เพื่อนำเสนอเรื่องแบบกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนของชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน เลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา และนำเสนอเชิงพรรณนาด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง ผลการวิจัยศึกษาพบว่า

1. ด้วยความจำเป็นจะต้องใช้สมาร์ทโฟน ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่งผลต่อพฤติกรรมเสพติดโดยไม่รู้ตัว เกิดปัญหาด้านสุขภาพกาย และสภาวะทางจิต ตลอดรวมถึงการขาดทักษะในการควบคุมตนเอง ไม่สนใจสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบข้าง

2. การพัฒนากิจกรรมสร้างสรรค์ จำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 วันไร้มือถือ กิจกรรมที่ 2 วงสนทนาแลกเปลี่ยน และกิจกรรมที่ 3 ศิลปะงานสร้างสรรค์ เป็นการส่งเสริมทักษะต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลที่อยู่รอบด้านได้อย่างสมดุล

3. รูปแบบกิจกรรมส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกัน ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์คนรอบข้าง ด้วยการใช้สมาร์ทโฟนอย่างมีสติและสมดุล ส่งเสริมการใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ทักษะการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา ตลอดรวมถึงการใช้เพื่อการเรียนการสอน องค์ความรู้: การใช้สมาร์ทโฟนเกินความจำเป็น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อร่างกาย จิตใจ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การแก้ปัญหาด้วยกิจกรรมสร้างสรรค์ (วันไร้มือถือ วงสนทนาแลกเปลี่ยน และ ศิลปะงานสร้างสรรค์) บนพื้นฐานแนวคิดการมีส่วนร่วม ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม และหลักธรรมอิทธิบาท 4

คำสำคัญ: สังคมก้มหน้า; สมาร์ทโฟน; กิจกรรมสร้างสรรค์ ; ผลกระทบ

Abstract

This research aimed to: (1) study the smartphone-dependent ("head-down society") behavior among youth in Chantharasap Community; (2) develop activities to reduce such behavior among youth in the community; and (3) propose a model of activities to promote healthy smartphone use among youth in Chantharasap Community, Nong Khang Phlu Subdistrict, Nong Khaem District, Bangkok. The study employed a qualitative research approach. Ten key informants were selected through purposive sampling. Data were analyzed using content analysis and presented descriptively through narrative techniques.

The research findings revealed that: 1. The necessity of using smartphones in daily life has led many youths to develop addictive behaviors unconsciously. This has resulted in physical health problems, psychological issues, reduced self-control skills, and diminished awareness of their surrounding environment.

2. Three creative developmental activities were designed and implemented: (1) Mobile-Free Day, (2) Dialogue and Experience-Sharing Circle, and (3) Creative Arts Activity. These activities helped promote physical and mental well-being while fostering balanced relationships with people in the surrounding community.

3. The proposed activity model focuses on strengthening immunity in three dimensions: physical health, mental well-being, and interpersonal relationships. The model encourages mindful and balanced smartphone use in everyday life and promotes essential life skills such as communication, critical thinking, and problem-solving, as well as the effective use of smartphones for educational purposes. Knowledge Contribution: Excessive smartphone use directly affects physical health, psychological well-being, and social interactions. These problems can be addressed through creative activities—namely Mobile-Free Day, Dialogue and Experience-Sharing Circle, and Creative Arts Activity—based on the concepts of participation, Structural-Functional Theory, and the Buddhist principle of the Four Bases of Success (Iddhipada 4).

Keywords: Head-Down Society; Smartphone; Creative Activities; Impacts

บทนำ

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ดังคำกล่าวที่ว่า "เด็กในวันนี้ คือผู้ใหญ่ในวันหน้า" (จิระนันท์ ชินพา, 2556:1263) อย่างไรก็ตาม เยาวชนไทยกำลังเผชิญปัญหาด้านพฤติกรรมและคุณธรรมจริยธรรม เช่น การขาดระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และการละเลยค่านิยมที่ดีของสังคมไทย อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการแข่งขันที่รุนแรง ทำให้การปลูกฝังคุณธรรมเกิดผลได้ยากยิ่งขึ้น (ศีลธรรม โพนนะทา, 2546)

กระทรวงศึกษาธิการจึงกำหนดนโยบาย "คุณธรรมนำความรู้" เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม โดยกำหนดคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ พร้อมส่งเสริมความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชน ศาสนา และสถานศึกษาในการปลูกฝังค่านิยม

ดังกล่าว เพื่อสร้างเยาวชนที่มีคุณภาพและสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร, 2550)

แม้ว่าระบบการศึกษาจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แต่ยังพบว่านักเรียนจำนวนไม่น้อยมีปัญหาด้านวินัย ความรับผิดชอบ และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม สะท้อนถึงความจำเป็นในการบูรณาการการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านการจัดการเรียนรู้และความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ (ราชกิจจานุเบกษา, 2542)

ขณะเดียวกัน การแพร่หลายของสมาร์ทโฟนและเทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสารของมนุษย์จากการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าสู่การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “สังคมก้มหน้า” ซึ่งลดโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และพฤติกรรมของเยาวชน เช่น ความใจร้อน การขาดสมาธิ และการละเลยผู้คนรอบข้าง ดังนั้น การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กับการสร้างความตระหนักรู้ถึงการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเยาวชนให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัลและเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Research: PR) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย เทคนิค Participatory workshop สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำ ออกแบบกิจกรรมการลดผลกระทบจากสังคมก้มหน้า โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้เทคโนโลยี (โทรศัพท์) จำนวน 10 คน เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ เป็นผู้ที่มีความรู้ว่า ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อพัฒนาให้เด็กและเยาวชน จำนวน 3 ทักษะ ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย 2) ด้านจิตใจ และ 3) ด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ที่มีความยินดีและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด ครอบคลุมประเด็นตรงตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ก่อนปรับปรุงและทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย นัดหมายวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้วิธีการแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และด้านผู้ให้ข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้เทคนิค การวิเคราะห์ด้านเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดระเบียบและตีความข้อมูลอย่างเป็นระบบ ขั้นตอนเริ่มจากการถอดเทปสัมภาษณ์ และจัดเรียงข้อมูลตามประเด็นคำถาม จากนั้นจึงทำการจำแนกหมวดหมู่ (Categorization) เพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูลกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาพฤติกรรมสังคมก้มหน้าของเด็กและเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์

1.1 เด็กและเยาวชนมีความจำเป็นจะต้องใช้สมาร์ทโฟน อันเนื่องจากสาเหตุสำคัญ กล่าวคือ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยการเข้าถึงในราคาที่จับต้องได้ และในประเด็นความจำเป็นด้านการสื่อสารกับผู้ปกครอง กลุ่มเพื่อน และด้านการเรียนการสอนกล่าวคือครูส่วนใหญ่ได้สั่งงานให้ค้นคว้าทางวิชาการเพิ่มเติมทั้งในและนอกเวลาเรียน และด้วยความจำเป็นบนความต้องการติดต่อสื่อสารออนไลน์กลายเป็นการเสพติดบนโลกสมัยใหม่ เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มบุคคลในครอบครัว

1.2 ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เป็นสภาวะที่ผู้คนหมกมุ่นอยู่กับสมาร์ทโฟน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ (Social Relationships) การแสดงออกทางการทำ Phubbing ในประเด็นนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อปัญหาสุขภาพจิต (Mental Health) ทำให้มีสมาธิสั้น ขาดสติ อันเกิดจากพฤติกรรมการเสพชนิดที่เกินความจำเป็น ตลอดรวมถึงเกิดพฤติกรรมเปรียบเทียบชีวิตตัวเองกับผู้อื่นบนโซเชียลความปลอดภัย (Safety) ซึ่งการไม่สนใจสิ่งแวดล้อมขณะเดินหรือขับขี่ ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ และปัญหาสุขภาพกาย เสี่ยงต่ออาการคอตกและไหล่ห่อ จากการก้มมองจออย่างต่อเนื่อง ทำให้สายตาแห้งหรือสายตาล้าปัญหา สุดท้ายเกิดสภาวะทางจิตรวมถึงการขาดทักษะในการควบคุมตนเอง

1.3 อธิบายภาพรวมของข้อดีและข้อเสียของการใช้สมาร์ทโฟนในกลุ่มเด็กและเยาวชน

1.3.1 ข้อดีของการใช้สมาร์ทโฟน กล่าวคือ สามารถพกพาได้งาน สามารถสื่อสารได้สะดวกและรวดเร็วต่อการใช้งาน สามารถโทร แชต หรือวิดีโอคอลได้ทุกที่ทุกเวลาและทุกพื้นที่ สิ่งสำคัญคือการเรียนรู้ต่อการเข้าใช้งาน “ง่าย” สามารถค้นหาข้อมูล ข่าวสาร จดบันทึก และประชุมออนไลน์ ในประเด็นการเรียนการสอน มีความสะดวกโดยไม่สิ้นเปลืองในเรื่องของการเดินทาง ช่วยในการทำงานและการประสานงาน และการเรียน มีแอปพลิเคชันช่วยจัดการงาน สิ่งสำคัญคือการหาความบันเทิง ดูหนัง ฟังเพลง และเล่นเกม ช่วยผ่อนคลาย ตลอดรวมถึงการเดินทางไปต่างจังหวัดก็เข้าระบบแผนที่เดินทาง การสั่งอาหารเครื่องดื่ม ด้วยการชำระเงินออนไลน์

1.3.2 ข้อเสียของการใช้สมาร์ทโฟน กล่าวคือ เมื่อใช้เป็นเวลานานอาจทำให้เกิดการเสพติด โดยไม่รู้ตัว ลดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในครอบครัว กลุ่มเพื่อน ตลอดรวมถึงคนที่อยู่รอบข้าง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพร่างกาย โดยเฉพาะอาการปวดตา นอนไม่หลับ ปวดต้นคอ ปวดบริเวณหลัง ลดสมาธิลง และส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต เกิดอาการเครียด

1.4 แนวทางแก้ไขในเบื้องต้น ซึ่งมองปัญหาเป็นความเชื่อมโยงระดับครอบครัว สถาบันทางการศึกษา และการใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา กล่าวคือ

1.4.1 ระดับครอบครัว เป็นหน่วยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุตรหลานของตนเอง ควรกำหนดกติกาการใช้สมาร์ทโฟน พร้อมทั้งสร้างพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันภายในบ้าน เช่น การร่วมอาหารเช้าและอาหารเย็น หรือใช้ช่วงเวลาก่อนนอนทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งได้แก่ การพูดคุยหรือทำกิจกรรมนันทนาการ บทบาทของพ่อ-แม่ ในฐานะเป็นแบบอย่าง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างเสริมพฤติกรรมไปในทิศทางที่เหมาะสม

1.4.2 ระดับสถานศึกษา ควรสอดแทรกพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟน ให้สอดคล้องไปกับเนื้อหา “การเรียนการสอน” และสอดแทรกการรู้เท่าใช้สื่อโซเชียลมีเดีย ในหลักสูตร พร้อมทั้งกำหนดกติกาการใช้มือถือในห้องเรียน พยายามส่งเสริมกิจกรรมที่ต้องสร้างปฏิสัมพันธ์ของการทำงานแบบมีส่วนร่วม (งานกลุ่ม กีฬา และกิจกรรมชมรม) การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยให้นักเรียนเกิดทักษะการถอยหางจากการใช้สมาร์ทโฟนหรือใช้อย่างรู้คุณค่า

1.4.3 การใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา ถือว่ามีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญของสื่อเทคโนโลยี อันเป็นสาเหตุหลักของปัญหา แต่ก็สามารถเป็นเครื่องมือในการแก้ไขได้เช่นกัน กล่าวคือ การใช้แอปพลิเคชันติดตามเวลาการใช้งาน การตั้งค่าจำกัดเวลา (Screen Time) การใช้ฟีเจอร์ลดสิ่งรบกวน พร้อมทั้งการให้คำแนะนำอย่างสร้างสรรค์ ตลอดรวมถึงอธิบายถึงข้อดีและข้อเสียของการใช้เป็นเวลานานเกินความจำเป็น

สรุปภาพรวมพฤติกรรมเด็กและเยาวชน จากความต้องการติดต่อสื่อสารออนไลน์ กลายเป็นการเสพติดบนโลกสมัยใหม่โดยไม่รู้ตัว เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มบุคคลที่อยู่รอบข้าง และส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายใต้สภาวะดังกล่าว เกิดปัญหาสุขภาพกาย เสี่ยงต่ออาการคอตกและไหล่ห่อ จากการก้มมองจออย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อตาแห้งหรือสายตาล้า และเกิดสภาวะทางจิต (สมาธิสั้น) เนื่องด้วยการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันโซเชียลมีเดียที่ออกแบบมาให้ดึงดูดความสนใจ รวมถึงการขาดทักษะในการควบคุมตนเอง

2. พัฒนากิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

พฤติกรรมเด็กและเยาวชน มีการนำสมาร์ทโฟน จากความต้องการติดต่อสื่อสารออนไลน์ กลายเป็นการเสพติดบนโลกสมัยใหม่ ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ตลอดรวมถึงการขาดทักษะในการควบคุม

2.1 กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในการลดผลกระทบมุ่งเน้นการออกแบบที่ส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และลดการพึ่งพาอุปกรณ์ดิจิทัล โดยพัฒนากิจกรรมเพื่อดึงความสนใจของเด็กและเยาวชน ออกจากสมาร์ทโฟน พร้อมทั้งเสริมทักษะทางสังคม อารมณ์ และความคิดสร้างสรรค์

การสร้างกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้มีบทบาทต่อการสร้าง เสริมกิจกรรมทางสังคม อารมณ์ และความคิดสร้างสรรค์ กิจกรรมที่ 1 วันไร้มือถือ กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมวงสนทนาแลกเปลี่ยน และกิจกรรมที่ 3 ศิลปะและงานสร้างสรรค์ ช่วยให้ตระหนักถึงพฤติกรรมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น โดยลดพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยี และหรือใช้เมื่อมีความจำเป็นจริงๆ เท่านั้น พร้อมทั้งเสริมสร้างสุขภาพกาย และจิต

1.1 กิจกรรม “วันไร้มือถือ” เป็นกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมงดใช้โทรศัพท์มือถือภายในระยะเวลาที่กำหนด เช่น 3–9 ชั่วโมง และหรือ 12 ชั่วโมง เป็นการส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต พร้อมสร้างสายสัมพันธ์ให้กับบุคคลรอบข้าง ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 กิจกรรมย่อย ดังนี้

1.1.1 กิจกรรมวาดภาพระบายสีตามจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ในประเด็นนี้ ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพร่างกาย (ความอดทน ความตั้งใจ) ด้านจิตใจ (การจดจ่อกับสิ่งที่ทำ ฝึกสมาธิ) และพัฒนาการทางสังคม (เกิดการเรียนรู้ร่วมและสร้างพฤติกรรมความเป็นพี่ เป็นเพื่อน และเป็นน้องที่จะต้องดูแลซึ่งกันและกัน)

ผลลัพธ์ ผ่อนคลายความเครียด ช่วยให้รู้สึกสงบ ลดความวิตกกังวล และสร้างความเพลิดเพลิน ได้พัฒนาทักษะการสังเกตและการจดจำ ช่วยให้เรียนรู้เรื่องสี รูปร่าง ขนาด และรายละเอียดต่าง ๆ รอบตัว ส่งเสริมความมั่นใจในตนเอง เมื่อทำผลงานสำเร็จ จะเกิดความภูมิใจและกล้าแสดงออกมากขึ้น ช่วยพัฒนาทางอารมณ์และสังคม เด็กและเยาวชนสามารถสื่อสารความรู้สึกผ่านภาพ และหากทำร่วมกับกลุ่มเพื่อน ยังช่วยฝึกการแบ่งปันและการทำงานร่วมกัน ด้วยความสนุกและช่วยพัฒนาทักษะได้รอบด้านในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะเด็กเล็กและเยาวชน

1.1.2 กิจกรรมเล่นกีฬา มีประโยชน์ต่อทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม กล่าวคือ ทำให้ร่างกายแข็งแรง ช่วยเสริมสร้างกล้ามเนื้อ กระดูก และระบบต่าง ๆ ของร่างกายให้ทำงานดีขึ้น ช่วยป้องกันโรค ลดความเสี่ยงของโรคอ้วน เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ

ในประเด็นจิตใจ การเล่นกีฬาช่วยลดความเครียด ทำให้อารมณ์ดี และช่วยให้ผ่อนคลาย ฝึกระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ ผู้เล่นต้องรู้จักตรงต่อเวลา ปฏิบัติตามกติกา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ สร้างความสามัคคีและการทำงานเป็นทีม กีฬาช่วยให้เรียนรู้การร่วมมือ การช่วยเหลือ และการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น พัฒนาความอดทนและน้ำใจนักกีฬา เรียนรู้การแพ้ ชนะ และให้อภัย รวมถึงการเคารพคู่แข่งขัน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ช่วยลดการติดโทรศัพท์หรือสิ่งเสพติด และห่างไกลจากพฤติกรรมเสี่ยง เสริมสร้างความมั่นใจในตนเอง เมื่อพัฒนาทักษะหรือประสบความสำเร็จในการเล่นกีฬา จะเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง กิจกรรมกีฬาจึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมพฤติกรรมการอยู่ร่วมกัน

ผลที่คาดหวัง: ช่วยให้เด็กและเยาวชนลดพฤติกรรมการใช้สมาร์ทโฟน พร้อมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลรอบข้าง และเสริมสร้างสุขภาพกาย

1.2) กิจกรรม “วงสนทนาแลกเปลี่ยน” เป็นการจัดกลุ่มพูดคุยในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง เช่น “ชีวิตก่อนมีสมาร์ทโฟน” หรือ “ข้อดี–ข้อเสียของใช้สมาร์ทโฟน”

รูปแบบกิจกรรม: ได้พัฒนาทักษะการสื่อสาร ช่วยฝึกการพูด การฟัง และการแสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนมุมมอง ทำให้เกิดการคิดอย่างมีเหตุผลและมองเห็นหลายด้าน สร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดี การพูดคุยช่วยให้เข้าใจกันมากขึ้น ลดความขัดแย้ง และสร้างความสามัคคี เพิ่มความมั่นใจในการแสดงออก ผู้เข้าร่วมจะกล้าพูด กล้าเสนอความคิดเห็น ได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่ ได้เรียนรู้แนวคิด วิธีแก้ปัญหา หรือประสบการณ์จากผู้อื่น ฝึกการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ช่วยให้รู้จักรับฟัง ยอมรับความแตกต่าง และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี ช่วยผ่อนคลายความเครียด การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้สึกช่วยให้รู้สึกสบายใจและไม่เก็บปัญหาไว้คนเดียว

ผลที่คาดหวัง: เกิดทักษะการสื่อสารและความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลรอบข้าง ช่วยให้ตระหนักถึงพฤติกรรมลดการใช้มือถือ และเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตโดยไม่พึ่งพาเทคโนโลยี

1.3) กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Workshop) เช่น ทำงานประดิษฐ์ Do It Yourself: DIY (การสร้าง ซ่อมแซม ดัดแปลง หรือตกแต่งสิ่งของต่างๆ ด้วยฝีมือตนเอง)

รูปแบบกิจกรรม: ได้พัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ และความคิด เป็นกระบวนการ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ช่วยให้เด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมได้คิดและสร้างผลงานในรูปแบบของตนเองอย่างอิสระ การฝึกสมาธิ ความอดทน สร้างความตั้งใจและความละเอียด ทำให้มีสมาธิมากขึ้น ทุกขณะช่วยผ่อนคลายอารมณ์และลดความเครียดการประดิษฐ์งานศิลปะ ช่วยให้รู้สึกสงบและมีความสุข

ผลที่คาดหวัง: เสริมสร้างสุขภาพกาย สุขภาพจิต มีความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง และลดเวลาใช้มือถือขณะกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์

สรุปภาพรวม การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์พบว่า กิจกรรมที่ 1 วันไร้มือถือ กิจกรรมที่ 2 วงสนทนาแลกเปลี่ยน และกิจกรรมที่ 3 ศิลปะงานสร้างสรรค์ ช่วยให้ตระหนักถึงพฤติกรรมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น ลดพฤติกรรมการเสพนวัตกรรมสมาทร์โฟน และหรือใช้เมื่อมีความจำเป็นจริงๆ เท่านั้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลที่อยู่รอบด้านได้อย่างสมดุล

3. นำเสนอรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

สมาร์ทโฟนมีทั้งประโยชน์และผลกระทบที่ควรพิจารณาอย่างรอบด้าน กล่าวคือ ผลกระทบเชิงบวก เพิ่มโอกาสในการเรียนรู้และเข้าถึงข้อมูล ช่วยในการสื่อสารและสร้างเครือข่ายสังคม และผลกระทบเชิงลบ เสี่ยงต่อการเสพติดโดยไม่รู้ตัว สมาธิลดลง และขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง

3.1 รูปแบบกิจกรรม พบว่า การแก้ปัญหามิใช่เพียงการลดการใช้เท่านั้น แต่ต้องเน้นการดูแลทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต พร้อมกับการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่กัน จึงจะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและสมดุลในยุคดิจิทัล อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจริง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1.1 เริ่มจากตัวเอง (สำคัญที่สุด) ตั้ง “เวลาไร้มือถือ” เช่น ระหว่างกินข้าว ก่อนนอน หรือเวลาคุยกับคนรอบข้างที่ปฏิสัมพันธ์อยู่ตรงหน้า ปิดการแจ้งเตือนที่ไม่จำเป็น เพื่อลดการหยิบมือถือโดยอัตโนมัติ ฝึกอยู่กับปัจจุบัน เช่น เวลาพูพคุยกับใครให้โฟกัสจริง ๆ

3.1.2 กติกาในครอบครัว กำหนดช่วง “การไม่ใช้โทรศัพท์” เช่น มื้ออาหารเย็นต้องไม่ใช้มือถือ ในประเด็นนี้ผู้ปกครอง (พ่อ/แม่) ต้องเป็นแบบอย่าง เพิ่มกิจกรรมร่วมกัน เช่น ดูดวง ออกกำลังกาย ทำอาหาร เยี่ยมกลุ่มเครือญาติ และเดินเที่ยวบริเวณใกล้บ้าน เช่น บริเวณวัด สวนสาธารณะ ฯลฯ

3.1.3 โรงเรียน/ที่ทำงาน สร้างกติกาการใช้มือถือในห้องเรียน ส่งเสริมกิจกรรมที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์จริง เช่น ทำงานกลุ่ม เล่นกีฬา กิจกรรมชมรม และขณะทำการเรียนการสอน ต้องงดการใช้โทรศัพท์ และหรือเมื่อต้องการใช้ต้องใช้อย่างมีสติสำหรับการค้นหาองค์ความรู้เพิ่มเติม ในประเด็น

1) เลือกรับข้อมูลอย่างรอบคอบ พร้อมตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข่าวสารก่อนแชร์ ไม่หลงเชื่อข่าวปลอม หรือข้อความชวนลงทุนที่ผิดปกติ รักษาความปลอดภัยของข้อมูลส่วนตัว ตั้งรหัสผ่านที่คาดเดายาก

ไม่เปิดเผยข้อมูลสำคัญ เช่น รหัส OTP เลขบัตรประชาชน หรือข้อมูลบัญชีธนาคาร เปิดการยืนยันตัวตนสองชั้นเมื่อใช้งานแอปสำคัญ

2) ใช้สมาร์ทโฟนอย่างเหมาะสม คิดก่อนโพสต์หรือแสดงความคิดเห็น ส่งเสริมการใช้อย่างเหมาะสมและปลอดภัย เพราะเป็นผู้ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเสพ กล่าวคือ เป็นแบบอย่างที่ดี กำหนดกติกาการใช้งาน และให้ความสำคัญกับการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ระหว่างรับประทานอาหาร ออกกำลังกาย หรือท่องเที่ยว เพื่อลดการติดสมาร์ทโฟน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว และให้คำแนะนำ เช่น ข่าวปลอม และภัยจากมิจฉาชีพออนไลน์ พร้อมทั้งปลูกฝังการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม รู้จักคิดวิเคราะห์ และเคารพสิทธิของผู้อื่นในโลกออนไลน์

3.2 แนวทางการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชน ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง (สังคม) สำหรับการปรับพฤติกรรมอย่างยั่งยืน ดังนี้

3.2.1 ด้านร่างกาย การใช้สมาร์ทโฟนเป็นเวลานานอาจส่งผลให้เกิดอาการปวดคอ บ่า ไหล่ และสายตาอ่อนล้า รวมถึงปัญหาการนอนหลับไม่เพียงพอ การแก้ไขปัญหาทางกายสามารถทำได้โดยการปรับพฤติกรรมการใช้งาน เช่น การจำกัดเวลาในการใช้มือถือ การพักสายตาทุก 20–30 นาที และการจัดท่าทางการใช้งานให้เหมาะสม เช่น การยกหน้าจอให้อยู่ระดับสายตา นอกจากนี้ การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เช่น การยืดกล้ามเนื้อหรือการทำกิจกรรมกลางแจ้ง ยังช่วยลดผลกระทบทางกายและเสริมสร้างสุขภาพโดยรวม

3.2.2 ด้านจิตใจ การใช้ใช้สมาร์ทโฟนมากเกินไปอาจส่งผลให้เกิดความเครียด ความวิตกกังวล และความรู้สึกโดดเดี่ยว รวมถึงการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น ซึ่งส่งผลต่อความมั่นใจในตนเอง การแก้ไขปัญหาทางจิตใจควรเน้นการสร้างสติในการใช้เทคโนโลยี เช่น ตระหนักรู้ถึงพฤติกรรมของตนเอง กำหนดเวลาในการใช้ และการเลือกเสพเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ นอกจากนี้ การทำกิจกรรมที่ช่วยผ่อนคลาย เช่น การอ่านหนังสือ การทำสมาธิ หรือการใช้เวลาร่วมกับครอบครัวและเพื่อนฝูง ยังช่วยเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดี

3.2.3 ด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง สิ่งสำคัญ เป็นเพราะการใช้สมาร์ทโฟนเกินความจำเป็นอาจทำให้คนขาดการพูดคุยแบบเผชิญหน้า ไม่สนใจคนใกล้ตัว เกิดความห่างเหินของสมาชิกในครอบครัว และมีทักษะการเข้าสังคมลดลง ดังนั้นจึงควรมีแนวทางในการแก้ไข

1) ลดเวลาในการใช้สมาร์ทโฟนขณะสื่อสารกับคนรอบข้าง และลดการใช้มือถือในช่วงเวลาสำคัญ เช่น เวลารับประทานอาหาร เวลาพูดคุยกับครอบครัว หรือเวลาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับคนรอบข้างมากขึ้น

2) ฝึกทักษะการสื่อสาร ฝึกพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และรับฟังผู้อื่นอย่างตั้งใจ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ และเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม เช่น กิจกรรมโรงเรียน ชมรม กีฬา จิตอาสา หรือกิจกรรมชุมชน เพราะจะช่วยให้ได้พบปะผู้คนใหม่ ๆ ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น และเพิ่มทักษะการเข้าสังคม ทำให้ไม่หมกมุ่นอยู่กับโลกออนไลน์เพียงอย่างเดียว

3) สร้างมารยาทในการใช้สมาร์ทโฟนต่อหน้าผู้อื่น พร้อมทั้งปลูกฝังจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคม แบ่งเวลาให้เหมาะสม และให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์กับความเป็นจริงขอการใช้ชีวิตปัจจุบัน ตลอดรวมถึงการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ใช้คำพูดรุนแรงหรือสร้างความขัดแย้งบนโลกออนไลน์

สรุปรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมกิจกรรม ภาพรวมพบว่าเด็กและเยาวชน ต้องดูแลตนเองเป็นอันดับแรกในเรื่องข้อดีและข้อเสียของการใช้สมาร์ทโฟนให้เกิดคุณค่ามากที่สุด และในประเด็นของการมีส่วนร่วมของสถาบันครอบครัว และสถานบันการศึกษา เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์คนรอบข้าง ด้วยการเรียนรู้ทำความรู้จักเทคโนโลยี ด้วยตนเอง (Self-directed learning) อย่างมีสติและสมดุล ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น วิดีโอการสอน บทเรียนออนไลน์ และแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่น ไม่จำกัดเวลา และสถานที่ นอกจากนี้ ยังช่วยพัฒนาทักษะที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น ทักษะการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา โดยตัวเด็กและเยาวชนสามารถเรียนรู้จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย และสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นผ่านสื่อออนไลน์ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Collaborative learning)

องค์ความรู้

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการมีส่วนร่วมของสถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา เข้ามาสู่แนวทางการลดผลกระทบการใช้สมาร์ทโฟน บนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (อิทธิบาท 4) สู่กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3 ด้าน ซึ่งได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจในชุมชน และด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ด้วยกิจกรรมสร้างสรรค์ จำนวน 3 กิจกรรม ซึ่งได้แก่ 1) กิจกรรม “วันไร้มือถือ” (ภายใต้กิจกรรมย่อย ได้แก่ การวาดภาพระบายสี และการเล่นกีฬา) 2) กิจกรรมวงสนทนาแลกเปลี่ยน 3) กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ DIY (การสร้าง ซ่อมแซม ดัดแปลง หรือตกแต่งสิ่งของต่างๆ ด้วยฝีมือตนเอง) สู่แนวทางการลดผลกระทบจากสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

อภิปรายผล

1. ศึกษาพฤติกรรมสังคมก้มหน้าของเด็กและเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ด้วยความจำเป็นจะต้องใช้สมาร์ทโฟน ได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในสภาวะที่ผู้คนหมกมุ่น จนเกิดช่องว่างความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลรอบข้าง ส่งผลต่อปัญหาเกิดปัญหาสุขภาพกาย เสี่ยงต่ออาการคอตกและไหล่ห่อ จากการก้มมองจออย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อตาแห้งหรือสายตาล้าปัญหา สุดท้ายเกิดสภาวะทางจิต (สมาธิสั้น) เนื่องด้วยความสะดวกในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันโซเชียลมีเดียที่ออกแบบมาให้ดึงดูดความสนใจ รวมถึงการขาดทักษะในการควบคุมตนเอง ส่งผลให้ผู้ใช้เกิดพฤติกรรมเสพติดโดยไม่รู้ตัว สอดคล้องกับ (สมใจ ฉัตรไทย, 2543: 38) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของบุคคล ได้แก่ ด้านร่างกาย คือ การมีสุขภาพแข็งแรง สามารถดำรงชีวิตและทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ตามปกติ ด้านจิตใจ คือการมีความสุข ความพึงพอใจ ความมั่นคงทางอารมณ์ และการจัดการความเครียดได้ดี ด้านสังคม คือ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนรอบข้าง รวมถึงการได้รับการยอมรับและการสนับสนุนจากสังคม และด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ คือการมีรายได้เพียงพอ มีงานทำหรืออาชีพที่มั่นคง สามารถดูแลตนเองและครอบครัวได้อย่างเหมาะสม ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกันและร่วมกันสะท้อนระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล

แนวทางแก้ไขในเบื้องต้น ผู้ปกครอง คณะครู และการใช้เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา ต้องรวมกันหาแนวทางรวมกัน บนแนวคิด “การจัดระเบียบสังคม” ซึ่งมองปัญหาเป็นความเชื่อมโยงระดับครอบครัว ด้วยการสร้างภูมิคุ้มกัน ณ เวลาที่อยู่ด้วยร่วมกัน ระดับสถานศึกษา มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังพฤติกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องไปกับเนื้อหาการเรียนการสอน เป็นกระบวนการส่งเสริมกิจกรรมที่ต้องสร้างปฏิสัมพันธ์ และการใช้

เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา ถือว่ามีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญของสื่อเทคโนโลยี อันเป็นสาเหตุหลักของปัญหา สอดคล้องกับ (นิภาวัลย์ ศิลป์ชัยกิจ, 2555 : 21-22) กล่าวว่า การแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน โดยการเรียนรู้ของบุคคลเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นความเชื่อที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรม ด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และประสบการณ์ทางอ้อม ด้วยการสังเกตและการคิดของบุคคล รวมทั้งการบอกเล่าจากบุคคล มีการควบคุมพฤติกรรมไปในทางที่ถูกที่ควร อันเป็นเงื่อนไขการอยู่ร่วมกันทางสังคม

2. พัฒนากิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

จากพฤติกรรมเด็กและเยาวชน มีการเสพติดบนโลกสมัยใหม่ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ภายใต้กิจกรรมดังนี้

2.1 กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และลดการพึ่งพาสมาร์ทโฟน โดยให้ความสำคัญกับการดึงความสนใจของกลุ่มบุคคลออกจากสมาร์ทโฟน พร้อมทั้งพัฒนาทักษะการเข้าสังคม และพัฒนาทักษะด้านจิตใจ ประเด็นการสร้างกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์มีความ สอดคล้องกับ (นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร, ม.ป.ป.:5) กล่าวว่า การพัฒนาทักษะอันจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันถือว่าเป็นกระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชาชนส่วนใหญ่ให้ดีขึ้น ซึ่งรวมถึงเรื่องที่ตัดสินคุณค่าของคนในแต่ละสังคมด้วย ความหมายของการการพัฒนาจึงแตกต่างกันออกไปตามกาลเวลา สถานที่และลักษณะของปัญหาหรือความต้องการของแต่ละสังคม โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปทิศทางที่พึงประสงค์ ให้เป็นประโยชน์ และตอบสนองความต้องการพื้นฐานหรือความต้องการที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

2.2 การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ จะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ทำอย่างไร? จะช่วยให้เด็กและเยาวชน มีพฤติกรรมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น ลดพฤติกรรมการเสพสมาทร์โพน อันส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลที่อยู่รอบด้านได้อย่างสมดุล สอดคล้องกับ (สุพรรณี ไชยอำพร, และสนิท สมัครการ , 2547: 37) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงต่อการพัฒนา ในประเด็นนี้ ประชาชนส่วนใหญ่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนากิจกรรม พร้อมกับการเข้าร่วมบริจาคหรือเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดของกิจกรรม ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของทำงานร่วมกัน การประสานความคิดที่หลากหลาย ลดความขัดแย้ง และสร้างพลังทางสังคมบนฐานของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ในบริบทของกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเยาวชน

3. นำเสนอรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเด็กและเยาวชนในชุมชนจันทร์ทรัพย์ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

การเข้าถึงสมาร์ทโฟนได้ง่ายพร้อมกับการใช้งานอันก่อให้เกิดประโยชน์และผลกระทบเชิงลบได้อย่างรอบด้าน ผู้วิจัยขออภิปลายผลการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมสังคมก้มหน้าของเด็กและเยาวชน ดสมาธิลดลงส่งผลกระทบต่อการเรียน และขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง

3.1 รูปแบบกิจกรรมมิใช่เพียงการลดการใช้เท่านั้น แต่ต้องเน้นการดูแลทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต พร้อมกับการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่กัน จึงจะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจริง โดย เริ่มจากตัวเอง (สำคัญที่สุด) ด้านการแบ่งเวลา สร้างความสัมพันธ์กับ

คนอยู่รอบข้าง ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเพื่อน พร้อมกับเลือกรับข้อมูลข่าวสารอย่างมีสติ อันเป็นการภูมิคุ้มกัน สอดคล้องกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), 2554 :58) กล่าวว่า การปรับตัวให้สอดรับกับสถานการณ์ด้วยการเตรียมความพร้อมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มีความไม่ประมาท จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตให้เป็นปกติ ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ด้วยความเป็นอยู่อย่างมีสติ อันเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุมการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและปรับปรุงอย่างระมัดระวังตัว ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า สำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบอยู่เสมอ

3.2 รูปแบบกิจกรรมส่งเสริมกิจกรรมอันดับแรก ต้องเริ่มที่ตัวเด็กและเยาวชน โดยการเข้าใจถึงข้อดีและข้อเสียของการใช้สมาร์ทโฟน พร้อมกับใช้ประโยชน์ให้คุณค่ามากที่สุด และในประเด็นของการมีส่วนร่วมของสถาบันครอบครัว ต้องแบ่งเวลาจากงานนอกบ้านเพื่อสร้างกิจกรรมร่วมภายในครอบครัว และสถานบันการศึกษาต้องสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมการเข้าใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), 2554 : 58) กล่าวในประเด็น ดำเนินกิจกรรมการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์บนเงื่อนไขความรู้ ความรู้ รอบรู้ รอบตอบ ระมัดระวัง โดยนำความรอบรู้ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องรอบด้านการดำเนินชีวิตประจำวันมาพิจารณาให้เกิดความเชื่อมโยงพร้อมกับการประยุกต์ใช้ในกิจกรรมนั้น ๆ ตรงกับหลักพระพุทธศาสนา คือ วิชชา อันหมายถึงความรู้ที่สามารถนำไปพัฒนาตัวตนและภาระหน้าที่ของตนเองได้ สำหรับหลักการพระพุทธศาสนาย่อมหมายลึกลงไปอีกว่าความรู้ที่สามารถกำจัดทุกข์ได้

ในประเด็นด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์คนรอบข้าง ด้วยการเรียนรู้ทำความรู้จักเทคโนโลยี ด้วยตนเอง (Self-directed learning) อย่างมีสติและสมดุล ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น วิดีโอการสอน บทเรียนออนไลน์ และแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่น ไม่จำกัดเวลา และสถานที่ นอกจากนี้ ยังช่วยพัฒนาทักษะที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น ทักษะการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา สอดคล้องกับ WHO ได้พัฒนาโครงการ (WHOQOL, 1995:1403) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ การรับรู้ของบุคคลต่อสถานะของตนในชีวิต ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและระบบคุณค่าที่ตนอาศัยอยู่ และสัมพันธ์กับเป้าหมาย ความคาดหวัง มาตรฐาน และความกังวลของตน จากคำกล่าว ชี้ให้เห็นว่า ที่มาของแนวคิดคุณภาพชีวิตเกิดจากการขยายแนวคิดสุขภาพจากมิติชีวภาพไปสู่มิติองค์รวม ความจำเป็นในการประเมินผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่สะท้อนประสบการณ์จริงของมนุษย์ การยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและบริบททางสังคม

อาจกล่าวได้ว่า การแก้ปัญหาด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์คนรอบข้าง โดยตัวเด็กและเยาวชนจากการใช้สื่อเทคโนโลยี ด้วยตนเอง (Self-directed learning) ผ่านแพลตฟอร์มต่างๆ ในการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้แสดงทางสังคม สอดคล้องกับ (สุพรรณี ไชยอำพร, และสนิท สมัครการ, 2547:37-38) กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการพัฒนาในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการทำงานร่วมกัน การประสานความคิดที่หลากหลาย ลดความขัดแย้ง และสร้างพลังทางสังคมบนฐานของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาโดยใช้กิจกรรม ที่ครอบคลุมตั้งแต่การคิด วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามประเมินผล และการร่วมรับประโยชน์ อันเป็นกลไกของการอยู่ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

การแก้ปัญหาพฤติกรรมเด็กและเยาวชน เชิงระบบในระยะยาวจำเป็นต้องใช้แนวคิด “เชิงระบบ” (System Approach) ซึ่งมองปัญหาเป็นความเชื่อมโยงของหลายปัจจัย ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว สถาบัน และสังคมโดยรวม ในประเด็นนี้ การดำเนินกิจกรรมจึงต้องบูรณาการจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลต่อข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระดับนโยบายและภาครัฐ กำหนดนโยบายและมาตรการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม กล่าวคือ การจัดทำแผนรณรงค์ระดับชาติ เพื่อลดพฤติกรรมการใช้มือถือเกินความจำเป็น ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับพื้นที่ของชุมชน และการกำหนดแนวทางการใช้สมาร์ทโฟนในสถานศึกษาและพื้นที่สาธารณะ ตลอดรวมถึง การมีส่วนร่วมระหว่างกับภาคเอกชนและผู้พัฒนาแอปพลิเคชัน เพื่อออกแบบเทคโนโลยีที่ไม่ส่งเสริมการเสพติด เช่น การจำกัดการแจ้งเตือนและหรือแสดงเวลาการใช้งานอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะตัวเด็กและเยาวชน ถือเป็นสำคัญ และตามตัวสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และกลุ่มเพื่อน โดยมุ่งเน้นการใช้สมาร์ทโฟน อย่างสร้างสรรค์ มีสติ และเหมาะสมสอดคล้องกับการใช้งานจริง เพื่อสร้างสมดุลระหว่างโลกออนไลน์และโลกความเป็นจริง อันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในระยะยาว

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสร้างสรรค์ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา สำหรับเด็กและเยาวชนในสถานศึกษา

3.2 พัฒนากิจกรรมสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการเปิดพื้นที่สาธารณะ การพัฒนาสุขภาพกายและใจโดยใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

จิระนันท์ ชินพา. (2556). **ผลของกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์จากวัสดุธรรมชาติโดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ที่ มีต่อความสามารถการคิดเชิงเหตุผลและพฤติกรรมความร่วมมือสำหรับเด็กปฐมวัย**. ใน Graduate Research Conference 2013. Khon Kaen University.

นิภาวัลย์ ศิลป์ชัยกิจ. (2555). การศึกษาการพัฒนาคุณธรรมพื้นฐานของนักเรียนในสถานศึกษา จังหวัดระยอง (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต). จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร. (ม.ป.ป.). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. **เอกสารประกอบการสอน วิชา 2681602 ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี. (เอกสารอัดสำเนา).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 34).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

เพชรี รูปะวิเชตร์. (2547). **เอกสารการรวบรวมบทความวิชาการ บทความพิเศษ และบทความงานวิจัย (บริหารธุรกิจ ภาควิชาอาชีวศึกษา)**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ราชกิจจานุเบกษา. (2542). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542: หมวด 1 บททั่วไป ความหมายและหลักการ**. ราชกิจจานุเบกษา, 116(74 ก), 19 สิงหาคม 2542.

สมใจ ฉัตรไทย. (2543). คุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุพรรณี ไชยอำพร, & สนิท สมัครการ. (2547). **การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา: แนวคิดและวิธีการ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์.

ศีลธรรม โพนนะทา. (2546). **การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านโนนค้อ อำเภอคำม่วง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 (การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.)**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร. (2550). **การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักศึกษา.** ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

WHOQOL Group. (1995). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. **Social Science & Medicine**, 41(10), 1403–1409

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนากระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย

DEVELOPMENT OF BAGS MADE FROM LOTUS LEAVES USING LOCAL WISDOM AND CONTEMPORARY DESIGN

อมรพรรณ สกุลงาม[1], สัญญา สดประเสริฐ[2], พระเจริญพงษ์ วิชัย[3], เฉลิมชัย สุวรรณวัฒนา[4]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี[1-3], มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์[4]

Amornpan Sakulngam, Sanya Sodprasert, Phrajaroenphong Wichai, Chalermchai Suwanwattana

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College[1-3],

Rajamangala University of Technology Rattanakosin[4]

E-mail: atoon_project@hotmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนากระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาคุณสมบัติของใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋า 2) เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย 3) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการใช้ทรัพยากรตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG ดังนี้ กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย เกิดจากการประชุมเสวนากลุ่มเป้าหมายร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน และเกษตรกรผู้ทำนาบัว ร่วมกลั่นกรองความคิด วิเคราะห์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ ต้นแบบกระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัยโดยนำใบบัวมาสร้างความคงทนให้การใช้งานและจัดทำกระเป๋าต้นแบบ จำนวน 2 แบบ ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการใช้ทรัพยากรตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG จัดทำกระเป๋าทรงกลม และแบบ Modula interlocking. หาช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยการออกร้าน ผ่านช่องทางออนไลน์ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยพัฒนาชุมชนอำเภอพุทธมณฑลขึ้นทะเบียนเป็นสินค้า Otop และอยู่ระหว่างส่งคัดสรรดาว ของพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ขึ้นทะเบียนเป็น วิสาหกิจชุมชน ส่งผลิตภัณฑ์เดิมของชุมชนคือ พัดจากใบบัว ขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) อยู่ระหว่างออกเอกสารอนุมัติจาก อุตสาหกรรมจังหวัดนครปฐม อีกทั้งยังได้รับคัดเลือกจากอำเภอพุทธมณฑลเป็นตัวแทนอำเภอ ไปแข่งขันระดับจังหวัด และได้รับการคัดเลือกจากระดับจังหวัดให้เป็นตัวแทนจังหวัดนครปฐมในการประกวดและเผยแพร่ผลการดำเนินงานเครือข่ายองค์ความรู้ระดับประเทศ ณ เมืองทองธานีในเดือนสิงหาคม 2569 ทำให้กลุ่มวิสาหกิจมีความรู้ความเข้าใจในการออกแบบ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากใบบัวมาทำเป็นผลิตภัณฑ์แบบใหม่ที่ช่วยสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน

คำสำคัญ : การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ,กระเป๋าจากใบบัว ,ภูมิปัญญาท้องถิ่น ,การออกแบบร่วมสมัย ,การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์

Abstract

The development of bags made from lotus leaves using local wisdom and contemporary design, " was conducted with the following objectives: (1) to study the properties of lotus leaves through local wisdom for the development of bag products; (2) to develop prototype bag products made from lotus leaves using local wisdom and contemporary design; and (3) to create added value for lotus leaf bag products to support community economic development and resource utilization under the BCG (Bio-Circular-Green) economy approach.The product development process for lotus leaf bags using local wisdom and contemporary design originated from focus group discussions with stakeholders, including community leaders, village committee members, and lotus farmers. Together, they refined ideas, analyzed, and developed the product.Prototype development of lotus leaf bags using local wisdom and contemporary design involved applying lotus leaves to enhance durability for practical use, resulting in two prototype designs.The value creation of lotus leaf bag products in relation to community economic development and resource utilization under the BCG (Bio-Circular-Green Economy) approach involved the development of circular bag designs and modular interlocking bag designs. Marketing channels were established through local exhibitions and online platforms. The project received support from various local agencies. The Phutthamonthon District Community Development Office registered the products as OTOP (One Tambon One Product), and they are currently undergoing the OTOP star rating evaluation process. In addition, the Phutthamonthon District Agricultural Office registered the group as a community enterprise. The existing community product, lotus leaf fans, is in the process of obtaining Thai Community Product Standard (TCPS) certification and is currently awaiting official approval from the Nakhon Pathom Provincial Industrial Office. Furthermore, the project was selected by Phutthamonthon District to represent the district at the provincial competition level and was subsequently chosen to represent Nakhon Pathom Province in presenting and disseminating its body of knowledge and project outcomes at the national knowledge network exhibition held at IMPACT Muang Thong Thani in August 2026. As a result, the community enterprise has gained enhanced knowledge and understanding in product design and development, value creation, and the transformation of lotus leaf materials into innovative products that contribute to the identity and uniqueness of the local community.

Keywords: Product Development; Lotus Leaf Bag; Local Wisdom; Contemporary Design; Product Value Addition.

บทนำ

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการเกษตรและได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคกลาง ด้วยสภาพพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ มีระบบชลประทานที่เอื้อต่อการเพาะปลูกตลอดทั้งปี ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งการทำนา ทำสวน และการ

ปลูกพืชน้ำ โดยเฉพาะการปลูกบัว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ของเกษตรกร เนื่องจากสามารถนำส่วนต่าง ๆ ของบัวมาใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ดอกบัวสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เมล็ดบัวและสายบัวสำหรับการบริโภค รวมทั้งเหง้าบัวที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารได้ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนของใบบัวซึ่งมีปริมาณมากกลับถูกทิ้งเป็นวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร ทั้งที่ยังสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างมูลค่าเพิ่มได้ อำเภอพุทธมณฑลเป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมที่มีการปลูกบัวอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีแหล่งน้ำธรรมชาติและระบบชลประทานที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก เกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพารายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก แม้ว่าการปลูกบัวจะสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้ แต่รายได้ส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปของการจำหน่ายวัตถุดิบ ซึ่งมีความผันผวนตามกลไกของตลาด ขณะเดียวกัน วัสดุเหลือใช้จากการปลูกบัว โดยเฉพาะใบบัว ยังไม่ได้รับการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ส่งผลให้เกิดการสูญเสียโอกาสในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และก่อให้เกิดของเสียทางการเกษตรในแต่ละฤดูกาล ตำบลคลองโยงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีชื่อเสียงด้านการปลูกบัวและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในพื้นที่มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาในการประกอบอาชีพ รวมถึงมีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การนำใบบัวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ยังมีอยู่อย่างจำกัด ส่วนใหญ่ยังเป็นการใช้ประโยชน์ในรูปแบบดั้งเดิมหรือปล่อยให้กลายเป็นวัสดุเหลือใช้ เนื่องจากขาดองค์ความรู้ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาเทคนิคการแปรรูป และการสร้างนวัตกรรมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดสมัยใหม่ได้

สถานการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนบ้านวัดมะเกลือ ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีอาชีพหลักคือการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกบัวเพื่อจำหน่ายในส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ดอก เมล็ด สาย และเหง้าบัว ซึ่งถือเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชุมชน ทั้งนี้ หลังการเก็บเกี่ยวพบว่ามีวัสดุเหลือใช้จากบัวจำนวนมาก โดยเฉพาะใบบัวที่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพ เนื่องจากข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ในการแปรรูปและพัฒนาให้เกิดมูลค่าเพิ่ม แม้ว่าชุมชนจะมีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงการนำส่วนต่าง ๆ ของบัวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลาย เช่น ชาจากเกสรบัว ดีบัว และกลีบบัว ขนมจากเม็ดบัว น้ำรากบัว พัดจากใบบัว กล่องกระดาษ และตาลปัตร เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ แต่ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวยังคงมีลักษณะค่อนข้างดั้งเดิม ขาดการออกแบบที่ทันสมัยและโดดเด่น รวมถึงยังไม่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านการตลาด เนื่องจากผลิตภัณฑ์บางประเภท เช่น พัดจากใบบัว กล่องกระดาษ และตาลปัตร ได้รับความนิยมเฉพาะในกลุ่มผู้บริโภคบางกลุ่มเท่านั้น ทำให้การกระจายสินค้าและการสร้างรายได้ยังไม่กว้างขวางเพียงพอ นอกจากนี้ คนในชุมชนยังขาดความรู้และทักษะด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนารูปแบบ การสร้างแบรนด์ และการทำการตลาดเชิงสร้างสรรค์ ส่งผลให้ไม่สามารถยกระดับมูลค่าเพิ่มของวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรได้อย่างเต็มศักยภาพ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับแนวคิดการออกแบบร่วมสมัย เพื่อเพิ่มมูลค่า สร้างเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ และส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน การวิจัยเรื่องนี้เป็นการต่อยอดโครงการ CCS ของนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคมของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การมีส่วนร่วมและการยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย

การมีส่วนร่วมด้าน การคิด การตัดสินใจ : ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พูดคุยกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชน เพื่อหาแนวทางและวิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการออกแบบร่วมสมัย แก้ไขปัญหาการแปรรูปให้เกิดมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสมาชิกวิสาหกิจชุมชน มีความยินดีให้ความร่วมมือ กับผู้วิจัยในการหาวิธีการแก้ไขปัญหาพร้อมทั้งให้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการแปรรูปใบบัวในทุกกระบวนการ

การมีส่วนร่วมวางแผน

การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยผู้วิจัยใช้แนวทางการมีส่วนร่วมผ่านการสานเสวนากับผู้นำชุมชนและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน เพื่อเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังปัญหา และร่วมกันกำหนดแนวทางพัฒนาอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ได้มีการจัดเวทีประชุมเพื่อรวบรวมปัญหาจริงในพื้นที่ ครอบคลุมด้านการผลิต การออกแบบ การตลาด และการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลเชิงประสบการณ์ที่ช่วยให้เข้าใจบริบทชุมชนได้อย่างรอบด้าน จากนั้น ผู้วิจัยได้นำปัญหามาจัดลำดับความสำคัญและร่วมวางแผนแนวทางแก้ไขกับชุมชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพ เช่น การออกแบบผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสินค้าการพัฒนาช่องทางการตลาด และการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการภายในกลุ่ม กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงช่วยแก้ไขปัญหาเชิงปฏิบัติ แต่ยังส่งเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือและการตัดสินใจร่วมกันอย่างแท้จริง อีกทั้งยังช่วยยกระดับศักยภาพของชุมชนในการพึ่งพาตนเองและพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว โดยถือเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงปัญหาเชิงพื้นที่สู่การพัฒนาเชิงระบบที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกอย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามโครงการ

การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามโครงการเป็นขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานวิจัยเชิงพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแผนงานที่กำหนดไว้อย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอน ครอบคลุมกระบวนการศึกษา ทดลอง และพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบบัวร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในกระบวนการ ผู้วิจัยได้ร่วมกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนนำใบบัวมาแปรรูปเพื่อเพิ่มความคงทนและความเหมาะสมต่อการใช้งานพร้อมทั้งดำเนินการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการออกแบบร่วมสมัย (contemporary design) เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีทั้งคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและความน่าสนใจในเชิงตลาด การปฏิบัติตามโครงการเป็นไปตามขั้นตอนที่ได้วางแผนไว้ โดยมีการทดลอง พัฒนา และปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องร่วมกับชุมชน ส่งผลให้เกิดผลิตภัณฑ์ต้นแบบที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และสามารถนำไปต่อยอดในเชิงพาณิชย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างทักษะและประสบการณ์แก่สมาชิกชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล

การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลเป็นขั้นตอนสำคัญในการดำเนินโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านผลการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน และผลการเข้าร่วมประกวดผลิตภัณฑ์ในระดับต่าง ๆ การติดตามผลการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ช่วยให้สามารถประเมินความต้องการของตลาด ความพึงพอใจของผู้บริโภค ตลอดจนแนวโน้มการยอมรับผลิตภัณฑ์จากใบบัวในเชิงพาณิชย์ ขณะเดียวกัน ผลการประกวดผลิตภัณฑ์ถือเป็นตัวชี้วัดคุณภาพด้านการ

ออกแบบ ความคิดสร้างสรรค์ และอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนในการพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานที่สูงขึ้น กระบวนการติดตามและประเมินผลเป็นการช่วยสะท้อนผลสัมฤทธิ์ของโครงการและยังเป็นข้อมูลสำคัญในการนำไปปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การยกระดับขีดความสามารถของวิสาหกิจชุมชนและความยั่งยืนของการพัฒนาในระยะยาว

กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้รับการถ่ายทอดความรู้ การอบรมเชิงปฏิบัติการ ด้วยการทำตามขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณสมบัติของใบบัวและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋า

ผู้วิจัยดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้และจัดอบรมเชิงปฏิบัติการแก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มจากการศึกษาคุณสมบัติของใบบัวและศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยการประชุมร่วมกับผู้นำชุมชน การสัมภาษณ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชน และการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ ตลอดจนศักยภาพของทรัพยากรในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลมาวางแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสม ผลการดำเนินงานพบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนให้ความร่วมมือและมีความพร้อมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากใบบัว โดยเห็นพ้องให้นำใบบัวที่ผ่านกระบวนการแปรรูปมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋า เนื่องจากเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร สร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งยังเป็นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับแนวคิดการออกแบบร่วมสมัย เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณภาพและสามารถแข่งขันทางการตลาดได้

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย

จากการวิเคราะห์คุณสมบัติของใบบัวและความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ร่วมกับการออกแบบร่วมสมัย เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสมทั้งด้านความสวยงามและประโยชน์ใช้สอย โดยเริ่มจากการคัดเลือกใบบัวที่มีคุณภาพ ผ่านกระบวนการทำความสะอาด การแปรรูป และการปรับปรุงคุณสมบัติของใบบัวให้มีความเหนียว ยืดหยุ่น และคงทนต่อการใช้งาน เพื่อเพิ่มอายุการใช้งานของวัสดุและลดข้อจำกัดของวัสดุธรรมชาติ จากนั้นจึงนำองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับหลักการออกแบบผลิตภัณฑ์สมัยใหม่ ทั้งในด้านรูปทรง ลวดลาย สีสัน และการเลือกวัสดุประกอบ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างอัตลักษณ์ของชุมชนและความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน กระบวนการออกแบบเปิดโอกาสให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น ทดลองผลิต และร่วมกันปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง จนสามารถพัฒนาต้นแบบกระเป๋าจากใบบัวได้จำนวน 2 รูปแบบ คือแบบทรงกลมและแบบ Modula interlocking.

ภาพที่ 1 กระเป๋าแบบทรงกลม

ต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าทรงกลม ได้รับการพัฒนาภายใต้แนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย โดยมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างคุณค่าด้านสุนทรียภาพ ประโยชน์ใช้สอย และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควบคู่กับการถ่ายทอดอัตลักษณ์ชุมชนผ่านการเลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับแนวคิดการออกแบบสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีความโดดเด่นและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน วัสดุหลักของผลิตภัณฑ์ คือ ใบบัวที่ผ่านกระบวนการแปรรูปและพัฒนาให้มีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยนำมาติดประกอบกับผ้าแคนวาสซึ่งทำหน้าที่เป็นโครงสร้างรองรับ ก่อนตัดขึ้นรูปเป็นทรงกลม อันเป็นรูปทรงที่สะท้อนความเรียบง่ายและร่วมสมัย การเลือกใช้ใบบัวเป็นองค์ประกอบหลักของผลิตภัณฑ์ไม่เพียงแสดงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด แต่ยังเป็นการสื่อสารอัตลักษณ์ชุมชนผ่านวัสดุที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีเรื่องราว (Product Story) และสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมควบคู่กับคุณค่าด้านการใช้สอย ในส่วนของการประกอบผลิตภัณฑ์ ได้เลือกใช้เศษหนังวัวแท้ที่เหลือจากกระบวนการผลิตของผู้ประกอบการผลิตกระเป๋าเป็นวัสดุสำหรับเย็บประกอบโครงสร้าง ขอบกุ้น และสายสะพายของกระเป๋า การประยุกต์ใช้วัสดุเหลือใช้ดังกล่าวเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากร (Value Added) ผ่านกระบวนการออกแบบเชิงสร้างสรรค์ (Design-driven Value Creation) ส่งผลให้วัสดุที่เหลือจากกระบวนการผลิตได้รับการยกระดับเป็นองค์ประกอบสำคัญของผลิตภัณฑ์ ทั้งในด้านความแข็งแรง ความประณีต และคุณค่าทางสุนทรียภาพ ซึ่งช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้มีความร่วมสมัยและมีมูลค่าทางการตลาดสูงขึ้น รูปแบบการใช้งานของผลิตภัณฑ์ได้รับการพัฒนาให้เป็นกระเป๋าสะพายสำหรับสุภาพสตรีที่มีความทันสมัย สามารถตอบสนองต่อวิถีชีวิตของผู้บริโภคในปัจจุบัน โดยมีขนาดเหมาะสมสำหรับบรรจุสิ่งของจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ กระเป๋าสตางค์ขนาดเล็ก กุญแจ และอุปกรณ์ส่วนตัวอื่น ๆ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีความสมดุลทั้งในด้านประโยชน์ใช้สอย ความสะดวกในการพกพา และคุณค่าทางสุนทรียภาพ เพื่อยกระดับคุณภาพและมูลค่าของผลิตภัณฑ์ การพัฒนาต้นแบบกระเป๋าทรงกลมในครั้งนี้สะท้อนแนวคิดการออกแบบร่วมสมัยที่บูรณาการอัตลักษณ์ชุมชนเข้ากับนวัตกรรมด้านวัสดุและกระบวนการผลิต โดยนำใบบัวซึ่งเป็นทรัพยากรในท้องถิ่นมาสร้างคุณค่าใหม่ผ่านการออกแบบ ควบคู่กับการใช้เศษหนังแท้

จากภาคการผลิตเพื่อลดของเสียและเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการยกระดับวัสดุเหลือใช้ (Upcycling) และแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ที่มุ่งสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนผ่านการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถปรับตัวและสร้างมูลค่าเพิ่มได้ในบริบทของตลาดปัจจุบัน

ภาพที่ 2 กระเป๋า แบบ Modula interlocking.

ต้นแบบกระเป๋าแบบ Modular Interlocking ได้รับการพัฒนาภายใต้แนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย โดยบูรณาการอัตลักษณ์ชุมชนเข้ากับการออกแบบเชิงสร้างสรรค์ผ่านการเลือกใช้ใบบัวซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สะท้อนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชนเป็นองค์ประกอบหลักของผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ ใบบัวที่ผ่านกระบวนการแปรรูปถูกนำมาติดประกอบบนผ้าแคนวาสเพื่อเพิ่มความแข็งแรงของวัสดุ ก่อนนำมาตัดเป็นหน่วยย่อย (Module) ในรูปทรงวงกลม ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากลักษณะทางธรรมชาติของใบบัว อันเป็นการถ่ายทอดรูปทรงจากธรรมชาติสู่การออกแบบร่วมสมัย และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ชุมชนกับรูปแบบของผลิตภัณฑ์ หน่วยย่อยรูปทรงวงกลมถูกนำมาประกอบเข้าด้วยกันตามแนวคิด Modular Interlocking ซึ่งเป็นระบบการเชื่อมต่อที่ทำให้แต่ละชิ้นส่วนสามารถประสานกันเป็นโครงสร้างของกระเป๋าได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีรูปทรงที่โดดเด่น มีความแข็งแรง และแสดงให้เห็นถึงมิติของการออกแบบที่แตกต่างจากกระเป๋าทั่วไป นอกจากนี้ การจัดเรียงหน่วยโมดูลยังช่วยสร้างจังหวะของลวดลายและพื้นผิวที่เพิ่มคุณค่าทางสุนทรียภาพให้แก่ผลิตภัณฑ์ เพื่อยกระดับคุณภาพและมูลค่าของผลิตภัณฑ์ สายสะพายได้รับการออกแบบโดยใช้หนังแท้ ซึ่งช่วยเพิ่มความแข็งแรง ความทนทาน และเสริมภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้มีความประณีตและเหมาะสมกับตลาดผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย การผสมผสานระหว่างวัสดุธรรมชาติและวัสดุหนังแท้ยังช่วยสร้างความแตกต่างด้านการรับรู้คุณค่าของผลิตภัณฑ์ (Perceived Value) และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการตลาด ด้านการใช้งาน กระเป๋าได้รับการออกแบบให้มีขนาดกะทัดรัด เหมาะสำหรับบรรจุสิ่งของจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ กระเป๋าสตางค์ขนาดเล็ก กุญแจ และอุปกรณ์ส่วนตัวขนาดเล็ก โดยคำนึงถึงความสะดวกในการพกพาและการใช้งานในชีวิตประจำวันควบคู่กับคุณค่าด้านความงาม การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ชุมชนผ่านการเลือกใช้วัสดุ รูปทรง และแนวคิดการออกแบบร่วมสมัย ซึ่งสามารถยกระดับทรัพยากรในท้องถิ่นให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม ทั้ง

ในด้านเศรษฐกิจ สุนทรียภาพ และคุณค่าทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งสอดคล้องกับแนวคิดการออกแบบเพื่อความยั่งยืนที่มุ่งสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน

ผลการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าทั้งสองรูปแบบแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทั้งในด้านรูปทรง แนวคิดการออกแบบ และรูปแบบการใช้งาน โดยกระเป๋าทรงกลมมุ่งเน้นการถ่ายทอดรูปทรงจากธรรมชาติสู่การออกแบบร่วมสมัย ผ่านความเรียบง่ายและความสมดุลของรูปทรง เพื่อให้สามารถตอบสนองการใช้งานในชีวิตประจำวันและสร้างความโดดเด่นด้านสุนทรียภาพ ขณะที่กระเป๋าแบบ Modular Interlocking มุ่งเน้นการพัฒนาระบบโครงสร้างเชิงนวัตกรรมผ่านการประกอบหน่วยโมดูล ซึ่งสะท้อนความคิดสร้างสรรค์และเพิ่มความยืดหยุ่นของรูปแบบผลิตภัณฑ์ ต้นแบบกระเป๋าทั้งสองมีจุดร่วมสำคัญในด้านการใช้ใบบัวแปรรูปเป็นวัสดุหลักในการออกแบบ เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนบ้านวัดมะเกลือและเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย อันเป็นกระบวนการเพิ่มมูลค่าให้กับวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาดังกล่าวยังแสดงให้เห็นศักยภาพของผลิตภัณฑ์ในการต่อยอดเชิงพาณิชย์ ทั้งในด้านการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชน ตลอดจนการยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้สามารถแข่งขันในตลาดได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจ BCG (Bio–Circular–Green Economy) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่า การลดของเสีย และการพัฒนาอย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การสร้างคุณค่าร่วมทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการใช้ทรัพยากรตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG

การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัว โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความโดดเด่นด้านการออกแบบ ควบคู่กับการสร้างโอกาสทางการตลาดและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG Economy (Bio-Circular-Green Economy) ผลการดำเนินงานสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ กระเป๋าทรงกลม ซึ่งสะท้อนความอ่อนช้อยของธรรมชาติ และ กระเป๋าแบบ Modular Interlocking ซึ่งเป็นนวัตกรรมการประกอบชิ้นงานจากโมดูลขนาดเล็กที่สามารถเกี่ยวล็อกเข้าด้วยกันโดยไม่ใช้การเย็บ ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนรูปทรง ขนาด และสีสันได้อย่างยืดหยุ่น ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ และช่วยลดการใช้วัสดุสิ้นเปลืองในกระบวนการผลิต นอกจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์แล้ว ผู้วิจัยยังส่งเสริมศักยภาพของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนด้านการตลาด โดยสนับสนุนการจำหน่ายผ่านการออกร้านแสดงสินค้า การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายตลาดกับหน่วยงานภาครัฐและภาคีในพื้นที่ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ได้รับการยอมรับมากขึ้น ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล ในการขึ้นทะเบียนเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP และได้รับการรับรองเป็น วิสาหกิจชุมชน จาก สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ซึ่งเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือและเปิดโอกาสในการพัฒนาตลาดในวงกว้าง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนาแบรนด์ผลิตภัณฑ์ภายใต้ชื่อ “รักษ์บัว” โดยมีแนวคิดในการออกแบบแบรนด์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชนอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ การสร้างแบรนด์ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการตั้งชื่อผลิตภัณฑ์เพื่อการสื่อสารทางการตลาดเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการสื่อความหมายเชิงวัฒนธรรม (cultural meaning) ที่เชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน แบรนด์ “รักษ์บัว” ถูกออกแบบโดยอาศัยลักษณะของใบบัวเป็นกรอบแนวคิด (conceptual framework) ในการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ โดยคำว่า “รักษ์บัว” สามารถแยก

ความหมายได้เป็นสองส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนแรกคือคำว่า “รักษ์” ซึ่งสื่อถึงแนวคิดการอนุรักษ์และหวงแหนทรัพยากรบัวในชุมชน อันเป็นพืชที่มีการปลูกและใช้ประโยชน์มาอย่างยาวนานในพื้นที่ สะท้อนถึงความตระหนักในการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจชีวภาพ หมุนเวียน และสีเขียว (BCG Economy) ส่วนที่สองคำว่า “บัว” ซึ่งหมายถึงดอกบัวที่เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน โดยยังคงมีการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่องและสามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ การนำ “บัว” มาเป็นองค์ประกอบหลักของแบรนด์จึงเป็นการสะท้อนถึงศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่เพิ่มมูลค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม ในกระบวนการพัฒนาแบรนด์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจาก สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครปฐม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน และการเชื่อมโยงเครือข่ายทางการตลาด ส่งผลให้แบรนด์ “รักษ์บัว” สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทั้งในด้านอัตลักษณ์ การออกแบบ และศักยภาพเชิงพาณิชย์ การสร้างแบรนด์ “รักษ์บัว” ถือเป็นกระบวนการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น การออกแบบร่วมสมัย และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรบัวเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบอีกด้วย

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาพที่ 3 แบรนด์ “รักษ์บัว”

ผลิตภัณฑ์ยังได้รับการคัดเลือกจากอำเภอพุทธมณฑลให้เป็นตัวแทนเข้าประกวดในระดับจังหวัด และได้รับคัดเลือกจากจังหวัดนครปฐมให้เป็นตัวแทนจังหวัดในการประกวดและเผยแพร่ผลงานเครือข่ายองค์ความรู้ระดับประเทศ ณ เมืองทองธานี ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2569 ความสำเร็จดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรให้เป็นนวัตกรรมที่มีคุณค่า ทั้งยังทำให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจด้านการออกแบบ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากใบบัว จนสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีอัตลักษณ์ สร้างรายได้ให้กับชุมชน และเป็นต้นแบบของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG อันนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

ความรู้ความเชี่ยวชาญที่ใช้

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล เพื่อจัดทำองค์ความรู้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย มาถ่ายทอดสู่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยทำการทดลองและการสาธิต การทำผลิตภัณฑ์ เป็นการฝึกสอนวิธีการทำผลิตภัณฑ์ให้กับสมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยเป็นการนำใบบัวมาทำเป็นวัตถุดิบหลักสำหรับการสร้างผลิตภัณฑ์อันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนโดยใช้การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สุภาภรณ์ พันธุ์คง และคณะ กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ผลิต สมาชิกชุมชน นักออกแบบ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ร่วมเสนอแนวคิด ออกแบบ ทดลองผลิต ปรับปรุง และประเมินผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ได้อย่างยั่งยืน

Sanders และ Stappers อธิบายว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Co-design) เป็นกระบวนการที่ผู้ใช้งาน ชุมชน นักออกแบบ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันสร้างสรรค์แนวคิดและตัดสินใจในทุกขั้นตอนของการออกแบบ ตั้งแต่การค้นหาความต้องการ การสร้างแนวคิด การพัฒนาต้นแบบ ไปจนถึงการทดสอบและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ซึ่งช่วยให้ผลิตภัณฑ์ตอบสนองต่อผู้ใช้ได้ดียิ่งขึ้น สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน และเพิ่มโอกาสในการนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ศักดา พุ่มพวง และคณะ อธิบายว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติควรให้ความสำคัญกับการเลือกใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการใช้งาน ควบคู่กับการออกแบบที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค สะท้อนอัตลักษณ์ของงานหัตถกรรม และสามารถเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์และชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความร่วมสมัยและสามารถแข่งขันในตลาดได้อย่างยั่งยืน

Sun et al. ให้แนวคิดว่า การออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยโดยการใช้วัสดุธรรมชาติ คือ การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ให้ความสำคัญกับการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มต้นของการออกแบบ โดยคำนึงถึงคุณสมบัติของวัสดุ การใช้งาน ความสวยงาม และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้และเกิดความยั่งยืนในระยะยาว ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้กับการเลือกใช้วัสดุธรรมชาติในการออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยได้

การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

การดำเนินโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความรู้และทักษะในการคัดเลือก การแปรรูป และการพัฒนาใบบัวให้เป็นวัสดุสำหรับผลิตกระเป๋าที่มีความแข็งแรงและสามารถใช้งานได้จริง โดยสามารถพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์ได้จำนวน 2 รูปแบบ ได้แก่ กระเป๋าทรงกลม และกระเป๋าแบบ Modular Interlocking ซึ่งมีความโดดเด่นด้านการออกแบบ สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน และตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ด้านชุมชน สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ออกแบบ ทดลองผลิต และปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างคนในชุมชนและสามารถต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ สมาชิกยังมีความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบ การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการวางแผนการตลาดมากขึ้น

ด้านเศรษฐกิจและการตลาด ผลิตภัณฑ์ได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านการออกร้านแสดงสินค้าและช่องทางออนไลน์ ทำให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP และอยู่ระหว่างส่งคัดสรรดาว ของพัฒนาชุมชน จดทะเบียนเป็น **วิสาหกิจชุมชน** ส่งผลิตภัณฑ์เดิมของชุมชนคือ พัดจากใบบัว ขอมาตรฐาน มผช. อยู่ระหว่างออกเอกสารอนุมัติจากอุตสาหกรรมจังหวัดนครปฐม อีกทั้งยังได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนระดับอำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ และขึ้นทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน รวมถึงได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนระดับอำเภอและระดับจังหวัดในการประกวดและเผยแพร่ผลงานระดับประเทศ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าเชื่อถือ เพิ่มโอกาสทางการตลาด และสร้างรายได้เสริมให้แก่สมาชิกในชุมชน

ในภาพรวม การดำเนินโครงการสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับใบบัวซึ่งเดิมเป็นวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชน ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG Economy (Bio-Circular-Green Economy) และเป็นต้นแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้

การคาดการสิ่งที่จะตามมา

ผู้วิจัยได้กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรและสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านวัดมะเกลือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนจะมีความรู้และทักษะด้านการออกแบบ การผลิต และการตลาดมากขึ้น สามารถสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน ผลิตภัณฑ์มีศักยภาพในการแข่งขันและขยายช่องทางการจำหน่ายทั้งออฟไลน์และออนไลน์ อีกทั้งยังส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ลดการสูญเสียทรัพยากร และสนับสนุนการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและความเข้มแข็งของชุมชน

แนวทางการติดตามธำรงรักษา

ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการติดตามและธำรงรักษาผลการดำเนินงาน โดยประสานความร่วมมือกับวิสาหกิจชุมชน ในการติดตามการนำองค์ความรู้ไปใช้จริงอย่างต่อเนื่อง ผ่านการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการติดตามผลการผลิตทุก 3 เดือน เพื่อประเมินปัญหา อุปสรรค และร่วมกันพัฒนาแนวทางการผลิตให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกโดยร่วมมือกับพัฒนาชุมชน ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ การควบคุมคุณภาพ การสร้างตราสินค้า และการตลาดทั้งช่องทางออฟไลน์และออนไลน์ พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคการศึกษา

และภาคเอกชน เพื่อพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์และขยายโอกาสทางการตลาดอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยคาดหวังให้ชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอด พัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่จากใบบัวได้อย่างต่อเนื่อง เกิดการสร้างรายได้ที่มั่นคง เพิ่มมูลค่าให้ทรัพยากรท้องถิ่น และขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG

องค์ความรู้ที่ได้

การวิจัยครั้งนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร โดยสามารถนำใบบัวซึ่งเดิมเป็นวัสดุที่ไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจมาผ่านกระบวนการแปรรูปเพื่อเพิ่มความคงทน และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋าที่มีความสวยงามและสามารถใช้งานได้จริง นอกจากนี้ ยังได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการออกแบบร่วมสมัย โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่การศึกษาคุณสมบัติของใบบัว การออกแบบ การสร้างต้นแบบ การทดลองใช้ และการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ จนเกิดเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบที่มีอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านวัดมะเกลือ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรในท้องถิ่น และเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจ **BCG (Bio-Circular-Green Economy)** ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลในชุมชนอื่นที่มีทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะเดียวกันได้อย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณสมบัติของใบบัวและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋า ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม โดยการประชุม สัมภาษณ์ และวิเคราะห์ความต้องการของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนาแนวทางการสร้างผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสม ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนให้ความร่วมมือและเห็นพ้องในการนำใบบัวที่ผ่านการแปรรูปมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋า เนื่องจากสามารถเพิ่มมูลค่าให้วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร สร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังเป็นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการออกแบบร่วมสมัย เพื่อยกระดับคุณภาพและศักยภาพการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการออกแบบร่วมสมัย โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับการออกแบบร่วมสมัย เริ่มจากการคัดเลือกและแปรรูปใบบัวเพื่อเพิ่มความแข็งแรง ความยืดหยุ่น และความคงทน จากนั้นบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับหลักการออกแบบผลิตภัณฑ์สมัยใหม่ โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนร่วมออกแบบ ทดลองผลิต และปรับปรุงผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง จนสามารถพัฒนาต้นแบบกระเป๋าจากใบบัวได้ **2 รูปแบบ** ที่มีความสวยงาม ใช้งานได้จริง และสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านวัดมะเกลือ ส่งผลให้เกิดการเพิ่มมูลค่าให้วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ และยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้สามารถแข่งขันในตลาดได้ตามแนวทางเศรษฐกิจ **BCG Economy** อย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากใบบัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการใช้ทรัพยากรตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG โดยพัฒนาต้นแบบจำนวน **2 รูปแบบ** ได้แก่ **กระเป๋าทรงกลม** และ **กระเป๋าแบบ Modular Interlocking** ซึ่งมีความโดดเด่นด้านการออกแบบ ใช้งานได้จริง และตอบสนองความต้องการของตลาด พร้อมทั้งส่งเสริมการตลาดผ่านการออกร้านแสดงสินค้าและช่องทางออนไลน์ จนผลิตภัณฑ์ได้รับการขึ้นทะเบียน **OTOP** และอยู่ระหว่างส่งคัดสรรดาว ของพัฒนาชุมชน จดทะเบียนเป็น

วิสาหกิจชุมชน ส่งผลิตภัณฑ์เดิมของชุมชนคือ พัดจากใบบัว ขอมาตรฐาน มผช. อยู่ระหว่างออกเอกสารอนุมัติจาก อุตสาหกรรมจังหวัดนครปฐม อีกทั้งยังได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนระดับอำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ ส่งผลให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความรู้ด้านการออกแบบและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากใบบัว สามารถสร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ และใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าตามแนวทางเศรษฐกิจ BCG นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

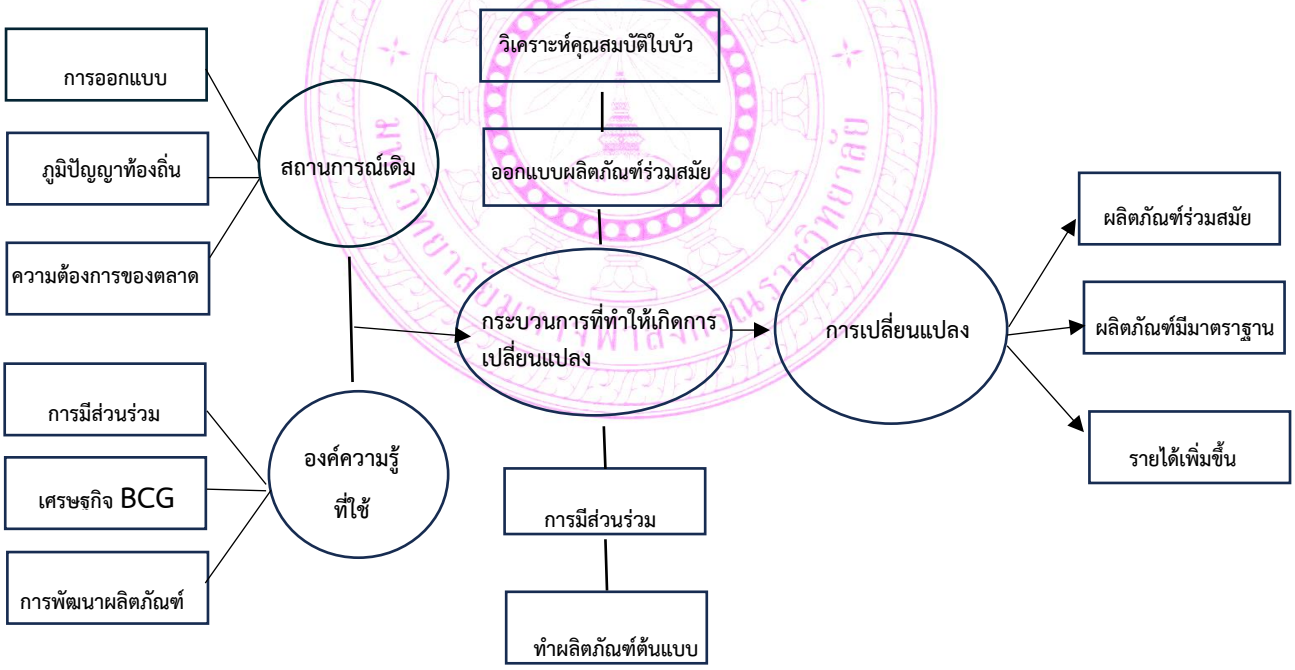

ภาพที่ 4 รักษ์บัว : กระบวนการสร้างมูลเพิ่มจากใบบัวสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

สุภาภรณ์ พันธุ์คง, และคณะ. (2566). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น. **วารสารวิจัยและพัฒนาชุมชน**, 16(2), 85–99.

ศักดา พุ่มพวง และคณะ. (2564). การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติ. **วารสารมนุษยศาสตร์ศิลปะ ศาสตร์ และสังคมศาสตร์ศึกษา, 21**(3), 601–608.

Arrayapharnon, P. (2022). Product design from factory's waste in the central region by upcycle concept: Case study the government inspectorate area 2. **Asian Creative Architecture, Art and Design, 35**(2), 179–195.

Sanders, E. B.-N., & Stappers, P. J. (2023). *Convivial Toolbox: Generative Research for the Front End of Design* (Updated ed.). BIS Publishers.

Sun, Z., Doiro, M., Sá, J. C., & Santos, G. (2023). Shaping the conscious behaviors of product designers in the early stages of projects: Promoting correct material selection and green self-identity through a new conceptual model. **Sustainability,** 15(19), 14463.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

กลไกพุทธปัญญาเพื่อการจัดการความรุนแรง: นวัตกรรมสร้างสรรค์สังคมแห่งความปลอดภัยในสถานศึกษา

BUDDHIST WISDOM MECHANISMS FOR VIOLENCE MANAGEMENT: AN INNOVATION FOR CREATING A SAFE SOCIETY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ชย ไสยเดช

โรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2

Chaya Siyadet

Setthabut Bamphen School, the secondary educational service area office bangkok 2

E-mail: lekke3@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาและนำเสนอแนวทางการพัฒนากลไกเชิงระบบในการจัดการปัญหาการใช้ความรุนแรงของนักเรียน โดยบูรณาการหลักพุทธปัญญาให้เป็นนวัตกรรมทางสังคมเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยในสถานศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบของการใช้ความรุนแรงในโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต สุขภาวะทางจิต และอัตราการออกกลางคันของนักเรียน 2) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พรหมวิหาร 4 และไตรสิกขา ร่วมกับแนวคิดการพัฒนาสังคมและการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากลไกเชิงระบบที่ครอบคลุมมิติการป้องกัน ระงับเหตุ และเยียวยาผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างนวัตกรรมความปลอดภัยในสถานศึกษา ผลการศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ พบว่า การแก้ปัญหาความรุนแรงด้วยมาตรการเชิงลงโทษเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน การบูรณาการกระบวนการพัฒนาสังคมเข้ากับหลักพุทธปัญญานำไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมต้นแบบกลไกความปลอดภัยที่มีประสิทธิภาพ ผลลัพธ์ชี้ให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้กลไกดังกล่าวช่วยป้องกันและลดปัญหาความรุนแรงในโรงเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรมอีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการธำรงรักษานักเรียนให้อยู่ในระบบการศึกษาได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

คำสำคัญ : พุทธปัญญา, นวัตกรรมทางสังคม, การจัดการความรุนแรง

Abstract

This article aims to study and present guidelines for developing a systematic mechanism for managing student violence by integrating Buddhist wisdom as a social innovation to enhance school safety. The objectives are as follows: 1) to analyze the context and impacts of school violence that affect students' quality of life, mental well-being, and dropout rates; 2) to synthesize the application of Buddhist principles, namely the Four Sublime States of Mind (Brahmavihara 4) and the Threefold Training (Tisikkha), in conjunction with social development concepts and peaceful conflict resolution; and 3) to propose a systematic mechanism encompassing prevention, intervention, and healing for those involved, in order

to create an innovation for school safety. The findings from the study and knowledge synthesis reveal that addressing violence solely through punitive measures is insufficient for a sustainable resolution. The integration of social development processes with Buddhist wisdom leads to the creation of an effective safety mechanism prototype. The results indicate that the application of such a mechanism not only concretely prevents and reduces school violence but also serves as a crucial factor in promoting student retention, ensuring they remain in the educational system happily and sustainably.

Keywords: Buddhist Wisdom, Social Innovation, Violence Management

บทนำ

ปัญหาการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการกลั่นแกล้งรังแก (Bullying) ทั้งในด้านกายภาพและพื้นที่ไซเบอร์ตลอดจนการทะเลาะวิวาทถือเป็นวิกฤตการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสุขภาวะแบบองค์รวมของเยาวชน (Mathulaprangsan, 2023, p. 22) ในบริบทของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ความรุนแรงเหล่านี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการสร้างบาดแผลทางร่างกายหรือความบอบช้ำทางจิตใจชั่วคราว ทว่ายังเป็นตัวเร่งสำคัญที่ทำลายความรู้สึกปลอดภัย ขัดขวางกระบวนการเรียนรู้ และเป็นสาเหตุหลักที่ผลักไสให้นักเรียนต้องหลุดรอดออกจากระบบการศึกษา ซึ่งส่งผลเสียโดยตรงต่อเป้าหมายการธำรงรักษานักเรียนและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ที่ผ่านมาการรับมือกับปัญหาความรุนแรงในโรงเรียนมักตกอยู่ในกระบวนทัศน์เชิงรับที่เน้นการควบคุมพฤติกรรมด้วยกฎระเบียบและมาตรการเชิงลงโทษซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ขาดการทำความเข้าใจพลวัตของความขัดแย้งและไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือเยียวยาบาดแผลทางใจของผู้เกี่ยวข้องได้อย่างยั่งยืน (Galtung, 1969) ดังนั้นการค้นหานวัตกรรมและกลไกเชิงระบบเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมในสถานศึกษาจึงเป็นความท้าทายเร่งด่วนที่นักการศึกษาและนักพัฒนาสังคมต้องร่วมกันหาทางออก

ด้วยบริบทของสังคมไทยที่ผูกพันกับรากฐานทางวัฒนธรรมและศาสนา การนำ พุทธปัญญามาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคมจึงเป็นทางเลือกที่ทรงพลังและสอดคล้องกับวิถีชีวิตเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ทางจิตที่เน้นการสืบค้นและแก้ปัญหาที่รากเหง้าอย่างเป็นระบบเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดของมาตรการแบบเดิม การพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมในสถานศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

บทความนี้มุ่งนำเสนอการใช้นวัตกรรมทางสังคม โดยมีพุทธปัญญาเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน พุทธปัญญาในบริบทนี้ถือเป็นเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ทางจิตที่สามารถนำมาจัดระบบเพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยเฉพาะการใช้หลักอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นกระบวนการสืบค้นรากเหง้าของปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (สมุทัย) เพื่อกำหนดเป้าหมายในการดับปัญหา (นิโรธ) ผ่านกระบวนการปฏิบัติที่จับต้องได้ (มรรค)

การหลอมรวมกระบวนการทางสังคมวิทยา จิตวิทยา และการบริหารสถานศึกษา เข้ากับแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนาจะนำไปสู่การสร้างกลไกเชิงระบบหรือโมเดลนวัตกรรมต้นแบบที่ทำงานประสานกันอย่างเบ็ดเสร็จ บทความนี้จะปูทางไปสู่การออกแบบกลไกดังกล่าวซึ่งครอบคลุมมิติการดำเนินงาน 3 ประการ ได้แก่ มิติการป้องกันด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันทางใจ มิติการระงับเหตุและจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีและมิติการเยียวยาฟื้นฟูผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย กลไกเชิงระบบนี้จะเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสร้างระบบนิเวศแห่งความ

ปลอดภัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ยกระดับคุณภาพชีวิต และส่งเสริมการธำรงรักษานักเรียนให้เติบโตในสังคมได้อย่างยั่งยืน

พลวัตของความรุนแรงของนักเรียนในยุคปัจจุบัน

พลวัตของความรุนแรงในสถานศึกษามีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมดิจิทัล ปัจจุบันความรุนแรงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการทำร้ายร่างกายหรือการใช้ความรุนแรงทางวาจาแบบเผชิญหน้า แต่ได้ลุกลามเข้าสู่พื้นที่ไซเบอร์ซึ่งมีลักษณะปกปิดตัวตน รวดเร็ว และสร้างผลกระทบทางจิตใจที่รุนแรงและยืดเยื้อ สภาพปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดความเครียดสะสม ภาวะซึมเศร้า และทำลายความรู้สึกปลอดภัยประเด็นนี้สอดคล้องกับทฤษฎีนิเวศวิทยาเชิงระบบ (Ecological Systems Theory) ของ Bronfenbrenner (1979) ที่ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมความรุนแรงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเด็กกับระบบแวดล้อมที่เปราะบาง

ในสถานศึกษา ผลกระทบที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การขาดเรียนบ่อยครั้ง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตกต่ำ และนำไปสู่การหลุดรอดออกจากระบบการศึกษา (Dropout) ในที่สุด การวิเคราะห์พลวัตนี้สะท้อนให้เห็นว่า มาตรการเชิงรับและการลงโทษแบบเดิมไม่สามารถรับมือกับบาดแผลทางใจเชิงลึกได้ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากลไกเชิงระบบที่บูรณาการการดูแลช่วยเหลืออย่างรอบด้าน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการธำรงรักษานักเรียนให้อยู่ในระบบจนสำเร็จการศึกษา

หลักพุทธปัญญาในฐานะนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการจัดการความขัดแย้ง

การยกระดับหลักธรรมให้เป็นนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) คือการนำพุทธปัญญามาจัดระบบเป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ทางจิต โดยประยุกต์ใช้ อริยสัจ 4 เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหา (สมุทัย) ทั้งในมิติของปัจเจกบุคคลและโครงสร้างทางสังคม เพื่อนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายในการดับความรุนแรง (นิโรธ) ผ่านกระบวนการปฏิบัติ (มรรค) อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ ยังมีการบูรณาการ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เพื่อเสริมสร้างความฉลาดทางอารมณ์และความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) ระหว่างนักเรียน ควบคู่กับการใช้ สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา) เป็นนวัตกรรมในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงบวก ขจัดความแปลกแยก และสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในสังคมสถานศึกษา

การพัฒนากลไกการจัดการความรุนแรง: บูรณาการพุทธธรรมสู่การปฏิบัติจริง

การแปลงพุทธปัญญาสู่การปฏิบัติในสถานศึกษา จำเป็นต้องออกแบบเป็นกลไกเชิงระบบที่ครอบคลุมการทำงานอย่างเบ็ดเสร็จใน 3 มิติ ได้แก่

มิติการป้องกัน (Prevention) คือ การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและพฤติกรรมเชิงบวกผ่านกระบวนการ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีทักษะการรู้เท่าทันอารมณ์ตนเองมีวิจารณญาณในการสื่อสาร (โดยเฉพาะในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์) และเคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน

มิติการเผชิญเหตุและระงับความขัดแย้ง (Intervention) คือ เมื่อเกิดเหตุความรุนแรง กลไกนี้จะปฏิเสธการใช้ความรุนแรงตอบโต้ แต่จะใช้ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์บนวิถีพุทธ ผสานกับหลักพุทธสันติวิธี เพื่อเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้คู่กรณีได้ทำความเข้าใจ คลี่คลายความขัดแย้ง และรับผิดชอบต่อการกระทำโดยปราศจากการตีตรา

มิติการเยียวยาและฟื้นฟู (Healing) คือ การประยุกต์ใช้จิตวิทยาการปรึกษาแนวพุทธในการโอบอุ้มดูแลบาดแผลทางใจของทั้งฝ่ายผู้กระทำและผู้ถูกกระทำเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจ คืนความสัมพันธ์ที่ดี และเตรียมความพร้อมในการกลับคืนสู่สังคมการเรียนรู้อย่างราบรื่น

สงวนสิทธิ์ในการประชุม
จัดโดย มหาวิทยาลัยมห

ภาพที่ 1 แสดงการบูรณาการพุทธธรรมสู่การปฏิบัติจริง

ภาพที่ 1 กระบวนการ 3 มิติ

ต้นแบบกลไกความปลอดภัยในสถานศึกษา

กลไกเชิงระบบทั้ง 3 มิติข้างต้น สามารถนำมาสังเคราะห์และพัฒนาเป็นโครงสร้างนวัตกรรมที่ทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการบูรณาการหลักพุทธปัญญาร่วมกับ โมเดลกลไกความปลอดภัยโดยมี The 4-Step Mechanism Model การพัฒนากลไกการจัดการปัญหาความรุนแรงและธำรงรักษานักเรียน ได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบผ่านโครงสร้างกลไก 4 ขั้นตอน (The 4-Step Mechanism) ซึ่งเป็นการบูรณาการกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษายุคดิจิทัลเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างระบบนิเวศแห่งความปลอดภัยที่ยั่งยืน โดยมีรายละเอียดเชิงปฏิบัติการดังต่อไปนี้

1. ระบบคัดกรองและจัดการ (S - Screening & System) กลไกเริ่มต้นด้วยการวางรากฐานข้อมูลเชิงรุก โดยสถานศึกษาดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลดิจิทัลเพื่อใช้เป็นฐานในการประเมินและคัดกรองนักเรียนออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มมีปัญหา เพื่อให้สามารถออกแบบมาตรการดูแลช่วยเหลือได้อย่างตรงจุด ในมิติของการบริหารจัดการ สถานศึกษาต้องประกาศและขับเคลื่อนนโยบาย Zero Tolerance (ไม่อดทนต่อความรุนแรงทุกรูปแบบ) ทั้งพื้นที่กายภาพและพื้นที่ออนไลน์อย่างจริงจัง กระบวนการในขั้นตอนนี้ถูกกำกับดูแลด้วยหลักธรรม "อุเบกขา" เพื่อให้ผู้บริหารและครูผู้ปฏิบัติงานวางใจเป็นกลาง มองปัญหาและบริหารจัดการสถานการณ์โดยอิงข้อเท็จจริงและระบบข้อมูลเป็นหลัก ปราศจากการใช้ความรู้สึกส่วนตัวหรืออคติในการตัดสิน

2. เครือข่ายสังคมคุ้มครอง (S - Social Network & Safeguard) เมื่อมีระบบข้อมูลที่เข้มแข็ง กลไกขั้นตอนที่สองคือการขยายผลการมีส่วนร่วมสู่ชุมชนผ่านการสร้างเครือข่ายสังคมคุ้มครอง โดยอาศัยกลไกทางสังคมดั้งเดิมคือ บวร (บ้าน-วัด-โรงเรียน) นำมาประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การจัดทำแพลตฟอร์มหรือกลุ่มแอปพลิเคชัน Line สำหรับแจ้งเตือนภัยและเฝ้าระวังร่วมกัน การบริหารจัดการในส่วนนี้มุ่งเน้นการดึงศักยภาพของปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ และผู้ปกครอง เข้ามามีบทบาทเป็นสารวัตรนักเรียนอาสาเพื่อร่วมเฝ้าระวังภัย โดยเฉพาะภัยจากสื่อไซเบอร์ กลไกนี้ขับเคลื่อนภายใต้หลักธรรม กัลยาณมิตตตา ซึ่งเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเป็นมิตรแท้ คอยช่วยเหลือ เกื้อกูล และตักเตือนกันและกันด้วยความปรารถนาดี

3. ภูมิคุ้มกันจิตเชิงพุทธ (B - Buddhist Mind-Immunity) ขั้นตอนนี้คือหัวใจสำคัญในการสร้างเกราะป้องกันภายในจิตใจของนักเรียน โดยมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เช่น Digital Mindfulness เพื่อฝึกทักษะการรู้เท่าทันอารมณ์และพฤติกรรมการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ ในเชิงการบริหาร ได้มีการบูรณาการหลักไตรสิกขา เข้าสู่หลักสูตรอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การวางกรอบพฤติกรรมเชิงบวก (ศีล) เพื่อป้องกันการกลั่นแกล้ง การส่งต่อข้อมูลเท็จ หรือการทำร้ายผู้อื่น ควบคู่กับการฝึกจิตใจ (สมาธิ) ให้มีความมั่นคงและอดทนอดกลั้นต่อสิ่งเร้าบนโลกออนไลน์ และการเสริมสร้างกระบวนการคิด (ปัญญา) โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ เพื่อให้นักเรียนสามารถคิดวิเคราะห์แยกแยะก่อนเชื่อหรือเผยแพร่ข้อมูล กระบวนการทั้งหมดนี้ถูกกำกับด้วยหลักสติ-สัมปชัญญะ เพื่อให้เยาวชนมีความระลึกรู้และรู้ตัวในทุกขณะของการใช้ชีวิตและเทคโนโลยี

4. การเยียวยาและธำรงรักษา (R - Retention & Rehabilitation) กลไกขั้นตอนสุดท้ายมุ่งเป้าไปที่การรักษาเยาวชนไว้ในระบบการศึกษา และการฟื้นฟูเยียวยาจิตใจเมื่อเกิดวิกฤต ในทางปฏิบัติ สถานศึกษาได้จัดให้มีระบบเพื่อนช่วยเพื่อน และห้องให้คำปรึกษาที่ปลอดภัยสำหรับเยาวชน สิ่งสำคัญในมิติการบริหารคือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากมาตรการเชิงลงโทษแบบดั้งเดิม เช่น การพักการเรียนที่อาจผลักไสเด็กออกจากระบบมาสู่การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ผ่านการทำกิจกรรมจิตอาสาเชิงพุทธซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้ทบทวนตนเองและชดเชยต่อสังคมโดยไม่หลุดออกจากระบบการศึกษา ขั้นตอนนี้หล่อหลอมด้วยความเมตตาและกรุณาของครูและบุคลากรที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ศิษย์มีความสุขและพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง

ในด้านตัวชี้วัดความสำเร็จของระบบ คือการนำโครงสร้างระบบทั้ง 4 ขั้นตอนมาบูรณาการสู่การปฏิบัติ สามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมใน 3 มิติหลัก ได้แก่ด้านความปลอดภัย คือ สถานศึกษาสามารถบริหารจัดการจนอัตราการกลั่นแกล้งรังแกกัน และการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ลดลงจนเป็นศูนย์ ด้านการธำรงรักษา คือ ระบบการประคับประคองและกิจกรรมจิตอาสาสามารถลดอัตราการหลุดรอดออกจากระบบการศึกษาของนักเรียนกลุ่มเสี่ยงได้อย่างสมบูรณ์และด้านเครือข่ายความร่วมมือ คือ ความเข้มแข็งของเครือข่ายบวรสามารถยกระดับประสิทธิภาพในการระงับเหตุและให้ความช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างทันท่วงทีภายในระยะเวลาไม่เกิน 24 ชั่วโมงหลังได้รับแจ้งเหตุ

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิ
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ภาพที่ 2 แสดงต้นแบบกลไกความปลอดภัยในสถานศึกษา

บทสรุป

ดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่าปัญหาความรุนแรงในสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน ทั้งในรูปแบบการเผชิญหน้าและบนพื้นที่ไซเบอร์ มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อทั้งสุขภาวะทางจิตของเยาวชนและเป้าหมายการจัดการศึกษา การพึ่งพามาตรการเชิงรับและการลงโทษแบบเดิมไม่อาจแก้ไขปัญหาที่รากเหง้าหรือเยียวยาบาดแผลทางใจได้อย่างแท้จริง สถานศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่และกลไกเชิงรุก ที่สามารถโอบอุ้มและจัดการความขัดแย้งได้อย่างเป็นระบบ รอบด้าน และยั่งยืน

อนึ่ง พุทธปัญญาสามารถนำมาสกัดและจัดระบบให้เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ทรงประสิทธิภาพและจับต้องได้ การพัฒนากลไกการจัดการปัญหาการใช้ความรุนแรงของนักเรียนโดยมีพุทธปัญญาเป็นสารัตถะถือเป็นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์จากการบริหารจัดการเชิงควบคุมและลงโทษ มาสู่การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วยความเมตตาและปัญญา กลไกเชิงระบบที่ครอบคลุมทั้งการป้องกัน ระงับเหตุ และเยียวยานี้ ช่วยลดทอนปัญหาการกลั่นแกล้งและการทะเลาะวิวาทได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นฟันเฟืองสำคัญในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของนโยบายการธำรงรักษานักเรียน ลดอัตราการหลุดรอดออกจากระบบ และเตรียมความพร้อมให้เยาวชนเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาสังคมและประเทศชาติอย่างยั่งยืน

ดังนั้นการบูรณาการโมเดลกลไกความปลอดภัยเชิงพุทธเข้ากับโครงสร้างการบริหารงานของสถานศึกษา จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาควรได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในการประยุกต์ใช้หลักธรรมร่วมกับหลักจิตวิทยา เพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้คุมกฎมาเป็นผู้ชี้แนะและเยียวยา โดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากครอบครัว ชุมชน และภาคีเครือข่ายในการร่วมกันสร้างระบบนิเวศแห่งความปลอดภัยให้เกิดขึ้นจริงในทุกมิติ

ความสำเร็จของการขับเคลื่อนนวัตกรรมกลไกเชิงระบบนี้ จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของรูปแบบทางทฤษฎีเพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่นตั้งใจของผู้ปฏิบัติในการนำหลักธรรมไปบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรม การตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของนักเรียนทุกคน และการสานพลังความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลลัพธ์สูงสุดที่ได้จะไม่ใช่เพียงแค่การลดสถิติความรุนแรง แต่คือการเปลี่ยนสถานศึกษาให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยอย่างแท้จริง ที่สามารถประคับประคองและธำรงรักษาเยาวชนทุกคนให้ก้าวผ่านช่วงวัยแห่งการเรียนรู้ได้อย่างมีคุณภาพ มีความสุข และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

องค์ความรู้ที่ได้

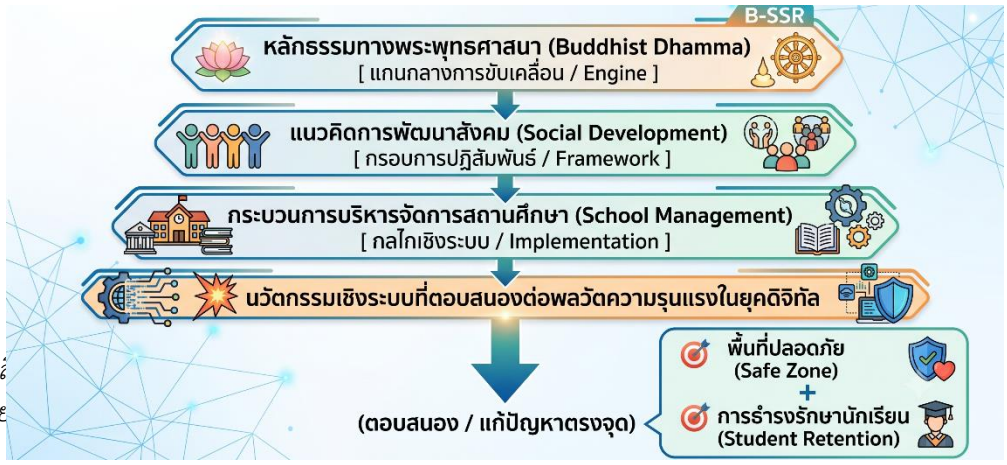

ภาพที่ 3 แสดงองค์ความรู้ที่ได้

บทความนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของโมเดลกลไกความปลอดภัยเชิงพุทธเพื่อการธำรงรักษานักเรียน (Buddhist-Integrated Safety Mechanism Model for Student Retention) องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า การนำแนวคิดการพัฒนาสังคม (Social Development) มาบูรณาการเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางขับเคลื่อน สามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมเชิงระบบที่ตอบสนองต่อพลวัตความรุนแรงในยุคดิจิทัลได้อย่างตรงจุด ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับผู้บริหารและนักการศึกษาในการสร้างพื้นที่ปลอดภัยและรักษาเยาวชนไว้ในระบบการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิผล

อย่างไรก็ตาม การนำโมเดลกลไกดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรมนั้นจำเป็นต้องอาศัยความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากทุกภาคส่วนในระบบนิเวศการศึกษา ทั้งผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครอง และชุมชน ที่ต้องร่วมกันขับเคลื่อนกระบวนการอย่างต่อเนื่องและจริงจัง มิใช่เพียงการปฏิบัติตามนโยบายระยะสั้น ตลอดจนต้องมีการประยุกต์และปรับความยืดหยุ่นของกลไกให้สอดคล้องกับบริบทและสภาพปัญหาเฉพาะของนักเรียนในแต่ละพื้นที่อย่างเหมาะสม

สุดท้าย องค์ความรู้ที่ได้จากการพัฒนาโมเดลนี้ มิได้เป็นเพียงบทสรุปทางวิชาการที่หยุดนิ่ง แต่เป็นรากฐานสำคัญที่สามารถนำไปต่อยอดสู่การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมในมิติอื่น ๆ การคืนความปลอดภัยสู่สถานศึกษาและการประคับประคองธำรงรักษานักเรียนไว้ในระบบได้อย่างยั่งยืน ถือเป็นก้าวสำคัญในการป้องกันการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ และเป็นการหล่อหลอมเยาวชนให้เติบโตอย่างมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ เปี่ยมด้วยคุณธรรม ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการสร้างสรรค์สังคมแห่งสันติสุขในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการบริหารจัดการ คือ หน่วยงานต้นสังกัดและผู้บริหารสถานศึกษาควรนำโมเดลกลไกนี้ไปกำหนดเป็นนโยบายหลักขององค์กรอย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงโครงการระยะสั้น โดยควรจัดสรรทรัพยากรและจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ให้แก่บุคลากรทางการศึกษา เครือข่ายผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักรู้ร่วมกันและเตรียมความพร้อมให้ทุกภาคส่วนสามารถทำงานบูรณาการร่วมกันเป็นเครือข่ายตาข่ายรองรับความปลอดภัยให้แก่นักเรียนได้อย่างเข้มแข็ง

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการและการนำไปประยุกต์ใช้ เนื่องจากสภาพปัญหาและบริบท คือ ของแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน ครูผู้สอนและผู้ปฏิบัติงานควรนำกลไกนี้ไปปรับใช้ให้มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับพฤติกรรมของนักเรียนและบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน โดยเฉพาะการเลือกใช้กระบวนการทางพระพุทธศาสนาที่ต้องนำเสนอในรูปแบบที่ทันสมัย เข้าถึงง่าย และสอดคล้องกับจริตของเยาวชนในยุคดิจิทัล เพื่อลดการต่อต้านและเกิดการซึมซับคุณธรรมอย่างเป็นธรรมชาติ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต คือ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประเมินผล เพื่อติดตามผลสัมฤทธิ์ในระยะยาวของสถานศึกษาที่นำโมเดลนี้ไปทดลองใช้จริง โดยจัดเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ (เช่น อัตราการลดลงของความรุนแรง อัตราการคงอยู่ของนักเรียน) และเชิงคุณภาพ (เช่น พัฒนาการทางวุฒิภาวะทางอารมณ์) นอกจากนี้ ควรนำองค์ความรู้นี้ไปต่อยอดพัฒนาเป็นนวัตกรรมทางสังคมเพื่อใช้กับสถาบันการศึกษาในระดับอื่น ๆ เช่น อาชีวศึกษา หรืออุดมศึกษา ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2554). **คู่มือครูที่ปรึกษาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน**. กรุงเทพฯ: ยูเรนัสอิมเมจกรุ๊ป.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). **คู่มือการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ**.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). **พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). **แนวทางการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

Bronfenbrenner, U. (1979). **The ecology of human development**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. **Journal of Peace Research**, *6*(3), 167-191.

Mathulaprangsan, K., Thunchai, C., & Miaim, A. (2023). Conceptual Model of Restraint Process in Solving Quarrel Among Vocational Students. **Academic Journal of Phetchaburi Rajabhat University**, **13**(2), 82–86.

แนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของการเกษตรของชุมชนบ้านไร่ขิง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

GUIDELINES FOR REDUCING THE USE OF PESTICIDES IN AGRICULTURAL PRACTICES IN THE RAI KHING VILLAGE COMMUNITY, RAI KHING SUBDISTRICT, SAM PHRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

จรัสศรี พวงไพโรจน์[1], อัญธิษฐา อักษรศรี[2], สัญญา สดประเสริฐ[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Jarassri Poungpairot[1], Aunthittha Aksornsri[2],
Sanya Sodprasert[3]

[123]Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: pae.jarsssri@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อศึกษาการวิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร บ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาจากการคัดเลือกแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) เกษตรกรบ้านไร่ขิง 2) นักวิชาการด้านสุขาภิบาล นักพัฒนาชุมชน 3) ผู้จำหน่ายผลผลิต จำนวน 15 คน ใช้แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหานำเสนอเชิงพรรณา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ศึกษาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐมเกษตรกรมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูกันอย่างมาก และขาดความความรู้ในการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง ไม่มีการป้องกันตนเองในการฉีดพ่นสารเคมี รวมไปถึงการไม่เข้าฉลากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่เกษตรกรใช้ ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบทางด้านสุขภาพของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เช่น การแพ้สารเคมี การสูดดมสารเคมีกำจัดศัตรูพืชโดยตรงโดยไม่ได้ป้องกันตนเอง เป็นต้น รวมถึงยังผลกระทบต่อผลผลิตของเกษตรกรที่อาจจะมีการปนเปื้อนของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

2) ศึกษาการวิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เกษตรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้สารเคมีปลอดภัย โดยการศึกษาการลดใช้สารเคมีและการหาสิ่งทดแทนจากธรรมชาติมาใช้แทนสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เริ่มมาใช้สารสกัดจากธรรมชาติทดแทนผสมผสานในประเด็นการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ในแปลงของเกษตรกรร่วมกันการลดใช้สารเคมี เมื่อชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับการลดใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บรรยายความรู้การลดใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บรรยายสาธิตเรื่องปุ๋ยหมักก

และน้ำหมักชีวภาพ เกษตรกรได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของการลดใช้สารเคมี ด้วยการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพ มาใช้ในการทำเกษตรกรรมของพื้นที่ตนเอง

3) แนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้นำชุดความรู้เกี่ยวกับการลดใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อนใช้กับดำเนินชีวิตในอาชีพเกษตรกรรม โดยการปรับเปลี่ยนใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชน้อยลง และหันมาใช้วิธีธรรมชาติมาทดแทน ด้วยการตระหนักรู้ถึงผลกระทบของสารเคมีต่อเกษตรกรและผู้บริโภค อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : สารเคมีกำจัดศัตรูพืช, การลดใช้สารเคมี, สารสกัดจากธรรมชาติ

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the use of pesticides among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province; 2) to study the methods for reducing the use of pesticides among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province; and 3) to propose guidelines for reducing the use of pesticides among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province. The key informants were selected and divided into three groups: 1) farmers in Rai Khing Village; 2) sanitation academics and community development practitioners; and 3) agricultural product distributors, totaling 15 participants. The research instrument used was a structured interview, and the data were analyzed using content analysis and presented descriptively.

The findings revealed that 1) The study of pesticide use among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province revealed that farmers extensively used pesticides and lacked adequate knowledge regarding the proper use of chemicals. They did not employ appropriate self-protection measures during pesticide spraying and lacked understanding of the instructions provided on pesticide labels. These practices adversely affected the health of farmers using pesticides, resulting in problems such as allergic reactions and direct inhalation of pesticides without adequate self-protection. In addition, these practices also affected agricultural products, which may become contaminated with pesticide residues. 2) The study of methods for reducing pesticide use among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province revealed that farmers had adjusted their behaviors toward safer chemical use practices by learning methods for reducing chemical use and seeking natural alternatives to replace pesticides. Farmers began adopting integrated approaches through the use of natural extracts for pest prevention and control within their agricultural plots and collaboratively reduced pesticide use. When the community gained knowledge regarding the reduction of pesticide use through educational sessions and demonstrations on compost and bio-fermented liquid fertilizer production, farmers became

aware of the value of reducing chemical use and began producing compost and bio-fermented liquid fertilizers for application in their own agricultural practices.

3) The guidelines for reducing pesticide use among farmers in Rai Khing Village, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province involved applying knowledge regarding the reduction of pesticide contamination to agricultural practices and daily farming activities. Farmers adjusted their practices by reducing the use of pesticides and turning to natural alternatives as substitutes. This change was driven by an awareness of the impacts of pesticides on both farmers and consumers, which served as a starting point for sustainable change.

Keywords: Pesticides, Chemical Reduction หรือ Reduction of Chemical Use, Natural Extracts

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีภาคการเกษตรเป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหาร โดยเกษตรกรส่วนใหญ่อาศัยการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลัก การเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างแพร่หลาย เนื่องจากสารเคมีสามารถควบคุมโรค แมลง และวัชพืชได้อย่างรวดเร็ว ช่วยลดความเสียหายของผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อย่างไรก็ตาม การใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้อง การใช้ในปริมาณที่มากเกินความจำเป็น และการขาดความรู้เกี่ยวกับการใช้อย่างปลอดภัย ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ทั้งยังส่งผลให้เกิดการสะสมของสารตกค้างในดิน แหล่งน้ำ และผลผลิตทางการเกษตร ปัจจุบันประเทศไทยมีการนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับการผลิตทางการเกษตรที่เน้นการแข่งขันด้านปริมาณและคุณภาพของผลผลิต แม้ว่าสารเคมีจะช่วยเพิ่มผลผลิตในระยะสั้น แต่การใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่องกลับก่อให้เกิดต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว เช่น การปนเปื้อนของสารเคมีในทรัพยากรธรรมชาติ การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ การเกิดแมลงดื้อสารเคมี ตลอดจนการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขจากโรคที่เกี่ยวข้องกับการสัมผัสสารเคมี ทั้งในกลุ่มเกษตรกรและผู้บริโภค

ผลกระทบจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชสามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ สารเคมีบางชนิดสามารถสะสมในร่างกายและก่อให้เกิดโรคเฉียบพลันและโรคเรื้อรัง เช่น โรคทางเดินหายใจ โรคระบบประสาท และโรคมะเร็ง ขณะเดียวกัน สารเคมียังปนเปื้อนในดิน น้ำ และห่วงโซ่อาหาร ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เป็นประโยชน์และทำให้ระบบนิเวศเสื่อมโทรม นอกจากนี้ หากพบสารตกค้างในผลผลิตเกินมาตรฐาน อาจกระทบต่อความเชื่อมั่นของผู้บริโภคและการส่งออกสินค้าเกษตรของประเทศ ชุมชนบ้านไร่ขิง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกไม้ผล เช่น ส้มโอ ฝรั่ง และกล้วย ซึ่งมักประสบปัญหาการระบาดของแมลงและโรคพืช ทำให้เกษตรกรจำนวนมากเลือกใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นวิธีหลักในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรหลายรายมีการผสมสารเคมีหลายชนิดในการฉีดพ่นครั้งเดียว และบางส่วนยังขาดความรู้เกี่ยวกับการอ่านฉลาก การคำนวณอัตราการใช้ การสวมอุปกรณ์ป้องกัน และการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพของผู้ใช้สารเคมี รวมทั้งเพิ่มโอกาสการปนเปื้อนของสารเคมีในผลผลิตและสิ่งแวดล้อม จากสภาพปัญหาดังกล่าว การลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาระบบการเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืน โดยมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถเลือกใช้วิธีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่เหมาะสม เช่น การใช้สารสกัดจากธรรมชาติ สารชีว

ภัณฑ์ ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ และการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน ซึ่งช่วยลดการพึ่งพาสารเคมี ลดต้นทุนการผลิต ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน และเพิ่มความปลอดภัยของผลผลิต

การวิจัยครั้งนี้จึงใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้เกษตรกร ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้องร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินกิจกรรม และประเมินผล เพื่อสร้างแนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบ้านไร่ขิง กระบวนการดังกล่าวมุ่งเน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร และการพัฒนาเครือข่ายเกษตรปลอดภัยภายในชุมชน อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ความปลอดภัยของผู้บริโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2.เพื่อศึกษการวิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

3.เพื่อเสนอแนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร บ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยเปิดโอกาสให้เกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ใช้เทคนิคการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Participatory Workshop) และเทคนิค AIC เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินงาน ติดตามผล และสะท้อนผลการดำเนินงาน กระบวนการวิจัยแบ่งเป็น 5 ระยะ ได้แก่ การเตรียมการ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การสังเกตผล และการสะท้อนผล เพื่อพัฒนารูปแบบการป้องกันการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อนในผลผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านไร่ขิง

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย เกษตรกรชุมชนบ้านไร่ขิง 10 คน นักวิชาการด้านสุขาภิบาลและนักพัฒนาชุมชน 5 คน และผู้จำหน่ายผลผลิต 5 คน รวมทั้งคัดเลือกเกษตรกรจำนวน 10 คนเข้าร่วมกิจกรรมวิจัย เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกและร่วมดำเนินกิจกรรมตลอดกระบวนการวิจัย

3. เครื่องมือการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ ชุดความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อน โดยเน้นการใช้สารสกัดจากพืชธรรมชาติและการผลิตปุ๋ยหรือน้ำหมักชีวภาพเพื่อทดแทนสารเคมี เครื่องมือดังกล่าวได้รับการตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหาและภาษาจากผู้เชี่ยวชาญ 3 คน ก่อนนำไปใช้จริงในพื้นที่วิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสังเกต การจดบันทึก และการติดตามผล โดยเริ่มจากการประสานงานกับชุมชน ชี้แจงวัตถุประสงค์ นัดหมายผู้เข้าร่วมกิจกรรม ระดมความคิดเห็น วางแผนดำเนินงาน และประเมินผล เพื่อนำข้อมูลมาศึกษาและสรุปผลการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนข้อมูลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมใช้การเล่าเรื่อง (Storytelling) ร่วมกับการยก

คำพูดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Quotation) เพื่อสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลงและบทเรียนที่เกิดขึ้น พร้อมตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

6. จริยธรรมในการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิ์ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับสิทธิและความสมัครใจของผู้เข้าร่วมวิจัย โดยชี้แจงรายละเอียดของโครงการ เปิดโอกาสให้ซักถาม และให้ผู้เข้าร่วมตัดสินใจด้วยความสมัครใจ พร้อมรักษาความลับของข้อมูล ไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล ขออนุญาตก่อนบันทึกข้อมูลหรือถ่ายภาพ และดำเนินการวิจัยโดยคำนึงถึงความเท่าเทียม ความเป็นกลาง และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้เข้าร่วม

7. สรุปกระบวนการวิจัย การวิจัยมุ่งพัฒนารูปแบบการป้องกันการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อนในผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านไร่ขิงอย่างยั่งยืน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ทดลองใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์และวิธีลดการใช้สารเคมี ติดตามประเมินผล และปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้จริงและขยายผลสู่ชุมชนอื่นได้ในอนาคต

ผลการวิจัย

1.ผลการวิจัยศึกษาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เกษตรกรในชุมชนบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นวิธีหลักในการป้องกันและกำจัดโรค แมลง และวัชพืชที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร เนื่องจากสารเคมีสามารถควบคุมศัตรูพืชได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และช่วยลดความเสียหายของผลผลิต ทำให้เกษตรกรสามารถรักษาปริมาณและคุณภาพของผลผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด โดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจที่ต้องอาศัยคุณภาพของผลผลิตเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดราคา แม้ว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต แต่หากมีการใช้ที่ไม่ถูกต้องหรือใช้ในปริมาณที่มากเกินความจำเป็น ก็อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อมได้

พฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกรมีความแตกต่างกันตามประสบการณ์ ความรู้ และสภาพปัญหาของแต่ละแปลงเพาะปลูก เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจากประสบการณ์ของตนเอง หรืออาศัยคำแนะนำจากร้านจำหน่ายสารเคมีและเกษตรกรรายอื่น มากกว่าการศึกษาข้อมูลจากฉลากหรือคำแนะนำทางวิชาการ ส่งผลให้การเลือกใช้สารเคมีในบางครั้งไม่เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช หรือมีการใช้สารเคมีมากกว่าปริมาณที่แนะนำ เนื่องจากเชื่อว่าการเพิ่มอัตราการใช้จะช่วยให้เห็นผลได้รวดเร็วและสามารถป้องกันการระบาดของศัตรูพืชได้ดียิ่งขึ้น เกษตรกรบางรายยังมีการผสมสารเคมีกำจัดศัตรูพืชหลายชนิดในถังเดียวกัน เพื่อประหยัดเวลาและลดต้นทุนในการฉีดพ่น แม้ว่าวิธีดังกล่าวจะช่วยลดจำนวนครั้งในการปฏิบัติงาน แต่ก็อาจทำให้เกิดปฏิกิริยาระหว่างสารเคมี ส่งผลให้ประสิทธิภาพของสารลดลง หรือเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดสารตกค้างในผลผลิตมากขึ้น อีกทั้งยังอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ใช้สารเคมีจากการได้รับสารพิษในปริมาณที่สูงกว่าปกติ ความถี่ในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชขึ้นอยู่กับชนิดของพืช ฤดูกาล และความรุนแรงของการระบาดของศัตรูพืช ในช่วงฤดูฝนหรือช่วงที่มีการระบาดของโรคและแมลง เกษตรกรมักเพิ่มจำนวนครั้งในการฉีดพ่นสารเคมี เพื่อป้องกันความเสียหายของผลผลิต ส่งผลให้มีโอกาสเกิดการสะสมของสารเคมีในดิน น้ำ และผลผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่มีการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยวอย่างเหมาะสม

เกษตรกรส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ช่วยเพิ่มผลผลิตและลดความเสียหายจากศัตรูพืช แต่ยังขาดความรู้ในเรื่องการเลือกใช้สารให้เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช การอ่านฉลาก การคำนวณอัตราการผสม การเก็บรักษาสารเคมี และการกำจัดภาชนะบรรจุสารเคมีหลังการใช้งานอย่างถูกวิธี นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังไม่ให้ความสำคัญกับการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว เนื่องจากต้องการจำหน่ายผลผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาด จึงเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดสารเคมีตกค้างในผลผลิตทางการเกษตร การใช้อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล เช่น หน้ากาก ถุงมือ เสื้อแขนยาว แว่นตา และรองเท้าบูท แต่ในทางปฏิบัติยังมีการใช้อุปกรณ์ดังกล่าวไม่ครบถ้วน เนื่องจากสภาพอากาศร้อน ความไม่สะดวกในการทำงาน และความเคยชิน ส่งผลให้เกษตรกรบางรายมีอาการระคายเคืองผิวหนัง แสบตา เวียนศีรษะ คลื่นไส้ หรืออ่อนเพลียภายหลังการฉีดพ่นสารเคมี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเสี่ยงด้านสุขภาพจากการสัมผัสสารเคมีโดยตรง นอกจากผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรแล้ว การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างต่อเนื่องยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยพบว่าการใช้สารเคมีในปริมาณมากทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารเคมีในดินและแหล่งน้ำ ส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตที่เป็นประโยชน์ในระบบนิเวศ เช่น จุลินทรีย์ในดิน แมลงผสมเกสร และสัตว์น้ำ รวมทั้งทำให้แมลงศัตรูพืชบางชนิดเกิดการดื้อสารเคมี ส่งผลให้เกษตรกรต้องเพิ่มปริมาณหรือเปลี่ยนชนิดของสารเคมีอยู่ตลอดเวลา ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

จากที่เกษตรกรได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีอย่างถูกต้องและปลอดภัย มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สารเคมีในทิศทางที่ดีขึ้น เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับประเภทของสารเคมี การอ่านฉลาก การคำนวณอัตราการใช้ การเลือกใช้สารเคมีให้เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช การสวมใส่อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล และการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ส่งผลให้การใช้สารเคมีมีความระมัดระวังมากขึ้น ลดการใช้สารเคมีเกินความจำเป็น และให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของตนเองและผู้บริโภคมากกว่าเดิม นอกจากนี้ เกษตรกรเริ่มตระหนักถึงผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสิ่งแวดล้อม จึงมีการลดการใช้สารเคมีบางชนิด และหันมาใช้วิธีการจัดการศัตรูพืชที่เหมาะสมควบคู่กัน เช่น การใช้สารสกัดจากพืชธรรมชาติ การใช้น้ำหมักชีวภาพ การใช้ปุ๋ยหมักจากเศษผักและผลไม้ และการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน ซึ่งช่วยลดการพึ่งพาสารเคมีและลดความเสี่ยงต่อการเกิดสารตกค้างในผลผลิต แม้ว่าวิธีการดังกล่าวจะยังไม่สามารถทดแทนการใช้สารเคมีได้ทั้งหมด แต่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่การเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืนมากขึ้น

1.วิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

การลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เกิดจากการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดองค์ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีอย่างเหมาะสมและปลอดภัย กระบวนการดังกล่าวทำให้เกษตรกรตระหนักถึงผลกระทบของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่มีต่อสุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม จึงเกิดความร่วมมือในการแสวงหาแนวทางลดการพึ่งพาสารเคมีและพัฒนาวิธีการผลิตที่ปลอดภัยมากยิ่งขึ้น วิธีการสำคัญในการลดการใช้สารเคมี คือ การเสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างถูกต้อง

โดยเกษตรกรได้รับการอบรมเกี่ยวกับประเภทของสารเคมี การเลือกใช้สารให้เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช การอ่านฉลาก การคำนวณอัตราการผสม การเตรียมสารเคมีอย่างถูกต้อง การใช้เครื่องพ่นที่มีประสิทธิภาพ การสวมใส่อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล และการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ความรู้ดังกล่าวช่วยให้เกษตรกรสามารถตัดสินใจเลือกใช้สารเคมีได้อย่างเหมาะสม ลดการใช้สารเคมีเกินความจำเป็น และลดการใช้สารเคมีซ้ำโดยไม่มีเหตุผล ส่งผลให้ปริมาณการใช้สารเคมีลดลงและเพิ่มความปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค นอกจากการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีแล้ว ชุมชนยังส่งเสริมให้เกษตรกรเรียนรู้ผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกษตรกรเกิดความตระหนักถึงอันตรายของสารพิษที่สะสมในร่างกาย รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับดิน แหล่งน้ำ และสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ ความตระหนักดังกล่าวเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเริ่มลดการใช้สารเคมี และหันมาเลือกใช้วิธีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยมากขึ้น

การใช้สารสกัดจากธรรมชาติเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เกษตรกรในชุมชนนำมาใช้เพื่อลดการใช้สารเคมี โดยมีการนำพืชสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสารสกัดสำหรับป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช รวมทั้งการนำน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยหมักจากเศษผักและผลไม้มาประยุกต์ใช้ในการบำรุงดินและเสริมสร้างความแข็งแรงของพืช วิธีการดังกล่าวช่วยลดการพึ่งพาสารเคมี ลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ส่งผลให้พืชมีความต้านทานต่อโรคและแมลงได้ดีขึ้น อีกวิธีการหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ คือ การนำแนวคิดการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน โดยเกษตรกรใช้หลายวิธีร่วมกัน ได้แก่ การสำรวจแปลงปลูกอย่างสม่ำเสมอ การเฝ้าระวังการระบาดของศัตรูพืช การกำจัดวัชพืช การตัดแต่งกิ่ง การใช้กับดักแมลง การอนุรักษ์แมลงศัตรูธรรมชาติ และการใช้สารชีวภัณฑ์ก่อนเลือกใช้สารเคมี วิธีการดังกล่าวช่วยลดจำนวนครั้งของการฉีดพ่นสารเคมี และทำให้การใช้สารเคมีเป็นทางเลือกสุดท้ายเมื่อเกิดการระบาดรุนแรงเท่านั้น การรวมกลุ่มของเกษตรกรเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การลดการใช้สารเคมีประสบผลสำเร็จ เกษตรกรในชุมชนมีการจัดประชุม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเรียนรู้จากผู้ที่ประสบความสำเร็จในการลดการใช้สารเคมี รวมทั้งสามารถร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ นอกจากนี้ยังเกิดการกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันในการใช้สารเคมีอย่างรับผิดชอบ ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดความร่วมมือและช่วยกันติดตามการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สารเคมีอย่างชัดเจน โดยเลือกใช้สารเคมีเฉพาะเมื่อมีความจำเป็น ลดการฉีดพ่นสารเคมีตามความเคยชิน หันมาใช้สารชีวภัณฑ์และสารสกัดจากธรรมชาติมากขึ้น รวมทั้งให้ความสำคัญกับการสวมใส่อุปกรณ์ป้องกันอันตรายและการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ส่งผลให้ผลผลิตมีความปลอดภัยมากขึ้น ลดความเสี่ยงของสารตกค้าง และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภค นอกจากนี้ การลดการใช้สารเคมียังส่งผลดีต่อระบบนิเวศในพื้นที่เกษตรกรรม โดยพบว่าดินมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น สิ่งมีชีวิตที่เป็นประโยชน์ เช่น แมลงผสมเกสรและจุลินทรีย์ในดิน เริ่มกลับคืนสู่พื้นที่การเกษตรมากขึ้น ขณะที่ต้นทุนด้านสารเคมีลดลง ทำให้เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายในการผลิตและเพิ่มความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจในระยะยาว แม้ว่าช่วงเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตอาจต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และปรับตัว แต่เมื่อเกษตรกรเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง ก็มีความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะดำเนินการอย่างต่อเนื่อง วิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิงเกิดจากการบูรณาการหลายแนวทางร่วมกัน ได้แก่ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีอย่างถูกต้อง การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบของ

สารเคมี การส่งเสริมการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมัก การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกร ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง แนวทางดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม เพิ่มความปลอดภัยของผลผลิต ลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม และวางรากฐานสู่การพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่ปลอดภัยและยั่งยืนของชุมชนบ้านไร่ขิงในระยะยาว

2.แนวทางการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร บ้านไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม วิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิงเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างถูกต้องและปลอดภัยส่งผลให้เกษตรกรเกิดความตระหนักถึงผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีอย่างเหมาะสม เกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับประเภทของสารเคมีกำจัfศัตรูพืช การเลือกใช้สารให้เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช การอ่านฉลาก การคำนวณอัตราการผสม การใช้เครื่องพ่นสารอย่างถูกต้อง การสวมใส่อุปกรณ์ป้องกันอันตรายส่วนบุคคล และการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ความรู้ดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดการใช้สารเคมีเกินความจำเป็น เลือกใช้สารเคมีเฉพาะเมื่อจำเป็น และคำนึงถึงความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคมากขึ้น การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบของสารเคมีเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ข้อมูลตรงกันว่า ภายหลังได้รับความรู้เกี่ยวกับผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพ ดิน แหล่งน้ำ และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความระมัดระวังในการใช้สารเคมีมากขึ้น และพยายามลดการใช้สารเคมีที่ไม่จำเป็นในการผลิต

เกษตรกรเริ่มนำสารสกัดจากธรรมชาติ น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักจากเศษผักและผลไม้มาประยุกต์ใช้ในการเพาะปลูกมากขึ้น โดยใช้ทดแทนสารเคมีในบางขั้นตอนของการผลิต ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าแนวทางดังกล่าวช่วยลดต้นทุนด้านสารเคมี เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และทำให้พืชมีความแข็งแรงสามารถต้านทานโรคและแมลงได้ดีขึ้น แม้ว่าจะต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และติดตามผลมากกว่าการใช้สารเคมีก็ตาม การนำแนวคิดการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสานมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการผลิต โดยมีการสำรวจแปลงปลูกอย่างสม่ำเสมอ ติดตามการระบาดของศัตรูพืช ใช้กับดักแมลง การกำจัดวัชพืชด้วยวิธีทางกายภาพ การอนุรักษ์แมลงศัตรูธรรมชาติ และเลือกใช้สารชีวภัณฑ์ก่อนการใช้สารเคมี ส่งผลให้จำนวนครั้งของการฉีดพ่นสารเคมีลดลง และสามารถควบคุมศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การรวมกลุ่มของเกษตรกรและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการลดการใช้สารเคมี เกษตรกรมีการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอดองค์ความรู้ และร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาลเพาะปลูก ทำให้สามารถเลือกแนวทางการจัดการศัตรูพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเอง และเกิดการกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันเกี่ยวกับการใช้สารเคมีอย่างรับผิดชอบ

เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สารเคมีอย่างชัดเจน โดยลดการใช้สารเคมีตามความเคยชิน ลดการฉีดพ่นสารเคมีเกินความจำเป็น และหันมาใช้สารชีวภัณฑ์และสารสกัดจากธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกัน เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสวมใส่อุปกรณ์ป้องกันอันตรายและการเว้นระยะปลอดสารก่อนการเก็บเกี่ยว ส่งผลให้ผลผลิตมีความปลอดภัยมากขึ้น และลดความเสี่ยงของการตกค้างของสารเคมีในผลผลิต การลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชส่งผลเชิงบวกต่อระบบการผลิตของชุมชน ทั้งในด้านการลดต้นทุนการใช้

สารเคมี การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน การฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ และการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคต่อคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร วิธีการลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรบ้านไร่ขิงเกิดจากการบูรณาการองค์ความรู้ การสร้างความตระหนัก การใช้สารสกัดจากธรรมชาติและชีวภัณฑ์ การจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดการใช้สารเคมีได้อย่างเหมาะสม ผลผลิตมีความปลอดภัยมากขึ้น และเกิดการพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ เกษตรกรได้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสารใช้สารเคมี การลดใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และการนำสิ่งธรรมชาติมาทดแทน หลังจากที่เกษตรกรได้รับความรู้แล้ว เกษตรกรนำไปปรับใช้ในพื้นที่เกษตรของตนเอง และเกษตรกรในชุมชนบ้านไร่ขิงได้เกิดการรวมตัวกัน เป็นแกนนำในการนำความรู้ดังกล่าวไปเผยแพร่ให้กับเกษตรในพื้นที่และพื้นที่ข้างเคียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายการทำเกษตรอย่างปลอดภัย

อภิปรายผล

เกษตรกรในชุมชนบ้านไร่ขิงส่วนใหญ่ยังคงใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในการควบคุมศัตรูพืชในแปลงเกษตร เนื่องจากเป็นวิธีที่สะดวก รวดเร็ว และสามารถเห็นผลได้อย่างชัดเจนในการลดความเสียหายของพืชผลทางการเกษตร ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงของการทำเกษตรในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งเกษตรกรจำนวนมากยังคงพึ่งพาสารเคมีในการจัดการศัตรูพืช เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ค ว า ม รู้ และทรัพยากรในการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชแบบอื่น อย่างไรก็ตาม การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในบางกรณีพบว่ามีการใช้ในปริมาณที่มากเกินความจำเป็น หรือมีการใช้โดยไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำที่ถูกต้อง เช่น การไม่เว้นระยะเวลาที่เหมาะสมก่อนการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการตกค้างของสารเคมีในผลผลิตทางการเกษตร และอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภคในระยะยาว ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการให้ความรู้และการสร้างความตระหนักแก่เกษตรกรเกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างถูกต้องและปลอดภัย เนื่องจากความรู้และความเข้าใจของเกษตรกรมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมการใช้สารเคมีในแปลงเกษตร หากเกษตรกรมีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับผลกระทบของสารเคมี รวมทั้งวิธีการใช้สารเคมีอย่างเหมาะสม ก็จะสามารถลดความเสี่ยงของการปนเปื้อนในผลผลิตทางการเกษตรได้ นอกจากนี้ การให้ความรู้แก่เกษตรกรยังช่วยสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตอาหารที่ปลอดภัย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค นอกจากประเด็นด้านการใช้สารเคมีแล้ว ผลการศึกษายังพบว่า การส่งเสริมการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติและวิธีการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน สามารถช่วยลดการพึ่งพาสารเคมีในกระบวนการผลิตทางการเกษตรได้ในระดับหนึ่ง แนวทางดังกล่าวเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในด้านการเกษตรยั่งยืน เนื่องจากเป็นวิธีที่ช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่ การใช้ชีวภัณฑ์ การใช้สารสกัดจากพืชสมุนไพร หรือการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติ เป็นตัวอย่างของแนวทางที่สามารถนำมาใช้ในการลดการใช้สารเคมีในแปลงเกษตรได้ จากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาในพื้นที่ เกษตรกรที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้สารเคมีให้เหมาะสมมากขึ้น เช่น การลดปริมาณการใช้สารเคมี การเลือกใช้สารเคมีที่เหมาะสมกับชนิดของศัตรูพืช และการปฏิบัติตาม

ระยะเวลาก่อนการเก็บเกี่ยวอย่างเคร่งครัด ผลการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การให้ความรู้และการส่งเสริมกิจกรรมด้านการเกษตรปลอดภัยสามารถช่วยให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตได้ในระดับหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การเปิดโอกาสให้เกษตรกรและคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ช่วยให้เกิดความเข้าใจในปัญหาและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาได้มากขึ้น การมีส่วนร่วมดังกล่าวยังช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม และช่วยให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องและยั่งยืนมากขึ้น นอกจากนี้ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานด้านการเกษตร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานด้านสาธารณสุข ยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานในชุมชน หน่วยงานเหล่านี้สามารถช่วยให้ความรู้ ให้คำปรึกษา และสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นในการพัฒนาการเกษตรที่ปลอดภัย การทำงานร่วมกันระหว่างเกษตรกรและหน่วยงานต่าง ๆ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานสามารถประสบความสำเร็จได้ จากการเสนอรูปแบบการป้องกันสารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อนในผลผลิตทางการเกษตร พบว่า รูปแบบที่เน้นการสร้างความรู้ การส่งเสริมการใช้วิธีการควบคุมศัตรูพืชแบบธรรมชาติ การใช้วิธีการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน และการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน สามารถช่วยลดความเสี่ยงของการปนเปื้อนสารเคมีในผลผลิตทางการเกษตรได้ แนวทางดังกล่าวยังช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพัฒนาการผลิตทางการเกษตรให้มีความปลอดภัยมากขึ้น และสอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน การพัฒนาการเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาและความต่อเนื่องในการดำเนินงาน เนื่องจากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในระยะเวลาอันสั้น จำเป็นต้องมีการส่งเสริม สนับสนุน และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกษตรกรสามารถปรับตัวและพัฒนาวิธีการผลิตทางการเกษตรได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายเกษตรกรที่สนใจการผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เกษตรของชุมชนบ้านไร่ขิง สามารถช่วยสร้างความตระหนักรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรในการใช้สารเคมีได้ในระดับหนึ่ง แนวทางที่เน้นการให้ความรู้ การส่งเสริมวิธีการควบคุมศัตรูพืชแบบธรรมชาติ และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยลดความเสี่ยงของการปนเปื้อนสารเคมีในผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังช่วยส่งเสริมสุขภาพของผู้บริโภค และช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมในระยะยาวอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสารเคมีกำจัดศัตรูพืช บรรยายความรู้เรื่องปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ เกษตรกรได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของการงดใช้สารเคมี ด้วยการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพ มาใช้ในการทำเกษตรกรรมของพื้นที่ตนเอง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายออกเป็นกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคที่ได้รับผลกระทบจากกลุ่มเกษตรกรที่นำสารเคมีมาใช้โดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยและมีการเผยแพร่ให้เห็นภาพถึงผลกระทบของการใช้สารเคมี ตลอดรวมถึงข้อดี ของการใช้ปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ และสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ เมื่อเกษตรมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้สารเคมีปลอดภัย เริ่มมาใช้สารสกัดจากธรรมชาติทดแทนผสมผสาน ในประเด็นการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และสารบำรุงดินในแปลงของเกษตรกรร่วมกันการลดใช้สารเคมี ในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐ ควร

ให้การสนับสนุนในเรื่องของการเผยแพร่ของข้อมูลข่าวอันเป็นประโยชน์ต่อตัวเกษตรกรโดยใช้สารเคมีปลอดภัยร่วมกับการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ

เอกสารอ้างอิง

กิตติยา พิมพาเรือ และคณะ.(2562).**การพัฒนารูปแบบการสนับสนุนนโยบายการลดใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในเกษตรกรผ่านกลไกคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ**. สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 8 จังหวัดอุดรธานี

ธวัชชัย เอกสันติ. (2565). **การพัฒนาความรอบรู้สุขภาพในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เพื่อลดความเสี่ยงและผลกระทบทางสุขภาพของแรงงานภาคเกษตรกรรมในแปลงนาข้าว จังหวัดนครราชสีมา**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา

นฤมล แสงทอง. (2566). **การเฝ้าระวังศัตรูพืชในระบบเกษตร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สิ่งแวดล้อม.

นันทิยา บุญเกิด.(2568) **การพัฒนาศักยภาพเกษตรกร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สังคมเกษตร.

นางสาวสาคร ศรีมุข. (2563). **ผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรของประเทศไทย**. กลุ่มงานวิจัยและข้อมูล สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

ประสิทธิ์ วงศ์ดี และคณะ. (2566) **การจัดการศัตรูพืชเพื่อความยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกษตรไทย.

วระเดช ภาวัตเวคิน. (2566). **มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมสารเคมีในการเกษตร**. ร้อยเอ็ด: มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

สำนักงานเกษตรอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม กรมส่งเสริมการเกษตร. (2565). **แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตำบลไร่ขิง พ.ศ. 2565–2570**. นครปฐม

สุภาพร ภูมิเวียงศรี และคณะ. (2564). **การพัฒนารูปแบบการจัดการปัญหาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชปนเปื้อนในผัก ผลไม้และผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่าย อำเภอหนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น**. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์.

จากหลักปัญญา 3 สู่นวัตกรรมทางธุรกิจ: พลวัตเครือข่าย เพื่อการพัฒนาสังคมลำลูกกาอย่างยั่งยืน

FROM THE THREEFOLD WISDOM TO BUSINESS INNOVATION: NETWORK DYNAMICS FOR SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT IN LAM LUK KA

รณกฤต ดวงสุวรรณ์[1]
พลอยรัศญ์ สาคะรินทร์[2] และ ทอง พุทธลอด[3]
Ronnakrit Duangsuwan[1]
Ployrat Sakarins[2] and Thong Phutthalot
E-mail: Ronnakrit1010@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาและนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน เพื่อสร้างนวัตกรรมทางธุรกิจและพลวัตเครือข่ายสำหรับการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในพื้นที่รอยต่อเมืองอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบริบทและสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อชุมชนในพื้นที่รอยต่อเมือง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 2) เพื่อวิเคราะห์พลวัตเครือข่ายความร่วมมือและการประยุกต์ใช้ “หลักปัญญา 3” อันได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา เป็นฐานคิดในการพัฒนานวัตกรรมทางธุรกิจ และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ผ่านการสร้างองค์ความรู้โมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธ ผลการศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ พบว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนด้วยรูปแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง หลักปัญญา 3 เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลายเป็นนวัตกรรมเชิงพาณิชย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ พลวัตเครือข่ายที่เกิดจากการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้นำชุมชน ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนที่ช่วยกระจายทรัพยากรและลดความเหลื่อมล้ำ ผลลัพธ์ชี้ให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้กลไกดังกล่าว นำไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมต้นแบบโมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธซึ่งเป็นแนวทางและเครื่องมือสำคัญสำหรับนักพัฒนาสังคม ในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจฐานรากและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : หลักปัญญา 3, นวัตกรรมทางธุรกิจ, พลวัตเครือข่าย

Abstract

This research aims to 1) examine the application of the Buddhist Three Wisdoms"(*Paññā* 3) framework in developing business innovation, and 2) analyze the network dynamics that promote sustainable social development in Lam Luk Ka district. Employing a mixed-methods approach, qualitative data was gathered through in-depth interviews with local entrepreneurs and community scholars, integrated with quantitative Social Network Analysis .The findings reveal that the Three Wisdoms -(Sutamayapaññā), (learning), (Cintāmayapaññā), (analytical thinking), and (Bhāvanāmayapaññā), (practical application)—

serve as a foundational mechanism for upgrading local wisdom into commercial products. Furthermore, network dynamics analysis indicates that resource exchange among government, private sectors, and community leaders acts as a catalyst, scaling household-level innovations into community enterprises. This study culminates in a "Buddhist Innovation Network Model," providing a practical framework for social developers to strengthen grassroots economies and accommodate sustainable urbanization.

Keywords: Three Wisdoms, Business Innovation, Network Dynamics

บทนำ

การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วได้พลิกโฉมพื้นที่รอยต่อเมืองอย่างอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ให้กลายเป็นพื้นที่ที่ต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2564) ชุมชนดั้งเดิมที่เคยมุ่งเน้นวิถีเกษตรกรรมและพึ่งพาตนเองต้องเผชิญกับการรุกคืบของภาคอุตสาหกรรม การขยายตัวของโครงการอสังหาริมทรัพย์ และระบบธุรกิจสมัยใหม่ การเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างนี้ หากขาดกระบวนการจัดการที่เหมาะสมและเท่าทันย่อมนำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การเปราะบางของเศรษฐกิจฐานรากตลอดจนการสูญเสียอัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนไปอย่างน่าเสียดาย (Rigg, 2012)

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาสังคมที่มุ่งหวังความยั่งยืนจึงไม่อาจพึ่งพาเพียงกลไกของทุนนิยมกระแสหลักที่มุ่งเน้นแต่เพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจมิติเดียวได้อีกต่อไป เนื่องจากกระบวนทัศน์ดังกล่าวทรัพยากรมักกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ (Harvey, 2005) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในยุคเปลี่ยนผ่านจึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ โดยการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมและปรัชญาทางศาสนาเข้ามาเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อน (Bourdieu, 1986) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและปรับวิธีคิดของคนในชุมชนให้สามารถยืนหยัดและต่อยอดคุณค่าดั้งเดิมให้สอดคล้องกับบริบทโลกสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล

ในบริบทของสังคมไทย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักปัญญา 3 ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพมนุษย์ที่สอดคล้องกับหลักการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างลึกซึ้ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) กระบวนการนี้เริ่มต้นจาก สุตมยปัญญา คือการเรียนรู้เปิดรับข้อมูลและการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของตลาดดิจิทัล ตามด้วย จินตามยปัญญา คือกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประยุกต์ใช้องค์ความรู้อย่างมีวิจารณญาณและมีจริยธรรม และนำไปสู่ ภาวนามยปัญญา คือการลงมือปฏิบัติ พัฒนา และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง กระบวนการทางปัญญาทั้งสามระดับนี้ เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพจะกลายเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลายเป็นนวัตกรรมทางธุรกิจที่มีคุณค่า (Dongsuwan, 2026)

อย่างไรก็ตาม นวัตกรรมทางธุรกิจระดับชุมชนไม่อาจเติบโตและอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนในสภาวะการแข่งขันสูง หากปราศจากการเกื้อหนุนจากโครงสร้างทางสังคม แนวคิดเรื่องพลวัตเครือข่ายจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงทุนทางสังคม ทรัพยากร และความเชื่อใจเข้าด้วยกัน (Coleman, 1990) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือแบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้ประกอบการรายย่อย ภาครัฐ และผู้นำชุมชน จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ช่วยลดต้นทุน เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาด และสร้างอำนาจการต่อรอง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก (Granovetter, 1985)

บทความวิชาการนี้จึงมุ่งนำเสนอจุดตัดระหว่างปรัชญาทางพุทธศาสนากับการจัดการสมัยใหม่ โดยศึกษาและวิเคราะห์ว่า ชุมชนในอำเภอลำลูกกาสามารถใช้กระบวนการทางปัญญาตามหลักปัญญา 3 เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมทางธุรกิจที่ตอบโจทย์วิถีชีวิตยุคใหม่ได้อย่างไรควบคู่ไปกับการอธิบาย

ว่าพลวัตเครือข่ายทางสังคมจะมีส่วนช่วยพยุงและขยายผลให้ธุรกิจเหล่านั้นสามารถเติบโตและทนทานต่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติในการสร้างผลกระทบเชิงบวก ที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมเมืองรอยต่อให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

บริบทการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่อำเภอลำลูกกา

อำเภอลำลูกกามีลักษณะเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri-urban) ที่รองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร การเข้ามาของกลุ่มทุนใหม่ โครงสร้างพื้นฐาน และประชากรแฝง ทำให้ชุมชนดั้งเดิมต้องเผชิญกับสภาวะการแข่งขันสูง หัวข้อนี้วิเคราะห์ถึงสถานการณ์ปัจจุบัน ปัญหาการปรับตัวของผู้ประกอบการรายย่อย และความจำเป็นในการแสวงหาโมเดลการพัฒนาธุรกิจรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมแต่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดสมัยใหม่ได้

กระบวนการยกระดับนวัตกรรมทางธุรกิจด้วยหลักปัญญา 3

การพัฒนานวัตกรรมไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่ต้องผ่านกระบวนการบ่มเพาะทางปัญญา ซึ่งสามารถอธิบายผ่านหลักปัญญา 3 ได้ดังนี้

สุตมยปัญญา (รู้คิด) คือ การใช้ความรู้และเหตุผลในการทำงาน การศึกษาตลาด การรับรู้ความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ และการสำรวจทุนทางภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่

จินตามยปัญญา (รู้ใจ) คือ การเข้าใจตนเองและผู้อื่น การนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และออกแบบเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการรูปแบบใหม่ที่สร้างมูลค่าเพิ่ม

ภาวนามยปัญญา (รู้วาง) คือ การวางใจเป็นกลาง มุ่งสู่ความดีงาม รวมไปถึงการทดลองผลิต การนำไปใช้จริง การรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงนวัตกรรมนั้นให้สมบูรณ์และตอบโจทย์ความยั่งยืน

ภาพที่ 1 แสดงกระบวนการยกระดับนวัตกรรมทางธุรกิจด้วยหลักปัญญา 3

พลวัตเครือข่าย: กลไกเชื่อมโยงทุนทางสังคมและทรัพยากร

การดำเนินธุรกิจระดับชุมชนในสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันไม่สามารถอยู่รอดและเติบโตได้อย่างยั่งยืนหากดำเนินงานเพียงลำพังท่ามกลางกระแสการแข่งขันที่รุนแรง การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากจึงจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคมเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงทุนทางสังคมและทรัพยากร ในบริบทของอำเภอลำลูกกา กลไกนี้เริ่มต้นจากการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายแนวราบเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีสถานภาพทางสังคมหรือวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน ปราชญ์ชุมชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายแนวราบนี้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปลอดภัยในการแลกเปลี่ยน

ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความช่วยเหลือเกื้อกูลกันก่อให้เกิดความไว้วางใจ ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญในการบ่มเพาะและทดลองนวัตกรรมทางธุรกิจในระยะเริ่มต้นภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การจะยกระดับนวัตกรรมชุมชนให้สามารถแข่งขันในตลาดระดับวงกว้างได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้นจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากเครือข่ายแนวดิ่งซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชุมชนระดับฐานรากเข้ากับหน่วยงานที่มีโครงสร้างทรัพยากรที่เหนือกว่าในพื้นที่ลำลูกกา เครือข่ายแนวดิ่งประกอบด้วยการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และกลุ่มธุรกิจภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างที่ชุมชนขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนทางงบประมาณ การจัดอบรมทักษะอาชีพและเทคโนโลยีสมัยใหม่ การยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับ และการเปิดช่องทางการตลาดใหม่ ๆ การทำงานร่วมกันในมิตินี้จึงเป็นการดึงเอาความรู้เชิงวิชาการมาผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อต่อยอดธุรกิจชุมชนให้ก้าวสู่ความเป็นมืออาชีพได้อย่างสมบูรณ์

เมื่อเครือข่ายแนวราบและแนวดิ่งทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ พลวัตที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดการหมุนเวียนทรัพยากร ความรู้ และสร้างอำนาจการต่อรองที่เข้มแข็ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างภูมิคุ้มกันและลดความเสี่ยงให้แก่นวัตกรรมทางธุรกิจของชุมชน ในยามที่ต้องเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจหรือภัยคุกคามจากธุรกิจภายนอก เครือข่ายทางสังคมนี้จะทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับที่ช่วยกระจายความเสี่ยงทำให้ผู้ประกอบการสามารถพยุงกิจการและปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้การมีอำนาจต่อรองร่วมกันยังช่วยป้องกันการถูกเอารัดเอาเปรียบนำไปสู่การสร้างระบบนิเวศทางธุรกิจที่เกื้อกูลกันยังช่วยธำรงรักษาสมาชิกชุมชนให้มีความมั่นคงในอาชีพถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

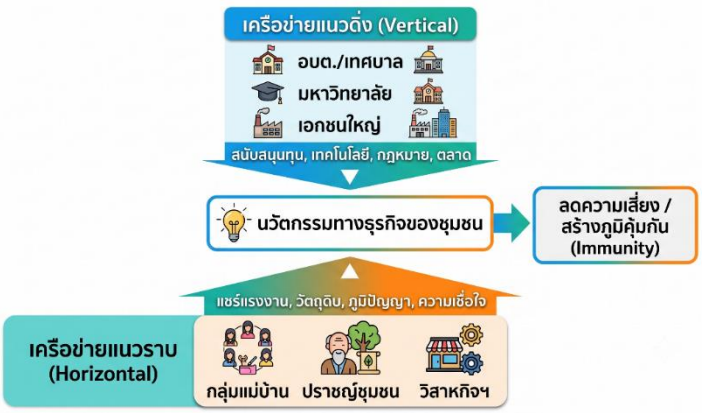

ภาพที่ 2 แสดงกลไกเชื่อมโยงทุนทางสังคมและทรัพยากร

การบูรณาการสู่เป้าหมายการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (SDGs)

การขับเคลื่อนนวัตกรรมทางธุรกิจผ่านหลักปัญญา 3 และพลวัตเครือข่ายเชื่อมโยงและตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) อย่างเป็นรูปธรรม ในมิติแรก ผลลัพธ์จากการประยุกต์ใช้ปัญญาในการสร้างสรรค์นวัตกรรม ได้เข้าไปตอบโจทย์เป้าหมายที่ 1 การขจัดความยากจน (No Poverty) โดยกระบวนการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติอย่างเข้าใจ (สุตมยปัญญาและภาวนามยปัญญา) ช่วยให้ผู้ประกอบการรายย่อยสามารถแปรสภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่าเพิ่ม การสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคงระดับครัวเรือนนี้จึงเป็นกลไกพื้นฐานที่ช่วยปลดแอกชุมชนจากวงจรความยากจนและความเปราะบางทางเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน

ในขณะเดียวกัน กระบวนการทำงานภายใต้ระบบเครือข่ายที่อิงหลักพุทธธรรมยังส่งเสริมเป้าหมายที่ 8 การสร้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ การเปลี่ยนผ่านจากธุรกิจที่มุ่งเน้นเพียงผลกำไรสูงสุด มาสู่ธุรกิจที่ขับเคลื่อนด้วยการคิดวิเคราะห์อย่างมีจริยธรรม (จินตามยปัญญา) และความร่วมมือในพื้นที่ช่วยขจัดการเอารัดเอาเปรียบและป้องกันชุมชนจากความเสี่ยงของธุรกิจแอบแฝงนำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพที่ปลอดภัย ยุติธรรม และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นฟันเฟืองสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจฐานรากในอำเภอลำลูกกาเกิดการเติบโตอย่างมีคุณภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

ท้ายที่สุด พลวัตเครือข่ายที่ประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้นำชุมชน ยังเป็นกลไกเชิงประจักษ์ในการตอบสนองเป้าหมายที่ 10 การลดความเหลื่อมล้ำ การกระจายอำนาจการบริหารจัดการ การแบ่งปันองค์ความรู้ทางเทคโนโลยี และการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุนที่เกิดขึ้นภายในเครือข่าย ช่วยทลายกำแพงและลดช่องว่างทางสถานะทางสังคมระหว่างส่วนกลางและท้องถิ่น บทสรุปของกระบวนการทั้งหมดนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า ธุรกิจที่เติบโตบนรากฐานของ "ความรู้แจ้งทางปัญญา" และ "เครือข่ายความร่วมมือ" ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือแสวงหากำไรเชิงพาณิชย์ แต่เป็นนวัตกรรมทางสังคมและเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นจริงในสังคมเมืองรอยต่อ

บทสรุป

ดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า การยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่รอยต่อเมือง ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติของการแสวงหาความมั่งคั่งทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นมิติของการพัฒนาสังคมที่ต้องบูรณาการความรู้สมัยใหม่เข้ากับรากฐานทางคุณธรรมและปรัชญาอย่างลึกซึ้ง

อนึ่ง การพัฒนาสังคมในพื้นที่อำเภอลำลูกกาท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่สร้างสมดุลระหว่างการรักษาทุนเดิมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ การนำหลักปัญญา 3 มาประยุกต์ใช้ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้ประกอบการระดับชุมชนสามารถสร้างสรรค์ นวัตกรรมทางธุรกิจ ที่แตกต่างและมีมูลค่า แต่ยังเป็นกระบวนการขัดเกลาวิธีคิดให้ตระหนักถึงผลกระทบต่อส่วนรวม นอกจากนี้ ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมต้องอาศัย พลวัตเครือข่าย ที่เข้มแข็ง การถักทอความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ จะช่วยสร้างระบบนิเวศที่เอื้อต่อการแบ่งปันความรู้และทรัพยากร ท้ายที่สุดการบูรณาการแนวคิดทั้งหมดนี้จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ การพัฒนาสังคมที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความสามารถในการแข่งขัน และมีความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ดังนั้น การขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาชุมชนในอนาคต จึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานหรือเม็ดเงินลงทุนเชิงพาณิชย์เท่านั้น หากแต่ต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนมนุษย์ผ่านกระบวนการบ่มเพาะทางปัญญา และสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายธุรกิจที่โปร่งใสและมีธรรมาภิบาลเพื่อเป็นเกราะป้องกันภัยคุกคามจากธุรกิจแอบแฝงหรือระบบทุนนิยมที่เอาเปรียบ

ความสำเร็จของการนำโมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธมาใช้ในพื้นที่อำเภอลำลูกกานี้ จึงมิได้ถูกชี้วัดด้วยตัวเลขผลกำไรทางธุรกิจเพียงอย่างเดียว แต่ประเมินจากความเข้มแข็งของสายใยชุมชน ความมั่นคงในสัมมาอาชีพ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในสังคม ซึ่งนับเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาขีดความสามารถของมนุษย์ให้พร้อมรับมือกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างสง่างามบนรากฐานความสมดุลระหว่างความเจริญทางวัตถุ แ ล ะ ความมั่นคงทางจิตใจอย่างแท้จริง

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิ
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหา

ภาพที่ 3 แสดงความสำเร็จของการนำโมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธ

องค์ความรู้ที่ได้

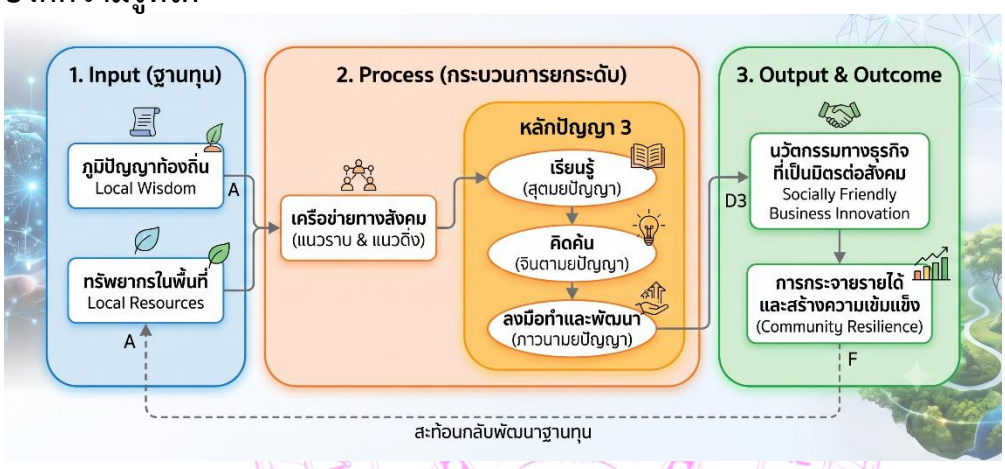

ภาพที่ 3 แสดงองค์ความรู้ที่ได้

บทความนี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของโมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธ (Buddhist-driven Network Innovation Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลักที่ทำงานร่วมกันเป็นพลวัต

1. Input (ฐานทุน) คือ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรในพื้นที่เป็นทุนตั้งต้น

2. Process (กระบวนการยกระดับ) คือ การใช้กลไกของเครือข่ายทางสังคม ควบคู่กับการขัดเกลาผ่านหลักปัญญา 3 จากการเรียนรู้สู่การคิดค้นลงมือทำและพัฒนา

3. Output & Outcome (ผลผลิตและผลลัพธ์) คือ การเกิดนวัตกรรมทางธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสังคม นำไปสู่การกระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนโมเดลนวัตกรรมเครือข่ายวิถีพุทธให้บรรลุผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนนั้น มิอาจเกิดขึ้นได้จากการบังคับใช้โครงสร้างแบบตายตัวหากแต่ต้องพึ่งพาความพร้อมของระบบนิเวศทางสังคมในพื้นที่เป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความไว้วางใจระหว่างภาคีเครือข่าย และการได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ บริบทความท้าทายในแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกัน โมเดลดังกล่าวจึงต้องอาศัยความยืดหยุ่นในการปรับใช้ ให้สอดรับ

กับพลวัตทางวัฒนธรรมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจเฉพาะถิ่น เพื่อป้องกันข้อจำกัดในการนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติจริง

สุดท้าย องค์ความรู้ที่ค้นพบจากการศึกษานี้ ไม่ได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่หยุดอยู่บนหน้ากระดาษ แต่ถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการสำหรับนักวิชาการ นักพัฒนาสังคม ตลอดจนผู้กำหนดนโยบาย การถอดบทเรียนจากพื้นที่อำเภอลำลูกกาสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการลงพื้นที่ออกแบบกระบวนการส่งเสริมอาชีพ สร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและลดความเหลื่อมล้ำให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นการตอบสนองต่อเจตนารมณ์สูงสุดของการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นให้มนุษย์สามารถยืนหยัดและเติบโตได้อย่างมีคุณค่าท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง : References

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2564). **รายงานสุขภาพคนไทย 2564**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). **พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education** (pp. 241-258). New York: Greenwood.

Coleman, J. S. (1990). **Foundations of Social Theory**. Cambridge, MA: Harvard University Press

Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. **American Journal of Sociology**, 91(3), 481-510

Harvey, D. (2005). **A Brief History of Neoliberalism**. Oxford: Oxford University Press.

Rigg, J. (2012). **Unplanned Development: Tracking Change in South-East Asia**. London: Zed Books.

นวัตกรรมการสื่อสารและการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนท้องถิ่น

COMMUNICATION INNOVATION AND CULTURAL CAPITAL MANAGEMENT FOR PROMOTING LOCAL COMMUNITY WELL-BEING

ธนัท ประทุมแก้ว[1] ,ทวีศักดิ์ หว่างจันทร์[2], เกียรติศักดิ์ เอี่ยมพุทธรักษา[3]

Thanat Prathumkaew[1], Taweesak Wangchan[2], and Kiattisak Iamphuttharaksa[3].

E-mail: tanat.fls@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้นวัตกรรมการสื่อสารและการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เพื่อยกระดับสุขภาวะของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ท่ามกลางความท้าทายของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่มักก่อให้เกิดปัญหานักท่องเที่ยวล้นเมืองและการสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิม การศึกษาพบว่าการบูรณาการเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบภาพเสมือนจริง (AR/VR) และแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ ผสานเข้ากับกลยุทธ์การเล่าเรื่อง (Storytelling) ที่สอดแทรกพุทธปัญญา สามารถถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง นอกจากนี้ การใช้หลักการมีส่วนร่วมผ่านโมเดล “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ยังเป็นกลไกสำคัญในการแปลงทุนวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์จิตวิญญาณชุมชน ผลลัพธ์จากการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบนี้ นำไปสู่การยกระดับสุขภาวะแบบองค์รวม ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ ทำให้เทคโนโลยีกลายเป็นทั้งสะพานเชื่อมและเกราะป้องกันที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : นวัตกรรมการสื่อสาร, ทุนทางวัฒนธรรม, สุขภาวะชุมชน, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, หลักบวร

Abstract

This article aims to present guidelines for applying communication innovation and cultural capital management to sustainably enhance the well-being of local communities. Amidst the current challenges in the tourism industry, such as overtourism and the loss of authentic identity, the integration of modern technologies - like Augmented Reality/Virtual Reality (AR/VR) and community-managed digital platforms - combined with storytelling strategies that incorporate Buddhist wisdom, can accurately and profoundly convey cultural values. Furthermore, utilizing participatory principles through the "Bowon" (Home, Temple, School) model serves as a crucial mechanism for transforming cultural capital into economic value while preserving the community's spiritual essence. The outcomes of this systematic management lead to the holistic elevation of community well-being across economic, social, and spiritual dimensions, transforming technology into both a bridge and a shield that sustainably strengthens the community.

Keywords: Communication Innovation, Cultural Capital, Community Well-being, Cultural Tourism, Bowon Model

บทนำ

ทุนทางวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศาสนสถาน ถือเป็นหัวใจสำคัญและเป็นจุดขายหลักของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย ทรัพยากรเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นกลไกสำคัญในการดึงดูดเม็ดเงินและขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ แต่ยังเป็นรากฐานที่หล่อหลอมอัตลักษณ์และจิตวิญญาณของชุมชนให้มีความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Bourdieu, 1986; พรสม หริรักษ์, 2562) การนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์จึงต้องกระทำควบคู่ไปกับการตระหนักถึงคุณค่าดั้งเดิม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาสังคมที่มุ่งหวังความยั่งยืนจึงไม่อาจพึ่งพาเพียงกลไกของทุนนิยมกระแสหลักที่มุ่งเน้นแต่เพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจมิติเดียวได้อีกต่อไป เนื่องจากกระบวนทัศน์ดังกล่าวทรัพยากรมักกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ (Harvey, 2005) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในยุคเปลี่ยนผ่านจึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ โดยการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมและปรัชญาทางศาสนาเข้ามาเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อน (Bourdieu, 1986) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและปรับวิธีคิดของคนในชุมชนให้สามารถยืนหยัดและต่อยอดคุณค่าดั้งเดิมให้สอดคล้องกับบริบทโลกสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล

อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน ชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญกับความท้าทายอย่างหนักจากการเติบโตของการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุมและมุ่งเน้นเพียงผลสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจ ปัญหานักท่องเที่ยวล้นเมืองได้กลายเป็นวิกฤตที่นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน และโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนที่ไม่อาจรองรับความหนาแน่นของผู้มาเยือนได้ทัน (UNWTO, 2018) สภาพการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างวิถีชีวิตปกติของคนในท้องถิ่นกับความต้องการของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2563)

นอกเหนือจากผลกระทบทางกายภาพแล้ว ชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาเชิงนามธรรมที่รุนแรงไม่แพ้กัน นั่นคือการสื่อสารที่ฉาบฉวยผ่านสื่อกระแสหลักและโซเชียลมีเดียที่มุ่งเน้นเพียงความสวยงามเพื่อดึงดูดความสนใจ สิ่งนี้นำไปสู่กระบวนการการบิดเบือนอัตลักษณ์และทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นเพียงสินค้าเพื่อการบริโภคอย่างรวดเร็วซึ่งส่งผลให้คุณค่าทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาอันลึกซึ้งดั้งเดิมถูกลดทอนลงไป (Richards, 2018; สุมาลี ชัยเจริญ, 2564)

เพื่อรับมือกับวิกฤตความท้าทายดังกล่าวนวัตกรรมการสื่อสารจึงก้าวเข้ามามีบทบาทในฐานะเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาและยกระดับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน การนำเทคโนโลยีดิจิทัลและแพลตฟอร์มสมัยใหม่มาปรับใช้โดยมีคนในท้องถิ่นเป็นผู้สร้างสรรค์เนื้อหาช่วยให้ชุมชนสามารถส่งเสียงที่แท้จริงของตนเองไปสู่สังคมภายนอก เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และข้อควรปฏิบัติเมื่อเข้ามาเยือนพื้นที่ (ศศิธร ยุวโกศล, 2565)

ท้ายที่สุด หากชุมชนนำนวัตกรรมการสื่อสารเหล่านี้มาใช้อย่างมีสติ มีเป้าหมาย และมีพุทธปัญญาเป็นตัวกำกับทิศทาง นวัตกรรมเหล่านี้ก็จะไม่ใช่ผู้ทำลายวิถีดั้งเดิม แต่จะเป็นช่องทางในการบริหารจัดการความหนาแน่นของนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมที่ช่วยปกป้องและต่อยอดคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดความสมดุล สร้างสุขภาวะที่ดี และดำรงอยู่คู่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551; ศิริพงศ์ พาลพ่าย, 2566)

นวัตกรรมการสื่อสารเพื่อบอกเล่าเรื่องราวชุมชน

การประยุกต์ใช้นวัตกรรมเพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ชุมชน สามารถดำเนินการได้ผ่าน 3 แนวทางหลัก ได้แก่

แนวทางที่ 1 การประยุกต์ใช้เทคโนโลยียุคใหม่ คือ การนำเทคโนโลยีความจริงเสริม (AR) และความจริงเสมือน (VR) มาใช้เพื่อจำลองภาพประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชนในอดีต ช่วยให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเข้าใจความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมโดยไม่ต้องเข้าไปรบกวนหรือสร้างความเสียหายต่อพื้นที่จริงมากเกินไป

แนวทางที่ 2 การสร้างแพลตฟอร์มดิจิทัลโดยชุมชน คือ ส่งเสริมให้คนในพื้นที่เป็น ผู้สร้างสรรค์เนื้อหาผ่านการบริหารจัดการโซเชียลมีเดีย เว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชันของชุมชนเองเพื่อสื่อสารความจริงและคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง ป้องกันการนำเสนอข้อมูลที่ผิดเพี้ยนจากบุคคลภายนอก

แนวทางที่ 3 การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) คือ นวัตกรรมการสื่อสารไม่ได้จำกัดแค่เครื่องมือดิจิทัล แต่รวมถึงการออกแบบสารด้วยการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาผสานกับคติธรรมและพุทธปัญญาสร้างเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่มอบประสบการณ์อันลึกซึ้งให้นักท่องเที่ยวได้ขบคิดและเรียนรู้ ไม่ใช่เพียงแค่การมาถ่ายภาพแล้วจากไป

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

การบูรณาการนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการบริหารจัดการที่เป็นระบบเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการธำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมโดยมีแนวทางสำคัญ ดังนี้ ประการแรก การสร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานของความเคารพในรากเหง้า คือ การเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดกระบวนการทำให้วัฒนธรรมสูญเสียความแท้จริง การต่อยอดทางเศรษฐกิจผ่านการนำศิลปะพื้นถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมการท่องเที่ยว จำเป็นต้องสอดแทรกคติความเชื่อและบริบททางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้เป็นแก่นสำคัญ เพื่อให้ผู้มาเยือนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งแทนที่จะเป็นการบริโภคเชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมผ่านกลไก "บวร" คือ การใช้พลังความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างธรรมาภิบาลในพื้นที่ท่องเที่ยว การเปิดพื้นที่ให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดกฎกติกาการท่องเที่ยวจะช่วยสร้างความตระหนักรู้และสำนึกความเป็นเจ้าของ เช่น การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว การจัดแบ่งโซนพื้นที่ความสงบในศาสนสถาน หรือการสร้างข้อตกลงร่วมเกี่ยวกับจริยธรรมของนักท่องเที่ยว เพื่อป้องกันผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ที่จะเกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม

ประการสุดท้าย การบริหารจัดการรายได้และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ คือ เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ชุมชนควรจัดตั้งกองทุนชุมชนหรือวิสาหกิจเพื่อสังคมขึ้น เพื่อบริหารจัดการรายได้จากการท่องเที่ยวให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม โดยเน้นการจัดสรรงบประมาณเพื่อการทำนุบำรุงศาสนสถาน การสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน และการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่อย่างครบวงจร การดำเนินงานในลักษณะนี้จะสร้างระบบนิเวศการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

สงวนสิทธิ์ในการประชุ
จัดโดย มหาวิทยาลัยม

ภาพที่ 1 แสดงการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ผลลัพธ์การยกระดับสุขภาวะชุมชนแบบองค์รวม

เมื่อนวัตกรรมการสื่อสารและการจัดการทุนทางวัฒนธรรมถูกบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ สิ่งนี้ย่อมก่อให้เกิดพลวัตของการพัฒนาสุขภาวะชุมชนใน 3 มิติหลักที่เกื้อกูลกัน ดังนี้

มิติแรก ด้านสุขภาวะทางเศรษฐกิจ คือ การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรมดิจิทัล ส่งผลโดยตรงต่อเสถียรภาพทางรายได้ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างแหล่งรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน ผ่านการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่คนในท้องถิ่น ทั้งนี้ การที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการกลไกการท่องเที่ยวด้วยตนเองได้นั้น นอกจากจะช่วยลดการรั่วไหลของรายได้สู่กลุ่มนายทุนหรือผู้ประกอบการภายนอกแล้ว ยังเป็นการสร้างระบบการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

มิติถัดมา ด้านสุขภาวะทางสังคม คือ ในเชิงโครงสร้างสังคม การประยุกต์ใช้นวัตกรรมดิจิทัลไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นวัตกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดช่องว่างระหว่างวัย โดยเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้ใช้ทักษะทางเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเกิด ควบคู่ไปกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุในพื้นที่ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวไม่เพียงแต่จะสร้างความรักและความภาคภูมิใจในถิ่นฐานเท่านั้น หากยังก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

มิติสุดท้าย ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณและปัญญา คือ นอกเหนือจากมิติทางวัตถุและสังคมแล้ว การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของพุทธปัญญายังส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาจิตใจอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ การสื่อสารเรื่องราวผ่านนวัตกรรมที่ถูกต้องและลึกซึ้ง จะช่วยปลูกฝังความตระหนักรู้และสร้างความเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้แก่ทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ศาสนสถานและพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้รับการปกป้องให้เป็นสถานที่แห่งความสงบอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเอื้อต่อการสืบทอดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและนำไปสู่การพัฒนาปัญญาเพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพและสมดุล

สงวนสิทธิ์ในการ
จัดโดย มหาวิทย

ภาพที่ 2 แสดงการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การผนวกนวัตกรรมการสื่อสารเข้ากับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสำเร็จในเชิงสุขภาวะที่ครอบคลุมทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณซึ่งนับเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

บทสรุป

บทสรุปสำคัญจากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรมทางเทคโนโลยีและการสื่อสารไม่ได้เป็นปัจจัยภายนอกที่เข้ามาทำลายมนต์ขลังหรือความแท้จริงของวัฒนธรรมดั้งเดิมแต่อย่างใด หากแต่สถานะของเทคโนโลยีขึ้นอยู่กับสติและปัญญาในการเลือกใช้และการกำกับดูแลของคนในชุมชน สอดคล้องกับ ทฤษฎีการกำหนดปัจจัยทางสังคมของเทคโนโลยี (Social Construction of Technology: SCOT) ซึ่งเสนอว่าเทคโนโลยีไม่ได้เป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางสังคมโดยอิสระ แต่สังคมต่างหากที่เป็นผู้กำหนดทิศทางและการใช้งานเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับบริบทและคุณค่าที่ต้องการ ดังนั้น เมื่อชุมชนมีความพร้อมในการปรับตัวและใช้ปัญญากำกับเครื่องมือเหล่านี้ เทคโนโลยีจะเปลี่ยนสถานะจากตัวเร่งความเสื่อมให้กลายเป็นตัวเร่งการเติบโตที่สอดประสานกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างแนบเนียน

ในเชิงการจัดการ หากชุมชนสามารถบริหารจัดการเครื่องมือดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบโดยผสานเข้ากับโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็งอย่างหลัก บวร" (บ้าน วัด โรงเรียน) เทคโนโลยีจะทำหน้าที่เสมือนสะพานเชื่อมเชิงกลยุทธ์ที่นำเสนอคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมไปสู่ระดับสากลได้อย่างแม่นยำ กระบวนการนี้สอดรับกับทฤษฎีทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital Theory) ของ Bourdieu (1986) ที่มองว่าการรักษาสมดุลและการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมต้องอาศัยการบริหารจัดการที่รอบคอบ การใช้หลักบวรเป็นกลไกกลางในการตัดสินใจจะช่วยป้องกันไม่ให้ชุมชนถูกครอบงำจากกระแสการท่องเที่ยวแบบบริโภคนิยม และช่วยให้คนในท้องถิ่นยังคงเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่แท้จริงในพื้นที่ของตน

ท้ายที่สุด บทบาทของนวัตกรรมที่บูรณาการเข้ากับปัญญาชุมชนจะพลิกบทบาทมาเป็นเกราะป้องกันเชิงวัฒนธรรมที่ช่วยคัดกรองผลกระทบเชิงลบจากระบบทุนนิยมข้ามชาติ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง ภูมิคุ้มกันทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบองค์รวมตามแนวพระราชดำริและหลักพุทธปัญญา การนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเป้าหมายสูงสุดในการสร้างสุขภาวะที่ดีและยั่งยืนจึงถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ โดยที่ยังคงรักษาจิตวิญญาณและคุณภาพชีวิตของทุกชีวิตในชุมชนให้คงอยู่อย่างมั่นคงและสงบสุขสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้

สงวนสิทธิ์ในการบ
จัดโดย มหาวิทยา

ภาพที่ 3 แสดงองค์ความรู้ที่ได้

จากการศึกษาสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงประจักษ์เพื่อสร้างโมเดลการพัฒนาสุขภาวะชุมชนท้องถิ่น ผ่านสมการบูรณาการที่มีนัยสำคัญ ดังนี้ ทุนทางวัฒนธรรม นวัตกรรมการสื่อสาร กลไกการมีส่วนร่วม ผ่านหลักบวร ส่งผลให้เกิดสุขภาวะชุมชนแบบองค์รวมซึ่งเป็นระบบการพัฒนาที่มีชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Tourism: CBT) โดยเน้นการใช้ศักยภาพภายในพื้นที่เป็นศูนย์กลาง แนวคิดนี้เป็นการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพลังความร่วมมือเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างกลไกขับเคลื่อนพื้นที่ต้นแบบผ่านฟันเฟือง 3 ประสาน ได้แก่ Knowledge (K) คือการยกระดับภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ Spirit (S) คือการเสริมสร้างจิตวิญญาณและความภาคภูมิใจในถิ่นฐาน และ Collaboration (C) คือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะ “บวร” เพื่อการบริหารจัดการที่ยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาจัดการดังกล่าวตั้งอยู่บนรากฐานของการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรม (Input) อย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายผ่านแหล่งมรดกสำคัญอย่างวัดจำปาและศาลเจ้าพ่อจุ้ย ตลอดจนทุนภูมิปัญญาของกลุ่มช่างวัดจำปาและวิถีชีวิตริมน้ำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ การพัฒนาในระยะนี้มุ่งเน้นการจัดระบบข้อมูลเพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยมองว่าทุนเหล่านี้ไม่ใช่เพียงทรัพยากรสำหรับการบริโภค แต่เป็นฐานคิดในการวางกลยุทธ์เพื่อเปลี่ยนบทบาทคนในชุมชนจากผู้ถูกกระทำภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ให้กลายเป็นผู้จัดการทุนทางวัฒนธรรมเชิงรุกที่มีความสามารถในการต่อรองเชิงโครงสร้าง

กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการนี้ คือการมีส่วนร่วมผ่านเทคนิค AIC (Appreciation–Influence–Control) ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถคิดวิเคราะห์ และวางแผนดำเนินงานได้อย่างเป็นเอกภาพ การวิจัยเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเทคโนโลยีและภูมิปัญญา โดยมีข้อสรุปเชิงวิชาการว่านวัตกรรมทางเทคโนโลยีทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือในการอำนวยความสะดวก แต่ภูมิปัญญาต้องทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดทิศทางเชิงจริยธรรมเพื่อคัดกรองเนื้อหาและป้องกันไม่ให้การท่องเที่ยวกลายเป็นการบริโภควัฒนธรรมที่ฉาบฉวย

ผลลัพธ์จากการจัดการตามโมเดล KSC ปรากฏชัดผ่านนวัตกรรมการท่องเที่ยว (Output) เช่น กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) งานช่างฝีมือ และการจัดการพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ณ เรือนไทยสองบุตรี ซึ่งเป็นการบูรณาการสื่อดิจิทัลเข้ากับการสื่อสารอัตลักษณ์ท้องถิ่น ผลลัพธ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน (Outcome) ผ่านการยกระดับพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ การสร้างอาชีพที่มั่นคง และการอนุรักษ์วิถีชีวิตริมน้ำเพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง โดยมีการคืนข้อมูลสู่ชุมชน (Data Restitution) ผ่านคู่มือการบริหารจัดการ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถดูแลทรัพยากรของตนเองได้อย่างอิสระ

โดยสรุป โมเดล KSC ถือเป็นนวัตกรรมสังคมที่ปฏิรูปการจัดการการท่องเที่ยวให้เป็นกระบวนการธำรงไว้ซึ่งคุณค่าของมนุษย์และสังคม การบูรณาการหลักบวรเข้ากับเครื่องมือการจัดการสมัยใหม่ช่วยให้เกิดความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ และรักษาความมั่นคงทางจิตวิญญาณของคนในพื้นที่ ผลสำเร็จของโมเดลนี้มิได้วัดจากตัวเลขเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมถึงความผาสุกทางจิตใจและความเข้มแข็งของระบบนิเวศทางวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นกันชนทางวัฒนธรรมที่ช่วยปกป้องชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองในปัจจุบัน พร้อมทั้งเป็นต้นแบบที่หน่วยงานรัฐและสถาบันการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **การพัฒนาที่ยั่งยืน** (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พรสม หริรักษ์. (2562). **ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระดับชุมชน.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศศิธร ยุวโกศล. (2565). นวัตกรรมการสื่อสารชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล. **วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม**, *9*(2), 45-60.

ศิริพงศ์ พาลพ่าย. (2566). พุทธปัญญากับการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมในการบริหารจัดการชุมชน. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**, *14*(1), 112-128.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2563). **รายงานแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อลดผลกระทบจากภาวะนักท่องเที่ยวล้นเมือง**. กรุงเทพฯ: ทีดีอาร์ไอ.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2566). **แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสังคมเพื่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ.

สุมาลี ชัยเจริญ. (2564). **การสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education** (pp. 241-258). New York: Greenwood.

Bijker, W. E., Hughes, T. P., & Pinch, T. (1987). **The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology**. MIT Press.

Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. **Journal of Hospitality and Tourism Management**, **36**, 12-21.

นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ: บทบาทนักการเมืองท้องถิ่น กับการสานพลังความปรองดองเพื่อสังคมสันติสุข

BUDDHIST-INSPIRED INNOVATION FOR RECONCILIATION: THE ROLE OF LOCAL POLITICIANS IN FOSTERING HARMONY FOR A PEACEFUL SOCIETY

อุษณี ฉันทวรคุณ,
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Usanee Chantavorakun
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyala University, Thailand
E-mail: usanee.chana@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาความขัดแย้งและบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้ง 2) พัฒนานวัตกรรมสมานฉันท์ตามแนวทางพุทธศาสนา และ 3) เสนอแนวทางการสานพลังความปรองดองเพื่อสร้างสังคมสันติสุข โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่น และนักวิชาการศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งในท้องถิ่นมักเกิดจากการจัดสรรทรัพยากรและความเห็นต่างทางการเมือง นักการเมืองท้องถิ่นในฐานะคนกลางสามารถประยุกต์ใช้นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ ซึ่งเป็นการบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 และพรหมวิหาร 4 เข้ากับกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยแบบมีส่วนร่วม นวัตกรรมนี้เปลี่ยนบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นจากผู้ใช้อำนาจเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านสันติภาพ ส่งผลให้เกิดการสานพลังความร่วมมือของคนในชุมชน ลดความหวาดระแวง และนำไปสู่การพัฒนาสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : นวัตกรรมสมานฉันท์, วิถีพุทธ, นักการเมืองท้องถิ่น, สังคมสันติสุข, การสานพลังความปรองดอง

Abstract

This research article aims to: 1) study the state of conflicts and the role of local politicians in conflict management; 2) develop a Buddhist peaceful innovation; and 3) propose guidelines for fostering harmony to create a peaceful society. Employing a qualitative research methodology, data were collected through in-depth interviews with key informants, including community leaders, local politicians, and religious scholars. The findings reveal that local conflicts primarily stem from resource allocation and political polarization. Local politicians, acting as mediators, can apply "Buddhist-way Peaceful Innovation," which integrates the principles of Saraniyadhamma 6 (conditions of amiable working) and Brahmavihara 4 (sublime attitudes) into a participatory mediation process. This innovation shifts the role of local

politicians from power brokers to peace facilitators. Consequently, it fosters community synergy, reduces mistrust, and sustainably leads to the development of a peaceful society.

Keywords: Peaceful Innovation, Buddhist Way, Local Politicians, Peaceful Society, Fostering Harmony

บทนำ

การพัฒนาสังคมในยุคปัจจุบันเผชิญกับความท้าทายอย่างยิ่งจากพลวัตความขัดแย้งในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีรากฐานมาจากหลายมิติ ทั้งการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการแบ่งขั้วทางความคิดและการเมือง (Galtung, 1996) ความขัดแย้งเหล่านี้ไม่เพียงแต่สั่นคลอนเสถียรภาพของชุมชน แต่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาในระดับฐานราก ทำให้สังคมสูญเสียโอกาสในการก้าวไปสู่ความยั่งยืน และมักนำไปสู่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ซ่อนเร้นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน

ในบริบทดังกล่าว นักการเมืองท้องถิ่นถือเป็นตัวแสดงหลักที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ตลอดจนเป็นคนกลางในการจัดการข้อพิพาท อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยกลไกทางกฎหมายหรือการใช้อำนาจรัฐแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว มักนำไปสู่การยุติปัญหาเพียงชั่วคราวในลักษณะผู้แพ้หรือผู้ชนะ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2560) ซึ่งไม่ได้สร้างความปรองดองที่แท้จริงในจิตใจของผู้คน อีกทั้งยังอาจทำให้ความหวาดระแวงและความบาดหมางฝังรากลึกยิ่งขึ้น

การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนจึงจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือที่มีความละเอียดอ่อนและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของชุมชน พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานทางวัฒนธรรมและระบบคุณค่าที่สำคัญของสังคมไทย มีหลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการจัดการความขัดแย้งด้วยปัญญาและเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556) หลักธรรมเหล่านี้จึงเป็นต้นทุนทางสังคมที่มีศักยภาพสูงในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเยียวยาความร้าวฉานในระดับชุมชน

ด้วยเหตุนี้ การนำหลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 ที่เน้นความเมตตา และสาราณียธรรม 6 ที่เน้นความสามัคคี มาบูรณาการร่วมกับแนวคิดรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แนวใหม่ จึงก่อให้เกิดแนวทางที่เรียกว่านวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ (Buddhist-way Peaceful Innovation) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการใช้อำนาจเชิงบังคับมาสู่กระบวนการพุทธสันติวิธี (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554) นวัตกรรมนี้มุ่งเน้นการสานเสวนาเพื่อเปิดพื้นที่ปลอดภัย สร้างความเข้าใจ และฟื้นฟูความไว้วางใจให้กลับคืนมา

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์และนำเสนอบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นในการนำนวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธมาใช้เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการท้องถิ่น เพื่อตอบคำถามว่านักการเมืองท้องถิ่นจะสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านสันติภาพได้อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อสานพลังความปรองดอง เยียวยาบาดแผลทางสังคม และยกระดับชุมชนไปสู่การเป็นสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการพัฒนาสังคมสันติสุข

บทความนี้พัฒนาขึ้นบนฐานของระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อนและผูกพันกับบริบทของพื้นที่ การเลือกใช้แนวทางนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเจาะลึกถึงรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งในระดับฐานราก ตลอดจนทำความเข้าใจพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและตัวแสดงทางการเมืองท้องถิ่นได้อย่างรอบด้าน การศึกษานี้จึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการประเมินสถานการณ์เชิงปริมาณ แต่ให้ความสำคัญกับการตีความความหมาย แวดล้อม และ

ประสบการณ์ร่วมของผู้คนในสังคม เพื่อนำไปสู่การแสวงหาทางออกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง

สำหรับกรอบแนวคิดหลัก การศึกษานี้ได้บูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์โดยการผสานทฤษฎีการจัดการความขัดแย้งเชิงสันติวิธีซึ่งเน้นการสานเสวนาแบบมีส่วนร่วมและการแสวงหาทางออกที่ทุกฝ่ายยอมรับได้เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานทางจิตวิญญาณของสังคมไทย เช่น พรหมวิหาร 4 และสาราณียธรรม 6 การหลอมรวมแนวคิดทั้งสองมิตินี้ก่อให้เกิดกรอบการวิเคราะห์ที่เรียกว่านวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธซึ่งทำหน้าที่เป็นเลนส์ในการทำความเข้าใจกระบวนการทำงานใหม่ของนักการเมืองท้องถิ่น ที่มุ่งเปลี่ยนผ่านจากการใช้อำนาจตามโครงสร้าง มาสู่การใช้เมตตาธรรมและเหตุผลเป็นเครื่องมือลดความรุนแรงและเยียวยาความสัมพันธ์

เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีความน่าเชื่อถือและตอบโจทย์การวิจัย การศึกษานี้ได้กำหนดเครื่องมือหลักในการรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ นักการเมืองท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผู้นำทางศาสนา และตัวแทนภาคประชาชน กระบวนการนี้มุ่งถอดบทเรียนและวิเคราะห์กลไกการทำงานของนวัตกรรมทางสังคมเมื่อถูกนำไปปรับใช้ในสถานการณ์จริง ข้อมูลที่ได้จึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวปฏิบัติที่ดีซึ่งสามารถนำไปพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อขับเคลื่อนสังคมสันติสุขในระดับชาติได้ต่อไป

บริบทความขัดแย้งและข้อจำกัดในบทบาทดั้งเดิมของนักการเมืองท้องถิ่น

ผลการศึกษาบริบทเชิงพื้นที่พบว่า สภาพปัญหาความขัดแย้งในระดับฐานรากของสังคมไทยมิได้เกิดจากปัจจัยพื้นฐานเพียงมิติเดียว แต่มักมีความซับซ้อนและทับซ้อนกันในหลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผูกพันกับระบบอุปถัมภ์และเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน ความขัดแย้งเหล่านี้มักมีจุดเริ่มต้นจากการแข่งขันเพื่อเข้าถึงและจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนความเห็นต่างทางการเมืองที่ลุกลามไปสู่ความแตกแยกในระดับเครือญาติและกลุ่มสังคม เมื่อกลไกทางสังคมแบบดั้งเดิมไม่สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงและพลวัตของผลประโยชน์ที่หลากหลายได้ ความขัดแย้งจึงมักขยายตัวและฝังรากลึก กลายเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่บั่นทอนเสถียรภาพของการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ท่ามกลางความขัดแย้งดังกล่าว การศึกษาได้เผยให้เห็นถึงข้อจำกัดในบทบาทดั้งเดิมของนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งในอดีตมักถูกคาดหวังและกำหนดให้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้ใช้อำนาจรัฐหรือผู้จัดสรรผลประโยชน์เป็นหลัก เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้น การเข้าแทรกแซงเพื่อระงับเหตุจึงมักวางอยู่บนฐานของการใช้อำนาจสั่งการหรือการตัดสินชี้ขาดด้วยกฎระเบียบ ซึ่งกระบวนการเช่นนี้มักนำไปสู่ผลลัพธ์ในลักษณะผู้แพ้หรือผู้ชนะฝ่ายที่สูญเสียผลประโยชน์มักเกิดความรู้สึกไม่เป็นธรรมและเก็บซ่อนความคับแค้นใจไว้ส่งผลให้การยุติปัญหาเป็นเพียงการกดทับความขัดแย้งไว้ชั่วคราวมิใช่การแก้ปัญหาที่รากเหง้าและพร้อมที่จะปะทุขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลาเมื่อปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนไป

นอกจากนี้ ข้อค้นพบยังชี้ให้เห็นว่า กลไกทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักแบบเดิมนั้น มุ่งเน้นเพียงการตัดสินความถูก-ผิดตามลายลักษณ์อักษร แต่ขาดมิติของการเยียวยาจิตใจและการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้ง ผลกระทบที่ตามมาคือ ชุมชนต้องเผชิญกับภาวะสูญเสียความไว้วางใจซึ่งกันและกันอย่างรุนแรง ทั้งความหวาดระแวงระหว่างประชาชนด้วยกันเอง และระหว่างประชาชนกับผู้นำท้องถิ่น สภาพการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการรื้อถอนกระบวนทัศน์การใช้อำนาจแบบเดิม และเร่งปรับเปลี่ยนบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นพร้อมทั้งแสวงหาเครื่องมือหรือนวัตกรรมใหม่ในการบริหารจัดการท้องถิ่นที่สามารถอุดช่องโหว่ของกลไกรัฐ และก้าวข้ามข้อจำกัดเพื่อสร้างสมานฉันท์ที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ: เครื่องมือใหม่ในการบริหารจัดการท้องถิ่น

เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดของการใช้อำนาจรัฐแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่าการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมกับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่านวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ นวัตกรรมนี้ถือเป็นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ ครั้งสำคัญในการบริหารจัดการท้องถิ่น โดยเปลี่ยนแกนกลางของการแก้ปัญหาจากฐานอำนาจมาสู่ฐานของความเมตตาและปัญญาซึ่งไม่เพียงแต่มุ่งระงับเหตุความขัดแย้งเชิงพฤติกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่มุ่งเข้าไปจัดการกับรากเหง้าของปัญหาในระดับจิตใจ โดยมีกลไกสำคัญ 3 ประการที่ทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ

กลไกประการแรกคือ การสร้างพื้นที่ปลอดภัยด้วยพรหมวิหาร 4 ในขั้นตอนนี้นักการเมืองท้องถิ่นจะนำหลักเมตตา (ความปรารถนาดี) และกรุณา (ความมุ่งช่วยให้พ้นทุกข์) มาใช้เป็นฐานคิดในการเปิดเวทีสานเสวนา โดยสวมบทบาทเป็นคนกลางที่รับฟังปัญหาอย่างลึกซึ้งและปราศจากอคติ การใช้พรหมวิหาร 4 ช่วยสลายบรรยากาศของการเผชิญหน้า ทำให้คู่ขัดแย้งรู้สึกถึงความปลอดภัยทางจิตวิทยา เมื่อแต่ละฝ่ายรู้สึกว่าตนเองได้รับการรับฟังอย่างให้เกียรติและไม่ถูกตัดสิน กำแพงแห่งอคติและความหวาดระแวงจะค่อย ๆ ลดลง ซึ่งถือเป็นปฐมบทที่สำคัญยิ่งในการเปิดใจเข้าสู่กระบวนการหาทางออกร่วมกัน

เมื่อพื้นที่ปลอดภัยถูกสถาปนาขึ้น กลไกประการที่สองที่ถูกนำมาขับเคลื่อนคือการเจรจาด้วยวาจาสมานฉันท์ ซึ่งเป็นการนำหลักสัมมาวาจามาใช้เป็นนวัตกรรมในการสื่อสารทางการเมือง ในบริบทที่มีความขัดแย้งรุนแรง ภาษาและคำพูดมักถูกใช้เป็นอาวุธในการทิ่มแทงกัน แต่นักการเมืองท้องถิ่นที่ใช้นวัตกรรมนี้จะทำหน้าที่กำกับทิศทางการสื่อสารให้มุ่งเน้นความจริงใจ สุภาพ และเกิดประโยชน์ โดยเปลี่ยนรูปแบบการสนทนาจากการโต้ตอบเพื่อเอาชนะไปสู่การสนทนาเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ การสื่อสารด้วยวาจาสมานฉันท์จะช่วยตีกรอบประเด็นปัญหาให้แคบลง และช่วยให้คู่ขัดแย้งสามารถมองเห็นจุดร่วมท่ามกลางความแตกต่างได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กลไกประการสุดท้ายคือการนำไปสู่ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แบบพุทธ ซึ่งแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มุ่งเน้นการหาคนผิดเพื่อลงโทษ กระบวนการนี้มุ่งเน้นไปที่การให้อภัย (อภัยทาน) การสำนึกผิด และการชดเชยเยียวยาความรู้สึกของทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบ ในบริบทนี้ บทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นจะถูกยกระดับจากการเป็นผู้พิพากษาคอยชี้ขาดตัดตอนมาสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านสันติภาพที่คอยประคับประคองให้ชุมชนร่วมกันออกแบบมาตรการเยียวยากันเอง นวัตกรรมนี้ช่วยฟื้นฟูสายใยความสัมพันธ์ทางสังคมให้กลับมาเข้มแข็งและมีภูมิต้านทานต่อความขัดแย้งในอนาคต

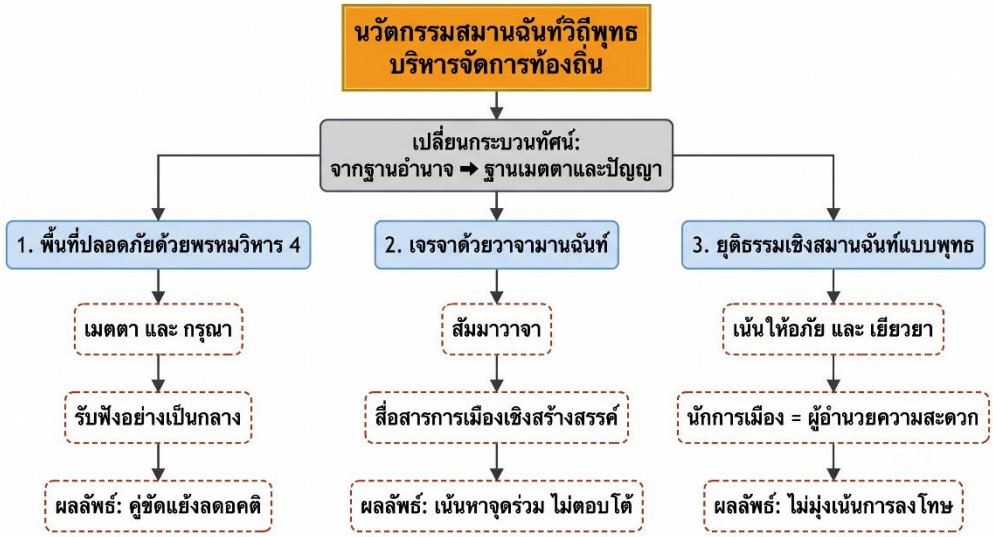

ภาพที่ 1 แสดงนวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ

การสานพลังความปรองดองเพื่อขับเคลื่อนสังคมสันติสุข

การนำนวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ ถือเป็นการขับเคลื่อนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อนักการเมืองท้องถิ่นปรับเปลี่ยนท่าทีจากผู้มีอำนาจสั่งการมาเป็นผู้อำนวยความสะดวก นวัตกรรมนี้จะทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการสานพลังดึงเอาศักยภาพของทุกภาคส่วนมาร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะการฟื้นฟูและผนึกกำลังเครือข่ายสถาบันหลักของสังคมไทย ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน (บวร.) ให้กลับมามีความเข้มแข็ง การทำงานแบบบูรณาการนี้ทำให้กระบวนการจัดการความขัดแย้งไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่เพียงกลไกของรัฐ แต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชน พระสงฆ์ และนักการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบทางออกร่วมกัน ซึ่งถือเป็นการกระจายอำนาจในการจัดการสันติภาพคืนสู่มือของชุมชนอย่างแท้จริง

ปรากฏการณ์สานพลังดังกล่าว มีความสอดคล้องและได้รับการหนุนเสริมด้วยหลัก สาราณียธรรม 6 (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความสามัคคี เมื่อเครือข่ายบวร. และประชาชนในพื้นที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กันด้วยเมตตากายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม(สาธารณโภคี) และการมีสิทธิเสียงที่ยอมรับซึ่งกันและกัน (ทิฏฐิสามัญญตา) กระบวนการเหล่านี้จะเข้าไปช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางความรู้สึกและความแปลกแยกในจิตใจของผู้คน หลักสาราณียธรรมจึงทำหน้าที่เสมือนกาวใจที่เชื่อมร้อยความแตกต่าง หล่อหลอมให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสร้างสำนึกแห่งความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน อย่างแน่นแฟ้น

ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เกิดจากการประยุกต์ใช้นวัตกรรมนี้ คือการที่ชุมชนสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อความขัดแย้งในระยะยาว ประชาชนได้เรียนรู้กระบวนการพุทธสันติวิธีผ่านการปฏิบัติจริง จนสามารถพัฒนาและยกระดับตนเองขึ้นเป็นเครือข่ายจิตอาสาไกล่เกลี่ยชุมชนที่คอยเฝ้าระวังและระงับข้อพิพาทระดับย่อยไม่ให้ลุกลามบานปลาย การเปลี่ยนแปลงจากระดับฐานรากนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ซึ่งไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อความบริบทของท้องถิ่น แต่ยังสอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง SDG 16 (Peace, Justice and Strong Institutions) ที่มุ่งส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ยุติธรรม และสร้างสถาบันที่เข้มแข็งครอบคลุมทุกระดับ นับเป็นการยืนยันว่านวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธสามารถประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือสากลในการขับเคลื่อนสังคมสันติสุขได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุป

การวิจัยในครั้งนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ท่ามกลางพลวัตความขัดแย้งที่ซับซ้อนในระดับฐานราก การพึ่งพากลไกอำนาจรัฐหรือกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักแบบดั้งเดิม ไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาที่ฝังลึกในมิติของความรู้สึกและระบบความสัมพันธ์ นักการเมืองท้องถิ่นซึ่งเป็นกลไกที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องก้าวข้ามกรอบความคิดเดิมที่จำกัดอยู่เพียงการเป็นผู้บริหารโครงสร้างพื้นฐานหรือผู้ใช้อำนาจตัดสินชี้ขาด มาสู่การกำหนดบทบาทใหม่ในฐานะผู้อำนวยความสะดวกด้านสันติภาพเพื่อสลายความหวาดระแวงและฟื้นฟูความไว้วางใจให้กลับคืนสู่ชุมชน

การนำ นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธ (Buddhist-way Peaceful Innovation) มาประยุกต์ใช้ จึงเป็นทางออกที่ตอบโจทย์และมีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง นวัตกรรมนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพรหมวิหาร 4 และสัมมาวาจา เข้ากับกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย สามารถสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตวิทยา ทำให้คู่ขัดแย้งยอมลดกำแพงแห่งอคติและหันหน้าเข้าหากัน กระบวนการ

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แบบพุทธได้เปลี่ยนวิกฤตความขัดแย้งให้กลายเป็นโอกาสในการทำความเข้าใจ ให้อภัย และเยียวยาบาดแผลทางจิตใจร่วมกันอย่างสันติ

นอกจากมิติของการระงับข้อพิพาทแล้ว นวัตกรรมดังกล่าวยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ในการสานพลังเครือข่ายทางสังคม โดยดึงสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา (หลักการ บวร.) เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง การขับเคลื่อนบนฐานของหลักสาราณียธรรม 6 ได้ช่วยหล่อหลอมความสามัคคี ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางความรู้สึก และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกแห่งความเป็นชุมชนร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ทำให้ประชาชนสามารถจัดการกับความแตกต่างได้อย่างมีวุฒิภาวะ

ในมิติเชิงนโยบายและการพัฒนา นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธมิได้จำกัดคุณค่าอยู่เพียงการเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ยังสามารถยกระดับเป็นต้นแบบ (Role Model) สำหรับการบริหารจัดการความขัดแย้งในระดับชาติและนานาชาติ ข้อค้นพบจากการศึกษานี้สอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 16 (SDG 16) ซึ่งตอกย้ำว่า การสร้างสังคมสันติสุข สถาบันที่เข้มแข็ง และความยุติธรรมที่เข้าถึงได้นั้น สามารถเริ่มต้นได้จากการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ทางการเมืองในระดับจุลภาค และการประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กล่าวโดยสรุป นวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธเป็นมากกว่าเครื่องมือลดความขัดแย้ง แต่เป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและสังคมนักการเมืองท้องถิ่นในยุคปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนวิศวกรสังคมผู้มีหน้าที่ออกแบบและวางรากฐานสันติภาพ การนำนวัตกรรมนี้ไปขยายผลและปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง จะเป็นกุญแจสำคัญในการถักทอสายใยความผูกพันของคนในชาติ และเป็นฟันเฟืองหลักที่ขับเคลื่อนสังคมท้องถิ่นไปสู่การเป็นสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืนและแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้

ภาพที่ 2 แสดงองค์ความรู้ที่ได้

จากการศึกษาและถอดบทเรียนบริบทความขัดแย้ง ตลอดจนบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อค้นพบเชิงประจักษ์และบูรณาการเข้ากับแนวคิดพุทธสันติวิธี จนก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ (New Knowledge) ในรูปแบบของกรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติการที่เรียกว่า โมเดล พีซ-แอล (PEACE-L Model) โมเดลนี้ถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ออกแบบมาเพื่อเป็นเครื่องมือและกลไกในการทำงานสำหรับนักการเมืองท้องถิ่นและผู้นำชุมชน ในการบริหารจัดการความขัดแย้งและสานพลังความปรองดองอย่างยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

P - Participatory Dialogue (การสานเสวนาอย่างมีส่วนร่วม) คือการเปิดพื้นที่ปลอดภัยเพื่อให้คู่ขัดแย้งและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร มุ่งเน้นการใช้สัมมาวาจา (วาจาที่สุภาพและสร้างสรรค์) และการรับฟังอย่างลึกซึ้งโดยปราศจากอคติกระบวนการนี้ช่วยสลายกำแพงความหวาดระแวง และทำให้ทุกฝ่ายได้ยินเสียงที่แท้จริงของกันและกัน

E - Empathy and Metta (ความเข้าอกเข้าใจบนฐานเมตตาธรรม) คือการเปลี่ยนท่าทีจากการมองคู่ขัดแย้งเป็นศัตรู มาสู่การมองด้วยความเข้าอกเข้าใจในความเป็นมนุษย์โดยใช้หลัก พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นเครื่องมือบ่มเพาะจิตใจ นักการเมืองท้องถิ่นต้องใช้ความเมตตาเป็นแรงขับเคลื่อนในการอยากเห็นชุมชนพ้นทุกข์จากความขัดแย้ง ซึ่งจะช่วยลดความตึงเครียดและสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ

A - Amiable Working via Saraniyadhamma (การสานพลังด้วยสาราณียธรรม) คือกลไกการสร้างความสามัคคีและสมานฉันท์ โดยประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรม 6 (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน) นักการเมืองท้องถิ่นต้องกระตุ้นให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการเคารพในกฎกติกาหรือความคิดเห็นที่แตกต่าง (ทิฏฐิสามัญญตา) เพื่อหลอมรวมคนในชุมชน เครือข่ายบ้าน วัด และโรงเรียน (บวร.) ให้กลับมาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

C - Compromise via the Middle Way (การประนีประนอมบนมัชฌิมาปฏิปทา): คือการแสวงหาทางออกของปัญหาที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ไม่ใช่การตัดสินแบบผู้ชนะกินรวบแต่เป็นการประยุกต์ใช้หลัก มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) เพื่อหาจุดร่วมที่ทุกฝ่ายสามารถยอมรับได้เป็นการประนีประนอมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง เป็นธรรม และการรักษาสายใยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

E - Empowerment for Resilience (การเสริมพลังเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม): กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แบบพุทธ ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการระงับเหตุ แต่ต้องก้าวไปสู่การเสริมพลังให้กับชุมชน นักการเมืองท้องถิ่นต้องส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายจิตอาสาไกล่เกลี่ย ถ่ายทอดทักษะสันติวิธีให้ประชาชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีภูมิคุ้มกันในการรับมือกับความขัดแย้งใหม่ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

L - Local Politician as Peace Facilitator (นักการเมืองท้องถิ่นในฐานะผู้อำนวยความสะดวกด้านสันติภาพ) นี่คือหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ นักการเมืองท้องถิ่นต้องสลัดภาพจำของการเป็นผู้มีอำนาจสั่งการหรือผู้จัดสรรผลประโยชน์ มาสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางเชื่อมประสานเป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้และเป็นวิศวกรสังคมที่คอยประคับประคองให้คู่ขัดแย้งและชุมชนสามารถเดินออกจากปัญหาได้ด้วยปัญญาของตนเอง

โมเดล PEACE-L จึงเป็นนวัตกรรมสมานฉันท์วิถีพุทธที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง การขับเคลื่อนโมเดลนี้ไม่เพียงแต่ช่วยเยียวยาบาดแผลจากความขัดแย้งในอดีต แต่ยังเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงเพื่อการพัฒนาชุมชน นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการเป็นสังคมสันติสุขที่ยั่งยืนจากระดับฐานรากอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง : References

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2560). **สันติวิธีกับการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). **พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการเพื่อจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Galtung, J. (1996). **Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization**. London: SAGE Publications.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ม จ ร

การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

THE ACADEMIC ADMINISTRATION OF TEACHER PARTICIPATION IN SCHOOL UNDER TAK PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE 2

พันทวิน มงคลคีรีเขต[1] ดร.ดลนภา ท้วมยัง[2]

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยพิษณุโลก

Mr.Phanthawin Mongkonkiriket, Dolnapa Tuamyang

Field of Study: Educational Administration

Faculty of Education, Phitsanulok University

E-mail mongkonkiri.ket@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์1)เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในโรงเรียน 2)เพื่อศึกษา การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารในโรงเรียน 3)เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล และเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมใน การบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำนวน 350 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติทดสอบที (T-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ(Multiple RegressionAnalysis)ผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =3.76, S.D.=0.85) การบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =3.84, S.D.=0.80) การเปรียบเทียบข้อมูลสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง แลประสบการณ์การทำงานพบว่า โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม

ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และด้านการมีส่วนร่วม

ในการ ประเมินผล โดยมีอำนาจพยากรณ์ไปในทิศทางเดียวกัน สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมของครูมีผลต่อการบริหารงาน วิชาการ ได้ร้อยละ 80.10

คำสำคัญ ; การบริหารงานวิชาการ, การมีส่วนร่วม, ครู

Abstract

The objective of the study were to 1)study the participation of teachers in schools. 2)to study the academic administration of school administrators. 3)to compare teachers' participation in academic administration in schools classified by personal status and 4) to study teachers' participation in academic administration in schools under the Office of Tak Primary Educational Service Area 2. The research instrument was a questionnaire.The sample consisted of 350 administrators and teachers in schools under the Tak Primary Educational Service Area Office 2. The statistics used for data analysis included frequency, percentage, mean, standard deviation, ttest, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), and Multiple Regression Analysis. The results found that the Teacher participation in schools under the Tak Primary Educational Service Area Office 2. Overall was at a high level ($\bar{x}$ =3.76, S.D.=0.85). The Academic administration of teachers in schools under the Tak Primary Educational Service Area Office 2. Overall was at a high level ($\bar{x}$ =3.84, S.D.=0.80) Comparison of personal status of academic administration with teacher participation in schools under the Office of Tak Primary Educational Service Area 2. By Sex, Age, Education, Position and Experience It was found that, overall, the difference was statistically significant at the 0.05 level. Academic administration with teacher participation in schools under the Tak Primary Educational Service Area Office, Area 2, found that participation in decision-making, participation in receiving benefits, participation in operations, and participation in evaluation had predictive power in the same direction. It was able to explain the effect of teacher participation on academic administration by 80.10 percent.

Keywords : Academic Administration, Participation, Teacher

บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคน สร้างสังคม และสร้างชาติ เป็นกลไกหลัก ในการพัฒนา กำลังคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข ในกระแสการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 เนื่องจากการศึกษามีบทบาทสำคัญ ในการสร้างความได้เปรียบของประเทศเพื่อ การแข่งขันและยืนหยัดในเวทีโลกภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัตประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จึงให้ความสำคัญและทุ่มเทกับการพัฒนาการ ศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตนให้สามารถก้าวทันการ เปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ ภูมิภาคและของโลก ควบคู่กับการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของ ประเทศ ในส่วนของประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษา การพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถ ของคนไทยให้มีทักษะ ความรู้ความสามารถ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและการ พัฒนาประเทศภายใต้แรงกดดันภายนอก จากกระแสโลกาภิวัตน์และแรงกดดันภายในประเทศที่เป็นปัญหาวิกฤตที่ ประเทศต้องเผชิญ เพื่อให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีสังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรม จริยธรรม และประเทศสามารถ ก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่

ประเทศที่พัฒนาแล้ว รองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งในปัจจุบัน และอนาคต โดยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาระบบเศรษฐกิจและสังคมของ ประเทศไทย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560 : 3) การพัฒนาประชากรในประเทศซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสม และเจริญก้าวหน้าอัน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศโดยตรง ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทย ได้มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ที่ สลับซับซ้อนและส่งผลกระทบถึงกัน ดังนั้นสังคมไทย จึงต้องปรับเปลี่ยนและเตรียมการวางแผนเพื่อรองรับ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งทิศทาง ในการพัฒนาประเทศชาติให้มีศักยภาพและมีความเจริญก้าวหน้าอย่าง มั่นคงและยั่งยืนทัดเทียมนานาอารยประเทศ มนุษย์จึงเป็นปัจจัยหลักที่จะต้องได้รับการพัฒนาการศึกษาซึ่งเป็น กระบวนการพัฒนาเยาวชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นปัจจุบันและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต จึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะให้สามารถเข้าได้กับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์ ความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่มีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา การจัดการศึกษาไทย มีหลักการสำคัญคือ ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มุ่งสร้าง คุณภาพชีวิตที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีทักษะ มีความคิด สร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้น ระบบการศึกษา จึงเป็นกลไกสำคัญในการ พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560 : 2)

การบริหารงานวิชาการเป็นงานที่สำคัญสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับปรุง คุณภาพ การเรียนการสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของสถานศึกษาและเป็นเครื่องชี้วัด ความสำเร็จของผู้บริหาร เพราะจะได้ใช้ความรู้ความสามารถตลอดจนประสบการณ์ทั้งหลาย มาดำเนินการบริหารงานในโรงเรียน จึงจำเป็น จะต้องมีหลักการในการบริหารงานวิชาการที่เป็นระบบ อาศัยความร่วมมือกันในการทำงานระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องการ กระจายอำนาจ และความรับผิดชอบให้แก่ผู้ปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ สร้างสรรค์งานวิชาการการริเริ่มให้ขวัญกำลังใจใน การทำงาน คอยกระตุ้นเตือนให้คำแนะนำแก่ครูผู้ปฏิบัติงาน ประสานงานให้ครูผู้ปฏิบัติงานทุกคนทำงานร่วมกัน อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องมีการติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ (ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2561) การบริหารแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน ที่ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง การที่จะบริหารโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารโรงเรียน ควรจะนำหลักการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนรับผิดชอบและร่วมกันตัดสินใจในการ จัดการศึกษา เพื่อสร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของและ ร่วมจัดการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะสามารถตอบสนอง ความต้องการของบุคคลที่เกี่ยวข้องและเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารโรงเรียนได้อย่างต่อเนื่อง การ บริหารแบบมีส่วนร่วมนับว่าเป็นการบริหารจัดการอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งนอกจากผู้บริหารจะมีบทบาทสำคัญในองค์กร แล้ว สมาชิกหรือบุคคลในองค์กรเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้องค์กรก้าวหน้าไปด้วยดี เพราะการบริหาร แบบมีส่วนร่วมจะทำให้องค์กรเกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการบริหารแบบปกติ การบริหารแบบมีส่วนร่วมได้ถูกนำมาใช้ ในการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชน โดยมุ่งที่จะสร้างความร่วมมือร่วมใจเพื่อให้งานสำเร็จ การให้บุคคล ได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน การประเมินผล งาน ล้วนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับองค์กร ถ้าหากการปฏิบัติงานมีความไม่เข้าใจกันหรือ เกิด ความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของ หมู่คณะและไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์กรแล้ว การ บริหารงานขององค์กรก็จะบรรลุผลสำเร็จได้โดยยาก (ธร สุนทรายุทธ, 2561 : 5) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ในฐานะองค์กรหลักรับผิดชอบ การจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่ 5 อำเภอชายแดนฝั่งตะวันตกของจังหวัดตาก ได้แก่ อำเภอ แม่สอด อำเภอแม่ระมาด อำเภอ ท่าสองยาง อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง โดยมีจำนวนโรงเรียนในสังกัด จำนวน 116 โรงเรียน และ 6 โรงเรียน สาขา โดย

ส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นเลิศของผู้เรียนให้มีสมรรถนะตามศักยภาพและเพิ่มขีด ความสามารถในการแข่งขัน และพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีสมรรถนะตามหลักสูตร และทักษะที่จำเป็นต่ออนาคตใน ศตวรรษที 21 และมีนโยบาย จัดการศึกษา ด้านพัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อ เป็นกลไกหลักใน การขับเคลื่อนการจัดการศึกษา พัฒนาคุณภาพผู้เรียน สร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการการศึกษาที่ มีคุณภาพ มีมาตรฐานและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ นอกจากนี้ยังมี จุดเน้นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาอีกมากมาย รวมทั้งการยึดหลักธรรมาภิบาล สร้างงาน สร้างสัมพันธ์ มุ่งมั่น บริการ สืบสานเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการศึกษามีการบริหารจัดการแบบบูรณาการ และส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2, 2567 : 33) ปัญหาการบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ที่ผ่านมา พบว่า การพัฒนาคุณภาพการศึกษาหลายๆด้านยังไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งงานวิชาการ โรงเรียนต่าง ๆ ได้มีการแบ่งทีมงานย่อย ๆ ออกเป็น อีกหลายงาน มักเกิดปัญหาขาดประสิทธิภาพในด้านการมีส่วน ร่วมในการทำงานแต่ละงาน ซึ่งผู้ที่รับผิดชอบจะมีการวางแผนการดำเนินงานในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบ ไม่ว่าจะ เป็น ด้านการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการสอน และด้านการวัดผลและประเมินผล อาจเป็นเพราะขาดการมีส่วนร่วมในการทำงานด้านต่าง ๆ เช่นการมีส่วนร่วม ในการวางแผนการจัดทำหลักสูตรของ สถานศึกษาการประเมินผล การจัดกิจกรรมการเรียน การสอนของครูการกำหนดระเบียบ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการ วัดผลประเมินผลของสถานศึกษา การนำผลการประเมินการใช้สื่อมาพัฒนา สร้างสื่อ นวัตกรรม พัฒนาการสอนแบบ ACTIVE LEARNING เป็นต้น ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการทำงานได้ไม่ดีเท่าที่ควรตามแผนงานที่วางไว้ อีกทั้งการ วัดผลประเมินผลที่มีการให้จัดทาเอกสารหลักฐานที่ซ้ำซ้อน ไม่เป็นไปตามนโยบาย ของต้นสังกัดที่ต้องการให้สถานศึกษาลดกระดาษและลดภาระงานที่ไม่จำเป็นให้กับครู แต่เป็น การเพิ่มภาระให้กับครูผู้สอน นอกจากนี้ยัง พบว่าแหล่งเรียนรู้ประเภทสื่อมีไม่เพียงพอและไม่ทันสมัย สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาด้านการบริหารจัดการเพราะส่งผล ทำให้ผู้เรียนเสียโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ โดยสะท้อนผ่านผลสัมฤทธิ์ทางเรียนที่ยังไม่เป็นที่น่า พอใจ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2, 2567)

ดังนั้นจากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่อง การบริหารงาน วิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 เพื่อให้ทราบถึงการมีส่วน ร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตาก เขต 2 ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมและความแตกต่างของขนาดสถานศึกษา อันจะ นำไปสู่การวางแผนการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ให้มีประสิทธิภาพ พัฒนาผู้เรียนให้ได้มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึง ประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและนโยบายการศึกษาของชาติซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาสถานศึกษาให้มีความ เป็นเลิศทั้งด้านวิชาการและทักษะอาชีพ

วัตถุประสงค์

1.เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตาก เขต 2

2. เพื่อศึกษาการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

3.เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

4.เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตาก เขต 2

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดใน การวิจัยเรื่อง ดังนี้

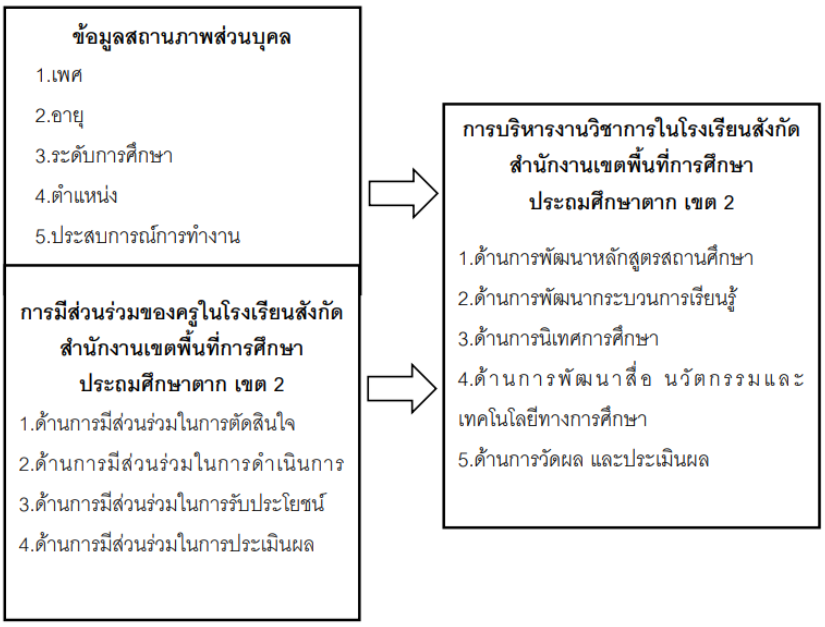

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารงาน วิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 โดยดำเนินการ ตามขั้นตอนดังนี้

1. ประเภทของการวิจัยและแหล่งข้อมูล การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือหลักในการ เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตาก เขต 2

ข้อมูลที่ใช้แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1.ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่ได้จากการตอบแบบสอบถามโดยตรง

2.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากเอกสาร รายงาน และข้อมูลทางราชการที่เกี่ยวข้อง

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำนวน 2,752 คน กลุ่มตัวอย่าง กำหนดโดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973) ที่

ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และความคลาดเคลื่อน ±5 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 350 คน โดยใช้วิธีสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตามสัดส่วนของโรงเรียนในแต่ละอำเภอ

อำเภอ	ประชากร (คน)	กลุ่มตัวอย่าง (คน)
แม่สอด	683	87
แม่ระมาด	362	46
ท่าสองยาง	706	90
พบพระ	696	88
อุ้มผาง	305	39
รวม	**2,752**	**350**

ภาพที่ 2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามแบบอ่านให้ตอบ ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่

1.ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม 5 ข้อ (เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงาน)

2.แบบสอบถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการ

3.แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการของครู

4.คำถามปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม 4. การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดขอบเขตและประเด็นคำถาม

2. จัดทำร่างแบบสอบถามและนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและปรับปรุง

3. ส่งแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งได้ค่าระหว่าง 0.67–1.00

4. ทดลองใช้ (Try-out) กับครูในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 1 จำนวน 30 คน เพื่อตรวจสอบอำนาจจำแนกของข้อคำถาม

5. ตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับด้วยวิธีของ Cronbach's Alpha ได้ค่าความ เชื่อมั่นเท่ากับ 0.948 แสดงว่าเครื่องมือมีความเที่ยงและเชื่อถือได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ขอหนังสือรับรองจากมหาวิทยาลัยเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลจากโรงเรียนในพื้นที่ศึกษา จากนั้น ดำเนินการแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 350 คน โดยรวบรวมข้อมูลกลับมาวิเคราะห์ตามขั้นตอนที่กำหนด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและเชิงอนุมาน ดังนี้ • ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่ (f) และร้อยละ (%)

ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของครูและการบริหารงานวิชาการ วิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) พร้อมแปลผลตามเกณฑ์ของบุญชม ศรีสะอาด (2561)

การเปรียบเทียบความคิดเห็น o เพศ ⟶ ทดสอบด้วยสถิติ t-test o อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์ ⟶ ทดสอบด้วยสถิติ ANOVA (F-test)

หากพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ใช้วิธี LSD (Least Significant Difference) เพื่อเปรียบเทียบรายคู่

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบริหารงานวิชาการ ใช้วิธีการวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 7.

สถิติที่ใช้ในการวิจัย 1.สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ t-test, One-Way ANOVA, LSD Test และ Multiple Regression

สถิติที่ใช้ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ Item–Total Correlation, ค่า IOC และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Cronbach's Alpha) สรุป

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีเชิงปริมาณแบบสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจาก ผู้เชี่ยวชาญและการทดลองใช้จริง กลุ่มตัวอย่างจำนวน 350 คน ได้มาจากการสุ่มแบบแบ่งชั้น

ผลข้อมูลที่เก็บ รวบรวมมาถูกวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาและเชิงอนุมาน เพื่ออธิบายและเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของครูใน การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 อย่างเป็นระบบและมี ความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

ผลการศึกษา

โดยภาพรวม การมีส่วนร่วมของครูและ การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม อยู่ ในระดับมาก $(\bar{x}=3.76, S.D.=0.85)$ และ $(\bar{x}=3.84, S.D.=0.80)$ ตามลำดับ ด้านการมีส่วนร่วมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ $(\bar{x}=3.83, S.D.=0.88)$ และด้านการบริหารงานวิชาการที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา $(\bar{x}=4.02, S.D.=0.78)$ ผลการเปรียบเทียบข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า เพศ, อายุ, ระดับการศึกษา, ตำแหน่งงาน และ ประสบการณ์การทำงาน มีความสัมพันธ์และทำให้การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในภาพรวม แตกต่าง กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณชี้ว่า ด้านการมีส่วนร่วมทั้งหมดสามารถพยากรณ์การ บริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมได้ร้อยละ 80.10 โดยตัวแปรที่มีอำนาจพยากรณ์ดีที่สุดคือ ด้านการมีส่วน ร่วมในการตัดสินใจ (ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย = 0.380)

อภิปรายผล

ระดับการบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมและงานวิชาการ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.76, S.D.=0.85$) และสอดคล้องกับงานวิจัยอื่น (กนกรัตน์ ทำจะดี, 2560) โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้: • ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{x}=3.83, S.D.=0.88$) อยู่ในระดับมาก เนื่องจากครูและ ผู้บริหารสถานศึกษามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรและหน่วยการเรียน การกำหนดนโยบาย/แนวปฏิบัติ และการพิจารณาโครงการ/กิจกรรมของโรงเรียน ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของชนกานต์ พันธุ ศรี (2567) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีค่าเฉลี่ยสูงสุด • ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\bar{x}=3.79, S.D.=0.83$) อยู่ในระดับมาก โดยครูและ ผู้บริหารมีบทบาทในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ การใช้ทรัพยากร และการให้ความร่วมมือ ซึ่ง

สอดคล้องกับ งานวิจัยของฤทัยรัตน์ ปัญญาสิม (2560) • ด้านการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ ($\bar{x}=3.77, S.D.=0.79$) อยู่ในระดับมาก เนื่องจากการ ได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ สวัสดิการ/สิทธิประโยชน์ และการใช้ประโยชน์จาก เครือข่ายความร่วมมือ สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกรัตน์ ทำจะดี (2560) ที่พบว่าด้านนี้มีค่าเฉลี่ยสูงสุด • ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\bar{x}=3.67, S.D.=0.91$) อยู่ในระดับมาก โดยมีการเสนอ ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงงาน และร่วมประเมินโครงการ/กิจกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนกานต์ พันธุศรี (2567) ในส่วนของ การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในด้านงานวิชาการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.84, S.D.=0.80$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชัยวัฒน์ สมเกียรติประยูร (2562) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ย สูงสุดคือ: • ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ($\bar{x}=4.02, S.D.=0.78$) อยู่ในระดับมาก เนื่องจากการร่วมกำหนดโครงสร้างหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ท้องถิ่น วิสัยทัศน์ และการจัดหาสิ่ง อำนวยความสะดวกด้านสื่อการเรียนรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพร้อมพงศ์ รักประชา (2563) • ด้านการพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา ($\bar{x}=3.96, S.D.=0.87$) อยู่ในระดับ มาก โดยมีการสำรวจความต้องการ การใช้สื่อเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการ ซึ่งสอดคล้อง กับงานวิจัยของจักรพันธ์ แก้วพันธ์ และ พิภพ วชังเงิน (2565) ที่พบว่าด้านนี้มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2. การเปรียบเทียบข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลกับการบริหารงานวิชาการ ผลการเปรียบเทียบข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลกับการบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในภาพรวมมีความ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้:

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานภาพส่วนบุคคล	ด้านที่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ (p<0.05)	ข้ออภิปรายผลการวิจัย
เพศ	การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการวัดผลและประเมินผล	**เพศหญิง** มีส่วนร่วมมากกว่าเพศชาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวลยา ไตรญาณ (2564)
อายุ	การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการวัดผลและประเมินผล	**ช่วงอายุ 30–40 ปี** มีการบริหารงานวิชาการสูงกว่าอายุน้อยกว่า 30 ปี เนื่องจากได้รับการอบรมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับวลยา ไตรญาณ (2564)
ระดับการศึกษา	การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา	**ระดับปริญญาโท** มีการบริหารงานวิชาการสูงกว่าปริญญาตรี อาจเป็นเพราะความสามารถในการนำสื่อ/นวัตกรรมไปใช้ในการเรียนการสอนได้สะดวกขึ้น สอดคล้องกับวลยา ไตรญาณ (2564)
ตำแหน่ง	การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา	**ตำแหน่งครู** มีการบริหารงานวิชาการสูงกว่าครูผู้ช่วย เนื่องจากเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องจึงมีการพัฒนาแสวงหานวัตกรรมที่ทันสมัยมาใช้ สอดคล้องกับกนกรัตน์ ทำจะดี (2560)
ประสบการณ์การทำงาน	การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา และการนิเทศการศึกษา	**ประสบการณ์มากกว่า 15 ปี** มีการบริหารงานวิชาการสูงกว่าประสบการณ์ต่ำกว่า 5 ปี เนื่องจากมีประสบการณ์และความรู้ในการวางแผนและกำหนดเครื่องมือในการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับประวินา ราชแสง (2565)

การวิเคราะห์ตัวแปรพยากรณ์การบริหารงานวิชาการ ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณพบว่า ตัวแปรอิสระด้านการมีส่วนร่วมสามารถ พยากรณ์การ บริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ได้ อย่างมีนัยสำคัญ และสามารถอธิบายการบริหารงานวิชาการได้ถึง ร้อยละ 80.10 โดยตัวแปรที่มีอำนาจในการ พยากรณ์สูงสุด เรียงตามลำดับคือ:

1. ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\beta=0.380$)

2. ด้านการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์($\beta=0.318$)

3. ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\beta=0.206$)

4. ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\beta=0.189$) ตัวแปรทั้งหมดมีอำนาจพยากรณ์ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของการเปิดโอกาสให้ครูและ บุคลากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินการในงานวิชาการ เพื่อให้การบริหารงานวิชาการในภาพรวม บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิเคราะห์นี้สอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพันธ์ แก้วพันธ์ และ พิภพ วชังเงิน (2565) และพร้อมพงศ์ รักประชา (2563) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมในงานวิชาการมีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับการ บริหารงานวิชาการ

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้ที่สำคัญที่สุดคือ การมีส่วนร่วมของครู (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ) เป็น ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลและสามารถพยากรณ์การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมได้อย่างมีนัยสำคัญและใน ระดับสูงรายละเอียดขององค์ความรู้ ระดับการรับรู้และการปฏิบัติ:การมีส่วนร่วมของครูและ การบริหารงาน วิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วม โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ($\bar{x}=3.76$ และ $\bar{x}=3.84$ ตามลำดับ)ด้าน ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดของการมีส่วนร่วมคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{x}=3.83$)ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ของการบริหารงานวิชาการคือ ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ($\bar{x}=4.02$)ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อ การบริหารงานวิชาการ:สถานภาพส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ, อายุ, ระดับการศึกษา, ตำแหน่งงาน และประสบการณ์ การทำงาน มีความสัมพันธ์ และทำให้การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในภาพรวม แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05ความสัมพันธ์เชิงทำนาย: การมีส่วนร่วมของครูทุกด้าน สามารถ พยากรณ์ การ บริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมได้สูงถึง ร้อยละ 80.10ตัวแปรที่มีอำนาจพยากรณ์ดีที่สุดคือ ด้านการมีส่วน ร่วมในการตัดสินใจ (ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอย $= 0.380$) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีความสำคัญสูงสุดต่อความสำเร็จของการบริหารงานวิชาการกล่าวโดยสรุป: การศึกษาชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นใน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครูโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการตัดสินใจ เพื่อยกระดับและพัฒนาประสิทธิภาพของ การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา ดูจากภาพ

ภาพที่ 3 องค์ความรู้การวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ จากการศึกษาเรื่อง การบริหารงานวิชาการโดยให้ครูมีส่วนร่วมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.สถานศึกษาต้องมีการส่งเสริมและสนับสนุนการประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาและองค์กรอื่น ให้ครูได้เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยประสานงานและเข้ามาร่วมดำเนินการรับทราบ

เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น ตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อจะได้เข้าใจในนโยบายของสถานศึกษา

2.สถานศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนงาน วิชาการแก่บุคลากร ครอบครัว องค์กรหน่วยงานและสถาบันการศึกษาอื่นๆเพื่อการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

3.สถานศึกษาต้องให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดบรรยากาศการเรียนการสอนโดยมีบทบาทเ โค้ชให้ คำปรึกษา โดยผู้บริหารควรสนับสนุนให้การอบรมพัฒนาครูตามแหล่งต่าง ๆทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียน

4.ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารหลักสูตรเพื่อ ออกแบบหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ร่วมมือกับศึกษานิเทศก์เพื่อสร้างหลักสูตรให้ใช้ได้จริง รวมถึง จัดหาเอกสารหลักสูตร เอกสารประกอบหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

5. ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ สถานศึกษาต้องมีการส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง สร้างแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาและส่งเสริมให้ครูผู้สอนแสวงหาความรู้และวิทยาการใหม่ ๆเพื่อนำมาพัฒนา ปรับปรุงการเรียนการสอน และเพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน

6.ด้านการนิเทศการศึกษา สถานศึกษาควรส่งเสริมให้ผู้รับนิเทศและผู้รับการนิเทศต้องมีการยอมรับและ ให้เกียรติซึ่งกันและกันยอมรับในคำแนะนำเพื่อใช้พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ทั้งนี้การนิเทศภายในจะสำเร็จลงได้ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจาก 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิเทศ และผู้รับการนิเทศ

7.ด้านการพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา สถานศึกษาต้องสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการคัดสรร การใช้สื่อและการปรับปรุง พัฒนาให้มีความเหมาะสมต่อการจัดการศึกษา

8.ด้านการวัดผล และประเมินผล สถานศึกษาร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษา เชิญ วิทยากรมาให้ความรู้กับครู เกี่ยวกับรูปแบบเครื่องมือการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง หรือวัดผลประเมินผลที่ สอดคล้องกับผู้เรียน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรศึกษาแนวทางการบริหารงานวิชาการจากการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของคณะกรรมการในสถานศึกษา ผู้ปกครองของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

2. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ในด้านอื่น ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วม ของครูอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

กนกรัตน์ ทาจะดี. (2560). **การบริหารแบบมีส่วนร่วมในงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 2** [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสยาม].

จักรพันธ์ แก้วพันธ์ และพิภพ วชังเงิน. (2565). การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้น พื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต 2. **วารสารนวัตกรรมการศึกษา และการวิจัย**, *7*(1), 19–35.

ชนกานต์ พันธุศรี. (2567). แนวทางการมีส่วนร่วมบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขนาดเล็กในอำเภอเมืองตาก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 1. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**, *11*(6), 72–81.

ชัยวัฒน์ สมเกียรติประยูร. (2562). **การมีส่วนร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการในโรงเรียน สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2** [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง].

ธร สุนทรายุทธ. (2561). **การบริหารจัดการเชิงปฏิรูป: ทฤษฎี วิจัย และปฏิบัติทางการศึกษา.** บริษัท เนติกุลการ พิมพ์ จำกัด.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2561). **การบริหารงานวิชาการ** (พิมพ์ครั้งที่ 10). ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

พร้อมพงศ์ รักประชา. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของครูในการบริหารวิชาการกับการบริหารวิชาการของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 36. **วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ**, *13*(1), 73–84.

ฤทัยรัตน์ ปัญญาสิม. (2560). การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9. **วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย**, *9*(1), 299–313.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2. (2567). **รายงานผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ** *พ.ศ. 2567*.

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560–2564.**

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579**. พริกหวานกราฟฟิค.

Cronbach, L. J. (1990). **Essentials of psychological testing** (5th ed.). Harper & Row.

ทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

NATIONAL HEALTH INSURANCE SCHEME

ชลิดา ผาสุขศรี , สุภิญญา บุญประเสริฐ , ณัฐชา ฉายาวิสาร , คุณวัฒน์ พิมพบุตร , คมสิงห์ วิวัฒนภูษิต , ปณิชา ปัทมาลัย , โชติพงศ์ เปล่งวิทยา , พรรณศิริ ชุนถนอม

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Charida Pasuksri , Suphinya Boonprasert , Nattacha Chayawisan , Khunnawat Pimbut , Komsing Wiwatanapusit , Panicha Patthamalai , Chottipong Plengwittaya , Pansiri Chuntanom

E-mail: Arisred1964@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1)เพื่อศึกษาถึงทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และ 2)เพื่อเสนอแนวทางความเป็นไปได้ในการให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบค่ารักษาพยาบาลในการรับบริการจากโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารโครงการฯ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาลรวม 3 คนและประชาชนที่เป็นผู้ใช้บริการในโครงการฯ ภายในโรงพยาบาลปทุมธานี จำนวน 10 คน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลสรุปผลได้ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า ทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในปัจจุบันเป็นโครงการฯ ที่ถือได้ว่าประสบผลสำเร็จในการสร้างหลักประกันความมั่นคงด้านสุขภาพสำหรับคนไทย ประชาชนคนไทยทุกคนมีหลักประกันความมั่นคงด้านสุขภาพและสามารถเข้าถึงการบริการสาธารณสุขได้ง่ายกว่าในอดีตมีการขยายความคุ้มครองในการรับสวัสดิการการรักษาพยาบาลอื่น ๆ ที่รัฐจัดให้มีความมั่นคงด้านสุขภาพลดภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือนที่เกิดจากค่ารักษาพยาบาลและส่วนใหญ่เห็นว่าค่าใช้จ่ายที่รัฐจัดให้มีความเหมาะสมดีแล้ว ในส่วนที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจ่ายค่ารักษานั้นเห็นว่าควรมีการทำประชาพิจารณ์อย่างกว้างขวางและครอบคลุมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และต้องไม่กระทบกับประชาชนผู้มีรายได้น้อย ในส่วนของการแยกประเภทของโรคเพื่อการจ่ายค่ารักษานั้นเห็นว่า ในการใช้สิทธิบัตรทองของประชาชนในปัจจุบันส่วนใหญ่มีโรคที่ต้องมีการรักษาต่อเนื่องโดยแพทย์เฉพาะทาง ขณะที่โรงพยาบาลขนาดเล็กในพื้นที่ต่างจังหวัดยังขาดแคลนแพทย์เฉพาะทางในทุกด้านหรือมีแพทย์เฉพาะทางจำนวนน้อยหรือมีสัดส่วนต่อคนป่วยที่ไม่สมดุลกัน จึงทำให้มีการส่งต่อเพื่อไปรักษายังโรงพยาบาลในตัวจังหวัด ทำให้ประชาชนมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นในการเดินทาง หรือมีค่าใช้จ่ายส่วนเกินจากที่เบิกได้ซึ่งอาจนำไปสู่การล้มละลายในการรักษา

ด้านแนวทางความเป็นไปได้ในการให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบค่ารักษาพยาบาลในการรับบริการจากโครงการฯ (บัตรทอง) ผู้รับบริการส่วนใหญ่เห็นว่าโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเป็นโครงการที่ดีมีประชาชนผู้มีรายได้น้อยหรือผู้ที่ต้องรักษาต่อเนื่องพึงได้รับประโยชน์จากภาครัฐ ข้อเสียของโครงการฯ นี้ส่วนใหญ่เห็นว่าไม่มี อาจมีเพียงการปรับปรุงให้ดีขึ้นในด้านการเงินหรืองบประมาณที่รัฐอุดหนุนให้กับโรงพยาบาลมีจำนวนที่ไม่เพียงพอและไม่สามารถทำให้สถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลให้ค่าตอบแทนแก่บุคลากรทาง

การแพทย์ได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดการขาดบุคลากรในส่วนของแพทย์เฉพาะทาง ในการให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบค่ารักษาพยาบาล ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาใช้บริการ(บัตรทอง) ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย การร่วมจ่ายนั้นสามารถทำได้น้อยเพราะโรคที่มารักษาส่วนใหญ่จะเป็นการรักษาต่อเนื่องบางรายต้องมารับบริการทุกเดือนเพราะมีโรคหลายชนิด ข้อเสนอแนะจากผู้รับบริการต้องการให้ปรับปรุงนั้นเห็นว่าการเข้าถึงสิทธิที่เป็นโรงพยาบาลขนาดใหญ่ใกล้บ้านควรมีมากกว่าในปัจจุบัน เพราะการที่ผู้รับบริการถูกส่งต่อไปยังโรงพยาบาลประจำจังหวัดนั้น ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นบางรายอยู่ไกลจากโรงพยาบาลที่มีสิทธิการรักษามาก ทำให้ไม่สะดวกในการเดินทาง

คำสำคัญ : โครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ . นโยบายสุขภาพ. สวัสดิการสาธารณสุข

Abstract

This study had two primary objectives: (1) to examine the future direction of Thailand's National Health Security Scheme (NHSS), and (2) to explore the feasibility of implementing a cost-sharing mechanism in which citizens would contribute to healthcare expenditures when accessing services under the Universal Coverage Scheme (UCS), commonly referred to as the Gold Card Scheme.

A qualitative research design was employed. Data were collected using a structured interview guide through in-depth interviews with three key informants, comprising administrators of the National Health Security Scheme and hospital personnel responsible for its implementation, as well as ten beneficiaries receiving healthcare services under the Universal Coverage Scheme at Pathum Thani Hospital. The collected data were synthesized and verified before being analyzed using qualitative methods. The findings indicate that the Universal Coverage Scheme has been highly successful in establishing health security for the Thai population. The scheme has significantly improved equitable access to healthcare services, expanded the range of healthcare benefits available to citizens, strengthened health security, and reduced the financial burden on households arising from medical expenses. Most participants considered the current level of government financial support for healthcare services to be appropriate. Regarding the proposed cost-sharing policy, participants emphasized that any implementation should be preceded by extensive public consultation involving all relevant stakeholders and should not impose additional financial burdens on low-income populations.

With respect to disease-based cost-sharing, participants expressed concerns regarding the practicality of such an approach. Many beneficiaries under the Universal Coverage Scheme require long-term treatment for chronic conditions and depend on specialist care. However, many community and provincial hospitals, particularly in rural areas, continue to experience shortages of specialist physicians or have insufficient numbers of specialists relative to patient demand. Consequently, patients are frequently referred to larger provincial hospitals, resulting in additional travel expenses and out-of-pocket costs beyond the benefits

covered by the scheme. These financial burdens may increase the risk of catastrophic health expenditure and financial hardship among patients and their families. Regarding the feasibility of public cost-sharing, most service users believed that the Universal Coverage Scheme remains an essential social welfare policy, particularly for low-income individuals and patients requiring continuous medical treatment. Participants generally reported few disadvantages associated with the scheme. Instead, they suggested that improvements should focus on increasing government financial support to healthcare facilities, as current budget allocations are insufficient to adequately compensate healthcare professionals. This has contributed to shortages of specialist physicians and other healthcare personnel.

Most participants also noted that beneficiaries of the Universal Coverage Scheme are predominantly older adults with limited financial resources, making their ability to contribute to treatment costs relatively low. Many require ongoing treatment for multiple chronic diseases and must attend healthcare facilities on a monthly basis. Participants further recommended expanding access to larger hospitals located closer to patients' residences. The current referral system often requires patients to seek treatment at provincial hospitals, leading to higher transportation costs, increased indirect expenses, and reduced convenience, particularly for those living considerable distances from their designated healthcare facilities.

Keywords: National Health Security Scheme; Health Policy; Public Healthcare Welfare.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และที่รู้จักในชื่อ 30 บาทรักษาทุกโรคหรือบัตรทองในปัจจุบัน เป็นโครงการที่ดำเนินการมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ด้วยแนวคิดที่ว่า “การรักษาสุขภาพเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน ที่รัฐต้องจัดให้ไม่ว่าบริการที่จะจำหน่ายให้ตามจำนวนเงินในกระเป๋า ดังนั้นมาตรฐานและคุณภาพการรักษาย่อมต้องเท่าเทียมกันทุกคนไม่ว่ารวยหรือจนและมุ่งสู่การรักษาให้สามารถคงคุณภาพชีวิตที่ดี” จากรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชิณวัตร ที่ได้มองเห็นว่าการเจ็บป่วยเป็นเรื่องสำคัญและในการเจ็บป่วยในแต่ละครั้งจะตามมาด้วยค่ารักษาพยาบาลที่บางครั้งจ่ายไหว หรือบางรายจ่ายไม่ไหวอาจทำให้ล้มละลายไปกับการรักษาตัวเองหรือบุคคลในครอบครัว แต่ด้วยความคิดที่ต้องการดูแลประชาชนให้มีหลักประกันว่าอย่างน้อยเมื่อเจ็บป่วยก็ยังมีหน่วยงานที่สามารถดูแลได้และเพื่อตอบแทนสิ่งที่ประชาชนได้ทำเพื่อประเทศ จึงได้มีโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเกิดขึ้น

สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.)เป็นองค์กรของรัฐ ตาม พ.ร.บ.หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2545 ภายใต้การกำกับดูและของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขในฐานะประธานคณะกรรมการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ โดย สปสช. ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และกำกับดูแลควบคุมคุณภาพและมาตรฐานการบริการสาธารณสุข รวมทั้งพัฒนาระบบบริการสาธารณสุขเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน และบริการจัดการเงินกองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน นอกจากนี้ สปสช. ได้มีการจัดตั้งสำนักงานให้ครอบคลุมทั่วประเทศเพื่อดำเนินงานร่วมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ทั้งนี้เพื่อก้าวไปให้ถึงจุดมุ่งหมายตามวิสัยทัศน์ขององค์กร คือ

"มีระบบหลักประกันสุขภาพที่ประชาชนเข้าถึงด้วยความมั่นใจและผู้ให้บริการมีความสุข" ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของ สปสช. คือ "ทุกคนที่อาศัยอยู่บนแผ่นดินไทยได้รับความคุ้มครองหลักประกันสุขภาพอย่างถ้วนหน้าด้วยความมั่นใจและดำเนินการให้ทุกภาคส่วนมีความเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในระบบหลักประกันสุขภาพอย่างถ้วนหน้า" (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.กระทรวงสาธารณสุข. 2555)

จากที่ผ่านมารัฐบาลได้มีนโยบายในการดำเนินโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือบัตรทอง ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนสามทารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่มีคุณภาพ ซึ่งในปัจจุบันมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปีทำให้รัฐบาลมีปัญหาในการดำเนินงาน ด้วยมีโรงพยาบาลบางแห่งปฏิเสธการเข้าร่วมโครงการฯ นี้ หรืออาจรับเพียงประชาชนในเขตที่โรงพยาบาลตั้งอยู่ ซึ่งมีข้อจำกัดในด้านสถานที่อุปกรณ์บุคลากรที่ยังไม่มีความพร้อมในการรักษา จึงทำให้ประชาชนที่เข้ารับบริการต้องถูกส่งต่อเพื่อรับการรักษาจากหน่วยงานต้นสังกัดที่ประชาชนอาศัยอยู่ จากโรงพยาบาลตำบลสู่โรงพยาบาลอำเภอและส่งต่อโรงพยาบาลประจำจังหวัด หรืออาจส่งต่อไปยังโรงพยาบาลที่มีศักยภาพสูงขึ้น ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายในการเดินทางเกิดขึ้นและมีความลำบากในการเดินทางไปรับการรักษาต่อเนื่องอีกด้วย

การที่รัฐบาลต้องจ่ายเงินเพื่อคืนค่ารักษาพยาบาลให้กับโรงพยาบาลที่ร่วมโครงการเป็นรายหัวและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปีแต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการบริหารจัดการและมีการค้างจ่ายแก่โรงพยาบาลนั้น ๆ เป็นจำนวนมาก จึงมีนักวิชาการ แพทย์ หรือหน่วยงานดูแลรับผิดชอบโครงการฯ ได้ออกมาบอกกับสังคมว่า "ข้อดีที่เห็นได้ชัดคือ ประชาชนได้รับการคุ้มครองค่าบริการทางการแพทย์โดยไม่เสียค่าบริการหรือค่าใช้จ่ายใด ๆ และยังสามารถลดปัญหาความยากจนของประชาชนไทยจากการล้มละลายเพราะค่ารักษาพยาบาล แต่ย่อมส่งผลกระทบหลายประการ เช่น เกิดภาระด้านงบประมาณของประเทศอาจทำให้มีปัญหาความยั่งยืนของระบบและได้มีความพยายามที่จะลดค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นทุกปีจากการรักษาพยาบาล เนื่องจากจำนวนประชาชนที่ใช้บริการมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี และความสามารถในการรักษาพยาบาลมีเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ทำให้ค่ารักษาพยาบาลจึงมีจำนวนสูงขึ้นตามชนิดของโรค ทาง สปสช. จึงได้กำหนดมาตรการหลายอย่าง เช่น ใช้เงินเป็นตัวกำหนดโรค กำหนดการรักษาพยาบาล กำหนดยาที่ใช้ในการรักษา จึงทำให้เกิดการลดคุณภาพการรักษาพยาบาลและโรงพยาบาลต้องแบกรับภาระค่ารักษาพยาบาลมากขึ้น จนไม่มีงบประมาณในการลงทุนพัฒนาหรือจัดซื้ออุปกรณ์ ครุภัณฑ์ทางการแพทย์ ฯลฯ ในการรักษาบางโรงพยาบาลมีการจำกัดการจ่ายยาที่มีราคาแพง ในด้านข้อเสียคือ เป็นนโยบายประชานิยมซึ่งต้องการงบประมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ จากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น มีโรคที่ซับซ้อนมากขึ้น จำนวนคนไข้มากโอกาสผิดพลาดทางการรักษาก็มีมาก ทำให้การป้องกันโรครักษาโรคกลายเป็นหน้าที่ของบุคลากรทางการแพทย์ ประชาชนไม่พึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพมีแต่รอรับความช่วยเหลือหรือรับบริการ"

จากเหตุและผลที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาถึงทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ตามแนวทางการปฏิรูปทางการเมืองที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้มานำเสนอถึงแนวทางความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโครงการฯ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า
2. เพื่อเสนอแนวทางความเป็นไปได้ในการให้ประขาชนร่วมรับผิดขอบค่ารักษาพยาบาล

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อหาข้อเสนอในการดำเนินงานเพื่อหาทิศทางในการดำเนินงาน ดังนี้

ขอบเขตด้านประชากร การเลือกประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ด้วยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีเกณฑ์ในการเลือกประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยที่ให้ข้อมูล (Key informants) ได้ดังนี้

เลือกประชากรแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้บริหารโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ได้แก่ นพ.วินัย สวัสดิวร เลขาธิการ สปสช. และผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลโครงการฯ ในโรงพยาบาลปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลปทุมธานี และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการฯ ที่ประจำในโรงพยาบาลปทุมธานี และประชาชนที่มาใช้บริการในการรักษาพยาบาล ตามสิทธิบัตรทองภายในโรงพยาบาลปทุมธานี จำนวน 10 คน

ขอบเขตด้านพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกโรงพยาบาลของรัฐในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขที่เป็นหน่วยงานแม่ข่าย ในเขตพื้นที่โรงพยาบาลปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี โดยมีหลักเกณฑ์ ดังนี้ เป็นโรงพยาบาลประจำจังหวัด(โรงพยาบาลแม่ข่าย) ต้องรับการส่งต่อการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลในเขตพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ในกรณีที่มีผู้ป่วยต้องใช้บริการแพทย์เฉพาะทาง หรืออาจมีอุกรณ์และเครื่องมือแพทย์ที่มีภายในโรงพยาบาลไม่เพียงพอต่อการรักษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วยทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ด้านการร่วมรับผิดชอบร่วมกันของประชาชน ด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ด้านความคิดเห็นของผู้รับบริการ และด้านบุคลากรทางการแพทย์และพยาบาลในโรงพยาบาลที่เข้าร่วมโครงการฯ ข้อเสนอแนะถึงทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า แนวคิดของระบบบริการสุขภาพของไทย แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจบริการกับพฤติกรรมผู้บริโภค และการบริการของโรงพยาบาล

ผลการศึกษา

ประเทศไทยสามารถบรรลุเป้าหมายการสร้างหลักประกันสุขภาพให้กับประชาชนทุกคน ซึ่งเป็นทิศทางและเป้าหมายที่รัฐบาลต้องการ ผลการศึกษาจำแนกได้ดังนี้

1. ด้านนโยบายโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า พบว่า บุคลากรทางการแพทย์เห็นว่านโยบายโครงการฯ นี้เป็นนโยบายที่ดี เพราะทำให้ประชาชนมีความมั่นคงด้านสุขภาพได้รับความคุ้มครองด้านสุขภาพและได้รับสวัสดิการรักษาพยาบาลอื่น ๆ ของรัฐ เป็นการเพิ่มโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขตามที่จำเป็นได้อย่างทั่วถึง และลดความเหลื่อมล้ำในการได้รับบริการสุขภาพของประชาชนที่มีสิทธิแตกต่างกันเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่เกิดจากค่ารักษาพยาบาล และไม่นำไปสู่การล้มละลายหรือผลักครัวเรือนไปสู่ความยากจนและยังสามารถช่วยสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน สังให้มีความมั่นคงด้านสุขภาพ ทำให้ประชาชนสามารถมีผลิตภาพที่เหมาะสมซึ่งถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศ และเกิดประโยชน์ต่อสังคมในภาพรวมรวมถึงการพัฒนาระบบบริการสาธารณสุขในภาพรวม กล่าวคือ การจัดระบบ Gate keeper โดยการให้ประชาชนใช้บริการใกล้บ้านเป็นบริการด่านแรก ช่วยสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งของระบบบริการระดับปฐมภูมิและเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรสาธารณสุขในภาพรวม

2. ด้านความรับผิดชอบร่วมกันของประชาชนที่มาใช้บริการในโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) พบว่า การบริหารงบเหมาจ่ายรายหัว เริ่มในปี พ.ศ.2548 โดยรัฐจัดสรรงบประมาณในแก่สถานพยาบาลที่เข้าร่วมโครงการฯ ในอัตรา 1,396.30 บาทต่อ หนึ่งรายหัว หากพิจารณาภาระ งบประมาณที่รัฐต้องสนับสนุนให้กับสวัสดิการรักษาพยาบาลที่รัฐจัดให้ทุกประเภทแล้ว อาจพบว่า งบประมาณสำหรับผู้ใช้สิทธิในการรักษาพยาบาลไม่ได้เป็นภาระหรือสูงเกินความจำเป็น เมื่อเทียบจำนวนงบประมาณทั้งหมดกับจำนวนผู้มีสิทธิ์ (ประมาณ 3,000 บาท/หัว) จากความเห็น “การร่วมรับผิดชอบในการใช้บริการบัตรทองของประชาชน” มีหลายนัยยะ หากมีนโยบายร่วมรับผิดชอบดังกล่าว ควรมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนเพื่อสนับสนุนเหตุผลในการดำเนินการ หรืออาจทำได้ภายใต้ระบบเดิม โดยกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนให้ชัดเจนมากขึ้น รัฐบาลควรให้ความสำคัญกับการร่วมรับผิดชอบในด้านสุขภาพของประชาชนทุกคน มากกว่าเจาะจงเฉพาะผู้ใช้บัตรทอง เนื่องจากประชาชนทุกคนได้รับสวัสดิการรักษาพยาบาลขากรัฐ (บัตรทองข้าราชการและบุคคลในครอบครัวรัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานรัฐอื่น ๆ) หรือรัฐสนับสนุนงบประมาณบางส่วน (ประกันสังคม) ทุกคนจึงควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบในด้านสุขภาพของตนเอง

3. ด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมของโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า พบว่า ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ เป็นการลงทุนสร้างผลิตภาพและความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม โดย WHO ได้ประมาณการไว้ว่าค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพที่เหมาะสม คือ ไม่ต่ำกว่า 5% ของ GDP ของแต่ละประเทศ แต่สำหรับประเทศกำลังพัฒนาเช่น ประเทศไทยนั้นค่าใช้จ่ายในด้านนี้คิดว่าควรจะมากกว่า 5% ที่กล่าวถึงเพราะประชาชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญหรืออยู่ในเมือง ความแตกต่างระหว่างอาชีพ และรายได้ ครอบครัวใหญ่ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนยิ่งสูงถ้ามีหัวหน้าครอบครัวมีรายได้เพียงคนเดียว ด้วยเหตุนี้การกำหนดค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมในการร่วมจ่ายของประชาชนนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน และการแยกประเภทของโรคที่รักษาก่อให้เกิดเสียงวิจารณ์ในผู้ใช้บริการ ด้วยปัจจุบันโรคอุบัติใหม่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก การรักษาอย่างต่อเนื่องและใช้ยาราคาแพง เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคไต ฯลฯ ซึ่งผู้รับบริการไม่เห็นด้วยถ้าใช้วิธีการแยกประเภทของโรคในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล หรือเหมาจ่าย ด้วยโรคเหล่านั้นต้องมีการรักษาต่อเนื่องโดยแพทย์เฉพาะทางที่มีความชำนาญซึ่งจะมีในโรงพยาบาลประจำจังหวัดหรืออำเภอบางแห่ง จึงทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นในการส่งตัวเพื่อรักษาต่อเนื่อง

4. ด้านข้อดีและข้อเสียของโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า สรุปได้ดังนี้

ข้อดี ทำให้ประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ คือ “..บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่เหมาะสม และได้มาตรฐาน และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย...” ผู้รับบริการส่วนใหญ่เห็นว่าโครงการฯ นี้ดี และเห็นว่าเป็นสิ่งดีที่ประชาชนได้รับบริการจากภาครัฐ จะมีเพียงข้อควรปรับปรุงมากกว่าข้อเสียเพราะประชาชนเป็นผู้รับบริการในแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากตามโรคที่รักษา รัฐควรสนับสนุนงบประมาณให้แก่โรงพยาบาลอย่างเหมาะสม ด้วยงบประมาณที่น้อยเกินไปไม่สามารถทำให้สถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลให้ค่าตอบแทนแก่บุคลากรทางการแพทย์ได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดการขาดบุคลากรมาก โดยผู้รับบริการต้องการให้ปรับปรุงการบริหารโครงการฯ ดังนี้

- การเข้าถึงสิทธิที่เป็นโรงพยาบาลใหญ่ใกล้บ้านควรจะมีมากกว่าในปัจจุบันเพราะการที่ผู้รับบริการถูกส่งต่อไปยังโรงพยาบาลประจำจังหวัดนั้นทำให้เกิดค่าใช้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากเพราะอยู่ไกลจากโรงพยาบาล อยากให้พิจารณาในส่วนนี้

- แพทย์และพยาบาลในโรงพยาบาลส่วนท้องถิ่น มีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอกับผู้รับการรักษาที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น บางแห่งมีคนต่างชาติมารับการรักษาเป็นจำนวนมาก เช่น โรงพยาบาลอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีพื้นที่รับผิดชอบมีตลาดไทที่มีคนต่างชาติมาใช้แรงงานเป็นจำนวนมากมาทำการรักษา แต่แพทย์เฉพาะทางมีน้อย อยากให้เพิ่มแพทย์เฉพาะทางมากขึ้น เพื่อที่จะไม่ต้องส่งต่อไปยังตัวจังหวัด

ข้อเสีย ส่วนใหญ่เป็นผลกระทบที่บุคลากรทางการแพทย์และผู้ปฏิบัติงานในแผนกต่าง ๆ มีจำนวนที่ไม่สมดุลกับจำนวนผู้ป่วยที่เข้ามาใช้บริการและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปีนับตั้งแต่มีโครงการฯ นี้เกิดขึ้น บุคลากรทางการแพทย์ทุกภาคส่วนจึงมีภาระงานเพิ่มขึ้นอาจทำให้คุณภาพในการให้บริการลดลง และเห็นว่าในนโยบายที่ไม่มีความสมดุลนี้และปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นความท้าทายของระบบใหญ่และการดำเนินการในระดับปฏิบัติ ซึ่งต้องได้รับการจัดการต่อไป ทั้งด้านนโยบายจากรัฐและการพัฒนาประสิทธิภาพในระดับปฏิบัติ รัฐบาลอาจมีนโยบายในการจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลสุขภาพกลุ่มเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุ และ/หรือ พิจารณาแหล่งเงินอื่น ๆ ที่จะสนับสนุนการให้บริการด้านสุขภาพเพื่อลดภาระงบประมาณภาครัฐในระยะยาว เช่น ภาษีหุ้น ภาษีบาปหรือสนับสนุนการบริจาคเงินเข้าสู่ระบบของผู้เสียภาษีเงินได้ หรือปรับระบบภาษีโดยให้มีการเก็บภาษีสุขภาพ (Health Tax) อย่างเหมาะสมในประชาชนทุกกลุ่มและมีมาตรการเฉพาะสำหรับคนยากจน (หากมีนโยบายดังกล่าวผู้ประกันตนจะได้รับการยกเว้นการจ่ายเงินสมทบรายเดือนในส่วนของการรักษาพยาบาล แต่ยังคงจ่ายสมทบเพื่อหลักประกันทางสังคม เช่น ค่าช่วยเหลือบุตร ค่าว่างงาน และเงินชราภาพ ฯลฯ)

5. ด้านการเสนอแนวทางความเป็นไปได้ในการให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบค่ารักษาพยาบาลในการรับบริการจากโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) จากการศึกษาพบว่า จากการที่ประชาชนได้รับการจัดสวัสดิการด้านสุขภาพจากรัฐ ได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 ถึงปัจจุบัน นับเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี ที่รัฐได้จัดสวัสดิการนี้ขึ้นมา ในระยะแรกรัฐบาลมีนโยบายสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าสำหรับประชาชนเพื่อลดรายจ่ายโดยรวมของประเทศและประชาชนในการดูแลรักษาสุขภาพโดยเสียค่าใช้จ่าย 30 บาทต่อครั้ง ซึ่งถือเป็นการร่วมจ่ายในการรักษาของประชาชนเป็นครั้งแรก ภายหลักการปฏิวัติรัฐประหารในปี พ.ศ.2549 รัฐบาลในขณะนั้นยังคงไว้ซึ่งการสนับสนุนนโยบายดังกล่าวแต่ยังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ยกเลิกส่วนร่วมจ่าย 30 บาท และได้เพิ่มสิทธิประโยชน์เรื่อการบริการทดแทน โรคไต (dialysis) เช่นเดียวกับรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงจาก “โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค” เป็น “โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” และยกเลิกการเก็บส่วนร่วมจ่าย ในขณะที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แสดงความคิดเห็นและกังวลในการเก็บ 30 บาท ได้กล่าวว่า เงิน 30 บาทเป็นจำนวนไม่มาก แต่มีนัยสำคัญสำหรับคนยากจนโดยเฉพาะผู้เจ็บป่วยที่ต้องรักษาต่อเนื่องด้วยโรคเรื้อรังในทางปฏิบัติผู้ป่วยยังต้องเสียเงินจำนวนนี้ในบางกรณี นอกจากนี้ ผู้ใช้สิทธิในระบบประกันสุขภาพภาครัฐอีกสองระบบคือ ระบบประกันสังคมและสวัสดิการรักษาพยาบาลข้าราชการ ก็สามารถเข้ารับบริการได้โดยไม่ต้องมีส่วนร่วมจ่าย ประเด็นหลักให้มีการเก็บส่วนร่วมจ่ายคือ ต้องการให้ประชาชนตระหนักถึงค่าใช้จ่ายที่มีและป้องกันมิให้ใช้บริการเกินจำเป็นอันเนื่องมาจากการไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรับบริการ ขณะเดียวกันก็ทำให้ระบบมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง ทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. ทิศทางโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

1) ข้อดีของโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ กล่าวได้ว่าทำให้ประชาชนคนไทยทุกคนได้รับคือ หลักประกันความมั่นคงด้านสุขภาพและสามารถเข้าถึงการบริการสาธารณสุขได้ง่ายกว่าในอดีต มีการขยายความคุ้มครองในการรับสวัสดิการในการรักษาพยาบาลอื่น ๆ ที่รัฐจัดให้ ลดภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือนที่เกิดจากการรักษาพยาบาล เวลาเจ็บป่วยก็สามารถเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลรัฐที่ตนเองมีชื่ออยู่ ไม่ต้องหาเงินมารักษาตัวเอง ซึ่งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ได้สรุปบทเรียนของหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าไว้ว่า ความเป็นธรรมในการใช้บริการสุขภาพมีข้อมูลเชิงประจักษ์แสดงให้เห็นว่าคนยากจนมีการใช้บริการมากกว่าคนที่มีฐานะดี ทั้งในสถานีอนามัย โรงพยาบาลชุมชน และโรงพยาบาลทั่วไป โดยคนยากจนได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากรัฐในสัดส่วนที่สูงกว่าคนที่มีฐานะดีประชาชนเข้าถึงการบริการได้มากขึ้น จำนวนผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงการบริการ จากการสำรวจในปี 2553 พบว่า มีประชาชนเพียงร้อยละ 1.44 และ 0.4 ที่เจ็บป่วยและมีความจำเป็นต้องได้รับบริการสุขภาพ แต่ไม่สามารถได้รับบริการ ซึ่งมีน้อยกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ที่กล่าวว่า คนไทยทุกคนได้รับความคุ้มครองตามหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าด้วยความมั่นใจ และยังสอดคล้องกับ ภคพร โสภโณดร(2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลของการนำนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า(โครงการ 30 บาท) ไปปฏิบัติ กรณีศึกษา โรงพยาบาลในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ได้รับความสะดวกในการเข้ารับบริการทางการแพทย์ ถือได้ว่าฝ่ายที่นำนโยบายไปปฏิบัติดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิผล และการได้รับบริการทางการแพทย์ที่เท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติ ถือได้ว่าฝ่ายผู้ให้บริการทางการแพทย์ได้นำหลักการนี้มาปฏิบัติได้ค่อนข้างมีประสิทธิผล ซึ่งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ได้สรุปบทเรียน 10 ปีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าของประเทศไทย ไว้ว่า หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าควรเป็นนโยบายระดับชาติเพื่อลดปัญหาความยากจน และกำหนดเป็นวาระแห่งชาติโดยได้รับการสนับสนุนทั้งจากฝ่ายการเมือง ภาคประชาสังคม และนักวิชาการ ที่สามารถลดปัญหาความยากจนได้อย่างเป็นรูปธรรม

2) ข้อเสีย จากการศึกษายังพบความเหลื่อมล้ำระหว่าระบบหลักประกันสุขภาพภาครัฐ ส่งผลต่อความแตกต่างในการเข้าถึงบริการสุขภาพของผู้มีสิทธิในแต่ละระบบ อีกทั้งปัจจุบันเกิดโรคระบาดใหม่ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพเพิ่มสูงขึ้น การจัดสรรงบประมาณที่ไม่เพียงพอด้วยข้อจำกัดของงบประมาณรวมถึงภาระงานที่เพิ่มขึ้นของบุคลากรทางการแพทย์ทุกภาคส่วนทำให้เกิดการย้ายงานไปสู่ภาคเอกชนมากขึ้นที่สำคัญขาดแรงจูงใจในการทำงาน ค่าตอบแทนที่ไม่เหมาะสมกับภาระงานที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ขาดบุคลากรทางการแพทย์เพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (2558)ได้สรุป การวางแนวทางการระดมทรัพยากรด้านสุขภาพให้เพียงพอ โดยการนำเงินภาษีที่รัฐจัดเก็บจากผู้ผลิตและนำเข้าสุราและยาสูบเพื่อมาสนับสนุนกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ที่มีรายได้ต่อปีกว่า 3 พันล้านบาท หรือกรณีกองทุนพัฒนาชุมชนที่มาจากการระดมทุนจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีรายได้กว่าปีละ 4,500 บาท จากที่กล่าวการนำรายได้มาอุดหนุนให้กับโครงการหลักประกันสุขภาพได้เช่นกัน

ด้านการร่วมรับผิดชอบของประชาชน

ข้อดีของการร่วมรับผิดชอบของประชาชน พบว่า งบประมาณของประเทศที่รัฐต้องสนับสนุนให้กับโครงการบัตรทองนั้น หากพิจารณถึงสวัสดิการในการรักษาพยาบาลที่รัฐจัดให้ประชาชนทุกประเภท งบประมาณที่รัฐจัดให้ประมาณ 3,000 บาท/หัว นั้นถือได้ว่าไม่สูงเกินจำเป็น เมื่อเทียบกับงบประมาณทั้งหมดกับจำนวนผู้มีสิทธิ แต่ประชาชนก็สามารถร่วมรับผิดชอบได้หากภาครัฐมีความชัดเจนในการร่วมจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้มีความสอดคล้องกับทุกระบบสวัสดิการ ทุกคนจึงควรมีส่วนร่วมรับผิดชอบในด้านสุขภาพของ

ตนเอง และการให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการดูแลสุขภาพของตนเอง ถ้ารัฐให้ประชาชนร่วมจ่ายเพื่อรักษาพยาบาล โดยเห็นว่าถ้าจ่ายไม่มากก็สามารถจ่ายได้และผู้รับบริการบางกลุ่มมีฐานะยากจนจริง ๆ แม้นแต่ค่ารถที่ต้องเดินทางมารับการรักษาก็ต้องยืมเงินญาติหรือเพื่อนบ้านเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ค่ารถ ค่าอุปกรณ์(วัสดุสิ้นเปลือง) อย่างไรก็ตามขอให้รัฐเข้าใจพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ที่เป็นคนยากจนในประเทศด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ได้กล่าวถึง การทบทวนนโยบายของการร่วมจ่ายของประชาชน ควรดำเนินการในทุกสิทธิ เพื่อนำไปส่าการสร้างความเสมอภาคในระบบหลักประกันของรัฐ หรือหากกำหนดให้ประชาชนมีการร่วมจ่ายควรยึดหลักการสำคัญคือ ไม่กระทบต่อประชาชนผู้มีรายได้น้อยหรือผู้ป่วยที่มีโรคที่มีค่าใช้จ่ายสูงหรือโรคที่สำคัญและเป็นปัญหาของประเทศ และควรให้ความสำคัญและมีมาตรการเกี่ยวกับการควบคุมค่าใช้จ่ายและราคาค่าบริการรวมในแต่ละกรณี เพื่อป้องกันการสร้างอุปสงค์ที่ไม่จำเป็นและการกำหนดราคาร่วมจ่ายโดยเสรี และควรมีการศึกษาและทบทวนประสบการณ์จากประเทศต่าง ๆ อย่างรอบด้าน

ด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม พบว่า ในประเทศกำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย ค่าใช้จ่ายในด้านนี้เห็นว่าประชาชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญหรือเดินทางไกลจากบ้านมายังโรงพยาบาลเพื่อรักษามีความแตกต่างระหว่างอาชีพ และรายได้กันมาก ครอบครัวใหญ่ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนยิ่งสูงถ้ามีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีรายได้เพียงคนเดียว ด้วยเหตุนี้ค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมในการร่วมจ่ายของประชาชนนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน และยังพบอีกว่าผู้ใช้บริการส่วนใหญ่คิดว่าถ้าเป็นไปได้ไม่อยากให้เก็บเพิ่มด้วยบางคนจ่ายได้บางคนจ่ายไม่ได้ (ในปัจจุบัน) อยากให้รัฐนำวิธีอื่น ๆ มาใช้มากกว่าที่จะให้ประชาชนจ่ายเพิ่มหรือถ้ามีการจ่ายเพิ่มจริงของจ่ายที่ 30 บาทเหมือนเดิมด้วยความไม่เท่าเทียมกันของรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนที่เป็นทั้งชุมชนเมืองและชนบท ซึ่งสอดคล้องกับ วิเชียร ไชยมโนวงศ์(2547) ที่ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นต่อโครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติของแพทย์ในโรงพยาบาล อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า ความคิดเห็นของแพทย์ที่มีต่อโครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติโดยรวม รู้สึกไม่เห็นด้วยต่อโครงการฯ เพราะเห็นว่าโครงการฯ นี้ส่งผลกระทบทางลบตัวแพทย์และโรงพยาบาล โดยมีปริมาณงานและความเครียดเพิ่มขึ้น แต่ค่าตอบแทนไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังเสี่ยงต่อการถูกฟ้องร้องจากผู้ป่วยมากขึ้น และที่สำคัญเห็นว่ารัฐยังไม่มีความพร้อมทั้งในด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอ ด้วยเห็นว่าโครงการฯ นี้เป็นโครงการฯ การเสียงของรัฐบาลถึงแม้โครงการฯ นี้เป็นโครงการฯ ที่ของประชาชนสามารถลดค่าใช้จ่ายจากการรักษาพยาบาลหรือลดภาระหนี้สินของประชาชนได้ แต่ก็เป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายของโรงพยาบาล

ด้านความคิดเห็นของผู้รับบริการ สรุปได้ว่า ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการแยกประเภทของโรคในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล หรือเหมาจ่าย เพราะการเข้าถึงการรักษาได้นั้นมีรายละเอียดมากในแต่ละโรคและการรักษาต่อเนื่องทำให้บางคนมีค่าใช้จ่ายที่สูง เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ที่เป็นโรคที่ต้องทานยาต่อเนื่องและดูแลโดยแพทย์เฉพาะทางที่มีความชำนาญซึ่งจะมีในโรงพยาบาลประจำจังหวัด หรือประจำอำเภอบางแห่ง จึงทำให้เกิดการส่งต่อในการรักษา จึงทำให้ผู้รับบริการมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับ ทวีทอง หงส์วิวัฒน์และคณะ (2545)ได้เสนอให้ภาครัฐประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการฯ ให้เข้าใจถึงขั้นตอนในการเข้ารับบริการ สิทธิของผู้ถือบัตรสุขภาพในการรักษารวมถึงการส่งต่อตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจและเตรียมเอกสาร ต่าง ๆ ได้ถูกต้อง ในด้านเจ้าหน้าที่เห็นว่าควรประชาสัมพันธ์ถึงเงื่อนไข และสิทธิของผู้ถือบัตรสุขภาพอย่างแท้จริง ไม่เน้นการประชาสัมพันธ์ในทางที่ดีมากเกินควร ควรเน้นให้ประชาชนให้ความสำคัญในการดูแลสุขภาพตนเอง รณรงค์และสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพป้องกันโรค

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ปัญหาด้านบุคลากร ปัจจุบันบุคลากรโดยเฉพาะแพทย์มุ่งทำงานในหน่วยงานเอกชน เพราะมีค่าตอบแทนสูง ภาครัฐควรหันมาให้ความสนใจและลดความแตกต่างของค่าตอบแทนระหว่างโรงพยาบาลรัฐและเอกชน เพื่อให้บุคลากรได้ทำงานในหน่วยงานรัฐต่อไป

1)ควรเพิ่มบุคลากรทางการแพทย์ และส่งเสริมให้มีการกระจายบุคลากรทางการแพทย์ไปปฏิบัติงานตามสถานีอนามัย หรือสถานพยาบาลในชุมชนมากขึ้น เพื่อลดการมุ่งเข้าสู่โรงพยาบาลใหญ่ ๆ

2)ควรสร้างแรงจูงใจให้บุคลากร โดยให้มีค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับภาระงาน หรือการขยายอัตรากำลังของแพทย์ เพิ่มเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้เหมาะสม

2. ปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ

1)ควรสร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรงบประมาณสำหรับสถานพยาบาลที่มีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ให้ครอบคลุมสิทธิในการรักษาของประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการนำนโยบายการมีส่วนร่วมจ่ายค่ารักษาพยาบาลในโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติที่เหมาะสมของประชาชน

2. ควรศึกษาการจัดสรรงบประมาณที่เหมาะสมกับสถานพยาบาลที่อยู่ในเขตพื้นที่ชนบท

เอกสารอ้างอิง

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ และคณะ. (2545). **พฤติกรรมการใช้บริการสาธารณสุขในโครงการบัตรสุขภาพ.** รายงานการวิจัยศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข.

ภคพร โสภโณ ดร. (2547). ประสิทธิผลของการนำนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (โครงการ 30 บาท) ไปปฏิบัติ กรณีศึกษาโรงพยาบาลในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.**

วิเชียร ไชยมโนวงศ์. (2547). **ความคิดเห็นต่อโครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติของแพทย์ในโรงพยาบาล อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร.** การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต.

สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. (2555). **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ปี 2555-2559**. สื่ออิเล็กทรอนิกส์. นนทบุรี,นนทบุรี. เข้าถึงได้จาก www.skudesgare.net/nhso03/55-59

การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

INTERDISCIPLINARY LEARNING MANAGEMENT TO DEVELOP LEARNER COMPETENCIES IN THE 21ST CENTURY

พันตำรวจโท สาธิต หาวงษ์ชัย, ผศ. ดร.สุรชัย แก้วคูณ, ผศ. ดร.ศักดิ์ดา งานหมั่น

Pol.Lt.Col. Sathit Hawongchai, Asst. Prof. Dr. Surachai Kaewkoon, Asst. Prof. Dr.Sakda Nganman

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่ออธิบายแนวคิดและหลักการของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ 2) เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน และ 3) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์และความท้าทายของการบูรณาการศาสตร์ในการจัดการศึกษา จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ตั้งแต่สองศาสตร์ขึ้นไปเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย โดยใช้สถานการณ์ ประเด็นปัญหา หรือแนวคิดหลักร่วม (Big Idea) เป็นแกนกลางในการออกแบบการเรียนรู้ แทนการแยกสอนเป็นรายวิชาอย่างโดดเดี่ยว แนวทางนี้สอดคล้องกับทิศทางการปฏิรูปหลักสูตรของไทยที่มุ่งพัฒนาสมรรถนะหลักของผู้เรียนทั้งด้านการจัดการตนเอง การคิดขั้นสูง การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม ความเป็นพลเมือง และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบสหวิทยาการที่มีประสิทธิภาพควรใช้กระบวนการออกแบบย้อนกลับ (Backward Design) ร่วมกับรูปแบบการเรียนรู้เชิงรุก เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน และสะเต็ม/สะตีมศึกษา ทั้งนี้การบูรณาการศาสตร์ก่อให้เกิดประโยชน์ในการเชื่อมโยงความรู้สู่ชีวิตจริง ลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหา และส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูง แต่ก็มีความท้าทายด้านภาระงานครู ความพร้อมของหลักสูตรและระบบประเมินผล ตลอดจนวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาที่ยังยึดโครงสร้างรายวิชาแบบเดิม บทความจึงเสนอแนวทางการพัฒนาครูและระบบสนับสนุนที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการอย่างยั่งยืนในบริบทการศึกษาไทย

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ, สมรรถนะผู้เรียน, ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21, การเรียนรู้เชิงรุก, การออกแบบการจัดการเรียนรู้

Abstract

This academic article has three objectives: 1) to explain the concepts and principles of interdisciplinary learning management, 2) to propose guidelines for designing learning activities that promote key competencies of learners, and 3) to analyze the benefits and challenges of integrating disciplines in education. The literature review reveals that

interdisciplinary learning management is an educational approach that meaningfully connects knowledge from two or more disciplines, using situations, problem issues, or shared core ideas (Big Ideas) as the central axis for designing learning, instead of teaching subjects in isolation. This approach aligns with the direction of Thailand's curriculum reform, which aims to develop learners' core competencies in self-management, advanced thinking, communication, teamwork, citizenship, and sustainable coexistence with nature. The analysis indicates that effective design of interdisciplinary learning activities should employ backward design along with proactive learning models, such as problem-based learning, project-based learning, and STEM/STEAM education. Integrating disciplines offers benefits in linking knowledge to real life, reducing content redundancy, and promoting advanced thinking skills. However, challenges remain regarding teachers' workload, curriculum and assessment system readiness, and the organizational culture of educational institutions that still adhere to traditional subject-based structures. The article therefore proposes guidelines for developing teachers and necessary support systems to drive sustainable interdisciplinary learning management in the Thai educational context.

Keywords: Interdisciplinary learning management, learner competencies, 21st-century skills, proactive learning, learning management design

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ทั้งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เศรษฐกิจ และวิถีชีวิต ได้ส่งผลให้ระบบการศึกษาที่ยึดโครงสร้างรายวิชาแบบแยกส่วนดังในอดีตไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคมได้อย่างเพียงพออีกต่อไป องค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในปัจจุบันมักไม่ได้จำกัดอยู่ในขอบเขตของวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่เป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงข้ามศาสตร์ ต้องอาศัยการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และความคิดสร้างสรรค์ไปพร้อมกัน

ในบริบทของประเทศไทย กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และต่อมาได้พัฒนา (ร่าง) หลักสูตรฐานสมรรถนะที่กำหนดสมรรถนะหลัก 6 ด้าน อันได้แก่ การจัดการตนเอง การคิดขั้นสูง การสื่อสาร การรวมพลังทำงานเป็นทีม การเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและวิทยาการอย่างยั่งยืน ซึ่งล้วนเป็นสมรรถนะที่ไม่อาจพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ผ่านการเรียนรู้เนื้อหาวิชาใดวิชาหนึ่งตามลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Learning) จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงการศึกษา ทั้งในรูปแบบของการบูรณาการเนื้อหา การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน และแนวทางสะเต็ม/สะตีมศึกษา ซึ่งล้วนมีจุดร่วมสำคัญคือการใช้สถานการณ์หรือประเด็นปัญหาจากโลกจริงเป็นแกนกลางในการออกแบบการเรียนรู้ แทนที่จะยึดเนื้อหาวิชาเป็นตัวตั้ง อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดสหวิทยาการไปสู่การปฏิบัติจริงในชั้นเรียนยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งในมิติของความรู้ความเข้าใจของครูผู้สอน การออกแบบหลักสูตรและกิจกรรม ตลอดจนระบบสนับสนุนของสถานศึกษา

บทความวิชาการนี้จึงมุ่งทบทวนแนวคิด หลักการ และแนวทางปฏิบัติของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 และวิเคราะห์ประโยชน์ตลอดจนความท้าทายที่ผู้เกี่ยวข้องพึงตระหนัก เพื่อเป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายและการปฏิบัติงานของครูและผู้บริหารสถานศึกษาต่อไป

แนวคิดและหลักการของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

การทำความเข้าใจแนวคิดและหลักการของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการอย่างถ่องแท้เป็นพื้นฐานสำคัญก่อนนำไปสู่การออกแบบและปฏิบัติจริงในชั้นเรียน หัวข้อนี้จึงนำเสนอความหมาย พัฒนาการ ระดับของการบูรณาการศาสตร์ หลักการสำคัญ และฐานคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (เกรียงไกร พละสนธิ และพินันทา ฉัตรวัฒนา, 2561)

ความหมายและพัฒนาการของแนวคิดสหวิทยาการ

คำว่า "สหวิทยาการ" (Interdisciplinary) หมายถึง การนำองค์ความรู้ แนวคิด และวิธีวิทยาจากศาสตร์ตั้งแต่สองสาขาขึ้นไปมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย เพื่อทำความเข้าใจหรือแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนเกินกว่าที่ศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งจะอธิบายได้อย่างสมบูรณ์ ในบริบทของการจัดการศึกษา การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการจึงหมายถึงกระบวนการออกแบบและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงเนื้อหาสาระ ทักษะ และวิธีคิดของหลายรายวิชาเข้าด้วยกันรอบประเด็น ปัญหา หรือแนวคิดหลักร่วม (Big Idea) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงได้อย่างเป็นองค์รวม

แนวคิดการบูรณาการศาสตร์ในการจัดการศึกษาไทยปรากฏให้เห็นมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภายหลังการประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดให้สถานศึกษาสามารถจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทั้งภายในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกันและข้ามกลุ่มสาระการ เรียนรู้ได้ ต่อมาแนวคิดดังกล่าวได้รับการต่อยอดผ่านแนวทางสะเต็มศึกษา (STEM Education) ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งบูรณาการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์เข้าด้วยกัน และได้พัฒนาต่อมาเป็นแนวทางสะตีมศึกษา (STEAM Education) ที่เพิ่มมิติของศิลปะเข้าไปเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ควบคู่กับกระบวนการคิดเชิงวิศวกรรม (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ, 2556)

ระดับของการบูรณาการศาสตร์

นักการศึกษามักจำแนกระดับของการบูรณาการศาสตร์ออกเป็นหลายระดับตามความเข้มข้นของการเชื่อมโยง ตั้งแต่การบูรณาการแบบพหุวิทยาการที่ยังคงแยกเนื้อหาของแต่ละวิชาไว้อย่างชัดเจน ไปจนถึงการบูรณาการแบบสหวิทยาการที่หลอมรวมแนวคิดของหลายศาสตร์เข้าด้วยกันจนเส้นแบ่งของวิชาเริ่มเลือนลาง และการบูรณาการแบบข้ามวิทยาการหรือสหวิทยาการเชิงลึกที่ยึดปัญหาจากชีวิตจริงเป็นตัวตั้งจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ไม่ผูกติดกับวิชาใดวิชาหนึ่งอีกต่อไป ดังสรุปในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับของการบูรณาการศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้

ระดับการบูรณาการ	ลักษณะสำคัญ	บทบาทของศาสตร์/รายวิชา
พหุวิทยาการ (Multidisciplinary)	นำหลายศาสตร์มาสอนหัวข้อเดียวกัน แต่ยังคงแยกเนื้อหาและวิธีคิดของแต่ละวิชาไว้ชัดเจน	แต่ละวิชายังคงเอกลักษณ์และขอบเขตของตนเองอย่างเด่นชัด
สหวิทยาการ (Interdisciplinary)	เชื่อมโยงแนวคิด ทักษะ และวิธีการของหลายศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย รอบประเด็นหรือปัญหาร่วม	เส้นแบ่งของวิชาเริ่มเลือนลาง ผู้เรียนใช้ความรู้ข้ามศาสตร์ในการคิดวิเคราะห์
ข้ามวิทยาการ/สหวิทยาการเชิงลึก (Transdisciplinary)	หลอมรวมศาสตร์ต่าง ๆ จนกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ยึดโยงกับชีวิตจริงและปัญหาสังคมเป็นตัวตั้ง	ขอบเขตวิชาแทบไม่ปรากฏ ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง

หลักการสำคัญของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

จากการทบทวนแนวคิดของนักวิชาการหลายท่าน สามารถสรุปหลักการสำคัญของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการได้ดังนี้

ประการแรก ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและใช้ประเด็นปัญหาจริงเป็นแกนของการเรียนรู้ โดยครูมีบทบาทเป็นผู้ออกแบบและอำนวยความสะดวก (Facilitator) มากกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เพียงฝ่ายเดียว วิจารณ์ พานิช (2555) ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวข้าม "สาระวิชา" ไปสู่การเรียนรู้ "ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21" โดยให้นักเรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเองผ่านการค้นคว้าและลงมือปฏิบัติ

ประการที่สอง เชื่อมโยงความรู้ทางวิชาการเข้ากับชีวิตจริงและบริบทของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งที่เรียนอย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่สาม ลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาระหว่างรายวิชา และเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดขั้นสูงอย่างลึกซึ้งแทนการเรียนเนื้อหาอย่างกว้างแต่ตื้น สอดคล้องกับแนวคิดของสมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ (2556) ที่เสนอว่าหลักสูตรแห่งศตวรรษที่ 21 ควรเป็นหลักสูตรแบบสหวิทยาการที่มีความยืดหยุ่น เน้นหัวข้อสำคัญไม่มากแต่ลึกซึ้ง และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนถ่ายโอนความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้

ประการที่สี่ ใช้การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ที่สะท้อนทั้งกระบวนการและผลผลิตของการเรียนรู้ มากกว่าการใช้แบบทดสอบมาตรฐานเพียงอย่างเดียว

ฐานคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในเชิงทฤษฎี การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการมีรากฐานสำคัญจากทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ซึ่งเชื่อว่าผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ขึ้นจากประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติของตนเอง มากกว่าการรับถ่ายทอดความรู้แบบสำเร็จรูป แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการ "Constructionist" ที่ถนอมพร เลาหจรัสแสง (อ้างถึงใน ฐิตินันท์ ดาวศรี และคณะ, ม.ป.ป.) เสนอว่าผู้สอนควรออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้และผลงานผ่านการเชื่อมโยงความรู้เดิมกับประสบการณ์ใหม่

นอกจากนี้ แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) และการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) ยังเป็นฐานคิดสำคัญที่รองรับการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ เนื่องจากปัญหาหรือโครงงานที่มีความหมายต่อผู้เรียนมักมีลักษณะสหวิทยาการโดยธรรมชาติ กล่าวคือ ต้องอาศัยความรู้และทักษะจากหลายศาสตร์ร่วมกันในการคลี่คลายปัญหาอย่างรอบด้าน ดังที่ปรากฏในแนวทางการจัดการเรียนรู้ QSCCS ที่เน้นกระบวนการตั้งคำถาม สืบค้น สร้างความรู้ นำเสนอ และประยุกต์ใช้เพื่อสังคม

ความเชื่อมโยงระหว่างสมรรถนะผู้เรียนกับการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของสมรรถนะหลักทั้ง 6 ด้านข้างต้น จะเห็นได้ว่าไม่มีสมรรถนะใดที่สามารถพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ผ่านเนื้อหาของวิชาใดวิชาหนึ่งเพียงลำพัง ตัวอย่างเช่น สมรรถนะการคิดขั้นสูงต้องอาศัยกระบวนการคิดวิเคราะห์จากหลายศาสตร์ประกอบกัน ส่วนสมรรถนะการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและวิทยาการอย่างยั่งยืนก็จำเป็นต้องเชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และจริยธรรมเข้าด้วยกัน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับกรอบทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ของภาคีเครือข่าย P21 (Partnership for 21st Century Skills) ที่จำแนกทักษะที่จำเป็นออกเป็นกลุ่มทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า 4Cs อันได้แก่ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) การสื่อสาร (Communication) การร่วมมือ (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ร่วมกับทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ตลอดจนทักษะชีวิตและการทำงาน ซึ่งล้วนเป็นทักษะที่ต้องได้รับการบ่มเพาะผ่านการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงหลายศาสตร์เข้าด้วยกันมากกว่าการแยกสอนเป็นรายวิชา (สุไม บิลไบ, 2558)

จากข้อมูลข้างต้นจึงอาจสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการมิใช่เพียงทางเลือกเชิงวิธีสอน หากแต่เป็นเงื่อนไขจำเป็นเชิงโครงสร้างที่จะทำให้การพัฒนาสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนตามที่หลักสูตรไทยกำหนดไว้เกิดขึ้นได้จริงในทางปฏิบัติ

ขั้นตอนการออกแบบหน่วยการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

ขั้นตอนการออกแบบหน่วยการเรียนรู้แบบสหวิทยาการที่สถานศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้อาจสรุปได้เป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1: วิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดของแต่ละกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาจุดร่วมทางเนื้อหาและทักษะที่สามารถเชื่อมโยงกันได้

ขั้นที่ 2: กำหนดแนวคิดหลักร่วมและคำถามสำคัญที่สะท้อนประเด็นปัญหาจากชีวิตจริงหรือชุมชนของผู้เรียน

ขั้นที่ 3: กำหนดสมรรถนะและผลลัพธ์การเรียนรู้ที่ต้องการให้เกิดขึ้น พร้อมทั้งออกแบบภาระงานหรือชิ้นงานปลายทาง (Culminating Task) ที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ

ขั้นที่ 4: ออกแบบเกณฑ์และเครื่องมือประเมินผลตามสภาพจริงที่สอดคล้องกับสมรรถนะเป้าหมาย เช่น แฟ้มสะสมงาน การนำเสนอ หรือรูบริกส์ประเมินชิ้นงาน

ขั้นที่ 5: ออกแบบลำดับกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำผู้เรียนจากการตั้งคำถาม สืบค้นข้อมูล ลงมือปฏิบัติ สร้างสรรค์ผลงาน ไปจนถึงการนำเสนอและสะท้อนคิด

ขั้นที่ 6: วางแผนการทำงานร่วมกันของครูผู้สอนในแต่ละกลุ่มสาระ รวมถึงทรัพยากรและตารางเวลาที่จำเป็นต่อการจัดกิจกรรมร่วมกัน

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่สนับสนุนแนวคิดสหวิทยาการ

ในด้านรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่สนับสนุนแนวคิดสหวิทยาการ มีหลายรูปแบบที่ได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลายในบริบทการศึกษาไทย ได้แก่

การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากสถานการณ์ปัญหาที่มีความหมาย กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดคำถาม สืบค้นข้อมูล และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยอาศัยความรู้จากหลายศาสตร์

การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) เน้นให้ผู้เรียนวางแผนและดำเนินโครงงานที่มีผลผลิตเป็นรูปธรรม ผ่านกระบวนการสืบค้น ลงมือปฏิบัติ และนำเสนอผลงานต่อสาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ QSCCS ที่ประกอบด้วยขั้นตอนเรียนรู้ที่จะตั้งคำถาม สืบค้น สร้างความรู้ สื่อสาร และประยุกต์ใช้เพื่อสังคม

สะเต็มศึกษาและสะตีมศึกษา (STEM/STEAM Education) เป็นแนวทางบูรณาการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ คณิตศาสตร์ และศิลปะเข้าด้วยกัน โดยเน้นกระบวนการคิดเชิงวิศวกรรม (Engineering Design Process) เพื่อให้ผู้เรียนออกแบบและสร้างสรรค์ชิ้นงานหรือนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ปัญหาจริง ดังตัวอย่างการบูรณาการสะตีมศึกษาเข้ากับรายวิชาชีพเฉพาะทางที่พบว่าสามารถแบ่งกระบวนการออกเป็น 4 ปัจจัยและ 6 ขั้นตอน ตั้งแต่การสร้างจินตนาการ การสร้างแรงจูงใจ การสร้างการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรม ไปจนถึงการประเมินและรับผลป้อนกลับ

ห้องเรียนกลับด้าน (Flipped Classroom) แม้จะเป็นแนวทางที่เน้นการปรับลำดับกิจกรรมการเรียนรู้มากกว่าการบูรณาการเนื้อหาโดยตรง แต่ก็เอื้อให้เกิดเวลาในชั้นเรียนที่มากขึ้นสำหรับกิจกรรมสหวิทยาการเชิงลึก เนื่องจากผู้เรียนได้ศึกษาเนื้อหาพื้นฐานมาล่วงหน้าด้วยตนเอง (สำนักงานบริหารพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา, 2564)

ตัวอย่างการออกแบบหน่วยการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

เพื่อให้เห็นภาพการนำหลักการข้างต้นไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตารางที่ 3 นำเสนอตัวอย่างการออกแบบหน่วยการเรียนรู้แบบสหวิทยาการในหัวข้อ "การอนุรักษ์แหล่งน้ำในชุมชน" ซึ่งใช้แนวคิดหลักร่วมคือ "มนุษย์กับธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างสมดุล" และคำถามสำคัญคือ "เราจะดูแลแหล่งน้ำในชุมชนของเราให้ยั่งยืนได้อย่างไร"

ตารางที่ 2 ตัวอย่างการบูรณาการศาสตร์ในหน่วยการเรียนรู้ "การอนุรักษ์แหล่งน้ำในชุมชน"

ศาสตร์ที่บูรณาการ	กิจกรรมการเรียนรู้	สมรรถนะ/ทักษะที่ได้รับการพัฒนา
วิทยาศาสตร์	ทดลองตรวจวัดคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำชุมชน (pH ความขุ่น ปริมาณออกซิเจน)	การคิดขั้นสูง กระบวนการสืบเสาะทางวิทยาศาสตร์
คณิตศาสตร์	เก็บข้อมูล สร้างกราฟ และวิเคราะห์แนวโน้มคุณภาพน้ำในรอบปี	การคิดเชิงตรรกะ การให้เหตุผลเชิงปริมาณ
สังคมศึกษา	สืบค้นนโยบายและกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ	ความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ศาสตร์ที่บูรณาการ	กิจกรรมการเรียนรู้	สมรรถนะ/ทักษะที่ได้รับการพัฒนา
ภาษาไทย	เขียนรายงานและนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานท้องถิ่น	การสื่อสาร การเขียนเชิงโน้มน้าว
เทคโนโลยี/ศิลปะ	ออกแบบสื่ออินโฟกราฟิกและคลิปรณรงค์อนุรักษ์แหล่งน้ำ	ความคิดสร้างสรรค์ การรวมพลังทำงานเป็นทีม

บทบาทของครูและการประเมินผล

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้เรียนได้ฝึกฝนสมรรถนะหลักครบทั้ง 6 ด้านผ่านกิจกรรมเดียวกันที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ แทนที่จะแยกฝึกทักษะแต่ละด้านในรายวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลังของการออกแบบการเรียนรู้แบบสหวิทยาการที่มีต่อการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

ในด้านบทบาทของครู การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเรียกร้องให้ครูปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ออกแบบการเรียนรู้และผู้อำนวยความสะดวก ครูจากต่างกลุ่มสาระต้องทำงานร่วมกันเป็นทีมอย่างใกล้ชิด ทั้งในขั้นตอนการวางแผน การจัดกิจกรรม และการประเมินผล ซึ่งอาจอาศัยกลไกชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาการจัดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ส่วนในด้านการประเมินผล ควรใช้การประเมินตามสภาพจริงที่หลากหลาย เช่น แฟ้มสะสมงาน การประเมินชิ้นงานด้วยรูบริกส์ การสังเกตพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม และการให้ผู้เรียนสะท้อนคิด (Reflection) เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยควรประเมินควบคู่ทั้งด้านเนื้อหาความรู้และสมรรถนะสำคัญที่กำหนดไว้ตั้งแต่ต้น (Jacobs, H. H, 1989)

ประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

ในด้านประโยชน์ ประการแรก การบูรณาการศาสตร์ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างความรู้ทางวิชาการกับชีวิตจริงได้ชัดเจนขึ้น ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้และความเข้าใจที่ลึกซึ้งกว่าการเรียนเนื้อหาแบบแยกส่วน ประการที่สอง ช่วยลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาระหว่างรายวิชา ทำให้สามารถใช้เวลาเรียนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดขั้นสูงอย่างลึกซึ้งแทนการเรียนแบบผิวเผิน ประการที่สาม ส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านการคิด การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และความเป็นพลเมือง ซึ่งยากที่จะพัฒนาได้อย่างครบถ้วนผ่านการเรียนรายวิชาเดี่ยว ประการที่สี่ เอื้อต่อการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาชีพระหว่างครูต่างกลุ่มสาระ อันนำไปสู่วัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันในสถานศึกษาที่เข้มแข็งขึ้น (วิจารณ์ พานิช, 2555)

ความท้าทายของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

ในขณะเดียวกัน ความท้าทายที่พบบ่อยในการนำแนวคิดสหวิทยาการไปปฏิบัติมีอยู่หลายประการ ประการแรก ภาระงานและเวลาของครูในการวางแผนร่วมกันข้ามกลุ่มสาระเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในสถานศึกษาที่มีจำนวนครูจำกัดหรือมีภาระงานสอนสูงอยู่แล้ว ประการที่สอง ครูจำนวนไม่น้อยยังขาดความเชี่ยวชาญหรือความมั่นใจในการออกแบบและจัดการเรียนรู้ข้ามศาสตร์ เนื่องจากได้รับการฝึกฝนมา

ในระบบที่แยกสอนตามรายวิชาเฉพาะทาง ประการที่สาม โครงสร้างหลักสูตร ตารางเรียน และระบบการวัดผลของสถานศึกษาส่วนใหญ่ยังคงยึดโครงสร้างรายวิชาแบบเดิม ทำให้ยากต่อการจัดสรรเวลาและทรัพยากรสำหรับกิจกรรมสหวิทยาการอย่างต่อเนื่อง ประการที่สี่ การประเมินผลตามสภาพจริงที่จำเป็นต่อการวัดสมรรถนะสหวิทยาการมีความซับซ้อนและใช้เวลามากกว่าการใช้แบบทดสอบมาตรฐาน ซึ่งอาจสร้างภาระเพิ่มเติมให้แก่ครูผู้สอน และประการที่ห้า วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาบางแห่งยังคงให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาและการสอบวัดผลระดับชาติ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องโดยตรงกับเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการในระยะสั้น (Beane, J. A, 1997)

แนวทางการรับมือความท้าทาย

เพื่อรับมือกับความท้าทายดังกล่าว สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอย่างเป็นระบบใน 3 ระดับ ระดับแรก คือ การพัฒนาศักยภาพครูอย่างต่อเนื่องผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการและกลไกชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อสร้างความเข้าใจและทักษะการออกแบบหลักสูตรบูรณาการ ระดับที่สอง คือ การปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของสถานศึกษา เช่น การจัดตารางเรียนแบบยืดหยุ่น การจัดทีมครูร่วมสอน (Team Teaching) และการสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น และระดับที่สาม คือ การพัฒนาระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับเป้าหมายสมรรถนะ โดยอาจเริ่มต้นจากการนำร่องในบางระดับชั้นหรือบางหน่วยการเรียนรู้ก่อนขยายผลในวงกว้าง ควบคู่กับการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชนถึงคุณค่าของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการต่อการพัฒนาผู้เรียนในระยะยาว (วิจารณ์ พานิช, 2556)

องค์ความรู้ที่ได้

การสังเคราะห์เนื้อหาและหลักการของการจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการในศตวรรษที่ 21 ก่อให้เกิดองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ที่สำคัญ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นฐานคติในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการมิติด้านสังคมศึกษาและการศึกษาจริยธรรม ดังนี้

1. การบูรณาการปรัชญาจริยธรรมผ่านการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)

การพัฒนาจริยธรรมและค่านิยมของผู้เรียนไม่สามารถบรรลุผลได้ผ่านการถ่ายทอดเนื้อหาแบบทางเดียว แต่ต้องเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกที่ผู้เรียนได้เผชิญหน้ากับความขัดแย้งทางจริยธรรม (Moral Dilemma) ผ่านสถานการณ์จริง การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนนำหลักปรัชญาจริยธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ สังคม และเศรษฐศาสตร์ ทำให้การตัดสินใจและการแก้ปัญหาตั้งอยู่บนฐานของเหตุผลเชิงจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

2. การออกแบบการจัดการเรียนรู้ (Instructional Design) ที่เน้นบริบททางสังคมเป็นแกนกลาง

การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องเริ่มต้นจากการออกแบบที่นำประเด็นทางสังคมหรือความเป็นพลเมืองมาเป็นโจทย์หลัก (Theme-based) องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาบริบททางสังคมไม่ใช่เพียงการเรียนรู้โครงสร้างหรือประวัติศาสตร์ แต่เป็น "กลไกบูรณาการ" ที่เชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อบ่มเพาะความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) ซึ่งสามารถวิเคราะห์โครงสร้างความเหลื่อมล้ำและสิทธิมนุษยชนได้อย่างเป็นระบบ

3. การยกระดับสมรรถนะการคิดเชิงระบบ (Systems Thinking)

การเชื่อมโยงศาสตร์ที่หลากหลายเข้าด้วยกันช่วยทลายกรอบความคิดแบบแยกส่วน (Silo Thinking) ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ที่มองเห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของปัญหาที่ซับซ้อน สามารถวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนานวัตกรรม นโยบายสาธารณะ และผลกระทบทางศีลธรรมในสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาขั้นสูงที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในยุคความพลิกผัน

4. การเปลี่ยนผ่านบทบาทเชิงวิชาชีพของนักการศึกษา

ความสำเร็จของการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนเรียกร้องให้ผู้สอนปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เฉพาะทาง ไปสู่การเป็น "นักออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้" องค์ความรู้นี้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการทำงานร่วมกันแบบข้ามศาสตร์ของนักการศึกษา การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนทางวิชาการ และการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการทางสติปัญญาและจริยธรรมของผู้เรียนอย่างแท้จริง (Drake, S. M., & Burns, R. C, 2004)

ภาพที่ 1 องค์ความรู้

บทสรุป

การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงองค์ความรู้จากหลายศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย โดยใช้ประเด็นปัญหาหรือแนวคิดหลักร่วมจากชีวิตจริงเป็นแกนกลางของการออกแบบการเรียนรู้ แนวทางนี้สอดรับกับทิศทางการปฏิรูปหลักสูตรของไทยที่มุ่งพัฒนาสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนทั้งด้านการจัดการตนเอง การคิดขั้นสูง การสื่อสาร การรวมพลังทำงานเป็นทีม ความเป็นพลเมือง และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งล้วนเป็นสมรรถนะที่ยากจะพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ผ่านการเรียนรายวิชาเดี่ยว

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบสหวิทยาการที่มีประสิทธิภาพควรใช้กระบวนการออกแบบย้อนกลับที่เริ่มต้นจากเป้าหมายสมรรถนะ กำหนดแนวคิดหลักร่วมและคำถามสำคัญที่มีความหมายต่อผู้เรียน และเลือกใช้รูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่เหมาะสม เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน หรือสะเต็ม/สะตีมศึกษา ทั้งนี้ แม้การบูรณาการศาสตร์จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจนในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม แต่การนำไปปฏิบัติจริงยังคงเผชิญความท้าทายด้านภาระงานครู ความพร้อมของโครงสร้างหลักสูตรและระบบประเมินผล ตลอดจนวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบทั้งในระดับครูผู้สอน ระดับสถานศึกษา และระดับนโยบาย เพื่อให้การจัดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการสามารถขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

เกรียงไกร พละสนธิ และพินันทา ฉัตรวัฒนา. (2561). **การบูรณาการสะตีมศึกษากับรายวิชาการเตรียมการก่อนการผลิตสำหรับงานโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง**. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและอุตสาหกรรม, 30(106), 18.

วิจารณ์ พานิช. (2555). **วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

วิจารณ์ พานิช. (2556). ครู**เพื่อศิษย์ สร้างห้องเรียนกลับทาง (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2556). **ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อสร้างความรับผิดชอบ (Accountability)**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (ม.ป.ป.). แนวทางในการจัดทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สำนักงานบริหารพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา. (2564). **คู่มือการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาฐานสมรรถนะ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.

สุไม บิลไบ. (2558). **สมรรถนะ ทักษะและบทบาทครูไทยในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

Beane, J. A. (1997). **Curriculum integration: Designing the core of democratic education**. New York: Teachers College Press.

Drake, S. M., & Burns, R. C. (2004). **Meeting standards through integrated curriculum**. Alexandria, VA: ASCD.

Jacobs, H. H. (1989). **Interdisciplinary curriculum: Design and implementation**. Alexandria, VA: ASCD.

การขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยพุทธนวัตกรรม: บูรณาการ Learn and Earn สู่เส้นทางอาชีพเพื่อการสร้างรายได้อย่างยั่งยืน

Buddhist Innovations in Learning Centers: The LEARN AND EARN Integration for Sustainable Income

ธนทร สาลีพันธ์
ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
Thanathon Saleepan
Director of Samphran District Learning Promotion Center, Nakhon Pathom Province
E-mail: Saleethanha1980@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการศึกษาอาชีพของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) พัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพรานด้วยพุทธนวัตกรรมที่บูรณาการแนวคิด Learn and Earn เข้าสู่เส้นทางอาชีพ (Career Path) การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยทำงานร่วมกับกลุ่มผู้เรียนวัยผู้ใหญ่และปราชญ์ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การนำพุทธนวัตกรรมซึ่งเกิดจากการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 และสัปปุริสธรรม 7 มาเป็นฐานคิดในการออกแบบการเรียนรู้สามารถพลิกโฉมกระบวนการฝึกอาชีพแบบดั้งเดิมได้ เมื่อนำมาบูรณาการกับแนวคิด Learn and Earn ผู้เรียนสามารถสร้างรายได้ระหว่างการฝึกฝนทักษะ ก่อให้เกิดแรงจูงใจเชิงบวกและลดอัตราการออกกลางคัน นำไปสู่การวางแผนเส้นทางอาชีพที่เชื่อมโยงกับทุนทางสังคมของชุมชน ผลลัพธ์เชิงประจักษ์คือผู้เรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่ยั่งยืน

คำสำคัญ : พุทธนวัตกรรม, ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้, Learn and Earn, เส้นทางอาชีพ, การพัฒนาสังคม

Abstract

This research aims to 1) investigate the current challenges in vocational education management within Learning Promotion Centers, and 2) develop a model for driving these centers using Buddhist innovation integrated with the "Learn and Earn" concept to establish sustainable career paths. Employing Participatory Action Research (PAR), the study engaged adult learners and local wisdom scholars.

The findings reveal that "Buddhist Innovation" - derived from the application of Iddhipada 4 (Paths of Accomplishment) and Sappurisa - dhamma 7 (Qualities of a Good Person) - transforms traditional vocational training. When integrated with the Learn and Earn concept, learners generate income during their skill acquisition, significantly boosting positive motivation and reducing dropout rates. This integration facilitates the design of career paths intrinsically linked to the community's social capital. Consequently, learners achieve multidimensional

self-reliance encompassing economic stability, social integration, and sustainable psychological resilience.

Keywords: Buddhist Innovation, Learning Promotion Center, Learn and Earn, Career Path, Social Development

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่โลกต้องเผชิญกับความผันผวน ความไม่แน่นอน และความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม (VUCA World) ผลกระทบจากสภาวะดังกล่าวได้ทวีความรุนแรงและส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงในชีวิตของผู้คนในระดับฐานราก การปรับตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเอาชีวิตรอด ในบริบทของสังคมไทย ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งได้รับการยกระดับเพื่อตอบสนองต่อพระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566 จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นกลไกหลักของรัฐเพื่อขับเคลื่อนการศึกษาตลอดชีวิตให้เข้าถึงทุกชุมชน (กรมส่งเสริมการเรียนรู้, 2566) บทบาทนี้เปรียบเสมือนพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการติดอาวุธทางปัญญาและทักษะการประกอบอาชีพเพื่อให้ประชาชนสามารถปรับตัวและสร้างความมั่นคงทางรายได้ในสภาวะวิกฤตได้อย่างเข้มแข็ง

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาด้านอาชีพสำหรับกลุ่มเป้าหมายวัยผู้ใหญ่ที่ผ่านมา มักเผชิญกับข้อจำกัดที่ท้าทาย โดยเฉพาะในประเด็นด้านแรงจูงใจในการเรียนรู้ ตามทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ผู้ใหญ่จะมีความพร้อมในการเรียนรู้ก็ต่อเมื่อพวกเขาตระหนักว่าความรู้นั้นสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้ทันที แต่ในสภาพความเป็นจริง ผู้เรียนส่วนใหญ่มักมีภาระทางเศรษฐกิจบีบคั้นและเรื่องปากท้องเป็นความจำเป็นเร่งด่วน การจัดการฝึกอบรมวิชาชีพระยะยาวที่เน้นเพียงการถ่ายทอดทักษะ (Hard Skills) โดยไม่สามารถแปลงเป็นรายได้เพื่อจุนเจือครอบครัวได้ในทันที จึงทำให้ผู้เรียนขาดแรงจูงใจ เกิดความท้อถอยและนำไปสู่อัตราการออกกลางคันที่สูงขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบโจทย์บริบทชีวิตที่แท้จริงของผู้เรียนได้อีกต่อไป

เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาและอุดช่องโหว่ดังกล่าว แนวคิด Learn and Earn หรือ การเรียนรู้ควบคู่กับการสร้างรายได้ จึงถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ แนวคิดนี้มุ่งเน้นการออกแบบกิจกรรมที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะที่กำลังฝึกฝนมาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ก่อให้เกิดรายได้จริงในระหว่างกระบวนการอบรม (World Economic Forum, 2021) การมีรายได้เข้ามาทันทีเปรียบเสมือนแรงเสริมทางบวกที่ช่วยหล่อเลี้ยงแรงจูงใจ ทำให้ผู้เรียนสามารถประคองตัวอยู่ในระบบการศึกษาจนบรรลุเป้าหมาย ทว่า การจะขับเคลื่อนแนวคิด Learn and Earn ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ยั่งยืนนั้น หากมุ่งเน้นเพียงการแสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว อาจนำไปสู่การแข่งขันที่ไร้จริยธรรม หรือเกิดปัญหาการจัดการทางการเงินที่ผิดพลาด ซึ่งท้ายที่สุดจะไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตได้อย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงนำเสนอความจำเป็นในการบูรณาการกระบวนทัศน์ที่ลึกซึ้งกว่าเดิม โดยใช้พุทธนวัตกรรมเข้ามาเป็นรากฐานสำคัญ พุทธนวัตกรรมในบริบทนี้ คือการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์และตีความใหม่ เพื่อสร้างเป็น นวัตกรรมทางกระบวนการความคิดและการปฏิบัติที่สอดคล้องกับยุคสมัย (พระพรหมคุณาภรณ์, 2557) การประยุกต์ใช้หลักธรรม เช่น อิทธิบาท 4 เพื่อสร้างความรักและความเพียรในการพัฒนางาน หรือ สัปปุริสธรรม 7 เพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและรู้จักประมาณตน จะช่วยยกระดับจิตใจของผู้เรียนให้มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ (Schumacher, 1973) ทำให้การพัฒนาทักษะอาชีพดำเนินไปควบคู่กับการมีจริยธรรมและความตระหนักรู้

ท้ายที่สุด การหลอมรวมระหว่างความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาปากท้องผ่านแนวคิด Learn and Earn กับความลุ่มลึกทางจิตใจผ่านพุทธนวัตกรรม จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอรูปแบบการบูรณาการดังกล่าว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบเส้นทางอาชีพไม่ได้ถูกกำหนดโดยระบบทุนนิยมกระแสหลักเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเส้นทางอาชีพที่เติบโตบนฐานทรัพยากรและทุนทางสังคมของชุมชน (การบูรณาการนี้จะช่วยปูทางให้ผู้เรียนสามารถสร้างรายได้หลายช่องทางพึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี และบรรลุเป้าหมายการสร้างความมั่นคงในชีวิตได้อย่างยั่งยืน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณอย่างแท้จริง

การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความยั่งยืนและการนำไปใช้ได้จริงในระดับพื้นที่จำเป็นต้องก้าวข้ามกระบวนทัศน์การวิจัยแบบแนวดิ่งที่มักละเลยบริบทเฉพาะถิ่นและบริบททางวัฒนธรรม บทความนี้นำเสนอการประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยยึดชุมชนเป็นฐานเพื่อเป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ ระเบียบวิธีวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการทลายเส้นแบ่งระหว่างผู้วิจัยและ ผู้ถูกวิจัย โดยเปลี่ยนสถานะของคนในชุมชนให้กลายเป็นผู้ร่วมวิจัยที่มีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกัน การออกแบบกระบวนการวิจัยในลักษณะนี้เป็นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางวิชาการที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเท่าเทียมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเป็นเจ้าของและรับประกันว่านวัตกรรมการเรียนรู้ที่ถูกพัฒนาขึ้นจะสามารถหยั่งรากลึกลงในโครงสร้างทางสังคมของชุมชนได้อย่างแท้จริง

กระบวนการวิจัยเริ่มต้นจากการเตรียมความพร้อมและการวิเคราะห์บริบทร่วมกันในขั้นการวางแผน ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างภาควิชาการและภาคปฏิบัติการ ผู้วิจัยได้บูรณาการความร่วมมือกับบุคลากรของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้และปราชญ์ชุมชน เพื่อร่วมกันสำรวจและประเมินทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ ขั้นตอนนี้ครอบคลุมถึงการจัดเวทีประชาคมและการสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ การนำข้อมูลฐานรากเหล่านี้มาวิเคราะห์ร่วมกับบริบททางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถออกแบบโครงร่างของหลักสูตรอาชีพที่สอดรับกับแนวคิด Learn and Earn และบูรณาการพุทธนวัตกรรมได้อย่างกลมกลืนและตอบโจทย์ปัญหาปากท้องอย่างตรงจุด

เมื่อโครงร่างการจัดการเรียนรู้ถูกกำหนดขึ้น กระบวนการจึงเข้าสู่ขั้นการปฏิบัติการและการสังเกตการณ์ตามวงจรของ Kemmis & McTaggart (2005) ในขั้นตอนนี้ ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้จะเปลี่ยนบทบาทเป็นพื้นที่ทดลองปฏิบัติการทางสังคมที่ผู้เรียนได้ลงมือฝึกฝนทักษะอาชีพตามแผนที่วางไว้ พร้อมกับการทดลองนำผลิตภัณฑ์หรือบริการที่เกิดจากการเรียนรู้เข้าสู่กระบวนการสร้างรายได้จริง ในขณะเดียวกัน ทีมผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายจะทำหน้าที่สังเกตการณ์อย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติของพฤติกรรมการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติเมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ และพลวัตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นระหว่างการอบรม การสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดและเป็นภาววิสัยนี้ช่วยให้เห็นถึงอุปสรรคเชิงประจักษ์และปัจจัยความสำเร็จที่เกิดขึ้นหน้างาน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีความสำคัญยิ่งต่อการประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนรู้

ท้ายที่สุด ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการปฏิบัติการจะถูกนำเข้าสู่ขั้นการสะท้อนผลซึ่งเป็นกระบวนการถอดบทเรียนอย่างลุ่มลึก ผู้ส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดจะกลับมาร่วมกันวิพากษ์และประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเทียบกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ การสะท้อนผลนี้ไม่ได้ทำเพียงเพื่อตัดสินความสำเร็จหรือความล้มเหลว แต่

เป็นไปเพื่อการค้นหาจุดอ่อนและพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ให้มีความแหลมคมยิ่งขึ้น หากพบข้อบกพร่อง วงจรการวิจัย (PAOR Spiral) จะถูกขับเคลื่อนซ้ำเพื่อหาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมที่สุด กระบวนการทำซ้ำและทบทวนอย่างเป็นระบบเช่นนี้ คือหลักประกันว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นจะเป็นนวัตกรรมทางกระบวนการที่ถูกขัดเกลาจนหลอมรวมเข้ากับวิถีชีวิต ค่านิยม และระบบนิเวศการเรียนรู้ของชุมชน นำไปสู่การพัฒนาเส้นทางอาชีพที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

พุทธนวัตกรรม: กลไกยกระดับจิตใจและกระบวนการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการยกระดับทักษะอาชีพเพียงมิติเดียว ไม่เพียงพอที่จะสร้างความยั่งยืนได้ หากปราศจากการปรับเปลี่ยนฐานรากทางความคิด ด้วยเหตุนี้พุทธนวัตกรรมจึงถูกนำมาใช้และได้พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นแกนกลางหรือกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ในครั้งนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการสอนจริยธรรมแบบดั้งเดิม แต่คือการสกัดเอาแก่นของหลักธรรมมาออกแบบเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการที่สามารถนำไปปฏิบัติและวัดผลได้จริง โดยแบ่งการทำงานออกเป็น 2 มิติที่สอดประสานกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

มิติที่ 1 นวัตกรรมด้านกระบวนการคิด (Cognitive Innovation) เพื่อการสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ คือ การเรียนรู้ในวัยผู้ใหญ่มักเผชิญกับอุปสรรคด้านความเหนื่อยล้าและข้อจำกัดทางเวลา การวิจัยนี้จึงประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 มาเป็นนวัตกรรมในการปรับโครงสร้างทางความคิด เพื่อสร้างแรงจูงใจภายในที่ยั่งยืนกว่าผลตอบแทนที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว กระบวนการเริ่มต้นจากการสร้างฉันทะ คือการออกแบบการเรียนรู้ให้ผู้เรียนค้นพบความรักและความพอใจในทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับทุนเดิมของตนเอง เมื่อเกิดความรัก ย่อมนำไปสู่ความเพียรพยายาม (วิริยะ) และความจดจ่อ (จิตตะ) ในการฝึกฝนโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค นอกจากนี้ หัวใจสำคัญของนวัตกรรมมิตินี้คือการกระตุ้น วิมังสา หรือการคิดวิเคราะห์ไตร่ตรอง ซึ่งเปลี่ยนสถานะของผู้เรียนจากเพียงผู้รับการฝึกอาชีพให้กลายเป็นนวัตกรชุมชนที่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อคิดค้นต่อยอดนวัตกรรมใหม่ ๆ จากภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำให้ผลิตภัณฑ์หรือบริการของชุมชนมีความโดดเด่นและแข่งขันได้ในตลาดสากล

มิติที่ 2 นวัตกรรมด้านการจัดการวิถีชีวิต (Lifestyle Innovation) เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ แม้ผู้เรียนจะมีทักษะอาชีพที่ยอดเยี่ยม แต่หากขาดการบริหารจัดการที่ดี ย่อมนำไปสู่ความล้มเหลวทางธุรกิจและปัญหาหนี้สิน การวิจัยจึงได้นำหลักสัปปุริสธรรม 7 (ธรรมของสัตบุรุษ) มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือเชิงบริหารจัดการ ในการดำเนินชีวิตและประกอบธุรกิจขนาดเล็กของชุมชน การฝึกให้ผู้เรียนรู้จักเหตุ (ธัมมัญญุตา) และ รู้จักผล (อัตถัญญุตา) ช่วยให้พวกเขาสามารถวิเคราะห์กลไกตลาด ความต้องการของผู้บริโภค และความเป็นไปได้ทางธุรกิจได้อย่างมีเหตุผล ในขณะเดียวกัน การสอนให้ รู้จักตน (อัตตัญญุตา) และ รู้จักประมาณ (มัตตัญญุตา) กลายเป็นเกราะป้องกันความเสี่ยงที่สำคัญที่สุด ผู้เรียนเกิดความตระหนักรู้ในการประเมินศักยภาพของตนเอง รู้จักบริหารจัดการต้นทุนการผลิตอย่างคุ้มค่า และจัดสรรรายได้อย่างเป็นสัดส่วน ซึ่งเป็นการป้องกันการกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนเกินตัว อันเป็นสาเหตุหลักของความเปราะบางทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน

เมื่อนวัตกรรมทั้งสองมิติทำงานร่วมกัน พุทธนวัตกรรมจึงกลายเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งในการขับเคลื่อนแนวคิด Learn and Earn อย่างสมบูรณ์แบบ นวัตกรรมด้านกระบวนการคิดทำหน้าที่เสมือนคันเร่งที่ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (Learn) ในขณะที่นวัตกรรมด้านการจัดการวิถีชีวิตทำหน้าที่เสมือนพวงมาลัยและเบรกที่คอยควบคุมทิศทางให้การสร้างรายได้ (Earn) ดำเนินไปอย่างมั่นคงและปลอดภัย ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นคือ ผู้เรียนไม่เพียงแต่สามารถยกระดับรายได้เพื่อแก้ปัญหาปากท้อง แต่ยังมี

"ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและจิตใจ" ที่เข้มแข็ง สามารถยืนหยัดพึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี นำไปสู่การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกทุนนิยม

การบูรณาการ Learn and Earn สู่เส้นทางอาชีพที่ยั่งยืน

ผลการวิจัยในระยะต่อมาแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการนำพุทธนวัตกรรมมาเป็นรากฐาน ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการแนวคิด Learn and Earn เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดที่สุดคือ การพลิกโฉมบทบาทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้จากเพียงห้องเรียนที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทางทฤษฎีแบบทางเดียวไปสู่การเป็นพื้นที่ทดลองทางธุรกิจของชุมชนพื้นที่นี้ทำหน้าที่เสมือนพื้นที่ปลอดภัยที่เอื้อให้ผู้เรียนวัยผู้ใหญ่สามารถนำทักษะที่เพิ่งได้รับการฝึกฝนมาทดลองผลิตสินค้าหรือบริการจริง โดยมีการจัดการความเสี่ยงและมีพี่เลี้ยง คอยให้คำปรึกษา การเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้ช่วยทลายความกลัวความล้มเหลวของผู้เรียน และเปิดโอกาสให้พวกเขาได้เรียนรู้กลไกตลาดผ่านประสบการณ์ตรง

กลไกของ Learn and Earn ภายใต้พื้นที่ทดลองทางธุรกิจนี้ ถูกขับเคลื่อนผ่านการปรับโครงสร้างหลักสูตรที่ลบเส้นแบ่งระหว่างการเรียนและการทำงานออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ผู้เรียนสามารถนำผลงานที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นงานหัตถกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลผลิตจากการเกษตรเชิงนวัตกรรม หรือการให้บริการในชุมชนเข้าสู่กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มและจัดจำหน่ายจริงในระหว่างการอบรม รายได้ที่เกิดขึ้นทันทีนี้ทำหน้าที่เป็นการเสริมแรงทางบวกทรงพลัง ช่วยบรรเทาภาระทางเศรษฐกิจของผู้เรียนไปพร้อมๆ กับการสร้างความภาคภูมิใจและเสริมสร้างการรับรู้สมรรถนะแห่งตน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อัตราการออกกลางคันลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

นอกจากนี้ เพื่อให้การสร้างรายได้ไม่หยุดอยู่เพียงแค่โครงการระยะสั้น ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ได้บูรณาการความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และผู้นำชุมชน ในการวาดแผนผังเส้นทางอาชีพที่เป็นรูปธรรมและปรับให้เข้ากับบริบทของแต่ละบุคคล การออกแบบเส้นทางอาชีพนี้ทำให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นภาพอนาคตของตนเองได้อย่างชัดเจนโดยถูกจัดแบ่งออกเป็นระยะการเติบโตอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่จุดเริ่มต้นในฐานะผู้เรียนรู้ที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้เสริมไปสู่การพัฒนาทักษะเฉพาะทางจนกลายเป็นช่างฝีมือหรือผู้เชี่ยวชาญ และก้าวไปสู่จุดสูงสุดคือการเป็นผู้ประกอบการชุมชนที่สามารถสร้างเครือข่ายธุรกิจและยกระดับเศรษฐกิจของพื้นที่

ความสำเร็จสูงสุดของการบูรณาการพุทธนวัตกรรมเข้ากับแนวคิด Learn and Earn และแผนผังเส้นทางอาชีพ คือการที่ผู้เรียนสามารถก้าวข้ามขีดจำกัดของการมีรายได้ทางเดียว ไปสู่การสร้าง รายได้หลายช่องทาง เช่น การผสมผสานรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้ากับการให้บริการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตหรือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อขยายตลาดออนไลน์ การมีเส้นทางอาชีพที่ชัดเจนและหลากหลายนี้เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจฐานรากเปลี่ยนสถานะของผู้เรียนจากผู้พึ่งพาสวัสดิการรัฐสู่การเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

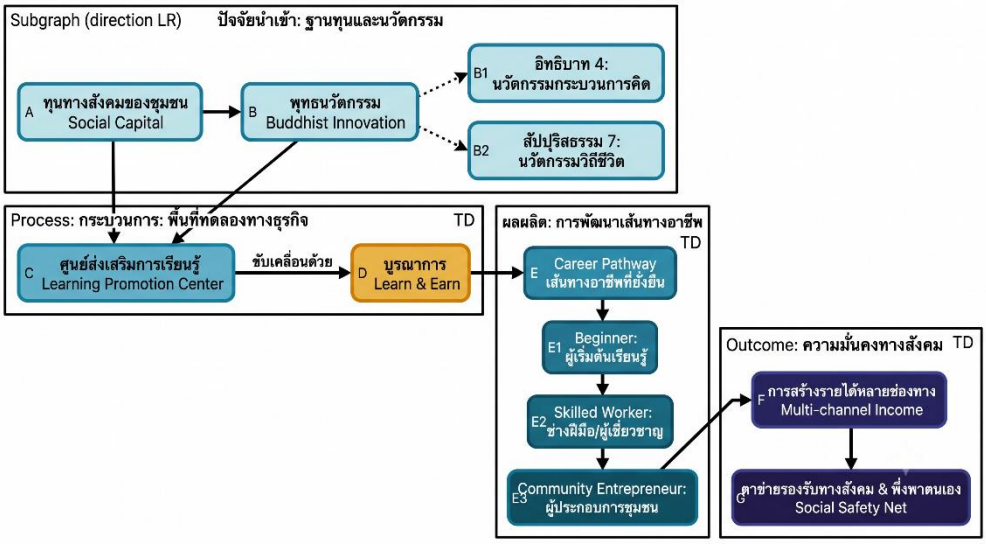

ภาพที่ 1 แสดง Learn and Earn สู่เส้นทางอาชีพที่ยั่งยืน

อภิปรายผล

นิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความมั่นคงทางสังคม

ผลการวิจัยในครั้งนี้นำมาสู่ข้อค้นพบและประเด็นอภิปรายที่สำคัญยิ่งต่อวงการพัฒนาสังคมและการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งสามารถขยายความให้เห็นภาพเชิงโครงสร้างและเชิงปรัชญาได้ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ข้อจำกัดของ Hard Skills และการนิยามนวัตกรรมผ่านมิติการพัฒนามนุษย์

ข้อค้นพบประการแรกยืนยันว่าท่ามกลางกระแสความผันผวนของโลกยุคใหม่ (VUCA World) การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาเพียงทักษะสายอาชีพหรือความเชี่ยวชาญเชิงเทคนิคเพียงมิติเดียวไม่เพียงพอต่อการสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่ผู้เรียนได้อีกต่อไป ทักษะทางเทคนิคอาจล้าสมัยได้อย่างรวดเร็วตามพลวัตของตลาดแต่สิ่งที่ยั่งยืนกว่าคือการพัฒนามนุษย์อย่างองค์รวม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่านวัตกรรมที่แท้จริงคือการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางกระบวนการคิดและจิตวิญญาณที่ทำให้มนุษย์พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงพุทธนวัตกรรมจึงเข้ามาอุดช่องโหว่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยทำหน้าที่เป็นรากฐานที่ทำให้ผู้เรียนมีสติ รู้จักวิเคราะห์และพร้อมที่จะปรับตัวเรียนรู้สิ่งใหม่ (Reskilling & Upskilling) อยู่เสมอ

2. การยกระดับ Learn and Earn ด้วยปรัชญาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

ประการที่สอง การผนวกพุทธนวัตกรรมเข้ากับแนวคิดเชิงพาณิชย์อย่าง “Learn and Earn” ถือเป็นการสร้างสมดุลใหม่ที่น่าสนใจและสอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics) ของ Schumacher (1973) อย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่ระบบทุนนิยมกระแสหลักมักผลักดันให้เกิดการบริโภคเกินความจำเป็นและการแข่งขันที่นำไปสู่การก่อหนี้สินในระดับครัวเรือน แต่กระบวนการ Learn and Earn ที่มีพุทธธรรมเป็นแกนกลางกลับมุ่งเน้นที่การสร้างคุณค่าที่แท้จริง การทำงานและการสร้างรายได้ระหว่างเรียนไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียงเครื่องมือในการสะสมความมั่งคั่งส่วนตัวแต่เป็นกระบวนการขัดเกลาตนเอง และการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชน ผู้เรียนสามารถสร้างรายได้หล่อเลี้ยงชีพได้อย่างมีศักดิ์ศรี รู้จักพอประมาณ และไม่เบียดเบียนตนเอง สังคม หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

3. การยกระดับศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้สู่การเป็นตาข่ายรองรับทางสังคม

ประการสุดท้าย ผลจากการเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคลได้ส่งผลสะเทือนในเชิงโครงสร้างต่อบทบาทของสถาบัน นั่นคือ การเปลี่ยนผ่านสถานะของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ ให้กลายเป็นนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีชีวิตชีวา ศูนย์ส่งเสริมการเรียนทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับทางสังคมที่เข้มแข็งของชุมชนในยามที่

ประชาชนระดับฐานรากเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งพักพิงทางความรู้ พื้นที่ทดลองสร้างอาชีพ และกลไกเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคม การบูรณาการอย่างเป็นระบบในลักษณะนี้จึงเปรียบเสมือนการติดอาวุธทางปัญญาที่ช่วยให้ชุมชนสามารถก้าวข้ามกับดักความยากจน เปลี่ยนสถานะจากผู้รอรับความช่วยเหลือไปสู่การเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่ยั่งยืน

บทสรุป

การขับเคลื่อนศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ภายใต้กระบวนทัศน์พุทธปัญญาขับเคลื่อนนวัตกรรมถือเป็นการพลิกโฉมการจัดการศึกษาอาชีพชุมชนอย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม จากเดิมที่การศึกษาผู้ใหญ่มักมุ่งเน้นเพียงการถ่ายทอดทักษะขั้นพื้นฐานได้ถูกยกระดับสู่การสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อพลวัตของสังคม นวัตกรรมในมิตินี้คือการสร้างนวัตกรรมทางกระบวนการคิดที่หยั่งรากลึกลงในวิถีวัฒนธรรมและหลักธรรมคำสอน ซึ่งช่วยคลายข้อจำกัดทางจิตใจ สร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และหล่อหลอมให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักรู้ในศักยภาพของตนเอง ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้จึงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงสถานที่จัดอบรมสู่การเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคมที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากระดับฐานรากอย่างแท้จริง

ในมิติของการปฏิบัติการ การบูรณาการแนวคิด Learn and Earn เข้ากับโครงสร้างเส้นทางอาชีพ careerGBS ได้สร้างกลไกที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการและความท้าทายทางเศรษฐกิจของผู้เรียนได้อย่างตรงจุด กระบวนการนี้ไม่เพียงแต่ช่วยบรรเทาภาระค่าครองชีพและแก้ปัญหาการออกกลางคันโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีรายได้ระหว่างเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นการวางรากฐานเชิงกลยุทธ์สำหรับการสร้าง รายได้หลายช่องทางอย่างมั่นคงในระยะยาว การมีโครงสร้าง careerGBS เป็นเข็มทิศนำทางช่วยให้ผู้เรียนสามารถไต่ระดับพัฒนาการจากผู้เริ่มต้น สู่การเป็นผู้เชี่ยวชาญและก้าวไปสู่การเป็นผู้ประกอบการชุมชนได้อย่างเป็นระบบ ทำให้ทุกทักษะที่ถูกฝึกฝนไม่สูญเปล่าแต่ถูกนำไปต่อยอด สร้างมูลค่าเพิ่ม และกระจายความมั่งคั่งกลับคืนสู่เศรษฐกิจของชุมชน

ท้ายที่สุด นวัตกรรมการเรียนรู้รูปแบบนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการยกระดับคุณภาพชีวิตจะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัยการหลอมรวมอย่างสมดุลระหว่างปัญญาทางโลกซึ่งได้แก่ความเชี่ยวชาญในทักษะอาชีพ ความรู้เชิงพาณิชย์ และการปรับตัวรับเทคโนโลยี เข้ากับปัญญาทางธรรม อันหมายถึงความรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง การมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ และการบริหารจัดการชีวิตบนพื้นฐานของความพอประมาณและมีเหตุผล เมื่อศาสตร์ทั้งสองแขนงนี้บูรณาการเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว ผู้เรียนจึงสามารถก้าวข้ามความเปราะบางทางเศรษฐกิจ พึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าต่อไปอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

ภาพที่ 2 แสดงองค์ความรู้

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ด้านการพัฒนาสังคมและการศึกษาตลอดชีวิต โดยผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวและพัฒนาขึ้นเป็นกรอบทฤษฎีเชิงปฏิบัติการ ภายใต้ชื่อ โมเดล B-LEARN (Buddhist-Integrated Learning and Earning Resilience Network) ซึ่งอธิบายพลวัตความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ ผ่านสมการเชิงโครงสร้างระดับแนวคิดดังนี้

องค์ประกอบส่วนแรก ได้แก่ ทุนชุมชนและพุทธนวัตกรรม ทำหน้าที่เป็น ปัจจัยฐานรากของการพัฒนาที่ผสานศักยภาพเชิงพื้นที่เข้ากับหลักธรรมทางศาสนา จากนั้น องค์ประกอบดังกล่าวจะถูกขับเคลื่อนผ่านกระบวนการ (Learn & Earn) ซึ่งทำหน้าที่เป็น ตัวทวีคูณหรือกลไกเร่งปฏิกิริยาในการแปรเปลี่ยนองค์ความรู้ให้ก้าวไปสู่การปฏิบัติจริงและการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เมื่อปัจจัยฐานรากและกลไกเชิงพลวัตนี้ทำงานบูรณาการร่วมกันอย่างเต็มศักยภาพ จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ขั้นสูงสุดคือการสร้างนิเวศเส้นทางอาชีพที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชน

องค์ความรู้ที่สกัดได้จากโมเดล B-LEARN นี้ ถือเป็นองค์ความรู้สำคัญทั้งในมิติวิชาการและมิติเชิงปฏิบัติการ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบอ้างอิงเชิงนโยบาย สำหรับผู้กำหนดนโยบายการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดจนนักพัฒนาสังคม เพื่อใช้เป็นกรอบในการออกแบบหลักสูตรและกลไกส่งเสริมทักษะอาชีพชุมชนที่มุ่งเน้นการสร้างความสมดุลระหว่างปัญญาทางโลกและปัญญาทางธรรมอันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมฐานรากอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเรียนรู้. (2566). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566**. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 140 ตอนที่ 20 ก. หน้า 1-22.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** (พิมพ์ครั้งที่ 12). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก.

Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). Participatory action research: Communicative action and the public sphere. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), **The Sage handbook of qualitative research** (3rd ed., pp. 559–603). Sage Publications.

Knowles, M. S. (1980). **The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy** (Rev. and updated ed.). Cambridge Adult Education.

Schumacher, E. F. (1973). **Small is beautiful: Economics as if people mattered**. Blond & Briggs.

World Economic Forum. (2021). **Upskilling for shared prosperity. World Economic Forum**. https://www.weforum.org/reports/upskilling-for-shared-prosperity

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

IMPROVING WASTE MANAGEMENT IN BANG KRATHUK SUBDISTRICT MUNICIPALITY, SAM PHRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

กิตติภูมิ ราอี[1] อัญธิษฐา อักษรศรี[2] พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย)[3]

Kitthiphum Rai[1] Aunthittha Aksornsri[2]

PhraKruBaidika Theerayut Chantupamo (Phookhokwai)[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

[1]Email: Kitthiphumirai@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในเทศบาลตำบลบางกระทึก 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการขยะในระดับพื้นที่ และ 3) เพื่อเสนอแนวการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน ประกอบด้วย ตัวแทนภาครัฐ ภาคีเครือข่าย และภาคประชาชน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า 1. พฤติกรรมการจัดการขยะในวิถีชีวิตประจำวัน ประชาชนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่คัดแยกขยะ มักทำเพื่อสร้างรายได้เสริมโดยใช้เกณฑ์มูลค่าเชิงพาณิชย์ มีรถซาเล้งเป็นกลไกสำคัญ และยังคงใช้วิถีชีวิตดั้งเดิมในการจัดการขยะอินทรีย์ 2) กลุ่มที่ไม่คัดแยกขยะ ส่วนใหญ่อาศัยในหอพักหรือบ้านเช่า ซึ่งมีข้อจำกัดด้านพื้นที่และขาดความเชื่อมั่นต่อระบบจัดเก็บของรัฐที่นำขยะไปเทรวมกัน ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ได้แก่ ความสะดวกและสม่ำเสมอของรถขยะ แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ และการขาดความรู้ความเข้าใจในการทิ้งขยะอันตราย 2. บทบาทและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ขับเคลื่อนผ่าน 4 ภาคส่วนหลัก ได้แก่ 1) เทศบาลตำบลบางกระทึก ทำหน้าที่วางโครงสร้างพื้นฐาน จัดหารถและถังขยะ ดูแลสวัสดิการพนักงาน และสร้างกฎกติกา 2) ผู้นำชุมชน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประชาสัมพันธ์ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และใช้มาตรการทางสังคมจัดการปัญหาลักลอบทิ้งขยะ 3) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ช่วยให้ความรู้แบบเคาะประตูบ้าน โดยเชื่อมโยงการจัดการขยะเข้ากับการป้องกันโรคและมิติทางสุขภาพ 4) กลุ่มสตรีและแม่บ้าน เป็นด่านหน้าคัดกรองขยะอันตราย เปลี่ยนขยะอินทรีย์เป็นน้ำหมักชีวภาพ และขับเคลื่อนธนาคารขยะชุมชนเพื่อเป็นสวัสดิการ

3. แนวการพัฒนาการจัดการขยะ ประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก คือ 1) การยกระดับสู่เศรษฐกิจหมุนเวียนฐานราก ผ่านการพัฒนาศูนย์เรียนรู้มีชีวิต ยกระดับนวัตกรรมอัพไซเคิล และให้เทศบาลเป็นตัวกลางสร้างตลาดรองรับเพื่อความยั่งยืนทางการเงิน 2) การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย โดยใช้ระบบ

ติดตามแจ้งเตือนรถขยะผ่านแพลตฟอร์ม LINE ใช้ GPS ระบุพิกัดจุดทิ้งขยะอันตราย และทำฐานข้อมูลธนาคารขยะออนไลน์เพื่อการตัดสินใจ 3) การเสริมสร้างธรรมนูญขยะชุมชน ด้วยการสร้างสัญญาประชาคมกำหนดจุดและเวลาทิ้งขยะ ใช้การยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นแรงจูงใจเชิงบวกแทนการบังคับ เพื่อเป้าหมายสูงสุดในการสร้างวัฒนธรรมชุมชนไร้ถังอย่างยั่งยืน

Abstract

The research entitled “The Development of Waste Management in Bang Krathuek Subdistrict Municipality, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province” aimed: 1) to study waste management behaviors in the daily lives of residents in Bang Krathuek Subdistrict Municipality; 2) to analyze the roles and participation of network partners in driving waste management at the local level; and 3) to propose guidelines for the development of waste management in Bang Krathuek Subdistrict Municipality, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province. This study employed a qualitative research methodology. Data were collected through in-depth interviews and participant observation. The key informants consisted of 15 monks/persons selected through purposive sampling, including representatives from government agencies, network partners, and the public sector. The data were analyzed using content analysis within contextual considerations.

The findings revealed that:

1. Waste management behaviors in daily life among residents were categorized into two groups: 1) the waste-sorting group, whose members generally separated waste for supplementary income generation based on commercial value criteria, with tricycle waste collectors serving as an important mechanism, while also maintaining traditional practices for managing organic waste; and 2) the non-waste-sorting group, most of whom resided in dormitories or rental housing with limitations in available space and a lack of confidence in the public waste collection system due to perceptions that all waste was ultimately mixed together. Key factors influencing these behaviors included the convenience and regularity of waste collection services, economic incentives, and a lack of knowledge and understanding regarding the proper disposal of hazardous waste.

2. The roles and participation of network partners were driven through four main sectors: 1) Bang Krathuek Subdistrict Municipality, which was responsible for establishing infrastructure, providing waste collection vehicles and waste bins, overseeing employee welfare, and establishing regulations; 2) community leaders (subdistrict headmen/village headmen), who acted as intermediaries for public communication, mediated disputes, and employed social measures to address illegal waste disposal problems; 3) Village Health Volunteers (VHVs), who provided door-to-door education by linking waste management with disease prevention and health dimensions; and 4) women’s and housewives’ groups, which

served as frontline actors in screening hazardous waste, converting organic waste into bio-fermented solutions, and driving community waste banks as a welfare mechanism.

3. The guidelines for the development of waste management consisted of three major approaches: 1) upgrading toward a grassroots circular economy through the development of living learning centers, the enhancement of upcycling innovations, and positioning the municipality as an intermediary in establishing markets to ensure financial sustainability; 2) driving waste management through accessible digital technologies by utilizing a waste collection vehicle notification and tracking system via the LINE platform, using GPS to identify locations for hazardous waste disposal sites, and developing an online waste bank database to support decision-making; and 3) strengthening community waste constitutions through the establishment of community agreements specifying waste disposal locations and schedules, while employing recognition and honorary rewards as positive incentives instead of coercive measures, with the ultimate goal of creating a sustainable bin-free community culture.

บทนำ

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาขยะมูลฝอยที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อสุขภาพ เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของประชาชน (กรมควบคุมมลพิษ, 2556; 47) ทั้งนี้ แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2566–2570 ได้กำหนดแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยแบบครบวงจร ตั้งแต่การคัดแยกที่ต้นทาง การนำทรัพยากรกลับมาใช้ประโยชน์ และการกำจัดอย่างถูกต้อง เพื่อสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566–2570)

ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยของประเทศไทยยังคงประสบข้อจำกัด โดยเฉพาะการคัดแยกขยะที่ต้นทางซึ่งยังไม่มีประสิทธิภาพ ขาดมาตรการทางกฎหมายและกลไกที่ส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้ผลิตและประชาชน ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับภาระด้านงบประมาณในการจัดเก็บและกำจัดขยะจำนวนมาก เกิดการสะสมของขยะและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน (กรมควบคุมมลพิษ, 2567; 52) ในประเด็นนี้ เทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีการขยายตัวของชุมชนและสถานประกอบการอย่างรวดเร็ว ทำให้ปริมาณขยะเพิ่มสูงขึ้น ขณะที่การจัดการยังเน้นการเก็บขนและกำจัดมากกว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน อีกทั้งยังขาดความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายในพื้นที่ เช่น วัด โรงเรียน และสถานประกอบการ ส่งผลให้การคัดแยกขยะที่ต้นทางยังไม่เกิดความยั่งยืน (เทศบาลตำบลบางกระทึก, 2566; 52)

ผู้วิจัยเห็นว่าการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในพื้นที่บางกระทึกให้เกิดความยั่งยืน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีหรือการเพิ่มงบประมาณซื้อรถขยะเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องเข้าไปทำความเข้าใจกระบวนการทางสังคมและโลกทัศน์ของคนในพื้นที่ เพื่อค้นหาปัจจัยหนุนและอุปสรรคที่แท้จริง ดังนั้น การศึกษาเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม จะทำให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนสภาพความเป็นจริง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการจัดการขยะที่ตั้งอยู่บนฐานของบริบทสังคมและวัฒนธรรมของตำบลบาง

กระทึกอย่างแท้จริง อันจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในเทศบาลตำบลบางกระทึก

2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการขยะในระดับพื้นที่

3. เพื่อเสนอแนวการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. **รูปแบบการวิจัย** การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือ งานวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์แนวคิด หลักการ และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาสภาพความเป็นมา รูปแบบ และกระบวนการพัฒนาการจัดการขยะของเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยครอบคลุมข้อมูลจากภาครัฐ ประชาชน ชุมชน และองค์กรหรือสถาบันการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่วิจัย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ครอบคลุมทุกมิติ รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 รูป/คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ภาครัฐ จำนวน 5 คน ภาคีเครือข่าย จำนวน 5 รูป/คน และภาคประชาชน จำนวน 5 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยกำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ทั้งนี้ การสร้างเครื่องมือเริ่มจากการศึกษาทบทวนเอกสาร งานวิจัย แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา จากนั้นจัดทำแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมประเด็นการวิจัย และนำเสนอร่างแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ ปรับปรุง และพัฒนาให้มีความเหมาะสมก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง โดยเริ่มจากการขอหนังสือรับรองจากมหาวิทยาลัยเพื่อประสานหน่วยงานและนัดหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา จัดหมวดหมู่ หาค่าความเกี่ยวโยง หาค่าคำอธิบาย และสร้างข้อสรุป เพื่อสังเคราะห์ผลการศึกษาการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัด

นครปฐม ก่อนนำผลการวิเคราะห์ไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเผยแพร่องค์ความรู้สู่เยาวชนและชุมชน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาการจัดการขยะอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ผลการวิจัย

1. พฤติกรรมการจัดการขยะในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พฤติกรรมของประชาชนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มอย่างชัดเจน ได้แก่ กลุ่มที่มีพฤติกรรมคัดแยกขยะส่วนใหญ่ไม่ได้คัดแยกเพราะจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก แต่ทำเพื่อสร้างรายได้เสริม โดยมีกลุ่มรถซาเล้งและร้านรับซื้อของเก่าเป็นกลไกสำคัญที่อำนวยความสะดวกมารับซื้อถึงหน้าบ้าน นอกจากนี้ในกลุ่มชุมชนดั้งเดิม ยังคงมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง โดยแยกขยะอินทรีย์ไปเป็นอาหารสัตว์หรือทำปุ๋ยหมักบำรุงต้นไม้ และกลุ่มที่ไม่มีพฤติกรรมคัดแยกขยะ ส่วนใหญ่อาศัยในหอพัก บ้านเช่า หรือห้องชุด ซึ่งมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ในการวางถังขยะหลายใบ และจุดทิ้งขยะรวมของอาคารก็ไม่มีการแยกประเภทให้ ปัญหาสำคัญที่สุดคือคนกลุ่มนี้เกิดวิกฤตความเชื่อมั่นต่อระบบของรัฐ เพราะเห็นพนักงานเก็บขยะนำถุงขยะที่แยกไว้แล้วไปเทรวมกันในรถขยะ ทำให้รู้สึกว่าการแยกขยะเป็นเรื่องสูญเปล่า

วงจรการจัดการขยะต้นทางถึงปลายทางในวิถีปกติ เริ่มจากการรวบรวมขยะภายในบ้าน เน้นความสะดวกและสุขอนามัย โดยผู้ที่อยู่บ้านเดี่ยวจะรวบรวมขยะไว้ในรั้วบ้านเพื่อรอรอบทิ้งได้ แต่ผู้อยู่อาศัยในหอพักจะทิ้งแบบรายวันเพื่อลดปัญหากลิ่นในห้องที่คับแคบ การคัดแยกก่อนทิ้ง ประชาชนใช้เกณฑ์มูลค่าเชิงพาณิชย์ในการตัดสินใจ หากเป็นขวดพลาสติก กระป๋อง หรือกระดาษ จะมีการแยกและล้างทำความสะอาดเพื่อไม่ให้ถูกกดราคา แต่หากเป็นขยะรีไซเคิลที่ขายไม่ได้ เช่น ถุงพลาสติก ซองขนม ก็จะทิ้งรวมกับขยะทั่วไปทันที และการทิ้งสู่ระบบส่วนรวม ประชาชนในบ้านเดี่ยวมีวินัยในการทิ้งตามตารางเวลาของรถขยะเพื่อเลี่ยงปัญหาขยะเน่าเหม็นหน้าบ้านตนเอง ขณะที่จุดพักขยะส่วนกลางตามหมู่บ้านมักมีปัญหาขยะล้นและมลพิษ โดยเฉพาะในช่วงวันหยุด

ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านความสะดวกและกายภาพ หากจุดทิ้งอยู่ใกล้และรถขยะมาเก็บตรงเวลา ประชาชนจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่หากรถขยะมาไม่สม่ำเสมอ ประชาชนมักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการนำไปลักลอบทิ้งในพื้นที่รกร้างหรือที่สาธารณะ 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ รายได้เป็นแรงจูงใจหลักเพียงอย่างเดียวที่ทำให้ชาวบ้านยอมเสียเวลาแยกขยะ หากขยะนั้นไม่มีราคา ประชาชนจะมองว่าเป็นภาระ 3) ปัจจัยด้านความรู้และทัศนคติ ประชาชนยังมีช่องโหว่ด้านความรู้เรื่องขยะอันตราย เช่น หลอดไฟ ถ่านไฟฉาย โดยไม่ทราบจุดรับทิ้งเฉพาะ และมีทัศนคติที่ประเมินความเสี่ยงต่ำ คือมองว่าทิ้งในปริมาณน้อยคงไม่ส่งผลกระทบอะไร จึงเลือกทิ้งปะปนไปกับขยะทั่วไป

2. บทบาทและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการขยะในระดับพื้นที่ บทบาทของเทศบาลตำบลบางกระทึก เทศบาลทำหน้าที่เป็นฟันเฟืองหลักที่วางรากฐานนโยบายและจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้ระบบขับเคลื่อนไปได้ ได้แก่ 1) การจัดสรรโครงสร้างพื้นฐานและงบประมาณ มีการจัดหารถขยะให้เพียงพอต่อจำนวนประชากรและดูแลการซ่อมบำรุงเพื่อรักษาความสม่ำเสมอในการจัดเก็บ รวมถึงการจัดวางถังขยะแยกสีในจุดยุทธศาสตร์ เช่น หน้าหมู่บ้านและตลาดสด และจัดตั้งจุดรับทิ้งขยะอันตรายโดยเฉพาะ 2) การดูแลสวัสดิการบุคลากร ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของพนักงานเก็บขนขยะ โดยจัดหาอุปกรณ์ป้องกัน และตรวจสุขภาพประจำปี ซึ่งเป็นขวัญกำลังใจให้พนักงานทำงานได้อย่างเต็มที่ 3) การสถาปนากฎกติกา มีการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นและนำเรื่องการจัดการขยะบรรจุลงในแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อ

สร้างบรรทัดฐานทางสังคมใหม่ให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบ รวมถึงนำนโยบายจังหวัดสะอาดมาแปลงเป็นกิจกรรมประกวดชุมชนสะอาด เพื่อสร้างแรงจูงใจ

บทบาทของผู้นำชุมชน ทำหน้าที่เป็นโซ่ข้อกลางเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ได้แก่ 1) การสื่อสารและรณรงค์เชิงรุก ใช้หอกระจายข่าวแจ้งกำหนดการจัดเก็บขยะล่วงหน้าเพื่อไม่ให้มีขยะตกค้าง และใช้วิธีเคาะประตูบ้าน เพื่อพูดคุยทำความเข้าใจแบบกัลยาณมิตรแทนการใช้อำนาจสั่งการ 2) การระงับข้อพิพาทและไกล่เกลี่ย ลงพื้นที่แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างลูกบ้าน เช่น เรื่องจุดวางถังขยะที่ส่งกลิ่นเหม็น โดยเป็นคนกลางเจรจาหาจุดวางที่เหมาะสมและเป็นธรรมกับทุกฝ่าย 3) การใช้มาตรการทางสังคม ในกรณีที่มีการลักลอบทิ้งขยะ ผู้นำชุมชนจะใช้วิธีตักเตือนในที่ประชุมหรือพูดคุยตรงๆ ให้เกิดความเกรงใจและละอายต่อส่วนรวม ซึ่งได้ผลดีกว่าการบังคับใช้กฎหมายปรับเงิน

บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เปลี่ยนบทบาทจากผู้ดูแลสุขภาพมาเป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านสิ่งแวดล้อม การให้ความรู้คู่การตรวจสุขภาพใช้โอกาสตอนลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน แนะนำการคัดแยกขยะเศษอาหารและขยะอันตราย โดยชี้ให้เห็นว่าขยะที่หมักหมมจะนำมาซึ่งหนู แมลงสาบ และเชื้อโรค และการกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายชี้ให้ชาวบ้านเห็นว่าขยะจำพวกภาชนะที่มีน้ำขังหรือยางรถยนต์เก่าเป็นรังของยุงลาย ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในการเก็บขยะเพราะกลัวโรคไข้เลือดออก

บทบาทของกลุ่มสตรีและแม่บ้าน เป็นผู้สร้างนวัตกรรมในระดับครัวเรือนและยกระดับสู่การจัดการเชิงเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ การจัดการขยะอินทรีย์โดยนำเศษอาหารมาทำน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งช่วยลดปริมาณขยะเน่าเสียที่เทศบาลต้องเก็บได้ถึงร้อยละ 30-40 ช่วยแก้ปัญหากลิ่นเหม็นหน้าบ้านและน้ำชะขยะจากรถเก็บขยะ การขับเคลื่อนธนาคารขยะในการจัดตั้งจุดรับฝากขยะรีไซเคิลตามใต้ถุนบ้านหรือพื้นที่ว่างในซอย โดยใช้ระบบสะสมแต้มแลกสวัสดิการ เช่น แลกของอุปโภคบริโภค ซึ่งช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านคัดแยกขยะอย่างจริงจัง และการเป็นด่านหน้าคัดกรองขยะอันตราย ตอนรับซื้อขยะรีไซเคิล กลุ่มแม่บ้านจะช่วยตรวจดูว่ามีถ่านไฟฉายหรือขวดสารเคมีปะปนมาหรือไม่ หากมีจะคัดออกแล้วส่งให้เทศบาลไปกำจัดอย่างถูกวิธี ช่วยป้องกันอันตรายให้พนักงานเก็บขยะและโรงงานรีไซเคิล

3. แนวการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 1. การยกระดับจากการกำจัดสู่เศรษฐกิจหมุนเวียนฐานราก มุ่งเน้นการเปลี่ยนมุมมองจากขยะให้กลายเป็นทรัพยากรและวัตถุดิบอย่างสมบูรณ์ โดยมีแนวปฏิบัติคือ 1) พัฒนาศูนย์เรียนรู้มีชีวิตและปราชญ์สิ่งแวดล้อม ยกระดับอาสาสมัครและกลุ่มสตรีให้เป็นปราชญ์สิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำแบบเพื่อนช่วยเพื่อน บ้านสอนบ้าน เพื่อลดความกลัวในการเริ่มต้นคัดแยกขยะ รวมถึงมีการจัดทำสูตรมาตรฐานสำหรับการทำน้ำหมักชีวภาพเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพคงที่ 2) สร้างวงจรการผลิตและนวัตกรรมอัพไซเคิล นำเศษอาหารมาทำปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพสูงเพื่อใช้ในการเกษตร และนำขยะพลาสติกมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของบางกระทึก เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม 3) สร้างความยั่งยืนทางการเงินและตลาดรองรับ เทศบาลต้องเป็นนายหน้าทางสังคมช่วยเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์จากขยะชุมชนเข้าสู่ตลาดภาคเอกชนหรืออุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอสามพราน และเทศบาลควรใช้นโยบายการจัดซื้อจัดจ้างสีเขียว เช่น รับซื้อปุ๋ยหมักของชุมชนไปดูแลสวนสาธารณะของเทศบาล เพื่อสร้างรายได้ที่แน่นอนให้แก่กลุ่มแม่บ้าน

2. การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย เน้นการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อน เพื่อลดภาระงานและเพิ่มความแม่นยำในการจัดการข้อมูล ได้แก่ 1) ระบบติดตามขยะและสื่อสารเรียลไทม์ ใช้แพลตฟอร์มที่ชาวบ้านคุ้นเคย เช่น LINE OpenChat และ Google Forms ในการแจ้งเตือนรอบรถเก็บขยะล่วงหน้า เพื่อ

ไม่ให้ขยะถูกนำมาวางตากแดดตากฝนจนส่งกลิ่นเหม็น 2) การใช้ GPS Tagging จัดการขยะอันตราย ปักหมุดแผนที่ดิจิทัลสำหรับจุดทิ้งขยะอันตราย ถังสีแดง เพื่อให้ชาวบ้านค้นหาจุดทิ้งที่ใกล้ที่สุดได้ง่าย ซึ่งช่วยป้องกันการทิ้งขยะพิษปะปนกับขยะทั่วไปและทำให้เจ้าหน้าที่วางแผนเส้นทางจัดเก็บได้อย่างปลอดภัย 3) ฐานข้อมูลธนาคารขยะออนไลน์ บันทึกข้อมูลการคัดแยกขยะแยกระดับครัวเรือน เพื่อความโปร่งใสและยุติธรรมในการสะสมแต้มแลกสวัสดิการ รวมถึงนำข้อมูลไปสร้าง Dashboard เพื่อให้เทศบาลเห็นแนวโน้มขยะและแก้ปัญหาได้ทันที

3. การเสริมสร้างธรรมนูญขยะชุมชน เป็นการสร้างสถาปัตยกรรมทางสังคมหรือกติกาที่คนในพื้นที่ยอมรับร่วมกัน เพื่อความยั่งยืน ได้แก่ 1) กำหนดกติกาเชิงพื้นที่และเวลา ให้ชุมชนร่วมกันทำสัญญาประชาคมเพื่อระบุจุดวางขยะและเวลาทิ้งขยะที่สอดคล้องกับรอบรถเก็บขยะ ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาข้อพิพาทเรื่องการวางถังขยะหน้าบ้านเพื่อนบ้าน และแก้ปัญหาสุนัขคุ้ยขยะหรือกลิ่นเหม็นเน่าได้อย่างถาวร 2) ใช้แรงจูงใจเชิงบวกแทนการบังคับ เปลี่ยนจากการบังคับใช้กฎหมายปรับเงิน เป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติ เช่น การมอบรางวัลบ้านต้นแบบรักษ์โลกเพื่อสร้างความภาคภูมิใจและให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบทำความดีตามๆ กันในชุมชน 3) สร้างวัฒนธรรมชุมชนไร้ถัง เป้าหมายสูงสุดคือเมื่อชุมชนสามารถคัดแยกขยะได้ตั้งแต่ต้นทาง ปริมาณขยะทั่วไปจะลดลงจนไม่จำเป็นต้องมีถังขยะตั้งเกะกะในพื้นที่สาธารณะอีกต่อไป พื้นที่เหล่านั้นจะถูกปรับปรุงเป็นพื้นที่สีเขียวแทน

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อค้นพบจากการพัฒนาระบบจัดการขยะครัวเรือนแบบบูรณาการ ดังนี้

1. ระบบนิเวศข้อมูลขยะต้นทาง องค์ความรู้สำคัญคือการเปลี่ยนขยะให้กลายเป็นข้อมูล โดยระบบฐานข้อมูลออนไลน์ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่บันทึกปริมาณ แต่เป็นเครื่องมือในการติดตามผลแบบเรียลไทม์ สร้างความโปร่งใสในระบบจัดการขยะที่ประชาชนสามารถตรวจสอบแต้มและปริมาณขยะของตนเองได้ และเป็นการวิเคราะห์พฤติกรรม ข้อมูลที่จัดเก็บทำให้เห็นแนวโน้มการคัดแยกขยะของชุมชน นำไปสู่การวางแผนการจัดเก็บของเทศบาลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. สัญญาประชาคมและธรรมนูญขยะ อำนาจที่นุ่มนวลและการสะกิดให้ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนกว่าการบังคับทางกฎหมาย การเปลี่ยนจากกฎระเบียบเทศบาลมาเป็นสัญญาประชาคมทำให้คนบางกระทึกรู้สึกเป็นเจ้าของกติกา การยกระดับสถานะจากคนทิ้งขยะสู่พลเมืองรักษ์โลกผ่านการยกย่องเชิดชูเกียรติ ช่วยสร้างความภาคภูมิใจและลดแรงต้านเชิงจิตวิทยาได้อย่างมีนัยสำคัญ

3. บ้านต้นแบบและห้องปฏิบัติการที่มีชีวิต การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบบ้านสอนบ้าน บ้านที่มีการปฏิบัติจริงคือโรงเรียนที่ดีที่สุด ความสำเร็จที่จับต้องได้ในพื้นที่จริงช่วยลดความกลัวต่อเทคโนโลยีใหม่ การเชื่อมโยงจากจุดสู่ข่าย จากบ้านสู่ซอย และจากซอยสู่ตำบล สร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสิ่งแวดล้อมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ แม้จะสิ้นสุดโครงการวิจัย

“บางกระทึกโมเดล” คือองค์ความรู้ที่ว่าด้วยการใช้ข้อมูลดิจิทัลเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงผลประโยชน์ของปัจเจกเข้ากับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยอาศัยความสัมพันธ์เพื่อนบ้านเป็นตัวขับเคลื่อน ทำให้การจัดการขยะไม่ใช่ภาระของเทศบาลเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นพันธกิจร่วมกันของคนทั้งตำบล

อภิปรายผล

จากการศึกษาพฤติกรรม การจัดกิจกรรม และแนวทางการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยสามารถนำผลการวิจัยมาอภิปรายโดยเทียบเคียงกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. พฤติกรรมประชาชนแบ่งเป็นกลุ่มคัดแยกซึ่งทำเพื่อรายได้เสริมโดยมีซาเล้งเป็นกลไกหลักและกลุ่มชุมชนดั้งเดิมที่จัดการขยะอินทรีย์เอง ส่วนกลุ่มไม่คัดแยกมักอยู่หอพักซึ่งจำกัดด้วยพื้นที่และขาดความเชื่อมั่นต่อระบบรัฐเนื่องจากเห็นพนักงานเทขยะรวมกัน การตัดสินใจแยกขยะยึดมูลค่าเชิงพาณิชย์เป็นเกณฑ์หลัก หากขายไม่ได้จะทิ้งรวมทันที โดยมีปัจจัยกำหนดพฤติกรรมคือ ความสะดวกทางกายภาพ มีจุดทิ้งใกล้ รถมาตรงเวลา ปัจจัยเศรษฐกิจจากรายรับจากการขาย และช่องโหว่ด้านความรู้ โดยเฉพาะขยะอันตรายที่มักทิ้งปะปนเพราะประเมินความเสี่ยงต่ำ ทำให้การจัดการในจุดพักขยะส่วนกลางยังคงเกิดปัญหามลพิษและขยะตกค้างสะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุดธิดา สุวรรณะ (2565;43) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอย ในชุมชนรัตนวิบูลย์และชุมชนไทยโฮเต็ล ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ พบว่า สาเหตุ ที่กลุ่มตัวอย่างไม่ให้ความร่วมมือในการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง เนื่องจากไม่มีถังรองรับมูลฝอยแยกประเภท อย่างเพียงพอและไม่มีเวลาในการคัดแยก สำหรับปัญหาในการคัดแยกมูลฝอย ได้แก่ ไม่มีถังรองรับ มูลฝอย คน/สัตว์เลี้ยงมาคุ้ยเขี่ยมูลฝอยในถัง และเจ้าหน้าที่มาเก็บมูลฝอยไม่ตรงเวลา นอกจากนี้ยังระบุว่า เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบมีจำนวนไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่จะมาดูแลและประสานงานระหว่าง ชุมชนกับเทศบาล รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ที่ครอบคลุมและไม่ต่อเนื่อง และการประชาสัมพันธ์ ไม่ได้สื่อให้ประชาชนเข้าใจว่าปัญหามูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญ ที่จะส่งผลกระทบมาสู่คนทั่วไปในอนาคต รวมถึงการขาดจิตสำนึกของคน ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่เห็นว่าขยะเป็นปัญหาสำคัญที่ต้อง เร่งแก้ไขโดยเร่งด่วน รวมทั้งไม่ตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของการคัดแยกมูลฝอย ทั้งนี้ เพราะชุมชนขาดความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกัน จึงไม่มีความสนใจที่จะทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน รวมทั้งไม่มีความผูกพันกับท้องถิ่นและขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของในสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2. บทบาทและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการขยะในระดับพื้นที่เทศบาลตำบลบางกระทึก ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการวางรากฐาน ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน การดูแลสวัสดิการพนักงานเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ และการกำหนดกฎกติกาผ่านข้อบัญญัติท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ทำหน้าที่เป็น "โซ่ข้อกลาง" ที่เน้นการสื่อสารเชิงรุกแบบเคาะประตูบ้านและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วยมาตรการทางสังคมแทนการบังคับ ขณะที่ อสม. มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงการจัดการขยะเข้ากับมิติสุขภาพ โดยเฉพาะการกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์โรค และสุดท้ายคือ กลุ่มสตรีและแม่บ้าน ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการที่ทรงพลังที่สุด ผ่านการสร้างนวัตกรรมน้ำหมักชีวภาพลดขยะอินทรีย์ได้ร้อยละ 30-40 และการบริหารจัดการธนาคารขยะสะสมแต้มแลกสวัสดิการ ซึ่งช่วยคัดกรองขยะอันตรายและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ครัวเรือนอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ปวันพัสชร์ บุญยะชัยชนะ (2562;87)** ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการจัดการ ขยะในเขตพื้นที่เทศบาลนครเชียงใหม่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุที่เกิดขึ้น ไม่มีส่วนร่วมในการคิดวางแผนในกิจกรรมหรือโครงการ ไม่มีส่วนร่วมในการประชุม และทราบถึงสาเหตุปัญหา ไม่มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ไม่มีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาความต้องการ และไม่มีส่วนร่วมในการประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการ ตลอดจนในการมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ หรือชักชวนให้ร่วมทำกิจกรรมและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการประชาชนมีส่วนร่วม อยู่ในระดับน้อย สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนคือประชาชนส่วนใหญ่ เห็นว่าการจัดการขยะของเทศบาลยังไม่เป็นที่น่าพึงพอใจประชาชนไม่เห็นความสำคัญใน

การแยกขยะ ก่อนที่จะนำไปทิ้งหรือกำจัดเมื่อขยะมีปริมาณมากและเห็นว่าจะเป็นการเสียเวลาในการแยกขยะก่อนทิ้ง นอกจากนั้นเทศบาลยังขาดแนวทางและขาดการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมมือในการแยกขยะ เนื่องจากขาดงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการแยกขยะขาดการรณรงค์และการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความรู้ และความเข้าใจในการจัดการขยะอย่างถูกต้องแก่ประชาชน

3. แนวการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก ผ่าน 3 ยุทธศาสตร์หลัก คือ 1) การมุ่งสู่เศรษฐกิจหมุนเวียนฐานราก โดยยกระดับอาสาสมัครเป็นปราชญ์สิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นพี่เลี้ยงแบบบ้านสอนบ้าน พร้อมสร้างตลาดรองรับผลิตภัณฑ์อัพไซเคิลและนโยบายจัดซื้อจัดจ้างสีเขียวของเทศบาล 2) การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย ผ่านแพลตฟอร์มที่คุ้นเคยอย่าง LINE และ Google Forms เพื่อติดตามรถขยะเรียลไทม์ การปักหมุด GPS จุดทิ้งขยะอันตราย และระบบฐานข้อมูลธนาคารขยะออนไลน์เพื่อความโปร่งใสในการสะสมแต้ม และ 3) การเสริมสร้างธรรมนูญขยะชุมชน ด้วยสัญญาประชาคมที่กำหนดจุดและเวลาทิ้งขยะร่วมกัน เน้นการใช้แรงจูงใจเชิงบวกผ่านรางวัลบ้านต้นแบบแทนการปรับเงิน เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือชุมชนไร้ถังที่เปลี่ยนพื้นที่วางขยะเดิมให้กลายเป็นพื้นที่สีเขียวของชุมชนอย่างถาวร สอดคล้องกับงานวิจัยของ **บุญมี เลคะฉันท (2566;46-61)** ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการธนาคารขยะในชุมชนกรณีศึกษา ตำบลแก้ง อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีความแออัดติดถนนหลัก มีผู้สัญจรจำนวน มากคนในชุมชนหันมาพึ่งพาตลาดนัด มีการลักลอบทิ้งขยะในพื้นที่สาธารณะ บางครอบครัวยังไม่เข้าใจในการคัดแยกขยะ ปัญหาการจัดการขยะในชุมชน ส่วนใหญ่คนมักทิ้งขยะข้างถนน/ที่ดินคนอื่น (ร้อยละ 41.91, 43.01)การจัดการขยะที่พบ 1) มีการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าว 2) ชาวบ้านมีการคัดแยกขยะบางส่วน 3) เสนอให้ทุกหลังคาเรือนมีถังขยะทุก ครัวเรือนเพื่อทิ้งขยะให้ถูกที่ 4) จัดการคัดแยกขยะและควบคุมปริมาณขยะครัวเรือนของตนเอง 5) มีการรณรงค์ใช้ถุงผ้า ตะกร้าแทนการใช้ถุงพลาสติกแต่ยังไม่ครอบคลุม 6) ส่งเสริมเรื่องการอบรมสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม 7) ให้ความรู้ความเข้าใจด้านการคัดแยกขยะ การศึกษารูปแบบการจัดการธนาคารขยะในชุมชน มีแนวคิดให้ชาวบ้านสมัครเป็นสมาชิกธนาคาร ขยะคัดแยกขยะ นำมาขายฝากกับธนาคารขยะ มีเจ้าหน้าที่องค์การบริหารตำบลแก้งออกมารับซื้อเดือนละ 1 ครั้งแล้วฝาก เงินเข้าบัญชีสมาชิกเพื่อเป็นเงินสงเคราะห์ครอบครัวเมื่อเสียชีวิต ปัญหาที่พบ 1) ยังมีครอบครัวยังไม่เป็นสมาชิกธนาคารขยะ 2) ยากที่จะหาขยะมาฝากแต่ละเดือน 3) สมาชิกขาดการติดต่อ 4) กำหนดการรับซื้อขยะมีการคลาดเคลื่อน 5) ราคารับซื้อต่ำ กว่าผู้รับซื้อทั่วไป การประเมินรูปแบบการจัดการธนาคารขยะในชุมชน กลุ่มประชาชน และ อสม. พบว่ามีความเหมาะสม ระดับมาก สอดคล้องกัน ดังนี้ 1) การจัดตั้งคณะกรรมการ 2) การกำหนดนโยบาย แผนงาน และ โครงการ3) การออกระเบียบ หลักเกณฑ์ 4) ด้านสถานที่ อุปกรณ์ 5) การประชาสัมพันธ์ 6) การดำเนินการธนาคารขยะในชุมชน และ7) การประเมินผล การพัฒนาข้อเสนอการจัดการธนาคารขยะในชุมชน ด้านบุคคล ส่งเสริมการให้ความรู้ การประชาสัมพันธ์การรณรงค์เป็นสมาชิกกลุ่ม ด้านการเงิน การกำหนดราคารับซื้อ การจ่ายเงินสงเคราะห์ ด้านวัสดุอุปกรณ์ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ให้ เพียงพอ และด้านบริหารจัดการ จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการ วางระบบการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากข้อค้นพบในการวิจัย ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการขยะในเทศบาลตำบลบางกระทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) เทศบาลควรยกระดับระบบฐานข้อมูลขยะออนไลน์และระบบสะสมแต้มสวัสดิการ โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและจัดสรรงบประมาณสนับสนุนต่อเนื่อง

2) เทศบาลควรออกนโยบายหรือระเบียบปฏิบัติที่เอื้อต่อการรับซื้อผลิตภัณฑ์จากขยะรีไซเคิลของชุมชน กลุ่มสตรี และแม่บ้าน หรือการใช้ผลิตภัณฑ์อัพไซเคิลเป็นของที่ระลึกของหน่วยงานรัฐ

3) การต่อยอดจากสัญญาประชาคมหรือกติกาที่ชาวบ้านตกลงร่วมกัน ให้กลายเป็นข้อบัญญัติเทศบาลเพื่อสร้างฐานอำนาจทางกฎหมายที่รองรับการจัดการเชิงพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) ผู้นำชุมชนและภาคีเครือข่ายควรนำร่างธรรมนูญขยะที่ได้จากงานวิจัย ไปจัดทำเป็นสัญญาประชาคมในระดับซอยหรือหมู่บ้าน โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในพื้นที่ร่วมกันกำหนดจุดวางขยะและช่วงเวลาทิ้งที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง

2) เทศบาลควรนำข้อมูลปริมาณขยะและแต้มสะสมจากแอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มดิจิทัลที่พัฒนาขึ้น มาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงเส้นทางและรอบเวลาการเก็บขนขยะ ให้สอดรับกับปริมาณขยะจริงในแต่ละจุด

3) คัดเลือกบ้านต้นแบบที่มีผลการดำเนินงานโดดเด่นจากฐานข้อมูลวิจัย ยกระดับให้เป็นศูนย์เรียนรู้การจัดการขยะระดับครัวเรือน เพื่อเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานให้กับชุมชนอื่นหรือโรงเรียนในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบเพื่อทดลองนำรูปแบบการจัดการขยะด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลและธรรมนูญชุมชนไปปรับใช้ในพื้นที่ที่มีบริบทต่างออกไป เพื่อศึกษาว่าปัจจัยด้านแรงจูงใจและรูปแบบการสื่อสารดิจิทัลต้องปรับเปลี่ยนอย่างไรให้สอดคล้องกับพฤติกรรมและวิถีชีวิตที่แตกต่างจากชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท

2) ควรมีการศึกษาต่อยอดในการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการจำแนกประเภทขยะอัตโนมัติผ่านรูปภาพ ติดตั้งเซนเซอร์ที่ถังขยะส่วนกลางเพื่อแจ้งเตือนสถานะขยะเต็มไปยังระบบบริหารจัดการของเทศบาลโดยตรง เพื่อยกระดับฐานข้อมูลจากระบบบันทึกด้วยมือ สู่ระบบอัตโนมัติที่ลดความผิดพลาดและเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บขยะ

3) ควรมีการวิจัยเชิงประเมินผลกระทบ โดยใช้เครื่องมือวัดผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนเพื่อวิเคราะห์ความคุ้มค่าของงบประมาณที่ใช้ในระบบสวัสดิการขยะแลกแต้ม เทียบกับงบประมาณที่เทศบาลสามารถประหยัดได้จากการลดปริมาณขยะและการจัดการหลุมฝังกลบ เพื่อยืนยันความยั่งยืนของโครงการในเชิงเศรษฐศาสตร์และสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. (2556). **คู่มือแนวทางการดำเนินการลด คัดแยกและใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: กรมควบคุมมลพิษ.

กรมควบคุมมลพิษ. (2564). **คู่มือการลดและคัดแยกขยะมูลฝอยภายในบ้านและที่ทำงาน.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฮีซ์ จำกัด.

กรมควบคุมมลพิษ. (2567). **รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2567.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

เทศบาลตำบลบางกระทึก. (2566). **แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566–2570).** นครปฐม: กองยุทธศาสตร์และงบประมาณ เทศบาลตำบลบางกระทึก.

บุญมี เลคะฉันท. (2566). การพัฒนารูปแบบการจัดการธนาคารขยะในชุมชนกรณีศึกษา ตำบลแก้ง อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารสาธารณสุขและสุขภาพศึกษา,** *3*(2), 46–61.

ปวันพัสชร์ บุญยะชัยชนะ. (2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการจัดการขยะในเขตพื้นที่เทศบาลนครเชียงใหม่ **(รายงานการวิจัย)**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2566). **แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2566–2570.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา: https://www.mnre.go.th/attachment/iu/download.php

สุดธิดา สุวรรณะ. (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนการคัดแยกมูลฝอยตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการคัดแยก และแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอย: กรณีศึกษาในชุมชนรัตนวิบูลย์และชุมชนไทยโฮเต็ลในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา **(รายงานการวิจัย)**. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

ADMINISTRATIVE FACTORS AFFECTING THE LEARNING ORGANIZATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER THE OFFICE OF THE PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA, PHITSANULOK AREA

ภูริพัฒน์ คำบำรุง[1], มานพ เกตุเมฆ[2]

หลักสูตรบริหารการศึกษามหาบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก

Phuriphat Kambamrung[1] Manop Ketmek[2]

The Study Of The Master Of Education Program, Educational Administration, Faculty Of Education Phitsanulok University

E-mail stwatom@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาระดับปัจจัยทางการบริหารของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 2. เพื่อศึกษาระดับปัจจัยการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดส านักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 และ 3.เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 มีความสัมพันธ์กันทางบวก กลุ่มตัวอย่าง ผู้บริหารและครูในสังกัดส านักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 จำนวนทั้งหมด 302 คน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและค่าถดถอยพหุคุณ ผลการวิจัยพบว่า 1. ปัจจัยทางการบริหารของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก 2. องค์ประกอบการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดส านักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และ 3. ผลการทดสอบพบว่าปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในระดับปานกลางถึงระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้ร้อยละ 72.30

คำสำคัญ: ปัจจัยการบริหาร, องค์กรแห่งการเรียนรู้, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

Abstract

The objectives of this study were: 1) to examine the level of administrative factors of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1; 2) to study the level of learning organization of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1; and 3) to examine the administrative factors affecting the learning organization of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1 and their relationships with the learning organization. The sample consisted of 302 administrators and

teachers under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1. The data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and multiple regression analysis.

The results revealed that: 1) the overall level of administrative factors of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1 was at a high level; 2) the overall level of learning organization of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1 was also at a high level; and 3) the administrative factors affecting the learning organization of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1 consisted of motivation factors, technological factors, communication factors, organizational climate and culture factors, and leadership factors. These factors were significantly related to the learning organization at moderate to high levels, with statistical significance at the .05 level, and collectively explained 72.30% of the variance in the learning organization.

Keywords: Administrative factors, learning organization, Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 1

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการตื่นตัวในการปฏิรูปการศึกษาและการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งจำเป็นต้องมุ่งเน้นการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรที่สามารถเรียนรู้และปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง (Senge, 2019) เนื่องจากการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพ โดยการส่งเสริมความรู้ ความคิด ทักษะ และเจตคติ ให้รู้จักตนเอง รู้จักชีวิต และเข้าใจสังคม ตลอดจนมีความสามารถในการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในปัจจุบันและอนาคตเป็นยุคแห่งการแสวงหาความรู้ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ ได้แก่ การเรียนรู้ของนักเรียน การเรียนรู้ของครู และการเรียนรู้ของระบบ ควบคู่ไปกับการพัฒนาแนวคิดในการบริหารการศึกษา

การศึกษาจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้บุคคลในชาติมีคุณภาพและมีศักยภาพเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ การพัฒนาประเทศยังต้องอาศัยกระบวนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาช่วยสร้างความรู้ ความคิด ทักษะ และเจตคติ ให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ และสามารถนำความรู้และความเข้าใจมาใช้ในการแก้ไขปัญหา ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทในการจัดการศึกษา โดยมีเจตนารมณ์สำคัญในการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง เท่าเทียม และต่อเนื่องตลอดชีวิต

เนื่องจากการศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบของประเทศเพื่อการแข่งขันและการยืนหยัดในเวทีโลก ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัต ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงให้ความสำคัญและทุ่มเทกับการพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตนให้สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ภูมิภาค และของโลก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

องค์การที่เกิดขึ้นในสังคมในหลาย ๆ องค์การต่างต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้องค์การต้องมีการปรับตัวในการดำเนินงานเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัจจัย

ทางการบริหารถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการในสถานศึกษา โดยเป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายในองค์กรดำเนินงานร่วมกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การบริหารเป็นทั้งศาสตร์ ศิลป์ และวิชาชีพ การบริหารเพื่อให้เกิดความสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ย่อมต้องใช้ทรัพยากรทางการบริหาร ซึ่งประกอบด้วย คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คน” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นผู้บริหารจะต้องมีภาวะผู้นำ เพื่อให้สามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น โดยการใช้อำนาจ ซึ่งอำนาจนั้นอาจมาจากอำนาจตามกฎหมาย การให้รางวัล การลงโทษ และการมีข้อมูลสารสนเทศ การเป็นผู้เชี่ยวชาญและการนับถือ ซึ่งผู้บริหารใช้อำนาจเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุตามจุดหมายขององค์กร (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2555, หน้า 90–91) สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกเนตร คำไพ (2566) ที่กล่าวว่า ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของโรงเรียน ได้แก่ 1) ด้านภาวะผู้นำของผู้บริหาร โดยผู้บริหารสถานศึกษาควรพัฒนาตนเองด้านการบริหารและพัฒนาผู้เรียน 2) ด้านการติดต่อสื่อสาร ในการประชาสัมพันธ์และสร้างความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของโรงเรียนแก่ครูและผู้ปกครอง 3) ด้านงบประมาณและทรัพยากร โดยบริหารงานด้วยความโปร่งใสตามหลักธรรมาภิบาล และ 4) ด้านการจูงใจ โดยเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการทำงาน ส่งเสริม ให้กำลังใจ และสร้างความทุ่มเทเสียสละต่อองค์กร

อย่างไรก็ตาม องค์การที่จะสามารถสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จึงควรมีการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับองค์การ การพัฒนาการเรียนรู้ขององค์การจะเป็นการเพิ่มศักยภาพขององค์การในการเรียนรู้และพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานขององค์การ การพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนให้องค์กรประสบความสำเร็จ ตามแนวคิด “องค์กรแห่งการเรียนรู้” (Learning Organization) จึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพขององค์กร โดยเฉพาะในระบบการศึกษาที่ต้องการให้ครูและบุคลากรทุกคนมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้สู่การปฏิบัติงานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Watkins & Marsick, 2020)

ดังนั้น องค์กรแห่งการเรียนรู้ถือเป็นองค์กรที่ส่งเสริมให้บุคลากรทุกระดับเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานและพัฒนาตนเอง ในบริบทของสถานศึกษา การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยเฉพาะในยุคที่การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning)

อย่างไรก็ตาม องค์กรแห่งการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ต้องอาศัย “ปัจจัยทางการบริหาร” ที่สำคัญ ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านนโยบาย การวางแผน การสนับสนุนทรัพยากร ได้แก่ คน เงิน วัสดุ และการจัดการ ตลอดจนภาวะผู้นำของผู้บริหาร ซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทาง นโยบาย และวัฒนธรรมองค์กร การบริหารที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืนภายในองค์กร (Fullan, 2020)

สถานศึกษาถือเป็นองค์กรที่มีภารกิจหลักในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนและนักศึกษา ซึ่งมีการกำหนดแนวทางในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ด้านการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานศึกษา โดย

การสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้ถูกกำหนดไว้ในการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจสำคัญในการบริหารจัดการการศึกษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก โดยมีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุน และกำกับดูแลสถานศึกษาในสังกัดให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ ตลอดจนพัฒนาสถานศึกษาให้สามารถปรับตัวและดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ภารกิจหลักในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา ที่เน้นการพัฒนาคนด้วยนวัตกรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม จากรายงานการประเมินคุณภาพภายในของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 พบว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะปัจจัยด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการนำเอาคอมพิวเตอร์มาประยุกต์ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การประมวลผล การสืบค้น และการจัดทำรายงานสำหรับการปฏิบัติงาน ดังนั้น สถานศึกษาหลายแห่งยังมีข้อจำกัดในการบริหารจัดการ เช่น การบริหารแบบสั่งการมากกว่าการมีส่วนร่วม การขาดระบบจัดการความรู้ และการขาดการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของบุคลากร ตามแนวคิดของ Senge (2019) ได้เสนอว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ (1) การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Personal Mastery) (2) แบบแผนความคิด (Mental Models) (3) วิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) (4) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team Learning) และ (5) การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนสัมพันธ์กับการบริหารจัดการของผู้บริหารทั้งสิ้น โดยเฉพาะในสถานศึกษา ผู้บริหารจำเป็นต้องเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ สามารถสร้างแรงจูงใจ และออกแบบระบบการทำงานที่ส่งเสริมให้ครูเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ปัจจัยทางการบริหารจึงประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร บรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร การติดต่อสื่อสาร งบประมาณและทรัพยากร และการจูงใจ ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนงานและขั้นตอนที่กำหนด ทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล และบรรลุเป้าหมาย

รายงานจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 พบว่า แนวโน้มของการบริหารจัดการองค์กรโดยใช้แนวคิด “องค์กรแห่งการเรียนรู้” นั้น จากการศึกษารายงานการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ส่วนใหญ่พบว่าผลการประเมินคุณภาพการศึกษาในมาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการของสถานศึกษา มุ่งเน้นให้สถานศึกษามีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งทุกคนในองค์กรสามารถเรียนรู้และเติบโตไปพร้อมกัน

ผลจากการประเมินประจำปี 2567 ของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 จำนวน 113 โรงเรียน พบว่า ผลการประเมินมาตรฐานที่ 2 อยู่ในระดับยอดเยี่ยม จำนวน 18 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 15.93 ระดับดีเลิศ จำนวน 70 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 61.95 และระดับดี จำนวน 25 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 22.12 ผลการประเมินดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีระบบการบริหารจัดการอยู่ในระดับดีขึ้นไป โดยมีสัดส่วนรวมมากกว่าร้อยละ 90 ซึ่งหากนำผลการประเมินของแต่ละปีมาเปรียบเทียบกัน พบว่า การบริหารจัดการสถานศึกษามีประสิทธิภาพ และถือเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยเฉพาะด้านการวางแผน การรองรับบุคลากร การใช้ทรัพยากร และระบบบริหารคุณภาพที่มีความต่อเนื่อง ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นองค์ประกอบหลักของ “องค์กรแห่งการเรียนรู้” ประกอบด้วย ด้านบุคคล ด้านการบริหารจัดการองค์กร

ความรู้ ด้านโอกาสในการเรียนรู้ ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน และด้านเทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และเสริมสร้างความร่วมมือในการพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพและมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในทุกระดับอีกด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญของการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยทางการบริหารที่เกี่ยวข้องกับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และองค์ประกอบของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตลอดจนสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการของผู้บริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาและผู้เรียนในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาระดับปัจจัยทางการบริหารของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

2.เพื่อศึกษาระดับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

3.เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางการบริหารกับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

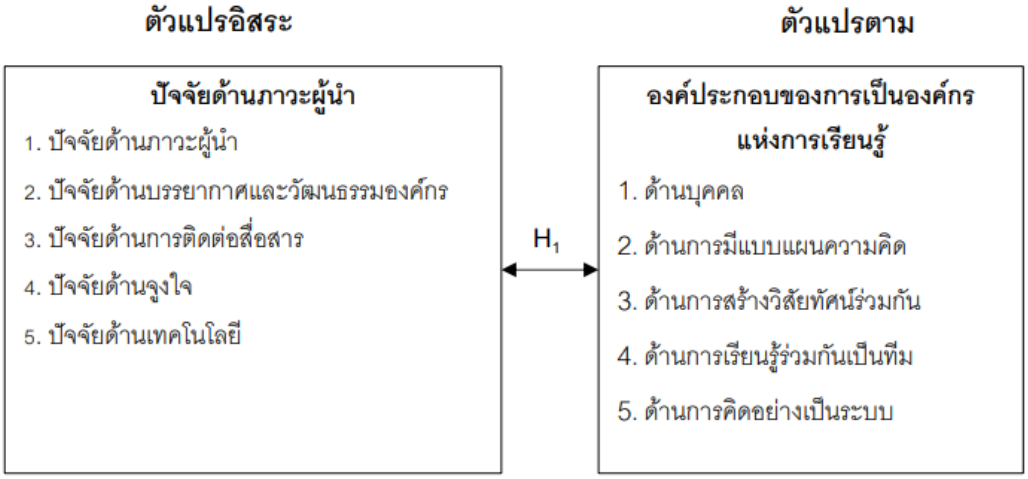

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหาร ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ 2) ปัจจัยด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร 3) ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร 4) ปัจจัยด้านการจูงใจ และ 5) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี และนำแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ 1) ด้านบุคคล 2) ด้านการมีแบบแผนความคิด 3) ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน 4) ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม และ 5) ด้านการคิดอย่างเป็นระบบ มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาระดับปัจจัยทางการบริหารของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครู 2) เพื่อศึกษาระดับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครู และ 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

กลุ่มตัวอย่างของการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 จำนวน 115 โรงเรียน จำนวน 302 คน เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ขอบเขตประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารและครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยมีโรงเรียนในอำเภอเมืองพิษณุโลก จำนวน 52 โรงเรียน และโรงเรียนในอำเภอบางระกำ จำนวน 63 โรงเรียน รวมทั้งสิ้น 115 โรงเรียน มีประชากรจำนวน 1,232 คน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1, 2568)

2. กลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากทราบจำนวนประชากร จึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามหลักการของทาโร ยามาเน (Taro Yamane, 1973) ได้จำนวน 248 คน

จากการคำนวณข้างต้น พบว่า จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเท่ากับ 302 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารและครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 จำนวน 115 โรงเรียน จำนวน 302 คน โดยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Accidental Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของขนาดกลุ่มตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่องปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ ตำแหน่ง ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และขนาดโรงเรียน มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิด (Close-ended หรือ Fixed Form)

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ได้แก่ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร ปัจจัยด้านการจูงใจ และปัจจัยด้านเทคโนโลยี โดยมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert's Scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ ด้านบุคคล ด้านการมีแบบแผนความคิด ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม และด้านการคิดอย่างเป็นระบบ โดยมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert's Scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสอบถามซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

ศึกษาวิธีการสร้างแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาตามข้อ 1 ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมขอบข่ายการดำเนินงานเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 แล้วกำหนดข้อคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตามแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert's Scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560, หน้า 83)

นำร่างแบบสอบถามปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ที่สร้างขึ้น เสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย

ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ตามคำแนะนำของคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

นำร่างแบบสอบถามปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ที่แก้ไขปรับปรุงแล้ว เสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งด้านความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) ด้านเนื้อหา (Content Validity) ด้านรูปแบบของแบบสอบถาม (Format) ด้านการใช้ภาษา (Wording) และด้านอื่น ๆ ของข้อคำถามแต่ละข้อที่เห็นสมควรให้ปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้แบบสอบถามมีความสมบูรณ์ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็นและลงคะแนน

นำผลการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญมาคำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) พบว่า มีค่าระหว่าง 0.80–1.00 แสดงว่าแบบสอบถามทั้งฉบับมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือเนื้อหาอยู่ในระดับดี

นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญไปเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง

นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ชุด ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 เพื่อทดสอบคุณภาพของแบบสอบถาม

นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้ไปหาคุณภาพของเครื่องมือ โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าอำนาจจำแนก (Discrimination) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

พิษณุโลก เขต 1 โดยคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.23 ขึ้นไปมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น ผลการวิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนกเท่ากับ 0.87

จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามทั้งหมด จำนวน 302 ฉบับ ไปยังผู้บริหารและครูโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยส่งแบบสอบถามด้วยตนเอง

ตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และสมบูรณ์ของแบบสอบถาม จำนวน 302 ฉบับ พบว่าได้รับแบบสอบถามครบถ้วน

กรณีผู้ตอบแบบสอบถามตอบแบบสอบถามไม่ครบถ้วน ผู้วิจัยดำเนินการติดตามแบบสอบถามเพื่อให้ได้แบบสอบถามกลับคืนมาครบถ้วน

เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาครบจำนวน 302 ฉบับแล้ว จึงนำข้อมูลเข้าปรึกษาคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อนำไปจัดกระทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลและคำนวณค่าสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบความเรียง

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามที่เป็นมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

นำแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 มาตรวจให้คะแนนตามแนวคิดของบุญชม ศรีสะอาด (2560) โดยแสดงระดับความคิดเห็นในตอนที่ 2 ปัจจัยทางการบริหารของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 และตอนที่ 3 องค์ประกอบการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยกำหนดเกณฑ์การแปลผล ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 302 คน โดยเป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 62.58 (189 คน) และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 37.42 (113 คน)

ด้านตำแหน่ง พบว่า ข้าราชการครู คิดเป็นร้อยละ 47.68 (144 คน) ครูผู้ช่วย คิดเป็นร้อยละ 45.36 (137 คน) และผู้บริหาร คิดเป็นร้อยละ 6.96 (21 คน)

ด้านประสบการณ์การปฏิบัติงาน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีประสบการณ์การปฏิบัติงานอยู่ในช่วง 15–20 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.70 รองลงมา ได้แก่ ช่วง 10–15 ปี คิดเป็นร้อยละ 34.11 และมากกว่า 20 ปี คิดเป็นร้อยละ 14.57 ส่วนกลุ่มที่มีประสบการณ์น้อยกว่า 10 ปี มีสัดส่วนร้อยละ 5.62

ด้านขนาดโรงเรียน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนขนาดกลาง จำนวน 146 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 48.35 รองลงมา ได้แก่ โรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 91 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 30.13 และโรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวน 65 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 21.52

โดยรวม ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นครูในโรงเรียนระดับประถมศึกษา มีประสบการณ์การทำงานค่อนข้างสูง และส่วนใหญ่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดกลาง

ตอนที่ 2 ปัจจัยทางการบริหารของสถานศึกษา

จากผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของปัจจัยทางการบริหารทั้ง 5 ด้าน (n = 302) พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.06, S.D. = 0.38) โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากสูงสุดไปต่ำสุด ดังนี้

ด้านเทคโนโลยี ($\bar{x}$ = 4.22, S.D. = 0.60) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด

2. ด้านการติดต่อสื่อสาร ($\bar{x}$= 4.10, S.D. = 0.52)

3. ด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร ($\bar{x}$= 4.05, S.D. = 0.51)

4. ด้านจูงใจ ($\bar{x}$= 3.96, S.D. = 0.43) 5. ด้านภาวะผู้นำ ($\bar{x}$= 3.96, S.D. = 0.37) — ต่ำสุดใน

5 ด้านนี้ สรุป ปัจจัยทางการบริหารโดยภาพรวมเป็นไปใน “ระดับมาก” สะท้อนว่าผู้ตอบแบบสอบถามรับรู้ว่า องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญและมีอยู่ในสถานศึกษา

ตอนที่ 3 องค์ประกอบของการเป็น “องค์กรแห่งการเรียนรู้”

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบ 5 ด้านขององค์กรแห่งการเรียนรู้ (n = 302) พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับ “มาก” ($\bar{x}$= 4.07, S.D. = 0.47) โดยเรียงตามค่าเฉลี่ย 1. ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ($\bar{x}$= 4.16, S.D. = 0.61) — สูงสุด 2. ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ($\bar{x}$= 4.12, S.D. = 0.55) 3. ด้านบุคคล ($\bar{x}$= 4.10, S.D. = 0.61) 4. ด้านการมีแบบแผนความคิด ($\bar{x}$= 4.06, S.D. = 0.63) 5. ด้านการคิดอย่างเป็นระบบ ($\bar{x}$= 3.89, S.D. = 0.41) — ต่ำสุด สถานศึกษาส่วนใหญ่มีลักษณะขององค์กรแห่งการเรียนรู้ในระดับสูง โดยเฉพาะในเรื่องของการสร้าง วิสัยทัศน์ร่วมกัน และการทำงานเป็นทีม ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางการบริหาร กับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression) พบว่า ปัจจัยทางการบริหารทั้ง 5 ด้าน มีอิทธิพลเชิงบวกและมีนัยสำคัญต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยสามารถอธิบายความ แปรปรวนของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้ถึง 72.30% (R^2 = 0.723) และความสัมพันธ์รวม (R) = 0.851 — แสดงความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างสูง เมื่อนำมาจัดลำดับตามค่าค่าสัมประสิทธิ์มาตรฐาน (Standardized Beta) เพื่อดูว่าปัจจัยใดมี อิทธิพลมากที่สุด พบว่า 1. ด้านจูงใจ (X4) — Beta = 0.387 2. ด้านเทคโนโลยี (X5) — Beta = 0.304 3. ด้านการติดต่อสื่อสาร (X3) — Beta = 0.143 4. ด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร (X2) — Beta = 0.121 5. ด้านภาวะผู้นำ (X1) — Beta = 0.065 (ทุกรายการมีนัยสำคัญทางสถิติ $p \leq .05$) สมการพยากรณ์

รูปคะแนนดิบ: Y = 0.351(X4) + 0.304(X5) + 0.129(X3) + 0.111(X2) + 0.083(X1) o รูปคะแนนมาตรฐาน: Z = 0.387(X4) + 0.322(X5) + 0.143(X3) + 0.121(X2) + 0.065(X1) จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ “ด้านจูงใจ” รองลงมาคือ “ด้านเทคโนโลยี” และถัดไป “การติดต่อสื่อสาร” และ “บรรยากาศ/วัฒนธรรมองค์กร” ส่วน “ภาวะ ผู้นำ” มีอิทธิพลน้อยที่สุดในกลุ่มตัวแปรที่ศึกษา สรุป สถานศึกษาส่วนใหญ่มีปัจจัยทางการบริหารที่อยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะเรื่องเทคโนโลยี การสื่อสาร และวัฒนธรรมองค์กร -องค์ประกอบขององค์กรแห่งการเรียนรู้ในสถานศึกษาก็อยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะด้านการสร้าง วิสัยทัศน์ร่วมกัน และการเรียนรู้เป็นทีม -ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเป็นองค์กร

แห่งการเรียนรู้ ได้แก่ “จูงใจ” และ “เทคโนโลยี” เป็นสำคัญ เมื่อเทียบกับปัจจัยอื่น ๆ -นัยสำคัญ: เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ผู้บริหารควรให้ ความสำคัญกับการออกแบบกลยุทธ์จูงใจบุคลากร และการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีควบคู่กับ การพัฒนาบรรยากาศองค์กร

อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาระดับปัจจัยทางการบริหารของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางการบริหารของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร ปัจจัยด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร ปัจจัยด้านการจูงใจ และปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ตามลำดับผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นุชนาถ จันทร์บัว (2563)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ระดับปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากนอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กาญจนา ดาวเด่น (2564)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตราด ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขนาดเล็ก โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์การ ด้านภาวะผู้นำของผู้บริหาร ด้านการจูงใจ ด้านโครงสร้างองค์การและการบริหารงานและด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กนกเนตร คำไพ และคณะ (2566)** ที่พบว่าปัจจัยทางการบริหารมีความสำคัญต่อการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษา รวมทั้งส่งผลต่อการพัฒนาไปสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 มี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านงบประมาณ/ทรัพยากร 2) ด้านการติดต่อสื่อสาร 3) ด้านภาวะผู้นำของผู้บริหาร และ 4) ด้านการจูงใจ

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กนกเนตร คำไพ และคณะ (2566)** ที่ศึกษาปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ระดับปัจจัยทางการบริหารของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาระดับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ด้านบุคคล ด้านการมีแบบแผนความคิด และด้านการคิดอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุธิศา ส่งศรี (2563)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษา จังหวัดภูเก็ต ผลการวิจัยพบว่า ระดับความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษา จังหวัดภูเก็ต โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณัฐกิตติมา วงศ์สุขสิน และปณิธาน วรรณวัลย์ (2565)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 1 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม รองลงมา ได้แก่ ด้านบรรยากาศองค์การ ด้านเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และด้านโครงสร้างองค์การที่เหมาะสม ตามลำดับและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วีรยา สัจจะเขตต์ (2564)** ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาแนวทางการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 5 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 5 เรียงตามความต้องการจำเป็นและความต้องการพัฒนา ได้แก่ ด้านการนำเทคโนโลยีมาใช้ 6 แนวทาง ด้านการคิดอย่างเป็นระบบ 6 แนวทาง ด้านรูปแบบทางความคิด 6 แนวทาง ด้านการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม 5 แนวทาง ด้านการเป็นบุคคลรอบรู้ 6 แนวทาง และด้านการพัฒนาการเรียนรู้ของทีม 5 แนวทาง

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ได้แก่ ปัจจัยด้านการจูงใจ (X_4) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี (X_5) ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร (X_3) ปัจจัยด้านบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร (X_2) และปัจจัยด้านภาวะผู้นำ (X_1) โดยตัวแปรอิสระที่เหลือมีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลางถึงระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถร่วมกันทำนายการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้ร้อยละ 72.30

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุธิศา ส่งศรี (2563)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษา จังหวัดภูเก็ต ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทุกปัจจัยมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในระดับค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และปัจจัยที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษามี 3 ปัจจัย เรียงตามลำดับ ได้แก่ เทคโนโลยีสารสนเทศ การบริหารจัดการความรู้ และการมีส่วนร่วม โดยทั้ง 3 ปัจจัยร่วมกันทำนายการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดอาชีวศึกษาจังหวัดภูเก็ตได้ร้อยละ 52.00 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เทวดา สหัสสธารา และสุธาสินี แสงมุกดา (2567)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี โดยเรียงลำดับค่าสัมประสิทธิ์การทำนายตามความสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยการบริหารด้านเงินหรืองบประมาณและด้านการบริหารจัดการ ซึ่งส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นุชนาถ จันทร์บัว (2563)** ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารกับการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 2 มีความสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.762–0.835

องค์ความรู้ที่ได้รับ

"การพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการบริหารที่บูรณาการหลายมิติ โดยเฉพาะการสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเป็นกลไกหลัก ขณะที่การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และภาวะผู้นำที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม จะช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาและการยกระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาอย่างยั่งยืน"

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1.ผู้บริหารสถานศึกษา ควรให้ความสำคัญกับการสร้างแรงจูงใจแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการยกย่องชมเชย การสร้างขวัญและกำลังใจ และการส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

2. ควรพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบดิจิทัลทางการบริหาร ให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในองค์กร และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้ได้อย่างทั่วถึง

3.ควรส่งเสริมการสื่อสารภายในองค์กร ให้มีความชัดเจน รวดเร็ว และเปิดกว้าง เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู บุคลากร และชุมชนทางการศึกษา

4.ควรพัฒนาบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กร ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การจัดกิจกรรม PLC (Professional Learning Community) อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

5.ผู้บริหารควรแสดงภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม การเป็นแบบอย่างที่ดี และการส่งเสริมให้บุคลากรคิดริเริ่มและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความเป็นเลิศทางการศึกษา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรขยายขอบเขตการวิจัยไปยังเขตพื้นที่การศึกษาอื่น ๆ หรือศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเขตพื้นที่ เพื่อให้เห็นภาพรวมของปัจจัยทางการบริหารที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในระดับประเทศ

2.ควรศึกษาเชิงลึกในรูปแบบ **การวิจัยเชิงคุณภาพ** เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริหารและกระบวนการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้

3.ควรศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบหรือโมเดลการบริหารจัดการที่ส่งเสริมการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารงานการศึกษาในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2555). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2555**. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.

กัลชิญา ทองหัตถา. (2565). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนคุณภาพประจำตำบล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตรัง เขต 1**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

ชนกานต์ เอี่ยมสะอาด. (2564). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดพิษณุโลก**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

โชติรส จิโนรส. (2565). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 2**. คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, 5(2).

ญาดา สุทธิ. (2566). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 1**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประวินา ราชแสง. (2565). **การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ปรีชา ตุ้มโท. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท*. **วารสารวิจัยวิชาการ**, 5(5): 25-30.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3. (2567). **แผนนิเทศการศึกษา ปีงบประมาณ 2567**. พิษณุโลก: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). **การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.เอ.รัตนะเทรดดิ้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2568). **แนวทางการบริหารงานวิชาการสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579**. กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สุกัญญา นิ่มพันธ์. (2563). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5. **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 6(3): 45-60.

อภิเชษฐ์ ขันจันทร์แสง. (2568). การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 2. **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**, 10(1), 1233–1246.

Likert, R. (1961). **New patterns of management**. New York: McGraw–Hill.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

THE GUIDELINE FOR ACADEMIC AFFAIRS ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF SCHOOL UNDER THE PHITSANULOK PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE 3

รัตนาภรณ์ ทับทอง[1], ประจวบ จันทร[2]

หลักสูตรบริหารการศึกษามหาบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก

Rattanapond Tubtong[1] Prachaub Juntorn[2]

The Study Of The Master Of Education Program, Educational Administration, Faculty Of Education Phitsanulok University

E-mail rt.rattanaporn@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลก เขต 3 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำนวนทั้งสิ้น 312 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รวมทั้งการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติ t-test การวิเคราะห์ ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.08, S.D. = 0.78) ระดับความคิดเห็น ต่อการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.01, S.D. = 0.76) ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.08, S.D. = 0.78) ระดับความคิดเห็น ต่อการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.01, S.D. = 0.76) การเปรียบเทียบสถานภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาและประสบการณ์การทำงาน พบว่า โดยภาพรวมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลก เขต 3 โดยตัวแปรอิสระที่มีอำนาจในการพยากรณ์ได้ดีที่สุด ได้แก่ ด้านครู (β = 0.333)ด้าน ผู้บริหาร (β = 0.257) ด้านผู้ปกครองและชุมชน (β = 0.205) ด้านงบประมาณ (β = 0.182) ด้าน สภาพแวดล้อม (β = 0.157) โดยมีอำนาจพยากรณ์ไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถอธิบายปัจจัยที่มี ผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ได้ร้อยละ 80.10

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา, การบริหารงานวิชาการ

Abstract

This study The Guidelines for Academic Affairs Administration Development of schools under the Office of the Primary Education Service Area, Phitsanulok Area 3. This is a quantitative research. Data were collected using questionnaires from a sample group of 312 administrators and teachers in schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3. Statistics used for data analysis frequency, percentage, mean, and standard deviation, as well as hypothesis testing using t-test, one-way analysis of variance (One-way ANOVA), and Multiple Regression Analysis. The results found that Academic administration factors of schools under the Primary Education Service Area, Phitsanulok Area 3. Overall was at a high level($\bar{x}$ =4.08, S.D.=0.78 Level of different opinions on the development of academic administration of schools under the Primary Education Area, Phitsanulok Area 3. Overall was at a high level ($\bar{x}$ =4.01, S.D.=0.76) Comparison of the status affecting academic administration of schools under the Primary Education Area, Phitsanulok Area 3. By Educational and Experience, showed statistically significant differences at the 0.05 level. Factors affecting academic administration ofschools under the Office of the Primary Education Service Area, Phitsanulok Area 3, with the independent variables having the best predictive power being teachers (β = 0.333), administrators (β = 0.257), parents and community (β = 0.205), budget (β = 0.182), and environment (β = 0.157), with predictive power in the same direction. They can explain the factors affecting academic administration of schools under the Office of the Primary Education Service Area, Phitsanulok Area 3 at 80.10 percent.

Keywords : Guidelines Development, Academic Administration

บทนำ

โลกาภิวัตน์เป็นยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรงและกว้างขวาง ปัญหาที่เกิดขึ้น ในภูมิภาคใดในโลกย่อมส่งผลกระทบไปได้ทั่ว ปัญหาต่างๆ ยุ่งยากสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นและยากที่จะแก้ไขจึงต้องเตรียมบุคลากรให้มีความสามารถรับมือได้กับปัญหาที่ยุ่งยากมากมายเหล่านั้น ดังนั้น การศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยพัฒนาเยาวชนคนไทยให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์(Creativity) คิดระดับ โลกได้ (Global Thinking) มีความสามารถในการจูงใจ(Influence) เปิดเผย(Openness) อุทิศตนให้แก่ ประเทศชาติเป็นส่วนรวม (Dedication) มุ่งมั่นบริหารจัดการองค์กรและประเทศชาติให้อยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน (Focus on Sustainability) นอบน้อมถ่อมตน (Humility) ยึดถือความเป็นธรรม(Fairness)มี ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) และจะต้องมีความสามารถในการเชื่อมโยงสร้างเครือข่ายกับผู้อื่นได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2555 : 8) การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคน สร้างสังคม และสร้างชาติ เป็นกลไกหลัก ในการ พัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข ในกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 เนื่องจากการศึกษามีบทบาทสำคัญ ในการสร้างความได้เปรียบของประเทศเพื่อการแข่งขันและยืนหยัดในเวทีโลกภายใต้ระบบ เศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัต ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงให้ความสำคัญและทุ่มเทกับการพัฒนาการศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของตนให้สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ ภูมิภาค และของ โลก ควบคู่

กับการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของประเทศ ในส่วนของประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของคนไทยให้มีทักษะความรู้ความสามารถ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการ ของตลาดงานและ การพัฒนาประเทศภายใต้แรงกดดันภายนอก จากกระแสโลกาภิวัตน์ และแรงกดดันภายในประเทศ ที่เป็นปัญหาวิกฤต ที่ประเทศต้องเผชิญ เพื่อให้คน ไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรม จริยธรรม และประเทศสามารถก้าวข้ามกับดักรายได้ ปานกลางไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้วได้ หากมีการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง ของโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้ามามีบทบาทต่อ ทุกมิติของการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ตลอดจนความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมปัจจัยเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมของประเทศไทย จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว เชิงนโยบาย การลงทุนด้านทรัพยากรมนุษย์ และการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและ ความยั่งยืน เพื่อให้สามารถแข่งขันในระดับโลกและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา,2560)

การบริหารงานวิชาการเป็นงานหลักของสถานศึกษาและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่กาหนดไว้ นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องชี้วัดความสามารถและความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา ปัจจุบันการบริหารสถานศึกษายังเป็นเครื่องชี้วัดความสามารถและความสำเร็จของผู้บริหาร สถานศึกษา ปัจจุบันการบริหารสถานศึกษายังพบปัญหาและอุปสรรคในการบริหารอยู่ เนื่อง ๆ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนยังอยู่ในระดับต่ำ ไม่น่าพอใจการบริหารหลักสูตรขาดระบบ ที่เหมาะสม ขาดการส่งเสริมให้ครูทาวิจัย เป็นต้น การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสถานศึกษาโดยผู้เกี่ยวข้องอันประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากร ทางการศึกษาในการดำเนินงานด้านวิชาการ ซึ่งเป็นภารกิจที่สำคัญถือได้ว่าเป็นหัวใจของสถานศึกษาในการขับเคลื่อนและพัฒนาสถานศึกษา(สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3, 2567)จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 เพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางการในการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3

2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3

3.เพื่อเปรียบเทียบสถานภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง ดังนี้

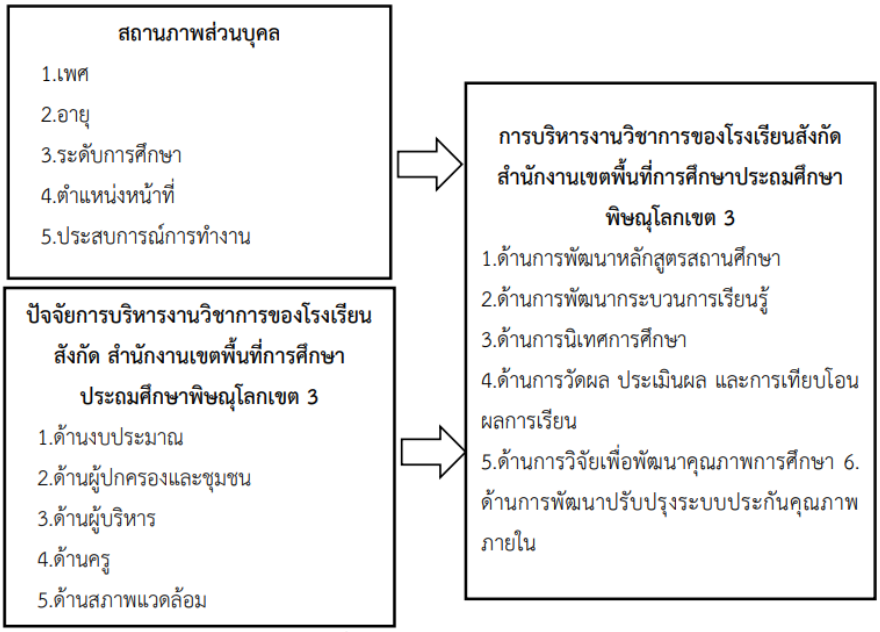

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เป็นการวิจัยโดยการใช้ แบบสอบถามแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายปิด และแบบสอบถามปลายเปิด แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลสถานภาพส่วนบุคลของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 5 ข้อ จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่และอายุราชการ

ส่วนที่ 2 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 มีลักษณะเป็นคำถามตรวจสอบรายการ (Check List)

ส่วนที่ 3 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีลักษณะเป็นคำถามตรวจสอบรายการ (Check List)

ส่วนที่ 4 เป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร และครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำนวน 1,404 คน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3, 2567)

ได้กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา จำนวน 312 คน ซึ่งได้มาจากการคำนวณขนาดของกลุ่ม ตัวอย่าง โดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973 : 125) ขอบเขตด้านเนื้อหา แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ครอบคลุมด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ ด้านการนิเทศการศึกษา ด้านการวัดผล ประเมินผล และการเทียบโอนผลการเรียน ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา และด้านการพัฒนาปรับปรุงระบบประกันคุณภาพภายใน เพื่อให้โรงเรียนสามารถบริหารงานวิชาการได้อย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และพัฒนาคุณภาพ การศึกษาอย่างยั่งยืน

ขอบเขตด้านตัวแปร 1 ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

1.1 ข้อมูลสถานภาพส่วนบุคลของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 5 ข้อ จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่และประสบการณ์การทำงาน โดยมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบ รายการ (Checklist)

1.2 ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 จำนวน 5 ด้าน ตามแนวคิดของนิพนธ์ กินาวงศ์ (2561 : 15) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของปัจจัยทางการบริหาร สามารถแบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ

1) ด้านงบประมาณ 2) ด้านผู้ปกครองและชุมชน 3) ด้านผู้บริหาร 4) ด้านครู และ5) ด้านสภาพแวดล้อม

2.ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

ดังนี้ ระดับความคิดเห็นต่างการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ตามแนวคิดของชูชาติ พ่วงสมจิตร์ (2561 : 13-16) ได้กล่าวถึงขอบข่ายการบริหารงานวิชาการไว้ทั้งหมด จำนวน 6 ด้าน คือ 1)ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ 3)ด้านการนิเทศการศึกษา 4)ด้านการวัดผล ประเมินผล และการ เทียบโอนผลการเรียน 5)ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา และ6)ด้านการพัฒนาปรับปรุงระบบ ประกันคุณภาพภายใน

สรุปผลการวิจัย

จากการการศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 สามารถ สรุปผลการศึกษา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สถานภาพส่วนบุคลของผู้ตอบแบบสอบถาม จากการการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 178 คน คิดเป็นร้อยละ 57.05 อายุ31-40 ปีจำนวน 135 คน คิดเป็น ร้อยละ 43.27 ระดับการศึกษาปริญญาตรีจำนวน 227 คน คิดเป็นร้อยละ 72.76 ตำแหน่งครูจำนวน 195 คน คิดเป็นร้อยละ 62.50 ประสบการณ์การทำงาน 5 – 10 ปีจำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 47.12

ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 จากการการศึกษา พบว่า ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.08, S.D.=0.78) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านครู อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ =4.23, S.D.=0.86) ลำดับถัดมา ด้านงบประมาณ อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.16, S.D.=0.73),ด้านผู้บริหาร อยู่ใน ระดับมาก ($\bar{x}$ =4.05,

S.D.=0.76)ด้านสภาพแวดล้อม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.02, S.D.=0.74)และด้าน ผู้ปกครองและชุมชน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =3.95, S.D.=0.81) โดยมีรายละเอียดดังนี้ ด้านงบประมาณ ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.16, S.D.=0.73) ด้านผู้ปกครองและชุมชน ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =3.95, S.D.=0.81) ด้านผู้บริหาร ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.05, S.D.=0.76) ด้านครู ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.23, S.D.=0.86) ด้านสภาพแวดล้อม ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.02, S.D.=0.74) ระดับความคิดเห็นต่างการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จากการการศึกษา พบว่า สรุปประเด็นสำคัญของผล การศึกษา

ระดับความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ (ภาพรวม) อยู่ในระดับ มาก ($\bar{x}$ =4.01, S.D.=0.76) แสดงว่าโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีการดำเนินงานด้านวิชาการค่อนข้างดีในทุกด้าน

ด้านที่ได้รับคะแนนสูง–ต่ำ อันดับที่ 1 ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาอยู่ในระดับ มากที่สุด ($\bar{x}$ =4.26) จุดเด่น คือ การวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของบุคลากรใน การพัฒนาหลักสูตร อันดับที่ 2 การพัฒนาปรับปรุงระบบประกันคุณภาพภายใน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.08) เด่นชัดในเรื่องการประเมินผลตามแผนระบบประกันคุณภาพ และการกำหนดผู้รับผิดชอบชัดเจน อันดับที่ 3 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้อ ยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =3.99) เด่นเรื่องการจัดทำแผนการสอนและการใช้สื่อนวัตกรรม อันดับที่ 4–6 (ระดับมากทั้งหมด) การวัดผลและประเมินผล ($\bar{x}$ =3.95) การ นิเทศการศึกษา ($\bar{x}$ =3.93) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา ($\bar{x}$ =3.82) เป็นด้านที่ได้คะแนนต่ำที่สุด แต่ยังอยู่ในระดับมาก

รายด้านที่มีจุดเด่น–จุดที่ควรพัฒนา ด้านที่มีจุดเด่น สนับสนุนการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ (ค่าเฉลี่ยสูงสุด $\bar{x}$ =4.38) สนับสนุนการใช้สื่อและนวัตกรรมในการสอน ระบบประกันคุณภาพมีการประเมินตามแผนอย่างเข้มแข็ง ด้านที่ควรพัฒนาเพิ่มเติม ระบบควบคุมคุณภาพการจัดการเรียนรู้และการประเมินผล ($\bar{x}$ =4.16) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ($\bar{x}$ =3.88) การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในห้องเรียน ($\bar{x}$ =3.84) การพัฒนาระบบสารสนเทศด้านการวัดและประเมินผล ($\bar{x}$ =3.87) การพัฒนางานวิจัยในชั้นเรียนและการสนับสนุนครูทำวิจัย (ต่ำที่สุด $\bar{x}$ =3.72) 4. ผลการทดสอบสมมติฐาน สถานภาพที่ไม่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ (ปฏิเสธ สมมติฐาน) เพศ (Sig.=0.626) อายุ(Sig.=0.449) ตำแหน่งหน้าที่ (Sig.=0.143) หมายความว่า ครู และผู้บริหารทุกเพศ ทุกวัย และทุกตำแหน่ง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการไม่แตกต่างกัน สถานภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ (ยอมรับสมมติฐาน)

ระดับการศึกษา มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig.=0.017*) โดยเฉพาะ ด้านระบบประกันคุณภาพภายใน

ประสบการณ์การทำงาน แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ (Sig.=0.027*) โดยเฉพาะด้านการ พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้

สรุปสาระสำคัญเชิงวิเคราะห์โรงเรียนในเขตพื้นที่มีการบริหารงานวิชาการในระดับสูงทุก ด้าน โดยเฉพาะ “หลักสูตร” และ “ระบบประกันคุณภาพ” “งานวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา” เป็น ด้านที่ควรได้รับการสนับสนุนมากขึ้น ความแตกต่างของความคิดเห็นขึ้นอยู่กับ “ระดับการศึกษา” และ “ประสบการณ์ทำงาน” ของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนปัจจัยพื้นฐาน เช่น เพศ อายุ ตำแหน่ง ไม่ได้ทำให้ความ

คิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 พบว่า ด้านงบประมาณ(Sig.=0.001) ด้านผู้ปกครองและ ชุมชน (Sig.=0.000) ด้านผู้บริหาร (Sig.=0.025) ด้านครู (Sig.=0.000) และด้านสภาพแวดล้อม (Sig.=0.001) มีค่าน้อยกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่าปัจจัยการบริหารดังกล่าว สามารถพยากรณ์ การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลกเขต 3 ได้อย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยตัวแปรอิสระที่มีอำนาจในการพยากรณ์ได้ดีที่สุด คือ ด้านครู(β =0.333),ด้านผู้บริหาร (β =0.257), ด้านผู้ปกครองและชุมชน (β=0.205), ด้านงบประมาณ (β=0.182) และด้านสภาพแวดล้อม (β=0.157) โดยมีอำนาจพยากรณ์ไปในทิศทางเดียวกัน สามารถ อธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 ได้ร้อยละ 80.10

อภิปรายผล

จากการการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีประเด็นสำคัญที่สามารถอภิปรายผลการศึกษา ดังนี้ ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลกเขต 3 ปัจจัยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลกเขต 3 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก($\bar{x}$ =4.08, S.D.=0.78) เพราะว่า โรงเรียนให้ความสำคัญ ต่อปัจจัยการบริหารงานด้านครูผู้สอน โดยสนับสนุนให้ครูใช้สื่อ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในการพัฒนาการ เรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดเป้าหมายการจัดการเรียน การสอน อีกทั้งยังให้ความสำคัญต่อปัจจัยการบริหารงานด้านงบประมาณ โดยส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการ กำหนดนโยบายหรือแนวปฏิบัติ ตลอดจนการพิจารณาโครงการและกิจกรรมที่จะดำเนินการภายใน โรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา นิ่มพันธ์ (2563 : 155) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ บริหารงานวิชาการในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 ผลการศึกษา พบว่า ระดับของปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 โดยรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับปรีชา ตุ้มโท (2565 : 309) ได้ ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท ผล การศึกษา พบว่า ระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท โดยรวมอยู่ในระดับมาก($\bar{x}$ = 4.35) ด้านงบประมาณ ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ =4.16, S.D.=0.73) เพราะว่า โรงเรียนให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติ โดยเปิดโอกาสให้ครูและ ผู้บริหารสถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการภายใน โรงเรียน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรและหน่วยการเรียน เพื่อให้การ ดำเนินงานสอดคล้องกับเป้าหมายทางการศึกษาและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างมี ประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุกัญญา นิ่มพันธ์ (2563 : 155) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 ผล การศึกษา พบว่าระดับของปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายปัจจัย พบว่า ปัจจัยการ บริหารงบประมาณ อยู่ในระดับมาก

การทดสอบสมมติฐานสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 จำแนกตามเพศ อายุ และตำแหน่งหน้าที่ พบว่า โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรในพื้นที่มีมาตรฐานการ บริหารงานวิชาการที่คล้ายคลึงกัน มีการอบรมและแนวทางการปฏิบัติงานตามนโยบายของสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ลักษณะการบริหารงานวิชาการไม่ขึ้นอยู่กับเพศ อายุ หรือ ประเภทตำแหน่งหน้าที่อย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประวินา ราชแสง (2565 : 60) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2 ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2 พบว่า ผู้บริหารและครูวิชาการที่มีเพศ อายุ แตกต่างกัน มี การบริหารงานวิชาการไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 พบว่า ตัวแปรอิสระที่มีอำนาจในการพยากรณ์ได้ดีที่สุด คือ ด้าน ครู(β =0.333),ด้านผู้บริหาร(β =0.257), ด้านผู้ปกครองและชุมชน (β=0.205), ด้านงบประมาณ (β=0.182) และด้านสภาพแวดล้อม (β=0.157) โดยมีอำนาจพยากรณ์ไปในทิศทางเดียวกัน สามารถ อธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 3 ได้ร้อยละ 80.10 เพราะว่าครูมีบทบาทโดยตรงในการจัดการเรียนการสอน และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ จึงส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการอย่างชัดเจน ผู้บริหารมี หน้าที่ในการวางแผนและกำกับดูแลการบริหารงานวิชาการ ทำให้เป็นตัวแปรสำคัญรองลงมา ส่วน ผู้ปกครองและชุมชน งบประมาณ และสภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยเสริมให้การบริหารงาน วิชาการมีประสิทธิภาพ แต่มีอำนาจพยากรณ์น้อยกว่าครูและผู้บริหาร เนื่องจากมีบทบาททางอ้อมต่อการ ดำเนินงานโดยรวมของโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีชา ตุ้มโท (2565 : 309) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท ผลการศึกษา พบว่า การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อสร้างสมการพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของ โรงเรียน มัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท โดยใช้ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการเป็นตัวพยากรณ์ พบว่าปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา (X1)ปัจจัยครูผู้สอน (X2)ปัจจัยงบประมาณ (X3)ปัจจัยวัสดุอุปกรณ์ สื่อและเทคโนโลยี (X4)ปัจจัยผู้ปกครองและชุมชน (X6)ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัด ชัยนาท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สามารถร่วมกันพยากรณ์การบริหารงานวิชาการ โดยมีค่า สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณสะสมเท่ากับ 0.81 สามารถพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของ สถานศึกษาได้ร้อยละ 66

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จากผลการศึกษาที่นำเสนอ สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้สำคัญได้ดังนี้ 1. องค์ความรู้ด้านสถานภาพของบุคลากรในสถานศึกษา บุคลากรในโรงเรียนส่วนใหญ่เป็น ครูเพศหญิง วัยทำงานช่วงกลาง อายุ 31–40 ปีมีวุฒิ ปริญญาตรีดำรงตำแหน่งครูและมีประสบการณ์ทำงานระดับปานกลาง (5–10 ปี) ลักษณะดังกล่าว สะท้อนว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีครูในช่วงวัยที่พร้อมต่อการพัฒนาตนเอง โครงสร้างบุคลากรมีศักยภาพใน การรับนโยบายและต่อยอดการพัฒนาการเรียนรู้ได้ดี ประสบการณ์ทำงานระดับกลางช่วยให้สามารถ ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรได้รวดเร็ว องค์ความรู้

นี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนา “ฝึกอบรม พัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี และการ พัฒนาการสอน” จะสอดคล้องกับศักยภาพของบุคลากรกลุ่มนี้มากที่สุด 2. องค์ความรู้ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ ภาพรวมปัจจัยด้านการ บริหารงานวิชาการอยู่ในระดับสูง โดยเรียงลำดับด้านที่มีผลมากที่สุด ได้แก่ ครู เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดใน การขับเคลื่อนวิชาการ โดยเฉพาะความสามารถในการใช้สื่อ เทคโนโลยี และนวัตกรรม งบประมาณ ส่งผลต่อการวางนโยบายและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ผู้บริหาร บทบาทในการสร้างแรงจูงใจ และ การสนับสนุนงานวิชาการ สภาพแวดล้อม ความปลอดภัย และความพร้อมของห้องเรียน ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการ ผู้ปกครองและชุมชน ความร่วมมือสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ 3. องค์ความรู้ด้านการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ ความคิดเห็นต่อการพัฒนาการ บริหารงานวิชาการอยู่ในระดับมาก โดยองค์ความรู้สำคัญที่สังเคราะห์ได้ 4. ภาพรวมองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาพบ “องค์ความรู้สังเคราะห์” ที่สำคัญมี ครู ผู้บริหาร หลักสูตร สภาพแวดล้อมโรงเรียนและความร่วมมือจากชุมชน งบประมาณ การใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรมในการจัดการเรียนรู้การทำวิจัยและข้อมูลสารสนเทศ เป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้ และปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ดูได้จากภาพ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้ จากการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ผู้บริหารดำเนินการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ตลอดจนตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้รับการศึกษาและสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่

2.ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ผู้บริหารควรส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยใช้วิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคลส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสร้างนวัตกรรม ตลอดจนบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลและแหล่งเรียนรู้จาก

ชุมชน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 และสามารถพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ

3.ด้านการนิเทศการศึกษา ส่งเสริมให้ผู้บริหารและครูมีการนิเทศภายในอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ โดยเน้นการให้คำปรึกษา แนะนำ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อยกระดับคุณภาพ การจัดการเรียนการสอน ควบคู่กับการติดตาม ประเมินผล และสะท้อนกลับอย่างสร้างสรรค์ ทั้งนี้ ควรบูรณาการการนิเทศกับการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

4.ด้านการวัดผล ประเมินผล และการเทียบโอนผลการเรียน ผู้บริหารควรส่งเสริมและพัฒนาระบบการวัดผลและประเมินผลให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา เน้นการประเมินตามสภาพจริงที่ครอบคลุมทั้งความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ พร้อมทั้งจัดให้มีระบบการเทียบโอนผลการเรียนที่ชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรม เพื่อรองรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน และเพิ่มโอกาสในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพอย่างมีคุณภาพ

5.ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูดำเนินการวิจัยในชั้นเรียนและเผยแพร่ผลงานวิจัยไปยังเวทีวิชาการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำข้อค้นพบที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของผู้เรียนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรมีการศึกษาเรื่องการบริหารงานวิชาการที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนในสถานศึกษาโดยใช้วิจัยเชิงคุณภาพของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

2.ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในแต่ละพื้นที่ เพื่อหาปัจจัยร่วมและแนวทางที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2555). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2555**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา ลาดพร้าว.

กัลชิญา ทองหัตถา. (2565). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนคุณภาพประจำตำบลสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตรังเขต 1**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

ชนกานต์ เอี่ยมสะอาด. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต** มหาวิทยาลัยนเรศวร.

โชติรส จิโนรส. (2565). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิจิตร เขต 2**. คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. 5(2), .

ญาดา สุทธิ. (2566). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชลบุรีเขต 1**. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร การศึกษา คณะ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประวินา ราชแสง. (2565). **การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงาน เขต พื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2**. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปรีชา ตุ้มโท. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชัยนาท. **วารสารวิจัยวิชาการ**, 5(5), . สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3. (2567). แผนนิเทศการศึกษา ปีงบประมาณ 2567. พิษณุโลก: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของ สถานศึกษา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.เอ.รัตนะเทรดดิ้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2568). **แนวทางการบริหารงานวิชาการสำหรับโรงเรียนขนาด เล็ก**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.(2560). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579**. กรุงเทพฯ: บริษัทพริก หวานกราฟฟิค จำกัด.

สุกัญญา นิ่มพันธ์. (2563). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 . **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 6(3), .

อภิเชษฐ์ ขันจันทร์แสง. (2568). การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 2. **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**. 10(1), 1233-1246.

Likert, R. (1961). **New Pattern of Management**. New York : McGraw – Hill.

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

โมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ: การขับเคลื่อนสังคมเกษตรยั่งยืนด้วยพลังงานจากน้ำมันใช้แล้ว

AN INNOVATIVE BUDDHIST LEARNING MODEL FOR DRIVING A SUSTAINABLE AGRICULTURAL SOCIETY THROUGH ENERGY DERIVED FROM USED COOKING OIL

ธรรมะรัศมิ์ เขียวแก้ว[1], ทัตพล กุลวงศ์[2], วิโรจน เรืองประเทืองสุข[3]

Thammas Rasmikheowkaew[1], Thattaphon Kulwong[2], Wirot Rueangprathueangsuk[3]

High Commissioner of Diplomatic Mission Peace and Prosperity[1]

E-mail: Dhammarhat@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอโมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ผ่านการแปลงน้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วเป็นพลังงานไบโอดีเซล การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เกษตรกรในพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยใช้แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานบูรณาการเข้ากับหลักปฏิจจสมุปบาท เพื่อสร้างความตระหนักรู้ถึงความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนานวัตกรรมพลังงานทดแทนระดับชุมชนช่วยลดต้นทุนการสูบน้ำเพื่อการเกษตร ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนฐานคิดของเกษตรกรนำไปสู่แนวปฏิบัติการลดของเสียเหลือศูนย์ โมเดลที่นำเสนอนี้ (B-CIL Model) แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีพลังงาน และพุทธธรรม ในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเรียนรู้เชิงนวัตกรรม, วิถีพุทธ, การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน, สังคมเกษตรยั่งยืน, ไบโอดีเซลชุมชน

Abstract

This research article aims to present a Buddhist-integrated innovative learning model for agricultural water resource management through the conversion of used cooking oil into biodiesel. The study employed the Participatory Action Research (PAR) methodology. Key informants comprised local farmers and relevant public and private agencies. The research applied the community-based learning concept integrated with the Buddhist principle of Dependent Origination (Paticcasamuppada) to cultivate awareness of the interconnectedness of all things. The findings indicated that the development of community-level renewable energy innovation helped reduce agricultural water pumping costs, which catalyzed a paradigm shift among farmers towards a zero-waste approach. The proposed model (B-CIL Model) demonstrates the potential of combining local wisdom, energy technology, and

Buddhist principles to elevate the quality of life and sustainably strengthen the agricultural society.

Keywords: Innovative Learning, Buddhist Principle, Community-based Learning, Sustainable Agricultural Society, Community Biodiesel

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน โลกกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ซ้อนทับ ทั้งความมั่นคงทางอาหาร วิกฤตพลังงาน และปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ภาคการเกษตรซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจโลกได้รับผลกระทบโดยตรงจากต้นทุนการผลิตที่พุ่งสูงขึ้น โดยเฉพาะต้นทุนด้านพลังงาน เชื้อเพลิงที่ใช้ในระบบบริหารจัดการน้ำ (FAO, 2023; World Economic Forum, 2024) ในขณะเดียวกัน ปริมาณขยะและของเสียจากภาคครัวเรือน โดยเฉพาะน้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วกลับเพิ่มสูงขึ้นและกลายเป็นมลพิษทางน้ำหากขาดการจัดการที่เหมาะสม (กรมควบคุมมลพิษ, 2565) การแก้ปัญหาเหล่านี้จึงต้องการกระบวนทัศน์ใหม่ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาในภาพรวมแบบบูรณาการ

สำหรับบริบทสังคมเกษตรกรรมในประเทศไทย ปัญหาต้นทุนพลังงานในการสูบน้ำเพื่อการเกษตรถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แม้จะมีการนำเทคโนโลยีพลังงานทดแทนเข้ามาใช้ แต่หลายโครงการกลับไม่ยั่งยืนเนื่องจากขาดกระบวนการมีส่วนร่วมและขาดการฝังรากลึกทางความคิด ชุมชนมักตกอยู่ในฐานะผู้รับเทคโนโลยีมากกว่าผู้ร่วมสร้างสรรค์ ทำให้นวัตกรรมถูกทิ้งร้างเมื่อขาดงบประมาณสนับสนุน (วิจารณ์ พานิช, 2555) ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ โดยเน้นการสร้างมูลค่าจากของเสีย (Ellen MacArthur Foundation, 2019) การนำน้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วมาผลิตเป็นไบโอดีเซลเพื่อใช้ในเครื่องยนต์การเกษตรจึงตอบสนองทั้งการกำจัดของเสียและการสร้างพลังงานทดแทน (กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน, 2566)

ด้วยเหตุนี้ การขับเคลื่อนนวัตกรรมให้เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องมีกลไกทางสังคม การบูรณาการ "หลักปฏิจจสมุปบาท" ซึ่งอธิบายถึงความอิงอาศัยกันและกันของสรรพสิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) เข้ากับกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Kolb, 2014) จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้เกษตรกรตระหนักรู้ว่า ของเสีย พลังงาน สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ล้วนส่งผลกระทบถึงกัน การเปลี่ยนน้ำมันเก่าเป็นพลังงานจึงเป็นกระบวนการขัดเกลาทางปัญญาและสังคม (Mezirow, 2000)

การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักปฏิจจสมุปบาทซึ่งอธิบายถึงความอิงอาศัยกันและกันของสรรพสิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) เข้ากับกระบวนการการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Kolb, 2014) จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะปลดล็อกศักยภาพของชุมชน กระบวนการนี้ช่วยให้เกษตรกรตระหนักรู้ว่าของเสีย พลังงาน สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ล้วนส่งผลกระทบถึงกันอย่างแยกไม่ออก (พระธรรมปิฎก, 2546) การเปลี่ยนน้ำมันเก่าเป็นพลังงานจึงไม่ใช่แค่กระบวนการทางเคมี แต่เป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจและสังคม (Mezirow, 2000)

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ นำเสนอ "โมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ" ในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรผ่านการแปลงน้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วเป็นพลังงานไบโอดีเซล เพื่อเป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่ผสานระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ พุทธปรัชญา และเทคโนโลยีชุมชน เข้าด้วยกัน สู่การสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและพัฒนาสังคมเกษตรอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิด: หลักปฏิจจสมุปบาทกับการสร้างมูลค่าจากของเสีย

หลักปฏิจจสมุปบาท เป็นหัวใจสำคัญของพุทธปรัชญาที่อธิบายถึงกฎธรรมชาติแห่งความเป็นเหตุเป็นผลและความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันของสรรพสิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปเพราะมีปัจจัยหนุนนำ เมื่อนำหลักธรรมนี้มาประยุกต์ใช้กับปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม จะทำให้เห็นว่า การกระทำเล็กๆ เช่น การเทน้ำมันทิ้ง ย่อมส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อคุณภาพน้ำ ดิน และระบบนิเวศโดยรวม

เมื่อมองผ่านเลนส์ของปฏิจจสมุปบาท แนวคิด “Waste to Wealth” หรือการเปลี่ยนของเสียให้เป็นทรัพย์สิน จึงเป็นทั้งกลไกทางเศรษฐศาสตร์และกระบวนการทางปัญญา (พุทธปัญญา) ที่เข้าใจความเป็นไปของธาตุและวัตถุ น้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วที่หมดสภาพจากการทอดไม่ใช่จุดสิ้นสุดของสสารแต่เป็นเพียงสถานะหนึ่งที่สามารถแปรเปลี่ยนไปเป็นปัจจัย (เหตุ) ใหม่ เพื่อสร้างพลังงาน (ผล) ได้ การตระหนักรู้ในข้อนี้คือการทำลายอวิชชา (ความไม่รู้) ด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชน

การประยุกต์ใช้ความเข้าใจนี้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมทำให้ชุมชนเกษตรตระหนักว่าขยะเป็นเพียงทรัพยากรที่อยู่ผิดที่ผิดทาง การเปลี่ยนน้ำมันเก่าเป็นไบโอดีเซลจึงสะท้อนถึงวัฏจักรของเหตุและผลตามธรรมชาติ นวัตกรรมในความหมายนี้จึงไม่ใช่เครื่องจักรกลที่ซับซ้อนแต่คือนวัตกรรมทางความคิดที่เปลี่ยนมุมมองของเกษตรกรให้เห็นคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในสิ่งที่สังคมมองข้ามสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและมีเหตุผล

การเปลี่ยนผ่านฐานคิดผ่านหลักปฏิจจสมุปบาทนี้นำไปสู่การปฏิบัติที่เกื้อกูลต่อโลก เมื่อเกษตรกรเข้าใจความเชื่อมโยง พวกเขาจะนำไบโอดีเซลมาใช้เพื่อประหยัดเงินและสร้างด้วยความตระหนักว่าตนเองกำลังตัดวงจรการสร้างมลพิษ (ตัดสมุทัย) และกำลังสร้างแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง (มรรค) เพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน (นิโรธ) นี่คือการยกระดับจิตวิญญาณควบคู่ไปกับการยกระดับคุณภาพชีวิต

ระเบียบวิธีและการขับเคลื่อนนวัตกรรมพลังงานเพื่อการจัดการน้ำ

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธี การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีขั้นตอนดังนี้

การค้นหาปัญหา คือ ลงพื้นที่สำรวจบริบทชุมชนและจัดเวทีประชาคม พบว่าต้นทุนการสูบน้ำคือภาระหลักจึงจัดตั้งกลุ่มแกนนำ การขับเคลื่อนนวัตกรรมนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งสอดคล้องกับระเบียบวิธีทางสังคมศาสตร์ที่เน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอน กระบวนการเริ่มต้นจากการลงพื้นที่สำรวจบริบทชุมชน การจัดเวทีประชาคมเพื่อค้นหาปัญหา ซึ่งพบว่าต้นทุนการสูบน้ำเพื่อการเกษตรเป็นภาระหนักที่สุดของเกษตรกร จากนั้นจึงริเริ่มกระบวนการจัดตั้งกลุ่มแกนนำเพื่อออกแบบแผนการจัดการน้ำมันใช้แล้วในชุมชน

การถ่ายทอดเทคโนโลยี คือ การถ่ายทอดเทคโนโลยีอย่างเป็นกัลยาณมิตร โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกไม่ใช่ผู้สั่งการมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้ทางเคมีเบื้องต้นในการทำปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอริฟิเคชันแบบง่ายและปลอดภัยเพื่อผลิตไบโอดีเซล B100 จากน้ำมันพืชใช้แล้วโดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อลดความซับซ้อนและสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเกษตรกร

การทดลองปฏิบัติจริง คือ เมื่อชุมชนสามารถผลิตไบโอดีเซลได้ด้วยตนเอง กระบวนการต่อไปคือการประยุกต์ใช้กับระบบสูบน้ำเพื่อการเกษตรมีการทดสอบการทำงานของเครื่องยนต์สูบน้ำขนาดเล็กที่ใช้ตามไร่นาและสวนผลไม้ โดยเปรียบเทียบประสิทธิภาพระหว่างน้ำมันดีเซลทั่วไปกับไบโอดีเซลชุมชน กระบวนการนี้เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ทดลองปรับจูนเครื่องยนต์และเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้แบบ Learning by Doing อย่างแท้จริง

การสร้างความยั่งยืน คือ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ชุมชนได้ร่วมกันสร้างวงจรการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่องผ่านการจัดตั้งกองทุนน้ำมันชุมชนมีการรับซื้อหรือแลกเปลี่ยนน้ำมันพืชใช้แล้วกับผลผลิตทางการเกษตรสร้างกติกาชุมชนในการแบ่งปันน้ำที่สูบได้จากพลังงานสะอาดและมีการถอดบทเรียนร่วมกันทุกเดือนเพื่อปรับปรุงกระบวนการทั้งในแง่ของปริมาณการผลิตและคุณภาพของไบโอดีเซลให้ตอบสนองต่อฤดูกาลเพาะปลูก

ผลการวิจัย

ผลจากการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสรุปผลสัมฤทธิ์และนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ดังนี้ **ผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อสังคมเกษตรยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ** พบว่า การใช้นวัตกรรมไบโอดีเซลจากน้ำมันพืชใช้แล้วสามารถลดต้นทุนด้านพลังงานในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างมีนัยสำคัญ เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงได้กว่าร้อยละ 40-50 ต่อฤดูกาลผลิต (กรมวิชาการเกษตร, 2565) ส่วนต่างของต้นทุนที่ลดลงนี้ถูกนำไปหมุนเวียนลงทุนในปัจจัยการผลิตอื่นๆ หรือนำไปชำระหนี้สิน ช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนและเพิ่มสภาพคล่องทางการเงินระดับครัวเรือนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า นวัตกรรมนี้ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกอย่างมหาศาลต่อระบบนิเวศของชุมชน การลดลงของการทิ้งน้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ช่วยฟื้นฟูคุณภาพน้ำและลดปัญหาน้ำเสีย นอกจากนี้ การเผาไหม้ของไบโอดีเซลยังมีค่าการปล่อยควันดำและมลพิษต่ำกว่าดีเซลทั่วไปส่งผลให้คุณภาพอากาศในพื้นที่การเกษตรดีขึ้น สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ด้านพลังงานสะอาดและการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ด้านสังคม พบว่า ที่ลึกซึ้งที่สุดคือการเกิดความเข้มแข็งของชุมชนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันได้ฟื้นฟูความสัมพันธ์และความเอื้ออาทรในหมู่เกษตรกร การพึ่งพาตนเองด้านพลังงานทำให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจและลดความรู้สึกแปลกแยกจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ชุมชนกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่พร้อมเปิดรับนวัตกรรมใหม่ๆ และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานให้กับชุมชนอื่นๆ ต่อไป

การสังเคราะห์โมเดลองค์ความรู้ (B-CIL Model)

เมื่ออภิปรายผลในเชิงทฤษฎี พบว่า โมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ความสำเร็จเหล่านี้ยั่งยืน การนำหลักปฏิจจสมุปบาทมาอธิบายความเป็นไปของพลังงานและสิ่งแวดล้อมช่วยให้เกษตรกรเกิดการตื่นรู้ทางปัญญาความรู้ที่ได้รับไม่ได้หยุดอยู่แค่ทักษะทางช่าง แต่ซึมลึกไปถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม นวัตกรรมจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างรอบด้าน

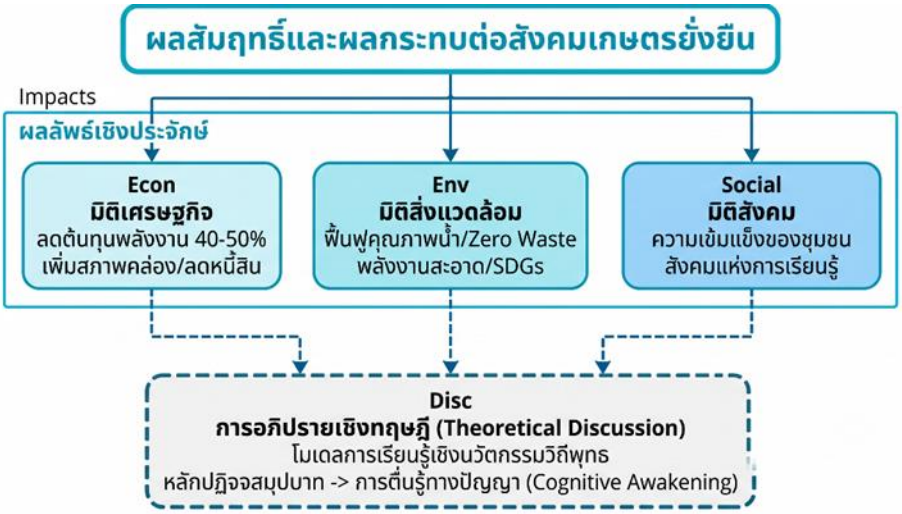

ภาพที่ 1 แสดงผลกระทบต่อสังคมเกษตรยั่งยืน

เมื่ออภิปรายผลในเชิงทฤษฎี พบว่า โมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ความสำเร็จเหล่านี้ยั่งยืน การนำหลักปฏิจจสมุปบาทมาอธิบายความเป็นไปของพลังงานและสิ่งแวดล้อมช่วยให้เกษตรกรเกิดการตื่นรู้ทางปัญญาความรู้ที่ได้รับไม่ได้หยุดอยู่แค่ทักษะทางช่าง แต่ซึมลึกไปถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม นวัตกรรมจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างรอบด้าน

บทสรุป

บทความวิจัยนี้มุ่งชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรท่ามกลางวิกฤตพลังงานและสิ่งแวดล้อม และนำเสนอทางออกผ่านการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ และพุทธปรัชญา การใช้น้ำมันปรุงอาหารใช้แล้วมาผลิตเป็นไบโอดีเซลไม่ใช่แนวคิดใหม่ในทางเคมีแต่การนำกระบวนการดังกล่าวมาฝังรากลงในบริบทของสังคมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยระเบียบวิธีทางสังคมศาสตร์ที่ลึกซึ้ง

การประยุกต์ใช้แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBL) ร่วมกับหลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มากกว่าการได้มาซึ่งพลังงานทางเลือก กระบวนการนี้ได้เปลี่ยนสถานะของเกษตรกรจากผู้ใช้เทคโนโลยีมาเป็นผู้สร้างสรรค์นวัตกรรม ชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรมการบริโภค การจัดการของเสีย และความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของเหตุและผล

ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นยืนยันให้เห็นว่า การพัฒนาสังคมเกษตรกรรมที่ยั่งยืนไม่สามารถแยกมิติทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณออกจากกันได้ การลดต้นทุนการผลิต การลดมลพิษ และการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนล้วนเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นพร้อมกันจากกระบวนการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมที่บูรณาการพุทธปัญญาเข้าไปเป็นแกนกลาง นวัตกรรมในมิตินี้จึงตอบสนองทั้งการแก้ปัญหาปากท้องและการยกระดับจิตใจ

จากการศึกษาครั้งนี้ นำมาสู่การสังเคราะห์เป็นโมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่แสดงให้เห็นกลไกการทำงานร่วมกันระหว่างหลักธรรม กระบวนการเรียนรู้และเทคโนโลยี โมเดลนี้สามารถนำไปปรับใช้ในบริบทของการพัฒนาชุมชนในพื้นที่อื่นๆ เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง

บทความวิจัยนี้บรรลุวัตถุประสงค์ในการนำเสนอโมเดลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมวิถีพุทธเพื่อจัดการทรัพยากรน้ำทางการเกษตร การบูรณาการแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBL) ร่วมกับเทคโนโลยีไบ

โอดีเซล และหลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ก้าวข้ามขีดจำกัดทางวิศวกรรมไปสู่การยกระดับจิตวิญญาณ ผลสัมฤทธิ์ยืนยันว่า การพัฒนาสังคมเกษตรกรรมที่ยั่งยืนไม่อาจแยกมิติทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และจิตใจออกจากกันได้ โมเดล B-CIL นี้ได้เปลี่ยนพฤติกรรมการจัดการของเสีย ลดต้นทุนการผลิต และสร้างรากฐานสังคมแห่งการเกื้อกูล ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาแบบองค์รวมที่สร้างสมดุลระหว่างวัตถุและจิตวิญญาณได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในท้ายที่สุด บทความนี้เสนอแนะให้หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และผู้กำหนดนโยบายนำโมเดลดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพื้นที่ การให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ด้านในควบคู่ไปกับการมอบเทคโนโลยีจะเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้โครงการพัฒนาต่างๆ สามารถตั้งอยู่ได้ด้วยรากฐานของชุมชนเอง สร้างสังคมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน มั่นคง และเกื้อกูลต่อโลกสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้

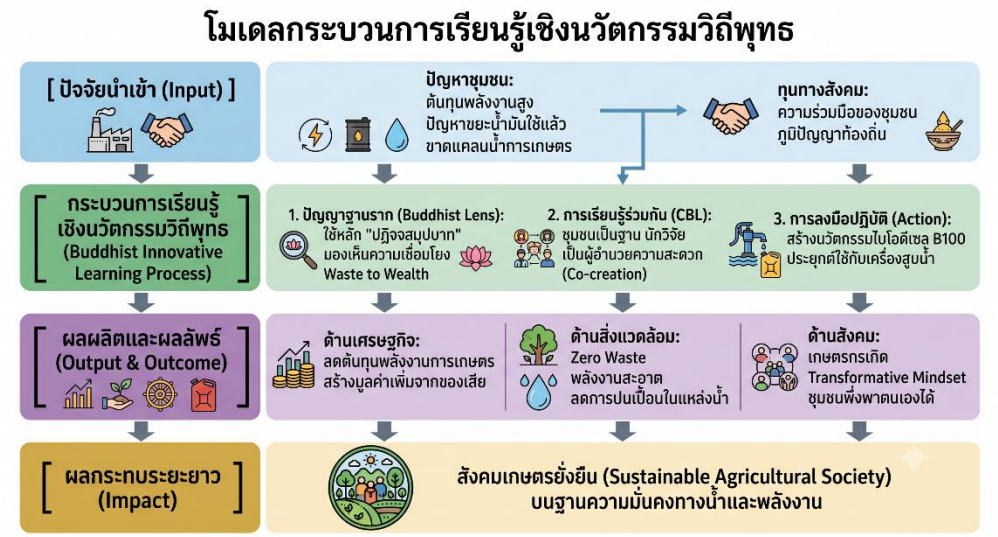

ภาพที่ 2 แสดงแผนภาพโมเดลองค์ความรู้ B-CIL Model เพื่อสังคมเกษตรยั่งยืน

องค์ความรู้หลักที่ได้จากการวิจัยคือ B-CIL Model (Buddhist-Community Innovative Learning Model) ซึ่งอธิบายกลไกการขับเคลื่อนนวัตกรรมชุมชนโดยมีพุทธปัญญาเป็นศูนย์กลางองค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการถ่ายทอดเทคโนโลยี จะไม่ยั่งยืนหากปราศจากฐานรากทางความคิดเรื่องความอิงอาศัยกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยB-CIL ไม่ได้นิยามนวัตกรรมว่าคือเครื่องจักรที่ล้ำสมัยที่สุดแต่หมายถึงการปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้และวิธีการใช้ทรัพยากรเพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

องค์ความรู้จาก B-CIL Model สร้างคุณประโยชน์ขั้นพื้นฐานต่อสังคมโดยการปฏิวัติกระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนจากเดิมที่มักเน้นการหยิบยื่นเทคโนโลยีจากภายนอกสู่ชุมชนมาเป็นการสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ที่เข้มแข็งจากภายในโดยใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นเครื่องมือทำลายอวิชชาหรือความไม่รู้ทำให้เกษตรกรตระหนักถึงกฎแห่งเหตุและผลที่เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างขยะพลังงานและทรัพยากรธรรมชาติการตื่นรู้ทางปัญญานี้ช่วยปรับเปลี่ยนฐานคิดของคนในสังคมให้เปลี่ยนมุมมองต่อของเสียว่า

เป็นทรัพย์สินที่สร้างมูลค่าได้ นวัตกรรมในโมเดลนี้เป็นกุญแจยกระดับจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อลดของเสียเหลือศูนย์อย่างแท้จริง

ในมิติเชิงโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจ โมเดลนี้ส่งผลดีต่อการลดความเหลื่อมล้ำและเสริมสร้างพลังอำนาจในการพึ่งพาตนเองให้แก่สังคมเกษตรกรรมผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBL) ที่เปลี่ยนเกษตรกรจากเดิมที่เป็นเพียงผู้รับประโยชน์ให้กลายเป็นนักสร้างสรรค์นวัตกรรมร่วมการรวมกลุ่มกันผลิตไบโอดีเซลและบริหารจัดการน้ำช่วยลดต้นทุนการผลิตในภาคการเกษตรอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกษตรกรมีรายได้คงเหลือเพิ่มขึ้นและหลุดพ้นจากวงจรหนี้สิน ยิ่งไปกว่านั้น กติกาชุมชนในการจัดสรรพลังงานและทรัพยากรน้ำอย่างเป็นธรรมตามวิถีชาวพุทธ ได้ช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ ความเอื้ออาทร และความสามัคคีในท้องถิ่น ทำให้เกิดระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมที่พร้อมรับมือกับวิกฤตเศรษฐกิจและภัยแล้งได้อย่างมั่นคง

ประโยชน์ในภาพรวมระดับมหภาคของ B-CIL Model คือการทำหน้าที่เป็นตัวแบบการพัฒนาแบบองค์รวมที่สร้างสมดุลระหว่างวัตถุและจิตวิญญาณซึ่งสามารถนำไปขยายผลในการกำหนดนโยบายสาธารณะและการพัฒนาประเทศ โมเดลนี้ชี้ให้หน่วยงานภาครัฐและนักพัฒนาเห็นว่า การถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใดๆ จะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อนวัตกรรมนั้นถูกถักทอเข้ากับทุนทางสังคมและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของพื้นที่ เมื่อสังคมขับเคลื่อนด้วยโมเดลนี้จะเกิดการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และเกื้อกูลที่มนุษย์มีทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อเอาตัวรอดและมีพุทธปัญญาในการุณย์ต่อธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์เป็นการตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลกได้อย่างสง่างาม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ควรนำโมเดล B-CIL ไปบรรจุในแผนพัฒนาชุมชน โดยสนับสนุนงบประมาณตั้งต้นสำหรับการจัดการอุปกรณ์ผลิตไบโอดีเซล เพื่อสร้างวงจรเศรษฐกิจหมุนเวียนในพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณระยะยาวเพื่อติดตามประเมินผลกระทบทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมจากการลดปริมาณคาร์บอนฟุตพริ้นท์ในชุมชนที่ใช้โมเดล B-CIL

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. (2565). **รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2564**. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน. (2566). **คู่มือการผลิตไบโอดีเซลระดับชุมชนเพื่อการเกษตรยั่งยืน**. กระทรวงพลังงาน.

กรมวิชาการเกษตร. (2565). **รายงานผลกระทบของต้นทุนพลังงานต่อภาคการเกษตรไทยและการปรับตัว**. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

นภดล ชาญชัย. (2564). **การพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยนวัตกรรมชุมชน**. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **การพัฒนาที่ยั่งยืน** (พิมพ์ครั้งที่ 9). มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2565). **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการเพื่อการพัฒนาสังคม**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570)**. สำนักนายกรัฐมนตรี.

Chhetri, A. B., Watts, K. C., & Islam, M. R. (2008). **Waste Cooking Oil as an Alternate Feedstock for Biodiesel Production**. Energies, 1(1), 3-18.

Ellen MacArthur Foundation. (2019). **Circular Economy in Detail**. Retrieved from ellenmacarthurfoundation.org

FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations). (2023). **The State of Food and Agriculture: Leveraging Energy Innovations for Sustainable Farming**. Rome: FAO.

Mezirow, J. (2000). **Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress**. Jossey-Bass.

World Economic Forum. (2024). **The Global Risks Report 2024** (19th Edition). Geneva: WEF

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

โมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา กลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัลเพื่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน

BUDDHIST WISDOM-BASED SOCIAL INNOVATION MODEL: STRATEGIES FOR ENHANCING DIGITAL WORKFORCE COMPETENCIES TO DRIVE A SUSTAINABLE WELL-BEING SOCIETY

ธนวัน ทองดี[1], อิทธิศักดิ์ ทาสะโก[2], และ เขมชาติ สถิตตันติเวช3

โรงเรียนราชวินิตบางเขน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2[1]

Thanawan Thongdee[1], Ittisak Thasako[2], and Khemachat Sathittantivej[3]

Rajavinitbbangkhen School,

the secondary educational service area office bangkok 2[1]

E-mail: kanokwant@rvb.ac.th

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลและความผันผวนของตลาดแรงงานส่งผลให้เกิดความท้าทายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ 1) เพื่อนำเสนอโมเดลเชิงนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญาที่บูรณาการหลักธรรมเข้ากับทักษะแห่งอนาคตและ 2) เพื่อเสนอกลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัลสู่การขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน จากการศึกษาเพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิด ผลการศึกษาพบว่าโมเดลดังกล่าวขับเคลื่อนผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล (จริยธรรมดิจิทัล) สมาธิ (ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ) และปัญญา (การรู้เท่าทันและการสร้างสรรค์นวัตกรรม) โดยมีกลยุทธ์การนำไปปฏิบัติใน 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับนโยบาย ผลลัพธ์จากการขับเคลื่อนโมเดลนี้ช่วยเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันทางเศรษฐกิจและยังสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ลดความเหลื่อมล้ำ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมสุขภาวะที่เทคโนโลยีและมนุษยธรรมก้าวเดินไปพร้อมกันอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : นวัตกรรมสังคม, สมรรถนะแรงงานดิจิทัล, ทักษะอนาคต, สังคมสุขภาวะ

Abstract

The digital transformation and labor market volatility pose significant challenges to human resource development. This academic article has two main objectives: 1) to propose a "Buddhist-Wisdom-Based Social Innovation Model" integrating Dhamma principles with Future Skills, and 2) to present strategies for enhancing digital workforce competencies to drive a sustainable well-being society. Utilizing documentary research for conceptual synthesis, the study reveals that the model operates through the Trisikkha (Threefold Training): Sila (Digital Ethics), Samadhi (Mental Resilience), and Panna (Digital Literacy and Innovation). The implementation strategy spans three levels: individual, community, and policy. The outcomes of this model not only enhance economic competitiveness but also build psychological

stability, reduce inequality, and lead to the development of a well-being society where technology and humanity advance sustainably together.

Keywords: Social Innovation, Digital Workforce Competencies, Future Skills, Well-being Society

บทนำ

การอุบัติขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลได้สร้างแรงกระเพื่อมอย่างรุนแรงต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมทั่วโลก ภายใต้สภาวการณ์ที่เรียกว่า VUCA World (ความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือ) ตลาดแรงงานต้องเผชิญกับสภาวะ Disruption อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รายงานของ World Economic Forum (2023) ระบุอย่างชัดเจนว่า ปัญญาประดิษฐ์และระบบอัตโนมัติจะเข้ามาทดแทนตำแหน่งงานดั้งเดิมนับล้านตำแหน่งทำให้การยกระดับทักษะ (Reskill) และการเพิ่มพูนทักษะ (Upskill) กลายเป็นวาระเร่งด่วนระดับโลก

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนทัศน์การพัฒนาทักษะแรงงานในปัจจุบัน พบว่ายังมีช่องว่างสำคัญยิ่ง ระบบการศึกษาและการฝึกอบรมส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสมรรถนะทางเทคโนโลยีและทักษะเชิงวิชาชีพ (Hard Skills) เป็นหลัก ทว่ากลับละเลยการสร้างรากฐานด้านความมั่นคงทางจิตใจและจริยธรรม (Soft & Inner Skills) ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลให้แรงงานจำนวนมากเผชิญกับภาวะหมดไฟ ความเครียดจากข้อมูลล้นหลาม และปัญหาอาชญากรรมไซเบอร์ (UNESCO, 2021)

เพื่อตอบสนองต่อวิกฤตดังกล่าว นโยบายการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับชาติ จึงได้ปรับทิศทางสู่การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและแนวคิด Learn to Earn ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานระหว่างการศึกษา (Learning) และการสร้างรายได้ (Earning) เข้าด้วยกัน โดยผู้เรียนจะได้รับผลตอบแทนรางวัลจากการเข้ามาศึกษาหาความรู้ ทำแบบทดสอบ หรือพัฒนาทักษะใหม่ๆ ให้หรือสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 นโยบายเหล่านี้มุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ยืดหยุ่น สามารถสร้างรายได้และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ทว่าการจะบรรลุเป้าหมายนี้ได้จำเป็นต้องมีเครื่องมือหรือนวัตกรรมเชิงสังคมรูปแบบใหม่ที่สามารถหลอมรวมเทคโนโลยีเข้ากับมิติทางจิตใจได้อย่างกลมกลืน

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงนำเสนอแนวคิดนวัตกรรมสังคม ซึ่ง Phills et al. (2008) นิยามว่าเป็นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนกว่าวิธีการเดิม โดยนำมาบูรณาการเข้ากับพุทธปัญญาอันเป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่มีความลุ่มลึกในการจัดการกับสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ การผสานศาสตร์ทั้งสองนี้เข้าด้วยกันถือเป็นการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาคนที่ไม่เพียงตอบโจทย์ความอยู่รอดทางเศรษฐกิจแต่ยังยกระดับจิตวิญญาณ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ การนำเสนอโมเดลเชิงนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา เพื่อใช้เป็นกลยุทธ์ในการยกระดับสมรรถนะทักษะอนาคตสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล โดยมุ่งหวังให้บทความชิ้นนี้เป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ผู้กำหนดนโยบาย นักพัฒนาสังคม และนักการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืนต่อไป

บริบทปัญหาและความสำคัญของการพัฒนาแรงงานยุคดิจิทัล

พลวัตของเทคโนโลยีดิจิทัลในปัจจุบันกลายเป็นตัวแปรหลักที่กำหนดทิศทางเศรษฐกิจโลก การก้าวกระโดดของ Generative AI, Big Data และ IoT ทำให้ทักษะการทำงานรูปแบบเดิมหมดความหมายลงอย่างรวดเร็ว แรงงานที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับทักษะแห่งอนาคต เช่น การคิดวิเคราะห์เชิงลึกหรือความยืดหยุ่นทางปัญญาจะถูกผลักออกสู่ชายขอบของระบบเศรษฐกิจทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ขยายตัวกว้างขึ้น

นอกจากผลกระทบเชิงเศรษฐกิจแล้วแรงงานยุคดิจิทัลยังต้องเผชิญกับวิกฤตสุขภาวะทางจิตอย่างรุนแรง การเชื่อมต่อกับโลกออนไลน์ตลอดเวลาก่อให้เกิดภาวะข้อมูลล้นหลามและความเหนื่อยล้าทางดิจิทัล ความเปราะบางนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีเพียงความเก่งกาจทางคอมพิวเตอร์นั้นไม่เพียงพอที่จะทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เชี่ยวกราก

ข้อจำกัดของการจัดการศึกษาและการฝึกอบรมในระบบทุนนิยมคือ การมองแรงงานเป็นเพียงฟันเฟืองทางเศรษฐกิจโดยละเลยมิติความเป็นมนุษย์ การเร่งป้อนความรู้ทางเทคนิคโดยปราศจากการปลูกฝังจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี นำไปสู่ปัญหาทางสังคมมากมาย เช่น การบูลลี่บนโลกไซเบอร์ การละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล และการหลอกลวงออนไลน์ ซึ่งล้วนบ่อนทำลายความไว้วางใจและรากฐานของสังคมสุขภาวะ

จากบริบทปัญหาดังกล่าว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องรื้อถอนกระบวนทัศน์เดิม และสร้างนวัตกรรมสังคมที่มุ่งพัฒนาแรงงานจากภายในสู่ภายนอก การนำพุทธปัญญามาประยุกต์ใช้ จึงไม่ใช่การดึงรั้งสังคมกลับสู่อดีตแต่เป็นการมอบสมอเรือทางปัญญาให้แก่แรงงานเพื่อให้พวกเขาสามารถต้านทานพายุแห่งความผันผวนและสามารถขับเคลื่อนนวัตกรรมทางเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับคุณธรรมและความยั่งยืนของเพื่อนมนุษย์

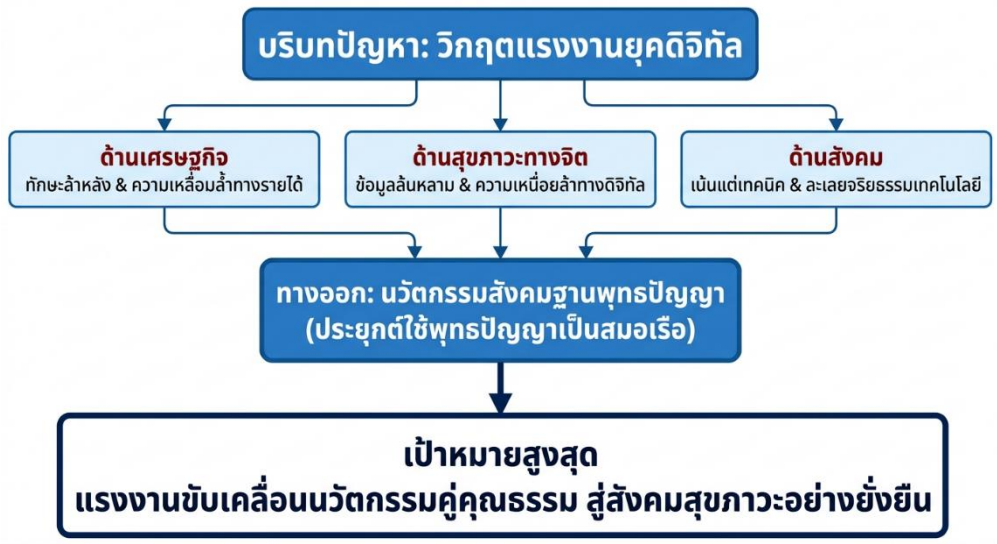

ภาพที่ 1 แสดงบริบทปัญหาและความสำคัญของการพัฒนาแรงงานยุคดิจิทัล

องค์ประกอบกลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัลเพื่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืน

โมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา ถูกออกแบบขึ้นโดยการทาบทับหลักธรรมไตรสิกขาอันเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามทรรศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2556) เข้ากับสมรรถนะที่จำเป็นของแรงงานดิจิทัล องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เป็นกลยุทธ์หลักในการยกระดับคุณภาพมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วย 3 มิติเชิงบูรณาการที่ทำงานร่วมกันอย่างแยกขาดไม่ได้

ภาพที่ 2 แสดงองค์ประกอบกลยุทธ์การยกระดับสมรรถนะแรงงานดิจิทัล

มิติที่ 1 ศีล (จริยธรรมวิชาชีพและความรับผิดชอบทางดิจิทัล) ทำหน้าที่เป็นรากฐานเชิงบรรทัดฐานและเครื่องมือกำกับความประพฤติของแรงงานในยุคดิจิทัล โดยมุ่งเน้นการบูรณาการจริยธรรมวิชาชีพและความรับผิดชอบต่อสังคมเข้ากับทักษะแห่งอนาคต ซึ่งครอบคลุมถึงการเคารพสิทธิส่วนบุคคลผ่านการปกป้องข้อมูลและการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นในพื้นที่ไซเบอร์ตลอดจนการดำรงความโปร่งใสทางเทคโนโลยีด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้ข้อมูลหรือปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อบิดเบือนข้อเท็จจริงหรือสร้างความแตกแยก ควบคู่ไปกับการส่งเสริมคุณค่าทางสังคมผ่านการทิ้งร่องรอยทางดิจิทัล (Digital Footprint) เชิงบวกที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม ดังนั้น การบูรณาการศีลเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเป็นหลักประกันว่าสมรรถนะทางเทคโนโลยีขั้นสูงจะถูกนำไปประยุกต์ใช้อย่างสร้างสรรค์ ปลอดภัย และเกื้อกูลต่อการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะอย่างแท้จริง

มิติที่ 2 สมาธิ (ความมั่นคงทางอารมณ์และความยืดหยุ่นทางจิตใจ) ทำหน้าที่เสมือนเกราะป้องกันและขุมพลังทางจิตใจที่สำคัญสำหรับการปฏิบัติงานภายใต้บริบทของโลกที่ผันผวน โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในเพื่อรองรับผลกระทบจากพลวัตภายนอก มิตินี้ประกอบด้วยสมรรถนะหลักที่จำเป็นได้แก่ สมรรถนะการทำงานเชิงลึกซึ่งเป็นความสามารถในการกำกับความสนใจและจดจ่อต่อภาระงานท่ามกลางสิ่งเร้าและภาวะข้อมูลล้นหลาม ควบคู่ไปกับความยืดหยุ่นทางจิตใจที่ช่วยให้แรงงานสามารถบริหารจัดการความเครียดและฟื้นตัวจากความล้มเหลวได้อย่างรวดเร็วตลอดจนสมรรถนะด้านการปรับตัวที่เตรียมความพร้อมให้แรงงานสามารถรับมือกับความไม่แน่นอนทางอาชีพ เช่น การถูกเลิกจ้าง หรือการพลิกผันของระบบการทำงานที่ถูกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและมั่นคง

มิติที่ 3 ปัญญา (การรู้เท่าทันสื่อและการสร้างสรรค์นวัตกรรม) ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างคุณค่าผ่านกระบวนการโยนิโสมนสิการหรือการคิดวิเคราะห์อย่างแยบคายและเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดสมรรถนะแห่งอนาคตขั้นสูง อันได้แก่ การรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล การประยุกต์ใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อการแก้ปัญหาเชิงซ้อน และการมองเห็นโอกาสในการพัฒนานวัตกรรมที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับวิถี

ชีวิตที่ยั่งยืน การบูรณาการกระบวนการทั้งหมดนี้ จึงเป็นการยกระดับทักษะด้านเทคโนโลยีด้วยคุณค่าทางจิตใจและหลักธรรมอันนำไปสู่การหล่อหลอมทักษะแห่งอนาคตที่มีความสมบูรณ์แบบและตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

กลยุทธ์การนำโมเดลไปปฏิบัติในสถานการณ์ปัจจุบัน

การนำโมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญาไปปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในบริบทปัจจุบัน ต้องอาศัยการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกันใน 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับบุคคล เน้นการสร้างแรงจูงใจภายในผ่านหลักอิทธิบาท 4 แรงงานจะถูกกระตุ้นให้มีฉันทะ (รักในการเรียนรู้ทักษะใหม่), วิริยะ (เพียรพยายามไม่ย่อท้อต่อเทคโนโลยีที่ซับซ้อน), จิตตะ (จดจ่อรับผิดชอบต่องาน), และวิมังสา (ประเมินและปรับปรุงตนเองอย่างสม่ำเสมอ) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง

ระดับชุมชนและองค์กร กลยุทธ์มุ่งเน้นการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ สถานประกอบการและวิสาหกิจชุมชนต้องปรับตัวเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยการจัดเตรียมพื้นที่ปลอดภัยให้แรงงานได้ทดลองใช้นวัตกรรมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และบูรณาการทักษะดิจิทัลเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการนี้จะช่วยลดช่องว่างทางดิจิทัลและสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจฐานราก

ระดับนโยบายมหภาค ภาครัฐต้องทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนโดยนำโมเดลนี้ไปบูรณาการกับนโยบายระดับชาติ เช่น การเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนาทักษะเชิงพุทธและเทคโนโลยีเข้ากับระบบธนาคารหน่วยกิตเพื่อให้แรงงานที่ผ่านการอบรมทักษะอนาคตสามารถเทียบโอนประสบการณ์เป็นคุณวุฒิวิชาการได้ซึ่งเป็นการตอบสนองนโยบาย Learn to Earn ที่สร้างทั้งวุฒิการศึกษาและรายได้ไปพร้อมกัน

ขั้นตอนสุดท้ายคือ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันที่เทคโนโลยีพลิกผันรายวัน กลยุทธ์นี้จะต้องมีกลไกตอบกลับเพื่อประเมินสมรรถนะทั้งมิติความเชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีและมิติสุขภาวะทางจิตใจอย่างสมดุล การวัดผลต้องไม่มองแค่ผลิตภาพทางเศรษฐกิจแต่ต้องประเมินดัชนีความสุขและความรับผิดชอบต่อสังคมของแรงงานควบคู่ไปด้วย

ผลลัพธ์และสิ่งที่ได้รับจากการขับเคลื่อนสังคมสุขภาวะ

เมื่อโมเดลนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญาถูกนำไปใช้อย่างเต็มรูปแบบ สิ่งแรกที่จะเกิดขึ้นคือแรงงานจะก้าวข้ามจากสถานะผู้เปราะบางที่รอรับผลกระทบทางเทคโนโลยี กลายเป็นพลเมืองดิจิทัลที่เข้มแข็งผู้มีอิสระทางปัญญาไม่ตกเป็นทาสของอัลกอริทึมและมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่สามารถรับมือกับสภาวะวิกฤตในวัยทำงานได้อย่างมั่นคง

ในมิติของผลสัมฤทธิ์ทางเศรษฐกิจ แรงงานที่ได้รับการยกระดับสมรรถนะจะสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อสร้างนวัตกรรมและต่อยอดอาชีพ เกิดเป็นการสร้างรายได้พหุคูณ ความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนสายงานนี้ช่วยลดความเปราะบางทางการเงินของครอบครัวและส่งเสริมให้เกิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มาจากฐานปัญญาของมนุษย์อย่างแท้จริง

ในมิติของการเกื้อกูลทางสังคม การมีศีลและสมาธิเป็นรากฐานจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งอาชญากรรมทางเทคโนโลยี และความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลชุมชนจะเกิดความไว้วางใจ มีการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือเกื้อกูลกันเกิดเป็นเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่ที่เข้มแข็งซึ่งเป็นภูมิทัศน์ที่สำคัญของการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ผลลัพธ์สูงสุด คือการบรรลุเป้าหมายสังคมสุขภาวะอย่างยั่งยืนอันเป็นสภาพสังคมที่ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยีดำเนินไปอย่างสมดุลกับความเจริญทางจริยธรรมและจิตใจของมนุษย์สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติโดยพิสูจน์ให้เห็นว่าปัญญาตะวันออกสามารถเป็นแสงสว่างนำทางในโลกดิจิทัลตะวันตกได้อย่างทรงพลัง

บทสรุป

วิกฤตการณ์การดิสรัปชันทางเทคโนโลยีและสภาวะตลาดแรงงานที่ผันผวนในโลกยุค VUCA ได้ตั้งคำถามสำคัญต่อทิศทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บทความวิชาการนี้ได้ชี้ให้เห็นอย่างกระจ่างชัดว่า การพัฒนาทักษะแบบกลไกที่มุ่งเน้นเพียงความเชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีไม่สามารถนำพามนุษยชาติฝ่าข้ามวิกฤตนี้ไปได้อย่างยั่งยืน สังคมต้องการกระบวนทัศน์ใหม่ที่มองเห็นความเป็นมนุษย์ในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

โมเดลเชิงนวัตกรรมสังคมฐานพุทธปัญญา ที่นำเสนอในบทความนี้ คือคำตอบเชิงยุทธศาสตร์ที่ผสานความลุ่มลึกของหลักไตรสิกขาเข้ากับบริบททักษะอนาคตทำหน้าที่กำกับทิศทางและจริยธรรมดิจิทัล สมาธิทำหน้าที่สร้างฐานรากความมั่นคงทางจิตใจและความยืดหยุ่น และปัญญาทำหน้าที่ประยุกต์ใช้นวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหา โมเดลนี้เปลี่ยนพุทธธรรมจากการเป็นปรัชญานามธรรมให้กลายเป็นเครื่องมือปฏิบัติการเชิงสังคมที่เป็นรูปธรรม

สาระสำคัญที่บทความนี้ต้องการย้ำเตือนคือไม่ว่าเทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์จะพัฒนาไปอย่างก้าวกระโดดหรือชาญฉลาดเพียงใดรากฐานทางปัญญาและจิตใจของมนุษย์จะยังคงเป็นกุญแจดอกสำคัญที่สุดในการควบคุมกำกับดูแลเทคโนโลยีเหล่านั้น การสร้างสังคมที่ยั่งยืนไม่ได้วัดจากความเร็วของอินเทอร์เน็ต แต่วัดจากความสามารถของประชากรในการใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและโลก

ในท้ายที่สุด การผลักดันโมเดลนี้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต้องอาศัยความกล้าหาญทางนโยบายและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน กรอบแนวคิดนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างแรงงานดิจิทัลวิถีพุทธที่เปี่ยมด้วยศักยภาพและเมตตาธรรมอันจะเป็นรากฐานอันมั่นคงในการสร้างสรรค์สังคมสุขภาวะที่แท้จริงสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้ใหม่ที่สกัดได้จากบทความวิชาการชิ้นนี้ คือการสร้างรอยต่อทางวิชาการระหว่างศาสตร์ด้านพุทธศาสนา เทคโนโลยีสารสนเทศ และการพัฒนาสังคม เกิดเป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า Buddhist Digital Resilience Model (BDR Model)

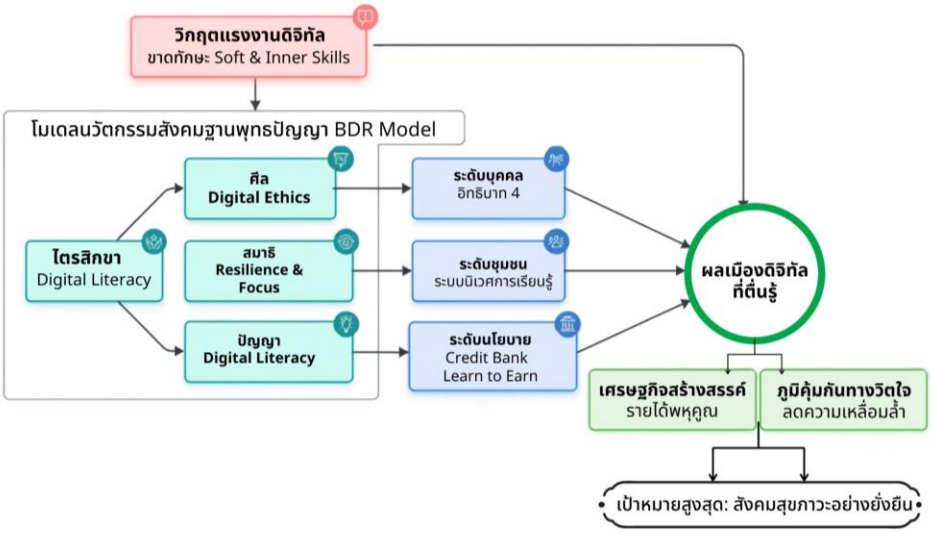

ภาพที่ 4 แสดงองค์ความรู้

โมเดลนี้สอดคล้องกับ ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow (1991) ซึ่งอธิบายว่าการที่มนุษย์จะก้าวข้ามสภาวะวิกฤตหรือความสับสนจากการดิสรัปชันทางเทคโนโลยีได้นั้นจำเป็นต้องเกิดการ

ปรับโครงสร้างทางความคิดและจิตใจอย่างถ่องแท้ ซึ่ง BDR Model พิสูจน์ให้เห็นว่า กระบวนการยกระดับทักษะในศตวรรษที่ 21 ไม่สามารถแยกมิติการฝึกฝนจิตใจออกจากการฝึกฝนทักษะอาชีพภายนอกได้

โมเดลนี้ได้สร้างคำอธิบายทางทฤษฎีที่ชัดเจนว่า การสร้างนวัตกรรมสังคมไม่จำเป็นต้องหมายถึงการประดิษฐ์สิ่งของหรือแอปพลิเคชันใหม่เสมอไปแต่การออกแบบ กระบวนการคิดและกลไกการเรียนรู้ที่อิงหลักพุทธธรรมถือเป็น Social Innovation ขั้นสูง แนวคิดนี้สอดรับกับหลักการ การกำกับตนเองและการรับรู้ความสามารถของตนใน ทฤษฎีปัญญาสังคมของ Bandura (1986) ที่สามารถแก้ปัญหาความเปราะบางของมนุษย์ที่ต้นเหตุ เป็นการเปลี่ยนจากการแก้ปัญหาระดับโครงสร้างภายนอก มาสู่การสร้างภูมิคุ้มกันจากภายในตัวบุคคล

ในเชิงปฏิบัติ องค์ความรู้นี้ได้สร้างสะพานเชื่อมระหว่างหลักธรรมระดับบุคคล (อิทธิบาท 4 และไตรสิกขา) เข้ากับนโยบายระดับชาติ (Learn to Earn และ Credit Bank) การเชื่อมโยงนี้ประยุกต์ใช้แนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning Theory ของ David Kolb) ที่เปลี่ยนพื้นที่การทำงานและการดำเนินชีวิตให้เป็นฐานการเรียนรู้ทำให้องค์กรภาครัฐและเอกชนมีกรอบทิศทางที่ชัดเจนในการออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรมแรงงานที่ไม่เพียงผลิตคนเก่งเทคโนโลยีแต่ยังผลิตพลเมืองดิจิทัลที่ตื่นรู้

เพื่อขยายผลองค์ความรู้นี้ งานวิจัยในอนาคตควรนำโมเดล BDR ไปทดสอบผ่าน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในบริบทพื้นที่จริง เช่น การประยุกต์ใช้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด การศึกษาเพื่อสร้างความตื่นรู้ทางสังคมของ Freire (1970) เพื่อเสริมพลังอำนาจให้แก่ชุมชน เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ และปรับปรุงพลวัตของโมเดลให้มีความแหลมคมในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กิตติชัย วัฒนกุล. (2564). **การพัฒนาทักษะดิจิทัลและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคใหม่.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย** (พิมพ์ครั้งที่ 39). มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิมพ์ชนก ศรีนวล และคณะ. (2562). **กลยุทธ์การพัฒนาทักษะแรงงานในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2565). **กรอบนโยบายการพัฒนากำลังคนเพื่อรองรับยุคดิจิทัลและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning**). กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

สุชาติ แสงเพชร. (2560). **การเรียนรู้ตลอดชีวิต: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย.** นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). **พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bandura, A. (1997). **Self-efficacy: The exercise of control**. W. H. Freeman.

Freire, P. (1970). **Pedagogy of the oppressed**. Continuum.

Kolb, D. A. (1984). **Experiential learning: Experience as the source of learning and development**. Prentice-Hall.

Mezirow, J. (2000). **Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress.** Jossey-Bass.

Phills, J. A., Deiglmeier, K., & Miller, D. T. (2008). Rediscovering social innovation. **Stanford Social Innovation Review**, *6*(4), 34-43.

UNESCO. (2021). **Reimagining our futures together: A new social contract for education**. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

World Economic Forum. (2023). **The future of jobs report 2023**. World Economic Forum.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม

FACTORS ASSOCIATED WITH STRESS LEVELS OF UNDERGRADUATE STUDENTS AT MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY (CENTRAL CAMPUS), NAKHON PATHOM PROVINCE

กนกวรรณ สีสัน[1] ญดาพร พุชโก[2] ชัยมงคล วงษ์คำ[3] และอิระวดี ม่วงการ[4]

สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Kanokawan Seesan [1] Yadaporn Phuchk[2] Chaimongkol Wongkham[3] and Irawadee Muangkan [4]

Department of Social Work, Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University

Email : natchanan.tra@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม และ 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของนักศึกษากลุ่มดังกล่าว เป็นการวิจัยเชิงปริมาณด้วยวิธีการสำรวจ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 194 คน จาก 4 คณะ ได้แก่ คณะศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ คัดเลือกด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายตามสูตรของ Krejcie & Morgan เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถามข้อมูลทั่วไป แบบสอบถามปัจจัยสาเหตุความเครียด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเรียน ด้านความสัมพันธ์ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน และแบบวัดความเครียดสวนปรุง (SPST-20) เครื่องมือทุกฉบับผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ และมีค่าความเชื่อมั่นอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงอนุมานด้วยการทดสอบไคสแควร์ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยประเด็นที่ก่อให้เกิดความเครียดสูงสุดคือเรื่องเงินไม่พอใช้จ่าย สำหรับปัจจัยสาเหตุความเครียดทั้ง 4 ด้าน พบว่าด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันอยู่ในระดับสูงสุด รองลงมาคือด้านความสัมพันธ์ ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเรียน ตามลำดับ ผลการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติไคสแควร์พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มี 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านการเรียน (Sig = 0.016) และปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน (Sig = 0.008) ส่วนปัจจัยด้านความสัมพันธ์ (Sig = 0.568) และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Sig = 0.082) ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการวิจัยนี้สะท้อนถึงความสำคัญของภาระทางวิชาการและบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในฐานะปัจจัยหลักที่ควรได้รับการดูแล และเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับการวางแผนส่งเสริมสุขภาพจิตของนักศึกษาต่อไป

คำสำคัญ: ความเครียด, นักศึกษาระดับปริญญาตรี, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์, สภาพแวดล้อมเฉพาะสถาบัน

Abstract

This study aimed to: (1) examine the stress levels of undergraduate students at Mahamakut Buddhist University (Central Campus), Nakhon Pathom Province; and (2) investigate the factors associated with their stress levels. A quantitative research design using a survey method was employed. The sample consisted of 194 undergraduate students selected through simple random sampling based on the Krejcie and Morgan sampling table. Participants were drawn from four faculties: the Faculty of Religion and Philosophy, the Faculty of Humanities, the Faculty of Social Sciences, and the Faculty of Education. The research instruments included a demographic questionnaire, a questionnaire assessing four categories of stress-related factors (academic, interpersonal, economic, and institution-specific social and environmental factors), and the Suan Prung Stress Test–20 (SPST-20). All instruments were reviewed for content validity by experts and demonstrated acceptable reliability. Data were analyzed using descriptive statistics and inferential statistics, with the Chi-square test conducted at the .05 level of statistical significance.

The findings revealed that the overall stress level of the students was at a moderate level, with insufficient financial resources for daily expenses identified as the most stressful issue. Among the four categories of stress-related factors, institution-specific social and environmental factors had the highest mean score, followed by interpersonal factors, economic factors, and academic factors, respectively. The Chi-square analysis indicated that two factors were significantly associated with students' stress levels at the .05 level: academic factors (Sig. = 0.016) and institution-specific social and environmental factors (Sig. = 0.008). In contrast, interpersonal factors (Sig. = 0.568) and economic factors (Sig. = 0.082) were not significantly associated with stress levels. These findings underscore the importance of academic demands and the unique institutional context of a Buddhist university as key determinants of student stress. The results also provide empirical evidence to support the planning and implementation of future student mental health promotion programs.

Keywords: stress, undergraduate students, Mahamakut Buddhist University, associated factors, institutional environment

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และพลวัตทางสังคม ส่งผลให้ประชากรวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ ตอนต้น โดยเฉพาะนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ต้องเผชิญกับสภาวะความกดดันที่หลากหลายและรุนแรงมากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่ภาวะความเครียดสะสมและปัญหาสุขภาพจิตที่ส่งผลกระทบ ต่อการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้ จากผลสำรวจของกรมสุขภาพจิตพบว่านักศึกษาไทยมีภาวะเครียด-ซึมเศร้าสูงถึงร้อยละ 30 และมีความเครียดบ่อยครั้งถึงตลอดเวลาถึงร้อยละ 40 สถิติเหล่านี้สะท้อนถึง ความจำเป็นเร่งด่วนในการทำความเข้าใจและจัดการกับปัญหาความเครียดในกลุ่มนักศึกษา (ณัฐพันธุ์ ศุภกา, 2567)

ความเครียดเป็นสภาวะทางอารมณ์และร่างกายที่ซับซ้อน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ถูกรับรู้ว่าเป็นภัยคุกคามหรือเกินขีดความสามารถในการรับมือ ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์ (2557) อธิบายว่า ความเครียดเป็นภาวะของอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับ

ปัญหาต่าง ๆ ทำให้รู้สึกถูกกดดัน ไม่สบายใจ วุ่นวายใจ กลัว วิตกกังวล และถูกบีบคั้น สอดคล้องกับ กรมสุขภาพจิต (2541) ที่ระบุว่าสาเหตุของความเครียดเกิดจากสภาพปัญหาในชีวิต เช่น ปัญหาการเงิน การเรียน ครอบครัว สุขภาพ และการประเมินสถานการณ์ของแต่ละบุคคล ขณะที่ Robbins (2000) แบ่งผลของความเครียด ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านพฤติกรรม

ความเครียดในกลุ่มนักศึกษาเกิดจากหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคลและปัจจัยภายนอก อาทิ ภาระการเรียนที่หนัก การสอบแข่งขัน การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ การสร้างสัมพันธภาพ กับเพื่อนและอาจารย์ ปัญหาทางการเงิน และความคาดหวังจากครอบครัวและสังคม จิริสุดา สินธุศิริ (2564) ชี้ให้เห็นว่าปริมาณการบ้าน รายงาน โครงงาน และการเตรียมตัวสอบที่มากเกินไปในเวลาจำกัด เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้นักศึกษารู้สึกท่วมท้นและเกิดความเครียด จุฑารัตน์ สถิรปัญญา (2556) พบว่าความคาดหวังในผลการเรียนไม่ได้มาจากตัวนักศึกษาเพียงฝ่ายเดียว แต่ยังรวมถึงความคาดหวัง จากครอบครัวและอาจารย์ผู้สอนอีกด้วย

ทฤษฎีการสนับสนุนทางสังคมของ House (1985) อธิบายว่าการได้รับการสนับสนุนจาก บุคคลรอบข้างจะช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเชิงบวก ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญ และจัดการกับความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ธณัชชา นฤนาทวัฒนา และคณะ (2565) ได้เสนอแนวทาง การประยุกต์ใช้ทฤษฎีดังกล่าวเพื่อจัดการความเครียดของนักศึกษาจากการเรียนออนไลน์ พบว่าการสนับสนุน ทางสังคมทั้งในด้านอารมณ์ การประเมิน และข้อมูลข่าวสาร ช่วยลดระดับความเครียดของนักศึกษาได้

นอกจากนี้ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจยังมีบทบาทสำคัญต่อความเครียดของนักศึกษา ปิยะวรรณ ศรีสุข และคณะ (2567) พบว่านักศึกษาที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจมีระดับความเครียดสูงกว่านักศึกษาที่มีความมั่นคงทางการเงินอย่างมีนัยสำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยของชนติชา หีตเตปาว และคณะ (2566) ที่พบว่า รายได้ไม่เพียงพอ (OR=1.94) มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

สำหรับปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม สามารถอธิบายได้ตามแนวคิดสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมมนุษย์ (Environmental Stress Theory) ซึ่งระบุว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ความแออัด เสียงรบกวน สภาพที่พักอาศัย และสิ่งอำนวยความสะดวก มีผลต่อสภาวะทางจิตใจของนักศึกษา ไกรยุทธ สันดา และคณะ (2568) พบว่าสภาพแวดล้อมการเรียนเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเครียดของนักศึกษามีจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต และคณะ (2545) พบว่าร้อยละ 85.9 ของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีความเครียดเรื่องการเรียนมากที่สุด รุ่งทิวา พุขุนทด และคณะ (2564) พบว่านักศึกษา มทส. มีความเครียด ระดับสูงถึงร้อยละ 44 มัญชิษฐา ใจคำ และคณะ (2568) พบว่านักศึกษาชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มีความเครียดระดับรุนแรงร้อยละ 43.50 และณัฐริณี หอระตะ และคณะ (2569) พบว่านักศึกษา คณะเทคนิคการแพทย์มีความเครียดระดับสูงร้อยละ 46.7 อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาปัจจัยเหล่านี้ ในบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีอยู่อย่างจำกัด

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มีบริบทเฉพาะแตกต่างจากมหาวิทยาลัยทั่วไปอย่างชัดเจน ทั้งในด้านโครงสร้างทางกายภาพและรูปแบบ การดำเนินชีวิตประจำวัน นักศึกษาคฤหัสถ์ต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเรียนร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ การปฏิบัติตามระเบียบวินัยที่เคร่งครัด และความคาดหวังทางสังคมในด้านจริยธรรมและการประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักศาสนา ปัจจัยเหล่านี้สามารถเป็นทั้งแหล่งสนับสนุนทางจิตใจและปัจจัย ที่อาจก่อให้เกิดความเครียดเฉพาะตัวได้ พระมหาทวีศักดิ์ รัตนกมล และธีรภัทร วงศ์คำสิน (2559) ชี้ว่าการนำหลักพุทธธรรม เช่น สติ

และความอดทน มาประยุกต์ใช้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปรับตัว และช่วยลดระดับความเครียดได้อย่างมีนัยสำคัญ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม และ 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนส่งเสริมสุขภาพจิตของนักศึกษาให้มีความพร้อมทั้งทางสติปัญญาและจิตใจ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาระดับปริญญาตรี และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ทางสถิติเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ กับระดับความเครียดของนักศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม จำนวน 641 คน จาก 4 คณะ ได้แก่ คณะศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ (ข้อมูลจากฝ่ายทะเบียน เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2569) กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของ Krejcie & Morgan (1970) ได้จำนวน 241 คน ใช้วิธีการสุ่ม ตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนที่ดีของประชากร (Hair et al., 2010) เก็บข้อมูลได้จริง 194 คน ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2569 โดยจัดทำแบบสอบถามในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Google Forms)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อคำถามเกี่ยวกับลักษณะประชากรของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 11 ข้อ ครอบคลุมข้อมูลด้านเพศ สถานะ อายุ ภูมิลำเนา ลักษณะที่พัก บุคคลที่พักอาศัยอยู่ด้วย รายได้ คณะที่ศึกษา โรคประจำตัว ความถี่ในการทบทวน บทเรียน และเกรดเฉลี่ยสะสม ส่วนที่ 2 แบบสอบถามปัจจัยสาเหตุความเครียด จำนวน 20 ข้อ แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเรียน (5 ข้อ) ด้านความสัมพันธ์ (5 ข้อ) ด้านเศรษฐกิจ (5 ข้อ) และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน (5 ข้อ) ส่วนที่ 3 แบบวัดความเครียด สวนปรุง (Suanprung Stress Test-20: SPST-20) ของโรงพยาบาลสวนปรุง กรมสุขภาพจิต จำนวน 20 ข้อ แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ เครื่องมือทั้งหมดผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.60-1.00 และค่าความเชื่อมั่น (Cronbach's Alpha) มากกว่า 0.70

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายลักษณะประชากรและระดับความคิดเห็น และสถิติเชิงอนุมาน ด้วยการทดสอบไคสแควร์ (Chi-square Test of Independence) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยสาเหตุความเครียดกับระดับความเครียด โดยจัดระดับตัวแปรเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต่ำ (1.00-2.33) ระดับปานกลาง (2.34-3.67) และระดับสูง (3.68-5.00) กำหนดระดับ นัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการวิจัย

3.1 ลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 1 ลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง (n = 194)

ลักษณะ	จำนวน (รูป/คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	113	58.25
หญิง	80	41.24
LGBTQ	1	0.52
สถานะ		
บรรพชิต	69	35.57
คฤหัสถ์	125	64.43
อายุ		
18-19 ปี	39	20.10
20-24 ปี	130	67.01
25-29 ปี	17	8.76
30 ปีขึ้นไป	8	4.12
ลักษณะที่พักระหว่างเรียน		
บ้าน	41	21.13
วัด	91	46.91
เช่าหอพักในมหาวิทยาลัย	19	9.79
เช่าหอพักนอกมหาวิทยาลัย	43	22.16
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน		
ต่ำกว่า 1,000 บาท	37	19.07
1,001-5,000 บาท	90	46.39
5,001-10,000 บาท	48	24.74
มากกว่า 10,000 บาท	19	9.79
คณะที่กำลังศึกษา		
คณะศาสนาและปรัชญา	78	40.21
คณะมนุษยศาสตร์	31	15.98
คณะสังคมศาสตร์	21	10.82
คณะศึกษาศาสตร์	64	32.99
เกรดเฉลี่ยสะสม		
ต่ำกว่า 2.00	11	5.67

ลักษณะ	จำนวน (รูป/คน)	ร้อยละ
2.01-2.99	38	19.59
3.00-3.49	72	37.11
3.50 ขึ้นไป	73	37.63

2 ปัจจัยสาเหตุความเครียดของนักศึกษา

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของสาเหตุความเครียดรายด้าน

ปัจจัยสาเหตุความเครียด	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล
ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน	3.59	0.66	มาก
ด้านความสัมพันธ์	3.29	0.74	ปานกลาง
ด้านเศรษฐกิจ	3.29	0.74	ปานกลาง
ด้านการเรียน	3.26	0.66	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 พบว่าปัจจัยสาเหตุความเครียดด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.59, S.D. = 0.66) โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การปรับตัวต่อ ระเบียบปฏิบัติและวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ดี (ค่าเฉลี่ย 3.66) รองลงมาคือ ความเครียดจาก การต้องเข้าร่วมกิจกรรมบังคับของมหาวิทยาลัย (ค่าเฉลี่ย 3.35) สำหรับด้านการเรียน พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ย สูงสุดคือ การเรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจบทเรียนในห้องเรียน อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.65) รองลงมาคือ ความกังวลเรื่องผลการสอบและคะแนน (ค่าเฉลี่ย 3.30) ด้านความสัมพันธ์ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.12) และด้านเศรษฐกิจ ข้อที่มีค่าเฉลี่ย สูงสุดคือ การมีรายรับเพียงพอกับรายจ่าย (ค่าเฉลี่ย 3.21)

3.3 ระดับความเครียดของนักศึกษา

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเครียด (SPST-20) (n = 194)

ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล
กลัวทำงานผิดพลาด	2.84	1.26	ปานกลาง
ไปไม่ถึงเป้าหมายที่วางไว้	2.90	1.22	ปานกลาง
ครอบครัวมีความขัดแย้งกัน	2.51	1.34	ปานกลาง
กังวลเรื่องสารพิษหรือมลภาวะ	2.90	1.28	ปานกลาง
รู้สึกว่าต้องแข่งขันหรือเปรียบเทียบ	2.58	1.27	ปานกลาง
เงินไม่พอใช้จ่าย	3.09	1.31	ปานกลาง

ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล
กล้ามเนื้อตึงหรือปวด	2.60	1.21	ปานกลาง
ปวดหัวจากความตึงเครียด	2.81	1.31	ปานกลาง
ปวดหลัง	2.87	1.36	ปานกลาง
ความอยากอาหารเปลี่ยนแปลง	2.60	1.24	ปานกลาง
ปวดศีรษะข้างเดียว	2.46	1.23	ปานกลาง
รู้สึกวิตกกังวล	2.63	1.31	ปานกลาง
รู้สึกคับข้องใจ	2.47	1.23	ปานกลาง
รู้สึกโกรธ หรือหงุดหงิด	2.54	1.23	ปานกลาง
รู้สึกเศร้า	2.48	1.30	ปานกลาง
ความจำไม่ดี	2.69	1.27	ปานกลาง
รู้สึกสับสน	2.57	1.24	ปานกลาง
ตั้งสมาธิลำบาก	2.48	1.24	ปานกลาง
รู้สึกเหนื่อยง่าย	2.70	1.34	ปานกลาง
เป็นหวัดบ่อย ๆ	2.49	1.30	ปานกลาง
รวม	**2.66**	**0.92**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ 3 พบว่านักศึกษามีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.66, S.D. = 0.92) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ เงินไม่พอใช้จ่าย (ค่าเฉลี่ย 3.09, S.D. = 1.31) รองลงมาคือ ไปไม่ถึงเป้าหมายที่วางไว้ (ค่าเฉลี่ย 2.90) เป็นกังวลกับเรื่องสารพิษหรือมลภาวะ (ค่าเฉลี่ย 2.90) ปวดหลัง (ค่าเฉลี่ย 2.87) กลัวทำงานผิดพลาด (ค่าเฉลี่ย 2.84) ปวดหัวจากความตึงเครียด (ค่าเฉลี่ย 2.81) และรู้สึกเหนื่อยง่าย (ค่าเฉลี่ย 2.70) ตามลำดับ

3.4 ผลการทดสอบสมมติฐาน

ตารางที่ 4 ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านการเรียนกับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านการเรียน	เครียดต่ำ	เครียดปานกลาง	เครียดสูง	X^2	Sig
ระดับสูง	1 (9.09)	3 (27.27)	7 (63.64)	12.238	0.016*
ระดับกลาง	10 (7.63)	73 (55.73)	48 (36.64)		
ระดับต่ำ	12 (23.08)	24 (46.15)	16 (30.77)		

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05*

ตารางที่ 5 ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านความสัมพันธ์กับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านความสัมพันธ์	เครียดต่ำ	เครียดปานกลาง	เครียดสูง	X^2	Sig
ระดับสูง	0 (0.00)	1 (33.33)	2 (66.67)	2.938	0.568
ระดับกลาง	11 (10.19)	60 (55.56)	37 (34.26)		
ระดับต่ำ	12 (14.46)	39 (46.99)	32 (38.55)		

ตารางที่ 6 ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจกับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ	เครียดต่ำ	เครียดปานกลาง	เครียดสูง	X^2	Sig
ระดับสูง	0 (0.00)	7 (36.84)	12 (63.16)	8.269	0.082
ระดับกลาง	15 (11.90)	69 (54.76)	42 (33.33)		
ระดับต่ำ	8 (16.33)	24 (48.98)	17 (34.69)		

ตารางที่ 7 ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมกับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านสังคมฯ	เครียดต่ำ	เครียดปานกลาง	เครียดสูง	X^2	Sig
ระดับสูง	3 (5.17)	26 (44.83)	29 (50.00)	13.753	0.008*
ระดับกลาง	19 (16.52)	65 (56.52)	31 (26.96)		
ระดับต่ำ	1 (0.52)	9 (0.43)	11 (0.52)		

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05*

จากตารางที่ 4-7 สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 มี 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านการเรียน (X^2 = 12.238, Sig = 0.016) โดยนักศึกษาที่มี สาเหตุความเครียดด้านการเรียนระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูง (ร้อยละ 63.64) และปัจจัย ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน (X^2 = 13.753, Sig = 0.008) โดยนักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียด ด้านนี้ระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูง (ร้อยละ 50.00) ส่วนปัจจัยด้านความสัมพันธ์ (Sig = 0.568) และด้านเศรษฐกิจ (Sig = 0.082) ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลการวิจัย

ระดับความเครียดของนักศึกษา ผลการวิจัยพบว่านักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) มีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าประเด็นที่นักศึกษารายงานว่าก่อให้เกิดความเครียดมากที่สุดคือ "เงินไม่พอใช้จ่าย" รองลงมาคือความรู้สึกไปไม่ถึงเป้าหมายที่วางไว้ ความกังวลเรื่องสารพิษหรือมลภาวะ อาการปวดหลัง และความกลัวการทำงานผิดพลาดตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประชากรที่พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง ปัจจัยสาเหตุความเครียดทั้ง 4 ด้าน พบว่าด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันมีค่าเฉลี่ยสูงสุดและอยู่ในระดับมาก โดยประเด็นย่อยที่โดดเด่นที่สุดคือการปรับตัวต่อระเบียบปฏิบัติและวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และความเครียดจากการเข้าร่วมกิจกรรมบังคับ รองลงมาคือด้านความสัมพันธ์ ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเรียน ตามลำดับ

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียด ผลการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติไคสแควร์ พบว่ามี 2 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ ปัจจัยด้านการเรียน (Sig = 0.016) โดยนักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียดด้านการเรียนอยู่ในระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูงตามไปด้วย (ร้อยละ 63.64) ประเด็นย่อยที่มีผลมากที่สุดคือการเรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจบทเรียน ปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบัน (Sig = 0.008) โดยนักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียด

ด้านนี้อยู่ในระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูงเช่นกัน (ร้อยละ 50.00) ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ (Sig = 0.568) และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Sig = 0.082) แม้ค่านัยสำคัญของปัจจัยด้านเศรษฐกิจจะมีแนวโน้มเข้าใกล้ระดับนัยสำคัญ ซึ่งอาจอธิบายได้บางส่วนจากลักษณะที่พักอาศัยของนักศึกษาส่วนใหญ่ที่พักอยู่ที่วัด อันช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านที่พัก

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 194 คน ผลการวิจัยพบว่านักศึกษามีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยปัญหาด้านการเงินเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดความเครียดสูงสุดในระดับรายข้อ สะท้อนให้เห็นว่าสถานะทางเศรษฐกิจของนักศึกษายังเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญ แม้ผลการทดสอบสมมติฐานจะไม่พบความสัมพันธ์ทางสถิติในภาพรวมก็ตาม

เมื่อพิจารณาปัจจัยสาเหตุความเครียดทั้ง 4 ด้าน พบว่าปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันมีค่าเฉลี่ยสูงสุดและอยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่นักศึกษาต้องปรับตัวเข้ากับระเบียบวินัย วิถีชีวิตร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ และกิจกรรมทางศาสนาที่เป็นข้อบังคับ ผลการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติไคสแควร์ยืนยันว่าปัจจัยด้านนี้มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig = 0.008) เช่นเดียวกับปัจจัยด้านการเรียน (Sig = 0.016) ซึ่งการเรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจบทเรียนเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดในด้านนี้

ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยด้านความสัมพันธ์และปัจจัยด้านเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งอาจอธิบายได้จากการที่นักศึกษาส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวและเพื่อนในระดับสูง และมีการพักอาศัยในวัดซึ่งช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านที่พัก ทำให้ผลกระทบของปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่อความเครียดไม่ปรากฏชัดเจนในเชิงสถิติ แม้ในเชิงพรรณนาจะยังคงมีบทบาทต่อสุขภาวะทางจิตของนักศึกษาอยู่บ้าง

ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าภาระทางวิชาการและสภาพแวดล้อมเฉพาะตัวของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นปัจจัยหลักที่ควรได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อลดระดับความเครียดของนักศึกษาและส่งเสริมความพร้อมทั้งด้านสติปัญญาและจิตใจ มหาวิทยาลัยจึงควรพัฒนาระบบพี่เลี้ยงทางวิชาการ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ทบทวนรูปแบบกิจกรรมบังคับให้เหมาะสม และจัดบริการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการวางแผนส่งเสริมสุขภาพจิตของนักศึกษาในบริบทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อไป และเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาเพิ่มเติมในสถาบันที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

อภิปรายผล

ระดับความเครียดของนักศึกษา

ผลการวิจัยพบว่านักศึกษามีระดับความเครียดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของศศิธร ศิลารักษ์ และคณะ (2567) ที่พบว่านักศึกษาชั้นปีสุดท้าย วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดสุพรรณบุรี มีความเครียดอยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 77.1) และสอดคล้องกับอุษากร แซ่เล้า (2550) ที่พบว่านิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมีความเครียดอยู่ในระดับสูงกว่าปกติเล็กน้อย ทั้งนี้ ระดับความเครียดปานกลางอาจเป็นผลมาจากบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการจัดการเรียนการสอน ดังที่พระมหาทวีศักดิ์ รัตนกมล และธีรภัทร วงศ์คำสิน (2559) ชี้ว่าการนำหลักสติและความอดทนมาประยุกต์ใช้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปรับตัวและช่วยลดระดับความเครียดได้

นักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงอาจได้รับประโยชน์จากสภาพแวดล้อม ที่ส่งเสริมการฝึกสติและการปฏิบัติธรรม อันเป็นปัจจัยคุ้มกันที่ช่วยลดระดับความเครียดลง

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ "เงินไม่พอใช้จ่าย" (ค่าเฉลี่ย 3.09) สอดคล้องกับข้อมูลที่พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนเพียง 1,001-5,000 บาท (ร้อยละ 46.39) และมีจำนวนไม่น้อยที่มีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท (ร้อยละ 19.07) สอดคล้องกับณัฐริณี หอระตะ และคณะ (2569) ที่พบว่าปัญหาด้านการเงินเป็นปัจจัยก่อความเครียดลำดับที่ 2 ของนักศึกษา และสอดคล้องกับ จิราภรณ์ สรรพวีรวงศ์ และคณะ (2561) ที่พบว่าปัจจัยด้านการเรียนและปัญหาการเงินเป็นสาเหตุสำคัญ ของความเครียด อาการทางกายภาพ เช่น ปวดหลัง (ค่าเฉลี่ย 2.87) ปวดหัวจากความตึงเครียด (ค่าเฉลี่ย 2.81) และรู้สึกเหนื่อยง่าย (ค่าเฉลี่ย 2.70) สอดคล้องกับแนวคิดของ Robbins (2000) ที่ว่าความเครียด สามารถเปลี่ยนแปลงการทำงานของร่างกาย

ปัจจัยด้านการเรียนมีความสัมพันธ์กับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านการเรียนมีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (Sig = 0.016) โดยนักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียดด้านการเรียนระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูง (ร้อยละ 63.64) สอดคล้องกับสมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต และคณะ (2545) ที่พบว่าร้อยละ 85.9 ของนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีความเครียดเรื่องการเรียนมากที่สุด สอดคล้องกับณัฐริณี หอระตะ และคณะ (2569) ที่พบว่าด้านการเรียนเป็นปัจจัยก่อความเครียดอันดับ 1 (ค่าเฉลี่ย 3.13) สาเหตุความเครียด ด้านการเรียนที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ "การเรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจบทเรียน" (ค่าเฉลี่ย 3.65) สอดคล้องกับณัฏฐพิชชา คุณสันติพงษ์ และคณะ (2563) ที่พบว่าความไม่เข้าใจในเนื้อหาเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดความเครียด และสอดคล้องกับจิริสุดา สินธุศิริ (2564) ที่ชี้ว่าภาระงานวิชาการที่มากเกินไป เป็นสาเหตุหลักของความเครียด นอกจากนี้ศันสนีย์ เมฆรุ่งเรืองวงศ์ และคณะ (2566) ยังพบว่า ปัจจัยด้านการเรียนการสอนร่วมทำนายความเครียดของนักศึกษามหาวิทยาลัยนเรศวรได้ร้อยละ 15.7 โดยเฉพาะในบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มีการเรียนทั้งวิชาทางโลกและวิชาทางธรรม ซึ่งเพิ่มภาระทางวิชาการ

ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig = 0.568) ซึ่งไม่สอดคล้องกับไกรยุทธ สันดา และคณะ (2568) ที่พบว่าความสัมพันธ์กับเพื่อน และครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ และไม่สอดคล้องกับสุปราณี คลังฤทธิ์ และคณะ (2567) ที่พบว่าการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว เพื่อน และอาจารย์ มีความสัมพันธ์ทางบวก กับประสิทธิภาพในการจัดการปัญหา อย่างไรก็ตาม ผลที่พบอาจอธิบายได้จากข้อมูลเชิงพรรณนา ที่พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.12) มีความสัมพันธ์ กับเพื่อนดี (ค่าเฉลี่ย 3.94) และสามารถปรึกษาครอบครัวได้ (ค่าเฉลี่ย 3.88) ซึ่งบ่งชี้ว่านักศึกษาได้รับ การสนับสนุนทางสังคมในระดับสูงอย่างทั่วถึง สอดคล้องกับทฤษฎีการสนับสนุนทางสังคมของ House (1985) ดังนั้น เมื่อนักศึกษาส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูง จึงทำให้ปัจจัยด้านนี้ไม่แสดง ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig = 0.082) แม้ว่าค่า Sig จะมีแนวโน้มเข้าใกล้ระดับนัยสำคัญ และพบว่านักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียด ด้านเศรษฐกิจระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูง (ร้อยละ 63.16) ผลดังกล่าวไม่สอดคล้องกับรุ่งทิวา พุขุน

ทด และคณะ (2564) ที่พบว่ารายได้ไม่เพียงพอมีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญ และไม่สอดคล้องกับชนติชา หีตเตปาว และคณะ (2566) ที่พบว่ารายได้ไม่เพียงพอ (OR=1.94) สัมพันธ์กับความเครียดสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงพรรณนาชี้ว่านักศึกษาส่วนใหญ่พักอาศัยที่วัด (ร้อยละ 46.91) ซึ่งช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านที่พัก และนักศึกษาที่เป็นบรรพชิต (ร้อยละ 35.57) มีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันน้อยกว่าคฤหัสถ์โดยธรรมชาติ สอดคล้องกับสุวรรณา บุญยะลีพรรณ และคณะ (2560) ที่พบว่านักศึกษาที่พักในหอพักมหาวิทยาลัยมีความเครียดน้อยกว่า

ปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันมีความสัมพันธ์กับระดับความเครียด

ปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันมีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (Sig = 0.008) นับเป็นปัจจัยที่มีค่า Sig ต่ำที่สุดในบรรดาปัจจัยทั้ง 4 ด้าน โดยนักศึกษาที่มีสาเหตุความเครียดด้านนี้ระดับสูง ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดสูง (ร้อยละ 50.00) สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมมนุษย์ (Environmental Stress Theory) และสอดคล้องกับไกรยุทธ สันดา และคณะ (2568) ที่พบว่าสภาพแวดล้อมการเรียนสัมพันธ์กับความเครียด อย่างมีนัยสำคัญ ข้อค้นพบนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทเฉพาะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เนื่องจากนักศึกษา ต้องอยู่ร่วมกับพระสงฆ์ ปฏิบัติตามระเบียบวินัยของวัด เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และสำรวมกาย วาจา ใจ ในชีวิตประจำวัน จากข้อมูลพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ "การปรับตัวต่อระเบียบปฏิบัติและวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยสงฆ์" (ค่าเฉลี่ย 3.66) และ "ความเครียดจากการเข้าร่วมกิจกรรมบังคับ" (ค่าเฉลี่ย 3.35) สอดคล้องกับวิราษ ภูมาศรี และรัชฎากร เอี่ยมอำไพ (2567) ที่เสนอกลยุทธ์การจัดการศึกษาเพื่อลด ภาวะเครียดและซึมเศร้าของนักศึกษา

โดยสรุป ปัจจัยด้านการเรียนและปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะสถาบันเป็นสองปัจจัยหลัก ที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งเป็นผลมาจากทั้ง ภาระทางวิชาการและสภาพแวดล้อมเฉพาะตัวของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ขณะที่ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ และเศรษฐกิจแม้จะไม่แสดงความสัมพันธ์ทางสถิติ แต่ข้อมูลเชิงพรรณนาบ่งชี้ว่ายังมีบทบาทสำคัญต่อสุขภาวะ ทางจิตของนักศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) มหาวิทยาลัยควรพัฒนาระบบติวเตอร์หรือพี่เลี้ยงทางวิชาการ (Academic Mentor) เพื่อช่วยเหลือ นักศึกษาที่เรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจบทเรียน ซึ่งเป็นสาเหตุความเครียดด้านการเรียนที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2) คณาจารย์ควรปรับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนให้มีความหลากหลาย ลดการเน้นการประเมินผล ด้วยการสอบเพียงอย่างเดียว และกระจายภาระงานอย่างสมดุล 3) มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงสภาพแวดล้อม ทางกายภาพให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น จัดหาห้องอ่านหนังสือ พื้นที่ทำงานกลุ่ม และสิ่งอำนวยความสะดวก ที่เพียงพอ 4) มหาวิทยาลัยควรทบทวนกิจกรรมบังคับ โดยพิจารณาปรับจำนวนหรือรูปแบบให้เหมาะสม กับภาระทางวิชาการ รวมถึงจัดกระบวนการเตรียมความพร้อมในการปรับตัวสำหรับนักศึกษาใหม่ 5) มหาวิทยาลัยควรจัดบริการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาและสุขภาพจิตอย่างเป็นระบบ รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมทักษะการจัดการความเครียด 6) มหาวิทยาลัยควรจัดระบบทุนการศึกษาและสนับสนุน ทางการเงินแก่นักศึกษาที่มีความจำเป็น รวมถึงจัดโปรแกรมฝึกทักษะการบริหารจัดการเงิน 7) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับควรร่วมจัดทำแผนบูรณาการเพื่อดูแลสุขภาวะทางจิตของนักศึกษาอย่างครอบคลุม

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาในเชิงลึกด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสนทนากลุ่ม 2) ควรศึกษาเปรียบเทียบระดับความเครียดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างนักศึกษา

บรรพชิตและคฤหัสถ์ 3) ควรศึกษาตัวแปรเพิ่มเติม เช่น ความฉลาดทางอารมณ์ ทักษะการเผชิญปัญหา การใช้สื่อสังคมออนไลน์ การฝึกสมาธิและสติ 4) ควรขยายขอบเขตไปยังวิทยาเขตอื่นหรือเปรียบเทียบ กับมหาวิทยาลัยสงฆ์อื่น เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 5) ควรศึกษาเชิงทดลองเกี่ยวกับประสิทธิผลของโปรแกรมลดความเครียด เช่น โปรแกรมฝึกสติ (Mindfulness-Based Stress Reduction) ที่บูรณาการหลักพุทธธรรม 6) ควรใช้เครื่องมือวัดความเครียดที่หลากหลายและเก็บข้อมูลจาก กลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2541). **ความเครียดและการจัดการความเครียด**. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

จิราภรณ์ สรรพวีรวงศ์ และคณะ. (2561). **ความเครียดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์**. [ม.ป.พ.].

จิริสุดา สินธุศิริ. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา. **วารสารการศึกษา**, 15(2), 45-60.

จุฑารัตน์ สถิรปัญญา. ความคาดหวังทางการเรียนกับความเครียดของนักศึกษา. **วารสารจิตวิทยา**. 8(1), 23-37.

ชนติชา หีตเตปาว และคณะ. **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของนักศึกษาภายใต้สถานการณ์ การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19**. [ม.ป.พ.].

ณัฏฐพิชชา คุณสันติพงษ์ และคณะ. **ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดในนักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์**. [ม.ป.พ.].

ณัฐพันธุ์ ศุภกา. (2567). สุขภาพจิตนักศึกษาไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน. **วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย**, 31(1), 1-15.

ณัฐริณี หอระตะ และคณะ. (2569). **ความเครียดของนักศึกษาคณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.** [ม.ป.พ.].

ธณัชชา นฤนาทวัฒนา และคณะ. (2565). การสนับสนุนทางสังคมกับความเครียดของนักศึกษาจาก การเรียนออนไลน์. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**, 28(2), 89-105.

ปิยะวรรณ ศรีสุข และคณะ. **ปัจจัยด้านการเงินกับคุณภาพชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัย**. [ม.ป.พ.].

พระมหาทวีศักดิ์ รัตนกมล และธีรภัทร วงศ์คำสิน. **ความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพจิตแนวพุทธ กับการปรับตัวของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** [ม.ป.พ.].

มัญชิษฐา ใจคำ และคณะ. (2568). ค**วามเครียดของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ปีการศึกษา 2567**. [ม.ป.พ.].

รุ่งทิวา พุขุนทด และคณะ. (2564). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา**. [ม.ป.พ.].

วิราษ ภูมาศรี และรัชฎากร เอี่ยมอำไพ. (2567). **กลยุทธ์การจัดการศึกษาเพื่อลดภาวะเครียดและซึมเศร้าของนักศึกษา**. [ม.ป.พ.].

ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์. (2557). **ความเครียด: แนวคิดและทฤษฎี**. [ม.ป.พ.].

ศศิธร ศิลารักษ์ และคณะ. (2567). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของนักศึกษาชั้นปีสุดท้ายวิทยาลัย การสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดสุพรรณบุรี**. [ม.ป.พ.].

ศันสนีย์ เมฆรุ่งเรืองวงศ์ และคณะ. (2566). **ปัจจัยทำนายความเครียดของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยนเรศวร**. [ม.ป.พ.].

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต และคณะ. (2545). **แหล่งความเครียดและการจัดการกับความเครียดของนิสิตนักศึกษา ในมหาวิทยาลัย**. [ม.ป.พ.].

สุปราณี คลังฤทธิ์ และคณะ. (2567). **อิทธิพลของความเครียด การสนับสนุนทางสังคม และความสามารถในการวางแผนการพยาบาลต่อการปฏิบัติการพยาบาลของนักศึกษาพยาบาล**. [ม.ป.พ.].

สุวรรณา บุญยะลีพรรณ และคณะ. (2560). **ความเครียดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. [ม.ป.พ.].

อุษากร แซ่เล้า. (2550). **ความเครียดและการปรับตัวของนิสิตชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. [ม.ป.พ.].

Hair, J. F., et al. (2010). **Multivariate Data Analysis (7th ed.)**. Prentice Hall.

House, J. S. (1985). **Work Stress and Social Support**. Addison-Wesley.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. **Educational and Psychological Measurement**. 30(3), 607-610.

Robbins, S. P. (2000). **Organizational Behavior (9th ed.)**. Prentice Hall.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการศึกษา ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม

SOCIAL SUPPORT AFFECTING STUDENT SATISFACTION AT MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY (CENTRAL CAMPUS), NAKHON PATHOM PROVINCE

มารตรี ท่าดีสม[1], ณัฐวรรณ มีศิริ[2], ดวงจันทร์ พิไลแช่มช้อย[3]

สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Martree Thadeesom[1], Nattawan Meesiri[2], Duangchan Philaichaemchoi[3]

Department of Social Work, Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University

Email: natchanan.tra@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม และ (2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษา ดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยจำนวนทั้งสิ้น 641 คน ผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Krejcie and Morgan ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 216 คน และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience Sampling) เป็นผู้ให้ข้อมูลในการตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รวมถึงสถิติไคสแควร์ในการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ผลการวิจัยพบว่า (1) ระดับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (M = 3.50, SD = 0.608) โดยความพึงพอใจต่อตนเองมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (M = 3.54) รองลงมาคือความพึงพอใจต่อเพื่อน ครอบครัว และมหาวิทยาลัย ตามลำดับ และ (2) การสนับสนุนทางสังคมจากอาจารย์ ครอบครัว และเพื่อน มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยนักศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูงมีแนวโน้มมีความพึงพอใจในระดับสูงกว่า ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

คำสำคัญ: การสนับสนุนทางสังคม, ความพึงพอใจในการศึกษา, นักศึกษา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Abstract

This research aimed to: (1) evaluate the degree of educational satisfaction among undergraduate students at Mahamakut Buddhist University (Central Campus), Nakhon Pathom Province, and (2) investigate the relationship between social support mechanisms and students' educational satisfaction. A quantitative research design was employed using a questionnaire administered to a sample drawn from a population of 641 undergraduate students. The sample size of 216 students was determined using the Krejcie and Morgan table at a 0.05 margin of error, with respondents selected through convenience sampling. Data were analyzed using descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation)

and the Chi-square test for variable association. The findings indicated that: (1) the overall level of educational satisfaction was high (M = 3.50, SD = 0.608), with self-satisfaction rated highest (M = 3.54), followed by satisfaction with peers, family, and university, respectively; and (2) social support from instructors, family, and peers demonstrated a statistically significant relationship with educational satisfaction at the .05 level, with students receiving higher social support tending to report higher satisfaction. These findings underscore the critical role of social support in enhancing students' educational satisfaction and overall well-being in higher education institutions.

Keywords: Social Support, Educational Satisfaction, University Students, Mahamakut Buddhist University

บทนำ

การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในการศึกษาและประสบการณ์การเรียนของนักศึกษา โดยการสนับสนุนทางสังคมหมายถึงการได้รับความช่วยเหลือ การเอาใจใส่ ความเข้าใจ และกำลังใจจากบุคคลรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เพื่อน อาจารย์ และสถาบันการศึกษา จากการศึกษาของ Chen et al. (2023) พบว่า นักศึกษาที่รับรู้ว่าตนได้รับการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูงจะมีความพึงพอใจในการเรียนมากขึ้น มีแรงจูงใจในการศึกษา และมีทัศนคติเชิงบวกต่อกระบวนการเรียนรู้

อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์จริงในสถาบันอุดมศึกษาปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาความไม่พึงพอใจในการศึกษายังคงปรากฏอยู่ในหลายมิติ นักศึกษาจำนวนไม่น้อยประสบปัญหาความรู้สึกโดดเดี่ยวเมื่อต้องปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ ขาดที่ปรึกษาทางวิชาการที่เข้าถึงได้อย่างเพียงพอ มีภาระด้านค่าใช้จ่ายในการศึกษา และบางส่วนตัดสินใจลาออกกลางคัน (Attrition) ก่อนสำเร็จการศึกษา ปัญหาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าแม้สถาบันการศึกษาจะจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพเพียงใด แต่หากขาดระบบการสนับสนุนทางสังคมที่เหมาะสมจากอาจารย์ ครอบครัว และเพื่อน ก็อาจไม่เพียงพอต่อการสร้างความพึงพอใจและความผูกพันต่อสถาบันของนักศึกษาได้ นอกจากนี้งานวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่ยังศึกษาในบริบทของมหาวิทยาลัยทั่วไป ยังขาดการศึกษาในบริบทของสถาบันอุดมศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะ จึงยังเป็นช่องว่างของงานวิจัยที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม ความพึงพอใจเป็นแนวคิดเชิงนามธรรมที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง แต่สามารถประเมินได้จากการแสดงออกทางพฤติกรรม ความรู้สึก และทัศนคติของบุคคล ความพึงพอใจเกิดจากกระบวนการประเมินภายในของแต่ละบุคคล โดยเป็นการเปรียบเทียบระหว่างความคาดหวังกับผลลัพธ์ที่ได้รับจริง หากผลลัพธ์สอดคล้องหรือสูงกว่าความคาดหวัง จะก่อให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ แต่หากต่ำกว่าความคาดหวัง จะทำให้เกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในด้านการหล่อหลอมทั้งทางวิชาการและคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ในปีการศึกษา 2568 มีนักศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 641 คน ประกอบด้วยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งสภาพแวดล้อมและบริบทของการศึกษาในสถาบันแห่งนี้มีความพิเศษที่อาจส่งผลต่อรูปแบบการสนับสนุนทางสังคมและความพึงพอใจของนักศึกษาในลักษณะที่แตกต่างจากมหาวิทยาลัยทั่วไป จากสภาพปัญหาและช่องว่างดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นต้องทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนทางสังคมและความพึงพอใจในการศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์สถานการณ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในลำดับถัดไป

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจในการศึกษา และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคม 3 แหล่ง ได้แก่ อาจารย์ ครอบครัว และเพื่อน กับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบสนับสนุนนักศึกษาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อไปแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) เป็นมโนทัศน์ที่ถูกตีความในหลายมิติ House (1981) ได้นิยามว่าการสนับสนุนทางสังคมคือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) คือ ความรัก ความห่วงใย ความเห็นอกเห็นใจ (2) การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Informational Support) คือ การให้คำแนะนำหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ (3) การสนับสนุนด้านวัตถุ (Instrumental Support) คือ การช่วยเหลือสิ่งของหรือการลงมือช่วย และ (4) การสนับสนุนด้านการประเมินค่า (Appraisal Support) คือ การให้ข้อเสนอแนะหรือการยืนยันคุณค่า

Cobb (1976) ให้มุมมองว่าการสนับสนุนทางสังคมคือ "ข้อมูล" ที่บุคคลได้รับซึ่งนำไปสู่ความรู้สึกมั่นคง 3 ด้าน คือ ความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่รักและได้รับการดูแล ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายสังคม ส่วน Cohen และ Wills (1985) เสนอสมมติฐาน Buffering Hypothesis ซึ่งอธิบายว่าการสนับสนุนทางสังคมทำหน้าที่เป็นตัวกันชน (Buffer) ช่วยลดผลกระทบของความเครียดต่อสุขภาวะทางจิตใจ

แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิต

ความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) เป็นองค์ประกอบหลักของสุขภาวะเชิงอัตวิสัย (Subjective Well-being) โดย Diener (1984) อธิบายว่าความพึงพอใจในชีวิตเป็นการประเมินเชิงปัญญา (Cognitive evaluation) ที่บุคคลใช้พิจารณาชีวิตโดยรวมของตนเอง ไม่ใช่เพียงความรู้สึกชั่วขณะ แต่เป็นการตัดสินว่าชีวิตเป็นไปตามความคาดหวัง มาตรฐาน หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด

Maslow (1943) เสนอทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ โดยอธิบายว่าการสนับสนุนทางสังคมสามารถตอบสนองความต้องการในระดับความรักและการยอมรับ (Love and Belonging Needs) ซึ่งมีผลโดยตรงต่อแรงจูงใจและความพึงพอใจ นอกจากนี้ Deci และ Ryan (1985) ผู้เสนอทฤษฎีการกำหนดตนเอง (Self-Determination Theory) ยังยืนยันว่าความพึงพอใจในชีวิตเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ ความเป็นอิสระ ความสามารถ และความสัมพันธ์

Elliott และ Healy (2001) ให้ความหมายความพึงพอใจของนักศึกษาว่าคือระดับการรับรู้และการประเมินประสบการณ์ทางการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับความคาดหวังเดิม ส่วน Tinto (1993) เสนอว่าการบูรณาการทางวิชาการและการบูรณาการทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักศึกษาคงอยู่ในระบบการศึกษาและเกิดความพึงพอใจ

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม ประจำปีการศึกษา

2568 จำนวน 641 คน ประกอบด้วยนักศึกษาจากคณะสังคมศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 216 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Krejcie and Morgan ที่ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 0.05 และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Convenience Sampling) เกณฑ์การคัดเข้าได้แก่ เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่ยินดีให้ความร่วมมือและสามารถสื่อสารได้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม ซึ่งพัฒนาจากแบบสอบถามของไพศาล แย้มวงศ์ (2555) และปรับให้เหมาะสมกับบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับสถานะ เพศ ที่พักอาศัย ชั้นปี คณะ อายุ ระดับผลการเรียนสะสม และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน รวม 8 ข้อ

ตอนที่ 2 แบบสอบถามการสนับสนุนทางสังคม เป็นแบบมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) จำนวน 15 ข้อ แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ การสนับสนุนจากอาจารย์ (5 ข้อ) การสนับสนุนจากครอบครัว (5 ข้อ) และการสนับสนุนจากเพื่อน (5 ข้อ)

ตอนที่ 3 แบบสอบถามความพึงพอใจในการศึกษา เป็นแบบมาตรประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 20 ข้อ แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ ความพึงพอใจต่อมหาวิทยาลัย ความพึงพอใจต่อครอบครัว ความพึงพอใจต่อเพื่อน และความพึงพอใจต่อตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการทดสอบสมมติฐานใช้สถิติไคสแควร์ (Chi-square Test of Independence) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรปัจจัยการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจ โดยแปลงตัวแปรเป็นข้อมูลเชิงกลุ่ม 3 ระดับ (ต่ำ ปานกลาง สูง) กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและการนำผลไปสู่การปฏิบัติ

เพื่อให้ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยได้ออกแบบขั้นตอนดำเนินการวิจัยในลักษณะประสานวิธี (Sequential Explanatory Approach) ที่เชื่อมโยงข้อมูลเชิงปริมาณเข้ากับการนำผลไปใช้ในเชิงปฏิบัติ โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 216 คน เพื่อวัดระดับการสนับสนุนทางสังคมและความพึงพอใจในการศึกษาในแต่ละด้าน

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนาและสถิติไคสแควร์ เพื่อค้นหาระดับและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 การสังเคราะห์ผลและจัดทำข้อเสนอเชิงปฏิบัติ ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของมหาวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 4 การนำเสนอผลต่อผู้บริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อเสนอแนะไปสู่การปฏิบัติจริง อาทิ การจัดตั้งหรือพัฒนาระบบอาจารย์ที่ปรึกษา การจัดกิจกรรมเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างนักศึกษา และการพัฒนาช่องทางการสื่อสารระหว่างครอบครัวกับมหาวิทยาลัย

ขั้นตอนดังกล่าวสะท้อนแนวทางการดำเนินงานที่ต่อเนื่องตั้งแต่การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ จนถึงการนำผลไปใช้ประโยชน์จริงในเชิงนโยบายและการปฏิบัติของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อให้งานวิจัยไม่หยุดอยู่เพียงชั้นของข้อมูลเชิงสถิติ แต่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดประโยชน์แก่นักศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

ลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างจำนวน 216 คน ส่วนใหญ่มีสถานะเป็นคฤหัสถ์ (ร้อยละ 67.60) รองลงมาเป็นบรรพชิต (ร้อยละ 32.40) จำแนกตามเพศพบว่า เป็นเพศชายมากที่สุด (ร้อยละ 67.10) เพศหญิง (ร้อยละ 27.80) และ LGBTQIA+ (ร้อยละ 5.10) ด้านที่พักอาศัย ส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่หอพักในมหาวิทยาลัย (ร้อยละ 41.20) รองลงมาคือบ้านของตนเอง (ร้อยละ 33.80) และวัด (ร้อยละ 19.00)

ด้านชั้นปี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 3 (ร้อยละ 31.50) รองลงมาคือชั้นปีที่ 1 (ร้อยละ 30.60) ชั้นปีที่ 2 (ร้อยละ 26.90) และชั้นปีที่ 4 (ร้อยละ 11.10) สังกัดคณะสังคมศาสตร์มากที่สุด (ร้อยละ 56.00) ส่วนใหญ่มีอายุ 20-24 ปี (ร้อยละ 67.60) ผลการเรียนสะสมส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 3.00-3.49 (ร้อยละ 33.80) และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 1,001-2,000 บาท (ร้อยละ 50.50)

ระดับการสนับสนุนทางสังคมของนักศึกษา

ผลการศึกษาระดับการสนับสนุนทางสังคม พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (M = 3.51, SD = 0.713) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวมีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก (M = 3.57, SD = 0.858) รองลงมาคือการสนับสนุนจากอาจารย์อยู่ในระดับมาก (M = 3.52, SD = 0.817) และการสนับสนุนจากเพื่อนอยู่ในระดับปานกลาง (M = 3.42, SD = 0.733) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการสนับสนุนทางสังคมจำแนกรายด้าน

ด้านการสนับสนุนทางสังคม	M	SD	แปลผล
การสนับสนุนจากอาจารย์	3.52	0.817	มาก
การสนับสนุนจากครอบครัว	3.57	0.858	มาก
การสนับสนุนจากเพื่อน	3.42	0.733	ปานกลาง

ด้านการสนับสนุนทางสังคม	M	SD	แปลผล
รวม	**3.51**	**0.713**	**มาก**

ระดับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษา

ผลการศึกษาระดับความพึงพอใจในการศึกษา พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (M = 3.50, SD = 0.608) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ความพึงพอใจต่อตนเองมีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในระดับมาก (M = 3.54, SD = 0.573) รองลงมาคือความพึงพอใจต่อเพื่อนและต่อครอบครัวอยู่ในระดับปานกลาง (M = 3.47, SD = 0.742 เท่ากัน) และความพึงพอใจต่อมหาวิทยาลัยอยู่ในระดับปานกลาง (M = 3.43, SD = 0.683) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจในการศึกษาจำแนกรายด้าน

ด้านความพึงพอใจ	M	SD	แปลผล
ความพึงพอใจต่อมหาวิทยาลัย	3.43	0.683	ปานกลาง
ความพึงพอใจต่อครอบครัว	3.47	0.742	ปานกลาง
ความพึงพอใจต่อเพื่อน	3.47	0.742	ปานกลาง
ความพึงพอใจต่อตนเอง	3.54	0.573	มาก
รวม	3.50	0.608	มาก

ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจในการศึกษา

ผลการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติไคสแควร์ พบว่า การสนับสนุนทางสังคมทั้ง 3 ด้าน มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก การสนับสนุนทางสังคมจากอาจารย์มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการศึกษา (χ^2 = 118.360, p = 0.000) โดยนักศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์ในระดับสูง ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับสูง (ร้อยละ 73.80)

ประการที่สอง การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจ (χ^2 = 106.062, p = 0.000) โดยนักศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวในระดับสูง มีความพึงพอใจในระดับสูง (ร้อยละ 69.60)

ประการที่สาม การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อนมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจ (χ^2 = 112.431, p = 0.000) โดยนักศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนในระดับสูง มีความพึงพอใจในระดับสูงสูงสุด (ร้อยละ 80.00) ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจในการศึกษา

แหล่งการสนับสนุนทางสังคม	χ^2	p-value	ร้อยละความพึงพอใจสูง (กลุ่มสนับสนุนสูง)	ผล
จากอาจารย์	118.360	0.000	73.80	มีความสัมพันธ์
จากครอบครัว	106.062	0.000	69.60	มีความสัมพันธ์
จากเพื่อน	112.431	0.000	80.00	มีความสัมพันธ์

หมายเหตุ: มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อภิปรายผล

ระดับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจในการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Diener (1984) ที่อธิบายว่าความพึงพอใจในชีวิตเป็นการประเมินเชิงปัญญาที่บุคคลใช้พิจารณาชีวิตโดยรวม โดยเปรียบเทียบสภาพชีวิตจริงกับมาตรฐานที่ตนเองกำหนดไว้ การที่นักศึกษามีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากสะท้อนว่าสภาพการศึกษาและสิ่งแวดล้อมในมหาวิทยาลัยสามารถตอบสนองความคาดหวังของนักศึกษาได้ในระดับที่น่าพึงพอใจ

การที่ความพึงพอใจต่อตนเองมีค่าเฉลี่ยสูงสุดสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ Maslow (1943) กล่าวคือ นักศึกษารับรู้ว่าตนเองสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี สร้างคุณค่าให้ผู้อื่น และพอใจในคุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการที่นักศึกษามีการรับรู้คุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ในระดับที่ดี ซึ่งเป็นฐานสำคัญของความพึงพอใจในชีวิต ทั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมงคล ธรรมวิธาน (2557) ที่ศึกษาในบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและพบว่านักศึกษามีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับสูง

ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจในการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนจากอาจารย์มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับทฤษฎีการจำแนกประเภทการสนับสนุนของ House (1981) ที่อธิบายว่าการสนับสนุนด้านอารมณ์ ข้อมูลข่าวสาร เครื่องมือ และการประเมินค่าจากอาจารย์ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อนักศึกษา การที่อาจารย์ช่วยแก้ไขปัญหา ทำให้นักศึกษาเข้าใจเป้าหมายการเรียน และให้ความไว้วางใจ ล้วนเป็นรูปแบบการ

สนับสนุนที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของพัชรี ศรีสุข (2562) และสมชาย ใจดี (2560)

ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว ผลการวิจัยสอดคล้องกับทฤษฎี Social Provisions ของ Weiss (1974) ที่เสนอว่ามนุษย์มีความต้องการทางสังคมพื้นฐาน โดยเฉพาะความผูกพันทางอารมณ์ (Attachment) และพันธมิตรที่พึ่งพาได้ (Reliable Alliance) ในบริบทสังคมไทย ครอบครัวยังคงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการให้การสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นการยอมรับ การให้กำลังใจ และการรับฟังปัญหา สอดคล้องกับแนวคิดของ Cobb (1976)

ด้านการสนับสนุนจากเพื่อน แม้ค่าเฉลี่ยการสนับสนุนจากเพื่อนจะอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อนักศึกษาได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนในระดับสูง กลับส่งผลต่อความพึงพอใจในระดับสูงสุด (ร้อยละ 80.00) สะท้อนถึงความสำคัญของ Bonding Social Capital ตามแนวคิดของ Putnam (2000) และสอดคล้องกับ Buffering Hypothesis ของ Cohen และ Wills (1985) ที่อธิบายว่าการสนับสนุนจากเพื่อนช่วยลดผลกระทบของความเครียดจากการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) จังหวัดนครปฐม ในภาพรวมชี้ให้เห็นว่านักศึกษามีความพึงพอใจในการศึกษาอยู่ในระดับมาก (M = 3.50, SD = 0.608) โดยความพึงพอใจต่อตนเองอยู่ในระดับสูงสุด สะท้อนว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองและมองเห็นคุณค่าของการศึกษาที่ตนได้รับ ในขณะที่ความพึงพอใจต่อมหาวิทยาลัย ครอบครัว และเพื่อน ยังอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่ชี้ให้มหาวิทยาลัยเห็นถึงจุดที่ควรพัฒนาเพิ่มเติมต่อไป

ผลการทดสอบสมมติฐานยืนยันว่าการสนับสนุนทางสังคมทั้ง 3 แหล่ง ได้แก่ อาจารย์ ครอบครัว และเพื่อน มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนจากเพื่อนที่แม้จะมีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อนักศึกษาได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนในระดับสูง กลับส่งผลให้มีความพึงพอใจในระดับสูงสูงสุดถึงร้อยละ 80.00 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตการเป็นนักศึกษา ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวนักศึกษาจากการได้รับการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูง คือ นักศึกษามีแนวโน้มที่จะมีความมั่นใจในการเรียนมากขึ้น มีแรงจูงใจในการศึกษาอย่างต่อเนื่อง สามารถลดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือความเครียดจากการปรับตัวในสภาพแวดล้อมใหม่ และมีความผูกพันต่อสถาบันมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษา (Retention) และความสำเร็จทางการศึกษาในระยะยาวของนักศึกษา โดยเฉพาะในบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มีทั้งนักศึกษาบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งต้องการการดูแลที่มีความละเอียดอ่อนและเหมาะสมกับวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่า การสนับสนุนทางสังคมมิใช่เพียงปัจจัยเสริม แต่เป็นปัจจัยหลักที่มีบทบาทโดยตรงต่อความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา หากมหาวิทยาลัยสามารถพัฒนาระบบการสนับสนุนจากอาจารย์ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว และสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างเพื่อนนักศึกษาให้เข้มแข็งขึ้น ย่อมส่งผลให้นักศึกษามีคุณภาพชีวิตทางการศึกษาที่ดีขึ้น มีความสุขในการเรียน และบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมระบบอาจารย์ที่ปรึกษาและพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักศึกษาแบบบูรณาการ โดยจัดให้มีการพบปะระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษาที่ประสานการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เพื่อให้คำแนะนำทั้งด้านวิชาการ การใช้ชีวิต และการดูแลด้านสังคมอย่างครอบคลุม

2) มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมของนักศึกษา โดยจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษา และพัฒนาช่องทางการสื่อสารและการมีส่วนร่วมระหว่างครอบครัวกับมหาวิทยาลัย เพื่อสร้างความร่วมมือในการติดตามและส่งเสริมพัฒนาการของนักศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาตัวแปรอื่นที่อาจส่งผลต่อความพึงพอใจ เช่น ความเครียดทางการเรียน Self-efficacy หรือปัจจัยทางเศรษฐกิจ รวมถึงควรขยายขอบเขตการวิจัยไปยังวิทยาเขตอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์อื่น ๆ และควรใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อศึกษาเชิงลึกถึงประสบการณ์การได้รับการสนับสนุนทางสังคมของนักศึกษาในบริบทของมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา**เอกสารอ้างอิง**

พระมงคล ธรรมวิธาน. (2557). **ความพึงพอใจของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พัชรี ศรีสุข. (2562). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในการเรียนของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์**. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยสงฆ์.

ไพศาล แย้มวงศ์. (2555). **การศึกษาการสนับสนุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมชาย ใจดี. (2560). **ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับความพึงพอใจในการศึกษาของนักศึกษา มหาวิทยาลัยในภาคกลาง.** [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยในภาคกลาง

Chen, C., et al. (2023). **The relationship between social support and academic engagement among university students: Chain mediating effects of life satisfaction and academic motivation**. BMC Public Health.

Cobb, S. (1976). **Social support as a moderator of life stress. Psychosomatic Medicine**. 38(5), 300–314.

Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). **Stress, social support, and the buffering hypothesis. Psychological Bulletin**, 98(2), 310–357.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). **Intrinsic motivation and self-determination in human behavior**. Plenum.

Diener, E. (1984). **Subjective well-being. Psychological Bulletin**. 95(3), 542–575. https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542

Elliott, K. M., & Healy, M. A. (2001). Key factors influencing student satisfaction related to recruitment and retention. **Journal of Marketing for Higher Education**, 10(4), 1–11.

House, J. S. (1981). **Work stress and social support**. Addison-Wesley.

Maslow, A. H. (1943). **A theory of human motivation**. Psychological Review, 50(4), 370–396.

Putnam, R. D. (2000). **Bowling alone: The collapse and revival of American community**. Simon & Schuster.

Tinto, V. (1993). **Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition** (2nd ed.). University of Chicago Press.

Weiss, R. S. (1974). **The provisions of social relationships. In Z. Rubin (Ed.)**, Doing unto others (pp. 17–26). Prentice-Hall.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

CULTIVATING MERIT-MAKING BEHAVIOR AMONG STUDENTS OF BAN TAO THAN KINDERGARTEN SCHOOL, SATTAHIP SUB-DISTRICT, SATTAHIP DISTRICT, CHONBURI PROVINCE

พระจรูญวิชญ์ ภูมิปญฺโญ[1], อัญธิษฐา อักษรศรี[2], พระมหาประกาศิต สิริเมโธ[3]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phra Jaroonwit Bhūmipaññо*, Aunthidtha Aksornsri and Phramaha Prakasit Sirimedho

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Buddhapanyasrithawarawadi Buddhist College

Email: mind0951367151@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการทำบุญ เพื่อออกแบบการจัดกิจกรรมการทำบุญในการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดศรัทธาในความดีที่กระทำและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และเพื่อเสนอแนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย ผู้บริหารและครู พระสงฆ์ และผู้ปกครอง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความเข้าใจเรื่องการทำบุญแบบรูปธรรม แรงจูงใจหลักเกิดจากการทำตามคำสั่ง การเลียนแบบผู้ปกครองและครู รวมถึงการทำเพื่อหวังคำชมเชย โรงเรียนได้ออกแบบการจัดกิจกรรมการทำบุญโดยนำหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 มาบูรณาการ ได้แก่ กิจกรรมจิตอาสา กิจกรรมห้องเรียนแห่งศีล 5 และกิจกรรมสมาธิ 3 นาทีก่อนเรียน ส่งผลให้นักเรียนมีความอ่อนโยน มีระเบียบวินัย และมีความพร้อมในการเรียนมากขึ้น การใช้กระบวนการสะท้อนคิดควบคู่กับคำชมเชย ช่วยเปลี่ยนแรงจูงใจของเด็กจากการหวังรางวัลไปสู่ความภาคภูมิใจจากภายใน และแนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญ จากการบูรณาการทางสังคม 3 เสาหลัก คือ บ้าน วัด โรงเรียน โดยผู้วิจัยได้สังเคราะห์ “โมเดลการเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการ” ประกอบด้วย การแปลงหลักธรรมสู่วิถีปฏิบัติเชิงรุก กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อการเปลี่ยนผ่านแรงจูงใจ และการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการประยุกต์ใช้เพื่อปลูกฝังคุณธรรมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การปลูกฝัง, พฤติกรรมการทำบุญ, นักเรียน

Abstract

This research article aims to study the merit-making behaviors of students, to design merit-making activities that instill faith in good deeds and their application in daily life, and to propose guidelines for cultivating merit-making behaviors among students at Ban Tao Than Kindergarten School. A qualitative research methodology was used, collecting data through in-depth interviews and participant observation. Key informants were selected using purposive sampling, comprising administrators and teachers, monks, and parents. Data was analyzed using contextual content analysis. The research findings revealed that students demonstrate a concrete understanding of merit-making. Their primary motivations stem from following instructions, imitating parents and teachers, and seeking praise. The school designed merit-making activities by integrating the three meritorious deeds (Bun Kiriya Watthu 3), which included volunteer activities, "Five Precepts Classroom" activities, and a 3-minute meditation session before class. This resulted in students becoming gentler, disciplined, and better prepared for learning. The teachers' use of reflective dialogue coupled with praise helped shift children's motivation from seeking rewards to recognizing their inner pride. Furthermore, regarding the guidelines for cultivating merit-making behaviors through the integration of the three social pillars: Home, Temple, and School, the researcher synthesized the "Integrated Proactive Merit-Making Learning Model". This model consists of transforming Dharma principles into proactive practices, social learning processes for motivational transformation, and creating a collaborative learning ecosystem, which can be practically applied to cultivate moral values sustainably.

Keywords: Cultivating; Merit-Making Behavior; students

บทนำ

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาอย่างยาวนาน โดยคำสอนทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าถ้ามนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องมนุษย์ก็พร้อมที่จะปฏิบัติอย่างถูกต้อง คือมีพฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น ปฏิบัติต่อผู้อื่นในทางเกื้อกูลซึ่งกันและกัน นั้นคือพฤติกรรมการเข้าวัดมาทำบุญของพุทธศาสนิกชนตามหลักคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องทาน ศีล และภาวนา ซึ่ง พระพุทธศาสนาเรียกว่าหลักการทำความดี ประการ คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 (บุญหนา จิมานัง, 2545) เป็นเครื่องมือสำคัญในการขัดเกลาจิตใจและฝึกพฤติกรรมของคนในสังคมให้รู้จักแบ่งปันและมีระเบียบวินัย แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีและกระแสบริโภคนิยมเข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก ส่งผลให้เยาวชนไทยมีแนวโน้มเหินห่างจากการซึมซับคุณค่าทางศาสนา และพฤติกรรมการเข้าวัดทำบุญมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง จากผลการสำรวจพฤติกรรมการเข้าวัดของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยพบว่า จำนวนพุทธศาสนิกชนที่เข้าวัดปฏิบัติธรรมและทำบุญมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการทำบุญของเยาวชนพบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการลดลงของพฤติกรรมการทำบุญ ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการใช้เวลาบนสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มขึ้น รวมถึงการได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมมากกว่าคุณค่าทางศาสนา (ศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์และจริยธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2565)

โรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่แวดล้อมด้วยเครือข่ายทางสังคมที่ดี และมีความใกล้ชิดกับวัดเทพประสาท ถือเป็นพื้นพื้นที่มีต้นทางสังคมสูง สิ่งที่ควรจะเป็นในมมองของการพัฒนา คือ การบูรณาการศักยภาพของระบบนิเวศ “บ-ว-ร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน) เข้ามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านพฤติกรรมของนักเรียนจากการถูกบังคับให้ทำดีไปสู่ความตระหนักรู้และเกิดศรัทธาในความดีด้วยตนเอง ผ่านหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันของเด็ก อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมจริยธรรมโรงเรียนประถมศึกษาที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จอย่างยังยืน โดยมีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) แนวทางการสอนยังเป็นรูปแบบการถ่ายทอดทางเดียว โดยครูทำหน้าที่สั่งหรือให้ท่องจำกฎระเบียบ ทำให้เด็กไม่เห็นความเชื่อมโยงกับชีวิตจริง และมักทำความดีเพียงเพื่อหวังสิ่งของตอบแทน เช่น สติ๊กเกอร์ดาวเด็กดี 2) ขาดความเข้าใจในเชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยทางจิตวิทยาและบริบทแวดล้อมที่หล่อหลอมพฤติกรรมของเด็กแต่ละคน ทำให้การออกแบบกิจกรรมของโรงเรียนมักไม่สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติการเรียนรู้ของวัยประถมศึกษาตอนปลาย

จากสาเหตุการสอนแบบท่องจำและการขาดความเข้าใจในแรงจูงใจที่แท้จริงของนักเรียน ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะดำเนินการศึกษาการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ในการส่งเสริมพฤติกรรมการทำบุญจากการท่องจำมาสู่การจัดการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติเชิงรุกโดยบูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 (ทานมัย สีลมัย และภาวนามัย) เข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของเด็ก นอกจากนี้ ความสำคัญของการประสานพลังความร่วมมือผ่านระบบนิเวศทางสังคม บ-ว-ร (บ้าน-วัด-โรงเรียน) เพื่อเปลี่ยนผ่านแรงจูงใจของเยาวชนจากการทำดีเพราะถูกบังคับหรือเพื่อหวังรางวัล ไปสู่การตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความภาคภูมิใจในการทำความดีจากภายในจิตใจตนเองอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

2. เพื่อพัฒนาจัดกิจกรรมปลูกฝังให้นักเรียนเกิดศรัทธาในความดีที่กระทำและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

3. เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยลงพื้นที่เพื่อศึกษาองค์กรและชุมชนที่เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมเชิงลึก และการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และกระบวนการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญ ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 13 รูป/คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้อำนวยการและครู จำนวน 6 คน กลุ่มที่ 2 พระสงฆ์วัดเทพประสาท จำนวน 3 รูป กลุ่มที่ 3 ผู้แทนผู้ปกครองของนักเรียน จำนวน 4 คน รวมถึงกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

เครื่องมือหลักที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยประเด็นคำถามจะครอบคลุม 3 ส่วนหลัก คือ 1) พฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนในปัจจุบัน 2) การออกแบบและการจัดกิจกรรมการทำบุญ และ 3) แนวทางในการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญ เครื่องมือนี้ได้ผ่านการตรวจสอบความแม่นตรงด้านเนื้อหา (Content Validity Index) และปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนาควบคู่ไปกับการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพประกอบ หลังจากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้มาถอดเสียง จัดหมวดหมู่ และนำผลการวิเคราะห์ไปสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่เพื่อนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมร่วมกับเยาวชนต่อไป ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสาร จะถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธี การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และสังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) โดยผ่านกระบวนการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การลดส่วนข้อมูล (Data Reduction) การตีความ และหาความเชื่อมโยงกับบริบท ก่อนที่จะสรุปผลและนำเสนอในรูปแบบความเรียง ผู้วิจัยให้ความสำคัญสูงสุดกับสิทธิส่วนบุคคล โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ให้ผู้เข้าร่วมวิจัยทราบอย่างชัดเจนและให้เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ตลอดกระบวนการจะไม่มีการรุกเร้าหรือบังคับ มีการขออนุญาตก่อนบันทึกภาพหรือเสียงทุกครั้ง และเก็บรักษาข้อมูลไว้ใช้เฉพาะเพื่อการศึกษาวิจัยเท่านั้น ทั้งนี้ยังระมัดระวังการกล่าวอ้างชื่อบุคคลเพื่อปกป้องความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าร่วมวิจัยด้วย

ผลการวิจัย

พฤติกรรมการทำบุญของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี พฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่เป็นรูปธรรม โดยมีแรงจูงใจหลักมาจากภายนอก ได้แก่ การเลียนแบบผู้ปกครองและครู การทำตามคำสั่ง และการทำเพื่อหวังผลตอบแทน เช่น คำชมเชย หรือสติ๊กเกอร์ดาวดีเด่น นักเรียนยังไม่สามารถเข้าใจแก่นแท้เชิงนามธรรมของหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้ง แต่สามารถแสดงออกพฤติกรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้ดีผ่านประสบการณ์ตรง ได้แก่ 1) ด้านทานมัย (การให้ทาน) นักเรียนมีการแบ่งปันสิ่งของในชีวิตประจำวัน เช่น แบ่งขนม ให้ยืมอุปกรณ์การเรียน และรู้จักการให้ด้วยแรงกาย เช่น การช่วยครูถือของ หรือเก็บขยะ 2) ด้านสีลมัย (การรักษาศีล) นักเรียนมีพื้นฐานการเคารพกฎระเบียบของโรงเรียน แต่งกายเรียบร้อย ใช้คำพูดสุภาพ และเลือกที่จะฟ้องครูแทนการใช้กำลังเมื่อเกิดความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดเรื่องการขาดความอดทนรอคอย และการใช้คำพูดรุนแรงเมื่อขาดสติชั่วขณะ 3) ด้านภาวนามัย (การเจริญภาวนา) แม้นักเรียนจะไม่เข้าใจอานิสงส์ของการทำสมาธิ แต่เมื่อได้ปฏิบัตินั่งสมาธิสั้น ๆ นักเรียนสามารถสะท้อนความรู้สึกได้ว่าตนเองรู้สึกสบายใจ ใจเย็นลง ซึ่งส่งผลให้เด็กลดความซุกซนและมีสมาธิก่อนเรียนมากขึ้น

การจัดกิจกรรมการทำบุญในการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดศรัทธาในความดีที่กระทำและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โรงเรียนได้นำหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 มาบูรณาการกับการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อเปลี่ยนหลักธรรมที่เข้าใจยากให้เป็นกิจกรรมที่จับต้องได้และสอดคล้องกับวัยของเด็ก ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านทานมัย จัดกิจกรรมตักบาตรหน้าเสาธงด้วยตนเอง และกิจกรรมจิตอาสาช่วยงานโรงทานของวัดเทพประสาท เพื่อสอนให้เด็กรู้ว่าการทำบุญไม่จำเป็นต้องใช้เงิน แต่ทำได้ด้วยการลงแรง (เวยยาวัจจมัย) 2) กิจกรรมด้านสีลมัย จัดกิจกรรมห้องเรียนแห่งศีล 5 โดยใช้สถานการณ์จำลอง เพื่อให้เด็กฝึกคิดตัดสินใจ และใช้การพูดคุยสะท้อนคิดหลังเกิดความขัดแย้ง เพื่อให้เด็กเห็นผลกระทบของคำพูดตนเอง 3) กิจกรรมด้านภาวนามัย จัดกิจกรรมสมาธิ 3 นาทีก่อนเรียน และการเจริญสติผ่านการเคลื่อนไหว เพื่อลดความเบื่อหน่ายจากการนั่งนิ่งนาน ๆ ผลลัพธ์การจัดกิจกรรม พบว่านักเรียนมีความอ่อนโยน มีระเบียบวินัย และมีความพร้อมในการเรียนมากขึ้น การที่ครูใช้การ

กล่าวชมเชยควบคู่กับการสะท้อนความรู้สึก ช่วยเปลี่ยนแรงจูงใจของเด็กจากการทำเพื่อรางวัล เป็นการรับรู้ความสุขจากภายในจิตใจ

แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี การปลูกฝังพฤติกรรมให้ยั่งยืนต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของระบบนิเวศทางสังคม 3 เสาหลัก (บ-ว-ร) ได้แก่ 1) บทบาทของครอบครัว เป็นรากฐานสำคัญในการเป็นตัวแบบพ่อแม่ต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้ลงมือทำบุญด้วยตนเอง เพื่อสร้างความเคยชินและความภาคภูมิใจ 2) บทบาทของโรงเรียน บูรณาการการทำบุญเข้าสู่หลักสูตรแฝงและกิจวัตรประจำวัน ครูต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และใช้กระบวนการชวนคิดสะท้อนความรู้สึก เพื่อยกระดับจิตใจเด็ก 3) บทบาทของชุมชนและวัด พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร โดยปรับพุทธวิธีในการสอน เช่น การใช้นิทาน หรืออุปมาอุปไมย ให้เข้ากับวัยเด็ก เพื่อลบภาพจำว่าธรรมะเป็นเรื่องน่าเบื่อ และวัดต้องเปิดพื้นที่ให้เด็กได้ฝึกประสบการณ์ตรงผ่านกิจกรรมของชุมชน

จากการวิจัย สังเคราะห์ได้เป็น “โมเดลการเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการ” ซึ่งเป็นรูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมที่สถานศึกษาอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ประกอบด้วยกลไก 3 มิติ คือ 1. การแปลงหลักธรรมสู่วิถีปฏิบัติเชิงรุก เปลี่ยนการสอนแบบท่องจำ เป็นการให้เด็กลงมือทำผ่านประสบการณ์ตรง จากทานด้วยแรงกาย ศีลผ่านสถานการณ์จำลอง ภาวนาผ่านสมาธิสั้น 2. กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและเปลี่ยนผ่านแรงจูงใจ อาศัยกลไกทางจิตวิทยา เริ่มจากการเป็นตัวแบบ การใช้คำชมเชยจากครูและอิทธิพลกลุ่มเพื่อนสู่ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือ "การสะท้อนคิด (Reflection)" เพื่อยกระดับคุณค่าสู่ภายในจิตใจ 3. การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ การร่วมมืออย่างเป็นเอกภาพระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อให้ความดีกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันอย่างยั่งยืน โมเดลการเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการนี้ ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญให้แก่เด็กปฐมวัยตอนปลายและประถมศึกษา ไม่ได้เกิดจากการยัดเยียดความรู้ทางทฤษฎี แต่เกิดจากการสร้างประสบการณ์ตรงเชิงประจักษ์ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ดี มีการใช้คำชมเชยอย่างสร้างสรรค์ และใช้กระบวนการสะท้อนคิดเพื่อเชื่อมโยงความดีงามเข้าสู่ความรู้สึกภายใน ซึ่งโมเดลดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นนโยบายหรือแนวทางปฏิบัติสำหรับสถานศึกษาอื่น ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ “โมเดลการเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการ” ซึ่งเป็นกลไกในการยกระดับจิตใจของเด็กประถมศึกษาจากการทำความดีเพื่อหวังรางวัล สู่การตระหนักรู้คุณค่าจากภายใน โมเดลนี้ประกอบด้วยกลไกการทำงาน 3 มิติที่ขับเคลื่อนประสานกัน ได้แก่ การแปลงหลักธรรมสู่วิถีปฏิบัติเชิงรุก กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อการเปลี่ยนผ่านแรงจูงใจ และการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่สถานศึกษาอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อปลูกฝังคุณธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากการศึกษาพฤติกรรม การจัดกิจกรรม และแนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ผู้วิจัยสามารถนำผลการวิจัยมาอภิปรายโดยเทียบเคียงกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. พฤติกรรมการทำบุญของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบกิจกรรมการทำบุญที่ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังเด็กปฐมวัยตอนปลายและประถมศึกษา คือการเปลี่ยนรูปแบบจากการท่องจำเชิงนามธรรม มาเป็นการให้เด็กมีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติจริงผ่านประสบการณ์ตรง และสอดแทรกคุณธรรมให้เข้ากับวัย เช่น การจำลองสถานการณ์ศีล 5 หรือการให้เด็กทำจิตอาสา ซึ่งผลลัพธ์นี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อัจฉรา พรรณสุชล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษา ของครูผู้สอนตามหลักอิทธิบาท 4 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาเขต 3” ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนตาม หลักอิทธิบาท 4 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 3 ทั้ง 4 ด้าน มีความเหมาะสมอยู่ ในระดับมาก 2. ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาของ ครูผู้สอนตามหลักอิทธิบาท 4 ครูต้องมีความรักในอาชีพของตน จัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนมีส่วนร่วม สนุกสนานสอดแทรกความรู้ในสาระวิชา มีความมุ่งมั่นจัดกิจกรรมที่หลากหลายสอดคล้องเนื้อหา หลักสูตร ทันเหตุการณ์ จัดกิจกรรมที่เกิดความเพียร มีความรับผิดชอบ คิดรอบคอบ และ

ประเมินการ จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ปรับปรุง เพื่อพัฒนากิจกรรมอยู่เสมอ และสรุปผลการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ โดยใช้สื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย 3. เสนอแนะแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาของ ครูผู้สอนตามหลักอิทธิบาท 4 ครูผู้สอนควรจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนมีส่วนร่วมสอดแทรกความรู้สาระ วิชา ทันเหตุการณ์ มีคุณธรรมเพื่อให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ความกระตือรือร้น สอนความอดกลั้น มีความมุ่งมั่นที่จะทำความดี เกิดความเพียร เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนักเรียนให้มี ความรับผิดชอบ คิดรอบคอบ โดยใช้สื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัยประเมินการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ เรียนรู้ ปรับปรุง เพื่อพัฒนากิจกรรมอยู่เสมอ และสรุปผลการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้

2. การจัดกิจกรรมการทำบุญในการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดศรัทธาในความดีที่กระทำและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 (ทานมัย สีลมัย ภาวนามัย) มาใช้เป็นกรอบในการจัดกิจกรรม ควบคู่ไปกับการใช้กลไกทางจิตวิทยา เช่น การให้คำชมเชย การเสริมแรงทางบวก และกระบวนการชวนคิดสะท้อนความรู้สึก ช่วยให้เด็กสัมผัสได้ถึงความสุข ความภาคภูมิใจ และความสงบเย็นจากภายในจิตใจ ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิสณฑ์สิทธิการ (อรุณ ธมฺมวโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะพลังบวกของผู้สูงอายุตามแนวพุทธจิตวิทยา” ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะพุทธจิตวิทยาเสริมสร้างพลังบวกสุขภาวะของผู้สูงอายุคือความสัมพันธ์ที่ดีกับ ครอบครัว กับเพื่อนและชุมชน การพูดคุย การมีปฏิสัมพันธ์และการแสดงความรักใคร่ทำให้กลุ่มผู้สูงอายุมีความสุขและมีสุขภาพร่างกายที่ดี การที่ได้ช่วยเหลือชุมชนในโอกาสที่เหมาะสมและสุดท้ายคือการเข้าใจชีวิต เข้าวัดฟังธรรมประกอบกับความเสียสละและความความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามี ความสัมพันธ์กับการให้ทาน รักษาศีล และการภาวนาคือบุญกิริยาวัตถุ บวกกับการคิดดี พูดดีทำดีหรือคิด บวกทำให้เกิดทำให้เกิดสุขภาวะพลังบวก กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะพลังบวกของผู้สูงอายุตามแนวพุทธจิตวิทยา โดยมีขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นสุขภาวะทางกายกิจกรรมตักบาตรให้ทาน สมาทานรักษาศีล ขั้นตอนที่ 2 ขั้นสุขภาวะทางจิต โดยจัดกิจกรรมพัฒนาความคิด ปรับการพูด เปลี่ยนการ กระทำ ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสุขภาวะทางสังคมโดยจัดกิจกรรม 3 กิจกรรมคือกิจกรรมที่ 1 กิจกรรมฉันคือใคร กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมบอกใจให้เป็นสุข และกิจกรรมที่ 3 แสงไฟส่องทางแสงธรรมส่องใจ ขั้นตอนที่ 4 ขั้นสุขภาวะทางปัญญา ในขั้นตอนนี้มี 3 กิจกรรมคือ กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมเข้าใจตน กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมปฏิบัติธรรมใต้แสงเทียน และกิจกรรมที่ 3 กิจกรรมแสงไฟส่องทางแสงธรรม ส่องใจ กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะพลังบวกของผู้สูงอายุตามแนวพุทธจิตวิทยาเป็นการบูรณาการ หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนาเข้ากับจิตวิทยาเชิงบวกคือคิดดี พูดดี ทำดี เชื่อมโยงเข้า กับความสัมพันธ์คือ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับเพื่อน ความสัมพันธ์ในชุมชนก่อให้เกิดสุข ภาวะทางกายคือการไร้โรค หรือมีโรคก็อยู่ได้อย่างมีความสุข อีกทั้งสังคมก็ยอมรับและเข้าใจสังคมนำไปสู่ สุขภาวะทางจิตคือมีจิตสะอาดเข้าถึงสุข สงบ เย็น

3. แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญให้ยั่งยืน ไม่สามารถทำได้โดยโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวที่ต้องเป็นรากฐานในการสร้างแบบอย่าง และครูที่ต้องนำคุณธรรมมาสอดแทรกในกิจกรรมประจำวัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดเฉลิม โชติกโร (บุญเยี่ยม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของครูและนักเรียนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของครูและนักเรียน พบว่า ครูผู้สอน จะเน้นหลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจะมีการสอดแทรกคุณธรรมและจริยธรรมไว้ในการสอนทุกวิชา ส่วนนักเรียนจะเน้นการปฏิบัติควบคู่กับการพัฒนาอย่างอื่น การ

แสดงออกทางกาย วาจา ใจ และควรมีการจัดกิจกรรม เล่นเกมเกี่ยวกับธรรมะ 2) การศึกษาวิธีการใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมของครูและนักเรียน พบว่า ทางด้านครูจะมี รูปแบบการปลูกฝังในสถาบันการศึกษา โดยเน้นการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ คุณธรรม จริยธรรม และนักเรียนการปลูกฝังในสถาบันการศึกษา โดยเน้นการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม 3) การศึกษาการวิเคราะห์แนวทางและวิธีการในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของครู และนักเรียนตามแนวทางพระพุทธศาสนา พบว่า ครูได้เสนอแนวทางว่า การที่นักเรียนจะเคารพไม่ เคารพนั้นอยู่ตัวครู คือ คุณงามความดีของบุคคลที่เป็นครู ซึ่งได้กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดย มีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำความดี และนักเรียน จะเน้นการประยุกต์ใช้เป็นการแก้ไขปัญหาสังคมได้ ในระยะยาว และสามารถปลูกฝังจิตสำนึกได้โดยการปลูกฝังจากโรงเรียน ต้องมีการสร้างแบบอย่าง พฤติกรรมที่ดีจากครอบครัว

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การปลูกฝังพฤติกรรมการทำบุญของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเตาถ่าน ตำบลสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากข้อค้นพบในการวิจัย ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและต่อยอดการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดนโยบายให้ชัดเจนในการนำหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 เข้าไปสอดแทรกในกิจวัตรประจำวันของโรงเรียนอย่างเป็นระบบ โดยไม่จำกัดอยู่เพียงในรายวิชาพระพุทธศาสนา

2. ครูผู้สอนควรจัดตั้งกลุ่มชุมชนแหงการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อแลกเปลี่ยนเทคนิคการใชจิตวิทยาเชิงบวกในการสื่อสารกับนักเรียน และลดการใชอำนาจหรือการดุดาเมื่อเด็กทำผิด

3. นำโมเดล “การเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการ” ไปใช้และประเมินระดับการเปลี่ยนแปลงของคุณธรรมจริยธรรมก่อนและหลังการใช้กิจกรรมอย่างเป็นตัวเลข ซึ่งจะช่วยยืนยันประสิทธิภาพของโมเดลการเรียนรู้การทำบุญเชิงรุกแบบบูรณาการได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

คมเพชร ฉัตรศุภกุล. (2547). **การศึกษาและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทย (ระดับประถมศึกษา)**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

บุญหนา จิมานัง. (2545). **พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

พระครูปลัดเฉลิม โชติกโร (บุญเยี่ยม). (2565). **การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของครูและนักเรียนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อยุธยา.

พระครูพิสณฑ์สิทธิการ (อรุณ ธมฺมวโร). (2562). **กระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะพลังบวกของผู้สูงอายุตามแนวพุทธจิตวิทยา.** (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อยุธยา.

พุทธทาสภิกขุ. (2543). **ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี (พิมพ์ครั้งที่ 7)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุขภาพใจ.

ศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์และจริยธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2565). **ผลสำรวจพฤติกรรมการเข้าวัดของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย**. สืบค้น 25 สิงหาคม 2568, จาก https://www.gotoknow.org/posts/719807

อัจฉรา พรรณสุชล. (2561). **แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนตามหลักอิทธิบาท 4 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาเขต 3.** (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อยุธยา.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

PROMOTING COMMUNITY PARTICIPATION IN WASTE MANAGEMENT IN BANG KRANG COMMUNITY, MUEANG DISTRICT, NONTHABURI PROVINCE

พระพัฒนา จตฺตมโล (บุบผาวาสน์)[1], พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม[2], สัญญา สดประเสริฐ[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Pattana Bubpavat[1], Phrakhrupalad Prawit Woradhammo[2], Sanya Sodprasert[3]
Buddhapanya Sridvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: becausen.6@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัญหาและศักยภาพในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง (2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง และ (3) เสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่าง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 คน ได้แก่ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน อาสาสมัคร และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนบางกร่างประสบปัญหาปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค ประชาชนบางส่วนยังขาดการคัดแยกขยะจากต้นทางและการจัดการขยะอย่างถูกวิธี ชุมชนมีศักยภาพจากการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ (2) กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ขณะที่การติดตามและประเมินผลยังขาดระบบและกลไกที่ชัดเจน และ (3) แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาความรู้และสร้างจิตสำนึก การพัฒนาศักยภาพของประชาชนและผู้นำชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การบริหารจัดการและการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการติดตาม ประเมินผล และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการขยะ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การส่งเสริม,การจัดการขยะ,ส่วนร่วมของชุมชนบางกร่าง

Abstract

This research aimed to: (1) investigate the existing problems and potential of community-based waste management in Bang Krang Community; (2) examine the process of public participation in waste management within Bang Krang Community; and (3) propose appropriate participatory waste management guidelines suited to the community context. This study employed a qualitative research approach. The key informants consisted of 25 participants, including local government administrators, community leaders, community committee members, volunteers, and local residents, selected through purposive sampling. The research instruments included in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation. Data were analyzed using content analysis, and data credibility was ensured through triangulation.

The findings revealed that: (1) Bang Krang Community has experienced an increasing volume of municipal solid waste due to community expansion and changing consumption patterns. Many residents still lack proper knowledge and practices regarding waste segregation at the source and appropriate waste disposal. However, the community possesses significant potential, including strong community leadership, support from local administrative organizations, and collaborative networks among relevant stakeholders. (2) The public participation process consisted of four dimensions: participation in decision-making, participation in implementation, participation in benefit-sharing, and participation in monitoring and evaluation. Nevertheless, the monitoring and evaluation process still lacks a clear and systematic mechanism. (3) The proposed participatory waste management guidelines appropriate to the community context comprise five key components: enhancing knowledge and environmental awareness, strengthening the capacity of local residents and community leaders, developing collaborative networks, improving management and support by local administrative organizations, and establishing continuous monitoring, evaluation, and improvement mechanisms. These guidelines are expected to enhance the effectiveness of waste management, reduce environmental impacts, and contribute to sustainable community development.

Keywords: Promotion; Waste Management; Community Participation in Bang Krang Community.

บทนำ

ขยะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อโลก สิ่งแวดล้อม สังคม และสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่น การขยายตัวของเมืองและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดปริมาณขยะที่สูงขึ้นในทุก ๆ ปี ปัญหานี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น พฤติกรรมการบริโภคที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การขาดระบบคัดแยกขยะที่มีประสิทธิภาพ และการบริหารจัดการขยะที่ไม่มีมาตรฐาน ขยะสามารถแบ่งออกเป็นหลายประเภท ได้แก่ ขยะอินทรีย์ ขยะรีไซเคิล ขยะอันตราย และขยะทั่วไป การจัดการ

ขยะที่ไม่เหมาะสม เช่น การทิ้งขยะลงคลอง การเผาขยะโดยไม่มีมาตรการควบคุม และการฝังกลบแบบผิดวิธี ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ ดิน และน้ำ อีกทั้งยังสร้างปัญหาสุขภาพ เช่น การแพร่กระจายของเชื้อโรค และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลงพาหะนำโรคการกำจัดขยะของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง รัฐบาลท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีบทบาทในการกำหนดมาตรการควบคุม ดูแล และพัฒนาแนวทางการกำจัดขยะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ, 2559)

ในปัจจุบันประชาชนมีการใช้บรรจุภัณฑ์พลาสติก วัสดุสังเคราะห์ และผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้วทิ้งมากขึ้น ส่งผลให้ปริมาณขยะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการขยายตัวของเมืองการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรมากขึ้น และทำให้เกิดขยะเพิ่มขึ้นตามไปด้วยการขยายตัวของเมืองทำให้มีพื้นที่อยู่อาศัยและแหล่งเศรษฐกิจมากขึ้น ส่งผลให้เกิดปริมาณขยะมหาศาลที่ต้องการการจัดการที่มีประสิทธิภาพ พฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ยั่งยืนการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้วทิ้ง เช่น ถุงพลาสติก กล่องโฟม และขวดน้ำพลาสติก ขาดจิตสำนึกในการคัดแยกขยะและลดปริมาณขยะที่ต้นทางการขาดโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีในการกำจัดขยะหลายพื้นที่ยังขาดสถานที่กำจัดขยะที่ได้มาตรฐาน ทำให้มีการทิ้งขยะลงในที่สาธารณะหรือบ่อขยะที่ไม่ได้รับการควบคุมขาดเทคโนโลยีในการรีไซเคิลและแปรรูปขยะให้เกิดมูลค่าเพิ่มการขาดนโยบายและกฎหมายที่มีประสิทธิภาพกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการขยะยังไม่ครอบคลุมทุกมิติ หรือไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างจริงจังขาดมาตรการจูงใจให้ประชาชนและภาคธุรกิจมีส่วนร่วมในการลดขยะและรีไซเคิลความท้าทายในการบริหารจัดการขยะในชุมชนปัญหาการจัดเก็บและกำจัดขยะในหลายชุมชนยังคงใช้วิธีฝังกลบแบบเปิด ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางดินและน้ำการเผาขยะในที่โล่งโดยไม่มีระบบควบคุมมลพิษ ทำให้เกิดสารพิษและฝุ่นละอองขนาดเล็กที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพการแพร่กระจายของโรคและผลกระทบต่อสุขภาพ ขยะที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้องสามารถเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของเชื้อโรค และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์พาหะ การจัดการขยะในชุมชนเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพของประชาชน และคุณภาพชีวิตโดยรวม การจัดการขยะที่ดีที่สุดสำหรับชุมชนที่ยังไม่มีระบบการบริหารจัดการขยะ มูลฝอย คือ การลดปริมาณการเกิดขยะ ณ แหล่งกำเนิดจะช่วยลดปริมาณในการกำจัดขยะ มูลฝอยที่เกิดขึ้นให้ลดลง รวมถึงเป็นการลดวิกฤตปัญหาด้านขยะตกค้าง ซึ่งหลายจังหวัดใน ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน (มาลัย เอี่ยมจำเริญ, 2557) สาเหตุของปัญหาขยะมาจากหลายปัจจัย เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร พฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน และการขาดโครงสร้างพื้นฐานในการกำจัดขยะอย่างมีประสิทธิภาพ การแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยการร่วมมือจากทุกภาคส่วน รวมถึงการพัฒนานโยบายที่เข้มแข็ง การสร้างความตระหนักรู้ในระดับชุมชน และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการบริหารจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว ผลกระทบของขยะต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพการกำจัดขยะที่ไม่เหมาะสมสามารถสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน

ดังนั้น วิกฤตการณ์ขยะมูลฝอยถือเป็นหนึ่งในปัญหาท้าทายระดับโลก และระดับชาติที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสมดุลของระบบนิเวศและสุขภาวะ แม้ภาครัฐจะพยายามผลักดัน แผนแม่บทการบริหารจัดการขยะ แต่ปริมาณขยะยังคงเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาดังกล่าวมิได้เกิดจากการขาดแคลน เทคโนโลยีในการกำจัดเพียงอย่างเดียว แต่มีพื้นฐานมาจากพฤติกรรมการบริโภคแบบใช้ครั้งเดียวทิ้ง (Single-use) และการขาดจิตสำนึกสาธารณะในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง ทำให้ขยะทุกประเภทถูกทิ้งปะปนกันจนยากต่อการแก้ปัญหา และสิ่งสำคัญคือ ประชากรแฝง (Hidden Population) ผู้ที่เข้ามาอาศัย และหรือประกอบ

กิจกรรมในพื้นที่ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมุ่งพัฒนาแนวทางการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วม ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและศักยภาพในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง ตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

3.เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

การทบทวนแนวคิดและทฤษฎี

ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารและการบริหารจัดการมีแนวคิดพื้นฐานมาจากธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะสัตว์สังคม ซึ่งจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มย่อมต้องมีผู้นำและมีแนวทางหรือวิธีการในการควบคุม กำกับ และประสานการดำเนินงานภายในกลุ่ม เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความเป็นระเบียบ และความผาสุกของสมาชิกในสังคม สิ่งดังกล่าวอาจเรียกได้ว่า “ผู้บริหาร” และ “การบริหาร” ตามลำดับ ดังนั้น เมื่อใดที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เมื่อนั้นย่อมมีการบริหารเกิดขึ้นเสมอ คำว่า “การบริหาร” และ “การบริหารจัดการ” รวมถึงคำอื่น ๆ ที่มีความหมายเกี่ยวข้อง เช่น การปกครอง (Government) การบริหารการพัฒนา (Development Administration) การจัดการ (Management) การพัฒนา (Development) การบริหารงานบริการ (Service Administration) การบริหารจิตสำนึก (Consciousness Administration) การบริหารคุณธรรม (Morality Administration) ตลอดจนแนวคิดด้านการบริหารในมิติอื่น ๆ ล้วนเป็นคำที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การหรือสังคม โดยมีหลักการ วิธีการ และกระบวนการบริหารเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะ

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดการ การจัดการขยะโดยการใช้หลักการ 3Rs มีวัตถุประสงค์เพื่อให้แหล่งกำเนิดมูลฝอยสามารถลดปริมาณมูลฝอย คัดแยก และใช้ประโยชน์จากมูลฝอยให้มากที่สุด ก่อนนำมูลฝอยที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้แล้วไปกำจัดอย่างถูกหลักสุขาภิบาล (มาตรฐานการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล, 2558) และการวางแผนและดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งลดปริมาณขยะมูลฝอยที่จะต้องนำไปกำจัดด้วยวิธีต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุด พร้อมทั้งส่งเสริมการนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ ทั้งการใช้ซ้ำ (Reuse) และการนำกลับมาแปรรูปใหม่ (Recycle) รวมถึงการกำจัดขยะที่ก่อให้เกิดผลพลอยได้ เช่น การผลิตปุ๋ยหมักหรือการผลิตพลังงาน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2552)

หลักการในการดำเนินการเกี่ยวข้องกับการควบคุมการทิ้ง การเก็บชั่วคราว การรวบรวม การขนถ่ายและการขนส่ง การแปลงรูปและการกำจัดขยะมูลฝอย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดในทางสุขอนามัย ความสวยงาม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและที่สำคัญที่สุด คือ การยอมรับของสังคมในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องอาศัยปัจจัยในหลายด้านประกอบกัน ได้แก่ การบริการการรับรู้ข้อมูล ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและวิธีการจัดการขยะมูลฝอยในแต่ประเภท โดยวิธีการจัดการจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมที่มีในทุกแง่ทุกมุมกิจกรรมทั้งหลายในการจัดการขยะมูลฝอย อันเริ่มตั้งแต่การทิ้งขยะมูลฝอยจนกระทั่งถึงการกำจัดขยะมูลฝอยในขั้นสุดท้ายการจัดการมูลฝอยเป็นแนวคิดที่เหมาะสมมากที่สุดในขณะนี้ เพื่อให้สามารถดำเนินการได้ครอบคลุมทุกๆ ประเด็นของขั้นตอนการจัดการมูลฝอย ซึ่งในแต่ละขั้นตอนมีวิธีที่เหมาะสม ดังนั้นการจัดการมูลฝอย จึงมีความหมายถึงการดำเนินการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมกับลักษณะสมบัติของขยะมูลฝอยด้วยการคำนึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน รวมทั้งการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพที่ดีอย่างยั่งยืน โดยใช้หลัก 3 Rs ที่ต้องประกอบด้วยแนวคิดการจัดการที่เริ่มต้นตั้งแต่การลดการเกิดมูลฝอย (Reduction) การคัดแยก (Separation) การใช้ซ้ำ(Recycle) ในรูปแบบต่าง ๆ และการกำจัดที่ปลอดภัย (Disposal)

สรุปได้ว่าการจัดการขยะมูลฝอย หมายถึง การบริหารจัดการขยะมูลฝอยให้มีประสิทธิภาพตามเป้าหมาย สามารถเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยอย่างถูกหลักวิชาการและไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญหรือมีผลกระทบสภาวะแวดล้อมเกินกว่ามาตรฐานที่กำหนด

แนวคิดการมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น การวางแผน กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือ ชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ เริ่มต้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ ร่วมคิด ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการดำเนินการไปสู่เป้าหมายขององค์กร และสามารถ บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กร ทำให้บุคคลมีส่วนร่วมในการมุ่งไปสู่เป้าหมายและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ความสำคัญและลักษณะของการมีส่วนร่วม กระบวนการหรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ระดับของการมีส่วนร่วม การพัฒนาและการส่งเสริมของการมีส่วนร่วม โดยการมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กร ในการกำหนดนโยบาย และการดำเนินงานหลายประการ และยังเปิดโอกาสให้ประชาชน กลุ่ม และองค์กรที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดพิจารณา การตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ รวมถึงสามารถปฏิบัติหน้าที่และดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล การประชุมกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมในงานวิจัย (Focus Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ และผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยแบบเฉพาะเจาะจง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องงานวิจัย สามารถแบ่งได้ทั้งหมด 3

กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ภาคประชาชน กลุ่มที่ 2 ตัวแทนผู้นำชุมชนคือผู้ใหญ่บ้าน กลุ่ม 3 ภาครัฐ เทศบาลเมืองกร่าง เป็นเจ้าหน้าที่ อบต

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือบันทึกเทปเพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ถอดความจากเครื่องบันทึกเทปออกมาเพื่อเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้ว เพื่อรวบรวมให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการพรรณนา โดยเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลขณะลงพื้นที่จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนั้น จึงนำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาจัดหมวดหมู่ให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างประเด็นคำถามแต่ละข้อจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการวิจัย

1. สภาพการจัดการขยะในชุมชนบางกร่าง ตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

พบว่า ชุมชนบางกร่างประสบปัญหาการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวของที่อยู่อาศัย และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำรงชีวิตของประชาชนที่มีการบริโภคสินค้าอุปโภคบริโภคและการใช้บรรจุภัณฑ์ประเภทพลาสติกและวัสดุใช้ครั้งเดียวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยในครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีระบบการจัดเก็บและขนส่งขยะอย่างต่อเนื่อง แต่การจัดการขยะจากต้นทางยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ เนื่องจากประชาชนบางส่วนยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในการคัดแยกขยะ ทำให้ขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ยังคงถูกทิ้งปะปนกับขยะทั่วไป ส่งผลให้ภาระในการกำจัดขยะของท้องถิ่นเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบปัญหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่ม โดยการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการขยะยังอาศัยบทบาทของผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน และอาสาสมัครเป็นสำคัญ ขณะที่ประชาชนบางส่วนยังเข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะเป็นครั้งคราวหรือเข้าร่วมเมื่อได้รับการเชิญชวน ส่งผลให้การดำเนินงานด้านการจัดการขยะยังขาดความต่อเนื่องในบางกิจกรรม อีกทั้งระบบการติดตามและประเมินผลยังไม่มีเครื่องมือและตัวชี้วัดที่ชัดเจน ทำให้การนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนและปรับปรุงการดำเนินงานยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

2.กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่างมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในหลายขั้นตอนของการดำเนินงาน โดยสามารถจำแนกได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ซึ่งแต่ละด้านมีระดับและรูปแบบการมีส่วน

ร่วมที่แตกต่างกัน แต่มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันในการขับเคลื่อนการจัดการขยะของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พบว่า ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมประชุมประชาคม การประชุมคณะกรรมการชุมชน และเวทีรับฟังความคิดเห็นที่จัดขึ้นโดยผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อร่วมเสนอความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา และกำหนดแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ยังคงกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน และประชาชนที่มีความสนใจเป็นพิเศษ ขณะที่ประชาชนทั่วไปยังมีบทบาทในการตัดสินใจค่อนข้างจำกัด เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ภาระหน้าที่ และการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน พบว่า เป็นมิติที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะภายในครัวเรือน การรักษาความสะอาดบริเวณบ้านและพื้นที่สาธารณะ การเข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม การดำเนินงานของธนาคารขยะ และกิจกรรมพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนมีความพร้อมในการลงมือปฏิบัติเมื่อได้รับการสนับสนุนและการประสานงานที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน และการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องยังขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้นำชุมชนและแรงจูงใจที่ได้รับ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ พบว่า ประชาชนได้รับประโยชน์จากการจัดการขยะทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยในด้านเศรษฐกิจสามารถสร้างรายได้จากการจำหน่ายวัสดุรีไซเคิลและลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ด้านสังคมก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ชุมชนมีความสะอาด เป็นระเบียบ ลดปัญหามลพิษ และลดแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์นำโรค อย่างไรก็ตาม ผลประโยชน์ดังกล่าวยังไม่กระจายอย่างทั่วถึง เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละครัวเรือนยังมีความแตกต่างกัน ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านการสะท้อนความคิดเห็น การแจ้งปัญหา และการเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการจัดการขยะในเวทีประชุมหรือผ่านผู้นำชุมชน แต่การติดตามและประเมินผลยังเป็นไปในลักษณะไม่เป็นทางการ และยังขาดเครื่องมือ ตัวชี้วัด และระบบฐานข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน ส่งผลให้การนำข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

3. แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่างควรดำเนินการบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนควบคู่กับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการจัดการขยะ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล อันจะนำไปสู่การจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน ผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมได้ 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการพัฒนาความรู้และสร้างจิตสำนึก ด้านการพัฒนาศักยภาพของประชาชนและผู้นำชุมชน ด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ด้านการบริหารจัดการและการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และด้านการติดตาม ประเมินผล และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้ง 5 ด้านมีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกันในการพัฒนาระบบการจัดการขยะของชุมชน ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่าง เป็นแนวทางที่เน้นการบูรณาการทั้งด้านความรู้ ศักยภาพ เครือข่าย การสนับสนุนเชิงนโยบาย และการติดตามประเมินผลเข้าด้วยกัน

ภายใต้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและความร่วมมือของทุกภาคส่วน ซึ่งจะช่วยยกระดับประสิทธิภาพการจัดการขยะ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อันนำไปสู่การจัดการขยะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้และมีความยั่งยืน

การอภิปรายผล

1.สภาพการจัดการขยะในชุมชนบางกร่าง ตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

ชุมชนบางกร่างประสบปัญหาปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการขยายตัวของชุมชน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอุปโภคบริโภคของประชาชน โดยเฉพาะการใช้ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ประเภทพลาสติกและวัสดุใช้ครั้งเดียว ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีระบบการจัดเก็บและขนส่งขยะที่มีประสิทธิภาพในระดับหนึ่ง แต่การคัดแยกขยะจากต้นทางยังไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน ทำให้ขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ยังคงถูกกำจัดรวมกับขยะทั่วไป ส่งผลให้ต้นทุนในการจัดการขยะเพิ่มสูงขึ้นและกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของ **ปณิตา ศรีหอม และโกศล สอดส่อง** ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการขยะมูลฝอยขององค์การบริหารส่วนตำบลนางิ้ว อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การจัดการขยะมูลฝอยขององค์การบริหาร ส่วนตำบลนางิ้ว อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับปานกลาง ($\bar{X}$ = 3.39, S.D.= 0.61) และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านการลดการ เกิดขยะมูลฝอย ($\bar{X}$ = 3.48, S.D.= 0.79) รองลงมาคือด้านการคัดแยกขยะมูลฝอย ($\bar{X}$ = 3.36, S.D.= 0.87) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือด้านการหลีกเลี่ยงวัสดุที่ทำลายยาก ($\bar{X}$ = 3.33, S.D.= 0.91) แนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยขององค์การ บริหารส่วนตำบลนางิ้ว อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ได้แก่ ควรจะมีการรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการขยะมูลฝอย ในด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอย การคัด แยกประเภทขยะมูลฝอย และการนำกลับมาใช้ใหม่ และควรปลูกฝังให้คนในครอบครัวได้ ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ (ปณิตา ศรีหอม และโกศล สอดส่อง, 2563)

2.กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

ประชาชนในชุมชนบางกร่างมีส่วนร่วมในการจัดการขยะทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดคือการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ขณะที่การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลยังอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากยังขาดระบบ เครื่องมือ และกลไกที่ชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย**ของ ทัศรีย์ สีสองเมืองและคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านหินตั้ง ตำบลโนนฆ้อง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน 2) พัฒนารูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมและ 3) ประเมินผลการใช้รูปแบบที่พัฒนาขึ้น ดำเนินการวิจัยตามกรอบแนวคิดของ Kemmis &

McTaggart ที่บ้านหินตั้ง ตำบลโนนฆ้อง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ศึกษาบริบทและปัญหา พัฒนารูปแบบด้วยกระบวนการ PAOR วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติพรรณนาและเปรียบเทียบปริมาณขยะก่อนและหลังโดยวิเคราะห์ค่าร้อยละการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนประสบปัญหาหลัก 3 ประการ คือ ขาดความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกขยะ (ร้อยละ 93.75) ไม่เคยมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล (ร้อยละ 84.38) และปริมาณขยะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ร้อยละ 78.13) รูปแบบที่พัฒนาขึ้นชื่อ “รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมบ้านหินตั้ง”มีธนาคารขยะเพื่อฌาปนกิจเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ 1) ส่งเสริมการคัดแยกขยะในครัวเรือน 2) เสริมสร้างความรู้และแรงจูงใจ และ 3) สร้างเครือข่ายความร่วมมือ ขับเคลื่อนด้วยวงจร PAOR อย่างต่อเนื่องผลการประเมินพบว่า ปริมาณขยะทุกประเภทลดลง โดยขยะอันตรายลดลงร้อยละ 100.00ขยะอินทรีย์ลดลงร้อยละ 30.00-56.52 ขยะรีไซเคิลลดลงร้อยละ 57.14-75.00 และขยะทั่วไปลดลงร้อยละ 76.36 ประชาชนมีพฤติกรรมการจัดการขยะในระดับดีมาก (ร้อยละ 60.28) การมีส่วนร่วมในระดับสูง (ร้อยละ 99.29) และความพึงพอใจในระดับสูง (ร้อยละ 97.16) ดังนั้น รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิผลในการลดปริมาณขยะและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชุมชนสามารถเป็นต้นแบบสำหรับชุมชนอื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน (ทัศรีย์ สีสองเมืองและคณะ, 2567)

3. การเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

ผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมได้ 5 ด้าน ได้แก่ (1) การพัฒนาความรู้และสร้างจิตสำนึก (2) การพัฒนาศักยภาพของประชาชนและผู้นำชุมชน (3) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (4) การบริหารจัดการและการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ (5) การติดตาม ประเมินผล และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมประสงค์ กลิ่นจันทร์ และจักรวาล สุขไมตรี** ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 2) เพื่อหาแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 ท่าน โดยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการสังเคราะห์ ตีความหาข้อสรุปในประเด็นสาระสำคัญ และนำมาเรียบเรียงผลการศึกษาเชิงพรรณนา พบว่า มีประชากรแฝงในเขตพื้นที่จำนวนมากไม่มีความรู้สึกรักหรือหวงแหนในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดปัญหาทั้งน้ำเน่าเสีย ขยะตกข้าง และพื้นที่ลักลอบทิ้งขยะมากขึ้นเรื่อย ๆ ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจการคัดแยกขยะมูลฝอย ทำให้มีปริมาณขยะจำนวนมาก เกิดปัญหาขยะตกค้างในชุมชน ทำให้ขยะเน่าเสีย ส่งกลิ่นรบกวนและอาจเป็นแหล่งก่อโรค ขาดบุคลากรในการทำหน้าที่จัดเก็บขยะและขับรถบรรทุกขยะ จำนวนถังขยะมีไม่เพียงพอแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองท่าโขลง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พบว่า เทศบาลมีการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ ให้ประชาชนมีความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ การนำขยะรีไซเคิลกลับมาใช้ใหม่ มีการส่งเสริมให้บุคลากรและประชาชนพัฒนาศักยภาพในด้านการจัดการขยะ เทศบาลมีการจัดหาบุคลากรที่เหมาะสมกับตำแหน่งเพิ่มเติม ซื้อรถมาบรรทุกขยะเพิ่มเติม เพื่อให้เพียงพอต่อการจัดเก็บขยะ ซ่อมบำรุงให้อยู่ในสภาพดีพร้อมใช้งาน ให้บริการถังรองรับขยะให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมให้เป็นวาระสำคัญของการพัฒนาชุมชน โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน วัด โรงเรียน ภาคเอกชน และองค์กรชุมชน เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย วางแผน และขับเคลื่อนการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ

2) ควรสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีที่จำเป็นสำหรับการจัดการขยะ รวมทั้งพัฒนาระบบคัดแยกขยะจากต้นทาง ธนาคารขยะ และศูนย์รวบรวมวัสดุรีไซเคิล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรและลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัด

3) ควรพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลการจัดการขยะในระดับชุมชน โดยกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจน จัดทำฐานข้อมูลด้านการจัดการขยะ และส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เพื่อใช้ข้อมูลในการกำหนดนโยบายและปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

4) ควรผลักดันนโยบายการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา วัด ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ นวัตกรรม และกิจกรรมด้านการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดกิจกรรมอบรม ประชาสัมพันธ์ และรณรงค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกด้านการคัดแยกขยะและการลดปริมาณขยะในระดับครัวเรือน

2) ควรส่งเสริมการสร้างแกนนำด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน อาสาสมัคร เยาวชน และประชาชน ให้สามารถเป็นผู้ประสานงานและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการขยะแก่คนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

3) ควรสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมที่สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วม เช่น การพัฒนาธนาคารขยะ การประกวดชุมชนสะอาด การมอบรางวัลแก่ครัวเรือนต้นแบบ และการสร้างตลาดรองรับวัสดุรีไซเคิล เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

4) ควรจัดเวทีประชาคมหรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นประจำ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมเสนอความคิดเห็น ติดตามผลการดำเนินงาน และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการขยะที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษารูปแบบการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนกึ่งเมือง และชุมชนชนบท เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยแห่งความสำเร็จและนำไปสู่การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

2) ควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อพัฒนา ทดลองใช้ และประเมินผลรูปแบบการจัดการขยะร่วมกับประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งติดตามผลการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว

3) ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการคัดแยกขยะของประชาชน เช่น ความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม แรงจูงใจ ภาวะผู้นำ และทุนทางสังคม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบมาตรการหรือกิจกรรมที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) ควรศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการจัดการขยะ เช่น ระบบฐานข้อมูลดิจิทัล แอปพลิเคชันสำหรับการคัดแยกขยะ ระบบติดตามการจัดเก็บขยะ หรือแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการขยะและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กมลพร กัลยาณมิตร. (2562). “การนำนโยบายการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนไปปฏิบัติในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดสมุทรสาคร.” **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์** ปีที่ 7 ฉบับที่ 1

งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). **หลักมนุษยวิทยาวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พิชญาภา อินทร์แก้ว. (2567). “การใช้กิจกรรมดนตรีเพื่อพัฒนาทักษะทางสังคมของเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน.” **วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2553). **สถาบันครอบครัว: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

THE DEVELOPMENT OF PUBLIC MIND CULTIVATION ACTIVITIES OF STUDENTS AT THE SUNDAY BUDDHIST STUDY CENTER PHRA PATHOM CHEDI ROYAL TEMPLE, NAKHON PATHOM PROVINCE

พระธงชัย อธิชโย[1], พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป[2]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Thongchai Athichayo[1], Phra Jaroenphong Dammatepo[2]

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: thongg603@Gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการเรียนรู้และกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม สู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ ตีความ อธิบายเชิงพรรณนาและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีพื้นฐานด้านจิตสาธารณะในระดับค่อนข้างดี แต่ยังขาดความกล้าแสดงออกและการริเริ่มปฏิบัติด้วยตนเอง การจัดกิจกรรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง การสะท้อนคิด และการเสริมแรงเชิงบวก โดยบูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสาราณียธรรม 6 ช่วยพัฒนาความรู้ เจตค ติ และพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้พัฒนาคู่มือกิจกรรมอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยการเรียนรู้ในชั้นเรียน การฝึกปฏิบัติภายในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และการดำเนินกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริง ส่งผลให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ มีความกระตือรือร้น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี และแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะด้วยความสมัครใจมากขึ้น นอกจากนี้ นักเรียนยังสามารถต่อยอดการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์สื่อเผยแพร่ผ่าน Facebook และ TikTok ของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ทำให้เกิดการขยายผลการเรียนรู้และส่งเสริมการทำความดีสู่สังคมอย่าง เป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การปลูกฝังจิตสาธารณะ, ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

Abstract

This research article titled “The development of public mind cultivation activities of students at the sunday buddhist study center phra pathom chedi royal temple, Nakhon pathom province” there are 3 objectives: (1) to study learning processes and public mind cultivation activities for students at the sunday buddhist studies center, wat phra pathom chedi ratcha woramahawihan, nakhon pathom province; (2) to develop public mind cultivation activities for the students; and (3) to enhance students’ public - minded activities toward creative development. This study employed action research methodology. Data were analyzed, interpreted, and described through descriptive analytical presentation.

The findings revealed that the students possessed a relatively high level of public-mindedness; however, they lacked confidence in expressing themselves and initiating voluntary actions. Learning activities emphasizing experiential learning, reflective practice, and positive reinforcement, integrated with the Buddhist principles of the Four Sublime States of Mind (Brahmavihāra 4), the Four Bases of Social Solidarity (Saṅgahavatthu 4), and the Six Principles of Harmonious Living (Sāraṇīyadhamma 6), effectively enhanced students’ knowledge, attitudes, and public-minded behaviors. A systematic handbook for cultivating public-mindedness was developed, consisting of classroom instruction, practical activities within the Buddhist Sunday School Center, and public service activities in real-life settings. As a result, students demonstrated greater responsibility, enthusiasm, improved teamwork, and a stronger willingness to participate in public service voluntarily. Furthermore, the students extended their learning by producing and disseminating creative media through the Buddhist Sunday School Center’s Facebook and TikTok platforms, thereby broadening learning outcomes and promoting the value of public service to the wider community in a tangible and sustainable manner.

Keywords: Public-mindedness Cultivation, Buddhist Sunday School Center, Creative Development

บทนำ

สังคมปัจจุบัน อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีลักษณะพลวัต และกระแสการพัฒนายุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้สังคมมีค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมมากกว่าที่จะให้ความสำคัญทางด้านจิตใจ จึงส่งผลให้สภาพสังคมเสื่อมโทรมลงอย่างเห็นได้ชัด และนับวันยิ่งรุนแรง และชัดเจน นับตั้งแต่ปัญหาโลกร้อน ปัญหาความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ปัญหาความเสื่อมโทรม ของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร และปัญหาความเสื่อมโทรม ทางด้านคุณธรรมจริยธรรม จนเกิดอาชญากรรมจนเป็นที่มาทำให้เกิดกระแสเรียกร้องให้บุคคลในสังคม มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม มีจิตสาธารณะ หรือมีจิตอาสา ที่สามารถกระทำการเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับสังคม (อนุพนธ์ คำปัน , 2559) เพราะจิตสาธารณะมีความสำคัญ เนื่องจากว่าคนมาอยู่รวมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพากัน

สภาพปัญหาของเด็กเยาวชนในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังขาดจิตสาธารณะ นักเรียนส่วนใหญ่แสดงความสนใจ และให้ความสำคัญกับการเลือกปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองมากกว่า ส่งผลให้ประชาชนเกิดปัญหาทั้ง 4 ด้านหลัก (1) ปัญหาทางกาย คือ การเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักให้ และไม่รู้จักแบ่งปัน (2) ปัญหาด้านจิตใจ คือ การขาดความมีน้ำใจน้อยลงในจิตอาสาของเยาวชนในสมัยปัจจุบัน และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่น้อยลง (3) ปัญหาด้านความคิดสติปัญญา คือ ไม่เห็นความสำคัญในการช่วยเหลือผู้อื่น และ(4) ปัญหาสังคม คือ การขาดศีลธรรม ชุมชนไม่เข้มแข็ง (พระครูปลัดธนภัทร อุตฺตมปญฺโญ และคณะ, 2565 : 44 - 45)ซึ่งอาจส่งผลกระทบในอนาคต กล่าวคือ หากคนในสังคมขาดจิตสาธารณะจะมีผลกระทบหลาย ๆ ส่วนได้แก่ บุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน ประเทศ และระดับโลก ยกตัวอย่าง เช่น ผลกระทบที่ใกล้ตัวและที่เห็นชัดที่สุด คือ ผลกระทบในระดับบุคคล หากบุคคลใดไม่มีจิตสาธารณะ ยิ่งสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและสร้างความเดือนร้อนให้กับคนอื่น ได้แก่ การทิ้งขยะมูลฝอยไม่ถูกที่ การไม่รักษาสิ่งของที่เป็นของสาธารณะ เป็นต้น (พระมหาภาณุวัฒน์ ปฏิภานเมธี และคณะ, 2560) ในสถานการณ์สังคมที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว การปลูกฝังจิตใจให้เยาวชนมีความรับผิดชอบ ต่อสังคม หรือเล็งเห็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือที่เรียกว่าการมีจิตสาธารณะ จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเยาวชนที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต จะได้มีส่วน ช่วยพัฒนาหรือ สร้างประโยชน์ให้กับ ชุมชน ประเทศชาติ ตลอดจนโลกที่เราอาศัยอยู่ แต่หากเยาวชนในสังคมขาดจิตสาธารณะ จะมีผลกระทบต่อบุคคล ต่อครอบครัว ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติ ตลอดจนต่อโลกอีกด้วย (ศตวรรษ มะละแซม, 2563) การขาดจิตสาธารณะนับเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบอย่างเป็นระบบตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับสังคมโลก กล่าวคือ ในระดับบุคคล การไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมย่อมนำไปสู่ความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เพราะการตัดสินใจที่ยึดผลประโยชน์ ส่วนตนเป็นหลัก มักก่อให้เกิดความขัดแย้งและลดทอนความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อขยายผลไปสู่ระดับครอบครัว ย่อมทำให้ความสามัคคีลดลง เกิดการแก่งแย่ง ทะเลาะเบาะแว้ง และบั่นทอนสายสัมพันธ์ อันเป็นพื้นฐานของสังคม ในระดับองค์กร การขาดจิตสาธารณะก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก การแข่งขันที่ไม่สร้างสรรค์ ตลอดจนการเบียดเบียนทรัพยากรส่วนรวมเพื่อประโยชน์ส่วนตน ส่งผลให้ประสิทธิภาพขององค์กรลดลงและเกิดความไม่เป็นธรรมในระบบการทำงาน เมื่อมองในระดับชุมชน ปัญหานี้ยิ่งทวีความรุนแรง ชุมชนอ่อนแอ ขาดพลังร่วมในการพัฒนา เกิดปัญหาอาชญากรรมสูงขึ้น และขาดศูนย์รวมทางจิตใจ เนื่องจากสมาชิกในชุมชนต่างมุ่งแก้ไขเฉพาะปัญหาของตนเองมากกว่าการร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมส่วนรวม ขณะที่ในระดับประเทศ การขาดจิตสาธารณะอาจนำไปสู่วิกฤตการณ์ภายในซ้ำซากการบริหารจัดการปัญหาเชิงโครงสร้างที่ไม่สามารถแก้ไขได้อย่างยั่งยืน การยึดถือผลประโยชน์ของกลุ่มหรือพวกพ้องเหนือประโยชน์ส่วนรวม ตลอดจนการทุจริตคอร์รัปชันซึ่งบั่นทอนความเชื่อมั่นของประชาชนและเสถียรภาพของรัฐ และเมื่อพิจารณาในระดับโลก การขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมของนานาประเทศ อาจก่อให้เกิดการแข่งขันสะสมอาวุธ ความขัดแย้งระหว่างประเทศ และความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ปัญหาการขาดจิตสาธารณะจึงมิใช่เพียงประเด็นเฉพาะบุคคลหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง หากแต่เป็นโจทย์ใหญ่ของมนุษยชาติที่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจัง โดยเฉพาะการเริ่มต้นปลูกฝังจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นในเยาวชนผ่านกระบวนการศึกษา ครอบครัว และชุมชน เพื่อสร้างรากฐานของสังคมที่เข้มแข็งมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และสามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

ทั้งนี้การสร้างคนให้มีจิตสาธารณะมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ถ้าเราปลูกฝัง ส่งเสริม สร้างเสริม หรือพัฒนาเด็กให้มีจิตสาธารณะด้วยวิธีการต่าง ๆ จะทำให้เด็กมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวมรู้จักแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้กับผู้อื่น จะทำให้ปัญหาที่กล่าวมาลดลง การพัฒนาจิตสาธารณะเป็นแนวทางหนึ่ง ในการพัฒนาจิตใจให้เจริญตามทันเทคโนโลยี ซึ่งในการพัฒนาและ ปลูกฝังการมีจิตสาธารณะควรเริ่มจากเด็ก เพราะเด็กจะสามารถเรียนรู้และรับรู้อะไรได้ง่ายและ จดจำได้นาน (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2552 : 38 - 40) เนื่องจากจิตสาธารณะพัฒนามาจากความรู้ความคิด ประสบการณ์ทางสังคม การอบรม สั่งสอน และการมีปฏิสัมพันธ์กันในครอบครัว หรือสังคม ทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม พร้อมที่จะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมีความปรารถนาที่จะช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะ เป็นพลเมือง และพลโลก ให้มีจิตสาธารณะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) จิตสาธารณะจึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม และประเทศชาติที่จะต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อตนเองเป็น และมีคุณธรรมพื้นฐานในการรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม การมีจิตสาธารณะเป็นความรับผิดชอบต่อตนเอง แม้จะได้รับการอบรมสั่งสอน ถ้าหากใจไม่ยอมรับจิตสาธารณะก็จะไม่เกิด ถ้าสามารถปลูกฝังส่งเสริมหรือพัฒนาให้เด็กมีจิตสาธารณะด้วยวิธีจากกิจกรรมต่าง ๆ จะทำให้เด็กที่มีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และยังอาสาดูแลรับผิดชอบสาธารณะสมบัติส่วนรวม มีการใช้อย่างเห็นคุณค่า ใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้กับผู้อื่น เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ปัญหาที่เกิดการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่าง ๆ ก็จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลง และจะนำมาสู่สังคมที่สงบสุขและพัฒนาอีกด้วย

จากบทนำที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงตระหนักถึง ความจำเป็นในการปลูกฝังจิตสาธารณะให้แก่นักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ซึ่งนับเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม” โดยมุ่งเน้นกระบวนการอบรมบ่มเพาะผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเป็นแบบอย่างที่ดี และการพัฒนาพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อส่วนรวม อาทิ การแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล และการทำประโยชน์เพื่อสังคม อย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเรียนรู้และกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา วันอาทิตย์วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

3. เพื่อยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม สู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม" ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน (Planning : P)

การออกแบบกิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา วันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม รวมถึงจัดทำคู่มือกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะ และสมุดบันทึกการปฏิบัติกิจกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนโดยการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการ (Action : A)

การพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา วันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม ด้วยการจัดการอบรมให้ความรู้ในห้องเรียน จำนวน 1 ครั้ง ระยะเวลา 3 ชั่วโมง กิจกรรมทดลองปฏิบัติจริง จำนวน 1 ครั้ง ระยะเวลา 6 ชั่วโมง และกิจกรรมการปฏิบัติภาคสนาม จำนวน 3 กิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การสังเกตผล (Observation : O)

ดำเนินการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมการอบรมและกิจกรรมปฏิบัติการจริง

ขั้นตอนที่ 4 การทบทวนและประเมินผล (Reflection : R)

นำผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมจิตสาธารณะและผลการสะท้อนคิดของนักเรียนระหว่างการดำเนินกิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม มาใช้ในการทบทวนและประเมินผล

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การพัฒนากิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม" ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ประการ ดังนี้

1. ผลการศึกษาการเรียนรู้และกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสาธารณะในระดับพื้นฐาน แต่ยังขาดโอกาสในการลงมือปฏิบัติจริง และยังไม่แสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะอย่างต่อเนื่อง นักเรียนมักรอคำสั่งจากผู้ควบคุม และยังไม่แสดงความริเริ่มในการช่วยเหลือส่วนรวมด้วยตนเองอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนว่าการรับรู้เชิงแนวคิด ยังไม่พัฒนาไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติ เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริง เช่น การทำความสะอาดบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ การทำความสะอาดบริเวณสวนสัตว์เทศบาลนครนครปฐม และการทำความสะอาดบริเวณสวนสาธารณะในพระราชวังสนามจันทร์ พบว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) โดยนักเรียนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการเผชิญกับสถานการณ์จริงในสังคม ซึ่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นสะท้อนหลักกรุณา ในพรหมวิหาร 4 ผ่านการช่วยเหลือดูแลพื้นที่สาธารณะ สะท้อนหลักอัตถจริยา ในสังคหวัตถุ 4 ผ่านการลงมือกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

และสะท้อนหลักเมตตากายกรรม ในสาราณียธรรม 6 ผ่านการร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงานอย่างมีระเบียบและเคารพต่อประโยชน์ของส่วนรวม นอกจากนี้ จากการสะท้อนคิดภายหลังการทำกิจกรรม พบว่านักเรียน มีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสาธารณะเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน นักเรียนสามารถอธิบายคุณค่าของการทำความดี เพื่อส่วนรวม แสดงความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วม และตระหนักถึงความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งสะท้อนหลักเมตตาและมุทิตา ในพรหมวิหาร 4 กล่าวคือ การมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นและความยินดีเมื่อเห็นประโยชน์ร่วมเกิดขึ้น พร้อมทั้งสอดคล้องกับหลักทานและปิยวาจา ในสังคหวัตถุ 4 ที่ทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการให้การแบ่งปัน และการใช้วาจาที่สร้างกำลังใจแก่กัน รวมถึงหลักเมตตาวจีกรรมและเมตตามโนกรรม ในสาราณียธรรม 6 ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจ ความเคารพ และเจตคติที่ดีต่อกันในระหว่างการทำกิจกรรม ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้และกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะควรเป็นกระบวนการที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง ควบคู่กับการสะท้อนคิด และการปลูกฝังคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสาราณียธรรม 6 ซึ่งมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรม จิตสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2. ผลการพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม พบว่า การจัดกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริง จำนวน 3 สถานที่ ได้แก่ องค์พระปฐมเจดีย์ สวนสัตว์เทศบาลนครนครปฐม และพระราชวังสนามจันทร์ สามารถส่งเสริมพฤติกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนได้อย่างชัดเจน โดยนักเรียนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเก็บขยะ การทำความสะอาด การดูแลพื้นที่สาธารณะ และการทำงานร่วมกับเพื่อนและชุมชน จากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปใน ทางที่ดีขึ้น โดยนักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรม แสดงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ นักเรียนเริ่มแสดงพฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่ต้องรอคำสั่ง และมีความตั้งใจในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม นอกจากนี้ จากการสะท้อนคิดของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง มีความสุขจากการทำความดี และเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ นักเรียนสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ที่ได้รับกับการดำเนินชีวิตประจำวัน และ มีความตั้งใจที่จะนำแนวคิดจิตสาธารณะไปใช้ในชีวิตจริง กระบวนการพัฒนากิจกรรมดังกล่าวเป็นไป ตามขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผลซึ่งช่วยให้กิจกรรม มีความเหมาะสมกับบริบทของนักเรียน และสามารถพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนากิจกรรมจิตสาธารณะที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียน และการลงมือปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง สามารถส่งเสริมพฤติกรรมและจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผลการยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม สู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ พบว่า การดำเนินกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริง จำนวน 3 สถานที่ ได้แก่ บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ สวนสัตว์เทศบาลนครนครปฐม และพระราชวังสนามจันทร์ ไม่เพียงแต่ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมจิตสาธารณะเท่านั้นแต่ยังสามารถยกระดับสู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะจากกระบวนการสะท้อนคิด (Reflection) ภายหลังการปฏิบัติกิจกรรม ซึ่งพบว่านักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม มีความสุขจากการให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และเริ่มแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะด้วยความสมัครใจโดยไม่ต้อง

รอคำสั่งจากครูหรือพระอาจารย์ ในเชิงพื้นที่จริง (Physical Space) พบว่านักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามคำแนะนำ ไปสู่การเป็นผู้มีบทบาทเชิงรุกในการสร้างสรรค์กิจกรรมจิตสาธารณะ โดยนักเรียนสามารถทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น นอกจากนี้ นักเรียนยังเกิดการเรียนรู้เชิงคุณค่า (Value-based Learning) เช่น ความเสียสละ ความสามัคคี ความเมตตาต่อผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม และ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากนักเรียนไม่ได้เพียงปฏิบัติกิจกรรมตามหน้าที่เท่านั้น แต่ยังเกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าของการทำความดี และสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ดังกล่าวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ในเชิงพื้นที่ออนไลน์ (Online Space) พบว่า นักเรียนและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาสวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ได้มีการเผยแพร่กิจกรรมจิตสาธารณะผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ได้แก่ การเผยแพร่ภาพกิจกรรมผ่าน Facebook ของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร และการที่นักเรียนนำประสบการณ์ของตนเองไปเผยแพร่ผ่าน TikTok พร้อมคำบรรยายเชิญชวนให้ผู้อื่นร่วมทำความดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักเรียนสามารถนำประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงไปต่อยอดสู่การสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบดิจิทัล และมีบทบาทในการเป็นผู้เผยแพร่คุณค่าของจิตสาธารณะสู่สังคมในวงกว้าง การยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะสู่พื้นที่ออนไลน์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการพัฒนานักเรียนในมิติที่สูงขึ้น จากการเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรม ไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์และเผยแพร่คุณค่าของการทำความดี ซึ่งเป็นการขยายผลของกิจกรรม จากระดับบุคคลไปสู่ระดับสังคม นอกจากนี้ ยังช่วยส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง เสริมสร้างแรงจูงใจในการทำความดีอย่างต่อเนื่อง และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคม ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่าการจัดกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริง ควบคู่กับการสะท้อนคิดและการเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ สามารถยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะ ของนักเรียนสู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยส่งผลให้นักเรียนเกิดการพัฒนาทั้ง ด้านพฤติกรรม เจตคติ คุณธรรม และความสามารถในการสร้างสรรค์และเผยแพร่คุณค่าทางสังคม ซึ่งถือเป็นผลลัพธ์สำคัญของการพัฒนาจิตสาธารณะอย่างยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

การวิจัยเรื่อง การพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม พบว่า การพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยการจัดระบบและกระบวนการดำเนินงานที่มีความชัดเจน มีลำดับขั้น และสอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนและสถานศึกษา โดยเฉพาะการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมของนักเรียน ที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด เจตคติ และพฤติกรรมของนักเรียน จำเป็นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างแรงบันดาลใจ การสร้างคุณธรรมและการลงมือปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในรูปแบบโมเดลการพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะ เรียกว่า **KIMY Model** ซึ่งเป็นโมเดลที่มุ่งเน้นการพัฒนานักเรียนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้ คุณธรรม จิตสำนึก และพฤติกรรม โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเป็นแกนหลัก โดยรายละเอียดของโมเดล KIMY ปรากฏดังแผนภาพต่อไปนี้

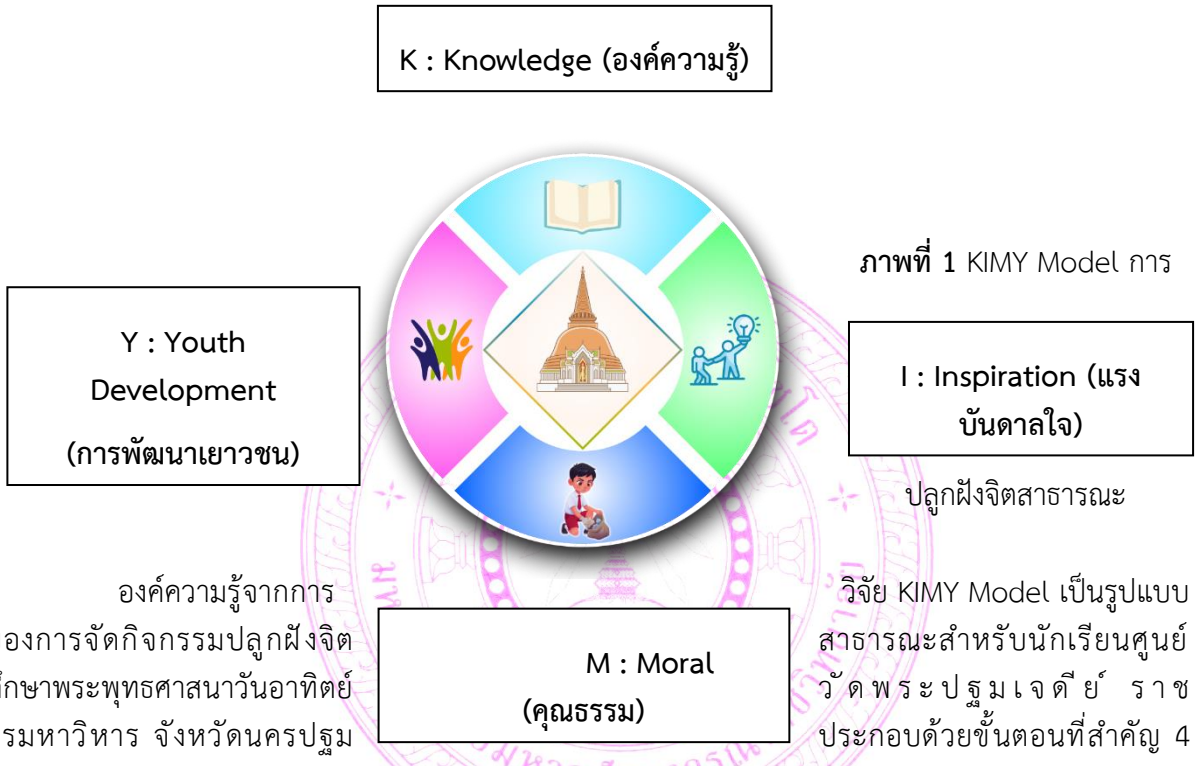

ภาพที่ 1 KIMY Model การปลูกฝังจิตสาธารณะ

องค์ความรู้จากการวิจัย KIMY Model เป็นรูปแบบของการจัดกิจกรรมปลูกฝังจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 4 ประการ คือ Knowledge (องค์ความรู้) Inspiration (แรงบันดาลใจ) Moral (คุณธรรม) Youth Development (การพัฒนาเยาวชน) ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

K : Knowledge (องค์ความรู้) หมายถึง การสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับจิตสาธารณะ โดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐาน เช่น หลักเมตตา กรุณา การเสียสละ และการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาพฤติกรรมจิตสาธารณะของนักเรียน

I : Inspiration (แรงบันดาลใจ) หมายถึง การสร้างแรงจูงใจและแรงบันดาลใจให้แก่นักเรียนผ่านกิจกรรม ตัวอย่างที่ดี และการมีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่า และเกิดความสมัครใจในการทำความดีเพื่อส่วนรวม

M : Moral (คุณธรรม) หมายถึง การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกสาธารณะให้แก่นักเรียน ผ่านการฝึกปฏิบัติจริง การสะท้อนคิด และการเสริมแรงเชิงบวก เพื่อให้นักเรียนซึมซับคุณค่าแห่งความเสียสละ ความรับผิดชอบ และความสามัคคี

Y : Youth Development (การพัฒนาเยาวชน) หมายถึง การพัฒนานักเรียนให้เป็นเยาวชนที่มีความกล้าแสดงออก มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และสามารถเป็นแกนนำหรือแบบอย่างด้านจิตสาธารณะในโรงเรียน วัด และชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

อธิปรายผล

1. ผลการศึกษาการเรียนรู้และกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า นักเรียนมีพื้นฐานด้านคุณธรรมและจิตสาธารณะอยู่ในระดับค่อนข้างดี อันเป็นผลมาจากการได้รับการปลูกฝังจากครอบครัว โรงเรียน และสถาบันพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยนักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำความดี การช่วยเหลือผู้อื่น และการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามการแสดงออกด้านจิตสาธารณะของนักเรียนในระยะเริ่มต้นยังอยู่ในลักษณะของการปฏิบัติตามคำแนะนำหรือการชี้นำของพระอาจารย์ หรือผู้ดูแลเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏพฤติกรรมการริเริ่มหรือการแสดงออกด้วยตนเองอย่างเด่นชัด แม้นักเรียนจะมีพื้นฐานด้านคุณธรรมและเจตคติที่ดี แต่หากขาดโอกาสในการลงมือปฏิบัติจริงอย่างเป็นระบบจะทำให้จิตสาธารณะยังคงอยู่ในระดับของความรู้และความเข้าใจ มากกว่าการแสดงออกในเชิงพฤติกรรม ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาจิตสาธารณะจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีความหมายต่อผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการตระหนักรู้ และการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาภาณุวัฒน์ ปฏิภานเมธี และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมจิตสาธารณะในเด็กยุค Generation Z ตามแนวพระพุทธศาสนา” พบว่าการมีต้นแบบที่ดีเป็นแรงจูงใจให้มีจิตสาธารณะมีความต้องการเป็นคนดีมีเมตตา มีจิตสาธารณะ และการเริ่มที่ตัวเราเอง ในขณะที่บางคนไม่มีแรงจูงใจ ทำเพราะหนูอยากทำช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ เช่น เวลาเห็นขยะก็จะเก็บ เพื่อนตาบอดก็จะช่วยจูงเขา รวมทั้ง สื่อสารมวลชน แรงจูงใจโทรทัศน์ที่นำเสนอความเคลื่อนไหวของคนที่เดือดร้อนกว่าเราอีกเยอะ ถ้าเราเห็นใครเดือดร้อน หากเราช่วยได้ ก็ควรที่จะช่วย การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเกิดจากความรู้สึกนึกคิดในจิตใจรวมถึงการมีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีที่มีอยู่ในพื้นฐานของจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะแสดงออกมาภายนอกปรากฏเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดผ่านการกระทำของบุคคล ซึ่งการแสดงออกของบุคคลที่มีจิตสาธารณะจะมีลักษณะสำคัญ เป็นบุคคลที่รู้จักหน้าที่ของตนเอง ทั้งมีความรับผิดชอบในส่วนของตน ไม่สร้างความเดือดร้อนเสียหาย ให้กับผู้อื่น เช่น การไม่เอาเปรียบผู้อื่น การไม่ประพฤติ คดโกง และมีการแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีให้เกิดในสังคมและการไม่ทำลายสังคมไม่ว่าทางใดก็แล้วแต่ เช่น รักษากฎระเบียบที่ดีงาม อยู่ภายใต้ระเบียบวินัย ช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังและความสามารถของตนเอง

2. ผลการพัฒนากิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การพัฒนากิจกรรมจิตสาธารณะโดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่ชุมชน ส่งผลให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และเจตคติที่ดีต่อการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยนักเรียนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความร่วมมือในการทำกิจกรรม และแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะด้วยความสมัครใจมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการพัฒนา นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในการทำความดี มีความสุขจากการช่วยเหลือผู้อื่น และสามารถทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสามัคคี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้าน

พฤติกรรมและเจตคติ อันเป็นผลมาจากการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระจิรศักดิ์ ทีปธมฺโม (ดาทอง) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาจิตสาธารณะโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดวังหิน จังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 สามารถพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนให้สูงขึ้นได้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือเทคนิคการจัดการเรียนการสอน วิธีการพัฒนาจิตสาธารณะ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักสังคหวัตถุ 4 มาปรับประยุกต์เข้าด้วยกัน เพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และสอดคล้องกับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้แบบร่วมมือในด้านการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะทางสังคมในทางบวก มีความเอื้ออาทรต่อกัน ตั้งใจทำงานให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน มีทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดีขึ้น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขรวมทั้งครอบคลุมถึงขอบข่ายด้านชีวิตและสังคม ให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจตนเอง รักและเห็นค่าในตนเองและผู้อื่นมีเจตคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีทักษะการดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข มีความภาคภูมิใจที่ได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เข้าใจความหมายที่ตนเองทำที่แท้จริง และทำสิ่งนั้นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอซึ่งจะทำให้เกิดจิตสาธารณะที่ยั่งยืนได้

3. ยกระดับกิจกรรมจิตสาธารณะของนักเรียนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม สู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การจัดกิจกรรมจิตสาธารณะในพื้นที่จริงร่วมกับชุมชน และการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สะท้อนคิด จากประสบการณ์สามารถยกระดับการเรียนรู้ของนักเรียนจากการปฏิบัติตามคำสั่ง ไปสู่การเกิดจิตสำนึกและการริเริ่มอย่างสร้างสรรค์ โดยนักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในบทบาทของตนเอง เห็นคุณค่าของการทำประโยชน์เพื่อสังคม และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของศิริกมล นนทะภา ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตสาธารณะ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 1” ที่เสนอว่าจิตสาธารณะประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ ต่อตนเอง ต่อสังคม และต่อครอบครัว และควรพัฒนาอย่างรอบด้านผ่านกิจกรรมที่ต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศตวรรษ มะละแซมได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ ตามแนวคิดการเรียนรู้ รับใช้สังคม และการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี” จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านจิตสาธารณะ ใช้ขั้นตอนตามแนวคิดการเรียนรู้รับใช้สังคม และการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ที่ผู้วิจัยนำมาออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักสูตรในแต่ละหน่วยการเรียนรู้เป็นวิธีที่ดีและเหมาะสม ซึ่งผลการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ พบว่า องค์ประกอบด้าน “แนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้” มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (X = 4.50, S.D. = 0.50) โดยวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นนี้ เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้นักศึกษาได้ดำเนินกิจกรรมรับใช้สังคม ให้สอดคลองกับความต้องการของชุมชน กิจกรรมนั้นจะสร้างประโยชน์ต่อชุมชนและท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งนักศึกษาจะถูกขัดเกลา ให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม คือการมีความรู้ความเข้าใจสภาวะของสังคม การมีจิตสำนึกที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคม ยกระดับความรู้ ทัศนคติ และทักษะ นักศึกษาจะสามารถพัฒนาหรือแก้ปัญหาชุมชนและสังคมให้ดียิ่งขึ้น โดยมีจุดเน้นสำคัญคือการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน สถาบันศาสนา และสถานประกอบการในการเข้า

มาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยมีกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมบุคคล ทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่นการบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ ควรนำรูปแบบกิจกรรมการปลูกฝังจิตสาธารณะที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์อย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของนักเรียนอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้นักเรียนมีบทบาทเป็นผู้นำกิจกรรม และมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และประเมินผลกิจกรรม เพื่อส่งเสริมความกล้าแสดงออก การคิดริเริ่ม และการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และสร้างความร่วมมือระหว่างศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ครอบครัว และชุมชน เพื่อขยายผลการปลูกฝังจิตสาธารณะและเสริมสร้างความต่อเนื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาการพัฒนาจิตสาธารณะในกลุ่มนักเรียนระดับชั้นหรือบริบทสถานศึกษาที่แตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลและขยายองค์ความรู้ให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น มีการวิจัยเชิงติดตามผลในระยะยาว เพื่อศึกษาความต่อเนื่องและความยั่งยืนของพฤติกรรมจิตสาธารณะของผู้เรีย และพัฒนานวัตกรรมหรือสื่อการเรียนรู้ด้านจิตสาธารณะให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปลูกฝังจิตสาธารณะ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, 2551.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **จริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.

พระครูปลัดธนภัทร อุตฺตมปญฺโญ และคณะ. “รูปแบบการพัฒนางานจิตสาธารณะของเด็กเยาวชนโรงเรียนวิถีพุทธเชิงพุทธบูรณาการในจังหวัดนครราชสีมา”. **วารสารพุทธศึกษา.** ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2565): 44 - 45.

พระจิรศักดิ์ ทีปธมฺโม (ดาทอง). “การพัฒนาจิตสาธารณะโดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดวังหิน จังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

พระมหาภาณุวัฒน์ ปฏิภานเมธี และคณะ. “พฤติกรรมสาธารณะ เด็กไทย Generation Z : สร้างจิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนา”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

ศตวรรษ มะละแซม. “การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ ตามแนวคิดการเรียนรู้รับใช้สังคมและการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี”. **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย ราชภัฏสกลนคร, 2563.

ศิริกมล นนทะภา. “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตสาธารณะ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 -6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 1”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2560.

อนุพนธ์ คำปัน. “การศึกษาองค์ประกอบจิตสาธารณะของนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”. **หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2559.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การสื่อสารอย่างมีสติเพื่อลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน

MINDFUL COMMUNICATION FOR REDUCING WORKPLACE MISUNDERSTANDING

วราพร กนกปรเมษฐ์[1]

นักวิชาการอิสระ[1]

Waraporn Kanokporamet

Independent Scholar

Email: wksom2558@gmail.com

บทคัดย่อ

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงานอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง ความไว้วางใจที่ลดลง และอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกัน โดยสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากข้อจำกัดของการรับรู้ การตีความ การฟัง และการตอบสนองทางอารมณ์ มิได้เกิดจากเจตนาไม่ดีของคู่สื่อสารเสมอไป บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สาเหตุและผลกระทบของความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน และสังเคราะห์แนวทางการสื่อสารอย่างมีสติด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัย ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและสังเคราะห์เชิงแนวคิดจากพระไตรปิฎก เอกสารอธิบายหลักธรรม และงานวิจัยด้านการรับรู้ การกำกับอารมณ์ การฟัง และพฤติกรรมองค์การ

ผลการสังเคราะห์พบว่า การลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงานควรพิจารณาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตั้งแต่การรู้เท่าทันอารมณ์และความคิด การตรวจสอบความหมายที่ตนสร้างขึ้น ไปจนถึงการเลือกถ้อยคำอย่างรับผิดชอบ ผู้เขียนจึงประมวลกระบวนการดังกล่าวเป็นกรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 3 ประการ ได้แก่ สติ เพื่อรู้เท่าทันอารมณ์และความคิดก่อนตอบสนอง โยนิโสมนสิการ เพื่อพิจารณาข้อมูลและแยกสิ่งที่สังเกตได้ออกจากการตีความ และสัมมาวาจา เพื่อเลือกถ้อยคำที่จริง มีประโยชน์ เหมาะแก่กาล และไม่มุ่งเบียดเบียน กรอบดังกล่าวอาจช่วยลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและส่งเสริมการทำงานร่วมกันในองค์กร ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้ควรดำเนินควบคู่กับการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างและการสนับสนุนจากผู้บริหาร บทความนี้สามารถใช้เป็นฐานสำหรับการออกแบบกิจกรรมพัฒนาทักษะการสื่อสารและการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ในระยะต่อไป

คำสำคัญ: ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน, การสื่อสารอย่างมีสติ, โยนิโสมนสิการ, สัมมาวาจา

Abstract

Workplace misunderstanding may lead to interpersonal conflict, diminished trust, and barriers to collaboration. It can arise partly from limitations in perception, interpretation, listening, and emotional responses rather than from ill intent alone. This academic article aims to analyze the causes and consequences of workplace misunderstanding and to synthesize a mindful communication approach by integrating Buddhist principles with contemporary communication concepts. Document analysis and conceptual synthesis were conducted using

the Tipitaka, explanatory Buddhist literature, and research on perception, emotion regulation, listening, and organizational behavior. The synthesis resulted in the "Stop–Attend–Reflect–Articulate" framework, which comprises three Buddhist principles: sati (mindfulness), for recognizing emotions and thoughts before responding; yoniso-manasikāra (wise reflection), for examining information and distinguishing observable events from personal interpretation; and sammā-vācā (right speech), for communicating truthfully, beneficially, appropriately, and without harmful intent. The framework may help reduce misunderstanding and promote organizational collaboration. Its application should, however, be accompanied by efforts to address structural problems and sustained support from organizational leaders. The framework may serve as a foundation for workplace communication training and future empirical research.

Keywords: Workplace Misunderstanding, Mindful Communication, Yoniso-manasikāra, Sammā-vācā

บทนำ

การสื่อสารเป็นกลไกพื้นฐานของการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล การตัดสินใจ และการสร้างความร่วมมือในองค์กร อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารใช้ถ้อยคำเดียวกัน มิได้หมายความว่าจะเข้าใจความหมายตรงกันเสมอไป บุคคลแต่ละคนรับรู้และตีความข้อมูลผ่านประสบการณ์ ความคาดหวัง อารมณ์ และบริบทของตน จึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนตั้งแต่การรับข้อมูล การให้ความหมาย จนถึงการตอบสนองต่ออีกฝ่าย

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนบางกรณีเริ่มจากเรื่องเล็ก เช่น การรับคำสั่งไม่ครบ การตีความน้ำเสียงในข้อความ การคาดเดาเจตนาของเพื่อนร่วมงาน หรือการตอบกลับในขณะที่กำลังโกรธหรือกังวล เมื่อเหตุการณ์เหล่านี้เกิดซ้ำโดยไม่ได้รับการตรวจสอบ อาจพัฒนาเป็นการตำหนิ การหลีกเลี่ยง การลดความไว้วางใจ และความขัดแย้งเชิงความสัมพันธ์ งานอภิวิเคราะห์ของ De Dreu และ Weingart (2003) พบว่าความขัดแย้งเชิงความสัมพันธ์สัมพันธ์ทางลบกับผลการปฏิบัติงานและความพึงพอใจของสมาชิกทีม ขณะที่ Edmondson (1999) ชี้ว่าความปลอดภัยทางจิตใจเอื้อต่อการเรียนรู้และการแสดงความคิดเห็นภายในทีม

แนวคิดการสื่อสารร่วมสมัยให้ความสำคัญกับการกำกับอารมณ์ การลดอคติในการตีความ การฟังเชิงรุก และการใช้ถ้อยคำที่ไม่กล่าวโทษ ส่วนหลักพุทธธรรมให้ความสำคัญกับการรู้เท่าทันสภาวะภายใน การพิจารณาโดยแยบคาย และการใช้วาจาที่รับผิดชอบต่อผลกระทบ การนำสองแนวทางมาพิจารณาร่วมกันจึงอาจช่วยอธิบายการสื่อสารได้ครบทั้งมิติภายในของผู้สื่อสารและพฤติกรรมที่แสดงออก

ในบริบทการทำงานยุคปัจจุบัน องค์กรจำนวนมากสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัล เช่น อีเมล แอปพลิเคชันข้อความ และการประชุมออนไลน์ ซึ่งจำกัดสัญญาณทางอวัจนภาษาอย่างน้ำเสียง สีหน้า และจังหวะการพูดที่ช่วยให้ผู้รับสารตีความเจตนาของผู้ส่งได้ถูกต้องมากขึ้น (Daft & Lengel, 1986) เมื่อองค์กรขยายไปสู่การทำงานทางไกลและทีมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคลาดเคลื่อนในการตีความจึงมีแนวโน้มเกิดขึ้นถี่และซับซ้อนกว่าการสื่อสารแบบเผชิญหน้าในอดีต

สถานการณ์ดังกล่าวทำให้การพัฒนาทักษะการสื่อสารในระดับบุคคลเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ องค์กรจำเป็นต้องอาศัยทั้งแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัยที่อธิบายกลไกทางปัญญาและอารมณ์อย่างเป็นระบบ และหลักพุทธธรรมที่ให้ความสำคัญกับการฝึกฝนภายในของผู้สื่อสารแต่ละคน การผสานสองแนวทางเข้าด้วยกันจึงเป็นแนวทางที่ตอบสนองทั้งความซับซ้อนของบริบทองค์กรยุคใหม่และมิติเชิงจิตใจของผู้ปฏิบัติงานไปพร้อมกัน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ (1) วิเคราะห์สาเหตุและผลกระทบของความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน และ (2) สังเคราะห์กรอบการสื่อสารอย่างมีสติจากหลักสติ โยนิโสมนสิการ และสัมมาวาจา ร่วมกับแนวคิดร่วมสมัยด้านการกำกับอารมณ์ อคติทางความคิด การฟังเชิงรุก และการสื่อสารแบบไม่ใช้ความรุนแรง เพื่อเสนอแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ในบริบทองค์กรได้อย่างระมัดระวัง

วิธีการศึกษา

บทความนี้เป็นบทความวิชาการที่ใช้การวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์เชิงแนวคิด เอกสารที่ใช้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) พระไตรปิฎกภาษาไทยและเอกสารอธิบายหลักสติ โยนิโสมนสิการ และสัมมาวาจา (2) งานด้านจิตวิทยาและการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ อคติทางความคิด การกำกับอารมณ์และการฟัง และ (3) งานด้านพฤติกรรมองค์การที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ความปลอดภัยทางจิตใจ และการทำงานร่วมกันในองค์กร

การคัดเลือกเอกสารร่วมสมัยพิจารณาจากความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นที่ศึกษา ความน่าเชื่อถือของแหล่งตีพิมพ์ และความสามารถในการอธิบายกลไกหรือผลลัพธ์ของการสื่อสารในบริบทระหว่างบุคคลและองค์กร ส่วนเอกสารทางพระพุทธศาสนาใช้พระไตรปิฎกเป็นแหล่งหลัก และใช้หนังสืออธิบายศัพท์และหลักธรรมเป็นแหล่งประกอบ

การสังเคราะห์ดำเนินการโดยจำแนกเนื้อหาเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับการรับรู้และอารมณ์ ระดับการพิจารณาและตีความ และระดับการแสดงออกทางวาจา จากนั้นเปรียบเทียบบทบาทของหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัย และจัดองค์ประกอบเป็นกรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” ทั้งนี้ กรอบดังกล่าวเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิด มิใช่ผลจากการทดลอง จึงต้องได้รับการทดสอบเชิงประจักษ์ก่อนสรุปประสิทธิผล

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงาน: ความหมายและสาเหตุ

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในบทความนี้หมายถึงภาวะที่บุคคลสองฝ่ายขึ้นไปรับรู้ ตีความ หรือสรุปความหมายของข้อมูล เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมแตกต่างจากเจตนาหรือความเข้าใจของอีกฝ่าย ความคลาดเคลื่อนอาจเกิดขึ้นโดยไม่มีฝ่ายใดรู้ตัว เช่น ผู้บังคับบัญชาคิดว่าคำสั่งชัดเจนแล้ว แต่ผู้ปฏิบัติเข้าใจขอบเขตงานต่างออกไป หรือผู้รับข้อความตีความประโยคสั้น ๆ ว่าเป็นการตำหนิ ทั้งที่ผู้ส่งเพียงต้องการติดตามงาน

สาเหตุประการแรก คือ ข้อมูลไม่ครบถ้วนหรือบริบทไม่เพียงพอ โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านข้อความหรืออีเมลซึ่งมีสัญญาณทางอวัจนภาษาจำกัด (Daft & Lengel, 1986) ผู้รับจึงต้องเติมความหมายจากประสบการณ์และความคาดหวังของตน

ประการที่สอง คือ อคติทางความคิด มนุษย์มักใช้ทางลัดในการตัดสินเพื่อประหยัดทรัพยากรทางปัญญา แต่ทางลัดดังกล่าวอาจนำไปสู่การด่วนสรุปและการประเมินที่คลาดเคลื่อน (Tversky & Kahneman, 1974)

ประการที่สาม คือ การฟังที่มุ่งเตรียมตอบโต้มากกว่าทำความเข้าใจ เมื่อผู้ฟังเลือกสนใจเฉพาะข้อมูลที่สนับสนุนข้อสรุปเดิม ย่อมพลาดสาระหรือเงื่อนไขสำคัญ งานของ Weger et al. (2010) พบว่าการทวนความมีผลต่อการรับรู้ว่าผู้ฟังมีทักษะและเข้าใจคู่สนทนา

ประการที่สี่ คือ การตอบสนองภายใต้อารมณ์เข้มข้น บุคคลที่ยังไม่รู้เท่าทันความโกรธ ความกลัว หรือความกังวล อาจใช้ถ้อยคำรุนแรง ป้องกันตนเอง หรือหลีกเลี่ยงการสนทนา แนวคิดการกำกับอารมณ์ของ Gross (1998) ช่วยอธิบายว่าการตระหนักและจัดการกระบวนการทางอารมณ์ก่อนแสดงพฤติกรรมมีความสำคัญต่อคุณภาพของการตอบสนอง

นอกเหนือจากสาเหตุในระดับบุคคลแล้ว ปัจจัยด้านโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กรก็มีส่วนทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน เช่น คำสั่งงานที่คลุมเครือ ช่องทางข้อมูลที่ไม่เป็นระบบ ภาระงานสูง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้บุคลากรไม่กล้าซักถาม และวัฒนธรรมที่ลงโทษความผิดพลาด ปัญหาเหล่านี้ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยการฝึกทักษะส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว เพราะแม้บุคลากรจะสื่อสารอย่างระมัดระวัง แต่หากระบบไม่เอื้อต่อการตรวจสอบข้อมูลและการแสดงความคิดเห็น ความคลาดเคลื่อนก็ยังอาจเกิดขึ้นซ้ำได้

กล่าวโดยสรุป ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงานมิได้เกิดจากสาเหตุเดียว แต่เป็นผลสะสมของข้อจำกัดด้านข้อมูล อคติทางความคิด การฟังที่มุ่งโต้ตอบ และการตอบสนองภายใต้อารมณ์ ร่วมกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมขององค์กร การทำความเข้าใจสาเหตุเหล่านี้อย่างรอบด้านจึงเป็นฐานสำคัญก่อนพิจารณากระบวนการรับรู้และการปรุงแต่งในหัวข้อถัดไป

กระบวนการรับรู้และการปรุงแต่งที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจคลาดเคลื่อน

มธุปิณฑิกสูตรอธิบายลำดับของประสบการณ์ตั้งแต่การกระทบอารมณ์ทางอายตนะ การเกิดผัสสะ เวทนา สัญญา การตรึกตรอง และการปรุงแต่งฟุ้งซ่านหรือปปัญจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก, เล่ม 12) เมื่อนำมาพิจารณาในบริบทการทำงาน กระบวนการดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า ข้อมูลที่บุคคลได้ยินหรืออ่านมิได้คงอยู่ในฐานะข้อมูลดิบ แต่ถูกเชื่อมโยงกับความรู้สึก ความจำ ความหมายเดิม และข้อสรุปส่วนบุคคล

ตัวอย่างเช่น เมื่อพนักงานได้รับข้อความว่า “ขอคุยเรื่องรายงาน” สิ่งที่เกิดขึ้นมิใช่เพียงการอ่านถ้อยคำ แต่บุคคลอาจรู้สึกกังวล ระลึกถึงประสบการณ์ที่เคยถูกตำหนิ และสรุปว่าผู้ส่งไม่พอใจ ทั้งที่ข้อความยังไม่ได้ระบุเช่นนั้น ความรู้สึกและการหมายรู้จึงอาจขยายเป็นเรื่องราวภายใน ก่อนที่ข้อเท็จจริงจะได้รับการตรวจสอบ

การอธิบายเช่นนี้มิได้หมายความว่าความรู้สึกหรือการตีความเป็นสิ่งผิด แต่ชี้ให้เห็นว่าบุคคลควรรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก อะไรคือความรู้สึกภายใน และอะไรคือความหมายที่ตนเติมเข้าไป การรู้เท่าทันจุดเปลี่ยนจากข้อมูลไปสู่ข้อสรุปเป็นพื้นฐานของการลดความเข้าใจคลาดเคลื่อน เพราะเปิดโอกาสให้บุคคลตรวจสอบความเข้าใจก่อนตอบสนอง

เมื่อพิจารณาร่วมกับแนวคิดอคติทางความคิด จะเห็นได้ว่า การรับรู้และการตีความของบุคคลมิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นกลางเสมอไป แต่ได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์เดิม ความคาดหวัง และทางลัดในการตัดสิน

ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อสรุปที่คลาดเคลื่อน (Tversky & Kahneman, 1974) ในทัศนะของผู้เขียน แนวคิดดังกล่าวมีส่วนสอดคล้องกับการอธิบายเรื่องปปัญจ ในแง่ที่ว่า บุคคลอาจขยายความหมายจากข้อมูลเบื้องต้นจนเกิดเป็นความคิดปรุงแต่งเกินกว่าสิ่งที่ปรากฏจริง อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองมีฐานคิดและจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ แนวคิดอคติทางความคิดมุ่งอธิบายข้อจำกัดของกระบวนการตัดสินใจและการประมวลข้อมูล ขณะที่แนวคิดปปัญจมุ่งชี้ให้เห็นกระบวนการปรุงแต่งที่อาจก่อให้เกิดความทุกข์ และเสนอการใช้สติและโยนิโสมนสิการเพื่อรู้เท่าทันและลดการปรุงแต่งดังกล่าว การเปรียบเทียบนี้จึงเป็นการสังเคราะห์เชิงแนวคิด มิได้หมายความว่าแนวคิดทั้งสองเป็นเรื่องเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป กระบวนการรับรู้และการปรุงแต่งชี้ให้เห็นว่าความเข้าใจคลาดเคลื่อนมักก่อตัวขึ้นก่อนคำพูดใด ๆ จะถูกกล่าวออกมา คือเกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นการรับรู้ ความรู้สึก และการให้ความหมายภายในของแต่ละบุคคล การรู้เท่าทันจุดเปลี่ยนดังกล่าวจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการสื่อสารอย่างมีสติ ซึ่งจะได้อธิบายหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องในหัวข้อถัดไป

หลักพุทธธรรมเพื่อการสื่อสารอย่างมีสติ

สติ: การรู้เท่าทันก่อนตอบสนอง

สติในบทความนี้ หมายถึง ความระลึกได้และการไม่เผลอไปตามอารมณ์ ความคิด และแรงผลักดันที่กำลังเกิดขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559) ในการสื่อสาร สติไม่ได้ทำหน้าที่ระงับความรู้สึกหรือบังคับให้บุคคลนิ่งเฉย แต่ช่วยให้รู้ว่าในขณะนั้นกำลังรู้สึกและคิดอย่างไร ก่อนจะเลือกถ้อยคำหรือการกระทำ

เมื่อบุคคลรับรู้ว่าตนกำลังโกรธ กังวล หรืออยากโต้ตอบทันที ย่อมมีโอกาสชะลอการตอบสนองและพิจารณาผลที่จะตามมา จึงอาจกล่าวโดยอุปมาว่า สติสร้าง “ช่วงหยุด” ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง แนวคิดนี้มีส่วนสอดคล้องกับการกำกับอารมณ์ ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการที่บุคคลรับรู้และปรับการแสดงออกทางอารมณ์ (Gross, 1998) และงานทบทวนของ Good et al. (2016) ที่ชี้ว่า สติในบริบทการทำงานสัมพันธ์กับการกำกับความสนใจ อารมณ์ และพฤติกรรมหลายด้าน

อย่างไรก็ตาม สติไม่ควรถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือให้บุคลากรอดทนต่อภาระงานหรือโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม การฝึกสติจึงควรเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาความสามารถในการรู้เท่าทันและเลือกตอบสนอง มิใช่ข้ออ้างให้ละเลยการแก้ไขสาเหตุของปัญหาในระดับระบบ

โยนิโสมนสิการ: การตรวจสอบการตีความและเหตุปัจจัย

โยนิโสมนสิการหมายถึงการพิจารณาโดยแยบคาย พิจารณาตามเหตุปัจจัย และไม่หยุดอยู่ที่ความประทับใจเบื้องต้น ในสัพพาสวสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงความแตกต่างระหว่างการมนสิการโดยไม่แยบคายกับการมนสิการโดยแยบคาย ซึ่งให้ผลต่อการเกิดหรือไม่เกิดของอาสวะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อนำมาประยุกต์กับการสื่อสาร โยนิโสมนสิการช่วยให้บุคคลแยกระหว่างสิ่งที่สังเกตได้กับความหมายที่ตนตีความ เช่น “พนักงานส่งงานช้ากว่ากำหนดสองวัน” เป็นข้อความที่ตรวจสอบได้ ขณะที่ “พนักงานคนนี้ไม่รับผิดชอบ” เป็นข้อสรุปเกี่ยวกับคุณลักษณะของบุคคล การแยกสองส่วนนี้มิได้ห้ามการประเมิน แต่ช่วยให้การประเมินตั้งอยู่บนข้อมูลและเปิดรับคำอธิบายอื่น

แนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับโยนิโสมนสิการ ได้แก่ การถามว่ามีข้อมูลใดรองรับข้อสรุป มีคำอธิบายอื่นที่เป็นไปได้หรือไม่ ปัจจัยใดมีส่วนทำให้เกิดเหตุการณ์ และควรตรวจสอบกับผู้เกี่ยวข้องอย่างไร กระบวนการนี้สัมพันธ์กับการลดอคติในการตัดสิน (Tversky & Kahneman, 1974) และสามารถเชื่อมกับการฟังเชิงรุกผ่านการทวนความ การถามเพื่อขยายความ และการตรวจสอบความเข้าใจ (Weger et al., 2010)

สัมมาวาจา: การเลือกถ้อยคำที่จริง มีประโยชน์ และเหมาะแก่กาล

อภยราชกุมารสูตรแสดงหลักพิจารณาวาจาโดยคำนึงถึงความจริง ประโยชน์ ความเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจของผู้ฟัง และกาลอันควร กล่าวโดยสรุป วาจาที่ไม่จริงหรือไม่เป็นประโยชน์ย่อมไม่ควรกล่าว ส่วนวาจาที่จริงและมีประโยชน์ แม้ไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟัง ก็พึงกล่าวในกาลอันเหมาะสม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อนำมาประยุกต์ในองค์กร การสื่อสารเรื่องละเอียดอ่อนควรกล่าวถึงเหตุการณ์อย่างเฉพาะเจาะจงและตรวจสอบได้ อธิบายผลกระทบโดยไม่ลดทอนคุณค่าของบุคคล เลือกเวลาและช่องทางที่เหมาะสม เปิดโอกาสให้อีกฝ่ายอธิบาย และเสนอคำขอหรือแนวทางแก้ไขที่ชัดเจน การใช้วาจาอย่างรับผิดชอบจึงมิใช่การหลีกเลี่ยงเรื่องยาก แต่เป็นการสื่อสารเรื่องยากโดยลดการเบียดเบียนที่ไม่จำเป็น

แนวทางดังกล่าวมีส่วนสอดคล้องกับการสื่อสารแบบไม่ใช้ความรุนแรงของ Rosenberg (2015) ซึ่งเน้นการแยกข้อสังเกตออกจากการตัดสิน การตระหนักถึงความรู้สึกและความต้องการ และการสื่อสารคำขออย่างชัดเจน งานศึกษาภาคสนามของ Wacker และ Dziobek (2018) พบว่าการฝึกการสื่อสารแบบไม่ใช้ความรุนแรงช่วยพัฒนาทักษะด้านอารมณ์และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และลดปัจจัยกดดันทางสังคมบางประการในกลุ่มบุคลากรสุขภาพ แม้ผลดังกล่าวยังไม่ควรถูกสรุปครอบคลุมทุกประเภทองค์กร

กรอบสังเคราะห์ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร”

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนเสนอกรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” เพื่อจัดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องให้อยู่ในรูปแบบที่จดจำง่าย กรอบนี้มิได้เป็นลำดับตายตัว แต่เป็นวงจรที่ผู้สื่อสารอาจย้อนกลับไปตรวจสอบตนเองและคู่สนทนาได้ตลอดกระบวนการ

หยุด หมายถึงการชะลอปฏิกิริยาและรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และแรงผลักดันของตนด้วยสติ โดยเฉพาะเมื่อเผชิญข้อความที่กระทบความรู้สึก การหยุดอาจใช้เวลาเพียงไม่กี่วินาที หรืออาจหมายถึงการขอเลื่อนการสนทนาเมื่ออารมณ์รุนแรงจนยังไม่พร้อมสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

ฟัง หมายถึงการใส่ใจสารของอีกฝ่ายโดยไม่รีบแทรกหรือเตรียมโต้ตอบ ควบคู่กับการสังเกตปฏิกิริยาภายในของตน ผู้ฟังอาจทวนประเด็น ถามคำถามปลายเปิด และตรวจสอบว่าเข้าใจตรงกับผู้พูดหรือไม่ ขั้นตอนนี้ผสานการมีสติกับหลักการฟังเชิงรุก

พิจารณา หมายถึงการใช้โยนิโสมนสิการตรวจสอบข้อมูล แยกสิ่งที่สังเกตได้ออกจากการตีความ พิจารณาเหตุปัจจัยและความเป็นไปได้หลายด้าน รวมทั้งประเมินว่าข้อมูลใดยังขาดและควรถามเพิ่มเติมก่อนสรุป

สื่อสาร หมายถึงการเลือกถ้อยคำตามหลักสัมมาวาจา โดยคำนึงถึงความจริง ประโยชน์ กาลเทศะ และการไม่มุ่งเบียดเบียน การสื่อสารควรระบุเหตุการณ์และผลกระทบอย่างชัดเจน เปิดพื้นที่ให้อีกฝ่ายตอบ และมุ่งสู่ข้อตกลงหรือการแก้ปัญหามากกว่าการเอาชนะ

จุดเด่นของกรอบนี้คือการเชื่อมมิติภายในกับพฤติกรรมภายนอก สติช่วยให้รู้ทัน โยนิโสมนสิการช่วยให้ตรวจสอบ และสัมมาวาจาช่วยกำกับการแสดงออก ขณะที่แนวคิดร่วมสมัยช่วยทำให้แต่ละขั้นมีรูปแบบการปฏิบัติที่สังเกตและฝึกได้ เช่น การหยุดก่อนตอบ การทวนความ การถามเพื่อยืนยัน และการสื่อสารคำขอที่ชัดเจน

แนวทางการประยุกต์ใช้ในองค์กร

การนำกรอบไปใช้ควรเริ่มจากสถานการณ์จริงขององค์กร เช่น การมอบหมายงาน การให้ข้อมูลย้อนกลับ การประชุมที่มีความเห็นต่าง หรือการประสานงานระหว่างหน่วยงาน กิจกรรมฝึกอบรมควรให้ผู้เข้าร่วมทดลองแยกข้อสังเกตออกจากการตีความ ฝึกทวนความ ฝึกสังเกตอารมณ์ก่อนตอบ และออกแบบถ้อยคำที่ตรงประเด็นโดยไม่กล่าวโทษ

ผู้บริหารและหัวหน้างานมีบทบาทสำคัญ เพราะบรรยากาศที่ปลอดภัยช่วยให้บุคลากรกล้าถามเมื่อไม่เข้าใจ กล้ายอมรับความผิดพลาด และกล้าให้ข้อมูลย้อนกลับ (Edmondson, 1999) หากผู้บริหารส่งเสริมให้บุคลากรถาม แต่กลับตำหนิเมื่อมีผู้ตั้งคำถาม กรอบการสื่อสารจะไม่สามารถเกิดขึ้นเป็นพฤติกรรมร่วมขององค์กรได้

องค์กรควรจัดระบบสนับสนุนควบคู่กัน เช่น ทำคำสั่งงานให้ชัดเจน กำหนดช่องทางยืนยันข้อมูล สรุปข้อตกลงหลังประชุม เปิดพื้นที่ให้ทักท้วงโดยไม่ถูกลงโทษ และมีกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่เป็นธรรม การประเมินผลไม่ควรวัดเพียงความพึงพอใจหลังอบรม แต่ควรพิจารณาพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง ความถี่ของความผิดพลาดจากการสื่อสาร ความปลอดภัยทางจิตใจ และคุณภาพการทำงานร่วมกันในระยะต่อมา

การประยุกต์ใช้ยังต้องคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและอำนาจในองค์กร การขอให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสื่อสารอย่างเปิดเผยโดยไม่เปลี่ยนพฤติกรรมของผู้มีอำนาจ อาจเพิ่มความเสี่ยงให้ผู้พูดมากกว่าช่วยแก้ปัญหา ดังนั้นการฝึกระดับบุคคลต้องดำเนินควบคู่กับความรับผิดชอบของผู้นำและการปรับระบบ

ข้อจำกัดของบทความและข้อเสนอแนะ

กรอบที่นำเสนอเป็นผลจากการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์เชิงแนวคิด ยังไม่มีข้อมูลยืนยันว่าการใช้กรอบดังกล่าวทำให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนลดลงในทุกบริบท นอกจากนี้ แนวคิดแต่ละชุดมีฐานคิดและขอบเขตต่างกัน การนำมาบูรณาการจึงควรคงความแตกต่างของแนวคิดไว้ ไม่ควรสรุปว่าสติเท่ากับการกำกับอารมณ์ โยนิโสมนสิการเท่ากับการแก้อคติ หรือสัมมาวาจาเท่ากับการสื่อสารแบบไม่ใช้ความรุนแรง

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

หน่วยงานที่สนใจนำกรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” ไปใช้ควรเริ่มจากการนำร่องในทีมหรือแผนกขนาดเล็กก่อนขยายผลทั้งองค์กร ควรสอดแทรกกรอบนี้ไว้ในกิจกรรมที่มีอยู่แล้ว เช่น การปฐมนิเทศ

การประเมินผลการปฏิบัติงาน และการประชุมทบทวนหลังเหตุการณ์ (after-action review) มากกว่าจัดเป็นหลักสูตรแยกต่างหากเพียงครั้งเดียว และควรมีผู้บริหารระดับต้นทำหน้าที่เป็นแบบอย่างของการหยุดฟังและถามเพื่อตรวจสอบความเข้าใจ เพื่อให้กรอบดังกล่าวกลายเป็นบรรทัดฐานของการสื่อสารในองค์กรอย่างต่อเนื่อง มิใช่เพียงความรู้ที่ได้จากการอบรมครั้งเดียว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

การวิจัยในอนาคตอาจพัฒนาโปรแกรมฝึกอบรมจากกรอบนี้และทดลองกับบุคลากรในองค์กร โดยวัดผลก่อนและหลังด้านความสามารถในการแยกข้อสังเกตจากการตีความ การฟังเชิงรุก การกำกับอารมณ์ ความปลอดภัยทางจิตใจ และความขัดแย้งเชิงความสัมพันธ์ ควรใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและการสัมภาษณ์เพื่อทำความเข้าใจว่าองค์ประกอบใดใช้ได้ดี ภายใต้เงื่อนไขใด และมีข้อจำกัดอย่างไร

นอกจากนี้ ควรศึกษาความเหมาะสมของกรอบในบริบทที่ต่างกัน เช่น ทีมที่ทำงานทางไกล องค์กรที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม งานบริการที่มีแรงกดดันสูง และองค์กรที่มีลำดับชั้นชัดเจน เพื่อป้องกันการนำข้อเสนอจากบริบทหนึ่งไปใช้ทั่วไปโดยไม่มีการปรับให้เหมาะสม

บทสรุป

ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการทำงานมิได้เกิดจากเจตนาไม่ดีเสมอไป แต่อาจเกิดจากข้อมูลไม่ครบถ้วน อคติในการตีความ การฟังที่ไม่ทั่วถึง การตอบสนองภายใต้อารมณ์ และเงื่อนไขของระบบองค์กร การลดปัญหาจึงต้องทำงานทั้งกับกระบวนการภายในของบุคคล พฤติกรรมการสื่อสาร และโครงสร้างที่กำกับการทำงานร่วมกัน

กรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” บูรณาการสติ โยนิโสมนสิการ และสัมมาวาจากับแนวคิดการกำกับอารมณ์ การลดอคติ การฟังเชิงรุก และการสื่อสารแบบไม่ใช้ความรุนแรง เพื่อเสนอแนวทางที่เข้าใจง่ายและนำไปพัฒนาเป็นกิจกรรมฝึกได้ อย่างไรก็ตาม กรอบนี้ยังเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิดและควรได้รับการทดสอบเชิงประจักษ์ รวมทั้งต้องใช้ควบคู่กับการสนับสนุนจากผู้บริหารและการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง จึงจะมีโอกาสส่งเสริมการทำงานร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ 3 ประการ ประการแรก การลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนควรพิจารณาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตั้งแต่การรู้เท่าทันสภาวะภายใน การตรวจสอบความหมายที่ตนสร้างขึ้น ไปจนถึงการเลือกถ้อยคำและกาลเทศะ มิใช่มุ่งแก้เฉพาะข้อความที่พูดออกมาเท่านั้น

ประการที่สอง กรอบ “หยุด–ฟัง–พิจารณา–สื่อสาร” ทำหน้าที่เชื่อมหลักสติ โยนิโสมนสิการ และสัมมาวาจาเข้ากับพฤติกรรมการสื่อสารที่สามารถฝึกและสังเกตได้ โดยยังตระหนักว่าทักษะส่วนบุคคลต้องดำเนินร่วมกับการแก้ไขระบบข้อมูล ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และวัฒนธรรมองค์กร กรอบนี้จึงเป็นทั้งแนวทางพัฒนาบุคลากรและกรอบตั้งคำถามต่อเงื่อนไขขององค์กร

ประการที่สาม บทความนี้ชี้ให้เห็นจุดร่วมและจุดต่างระหว่างหลักพุทธธรรมกับแนวคิดการสื่อสารร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ ทั้งสองแนวทางต่างอธิบายกลไกที่นำไปสู่ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในองค์กรได้สอดคล้องกัน แต่มีฐานคิดและจุดมุ่งหมายต่างกัน การบูรณาการอย่างระมัดระวังโดยไม่ลดทอนแนวคิดใด

แนวคิดหนึ่งให้เท่ากับอีกแนวคิดหนึ่งจึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้การลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในองค์กรมีทั้งมิติของการพัฒนาจิตใจและมิติของพฤติกรรมที่ตรวจสอบได้ไปพร้อมกัน

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 12 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 13 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Daft, R. L., & Lengel, R. H. (1986). Organizational information requirements, media richness and structural design. **Management Science**, **32**(5), 554–571. https://doi.org/10.1287/mnsc.32.5.554

De Dreu, C. K. W., & Weingart, L. R. (2003). Task versus relationship conflict, team performance, and team member satisfaction: A meta-analysis. **Journal of Applied Psychology**, **88**(4), 741–749. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.4.741

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. **Administrative Science Quarterly**, **44**(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

Good, D. J., Lyddy, C. J., Glomb, T. M., Bono, J. E., Brown, K. W., Duffy, M. K., Baer, R. A., Brewer, J. A., & Lazar, S. W. (2016). Contemplating mindfulness at work: An integrative review. **Journal of Management**, **42**(1), 114–142. https://doi.org/10.1177/0149206315617003

Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. **Review of General Psychology**, **2**(3), 271–299. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271

Rosenberg, M. B. (2015). **Nonviolent communication: A language of life** (3rd ed.). PuddleDancer Press.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. **Science**, **185**(4157), 1124–1131. https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124

Wacker, R., & Dziobek, I. (2018). Preventing empathic distress and social stressors at work through nonviolent communication training: A field study with health professionals. **Journal of Occupational Health Psychology**, **23**(1), 141–150. https://doi.org/10.1037/ocp0000058

Weger, H., Jr., Castle, G. R., & Emmett, M. C. (2010). Active listening in peer interviews: The influence of message paraphrasing on perceptions of listening skill**. International Journal of Listening, 24**(1), 34–49. https://doi.org/10.1080/10904010903466311

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย

TRENDS TRENDS AND FUTURE DIRECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF THAI SANGHA EDUCATION

พระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร[1], เอกมงคล เพ็ชรวงษ์[2]
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี.
Phrakhrusathitdhammalangkan (Thiangsang),Dr[1], Ekamongkol Petchwong[2]
Machulalongkornrajavidyalaya MCU at SuphanBuri Si Suvarnabhumi Buddhist College
Email: aekmongkol.phet@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาถึงแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทยในบริบทของสังคมดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยเน้นการพัฒนาพระภิกษุสามเณรและบัณฑิตคณะสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถทางวิชาการ คุณธรรม ทักษะดิจิทัล และสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับการยึดหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นรากฐานของการเรียนรู้ เนื้อหาครอบคลุมความหมายและความสำคัญของการศึกษายุคดิจิทัล บทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอน การบริหารองค์ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรที่บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่และหลักสูตรสากลเพื่อยกระดับมาตรฐานการศึกษาและการวิจัยสู่ระดับนานาชาติ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการวิจัยทางพระพุทธศาสนาในอนาคต ทั้งด้านสันติศึกษา จิตวิทยาพุทธ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคม และการบูรณาการกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ รวมถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เพื่อสร้างคุณค่าแก่สังคมและสิ่งแวดล้อม ผลลัพธ์การเรียนรู้มุ่งให้นิสิตสามารถวิเคราะห์ ประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เทคโนโลยีดิจิทัล และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์และสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การผลิตบัณฑิตคณะสงฆ์ที่มีศักยภาพเป็นผู้นำทางปัญญาและคุณธรรม สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาและร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและประชาคมโลกได้อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

คำสำคัญ: แนวโน้ม การพัฒนาการศึกษา คณะสงฆ์ไทย

Abstract

This article aims to examine the trends and future directions of Thai Sangha education in the context of the digital society and global transformation. It emphasizes the development of Buddhist monks, novices, and Sangha graduates by enhancing their academic knowledge, moral integrity, digital literacy, and essential competencies required for the twenty-first century, while maintaining the principles of the Threefold Training (Tri-sikkhā)—morality (Sīla), concentration (Samādhi), and wisdom (Paññā)—as the foundation of learning. The study covers the concept and significance of education in the digital era, the role of digital

technologies in teaching and learning, knowledge management, and the dissemination of Buddhism. It also highlights curriculum development through the integration of Buddhist teachings with modern disciplines and international curricula in order to enhance educational quality and research standards at the global level. Furthermore, the article addresses future directions in Buddhist research, including peace studies, Buddhist psychology, environmental studies, social development, and interdisciplinary integration with contemporary science. It also emphasizes the application of sustainable development principles and the Sustainable Development Goals (SDGs) to generate social and environmental value. The expected learning outcomes focus on enabling students to analyze and apply Buddhist principles, digital technologies, and sustainable development concepts in advancing Thai Sangha education and contemporary society. Ultimately, these efforts are expected to produce Sangha graduates who possess academic excellence, ethical leadership, and intellectual competence, enabling them to effectively propagate Buddhism and contribute creatively and sustainably to national and global development. Keywords: Trends; Educational Development; Thai Sangha

บทนำ

การศึกษาคณะสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมโลก การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบท ใหม่ โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์และหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ควบคู่กัน การพัฒนาการศึกษาคณะ สงฆ์ในอนาคตจึงมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาหลักสูตรสากล การส่งเสริมงานวิจัยทาง พระพุทธศาสนา การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศ และการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเป้าหมายการ พัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ

การศึกษายุคดิจิทัล (Digital Education)

ความหมายของการศึกษายุคดิจิทัล การศึกษายุคดิจิทัล หมายถึง การจัดการศึกษาที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศ และนวัตกรรมการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนให้สอดคล้องกับ สังคมดิจิทัล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566, หน้า 12-15)

การศึกษายุคดิจิทัล (Digital Education) หมายถึง การจัดการศึกษาที่นำเทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology: ICT) รวมถึงนวัตกรรมทางการศึกษามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน การบริหารจัดการศึกษา และการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงองค์ความรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง และสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO, 2021) การศึกษายุคดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่เน้นผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher-Centered Learning) ไปสู่การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner-Centered Learning) โดย ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สื่อดิจิทัล และ แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ ทำให้เกิดความยืดหยุ่นด้านเวลา สถานที่ และวิธีการเรียนรู้ Anderson และ Dron (2011) อธิบายว่า การศึกษายุคดิจิทัลเป็นวิวัฒนาการของการเรียนรู้ที่เปลี่ยนจากการถ่ายทอดความรู้โดยผู้สอนเพียงฝ่ายเดียว ไปสู่การสร้างองค์ความรู้ร่วมกันผ่านเครือข่ายดิจิทัล (Networked Learning) ซึ่งผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากผู้สอน เพื่อนร่วมเรียน และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้อย่างไร้พรมแดน โดยอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ ในทัศนะของ Siemens (2005)

แนวคิดการศึกษายุคดิจิทัลสอดคล้องกับทฤษฎีคอนเน็กติวิซึม (Connectivism) ซึ่งมองว่าความรู้ไม่ได้อยู่เฉพาะในตัวบุคคล แต่กระจายอยู่ในเครือข่ายข้อมูล เทคโนโลยี และ ชุมชนการเรียนรู้ ผู้เรียนจึงต้องมีความสามารถในการค้นหา วิเคราะห์ คัดกรอง และเชื่อมโยงข้อมูลจากแหล่ง ต่าง ๆ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ Fullan และ Langworthy (2014) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษายุคดิจิทัลไม่ใช่เพียงการนำคอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ตมาใช้ในการสอนเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางการศึกษา โดยมุ่งพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ สำหรับการศึกษาคณะสงฆ์ การศึกษายุคดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ผ่านระบบการเรียนรู้ออนไลน์ ห้องเรียนเสมือนจริง ฐานข้อมูล พระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ และสื่อดิจิทัลทางพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าถึง ผู้เรียนได้อย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และสอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัลในปัจจุบัน

สรุป การศึกษายุคดิจิทัล คือ การจัดการศึกษาที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับกระบวนการเรียนรู้และการบริหารการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงความรู้ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและใช้เครือข่ายเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้สอดคล้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล 1.2 ความสำคัญต่อการศึกษาคณะสงฆ์การศึกษายุคดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญของ ระบบการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการศึกษาคณะสงฆ์ ซึ่ง จำเป็นต้องปรับรูปแบบการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศและการ สื่อสาร ทั้งในด้านการเรียนการสอน การบริหารจัดการองค์ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

กระทรวงศึกษาธิการ (2563, หน้า 12-16) อธิบายว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการศึกษาเป็นกลไก สำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพผู้เรียน เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ขณะที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ระบุว่าการพัฒนาการศึกษาด้วยเทคโนโลยี ดิจิทัลเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างกำลังคนที่มีสมรรถนะสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่

1. เพิ่มโอกาสการเข้าถึงการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ห่างไกล เทคโนโลยีดิจิทัล ช่วยลดข้อจำกัดด้านระยะทางและทรัพยากรทางการศึกษา ทำให้พระภิกษุสามเณรในวัดชนบทสามารถเข้าถึงบทเรียน ห้องสมุดดิจิทัล ฐานข้อมูลทางวิชาการ และระบบการเรียนการสอนออนไลน์ได้อย่างเท่าเทียม ส่งผลให้ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน

กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเสมอภาคทาง การศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกพื้นที่สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา ยังชี้ว่าการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลช่วยขยายโอกาสทางการศึกษา ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย

2. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการศึกษาด้วยตนเอง การศึกษายุคดิจิทัลส่งเสริม แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่เน้นการศึกษา ค้นคว้าและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ผู้เรียนสามารถศึกษาความรู้ผ่านห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ฐานข้อมูล วิชาการ วิดีโอการบรรยาย และหลักสูตรออนไลน์ได้ทุกเวลา ช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสืบค้น ข้อมูล และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ระบุว่าการเรียนรู้ ตลอดชีวิตเป็นรากฐานของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมดิจิทัล ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ต้องสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและพัฒนาความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

3. อนุรักษ์และเผยแพร่พระไตรปิฎกในรูปแบบดิจิทัล การจัดเก็บพระไตรปิฎกในรูปแบบ ดิจิทัลช่วยอนุรักษ์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ลดความเสี่ยงจากการสูญหายของเอกสารต้นฉบับ และ อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าวิจัย พระภิกษุ นักวิชาการ และประชาชนสามารถเข้าถึงพระไตรปิฎกผ่านฐานข้อมูลออนไลน์ เว็บไซต์ และแอปพลิเคชันได้อย่างรวดเร็ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายว่าการจัดทำพระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการศึกษาค้นคว้า พระธรรมวินัย ขณะที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2562, หน้า 15-22) กล่าวว่าการใช้เทคโนโลยี ดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางสำคัญในการรักษาและสืบทอดพระธรรมคำสอนในยุคโลกาภิวัฒน์

4. สนับสนุนการเรียนการสอนออนไลน์และห้องเรียนเสมือนจริง การเรียนการสอนผ่าน ระบบออนไลน์และห้องเรียนเสมือนจริงช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา ทำให้พระภิกษุสามเณร สามารถเรียนรู้ได้ทุกสถานที่ อีกทั้งยังเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับผู้เชี่ยวชาญทั้งในและต่างประเทศ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระบุว่าการเรียนออนไลน์ช่วยให้การจัด การศึกษามีความต่อเนื่องแม้ในภาวะวิกฤต ขณะที่ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2563, หน้า 97-101) เห็นว่าห้องเรียนเสมือนจริงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการสร้างเครือข่ายทาง วิชาการ

5. พัฒนาทักษะดิจิทัลที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 การศึกษายุคดิจิทัลช่วยพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ การสืบค้นข้อมูล การประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล และการผลิตสื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นทักษะสำคัญของพระภิกษุสามเณรในฐานะผู้นำทางศาสนา นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และความคิดสร้างสรรค์ วิจารณ์ พานิช (2561, หน้า 70-82) อธิบายว่าทักษะดังกล่าวเป็นสมรรถนะหลักของผู้เรียนในยุคดิจิทัล ส่วนสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2563, หน้า 112-118) ระบุว่าการพัฒนาทักษะดิจิทัลเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21 สรุปการศึกษายุคดิจิทัลมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ ทั้งในด้านการเพิ่ม โอกาสการเข้าถึงการศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การอนุรักษ์และเผยแพร่พระไตรปิฎกในรูปแบบดิจิทัล การสนับสนุนการเรียนการสอนออนไลน์ และการพัฒนาทักษะดิจิทัลที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 การ ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมจึงเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาคณะสงฆ์ให้สามารถ ผลิตพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ ความสามารถ และพร้อมปฏิบัติศาสนกิจในบริบทของสังคมดิจิทัลได้อย่างมี ประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563, หน้า 120-123)

แนวทางพัฒนา การศึกษาคณะสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัล โดยการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในการจัดการศึกษา การบริหารจัดการองค์ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้และขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของพระธรรมวินัยและเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนามนุษย์ให้เกิดปัญญา คุณธรรม และความหลุดพ้นจากทุกข์ แนวทางสำคัญ

ประการที่ 1 คือ การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ดิจิทัล (Digital Learning Platform) โดยเฉพาะพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ห่างไกลหรือสำนักเรียนที่มีทรัพยากรจำกัด ทั้งยังสนับสนุน แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญของการศึกษาในยุคใหม่ (UNESCO, 2023)

ประการที่ 2 คือ การจัดทำฐานข้อมูลพระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Tripitaka Database) ซึ่งเป็นการรวบรวมและจัดเก็บพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนตำราทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล เพื่อให้สามารถสืบค้นข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และสะดวกยิ่งขึ้น

ประการที่ 3 คือ การ พัฒนาห้องสมุดดิจิทัล (Digital Library) เพื่อเป็นศูนย์กลางการรวบรวมองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและ ศาสตร์สมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยห้องสมุดดิจิทัลสามารถจัดเก็บหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความวิชาการ และสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์

ประการที่ 4 คือ การพัฒนาระบบการจัดการ เรียนรู้ (Learning Management System: LMS) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการการเรียน การสอนออนไลน์ ระบบดังกล่าวสามารถใช้ในการจัดการเนื้อหาวิชา การส่งงาน การติดตามผลการเรียน การประเมินผล และการสื่อสารระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การศึกษาคณะสงฆ์ควรส่งเสริม การพัฒนาทักษะดิจิทัล (Digital Literacy) ให้แก่พระภิกษุสามเณรและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน มีวิจารณญาณ และสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการศึกษาค้นคว้า การวิจัย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม

ทั้งนี้ การใช้เทคโนโลยีควรคำนึงถึงจริยธรรม ความรับผิดชอบ และผลกระทบต่อสังคม เพื่อป้องกันปัญหาการ ใช้สื่อดิจิทัลในทางที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทคโนโลยีทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ควรมุ่งเน้น เพียงความทันสมัยหรือความสะดวกสบายเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญาและคุณธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2560) ได้ อธิบายว่า เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตและการแสวงหาความรู้ แต่หากขาดการกำกับด้วยปัญญาและคุณธรรม เทคโนโลยีอาจกลายเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความประมาทและการยึดติดในวัตถุได้ ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีในการศึกษาคณะสงฆ์จึงต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ การฝึกฝน ศีล สมาธิ และปัญญา สรุปการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลควรมุ่งสร้างระบบนิเวศทางการศึกษาที่ผสมผสาน เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับหลักพุทธธรรมอย่างสมดุล ผ่านการพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ดิจิทัล ฐานข้อมูล พระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ ห้องสมุดดิจิทัล และระบบ LMS ควบคู่กับการส่งเสริมทักษะดิจิทัลและคุณธรรม จริยธรรม อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัย เข้าถึงได้อย่างทั่วถึง และ ยังคงรักษาอัตลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาไว้อย่างมั่นคง 2. การพัฒนาหลักสูตรสากล

ความหมายของหลักสูตรสากล หลักสูตรสากล หมายถึง หลักสูตรที่มีมาตรฐานทางวิชาการ เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมโลก และส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (OECD, 2020) Tyler (1949) อธิบายว่า หลักสูตรควรมีความสอดคล้องกับเป้าหมายของสังคม ความต้องการของ ผู้เรียน และความก้าวหน้าขององค์ความรู้ หลักสูตรสากล (International Curriculum) หมายถึง หลักสูตรการศึกษาที่ได้รับการพัฒนาให้มี มาตรฐานทางวิชาการเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมโลกที่มี ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และสมรรถนะที่สามารถแข่งขันและ ดำรงชีวิตได้ในบริบทของประชาคมโลก โดยเน้นการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารระหว่าง ประเทศ การคิดวิเคราะห์ และการพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก นอกจากนี้Ralph W. Tyler (1949) ได้อธิบายว่า หลักสูตรควรมีความสอดคล้องกับ

เป้าหมายของ สังคม ความต้องการของผู้เรียน และความก้าวหน้าขององค์ความรู้ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้านความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมอย่างเหมาะสม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร สากลในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์การเรียนรู้และสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 สำหรับการศึกษาคณะสงฆ์ หลักสูตรสากลหมายถึง การพัฒนาหลักสูตรพระพุทธศาสนาให้มี มาตรฐานทางวิชาการที่สามารถเชื่อมโยงกับระบบการศึกษานานาชาติ โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และคุณค่า ของพระพุทธศาสนาไว้ พร้อมทั้งส่งเสริมความรู้ด้านภาษา เทคโนโลยี การวิจัย และความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรและผู้เรียนสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสร้างความร่วมมือทางวิชาการในระดับสากลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป หลักสูตรสากล คือ หลักสูตรที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมโลก โดยเน้นความเป็นสากล การเรียนรู้ข้าม วัฒนธรรม การใช้ภาษา และการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้สามารถดำรงชีวิตและทำงานในบริบทโลกได้

อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ในการศึกษาคณะสงฆ์ หลักสูตรสากลเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ระดับนานาชาติ

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรคณะสงฆ์การพัฒนาหลักสูตรคณะสงฆ์ในอนาคตควรมุ่งสร้าง ความสมดุลระหว่างการรักษาอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากับการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โลก เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ ความสามารถ และทักษะที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติศาสนกิจและการดำรงชีวิตในยุคดิจิทัล โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้

1. บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่การพัฒนาหลักสูตรคณะสงฆ์ในปัจจุบันควรมุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้การศึกษามีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความต้องการของโลกยุคดิจิทัล โดยเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์แขนงต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีสารสนเทศ การบริหารจัดการ สังคมศาสตร์ จิตวิทยา สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชุมชน อันจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบูรณาการดังกล่าวยังช่วยพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การ แก้ปัญหา การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความ รับผิดชอบต่อสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ทางวิชาการและคุณลักษณะอันพึง ประสงค์ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับศาสตร์ร่วมสมัยยังเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างองค์ ความรู้ใหม่และนวัตกรรมทางสังคม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาแนวคิดด้านการบริหาร องค์กร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การดูแลสุขภาวะทางจิต และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดการศึกษาที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และการดำรงชีวิตร่วมกับสังคมอย่าง ยั่งยืน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์ ที่สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างกว้างขวาง ขณะที่ Tyler (1949) เห็นว่าหลักสูตรที่ดี ควรเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์ชีวิตจริงของผู้เรียน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและสามารถ นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ดังนั้น การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่จึงเป็นแนวทางสำคัญในการ พัฒนาหลักสูตรคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัย มีคุณภาพ และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

2. พัฒนาหลักสูตรนานาชาติที่ใช้ภาษาอังกฤษ สถาบันการศึกษาคณะสงฆ์ควรพัฒนาหลักสูตรที่ ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อรองรับการขยายตัวของการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ และเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรสามารถสื่อสาร ถ่ายทอด และเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งดึงดูดนักศึกษาต่างชาติเข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น

3. ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม หลักสูตรควรส่งเสริมความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ศาสนา และวิถีชีวิตของประชาคมโลก ผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ การศึกษานานาชาติ และความร่วมมือกับสถาบันต่างประเทศ เพื่อพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาและวัฒนธรรมต่าง ๆ 4. พัฒนาหลักสูตรฐานสมรรถนะ (Competency-Based Curriculum) การจัดหลักสูตรควรมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้และสมรรถนะที่ผู้เรียนพึงมี มากกว่าการเน้นเฉพาะ เนื้อหาความรู้ โดยกำหนดสมรรถนะที่สำคัญ เช่น ความสามารถในการสื่อสาร การคิดวิเคราะห์ การวิจัย การ ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ภาวะผู้นำ และการประยุกต์หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริงในสถานการณ์ต่าง ๆ 5. ส่งเสริมทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 หลักสูตรควรพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและ การทำงานในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) การแก้ปัญหา (Problem Solving) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) การสื่อสาร (Communication) การทำงานร่วมกับผู้อื่น (Collaboration) และความสามารถด้านดิจิทัล (Digital Literacy) เพื่อเตรียมความพร้อมให้พระภิกษุสามเณร สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและมีบทบาทในการพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ สรุป การพัฒนาหลักสูตรคณะสงฆ์ในอนาคตควรมุ่งสู่การเป็นหลักสูตรที่มีความเป็นสากล ทันสมัย และยืดหยุ่น โดยบูรณาการหลักพระพุทธศาสนากับองค์ความรู้ร่วมสมัย ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม พัฒนาหลักสูตรฐานสมรรถนะ และเสริมสร้างทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เพื่อผลิตพระภิกษุสามเณรและบัณฑิตที่ มีคุณธรรม ความรู้ และศักยภาพในการเป็นผู้นำทางจิตใจและปัญญาของสังคมโลกในอนาคต

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

1.แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ตามแนวคิดของ Gro Harlem Brundtland (Brundtland, 1987) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลและเป็นพื้นฐานของการกำหนดนโยบายการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก การพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งสร้างความสมดุลระหว่าง 3 มิติสำคัญ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้าน สิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดผลกระทบต่อธรรมชาติ และการยกระดับคุณภาพ ชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม องค์การสหประชาชาติได้กำหนดกรอบการดำเนินงานผ่าน United Nations ในรูปของ Sustainable Development Goals (SDGs) จำนวน 17 เป้าหมาย เพื่อเป็น แนวทางในการพัฒนาประเทศและสังคมโลกให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาวในมิติทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสอดคล้องกับหลักทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) และหลักความพอประมาณตามแนวพุทธธรรม ซึ่งมุ่งเน้นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ไม่ เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า การพัฒนาที่ แท้จริงต้องเป็นการพัฒนาคนให้มีปัญญา คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมและธรรมชาติ อันจะนำไปสู่ ความเจริญที่มั่นคงและยั่งยืนทั้ง

ในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวม ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษา การพัฒนาสังคม และการ บริหารจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะการศึกษาคณะสงฆ์ที่สามารถนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อสร้างบุคลากรที่มีความรู้ คุณธรรม และจิตสำนึกในการพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและ ยั่งยืนต่อไป

2 การศึกษาคณะสงฆ์กับเป้าหมาย SDGs องค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) จำนวน 17 เป้าหมาย เพื่อเป็นกรอบการพัฒนาของประชาคมโลกในช่วงปี ค.ศ. 2015–2030 โดยมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนทั่วโลก (United Nations, 2015) การศึกษาคณะสงฆ์ในฐานะสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนเป้าหมายดังกล่าว โดยเฉพาะการพัฒนาคนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2559) อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงต้องเริ่มจากการพัฒนา มนุษย์ให้มีปัญญา คุณธรรม และสามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากล ดังนั้น การศึกษาคณะสงฆ์จึงสามารถเป็นกลไกสำคัญในการ ขับเคลื่อนเป้าหมาย SDGs ได้ในหลายมิติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2556) อธิบายว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากความโลภและการบริโภคที่เกินความจำเป็น การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนจึงต้องเริ่มจากการพัฒนาจิตสำนึกของมนุษย์ให้รู้จักความพอดีและความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ การศึกษาคณะสงฆ์จึงมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และปลูกฝังวิถีชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

สรุป การศึกษาคณะสงฆ์มีศักยภาพในการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในด้านการศึกษาที่มีคุณภาพ (SDG 4) สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (SDG 3) สันติภาพและสถาบันที่เข้มแข็ง (SDG 16) และการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (SDG 13) ผ่านกระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งสร้างปัญญา คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืนในระยะยาว

3 หลักพุทธธรรมกับความยั่งยืน แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งสร้างความ สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงผลกระทบทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพโดยไม่ทำลายทรัพยากรที่จำเป็นต่อคนรุ่นต่อไป แนวคิดดังกล่าวมีความ สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เพราะพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญา คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมและธรรมชาติ อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน พระพุทธศาสนามองว่าปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ล้วนมีสาเหตุมาจากความโลภ ความโกรธ และความหลงของมนุษย์ หากมนุษย์ได้รับการพัฒนาจิตใจและปัญญาอย่างถูกต้อง จะสามารถใช้ทรัพยากร อย่างรู้คุณค่า มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และดำรงชีวิตอย่างสมดุล ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงและ ยั่งยืน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2559) 1อธิบายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาคน เพราะมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง เมื่อมนุษย์มีคุณธรรม มีปัญญา และรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้อง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดความสมดุลและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1. มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในปฐมเทศนา หมายถึง การดำเนินชีวิตอย่างพอดี ไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่ง ไม่หมกมุ่นในความสุขทางวัตถุ และไม่ทรมานตนเองจนเกินควร ในมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักทางสายกลางช่วยส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่บริโภคเกินความจำเป็น และไม่แสวงหาผลประโยชน์จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตตามทางสายกลางจึงช่วยลดปัญหาการใช้ทรัพยากรเกินขนาด การผลิตและบริโภคที่ไม่ยั่งยืน รวมถึงลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ หลักมัชฌิมาปฏิปทายังเป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดนโยบายการพัฒนา ที่มุ่งสร้าง ความสมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติที่เน้นการเติบโตอย่างสมดุลและครอบคลุมทุกมิติ

2. สันโดษ (ความพอเพียง) สันโดษ หมายถึง ความยินดีพอใจในสิ่งที่ตนมีและตนเป็น โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภหรือความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด หลักธรรมข้อนี้ช่วยให้มนุษย์รู้จักประมาณตน ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืน สันโดษเป็นแนวทางสำคัญ ในการแก้ไขปัญหาบริโภคนิยม ซึ่งเป็น สาเหตุสำคัญของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินความจำเป็น การทำลายสิ่งแวดล้อม และการเกิดขยะจำนวน มาก เมื่อบุคคลรู้จักพอเพียง จะลดการแสวงหาผลประโยชน์เกินควร ลดการแข่งขันที่ไม่สร้างสรรค์ และ ส่งเสริมการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2554) 2กล่าวว่าความสันโดษมิใช่การหยุดพัฒนา แต่เป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีสติและพัฒนาคุณภาพชีวิตจากภายใน ทำให้เกิดความสุขที่แท้จริงโดยไม่ต้องพึ่งพาการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัด หลักสันโดษจึงเป็นรากฐานของการพัฒนาที่เน้นความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นหัวใจสำคัญของความยั่งยืน

3. อิทัปปัจจยตา (ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย) อิทัปปัจจยตา หมายถึง หลักความเป็นเหตุเป็น ผลและความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสรรพสิ่ง โดยมีใจความสำคัญว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึง เกิด” หลักธรรมข้อนี้สะท้อนมุมมองเชิงระบบ (System Thinking) ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมล้วนมีความเชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกันอย่างแยกไม่ออก ตัวอย่างเช่น การตัดไม้ทำลายป่าอาจส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อน น้ำท่วม ดินเสื่อมคุณภาพ และ ปัญหาทางเศรษฐกิจในชุมชน หรือการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยขาดความรับผิดชอบอาจส่งผลต่อสุขภาพของ ประชาชนและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระยะยาว การเข้าใจหลักอิทัปปัจจยตาจะช่วยให้มนุษย์ตระหนักถึงผลกระทบจากการกระทำของตน และ วางแผนการพัฒนาโดยคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นต่อทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารจัดการ ทรัพยากรและการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

4. พรหมวิหาร 4 พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ส่งเสริมการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กรุณา คือ ความสงสารและความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ ส่งเสริมการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้รับความสำเร็จ ช่วยลดการแข่งขันที่ไม่สร้างสรรค์ และส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาสังคม อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลางบนพื้นฐานของปัญญาและความยุติธรรม ช่วยให้การบริหารจัดการทรัพยากรและการตัดสินใจทางสังคมเป็นไปอย่างรอบคอบและเป็นธรรม พรหมวิหาร 4

จึงเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการสร้างสังคมแห่งสันติภาพ ความเสมอภาค และ ความร่วมมือ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะด้านการลดความเหลื่อมล้ำ การสร้าง สังคมที่สงบสุข และการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างมนุษย์ การประยุกต์หลักพุทธธรรมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสามารถดำเนินการได้หลายด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง การผลิตและการบริโภคอย่างรับผิดชอบ และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ด้านสังคม สร้างสังคมแห่งความเมตตา ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ด้านการศึกษา พัฒนา คนให้มีความรู้คู่คุณธรรม มีจิตสำนึกต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้านการบริหารจัดการ ใช้หลักเหตุผล ความ โปร่งใส และความรับผิดชอบในการตัดสินใจ

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

องค์ความรู้ที่ได้รับ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานควบคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทย ตั้งแต่วัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน จนพัฒนาเป็นระบบการศึกษาที่มีโครงสร้างชัดเจนและได้รับ การยอมรับในระดับอุดมศึกษา การเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ทำให้การศึกษาคณะสงฆ์ต้องปรับตัวเพื่อรองรับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความท้าทายในระดับสากล แนวโน้มสำคัญของการศึกษาคณะสงฆ์ในอนาคตประกอบด้วยการพัฒนาการศึกษายุคดิจิทัล การ จัดการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาหลักสูตรสากลที่บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์ร่วม สมัย การส่งเสริมการวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทาง วิชาการในระดับนานาชาติ และการขับเคลื่อนการศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวต้องดำเนินควบคู่กับการรักษาอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนา โดย ยึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นรากฐานสำคัญของการจัดการศึกษา เพื่อให้การศึกษาคณะ สงฆ์สามารถผลิตพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนที่มีความรู้ ความสามารถ คุณธรรม และจิตสาธารณะ อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งปัญญา สันติภาพ และการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชาติและนานาชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

_____, (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

._____, (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). **การศึกษาเพื่อสร้างคนและพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). **นโยบายและจุดเน้นการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566–2567**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)**. กรุงเทพมหานคร: สศช.

Knight, J. (2008). **Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization**. Rotterdam: Sense Publishers

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการพลิกโฉมการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล: โอกาส ความท้าทาย และแนวทางการประยุกต์ใช้ทางการศึกษา

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE TRANSFORMATION OF LEARNING IN THE DIGITAL AGE: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND GUIDELINES FOR EDUCATIONAL APPLICATION

ร้อยตำรวจโท สมพร จันทะวงศา[1], ผศ. ดร.สุรชัย แก้วคูณ[2], ผศ. ดร.ศักดิ์ดา งานหมั่น[3]

Police Lieutenant.Pol.Lt. Somporn Chuntawongsa[1], Asst. Prof. Dr. Surachai Kaewkoon[2], Asst. Prof. Dr.Sakda Nganman[3]

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ต่อการจัดการเรียนรู้ในบริบทการศึกษายุคดิจิทัล 2) วิเคราะห์โอกาสและข้อจำกัดของการนำ AI มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา และ 3) เสนอแนวทางการใช้ AI อย่างเหมาะสมเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร (documentary study) จากแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และบทความวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า AI ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนรู้หลายมิติ ทั้งการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ระบบผู้ช่วยเสมือนและแชทบอทเพื่อการเรียนรู้ การประเมินผลอัตโนมัติ (Automated Assessment) การวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ (Learning Analytics) ตลอดจนการสนับสนุนงานบริหารสถานศึกษา ซึ่งก่อให้เกิดโอกาสในการยกระดับคุณภาพการศึกษา ลดภาระงานของครู เพิ่มความเสมอภาคทางการเรียนรู้ และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ยังเผชิญความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี ความพร้อมด้านสมรรถนะดิจิทัลของครูและผู้เรียน ประเด็นจริยธรรมและความเป็นส่วนตัวของข้อมูล ความเสี่ยงต่อการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และความคลาดเคลื่อนเชิงอคติของขั้นตอนวิธี (algorithmic bias) บทความจึงเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ AI อย่างเหมาะสมใน 4 ด้าน คือ การพัฒนานโยบายและกรอบจริยธรรมระดับสถานศึกษา การพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลและ AI literacy ของครูและผู้เรียน การออกแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสาน AI กับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างสมดุล และการสร้างระบบกำกับดูแลข้อมูลและความปลอดภัยทางไซเบอร์ เพื่อให้การนำ AI มาใช้ในการศึกษาเกิดประโยชน์สูงสุดควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อสังคม

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์, การจัดการเรียนรู้, การศึกษายุคดิจิทัล, จริยธรรมปัญญาประดิษฐ์

Abstract

This academic article aims to 1) examine the role of Artificial Intelligence (AI) in learning management within the context of digital-age education, 2) analyze the opportunities and limitations of applying AI in education, and 3) propose appropriate guidelines for using AI to enhance the quality of learning. A documentary research method was employed, drawing on concepts, theories, and academic literature both in Thailand and abroad. The findings indicate that AI plays a significant role across multiple dimensions of learning management, including personalized learning, virtual assistants and educational chatbots, automated assessment, learning analytics, and support for educational administration. These applications create opportunities to improve educational quality, reduce teachers' workload, promote learning equity, and support lifelong learning. Nevertheless, the adoption of AI in education faces considerable challenges, namely the digital divide, insufficient digital competencies among teachers and learners, ethical and data-privacy concerns, the risk of technological over-dependence, and algorithmic bias. The article therefore proposes four guidelines for appropriate application: developing institutional AI policies and ethical frameworks, building digital and AI literacy among teachers and students, designing learning experiences that balance AI with human interaction, and establishing data governance and cybersecurity systems, so that the use of AI in education maximizes benefits while upholding social responsibility.

Keywords: Artificial Intelligence, Learning Management, Digital-Age Education, AI Ethics

บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างพลิกผัน (Digital Disruption) ซึ่งส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงระบบการศึกษาที่ต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI (Artificial Intelligence) เป็นหนึ่งในเทคโนโลยีที่ทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยหมายถึงระบบคอมพิวเตอร์ที่ถูกพัฒนาขึ้นให้มีความสามารถในการเรียนรู้ ใช้เหตุผล รับรู้ และแก้ปัญหาได้ใกล้เคียงกับความสามารถของมนุษย์ แม้ในปัจจุบัน AI จะยังไม่สามารถทำงานได้ครอบคลุมทุกด้านเทียบเท่ามนุษย์ แต่ได้มีการพัฒนาให้สามารถทำงานเฉพาะด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง ซึ่งนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในหลากหลายวงการ ทั้งการแพทย์ ธุรกิจ อุตสาหกรรม และการศึกษา

ในบริบทของการศึกษา AI ได้เข้ามาปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนรู้อย่างมีนัยสำคัญ นับตั้งแต่การสนับสนุนการเรียนรู้เฉพาะบุคคลที่ตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน การจัดการชั้นเรียนอัจฉริยะ ไปจนถึงระบบบริหารจัดการสถานศึกษาแบบอัตโนมัติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกในการวางแผนและติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียน หน่วยงานระดับนานาชาติอย่างองค์การยูเนสโกได้เน้นย้ำว่า AI มีศักยภาพในการช่วยแก้ปัญหาสำคัญด้านการศึกษา ส่งเสริมนวัตกรรมการเรียนการสอน และเร่งการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการศึกษา (SDG 4) แต่ในขณะเดียวกันก็เตือนว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่รวดเร็วนี้ได้นำมาซึ่งความเสี่ยงและความท้าทายที่นโยบายและกรอบกำกับดูแลยังตามไม่ทัน (Miao & Holmes, 2021)

สำหรับประเทศไทย ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาและประยุกต์ใช้ AI อย่างเป็นระบบ ดังปรากฏในแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งกำหนดยุทธศาสตร์การประยุกต์ใช้ AI ในหลายภาคส่วนรวมถึงภาคการศึกษา (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) ควบคู่กับการวางแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ระดับประเทศ เพื่อเป็นกรอบให้การพัฒนาและใช้งาน AI เป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบ (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ในสถานศึกษาไทยยังคงมีความท้าทายในเชิงปฏิบัติหลายประการ ทั้งความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีระหว่างสถานศึกษาในเขตเมืองและชนบท ความพร้อมด้านสมรรถนะดิจิทัลของครูผู้สอน ตลอดจนประเด็นด้านจริยธรรมและความเป็นส่วนตัวของข้อมูลผู้เรียน (สิริภา สงคราม, 2568)

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของ AI ในการจัดการเรียนรู้ วิเคราะห์โอกาสและข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้ AI ในบริบทการศึกษาไทยและสากล และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ AI อย่างเหมาะสม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน นักวิชาการ และผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษาในการวางแผนและตัดสินใจเชิงนโยบายเกี่ยวกับการนำ AI มาใช้พัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ต่อไป

แนวคิด นิยาม และพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ในบริบทการศึกษา

1 ความหมายของปัญญาประดิษฐ์

ปัญญาประดิษฐ์ หมายถึง การพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์หรือเครื่องจักรให้มีความสามารถในการทำงานที่ใกล้เคียงกับกระบวนการคิดของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ (perception) การเรียนรู้ (learning) การใช้เหตุผล (reasoning) การใช้ภาษา (language processing) และการแก้ปัญหา (problem solving) โดยอาศัยการประมวลผลข้อมูลปริมาณมากผ่านขั้นตอนวิธีและแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ (ฐิตปญฺโญ (บุตรดี), 2568) แม้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ในปัจจุบันจะมีความเร็วในการประมวลผลและหน่วยความจำที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก แต่ก็ยังไม่มี AI ระบบใดที่มีความสามารถครอบคลุมทุกด้านเทียบเท่ามนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ การพัฒนา AI ในปัจจุบันจึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างระบบที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Narrow AI) ซึ่งสามารถทำงานเฉพาะอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง เช่น การจดจำภาพ การแปลภาษา หรือการวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน (จันทรเพ็ชร์, 2567)

2 พัฒนาการของ AI สู่วงการศึกษา

พัฒนาการของ AI ในภาคการศึกษาเริ่มต้นจากการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer-Assisted Instruction) ในลักษณะโปรแกรมฝึกฝนและทดสอบอย่างง่าย ก่อนจะพัฒนาสู่ระบบติวเตอร์อัจฉริยะ (Intelligent Tutoring Systems) ที่สามารถปรับเนื้อหาและระดับความยากง่ายให้เหมาะสมกับผู้เรียนเป็นรายบุคคล และในระยะหลังได้ก้าวสู่ยุคของปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) ที่สามารถสร้างเนื้อหา ตอบคำถาม และให้ข้อเสนอแนะเชิงลึกแก่ผู้เรียนได้ในลักษณะการสนทนาโต้ตอบ องค์การยูเนสโกชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการดังกล่าวได้เปลี่ยนบทบาทของ AI จากเครื่องมือเสริมการสอนแบบเดิมไปสู่การเป็นหุ้นส่วนสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ทั้งในด้านการออกแบบหลักสูตร การประเมินผล และการบริหารจัดการสถานศึกษา (Miao & Holmes, 2021)

ในประเทศไทย พัฒนาการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนผ่านนโยบายระดับชาติ โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้จัดทำแนวทางการนำ AI มาใช้เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนไทยอย่างเป็นระบบ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2563) ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติที่กำหนดให้การศึกษาเป็นหนึ่งในสาขายุทธศาสตร์สำคัญของการประยุกต์ใช้ AI เพื่อการพัฒนาประเทศ (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565)

3 ฐานคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การประยุกต์ใช้ AI ในการจัดการเรียนรู้มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นที่ยอมรับในวงการศึกษามาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะแนวคิดการเรียนรู้ส่วนบุคคล (Personalized Learning) ซึ่งเน้นย้ำว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องสอดคล้องกับธรรมชาติและความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน (วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มารุต พัฒผล, 2562) แนวคิดนี้มีรากฐานสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสรรคนิยม (Constructivism) ที่มองว่าผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านประสบการณ์ตรง และแนวคิดขอบเขตพัฒนาการที่เป็นไปได้ (Zone of Proximal Development) ของวีก็อทสกี้ ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการสนับสนุนช่วยเหลือ (Scaffolding) ที่เหมาะสมกับระดับความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่ง AI สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่องมากกว่าการสอนแบบกลุ่มใหญ่ในชั้นเรียนปกติ

นอกจากนี้ แนวคิดการเรียนรู้เพื่อความเชี่ยวชาญ (Mastery Learning) ที่เชื่อว่าผู้เรียนทุกคนสามารถบรรลุผลการเรียนรู้ในระดับสูงได้ หากได้รับเวลาและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับตนเอง ก็เป็นอีกฐานคิดสำคัญที่ AI นำมาประยุกต์ใช้ผ่านระบบการประเมินผลอัตโนมัติและการปรับเนื้อหาซ้ำตามระดับความเข้าใจของผู้เรียน กล่าวได้ว่า AI มิได้เป็นเทคโนโลยีที่แยกขาดจากทฤษฎีการเรียนรู้ดั้งเดิม หากแต่เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้แนวคิดทางการศึกษาที่มีมาอย่างยาวนานสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในวงกว้างและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทบาทของปัญญาประดิษฐ์ต่อการจัดการเรียนรู้

1 การเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning)

แนวคิดการเรียนรู้เฉพาะบุคคลตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและนำไปสู่การเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) จะต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน โดยให้ผู้เรียนเป็นเจ้าของกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง มิใช่การจัดการเรียนการสอนแบบเดียวสำหรับผู้เรียนทุกคน (วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มารุต พัฒผล, 2562) AI เข้ามาสนับสนุนแนวคิดนี้ได้อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมและผลการเรียนของผู้เรียนแต่ละคนแบบเรียลไทม์ แล้วนำไปออกแบบเนื้อหา ระดับความยากง่าย และจังหวะการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับจุดแข็ง จุดอ่อน และรูปแบบการเรียนรู้ (Learning Style) ของผู้เรียนแต่ละราย ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและมีแรงจูงใจในการเรียนรู้มากกว่าการเรียนแบบเดียวกันทั้งชั้นเรียน

2 ระบบผู้ช่วยเสมือนและแชทบอทเพื่อการเรียนรู้ (Virtual Assistant and Educational Chatbot)

AI ถูกนำมาพัฒนาเป็นระบบผู้ช่วยเสมือนหรือแชทบอทที่สามารถตอบคำถาม อธิบายเนื้อหา และให้คำแนะนำแก่ผู้เรียนได้ตลอดเวลาโดยไม่จำกัดสถานที่ ช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาของครูผู้สอนในการดูแลผู้เรียนเป็นรายบุคคล และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถทบทวนหรือซักถามในประเด็นที่ไม่เข้าใจได้ทันที ระบบเหล่านี้ยังสามารถทำหน้าที่เป็นเพื่อนคู่คิดในกระบวนการเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) ซึ่งเป็นทักษะสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21

3 การประเมินผลอัตโนมัติ (Automated Assessment)

AI สามารถช่วยตรวจและประเมินผลงานของผู้เรียนได้อย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอ ทั้งในลักษณะข้อสอบปรนัยและอัตนัยเบื้องต้น ลดภาระงานด้านเอกสารของครู และให้ผลป้อนกลับ (Feedback) แก่ผู้เรียนได้ทันทีหลังทำแบบทดสอบ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนทราบจุดที่ต้องพัฒนาและปรับปรุงการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังช่วยให้ครูผู้สอนมีเวลามากขึ้นในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงลึกและการให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล

4 การวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ (Learning Analytics)

AI ทำหน้าที่ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนในภาพรวมและเชิงลึก เพื่อคาดการณ์แนวโน้มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ระบุผู้เรียนที่มีความเสี่ยงต่อการเรียนไม่สำเร็จ (At-risk Students) และเสนอแนวทางการช่วยเหลือที่เหมาะสมได้อย่างทันท่วงที ข้อมูลเชิงลึกเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อทั้งครูผู้สอนในการปรับวิธีการสอน และต่อผู้บริหารสถานศึกษาในการวางแผนจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน (จันทรเพ็ชร์, 2567)

5 การสนับสนุนงานบริหารสถานศึกษา

นอกจากบทบาทในห้องเรียนแล้ว AI ยังถูกนำไปประยุกต์ใช้ในงานบริหารการศึกษา เช่น การจัดตารางเรียนอัตโนมัติ การพยากรณ์จำนวนผู้เรียนและทรัพยากรที่จำเป็น การคัดกรองและให้บริการข้อมูลแก่ผู้ปกครองและผู้เรียน ตลอดจนการสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบายของผู้บริหารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษาในภาพรวมและลดต้นทุนการดำเนินงานในระยะยาว

6 สรุปรูปแบบการประยุกต์ใช้ AI ในการจัดการเรียนรู้

เพื่อให้เห็นภาพรวมของบทบาท AI ในการจัดการเรียนรู้อย่างชัดเจน สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปรูปแบบการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการจัดการเรียนรู้

รูปแบบการใช้ AI	หน้าที่หลัก	ผู้ได้รับประโยชน์หลัก
การเรียนรู้เฉพาะบุคคล	ปรับเนื้อหาและความเร็วการเรียนให้เหมาะกับผู้เรียนแต่ละคน	ผู้เรียน
ผู้ช่วยเสมือน/แชทบอท	ตอบคำถามและให้คำแนะนำได้ตลอดเวลา	ผู้เรียน

การประเมินผลอัตโนมัติ	ตรวจและให้ผลป้อนกลับอย่างรวดเร็ว	ครู/ผู้เรียน
การวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้	คาดการณ์ผลสัมฤทธิ์และระบุผู้เรียนกลุ่มเสี่ยง	ครู/ผู้บริหาร
การสนับสนุนงานบริหาร	จัดตารางเรียนและวางแผนทรัพยากรอัตโนมัติ	ผู้บริหารสถานศึกษา

โอกาสของปัญญาประดิษฐ์ในการศึกษา

1 การยกระดับคุณภาพและความเสมอภาคทางการศึกษา

AI ช่วยลดข้อจำกัดด้านครูผู้สอนและทรัพยากรทางการศึกษาในพื้นที่ห่างไกล โดยสามารถให้บริการเนื้อหาความรู้และการติวเสริมแก่ผู้เรียนได้อย่างทั่วถึงผ่านระบบออนไลน์ ซึ่งเป็นการช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงคุณภาพการศึกษาระหว่างสถานศึกษาในเขตเมืองและชนบท ทั้งนี้ AI ยังช่วยสนับสนุนการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคลให้เกิดขึ้นได้จริงในชั้นเรียนขนาดใหญ่ ซึ่งเดิมเป็นข้อจำกัดสำคัญของครูที่มีนักเรียนจำนวนมากในความรับผิดชอบ

2 การลดภาระงานและเพิ่มเวลาสำหรับการสอนเชิงคุณภาพของครู

ด้วยความสามารถของ AI ในการตรวจงาน ประเมินผล และจัดการเอกสารทางการศึกษาโดยอัตโนมัติ ครูผู้สอนจึงมีเวลามากขึ้นในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงลึก การให้คำปรึกษารายบุคคล และการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้เรียน ซึ่งเป็นมิติที่ AI ยังไม่สามารถทดแทนบทบาทของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ (วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, 2566)

3 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิตถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว AI ช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยการประมวลผลข้อมูลจำนวนมหาศาล การปรับเนื้อหาการเรียนรู้ให้เหมาะกับผู้เรียนในแต่ละช่วงวัยและบริบทชีวิต ตลอดจนเพิ่มความแม่นยำและประสิทธิภาพในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่หลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้นกว่าระบบการศึกษาแบบเดิม ซึ่งเน้นความยืดหยุ่น การเข้าถึง และการปรับให้เหมาะสมกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

4 การสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบายด้วยข้อมูล

ปัญญาประดิษฐ์ช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาสามารถตัดสินใจบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ (Data-Driven Decision Making) ได้แม่นยำยิ่งขึ้น ทั้งในการวางแผนหลักสูตร การจัดสรรทรัพยากร และการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาในภาพรวม ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติที่มุ่งใช้ AI เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม , 2565)

5 การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ด้วยปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์

ความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) ได้เปิดโอกาสใหม่ให้ผู้เรียนสามารถใช้เครื่องมือ AI เป็นผู้ช่วยในการระดมความคิด ร่างเนื้อหา ทดลองแนวทางแก้ปัญหาที่หลากหลาย และรับข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนางานของตนเองในลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์กับเครื่องจักร (Human-AI Collaboration) ทั้งนี้ หากมีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม การใช้ Generative AI

จะไม่เป็นการลดทอนความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน แต่กลับเป็นเวทีฝึกฝนทักษะการตั้งคำถาม การประเมินข้อมูล และการคิดเชิงวิพากษ์ต่อผลลัพธ์ที่ได้จาก AI ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ความท้าทายและข้อจำกัดของปัญญาประดิษฐ์ในการศึกษา

1 ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี

แม้ AI จะมีศักยภาพในการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา แต่ในทางกลับกัน หากสถานศึกษาหรือผู้เรียนไม่มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เช่น อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตความเร็วสูง หรือระบบสนับสนุนที่จำเป็น การนำ AI มาใช้อาจกลับกลายเป็นการขยายช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาให้กว้างขึ้น โดยเฉพาะระหว่างสถานศึกษาในเขตเมืองและพื้นที่ชนบทห่างไกล (สิริภา สงคราม, 2568)

2 ความพร้อมด้านสมรรถนะดิจิทัลของครูและผู้เรียน

การนำ AI มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยครูผู้สอนที่มีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับ AI หลักจริยธรรมการใช้ AI ทักษะการคัดเลือกเครื่องมือ AI ที่เหมาะสม รวมถึงความรู้ด้านข้อมูล (Data Literacy) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบสมรรถนะดิจิทัลที่องค์การยูเนสโกและคณะกรรมาธิการยุโรปให้ความสำคัญ อย่างไรก็ตาม ครูจำนวนมากยังขาดความพร้อมและความมั่นใจในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการนำ AI ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3 ประเด็นจริยธรรมและความเป็นส่วนตัวของข้อมูล

การใช้ AI วิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมและผลการเรียนของผู้เรียนอย่างละเอียดเพื่อคัดกรองรูปแบบพฤติกรรมและความถนัด อาจก่อให้เกิดข้อกังวลเกี่ยวกับสิทธิความเป็นส่วนตัวของข้อมูลผู้เรียน โดยเฉพาะเมื่อผู้เรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนซึ่งต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ นอกจากนี้ ขั้นตอนวิธีของ AI ที่ถูกฝึกด้วยชุดข้อมูลที่ไม่หลากหลายเพียงพออาจก่อให้เกิดอคติเชิงระบบ (Algorithmic Bias) ซึ่งส่งผลต่อความเป็นธรรมในการประเมินและจัดสรรโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เรียนกลุ่มต่าง ๆ อย่างไม่เท่าเทียม ด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงได้จัดทำแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ระดับชาติขึ้น เพื่อเป็นกรอบกำกับดูแลการพัฒนาและใช้งาน AI อย่างมีความรับผิดชอบ (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

4 ความเสี่ยงต่อการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป

การใช้ AI อย่างขาดสมดุลอาจทำให้ผู้เรียนพึ่งพาเทคโนโลยีในการหาคำตอบมากเกินไป จนขาดการฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล และการแก้ปัญหาด้วยตนเอง อีกทั้งอาจลดทอนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้เรียนกับครูและเพื่อนร่วมชั้นเรียน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมของผู้เรียน ดังนั้น การเตรียมความพร้อมด้านจริยธรรมและการคิดวิเคราะห์ให้แก่ผู้เรียนในยุค AI จึงมีความจำเป็นควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจเชิงจริยธรรมและรู้เท่าทันผลกระทบของ AI ได้อย่างเหมาะสม

5 บทบาทของครูที่ต้องปรับเปลี่ยน

การเข้ามาของ AI ทำให้บทบาทของครูต้องปรับเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว ไปสู่การเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ (Facilitator) ที่ต้องบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการจัดการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม ความไม่พร้อมในการปรับเปลี่ยนบทบาทดังกล่าว รวมถึงความกังวลว่า AI อาจเข้ามาทดแทนบทบาทของครูในบางด้าน เป็นความท้าทายเชิงจิตวิทยาและวัฒนธรรมองค์กรที่สถานศึกษาต้องบริหารจัดการควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

บริบทนโยบายและทิศทางการประยุกต์ใช้ AI ทางการศึกษาในประเทศไทย

ประเทศไทยได้วางรากฐานเชิงนโยบายเพื่อรองรับการประยุกต์ใช้ AI ในภาคการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (พ.ศ. 2565-2570) ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นหนึ่งในสาขายุทธศาสตร์สำคัญ โดยมุ่งส่งเสริมการพัฒนาทักษะด้าน AI ให้แก่บุคลากรทางการศึกษาและผู้เรียนทุกระดับ ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่จำเป็น (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) ขณะเดียวกัน สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จัดทำแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ (Thailand AI Ethics Guideline) เพื่อกำหนดหลักการพื้นฐานด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการคุ้มครองสิทธิของผู้ใช้งาน ซึ่งเป็นกรอบสำคัญที่สถานศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการกำกับดูแลการนำ AI มาใช้ในการจัดการเรียนรู้ (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

ในระดับปฏิบัติการ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้เผยแพร่แนวทางการนำ AI มาใช้เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ โดยเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นขั้นตอน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2563) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยและบทความวิชาการหลายชิ้นชี้ให้เห็นตรงกันว่า ความสำเร็จของการนำนโยบายเหล่านี้ไปปฏิบัติยังขึ้นอยู่กับปัจจัยเชิงพื้นที่ ทั้งความพร้อมด้านงบประมาณ โครงสร้างพื้นฐาน และสมรรถนะดิจิทัลของบุคลากรทางการศึกษาในแต่ละภูมิภาค ซึ่งยังมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างสถานศึกษาขนาดใหญ่ในเขตเมืองกับสถานศึกษาขนาดเล็กในพื้นที่ห่างไกล (สุชิน โพธิ์น้อย, พระครูกิตติญาณวิสิฐ, และพระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺโน, 2568)

นอกจากนี้ มิติด้านความรับผิดชอบของผู้เรียนในยุค AI ก็เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในวงวิชาการไทย โดยมีข้อเสนอให้สถานศึกษาส่งเสริมการปรับตัว การเรียนรู้ และการสร้างคุณค่าให้แก่เยาวชนไทยในบริบทโลกาภิวัตน์ที่ AI เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ผ่านการปลูกฝังความรู้ด้านดิจิทัลควบคู่กับจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อให้เยาวชนสามารถใช้ประโยชน์จาก AI ได้อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย (พระครูปุญญาพิศาล (วิชาญชัย กตปุญฺโญ) และ ธีระพงษ์ สมเขาใหญ่, 2568)

แนวทางการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสมเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้

จากการวิเคราะห์โอกาสและความท้าทายข้างต้น บทความนี้เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ AI อย่างเหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ 4 ด้าน ดังนี้

ด้านนโยบายและจริยธรรม: กำหนดกรอบการใช้งาน AI ที่ชัดเจนและสอดคล้องกับแนวปฏิบัติจริยธรรมระดับชาติ

ด้านสมรรถนะบุคลากร: พัฒนาความรู้และทักษะ AI Literacy แก่ครูและผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

ด้านการออกแบบการเรียนรู้: ผสมผสาน AI กับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างสมดุล มิใช่การทดแทนบทบาทครู

ด้านการกำกับดูแล: สร้างระบบคุ้มครองข้อมูลและความปลอดภัยทางไซเบอร์ที่ได้มาตรฐาน

1 การพัฒนานโยบายและกรอบจริยธรรมระดับสถานศึกษา

สถานศึกษาควรกำหนดนโยบายการใช้ AI ที่ชัดเจน โดยอ้างอิงจากแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ระดับชาติเป็นกรอบพื้นฐาน ครอบคลุมประเด็นความโปร่งใสของการใช้ข้อมูลผู้เรียน การขอความยินยอมจากผู้ปกครอง ขอบเขตการใช้งานเครื่องมือ AI ในการเรียนการสอนและการประเมินผล ตลอดจนกลไกการตรวจสอบและรับผิดชอบเมื่อเกิดความผิดพลาดหรือความไม่เป็นธรรมจากการใช้ระบบ AI

2 การพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลและ AI Literacy ของครูและผู้เรียน

หน่วยงานทางการศึกษาควรจัดให้มีการอบรมพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ AI ทักษะการคัดเลือกและประยุกต์ใช้เครื่องมือ AI ที่เหมาะสมกับบริบทการสอน ความรู้ด้านข้อมูล (Data Literacy) และการจัดการอารมณ์ของตนเองในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ในขณะเดียวกันควรบูรณาการการเรียนรู้เกี่ยวกับ AI และการคิดเชิงจริยธรรมเข้าไปในหลักสูตรของผู้เรียนทุกระดับชั้น เพื่อสร้างพลเมืองดิจิทัลที่รู้เท่าทันและใช้ AI อย่างมีความรับผิดชอบ

3 การออกแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสาน AI กับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างสมดุล

การประยุกต์ใช้ AI ควรอยู่บนหลักการเสริมพลัง (Empowerment) ไม่ใช่การทดแทนบทบาทของครูและปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยครูควรใช้ AI เป็นเครื่องมือช่วยลดภาระงานประจำ เพื่อนำเวลาที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้เรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงลึกที่เน้นการคิดวิเคราะห์ การทำงานร่วมกัน และการสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นทักษะที่ AI ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างสมบูรณ์

4 การสร้างระบบกำกับดูแลข้อมูลและความปลอดภัยทางไซเบอร์

สถานศึกษาควรมีระบบการจัดเก็บและคุ้มครองข้อมูลผู้เรียนที่ได้มาตรฐานความปลอดภัยทางไซเบอร์ มีการกำหนดสิทธิการเข้าถึงข้อมูลอย่างเหมาะสม และมีกระบวนการตรวจสอบขั้นตอนวิธีของเครื่องมือ AI ที่นำมาใช้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดความเสี่ยงจากอคติเชิงระบบและการรั่วไหลของข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียน ทั้งนี้ ควรมีการทำงานร่วมกันระหว่างสถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และผู้พัฒนาเทคโนโลยี เพื่อให้เครื่องมือ AI ที่นำมาใช้ในการศึกษามีคุณภาพและความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล

5 ข้อจำกัดของการศึกษาและข้อควรพิจารณาเพิ่มเติม

บทความวิชาการฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารซึ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่มีอยู่ในปัจจุบัน จึงยังไม่สามารถยืนยันผลลัพธ์เชิงประจักษ์ในบริบทสถานศึกษาไทยได้อย่างครอบคลุมทุกระดับการศึกษา นอกจากนี้ เทคโนโลยี AI มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว องค์ความรู้และเครื่องมือที่กล่าวถึงในบทความนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาต่อยอดในอนาคตอันใกล้ ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้กำหนดนโยบายจึงควรติดตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและปรับปรุงแนวทางการประยุกต์ใช้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ควบคู่ไปกับการรับฟังเสียงสะท้อนจากครู ผู้เรียน และผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การนำ AI มาใช้ในการจัดการเรียนรู้เกิดประโยชน์สูงสุดและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละสถานศึกษาอย่างแท้จริง

6 บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการใช้ AI ทางการศึกษา

การนำ AI มาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่าย ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทในการกำหนดวิสัยทัศน์ จัดสรรงบประมาณ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับการเปลี่ยนแปลง ครูผู้สอนมีบทบาทในการนำ AI มาบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวิจารณญาณ ผู้เรียนมีบทบาทในการใช้เครื่องมือ AI อย่างมีความ

รับผิดชอบและรู้เท่าทัน ผู้ปกครองมีบทบาทในการกำกับดูแลและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมนอกห้องเรียน ขณะที่หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย มาตรฐาน และกลไกการสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานให้แก่สถานศึกษาที่มีความพร้อมแตกต่างกัน ความร่วมมือของทุกฝ่ายอย่างเป็นระบบจะช่วยให้การประยุกต์ใช้ AI ในการศึกษาเกิดผลลัพธ์เชิงบวกอย่างยั่งยืนและครอบคลุมผู้เรียนทุกกลุ่มอย่างเป็นธรรม

องค์ความรู้ที่ได้

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญญาประดิษฐ์ (AI) เป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วยพลิกโฉมการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล โดยสนับสนุนการเรียนรู้เฉพาะบุคคล การใช้ผู้ช่วยอัจฉริยะ การประเมินผลอัตโนมัติ การวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ และการบริหารสถานศึกษา ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการเรียนรู้ที่เหมาะสม ครูลดภาระงาน และยกระดับคุณภาพการศึกษา อย่างไรก็ตาม การใช้ AI ต้องคำนึงถึงความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี สมรรถนะดิจิทัล จริยธรรม ความเป็นส่วนตัว และความปลอดภัยของข้อมูล จึงควรพัฒนานโยบาย ส่งเสริม AI Literacy ออกแบบการเรียนรู้ที่มนุษย์และ AI ทำงานร่วมกันอย่างสมดุล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษาอย่างยั่งยืน

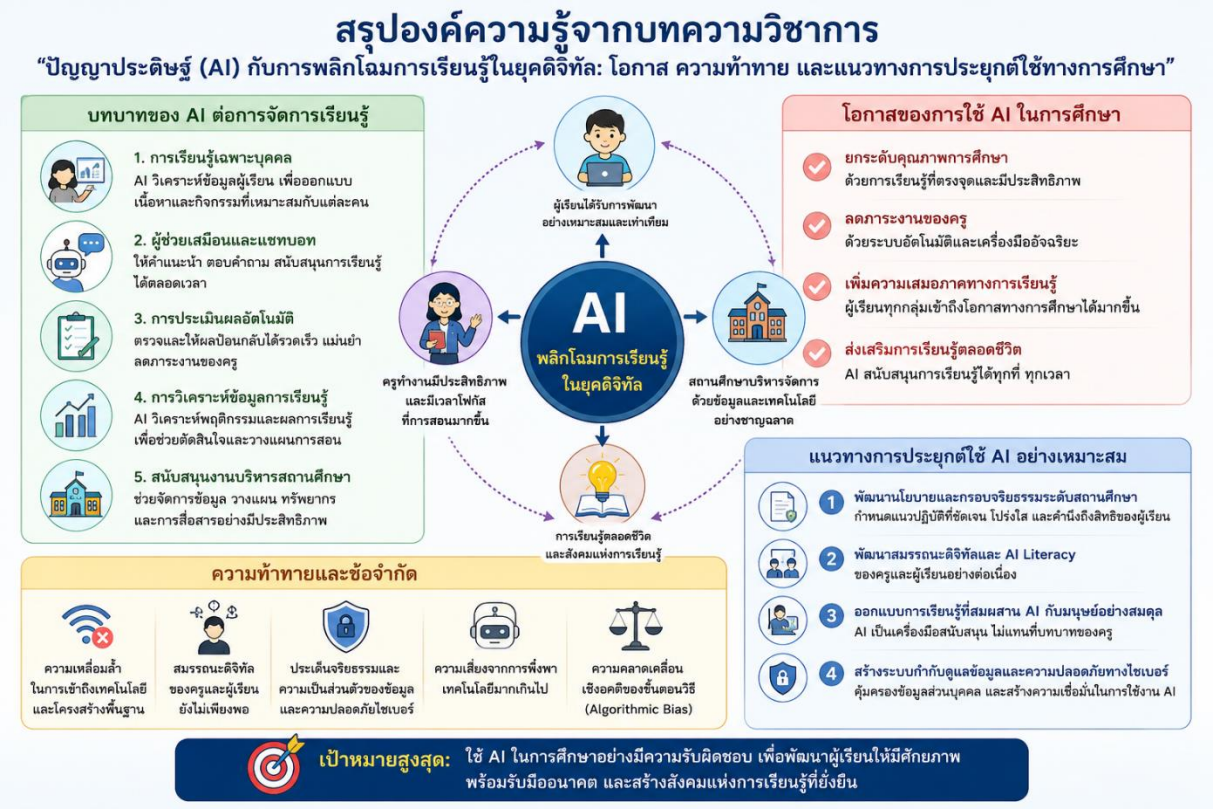

บทสรุป

ปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพลิกโฉมการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ทั้งในมิติของการเรียนรู้เฉพาะบุคคล ระบบผู้ช่วยเสมือน การประเมินผลอัตโนมัติ การวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ และการสนับสนุนงานบริหารสถานศึกษา ซึ่งก่อให้เกิดโอกาสในการยกระดับคุณภาพและความเสมอภาคทางการศึกษา ลดภาระงานของครู และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ยังต้องเผชิญ

ความท้าทายสำคัญ ทั้งความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี ความพร้อมด้านสมรรถนะดิจิทัลของครูและผู้เรียน ประเด็นจริยธรรมและความเป็นส่วนตัวของข้อมูล ความเสี่ยงต่อการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และการปรับเปลี่ยนบทบาทของครู

บทความนี้จึงเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ AI อย่างเหมาะสม 4 ด้าน ได้แก่ การพัฒนานโยบายและกรอบจริยธรรมระดับสถานศึกษา การพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลและ AI Literacy ของครูและผู้เรียน การออกแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสาน AI กับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างสมดุล และการสร้างระบบกำกับดูแลข้อมูลและความปลอดภัยทางไซเบอร์ ทั้งนี้ เพื่อให้การนำ AI มาใช้ในการศึกษาเกิดประโยชน์สูงสุดควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อสังคม สอดคล้องกับทิศทางนโยบายระดับชาติและหลักการสากลด้านจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2565). **แผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (พ.ศ. 2565-2570)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

จันทรเพ็ชร์ น. (2567). **ปัญญาประดิษฐ์ (AI): การประยุกต์ใช้ทางการศึกษา.** คุรุสภาวิทยาจารย์, 6(1), 1-13.

ฐิตปญฺโญ (บุตรดี) พ. (2568). **AI ปัญญาประดิษฐ์กับการศึกษายุคดิจิทัล**. วารสารวิรุฬห์ศาสตร์ปริทัศน์, 1(1), 10-22.

พระครูปุญญาพิศาล (วิชาญชัย กตปุญฺโญ), และ ธีระพงษ์ สมเขาใหญ่. (2568). ความรับผิดชอบของเด็กไทยในยุค AI: การปรับตัว เรียนรู้ และสร้างคุณค่าในโลกาภิวัตน์. **Journal of Applied Education**. ปีที่ 10 ฉบับที่ 4 (มกราคม-มีนาคม 2568): 56-70.

วิชัย วงษ์ใหญ่, และ มารุต พัฒผล. (2562). **การเรียนรู้ส่วนบุคคล (Personalized Learning)**. สืบค้นจาก https://oer.learn.in.th/search_detail/result/158355

วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์. (2566). **บทบาทของครูในยุค AI**. สืบค้นจาก https://www.rcim.in.th/

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). **แนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ (Thailand AI Ethics Guideline)**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). **AI เพื่อพัฒนาการเรียนรู้.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สิริภา สงคราม. (2568). AI กับการพัฒนาวิธีการเรียนการสอนที่ตอบโจทย์ผู้เรียนในยุคสมัยใหม่. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมเพื่อการศึกษา (JISES)**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มีนาคม 2564): 42-60.

สุชิน โพธิ์น้อย, พระครูกิตติญาณวิสิฐ, และพระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺฒโน. (2568). AI กับการพัฒนาวิธีการเรียนการสอนที่ตอบโจทย์ผู้เรียนในยุคสมัยใหม่. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมเพื่อการศึกษา (JISES)**. ปีที่ 10 ฉบับที่ 4 (เมษายน 2568): 45-55

Miao, F., & Holmes, W. (2021). **AI and education: Guidance for policy-makers**. Paris: UNESCO.

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

เทคโนโลยีดิจิทัลกับการศึกษาคณะสงฆ์

DIGITAL TECHNOLOGY AND BUDDHIST MONASTIC EDUCATION

พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ,ดร.
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี.
Phakruanukulkanyanakich,Dr.
Machulalongkornrajavidyalaya MCU at SuphanBuri Si Suvarnabhumi Buddhist College

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีต่อการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ในบริบทของสังคมดิจิทัลและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ศึกษาความหมาย แนวคิด และความสำคัญของเทคโนโลยีดิจิทัล ตลอดจนการประยุกต์ใช้การศึกษาออนไลน์ (Online Education) ห้องเรียนอัจฉริยะ (SmartClassroom)และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาพระพุทธศาสนาบทความชี้ให้เห็นว่าการศึกษาออนไลน์ช่วยเพิ่มโอกาสทางการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำ และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของพระภิกษุสามเณร ขณะที่ห้องเรียนอัจฉริยะช่วยพัฒนาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการสร้างคลังความรู้ดิจิทัลทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ AI ยังสามารถสนับสนุนการสืบค้นพระไตรปิฎก การแปลภาษาบาลี การสร้างสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรม ความรับผิดชอบ และการใช้ข้อมูลอย่างถูกต้อง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา บทความจึงมุ่งส่งเสริมให้นิสิตสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษา การค้นคว้าวิจัย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ที่มีคุณภาพ ทันสมัย ยั่งยืน และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

คำสำคัญ: เทคโนโลยีดิจิทัล; การศึกษาคณะสงฆ์; ปัญญาประดิษฐ์

Abstract

This article aims to examine the role of digital technology in the development of monastic education within the context of the digital society and 21st-century learning. It explores the meaning, concepts, and significance of digital technology, as well as the application of online education, smart classrooms, and artificial intelligence (AI) to enhance the quality of Buddhist education. The study highlights that online education expands educational opportunities, reduces educational inequality, and promotes lifelong learning among Buddhist monks and novices. Smart classrooms contribute to improving the teaching and learning of Buddhist scriptures, supporting the dissemination of Buddhism, and developing digital repositories of Buddhist knowledge. Furthermore, artificial intelligence can effectively facilitate the retrieval of the Tipiṭaka, Pali language translation, the development of digital

learning materials, and Buddhist research. However, the use of digital technology should be guided by ethical principles, responsibility, and the appropriate use of information to maximize its benefits for Buddhist education and the propagation of Buddhism. The article therefore encourages students to utilize digital technology appropriately for learning, research, and the dissemination of Buddhist teachings while integrating digital technologies into monastic education to foster 21st-century learning skills. Such integration will contribute to the development of a high-quality, modern, sustainable monastic education system that is responsive to the changing global society. Keywords: Digital Technology; Monastic Education; Artificial Intelligence (AI)

บทนำ

เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาในทุกระดับ รวมถึงการศึกษาคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ทั้งทางพระธรรมวินัยและศาสตร์สมัยใหม่ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้ พัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่กว้างขวางมากขึ้น ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาคณะสงฆ์ยังต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน บุคลากร และความพร้อมของผู้เรียน ดังนั้น การศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลจึงจำเป็นต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบเพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิผล 1 การศึกษาออนไลน์ (Online Education) การศึกษาออนไลน์ (Online Education) เป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีดิจิทัลและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ ความรู้ได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และไร้ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ รูปแบบการศึกษาดังกล่าวได้รับความนิยม อย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากสอดคล้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งทำให้ สถาบันการศึกษาทั่วโลกหันมาใช้ระบบการเรียนการสอนออนไลน์อย่างจริงจัง (UNESCO, 2021) สำหรับการศึกษาคณะสงฆ์ การศึกษาออนไลน์ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยขยายโอกาสทาง การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ห่างไกล ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา และสนับสนุนการศึกษา พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัล ทั้งยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564, หน้า 18)

ความหมายของการศึกษาออนไลน์

การศึกษาออนไลน์ หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology: ICT) เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยผู้เรียนสามารถเข้าถึงบทเรียน เนื้อหา สื่อการสอน แบบทดสอบ และกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้จากทุกสถานที่และทุกเวลา (Moore & Kearsley, 2012)

นอกจากนี้ การศึกษาออนไลน์ยังเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ทางไกล (Distance Education) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ส่งเสริมการเรียนรู้แบบยืดหยุ่น (Flexible Learning) และตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล (Anderson, 2008) ในบริบทของการศึกษา

คณะสงฆ์ การศึกษาออนไลน์หมายถึงการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ใน การศึกษาพระปริยัติธรรม พระไตรปิฎก วิชาสามัญ และศาสตร์สมัยใหม่ โดยผู้เรียนสามารถศึกษาผ่านระบบ ออนไลน์ของสำนักเรียน วัด หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าถึงได้ ง่ายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

รูปแบบการศึกษาออนไลน์

การศึกษาออนไลน์สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบสำคัญ ดังนี้

1) การเรียนแบบประสานเวลา (Synchronous Learning) การเรียนแบบประสานเวลาเป็นรูปแบบที่ผู้สอนและผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ในเวลาเดียวกันผ่านระบบประชุมออนไลน์ ผู้เรียนสามารถซักถาม แสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้สอนได้ทันที ส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์คล้ายกับการเรียนในชั้นเรียนจริง เครื่องมือที่นิยมใช้ ได้แก่ Zoom Google Meet Microsoft Teams Cisco Webex ข้อดีของการเรียนรูปแบบนี้ คือ ช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ส่งเสริมการ อภิปรายและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้ผู้เรียนได้รับคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะได้อย่างรวดเร็ว (Hrastinski, 2008, pp. 51–55)

2) การเรียนแบบไม่ประสานเวลา (Asynchronous Learning)เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงบทเรียนได้ตามเวลาที่ตนเองสะดวก โดยไม่จำเป็นต้องเรียน พร้อมกับผู้สอน ผู้เรียนสามารถศึกษาจากวิดีโอ บทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ เอกสารดิจิทัล หรือสื่อมัลติมีเดียต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ลักษณะสำคัญ ได้แก่ เรียนได้ทุกเวลา ทบทวนบทเรียนซ้ำได้ เรียนตามความเร็วของตนเอง ลด ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ รูปแบบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) ซึ่งช่วย พัฒนาความรับผิดชอบและทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน (Knowles, Holton & Swanson, 2015)

3) การเรียนแบบผสมผสาน (Hybrid Learning) การเรียนแบบผสมผสาน หรือ Hybrid Learning เป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนในชั้นเรียนปกติกับการเรียนออนไลน์ โดยใช้ข้อดีของทั้งสอง ระบบร่วมกัน ผู้เรียนบางส่วนอาจเรียนในห้องเรียน ขณะที่บางส่วนเรียนผ่านระบบออนไลน์ หรืออาจสลับกัน ตามความเหมาะสม รูปแบบนี้เหมาะสมกับการศึกษาคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถใช้การเรียนออนไลน์สำหรับภาคทฤษฎี และใช้การเรียนแบบเผชิญหน้าสำหรับการฝึกปฏิบัติด้านพระธรรมวินัย การปฏิบัติสมาธิ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งต้องอาศัยการสังเกตและการฝึกฝนอย่างใกล้ชิด (Graham, 2013)

ประโยชน์ของการศึกษาออนไลน์ต่อคณะสงฆ์

การศึกษาออนไลน์ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาคณะสงฆ์หลายประการ ดังนี้

1) เพิ่มโอกาสทางการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ห่างไกล พระภิกษุสามเณรที่จำพรรษา อยู่ในวัดชนบทหรือพื้นที่ทุรกันดารสามารถเข้าถึงบทเรียนและแหล่งความรู้ได้เช่นเดียวกับผู้เรียนในเมือง ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา และสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงการเรียนรู้

2) ลดค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา การเรียนออนไลน์ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าศึกษาในสถานศึกษา ทำให้สามารถบริหารทรัพยากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบออนไลน์ช่วยเชื่อมโยงสำนักเรียน วัด มหาวิทยาลัยสงฆ์ และองค์กรทางพระพุทธศาสนาทั้ง ในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ทางวิชาการอย่างกว้างขวาง

แพลตฟอร์มการเรียนรู้ดิจิทัล

ปัจจุบันมีแพลตฟอร์มดิจิทัลจำนวนมากที่สนับสนุนการศึกษา ออนไลน์ของคณะสงฆ์ ดังนี้

1) Learning Management System (LMS) LMS เป็นระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ที่ช่วยจัดเก็บเนื้อหา บทเรียน แบบฝึกหัด และผลการ เรียนของผู้เรียนไว้ในระบบเดียว ช่วยให้การจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2) Google Classroom เป็นแพลตฟอร์มที่ช่วยจัดการชั้นเรียนออนไลน์ การมอบหมายงาน การส่งงาน และการสื่อสารระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว

3) Moodle Moodle เป็นระบบ LMS แบบโอเพนซอร์สที่ได้รับความนิยมทั่วโลก สามารถปรับแต่งให้เหมาะสมกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ได้อย่างหลากหลาย

4) Microsoft Teams เป็นแพลตฟอร์มที่รองรับการประชุมออนไลน์ การจัดการชั้นเรียน การจัดเก็บเอกสาร และการทำงานร่วมกันแบบดิจิทัล

5) ระบบ E-Learning ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์หลายแห่งได้พัฒนาระบบ ELearning เพื่อรองรับการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา ช่วยให้พระภิกษุสามเณรสามารถศึกษาได้จากทุก ภูมิภาค

6) ห้องสมุดดิจิทัลทางพระพุทธศาสนา ห้องสมุดดิจิทัลเป็นแหล่งรวบรวมพระไตรปิฎก คัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา หนังสือวิชาการ และงานวิจัยที่สามารถสืบค้นได้อย่างสะดวก ช่วยส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้าด้วยตนเอง

แนวทางพัฒนาการศึกษาออนไลน์ของคณะสงฆ์

การพัฒนาการศึกษาออนไลน์ของคณะ สงฆ์ควรมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างทั่วถึง ดังนี้

1. จัดทำบทเรียนออนไลน์ด้านพระพุทธศาสนาให้มีมาตรฐานและครอบคลุมทุกระดับการศึกษา

2. พัฒนาฐานข้อมูลพระไตรปิฎกดิจิทัลและระบบสืบค้นข้อมูลทางพระพุทธศาสนาที่ทันสมัย

3. ส่งเสริมการผลิตสื่อการสอนออนไลน์ เช่น วิดีโอการสอน พอดแคสต์ และสื่อมัลติมีเดียเชิงโต้ตอบ 4. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในวัดและสถานศึกษาสงฆ์

5. พัฒนาทักษะดิจิทัลของพระสอนศาสนา ครูผู้สอน และบุคลากรทางการศึกษา

6. ส่งเสริมการเรียนรู้แบบเปิด (Open Learning) และการใช้ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (Open Educational Resources: OER)

3) เข้าถึงพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้ตลอดเวลา ฐานข้อมูลดิจิทัลช่วยให้พระภิกษุสามเณรสามารถศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ทุกที่ทุกเวลา ส่งผลให้การศึกษามีความต่อเนื่องและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

4) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาออนไลน์เปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนสามารถศึกษาหาความรู้ เพิ่มเติมได้อย่างต่อเนื่องตามความสนใจและความต้องการ ส่งเสริมแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งเป็นหัวใจ สำคัญของสังคมแห่งการเรียนรู้

5) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

7. ส่งเสริมการใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ การวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียน และการพัฒนาสื่อการสอนอัจฉริยะ

สรุป การศึกษาออนไลน์เป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัล ช่วยขยายโอกาสทางการศึกษา ลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ เพิ่มการเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การพัฒนาระบบการศึกษาออนไลน์อย่างเป็น ระบบทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี บุคลากร และสื่อการเรียนรู้ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับ คุณภาพการศึกษาคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และสามารถธำรงพระพุทธศาสนา ให้มั่นคงและยั่งยืนในอนาคต

2 ห้องเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) ห้องเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) เป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่เกิดจากการบูรณาการ เทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศ และเครือข่ายการสื่อสารเข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้ เพื่อสร้าง สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และสนับสนุนการเรียนรู้ที่ สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ห้องเรียนอัจฉริยะมิได้เป็นเพียงการนำอุปกรณ์เทคโนโลยี เข้ามาใช้ในชั้นเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ส่งเสริมการ คิดวิเคราะห์ การสร้างองค์ความรู้ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO, 2021)

ความหมายของห้องเรียนอัจฉริยะ

ห้องเรียนอัจฉริยะ หมายถึง ห้องเรียนที่มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology: ICT) มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน การสื่อสาร การบริหารจัดการชั้นเรียน และการประเมินผล โดยเชื่อมโยงผู้สอน ผู้เรียน และแหล่งเรียนรู้เข้าด้วยกันผ่านระบบเครือข่ายดิจิทัล ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น มีปฏิสัมพันธ์สูง และสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างไร้ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ (Ally, 2019) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา อธิบายว่า ห้องเรียนอัจฉริยะเป็นสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสนับสนุนการจัดการศึกษาอย่างครบวงจร ตั้งแต่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสื่อสาร ระหว่างครูและผู้เรียน การจัดเก็บข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ผลการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564, หน้า 18)

ดังนั้น ห้องเรียนอัจฉริยะจึงเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการยกระดับคุณภาพการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการสอน และส่งเสริมการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

องค์ประกอบของห้องเรียนอัจฉริยะ การพัฒนาห้องเรียนอัจฉริยะให้มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญหลายด้าน ดังนี้ 1) ระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง (High-Speed Internet) อินเทอร์เน็ตเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของห้องเรียนอัจฉริยะ ทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้เรียนกับแหล่ง ความรู้ทั่วโลก สนับสนุนการเรียนการสอนออนไลน์ การค้นคว้าข้อมูล และการสื่อสารแบบเรียลไทม์ หากไม่มี ระบบเครือข่ายที่มีเสถียรภาพ การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ดิจิทัลจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Bates, 2022) 2) กระดานอัจฉริยะ (Interactive Board) กระดานอัจฉริยะเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้ผู้สอนสามารถนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบมัลติมีเดีย เช่น ภาพ เสียง วิดีโอ และสื่อปฏิสัมพันธ์ ผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมในการเขียน วาด หรือแก้ไขข้อมูลบนหน้าจอได้ โดยตรง ส่งผลให้การเรียนรู้มีความน่าสนใจและเกิดปฏิสัมพันธ์มากขึ้น (Beauchamp, 2018) 3) เครื่องคอมพิวเตอร์และแท็บเล็ต อุปกรณ์ดิจิทัลส่วนบุคคลช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ ค้นคว้าข้อมูล ทำแบบฝึกหัด และสื่อสารกับผู้สอนได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ตามความสามารถและความสนใจของตนเอง

4) ระบบประชุมทางไกล (Video Conference System) ระบบประชุมทางไกลช่วยให้สามารถจัดการเรียนการสอน การสัมมนา หรือการประชุมทาง วิชาการได้จากระยะไกล โดยเชื่อมโยงผู้สอนและผู้เรียนจากหลายพื้นที่เข้าด้วยกัน ช่วยลดข้อจำกัดด้านสถานที่ และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง (Moore & Kearsley, 2012, p. 27)

5) ระบบจัดเก็บข้อมูลบนคลาวด์ (Cloud Storage System) ระบบคลาวด์ช่วยให้สามารถจัดเก็บเรียกใช้ และแบ่งปันข้อมูลได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ทั้ง เอกสารการเรียนการสอน สื่อมัลติมีเดีย และผลงานของผู้เรียน ส่งเสริมการทำงานร่วมกันและการเข้าถึงข้อมูล ได้ทุกที่ทุกเวลา

6) ระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (Learning Management System: LMS) LMS เป็นแพลตฟอร์มสำหรับบริหารจัดการการเรียนการสอนออนไลน์ เช่น การมอบหมายงาน การติดตามผลการเรียน การจัดเก็บคะแนน และการสื่อสารระหว่างครูกับผู้เรียน ตัวอย่างระบบที่นิยมใช้ ได้แก่ Moodle, Google Classroom และ Canvas (Ellis, 2020)

7) อุปกรณ์บันทึกและถ่ายทอดสด (Recording and Streaming Equipment) อุปกรณ์ดังกล่าวช่วยบันทึกบทเรียนและถ่ายทอดสดกิจกรรมการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียน สามารถทบทวนบทเรียนย้อนหลังได้ และช่วยขยายโอกาสทางการศึกษาไปสู่ผู้เรียนในพื้นที่ห่างไกล

ประโยชน์ของห้องเรียนอัจฉริยะ

ห้องเรียนอัจฉริยะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในหลายด้าน ดังนี้ 1) เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้

เทคโนโลยีช่วยให้การนำเสนอเนื้อหามีความหลากหลายและเข้าใจง่ายมากขึ้น ผู้สอนสามารถใช้สื่อดิจิทัลประกอบการอธิบาย ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้น (Mishra & Koehler, 2019) 2) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนรู้ที่ใช้สื่อปฏิสัมพันธ์ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซักถาม และทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) 3) สนับสนุนการเรียนรู้ผ่านสื่อมัลติมีเดีย ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ผ่านภาพ เสียง วิดีโอ และสื่อ เสมือนจริง ซึ่งช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ของแต่ละ บุคคล 4) ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ห้องเรียนอัจฉริยะเอื้อต่อการจัดกิจกรรมที่เน้น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การอภิปราย และการทำงานเป็นทีม ทำให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วย ตนเอง (Bonwell & Eison, 1991) 5) จัดเก็บข้อมูลการเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบ ข้อมูลด้านผลสัมฤทธิ์ พฤติกรรมการเรียนรู้ และผลงานของผู้เรียนสามารถจัดเก็บในระบบดิจิทัล ทำให้สะดวกต่อการติดตาม วิเคราะห์ และพัฒนาการเรียนรู้รายบุคคล 2.4 ห้องเรียนอัจฉริยะกับการศึกษาคณะสงฆ์การประยุกต์ใช้ห้องเรียนอัจฉริยะในการศึกษา คณะสงฆ์ถือเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัล โดยสามารถนำมาใช้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) การแสดงแผนผังพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กระดานอัจฉริยะและสื่อดิจิทัลช่วยให้การอธิบายโครงสร้างพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์สำคัญต่าง ๆ เป็นไปอย่างชัดเจน เข้าใจง่าย และเห็นความเชื่อมโยงของเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้น

2) การถ่ายทอดการสอนพระปริยัติธรรมสู่สำนักเรียนต่างจังหวัด ระบบประชุมทางไกลช่วยให้ พระอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังสำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศ ลดความ เหลื่อมล้ำทางการศึกษาและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการเรียนรู้

3) การจัดสัมมนาวิชาการทางพระพุทธศาสนาออนไลน์สามารถเชื่อมโยงนักวิชาการ พระสงฆ์ และผู้สนใจจากหลากหลายพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการได้อย่างสะดวก ช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในระดับชาติและนานาชาติ

4) การบันทึกบทเรียนของพระอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิบทเรียน คำบรรยาย และการแสดงธรรม สามารถบันทึกในรูปแบบดิจิทัลและเผยแพร่ผ่านระบบออนไลน์ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนในอนาคต

5) การสร้างคลังความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล เอกสาร ตำรา งานวิจัย และสื่อ การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาสามารถจัดเก็บในฐานข้อมูลดิจิทัล ช่วยอนุรักษ์องค์ความรู้และเพิ่มความสะดวก ในการสืบค้นข้อมูล 2.5 การพัฒนาห้องเรียนอัจฉริยะในอนาคต แนวโน้มการพัฒนาห้องเรียนอัจฉริยะในอนาคตจะ มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ ดังนี้ 1) การใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality: VR) VR ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนที่ผู้เรียนสามารถเข้าไปมีประสบการณ์ได้โดยตรง เช่น การศึกษาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย หรือการจำลองเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ซึ่งช่วยเพิ่ม ความเข้าใจและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมจริง (Jerald, 2016) 2) การใช้เทคโนโลยีเสริมจริง (Augmented Reality: AR) AR ช่วยผสานข้อมูลดิจิทัลเข้ากับสภาพแวดล้อมจริง ทำให้ผู้เรียนสามารถศึกษาวัตถุโบราณสถาน หรือแผนผังคัมภีร์ในรูปแบบสามมิติ ส่งเสริมความเข้าใจเชิงลึกมากยิ่งขึ้น 3) การเรียนรู้ผ่าน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนและผู้สอนสามารถพบปะและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโลก เสมือน สร้างประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์สูงและไร้ข้อจำกัดด้านสถานที่ (Lee et al., 2021) 4) ระบบวิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียนด้วยปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) AI สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้ ความก้าวหน้าและจุดอ่อนของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อ เสนอแนะแนวทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมเฉพาะบุคคล (Luckin, 2018) 5) การเชื่อมโยงข้อมูลการศึกษาแบบเรียลไทม์ข้อมูลด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเข้าเรียน และพฤติกรรมการเรียนรู้จะถูกเชื่อมโยงเข้าสู่ฐานข้อมูลกลาง ทำให้ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้เรียนสามารถ ติดตามและใช้ข้อมูลเพื่อพัฒนาการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สรุป ห้องเรียนอัจฉริยะเป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาในยุคดิจิทัล โดย อาศัยการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศ อุปกรณ์ดิจิทัล และระบบเครือข่ายเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ ส่งผล ให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง เกิดการเรียนรู้เชิงรุก และพัฒนาทักษะที่จำเป็นใน ศตวรรษที่ 21 สำหรับการศึกษาคณะสงฆ์ ห้องเรียนอัจฉริยะมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม และการสร้างคลังองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัยและยั่งยืนในอนาคต 3 ปัญญาประดิษฐ์กับการศึกษา ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นเทคโนโลยีที่พัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ให้ สามารถเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูล ตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับการคิดของมนุษย์ โดยอาศัย กระบวนการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) การประมวลผลภาษาธรรมชาติ (Natural Language 5) การสร้างคลังความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล เอกสาร ตำรา งานวิจัย และสื่อ การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาสามารถจัดเก็บในฐานข้อมูลดิจิทัล ช่วยอนุรักษ์องค์ความรู้และเพิ่มความสะดวก ในการสืบค้นข้อมูล

การพัฒนาห้องเรียนอัจฉริยะในอนาคต แนวโน้มการพัฒนาห้องเรียนอัจฉริยะในอนาคตจะ มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ ดังนี้

1) การใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality: VR) VR ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนที่ผู้เรียนสามารถเข้าไปมีประสบการณ์ได้โดยตรง เช่น การศึกษาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย หรือการ

จำลองเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ซึ่งช่วยเพิ่ม ความเข้าใจและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมจริง (Jerald, 2016) 2) การใช้เทคโนโลยีเสริมจริง (Augmented Reality: AR) AR ช่วยผสานข้อมูลดิจิทัลเข้ากับสภาพแวดล้อมจริง ทำให้ผู้เรียนสามารถศึกษาวัตถุ โบราณสถาน หรือแผนผังคัมภีร์ในรูปแบบสามมิติ ส่งเสริมความเข้าใจเชิงลึกมากยิ่งขึ้น

3) การเรียนรู้ผ่าน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนและผู้สอนสามารถพบปะและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโลกเสมือน สร้างประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์สูงและไร้ข้อจำกัดด้านสถานที่ (Lee et al., 2021)

4) ระบบวิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียนด้วยปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) AI สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้ ความก้าวหน้า และจุดอ่อนของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อ เสนอแนะแนวทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมเฉพาะบุคคล (Luckin, 2018)

5) การเชื่อมโยงข้อมูลการศึกษาแบบเรียลไทม์ข้อมูลด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเข้าเรียนและพฤติกรรมการเรียนรู้จะถูกเชื่อมโยงเข้าสู่ฐานข้อมูลกลาง ทำให้ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้เรียนสามารถติดตามและใช้ข้อมูลเพื่อพัฒนาการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สรุป ห้องเรียนอัจฉริยะเป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาในยุคดิจิทัล โดย อาศัยการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศ อุปกรณ์ดิจิทัลและระบบเครือข่ายเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ ส่งผล ให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง เกิดการเรียนรู้เชิงรุก และพัฒนาทักษะที่จำเป็นใน ศตวรรษที่ 21 สำหรับการศึกษาคณะสงฆ์ ห้องเรียนอัจฉริยะมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม และการสร้างคลังองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัยและยั่งยืนในอนาคต

ปัญญาประดิษฐ์กับการศึกษา

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นเทคโนโลยีที่พัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ให้สามารถเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูล ตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับการคิดของมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) การประมวลผลภาษาธรรมชาติ (Natural Language Processing: NLP) และการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) ในปัจจุบัน AI ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่การจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การบริหารสถานศึกษา ตลอดจนการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ดิจิทัล ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลได้ดียิ่งขึ้น (UNESCO, 2024)

ความหมายของ AI ทางการศึกษา

AI ทางการศึกษา หมายถึง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอน และการบริหารการศึกษา โดยระบบสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน ประมวลผลข้อมูลจำนวนมาก และนำเสนอเนื้อหาหรือกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนได้อย่างอัตโนมัติ UNESCO (2024) อธิบายว่า AI ในการศึกษามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้แบบเฉพาะ บุคคล (Personalized Learning) การเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา และการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ การนำ AI มาใช้ควรยึดหลักการพัฒนามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centered AI) เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ มิใช่ทดแทนบทบาทของครูและผู้สอนทั้งหมด

บทบาทของ AI ในการศึกษา

1) ผู้ช่วยสอนอัจฉริยะ (AI Tutor) AI สามารถทำหน้าที่เป็น ผู้ช่วยสอนที่ให้คำแนะนำ ตอบคำถาม และอธิบายเนื้อหาตามระดับความรู้ของผู้เรียนแต่ละคน ช่วยให้ผู้เรียน สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องนอกห้องเรียน

2) ระบบตอบคำถาม อัตโนมัติ (Chatbot) AI Chatbot สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับบทเรียน ตารางเรียน ระเบียบการศึกษา หรือ เนื้อหาวิชาการได้อย่างรวดเร็ว ช่วยลดภาระงานของครูและเจ้าหน้าที่ พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน ตลอด 24 ชั่วโมง

3) การสร้างบทเรียนเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) AI สามารถวิเคราะห์จุด แข็ง จุดอ่อน และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน แล้วปรับเนื้อหา กิจกรรม และแบบฝึกหัดให้เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียน ส่งผลให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4) การวิเคราะห์ผลการเรียน (Learning Analytics) AI ช่วยรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมการเรียน และการมีส่วน ร่วมของผู้เรียน เพื่อนำเสนอข้อมูลเชิงลึกให้ครูสามารถวางแผนการสอนได้อย่างเหมาะสม

5) การประเมินผล อัตโนมัติ (Automated Assessment) AI สามารถตรวจข้อสอบ วิเคราะห์คำตอบ และให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ได้อย่างรวดเร็ว ช่วยประหยัดเวลาและเพิ่มความแม่นยำในการประเมินผล

6) การแปลภาษาและการแปลคัมภีร์AI สามารถช่วยแปลภาษาได้หลายภาษา รวมถึงการแปลข้อความทางวิชาการหรือคัมภีร์ทางศาสนา ทำให้ผู้เรียนเข้าถึงองค์ความรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

7) การจัดการฐานข้อมูลการศึกษา AI ช่วยบริหารจัดการข้อมูลนักเรียน ครู หลักสูตร และผลการเรียนในรูปแบบดิจิทัล ทำให้การบริหารงานมีความรวดเร็วและเป็นระบบมากขึ้น

AI กับการศึกษาคณะสงฆ์การศึกษา

คณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลสามารถนำ AI มาประยุกต์ใช้เพื่อ พัฒนาการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1) ช่วยค้นคว้าข้อมูลพระไตรปิฎก AI สามารถสืบค้นพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมจากฐานข้อมูลดิจิทัลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ พระภิกษุสามเณรและนักวิชาการสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก

2) วิเคราะห์และสืบค้นพระธรรมคำสอน AI สามารถช่วยวิเคราะห์เนื้อหาธรรมะ เชื่อมโยงหลักธรรมกับประเด็นทางสังคม และสรุป สาระสำคัญของพระพุทธพจน์ได้อย่างเป็นระบบ

3) สร้างสื่อการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา AI สามารถสร้างสื่อการเรียนรู้ เช่น อินโฟกราฟิก วิดีโอ แบบทดสอบ หรือบทเรียนออนไลน์ เพื่อ ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาให้ทันสมัยและน่าสนใจ

4) แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทยและภาษาอื่น AI ช่วยแปลและอธิบายศัพท์บาลีหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้เรียนทั้งชาวไทยและชาว ต่างประเทศเข้าถึงเนื้อหาได้ง่ายขึ้น

5) จัดทำคลังข้อมูลพระพุทธศาสนาแบบดิจิทัล AI ช่วยจัดหมวดหมู่ จัดเก็บ และเชื่อมโยงข้อมูลทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบฐานข้อมูลอัจฉริยะ

6) สนับสนุนการวิจัยทางพระพุทธศาสนา AI สามารถช่วยค้นหาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูล และสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อสนับสนุนงานวิจัย ทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น 3.4 ประโยชน์ของ AI ต่อการศึกษา การประยุกต์ใช้ AI ในการศึกษาก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ได้แก่

1. ลดภาระงานด้านเอกสารและงานธุรการของครู
2. เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้

3. ส่งเสริมการเรียนรู้รายบุคคลตามศักยภาพ
4. เพิ่มความรวดเร็วในการวิเคราะห์ข้อมูล
5. สนับสนุนการตัดสินใจทางการบริหารการศึกษา
6. เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของผู้เรียนทุก
7. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล

จริยธรรมในการใช้ AI แม้ AI จะมีประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษา แต่การใช้งานจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมและ ความรับผิดชอบ ดังนี้

1) การเคารพลิขสิทธิ์ ผู้ใช้ต้องอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลอย่างถูกต้อง และไม่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น

2) การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล สถาบันการศึกษาต้องดูแลข้อมูลของผู้เรียนให้ปลอดภัย และไม่เปิดเผยข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต

3) การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล AI อาจสร้างข้อมูลที่คลาดเคลื่อนหรือไม่สมบูรณ์ได้ ผู้ใช้จึงต้องตรวจสอบความถูกต้องก่อนนำไปใช้ เสมอ

4) การใช้ AI อย่างมีวิจารณญาณ ผู้เรียนควรใช้ AI เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ ไม่ใช้แทนการคิด วิเคราะห์ หรือการแสวงหา ความรู้ด้วยตนเอง

5) การรักษาคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ในการศึกษาคณะสงฆ์ การใช้ AI ควรตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ และการใช้ปัญญาอย่างถูกต้อง เพื่อให้เทคโนโลยีสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

AI กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา AI

สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ดังนี้

1) การสร้างสื่อธรรมะอัตโนมัติAI สามารถช่วยจัดทำบทความธรรมะ อินโฟกราฟิก วิดีโอ และสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแผ่หลักธรรมแก่สาธารณชน

2) Chatbot ตอบคำถามธรรมะ สามารถพัฒนาระบบตอบคำถามธรรมะเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้สะดวกตลอดเวลา

3) การแปลธรรมะหลายภาษา AI ช่วยแปลบทความ หนังสือ และคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นภาษาต่างประเทศ ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ

4) ระบบสืบค้นพระไตรปิฎกอัจฉริยะ ช่วยให้ผู้ใช้สามารถค้นหาหลักธรรม พระสูตร หรือคำอธิบายที่เกี่ยวข้องได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

5) การผลิตสื่อดิจิทัลเพื่อเผยแผ่ธรรมะทั่วโลก AI สนับสนุนการผลิตเนื้อหาดิจิทัลที่มีคุณภาพและเข้าถึงผู้คนจำนวนมากผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ช่วยขยายโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับสากล

สรุป ปัญญาประดิษฐ์เป็นเทคโนโลยีที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาการศึกษา โดยช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการเข้าถึงองค์ความรู้ของผู้เรียน ในบริบทของการศึกษาคณะสงฆ์ AI สามารถสนับสนุนการศึกษาพระไตรปิฎก การวิจัยทางพระพุทธศาสนา การแปลคัมภีร์ และการเผยแผ่พระธรรมคำสอนสู่สังคมโลก อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ต้องคำนึงถึงจริยธรรม ความถูกต้องของข้อมูล และการพัฒนามนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมปัญญาและคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง (UNESCO, 2024; Holmes, Porayska-Pomsta & Nemorin, 2024)

ความท้าทายของเทคโนโลยีดิจิทัลกับการศึกษาคณะสงฆ์ แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ ทั้งด้านการจัดการ เรียนการสอน การบริหารจัดการศึกษา การสืบค้นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา และการเผยแผ่พระธรรมคำ สอนสู่สังคมโลก แต่การนำเทคโนโลยีมาใช้ยังคงเผชิญกับข้อจำกัดและความท้าทายหลายประการ ซึ่งหากไม่ได้ รับการพัฒนาและแก้ไขอย่างเป็นระบบ อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของคณะสงฆ์ในระยะยาว ดังนั้น การศึกษาความท้าทายเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวทาง พัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัล

ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี (Digital Divide)

ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี หมายถึง ความแตกต่างในการเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของบุคคลหรือองค์กร ซึ่งเป็น ปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์โดยเฉพาะวัด สำนักเรียน และสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ห่างไกล สาเหตุของความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี

1. ความแตกต่างด้านโครงสร้างพื้นฐานอินเทอร์เน็ต โดยบางพื้นที่ยังไม่สามารถเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่มีคุณภาพได้

2. ความไม่พร้อมด้านอุปกรณ์ดิจิทัล เช่น คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต หรือสมาร์ตโฟน

3. ข้อจำกัดด้านงบประมาณในการจัดหาและบำรุงรักษาอุปกรณ์

4. ความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและชนบทในการเข้าถึงทรัพยากรทางเทคโนโลยี ผลกระทบต่อการศึกษาคณะสงฆ์

1)พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลให้ครอบคลุมทุกพื้นที่

2) สนับสนุนอุปกรณ์การเรียนรู้แก่พระภิกษุสามเณร

3)ขยายเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในวัดและสำนักเรียน 4)จัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ดิจิทัลประจำชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Van Dijk (2020) ที่กล่าวว่าความเหลื่อมล้ำทาง ดิจิทัลไม่ได้หมายถึงเพียงการเข้าถึงเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสามารถในการใช้ประโยชน์จาก เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ทักษะดิจิทัลของผู้สอน (Digital Literacy) ผู้สอนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน การศึกษายุคดิจิทัล หากผู้สอนขาดทักษะด้านเทคโนโลยี ย่อมส่งผลต่อคุณภาพการจัดการเรียนรู้โดยตรง โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษาคณะสงฆ์ที่ต้องผสมผสานองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับเทคโนโลยี สมัยใหม่ ความสำคัญของทักษะดิจิทัล ผู้สอนจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการใช้ เทคโนโลยีเพื่อออกแบบการเรียนรู้ สร้างสื่อการสอน และประเมินผลผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะที่จำเป็น

1. การใช้โปรแกรมสำนักงาน (Microsoft Office, Google Workspace)

2. การใช้ระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (LMS)

3. การสร้างสื่อดิจิทัลและสื่อมัลติมีเดีย

4. การใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการศึกษา (AI in Education)

5. การจัดการเรียนรู้ออนไลน์

6. การประเมินผลด้วยเทคโนโลยี

7. ความรู้ด้านความปลอดภัยทางไซเบอร์ แนวทางพัฒนา จัดอบรมพระอาจารย์และครูผู้สอนอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC)

สนับสนุนการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรออนไลน์ กำหนดมาตรฐานสมรรถนะดิจิทัลของผู้สอน UNESCO (2023) ได้เสนอกรอบสมรรถนะดิจิทัลสำหรับครู (ICT Competency Framework for Teachers) ซึ่งเน้นการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีควบคู่กับการออกแบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อผู้เรียนใน ศตวรรษที่ 21

ความปลอดภัยทางไซเบอร์ (Cybersecurity) การขยายตัวของระบบการศึกษาออนไลน์ทำให้สถานศึกษาต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านความปลอดภัยทางไซเบอร์เพิ่มขึ้น ทั้งการรั่วไหลของข้อมูล การโจรกรรมข้อมูล และการโจมตีทางระบบสารสนเทศ ประเด็นสำคัญด้านความปลอดภัย การป้องกันการโจรกรรมข้อมูลส่วนบุคคล การรักษาความ ปลอดภัยของระบบฐานข้อมูล การป้องกันข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือน การป้องกันการโจมตีทางไซเบอร์ การสร้างจิตสำนึกด้านความปลอดภัยดิจิทัล การพัฒนาระบบ Cybersecurity ที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้เรียนและ ผู้สอน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษาคณะสงฆ์ให้มีความมั่นคงและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น (Stallings, 2021)

คุณธรรมและจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี นอกจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแล้ว การใช้เทคโนโลยีอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมถือเป็น ประเด็นสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นผู้มีปัญญาและคุณธรรม ควบคู่กัน ประเด็นสำคัญ การใช้สื่อดิจิทัลอย่างรับผิดชอบ การเคารพทรัพย์สินทางปัญญา การรู้เท่าทันสื่อ และสารสนเทศ การป้องกันการเสพติดเทคโนโลยี การประยุกต์หลักศีลธรรมในการใช้เทคโนโลยี หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 สัมมาวาจา และโยนิโสมนสิการ สามารถนำมา ประยุกต์ใช้ในการกำกับพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีให้เป็นไปอย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562)

การบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data)

ในยุคดิจิทัล ข้อมูลถือเป็นทรัพยากรสำคัญขององค์กรทางการศึกษา การนำ Big Data มาใช้สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการตัดสินใจเชิงนโยบายได้อย่างมีประสิทธิผล ประเด็นสำคัญ การจัดเก็บข้อมูลผู้เรียนอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนาคุณภาพ การศึกษา การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล การใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย การพัฒนาระบบฐานข้อมูล การศึกษาคณะสงฆ์ การใช้ข้อมูลอย่างถูกต้องช่วยให้ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์แนวโน้มการเรียนรู้ คาดการณ์ ปัญหา และวางแผนพัฒนาการศึกษาได้อย่างแม่นยำมากขึ้น (Mayer-Schönberger & Cukier, 2018)

การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เทคโนโลยีดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้สถาบันการศึกษาต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อบริบทของโลกยุคใหม่ได้

การรักษาอัตลักษณ์การศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัล ความท้าทายที่สำคัญที่สุดของการศึกษาคณะสงฆ์ คือ การนำเทคโนโลยีมาใช้โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์และคุณค่าทางพระพุทธศาสนา การธำรงเอกลักษณ์การศึกษาพระพุทธศาสนาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ การศึกษาคณะสงฆ์มิได้มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาความรู้ แต่ยังมุ่งพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้น เทคโนโลยีจึงควรเป็นเครื่องมือสนับสนุนการศึกษา มิใช่เป็นเป้าหมายของการศึกษา การนำเทคโนโลยีมาใช้จึง ต้องอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัยและคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นพลังสำคัญในการยกระดับการศึกษาคณะสงฆ์สู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยช่วยส่งเสริมการศึกษาออนไลน์ ห้องเรียนอัจฉริยะ การใช้ปัญญาประดิษฐ์ และการบริหารจัดการข้อมูล ทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวยังเผชิญความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี ทักษะดิจิทัลของผู้สอน ความปลอดภัยทางไซเบอร์ การใช้เทคโนโลยีอย่างมีคุณธรรม การบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และการรักษาอัตลักษณ์ของการศึกษาคณะสงฆ์ ดังนั้น การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ในยุคดิจิทัลควรดำเนิน

ควบคู่ไปกับการพัฒนาสมรรถนะ ดิจิทัล การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และการยึดมั่นในหลักพระธรรมวินัย เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีเป็น เครื่องมือในการพัฒนาคน พัฒนาการศึกษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมดุล และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). **แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุค ดิจิทัล**. กรุงเทพมหานคร: สกศ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). **แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุค ดิจิทัล**. กรุงเทพมหานคร: สกศ.

_____ (2565). **แนวทางการพัฒนาการศึกษาในยุคดิจิทัล.** กรุงเทพมหานคร: สกศ.

Ally, M. (2019). **Foundations of Educational Theory for Online Learning**. Athabasca University Press.

Anderson, T. (2008). **The Theory and Practice of Online Learning**. Edmonton: Athabasca University Press. .

Bates, A. W. (2022). **Teaching in a Digital Age**. BCcampus.

Beauchamp, G. (2018). **The Interactive Whiteboard Revolution**. Routledge.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). **Active Learning: Creating Excitement in the Classroom**. ASHE-ERIC. Drucker, P. F. (2007). **Management Challenges for the 21st Century**. New York: Harper Business. Ellis, R. K. (2020). **Learning Management Systems**. ASTD Press.

Graham, C. R. (2013). **Emerging Practice and Research in Blended Learning**. **In M. G. Moore (Ed.), Handbook of Distance Education**. New York: Routledge.

ปัญญาประดิษฐ์: เครื่องมือเชิงกลยุทธ์สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยในยุคดิจิทัล

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A STRATEGIC TOOL FOR MANAGING THAI LOCAL GOVERNMENT IN THE DIGITAL AGE

สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Suwalang Wongsurawat
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Buddhapanyasrithawarawadi Buddhist College
Email: Suwalang@gmail.com

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลและความก้าวหน้าของปัญญาประดิษฐ์ ได้ส่งผลกระทบต่อการบริหารภาครัฐทั่วโลก โดยเฉพาะการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลที่มุ่งเน้นการบริหารบนฐานข้อมูล การตัดสินใจเชิงประจักษ์ และการให้บริการประชาชนที่มีประสิทธิภาพ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยในฐานะหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการจัดบริการสาธารณะจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว AI ได้พัฒนาจากระบบที่ทำงานตามกฎเกณฑ์ไปสู่เทคโนโลยีที่สามารถเรียนรู้ วิเคราะห์ และสนับสนุนการตัดสินใจผ่าน Machine Learning, Deep Learning, Generative AI และ AI Agent ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนารัฐบาลดิจิทัล การบริหารบนฐานข้อมูล และการตัดสินใจเชิงประจักษ์ สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น AI สามารถประยุกต์ใช้ในการวางแผน การบริหารทรัพยากร การให้บริการประชาชน และการติดตามประเมินผล อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ AI จำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับหลักธรรมาภิบาล AI โดยคำนึงถึงความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล และความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูล ทั้งนี้ ผู้เขียนได้เสนอ LGA-AI Framework (Local Government Administration with Artificial Intelligence Framework) ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ภาวะผู้นำดิจิทัล ธรรมาภิบาล AI การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ การพัฒนาบริการสาธารณะที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และการสร้างนวัตกรรมองค์กร เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ AI สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย อันจะนำไปสู่การพัฒนา Smart Local Government ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, การบริหารภาครัฐ, รัฐบาลดิจิทัล, ธรรมาภิบาล AI

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Abstract

Changes in digital technology and advancements in artificial intelligence It has affected public administration around the world. Especially the development of digital government that focuses on database-based management. empirical decision and providing effective public services Local government organizations in Thailand, as agencies that play an important role in providing public services, must adapt to accommodate such changes. AI has evolved from a system that works according to rules to technology that can learn, analyze, and support decision making through Machine Learning, Deep Learning, Generative AI, and AI Agent, which plays an important role in the development of digital government. Database management and empirical decision making For local government organizations, AI can be applied in planning. Resource management Providing public services and monitoring and evaluation. However, the application of AI must be carried out in conjunction with the principles of good governance of AI, taking into account transparency. Responsibility, fairness, personal data protection and information security. The author proposes the LGA-AI Framework (Local Government Administration with Artificial Intelligence Framework) which consists of 5 elements: digital leadership, good governance, AI, data analysis for decision making. Developing public services that are people-centered and creating organizational innovation To provide guidelines for the application of AI for the management of Thai local government organizations. This will lead to the development of Smart Local Government that is efficient, transparent and able to respond to the needs of the people in a sustainable way.

Keywords: Artificial intelligence, local government organizations, public administration, digital government, good governance (AI).

บทนำ

การปฏิวัติดิจิทัลได้ส่งผลให้โลกเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจและสังคมฐานข้อมูล ซึ่งเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิต การประกอบธุรกิจ และการบริหารภาครัฐอย่างกว้างขวาง AI สามารถเรียนรู้จากข้อมูล วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลจำนวนมหาศาล คาดการณ์แนวโน้ม และสนับสนุนการตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ จึงถูกนำมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ลดต้นทุน และยกระดับคุณภาพการให้บริการในหลากหลาย

ภาคส่วน ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ (สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566) นอกจากนี้ การพัฒนา

ของ Generative AI และระบบอัจฉริยะรุ่นใหม่ได้เปลี่ยนบทบาทของ AI จากเครื่องมือช่วยประมวลผลข้อมูล. ไปสู่การเป็นผู้ช่วยในการสร้างองค์ความรู้ การสื่อสาร และการสนับสนุนการตัดสินใจเชิงนโยบาย ส่งผลให้หลายประเทศเร่งกำหนดยุทธศาสตร์ด้าน AI เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและยกระดับการบริหารภาครัฐให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น
ประเทศไทยได้กำหนดทิศทางการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การขับเคลื่อนของภาครัฐที่มุ่งเปลี่ยนผ่านจากการบริหารแบบดั้งเดิมไปสู่การบริหารที่ใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีเป็นฐาน (Data-Driven Government) โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารราชการ เพิ่มความโปร่งใส ลดขั้นตอนการปฏิบัติงาน และอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผ่านบริการดิจิทัล (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2568) การพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทยยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570 ซึ่งมุ่งส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านข้อมูล การพัฒนาบุคลากร การสร้างนวัตกรรม และการประยุกต์ใช้ AI ในหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ การวิเคราะห์ข้อมูล และการให้บริการประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการจัดบริการสาธารณะ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของความต้องการบริการสาธารณะที่มีคุณภาพ ความซับซ้อนของปัญหาในพื้นที่ ข้อจำกัดด้านบุคลากร งบประมาณ และการบริหารจัดการข้อมูลที่ยังขาดการบูรณาการ ส่งผลให้การตัดสินใจเชิงนโยบายและการบริหารงานยังไม่สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงที นอกจากนี้ การเข้าสู่สังคมสูงวัย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การขยายตัวของเมือง และการพัฒนาชุมชนอัจฉริยะ (Smart Community) ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องมีเครื่องมือทางการบริหารที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก คาดการณ์แนวโน้ม และสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

AI ได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่ช่วยยกระดับการบริหารภาครัฐในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ การคาดการณ์สถานการณ์ การบริหารทรัพยากร การจัดการเอกสาร การให้บริการประชาชนผ่านระบบอัตโนมัติ และการสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร ทั้งนี้ AI มิได้มีบทบาทในการทดแทนผู้บริหารหรือบุคลากรภาครัฐ หากแต่ทำหน้าที่เป็นระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (Decision Support System) ที่ช่วยให้การบริหารมีความแม่นยำ รวดเร็ว และสามารถตอบสนองต่อปัญหาที่มีความซับซ้อนได้ดียิ่งขึ้น (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2564) สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

AI สามารถประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ความต้องการของประชาชน การพยากรณ์งบประมาณ การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ การบริหารข้อร้องเรียน การติดตามผลการดำเนินงาน และการพัฒนาบริการสาธารณะดิจิทัล ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและยกระดับคุณภาพการให้บริการประชาชน

แม้ว่าปัจจุบันจะมีการศึกษาด้านปัญญาประดิษฐ์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการพัฒนาเทคโนโลยี การประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจ หรือการใช้ AI ในหน่วยงานภาครัฐระดับส่วนกลาง ขณะที่การศึกษาที่วิเคราะห์และสังเคราะห์บทบาทของ AI ในฐานะเครื่องมือเชิงกลยุทธ์สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยยังมีจำนวนจำกัด โดยเฉพาะการเชื่อมโยง AI เข้ากับกระบวนการบริหาร การกำหนดนโยบาย การบริหารข้อมูล การให้บริการสาธารณะ และหลักธรรมาภิบาล นอกจากนี้ ยังขาดกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่อธิบายแนวทางการประยุกต์ใช้ AI ให้เหมาะสมกับบริบทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ทั้งในด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์ การพัฒนาศักยภาพบุคลากร การกำกับดูแลเทคโนโลยี และการสร้างคุณค่าสาธารณะ จึงเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ที่ควรได้รับการศึกษาและสังเคราะห์เพิ่มเติม

ปัญญาประดิษฐ์กับการเปลี่ยนผ่านการบริหารภาครัฐ

การเปลี่ยนผ่านของการบริหารภาครัฐในศตวรรษที่ 21 เกิดขึ้นจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ซึ่งได้เปลี่ยนบทบาทจากเครื่องมือสนับสนุนการประมวลผลข้อมูลไปสู่การเป็นกลไกสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล การคาดการณ์ การตัดสินใจ และการให้บริการสาธารณะ ส่งผลให้หลายประเทศเร่งพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) และรัฐบาลอัจฉริยะ (Smart Government) เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารภาครัฐให้มีความคล่องตัว โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิผล การทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับ AI และการประยุกต์ใช้ในการบริหารภาครัฐจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยสู่การเป็นองค์กรอัจฉริยะ

ความหมายและพัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) หมายถึง เทคโนโลยีที่ทำให้ระบบคอมพิวเตอร์สามารถเลียนแบบความสามารถทางปัญญาของมนุษย์ ทั้งด้านการเรียนรู้ การใช้เหตุผล การวิเคราะห์ข้อมูล และการตัดสินใจ โดยอาศัยองค์ความรู้ด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณิตศาสตร์ และการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อให้ระบบสามารถเรียนรู้จากข้อมูล ปรับปรุงผลการทำงาน และตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566; สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2568) พัฒนาการของ AI เริ่มจากระบบที่ทำงานตามกฎเกณฑ์ (Rule-Based System) สู่การเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ที่สามารถค้นหารูปแบบของข้อมูลได้ด้วยตนเอง ต่อมาได้พัฒนาเป็นการเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ซึ่งใช้โครงข่ายประสาทเทียมในการประมวลผลข้อมูลที่ซับซ้อน และก้าวสู่ยุคของ Generative AI ที่สามารถสร้างข้อความ รูปภาพ หรือเนื้อหาใหม่จากข้อมูลที่

เรียนรู้ รวมถึง AI Agent ซึ่งมีศักยภาพในการวิเคราะห์ วางแผน และดำเนินงานตามเป้าหมายได้อย่างอัตโนมัติ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2567)

เมื่อพิจารณาในมิติการบริหารภาครัฐ พัฒนาการของ AI สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงเครื่องมือประมวลผลข้อมูลไปสู่การเป็นระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (Decision Support System) ที่

ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ คาดการณ์สถานการณ์ และกำหนดนโยบายบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีภารกิจในการ

จัดบริการสาธารณะ การบริหารงบประมาณ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน AI จึงไม่ใช่เครื่องมือที่เข้ามาทดแทนบุคลากร แต่เป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหาร การยกระดับคุณภาพการให้บริการ และการพัฒนาองค์กรสู่การเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอัจฉริยะ (Smart Local Government) ภายใต้หลักธรรมาภิบาลและการบริหารภาครัฐยุคดิจิทัล

AI กับการบริหารภาครัฐยุคใหม่

การบริหารภาครัฐในปัจจุบันได้เปลี่ยนผ่านจากรูปแบบการบริหารที่มุ่งเน้นขั้นตอนและระเบียบราชการ ไปสู่การบริหารที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและข้อมูลเป็นฐาน (Digital Government) โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ความโปร่งใส และการให้บริการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (2568) อธิบายว่า รัฐบาลดิจิทัลเป็นการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล ข้อมูล และนวัตกรรมเข้ากับกระบวนการบริหารภาครัฐ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริการและการตัดสินใจเชิงนโยบาย ขณะที่แนวคิดรัฐบาลอัจฉริยะ (Smart Government) ได้พัฒนาต่อยอดโดยอาศัยปัญญาประดิษฐ์ (AI) การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้ภาครัฐสามารถให้บริการเชิงรุก คาดการณ์ปัญหา และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2567)

ภายใต้บริบทดังกล่าว AI ได้กลายเป็นกลไกสำคัญของการบริหารบนฐานข้อมูล (Data-driven Government) และการตัดสินใจบนหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-based Decision Making) โดยสามารถรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจำนวนมากให้เป็นสารสนเทศที่สนับสนุนการกำหนดนโยบาย การวางแผน การบริหารทรัพยากร และการติดตามประเมินผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การประยุกต์ใช้ AI สามารถช่วยวิเคราะห์ปัญหาในพื้นที่ คาดการณ์ความต้องการของประชาชน จัดลำดับความสำคัญของโครงการ พัฒนาระบบบริการสาธารณะ และเพิ่มความโปร่งใสในการบริหารงาน ส่งผลให้การบริหารภาครัฐเปลี่ยนจากการตัดสินใจบนพื้นฐานของประสบการณ์หรือข้อมูลเฉพาะส่วน ไปสู่การตัดสินใจที่อาศัยข้อมูลที่ถูกต้อง ทันสมัย และตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสู่การเป็นองค์กรอัจฉริยะที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อประชาชนได้อย่างยั่งยืน (สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566)

ธรรมาภิบาลปัญญาประดิษฐ์

การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในภาครัฐจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับหลักธรรมาภิบาล (Governance) เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีเกิดประโยชน์สูงสุดและลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อประชาชน แนวคิดธรรมาภิบาล AI มุ่งเน้นการออกแบบ พัฒนา และใช้งานระบบ AI อย่างมีความรับผิดชอบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นธรรม และเคารพสิทธิส่วนบุคคล โดยให้ความสำคัญกับการอธิบายผล

การทำงานของระบบ (Explainability) การกำหนดผู้รับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของ AI (Accountability) การลดอคติของอัลกอริทึม (Fairness) การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (Privacy) และการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูล (Security) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นต่อการใช้ AI ในการบริหารภาครัฐ (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2568; สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2567)

สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การนำ AI มาใช้ในการบริหารควรอยู่ภายใต้กรอบธรรมาภิบาลที่คำนึงถึงความโปร่งใสในการตัดสินใจ การเปิดเผยที่มาของข้อมูล การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชน และการกำกับดูแลโดยมนุษย์ (Human Oversight) เพื่อป้องกันการตัดสินใจที่ไม่เป็นธรรมและลดความเสี่ยงจากการใช้เทคโนโลยีอย่างไม่เหมาะสม ทั้งนี้ AI ควรถูกกำหนดบทบาทให้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร มากกว่าการตัดสินใจแทนมนุษย์ เพื่อให้การบริหารงานยังคงยึดหลักนิติธรรม ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของประชาชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และได้รับความไว้วางใจจากสังคมในระยะยาว

AI ในฐานะเครื่องมือทางการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงสู่รัฐบาลดิจิทัลทำให้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มีบทบาทสำคัญต่อการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจ การบริหารทรัพยากร และการพัฒนาการให้บริการสาธารณะ โดย AI มิได้ทำหน้าที่แทนผู้บริหาร หากแต่เป็นระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (Decision Support System) ที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมาก คาดการณ์แนวโน้ม และนำเสนอทางเลือกที่เหมาะสมบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารบนฐานข้อมูล (Data-driven Government) และการตัดสินใจเชิงประจักษ์ (Evidence-based Decision Making) (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2568; สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566)

ในด้านการวางแผนและกำหนดนโยบาย AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลประชากร สภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และข้อร้องเรียนของประชาชน เพื่อคาดการณ์แนวโน้มของปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของโครงการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างแม่นยำ ช่วยให้การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นและการจัดสรรงบประมาณสอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ AI ยังสามารถสนับสนุนการบริหาร

ทรัพยากรขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นการบริหารบุคลากร การจัดการเอกสาร การวิเคราะห์งบประมาณ และการติดตามการใช้ทรัพยากร ซึ่งช่วยลดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ลดความผิดพลาด และเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการภายในองค์กร (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2567)

ในด้านการให้บริการประชาชน AI มีบทบาทในการพัฒนาระบบบริการดิจิทัล เช่น ระบบตอบคำถามอัตโนมัติ (Chatbot) การรับเรื่องร้องเรียนออนไลน์ การวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชน และการให้บริการแบบเชิงรุกผ่านการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึงมากขึ้น ขณะเดียวกัน AI ยังช่วยสนับสนุนการติดตามและประเมินผล

การดำเนินงานผ่านระบบวิเคราะห์ข้อมูลและแดชบอร์ด (Dashboard) ที่แสดงผลการดำเนินงานแบบเรียลไทม์ ช่วยให้ผู้บริหารสามารถติดตามตัวชี้วัด วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ และปรับปรุงการ

ดำเนินงานได้อย่างทันท่วงที ส่งผลให้การบริหารมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลภาครัฐจากการสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า AI ควรถูกมองในฐานะ "เครื่องมือทางการบริหาร" มากกว่าการเป็นเพียงเทคโนโลยีสารสนเทศ เนื่องจาก AI สามารถสนับสนุนหน้าที่ทางการบริหารตั้งแต่การวางแผน การจัดสรรทรัพยากร การตัดสินใจ การให้บริการประชาชน และการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ AI ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้บริหาร ความพร้อมของข้อมูล การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการกำกับดูแลตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อให้ AI เป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าสาธารณะและยกระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสู่การเป็นองค์กรอัจฉริยะ (Smart Local Government) อย่างยั่งยืน

โอกาสและความท้าทายของการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย

การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นโอกาสสำคัญในการยกระดับประสิทธิภาพการบริหารและการให้บริการสาธารณะ โดย AI สามารถสนับสนุนการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ การคาดการณ์แนวโน้มของปัญหาในพื้นที่ การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ การบริหารงบประมาณ และการพัฒนาระบบบริการดิจิทัลที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ นอกจากนี้ AI ยังช่วยลดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ลดภาระงานประจำของบุคลากร เพิ่มความโปร่งใสในการบริหาร และสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานข้อมูล (Data-driven Decision Making) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทย (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2568; สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566)

อย่างไรก็ตาม การนำ AI มาใช้ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังเผชิญความท้าทายหลายประการ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่ยังมีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ คุณภาพและการเชื่อมโยงของฐานข้อมูล ความพร้อมด้านงบประมาณและบุคลากร ตลอดจนทักษะด้านดิจิทัลของผู้ปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ยังมี

ประเด็นด้านการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ ความโปร่งใสของอัลกอริทึม และการกำกับดูแล AI ตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชน และความสำเร็จของการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2567)

ดังนั้น การขับเคลื่อน AI ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการจัดหาเทคโนโลยี แต่ควรดำเนินควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพบุคลากร การยกระดับคุณภาพข้อมูล การสร้างระบบธรรมาภิบาล AI และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบและติดตามการใช้เทคโนโลยี ผู้เขียนเห็นว่า ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ AI จะเกิดขึ้นได้เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถบูรณาการเทคโนโลยี เข้ากับกระบวนการบริหาร ภาวะผู้นำ และการกำหนดนโยบายที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง อันจะนำไปสู่

การสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล อย่างยั่งยืน

LGA-AI Framework สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย

จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ การบริหารภาครัฐยุคดิจิทัล และธรรมาภิบาล AI ผู้เขียนเสนอกรอบแนวคิด LGA-AI Framework (Local Government Administration with Artificial Intelligence Framework) เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ AI สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหาร การให้บริการสาธารณะ และการสร้างคุณค่าสาธารณะบนพื้นฐานของข้อมูล เทคโนโลยี และธรรมาภิบาล กรอบแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) Leadership การพัฒนาภาวะผู้นำดิจิทัลที่สามารถกำหนดวิสัยทัศน์และขับเคลื่อนการใช้ AI ในองค์กร (2) Governance การกำหนดระบบธรรมาภิบาล AI ที่คำนึงถึงความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (3) Analytics การใช้ AI วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสนับสนุนการวางแผน การตัดสินใจ และการบริหารทรัพยากรบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ (4) Public Service การพัฒนาระบบบริการสาธารณะดิจิทัลที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และ (5) Innovation การส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมและการเรียนรู้ขององค์กรเพื่อให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างต่อเนื่อง

ผู้เขียนเห็นว่า LGA-AI Framework ไม่ได้มุ่งเน้นการนำ AI มาใช้แทนการปฏิบัติงานของบุคลากร หากแต่เป็นการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับกระบวนการบริหาร เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร เพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน และยกระดับคุณภาพการให้บริการประชาชน ภายใต้หลักธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวจะช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรอัจฉริยะ (Smart Local Government) ที่มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ทั้งยัง

สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาวิจัยและการพัฒนานโยบายด้าน AI ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของประเทศไทยในอนาคต

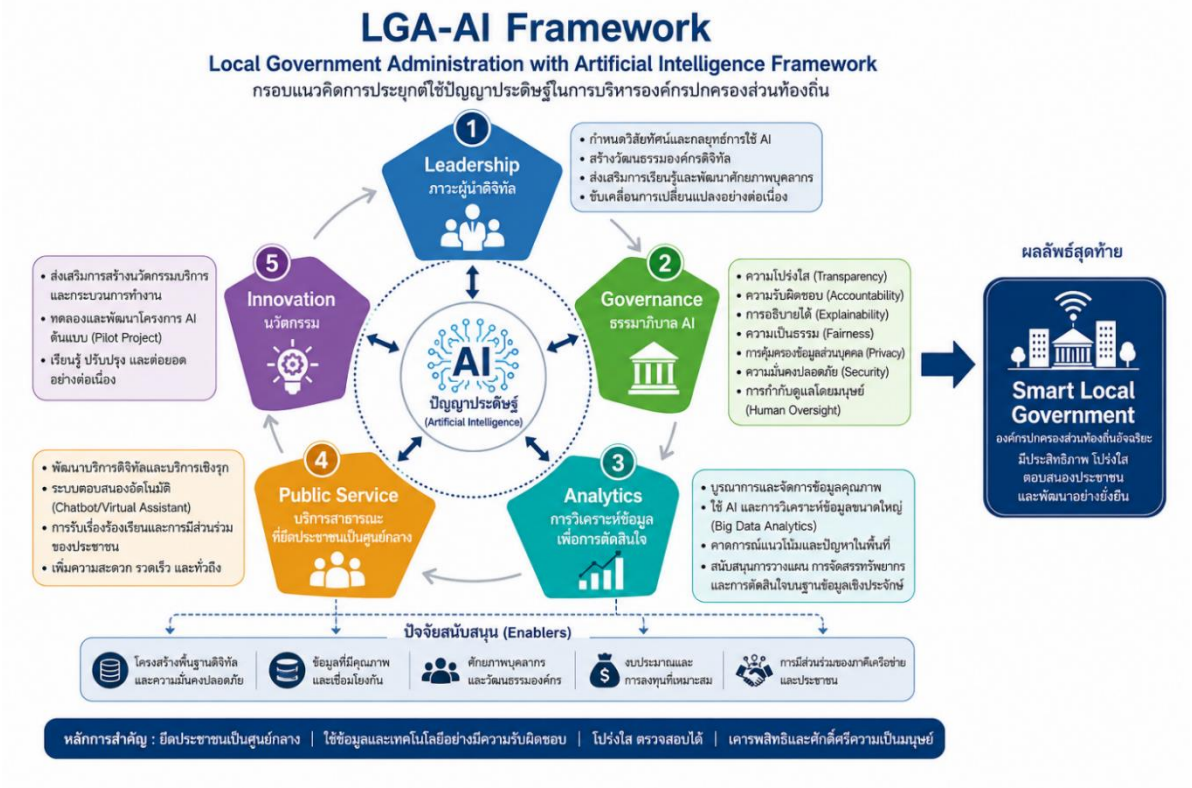

ภาพที่ 1 LGA-AI Framework

บทสรุป

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนผ่านการบริหารภาครัฐจากรูปแบบดั้งเดิมสู่การบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลและนวัตกรรมดิจิทัล โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด การประยุกต์ใช้ AI สามารถสนับสนุนการวางแผน การวิเคราะห์ข้อมูล การบริหารทรัพยากร การให้บริการสาธารณะ และการติดตามประเมินผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การบริหารมีความรวดเร็ว โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการนำ AI มาใช้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความพร้อมด้านข้อมูล โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล บุคลากร ภาวะผู้นำ และการกำกับดูแลตามหลักธรรมาภิบาล AI เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีเกิดความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล

จากการสังเคราะห์แนวคิดและเอกสารวิชาการ ผู้เขียนเสนอ LGA-AI Framework (Local Government Administration with Artificial Intelligence Framework) เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการ

ประยุกต์ใช้ AI ในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย โดยบูรณาการองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ภาวะผู้นำดิจิทัล (Leadership) ธรรมาภิบาล AI (Governance) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ (Analytics) การพัฒนาบริการสาธารณะที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (Public Service) และการสร้างนวัตกรรมองค์กร

(Innovation) กรอบแนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่า AI ควรได้รับการมองในฐานะ "เครื่องมือเชิงกลยุทธ์ทางการบริหาร" มากกว่าการเป็นเพียงเทคโนโลยีสารสนเทศ และสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายพัฒนาองค์กร และต่อยอดการศึกษาวิจัยด้านการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในยุคดิจิทัล เพื่อมุ่งสู่การเป็น Smart Local Government ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสร้างคุณค่าสาธารณะอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). **แผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2565–2570).** กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2566). **แผนพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทย พ.ศ. 2566–2570**. สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน).

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2567). **กรอบธรรมาภิบาลข้อมูลภาครัฐ (Data Governance Framework).** สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน).

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2567). **แนวทางการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) สำหรับภาครัฐ.** สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์.

สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2566). **เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) กับการบริหารงานภาครัฐ**. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

Herbert A. Simon. (1997). **Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organizations (4th ed.)**. Free Press.

David H. Rosenbloom, Robert S. Kravchuk, & Richard M. Clerkin. (2022). **Public administration: Understanding management, politics, and law in the public sector (9th ed.)**. McGraw-Hill.

David Osborne, & Ted Gaebler. (1992). **Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector**. Addison-Wesley.

Stuart J. Russell, & Peter Norvig. (2021). **Artificial intelligence: A modern approach (4th ed.).** Pearson.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). **The OECD digital government policy framework: Six dimensions of a digital government**. OECD Publishing.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2021). **Recommendation on the ethics of artificial intelligence**. UNESCO.

World Bank. (2021). **GovTech maturity index: The state of public sector digital transformation**. World Bank.

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

วิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย

ANALYSIS OF THE PROCESS OFCREATING AKHA AMA COFFEE PRODUCTS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE HIGHLANDS OF CHIANG RAI PROVINCE

พระนิรินธนา อภิชยานนฺโท [1] พระราชสุทธิวัชรสุธี[2] สุวรา นาคยศ[3]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Nirinthana Abhichayananto[1] , Phra Ratchasutthiwatcharasuthi[2], Suwara Nakyos[3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Nirinthana.Rojpitchayamethadol@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตกาแฟกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และประเมินศักยภาพของผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการวิจัยนี้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากเจ้าของและเกษตรกร ผู้บริหารหรือเจ้าของธุรกิจ สมาชิกในชุมชน จำนวน 15 คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เลือกแบบเจาะจง จำนวน 20 คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่ามีลักษณะเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการตลอดห่วงโซ่คุณค่า เริ่มตั้งแต่การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเพาะปลูกการคัดเลือกสายพันธุ์ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การควบคุมคุณภาพ การคั่ว การสร้างตราสินค้า และการพัฒนาช่องทางการตลาด โดยมุ่งเน้นการผลิตกาแฟคุณภาพสูงตามมาตรฐานกาแฟพิเศษ (Specialty Coffee) ควบคู่กับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าอาข่าให้เป็นจุดเด่นของผลิตภัณฑ์ สำหรับกระบวนการผลิตกาแฟอาข่า อาม่า มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ โดยช่วยเพิ่มมูลค่าผลผลิต สร้างรายได้ที่เป็นธรรม และลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง มิติด้านสังคม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาศักยภาพเกษตรกร และการอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าอาข่า และมิติด้านสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ ระบบวนเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ และผลการประเมินศักยภาพของผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า พบว่ามีศักยภาพสูงในการเป็นต้นแบบธุรกิจเพื่อสังคมที่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการดูแลสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

(Sustainable Development Goals: SDGs) หลายด้าน อันนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในระยะยาว

คำสำคัญ: กาแฟอาข่า อาม่า, การพัฒนาผลิตภัณฑ์, ธุรกิจเพื่อสังคม, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This qualitative research, "Analysis of the Akha Ama Coffee Product Development Process and Sustainable Development in the Highlands of Chiang Rai Province," studies the development process of Akha Ama coffee products, analyzes the link between coffee production and the concept of sustainable development, and assesses the potential of Akha Ama coffee products for sustainable development. Data was collected through in-depth interviews with 15 owners, farmers, business managers/owners, and community members, and through purposive focus group discussions with 20 participants. Data was analyzed using content analysis. The results showed that the Akha Ama coffee product development process is integrated throughout the value chain, starting from knowledge transfer in cultivation and variety selection, harvesting, processing, quality control, roasting, branding, and marketing channel development. It focuses on producing high-quality coffee according to specialty coffee standards, coupled with establishing a unique cultural identity of the Akha ethnic group as the product's selling point. The Akha Ama coffee production process is linked to the concept of sustainable development in three dimensions: economic, by increasing product value, creating fair income, and reducing dependence on middlemen; social, by promoting community participation, knowledge transfer, and farmer capacity building. And the preservation of the cultural identity of the Akha tribe, along with the environmental dimension, by promoting organic farming, agroforestry systems, soil and water resource conservation, and biodiversity. The potential assessment of Akha Ama coffee products revealed that it has high potential to be a model social business that can create a balance between economic development, cultural preservation, and environmental care. It also aligns with several Sustainable Development Goals (SDGs), leading to the creation of long-term economic and social strength for the community.

Keywords: Akha Ama Coffee, product development, social enterprise, sustainable development.

บทนำ

พื้นที่สูงของจังหวัดเชียงรายเป็นแหล่งผลิตกาแฟอาราบิก้าคุณภาพสำคัญของไทย โดยชุมชนชาวอาข่าในหมู่บ้านแม่จันใต้ ตำบลท่าก๊อ อำเภอแม่สรวย มีบทบาทโครงสร้างทั้งในฐานะผู้ปลูกและผู้ร่วมสร้างมูลค่าในห่วงโซ่ธุรกิจกาแฟ แต่ในระยะที่ผ่านมา เกษตรกรชาวอาข่าในหลายพื้นที่ยังคงประสบปัญหาความเปราะบางทางเศรษฐกิจจากการถูกเอารัดเอาเปรียบและขาดอำนาจต่อรองในห่วงโซ่การตลาดกาแฟแบบดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่างศักยภาพการผลิตกาแฟคุณภาพสูงกับโอกาสในการเข้าถึงตลาดและรายได้ที่สมเหตุสมผล ในปี 2010 “อาข่า อามา” (Akha Ama Coffee) ได้ถูกก่อตั้งโดยลี อายุ จือปา (Lee Ayu Chuepa) ในฐานะกิจการเพื่อสังคม (social enterprise) ที่มุ่งผูกโยงกระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟคุณภาพสูงกับเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวอาข่าในพื้นที่สูง โดยโมเดลธุรกิจของอาข่าอามาเน้นการรับซื้อเมล็ดกาแฟจากเกษตรกรชาวอาข่า, การแปรรูปและคั่วเองในโรงคั่วของแบรนด์, และการสร้างตราสินค้าที่สื่อสารคุณค่าชุมชน วัฒนธรรมอาข่าและจริยธรรมทางการค้า (fair trade)ไปยังผู้บริโภค (The people,2566)

จากวิจัยของภานนท์ คุ้มสุภาและมาโนช ชุ่มเมืองปัก (2564) พบว่า การสื่อสารแบบเสริมพลัง (empowerment marketing) และการสร้างพันธมิตรทางกรอบความคิดกับกิจการกาแฟอื่น ๆ ช่วยก่อเกิดเครือข่ายที่พัฒนาศักยภาพเกษตรกร เพิ่มอำนาจต่อรอง และยกระดับกาแฟจากสินค้าเกษตรทั่วไปสู่ Single Originที่มีมูลค่าสูง สำหรับบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีผลงานวิจัยของสินจัย อรรถสาร (2560) พบว่า ร้านกาแฟอาข่าอามานั้น เป็นธุรกิจเชิงสังคมที่มี แรงจูงใจในการเริ่มต้นธุรกิจที่แบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ มิติทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องของความเสมอ ภาคและความเป็น ธรรมใน สังคม และมิติด้านเศรษฐศาสตร์ เป็นเรื่องของปัญหาความยากจน, ปัญหาคุณภาพชีวิต ที่นำไปสู่แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาที่ยั่งยืน และเข้าสู่กระบวนการสร้างความยั่งยืนของธุรกิจเชิงสังคมของหมู่บ้านแม่บ้านจันใต้ ที่ใช้การพัฒนาและ เกษตรผสมผสานเป็นตัวแปรหลักในการเข้าสู่ความยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สำหรับปัจจัยที่เสริมสร้างความยั่งยืนของธุรกิจเชิงสังคมของหมู่บ้านแม่จันใต้นั้นมีความหลงใหล ความทะเยอทะยาน การเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา และการมีส่วนร่วม เป็นปัจจัยหลักในการผลักดันให้ธุรกิจเชิงสังคมของหมู่บ้านแม่นใต้เข้าสู่การสร้างความยั่งยืน ผลที่ได้รับจากการสร้าง ความยั่งยืนของธุรกิจเชิงสังคมของหมู่บ้านแม่จันใต้นั้นมีทั้งผลกระทบเชิงบวกและผลกระทบเชิง ลบ โดยผลกระทบเชิงบวกส่งผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นกระทบที่มีความสอดคล้องกันจาก การเพิ่มขึ้นของรายได้ของชุมชนหมู่บ้านแม่จันใต้จึงทำให้คุณภาพชีวิตและสังคมภายในหมู่บ้านแม่จันใต้นั้นมีทิศทางที่ดีขึ้นด้วย ส่วนผลกระทบเชิงลบนั้น ในทางเศรษฐกิจหากชาวบ้านไม่มีความรู้ เรื่องกลไกของตลาดจะส่งผลให้กิดการผลิตที่มากเกินไปจนเกิดความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจและเมื่อเกิดการพัฒนาอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตภายในชุมชนได้และการเปลี่ยนแปลงนี้ยังรวมถึงการบริโภคที่เปลี่ยนไปที่ส่งผลให้เกิดมลภาวะทางธรรมชาติได้

อย่างไรก็ตาม แม้ผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่าได้รับการยอมรับในวงธุรกิจและแวดวงกิจการเพื่อสังคมทั้งในและต่างประเทศ แต่ยังคงมีผลการดำเนินงานโครงการจัดทำกรณีศึกษาแนวทางในการบริหารทรัพยากรบุคคลของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในประเทศไทยที่มีวิธีคิด นโยบายและวิถีปฏิบัติที่ยั่งยืน กรณีศึกษาที่ 5 (ป่าสาละ, 2563) ที่วิเคราะห์ถึง“กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟ”อย่างเป็นระบบ (ตั้งแต่การปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูปเมล็ดดิบ การคั่วและบด การสร้างแบรนด์และการสื่อสารคุณค่า) ในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย โดยเฉพาะในมิติที่เชื่อมโยงกลไกทางธุรกิจกับผลกระทบเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน การศึกษากระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจว่ากิจการเพื่อสังคมสามารถแปลงศักยภาพของพื้นที่สูงให้เป็นทั้งสินค้าคุณภาพสูงและเครื่องมือพัฒนาชุมชนได้อย่างไร ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในเรื่องวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย ซึ่งผลการศึกษาไม่เพียงช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานวิจัยเกี่ยวกับกาแฟพื้นที่สูงและกิจการเพื่อสังคมในบริบทไทย แต่ยังมีส่วนต่อความเข้าใจในกลไกการเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการผลิตกาแฟคุณภาพสูงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของประเทศไทยอีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า
2. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตกาแฟกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. เพื่อประเมินศักยภาพของผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ระเบียบวิธีการศึกษา

ศึกษาการวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน ในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย โดยเฉพาะในอำเภอแม่สาย, แม่ฟ้าหลวง, เมืองเชียงราย และดอยหลวง เป็นการวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีลำดับขั้น ดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีที่มาจาก แหล่งข้อมูลหลัก (Primary Source) และข้อมูลรอง (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์และข้อมูลชนิดอื่น

๒. ศึกษาวิเคราะห์ อธิบายความ ตีความ และเปรียบเทียบประเด็นและสาระสำคัญที่ต้องการแสดงตามกรอบและแนวคิด (Conceptual Framework) ที่กำหนดไว้

๓. สรุปและนำเสนอสาระสำคัญที่ได้วิเคราะห์แล้ว

๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่องเที่ยว

5.การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย โดยเฉพาะในอำเภอแม่สาย, แม่ฟ้าหลวงเมืองเชียงราย และดอยหลวง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือ 2 ประเภท ได้แก่

1.1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) กลุ่มเจ้าของและเกษตรกรกาแฟอาข่าอาม่า ผู้บริหารหรือเจ้าของธุรกิจอาข่า อาม่า หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน จำนวน 15 คน

1.2) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussions) จำนวน 20 คน โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง โดย มีขั้นตอนและการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

2. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

2.1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2) กำหนดกรอบ แนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

2.3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

2.4) สร้างเครื่องมือ

2.5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และ ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

2.6) จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ลักษณะของเครื่องมือ

ลักษณะของเครื่องมือสำหรับแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ที่ใช้รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเจ้าของและเกษตรกรกาแฟอาข่าอาม่า ผู้บริหารหรือเจ้าของธุรกิจอาข่า อาม่า หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน จำนวน 15 คนโดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง

การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์บุคคลซึ่งเป็นแหล่งข้อมูล เกี่ยวข้องในเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาทั้งนี้จะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกซึ่งสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้คำถามปลายเปิด

เพื่อให้ผู้สัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นและประสบการณ์อย่างอิสระในการตอบคำถามภายใต้กรอบวัตถุประสงค์ โดยกำหนดประเด็นแนวคำถามในแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 5 ตอน ดังนี้ คือ

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
2. ความคิดเห็นกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า
3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับมุมมองการขับเคลื่อนผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่าสู่นานาชาติ
4. ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
5. ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้อุปกรณ์การอัดเสียงสำหรับเก็บบันทึกข้อมูลตลอดจนการถ่ายภาพระหว่างการสัมภาษณ์ และจดบันทึกข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมทุกประเด็นตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ที่จะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยมี ลักษณะการพูดคุยเพื่อสอบถามความคิดเห็นต่างๆเกี่ยวกับการวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษาการวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า ผลการศึกษาพบว่า มีจากการวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย พบว่า ความสำเร็จอันเป็นรูปธรรมของแบรนด์มีรากฐานสำคัญมาจากกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์แบบบูรณาการคุณค่าตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Value Chain) อย่างเป็นระบบปิด เริ่มตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำในการส่งเสริมระบบวนเกษตร (Agroforestry) ปลูกกาแฟใต้ร่มไม้ใหญ่เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ การทำเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการคัดเก็บเฉพาะผลเชอร์รี่ที่สุกเต็มที่ด้วยมือเพื่อคุณภาพวัตถุดิบสูงสุด ต่อเนื่องสู่กระบวนการกลางน้ำที่มีการใช้ศาสตร์การแปรรูปที่หลากหลายและการควบคุมโปรไฟล์การคั่วอย่างมีมาตรฐานระดับกาแฟพิเศษ (Specialty Coffee) และกระบวนการปลายน้ำด้วยการแปรเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชนเผ่าอาข่ามาสร้างเรื่องราวของตราสินค้า (Storytelling) ประกอบกับการกระจายพอร์ตโฟลิโอผลิตภัณฑ์ เช่น ชาดอกกาแฟและน้ำผึ้งธรรมชาติ ควบคู่กับโมเดลการค้าตรง (Direct Trade) ที่ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ใน 3 มิติหลักอย่างสมดุล ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจในการสร้างรายได้ที่เป็นธรรมและยั่งยืนแก่เกษตรกร มิติด้านสังคมในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและการอนุรักษ์มรดกทางชาติพันธุ์ และมิติด้านสิ่งแวดล้อมในการฟื้นฟูรักษาป่าไม้ ดิน และน้ำบนพื้นที่สูง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่าอาม่ามีศักยภาพสูงยิ่งในการเป็นต้นแบบธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) และเป็นโมเดลนำร่องที่มีประสิทธิภาพในการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก

ควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในบริบทพื้นที่สูงอื่น ๆ ของประเทศไทยได้อย่างยั่งยืน

2. ความเชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของกาแฟอาข่า อาม่า สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม โดยมิติด้านเศรษฐกิจสามารถเพิ่มมูลค่าผลผลิต สร้างรายได้ที่เป็นธรรม ลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง และเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร มิติด้านสังคมช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน พัฒนาศักยภาพเกษตรกร ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าอาข่า ส่วนมิติด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งส่งเสริมการปลูกกาแฟภายใต้ระบบวนเกษตร การใช้แนวทางเกษตรอินทรีย์ การลดการใช้สารเคมี และการอนุรักษ์ดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งสะท้อนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ผลการศึกษาดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของกาแฟอาข่า อาม่า มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ SDG 1 การขจัดความยากจน SDG 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ SDG 10 การลดความเหลื่อมล้ำ SDG 12 การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน SDG 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ SDG 15 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ผลการศึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของรติพร ถึงฝั่ง ที่พบว่า การดำเนินธุรกิจกาแฟภายใต้แนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถยกระดับรายได้ของเกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3.การประเมินศักยภาพของผลิตภัณฑ์ พบว่า กาแฟอาข่า อาม่า มีศักยภาพสูงในระดับดีเยี่ยมในการเป็นต้นแบบของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างยั่งยืน เนื่องจากสามารถบูรณาการการสร้างคุณค่าทั้งในมิติตัวเงินและไม่เป็นตัวเงินเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ผ่าน 3 กลไกหลัก ได้แก่ 1) การบูรณาการคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มีการบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่าที่ส่งผ่านผลประโยชน์กลับคืนสู่ชุมชนโดยตรง ผ่านการรับซื้อผลผลิตในราคาที่เป็นธรรม ซึ่งช่วยสร้างรายได้ที่มั่นคงและลดหนี้สินนอกระบบให้แก่เกษตรกร ยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้สามารถเข้าถึงสาธารณสุขและการศึกษาที่ดีขึ้น 2) การพัฒนาศักยภาพผู้ผลิตและการสร้างนวัตกรรมมูลค่าเพิ่ม ปรับเปลี่ยนบทบาทของเกษตรกรจากเดิมที่เป็นเพียงผู้ส่งมอบวัตถุดิบ ให้กลายเป็นผู้ร่วมประกอบการที่มีทักษะความรู้ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการแปรรูปขั้นสูง 3) การขับเคลื่อนด้วยทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชุมชน มีการนำอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชนเผ่าอาข่ามาถักร้อยเป็นเรื่องราวประกอบเข้ากับตราสินค้า ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่ได้มีมูลค่าเพียงแค่คุณภาพของเมล็ดกาแฟพิเศษ แต่ยังมีคุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่ผู้บริโภคสามารถสัมผัสและร่วมสนับสนุนได้

อภิปรายผล

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผลการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่า มิได้เกิดจากการยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลจากการบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) อย่างบูรณาการ ตั้งแต่การผลิตวัตถุดิบ การแปรรูป การควบคุมคุณภาพ การสร้างตราสินค้า ตลอดจนการพัฒนาช่องทางการตลาด ซึ่งทำให้ทุกกิจกรรมในกระบวนการผลิตเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดกาแฟพิเศษ (Specialty Coffee) ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการห่วงโซ่คุณค่าของ Porter, M. E. (1985) ที่อธิบายว่า ความได้เปรียบในการแข่งขันเกิดจากการสร้างคุณค่าในทุกกิจกรรมขององค์กร มากกว่าการพัฒนาประสิทธิภาพของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพียงลำพัง ทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของศศิวิมล กาหลงและวิภวานี เผือกบัวขาว (2568) ซึ่งพบว่าควรมีการติดตาม และประเมินผลลัพธ์ของผลิตภัณฑ์ เพื่อหาแนวทางการแก้ไขและพัฒนา และควรมีการจัดการข้อมูลเพื่อการวางแผนการผลิตและการจัดจำหน่าย รวมถึงเพื่อการบริหารจัดการในลักษณะกลุ่มผู้ประกอบการผลิตกาแฟ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการควบคุมคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกษตรกรสามารถผลิตเมล็ดกาแฟที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสากล มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีอำนาจต่อรองทางการตลาดมากขึ้น ลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง อันเป็นการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนหลักการของวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) ที่ใช้กิจกรรมทางธุรกิจเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาสังคมและสร้างผลกระทบเชิงบวกแก่ชุมชน ควบคู่กับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของลัดดา ปินตา และคณะ (2568) ที่ได้เสนอการพัฒนาแนวทางที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจควบคู่กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสามารถต่อยอดสู่พื้นที่อื่นที่มีศักยภาพการปลูกกาแฟ อันเป็นประโยชน์ต่ออุสาหกรรมการแฟของประเทศไทยโดยรวม

ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่า การสร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์มิได้อาศัยเพียงคุณภาพของกาแฟเท่านั้น แต่เกิดจากการใช้ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) และอัตลักษณ์ของชนเผ่าอาข่ามาสร้างคุณค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ ผ่านการสร้างตราสินค้าและการสื่อสารเรื่องราวของชุมชนผู้ผลิต ทำให้ผู้บริโภครับรู้ถึงคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับผลิตภัณฑ์ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีความแตกต่างจากสินค้าในตลาดทั่วไปและสามารถสร้างความผูกพันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคได้ ผลการศึกษาประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน (พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร และคณะ, 2568) ซึ่งอธิบายว่าทุนทางวัฒนธรรมไม่ใช่เพียงร่องรอยอดีตแต่คือพลังสร้างสรรค์ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน โดยการแปรเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมให้เป็น

มูลค่าทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็รักษาเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และคุณค่าภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของ Hannes Groeneweg (2024) ที่ระบุว่า การพัฒนากาแฟพิเศษในภาคเหนือของประเทศไทยไม่ได้สร้างเพียงมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจของชุมชน และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กัน สำหรับประเด็นสำคัญที่ค้นพบ คือ กระบวนการพัฒนากาแฟอาข่า อาม่า มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อย่างชัดเจน เนื่องจากสามารถสร้างความสมดุลระหว่างมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ในมิติด้านเศรษฐกิจสามารถเพิ่มมูลค่าผลผลิต สร้างรายได้ที่เป็นธรรม และยกระดับความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกร ในมิติด้านสังคมช่วยสร้างการมีส่วนร่วม พัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ลดความเหลื่อมล้ำ และอนุรักษ์อัตลักษณ์ของชนเผ่า ขณะที่มิติด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งส่งเสริมการผลิตภายใต้ระบบวนเกษตร การลดการใช้สารเคมี และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยกัญญาพัชร์ พัฒนาโภคินสกุลและคณะ (2567) ที่ชี้ให้เห็นว่าธุรกิจกาแฟมีโอกาสในการเติบโตอีกมากทั่วโลก เนื่องจากการดื่มกาแฟกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และมีศักยภาพสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนอย่างแท้จริงได้ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์และทางเลือกใหม่สำหรับการท่องเที่ยวไทย เกษตรกร ชุมชน และนักลงทุนในการตัดสินใจลงทุนเริ่มทำธุรกิจกาแฟที่มีความยั่งยืนและมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความยั่งยืนมากยิ่งขึ้นเพื่อสร้างความพร้อมในทุกภาคส่วนสู่ความร่วมมือในการพัฒนาและส่งเสริมธุรกิจกาแฟให้มีความยั่งยืนได้ในอนาคต

โดยสรุป ผลการศึกษาครั้งนี้ยืนยันว่า ความสำเร็จของกาแฟอาข่า อาม่า เกิดจากการบูรณาการแนวคิดการจัดการห่วงโซ่คุณค่า แนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคม และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ผ่านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดการสร้างคุณค่าร่วม (Shared Value) ระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค และสังคม อันนำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์กาแฟไทยในตลาดโลก พร้อมทั้งสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะด้านการขจัดความยากจน การสร้างงานที่มีคุณค่า การลดความเหลื่อมล้ำ การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน และการอนุรักษ์ระบบนิเวศบนบก ทั้งนี้ รูปแบบการดำเนินงานของกาแฟอาข่า อาม่า สามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและสินค้าเกษตรมูลค่าสูงในพื้นที่อื่น เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากและสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องศึกษาการวิเคราะห์กระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟอาข่า อาม่ากับการพัฒนาที่ยั่งยืนผู้วิจัยขอเสนแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตกาแฟคุณภาพและกาแฟพิเศษ (Specialty Coffee) ในพื้นที่สูงอย่างเป็นระบบ โดยสนับสนุนองค์ความรู้ เทคโนโลยีการผลิต มาตรฐานการรับรองคุณภาพ และแหล่งเงินทุนที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกร

2.หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนควรร่วมกันส่งเสริมระบบการค้าที่เป็นธรรม (Fair Trade)และการค้าตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค (Direct Trade) เพื่อสร้างความเป็นธรรมด้านราคา ลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง และเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรอย่างยั่งยืน

3. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรส่งเสริมการจัดตั้งและพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจเพื่อสังคมด้านกาแฟและสินค้าเกษตรมูลค่าสูงในระดับชุมชน รวมถึงการผลักดันการบูรณาการนโยบายด้านเกษตรกรรม การท่องเที่ยว การพัฒนาชุมชน และการพาณิชย์ เพื่อสร้างความร่วมมือด้านการผลิต การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างเครือข่าย และสนับสนุนการพัฒนากาแฟชุมชนให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1.ส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเพาะปลูก การแปรรูป การควบคุมคุณภาพ และการบริหารจัดการธุรกิจแก่เกษตรกรและผู้ประกอบการ ควบคู่กับการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในชุมชน เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และสร้างความเข้มแข็งของระบบการผลิตอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ควรพัฒนาระบบตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability System) และมาตรฐานคุณภาพตลอดห่วงโซ่การผลิต เพื่อยกระดับความเชื่อมั่นของผู้บริโภคและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของกาแฟไทยในตลาดสากล

2.ส่งเสริมการสร้างตราสินค้า (Branding) การตลาดดิจิทัล และการสื่อสารเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ (Storytelling) ที่สะท้อนอัตลักษณ์และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค รวมทั้งการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านกาแฟและการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม กระจายรายได้ และขยายโอกาสทางการตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

3.บูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ในการวิจัย พัฒนา และถ่ายทอดนวัตกรรมด้านการผลิตและการแปรรูปกาแฟ ตลอดจนการพัฒนาระบบ

สนับสนุนที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ เทคโนโลยี และตลาด เพื่อยกระดับศักยภาพของผู้ผลิต เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1.นักวิจัยด้านประเมินผล ควรศึกษาผลกระทบของรูปแบบการพัฒนากาแฟอาข่า อาม่าในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) หรือการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อประเมินผลกระทบต่อรายได้ คุณภาพชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร ความเข้มแข็งของชุมชน ตลอดจนผลลัพธ์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การกักเก็บคาร์บอน การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้ได้หลักฐานเชิงประจักษ์สำหรับการกำหนดนโยบายและการพัฒนาระบบการผลิตกาแฟอย่างยั่งยืน

2.นักวิจัยรุ่นถัดไป ควรศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จและพัฒนารูปแบบการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมด้านกาแฟ โดยเปรียบเทียบกรณีศึกษาของธุรกิจกาแฟชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบความสำเร็จ แนวทางการบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่า และรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการยกระดับสินค้าเกษตรมูลค่าสูงและเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก

3.นักวิจัยด้านนโยบาย ควรศึกษาบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมและนวัตกรรมในการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์กาแฟชุมชน โดยมุ่งวิเคราะห์อิทธิพลของอัตลักษณ์ชุมชน การสร้างตราสินค้า (Branding) การสื่อสารเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ (Storytelling) และนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ต่อการรับรู้คุณค่าของผู้บริโภค ความสามารถในการแข่งขัน และการขยายตลาด เพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกในการเพิ่มมูลค่าและสร้างความยั่งยืนให้แก่สินค้าเกษตรชุมชนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

The people. (2566). **‘ลี-อายุ จือปา’ ผู้ก่อตั้ง Akha Ama Coffee ธุรกิจเพื่อสังคมที่ขายได้ เพราะเจ๋งจริง**. https://www.thepeople.co/business/local-entrepreneur/51235

ภานนท์ คุ้มสุภาและมาโนช ชุ่มเมืองปัก (2564). กลวิธีการสื่อสารของกิจการเพื่อสังคมกาแฟอาข่า อ่ามากับการขับเคลื่อนธุรกิจและการพัฒนาคุณภาพชีวติเกษตรกรชาวอาข่า. **วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร**. 4 (1), 1-15.

สินจัย อรรถสาร. (2560). **ความยั่งยืนของธุรกิจเชิงสังคม: กรณีศึกษาร้านกาแฟอาข่าอาม่า**. [ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,เชียงใหม่. https://cmudc.library.

ศศิวิมล กาหลงและวิภวานี เผือกบัวขาว. (2568). แนวทางการส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง ตำบลป่าเด็งและตำบลห้วยแม่เพรียง อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี. **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ**. 19 (1), 145-161.

ลัดดา ปินตา, พินิจ เนื่องภิรมย์, วรวลัญช์ ฉิมพะเนาว์ และวีรินทร์ พีระธำรงรัตน์. (2568). การพัฒนาห่วงโซ่อุปทานกาแฟในตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. **วารสารบริหารธุรกิจและศิลปศาตร์ ราชมงคลล้านนา**. 13 (2), 229-245

พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญและ สัญญา สดประเสริฐ. (2568). ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**. 10 (1), 860-86

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

โมเดลการบริหารจัดการความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา: ความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์

SAFETY AND ENVIRONMENTAL MANAGEMENT MODEL IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: CHALLENGESIN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

บุศรินทร์ อุ่นเรือง
โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา
Busarin Unruang
Wat Rai Khing Wittaya School

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอโมเดลการบริหารจัดการความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาภายใต้บริบทความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สถานศึกษาต้องเผชิญหน้ากับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อน ทั้งภัยจากโรคอุบัติใหม่ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ วิกฤตสิ่งแวดล้อมเรื่องฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM2.5) ตลอดจนความปลอดภัยทางกายภาพและภาวะจิตสังคมของครูและผู้เรียน วิธีการดำเนินงานใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลจากวรรณกรรมวิชาการ ทฤษฎีระบบ วารสารวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ ร่วมกับการวิเคราะห์กรณีศึกษาเชิงลึก (Case Study Analysis) จากสถานศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการเชิงรุก ผลการศึกษาพบว่าระบบการบริหารจัดการรูปแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ได้ ผู้เขียนจึงได้พิจารณาสังเคราะห์กรอบแนวคิดและนำเสนอ "โมเดลความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมสถานศึกษาเชิงรุก (Proactive Green & Safe School: PGSS Model)" ซึ่งขับเคลื่อนด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การประเมินและบริหารความเสี่ยงเชิงรุก 2) การสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม 3) การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ และ 4) การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยสีเขียว ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การนำโมเดลดังกล่าวไปปฏิบัติจริงจะช่วยยกระดับและเปลี่ยนผ่านสถานศึกษาให้กลายเป็นพื้นที่ปลอดภัย เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และสอดคล้องกับมาตรฐานสากลได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การบริหารจัดการความปลอดภัย,สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา,ยุคปัญญาประดิษฐ์, โมเดลเชิงรุก

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Abstract

This academic article aims to present a safety and environmental management model in educational institutions within the context of challenges in the era of artificial intelligence. In this transition, educational institutions face increasingly complex threats, including emerging infectious diseases, natural disasters, PM2.5 environmental crises, and challenges to the physical and psychosocial well-being of both teachers and learners. The methodology of this study relies on documentary research, synthesizing insights from academic literature, systems theory, and international research journals, combined with a qualitative case study analysis of schools that have successfully executed proactive strategies. The analysis reveals that conventional reactive management styles are no longer sufficient to handle these swift changes. Therefore, this article proposes the "Proactive Green & Safe School Model (PGSS Model)," which comprises four core pillars: 1) Proactive Risk Assessment and Management, 2) Network and Stakeholder Participation, 3) Digital Technology Integration, and 4) Cultivating a Green Safety Culture. The findings indicate that implementing this model transforms educational institutions into highly secure, standard-compliant learning environments that actively foster student development.

Keywords: Safety Management, School Environment, Era of Artificial Intelligence, Proactive Model

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน (Disruption) ในยุคปัจจุบัน มิได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิต พฤติกรรม และสภาพแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการจัดการศึกษาซึ่งเป็นแกนหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ในอดีตสถานศึกษามักถูกกำหนดบทบาทในฐานะพื้นที่ส่งผ่านองค์ความรู้ทางวิชาการและพัฒนาทักษะพื้นฐานเพื่อเตรียมความพร้อมประชากรเข้าสู่ตลาดแรงงาน ทว่าในบริบทปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการตอบสนองความต้องการของสังคม โรงเรียนยุคใหม่จำเป็นต้องยกระดับสู่การเป็น "พื้นที่ปลอดภัย" (Safe Zone) และพื้นที่สร้างเสริมสุขภาวะองค์รวม ที่มีกลไกในการดูแลและปกป้องผู้เรียนให้สามารถเติบโตได้อย่างสมบูรณ์ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา ท่ามกลางสภาพการณ์สังคมที่มีความผันผวนและเผชิญปัจจัยเสี่ยงรอบด้าน

เมื่อพิจารณาภูมิทัศน์ความท้าทายในปัจจุบัน พบว่าสถานศึกษากำลังเผชิญหน้ากับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อน ทวีความรุนแรงและยากต่อการคาดเดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน "ยุค

ปัญญาประดิษฐ์" (AI Era) การเติบโตอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์และระบบดิจิทัล ก่อให้เกิดผลกระทบสองมิติ ในมิติหนึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้สร้างโอกาสในการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ แต่ในอีกมิติหนึ่งก็นำมาซึ่งความเสี่ยงและภัยคุกคามรูปแบบใหม่ภายในสถานศึกษา เช่น ปัญหาความปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคล ภัยคุกคามทางไซเบอร์ ตลอดจนอุบัติการณ์การกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์ (Cyberbullying) ที่เพิ่มขึ้นตามอัตราการเข้าถึงเทคโนโลยี ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบเชิงลบโดยตรงต่อภาวะจิตสังคม (Psychosocial) และความมั่นคงทางอารมณ์ของผู้เรียนและบุคลากรทางการศึกษา ยิ่งไปกว่านั้น สถานศึกษายังต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคอย่างเด่นชัด อาทิ ปัญหาฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM2.5) ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี มลพิษทางอากาศและมลพิษทางเสียงในเขตเมือง การสะสมของขยะพลาสติก ตลอดจนภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ปัจจัยทางกายภาพและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมเหล่านี้ ล้วนส่งผลกระทบระยะยาวต่อสุขภาวะทางร่างกาย ระบบทางเดินหายใจ และประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

หากพิจารณาอย่างถ่องแท้ถึงนิยามของ "ความปลอดภัย" ในบริบทการศึกษาปัจจุบัน จะพบว่าขอบเขตของความหมายได้ขยายตัวออกไปอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่มุ่งเน้นเพียงการป้องกันอุบัติภัยทางกายภาพ (Physical Safety) เช่น อัคคีภัย อุบัติเหตุในสถานศึกษา หรือการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ไปสู่การครอบคลุม "ความปลอดภัยทางภาวะจิตสังคมและดิจิทัล" (Psychosocial and Digital Safety) ซึ่งเป็นผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอัลกอริทึมในการเรียนรู้และการเข้าถึงแพลตฟอร์มดิจิทัลของผู้เรียน แม้จะช่วยทลายข้อจำกัดด้านสถานที่และเวลาในการเข้าถึงองค์ความรู้ ทว่าในอีกด้านหนึ่งกลับสร้างสภาวะความเปราะบางทางจิตใจ (Emotional Vulnerability) การเสพติดสื่อดิจิทัล และการเผชิญกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่ไม่แสดงตัวตนทางกายภาพ เช่น การล่าเหยื่อทางไซเบอร์ (Cyber Grooming) และการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการปลอมแปลงอัตลักษณ์ (Deepfake) เพื่อกลั่นแกล้งหรือล่อลวง ปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำลายพื้นที่ส่วนตัวของผู้เรียน แต่ยังส่งผลกระทบลูกโซ่ (Ripple Effect) ต่อบรรยากาศการเรียนรู้ในชั้นเรียน ก่อให้เกิดภาวะความเครียดสะสม โรคซึมเศร้าในกลุ่มวัยรุ่น และอัตราการปฏิเสธการมาโรงเรียนที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งเป็นโจทย์ท้าทายที่ระบบการบริหารจัดการสถานศึกษาแบบดั้งเดิมไม่มีเครื่องมือหรือองค์ความรู้เพียงพอในการตรวจจับและเยียวยา

ในมิติของวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม สถานศึกษามิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกเท่านั้น หากแต่ระบบการบริหารจัดการภายในองค์กรเองก็เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนวิกฤตดังกล่าว หากขาดการวางแผนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ปริมาณขยะมูลฝอยและขยะอิเล็กทรอนิกส์ (E-waste) ที่เกิดจากการอัปเกรดอุปกรณ์เทคโนโลยีในโรงเรียน การใช้พลังงานไฟฟ้าในระบบปรับอากาศและห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ที่สูงเกินความจำเป็น ล้วนเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกและสร้างมลพิษในระดับจุลภาค (Micro-environment) ยิ่งไปกว่านั้น ความเหลื่อมล้ำทางภูมิศาสตร์และงบประมาณของสถานศึกษาแต่ละแห่ง ยังส่งผลให้ขีดความสามารถในการรับมือกับภัยพิบัติ

ทางธรรมชาติมีความแตกต่างกัน โรงเรียนในเขตเมืองอาจเผชิญกับเกาะความร้อน (Urban Heat Island) และมลพิษทางอากาศเข้มข้น ในขณะที่โรงเรียนในพื้นที่ห่างไกลอาจเผชิญกับภัยแล้ง อุทกภัย หรือดินโคลนถล่ม ซึ่งตัดขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษายุคใหม่จึงต้องยกระดับจากการรณรงค์เชิงพฤติกรรมในระดับบุคคล เช่น การปิดไฟเมื่อไม่ใช้งานหรือการคัดแยกขยะขั้นพื้นฐาน ไปสู่การบริหารจัดการเชิงโครงสร้างและระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ที่มีความยืดหยุ่นและสามารถพึ่งพาตนเองได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญในภาคปฏิบัติที่สะท้อนผ่านระบบการบริหารจัดการสถานศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่คือ องค์กรยังคงยึดติดอยู่กับกระบวนทัศน์ดั้งเดิมที่มีลักษณะเป็น "การบริหารจัดการแบบตั้งรับ" (Reactive Management) แนวทางดังกล่าวมุ่งเน้นการปฏิบัติตามนโยบายสั่งการจากบนลงล่าง (Top-down) หรือดำเนินมาตรการแก้ไขเฉพาะหน้าหลังจากอุบัติภัยและความสูญเสียเกิดขึ้นแล้ว โครงสร้างการบริหารที่ขาดความยืดหยุ่นและขาดกลไกการเชื่อมโยงข้อมูลในลักษณะนี้ ส่งผลให้สถานศึกษาไม่สามารถตอบสนองต่อภัยคุกคามยุคใหม่ได้อย่างทันท่วงที กลไกการตรวจสอบอาคารสถานที่ ระบบสาธารณูปโภค หรือการประเมินความเสี่ยงทางจิตสังคมของผู้เรียน มักจัดทำขึ้นเพียงเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบข้อบังคับทางราชการเป็นครั้งคราว ขาดความต่อเนื่อง และยังขาดการนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์หรือระบบสารสนเทศอัจฉริยะเข้ามาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และพยากรณ์ความเสี่ยงล่วงหน้า ส่งผลให้การสร้างโรงเรียนปลอดภัยในอดีตประสบความสำเร็จเพียงชั่วคราว และไม่อาจสร้างความเชื่อมั่นอย่างยั่งยืนให้แก่ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้เรียนได้

ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่สำคัญ (Structural Conflict) ระหว่างความจำเป็นในการปรับตัวของสถานศึกษากับระเบียบปฏิบัติของระบบราชการไทย คือลักษณะของนโยบายที่มีความแยกส่วน (Fragmentation) มาตรการด้านความปลอดภัยและการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนมักถูกกำหนดขึ้นจากหลากหลายหน่วยงานและจัดทำเป็นแผนปฏิบัติการที่แยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง เช่น แผนป้องกันอุบัติภัย แผนเผชิญเหตุโรคระบาด หรือแผนระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน การแยกส่วนทางนโยบายนี้ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงานของบุคลากร ครูผู้ปฏิบัติงานต้องแบกรับภาระงานเอกสารและการรายงานตัวชี้วัดที่กระจัดกระจาย ส่งผลให้เวลาในการเฝ้าระวังความปลอดภัยและการดูแลสุขภาวะของผู้เรียนในชีวิตประจำวันลดน้อยลงอย่างมีนัยสำคัญ ประกอบกับการขาดแคลนระบบการบูรณาการข้อมูล (Data Integration) ที่เชื่อมโยงระหว่างข้อมูลสุขภาพผู้เรียน ข้อมูลสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน และข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาขาด "ภาพรวมเชิงยุทธศาสตร์" (Strategic Overview) ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา ส่งผลให้การแก้ไขปัญหายังคงเป็นไปในลักษณะการตามแก้ปัญหาเฉพาะจุด (Firefighting Approach) ที่ไม่มีความยั่งยืน

จากข้อจำกัดของการบริหารจัดการรูปแบบเดิม ประกอบกับความผันผวนของสถานการณ์โลก จึงเกิดเป็นประเด็นคำถามสำคัญทางวิชาการว่า สถานศึกษาควรปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และโครงสร้างการบริหารจัดการอย่างไร เพื่อให้เท่าทันต่อภัยคุกคามที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคปัญญาประดิษฐ์ การค้นหาแนวทางแก้ไขที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) จากการตั้งรับปัญหาไปสู่ "การบริหารจัดการเชิงรุก" (Proactive Management) ซึ่งเป็นการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศ ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และนวัตกรรมการจัดการศึกษายุคใหม่มาเป็นเครื่องมือหลักในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและขีดความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัว (Resilience) ของสถานศึกษา ควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับมิติทางสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาพื้นที่สีเขียวอย่างเป็นระบบ เนื่องจากความปลอดภัยที่แท้จริงไม่สามารถแยกออกจากสิ่งแวดล้อมที่ดีได้ สภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่สะอาด ปลอดโปร่ง และเป็นมิตรต่อระบบนิเวศ ย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการลดภาวะความเครียดและส่งเสริมการเรียนรู้ตามมาตรฐานสากล

เพื่อทำลายข้อจำกัดเชิงระบบดังกล่าว การศึกษาวิจัยและพัฒนาโมเดลการบริหารจัดการในบทความฉบับนี้ จึงตั้งอยู่บนสมมติฐานทางทฤษฎีที่ว่า ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ และต้องขับเคลื่อนผ่านทฤษฎีระบบเปิดที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Open System Theory) เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ที่เคยถูกมองว่าเป็นภัยคุกคาม แท้จริงแล้วสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็น "เครื่องมือเชิงรุก" ในการพยากรณ์และป้องกันความเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากมีการวางระบบโครงสร้างพื้นฐานข้อมูลที่ดี เช่น การใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการวิเคราะห์แนวโน้มสุขภาพจิตของผู้เรียนผ่านพฤติกรรมการเรียนรู้และการมีปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้ครูแนะแนวสามารถเข้าแทรกแซงและให้ความช่วยเหลือได้ก่อนที่ปัญหาจะลุกลาม หรือการใช้ระบบเซนเซอร์อัจฉริยะในการบริหารจัดการพลังงานและการเปิด-ปิดระบบระบายอากาศตามความหนาแน่นของประชากรและค่ามลพิษในอากาศ การเปลี่ยนผ่านเทคโนโลยีนี้จะช่วยลดภาระงานประเมินผลของครู และเพิ่มเวลาในการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณค่าระหว่างครูกับผู้เรียน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตใจ

ด้วยตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนและช่องว่างเชิงระบบดังกล่าว บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งขยายขอบเขตเนื้อหาและวางกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเพื่อตอบสนองต่อประเด็นความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์อย่างตรงจุด โดยผู้เขียนได้ทำการบูรณาการแนวคิดการบริหารจัดการเชิงรุก ทฤษฎีระบบ (Systems Theory) วัฒนธรรมความปลอดภัย (Safety Culture) และแนวคิดโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะองค์รวม เข้าด้วยกัน เพื่อพัฒนาและนำเสนอ "โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก (Proactive Green & Safe School: PGSS Model)" เป็นนวัตกรรมการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ที่มีความเป็นพลวัต สามารถนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติในสถานศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น การนำเสนอโมเดลดังกล่าวในบทความวิชาการฉบับนี้ จึงไม่ใช่เพียงการนำเสนอแนวคิดเชิงอุดมคติหรือการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติงาน หากแต่เป็นการทบทวนวรรณกรรมวิชาการร่วมกับ

การสังเคราะห์กรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นพิมพ์เขียว (Blueprint) ในการปรับโครงสร้างองค์กร (Organizational Restructuring) เนื้อหาภายในบทความจะนำเสนอทั้งโครงสร้างการดำเนินงานเชิงระบบ การนำเทคโนโลยีดิจิทัลและระบบปัญญาประดิษฐ์มาผสานรวมเพื่อควบคุมความเสี่ยง การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์กรณีศึกษาเชิงลึก เพื่อเป็นแนวทางเชิงยุทธศาสตร์สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษา โมเดล PGSS จะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ทางทฤษฎีการบริหารจัดการ นวัตกรรมเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ และความต้องการทางสังคม เพื่อเปลี่ยนผ่านสถานศึกษาจากกระบวนทัศน์แบบตั้งรับ ไปสู่การเป็นองค์กรอัจฉริยะที่มีความยืดหยุ่น ปลอดภัย มิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีความพร้อมในการบ่มเพาะผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่สมบูรณ์ พร้อมที่จะเผชิญหน้าและเติบโตได้อย่างมั่นคงท่ามกลางความท้าทายในโลกยุคปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างยั่งยืนสืบไป

ความท้าทายด้านความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในยุคปัญญาประดิษฐ์: ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมและเทคโนโลยี ส่งผลให้สถานศึกษาในปัจจุบันต้องเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงสำคัญ 3 ด้านหลัก ดังนี้

ด้านภัยคุกคามทางกายภาพและเทคโนโลยีดิจิทัล: โครงสร้างอาคารเรียนหรือเครื่อง เล่นที่เสื่อมสภาพตามกาลเวลายังคงเป็นปัญหาพื้นฐาน แต่สิ่งที่น่ากังวลยิ่งกว่าคือความเสี่ยงจากการใช้งานเทคโนโลยีที่ขาดการกำกับดูแล เช่น ปัญหา Cyberbullying และการเสพข้อมูลที่บิดเบือน ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความปลอดภัยทางจิตใจและภาวะทางอารมณ์ของเด็กเยาวชน

ด้านวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ: ปัญหามลพิษทางอากาศ โดยเฉพาะฝุ่น PM2.5 กลายเป็นวิกฤตประจำปีที่บั่นทอนสุขภาพระบบทางเดินหายใจและการเจริญเติบโตทางร่างกายของนักเรียน ประกอบกับการจัดการขยะภายในสถานศึกษาที่ยังขาดระบบหมุนเวียนที่มีประสิทธิภาพ และการลดลงของพื้นที่สีเขียวที่เอื้อต่อการเรียนรู้

ด้านโรคติดต่อและระบบสุขอนามัย: การแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่ในรอบหลายปีที่ ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่า มาตรการคัดกรองและการจัดการสุขาภิบาลในสถานศึกษาแบบเดิมนั้นไม่เพียงพอ โรงเรียนจำเป็นต้องยกระดับระบบโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณสุขและการเว้นระยะห่างให้มีความยืดหยุ่น พร้อมปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์เพื่อความปลอดภัยของทุกคน

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี: รากฐานการบริหารจัดการสถานศึกษายุคใหม่: การออกแบบนวัตกรรมการบริหารจัดการความปลอดภัยที่ยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการผสมผสานรากฐานทางทฤษฎีที่เข้มแข็ง 4 เสาหลัก ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการบริหารเชิงรุกและนวัตกรรมการจัดการศึกษายุคพลิกผัน

แนวคิดของ ประวิตร เอราวัณ (2566) ระบุว่า การนำพาองค์กรการศึกษาผ่านยุคที่มีความผันผวนสูงจำเป็นต้องอาศัย "ผู้นำเชิงนวัตกรรม" (Innovative Leader) ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและมีความยืดหยุ่น การบริหารเชิงรุก (Proactive Management) คือกระบวนการที่ผู้นำมุ่งวิเคราะห์ คาดการณ์ความเสี่ยง และเตรียมแนวทางป้องกันไว้ล่วงหน้าก่อนเกิดวิกฤต นวัตกรรมในบริบทนี้จึงไม่ใช่เพียงการซื้อเครื่องมือเทคโนโลยีราคาแพงมาติดตั้ง แต่คือการรื้อสร้างและออกแบบสถาปัตยกรรมการบริหารจัดการใหม่ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการฟื้นตัวและปรับตัว (Resilience) ของสถานศึกษา

ทฤษฎีระบบกับการบริหารองค์กรและสถานศึกษา

ตามแนวคิดของ อนันต์ อนันตกุล (2566) ที่มองสถานศึกษาตามทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ในฐานะ "ระบบเปิด" (Open System) ที่มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกอยู่ตลอดเวลา ประกอบด้วย 4 ส่วนคือ

1) ปัจจัยนำเข้า (Input): บุคลากร ครู ผู้เรียน งบประมาณ และนโยบายการศึกษา

2) กระบวนการ (Process): การเรียนการสอน การบริหารจัดการและระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3) ผลผลิต (Output): ผู้เรียนที่มีทักษะชีวิต สมรรถนะสูง และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์

4) ข้อมูลสะท้อนกลับ (Feedback): ความพึงพอใจและการประเมินจากผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม

การนำทฤษฎีระบบมาประยุกต์ใช้ช่วยให้เห็นว่า ความไม่ปลอดภัยหรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ณ จุดใดจุดหนึ่งของโรงเรียน จะส่งผลกระทบต่อภาพรวมของระบบทั้งหมด เช่น ปัญหาสุขภาพจิตของผู้เรียน (Input/Process) ย่อมส่งผลลบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรม (Output) การแก้ไขปัญหาจึงต้องทำแบบองค์รวมและเชื่อมโยงกันทุกส่วน

3. การพัฒนาทักษะชีวิตและวัฒนธรรมความปลอดภัยของผู้เรียน

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล (2565) ได้อธิบายว่า "วัฒนธรรมความปลอดภัย" (Safety Culture) จะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนจิตสำนึกและพฤติกรรมภายในของบุคคล วัฒนธรรมความปลอดภัยไม่ใช่เพียงกฎระเบียบที่ระบุไว้บนป้ายประกาศ แต่คือพฤติกรรมที่ครู นักเรียน และบุคลากรแสดงออกโดยอัตโนมัติเมื่อเผชิญหน้ากับความเสี่ยง ซึ่งสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้จากการบูรณาการเนื้อหาเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้เพื่อบ่มเพาะ "ทักษะชีวิต" (Life Skills) ให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์ และตัดสินใจพาตนเองให้พ้นจากอันตรายได้อย่างถูกต้อง

แนวคิดโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะและพื้นที่ปลอดภัยองค์รวม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (2567) ได้วางกรอบแนวคิดโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะ (Health-Promoting Schools) โดยเน้นย้ำว่าพื้นที่ปลอดภัยที่แท้จริงต้องครอบคลุม 4 มิติหลัก คือ มิติกายภาพ (อาคารสถานที่มั่นคง ปลอดภัย) มิติทางชีวภาพ (อาหารสะอาด สิ่งแวดล้อมปลอดโรค) มิติทางจิตสังคม (ความสัมพันธ์ที่ดี ปราศจากการบูลลี่และการใช้ความรุนแรง) และมิติทางปัญญา (การเรียนรู้ที่สร้างความสุขและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษายุคใหม่ (Green School Management): การก้าวไปสู่การเป็น “โรงเรียนสีเขียว” (Green School) ถือเป็นแกนกลางสำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบัน ซึ่งมุ่งเน้นการปรับปรุงระบบโครงสร้างและกระบวนการทำงานผ่าน 3 หลักการสำคัญ

การบริหารจัดการพลังงานและทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ: การนำเทคโนโลยีพลังงานสะอาดมาปรับใช้เพื่อลดการใช้พลังงานแบบเดิม เช่น การติดตั้งระบบผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์บนหลังคาอาคารเรียน (Solar Rooftop) การใช้หลอดไฟประหยัดพลังงานอัจฉริยะ และระบบควบคุมการเปิด-ปิดเครื่องปรับอากาศอัตโนมัติ

การบริหารจัดการขยะแบบครบวงจรตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน:การขับเคลื่อนนโยบายขยะเหลือศูนย์ (Zero Waste) โดยใช้หลักการ 3R (Reduce, Reuse, Recycle) การจัดตั้งธนาคารขยะให้นักเรียนมีส่วนร่วม การนำเศษอาหารจากโรงอาหารมาแปรสภาพเป็นปุ๋ยอินทรีย์ และการรณรงค์งดใช้พลาสติกประเภทใช้ครั้งเดียวทิ้งอย่างจริงจัง

การพัฒนาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อสร้างสุขภาวะ: การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในโรงเรียนให้มีสวนป่าเชิงนิเวศและสวนสมุนไพร ซึ่งนอกจากจะช่วยกรองฝุ่นละอองและมลพิษในอากาศแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและพื้นที่ลดความเครียด เพิ่มความจดจ่อในการเรียนรู้ของผู้เรียน

โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก (The PGSS Model) จากการบูรณาการทฤษฎีระบบและกระบวนการบริหารงานคุณภาพ (PDCA) ผู้เขียนได้พัฒนาและนำเสนอ"โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก(Proactive Green & Safe School: PGSS)" ซึ่งประกอบไปด้วย 4 เสาหลักสำคัญในการปฏิบัติงาน ดังนี้

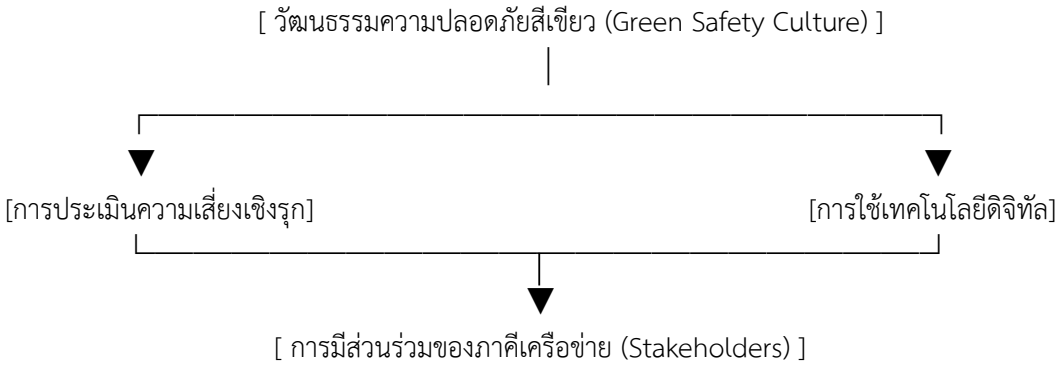

ภาพที่ 1 แสดงโมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก (PGSS)

เสาหลักที่ 1: การประเมินและบริหารความเสี่ยงเชิงรุก(Proactive Risk Assessment)

เปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการซ่อมแซมหลังเกิดเหตุมาเป็นการป้องกันก่อนเกิดเหตุ (Prevention over Cure) โดยการจัดทำ "แผนที่ความเสี่ยงดิจิทัล" (Digital Risk Mapping) สำรวจจุดเสี่ยงภายในและรอบสถานศึกษา พร้อมกำหนดวงรอบในการตรวจสอบสภาพอาคาร ระบบไฟฟ้า และเครื่องเล่นอย่างสม่ำเสมอทุกสัปดาห์ เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องได้ทันท่วงทีก่อนจะเกิดอุบัติเหตุ

เสาหลักที่ 2: การนำเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้(Digital Technology Integration) ยกระดับสู่การเป็น Smart & Safe School ด้วยการติดตั้งเทคโนโลยีอัจฉริยะ เช่น ระบบกล้องวงจรปิดที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์วิเคราะห์พฤติกรรมเสี่ยง (AI-Powered CCTV) เซนเซอร์ตรวจวัดคุณภาพอากาศและค่าฝุ่น PM2.5 แบบเรียลไทม์ที่เชื่อมโยงกับระบบระบายอากาศ รวมถึงแอปพลิเคชันแจ้งเหตุด่วนเหตุร้ายภายในโรงเรียน

เสาหลักที่ 3: การสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย(Network & Stakeholder Participation) สร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งตามแนวคิด "บวร" (บ้าน วัด โรงเรียน) โดยบูรณาการการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) สถานีตำรวจ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และชุมชนรอบข้าง เพื่อร่วมกันเฝ้าระวังและสร้างกลไกการปกป้องผู้เรียนจากภัยคุกคามภายนอกโรงเรียน

เสาหลักที่ 4: การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยสีเขียว (Green Safety Culture) หล่อหลอมจิตสำนึกและค่านิยมของบุคลากรและนักเรียนให้ความสำคัญกับความปลอดภัยและการรักษาสิ่งแวดล้อมจนเป็นวิถีชีวิต ผ่านกิจกรรมที่ลงมือปฏิบัติจริง เช่น กิจกรรมประหยัดพลังงาน การคัดแยกขยะ และการซักซ้อมแผนเผชิญเหตุฉุกเฉินอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดทักษะชีวิตที่นำไปใช้ได้จริงในสังคม

กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้โมเดล PGSS ในสถานศึกษาจริง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของการนำโมเดลไปปรับใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน สามารถศึกษาได้จาก 2 กรณีศึกษาดังต่อไปนี้

กรณีศึกษาที่ 1 : โรงเรียนเทศบาลรักษ์สิ่งแวดล้อมและปลอดภัย (บริบทเมืองใหญ่) บริบทและปัญหาเดิม: โรงเรียนขนาดใหญ่ในเขตเมืองและพื้นที่อุตสาหกรรม เผชิญปัญหามลพิษทางเสียง ฝุ่น PM2.5 เกินมาตรฐานในช่วงฤดูหนาว และมีความเสี่ยงสูงต่อการเกิดอุบัติเหตุจราจรบริเวณหน้าโรงเรียนเนื่องจากปริมาณรถหนาแน่น การประยุกต์ใช้โมเดล: โรงเรียนติดตั้งระบบม่านกรองอากาศชีวภาพ (Bio-filter Wall) รอบแนวรั้ว และใช้ระบบเซนเซอร์ IoT ควบคุมเครื่องฟอกอากาศในห้องเรียนเด็กเล็ก ในด้านจราจรได้ร่วมมือกับสถานีตำรวจและอาสาสมัครผู้ปกครองจัดโซนรับส่งอัจฉริยะ (Drop-off Zone) ควบคู่กับการใช้กล้อง AI ตรวจจับความเร็ว และตั้งกลุ่มนักเรียนแกนนำ "สายตรวจสีเขียว" รณรงค์การดับเครื่องยนต์ขณะจอดรอ

ผลลัพธ์: ค่าฝุ่นละอองภายในห้องเรียนลดลงถึงร้อยละ 65 อัตราการเกิดอุบัติเหตุหน้า โรงเรียนลดลงจนเป็นศูนย์ต่อเนื่องกันเป็นเวลา 2 ปีการศึกษา และนักเรียนมีสถิติการเจ็บป่วยด้วยโรคระบบทางเดินหายใจลดลงอย่างชัดเจน

กรณีศึกษาที่ 2 : โรงเรียนบ้านหนองกรวดวิทยาสรรค์(บริบทชนบทและพื้นที่เกษตรกรรม)

บริบทและปัญหาเดิม: โรงเรียนขนาดกลางในพื้นที่เกษตรกรรม มีความเสี่ยงจากสารเคมีตกค้างจากการทำนาทำไร่รอบโรงเรียน ประสบปัญหาภัยแล้งขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาล และมีงบประมาณจำกัดในการจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย

การประยุกต์ใช้โมเดล: โรงเรียนทำข้อตกลงร่วมกับชุมชนกำหนด "เขตปลอดสารเคมีทางการเกษตร" ในรัศมี 500 เมตรรอบโรงเรียน ซึ่งชุมชนร่วมใจเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ พร้อมจัดตั้งระบบธนาคารน้ำใต้ดิน (Underground Water Bank) เพื่อสำรองน้ำฝนไว้ใช้ และเปิดแปลงเกษตรอินทรีย์ผลิตอาหารกลางวันปลอดภัยโดยให้นักเรียนลงมือทำเอง นอกจากนี้ ชุมชนยังร่วมจัดตั้งทีม "พ่อบ้านแม่บ้านอาสาความปลอดภัย" หมุนเวียนมาช่วยดูแลความเรียบร้อยแทนการจ้างเจ้าหน้าที่

ผลลัพธ์: โรงเรียนกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านการจัดการน้ำและเกษตรอินทรีย์ของชุมชน นักเรียนได้รับประทานอาหารที่ปลอดภัยและมีโภชนาการสูง ชุมชนและโรงเรียนเกิดความผูกพันและร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

บทสรุป

การขับเคลื่อน "โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก" (PGSS Model) ให้ประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืนนั้น หัวใจสำคัญไม่ได้อยู่ที่การวางมาตรการเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อยู่ที่การหล่อหลอมให้เกิด "วัฒนธรรมความปลอดภัยสีเขียว" (Green Safety Culture) ให้กลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของทุกคนในสถานศึกษา

จากการถอดรหัสกลไกเชิงระบบ วัฒนธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นจริงได้ต้องอาศัยสองเสาหลักทางปฏิบัติที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ได้แก่ "การประเมินความเสี่ยงเชิงรุก" เพื่อตัดโอกาสการเกิดอุบัติภัยและภัยพิบัติทางสภาพภูมิอากาศล่วงหน้า ควบคู่ไปกับ "การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล" เข้ามาช่วยในการจัดเก็บข้อมูลพยากรณ์ และแจ้งเตือนภัยได้อย่างแม่นยำเท่าทันสถานการณ์

อย่างไรก็ตาม กลไกทั้งหมดนี้จะไม่สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพหากขาดฐานรากที่แข็งแกร่งอย่าง "การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย" (Stakeholders) ทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนรอบข้าง ที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมลงมือทำ การประสานพลังของทุกภาคส่วนภายใต้โมเดล PGSS นี้ จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะเปลี่ยนสถานศึกษาให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่ปลอดภัย เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และบ่มเพาะเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองโลกที่มีคุณภาพและพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในอนาคตอย่างยั่งยืน

โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก (PGSS) จึงไม่ใช่เพียงแค่โครงการระยะสั้นหรือมาตรการเสริมสำหรับการจัดการศึกษา หากแต่เป็น "โครงสร้างพื้นฐานทางกระบวนทัศน์ใหม่" ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการบริหารจัดการสถานศึกษายุคพลิกผัน การหลอมรวมความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันโดยใช้เทคโนโลยีเชิงรุก การปรับปรุงหลักสูตรให้ผู้เรียนมีทักษะชีวิต และการถักทอนิเวศวิทยาแห่งความร่วมมือกับชุมชน จะเป็นกุญแจสำคัญที่แปรเปลี่ยนโรงเรียนให้เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยอย่างองค์รวมอย่างแท้จริง ซึ่งผลลัพธ์สูงสุดไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่การปกป้องชีวิตของเยาวชนในวันนี้ แต่เป็นการบ่มเพาะพลเมืองสีเขียวที่มีจิตสำนึกความปลอดภัยและความยั่งยืน ที่จะออกไปขับเคลื่อนและปกป้องโลกใบนี้ต่อไป

บทความฉบับนี้ได้พัฒนาแนวคิดเชิงบูรณาการที่เรียกว่า "โมเดลสถานศึกษาปลอดภัยสีเขียวเชิงรุก (Proactive Green & Safe School Model)" ซึ่งเป็นการยกระดับจากการจัดการความปลอดภัยทางกายภาพแบบดั้งเดิม ไปสู่การบริหารจัดการความปลอดภัยแบบองค์รวมที่ผสานมิติด้านสิ่งแวดล้อมและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้าด้วยกัน สามารถสรุปองค์ความรู้สำคัญที่ได้รับออกเป็น 4 มิติ ดังนี้

1. การสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ "ความปลอดภัยองค์รวมสีเขียว" (Holistic Green Safety Paradigm): เป็นการเปลี่ยนผ่านทางความคิดจากการตั้งรับปัญหาไปสู่การคาดการณ์เชิงรุก (Shift from Reactive to Proactive Paradigm) ทำให้ตระหนักว่าความปลอดภัยในโรงเรียนไม่ใช่การรอให้เกิดเหตุแล้วตามแก้ไข แต่คือการเรียนรู้ที่จะประเมินความเสี่ยงล่วงหน้า ผ่านสัญญาณเตือนภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยุคใหม่ เช่น ดัชนีความร้อนและค่าฝุ่น PM2.5 เพื่อตัดวงจรความสูญเสียก่อนที่จะเกิดขึ้น

2. การหลอมรวมความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมเป็นเนื้อเดียวกัน (Eco-Safety Integration): เกิดข้อค้นพบเชิงประจักษ์ว่าพื้นที่สีเขียวที่ดีต้องมาพร้อมกับความปลอดภัย และพื้นที่ที่ปลอดภัยต้องเกื้อหนุนสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การจัดการขยะเศษอาหารอย่างมีระบบ นอกจากจะช่วยลดก๊าซเรือนกระจกในมิติ

สิ่งแวดล้อม (Green) แล้ว ยังช่วยลดแหล่งสะสมเชื้อโรคและสัตว์พาหะนำโรคในมิติความปลอดภัย (Safe) อีกด้วย

3. นวัตกรรมการบริหารสถานศึกษาเชิงรุกด้วยเทคโนโลยี (Proactive Digital Governance): การปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาให้เป็นผู้ควบคุมความเสี่ยงด้วยข้อมูล (Data-Driven) ผ่านการทำ Digital Transformation นำเทคโนโลยี IoT และ AI เช่น เซนเซอร์ตรวจวัดคุณภาพอากาศ และแผนที่ความเสี่ยงดิจิทัลเข้ามาช่วยสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่เรียลไทม์ แม่นยำ และช่วยลดภาระงานที่ซ้ำซ้อนของบุคลากร

4. รูปแบบการขับเคลื่อนนโยบายผ่านภาคีเครือข่ายชุมชน (Community-Based School Safety Network): การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยสีเขียวไม่สามารถสำเร็จได้ด้วยคำสั่งจากบนลงล่าง (Top-down) แต่เกิดจากการสร้าง "คุณค่าร่วมกัน" (Shared Values) ระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชน เมื่อทุกภาคส่วนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) จะนำไปสู่กลไกการกำกับดูแลกันเองตามธรรมชาติ ส่งผลให้นโยบายมีความต่อเนื่องและยั่งยืนแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำองค์กรก็ตาม

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับ (Body of Knowledge)

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2565). **แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยในสถานศึกษา.** โรงพิมพ์คุรุสภา.

สมชาย ใจดี. (2567). **การบริหารจัดการสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21: ความท้าทายและทางออก.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ประวิตร เอราวัณ. (2566). **การบริหารเชิงรุกและนวัตกรรมการจัดการศึกษายุคพลิกผัน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล. (2565). **การพัฒนาทักษะชีวิตและวัฒนธรรมความปลอดภัยของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้.

อนันต์ อนันตกุล. (2566). ทฤษฎีระบบกับการบริหารองค์กรภาครัฐและสถานศึกษา. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2567). **คู่มือการพัฒนาโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะและพื้นที่ปลอดภัยองค์รวม**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

แนวทางและมาตรการช่วยเหลือ SMEs การยกระดับสู่ผู้ประกอบการที่เข้มแข็ง แข่งขันได้และเติบโตอย่างยั่งยืน

GUIDELINES AND SUPPORT MEASURES FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (SMES): ENHANCING RESILIENCE, COMPETITIVENESS, AND SUSTAINABLE GROWTH

อัจฉรพรรณ หอมรส[1],ภานุมาส เทพทอง[2],วิโรจน์ พัชรวัฒนกูล[3], และอาสิน ไชยกุล[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Acharapan Homros[1], Panumas Thepthong[2], Viroj Patcharawattanaku[3], and Arsin Chaiyakun[4]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
E-mail: mcupanumas@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และสถานการณ์ปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) ของประเทศไทย โดยมุ่งวิเคราะห์แนวทางและมาตรการช่วยเหลือ SMEs ในระยะเร่งด่วนท่ามกลางแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่รุมเร้า ทั้งภาวะหนี้ครัวเรือนสูง ต้นทุนพลังงานและโลจิสติกส์ที่ผันผวนจากสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างประเทศ ตลอดจนการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัลที่กดดันให้ผู้ประกอบการรายย่อยต้องปรับตัวอย่างรวดเร็ว บทความนี้เชื่อมโยงมาตรการเยียวยาระยะสั้นเข้ากับแนวคิดการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันระยะยาว และเสนอแนวทางการบูรณาการมาตรการความช่วยเหลือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการเงิน เพื่อให้ SMEs ไทยสามารถประคับประคองธุรกิจในช่วงวิกฤต และยกระดับศักยภาพสู่การเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว ผลจากการทบทวนแนวคิด พบว่า ความสำเร็จของการช่วยเหลือ SMEs มิได้ขึ้นอยู่กับปริมาณเงินทุนหรือมาตรการเยียวยาเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการเชิงระบบที่เชื่อมโยงมิติการเงิน เทคโนโลยี ตลาด และองค์ความรู้เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

คำสำคัญ: วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, มาตรการช่วยเหลือเร่งด่วน, ขีดความสามารถในการแข่งขัน, การเติบโตอย่างยั่งยืน

Abstract

This academic article aims to synthesize concepts, theories, and the current situation concerning Small and Medium Enterprises (SMEs) in Thailand. It focuses on

analyzing urgent support measures for SMEs amid multiple economic pressures, including high household debt, volatile energy and logistics costs resulting from international geopolitical conflicts, and the transition toward a digital economy that compels small entrepreneurs to rapidly adapt to changing business environments. The article integrates short-term relief measures with the concept of long-term competitiveness enhancement and proposes an integrated framework for SME support through collaboration among government agencies, the private sector, and financial institutions. Such an approach is intended to enable Thai SMEs to sustain their business operations during periods of economic uncertainty while strengthening their capabilities for long-term sustainable growth. The review indicates that the success of SME support depends not only on the provision of financial assistance or emergency relief measures but also on a systematic and integrated approach that effectively links financial support, technological advancement, market development, and knowledge enhancement in a holistic manner.

Keywords: Small and Medium Enterprises (SMEs); Urgent Support Measures; Competitiveness; Sustainable Growth

บทนำ

วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) นับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีบทบาททั้งในด้านการสร้างการจ้างงาน การกระจายรายได้ การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาผู้ประกอบการรายใหม่ทั้งยังเป็นฐานสำคัญของห่วงโซ่อุปทานในภาคการผลิต การค้า และการบริการของประเทศปัจจุบัน SME สัดส่วนเป็นผู้ประกอบการส่วนใหญ่ของประเทศและเป็นแหล่งจ้างงานของแรงงานไทยจำนวนมาก จึงนับเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ หากภาคธุรกิจ SMEs มีความเข้มแข็ง ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ(เบญจรงค์ สวัสดิ์พาณิชย์. 2565)

ตลอดช่วงหลายปีที่ผ่านมา SMEs ไทยต้องเผชิญกับความท้าทายที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ ทั้งจากปัจจัยภายในประเทศและปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของผู้ประกอบการ ภายในประเทศยังคงเผชิญกับปัญหาหนี้ครัวเรือนที่อยู่ในระดับสูง ส่งผลให้กำลังซื้อของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้บริโภคฐานรากและชนชั้นกลางชะลอตัว กระทบต่อยอดขายและกระแสเงินสดของผู้ประกอบการ SMEs ขณะเดียวกัน ต้นทุนทางการเงินที่สูงขึ้น การเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่ยังมีข้อจำกัด การขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะ ตลอดจนต้นทุนการดำเนินธุรกิจที่เพิ่มขึ้น ล้วนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินกิจการและการขยายธุรกิจ (ขัตถาณัฐ สมทรง. 2565)ในขณะเดียวกัน ปัจจัยภายนอกประเทศได้ส่งผลกระทบต่อภาคธุรกิจอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ความไม่แน่นอนของห่วงโซ่

อุปทานระหว่างประเทศ ความผันผวนของราคาพลังงานและค่าขนส่งอันเป็นผลมาจากความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ในหลายภูมิภาค รวมถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ส่งผลต่อภาคการผลิตและภาคเกษตร นอกจากนี้ การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) และการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ระบบอัตโนมัติ การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และการค้าผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล ได้สร้างทั้งโอกาสและแรงกดดันให้ผู้ประกอบการ SMEs ต้องเร่งปรับตัวเพื่อรักษาความสามารถในการแข่งขันในตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

จากบริบทดังกล่าว ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้ดำเนินมาตรการช่วยเหลือ SMEs อย่างต่อเนื่องในลักษณะเร่งด่วน เพื่อบรรเทาผลกระทบและรักษาสภาพคล่องของธุรกิจให้สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ มาตรการสำคัญประกอบด้วย การพักชำระหนี้และการปรับโครงสร้างหนี้ การสนับสนุนสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ การค้ำประกันสินเชื่อผ่านบรรษัทประกันสินเชื่ออุตสาหกรรมขนาดย่อม (บสย.) การลดภาระด้านภาษีและค่าธรรมเนียม การสนับสนุนเงินทุนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การส่งเสริมการตลาดผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล การพัฒนาทักษะด้านดิจิทัลและนวัตกรรม รวมถึงการสนับสนุนการยกระดับมาตรฐานสินค้าและบริการผ่านสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แม้ว่ามาตรการเหล่านี้จะมีส่วนช่วยบรรเทาผลกระทบเฉพาะหน้าได้ในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นมาตรการเชิงเยียวยาระยะสั้นที่มุ่งรักษาสภาพคล่องและลดภาระต้นทุนของผู้ประกอบการเป็นสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs)

แนวคิดวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) เป็นรูปแบบของกิจการที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งในด้านการสร้างการจ้างงาน การกระจายรายได้ การพัฒนานวัตกรรม และการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของระบบเศรษฐกิจ โดยทั่วไป SMEs หมายถึง ธุรกิจที่มีขนาดการดำเนินงานไม่ใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับกิจการขนาดใหญ่ ซึ่งการจำแนกขนาดของกิจการอาจพิจารณาจากจำนวนการจ้างงาน มูลค่าทรัพย์สินถาวร รายได้ หรือยอดขาย ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ในการกำหนดขนาดของ SMEs แตกต่างกันไปตามบริบททางเศรษฐกิจและกฎหมายของแต่ละประเทศ (ดอนบันเทา อนันต์. 2566)

ความหมายและเกณฑ์การจำแนกประเภท

วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม หมายถึง กิจการที่ดำเนินธุรกิจในภาคการผลิต การค้า และการบริการ ซึ่งมีขนาดของกิจการไม่ใหญ่มากนัก โดยพิจารณาจากเกณฑ์จำนวนการจ้างงานและมูลค่ารายได้ต่อปีเป็นสำคัญ ตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมของไทย SMEs แบ่งออกเป็นสามระดับ ได้แก่ วิสาหกิจรายย่อย (Micro Enterprise) วิสาหกิจขนาดย่อม (Small Enterprise) และวิสาหกิจขนาดกลาง (Medium Enterprise) ซึ่งแต่ละระดับมีเกณฑ์การพิจารณาที่แตกต่างกันไปตามประเภทของธุรกิจ ทั้งภาคการผลิต ภาคการค้า และภาคการบริการ การจำแนกประเภทดังกล่าวมี

ความสำคัญในเชิงนโยบาย เนื่องจากเป็นฐานในการออกแบบมาตรการช่วยเหลือให้สอดคล้องกับศักยภาพและข้อจำกัดของผู้ประกอบการแต่ละระดับ

บทบาทของ SMEs ต่อระบบเศรษฐกิจไทย

SMEs มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทยในหลายมิติ กล่าวคือ เป็นแหล่งสร้างงานและกระจายรายได้สู่ระดับท้องถิ่น เป็นกลไกในการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจออกจากศูนย์กลาง เป็นแหล่งบ่มเพาะผู้ประกอบการรายใหม่และนวัตกรรมระดับฐานราก และเป็นห่วงโซ่อุปทานสนับสนุนธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในและต่างประเทศ ข้อมูลเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นว่า SMEs สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศคิดเป็นสัดส่วนประมาณหนึ่งในสามของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) และเป็นแหล่งรองรับการจ้างงานส่วนใหญ่ของแรงงานทั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้ ภาครัฐจึงกำหนดเป้าหมายเชิงนโยบายในการผลักดันสัดส่วนมูลค่าทางเศรษฐกิจของ SMEs ต่อ GDP ให้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผ่านการส่งเสริมทั้งด้านอุปสงค์ภายในประเทศและการขยายตลาดสู่ต่างประเทศ

ข้อจำกัดและความเปราะบางเชิงโครงสร้างของ SMEs

แม้ SMEs จะมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ แต่ในเชิงโครงสร้างผู้ประกอบการกลุ่มนี้มักเผชิญข้อจำกัดที่ทำให้มีความเปราะบางสูงกว่าธุรกิจขนาดใหญ่ อาทิ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่จำกัดเนื่องจากขาดหลักประกันหรือประวัติทางการเงินที่น่าเชื่อถือ ความสามารถในการบริหารความเสี่ยงและการวางแผนทางการเงินที่ยังไม่เข้มแข็ง การพึ่งพาตลาดในประเทศเป็นหลักโดยขาดช่องทางการส่งออก ตลอดจนข้อจำกัดด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ทำให้ปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของตลาดได้ช้ากว่าคู่แข่ง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ SMEs ได้รับผลกระทบรุนแรงกว่าธุรกิจขนาดใหญ่เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และเป็นเหตุผลเชิงหลักการที่ภาครัฐจำเป็นต้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว

สรุป

แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้ประกอบการรายย่อยและรายกลางในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดย SMEs เป็นแหล่งสร้างการจ้างงาน กระจายรายได้ ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรม เพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ รวมทั้งเป็นฐานสำคัญของห่วงโซ่อุปทานในภาคการผลิต การค้า และการบริการ แม้ SMEs จะมีความได้เปรียบในด้านความคล่องตัว ความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ และความสามารถในการปรับตัวต่อความต้องการของตลาด แต่ก็ยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญ เช่น การเข้าถึงแหล่งเงินทุน เทคโนโลยี บุคลากรที่มีทักษะ และตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น การส่งเสริมและพัฒนา SMEs จึงควรมุ่งเน้นการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันผ่านการพัฒนานวัตกรรม การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาทักษะผู้ประกอบการ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือ และการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ SMEs สามารถเติบโตอย่างเข้มแข็ง มีศักยภาพในการแข่งขัน และดำเนินธุรกิจได้อย่างยั่งยืนภายใต้บริบทเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

แนวคิดการฟื้นฟูและมาตรการช่วยเหลือ SMEs ระยะเร่งด่วน

แนวคิดการฟื้นฟูธุรกิจ SMEs ในระยะเร่งด่วนมีพื้นฐานมาจากหลักการบริหารจัดการภาวะวิกฤต (Crisis Management) ซึ่งมุ่งรักษาสภาพคล่องและความต่อเนื่องในการดำเนินธุรกิจ (Business Continuity) ของผู้ประกอบการให้สามารถประคับประคองกิจการผ่านพ้นช่วงเวลาที่ได้รับผลกระทบรุนแรง ก่อนจะนำไปสู่การฟื้นตัวและเติบโตในระยะถัดไป มาตรการช่วยเหลือในลักษณะนี้จึงมักมีลักษณะเฉพาะหน้าและออกแบบให้ตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะกิจ โดยสามารถจำแนกได้เป็นกลุ่มมาตรการหลักดังนี้ (สุภาพร สุขประเสริฐ. 2566)

มาตรการด้านการเงินและสภาพคล่อง

มาตรการด้านการเงินถือเป็นหัวใจสำคัญของการช่วยเหลือ SMEs ในระยะเร่งด่วน ประกอบด้วยการปล่อยสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ (Soft Loan) ผ่านสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐ การค้ำประกันสินเชื่อผ่านบรรษัทประกันสินเชื่ออุตสาหกรรมขนาดย่อม (บสย.) เพื่อลดความเสี่ยงให้สถาบันการเงินกล้าปล่อยสินเชื่อแก่ผู้ประกอบการรายย่อยมากขึ้น การพักชำระหนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยในช่วงวิกฤตเฉพาะหน้า ตลอดจนการปรับโครงสร้างหนี้ให้สอดคล้องกับความสามารถในการชำระของผู้ประกอบการแต่ละราย มาตรการเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อรักษาสภาพคล่องทางการเงินและป้องกันมิให้ปัญหาการขาดเงินทุนหมุนเวียนลุกลามจนธุรกิจต้องปิดตัวลง

มาตรการด้านการตลาดและการกระตุ้นอุปสงค์

นอกเหนือจากมิติการเงิน มาตรการช่วยเหลือเร่งด่วนยังครอบคลุมการกระตุ้นอุปสงค์และเปิดช่องทางการตลาดใหม่ให้แก่ SMEs อาทิ การส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าผ่านแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ การยกเว้นหรือลดค่าธรรมเนียมการขายบนแพลตฟอร์มออนไลน์ในช่วงเวลาจำกัด การสนับสนุนคูปองส่วนลดและค่าจัดส่งสินค้าเพื่อกระตุ้นการบริโภคภายในประเทศ ตลอดจนการผลักดันให้หน่วยงานภาครัฐจัดซื้อจัดจ้างสินค้าและบริการจากผู้ประกอบการ SMEs โดยตรง ซึ่งเป็นการสร้างอุปสงค์ที่มั่นคงและคาดการณ์ได้ให้แก่ผู้ประกอบการในภาวะที่กำลังซื้อของภาคเอกชนอ่อนแอลง

มาตรการด้านแรงงานและการรักษาระดับการจ้างงาน

เนื่องจาก SMEs เป็นแหล่งจ้างงานหลักของประเทศ มาตรการช่วยเหลือเร่งด่วนจึงให้ความสำคัญกับการรักษาระดับการจ้างงานควบคู่ไปกับการช่วยเหลือด้านธุรกิจ ผ่านโครงการเงินอุดหนุนแก่สถานประกอบการที่รักษาระดับการจ้างงานลูกจ้างไทยไว้ได้ตามเงื่อนไขที่กำหนด ซึ่งนอกจากจะช่วยบรรเทาผลกระทบต่อแรงงานโดยตรงแล้ว ยังเป็นการเสริมสภาพคล่องทางอ้อมให้แก่ผู้ประกอบการ และช่วยรักษาองค์ความรู้และทักษะของบุคลากรภายในองค์กรไว้สำหรับการฟื้นตัวของธุรกิจในอนาคต

หลักการสำคัญของมาตรการระยะเร่งด่วน

การออกแบบมาตรการช่วยเหลือ SMEs ในระยะเร่งด่วนที่มีประสิทธิผล ควรยึดหลักการสำคัญ

ดังต่อไปนี้

• ความรวดเร็วในการเข้าถึง (Accessibility) กระบวนการสมัครและอนุมัติต้องไม่ซับซ้อน เพื่อให้ความช่วยเหลือไปถึงผู้ประกอบการได้ทันต่อสถานการณ์

• ความครอบคลุม (Inclusiveness) มาตรการต้องคำนึงถึงผู้ประกอบการรายย่อยและวิสาหกิจชุมชนที่มักเข้าไม่ถึงระบบการเงินในระบบ

• ความเฉพาะเจาะจงตามกลุ่มธุรกิจ (Targeting) โดยพิจารณาความรุนแรงของผลกระทบในแต่ละสาขาธุรกิจ เช่น กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มนำเข้าส่งออก ที่ได้รับผลกระทบแตกต่างกัน

• ความต่อเนื่องเชื่อมโยงสู่ระยะยาว (Sustainability Linkage) มาตรการเร่งด่วนควรถูกออกแบบให้เชื่อมโยงกับแผนพัฒนาศักยภาพในระยะถัดไป มิใช่เป็นเพียงการเยียวยาแบบครั้งเดียวจบ

สรุป

แนวคิดการฟื้นฟูและมาตรการช่วยเหลือวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ระยะเร่งด่วน มุ่งเน้นการบรรเทาผลกระทบจากภาวะวิกฤตและเสริมสร้างความสามารถในการดำเนินธุรกิจอย่างต่อเนื่อง โดยให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพคล่อง ลดภาระต้นทุน และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนผ่านมาตรการต่าง ๆ เช่น การพักหรือปรับโครงสร้างหนี้ การสนับสนุนสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ การค้ำประกันสินเชื่อ การลดภาระภาษีและค่าธรรมเนียม ตลอดจนการส่งเสริมช่องทางการตลาดและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการดำเนินธุรกิจ อย่างไรก็ตาม มาตรการระยะเร่งด่วนควรได้รับการออกแบบให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการในระยะยาว ทั้งด้านนวัตกรรม เทคโนโลยี การพัฒนาทักษะ และการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขัน เพื่อให้ SMEs สามารถฟื้นตัวจากวิกฤต มีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง และเติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนในอนาคต ไม่ใช่เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

แนวคิดการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน

ในขณะที่มาตรการระยะเร่งด่วนมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แนวคิดการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness Development) เป็นกรอบคิดที่มุ่งเสริมสร้างรากฐานความเข้มแข็งให้แก่ SMEs ในระยะยาว โดยอาศัยหลักการที่ว่าความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจมิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง หากแต่เป็นผลรวมของปัจจัยหลายมิติที่เสริมกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถประยุกต์แนวคิดตัวแบบเพชรแห่งความได้เปรียบในการแข่งขันมาปรับใช้กับบริบทของ SMEs ได้ในสี่มิติหลัก ได้แก่ เงื่อนไขปัจจัยการผลิต เงื่อนไขด้านอุปสงค์ อุตสาหกรรมที่เกี่ยวเนื่องและสนับสนุน และกลยุทธ์โครงสร้างและการแข่งขันของกิจการ (กุสุมา สร้อยทอง. 2566)

การยกระดับผลิตภาพและการบริหารต้นทุน

การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันเริ่มต้นจากการยกระดับผลิตภาพ (Productivity) ภายในกิจการ ทั้งการปรับปรุงกระบวนการผลิต การลดความสูญเปล่าในการดำเนินงาน และการบริหารต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเน้นการดำเนินธุรกิจให้มีความคล่องตัวสูงและใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เป็น

แนวทางที่ผู้ประกอบการ SMEs สามารถนำมาปรับใช้ได้โดยไม่จำเป็นต้องลงทุนสูง โดยเฉพาะในช่วงที่ต้นทุนพลังงานและวัตถุดิบมีความผันผวน การบริหารต้นทุนอย่างรัดกุมจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการอยู่รอดและรักษาความสามารถในการแข่งขันด้านราคา

การเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล (Digital Transformation)

การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัลเป็นปัจจัยที่ทวีความสำคัญมากขึ้นต่อขีดความสามารถในการแข่งขันของ SMEs ทั้งการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในกระบวนการผลิตและการบริหารจัดการภายใน การใช้ช่องทางพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์เพื่อขยายตลาดโดยไม่จำกัดพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และการประยุกต์ใช้เครื่องมือดิจิทัลด้านการตลาดเพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้อย่างแม่นยำและมีต้นทุนต่ำกว่า การตลาดรูปแบบดั้งเดิม ผู้ประกอบการที่สามารถปรับตัวเข้าสู่ดิจิทัลได้เร็วและมีประสิทธิภาพ ย่อมมีความได้เปรียบในการแข่งขันเหนือคู่แข่งที่ยังคงพึ่งพารูปแบบธุรกิจแบบเดิม

การเข้าถึงองค์ความรู้และการพัฒนาทุนมนุษย์

ขีดความสามารถในการแข่งขันที่ยั่งยืนต้องอาศัยการพัฒนาทุนมนุษย์ควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยี ทั้งความรู้ด้านการบริหารจัดการธุรกิจสมัยใหม่ ความรู้ทางการเงิน (Financial Literacy) ที่ช่วยให้ผู้ประกอบการวางแผนและบริหารความเสี่ยงทางการเงินได้อย่างเหมาะสม และทักษะด้านนวัตกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ให้ตอบสนองความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการเงินจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งให้ความรู้และคำปรึกษาแก่ผู้ประกอบการอย่างต่อเนื่อง

การเข้าถึงตลาดและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

การขยายช่องทางการตลาดทั้งในและต่างประเทศเป็นอีกมิติสำคัญของการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยง SMEs เข้าสู่ห่วงโซ่อุปทานของธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในประเทศและระดับภูมิภาค การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการด้วยกันเองเพื่อแบ่งปันทรัพยากรและองค์ความรู้ ตลอดจนการสนับสนุนให้ SMEs เข้าถึงระบบการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ ล้วนเป็นกลไกที่ช่วยขยายฐานตลาดและกระจายความเสี่ยงในการพึ่งพาลูกค้ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากเกินไป

แนวคิดการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน (Competitive Advantage) มุ่งเน้นการสร้างศักยภาพให้องค์กรสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างความได้เปรียบเหนือคู่แข่งขันอย่างต่อเนื่อง ผ่านการพัฒนาทรัพยากรและศักยภาพภายในองค์กร ควบคู่กับการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ โดยให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลิตภาพ การสร้างนวัตกรรม การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาคุณภาพสินค้าและบริการ การบริหารต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาทักษะของบุคลากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจ ทั้งนี้ การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ไม่ได้มุ่งเพียงการเพิ่มผลกำไรในระยะสั้น แต่ยังมุ่งสร้างความเข้มแข็ง ความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว ภายใต้บริบทของเศรษฐกิจดิจิทัลและการแข่งขันในระดับโลก

การบูรณาการมาตรการช่วยเหลือวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs)

การบูรณาการมาตรการช่วยเหลือ SMEs หมายถึง การเชื่อมโยงมาตรการเยียวยาระยะเร่งด่วนเข้ากับแนวทางการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันระยะยาวอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง มิใช่การดำเนินมาตรการแยกส่วนโดยขาดความเชื่อมโยง ซึ่งมักนำไปสู่ปัญหาความซ้ำซ้อนของหน่วยงาน ความสับสนของผู้ประกอบการในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ และการขาดความต่อเนื่องเมื่อมาตรการเฉพาะกิจสิ้นสุดลง แนวทางการบูรณาการที่มีประสิทธิภาพควรประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (เบญจถิกุล เจริญรุ่งเรือง. 2566)

การบูรณาการเชิงหน่วยงาน (Institutional Integration)

จำเป็นต้องมีกลไกประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงแรงงาน สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) และสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐ ให้ทำงานร่วมกันอย่างมีเอกภาพภายใต้เป้าหมายเดียวกัน ลดความซ้ำซ้อนของโครงการ และสร้างระบบข้อมูลกลางที่ผู้ประกอบการสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์และมาตรการช่วยเหลือได้จากจุดเดียว (One-Stop Service)

การบูรณาการเชิงมิติ (Multi-dimensional Integration)

มาตรการช่วยเหลือควรครอบคลุมมิติที่เชื่อมโยงกันอย่างครบวงจร ทั้งมิติการเงิน เทคโนโลยี การตลาด และองค์ความรู้ กล่าวคือ เมื่อผู้ประกอบการได้รับการช่วยเหลือด้านสภาพคล่องทางการเงินแล้ว ควรได้รับการส่งต่อเข้าสู่กระบวนการพัฒนาศักยภาพด้านอื่นควบคู่กันไป เช่น การอบรมด้านดิจิทัล การให้คำปรึกษาด้านการตลาด หรือการเชื่อมโยงเข้าสู่ห่วงโซ่อุปทานใหม่ เพื่อให้ความช่วยเหลือที่ได้รับนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของกิจการ มิใช่เพียงการประคับประคองให้อยู่รอดในระยะสั้น

การบูรณาการเชิงระยะเวลา (Temporal Integration)

แนวทางการบูรณาการควรออกแบบมาตรการให้มีความต่อเนื่องตามช่วงเวลาของวงจรธุรกิจ กล่าวคือ ในระยะวิกฤตเฉพาะหน้าเน้นมาตรการเยียวยาสภาพคล่อง ในระยะฟื้นตัวเน้นมาตรการเสริมสร้างศักยภาพและปรับโครงสร้างธุรกิจ และในระยะเติบโตเน้นมาตรการส่งเสริมนวัตกรรมและการขยายตลาด การวางแผนมาตรการให้สอดรับกับพลวัตของแต่ละช่วงเวลาจะช่วยให้ทรัพยากรภาครัฐถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงกับความต้องการที่แท้จริงของผู้ประกอบการในแต่ละช่วง

5.4 การบูรณาการเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย (Spatial and Target Integration)

เนื่องจาก SMEs มีความหลากหลายทั้งในเชิงพื้นที่ตั้งและประเภทธุรกิจ การบูรณาการมาตรการจึงต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย โดยอาศัยเครือข่ายหน่วยงานระดับภูมิภาคและท้องถิ่น เช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกลไกในการนำมาตรการช่วยเหลือลงสู่ผู้ประกอบการในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง พร้อมทั้งออกแบบมาตรการเฉพาะกลุ่มสำหรับวิสาหกิจ

รายย่อยและวิสาหกิจชุมชนซึ่งมีข้อจำกัดในการเข้าถึงระบบการเงินและองค์ความรู้มากกว่ากลุ่มอื่น

การบูรณาการมาตรการช่วยเหลือวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) เป็นแนวทางที่มุ่งเชื่อมโยงการดำเนินงานของทุกภาคส่วนให้มีความสอดคล้องและต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสนับสนุนผู้ประกอบการอย่างครบวงจร โดยบูรณาการทั้งด้านการเงิน เทคโนโลยี นวัตกรรม การตลาด การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการเข้าถึงข้อมูล ตลอดจนประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการเงิน สถาบันการศึกษา และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้มาตรการช่วยเหลือไม่เกิดความซ้ำซ้อนและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ประกอบการได้อย่างตรงจุด การบูรณาการดังกล่าวควรเชื่อมโยงมาตรการระยะเร่งด่วนกับการพัฒนาศักยภาพในระยะยาว เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขัน เพิ่มความยืดหยุ่นในการดำเนินธุรกิจ และสนับสนุนให้ SMEs เติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากการทบทวนแนวคิดข้างต้น บทความนี้มีข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อยกระดับประสิทธิผลของมาตรการช่วยเหลือ SMEs ดังนี้

1.จัดตั้งกลไกศูนย์กลางข้อมูลและบริการแบบเบ็ดเสร็จ (SME One-Stop Platform) ที่รวบรวมมาตรการช่วยเหลือจากทุกหน่วยงานไว้ในจุดเดียว เพื่อลดต้นทุนในการเข้าถึงข้อมูลของผู้ประกอบการ

2.ออกแบบมาตรการสินเชื่อและการค้ำประกันให้มีความยืดหยุ่นตามระดับความเสี่ยงของแต่ละสาขาธุรกิจ พร้อมกำหนดเงื่อนไขที่เอื้อต่อวิสาหกิจรายย่อยและผู้ประกอบการที่ยังไม่มีประวัติทางการเงินในระบบ

3.เชื่อมโยงมาตรการเยียวยาระยะสั้นเข้ากับแผนพัฒนาศักยภาพระยะยาวอย่างเป็นเงื่อนไข กล่าวคือ ผู้ประกอบการที่ได้รับความช่วยเหลือทางการเงินควรได้รับการส่งต่อเข้าสู่กระบวนการพัฒนาทักษะดิจิทัลและการบริหารจัดการควบคู่กันไป

4.ส่งเสริมบทบาทของหน่วยงานภาครัฐในการเป็นผู้ซื้อสินค้าและบริการจาก SMEs อย่างเป็นระบบ ผ่านการกำหนดสัดส่วนการจัดซื้อจัดจ้างขั้นต่ำจากผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่

5.พัฒนาระบบติดตามและประเมินผลมาตรการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลย้อนกลับมาปรับปรุงการออกแบบนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

6.ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถาบันการเงิน และภาคเอกชนขนาดใหญ่ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และเชื่อมโยง SMEs เข้าสู่ห่วงโซ่อุปทาน เพื่อสร้างระบบนิเวศทางธุรกิจที่เกื้อกูลกันอย่างยั่งยืน

บทสรุป

วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) ถือเป็นกลไกสำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย เนื่องจากเป็นภาคธุรกิจที่มีจำนวนมากที่สุดของประเทศ มีบทบาทในการ

สร้างการจ้างงาน กระจายรายได้สู่ภูมิภาค สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ระบบเศรษฐกิจ และเป็นฐานการพัฒนาผู้ประกอบการรายใหม่ ตลอดจนสนับสนุนห่วงโซ่อุปทานของภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ อย่างไรก็ตาม SMEs ไทยยังคงเผชิญกับความท้าทายที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากปัจจัยภายในประเทศ เช่น กำลังซื้อที่ชะลอตัว ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น การขาดแคลนแรงงานทักษะ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่จำกัด และข้อจำกัดด้านเทคโนโลยี รวมถึงปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ อาทิ ความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว และการแข่งขันจากตลาดโลก ซึ่งล้วนส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสามารถในการดำเนินธุรกิจและการอยู่รอดของผู้ประกอบการภายใต้บริบทดังกล่าว การกำหนดมาตรการช่วยเหลือ SMEs ในระยะเร่งด่วนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นและรักษาสภาพคล่องของกิจการให้สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้ มาตรการดังกล่าวอาจครอบคลุมการสนับสนุนด้านเงินทุน การพักหรือปรับโครงสร้างหนี้ การค้ำประกันสินเชื่อ การลดภาระด้านภาษีและค่าธรรมเนียม การช่วยเหลือด้านต้นทุนการผลิต การส่งเสริมช่องทางการตลาดทั้งออฟไลน์และออนไลน์ ตลอดจนการให้คำปรึกษาทางธุรกิจและการพัฒนาทักษะด้านดิจิทัล ทั้งนี้ เป้าหมายสำคัญของมาตรการระยะเร่งด่วนไม่เพียงมุ่งลดผลกระทบเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ยังต้องรักษาศักยภาพของผู้ประกอบการเพื่อให้สามารถปรับตัวและฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วเมื่อสถานการณ์คลี่คลาย

ดังนั้น การช่วยเหลือวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงมาตรการเยียวยาในช่วงวิกฤตเท่านั้น แต่ควรเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งสร้างผู้ประกอบการที่มีศักยภาพสูง มีนวัตกรรม มีความสามารถในการแข่งขัน และมีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง การบูรณาการมาตรการช่วยเหลือระยะเร่งด่วนเข้ากับการพัฒนาศักยภาพในระยะยาวจะช่วยให้การใช้ทรัพยากรของภาครัฐเกิดประสิทธิภาพและความคุ้มค่าสูงสุด ลดความซ้ำซ้อนของการดำเนินงาน และก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างระบบนิเวศของผู้ประกอบการที่เข้มแข็ง ส่งเสริมการเติบโตของ SMEs อย่างมั่นคงและยั่งยืน พร้อมทั้งเป็นรากฐานสำคัญของการยกระดับความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในระยะยาวภายใต้บริบทของเศรษฐกิจโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

กุสุมา สร้อยทอง. (2566). อิทธิพลของการมุ่งเน้นความเป็นผู้ประกอบการและความได้เปรียบในการแข่งขันต่อผลการดำเนินงานของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดนครพนม. **วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี**, 5(3), 62–76.

ขัตถาณัฐ สมทรง. (2565). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อผลการดำเนินงานของวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม (SMEs) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 16(2), 424–437.

ดอนบันเทา อนันต์. (2566). กลยุทธ์การดำเนินธุรกิจสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด

ย่อม (SMEs) ในจังหวัดกำแพงเพชร. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม , 5(3), 21–39.

เบญจถิกุล เจริญรุ่งเรือง. (2566). การบริหารวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล. **Journal of Multidisciplinary in Humanities and Social Sciences**, 6(5),2554–2569.

เบญจรงค์ สวัสดิ์พาณิชย์. (2565). บทบาทของรัฐในการส่งเสริมความพร้อมของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) กลุ่มธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม พ.ศ. 2540–2563. **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา**, 5(1), 97–110.

สุภาพร สุขประเสริฐ. (2566). การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs). วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการศึกษา, 1(2), 43–59

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การใช้หลักสูตรสัคคสาสมาธิเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร

THE IMPLEMENTATION OF THE SAKKASAMATHA CURRICULUMTO DEVELOP INMATES BEFORE THEIR RELEASEFROM SAMUT SAKHON PRISON

วรวุฒิ ศรีสวาท[1] พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร[2] , พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนโต, ดร.[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทราวดี มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mr.Worawut Srisawart[1] Phrajaroenphong Dammatepo

Asst.Prof.Dr,[2] ,Phramaha Narongsak Sudanto. Dr.[3]

Buddhapanyasridvaravati buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University.

E-mail: worawut38886@gmail.com

บทคัดย่อ

จากการวิจัยเรื่อง “การใช้หลักสูตรสัคคสาสมาธิเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัด สมุทรสาคร” มีวัตถุประสงค์3 ข้อ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาผลของการพัฒนาหลักสูตรสัคคสาสมาธิมาใช้ต่อพฤตินิสัยและภาวะจิตใจของผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร 2) เพื่อวิเคราะห์ประสิทธิภาพของหลักสูตรสัคคสาสมาธิในการลดอัตราการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ 3) เพื่อระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรืออุปสรรคในการพัฒนาหลักสูตรสัคคสาสมาธิมาประยุกต์ใช้ใน เรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 13 คน โดย วิเคราะห์เนื้อหานำ เสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1. การพัฒนาด้านอารมณ์และจิตใจ เป็นสิ่งที่ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เน้นยำ ผู้ที่เคยมีปัญหาเรื่องอารมณ์ร้อนหรือไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้เท่าที่ควร ผู้ที่ผ่านหลักสูตรนี้ได้ให้ข้อมูลว่าสามารถช่วยให้พวกเขามีสติในการไตร่ตรองมากขึ้น ใจเย็นลง ตลอดจน สามารถจัดการกับอารมณ์ต่างๆ ได้ดีขึ้น ผู้ต้องขังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในเรื่อง การควบคุมอารมณ์และการใช้ความคิดอย่างรอบคอบ 2. การมีโอกาสได้คิดและวางแผนชีวิตล่วงหน้าก่อนพ้นโทษ ช่วยให้ผู้ต้องขังมีเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการหางานทำ การปรับตัวเข้ากับครอบครัวและสังคม หรือ การพัฒนาทักษะใหม่ๆ เพื่อสร้างโอกาสให้ตนเอง 3. ประสบการณ์ในการจัดฝึกอบรมและโครงการต่างๆ ทำให้ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้นซึ่งเป็นปัจจัย สำคัญที่ช่วยพัฒนาสมาธิจิตใจให้ดีขึ้น มีสติในการทำงานและเข้ากับผู้อื่นได้ดี

Abstract

The Application of the Sakkasā Samādhi Curriculum to Develop Inmates Prior to Release at Samut Sakhon Provincial Prison This research had three objectives: **1)** to study the effects of developing and implementing the Sakkasā Samādhi Curriculum on the

behavior and mental well-being of inmates prior to release at Samut Sakhon Provincial Prison; **2)** to analyze the effectiveness of the Sakkasā Samādhi Curriculum in reducing recidivism among inmates after release; and **3)** to identify factors contributing to the success or obstacles in developing and applying the Sakkasā Samādhi Curriculum at Samut Sakhon Provincial Prison. The study employed **participatory action research (PAR)**. Data were collected from **13 key informants** and analyzed using content analysis, with the findings presented descriptively.The research findings revealed that: 1. Emotional and mental development**:** Most participants emphasized the importance of emotional and mental development. Those who had previously experienced difficulties with anger or emotional control reported that the curriculum helped them become more mindful, calm, and better able to manage their emotions. The inmates demonstrated clear improvements in emotional regulation and thoughtful decision-making. 2. Life planning before release**:** Having opportunities to reflect on and plan for their future before release helped inmates establish clearer goals, including finding employment, adapting to family and society, and developing new skills to create opportunities for themselves. 3. Social interaction and interpersonal development**:** Experiences gained through training and various activities provided opportunities for greater interaction with others, which was an important factor in improving concentration and mental well-being, increasing mindfulness in work, and enhancing the ability to interact appropriately with others.

บทนำ

ปัญหาการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังหลังพ้นโทษเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความ มั่นคงของสังคมและภาระของระบบเรือนจำในประเทศไทย อัตราการกระทบผิดซ้ำที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของมาตรการฟื้นฟูและการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขัง ตามรายงาน ของกรมราชทัณฑ์พบว่ามีผู้พ้นโทษจำนวนมากที่กลับมากระทำผิดซ้ำภายในระยะเวลาไม่กี่ปีหลังจากออก จากเรือนจำ 1 ซึ่งไม่พียงแต่สร้างภาระให้แก่กระบวนการยุติธรรมและระบบเรือนจำ แต่ยังส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมเนื่องจากรัฐต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการควบคุมและบริหารจัดการ ผู้ต้องขังซ้ำซ้อน นอกจากนี้ การกระทำผิดซ้ำยังส่งผลต่อความรู้สึกไม่มั่นคงของประชาชน และอาจนำไปสู่ ปัญหาด้านอาชญากรรมที่เพิ่มขำนในระยะยาวจากข้อมูลการปล่อยตัวผู้ต้องขังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556–2567 พบแนวโน้มที่น่าสนใจเกี่ยวกับจำนวนผู้พ้นโทษและการกระทำผิดซ้ำภายในระยะเวลา 1–3 ปีในปี พ.ศ. 2556 มีผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัวจำนวน 79,061 คน เป็นนักโทษชาย 42,493 คน โดยมีผู้กระทำซ้ำ ภายใน 1 ปี จำนวน 6,941 คน คิดเป็นร้อยละ 16.33 ภายใน 2 ปี จำนวน 11,554 คน คิดเป็นร้อยละ 27.19 และภายใน 3 ปี

จำนวน 15,029 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อระยะเวลาผ่าน ไป อัตราการกระทำผิดซ้ำมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในปี พ.ศ. 2557 จำนวนผู้ได้รับการปล่อยตัวเพิ่มขึ้นเป็น 109,843 คน และยังคงมีแนวโน้มการกระทำผิดซ้ำเพิ่มข้นตามระยะเวลา โดยภายใน 3 ปี มีอัตราร้อยละ 33.02 ส่วนปี พ.ศ. 2558 และ 2559 จำนวนผู้พ้นโทษเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปี 2559 มีผู้ได้รับการ ปล่อยตัว 147,030 คน และมีอัตราการกระทำผิดซ้ำภายใน 3 ปี สูงถึงร้อยละ 35.30 ซึ่งเป็นหนึ่งในอัตราที่ สูงที่สุดในช่วงเวลาดังกล่าวปี พ.ศ. 2560 มีผู้พ้นโทษ 135,850 คน อัตราการกระทำผิดซ้ำภายใน 3 ปี อยู่ที่ ร้อยละ 34.77 ขณะที่ปี พ.ศ. 2561จำนวนผู้พ้นโทษลดลงเหลือ 110,339 คน แต่ยังมีอัตราการกระทำผิด ซ้ำภายใน 3 ปี อยู่ที่ร้อยละ 34.72 แสดงให้เห็นว่าแม้จำนวนผู้พ้นโทษจะลดลง แต่อัตราการกระทำผิดซ้ำ ยังคงอยู่ในระดับใกล้เคียงเดิม เรือนจำจังหวัดสมุทรสาครเป็นหนึ่งในเรือนจำที่มีผู้ต้องขังจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มที่กำลังเตรียมตัวพ้นโทษ ซึ่งจ าเป็นต้องได้รับการพัฒนาเพื่อเตรียมความพร้อมในการกลับ เข้าสู่สังคม เมื่อผู้ต้องขังที่ได้รับการพัฒนาด้านจิตใจและทักษะชีวิตมีแนวโน้มที่จะกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้ อย่างมีคุณภาพมากกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกอบรม ดังนั้น การนำหลักสูตรสัคคสาสมาธิมาประยุกต์ใช้ใน เรือนจำจังหวัดสมุทรสาครถือเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างความสามารถและพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของผู้ต้องขังที่กำลังเตรียมตัวพ้นโทษ โดยหลักสูตรสัคคสาสมาธิมีการฝึกฝนจิตใจให้มีความสงบ และ พัฒนาให้เกิดการรับรู้ตัวเองและความสมดุลทางอารมณ์ ซึ่งสามารถนำไปสู่การลดความเครียด และการ ปรับตัวในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อผู้ต้องขังได้รับการพัฒนาด้านจิตใจและทักษะชีวิต พวกเขามักมี แนวโน้มที่จะกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและมีการปรับตัวที่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง การควบคุมอารมณ์ การตัดสินใจที่ดี การรับผิดชอบในตัวเองและสังคม นอกจากนี หลักสูตรนี้ ยังช่วย เสริมสร้างการมองโลกในแง่บวก และส่งเสริมการมีทัศนคติที่ดีต่อการเริ่มต้นชีวิตใหม่หลังการพ้นโทษ ใน ด้านของการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น การฝึกสมาธิในเรือนจำช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีและ การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีสติและตั้งใจ โดยการฝึกฝนในเรื่องของการมองเห็นคุณค่าของชีวิต การ ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความ เคารพ การรับฟัง และการแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งภายใน เรือนจำและสร้างบรรยากาศที่มีความสงบสุขขึ้น การนำหลักสูตรสัคคสาสมาธิไปประยุกต์ใช้ยังสามารถช่วย ลดภาระในด้านการรักษาอารมณ์และสุขภาพจิตของผู้ต้องขัง ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการเตรียมความ พร้อมสำหรับการกลับเข้าสู่สังคมอย่างมีความสุขและเต็มไปด้วยศักยภาพ ความคิดริเริ่ม และการปฏิบัติที่ดี

การฝึกสมาธิและการพัฒนาอย่างครบวงจรจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร สามารถใช้ชีวิตใหม่ได้อย่างมีความสุขและมีคุณค่าในสังคมต่อไปดังนั้น งานวิจัยนี้มีความสำคัญในการศึกษา ว่าการใช้หลักสูตรสัคคสาสมาธิสามารถช่วยพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาครได้ อย่างไร ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการปฏิบัติ โดยสามารถนำไปใช้ เป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายและมาตรการฝึกอบรมผู้ต้องขังในเรือนจำอื่น ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งอาจ นำไปสู่การลดปัญหาการกระทำผิดซ้ำและการคืนคนดีสู่สังคมอย่างยั่งยืน สรุปการศึกษาวิจัย

เรื่อง “การใช้ หลักสูตรสัคคสาสมาธิเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษในเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร” เป็นการวิจัยที่กำหนด

ระเบียบวิธีวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขต ด้านประชากร ขอบเขตด้านเวลา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาของการศึกษาวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้ต้องขัง การพัฒนาผู้ต้องขัง และแนวคิดสัคคสาสมาธิของหลวงพ่อวิ ริยังค์ สิรินฺธโร สถาบันพลังจิตตานุภาพ รวมถึงหลักธรรมที่เกื้อกูลกับการพัฒนาผู้ต้องขัง

ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ เรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร

ขอบเขตด้านประชากร การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดขอบเขต กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายฑัณฑปฏิบัติ ผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษและอดีตผู้ต้องขังพ้นโทษ เรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วย

1). เจ้าหน้าที่ฝ่ายฑัณฑปฏิบัติเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่ หัวหน้าฝ่ายฑัณฑปฏิบัตินักสังคมสงเคราะห์ เจ้าพนักงานราชทัณฑ์ชำนาญงาน เจ้าพนักงานราชทัณฑ์ปฏิบัติงาน นักทัณฑวิทยาปฏิบัติการและเจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล รวมจำนวน 1 คน

2). ผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร หญิงจำนวน 6 คน ชาย จำนวน 6 คน

ขอบเขตด้านระยะเวลา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนมีนาคม 2568 จนถึง กรกฎาคม พ.ศ. 2568 ก้าวที่ 1 การควบคุมปราบปรามยาเสพติด โทรศัพท์มือถือและสิ่งของต้องห้ามในสถานกักขังการควบคุม ปราบปรามยาเสพติด โทรศัพท์มือถือ และสิ่งของต้องห้ามในเรือนจำ ส่งเสริมการปราบปรามการจำหน่าย ยาเสพติดในเรือนจำอย่างต่อเนื่อง

ก้าวที่ 2 การจัดระเบียบภายในเรือนจำ การจัดระเบียบภายในเรือนจำ โดยให้ดำเนินการจัดระเบียบภายใน เรือนจำและทัณฑสถาน ภายใต้แนวทาง "วินัยเข้ม สะอาด เป็นระเบียบ สวยงามทุกตารางนิ้ว" ให้ครบทุก แห่ง ตลอดจนเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขัง

ก้าวที่ 3 การฝึกวินัยผู้ต้องกักขัง การฝึกวินัยผู้ต้องขังให้จัดโครงการประกวดสวนสนามผู้ต้องขังเป็นประจำต่อเนื่องทุกปีและเสริมสร้าง ลักษณะนิสัยแห่งความรับผิดชอบให้กับผู้ต้องขังด้วยการมอบหมายให้ดูแลพื้นที่ที่กำหนด ให้เกิดความเป็น ระเบียบเรียบร้อย เพื่อนิสัยแห่งความรับผิดชอบนี้ จะติดตัวไปเมื่อพ้นโทษจากเรือนจำออกสู่สังคมต่อไป

ก้าวที่ 4 การพัฒนาจิตใจด้วยหลักสูตรสักกสาสมาธิ การพัฒนาจิตใจด้วยหลักสูตรสัคคสาสมาธิ โดยผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการได้รับประโยชน์จากการฝึกปฏิบัติ สมาธิตามแนวทางของหลวงพ่อวิริยังค์ สิรินธโรเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากจิตใจภายใน และส่งผล ต่อพฤติกรรมภายนอกให้มีความอ่อนโยน รู้จักมีเมตตา มีความอดทนอดกลั้น สามารถควบคุมอารมณ์และมี พฤติกรรมที่เหมาะสม รวมทั้งสามารถกลับตนเป็นคนดีของสังคมได้ ดังนั้นจะขยายผลการพัฒนาจิตใจด้วย หลักสูตรสัคคสาสมาธิในเรือนจำให้ครบทุกแห่ง รวมถึง เจ้าหน้าที่และผู้ต้องขัง

ก้าวที่ 5 การสร้างความยอมรับจากสังคม โดยดำเนินการดังนี้ 1. การให้ประชาชนรับรู้ผ่านสื่อต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจช้า ๆ ที่ถูกต้องและเกิดการ ยอมรับผู้พ้นโทษ รวมทั้งปลูกฝังความเชื่อ ความศรัทธา ทำให้เกิดทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้อง

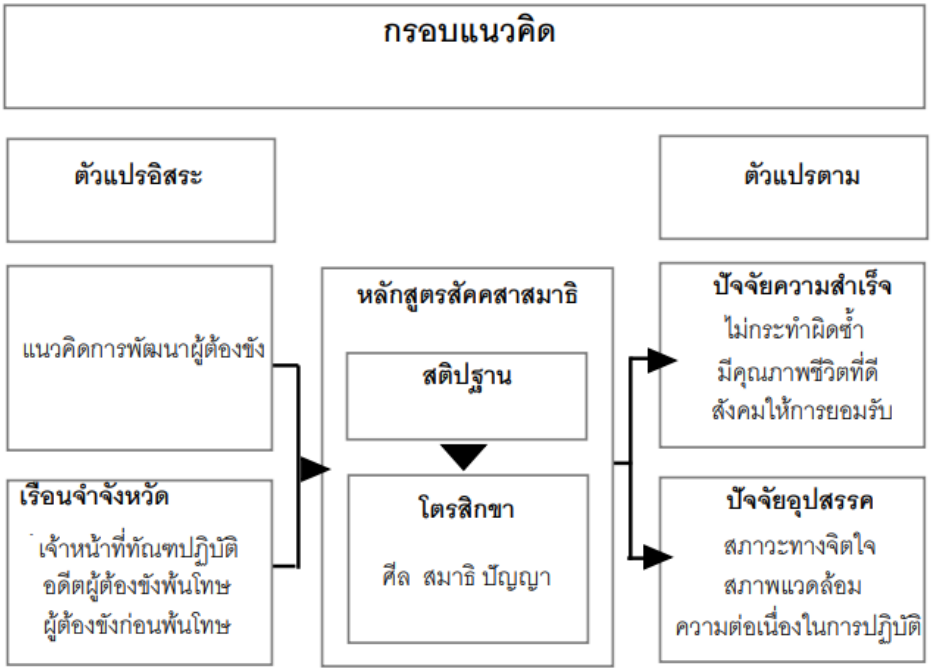

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้

1. องค์ความรู้เชิงทฤษฎีและจิตวิทยา (Theoretical & Psychological Insights)กลไกการทำงานของ สมาธิต่อพฤตินิสัย: เข้าใจว่า "หลักสูตรสัคคสาสมาธิ" ส่งผลต่อการควบคุมอารมณ์ ยับยั้งชั่งใจ และการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางความคิด (Cognitive restructuring) ของผู้ต้องขังอย่างไรความเชื่อมโยง

ระหว่างจิตใจและการกระทำผิด: ได้ข้อพิสูจน์เชิงประจักษ์ว่าการยกระดับจิตใจและการฝึกสติ มีส่วนช่วย ลดความเสี่ยงในการกลับไปกระทำผิดซ้ำ (Recidivism) ได้อย่างมีนัยสำคัญ

2. องค์ความรู้เชิงนโยบายและการบริหารงานราชทัณฑ์ (Policy & Institutional Insights) รูปแบบ โปรแกรมฟื้นฟูก่อนพ้นโทษที่เป็นเลิศ (Best Practice): ได้โมเดลหรือแนวทางการจัดโปรแกรมเตรียมความ พร้อมก่อนปล่อยตัว (Pre-release program) ที่เหมาะสมกับบริบทของเรือนจำจังหวัดปัจจัยความสำเร็จ และอุปสรรค: ทราบถึงปัจจัยสนับสนุน (เช่น ทัศนคติของเจ้าหน้าที่, สภาพแวดล้อมในเรือนจำ) และ ข้อจำกัดในการนำหลักสูตรธรรมะหรือสมาธิไปปฏิบัติจริงในระบบปิด

3. องค์ความรู้เชิงสังคมและการประยุกต์ใช้ (Social & Practical Application)คู่มือการคืนคนดีสู่สังคม: ได้แนวทางการพัฒนาพฤตินิสัยที่เอื้อต่อการปรับตัวเข้ากับครอบครัวและชุมชน เพื่อให้สังคมยอมรับผู้พ้น โทษได้ง่ายขึ้นนวัตกรรมการฟื้นฟูเยียวยา: ชุมชนและหน่วยงานภายนอกสามารถนำหลักสูตรนี้ไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มเสี่ยงอื่นๆ เช่น เยาวชนในสถานพินิจ หรือผู้เข้ารับการบำบัดยาเสพติด

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

Jaidee, S. (2024). **The application of the Sakkhasamathi course for the development of inmates prior to release in Samut Sakhon provincial prison**. [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University]. Institutional Repository

Herbert Benson, et al., **the Relaxation Respone, Med Clin North AM.**, (New York : Harper Collins, 1977), p.119.

Cullen, F. T., & Gendreau, P., **Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice and prospects**, Criminal Justice, Vol. $ No. @ (2000):109-175.

กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม. **รายงานสถิติผู้ต้องขังและอัตราการกระทำผิดซ้ำ**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.correct.go.th/recstats/index.php [4 มนคม 2568].

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธ ธรรม), หน้า 587-602.

หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร. (2555). **หลักสูตรสัคคสาสมาธิ**. (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันพลังจิตตานุภาพ). หน้า 45-52.

บลวรรณา ภวกานันท์ และคณะ, (2556). **จิตวิทยาทั่วไป พิมพ์ครั้งที่ 7**. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), หน้า 154.

พระวันชัย กนฺตวณฺโณ (คำเที่ยง). (2558). **"การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า 46.

กลไกการยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

Mechanisms for Upgrading Creative Wisdom Products of Occupational Development Groups Huai Krachao Subdistrict, Huai Krachao District, Kanchanaburi Province

พระสุราช สญฺญจิตฺโต[1],
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Surat Sunyajitto[1]
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: surach.7431@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี 2) พัฒนาศักยภาพในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี และ 3) ยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนกลุ่มพัฒนาอาชีพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบเจาะจง 29 รูป/คน และการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ 9 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และเทคนิคการเล่าเรื่อง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มเฉพาะ และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านของตำบลห้วยกระเจา แบ่งออกเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านสมุนไพร 2) ด้านอาหาร 3) ด้านเกษตรอินทรีย์ และ 4) ด้านงานหัตถกรรม ในด้านการพัฒนาศักยภาพและการยกระดับผลิตภัณฑ์ผู้วิจัยได้บูรณาการแนวคิดลิชโมเดล (List Model) ร่วมกับหลักอิทธิบาท 4 ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ 3 กิจกรรมหลัก คือ "ห้วยกระเจาเล่าเรื่องเครื่องแกง" "ห้องเรียนเกษตรอินทรีย์" และ "งานศิลป์บนผืนผ้า (Eco Print)" ผลลัพธ์จากการวิจัยช่วยให้กลุ่มพัฒนาอาชีพสามารถสร้างผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ใหม่ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ขยายช่องทางการตลาดสู่ระบบออนไลน์ และสร้างรายได้หมุนเวียนในชุมชนอย่างยั่งยืน จัดการความรู้มาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทำให้

เกิดการแปรรูปผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่ตรงตามความต้องการของตลาด การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเกิดความเข้มแข็งในระดับฐานราก

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, เศรษฐกิจสร้างสรรค์, กลุ่มพัฒนาอาชีพ, การยกระดับผลิตภัณฑ์

Abstract

The objectives of this research were to: 1) study the local wisdom of the occupational development group in Huay Krajao Subdistrict, Huay Krajao District, Kanchanaburi Province; 2) develop the potential for processing creative local wisdom products of the occupational development group in Huay Krajao Subdistrict, Huay Krajao District, Kanchanaburi Province; and 3) upgrade the creative local wisdom products of the occupational development group in Huay Krajao Subdistrict, Huay Krajao District, Kanchanaburi Province. The key informants consisted of Buddhist monks, community leaders, government agencies, academics, local sages, and representatives of the occupational development group. This study employed a Participatory Action Research (PAR) methodology. The research instruments included purposive interview forms administered to 29 informants (monks and individuals) and a focus group discussion involving 9 informants. Data were analyzed using content analysis and storytelling techniques. The data collection tools comprised in-depth interviews, focus group discussions, and participatory observation.

The research findings revealed that the local wisdom of Huay Krajao Subdistrict is categorized into 4 main areas: 1) herbs, 2) food, 3) organic agriculture, and 4) handicrafts. Regarding potential development and product upgrading, the researcher integrated the List Model concept with the Four Paths of Accomplishment (Iddhipada 4) through 3 main workshop activities: "Huay Krajao Curry Paste Storytelling," "Organic Agriculture Classroom," and "Art on Fabric (Eco Print)." The research outcomes helped the occupational development group create new creative products with a unique local identity, expand marketing channels to online platforms, and generate sustainable circulating income within the community. Knowledge management was applied in conjunction with the creative economy concept, leading to new forms of product processing that meet market demands, packaging designs reflecting community identity, sustainable self-reliance, and strengthening at the grassroots level.

บทนำ

ประเทศไทยมีฐานรากจากสังคมเกษตรกรรมที่สั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม งานฝีมือ และงานหัตถกรรมมาอย่างยาวนาน ในมิติของสังคมไทยซึ่งมีพื้นฐานมาจากสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้สั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้สืบต่อกันมาจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ และเป็นสิ่งที่นำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตรวมถึงการประกอบอาชีพ (ยุพิน เถื่อนศรี และ นาตาลี กัลยาณมิตร, 2565, หน้า 2) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ได้ให้ความสำคัญกับบริบทการพัฒนาประเทศด้านการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ด้วยการประยุกต์ใช้ทุนทางภูมิปัญญา เทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มธุรกิจชุมชนผ่านอัตลักษณ์ของพื้นที่ นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ทว่าจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านอาหาร หัตถกรรม และการเกษตร ประกอบกับการย้ายถิ่นฐานของคนภายนอกและการพัฒนาทางระบบการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้คนรุ่นหลังเริ่มละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ความประณีตในการผลิตเริ่มสูญหายไป (กองกลางกลุ่มพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2565, หน้า 35) ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุ ที่มีค่าในอันที่ส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ซึ่งในปัจจุบันภูมิปัญญาพื้นบ้านต่าง ๆ มากมายยังคงถูกสั่งสมสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งบุคคลในครอบครัว ชุมชน สังคม ผ่านการสืบทอดจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ในการถ่ายทอด ความรู้ภูมิปัญญาจึงเป็นกลไกหนึ่งในชุมชนที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม (พงศ์วัชร ฟองกันทา และคณะ, 2567, หน้า 22)

ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ประชากรส่วนใหญ่พึ่งพาธรรมชาติและน้ำฝนเป็นหลัก ในช่วงที่ฝนทิ้งช่วงผลผลิตมักได้รับความเสียหาย ชาวบ้านจึงหันมาประกอบอาชีพเสริมเพื่อถนอมอาหารและแปรรูปผลผลิตในยามหน้าแล้ง จนเกิดการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้น ได้เข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ของอำเภอห้วยกระเจา ผลิตภัณฑ์ยังขาดผู้ให้การสนับสนุนพัฒนาสินค้าและให้ความรู้ในการพัฒนาสินค้าใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้น ให้ตรงกับกลุ่มผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น ทำให้สินค้าดังกล่าวกลายเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอห้วยกระเจา และเป็นสินค้าที่ระลึกที่ได้รับความนิยมของนักท่องเที่ยว และคนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ผลิตมีรายได้หมุนเวียนให้กับชุมชน เป็นการพัฒนาชุมชนให้ยังยืนต่อไปในอนาคตอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลห้วยกระเจายังขาดผู้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาสินค้า ความรู้ในการสร้างผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ และการยืดอายุการเก็บรักษา ตลอดจนการทำแบรนด์ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาและดำเนินกิจกรรมนำร่อง "การยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี" เพื่อสร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้ พัฒนาศักยภาพการแปรรูป และเพิ่มขีด

ความสามารถการแข่งขันทางการค้า อันเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนแก่เศรษฐกิจฐานรากนำไปสู่ชุมชนที่ยั่งยืน โดยการศึกษาปัญหาร่วมกัน มีการให้ความรู้อบรมส่งเสริม ให้เป็นฐานข้อมูลความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่ชุมชน และนำร่องเป็นตัวอย่างในการให้ความรู้อบรมช่วยเหลือ กลุ่มพัฒนาอาชีพ โดยใช้หลักแนวคิดการมีส่วนร่วม ความรักความสามัคคี แบ่งปัน และร่วมกันสร้างเครือข่าย กลุ่มเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเชิงสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

2. เพื่อพัฒนาศักยภาพในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

3. เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การสังเกตผล และการสะท้อนผล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ รวมทั้งสิ้น 29 คน/รูป แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้:

1. กลุ่มพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน จำนวน 12 คน/รูป
2. กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ พัฒนาการอำเภอ ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 4 คน
3. กลุ่มนักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ จำนวน 2 คน
4. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านด้านอาหารและเกษตรอินทรีย์ จำนวน 3 คน
5. กลุ่มตัวแทนวิสาหกิจชุมชน (กลุ่มพริกแกง, กลุ่มเกษตรอินทรีย์, กลุ่ม สว.พิมพ์ใบ) จำนวน 8 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบไม่มีโครงสร้าง

2. แบบบันทึกข้อมูลกิจกรรมฐานการเรียนรู้และแบบบันทึกการประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาเครื่องมือ (Content Validity) โดผู้เชี่ยวชาญ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ควบคู่กับเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) โดยใช้รหัสนามสมมติแทนชื่อจริงเพื่อคุ้มครองสิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล

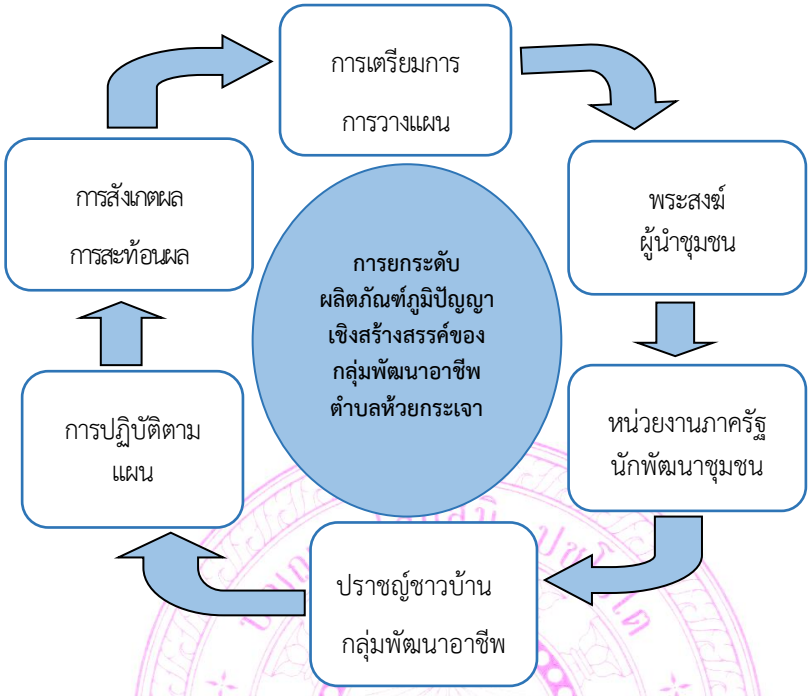

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนการดำเนินงาน

ผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่ศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลห้วยกระเจา และสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าชุมชนตำบลห้วยกระเจามีทุนทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา 4 ด้านหลัก คือ

1) ด้านสมุนไพร ภูมิปัญญาของชาวบ้านในตำบลห้วยกระเจา มีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมาช้านาน และมีการตื่นตัวอย่างมากในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ประเภทของสมุนไพรก็เป็นของที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่น เช่น การใช้ต้นฟ้าทะลายโจร ขิง ข่า ตะไคร้ มารักษาโรคหวัด เป็นต้น มีการนำสมุนไพรมาต้มใส่หม้อตั้งไฟให้น้ำเดือด แล้วนำไปรมในกระโจมที่เตรียมไว้เพื่อแก้อาการหวัด เป็นการรักษาโรคตามภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบต่อกันมา และได้พัฒนาต่อยอดสร้างเป็นผลิตภัณฑ์พริกแกงตำบลห้วยกระเจา

2) ด้านอาหาร ภูมิปัญญาของชาวบ้านในตำบลห้วยกระเจา อาทิ เช่น ไก่กระทอก มีกรรมวิธีการทำ และเคล็ดลับที่สำคัญ คือ ต้องใช้ไก่บ้านเท่านั้น น้ำหนักตัวประมาณกิโลครึ่งโดยประมาณ ล้างทำความสะอาด ผ่าท้อง เอาเครื่องในออก ไม่มีการหมักด้วยสมุนไพรใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะเวลาทอดจะดำดูไม่น่ากิน ตั้งหม้อ ใช้ไฟกลาง ใส่น้ำมันลงไปพอรองก้นหม้อ แล้วนำไก่ลงทอดในหม้อทั้งตัว ใส่ไก่ลงไปย่างแล้วปิดฝาให้สนิท จากนั้นก็นำไก่ที่ทอดแล้วมาเขย่ากับเกลือ เปิดหม้อแง้มดู ถ้าฝั่งที่เอาลงเริ่มขึ้นสีแล้ว ให้เอียงหม้อ พลิกไก่ไปอีกด้าน พลิกไปมาคอยกลับจนไก่สุกได้ที่ใช้เวลานานประมาณครึ่งชั่วโมง จนไก่สุกทั่วกันทุกด้านพร้อมนำไปรับประทาน

3) ด้านเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรกรรมปลอดสารเคมี อาทิ เช่น การทำเมล่อนอินทรีย์ เน้นการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และสมุนไพรไล่แมลง เพื่อสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศเกษตรอินทรีย์เป็นผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาของชาวบ้านในตำบลห้วยกระเจา ในการทำการเกษตรด้วยกรรมวิธีทางธรรมชาติ โดยเน้นการสร้างสมดุลของระบบนิเวศและความยั่งยืนในระยะยาว เป็นการทำเกษตรแบบยั่งยืนที่ปลอดสารเคมี โดยชุมชนรวมกลุ่มกันผลิต แปรรูป และจำหน่าย เน้นฟื้นฟูระบบนิเวศ ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และพืชสมุนไพรไล่แมลง ใช้มาตรฐานรับรองแบบมีส่วนร่วม (PGS) เพื่อความปลอดภัยของผู้ผลิตจากต้นน้ำ กลางน้ำ สู่ปลายน้ำถึงผู้บริโภค

4) ด้านงานหัตถกรรม ศิลปะฝีมือการตัดเย็บเสื้อผ้า และการประดิษฐ์ของที่ระลึกจากวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นภูมิปัญญาของชาวบ้านในตำบลห้วยกระเจา อาทิ เช่น กลุ่ม สว.พิมพ์ใบ ตั้งเป็นกลุ่มพัฒนาอาชีพของตำบลห้วยกระเจา งานหัตถกรรมเสื้อผ้าเป็นศิลปะฝีมืออันประณีตที่สืบทอดภูมิปัญญาจากอดีต ผสมผสานวัสดุธรรมชาติ หรือเป็นการถ่ายทอดในครอบครัว จนมีฝีมือที่จะสร้างงานไว้ใช้ในครัวเรือนของตน ผลผลิตที่เกิดขึ้นนำมาใช้ในครัวเรือน แต่หากว่า เหลือจากการใช้สอยจึงนำมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น รูปทรง รูปแบบของศิลปะพื้นบ้านมีความเรียบง่ายมีลักษณะตรงไปตรงมาในการใช้สอย เป็นของที่ระลึก ผลิตตามประโยชน์ใช้สอย แสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ระดับพื้นฐาน รู้จักวัสดุธรรมชาติที่ ได้จากสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว นำวัสดุเหล่านั้นมาปรับใช้ในชีวิต ทำให้สามารถ ดำรงอยู่ได้มีกินมีใช้มีอยู่แบบพอเพียง

การพัฒนาศักยภาพและการยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ ผู้วิจัยและกลุ่มพัฒนาอาชีพได้ร่วมกันวางแผนและจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดลิชโมเดล (List Model) และหลักอิทธิบาท 4 เพื่อแปรรูปและยกระดับผลิตภัณฑ์ผ่าน 3 กิจกรรมนำร่อง ดังนี้

1) กิจกรรม "ห้วยกระเจาเล่าเรื่องเครื่องแกง" (กลุ่มพัฒนาอาชีพพริกแกงห้วยกระเจา) ผู้วิจัยร่วมกับวิทยากรจากสำนักงานพัฒนาชุมชนและนักวิชาการด้านอาหาร จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนพริกแกงห้วยกระเจา โดยนำทุนภูมิปัญญาด้านอาหารและสมุนไพรทนแล้งในท้องถิ่น เช่น หอม กระเทียม พริกแห้ง และข่า มารวบรวมและบันทึกสูตรน้ำพริกประจำถิ่น เช่น น้ำพริกเผาโบราณ และน้ำพริกตาแดงสูตรห้วยกระเจา กิจกรรมนี้ได้นำนวัตกรรมการยืดอายุผลิตภัณฑ์โดยใช้เทคโนโลยีการบรรจุแบบสุญญากาศ (Vacuum Packaging) มาใช้แทนการใส่สารกันบูด ช่วยให้ผลิตภัณฑ์คงความสดใหม่

และเก็บรักษาได้นานขึ้น นอกจากนี้ยังได้ออกแบบตราสินค้า (Logo) ใหม่ที่สะท้อน "อัตลักษณ์ห้วยกระเจา" โดยใช้กราฟิกที่สื่อถึงสายน้ำที่กลับมาหล่อเลี้ยงพื้นที่เพื่อเล่าเรื่องราว (Storytelling) ของชุมชน

2) กิจกรรม "ห้องเรียนเกษตรอินทรีย์" (กลุ่มพัฒนาอาชีพคุณนายเมล่อน) เป็นการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาการเกษตรแบบดั้งเดิม ผู้วิจัยและหน่วยงานภาคีได้ส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนคุณนายเมล่อนพัฒนาศักยภาพการผลิตเมล่อนอินทรีย์ในโรงเรือนที่ถูกสุขลักษณะ กิจกรรมนี้เน้นการจัดการความรู้ (Knowledge Development) เกี่ยวกับกระบวนการควบคุมคุณภาพพืชผลให้ปลอดสารเคมี และอบรมการนำผลผลิตทางการเกษตรที่ตกเกรดมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า ลดความสูญเสียในห่วงโซ่การผลิต และตอบสนองแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ในชุมชน

3) กิจกรรม "สร้างสรรค์งานศิลป์บนผืนผ้า" (กลุ่มพัฒนาอาชีพ สว.พิมพ์ใบ) ผู้วิจัยได้ประสานงานร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มสตรีในนามกลุ่ม สว.พิมพ์ใบ (Eco print) จัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องกระบวนการพิมพ์ลายใบไม้ธรรมชาติลงบนผืนผ้า (Eco Printing) โดยอบรมให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการคัดเลือกใบไม้ในท้องถิ่นที่มีสารแทนนินสูงและให้สีสันที่เด่นชัด เช่น ใบเพกา ใบมะรุม หรือใบดู่ กิจกรรมนี้ใช้หลักจิตตะและวิมังสาในการควบคุมคุณภาพผ้าทอและการต้มสกัดสีธรรมชาติอย่างประณีต เพื่อให้เนื้อผ้าแน่น สีไม่ตก และมีความคงทน จากเดิมที่เป็นการทอผ้าเพื่อใช้สอยในครัวเรือนแบบดั้งเดิม ได้ถูกยกระดับเป็นงานศิลปะบนผืนผ้าที่มีมูลค่าสูง ตรงตามความต้องการของตลาดแฟชั่นร่วมสมัย

การยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี ให้ประสบความสำเร็จ สามารถอภิปรายผลตามองค์ประกอบของลิชโมเดล และหลักอิทธิบาท 4 ได้ดังนี้

1) Learning (การเรียนรู้) ผสาน "ฉันทะ" กระบวนการวิจัยได้กระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความรักและความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง สมาชิกวิสาหกิจชุมชนตื่นตัวในการเข้าร่วมประชุมและจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อรวบรวมและบันทึกสูตรน้ำพริกและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการสร้างความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลง

2) Innovation (นวัตกรรม) ผสาน "วิมังสา" จากการทบทวนปัญหาบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ทันสมัยและอายุการเก็บรักษาสั้น ชุมชนได้นำนวัตกรรมระบบสุญญากาศมาประยุกต์ใช้ในการถนอมอาหาร และใช้องค์ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ร่วมกับศิลปะในกิจกรรม Eco print การใช้วิมังสาหรือการวิจัยและพัฒนา (R&D) ช่วยเปลี่ยนสินค้าชุมชนแบบเดิมให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่มีมาตรฐาน อย. และ มผช. รับรอง

3) Sustainable Action (ความยั่งยืน) ผสาน "วิริยะ" แม้ตำบลห้วยกระเจาจะประสบปัญหาภัยแล้งรุนแรง แต่ชาวบ้านใช้ความเพียรพยายามในการบริหารจัดการกลุ่มและการเชื่อมโยงวัตถุดิบสมุนไพรทนแล้งมาใช้ประโยชน์ การทำเกษตรอินทรีย์และการพิมพ์ลายผ้าจากใบไม้ในพื้นที่เป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมแก่คนรุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน

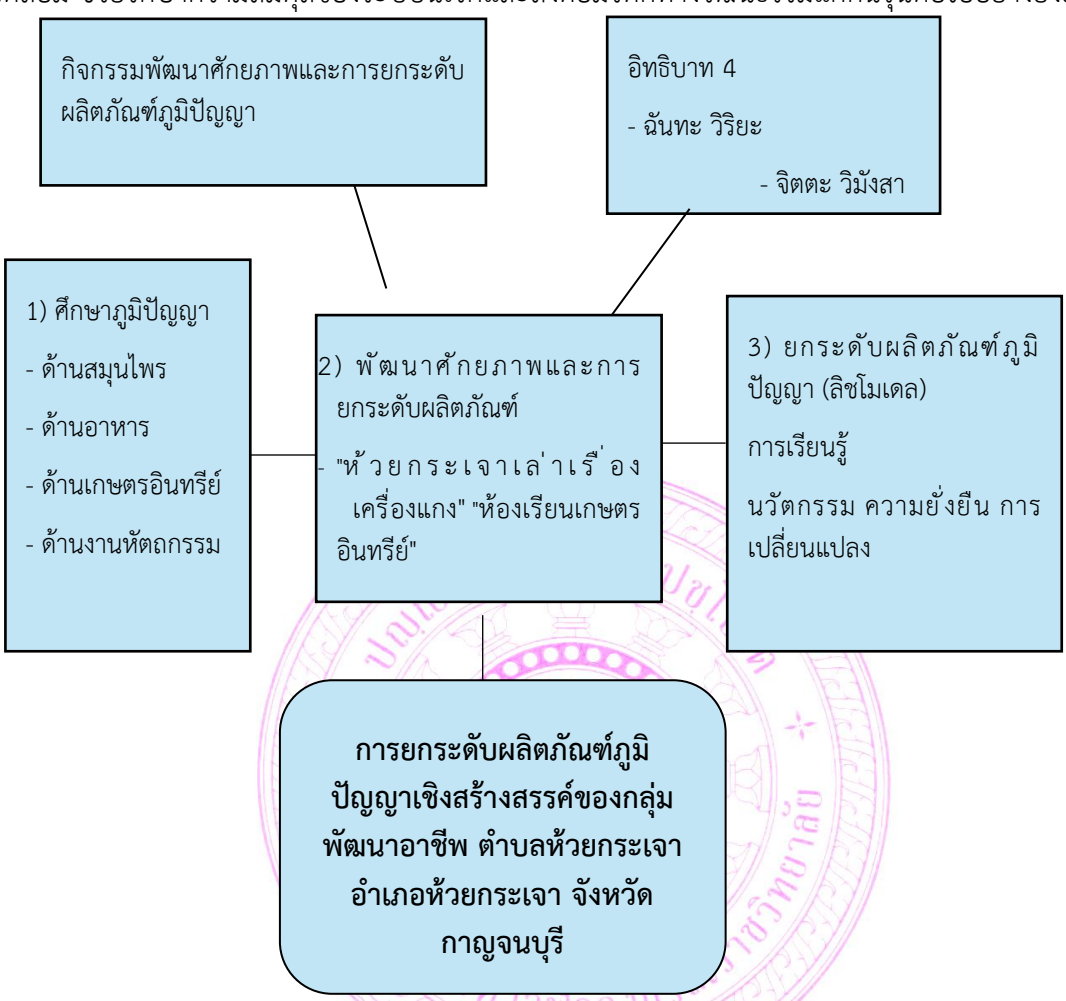

ภาพที่ 2 แสดงการการยกระดับผลิตภัณฑ์

4) Transformation (การเปลี่ยนแปลง) ผสาน "จิตตะ" ความเอาใจใส่และรับผิดชอบในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกอย่างชัดเจน (Action to Results) จากเดิมที่วิสาหกิจชุมชนจำหน่ายสินค้าเฉพาะภายในท้องถิ่นตามตลาดนัด ปัจจุบันสามารถยกระดับสู่ช่องทางการขายออนไลน์ (Content Marketing) ผ่าน Facebook และ TikTok รวมถึงการนำสินค้าไปจัดแสดงในงานระดับประเทศ เช่น OTOP CITY อิมแพ็ค เมืองทองธานี ทำให้ชุมชนมีรายได้หมุนเวียน พึ่งพาตนเองได้ และ

ลดปัญหาความยากจนในระดับฐานรากได้อย่างแท้จริง (พระสุธีรัตนบัณฑิต และ พระพรหมบัณฑิต, 2562, หน้า 932-933)

อภิปรายผล

การศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

จากการศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี มีการสืบทอดต่อกันมาและได้สั่งสมประสบการมาอย่างยาวนาน โดยสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเสริมสร้างเครือข่ายเกษตรกร ผู้ปลูกทุเรียนในจังหวัดนนทบุรี” ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แล้วพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา มีความสอดคล้องกับแนวคิดสามารถดำเนินการได้ผ่านแนวทางการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคนิคแบบดั้งเดิม การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผ่านเทคโนโลยี การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาดเชิงสร้างสรรค์ การสร้างแบรนด์ทุเรียนนนท์ ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเสริมสร้างเครือข่ายเกษตรกรได้เพราะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น คือ ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น และผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งสามารถมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายเกษตรกรเพื่อความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ อันจะนำไปสู่การพึ่งพาชุมชน เพิ่มมูลค่าสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน ก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาชุดความรู้การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์เกษตรในชุมชนตำบลห้วยกระเจา มีเป้าหมายหลักเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เพิ่มช่องทางสร้างรายได้ มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านเครื่องมือเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนความรู้ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรเกษตรกร ช่วยสร้างภาพลักษณ์และคุณค่าของผลผลิตท้องถิ่นทางการศึกษาที่พัฒนาด้านความรู้ และทักษะ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน บูรณาการกระบวนการถอดบทเรียนร่วมกันเพื่อหาจุดแข็ง และเสริมจุดที่ควรพัฒนาร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ถือเป็นการลงทุนทางการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพทางการแข่งขันได้อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะอยู่ในระดับการแข่งขันระดับใดก็ตาม และถือว่าเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จริงในการผลิตความรู้ พัฒนาทักษะสำคัญในการทำงานเพื่อสร้างโอกาสทางธุรกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ สำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้อยู่รอดอาหารเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐาน และดำรงชีวิตต่อมาได้ ต้องบริโภคอาหารเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงบำรุงร่างกายซึ่งถือได้ว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถงดได้ในทุกชนชาติ ทุกวัฒนธรรมและทุกภาษาให้มีความสมบูรณ์เข้มแข็งและทำให้มีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ขึ้น การรับประทานอาหารของมนุษย์ ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการปรับตัวและเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของมนุษย์สิ่งหนึ่งที่สามารถบ่งบอกถึงวัฒนธรรมของความเป็นไทยได้เป็นอย่างดีนั่นคืออาหารไทย (จ่ามยุ้น ลุงเฮือง, 2566, หน้า บทคัดย่อ) และมีความสอดคล้องกับ“การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านภาคเหนือตอนบนของไทย”

คือ 1) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in Planning) เป็นระดับที่เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารแบบสองทาง ในการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์และความต้องการในการพัฒนาสุขภาวะของกลุ่มเป้าหมาย การสร้างความเข้าใจและพัฒนาแนวทางในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in Implementation) ระดับนี้เป็นการร่วมกันจัดทำกิจกรรมหรือการดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ของชุมชน ร่วมกับผู้รับผิดชอบโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่วางไว้ 3) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in Utilization) เป็นการนำกิจกรรมที่ได้ร่วมกำหนดไว้ตามแบนมาใช้ได้เกิดประโยชน์ ผลที่ได้รับเป็นการการขัดเกลาทางสังคมของชุมชนและเพิ่มระดับการพึ่งพาตนเอง 4) การมีส่วนร่วมในการที่ได้รับผลประโยชน์ (Participation in BenefitSharing) จากการพัฒนาเป็นการกระจายผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเสมอภาค ผู้ได้รับผลประโยชน์ คือ ผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียโดยประโยชน์ที่ได้รับจะมีความแตกต่างกัน ตามสถานภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation) เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าร่วมตรวจสอบ และติดตามผลการดำเนินกิจกรรม หรือโครงการว่าบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ เพียงใด เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบปัญหา อุปสรรคในการดำเนินการและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขในการดำเนินการได้ สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น ความชอบและความคาดหวังจะมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มได้ สร้างผลิตภัณฑ์รสชาติใหม่ การออกแบบและแปรรูปผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ (นิภาพร รัตนพันธ์, 2565, หน้า 17) การพัฒนาศักยภาพในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี การพัฒนาศักยภาพในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี มีพัฒนาศักยภาพการผลิตสินค้า โดยสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ จังหวัดสุพรรณบุรี” โดยงานวิจัยดังกล่าวได้สนับสนุนการพัฒนานทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แล้วพบว่า การพัฒนานวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง (Innovation Development Based onSufficiency Economy Wisdom) ความหมายของนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง นวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างหรือปรับปรุงผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ ให้มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างมูลค่าเพิ่ม และสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางวัฒนธรรมและทรัพยากรในท้องถิ่น แนวทางดังกล่าวมีความสำคัญต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพราะสามารถใช้ภูมิปัญญาเดิม เช่น วิธีการหมัก การถนอมอาหาร หรือการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน มาต่อยอดด้วยแนวคิดใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ ทั้งในด้านคุณภาพ ความปลอดภัย และความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ศักยภาพในการแข่งขัน องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีเทคนิคเฉพาะของการแปรรูปที่สืบทอดกันมา

เช่น การหมัก การอบแห้ง การถนอมอาหารแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คุณภาพและนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ การพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ทั้งในแง่รสชาติ บรรจุภัณฑ์ และสุขอนามัย การจัดการองค์กรและระบบเครือข่าย การมีระบบบริหารจัดการภายในที่มีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ ได้ดีการเข้าถึงแหล่งทุนและการสนับสนุน การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชนหรือมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และระบบการผลิต การตลาดและการสร้างแบรนด์ การเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ การใช้ช่องทางออนไลน์ การสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของสินค้าเพื่อสร้างมูลค่า ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา ข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ทางการตลาดและเทคโนโลยี สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ยังขาดทักษะด้านการวางแผนการตลาด การสร้างแบรนด์ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอขาดเงินทุนในการลงทุนพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ หรือขยายกิจการอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการไม่เป็นระบบการดำเนินงานอิงอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าระบบบริหารเชิงกลยุทธ์ ข้อจำกัดด้านมาตรฐานสินค้าและการรับรองบางกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงการรับรองมาตรฐานสินค้า เช่น อย. หรือ GMP ทำให้ไม่สามารถขยายตลาดได้กว้าง และแรงงานและการสืบทอดภูมิปัญญา ขาดแรงงานรุ่นใหม่ที่ต้องการสืบสานภูมิปัญญาเดิม (พิม คงขาว และคณะ, 2568, หน้า 661-662) ส่งผลให้การพัฒนาต่อยอด โดยสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ด้านการแปรรูปอาหารเพื่อสุขภาพ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดสนุก (สกลนคร นครพนม มุกดาหาร)” โดยงานวิจัยดังกล่าวได้สนับสนุนการพัฒนานทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แล้วพบว่า การพัฒนาด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ บนพื้นฐานแนวคิด 3 ประการ คือ 1) ต่อยอดอดีต 2) ปรับปัจจุบัน และ 3) สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต โดยการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและมีรายได้ที่ดีขึ้น การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาเป็นการจัดการระบบการผลิตและบริโภคที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันที่ชุมชนทำได้เองโดยไม่ยุ่งยากนัก เกิดเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ปัจจุบันกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหลายแห่งยังมีความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ความต้องการด้านการแปรรูปอาหารเพื่อสุขภาพ เรียนรู้กระแสความนิยมให้สามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อขยายสู่ตลาด และการเรียนรู้กระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ความต้องการที่จะแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สามารถรองรับผลิตได้ทันกับความต้องการสั่งซื้อภายใต้ข้อจำกัดที่มีอยู่ การสร้างมูลค่าของผลิตภัณฑ์เดิมโดยใช้พื้นฐานต้นทุนทางด้านทักษะฝีมือและวัตถุดิบที่มีอยู่ การแก้ปัญหาทางด้านคุณภาพของวัตถุดิบ และการลดผลกระทบต่อสุขภาพจากการใช้วัตถุดิบที่ทำให้เกิดอันตรายเกิดกับผู้ผลิต การสร้างแรงบันดาลใจหรือแนวความคิดทางการออกแบบเพื่อสร้างเรื่องราวให้แก่ผลิตภัณฑ์ที่สามารถใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการเพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ได้ หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยคำนึงถึงความใส่ใจในผลกระทบและสิ่งแวดล้อมที่ต่อเนื่องไปถึงผู้บริโภคหรือ Green design โดยเฉพาะประเทศไทยที่มีแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพที่ดี

และมีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากร ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรอย่างยิ่งให้ความสำคัญโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนคุ้นเคยและนำมาการปรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อเพิ่มการพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน และการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์อย่างเหมาะสมและมีรูปแบบตรงตามความต้องการของผู้บริโภค เพื่อให้เกิดความยั่งยืน รวมทั้งกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มชนเผ่าสามารถนำประสบการณ์และความรู้ กระบวนการวิธีการที่ได้รับการแนะนำไปปรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การแปรรูปอาหารเพื่อสุขภาพของตนเองต่อไปได้ (ทรงยุทธ ต้นวัน, และ รัชตาพร บุญกอง, 2566, หน้า 114) การยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี จากการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการพัฒนาร่วมกัน เพื่อการยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี โดยสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างศูนย์การเรียนรู้อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบนพื้นที่สูง ในจังหวัดเชียงราย” โดยงานวิจัยดังกล่าวได้สนับสนุนการเรียนรู้อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของเศรษฐกิจด้วยทุนทางภูมิปัญญา ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แล้วพบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลห้วยกระเจา มีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตตามวิถีชุมชน กิจกรรมเรียนรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตำบนห้วยกระเจา การพัฒนากิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรม เป็นการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมยังถ่ายทอดด้วยภาษาถิ่นและมุขปาฐะ การพัฒนากิจกรรมด้านคติความเชื่อ เป็นการเรียนรู้ด้านคติความเชื่อที่สะท้อนอัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์อย่างลึกซึ้งผ่านพิธีกรรม การพัฒนากิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ลักษณะการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นทั้งการจักสาน ตีมีด เย็บปักผ้า และการเพาะปลูกพืชผักท้องถิ่น ข้าวไร่ พืชหมุนเวียน รวมถึงการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ การเสนอรูปแบบศูนย์การเรียนรู้อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบนพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงราย พบว่า การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบนพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงรายควรมุ่งเน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรม คติความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้จริง ผู้ให้ข้อมูลเสนอให้จัดทำเอกสารหรือคู่มือ เช่น หนังสือเล่มเล็ก โปสเตอร์ อินโฟกราฟิก และคลิปวิดีโอสั้น เพื่อใช้ในโรงเรียน ห้องสมุด และออนไลน์ เน้นทำสื่อที่เหมาะกับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลควรใช้ YouTube หรือ TikTok เป็นแพลตฟอร์มการเรียนรู้ เสนอให้โรงเรียนจัดกิจกรรมเสริม เพื่อศูนย์การเรียนรู้ควรเชื่อมโยงกับโรงเรียนและชุมชนมาต่อยอดเพื่อการสร้างรายได้อย่างยั่งยืนให้กับชุมชน (วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และคณะ, 2567, หน้า บทคัดย่อ) เป็นกระบวนการใช้แนวคิดเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาในชุมให้เกิดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหรือองค์กรที่เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพื้นที่การเกษตรเชิงสร้างสรรค์ของเกษตรกรอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก” โดยมองว่า กระบวนการที่สามารถเชื่อโยงเข้าหากันแล้วนำไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการพัฒนาสังคม โดยมีหลักการสำคัญว่า แนวคิด ความรู้ และกระบวบการที่บุคคลและสังคมได้ดำเนินการนั้น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่น่าไปสู่การเรียนรู้ของ บุคคลและสังคม โดยตระหนักถึงความยังยืน การปรับเปลี่ยนตนเอง และการสร้างประโยชน์สุข ร่วมกัน List Model ข้อสำคัญเครือข่ายวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมที่ดำเนินกิจการ

เกี่ยวกับการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และธุรกิจด้านการเกษตร อุปสรรคสำคัญของการถ่ายทอดนวัตกรรม คือ การขาดความ ใส่ใจอย่างต่อเนื่องต่อผลที่จะเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการที่วัฒนธรรมทางนวัตกรรม (Culture of Innovation) จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ การกำหนดตัวชี้วัด และการวางกลยุทธ์อย่างสม่ำเสมอ (ปุญญารัศมิ์ วงศ์สายมาดี, 2567, หน้า 47)

สรุปองค์ความรู้

การยกระดับผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตำบลห้วยกระเจา ประสบความสำเร็จได้ด้วยการใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การขับเคลื่อน Soft Power และมูลค่าเชิงสร้างสรรค์ (Value Creation): มุ่งเน้นการสร้างเรื่องราว (Storytelling) ให้กับผลิตภัณฑ์ เพื่อเปลี่ยนจากอุตสาหกรรมรับจ้างผลิตแบบเดิมช่วยสร้างรายได้หมุนเวียนให้แก่ครัวเรือนผ่านการรับซื้อวัตถุดิบภายในชุมชน เกิดช่องทางการตลาดใหม่ ๆ ทั้งออฟไลน์และออนไลน์ ส่งผลกระทบเชิงบวกให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และสามารถขยายผลไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชนในอนาคต ไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างและสามารถแข่งขันได้ในตลาดระดับสากลโดยอาศัยการบูรณาการเครื่องมือทางสังคมคือทฤษฎีรูปแบบ (List Model) แนวคิดเกี่ยวกับการ การเรียนรู้ (Learning) นวัตกรรมและการสร้างสรรค์ (Innovation) ความยั่งยืน (Sustainable Action) การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ (Transformation) และการบูรณาการหลักพุทธธรรมอิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจให้สมาชิกมีความมุ่งมั่นและใส่ใจในคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์พริกแกงสำเร็จรูป เกษตรอินทรีย์ และผ้าพิมพ์ลายธรรมชาติ สามารถยกระดับเป็นสินค้ามูลค่าสูงและสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งได้

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานภาครัฐ ควรสนับสนุนงบประมาณและเทคโนโลยีในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการช่วยจับคู่ธุรกิจเพื่อขยายตลาดสินค้า OTOP สู่โมเดิร์นเทรด

2. ชุมชนและวิสาหกิจชุมชน ควรจัดตั้ง "ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาชุมชน" เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ ข้อมูลประวัติศาสตร์ และสูตรอาหารโบราณให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง เพื่อไม่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหาย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาและพัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสร้างสรรค์ โดยนำวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่มาเป็นจุดขายหลัก เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้เสริมอีกช่องทางหนึ่งให้กับชาวตำบลห้วยกระเจาอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กองกลางกลุ่มพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, (2565). “ภูมิปัญญาท้องถิ่น: สถานภาพองค์ความรู้และแนวทางการอนุรักษ์และเผยแพร่กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลนาไคร้ อำเภอ

นาปาด จังหวัดอุตรดิตถ์". **วารสาร มจร. หริภุญชัยปริทรรศน์**, ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม–มิถุนายน).

วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ และคณะ, (2567). "รูปแบบการสร้างศูนย์การเรียนรู้อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบนพื้นที่สูง ในจังหวัดเชียงราย". **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย.

จ่ามยุ้น ลุงเฮือง, (2566). "ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเสริมสร้างเครือข่ายเกษตรกร ผู้ปลุกทุเรียนในจังหวัดนนทบุรี". **ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรังสิต.

นิภาพร รัตนพันธ์, (2565). "นวัตกรรมการจัดการการเงินเพื่อการพัฒนาองค์กรธุรกิจในสังคม". **ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปุญญารัศมิ์ วงศ์สายมาดี, (2567). "การพัฒนาพื้นที่การเกษตรเชิงสร้างสรรค์ของเกษตรกร อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก". **ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิม คงขาว และคณะ, (2568). "การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ จังหวัดสุพรรณบุรี". คณะบริหารธุรกิจและรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น. **วารสาร มจร. หริภุญชัยปริทรรศน์**, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม-ธันวาคม).

พงศ์วัชร ฟองกันทา และคณะ. (2567). "การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผลิตภัณฑ์ข้าวแคบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของตำบลหัวเสือ จังหวัดลำปาง: บทเรียนจากชุมชน". **วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน**. ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (เดือนมกราคม-เมษายน).

พระสุธีรัตนบัณฑิต และ พระพรหมบัณฑิต. (2562), "องค์ประกอบ รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน". **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม).

ยุพิน เถื่อนศรี และ นาตาลี กัลยาณมิตร. (2565). "ภูมิปัญญาท้องถิ่น: สถานภาพองค์ความรู้และแนวทางการอนุรักษ์และเผยแพร่กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลนาไคร้ อำเภอนาปาด จังหวัดอุตรดิตถ์". **วารสาร มจร. หริภุญชัยปริทรรศน์**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม–มิถุนายน).

ทรงยุทธ ต้นวัน, และ รัชตาพร บุญกอง. (2566). “การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ด้านการแปรรูปอาหารเพื่อสุขภาพ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดสนุก”. (สกลนคร นครพนม มุกดาหาร).**วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม).

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

สวัสดิการภาครัฐกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย

GOVERNMENT WELFARE AND QUALITY OF LIFE PROMOTION FOR THE ELDERLY IN THAI SOCIETY

ภัทรสิริย์ มากู่[1], สัญญา สดประเสริฐ[2], พระเจริญพงษ์ วิชัย[3]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Amornpan Sakulngam[1], Sanya Sodprasert[2], Phrajaroenphong Wichai[3]
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Email: pattarasiri.m@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนวรรณกรรมและสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และบริบทที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการภาครัฐและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย การดำเนินงานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนเอกสารและการบูรณาการหลักพุทธธรรม ผลการศึกษาพบว่า ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในไทยมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบเชิงสถาบัน การจัดการของท้องถิ่น และสวัสดิการพหุลักษณ์ ครอบคลุมบริการ 7 ด้านหลัก ได้แก่ การศึกษา สุขภาพ ที่อยู่อาศัย การทำงานและรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป อย่างไรก็ตาม กลไกเชิงนโยบายยังเผชิญความท้าทายด้านความเป็นเอกภาพและการบูรณาการฐานข้อมูล ในด้านสภาพและความต้องการของผู้สูงอายุ พบการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตทั้งทางกายภาพ จิตใจ และสังคม ซึ่งสอดคล้องกับลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ เมื่อนำหลักอริยสัจ 4 มาบูรณาการทำให้เห็นว่าความเสื่อมถอยตามวัยเป็นทุกข์ตามธรรมชาติที่สามารถบริหารจัดการได้ด้วยการพัฒนาระบบการดูแลระยะยาว (Long-term Care) บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนพหุลักษณ์ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สวัสดิการภาครัฐ, คุณภาพชีวิต, ผู้สูงอายุ, สังคมไทย

Abstract

This study aims to review literature and synthesize concepts, theories, and contexts related to government welfare and the quality of life promotion for the elderly in Thai society. The research design utilized a qualitative approach through document review and the integration of Buddhist principles. The findings reveal that the social welfare system for the elderly in Thailand blends institutional models, local government management, and

pluralistic welfare, covering seven core dimensions: education, health, housing, work and income, recreation, justice process, and general social services. However, policy mechanisms still face challenges regarding unity and database integration. Regarding the status and needs of the elderly, dynamic changes were observed physically, psychologically, and socially, corresponding to Maslow's hierarchy of needs. Integrating the Four Noble Truths indicates that age-related decline is a natural suffering that can be managed by developing Long-term Care systems rooted in pluralistic community participation to achieve sustainable quality of life for the elderly.

บทนำ

ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ "สังคมสูงอายุ" (Aging Society) อย่างสมบูรณ์และกำลังมุ่งสู่สังคมสูงอายุระดับสุดยอด (Super-Aged Society) อย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรนี้สะท้อนจากอัตราการเพิ่มประชากรไทยที่ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 0.5 ต่อปี ในขณะที่สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปกลับเพิ่มขึ้นในอัตราเร่งอย่างมีนัยสำคัญ วัยสูงอายุเป็นช่วงเวลาแห่งความเสื่อมถอยและเป็นรอยต่อสำคัญของชีวิตที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านชีวภาพ จิตวิทยา และสถานภาพทางสังคม รัฐบาลไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับสถานการณ์ดังกล่าว โดยมีการขับเคลื่อนนโยบาย แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ และกฎหมายต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 เพื่อคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม การจัดสวัสดิการภาครัฐเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในปัจจุบันยังคงเผชิญความท้าทายในเชิงโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการในการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไทยอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการสวัสดิการทางสังคม

ความหมายและขอบเขตของสวัสดิการสังคม"สวัสดิการสังคม" หมายถึง ระบบการจัดบริการทางสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และเป็นไปตามมาตรฐาน สวัสดิการสังคมไม่ใช่เพียงการสงเคราะห์อย่างแคบ ทว่าครอบคลุมมิติเชิงโครงสร้างที่ธำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่พลเมืองพึงได้รับ

จากการทบทวนวรรณกรรม สามารถสรุปความหมายของสวัสดิการสังคมตามทัศนะของนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ได้ดังนี้:

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	**แนวคิดหลัก**
สุรเดช ศรีโพธิ์และคณะ	ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมทางสังคม
วันทนีย์ วาสิกะสินและคณะ	กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานทั้งของรัฐบาลและอาสาสมัครเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ของบุคคลและชุมชน
ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช	ระบบการจัดบริการสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคม
Friedlander & Apte	ระเบียบ นโยบาย และบริการซึ่งจะทำให้การดำเนินการจัดบริการต่าง ๆ เป็นไปโดยสอดคล้องกับความต้องการของสังคม พ.ร.บ. ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 ระบบการจัดบริการทางสังคมเกี่ยวกับการป้องกัน แก้ไขปัญหา พัฒนา และส่งเสริมความมั่นคงทางสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี

รูปแบบและระบบการจัดสวัสดิการสังคม

กฤษฎา ศุภกิจไพศาล ได้จำแนกรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมในระดับสากลและสังคมร่วมสมัยออกเป็น 6 ระบบหลัก ซึ่งแต่ละระบบมีปรัชญาพื้นฐานและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน:

1.ระบบทุนนิยมเสรี: มองว่าความเหลื่อมล้ำเป็นเรื่องปกติ ความยากจนเกิดจากศักยภาพส่วนบุคคล สวัสดิการสังคมจึงไม่ใช่หน้าที่หลักของภาครัฐ

2.ระบบสังคมนิยม: มีฐานคิดว่าระบบทุนนิยมเป็นต้นเหตุของความเหลื่อมล้ำ รัฐจึงต้องแทกแซงกลไกตลาดเพื่อสร้างความเสมอภาค แต่มีข้อจำกัดด้านผลิตภาพ

3.ระบบรัฐสวัสดิการ: มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ผ่านการจัดเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า เพื่อให้หลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนทุกคน

4.ระบบตลาดเสรีแบบเสรีนิยมใหม่: เน้นการลดงบประมาณสวัสดิการของรัฐ และเลือกให้ความช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่จำเป็นจริง ๆ (Targeted Welfare)

5.ระบบสวัสดิการพหุลักษณ์ (Welfare Pluralism): เน้นความร่วมมือของภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายตามบริบทพื้นที่

5. ระบบสวัสดิการที่เน้นผลิตภาพนิยม (Productivist Welfare): มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้เข้าสู่ตลาดแรงงาน เพื่อให้พึ่งพาตนเองได้และไม่เป็นภาระทางงบประมาณของรัฐ

สำหรับประเทศไทย รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมมีลักษณะผสมผสานระหว่างสวัสดิการเชิงสถาบันในความรับผิดชอบของรัฐ สวัสดิการโดยภาคเอกชน/องค์กรสาธารณประโยชน์ สวัสดิการโดยภาคธุรกิจ และสวัสดิการแบบท้องถิ่นที่เกิดจากการกระจายอำนาจ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุและคุณภาพชีวิต

นิยามและความเป็นพลวัตของผู้สูงอายุ

ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 นิยาม "ผู้สูงอายุ" หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มตามวัย คือ วัยต้น (60-69 ปี) วัยกลาง (70-79 ปี) และวัยปลาย (80 ปีขึ้นไป) นอกจากนี้ ในมิติทางสาธารณสุข กรมอนามัยยังจำแนกผู้สูงอายุตามสมรรถภาพร่างกายออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มติดสังคม กลุ่มติดบ้าน และกลุ่มติดเตียง

การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุและหลัก 10 อ. เพื่อสุขภาวะ

จิราพร เกศพิชญวัฒนา และคณะ ได้ชี้ให้เห็นว่าวัยสูงอายุต้องเผชิญกับการเสื่อมถอยอย่างครอบคลุมใน 3 มิติ:

ด้านร่างกาย: การเสื่อมสภาพของผิวหนัง ระบบประสาทสัมผัส (ตา หู ลิ้น จมูก) กระดูกและกล้ามเนื้อ ระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบย่อยอาหาร และระบบทางเดินปัสสาวะ

ด้านจิตใจ: ความวิตกกังวล ความเครียดจากการเจ็บป่วย การสูญเสียบทบาทผู้นำครอบครัว และความรู้สึกว่าคุณค่าในตนเองลดลงหลังการเกษียณอายุ

ด้านสังคม: การถอนบทบาทจากสังคมภายนอก ภาวะพึ่งพิง และความเสี่ยงต่อการขาดรายได้ในขณะที่รายจ่ายด้านสุขภาพเพิ่มสูงขึ้น

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ ได้เสนอแนวทางการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในสภาวะปกติผ่านแนวคิด "หลัก 10 อ." ซึ่งประกอบด้วย อาหาร, ออกกำลังกาย, อนามัย, อุจจาระ/ปัสสาวะ, อากาศและแสงอาทิตย์, อารมณ์, อดิเรก, อบอุ่น, อุบัติเหตุ และอนาคต

การวิเคราะห์ความต้องการของผู้สูงอายุตามแนวคิดทฤษฎี

เมื่อนำความต้องการของผู้สูงอายุมาวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) สามารถจำแนกความต้องการสำคัญออกเป็น 5 ด้านหลัก ได้แก่:

ด้านร่างกาย (Physiological Needs): ความต้องการปัจจัยสี่ อาหาร โภชนาการ และการรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย

ด้านความปลอดภัย (Safety Needs): ความต้องการความมั่นคงในที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย และการปราศจากการถูกทอดทิ้งหรือทารุณกรรม

ด้านนันทนาการและสังคม (Social Needs): ความต้องการมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุ การทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความรักความอบอุ่น

ด้านการยอมรับและเกียรติยศ (Esteem Needs): ความต้องการได้รับความเคารพนับถือจากคนในครอบครัวและสังคมในฐานะปูชนียบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์มาอย่างยาวนาน

ด้านการพัฒนาศักยภาพ (Self-actualization): ความต้องการแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นหลัง และหลักประกันสิทธิเสรีภาพอิสรภาพ

สวัสดิการภาครัฐสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยตามกรอบกฎหมายและนโยบาย

กลไกการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุของประเทศไทยในปัจจุบัน ดำเนินการภายใต้มาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาล ซึ่งครอบคลุมมิติบริการทางสังคม 7 ด้านย่อยอย่างเป็นรูปธรรม:

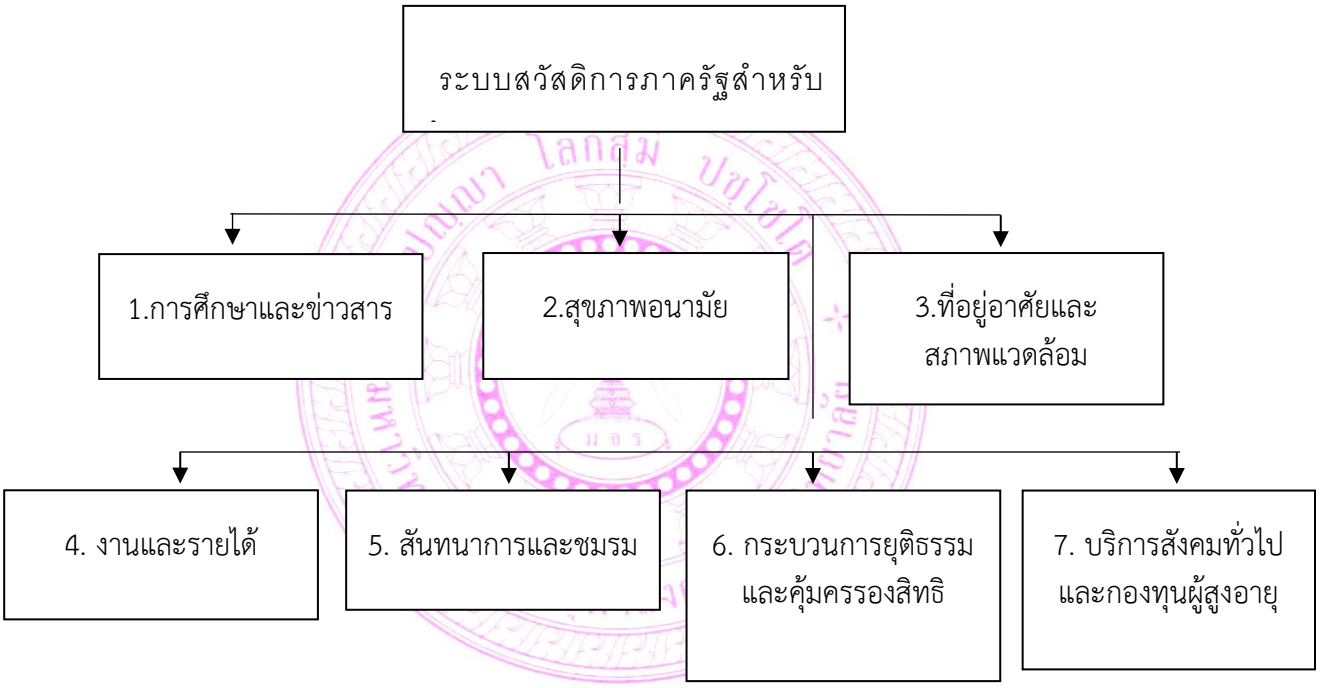

ด้านการศึกษา ศาสนา และข้อมูลข่าวสาร: การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน หลักสูตรการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุทั้งในและนอกระบบ และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยไม่มีข้อจำกัดด้านอายุ

ด้านสุขภาพอนามัย: การจัดช่องทางพิเศษ (Fast Track) ในสถานพยาบาลของรัฐ นโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และการพัฒนาระบบการดูแลระยะยาว (Long-term Care: LTC) สำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง

ด้านที่อยู่อาศัย: การสนับสนุนการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านพักอาศัยเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถอยู่ในชุมชนเดิมได้นานที่สุด (Aging in Place)

ด้านการทำงานและรายได้: มาตรการขยายอายุการทำงาน การฝึกอบอาชีพที่สอดคล้องกับวัย และการจ่ายสวัสดิการขั้นพื้นฐาน "เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ" แบบขั้นบันได (600 - 1,000 บาทตามช่วงอายุ) รวมถึงหลักประกันจากกองทุนผู้สูงอายุ

ด้านนันทนาการและกีฬา: การส่งเสริมเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุ การลดหย่อนค่าโดยสารขนส่งสาธารณะครึ่งราคา (ขสมก., MRT, BTS, บขส., รถไฟ, เรือด่วน) และการยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ

ด้านกระบวนการยุติธรรม: การให้คำปรึกษาทางกฎหมาย การคุ้มครองจากการถูกทารุณกรรม แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ หรือถูกทอดทิ้ง

ด้านบริการสังคมทั่วไป: การสงเคราะห์จัดการศพตามประเพณี (รายละ 2,000 บาทสำหรับผู้สูงอายุยากจน) และการจัดตั้งอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุในชุมชน (อผส.)

การบูรณาการพุทธธรรม: หลักอริยสัจ 4 กับการจัดการคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย

คุณภาพชีวิตทางพระพุทธศาสนาเป็นองค์รวมระหว่างรูป (กาย) และนาม (ใจ) การจัดสวัสดิการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับวัตถุ โดยนำกรอบ "อริยสัจ 4" มาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจและขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย ดังนี้:

ทุกข์ (สภาพปัญหา): คือ ความเสื่อมถอยทางกายภาพ โรคภัยไข้เจ็บเรื้อรัง ความสูญเสียบทบาททางสังคมและเศรษฐกิจ ภาวะซึมเศร้าจากการแยกตัวของครอบครัวเดี่ยว และข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของระบบสวัสดิการภาครัฐที่ยังไม่ครอบคลุม

สมุทัย (สาเหตุของปัญหา): ในระดับปัจเจกบุคคล เกิดจากการขาดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังขารและการไม่เตรียมพร้อมรับวัยสูงอายุ (ตามหลัก 10 อ.) ในระดับมหภาค เกิดจากความไม่ต่อเนื่องของนโยบายรัฐ การขาดฐานข้อมูลที่เป็นเอกภาพ และการขาดการรวมตัวเชิงบูรณาการของภาคส่วนต่าง ๆ

นิโรธ (เป้าหมาย/ความดับทุกข์): คือ ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามมาตรฐาน พึ่งตนเองได้ มีหลักประกันทางสุขภาพและรายได้อย่างมั่นคง ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและความสุขใจ (Well-being)

มรรค (แนวทางแก้ไข): คือ กระบวนการพัฒนาระบบสวัสดิการพหุลักษณ์และการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือในระดับท้องถิ่น การประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์การดูแลระยะยาว (LTC) ร่วมกับพลังของ

ชุมชน การใช้หลักพุทธธรรมและงานอดิเรกเพื่อขัดเกลาจิตใจ และการปฏิรูปร่างกฎหมายและโครงสร้างภาษีอรรัตราก้าวหน้าเพื่อรองรับงบประมาณสวัสดิการอย่างยั่งยืน

บทสรุป

การจัดสวัสดิการภาครัฐเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย เป็นกระบวนการเชิงโครงสร้างที่ต้องการการเปลี่ยนผ่านจากนโยบายเชิง "สงเคราะห์" ไปสู่การสร้าง "สิทธิและสวัสดิการเชิงสถาบันที่ยั่งยืน" จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีกรอบแผนผู้สูงอายุแห่งชาติและสิทธิประโยชน์ทางกฎหมายที่ชัดเจนครอบคลุมทั้ง 7 มิติ แต่กลไกในระดับปฏิบัติยังเผชิญปัญหาการทำงานแยกส่วนและงบประมาณที่ไม่เพียงพอ ทิศทางในอนาคตควรเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบ "สวัสดิการพหุลักษณ์" ที่เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทหลักในการจัดบริการร่วมกับรัฐ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการขับเคลื่อนการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุกลุ่มติดบ้านและติดเตียง ควบคู่ไปกับการส่งเสริมผู้สูงอายุกลุ่มติดสังคมให้มีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานที่เหมาะสม การบูรณาการหลักอริยสัจ 4 และหลัก 10 อ. จะเป็นเสมือนเข็มทิศสำคัญที่ช่วยพัฒนาทั้งด้านกายภาพและจิตใจ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทยอย่างรอบด้านและยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กฤษฎา ศุภกิจไพศาล. (ม.ป.ป.). **รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมร่วมสมัย.** สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2553). **พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2553**. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2552). **แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552**. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

จิราพร เกศพิชญวัฒนา, และคณะ. (ม.ป.ป.). **การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุและมิติทางสังคม**. สำนักงานคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (ม.ป.ป.). **ระบบการจัดบริการสังคมและการพัฒนา**. คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม.

บริบูรณ์ พรพิบูลย์. (ม.ป.ป.). **ความสูงอายุและกระบวนการเสื่อมถอยแบบธรรมชาติ.** มหาวิทยาลัยมหิดล.

วันทนีย์ วาสิกะสิน, และคณะ. (ม.ป.ป.). **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม.** สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 3.

รศรินทร์ เกรย์, และคณะ. (2560). **รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2560**. มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.).

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, และคณะ. (ม.ป.ป.). **แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยและสิทธิสวัสดิการ.** มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

สถาบันวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน (สพช.). (2552). **มิติมติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติประเด็นการดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง**. สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2562). **คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ วันพฤหัสบดีที่ 25 กรกฎาคม 2562**. สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)**. สำนักนายกรัฐมนตรี.

สุรเดช ศรีโพธิ์, และคณะ. (ม.ป.ป.). **กระบวนการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมในระดับพื้นที่. สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 3 จังหวัดชลบุรี**.

สุรกุล เจนอบรม. (ม.ป.ป.). **ทฤษฎีประชากรศาสตร์และเกณฑ์ความเป็นผู้สูงอายุ.** สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

Friedlander, W. A., & Apte, R. Z. (1980). **Introduction to social welfare (5th ed.)**. Prentice-Hall.

International Labour Office. (ม.ป.ป.). **Core principles of social security and care maintenance**. ILO.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การวิเคราะห์นโยบายและกระบวนการการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP

POLICIES AND PROCESSES ANALYSIS FOR DRIVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP)

พระวุฒิไกร วุฑฺฒิญาโณ (หาพันนา)[1], สุวรา นาคยศ[2], พระราชสุทธิวัชรสุธี[3]
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Wutthikai Wutthiyano (Hapanna)[1], Suwara Nakyos[2],
PhraRatchasuthiwatcharasuthi [3]
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: wutthikai0073@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง วิเคราะห์นโยบายและกระบวนการการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP โดยมีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาพัฒนาการและนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ 2. เพื่อวิเคราะห์การเป้าหมายและกลยุทธ์ของนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการแห่งสหประชาชาติ UNDP 3. เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนนโยบายดำเนินงานของ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับนานาชาติการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1.UNDP มีพัฒนาการจากการเป็นองค์กรที่มุ่งสนับสนุนการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา สู่การเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนตามกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยยึดหลักการพัฒนาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลางและหลักการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

2.นโยบายสำคัญครอบคลุมการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคทางสังคม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมธรรมาภิบาล และการประยุกต์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา

3.นอกจากนี้ UNDP ใช้กลไกการดำเนินงานแบบบูรณาการและการมีส่วนร่วม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลอย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากร เทคโนโลยี และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของบางประเทศ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า UNDP มีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศและสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมในระดับโลก

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

คำสำคัญ: โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, การพัฒนาที่ยั่งยืน, นโยบายสาธารณะ, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This research article analyzes the policies and processes driving sustainable development of the United Nations Development Programme (UNDP), with the objective of... 1. To study the development and policies of the United Nations Development Programme (UNDP). 2. To analyze the goals and strategies of UNDP's sustainable development policy. 3. To study the policy implementation process of UNDP in promoting sustainable development at the international level. This research is qualitative, collecting data through in-depth interviews with key informants. Data was analyzed using descriptive analysis.

The research findings revealed that:

1. UNDP has evolved from an organization focused on supporting the economic recovery and development of developing countries to a leading organization in promoting sustainable development within the framework of the Sustainable Development Goals (SDGs), based on the principles of human-centered development and leaving no one behind.

2. Key policies encompass poverty and inequality reduction, promotion of human rights, social equality, environmental conservation, promotion of good governance, and the application of innovation and technology for development.

3. Furthermore, UNDP utilizes integrated and participatory operational mechanisms, relying on cooperation between the government, private sector, civil society, and international organizations to drive balanced development in economic, social, and environmental dimensions. However, its operations face limitations in resources, technology, and the economic conditions of some countries. The research findings reflect that UNDP plays a crucial role in building international cooperation networks and supporting the concrete implementation of sustainable development goals at the global level.

Keywords: United Nations Development Programme (UNDP), sustainable development, public policy, Sustainable Development Goals (SDGs)

บทนำ

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดสำคัญที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติว่าเป็นแนวทางในการพัฒนาที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตนเอง องค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) จำนวน 17 เป้าหมาย เพื่อใช้เป็นกรอบการพัฒนาร่วมกันของประเทศสมาชิกทั่วโลกในช่วงปี ค.ศ. 2016–2030 รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการประสานงานการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน, โครงการการพัฒนาที่ยั่งยืน https://www.sdgmove.com/wp-content/uploads/ (15 ธันวาคม 2567) โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP) เป็นหน่วยงานหลักด้านการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในกว่า 170 ประเทศทั่วโลก โดยดำเนินงานผ่านการสร้างความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อสนับสนุนการลดความยากจน การลดความเหลื่อมล้ำ การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การพัฒนาธรรมาภิบาล การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการพัฒนานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้หลักการสำคัญคือ ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (สุพาภรณ์ กันยะติ๊บ, ม.ป.ป.)

สำหรับประเทศไทย UNDP ได้เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 และมีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาประเทศในหลากหลายด้าน ทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ การลดความยากจน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะภายหลังการประกาศเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในปี พ.ศ. 2558 UNDP ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการขับเคลื่อน SDGs ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมของประเทศไทย (กอบชัย ลี้พิสิษฐ์สกุล, 2565)

อย่างไรก็ตาม แม้ UNDP จะมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ แต่ยังคงปรากฏความท้าทายหลายประการ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน การเข้าถึงทรัพยากรและองค์ความรู้ที่ไม่เท่าเทียมกัน ตลอดจนข้อจำกัดด้านงบประมาณและกลไกการบริหารจัดการ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบายและการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (ชล บุนนาค, 2565)

จากการศึกษางานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ของโครงการพัฒนา การประเมินความสำเร็จของเป้าหมาย SDGs หรือการศึกษาประเด็นการพัฒนาเฉพาะด้าน เช่น เศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม แต่ยังขาดการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์พัฒนาการ แนวคิดเชิงนโยบาย กลไกการขับเคลื่อน และกระบวนการดำเนินงานของ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นระบบโดยหลักธรรมภิบาล พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,

(2546) โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่เชื่อมโยงกับการดำเนินงานในระดับนานาชาติ (จตุพล ยงศร, 2566)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิเคราะห์นโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อศึกษาพัฒนาการและนโยบายการพัฒนา วิเคราะห์เป้าหมายและกลยุทธ์การดำเนินงาน ตลอดจนศึกษากระบวนการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ อันจะนำไปสู่องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบาย การบริหารจัดการ และการสร้างความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาพัฒนาการและนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ

2.เพื่อวิเคราะห์เพื่อการเป้าหมายและกลยุทธ์ของนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการแห่งสหประชาชาติ UNDP

3.เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนนโยบายดำเนินงานของ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับนานาชาติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์นโยบายและกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นกระบวนการศึกษานโยบายของโครงการแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

1. การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Qualitative Research) การศึกษาจากเอกสารเป็นการทบทวนวรรณกรรม โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ จากหนังสือ รายงานวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ วารสาร วิทยานิพนธ์ และเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี ความรู้ผลการศึกษาวิจัย ผลจากการทบทวนงานวิชาการ และข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประกอบการอภิปรายข้อมูล เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษา

1.1. รวบรวมข้อมูลจากนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน รายงานวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ วารสาร วิทยานิพนธ์ และเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของโครงการแห่งสหประชาติ UNDP

1.2. วิเคราะห์องค์ความรู้ และกระบวนการสร้างความยั่งยืนของนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

2. การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการดังนี้

2.1. การสัมภาษณ์ผู้บริหาร UNDP ผู้แทนประจำประไทย และเจ้าหน้าที่จาก UNDP จากสำนักงาน UNDP ประเทศไทย เพื่อทราบถึงการดำเนินงานของนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

2.2. การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ UNDP เพื่อทราบถึงกระบวนการสร้างความยั่งยืนของนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

สามารถขั้นตอนการวิจัย การวิเคราะห์นโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมข้อมูลจากค้นคว้าข้อมูลต่างๆ จากรายงานวิจัย บทความวิจัย บทความวิชาการ วารสาร วิทยานิพนธ์ และเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี

ขั้นตอนที่ 2 สัมภาษณ์ผู้บริหาร UNDP ผู้แทนประจำประไทย และเจ้าหน้าที่จาก UNDP จากสำนักงาน UNDP สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐจากกระทรวงพัฒนาสังคม และตัวแทนจากภาคประชาชนหรือผู้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ขั้นตอนที่ 3 ประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จากผู้ให้ข้อมูลในเชิงคุณภาพแล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ เพื่อให้เป็นกระบวนการพัฒนาตัวแบบความยั่งยืนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์องค์ความรู้ กระบวนการ และผลลัพธ์ของนโยบายของโครงการแห่งสหประชาชาติ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

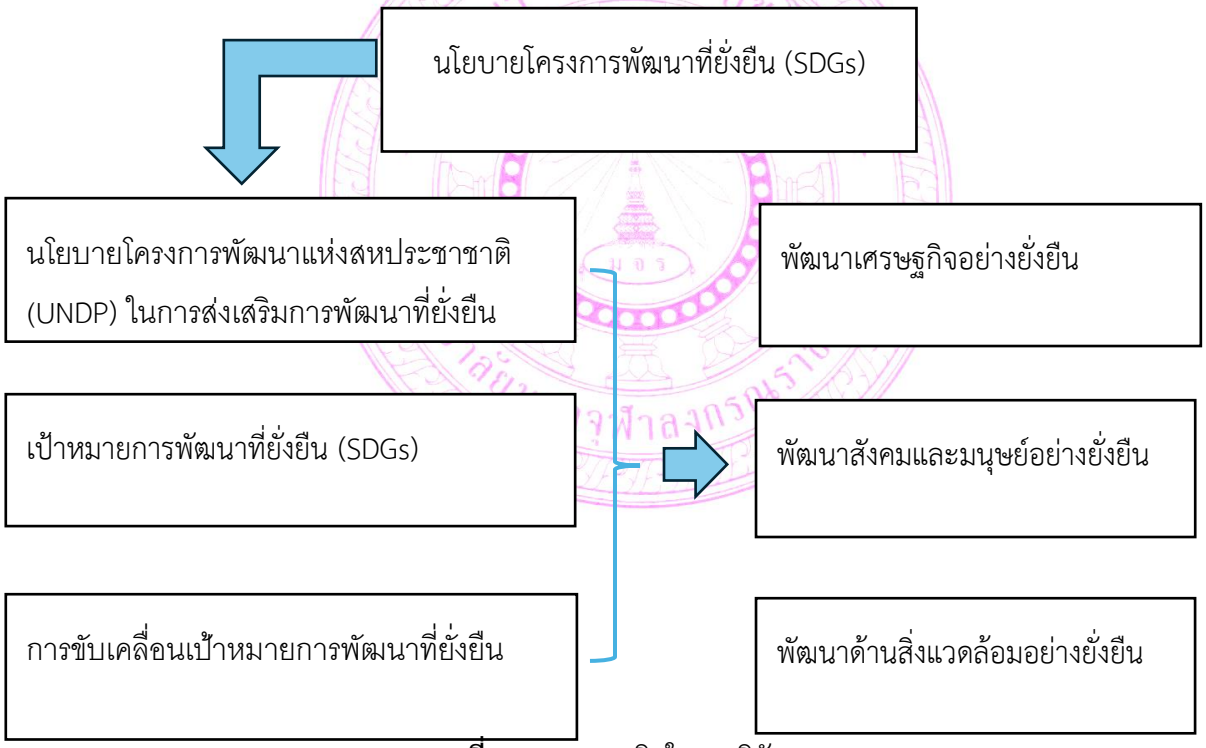

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการและนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ผลการศึกษาพบว่า โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP) ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1965 ภายใต้องค์การสหประชาชาติ โดยมีเป้าหมายเริ่มต้นในการสนับสนุนการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมา UNDP ได้พัฒนาบทบาทจากการมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมมิติด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และสิทธิมนุษยชนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 1990 UNDP ได้เสนอแนวคิด การพัฒนามนุษย์ (Human Development) ซึ่งเน้นว่าการพัฒนาไม่ควรวัดเพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ต้องคำนึงถึงคุณภาพชีวิต การศึกษา สุขภาพ และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชน แนวคิดดังกล่าวถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเวลาต่อมา ภายหลังการประกาศเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในปี ค.ศ. 2015 UNDP ได้ทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการสนับสนุนและประสานความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยนโยบายสำคัญครอบคลุมการลดความยากจน การลดความเหลื่อมล้ำ สิทธิมนุษยชน ธรรมาภิบาล สิ่งแวดล้อม และนวัตกรรมเพื่อการพัฒนา

2. กลยุทธ์และกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNDP ผลการศึกษาพบว่า UNDP ใช้แนวทางการดำเนินงานแบบบูรณาการและการมีส่วนร่วม โดยมีโครงสร้างการทำงานเชื่อมโยงระหว่างระดับโลก ภูมิภาค และประเทศ ซึ่งสำนักงานประเทศทำหน้าที่ประสานงานกับรัฐบาลและภาคส่วนต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการพัฒนา กระบวนการขับเคลื่อนนโยบายของ UNDP ตั้งอยู่บนความร่วมมือแบบพหุภาคี โดยเปิดโอกาสให้ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา พร้อมทั้งเน้นการใช้ข้อมูล งานวิจัย นวัตกรรม และเทคโนโลยีเป็นฐานในการกำหนดนโยบาย กลยุทธ์สำคัญคือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทรัพยากร และประสบการณ์การพัฒนา ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในแต่ละประเทศให้สอดคล้องกับบริบทของตนเอง

3. ผลการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNDP ในระดับนานาชาติ ผลการศึกษาพบว่า การขับเคลื่อนนโยบายของ UNDP ในระดับนานาชาติครอบคลุม 3 มิติหลัก ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการพัฒนาแบบองค์รวมและยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจ UNDP ส่งเสริมเศรษฐกิจแบบครอบคลุม (Inclusive Economy) โดยมุ่งลดความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ และสนับสนุนการสร้างอาชีพและผู้ประกอบการรายย่อย

ด้านสังคม เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมทางเพศ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

ด้านสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการลดก๊าซเรือนกระจก การใช้พลังงานสะอาด และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอาการผลการวิจัยสะท้อนว่า UNDP มีบทบาท

สำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ และผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ ดำเนินการพัฒนาที่สอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาวิเคราะห์นโยบายของ United Nations Development Programme ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้สำคัญได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 นโยบายของ United Nations Development Programme
ที่มา: ใช้ ChatGPT ในการสังเคราะห์ข้อมูล

1) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต้องดำเนินควบคู่กันในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาล หากมุ่งเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง อาจก่อให้เกิดปัญหาความไม่สมดุลและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในระยะยาว การดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่สามารถดำเนินการโดยภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรระหว่างประเทศ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนในพื้นที่

2) นโยบายที่มีความยืดหยุ่นสามารถตอบสนองต่อบริบทของแต่ละประเทศได้ดีกว่า ความร่วมมือระหว่างประเทศมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ไขปัญหาระดับโลก เนื่องจากปัญหาหลายประการ เช่น ภาวะโลกร้อน ความยากจน และโรคระบาด เป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยประเทศใดประเทศหนึ่งเพียงลำพังUNDP ใช้แนวทางการพัฒนาที่สามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญของความยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ และการติดตามผล จะช่วยสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความต่อเนื่องของการพัฒนาและการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและติดตามการดำเนินงาน ช่วยให้เกิดความโปร่งใสและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

4) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องดำเนินควบคู่ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อ หลักธรรมาภิบาลเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ ซึ่งจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและลดปัญหาการทุจริต การพัฒนาที่มุ่งเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องสร้างสมดุลในทุกมิติ

5) นวัตกรรมและเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา นวัตกรรมและเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข และการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ข้อมูลสารสนเทศ และนวัตกรรมทางสังคม เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

6) หลักธรรมาภิบาลเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า United Nations Development Programme มีบทบาทสำคัญในฐานะองค์กรระหว่างประเทศที่ช่วยสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศสมาชิก ผ่านการกำหนดนโยบาย การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการสนับสนุนทรัพยากรในการพัฒนา อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและการสร้างสังคมที่มั่นคงและยั่งยืนใน การบริหารงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินนโยบายเกิดความน่าเชื่อถือและประสบผลสำเร็จ

สรุป องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า United Nations Development Programme มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับนานาชาติและระดับประเทศ ผ่านการกำหนดนโยบาย การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการสนับสนุนการดำเนินงานที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนในอนาคต

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า United Nations Development Programme มีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางและขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก โดยเฉพาะการสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

1 ผลการวิเคราะห์พัฒนาการและนโยบายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประวัติและพัฒนาการของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของ UNDP มีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของโลก จากเดิมที่เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน ไปสู่การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถขององค์กรในการปรับตัวให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาคมโลก แนวคิดการพัฒนามนุษย์ของ UNDP ช่วยเปลี่ยนมุมมองการพัฒนาจาก การเติบโตทางเศรษฐกิจ ไปสู่ คุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน นโยบายและกลยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า นโยบายของ UNDP มีลักษณะเป็นนโยบายแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาลเข้าด้วยกัน การกำหนดนโยบายโดยยึดหลัก ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับความเสมอภาคและการเข้าถึงโอกาสของประชาชนทุกกลุ่ม นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหายังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ได้ดียิ่งขึ้น สรุปภาพรวมนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า จุดเด่นของนโยบาย UNDP คือการดำเนินงานแบบยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้ประเทศสมาชิกสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างด้านศักยภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยีของแต่ละประเทศ ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินนโยบายให้ประสบผลสำเร็จอย่างเท่าเทียมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศรีสุนทร วิริยะวิภาต และคณะ พบว่า ซึ่งทำการประเมินนโยบายขับเคลื่อนอำเภอควบคุมโรคเข้มแข็งแบบยั่งยืนโดยใช้แบบจำลอง CIPP พบว่า แม้ในมิติด้านสาระของนโยบายจะมีความชัดเจนและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน แต่ในทางปฏิบัติมักประสบปัญหาความล่าช้าในการจัดสรรงบประมาณ (โดยร้อยละ 53.3 ของผู้รับการประเมินระบุว่าการโอนงบประมาณสนับสนุนทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว หรือ SRRT ระดับตำบลยังล่าช้า) รวมถึงความล่าช้าและการไม่ครอบคลุมของการสื่อสารถ่ายทอดนโยบายในระยะแรก ตลอดจนข้อจำกัดด้านเวลาในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร สภาวการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากลของ UNDP หรือนโยบายการพัฒนาด้านสาธารณสุขในระดับท้องถิ่น ต่างต้องเผชิญกับความท้าทายในลักษณะเดียวกัน คือ ช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติ ความสำเร็จที่

แท้จริงของการขับเคลื่อนความยั่งยืน จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของตัวนโยบายส่วนกลางเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การจัดสรรทรัพยากรทุนและงบประมาณที่ทันท่วงที ความพร้อมของทีมปฏิบัติงานในพื้นที่ (อาทิ การเลือกจัดการปัญหาโรคประจำถิ่นตามความพร้อมของพื้นที่ในงานวิจัยของศรีสุนทรฯ) รวมถึงการพัฒนาระบบข้อมูลที่เป็นระบบ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนสามารถบูรณาการและขับเคลื่อนงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิผล (ศรีสุนทร วิริยะวิภาต และคณะ, 2555)

2 ผลการวิเคราะห์เพื่อการเป้าหมายและกลยุทธ์ของนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโครงการแห่งสหประชาชาติ (UNDP) พบว่า โครงสร้างและกลไกการขับเคลื่อนนโยบายของ UNDP มีลักษณะเด่นในการเชื่อมโยงระหว่างระดับโลกและระดับประเทศ ทำให้สามารถกำหนดนโยบายร่วมกันในลักษณะสากลควบคู่ไปกับการยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของแต่ละประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ กลไกการติดตามและประเมินผลยังมีส่วนช่วยให้เกิดความโปร่งใสและนำไปสู่การปรับปรุงนโยบายอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของกระบวนการดำเนินงานและความร่วมมือระหว่างประเทศนั้น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือในรูปแบบพหุภาคีเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาระดับโลกที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยประเทศใดประเทศหนึ่งเพียงลำพัง เช่น ภาวะโลกร้อน ความยากจน และโรคระบาด กลไกดังกล่าวของ UNDP ช่วยสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และทรัพยากร ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อประเทศกำลังพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยรูปแบบการขับเคลื่อนนโยบายที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Inclusivity) และการประยุกต์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่จริง ประเด็นการขับเคลื่อนนโยบายผ่านกลไกความร่วมมือพหุภาคีและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อตอบโจทย์พื้นที่จริงนี้ มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สิริเขตต์ ปิยรัตนวรสกุล ซึ่งศึกษาการขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคมของเยาวชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรมของจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยดังกล่าวระบุว่า กระบวนการขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคมประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ตั้งแต่การระบุปัญหาและทำความเข้าใจบริบท การร่วมสร้างสรรค์และพัฒนารูปแบบ การทดลองเรียนรู้ในพื้นที่จริง ไปจนถึงการขยายผลสู่ความยั่งยืน โดยมีปัจจัยเอื้อที่สำคัญคือ วิสัยทัศน์ของผู้นำ การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และทุนทางสังคม ทว่ายังคงต้องเผชิญกับอุปสรรคเชิงระบบ เช่น ความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย หรือข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง จนนำไปสู่การสังเคราะห์กรอบแนวคิดในลักษณะ ระบบนิเวศแห่งการพัฒนาเยาวชนที่ยั่งยืนบนฐานพหุวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) หลายมิติ ได้แก่ การศึกษาที่มีคุณภาพ (SDG 4) การลดความเหลื่อมล้ำ (SDG 10) การพัฒนาเมืองและชุมชนยั่งยืน (SDG 11) และการสร้างสังคมสงบสุขและสถาบันที่เข้มแข็ง (SDG 16) ผ่านกลไกความร่วมมือแบบพหุภาคี ปรากฏการณ์เชิงนโยบายและแนวปฏิบัติข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กรอบแนวคิดการขับเคลื่อนความยั่งยืนของ UNDP ในระดับมหภาค และการพัฒนาทางสังคมในระดับจุลภาค มีจุดร่วมสำคัญในการเป็น ห่วงโซ่แห่งการมีส่วนร่วม โดยความสำเร็จใน

การแปลงเป้าหมาย SDGs ไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายระดับโลกหรือนวัตกรรมสังคมของเยาวชนในระดับท้องถิ่น ต่างต้องอาศัยกลไกพหุภาคีและการสร้าง ระบบนิเวศ ที่เอื้ออำนวยร่วมกัน การดำเนินงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการทดลองเรียนรู้ในพื้นที่จริง จะช่วยลดข้อจำกัดและอุปสรรคเชิงระบบลงได้ ส่งผลให้การพัฒนาศักยภาพมนุษย์และการแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ดำเนินไปได้อย่างสอดคล้องสมานฉันท์และเกิดความยั่งยืน (สิริเขตต์ ปิยรัตนวรสกุล, 2569)

3 ผลการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนนโยบายดำเนินงานของ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับนานาชาติ จากการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนนโยบายของ UNDP ในมิติต่าง ๆ พบว่า ใน ด้านเศรษฐกิจ UNDP มุ่งเน้นการสร้างเศรษฐกิจที่ครอบคลุมและเป็นธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและกระจายโอกาสให้แก่ประชาชนทุกกลุ่ม ขณะที่ใน ด้านสังคม มีการขับเคลื่อนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน และสร้างความเสมอภาคตามกรอบแนวคิดการพัฒนามนุษย์ สำหรับ ด้านสิ่งแวดล้อม UNDP มีบทบาทนำระดับสากลในการผลักดันนโยบายลดก๊าซเรือนกระจก การส่งเสริมพลังงานสะอาด และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการแปลงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและมิติต่าง ๆ ไปสู่เชิงปฏิบัตินั้น ยังคงเผชิญข้อจำกัดร้ายแรงด้านงบประมาณ เทคโนโลยี โครงสร้างอำนาจ รวมถึง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ของบางประเทศสมาชิก ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องในการดำเนินงานระยะยาว ประเด็นความท้าทายเกี่ยวกับผลประโยชน์แฝงและอุปสรรคในกลไกการแปลงนโยบายลงสู่ทางปฏิบัตินี้ มีมุมสะท้อนที่สอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญกับผลการวิจัยของ ภานุเดช ชื่นจิตร ซึ่งศึกษากลไกและกระบวนการขับเคลื่อนนโยบาย ไทยนิยม ยั่งยืน ในพื้นที่อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี โดยผลการวิจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่นโยบายเพื่อความยั่งยืนมักจะประสบ คือ กลไกการขับเคลื่อนส่วนใหญ่เป็นการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐในลักษณะการสั่งการแบบบนลงล่าง (Top-down) ขาดการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาและสะท้อนความต้องการที่แท้จริง ส่งผลให้นโยบายไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงในระดับฐานราก อีกทั้งยังมีลักษณะของการหวังผลประโยชน์ในทางการเมือง ซึ่งขัดแย้งกับวัตถุประสงค์หลักของนโยบายที่ตั้งไว้ ข้อค้นพบจากการเปรียบเทียบทั้งสองระดับนี้ นำไปสู่ข้ออภิปรายสำคัญที่ว่า ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากกลไกนโยบายขาดความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์และกระบวนการมีส่วนร่วม แม้ว่าในระดับสากล UNDP จะพยายามขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ แต่ในระดับปฏิบัติการจริง ไม่ว่าจะเป็นระดับรัฐบาลส่วนกลางหรือส่วนท้องถิ่น มักจะเผชิญกับอุปสรรคจากระบบราชการแบบสั่งการและการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง/เศรษฐกิจของกลุ่มทุนหรือผู้มีอำนาจ ซึ่งส่งผลให้เป้าหมายการกระจายโอกาสและการพัฒนาที่ยั่งยืนถูกบิดเบือนไป ดังนั้น ประสิทธิภาพของการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับการออกแบบนโยบายที่ครอบคลุมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการทลายโครงสร้างแบบบนลงล่าง การขจัดข้อจำกัดด้านผลประโยชน์ทับซ้อน

และการเปลี่ยนผ่านไปสู่กลไกที่ประชาชนและภาคส่วนในพื้นที่สามารถร่วมกำหนดทิศทางได้ (ภานุเดช ชื่นจิตร, 2564)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. UNDP และหน่วยงานภาครัฐของประเทศสมาชิกควรส่งเสริมการบูรณาการนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ครอบคลุมมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาลอย่างเป็นระบบเพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และสามารถแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนเชื่อมโยงกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่นในการกำหนดนโยบาย ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้การพัฒนาตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและเกิดความยั่งยืนในระยะยาว

3. ควรพัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างประเทศให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยเน้นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และทรัพยากร เพื่อช่วยเพิ่มศักยภาพของประเทศกำลังพัฒนาในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

4. ควรสนับสนุนการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการบริหารจัดการ การวางแผนนโยบาย และการติดตามประเมินผล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการดำเนินงานด้านการพัฒนา

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. หน่วยงานภาครัฐควรจัดทำฐานข้อมูลด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีความทันสมัยและเชื่อมโยงกันระหว่างหน่วยงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ควรพัฒนาศักยภาพบุคลากรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และแนวทางการดำเนินงานของ UNDP มากยิ่งขึ้น

3. ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนและร่วมแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทของตนเอง

4. ควรเพิ่มการสนับสนุนโครงการด้านสิ่งแวดล้อม การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาเศรษฐกิจสีเขียว เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของโครงการและนโยบายของ UNDP ในแต่ละประเทศหรือแต่ละภูมิภาค เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยความสำเร็จและอุปสรรคในการดำเนินงาน

2. ควรศึกษาบทบาทของ UNDP ในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัล และความท้าทายระดับโลกในอนาคต

3. ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่าง UNDP กับองค์กรระหว่างประเทศอื่นที่ดำเนินงานด้านการพัฒนา เช่น ธนาคารโลก (World Bank) หรือองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ

4. ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNDP ในระดับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อค้นหาแนวทางการขับเคลื่อน SDGs ที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

กอบชัย ลี้พิสิษฐ์สกุล. (2565). **การพัฒนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางองค์กรสหประชาชาติ** (UN) [วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

จตุพล ยงศร. (2567). การพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาไทยสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs). วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม. **Journal of Industrial Education**. 23(2), 15–28.

ชล บุนนาค. (2565). **โครงการประสานงานการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs): SRI Unit หน่วยที่ 14**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ภานุเดช ชื่นจิตร. (2564). การศึกษานโยบายไทยนิยม ยั่งยืน: กลไก กระบวนการ และความสอดคล้องเชิงนโยบาย กรณีศึกษาอำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี. วารสารวิจัยวิชาการ, 4(4), 112–125.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2557). การพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ. TDRI. https://tdri.or.th/2014/05/human-capital-development

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2563). การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในประเทศไทย. TDRI. https://tdri.or.th

รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการประสานงานการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2567). โครงการการพัฒนาที่ยั่งยืน. SDG Move. https://www.sdgmove.com/wp-content/uploads/

ศรีสุนทร วิริยะวิภาต และคณะ. (2555). การประเมินผลนโยบายต่อการขับเคลื่อนโครงการอำเภอควบคุมโรคเข้มแข็งแบบยั่งยืนในพื้นที่ของสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น ปีงบประมาณ 2555. วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 7 จังหวัดขอนแก่น, 19(2), 45–58.

สิริเขตต์ ปิยรัตนวรสกุล. (2569). กรอบแนวคิดการขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคมของเยาวชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs): กรณีจังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. 10(2), 89–102.

สุพาภรณ์ กันยะติ๊บ. (2560). หลักพุทธธรรมกับการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสถานปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่ง. **วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Erendor, M. E., & Sunguray, C. (2019). The United Nations and promoting sustainable development. **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 8(3), 412–425.

Georgeson, L., & Maslin, M. (2018). Putting the United Nations Sustainable Development Goals into practice: A review of implementation, monitoring, and finance. **Geo: Geography and Environment**. 5(1), e00049.

Luetz, J. M., & Walid, M. (2019). **Social responsibility versus sustainable development in United Nations policy documents: A meta-analytical review of key terms in human development reports. In W. Leal Filho (Ed.), Social Responsibility and Sustainability** (pp. 315–338). Springer.

Odum, E. P., & Barrett, G. W. (2005). **Fundamentals of ecology (5th ed.)**. Thomson Brooks/Cole.

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก

FIELD TRIP FORMATS FOR THAI AND INTERNATIONAL STUDENTS TO ENHANCE GLOBAL CITIZENSHIP

พระจิรภัทร อธิปญฺโญ (ชูเล็ก)[1], พระมหาดนัยพัชร์ คมภีรปญฺโญ[2], พระราชสุทธิวัชรสุธี[3]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra jiraphat Athipanyo (Chulek)[1], Phamaha Danaiphat Gambhirrapanyo[2], Phra Ratchasuthiwatcharasuthi [3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: jirapatdodo1706@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก” วัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกิจกรรมการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ 2) เพื่อออกแบบบพัฒนาและรูปแบบการทัศนศึกษาไทยและนานาชาติและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณลักษณ์พลเมืองโลก และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 คน/รูป วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

1) ผลการวิจัยพบว่า การทัศนศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมทั้งด้านทักษะสังคม การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม และประสบการณ์ตรงที่การเรียนรู้ในห้องเรียนปกติไม่สามารถทดแทนได้ แต่สภาพการณ์ปัจจุบันสะท้อนว่าโรงเรียนไทยส่วนใหญ่ยังเน้นการทัศนศึกษาเชิงทัศนียภาพและประวัติศาสตร์ ทั้งยังเผชิญข้อจำกัดด้านงบประมาณ ภาระงานของครู และมาตรการความปลอดภัย ส่งผลให้กิจกรรมถูกจำกัดอยู่เพียงการเข้าชมหรือเป็นเพียงกิจกรรมเสริมประสบการณ์ ในขณะที่โรงเรียนนานาชาติมีความพร้อมในการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การแก้ปัญหา และมีโครงสร้างการเรียนรู้ที่ชัดเจนตั้งแต่การเตรียมความพร้อม การตั้งคำถามชี้นำในพื้นที่ จนถึงการถอดบทเรียนหลังกิจกรรม 2) ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลกที่พัฒนาขึ้น มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ มีความยืดหยุ่นสูง และสามารถปรับใช้ได้จริงทั้งในบริบทโรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติโดยสอดคล้องกับวัฒนธรรม ทรัพยากร และสภาพแวดล้อม

ที่แตกต่างกัน การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า การออกแบบกิจกรรมที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและบูรณาการประเด็นระดับโลกเข้ากับประสบการณ์จริงในพื้นที่ สามารถกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะทางสังคม และจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 พร้อมทั้งเชื่อมโยงบริบทท้องถิ่นเข้ากับมิติทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับสากล 3) ผลการวิจัยพบว่า การนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลกที่พัฒนาขึ้น ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดสำคัญ 3 ส่วน ไปทดลองใช้และวิเคราะห์ข้อมูลจริง สามารถยืนยันประสิทธิผลของรูปแบบในการพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้านในภาพรวม ทั้งด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์ และคุณลักษณะความเป็นพลเมือง การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า กระบวนการจัดการทัศนศึกษาที่มีโครงสร้างและเป้าหมายชัดเจน เน้นการเรียนรู้เชิงรุกจากประสบการณ์จริง สถานการณ์จริง และการมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับความรู้ไปสู่ผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และเกิดความตระหนักรู้ต่อประเด็นทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การพัฒนา รูปแบบการทัศนศึกษา, ความเป็นพลเมืองโลก, นักเรียนไทยและนานาชาติ, การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม, การศึกษาเชิงประสบการณ์.

Abstract

This thesis objective consists of three parts 1) to study the patterns and activities of educational field trips for Thai and international students; 2) to design and develop models for Thai and international educational field trips that enhance global citizenship attributes, and 3) to propose an educational field trip model for Thai and international students aimed at fostering global citizenship attributes. This study employs a qualitative research methodology based on documentary research and a literature review, alongside in-depth interviews with 15 experts and monastic scholars. Data were analyzed using content analysis and presented through descriptive analysis.1) The first objective's findings revealed that educational field trips serve as an essential tool for holistic student development, encompassing social skills, cross-cultural learning, and direct experiences that conventional classroom learning cannot replace. However, the current situation reflects that most Thai schools still emphasize scenic and historical sightseeing. Furthermore, they face constraints regarding budget, teacher workload, and safety measures, resulting in activities being restricted to mere site-seeing or treated only as extracurricular supplements. In contrast, international schools possess readiness in managing experiential learning and problem-solving, supported by a well-defined learning structure that spans from pre-trip preparation and guided questioning on-site to post-activity reflection.

2) The second objective's findings indicated that the developed educational field trip model for enhancing global citizenship attributes functions as a student-centered, holistic learning process. Divided into three key components, the model offers high flexibility and can be practically adapted to both Thai and international school contexts, aligning with their differing cultures, resources, and environments. The discussion of findings highlights that designing activities that focus on a continuous learning process-and integrating global issues with real-world on-site experiences-can stimulate critical thinking, social skills, and 21st-century global citizenship consciousness, while effectively connecting local contexts with global social, cultural, and environmental dimensions.3) The third objective's findings demonstrated that implementing and analyzing data from the trial of the developed educational field trip model, which comprises three essential components, confirms its overall efficacy in comprehensively developing learners. This includes intellectual, social, emotional, and citizenship dimensions. The discussion of findings indicates that a structured and goal-driven field trip management process, which emphasizes active learning through real-world experiences, authentic situations, and active engagement, can transform the role of learners from passive recipients of knowledge to active creators of knowledge. This process stimulates students to develop collaborative skills, social responsibility, and a tangible awareness of social and environmental issues.

Keywords: Field Trip Model Development, Global Citizenship Qualities, Thai and International Students, Cross-Cultural Learning, Experiential Learning.

บทนำ

สังคมไทยโดยการส่งเสริมการเรียนรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา โดยมุ่งหวังให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ ทั้งนี้ในแผนการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติในช่วงปี 2545-2559 ก็ได้มุ่งเน้นในการปฏิรูปการศึกษาตลอดจนการบริหารและการจัดการด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาคนและสร้างสังคมที่มีคุณธรรมและความสมดุลคุณคิดว่าการส่งเสริมการเรียนรู้ในระดับสังคมสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยศตวรรษที่ 21 เป็นศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วโดยเทคโนโลยีทางด้านคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (network) ส่งผลให้วิถีชีวิต การทำงาน และกิจกรรมต่างๆ ของผู้คนในโลกมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการศึกษาทั้งในด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดและผลกระทบที่มีต่อการศึกษาทั้งในด้านแนวคิดและความต้องการในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การพัฒนาคนเป็นภารกิจหลักของการศึกษาซึ่งต้องเริ่มต้นจากช่วงปฐมวัย และพัฒนาต่อเนื่องไปตลอดชีวิต โดยพัฒนาทั้งในด้านความรู้ ทักษะ

และคุณลักษณะให้พร้อมในการศึกษา การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายในสังคมโลกดังนั้นในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนทุกคนจำเป็นต้องฝึกทักษะเพื่อประโยชน์ในการใช้ชีวิตทั้งในโลกของการศึกษาและในโลกของการใช้ชีวิตจริง (ชลธิชา ห้อมฟุ้ง และสมพร ร่วมสุข, 2559: 1549-1563) สำหรับเด็กปฐมวัย Berry Street Childhood Institute ได้ระบุถึง 10 เสาหลัก (ten pillars) ของจุดเริ่มต้นในการพิจารณาถึงการที่เด็กปฐมวัยในวันนี้ที่ต้องได้รับการพัฒนาประกอบไปด้วย การมีที่อยู่ที่เรียนรู้อย่างมั่นคงปลอดภัยการได้รับการพัฒนาสุขภาพอนามัย เครื่องนุ่งห่ม และการจัดโภชนาการที่เหมาะสมการได้รับความรัก ความอบอุ่น การดูแลในครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการมีเพื่อนการเห็นคุณค่าและการดูแลสิ่งแวดล้อม แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ผ่านกิจกรรมดนตรีการเคลื่อนไหว การแสดงรวมทั้งงานศิลปะอื่น ๆ การจัดการศึกษาที่พัฒนาเต็มความสามารถของเด็กทั้งในด้านสติปัญญาร่างกาย สังคมอารมณ์ และจริยธรรม การส่งเสริม สนับสนุน การดูแลผ่านชุมชนที่เป็นมิตร เติบโตอย่างมั่นใจ พึ่งพาตนเองได้มีความสามารถในการตัดสินใจ และเด็กรวมทั้งเยาวชนสามารถมีส่วนร่วมในชุมชนและสังคมของตนเองได้ (Institute Berry Street Childhood Institute, 2568, ออนไลน์) ดังนั้นการพัฒนาเด็กปฐมวัยจึงจำเป็นต้องดำเนินการให้ครอบคลุมในประเด็นสำคัญ ด้วยวิธีการการจัดการเรียนรู้ การจัดประสบการณ์ที่มีความเหมาะสมซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะเด็กปฐมวัยที่สำคัญสี่ประการ (fourcore competencies (4 C's) ของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วยสมรรถนะในการสื่อสาร (communication) ความร่วมมือ (collaboration) การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (critical thinking) และการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (creativity and innovation) (Mid-State Early Childhood Direction Center, 2568, ออนไลน์) สมรรถนะเหล่านี้มีสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาผ่านการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมทั้งในชีวิตประจำวันที่ครอบครัวโรงเรียนร่วมกันส่งเสริมและพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมที่พัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างมีความหมายและหลากหลายกิจกรรมทัศนศึกษา (field trip) เป็นกิจกรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 ได้เป็นอย่างดี เพราะกิจกรรมทัศนศึกษาเป็นการให้เด็กเรียนรู้นอกสถานที่ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์จากแหล่งเรียนรู้จริง (สิรินทร์ ลัดดากลม, 2551: 107) กิจกรรมทัศนศึกษาจึงเป็นกิจกรรมสำคัญหนึ่งของกระบวนการเลี้ยงดูและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยที่ตอบโจทย์การจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของโลกอีกด้วยรวมทั้งตอบสนองต่อลักษณะการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยเพราะเด็กจะมีความสนใจต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวซึ่งความสนใจเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้เด็กแสวงหาคำตอบด้วยตนเองได้ดีขึ้น เมื่อเด็ก ๆ ได้มี

ปฏิสัมพันธ์ (interaction) อย่างมีความหมายกับบุคคล สถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ และสภาพแวดล้อมในชุมชนและท้องถิ่น การที่เด็กได้ไปทัศนศึกษาทำให้เกิดการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงซึ่งสอดคล้องกับความสนใจตามช่วงวัยของเด็กที่เป็นช่วงวัยแห่งการเรียนรู้ช่างสังเกตและสำรวจสิ่งต่างๆรอบตัว ดังที่ Charlesworth & Lind อ้างถึงใน แคทลียา จักขุจันทร์ (แคทลียา จักขุจันทร์, 2557: 435-448) กล่าวไว้ว่าเด็กปฐมวัยเป็นช่วงวัยที่หน้าต่างแห่งโอกาส (windows of opportunity) กำลังเปิดรับการเรียนรู้ทุกสิ่งอย่างรอบตัวผ่านการใช้ประสาทสัมผัสและเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรมซึ่งพัฒนาการทาง

ร่างกายสังคมอารมณ์จิตใจรวมไปถึงความคิดรวบยอดหรือสติปัญญาของเด็กในวัยนี้นั้นจะถูกพัฒนาขึ้นตามการเจริญเติบโตและประสบการณ์ที่ได้รับโดยจะเกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับขั้นตามช่วงวัยของชีวิตกิจกรรมทัศนศึกษาจึงเป็นที่กิจกรรมสำคัญที่จะนำเด็กได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวจากการสังเกตการสำรวจในบริบทที่หลากหลายด้วยประสบการณ์จริงเป็นการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นผ่านการสังเกตการสำรวจการตั้งคำถามและการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ค้นพบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้นอกชั้นเรียนหรือทัศนศึกษาจึงเน้นให้ได้เด็กมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่ผ่านประสบการณ์ตรงที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงโดยมีครูเป็นผู้ตอบสนองความสนใจของเด็ก (อัจฉรา น้ำไพฑูรย์, 2555: 1558-1565) การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาให้กับเด็กปฐมวัยนับว่าเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมากกิจกรรมหนึ่งในการพัฒนาเด็ก เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเด็กเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ เด็กจะจดจำจากประสบการณ์ รวมทั้งพัฒนาความคิดรวบยอดในเชิงบวกผ่านกิจกรรมและการประสบการณ์ในการค้นหา (Nabors, M.L., Edwards, L.C., and Murray, R.K., 2009: 661-667) การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21จึงต้องมีการวางแผนออกแบบการจัดกิจกรรมทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงที่เชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ใหม่ของเด็กเป็นกิจกรรมที่สนุกสนานกระตุ้นเร้าให้เด็กคิด ตั้งคำถาม เสาะแสวงหาคำตอบ รวมทั้งได้ปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับเพื่อนๆ อันเป็นการพัฒนาสมรรถนะทางด้านการสื่อสาร และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและพัฒนาการเรียนรู้แบบร่วมมือความสร้างสรรค์ และนวัตกรรมเพื่อเป็นฐานในการเรียนรู้ในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นต่อไปหลักการสำคัญของการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาเพื่อส่งเสริมสมรรถนะการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 ศตวรรษที่ 21 เป็นศตวรรษที่การเรียนรู้นำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะของบุคคลในการดำรงชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความหลากหลาย การใช้ชีวิตผ่านสังคมสื่อกลายเป็นสังคมเสมือน และในปัจจุบันเด็กใช้เวลาในโรงเรียนมากขึ้นมีการบ้านมากขึ้นขณะที่มีเวลาเล่นน้อยลง (สุภาภรณ์ ปั้นกล่ำ, 2558: 1313-1327)

การจัดทัศนศึกษา เป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อแสวงหาประสบการณ์ตรงจากแหล่งความรู้ที่มีอยู่จริงตามสถานที่ต่างนอกห้องเรียน ทั้งยังเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาสติปัญญาตลอดจนทักษะทางสังคมอันจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเข้าใจเรื่องที่เรียนอย่างลึกซึ้ง ซึ่ง บลาวท์ และคลาวสเมียร์ (N.S. Blount and H.J, 1968: 10) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดทัศนศึกษาว่าการจัดทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมการศึกษาหาความรู้ที่เป็นประสบการณ์ตรง ที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์อันทรงคุณค่าให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นการย้ำให้ชุมชนตระหนักถึงความจริงที่ว่าชุมชนก็มีส่วนในการตระหนักถึงความจริงที่ว่า ชุมชนก็มีส่วนในการเสริมสร้างความรู้ให้แก่เด็กนักเรียนด้วยนอกจากนี้การจัดทัศนศึกษาก็เป็นลักษณะของการจัดการดังนั้นการจัดทัศนศึกษาจึงเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีความสำคัญมากอย่างหนึ่งซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ด้วยนเองทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่ศึกษาอย่างแท้จริงทั้งยังเป็นการเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนอย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเพราะการพาผู้เรียนไปทัศนศึกษานั้นถือว่าเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้และสามารถพัฒนาผู้เรียนในด้านร่างกายสติปัญญาจิตใจ อารมณ์และสังคมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

รูปแบบของการทัศนศึกษานอกห้องเรียน มีหลายอย่างไม่ว่า การเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ หรือการทัศนศึกษาต่างประเทศ เป็นกิจกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานักเรียนในหลายด้าน การทัศนศึกษาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ โดยให้นักเรียนได้สัมผัสประสบการณ์จริง การดูสัตว์ในแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ทำให้นักเรียนผ่านการเรียนรู้เข้าใจและจดจำได้ดีกว่าแค่การอ่านจากตำรา มีส่วนช่วยช่วยพัฒนาทักษะทางสังคม เพราะนักเรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชั้น ครู และบุคคลอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ เสริมสร้างทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกันด้วย การทัศนศึกษาจะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่นักเรียน ด้วยการออกจากกิจวัตรประจำวันและเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบในสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เสริมสร้างทักษะการปรับตัวในสถานการณ์ใหม่ ๆ ขยายความตระหนักรู้ทางวัฒนธรรม โดยให้นักเรียนสัมผัสวิถีชีวิตและประเพณีที่แตกต่าง ส่งเสริมการเคารพในความหลากหลาย และพัฒนามุมมองที่กว้างขึ้นเกี่ยวกับโลกและสังคม

ดังนั้นผู้วิจัยสนใจการศึกษา การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก การทัศนศึกษาในฐานะกระบวนการเรียนรู้นอกห้องเรียนที่ช่วยเปิดโลกทัศน์ของผู้เรียน เชื่อมกับความรู้และประสบการณ์จริง และสร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ความเข้าใจในความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม และการตระหนักถึงความเป็นพลเมืองโลก การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนและนานาชาติตอบสนองต่อเป้าหมายทางการศึกษา แต่ยังเป็นแนวทางในการเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้เรียนให้พร้อมต่อการเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสากล และสามารถมีบทบาทเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคมไทยและนานาชาติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษารูปแบบและกิจกรรมการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ

2.เพื่อออกแบบบพัฒนาและรูปแบบการทัศนศึกษาไทยและนานาชาติและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณลักษณ์พลเมืองโลก

3.เพื่อนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบและกิจกรรมการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ เพื่อออกแบบบพัฒนาและรูปแบบการทัศนศึกษาไทยและนานาชาติและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณลักษณ์พลเมืองโลก และเพื่อนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยนำกรอบประเด็นที่ได้จากขั้นเอกสารมาสร้าง แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview Guide) แบ่งออกเป็น 2 ตอนหลัก คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ ประเด็นคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์ บทบาท รูปแบบกิจกรรม ผลลัพธ์ด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองโลก จากนั้นนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตรวจสอบความสอดคล้องและความถูกต้องเพื่อนำมาปรับปรุงเป็นฉบับสมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเองในโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่มีการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน จำแนกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้บริหารและครูโรงเรียนไทยและนานาชาติ 2) ผู้ปกครอง และ 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ดำเนินการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการและไม่เป็นทางการ บันทึกภาพและเสียงภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์และการพิทักษ์สิทธิ์โดยให้เข้าร่วมด้วยความสมัครใจและปิดบังตัวตน

การประเมินผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบและทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อสรุปและออกแบบ "รูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก" ให้บรรลุตามเป้าหมายของโครงการวิจัย ดังนี้

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8
จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

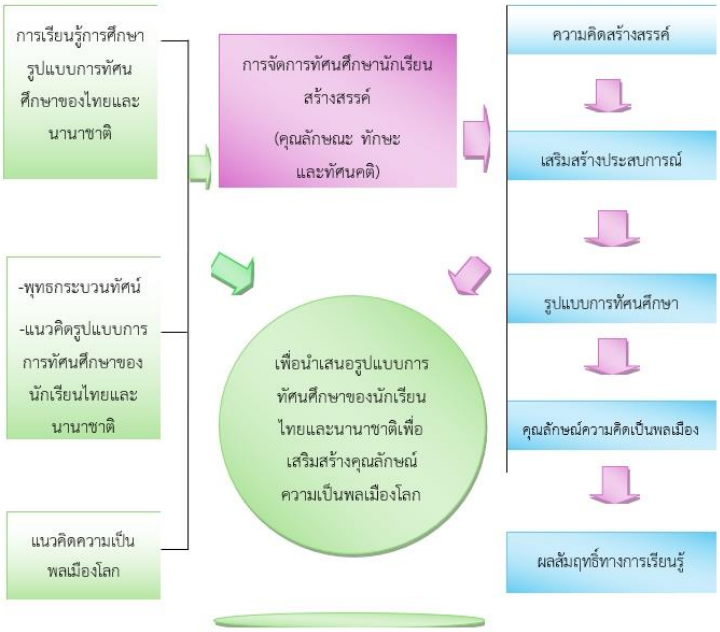

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษารูปแบบและกิจกรรมการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ พบว่า ความต้องการหลักการมองเห็นการศึกษาในเรื่องการทัศนศึกษาเป็นการเรียนรู้ในห้องเรียนที่เน้นไปที่ผู้เยี่ยมชม ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงซึ่งส่งผลดีต่อคุณสมบัติของระบบประสาทและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมทว่าในปัจจุบันรูปแบบการสืบค้นอย่างต่อเนื่องยังคงดำเนินต่อไปตามระบบทรัพยากรและโครงร่างการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนไทยมักจะพิจารณาทัศนศึกษาที่เน้นการชมภาพยนตร์และการเรียนรู้บ่อยครั้งเป็นหลักในการพิจารณาประวัติที่การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เทคโนโลยีสืบสวนสอบสวนจริงและส่งเสริมในบางครั้งเป็นพิเศษจากส่วนนี้ ข้อมูลพื้นฐานสรุปเกี่ยวกับระบบการศึกษาเพื่อเร่งการพัฒนารูปแบบการควบคุมการมองเห็นและการควบคุมที่ดีที่แผนงานที่ชัดเจนและการควบคุมทิศทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการมองเห็นการศึกษาวิจัยในดีไซน์กิจกรรมที่เน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์โดยตรงในการควบคุมการมองเห็นและดีระหว่างการกำกับดูแลที่มีความสำคัญต่อกระบวนการตรวจสอบนี้อาจจะมีความสำคัญต่อหล่อหลอมและเสริมสร้างความเป็นโลก ให้กับนักเรียนทั้งระบบโรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติควรตรวจสอบรูปแบบการทำงานของผู้เรียนสามารถไปศึกษาชีวิตการทำงานของระบบ ในที่สุดในท่ามกลางความต่อเนื่องและจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโลก

2. ผลการออกแบบบพัฒนาและรูปแบบการทัศนศึกษาไทยและนานาชาติและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณลักษณ์พลเมืองโลก พบว่า การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลก พบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญนำไปสู่การยกร่างแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ มีความยืดหยุ่นสูง และสามารถปรับใช้ได้จริงทั้งในบริบทโรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติโดยสอดคล้องกับวัฒนธรรม ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน สำหรับการออกแบบกิจกรรมเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและบูรณาการประเด็นระดับโลกเข้ากับในพื้นที่ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาความรู้และทักษะทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะทางสังคม และจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 นอกจากนี้ รูปแบบดังกล่าวยังทำหน้าที่เชื่อมโยงบริบทท้องถิ่นเข้ากับมิติทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับสากล ผู้ให้ข้อมูลทางการวิจัยมีความเห็นพ้องต้องกันว่า การนำรูปแบบการทัศนศึกษานี้ไปปรับใช้ในสถานศึกษาจะช่วยยกระดับการเรียนรู้นอกห้องเรียนให้มีคุณค่าและมีความหมายอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะชีวิต และจิตสำนึกสาธารณะ พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ ๆ และดำรงชีวิตในฐานะพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมยุคปัจจุบันและอนาคต

3. ผลการนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลกพบว่า ผลการทดลองใช้และนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลกพบว่า การนำรูปแบบการทัศนศึกษาที่พัฒนาขึ้นซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดสำคัญ 3 ส่วน ไปทดลองใช้และวิเคราะห์ข้อมูลจริง การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้านในภาพรวม ทั้งด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์ และคุณลักษณะความเป็นพลเมือง โดยกระบวนการจัดการทัศนศึกษาที่มีโครงสร้างและเป้าหมายชัดเจน เน้นการเรียนรู้เชิงรุกจากสถานการณ์จริง และการมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว สามารถเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับความรู้ไปสู่ผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง กิจกรรมดังกล่าวกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และเกิดความตระหนักรู้ต่อประเด็นทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม ยิ่งไปกว่านั้น ระบบการสะท้อนผลการเรียนรู้ที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบยังช่วยส่งเสริมการคิดขั้นสูง การคิดเชิงวิพากษ์ ตลอดจนการประเมินและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของผู้เรียน ผลการทดลองใช้ครั้งนี้ยังชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการทัศนศึกษานี้ช่วยเตรียมความพร้อมให้แก่เยาวชนไทยและสากลในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจโลกที่ลึกซึ้ง พัฒนาทักษะทางสังคม ทักษะดิจิทัล และปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในยุคปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและการเรียนรู้ตลอดชีวิตอันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สรุปได้ว่า ผลการประเมินประสิทธิผลในภาพรวมยืนยันว่ารูปแบบการทัศนศึกษานี้มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมในการนำไปบูรณาการเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เพื่อเป็นแนวทางหลักให้เติบโตเป็นพลเมืองโลกที่มีมีความรับผิดชอบต่อสังคมโลก

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

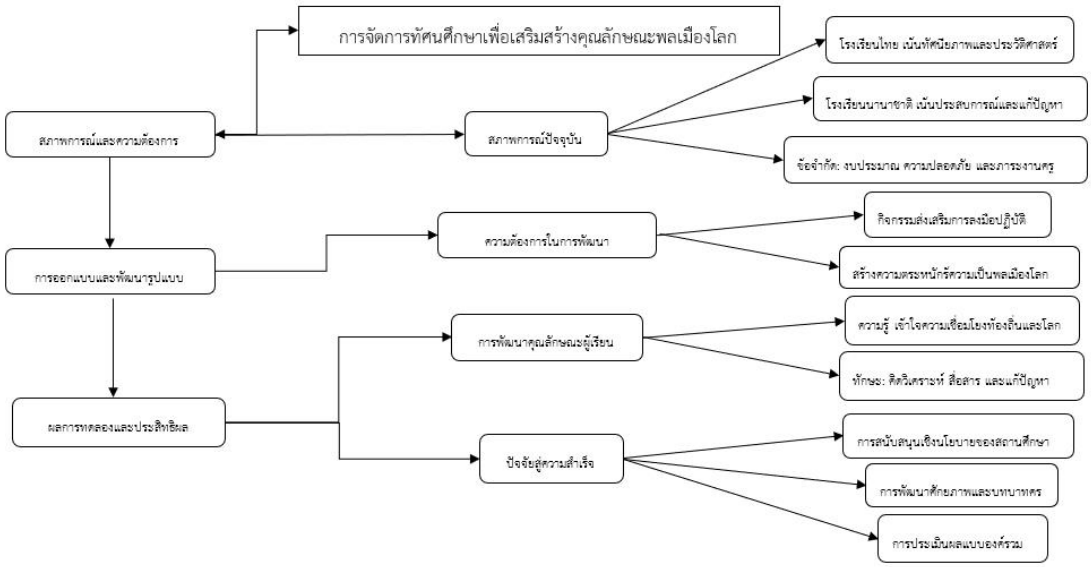

ภาพที่ 2 การจัดการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลก

จากแหล่งข้อมูลเหล่านี้วิเคราะห์วิวัฒนาการของการทัศนศึกษาตั้งแต่การท่องเที่ยวชมสถานที่ธรรมดาไปจนถึงกรอบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่เป็นระบบ ซึ่งส่งเสริม ความเป็นพลเมืองโลกงานวิจัยเน้นย้ำว่าการทัศนศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะเชื่อมโยงทฤษฎีในห้องเรียนกับการปฏิบัติ จริงผ่านกระบวนการสามขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมการ การสำรวจภาคสนาม และการไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณ แม้ว่าโรงเรียนไทยมักเผชิญกับข้อจำกัดด้านงบประมาณและความปลอดภัย แต่ แบบจำลองที่เสนอแนะนี้สนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุกโดยให้นักเรียนใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าเพื่อสร้างความคิดระดับสูงและความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมการบูรณาการทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เช่น ความรู้ด้านดิจิทัลและการแก้ปัญหา จะทำให้การทัศนศึกษาเหล่านี้เปลี่ยนผู้เรียนจากผู้สังเกตการณ์แบบ กลายเป็นนักนวัตกรรมที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในที่สุด เอกสารเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาภาคสนามที่มีโครงสร้างนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาวุฒิภาวะแบบองค์รวมและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในสังคมดังนี้ เพื่อให้ทัศนวิสัยการศึกษาเป็นไปได้ที่ผู้เรียนมีลักษณะรอบด้านหลักที่มีผลต่อสิ่งนี้

1) การปฏิทิน กิจกรรมให้ความรู้เพื่อให้ความรู้มีความสำคัญและเห็นความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับโลกความจริง

2) ให้ผู้เรียนได้ทราบถึงลักษณะของการสังเกตและตั้งคำถามเพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา

3) ผู้ชมสัมผัสกลุ่มเป้าหมายทางภาษาและเป็นตัวอย่างการทำงานของยุทธวิธีที่จะเห็นใจ เพื่อตอบสนองความต้องการของโลก

4) การพัฒนาทักษะทางสังคมและทีม: ฝึกการเขียนและการรำลึกถึงความจริง

5) ผู้นำการเรียนรู้: ในความคิด เพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ให้กลายเป็นโครงสร้างทางสติปัญญา, เรียนรู้การศึกษาทัศนศึกษาควรดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งผ่าน 3 ระยะสำคัญ

1) ครูและนักเรียนร่วมกันกำหนดทิศทางและคำถามชี้นำเพื่อให้เกิดกรอบการสังเกตและสังเกต

2) เป็นหัวใจสำคัญที่ผู้เรียนจะได้สัมภาษณ์กับแหล่งที่มาเรียนรู้จริงโดยครูผู้สอน ผู้อำนวยความสะดวก

3) นักดนตรีหรือผลงานผลงานของการเชื่อมโยงประสบการณ์ท้องถิ่นสู่ประเด็นสำคัญระดับโลกที่สำคัญและมีความสำคัญที่เป็นทักษะ3Rs และ 3Cs กิจกรรมนี้ช่วยทันต่อการกินอาหารทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณการรู้เท่าเทียมสื่อและการวิจัยผลงานใหม่ ๆ จากสิ่งที่พบเห็น ความเชื่อของโลกยุคใหม่ต้องไม่ใช่เพียง "ผู้บริโภคเทคโนโลยี" แต่ต้องก้าวเข้ามาเป็น ผู้คิดค้นนวัตกรรม เพื่อการวิจัยในประจำวันของชีวิตประจำวันและการวิจัย

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. การศึกษารูปแบบและกิจกรรมการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ การทัศนศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม ทั้งด้านทักษะสังคม การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม และประสบการณ์ตรงที่การเรียนรู้ในห้องเรียนปกติไม่สามารถทดแทนได้ แต่สภาพการณ์ปัจจุบันสะท้อนว่าโรงเรียนไทยส่วนใหญ่ยังเน้นการทัศนศึกษาเชิงทัศนียภาพและประวัติศาสตร์ ทั้งยังเผชิญข้อจำกัดด้านงบประมาณ ภาระงานของครู และมาตรการความปลอดภัย ส่งผลให้กิจกรรมถูกจำกัดอยู่เพียงการเข้าชมหรือเป็นเพียงกิจกรรมเสริมประสบการณ์ ในขณะที่โรงเรียนนานาชาติมีความพร้อมในการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การแก้ปัญหา และมีโครงสร้างการเรียนรู้ที่ชัดเจนตั้งแต่การเตรียมความพร้อม การตั้งคำถามชี้นำในพื้นที่ จนถึงการถอดบทเรียนหลังกิจกรรม ดังนั้น การพัฒนาการจัดทัศนศึกษาให้มีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องขับเคลื่อนผ่านองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การเชื่อมโยงกับหลักสูตร การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การพัฒนาทักษะสังคมและการทำงานเป็นทีม และการแสดงถึงการเรียนรู้ โดยดำเนินการอย่างเป็นระบบใน 3 ระยะ คือ การเตรียมความพร้อม การเรียนรู้ภาคสนาม และการสะท้อนคิดเพื่อพัฒนาการคิดขั้นสูง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกนอกห้องเรียนที่มุ่งเน้นการปฏิสัมพันธ์และการทำงานเป็นทีมนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ ปาริชาติ จิตรฉ่า ที่ชี้ให้เห็นว่า การเรียนแบบร่วมมือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ เจตคติ และทักษะการทำงานร่วมกัน โดยผู้เรียนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจะมีเจตคติที่ดี มองเห็นคุณค่า ประโยชน์ และได้ฝึกฝนทักษะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบการทัศนศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนทำกิจกรรมกลุ่มและเผชิญสถานการณ์จริงร่วมกันในภาคสนาม (ปาริชาติ จิตรฉ่า, 2560: 231) สอดรับกับข้อค้นพบของ อำนวย แน่นอุดร ที่สนับสนุนว่า การใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบ

ร่วมมือที่เน้นกระบวนการกลุ่มอย่างเป็นระบบ ช่วยพัฒนาทักษะกระบวนการกลุ่มของผู้เรียนให้อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านบทบาทการเป็นสมาชิกกลุ่ม ทั้งยังส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ซึ่งสอดคล้องกับโครงสร้างการจัดทัศนศึกษาที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ดังนั้น ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ของจึงเป็นการยืนยันว่า การยกระดับรูปแบบการทัศนศึกษาให้มีโครงสร้างชัดเจนและเน้นกระบวนการกลุ่มเชิงปฏิบัติการ จะช่วยก้าวข้ามข้อจำกัดแบบเดิม ยกระดับศักยภาพผู้เรียนอย่างรอบด้าน ช่วยหล่อหลอมทักษะขั้นสูง เสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบ และพร้อมมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอนาคตทั้งในโรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติ (อำนวย แน่นอุดร, 2559: 158)

2. การออกแบบบพัฒนาและรูปแบบการทัศนศึกษาไทยและนานาชาติและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณลักษณ์พลเมืองโลก พบว่า รูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลกที่พัฒนาขึ้น มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ มีความยืดหยุ่นสูง และสามารถปรับใช้ได้จริงทั้งในบริบทโรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติโดยสอดคล้องกับวัฒนธรรม ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า การออกแบบกิจกรรมที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและบูรณาการประเด็นระดับโลกเข้ากับประสบการณ์จริงในพื้นที่ สามารถกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะทางสังคม และจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 พร้อมทั้งเชื่อมโยงบริบทท้องถิ่นเข้ากับมิติทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับสากลและ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ประยงค์ แสนบุราณ และคณะ ที่ศึกษาการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในการไปทัศนศึกษาภายนอกประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กิจกรรมการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในพื้นที่ทัศนศึกษา เช่น การร่วมกิจกรรมเชิงศาสนาและการเข้าชมสังเวชนียสถาน มีผลในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม เจตคติ และความรับผิดชอบของตนเองต่อส่วนรวมให้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันว่าการยกระดับกิจกรรมทัศนศึกษาภายนอกห้องเรียนสามารถหล่อหลอมจิตสำนึกและพฤติกรรมเชิงบวกของผู้เรียนให้พร้อมก้าวไปสู่การเป็นพลเมืองโลกที่ดีได้ สอดรับกับการที่รูปแบบการเรียนรู้และปรับ ตัวตามความหลากหลายของพื้นที่ (ประยงค์ แสนบุราณ และคณะ, 2567: 122-123) ดังข้อค้นพบในงานวิจัยของ เกศแก้ว คงคล้าย และคณะ ที่ระบุว่า วิธีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของครูผู้สอนจะมีความแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยการทัศนศึกษาและการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญหลักที่ถูกเลือกใช้เพื่อตอบโจทย์ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้เรียนและสังคม ดังนั้น ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการย้ำชัดว่า การนำรูปแบบการทัศนศึกษานี้ไปปรับใช้ในสถานศึกษาจะไม่เพียงแต่ช่วยยกระดับการเรียนรู้นอกห้องเรียนให้มีคุณค่าเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการปรับเปลี่ยนมุมมอง การหล่อหลอมทักษะชีวิต และจิตสำนึกสาธารณะ ทำให้เยาวชนมีความพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ ๆ และดำรงชีวิตในฐานะพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมยุคปัจจุบันและอนาคตของการศึกษา (เกศแก้ว คงคล้าย และคณะ, 2567: 81)

3. การนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก พบว่า การนำเสนอรูปแบบการทัศนศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองโลกที่

พัฒนาขึ้น ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดสำคัญ 3 ส่วน ไปทดลองใช้และวิเคราะห์ข้อมูลจริง สามารถยืนยันประสิทธิผลของรูปแบบในการพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้านในภาพรวม ทั้งด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์ และคุณลักษณะความเป็นพลเมือง การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า กระบวนการจัดการทัศนศึกษาที่มีโครงสร้างและเป้าหมายชัดเจน เน้นการเรียนรู้เชิงรุกจากประสบการณ์จริง สถานการณ์จริง และการมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัว สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับความรู้ไปสู่ผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และเกิดความตระหนักรู้ต่อประเด็นทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นิภาพร ศรีสุภาพ ที่ศึกษาการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่องพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ซึ่งพบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ และทำให้นักเรียนมีความก้าวหน้าในการเรียนรู้อย่างชัดเจน ยืนยันได้ว่ากระบวนการเรียนรู้เชิงรุกที่ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติร่วมกันสามารถส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะความเป็นพลเมืองดีได้อย่างมีนัยสำคัญ สอดรับกับผลงานวิจัยของ สกาวเดือน ไชยสา ที่สนับสนุนว่า การใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือส่งผลให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผ่านเกณฑ์ในระดับสูง และมีพฤติกรรมการทำงานกลุ่มอยู่ในระดับคุณภาพดี ซึ่งเชื่อมโยงกับรูปแบบการทัศนศึกษานี้ในด้านการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะทางสังคมและการทำงานเป็นทีมในสถานการณ์จริง นอกเหนือจากนี้ (สกาวเดือน ไชยสา, 2560: 8) ผลการทดลองใช้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปาริชาติ จิตรฉ่า ที่ชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกทักษะการทำงานร่วมกัน ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่า ประโยชน์ และมีเจตคติที่ดีต่อกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งระบบการสะท้อนผลการเรียนรู้และการคิดเชิงวิพากษ์ที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบในรูปแบบการทัศนศึกษานี้ ได้ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้เรียนประเมินและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้จึงประจักษ์ชัดว่า รูปแบบการทัศนศึกษาดังกล่าวมีความเหมาะสมในการนำไปบูรณาการเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาเพื่อเป็นแนวทางหลักในการเตรียมความพร้อมให้แก่เยาวชนทั้งในบริบทไทยและสากล ให้มีความรู้ความเข้าใจโลก พัฒนาทักษะดิจิทัล ปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะ และหล่อหลอมให้เติบโตเป็นพลเมืองโลกที่มีศักยภาพพร้อมดำรงชีวิตและรับผิดชอบต่อสังคมโลกในอนาคต (ปาริชาติ จิตรฉ่า, 2560: 231)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรขับเคลื่อนรูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เข้าสู่แผนจัดการศึกษาเชิงกลยุทธ์ของกระทรวงศึกษาธิการและ สพฐ. โดยยกระดับจากการเป็นกิจกรรมเสริมภายนอกให้เป็นกลไกหลักในการสร้างสมรรถนะพลเมืองโลก ควบคู่ไปกับการปรับปรุงมาตรการจัดสรรงบประมาณเชิงรุกหรือกองทุนหมุนเวียนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำเชิงบริบท ช่วยให้โรงเรียนไทยเข้าถึงแหล่งเรียนรู้พหุวัฒนธรรมที่มีคุณภาพได้อย่างเท่าเทียมกับโรงเรียนนานาชาติ นอกจากนี้ ควรเร่งปฏิรูประบบสารสนเทศและขั้นตอนธุรการในการขออนุญาตทัศนศึกษาผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลร่วมกับการจัดทำคู่มือมาตรฐานความปลอดภัยตามช่วงวัย เพื่อลดภาระงานเอกสารและคืนเวลาให้ครูผู้สอนสามารถทุ่มเทให้กับการจัดกระบวนการเรียนรู้ภาคสนามได้อย่างเต็มที่

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

สถานศึกษาและครูผู้สอนควรนำกระบวนการจัดทัศนศึกษาทั้ง 3 ระยะ (ระยะเตรียมความพร้อม-ตั้งคำถามชี้นำ, ระยะภาคสนาม-เผชิญสถานการณ์จริงและทำกิจกรรมกลุ่ม, และระยะสะท้อนคิด-คิดเชิงวิพากษ์และถอดบทเรียน) ไปบูรณาการเข้ากับหลักสูตรสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อเปลี่ยนบทบาทผู้เรียนจากผู้รับความรู้สู่ผู้สร้างความรู้ มุ่งเน้นการออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงประเด็นระดับโลกและมิติพหุวัฒนธรรมเข้ากับบริบทแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น และควรส่งเสริมการนำเทคโนโลยีดิจิทัลเสมือนจริง มาใช้สนับสนุนทั้งในการเตรียมตัวก่อนเดินทาง หรือใช้เป็นทางเลือกทดแทนในกรณีที่โรงเรียนเผชิญข้อจำกัดด้านงบประมาณ ระยะทาง หรือความปลอดภัย

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงติดตามระยะยาว กับกลุ่มผู้เรียนที่ผ่านกระบวนการตามรูปแบบนี้ เพื่อประเมินความคงทนของพฤติกรรม จิตสำนึกสาธารณะ และสมรรถนะการเป็นพลเมืองโลกเมื่อเติบโตขึ้น ขยายขอบเขตการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อทดลองใช้รูปแบบนี้ในบริบทสถาบันการศึกษาที่หลากหลายขึ้น เช่น ระดับประถมศึกษาและอุดมศึกษา ตลอดจนแหล่งเรียนรู้ประเภทอุทยานแห่งชาติหรือชุมชนพหุวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ และควรศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาแพลตฟอร์มหรือเครื่องมือประเมินสมรรถนะความเป็นพลเมืองโลกตามสภาพจริง เพื่อให้สามารถสะท้อนพัฒนาการรอบด้านของผู้เรียนทั้งในมิติตรรกะ สังคม และอารมณ์ได้อย่างแม่นยำ

เอกสารอ้างอิง

เกศแก้ว คงคล้าย และคณะ. (2567). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่องพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. **วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา**, 6(4), 81.

แคทลียา จักขุจันทร์. (2557). ผลของการจัดประสบการณ์คณิตศาสตร์โดยใช้ศิลปะแบบบูรณาการที่มีต่อความสามารถทางคณิตศาสตร์ของเด็กอนุบาล. **วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา (OJED)**, 9(4), 435-448.

ชลธิชา ห้อมฟุ้ง และ สมพร ร่วมสุข. (2559). การสอนคติชนวิทยากับการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียนและการเสริมสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาไทย. **วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University**, 9(2), 1549-1563.

ปาริชาติ จิตรฉ่า. (2560). การเรียนแบบร่วมมือเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ เจตคติ และทักษะการทำงานร่วมกันในวิชาสังคมศึกษา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประยงค์ แสนบุราณ และคณะ. (2567). การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ในการไปทัศนศึกษาที่อินเดีย. **วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**, 13(3), 122-123.

สกาวเดือน ไชยสา. (2560). การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือ (Jigsaw L.T.G.I) **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สิรินทร์ ลัดดากลม. (2551). การศึกษาความสามารถทางพหุปัญญาของเด็กที่ได้รับการจัดประสบการณ์การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาโดยใช้รูปแบบพหุปัญญาเพื่อการเรียนรู้. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภาภรณ์ ปั้นกล่ำ. (2558). ผลการใช้กิจกรรมศิลปะเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ที่ส่งเสริมความสุขและทักษะทางศิลปะในเด็กปฐมวัย. วารสาร **Veridian E-Journal, Silpakorn University**, 8(2), 1313-1327.

อัจฉรา น้ำไพฑูรย์. (2555). การศึกษาบทบาทครูในการส่งเสริมทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์สำหรับเด็กวัยอนุบาลในเครือโรงเรียนปัญญารุจาเขต 3. **วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา (OJED)**, 7(1), 1558-1565.

อำนวย แน่นอุดร. (2559). การศึกษากระบวนการกลุ่มและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบร่วมมือแบบ STAD โรงเรียนบ้านกุดจิก อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

Berry Street Childhood Institute. (2568). **21st Century Childhood**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: Berry Street Childhood [3 มกราคม 2568].

Blount, N. S., & Klausmeir, H. J. (1968). **Teaching in Secondary School**. Harper & Row.

Mid-State Early Childhood Direction Center, Syracuse University. (2568). **Preparing Our Littlest Learners for the 21st Century**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: Syracuse University PDF [3 มกราคม 2568].

Nabors, M. L., Edwards, L. C., & Murray, R. K. (2009). Making the Case for Field Trips: What Research Tells Us and What Site Coordinators Have to Say. **Education**, 129(4), 661-667.

การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ

DESIGNING FUTURE LEARNING MODELS FOR THAI AND INTERNATIONAL YOUTH

พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท (เที่ยงแท้) [2]พระราชสุทธิวัชรสุธี [3]สุวรา นาคยศ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phramaha Weerapat Weerapatto (Teingtae) [2] Phra Rajsutthivajrasuthee[2]

Suwara Nakyos[3]

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]E-mail: Weerapathoop@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ (2) เพื่อออกแบบการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ และ (3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 รูป/คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงเปรียบเทียบ

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่าแนวโน้มการจัดการเรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และเส้นทางการเรียนรู้ของตนเอง โดยมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านความสนใจ ความถนัด และศักยภาพ

2. ผลการวิเคราะห์การออกแบบการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่า การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากแนวทางแบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก ผู้เรียนควรมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ การแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง และการเรียนรู้จากประสบการณ์

3. ผลการนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตและการออกแบบการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบที่มีความเป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ได้จริง รูปแบบที่นำเสนอมีโครงสร้างที่ชัดเจนและเป็นระบบ ประกอบด้วยเป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและเทคโนโลยี รวมถึงการประเมินผล โดยมีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทที่หลากหลายทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

คำสำคัญ: การเรียนรู้แห่งอนาคต, การออกแบบการเรียนรู้, เยาวชนไทยและนานาชาติ, นวัตกรรมการศึกษา, ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

Abstract

The research titled "A Study of Future Learning Models for Thai and International Youth" has three objectives: 1) to study future learning models for Thai and international youth; 2) to design future learning management for Thai and international youth; and 3) to propose appropriate future learning models for Thai and international youth. The researcher utilized a qualitative research methodology, employing documentary analysis in conjunction with in-depth interviews with key informants, including experts, teachers, faculty members, and school administrators. Subsequently, content analysis was conducted, and the findings were discussed through a synthetic comparison with relevant research.

The findings revealed that:

1) The findings on future learning models for Thai and international youth revealed that learning management trends are shifting from traditional learning models toward more student-centered learning models. Learners play a crucial role in defining their own learning goals, methods, and pathways, with an emphasis on promoting learning that aligns with individual differences in terms of interests, aptitudes, and potential.

2) The analysis of future learning management designs for Thai and international youth indicated that effective learning management requires a transition from traditional approaches to student-centered models that promote active learning. Learners should play a central role in their education through hands-on practice, real-world problem-solving, and experiential learning.

3) The presentation of appropriate future learning models for Thai and international youth represents a synthesis of knowledge derived from the study of future learning models and learning management designs, developed into a concrete and practically applicable model. The proposed model features a clear and systematic structure, comprising learning objectives, learning processes and activities, media and technology, and evaluation. It possesses high flexibility, allowing for practical adaptation to diverse contexts at both national and international levels.

Keywords: Future Learning, Learning Design, Thai and International Youth, Educational Innovation, 21st Century Skills

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากผลของเทคโนโลยีดิจิทัล และนวัตกรรมใหม่ ๆ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการศึกษาและรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนในทุกระดับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้สามารถปรับตัวเข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) การแก้ปัญหา (Problem-Solving) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และการทำงานร่วมกัน (Collaboration) รวมถึงทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

(Information and Communication Technology ICT) จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงานในยุคปัจจุบัน (Trilling, B., & Fadel, C., 2009: 8) พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยมาช้านานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนเรียกได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทย และเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและสังคมในอดีต พระพุทธศาสนาได้ฝังลึกแผ่ขยายลงไปแทบทุกด้านของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา รวมถึงด้านวัฒนธรรมไทย หลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาตรฐานสำหรับความประพฤติการปฏิบัติหน้าที่และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ รวมไปถึงการแผ่ขยายไปด้านการศึกษาด้วย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2538: 10) การศึกษาเป็นกลไกหลักที่สำคัญต่อการพัฒนากำลังคนของประเทศ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการเมือง การปกครอง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมวิวัฒนาการของศาสตร์ต่าง ๆ เกิดขึ้นด้วยความรู้ความสามารถของมนุษย์โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการศึกษาในนามกลางการเปลี่ยนแปลงบริบทต่าง ๆ บนโลกไร้พรมแดนที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง รวดเร็ว รุนแรง การศึกษาได้ทำหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์และการพัฒนาประเทศที่เชื่อมโยงกันทั่วโลก (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน, 2557: 6) การศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีความสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนในยุคโลกาภิวัตน์ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีนโยบายการจัดการศึกษาในการปรับปรุงหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ให้ทันสมัย และทันการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกระดับการศึกษา ให้มีความรู้ ทักษะและคุณลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย เพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษา ที่มีคุณภาพของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา และผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ รวมถึงการจัดการในระบบ นอกระบบบ และตามอัธยาศัย โดยยึดหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546: 3)

ปัจจุบันเป็นยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการเชื่อมโยงข้อมูลของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน โดยการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการติดต่อสื่อสาร ตลอดจนนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพให้มั่นคง ดังนั้นภาษาไทยจึงเป็นวิชาที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคนในชาติ ทั้งในด้านการเรียนรู้และการศึกษา ซึ่งใช้ภาษาในการสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ความคิด โดยเป็นกลไกหลักในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข และการเรียนภาษาไทยเป็นพื้นฐานของการเรียนวิชาอื่นๆ ผู้ที่ใช้ภาษาไทยได้ดีย่อมส่งผลในการเรียนวิชาอื่นดีไปด้วย เพราะภาษาไทย คือ หัวใจของทุกวิชา (นันทวรรณ โอดสู และคณะ, 2563: 88) การศึกษาจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขซึ่งรัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีหน้าที่กำกับดูแลสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีมีวินัยภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่ผู้เรียนทุกคน สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดเวลา กระบวนการจัดการศึกษาถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญและต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.) และคนไทยทุกคนต้องได้รับการศึกษา และเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560: ฉ) ตอบสนองนโยบายพัฒนาศักยภาพ

การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2550: 5)

จะเห็นได้ว่าการศึกษาไทยเริ่มมาจากวัดโดยวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทยทั้งโดยตรงแก่ผู้บวชเรียนอยู่ในวัดและโดยอ้อมแก่ทุกคนในชุมชนที่อยู่แวดล้อมวัดชุมชนทุกแห่งแม้แต่หมู่บ้านในชนบทที่ห่างไกล ต่างมีวัดประจำเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมส่วนใหญ่มีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเข้ามารวมกันเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ รวมไปถึงกิจกรรมส่วนตัวของบุคคลในชีวิตประจำวัน โดยพระพุทธศาสนาเข้าสอดแทรกเป็นส่วนนำสำหรับการเตือนสติกระตุ้นให้จิตเกิดกุศล เพื่อความเป็นสิริมงคล ตลอดจนเหตุการณ์ทั้งหลายในช่วงเวลาและวัยต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย ด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะกล่าวได้ว่าชีวิตของคนไทยผูกพัน อิงอาศัยกันกับพระพุทธศาสนามาโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนตาย ฝังรากลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทยกลายเป็นเรื่องหล่อหลอม กลั่นกรองนิสัยใจคอ พื้นฐานทางจิตใจของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะตน ที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538: 20)

ด้านการศึกษา บทบาทหน้าที่ของครูถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดให้บรรลุจุดหมาย 5 ประการ ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ปรับปรุง 2560 คือ 1) มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) มีความรู้ความสามารถในการสื่อสาร การคิดการแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต 3) มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีมีสุขนิสัยและรักการออกกำลังกาย 4) มีความรักชาติมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 5) มีจิตสำนึกในการด้านการศึกษา บทบาทหน้าที่ของครูถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดให้บรรลุจุดหมาย 5 ประการ ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ปรับปรุง 2560 คือ 1) มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2 มีความรู้ความสามารถในการสื่อสาร การคิดการแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต 3) มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีมีสุขนิสัยและรักการออกกำลังกาย 4 มีความรักชาติมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 5) มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคมและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข จุดหมายนี้ยังมีความทันสมัยในปัจจุบันสอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีและโมเดลประเทศไทย 4.0 การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจนเกิดทักษะการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร พร้อมที่จะเป็น พลเมืองของประเทศ ในการก้าวสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งครูและผู้เรียนต้องร่วมมือกันจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำประสบการณ์การเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้ (ปรเมธี วิมลศิริ, 2567, ออนไลน์)

ผู้วิจัยจึงสนใจเรื่อง การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ การวิเคราะห์แนวโน้มทางการศึกษา โดยแบ่งออกเป็นประเด็นหลัก ได้แก่ การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ใน

อนาคต ศึกษานวัตกรรมการศึกษา เทคโนโลยีที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ และแนวโน้มการศึกษาระดับโลก การจัดการเรียนรู้ในสังคมไทย วิเคราะห์ระบบการศึกษาของไทย การปรับตัวของสถาบันการศึกษา และปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการเรียนรู้ แนวทางการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ นำเสนอรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเยาวชนไทย โดยคำนึงถึงเทคโนโลยี ความต้องการของตลาดแรงงาน และการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ

2.เพื่อออกแบบการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ

3.เพื่อนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ และนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แห่งอนาคต การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาทักษะแห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ และแนวคิดด้านนวัตกรรมการศึกษา เพื่อนำมาวิเคราะห์บริบททางการศึกษา สังเคราะห์กรอบแนวคิดการวิจัย และกำหนดประเด็นการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview Guide) เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และ (2) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคต กระบวนการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคต การวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้ในการวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองในพื้นที่โรงเรียนไทยและโรงเรียนนานาชาติในประเทศไทย โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน ประกอบด้วย (1) ผู้บริหารสถานศึกษา (2) ครูผู้สอน และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคต โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ทั้งในรูปแบบกึ่งทางการ (Semi-formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

พร้อมขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยผู้เข้าร่วมให้ข้อมูลด้วยความสมัครใจและสามารถถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกขั้นตอน

4. การประเมินผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบและทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลจากเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยดำเนินการถอดเทปคำสัมภาษณ์ จัดหมวดหมู่ข้อมูล ให้รหัส (Coding) วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ และนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ อันเป็นการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างครบถ้วน ดังนี้

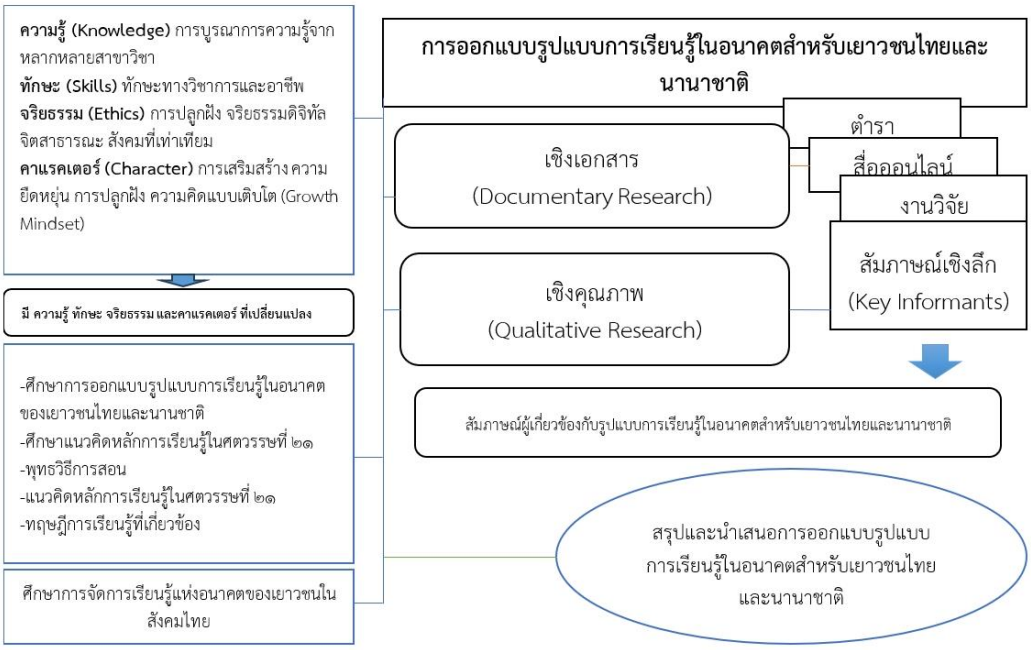

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่าแนวโน้มการจัดการเรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมไปสู่การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-Centered Learning) และการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และเส้นทางการเรียนรู้ของตนเอง โดยอาศัยเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ในการวิเคราะห์และปรับการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ขณะเดียวกัน รูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตยังมุ่งเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ห้องเรียนเสมือนจริง และการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา (Anywhere Anytime Learning) นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะแห่งอนาคต (Future Skills) และการเรียนรู้เชิงสมรรถนะ (Competency-Based Learning) อาทิ การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน การสื่อสาร การทำงาน

ร่วมกับผู้อื่น ทักษะดิจิทัล และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคตและตลาดแรงงานยุคใหม่ อีกทั้งบทบาทของครูได้เปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้และผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระดับโลก (Global Learning Network) ซึ่งเปิดโอกาสให้เยาวชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมและพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship) สะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติมุ่งสู่การเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น เชื่อมโยงเทคโนโลยี และส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนอย่างรอบด้านเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในศตวรรษที่ 21

2. ผลการออกแบบการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่า การจัดการเรียนรู้ควรได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-Centered Learning) และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ผ่านกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ผ่านโครงงาน การแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง และการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ควบคู่กับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น ทั้งในรูปแบบการเรียนรู้แบบเผชิญหน้า ออนไลน์ และแบบผสมผสาน เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตยังมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะแห่งอนาคต (Future Skills) และสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่นในบริบทพหุวัฒนธรรม ทักษะดิจิทัล และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง โดยใช้การประเมินผลตามสมรรถนะจริงผ่านการปฏิบัติและการสะท้อนผลการเรียนรู้ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการปรับบทบาทครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้อำนวยความสะดวกและผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้แบบเปิดทั้งในระดับชาติและนานาชาติ เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมและพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในอนาคต

3. ผลการนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นควรมีโครงสร้างที่ชัดเจน ยืดหยุ่น และสามารถปรับใช้ได้กับบริบทที่หลากหลายทั้งในระดับชาติและนานาชาติ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ เป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและเทคโนโลยี และการประเมินผล ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและเปิดโอกาสให้สถานศึกษา ครู และผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ทั้งนี้ รูปแบบดังกล่าวมุ่งเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก การเรียนรู้จากปัญหาและสถานการณ์จริง การคิดวิเคราะห์ การสะท้อนผลการเรียนรู้ และการทำงานร่วมกับผู้เรียนจากหลากหลายวัฒนธรรม ควบคู่กับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญกับการประเมินผลตามสภาพจริงและการประเมินเชิงสมรรถนะที่สะท้อนศักยภาพของผู้เรียนอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ รูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตยังคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัฒนธรรม สังคม ทรัพยากร และโอกาสทางการศึกษาของเยาวชนไทยและนานาชาติ ส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลก การเคารพความหลากหลาย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อีกทั้งยังมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาที่มีระดับความพร้อมแตกต่างกัน โดยหน่วยงานทางการศึกษาและสถานศึกษาควรสนับสนุนการนำรูปแบบดังกล่าวไปทดลองใช้ผ่านโครงการนำร่อง พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพครู จัดสรรทรัพยากร และติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้

เกิดการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสม และยั่งยืนสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติในระยะยาว

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

ภาพที่ 2 การออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ

ดังนั้น แนวทางการออกแบบรูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตสำหรับเยาวชนไทยและนานาชาติ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากระบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมไปสู่ระบบนิเวศการเรียนรู้แห่งอนาคตที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยมุ่งเน้นการก้าวข้ามการเรียนรู้เชิงปริมาณสู่การประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริง การพัฒนาทักษะขั้นสูง ได้แก่ การคิดวิเคราะห์เชิงวิจารณญาณ การคิดเชิงระบบ และการสร้างนวัตกรรม ตลอดจนการสร้างพลเมืองโลกที่มีสมรรถนะ ควบคู่คุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างรับผิดชอบ ทั้งนี้ รูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตควรวางอยู่บนหลักการสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล การปรับบทบาทครูสู่ผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผลตามสมรรถนะจริง โดยมีการออกแบบนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ผ่านการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การสร้างแรงจูงใจผ่านกลไกที่เหมาะสม การพัฒนาสมรรถนะผู้เรียน และการวัดผลเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาศัยระบบสะท้อนผลจากผู้เรียน ครู และผู้บริหาร รวมถึงการใช้ข้อมูลจริงในการปรับปรุงการจัดการศึกษาและหลักสูตรแบบเรียลไทม์ นอกจากนี้ การขับเคลื่อนรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือเชิงระบบและเครือข่ายระดับนานาชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทรัพยากร และพัฒนามาตรฐานการศึกษาร่วมกัน ภายใต้แนวคิดการรักษาอัตลักษณ์ไทยควบคู่กับมาตรฐานสากล อันจะส่งเสริมให้เยาวชนสามารถแข่งขันในตลาดแรงงานโลก มีความเป็นพลเมืองโลก และพร้อมเผชิญความท้าทายในสังคมแห่งอนาคต

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. การศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่าแนวโน้มการจัดการเรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และเส้นทางการเรียนรู้ของตนเอง โดยมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านความสนใจ ความถนัด และศักยภาพ การเรียนรู้เฉพาะบุคคลได้รับการสนับสนุนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลและระบบปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้และลดช่องว่างทางการศึกษา นอกจากนี้ ผลการศึกษาพบว่าเทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่หลากหลายและยืดหยุ่น การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา ผ่านการเรียนรู้แบบออนไลน์ ห้องเรียนเสมือนจริง และการเรียนรู้แบบผสมผสาน ซึ่งตอบสนองต่อวิถีชีวิตของเยาวชนในยุคดิจิทัล โดยเยาวชนไทยให้ความสำคัญกับการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่เยาวชนนานาชาติให้ความสำคัญกับคุณภาพประสบการณ์การเรียนรู้ ในด้านเนื้อหาการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะแห่งอนาคตและการเรียนรู้เชิงสมรรถนะ เช่น การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านการลงมือปฏิบัติจริงและการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ขณะเดียวกัน บทบาทของครูเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ออกแบบและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระดับโลก ซึ่งช่วยพัฒนาเยาวชนให้มีความเป็นพลเมืองโลกและสามารถอยู่ร่วมในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม โดยสอดคล้องงานวิจัยของ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning CBL) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ผ่าน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ แนวคิด บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ที่บูรณาการการศึกษาและการปลูกฝังอัตลักษณ์วิถีพุทธ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการศึกษา การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และนโยบายการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ขณะที่รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบทชุมชน บทบาทของผู้มีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ แนวทางการประเมินผล และปัจจัยสนับสนุน โดยพัฒนาแผนการเรียนรู้ 3 แผนที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง เสริมสร้างอัตลักษณ์วิถีพุทธ และพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ ผลการประเมินจากนักเรียน 393 คน พบว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้นี้มีประสิทธิภาพในระดับมาก (4.50, S.D. 0.49) โดยนักเรียนมีพัฒนาการด้านคุณธรรมสูงขึ้น และมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มกิจกรรมที่หลากหลายและบูรณาการกับบริบทชุมชนมากขึ้น งานวิจัยมีความสำคัญต่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธในระยะยาว โดยช่วยให้สถานศึกษาและชุมชนสามารถร่วมมือกันปลูกฝังคุณธรรมและพฤติกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีพุทธ ครอบคลุมทั้งมิติของศีลธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา รูปแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วแตกต่างจากแนวทางเดิมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์บริบทของผู้เรียน และมีการประเมินผลที่ชัดเจนสามารถนำไปปรับใช้กับโรงเรียนที่ต้องการส่งเสริมการเรียนรู้แบบพุทธในบริบทอื่น ๆ ได้ต่อไป (วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ, 2568: 130)

2. การออกแบบการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคตของเยาวชนไทยและนานาชาติ พบว่า การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากแนวทางแบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก ผู้เรียนควรมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ การแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง และการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการคิด วิเคราะห์ สร้างสรรค์ และ

ความสามารถในการกำกับตนเองในการเรียนรู้ ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นองค์ประกอบหลักของการจัดการเรียนรู้แห่งอนาคต เทคโนโลยีช่วยสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และสนับสนุนการสื่อสารและการทำงานร่วมกันในบริบทที่แตกต่างกันของเยาวชนไทยและนานาชาติ การออกแบบการเรียนรู้ควรมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะแห่งอนาคตและสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยประเมินผลจากความสามารถในการปฏิบัติจริงมากกว่าการวัดความรู้เชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว บทบาทของครูควรเปลี่ยนเป็นผู้อำนวยความสะดวกและผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้แบบเปิด เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองโลกที่สามารถเรียนรู้และปรับตัวได้อย่างยั่งยืน โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ ได้ทำวิจัยเรื่อง พัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ พบว่า กระบวนการการเรียนรู้แบบบูรณาการของตะวันตกก่อกำเนิดมาจากการทดลองในระบบการศึกษาเฉพาะทางที่เริ่มมาจากผู้สอนกับผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง และเจาะจงลงไปที่ความชำนาญพิเศษ ซึ่งขยายไปตามสภาพปัญหาอย่างเป็นระบบและจำกัดฐานข้อมูลที่ซับซ้อน ปฏิบัติการอย่างนี้มีผลออกมาเป็นการบูรณาการกันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม สำหรับกระบวนการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนามาจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดมาจากการสั่งสมบารมี 10 ที่ยาวนาน การสั่งสมบารมีที่ยาวนานเช่นนั้นเป็นส่วนสำคัญของประสบการณ์การเรียนรู้ที่ยาวนานและการทดลองที่ยาวโดยใช้ชีวิตเป็นเดิมพัน หลังจากนั้นทั้งหมดนั้นจึงมีผลออกมาเป็นการรู้แจ้งที่สมบูรณ์ในทุกข์และความดับทุกข์ซึ่งเป็นความจริงของชีวิต การเรียนรู้อย่างนี้สัมพันธ์อย่างสมบูรณ์แบบอยู่กับปริยัติ (การศึกษา) ปฏิบัติและปฏิเวธ (การรู้แจ้ง) ซึ้งพุ่งลงไปที่ความจริง เป็นการศึกษาทดลองที่เป็นธรรมชาติและเป็นวิถีชีวิตซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นรูปธรรมผ่านความสะอาดความสงบและความรอบรู้ อีกประการหนึ่ง นี้แหละคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง ซึ่งทำลายความเห็นผิดและความคิดผิดและขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความเห็นถูกและความคิดถูก (เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ, 2560: 278)

3. การนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตที่เหมาะสมกับเยาวชนไทยและนานาชาติ เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในอนาคตและการออกแบบการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบที่มีความเป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ได้จริง รูปแบบที่นำเสนอมีโครงสร้างที่ชัดเจนและเป็นระบบ ประกอบด้วยเป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและเทคโนโลยี รวมถึงการประเมินผล โดยมีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทที่หลากหลายทั้งในระดับชาติและนานาชาติ รูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเรียนรู้เชิงรุก และการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ควบคู่กับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน ในด้านการประเมินผล รูปแบบที่นำเสนอให้ความสำคัญกับการประเมินตามสภาพจริงและการประเมินเชิงสมรรถนะ ซึ่งสะท้อนความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียน รูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตยังคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม สังคม และทรัพยากรของเยาวชนไทยและนานาชาติ พร้อมทั้งส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลก และสามารถนำไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้อย่างยั่งยืนในระยะยาว โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษารูปแบบการบริหารงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จังหวัดนครปฐม พบว่า 1) ด้านบริบท (Context) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับสังคมด้วยการเรียนรู้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมกับเยาวชนและพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดความสงบและสว่าง รู้ความเข้าใจในเหตุปัจจัยและเงื่อนไข และรู้เท่าทันกระแสสังคม ครอบคลุมการพัฒนาทุกมิติของชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง 2) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีการดำเนินการใน 5 ด้าน คือ (1) ด้านบุคลากร

(2) ด้านการบริหารจัดการ (3) ด้านการจัดทำหลักสูตร (4) ด้านสภาพแวดล้อมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ผ (5) ด้านการมีส่วนร่วมชุมชนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 3) ปัจจัยกระบวนการ (Process) มีการจัดกระบวนการสอนตามหลักพุทธวิธีการสอน และหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เพื่อพัฒนาพฤติกรรม 3 ด้านหลัก ๆ คือ (1) ด้านพุทธิศึกษา (Cognitive Domain) มุ่งเน้นการเกิดความรู้ และความคิดสามารถนำไปแก้ไขปัญหาได้ (2) ด้านจริยศึกษา (Affective Domain) มุ่งปลูกฝังเจตคติและค่านิยมชาวพุทธ (3) ด้านทักษะศึกษา (Psychomotor Domain) มุ่งสร้างความสามารถในการปฏิบัติ หรือการกระทำอย่างมีประสิทธิภาพตามหลักของพฤติกรรมศาสตร์ 4) ปัจจัยผลผลิต (Output) คุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาเป็น คนเก่ง และ คนดี มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ คือ (1) ด้านการพัฒนาทางกาย (2) ด้านการพัฒนาทางสังคม (3) ด้านการพัฒนาทางจิตใจ และ (4) ด้านการพัฒนาด้านปัญญา (5) ปัจจัยผลกระทบ (Impact) ผลกระทบที่ตามมาก็คือ วัด บ้าน โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง มีความเชื่อมั่นว่า ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะช่วยแก้ปัญหาศีลธรรมในเด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบัน 6) การพัฒนาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์รับประชาคมอาเซียน (1) สร้างแนวคิดวิถีพุทธ วิถีอาเซียน สอนวิชาธรรมศึกษาตรี โท เอก รวมทั้งพัฒนาทักษะเรื่องภาษาอังกฤษและภาษาที่ 3 ให้เหมาะสมกับสถานภาพของผู้เรียนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (2) พัฒนารูปแบบวิถีชีวิต (Way of Life) ของเยาวชนไทย ให้เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาทั่วถึง ทันโลกและมีคุณธรรมจริยธรรม (3) มีความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ในลักษณะ รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง (4) ปรับปรุงและจัดทำหลักสูตรตำราเรียนของศูนย์ฯ เน้นความเป็นสากล ควบคู่กับเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรม 7) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ประกอบด้วย (1) ปัญหาด้านบุคลากร (2) ปัญหาด้านวิชาการ (3) ปัญหาด้านงบประมาณ (4) ปัญหาด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม 5) ปัญหาด้านกิจการนักเรียน 6) ปัญหาด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียน และ (8) รูปแบบการบริหารงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Inputs) และกระบวนการ (Process) ได้แก่ หลักสูตร ครูและบุคลากรทางการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดผลผลิต (Outputs) คือ การยกระดับคุณภาพการศึกษาของผู้เรียน บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยให้มีมาตรฐานสูง มีคุณภาพในระดับสากล ผู้เรียนสามารถเผชิญปัญหาและการเปลี่ยนแปลง เพื่อดำรงตนในสังคมได้อย่างดีมีความสุขร่วมรับผิดชอบพัฒนาชุมชนประเทศชาติ และมีชีวิตอยู่ในสังคมโลกได้อย่างมีความสุข (พระปลัดประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ), 2555: บทคัดย่อ)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐและผู้กำหนดนโยบายควรกำหนดนโยบายการศึกษาแห่งอนาคตในระดับชาติที่ส่งเสริมการนำรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการแนวคิดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้เชิงสมรรถนะ และการเรียนรู้ตลอดชีวิตเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนการศึกษาระดับชาติ พร้อมเปิดโอกาสให้สถานศึกษามีความยืดหยุ่นในการปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ควบคู่กับการพัฒนาระบบสนับสนุนครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

สถานศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาควรดำเนินการนำรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตไปใช้ในลักษณะเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากการทดลองใช้ในรายวิชาหรือระดับชั้นที่มีความพร้อม ก่อนขยายผลสู่การประยุกต์ใช้ในวงกว้าง พร้อมกำหนดเป้าหมาย ทรัพยากร และบทบาทของครูและผู้เรียนให้ชัดเจน รวมทั้งติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาและความต้องการของผู้เรียน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมุ่งศึกษาผลกระทบระยะยาวของการนำรูปแบบการเรียนรู้แห่งอนาคตไปใช้ต่อการพัฒนาเยาวชนในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การพัฒนาทักษะแห่งอนาคต การเรียนรู้ตลอดชีวิต และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลก เพื่อให้เห็นผลลัพธ์เชิงประจักษ์และสามารถประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการเรียนรู้ได้อย่างรอบด้าน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). **คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2553**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.ส.พ.

นันทวรรณ โอดสู และคณะ. (2563). กระบวนการจัดการศึกษาวิชาภาษาไทยของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีผลต่อความสามารถด้านการอ่านและการเขียนของนักเรียน. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น**, 7(2), 88–101.

ปรเมธี วิมลศิริ. (ม.ป.ป.). **ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อนาคตประเทศไทย เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน**. สืบค้นเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2567, จาก http://planning.pn.psu.ac.th

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาประจำชาติ** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระปลัดประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ). (2555). การศึกษารูปแบบการบริหารงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จังหวัดนครปฐม. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2550). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน. (2557). **การยกระดับคุณภาพครูไทยในศตวรรษที่ 21. ใน การประชุมวิชาการอภิวัฒน์การเรียนรู้สู่จุดเปลี่ยนประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน.

เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ. (2560). พัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 5(1), 278.

วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ. (2568). รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม. **วารสารเสียงธรรมจากมหายาน**, 10(4), 130–147.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). **21st Century Skills: Learning for Life in Our Times**. San Francisco: John Wiley & Sons.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษาของนักเรียนไทยและนานาชาติ เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณ์ความเป็นพลเมืองโลก

FIELD TRIP FORMATS FOR THAI AND INTERNATIONAL STUDENTS TO ENHANCE GLOBAL CITIZENSHIP

พีชมงคล จิ๋วเจริญ[1], สุวรา นาคยศ[2],พระราชสุทธิวัชรสุธี[3]
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phuetchamongkhon Chiocharoen[1], Suwara Nakyos[2]
Phra Rajsutthivajrasuthee[3]
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: winnoza2539@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 2) เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญ ครู คณาจารย์ และผู้บริหารสถานศึกษา จากนั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และอภิปรายผลโดยการเปรียบเทียบเชิงสังเคราะห์กับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า แก่นแท้คือการรื้อระบบวิธีคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างถอนรากถอนโคน โดยปรับบทบาทครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็น ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) เปลี่ยนหลักสูตรไปสู่หลักสูตรฐานสมรรถนะที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในชีวิตจริง และปรับระบบวัดผลเป็นการประเมินตามสภาพจริงเพื่อพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล โดยมีหลักพุทธธรรมไตรสิกขาและอริยสัจ 4 เป็นเข็มทิศคอยกำกับทิศทางให้ใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและมีจริยธรรม

2. ผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ คือ (1) ชุดทักษะแกนหลัก 3Rs 8Cs ที่มีหัวใจสำคัญคือกลุ่มทักษะ 4C (คิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม และการสื่อสาร) (2) ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ที่ต้องร้อยรัดการประเมินเพื่อพัฒนา หลักสูตรยืดหยุ่น การพัฒนาครูผ่านกระบวนการ PLC และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยเข้าด้วยกัน และ (3) การรู้ดิจิทัลและสารสนเทศ ซึ่งเป็นองค์ประกอบร่วมที่ต้องสอดแทรกอยู่ในทุกกลุ่มสาระวิชาเพื่อบ่มเพาะพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ

3. ผลการนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า รูปแบบในภาคปฏิบัติจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก คือ (1) การเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Active Learning) ขับเคลื่อนผ่านโมเดลเลิฟ (TACH) คือ เผชิญปัญหา (Touch), ทำความเข้าใจ (Active), ร่วมมือแก้ปัญหา (Cooperate) และนำไปใช้ (How to) โดยใช้ปัญหาจริงในชุมชนเป็นตัวตั้ง (2) กระบวนการ

เรียนรู้แบบสืบเสาะและสะท้อนคิด (Inquiry and Reflection) ที่ใช้คำถามระดับสูงและเน้นการถอดบทเรียนหลังกิจกรรมเพื่อเปลี่ยนประสบการณ์เป็นปัญญาญาณ และ (3) รูปแบบการประเมินเพื่อพัฒนาและการเรียนรู้ส่วนบุคคล (Formative Assessment and Personalized Learning) ที่ใช้นวัตกรรมดิจิทัลวิเคราะห์ร่องรอยการเรียนรู้รายบุคคล เพื่อออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ตามความสนใจอย่างเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการบ่มเพาะมนุษย์ที่สมบูรณ์ในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: การพัฒนารูปแบบการทัศนศึกษา, ความเป็นพลเมืองโลก, นักเรียนไทยและนานาชาติ, การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม, การศึกษาเชิงประสบการณ์.

Abstract

This thesis objective consists of three parts 1) to study the concepts and principles of 21st-century learning, 2) to analyze its structures and learning components, and 3) to propose models and processes for 21st-century learning. The researcher employed a qualitative research methodology, utilizing documentary analysis combined with in-depth interviews of key informants, including experts, teachers, faculty members, and school administrators. Content analysis was then conducted, and the results were discussed through a comparative synthesis with related research.**The findings revealed that:** 1.The study of 21st-century learning concepts and principles revealed that the core essence is a radical overhaul of cognitive systems and learning cultures. This involves shifting the teacher's role from a knowledge transmitter to a learning facilitator. It also requires transforming the curriculum into a competency-based model focused on solving real-life problems, and adjusting the assessment system to authentic evaluation for individualized student development. The Buddhist principles of Trisikkha (The Threefold Training) and the Four Noble Truths serve as a compass to guide the mindful and ethical use of technology. 2. The analysis of structures and learning components in the 21st century indicated that it comprises three essential parts: (1) The core skill set of 3Rs and 8Cs, centered around the 4C skills—Critical Thinking, Creativity, Collaboration, and Communication; (2) The learning support system, which must interconnect formative assessment, a flexible curriculum, professional development through Professional Learning Communities (PLC), and a safe environment; and (3) Digital and information literacy, which acts as a cross-cutting theme that must be integrated across all subject groups to foster high-quality digital citizens.
3. The proposed models and processes of 21st-century learning showed that practical application can be classified into three main dimensions: (1) Phenomenon-Based Active Learning, driven by the LOVE (TACH) model—Touch (confronting problems), Active (understanding), Cooperate (collaboratively solving problems), and How to (applying)—using real community problems as a foundation; (2) Inquiry and Reflection learning processes, which employ high-level questioning and emphasize post-activity reflection to transform raw experiences into wisdom; and (3) Formative Assessment and Personalized Learning models, which utilize digital innovation to analyze learning analytics, allowing the design of customized

learning pathways based on individual interests equally and with human dignity. The ultimate goal is to cultivate a complete human being for the 21st century.

Keywords: Field Trip Model Development; Global Citizenship; Thai and International Students; Cross-Cultural Learning; Experiential Education

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากผลของเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมใหม่ ๆ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการศึกษาและรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนในทุกระดับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้สามารถปรับตัวเข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) การแก้ปัญหา (Problem-Solving) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และการทำงานร่วมกัน (Collaboration) รวมถึงทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology: ICT) จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงานในยุคปัจจุบัน (Trilling, B., & Fadel, C., 2009: 8) แนวโน้มของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 แนวทางการจัดการศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมที่เน้นการท่องจำไปสู่การเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-Centered Learning) โดยเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตและการทำงานในสังคมดิจิทัล การเรียนรู้ในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่แค่ภายในห้องเรียนหรือการศึกษาตามหลักสูตรเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา (Anytime-Anywhere Learning) ผ่านเทคโนโลยีและแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น การเรียนรู้ผ่านระบบ e-Learning, MOOC (Massive Open Online Courses), การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) และการเรียนรู้แบบกลับด้าน (Flipped Classroom) (Laurillard, D., 2012: 45) พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่มีเหตุผลและสอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ เป็นศาสนาของผู้มีปัญญา ผู้ตื่นรู้ และมีความเบิกบานใจในธรรม โดยมุ่งเน้นการสร้างสติสัมปชัญญะ มีแนวทางสอนให้เข้าใจปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหา ซึ่งเกี่ยวข้องกับทุกข์และการดับทุกข์ด้วยปัญญา จึงถือเป็นศาสนาเพื่อสันติสุขที่ส่งเสริมความสงบสุขให้กับมวลมนุษยชาติ พระสงฆ์ หรือภิกษุ ถือเป็นหนึ่งในองค์สามของพระรัตนตรัย (วิ.ม. (ไทย) 4/32/40) สถานการณ์โลกปัจจุบันถือว่าการศึกษาเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับการใช้เหตุผล เพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีให้แก่ชีวิตตนเองและสังคมตลอดจนในการดำรงชีพอย่างมีคุณภาพ ทางปรัชญาถือว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาล้วนมีความสามารถด้วยกันทั้งสิ้น จึงเป็นหน้าที่ของการจัดระบบการศึกษาที่จะทำให้มนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในด้านต่างๆ และพยายามส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีโอกาสพัฒนาทักษะตามความสามารถและความถนัดของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค สังคมใดที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีการศึกษาเฉลี่ยระดับสูงจะส่งผลให้ประชาชนมีความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ความรู้ คุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 1)สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 มีความแตกต่างจากในอดีต ผู้คนมีการเคลื่อนย้ายจากทั่วทุกมุมโลกอย่างรวดเร็ว สื่อเทคโนโลยี และทรัพยากรต่างๆ มีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครองระหว่างภูมิภาค ประเทศ สังคมและชุมชน มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงของความรู้และข้อมูลข่าวสารตลอดเวลาอย่างเป็นพลวัต (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2567)

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในวงการการศึกษาเป็นอย่างมาก มีทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการสอนใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย ทฤษฎีที่ได้รับความนิยมและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก คือ ทฤษฎีการสร้างความรู้(Constructivism) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative learning) ทำให้มุมมองเกี่ยวกับการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนที่แตกต่างไปจากเดิม การสอนที่เน้นให้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน โดยอาศัยความสามารถและจิตวิทยาการสอนส่วนตัว มาเป็นการให้ครูนำความรู้ทางด้านจิตวิทยาของการเรียนรู้มาใช้ในการจัดเตรียมการสอนการสอนโดยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องลงมือปฏิบัติและกระทำด้วยตนเอง (นายพนมนคร มีราคา, 2560: 227)

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในหมวดบททั่วไปความมุ่งหมายและหลักการมาตรา 6 เรื่อง การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งหมวด 1มาตราที่ 22 มีสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ ว่าการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด โดยกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพและมาตราที่ 24 (1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (2) ฝึกทักษะกระบวนการคิดการจัดการการเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาและ (3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 12)

การจัดการเรียนในศตวรรษที่ 21 แผน 3R และ 8C เน้นบรรยากาศเรื่อง การศึกษาเพราะในปัจจุบันการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึงดังนั้นผู้เรียนจึงต้องมีการเตรียมความพร้อม มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกในศตวรรรษที่21 โดยมีครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก หรือโค้ช ซึ่งครูจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียนโดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่ต้องเรียนรู้ไปตลอดชีวิตคือ 3R 8C ซึ่งทักษะนี้จะนำไปสู่ความพร้อมที่จะออกไปเผชิญโลกภายนอก และการปรับเปลี่ยนของสังคม (Smind, 2568) ผู้คนรุ่นสมัยใหม่จึงจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงนี้ ดังนั้นการจะพัฒนาประเทศชาติให้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบันสมาชิกในสังคมจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ ทัศนคติ และเจตคติที่ถูกต้องต่อการเรียนรู้ เพื่อสร้างและใช้ความรู้เพื่อไปสู่การสร้างผลผลิตที่มีประสิทธิภาพ

การพัฒนาด้านการศึกษาของประเทศไทยมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศนโยบายการปฏิรูปการศึกษา นับตั้งแต่ปีการศึกษา 2530 เป็นต้นต้นมาในการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา การพัฒนาครูที่เน้นให้ครูนำแนวทางการแก้ปัญหาที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวไปปฏิบัติจริง ซึ่งกลไกสำคัญที่บ่งบอกถึงความพร้อมขององค์การในการดำเนินงานทางวิชาชีพ คือ บุคลากรวัฒนธรรมองค์การและที่สำคัญที่สุดคือ องค์ความรู้ ซึ่งในแต่ละองค์การก็จะมีความแตกต่างกันไปสภาพแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น รวมเรียกว่าบรรยากาศองค์การ ซึ่งจะส่งผลต่อการรับรู้และการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์การ การที่บุคคลได้ปฏิบัติงานในสภาพแวดล้อมที่ดีก็จะทำให้ผลของงานออกมาดีส่งผลดีต่อการบรรลุซึ่งเป้าหมายสูงสุดขององค์การดังนั้นการศึกษาถึงบรรยากาศองค์การกับการเรียนรู้จึงมีความสำคัญ จะเห็นได้จากผลการศึกษาในงานวิจัยที่พบว่านอกจากองค์ความรู้ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนรู้

แล้วการร่วมมือร่วมใจและเห็นความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของคนในองค์การตลอดจนบรรยากาศองค์การที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนายังเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดองค์การแห่งการเรียนรู้ด้วยเช่นกันเพราะบรรยากาศที่ดีจะช่วยส่งผลต่อการมีทัศนคติที่ดีและความสัมพันธ์ที่ดีในองค์การและมีผลต่อประสิทธิภาพในการทำงาน (อิทธิศักดิ์ ศิริจันทร์ และชัยอนันต์ มันคง, 2563: 12-13)

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นี้เนื่องจากการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีการพัฒนาของเทคโนโลยีดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่เพียงแค่การถ่ายทอดความรู้ในเชิงวิชาการยังต้องส่งเสริมทักษะสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต lifelong learning การศึกษานี้จะวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ของกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ทั้งในด้านการพัฒนาเนื้อหาการเรียนการสอน วิธีการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการใช้นวัตกรรมทางการศึกษาที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อสร้างความสามารถในการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและยั่งยืน ในบริบทที่โลกมีความหลากหลายทั้งในด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรม และการทำงานข้ามวัฒนธรรม รวมไปถึงการศึกษาแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
2. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีวัตถุประสงค์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และเพื่อนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วยงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

2. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยนำกรอบประเด็นที่ได้จากขั้นเอกสารมาสร้าง แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview Guide) แบ่งออกเป็น 2 ตอนหลัก คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ ประเด็นคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์ บทบาท รูปแบบกิจกรรม ผลลัพธ์ด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ เกี่ยวกับวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จากนั้นนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตรวจสอบความสอดคล้องและความถูกต้องเพื่อนำมาปรับปรุงเป็นฉบับสมบูรณ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเองในโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่มีการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน จำแนกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ครูหรือผู้สอน ที่มีประสบการณ์ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวทาง Active Learning, การบูรณาการทักษะชีวิต, การใช้เทคโนโลยี และการส่งเสริมสมรรถนะผู้เรียน 2) ผู้บริหารสถานศึกษา ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายและสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และ 3) นักวิชาการ หรือผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านการศึกษา หรือด้านการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ดำเนินการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการและไม่เป็นทางการ บันทึกภาพและเสียงภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์และการพิทักษ์สิทธิ์โดยให้เข้าร่วมด้วยความสมัครใจและปิดบังตัวตน

4. การประเมินผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบและทำการวิเคราะห์ โดยข้อมูลเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อสรุปและออกแบบ วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ให้บรรลุตามเป้าหมายของโครงการวิจัย ดังนี้

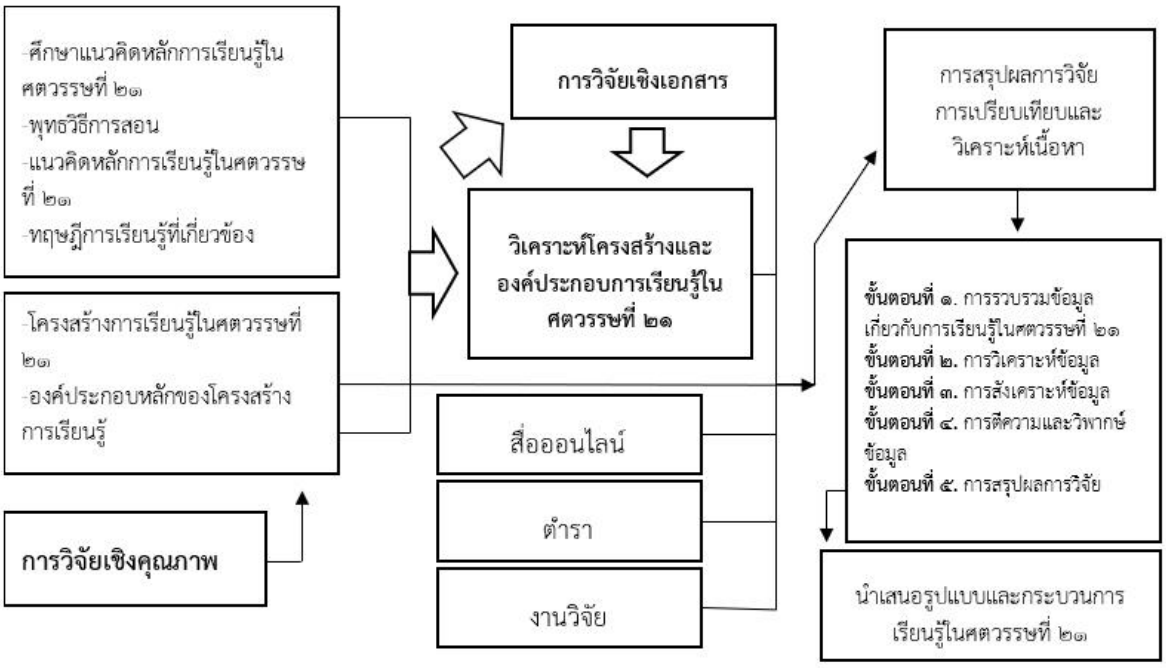

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า แก่นแท้ของการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันคือการปรับปรุงหลักสูตรและการนำเทคโนโลยีเข้ามาปฏิรูปโครงสร้างทางความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างถอนรากถอนโคน โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ทางการศึกษาผ่านการผสานแนวคิดการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวมร่วมกับชุดทักษะแกนหลัก 3Rs + 8Cs เพื่อเปลี่ยนโฉมห้องเรียนจากพื้นที่รับฟังอย่างสงบสู่พื้นที่แห่งการสร้างสรรค์นวัตกรรม สิ่งสำคัญที่สุดคือการเปลี่ยนบทบาทของครูผู้สอนจากผู้ถ่ายทอดความรู้หรือศูนย์กลางอำนาจหน้าห้องเรียน มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ทำหน้าที่โค้ช ชวนคิด และตั้งคำถามเชิงรุกเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ ลงมือปฏิบัติ และถอดบทเรียนด้วยตนเอง นอกจากนี้ระบบหลักสูตรต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากการยึดเนื้อหาวิชาไปสู่การเรียนรู้ที่ยึดสมรรถนะเป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นความสามารถในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริง และปรับเปลี่ยนรูปแบบการวัดผลไปสู่การประเมินตามสภาพจริงเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้เรียนรายบุคคลอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางสภาพแวดล้อมดิจิทัลและเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทำหน้าที่เป็นกำลังรบทางปัญญา โดยมีหลักพุทธธรรมบูรณาการผ่านไตรสิกขาและอริยสัจ 4 เป็นเข็มทิศนำทางจิตวิญญาณคอยกำกับทิศทางในการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์

2. ผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า โครงสร้างและองค์ประกอบที่จำเป็นในการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญที่ต้องขับเคลื่อนประสานกันเป็นองค์รวม ได้แก่ 1) ชุดทักษะแกนหลัก 3Rs 8Cs ที่มีหัวใจสำคัญคือกลุ่มทักษะ 4C อันเป็นทักษะแห่งการอยู่รอด ซึ่งประกอบด้วย การคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ในการคัดกรองข้อมูลท่ามกลางวิกฤตข่าวลวง, ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ในการสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาที่ซับซ้อน, การทำงานเป็นทีม (Collaboration) ร่วมกับผู้อื่นที่เห็นต่าง และการสื่อสาร (Communication) อย่างมีประสิทธิภาพและมีจริยธรรม 2) ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ที่ต้องร้อยรัดมาตรฐานการประเมินผลตามสภาพจริง หลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นข้ามศาสตร์ การพัฒนาครูเชิงปฏิบัติการผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) และการยกระดับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตวิทยาที่ปลอดภัยเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ และ 3) การรู้ดิจิทัลและสารสนเทศ ซึ่งเป็นองค์ประกอบร่วมที่ต้องสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตการเรียนรู้ประจำวันในทุกกลุ่มสาระวิชา เพื่อสร้างความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อ การเข้าถึงและคัดกรองข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมเพื่อบ่มเพาะผู้เรียนสู่การเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ

3. ผลการนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21พบว่า แบบแผนการจัดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงในชั้นเรียนเพื่อสร้างสมรรถนะและภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและเยาวชนจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Active Learning) โดยการหยิบยกเอาปรากฏการณ์หรือประเด็นปัญหาในโลกความเป็นจริงและวิถีชุมชนมาเป็นตัวตั้งในการเรียนรู้ บูรณาการความรู้ข้ามศาสตร์และขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟ (TACH) ประกอบด้วยการเผชิญปัญหา (Touch), ทำความเข้าใจและคิดวิเคราะห์ (Active), ศึกษาค้นคว้าและร่วมมือแก้ปัญหา (Cooperate) และเห็นคุณค่าและนำไปประยุกต์ใช้ (How to) 2) กระบวนการเรียนรู้แบบสืบเสาะและสะท้อนคิด (Inquiry and Reflection) ที่ใช้กลยุทธ์การตั้งคำถามปลายเปิดระดับสูงกระตุ้นการสืบค้นข้อมูล และเน้นกระบวนการล้อมวงสะท้อนคิดหรือถอดบทเรียนหลังกิจกรรมเพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ดิบให้ตกผลึกกลายเป็นองค์ความรู้และบ่มเพาะอภิปัญญาของผู้เรียนในพื้นที่ปลอดภัย และ 3) รูปแบบการประเมินเพื่อพัฒนาและการเรียนรู้ส่วนบุคคล โดยการปรับเปลี่ยนการวัดผลแบบรวมยอดปลายภาคไปสู่การใช้เครื่องมือประเมินระหว่างเรียนที่แม่นยำเพื่ออ่านร่องรอยการเรียนรู้รายบุคคลโดยปราศจาก

อคติ และนำข้อมูลเชิงประจักษ์มาใช้ช่วยเหลือกำกับและออกแบบเส้นทางการเรียนรู้เฉพาะบุคคลตามจังหวะและความสนใจ เพื่อคืนความเคารพในเกียรติ สิทธิ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้เรียนทุกคนอย่างเท่าเทียม

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากแหล่งข้อมูลเหล่านี้จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย และแนวทางการนำไปใช้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เปลี่ยนวิธีคิดและกระบวนทัศน์การจัดการศึกษา

ขั้นตอนแรกของการพัฒนาการศึกษาในศตวรรษที่ 21 คือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนบทบาทของครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้เพียงฝ่ายเดียว ไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และเป็นโค้ช ที่คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิด วิเคราะห์ ตั้งคำถาม และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ครูจึงมีหน้าที่ออกแบบสถานการณ์การเรียนรู้ที่ท้าทายและเชื่อมโยงกับชีวิตจริงมากกว่าการมุ่งเน้นการบรรยายตามตำราเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันหลักสูตรต้องปรับจากการเน้นเนื้อหาจำนวนมากไปสู่หลักสูตรฐานสมรรถนะ ที่ให้ความสำคัญกับความสามารถในการนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหาและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต

ขั้นที่ 2 การบ่มเพาะชุดทักษะแกนหลักแห่งอนาคต 3Rs + 8Cs

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและแนวทางการจัดการเรียนรู้แล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการพัฒนาทักษะสำคัญที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะ 3Rs และ 8Cs ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้และการทำงานในโลกยุคใหม่ ทั้งนี้หัวใจสำคัญอยู่ที่ทักษะ 4C ได้แก่

C ตัวที่ 1 การคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking)

C ตัวที่ 2 การคิดสร้างสรรค์ (Creativity)

C ตัวที่ 3 การทำงานร่วมกับผู้อื่น (Collaboration)

C ตัวที่ 4 การสื่อสาร (Communication)

ผู้เรียนต้องได้รับการส่งเสริมให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีเหตุผล แยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็นและข่าวสารที่บิดเบือน สามารถสร้างสรรค์แนวคิดใหม่เพื่อแก้ปัญหาที่ซับซ้อน รู้จักทำงานเป็นทีม เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และมีความสามารถในการสื่อสารทั้งในรูปแบบการพูด การเขียน และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม ทักษะเหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่ปัญญาประดิษฐ์หรือเทคโนโลยีไม่สามารถทดแทนมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ จึงเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

ขั้นที่ 3 ใช้พุทธธรรมเป็นเข็มทิศกำกับการใช้เทคโนโลยี

การก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเข้าถึงข้อมูลอย่างไร้ขีดจำกัด การพัฒนาผู้เรียนจำเป็นต้องคำนึงถึงการพัฒนาภายในควบคู่ไปกับการพัฒนาภายนอก โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นเข็มทิศในการกำกับการใช้เทคโนโลยี หลักศีลช่วยส่งเสริมการใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้อื่น ไม่เผยแพร่ข้อมูลเท็จหรือสร้างความเกลียดชังในสังคมออนไลน์ หลักสมาธิช่วยให้ผู้เรียนมีสติ รู้เท่าทันอิทธิพลของสื่อและอัลกอริทึมที่อาจดึงดูดความสนใจจนทำให้ขาดสมาธิในการเรียนรู้ ส่วนหลักปัญญาช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เข้าใจความจริงตามหลักเหตุและผล และนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคม การบูรณาการหลักศีล สมาธิ และปัญญาจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกับการพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจของผู้เรียน

ขั้นที่ 4 ปฏิรูประบบสนับสนุนและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้

การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยระบบสนับสนุนที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างรอบด้าน ประกอบด้วยการประเมินผลตามสภาพจริงที่เน้นการประเมินเพื่อพัฒนา มากกว่าการตัดสินผลสัมฤทธิ์ด้วยข้อสอบเพียงอย่างเดียว โดยให้ความสำคัญกับพัฒนาการ กระบวนการคิด และผลงานของผู้เรียนรายบุคคล หลักสูตรต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถบูรณาการองค์ความรู้ข้ามศาสตร์เพื่อตอบสนองความสนใจและความถนัดที่หลากหลายของผู้เรียน นอกจากนี้ยังต้องส่งเสริมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อให้ครูได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ พัฒนานวัตกรรมการสอน และร่วมกันแก้ปัญหาการจัดการเรียนรู้ ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมทางกายภาพและดิจิทัลต้องได้รับการออกแบบให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น ห้องเรียนที่ยืดหยุ่นต่อการทำกิจกรรมกลุ่ม พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ ปลอดภัย และสามารถเชื่อมโยงผู้เรียนกับแหล่งเรียนรู้ทั่วโลกได้อย่างไร้ข้อจำกัด

ขั้นที่ 5 ขับเคลื่อนการเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริง

ขั้นตอนสุดท้ายคือการนำแนวคิด ทักษะ คุณธรรม และระบบสนับสนุนทั้งหมดมาบูรณาการสู่การปฏิบัติจริงในห้องเรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) โดยใช้การเรียนรู้ฐานปรากฏการณ์ (Phenomenon-Based Learning) เป็นแนวทางสำคัญในการเชื่อมโยงการเรียนรู้กับสถานการณ์จริงในชุมชนและสังคม ผู้เรียนจะได้เผชิญปัญหาจริงผ่านกระบวนการ TACH Model ได้แก่

Touch การรับรู้และสัมผัสปัญหาจากสถานการณ์จริง

Active การลงมือคิด วิเคราะห์ และค้นคว้าข้อมูล

Cooperate การทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไข

How to การสรุปองค์ความรู้และนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

ควบคู่กับการใช้กระบวนการสืบเสาะหาความรู้และการสะท้อนคิด (Inquiry and Reflection) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งคำถาม ค้นหาคำตอบ และถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) โดยใช้ข้อมูลการเรียนรู้มาวิเคราะห์ศักยภาพ ความต้องการ และข้อจำกัดของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และสร้างพลเมืองที่มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมแห่งอนาคต

บทสรุปองค์ความรู้การแกะรอยและถอดรหัสผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ชี้ให้เห็นถึงความสอดประสานอย่างเป็นระบบในการพัฒนาเยาวชนเพื่อรองรับอนาคต โดยการปฏิรูปไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่การปรับปรุงวิธีสอนหรือเนื้อหาทางวิชาการตามตำราเรียนเท่านั้น แต่ต้องเป็นการพลิกโฉมวัฒนธรรมการเรียนรู้และวิธีคิด โดยเริ่มต้นจากการปรับฐานคิดและเปลี่ยนบทบาทของครูไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวก ควบคู่ไปกับการมุ่งบ่มเพาะชุดทักษะแกนหลัก 3Rs + 8Cs โดยเฉพาะกลุ่มทักษะ 4C (การคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม และการสื่อสาร) เพื่อให้ผู้เรียนมีสมรรถนะที่แข็งแกร่งและก้าวทันยุคดิจิทัลดิสรัปชัน

ขณะเดียวกัน ระบบสนับสนุนและสภาพแวดล้อมดิจิทัลระดับสากล จะต้องถูกขับเคลื่อนควบคู่ไปกับมิติด้านในตามหลักพุทธธรรม ผ่านหลักไตรสิกขาและระบบคิดแบบอริยสัจ 4 เพื่อใช้เทคโนโลยีและระบบข้อมูลร่องรอยการเรียนรู้อย่างมีสติ มีจริยธรรม และลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โครงสร้างของระบบสนับสนุน ทั้งมาตรฐานการประเมินผลตามสภาพจริง หลักสูตรที่ยืดหยุ่น การพัฒนาครูผ่านกระบวนการ PLC และนิเวศสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย จึงเปรียบเสมือนกลไกสำคัญที่จะช่วยอุ้มชูและผลักดันให้โมเดลการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนจริงประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นปรากฏการณ์เป็นฐานร่วมกับโมเดลเลิฟ (TACH) กระบวนการสืบเสาะและการล้อมวงสะท้อนคิด (Reflection) เพื่อเปลี่ยนประสบการณ์ให้กลายเป็นปัญญาญาณ ตลอดจนการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ส่วนบุคคล ที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี ทั้งหมดนี้คือฟันเฟืองที่ถักทอร่วมกัน โดยมีหมุดหมายปลายทางสูงสุดคือการพลิกโฉมสถาบันการศึกษาจากการเป็นโรงงานผลิตแรงงานป้อนตลาด ไปสู่การบ่มเพาะมนุษย์ที่สมบูรณ์ในศตวรรษที่ 21 ที่พัฒนาศักยภาพทางสติปัญญา มีสุขภาวะองค์รวมที่ดี และมีหัวใจที่พร้อมจะก้าวออกไปขับเคลื่อนพัฒนาสังคมและโลกอนาคต

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. การศึกษาแนวคิดและหลักการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่าแก่นแท้ของการเรียนรู้คือการรื้อระบบวิธีคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างถอนรากถอนโคน โดยการผสานแนวคิดการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวมร่วมกับชุดทักษะแกนหลัก 3Rs + 8Cs เปลี่ยนบทบาทของครูผู้สอนจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนโครงสร้างไปสู่หลักสูตรฐานสมรรถนะที่มุ่งเน้นการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริง และน้อมนำเอาหลักพุทธธรรมบูรณาการผ่านไตรสิกขาและอริยสัจ 4 มาเป็นเข็มทิศคอยกำกับทิศทางในการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พัศรเบศวณ์ เวชวิริยะสกุล และเกศริน บินสัน ที่ระบุว่าการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เผชิญความท้าทายในการเปลี่ยนจาก การถ่ายทอดความรู้เชิงเนื้อหา สู่ การพัฒนาสมรรถนะ ที่มุ่งเน้นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการสร้างหลักสูตรที่มุ่งเป้าหมายไปที่สมรรถนะหลักในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างแม่นยำ (พัศรเบศวณ์ เวชวิริยะสกุล และเกศริน บินสัน, 2569: 1306-1307.) และยังมี ความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ ที่ชี้ให้เห็นว่านโยบายการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านและการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการศึกษา จะช่วยให้สถานศึกษาสามารถปลูกฝังคุณธรรมและพฤตกรรมที่ครอบคลุมทั้งมิติของศีลธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนาในระยะยาว นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องเชิงปฏิบัติการในบริบทของการใช้หลักธรรมพัฒนาเยาวชนอย่างมีส่วนร่วม (วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ, 2568: 130-147) โดยมีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระเจริญพงษ์ วิชัย และคณะ ซึ่งพบว่าการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ เช่น หลักอริยสัจใช้แก้ปัญหา หลักอิทธิบาทใช้ในการเรียนรู้ และหลักภาวนา 4 ใช้ในการพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถช่วยให้เยาวชนได้ฝึกทักษะการใช้ชีวิตในด้านต่างๆ นำหลักธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน และเกิดมุมมองการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดี (พระเจริญพงษ์ วิชัย และคณะ, 2567: 275-286)

2. การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า องค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนศักยภาพผู้เรียนประกอบด้วย ชุดทักษะแกนหลัก 3Rs + 8Cs ที่เน้นย้ำกลุ่มทักษะ 4C (การคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม และการสื่อสาร) ร่วมกับระบบสนับสนุนที่ประสานมาตรฐานการประเมินผลตามสภาพจริง หลักสูตรยืดหยุ่น การพัฒนาครูผ่านกระบวนการ PLC และการส่งเสริมการรู้ดิจิทัลและสารสนเทศอย่างมีจริยธรรมควบคุม ความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ สิริสวัสช์ ทองก้านเหลือง ที่ระบุว่ารูปแบบสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนประกอบด้วย 4 ด้านสำคัญ คือความรู้ บุคลิกลักษณะ การบริหารจัดการเรียนรู้ (วิเคราะห์ผู้เรียน ออกแบบ เตรียมจัดการ จัดกระบวนการ ประเมินผล และปรับปรุงแก้ไขวิจัยพัฒนา) ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพผู้เรียนและทักษะการเรียนรู้ 3R8C ของผู้เรียนสูงถึงร้อยละ 97 ยิ่งไปกว่านั้นในมิติของการพัฒนาครูและการสร้างระบบสนับสนุนให้เอื้อต่อการจัดนิเวศการเรียนรู้ (สิริสวัสช์ ทองก้านเหลือง, 2565: 95) ยังมีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ จิราพร จำปาเทศ และสุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ซึ่งระบุว่าองค์ประกอบและการขับเคลื่อนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพครู (PLC) ในศตวรรษที่ 21 จะต้องเชื่อมโยงกับการจัดการเรียนรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะชีวิตและอาชีพ โดยครูเปลี่ยนบทบาทเป็นโค้ช ผู้อำนวยความสะดวก และใช้เทคโนโลยีช่วยในการขับเคลื่อนร่วมกับการทำงานแบบร่วมมือร่วมใจ และในส่วนขององค์ประกอบด้านทักษะชีวิตและการปรับตัวก็มี ความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ วรารัตน์ ทิมหงิม และคณะ ที่พบว่าองค์ประกอบกิจกรรมเสริมทักษะในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วยด้านสังคม (การทำงานร่วมกับ

ผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น) ด้านความคิดสร้างสรรค์ (การวางแผนทำงานอย่างเป็นระบบ) และด้านการปรับเปลี่ยน (สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ทุกสถานการณ์และมีทัศนคติเชิงบวก) และสุดท้ายในแง่ของตัวบ่งชี้สมรรถนะครูที่จะขับเคลื่อนทักษะเหล่านี้นั้น (วรารัตน์ ทิมหงิม และคณะ , 2567: 1383) มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ ฐิตารีย์ ศรีบุญเพ็ง และเอื้อมพร หลินเจริญ (2567) ที่ยืนยันว่าองค์ประกอบสมรรถนะครูผู้สอนในศตวรรษที่ 21 ต้องครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์อย่างครบถ้วนเพื่อผลประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน (ฐิตารีย์ ศรีบุญเพ็ง และเอื้อมพร หลินเจริญ, 2567: 13)

3. การนำเสนอรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 พบว่า แบบแผนการจัดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงประกอบด้วย การเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Active Learning) ขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟ (TACH) คือ การเผชิญปัญหา (Touch) ทำความเข้าใจและคิดวิเคราะห์ (Active) ศึกษาค้นคว้าและร่วมมือแก้ปัญหา (Cooperate) และเห็นคุณค่าและนำไปประยุกต์ใช้ (How to) ควบคู่ไปกับกระบวนการสืบเสาะและการสะท้อนคิด (Reflection) เพื่อถอดบทเรียนเปลี่ยนประสบการณ์เป็นปัญญาญาณ รวมถึงรูปแบบการประเมินเพื่อพัฒนาและการเรียนรู้ส่วนบุคคล (Personalized Learning) ที่ใช้เครื่องมือดิจิทัลประเมินตามสภาพจริงและรู้ผลทันทีโดยปราศจากอคติ ความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ สุดารัตน์ โพธิสาขา และคณะ ที่พิสูจน์แล้วว่าการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟ ทั้ง 4 ขั้นตอน (Touch, Active, Cooperate, How to) มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด สามารถยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนให้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และช่วยส่งเสริมความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตของผู้เรียนในภาพรวมสูงถึงร้อยละ 89.41 ซึ่งอยู่ในระดับดีเยี่ยม นอกจากนี้ในแง่ของกระบวนการจัดเครื่องมือประเมินผลและการทดสอบที่แม่นยำจำเพาะบุคคลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้รายบุคคล (สุดารัตน์ โพธิสาขา และคณะ, 2568: 31) ยังมีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ อนุรักษ์ ทองแก้ว และคณะ ที่ระบุว่าการประเมินการทำงานของสมองผ่านระบบคอมพิวเตอร์มาตรฐาน มีลักษณะเป็นการประเมินตามสภาพจริงและรู้ผลทันทีหลังเสร็จสิ้นกระบวนการ ซึ่งมีค่าความตรงเชิงเนื้อหาและค่าความเที่ยงตรงภายในสูง สามารถสะท้อนขีดความสามารถเฉพาะบุคคลได้อย่างละเอียดและเป็นวิทยาศาสตร์โดยปราศจากอคติ ช่วยให้ครูนำข้อมูลเชิงประจักษ์ไปใช้ออกแบบหลักสูตรที่สอดรับกับศักยแผนภาพที่แตกต่างกันของผู้เรียนรายบุคคลได้แม่นยำ อีกทั้งในด้านการประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มและแอปพลิเคชันเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุกและขยายผลจริง (อนุรักษ์ ทองแก้ว และคณะ , 2565: 93) ก็มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระสุวรรณ สุเมธปุญโญ (ขำโพธิ์ทัย) และคณะ ซึ่งยืนยันว่าการใช้แอปพลิเคชันออนไลน์ระบบการจัดการฝึกอบรมที่มีขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหา การทดลองใช้ และการประเมินประสิทธิภาพเชิงระบบร่วมกับผู้เชี่ยวชาญและผู้เรียนจริง ส่งผลให้ระบบโดยรวมมีประสิทธิภาพในระดับมาก สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ขยายผล และแก้ปัญหาข้อจำกัดหน้างานในพื้นที่ปฏิบัติจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม และท้ายที่สุดในมิติของการออกแบบกิจกรรมบูรณาการให้เชื่อมโยงกับมรดกชุมชน (พระสุวรรณ สุเมธปุญโญ (ขำโพธิ์ทัย) และคณะ, 2567: 313-314) มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของ ปรัชญา เหลืองแดง ที่พบว่าแนวทางการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมในปัจจุบันจะต้องเน้นให้ผู้เรียนเกิดการสืบเสาะและเรียนรู้จากการเชื่อมโยงประสบการณ์และการนำตนเอง โดยนำบริบทหรือมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพครูและภารกิจสำคัญในการพัฒนาเยาวชนให้เห็นคุณค่าของท้องถิ่นตนเอง (ปรัชญา เหลืองแดง, 2568: 98)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สำหรับรูปแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ในแผนการจัดการศึกษาเชิงกลยุทธ์ของกระทรวงศึกษาธิการและสพฐ. โดยยกระดับจากกิจกรรมภายนอกที่เป็นหลักๆ โดยทั่วไปองค์ประกอบของโลกมุมมองความถี่ของงบประมาณ เชิงทัศนศึกษาความเหลื่อมล้ำในโรงเรียนไทย เข้าถึงแหล่งเรียนรู้พหุวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียมกับประสิทธิภาพการเร่งความเร็วรูประบบสารสนเทศและขั้นตอนธุรการในการขออนุญาตทัศนศึกษาผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลร่วมกับคู่มือมาตรฐานความปลอดภัยตามช่วงวัย สืบค้นงานเอกสารและคืนเวลาให้ครูสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเรียนรู้ภาคสนามได้โดยตรง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

สถานศึกษาและครูพื้นที่ควรนำการตั้งค่าการจัดทัศนศึกษาทั้ง 3 ระยะ (ระยะการเตรียมระยะภาคสนามและระยะสะท้อนคิด) ไปยังส่วนหลักสูตรสถานศึกษาอย่างในส่วนของผู้เรียนจากการได้รับความรู้สู่การเรียนรู้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษากิจกรรมที่เชื่อมโยงประเด็นทั่วโลกและมิติพหุวัฒนธรรมในการสำรวจแหล่งการเรียนรู้ และควรส่งเสริมและสนับสนุนเทคโนโลยีดิจิทัลอีกครั้งสามารถนำมาใช้สนับสนุนทั้งในการเตรียมตัวก่อนการเดินทาง เพื่อรองรับทั้งส่วนสำคัญที่โรงเรียนพิจารณาภาพรวมด้านข่าวสารหรือความปลอดภัย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

เชิงลึกแบบดั้งเดิมและความพร้อมในการเรียนในสายเคเบิ้ลผ่านประสบการณ์ในโครงสร้างการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษาในและในพื้นที่ห่างไกล ช่องหลักลดความเฉื่อยขององค์ประกอบเล็กๆ การทำวิจัยในการวิจัย (Action Research) เพื่อนำรูปแบบและการวิจัยที่ผู้วิจัยแนะนำไปทดลองปฏิบัติจริงในสถานแล้วประเมินผลสัมฤทธิ์อย่างตรงไปตรงมาเพื่อตรวจสอบวิจัยเครื่องมือวัดและประเมินผลการทำงานของเครื่องยนต์ 21 สืบสวน ค้นหาหลักมาตรฐานสำหรับการวัดประสิทธิภาพซอฟท์แวร์เกี่ยวกับซอฟท์แวร์ (Soft Skills) หรือซอฟต์สกิล (Soft Skills) หรือการทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพและธรรมะ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). **การแข่งขันช้อปปิ้งแห่งชาติ พ.ศ. 2542.** โรงพิมพ์คุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). **การแข่งขันช้อปปิ้งแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545.** โรงพิมพ์ของหน่วยงานรับสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

จิราพร จำปาเทศ และ สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย. (2565). การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพครูผู้สอน 21 สำหรับโรงเรียนห้องโถงจังหวัดปทุมธานี. **วารสารบัณฑิตศาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**, 20(2), 312.

ฐิตารีย์ ศรีบุญเพ็ง และ เอื้อมพร ลินเจริญ. (2567). การพัฒนาต่อไปของครูผู้สอนศูนย์ศึกษาวิจัยอีกครั้ง 21. **วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม**, 8(5), 13.

บุญฤทธิ์ บุญมา และ นทรัตน์ เจริญกุล. (ม.ป.ป.). **การบริหารการบริหารโรงเรียนสาธิตเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานสำหรับนักเรียน** สืบค้น 19 ตุลาคม 2568, จาก https://so01.tci-thaijo.org/index.php/OJED/article/view/83963

ปั๊บเหลืองแดง. (2568). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบต่างๆ ในเรื่องความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางมรดกทางศิลปวัฒนธรรมตามกรอบเหตุผลทางวิชาการครูของคุรุสภาสำหรับนักศึกษานักศึกษาครูสังคมศึกษา **สิกขา วารสารศึกษาศาสตร์**, 12(1), 98.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พนมนครเลย. (2560). ครูต้องคำนึงถึงอย่างไร 21. **วารสารศึกษาศาสตร์มมร คณะกรรมการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**, 5(2), 227.

พระเจริญพงศ์วิชัย และคณะ. (2567). ธรรมวิถี: อย่าลืมเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับเยาวชน Gen Z โรงเรียนเจหัวอำเภอบางเลนจังหวัดนครปฐม. **วารสารเสียงธรรมจากมหายาน**, 10(4), 275-286.

พระสุวรรณสุเมธปุญฺโญ (อดีตโพธิ์ไทย) และคณะ. (2567). คุณสามารถใช้ระบบธรรมะศึกษาผ่านการประยุกต์ใช้ พุทธังออนไลน์ สำหรับครูพระสอนตามความต้องการในสำนักเรียนคณะเขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร **วารสารเสียงธรรมจากมหายาน**, 10(2), 313-314.

พัศรเบศวรณ์ วิริยะสกุล และ เกศริน บินสัน. (2569). โครงสร้าง ADDIE สำหรับการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อเสริมสร้างผู้เรียน 21. **วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม**, 4(2), 1306-1307.

วรารัตน์ ทิมหงิม และคณะ. (2567). รูปแบบกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ทักษะ 21 เกี่ยวกับสุขภาพชีวิตและความปลอดภัยของนักเรียน นักศึกษาและอาหารโภชนาการ. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 12(4), 1383.

วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ. (2568). การจัดการเรียนรู้ชุมชนเป็นฐานเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ผู้นำนครปฐม. **วารสารเสียงธรรมจากมหายาน**, 10(4), 130-147.

สิริสวัสช์ทองคอเหลือง. (2565). รูปแบบการเรียนรู้ขององค์กรจัดการเรียนรู้ 21 ที่คุณสามารถเลือกคุณภาพผู้เรียนได้อย่างต่อเนื่องการศึกษาและชื่อเสียงเชิงนโยบายประเทศไทย 4.0 ของครูผู้สอนสุราษฎร์ธานี. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยปัตตานี**, 33 (1), 95.

สุดารัตน์โพธิสาขาและคณะ. (2568). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟเพื่อส่งเสริมการใช้แคปซูลชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. **วารสารวิทยาศาสตร์การกีฬาและนวัตกรรมสุขภาพกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย**, 4 (2), 31.

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (ม.ป.ป.). **ทักษะการเรียนรู้ 21 (ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21)** สืบค้น. 12 ตุลาคม 2567, จากhttps://www.trueplookpanya.com/education/content/66054/-teaartedu-teaart-teaarttea-

อนุรักษ์ทองแก้ว และคณะ. (2565). กิจกรรมทดสอบความจำของสมองเด็กเล็กวัยวัย **วารสารวิชาการศรีปทุมชลบุรี**, 19(2), 93.

อิทธิศักดิ์ สิริจันทร์ และ ชัยอนันต์คงคง. (2563). **ความสัมพันธ์ระหว่างบรรยากาศองค์กรกับชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูในหอพักการศึกษาในสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสระบุรี.** มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

ลอริลลาร์ด, ดี. (2012). **การสอนในฐานะวิทยาศาสตร์การออกแบบ: การสร้างรูปแบบการสอนเพื่อการเรียนรู้และเทคโนโลยี.** รูทเลดจ์.

สมายด์. (ม.ป.ป.). **เรียนรู้คอมพิวเตอร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย** สืบค้น. 17 ตุลาคม 2567, จาก https://smind2538.wordpress.com/

Trilling, B. และ Fadel, C. (2009). **ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: การเรียนรู้เพื่อชีวิตในยุคสมัยของเรา.** John Wiley & Sons.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

MODEL OF HEALTHY COMMUNITY DEVELOPMENT BY COMMUNITY PARTICIPATION TO SUPPORT AGING SOCIETY MAESA SUB DISTRICT MAERIM DISTRICT , CHAING MAI

ยุรธร จีนา[1] สุริยนต์ สูงคำ[2]

กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและศิลปะศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

Yurathorn Jeena[1] Suriyonte Sungcham[2]

Department of Social Sciences and Humanities Faculty of Business Administrationand Liberal Art Rajamangala University of Technology Lanna , Chiang Mai Province

E-mail: Yurathorn_27@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ และแนวทางการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัยในตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุติดสังคม ผู้สูงอายุติดบ้าน และผู้สูงอายุติดเตียง โดยส่วนใหญ่มีโรคประจำตัว 1-2 โรค การอยู่อาศัยมีทั้งครอบครัวใหญ่และครอบครัวเดี่ยว รายได้หลักมาจากเกษตรกรรม เบี้ยยังชีพ และการสนับสนุนจากสมาชิกครอบครัว ความต้องการของผู้สูงอายุเน้นการส่งเสริมความร่วมมือในระดับชุมชน การสนับสนุนจากครอบครัว การเตรียมความพร้อมสู่สังคมสูงวัยอย่างเป็นระบบ โดยมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข และโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลแม่สาเป็นกลไกในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แนวทางการพัฒนาชุมชนสุขภาวะครอบคลุม 4 มิติ ได้แก่ สุขภาวะด้านร่างกาย (กิจกรรมทางกาย โภชนาการ การตรวจสุขภาพและศูนย์สุขภาวะชุมชน) สุขภาวะด้านจิตใจ (กิจกรรมความสุข 5 มิติ เครือข่ายสังคม และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น) สุขภาวะด้านสังคม (การมีส่วนร่วม การดูแลต่อเนื่อง และการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม) และสุขภาวะด้านปัญญา (การเรียนรู้ตลอดชีวิต โรงเรียนผู้สูงอายุ การใช้เทคโนโลยี Smart Aging)

คำสำคัญ: สุขภาวะ, การมีส่วนร่วมของชุมชน, สังคมสูงวัย

Abstract

This research aimed to examine the problems, needs, and approaches for developing a well-being community through community participation to accommodate an aging society in Mae Sa Subdistrict, Mae Rim District, Chiang Mai Province. A mixed-methods research design was employed, combining qualitative research and participatory action research. The findings revealed that: The findings reveal that the elderly in the area can be categorized into three groups: socially active, homebound, and bedridden. Most suffer from one to two chronic diseases, such as diabetes, hypertension, and osteoarthritis. Their living arrangements vary between extended and nuclear families, with primary income derived from agriculture, allowances, and family support. The needs of the elderly emphasize community-level cooperation, family support, systematic preparation for an aging society, and human resource development rather than infrastructure. Additional requirements include transportation services for those lacking caregivers, with subdistrict health-promoting hospitals, village health volunteers, and the local elderly school serving as key mechanisms for quality-of-life improvement. Development guidelines encompass four dimensions of well-being: physical (exercise, nutrition, health check-ups, and community health centers), mental (five-dimension happiness activities, social networks, and promotion of local wisdom), social (participation, continuous care, and environmental improvement), and intellectual (lifelong learning, elderly schools, and Smart Aging technology).

Keywords: Healthy , Community Participation , Aging Society

บทนำ

ในปัจจุบันประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงวัย ดังจะเห็นได้จากในปีพ.ศ.2561 ประเทศไทยมีผู้สูงอายุประมาณ 12 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 18 ของประชากรทั้งหมดและคาดว่าในอีก 4 ปีข้างหน้า ประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมสูงอายุที่สมบูรณ์แบบ” (Complete Aged Society) (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย ,2562) ประเทศไทยเป็นประเทศกลุ่มอาเซียนที่เข้าสู่สังคมของผู้สูงวัย (Aging Society) การเป็นผู้สูงวัย คือการที่มีจำนวนผู้สูงอายุมากขึ้น มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่วัยเด็กและวัยแรงงานลดน้อยลงเรื่อย สังคมผู้สูงอายุ จึงเป็นประเด็นที่ควรให้ความสำคัญและไม่อาจละเลยได้ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องให้การส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนการทำงานด้านผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม ปัจจุบันปัญหาสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ยังคงรุนแรง และรอการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ซึ่งท้าทายต่อนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ผู้สูงอายุนับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในสังคม เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นผู้ผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ในชีวิตมาอย่างมาก จึงเป็นบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมประเทศไทยนับได้ว่าเป็นประเทศที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตามเกณฑ์ขององค์การสหประชาชาติ ในปีพ.ศ. 2564 ประเทศไทยมีประชากรผู้สูงอายุจานวน 12,241,542 คน คิดเป็นร้อยละ 18.50 ของประชากรทั้งประเทศ (Department of Older Person, 2021) และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ในทางตรงข้ามสุขภาวะและสมรรถภาพทางร่างกายกลับตรงกันข้าม คือเสื่อมลงตลอดเวลาตามอายุที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้ผู้สูงอายุมีข้อจากัดในการใช้ชีวิตประจำวัน ต้องพึ่งพาทั้งคนและอุปกรณ์ในการช่วยเหลือ ทำให้ผู้สูงอายุมีความต้องการในการดูแลอย่างสุขภาพอย่างเหมาะสม

จากการสำรวจประชากรจังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนตุลาคม 2568 จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรตามทะเบียนราษฎรของจังหวัดเชียงใหม่ ณ เดือนธันวาคม 2567 ทั้งสิ้น 1,799,019 คน เป็นเพศชาย 865,173 คน เพศหญิง 931,570 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 899,912 ครัวเรือน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด คือ อำเภอเมืองเชียงใหม่ 222,627 คน รองลงมาอำเภอสันทราย 145,595 คน และอำเภอกัลยาณิวัฒนา มีประชากรน้อยที่สุด 13,053 คน เมื่อแยกข้อมูลประชากรแยกตามกลุ่มวัย ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่เป็น วัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) จำนวน 1.11 ล้านคน รองลงมาคือ วัยผู้สูงอายุ จำนวน 0.42 ล้านคน และวัยเด็ก 0.27 ล้านคน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 61.49 , 23.60 และ 14.91 ของประชากรจังหวัดตามลำดับ (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, 2568)

อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรสูงอายุจำนวนไม่น้อยกว่า 12,600 คน (ข้อมูลจากการรวบรวมแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์ปกครองส่วนท้องถิ่น ปี 2561-2565 ทั้ง 11 แห่ง) ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจากการทบทวนแผนพัฒนาท้องถิ่นแล้วจะพบว่า ท้องถิ่นได้ดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึงทั้งในด้านการประกอบอาชีพ สุขภาวะและการศึกษา โดยการส่งเสริมอาชีพให้แก่ผู้สูงอายุ การแจกเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีรายได้มีความมั่นคงของชีวิตและสังคม แม้ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ จะมีการดำเนินงานด้านสุขภาพผู้สูงอายุมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ การดูแลโดยอาสาสมัครสาธารณสุข และการสนับสนุนจากโรงเรียนผู้สูงอายุ แต่เมื่อพิจารณาเชิงลึกแล้ว ยังพบช่องว่างสำคัญที่สะท้อนถึงข้อจำกัดของการพัฒนาในระดับชุมชน กล่าวคือ การดำเนินงานที่มีอยู่ยังเน้นไปที่สุขภาวะด้านร่างกายเป็นหลัก เช่น การตรวจสุขภาพประจำปีและการจัดกิจกรรมทางกาย ขณะที่สุขภาวะด้านจิตใจ สังคม ปัญญา ยังไม่ได้รับการบูรณาการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนแม้จะเกิดขึ้นในบางกิจกรรม แต่ยังไม่สามารถสร้างกลไกที่เชื่อมโยงระหว่างครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานรัฐได้อย่างแท้จริง ส่งผลให้ผู้สูงอายุบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้สูงอายุติดบ้านและติดเตียง ยังถูกทิ้งไว้ข้างหลังและไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนี้การเชื่อมโยงระหว่างการดำเนินงานในพื้นที่กับนโยบายท้องถิ่นและยุทธศาสตร์ชาติยังไม่ชัดเจน ทำให้การพัฒนาขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถสร้างผลกระทบเชิงนโยบายที่ยั่งยืนได้

งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการพัฒนาโมเดลการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ครอบคลุมทั้ง 4 มิติสุขภาวะ เพื่อรองรับสังคมสูงวัยอย่างยั่งยืน โดยไม่เพียงแต่ตอบโจทย์การดูแลสุขภาพเชิงกายภาพ แต่ยังสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ เสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม และเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ตลอดชีวิต โมเดลที่พัฒนาขึ้นจะเป็นทั้งเครื่องมือเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติด้านผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ผู้สูงอายุในตำบลแม่สาและพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งนำไปสู่ประเด็นการตั้งคำถามในกระบวนการงานวิจัยว่า จะใช้ความร่วมมือในชุมชนผ่านรูปแบบการขับเคลื่อนด้วยเครือข่ายชุมชน ในการพัฒนาต้นแบบชุมชนสุขภาวะที่เหมาสมสำหรับผู้สูงอายุได้อย่างไร? และจะก่อให้เกิดรูปแบบ นวัตกรรม ในการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่สังคมสูงวัยในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร? ซึ่งปัจจุบันตำบลแม่สา มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องศึกษา เตรียมความพร้อมชุมชนสุขภาวะให้พร้อมกับสถานการณ์สังคมสูงวัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ ในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย

2. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่" เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 ระยะก่อนการดำเนินการวิจัย (Pre – Research Phase)

1.1 คณะผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการสร้างสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ และการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นชุมชนสุขภาวะ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 คณะผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนตำบลแม่สา โดยเข้าพบคณะเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาวะผู้สูงอายุ และการจัดกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุ สร้างความร่วมมือกับนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งได้รับความร่วมมือจาก ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลแม่สาเป็นอย่างดียิ่ง ตลอดถึงได้เข้าพบอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.) , ผู้ดูแลผู้สูงอายุตำบลแม่สา (Caregiver) ,ผู้สูงอายุตำบลแม่สา เพื่อหารือแนวทางการทำวิจัยในครั้งนี้ร่วมกัน โดยจัดให้มีการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้รู้ (Key-Informant) รวมถึงการวางแผนปฏิบัติการสร้างความร่วมมือ ตามบริบทของชุมชน

1.3 คณะผู้วิจัยจัดการประชุมปฐมนิเทศโครงการกับทีมวิจัยในพื้นที่ เพื่อร่วมกันวางแผนดำเนินการวิจัยตลอดถึงแนวทางการจัดกิจกรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ

ระยะที่ 2 ระยะการดำเนินการวิจัย (Research Phase)

เป็นระยะของการศึกษากระบวนการสร้างสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ และการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นชุมชนสุขภาวะ โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.1 การประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจก่อนร่วมกันขับเคลื่อนดำเนินโครงการวิจัย ระหว่างคณะผู้วิจัย กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับสร้างสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ และการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นชุมชนสุขภาวะ

2.2 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ "การพัฒนาชุมชนสุขภาวะเพื่อรองรับสังคมสูงวัยตำบลแม่สา" โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการ 50 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลแม่สาอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.), ผู้ดูแลผู้สูงอายุตำบลแม่สา (Caregiver) ,ผู้สูงอายุตำบลแม่สา โดยจัดกิจกรรม ณ โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลแม่สา ข้อมูลถูกรวบรวมผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ผู้สูงอายุ ครอบครัว และอาสาสมัครสาธารณสุขได้สะท้อนความคิดเห็นและประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการดูแลสุขภาวะและการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เสนอแนะแนวทางในการสร้างกระบวนการ"พัฒนาชุมชนสุขภาวะเพื่อรองรับสังคมสูงวัยตำบลแม่สา" เพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนา

ระยะที่ 3 ระยะหลังการดำเนินการวิจัย (Post – Research Phase)

คณะผู้วิจัยประเมินและศึกษา "รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะเพื่อรองรับสังคมสูงวัยตำบลแม่สา" ซึ่งมีผู้ทรงวุฒิทั้งทางด้านวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่วิจัย พร้อมตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอในรูปแบบเอกสารการวิจัย จัดทำ"ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะเพื่อรองรับสังคมสูงวัยตำบลแม่สา" นำเสนอต่อเทศบาลตำบลแม่สาและ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงาน ตลอดถึงผู้ที่สนใจได้รับทราบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสนทนากลุ่ม มารวบรวม แยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา ความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง (Content Analysis) โดยใช้แนวคิดทฤษฎีรวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล จากนั้นจัดหมวดหมู่และสังเคราะห์เป็นธีมหลักตามแนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพแบบ Thematic Analysis เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่สะท้อนความจริงของชุมชนใน 4 มิติสุขภาวะ ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา และใช้เทคนิคการวิเคราะห์แบบสามเส้า (Triangulation) เช่น การเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้สูงอายุ ครอบครัว ผู้ดูแลผู้สูงอายุตำบลแม่สา (Caregiver) และอสม. รวมทั้งการตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (Member Check) และการทบทวนร่วมกับทีมวิจัย (Peer Review) เพื่อยืนยันความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ นำผลการวิเคราะห์มานำเสนอในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่" สามารถนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. วิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ ในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาของผู้สูงอายุในตำบลแม่สา ยังเป็นผู้สูงอายุที่จัดแบ่งไว้ตามหลักการของประเภทผู้สูงอายุ ดังนี้ ผู้สูงอายุติดสังคม ผู้สูงอายุติดบ้าน และ ผู้สูงอายุติดเตียง และเป็นผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว ประมาณ 1-2 โรค สำหรับความต้องการ ในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุจะมีทั้งอยู่อาศัยกันแบบครอบครัวใหญ่ โดยมีสมาชิกในครอบครัวหลากหลายช่วงวัย และอยู่อาศัยกับคู่สมรสแบบครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวไปทำงานที่อื่น โดยรายได้ส่วนใหญ่มาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเบี้ยยังชีพจากรัฐบางส่วนได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัวที่ส่งเงินกลับมาให้ ผู้สูงอายุบางรายเผชิญกับความต่างทางความคิดระหว่างสมาชิกในครอบครัว จากความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน- ในส่วนสุขภาวะด้านร่างกาย ผู้สูงอายุมีโรคเรื้อรังจากการทำงานหนักในอดีต เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคข้อเข่าเสื่อม ส่งผลให้ไม่สามารถร่วมกิจกรรมในชุมชนและกลายเป็นกลุ่มติดบ้าน โดยผู้สูงอายุมีความต้องการในด้านการพัฒนาสุขภาวะ คือ 1. ส่งเสริมความร่วมมือในระดับชุมชน 2. การส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวเป็นแรงผลักดันให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในชุมชน 3. เตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ 4. มุ่งเน้นเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากกว่าด้านโครงสร้างพื้นฐาน 5. ควรจัดให้มีบริการรถรับ-ส่งสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีญาติหรือผู้ดูแล 6. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ควรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ความรู้ด้านสุขภาพ 7. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีภาวะพึ่งพิง ผ่านการประสานงานกับหน่วยบริการสุขภาพ 8. โรงเรียนผู้สูงอายุ

ตำบลแม่สา ควรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะในทุกมิติผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ผลการวิจัยที่พบว่าผู้สูงอายุในตำบลแม่สามีความต้องการทั้งด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

2. ศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. สุขภาวะด้านร่างกาย ในชุมชนตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านร่างกายให้แก่ผู้สูงอายุ โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมทางกายอย่างสม่ำเสมอ, ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีโภชนาการที่เหมาะสม ส่งเสริมการบริโภคอาหารครบ 5 หมู่ ตรวจสุขภาพและคัดกรองโรคเป็นประจำ สนับสนุนการตรวจสุขภาพประจำปี เช่น เบาหวาน ความดัน กระดูกพรุน และจัดให้มีระบบติดตามสุขภาพ เช่น สมุดสุขภาพผู้สูงอายุ หรือแอปพลิเคชันสุขภาพ การสร้างศูนย์สุขภาวะชุมชนสำหรับผู้สูงอายุตำบลแม่สา เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับกิจกรรมสุขภาพ การเรียนรู้ และการฟื้นฟู โดยเชื่อมโยงกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ ตำบลแม่สา (Caregiver) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และเทศบาลแม่สา

2. สุขภาวะด้านจิตใจ ชุมชนตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ให้แก่ผู้สูงอายุ โดยการส่งเสริมกิจกรรมความสุข 5 มิติ โดยเน้นการดูแลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม ปัญญา และจิตวิญญาณ การสร้างเครือข่ายสังคม โดยจัดกิจกรรมกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การเล่านิทาน การร้องเพลง หรือการทำงานอาสาสมัคร การดูแลด้านสังคมจิตใจ มีระบบเยี่ยมบ้านโดย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ ตำบลแม่สา (Caregiver) การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและเชื่อมโยงกับรากเหง้า โดยให้ผู้สูงอายุเป็นวิทยากรให้ความรู้เพื่อสร้างความเห็นคุณค่าในตนเอง สูงวัย สูงค่า สูงธรรม ส่งเสริมให้ครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกัน สร้างสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนต่างวัย อยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าอกเข้าใจกัน ไม่ให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย เช่น โครงการ สานสามวัย เป็นต้น

3. สุขภาวะด้านสังคม สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมให้แก่ผู้สูงอายุในตำบลแม่สาได้ โดยสร้างกลไกให้ผู้สูงอายุในชุมชนมีส่วนร่วม ระบบการดูแลแบบไร้รอยต่อ เชื่อมโยงบริการสุขภาพกับการดูแลในครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลต่อเนื่องทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุโดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ ตำบลแม่สา (Caregiver) การลดภาวะโดดเดี่ยว การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุ โดยเทศบาลตำบลแม่สาปรับปรุงบ้านและพื้นที่ชุมชน

4. สุขภาวะด้านปัญญา สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านปัญญาให้แก่ผู้สูงอายุในตำบลแม่สา โดยมีโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลแม่สา เป็นศูนย์กลางของการส่งเสริม โดย จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต จัดกิจกรรมอบรมหรือเวิร์คช็อป การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้ กิจกรรมฝึกสมองและความจำ การมีส่วนร่วมทางสังคม ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน, กลุ่มอาสาสมัคร, หรือชมรมต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเครือข่ายทางสังคม Smart Aging การบูรณาการเทคโนโลยี ส่งเสริมผู้สูงอายุในยุค 5G การใช้สมาร์ทโฟน, แอปพลิเคชัน, และสื่อดิจิทัล เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าถึงข้อมูลและการเรียนรู้อย่างสะดวกอยู่ที่ไหนก็สามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพทางออนไลน์

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้สำคัญได้ดังต่อไปนี้

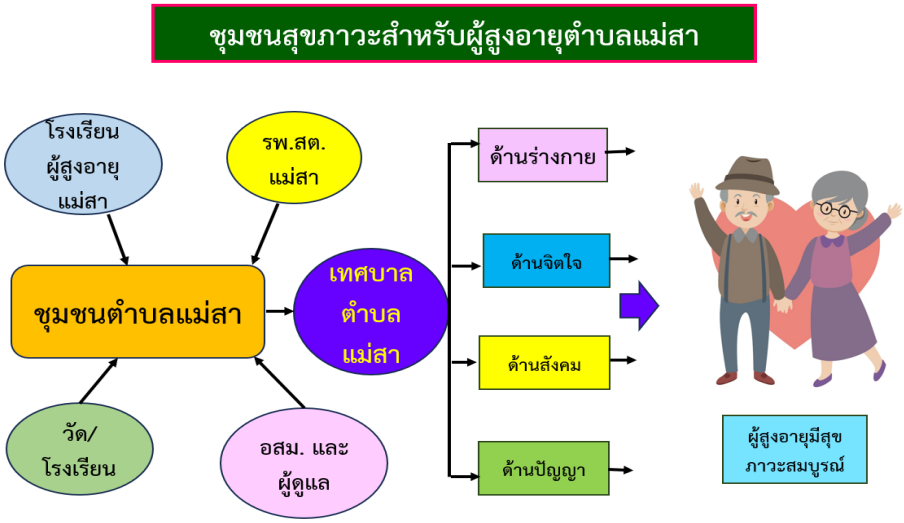

ภาพที่ 1 ชุมชนสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุตำบลแม่สา

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

1 ผลการสภาพปัญหาของผู้สูงอายุในตำบลแม่สาและความต้องการ ในการพัฒนาชุมชน สุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุจะมีทั้งอยู่อาศัยกันแบบครอบครัวใหญ่ โดยมีสมาชิกในครอบครัวหลากหลายช่วงวัย และอยู่อาศัยกับคู่สมรสแบบครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวไปทำงานที่อื่น โดยรายได้ส่วนใหญ่มาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเบี้ยยังชีพจากรัฐบางส่วนได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัวที่ส่งเงินกลับมาให้ ผู้สูงอายุบางรายเผชิญกับความต่างทางความคิดระหว่างสมาชิกในครอบครัว จากความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน- ในส่วนสุขภาวะด้านร่างกาย ผู้สูงอายุมีโรคเรื้อรังจากการทำงานหนักในอดีต เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคข้อเข่าเสื่อม ส่งผลให้ไม่สามารถร่วมกิจกรรมในชุมชนและกลายเป็นกลุ่มติดบ้าน โดยผู้สูงอายุมีความต้องการในด้านการพัฒนาสุขภาวะ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐกฤต งามมีฤทธิ์ และคณะ(2561) ที่กล่าวว่าในปัจจุบันผู้สูงอายุมีความรู้และใส่ใจในเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตให้แข็งแรงเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลผู้สูงอายุให้การส่งเสริมในเรื่องของสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุโดยการให้ความรู้และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับสุขภาวะทางจิตใจที่ต้องให้ความสำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยของพรชนก จุมพิศ, พัชรินทร์ นินทจันทร์ และ โสภิณ แสงอ่อน (2568) ที่กล่าวว่าผู้สูงอายุที่มีความสัมพันธ์ที่ดีมากกับบุตร จะมีอาการปัญหาสุขภาพจิตน้อยกว่าผู้ที่มีความสัมพันธ์ไม่ดี สะท้อนว่า “ความไม่ราบรื่นในความสัมพันธ์” เช่น การขัดแย้งทางความคิดหรือขาดการสื่อสารที่เข้าใจ จะสัมพันธ์กับอาการทางจิตใจ เช่น ซึมเศร้า ความวิตกกังวล โดยผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางอารมณ์จากครอบครัวจะมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น จะเห็นได้ว่าการสนับสนุนทางด้านจิตใจจากสมาชิกในครอบครัวของผู้สูงอายุในพื้นที่ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง อีกหนึ่งประเด็นปัญหาสุขภาวะด้านจิตใจของผู้สูงอายุในพื้นที่ เกิดจากความกังวลเกี่ยวกับปัญหายาเสพติดของสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นภาระทางใจที่สะท้อนถึงความไม่สบายใจและความเครียดที่สะสมอยู่ภายในจิตใจของผู้สูงอายุ ส่งผลให้ผู้สูงอายุบางรายรู้สึกหมดกำลังใจและขาดความสุขใน

การดำเนินชีวิต สอดคล้องกับแนวคิด Active Aging ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ที่มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะครบทุกมิติ โดยไม่จำกัดเพียงการมีสุขภาพกายที่แข็งแรง แต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะยาว ข้อค้นพบที่ผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการใช้เทคโนโลยี Smart Aging จึงสะท้อนถึงการปรับตัวตามกรอบ Active Aging ที่มุ่งให้ผู้สูงอายุเป็น “ผู้มีพลัง” มากกว่าการถูกมองว่าเป็น “ผู้พึ่งพิง”

2 ผลการเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะในด้านต่าง ๆ ได้แก่ สุขภาวะด้านร่างกาย ในชุมชนตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านร่างกายให้แก่ผู้สูงอายุ โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมทางกายอย่างสม่ำเสมอ , ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีโภชนาการที่เหมาะสม ส่งเสริมการบริโภคอาหารครบ 5 หมู่ ตรวจสุขภาพและคัดกรองโรคเป็นประจำ สนับสนุนการตรวจสุขภาพประจำปี สุขภาวะด้านจิตใจ ชุมชนตำบลแม่สา สามารถส่งเสริมสุขภาวะด้านจิตใจ ให้แก่ผู้สูงอายุ โดย การส่งเสริมกิจกรรมความสุข 5 มิติ โดยเน้นการดูแลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม ปัญญา และจิตวิญญาณ การสร้างเครือข่ายสังคม โดยจัดกิจกรรมกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การเล่านิทาน การร้องเพลง หรือการทำงานอาสาสมัคร การดูแลด้านสังคมจิตใจ มีระบบเยี่ยมบ้านโดย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ ตำบลแม่สา (Caregiver) การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและเชื่อมโยงกับรากเหง้า โดยให้ผู้สูงอายุเป็นวิทยากรให้ความรู้เพื่อสร้างความเห็นคุณค่าในตนเอง สูงวัย สูงค่า สูงธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริยากร สิงห์เสนา และ อาแว มะแส (2565) ที่กล่าวว่า สุขภาวะของผู้สูงอายุสามารถที่จะสร้างเสริมให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากมีองค์ประกอบที่ส่งเสริมหลายประการ ทั้งในแง่ของการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการบริการทางสุขภาพ การมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และการมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อให้สามารถจัดกิจกรรมและเข้าถึงบริการได้ดีขึ้น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนให้ชุมชนมีการขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุชาดา วงศ์สวาสดิ์ และ วิไลพร รังควัต (2563) ที่กล่าวว่า ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ประกอบด้วยการมีบทบาทต่อสมาชิกในครอบครัว การดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุด้วยความเข้าใจ การมีสังคม การเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ทำงานตามศักยภาพเพื่อให้มีรายได้และการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและรู้สึกมีคุณค่า ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของชุมชนที่ปรากฏในงานวิจัยสามารถอธิบายได้ด้วย ทฤษฎี Ladder of Citizen Participation ของ Arnstein ซึ่งแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็นขั้นบันไดตั้งแต่การมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ไปจนถึงการควบคุมโดยประชาชนเอง ผลการวิจัยในตำบลแม่สาแสดงให้เห็นว่าชุมชนอยู่ในระดับ “Partnership” ที่ประชาชนและหน่วยงานท้องถิ่นร่วมกันออกแบบกิจกรรมและโครงการ แต่ยังไม่ถึงระดับ “Citizen Control” ที่ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้เองอย่างเต็มที่ การตีความนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนสุขภาวะยังมีช่องว่างที่ควรเสริมสร้างกลไกการมีส่วนร่วมให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุและชุมชนสามารถเป็นเจ้าของการพัฒนาได้จริง

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายแบบมีส่วนร่วมว่าด้วยเรื่องการพัฒนาชุมชนสุขภาวะ โดยการมี

ส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ (1) ด้านโครงสร้างและการบริหารจัดการโดยตั้งคณะกรรมการสุขภาวะตำบลแม่สา (2)ด้านบริการและพื้นที่สุขภาวะ โดยพัฒนาศูนย์สุขภาวะตำบลแม่สา เป็นพื้นที่กลางสำหรับกิจกรรมและบริการสุขภาพ (3) ด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยสนับสนุนกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ เพื่อสร้างรายได้และความภาคภูมิใจ (4) งบประมาณและการสนับสนุน โดย จัดสรรงบประมาณเฉพาะกิจกรรมสุขภาวะ เพื่อให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

ประสานงานกับกองทุนหลักประกันสุขภาพท้องถิ่น เพื่อเพิ่มทรัพยากรสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพในระดับตำบล และ ทำ MOU กับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสร้างความร่วมมือและขับเคลื่อนงานสุขภาวะร่วมกัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชรินทร์ เสมามอญ (2556) ที่กล่าวว่าควรมีหน่วยงานสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน และควรเพิ่มเติมในการจัดหาบุคลากรที่มีความรู้มาในช่วงของกิจกรรมนันทนาการวรรณกรรม (กิจกรรมการพูดคุย) เนื่องจาก ผู้สูงอายุต้องการกำลังใจ ต้องการความรู้โดยเฉพาะในเรื่องการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ โดยการจัดกิจกรรมนันทนาการผู้สูงอายุที่จะได้ผลดีมากที่สุด คือ มีกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยและสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุหรืออาจเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ช่วยสร้างรายได้หรือสร้างอาชีพเสริมไปด้วยจะยิ่งดีมาก และต้องการความยั่งยืนในการจัดกิจกรรม ต้องการให้ขยายชมรมผู้สูงอายุให้มีครบทุกตำบลเพื่อความสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรม และต้องการจัดกิจกรรมตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพร่างกายนอกจากนี้ ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนผู้สูงอายุ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน หน่วยงานเอกชน และสมาชิกในครอบครัว ต่างมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ครอบคลุมทุกมิติของสุขภาวะ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ดังนั้น การดูแลและแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจึงไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงบทบาทของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง หากแต่ควรเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ที่บูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดและผูกพันกับผู้สูงอายุมากที่สุด ย่อมมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีอย่างยั่งยืน

บทเรียนสำคัญของการดำเนินงาน

จากการดำเนินงานวิจัย “รูปแบบการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย ตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่” ได้ก่อให้เกิดบทเรียนสำคัญ ดังนี้

1. กระบวนการการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคม สูงวัย จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียนราชการ ในการช่วยขับเคลื่อนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน มีการแสดงออกถึงความเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีทรัพยากรในชุมชนเป็นส่วนสนับสนุนสำคัญ

2. การเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย จำเป็นต้องอาศัยคนในชุมชน สร้างเครือข่ายในชุมชน ร่วมมือกันระหว่าง หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน รพ.สต. อสม. ผู้ดูแลผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ ในตำบลแม่สา เป็นสถาบันชุมชนที่เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดพลังในการรองรับสังคมสูงวัย ตลอดถึงการขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกมาเป็นแรงสนับสนุนสำคัญในการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

3. การเตรียมชุมชนสู่สังคมสูงวัย ต้องอาศัยความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหลักสำคัญร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ช่วยสนับสนุนตามพันธกิจอย่างเป็นบูรณาการโดยมีความการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัยเป็นเป้าหมายร่วมกันโดยที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) ทุกภาคส่วนในชุมชน ควรให้ความสำคัญในการจัดทำนโยบาย โครงการ กิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

1.2) ควรจัดทำแผนดำเนินงานสร้างพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

2.1) ควรศึกษารูปแบบพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัยในชุมชนที่มีบริบทต่างกัน

2.2) ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัยด้วยวิธีการหรือรูปแบบอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1) ทุกภาคส่วนในชุมชน ควรให้ความสำคัญในการจัดทำนโยบาย โครงการ กิจกรรม ที่ช่วยพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

3.2) เครือข่ายในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

เอกสารอ้างอิง

ณัฐกฤตา งามมีฤทธิ์ และคณะ. (2561). รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตภาคกลางโดยใช้กิจกรรมนันทนาการ. **วารสารวิชาการ สถาบันการพลศึกษา**, 10(1), 1–14.

พรชนก จุมพิศ, พัชรินทร์ นินทจันทร์ และโสภิณ แสงอ่อน. (2568). ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความสามารถของตนเอง ความผาสุกทางใจ และสัมพันธภาพในครอบครัวกับความแข็งแกร่งในชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลาง. **วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต**, 39(1), 15–30.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2562). **รายงานประจำปี สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2561.** นครปฐม: พริ้นเทอรี่.

วัชรินทร์ เสมามอญ. (2556). **การมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมนันทนาการสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดอ่างทอง.** พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

สิริยากร สิงห์เสนา. (2565). สุขภาวะและการสร้างเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนศรีฐาน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น **(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)**. คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 5(10), 17–34.

สุชาดา วงศ์สวาสดิ์ และวิไลพร รังควัต. (2563). ความสุขของผู้สูงอายุในชนบทจังหวัดนครราชสีมา. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ.**

Department of Older Persons. (2021). **Problems of the elderly.** Retrieved April 2, 2024, from https://www.dop.go.th/th/know/15/461

แนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัย
จากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่

CONTEMPORARY PERFORMANCE CREATION CONCEPT BASED ON THE BELIEVING OF EXTRATERRESTRIAL LIFE IN THE NEW RELIGIOUS MOVEMENT

จ.ส.ต.ดร.ศฤงคาร กุลุพราหมณ์ กลาสีภรัทวัช[1]
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค)
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
SM.3.Dr.Salingkarn Kulubrahmana Kalasribharadwaj[1]
Doctor of Philosophy Program in Regional Development Strategies
Faculty of Humanities and Social Sciences, Surindra Rajabhat University
E-mail: Bhanugai@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์แนวคิดศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ โดยศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก และจัดกระบวนการเชิงปฏิบัติการทางกายภาพ แปลงจินตนาการด้านความลี้ลับ ขานรับกระแสจิตวิญญาณสากล สู่การออกแบบลีลาการเคลื่อนไหวร่างกายและสัญญะภาพที่แปลกใหม่ ผลการวิจัยพบว่า 1. กระบวนการสื่อสารเชิงสัญญะสามารถนำมาการสร้างสรรค์ที่ได้มีการพัฒนาสัญลักษณ์ทางร่างกายโดยลดทอนลักษณะมนุษย์ ผสมผสานเทคนิคแสง เสียงสังเคราะห์ และการแปรสภาพพื้นที่ เพื่อขับเน้นความเหนือจริง สะท้อนสภาวะการหลุดพ้นและปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภูมิปัญญาจักรวาล 2. การตระหนักรู้ของเข้าร่วมหรือเข้าถึงเป็นรูปแบบการแสดงสามารถกระตุ้นให้เกิดภาวะสุนทรีย์เชิงญาณวิสัยได้ โดยการตั้งคำถามต่ออัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณ การท้าทายกรอบความเชื่อดั้งเดิม และเปิดรับการตีความความหมายของการดำรงอยู่ร่วมกันในจักรวาลที่กว้างใหญ่

คำสำคัญ: ศิลปะการแสดงร่วมสมัย, สิ่งมีชีวิตนอกโลก, ขบวนการศาสนาใหม่, ความเชื่อทางศาสนา, การสร้างสรรค์การแสดง

Abstract

This research article aims to (1) study the development and policies of the United Nations Development Programme (UNDP), (2) analyze the goals and strategic approaches of UNDP's sustainable development policies, and (3) examine the implementation processes of UNDP's policy operations in promoting sustainable development at the international level. This study employed a qualitative research methodology, with data collected through in-depth interviews with key informants. The data were analyzed using descriptive analysis. The findings revealed that:1. Symbolic communication processes can lead to creative expression

that develops physical symbols by reducing human characteristics, incorporating techniques of light, synthesized sound, and spatial transformation to emphasize the surreal, reflecting states of liberation and interaction between humans and cosmic wisdom. 2. The awareness of participation or access as a form of expression can stimulate an intuitive aesthetic by questioning spiritual identity, challenging traditional belief systems, and embracing interpretations of co-existence in the vast universe.

Keywords: Contemporary Performance, Extraterrestrial Life, New Religious Movements, Religious Beliefs, Performance Creation

บทนำ

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ไร้ขีดจำกัด ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ ขบวนการศาสนาใหม่ (New Religious Movement: NRM) ที่หลอมรวมเอาความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความลี้ลับของจักรวาล และแนวคิดเหนือธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันอย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลก (Extraterrestrial Beliefs) ที่เปลี่ยนสถานะจากเรื่องเล่าเชิงวิทยาศาสตร์ (Sci-Fi) มาสู่ความศรัทธาและการแสวงหาที่พึ่งทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมร่วมสมัย ความเชื่อเหล่านี้มักตั้งคำถามต่อกรอบศาสนาแบบแผนดั้งเดิม และนำเสนอการมีอยู่ของสิ่งทรงภูมิปัญญาอื่นในจักรวาลในฐานะผู้ชี้นำทางจิตวิญญาณหรือผู้ช่วยให้รอดในบริบทของศิลปะการแสดงร่วมสมัย (Contemporary Performing Arts) การสร้างสรรค์ผลงานมักทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตวิทยาของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเชื่อเรื่องมนุษย์ต่างดาวและขบวนการศาสนาใหม่จะมีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิถีคิดของคนยุคปัจจุบัน แต่องค์ความรู้ด้านศิลปะการแสดงที่หยิบยกประเด็นดังกล่าวมาตีความและนำเสนอผ่านสื่อผสม (Mixed Media) หรือการแสดงสด (Live Art) ยังคงมีขอบเขตที่จำกัดศิลปินร่วมสมัยเผชิญกับความท้าทายในการแปลงรูปธรรมทางความคิด (เช่น จานบิน รหัสพันธุกรรม มิติเวลา และพิธีกรรมความเชื่อ) ให้กลายเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางนาฏศิลป์ที่ผู้ชมสามารถเข้าถึงและสัมผัสได้ การศึกษาและทดลองสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงภายใต้แนวคิดนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการขยายพรมแดนของการออกแบบท่าเต้น (Choreography) การจัดวางพื้นที่การแสดง (Space Design) และการใช้เทคนิคสื่อผสม เพื่อสร้างสุนทรียศาสตร์รูปแบบใหม่ที่ท้าทายการรับรู้ของผู้ชมจากปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาและสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัย โดยบูรณาการแนวคิดความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ เข้ากับกระบวนการพัฒนารูปแบบการแสดง เพื่อตอบคำถามว่าศิลปะการแสดงสามารถเป็นสื่อกลางในการอภิปรายวิพากษ์ และสะท้อนภาพความศรัทธาในยุคอวกาศได้อย่างไร ซึ่งผลลัพธ์จากการศึกษานี้จะเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ทางด้านนาฏยศิลป์และศิลปะการแสดงในโลกยุคหลังสมัยใหม่ (Post-modern Art) ที่เป็นการสร้างสรรค์ของศิลปะสมัยใหม่ในช่วงสุดท้าย (Quoted in Oliver Bennett. 2001) ต่อไป

วิกฤตศรัทธาและการแสวงหาที่พึ่งทางใจในยุคหลังความจริง (Post-Truth Era) ที่สังคมปัจจุบันกำลังเผชิญภาวะวิกฤตทางจิตวิญญาณ คนรุ่นใหม่จำนวนมากหันหลังให้ศาสนากระแสหลักเนื่องจากไม่ตอบโจทย์วิถีชีวิตยุคดิจิทัล และหันไปพึ่งพาขบวนการศาสนาใหม่ที่เชื่อมโยงกับสิ่งมีชีวิตนอกโลก เพราะดูล้ำสมัยและตอบรับกับความสนใจส่วนตัว ปรากฏการณ์นี้เติบโตอย่างรวดเร็วทางสื่อสังคมออนไลน์จนเกิดเป็นลัทธิความเชื่อเฉพาะกลุ่มมากมาย การทำวิจัยเพื่อสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงในเรื่องนี้จึง เร่งด่วนในแง่ของการสะท้อนภาพและถอดรหัสจิตวิทยาของมนุษย์ร่วมสมัย ที่กำลังโหยหาความหมายของชีวิตในรูปแบบใหม่ ก่อนที่

ความเชื่อเหล่านี้จะขยายตัวไปสู่ภาวะหลงผิดหรือสร้างปัญหาสังคมเพื่อนำปฏิรูปนโยบายทางสังคม (Lorne Tepperman; James E. Curtis; Albert Kwan. 2007)

การสูญหายของพรมแดนระหว่างวิทยาศาสตร์ ความลี้ลับ และข่าวลวง (Disinformation) ที่ในยุคข่าวสารหลั่งไหลสาระข้อมูลเกี่ยวกับมนุษย์ต่างดาว ยูเอฟโอ และวิทยาศาสตร์เทียม (Pseudo-science) ถูกนำมาผสมผสานกับความเชื่อทางจิตวิญญาณจนแยกไม่ออก การขาดพื้นที่ในการวิพากษ์หรือย่อยชุดความคิดนี้อย่างสร้างสรรค์ อาจทำให้สังคมเกิดความสับสน ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางเชิงวิพากษ์ (Critical Space) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ (Critical Thinking) ต่อสิ่งที่ตนเองเชื่อ ไม่ใช่เพียงแค่เสพข่าวลือจากอินเทอร์เน็ต แต่เป็นการตั้งคำถามผ่านสุนทรียศาสตร์ของการแสดงที่เป็นศิลปะนี้สามารถส่งผลกระทบต่ออารมณ์หรือแม้กระทั่งความเชื่อของผู้คนอื่นได้ (Thomas Munro. 1986).

ความล้าสมัยของรูปแบบศิลปะการแสดงในการเท่าทันปรากฏการณ์สังคมยุคไซเบอร์ที่ปัจจุบันรูปแบบการแสดงร่วมสมัยส่วนใหญ่ยังคงวนเวียนอยู่กับประเด็นทางวัฒนธรรมดั้งเดิม การเมือง หรืออัตลักษณ์ส่วนบุคคล แต่ยังขาดการก้าวข้ามไปสู่การตั้งคำถามในระดับจักรวาลวิทยาใหม่ (New Cosmology) หากศิลปะการแสดงไม่รีบปรับตัวหรือหยิบยกประเด็นที่สดใหม่และทรงอิทธิพลอย่างความเชื่อเรื่องอวกาศและสิ่งมีชีวิตนอกโลกมาขับเคลื่อนเหล่านี้ ศิลปะการแสดงอาจลดบทบาทความสำคัญลงจนกลายเป็นเรื่องไกลตัวของคนรุ่นใหม่ การสร้างสรรค์ผลงานในประเด็นนี้จึงเร่งด่วนเพื่อปฏิรูปกรอบแนวคิดและภาษาท่าทางของศิลปะร่วมสมัย ให้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 ก็เป็นได้ที่อิงอยู่ในกรอบแนวคิดมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงประจักษ์แบบนิรนัยในระดับจุลภาคหรือระดับการศึกษารายบุคคลได้ (Baum, K. 2003).

อย่างไรก็ตาม ในแวดวงศิลปะการแสดงร่วมสมัย (Contemporary Performing Arts) การนำกรอบแนวคิดและอัตลักษณ์ความเชื่อของขบวนการศาสนาใหม่ในลักษณะนี้มาแปรสภาพเป็นทุนทางความคิดเพื่อการสร้างสรรค์ยังมีอยู่อย่างจำกัด ศิลปินมักเผชิญความท้าทายในการแปลงอุดมการณ์ที่เป็นนามธรรมและซับซ้อน ให้กลายเป็นสัญญะทางร่างกายและการเคลื่อนไหวที่จับต้องได้ผู้ศึกษาจึงเล็งเห็นความสำคัญในการใช้ตามกระบวนการวิจัยสร้างสรรค์ (Creative Research) เพื่อศึกษาเจาะลึกระบบความเชื่อดังกล่าว จากนั้นนำมาถอดรหัส ลดทอน และแปรสัญญะผ่านการทดลองทางร่างกายและเทคโนโลยีการจัดวางพื้นที่ที่เป็นการวางแผนเชิงพื้นที่ (Ziafati Bafarasat, A. 2015)

การศึกษานี้ไม่เพียงแต่เป็นการขยายพรมแดนสุนทรียศาสตร์และสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงร่วมสมัยที่แปลกใหม่ แต่ยังเป็นการเปิดพื้นที่ทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจและสะท้อนภาพตัวตน จิตสำนึก และความเชื่อร่วมสมัยของมนุษย์ในมิติจักรวาลวิทยาอย่างเป็นระบบที่เป็นการศึกษาธรรมชาติของจักรวาล (Hetherington, Norriss S. 2014: 116).

แนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัย

หัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์คือการผสมผสานอย่างอิสระและการหลุดพ้นจากกรอบเดิม (Trans-disciplinary and Breaking Boundaries) หรือเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาการรูปแบบการเคลื่อนไหวแบบดั้งเดิม ให้เข้ากับเทคนิคสากล รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีมาประกอบการแสดงได้อย่างไร้ขีดจำกัด อิทธิพลจากรากเหง้าและความกตัญญูต่อผู้ถ่ายทอด (Lineage and Mentorship) เรียกได้ว่าเป็นแนวคิดนี้ไม่ได้ปฏิเสธความรู้เดิม แต่เกิดจากการเคารพและนำสำนักคิดหรือจิตวิญญาณที่ครูบาอาจารย์ได้เคยหล่อหลอม

สั่งสอนหรือนำมามาเป็นสิ่งชี้นำแนวทางและประคองกรอบความคิดของตนเอง ซึ่งในขณะเดียวกันก็ก้าวข้ามสิ่งเหล่านั้นไปสู่การทดลองค้นหาสิ่งใหม่การสะท้อนบริบทสังคมและอารมณ์ความรู้สึกส่วนลึก (Reflecting Society and Subjectivity) เช่น ศิลปินใช้ร่างกายเป็นสื่อกลางในการตั้งคำถาม สะท้อนภาพความเป็นไปของสังคมร่วมสมัย ควบคู่ไปกับการปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกจากส่วนลึก เพื่อสร้างสภาวะทางอารมณ์ที่เชื่อมต่อระหว่างผู้สร้างและผู้ชมการค้นคว้าและกระบวนการศึกษาอย่างเป็นระบบ (Research-based Creation) หรือที่เรียกว่าแม้จะไร้กฎเกณฑ์แต่กระบวนการสร้างสรรค์มีระเบียบวิธีที่ชัดเจน ผู้สร้างจะต้องศึกษา สำรวจ ค้นคว้า ทดลอง และอธิบายผลงานตามกระบวนการศึกษาหรือระบบความคิดที่ตนเองกำหนดขึ้น เพื่อให้เกิดเป็นปรากฏการณ์และสุนทรียภาพใหม่ที่เป็นปรัชญาศิลปะ (Nanay, Bence. 2019: 4)

ในปัจจุบันหากกล่าวถึงเรื่องราวที่อ้างถึงสิ่งมีชีวิตนอกโลกหรือรูปแบบต่างๆ ในการเข้าถึงความรู้หรือการสำรวจความเป็นมาเป็นไปของจักรวาลที่อยู่ภายนอกโลกมนุษย์นี้ ต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาทางด้านจักรวาลวิทยา เนื่องด้วยเป็นการศึกษาที่การมุ่งเน้นองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในจักรวาล หรือเอกภพจะเห็นได้ว่ามีองค์การหนึ่งที่ให้ความสำคัญและถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ผู้คนในโลกให้การจับตามองการทำงานอยู่เสมอๆ นั้นคือ องค์การบริหารการบินและอวกาศแห่งชาติ (National Aeronautics and Space Administration: NASA) หรือที่รู้จักกันในนามว่า นาซา องค์กรนี้เป็นหน่วยงานส่วนราชการ ที่มีความรับผิดชอบในโครงการด้านอวกาศและงานวิจัยในห้วงอากาศอวกาศ (Aerospace) ที่มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการบุกเบิกรูปแบบอนาคตของสิ่งมีชีวิตและเป็นการสำรวจอวกาศ ซึ่งปัจจุบันได้มีการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ และการดำเนินงานวิจัยทางการบินและอวกาศเพิ่มมากขึ้น องค์การนาซาถูกก่อตั้งในวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2501 หรือ ค.ศ. 1958 และที่มีระยะในการดำเนินงานทางด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือได้ว่าโครงการระยะยาวที่เป็นไปตามรัฐบัญญัติการบินและอวกาศแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา และเป็นองค์การที่มีรูปแบบการจัดการ หรือควบคุมระบบการทำวิจัยทั้งกับฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร ซึ่งพยายามค้นหาหลักฐานของการมีอยู่จริงของสิ่งมีชีวิตจากนอกโลกที่มีภูมิปัญญาโดยทั่วไปในจักรวาลนั้นๆ โดยมีการการเฝ้าระวังปรากฏการณ์ต่าง ๆ บนท้องฟ้าและในอวกาศ อีกทั้งตรวจตราปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น มีการตรวจจับการส่งสัญญาณจากอวกาศ ลักษณะของคลื่นชนิดต่างที่อาจจะส่งมาจากอารยธรรมบนดาวเคราะห์อื่น ๆ ได้ จะเห็นได้ว่ามีองค์กรที่มีชื่อเสียงต่างๆระดับโลกได้ให้ความสนใจและถือเป็นพันธกิจหลักของตนเองในการเข้าถึงรูปแบบของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อมวลมนุษยชาติ สามารถนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยเช่นนี้ได้

ความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่

ขบวนการศาสนาใหม่ (New Religious Movements: NRM) มองว่ามนุษย์ต่างดาวคือสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญาขั้นสูงทั้งเป็นผู้สร้างหรือผู้ชี้นำทางจิตวิญญาณมาสู่ผู้ศรัทธาหรือยึดถือขบวนการศาสนาใหม่ ซึ่งสิ่งนี้ถูกมาแทนที่ลักษณะของพระเจ้าในแบบเทวนิยมหรือไญยนิยมหรือพหุเทวนิยมแบบพระเจ้าที่หลากหลายหรือรูปแบบเทวดาในแบบอื่น ๆ

สถาบันเซติ (SETI Institute) เป็นองค์กรที่มีเป้าหมายในเรื่องการศึกษาสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในจักรวาลโดยเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นหรือมีความจำเป็นแก่วิถีชีวิตของมนุษย์ องค์กรนี้ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1984 หรือราว ๆ พ.ศ. 2527 มีศูนย์ดำเนินงานขององค์กรอยู่ที่เมาน์เทนวิว (Mountain View) รัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา แนวความคิดเช่นนี้จะย้ำให้เกิดความเข้าใจ หรือมีความสนใจในเรื่องคุณสมบัติทางกายภาพของวัตถุในอวกาศที่ปรากฏอยู่ อีกทั้งยังมีความใส่ใจในทุกรายละเอียดของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏไม่ว่าจะเป็นดาวฤกษ์ ดาราจักร และเอกภพทั้งหลายที่พยายามทำการสำรวจอยู่นี้ นอกจากยัง

สอดคล้องกับรูปแบบของดาวฤกษ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออารยธรรมต่างๆ ทั่วโลกมานับแต่อดีตกาล โดยเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา เป็นองค์ประกอบสำคัญในศาสตร์ของการเดินเรือ รวมไปถึงการกำหนดทิศทาง นักดาราศาสตร์ยุคโบราณส่วนใหญ่เชื่อว่าดาวฤกษ์อยู่นิ่งกับที่บนทรงกลมสวรรค์ และไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ จากความเชื่อนี้ทำให้นักดาราศาสตร์จัดกลุ่มดาวฤกษ์เข้าด้วยกันเป็นกลุ่มดาวต่างๆ และใช้กลุ่มดาวเหล่านี้ในการตรวจติดตามการเคลื่อนที่ของดาวเคราะห์ รวมถึงเส้นทางการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ (Forbes, George. 1909: 1)

สมาคมดาวเคราะห์ (Planetary Society) เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลักที่ว่าด้วยการส่งเสริมการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอวกาศ การสำรวจอวกาศ และการศึกษาเรื่องของชีวิตนอกโลก อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือที่ประชุมของบุคคลหลายะรดับร่วมกันด้วยมีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ร่วมกันที่เกี่ยวกับการสำรวจอวกาศ องค์ก่อนนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1980 โดย คาร์ล ซาแกน (Carl Sagan) บรูซ เมอร์เรย์ (Bruce Murray) และ หลุยส์ ฟรีด์แมน (Louis Friedman) โดยมีสำนักงานตั้งอยู่ที่พาซาเดนา รัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ตำแหน่งหรือการเคลื่อนที่ของวัตถุต่างๆ ในอวกาศ เช่น ดวงอาทิตย์ ดาวฤกษ์ต่าง ๆ กาแล็กซีต่าง ๆ ดาวเคราะห์นอกระบบ รังสีไมโครเวฟพื้นหลังของจักรวาล และมวลสารระหว่างดาว หรือกลุ่มแก๊สและฝุ่นที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ว่างระหว่างดวงดาว เป็นสสารที่ดำรงอยู่ระหว่างดาวฤกษ์ต่างๆ ในดาราจักร เติมเติมช่องว่างระหว่างดวงดาวและผสานต่อเนื่องกับช่องว่างระหว่างดาราจักรที่อยู่โดยรอบ การแผ่คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าเป็นพลังงานของสสารมีปริมาณเท่ากันกับสนามการแผ่รังสีระหว่างดวงดาว ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบอันเจือจางอย่างมากของไอออน อะตอม โมเลกุล ฝุ่นขนาดใหญ่ รังสีคอสมิก และสนามแม่เหล็กของดาราจักร (Spitzer, L. .1978)

ปัจจุบันมนุษย์ให้ความสำคัญต่อการศึกษาทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information technology: IT) คือการประยุกต์ใช้คอมพิวเตอร์และอุปกรณ์โทรคมนาคม เพื่อจัดเก็บ ค้นหา ส่งผ่าน และจัดดำเนินการข้อมูลมากขึ้น โดยเป็นการสะท้อนของวิทยาการสารสนเทศ สารสนเทศศาสตร์ สารนิเทศศาสตร์ หรือสนเทศศาสตร์ (Informatics) ที่มุ่งเน้นในการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีสารสนเทศตั้งแต่การรับรู้ การทำความเข้าใจ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การค้นคืน รวมไปถึงการสื่อสาร สารสนเทศอย่างเป็นระบบ หรือแม้กระทั่งวิทยาการเข้ารหัสลับ (Cryptology) ที่ทำการศึกษาถึงการเข้าสู่รหัสลับโดยการพยายามนำเสนอถึงการแปลงข้อความปกติให้กลายเป็นข้อความลับ เพื่อทำให้เกิดเป็นความลับที่ผู้อื่นไม่สามารถเข้าใจได้ โดยถือเข้าตามหลักการของนิเทศศาสตร์ (Communication Arts) ที่เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะในการสื่อสาร โดยองค์ประกอบของการสื่อสารเช่น ผู้ส่งสาร สาร สื่อ ผู้รับสาร และบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้องต่อปฏิกิริยาตอบกลับเชิงซ้อน รวมไปถึงเทคโนโลยีหรือเทคนิควิทยา (Technology) ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดมีการเรียนรู้ที่กว้างขวางมากขึ้นและนำไปสู่ความหมายที่อ้างถึงธรรมชาติวิทยาและความต่อเนื่องเข้ามาถึงรูปแบบของวิทยาศาสตร์ และกลายมาเป็นวิธีการปฏิบัติและสามารถประยุกต์ใช้เพื่อช่วยในการทำงานหรือแก้ปัญหาต่างๆ อันก่อให้เกิดวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องจักร แม้กระทั่งองค์ความรู้นามธรรมเช่น ระบบหรือกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้การดำรงชีวิตของมนุษย์ง่ายและสะดวกยิ่งขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่ในขณะนี้ (สาขาวิชาศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2552)

ตัวอย่างความเชื่อในขบวนการศาสนาใหม่ ได้แก่ ลัทธิศาสนามูลนิธิยูรันเทีย (Urantia Foundation) ลัทธิศาสนาออห์สเป เฟธิสต์ส (Oahspe Faithists) ลัทธิศาสนาบัญชาดาราจักรอัฉทาร์ (Ashtar Galactic Command) ลัทธิศาสนาผู้แสวงหา(The Seekers) หรือ ความเป็นพี่น้องเอคาแห่งรังสีทั้งเจ็ด (Aka Brotherhood of the Seven Rays) ลัทธิศาสนาวงจักรวาลแห่งมิตรภาพ (Cosmic Circle of

Fellowship) ลัทธิศาสนาฟิเอ็ต ลูซ (Fiat Lux) หรือ ขอเพียงมีแสง (Let there be light) ลัทธิศาสนากราวนด์ครูโปรเจค (Ground Crew Project) หรือ โครงการลูกเรือภาคพื้นดิน ลัทธิศาสนาโบสถ์อุตสาหกรรมสากลแห่งพระผู้ที่ช่วยปลอบโยนโลกใหม่ (Universal Industrial Church of the New World Comforter) ลัทธิศาสนามาร์คเอจ (Mark-Age) หรือ มาร์เก็ตติ้ง เอเจนต์ (Marketing Agent) หรือ ศาสนาชนชาติแห่งอิสลาม หรือ นอย (Nation of Islam : NOI) ลัทธิศาสนานูวาเบียนิซึ่ม (Nuwaubianism) เป็นต้น ทำให้สะท้อนให้เห็นได้ว่าในปัจจุบันมีกลุ่มความเชื่อสิ่งเหล่านี้ก่อตัวขึ้นเพื่อเข้าถึงสิ่งที่กำลังศึกษาค้นคว้ากันอยู่มากขึ้นเรื่อย ๆ แม้นว่าจะเป็นเพียงความเชื่อแต่ทั้งหมดก็มาจากฐานคิดปะติดปะต่อร่องรอยที่ศาสตร์ต่างๆ กำลังเชื่อมโยงว่าทุกสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร

ปรากฏการณ์ในอวกาศและปรากฏการธรรมชาติในโลกมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน การเหนี่ยวนำหรือการโคจรที่หมุนเหวี่ยงต่อกันและกันของดวงดาวต่างๆ ยกตัวอย่างเช่นมีการตั้งคำถามว่า ถ้าไม่มีดวงจันทร์ที่หมุนรอบโลกมนุษย์จะเป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้หมายถึงแรงดึงดูดระหว่างโลกกับดวงจันทร์จะหายไป ปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลงจะหายไป ส่งผลให้จริงๆแรงหมุนของแกนโลกเปลี่ยนไป และจะไม่มี 24 ชั่วโมงต่อหนึ่งวัน อีกทั้งยังส่งผลให้เศษสะเดต่างๆ ที่อยู่ในการเหนี่ยวนำหรือโคจรพุ่งเข้าสู่พื้นโลกอย่างมากมายมหาศาลเหมือนเรื่องราวการสูญพันธ์ของกลุ่มไดโนเสาร์ในอดีตหรืออาจจะเป็นมหันตภัยรายแรงที่จะเกิดขึ้น มุมของโลกจึงมีการตั้งศูนย์เตือนภัยพิบัติเกิดขึ้นเพื่อเฝ้าระวังภัยทางธรรมชาติเหล่านั้นทุกช่วงเวลา ในอวกาศมีสถานีอวกาศคอยติดต่อสื่อสารมายังโลกเพื่อแจ้งเหตุการณ์ต่างๆภายนอกโลก รวมไปถึงโคจรรอบโลกเพื่อสังเกตภัยทางธรรมชาติที่จะเกิดผลกระทบต่อมนุษยชาติหรือเรียกได้ว่าป้องกันหายนะที่จะเกิดขึ้นก่อนเวลาที่จะเกิดความเสียหาย การสร้างสรรค์เรื่องราวต่างๆเหล่านี้ ที่เป็นเหมือนภาพฉายวิวัฒนาการทางด้านนี้ของมนุษย์ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจต่อผลงานทางด้านศิลปะและเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อม นุษย์โดยเฉพาะการสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะการแสดงร่วมสมัย และยังสะท้อนการพัฒนาองค์ความรู้ของมนุษย์ชาติที่ดูเหมือนจะมีขีดจำกัดให้มีการขยายความสนใจมากขึ้น จากสิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดสาระทางด้านความเชื่อในเรื่องมนุษย์ต่างดาวหรือสิ่งมีชีวิตนอกโลกตามมาหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ทั้งสิ้นขนาบไปพร้อมกับการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ซึ่งผู้ศึกษาเกิดแรงบันดาลใจจากการศึกษาเรื่องราวเหล่านี้ โดยสร้างแนวคิดเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาจึงเห็นได้ว่ากา รสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ในประเทศไทยยังเป็นศาสตร์ที่ยังขาดแคลน จำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมให้มากขึ้นและกว้างขึ้น โดยเฉพาะจักรวาลวิทยาลัทธิศาสนาและการค้นหาสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญาจากต่างดาวสู่แนวคิดการแสดงนาฏยศิลป์ร่วมสมัย : สเปสคราฟท์ เซนทริฟิวเกชั่นที่เป็นแนวคิดทำให้เกิดมาจากแรงบันดาลใจข้างต้นเพื่อแสดงถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่มนุษย์ในปัจจุบันมองความเป็นไปของสถานการณ์โลกผ่านเรื่องราวของสิ่งนอกโลก และยังเป็นการบันทึกเรื่องราวที่มีอยู่ในช่วงเวลาปัจจุบันว่า มนุษย์ในศตวรรษนี้กำลังสนใจเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกนี้อย่างไร อีกทั้งยังเป็นมุมมองต่อสภาพปัจจุบันที่มีอยู่ทั้งความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกและความคิดทางด้านการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัย ผู้ศึกษาจึงจำเป็นที่จะต้องลงลึกในการศึกษาเรื่องเหล่านี้ให้มากขึ้น ด้วยว่าปัจจุบันมีแนวคิดความเชื่อเรื่องสิ่งเหล่านี้ปรากฏเข้ามามากขึ้นในประเทศไทยและมีผู้ให้ความสนใจสิ่งเหล่านี้มากขึ้น

การสำรวจผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ

นราพงษ์ จรัสศรี ได้ทำการศึกษาทางด้านศิลปะการแสดงแสดงในปี พ.ศ. 2544 พบว่าความสำคัญของศิลปะการแสดงร่วมสมัยกับการอนุรักษ์เกิดขึ้นมาจากการมีองค์กรหรือคระการแสดงเข้ามาเป็นสิ่งผลักดัน

ทำให้เกิดรูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้น ได้แก่ คณะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประจำศูนย์วัฒนธรรมจะให้ประโยชน์กับภาระกิจที่ศูนย์วัฒนธรรมรับผิดชอบโดยเฉพาะในด้านการอนุรักษ์เผยแพร่และพัฒนาศิลปะการแสดงของชาติ คณะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประจำศูนย์วัฒนธรรมสามารถจัดตั้งได้บนพื้นฐานของการพัฒนากลยุทธในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เสนอโครงสร้างคณะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประจำศูนย์วัฒนธรรมและมีความเป็นไปได้ในการจัดตั้งคณะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประจำศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย (นราพงษ์ จรัสศรี. 2544)

จิรายุทธ พนมรักษ์ได้ศึกษาการถ่ายทอดแนวความคิดด้านการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยประเภทศิลปะการแสดงเต้นรำเฉพาะพื้นที่ของนราพงษ์ จรัสศรี โดยทำการวิเคราะห์ในเรื่องของการถ่ายทอดแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ร่วมสมัยประเภทศิลปะการแสดงเต้นรำเฉพาะพื้นที่พบว่า พื้นที่อยู่หลายระดับ แบ่งเป็นอาณาบริเวณ 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ ที่เป็นอาณาบริเวณว่างเปล่า (Space) และพื้นที่ที่มีนัยสำคัญเฉพาะ (Site) ซึ่ง นิยมสร้างผลงานอันมีพื้นที่เฉพาะ หรือพื้นที่มีนัยสำคัญจำนวนมาก และงานศิลปกรรมที่เป็นงานชิ้นเอกอยู่จำนวนไม่น้อย ตามแขนงสาขาทางศิลปะ ทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม วรรณศิลป์และดุริยางคศิลป์ และศิลปะการละคร และยังพบว่า การได้ร่วมงานกับศิลปินสำคัญ ๆ ขณะพำนักอยู่ในต่างประเทศนั้นทำให้มีส่วนร่วมทั้งในฐานะเป็นผู้แสดง และผู้สร้างสรรค์ จึงมีประโยชน์อย่างมาก เพราะวงการนาฏยศิลป์ในโลกตะวันตกนั้นนิยมการสร้างสรรค์งานนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประเภทการเต้นรำเฉพาะพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ การแสดงที่นำเสนอมรดกทางวัฒนธรรม และการแสดงที่นำเสนอวัฒนธรรมร่วมสมัย (จิรายุทธ พนมรักษ์. 2559)

โจชัว ลัมแบรต์ และแอนโธนี ลิชชีอาร์ดี จูเนียร์ได้ทำการศึกษาเรื่องความเชื่อที่มีต่อผู้มาเยือนต่างดาวมายังโลกเผยให้เห็นเกี่ยวกับความไว้วางใจในการเลือกตั้งโดยมีคำถามที่อ้างว่า เชื่อไหมว่ามีสิ่งมีชีวิตในจักรวาลอื่นที่ไม่ใช่บนโลกหรือไม่ และอีกคำถามหนึ่งคือ เชื่อว่ามนุษย์ต่างดาวมาเยือนโลกหรือไม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีน้ำหนักตามคำตอบของสิ่งที่ตั้งคำถามเอาไว้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นไปเพื่อสะท้อนถึงความสมดุลของประชากรทั้งเพศ อายุ และเชื้อชาติ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อในสิ่งมีชีวิตนอกโลก (Extraterrestrial Life) เป็นการเข้าถึงตามสภาพอายุ เชื้อชาติ และเพศ ซึ่งจะพบว่าในขณะที่ความเชื่ออันเป็นสิ่งเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับสาระต่างดาวหรือนอกโลก อาจไม่ได้ก่อให้เกิดความเชื่อได้ชัดเจนจึงอาจจะทำให้เกิดเรื่องการฉ้อโกงหรือการสมรู้ร่วมคิดไปว่ามีการปกปิดที่เชื่อว่ารัฐบาลกำลังโกหกหรือมีแนวโน้มที่ซ่อนความจริงเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตนอกโลกเอาไว้ (Joshua Lambert and Anthony Licciardi Jr. 2021)

ลุค สเตลเลอร์ และมาร์ติน แวน เครนเอนดอนค์ได้ทำการศึกษาสัญญาณบ่งบอกถึงชีวิตบนดาวศุกร์ ซึ่งอ้างว่าถ้าสิ่งมีชีวิตอยู่บนดาวศุกร์จริงแล้วสิ่งเหล่านั้นแต่เดิมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร การศึกษาเรื่องราวเหล่านี้เป็นการสำรวจต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตบนโลกไปพร้อมกันในเวลาเดียวกันไปด้วยและอาจทำให้เกิดความกระจ่าง ทั้งสิ้นทำให้เกิดความเข้าใจว่าสิ่งมีชีวิตก่อตัวขึ้นบนโลกได้อย่างไรไม่พอ แต่ช่วยให้เข้าใจต้นกำเนิดของมนุษย์ในโลกด้วย ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับส่วนประกอบสำคัญที่จำเป็นสำหรับชีวิตในการก่อตัว ไม่ว่าจะเป็นน้ำเหลว อุณหภูมิต่ำ กระบวนการทำให้โมเลกุลรวมตัว สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ซับซ้อน และการติดสภาพโลหะ เป็นต้น ดังนั้นรายละเอียดเกี่ยวกับต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตบนโลกยังคงถูกปกคลุมไปด้วยความลึกลับ ซึ่งถ้าหากสิ่งนี้เกิดขึ้นระหว่างโลกและดาวศุกร์ในบางจุดหินจากโลกอาจมีชีวิตของจุลินทรีย์ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเมฆที่เป็นกรดสูงของดาวศุกร์ (คล้ายกับแบคทีเรียที่ทนกรดของโลก) (Luke Steller and Martin Van Kranendonk. 2020) หรือถือว่าศาสนาใดที่ดำรงอยู่ที่อิงอยู่ในการปฏิบัติความเชื่อที่เกี่ยวกับวัตถุบินที่ไม่ระบุชื่อ (UFO) จะมีองค์ประกอบความที่มีผู้นับถือตามปกติของศาสนาที่เชื่อเรื่องมนุษย์ต่างดาวและมีความสนใจในสวัสดิภาพของ

ม น ุ ษ ย ช า ติ
ที่ก่อให้เกิดอารยธรรมมาอย่างยาวนาน และยังสะท้อนให้เห็นได้ว่าโลกทัศน์เหล่านี้คือสิ่งที่เหนือธรรมชาติซึ่งผู้มาอยู่อาศัยในโลกนี้มีลักษณะคล้ายกับเทวดามากกว่ามนุษย์ต่างดาวที่มีอยู่จริง และสิ่งเหล่านี้มีความแตกต่างภายในวัฒนธรรมย่อยโดยรวมของศาสนาที่มีรากฐานมาจากนิยายวิทยาศาสตร์ยุคแรกหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุบินที่ไม่ระบุชื่อ (UFOlogy) ต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาศาสนาวัตถุบินที่ไม่สามารถระบุได้ (UFO) จึงบ่งบอกถึงการเพิ่มขึ้นของความสนใจในกลุ่มศาสนาเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ออกมาในรูปแบบของการแสดงออกและสังคมวิทยาของศาสนาและจิตวิทยาตามลักษณะความเชื่อในสิ่งเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกเหล่านี้ (John A. Saliba. 2006: 103)

การได้มาซึ่งความรู้ทางด้านแนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่และนำไปสร้างสรรค์แนวคิดศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ โดยกระบวนการและระเบียบวิธีวิจัยคือการศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจโดยใช้เทคนิคการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่โดยผู้ศึกษาแบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ตามวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ฝังตัวในพื้นที่เพื่อทำการจดบันทึกข้อมูล ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกในพื้นที่วิจัยในประชากรและกลุ่มตัวอย่างวิจัย จากนั้นได้ทำการบันทึกข้อมูลตามกระบวนการทางความคิดในการกำหนดตัวอย่างและลงภาคสนามเพิ่มเติมเพื่อรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์แบบ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ในสาระทางด้านความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 คน ประกอบไปด้วยผู้ฝึกฝนตามความเชื่อเหล่านั้น (ผู้ปฏิบัติตามองค์กร หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มความเชื่อนั้นๆ) ผู้นำเสนอสาระความรู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้เผยแผ่หรือผู้ชำนาญในความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ระดับผู้นำของกลุ่มจากนั้นนำข้อมูลไป

ขั้นตอนที่ 2 นำวัตถุประสงค์มาเขียนพรรณาวัฒนธรรมเปรียบเทียบเชื่อมโยงอย่างลุ่มลึก โดยวิธีดำเนินการศึกษาตามลำดับ เช่น การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล ระยะการสำรวจพื้นที่ ผู้ศึกษาได้ออกเก็บข้อมูลในตามขอบเขตพื้นที่ โดยใช้เทคนิคการศึกษาเชิงคุณภาพในการสำรวจข้อมูลโดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก นำองค์ความรู้ที่ได้มารวบรวมและวิเคราะห์ จัดระบบแยกเป็นหมวดหมู่ นำมาสร้างกรอบการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมปัญหาในด้านประชากร ระยะศึกษาชุมชน ผู้ศึกษาใช้การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกในความเชื่อต่างๆ ทางด้านศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ เพื่อปะติดปะต่อเรื่องราวทางวัฒนธรรมความเชื่อทางด้านนี้

เครื่องมือในการศึกษา ผู้ศึกษาใช้ตัวผู้ศึกษา การสังเกต และการจดบันทึก หรือการใช้การจดบันทึกจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม อุปกรณ์เครื่องมือช่วยต่างๆ เช่น กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง กล้องวีดีโอ สมุดจดบันทึก เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการศึกษา อีกทั้งแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ซึ่งผู้ศึกษาสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผ่านการเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริง

การจัดทำข้อมูลและการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์แบบบันทึกควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการดำเนินการเพื่อปรับปรุงแนวทางการสัมภาษณ์ และการสังเกตให้สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงในการเก็บข้อมูลแต่ละช่วง เพื่อก่อให้เกิดความชัดเจนในวิธีการศึกษาในระยะการจัดทำข้อมูลระยะการนำเข้าตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาข้างต้น ประกอบไปด้วยระยะการดำเนินการตามการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลเพื่อการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการพรรณนาอย่างลุ่มลึก โดยนำผลมาเขียนเป็นรายงาน หรือเสนอในรูปแบบของตาราง หรือแผนภูมิต่าง ๆ แล้วแปลความหมายโดยการพรรณนาอย่างลุ่มลึก แล้วนำเสนอรูปแบบของสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ผ่านสื่อการแสดง จากนั้นนำไปสู่ระยะการสรุปผลการศึกษาและเขียนรายงานเป็นขั้นสุดท้ายของการศึกษาแบบสมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้กำหนดขั้นตอนและแผนในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพในภาคสนาม เพื่อเข้าถึงความเชื่อต่างๆ ทางด้านความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ โดยการศึกษาฝังตัวอยู่ในพื้นที่นั้นเพื่อโดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อทำการสนับสนุนต่อการสำรวจและเก็บข้อมูลตามการศึกษาเกี่ยวข้องในระยะการสำรวจแหล่งพื้นที่ ระยะของการเก็บข้อมูลในชุมชนที่ศึกษา ระยะการเก็บข้อมูลหลังจากนำเสนอรูปแบบของสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ผ่านสื่อการแสดง

การหาคุณภาพข้อมูล ผู้ศึกษาหาคุณภาพของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เพื่อตอบคำถามในจุดมุ่งหมายโดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยจะพิสูจน์ว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นมีความถูกต้องหรือไม่อย่างไร โดยทำการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลของเวลา สถานที่ และบุคคลให้ครบทั้ง 3 ด้านเพื่อเป็นการยืนยันการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ (สุภางค์ จันทวานิช. 2540)

จากนั้นการพัฒนาข้อมูลเพื่อสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ ที่ได้สาระองค์ความรู้ตามขั้นตอนจากนั้นทำการประเมินนำเสนอรูปแบบการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ ตามขอบเขตของการศึกษาในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่กำหนดขอบเขตทางนามธรรมและรูปธรรมที่เกี่ยวข้อง ในขอบเขตด้านเนื้อหาพบว่าการกำหนดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อให้เกิดการครอบคลุมองค์ประกอบความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ ใบบริบทความเชื่อในขบวนการศาสนาใหม่ ได้แก่ ลัทธิศาสนามูลนิธิยูรันเทีย (Urantia Foundation) ลัทธิศาสนาออห์สเป เฟธิสต์ส (Oahspe Faithists) ลัทธิศาสนาบัญชาดาราจักรอัฉทาร์ (Ashtar Galactic Command) ลัทธิศาสนาผู้แสวงหา (The Seekers) หรือ ความเป็นพี่น้องเอคาแห่งรังสีทั้งเจ็ด (Aka Brotherhood of the Seven Rays) ลัทธิศาสนาวงจักรวาลแห่งมิตรภาพ (Cosmic Circle of Fellowship) ลัทธิศาสนาฟิเอ็ต ลูซ (Fiat Lux) หรือ ขอเพียงมีแสง (Let there be light) ลัทธิศาสนากราวนด์ครูโปรเจค (Ground Crew Project) หรือ โครงการลูกเรือภาคพื้นดิน ลัทธิศาสนาโบสถ์อุตสาหกรรมสากลแห่งพระผู้ที่ช่วยปลอบโยนโลกใหม่ (Universal Industrial Church of the New World Comforter) ลัทธิศาสนามาร์คเอจ (Mark-Age) หรือ มาร์เก็ตติ้ง เอเจนต์ (Marketing Agent) หรือ ศาสนาชนชาติแห่งอิสลาม หรือ นอย (Nation of Islam : NOI) ลัทธิศาสนานูวาเบียนิซึ่ม (Nuwaubianism) เชิงเอกสารตามแนวทางประวัติศาสตร์เชิงเปรียบเทียบในด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม เศรษฐกิจ และการปกครองที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทั้งหมดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่พยายามตอบสนองความกระหายทางจิตวิญญาณของมนุษย์ในโลกยุคใหม่ที่เผชิญกับความเครียดและวัตถุนิยม โดยนำหลักการทางวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา

(แนวคิดเรื่องจานบิน) และคัมภีร์เก่ามาหลอมรวมกันเป็นความเชื่อเฉพาะกลุ่ม ในหลายกรณี การทำนายที่คลาดเคลื่อนมักจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนคำสอนเพื่อรักษาความศรัทธาของสมาชิกไว้และวิเคราะห์คุณค่าและบทบาทหน้าที่ได้ ดังนี้

แนวทางมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) เป็นระบบความหมาย (System of Meaning)ที่ขบวนการศาสนาใหม่ทำหน้าที่เป็นแบบแผนสำหรับชีวิต (Model for and Model of) โดบความเชื่อเรื่องมนุษย์ต่างดาวถูกใช้เป็นกรอบในการอธิบายความหมายของการมีอยู่ของมนุษย์ ทำให้โลกที่ดูไร้ระเบียบมีความชัดเจนขึ้น หรือทำให้กลายมาเป็นขับเคลื่อนทางสังคมและเศรษฐกิจในมิติการปกครอง ซึ่งความเชื่อนี้ท้าทายอำนาจรัฐแบบดั้งเดิมด้วยการสร้างเครือข่ายความเชื่อข้ามชาติ ในมิติเศรษฐกิจสามารถต่อยอดเป็นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ไม่ว่าจะเป็นการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกและการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณที่ถูกสร้างขึ้นแบบการใช้คำอธิบายที่ละเอียด (Geertz, Clifford. 1973).

แนวทางหน้าที่นิยมของบรอนิสลอว์ มาลีโนสกี้ (Bronislaw Malinowski) เป็นการเข้าถึงการลดความวิตกกังวลที่เชื่อว่าศาสนาทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานหรือในความเชื่อใหม่กลายมาเป็นการทำหน้าที่ในเชิงกลไกทางจิตวิทยาที่คลี่คลายความกลัวความโดดเดี่ยว ความไม่แน่นอนของจักรวาล และความล่มสลายของระบบศีลธรรม หรือในเชิงศิลปะการแสดงร่วมสมัยสามารถนำความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกมาประยุกต์เป็นสื่อศิลปะ เช่น การเต้นรำ การจัดนิทรรศการ หรือละครเวที ที่กลายมาเป็นหน้าที่นิยมของศิลปะที่เปลี่ยนนามธรรม (ความศรัทธา) ให้เป็นรูปธรรม (ภาพการสร้างสรรค์) สร้างประสบการณ์ร่วมทางอารมณ์ ทำให้ผู้คนในกลุ่มมีความสามัคคีและเยียวยาจิตใจร่วมกัน (Armon, Witold. 1974)

แนวทางโครงสร้างนิยมของโคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Lévi-Strauss) เป็นการจัดระเบียบความคิดผ่านสัญลักษณ์ที่มองว่ามนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการจำแนกและจัดระเบียบโลก ความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกทำหน้าที่เปรียบเสมือนสิ่งนำทาง (Totemism) ของยุคปัจจุบัน ที่ช่วยจัดโครงสร้างความคิดของมนุษย์ ซึ่งการจรรโลงโครงสร้างจิตวิญญาณถือได้ว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของศิลปะการแสดง ถือได้ว่าจากความเชื่อเรื่องนี้ที่ศึกษาก็จะเห็นการทำหน้าที่ที่มีการเชื่อมโยงโครงสร้างส่วนลึกระดับสากล มาสู่การพยายามทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติที่เป็นสิ่งเร้นลับหรือนอกโลก (ตามความคิดของกลุ่มที่เชื่ออย่างนี้) กับวัฒนธรรมมนุษย์ผ่านภาษาของการแสดงที่เป็นการปรับตัวของความเชื่อโบราณที่ถูกรื้อสร้างใหม่เพื่อตอบสนองจิตใจในสังคมสมัยใหม่ (Loyer, Emmanuelle. 2019)

บนขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาในเขตประเทศไทยพบว่ากลุ่มแฮปปี้ไซเอนซ์ (Happy Science) มูลนิธิศาสตร์แห่งความสุข (ประเทศไทย) และกลุ่มราแอลเลี่ยน (Raelian Movement) ที่เป็นขบวนการเผยแพร่ความเชื่อเรื่องมนุษย์ต่างดาว (Elohim) โดยมีการทำกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ เช่น การรณรงค์เพื่อสันติภาพ หรือการพับนกกระดาษเพื่อสันติภาพในจังหวัดชายแดนใต้ เป็นขบวนการทางศาสนาและปรัชญาใหม่ที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทย โดยมีศูนย์กลางการเผยแพร่หลักธรรมตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครเป็นหลัก และมีเครือข่ายสมาชิกกระจายตัวในจังหวัดต่าง ๆ และมีกลุ่มย่อยในต่างจังหวัดโดยมีการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของการจัดสัมมนาบรรยายธรรมและการจัดจำหน่ายหนังสือตาม โดยเน้นการจัดกิจกรรมเชิงสังคมและการรวมตัวอิงการฝึกสมาธิพร้อมกันทั่วโลก หรือแนวความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกและจักรวาลวิทยาในขบวนการศาสนาใหม่ในประเทศไทยที่มีการปรับประยุกต์เข้ากับบริบททางสังคมและศาสนาพุทธดั้งเดิมอย่างโดดเด่น โดยแต่ละกลุ่มมีเป้าหมายและวิธีปฏิบัติที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบไทยที่แตกต่างกันกันออกไป อาทิเช่น กลุ่มไซเอนโทโลจี (Scientology Thailand) ที่มีเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนคือวิญญาณอมตะ (เธตัน) ที่มาจากนอกโลก ซึ่งติดอยู่ในร่างกายมนุษย์ผ่านการกลับชาติมาเกิด โดยมนุษย์สามารถปลดปล่อยศักยภาพที่

แท้จริงและบรรเทาความเจ็บปวดทางจิตใจได้ผ่านกระบวนการทางจิตวิทยาประยุกต์ที่เรียกว่าการออดิต (Auditing) ซึ่งมีความแตกต่างกันไปเพราะเป็นลัทธิความเชื่อที่จัดตั้งในรูปแบบองค์กรข้ามชาติในระดับสากล ที่เน้นการนำเสนอความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ประยุกต์และการจัดการองค์กรสมัยใหม่มากกว่าการพึ่งพาอภินิหารตามบริบทในสังคมไทยทั้งมีรูปแบบการบำบัดจิตใจ และการแจกจ่ายองค์ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพมนุษย์ รวมไปถึงกลุ่มประสานงานเพื่อการเตือนภัย (เขากะลา) มีความเชื่อหลักที่ถือว่าการติดต่อสื่อสารทางจิต (Telepathy) กับมนุษย์ต่างดาวที่มาจากต่างมิติเหล่านั้นทั้งหมดเป็นไปเพื่อช่วยเหลือมวลมนุษย์ในยามเกิดภัยพิบัติโลก ทั้งเป็นกลุ่มความเชื่อที่หลอมรวมเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเต็มรูปแบบ โดยมองว่ามนุษย์ต่างดาวเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีจิตใจและศีลธรรมอันสูงส่งตามบริบทในสังคมไทย เช่นในกลุ่มนี้จะมีการปรับวิถีปฏิบัติการสวดมนต์ การนั่งสมาธิ และการจัดพิธีกรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลอีกด้วย

แนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่

จากแรงบันดาลใจข้างต้นถูกนำมาสร้างเป็นแนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่เริ่มต้นจากนักแสดงชายคนหนึ่งแต่งกายด้วยชุดนักศึกษาชายแล้วนั่งอยู่บนเก้าอี้กลางพื้นที่แสดงที่ดูโล่งโปร่งจากนั้นมีเสียงยานอวกาศดังมาทางทิศด้านซ้ายมือบนท้องฟ้าของชายคนนี้ต่อมาด้วยความหวาดกลัวชายคนนี้ก็มุดตัวเองไปอยู่ใต้เก้าอี้ด้วยความผวากลัวเสียงนั้นต่อมามีเสียงมนุษย์ต่างดาวพูดเป็นภาษาที่เป็นภาษามนุษย์แบบติด ๆ ขัดๆ ว่า เรามาดี มาเพื่อจะปลดปล่อยมนุษยชาติ จากนั้นชายคนนั้นก็ออกมายืดมองตามทิศของเสียงนั้น จากนั้นจบลงด้วยชายคนนั้นถูกพลังจากมนุษย์ต่างดาวทำให้เสียชีวิตแน่นิ่งไปลงกับพื้นและทุกอย่างก็อยู่ในความเงียบ โดยใช้เทคนิคการแสดงเดี่ยวที่ลดทอนสิ่งประกอบรอบข้างหรือรายละเอียดที่ไม่จำเป็นให้เหลือน้อยที่สุด เรียกว่า มินิมอลลิสม์ (Minimalism) หรือเรียกว่าแนวทางแบบจุลนิยม ซึ่งยึดหลักการนำเสนอความเรียบง่าย ตัดองค์ประกอบเกินความจำเป็นออกไป แล้วเน้นให้ผู้ชมโฟกัสไปที่แก่นแท้หรือตัวตนของการแสดงของศิลปะการแสดงร่วมสมัย

สรุปผล ข้อเสนอแนะ

การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ในรูปแบบชุดการแสดงหรือสื่อการแสดงที่เกิดมาจากการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่คุณภาพและสมรรถนะการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ที่เกี่ยวข้องเป็นไปตามขั้นตอนหรือกระบวนการในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ และมีค่าใช้จ่ายในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ตลอดกระบวนการ Pre-production, Production, และ Post-production เป็นต้น

การกระตุ้นหรือสะท้อนภาพลักษณ์ของศิลปะการแสดงร่วมสมัยให้สามารถนำศักยภาพของตนไปสู่ศาสตร์อื่นในการพัฒนาตนเอง หรือบูรณาการภาพลักษณ์ของตนในแวดวงการอื่น ๆ และนำไปใช้การพัฒนาองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ในศิลปะการแสดงและความเชื่อในขบวนการศาสนาใหม่หรืออื่นๆ ในประเทศไทย โดยมีผู้ที่จะได้รับผลกระทบ ได้แก่ ศิลปินนักแสดง นักศึกษาทางด้านศิลปะการแสดงหรือนาฏยศิลป์ นักวิชาการ นักวิจัย บุคคลที่สนใจหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง สามารถเข้าอบรมการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่เพิ่มเติมได้

ผลงานอบรมการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่สามารถกระตุ้นหรือสะท้อนภาพลักษณ์นำศักยภาพของตนไปสู่ศาสตร์อื่นในการพัฒนาตนเอง หรือบูรณาการภาพลักษณ์ของตนในแวดวงการอื่น ๆ และนำเสนอรูปแบบการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่เป็นชุดการแสดงหรือสื่อการแสดงที่เกิดมาจากการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่ ในรูปแบบสื่อการแสดงในรูปแบบใหม่และเกิดการบูรณาการกับศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้นได้ และทำให้เกิดแผนการผลักดันผลงานไปการวิจัยหรือการใช้ประโยชน์ตามขั้นตอนการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ตามรูปแบบวิจัยและพัฒนาของการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยจากความเชื่อเรื่องสิ่งมีชีวิตนอกโลกในขบวนการศาสนาใหม่เป็นไปได้ในระดับต่อไป ทั้งเป็นกระบวนการของการศึกษาเรียนรู้ทางด้านความเชื่อและศิลปะการแสดงร่วมสมัยโดยเป็นการคิดค้นเพื่อมุ่งหวังที่จะให้เกิดการค้นพบความรู้ใหม่จากขบวนการศาสนาใหม่และศิลปะการแสดงร่วมสมัยในมิติมุมมองของตัวศิลปินผู้สร้างสรรค์ชาวไทยในสังคมวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจสาระตามเสรีภาพทางศาสนาและเสรีภาพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นการแสวงหาเทคนิควิธีการใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะการแสดงผ่านสื่อการแสดง ซึ่งทำให้เกิดการค้นพบรูปแบบใหม่ในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงร่วมสมัยที่ได้นำเอารูปแบบความเชื่อในขบวนการศาสนาใหม่มานำเสนอจากกระบวนการการศึกษาบริสุทธิ์ (Pure Research) หรือการศึกษาพื้นฐาน (Basic Research) ในการสร้างสรรค์ อาทิเช่น

1. สังคมศาสนา ลัทธิ นิกาย ความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรใดๆ หรือผู้ที่มีความสนใจ เกิดการกระตุ้นศึกษาด้วยตนเองในสาระเหล่านี้ เพื่อหาข้อเท็จจริงได้เพิ่มเติมได้ และ

2. สื่อศิลปะการแสดงนำไปสู่สาระทางด้านวิชาการและความบันเทิงที่กระตุ้นศิลปะและวัฒนธรรม การท่องเที่ยว การกีฬา รวมไปถึงงานศิลปะการแสดงร่วมสมัยตามบริบทการศึกษา ที่เกิดมาจากการประดิษฐ์ท่าทางในการนำเสนอ อันเป็นประโยชน์คือผู้ที่มีความสนใจทางด้านนี้เป็นวงกว้างและต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

จิรายุทธ พนมรักษ์. (2559). การถ่ายทอดแนวความคิดด้านการสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ไทยร่วมสมัยประเภทศิลปะการแสดงเต้นรำเฉพาะพื้นที่ของนราพงษ์ จรัสศรี **(วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย)**. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นราพงษ์ จรัสศรี. (2544). ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งคณะนาฏยศิลป์ร่วมสมัยประจำศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย **(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สหสาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม)**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2552**). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเทคโนโลยี. ในประมวลสาระชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ 1–7**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Armon, W. (1974). **Bronisław Malinowski.** In Polish biographical dictionary (Polski słownik biograficzny) (Vol. 19). National Film Archive–Audiovisual Institute.

Baum, K. (2003**). Assessing group conflict: Understanding the line-staff relationship in fire service.** In W. Pammer & J. Killian (Eds.), Handbook of conflict management. Marcel Dekker.

Bennett, O. (2001). **Cultural pessimism: Narratives of decline in the postmodern world.** Edinburgh University Press.

Forbes, G. (1909). **History of astronomy**. Watts & Co.

Geertz, C. (1973). **Thick description: Towards an interpretive theory of culture.** In The interpretation of cultures. Basic Books.

Hetherington, N. S. (2014). **Encyclopedia of cosmology (Routledge revivals): Historical, philosophical, and scientific foundations of modern cosmology.** Routledge.

Lambert, J., & Licciardi, A., Jr. (2021). **What belief in extraterrestrial visitors to Earth reveals about trust in elections.** The Conversation.

Loyer, E. (2019). **Revolutions (1924–1931): Politics vs. philosophy.** In Lévi-Strauss: A biography. John Wiley & Sons.

Munro, T. (1986). **Aesthetics. In A. R. Harmet et al. (Eds.), The World Book Encyclopedia (Vol. 1).** Merchandise Mart Plaza.

Nanay, B. (2019). **Aesthetics: A very short introduction.** Oxford University Press.

Saliba, J. A. (2006). **The study of UFO religions.** Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions. University of California Press.

Spitzer, L. (1978). **Physical processes in the interstellar medium.** Princeton University Press.

Steller, L., & Van Kranendonk, M. (2020). **If there is life on Venus, how could it have got there? Origin of life experts explain.** The Conversation.

Tepperman, L., Curtis, J. E., & Kwan, A. (2007). **Social problems: A Canadian perspective.** Oxford University Press.

Ziafati Bafarasat, A. (2015). Reflections on the three schools of thought on strategic spatial planning. **Journal of Planning Literature**, 30(2).

การศึกษาสภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

A STUDY OF THE CONDITIONS AND GUIDELINES FOR BUILDING SCHOOL–COMMUNITY RELATIONSHIPS IN TAK PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE 2

รพีพรรณ อินต๊ะสอน, ดลนภา ท้วมยัง

หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยพิษณุโลก

Rapepphan Intason[1], Dolnapa Tuamyang[2]

Master of Education (Educational Administration)

Phitsanulok University

E-mail: Dolnapatuamyang@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 2. เปรียบเทียบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จำแนกตามเพศ ตำแหน่ง และขนาดของโรงเรียน และ 3. ศึกษาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำนวน 333 คน โดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่า t-test และ F-test ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียน ด้านบทบาทร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ด้านการออกเยี่ยมชุมชน และด้านการให้บริการแก่ชุมชน ผลการทดสอบพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ ตำแหน่ง และขนาดของสถานศึกษา มีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลการวิเคราะห์เชิงลึก พบว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง หลากหลาย และมีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์และบทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมความร่วมมือที่ยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ: การสร้างความสัมพันธ์, โรงเรียนกับชุมชน, การจัดการศึกษา

Abstract

The objectives of this study were (1) to examine the conditions of building relationships between schools and communities in schools under the Tak Primary Educational Service Area Office 2, (2) to compare school–community relationships based on gender, position, and school size, and (3) to explore guidelines for strengthening school–community relationships. The participants consisted of 333 school administrators and teachers from schools under the Tak Primary Educational Service Area Office 2. Data were collected using questionnaires and interviews with experts. The data were analyzed using percentages, means, standard deviations, t-tests, and F-tests. The research findings revealed that, overall, the level of relationships between schools and communities was high. In order of importance, the aspects were: school public relations, the shared role of school committees, school–community relationship activities, support received from the community, school visits to the community, and services provided to the community. The results of hypothesis testing indicated that personal factors such as gender, position, and school size significantly influenced opinions on school–community relationships at the .05 level. Furthermore, the in-depth analysis suggested that fostering school–community relationships requires continuous and diverse implementation with active participation from all stakeholders. In particular, school public relations and the role of school committees are essential to promoting sustainable collaboration and achieving maximum benefits for educational management and community development.

Keywords: Relationship Building, School–Community, Educational Management

บทนำ

การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะ “ชุมชน” ซึ่งเป็นกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน (คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) โรงเรียนและชุมชนจึงเป็นหน่วยทางสังคมที่เกื้อกูลกัน โรงเรียนจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่วนชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้เรียน การประสานความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างทั้งสองฝ่ายจะส่งผลดีต่อคุณภาพการจัดการศึกษาโดยรวม (สุธีรา ศรีไพศาล, 2562)

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาการศึกษา โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน (บุญทัน ดอกไธสง, 2561) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่า โรงเรียนจำนวนมากยังประสบปัญหาในการประสานงานกับชุมชน ทั้งด้านการสื่อสาร การเข้าใจบทบาท และการมีส่วนร่วมที่ไม่ต่อเนื่อง (สุทธิดา พงษ์ประเสริฐ, 2561; ชูศักดิ์ ภัทรกูลวณิชย์, 2563)

บริบทของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 มีลักษณะเฉพาะทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจาก

ชุมชนอย่างใกล้ชิด ทั้งด้านทรัพยากร คุณธรรม และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แม้บางโรงเรียนจะมีความร่วมมือกับชุมชนอยู่บ้าง แต่ยังพบข้อจำกัด เช่น ความห่างไกลของพื้นที่ ความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมที่ไม่ต่อเนื่อง (ณัฐกาญจน์ แก้วสุริยา, 2563; ธารา แสงทอง, 2564)

ดังนั้น เพื่อพัฒนาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาสภาพปัจจุบันและแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

2. เพื่อเปรียบเทียบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำแนกตามเพศ ตำแหน่ง และขนาดโรงเรียน

3. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

กรอบแนวคิดการวิจัย

ตัวแปรต้น

สถานภาพทั่วไป

1. เพศ
   1.1 เพศชาย
   1.2 เพศหญิง
2. ตำแหน่ง

ตัวแปรตาม

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2

1. ด้านการให้บริการแก่ชุมชน

สงวนลิขสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 จัดโดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

จากแนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หมายถึง กระบวนการที่โรงเรียนและชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างมีระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา การพัฒนานักเรียน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ด้านการให้บริการแก่ชุมชน ด้านการออกเยี่ยมชุมชน ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียน ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ด้านบทบาทร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียนนำมาเป็นแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2” เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) และเชิงลึก (Qualitative) มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ได้แก่

1.เพื่อศึกษาระดับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และ

2.เพื่อศึกษาระดับแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา 275 คน และครูบุคลากร 2,206 คน รวมทั้งสิ้น 2,481 คน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ปีการศึกษา 2568

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 333 คน กำหนดโดยอ้างอิงจากตารางของเครจซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan) และใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นตามขนาดโรงเรียน (Stratified Random Sampling) ครอบคลุมโรงเรียนขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ รวม 120 โรงเรียน โดยแบ่งเป็นผู้บริหารสถานศึกษา 37 คน และครูบุคลากร 296 คน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่านสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักคือ **แบบสอบถาม (Questionnaire)** จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

1.ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น เพศ อายุ ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงาน

2.ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ใน 6 ด้าน ได้แก่ การให้บริการแก่ชุมชน การออกเยี่ยมชุมชน กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การประชาสัมพันธ์โรงเรียน ใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับตามแนวคิดของลิเคอร์ท (Likert’s Scale)

3.ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในประเด็นเดียวกันกับตอนที่ 2

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

กระบวนการสร้างแบบสอบถามประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1.ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดประเด็นคำถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์

2.ร่างแบบสอบถามและเสนอให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบความเหมาะสม

3.ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ และส่งให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่านตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และความตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) โดยใช้เกณฑ์การให้คะแนน +1, 0, -1 เพื่อคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)

4.ผลการคำนวณค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.80–1.00 โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 0.933 แสดงว่าแบบสอบถามมีความเที่ยงตรงในระดับดี

5.นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อทดสอบค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยได้ค่า Cronbach’s Alpha = 0.876 แสดงว่าแบบสอบถามมีความเชื่อมั่นสูง

6.จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้เก็บข้อมูลจริงจากกลุ่มตัวอย่าง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล โดยแจกแบบสอบถามจำนวน 333 ฉบับแก่กลุ่มโรงเรียนตามขนาดที่กำหนดด้วย

ตนเอง จากนั้นตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม และติดตามกรณีที่ยังไม่ได้รับคืนให้ครบตามจำนวน ก่อนนำข้อมูลเข้าสู่การวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยมีขั้นตอนดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

ข้อมูลเชิงความคิดเห็น วิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

การแปลผลคะแนนเฉลี่ย แบ่งออกเป็น 5 ระดับ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยใช้สถิติทดสอบสมมติฐานได้แก่ การเปรียบเทียบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จำแนกตามเพศและตำแหน่ง ใช้ **t-test**

การเปรียบเทียบจำแนกตามขนาดของโรงเรียน ใช้ การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA)

สรุป ระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้มีความเป็นระบบ ครอบคลุมตั้งแต่การกำหนดประชากร การสุ่มตัวอย่าง การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือ ไปจนถึงการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เชื่อถือได้สำหรับการเสนอแนวทางพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

จากการวิจัยสภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 64.86 และเป็นเพศชายมี คิดเป็นร้อยละ 35.14 มีตำแหน่งบุคลากรครู คิดเป็นร้อยละ 88.89 และตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา คิดเป็นร้อยละ 11.11 และอยู่สถานศึกษาขนาดใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 48.65 รองลงมาสถานศึกษาขนาดเล็ก คิดเป็นร้อยละ 40.54 และสถานศึกษาขนาดเล็ก คิดเป็นร้อยละ 10.81

2. ผลการวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ทั้ง 6 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ = 4.00, S.D. = 0.56) ซึ่งพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียน รองลงมาด้านบทบาทร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียน ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ด้านการออกเยี่ยมชุมชน และด้านการให้บริการแก่ชุมชน

3. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง

โรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 แตกต่างกัน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลดังนี้

3.1 เพศ ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 แตกต่างกัน เท่ากับ .014 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3.2 ตำแหน่ง ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 แตกต่างกัน เท่ากับ .034 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3.3 ตำแหน่ง ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 แตกต่างกัน เท่ากับ .002 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. ผลการวิเคราะห์แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการร์ด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จำนวน 5 ท่านได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงตามคุณวุฒิและคุณสมบัติ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 สรุปผลการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

4.1 ด้านการให้บริการแก่ชุมชน โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการให้บริการและสนับสนุนชุมชนในหลายด้าน แต่เพื่อให้การบริการมีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างเต็มที่ จำเป็นต้องมีการพัฒนาความหลากหลายของกิจกรรม บุคลากร ระบบความร่วมมือ และช่องทางการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

4.2 ด้านการออกเยี่ยมชุมชน ควรการออกเยี่ยมชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ช่วยให้โรงเรียนรับรู้ปัญหาและความต้องการของนักเรียนและครอบครัวได้อย่างลึกซึ้ง การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ การทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายป้องกันปัญหา จะช่วยให้การออกเยี่ยมชุมชนมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อทั้งโรงเรียนและชุมชน

4.3 ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียน ควรจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนช่วยสร้างความสัมพันธ์แน่นแฟ้นระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และสามารถพัฒนาต่อเนื่องได้ด้วยการเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรม ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และขยายเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและยั่งยืนทั้งในโรงเรียนและชุมชน

4.4 ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ควรการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียน โรงเรียนจึงควรสร้างกลไกตอบแทนและสื่อสารอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนมั่นคงและยั่งยืน

4.5 ด้านบทบาทร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรให้คณะกรรมการสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาความรู้ ทักษะ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและทำให้ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมั่นคงและยั่งยืน

4.6 ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียน ควรมีการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายและต่อเนื่องช่วยสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การนำสื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดียเข้ามาใช้ร่วมกับช่องทางเดิม จะช่วยให้ข่าวสารเข้าถึงประชาชนได้กว้างขึ้นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อภิปรายผล

1. เพื่อศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ผลการวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ได้แก่ ด้านการ

ประชาสัมพันธ์โรงเรียน รองลงมาด้านบทบาทร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียน ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ด้านการออกเยี่ยมชุมชน และด้านการให้บริการแก่ชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธีวรัตน์ ไชยสิทธิ์ (2560) พบว่า ความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชน/ โรงเรียนพระแสงวิทยาสังกัดสา นักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 11 ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนพระแสงวิทยาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 โดยรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของนฤมล เล็งวัฒน์ (2564) พบว่า การศึกษ?สภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกัยชุมชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 2 ผลการวิจัยพบว่า สภาพการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 2 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียนและด้านการออกเยี่ยมชุมชน รองลงมา คือ ด้านการให้บริการแก่ชุมชน และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน

2. เพื่อเปรียบเทียบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำแนกตามเพศ ตำแหน่ง และขนาดโรงเรียนผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 แตกต่างกัน เพศ ตำแหน่ง และขนาดของโรงเรียน ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของธีวรัตน์ ไชยสิทธิ์ (2560 พบว่า ความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชน/ โรงเรียนพระแสงวิทยาสังกัดสา นักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 11 ผลการเปรียบเทียบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนพระแสงวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 จำแนกตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามโดยรวมแตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

3. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2ผลการสัมภาษณ์แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 พบว่า โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางในการให้บริการและสนับสนุนชุมชน โดยมีการดำเนินงานทั้งในด้านการจัดกิจกรรม การเยี่ยมชุมชน และการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ โรงเรียนควรพัฒนาและเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรม บุคลากร ระบบการทำงานร่วมกัน และช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุมและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น โดยการออกเยี่ยมชุมชนถือเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจและเข้าถึงปัญหาหรือความต้องการของนักเรียนและครอบครัว ซึ่งจะเกิดประโยชน์สูงสุดเมื่อมีการทำงานอย่างเป็นระบบ มีความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายป้องกันปัญหา ขณะเดียวกันการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนก็มีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง โรงเรียนจึงควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ขยายเครือข่ายความร่วมมือ และพัฒนากิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ยั่งยืน นอกจากนี้ การได้รับความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากชุมชนยังถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาโรงเรียน โรงเรียนจึงควรมีกลไกในการตอบแทนและสื่อสารกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความร่วมมือที่มั่นคงและยาวนาน ทั้งนี้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการในด้านความรู้และทักษะจะช่วย

ให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น และการประชาสัมพันธ์โรงเรียนควรมีความหลากหลายและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการนำสื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดียมาใช้ควบคู่กับช่องทางแบบดั้งเดิม เพื่อให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงและเกิดความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการทำงานเชิงรุกอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และการใช้ช่องทางสื่อสารที่ทันสมัย เพื่อให้ความร่วมมือมีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิสรรค์ ภาชนะวรรณ, สุพจน์ เกิดสุวรรณ์ (2564) พบว่า การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในทัศนะของผู้เชี่ยวชาญพบว่าการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โรงเรียนควรมีการประชาสัมพันธ์เชิงรุกในทุกรูปแบบ เพื่อให้ชุมชนได้ทราบว่าโรงเรียนมีการดำเนินการบริหารจัดการอย่างไร ผลการดำเนินการเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร มีแนวทางให้ชุมชนเข้ามาช่วยสนับสนุนได้อย่างไร และสอดคล้องกับงานวิจัยของรัตมณี โพธิ์จันทร์ และ พัชราภา ตันติชูเวช (2567) พบว่า แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายอัมพวา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสงคราม ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายอัมพวา มีความสัมพันธ์ทางบวก มีดังนี้ 1) การให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับการวางแผนงานการกาหนดนโยบายร่วมกับชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน 2) การให้บริการชุมชนของโรงเรียน ระหว่างโรงเรียนและชุมชนมีการประสานงานร่วมกันในการให้ความร่วมมือในงานวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ งานพิธีทางศาสนา ของชุมชน 3) การเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรมในโรงเรียน การให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดกิจกรรมของโรงเรียน และ4) การประชาสัมพันธ์ ในการที่จะให้ชุมชนได้รับทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนต้องมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนเป็นประจำ

องค์ความรู้ใหม่

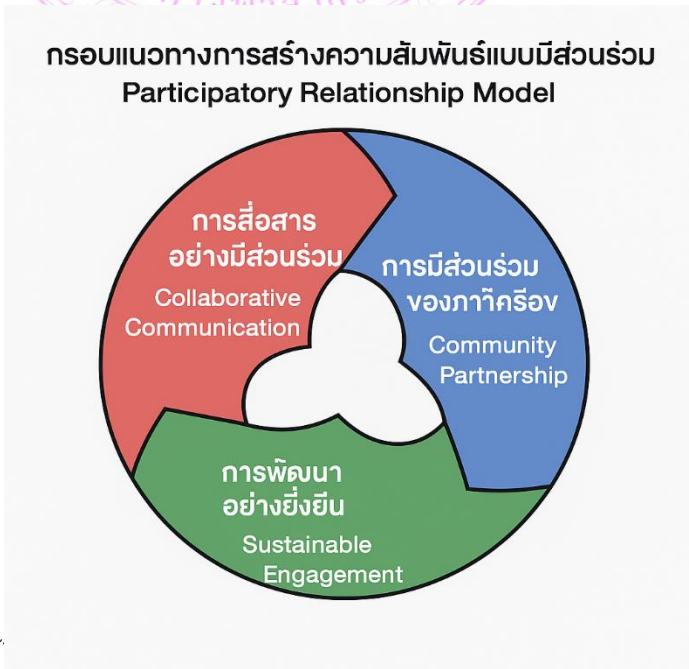

สรุปองค์ความรู้ ผลการวิจัยสะท้อนแนวคิดเชิงนวัตกรรมว่า “การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยกลไกการสื่อสารสองทาง ความร่วมมือเชิงเครือข่าย และบทบาทของบุคลากรในโรงเรียนที่เป็นผู้นำทางสังคม” องค์ความรู้นี้สามารถพัฒนาเป็น “กรอบแนวทางการสร้างความสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Relationship Model)” ที่เน้น 3 แกนหลัก คือ 1.การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม 2.การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย 3.การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ด้านการให้บริการแก่ชุมชน โรงเรียนควรพัฒนาการบริการที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เช่น การอบรมอาชีพ การส่งเสริมสุขภาพ และการเป็นศูนย์การเรียนรู้ตลอดชีวิตจัดทำแผนบริการร่วมกับองค์กรท้องถิ่น เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเกิดประโยชน์สูงสุด

2. ด้านการออกเยี่ยมชุมชน กำหนดตารางการออกเยี่ยมชุมชนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ เช่น ปีละ 1–2 ครั้ง ใช้การเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนักเรียนและครัวเรือน เพื่อใช้ประกอบการพัฒนาแผนการเรียนการสอนและการดูแลช่วยเหลือ

3. ด้านกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ขยายกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งด้านกีฬา ศิลปวัฒนธรรม และโครงการจิตอาสาพัฒนาโครงการเชิงสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้

4. ด้านการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน โรงเรียนควรสร้างระบบการมีส่วนร่วมอย่างโปร่งใสในการใช้ทรัพยากรที่ชุมชนสนับสนุนจัดเวทีรายงานผลและขอบคุณชุมชนเป็นประจำ เพื่อสร้างความไว้วางใจและความต่อเนื่องในการสนับสนุน

5. ด้านบทบาทคณะกรรมการสถานศึกษา พัฒนาศักยภาพคณะกรรมการให้สามารถวางแผนและกำหนดนโยบายร่วมกับโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งเสริมการทำงานแบบเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขยายโอกาสในการพัฒนาโรงเรียนและชุมชน

6. ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียน เพิ่มการใช้สื่อดิจิทัล เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ หรือเว็บไซต์โรงเรียนเพื่อเข้าถึงชุมชนได้กว้างและรวดเร็วจัดทำจดหมายข่าวหรือคลิปวิดีโอประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของโรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนสะท้อนความคิดเห็นผ่านช่องทางออนไลน์และออฟไลน์

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). **แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสถานศึกษา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

ชูศักดิ์ ภัทรกูลวณิชย์. (2563). แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน. **วารสารการบริหารการศึกษา**, *17(2), 45–58.*

บุญทัน ดอกไธสง. (2561). **การบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัญญาชน.

นฤมล เล็งวัฒน์. (2564). **การศึกษาสภาพและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกัยชุมชนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 2**. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. หมาวิทยาลัยนเรศวร

ณัฐกาญจน์ แก้วสุริยา. (2563). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธารา แสงทอง. (2564). **ปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีวรัตน์ ไชยสิทธิ์. (2560). **การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนพระแสงวิทยาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา

รัตมณี โพธิ์จันทร์ และ พัชราภา ตันติชูเวช. (2567). แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการบริหารสถานศึกษาของโรงเรียนกลุ่มเครือข่ายอัมพวา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสงคราม. **วารสารศาสตร์การศึกษาและการพัฒนามนุษย์** ปีที่8 ฉบับที่2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2567.

สุทธิดา พงษ์ประเสริฐ. (2561). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภาวดี จิตต์แจ้ง. (2560). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิสรรค์ ภาชนะวรรณ และสุพจน์ เกิดสุวรรณ์. (2564). การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2. **Journal of MCU Social Science Review** Vol. 10 No. 3 July – September 2021.

ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

PARENTS' SATISFACTION WITH EDUCATIONAL MANAGEMENT AFFECTING THEIR DECISION TO STUDY AT PHETCHABUN COLLEGE OF AGRICULTURE AND TECHNOLOGY, PHETCHABUN PROVINCE

ศศิธร ศรีพรมง[1], ประภาพรรณ รักเลี้ยง[2]
หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
Sasithorn sriprom[1], Prapaphan Rakliang[2]
Master of Education (Educational Administration)
Phitsanulok University
E-mail: Tatarchailai@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาระดับความสำคัญความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ 2. เพื่อศึกษาระดับความสำคัญการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ และ 3. เพื่อเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ปกครองนักเรียนในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 136 คน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าถดถอยพหุคุณ

ผลการวิจัยพบว่า 1. ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ระดับมาก 2. การตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ในระดับ มาก และผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ด้าน

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ด้านการบริหารจัดการและบริการ ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม และด้านคุณภาพครูและบุคลากร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีความสัมพันธ์กันในเชิงบวกคิดเป็นร้อยละ 73.60

คำสำคัญ : ความพึงพอใจ, การตัดสินใจ, วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์

Abstract

This study aimed to: 1. examine the level of parental satisfaction with educational management that influenced their decision to study at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province; 2. examine the level of importance of the decision to study at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province; and 3. compare the level of parental satisfaction with educational management that influenced their decision to study at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province. The sample consisted of 136 parents of students at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and multiple regression.

The results of the study revealed that: 1. Overall, parental satisfaction with educational management at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province, was at a high level; 2. Overall, the decision to study at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province, was at a high level. Hypothesis testing revealed that parental satisfaction with educational management influenced their decision to study at Phetchabun College of Agriculture and Technology, Phetchabun Province, in the following areas: community relations, curriculum, student development activities, management and services, buildings and environment, and teacher and staff quality. Statistically significant at the .05 level, the relationship was positive, accounting for 73.60%.

Keywords: Satisfaction, Decision-making, Phetchabun College of Agriculture and Technology

บทนำ

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยเป็นกลไกหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถ และมีทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานและดำรงชีวิตในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 ที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจมีความซับซ้อนมากขึ้น การศึกษาจึงต้องมุ่งเน้นการผลิตบุคลากรที่มีสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เพื่อขับเคลื่อนภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้

เติบโต ซึ่งการจัดการศึกษาในระดับอาชีวศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการผลิตกำลังคนที่มีทักษะวิชาชีพเฉพาะทางและมีคุณภาพสูง เพื่อตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีภารกิจหลักด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม การพัฒนาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรงจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์, 2564)

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่มีศักยภาพสูงด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง การมีสถาบันการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนากำลังคนด้านนี้โดยเฉพาะจึงเป็นสิ่งสำคัญ วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จึงเป็นสถาบันอาชีวศึกษาที่มีบทบาทหลักในการผลิตและพัฒนากำลังคนด้านการเกษตรและเทคโนโลยีอย่างครบวงจร เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์, 2564) ดังนั้น การจัดการศึกษาในระดับอาชีวศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนากำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะวิชาชีพเพื่อรองรับความต้องการของตลาดแรงงานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ การเลือกศึกษาต่อของนักเรียนและนักศึกษาในสถาบันอาชีวศึกษา มักได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการ เช่น คุณภาพการจัดการเรียนการสอน ชื่อเสียงของสถานศึกษา ความพร้อมของอุปกรณ์การเรียน รวมถึงความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษา (สุกัญญา และคณะ, 2565)

อย่างไรก็ตามการเลือกศึกษาต่อของนักเรียนในสถาบันอาชีวศึกษาได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการ เช่น คุณภาพการจัดการเรียนการสอน, ชื่อเสียงของสถานศึกษา, ความพร้อมของอุปกรณ์การเรียน, รวมถึงความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษา (สุกัญญา และคณะ, 2565) ความพึงพอใจของผู้ปกครองถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักเรียน เนื่องจากผู้ปกครองมีบทบาทในการให้คำปรึกษาและสนับสนุนทางการเงิน ดังนั้น คุณภาพของการบริหารจัดการศึกษาสามารถส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานศึกษาให้กับบุตรหลานได้โดยตรง การศึกษาระดับอาชีวศึกษาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนากำลังแรงงานของประเทศ (สุรีพร ชินวงษ์, 2561) เนื่องจากสถาบันระดับอาชีวศึกษา จำนวน 47 แห่ง ทั่วประเทศ โดยอยู่ภายใต้การกำกับของสำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา (สอศ.) ในปี 2567 มีนักศึกษาทั้งหมด จำนวน 29,726 คน ระดับปวช. จำนวน 17,974 คน และระดับปวส. จำนวน 11,974 คน สถาบันระดับอาชีวศึกษาประสบกับปัญหานักเรียน–นักศึกษาลดลงต่อเนื่องถึงร้อยละ 10 ต่อปี ซึ่งวิทยาลัยวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการเป็นอีกสถาบันที่ประสบปัญหานักเรีย นักศึกษาลดลงเช่นกัน ซึ่งแนวโน้มการรับสมัครในหลักสูตร ปวช. และ ปวส. ลดลงอย่างชัดเจนในช่วงปีการศึกษา 2562-2566 วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์มีนักเรียน–นักศึกษาทั้งสิ้น 788 คน (จากข้อมูลรายงานประเมินตนเองปี 2566) นักเรียนคิดเป็นร้อยละ 78.8 จากจำนวน

ลดลงจากปี 2566 ที่มี 840 คน เป็น 788 คน ในปี 2567 ลดลง 52 คน คิดเป็นร้อยละ 6.19% (วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์, 2565)

วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ถือเป็นสถาบันการศึกษาระดับอาชีวศึกษาที่จัดตั้งขึ้นเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคน ด้านการเกษตรและเทคโนโลยีในจังหวัดเพชรบูรณ์และพื้นที่ใกล้เคียง โดยเปิดสอนทั้งระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น พืชศาสตร์ สัตวศาสตร์ และช่างกลเกษตร เป็นต้น วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์การ

บริหารจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและโปร่งใส รวมถึงการให้บริการและการดูแลนักเรียนอย่างทั่วถึง ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างความพึงพอใจและความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ปกครอง ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อความตั้งใจในการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในสถานศึกษา (สมศรี วงศ์สุวรรณ, 2561) การลดลงของจำนวนนักศึกษาในสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาในภาพรวมเป็นผลจากหลายปัจจัย เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรวัยเรียน ความสนใจของเยาวชนที่เปลี่ยนไป และความพึงพอใจของผู้ปกครองและนักเรียนต่อคุณภาพและการบริหารจัดการของสถานศึกษา (ธนพร พุทธรักษา, 2562) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเลือกสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานจะพิจารณาคุณภาพการบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอน สิ่งอำนวยความสะดวก และสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ของสถานศึกษาก่อนตัดสินใจ (นวพร ศรีทอง, 2563)

ในบริบทของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ ความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารจัดการศึกษาเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีผลกระทบอย่างชัดเจนต่อการตัดสินใจเลือกส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อ การบริหารจัดการที่มีคุณภาพ เช่น การจัดการเรียนการสอนที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน การดูแลช่วยเหลือนักเรียน การพัฒนาบุคลากร และการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครองในกิจกรรมของวิทยาลัยจะช่วยเพิ่มความมั่นใจและผู้ปกครองมีความพึงพอใจในระดับใดต่อการบริหารจัดการของวิทยาลัยในด้านต่าง ๆ เช่น หลักสูตรการเรียนการสอน คุณภาพของครู ความพร้อมของอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก การดูแลความปลอดภัย และการบริการของบุคลากรในวิทยาลัย ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ผู้ปกครองใช้พิจารณาในการตัดสินใจให้บุตรหลานเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัย ดังนั้น การบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งจะช่วยให้วิทยาลัยสามารถปรับปรุงจุดอ่อนและเสริมสร้างจุดแข็ง เพื่อเพิ่มจำนวนนักเรียนที่สนใจเข้าศึกษาต่อ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ปกครอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการผลิตบุคลากรคุณภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงาน

ดังนั้น การศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษาและการเพิ่มโอกาสในการรับนักศึกษาใหม่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จะช่วยให้วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์สามารถปรับปรุงและพัฒนาการบริหารจัดการให้ตรงกับความต้องการและความคาดหวังของผู้ปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

สถานศึกษาอาชีวะที่ต้องแข่งขันทั้งกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่เดียวกันและในจังหวัดใกล้เคียง ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวได้ศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อแนวทางในการการปรับภาพลักษณ์ ทำหลักสูตรให้ทันสมัย และเพิ่มแรงจูงใจโดยสร้างโอกาสอาชีพหลังเรียนจบเป็นการสร้างแรงจูงใจในการตัดสินใจเลือกศึกษาต่อในระดับอาชีวะศึกษาในอนาคตโดยตรงต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อของนักเรียนในอนาคต ทำให้วิทยาลัยสามารถผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพออกสู่ตลาดแรงงานได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดเพชรบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความสำคัญความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2. เพื่อศึกษาระดับความสำคัญการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3. เพื่อเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิด/ทฤษฎีประกอบด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยข้างต้นได้ศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัด

เพชรบูรณ์ ได้แก่ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านคุณภาพครูและบุคลากร ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านการบริหารจัดการและบริการ และด้านความสัมพันธ์กับชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) และศึกษาการตัดสินเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ การรับรู้ความต้องการ การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือก การตัดสินใจเลือก และพฤติกรรมภายหลังการเลือก (ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, 2560) ผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง **"ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์"** เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ได้แก่

1.เพื่อศึกษาระดับความสำคัญของความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่มีผลต่อ
การตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์

2.เพื่อศึกษาระดับความสำคัญของการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยดังกล่าว

3.เพื่อเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้ปกครองของนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ ปีการศึกษา 2568 จำนวน 207 คน (วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์, 2568) กลุ่มตัวอย่างกำหนดโดยใช้สูตรของ **ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973)** โดยกำหนดค่าความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง (e) เท่ากับ 0.05 ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 136 คน ดังนี้

$$n = \frac{207}{1 + 207(0.05)^2} = 136$$

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบสะดวก (Accidental Sampling) จากผู้ปกครองของนักเรียนในระดับ ปวช. และ ปวส. เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วน ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	กลุ่มตัวอย่าง (คน)
ปวช. 1–3	146	96
ปวส. 1–2	61	40

รวม	207	136

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ **แบบสอบถาม (Questionnaire)** จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1: ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน (แบบคำถามปลายปิด)

ตอนที่ 2: แบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยฯ ครอบคลุมด้านหลักสูตร คุณภาพครูและบุคลากร กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน อาคารสถานที่ การบริหารจัดการและบริการ และความสัมพันธ์กับชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's Scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

ตอนที่ 3: แบบสอบถามเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจเลือกศึกษา ครอบคลุมด้านการรับรู้ความต้องการ การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือก การตัดสินใจเลือก และพฤติกรรมหลังการเลือก (ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, 2560) ใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับเช่นเดียวกัน

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสอบถามตามขั้นตอนดังนี้ 1 ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดประเด็นคำถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย 2)จัดทำร่างแบบสอบถามเบื้องต้นและเสนอให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะ 3)ปรับปรุงแบบสอบถามตามคำแนะนำของคณะกรรมการ 4)ส่งแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) โดยใช้เกณฑ์คะแนน +1, 0, -1 เพื่อคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ผลการตรวจสอบพบว่ามีค่า IOC ระหว่าง 0.80–1.00 โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ **0.933** แสดงว่าเครื่องมือมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์อยู่ในระดับดี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ 1.ขออนุญาตและประสานงานกับวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล 2.แจกแบบสอบถามให้แก่ผู้ปกครองกลุ่มตัวอย่างจำนวน 136 คนด้วยตนเอง 3.ตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม และติดตามกรณีตอบไม่ครบถ้วน 4.เมื่อรวบรวมแบบสอบถามครบถ้วนแล้ว นำข้อมูลเข้าสู่การวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติพรรณนาและสถิติอนุมาน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามวิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage)

2.**ข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจและการตัดสินใจเลือกศึกษา**วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

เกณฑ์การแปลผลค่าเฉลี่ย (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

4.51 – 5.00 = มากที่สุด

3.51 – 4.50 = มาก

2.51 – 3.50 = ปานกลาง

1.51 – 2.50 = น้อย

1.00 – 1.50 = น้อยที่สุด

การทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) แบบ Enter Selection และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation Coefficient) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 (ระดับความเชื่อมั่น 95%)

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สถิติสำหรับการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ได้แก่ ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์เฉพาะ (IOC)

สถิติสำหรับการทดสอบสมมติฐาน ได้แก่ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน

สรุป ระเบียบวิธีวิจัยฉบับนี้ออกแบบอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถศึกษาระดับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ได้อย่างถูกต้องและเชื่อถือได้ ทั้งในด้านกระบวนการสร้างเครื่องมือ การสุ่มกลุ่มตัวอย่าง และการ

วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติอย่างเหมาะสม อันนำไปสู่ข้อสรุปที่มีความเที่ยงตรงและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาของวิทยาลัยในอนาคต

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 136 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมี คิดเป็นร้อยละ 61 มีระดับการศึกษาปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 60.29 ผู้ปกครองมีอาชีพลูกจ้าง / รับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 27 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 15,001 – 20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 56.62 นักเรียนในความปกครองของท่านกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นปวช. คิดเป็นร้อยละ 70.59 และมีความสัมพันธ์ของท่านกับนักเรียนเป็น บิดา-มารดา คิดเป็นร้อยละ 80.15

2. ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.98, S.D. = 0.21) ได้แก่ ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รองลงมาด้านคุณภาพครูและบุคลากร ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน และด้านการบริหารจัดการและบริการ

3. ผลการวิเคราะห์การตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X}$ = 3.96, S.D. = 0.38) ได้แก่ การรับรู้ความต้องการ การค้นหาข้อมูล พฤติกรรมภายหลังการเลือก การตัดสินใจเลือก และ การประเมินทางเลือก

4. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน (X_6) ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน (X_1) ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (X_3) ด้านการบริหารจัดการและบริการ (X_5) ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม (X_4) และด้านคุณภาพครูและบุคลากร (X_2) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีความสัมพันธ์กันในเชิงบวกคิดเป็นร้อยละ 73.60

อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ที่ 1. เพื่อศึกษาระดับความสำคัญความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ระดับมาก ได้แก่ ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รองลงมาด้านคุณภาพครูและบุคลากร ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน และด้านการบริหารจัดการและบริการ สอดคล้องกับงานวิจัยของธิดารัตน์ พลอยศรี และธารินทร์ รสานนท์ (2566) พบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนต่อการบริหารงานของโรงเรียนพิบูลประชาสรรค์สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนต่อการบริหารงาน

ของโรงเรียนพิบูลประชาสรรค์ สังกัดสำนักงานการศึกษาพิเศษ กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก และสอดคล้องงานวิจัยของกษิณ เมฆพันธ์ และคณะ (2567) พบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดเทศบาลตำบลบ้านโภชน์ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดเทศบาลตำบลบ้านโภชน์ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของทิพวรรณ คำวัง (2567) พบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนาคอก มิตรภาพที่ 104 ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนาคอก มิตรภาพที่ 104 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับ

มากที่สุดทั้ง 6 ด้าน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หลักสูตรและการสอน กิจการนักเรียน การบริหารงานบุคคล อาคารสถานที่ และธุรการ

ผลการวิเคราะห์ วัตถุประสงค์ที่ 2 การตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ได้แก่ การรับรู้ความต้องการ การค้นหาข้อมูล พฤติกรรมภายหลังการเลือก การตัดสินใจเลือก และ การประเมินทางเลือก สอดคล้องกับงานวิจัยของสินีนาฏ เมืองนอน และจรัส อติวิทยาภรณ์ (2566) พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาระดับปฐมวัยในโรงเรียนเอกชนประเภทสามัญศึกษา จังหวัดนราธิวาส ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาระดับปฐมวัยในโรงเรียนเอกชนประเภทสามัญศึกษา จังหวัดนราธิวาส โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพินดา คำภักดี และจริยา อินทนิล (2567) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้ปกครอง โดยรวมอยู่ในระดับมาก

วัตถุประสงค์ที่ 3. เพื่อเปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน (X_6) ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน (X_1) ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (X_3) ด้านการบริหารจัดการและบริการ (X_5) ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม (X_4) และด้านคุณภาพครูและบุคลากร (X_2) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีความสัมพันธ์กันในเชิงบวกคิดเป็นร้อยละ 73.60 สอดคล้องกับงานวิจัยของสุพินดา คำภักดี และจริยา อินทนิล (2567) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจของผู้ปกครอง มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ 0.962 นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสอดคล้องกับงานวิจัยของทิพวรรณ คำวัง (2567) พบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนาคอก

มิตรภาพที่ 104 ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนาคอก มิตรภาพที่ 104 ที่มีต่อความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนา

คอก มิตรภาพที่ 104 แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย และสอดคล้องกับงานวิจัยของศิรินันท์ สีสรรค์, สุรางคนา มัณยานนท์ (2568) พบว่า การศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารการศึกษาของโรงเรียนคำเขื่อนแก้วชนูปถัมภ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาศรีสะเกษ ยโสธร ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารการศึกษาของโรงเรียนคำเขื่อนแก้วชนูปถัมภ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

องค์ความรู้ที่ได้รับ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

สรุปองค์ความรู้ใหม่ได้มี การบริหารจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ ครูและบุคลากรที่มีความสามารถ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่ตอบโจทย์ และความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ปกครองเกิดความพึงพอใจ ความเชื่อมั่น และตัดสินใจให้บุตรหลานเข้าเรียนในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1. ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการบริหารจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1.1 ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ควรจัดกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของนักเรียนและผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะอาชีพ ความคิดสร้างสรรค์ และคุณธรรมจริยธรรม เพื่อรักษาระดับความพึงพอใจที่มีอยู่ในระดับสูง

1.2 ด้านคุณภาพครูและบุคลากร ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวิชาการและทักษะการจัดการเรียนการสอน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ปกครองและนักเรียน

1.3 ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ควรสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการจัดการศึกษาและการสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ

1.4 ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาและปรับปรุงอาคารเรียน สิ่งอำนวยความสะดวก และสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษาให้ทันสมัยและเอื้อต่อการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น

1.5 ด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ควรปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในยุคปัจจุบัน รวมถึงการบูรณาการการเรียนรู้เชิงปฏิบัติจริง เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเลือกเรียนต่อ

1.6 ด้านการบริหารจัดการและบริการ ควรให้ความสำคัญกับระบบบริการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรม รวมทั้งการสื่อสารกับผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง

2. การตัดสินใจเลือกศึกษาในวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า การตัดสินใจเลือกเรียนต่อของผู้ปกครองและนักเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

2.1 การรับรู้ความต้องการ ผู้ปกครองและนักเรียนสามารถตระหนักถึงความจำเป็นและเป้าหมายทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความถนัดและอนาคตของผู้เรียน

2.2 การค้นหาข้อมูล มีการแสวงหาข้อมูลจากหลายช่องทาง เช่น ครูแนะแนว ศิษย์เก่า สื่อประชาสัมพันธ์ และชุมชน เพื่อประกอบการตัดสินใจ

2.3 การประเมินทางเลือก มีการเปรียบเทียบกับสถานศึกษาอื่น ๆ ในด้านคุณภาพการจัดการเรียนการสอน หลักสูตร กิจกรรม และโอกาสในการประกอบอาชีพ

2.4 การตัดสินใจเลือก ตัดสินใจเลือกศึกษาต่อที่วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์ เนื่องจากความเชื่อมั่นในคุณภาพการจัดการศึกษา บุคลากร และความสัมพันธ์กับชุมชน

2.5 พฤติกรรมภายหลังการเลือก แสดงถึงความพึงพอใจและการยืนยันว่าการตัดสินใจเลือกเรียนนั้นเป็นไปอย่างเหมาะสม และพร้อมแนะนำต่อให้บุคคลอื่น

2.ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่กว้างขึ้น เช่น ผู้เรียน ศิษย์เก่า และบุคลากรในสถานศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลากหลายมากยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาปัจจัยภายนอกเพิ่มเติม เช่น เศรษฐกิจครัวเรือน แนวโน้มอาชีพในอนาคต และนโยบายด้านการศึกษา ที่อาจมีผลต่อการตัดสินใจเลือกเรียนต่อ

3. ควรใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความรู้สึก มุมมอง และประสบการณ์ของผู้ปกครองและนักเรียน

4. ควรเปรียบเทียบกับวิทยาลัยอาชีวศึกษาอื่น ๆ ในจังหวัดหรือภูมิภาค เพื่อหาจุดแข็งและจุดที่ควรพัฒนาเพิ่มเติมของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเพชรบูรณ์

5. ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวของการตัดสินใจเลือกเรียนต่อ เช่น ความสำเร็จในการเรียนและการทำงานของผู้เรียนหลังสำเร็จการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กษิณ เมฆพันธ์, รัชดาพร วิงวร, สดศรี สียับ. (2567). การศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการบริหารงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดเทศบาลตำบลบ้านโภชน์ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์. **Faculty of Education. Nakbon Sawan Ragabhat Universuity. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.** ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม – มีนาคม 2568

ทิพวรรณ คำวัง, Tipawan Kumwang, พระครูวาทีวรวัฒน์, Phrakru Wateeworawat, พระครูสังฆรักษ์ทรงพรรณ ชยทตฺโต. (2567). ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านนาคอก มิตรภาพที่ 104. **วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์.** ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2567).

ธนพร พุทธรักษา. (2562). **การศึกษาความต้องการศึกษาต่อในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในจังหวัดลำปาง.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

ธิดารัตน์ พลอยศรี และธารินทร์ รสานนท์ (2566). ความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนต่อการบริหารงานของโรงเรียนพิบูลประชาสรรค์สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. **วารสารศึกษาศาตร์ มมร. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย** Vol. 11 No. 2 • July – December 2023

นวพร ศรีทอง. (2563). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจศึกษาต่อของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตภาคเหนือตอนล่าง.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สมศรี วงศ์สุวรรณ. (2561). **ความพึงพอใจของผู้ปกครองต่อการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์. (2564). *แผนพัฒนาการศึกษาของจังหวัดเพชรบูรณ์.*

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์. (2564). **รายงานสถานการณ์ด้านการศึกษา จังหวัดเพชรบูรณ์ ประจำปี 2564.** สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์.

สุกัญญา และคณะ. (2565). ความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการจัดการศึกษาของสถาบันอาชีวศึกษา. **วารสารวิชาการ**, *15(2), 123-145.*

สุพินดา คำภักดี และจริยา อินทนิล (2567). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์. **วารสารการบริหารปกครอง มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์** (มกราคม - มิถุนายน 2567)ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (2024):

สุรีพร ชินวงษ์. (2561). **ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจศึกษาต่อระดับอาชีวศึกษาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดชัยภูมิ.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

ACADEMIC CURRICULUM ADMINISTRATION OF THE SCHOOL UNDER THE PHITSANULOK PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE 3

จุฑามาศ นาคเที่ยง[1], ปราโมทย์ สิทธิจักร[2], วินิจ คนขยัน[3]
หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
Jutamad Nakthieng[1], Pramote Sittijuk[2], Winich Khonkayan[3]
Master of Education Program in Educational Administration
Faculty of Education, Phitsanulok University
E-mail: surindatato@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำนวน 312 คน สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติ T-test, และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว(One-way ANOVA) ผลการวิเคราะห์พบว่า การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.68) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการดำเนินการระดับ ชั้นเรียน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=4.02, S.D.=0.67) ลำดับถัดมา ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.98, S.D.=0.66),ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.66) และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.72, S.D.=0.71) การเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษาตำแหน่งและประสบการณ์การทำงาน พบว่า โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05 การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ดำเนินการครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การสนับสนุนทรัพยากรและพัฒนา ครูอย่างต่อเนื่อง และการติดตามประเมินผลเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ได้มาตรฐาน

คำสำคัญ ; การบริหาร, หลักสูตรสถานศึกษา, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

Abstract

This study The Academic Curriculum Administration of Schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3. Methods for collecting data using questionnaires. The sample consisted of 312 the School Administrators and Teachers of Schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3. Statistics used were frequency, percentage, mean and standard deviation. The hypothesis was tested by T-test and One-way ANOVA.

The results showed that Academic Curriculum Administration of Schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3. Overall was at the high level ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.68) when considered each aspect specifically, Classroom-Level Implementation was at the high level ($\bar{x}$=4.02, S.D.=0.67) Second School-Based Curriculum Development was at the high level ($\bar{x}$=3.98, S.D.=0.66), School-Level Support and Promotion was at the high level ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.66) and School-Level Quality Supervision and Assurance was at the high level ($\bar{x}$=3.72, S.D.=0.71) Comparison of Academic Curriculum Administration of Schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3 By Sex, Age, Educatio, Position, and Experience Overall, the differences were statistically significant at the 0.05 level. The curriculum management of schools under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 3 encompasses four aspects: developing curricula that are appropriate to the local context, implementing learner-centered instructional practices, providing continuous support and professional development for teachers, and monitoring and evaluating to enhance educational quality to meet established standards.

Keywords : Administration, Academic Curriculum, Primary Educational Service Area Office

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการเปลี่ยนแปลงความรู้และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วเป็นสถานการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงต่อสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และพฤติกรรมของคนในสังคมยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะสภาวะการพลิกผันทางดิจิทัล (Digital Disruption) และอยู่ในโลกของความผันผวน (Volatility)

ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความคลุมเครือ (Ambiguity) ซึ่งอยู่ในยุค “VUCA World” เป็นสถานการณ์ของโลกที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นในอนาคตจากสถานการณ์

ดังกล่าวส่งผลให้ทุกประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ที่กระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานพันธกิจการศึกษา, 2565 : 15) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่และทุกเวลา ส่งผลให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ถูกเผยแพร่ไปได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น (จิติมา วรรณศรี, 2564)

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทำให้ผู้เรียนไม่มีความจำเป็นต้องเรียนเนื้อหาความรู้จากครูเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่ผู้เรียนต้องการมากขึ้นคือการพัฒนาทักษะกระบวนการที่จัดการกับข้อมูลที่มีอยู่อย่างมากมาย ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาในโลกอนาคต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562 : 10) ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการจัดการศึกษาที่ต้องปรับตัวและเปลี่ยนแนวทางวิธีการจัดการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการกับพฤติกรรมของผู้เรียน เมื่อพิจารณาถึงระบบการศึกษาของไทยแล้วยังมีปัญหาหลายประการทั้งในด้านคุณภาพ การจัดการศึกษาในทุกระดับ คุณภาพผู้เรียน คุณภาพของบุคลากร ประสิทธิภาพด้านการบริหารจัดการ ความเหลื่อมล้ำ ในด้านโอกาสและความเสมอภาค ทางการศึกษา ความเหลื่อมล้ำ ทางการศึกษานี้ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่สามารถสะท้อนถึงศักยภาพที่แท้จริงที่สามารถออกไปสู่สังคมและโลกของการทำงานในอนาคตได้อย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อพิจารณาจาก แผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2564) ซึ่งมีเป้าประสงค์เพื่อยกระดับคุณภาพของ การจัดการศึกษาลดความเหลื่อมล้ำ ทางการศึกษา มุ่งความเป็นเลิศและสร้างขีดความสามารถ ในการแข่งขันของประเทศกำหนดให้พัฒนา การจัดการเรียนการสอนสู่การเรียนรู้ฐานสมรรถนะ เป็นหนึ่งในกิจกรรมปฏิรูปประเทศที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชน อย่างมีนัยสำคัญ เพื่อให้ประชาชนและผู้เรียนทุกกลุ่มวัยได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพสากล มีทักษะที่จาเป็นของโลกอนาคต สามารถแก้ปัญหา ปรับตัว สื่อสารและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิผล มีวินัย มีนิสัยใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต รวมทั้งเป็นพลเมืองที่รู้สิทธิและหน้าที่ มีความรับผิดชอบ และมีจิตสาธารณะเป็นกำลังของประเทศในการขับเคลื่อนให้ไปสู่เป้าหมายได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

การศึกษาเป็นรากฐานและเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาคนให้มีศักยภาพเต็มขีดความสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านการเสริมสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความคิด ทักษะในด้านต่างๆและเป็นแรงผลักดันที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป การจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามที่ประเทศชาติต้องการ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษาจะต้องจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและเน้นให้นักเรียนได้แสดงและพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2562 มาตรา 6 ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรม สำหรับใช้ในการดำรงชีวิตและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมาตรา 60 ได้กำหนดให้รัฐจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเกี่ยวกับการศึกษาในฐานะที่มีความสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562)

การบริหารหลักสูตรของสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรเป็นเสมือนแม่บทที่มีความสำคัญมากต่อการจัดการศึกษาทุกรูปแบบและทุกระบบการศึกษาทั้งระดับชาติและระดับสถานศึกษา การจัดการศึกษาทุกระดับจะต้องมีข้อกำหนดว่าผู้เรียนจะเรียนทำไม เรียนอะไรเรียนอย่างไร จะทราบได้อย่างไรว่าผู้เรียนบรรลุตามข้อกำหนดหรือไม่ โดยข้อกำหนดดังกล่าวเรียกว่า หลักสูตร การจัดการศึกษาและการพัฒนาการศึกษาจะไม่สัมฤทธิ์ผล หากไม่มีหลักสูตรเป็นโครงสร้างและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา อีกทั้งเป็นแนวทางในการนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ให้บรรลุจุดประสงค์ของการจัดการศึกษาตามที่ได้กำหนดไว้ การพัฒนาและการใช้หลักสูตรจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องอาศัยการบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ ทุกฝ่ายที่มีความเกี่ยวข้องต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจนตรงกันเกี่ยวกับหลักสูตร รวมทั้งเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การบริหารหลักสูตรในยุคปัจจุบันมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและสถานศึกษาให้มีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ในการพัฒนาหลักสูตรของตนเองนั้น ต้องอาศัยเปลี่ยนแปลงแนวคิด วิธีการ รูปแบบและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) จากกรอบแนวคิดเดิมสู่แนวคิดใหม่ ความรู้ใหม่ และแนวปฏิบัติใหม่ๆ ซึ่งต้องมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับสถานศึกษา เป็นการบริหารที่มีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมหลายมิติเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายและต้องอาศัยองค์ประกอบปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ มากมาย เปรียบเสมือนการบริหารกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ การปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพสูงสุด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560)

การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ของสถานศึกษาในศูนย์พัฒนาคุณภาพการศึกษาพระเจ้าพรหมมหาราชสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 พบว่ายังคงเผชิญปัญหาหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ทำให้ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้ รวมถึงผู้บริหารขาดการสนับสนุนด้านการพัฒนาหลักสูตร และสถานศึกษามีข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และสิ่งอำนวยความสะดวก อีกทั้งครูยังไม่ได้รับการอบรมและพัฒนาอย่างเพียงพอในเรื่องหลักสูตรใหม่และการใช้เทคโนโลยีการสอน นอกจากนี้ หลักสูตรยังขาดความยืดหยุ่น การประเมินผลไม่มีความต่อเนื่อง และขาดการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครอง ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญ ขณะเดียวกันนโยบายการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อความต่อเนื่องและเสถียรภาพในการบริหารจัดการหลักสูตร (ประทีป มีป้อ , ธีระภัทร ประสมสุข,2568) สถานศึกษาจะต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่สามารถพัฒนาหลักสูตรได้เองภายใต้กรอบของหลักสูตรแกนกลาง ครอบคลุมภาระงานการจัดการศึกษาทุกด้าน จึงจำเป็นที่เราจะต้องมีการเตรียมการให้พร้อม มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องของหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร และหลักสูตรสถานศึกษา

เพื่อจะได้นำไปจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง และจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษานั้นๆโดยจากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบปัญหาและอุปสรรคคือ โรงเรียน

ส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจ ด้านการบริหารงานวิชาการ ขาดงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตร การนำไปใช้ การจัดซื้ออุปกรณ์ สื่อ เทคโนโลยีและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ขาดผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบหลักสูตร โรงเรียนขนาดเล็กครูไม่ครบชั้นภาระงานมาก มีการประเมินหลักสูตรแต่ยังขาดรูปแบบการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรที่ถูกต้อง ครูผู้สอนส่วนมากไม่มีการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด บางกลุ่มสาระการเรียนรู้มีตัวชี้วัดมากและกว้างไป ขาดความรู้เกี่ยวกับการออกแบบการจัดการเรียนรู้ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3, 2567)

ดังนั้นจากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 เพื่อจะได้นำผลการศึกษาไปใช้เป็นข้อมูลในการส่งเสริมศักยภาพของบุคลากรในการพัฒนาและใช้หลักสูตร กำกับติดตาม และประเมินผลการใช้หลักสูตร เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้บริหารสถานศึกษา วางแผนปรับปรุงและพัฒนาการบริหารงานวิชาการ ตลอดจนเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและต้นสังกัดพิจารณา ปรับปรุงกำหนดนโยบายเพื่อให้การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีต่อไป อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเยาวชนในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

2.เพื่อเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3.เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง ดังนี้

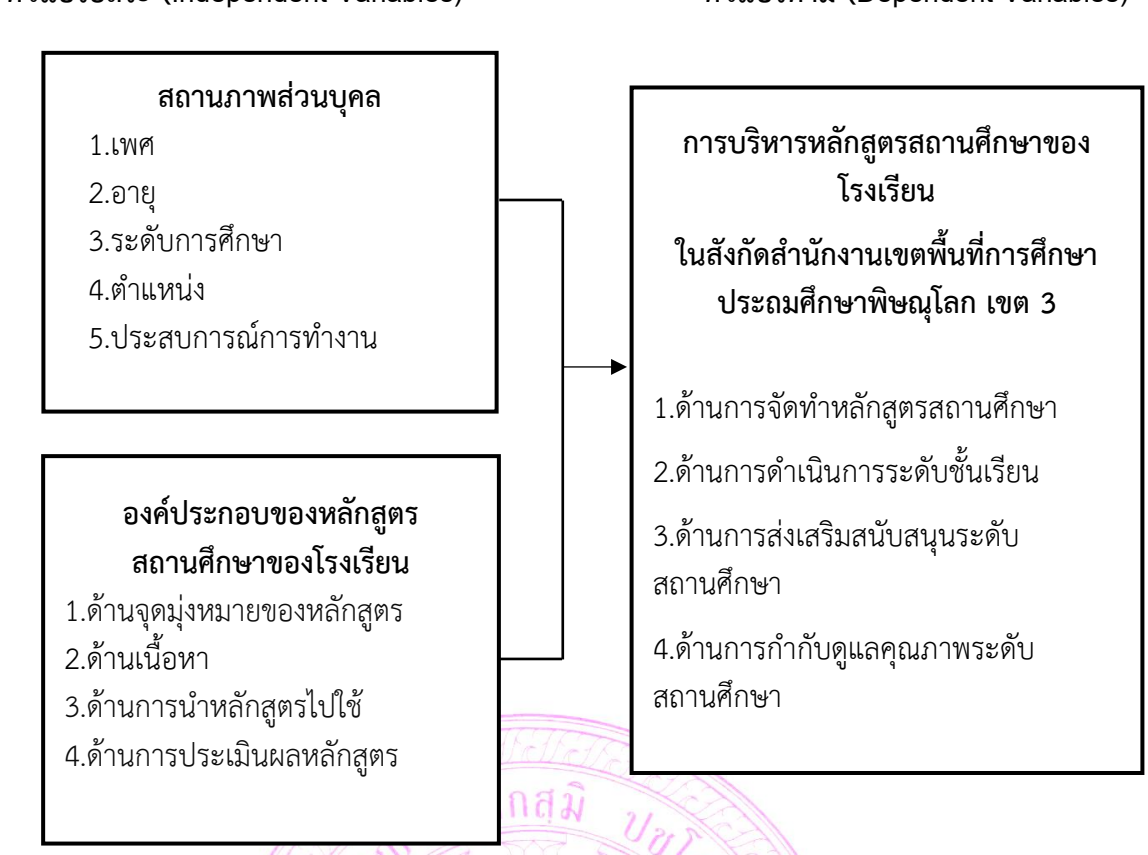

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ซึ่งทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม โดยก่อนที่ทำการสร้างเครื่องมือผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา งานวิจัย สิ่งตีพิมพ์ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการสร้างแบบสอบถามนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้กำหนดแนวทางในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1.ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

2.ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

7. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่องการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณและเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

ประเภทของข้อมูลและวิธีการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้เป็นข้อมูลปฐมภูมิที่ได้มาจากแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยให้ผู้ตอบเป็นผู้กรอกแบบสอบถามเองและแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เป็นการวิจัยโดยการใช้แบบสอบถามการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายปิด (Close-Ended Questions) และแบบสอบถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) และแบบสัมภาษณ์ คือ

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามสถานภาพประชากร ประกอบด้วยคำถาม 5 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงาน

ส่วนที่ 2 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีลักษณะเป็นแบบมาตรประมาณค่า (Rating scale) ของ Likert (1967 : 90)

ส่วนที่ 3 เป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

ส่วนที่ 4 แบบสัมภาษณ์เป็นคำถามเกี่ยวกับแนวทางการการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครู ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จำนวน 1,404 คน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3, 2567)

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครู ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างจากตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan (อ้างถึงในกัลยา วานิชย์บัญชา, 2561 : 18) ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 312 คน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น(Stratified random sampling)ตามสัดส่วนของผู้บริหารสถานศึกษาและครูในแต่ละอำเภอในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

ผลการศึกษาพบว่า

สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 177 คน คิดเป็นร้อยละ 56.70 อายุ 30–40 ปีจำนวน 173 คน คิดเป็นร้อยละ 55.40 ระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 229 คน คิดเป็นร้อยละ 73.40 ตำแหน่งครู จำนวน 271 คน คิดเป็นร้อยละ 86.90 และมีประสบการณ์ การทำงาน 5 – 10 ปี จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 34.60

การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 พบว่า การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาของโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.68) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน อยู่ในระดับมาก ด้านการจัดทำ

หลักสูตรสถานศึกษา ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ทุกด้าน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.98, S.D.= 0.66) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ หลักสูตรสถานศึกษามีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ลำดับถัดมา โรงเรียนนำข้อมูลสารสนเทศใช้ในการวางแผนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมีการจัดส่วนเวลาเรียนตามโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้บริหาร ครู นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจเป้าหมายการจัดการศึกษา และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ โรงเรียนมีวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมายการจัดการศึกษา และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน

ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=4.02, S.D.= 0.67) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การจัดทำแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ลำดับถัดมา การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอน จัดทำโครงสร้างรายวิชาและการออกแบบหน่วยการ

เรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การจัดทำสื่อการเรียนรู้นวัตกรรมและเทคโนโลยี

ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.= 0.66) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การบริการจัดทำ จัดหาสื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาและกิจกรรม ลำดับถัดมา โรงเรียนมีแผนการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ เอกสารการใช้หลักสูตรที่ชัดเจนและทันสมัย การวางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการจัดการศึกษาอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำและใช้หลักสูตรสถานศึกษา ดำเนินการวางแผนการใช้งบประมาณทรัพยากรเพื่อจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม เช่น เครือข่ายผู้ปกครอง หรือเครือข่ายสถานศึกษา

ด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.72, S.D.=0.71) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การดำเนินการวางแผน การนิเทศ ติดตาม การใช้หลักสูตรอย่างเป็นระบบและครบ ลำดับถัดมา การกำหนดผู้รับผิดชอบในการนิเทศติดตามผลอย่างชัดเจน การสร้างความเข้าใจและทัศนคติเกี่ยวกับการนิเทศ ติดตามผลการใช้หลักสูตรในเชิงบวกแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษา กำหนดให้มีการประเมินการใช้หลักสูตรเป็นกิจกรรมหลักของสถานศึกษา และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ สนับสนุนส่งเสริมให้ครูทำวิจัยปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาการเรียนการสอน

การเปรียบเทียบสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

การเปรียบเทียบสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 พบว่า

บุคลากรทางการศึกษาที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์ การทำงานต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา โดยภาพรวมและรายด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ปรากฏ ดังรายละเอียดตามตาราง 29

ตารางที่ 1 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

สถานภาพส่วนบุคคล	**สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน**			
	t-test	**F - test**	**Sig.**	**แปลผล**
เพศ	2.686	-	**0.008***	ยอมรับสมมติฐาน
อายุ	-	7.726	**0.000***	ยอมรับสมมติฐาน

ระดับการศึกษา	-	3.934	**0.021***	ยอมรับสมมติฐาน
ตำแหน่ง	-	2.680	**0.040***	ยอมรับสมมติฐาน
ประสบการณ์การทำงาน	-	11.107	**0.000***	ยอมรับสมมติฐาน

แนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญสามารถสรุปแนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3

1) ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนาการบริหารหลักสูตรของสถานศึกษา ด้านจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาควรมีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรกับบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และควรมีการระดมความคิดเห็นและความต้องการของ บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาควรวิเคราะห์หลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและพัฒนาหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น โดยเน้นผู้เรียนสำคัญ ตามแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) พัฒนาผู้เรียนอย่างเหมาะสมตามช่วงวัยและตาม ความต้องการของผู้เรียน ส่งเสริมความเป็นเลิศเฉพาะทางของผู้เรียน เน้นทักษะและ

สมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการในชุมชน ท้องถิ่น และสังคมที่กว้างขึ้นและสอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อเตรียมผู้เรียนสู่โลกอาชีพในสังคมปัจจุบันและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานในอนาคต

2) ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน การพัฒนาการบริการหลักสูตรของสถานศึกษา ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน สถานศึกษาควรแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อขับเคลื่อนการใช้หลักสูตรของสถานศึกษา ควรสร้างความตระหนักแก่ครูและบุคลากรทุกท่านให้เห็นความสำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ใน การจัดการศึกษา ควรพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความ เข้าใจในเรื่องหลักสูตรและสามารถดำเนินการวิเคราะห์หลักสูตร เพื่อนำไปใช้ ในการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การใช้สื่อเทคโนโลยีการเรียนรู้ การวัด และการประเมินผล ให้สอดคล้องเหมาะสม และมีการประเมินผลลัพธ์ที่ได้เพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตร ให้เหมาะสม ตรงตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมถึงหลักสูตรลักษณะพิเศษเพื่อส่งเสริมและต่อยอดความรู้ ความสามมารถของผู้เรียนที่หลากหลาย ซึ่งเป็นหลักสูตรที่พัฒนาให้เหมาะกับบริบทความต้องการของ ชุมชน ท้องถิ่น การนำหลักสูตรลักษณะพิเศษไปใช้ควรมีการอบรมพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถ ในการนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนรู้และควรมีการนิเทศติดตาม

3) ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาในด้านการส่งเสริมและสนับสนุนควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการกำหนดนโยบายและทิศทางที่ชัดเจนสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาและความต้องการของผู้เรียนและชุมชน ควบคู่ไปกับการสนับสนุนด้านทรัพยากร งบประมาณ เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาครูและบุคลากรอย่าง

ต่อเนื่องผ่านการอบรมและการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร อีกทั้งต้องมีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างยั่งยืน

4)ด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาในด้านการกำกับดูแลคุณภาพ ควรมีการกำหนดนโยบายและมาตรฐานที่ชัดเจน จัดให้มีระบบติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการนิเทศและพัฒนาครูอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งใช้ข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษาเป็นฐานในการวิเคราะห์และปรับปรุงหลักสูตร ทั้งนี้กระบวนการควรยึดหลัก PDCA เพื่อให้การพัฒนาคุณภาพเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.=0.68) เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน โดยสถานศึกษามีการจัดทำแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ รวมถึงการที่สถานศึกษานำข้อมูลสารสนเทศใช้ในการวางแผนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยหลักสูตรสถานศึกษามีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และสถานศึกษานำข้อมูลสารสนเทศใช้ในการวางแผนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเหมือนฝัน วงเดช (2562 : 144) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี ผลการศึกษา พบว่า การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครูในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.20, S.D.= 0.65) และสอดคล้องกับงานวิจัยของภาณุพงศ์ พรมมินทร์ (2567 : 62) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาสหวิทยาเขต สามง่าม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพิจิตร ผล

การศึกษา พบว่าการบริหารหลักสูตรของสถานศึกษา สหวิทยาเขตสามง่าม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพิจิตร โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.98, S.D.= 0.66) เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา โดยการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษามีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา อีกทั้งสถานศึกษานำข้อมูลสารสนเทศใช้ในการวางแผนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และมีการกำหนดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยมีการจัดส่วนเวลาเรียนตามโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชนาพร เมฆดี (2564 : 65) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและแนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก

ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=4.02, S.D.= 0.67) เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาโดยการจัดทำแผนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการเรียน การสอน และมีการจัดทำโครงสร้างรายวิชาและการออกแบบหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเหมือนฝัน วงเดช (2562 : 144) ได้ศึกษาเรื่องการบริหาร

หลักสูตรสถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษา พบว่า การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครู ด้านการนิเทศ กำกับติดตาม ประเมินผล อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.22, S.D.= 0.62)

ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.90, S.D.= 0.66) เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา โดยมีการจัดทำ จัดหาสื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาและกิจกรรม อีกทั้งสถานศึกษามีแผนการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ เอกสารการใช้หลักสูตรที่ชัดเจนและทันสมัย และมีการวางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการจัดการศึกษาอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำและใช้หลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนัยนา บุญหล้า (2561 : 18) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับโรงเรียนคาทอลิกในสังกัดสังฆมณฑลอุบลราชธานี ผลการศึกษา พบว่า การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับโรงเรียนคาทอลิก ในสังกัดสังฆมณฑลอุบลราชธานี โดยรวมและรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการจัดทำและการใช้หลักสูตรสถานศึกษา ด้านการกำกับ ดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา และด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ตามลำดับ

ด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$=3.72, S.D.=0.71) เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษามีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา โดยดำเนินการวางแผน การนิเทศ ติดตาม

การใช้หลักสูตรอย่างเป็นระบบและครบวงจร รวมถึงมีการกำหนดผู้รับผิดชอบในการนิเทศติดตามผลอย่างและสถานศึกษามีการสร้างความเข้าใจและทัศนคติเกี่ยวกับการนิเทศ ติดตามผลการใช้หลักสูตรในเชิงบวกแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนัยนา บุญหล้า (2561) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับโรงเรียนคาทอลิกในสังกัดสังฆมณฑลอุบลราชธานี ผลการศึกษา พบว่า การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับโรงเรียนคาทอลิกในสังกัดสังฆมณฑลอุบลราชธานี โดยรวมและรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการจัดทำและการใช้หลักสูตรสถานศึกษา ด้านการกำกับ ดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา และด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ตามลำดับ

การเปรียบเทียบสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 จากการศึกษา การเปรียบเทียบสถานภาพส่วนบุคลกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3พบว่า

บุคลากรทางการศึกษาที่มีเพศต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาโดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษาที่เป็นเพศชาย ให้ความสำคัญกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา มากกว่าบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นเพศหญิง เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นเพศชาย มุ่งเน้นให้มีการกำหนดโครงสร้างรายวิชา ออกแบบหน่วย การเรียนรู้ จัดทำแผนการเรียนรู้ โดยมีการวัดผลประเมินผลการนิเทศกากับติดตามนิเทศ กำกับ ติดตามการใช้หลักสูตร และการรายงานผลการใช้หลักสูตร จึงทำให้เพศที่แตกต่างกันส่งผลให้ การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของไกรสร ปทุมไพโรจน์ (2565 : 78) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 2 ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบสภาพการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา พบว่า การดำเนินการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 2 เมื่อจำแนกตาม เพศที่ต่างกัน มีการดำเนินการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.05

บุคลากรทางการศึกษาที่มีอายุต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับ สถานศึกษา และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีอายุ 30–40 ปี อายุ 41–50 ปี และ อายุ 51 ปีขึ้นไป มีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ทั้ง 4 ด้าน สูงกว่า บุคลากรทางการศึกษา ที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปี เนื่องจากบุคลากรที่มีอายุ

มากกว่า 30 ปี ส่วนใหญ่เป็นบุคลากรที่มีประสบการณ์การทำงานจึงทำให้มีความชำนาญในดำเนินการเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาบุคลากรทางการศึกษาที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปี จึงทำให้อายุ ที่แตกต่างกันส่งผลให้การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของขนิษฐา วรฮาด (2558 : 314) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการคุณภาพหลักสูตรสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบการบริหารจัดการคุณภาพหลักสูตรสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 จำแนกตาม อายุที่ต่างกัน มีระดับการบริหารจัดการคุณภาพหลักสูตรสถานศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

บุคลากรทางการศึกษาที่มีระดับการศึกษาต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณา รายด้าน พบว่า ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน และ ด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มี บุคลากรทางการศึกษาที่มี

ระดับการศึกษาปริญญาตรี และระดับการศึกษาปริญญาโท มีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สูงกว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีระดับการศึกษาปริญญาเอก จึงทำให้ระดับการศึกษาที่แตกต่างกันส่งผลให้การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของไกรสร ปทุมไพโรจน์ (2565 : 78) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 2 ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบสภาพการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา พบว่า การดำเนินการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 2 เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีการดำเนินการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.05

บุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษาโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณา รายด้าน พบว่า ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.05 เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งครู มีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษาสูงกว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งครู เป็นผู้จัดทำโครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา กำหนดชื่อหน่วยการเรียนรู้ มาตรฐานและตัวชี้วัดตามหลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรระดับท้องถิ่น มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ยืดหยุ่นตามความเหมาะสมของเนื้อหาสาระและกิจกรรม จึงทำมีแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา ในขณะที่บุคลากรทางการศึกษาที่มีตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา เป็นผู้กำหนดแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษาในภาพรวม จึงทำให้ตำแหน่งที่แตกต่างกันส่งผลให้การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เหมือนฝัน วงเดช (2562 : 144) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารหลักสูตร

สถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครู จำแนกตามตำแหน่ง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

บุคลากรทางการศึกษาที่มีประสบการณ์การทำงานต่างกัน การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา และด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษาที่มีประสบการณ์การทำงาน มากกว่า 15 ปี มีการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ทั้ง 4 ด้าน สูงกว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีประสบการณ์การทำงานต่ำกว่า 5 ปี ประสบการณ์การทำงาน 5–10 ปีและประสบการณ์การทำงาน 11–15 ปี เพราะว่า บุคลากรทางการศึกษาที่มีประสบการณ์การทำงานมากกว่า 15 ปี จะสามารถที่จะวิเคราะห์สภาพและความต้องการของสถานศึกษา เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

ให้ตรงกับความต้องการจะจำเป็นของตนเองมากกว่าบุคลากรทางการศึกษาที่มีประสบการณ์น้อย จึงทำให้ประสบการณ์การทำงาน ที่แตกต่างกันส่งผลให้การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาระดับสถานศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฐานพัฒน์ ไกรศร (2565 : 88) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ผลการศึกษา พบว่า การเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนสังกัดองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน ผลการศึกษา พบว่า เมื่อจำแนกตามประสบการณ์ในการทำงานโดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

องค์ความรู้ที่ได้รับ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1.ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรร่วมกันวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและจุดเน้นของหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม บริบทและความต้องการของผู้เรียน ชุมชน ควรร่วมกันกำหนด นโยบายวิสัยทัศน์ ภารกิจในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อให้รู้ทิศทางและเป้าหมายของโรงเรียนและ ควรทำคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

2.ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีการวางแผนจัดตั้งคณะผู้จัดทำระบบข้อมูลสารสนเทศที่ชัดเจน วางแผนจัดเก็บข้อมูลสารสนเทศอย่างเป็นระบบต่อเนื่องในรูปแบบระยะยาว แต่งตั้งคณะทำงานระบบสารสนเทศของสถานศึกษา พร้อมทั้งมีการประเมินความพึงพอใจในการใช้ระบบสารสนเทศของสถานศึกษา มีการกำกับติดตามการใช้งาน ตลอดจนการตรวจสอบระบบสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงและพัฒนา

3.ด้านการส่งเสริมสนับสนุนระดับสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดแผนงานโครงการอบรมให้ความรู้ครูและบุคลากรทางการศึกษา เกี่ยวกับ การวัดและประเมินผลฐานสมรรถนะ การประเมินเพื่อพัฒนา การประเมินรวบยอด เกณฑ์การจบการศึกษา การรายงานผลการเรียนรู้ ตลอดจน แนวทางวิธีการ เครื่องมือและเกณฑ์การประเมิน การจัดทำคำอธิบายรายวิชา ชุดวิชา หน่วยการเรียนรู้ โครงงาน กิจกรร มผลลัพธ์การเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล

4.ด้านการกำกับดูแลคุณภาพระดับสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง สร้างความเข้าใจตรงกันในการช่วยเหลือครู ส่งเสริมให้มีการดำเนินการนิเทศ กำกับ ติดตาม และประเมินผลการใช้หลักสูตรสถานศึกษาเป็นกลุ่มและรายบุคคล และมีการจัดทำเอกสารแสดงผลการดำเนินงานบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาที่เป็นปัจจุบัน

2.ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรศึกษาการบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษา ในระดับชั้นเรียนหรือกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ สู่การจัดการเรียนรู้ และวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ซึ่งจะได้ทราบข้อดีข้อเสียข้อจำกัดเพื่อนำไปปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ต่อไป

2.ควรมีการวิจัยและพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นเฉพาะบริบทโรงเรียนขนาดเล็ก เพราะโรงเรียนขนาดเล็กมีข้อจากัดหลายอย่างทั้งจำนวนครู งบประมาณ สื่อ อุปกรณ์ รวมไปถึงอาคารสถานที่ไม่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียนทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรม การเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางได้อย่างเต็มที่

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 4 พ.ศ. 2562.** กรุงเทพฯ : ครุสภาลาดพร้าว.

กัลยา วานิชย์บัญชา. (2561).**สถิติสำหรับงานวิจัย.** พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.

ไกรสร ปทุมไพโรจน์. (2565). **การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 2.** วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยพะเยา.

ขนิษฐา วรฮาด. (2558). การบริหารจัดการคุณภาพหลักสูตรสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9. **วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย.** 7(1), 307 -323.

จิติมา วรรณศรี. (2564).**การบริหารจัดการศึกษายุคดิจิทัล.** พิษณุโลก : รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3.

ชนาพร เมฆดี. (2564). **สภาพและแนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก.** วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ฐานพัฒน์ ไกรศร. (2566). การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน. **วารสารวิชาการร้อยแก่นสาร.**7(12),177-191.

นัยนา บุญหล้า (2561). การพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับโรงเรียนคาทอลิกในสังกัดสังฆมณฑลอุบลราชธานี. **วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย.** 8(2), 16-22.

(ประทีป มีป้อ , ธีระภัทร ประสมสุข,2568)

ภาณุพงศ์ พรมมินทร์. (2567). **การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาสหวิทยาเขตสามง่ามสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพิจิตร.** วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยนเรศวร.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3. (2567). **แผนการนิเทศการศึกษา ประจำปีการศึกษา 2567.** พิษณุโลก : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). **การขับเคลื่อนการศึกษามัธยมศึกษาไทย 4.0 เพื่อการมีงานทำแห่งศตวรรษที่ 21.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักงานพันธกิจการศึกษา. (2565). **หลักสูตรแกนกลางของพันธกิจการศึกษามูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย ปี ค.ศ. 2022 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560) และแนวคิดหลักสูตรฐานสมรรถนะ.** เชียงใหม่ : สำนักงานพันธกิจการศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). **แนวทางการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** กรุงเทพฯ : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

เหมือนฝัน วงเดช. (2562). **การบริหารหลักสูตรสถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษาและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี.** วารสารลวะศรีวารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. 3(1), 133-148.

Likert, R. (1967). **New Pattern of Management.** New York : McGraw – Hill.

Wiles, J. W. & Bondi, C. Joseph. (2011). **Curriculum Development a Guide to Practice.** 8th ed. Boston : Pearson.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักแห่งเศรษฐศาสตร์

ORGANIZATIONAL MANAGEMENT ACCORDING TO THE BUDDHIST CONCEPT METHOD

พระครูประทีปวชิรธรรม

วิทยาลัยสงฆ์กำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakru Prathipwachiratham

Kamphaeng Phet Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักการ วิธีการ และองค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา เห็นว่าหลักธรรมะกับหลักเศรษฐศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องส่งเสริมกันมาก เช่น การผลิต การบริโภค การเงิน ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ความสุขของชีวิตมนุษย์ การบริโภคใช้สอยปัจจัยพื้นฐาน คุณค่าของกาลเวลา เหล่านี้มนุษย์ในชีวิตประจำวันต้องยึดหลักศีลธรรมและการช่วยเหลือสังคม มีเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ และมีคุณธรรม ที่สำคัญธรรมเหล่านี้หากสรุป แล้ว หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ โดยตรงได้แก่ หลักอริยทรัพย์ หลักการพึ่งตนเอง หลักความไม่ประมาท หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และหลักความซื่อสัตย์และหิริโอตตัปปะ

คำสำคัญ :, พุทธธรรม, ส่งเสริม, หลักการเศรษฐศาสตร์,

Abstract

According to Organization and Management concept according to the Buddhist method to be efficient and effective. This article has the objective to analyze learning management according to the essence of life and work, using Buddhist principles development. Every needs to get this knowledge such as understanding well of management concepts according to the Buddhist methodology. In order to adapt their live and bring knowledge to work any situation and environment. It can be said that the good management that has been successful with the study of the Buddhist scriptures as we learn and practice to work in a company. We have been applied our working live by learning the Buddhist concepts, methods and corporate management. Then the conceptual information is analyzed to know the Buddhist principles that support to the main problems that might be impact to the next generation that would be happened in the future.

keywrods : Organization Management, promote, Buddha's Administration Methods

บทนำ

ตามหลักของศาสนาพุทธ มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีการพัฒนาสูงสุด เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะตามธรรมชาติคือ มีความสามารถในการเรียนรู้ และการพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าขันธ์ทั้งห้าผ(พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต)., 2537) อัตราการพัฒนาของแต่ละบุคคลแตกต่างกันไป แต่ทุกคนก็สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างไม่มีขีดจำกัด เนื่องจากสิ่งนี้เป็นคุณภาพที่สำคัญของบุคคล มีเหตุผลเพียงสิ่งเดียวที่ทำให้บุคคลประพฤติหรือกระทำแตกต่างกันไป นั้นคือความรู้ ถ้ามนุษย์มีความรู้อย่างเพียงพอ เขาจะตอบสนองแตกต่างกันไป การแก้ไขที่เหมาะสม คือ การสร้างความรู้ให้เกิดขึ้น การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดในศาสนาพุทธ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เป็นจริงหรือการได้รับคำชี้แนะที่ดีจากกัลยาณมิตร ซึ่งอาจจะเป็นบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เพื่อน ญาติมิตรหรือบัณฑิตทั้งหลาย ซึ่งมีความหวังดีต่อทุกคน (พระเทพเวที 1990:16-17) สิ่งที่พูดมาทั้งหมด คือ คำสอนพื้นฐานของศาสนาพุทธ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับอรรถประโยชน์สูงสุดมากที่สุด (อภิชัย พันธเสน, (ออนไลท์)

แนวความคิดของนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเกี่ยวกับการแสวงหาความพึงพอใจสูงสุดและหลีกเลี่ยงจากความเจ็บปวดต่าง ๆ เป็นความคิดที่ตื้นเขิน ไม่สามารถเข้าถึงธรรมชาติที่เป็นแกนกลางของมนุษย์ได้ แนวคิดของศาสนาพุทธที่ว่ามนุษย์ควรจะปลดปล่อยตนเองออกจากความทุกข์ทั้งหลายเพื่อบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงเป็นแนวคิดที่สูงส่งกว่า สาเหตุของทุกข์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์มากที่สุดคือความอยากหรือความโลภ แนวความคิดเกี่ยวกับ “ความสุข” ในทัศนะของศาสนาพุทธไม่เหมือนกับความสุขในทัศนะของชาวตะวันตก ซึ่งมีความหมายในขอบเขตที่กว้าง ดังที่ได้เสนอมาก่อนหน้านี้ เช่น ความสนุกสนาน ความปีติยินดี ความพึงพอใจ ความหลงใหล และความรัก น่าประหลาดใจอยู่บ้างเล็กน้อยที่แนวคิดเกี่ยวกับ “การบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ” ไม่ได้รับการตรวจสอบอย่างเพียงพอในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

แนวทางของศาสนาพุทธ ซึ่งพยายามจะระงับความโลภ ซึ่งไม่เหมือนกับวิธีการทำให้บรรลุอรรถประโยชน์สูงสุด ที่ไม่นำไปสู่การทำให้เกิดความสุขให้มากที่สุดหรือทำให้ความทุกข์เหลือน้อยที่สุดในแต่ละบุคคล ในเวลาเดียวกันก็เป็นการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีประสิทธิภาพหรือเป็นการใช้อย่างสูญเปล่า วิธีเดียวที่จะหลุดพ้นจากภาวะวิกฤตนี้ได้คือการใช้ “ปัญญา” หรือความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะปัญหาที่เกิดขึ้น ขณะที่คนเข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงแนวคิดเกี่ยวกับความไม่มีตัวตน แล้วคนจะไม่ยึดติดอยู่กับตัวตน ความโลภทั้งหลายจะไม่เกิดขึ้นได้โดยง่าย รูปแบบการบริโภคของคนจะเปลี่ยนไปเป็นการบริโภคเพื่อตอบสนองต่อความเป็นขั้นพื้นฐานมากกว่าการบริโภคเพื่อสนองต่อความอยากที่จอมปลอม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), /2543.) ดังนั้นการปลูกฝัง “ปัญญา” หรือความสามารถในการไตร่ตรองวิเคราะห์แยกแยะปัญหาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมไทยเพื่อการหลุดจากภาวะวิกฤต ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียก็เป็นเช่นเดียวกัน การปลูกฝังปัญญา เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันสำหรับโรคที่แพร่กระจายจากการเคลื่อนย้ายอย่างรวดเร็วของทุน การเคลื่อนย้ายอย่างรวดเร็วของทุนเป็นสาเหตุแรกของวิกฤตที่ถูกกระตุ้นจากความโลภผ่านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในภูมิภาคนี้ ในทศวรรษที่ผ่านมาก่อนเกิดภาวะวิกฤต โชคร้ายที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วมาพร้อมกับการสะสมของเสียและการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติใน

ภูมิภาคแห่งนี้อย่างชัดเจนที่สุด เราต้องการแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียหลังจากผ่านพ้นเรื่องไร้สาระทั้งหลายไปแล้ว ภายใต้วิธีการพัฒนาประเทศแนวใหม่นี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 1997 ก่อนวันเฉลิมพระชนมพรรษา มีใจความดังนี้ " เศรษฐกิจที่พอเพียงไม่ได้หมายความว่าทุกครัวเรือนจะต้องเพาะปลูกอาหารกินเอง ตัดเย็บเสื้อผ้าใช้เอง แต่หมายถึงหมู่บ้าน ตำบล จะต้องสร้างผลผลิตที่เพียงพอสำหรับตอบสนองความต้องการของชุมชน สิ่งที่เหลือจากความต้องการสามารถนำออกขายให้ชุมชนอื่นที่มีความต้องการได้ แต่การค้าจะต้องไม่ห่างไกลเกินไปนักเพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนในการขนส่ง " (พระบรมราโชวาท สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของชาวไทยทั้งแผ่นดินโดย: 2554)

โลกสมัยใหม่ที่มีโลกตะวันตกเป็นผู้นำขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความคิดวัตถุนิยม บริโภคนิยม โดยอาศัยความโลภเป็นตัวกระตุ้น ดังที่ฝรั่งพูดว่า "Greed in good" หรือ "ความโลภเป็นของดี" (สำราญ อิ่มจิตต์, 2547) เพราะความอยากกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา คิดค้นคว้าหาความรู้เพื่อสร้างความร่ำรวย ทำให้โลกเจริญ ที่ว่าเจริญนี้คือสามารถผลิตวัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันความโลภก็นำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ แย่งชิง ขัดแย้งรุนแรง และทำลายสิ่งแวดล้อม ดังที่เกิดสงครามต่าง ๆ รวมทั้งสงครามโลก 2 ครั้งในศตวรรษที่แล้ว (ประเวศ วะสี, 2559) การพัฒนาตามแนวทางวัตถุนิยมบริโภคนิยมแนวตะวันตกที่ขับเคลื่อนด้วยโลภจริต นำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรงทุก ๆ ทาง ทั้งชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทุนนิยมคือระบบสังคมที่ยึดหลักการยอมรับสิทธิของปัจเจกชน (Individual Rights) สิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Property Rights) เป็นระบบที่ทรัพย์สินทุกอย่างมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเป็นการส่วนตัว ส่วนมากทุกคนมีชีวิตหรือปรารถนาที่จะมีชีวิตเพื่อตนเอง ข้อเท็จจริงนี้ไม่ได้รบกวนชีวิตทางสังคม แต่สนับสนุนชีวิตทางสังคม เพราะการทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยสังคม นี่คือความหมายที่แท้จริงของคำสอนที่ว่า "ความเห็นแก่ตัว" (Egoism) เป็นกฎพื้นฐานของสังคม (Alexander H. Shand, 1990) การรู้จักช่วยเหลือ แบ่งปัน เกื้อกูลต่อกันในสังคมทั้งในการบริโภค การผลิต การพัฒนาที่ยั่งยืน การคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสังคม เป็นการดำเนินการทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ตั้งอยู่บนความสมดุลของสรรพสิ่ง (ชลวิทย์ เจียรจิตต์, 2560)

ดังนั้น การศึกษาเขียนบทความเรื่องการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ผู้เขียนต้องการศึกษาถึงแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักการวิธีการ องค์ประกอบทางเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ ที่มีความสำคัญ ความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับยุคสมัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้ต่อไป

แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์

ถ้าเป้าหมายของการใช้ชีวิตไม่ใช่อยู่เพื่อหาความสุขแล้วจะอยู่เพื่ออะไร " เชื่อว่าหลาย ๆ คนเคยถามตัวเองแบบนี้ เพราะคนส่วนใหญ่นั้นวิ่งไล่หาความสุข อยากจะครอบครองมัน แต่เคยมีใครสงสัยไหมว่าความสุขที่

แท้จริงหน้าตาเป็นอย่างไร สุภาษิตของฟินนิชกล่าวไว้ว่า "ความสุขที่แท้จริง คือ ความพอดี ไม่มากไปและไม่น้อยไป" เนื่องจากทุกคนมีความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด เรามักจะไม่พอใจในสิ่งที่ตัวเองมี เช่น เราต้องการรถ

คนที่ใหม่กว่า อยากเที่ยวสถานที่ที่สวยงาม อยากทำงานที่ใฝ่ฝัน หรืออยากเริ่มทำธุรกิจด้วยตัวของเราเอง ทุกครั้งที่เราทำตามเป้าหมายสำเร็จ เรามักจะมีเป้าหมายใหม่ที่ท้าทายขึ้นเสมอ อย่างไรก็ตามสิ่งที่เราต้องระลึกไว้ คือ "ในโลกใบนี้ไม่มีอะไรจิรังยั่งยืน ไม่มีอะไรอยู่กับเราตลอดไป" เมื่อเราได้ในสิ่งที่เราต้องการ เราต้องยอมรับว่าความสุขจะอยู่กับเราในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น และจะถูกแทนที่ด้วยความต้องการหาความสุขจากสิ่งใหม่

อย่างไรก็ตามชีวิตไม่ได้มีเพียงความสุขที่เราได้จากการทำบางอย่างสำเร็จเท่านั้น (เพราะเรามีความต้องการที่ไม่จบสิ้น) แต่เป็นการได้ทำอะไรสักอย่างที่มีความหมายระหว่างการเดินทางไปยังเป้าหมายต่างหาก เพราะไม่ว่าเราจะยึดติดกับความสุขและสนุกสนานกับชีวิตมากขนาดเพียงใด สุดท้ายแล้วมันก็จะลดลงและจากเราไป เหลือเพียงแค่ความทรงจำที่ดี ความสุขในใจที่เป็นฝ่ายให้ การได้ทำสิ่งที่มีประโยชน์ต่อคนอื่นและใช้ชีวิตอย่างมีความหมายเท่านั้น เพียงแต่ให้ควบคุมความอยากมิให้รุนแรงจนถึงขีดอันตราย อันเป็นการดำรงชีวิตที่ขาดหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งเป็นวิสัยสัญชาตญาณของสัตว์เดรัจฉานที่ใช้วิธีการแสวงหาบริโภคถือครองสิ่งต่าง ๆ ด้วยการแย่งชิงกัน ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ว่า "แย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แยกคู่กันพิศวาส แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่" ดังนั้น การแบ่งกันสร้างสุขโดยวิธีการทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างเดียวจึงก่อให้เกิดปัญหาแก่โลกอยู่เสมอ

ความสุขอันชอบธรรมที่ประชาชนชาวบ้านควรมีไว้ 4 ประการ เรียกว่า "สุขของคฤหัสถ์" หมายถึง สุขคือความสบายกายสบายใจของชาวบ้าน ความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้สม่ำเสมอ หรือความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนพึงมี 4 อย่าง ได้แก่ 1) อัตถิสุข สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ 2)โภคสุข สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค 3) อนณสุข สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ หมายถึง ความภูมิใจ อิ่มเอิบใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า "อิณาทานํ ทุกฺขํ โลเก การกู้หนี้เป็นทุกข์ในโลก" (องฺ.ฉกฺก. (ไทย) 22/158/394) ฉะนั้น การไม่เป็นหนี้จึงนับว่าเป็นความสุขสำคัญประการหนึ่ง 4.อนวัชชสุข สุขเกิดแต่การประกอบการงานที่ปราศจากโทษ ก็ตำหนิติเตียน ไม่เป็นที่ครหาของผู้อื่น

ในหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นไม่ละเลยปัญหาทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยมองเรื่องความสะดวกสบายทางวัตถุสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต เพียงแต่ให้รู้คุณและโทษของปัจจัยต่าง ๆ หรือของทรัพย์สมบัติเหล่านั้น โดยใช้ปัญญาพิจารณาถึงคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของสิ่งเหล่านั้นให้ประจักษ์ชัด ก็จะเกิดความสะดวกสบายระดับที่เรียกว่า ความสุขขั้นพื้นฐาน หรือความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ดังนั้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือ หลักการในการดำรงชีวิตเพื่อดำเนินไปสู่ความสุขในการครองเรือน 4 ประการ การเพียรพยายามที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด จึงไม่อาจจะกระทำได้ หากไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัดของมนุษย์ไว้ เพราะเมื่อมองในแง่ความเป็นจริงแล้ว พฤติกรรมของคนทั้งหลายในสังคมล้วนแต่เป็นการสะท้อนออกไปจากจิตของมนุษย์ทั้งนั้น แม้ความต้องการของตัวเองก็เกิดขึ้นจากจิต จิตเป็นใหญ่เป็น

ประธานในพฤติกรรมของคนเราทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมองปัญหาทุกอย่างในรูปของกระบวนการที่จะต้องสืบค้นให้ถึงต้นตอของเรื่องนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางทำลายหรือทางสร้างสรรค์ก็ตาม หากต้องการสร้างสรรค์หรือทำลายอะไรจะต้องค้นไปให้ถึงต้นเหตุของสิ่งเหล่านั้นแล้วลงมือจัดการกับเหตุนั้นตาม

สมควรแก่กรณี คือจะสร้างหรือทำลายก็ให้ลงมือกันที่ต้นเหตุนั้น ข้อนี้เป็นไปตามหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “สภาวธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งสภาวธรรมเหล่านั้นและความดับแห่งสภาวธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” (แก้ว ชิดตะขบ, 2565 : 17-18)

แนวคิดการบริโภคปัจจัย 4

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้เหมาะควรแก่ฐานะของตนเพื่ออาศัยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นมาอำนวยความสุขให้เกิดขึ้นในชีวิตของตนโดยมุ่งเน้นเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติธรรม และเพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงามด้วย แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แม้จะยอมรับว่าสัตว์ทั้งหลายจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร และถือว่าปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของชีวิต ก็ตาม เพราะว่าความสุขที่แท้จริงอันเป็นสิ่งที่บุคคลต้องการนั้นหาได้เกิดขึ้นโดยอาศัยรูปวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่ ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ใจ อย่างน้อยที่สุด ในขั้นของการดำรงชีวิตแบบชาวบ้านความสุขย่อมเกิดจากความพอใจเป็นสำคัญ (สุข เจริญรัตน์, 2552): 15-16) ซึ่งผลเช่นนี้ จะเกิดขึ้นได้ด้วยการรู้จักควบคุมใจตนเอง แทนที่จะวิ่งไล่ความอยากด้วยการเพียรพยายามตอบสนองความต้องการของตน หรือด้วยการตกเป็นทาสแห่งตัณหาที่เคยกระซิบใจให้อยากได้อย่างนั้นอย่างโน้นตลอดเวลาจนไม่มีคำว่า “เต็ม” คำว่า “อิ่ม” หรือคำว่า “พอ” เพราะธรรมชาติของตัณหามันเป็นเช่นนั้น ยิ่งคนที่ตกเป็นทาสของความอยากเป็นคนพาลที่ขาดปัญญาเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินใจสิ่งต่าง ๆ ด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะมีแต่ทำลายตนเองให้เสื่อมเสียโดยส่วนเดียว ดั่งพุทธพจน์ตัดสอนไว้ว่า “ผู้มีปัญญาทรามย่อมฆ่าตนเองเหมือนฆ่าคนอื่นเพราะอยากได้โภคสมบัติ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/209/23) “ความอิ่มในกามทั้งหลายย่อมไม่มีด้วยเงินทองดุจเมล็ดฝน แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี ความอยากมีอารมณ์หาที่สุดมิได้ เพราะผู้เสพกามย่อมปรารถนากามเรื่อย ๆ ไป”(ขุ.ธ. (ไทย) 25/66/40)

ดังนั้น แทนที่จะให้คนเรายอมสยบอยู่กับอำนาจของกิเลสตัณหาเพียงอย่างเดียว พระพุทธศาสนากลับสอนให้คนเรารู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเห็นคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงหรือตามที่มันเป็นเพราะเมื่อมีปัญญาย่อมมีคุณภาพจิตเฉลียวฉลาดสามารถควบคุมจิตให้รู้เท่าทันความร้ายกาจของกิเลสตัณหาได้ ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า “บรรดาความอิ่มทั้งหลาย ความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐ ผู้อิ่มด้วยปัญญาย่อมไม่เดือดร้อนเพราะกามตัณหาทำผู้อิ่มด้วยปัญญาไว้ในอำนาจไม่ได้”(ขุ.ชา. (ไทย) 23/1643/296)

การดำรงชีวิตเป็นหลักธรรมขั้นศีล คือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในการในทางที่ชอบธรรม ซึ่งการทำงานเช่นนี้จึงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความถูกต้องดีงามทางศีลธรรมและความถูกต้องชอบธรรมทางกฎหมายบ้านเมือง พระพุทธศาสนาได้ยกย่องคนที่รู้จักถือเอาประโยชน์ 2 อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า ว่าเป็น “บัณฑิตชน” ดังนั้น ในการประกอบกุศลกิจหรือทำบุญคุณงามความดีต่าง ๆ ก็ไม่ควรมุ่งหวังเอา

แต่ประโยชน์หรือความสุขภายหน้าอย่างเดียว แต่ควรจะได้คำนึงถึงประโยชน์ในปัจจุบันด้วย .รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะ พอดี พอเพียง โดยวางแผนใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างรัดกุมไม่ฟุ่มเฟือย (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2552: 33-34)

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ส่งเสริมความสมบูรณ์พูนสุขของชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน คือ การมีเศรษฐกิจที่ดี หรือการอยู่ดีกินดี แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข องค์ประกอบ หรือบริบทในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สุขตามที่ต้องการ

แนวคิดคุณค่าของกาลเวลาในชีวิตประจำวัน

เวลาของมนุษย์เรานั้น ธรรมชาติได้กำหนดให้มนุษย์ทุกคนมีเวลาเป็นของตัวเองเท่าๆกัน ขึ้นอยู่กับว่าคนๆนั้นจะแบ่งเวลาเป็นหรือเปล่า บางคนมีเวลามาก จนแบ่งเวลาไม่เป็น ทำให้ใช้เวลาไม่คุ้มกับสิ่งที่ต้องเสียไป บางคนก็ใช้เวลาที่มีอยู่คุ้มค่ามากจนเกินไป จนไม่มีเวลาเป็นของตัวเอง แต่บางคนคิดว่าตัวเองแบ่งเวลาเป็น จนลืมไปว่าต้องแบ่งเวลาให้กับตัวเองบ้าง เราควรแบ่งเวลาให้เป็น ทั้งให้กับตัวเองและคนอื่น คนเราในปัจจุบันไม่รู้จักคุณค่าของเวลา จนทำให้ตัวเองกลายเป็นคนไม่มีเวลา แต่บางคนกับกลายเป็นว่ามีเวลามากเกินไป จนสามารถนั่งปล่อยเวลาไปเรื่อยๆหายใจทิ้งไปทุกๆนาที ทุกๆชั่วโมง จนเคยชิน แล้วก็ปล่อยมันผ่านไป ถ้าคนเราหันมานึกถึงความสำคัญของเวลา คนเราจะรู้ว่า เวลาของแต่ละคนที่มีนั้น แต่ละวันมันไม่ใช่เวลาที่มีมากมายอะไรเลย แต่กลับเป็นเวลาอันสั้น ที่รอแค่เข็มนาฬิกาหมุนรอบตัวมัน เพียงแค่นี้เวลาในหนึ่งวันก็จบลงโดยที่เรายังไม่ทันได้ทำอะไรเลย บางคนเห็นว่ามันมากเลยใช้เวลาเหล่านี้ ใช้กับสิ่งที่ไร้สาระ แทนที่จะเอาเวลาที่มีมาสร้างให้มันเกิดประโยชน์แก่ตัวเอง เช่นอ่านหนังสือ หาแบบทดสอบมาทำ ดูเทคนิคการจำ ดูวิชาที่ต้องสอบ ฯลฯ แต่คนเรากลับมองข้ามสิ่งๆนี้ไป แล้วกลับมาบ่นกันทีหลังว่า เวลามัยน้อยเกินไปทบทวนไม่ทันหรอก ทั้งที่จริงแล้วเวลาที่สามารถจะทบทวนความรู้หรือบทเรียนต่างๆนั้น มีมาก แต่เรากลับมองข้ามแล้วใช้เวลาเหล่านันไปแบบไม่เกิดประโยชน์คนเราเกิดมามีเวลาเป็นของตนเอง บางคนมีเวลาน้อย บางคนยังหนุ่ม ยังสาว แต่ถ้าถึงเวลา ของเขาที่ต้องต้องจากไป เขาก็ต้องไป

คนเราคิดว่า จากที่เราเกิดมา กว่ามันจะถึงตอนที่เราหมดลมนั้น คงยังอีกนาน แต่คุณก็คิดผิด บางคนเกิดมาสุขภาพดีทุกอย่าง แต่ก็มาตายจากไปก็มี ถ้ามันถึงเวลายังไงคนเราก็ต้องไป คนเราเกิดมาต้องตายทุกคนไม่มีข้อยกเว้นว่าจะหล่อ จะรวย จะสวย หรือจะมียศ มากมายขนาดไหน สิ่งเหล่านี้ถ้าคุณตายไป คุณก็ไม่สามารถเอามันไปได้ แต่ความดีของคุณที่คุณทำในชีวิตประจำวัน ความขยัน ความเก่ง มันจะยืงคงอยู่กบคุณ มันจะยังคงอยู่ในใจของคนอีกหลายต่อหลายคนที่รู้จักคุณ การประกอบสัมมาชีพทำงานเพื่อแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตของคนเรานั้น พระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการสอนให้คนตระหนักถึงคุณค่าของเวลา เพราะเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จากธรรมชาติเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะอยู่ในปราสาทราชวังหรืออยู่ในสลัมก็ตาม โดยหลักทั่ว ๆ ไปแล้ว คนเราใช้เวลาของตนไม่เหมือนกัน ทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสให้คนเห็นความสำคัญของเวลาเป็นอันมาก เช่น “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าปล่อยขณะให้ผ่านพ้นไป เพราะคนที่ปล่อยขณะให้ผ่านไปย่อมเศร้าโศกในภายหลัง”

“วัยย่อมผ่านพ้นไปเหมือนขณะนั้นแหละ” “กาลเวลาย่อมกินสรรพสัตว์พร้อมด้วยตัวของมันเอง”กาลเวลาเป็นทรัพยากรเดียวที่ไม่อาจจะเก็บสะสมไว้ได้ เป็นสิ่งที่ผ่านไปเรื่อย ๆ ผ่านแล้วก็ผ่านไป ไม่มีใครจะสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์อีกได้ผู้ที่เป็นนักบริหารเวลาที่ดี ก็คือผู้ที่สามารถใช้เวลาทำประโยชน์ให้ได้มากที่สุดไม่ปล่อยเวลาให้ไปเปล่าโดยมิได้ทำประโยชน์ เพราะเมื่อเวลาช่วงใดผ่านไปโดยมิได้ทำประโยชน์ ก็เท่ากับเป็นการปล่อยให้ชีวิตช่วงนั้นว่างเปล่าขาดจากประโยชน์ที่ควรจะได้ไป กลายเป็นช่วงชีวิตที่ไร้ค่าและไม่อาจจะย้อนกลับไปเติมความว่างเปล่าไร้ค่านั้นให้เต็มได้ (แก้ว ชิดตะขบ, น. 23)

กาลเวลาย่อมผ่านไปอย่างสม่ำเสมอและไม่มีการหวนกลับมาอีก ชีวิตคนมีความสัมพันธ์กับเวลาโดยตลอด เวลาเป็นเครื่องวัดคุณค่าของชีวิต ถ้าเวลาผ่านไปพร้อมกับการทำประโยชน์ ชีวิตก็มีคุณค่า เพราะชีวิตก็เหมือนเครื่องมือเครื่องใช้อย่างหนึ่งซึ่งคนเราใช้ทำการต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ทั้งหลายถ้าเก็บไว้เฉย ๆ ก็หาประโยชน์อะไรไม่ได้ เช่น มีรถที่จอดทิ้งไว้ ก็ไม่มีประโยชน์ เท่ากับไม่มีนั่นเอง ในทำนองเดียวกัน คนเรามีชีวิตแล้ว ไม่ใช้ชีวิตนั้นทำประโยชน์ ก็เหมือนกับไม่มีชีวิตหรือความว่างเปล่า (สุนทร บุญญาธิการ, 2552: 53)

คนเกียจคร้านมักมีความคิดว่า การทำงานเป็นความเหน็ดเหนื่อย เป็นความทุกข์ เป็นความลำบาก เป็นความทรมาน เขาจึงชอบที่จะอยู่เฉย ๆ ชอบการพักผ่อนซึ่งตนเห็นเป็นความสบาย แต่ความจริงนั้น การพักผ่อนไม่ยอมทำการทำงานกลับมีโทษแก่ชีวิตนั่นเอง เพราะทำให้ร่างกายอ่อนแอ เจ็บป่วยง่าย เกิดโรคภัยไข้เจ็บติดตามมา ยิ่งเป็นการพักผ่อนในสถานบันเทิงยามราตรีด้วยแล้ว ยิ่งมีแต่โทษนานัปการ ส่วนคนที่ขยันทำงานจะมีร่างกายแข็งแรง กระฉับกระเฉง คล่องแคล่ว ไม่เจ็บป่วย

กาลเวลาเป็นตัวแปรอย่างสำคัญในการจำแนกให้คนเราแตกต่างกัน เพราะปัญหาเรื่องเวลาไม่ได้อยู่ที่ใครมีเวลาเท่าไร แต่อยู่ที่แต่ละคนได้ใช้เวลาชีวิตของตนไปอย่างไรมากกว่า ใครก็ตามสามารถประกอบภารกิจหรือหน้าที่การงานให้เหมาะสมแก่กาลเวลาที่มาถึง ความเจริญก้าวหน้าในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น ๆ ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดย่อมรีบในกาลที่ควรช้า และช้าในกาลที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นคนเขลาย่อมตกทุกข์เพราะการจัดทำโดยไม่แยบคาย” คนฉลาดย่อมรู้ว่าในการปฏิบัติงานย่อมมีจังหวะเวลาที่ควรดำเนินการอย่างช้า ๆ และมีจังหวะเวลาที่ควรดำเนินอย่างรวดเร็วทันท่วงที เขาจึงใช้สติปัญญาพิจารณาแต่ละจังหวะเวลาว่าช่วงไหนควรช้าและช่วงไหนควรเร็ว แล้วจัดดำเนินการไปตามความเหมาะสม งานก็จะประสบความสำเร็จให้ผลเป็นความสุขความเจริญ ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดช้าในกาลที่ควรช้า และรีบในกาลที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นคนฉลาด ย่อมถึงสุขเพราะการจัดทำโดยแยบคาย” (ขุ.เถร. (ไทย). 26/119/357.)

เรื่องจังหวะเวลาในการทำการต่าง ๆ นี้ผู้ฉลาดมีสติปัญญาดีย่อมกำหนดและจัดทำดำเนินการไปตามความเหมาะสม ไม่รีบด่วนในการที่ควรช้า และไม่ชักช้าในการที่ควรรีบด่วน การงานต่าง ๆ ที่ทำย่อมจะประสบความสำเร็จเกิดประโยชน์โภคผล เกิดความเจริญรุ่งเรือง นับได้ว่าประสบความสุข เพราะได้จัดทำโดยแยบคายคือทำโดยใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ

แนวคิดประโยชน์กว่าการถือฤกษ์ยาม

หลักพระพุทธศาสนาไม่ได้สรรเสริญการถือฤกษ์ยามในการทำงาน แต่ให้ถือประโยชน์ที่พึ่งได้เป็นสำคัญ เพราะว่าในการทำงานจุดหมายสำคัญอยู่ที่ประโยชน์ที่เกิดจากการงานเหล่านั้น ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า “ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนเขลาที่มัวถือฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้” (ขุ.ชา. (ไทย) 26/49/49)หลักพระพุทธศาสนามองเห็นว่าเรื่องการถือฤกษ์ถือยามเป็นเรื่องทำให้เสียประโยชน์ โดยถือว่า ไม่ว่าจะเป็นฤกษ์ใด ยามใด หรือเวลาใด ถ้ามองเห็นช่องทางว่า เราจำเป็นต้องประชุมเพลิงญาติในวันนี้และเวลานี้ด้วย วันพรุ่งนี้เก็บอัฐิบำเพ็ญบุญกุศลแล้ว ญาติ ๆ ที่อยู่ทางไกลจะได้กลับโดยสะดวก แล้วดำเนินการตามที่กำหนดนั้น ก็จะเป็นประโยชน์มาก เพราะไม่ต้องเสียเวลาไปอีกหนึ่งวันโดย

ไม่จำเป็น และบางครั้งเวลาที่จะเสียไปนั้น เป็นเวลาที่นัดแนะในเรื่องผลประโยชน์กับบุคคลอื่น ซึ่งถ้าเลยกำหนดเวลานัดไปก็จะเป็นโมฆะ นอกจากนั้น หลักพระพุทธศาสนายังถือว่าการที่ประโยชน์ไม่เสียไปนั่นแหละเป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวบนฟ้าหรือดาวนพเคราะห์ อัฐเคราะห์ทั้งหลายจักมีอิทธิพลทำอะไรให้ได้ ดังนั้น ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่สอนเรื่องกรรมคือการกระทำเป็นสำคัญ จึงควรทำการงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนโดยไม่ต้องคอยฤกษ์คอยยามอะไรมากนัก แต่ให้ดูช่วงจังหวะเวลาที่จะลงมือทำแล้วจะได้รับประโยชน์เป็นสำคัญ ส่วนในเรื่องการถือฤกษ์ยามที่เป็นมงคลในงานมงคลตามประเพณีต่าง ๆ ก็อนุวัติตามความเชื่อในสังคมได้

การที่คนปล่อยเวลาให้ผ่านพ้นไปไม่ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้น ตามปกติแล้วมักจะมีข้ออ้างเสมอ และสิ่งที่ทำให้อ้างเช่นนั้นเกิดจากความเกียจคร้านเป็นประการสำคัญซึ่งตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้ชี้ชัดว่าความเกียจคร้านเป็นอบายมุข คือปากทางแห่งความเสื่อมแห่งชีวิตประการหนึ่งในอบายมุข 6 ดั่งพุทธพจน์ที่ว่า

"คนที่มักนอนหลับในกลางวัน เกลียดชังการลุกขึ้นในกลางคืน เป็นนักเลงขี้เมาเป็นนิจ ไม่อาจครอบครองเหย้าเรือนให้ดีได้ ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วงเลย ชายหนุ่มที่ละทิ้งการงานเสีย ด้วยอ้างเลศว่า "หนาวนัก ร้อนนัก เวลานี้เย็นเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น ส่วนผู้ใดไม่สำคัญความหนาวและความร้อนยิ่งไปกว่าหญ้าทำกิจของบุรุษอยู่ ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมจากความสุขเลย" (ที.ปา. (ไทย) 11/192/152)

บุคคลผู้เกียจคร้านผัดเพี้ยนไม่ทำการงานเช่นนี้ ย่อมเสียประโยชน์ของตนไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายในทางด้านเศรษฐศาสตร์ เพราะว่าโภคทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด โภคทรัพย์ที่มีอยู่ก็มีแต่จะหมดสิ้นไป เมื่อคนเกียจคร้านเลี่ยงงานด้วยข้ออ้างต่าง ๆ ไม่ว่าเขาจะประกอบอาชีพเกษตรกร พ่อค้า ข้าราชการ หรือพนักงานในรัฐวิสาหกิจ ห้างร้าน บริษัทอะไรก็ตาม เขาก็จะไม่ประสบผลสำเร็จในอาชีพนั้น ๆ

ตามหลักพระพุทธศาสนา "คนที่ทำงานเป็น" คือ คนที่ประกอบภารกิจการงานของตนให้เหมาะสมแก่กาลเวลาที่มาถึง ใครก็ตามที่ในการอันควรจะทำเรื่องหนึ่งแต่กลับไปทำอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นการกระทำที่สมควรแก่การตำหนิ ดั่งพระพุทธพจน์ที่ว่า "ผู้ที่ปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อนในการภายหลังย่อมเดือดร้อน ในกาลข้างหน้า เหมือนมานพหักไม้กุ่มฉะนั้น"(ขุ.ชา. (ไทย) 27/23/71.) มีเรื่องเล่าประกอบความนี้ว่า มานพหรือชายหนุ่มคนนี้เป็นคนเกียจคร้าน ไปหาฟืนกับเพื่อนตามคำสั่งของอาจารย์ ในขณะที่เพื่อน ๆ ทำงานหาฟืนกัน

ตนกลับนอนหลับจนหมดเวลา เมื่อเพื่อนปลุกให้ตื่นขึ้นจึงตรงเข้าไปหักกิ่งต้นกุ่มด้วยความเข้าใจว่าเป็นไม้แห้ง ถูกกิ่งต้นกุ่มดีดกระเด็นเข้าตา ทำให้ตาบอด ฟืนก็ไม่ได้ ตาก็บอด เพราะการปล่อยเวลาที่ควรทำงานให้ผ่านไปนั่นเอง ทรัพย์สมบัติเป็นสิ่งที่บันดาลความสุขแก่เจ้าของ คนมีทรัพย์สมบัติมากก็มีโอกาสแสวงหาความสุขจากทรัพย์ได้มาก คนมีทรัพย์น้อยก็แสวงหาความสุขจากทรัพย์ได้น้อย การแสวงหาความสุขจากทรัพย์ที่ว่านี้อาจเป็นการแสวงหาในทางที่ผิดก็ได้ หรือเป็นการแสวงหาในทางที่ถูกก็ได้ ที่ว่าเป็นการแสวงหาในทางที่ผิด คือใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางอบายมุข ได้แก่ การเป็นนักเลงหญิง การเป็นนักเลงสุรา การเป็นนักเที่ยวกลางคืนหรือนักท่องราตรี มั่วสุมในวงพนัน ชอบคบคนประเภทชักนำในทางเสียทรัพย์โดยไม่จำเป็น ส่วนในการแสวงหาความสุขจากทรัพย์ในทางที่ถูกนั้น คือการใช้สอยทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะบริโภคใช้สอยด้วยตัวเองแล้วควรจะให้ทาน คือการบริจาคทำบุญในพระพุทธศาสนาหรือ สา

ธารณกุศลต่าง ๆ ตามสมควรซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขใจจากการใช้จ่ายทรัพย์ การขาดแคลนทรัพย์มักมีสาเหตุมาจากความเกียจคร้านทำการงาน ความมัวเมาในอบายมุข ไม่รู้จักจัดการทรัพย์ และใช้จ่ายเกินฐานะ

ดังนั้น ผู้ที่จะหาทรัพย์ให้ได้และสามารถมีทรัพย์เก็บสำรองไว้ใช้ในยามจำเป็นจึงต้องปลูกฝังหลักคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา คือ 1.ขยันหาทรัพย์ โดยมีความขยันในหน้าที่การงาน ไม่เกียจคร้าน ไม่ท้อถอย เห็นความสำคัญของการทำงานเท่ากับชีวิต 2. รู้จักเก็บ เข้าใจจัดการ โดยมีสติปัญญาในการจัดการใช้ทรัพย์ว่าควรจะใช้เป็นค่าอุปโภคบริโภคเท่าใด จะทำทุนเท่าใด เก็บไว้สำรองเท่าใด 3. ไม่ประมาทมัวเมาลุ่มลงไปกับสิ่งยั่วยวนต่าง ๆ เช่น กามารมณ์ สิ่งมึนเมา การเสี่ยงโชคเล่นการพนัน และการคบคนชั่วเป็นมิตร 4. เลี้ยงชีวิตพอสมควร คือ ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินไปและไม่ฝืดเคืองเกินไป เป็นคนมัธยัสถ์คือใช้จ่ายในขนาดกลาง ๆ พอเหมาะพอดี (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2554:179-180)ผู้ที่มีคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา 4 ประการนี้แหละพระพุทธเจ้าทรงรับรองว่าจะรักษาทรัพย์ที่หามาแล้วไว้ได้อย่างแน่นอน

สรุปว่า สำหรับจุดเริ่มและแกนของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือ การบริโภคด้วยปัญญา หรือการบริโภคที่พอดี อันเป็นตัวกำหนดและควบคุมกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งหมด โดยการบริโภคด้วยปัญญายังสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ในแง่ที่ทำให้เกิดความพอดีในการบริโภคและเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่ใช่บริโภคเพื่อสนองตัณหาที่ถูกปลุกเร้าจากการแสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจนอกจากในส่วนของผู้บริโภค ผู้ผลิตที่ดีควรจะมีบทบาทในการคิดริเริ่ม สร้างนวัตกรรม เพื่อเสนอทางเลือกที่ดีขึ้น และพัฒนาชีวิตของผู้คนในสังคม มิใช่ปลุกปั่นความต้องการของผู้บริโภค ให้ลุ่มหลงอยู่ในวังวนของการเสพสิ่งปรนเปรอ เพื่อผลประโยชน์ของผู้ผลิต ทั้งนี้ นับว่าเป็นเรื่องดีที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักของตะวันตกหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่เป็นผลกระทบจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ได้เริ่มส่งผลต่อชีวิตของมนุษย์และสัตว์โลกมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีหลายทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายถึงการกระทำที่ส่งผลลบต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบภายนอกทางลบ

นอกจากนี้ ผู้คนยังเริ่มตระหนักถึงปัญหาและเริ่มหาหนทางแก้ไขด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เช่น งดรับประทานเนื้อสัตว์เพื่อลดการปล่อยมลพิษ หรือลดการใช้ถุงพลาสติกเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมและชีวิตของ

สัตว์โลก รวมถึงผู้ผลิตเริ่มมีการคิดค้นนวัตกรรมเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเหล่านี้เช่นกันจึงนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่สังคมเริ่มตระหนักถึงปัญหาและหาวิธีแก้ไข

บทความนี้ไม่ได้มีเจตนาที่จะกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์แบบตะวันตกในยุคอุตสาหกรรมนั้นเป็นต้นเหตุทั้งหมดของปัญหา เนื่องจากบริบทของสังคมยุคก่อนกับปัจจุบันนั้นมีความต่างกัน ในยุคก่อนผู้คนยังขาดสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน เศรษฐศาสตร์ในยุคอุตสาหกรรมจึงมุ่งเป้าหมายไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จะต้องใช้ความโลภ เพื่อกระตุ้นให้คนขยันทำงาน เพื่อให้เกิดการแข่งขันทางเศรษฐกิจ จะมองว่าความโลภเป็นสิ่งชั่วร้ายของมนุษย์ แต่จะต้องอาศัยสิ่งนี้เพื่อให้เศรษฐกิจเติบโต สนองความต้องการของมนุษย์ให้เพียงพอ จึงจะค่อยพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ที่จะขจัดสิ่งที่เรียกว่าตัณหาต่อไป ส่วนในปัจจุบัน เห็นได้ชัดว่าผลเสียจากการใช้ตัณหาหรือความต้องการของมนุษย์เป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือ การบริโภคนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอีกต่อไป ผู้บริโภคได้กลายเป็นเหยื่อของผู้ผลิตที่ปลุกเร้าความต้องการบริโภคให้มาก

ยิ่งขึ้นไปจนเป็นโทษ เช่น การบริโภคอาหารที่มากเกินจนก่อให้เกิดโรคภัย และยังเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ เนื่องจากทรัพยากรของโลกที่มีอยู่อย่างจำกัดโลกใบนี้ให้เป็นไปในแนวทางที่สมควรตามหลักของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มุ่งเน้นทางสายกลาง เพื่อความสงบสุขของสังคม และละเว้นการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในระบบนิเวศ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมหลักการแห่งเศรษฐศาสตร์ มีหลายอย่าง คือ 1) หลักอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนเรา ได้แก่ สัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา 2)หลักการพึ่งตนเอง ผลิตเพื่อบริโภคเอง เพียรพยายามฝึกฝนตนเองให้ดีอยู่เสมอ 3) หลักความไม่ประมาท เว้นจากความเสี่ยง ทำตนอยู่บนความไม่ประมาท ไม่หาแสวงหาความท้าทายและผลกำไรจำนวนมาก ๆ 4)หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทุกฝ่ายเกิดความพอใจได้ผลประโยชน์เท่ากัน มีความสุขกันทุกฝ่าย 5)หลักความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโอตตัปปะ มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนจากการผลิตสินค้าและบริการ หรือแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย แนวคิดการผลิต โดยเน้นที่ผู้ประกอบการเพราะเป็นผู้ตัดสินใจใช้ปัจจัยการผลิตทั้งหมด ต้องเป็นผู้มีเจตนาดี มีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพ เว้นจากมิจฉาวณิชชา มีสัมมาอาชีวะในการผลิต ไม่แสวงหากำไรมากจนเกินไป แนวคิดการบริโภค โดยเน้นการรู้จักพอประมาณในการบริโภค หรือ โภชเนมตฺตญฺยุตา และ มัชฌิมาปฏิปทา โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการควบคุมการบริโภคในระดับที่เหมาะสม แนวคิดการเงิน โดยเน้นหลักอุฏฐานสัมปทา สมชีวิตา และอารักขสัมปทา และเว้นจากอบายมุข 6 แนวคิดปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ โดยเน้นปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แนวคิดความสุขของชีวิตมนุษย์ โดยเน้นความสุขที่มนุษย์ควรมี 4 อย่าง ได้แก่ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค สุขเกิดแต่การไม่เป็นหนี้ สุขเกิดแต่การเป็นผู้ปราศจากโทษ แนวคิดการบริโภคปัจจัยพื้นฐาน โดยเน้นการรู้จักขยันหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรมให้เพิ่มมากขึ้น รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้นั้นเพื่อเป็นหลักประกันชีวิต รู้จักคบคนเพื่อให้ทรัพย์เพิ่มพูน รู้จักดำรงชีวิตให้พอเหมาะ พอดี พอเพียง ใช้จ่ายทรัพย์

เพื่อการดำรงชีวิตรัดกุมไม่ฟุ่มเฟือย สามารถทำงานได้หมดและเป็นประโยชน์ได้หมด มีคุณธรรม ตระหนักในด้านคุณธรรม ประโยชน์ในทางธรรม และประโยชน์ในทางปัญญา ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2560). **ศาสนากับการพัฒนา**. นนทบุรี: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด.

ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์.(2560). **เศรษฐศาสตร์บนทางสายกลาง**. นนทบุรี: หจก.โรงพิมพ์วัชรินทร์ พี.พี.

ทิพย์ภวิษณ์ ใสชาติ. (2557)**. วิเคราะห์ค่านิยมบริโภคตามแนวพระพุทธศาสนา**. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประเวศ วะสี. (2559). **พระพุทธศาสนาทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย**. สมุทรปราการ: บริษัท ออฟเซ็ทพลัส จำกัด

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2545). ทุนนิยมกับพระพุทธศาสนา. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันต๊ะ), **วิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา**, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547,.

พระมหาสมโภช ฐิติญาโณ (ศรีพันธ์).(2535). **ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก**, รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัลลภ กฤตยานวัช. (2552). พุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อความมั่งคั่งและความสุขของชีวิต. **ธอส. สานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์**, ปีที่ 15 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. (2552). หลักพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. **ธอส. สานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์**, ปีที่ 15 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. **(2549). การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสตร์**, รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธิตา รักพงศ์. (2551). **การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภควิภาค 4,** รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2551, .

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2554). **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำราญ อิ่มจิตต์. **เศรษฐปรัชญาในพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2547.

สุข เจริญรัตน์. (2555). “พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ”, **ธอส. สานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์**, ปีที่ 15 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน.

สุนทร บุญญาธิการ.(2552). “**บ้านพอเพียง”ธอส. สานฝันเพื่อบ้าน เพื่อคุณ ธนาคารอาคารสงเคราะห์**. ปีที่ 15 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน.

อภิชัย พันธเสน.(2558). **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558), .

Alexander H. Shand. (1990). **Free Market Morality: The Political economy of the Austrian school**. London: Routledge.

Ayn Rand. (1967). **Capitalism: The Unknown Ideal**. New York: Penguin Books.

Layard, Richard. (2005). **Happiness: Lessons from a New Sciene**. London: Penguin Books.

การพัฒนาทักษะนิสิตต้นแบบเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป ด้วยการปิดทองในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

DEVELOPMENT OF MODEL STUDENTS SKILLS FOR THE RESTORATION OF BUDDHA STATUES USING GOLD LEAF AT BUDDHAPANYA SRI DVARAVATI SANGHA COLLEGE

อัศวิน ฉิมตะวัน[1], ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว[2], พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1] Asawin Chimtawan, [2] Pattamawadee Sankheangaew,

[3]Phrajaroenphong Dammatepo

[1]Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]E-mail: asawinchim@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการและองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง 2) เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการพัฒนาทักษะของนิสิตต้นแบบ บริบทวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี และ 3) เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สำคัญและแนวทางในการจัดทำคู่มือการพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน เลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะเชิงประจักษ์ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ความรู้ในการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองเป็นการสังเคราะห์ภูมิปัญญาช่างดั้งเดิมเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ องค์ความรู้ที่สำคัญประกอบไปด้วย การเตรียมพื้นผิว การรองพื้น การปิดผิว และความรู้ด้านทองคำและอัญมณี 2) สภาพปัญหาของนิสิตต้นแบบคือการขาดทักษะพื้นฐาน และการขาดโอกาสในการลงมือปฏิบัติ นิสิตต้องการเรียนรู้แต่ขาดแหล่งเรียนรู้และโอกาสในการลงมือปฏิบัติจริง 3) ข้อเสนอแนะในการจัดทำคู่มือ ควรจัดทำในรูปแบบผสมผสาน จัดทำเป็นหนังสือและภาพเคลื่อนไหว ที่มีองค์ความรู้พื้นฐานครบถ้วน พร้อมเทคนิคและวิธีการ เผยแพร่ได้ในหลายช่องทาง

คำสำคัญ: นิสิตต้นแบบ; การปิดทอง; การบูรณปฏิสังขรณ์; พระพุทธรูป

Abstract

This research aimed to: (1) study the process and body of knowledge concerning the restoration of Buddha statues through gold leaf gilding; (2) analyze the status of challenges and skill development processes among model students within the context of Buddhapanya Sri

Dvaravati Buddhist College; and 3) provide important body knowledge and guidelines for developing a skill development manual on Buddha statue restoration through gold leaf gilding. Data was collected through in-depth interviews and focus group discussions with 20 key informants selected via purposive sampling. The data were analyzed using empirical analysis and organized through thematic content analysis. The findings revealed that: 1. The body of knowledge in restoring Buddha statues through gold leaf gilding synthesizes traditional craftsmanship wisdom with modern sciences. Key components include surface preparation, priming, surface gilding, and technical knowledge regarding gold leaf and gemstones. 2. The status of challenges faced by the model students was a lack of foundational skills and limited opportunities for practical, hands-on experience. Although students exhibited a high motivation to learn, they lacked access to dedicated learning resources and practical application opportunities. 3. Recommendations for manual development suggest a blended format incorporating both printed media and moving images (video content). The manual should comprehensively cover foundational knowledge, techniques, and methodologies, allowing for dissemination across multiple channels.

Keywords: Model Students; Gold Leaf Gilding; Restoration; Buddha Statues

บทนำ

ประเทศไทยมีจำนวนประชากรประมาณ 71 ล้านคน มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาประมาณ 66 ล้านคน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 5 ประการ คือ 1. ศาสดา 2. หลักธรรม 3. นักบวช 4. ศาสนสถาน 5. เครื่องหมายหรือสิ่งแทนที่พึงเคารพบูชา (สุชีพ ปุญญานุภาพ,2534) พระพุทธรูปจัดเป็นองค์ประกอบข้อที่ 5 ในประเทศไทยมีวัดมากถึง 42,887 วัด มีพระภิกษุ 207,875 รูปในปี พุทธศักราช 2565 (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2567) ทุกวัดที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วจะต้องมีอุโบสถเพื่อไว้ทำสังฆกรรม และในอุโบสถทุกแห่งจะต้องมีพระพุทธรูปอยู่เป็นพระประธานประจำอุโบสถนั้น จากข้อมูลจำนวนวัดจึงสามารถกล่าวได้ว่า ในประเทศไทยจะมีพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่ในอุโบสถไม่น้อยกว่า 42,887 องค์ ทั้งนี้ยังไม่ได้นับรวมพระพุทธรูปสำหรับกราบไหว้บูชาในกุฏิของพระภิกษุอีก 207,875 องค์ และยังมีพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในวิหาร ศาลา สถานที่ราชการ และบ้านเรือนประชาชน อีกเป็นจำนวนมาก

ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่เมื่อคนไทยเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย วัสดุที่นิยมมากที่สุดคือสัมฤทธิ์ เป็นเวลามากกว่า 1,300 ปีมาแล้วที่มีการสร้างพระพุทธรูป จวบจนทุกวันนี้จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าประเทศไทยมีพระพุทธรูปมากกว่าจำนวนประชากรในประเทศและมีพระพุทธรูปมากกว่า

ประเทศใด ๆ ในโลก (Luang Boribal Buribhand, 2015) พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยตั้งแต่พระราชาจนถึงประชาชนโดยทั่วไป จึงนิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลต่าง ๆ ด้วยคติความเชื่อและความนิยมนี้จึงทำให้ประเทศไทยมีพระพุทธรูปอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นพระพุทธรูปที่สำคัญ มีทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ ที่เป็นพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนมีไว้บูชาตามบ้านเรือน โดยเฉพาะพระพุทธรูปตามวัดตามอารามต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อเวลาผ่านไปพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุ ไม่ว่าจะเป็นปูน ไม้ โลหะ หิน อัญมณี หรือแม้แต่วัสดุสมัยใหม่อย่างเรซิ่น ย่อมต้องมีการชำรุดไปตามกาลเวลา ยิ่งเป็นพระพุทธรูปที่ปิดทับผิวด้วยทองคำด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการง่ายที่ผิวจะชำรุดเสียหาย การซ่อมแซมและการบูรณะปิดทองพระพุทธรูปด้วยทองคำนี้ เป็นงานศิลปกรรมชั้นสูงของไทยแขนงหนึ่งที่จัดอยู่ในงานช่างสิบหมู่ จะมีเรียนกันอยู่ในวิทยาลัยช่างศิลป์โดยส่วนมาก การจะซ่อมแซมพระพุทธรูปนั้นจึงต้องใช้ความรู้ความชำนาญและทักษะทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ควบคู่กันไป

หากนิสิตซึ่งเป็นพุทธบริษัทที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในฐานะพุทธศาสนิกชน สามารถที่จะทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองด้วยตัวเองได้ ก็จะทำให้พระพุทธรูปที่ถูกปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรมไปตามเวลากลับมามีความสมบูรณ์สวยงาม เป็นที่น่ากราบไหว้เคารพบูชา ยังศรัทธาของพุทธศาสนิกชน หรือแม้แต่ตนเองให้มีมากยิ่งขึ้นได้ สามารถทำให้ผู้ที่ยังไม่ศรัทธาให้มาศรัทธาได้ สามารถทำให้ผู้ที่มีความศรัทธาอยู่แล้วมีความศรัทธามากยิ่งขึ้นไป หากปล่อยพระพุทธรูปให้เกิดความชำรุดทรุดโทรมลงไปเรื่อย ๆ ไม่มีการดูแลรักษาและบูรณปฏิสังขรณ์อย่างถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาขึ้นได้ ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงควรอย่างยิ่งที่จะเรียนรู้และฝึกฝนเพื่อทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองด้วยตนเองให้เกิดความชำนาญ เพื่อเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนามิให้เสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการและองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง

2. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการพัฒนาทักษะของนิสิตต้นแบบ บริบทวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

3. เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สำคัญและแนวทางในการจัดทำคู่มือการพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Research) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย เทคนิค Participatory workshop สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำ การออกแบบกิจกรรมการอบรมให้ความรู้พร้อมสาธิตวิธีการปิดทองคำ โดยใช้นิสิตระดับปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม จำนวน 13 คน เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ เป็นผู้ที่มีสนใจในการพัฒนาชุมชนในถิ่นที่อยู่ของตน เป็นพุทธศาสนิกชนที่ตระหนักถึงความจำเป็นในการรักษาพระพุทธรูปแต่ไม่มีความรู้และความสามารถในด้านการปิดทองมาก่อน มีความยินดีและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด ครอบคลุมประเด็นตรงตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ก่อนปรับปรุงและทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย นัดหมายวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้วิธีการแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และด้านผู้ให้ข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้เทคนิค การวิเคราะห์ด้านเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดระเบียบและตีความข้อมูลอย่างเป็นระบบ ขั้นตอนเริ่มจากการถอดเทปสัมภาษณ์ และจัดเรียงข้อมูลตามประเด็นคำถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะเชิงประจักษ์ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น จากนั้นจึงทำการจำแนกหมวดหมู่ (Categorization) เพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูลกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษากระบวนการและองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การอนุรักษ์ศาสนสมบัติและพุทธศิลป์ 2) เทคนิคการปิดทองพระพุทธรูป และ 3) หลักธรรมที่ใช้พัฒนาทักษะและจิตใจของผู้ปฏิบัติ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการดูแลศาสนสถานและศาสนสมบัติของวัด เนื่องจากวัดเป็นแหล่งรวมพุทธศิลป์และมรดกทางวัฒนธรรม การบูรณปฏิสังขรณ์จึงต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ โดยรักษาคุณค่าเดิมของพระพุทธรูปให้มากที่สุด (กรมศิลปากร, 2544) ทั้งนี้ พระวินัยและกฎหมายคณะสงฆ์ยังกำหนดให้พระสงฆ์และเจ้าอาวาสมีหน้าที่ดูแลเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด (วิ.มหา. (ไทย), 2/109/294; พระวิสุทธิภัทรธาดา, 2545) กระบวนการปิดทองประกอบด้วยการประเมินสภาพพระพุทธรูป การเลือกวัสดุ การเตรียมพื้นผิว การรองพื้น การใช้วัสดุประสาน การพิจารณาระยะหมาด การวางแผ่นทอง การเกยทอง การกระทุ้งทอง

และการเก็บรายละเอียด ทุกขั้นตอนต้องอาศัยความรู้ ความประณีต และประสบการณ์ หากเลือกวัสดุหรือปฏิบัติไม่ถูกต้องอาจทำให้ผิวทองหมอง หลุดล่อน หรือสร้างความเสียหายแก่องค์พระได้ (กรมศิลปากร, 2553) นอกจากนี้ การปิดทองยังเป็นการแสดงความศรัทธา การบูชาพระพุทธเจ้า และการมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา (พระนิเทศก์ โรจนาโณ, 2564) จึงควรบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา กับหลักสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีความเพียร สมาธิ สติ ความรอบคอบ และความรับผิดชอบ

2. ผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการพัฒนาทักษะของนิสิตต้นแบบ ผลการวิจัยพบว่า นิสิตต้นแบบซึ่งประกอบด้วยพระภิกษุ แม่ชี และคฤหัสถ์ ตระหนักถึงปัญหาพระพุทธรูปที่ชำรุด ผิวทองหลุดลอก สีหมองคล้ำ แตกร้าว และขาดการดูแลอย่างเหมาะสม แม้นิสิตมีศรัทธาและต้องการช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ยังขาดความรู้และทักษะด้านการประเมินสภาพ การเตรียมพื้นผิว การเลือกวัสดุ การกะระยะหมาด และการปิดทองอย่างถูกต้อง จึงไม่มั่นใจในการปฏิบัติและกังวลว่าจะทำให้องค์พระเสียหายมากกว่าเดิม อุปสรรคสำคัญ ได้แก่ วัสดุและทองคำเปลวแท้มีราคาสูง การเข้าถึงครูช่างทำได้ยาก ขาดคู่มือและการอบรมเชิงปฏิบัติการ ตลอดจนขาดหน่วยงานสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การซ่อมแซมด้วยการลองผิดลองถูกหรือใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสมอาจทำให้ผิวทองหลุดลอก สีรองพื้นกลบลวดลายเดิม และลดทอนคุณค่าทางพุทธศิลป์ ดังนั้น กระบวนการพัฒนาทักษะควรประกอบด้วยการให้ความรู้พื้นฐาน การสาธิต การฝึกกับชิ้นงานจำลอง การปฏิบัติจริงภายใต้การกำกับของผู้เชี่ยวชาญ และการสะท้อนผลหลังการฝึก พร้อมสนับสนุนคู่มือ วัสดุ อุปกรณ์ และเครือข่ายครูช่าง เพื่อให้นิสิตสามารถเป็นแกนนำในการอนุรักษ์พุทธศิลป์ได้อย่างถูกต้อง ปลอดภัย และยั่งยืน

3. ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้และแนวทางจัดทำคู่มือ ผลการวิจัยพบว่า คู่มือการพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองควรประกอบด้วยองค์ความรู้สำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับคุณค่า ประเภท วัสดุ และการประเมินสภาพพระพุทธรูป 2) ความรู้และทักษะการปิดทองตั้งแต่การเตรียมพื้นผิว การรองพื้น การใช้วัสดุประสาน การกะระยะหมาด การวางแผ่นทอง การเกยทอง การกระทุ้งทอง การกวาดทอง และการดูแลหลังปิดทอง และ 3) การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาความเพียร สมาธิ สติ และความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติ คู่มือควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย มีภาพประกอบ แสดงวัสดุและอุปกรณ์ ขั้นตอนการปฏิบัติ ข้อควรระวัง ปัญหาที่พบบ่อย และแนวทางแก้ไข พร้อมทั้งมีแบบตรวจสอบก่อนปฏิบัติและแบบประเมินทักษะ นอกจากนี้ ควรกำหนดข้อควรระวังว่า ผู้เริ่มต้นไม่ควรบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปเก่าแก่หรือพระพุทธรูปที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมโดยไม่มีผู้เชี่ยวชาญกำกับ โดยสรุป คู่มือดังกล่าวจะช่วยให้นิสิตต้นแบบมีความรู้ ทักษะ จิตสำนึกในการอนุรักษ์ และคุณธรรมในการปฏิบัติงาน สามารถนำความรู้ไปใช้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ได้อย่างถูกต้อง ประณีต และยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ การพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการบูรณาการองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ เทคนิคการปิดทอง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบและมีคู่มือประกอบการฝึกปฏิบัติจะช่วยแก้ปัญหาการขาดความรู้และทักษะของพระภิกษุ นิสิต และประชาชนผู้สนใจ ทำให้สามารถร่วมอนุรักษ์พระพุทธรูปและศาสนวัตถุในท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน 4 ควบคู่กับการปฏิบัติงาน ช่วยเสริมสร้างความเพียร ความใส่ใจ ความละเอียดรอบคอบ และการมีสติในการทำงาน ส่งผลให้การปิดทองพระพุทธรูปเป็นทั้งกระบวนการอนุรักษ์พุทธศิลป์ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาด้านการบูรณะ และการพัฒนากายกับจิตของผู้ปฏิบัติไปพร้อมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการพัฒนาทักษะนิสิตต้นแบบเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ ภูมิปัญญาช่างวัสดุศาสตร์ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการฝึกปฏิบัติของนิสิตต้นแบบ ผลการวิจัยมิได้แสดงให้เห็นเพียงกรรมวิธีการปิดทองเท่านั้น แต่ยังสะท้อนปัญหาการถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะทาง เงื่อนไขของการพัฒนาทักษะ และความจำเป็นในการจัดทำคู่มือเพื่อขยายโอกาสการเรียนรู้ให้แก่พระสงฆ์ นิสิต และประชาชน ผู้วิจัยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

1. การศึกษากระบวนการและองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง ผลการวิจัยพบว่า การบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดซับซ้อนและต้องอาศัยองค์ความรู้หลายด้านประกอบกัน ได้แก่ การประเมินสภาพพระพุทธรูป ความรู้เกี่ยวกับวัสดุเดิม ทองคำเปลว อัญมณี วัสดุอุดโป๊ว วัสดุประสาน การปรับพื้นผิว การรองพื้น การพิจารณาระยะหมาด การปิดทอง และการเก็บรายละเอียด ทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน หากดำเนินการผิดพลาดในขั้นตอนหนึ่งย่อมส่งผลต่อคุณภาพและความคงทนของงานในขั้นตอนต่อไป ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การปิดทองมิใช่เพียงขั้นตอนสุดท้ายของการตกแต่งพื้นผิว แต่เป็นผลรวมของการเตรียมการทั้งหมดตั้งแต่ก่อนเริ่มปิดทอง ความงดงามของผิวทองที่ปรากฏภายนอกจึงขึ้นอยู่กับความถูกต้องของการประเมินสภาพและการเตรียมพื้นผิวเป็นสำคัญ หากพื้นผิวยังมีรอยแตกร้าว รูตามด รอยกะเทาะ หรือรอยขัด แผ่นทองคำเปลวที่มีความบางมากจะติดแนบและทำให้ข้อบกพร่องเหล่านั้นปรากฏชัดเจนขึ้น การอุดโป๊ว การขัด และการรองพื้นจึงมิใช่งานประกอบที่มีความสำคัญรองลงมา หากเป็นรากฐานของคุณภาพงานปิดทองทั้งหมด ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของกรมศิลปากรที่เน้นว่า การอนุรักษ์ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงการรักษาคุณค่าเดิมของศิลปวัตถุและโบราณวัตถุเป็นสำคัญ มิใช่เพียงการทำให้วัตถุกลับมาดูใหม่หรือ

สวยงามเท่านั้น อีกประเด็นหนึ่งที่ค้นพบคือ ไม่มีวัสดุหรือกรรมวิธีใดเหมาะสมกับพระพุทธรูปทุกประเภท พระพุทธรูปที่สร้างจากปูน ไม้ โลหะ ศิลา หรือวัสดุสังเคราะห์มีคุณสมบัติและข้อจำกัดแตกต่างกัน การเลือกวัสดุอุดโป๊ว วัสดุประสาน และสีรองพื้นจึงต้องพิจารณาความสัมพันธ์กับวัสดุเดิม ความชื้น สภาพแวดล้อม และอายุขององค์พระ การเลือกใช้วัสดุโดยคำนึงถึงความสะดวกหรือความรวดเร็วเพียงอย่างเดียวอาจทำให้งานดูเรียบร้อยในระยะแรก แต่เกิดการพอง แตกร้าว หรือหลุดล่อนในระยะต่อมาได้ ผลการศึกษานี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร (2550:17) ที่แยกความหมายของการสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการบูรณะต้องซ่อมแซมปรับปรุงให้ใกล้เคียงของเดิมมากที่สุดและต้องไม่ทำลายคุณค่าหรือหลักฐานเดิมของวัตถุนั้น พระพุทธรูปแต่ละองค์จึงต้องได้รับการพิจารณาตามสภาพจริง ไม่ควรใช้วิธีการสำเร็จรูปเดียวกันกับทุกชิ้นงาน โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ผู้ปฏิบัติต้องประเมินขอบเขตความสามารถของตนและประสานผู้เชี่ยวชาญเมื่อพบความเสียหายที่ซับซ้อน

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของพระบุญช่วย ฐิตจิตฺโต (2562:60–67) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาททั้งในด้านการดูแลรักษา การให้ความรู้ และการประสานความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ขณะเดียวกันยังพบปัญหาว่า พระสงฆ์จำนวนหนึ่งขาดความรู้ความเข้าใจด้านการอนุรักษ์อย่างถูกต้อง ดังนั้น การพัฒนาทักษะนิสิตต้นแบบให้เข้าใจทั้งหลักการอนุรักษ์และวิธีปฏิบัติด้านการปิดทองจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยลดช่องว่างดังกล่าว เพราะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดเป็นทั้งศาสนวัตถุและมรดกทางวัฒนธรรม การบูรณปฏิสังขรณ์จึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับภารกิจการดูแลศาสนสมบัติ มิใช่เป็นเรื่องของช่างภายนอกเพียงฝ่ายเดียว นอกจากมิติทางวัสดุแล้ว ผลการวิจัยยังพบว่า การปิดทองพระพุทธรูปมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ คติความเชื่อ และการบูชาพระรัตนตรัย ผิวทองที่สุกสว่างมิได้มีความหมายเฉพาะด้านความงาม แต่เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระพุทธคุณ ความบริสุทธิ์ และแสงสว่างแห่งพระธรรม พระพุทธรูปที่ได้รับการปิดทองจึงเป็นทั้งผลงานทางศิลปกรรมและเครื่องน้อมนำจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระนิเทศก์ โรจนาโณ (คำมูล) (2564) ที่พบว่า คติความเชื่อในการปิดทองพระพุทธรูปสัมพันธ์กับคติเรื่องการบูชา คติเรื่องโลกนี้และโลกหน้า และคติเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน การนำทองคำเปลวแผ่นเล็กมาปิดบนองค์พระจึงเป็นทั้งการแสดงศรัทธาของบุคคลและการมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ในมิติของการอนุรักษ์จำเป็นต้องแยกให้ชัดเจนระหว่างการปิดทองเพื่อสักการะกับการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างเป็นระบบ เพราะการซ่อมแซมพระพุทธรูปต้องคำนึงถึงวัสดุเดิม สภาพความเสียหาย และผลกระทบในระยะยาว ยิ่งไปกว่านั้น ผลการวิจัยยังสัมพันธ์กับแนวคิดของพระมหาปพน กตสาโร (แสงย้อย) (2560) ที่อธิบายว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ เป็นสื่อกลางให้พุทธศาสนิกชนระลึกถึงพระพุทธคุณ และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ขณะเดียวกัน งานของภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ (2560) ก็ชี้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็น

เครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า มีคุณค่าทางจิตใจ และเป็นรากฐานของจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดังนั้น การบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองให้กลับมางดงามและเหมาะแก่การบูชาจึงมิใช่เพียงการคืนสภาพทางกายภาพของวัตถุ แต่เป็นการธำรงคุณค่าทางศรัทธาและพุทธศิลป์ที่มีต่อชุมชนด้วย

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มีความสำคัญตรงที่ทำให้มองการปิดทองพระพุทธรูปอย่างเป็นองค์รวม คือ เป็นการประสานกันระหว่างวัสดุศาสตร์ ภูมิปัญญาช่าง สุนทรียภาพ และพระพุทธศาสนา ความสำเร็จของงานมิได้พิจารณาเพียงว่าผิวทองมีความสุกสว่างหรือไม่ แต่ต้องพิจารณาว่าวัสดุที่ใช้เหมาะสมหรือไม่ กระบวนการรักษาคุณค่าเดิมไว้ได้เพียงใด งานมีความคงทนหรือไม่ และผู้ปฏิบัติมีความรับผิดชอบต่อศาสนวัตถุมากน้อยเพียงใด ข้อสรุปนี้สอดคล้องกับแนวคิดของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2526) ที่กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมและเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรักษาพุทธศิลป์ ประติมากรรม จิตรกรรม และวัฒนธรรมไว้ในพื้นที่เดียวกัน

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการพัฒนาทักษะของนิสิตต้นแบบในบริบทวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ผลการวิจัยพบว่า นิสิตต้นแบบจำนวน 13 คนมีพื้นฐานความรู้และระดับความสนใจแตกต่างกัน บางคนสนใจการปิดทองพระพุทธรูปมาก่อน แต่ไม่เคยลงมือปฏิบัติ ไม่ทราบว่าจะเริ่มต้นอย่างไร และไม่สามารถเข้าถึงครูช่างหรือแหล่งเรียนรู้ได้ ส่วนบางคนไม่เคยสนใจมาก่อน แต่เมื่อได้เข้าร่วมการอบรม เห็นกระบวนการ และทดลองปฏิบัติจริง จึงเกิดความสนใจและต้องการพัฒนาทักษะต่อไป กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวเป็นนิสิตระดับปริญญาโทของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีตามขอบเขตที่กำหนดไว้ในการวิจัย ข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่า ความสนใจมิได้เกิดขึ้นเฉพาะก่อนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ แต่สามารถเกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงได้ การได้เห็นวัสดุจริง การสังเกตผู้เชี่ยวชาญ และการลงมือทำด้วยตนเอง ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจคุณค่าและความละเอียดของงานมากกว่าการรับฟังคำอธิบายเพียงอย่างเดียว การเรียนรู้เชิงปฏิบัติจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงฝึกทักษะ แต่ยังช่วยสร้างแรงจูงใจและเปลี่ยนมุมมองของผู้เรียนที่มีต่องานปิดทองพระพุทธรูปด้วย อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้มีรายละเอียดมากเกินกว่าจะถ่ายทอดและจดจำได้ทั้งหมดภายในระยะเวลาสั้น เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่การประเมินสภาพพระพุทธรูปไปจนถึงการเก็บรายละเอียดหลังปิดทอง ผู้เรียนจึงอาจเข้าใจหลักการในช่วงบรรยาย แต่ไม่สามารถนำทุกส่วนไปปฏิบัติได้ทันที ปัญหานี้สะท้อนลักษณะเฉพาะของงานช่างที่ประกอบด้วยทั้งความรู้ที่อธิบายเป็นข้อความได้และความรู้จากประสบการณ์ที่ต้องเกิดจากการลงมือทำ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การเปิดแผ่นทองไม่ให้พับหรือปลิว การกำหนดระยะเกย การลูบทองให้ถูกทิศทาง และการใช้อุปกรณ์ด้วยน้ำหนักที่เหมาะสม แม้ผู้เรียนจะเห็นผู้เชี่ยวชาญสาธิต แต่เมื่อลงมือจริงกลับพบว่า แผ่นทองตอบสนองต่อกระแสลม ลมหายใจ และการเคลื่อนไหวของมืออย่างละเอียดอ่อน ผู้เรียนต้องใช้ทั้งสายตา มือ สมาธิ และการควบคุมลมหายใจพร้อมกัน ความสามารถดังกล่าวจึงไม่เกิดขึ้นจากการจดจำ แต่เกิดจากการฝึกซ้ำและการสะสมประสบการณ์

ผลการวิจัยยังสะท้อนข้อจำกัดด้านวัสดุและค่าใช้จ่าย เนื่องจากแผ่นทองคำเปลวแท้มีราคาสูง ขณะที่ผู้เริ่มฝึกย่อมมีโอกาสทำให้แผ่นทองพับ ฉีกขาด หรือสูญเสียระหว่างการปฏิบัติ หากผู้เรียนต้อง

รับภาระค่าวัสดุด้วยตนเองทั้งหมด ย่อมไม่สามารถฝึกซ้ำได้มากพอที่จะเกิดความชำนาญ ปัญหาด้านเศรษฐกิจจึงเชื่อมโยงโดยตรงกับโอกาสในการพัฒนาทักษะ มิใช่เป็นเพียงปัจจัยประกอบภายนอก สำหรับสภาพแวดล้อม พบว่า แสง กระแสลม ตำแหน่งชิ้นงาน และระยะเวลาการทำงานมีผลต่อคุณภาพการปฏิบัติ หากแสงไม่เหมาะสม ผู้เรียนจะมองรอยต่อได้ยาก หากมีกระแสลม แผ่นทองอาจเคลื่อนหรือปลิว และหากทำงานต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผู้เรียนอาจเกิดความล้าของสายตาและกล้ามเนื้อ ส่งผลให้มือไม่นิ่งและตัดสินใจผิดพลาด ดังนั้น การพัฒนาทักษะจึงต้องครอบคลุมถึงการจัดสภาพแวดล้อมและการดูแลความพร้อมทางร่างกายด้วย

ผู้วิจัยยังพบความแตกต่างด้านจิตใจของนิสิต บางคนมีความรีบร้อนและคาดหวังว่าตนจะสามารถปฏิบัติได้หลังจากชมการสาธิต เมื่อผลงานไม่เป็นไปตามความคาดหวังจึงเกิดความท้อแท้ ขณะที่บางคนยอมรับความผิดพลาด สังเกตสาเหตุ และพยายามปรับปรุงการทำงานในครั้งต่อไป ผู้เรียนกลุ่มหลังมีแนวโน้มพัฒนาทักษะได้ชัดเจนกว่า เพราะมิได้มองความผิดพลาดเป็นหลักฐานของความล้มเหลว แต่มองเป็นข้อมูลสำหรับการเรียนรู้ ข้อค้นพบนี้สามารถอธิบายผ่านหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นธรรมแห่งความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา โดยพุทธทาสภิกขุ (2537:90) อธิบายว่า อิทธิบาทเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา อีกทั้งยังสอดคล้องกับคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559:399) ที่อธิบายว่า ฉันทะคือความรักและเห็นคุณค่าของงาน วิริยะคือความเพียร จิตตะคือความเอาใจใส่จดจ่อ และวิมังสาคือการใช้ปัญญาตรวจสอบ ทบทวน และปรับปรุงงาน หลักธรรมดังกล่าวจึงสอดคล้องกับธรรมชาติของการพัฒนาทักษะที่ต้องใช้ความสนใจ ความเพียร สมาธิ และการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน สติปัฏฐาน 4 ยังสามารถนำมาใช้กำกับการฝึกได้อย่างเป็นรูปธรรม ผู้เรียนต้องรู้เท่าทันสภาพร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้าและการสั่นของมือ รู้เท่าทันความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อผลงานสำเร็จหรือผิดพลาด รู้สภาพจิตที่กำลังรีบร้อน หงุดหงิด หรือท้อแท้ และพิจารณาเหตุปัจจัยของความสำเร็จหรือความผิดพลาดตามความเป็นจริง แนวคิดนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของพระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ) (2549:24–25) ที่กล่าวว่า สติปัฏฐานหมายถึงการระลึกรู้ที่เข้าไปตั้งไว้ในกาย เวทนา จิต และธรรม หรือการตั้งสติเพื่อรู้เท่าทันสภาวธรรมตามความเป็นจริง งานวิจัยกำหนดให้อิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน 4 เป็นแนวคิดสำคัญสำหรับการพัฒนาทักษะของนิสิตต้นแบบ กระบวนการพัฒนาทักษะจึงควรดำเนินอย่างเป็นลำดับ เริ่มจากการสร้างความตระหนัก การให้ความรู้พื้นฐาน การสาธิต การฝึกทักษะย่อย การฝึกบนชิ้นงานจำลอง การปฏิบัติจริงภายใต้การกำกับ และการสะท้อนผลหลังการฝึก กระบวนการเตรียมการ วางแผน ปฏิบัติ สังเกตผล และสะท้อนผลยังสอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินการวิจัยที่กำหนดไว้ในการวิจัยครั้งนี้

การใช้นิสิตคฤหัสถ์เป็นกลุ่มต้นแบบยังมีนัยสำคัญในด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม เพราะแสดงให้เห็นว่า คฤหัสถ์สามารถเกิดความสนใจและมีศักยภาพในการเรียนรู้งานอนุรักษ์พุทธศิลป์ได้ เมื่อคฤหัสถ์สามารถ

เรียนรู้และพัฒนาทักษะ พระภิกษุซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวัด พระพุทธรูป และศาสนสมบัติ ย่อมสามารถได้รับประโยชน์จากองค์ความรู้ดังกล่าวในการสำรวจ ดูแลเบื้องต้น ประสานผู้เชี่ยวชาญ และสร้าง

ความร่วมมือกับชุมชนได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการดูแลศาสนสมบัติของวัด ซึ่งปรากฏในงานของพระบุญช่วย ฐิตจิตฺโต (2562:60–67) และพระมหานิพนธ์ เกินสกุล (2560:127–138) ที่ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาททั้งด้านการดูแลรักษา การให้ความรู้ และการร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มิได้ชี้เพียงว่านิสิตขาดความรู้หรือทักษะ แต่แสดงให้เห็นระบบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ทั้งแหล่งเรียนรู้ ครูช่าง ระยะเวลา วัสดุ สภาพแวดล้อม ร่างกาย และสภาพจิตใจ การแก้ปัญหาจึงไม่ควรใช้วิธีเพิ่มเวลาบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องออกแบบกระบวนการฝึกที่ต่อเนื่อง สนับสนุนให้ผู้เรียนได้ลงมือทำและมีผู้ให้คำแนะนำระหว่างการพัฒนา

3. อภิปรายผลองค์ความรู้ที่สำคัญและแนวทางในการจัดทำคู่มือการพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง ผลการวิจัยพบว่า คู่มือมีความจำเป็นต่อการจัดระบบองค์ความรู้ที่มีรายละเอียดจำนวนมาก และช่วยให้ผู้เรียนสามารถศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการอบรมเพียงครั้งเดียวไม่สามารถทำให้ผู้เรียนจดจำกระบวนการทั้งหมดได้ คู่มือจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้จากผู้เชี่ยวชาญกับการฝึกของผู้เรียน และช่วยลดข้อจำกัดจากการไม่มีแหล่งข้อมูลสำหรับทบทวนภายหลังการอบรม เนื้อหาของคู่มือควรครอบคลุมองค์ความรู้ตามผลการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปและการประเมินสภาพ ทองคำเปลว อัญมณี วัสดุอุดโป๊ว วัสดุประสาน การเตรียมพื้นผิว การรองพื้น การพิจารณาระยะหมาด เทคนิคการปิดทอง การเก็บรายละเอียด ประวัติศาสตร์ คติความเชื่อ และหลักธรรมที่ใช้กำกับการปฏิบัติ การรวบรวมเนื้อหาเหล่านี้ไว้ในแหล่งเดียวช่วยลดปัญหาความรู้กระจัดกระจายและทำให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม คู่มือไม่ควรมีลักษณะเป็นเพียงรายการขั้นตอน แต่ต้องอธิบายเหตุผลของแต่ละขั้น แสดงข้อดี ข้อจำกัด ข้อควรระวัง และผลเสียที่อาจเกิดจากการเลือกใช้วัสดุหรือวิธีการไม่เหมาะสม แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร (2550:17) ที่เน้นการวางแผน การดูแลรักษา และการปฏิบัติต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างระมัดระวัง เพื่อให้คงคุณค่าไว้ได้มากที่สุด

ตัวอย่างเช่น การอธิบายวัสดุประสานควรทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่า เหตุใดวัสดุบางชนิดจึงเหมาะกับพระพุทธรูปที่สร้างใหม่ แต่ไม่เหมาะกับพระพุทธรูปปูนที่มีความชื้นสะสม ความเข้าใจในเหตุผลจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจจากสภาพงานจริง มิใช่เพียงทำตามขั้นตอนโดยไม่เข้าใจผลกระทบ คู่มือควรมีส่วนอธิบายปัญหาที่พบบ่อยและแนวทางวิเคราะห์สาเหตุ เช่น ทองไม่ติดอาจสัมพันธ์กับระยะหมาด ทองจมอาจเกิดจากวัสดุประสานยังเปียก และรอยต่อปรากฏอาจเกิดจากระยะเกยไม่เหมาะสม การนำเสนอในลักษณะปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข จะช่วยฝึกให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์และนำข้อผิดพลาดมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักวิมังสาในอิทธิบาท 4 ตามคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559:399) ที่เน้นการตรวจสอบ ทบทวน และปรับปรุงงานด้วยปัญญา ผลการวิจัยเสนอให้คู่มือมีรูปแบบผสมผสานระหว่าง

หนังสือและสื่อภาพเคลื่อนไหว เนื่องจากสื่อทั้งสองประเภทมีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกัน คู่มือรูปเล่มเหมาะสำหรับอธิบายหลักการ วัสดุ และข้อควรระวัง ส่วนสื่อภาพเคลื่อนไหวเหมาะสำหรับแสดงท่าทาง จังหวะการเปิดทอง การวางแผ่นทอง ทิศทางการลูบ และการใช้น้ำหนักมือ ในเอกสารวิจัยได้กำหนดแนวทางให้คู่มือประกอบด้วยทั้งรูปเล่มและภาพเคลื่อนไหว เพื่อให้เนื้อหามีความครบถ้วนและเข้าถึงได้หลายช่องทาง การใช้สื่อผสมสอดคล้องกับลักษณะขององค์ความรู้ด้านงานช่าง เพราะความรู้ส่วนหนึ่งสามารถบันทึกเป็นข้อความและภาพนิ่งได้ แต่ความรู้จากประสบการณ์บางส่วนต้องเรียนรู้ผ่านการสังเกตการเคลื่อนไหวและการฝึกจริง อย่างไรก็ตาม แม้สื่อภาพเคลื่อนไหวจะช่วยให้เห็นการปฏิบัติชัดเจนขึ้น แต่ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะได้หากไม่ลงมือฝึก การดูสื่อหลายครั้งอาจทำให้ผู้เรียนรู้สึกคุ้นเคย แต่ความคุ้นเคยทางสายตาไม่เท่ากับความสามารถในการควบคุมมือและวัสดุจริง

คู่มือจึงควรใช้ใน 3 ช่วงของการเรียนรู้ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนการอบรม การใช้ประกอบการสาธิตและฝึกปฏิบัติ และการใช้ทบทวนภายหลังการอบรม ก่อนการอบรม ผู้เรียนสามารถศึกษาคำศัพท์ วัสดุ และภาพรวมของกระบวนการ ระหว่างการอบรมสามารถใช้คู่มือตรวจสอบลำดับขั้น ส่วนภายหลังการอบรมสามารถใช้วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาจากการฝึกซ้ำ ข้อจำกัดสำคัญของคู่มือคือ ไม่สามารถทดแทนครูช่าง การฝึกซ้ำ วัสดุ และพื้นที่ปฏิบัติงาน ความรู้บางอย่าง เช่น น้ำหนักมือ ระยะหมาด และการตอบสนองของวัสดุ ต้องได้รับการเรียนรู้จากประสบการณ์และคำแนะนำเฉพาะบุคคล คู่มือจึงควรกำหนดขอบเขตการใช้งานอย่างชัดเจน โดยระบุว่า ผู้เรียนระดับเริ่มต้นไม่ควรนำความรู้ไปทดลองกับพระพุทธรูปเก่าหรือวัตถุสำคัญโดยไม่มีผู้เชี่ยวชาญกำกับ ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับงานของพระบุญช่วย ฐิตจิตฺโต (2562:60 – 67) ที่เสนอว่า ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่พระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในวัดที่เป็นที่ตั้งหรือเก็บรักษาศิลปวัตถุ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ในระดับสถาบัน วิทยาลัยสงฆ์สามารถนำคู่มือไปใช้เป็นพื้นฐานของหลักสูตรอบรมระยะสั้น โดยแบ่งเนื้อหาและการฝึกออกเป็นช่วง แทนการถ่ายทอดทั้งหมดภายในวันเดียว คู่มือยังสามารถช่วยให้ครูผู้สอนใช้กรอบเนื้อหาร่วมกันและช่วยให้การจัดอบรมแต่ละครั้งมีความต่อเนื่องมากขึ้น ในระดับสังคม คู่มือสามารถเป็นสื่อสร้างความรู้แก่พระสงฆ์ นิสิต และคฤหัสถ์ ช่วยให้ผู้สนใจมองเห็นคุณค่าของพุทธศิลป์และเข้าใจข้อควรระวังในการดูแลพระพุทธรูป การเผยแพร่คู่มือจึงไม่ควรมุ่งให้ผู้ศึกษาทุกคนสามารถเป็นช่างได้ทันที แต่ควรมุ่งสร้างความรู้พื้นฐาน ความตระหนัก และความสามารถในการประสานผู้เชี่ยวชาญเมื่อพบปัญหาเกินระดับความสามารถ แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2526) ที่ให้ความสำคัญกับวัดในฐานะแหล่งรวมศิลปะ วิชาการ และวัฒนธรรมของชาติ

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สะท้อนบทบาทของคู่มือในฐานะเครื่องมือจัดการความรู้และสนับสนุนการเรียนรู้ มิใช่เครื่องมือทดแทนผู้เชี่ยวชาญ ประสิทธิผลของคู่มือจะเกิดขึ้นได้เมื่อใช้ร่วมกับการสาธิต การฝึกปฏิบัติ การสนับสนุนวัสดุ และการสร้างเครือข่ายครูช่าง พระสงฆ์ นิสิต และชุมชน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อมีความเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ทำให้ได้องค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัสดุ กระบวนการ และคุณค่าของการปิดทอง วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ทำให้เห็นเงื่อนไขและข้อจำกัดในการเปลี่ยนองค์ความรู้ให้เป็นทักษะ และวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ทำให้ได้แนวทางจัดระบบและถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านคู่มือและสื่อการเรียนรู้ ข้อค้นพบสำคัญคือ การพัฒนาทักษะมิได้เกิดจากความรู้หรือการฝึกเพียงด้านเดียว แต่ต้องประกอบด้วยความรู้ที่ถูกต้อง การลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และคุณธรรมที่กำกับการทำงาน หากมีความรู้แต่ขาดการฝึกย่อมไม่สามารถปฏิบัติได้ หากมีทักษะแต่ขาดความเข้าใจในวัสดุอาจก่อให้เกิดความเสียหาย และหากมีทั้งความรู้และทักษะแต่ขาดความรับผิดชอบ ย่อมเสี่ยงต่อการลดทอนคุณค่าของศาสนวัตถุ

ดังนั้น การพัฒนานิสิตต้นแบบจึงต้องมุ่งให้ผู้เรียนรู้จริง ปฏิบัติได้ มีสติ และรับผิดชอบต่อผลงาน กระบวนการปิดทองในบริบทนี้จึงมิใช่เพียงการพัฒนาฝีมือทางช่าง แต่เป็นการพัฒนาบุคคลให้มีความละเอียด อดทน รู้จักพิจารณา และเคารพคุณค่าของพุทธศิลป์ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงสามารถนำไปเป็นฐานในการสร้างบุคลากรและเครือข่ายเพื่ออนุรักษ์ศาสนสมบัติและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง จำเป็นต้องบูรณาการองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์พุทธศิลป์ วัสดุศาสตร์ ภูมิปัญญาช่าง และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ยังพบข้อจำกัดด้านระยะเวลาการฝึก วัสดุที่มีราคาสูง การเข้าถึงครูช่าง และแหล่งเรียนรู้เฉพาะทาง ผลการวิจัยดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลป์และศาสนสมบัติ โดยสนับสนุนให้ส่วนงานและวิทยาลัยสงฆ์จัดหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทอง เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่พระสงฆ์ นิสิต และประชาชนที่สนใจ

1.2) วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีควรสนับสนุนงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ พื้นที่ฝึกปฏิบัติ และบุคลากรผู้เชี่ยวชาญอย่างเพียงพอ เพื่อให้นิสิตสามารถฝึกปฏิบัติซ้ำอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญ โดยไม่ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายด้านวัสดุทั้งหมดด้วยตนเอง

1.3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สถาบันการศึกษา วัด และเครือข่ายครูช่าง ควรร่วมกันกำหนดแนวทางและมาตรฐานการดูแลพระพุทธรูปอย่างถูกต้อง เพื่อป้องกันการบูรณปฏิสังขรณ์ที่อาจทำลายคุณค่าดั้งเดิมของศาสนวัตถุและพุทธศิลป์

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

2.1) วิทยาลัยสงฆ์ควรนำกระบวนการพัฒนาทักษะที่ประกอบด้วยการสร้างความตระหนัก การให้ความรู้พื้นฐาน การสาธิต การฝึกทักษะย่อย การฝึกกับชิ้นงานจำลอง การปฏิบัติจริงภายใต้การกำกับ และการสะท้อนผล มาใช้จัดกิจกรรมฝึกอบรมอย่างเป็นลำดับและต่อเนื่อง

2.2) ควรนำคู่มือการพัฒนาทักษะการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปด้วยการปิดทองไปใช้ควบคู่กับการสาธิตของครูช่าง สื่อภาพเคลื่อนไหว และการฝึกปฏิบัติจริง โดยใช้คู่มือใน 3 ช่วง ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนอบรม การประกอบการฝึกระหว่างอบรม และการทบทวนภายหลังการอบรม

2.3) ผู้เรียนระดับเริ่มต้นควรฝึกกับวัสดุทดลองหรือพระพุทธรูปจำลองก่อนปฏิบัติกับพระพุทธรูปจริง และไม่ควรดำเนินการกับพระพุทธรูปเก่า โบราณวัตถุ หรือศาสนวัตถุสำคัญโดยไม่มีผู้เชี่ยวชาญกำกับ ทั้งนี้ควรประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 และสติปัฏฐาน 4 เพื่อเสริมสร้างความรักในงาน ความเพียร ความใส่ใจ สมาธิ และความรอบคอบระหว่างปฏิบัติงาน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1) ควรศึกษาประสิทธิผลของกระบวนการและคู่มือการพัฒนาทักษะ โดยเปรียบเทียบความรู้ ทักษะ คุณภาพของผลงาน และคุณลักษณะด้านความรับผิดชอบของผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรม

3.2) ควรวิจัยและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบดิจิทัล เช่น วิดีโอสาธิต บทเรียนออนไลน์ หรือสื่อแบบปฏิสัมพันธ์ เพื่อถ่ายทอดรายละเอียดเกี่ยวกับการเตรียมพื้นผิว การพิจารณาระยะหมาด การวางแผ่นทอง และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงาน

3.3) ควรขยายการศึกษาไปยังพระสงฆ์ นิสิต ช่างชุมชน และประชาชนในสถาบันการศึกษาและพื้นที่อื่น เพื่อเปรียบเทียบผลการพัฒนาทักษะในบริบทที่แตกต่างกัน และพัฒนาเครือข่ายบุคลากรด้านการอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่สามารถสนับสนุนการดูแลศาสนสมบัติของวัดได้อย่างถูกต้องและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

พระนิเทศก์ โรจนาโณ (คำมูล). (2564). คติความเชื่อในการปิดทองพระพุทธรูปของประชาชนในตำบลป่าแมต อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ **(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระบุญช่วย ฐิตจิตฺโต. (2562). บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกาม. **วารสาร มมร วิชาการล้านนา**, 8(1), 60–67.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 28)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระมหานิพนธ์ เกินสกุล. (2560). บทบาทของเจ้าอาวาสกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดปทุมธานี. **วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย**, 1(3), 127–138.

พระมหาปพน กตสาโร (แสงย้อย). (2560). พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน **(รายงานการวิจัย)**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2526). **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยการพิมพ์.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (2549). **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน (พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ผู้แปล).** กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). **ฆราวาสธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 4).** กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

ภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ. (2560). **พระพุทธรูปสำคัญ: แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย (รายงานการวิจัย).** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2550). **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

บทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน ในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

THE ROLE OF THE COMMUNITY TRAINING UNIT FOR PROMOTING THEWELL-BEING OF RESIDENTS IN MONGKHONNIMIT COMMUNITYMALIKASUBDISTRICT, MAE AI DISTRICT, CHIANG MAI PROVINCE

พระอธิการเชิญธีระ พรหฺมวณฺโณ (มหาวรรณ์)[1], [2]พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป[2], พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต[3]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Athikan Choenthira Brahmavanuno (Mahawan),

Phrajaroenphong Dammatepo[2], PhramahaNarongsak Sudanto[3]

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University[1]

[1]E-mail: Phromwanno@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อพัฒนากระบวนการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิง คุณภาพโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 27 คน/รูป วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1. การศึกษาวิจัยหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า อ.ป.ต. ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะชุมชน โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางบูรณาการร่วมกับหลัก บวร บ้าน-วัด-โรงเรียน-ราชการ ครอบคลุมการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวม 4 มิติ ได้แก่ กาย ปรับพฤติกรรมสุขภาพ จิตใจ เจริญสติและลดความเครียด สังคม สร้างจิตสาธารณะและความสามัคคี และปัญญา ใช้หลักธรรมแก้ปัญหาชีวิต 2. พัฒนากระบวนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ 4 ขั้นตอนต่อเนื่อง ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมประเมินผล เกิดเป็น โมเดลการดำเนินงาน อ.ป.ต. เพื่อสุขภาวะชุมชน ที่มี 4 ชั้นการทำงานยึดเชื่อมโยงกัน มีความยืดหยุ่น ปฏิบัติได้จริง และ

เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างสอดคล้องกับบริบทชุมชน ส่งผลให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ พึ่งพาตนเองได้ และใช้เป็นต้นแบบแก่พื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

3. ผลการดำเนินงานทำให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีขึ้น ชุมชนเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังพบอุปสรรคด้านงบประมาณที่จำกัด บุคลากรมีภารกิจหลายด้าน การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง และการเข้าร่วมของประชาชนบางกลุ่มไม่ต่อเนื่อง จึงมีข้อเสนอแนะให้เร่งพัฒนาศักยภาพบุคลากร ส่งเสริมภาคีเครือข่าย สนับสนุนทรัพยากร และสร้างระบบติดตามประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะชุมชน

คำสำคัญ: หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, การส่งเสริมสุขภาวะ, ชุมชนบ้านมงคลนิมิต

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the role of the Sub-district People's Training Center (D.T.C.) in promoting the health and well-being of the population in Ban Mongkol Nimit Community, Malika Sub-district, Mae Ai District, Chiang Mai Province; 2) to develop the operational process of the Sub-district People's Training Center (D.T.C.) in promoting the health and well-being of the population in Ban Mongkol Nimit Community, Malika Sub-district, Mae Ai District, Chiang Mai Province; and 3) to propose an operational model for the Sub-district People's Training Center (D.T.C.) in promoting the health and well-being of the population in Ban Mongkol Nimit Community, Malika Sub-district, Mae Ai District, Chiang Mai Province. This study employed a qualitative research methodology, which included the analysis of relevant documents and literature, as well as in-depth interviews with a total of 27 key informants (including monks and laypersons). Data were analyzed using content analysis and presented through descriptive analysis. The findings revealed that**:** 1) The study found that the Sub-district People's Training Center (D.T.C.) of Ban Mongkol Nimit Community, Malika Sub-district, Mae Ai District, Chiang Mai Province, serves as a key mechanism in promoting community health and well-being. By utilizing temples and the Sangha (monks) as central hubs, the initiative integrates the "Baworn" model—combining Home (Ban), Temple (Wat), School/Government (Ratchakan)—to cover holistic health and well-being across four dimensions: Physical (modifying health behaviors), Mental (mindfulness practice and stress reduction), Social (building public consciousness and unity), and Intellectual/Spiritual (applying Dhamma principles to solve life problems). 2) The study found that the operational process was systematically developed through four consecutive steps: co-

thinking, co-planning, co-doing, and co-evaluating. This resulted in an operational D.T.C. model for community health and well-being consisting of four interconnected operational layers. The model is flexible, practical, and emphasizes multi-sectoral participation aligned with the local context. Consequently, it enables community members to learn, achieve self-reliance, and serve as a prototype for other areas with similar contexts. 3) The study found that implementation led to improved health behaviors among residents, along with a stronger community and better social relationships. However, challenges were identified, including limited budgets, personnel overburdened with multiple responsibilities, inadequate public relations, and inconsistent participation from certain groups. Therefore, the recommendations suggest urgently enhancing personnel capacity, strengthening network partnerships, providing resource support, and establishing a clear monitoring and evaluation system to effectively drive community health and well-being

Keywords: Sub-district People's Training Center; Health Promotion; Ban Mongkolnimit Community

บทนำ

ในปัจจุบัน การดำเนินชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก เนื่องจากความซับซ้อนของปัจจัยทางสังคม ส่งผลให้ประชาชนต้องต่อสู้ดิ้นรนในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องมีบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทรับผิดชอบในการป้องกันและเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น (พระครูธีรนันทสิทธิ์ ธีรปญฺโญ (มีผดุง) และคณะ, 2567) พระสงฆ์ในฐานะส่วนหนึ่งของสังคม เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและได้รับการยอมรับจากชุมชน จึงควรนำวิกฤตดังกล่าวมาเป็นโอกาสในการพัฒนาสังคม เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน ตลอดจนอบรมศีลธรรมเพื่อให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข สังคมไทยประกอบด้วยสถาบันทางสังคมหลายสถาบัน แต่สถาบันที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนและเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของประชาชน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยนับถือพระพุทธศาสนา (พระใบฎีกาไพโรจน์ สุจิตฺโต, 2567)

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาถือเป็นหนึ่งในรัตนะอันประเสริฐ 3 ประการ ได้แก่ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ พระสงฆ์เป็นผู้ศึกษาและดำรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ตลอดจนทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท 4 โดยมีกิจวัตรสำคัญ 10 ประการ ได้แก่ การลงอุโบสถ การบิณฑบาตเลี้ยงชีพ การสวดมนต์ไหว้พระ การกวาดอาวาส วิหาร และลานพระเจดีย์ การรักษาผ้าครอง การอยู่

ปริวาสกรรม การโกนผม ปลงหนวด และตัดเล็บ การศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติพระอาจารย์ การเทศนาบัติ และการพิจารณาปัจจเวกขณะทั้ง 4 (ที.สี. (ไทย), 9/518–559/230–247) นอกจากหน้าที่ดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวไทยมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา และมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ที.ม. (ไทย), 10/184/225) พระสงฆ์มิได้ทำหน้าที่เพียงศึกษาพระธรรมวินัยและเผยแผ่พระธรรมคำสอนเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ประชาชนตามกรอบการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการศาสนศึกษา 3) ด้านการเผยแผ่ 4) ด้านการสาธารณูปการ 5) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และ 6) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ รวมทั้งการพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก อันเป็นภารกิจสำคัญของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนาและกิจการคณะสงฆ์ในปัจจุบัน (ที.ปา. (ไทย), 11/228/232)

ในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนาและกิจการคณะสงฆ์ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) นับเป็นกลไกสำคัญและเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในชุมชน โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม การศึกษาอบรม การแนะนำสั่งสอน และการสงเคราะห์ประชาชน การดำเนินงานดังกล่าวบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองได้ตามศักยภาพ อย่างไรก็ตาม สภาวการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันส่งผลให้หลายครอบครัวดำเนินชีวิตโดยขาดความพอดี ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี รวมทั้งขาดความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต สังคมจึงมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร ความสมัครสมานสามัคคี และการร่วมแรงร่วมใจ ไปสู่การต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ ตลอดจนการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม การพยายามเอาตัวรอดจากสภาวะความขาดแคลนอาจนำไปสู่การเบียดเบียนผู้อื่นโดยขาดจิตสำนึก

ดังนั้น หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่ เป็นศูนย์กลางการอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น และเป็นกลไกประสานความร่วมมือระหว่างวัด บ้าน และหน่วยงานราชการ หรือ “บวร” ซึ่งก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนให้มีความเข้มแข็งและเกิดสันติสุข (อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ, 2563:1439–1451) นอกจากนี้ การขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนาและกิจการคณะสงฆ์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ความรู้และการพัฒนาเครือข่ายส่งเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน ถือเป็นโอกาสสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อส่งเสริมสุขภาวะและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา โดยบูรณาการร่วมกับภารกิจของคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย

จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งพัฒนากระบวนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน เพื่อให้ได้แนวทางที่ชุมชนอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน ส่งเสริมให้ประชาชนดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข พัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นคนดี มีคุณธรรม และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

2. เพื่อพัฒนากระบวนการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการศึกษาข้อมูลภาคสนาม เพื่อศึกษาบทบาท พัฒนากระบวนการ และนำเสนอรูปแบบการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน 27 รูป/คน คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากบุคคลที่มีความรู้ ประสบการณ์ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลและการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่ ได้แก่ พระสงฆ์ คณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผู้นำชุมชน ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ผู้แทนสถานศึกษา และประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต โดยผู้ให้ข้อมูลทุกคนยินดีและสมัครใจเข้าร่วมการวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบบันทึกข้อมูลจากเอกสาร 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) และ 3) แบบบันทึกภาคสนาม โดยกำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ครอบคลุมบทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กระบวนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวทางพัฒนารูปแบบการดำเนินงาน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล การมีส่วนร่วมของชุมชน และการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวม 2) ประสานงานกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 3) ชี้แจงวัตถุประสงค์และขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล 4) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 27 รูป/คน 5) บันทึกและตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และ 6) สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนากระบวนการและรูปแบบการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และบันทึกภาคสนามมาจัดระเบียบ ตรวจสอบความครบถ้วน จำแนกประเด็น และกำหนดรหัสข้อมูล (Coding) จากนั้นจัดหมวดหมู่และตีความตามวัตถุประสงค์การวิจัย ครอบคลุมบทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กระบวนการดำเนินงาน ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ก่อนสังเคราะห์เป็นรูปแบบการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องบทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ สรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

1. บทบาทหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ผลการศึกษาพบว่า หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) มีบทบาทเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ และภาคประชาชน ภายใต้แนวคิด “บวร” การดำเนินงานครอบคลุมสุขภาวะแบบองค์รวม 4 มิติ ดังนี้

บทบาทด้านสุขภาวะทางกาย ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และพฤติกรรมการดูแลสุขภาพที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันโรคมากกว่าการรักษา เช่น การรับประทานอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ การออกกำลังกาย การพักผ่อนอย่างเพียงพอ การรักษาสุขอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปี และการเฝ้าระวังโรคติดต่อและโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยประสานความร่วมมือกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทบาทด้านสุขภาวะทางจิตใจ นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจ ผ่านกิจกรรมการฟังธรรม การสวดมนต์ การเจริญสติ การนั่งสมาธิ การปฏิบัติธรรม และการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ช่วยให้ประชาชนมีสติ จิตใจสงบ ลดความเครียดและความวิตกกังวล ตลอดจนสามารถเผชิญและจัดการปัญหาชีวิตได้อย่างเหมาะสม

บทบาทด้านสุขภาวะทางสังคม ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ ผู้นำชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานสาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผล ทำให้ประชาชนเกิดจิตสาธารณะ ความสามัคคี ความเสียสละ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน

บทบาทด้านสุขภาวะทางปัญญา ส่งเสริมให้ประชาชนนำหลักธรรม เช่น ไตรสิกขา อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 มาใช้พิจารณาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต ช่วยให้ประชาชนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีสติในการตัดสินใจ เข้าใจตนเองและผู้อื่น ตลอดจนสามารถปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

สรุปได้ว่า หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมิได้ทำหน้าที่เฉพาะด้านการอบรมศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางการประสานงานและขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาวะของประชาชนทั้งด้านกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยอาศัยพลังความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน

2. การพัฒนากระบวนการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลควรเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ ร่วมคิด เป็นการเปิดโอกาสให้คณะสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา บุคลากรสาธารณสุข และประชาชนร่วมกันศึกษาสภาพปัญหา วิเคราะห์ความต้องการ และกำหนดประเด็นสุขภาวะที่ควรได้รับการแก้ไข โดยพิจารณาให้ครอบคลุมสุขภาวะทั้ง 4 มิติ ร่วมวางแผน เป็นการกำหนดเป้าหมาย กิจกรรม กลุ่มเป้าหมาย ระยะเวลา งบประมาณ ผู้รับผิดชอบ และแนวทางประเมินผลร่วมกัน เพื่อให้แผนงานสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการ และวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ร่วมดำเนินงาน เป็นการนำแผนไปสู่การปฏิบัติผ่านกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะ เช่น การอบรมความรู้ด้านสุขภาพ การตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย การปฏิบัติธรรม การเจริญสติ การจัดค่ายคุณธรรม การรณรงค์ลดอบายมุข การดูแลผู้สูงอายุ และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามศักยภาพของแต่ละภาคส่วน ร่วมติดตามและประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้า ประเมินผลการดำเนินงาน รับฟังความคิดเห็นของประชาชน และสะท้อนผลการปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อนำข้อมูลไปปรับปรุงกิจกรรมและพัฒนาการดำเนินงานในครั้งต่อไปให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

กระบวนการทั้ง 4 ขั้นตอนมีลักษณะเชื่อมโยงต่อเนื่องและสามารถย้อนกลับไปปรับปรุงการดำเนินงานได้ตามสภาพปัญหาและบริบทของชุมชน ส่งผลให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม สามารถเรียนรู้และพึ่งพาตนเองด้านสุขภาวะได้มากขึ้น ตลอดจนทำให้หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

3. รูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน ผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนได้เป็นโครงสร้างการดำเนินงาน 4 ชั้นที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้ ชั้นที่ 1 ฐานหลักการดำเนินงาน ยึดหลักพระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วม และแนวคิดสุขภาวะแบบองค์รวมเป็นพื้นฐาน โดยมุ่งพัฒนาประชาชนให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ชั้นที่ 2 กลไกภาคีเครือข่าย ใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสาธารณสุข ผู้นำชุมชน และประชาชน เพื่อร่วมกันสนับสนุนบุคลากร งบประมาณ ความรู้ และทรัพยากรที่จำเป็น ชั้นที่ 3 กระบวนการดำเนินงาน ขับเคลื่อนกิจกรรมตามกระบวนการ 4 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล โดยออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ชั้นที่ 4 ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ มุ่งให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีขึ้น มีจิตใจสงบและเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวและชุมชน สามารถนำหลักธรรมมาใช้แก้ไขปัญหาชีวิต ตลอดจนทำให้ชุมชนมีความสามัคคี เข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

รูปแบบดังกล่าวมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการบูรณาการหลักพระพุทธศาสนากับสุขภาวะแบบองค์รวม มีลักษณะยืดหยุ่นปฏิบัติได้จริง และสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังพบข้อจำกัด ได้แก่ งบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรมีภารกิจหลายด้าน การประชาสัมพันธ์ยังไม่ทั่วถึง และประชาชนบางกลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง ดังนั้น จึงควรพัฒนาศักยภาพบุคลากร ขยายภาคีเครือข่าย สนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณ พัฒนาช่องทางประชาสัมพันธ์ และสร้างระบบติดตามประเมินผลที่มีตัวชี้วัดชัดเจน เพื่อให้การส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนมีความต่อเนื่องและยั่งยืน

สรุปภาพรวม หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นกลไกทางพระพุทธศาสนาที่มีศักยภาพในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ และภาคประชาชน กระบวนการดำเนินงานประกอบด้วยการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล ภายใต้การบูรณาการหลักพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสุขภาวะทั้ง 4 มิติ ได้แก่ กาย จิตใจ สังคม และปัญญา ส่งผลให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม มีจิตใจเข้มแข็ง มีความสัมพันธ์ที่ดี และสามารถพึ่งพาตนเองได้ รูปแบบดังกล่าวจึงสามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับพัฒนาชุมชนบ้านมงคลนิมิตและประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้อย่างเหมาะสม

สรุปองค์ความรู้

การเข้าถึงวัตถุดิบเพียงพอต่อการบริโภคทุกฤดูกาล มีความสอดคล้องกับการปรุงอาหารพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำสู่การบริโภคในระดับครัวเรือนและชุมชนได้อย่างพอเพียง บนองค์ประกอบอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ การมีอาหารเพียงพอ สำหรับการด้วยกระบวนการผลิตซึ่งมีความพร้อมด้านวัตถุดิบประเภทพืชผัก สวนครัว ปลอดสารเคมี อันเป็นส่วนสำคัญต่อการนำมาทำเครื่องแกงในการประกอบอาหาร ด้วยการเข้าถึงวัตถุดิบ เพียงพอ ปลอดภัย ตลอดรวมถึงการบริหารจัดการที่ดีส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากอาหาร ด้วยการบริโภค อาหารที่ถูกหลักโภชนาการ มีผลต่อสุขภาพร่างกาย ตลอดรวมถึงการมีเสถียรภาพด้านอาหาร

อภิปรายผล

1. บทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน และบูรณาการความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และหน่วยงานภาคีเครือข่าย การดำเนินงานครอบคลุมสุขภาวะ 4 มิติ ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ผ่านกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ การอบรมคุณธรรมจริยธรรม การปฏิบัติธรรม การพัฒนาชุมชน และการสร้างจิตสาธารณะ ส่งผลให้ประชาชนมีความรู้และความตระหนักในการดูแลสุขภาพ สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพได้อย่างเหมาะสม มีจิตใจสงบ มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากวัดและพระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับประชาชนและได้รับการยอมรับจากชุมชน จึงสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือและระดมทรัพยากรจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน การเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคีเครือข่ายร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล ทำให้กิจกรรมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน ส่งผลให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาวะของชุมชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังพบข้อจำกัดด้านงบประมาณ จำนวนบุคลากร การประชาสัมพันธ์ และความต่อเนื่องในการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนบางกลุ่ม จึงควรพัฒนาศักยภาพบุคลากร สนับสนุนทรัพยากร และเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระใบฎีกาไพโรจน์ สุจิตฺโต ซึ่งศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” พบว่า จุดแข็งของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลคือการทำงานร่วมกันของเครือข่ายในพื้นที่ ส่วนข้อจำกัดสำคัญคือการได้รับงบประมาณไม่เพียงพอ แม้การดำเนินงานจะได้รับการสนับสนุนจากนโยบายภาครัฐและได้รับการบรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ แต่ยังได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) งานวิจัยดังกล่าวเสนอให้ประยุกต์ใช้วงจรคุณภาพ

PDCA ควบคู่กับภารกิจ 8 ประการ แนวทางปฏิบัติงาน 7 ด้าน และการศึกษาดูงานจากหน่วยงานที่มีผลการดำเนินงานดีเด่น โดยกำหนดกระบวนการดำเนินงานเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การกำกับติดตาม และการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (พระใบฎีกาไพโรจน์ สุจิตฺโต, 2567) ผลการวิจัยดังกล่าวสนับสนุนข้อค้นพบของการวิจัยครั้งนี้ว่า การดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจะประสบผลสำเร็จได้เมื่อมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบูรณาการบทบาทของวัดและชุมชน และการติดตามพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้การส่งเสริมสุขภาวะครอบคลุมทุกมิติและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

2. การพัฒนากระบวนการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากระบวนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ร่วมคิด โดยศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน 2) ร่วมวางแผน โดยกำหนดเป้าหมาย กิจกรรม และบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง 3) ร่วมดำเนินงาน โดยจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน และ 4) ร่วมติดตามและประเมินผล โดยนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมีความชัดเจนและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังส่งเสริมการบูรณาการความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และหน่วยงานภาคีเครือข่าย ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากกระบวนการดำเนินงานให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง กระบวนการจึงมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ปัญหา และความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูอาทรวชิรกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร) และคณะ ซึ่งศึกษาเรื่อง “การจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดกำแพงเพชร” พบว่า ปัญหาการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเกิดจากคณะกรรมการบางแห่งอาศัยอยู่คนละพื้นที่ ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงาน และไม่มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน งานวิจัยดังกล่าวเสนอว่า การจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลควรมีองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ 1) การสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น 2) การเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยงาน 3) การเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชน 4) การเป็นศูนย์รวมพลังในการสร้างความสงบสุขของชุมชน และ 5) การเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร พร้อมทั้งเสนอให้ดำเนินงานตามกระบวนการวางแผน การปฏิบัติงาน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง (พระครูอาทรวชิรกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร) และคณะ, 2563:148) ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่แสดงให้เห็นว่า การ

พัฒนากระบวนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจะเกิดประสิทธิผลได้เมื่อมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน มีการประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และมีการติดตามประเมินผลเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

3. รูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในชุมชนบ้านมงคลนิมิต ตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน เป็นผลจากการสังเคราะห์บทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กระบวนการดำเนินงาน และผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน โดยรูปแบบประกอบด้วย 4 ชั้นที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ 1) ฐานหลักการดำเนินงาน 2) กลไกภาคีเครือข่าย 3) กระบวนการดำเนินงาน และ 4) ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ ชั้นที่ 1 ฐานหลักการดำเนินงานประกอบด้วยหลักพระพุทธศาสนา หลักการมีส่วนร่วม และแนวคิดสุขภาวะแบบองค์รวม ชั้นที่ 2 กลไกภาคีเครือข่าย ใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสาธารณสุข และภาคประชาชน ชั้นที่ 3 กระบวนการดำเนินงาน ประกอบด้วยการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล และชั้นที่ 4 ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ มุ่งให้ประชาชนมีสุขภาวะที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา รูปแบบดังกล่าวให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการบูรณาการหลักพระพุทธศาสนากับสุขภาวะแบบองค์รวม โดยมุ่งใช้วัดเป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนอย่างครอบคลุม ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากรูปแบบที่พัฒนาขึ้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบูรณาการทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน และการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงทำให้รูปแบบมีความเหมาะสมกับบริบท มีความยืดหยุ่น สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และเอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น) ซึ่งศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย” พบว่า การพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลก่อให้เกิดนวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) นวัตกรรมเชิงเครือข่ายสังคม 2) นวัตกรรมด้านเครื่องมือสุขภาวะวิถีพุทธที่พัฒนาผ่านกระบวนการศึกษาวิจัย และ 3) นวัตกรรมด้านนโยบายสุขภาวะวิถีพุทธ นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือและนำเสนอแนวทางต่อมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จนนำไปสู่การผลักดันการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอย่างเป็นทางการ และเกิดเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินงานทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ (พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น), 2563) ผลการวิจัยดังกล่าวสนับสนุนข้อค้นพบของการศึกษาครั้งนี้ว่า รูปแบบการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจะเกิดประสิทธิผลเมื่อมีการบูรณาการหลักพระพุทธศาสนาเข้ากับ

กระบวนการพัฒนาสุขภาวะ มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และมีกระบวนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงการทำงานระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเข้มแข็งทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา สามารถพึ่งพาตนเองและร่วมกันพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคงและยั่งยืนได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประสาน

ความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ และภาคประชาชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร การประชาสัมพันธ์ และความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลการวิจัยดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรกำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมบทบาทของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลด้านสุขภาวะชุมชนให้ชัดเจน พร้อมกำหนดกรอบการดำเนินงาน ตัวชี้วัด และระบบติดตามประเมินผลที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2) หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานด้านสาธารณสุขควรจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง โดยบรรจุกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและแผนพัฒนาสุขภาวะชุมชน

1.3) คณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ หน่วยงานสาธารณสุข และภาคประชาชน เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทาง วางแผน และขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนให้ครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

2.1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลควรนำกระบวนการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล ไปประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

2.2) พระสงฆ์ คณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล และผู้นำชุมชนควรนำรูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมไปออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับประชาชนแต่ละกลุ่ม เช่น เด็ก

และเยาวชน วัยทำงาน ผู้สูงอายุ และกลุ่มเปราะบาง โดยบูรณาการกิจกรรมด้านสุขภาพเข้ากับการเจริญสติ การปฏิบัติธรรม และการอบรมคุณธรรมจริยธรรม

2.3) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลควรพัฒนาระบบประชาสัมพันธ์ ฐานข้อมูล และการติดตามประเมินผลให้ชัดเจน โดยใช้ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย พร้อมบันทึกจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม ผลการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาวะ ปัญหา อุปสรรค และความคิดเห็นของประชาชน เพื่อนำข้อมูลไปปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1) ควรศึกษาประสิทธิผลของรูปแบบการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลโดยใช้การวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาวะของประชาชนทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรม

3.2) ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เช่น ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ การมีส่วนร่วมของประชาชน ศักยภาพของบุคลากร งบประมาณ การบริหารเครือข่าย และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

3.3) ควรขยายพื้นที่การศึกษาไปยังหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในชุมชนอื่นทั้งภายในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงาน ทดสอบความเหมาะสมของรูปแบบในบริบทที่แตกต่างกัน และพัฒนาเป็นรูปแบบมาตรฐานที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศ

เอกสารอ้างอิง

พระครูธีรนันทสิทธิ์ ธีรปญฺโญ (มีผดุง) และคณะ. (2567). พลวัตการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน. **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, 8(1), 69–70.

พระใบฎีกาไพโรจน์ สุจิตฺโต. (2567). รูปแบบการพัฒนาการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. **วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์**, 6(2), 75.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ. (2563). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, 8(6), 1439–1451.

พระครูอาทรวชิรกิจ (มานะ ฐานิสฺสโร) และคณะ. (2563). การจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดกำแพงเพชร. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, 9(1), 148.

พระใบฎีกาไพโรจน์ สุจิตฺโต. (2567). รูปแบบการพัฒนาการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. **วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์**, 6(2), 73–74.

พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อบอุ่น). (2563). การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในสังคมไทย. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**, 5(3), 1

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

บ้านฝายดินสอ วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ: พื้นที่ทางวัฒนธรรมและการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

BAAN FAI DIN SOR A LIVING WAY OF LIFE: CULTURAL SPACE AND THE EXISTENCE OF TAI KHON SAN IDENTITY, KHON SAN DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

ก้านเพชร เลี่ยมไธส[1], สายใจ ภูมิคอนสาร[2], ดวงพร ใจช่วงโชติ[3]

นักวิชาการอิสระด้านการพัฒนาสังคมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์[1], กำนันตำบลดงบัง[2],
ผู้ใหญ่บ้านแหลมลมทวน[3]

Khanpetch leamthaisong[1], Saichai Phumkhonsarn,[2] Duangporn Jaichuangchot[3]

Independent Consultant in Social and Human Resource Development[1],
Dong Bang Sub-district Headman[2], Ban Laem Lom Thuan Village Headman[3]

E-mail: hrdkp@outlook.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านฝายดินสอ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ และ 2) วิเคราะห์กลไกและกระบวนการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมชุมชนไทคอนสารในยุคเปลี่ยนผ่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตการณ์เชิงพฤติกรรม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 คน โดยการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง จากกลุ่มผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนบ้านฝายดินสอ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ผลการวิจัยพบว่า 1) บ้านฝายดินสอมีลักษณะเป็น "พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต" (Living Cultural Space) มีการจัดสรรพื้นที่ทางกายภาพสัมพันธ์กับระบบความเชื่อ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ "ระบบฝายและการจัดการน้ำ" ที่สะท้อนภูมิปัญญาการพึ่งพาธรรมชาติ และยังมีทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาไทคอนสาร คติชนวิทยา และวิถีการทำเกษตรกรรมพื้นบ้าน 2) กลไกการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสารแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ (1) ระดับครอบครัวผ่านการอบรมสั่งสอนและการใช้ภาษาถิ่นในชีวิตประจำวัน (2) ระดับชุมชนผ่านการรวมกลุ่ม ทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการสืบทอดระบบประเพณีความเชื่อ และ (3) ระดับสถาบัน ผ่านการเชื่อมโยงกับสถานศึกษาและส่วนราชการในการสร้างพื้นที่เรียนรู้ชุมชน ส่งผลให้ชุมชนสามารถรักษาอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: บ้านฝายดินสอ, พื้นที่ทางวัฒนธรรม, การธำรงอยู่ของอัตลักษณ์, ไทคอนสาร

Abstract

This study is a qualitative research project with the following objectives: 1) to investigate the local context and cultural space of the Baan Fai Din Sor community, Khon San District, Chaiyaphum Province, and 2) to analyze the mechanisms and processes involved in retaining the identity and cultural ways of life of the Tai Khon San community during this transitional era. The research instruments employed included in-depth interview guidelines and behavioral observation forms. Data were collected from 15 key informants selected through purposive sampling from community leaders, local sages, and residents of the Baan Fai Din Sor community. Content analysis and data triangulation were utilized to analyze and verify the findings. The results of the study revealed that: 1) Baan Fai Din Sor functions as a "living cultural space" where physical areas are meaningfully intertwined with local belief systems and natural resource management. This is most prominently reflected in their "traditional weir construction and water management system," which epitomizes ancestral wisdom regarding coexistence with nature. Furthermore, the community possesses rich tangible and intangible cultural capital, such as the unique Tai Khon San dialect, folklore, and traditional agricultural practices. 2) The mechanisms for retaining the Tai Khon San community's identity operate across three distinct levels: (1) the family level, through informal socialization and the persistent use of the native dialect in daily life; (2) the community level, through collective participation in cultural activities and the preservation of traditional belief systems and customs; and (3) the institutional level, through collaborations with educational institutions and government agencies to establish community-based learning spaces. These combined mechanisms effectively enable the community to sustainably maintain its identity and cultural heritage amidst the challenges of globalization.

Keywords : Baan Fai Din Sor, Cultural Space, Identity Retention, Tai Khon San

บทนำ

ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) และการพัฒนาประเทศ ตามแนวคิดสมัยนิยม (Modernization) ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนดั้งเดิมหลายแห่งต้องเผชิญกับภาวะการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural Assimilation) ความเป็นเมือง (Urbanization) และการลื่นไหล ของวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชนผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ปรากฏการณ์เหล่านี้นำไปสู่การสูญสิ้นอัตลักษณ์ดั้งเดิม การละทิ้งฐานรากทางภูมิปัญญา และความอ่อนแอของระบบทุนทางสังคมในหลายพื้นที่ อย่างไรก็

ตาม ท่ามกลางวิกฤตการณ์ดังกล่าว ยังมีชุมชนบางแห่งที่สามารถใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม พัฒนากลไกการปรับตัวเพื่อรักษาตัวตนและดุลยภาพทางสังคมเอาไว้ได้อย่างมีเอกลักษณ์

ชุมชนไทคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าประวัติศาสตร์อันยาวนาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทคอนสาร มีประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นฐานและตั้งรกรากมานานนับร้อยปี มีภาษาถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ วิถีชีวิต ระบบเครือญาติ และระบบความเชื่อเฉพาะตนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อย่างเหนียวแน่น ในบรรดาหมู่บ้านต่าง ๆ ของคอนสาร "บ้านฝายดินสอ" เป็นจุดหมุดหมายสำคัญเชิงมานุษยวิทยาที่น่าสนใจ ชุมชนแห่งนี้ไม่เพียงแต่ตั้งอยู่ในทำเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีสายน้ำไหลผ่านหล่อเลี้ยงชีวิต แต่ยังมีลักษณะเด่นในฐานะ "พื้นที่ ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต" (Living Cultural Space) คำว่า "วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ" มิได้เป็นเพียงคำเปรียบเปรยที่สวยหรู หากแต่เป็นการสะท้อนถึงข้อเท็จจริงที่ว่าชาวบ้านฝายดินสอยังคงปฏิบัติสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในวิถีประจำวันอย่างเป็นเนื้อเดียวกันกับการทำมาหากิน ไม่ใช่การอนุรักษ์ในลักษณะ แช่แข็งเพื่อการแสดงหรือคงอยู่เฉพาะในพิพิธภัณฑ์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านฝายดินสอ ตั้งแต่ระบบการจัดการน้ำผ่านระบบฝายหินทิ้ง และฝายไม้ไผ่ ภูมิปัญญาการทำเกษตรกรรมประณีต ไปจนถึงระบบเครือญาติแบบพึ่งพาอาศัยและการใช้ภาษาไทคอนสาร ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ร้อยรัดให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจริญทางวัตถุ เส้นทางคมนาคม และนโยบายการพัฒนาจากส่วนกลางหลั่งไหลเข้ามา ความท้าทายใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้น ทั้งเรื่องการย้ายถิ่นฐานของแรงงานคนรุ่นใหม่ และค่านิยมบริโภคนิยมที่อาจส่งผลให้ภาพร่าง ของวัฒนธรรมดั้งเดิมเลือนหายไป

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับชุมชนไทคอนสาร มักเน้นในมิติประวัติศาสตร์ภาพรวม ของอำเภอหรือมุ่งเน้นไปที่โบราณสถานและกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงมหภาค ทว่าการศึกษาเชิงลึกในระดับหน่วยหมู่บ้านที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง "มนุษย์ พื้นที่ และการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์" (Identity Retention) ในมิติเชิงพื้นที่วัฒนธรรมและการจัดการตนเองของชุมชนบ้านฝายดินสอ ยังปรากฏอยู่ อย่างจำกัด ผู้นำเสนอวิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญในการศึกษา "บ้านฝายดินสอ" เพื่อถอดบทเรียน และตอบคำถามนำวิจัยว่า ชุมชนแห่งนี้มีกระบวนการและกลไกอย่างไรในการรักษา คัดสรร และสืบทอดอัตลักษณ์ของตนเองให้ยังมีลมหายใจท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยนี้ไม่เพียงแต่เป็นการบันทึกคุณค่าทางชาติพันธุ์วิทยา แต่ยังเป็นองค์ความรู้สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบนฐานทุนวัฒนธรรมและการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านฝายดินสอ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

2.เพื่อวิเคราะห์กลไกและกระบวนการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมชุมชนไทคอนสารในยุคเปลี่ยนผ่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมจากมุมมองของคนใน (Emic Perspective) พื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนบ้านฝายดินสอ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นชุมชน ชาติพันธุ์ไทคอนสารที่ยังคงรักษาพื้นที่วัฒนธรรม วิถีชีวิต ภาษาถิ่น และภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรดั้งเดิมไว้ได้อย่างชัดเจน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย (1) ผู้นำชุมชนและผู้บริหารท้องถิ่น จำนวน 3 คน (2) ปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ด้านวัฒนธรรม จำนวน 5 คน และ (3) ประชาชนดั้งเดิมและตัวแทนเยาวชน จำนวน 7 คน เพื่อให้ครอบคลุมมิติด้านการบริหารจัดการ การสืบทอดภูมิปัญญา และการถ่ายทอดอัตลักษณ์ระหว่างรุ่น การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้หลายวิธีร่วมกัน ได้แก่ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) และการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิต พื้นที่วัฒนธรรม และกระบวนการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัย และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยเทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านแหล่งข้อมูล (Data Triangulation) และด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เพื่อเพิ่มความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ และความสมบูรณ์

ผลการวิจัย

บริบทชุมชนและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของบ้านฝายดินสอจากการศึกษาพบว่า บ้านฝายดินสอมีลักษณะโครงสร้างชุมชนที่ผูกพันกับวิถีธรรมชาติและเกษตรกรรมอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากมิติทางกายภาพและมิติทางจิตวิญญาณถูกหลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกัน โดยสามารถจำแนกองค์ประกอบของพื้นที่วัฒนธรรมออกเป็น 3 มิติหลัก ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงบริบทชุมชนและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของบ้านฝายดินสอ

มิติพื้นที่ทางวัฒนธรรม	ลักษณะทางกายภาพและวิถีปฏิบัติในบ้านฝายดินสอ	คุณค่าทางอัตลักษณ์ที่สะท้อนออกมา
1. พื้นที่ทำกินและการจัดการน้ำ	ระบบฝายชะลอน้ำพื้นบ้านกั้นลำน้ำพุและการปันน้ำเข้าสู่พื้นที่การเกษตร การทำนาและการทำสวนเกษตรผสมผสาน	ความร่วมมือ ความสามัคคี และภูมิปัญญาการพึ่งพาธรรมชาติ
2. พื้นที่ทางจิตวิญญาณ	ศาลดอนปู่ตาประจำหมู่บ้านและวัดราษฎร์สามัคคี(ฝายดินสอ) สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามฮีตสิบสองครองสิบสี่	ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและการควบคุมสังคมผ่านระบบ ความเชื่อ
3. พื้นที่ใช้สอยทางสังคม	ลานบ้าน ชานเรือน และพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชน สื่อสารด้วยภาษาไทคอนสาร	เครือญาติอันอบอุ่น และการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นไม่ขาดหาย

จากการลงพื้นที่ศึกษา พบว่า บ้านฝายดินสอตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรม มีลำน้ำพุไหลผ่านกลางหมู่บ้าน โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านผูกพันกันด้วยระบบเครือญาติที่เหนียวแน่น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทคอนสารดั้งเดิม ชุมชนแห่งนี้มีลักษณะสำคัญคือเป็น "พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต" (Living Cultural Space) ซึ่งหมายถึง การที่พื้นที่ทางกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ และพื้นที่ทางสังคม ไม่ได้แยกออกจากกัน แต่ถูกร้อยรัดด้วยระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมและความเชื่ออย่างสอดคล้อง วิถีชีวิตของชาวบ้านฝายดินสอ ยังคงเคลื่อนไหวไปตามวัฏจักรของธรรมชาติและประเพณีดั้งเดิม (วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ) เช่น การลงแขกดำนา การร่วมใจกันซ่อมแซมฝายกั้นลำน้ำพุ และการประกอบพิธีกรรมไหว้ศาลปู่ตา (ผีบรรพบุรุษ) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่รวบรวมและแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ไทคอนสารอย่างสม่ำเสมอ

ผู้วิจัยสามารถจำแนกมิติของพื้นที่ทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 มิติหลัก ดังต่อไปนี้

1) พื้นที่เชิงเศรษฐกิจชีวภาพและการจัดการน้ำ (Physical and Resource Space) จุดเด่นที่สุดของบ้านฝายดินสอ คือการมีระบบการจัดการน้ำที่เรียกว่า "ระบบฝายชะลอน้ำ" ชุมชนมีภูมิปัญญาในการสร้างฝายกั้นน้ำพุ เพื่อกักเก็บและกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ทำนาของสมาชิกในหมู่บ้าน พื้นที่ฝายจึงไม่ได้มีหน้าที่แค่เพียงโครงสร้างทางวิศวกรรมชุมชน แต่เป็นพื้นที่สะท้อนความร่วมมือและความสามัคคี ซึ่งเน้นย้ำแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ทำกินและระบบฝายน้ำได้รับการยกระดับให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีกฎเกณฑ์ทางสังคมและศีลธรรมคอยกำกับดูแลระบบเศรษฐกิจของชุมชน

2) พื้นที่ทางจิตวิญญาณและพิธีกรรม (Spiritual Space)บ้านฝายดินสอ มีการจัดสรรพื้นที่สำหรับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างชัดเจน คือ "ดอนปู่ตา" ซึ่งเป็นป่าชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งของศาลปู่ตา หรือผีบรรพบุรุษของผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน พื้นที่นี้ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ห้ามใครเข้าไปตัดไม้หรือทำลายสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีวัดราษฎร์สามัคคี (ฝายดินสอ) ประจำหมู่บ้านที่เป็นศูนย์รวมการทำบุญตาม "ฮีตสิบสองครองสิบสี่" พื้นที่ทางจิตวิญญาณนี้ทำหน้าที่ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี และเป็นเวทีปะทะสังสรรค์ทางสังคม ที่ดึงเอาคนในชุมชนที่ไปทำงานต่างถิ่นให้ต้องกลับมารวมตัวกันตามประเพณีสำคัญต่างๆ ในรอบปี

3) พื้นที่ทางสังคมและภาษาถิ่น (Social and Linguistic Space) ในชีวิตประจำวัน ลานบ้าน ชานเรือน และร้านค้าในชุมชน ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนมาปฏิสัมพันธ์กัน สิ่งที่เด่นชัดมากคือการใช้ "ภาษาไทคอนสาร" ในการสื่อสาร ซึ่งเป็นภาษาที่มีสำเนียงและคำศัพท์เฉพาะตัว แตกต่างจากภาษาอีสานทั่วไป ชุมชนบ้านฝายดินสอยังคงใช้ภาษานี้เป็นภาษาหลักในการสื่อสารทุกช่วงวัย ตั้งแต่ผู้สูงอายุไปจนถึงเด็กเล็ก ทำให้พื้นที่ทางสังคมของหมู่บ้านเต็มไปด้วยเสียงสะท้อนของอัตลักษณ์ดั้งเดิม ที่ยังมีชีวิตอยู่ตลอดเวลา

กลไกและกระบวนการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสารท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และสิ่งยั่วยุทางวัตถุ ชุมชนบ้านฝายดินสอ สามารถพัฒนากลไกการทำงานร่วมกันเพื่อป้องกันการสูญหายของอัตลักษณ์ โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสรุปกลไกการธำรงอยู่ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

กลไกที่ 1 ระดับสถาบันครอบครัว (สถาบันปฐมภูมิ) ครอบครัวในบ้านฝายดินสอ ยังคงทำหน้าที่เป็น "เบ้าหลอมทางวัฒนธรรม" ที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยไม่ตั้งใจ (Informal Socialization) พ่อแม่และผู้สูงอายุในบ้านจะใช้วิธีให้ลูกหลาน เข้าร่วมกิจกรรมทำมาหากิน เช่น การพาไปดูการปั้นฝาย การสอนผู้หญิงทอผ้าซิ่นควบสี (แดง เขียน ม่วง ผ้าซิ่นเอกลักษณ์ของคอนสาร)

กลไกที่ 2 ระดับโครงสร้างสังคมชุมชนและความเชื่อ (Social and Belief Mechanism) ชุมชนใช้ระบบพิธีกรรมและเทศกาลประจำปีเป็นเครื่องมือ "ตอกย้ำความเป็นพวกเดียวกัน" (Social Re-enactment) เช่น บุญเดือนสี่ประเพณีไทคอนสาร (บุญข้าวจี่) "ระบบผีเจ้าปู่" (พิธีขึ้นหอเจ้า หรือ การเซ่นไหว้หอเจ้านาย (ผีบรรพบุรุษ) ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษาชุมชนกิจกรรมเหล่านี้บังคับโดยจารีต ให้สมาชิกทุกคนต้องมีบทบาทหน้าที่ ใครที่มีความเชี่ยวชาญด้านอาหารก็มาช่วยทำอาหาร ใครเก่งเรื่องงานช่างก็มาเตรียมสถานที่ ระบบเครือญาติจึงถูกปัดฝุ่นและกระชับความสัมพันธ์อยู่เสมอทุก ๆ เดือน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและต้องการปกป้องพื้นที่วัฒนธรรมของตนเองจากค่านิยมภายนอกที่อาจเข้ามาทำลายความสงบสุขของชุมชน

กลไกที่ 3 ระดับสถาบันและการจัดการสมัยใหม่ (Institutional Connection) สิ่งที่ทำให้บ้านฝายดินสอแตกต่างจากชุมชนโบราณอื่น ๆ คือการไม่ปิดกั้นตัวเอง แต่เลือกใช้กลยุทธ์ "การปรับตัวเชิงรุก" (Proactive Adaptation) แกนนำชุมชนร่วมกับโรงเรียนในท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน จัดตั้ง "ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาบ้านฝายดินสอ" ขึ้นมา มีการนำเอาองค์ความรู้เรื่องระบบฝายชะลอน้ำ ภูมิปัญญาผ้าทอ และประวัติศาสตร์ไทคอนสาร บรรจุเข้าไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นสถานศึกษาของโรงเรียนเทศบาลบ้านฝายดินสอ

เยาวชนรุ่นใหม่จึงได้เรียนรู้วัฒนธรรมตนเองผ่านกรอบวิธีคิดที่เป็นระบบวิชาการ มีการใช้นวัตกรรมและการสื่อสารสมัยใหม่ เช่น การถ่ายคลิปวิดีโอสั้นลงแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อนำเสนอวิถีชีวิตของหมู่บ้านตนเอง ทำให้ภาพของวัฒนธรรมดั้งเดิมกลายเป็นความเท่และความภาคภูมิใจในสายตาของคนรุ่นใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง "บ้านฝายดินสอ...วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ: พื้นที่ทางวัฒนธรรมและการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ" สามารถสรุปองค์ความรู้หลัก (Body of Knowledge) ที่ค้นพบออกเป็น 3 มิติสำคัญ ดังนี้

มิติที่ 1 "พื้นที่วัฒนธรรมที่มีชีวิต" (Living Cultural Space) งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า บ้านฝายดินสอไม่ได้มองพื้นที่แยกส่วนระหว่าง ธรรมชาติ การทำมาหากิน และจิตวิญญาณ แต่หลอมรวมโครงสร้างกายภาพทั้งหมดให้กลายเป็นเครื่องมือบ่มเพาะอัตลักษณ์ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้

1. พื้นที่กายภาพและการจัดการน้ำ (ระบบฝายชะลอน้ำ) ไม่ใช่แค่โครงสร้างทางวิศวกรรมชุมชน แต่เป็นพื้นที่สร้าง "ความร่วมมือ กฎเกณฑ์ และความสามัคคี" ในการแบ่งปันน้ำ

2. พื้นที่จิตวิญญาณ (ดอนปู่ตา /วัด) ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงศีลธรรม คอยควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ไม่ให้เห็นแก่ตัวหรือทำลายธรรมชาติ

3. พื้นที่สังคม (ลานบ้าน /ชานเรือน) เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมผ่านการใช้ "ภาษาถิ่นไทคอนสาร" ในชีวิตประจำวัน

มิติที่ 2 กลไกขับเคลื่อนการธำรงอยู่อัตลักษณ์ 3 ระดับ ข้อค้นพบสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมของบ้านฝายดินสอยังคง "มีลมหายใจ" ไม่สูญหายไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ คือการประสานงานอย่างเป็นระบบของกลไก 3 ระดับ ดังนี้

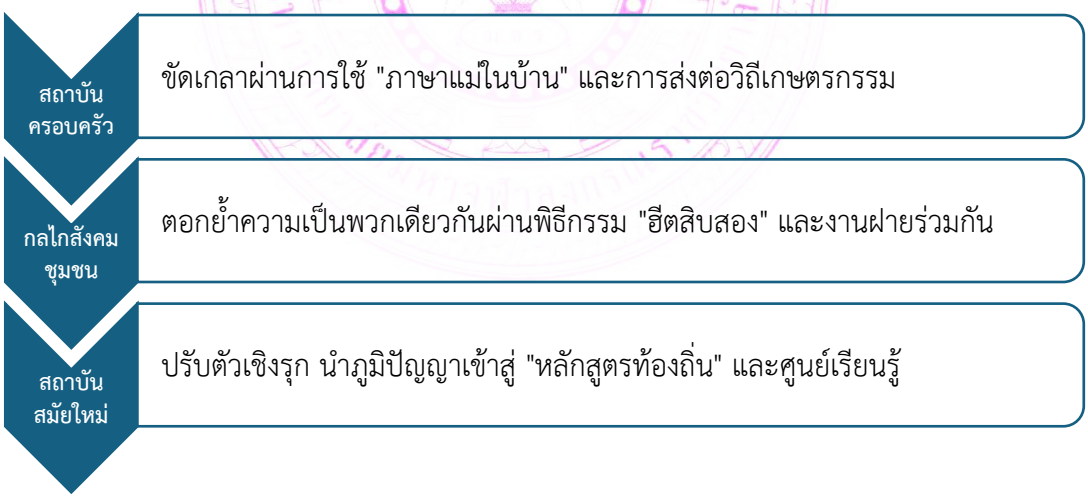

ภาพที่ 1 แสดงโมเดลกลไกขับเคลื่อนการธำรงอยู่อัตลักษณ์ 3 ระดับ

มิติที่ 3 พลวัตวัฒนธรรมและการพึ่งพาตนเองเชิงพุทธ

ในมิติพุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์ ชุมชนบ้านฝายดินสอสะท้อนองค์ความรู้เรื่อง "การปรับตัวเชิงรุก" (Proactive Adaptation) วัฒนธรรมที่นี่ไม่ได้ถูกแช่แข็งเพื่อรอการอนุรักษ์ แต่มีพลวัตลื่นไหลไปกับโลกสมัยใหม่ ชาวบ้านพึ่งพาตนเองโดยใช้หลัก สังคหวัตถุ 4 (โดยเฉพาะความร่วมมือร่วมใจและการเห็น แก่ประโยชน์ส่วนรวม) มีสถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลาง และใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ (สื่อออนไลน์ /สมาร์ทโฟน) มาเป็นเครื่องมือกระจายและส่งต่อความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ไทคอนสาร ออกสู่ภายนอก "วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจของบ้านฝายดินสอ" คือข้อพิสูจน์ว่า ชุมชนจะรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ดั้งเดิมไว้ได้อย่างยั่งยืน ไม่ใช่ด้วยการปิดกั้นความเจริญจากภายนอก แต่คือการทำให้อัตลักษณ์นั้น "ใช้งานได้จริงในชีวิตประจำวัน" และมีกลไกส่งต่อที่สอดรับกับความสนใจของคนรุ่นใหม่

การศึกษาเรื่อง "บ้านฝายดินสอ วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ: พื้นที่ทางวัฒนธรรและการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสาร" ได้พัฒนา LIC Model เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ในการอธิบายความเชื่อมโยงและการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมของชุมชนไทคอนสาร บ้านฝายดินสอ เพื่อให้เห็นว่าทำไมวิถีชีวิตของพวกเขายังคง "มีลมหายใจ" โดยมีรายละเอียดดังนี้

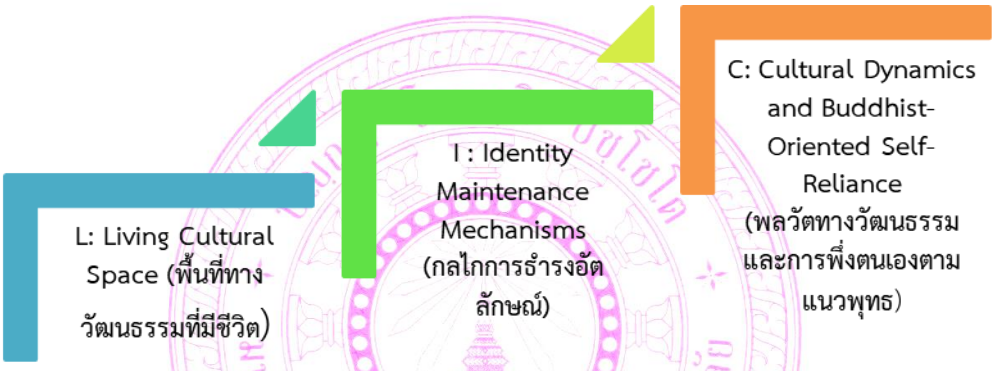

ภาพที่ 2 แสดง LIC Mode

แนวคิด LIC Model เป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้วิจัยใช้ในการอธิบายความเชื่อมโยงและการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมของชุมชนของบ้านฝายดินสอ เพื่อให้เห็นว่าทำไมวิถีชีวิตของพวกเขายังคง "มีลมหายใจ" และไม่สูญหายไปตามกาลเวลา ตัวย่อ L - I - C มาจาก 3 องค์ประกอบหลักที่ร้อยเรียงกันเป็นพลวัต ดังนี้

1. L: Living Cultural Space (พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต) องค์ประกอบแรกคือ "พื้นที่" แต่ไม่ใช่แค่ผืนดินหรือสิ่งปลูกสร้างธรรมดา ทว่ามันคือพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา (Active Space) ในบริบทของบ้านฝายดินสอ ชุมชนไทคอนสาร จะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space): เช่น บ้านเรือนแบบดั้งเดิม วัด ป่าชุมชน ลานวัฒนธรรม หรือพื้นที่ทำกิน ซึ่งเป็นแหล่งรวมกลุ่มทำกิจกรรม

1.2พื้นที่ทางนามธรรม/จิตวิญญาณ (Abstract Space): เช่น พื้นที่ในพิธีกรรม ความทรงจำ ร่วมของชุมชน และการสืบทอดภาษาถิ่น (ภาษาไทคอนสาร)

พื้นที่พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตนี้ทำหน้าที่เป็น "เวที" ให้คนในชุมชนได้เข้ามาแสดงออก ใช้งาน และส่งต่อวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้วัฒนธรรมไม่เป็นเพียงเรื่องในประวัติศาสตร์ แต่จับต้องได้ในปัจจุบัน

2. I : Identity Maintenance Mechanisms (กลไกการธำรงอัตลักษณ์) องค์ประกอบที่สองคือ "วิธีการและเครื่องมือ" ที่ชุมชนใช้เพื่อรักษา "ความเป็นไทคอนสาร" เอาไว้ ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญจากภายนอก กลไกเหล่านี้มักเกิดจากความร่วมมือของกลุ่มคนหลายฝ่าย (บวร : บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ) เช่น

2.1กลไกทางจารีตและพิธีกรรม เช่น งานประเพณีบุญบายศรีใหญ่ คอนสาร การละเล่นสะบ้า หรือการนับถือผีบรรพบุรุษที่คอยควบคุมพฤติกรรมคนในชุมชน

2.2กลไกการส่งต่อ (Transmission) การปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่ถ่ายทอดภูมิปัญญา การทอผ้า ลายผ้าโบราณ หรืออาหารพื้นถิ่นให้แก่ลูกหลาน

2.3กลไกการสร้างความตระหนักรู้ การนำหลักสูตรท้องถิ่นเข้าไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อให้เด็ก ๆ ภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง

3. C : Cultural Dynamics and Buddhist-Oriented Self-Reliance (พลวัตทางวัฒนธรรมและการพึ่งตนเองตามแนวพุทธ)

องค์ประกอบสุดท้ายคือ "การปรับตัวและการอยู่รอด" วัฒนธรรมไทคอนสารไม่ใช่สิ่งหยุดนิ่ง แต่มีพลวัต (Dynamics) คือกล้าที่จะปรับเปลี่ยน ผสมผสาน เทคโนโลยีหรือสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา โดยมีฐานคิดสำคัญคือ "การพึ่งตนเองตามแนวพุทธ"

3.1พลวัตทางวัฒนธรรม: ชุมชนรู้จักประยุกต์ใช้วัฒนธรรมมาสร้างมูลค่า เช่น การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านฝายดินสอ เพื่อสร้างรายได้ แต่ยังอยู่บนพื้นฐานของการเคารพวิถีเดิม

3.2การพึ่งตนเองตามแนวพุทธ: การน้อมนำหลักธรรม (เช่น สันโดษ สัปปุริสธรรม หรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่อิงหลักพุทธ) มาใช้ในการดำเนินชีวิต มีการพึ่งพาอาศัยกันในระบบเครือญาติ ลดการพึ่งพาภายนอกเกินความจำเป็น ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารและจิตใจ

สรุปภาพรวมของ LIC Model ในงานวิจัยนี้ หากมองเป็นแผนภาพ LIC Model จะทำงาน เป็นวงจรหนุนเสริมกัน (Synergy) เริ่มจากการมี Living Cultural Space (L) ที่เอื้อให้เกิดการจัดกิจกรรม เมื่อเกิดกิจกรรม ชุมชนจะใช้ Identity Maintenance Mechanisms (I) เพื่อย้ำเตือนและสืบทอด อัตลักษณ์ของ

ตนเอง และในขณะที่โลกเปลี่ยนไป ชุมชนก็ใช้ Cultural Dynamics and Buddhist-Oriented Self-Reliance (C) ในการปรับตัวและพึ่งพาตนเอง เพื่อรักษาพื้นที่และกลไกเหล่านั้นไว้ให้อยู่รอดอย่างยั่งยืนนี่คือเหตุผลที่ทำให้บ้านฝายดินสอ กลายเป็น "วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ" นั่นเอง

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาสู่การอภิปรายผลตามกรแนวคิดทฤษฎีและเชื่อมโยงกับบริบทวิชาการอย่างกว้างขวาง ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า บ้านฝายดินสอเป็นตัวอย่างของชุมชนที่สามารถธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่าน "พื้นที่วัฒนธรรมที่มีชีวิต" (Living Cultural Space) โดยพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่จิตวิญญาณ และพื้นที่ทางสังคมมิได้ดำรงอยู่แยกส่วน หากแต่เชื่อมโยงกันเป็นระบบความสัมพันธ์ที่หล่อหลอมวิถีชีวิตและคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวสามารถอภิปรายเชิงวิชาการได้ 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

ประการแรก พื้นที่วัฒนธรรมมิใช่พื้นที่เชิงกายภาพ หากแต่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีพลวัตและผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัยพบว่าระบบฝายชะลอน้ำ ดอนปู่ตา และพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านไม่ได้ทำหน้าที่เพียงตอบสนองต่อการดำรงชีพ แต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การสร้างความร่วมมือ และการถ่ายทอดคุณค่าร่วมของชุมชน โดยเฉพาะการนำความเชื่อเรื่องผีปู่ตาและจารีตประเพณีมาเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งสะท้อนว่าทุนทางวัฒนธรรมและระบบความเชื่อมีบทบาทเป็นกลไกกำกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างระเบียบทางสังคมมากกว่าการอาศัยกฎระเบียบภายนอกเพียงอย่างเดียว ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Cultural Space ที่มองว่าพื้นที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการสร้างความหมายร่วมของผู้คน รวมทั้งสอดคล้องกับงาน ของสมชาย เมืองคอน (2565) ที่ชี้ว่าชุมชนชาติพันธุ์ซึ่งใช้ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมในการกำกับทรัพยากร มักมีความเข้มแข็งและเกิดความขัดแย้งน้อยกว่าชุมชนที่พึ่งพากฎหมายจากภายนอกเป็นหลัก

ประการที่สอง การธำรงอัตลักษณ์ของชุมชนมิได้เกิดจากการปฏิเสธความทันสมัย แต่เกิดจากความสามารถในการปรับตัวและเลือกสรรองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านฝายดินสอยังคงรักษาภาษาไทคอนสาร พิธีกรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ได้ พร้อมกับเปิดรับเทคโนโลยี การศึกษา และสื่อดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเองให้กับคนรุ่นใหม่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนแนวคิด Cultural Selection หรือการเลือกสรรทางวัฒนธรรม ซึ่งชุมชนไม่ได้ยอมรับหรือปฏิเสธความทันสมัยทั้งหมด แต่เลือกประยุกต์ใช้เฉพาะองค์ประกอบที่เอื้อต่อการดำรงรักษาคุณค่าหลักของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Anat (2022) ที่เสนอว่า ความอยู่รอดของชุมชนดั้งเดิมในยุคโลกาภิวัตน์มิได้ขึ้นอยู่กับการต่อต้านเทคโนโลยี หากแต่อยู่ที่การใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการสื่อสารอัตลักษณ์สู่สังคมภายนอก

ประการที่สาม การธำรงอัตลักษณ์ของบ้านฝายดินสอมีฐานคิดสำคัญจากหลักพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าการร่วมแรงซ่อมแซมฝายชะลอน้ำ การจัดงานบุญประเพณี และการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม สะท้อนการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 โดยเฉพาะหลัก อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์ต่อส่วนรวม) และ สมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลายและร่วมทุกข์ร่วมสุข) ซึ่งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเกิดจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์เฉพาะบุคคล ขณะเดียวกัน วัดราษฎร์สามัคคีทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงครอบครัว ชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานภาครัฐ จนเกิดการขับเคลื่อนเครือข่าย "บวร" (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความสำนึกรักถิ่นฐานสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป ความยั่งยืนของอัตลักษณ์ชุมชนบ้านฝายดินสอเกิดจากการบูรณาการระหว่างพื้นที่วัฒนธรรมที่มีชีวิต ระบบการถ่ายทอดอัตลักษณ์ และการปรับตัวเชิงวัฒนธรรมบนฐานคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้วัฒนธรรมมิได้ดำรงอยู่ในฐานะ "มรดกที่ต้องอนุรักษ์" แต่เป็น "วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ" ที่สามารถเรียนรู้ ปรับตัว และสร้างคุณค่าร่วมในสังคมร่วมสมัยได้อย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบดังกล่าวสนับสนุนกรอบแนวคิด LIC Model (Living Cultural Space – Identity Maintenance Mechanisms – Cultural Dynamics and Buddhist-Oriented Self-Reliance) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นโดยชี้ว่าการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชนมิได้เกิดจากองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง หากแต่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงพลวัตของพื้นที่วัฒนธรรม กลไกการส่งต่ออัตลักษณ์ และการพึ่งพาตนเองบนฐานวัฒนธรรมและหลักพุทธ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการศึกษาชุมชนชาติพันธุ์และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในบริบทอื่นต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง "บ้านฝายดินสอ วิถีชีวิตที่ยังมีลมหายใจ: พื้นที่ทางวัฒนธรรมและการธำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนไทคอนสาร" สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านฝายดินสอเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ การบริหารจัดการพื้นที่ทำกินควบคู่ไปกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณโดยมีระบบฝายน้ำและภาษาถิ่นไทคอนสารเป็นแกนกลาง ได้หลอมรวมให้เกิดอัตลักษณ์ที่เข้มแข็ง ความคงอยู่ของวัฒนธรรมที่นี่ยังคงมีพลวัตและลื่นไหลไปกับยุคสมัย ผ่านกลไกการทำงานที่มีประสิทธิภาพใน 3 ระดับ ตั้งแต่การขัดเกลาในครอบครัว การใช้จารีตประเพณีควบคุมในระดับชุมชน ไปจนถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาภายนอก ส่งผลให้บ้านฝายดินสอกลายเป็นแบบอย่างของชุมชนวัฒนธรรมที่สามารถยืนหยัดและมีลมหายใจที่แข็งแรงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.ด้านนโยบายการพัฒนาท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและจังหวัดชัยภูมิ ควรนำเอารูปแบบ "กลไกการธำรงอยู่อัตลักษณ์ 3 ระดับ" ของบ้านฝายดินสอ ไปเป็นกรอบแนวคิดในการวางแผนแม่บทเพื่อพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในจังหวัด โดยหลีกเลี่ยงการพัฒนาที่เน้นวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญกับพื้นที่วัฒนธรรมดั้งเดิม

2.ด้านการศึกษาและการส่งเสริมเยาวชน ควรสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการขยายผล "ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาบ้านฝายดินสอ" ให้มีความพร้อมในด้านสื่อดิจิทัล เพื่อให้เยาวชนสามารถพัฒนาทักษะการสร้างสรรค์เนื้อหา (Content Creation) บนฐานทุนวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นการสร้างรายได้เสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรมีการขยายผลการศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อร่วมกับคนในชุมชนออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) จากทุนผ้าทอและระบบฝายชะลอน้ำของบ้านฝายดินสอ

2.ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative Study) ระหว่างชุมชนบ้านฝายดินสอกับชุมชนไทคอนสารอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองสูง เพื่อวิเคราะห์หาปัจจัยเร่งและปัจจัยหน่วงที่มีผลต่อการสูญสิ้นหรือการคงอยู่ของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในระดับที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

Anat, W. (2022). Cultural space and identity negotiation in modern society.

Academic Press. pp. 112-115)

พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร. (2564). **วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสภา. (2561). พจนานุกรมศัพท์มานุษยวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสภา. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

สมชาย เมืองคอน. (2565). พื้นที่วัฒนธรรมกับการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. 11(2), 40-53.